LEV NIKOLAJEVIČ TOLSTOJ

Vojna a mír

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Lev Nikolajevič Tolstoj

Svazek první

Díl první

I

„Nuže, kníže, Janov a Lucca už nejsou nic jiného než úděly, statky rodiny Buonaparte. Ne, předem vás varuji: jestli mi neřeknete, že máme válku, jestli si ještě dovolíte omlouvat všechny ty hanebnosti, všechny ukrutnosti toho Antikrista – na mou duši, já tomu věřím –, pak vás přestanu znát, pak už nejste můj přítel, už nejste můj věrný otrok, jak vy říkáte. No tak, buďte vítán, buďte vítán. Vidím, že vás děsím. Posaďte se a vyprávějte.“

Tak mluvila v červenci roku tisíc osm set pět známá Anna Pavlovna Schererová, dvorní dáma a důvěrnice císařovny Marie Fjodorovny, když vítala váženého a vysoce postaveného knížete Vasilije, který na její večírek přijel první. Anna Pavlovna už několik dní kašlala. Měla *influenzu*, jak říkala – *influenza* bylo tehdy nové slovo a užíval ho jen má-

lokdo. Na lístečcích, které ráno rozeslala po lokaji v červené livreji, stálo u všech bez rozdílu:

„Nemáte-li nic lepšího na práci, pane hrabě – nebo kníže –, a nedělá-li vás příliš vyhlídka, že strávíte večer u ubohé nemocné, budu okouzlena, když vás u sebe uvidím mezi sedmou a desátou hodinou. Annette Schererová."

„Bože, jaký prudký výpad!" odpověděl kníže, který právě vešel, a takové přivítání ho ani v nejmenším nevyvedlo z míry. Měl na sobě vyšívanou dvorní uniformu, punčochy, střevíce a hvězdy řádů a na plochém obličeji jasný výraz.

Mluvil tou vybranou francouzštinou, kterou naši dědové nejen mluvili, ale i mysleli, a s tou tichou, blahosklonnou intonací, jaká je vlastní vlivnému muži, jenž zestárl ve společnosti a u dvora. Přistoupil k Anně Pavlovně, nastavil jí svou navoněnou, lesknoucí se pleš, políbil jí ruku a klidně se usadil na pohovce.

„Ze všeho nejdřív mi povězte, jak se máte, drahá přítelkyně. Uklidněte mě," řekl, aniž změnil hlas, tónem, v němž přes zdvořilost a účast prosvítala lhostejnost, ba i posměch.

„Jak může být člověk zdráv… když trpí na duši? Copak lze v dnešní době zůstat klidný, má-li člověk cit?" řekla Anna Pavlovna. „Zůstanete u mě celý večer, doufám?"

„A co slavnost u anglického vyslance? Dnes je středa. Musím se tam ukázat," řekl kníže. „Dcera se pro mě zastaví a odveze mě."

„Myslela jsem, že dnešní slavnost je odvolaná. Přiznám se vám, že všechny ty slavnosti a ohňostroje už začínají být fádní."

„Kdyby se vědělo, že si to přejete, slavnost by odvolali," řekl kníže ze zvyku, jako natažený strojek, a říkal věci, o kterých ani nechtěl, aby se jim věřilo.

„Netrapte mě. Nuže, jak se rozhodli ohledně Novosilcovovy depeše? Vy víte všechno."

„Jak bych vám to řekl?“ odpověděl kníže chladným, znuděným tónem. „Jak se rozhodli? Rozhodli, že Buonaparte spálil své lodě, a myslím, že my se právě chystáme spálit ty naše.“

Kníže Vasilij mluvil vždycky líně, jako když herec odříkává roli ve staré hře. Anna Pavlovna Schererová byla naproti tomu navzdory svým čtyřiceti letům plná živosti a vzletu.

Být nadšenkyní se stalo jejím společenským postavením, a někdy, i když se jí ani nechtělo, nadšenkyní se stávala, jen aby nezklamala očekávání lidí, kteří ji znali. Zdrženlivý úsměv, který jí neustále pohrával na tváři, ačkoli se k jejím povadlým rysům nehodil, vyjadřoval jako u rozmazlených dětí ustavičné vědomí jejího roztomilého nedostatku, kterého se nechce, nemůže a ani nepovažuje za nutné zbavit.

Uprostřed rozhovoru o politice se Anna Pavlovna rozohnila.

„Ach, nemluvte mi o Rakousku! Možná ničemu nerozumím, ale Rakousko nikdy válku nechtělo a nechce. Zrazuje nás. Jen Rusko musí být spasitelem Evropy. Náš dobrodinec zná své vznešené poslání a zůstane mu věrný. Tomu jedinému věřím. Našeho dobrého a skvělého panovníka čeká ta největší úloha na světě, a je tak ctnostný a tak dobrý, že ho Bůh neopustí a on splní své poslání a zardousí hydru revoluce, která je teď ještě hroznější v podobě toho vraha a zločince. Jen my musíme odčinit krev spravedlivého. Na koho se máme spolehnout, ptám se vás?… Anglie se svým kupeckým duchem nepochopí a ani nemůže pochopit celou vznešenost duše císaře Alexandra. Odmítla vyklidit Maltu. Chce v našem jednání vidět, hledá v něm nějaký postranní úmysl. Co řekli Novosilcovovi?… Nic. Nepochopili, nemohou pochopit sebezapření našeho císaře, který pro sebe nechce nic a všechno chce pro blaho světa. A co slíbili? Nic. A i to, co slíbili, se nestane! Prusko už prohlásilo, že Bonaparte je nepřemožitelný a že celá Evropa proti němu nic nezmůže… A já nevěřím ani jedinému slovu ani Hardenbergovi, ani Haugwitzovi. Ta proslulá pruská neutralita je jen past. Věřím v jediného Boha a ve vznešený osud našeho drahého císaře. On

zachrání Evropu!…“ Náhle se zarazila a usmála se posměšně nad vlastním zápalem.

„Myslím,“ řekl kníže s úsměvem, „že kdyby vás poslali místo našeho milého Wintzingerodeho, vzala byste souhlas pruského krále útokem. Jste tak výmluvná. Dáte mi čaj?“

„Hned. Mimochodem,“ dodala a zase se uklidnila, „dnes tu budu mít dva velmi zajímavé lidi: vikomta Mortemarta, který je přes Rohany spřízněn s rodem Montmorency, s jednou z nejlepších rodin Francie. Je to jeden z těch dobrých emigrantů, z těch pravých. A potom abbého Moria: znáte tu hlubokou mysl? Přijal ho panovník. Víte o tom?“

„Á! Velmi rád je poznám,“ řekl kníže. „Povězte mi,“ dodal, jako by si právě na něco vzpomněl, a obzvlášť nedbale, ačkoli to, nač se ptal, bylo hlavním účelem jeho návštěvy, „je pravda, že si císařovna vdova přeje, aby byl baron Funke jmenován prvním sekretářem ve Vídni? Ten baron je prý dost ubohá figura.“ Kníže Vasilij chtěl na to místo dosadit svého syna, ale přes císařovnu Marii Fjodorovnu se ho snažili opatřit baronovi.

Anna Pavlovna skoro zavřela oči na znamení, že ani ona, ani nikdo jiný nemůže posuzovat, co se císařovně líbí nebo co je jí po vůli.

„Pana barona Funkeho doporučila císařovně vdově její sestra,“ řekla jen smutným, suchým tónem. Ve chvíli, kdy Anna Pavlovna jmenovala císařovnu, objevil se jí náhle na tváři hluboký a upřímný výraz oddanosti a úcty spojený se smutkem, jak se jí to stávalo pokaždé, když v rozhovoru zmínila svou vznešenou ochránkyni. Řekla, že Její Veličenstvo ráčilo projevit baronu Funkemu velkou úctu, a její pohled znovu potemněl smutkem.

Kníže lhostejně zmlkl. Anna Pavlovna chtěla s dvorskou a ženskou obratností a pohotovým taktem, které jí byly vlastní, knížete zároveň štípnout za to, že se odvážil takto se vyjádřit o osobě doporučené císařovně, a zároveň ho utěšit.

„Ale když už mluvíme o vaší rodině," řekla, „víte, že vaše dcera, od té doby, co chodí do společnosti, okouzluje celý svět? Říká se o ní, že je krásná jako jasný den."

Kníže se uklonil na znamení úcty a vděčnosti.

„Často si říkám," pokračovala Anna Pavlovna po chvilce mlčení, přisunula se ke knížeti a vlídně se na něj usmála, jako by tím dávala najevo, že politické a společenské hovory skončily a teď začíná rozhovor důvěrný, „často si říkám, jak nespravedlivě je někdy rozděleno životní štěstí. Proč vám osud dal dvě tak skvělé děti – s výjimkou Anatola, toho vašeho mladšího, toho nemám ráda," vložila nesmlouvavě a povytáhla obočí, „tak rozkošné děti? A vy si jich, opravdu, ceníte ze všech nejméně, a proto si je nezasloužíte."

A usmála se svým nadšeným úsměvem.

„Co se dá dělat? Lavater by řekl, že nemám hrbol otcovské lásky," řekl kníže.

„Přestaňte žertovat. Chtěla jsem si s vámi promluvit vážně. Víte, nejsem spokojená s vaším mladším synem. Mezi námi řečeno," a tvář jí dostala smutný výraz, „mluvilo se o něm u Jejího Veličenstva a lituje se vás..."

Kníže neodpovídal, ale ona mlčky a významně hleděla na něj a čekala na odpověď. Kníže Vasilij se zamračil.

„Co mám dělat?" řekl konečně. „Víte, že jsem pro jejich výchovu udělal všechno, co může otec udělat, a oba z nich vyrostli hlupáci. Ippolit je aspoň klidný hlupák, kdežto Anatol neklidný. To je jediný rozdíl," řekl a usmál se nepřirozeněji a živěji než obvykle, a přitom se ve vráskách kolem jeho úst obzvlášť ostře ukázalo cosi nečekaně hrubého a nepříjemného.

„A proč se vůbec rodí děti lidem, jako jste vy? Kdybyste nebyl otec, nemohla bych vám nic vytknout," řekla Anna Pavlovna a zamyšleně zvedla oči.

„Jsem váš věrný otrok a jen vám jediné to mohu přiznat. Moje děti jsou okovy mé existence. To je můj kříž. Tak si to vysvětluji. Co se dá dělat?…“ Odmlčel se a gestem vyjádřil, že se podrobuje krutému osudu.

Anna Pavlovna se zamyslela.

„Vy jste nikdy nepomýšlel na to, že byste toho svého marnotratného syna Anatola oženil. Říká se,“ řekla, „že staré panny mají mánii dohazovat. Já tu slabost na sobě ještě necítím, ale znám jedno děvčátko, které je velmi nešťastné se svým otcem, naši příbuznou, kněžnu Bolkonskou.“ Kníže Vasilij neodpověděl, ale s pohotovostí úsudku a paměti, jaká je vlastní lidem ze společnosti, dal pohybem hlavy najevo, že si ty údaje vzal k úvaze.

„Ne, víte vůbec, že mě ten Anatol stojí čtyřicet tisíc ročně?“ řekl, zřejmě neschopen zadržet smutný běh svých myšlenek. Odmlčel se.

„Co bude za pět let, jestli to takhle půjde dál? Tak to je ta výhoda, když je člověk otcem. Je bohatá, ta vaše kněžna?“

„Otec je velmi bohatý a lakomý. Žije na venkově. Víte, to je ten známý kníže Bolkonskij, kterého propustili ze služby ještě za zesnulého císaře a kterému se přezdívalo ‚pruský král‘. Je to velmi chytrý člověk, ale podivín a těžko se s ním vychází. To ubohé děvče je nešťastné, až by se kámen ustrnul. Má bratra, toho, co se nedávno oženil s Lise Meinenovou, Kutuzovova pobočníka. Ten tu dnes bude.“

„Poslyšte, drahá Annette,“ řekl kníže, náhle vzal svou společnici za ruku a z nějakého důvodu ji stáhl dolů, „zařiďte mi tu záležitost a budu navždy váš nejvěrnější otrok – *votrok*, jak mi píše můj starosta v hlášeních, s ‚v‘ na začátku. Je z dobré rodiny a bohatá. To je všechno, co potřebuji.“

A s oněmi volnými, důvěrnými a půvabnými pohyby, kterými vynikal, vzal dvorní dámu za ruku, políbil ji, a když ji políbil, zamával tou rukou dvorní dámy, rozvalil se v křesle a díval se stranou.

„Počkejte," řekla Anna Pavlovna a přemýšlela. „Ještě dnes si promluvím s Lise, ženou mladého Bolkonského. A možná se to urovná. Na vaší rodině se vyučím řemeslu staré panny."

II

Salon Anny Pavlovny se pomalu začal plnit. Přijela nejvyšší petrohradská šlechta, lidé co do věku a povahy co nejrůznější, ale stejní tím, v jaké společnosti všichni žili; přijela dcera knížete Vasilije, krásná Hélène, která se pro otce zastavila, aby s ním jela na slavnost k vyslanci. Měla na sobě odznak dvorní dámy s císařovniným monogramem a plesové šaty. Přijela i mladá, malá kněžna Bolkonská, známá jako nejsvůdnější žena Petrohradu, která se loni v zimě vdala a teď kvůli těhotenství nejezdila do *velké* společnosti, ale na menší večírky ještě jezdila. Přijel kníže Ippolit, syn knížete Vasilije, s Mortemartem, kterého představil; přijel i abbé Morio a mnoho dalších.

„Ještě jste neviděl," nebo: „Neznáte se s mou tetičkou?" říkala Anna Pavlovna přicházejícím hostům a velmi vážně je přiváděla ke stařence s vysokými mašlemi, která vyplula z vedlejšího pokoje, jakmile začali přijíždět hosté; jmenovala je, pomalu přenášela pohled z hosta na tetičku a pak odcházela.

Všichni hosté vykonali obřad pozdravení tetičky, kterou nikdo neznal, která nikoho nezajímala a kterou nikdo nepotřeboval. Anna Pavlovna sledovala jejich pozdravy se smutnou, slavnostní účastí a mlčky je schvalovala. Tetička mluvila s každým stejnými slovy o jeho zdraví, o svém zdraví a o zdraví Jejího Veličenstva, které se dnes, chválabohu, zlepšilo. Všichni, kdo k ní přistoupili, ze slušnosti nedávali najevo spěch a s pocitem úlevy po splněné těžké povinnosti od stařenky odcházeli, aby už za celý večer ani jednou k ní nepřišli.

Mladá kněžna Bolkonská přišla s ruční prací ve zlatem vyšívaném sametovém váčku. Její hezký horní ret s jemně tmavým chmýřím byl na zuby trochu krátký, ale o to roztomileji se otevíral a o to roztomileji

se někdy natahoval a sklápěl na dolní. Jak to bývá u žen opravdu přitažlivých, její vada – krátký ret a pootevřená ústa – se zdála její zvláštní, jí vlastní krásou. Všem bylo veselo, když se dívali na tu hezkou budoucí matku, plnou zdraví a živosti, která tak lehce snášela svůj stav. Starcům a znuděným, zachmuřeným mladíkům se zdálo, že se jí sami začínají podobat, když s ní chvíli pobyli a promluvili. Kdo s ní mluvil a při každém slově viděl její jasný úsměv a lesklé bílé zuby, které se ustavičně ukazovaly, ten si myslel, že on sám je dnes obzvlášť roztomilý. A myslel si to každý.

Malá kněžna obešla drobnými rychlými krůčky a s lehkým kolébáním stůl, s taštičkou na ruční práci v ruce, vesele si upravila šaty a posadila se na pohovku vedle stříbrného samovaru, jako by všechno, co dělala, bylo jen zábavou pro ni i pro všechny kolem.

„Přinesla jsem si práci," řekla, otevřela síťku a obrátila se ke všem najednou.

„Dejte pozor, Annette, ať mi nevyvedete nějaký zlý kousek," obrátila se k hostitelce. „Psala jste mi, že to bude docela malý večírek; podívejte se, jak jsem vystrojená."

A rozpřáhla ruce, aby ukázala své elegantní šedivé krajkové šaty, kousek pod ňadry přepásané širokou stuhou.

„Buďte klidná, Lise, vždycky budete nejhezčí," odpověděla Anna Pavlovna.

„Víte, můj muž mě opouští," pokračovala stejným tónem a obrátila se ke generálovi. „Jde se nechat zabít. Řekněte mi, proč je ta ošklivá válka," řekla knížeti Vasilijovi, a aniž čekala na odpověď, obrátila se k dceři knížete Vasilije, ke krásné Hélène.

„Jaká rozkošná bytost, ta malá kněžna!" řekl kníže Vasilij tiše Anně Pavlovně.

Brzy po malé kněžně vešel mohutný, tlustý mladý muž s ostříhanou hlavou, v brýlích, ve světlých pantalonech podle tehdejší módy, s vysokým žabó a v hnědém fraku. Ten tlustý mladík byl nemanželský syn

proslulého velmože z dob Kateřiny Veliké, hraběte Bezuchova, který teď v Moskvě umíral. Ještě nikde nesloužil, právě se vrátil z ciziny, kde byl vychováván, a byl ve společnosti poprvé. Anna Pavlovna ho pozdravila úklonou, jaká patřila lidem z nejnižšího stupně hierarchie v jejím salonu. Ale přes tento pozdrav nejnižšího druhu se ve tváři Anny Pavlovny, když uviděla vcházet Pierra, objevil neklid a strach, podobný tomu, jaký člověk projeví při pohledu na něco příliš obrovského a nepatřičného na tom místě. Pierre byl sice opravdu o něco větší než ostatní muži v pokoji, ale ten strach se mohl týkat jen jeho chytrého a zároveň nesmělého, pozorného a přirozeného pohledu, kterým se lišil ode všech v tom salonu.

„To je od vás velmi milé, pane Pierre, že jste přišel navštívit ubohou nemocnou," řekla mu Anna Pavlovna a polekaně si vyměnila pohled s tetičkou, ke které ho přiváděla. Pierre zabručel něco nesrozumitelného a dál něco hledal očima. Radostně a vesele se usmál, když se uklonil malé kněžně jako dobré známé, a přistoupil k tetičce. Strach Anny Pavlovny nebyl zbytečný, protože Pierre od tetičky odešel, aniž doposlouchal její řeč o zdraví Jejího Veličenstva. Anna Pavlovna ho polekaně zastavila slovy:

„Neznáte abbého Moria? Je to velmi zajímavý člověk…" řekla.

„Ano, slyšel jsem o jeho plánu věčného míru, a je to velmi zajímavé, ale sotva proveditelné…"

„Myslíte?…" řekla Anna Pavlovna, jen aby něco řekla a mohla se znovu věnovat povinnostem paní domu, ale Pierre se dopustil opačné nezdvořilosti. Předtím odešel, aniž doposlouchal, co mu jeho společnice říká; teď ji svým hovorem zdržel, ačkoli ona potřebovala odejít. Sklonil hlavu, rozkročil velké nohy a začal Anně Pavlovně dokazovat, proč si myslí, že abbého plán je chiméra.

„Promluvíme si o tom později," řekla Anna Pavlovna s úsměvem.

A když se zbavila mladíka, který neumí žít, vrátila se k povinnostem paní domu a dál naslouchala a rozhlížela se, připravená přispět na po-

moc tam, kde hovor ochaboval. Jako majitel přádelny, když rozsadí dělníky na jejich místa, prochází dílnou, a když zpozoruje, že se vřeteno nehýbe nebo že vrže nezvyklým, příliš hlasitým zvukem, spěšně jde, zabrzdí je nebo je uvede do náležitého chodu, tak i Anna Pavlovna, když se procházela svým salonem, přistupovala ke kroužku, který zmlkl nebo mluvil příliš mnoho, a jediným slovem nebo přesazením hostů znovu uváděla do chodu rovnoměrný, slušný stroj na konverzaci. Ale uprostřed těch starostí na ní byl stále vidět zvláštní strach o Pierra. Starostlivě na něj pokukovala, když přistoupil poslechnout si, o čem se mluví kolem Mortemarta, a když odešel k jinému kroužku, kde mluvil abbé. Pro Pierra, který byl vychován v cizině, byl tento večírek u Anny Pavlovny první, jaký v Rusku viděl. Věděl, že je tu shromážděna všechna petrohradská inteligence, a oči mu těkaly jako dítěti v hračkářství. Pořád se bál, že mu uniknou chytré rozhovory, které by mohl uslyšet. Díval se na sebejisté a elegantní výrazy tváří, které se tu sešly, a pořád čekal na něco obzvlášť chytrého. Nakonec přistoupil k Moriovi. Rozhovor se mu zdál zajímavý a zastavil se v očekávání příležitosti vyslovit své myšlenky, jak to mladí lidé rádi dělají.

III

Večírek Anny Pavlovny byl spuštěn. Vřetena ze všech stran rovnoměrně a neustále hučela. Kromě tetičky, u níž seděla jen jedna postarší dáma s uplakanou, pohublou tváří, v té skvělé společnosti trochu cizí, rozpadla se společnost do tří kroužků. V jednom, spíš mužském, byl středem abbé; ve druhém, mladém, krásná kněžna Hélène, dcera knížete Vasilije, a hezká, růžolící, na své mládí příliš plná malá kněžna Bolkonská. Ve třetím Mortemart a Anna Pavlovna.

Vikomt byl půvabný mladý muž s jemnými rysy i způsoby, který se zjevně pokládal za celebritu, ale z dobrého vychování skromně dovoloval, aby ho společnost, v níž se ocitl, využila. Anna Pavlovna jím zřejmě hosty častovala. Jako dobrý vrchní číšník podává jako něco nadpozemsky skvělého kus hovězího, který by člověk nechtěl jíst, kdyby ho uviděl ve špinavé kuchyni, tak dnes večer Anna Pavlovna servírovala svým hostům nejdřív vikomta, potom abbého jako něco nadpozemsky vytříbeného. V Mortemartově kroužku se hned začalo mluvit o zavraždění vévody d'Enghien. Vikomt řekl, že vévoda d'Enghien zahynul pro svou šlechetnost a že Bonaparte měl zvláštní důvody ke zlobě.

„Ach, nuže! Povězte nám o tom, vikomte," řekla Anna Pavlovna a s radostí cítila, že ta věta zní nějak jako za Ludvíka Patnáctého, „povězte nám o tom, vikomte."

Vikomt se na znamení poslušnosti uklonil a zdvořile se usmál. Anna Pavlovna obkroužila vikomta a pozvala všechny, aby jeho vyprávění poslouchali.

„Vikomt se s vévodou osobně znal," šeptla Anna Pavlovna jednomu. „Vikomt je znamenitý vypravěč," řekla druhému. „Hned je vidět člověka z dobré společnosti," řekla třetímu; a vikomt byl společnosti podán

v tom nejelegantnějším a pro něj nejvýhodnějším světle jako rostbíf na horké míse posypaný zelenými bylinkami.

Vikomt už chtěl začít vyprávět a jemně se usmál.

„Pojďte sem, drahá Hélène," řekla Anna Pavlovna krásné kněžně, která seděla opodál jako střed jiného kroužku.

Kněžna Hélène se usmívala; vstala s týmž neměnným úsměvem naprosto krásné ženy, se kterým vešla do salonu. Lehce šustila bílou plesovou róbou zdobenou břečťanem a mechem, zářila bělostí ramen, leskem vlasů a briliantů, prošla mezi muži, kteří jí ustupovali, a rovně, aniž se na kohokoli podívala, ale na všechny se usmívala, jako by každému laskavě přenechávala právo kochat se krásou své postavy, plných ramen a podle tehdejší módy velmi odhalených ňader a zad, a jako by s sebou přinášela lesk plesu, přistoupila k Anně Pavlovně. Hélène byla tak krásná, že na ní nejen nebyl znát ani stín koketérie, ale naopak, jako by se snad styděla za svou nepochybnou a příliš silně a vítězně působící krásu. Jako by si přála ten účinek své krásy zmenšit, ale nemohla.

„Jaká krásná bytost!" říkal každý, kdo ji viděl. Vikomt, jako by ho zasáhlo něco neobyčejného, pokrčil rameny a sklopil oči, když se před ním usazovala a ozařovala i jeho stále týmž neměnným úsměvem.

„Madam, v takovém publiku se obávám o své schopnosti," řekl a s úsměvem sklonil hlavu.

Kněžna se opřela odhalenou plnou paží o stolek a nepovažovala za nutné cokoli říct. S úsměvem čekala. Po celou dobu vyprávění seděla zpříma a občas pohlédla tu na svou plnou krásnou paži, která lehce spočívala na stole, tu na ještě krásnější ňadra, na nichž si upravovala briliantový náhrdelník; několikrát si upravila záhyby šatů, a když vyprávění zapůsobilo, ohlédla se po Anně Pavlovně, hned nasadila přesně týž výraz, jaký měla ve tváři dvorní dáma, a pak se zase uklidnila v zářivém úsměvu. Za Hélène přešla od čajového stolu i malá kněžna.

„Počkejte na mě, vezmu si práci," řekla. „No tak, na co myslíte?" obrátila se ke knížeti Ippolitovi. „Doneste mi síťku."

Malá kněžna se usmívala, se všemi mluvila, náhle všechno přeskupila, posadila se a vesele se upravila.

„Teď je mi dobře," opakovala, poprosila, aby se začalo, a pustila se do práce.

Kníže Ippolit jí přenesl síťku, přešel za ní, přisunul si k ní těsně křeslo a posadil se vedle ní.

Roztomilý Ippolit udivoval svou neobyčejnou podobou s krásnou sestrou a ještě víc tím, že přes tu podobu byl zarážejícím způsobem ošklivý. Rysy obličeje měl stejné jako sestra, ale u ní všechno ozařoval radostný, samolibý, mladý, neměnný úsměv a neobyčejná, antická krása těla; u bratra naopak tutéž tvář zastírala tupost a neustále vyjadřovala sebejistou nevrlost a tělo měl hubené a slabé. Oči, nos, ústa, všechno se jakoby stahovalo do jediné neurčité a nudné grimasy a ruce i nohy zaujímaly vždycky nepřirozenou polohu.

„To není nějaká historka o strašidlech?" řekl, když se posadil vedle kněžny a spěšně si přiložil k očím lorňon, jako by bez toho nástroje nemohl začít mluvit.

„Ale kdepak, můj milý," řekl překvapený vypravěč a pokrčil rameny.

„Já totiž historky o strašidlech nesnáším," řekl kníže Ippolit takovým tónem, že bylo vidět, že ta slova nejdřív řekl a teprve potom pochopil, co znamenají.

Pro sebejistotu, s jakou mluvil, nikdo nemohl pochopit, jestli to, co řekl, bylo velmi chytré, nebo velmi hloupé. Měl na sobě tmavozelený frak, pantalony barvy „stehna vyděšené nymfy", jak sám říkal, punčochy a střevíce.

Vikomt velmi roztomile vylíčil tehdy kolující historku, že vévoda d'Enghien jezdil tajně do Paříže na schůzky se slečnou George, herečkou, a že se tam setkal s Bonapartem, který také užíval přízně té slavné herečky, a že tam Napoleon při setkání s vévodou náhodou upadl

do mdlob, jimiž trpíval, a byl ve vévodově moci, ale vévoda toho nevyužil; a že se mu Bonaparte později právě za tuto šlechetnost pomstil tím, že ho dal popravit.

Vyprávění bylo velmi roztomilé a zajímavé, zvlášť v tom místě, kde se sokové náhle navzájem poznají, a dámy byly, jak se zdálo, vzrušené.

„Rozkošné," řekla Anna Pavlovna a tázavě se ohlédla po malé kněžně.

„Rozkošné," zašeptala malá kněžna a zapíchla jehlu do práce, jako by tím dávala najevo, že zajímavost a půvab vyprávění jí nedovolují v práci pokračovat.

Vikomt tu tichou pochvalu ocenil, vděčně se usmál a chtěl pokračovat; ale v tu chvíli Anna Pavlovna, která pořád pokukovala po mladíkovi, z něhož měla strach, zpozorovala, že s abbém mluví nějak příliš vzrušeně a hlasitě, a spěchala na nebezpečné místo na pomoc. Pierrovi se opravdu podařilo zapříst s abbém rozhovor o politické rovnováze, a abbé, zřejmě zaujatý prostodušným zápalem mladého muže, mu vykládal svou oblíbenou myšlenku. Oba poslouchali a mluvili příliš živě a přirozeně, a to se Anně Pavlovně nelíbilo.

„Prostředkem je evropská rovnováha a právo národů," říkal abbé. „Stačí, aby se jeden mocný stát, jako je Rusko, proslulé svým barbarstvím, nezištně postavil v čelo spolku, jehož cílem je rovnováha Evropy, a zachrání svět!"

„Jak ale takovou rovnováhu najdete?" začal Pierre; ale vtom přistoupila Anna Pavlovna, přísně se na Pierra podívala a zeptala se Itala, jak snáší zdejší podnebí. Italova tvář se náhle změnila a nabyla urážlivě strojeného, sladkého výrazu, na jaký byl zřejmě zvyklý v rozhovoru se ženami.

„Jsem tak okouzlen půvaby ducha a vzdělání zdejší společnosti, zvláště té ženské, do níž jsem měl to štěstí být přijat, že jsem ještě neměl kdy přemýšlet o podnebí," řekl.

Anna Pavlovna už abbého a Pierra nepustila a pro pohodlnější dohled je připojila k celému kroužku.

V tu chvíli vešla do salonu nová osoba. Tou novou osobou byl mladý kníže Andrej Bolkonskij, manžel malé kněžny. Kníže Bolkonskij byl nevelké postavy, velmi pohledný mladý muž s výraznými a suchými rysy. Všechno na jeho postavě, od unaveného, znuděného pohledu až po tichý odměřený krok, tvořilo co nejostřejší protiklad k jeho malé, živé ženě. Všichni, kdo byli v salonu, mu zřejmě nejen byli známí, ale už ho tak omrzeli, že se na ně dívat a poslouchat je ho velmi nudilo. Ze všech těch tváří, které ho omrzely, ho ze všeho nejvíc omrzela, jak se zdálo, tvář jeho hezké ženy. S grimasou, která mu kazila pohlednou tvář, se od ní odvrátil. Políbil Anně Pavlovně ruku a přimhouřenýma očima přehlédl celou společnost.

„Hlásíte se do války, kníže?“ řekla Anna Pavlovna.

„Generál Kutuzov,“ řekl Bolkonskij a jako Francouz zdůraznil poslední slabiku, *zov*, „si mě ráčil vzít za pobočníka…“

„A Lise, vaše žena?“

„Pojede na venkov.“

„Nestydíte se připravit nás o svou rozkošnou ženu?“

„André,“ řekla jeho žena a obrátila se k manželovi týmž koketním tónem, jakým mluvila i s cizími, „jakou historku nám vikomt vyprávěl o slečně George a Bonapartovi!“

Kníže Andrej zamhouřil oči a odvrátil se. Pierre, který od chvíle, kdy kníže Andrej vešel do salonu, z něho nespouštěl radostné, přátelské oči, k němu přistoupil a vzal ho za ruku. Kníže Andrej se neohlédl a svraštil tvář do grimasy, v níž byla nevole vůči tomu, kdo se dotýká jeho ruky, ale když uviděl Pierrovu usměvavou tvář, usmál se nečekaně dobrým a příjemným úsměvem.

„Tak vida!… I ty ve velké společnosti!“ řekl Pierrovi.

„Věděl jsem, že tu budete,“ odpověděl Pierre. „Přijedu k vám na večeři,“ dodal tiše, aby nerušil vikomta, který pokračoval ve vyprávění.

„Smím?“

„Ne, nesmíš,“ řekl kníže Andrej se smíchem a stiskem ruky dal Pierrovi najevo, že se na to není třeba ptát. Chtěl ještě něco říct, ale v tu chvíli vstal kníže Vasilij s dcerou a muži se zvedli, aby jim udělali místo.

„Promiňte mi, můj milý vikomte,“ řekl kníže Vasilij Francouzovi a vlídně ho stahoval za rukáv dolů na židli, aby nevstával. „Ta nešťastná slavnost u vyslance mě připravuje o potěšení a vás přerušuje. Je mi velmi smutno, že musím opustit váš nádherný večírek,“ řekl Anně Pavlovně.

Jeho dcera, kněžna Hélène, si lehce přidržovala záhyby šatů a šla mezi židlemi a úsměv jí na krásné tváři zářil ještě jasněji. Pierre se díval skoro polekanýma, nadšenýma očima na tu krásku, když šla kolem něho.

„Velmi pěkná,“ řekl kníže Andrej.

„Velmi,“ řekl Pierre.

Kníže Vasilij chytil v chůzi Pierra za ruku a obrátil se k Anně Pavlovně.

„Vychovejte mi toho medvěda,“ řekl. „Už měsíc bydlí u mě a ve společnosti ho vidím poprvé. Mladý muž nic nepotřebuje tolik jako společnost chytrých žen.“

IV

Anna Pavlovna se usmála a slíbila, že se Pierra ujme, protože věděla, že je s knížetem Vasilijem příbuzný z otcovy strany. Postarší dáma, která předtím seděla u tetičky, spěšně vstala a dohonila knížete Vasilije v předsíni. Z její tváře zmizel všechen dřívější předstíraný zájem. Její dobrá, uplakaná tvář vyjadřovala jen neklid a strach.

„Co mi tedy povíte, kníže, o mém Borisovi?“ řekla, když ho v předsíni dohonila. Jméno Boris vyslovovala se zvláštním důrazem na *o*. „Nemohu zůstat v Petrohradu déle. Povězte mi, jaké zprávy mohu přivézt svému ubohému chlapci?“

Ačkoli kníže Vasilij poslouchal postarší dámu nerad a skoro nezdvořile a dokonce dával najevo netrpělivost, ona se na něj vlídně a dojemně usmívala, a aby neodešel, vzala ho za ruku.

„Co vás stojí říct panovníkovi slovo, a hned ho přeloží ke gardě,“ prosila.

„Věřte, že udělám všechno, co budu moci, kněžno,“ odpověděl kníže Vasilij, „ale je pro mě těžké panovníka žádat; radil bych vám obrátit se na Rumjanceva přes knížete Golicyna: to by bylo rozumnější.“

Postarší dáma nesla jméno kněžny Drubecké, z jednoho z nejlepších rodů v Rusku, ale byla chudá, dávno se stáhla ze společnosti a ztratila dřívější styky. Přijela teď, aby svému jedinému synovi vymohla přeložení ke gardě. Jen kvůli tomu, aby viděla knížete Vasilije, se nechala pozvat a přijela na večírek k Anně Pavlovně, jen kvůli tomu poslouchala vikomtovo vyprávění. Slova knížete Vasilije ji polekala; její kdysi krásná tvář vyjádřila zlobu, ale trvalo to jen okamžik. Znovu se usmála a pevněji se chytila ruky knížete Vasilije.

„Poslyšte, kníže," řekla, „nikdy jsem vás o nic nežádala, nikdy žádat nebudu, nikdy jsem vám nepřipomínala, jak k vám můj otec choval přátelství. Ale teď vás zapřísahám při Bohu, udělejte to pro mého syna, a budu vás mít za dobrodince," dodala spěšně. „Ne, nezlobte se, a slibte mi to. Prosila jsem Golicyna, odmítl. Buďte tím dobrákem, jakým jste bývával," říkala a snažila se usmívat, ačkoli měla v očích slzy.

„Papá, přijdeme pozdě," řekla kněžna Hélène, která čekala u dveří, a otočila krásnou hlavu na antických ramenou.

Ale vliv ve společnosti je kapitál, který je třeba šetřit, aby se neztratil. Kníže Vasilij to věděl, a protože si jednou uvědomil, že kdyby se začal přimlouvat za všechny, kdo ho prosí, brzy by se nemohl přimluvit sám za sebe, svého vlivu používal jen zřídka. V případě kněžny Drubecké však po její nové prosbě pocítil cosi jako výčitky svědomí. Připomněla mu pravdu: za své první kroky ve službě vděčil jejímu otci. Kromě toho viděl z jejího chování, že je to jedna z těch žen, zvláště matek, které si jednou něco vezmou do hlavy a nedají pokoj, dokud se jim přání nesplní, a jinak jsou ochotné dotírat den co den, každou minutu, a dokonce dělat scény. Tahle poslední úvaha ho zviklala.

„Drahá Anno Michajlovno," řekl se svou obvyklou familiárností a nudou v hlase, „pro mě je téměř nemožné udělat to, co chcete; ale abych vám dokázal, jak vás mám rád a jak ctím památku vašeho zesnulého otce, udělám nemožné: váš syn bude přeložen ke gardě, tady je moje ruka. Jste spokojená?"

„Můj milý, vy jste dobrodinec! Nic jiného jsem od vás nečekala; věděla jsem, jak jste dobrý."

Chtěl odejít.

„Počkejte, ještě dvě slova. Až bude jednou u gardy…" Zaváhala. „Vy jste zadobře s Michailem Illarionovičem Kutuzovem, doporučte mu Borise za pobočníka. Pak bych byla klidná, a pak už bych…"

Kníže Vasilij se usmál.

„To vám neslíbím. Nevíte, jak Kutuzova obléhají od té doby, co byl jmenován vrchním velitelem. Sám mi říkal, že se všechny moskevské dámy spikly, že mu dají všechny své děti za pobočníky."

„Ne, slibte mi to, nepustím vás, můj milý dobrodinče."

„Papá," zopakovala kráska týmž tónem, „přijdeme pozdě."

„Tak tedy na shledanou, sbohem. Vidíte?"

„Takže zítra to přednesete panovníkovi?"

„Určitě, ale Kutuzova vám neslibuji."

„Ne, slibte, slibte mi to, Basile," řekla za ním Anna Michajlovna s úsměvem mladé koketky, který jí kdysi asi býval vlastní, ale teď se k její vyčerpané tváři tak nehodil.

Zřejmě zapomněla na svůj věk a ze zvyku nasazovala všechny staré ženské prostředky. Ale jakmile odešel, její tvář znovu nabyla téhož chladného, strojeného výrazu, jaký na ní byl předtím. Vrátila se ke kroužku, kde vikomt dál vyprávěl, a znovu předstírala, že poslouchá, a čekala, až bude moct odjet, protože svou věc už vyřídila.

„Ale co říkáte celé té poslední komedii s korunovací v Miláně?" řekla Anna Pavlovna. „A té nové komedii, kdy národy Janova a Luccy přicházejí přednést svá přání panu Buonapartovi? Pan Buonaparte sedí na trůnu a vyslyší přání národů! Rozkošné! Ne, z toho se člověk musí zbláznit! Řekl by člověk, že celý svět přišel o rozum."

Kníže Andrej se pousmál a díval se Anně Pavlovně přímo do tváře.

„‚Bůh mi ji dal, běda tomu, kdo se jí dotkne,'" řekl. Byla to slova, která Bonaparte pronesl, když si nasazoval korunu. „Říká se, že když ta slova pronášel, byl velmi krásný," dodal a ještě jednou je zopakoval italsky: „‚Bůh mi ji dal, běda tomu, kdo se jí dotkne.'"

„Doufám konečně," pokračovala Anna Pavlovna, „že to byla ta kapka, která přeteče pohár. Panovníci už nemohou snášet toho člověka, který ohrožuje všechno."

„Panovníci? Nemluvím o Rusku," řekl vikomt zdvořile a beznadějně. „Panovníci, madam! Co udělali pro Ludvíka Sedmnáctého, pro králov-

nu, pro madam Alžbětu? Nic," pokračoval a rozohňoval se. „A věřte mi, že teď nesou trest za to, že zradili věc Bourbonů. Panovníci? Posílají vyslance, aby skládali poklony uchvatiteli."

A pohrdavě si povzdechl a zase změnil polohu. Kníže Ippolit, který se dlouho díval na vikomta lorňonem, se při těch slovech najednou obrátil celým tělem k malé kněžně, požádal ji o jehlu a začal jí ukazovat, jak jehlou kreslí na stůl erb rodu Condé. Vykládal jí ten erb s tak významným výrazem, jako by ho o to kněžna prosila.

„Kosmé břevno červené, lemované zoubky červenými z modré – dům Condé," říkal.

Kněžna s úsměvem poslouchala.

„Jestli Bonaparte zůstane na francouzském trůnu ještě rok," pokračoval vikomt v započatém rozhovoru s výrazem člověka, který neposlouchá druhé, ale ve věci, kterou zná ze všech nejlépe, sleduje jen běh vlastních myšlenek, „věci zajdou příliš daleko. Intrikami, násilím, vyhnanstvím, popravami bude společnost, myslím dobrou společnost, francouzskou, navždy zničena, a potom..."

Pokrčil rameny a rozpřáhl ruce. Pierre chtěl něco říct, rozhovor ho zajímal, ale Anna Pavlovna, která ho hlídala, ho přerušila.

„Císař Alexandr," řekla se smutkem, který vždy provázel její řeči o císařské rodině, „prohlásil, že ponechá na samotných Francouzích, aby si zvolili způsob vlády. A myslím, že není pochyb, že celý národ, až se zbaví uzurpátora, se vrhne do náruče zákonného krále," řekla Anna Pavlovna a snažila se být k emigrantovi a roajalistovi laskavá.

„To je pochybné," řekl kníže Andrej. „Pan vikomt se zcela správně domnívá, že věci už zašly příliš daleko. Myslím, že bude těžké vrátit se ke starému."

„Pokud jsem slyšel," vmísil se znovu do rozhovoru Pierre a zrudl, „skoro všechna šlechta už přešla na Bonapartovu stranu."

„To říkají bonapartisté," řekl vikomt a nepodíval se na Pierra. „Ted je těžké zjistit, jaké je veřejné mínění ve Francii."

„Řekl to Bonaparte," řekl kníže Andrej s úšklebkem.

Bylo vidět, že se mu vikomt nelíbí a že ačkoli se na něj nedívá, obrací své řeči proti němu.

„‚Ukázal jsem jim cestu ke slávě,'" řekl po krátkém mlčení a znovu opakoval Napoleonova slova, „‚nechtěli; otevřel jsem jim své předpokoje, a vrhli se do nich v celých davech…' Nevím, nakolik měl právo to říct."

„Žádné," odporoval vikomt. „Po zavraždění vévody i ti nejzaujatější lidé přestali v něm vidět hrdinu. A i kdyby pro některé lidi hrdinou byl," řekl vikomt a obrátil se k Anně Pavlovně, „od zavraždění vévody je na nebi o mučedníka víc a na zemi o hrdinu míň."

Anna Pavlovna a ostatní ještě ani nestihli ocenit ta vikomtova slova úsměvem, a Pierre už znovu vpadl do rozhovoru, a Anna Pavlovna, ačkoli tušila, že řekne něco nepatřičného, ho už nemohla zastavit.

„Poprava vévody d'Enghien," řekl Pierre, „byla státní nutností; a já vidím velikost ducha právě v tom, že se Napoleon nebál vzít odpovědnost za ten čin sám na sebe."

„Bože! Můj bože!" řekla Anna Pavlovna strašlivým šepotem.

„Jak to, pane Pierre, vy vidíte v zavraždění velikost ducha?" řekla malá kněžna, usmála se a přisunula si práci.

„Ách! Óch!" ozvaly se různé hlasy.

„Kapitální!" řekl anglicky kníže Ippolit a začal se dlaní plácat do kolena. Vikomt jen pokrčil rameny.

Pierre se slavnostně podíval přes brýle na posluchače.

„Říkám to proto," pokračoval zoufale, „že Bourboni před revolucí utekli a nechali národ napospas anarchii; a jen Napoleon dokázal revoluci pochopit a přemoct, a proto se pro obecné blaho nemohl zastavit před životem jednoho člověka."

„Nechcete přejít k tamtomu stolu?" řekla Anna Pavlovna. Ale Pierre neodpověděl a pokračoval ve své řeči.

„Ne," říkal a víc a víc se rozohňoval, „Napoleon je velký, protože se postavil nad revoluci, potlačil její zlořády a zachoval všechno dobré – i rovnost občanů, i svobodu slova a tisku –, a jen proto získal moc."

„Ano, kdyby se byl moci chopil a nepoužil ji k vraždě, ale vrátil ji zákonnému králi," řekl vikomt, „pak bych ho nazval velkým člověkem."

„To by nemohl udělat. Národ mu dal moc jen proto, aby ho zbavil Bourbonů, a protože v něm národ viděl velkého člověka. Revoluce byla velká věc," pokračoval pan Pierre a touto zoufalou a vyzývavou vsuvkou prozrazoval své až příliš velké mládí a touhu vyslovit všechno co nejrychleji.

„Revoluce a královražda že jsou velká věc?... Po tomhle... nechcete přece jen přejít k tamtomu stolu?" opakovala Anna Pavlovna.

„Společenská smlouva," řekl vikomt s mírným úsměvem.

„Nemluvím o královraždě. Mluvím o myšlenkách."

„Ano, o myšlenkách loupeže, vraždy a královraždy," přerušil ho znovu ironický hlas.

„To byly výstřelky, samozřejmě, ale v nich není celý smysl, smysl je v lidských právech, v osvobození od předsudků, v rovnosti občanů; a všechny tyhle myšlenky Napoleon zachoval v plné síle."

„Svoboda a rovnost," řekl pohrdavě vikomt, jako by se konečně rozhodl tomu mladíkovi vážně dokázat, jak hloupé jsou jeho řeči, „to všechno jsou velká slova, která se už dávno zkompromitovala. Kdo by neměl rád svobodu a rovnost? Už náš Spasitel kázal svobodu a rovnost. Copak jsou lidé po revoluci šťastnější? Naopak. Chtěli jsme svobodu, a Bonaparte ji zničil."

Kníže Andrej s úsměvem pokukoval tu po Pierrovi, tu po vikomtovi, tu po hostitelce. V první chvíli Pierrova výstupu se Anna Pavlovna zděsila, přestože byla na společnost zvyklá; ale když viděla, že vikomt přes Pierrovy svatokrádežné řeči neztrácí rozvahu, a když se přesvědčila,

že ty řeči už zamluvit nejde, sebrala síly, přidala se k vikomtovi a zaútočila na řečníka.

„Ale můj milý pane Pierre," řekla Anna Pavlovna, „jak si tedy vysvětlujete velkého člověka, který mohl popravit vévodu, ba vůbec jakéhokoli člověka, bez soudu a bez viny?"

„Já bych se zeptal," řekl vikomt, „jak si pán vysvětluje osmnáctý brumaire? Copak to nebyl podvod? Je to falešná hra, která se vůbec nepodobá jednání velkého člověka."

„A zajatci v Africe, které dal pobít?" řekla malá kněžna. „To je hrozné!" A pokrčila rameny.

„Je to povýšenec, ať si říkáte, co chcete," řekl kníže Ippolit.

Pan Pierre nevěděl, komu odpovědět, rozhlédl se po všech a usmál se. Úsměv neměl takový jako jiní lidé, u nichž úsměv splývá s neúsměvem. U něho naopak, když přišel úsměv, náhle a v mžiku zmizela vážná, ba až trochu zachmuřená tvář a objevila se jiná – dětská, dobrá, dokonce trochu hloupoučká, a jako by prosila za odpuštění.

Vikomtovi, který ho viděl poprvé, bylo jasné, že ten jakobín není zdaleka tak strašný jako jeho slova. Všichni zmlkli.

„Jak chcete, aby odpověděl všem najednou?" řekl kníže Andrej. „Kromě toho je třeba u státníka rozlišovat jednání soukromé osoby, vojevůdce nebo císaře. Tak se mi to aspoň zdá."

„Ano, ano, samozřejmě," chytil se toho Pierre, potěšený pomocí, která se mu nabízela.

„Nelze nepřiznat," pokračoval kníže Andrej, „že Napoleon jako člověk je velký na mostě u Arcole a ve špitále v Jaffě, kde podává ruku morem nakaženým, ale... ale jsou jiné činy, které se těžko ospravedlňují."

Kníže Andrej, který zřejmě chtěl zmírnit trapnost Pierrovy řeči, se pozvedl, chystal se odjet a dával ženě znamení.

Náhle vstal kníže Ippolit, posunky rukou všechny zastavil, prosil je, ať si zase sednou, a spustil:

„Ach, dnes mi vyprávěli roztomilou moskevskou historku: musím vás jí pohostit. Promiňte, vikomte, musím ji vyprávět rusky. Jinak nikdo neucítí, jaká je v ní sůl.“

A kníže Ippolit začal mluvit rusky s takovou výslovností, s jakou mluví Francouzi, kteří jsou v Rusku asi rok. Všichni se zarazili: tak živě a naléhavě si kníže Ippolit žádal pozornost pro svou historku.

„V Moskva je jedna paní, jedna dáma. A ona je velmi lakomý. Ona potřebovat mít dva lokaj za kočár. A velmi velký výškou. To bylo její vkusu. A ona měla jedna komorná, ještě velký výšky. Ona řekla…“

Tu se kníže Ippolit zamyslel a zřejmě jen ztěžka dával dohromady, co dál.

„Ona řekla… ano, ona řekla: ‚Děvče,‘ – to komorné – ‚obleč livrej a pojeď se mnou, za kočár, dělat vizity.‘“

Tu kníže Ippolit vyprskl a rozchechtal se mnohem dřív než jeho posluchači, což udělalo na vypravěče nevýhodný dojem. Mnozí se však usmáli, mezi nimi i postarší dáma a Anna Pavlovna.

„Ona jela. Nenadále udělal se silný vítr. Děvče ztratila klobouk a dlouhý vlasy se rozčesaly…“

Tu už se nemohl déle držet, začal se trhaně smát a přes ten smích vypravil:

„A celý svět to poznal…“

Tím historka skončila. Ačkoli nebylo jasné, proč ji vypráví a proč ji bylo nutně třeba vyprávět rusky, Anna Pavlovna i ostatní ocenili společenskou zdvořilost knížete Ippolita, který tak příjemně ukončil nepříjemný a nezdvořilý výstup pana Pierra. Rozhovor se po historce rozpadl na drobné, bezvýznamné řeči o budoucím a minulém plese, o divadelním představení, o tom, kdo se kdy a kde uvidí.

V

Hosté poděkovali Anně Pavlovně za okouzlující večírek a začali se rozcházet.

Pierre byl nemotorný. Tlustý, vyšší než obvykle, široký, s obrovskýma červenýma rukama, neuměl, jak se říká, vejít do salonu a ještě méně z něho uměl odejít, to jest před odchodem říct něco obzvlášť příjemného. Kromě toho byl roztržitý. Když vstával, popadl místo svého klobouku generálský třírohý klobouk s chocholem a držel ho a škubal za chochol, dokud ho generál nepožádal, aby mu ho vrátil. Ale všechnu jeho roztržitost i to, že neuměl vejít do salonu a mluvit v něm, vyvažoval výraz dobrosrdečnosti, prostoty a skromnosti. Anna Pavlovna se k němu obrátila, s křesťanskou mírností mu dala najevo, že mu jeho výstup odpouští, kývla na něj a řekla:

„Doufám, že vás ještě uvidím, ale doufám také, že změníte své názory, můj milý pane Pierre," řekla.

Když mu to řekla, nic neodpověděl, jen se uklonil a ukázal všem ještě jednou svůj úsměv, který neříkal nic, leda snad tohle: „Názory jsou názory, ale vidíte, jaký jsem dobrý a hodný chlapík." A všichni, i Anna Pavlovna, to bezděčně pocítili.

Kníže Andrej vyšel do předsíně, nastavil ramena lokaji, který mu přehazoval plášť, a lhostejně poslouchal, jak jeho žena štěbetá s knížetem Ippolitem, který také vyšel do předsíně. Kníže Ippolit stál vedle hezké těhotné kněžny a neodbytně se na ni díval přímo lorňonem.

„Jděte, Annette, nastydnete," říkala malá kněžna, když se loučila s Annou Pavlovnou. „Je to domluvené," dodala tiše.

Anna Pavlovna už stihla s Lizou promluvit o námluvách, které chystala mezi Anatolem a švagrovou malé kněžny.

„Spoléhám na vás, drahá přítelkyně," řekla Anna Pavlovna také tiše, „napíšete jí a řeknete mi, jak se na tu věc bude dívat otec. Na shledanou," a odešla z předsíně.

Kníže Ippolit přistoupil k malé kněžně, naklonil k ní těsně obličej a začal jí napůl šeptem cosi říkat.

Dva lokajové, jeden kněžnin a druhý jeho, čekali, až domluví, stáli se šálem a redingotem a poslouchali jejich francouzský hovor, jemuž nerozuměli, s takovými výrazy, jako by rozuměli, co se říká, ale nechtěli to dát najevo. Kněžna jako vždycky mluvila s úsměvem a poslouchala se smíchem.

„Jsem velmi rád, že jsem nejel k vyslanci," říkal kníže Ippolit, „nuda... Krásný večer, že ano, krásný?"

„Říká se, že ples bude moc pěkný," odpovídala kněžna a povytáhla horní ret s chmýřím. „Budou tam všechny krásné ženy ze společnosti."

„Ne všechny, protože vy tam nebudete; ne všechny," řekl kníže Ippolit s radostným smíchem, chytil od lokaje šál, dokonce do lokaje strčil, a začal ho kněžně navlékat. Z nešikovnosti nebo úmyslně – to by nikdo nerozeznal – dlouho nespouštěl ruce, když už měla šál na sobě, a jako by tu mladou ženu objímal.

Půvabně, ale stále s úsměvem se odtáhla, otočila se a pohlédla na muže. Kníže Andrej měl oči zavřené: tak unaveně a ospale vypadal.

„Jste hotová?" zeptal se ženy a pohledem se jí vyhnul.

Kníže Ippolit si spěšně oblékl redingot, který měl podle nové módy delší než k patám, a zaplétal se do něj, když běžel na schody před domem za kněžnou, které lokaj pomáhal do kočáru.

„Na shledanou, kněžno," volal a jazyk se mu pletl stejně jako nohy.

Kněžna si přidržovala šaty a usedala do tmy kočáru; její muž si upravoval šavli; kníže Ippolit pod záminkou, že pomáhá, všem překážel.

„Do-volte, pane," obrátil se kníže Andrej suše a nepříjemně rusky na knížete Ippolita, který mu bránil projít.

„Čekám na tebe, Pierre," řekl vlídně a něžně týž hlas knížete Andreje.

Forýtek se dal do pohybu a kola kočáru zarachotila. Kníže Ippolit se trhaně smál, stál na schodech před domem a čekal na vikomta, kterého slíbil odvézt domů.

„Nuže, můj milý, vaše malá kněžna je moc hezká, moc hezká," řekl vikomt, když se usadil s Ippolitem v kočáře. „Ale opravdu moc hezká." Políbil si konečky prstů. „A docela Francouzka."

Ippolit vyprskl smíchy.

„A víte, že jste hrozný s tím svým nevinným výrazem," pokračoval vikomt. „Lituji toho ubohého manžela, toho důstojníčka, co si hraje na vládnoucího knížete."

Ippolit znovu vyprskl a přes smích vypravil:

„A vy jste říkal, že ruské dámy se nevyrovnají francouzským. Musí se to umět vzít za správný konec."

Pierre přijel napřed a jako domácí člověk prošel do pracovny knížete Andreje, hned si ze zvyku lehl na pohovku, vzal z police první knihu, která mu přišla pod ruku – byly to Caesarovy Zápisky –, opřel se o loket a začal ji číst od prostředka.

„Cos to provedl slečně Schererové? Teď se docela rozstůně," řekl kníže Andrej, když vcházel do pracovny, a mnul si malé, bílé ruce.

Pierre se obrátil celým tělem, až pohovka zavrzala, natočil ke knížeti Andrejovi živou tvář, usmál se a mávl rukou.

„Ne, ten abbé je velmi zajímavý, jenže tu věc nechápe správně... Podle mě je věčný mír možný, ale nevím, jak to říct... Jenže ne politickou rovnováhou..."

Knížete Andreje takové abstraktní řeči zřejmě nezajímaly.

„Nemůžeš, můj milý, všude říkat všechno, co si myslíš. Tak co, rozhodl ses už konečně pro něco? Budeš kavalergardista, nebo

diplomat?“ zeptal se kníže Andrej po chvilce mlčení.

Pierre se posadil na pohovce a podvinul si nohy pod sebe.

„Představte si, že to pořád ještě nevím. Nelíbí se mi ani jedno, ani druhé.“

„Ale přece se musíš pro něco rozhodnout? Tvůj otec čeká.“

Pierra poslali, když mu bylo deset let, s vychovatelem, jímž byl abbé, do ciziny, kde zůstal až do dvaceti let. Když se vrátil do Moskvy, otec abbého propustil a řekl mladému muži: „Teď jeď do Petrohradu, rozhlédni se a vyber si. Se vším souhlasím. Tady máš dopis pro knížete Vasilije a tady máš peníze. Piš mi o všem, ve všem ti pomohu.“ Pierre si už tři měsíce vybíral dráhu a nedělal nic. O té volbě s ním kníže Andrej mluvil. Pierre si promnul čelo.

„Ale musí to být zednář,“ řekl a myslel abbého, kterého viděl na večírku.

„To jsou samé nesmysly,“ zarazil ho znovu kníže Andrej, „mluvme raději o věci. Byl jsi u jízdní gardy?…“

„Ne, nebyl, ale napadlo mě něco, co jsem vám chtěl říct. Teď je válka proti Napoleonovi. Kdyby to byla válka za svobodu, pochopil bych to, já bych první vstoupil do vojska; ale pomáhat Anglii a Rakousku proti největšímu člověku na světě… to není dobré…“

Kníže Andrej nad Pierrovými dětinskými řečmi jen pokrčil rameny. Tvářil se, že na takové hlouposti nelze odpovídat; ale na tu naivní otázku bylo opravdu těžké odpovědět něco jiného, než co odpověděl kníže Andrej.

„Kdyby všichni válčili jen podle svého přesvědčení, nebyly by války,“ řekl.

„To by právě bylo krásné,“ řekl Pierre.

Kníže Andrej se pousmál.

„Docela možná, že by to bylo krásné, ale nikdy to nebude…“

„Tak proč jdete do války?“ zeptal se Pierre.

„Proč? Nevím. Tak se to má. Kromě toho jdu…“ Zarazil se. „Jdu proto, že tenhle život, který tady vedu, tenhle život není pro mě!“

VI

Ve vedlejším pokoji zašustily ženské šaty. Kníže Andrej se otřásl, jako by se probral, a jeho tvář nabyla téhož výrazu, jaký měla v salonu Anny Pavlovny. Pierre spustil nohy z pohovky. Vešla kněžna. Měla už na sobě jiné šaty, domácí, ale stejně elegantní a svěží. Kníže Andrej vstal a zdvořile jí přisunul křeslo.

„Proč, často na to myslím," začala jako vždy francouzsky a spěšně a horlivě se usazovala do křesla, „proč se Annette nevdala? Jak jste vy všichni hloupí, pánové, že jste si ji nevzali. Promiňte mi, ale vy se v ženách vůbec nevyznáte. Vy jste ale hádavý, pane Pierre!"

„S vaším mužem se taky pořád hádám; nechápu, proč chce jít do války," řekl Pierre a obrátil se ke kněžně bez jakýchkoli rozpaků, jaké bývají mezi mladým mužem a mladou ženou tak obvyklé.

Kněžna sebou trhla. Pierrova slova se jí zřejmě dotkla na živém.

„Ach, to přece pořád říkám!" řekla. „Nechápu, naprosto nechápu, proč muži nemohou žít bez války. Proč my ženy nic nechceme, nic nepotřebujeme? No tak, buďte vy soudcem. Já mu pořád říkám: tady je pobočníkem u strýce, to je to nejskvělejší postavení. Všichni ho tak znají, tak si ho cení. Onehdy jsem u Apraksinových slyšela, jak se jedna dáma ptá: ‚To je ten slavný kníže Andrej?' Na mou čest!" Zasmála se. „Všude ho tak rádi přijímají. Velmi snadno by se mohl stát i křídelním pobočníkem. Víte, panovník s ním mluvil velmi milostivě. S Annette jsme si říkaly, že by se to dalo velmi snadno zařídit. Co myslíte?"

Pierre se podíval na knížete Andreje, a když viděl, že se ten rozhovor jeho příteli nelíbí, nic neodpověděl.

„Kdy odjíždíte?" zeptal se.

„Ach, nemluvte mi o tom odjezdu, nemluvte mi o něm. Nechci o tom ani slyšet," spustila kněžna tím rozmarně laškovným tónem, jakým mluvila v salonu s Ippolitem a který se tak zjevně nehodil do rodinného kroužku, kam Pierre patřil takřka jako člen rodiny. „Dnes, když jsem si pomyslela, že se musí přetrhnout všechny ty drahé vztahy... A pak, víš, André?" Významně mrkla na muže. „Bojím se, bojím se!" zašeptala a zachvěla se v zádech.

Muž se na ni díval, jako by ho udivilo, když zjistil, že je v pokoji ještě někdo kromě něho a Pierra; s chladnou zdvořilostí se však k ženě tázavě obrátil:

„Čeho se bojíš, Lizo? Nemohu to pochopit," řekl.

„Tak vidíte, jací jsou všichni muži sobci; všichni, všichni jsou sobci! Kvůli svým rozmarům, bůhvíproč, mě opouští, zavírá mě na venkov samotnou."

„S otcem a se sestrou, nezapomeň," řekl tiše kníže Andrej.

„Stejně samotnou, bez *mých* přátel... A chce, abych se nebála."

Tón už měla nevrlý, horní ret se jí zvedl a dodal tváři ne radostný, ale zvířecí, veverčí výraz. Zmlkla, jako by považovala za neslušné mluvit před Pierrem o svém těhotenství, ačkoli právě v něm byla podstata věci.

„Pořád jsem ale nepochopil, čeho se bojíte," pronesl pomalu kníže Andrej a nespouštěl ze ženy oči.

Kněžna se začervenala a zoufale rozhodila rukama.

„Ne, André, já říkám, že jste se tak, tak změnil..."

„Tvůj lékař ti nařizuje chodit spát dřív," řekl kníže Andrej. „Měla bys jít spát."

Kněžna nic neřekla, a najednou se jí krátký horní ret s chloupky roztřásl; kníže Andrej vstal, pokrčil rameny a přešel po pokoji.

Pierre se udiveně a naivně díval přes brýle tu na něho, tu na kněžnu, a pohnul se, jako by chtěl také vstát, ale zase si to rozmyslel.

„Co je mi po tom, že je tu pan Pierre," řekla najednou malá kněžna a její hezká tvář se náhle rozplynula v uplakanou grimasu. „Dávno jsem ti chtěla říct, André: proč ses ke mně tak změnil? Co jsem ti udělala? Jedeš k armádě, mě ti není líto. Proč?"

„Lise!" řekl jen kníže Andrej; ale v tom slově byla prosba i hrozba, a hlavně ujištění, že sama bude svých slov litovat; ona však spěšně pokračovala:

„Jednáš se mnou jako s nemocnou nebo s dítětem. Já všechno vidím. Copak jsi byl takový před půl rokem?"

„Lise, prosím vás, abyste přestala," řekl kníže Andrej ještě důrazněji.

Pierre, kterého ten rozhovor čím dál víc rozrušoval, vstal a přistoupil ke kněžně. Zdálo se, že nemůže snést pohled na slzy a že by se sám nejraději rozplakal.

„Uklidněte se, kněžno. Vám se to tak jen zdá, protože, ujišťuji vás, sám jsem zažil... proč... protože... Ne, promiňte, cizí člověk je tu navíc... Ne, uklidněte se... Sbohem..."

Kníže Andrej ho zadržel za ruku.

„Ne, počkej, Pierre. Kněžna je tak laskavá, že mě nebude chtít připravit o potěšení strávit s tebou večer."

„Ne, on myslí jen na sebe," řekla kněžna a už nezadržovala zlostné slzy.

„Lise," řekl suše kníže Andrej a zvýšil hlas na takový stupeň, který ukazuje, že trpělivost je u konce.

Najednou zlostný, veverčí výraz na hezké tváři kněžny vystřídal půvabný výraz strachu, který budil soucit; podívala se krásnýma očima zpod obočí na muže a na tváři se jí objevil ten bázlivý, kajícný výraz, jaký mívá pes, který rychle, ale slabě vrtí svěšeným ocasem.

„Můj bože, můj bože!" řekla kněžna, jednou rukou si nadzvedla záhyb šatů, přistoupila k muži a políbila ho na čelo.

„Dobrou noc, Lise,“ řekl kníže Andrej, vstal a zdvořile, jako cizí ženě, jí políbil ruku.

* * *

Přátelé mlčeli. Ani jeden, ani druhý nezačínal mluvit. Pierre pokukoval po knížeti Andrejovi, kníže Andrej si mnul čelo svou malou rukou.

„Pojďme na večeři,“ řekl s povzdechem, vstal a zamířil ke dveřím.

Vešli do elegantně, nově a bohatě zařízené jídelny. Všechno, od ubrousků po stříbro, fajáns a křišťál, neslo ten zvláštní otisk novosti, jaký bývá v domácnosti mladých manželů. Uprostřed večeře se kníže Andrej opřel o loket, a jako člověk, kterého už dávno něco tíží na srdci a který se náhle odhodlá promluvit, začal mluvit s výrazem nervózního podráždění, jaký Pierre u svého přítele ještě nikdy neviděl:

„Nikdy, nikdy se nežeň, příteli; to je moje rada: nežeň se, dokud si neřekneš, že jsi udělal všechno, co jsi mohl, a dokud nepřestaneš milovat ženu, kterou sis vybral, dokud ji neuvidíš jasně; jinak se zmýlíš krutě a nenapravitelně. Žeň se, až budeš stařec, který už k ničemu není… Jinak přijde nazmar všechno, co je v tobě dobrého a vznešeného. Všechno se rozmělní v maličkostech. Ano, ano, ano! Nedívej se na mě tak udiveně. Jestliže od sebe něco do budoucna čekáš, budeš na každém kroku cítit, že je pro tebe všechno skončeno, všechno uzavřeno, kromě salonu, kde budeš stát na jednom stupni s dvorním lokajem a s idiotem… Ale co!…“

Energicky mávl rukou.

Pierre si sundal brýle, takže se mu změnila tvář a ještě víc z ní vyzařovala dobrota, a udiveně hleděl na přítele.

„Moje žena,“ pokračoval kníže Andrej, „je skvělá žena. Je to jedna z těch vzácných žen, s nimiž může být člověk klidný o svou čest; ale můj bože, co bych teď nedal za to, abych nebyl ženatý! To říkám tobě jedinému a prvnímu, protože tě mám rád.“

Kníže Andrej se teď, když to říkal, ještě méně než předtím podobal tomu Bolkonskému, který se rozvaloval v křesle Anny Pavlovny, mhouřil oči a cedil mezi zuby francouzské fráze. Jeho suchá tvář se celá chvěla nervózním oživením každého svalu; oči, v nichž se předtím zdál uhašený oheň života, teď zářily paprsčitým, jasným leskem. Bylo vidět, že čím víc se zdál bez života v obyčejných chvílích, tím energičtější býval ve chvílích podráždění.

„Nechápeš, proč to říkám," pokračoval. „Vždyť je to celý životní příběh. Říkáš Bonaparte a jeho kariéra," řekl, ačkoli Pierre o Bonapartovi nemluvil. „Říkáš Bonaparte; ale Bonaparte, když pracoval, šel krok za krokem ke svému cíli, byl svobodný, neměl nic kromě svého cíle – a dosáhl ho. Ale spoj se se ženou – a jako spoutaný trestanec ztratíš všechnu svobodu. A všechny naděje a síly, které v tobě jsou, tě jen tíží a trápí výčitkami. Salony, klevety, plesy, ješitnost, ničemnost – to je začarovaný kruh, ze kterého se nemohu dostat. Teď odjíždím do války, do největší války, jaká kdy byla, a nic nevím a k ničemu se nehodím. Jsem velmi roztomilý a velmi jízlivý," pokračoval kníže Andrej, „a u Anny Pavlovny mě poslouchají. A ta hloupá společnost, bez které moje žena nemůže žít, a ty ženy... Kdybys jen mohl vědět, co jsou to všechny ty vznešené ženy a ženy vůbec! Můj otec má pravdu. Sobectví, ješitnost, tupost, ničemnost ve všem – to jsou ženy, když se ukážou takové, jaké jsou. Podíváš se na ně ve společnosti a zdá se, že v nich něco je, ale nic, nic, nic! Ano, nežeň se, duše moje, nežeň se," skončil kníže Andrej.

„Je mi k smíchu," řekl Pierre, „že *vy sám sebe*, *sám sebe* považujete za neschopného a svůj život za zkažený život. Vy máte všechno, všechno před sebou. A vy..."

Neřekl, *co vy*, ale už jeho tón ukazoval, jak vysoko si přítele cení a kolik od něj v budoucnu čeká.

„Jak to může říkat!" myslel si Pierre. Pierre považoval knížete Andreje za vzor všech dokonalostí právě proto, že kníže Andrej v nejvyšší

míře spojoval všechny ty vlastnosti, které Pierre neměl a které se dají nejblíže vyjádřit pojmem – síla vůle. Pierre se vždycky divil schopnosti knížete Andreje klidně jednat s lidmi všeho druhu, jeho neobyčejné paměti, jeho sečtělosti – všechno přečetl, všechno věděl, o všem měl ponětí – a nejvíc ze všeho jeho schopnosti pracovat a učit se. Jestliže Pierra často zaráželo, že Andrejovi chybí schopnost snivě filozofovat, k čemuž byl Pierre zvlášť náchylný, i v tom neviděl nedostatek, ale sílu.

I v těch nejlepších, přátelských a prostých vztazích jsou lichotka nebo pochvala nutné, jako je nutné mazat kola, aby jela.

„Jsem vyřízený člověk," řekl kníže Andrej. „Co o mně mluvit? Pojďme mluvit o tobě," řekl po chvíli mlčení a usmál se svým utěšujícím myšlenkám.

Ten úsměv se v tutéž chvíli odrazil na Pierrově tváři.

„A co mluvit o mně?" řekl Pierre a roztáhl ústa v bezstarostný, veselý úsměv. „Co já jsem? Jsem levoboček!" A najednou temně zrudl. Bylo vidět, že ho stálo velké úsilí, aby to řekl. „Bez jména, bez jmění… A co, vlastně…" Ale neřekl, *co vlastně*. „Zatím jsem svobodný a je mi dobře. Jen vůbec nevím, do čeho se pustit. Chtěl jsem se s vámi vážně poradit."

Kníže Andrej se na něj díval laskavýma očima. Ale v jeho pohledu, přátelském a vlídném, se přece jen zračilo vědomí vlastní převahy.

„Jsi mi drahý hlavně proto, že jsi jediný živý člověk v celé naší společnosti. Tobě je dobře. Vyber si, co chceš; to je jedno. Všude obstojíš, ale jedno: přestaň jezdit k těm Kuraginovým a vést takový život. Vůbec se to k tobě nehodí: všechny ty pitky, husarské kousky a všechno…"

„Co naděláte, můj milý," řekl Pierre a pokrčil rameny, „ženy, můj milý, ženy!"

„Nechápu," odpověděl Andrej. „Slušné ženy, to je jiná věc; ale Kuraginovy ženy, ženy a víno, to nechápu!"

Pierre bydlel u knížete Vasilije Kuragina a účastnil se prostopášného života jeho syna Anatola, téhož, kterého chtěli oženit se sestrou knížete Andreje, aby se napravil.

„Víte co!“ řekl Pierre, jako by ho nečekaně napadla šťastná myšlenka. „Vážně, už dávno na to myslím. S takovým životem nemohu nic rozhodnout ani promyslet. Bolí mě hlava, peníze nemám. Dnes mě zval, nepojedu.“

„Dej mi čestné slovo, že tam nebudeš jezdit.“

„Čestné slovo!“

* * *

Bylo už po jedné hodině v noci, když Pierre od přítele odcházel. Byla červnová, petrohradská noc, noc bez soumraku. Pierre si sedl do drožky s úmyslem jet domů. Ale čím víc se blížil, tím víc cítil, že tuhle noc, která se podobala spíš večeru nebo ránu, nemůže usnout. Prázdnými ulicemi bylo vidět daleko. Cestou si Pierre vzpomněl, že u Anatola Kuragina se dnes večer měla sejít obvyklá hráčská společnost, po které obvykle následovala pitka, končící jednou z Pierrových oblíbených zábav.

„Bylo by dobré zajet ke Kuraginovi,“ pomyslel si. Ale hned si vzpomněl na čestné slovo, které dal knížeti Andrejovi, že ke Kuraginovi nepojede.

Ale hned nato, jak to bývá u lidí, kterým se říká bezcharakterní, dostal tak vášnivou chuť ještě jednou okusit ten tak dobře známý prostopášný život, že se rozhodl jet. A hned ho napadla myšlenka, že dané slovo nic neznamená, protože ještě dřív než knížeti Andrejovi dal slovo i knížeti Anatolovi, že k němu přijede; nakonec si pomyslel, že všechna ta čestná slova jsou takové konvenční věci bez jakéhokoli určitého smyslu, zvlášť když si člověk uvědomí, že třeba hned zítra bud umře, nebo se mu přihodí něco tak neobyčejného, že už nebude ani

čestné, ani nečestné. Úvahy tohoto druhu, které rušily všechna jeho rozhodnutí a předsevzetí, Pierra často napadaly. Jel ke Kuraginovi.

Zastavil před vchodem velkého domu u kasáren jízdní gardy, kde Anatol bydlel, vystoupil na osvětlené zápraží, na schodiště a vešel otevřenými dveřmi. V předsíni nikdo nebyl; válely se tam prázdné láhve, pláště, galoše; bylo cítit víno, ozýval se vzdálený hovor a křik.

Hra i večeře už skončily, ale hosté se ještě nerozjížděli. Pierre shodil plášť a vešel do prvního pokoje, kde stály zbytky večeře a jeden lokaj, protože si myslel, že ho nikdo nevidí, potajmu dopíjel nedopité sklenice. Z třetího pokoje bylo slyšet tahanici, chechot, křik známých hlasů a řev medvěda. Asi osm mladých mužů se starostlivě tlačilo kolem otevřeného okna. Tři se tahali s mladým medvědem, kterého jeden vodil na řetězu a strašil jím druhého.

„Sázím sto na Stevense!“ křičel jeden.

„Hlavně se nepřidržovat!“ křičel druhý.

„Já na Dolochova!“ křičel třetí. „Přetni to, Kuragine.“

„No tak, nechte Míšu, tady jde o sázku.“

„Jedním douškem, jinak prohrál,“ křičel čtvrtý.

„Jakove! Dej sem láhev, Jakove!“ křičel sám hostitel, vysoký krasavec, který stál uprostřed hloučku jen v tenké košili rozhalené na prsou. „Počkejte, pánové. Tady je Petruša, milý příteli,“ obrátil se k Pierrovi.

Jiný hlas, hlas menšího muže s jasnýma modrýma očima, který mezi všemi těmi opilými hlasy zvlášť zarážel svým střízlivým výrazem, zavolal od okna: „Pojď sem – přetni sázku!“ Byl to Dolochov, důstojník semjonovského pluku, známý hráč a duelant, který bydlel s Anatolem. Pierre se usmíval a vesele se rozhlížel kolem sebe.

„Ničemu nerozumím. Oč jde?“ zeptal se.

„Počkejte, on není opilý. Dej láhev,“ řekl Anatol, vzal ze stolu sklenici a přistoupil k Pierrovi.

„Nejdřív pij.“

Pierre začal pít sklenici za sklenicí, zpod obočí si prohlížel opilé hosty, kteří se zase natlačili u okna, a poslouchal, co si povídají. Anatol mu naléval víno a vyprávěl, že se Dolochov vsadil s Angličanem Stevensem, námořníkem, který tu byl, že on, Dolochov, vypije láhev rumu, když bude sedět v okně ve třetím poschodí s nohama svěšenýma ven.

„Tak vypij všechno!“ řekl Anatol a podal Pierrovi poslední sklenici. „Jinak tě nepustím!“

„Ne, nechci,“ řekl Pierre, odstrčil Anatola a přistoupil k oknu.

Dolochov držel Angličana za ruku a jasně, zřetelně vyslovoval podmínky sázky a obracel se přitom hlavně k Anatolovi a Pierrovi.

Dolochov byl muž střední postavy, kudrnatý, se světlýma modrýma očima. Bylo mu asi pětadvacet let. Jako všichni pěchotní důstojníci nenosil knír, a jeho ústa, nejpozoruhodnější rys jeho tváře, byla celá vidět. Linie těch úst byly pozoruhodně jemně prohnuté. Uprostřed horní ret energicky klesal ostrým klínem na pevný spodní, a v koutcích se ustavičně tvořilo cosi jako dva úsměvy, po jednom na každé straně; a to všechno dohromady, a zvlášť ve spojení s pevným, drzým, chytrým pohledem, budilo takový dojem, že tu tvář nebylo možné přehlédnout. Dolochov nebyl zámožný člověk a neměl žádné styky. A přestože Anatol prohýřil desítky tisíc, Dolochov bydlel s ním a dokázal se postavit tak, že Anatol i všichni, kdo je znali, si vážili Dolochova víc než Anatola. Dolochov hrál všechny hry a skoro vždycky vyhrával. Ať pil sebevíc, nikdy neztrácel jasnou hlavu. Kuragin i Dolochov byli tehdy ve světě petrohradských hejsků a flamendrů pověstnými postavami.

Láhev rumu přinesli; rám, který nedovoloval sednout si na vnější šikmý parapet okna, vylamovali dva lokajové, kteří zřejmě spěchali a byli celí nesví z rad a křiku pánů kolem.

Anatol přistoupil k oknu se svým vítězným výrazem. Měl chuť něco rozbít. Odstrčil lokaje a zatáhl za rám, ale rám nepovolil. Rozbil sklo.

„No tak ty, silák," obrátil se k Pierrovi.

Pierre se chytil příček, zatáhl a s praskotem tu vylomil, tu vyvrátil dubový rám.

„Celý pryč, jinak si budou myslet, že se držím," řekl Dolochov.

„Angličan se vychloubá... co?... dobře?..." říkal Anatol.

„Dobře," řekl Pierre a díval se na Dolochova, který vzal do ruky láhev rumu a blížil se k oknu, v němž bylo vidět světlo nebe a na něm splývající ranní a večerní záři.

Dolochov s láhví rumu v ruce vyskočil do okna.

„Poslouchejte!" vykřikl, když stál na parapetu, a obrátil se do pokoje. Všichni zmlkli.

„Vsázím se –" mluvil francouzsky, aby mu Angličan rozuměl, a mluvil tím jazykem ne příliš dobře – „vsázím se o padesát imperiálů, chcete o sto?" dodal a obrátil se k Angličanovi.

„Ne, o padesát," řekl Angličan.

„Dobře, o padesát imperiálů – že vypiju celou láhev rumu, aniž ji odtrhnu od úst, vypiju ji, když budu sedět za oknem, tady na tom místě –" sklonil se a ukázal šikmý výstupek zdi za oknem – „a nebudu se ničeho držet... Ano?..."

„Velmi dobře," řekl Angličan.

Anatol se obrátil k Angličanovi, vzal ho za knoflík fraku, a jak se na něj díval shora – Angličan byl malé postavy –, začal mu anglicky opakovat podmínky sázky.

„Počkej!" zakřičel Dolochov a ťukal láhví o okno, aby na sebe upozornil. „Počkej, Kuragine; poslouchejte. Jestli to někdo dokáže po mně, zaplatím mu sto imperiálů. Rozumíte?"

Angličan kývl hlavou a nijak nedal najevo, jestli tu novou sázku hodlá přijmout, nebo ne. Anatol Angličana nepouštěl, a přestože mu ten kýváním dával najevo, že všemu rozuměl, překládal mu Anatol Dolochovova slova do angličtiny. Mladý hubený chlapec, lejbgardový hu-

sar, který ten večer všechno prohrál, vylezl do okna, vyklonil se a podíval se dolů.

„Ú!... ú!... ú!...“ řekl, když se díval z okna na kameny chodníku.

„Klid!“ zakřičel Dolochov a strhl důstojníka z okna; ten se zapletl ostruhami a nemotorně seskočil do pokoje.

Dolochov postavil láhev na parapet, aby na ni pohodlně dosáhl, a opatrně a tiše vylezl do okna. Spustil nohy, oběma rukama se zapřel o kraje okna, odhadl to, usadil se, pustil ruce, posunul se doprava, doleva a sáhl po láhvi. Anatol přinesl dvě svíčky a postavil je na parapet, ačkoli už bylo úplně světlo. Dolochovova záda v bílé košili a jeho kudrnatá hlava byly osvětlené z obou stran. Všichni se natlačili u okna. Angličan stál vpředu. Pierre se usmíval a nic neříkal. Jeden z přítomných, starší než ostatní, s vyděšenou a rozzlobenou tváří, se najednou prodral dopředu a chtěl Dolochova chytit za košili.

„Pánové, to je hloupost; zabije se,“ řekl ten rozvážnější člověk.

Anatol ho zadržel.

„Nesahej na něj, vylekáš ho a zabije se. Co?... Co potom?... Co?...“

Dolochov se otočil, upravil se a znovu se zapřel rukama.

„Jestli se do mě ještě někdo bude plést,“ řekl a cedil slova pomalu mezi sevřenými tenkými rty, „hned ho shodím tamhle dolů. Tak!...“

Když řekl „tak!“, otočil se znovu, pustil ruce, vzal láhev, přiložil ji k ústům, zaklonil hlavu a volnou ruku vymrštil nahoru, aby udržel rovnováhu. Jeden z lokajů, který začal sbírat střepy, se zastavil v předklonu a nespouštěl oči z okna a z Dolochovových zad. Anatol stál zpříma s vytřeštěnýma očima. Angličan vyšpulil rty a díval se ze strany. Ten, který ho chtěl zadržet, utekl do kouta pokoje a lehl si na pohovku tváří ke zdi. Pierre si zakryl tvář a na tváři mu v zapomnění zůstal slabý úsměv, ačkoli teď vyjadřovala hrůzu a strach. Všichni mlčeli. Pierre odtáhl ruce od očí. Dolochov seděl pořád ve stejné poloze, jen hlavu měl zakloněnou, takže se kudrnaté vlasy na týle dotýkaly límce košile, a ruka s láhví se zvedala výš a výš, chvěla se a namáhala. Láhev se

zřejmě vyprazdňovala a zároveň se zvedala a zakláněla mu hlavu. „Co to tak dlouho trvá?“ pomyslel si Pierre. Zdálo se mu, že uplynulo víc než půl hodiny. Najednou se Dolochov pohnul zády dozadu a ruka se mu nervózně roztřásla; to zachvění stačilo, aby se pohnulo celé tělo, které sedělo na šikmém výstupku. Celý se posunul, a ruka i hlava se mu roztřásly ještě víc, jak se namáhaly. Jedna ruka se zvedla, aby se chytila parapetu, ale zase klesla. Pierre znovu zavřel oči a řekl si, že už je nikdy neotevře. Najednou ucítil, že se všechno kolem pohnulo. Podíval se: Dolochov stál na parapetu, tvář měl bledou a veselou.

„Prázdná!“

Hodil láhev Angličanovi, který ji obratně chytil. Dolochov seskočil z okna. Silně byl cítit rumem.

„Výborně! Chlapák! To je ale sázka! Čert vás vem!“ křičeli ze všech stran.

Angličan vytáhl měšec a odpočítával peníze. Dolochov se mračil a mlčel. Pierre vyskočil do okna.

„Pánové! Kdo se se mnou vsadí? Udělám totéž,“ vykřikl najednou. „A sázky není třeba, tak je to. Ať přinesou láhev. Udělám to… ať ji přinesou.“

„Ať to zkusí, ať to zkusí!“ řekl Dolochov s úsměvem.

„Co to děláš? Zbláznil ses? Kdo by tě pustil? Tobě se točí hlava i na schodech,“ ozývalo se ze všech stran.

„Vypiju to, dejte mi láhev rumu!“ zakřičel Pierre, rozhodným a opilým gestem udeřil do židle a lezl do okna.

Chytili ho za ruce; ale byl tak silný, že toho, kdo se k němu přiblížil, odstrčil daleko.

„Ne, takhle ho nepřemluvíte za nic na světě,“ říkal Anatol, „počkejte, já ho přechytračím. Poslyš, vsadím se s tebou, ale zítra, a teď jedeme všichni k ***.“

„Jedeme,“ zakřičel Pierre, „jedeme!… A Míšu bereme s sebou…“

A popadl medvěda, objal ho, zvedl a začal se s ním točit po pokoji.

VII

Kníže Vasilij splnil slib, který dal na večírku u Anny Pavlovny kněžně Drubecké, když ho prosila za svého jediného syna Borise. O Borisovi podali zprávu panovníkovi, a na rozdíl od jiných byl přeložen ke gardě, k Semjonovskému pluku, jako praporčík. Ale pobočníkem ani důstojníkem přiděleným ke Kutuzovovi Boris jmenován nebyl, přes všechno úsilí a pletichy Anny Michajlovny. Brzy po večírku u Anny Pavlovny se Anna Michajlovna vrátila do Moskvy, rovnou ke svým bohatým příbuzným Rostovovým, u kterých v Moskvě bydlela a u kterých od dětství vyrůstal a celé roky pobýval její zbožňovaný Borenka, právě povýšený na praporčíka armády a hned nato přeložený jako praporčík ke gardě. Garda už vytáhla z Petrohradu desátého srpna, a syn, který zůstal v Moskvě kvůli výstroji, ji měl dohonit na cestě do Radzivilova.

U Rostovových slavily svátek dvě Natalje, matka a mladší dcera. Od rána nepřetržitě přijížděly a odjížděly kočáry se spřežením a přivážely gratulanty k velkému domu hraběnky Rostovové na Povarské ulici, který znala celá Moskva. Hraběnka seděla v salonu s krásnou starší dcerou a s hosty, kteří se neustále střídali.

Hraběnka byla žena s hubenou tváří orientálního typu, asi pětačtyřicetiletá, zřejmě vyčerpaná dětmi, kterých měla dvanáct. Pomalost jejích pohybů a řeči, která pocházela ze slabosti, jí dodávala důstojný vzhled, jenž budil úctu. Kněžna Anna Michajlovna Drubecká seděla hned vedle jako člověk z domu a pomáhala přijímat hosty a bavit je rozhovorem. Mládež byla v zadních pokojích, protože nepovažovala za nutné účastnit se přijímání návštěv. Hrabě hosty vítal a vyprovázel a všechny zval k obědu.

„Velmi, velmi vám děkuji, má drahá, nebo můj milý," – *má drahá* nebo *můj milý* říkal všem bez výjimky, bez nejmenšího odstínu, lidem nad sebou i pod sebou – „za sebe i za drahé oslavenkyně. Ale přijeďte na oběd, ano? Jinak se urazím, můj milý. Ze srdce vás prosím za celou rodinu, má drahá." Ta slova říkal všem bez výjimky a beze změny, se stejným výrazem na plné, veselé a hladce oholené tváři, se stejně pevným stiskem ruky a s opakovanými krátkými úklonami. Když vyprovodil jednoho hosta, vracel se hrabě k tomu nebo k té, kdo ještě v salonu zůstali; přisunul si křeslo, a s výrazem člověka, který rád a dobře žije, chlapácky rozkročil nohy, položil si ruce na kolena, významně se pohupoval, nadhazoval dohady o počasí, radil se o zdraví, někdy rusky, někdy velmi špatnou, ale sebevědomou francouzštinou, a znovu, s výrazem člověka unaveného, ale pevného v plnění povinnosti, šel vyprovázet, uhlazoval si řídké šedivé vlasy na pleši a zase zval k obědu. Někdy, když se vracel z předsíně, zašel přes květinový pokoj a předpokoj pro sluhy do velkého mramorového sálu, kde se prostíral stůl na osmdesát příborů, a když se díval na číšníky, jak nosí stříbro a porcelán, rozestavují stoly a rozprostírají damaškové ubrusy, zavolal si Dmitrije Vasiljeviče, šlechtice, který vedl všechny jeho záležitosti, a říkal:

„Tak, tak, Miťenko, dávej pozor, ať je všechno, jak má být. Tak, tak," říkal a s potěšením si prohlížel obrovský roztažený stůl. „Hlavní je prostírání. No vidíš..." A samolibě vzdychal a odcházel zpátky do salonu.

„Marja Lvovna Karaginová s dcerou!" ohlásil basem obrovský hraběnčin lokaj, když vešel do dveří salonu. Hraběnka se zamyslela a šňupla si ze zlaté tabatěrky s manželovým portrétem.

„Ty návštěvy mě umořily," řekla. „No, tu přijmu už jako poslední. Je hrozně upjatá. Pozvi ji dál," řekla lokajovi smutným hlasem, jako by říkala: „Tak mě už dorazte!"

Vysoká, plná dáma pyšného vzezření a dcerka s kulatou usměvavou tváří vešly do salonu a šustily šaty.

„Drahá hraběnko, je to už tak dlouho… ta ubohá holčička ležela v posteli… na plese u Razumovských… a hraběnka Apraksinová… byla jsem tak šťastná…“ ozývaly se živé ženské hlasy, skákaly si do řeči a splývaly se šustěním šatů a posouváním židlí. Začal ten rozhovor, který se navazuje jen natolik, aby člověk při první pauze vstal, zašustil šaty, řekl: „Jsem nesmírně potěšena; maminčino zdraví… a hraběnka Apraksinová,“ a zase, se šustěním šatů, přešel do předsíně, oblékl si kožich nebo plášť a odjel. Rozhovor se stočil na hlavní městskou novinku té doby – na nemoc známého boháče a krasavce z doby Kateřiny Veliké, starého hraběte Bezuchova, a na jeho nemanželského syna Pierra, který se na večírku u Anny Pavlovny Schererové choval tak neslušně.

„Toho ubohého hraběte je mi velice líto,“ řekla návštěvnice, „zdraví má beztak špatné, a teď ještě takové trápení se synem, to ho zabije!“

„Copak se stalo?“ zeptala se hraběnka, jako by nevěděla, o čem návštěvnice mluví, ačkoli o příčině trápení hraběte Bezuchova už slyšela asi patnáctkrát.

„Tady to máte, dnešní výchovu! Už v cizině,“ řekla návštěvnice, „byl ten mladý člověk ponechán sám sobě, a teď v Petrohradě, říká se, natropil takové hrůzy, že ho odtamtud vyhostili s policií.“

„Neříkejte!“ řekla hraběnka.

„Špatně si vybíral známosti,“ vmísila se kněžna Anna Michajlovna. „Syn knížete Vasilije, on a jakýsi Dolochov, ti prý dělali bůhvíco. A oba to odnesli. Dolochova degradovali na prostého vojáka a Bezuchovova syna poslali do Moskvy. Anatola Kuragina – toho otec nějak ututlal. Ale z Petrohradu ho přece jen vyhostili.“

„A co vlastně provedli?“ zeptala se hraběnka.

„To jsou dočista lupiči, zvlášť Dolochov,“ říkala návštěvnice. „Je to syn Marji Ivanovny Dolochovové, takové úctyhodné dámy, a co myslí-

te? Představte si: ti tři někde sehnali medvěda, posadili si ho k sobě do kočáru a vezli ho k herečkám. Přiběhla policie, aby je zkrotila. Oni chytili okrskového strážníka, přivázali ho zády k zádům k medvědovi a pustili medvěda do řeky Mojky; medvěd plave a strážník na něm."

„To musel být, má drahá, pěkný pohled na toho strážníka," vykřikl hrabě a div se smíchy nepotrhal.

„Ach, taková hrůza! Čemu se tu smát, hrabě?"

Ale dámy se mimoděk smály také.

„Toho nešťastníka sotva zachránili," pokračovala návštěvnice. „A tohle je syn hraběte Kirilla Vladimiroviče Bezuchova, který se tak chytře baví!" dodala. „A říkalo se, jak je dobře vychovaný a chytrý. Tady vidíte, kam ho ta zahraniční výchova přivedla. Doufám, že ho tady nikdo nepřijme, navzdory jeho bohatství. Chtěli mi ho představit. Rozhodně jsem odmítla: mám dcery."

„Proč říkáte, že je ten mladý muž tak bohatý?" zeptala se hraběnka a sklonila se stranou od dívek, které hned předstíraly, že neposlouchají. „Vždyť hrabě má jen nemanželské děti. Zdá se... že i Pierre je nemanželský."

Návštěvnice mávla rukou.

„Myslím, že jich má dvacet, nemanželských."

Kněžna Anna Michajlovna se vmísila do rozhovoru, zřejmě proto, že chtěla ukázat své styky a to, jak zná všechny společenské poměry.

„Věc se má takhle," řekla významně a také napůl šeptem. „Pověst hraběte Kirilla Vladimiroviče je známá... Své děti už přestal počítat, ale tenhle Pierre byl jeho miláček."

„Jak byl ten stařec krásný," řekla hraběnka, „ještě loni! Hezčího muže jsem neviděla."

„Teď se hodně změnil," řekla Anna Michajlovna. „Tak tedy chtěla jsem říct," pokračovala, „po manželce je přímým dědicem celého jmění kníže Vasilij, ale otec měl Pierra velmi rád, staral se o jeho výchovu a psal panovníkovi... takže nikdo neví, komu, jestli umře – a je na tom

tak špatně, že se to čeká každou chvíli, a z Petrohradu přijel i Lorrain –, připadne to obrovské jmění, Pierrovi, nebo knížeti Vasilijovi. Čtyřicet tisíc duší a miliony. Vím to velmi dobře, protože mi to řekl sám kníže Vasilij. A Kirill Vladimirovič je navíc můj strýc z třetího kolena po matce. A Borju křtil," dodala, jako by té okolnosti nepřikládala žádný význam.

„Kníže Vasilij přijel do Moskvy včera. Jede prý na revizi, říkali mi," řekla návštěvnice.

„Ano, ale mezi námi," řekla kněžna, „to je jen záminka; přijel vlastně kvůli hraběti Kirillu Vladimirovičovi, když se dozvěděl, že je na tom tak špatně."

„Ale přece, má drahá, to je pěkný kousek," řekl hrabě, a když si všiml, že ho starší návštěvnice neposlouchá, obrátil se už ke slečnám. „To musel být pěkný pohled na toho strážníka, jen si to představuju."

A předvedl, jak strážník mával rukama, a znovu se rozchechtal zvučným a basovým smíchem, který otřásal celým jeho plným tělem, jak se smějí lidé, kteří vždycky dobře jedli a zvlášť dobře pili. „Tak tedy, prosím, k nám na oběd," řekl.

VIII

Nastalo ticho. Hraběnka se dívala na návštěvnici, příjemně se usmívala, ale netajila, že ji teď vůbec nezarmoutí, když návštěvnice vstane a odjede. Návštěvnicina dcera si už upravovala šaty a tázavě se dívala na matku, když se najednou z vedlejšího pokoje ozval běh několika mužských i ženských nohou ke dveřím, rachot zachycené a převržené židle, a do pokoje vběhla třináctiletá holčička, která si cosi zabalila do krátké mušelínové sukýnky, a zastavila se uprostřed pokoje. Bylo zřejmé, že nechtěně, rozběhem, který neodhadla, doběhla tak daleko. Ve dveřích se v tutéž chvíli objevili student s karmínovým límcem, gardový důstojník, patnáctiletá dívka a tlustý červenolící chlapec v dětském kabátku.

Hrabě vyskočil, rozkolébal se a široce rozpřáhl ruce kolem holčičky, která vběhla dovnitř.

„Á, tady je!“ zvolal se smíchem. „Oslavenkyně! Má drahá, oslavenkyně!“

„Má drahá, všechno má svůj čas,“ řekla hraběnka a předstírala přísnost. „Ty ji pořád rozmazluješ, Elie,“ dodala k manželovi.

„Dobrý den, má milá, blahopřeji vám,“ řekla návštěvnice. „To je ale rozkošné dítě!“ dodala a obrátila se k matce.

Černooká holčička s velkými ústy, nehezká, ale živá, s dětskými odhalenými ramínky, která jí rychlým během vyklouzla z živůtku, s černými kadeřemi rozcuchanými dozadu, s tenkými obnaženými pažemi a s malýma nožkama v krajkových kalhotkách a v otevřených střevíčcích, byla v tom roztomilém věku, kdy holčička už není dítě, ale dítě ještě není slečna. Vykroutila se otci, přiběhla k matce, a aniž věnovala nejmenší pozornost její přísné poznámce, schovala zardělou tvář do

krajek matčiny mantily a rozesmála se. Smála se něčemu a přerývaně vykládala o panence, kterou vytáhla zpod sukýnky.

„Vidíte?... Panenka... Mimi... Vidíte."

A Nataša už nemohla mluvit – všechno se jí zdálo k smíchu. Padla matce do náruče a rozesmála se tak hlasitě a zvonivě, že se všichni, i ta upjatá návštěvnice, proti své vůli rozesmáli.

„No tak jdi, jdi i s tou svou příšerkou!" řekla matka, naoko rozzlobeně odstrčila dceru a obrátila se k návštěvnici: „To je moje nejmladší."

Nataša na chvíli odtrhla tvář od matčina krajkového šátku, podívala se na ni zdola přes slzy smíchu a zase tvář schovala.

Návštěvnice, nucená obdivovat rodinnou scénu, považovala za nutné se jí nějak zúčastnit.

„Povězte mi, má milá," řekla a obrátila se k Nataše, „co je vám vlastně ta Mimi? Dcera, že ano?"

Nataše se nelíbil ten blahosklonný tón, kterým se k ní návštěvnice obrátila, jako když se dospělý snižuje k dětskému hovoru. Nic neodpověděla a vážně se na návštěvnici podívala.

Mezitím se celá ta mladá generace – Boris, důstojník, syn kněžny Anny Michajlovny, Nikolaj, student, hraběcí starší syn, Soňa, patnáctiletá hraběcí neteř, a malý Petruša, nejmladší syn – rozesadila po salonu, a bylo vidět, že se snaží udržet v mezích slušnosti tu živost a veselost, která ještě dýchala z každého jejich rysu. Bylo znát, že tam v zadních pokojích, odkud všichni tak prudce přiběhli, vedli veselejší rozhovory než tady o městských klevetách, o počasí a o hraběnce Apraksinové. Občas se na sebe podívali a sotva se drželi, aby se nerozesmáli.

Dva mladí muži, student a důstojník, přátelé od dětství, byli stejně staří a oba hezcí, ale nepodobali se jeden druhému. Boris byl vysoký světlovlasý mladík s pravidelnými, jemnými rysy klidné a hezké tváře – Nikolaj byl menší kudrnatý mladý muž s otevřeným výrazem. Na horním rtu se mu už ukazovaly černé chloupky a z celé tváře vyzařo-

vala prudkost a nadšení. Nikolaj se začervenal, sotva vešel do salonu. Bylo vidět, že hledá, co by řekl, a nenachází; Boris si naopak hned věděl rady a klidně a žertem vyprávěl, jak tu panenku Mimi znal ještě jako mladou slečnu s dosud nepoškozeným nosem, jak za těch pět let, co si ji pamatuje, zestárla a jak jí praskla hlava přes celou lebku. Když to řekl, podíval se na Natašu. Nataša se od něho odvrátila, podívala se na mladšího bratra, který se se zamhouřenýma očima třásl tichým smíchem, a protože se už nedokázala udržet, poskočila a vyběhla z pokoje tak rychle, jak jen ji hbité nožky unesly. Boris se nezasmál.

„Vy jste, zdá se, také chtěla odjet, mamá? Potřebujete kočár?“ řekl a s úsměvem se obrátil k matce.

„Ano, jdi, jdi, ať ho připraví,“ řekla a usmála se.

Boris tiše vyšel ze dveří a šel za Natašou, tlustý chlapec za nimi rozzlobeně běžel, jako by ho mrzelo, že mu někdo narušil jeho zaměstnání.

IX

Kromě hraběnčiny starší dcery, která byla o čtyři roky starší než sestra a chovala se už jako dospělá, a slečny, která přijela na návštěvu, zůstali z mládeže v salonu jen Nikolaj a neteř Soňa. Soňa byla hubená, drobounká brunetka s měkkým pohledem zastíněným dlouhými řasami, s hustým černým copem, který jí dvakrát oviíjel hlavu, a s nažloutlým odstínem pleti na tváři a zvlášť na odhalených hubených, ale půvabných a svalnatých pažích a na šíji. Plynulostí pohybů, měkkostí a ohebností drobných údů a trochu lstivým a zdrženlivým chováním připomínala hezké, ale ještě nedorostlé kotě, z něhož bude rozkošná kočička. Zřejmě považovala za slušné dávat úsměvem najevo účast na společném hovoru; ale její oči se proti její vůli dívaly zpod dlouhých hustých řas na bratrance, který odjížděl k armádě, s tak dívčím, vášnivým zbožňováním, že její úsměv nemohl nikoho ani na okamžik oklamat, a bylo vidět, že kočička se přikrčila jen proto, aby o to energičtěji vyskočila a začala si hrát se svým bratrancem, jakmile se i oni, stejně jako Boris s Natašou, z toho salonu dostanou.

„Ano, má drahá," řekl starý hrabě, obrátil se k návštěvnici a ukázal na svého Nikolaje. „Tady jeho přítel Boris byl povýšen na důstojníka, a on z přátelství nechce za ním zůstat pozadu; opouští univerzitu i mě, starého: jde k vojsku, má drahá. A už pro něj bylo připravené místo v archivu, a všechno. Tomu se říká přátelství, co?" řekl hrabě tázavě.

„Ano, válka prý byla vyhlášena," řekla návštěvnice.

„Říká se to už dlouho," řekl hrabě. „Zase si o tom povykládají, povykládají, a nechají to být. Má drahá, to je přátelství!" opakoval. „Jde k husarům."

Návštěvnice nevěděla, co říct, a pokývala hlavou.

„Vůbec ne z přátelství," odpověděl Nikolaj, vzplál a bránil se, jako by na něj někdo kydal hanebnou pomluvu. „Vůbec ne z přátelství, prostě cítím povolání k vojenské službě."

Ohlédl se na sestřenici a na slečnu, která přijela na návštěvu: obě se na něj dívaly se souhlasným úsměvem.

„Dnes u nás obědvá Schubert, plukovník pavlogradského husarského pluku. Byl tu na dovolené a bere ho s sebou. Co se dá dělat?" řekl hrabě, pokrčil rameny a mluvil žertem o věci, která ho zřejmě stála mnoho žalu.

„Už jsem vám říkal, tatínku," řekl syn, „že jestli mě nechcete pustit, zůstanu. Ale vím, že se nehodím k ničemu jinému než k vojenské službě; nejsem diplomat, nejsem úředník, neumím skrývat, co cítím," říkal a pořád koketně, jak to umí jen hezké mládí, pokukoval po Soně a po slečně návštěvnici.

Kočička se do něj vpíjela očima a zdálo se, že je každou vteřinu připravená začít si hrát a ukázat celou svou kočičí povahu.

„No tak, no tak, dobře!" řekl starý hrabě. „Pořád se rozpaluje... To ten Bonaparte všem poplete hlavu; všichni myslí na to, jak se z poručíka stal císařem. Nu což, dej Bůh," dodal a nevšiml si posměšného úsměvu návštěvnice.

Dospělí se dali do řeči o Bonapartovi. Julie, dcera paní Karaginové, se obrátila k mladému Rostovovi:

„Jaká škoda, že jste ve čtvrtek nebyl u Archarovových. Bez vás jsem se nudila," řekla a něžně se na něj usmívala.

Polichocený mladý muž si s koketním úsměvem mládí přisedl blíž k ní a pustil se s usměvavou Julií do samostatného rozhovoru a vůbec si nevšiml, že ten jeho bezděčný úsměv jako nůž žárlivosti řeže do srdce Soni, která se rděla a předstírala úsměv. Uprostřed rozhovoru se na ni ohlédl. Soňa se na něj podívala vášnivě a zlostně, a sotva udržela slzy v očích a předstíraný úsměv na rtech, vstala a vyšla z pokoje.

Všechna Nikolajova živost zmizela. Počkal na první přestávku v rozhovoru a se zkroušenou tváří vyšel z pokoje hledat Soňu.

„Jak jsou ta tajemství celé té mládeže průhledná!“ řekla Anna Michajlovna a ukázala na odcházejícího Nikolaje. „Bratranectví – nebezpečné sousedství,“ dodala.

„Ano,“ řekla hraběnka, když zmizel ten sluneční paprsek, který s tou mladou generací pronikl do salonu, a jako by odpovídala na otázku, kterou jí nikdo nepoložil, ale která ji ustavičně zaměstnávala. „Kolik utrpení, kolik starostí člověk prožil, aby se z nich teď mohl radovat! A i teď je v tom, opravdu, víc strachu než radosti. Pořád se člověk bojí, pořád se bojí! Právě v tom věku, kdy hrozí tolik nebezpečí děvčatům i chlapcům.“

„Všechno záleží na výchově,“ řekla návštěvnice.

„Ano, máte pravdu,“ pokračovala hraběnka. „Až dosud jsem byla, chvála Bohu, přítelkyní svých dětí a mám jejich plnou důvěru,“ říkala hraběnka a opakovala omyl mnoha rodičů, kteří si myslí, že jejich děti před nimi nemají tajemství. „Vím, že vždycky budu první důvěrnicí svých dcer a že Nikolenka, i když bude se svou prudkou povahou vyvádět – chlapec se bez toho neobejde –, to přece jen nebude jako ti petrohradští pánové.“

„Ano, skvělí, skvělí mladí lidé,“ přisvědčil hrabě, který otázky, jež se mu zdály zamotané, vždycky řešil tím, že všechno považoval za skvělé. „Ale podívejte se! Zachtělo se mu k husarům! No, co naděláte, má drahá!“

„Jaké milé stvoření je ta vaše nejmladší!“ řekla návštěvnice. „Jako střelný prach!“

„Ano, jako prach,“ řekl hrabě. „Po mně se vydala! A jaký hlas: i když je to moje dcera, řeknu pravdu – bude z ní zpěvačka, druhá Salomoniová. Vzali jsme na ni Itala, aby ji učil.“

„Není to brzy? Říká se, že učit se v tomhle věku hlasu škodí.“

„Ó ne, jakpak brzy!“ řekl hrabě. „A jak to, že se naše matky vdávaly ve dvanácti, ve třinácti letech?“

„Ona už je teď zamilovaná do Borise! Co tomu říkáte?“ řekla hraběnka, tiše se usmívala a dívala se na Borisovu matku, a zřejmě v odpověď na myšlenku, která ji vždycky zaměstnávala, pokračovala: „No vidíte, kdybych ji držela zkrátka, kdybych jí zakazovala… bůhví co by dělali potajmu“ – hraběnka myslela, že by se líbali – „a takhle znám každé její slovo. Sama večer přiběhne a všechno mi poví. Možná ji rozmazluji, ale opravdu, myslím, že je to tak lepší. Starší jsem držela přísně.“

„Ano, mě vychovávali úplně jinak,“ řekla starší, krásná hraběnka Věra a usmála se.

Ale úsměv Věřinu tvář nezkrášlil, jak to obvykle bývá; naopak, její tvář se stala nepřirozenou, a proto nepříjemnou. Starší, Věra, byla hezká, nebyla hloupá, výborně se učila, byla dobře vychovaná, hlas měla příjemný, to, co řekla, bylo správné a na místě; ale kupodivu se na ni všichni, návštěvnice i hraběnka, ohlédli, jako by se divili, proč to řekla, a pocítili rozpaky.

„Se staršími dětmi to lidé vždycky přechytračí, chtějí z nich udělat něco neobyčejného,“ řekla návštěvnice.

„Proč to zastírat, má drahá! Moje hraběnka to s Věrou přechytračila,“ řekl hrabě. „No, ale co! Přece jen se povedla,“ dodal a uznale na Věru mrkl.

Návštěvnice vstaly a odjely a slíbily, že přijedou na oběd.

„To je ale způsob! Seděly a seděly!“ řekla hraběnka, když hosty vyprovodila.

X

Když Nataša vyšla ze salonu a rozběhla se, doběhla jen do květinového pokoje. Tam se zastavila, poslouchala hovor v salonu a čekala, až Boris vyjde. Už začínala být netrpělivá, dupla nožkou a chystala se rozplakat, že nejde hned, když zaslechla mladíkovy slušné kroky, ani pomalé, ani rychlé. Nataša se rychle vrhla mezi kádě s květinami a schovala se.

Boris se zastavil uprostřed pokoje, rozhlédl se, smetl si rukou smítka z rukávu uniformy, přistoupil k zrcadlu a prohlížel si svou hezkou tvář. Nataša se ztišila a vyhlížela ze své skrýše a čekala, co bude dělat. Chvíli postál před zrcadlem, usmál se a šel k východu. Nataša ho chtěla zavolat, ale pak si to rozmyslela.

„Ať mě hledá," řekla si. Sotva Boris vyšel, vyšla druhými dveřmi zardělá Soňa a přes slzy cosi zlostně šeptala. Nataša potlačila svůj první popud vyběhnout k ní a zůstala ve své skrýši, jako pod čarovnou čepicí, která dělá člověka neviditelným, a pozorovala, co se děje na světě. Zakoušela zvláštní, nový požitek. Soňa cosi šeptala a ohlížela se na dveře salonu. Ze dveří vyšel Nikolaj.

„Soňo! Co je ti? Jak můžeš?" řekl Nikolaj a přiběhl k ní.

„Nic, nic, nechte mě!" Soňa se rozvzlykala.

„Ne, já vím, co je."

„No, když to víte, tím líp, a jděte za ní."

„Sooooňo! Jedno slovo! Jak můžeš kvůli nějakému výmyslu tak trápit mě i sebe?" říkal Nikolaj a vzal ji za ruku.

Soňa mu ruku nevytrhla a přestala plakat.

Nataša se nehýbala, nedýchala a zářícíma očima se dívala ze své skrýše. „Co teď bude?" myslela si.

„Soňo! Celý svět nepotřebuju! Ty jediná jsi pro mě všechno," říkal Nikolaj. „Dokážu ti to."

„Nemám ráda, když takhle mluvíš."

„No, už nebudu, tak promiň, Soňo!" Přitáhl si ji k sobě a políbil ji.

„Ach, to je krásné!" pomyslela si Nataša, a když Soňa s Nikolajem z pokoje odešli, šla za nimi a zavolala si k sobě Borise.

„Borisi, pojďte sem," řekla s významným a lišáckým výrazem. „Potřebuji vám říct jednu věc. Sem, sem," řekla a zavedla ho do květinového pokoje na to místo mezi káděmi, kde se předtím schovávala. Boris šel s úsměvem za ní.

„A jaká je to ta *jedna věc*?" zeptal se.

Zarazila se, rozhlédla se kolem sebe, a když uviděla svou panenku pohozenou na kádi, vzala ji do rukou.

„Políbte panenku," řekla.

Boris se pozorným, laskavým pohledem díval do její rozjasněné tváře a nic neodpovídal.

„Nechcete? Tak pojďte sem," řekla, zašla hlouběji mezi květiny a panenku odhodila. „Blíž, blíž!" šeptala. Chytila důstojníka rukama za manžety a v její zardělé tváři byla vidět slavnostnost a strach.

„A mě chcete políbit?" zašeptala sotva slyšitelně, dívala se na něj zpod obočí, usmívala se a div se rozrušením nerozplakala.

Boris se začervenal.

„Vy jste ale legrační!" řekl, sklonil se k ní a začervenal se ještě víc, ale nic nepodnikal a vyčkával.

Najednou vyskočila na káď, takže byla vyšší než on, objala ho oběma rukama, takže se jí tenké obnažené paže ohnuly nad jeho šíjí, pohybem hlavy si odhodila vlasy dozadu a políbila ho přímo na ústa.

Proklouzla mezi květináči na druhou stranu květin a se skloněnou hlavou se zastavila.

„Natašo," řekl, „víte, že vás mám rád, ale…"

„Vy jste do mě zamilovaný?" přerušila ho Nataša.

„Ano, zamilovaný, ale prosím vás, nedělejme už to, co teď… Ještě čtyři roky… Potom vás požádám o ruku.“

Nataša se zamyslela.

„Třináct, čtrnáct, patnáct, šestnáct…“ řekla a počítala na tenounkých prstíčkách. „Dobře! Tak platí?“

A úsměv radosti a uklidnění rozzářil její živou tvář.

„Platí!“ řekl Boris.

„Navždycky?“ řekla holčička. „Až do smrti?“

A vzala ho pod paží a se šťastnou tváří šla tiše vedle něho do salonku s pohovkami.

XI

Hraběnka byla z návštěv tak unavená, že nařídila už nikoho nepřijímat, a vrátnému bylo přikázáno jen to, aby každého, kdo ještě přijede s blahopřáním, rozhodně pozval k obědu. Hraběnka si chtěla mezi čtyřma očima pohovořit s přítelkyní z dětství, kněžnou Annou Michajlovnou, kterou od jejího příjezdu z Petrohradu pořádně neviděla. Anna Michajlovna se svou uplakanou a příjemnou tváří se přisunula blíž k hraběnčině křeslu.

„K tobě budu naprosto upřímná," řekla Anna Michajlovna. „Už nás, starých přátel, zbylo málo! Proto si tak cením tvého přátelství."

Anna Michajlovna pohlédla na Věru a zarazila se. Hraběnka stiskla přítelkyni ruku.

„Věro," řekla hraběnka a obrátila se ke starší dceři, zřejmě nemilované. „Jak to, že vy nemáte o ničem ani ponětí? Copak necítíš, že jsi tu navíc? Jdi k sestrám, nebo..."

Krásná Věra se pohrdavě usmála a zjevně se necítila ani v nejmenším uražená.

„Kdybyste mi to řekla dřív, maminko, hned bych odešla," řekla a šla do svého pokoje.

Když však procházela kolem salonku s pohovkami, všimla si, že tam u dvou okének souměrně sedí dva páry. Zastavila se a pohrdavě se usmála. Soňa seděla těsně vedle Nikolaje, který jí opisoval verše, první, jaké kdy složil. Boris s Natašou seděli u druhého okna, a když Věra vešla, zmlkli. Soňa a Nataša pohlédly na Věru s provinilými a šťastnými tvářemi.

Bylo veselé a dojemné dívat se na ta zamilovaná děvčata, ale jejich pohled ve Věře zjevně nebudil příjemné pocity.

„Kolikrát jsem vás prosila," řekla, „abyste mi nebrali věci, máte přece svůj pokoj." Vzala Nikolajovi kalamář.

„Hned, hned," řekl a namočil pero.

„Vy všechno umíte dělat v nepravou chvíli," řekla Věra. „To jste vběhli do salonu, až se za vás všichni styděli."

Přestože, nebo právě proto, že to, co řekla, byla naprostá pravda, nikdo jí neodpověděl a všichni čtyři se jen po sobě dívali. Otálela v pokoji s kalamářem v ruce.

„A jaká tajemství můžou být ve vašem věku mezi Natašou a Borisem a mezi vámi dvěma – samé hlouposti!"

„No a co je ti po tom, Věro?" řekla Nataša tichým hláskem, jako by se jich zastávala.

Ten den byla zřejmě ke všem ještě laskavější a vlídnější než jindy.

„Je to velmi hloupé," řekla Věra, „stydím se za vás. Jaká tajemství?..."

„Každý má svá tajemství. Do tebe a Berga se taky nepleteme," řekla Nataša a rozohnila se.

„To bych řekla, že se nepletete," řekla Věra, „protože v mém jednání nikdy nemůže být nic špatného. Ale já povím mamince, jak se ty chováš k Borisovi."

„Natalja Iljinišna se ke mně chová velmi hezky," řekl Boris. „Nemohu si stěžovat," řekl.

„Nechte toho, Borisi, vy jste takový diplomat" – slovo *diplomat* se mezi dětmi velmi užívalo, a to ve zvláštním významu, jaký mu dávaly – „až je to nudné," řekla Nataša uraženým, chvějícím se hlasem. „Proč mě otravuje? Tohle ty nikdy nepochopíš," řekla a obrátila se k Věře, „protože jsi nikdy nikoho nemilovala; ty nemáš srdce, ty jsi jenom madame de Genlis" – tuhle přezdívku, která se považovala za velmi urážlivou, dal Věře Nikolaj – „a tvoje největší potěšení je dělat druhým nepříjemnosti. Koketuj si s Bergem, kolik chceš," dodala rychle.

„Já ale rozhodně nebudu před hosty běhat za mladým mužem..."

„No, dosáhla jsi svého," vmísil se Nikolaj, „všem jsi nadělala nepříjemností, všechny jsi rozladila. Pojďme do dětského pokoje."

Všichni čtyři se zvedli jako vyplašené hejno ptáků a odešli z pokoje.

„Mně nadělali nepříjemností, a já nikomu nic," řekla Věra.

„Madame de Genlis! Madame de Genlis!" ozývaly se zpoza dveří smějící se hlasy.

Krásná Věra, která na všechny působila tak dráždivě a nepříjemně, se usmála, a zjevně nedotčená tím, co jí řekli, přistoupila k zrcadlu a upravila si šál a účes: při pohledu na svou krásnou tvář byla, jak se zdálo, ještě chladnější a klidnější.

* * *

V salonu rozhovor pokračoval.

„Ach, drahá," říkala hraběnka, „ani v mém životě není všechno růžové. Copak nevidím, že při tom, jak žijeme, nám naše jmění dlouho nevydrží! A to všechno ten klub a jeho dobrota. Na venkově žijeme, a copak si odpočineme? Divadla, hony a bůhvíco ještě. Ale co mluvit o mně! Tak jak jsi to všechno zařídila? Často se ti divím, Annette, jak to, že v tvých letech jezdíš sama povozem do Moskvy, do Petrohradu, za všemi ministry, za celou honorací, se všemi si umíš poradit, divím se ti! Tak jak se to zařídilo? Já tohle nic neumím."

„Ach, duše moje!" odpověděla kněžna Anna Michajlovna. „Nedej Bůh, abys poznala, jak těžké je zůstat vdovou bez opory a se synem, kterého člověk miluje až k zbožňování. Člověk se všemu naučí," pokračovala s jistou hrdostí. „Naučil mě to můj soudní spor. Když potřebuju někoho z těch velkých pánů vidět, napíšu lísteček: ‚Kněžna ta a ta si přeje vidět toho a toho,' a jedu sama na drožce třeba dvakrát, třeba třikrát, třeba čtyřikrát, dokud nedosáhnu toho, co potřebuju. Je mi jedno, co si o mně kdo myslí."

„No a koho jsi prosila za Borenku?“ zeptala se hraběnka. „Tvůj je už důstojník gardy, a Nikoluška jde k vojsku jako junkr. Nemá se za něj kdo přimluvit. Koho jsi prosila?“

„Knížete Vasilije. Byl velice milý. Hned na všechno přistoupil, přednesl to panovníkovi,“ říkala kněžna Anna Michajlovna nadšeně a úplně zapomněla na všechna ponížení, jimiž kvůli svému cíli prošla.

„A co, zestárl kníže Vasilij?“ zeptala se hraběnka. „Neviděla jsem ho od našich divadelních představení u Rumjancevových. A myslím, že na mě zapomněl. Dvořil se mi,“ vzpomněla si hraběnka s úsměvem.

„Pořád stejný,“ odpověděla Anna Michajlovna, „roztomilý, samá úslužnost. Ty pocty mu ani v nejmenším nestouply do hlavy. ‚Lituji, že pro vás mohu udělat tak málo, milá kněžno,‘ říká mi, ‚poroučejte.‘ Ne, je to výborný člověk a skvělý příbuzný. Ale ty znáš, Natalie, mou lásku k synovi. Nevím, co bych pro jeho štěstí neudělala. A mé poměry jsou tak špatné,“ pokračovala Anna Michajlovna smutně a ztišila hlas, „tak špatné, že jsem teď v té nejhroznější situaci. Můj nešťastný spor mi spolyká všechno, co mám, a nehýbe se z místa. Nemám, představ si, doslova nemám ani desetník a nevím, za co Borise vystrojím.“ Vytáhla kapesník a rozplakala se. „Potřebuju pět set rublů, a mám jedinou pětadvacetirublovou bankovku. Jsem v takové situaci… Jedinou mou nadějí je teď hrabě Kirill Vladimirovič Bezuchov. Jestliže nebude chtít podpořit svého kmotřence – vždyť on Borju křtil – a vyměřit mu něco na živobytí, pak bude všechno moje snažení k ničemu: nebudu mít za co ho vystrojit.“ Hraběnka zaslzela a mlčky o něčem uvažovala.

„Často si myslím, možná je to hřích,“ řekla kněžna, „ale často si myslím: hle, hrabě Kirill Vladimirovič Bezuchov žije sám… to obrovské jmění… a k čemu žije? Život je mu břemenem, a Borja teprve začíná žít.“

„Jistě Borisovi něco odkáže,“ řekla hraběnka.

„Bůh ví, drahá přítelkyně! Tihle boháči a velmoži jsou takoví sobci. Ale stejně k němu hned s Borisem pojedu a řeknu mu rovnou, oč jde.

Ať si o mně myslí, co chtějí, mně je to opravdu jedno, když na tom závisí osud mého syna.“ Kněžna vstala. „Teď jsou dvě hodiny, a ve čtyři obědváte. Stihnu to.“

A s obratností petrohradské dámy, která umí vyřizovat záležitosti a využít čas, poslala Anna Michajlovna pro syna a vyšla s ním do předsíně.

„Sbohem, duše moje,“ řekla hraběnce, která ji vyprovázela ke dveřím, „přej mi úspěch,“ dodala šeptem, aby to syn neslyšel.

„Jedete za hrabětem Kirillem Vladimirovičem, má drahá?“ řekl hrabě, který také vyšel z jídelny do předsíně. „Jestli je mu líp, pozvěte ke mně Pierra na oběd. Vždyť chodíval k nám, s dětmi tancoval. Určitě ho pozvěte, má drahá. No, uvidíme, jak se dnes vyznamená Taras. Říká, že takový oběd, jaký bude u nás, neměli ani u hraběte Orlova.“

XII

„Můj milý Borisi," řekla kněžna Anna Michajlovna synovi, když hraběnčin kočár, v němž seděli, projel ulicí vystlanou slámou a vjel na široký dvůr hraběte Kirilla Vladimiroviče Bezuchova. „Můj milý Borisi," řekla matka, vyprostila ruku zpod starého pláště a bázlivým, něžným pohybem ji položila synovi na ruku, „buď vlídný, buď pozorný. Hrabě Kirill Vladimirovič je přece jen tvůj kmotr a na něm závisí tvůj budoucí osud. Pamatuj na to, můj milý, buď roztomilý, jak to umíš…"

„Kdybych věděl, že z toho vzejde něco jiného než ponížení…" odpověděl syn chladně. „Ale slíbil jsem vám to a dělám to pro vás."

Přestože u vchodu stál něčí kočár, vrátný si matku se synem prohlédl – vešli rovnou, aniž se dali ohlásit, do prosklené vstupní haly mezi dvěma řadami soch ve výklencích –, významně se zadíval na starý plášť a zeptal se, koho si přejí, zda kněžny, nebo hraběte; a když se dozvěděl, že hraběte, řekl, že jeho osvícenosti je dnes hůř a jeho osvícenost nikoho nepřijímá.

„Můžeme odjet," řekl syn francouzsky.

„Můj milý!" řekla matka prosebným hlasem a znovu se dotkla synovy ruky, jako by ho ten dotek mohl uklidnit nebo povzbudit.

Boris zmlkl, plášť si nesvlékl a tázavě se díval na matku.

„Holoubku," řekla Anna Michajlovna něžným hláskem vrátnému, „já vím, že hrabě Kirill Vladimirovič je velmi nemocný… právě proto jsem přijela… jsem příbuzná… Nebudu obtěžovat, holoubku… Ale potřebovala bych jen vidět knížete Vasilije Sergejeviče: vždyť on tu bydlí. Ohlas mě, prosím."

Vrátný zachmuřeně zatáhl za šňůru vedoucí nahoru a odvrátil se.

„Kněžna Drubecká za knížetem Vasilijem Sergejevičem," zavolal na sluhu v punčochách, střevících a fraku, který seběhl shora a vyhlížel zpod výstupku schodiště.

Matka si urovnala záhyby svých přebarvených hedvábných šatů, pohlédla do celistvého benátského zrcadla ve stěně a ve svých sešlapaných střevících vykročila čile nahoru po koberci na schodech.

„Můj milý, slíbil jste mi to," obrátila se znovu k synovi a dotekem ruky ho povzbudila.

Syn klopil oči a klidně šel za ní.

Vešli do sálu, z něhož jedny dveře vedly do pokojů vyhrazených knížeti Vasilijovi.

Matka se synem došli doprostřed místnosti a chystali se zeptat na cestu starého sluhy, který při jejich vstupu vyskočil, když se vtom u jedněch dveří otočila bronzová klika a kníže Vasilij v sametovém kožíšku, jen s jednou hvězdou, po domácku, vyšel ven a vyprovázel pohledného černovlasého muže. Ten muž byl slavný petrohradský lékař Lorrain.

„Je to tedy jisté?" říkal kníže.

„Kníže, ‚mýlit se je lidské', ale..." odpovídal lékař, ráčkoval a latinská slova vyslovoval s francouzským přízvukem.

„Dobře, dobře..."

Když kníže Vasilij spatřil Annu Michajlovnu se synem, propustil lékaře úklonou a mlčky, ale s tázavým výrazem k nim přistoupil. Syn si všiml, jak se v matčiných očích náhle objevil hluboký žal, a lehce se usmál.

„Ano, za jak smutných okolností jsme se museli shledat, kníže... Nuže, co náš drahý nemocný?" řekla, jako by si nevšímala chladného, urážlivého pohledu, který na ni upíral.

Kníže Vasilij se na ni tázavě, až nechápavě podíval, potom na Borise. Boris se zdvořile uklonil. Kníže Vasilij na úklonu neodpověděl, ob-

rátil se k Anně Michajlovně a na její otázku odpověděl pohybem hlavy a rtů, který znamenal pro nemocného tu nejhorší naději.

„Opravdu?“ zvolala Anna Michajlovna. „Ach, to je hrozné! Strašné pomyšlení… To je můj syn,“ dodala a ukázala na Borise. „Sám vám chtěl poděkovat.“

Boris se ještě jednou zdvořile uklonil.

„Věřte, kníže, že srdce matky nikdy nezapomene, co jste pro nás udělal.“

„Jsem rád, že jsem vám mohl udělat radost, má milá Anno Michajlovno,“ řekl kníže Vasilij, upravil si žabó a v gestu i v hlase dával tady v Moskvě, před Annou Michajlovnou, nad kterou držel ochrannou ruku, najevo ještě mnohem větší důležitost než v Petrohradě na večírku u Annette Schererové.

„Snažte se dobře sloužit a být hoden,“ dodal přísně k Borisovi. „Jsem rád… Jste tu na dovolené?“ nadiktoval svým bezvýrazným tónem.

„Čekám na rozkaz, Vaše Osvícenosti, abych mohl odjet k novému určení,“ odpověděl Boris a nedal najevo ani nevoli nad knížetovým příkrým tónem, ani chuť pouštět se do rozhovoru, ale mluvil tak klidně a uctivě, že se na něj kníže upřeně zadíval.

„Bydlíte u maminky?“

„Bydlím u hraběnky Rostovové,“ řekl Boris a znovu dodal: „Vaše Osvícenosti.“

„To je ten Ilja Rostov, který se oženil s Natalií Šinšinovou,“ řekla Anna Michajlovna.

„Vím, vím,“ řekl kníže Vasilij svým monotónním hlasem. „Nikdy jsem nemohl pochopit, jak se Natalie mohla rozhodnout vzít si toho neotesaného medvěda! Naprosto hloupá a směšná osoba. A navíc hráč, jak se říká.“

„Ale velmi hodný člověk, kníže,“ poznamenala Anna Michajlovna s dojemným úsměvem, jako by i ona věděla, že hrabě Rostov takové

mínění zasluhuje, ale prosila, aby měl s ubohým starcem slitování.

„Co říkají lékaři?“ zeptala se kněžna po krátké odmlce a její uplakaná tvář znovu vyjádřila velký zármutek.

„Málo naděje,“ řekl kníže.

„A já bych tak ráda ještě jednou poděkovala *strýčkovi* za všechna jeho dobrodiní mně a Borjovi. Je to jeho kmotřenec,“ dodala takovým tónem, jako by ta zpráva měla knížete Vasilije nesmírně potěšit.

Kníže Vasilij se zamyslel a svraštil čelo. Anna Michajlovna pochopila, že se bojí, aby v ní nenašel sokyni v otázce závěti hraběte Bezuchova. Pospíšila si ho uklidnit.

„Kdyby nebylo mé upřímné lásky a oddanosti ke *strýčkovi*,“ řekla a to slovo vyslovila se zvláštní jistotou a nedbalostí, „já znám jeho povahu, šlechetnou, přímou, ale vždyť u něj jsou jen kněžny… Jsou ještě mladé…“ Sklonila hlavu a dodala šeptem: „Vykonal už poslední povinnost, kníže? Jak drahocenné jsou ty poslední chvíle! Vždyť hůř už být nemůže; je nutné ho připravit, když je na tom tak zle. My ženy, kníže,“ něžně se usmála, „vždycky víme, jak takové věci říkat. Je nutné ho vidět. Ať je to pro mě sebetěžší, ale já už jsem zvyklá trpět.“

Kníže zřejmě pochopil, a pochopil stejně jako na večírku u Annette Schererové, že zbavit se Anny Michajlovny je těžké.

„Jen aby pro něj to setkání nebylo příliš těžké, drahá Anno Michajlovno,“ řekl. „Počkejme do večera, lékaři slibovali krizi.“

„Ale v takových chvílích se čekat nedá, kníže. Pomyslete, jde o spásu jeho duše… Ach, to je hrozné, povinnosti křesťana…“

Z vnitřních pokojů se otevřely dveře a vyšla jedna z hrabětových neteří, kněžen, se zachmuřenou a chladnou tváří a s dlouhým pasem, nápadně nepřiměřeným k nohám.

Kníže Vasilij se k ní obrátil.

„Nuže, jak je mu?“

„Pořád stejně. A jak si to představujete, ten hluk…“ řekla kněžna a prohlížela si Annu Michajlovnu jako cizí osobu.

„Ach, drahá, já vás ani nepoznala," řekla Anna Michajlovna se šťastným úsměvem a lehkým, poklusávým krokem přistoupila k hrabětově neteři. „Právě jsem přijela a jsem vám k službám, abych vám pomohla ošetřovat *strýčka*. Dovedu si představit, kolik jste vytrpěla," dodala a soucitně obrátila oči v sloup.

Kněžna nic neodpověděla, ani se neusmála, a hned odešla. Anna Michajlovna si sundala rukavice, usadila se v dobyté pozici v křesle a pozvala knížete Vasilije, aby se posadil vedle ní.

„Borisi!" řekla synovi a usmála se. „Já půjdu k hraběti, ke strýčkovi, a ty jdi zatím za Pierrem, můj milý, a nezapomeň mu vyřídit pozvání od Rostovových. Zvou ho na oběd. Myslím, že nepojede?" obrátila se ke knížeti.

„Naopak," řekl kníže, kterého to zřejmě rozladilo. „Byl bych velmi rád, kdybyste mě toho mladého muže zbavila… Sedí tady. Hrabě se po něm ani jednou nezeptal."

Pokrčil rameny. Sluha odvedl mladého muže dolů a pak nahoru po jiném schodišti k Petru Kirillovičovi.

XIII

Pierre si v Petrohradě nestihl zvolit dráhu a byl opravdu poslán do Moskvy za výtržnictví. Historka, kterou vyprávěli u hraběte Rostova, byla pravdivá. Pierre se účastnil toho, jak přivázali strážníka k medvědovi. Přijel před několika dny a ubytoval se jako vždy v otcově domě. Ačkoli předpokládal, že jeho historka už je v Moskvě známá a že dámy z otcova okolí, které k němu byly vždycky nepřátelské, využijí té příležitosti, aby hraběte popudily, přece jen hned v den příjezdu zašel do otcovy části domu. Vešel do salonu, kde se kněžny obvykle zdržovaly, a pozdravil se s dámami, které seděly u vyšívacích rámů a u knihy, z níž jedna z nich nahlas předčítala. Byly tři. Nejstarší, úhledná, přísná slečna s dlouhým pasem, tatáž, která vyšla za Annou Michajlovnou, předčítala; mladší, obě růžolící a hezoučké, které se od sebe lišily jen tím, že jedna měla nad rtem znaménko, jež jí velmi slušelo, vyšívaly v rámech. Pierra přivítaly jako nebožtíka nebo nakaženého morem. Nejstarší kněžna přerušila čtení a mlčky se na něj podívala polekanýma očima; mladší, ta bez znaménka, nasadila úplně stejný výraz; ta nejmladší, se znaménkem, veselé a smíchu nakloněné povahy, se sklonila k vyšívacímu rámu, aby skryla úsměv, který v ní nejspíš vyvolala nadcházející scéna, jejíž komičnost předvídala. Stáhla dolů vlnenou nitku a sklonila se, jako by zkoumala vzor, a sotva se zdržela smíchu.

„Dobrý den, sestřenko," řekl Pierre. „Nepoznáváte mě?"

„Poznávám vás až příliš dobře, příliš dobře."

„Jak se daří hraběti? Mohu ho vidět?" zeptal se Pierre neobratně jako vždy, ale bez rozpaků.

„Hrabě trpí fyzicky i duševně, a vy jste se, jak se zdá, postaral, abyste mu způsobil co nejvíc duševního utrpení."

„Mohu hraběte vidět?“ opakoval Pierre.

„Hm!... Jestli ho chcete zabít, úplně zabít, pak ho vidět můžete. Olgo, jdi se podívat, jestli je hotový vývar pro strýčka, za chvíli bude čas,“ dodala a dala tím Pierrovi najevo, že ony mají práci, a to s uklidňováním jeho otce, kdežto on se zjevně zabývá jen tím, že ho rozrušuje.

Olga vyšla. Pierre chvíli postál, podíval se na sestry, uklonil se a řekl:

„Tak já půjdu k sobě. Až to bude možné, řekněte mi.“

Vyšel a za ním se ozval zvonivý, ale tichý smích sestry se znaménkem.

Druhý den přijel kníže Vasilij a ubytoval se v hrabětově domě. Zavolal si Pierra a řekl mu:

„Můj milý, jestli se tu budete chovat jako v Petrohradě, skončíte velmi špatně; to je všechno, co vám říkám. Hrabě je velmi, velmi nemocný: ty ho vůbec nemusíš vidět.“

Od té doby Pierra nikdo nerušil a celé dny trávil sám nahoře ve svém pokoji.

Když k němu Boris vešel, Pierre chodil po pokoji, chvílemi se zastavoval v rozích, dělal ke stěně výhrůžná gesta, jako by probodával kordem neviditelného nepřítele, přísně se díval přes brýle a pak znovu začínal svou procházku, mumlal nesrozumitelná slova, krčil rameny a rozhazoval rukama.

„S Anglií je konec,“ pronesl, svraštil čelo a na kohosi ukázal prstem. „Pan Pitt jako zrádce národa a práva národů se odsuzuje k...“ Nestihl dopovědět rozsudek nad Pittem – v té chvíli si představoval, že je sám Napoleon a že se svým hrdinou už podnikl nebezpečnou přepravu přes průliv Pas-de-Calais a dobyl Londýn –, když spatřil, jak k němu vchází mladý, štíhlý a pohledný důstojník. Zastavil se. Pierre naposledy viděl Borise jako čtrnáctiletého chlapce a vůbec si ho nepamatoval;

přesto ho svým rychlým a srdečným způsobem, jaký mu byl vlastní, vzal za ruku a přátelsky se usmál.

„Pamatujete se na mě?“ řekl Boris klidně a s příjemným úsměvem. „Přijel jsem s maminkou k hraběti, ale on, jak se zdá, není úplně zdráv.“

„Ano, zdá se, že není zdráv. Pořád ho někdo vyrušuje,“ odpověděl Pierre a snažil se vzpomenout si, kdo ten mladý muž je.

Boris cítil, že ho Pierre nepoznává, ale nepovažoval za nutné se představit, a aniž pociťoval sebemenší rozpaky, díval se mu přímo do očí.

„Hrabě Rostov vás prosí, abyste k němu dnes přijel na oběd,“ řekl po dosti dlouhém a pro Pierra trapném mlčení.

„Á, hrabě Rostov!“ rozhovořil se Pierre radostně. „Tak vy jste jeho syn, Ilja? Představte si, že v první chvíli jsem vás nepoznal. Pamatujete, jak jsme jezdili s madam Jacquot na Vrabčí hory… je to dávno.“

„Mýlíte se,“ pronesl Boris beze spěchu, se smělým a poněkud posměšným úsměvem. „Já jsem Boris, syn kněžny Anny Michajlovny Drubecké. Otec Rostov se jmenuje Ilja a syn Nikolaj. A žádnou madam Jacquot jsem neznal.“

Pierre zamával rukama a zavrtěl hlavou, jako by na něj zaútočili komáři nebo včely.

„Ach, co to je! Já si všechno popletl. V Moskvě je tolik příbuzných! Vy jste Boris… ano. No vidíte, tak jsme si to vyjasnili. Nuže, co si myslíte o boulogneské výpravě? Angličanům přece bude zle, jestli se Napoleon jen přepraví přes kanál? Myslím, že ta výprava je docela možná. Villeneuve by nezklamal!“

Boris o boulogneské výpravě nic nevěděl, noviny nečetl a o Villeneuvovi slyšel poprvé.

„My se tady v Moskvě víc zabýváme obědy a klepy než politikou,“ řekl svým klidným, posměšným tónem. „Nic o tom nevím a nepřemý-

šlím o tom. Moskva se ze všeho nejvíc zabývá klepy," pokračoval. „Ted se mluví o vás a o hraběti."

Pierre se usmál svým dobráckým úsměvem, jako by se o svého společníka bál, aby neřekl něco, čeho by pak litoval. Ale Boris mluvil zřetelně, jasně a suše a díval se Pierrovi přímo do očí.

„Moskva nemá nic lepšího na práci než klevetit," pokračoval. „Všichni se zabývají tím, komu hrabě odkáže své jmění, ačkoli možná nás všechny přežije, což mu ze srdce přeju..."

„Ano, to všechno je velmi těžké," chytil se toho Pierre, „velmi těžké." Pierre se pořád bál, že se ten důstojník nechtěně pustí do rozhovoru, který bude trapný jemu samotnému.

„A vám se musí zdát," říkal Boris, lehce se začervenal, ale nezměnil hlas ani postoj, „vám se musí zdát, že se všichni zabývají jen tím, jak od boháče něco dostat."

„Tak je to," pomyslel si Pierre.

„A já vám chci právě říct, abychom se vyhnuli nedorozuměním, že byste se velmi mýlil, kdybyste mě a mou matku počítal mezi takové lidi. Jsme velmi chudí, ale já aspoň, mluvím za sebe: právě proto, že je váš otec bohatý, nepovažuji se za jeho příbuzného, a ani já, ani matka ho nikdy o nic nebudeme prosit a nic od něj nepřijmeme."

Pierre dlouho nemohl pochopit, ale když pochopil, vyskočil z pohovky, popadl Borise zespodu za ruku, rychle a neobratně, jak to u něj bývalo, a celý rudý, mnohem víc než Boris, začal mluvit se smíšeným pocitem studu a mrzutosti.

„No tohle je zvláštní! Copak já... a kdo by si vůbec mohl myslet... Já moc dobře vím..."

Ale Boris ho znovu přerušil:

„Jsem rád, že jsem všechno vyslovil. Možná je vám to nepříjemné, promiňte mi," řekl a uklidňoval Pierra, místo aby Pierre uklidňoval jeho, „ale doufám, že jsem vás neurazil. Mám zásadu říkat všechno přímo... Co tedy mám vyřídit? Přijedete k Rostovovým na oběd?"

A Boris, který ze sebe zjevně svalil těžkou povinnost, sám se dostal z trapné situace a uvedl do ní druhého, byl zase naprosto příjemný.

„Ne, poslyšte," řekl Pierre a uklidňoval se. „Vy jste úžasný člověk. To, co jste teď řekl, je moc hezké, moc hezké. Samozřejmě, vy mě neznáte. Tak dlouho jsme se neviděli… ještě jako děti… Můžete ve mně předpokládat… Rozumím vám, moc dobře vám rozumím. Já bych to neudělal, neměl bych na to odvahu, ale je to skvělé. Jsem velmi rád, že jsem se s vámi seznámil. Zvláštní," dodal po chvíli mlčení s úsměvem, „co jste si to o mně myslel!" Zasmál se. „No ale co naděláme? Seznámíme se spolu lépe. Prosím." Stiskl Borisovi ruku. „Víte, já u hraběte nebyl ani jednou. Nezavolal si mě… Je mi ho líto jako člověka… Ale co se dá dělat?"

„A vy myslíte, že se Napoleonovi podaří armádu přepravit?" zeptal se Boris s úsměvem.

Pierre pochopil, že Boris chce změnit téma, a souhlasil s tím; začal vykládat výhody a nevýhody boulogneského podniku.

Přišel lokaj a zavolal Borise ke kněžně. Kněžna odjížděla. Pierre slíbil, že přijede na oběd, aby se s Borisem lépe sblížil, pevně mu tiskl ruku a vlídně se mu díval přes brýle do očí… Když Boris odešel, Pierre ještě dlouho chodil po pokoji, ale už neprobodával kordem neviditelného nepřítele, nýbrž se usmíval při vzpomínce na toho milého, chytrého a pevného mladého muže.

Jak to bývá v prvním mládí, a zvlášť v osamění, pocítil k tomu mladému muži bezdůvodnou něhu a slíbil si, že se s ním určitě spřátelí.

Kníže Vasilij vyprovázel kněžnu. Kněžna si tiskla kapesník k očím a tvář měla celou v slzách.

„To je hrozné! Hrozné!" říkala. „Ale ať mě to stojí cokoli, svou povinnost splním. Přijedu sem přespat. Takhle ho nelze nechat. Každá minuta je drahá. Nechápu, na co kněžny čekají. Snad mi Bůh pomůže najít způsob, jak ho připravit!… Sbohem, kníže, ať vás dobrý Bůh posílí…"

„Sbohem, má milá," odpověděl kníže Vasilij a odvrátil se od ní.

„Ach, je na tom hrozně," řekla matka synovi, když znovu nasedali do kočáru. „Skoro nikoho nepoznává."

„Nerozumím, maminko, jaký má vztah k Pierrovi?" zeptal se syn.

„Všechno řekne závěť, můj milý; na ní závisí i náš osud..."

„Ale proč si myslíte, že nám něco odkáže?"

„Ach, můj milý! On je tak bohatý, a my tak chudí!"

„No, to ještě není dostatečný důvod, maminko."

„Ach, můj bože! Můj bože! Jak je na tom zle!" naříkala matka.

XIV

Když Anna Michajlovna odjela se synem k hraběti Kirillu Vladimiroviči Bezuchovovi, hraběnka Rostovová dlouho seděla sama a tiskla si kapesník k očím. Nakonec zazvonila.

„Co je s vámi, milá," řekla zlostně služce, která ji nechala několik minut čekat. „Nechcete sloužit, nebo co? Tak já vám najdu jiné místo."

Hraběnka byla rozrušená žalem a ponižující chudobou své přítelkyně, a proto neměla dobrou náladu, což se u ní vždycky projevovalo tím, že služce říkala „milá" a „vy".

„Odpusťte, milostivá," řekla komorná.

„Poproste ke mně hraběte."

Hrabě se, jako vždycky trochu provinile, přikolébal k ženě.

„Ach, hraběnečko! To bude soté z jeřábků na madeiře, má drahá! Ochutnal jsem; nedal jsem za Tarasku tisíc rublů nadarmo. Stojí za to!"

Posadil se vedle ženy, bujaře se lokty opřel o kolena a čechral si šedivé vlasy.

„Co poroučíte, hraběnečko?"

„Víš co, můj milý – copak to tu máš zamazané?" řekla a ukázala na vestu. „To bude asi to soté," dodala s úsměvem. „Víš co, hrabě: potřebuju peníze."

Její tvář zesmutněla.

„Ach, hraběnečko!..." A hrabě se horlivě rozběhal a vytahoval náprsní tašku.

„Potřebuju hodně, hrabě, potřebuju pět set rublů." A vytáhla batistový kapesník a otírala jím manželovi vestu.

„Hned, hned. Hej, kdo je tam?“ zavolal takovým hlasem, jakým volají jen lidé přesvědčení, že ti, koho volají, se na jejich zavolání střemhlav přiženou. „Pošlete mi sem Miťenku!“

Miťenka, ten šlechtický synek vychovaný u hraběte, který teď spravoval všechny jeho záležitosti, vešel tichými kroky do pokoje.

„Víš co, můj milý,“ řekl hrabě uctivému mladému muži, který vešel. „Přines mi…“ zamyslel se. „Ano, sedm set rublů, ano. A dej pozor, nenos mi takové potrhané a špinavé jako posledně, ale pěkné, pro hraběnku.“

„Ano, Miťenko, prosím, ať jsou čistoučké,“ řekla hraběnka a smutně si povzdechla.

„Vaše Osvícenosti, kdy poroučíte je přinést?“ řekl Miťenka. „Račte vědět, že… Ostatně, neračte se znepokojovat,“ dodal, když si všiml, že hrabě už začíná těžce a zrychleně oddychovat, což bylo vždycky znamením blížícího se hněvu. „Málem jsem zapomněl… Poroučíte, abych je přinesl hned?“

„Ano, ano, tak je to, přines je. Tady hraběnce je dej.“

„To je ale poklad, ten můj Miťenka,“ dodal hrabě s úsměvem, když mladý muž odešel. „U něj není nic nemožné. A to já totiž nesnáším. Všechno jde.“

„Ach, peníze, hrabě, peníze, kolik je kvůli nim na světě žalu!“ řekla hraběnka. „Ale tyhle peníze opravdu potřebuju.“

„Vy, hraběnečko, jste známá rozhazovačka,“ pronesl hrabě, políbil ženě ruku a odešel zase do pracovny.

Když se Anna Michajlovna vrátila od Bezuchova, ležely už u hraběnky na stolku pod kapesníkem peníze, samé nové bankovky, a Anna Michajlovna si všimla, že hraběnku něco rozrušilo.

„Tak co, má milá?“ zeptala se hraběnka.

„Ach, v jak hrozném je stavu! Nedá se poznat, je na tom tak zle, tak zle; byla jsem tam jen chviličku a neřekla jsem ani dvě slova…“

„Annette, pro Boha tě prosím, neodmítej mě," řekla náhle hraběnka a začervenala se, což bylo při její už ne mladé, hubené a vážné tváři tak zvláštní, a vytáhla zpod kapesníku peníze.

Anna Michajlovna okamžitě pochopila, oč jde, a už se skláněla, aby ve vhodnou chvíli hraběnku obratně objala.

„Tady je pro Borise ode mě, na ušití uniformy…"

Anna Michajlovna ji už objímala a plakala. Hraběnka plakala také. Plakaly nad tím, že jsou přítelkyně; a nad tím, že jsou dobré; a nad tím, že ony, přítelkyně z mládí, se zabývají tak nízkou věcí – penězi; a nad tím, že jejich mládí pominulo… Ale slzy obou byly příjemné…

XV

Hraběnka Rostovová seděla s dcerami a už s velkým počtem hostů v salonu. Hrabě odvedl pány do pracovny a nabízel jim ze své milované sbírky tureckých dýmek. Chvílemi vyšel a ptal se: ještě nepřijela? Čekali na Marju Dmitrijevnu Achrosimovovou, které se ve společnosti přezdívalo „hrozný drak“, dámu proslulou ne bohatstvím, ne poctami, ale přímostí ducha a otevřenou prostotou chování. Marju Dmitrijevnu znala carská rodina, znala ji celá Moskva i celý Petrohrad, a obě města se jí divila, potichu se posmívala její hrubosti, vyprávěla o ní anekdoty; přesto si jí všichni bez výjimky vážili a báli se jí.

V pracovně plné dýmu se mluvilo o válce, která byla vyhlášena manifestem, a o odvodu. Manifest ještě nikdo nečetl, ale všichni věděli, že vyšel. Hrabě seděl na otomanu mezi dvěma sousedy, kteří kouřili a rozmlouvali. Hrabě sám nekouřil ani nemluvil, jen nakláněl hlavu tu na jednu, tu na druhou stranu, se zjevným potěšením se díval na kuřáky a poslouchal rozhovor svých dvou sousedů, které proti sobě poštval.

Jeden z mluvčích byl civilista s vrásčitou, žlučovitou, oholenou a hubenou tváří, muž, který se už blížil stáří, i když byl oblečen jako ten nejmódnější mladík; seděl s nohama na otomanu s výrazem člověka, který je tu jako doma, a jantarovou špičku si strčil stranou hluboko do úst, prudce vtahoval kouř a mhouřil oči. Byl to starý mládenec Šinšin, hraběnčin bratranec, zlý jazyk, jak se o něm říkalo v moskevských salonech. Zdálo se, že se ke svému společníkovi blahosklonně snižuje. Druhý, svěží, růžolící gardový důstojník, bezvadně umytý, zapjatý a učesaný, držel jantarovou špičku uprostřed úst, růžovými rty lehce vtahoval kouř a vypouštěl ho v kroužcích ze svých hezkých úst. Byl to

ten poručík Berg, důstojník Semjonovského pluku, s nímž měl Boris odjet k pluku a kvůli němuž Nataša škádlila Věru, starší hraběnku, a nazývala Berga jejím ženichem. Hrabě seděl mezi nimi a pozorně poslouchal. Nejpříjemnějším zaměstnáním hraběte, kromě hry v boston, kterou měl velmi rád, bylo poslouchat, zvlášť když se mu podařilo poštvat proti sobě dva výřečné společníky.

„Nu tak, panáčku, můj velectěný Alfonsi Karlyči," říkal Šinšin, posmíval se a spojoval – v tom byla zvláštnost jeho řeči – nejprostší lidové ruské výrazy s vybranými francouzskými frázemi. „Chcete si ze státu udělat rentu, z roty si chcete zařídit příjmíček?"

„Kdepak, Petře Nikolajiči, já chci jen ukázat, že u jezdectva jsou výhody mnohem menší než u pěchoty. Vždyť si jen uvažte, Petře Nikolajiči, mé postavení…"

Berg mluvil vždycky velmi přesně, klidně a zdvořile. Jeho řeč se vždycky týkala jen jeho samého; vždycky klidně mlčel, když se mluvilo o něčem, co s ním přímo nesouviselo. A takhle dokázal mlčet celé hodiny, aniž sám pociťoval nebo v druhých vyvolával sebemenší rozpaky. Jakmile se však rozhovor dotkl jeho osobně, začal mluvit obšírně a se zjevným potěšením.

„Uvažte mé postavení, Petře Nikolajiči: kdybych byl u jezdectva, dostával bych nanejvýš dvě stě rublů za třetinu roku, a to i v hodnosti poručíka; a teď dostávám dvě stě třicet," říkal s radostným, příjemným úsměvem a díval se na Šinšina a na hraběte, jako by pro něj bylo samozřejmé, že jeho úspěch bude vždycky hlavním cílem přání všech ostatních lidí.

„Kromě toho, Petře Nikolajiči, když jsem přešel ke gardě, jsem na očích," pokračoval Berg, „a místa v gardové pěchotě se uvolňují mnohem častěji. A pak, uvažte sám, jak jsem si s dvěma sty třiceti rubly dokázal poradit. Ještě si odkládám a posílám otci," pokračoval a vypustil kroužek.

„Účty sedí… Němec i na hřbetě sekery vymlátí chlebíček, jak praví přísloví," řekl Šinšin, přesunul jantarovou špičku do druhého koutku úst a mrkl na hraběte.

Hrabě se rozesmál. Ostatní hosté, když viděli, že rozhovor vede Šinšin, přišli poslouchat. Berg si nevšímal ani posměchu, ani lhostejnosti a vykládal dál o tom, jak přeložením ke gardě už získal hodnost před svými spolužáky z kadetního sboru, jak ve válce může velitel roty padnout a on, jakožto nejstarší v rotě, se pak velmi snadno může stát velitelem roty, a jak ho v pluku všichni mají rádi a jak je s ním jeho tatínek spokojen. Berg si zřejmě vyprávění toho všeho užíval a jako by ani netušil, že i jiní lidé mohou mít své zájmy. Ale všechno, co vyprávěl, bylo tak roztomile rozvážné a naivita jeho mladého sobectví byla tak zřejmá, že své posluchače odzbrojoval.

„Nu, panáčku, vy se prosadíte u pěchoty i u jezdectva, všude; to vám předpovídám," řekl Šinšin, poplácal ho po rameni a spustil nohy z otomanu.

Berg se radostně usmál. Hrabě a za ním i hosté vyšli do salonu.

* * *

Byla to ta chvíle před slavnostním obědem, kdy shromáždění hosté nezačínají dlouhý rozhovor, protože čekají, až je zavolají k předkrmům, a zároveň pokládají za nutné hýbat se a nemlčet, aby ukázali, že nejsou ani v nejmenším netrpěliví usednout ke stolu. Hostitelé pokukují ke dveřím a chvílemi si vyměňují pohledy. Hosté se podle těch pohledů snaží uhodnout, na koho nebo na co se ještě čeká: na důležitého opozdilého příbuzného, nebo na jídlo, které ještě není hotové.

Pierre přijel těsně před obědem a neohrabaně seděl uprostřed salonu v prvním křesle, které mu přišlo pod ruku, a všem zahradil cestu. Hraběnka ho chtěla přimět k řeči, ale on se naivně rozhlížel kolem sebe přes brýle, jako by někoho hledal, a na všechny hraběnčiny otáz-

ky odpovídal jednoslabičně. Byl na obtíž, a jediný si to neuvědomoval. Většina hostů, kteří znali jeho historku s medvědem, se zvědavě dívala na toho velkého, tlustého a mírného člověka a nechápala, jak mohl takový nemotorný a skromný člověk provést strážníkovi takovou věc.

„Přijel jste nedávno?“ ptala se ho hraběnka.

„Ano, madam,“ odpovídal a rozhlížel se.

„Neviděl jste mého muže?“

„Ne, madam.“ Usmál se úplně nevhod.

„Vy jste byl, myslím, nedávno v Paříži? To muselo být velmi zajímavé.“

„Velmi zajímavé.“

Hraběnka si vyměnila pohled s Annou Michajlovnou. Anna Michajlovna pochopila, že ji prosí, aby se tomu mladému muži věnovala, přisedla si k němu a začala mluvit o jeho otci; ale stejně jako hraběnce odpovídal i jí jen jednoslabičnými slovy. Hosté se všichni bavili mezi sebou.

„Razumovští… Bylo to rozkošné… Jste velmi laskavá… Hraběnka Apraksinová…“ ozývalo se ze všech stran. Hraběnka vstala a šla do sálu.

„Marja Dmitrijevna?“ ozval se ze sálu její hlas.

„Ta samá,“ ozval se v odpověď hrubý ženský hlas, a hned nato vešla do pokoje Marja Dmitrijevna.

Všechny slečny, a dokonce i dámy, kromě těch nejstarších, vstaly. Marja Dmitrijevna se zastavila ve dveřích, z výšky svého mohutného těla, se vztyčenou padesátiletou hlavou s šedivými kadeřemi, přehlédla hosty a beze spěchu si upravila široké rukávy šatů, jako by si je vyhrnovala. Marja Dmitrijevna mluvila vždycky rusky.

„Drahé oslavenkyni i s dětičkami,“ řekla svým hlasitým, hlubokým hlasem, který přehlušoval všechny ostatní zvuky. „Tak co, ty starý hříšníku,“ obrátila se k hraběti, který jí líbal ruku, „nudíš se asi v Mosk-

vě? Nemáš kde honit psy? Ale co naděláš, panáčku, až tihle ptáčci vyrostou…“ ukázala na dívky, „chtě nechtě, musíš hledat ženichy.“

„Tak co, můj kozáku?“ říkala – kozákem Marja Dmitrijevna říkala Nataše – a hladila rukou Natašu, která k její ruce přistupovala bez bázně a vesele. „Já vím, že je to čertice holka, a mám ji ráda.“

Vytáhla z obrovské síťky rubínové náušnice ve tvaru hrušek, dala je Nataše, zářící a rozrděné oslavenkyni, a hned se od ní odvrátila a obrátila se k Pierrovi.

„Ehe! Milánku! Pojď sem,“ řekla předstíraně tichým a tenkým hlasem. „Jen pojď, milánku…“

A hrozivě si vyhrnula rukávy ještě výš.

Pierre přistoupil a naivně se na ni díval přes brýle.

„Pojď blíž, pojď blíž, milánku! Já jediná jsem i tvému otci říkala pravdu, když byl v přízni u dvora, a tobě ji říct mi sám Bůh přikazuje.“

Odmlčela se. Všichni mlčeli a čekali, co bude, a cítili, že to byl jen úvod.

„Pěkný, to se musí nechat! Pěkný chlapec!… Otec leží na smrtelné posteli, a on se baví, posazuje strážníka obkročmo na medvěda. Hanba, panáčku, hanba! Radši bys měl jít do války.“

Odvrátila se a podala ruku hraběti, který se sotva zdržel smíchu…

„No tak, ke stolu, myslím, že je čas?“ řekla Marja Dmitrijevna.

Napřed šel hrabě s Marjou Dmitrijevnou; potom hraběnka, kterou vedl husarský plukovník, užitečný člověk, s nímž měl Nikolaj dohánět pluk. Anna Michajlovna šla se Šinšinem. Berg podal rámě Věře. Usměvavá Julie Karaginová šla ke stolu s Nikolajem. Za nimi šly ještě další páry, které se táhly přes celý sál, a vzadu za všemi jednotlivě děti, vychovatelé a vychovatelky. Sluhové se dali do pohybu, židle zarachotily, na galerii začala hrát hudba a hosté se usadili. Zvuky hrabětovy domácí kapely vystřídaly zvuky nožů a vidliček, hovor hostů a tiché kroky sluhů. Na jednom konci stolu seděla v čele hraběnka. Vpravo od ní Marja Dmitrijevna, vlevo Anna Michajlovna a další hostky. Na druhém

konci seděl hrabě, vlevo od něj husarský plukovník, vpravo Šinšin a další hosté mužského pohlaví. Na jedné straně dlouhého stolu seděla starší mládež: Věra vedle Berga, Pierre vedle Borise; na druhé straně děti, vychovatelé a vychovatelky. Hrabě se zpoza křišťálu, lahví a mís s ovocem díval na ženu a na její vysoký čepec s modrými stuhami a horlivě doléval víno svým sousedům, a nezapomínal ani na sebe. Hraběnka zase zpoza ananasů, aniž zapomínala na povinnosti hostitelky, vrhala významné pohledy na manžela, jehož pleš a tvář se jí zdály svou rudostí ostřeji odlišovat od šedivých vlasů. Na dámském konci se ozývalo rovnoměrné štěbetání; na mužském byly hlasy slyšet čím dál hlasitěji, zvlášť hlas husarského plukovníka, který tolik jedl a pil a byl čím dál červenější, že ho hrabě už dával ostatním hostům za příklad. Berg s něžným úsměvem vykládal Věře, že láska není cit pozemský, nýbrž nebeský. Boris jmenoval svému novému příteli Pierrovi hosty, kteří seděli u stolu, a vyměňoval si pohledy s Natašou, která seděla naproti němu. Pierre mluvil málo, prohlížel si nové tváře a hodně jedl. Počínaje dvěma polévkami, z nichž si vybral želví, a kulebjakou a konče jeřábky nevynechal jediné jídlo a jediné víno, které majordomus tajemně vystrkoval v láhvi zabalené do ubrousku zpoza ramene souseda a přitom polohlasně oznamoval: „Drei-madeira“, nebo „uherské“, nebo „rýnské“. Ze čtyř křišťálových sklenek s hrabětovým monogramem, které stály u každého příboru, nastavoval tu, která mu první přišla pod ruku, pil s chutí a díval se na hosty se stále spokojenějším výrazem. Nataša, která seděla naproti němu, se dívala na Borise tak, jak se třináctiletá děvčata dívají na chlapce, s nímž se poprvé a právě ted políbila a do něhož jsou zamilovaná. Tentýž pohled se občas obracel i na Pierra, a jemu se pod pohledem té směšné, živé dívenky chtělo smát, aniž věděl čemu.

Nikolaj seděl daleko od Soni, vedle Julie Karaginové, a zase s tím bezděčným úsměvem s ní o něčem mluvil. Soňa se slavnostně usmívala, ale zjevně se trápila žárlivostí: tu bledla, tu rudla a ze všech sil

poslouchala, o čem spolu Nikolaj a Julie mluví. Vychovatelka se neklidně rozhlížela, jako by se chystala k obraně, kdyby někoho napadlo děti urazit. Vychovatel Němec se snažil zapamatovat si všechny druhy jídel, zákusků a vín, aby to všechno podrobně popsal v dopise domů do Německa, a velmi se urážel tím, že ho majordomus s lahví zabalenou do ubrousku vynechával. Němec se mračil, snažil se dát najevo, že to víno ani dostat nechtěl, ale urážel se proto, že nikdo nechtěl pochopit, že víno chce ne proto, aby uhasil žízeň, ani z chamtivosti, nýbrž ze svědomité zvídavosti.

XVI

Na mužském konci stolu se rozhovor čím dál víc oživoval. Plukovník vyprávěl, že manifest o vyhlášení války už v Petrohradě vyšel a že výtisk, který sám viděl, dnes kurýr doručil vrchnímu veliteli.

„A proč nás čert nese válčit s Bonapartem?“ řekl Šinšin. „Rakousku už sebral vítr z plachet. Bojím se, aby tentokrát nepřišla řada na nás.“

Plukovník byl zavalitý, vysoký a sangvinický Němec, zjevně starý voják a vlastenec. Šinšinova slova ho urazila.

„Protože, milostyvý pane,“ řekl a vyslovoval všechno tvrdě, *dy* místo *di*, *ty* místo *ti*, *ne* místo *ně*. „Protože to císař ví. V manyfestu řekl, že nemůže lhostejne hledět na nebezpečí, která hrozí Rusku, a že bezpečnost říše, její důstojnost a posvátnost *spojenectví*...“ řekl a z jakéhosi důvodu zvlášť zdůraznil slovo „spojenectví“, jako by v něm byla celá podstata věci.

A se svou neomylnou, úřední pamětí, jaká mu byla vlastní, zopakoval úvodní slova manifestu: „...a touha, jež je jediným a neochvějným cílem panovníka: nastolit v Evropě mír na pevných základech – přiměly ho, aby nyní vyslal část vojska za hranice a vynaložil k dosažení tohoto záměru nové úsilí.“

„Proto, milostyvý pane,“ uzavřel, poučně vypil sklenici vína a ohlédl se po hraběti, jestli ho pochválí.

„Znáte přísloví: ‚Jeremo, Jeremo, seděl bys radši doma, vřetena si točil a do světa nekročil‘?“ řekl Šinšin, mračil se a usmíval. „To se k nám hodí náramně. Vždyť i samotného Suvorova roznesli na kopytech, a kdepak máme dnes nějaké Suvorovy? Ptám se vás,“ říkal a ustavičně přeskakoval z ruštiny do francouzštiny.

„Musíme bojovat do poslední kapky krev," řekl plukovník a uhodil do stolu, „a umř-ř-řít za svého císaře, a pak bude všechno dobře. A uvažovat co mo-o-ožná" – zvlášť protáhl hlas na slově „možná" – „co mo-o-ožná méne," dokončil a zase se obrátil k hraběti. „Tak soudíme my, staří husaři, a je to. A jak soudíte vy, mladý muži a mladý husare?" dodal a obrátil se k Nikolajovi, který, když uslyšel, že jde o válku, nechal svou společnici a hltal plukovníka očima i ušima.

„Naprosto s vámi souhlasím," odpověděl Nikolaj, celý vzplanul, otáčel talířem a přestavoval sklenice s tak rozhodným a zoufalým výrazem, jako by mu v té chvíli hrozilo velké nebezpečí. „Jsem přesvědčen, že Rusové musí zemřít, nebo zvítězit," řekl a sám, stejně jako ostatní, cítil, jakmile to slovo vyslovil, že bylo na tuto příležitost příliš nadšené a nabubřelé, a proto trapné.

„To je krásné, co jste právě řekl," řekla s povzdechem Julie, která seděla vedle něj. Soňa se celá roztřásla a zrudla až po uši, za ušima a až na krku a na ramenou, zatímco Nikolaj mluvil. Pierre naslouchal plukovníkovým řečem a souhlasně pokyvoval hlavou.

„To je skvělé," řekl.

„Pravý husar, mladý muži," vykřikl plukovník a znovu uhodil do stolu.

„O čem tam tak hlučíte?" ozval se najednou přes stůl basový hlas Marji Dmitrijevny. „Co tlučeš do stolu?" obrátila se k husarovi. „Na koho se tak rozpaluješ? Myslíš si snad, že tu máš před sebou Francouze?"

„Já mluvím pravda," řekl husar s úsměvem.

„Pořád o válce," zavolal přes stůl hrabě. „Vždyť můj syn odchází, Marjo Dmitrijevno, syn odchází."

„A já mám u armády čtyři syny, a netrápím se. Ve všem je vůle Boží: umřeš i na peci, a v bitvě tě Bůh ochrání," zazněl bez nejmenší námahy z druhého konce stolu hluboký hlas Marji Dmitrijevny.

„To je pravda."

A rozhovor se zase soustředil – dámský na svém konci stolu, mužský na svém.

„Ale nezeptáš se," říkal Nataše mladší bratr, „ale nezeptáš se!"

„Zeptám," odpovídala Nataša.

Tvář jí najednou zahořela a vyjadřovala zoufalé a veselé odhodlání. Nadzvedla se ze židle, pohledem vyzvala Pierra, který seděl naproti ní, aby poslouchal, a obrátila se k matce:

„Mami!" zazněl přes celý stůl její dětský, hrudní hlas.

„Co chceš?" zeptala se polekaně hraběnka, ale když na dceřině tváři uviděla, že jde o rozpustilost, přísně na ni zamávala rukou a výhrůžně a odmítavě zavrtěla hlavou.

Rozhovor utichl.

„Mami! Jaký bude zákusek?" zazněl ještě rozhodněji, bez zakolísání, Natašin hlásek.

Hraběnka se chtěla mračit, ale nedokázala to. Marja Dmitrijevna pohrozila tlustým prstem.

„Kozáku!" pronesla výhrůžně.

Většina hostů se dívala na starší, protože nevěděla, jak má tenhle kousek přijmout.

„Já ti dám!" řekla hraběnka.

„Mami! Jaký bude zákusek?" vykřikla Nataša už směle a rozmarně vesele, předem jistá, že její kousek bude přijat dobře.

Soňa a tlustý Péťa se smíchy krčili, aby je nebylo vidět.

„Tak vidíš, zeptala jsem se," zašeptala Nataša mladšímu bratrovi a Pierrovi, na kterého se znovu podívala.

„Zmrzlina, ale ty nedostaneš," řekla Marja Dmitrijevna.

Nataša viděla, že se nemá čeho bát, a proto se nebála ani Marji Dmitrijevny.

„Marjo Dmitrijevno, a jaká zmrzlina? Smetanovou nemám ráda."

„Mrkvová."

„Ne, jaká? Marjo Dmitrijevno, jaká?“ skoro křičela. „Já to chci vědět!“

Marja Dmitrijevna a hraběnka se rozesmály a po nich všichni hosté. Všichni se nesmáli odpovědi Marji Dmitrijevny, ale nepochopitelné smělosti a obratnosti té holčičky, která uměla a odvážila se takhle jednat s Marjou Dmitrijevnou.

Nataša se nedala odbýt, dokud jí neřekli, že bude ananasová. Před zmrzlinou podávali šampaňské. Znovu začala hrát hudba, hrabě se políbil s hraběnečkou a hosté vstávali, blahopřáli hraběnce, přes stůl si přiťukávali s hrabětem, s dětmi i mezi sebou. Znovu se rozběhli sluhové, zarachotily židle, a v témž pořádku, jen s červenějšími tvářemi, se hosté vrátili do salonu a do hrabětovy pracovny.

XVII

Rozložili stolky na boston, sestavily se partie a hraběcí hosté se rozesadili ve dvou salonech, v salonku s pohovkami a v knihovně.

Hrabě držel karty rozložené do vějíře, jen s námahou odolával zvyku poobědvat si zdřímnout a všemu se smál. Mládež, kterou k tomu ponoukala hraběnka, se shromáždila kolem klavichordu a harfy. Jako první zahrála na všeobecnou prosbu Julie na harfě drobnou skladbičku s variacemi a pak spolu s ostatními slečnami začala prosit Natašu a Nikolaje, známé svou muzikálností, aby něco zazpívali. Nataša, ke které se obrátili jako k dospělé, na to byla zjevně velmi hrdá, ale zároveň se ostýchala.

„Co budeme zpívat?“ zeptala se.

„‚Pramen‘,“ odpověděl Nikolaj.

„Tak rychle, dělejme. Borisi, pojďte sem,“ řekla Nataša. „A kdepak je Soňa?“

Rozhlédla se, a když viděla, že její přítelkyně v pokoji není, běžela pro ni.

Vběhla do Sonina pokoje, a když tam přítelkyni nenašla, proběhla do dětského pokoje – ani tam Soňa nebyla. Nataša pochopila, že Soňa je na chodbě na truhle. Truhla na chodbě byla místem žalu mladé ženské generace domu Rostovových. A opravdu, Soňa ležela ve svých vzdušných růžových šatečkách, které si přitom mačkala, tváří dolů na ušmudlané pruhované peřině chůvy na truhle, zakrývala si obličej prstíky a usedavě plakala, až se jí obnažená ramínka chvěla. Natašin obličej, rozjařený a celý den sváteční, se náhle změnil: oči jí strnuly, pak se jí zachvěl široký krk a koutky úst poklesly.

„Soňo! Co je ti?… Co, co se ti stalo? Ú-ú-ú!…“

A Nataša roztáhla svá velká ústa, úplně zošklivěla a rozbrečela se jako malé dítě, aniž věděla proč, jen proto, že plakala Soňa. Soňa chtěla zvednout hlavu, chtěla odpovědět, ale nemohla a ještě víc se schovala. Nataša plakala, přisedla si na modrou peřinu a objímala přítelkyni. Soňa sebrala síly, nadzvedla se, začala si utírat slzy a vyprávět.

„Nikolenka odjíždí za týden, jeho… rozkaz… už vyšel… sám mi to řekl… Ale já bych pořád neplakala…“ Ukázala papírek, který držela v ruce: byly to verše, které napsal Nikolaj. „Já bych pořád neplakala, ale ty nemůžeš… nikdo nemůže pochopit… jakou on má duši.“

A znovu se rozplakala nad tím, jak krásnou má duši.

„Tobě je dobře… já ti nezávidím… mám tě ráda, a Borise taky,“ říkala, když trochu sebrala síly. „Je milý… vám nestojí nic v cestě. Ale Nikolaj je můj bratranec… musel by… sám metropolita… a ani tak to nejde. A potom, kdyby mamince…“ – Soňa hraběnku považovala za matku a tak jí i říkala – „…řekne, že kazím Nikolajovi kariéru, že nemám srdce, že jsem nevděčná, a přitom… namouduši, jako že je Bůh nade mnou…“ – pokřižovala se – „…já ji mám tak ráda, i vás všechny, jenom Věra… Proč? Co jsem jí udělala? Jsem vám tak vděčná, že bych ráda všechno obětovala, jenže nemám co…“

Soňa už nemohla mluvit a znovu zabořila hlavu do dlaní a do peřiny. Nataša se začínala uklidňovat, ale z její tváře bylo vidět, že chápe, jak vážný je přítelkynin zármutek.

„Soňo!“ řekla náhle, jako by uhodla skutečnou příčinu sestřenčina trápení. „Určitě s tebou po obědě mluvila Věra. Viď?“

„Ano, tyhle verše napsal sám Nikolaj a já jsem si opsala ještě jiné; ona je našla u mě na stole a řekla, že je ukáže mamince, a ještě říkala, že jsem nevděčná, že maminka mu nikdy nedovolí, aby si mě vzal, a že si vezme Julii. Vidíš, jak je s ní celý den… Natašo! Proč?…“

A znovu se rozplakala, ještě hořčeji než předtím. Nataša ji nadzvedla, objala a s úsměvem přes slzy ji začala utěšovat.

„Soňo, nevěř jí, dušinko, nevěř. Pamatuješ, jak jsme si všichni tři povídali s Nikolenkou v salonku s pohovkami? Pamatuješ, po večeři? Vždyť jsme všechno rozhodli, jak to bude. Už si nepamatuju jak, ale pamatuješ, jak bylo všechno krásné a všechno se dalo. Vždyť bratr strýčka Šinšina má za ženu sestřenici, a my jsme jen bratranci z druhého kolena. A Boris říkal, že se to klidně může. Víš, já jsem mu všechno řekla. A on je tak chytrý a tak hodný," říkala Nataša… „Neplač, Soňo, holoubku můj milý, dušinko, Soňo." A se smíchem ji líbala. „Věra je zlá, ať je jí Bůh milostiv! Ale všechno dobře dopadne, a mamince to neřekne; Nikolenka to řekne sám, a na Julii ani nepomyslel."

A líbala ji na hlavu. Soňa se nadzvedla a koťátko ožilo, očka se mu rozzářila a zdálo se, že každou chvíli mávne ocáskem, vyskočí na měkké tlapky a zase si začne hrát s klubkem, jak se na ně sluší.

„Myslíš? Opravdu? Namouduši?" řekla Soňa a rychle si upravovala šaty a účes.

„Opravdu, namouduši!" odpověděla Nataša a zastrčila přítelkyni pod cop pramen tuhých vlasů, který se jí uvolnil.

A obě se rozesmály.

„Tak pojď zpívat ‚Pramen'."

„Pojď."

„A víš, ten tlustý Pierre, co seděl naproti mně, je tak legrační!" řekla náhle Nataša a zastavila se. „Mně je tak veselo!"

A Nataša běžela po chodbě.

Soňa setřásla peří, schovala verše za ňadra, k útlé šíji s vystupujícími kůstkami hrudi, a lehkými, veselými kroky, s rozpálenou tváří běžela za Natašou chodbou do salonku s pohovkami. Na prosbu hostů zazpívala mládež kvartet „Pramen", který se všem moc líbil; potom Nikolaj zazpíval píseň, kterou se právě naučil:

Za sladké noci, v svitu luny

si šťastně v duchu říci sobě,

že ještě někdo pod tou lunou

si vzpomene i na tebe!

Že ona rukou spanilou

po zlaté harfě přebíhá

a harmonií vášnivou

tě k sobě volá, volá tě!

Den, dva – a ráj se otevře…

Však ach! tvůj přítel nedožije!

A ještě ani nedozpíval poslední slova, když se v sále mládež chystala k tanci a na galerii zadupali a zakašlali muzikanti.

* * *

Pierre seděl v salonu, kde s ním Šinšin jako s člověkem, který přijel ze zahraničí, zapředl politický rozhovor, pro Pierra nudný, a připojili se i další. Když začala hrát hudba, Nataša vešla do salonu, zamířila rovnou k Pierrovi, smála se, červenala a řekla:

„Maminka mě poslala, abych vás poprosila k tanci."

„Bojím se, že popletu figury," řekl Pierre, „ale jestli mi chcete dělat učitelku…"

A podal tenounké dívence svou tlustou ruku, kterou přitom spustil hodně nízko.

Zatímco se páry rozestavovaly a muzikanti ladili, Pierre se posadil se svou malou dámou. Nataša byla dokonale šťastná: tančila s *dospělým*, s tím, který přijel ze *zahraničí*. Seděla na očích všem a bavila se s ním jako dospělá. V ruce měla vějíř, který jí dala podržet jedna sleč-

na. Zaujala tu nejspolečenštější pózu – bůhví kde a kdy se to naučila – ovívala se vějířem, usmívala se přes něj a hovořila se svým kavalírem.

„Podívejte se na ni! Podívejte! Jen se dívejte, dívejte," řekla stará hraběnka, když procházela sálem, a ukazovala na Natašu.

Nataša se začervenala a rozesmála.

„Ale co to děláte, mami? Co vás to napadá? Co je na tom divného?"

Uprostřed třetího ekosezu se v salonu, kde hrál hrabě s Marjou Dmitrijevnou, pohnuly židle a většina čestných hostů a starousků vycházela dveřmi do sálu; protahovali se po dlouhém sezení a zastrkovali do kapes náprsní tašky a měšce. Vpředu šla Marja Dmitrijevna s hrabětem – oba s veselými tvářemi. Hrabě s žertovnou zdvořilostí, jaksi baletně, podal Marje Dmitrijevně zaokrouhlenou paži. Napřímil se, tvář mu ozářil zvláštní, bodře šibalský úsměv, a jakmile dotančili poslední figuru ekosezu, zatleskal na muzikanty a zavolal na galerii k prvním houslím:

„Semjone! Znáš Danilu Kupora?"

Byl to hraběcí oblíbený tanec, který tančíval už v mládí. Danila Kupor byla vlastně jedna figura *anglezu*.

„Podívejte se na papá!" vykřikla Nataša na celý sál – úplně zapomněla, že tančí s dospělým –, sklonila kudrnatou hlavičku až ke kolenům a celým sálem se rozlehl její zvonivý smích.

A opravdu, všechno, co bylo v sále, se s radostným úsměvem dívalo na veselého stařík, který vedle své důstojné dámy, Marji Dmitrijevny, vyšší než on, zaokrouhloval paže, do taktu jimi potřásal, rozvíral ramena, vytáčel nohy, lehce podupával a čím dál širším úsměvem na kulatém obličeji připravoval diváky na to, co přijde. Jakmile zazněly veselé, vyzývavé tóny Danily Kupora, podobné rozjařenému lidovému tanečku, zaplnily se najednou všechny dveře sálu – z jedné strany mužskými, z druhé ženskými usměvavými tvářemi čeledi, která se přišla podívat, jak se jejich pán veselí.

„Ten náš milostpán! To je orel!“ řekla nahlas chůva v jedněch dveřích.

Hrabě tančil dobře a věděl to, ale jeho dáma vůbec neuměla a ani nechtěla tančit dobře. Její obrovské tělo stálo zpříma, mohutné paže spuštěné dolů – síťku předala hraběnce –, a tančila jen její přísná, ale krásná tvář. Co se u hraběte vyjadřovalo celou jeho kulatou postavou, to se u Marji Dmitrijevny vyjadřovalo jen čím dál usměvavější tváří a ohrnujícím se nosem. Zato jestliže hrabě, čím dál víc rozjetý, uchvacoval diváky nečekanými obratnými kreacemi a lehkými skoky svých měkkých nohou, Marja Dmitrijevna sebemenší snahou při pohybu ramen nebo zaokrouhlení paží v obratech a podupech nedělala menší dojem, a to zásluhou, kterou při její tloušťce a obvyklé přísnosti dovedl ocenit každý. Tanec byl čím dál živější. Protější páry ani na okamžik nedokázaly upoutat pozornost a ani se o to nesnažily. Všechno se upínalo k hraběti a Marje Dmitrijevně. Nataša tahala všechny přítomné za rukávy a za šaty, ačkoli z tanečníků beztak nespouštěli oči, a chtěla, aby se dívali na tatínka. Hrabě v přestávkách tance těžce oddychoval, mával a křičel na muzikanty, ať hrají rychleji. Rychleji, rychleji a rychleji, kurážněji, kurážněji a kurážněji se hrabě rozjížděl, tu po špičkách, tu po patách, kroužil kolem Marji Dmitrijevny, až nakonec dovedl svou dámu zpátky na její místo a udělal poslední *pas*: zvedl vzadu nahoru svou měkkou nohu, sklonil zpocenou hlavu s usměvavou tváří a obloukem rozmáchl pravou rukou uprostřed hřmotu potlesku a smíchu, hlavně Natašina. Oba tanečníci se zastavili, těžce oddychovali a utírali se batistovými kapesníky.

„Tak se tančilo za našich časů, má drahá,“ řekl hrabě.

„To byl ale Danila Kupor!“ řekla Marja Dmitrijevna, dlouze a těžce vydechla a vyhrnula si rukávy.

XVIII

Zatímco se u Rostovových v sále tančil šestý anglez za zvuků muzikantů, kteří už únavou falešně hráli, a unavení číšníci a kuchaři chystali večeři, postihla hraběte Bezuchova šestá mrtvice. Lékaři prohlásili, že naděje na uzdravení není; nemocnému byla dána tichá zpověď a přijímání; připravovalo se pomazání nemocných a v domě vládl shon a úzkostné čekání, obvyklé v takových chvílích. Venku za vraty se tlačili a před přijíždějícími povozy se schovávali pohřebníci, kteří čekali na bohatou zakázku na hraběcí pohřeb. Vrchní velitel Moskvy, který bez ustání posílal pobočníky zjišťovat, jak na tom hrabě je, přijel ten večer sám, aby se rozloučil s proslulým velmožem z doby Kateřiny Veliké, hrabětem Bezuchovem.

Nádherný přijímací salon byl plný. Všichni uctivě povstali, když vrchní velitel, který strávil asi půl hodiny o samotě s nemocným, odtamtud vyšel, lehce odpovídal na úklony a snažil se co nejrychleji projít kolem upřených pohledů lékařů, duchovních a příbuzných. Kníže Vasilij, který za ty dny pohubl a zbledl, vyprovázel vrchního velitele a několikrát mu cosi tiše opakoval.

Když vrchního velitele vyprovodil, sedl si kníže Vasilij v sále sám na židli, přehodil si vysoko nohu přes nohu, opřel si loket o koleno a rukou si zakryl oči. Chvíli tak seděl, pak vstal a nezvykle spěšnými kroky, s vyděšeným pohledem kolem sebe, šel dlouhou chodbou do zadní části domu, za nejstarší kněžnou.

Lidé v slabě osvětleném pokoji spolu nerovným šepotem mluvili, pokaždé zmlkli a očima plnýma otázek a čekání se ohlíželi na dveře, které vedly do pokojů umírajícího a slabě zavrzaly, kdykoli z nich někdo vyšel nebo do nich vešel.

„Mez lidská," říkal stařeček, duchovní, dámě, která si k němu přisedla a naivně mu naslouchala, „mez jest položena, již nepřekročíš."

„Nebude už pozdě na pomazání?" ptala se dáma, oslovila ho při tom jeho duchovním titulem a tvářila se, jako by na to sama neměla žádný názor.

„Je to veliká svátost, matičko," odpověděl duchovní a přejel si rukou po lysině, přes kterou se táhlo několik pramenů přičesaných prošedivělých vlasů.

„Kdo to byl? Sám vrchní velitel?" ptali se na druhém konci pokoje. „Jak mladistvě vypadá!..."

„A to je mu přes šedesát! Prý už hrabě nikoho nepoznává? Chtěli ho pomazat?"

„Znal jsem jednoho, který dostal pomazání sedmkrát."

Druhá kněžna vyšla z pokoje nemocného s uplakanýma očima a posadila se vedle doktora Lorraina, který seděl v ladné póze pod portrétem Kateřiny Veliké a opíral se loktem o stůl.

„Překrásné," říkal doktor v odpověď na otázku, jaké je počasí, „překrásné, kněžno, a vůbec, v Moskvě si člověk připadá jako na venkově."

„Že ano?" řekla kněžna a vzdychla. „Tak smí pít?"

Lorrain se zamyslel.

„Vzal si lék?"

„Ano."

Doktor se podíval na hodinky.

„Vezměte sklenici převařené vody a dejte do ní špetku," – tenkými prsty ukázal, co znamená špetka – „vinného kamene..."

„Nebylo takový případ," říkal německý doktor pobočníkovi, „aby po třetí mrtvice živý zůstal."

„A byl to takový svěží muž!" říkal pobočník. „A komu připadne to bohatství?" dodal šeptem.

„Zájemci se najdou," odpověděl Němec s úsměvem.

Všichni se znovu ohlédli ke dveřím: zavrzaly a druhá kněžna, která připravila nápoj podle Lorrainova pokynu, ho nesla nemocnému. Německý doktor přistoupil k Lorrainovi.

„Snad to ještě vydrží do zítřejšího rána?“ zeptal se Němec špatnou francouzštinou.

Lorrain sevřel rty a přísně a odmítavě zavrtěl prstem před nosem.

„Dnes v noci, nejpozději,“ řekl tiše s patřičným úsměvem samolibosti nad tím, jak jasně dokáže pochopit a vyjádřit stav nemocného, a odešel.

* * *

Mezitím kníže Vasilij otevřel dveře do kněžnina pokoje.

V pokoji bylo pološero; jen dvě věčná světla hořela před ikonami a krásně tu vonělo kadidlo a květiny. Celý pokoj byl zastavěn drobným nábytkem, šifonérkami, skříňkami a stolečky. Zpoza španělské stěny bylo vidět bílé přehozy vysoké postele s peřinami. Pejsek zaštěkal.

„Ach, to jste vy, bratranče?“

Vstala a upravila si vlasy, které měla vždycky, i teď, tak neobyčejně hladké, jako by byly z jednoho kusu s hlavou a natřené lakem.

„Copak, stalo se něco?“ zeptala se. „Už jsem se tak lekla.“

„Nic, pořád stejně; jen jsem si s tebou přišel promluvit o jedné věci, Katiche,“ řekl kníže a unaveně usedl do křesla, ze kterého vstala. „Ty jsi tu ale zatopila,“ řekl. „No, sedni si sem, promluvme si.“

„Myslela jsem, jestli se něco nestalo,“ řekla kněžna a se svým neměnným, kamenně přísným výrazem se posadila naproti knížeti a chystala se poslouchat.

„Chtěla jsem usnout, bratranče, a nemůžu.“

„Tak co, má milá?“ řekl kníže Vasilij, vzal kněžnu za ruku a podle svého zvyku ji stahoval dolů.

Bylo vidět, že to „tak co“ se týká mnoha věcí, kterým oba rozuměli, aniž je pojmenovali.

Kněžna se svým suchým a rovným trupem, nepřiměřeně dlouhým vůči nohám, hleděla přímo a bez vzrušení na knížete vypouklýma šedýma očima. Zavrtěla hlavou, vzdychla a podívala se na ikony. Její gesto se dalo vyložit jako výraz smutku a odevzdanosti, ale také jako výraz únavy a naděje na brzký odpočinek. Kníže Vasilij si to gesto vyložil jako výraz únavy.

„A myslíš, že mně je lehčeji?“ řekl. „Jsem uštvaný jako poštovní kůň; a přesto si s tebou musím promluvit, Katiche, a to velmi vážně.“

Kníže Vasilij zmlkl a tváře mu začaly nervózně škubat, tu na jednu, tu na druhou stranu, a dodávaly jeho obličeji nepříjemný výraz, jaký se na tváři knížete Vasilije nikdy neukazoval, když býval ve společnosti. Ani oči neměl jako obvykle: tu se dívaly drze a žertovně, tu se vyděšeně rozhlížely.

Kněžna přidržovala suchýma, hubenýma rukama na klíně pejska a pozorně hleděla knížeti Vasilijovi do očí; bylo však vidět, že mlčení nepřeruší otázkou, i kdyby měla mlčet až do rána.

„Vidíte, moje milá kněžno a sestřenice, Katěrino Semjonovno,“ pokračoval kníže Vasilij a bylo zřejmé, že se k pokračování své řeči odhodlává ne bez vnitřního boje, „ve chvílích, jako je tahle, musí člověk myslet na všechno. Musí myslet na budoucnost, na vás… Mám vás všechny rád jako vlastní děti, to přece víš.“

Kněžna se na něj dívala stejně kalně a nehnutě.

„A konečně musím myslet i na svou rodinu,“ pokračoval kníže Vasilij, zlostně od sebe odstrčil stoleček a nedíval se na ni. „Víš, Katiche, že vy, tři sestry Mamontovovy, a ještě moje žena, že jsme jediní přímí dědicové hraběte. Já vím, vím, jak těžké je pro tebe mluvit a myslet na takové věci. Mně taky není lehko; ale, příteli, je mi přes padesát, musím být připraven na všechno. Víš, že jsem poslal pro Pierra a že ho hrabě chtěl vidět, a přímo přitom ukazoval na jeho portrét?“

Kníže Vasilij se tázavě podíval na kněžnu, ale nedokázal pochopit, jestli přemýšlí o tom, co jí řekl, nebo se na něj jen dívá…

„Za jedno se nepřestávám modlit, bratranče," odpověděla, „aby se nad ním Bůh smiloval a dal jeho krásné duši v pokoji opustit tento…"

„Ano, ovšem," pokračoval netrpělivě kníže Vasilij, mnul si pleš a zase si zlostně přitáhl odstrčený stoleček, „ale konečně… konečně jde o to, sama víš, že loni v zimě napsal hrabě závěť, podle které celý majetek, mimo přímé dědice a nás, odkazoval Pierrovi."

„Těch už napsal závětí!" řekla klidně kněžna. „Ale Pierrovi odkázat nemohl. Pierre je nemanželský."

„Má drahá," řekl najednou kníže Vasilij, přitiskl k sobě stoleček, ožil a začal mluvit rychleji, „ale co když je napsaný dopis panovníkovi a hrabě v něm prosí, aby Pierra mohl adoptovat? Chápeš, vzhledem k hraběcím zásluhám jeho prosbě vyhoví…"

Kněžna se usmála, jak se usmívají lidé, kteří si myslí, že věci rozumějí lépe než ten, s kým mluví.

„Řeknu ti víc," pokračoval kníže Vasilij a chytil ji za ruku, „ten dopis byl napsán, i když ne odeslán, a panovník o něm věděl. Otázka je jen, jestli byl zničen, nebo ne. Jestli ne, pak jakmile *bude po všem*," – kníže Vasilij vzdychl a dal tím najevo, *co* tím *bude po všem* myslí – „a otevřou se hraběcí papíry, závěť i s dopisem se předá panovníkovi a jeho prosbě se jistě vyhoví. Pierre jako manželský syn dostane všechno."

„A náš díl?" zeptala se kněžna a ironicky se usmála, jako by se mohlo stát cokoli, jen tohle ne.

„Ale, má ubohá Katiche, to je jasné jako den. On pak bude jediný zákonný dědic všeho, a vy nedostanete ani tohle. Ty bys měla vědět, má milá, jestli byla ta závěť a ten dopis napsány a jestli byly zničeny. A jestli na ně z nějakého důvodu zapomněli, pak bys měla vědět, kde jsou, a najít je, protože…"

„To ještě chybělo!" přerušila ho kněžna se sardonickým úsměvem, a výraz očí se jí přitom nezměnil. „Jsem žena; podle vás jsme všechny

hloupé; ale tolik vím, že nemanželský syn nemůže dědit… *Bastard*," dodala a myslela si, že tímhle překladem knížeti definitivně dokáže, jak se mýlí.

„Jak to, že to pořád nechápeš, Katiche! Jsi přece tak chytrá: jak to, že to nechápeš – jestliže hrabě napsal panovníkovi dopis, ve kterém ho prosí, aby syna uznal za manželského, pak tedy Pierre už nebude Pierre, ale hrabě Bezuchov, a pak podle závěti dostane všechno? A jestli závěť i s dopisem zničeny nejsou, nezbude ti nic, kromě útěchy, že jsi byla ctnostná, a všeho, co z toho plyne. To je jisté."

„Vím, že závěť je napsaná; ale vím také, že je neplatná, a vy mě, jak se zdá, máte za úplnou hlupačku, bratranče," řekla kněžna s výrazem, s jakým mluví ženy, které se domnívají, že řekly něco duchaplného a urážlivého.

„Moje milá kněžno Katěrino Semjonovno!" spustil netrpělivě kníže Vasilij. „Nepřišel jsem k tobě, abych se s tebou přel, ale abych si s tebou jako s příbuznou, dobrou, hodnou, opravdovou příbuznou promluvil o tvých vlastních zájmech. Říkám ti už podesáté, že jestli je v hraběcích papírech dopis panovníkovi a závěť ve prospěch Pierra, pak ty, holubičko moje, ani tvoje sestry nejste dědičky. Jestli nevěříš mně, věř lidem, kteří tomu rozumějí: právě jsem mluvil s Dmitrijem Onufrijičem" – to byl rodinný advokát – „a řekl totéž."

Něco se v kněžniných myšlenkách zřejmě náhle změnilo; tenké rty zbledly – oči zůstaly stejné –, a když promluvila, hlas se jí lámal v takových výkyvech, jaké sama zřejmě nečekala.

„To by bylo hezké," řekla. „Nic jsem nechtěla a nic nechci."

Shodila pejska z klína a upravila si záhyby šatů.

„Tohle je vděk, tohle je odměna lidem, kteří pro něj všechno obětovali," řekla. „Výborně! Velmi dobře! Já nic nepotřebuji, kníže."

„Ano, ale nejsi sama, máš sestry," odpověděl kníže Vasilij.

Ale kněžna ho neposlouchala.

„Ano, věděla jsem to dávno, jenom jsem zapomněla, že kromě podlosti, podvodu, závisti, intrik, kromě nevědku, toho nejčernějšího nevědku, jsem v tomhle domě nemohla nic čekat…“

„Víš, nebo nevíš, kde je ta závěť?“ ptal se kníže Vasilij a tváře mu škubaly ještě víc než předtím.

„Ano, byla jsem hloupá, ještě jsem věřila v lidi, měla je ráda a obětovala se. A uspějí jen ti, kdo jsou podlí a odporní. Vím, čí jsou to intriky.“

Kněžna chtěla vstát, ale kníže ji zadržel za ruku. Kněžna vypadala jako člověk, který se náhle zklamal v celém lidském pokolení; zlostně hleděla na svého společníka.

„Ještě je čas, příteli. Pamatuj, Katiche, že se to všechno stalo nechtěně, ve chvíli hněvu, nemoci, a pak se na to zapomnělo. Naší povinností, má milá, je napravit jeho chybu, ulehčit mu poslední chvíle tím, že mu nedovolíme spáchat tuhle nespravedlnost, nedopustíme, aby umíral v myšlenkách, že udělal nešťastnými ty lidi…“

„Ty lidi, kteří pro něj všechno obětovali,“ chytila se toho kněžna a znovu se pokusila vstát, ale kníže ji nepustil, „čehož si on nikdy nedokázal vážit. Ne, bratranče,“ dodala s povzdechem, „budu pamatovat, že na tomhle světě se nedá čekat odměna, že na tomhle světě není ani čest, ani spravedlnost. Na tomhle světě musím být lstivá a zlá.“

„No tak, no tak, uklidni se; znám tvé dobré srdce.“

„Ne, mám zlé srdce.“

„Znám tvé srdce,“ opakoval kníže, „vážím si tvého přátelství a přál bych si, abys ty měla stejné mínění o mně. Uklidni se a promluvme rozumně, dokud je čas – možná den, možná hodina; řekni mi všechno, co o té závěti víš, a hlavně, kde je: ty to musíš vědět. Hned ji vezmeme a ukážeme ji hraběti. Určitě už na ni zapomněl a bude ji chtít zničit. Chápeš, že jediné moje přání je svatě splnit jeho vůli; jen kvůli tomu jsem sem přijel. Jsem tu jen proto, abych pomohl jemu i vám.“

„Teď už všemu rozumím. Vím, čí jsou to intriky. Vím to," říkala kněžna.

„O to nejde, duše moje."

„To je vaše chráněnka, ta vaše milá Anna Michajlovna, kterou bych nechtěla ani za komornou, ta hnusná, odporná ženská."

„Neztrácejme čas."

„Ach, ani mi nemluvte! Loni v zimě se sem vetřela a navykládala hraběti na nás na všechny, hlavně na Sophie, takové ošklivosti, takové hanebnosti – nemůžu to ani opakovat –, že hrabě onemocněl a dva týdny nás nechtěl vidět. Tehdy, to vím, napsal ten ošklivý, hnusný papír; ale myslela jsem, že ten papír nic neznamená."

„A jsme u toho – proč jsi mi to neřekla dřív?"

„V té mozaikové aktovce, kterou má pod polštářem. Teď už to vím," řekla kněžna a neodpověděla mu. „Ano, jestli mám nějaký hřích, velký hřích, tak je to nenávist k té mrše," skoro vykřikla kněžna, úplně proměněná. „A proč se sem vtírá? Ale já jí všechno povím, všechno. Ještě přijde čas!"

XIX

Zatímco takové rozhovory probíhaly v přijímacím salonu a v kněžnině pokoji, vjížděl na dvůr hraběte Bezuchova kočár s Pierrem, pro kterého poslali, a s Annou Michajlovnou, která uznala za nutné jet s ním. Když kola kočáru tiše zašustila po slámě nastlané pod okny, obrátila se Anna Michajlovna ke svému průvodci s útěšnými slovy, přesvědčila se, že spí v koutě kočáru, a probudila ho. Pierre se probral, vystoupil z kočáru za Annou Michajlovnou a teprve teď pomyslel na to setkání s umírajícím otcem, které ho čekalo. Všiml si, že nepřijeli k hlavnímu, ale k zadnímu vchodu. Když sestupoval ze stupátka, dva lidé v měšťanských šatech od vchodu spěšně odběhli do stínu zdi. Pierre se zastavil a ve stínu domu po obou stranách rozeznal ještě několik takových lidí. Ale ani Anna Michajlovna, ani lokaj, ani kočí, kteří ty lidi nemohli nevidět, si jich nevšímali. Tak to tedy asi musí být, rozhodl se v duchu Pierre a šel za Annou Michajlovnou. Anna Michajlovna stoupala spěšnými kroky vzhůru po slabě osvětleném úzkém kamenném schodišti a volala na Pierra, který za ní zaostával. Ten sice nechápal, proč vůbec má jít k hraběti, a ještě méně, proč má jít po zadním schodišti, ale podle sebejistoty a spěchu Anny Michajlovny usoudil, že je to naprosto nezbytné. V polovině schodiště je málem porazili nějací lidé s vědry, kteří jim s dupotem bot běželi naproti. Ti lidé se přitiskli ke zdi, aby Pierra a Annu Michajlovnu pustili, a při pohledu na ně neprojevili sebemenší překvapení.

„Tudy se jde do pokojů kněžen?“ zeptala se Anna Michajlovna jednoho z nich.

„Tudy,“ odpověděl lokaj smělým, hlasitým hlasem, jako by teď už bylo všechno dovoleno, „dveře nalevo, milostivá.“

„Možná mě hrabě nevolal," řekl Pierre, když vyšel na odpočívadlo. „Šel bych raději k sobě."

Anna Michajlovna se zastavila, aby ji Pierre dohnal.

„Ach, příteli!" řekla a dotkla se jeho ruky stejným gestem jako ráno u syna. „Věřte, že trpím stejně jako vy, ale buďte mužem."

„Opravdu, nemám raději jít?" zeptal se Pierre a vlídně se na Annu Michajlovnu díval přes brýle.

„Ach, příteli, zapomeňte na křivdy, které vám snad byly učiněny, myslete na to, že je to váš otec… možná už umírá." Vzdychla. „Hned jsem si vás zamilovala jako vlastního syna. Spolehněte se na mě, Pierre. Nezapomenu na vaše zájmy."

Pierre ničemu nerozuměl; znovu a ještě silněji měl dojem, že tak to všechno má být, a poslušně šel za Annou Michajlovnou, která už otvírala dveře.

Dveře vedly do předsíně zadního vchodu. V koutě seděl starý sluha kněžen a pletl punčochu. Pierre v této části domu nikdy nebyl, ani netušil, že takové pokoje existují. Anna Michajlovna se zeptala děvčete, které je předbíhalo s karafou na podnosu – nazvala ji přitom milou a holubičkou –, jak se daří kněžnám, a táhla Pierra dál kamennou chodbou. První dveře nalevo z chodby vedly do obytných pokojů kněžen. Komorná s karafou ve spěchu – jako se v té chvíli v tomhle domě všechno dělalo ve spěchu – nezavřela dveře, a Pierre s Annou Michajlovnou, když šli kolem, mimoděk nahlédli do pokoje, kde blízko u sebe seděli a hovořili nejstarší kněžna s knížetem Vasilijem. Když kníže Vasilij uviděl ty, kdo šli kolem, udělal netrpělivý pohyb a zaklonil se; kněžna vyskočila a zoufalým gestem ze vší síly zabouchla dveře.

To gesto se tak nepodobalo obvyklému klidu kněžny a strach, který se zračil ve tváři knížete Vasilije, byl tak cizí jeho důstojnosti, že se Pierre zastavil a tázavě se přes brýle podíval na svou průvodkyni. Anna Michajlovna nedala najevo překvapení, jen se lehce usmála a vzdychla, jako by ukazovala, že tohle všechno čekala.

„Buďte mužem, příteli, já už budu bdít nad vašimi zájmy," řekla v odpověď na jeho pohled a vykročila chodbou ještě rychleji.

Pierre nechápal, oč jde, a ještě méně, co znamená bdít nad jeho zájmy, ale chápal, že tohle všechno tak musí být. Chodbou vyšli do prostorného sálu, který sousedil s hraběcím přijímacím salonem. Byl to jeden z těch chladných a přepychových pokojů, které Pierre znal od hlavního vchodu. Ale i v tomto pokoji stála uprostřed prázdná vana a po koberci byla rozlitá voda. Naproti jim po špičkách vyšli, aniž si jich všímali, sluha a kostelník s kadidelnicí. Vstoupili do přijímacího salonu, který Pierre znal, se dvěma italskými okny, s východem do zimní zahrady, s velkou bustou a s portrétem Kateřiny Veliké v životní velikosti. V přijímacím salonu seděli a šeptali si pořád titíž lidé, skoro ve stejných pozicích. Všichni zmlkli a ohlédli se na Annu Michajlovnu, která vešla s uplakanou, bledou tváří, a na tlustého, velkého Pierra, který s hlavou skloněnou poslušně kráčel za ní.

Ve tváři Anny Michajlovny se zračilo vědomí, že nastala rozhodující chvíle; vešla do pokoje s chováním podnikavé petrohradské dámy, nepouštěla Pierra od sebe a byla ještě smělejší než ráno. Cítila, že když vede toho, koho si umírající přál vidět, je jí dobré přijetí zajištěno. Rychlým pohledem přelétla všechny v pokoji, všimla si hraběcího zpovědníka, a ne že by se shrbila, ale najednou se jaksi zmenšila, drobným krokem k němu připlula a uctivě přijala požehnání nejprve od jednoho, pak od druhého duchovního.

„Bohudík, že jsme to stihli," řekla duchovnímu. „My všichni, příbuzní, jsme se tolik báli. Tento mladý muž je hraběcí syn," dodala tišeji. „Hrozná chvíle!"

Když to dořekla, přistoupila k lékaři.

„Drahý doktore," řekla mu, „tento mladý muž je hraběcí syn... je ještě nějaká naděje?"

Lékař mlčky a rychlým pohybem obrátil oči v sloup a pokrčil rameny. Anna Michajlovna přesně stejným pohybem pokrčila rameny a ob-

rátila oči vzhůru, skoro je zavřela, vzdychla a odešla od lékaře k Pierrovi. Obrátila se k Pierrovi zvlášť uctivě a něžně smutně.

„Důvěřujte v Jeho milosrdenství!“ řekla mu, ukázala mu pohovečku, aby si sedl a počkal na ni, sama se neslyšně vydala ke dveřím, na které se všichni dívali, a za sotva slyšitelného zvuku těch dveří zmizela.

Pierre, odhodlaný ve všem poslouchat svou průvodkyni, zamířil k pohovečce, kterou mu ukázala. Jakmile Anna Michajlovna zmizela, všiml si, že se k němu upírají pohledy všech v pokoji, a víc než jen se zvědavostí a účastí. Všiml si, že si všichni šeptají, ukazují na něj očima, jakoby se strachem, ba i s podlézavostí. Prokazovali mu úctu, jakou mu nikdy předtím neprokazovali: neznámá dáma, která hovořila s duchovními, vstala ze svého místa a nabídla mu, aby si sedl, pobočník zvedl rukavici, kterou Pierre upustil, a podal mu ji; lékaři uctivě zmlkli, když šel kolem nich, a ustoupili, aby mu udělali místo. Pierre si chtěl nejdřív sednout jinam, aby dámu nepřipravil o místo, chtěl rukavici zvednout sám a lékaře obejít, ačkoli mu vůbec nestáli v cestě; ale najednou cítil, že by se to nehodilo, cítil, že je dnešní noci osobou, která má vykonat jakýsi hrozný obřad, jejž všichni očekávají, a že proto musí ode všech přijímat služby. Mlčky přijal od pobočníka rukavici, sedl si na dámino místo, položil si velké ruce na souměrně vystrčená kolena v naivní póze egyptské sochy a v duchu se rozhodl, že tohle všechno tak právě musí být a že dnes večer, aby se neztratil a nenadělal hlouposti, nemá jednat podle vlastního uvážení, ale má se docela poddat vůli těch, kdo ho vedou.

Neuběhly ani dvě minuty a do pokoje vešel majestátně, s hlavou vysoko vztyčenou, kníže Vasilij ve svém kaftanu se třemi hvězdami. Zdálo se, že od rána pohubl; oči měl větší než obvykle, když se rozhlédl po pokoji a uviděl Pierra. Přistoupil k němu, vzal ho za ruku – což nikdy předtím nedělal – a stáhl ji dolů, jako by chtěl vyzkoušet, jestli pevně drží.

„Hlavu vzhůru, hlavu vzhůru, příteli. Chtěl vás vidět. To je dobře…“ A chtěl odejít.

Pierre však považoval za nutné se zeptat:

„Jak se daří…“ Zarazil se, protože nevěděl, jestli se sluší nazvat umírajícího hrabětem; nazvat ho otcem se styděl.

„Před půlhodinou dostal další ránu. Ranila ho mrtvice. Hlavu vzhůru, příteli…“

Pierre byl v takovém stavu zmatených myšlenek, že si při slově „rána“ představil ránu nějakým předmětem. Nechápavě se podíval na knížete Vasilije a teprve potom mu došlo, že „ranou“ se tu myslí nemoc. Kníže Vasilij prohodil v chůzi několik slov s Lorrainem a prošel dveřmi po špičkách. Neuměl chodit po špičkách a nemotorně při tom poskakoval celým tělem. Za ním prošla nejstarší kněžna, potom duchovní a kostelníci, i služebnictvo prošlo dveřmi. Za těmi dveřmi bylo slyšet přecházení a nakonec, pořád s toutéž bledou, ale v plnění povinnosti pevnou tváří, vyběhla Anna Michajlovna, dotkla se Pierrovy ruky a řekla:

„Boží dobrota je nevyčerpatelná. Teď začne obřad posledního pomazání. Pojďte.“

Pierre prošel dveřmi, šlapal po měkkém koberci a všiml si, že pobočník i neznámá dáma i ještě někdo ze služebnictva – ti všichni šli za ním, jako by teď už nebylo třeba žádat o svolení ke vstupu do toho pokoje.

XX

Pierre dobře znal ten velký pokoj, rozdělený sloupy a obloukem, celý vyložený perskými koberci. Část pokoje za sloupy, kde na jedné straně stála vysoká mahagonová postel pod hedvábnými závěsy a na druhé obrovská skříň s ikonami, byla červeně a jasně osvětlená, jako bývají osvětleny kostely při večerní bohoslužbě. Pod osvětlenými kovovými obklady ikon stálo dlouhé voltairovské křeslo a v křesle, nahoře obloženém sněhobílými, nezmačkanými, zřejmě právě vyměněnými polštáři, přikrytá do pasu jasně zelenou přikrývkou, ležela Pierrovi známá majestátní postava jeho otce, hraběte Bezuchova, s touž šedivou hřívou vlasů, připomínající lva, nad širokým čelem a s týmiž charakteristicky ušlechtilými hlubokými vráskami na krásné, červenožluté tváři. Ležel přímo pod ikonami; obě tlusté, velké ruce měl vytažené zpod přikrývky a ležely na ní. Do pravé ruky, která ležela dlaní dolů, měl mezi palec a ukazovák vloženou voskovou svíci a starý sluha, který se nakláněl zpoza křesla, mu ji v ruce přidržoval. Nad křeslem stáli duchovní ve svých majestátních třpytivých rouchách, s dlouhými vlasy rozpuštěnými přes ně, se zapálenými svícemi v rukou, a pomalu a slavnostně sloužili. Kousek za nimi stály dvě mladší kněžny, s kapesníkem v ruce a u očí, a před nimi nejstarší, Katiche, se zlostným a odhodlaným výrazem; ani na okamžik nespouštěla oči z ikon, jako by všem říkala, že neručí za sebe, jestli se ohlédne. Anna Michajlovna s tichým smutkem a odpuštěním všeho ve tváři a neznámá dáma stály u dveří. Kníže Vasilij stál na druhé straně dveří, blízko křesla, za vyřezávanou sametovou židlí, kterou si otočil opěradlem k sobě, opíral se o ně levou rukou se svící a pravou se křižoval a pokaždé, když přikládal prsty k čelu, obracel oči vzhůru. Jeho tvář vyjadřovala klidnou

zbožnost a odevzdanost do vůle Boží. „Jestliže takovým citům nerozumíte, tím hůř pro vás," jako by říkala jeho tvář.

Za ním stál pobočník, lékaři a mužské služebnictvo; jako v kostele se muži a ženy rozdělili. Všechno mlčelo a křižovalo se, slyšet bylo jen předčítání z církevních knih, tlumený, hluboký basový zpěv a ve chvílích ticha přešlapování a vzdechy. Anna Michajlovna s tím významným výrazem, který ukazoval, že ví, co dělá, přešla přes celý pokoj k Pierrovi a podala mu svíci. Zapálil ji, a jak ho rozptylovalo pozorování lidí kolem, začal se křižovat touž rukou, ve které držel svíci.

Nejmladší kněžna Sophie, ruměná a smíchu náchylná, s mateřským znaménkem, se na něj dívala. Usmála se, schovala tvář do kapesníku a dlouho ji neodkrývala; ale když se na Pierra podívala, znovu se rozesmála. Zřejmě cítila, že se na něj nedokáže dívat bez smíchu, ale nemohla se zdržet, aby se na něj nedívala, a aby se vyhnula pokušení, tiše přešla za sloup. Uprostřed bohoslužby hlasy duchovních náhle zmlkly; duchovní si šeptem cosi řekli; starý sluha, který držel hraběcí ruku, se zvedl a obrátil se k dámám. Anna Michajlovna vystoupila dopředu, sklonila se nad nemocným a zpoza zad k sobě prstem kývla na Lorraina. Francouzský lékař – stál bez zapálené svíce, opřený o sloup, v té uctivé póze cizince, která ukazuje, že navzdory rozdílu víry chápe celou vážnost probíhajícího obřadu, ba dokonce ho schvaluje – přistoupil k nemocnému neslyšnými kroky muže v plné síle věku, vzal svými bílými tenkými prsty jeho volnou ruku ze zelené přikrývky, odvrátil se, začal mu nahmatávat tep a zamyslel se. Nemocnému dali něco napít, kolem něho se to pohnulo, pak se všichni zase rozestoupili na svá místa a bohoslužba pokračovala. Během té přestávky si Pierre všiml, že kníže Vasilij vyšel zpoza opěradla své židle a s týmž výrazem, který ukazoval, že ví, co dělá, a že tím hůř pro druhé, jestliže mu nerozumějí, nepřistoupil k nemocnému, ale prošel kolem něho, přidal se k nejstarší kněžně a spolu s ní zamířil do hloubi ložnice, k vysoké posteli pod hedvábnými závěsy. Od postele kníže i kněžna zmizeli zadní-

mi dveřmi, ale před koncem bohoslužby se jeden po druhém vrátili na svá místa. Pierre této okolnosti nevěnoval víc pozornosti než všem ostatním, protože si jednou provždy v duchu řekl, že všechno, co se před ním dnes večer děje, je naprosto nezbytné.

Zvuky církevního zpěvu ustaly a ozval se hlas duchovního, který nemocnému uctivě blahopřál k přijetí svátosti. Nemocný ležel pořád stejně bez života a bez hnutí. Všechno kolem něho se dalo do pohybu, ozvaly se kroky a šepot, a z něho nejostřeji vynikal šepot Anny Michajlovny.

Pierre slyšel, jak řekla:

„Rozhodně ho musíme přenést na postel, tady to nijak nepůjde…“

Lékaři, kněžny a sluhové nemocného tak obstoupili, že Pierre už neviděl tu červenožlutou hlavu s šedivou hřívou, kterou po celou bohoslužbu ani na okamžik nespustil z očí, přestože viděl i jiné tváře. Podle opatrného pohybu lidí, kteří obstoupili křeslo, Pierre uhodl, že umírajícího zvedají a přenášejí.

„Drž se mé ruky, takhle ho upustíš,“ zaslechl vyděšený šepot jednoho ze sluhů. „Zespodu… ještě jeden,“ říkaly hlasy a těžké oddechování a přešlapování lidí bylo čím dál spěšnější, jako by břemeno, které nesli, bylo nad jejich síly.

Nosiči, mezi nimiž byla i Anna Michajlovna, se dostali až k mladému muži, a před ním se na okamžik zpoza zad a týlů objevila vysoká, tučná, odhalená hruď, otylá ramena nemocného, nadzvednutá lidmi, kteří ho drželi v podpaží, a šedivá kudrnatá lví hlava. Ta hlava s neobyčejně širokým čelem a lícními kostmi, s krásnými smyslnými ústy a majestátním chladným pohledem nebyla blízkostí smrti znetvořená. Byla taková, jakou ji Pierre znal před třemi měsíci, když ho hrabě propouštěl do Petrohradu. Ale ta hlava se bezmocně kymácela v rytmu nerovných kroků nosičů a chladný, lhostejný pohled nevěděl, kde se zastavit.

Několik minut panoval u vysoké postele shon; lidé, kteří nemocného nesli, se rozešli. Anna Michajlovna se dotkla Pierrovy ruky a řekla mu: „Pojďte.“ Pierre s ní přistoupil k posteli, na kterou nemocného uložili ve slavnostní poloze, která zřejmě souvisela s právě vykonanou svátostí. Ležel s hlavou vysoko opřenou o polštáře. Ruce měl souměrně položené na zelené hedvábné přikrývce, dlaněmi dolů. Když Pierre přistoupil, hrabě se díval přímo na něj, ale díval se tím pohledem, jehož smysl a význam člověk nemůže pochopit. Buď ten pohled neříkal docela nic, jen to, že dokud má člověk oči, musí se přece někam dívat, anebo říkal příliš mnoho. Pierre se zastavil, nevěděl, co má dělat, a tázavě se ohlédl na svou průvodkyni Annu Michajlovnu. Anna Michajlovna mu očima udělala spěšné gesto, ukázala na ruku nemocného a rty jí poslala vzdušný polibek. Pierre opatrně natáhl krk, aby nezavadil o přikrývku, splnil její radu a políbil širokou kostnatou a masitou ruku. Ani ruka, ani jediný sval v hraběcí tváři se nepohnul. Pierre se znovu tázavě podíval na Annu Michajlovnu a ptal se, co má dělat teď. Anna Michajlovna mu očima ukázala na křeslo u postele. Pierre se poslušně začal usazovat do křesla a očima se dál ptal, jestli udělal, co bylo třeba. Anna Michajlovna souhlasně kývla hlavou. Pierre znovu zaujal souměrně naivní pózu egyptské sochy, zřejmě litoval, že jeho nemotorné a tlusté tělo zabírá tolik místa, a vynakládal všechny duševní síly, aby vypadal co nejmenší. Díval se na hraběte. Hrabě se díval na to místo, kde byla Pierrova tvář, když stál. Anna Michajlovna dávala výrazem tváře najevo, že si je vědoma dojemné vážnosti této poslední chvíle setkání otce se synem. Trvalo to dvě minuty, které se Pierrovi zdály jako hodina. Náhle se ve velkých svalech a vráskách hraběcí tváře objevilo zachvění. Zachvění sílilo, krásná ústa se zkřivila – teprve teď Pierre pochopil, jak blízko byl jeho otec smrti –, a ze zkřivených úst se ozval nejasný chraptivý zvuk. Anna Michajlovna se pozorně dívala nemocnému do očí, snažila se uhodnout, co potřebuje, a ukazovala tu na Pierra, tu na nápoj, tu šeptem tázavě jmenovala knížete Va-

silije, tu ukazovala na přikrývku. Oči a tvář nemocného prozrazovaly netrpělivost. Vynaložil úsilí, aby pohlédl na sluhu, který neustále stál u čela postele.

„Chtějí se otočit na druhý bok," zašeptal sluha a zvedl se, aby obrátil těžké hraběcí tělo tváří ke stěně.

Pierre vstal, aby sluhovi pomohl.

Když hraběte obraceli, jedna jeho ruka mu bezmocně spadla dozadu a on se marně snažil ji přetáhnout. Ať už si hrabě všiml toho pohledu plného hrůzy, jímž se Pierre díval na tu ruku bez života, nebo mu v té chvíli umírající hlavou prolétla nějaká jiná myšlenka, podíval se na neposlušnou ruku, na výraz hrůzy v Pierrově tváři, znovu na ruku, a na jeho tváři se objevil slabý, trpitelský úsměv, který se k jeho rysům vůbec nehodil a vyjadřoval jakoby posměch vlastní bezmoci. Při pohledu na ten úsměv ucítil Pierre nečekaně zachvění v hrudi, štípání v nose a slzy mu zamlžily zrak. Nemocného obrátili na bok ke stěně. Vzdychl.

„Usnul," řekla Anna Michajlovna, když si všimla kněžny, která přicházela, aby ji vystřídala. „Pojďme."

Pierre vyšel.

XXI

V přijímacím salonu už nebyl nikdo kromě knížete Vasilije a nejstarší kněžny, kteří seděli pod portrétem Kateřiny Veliké a o něčem živě hovořili. Jakmile uviděli Pierra s jeho průvodkyní, zmlkli. Kněžna něco schovala, jak se Pierrovi zdálo, a zašeptala:

„Nemůžu tu ženskou ani vidět."

„Katiche dala podávat čaj v malém salonku," řekl kníže Vasilij Anně Michajlovně. „Jděte, má ubohá Anno Michajlovno, něco si vezměte, jinak to nevydržíte."

Pierrovi neřekl nic, jen mu procítěně stiskl paži pod ramenem. Pierre s Annou Michajlovnou odešli do malého salonku.

„Po probdělé noci nic tak neposilní jako šálek tohohle výtečného ruského čaje," říkal Lorrain s výrazem zdrženlivé živosti a usrkával z tenkého čínského šálku bez ucha; stál v malém kulatém salonku u stolu, na kterém byl čajový servis a studená večeře. Kolem stolu se shromáždili všichni, kdo byli té noci v domě hraběte Bezuchova, aby se posilnili. Pierre si ten malý kulatý salonek se zrcadly a stolečky dobře pamatoval. Za plesů v hraběcím domě Pierre, který neuměl tančit, rád sedával v tomhle malém zrcadlovém salonku a pozoroval, jak se dámy v plesových toaletách, s brilianty a perlami na obnažených ramenou, když procházely tímto pokojem, prohlížely v jasně osvětlených zrcadlech, která jejich odraz několikrát opakovala. Teď byl týž pokoj sotva osvětlený dvěma svícemi, uprostřed noci stál na jednom stolečku bez ladu a skladu čajový servis a mísy, a seděli tu nejrůznější, nijak sváteční lidé, šeptem spolu hovořili a každým pohybem, každým slovem dávali najevo, že nikdo nezapomíná na to, co se teď děje a ještě se má stát v ložnici. Pierre nejedl, ačkoli měl velký hlad. Tázavě se ohlédl

na svou průvodkyni a uviděl, že po špičkách zase odchází do přijímacího salonu, kde zůstal kníže Vasilij s nejstarší kněžnou. Pierre usoudil, že i tohle tak má být, a po chvilce šel za ní. Anna Michajlovna stála u kněžny a obě najednou mluvily vzrušeným šepotem:

„Dovolte, kněžno, abych sama věděla, co je třeba a co není třeba," říkala nejstarší kněžna, zřejmě v tomtéž rozčilení, v jakém byla, když zabouchla dveře svého pokoje.

„Ale milá kněžno," říkala Anna Michajlovna mírně a přesvědčivě, zastupovala jí cestu do ložnice a nepouštěla ji tam, „nebude to pro ubohého strýčka příliš těžké v takových chvílích, kdy potřebuje klid? V takových chvílích rozhovor o pozemských věcech, když už je jeho duše připravena…"

Kníže Vasilij seděl v křesle ve své familiérní póze, s nohou přehozenou vysoko přes nohu. Tváře mu silně poskakovaly, a protože poklesly, zdály se dole tlustší; ale vypadal jako člověk, kterého rozhovor obou dam příliš nezaměstnává.

„No tak, má dobrá Anno Michajlovno, nechte Katiche, ať si dělá, co uzná za vhodné. Víte, jak ji hrabě miluje."

„Já ani nevím, co v tom papíru je," říkala kněžna, obracela se ke knížeti Vasilijovi a ukazovala na mozaikovou aktovku, kterou držela v rukou. „Vím jen, že skutečná závěť je v jeho psacím stole, a tohle je zapomenutý papír…"

Chtěla Annu Michajlovnu obejít, ale Anna Michajlovna poskočila a znovu jí zastoupila cestu.

„Já vím, milá, hodná kněžno," řekla Anna Michajlovna a chytila se aktovky rukou, a tak pevně, že bylo vidět, že ji jen tak nepustí. „Milá kněžno, prosím vás, zapřísahám vás, mějte s ním slitování. Zapřísahám vás…"

Kněžna mlčela. Bylo slyšet jen zvuky úsilí v zápase o aktovku. Bylo vidět, že kdyby promluvila, nepromluvila by o Anně Michajlovně li-

chotivě. Anna Michajlovna držela pevně, ale přesto si její hlas zachovával všechnu svou sladkou táhlost a měkkost.

„Pierre, pojďte sem, příteli. Myslím, že v rodinné radě nebude navíc: že ano, kníže?“

„Proč mlčíte, bratranče?“ vykřikla náhle kněžna tak hlasitě, že to v salonku uslyšeli a jejího hlasu se lekli. „Proč mlčíte, když se tu bůhvíkdo opovažuje plést se do věcí a dělat výstupy na prahu pokoje umírajícího? Intrikánko!“ zašeptala zlostně a ze vší síly škubla aktovkou, ale Anna Michajlovna udělala několik kroků, aby od aktovky neodpadla, a přehmátla rukou.

„Ach!“ řekl kníže Vasilij vyčítavě a udiveně. Vstal. „To je směšné. No tak, pusťte to. Říkám vám to.“

Kněžna pustila.

„I vy!“

Anna Michajlovna ho neuposlechla.

„Pusťte to, říkám vám. Beru všechno na sebe. Půjdu a zeptám se ho. Já… stačí vám to?“

„Ale kníže,“ říkala Anna Michajlovna, „po tak veliké svátosti mu dopřejte chvilku klidu. Tak, Pierre, řekněte svůj názor,“ obrátila se k mladému muži, který přistoupil těsně k nim a udiveně hleděl na zlobou zkřivenou tvář kněžny, která ztratila všechnu slušnost, a na poskakující tváře knížete Vasilije.

„Pamatujte, že ponesete odpovědnost za všechny následky,“ řekl přísně kníže Vasilij. „Nevíte, co děláte.“

„Odporná ženská!“ vykřikla kněžna, nečekaně se vrhla na Annu Michajlovnu a vytrhla jí aktovku.

Kníže Vasilij sklonil hlavu a rozhodil rukama.

V tu chvíli se dveře, ty hrozné dveře, na které se Pierre tak dlouho díval a které se tak tiše otvíraly, rychle a hlučně rozletěly, až udeřily o stěnu, a prostřední kněžna odtamtud vyběhla a spráskla ruce.

„Co to děláte!“ řekla zoufale. „On umírá, a vy mě necháváte samotnou.“

Nejstarší kněžna upustila aktovku. Anna Michajlovna se rychle sehnula, popadla spornou věc a běžela do ložnice. Nejstarší kněžna a kníže Vasilij se vzpamatovali a šli za ní. Za několik minut odtamtud jako první vyšla nejstarší kněžna s bledou a suchou tváří a zakousnutým spodním rtem. Při pohledu na Pierra se jí ve tváři zračila nezadržitelná zloba.

„Ano, teď se radujte,“ řekla. „Na tohle jste čekal.“

A rozvzlykala se, zakryla si tvář kapesníkem a vyběhla z pokoje.

Za kněžnou vyšel kníže Vasilij. Vrávoravě došel k pohovce, na které seděl Pierre, a padl na ni, oči si zakryl rukou. Pierre si všiml, že je bledý a že mu spodní čelist poskakuje a třese se jako v horečnaté zimnici.

„Ach, příteli!“ řekl a vzal Pierra za loket; a v hlase měl upřímnost a slabost, jaké si u něj Pierre nikdy předtím nevšiml. „Kolik hřešíme, kolik podvádíme, a proč všechno? Je mi přes padesát, příteli… Vždyť já… Všechno skončí smrtí, všechno. Smrt je hrozná.“ Rozplakal se.

Anna Michajlovna vyšla poslední. Přistoupila k Pierrovi tichými, pomalými kroky.

„Pierre!…“ řekla.

Pierre se na ni tázavě díval. Políbila mladého muže na čelo a smáčela ho přitom slzami. Chvíli mlčela.

„Už není…“

Pierre se na ni díval přes brýle.

„Pojďte, doprovodím vás. Snažte se plakat. Nic neuleví tak jako slzy.“

Odvedla ho do tmavého salonu a Pierre byl rád, že tam nikdo nevidí jeho tvář. Anna Michajlovna od něj odešla, a když se vrátila, spal s rukou pod hlavou tvrdým spánkem.

Druhý den ráno říkala Anna Michajlovna Pierrovi:

„Ano, můj milý, je to velká ztráta pro nás pro všechny. O vás ani nemluvím. Ale Bůh vám pomůže, jste mladý a teď stojíte, jak doufám, v čele nesmírného jmění. Závěť ještě nebyla otevřena. Znám vás dost na to, abych věděla, že vám to nezatočí hlavou, ale ukládá vám to povinnosti, a je třeba být mužem."

Pierre mlčel.

„Možná vám později řeknu, můj milý, že kdybych tam nebyla, bůhví co by se stalo. Víte, strýček mi ještě předevčírem sliboval, že nezapomene na Borise. Ale už to nestihl. Doufám, můj drahý příteli, že splníte přání svého otce."

Pierre ničemu nerozuměl, mlčky a ostýchavě se červenal a díval se na kněžnu Annu Michajlovnu. Po rozhovoru s Pierrem odjela Anna Michajlovna k Rostovovým a šla spát. Když se ráno probudila, vyprávěla Rostovovým i všem známým podrobnosti o smrti hraběte Bezuchova. Říkala, že hrabě umřel tak, jak by si přála umřít i ona, že jeho konec byl nejen dojemný, ale i poučný; a poslední setkání otce se synem bylo tak dojemné, že na ně nemohla vzpomínat bez slz, a že neví, kdo se v těch hrozných chvílích choval lépe: zda otec, který si v posledních chvílích na všechno a na všechny tak vzpomněl a synovi řekl tak dojemná slova, nebo Pierre, na kterého bylo smutné pohledět, jak byl zdrcený a jak se přesto snažil skrýt svůj smutek, aby nezarmoutil umírajícího otce. „Je to těžké, ale člověku to prospěje; duše se povznáší, když člověk vidí takové lidi, jako byl starý hrabě a jeho důstojný syn," říkala. O počínání kněžny a knížete Vasilije, které neschvalovala, vyprávěla také, ale jen ve velké tajnosti a šeptem.

XXII

V Lysých Horách, na statku knížete Nikolaje Andrejeviče Bolkonského, očekávali každým dnem příjezd mladého knížete Andreje s kněžnou; ale očekávání nenarušilo spořádaný chod, jímž se v domě starého knížete ubíral život. Vrchní generál kníže Nikolaj Andrejevič, ve společnosti přezdívaný pruský král, žil od té doby, co ho za Pavla vypověděli na venkov, ve svých Lysých Horách a nikam nevyjížděl; žil tam s dcerou, kněžnou Marjou, a s její společnicí, slečnou Bourienne. I za nové vlády, ačkoli mu už bylo dovoleno vstoupit do obou hlavních měst, dál žil na venkově, nikam nevyjížděl a říkal, že kdo ho potřebuje, ten si těch sto padesát verst z Moskvy do Lysých Hor dojede, a že on sám nikoho a nic nepotřebuje. Říkal, že jsou jen dva zdroje lidských neřestí: zahálka a pověra, a že jsou jen dvě ctnosti: činnost a rozum. Sám se staral o výchovu své dcery, a aby v ní rozvinul obě hlavní ctnosti, dával jí hodiny algebry a geometrie a celý její život rozvrhl do nepřetržitého zaměstnání. Sám byl ustavičně zaměstnán: tu psaním svých pamětí, tu výpočty z vyšší matematiky, tu soustružením tabatěrek, tu prací v zahradě a dohledem nad stavbami, které na jeho statku nikdy neustávaly. Protože hlavní podmínkou činnosti je pořádek, byl i pořádek v jeho způsobu života dovedený do krajní přesnosti. Ke stolu přicházel vždy za týchž neměnných okolností, a to nejen v tutéž hodinu, ale i minutu. K lidem kolem sebe, od dcery až po sluhy, byl kníže příkrý a neustále náročný, a proto, ačkoli nebyl krutý, vzbuzoval strach a úctu, jakých by ani nejkrutější člověk snadno nedosáhl. Přestože byl na odpočinku a ve státních záležitostech už neměl žádné slovo, každý gubernátor gubernie, v níž ležel knížecí statek, považoval za svou povinnost se u něj ohlásit, a stejně jako architekt, zahradník nebo kněžna Marja če-

kal ve vysokém předpokoji pro sluhy na stanovenou hodinu, kdy kníže vyjde. A každý v tom předpokoji pociťoval tutéž úctu, ba i strach, když se otevíraly obrovské, vysoké dveře pracovny a objevila se v napudrované paruce malá postava starce s drobnýma suchýma rukama a se šedým převislým obočím, které mu chvílemi, když se zamračil, zastíralo lesk chytrých a mladých zářících očí.

V den, kdy měli mladí manželé přijet, vcházela ráno kněžna Marja jako obvykle ve stanovenou hodinu do předpokoje k rannímu pozdravu, se strachem se křižovala a v duchu se modlila. Každý den vcházela a každý den se modlila, aby to každodenní setkání dobře dopadlo.

Napudrovaný starý sluha, který seděl v předpokoji, tiše vstal a šeptem ohlásil: „Prosím."

Zpoza dveří se ozýval pravidelný zvuk soustruhu. Kněžna nesměle zatáhla za dveře, které se lehce a hladce otvíraly, a zůstala stát u vchodu. Kníže pracoval u soustruhu, ohlédl se a pokračoval v práci.

Obrovská pracovna byla plná věcí, které se zřejmě ustavičně používaly. Velký stůl, na němž ležely knihy a plány, vysoké prosklené knihovní skříně s klíčky ve dvířkách, vysoký pult na psaní vstoje, na kterém ležel otevřený sešit, soustruh s rozloženými nástroji a s hoblinami rozsypanými kolem – to všechno prozrazovalo stálou, rozmanitou a spořádanou činnost. Podle pohybů malé nohy obuté v tatarské, stříbrem vyšívané botce, podle pevného přitlačení šlachovité, vyschlé ruky bylo vidět, že je v knížeti ještě houževnatá a velmi vytrvalá síla svěžího stáří. Když udělal několik otáček, sundal nohu z pedálu soustruhu, otřel dláto, hodil ho do koženého pouzdra připevněného k soustruhu, přistoupil ke stolu a zavolal si dceru. Nikdy své děti nežehnal; jen jí nastavil štětinatou, dnes ještě neoholenou tvář, přísně a zároveň pozorně a něžně si ji prohlédl a řekl:

„Zdravá?... Tak si sedni!"

Vzal sešit geometrie, psaný vlastní rukou, a nohou si přisunul křeslo.

„Na zítřek!“ řekl, rychle vyhledal stránku a tvrdým nehtem vyznačil úsek od jednoho paragrafu k druhému.

Kněžna se nad sešitem sklonila ke stolu.

„Počkej, máš tu dopis,“ řekl náhle stařec, vytáhl z kapsy připevněné nad stolem obálku nadepsanou ženskou rukou a hodil ji na stůl.

Když kněžna uviděla dopis, naskočily jí na tváři červené skvrny. Spěšně ho vzala a sklonila se nad ním.

„Od Heloisy?“ zeptal se kníže a v chladném úsměvu ukázal ještě pevné, nažloutlé zuby.

„Ano, od Julie,“ řekla kněžna, nesměle na něj pohlédla a nesměle se usmála.

„Ještě dva dopisy pustím, ale ten třetí si přečtu,“ řekl kníže přísně. „Bojím se, že si píšete spoustu hloupostí. Třetí si přečtu.“

„Přečtěte si třeba tenhle, otče,“ odpověděla kněžna, ještě víc se začervenala a podávala mu dopis.

„Třetí, řekl jsem, třetí,“ vykřikl kníže krátce, odstrčil dopis, opřel se lokty o stůl a přisunul si sešit s geometrickými výkresy.

„Tak, milostivá,“ začal stařec, sklonil se nad sešitem těsně k dceři a jednu ruku položil na opěradlo křesla, na němž kněžna seděla, takže se kněžna cítila ze všech stran obklopena tím tabákovým a stařecky štiplavým pachem otce, který znala tak dlouho. „Tak, milostivá, tyhle trojúhelníky jsou podobné; račte se podívat, úhel *abc*…“

Kněžna vylekaně pohlížela na otcovy oči, které se leskly těsně u ní; červené skvrny jí přebíhaly po tváři a bylo vidět, že ničemu nerozumí a že má takový strach, že jí strach zabrání pochopit všechen další otcův výklad, ať bude jakkoli jasný. Ať už byla vina na učiteli, nebo na žačce, každý den se opakovalo totéž: kněžně se zatmělo před očima, nic neviděla, nic neslyšela, jen cítila těsně vedle sebe suchou tvář přísného otce, cítila jeho dech a pach a myslela jen na to, jak by co nejdřív odešla z pracovny a u sebe v klidu úlohu pochopila. Stařec ztrácel trpělivost: s rámusem odsouval a přisouval křeslo, na kterém

sám seděl, přemáhal se, aby se nerozčílil, a skoro pokaždé se rozčílil, huboval a někdy sešitem mrštil.

Kněžna odpověděla špatně.

„No, jestli tohle není hloupá!“ vykřikl kníže, odstrčil sešit a rychle se odvrátil, ale hned zase vstal, prošel se, dotkl se rukama kněžniných vlasů a znovu se posadil.

Přisunul se a pokračoval ve výkladu.

„Nedá se nic dělat, kněžno, nedá se nic dělat,“ řekl, když kněžna vzala a zavřela sešit se zadanými úlohami a chystala se odejít. „Matematika je velká věc, milostivá. A nechci, abys byla jako ty naše hloupé dámy. Přivykneš, a zalíbí se ti.“ Poplácal ji po tváři. „Hloupost z hlavy vyletí.“

Chtěla odejít, ale on ji gestem zadržel a z vysokého pultu vzal novou, nerozřezanou knihu.

„Tady ti ta tvoje Heloisa posílá ještě nějaký *Klíč k tajemství*. Náboženská kniha. Já se do ničí víry nepletu… Prohlédl jsem ji. Vezmi si ji. No tak, jdi, jdi!“

Poplácal ji po rameni a sám za ní zavřel dveře.

Kněžna Marja se vrátila do svého pokoje se smutným, polekaným výrazem, který ji málokdy opouštěl a dělal její nehezkou, chorobnou tvář ještě nehezčí, a posadila se ke svému psacímu stolu, zastavěnému miniaturními portréty a zavalenému sešity a knihami. Kněžna byla stejně nepořádná, jako byl její otec pořádný. Odložila sešit geometrie a netrpělivě rozpečetila dopis. Dopis byl od kněžniny nejbližší přítelkyně z dětství; tou přítelkyní byla tatáž Julie Karaginová, která byla na jmeninách u Rostovových.

Julie psala:

„Drahá a vzácná přítelkyně, jak hrozná a děsivá věc je odloučení! Marně si opakuji, že polovina mé existence a mého štěstí je ve vás, že navzdory vzdálenosti, která nás dělí, jsou naše srdce spojena nerozlučnými pouty; mé srdce se bouří proti osudu a já přes všechny zába-

vy a rozptýlení, které mě obklopují, nedokážu přemoci jakýsi skrytý smutek, který cítím v hloubi srdce od chvíle, kdy jsme se rozloučily. Proč nejsme spolu jako letos v létě ve vaší velké pracovně na modré pohovce, na pohovce důvěrností? Proč nemohu jako před třemi měsíci čerpat nové mravní síly z vašeho pohledu, tak mírného, tak klidného a tak pronikavého, z pohledu, který jsem tolik milovala a který jako bych viděla před sebou, když vám píšu?“

Když kněžna Marja dočetla až sem, povzdechla si a ohlédla se do vysokého zrcadla, které stálo napravo od ní. Zrcadlo odrazilo nehezké slabé tělo a hubenou tvář. Oči, vždycky smutné, se teď na sebe v zrcadle dívaly zvlášť beznadějně. „Lichotí mi,“ pomyslela si kněžna, odvrátila se a četla dál. Julie však své přítelkyni nelichotila: oči kněžny, velké, hluboké a zářivé – jako by z nich chvílemi vycházely v snopech paprsky teplého světla –, byly opravdu tak krásné, že velmi často, přes nehezkost celé tváře, byly ty oči přitažlivější než krása. Ale kněžna nikdy neviděla ten krásný výraz svých očí, výraz, který měly ve chvílích, kdy nemyslela na sebe. Jako u všech lidí, i její tvář dostávala strojený, nepřirozený, ošklivý výraz, jakmile se podívala do zrcadla. Četla dál:

„Celá Moskva nemluví o ničem jiném než o válce. Jeden z mých dvou bratrů je už v cizině, druhý je s gardou, která vytahuje k hranici. Náš drahý císař opustil Petrohrad a prý se chystá sám vystavit svůj vzácný život nahodilostem války. Dej Bůh, aby korsická stvůra, která ruší klid Evropy, byla poražena andělem, jehož nám Všemohoucí ve svém milosrdenství dal za panovníka. A to ani nemluvím o svých bratrech: tato válka mě připravila o jeden ze vztahů mému srdci nejdražších. Mluvím o mladém Nicolasi Rostovovi, který se svým nadšením nesnesl nečinnost, opustil univerzitu a dal se k armádě. Nuže, drahá Marie, přiznám se vám, že ačkoli je ještě tak mladý, byl jeho odchod k armádě pro mě velkým žalem. Ten mladý muž, o kterém jsem vám v létě vyprávěla, má tolik šlechetnosti, tolik opravdového mládí, s jakým se v našem století mezi našimi dvacetiletými starci setkáme tak

zřídka. Má především tolik upřímnosti a srdce. Je tak čistý a poetický, že můj vztah k němu, jakkoli byl prchavý, byl jednou z nejsladších radostí mého ubohého srdce, které už tolik vytrpělo. Jednou vám povím o našem loučení a o všem, co jsme si při odjezdu řekli. To všechno je ještě příliš čerstvé. Ach, drahá přítelkyně, vy jste šťastná, že neznáte ty tak palčivé radosti a žaly. Jste šťastná, protože ty druhé bývají obvykle silnější! Velmi dobře vím, že hrabě Nicolas je příliš mladý, než aby pro mě kdy mohl být něčím víc než přítelem, ale toto sladké přátelství, tento tak poetický a tak čistý vztah byly pro mé srdce potřebou. Ale nemluvme už o tom. Velkou novinkou dne, která zaměstnává celou Moskvu, je smrt starého hraběte Bezuchova a jeho dědictví. Představte si, že tři kněžny dostaly jen velmi málo, kníže Vasilij nic a že všechno zdědil pan Pierre, a nad to všechno byl uznán za legitimního syna, a je tedy hrabětem Bezuchovem a vlastníkem největšího jmění v Rusku. Říká se, že kníže Vasilij hrál v celé té historii velmi ošklivou roli a že odjel do Petrohradu celý zahanbený.

„Přiznám se vám, že všem těm záležitostem s odkazy a závětmi velmi málo rozumím; vím jen, že od té doby, co se mladý muž, kterého jsme všichni znali prostě jako pana Pierra, stal hrabětem Bezuchovem a vlastníkem jednoho z největších jmění v Rusku, náramně se bavím pozorováním, jak se mění tón a chování maminek obtížených dcerami na vdávání i samotných slečen vůči tomuto člověku, který mi, mimochodem řečeno, vždycky připadal jako ubožák. Protože se už dva roky všichni baví tím, že mi hledají ženichy, které většinou ani neznám, dělá ze mě moskevská svatební kronika hraběnku Bezuchovovou. Ale jistě chápete, že si to ani v nejmenším nepřeji. Když už jsme u sňatků, víte, že mi docela nedávno *všeobecná tetička* Anna Michajlovna svěřila pod pečetí nejpřísnějšího tajemství plán na váš sňatek? Není to nic více a nic méně než syn knížete Vasilije, Anatol, kterého by chtěli usadit tím, že ho ožení s bohatou a vznešenou dívkou, a volba rodičů padla na vás. Nevím, jak se na tu věc budete dívat, ale pokládala jsem za

svou povinnost vás varovat. Prý je velmi krásný a velký darebák; to je všechno, co jsem se o něm mohla dozvědět.

„Ale dost už toho tlachání. Končím druhý list a maminka pro mě posílá, abychom jely na oběd k Apraksinovým. Přečtěte si tu mystickou knihu, kterou vám posílám a která je u nás velmi v módě. Ačkoli jsou v té knize věci, které slabý lidský rozum těžko pojme, je to obdivuhodná kniha, jejíž četba uklidňuje a povznáší duši. Sbohem. Mou úctu vašemu panu otci a mé pozdravy slečně Bourienne. Objímám vás, jak vás miluji.

„Julie."

„P. S. Napište mi zprávy o vašem bratrovi a o jeho rozkošné malé ženušce."

Kněžna se zamyslela, zamyšleně se usmála – a její tvář, ozářená zářivýma očima, se přitom úplně proměnila –, náhle se zvedla a těžkým krokem přešla ke stolu. Vytáhla papír a její ruka po něm začala rychle běhat. Takto psala v odpověď:

„Drahá a vzácná přítelkyně. Váš dopis ze třináctého mi způsobil velkou radost. Tedy mě stále máte ráda, má poetická Julie. Odloučení, o kterém říkáte tolik zlého, tedy na vás nemělo svůj obvyklý vliv. Stěžujete si na odloučení – co bych tedy měla říkat já, kdybych si *směla* stěžovat, já, která jsem zbavena všech, kdo jsou mi drazí? Ach, kdybychom neměly náboženství, aby nás utěšovalo, byl by život velmi smutný. Proč mi připisujete přísný pohled, když mi mluvíte o své náklonnosti k tomu mladému muži? V tomto ohledu jsem přísná jen k sobě. Chápu ty city u jiných, a jestliže je nemohu schvalovat, protože jsem je nikdy nepocítila, neodsuzuji je. Jen se mi zdá, že křesťanská láska, láska k bližnímu, láska k nepřátelům, je záslužnější, sladší a krásnější než city, které mohou krásné oči mladého muže vnuknout mladé dívce tak poetické a tak plné lásky, jako jste vy.

„Zpráva o smrti hraběte Bezuchova k nám dorazila dřív než váš dopis a můj otec byl velmi dojat. Říká, že to byl předposlední představitel

velkého století a že teď je řada na něm; ale že udělá, co bude moci, aby ta řada na něj přišla co nejpozději. Kéž nás Bůh uchrání té strašné pohromy! Nemohu sdílet váš názor na Pierra, kterého jsem znala jako dítě. Vždycky se mi zdálo, že má výborné srdce, a to je vlastnost, kterou si na lidech cením nejvíc. Co se týče jeho dědictví a role, kterou v tom hrál kníže Vasilij, je to velmi smutné pro oba. Ach, drahá přítelkyně, slovo našeho božského Spasitele, že snáze projde velbloud uchem jehly, než bohatý vejde do království Božího, to slovo je strašlivě pravdivé; lituji knížete Vasilije a ještě víc lituji Pierra. Tak mladý, a obtížený takovým bohatstvím – kolika pokušeními bude muset projít! Kdyby se mě někdo zeptal, po čem na světě toužím nejvíc, bylo by to, abych byla chudší než ten nejchudší žebrák. Tisíceré díky, drahá přítelkyně, za dílo, které mi posíláte a které je u vás tolik v módě. Protože mi však píšete, že vedle mnoha dobrých věcí jsou v něm i jiné, které slabý lidský rozum nemůže pojmout, zdá se mi dost zbytečné zabývat se nesrozumitelnou četbou, která by už právě proto nemohla přinést žádný užitek. Nikdy jsem nemohla pochopit vášeň, s jakou si někteří lidé matou rozum tím, že lpí na mystických knihách, které v jejich duchu vzbuzují jen pochybnosti, rozjitřují jejich obrazotvornost a dávají jim sklon k přehánění, který je zcela v rozporu s křesťanskou prostotou. Čtěme raději apoštoly a evangelium. Nesnažme se proniknout k tomu, co je v nich tajemného, neboť jak bychom se mohli opovážit, my ubozí hříšníci, chtít být zasvěceni do strašných a posvátných tajemství Prozřetelnosti, dokud neseme tuto tělesnou schránku, která mezi námi a Věčným staví neproniknutelný závoj? Omezme se tedy na studium vznešených zásad, které nám náš božský Spasitel zanechal, abychom se jimi řídili zde na zemi; snažme se jim přizpůsobit a následovat je, a buďme přesvědčeni, že čím méně volnosti dáme svému slabému lidskému rozumu, tím milejší je Bohu, jenž zavrhuje každé vědění, které nepochází od Něho, a že čím méně se

budeme snažit proniknout do toho, co se Mu zalíbilo skrýt před naším poznáním, tím dříve nám to On svým božským duchem odhalí.

„Otec mi o nápadníkovi nic neříkal, řekl mi jen, že dostal dopis a očekává návštěvu knížete Vasilije. Pokud jde o plán sňatku, který se mě týká, řeknu vám, drahá a vzácná přítelkyně, že manželství je podle mě božské ustanovení, jemuž je třeba se podřídit. Ať by to pro mě bylo jakkoli těžké, jestliže mi Všemohoucí někdy uloží povinnosti manželky a matky, budu se snažit plnit je tak věrně, jak jen to dokážu, a nebudu se trápit zkoumáním svých citů k tomu, koho mi dá za manžela. Dostala jsem dopis od bratra, který mi oznamuje, že přijede se ženou do Lysých Hor. Bude to radost jen krátká, protože nás opouští, aby se zúčastnil té nešťastné války, do níž jsme byli vtaženi bůhví jak a proč. Nejen u vás, ve středu dění a společnosti, se mluví jen o válce, ale i tady, uprostřed polních prací a toho klidu přírody, jaký si měšťané obvykle představují na venkově, je slyšet hluk války a je bolestně cítit. Můj otec mluví jen o pochodech a protipochodech, kterým vůbec nerozumím; a především jsem při své obvyklé procházce po vesnické ulici byla svědkem srdcervoucího výjevu… Byl to transport rekrutů odvedených u nás a odesílaných k armádě… Bylo třeba vidět, v jakém stavu byly matky, ženy a děti mužů, kteří odcházeli, a slyšet pláč jedněch i druhých! Člověk by řekl, že lidstvo zapomnělo na zákony svého božského Spasitele, jenž kázal lásku a odpuštění urážek, a že svou největší zásluhu spatřuje v umění vzájemně se zabíjet.

„Sbohem, drahá a dobrá přítelkyně, kéž vás náš božský Spasitel a Jeho přesvatá Matka mají ve své svaté a mocné ochraně.

„Marie.“

„Á, vy odesíláte poštu, kněžno, já jsem svou už odeslala. Psala jsem své ubohé matce,“ začala rychle příjemným, šťavnatým hláskem usměvavá slečna Bourienne, ráčkovala na *r* a vnášela do soustředěné, smutné a zachmuřené atmosféry kněžny Marji úplně jiný, lehkomyslně veselý a sebespokojený svět.

„Kněžno, musím vás varovat," dodala a ztišila hlas, „kníže měl roztržku – roztržku," řekla a obzvlášť hrdelně vyslovovala *r* a s potěšením se poslouchala, „roztržku s Michelem Ivanoffem. Má velmi špatnou náladu, je velmi zachmuřený. Buďte připravena, víte…"

„Ach, drahá přítelkyně," odpověděla kněžna Marja, „prosila jsem vás, abyste mě nikdy nevarovala, v jaké náladě je můj otec. Já si nedovoluji ho soudit a nepřála bych si, aby to dělali jiní."

Kněžna pohlédla na hodiny, a když zjistila, že už o pět minut zmeškala čas, který měla věnovat hře na klavichord, vylekaně odešla do salonku s pohovkami. Mezi dvanáctou a druhou hodinou podle zavedeného denního pořádku kníže odpočíval a kněžna hrála na klavichord.

XXIII

Šedivý komorník seděl, podřimoval a naslouchal chrápání knížete v obrovské pracovně. Ze vzdálené části domu, zpoza zavřených dveří, se ozývaly obtížné pasáže Dusíkovy sonáty, opakované dvacetkrát za sebou.

V tu chvíli předjel ke vchodu kočár a bryčka; z kočáru vystoupil kníže Andrej, pomohl vystoupit své malé ženě a pustil ji napřed. Šedivý Tichon v paruce vyklonil hlavu ze dveří předpokoje, šeptem ohlásil, že kníže ráčí spát, a spěšně dveře zavřel. Tichon věděl, že ani příjezd syna, ani žádné neobvyklé události nesmějí narušit denní pořádek. Kníže Andrej to zřejmě věděl stejně dobře jako Tichon; podíval se na hodinky, jako by si chtěl ověřit, zda se otcovy zvyky za tu dobu, co ho neviděl, nezměnily, a když se přesvědčil, že nezměnily, obrátil se k ženě.

„Za dvacet minut vstane. Pojďme ke kněžně Marje," řekl.

Malá kněžna za tu dobu ztloustla, ale oči i krátký horní ret s knírkem a úsměvem se zvedaly stejně vesele a roztomile, když promluvila.

„Ale to je palác," řekla manželovi a rozhlížela se kolem s tím výrazem, s jakým se chválí hostitel plesu. „Pojďme, rychle, rychle!..." Rozhlížela se a usmívala se na Tichona i na manžela i na sluhu, který je doprovázel.

„To se cvičí Marie? Pojďme potichu, musíme ji překvapit."

Kníže Andrej šel za ní se zdvořilým a smutným výrazem.

„Zestárl jsi, Tichone," řekl cestou starci, který mu líbal ruku.

Před pokojem, z něhož bylo slyšet klavichord, vyběhla z postranních dveří hezká plavovlasá Francouzka. Slečna Bourienne se zdála celá bez sebe nadšením.

„Ach, jaké štěstí pro kněžnu," začala. „Konečně! Musím jí to dát vědět."

„Ne, ne, prosím vás... Vy jste slečna Bourienne, já vás už znám z přátelství, které k vám chová moje švagrová," říkala kněžna a líbala se s ní. „Ona nás nečeká!"

Došli ke dveřím salonku s pohovkami, odkud se znovu a znovu ozývala opakovaná pasáž. Kníže Andrej se zastavil a zamračil, jako by čekal něco nepříjemného.

Kněžna vešla. Pasáž se uprostřed přetrhla; ozval se výkřik, těžké kroky kněžny Marji a zvuky polibků. Když vešel kníže Andrej, kněžna Marja a malá kněžna, které se předtím viděly jen jednou a krátce, o svatbě knížete Andreje, se objímaly a pevně se tiskly rty k těm místům, kam v prvním okamžiku trefily. Slečna Bourienne stála vedle nich, ruce přitisknuté k srdci, zbožně se usmívala a zřejmě byla stejně připravená se rozplakat jako rozesmát. Kníže Andrej pokrčil rameny a zamračil se, jako se mračí milovníci hudby, když uslyší falešný tón. Obě ženy se pustily; pak se zase, jako by se bály, že přijdou pozdě, chytily za ruce, začaly si je líbat a odtahovat a pak se zase začaly líbat na tváře, a docela nečekaně pro knížete Andreje se obě rozplakaly a znovu se začaly líbat. Slečna Bourienne se rozplakala taky. Knížeti Andrejovi bylo zřejmě trapně; ale oběma ženám připadalo tak přirozené, že pláčou; zdálo se, že je ani nenapadlo, že by se to setkání mohlo odehrát jinak.

„Ach, drahá!... Ach, Marie!..." promluvily náhle obě ženy a rozesmály se. „Dnes v noci se mi zdálo..." „Vy jste nás tedy nečekala?..." „Ach, Marie, vy jste zhubla..." „A vy jste zase přibrala..."

„Hned jsem paní kněžnu poznala," vložila se do toho slečna Bourienne.

„A já to vůbec netušila!..." zvolala kněžna Marja. „Ach, André, já vás ani neviděla."

Kníže Andrej se se sestrou políbil, ruku v ruce, a řekl jí, že je pořád stejná fňukna, jako bývala. Kněžna Marja se obrátila k bratrovi a skrze slzy se její láskyplný, vřelý a mírný pohled velkých zářivých očí, v tu chvíli krásných, zastavil na tváři knížete Andreje.

Malá kněžna mluvila bez ustání. Krátký horní ret s knírkem každou chvíli na okamžik sjel dolů, dotkl se, kde bylo třeba, růžového spodního rtu, a znovu se rozevřel úsměv zářící zuby a očima. Kněžna vyprávěla o příhodě, která se jim stala na Spasské hoře a která ji v jejím stavu vystavila nebezpečí, a hned nato oznámila, že všechny šaty nechala v Petrohradě a tady bude chodit bůhvíjak oblečená, a že Andrej se úplně změnil, a že Kitty Odyncovová se vdala za starce, a že pro kněžnu Marju je tu ženich doopravdy, ale že o tom si promluví potom. Kněžna Marja se pořád mlčky dívala na bratra a v jejích krásných očích byla láska i smutek. Bylo vidět, že se v ní teď ustálil vlastní běh myšlenek, nezávislý na řečech švagrové. Uprostřed jejího vyprávění o poslední slavnosti v Petrohradě se obrátila k bratrovi:

„A ty opravdu jedeš do války, André?“ řekla a povzdechla si.

Lise si povzdechla také.

„Dokonce už zítra,“ odpověděl bratr.

„Opouští mě tady, a bůhví proč, když mohl dostat povýšení…“

Kněžna Marja ji nedoposlouchala, pokračovala v nitce svých myšlenek a obrátila se ke švagrové, přičemž laskavýma očima ukázala na její břicho:

„Určitě?“ řekla.

Tvář malé kněžny se změnila. Povzdechla si.

„Ano, určitě,“ řekla. „Ach! Je to moc strašné…“

Lizin ret poklesl. Přiblížila tvář k tváři švagrové a znovu se nečekaně rozplakala.

„Potřebuje si odpočinout,“ řekl kníže Andrej a zamračil se. „Že ano, Lizo? Vezmi ji k sobě a já půjdu k otci. Jak je na tom, pořád stejně?“

„Pořád stejně, úplně stejně; nevím, jak se bude zdát tvým očím," odpověděla radostně kněžna.

„A pořád stejné hodiny a procházky po alejích? Soustruh?" vyptával se kníže Andrej se sotva znatelným úsměvem, z něhož bylo znát, že přes všechnu lásku a úctu k otci chápe jeho slabosti.

„Pořád stejné hodiny a soustruh, a ještě matematika a moje hodiny geometrie," odpověděla radostně kněžna Marja, jako by její hodiny geometrie patřily k nejradostnějším zážitkům jejího života.

Když uplynulo těch dvacet minut, které zbývaly do chvíle, kdy starý kníže vstával, přišel Tichon zavolat mladého knížete k otci. Stařec udělal na počest synova příjezdu ve svém způsobu života výjimku: nařídil, aby ho vpustili do jeho části domu, zatímco se převlékal k obědu. Kníže chodil po staru, v kaftanu a s napudrovanou hlavou. A ve chvíli, kdy kníže Andrej vcházel k otci – ne s tím mrzutým výrazem a způsoby, které si nasazoval v salonech, ale s tou oživenou tváří, jakou měl, když mluvil s Pierrem –, seděl stařec v šatně na širokém křesle potaženém safiánem, v pudrovacím plášti, a svěřoval hlavu Tichonovým rukám.

„Á! Válečník! Chceš dobýt Bonaparta?" řekl stařec a zatřásl napudrovanou hlavou, nakolik mu to dovoloval cop, který Tichon držel v rukou a zaplétal. „Pusť se aspoň ty do něj pořádně, jinak nás brzy taky zapíše mezi své poddané. – Buď zdráv!" A nastavil tvář.

Stařec měl po spánku před obědem dobrou náladu. Říkal, že spánek po obědě je stříbrný, ale před obědem zlatý. Radostně pošilhával zpod hustého převislého obočí po synovi. Kníže Andrej přistoupil a políbil otce na místo, které mu ukázal. Nereagoval na otcovo oblíbené téma hovoru – posměšky na dnešní vojáky, a zvlášť na Bonaparta.

„Ano, přijel jsem k vám, otče, a s těhotnou ženou," řekl kníže Andrej a oživenýma a uctivýma očima sledoval pohyb každého rysu otcovy tváře. „Jak se vám daří?"

„Nemocní, bratře, bývají jen hlupáci a zhýralci, a ty mě znáš: od rána do večera mám práci, jsem střídmý, a tak jsem zdravý."

„Zaplať Pánbůh," řekl syn s úsměvem.

„Pánbůh s tím nemá nic společného. Tak vyprávěj," pokračoval stařec a vrátil se ke svému oblíbenému koníčku, „jak vás Němci podle té vaší nové vědy, které se říká strategie, naučili bojovat s Bonapartem."

Kníže Andrej se usmál.

„Nechte mě se vzpamatovat, otče," řekl s úsměvem, z něhož bylo znát, že mu otcovy slabosti nebrání ho ctít a milovat. „Vždyť jsem se ještě ani neubytoval."

„Lžeš, lžeš," vykřikl stařec, zatřásl copánkem, aby vyzkoušel, jestli je pevně zapletený, a chytil syna za ruku. „Dům pro tvou ženu je připravený. Kněžna Marja ji tam zavede, ukáže jí ho a napovídá jí hory doly. To je jejich ženská věc. Mám z ní radost. Seď a vyprávěj. Michelsonovu armádu chápu, Tolstého taky... současné vylodění... Co bude dělat jižní armáda? Prusko, neutralita... to vím. A co Rakousko?" mluvil, vstal z křesla a chodil po pokoji a Tichon běhal za ním a podával mu kusy oděvu. „Co Švédsko? Jak přejdou Pomořansko?"

Kníže Andrej viděl, jak naléhavě to otec žádá, a začal nejdřív neochotně, ale pak čím dál živěji, a když uprostřed vyprávění ze zvyku bezděčně přešel z ruštiny do francouzštiny, vykládal operační plán chystaného tažení. Vyprávěl, jak devadesátitisícová armáda měla ohrožovat Prusko, aby ho vyvedla z neutrality a vtáhla do války, jak se část těchto vojsk měla ve Stralsundu spojit se švédskými vojsky, jak dvě stě dvacet tisíc Rakušanů ve spojení se sto tisíci Rusy mělo operovat v Itálii a na Rýně a jak se padesát tisíc Rusů a padesát tisíc Angličanů vylodí v Neapoli a jak nakonec pětisettisícová armáda měla z různých stran zaútočit na Francouze. Starý kníže při vyprávění neprojevil sebemenší zájem, jako by neposlouchal, a zatímco se za chůze dál oblékal, třikrát ho nečekaně přerušil. Jednou ho zastavil a vykřikl:

„Bílou! Bílou!"

To znamenalo, že mu Tichon nepodává tu vestu, kterou chtěl. Podruhé se zastavil a zeptal se:

„A brzy porodí?“ a vyčítavě zavrtěl hlavou a řekl: „To není dobře! Pokračuj, pokračuj.“

Potřetí, když kníže Andrej končil svůj výklad, stařec zazpíval falešným stařeckým hlasem: „Malbruk do války táhne, kdo ví, kdy se vrátí.“

Syn se jen usmál.

„Neříkám, že je to plán, který schvaluji,“ řekl syn, „jen jsem vám vyprávěl, jak to je. Napoleon už si sestavil svůj plán, a ne horší než tenhle.“

„No, nic nového jsi mi neřekl.“ A stařec si zamyšleně pro sebe zadrmolil: „Kdo ví, kdy se vrátí. – Jdi do jídelny.“

XXIV

Ve stanovenou hodinu vyšel kníže, napudrovaný a oholený, do jídelny, kde na něj čekala snacha, kněžna Marja, slečna Bourienne a knížecí architekt, kterého kníže z podivného rozmaru pouštěl ke stolu, ačkoli si tento bezvýznamný člověk podle svého postavení na takovou čest nemohl ani pomyslet. Kníže, který se v životě pevně držel rozdílů mezi stavy a ke stolu zřídka pouštěl i významné gubernské úředníky, najednou dokazoval právě na architektovi Michailu Ivanovičovi, který se v koutě vysmrkával do kostkovaného kapesníku, že všichni lidé jsou si rovni, a nejednou své dceři vštěpoval, že Michail Ivanovič není o nic horší než my dva. U stolu se kníže nejčastěji obracel k mlčenlivému Michailu Ivanovičovi.

V jídelně, nesmírně vysoké jako všechny pokoje v domě, čekali na příchod knížete členové domácnosti a sluhové, kteří stáli za každou židlí; majordomus s ubrouskem přes ruku přehlížel prostřený stůl, mrkal na lokaje a neklidným pohledem neustále přebíhal od nástěnných hodin ke dveřím, jimiž měl kníže vejít. Kníže Andrej se díval na obrovský zlacený rám, pro něj nový, s rodokmenem knížat Bolkonských, který visel naproti stejně ohromnému rámu se špatně provedeným obrazem – zřejmě od domácího malíře – vládnoucího knížete v koruně, který měl pocházet od Rurika a být praotcem rodu Bolkonských. Kníže Andrej se díval na ten rodokmen, pokyvoval hlavou a posměšně se usmíval s výrazem, s jakým se člověk dívá na portrét, který je až k smíchu podobný.

„Jak ho v tom celého poznávám!“ řekl kněžně Marje, která k němu přistoupila.

Kněžna Marja se na bratra udiveně podívala. Nechápala, čemu se usmívá. Všechno, co udělal její otec, v ní vzbuzovalo posvátnou úctu, o které se nediskutovalo.

„Každý má svou Achillovu patu," pokračoval kníže Andrej. „S *jeho* ohromným rozumem propadat takové směšnosti!"

Kněžna Marja nemohla pochopit bratrovu smělost v úsudcích a chystala se mu odporovat, když se z pracovny ozvaly očekávané kroky: kníže vcházel rychle a vesele, jak chodil vždycky, jako by svými spěšnými způsoby úmyslně tvořil protiklad k přísnému pořádku domu. V tom okamžiku odbily velké hodiny dvě a tenkým hláskem jim v salonu odpověděly jiné. Kníže se zastavil; zpod převislého hustého obočí přehlédly všechny přítomné živé, lesklé, přísné oči a zastavily se na mladé kněžně. Mladá kněžna pociťovala v tu chvíli totéž, co pociťují dvořané při carově příchodu, ten pocit strachu a úcty, jaký ten stařec vzbuzoval ve všech, kdo mu byli nablízku. Pohladil kněžnu po hlavě a pak ji neobratným pohybem poplácal po šíji.

„Mám radost, mám radost," řekl, ještě jednou se jí upřeně podíval do očí, rychle odešel a posadil se na své místo. „Sedněte si, sedněte si! Michaile Ivanoviči, sedněte si."

Ukázal snaše místo vedle sebe. Sluha jí odsunul židli.

„Ho, ho!" řekl stařec a prohlížel si její zakulacený pas. „Pospíšila sis, to není dobře!"

Zasmál se suše, chladně, nepříjemně, jak se smál vždycky, jen ústy, a ne očima.

„Chodit se musí, chodit, co nejvíc, co nejvíc," řekl.

Malá kněžna jeho slova neslyšela nebo je nechtěla slyšet. Mlčela a zdála se rozpačitá. Kníže se jí zeptal na otce a kněžna se rozhovořila a usmála se. Zeptal se jí na společné známé: kněžna se ještě víc oživila a začala vyprávět, vyřizovala knížeti pozdravy a městské klepy.

„Hraběnka Apraksinová, chudinka, ztratila manžela a vyplakala si pro něj oči," říkala a čím dál víc se rozjařovala.

Čím víc se oživovala, tím přísněji se na ni kníže díval, a najednou, jako by si ji dostatečně prostudoval a udělal si o ní jasný obrázek, se od ní odvrátil a obrátil se k Michailu Ivanovičovi.

„No tak, Michaile Ivanoviči, našemu Buonapartovi to jde špatně. Kníže Andrej“ – tak o synovi vždycky mluvil ve třetí osobě – „mi vyprávěl, jaké síly se proti němu shromažďují! A my dva jsme ho pořád měli za prázdného člověka.“

Michail Ivanovič, který rozhodně nevěděl, kdy to *my dva* takové věci o Bonapartovi říkali, ale chápal, že je potřeba k zahájení oblíbeného hovoru, se udiveně podíval na mladého knížete a sám nevěděl, co z toho vzejde.

„Je to u mě velký taktik!“ řekl kníže synovi a ukázal na architekta.

A hovor se znovu stočil k válce, k Bonapartovi a k dnešním generálům a státníkům. Starý kníže byl zřejmě přesvědčen nejen o tom, že všichni nynější činitelé jsou kluci, kteří neznají ani abecedu vojenského a státního umění, a že Bonaparte je bezvýznamný Francouzík, který měl úspěch jen proto, že už nebylo Potěmkinů a Suvorovů, které by proti němu postavili; byl dokonce přesvědčen, že v Evropě nejsou žádné politické obtíže, že není ani žádná válka, ale jen jakási loutková komedie, kterou hrají dnešní lidé a předstírají, že dělají něco vážného. Kníže Andrej vesele snášel otcovy posměšky na nové lidi a se zjevnou radostí otce vybízel k hovoru a poslouchal ho.

„Všechno, co bylo dřív, se zdá dobré,“ řekl, „ale copak se tentýž Suvorov nechytil do pasti, kterou mu nastražil Moreau, a nedokázal se z ní vymotat?“

„Kdo ti to řekl? Kdo to řekl?“ vykřikl kníže. „Suvorov!“ A odhodil talíř, který Tichon obratně zachytil. „Suvorov!... Napřed přemýšlet, kníže Andreji. Dva: Fridrich a Suvorov... Moreau! Moreau by byl v zajetí, kdyby měl Suvorov volné ruce; jenže on měl na krku tu hofs-krígs-vuršt-šnaps-rát. Toho by ani čert nechtěl. Jen jděte, však vy ty hofs-krígs-vuršt-ráty poznáte! Suvorov si s nimi neporadil, jakpak by si

s nimi poradil Michail Kutuzov? Ne, příteli," pokračoval, „vy se svými generály na Bonaparta nestačíte; musíte vzít Francouze, aby svoji svých nepoznali a svoji své pobíjeli. Němce Pahlena poslali do Nového Yorku, do Ameriky, pro Francouze Moreaua," řekl a narážel na to, že Moreau byl toho roku pozván, aby vstoupil do ruských služeb. „Divy divoucí!... Copak Potěmkinové, Suvorovové, Orlovové byli Němci? Ne, bratře, buď jste se tam všichni zbláznili, nebo jsem já na stará kolena zhloupl. Dej vám Pánbůh, a my se podíváme. Bonaparte je u nich velký vojevůdce! Hm!..."

„Neříkám, že všechna opatření jsou dobrá," řekl kníže Andrej, „jenom nechápu, jak můžete takhle soudit o Bonapartovi. Smějte se, jak chcete, ale Bonaparte je přece jen velký vojevůdce!"

„Michaile Ivanoviči!" zavolal starý kníže na architekta, který se zabral do pečeně a doufal, že se na něj zapomnělo. „Říkal jsem vám, že Bonaparte je velký taktik? Vidíte, on to říká taky."

„Jak by ne, Vaše Osvícenosti," odpověděl architekt.

Kníže se znovu zasmál svým chladným smíchem.

„Bonaparte se narodil v košilce. Vojáky má výborné. A napoprvé napadl Němce. A Němce nebil jen ten, kdo byl líný. Co svět světem stojí, Němce bil každý. A oni nikoho. Jen sami sebe. Na nich si udělal slávu."

A kníže začal rozebírat všechny chyby, kterých se podle jeho mínění Bonaparte dopustil ve všech svých válkách, a dokonce i ve státních záležitostech. Syn neodporoval, ale bylo vidět, že ať by mu předkládali jakékoli důvody, byl stejně málo schopen změnit svůj názor jako starý kníže. Kníže Andrej poslouchal, zdržoval se námitek a bezděčně se divil, jak mohl ten starý člověk, který tolik let seděl sám na venkově a nikam nevyjížděl, znát a posuzovat tak podrobně a tak jemně všechny vojenské a politické okolnosti v Evropě posledních let.

„Myslíš, že já, starý člověk, nerozumím, jak to teď doopravdy vypadá?" uzavřel. „A přitom mi to leží tady! Po nocích nespím. No, a kde se tedy ten tvůj velký vojevůdce ukázal?"

„To by bylo na dlouho," odpověděl syn.

„Tak si jdi k tomu svému Buonapartovi. Slečno Bourienne, tady máte dalšího obdivovatele toho vašeho hulvátského císaře!" zvolal výbornou francouzštinou.

„Víte přece, že nejsem bonapartistka, kníže."

„Kdo ví, kdy se vrátí..." zazpíval kníže falešně, ještě falešněji se zasmál a vstal od stolu.

Malá kněžna po celou dobu sporu i zbytku oběda mlčela a polekaně pokukovala tu po kněžně Marje, tu po tchánovi. Když vstali od stolu, vzala švagrovou za ruku a odvedla ji do jiného pokoje.

„Jaký je to duchaplný člověk, váš otec," řekla, „možná právě proto mě tak děsí."

„Ach, je tak hodný!" řekla kněžna Marja.

XXV

Kníže Andrej odjížděl druhý den večer. Starý kníže se od svého pořádku neodchýlil a po obědě odešel k sobě. Malá kněžna byla u švagrové. Kníže Andrej, oblečený do cestovního kabátu bez epolet, se v pokojích, které mu vykázali, se svým komorníkem balil. Sám prohlédl kočár a uložení kufrů a pak poručil zapřahat. V pokoji zůstaly jen věci, které kníže Andrej vozil vždycky s sebou: skříňka, velký stříbrný cestovní příborník, dvě turecké pistole a šavle, otcův dar, kterou otec přivezl od Očakova. Všechny tyto cestovní potřeby měl kníže Andrej ve velkém pořádku: všechno bylo nové, čisté, v soukenných pouzdrech, pečlivě převázané tkanicemi.

Ve chvílích odjezdu a životních změn přichází na lidi, kteří jsou schopni o svých činech přemýšlet, obvykle vážná nálada. V takových chvílích se obvykle účtuje s minulostí a spřádají se plány do budoucna. Tvář knížete Andreje byla velmi zamyšlená a něžná. S rukama za zády rychle chodil po pokoji z kouta do kouta, hleděl před sebe a zamyšleně pokyvoval hlavou. Ať už se bál jít do války, nebo mu bylo smutno opustit ženu – možná obojí –, zřejmě nechtěl, aby ho někdo viděl v takovém stavu, protože když uslyšel v předsíni kroky, spěšně uvolnil ruce, zastavil se u stolu, jako by převazoval pouzdro skříňky, a nasadil svůj obvyklý, klidný a neproniknutelný výraz. Byly to těžké kroky kněžny Marji.

„Řekli mi, že jsi poručil zapřahat," řekla udýchaně – zřejmě běžela –, „a já si s tebou tolik chtěla ještě promluvit o samotě. Bůhví na jak dlouho se zase rozloučíme. Nezlobíš se, že jsem přišla? Moc ses změnil, Andrjušo," dodala, jako by tím chtěla tu otázku vysvětlit.

Usmála se, když vyslovila slovo „Andrjuša“. Zřejmě jí samotné připadalo zvláštní pomyslet, že tenhle přísný, pohledný muž je tentýž Andrjuša, hubený, rozpustilý chlapec, kamarád z dětství.

„A kde je Lise?“ zeptal se a na její otázku odpověděl jen úsměvem.

„Byla tak unavená, že usnula u mě v pokoji na pohovce. Ach, André! Jaký poklad máte za ženu,“ řekla a usadila se na pohovku naproti bratrovi. „Je to úplné dítě, takové milé, veselé dítě. Tolik jsem si ji zamilovala.“

Kníže Andrej mlčel, ale kněžna si všimla ironického a pohrdavého výrazu, který se mu objevil ve tváři.

„Ale k malým slabostem je třeba být shovívavý; kdo je nemá, André! Nezapomeň, že byla vychována a vyrostla ve společnosti. A pak, její situace teď není nijak růžová. Člověk se musí vžít do situace každého. Všechno pochopit znamená všechno odpustit. Jen si pomysli, jaké to je pro ni, chudinku, po životě, na jaký byla zvyklá, rozloučit se s mužem a zůstat sama na venkově, a v jejím stavu? To je velmi těžké.“

Kníže Andrej se usmíval a díval se na sestru, jako se usmíváme, když posloucháme lidi, které podle nás vidíme skrz naskrz.

„Ty žiješ na venkově a nepřipadá ti ten život hrozný,“ řekl.

„Já jsem něco jiného. Co mluvit o mně! Jiný život si nepřeji, a ani si ho přát nemůžu, protože žádný jiný život neznám. Ale jen si pomysli, André, pro mladou ženu ze společnosti pohřbít se v nejlepších letech na venkově, sama, protože tatínek má pořád práci a já… ty mě znáš… jak jsem chudá na zábavu, pro ženu zvyklou na nejlepší společnost. Slečna Bourienne sama…“

„Vůbec se mi nelíbí, ta vaše Bourienne,“ řekl kníže Andrej.

„Ach, ne! Je velmi milá a hodná, a hlavně je to politováníhodná dívka. Nemá nikoho, vůbec nikoho. Abych řekla pravdu, já ji nejen nepotřebuji, ale je mi spíš na obtíž. Víš, že jsem byla vždycky samotářka, a teď ještě víc. Ráda jsem sama… Otec ji má velmi rád. Ona a Michail Ivanyč jsou dva lidé, k nimž je vždycky laskavý a dobrý, protože oba

zahrnul dobrodiním; jak říká Sterne: ‚Nemilujeme lidi ani tak pro dobro, které nám prokázali, jako pro dobro, které jsme prokázali my jim.‘ Otec si ji vzal jako sirotka z ulice, a ona je velmi hodná. A otci se líbí, jak čte. Večer mu předčítá nahlas. Čte výborně.“

„No, ale upřímně, Marie, myslím, že ti otcova povaha někdy ztěžuje život?“ zeptal se najednou kníže Andrej.

Kněžna Marja se nad tou otázkou nejdřív podivila a pak se polekala.

„Mně?… Mně?!… Mně že je těžko?!“ řekla.

„Byl vždycky příkrý; ale teď je s ním, myslím, už těžké pořízení,“ řekl kníže Andrej a zřejmě úmyslně mluvil o otci tak lehce, aby sestru zarazil nebo vyzkoušel.

„Ve všem jsi dobrý, André, ale máš v sobě jakousi pýchu myšlení,“ řekla kněžna, která sledovala spíš vlastní běh myšlenek než běh rozhovoru, „a to je velký hřích. Copak je možné soudit otce? A i kdyby to bylo možné, jaký jiný cit než posvátnou úctu může vzbudit takový člověk, jako je otec? A já jsem s ním tak spokojená a šťastná. Jen bych si přála, abyste byli všichni šťastní jako já.“

Bratr nedůvěřivě zavrtěl hlavou.

„Jediné, co je pro mě těžké – řeknu ti to po pravdě, André –, je otcův způsob myšlení v náboženských věcech. Nechápu, jak člověk s tak ohromným rozumem nemůže vidět, co je jasné jako den, a může tak bloudit. Tohle je moje jediné neštěstí. Ale i v tom vidím v poslední době náznak zlepšení. V poslední době nejsou jeho posměšky tak jízlivé, a je tu jeden mnich, kterého přijal a dlouho s ním mluvil.“

„Inu, má milá, obávám se, že s tím mnichem plýtváte prachem nadarmo,“ řekl kníže Andrej posměšně, ale vlídně.

„Ach, můj milý. Já se jen modlím k Bohu a doufám, že mě vyslyší. André,“ řekla nesměle po chvíli mlčení, „mám k tobě velkou prosbu.“

„Jakou, má milá?“

„Ne, slib mi, že mi ji neodmítneš. Nebude tě to stát žádnou námahu a nebude v tom nic, co by bylo tebe nedůstojné. Jen mě tím utěšíš. Slib

mi to, Andrjušo," řekla, strčila ruku do síťky a cosi v ní držela, ale ještě to neukazovala, jako by právě to, co držela, bylo předmětem prosby a jako by to *cosi* nemohla ze síťky vytáhnout dřív, než dostane slib, že prosbu splní.

Nesměle a prosebně se dívala na bratra.

„I kdyby mě to stálo velkou námahu…" odpověděl kníže Andrej, jako by tušil, oč jde.

„Mysli si, co chceš! Já vím, že jsi stejný jako otec. Mysli si, co chceš, ale udělej to pro mě. Udělej to, prosím! Nosil ho už otec mého otce, náš dědeček, ve všech válkách…" Pořád ještě nevytahovala ze síťky to, co držela. „Tak mi to slibuješ?"

„Samozřejmě, oč jde?"

„André, požehnám ti ikonou a ty mi slib, že ji nikdy nesundáš… Slibuješ?"

„Jestli neváží dva pudy a nebude mi táhnout krk k zemi… Abych ti udělal radost…" řekl kníže Andrej, ale v tutéž vteřinu, když si všiml zarmouceného výrazu, který při tom žertu dostala sestřina tvář, toho litoval. „Velmi rád, opravdu velmi rád, má milá," dodal.

„Proti tvé vůli tě On spasí a smiluje se nad tebou a obrátí tě k Sobě, protože jen v Něm je pravda i pokoj," řekla hlasem chvějícím se pohnutím a slavnostním gestem držela před bratrem v obou rukou oválnou starobylou ikonku Spasitele s černou tváří ve stříbrném rouchu na jemně vypracovaném stříbrném řetízku.

Pokřižovala se, políbila ikonku a podala ji Andrejovi.

„Prosím, André, kvůli mně…"

Z jejích velkých očí zářily paprsky dobrého a nesmělého světla. Ty oči ozařovaly celou chorobnou, hubenou tvář a dělaly ji krásnou. Bratr chtěl ikonku vzít, ale ona ho zadržela. Andrej pochopil, pokřižoval se a ikonku políbil. Jeho tvář byla zároveň něžná – byl dojat – i posměšná.

„Děkuji, můj milý."

Políbila ho na čelo a znovu se posadila na pohovku. Mlčeli.

„Tak jak jsem ti říkala, André, buď dobrý a velkomyslný, jako jsi byl vždycky. Nesuď Lise přísně," začala. „Je tak milá, tak hodná, a její situace je teď velmi těžká."

„Myslím, že jsem ti nic neříkal, Mašo, že bych své ženě něco vyčítal nebo s ní byl nespokojený. Proč mi to všechno říkáš?"

Kněžna Marja zčervenala, až jí naskočily skvrny, a zmlkla, jako by se cítila vinná.

„Já jsem ti nic neříkal, ale tobě už někdo *říkal*. A to mě mrzí."

Červené skvrny vystoupily kněžně Marje ještě silněji na čele, na krku a na tvářích. Chtěla něco říct, a nedokázala to vyslovit. Bratr uhodl: malá kněžna po obědě plakala, říkala, že tuší nešťastný porod, že se ho bojí, a stěžovala si na svůj osud, na tchána i na manžela. Po pláči usnula. Knížeti Andrejovi bylo sestry líto.

„Věz jedno, Mašo: nemohu nic vyčítat, nevyčítal jsem a nikdy nebudu vyčítat *své ženě*, a ani sobě nemohu nic vyčítat ve vztahu k ní; a tak to bude vždycky, ať budu v jakýchkoli okolnostech. Ale jestli chceš znát pravdu… chceš vědět, jestli jsem šťastný? Ne. Je šťastná ona? Ne. Proč to tak je? Nevím…"

Když to říkal, vstal, přistoupil k sestře, sklonil se a políbil ji na čelo. Jeho krásné oči svítily rozumným a dobrým, nezvyklým leskem, ale nedíval se na sestru, nýbrž přes její hlavu do tmy otevřených dveří.

„Pojďme za ní, musím se rozloučit. Nebo jdi sama, vzbuď ji, a já hned přijdu. Petruško!" zavolal na komorníka. „Pojď sem, ukliď to. Tohle do sedadla, tohle na pravou stranu."

Kněžna Marja vstala a zamířila ke dveřím. Zastavila se.

„André, kdybyste měl víru, obrátil byste se k Bohu, aby vám dal lásku, kterou necítíte, a vaše modlitba by byla vyslyšena."

„Ano, leda tak!" řekl kníže Andrej. „Jdi, Mašo, hned přijdu."

Cestou do sestřina pokoje, v galerii, která spojovala jednu budovu s druhou, potkal kníže Andrej roztomile usměvavou slečnu Bou-

rienne, která se mu toho dne už potřetí s nadšeným a naivním úsměvem připletla do cesty v odlehlých chodbách.

„Ach, myslela jsem, že jste u sebe," řekla, kdovíproč se začervenala a sklopila oči.

Kníže Andrej se na ni přísně podíval. Ve tváři knížete Andreje se náhle objevila zloba. Nic jí neřekl, ale podíval se na její čelo a vlasy, aniž jí pohlédl do očí, tak pohrdavě, že Francouzka zrudla a odešla, aniž co řekla. Když došel k sestřině pokoji, malá kněžna už byla vzhůru a z otevřených dveří se ozýval její veselý hlásek, který chrlil jedno slovo za druhým. Mluvila, jako by po dlouhém zdržování chtěla vynahradit ztracený čas.

„Ne, ale představte si, stará hraběnka Zubovová s falešnými kadeřemi a s ústy plnými falešných zubů, jako by chtěla vzdorovat letům... Cha, cha, cha, Marie!"

Přesně tutéž větu o hraběnce Zubovové a tentýž smích slyšel kníže Andrej od své ženy před cizími lidmi už asi pětkrát. Tiše vešel do pokoje. Malá kněžna, kulaťoučká, červená ve tvářích, s ruční prací v rukou, seděla v křesle a bez ustání mluvila, probírala petrohradské vzpomínky, a dokonce i věty. Kníže Andrej přistoupil, pohladil ji po hlavě a zeptal se, jestli si od cesty odpočinula. Odpověděla a pokračovala v témže hovoru.

Kočár se šestispřežením stál před vchodem. Venku byla temná podzimní noc. Kočí neviděl ani oj kočáru. Na schodech před domem se hemžili lidé s lucernami. Obrovský dům zářil světly ze svých velkých oken. V předsíni se tlačila čeleď, která se chtěla rozloučit s mladým knížetem; v sále stáli všichni z domácnosti: Michail Ivanovič, slečna Bourienne, kněžna Marja a malá kněžna. Knížete Andreje si zavolal do pracovny otec, který se s ním chtěl rozloučit mezi čtyřma očima. Všichni čekali, až vyjdou.

Když kníže Andrej vešel do pracovny, seděl starý kníže ve stařeckých brýlích a ve svém bílém županu, v němž nepřijímal nikoho kro-

mě syna, u stolu a psal. Ohlédl se.

„Jedeš?“ A znovu začal psát.

„Přišel jsem se rozloučit.“

„Sem polib,“ ukázal tvář, „díky, díky!“

„Zač mi děkujete?“

„Za to, že nepromeškáváš čas, že se nedržíš babské sukně. Služba především. Díky, díky!“ A psal dál, až z praskajícího pera stříkalo. „Jestli chceš něco říct, mluv. Tyhle dvě věci zvládnu dělat zároveň,“ dodal.

„O ženě… Už tak se stydím, že vám ji nechávám na starost…“

„Co to meleš? Řekni, co potřebuješ.“

„Až přijde čas, kdy bude žena rodit, pošlete do Moskvy pro porodníka… Aby tu byl.“

Starý kníže se zarazil a upřel na syna přísné oči, jako by nerozuměl.

„Vím, že nikdo nepomůže, když nepomůže příroda,“ mluvil kníže Andrej, zřejmě v rozpacích. „Souhlasím, že z milionu případů jeden dopadne nešťastně, ale je to její i můj rozmar. Navykládali jí to, zdálo se jí to, a ona se bojí.“

„Hm… hm…“ zabručel si pro sebe starý kníže a dopisoval dál. „Udělám to.“

Rozmáchle se podepsal, najednou se rychle otočil k synovi a zasmál se.

„Je to zlé, co?“

„Co je zlé, otče?“

„Žena!“ řekl starý kníže stručně a významně.

„Nerozumím,“ řekl kníže Andrej.

„Nedá se nic dělat, příteli,“ řekl kníže, „všechny jsou takové, odženit se nedá. Neboj se, nikomu to neřeknu; ale ty sám to víš.“

Chytil ho za ruku svou kostnatou malou dlaní, potřásl jí, podíval se synovi zpříma do tváře svýma rychlýma očima, které jako by viděly člověka skrz naskrz, a znovu se zasmál svým chladným smíchem.

Syn si povzdechl a tím povzdechem přiznal, že ho otec pochopil. Stařec dál skládal a pečetil dopisy a se svou obvyklou rychlostí chytal a odhazoval pečetní vosk, pečetidlo a papír.

„Co se dá dělat? Je krásná! Já všechno zařídím. Buď klidný," říkal úsečně, zatímco pečetil.

Andrej mlčel: bylo mu příjemné i nepříjemné, že ho otec pochopil. Stařec vstal a podal synovi dopis.

„Poslouchej," řekl, „o ženu se nestarej: co se dá udělat, to se udělá. Teď poslouchej: tenhle dopis odevzdej Michailu Illarionovičovi. Píšu mu, aby tě používal na dobrých místech a nedržel tě dlouho jako pobočníka: mizerná služba! Řekni mu, že na něj vzpomínám a mám ho rád. A napiš mi, jak tě přijme. Jestli bude dobrý, služ. Syn Nikolaje Andrejiče Bolkonského nebude z milosti sloužit nikomu. No, a teď pojd sem."

Mluvil tak rychle, že polovinu slov nedokončoval, ale syn byl zvyklý mu rozumět. Zavedl syna k sekretáři, odklopil desku, vysunul zásuvku a vytáhl sešit popsaný jeho velkým, protáhlým a stěsnaným písmem.

„Nejspíš umřu dřív než ty. Věz, že tady jsou moje paměti; ty se mají po mé smrti odevzdat panovníkovi. Tady je zástavní list a dopis: to je odměna pro toho, kdo napíše dějiny Suvorovových válek. Pošli to do akademie. Tady jsou moje poznámky, po mé smrti si je přečti pro sebe, budou ti k užitku."

Andrej otci neřekl, že bude jistě žít ještě dlouho. Chápal, že to říkat nemá.

„Všechno splním, otče," řekl.

„No, a teď sbohem!" Dal synovi políbit ruku a objal ho. „Pamatuj si jedno, kníže Andreji: jestli tě zabijí, mě starého to bude bolet…" Nečekaně se odmlčel a najednou pokračoval křiklavým hlasem: „Ale jestli se dozvím, že ses nezachoval jako syn Nikolaje Bolkonského, bude mi… hanba!" vypískl.

„To jste mi nemusel říkat, otče," řekl syn s úsměvem.

Stařec zmlkl.

„Ještě jsem vás chtěl poprosit," pokračoval kníže Andrej, „jestli mě zabijí a jestli budu mít syna, nepouštějte ho od sebe, jak jsem vám včera říkal, ať vyroste u vás… prosím."

„Nedávat ho ženě?" řekl stařec a zasmál se.

Mlčky stáli proti sobě. Rychlé oči starce se upíraly přímo do synových očí. Ve spodní části tváře starého knížete se cosi zachvělo.

„Rozloučili jsme se… jdi!" řekl najednou. „Jdi!" vykřikl zlostným a hlasitým hlasem a otevřel dveře pracovny.

„Co se stalo, co?" ptaly se malá kněžna a kněžna Marja, když uviděly knížete Andreje a za ním na okamžik i postavu starce v bílém županu, bez paruky a ve stařeckých brýlích, který zlostně křičel.

Kníže Andrej si povzdechl a nic neodpověděl.

„Tak," řekl, když se obrátil k ženě, a to „tak" znělo jako chladný posměch, jako by říkal: „Teď si předveďte ty své kousky vy."

„André, už!" řekla malá kněžna, zbledla a se strachem pohlédla na manžela.

Objal ji. Vykřikla a omdlelá mu padla na rameno.

Opatrně odtáhl rameno, na kterém ležela, pohlédl jí do tváře a šetrně ji posadil do křesla.

„Sbohem, Marie," řekl tiše sestře, políbil se s ní, ruku v ruce, a rychlými kroky vyšel z pokoje.

Malá kněžna ležela v křesle, slečna Bourienne jí třela spánky. Kněžna Marja podpírala švagrovou, s uplakanýma krásnýma očima se pořád ještě dívala ke dveřím, jimiž vyšel kníže Andrej, a křižovala ho. Z pracovny se jako výstřely ozývaly často opakované zlostné zvuky stařeckého smrkání. Sotva kníže Andrej vyšel, dveře pracovny se rychle otevřely a vykoukla přísná postava starce v bílém županu.

„Odjel? No dobře!" řekl, zlostně pohlédl na omdlelou malou kněžnu, vyčítavě zavrtěl hlavou a zabouchl dveře.

* * *

Díl druhý

I

V říjnu roku tisíc osm set pět obsazovala ruská vojska vesnice a města rakouského arcivévodství, z Ruska přicházely stále nové pluky, rozkládaly se u pevnosti Braunau a obtěžovaly obyvatele ubytováním. V Braunau byl hlavní stan vrchního velitele Kutuzova.

Jedenáctého října roku tisíc osm set pět stál půl míle od města jeden z pěších pluků, které právě dorazily k Braunau, a čekal na přehlídku vrchního velitele. Navzdory neruské krajině a prostředí – ovocným sadům, kamenným zídkám, taškovým střechám, horám v dálce a neruskému lidu, který si zvědavě prohlížel vojáky – vypadal pluk přesně tak, jak vypadal každý ruský pluk, který se chystal na přehlídku někde uprostřed Ruska.

Večer, na posledním pochodu, přišel rozkaz, že vrchní velitel pluk prohlédne na pochodu. Slova rozkazu se sice veliteli pluku zdála nejasná a vyvstala otázka, jak jim rozumět: v polní výstroji, nebo ne? Na poradě velitelů praporů však bylo rozhodnuto předvést pluk v parádní uniformě, protože vždycky je lepší se poklonit víc než málo. A tak vojáci po třicetiverstovém pochodu nezamhouřili oka, celou noc si spravovali a čistili výstroj; pobočníci a velitelé rot počítali a odpočítávali; a k ránu už pluk nebyl rozvleklým, neuspořádaným davem, jakým byl ještě předešlého dne na posledním pochodu, ale sevřenou masou dvou tisíc mužů, z nichž každý znal své místo a svou práci a na každém z nich byl každý knoflíček a řemínek na svém místě a čistotou se

leskl. V pořádku nebylo jen to, co bylo vidět; kdyby se vrchnímu veliteli zlíbilo podívat se pod uniformy, uviděl by na každém stejně čistou košili a v každé torně by našel předepsaný počet věcí, „šídlo a mýdlo“, jak říkají vojáci. Jen jedna věc nedala nikomu spát. Obuv. Víc než polovina mužů měla boty rozbité. Ten nedostatek ale nezavinil velitel pluku, protože mu rakouská správa navzdory opakovaným žádostem materiál nevydala, a pluk přitom ušel tisíc verst.

Velitel pluku byl postarší, sangvinický generál s šedivějícím obočím a licousy, zavalitý a víc široký od prsou k zádům než od jednoho ramene k druhému. Měl na sobě novou, jako ze škatulky, uniformu se slehlými záhyby a husté zlaté epolety, které jako by jeho tučná ramena netlačily dolů, ale zvedaly nahoru. Velitel pluku vypadal jako člověk, který šťastně vykonává jednu z nejslavnostnějších věcí v životě. Procházel se před šikem, při každém kroku trochu poskakoval a lehce se prohýbal v zádech. Bylo vidět, že velitel pluku se svým plukem kochá, že je jím šťastný a že všechny jeho duševní síly zaměstnává jen pluk; a přece jako by jeho poskakující chůze říkala, že kromě vojenských zájmů zaujímají v jeho duši nemalé místo i zájmy společenského života a ženské pohlaví.

„Tak co, můj milý Michajlo Mitriči,“ obrátil se na jednoho velitele praporu – velitel praporu se s úsměvem naklonil dopředu; bylo vidět, že jsou oba šťastní –, „dnešní noc jsme si pěkně odskákali. Ale zdá se, že to nic, pluk není z nejhorších… Co?“

Velitel praporu pochopil veselou ironii a zasmál se.

„Ani na Caricynově louce by nás z přehlídky nevyhnali.“

„Cože?“ řekl velitel.

V tu chvíli se na silnici od města, podél níž byly rozestavěny hlídky s praporky, objevili dva jezdci. Byl to pobočník a za ním kozák.

Pobočníka poslali z hlavního štábu, aby veliteli pluku potvrdil, co bylo ve včerejším rozkazu řečeno nejasně, totiž že vrchní velitel si

přeje vidět pluk přesně v tom stavu, v jakém šel – v pláštích, s potahy a bez jakýchkoli příprav.

Ke Kutuzovovi přijel předešlého dne člen dvorní válečné rady z Vídně s návrhy a požadavky, aby co nejrychleji táhl na spojení s armádou arcivévody Ferdinanda a Macka. Kutuzov to spojení nepovažoval za výhodné, a tak mezi jinými důkazy na podporu svého názoru zamýšlel ukázat rakouskému generálovi, v jak žalostném stavu přicházejí vojska z Ruska. Proto chtěl vyjet pluku naproti, takže čím horší by byl stav pluku, tím milejší by to vrchnímu veliteli bylo. Pobočník sice tyto podrobnosti neznal, přesto veliteli pluku vyřídil bezpodmínečný požadavek vrchního velitele, aby byli muži v pláštích a s potahy, a že jinak bude vrchní velitel nespokojen.

Když velitel pluku tato slova vyslechl, sklonil hlavu, mlčky pokrčil rameny a sangvinickým gestem rozhodil rukama.

„To jsme to zvorali!“ řekl. „Však já vám povídal, Michajlo Mitriči, že na pochodu se chodí v pláštích,“ obrátil se vyčítavě na velitele praporu. „Ach, můj bože!“ dodal a rozhodně vykročil dopředu. „Pánové velitelé rot!“ vykřikl hlasem zvyklým velet. „Šikovatele!… Přijedou brzy?“ obrátil se k pobočníkovi, který přijel, s výrazem uctivé zdvořilosti, která zřejmě patřila osobě, o níž mluvil.

„Za hodinu, myslím.“

„Stihneme převléct?“

„Nevím, pane generále…“

Velitel pluku sám přistoupil k řadám a dal rozkaz převléknout se zase do plášťů. Velitelé rot se rozběhli ke svým rotám, šikovatelé se dali do shonu – pláště nebyly zrovna v pořádku – a v tutéž chvíli se dosud pravidelné, mlčenlivé čtverce rozvlnily, roztáhly a rozhučely hovorem. Ze všech stran vojáci odbíhali a přibíhali, nadhazovali zezadu ramenem torny, přetahovali je přes hlavu, svlékali pláště a s rukama vysoko zdviženýma se soukali do rukávů.

Za půl hodiny bylo zase všechno v dřívějším pořádku, jenže čtverce z černých zešedly. Velitel pluku zase poskakující chůzí vyšel před pluk a zdálky si ho prohlédl.

„Co to má zas být? Co to je!“ vykřikl a zastavil se. „Velitele třetí roty!…“

„Velitel třetí roty ke generálovi! Velitele ke generálovi, třetí roty k veliteli!…“ ozvaly se hlasy v řadách a pobočník se rozběhl hledat opozdilého důstojníka.

Když zvuky horlivých hlasů, které všechno pletly a křičely už „generála do třetí roty“, dorazily tam, kam měly, hledaný důstojník se vynořil zpoza roty, a ačkoli to byl muž už postarší a běhat nezvyklý, klusal ke generálovi a nemotorně při tom zakopával špičkami. Na kapitánově tváři byl neklid školáka, kterému nařídí odříkat nenaučenou lekci. Na červené tváři – zřejmě od nestřídmosti – mu naskočily skvrny a ústa nemohla najít polohu. Velitel pluku si kapitána prohlížel od hlavy k patě, zatímco ten se udýchaně blížil a čím byl blíž, tím víc zpomaloval krok.

„Vy mi brzy navléknete lidi do sarafánů! Co to je?“ vykřikl velitel pluku, vysunul spodní čelist a ukázal v řadách třetí roty na vojáka v plášti z tovární látky, který se od ostatních plášťů lišil. „Kde jste byl vy? Čeká se vrchní velitel a vy odcházíte ze svého místa? Co?… Já vás naučím strojit lidi na přehlídku do kozáckých kabátců!… Co?…“

Velitel roty z představeného nespouštěl oči a tiskl dva prsty ke štítku čím dál víc, jako by teď jen v tom tisknutí viděl svou spásu.

„No tak, co mlčíte? Kdo je to u vás převlečený za Uhra?“ přísně žertoval velitel pluku.

„Vaše Excelence…“

„No tak co ‚Vaše Excelence‘? Vaše Excelence! Vaše Excelence! A co Vaše Excelence, to neví nikdo.“

„Vaše Excelence, to je Dolochov, ten degradovaný…“ řekl tiše kapitán.

„A byl degradován na polního maršála, nebo na vojáka? Když je voják, musí být oblečený jako všichni, podle předpisu."

„Vaše Excelence, vy sám jste mu to na pochod dovolil."

„Dovolil? Dovolil? Vy jste vždycky takoví, mladí lidé," řekl velitel pluku a trochu vychladl. „Dovolil? Vám člověk něco řekne a vy hned…" Velitel pluku se odmlčel. „Vám člověk něco řekne a vy hned… Co?" řekl a znovu se rozčílil. „Račte obléct lidi slušně…"

A velitel pluku se ohlédl po pobočníkovi a svou cukavou chůzí zamířil k pluku. Bylo vidět, že se mu jeho vlastní rozčilení zalíbilo a že chce, až bude procházet plukem, najít pro svůj hněv ještě nějakou záminku. Seřval jednoho důstojníka za nevyčištěný odznak, druhého za nerovnou řadu a pak došel ke třetí rotě.

„Ja-a-ak to stojíš? Kde máš nohu? Noha kde je?" vykřikl velitel pluku s výrazem utrpení v hlase, ještě asi pět mužů předtím, než došel k Dolochovovi, oblečenému do namodralého pláště.

Dolochov pomalu narovnal pokrčenou nohu a pohlédl generálovi přímo do tváře svým jasným a drzým pohledem.

„Proč modrý plášť? Dolů s ním!… Šikovateli! Převléct ho… ničem…" Nestihl to dořící.

„Pane generále, jsem povinen plnit rozkazy, ale nejsem povinen snášet…" řekl spěšně Dolochov.

„V řadě se nemluví!… Nemluvit, nemluvit!…"

„Nejsem povinen snášet urážky," dořekl Dolochov hlasitě a zvučně.

Oči generála a vojáka se setkaly. Generál zmlkl a zlostně si stahoval dolů těsnou šerpu.

„Račte se převléct, prosím vás," řekl a odešel.

II

„Jede!“ vykřikla v tu chvíli hlídka.

Velitel pluku zrudl, přiběhl ke koni, třesoucíma se rukama se chytil třmenu, přehodil tělo, upravil se, vytasil kord a se šťastnou, odhodlanou tváří a ústy pootevřenými do strany se chystal vykřiknout. Pluk se zachvěl jako pták, který si načechrává peří, a ztuhl.

„Pozo-o-or!“ vykřikl velitel pluku hlasem, který otřásal duší, radostným pro něho samého, přísným vůči pluku a vlídným vůči přijíždějícímu představenému.

Po široké, stromy vysázené, velké silnici bez dlažby jel svižným klusem vysoký modrý vídeňský kočár zapřažený do čtyřspřeží a jen trochu drnčel pery. Za kočárem cválala družina a eskorta Chorvatů. Vedle Kutuzova seděl rakouský generál v bílé uniformě, která mezi černými ruskými působila podivně. Kočár zastavil u pluku. Kutuzov a rakouský generál spolu o něčem tiše mluvili, a když Kutuzov těžce sestupoval nohou ze stupátka, lehce se usmál, zrovna jako by tu nebylo těch dvou tisíc mužů, kteří bez dechu hleděli na něho a na velitele pluku.

Ozval se povel a pluk se znovu s řinčením zachvěl a vzdal čest zbraní. V mrtvém tichu zazněl slabý hlas vrchního velitele. Pluk zařval: „Zdraví přejem, Vaše Ex-ex-ex-ex-lence!“ A znovu všechno ztichlo. Zprvu stál Kutuzov na místě, zatímco se pluk pohyboval; potom začal Kutuzov vedle bílého generála pěšky a s družinou v patách procházet řady.

Podle toho, jak velitel pluku salutoval vrchnímu veliteli a vpíjel se do něj očima, jak se natahoval a vypínal, jak předkloněný chodil za generály po řadách a jen stěží tlumil své poskakování, jak nadskakoval při každém slově a pohybu vrchního velitele, bylo vidět, že plní své

povinnosti podřízeného s ještě větší rozkoší než povinnosti představeného. Pluk byl díky přísnosti a horlivosti velitele pluku ve výborném stavu ve srovnání s jinými, které v téže době přicházely k Braunau. Opozdilců a nemocných bylo jen dvě stě sedmnáct. A všechno bylo v pořádku, až na obuv.

Kutuzov procházel řady, občas se zastavil a prohodil pár vlídných slov s důstojníky, které znal z turecké války, a někdy i s vojáky. Díval se na obuv, několikrát smutně zavrtěl hlavou a ukázal na ni rakouskému generálovi s takovým výrazem, jako by tím nikomu nic nevyčítal, ale nemohl nevidět, jak je to zlé. Velitel pluku přitom pokaždé přiběhl dopředu, aby mu neušlo ani slovo vrchního velitele o pluku. Za Kutuzovem šlo v takové vzdálenosti, aby bylo slyšet každé slabě pronesené slovo, asi dvacet mužů z družiny. Páni z družiny spolu hovořili a občas se zasmáli. Nejblíž za vrchním velitelem šel pohledný pobočník. Byl to kníže Bolkonskij. Vedle něho šel jeho kamarád Něsvickij, vysoký štábní důstojník, nesmírně tlustý, s dobráckou, usměvavou, pohlednou tváří a vlhkýma očima. Něsvickij jen stěží zadržoval smích, který v něm vyvolával snědý husarský důstojník, jenž šel vedle něho. Husarský důstojník se neusmíval, neměnil výraz strnulých očí, s vážnou tváří hleděl na záda velitele pluku a napodoboval každý jeho pohyb. Pokaždé, když sebou velitel pluku cukl a předklonil se, právě tak, chlup od chlupu stejně, sebou cukl a předklonil se i husarský důstojník. Něsvickij se smál a strkal do ostatních, aby se na toho šprýmaře podívali.

Kutuzov šel pomalu a malátně kolem tisíců očí, které lezly z důlků, jak sledovaly představeného. Když došel ke třetí rotě, náhle se zastavil. Družina tu zastávku nečekala a bezděčně na něho najela.

„Á, Timochin!“ řekl vrchní velitel, když poznal kapitána s červeným nosem, který si to odnesl za modrý plášť.

Zdálo se, že víc už se natáhnout nedá, než se natahoval Timochin, když mu velitel pluku vytýkal. Ale v té chvíli, kdy ho oslovil vrchní velitel, se kapitán natáhl tak, že se zdálo, že kdyby se na něho vrchní veli-

tel díval ještě chvíli, kapitán by to nevydržel; a proto se Kutuzov, který zřejmě pochopil jeho situaci a přál kapitánovi naopak jen všechno dobré, spěšně odvrátil. Po Kutuzovově buclaté, ranou zohyzděné tváři přeběhl sotva znatelný úsměv.

„Další kamarád od Izmailu," řekl. „Statečný důstojník! Jsi s ním spokojen?" zeptal se Kutuzov velitele pluku.

A velitel pluku, který se, aniž to sám viděl, zrcadlil v husarském důstojníkovi, sebou cukl, vykročil dopředu a odpověděl:

„Velmi spokojen, Vaše Vysoká Excelence."

„Všichni máme své slabosti," řekl Kutuzov s úsměvem a odcházel od něho. „On měl slabost pro Bakcha."

Velitel pluku se polekal, jestli to není jeho vina, a nic neodpověděl. Husarský důstojník si v tu chvíli všiml tváře kapitána s červeným nosem a vtaženým břichem a napodobil jeho obličej a postoj tak věrně, že Něsvickij neudržel smích. Kutuzov se ohlédl. Bylo vidět, že důstojník dokáže se svou tváří dělat, co chce: v okamžiku, kdy se Kutuzov ohlédl, stihl udělat grimasu a hned nato nasadit ten nejvážnější, nejuctivější a nejnevinnější výraz.

Třetí rota byla poslední a Kutuzov se zamyslel, zřejmě si na něco vzpomínal. Kníže Andrej vystoupil z družiny a tiše francouzsky řekl:

„Poručil jste, abych vám připomněl degradovaného Dolochova v tomto pluku."

„Kde je tu Dolochov?" zeptal se Kutuzov.

Dolochov, už převlečený do šedého vojáckého pláště, nečekal, až ho vyvolají. Z řady vystoupila štíhlá postava plavovlasého vojáka s jasnýma modrýma očima. Přistoupil k vrchnímu veliteli a vzdal čest zbraní.

„Stížnost?" zeptal se Kutuzov a lehce se zamračil.

„To je Dolochov," řekl kníže Andrej.

„Á!" řekl Kutuzov. „Doufám, že tě tahle lekce napraví, služ dobře. Panovník je milostivý. A já na tebe nezapomenu, jestli si to zasloužíš."

Modré jasné oči hleděly na vrchního velitele stejně drze jako na velitele pluku, jako by svým výrazem trhaly závoj konvence, který vrchního velitele od vojáka tak daleko odděloval.

„O jedno prosím, Vaše Vysoká Excelence," řekl svým zvučným, pevným, nespěchavým hlasem. „Prosím o příležitost odčinit svou vinu a dokázat svou oddanost Jeho Veličenstvu císaři a Rusku."

Kutuzov se odvrátil. Na tváři mu prokmitl tentýž úsměv očí jako tehdy, když se odvrátil od kapitána Timochina. Odvrátil se a svraštil tvář, jako by tím chtěl vyjádřit, že všechno, co mu Dolochov řekl, i všechno, co mu mohl říct, zná dávno, dávno, že ho to všechno už omrzelo a že to všechno vůbec není to, co je třeba. Odvrátil se a zamířil ke kočáru.

Pluk se rozdělil na roty a zamířil do určených ubytování nedaleko Braunau, kde se po namáhavých pochodech doufal obout, obléct a odpočinout si.

„Nezlobíte se na mě, Prochore Ignaťjiči?" řekl velitel pluku, když objížděl třetí rotu, která se ubírala na místo, a dojel ke kapitánu Timochinovi, který šel v jejím čele. Tvář velitele pluku vyjadřovala po šťastně odbyté přehlídce nezadržitelnou radost. „Carská služba... nedá se nic dělat... někdy v řadě člověk vyjede... Sám se první omluvím, mě znáte... Děkuju pěkně!" A podal veliteli roty ruku.

„Ale prosím vás, pane generále, jak bych si troufal!" odpověděl kapitán, zčervenal na nose, usmál se a úsměvem odhalil, že mu chybějí dva přední zuby, které mu vyrazili pažbou u Izmailu.

„A panu Dolochovovi vyřiďte, že na něho nezapomenu, ať je klidný. A řekněte mi, prosím vás, pořád jsem se chtěl zeptat, jak to s ním je, jak se chová? A vůbec..."

„Ve službě je velmi spolehlivý, Vaše Excelence... ale povaha..." řekl Timochin.

„A co, co ta povaha?" zeptal se velitel pluku.

„Najde to na něj, Vaše Excelence, jak kdy," říkal kapitán, „jednou je chytrý, vzdělaný a dobrý. A jindy je to šelma. V Polsku málem zabil Žida, ráčíte vědět…"

„No ano, no ano," řekl velitel pluku, „mladého člověka v neštěstí je přece třeba politovat. Má velké známosti… Tak vy tedy…"

„Rozkaz, Vaše Excelence," řekl Timochin a úsměvem dal najevo, že chápe přání představeného.

„No ano, no ano."

Velitel pluku vyhledal v řadách Dolochova a zarazil koně.

„Do první bitvy – epolety," řekl mu.

Dolochov se ohlédl, nic neřekl a výraz jeho posměšně se usmívajících úst se nezměnil.

„No vidíte, to je dobře," pokračoval velitel pluku. „Mužstvu ode mě po čarce kořalky," dodal, aby to vojáci slyšeli. „Děkuju všem! Sláva Bohu!" A předjel rotu a zamířil k další.

„No vážně, je to dobrý člověk, s ním se dá sloužit," řekl Timochin subalternímu důstojníkovi, který šel vedle něho.

„Jedním slovem, srdcový!…" řekl se smíchem subalterní důstojník. Veliteli pluku se přezdívalo srdcový král.

Šťastná nálada představených po přehlídce přešla i na vojáky. Rota šla vesele. Ze všech stran se ozývaly vojácké hlasy.

„Jakpak to, říkali přece, že je Kutuzov jednooký, že vidí jen na jedno oko?"

„No a není snad? Docela jednooký."

„Kdepak… bratře, má lepší oči než ty. Boty i onuce, všechno si prohlídl…"

„Jak se mi, kamaráde, podívá na nohy… no, myslím si…"

„A ten druhý, Rakušák, co byl s ním, jako by byl křídou natřený. Bílý jako mouka. To se asi čistí jako výstroj!"

„Co, Fedešou!… Říkal něco, kdy začnou ty bitvy? Ty jsi stál blíž. Pořád se povídalo, že v Brunově stojí sám Bunaparte."

„Bunaparte že stojí! Koukej, jak kecá, hlupák! Co ten neví! Teď se bouří Prušák. Rakušák ho, jako, krotí. Až se s ním usmíří, teprve pak se začne válka s Bunapartem. A on, prej, v Brunově stojí Bunaparte! Hned je vidět, že je to trouba. Jen poslouchej víc."

„Koukej, ti čerti ubytovatelé! Pátá rota už, hele, zahýbá do vesnice, oni si uvaří kaši, a my ještě ani nedojdeme na místo."

„Dej sem suchar, ty čerte."

„A tabák jsi mi včera dal? No právě, bratře. Tak na, ať ti Pánbůh žehná."

„Kdyby aspoň udělali zastávku, takhle se potáhneme ještě pět verst bez jídla."

„To bylo panečku něco, když nám Němci přistavovali vozy. Jedeš si a je ti dobře: jako pán!"

„A tady, kamaráde, jsou lidi úplně pomatení. Tam to byl jakoby samý Polák, všechno pod ruskou korunou; a teď, bratře, samý Němec."

„Zpěváci dopředu!" ozval se kapitánův výkřik.

A před rotu vyběhlo z různých řad asi dvacet mužů. Bubeník, který zpěv předzpěvoval, se obrátil čelem ke zpěvákům, mávl rukou a spustil táhlou vojáckou píseň, která začínala slovy: „Což to nevychází zoře, sluníčko se neprobouzí..." a končila slovy: „To nám, bratři, bude sláva s otcem naším Kamenským..." Ta píseň vznikla v Turecku a teď se zpívala v Rakousku, jen s tou změnou, že místo „s otcem naším Kamenským" se zpívalo: „s otcem naším Kutuzovem".

Bubeník, suchý a pohledný voják kolem čtyřicítky, tato poslední slova po vojácku utnul, mávl rukama, jako by něco hodil na zem, přísně přehlédl vojáky zpěváky a zamhouřil oči. Potom, když se přesvědčil, že všechny oči jsou upřeny na něho, jako by obezřetně zvedl oběma rukama nad hlavu nějakou neviditelnou, drahocennou věc, chvíli ji tak podržel a najednou ji zoufale mrštil:

Ach, vy síně, moje síně!

„Síně moje nové…“ chytilo dvacet hlasů a hráč na lžíce se navzdory těžké výstroji čile vyřítil dopředu, šel pozpátku před rotou, pohyboval rameny a někomu hrozil lžícemi. Vojáci v rytmu písně máchali rukama, šli volným krokem a bezděčně se trefovali do kroku. Za rotou se ozval zvuk kol, skřípání per a dusot koní. Kutuzov se s družinou vracel do města. Vrchní velitel dal znamení, aby muži dál šli volně, a v jeho tváři i ve tvářích celé jeho družiny se při zvucích písně, při pohledu na tančícího vojáka a na vesele a čile kráčející vojáky roty zračilo potěšení. Ve druhé řadě, na pravém křídle, odkud kočár předjížděl roty, padal bezděčně do očí modrooký voják Dolochov, který šel obzvlášť čile a ladně v rytmu písně a hleděl do tváří projíždějících s takovým výrazem, jako by litoval všechny, kdo v té chvíli nešli s rotou. Husarský kornet z Kutuzovovy družiny, ten, který napodoboval velitele pluku, zůstal za kočárem pozadu a přijel k Dolochovovi.

Husarský kornet Žerkov kdysi v Petrohradě patřil k té bujné společnosti, v jejímž čele stál Dolochov. V cizině potkal Žerkov Dolochova jako vojáka, ale nepovažoval za nutné dát najevo, že ho zná. Teď, po Kutuzovově rozhovoru s degradovaným, se na něho obrátil s radostí starého přítele:

„Kamaráde zlatý, jak se máš?“ řekl za zvuků písně a srovnával krok svého koně s krokem roty.

„Jak se mám?“ odpověděl chladně Dolochov. „Jak vidíš.“

Čilá píseň dodávala zvláštní význam tónu nenucené veselosti, jakým mluvil Žerkov, i úmyslnému chladu Dolochovových odpovědí.

„No a jak vycházíš s představenými?“ zeptal se Žerkov.

„Dobře, jsou to dobří lidé. A jak ty ses vetřel do štábu?“

„Jsem přidělený, mám službu.“

Chvíli mlčeli.

„Vypouštěla sokola z pravého rukávu svého,“ zpívala píseň a bezděčně budila svěží, veselý pocit. Jejich rozhovor by byl nejspíš jiný, kdyby nemluvili za zvuků písně.

„Je to pravda, že Rakušáky porazili?“ zeptal se Dolochov.

„Čert je ví, prý jo.“

„To jsem rád,“ odpověděl Dolochov krátce a jasně, jak to píseň žádala.

„Tak co, přijď k nám někdy večer, zahraješ si faraona,“ řekl Žerkov.

„Copak se vám namnožilo peněz?“

„Přijď.“

„Nemůžu. Dal jsem slib. Nepiju a nehraju, dokud mě nepovýší.“

„No co, do první bitvy…“

„Uvidí se.“

Zase chvíli mlčeli.

„Zastav se, kdybys něco potřeboval, ve štábu ti všichni pomůžou…“ řekl Žerkov.

Dolochov se ušklíbl.

„Radši si nedělej starosti. Co potřebuju, o to prosit nebudu, vezmu si to sám.“

„No co, já jen tak…“

„No, a já taky jen tak.“

„Sbohem.“

„Měj se…“

… Vysoko a daleko,

do rodného kraje…

Žerkov pobídl koně ostruhami, ten se rozpálil, asi třikrát přešlápl, protože nevěděl, kterou nohou začít, pak se srovnal a cválal, předjel rotu a dohonil kočár, také v rytmu písně.

III

Když se Kutuzov vrátil z přehlídky, prošel v doprovodu rakouského generála do své pracovny, zavolal pobočníka a poručil, aby mu přinesl některé listiny týkající se stavu přicházejících vojsk a dopisy, které obdržel od arcivévody Ferdinanda, jenž velel přední armádě. Kníže Andrej Bolkonskij vešel s požadovanými listinami do pracovny vrchního velitele. Nad mapou rozloženou na stole seděli Kutuzov a rakouský člen dvorní válečné rady.

„Á!…“ řekl Kutuzov a ohlédl se po Bolkonském, jako by tím slovem pobočníka vyzýval, aby počkal, a pokračoval francouzsky v započatém rozhovoru.

„Říkám jen jedno, generále,“ mluvil Kutuzov s příjemnou elegancí výrazů i intonace, která nutila naslouchat každému pomalu vyslovenému slovu. Bylo vidět, že Kutuzov sám se rád poslouchá. „Říkám jen jedno, generále: kdyby věc závisela na mém osobním přání, vůle Jeho Veličenstva císaře Františka by byla dávno splněna. Dávno bych se už spojil s arcivévodou. A věřte mému čestnému slovu, že pro mě osobně by bylo útěchou předat vrchní velení armády generálovi zkušenějšímu a schopnějšímu, než jsem já, a jakých má Rakousko tolik, a složit ze sebe celou tu těžkou odpovědnost. Ale okolnosti bývají silnější než my, generále.“

A Kutuzov se usmál s takovým výrazem, jako by říkal: „Máte plné právo mi nevěřit, a mně je dokonce úplně jedno, jestli mi věříte, nebo ne, ale nemáte důvod mi to říct. A v tom je celý háček.“

Rakouský generál vypadal nespokojeně, ale nemohl Kutuzovovi neodpovědět stejným tónem.

„Naopak," řekl nevrlým a zlostným tónem, který byl v takovém rozporu s lichotivým smyslem pronášených slov, „naopak, Jeho Veličenstvo si účasti Vaší Excelence na společné věci vysoce cení; ale my se domníváme, že nynější otálení připravuje slavná ruská vojska a jejich vrchní velitele o vavříny, které jsou zvyklí sklízet v bitvách," dokončil zřejmě předem připravenou frázi.

Kutuzov se uklonil a jeho úsměv se nezměnil.

„A já jsem přesvědčen – a na základě posledního dopisu, jímž mě poctil Jeho Výsost arcivévoda Ferdinand, to předpokládám –, že rakouská vojska pod velením tak schopného pomocníka, jakým je generál Mack, už teď dosáhla rozhodného vítězství a naši pomoc už nepotřebují," řekl Kutuzov.

Generál se zamračil. Ačkoli o porážce Rakušanů nebyly žádné jisté zprávy, bylo příliš mnoho okolností, které potvrzovaly všeobecné nepříznivé pověsti; a proto se Kutuzovův předpoklad o rakouském vítězství velice podobal výsměchu. Ale Kutuzov se mírně usmíval, pořád s týmž výrazem, který říkal, že má právo to předpokládat. Poslední dopis, který dostal z Mackovy armády, mu skutečně oznamoval vítězství a velmi výhodné strategické postavení armády.

„Podej mi sem ten dopis," řekl Kutuzov knížeti Andrejovi. „Tady račte vidět..." A Kutuzov s posměšným úsměvem v koutcích úst přečetl rakouskému generálovi německy toto místo z dopisu arcivévody Ferdinanda: „Máme zcela soustředěné síly, téměř sedmdesát tisíc mužů, abychom mohli nepřítele napadnout a porazit, kdyby překročil Lech. Protože jsme pány Ulmu, nemůžeme ztratit výhodu, že zůstaneme pány i obou břehů Dunaje; tudíž můžeme kdykoli, kdyby nepřítel Lech nepřekročil, přejít Dunaj, vrhnout se na jeho spojovací linii, níže po proudu přejít Dunaj zpět a nepříteli, kdyby se chtěl celou mocí obrátit proti našim věrným spojencům, jeho úmysl ihned zmařit. Tímto způsobem budeme statečně vyčkávat okamžiku, kdy bude císařská ruská

armáda vyzbrojena, a pak společně snadno najdeme možnost, jak nepříteli připravit osud, jaký si zaslouží."

Kutuzov dočetl tuto periodu, těžce si povzdechl a pozorně a vlídně pohlédl na člena dvorní válečné rady.

„Ale vy znáte, Vaše Excelence, moudré pravidlo, které velí předpokládat nejhorší," řekl rakouský generál, který zřejmě chtěl skončit s žerty a přejít k věci.

Nespokojeně se ohlédl po pobočníkovi.

„Promiňte, generále," přerušil ho Kutuzov a také se obrátil ke knížeti Andrejovi. „Tak tedy, můj milý, vezmi si od Kozlovského všechna hlášení našich zvědů. Tady jsou dva dopisy od hraběte Nostitze, tady dopis od Jeho Výsosti arcivévody Ferdinanda, tady ještě něco," řekl a podal mu několik listin. „A z toho ze všeho sestav pěkně načisto, francouzsky, memorandum, takovou zprávičku, aby byly přehledně vidět všechny zprávy, které jsme o činnosti rakouské armády měli. No, a tak, a předlož ho Jeho Excelenci."

Kníže Andrej sklonil hlavu na znamení, že od prvních slov pochopil nejen to, co bylo řečeno, ale i to, co by mu Kutuzov rád řekl. Sebral listiny, uklonil se všem najednou, tiše přešel po koberci a vyšel do předpokoje.

Ačkoli od té doby, co kníže Andrej opustil Rusko, neuplynulo ještě mnoho času, za tu dobu se hodně změnil. Ve výrazu jeho tváře, v pohybech, v chůzi skoro nebylo znát dřívější přetvářku, únavu a lenost; vypadal jako člověk, který nemá čas přemýšlet o dojmu, jaký dělá na druhé, a je zaujatý příjemnou a zajímavou prací. Jeho tvář vyjadřovala větší spokojenost se sebou i s okolím; jeho úsměv a pohled byly veselejší a přitažlivější.

Kutuzov, kterého dohonil ještě v Polsku, ho přijal velmi vlídně, slíbil mu, že na něho nezapomene, vyznamenával ho před ostatními pobočníky, bral ho s sebou do Vídně a svěřoval mu vážnější úkoly. Z Vídně psal Kutuzov svému starému druhovi, otci knížete Andreje:

„Váš syn," psal, „dává naději, že z něho bude důstojník, který vyniká nad ostatní pílí, pevností a spolehlivostí. Považuji se za šťastného, že mám po ruce takového podřízeného."

V Kutuzovově štábu, mezi kamarády ze služby a vůbec v armádě měl kníže Andrej stejně jako v petrohradské společnosti dvě naprosto opačné pověsti. Jedni, ta menší část, uznávali, že je kníže Andrej něco zvláštního, něco jiného než oni sami i než všichni ostatní lidé, čekali od něho velké úspěchy, poslouchali ho, obdivovali se mu a napodobovali ho; a k těmto lidem byl kníže Andrej prostý a příjemný. Druzí, těch byla většina, knížete Andreje neměli rádi a považovali ho za nadutého, chladného a nepříjemného člověka. Ale k těmto lidem se kníže Andrej dokázal postavit tak, že si ho vážili, a dokonce se ho báli.

Když kníže Andrej vyšel z Kutuzovovy pracovny do předpokoje, přistoupil s listinami ke svému kamarádovi, službu konajícímu pobočníkovi Kozlovskému, který seděl s knihou u okna.

„Tak co, kníže?" zeptal se Kozlovskij.

„Mám nařízeno sepsat zprávu, proč netáhneme kupředu."

„A proč?"

Kníže Andrej pokrčil rameny.

„Žádná zpráva od Macka?" zeptal se Kozlovskij.

„Ne."

„Kdyby byla pravda, že je poražen, přišla by zpráva."

„Pravděpodobně," řekl kníže Andrej a zamířil ke dveřím ven; ale v tutéž chvíli proti němu prudce vešel do předpokoje a bouchl při tom dveřmi vysoký rakouský generál, zřejmě právě přijíždějící, v redingotu, s hlavou ovázanou černým šátkem a s řádem Marie Terezie na krku. Kníže Andrej se zastavil.

„Vrchní generál Kutuzov?" vyhrkl přijíždějící generál s ostrým německým přízvukem, rozhlédl se na obě strany a bez zastavení šel ke dveřím pracovny.

„Vrchní generál má práci," řekl Kozlovskij, spěšně přistoupil k neznámému generálovi a zastoupil mu cestu ke dveřím. „Koho mám ohlásit?"

Neznámý generál se pohrdavě podíval shora dolů na malého Kozlovského, jako by se divil, že ho někdo může neznat.

„Vrchní generál má práci," opakoval klidně Kozlovskij.

Generálova tvář se zachmuřila, rty mu cukly a rozechvěly se. Vytáhl zápisník, rychle tužkou něco naškrábal, vytrhl list, odevzdal ho, rychlými kroky přešel k oknu, hodil sebou na židli a přehlédl přítomné v pokoji, jako by se ptal: proč se na něho dívají? Potom generál zvedl hlavu, natáhl krk, jako by se chystal něco říct, ale hned nato, jako by si nedbale začínal něco pobrukovat, vydal podivný zvuk, který se okamžitě přerušil. Dveře pracovny se otevřely a na prahu se objevil Kutuzov. Generál s ovázanou hlavou se přikrčil a jako by utíkal před nebezpečím, přistoupil velkými, rychlými kroky hubených nohou ke Kutuzovovi.

„Vidíte před sebou nešťastného Macka," řekl zlomeným hlasem.

Tvář Kutuzova, který stál ve dveřích pracovny, zůstala několik okamžiků zcela nehybná. Potom mu po tváři přeběhla jako vlna vráska, čelo se uhladilo; uctivě sklonil hlavu, zavřel oči, mlčky nechal Macka projít kolem sebe a sám za sebou zavřel dveře.

Pověst, která se už předtím rozšířila, o porážce Rakušanů a o kapitulaci celé armády u Ulmu se ukázala jako pravdivá. Za půl hodiny už byli do různých směrů rozesláni pobočníci s rozkazy, které dokazovaly, že se brzy i ruská vojska, dosud nečinná, budou muset s nepřítelem střetnout.

Kníže Andrej byl jeden z těch vzácných důstojníků ve štábu, kteří svůj hlavní zájem viděli v celkovém průběhu války. Když uviděl Macka a uslyšel podrobnosti o jeho zkáze, pochopil, že polovina tažení je prohraná, pochopil, jak těžká je situace ruských vojsk, živě si představil, co armádu čeká a jakou roli v ní bude muset hrát on. Bezděčně cí-

til vzrušující radost při pomyšlení na pokoření sebevědomého Rakouska a na to, že možná už za týden uvidí střetnutí Rusů s Francouzi, poprvé od dob Suvorova, a bude se ho účastnit. Ale bál se Bonapartova génia, který se mohl ukázat silnějším než veškerá statečnost ruských vojsk, a zároveň nemohl připustit hanbu pro svého hrdinu.

Rozrušený a podrážděný těmito myšlenkami odešel kníže Andrej do svého pokoje, aby napsal otci, kterému psal každý den. Na chodbě se potkal se svým spolubydlícím Něsvickým a se šprýmařem Žerkovem; jako vždycky se něčemu smáli.

„Proč jsi tak zachmuřený?“ zeptal se Něsvickij, když si všiml bledé tváře knížete Andreje a jeho lesknoucích se očí.

„Není čemu se veselit,“ odpověděl Bolkonskij.

Ve chvíli, kdy se kníže Andrej potkal s Něsvickým a Žerkovem, šli jim z druhé strany chodby naproti Strauch, rakouský generál, který byl přidělen ke Kutuzovovu štábu, aby dohlížel na zásobování ruské armády, a člen dvorní válečné rady, kteří přijeli předešlého dne. Na široké chodbě bylo dost místa, aby se generálové mohli se třemi důstojníky volně minout; ale Žerkov odstrčil rukou Něsvického a udýchaným hlasem vyhrkl:

„Jdou!… Jdou!… Uhněte, z cesty! Prosím, z cesty!“

Generálové procházeli s výrazem lidí, kteří by se rádi zbavili obtěžujících poct. Na tváři šprýmaře Žerkova se náhle objevil hloupý úsměv radosti, který jako by nedokázal potlačit.

„Vaše Excelence,“ řekl německy, vystoupil dopředu a obrátil se k rakouskému generálovi. „Mám tu čest vám blahopřát.“

Sklonil hlavu a nemotorně, jako děti, které se učí tančit, se začal klanět a šoupat tu jednou, tu druhou nohou.

Generál, člen dvorní válečné rady, se po něm přísně ohlédl; ale když si všiml, jak vážná je ta hloupě usměvavá tvář, nemohl mu odepřít chvilkovou pozornost. Přimhouřil oči na znamení, že poslouchá.

„Mám tu čest vám blahopřát, generál Mack přijel, docela zdravý, jen se tady trochu uhodil," dodal, zářil úsměvem a ukazoval si na hlavu.

Generál se zamračil, odvrátil se a šel dál.

„Bože, ten je ale naivní!" řekl zlostně, když poodešel několik kroků.

Něsvickij se rozchechtal a objal knížete Andreje, ale Bolkonskij, který ještě víc zbledl, ho se zlým výrazem ve tváři odstrčil a obrátil se k Žerkovovi. Nervové podráždění, do kterého ho přivedl pohled na Macka, zpráva o jeho porážce a myšlenky na to, co čeká ruskou armádu, našlo východisko ve zlosti na Žerkovův nemístný žert.

„Jestliže chcete, vážený pane," začal pronikavě a spodní čelist se mu lehce chvěla, „dělat *šaška*, nemohu vám v tom bránit; ale prohlašuji, že jestli se ještě jednou *opovážíte* v mé přítomnosti šaškovat, naučím vás, jak se máte chovat."

Něsvickij a Žerkov byli tím výstupem tak překvapeni, že mlčky a s vytřeštěnýma očima hleděli na Bolkonského.

„Vždyť já jsem jen blahopřál," řekl Žerkov.

„Já s vámi nežertuji, račte mlčet!" vykřikl Bolkonskij, vzal Něsvického za ruku a odcházel od Žerkova, který nevěděl, co odpovědět.

„No tak, co je s tebou, kamaráde," řekl Něsvickij konejšivě.

„Jak co?" začal kníže Andrej a rozrušením se zastavil. „Pochop přece, že buď jsme důstojníci, kteří slouží svému carovi a vlasti, radují se ze společného úspěchu a rmoutí se nad společným nezdarem, anebo jsme lokajové, kterým je panská věc lhostejná. Čtyřicet tisíc mužů pobito, armáda našich spojenců zničena, a vy na tom najdete něco k smíchu," řekl, jako by tou francouzskou větou svůj názor stvrzoval. „To se hodí pro takového nicotného holobrádka, jako je tohle individuum, z něhož jste si udělal přítele, ale ne pro vás, ne pro vás. Jen *kluci* se takhle můžou bavit," dodal kníže Andrej rusky a vyslovil to slovo s francouzským přízvukem, protože si všiml, že ho Žerkov ještě může slyšet.

Počkal, jestli kornet něco neodpoví. Ale kornet se otočil a odešel z chodby.

IV

Pavlogradský husarský pluk stál dvě míle od Braunau. Eskadrona, v níž sloužil jako junkr Nikolaj Rostov, byla ubytována v německé vesnici Salzeneck. Veliteli eskadrony, rytmistru Děnisovovi, kterého celá jezdecká divize znala pod jménem Vaska Děnisov, přidělili nejlepší ubytování ve vsi. Junkr Rostov bydlel s velitelem eskadrony od té doby, co dohonil pluk v Polsku.

Jedenáctého října, právě toho dne, kdy zpráva o Mackově porážce postavila v hlavním stanu všechno na nohy, plynul ve štábu eskadrony polní život klidně postaru. Děnisov, který celou noc prohrával v kartách, ještě nebyl doma, když se Rostov časně ráno vrátil na koni z pícování. Rostov v junkrovské uniformě přijel k zápraží, pobídl koně, pružným, mladistvým pohybem přehodil nohu, chvíli postál ve třmenu, jako by se mu nechtělo rozloučit s koněm, konečně seskočil a zavolal ordonance.

„Á, Bondarenko, kamaráde zlatý," řekl husarovi, který se střemhlav vrhl k jeho koni. „Prováděj ho, kamaráde," řekl s tou bratrskou, veselou něhou, s jakou jednají se všemi dobří mladí lidé, když jsou šťastní.

„Rozkaz, Vaše Osvícenosti," odpověděl Ukrajinec a vesele potřásl hlavou.

„Ale pořádně ho prováděj!"

Ke koni se vrhl i jiný husar, ale Bondarenko už přehodil uzdečku. Bylo vidět, že junkr dává štědře na kořalku a že se vyplácí mu posloužit. Rostov pohladil koně po krku, pak po zadku a zastavil se na zápraží.

„Výborně! To bude kůň!" řekl si, s úsměvem si přidržel šavli a vyběhl na zápraží, až mu ostruhy řinčely. Hospodář, Němec v kazajce

a čepici, s vidlemi, kterými vykydával hnůj, vyhlédl z kravína. Jakmile Němec uviděl Rostova, jeho tvář se náhle rozjasnila. Vesele se usmál a zamrkal: „Dobré jitro, dobré jitro!“ opakoval, zřejmě ho těšilo pozdravit mladého muže.

„Už v práci!“ řekl Rostov pořád s tím radostným, bratrským úsměvem, který mu nemizel z rozjařené tváře. „Ať žijí Rakušané! Ať žijí Rusové! Ať žije císař Alexandr!“ obrátil se k Němci a opakoval slova, která hospodář často říkal.

Němec se zasmál, vyšel úplně ze dveří kravína, strhl čepici, zamával jí nad hlavou a vykřikl:

„A ať žije celý svět!“

Rostov taky, stejně jako Němec, zamával čepicí nad hlavou a se smíchem vykřikl: „A vivat celý svět!“ Ačkoli neměl ke zvláštní radosti důvod ani Němec, který kydal svůj kravín, ani Rostov, který jezdil s četou pro seno, pohlédli ti dva lidé jeden na druhého se šťastným nadšením a bratrskou láskou, potřásli hlavami na znamení vzájemné lásky a s úsměvem se rozešli – Němec do kravína a Rostov do chalupy, kterou obýval s Děnisovem.

„Co pán?“ zeptal se Lavrušky, Děnisovova sluhy, šibala, kterého znal celý pluk.

„Od večera tu nebyli. Určitě prohráli,“ odpověděl Lavruška. „Já už to znám, když vyhrajou, přijdou se brzo chlubit, a když nejsou do rána, tak to projeli, a přijdou rozzlobení. Poroučíte si kafe?“

„Dej, dej.“

Za deset minut přinesl Lavruška kávu.

„Jdou!“ řekl. „Teď bude zle.“

Rostov se podíval z okna a uviděl Děnisova, jak se vrací domů. Děnisov byl malý človíček s červenou tváří, lesklýma černýma očima, černým rozcuchaným knírem a vlasy. Měl na sobě rozepjatý mentík, široké jezdecké rajtky spuštěné do záhybů a na týlu zmačkanou husarskou čepičku. Zachmuřeně a se svěšenou hlavou se blížil k zápraží.

„Lavruško," zakřičel nahlas a zlostně a ráčkoval při tom. „No tak, svlékej, ty troubo!"

„Vždyť já svlékám," odpověděl Lavruškův hlas.

„Á! Ty už jsi vzhůru," řekl Děnisov, když vešel do pokoje.

„Dávno," řekl Rostov. „Už jsem byl pro seno a viděl jsem slečnu Mathildu."

„Ale co ty neříkáš! A já jsem to včera projel, bratře, jako poslední mizera!" vykřikl Děnisov. „Taková smůla! Taková smůla!... Jak jsi odjel, tak to začalo. Hej, čaj!"

Děnisov svraštil tvář, jako by se usmíval, ukázal své krátké, pevné zuby a začal si oběma rukama s krátkými prsty čechrat černé, husté vlasy, rozježené jako les.

„To mi čert napískal, abych šel k té kryse," říkal a mnul si oběma rukama čelo a tvář. Krysa byla přezdívka jednoho důstojníka. „Dovedeš si představit, ani jednu kartu, ani jednu, ani jednu kartu mi nedal."

Děnisov vzal zapálenou dýmku, kterou mu podávali, sevřel ji v pěsti, rozsypal oheň a uhodil s ní o podlahu a dál křičel.

„Simpl dá, paroli bije; simpl dá, paroli bije."

Rozsypal oheň, rozbil dýmku a odhodil ji. Pak chvíli mlčel a najednou se na Rostova vesele podíval svýma lesklýma černýma očima.

„Kdyby tu aspoň byly ženské. Takhle tu není co dělat, leda pít. Kdyby se aspoň už brzo bojovalo..."

„Hej, kdo je tam?" obrátil se ke dveřím, když zaslechl, jak se za nimi zastavily kroky těžkých bot s řinčením ostruh a ozvalo se uctivé odkašlání.

„Strážmistr!" řekl Lavruška.

Děnisov se zamračil ještě víc.

„To je zlé," řekl a odhodil měšec s několika zlaťáky. „Rostove, spočítej, holoubku, kolik tam zbylo, a strč měšec pod polštář," řekl a vyšel ke strážmistrovi.

Rostov vzal peníze a mechanicky je začal počítat, odkládal a rovnal staré a nové zlaťáky na hromádky.

„Á! Těljanin! Nazdar! Včera mě pěkně oškubali," ozval se z vedlejšího pokoje Děnisovův hlas.

„U koho? U Bykova, u té krysy?... Já to věděl," řekl jiný, tenoučký hlas, a hned nato vešel do pokoje poručík Těljanin, malý důstojník téže eskadrony.

Rostov hodil měšec pod polštář a stiskl malou vlhkou ruku, kterou mu podával. Těljanina před tažením za něco přeložili od gardy. V pluku se choval velmi dobře; ale neměli ho rádi, a zvlášť Rostov nedokázal ani překonat, ani skrýt svůj bezdůvodný odpor k tomuto důstojníkovi.

„Tak co, mladý jezdče, jak vám slouží můj Gračik?" zeptal se. Gračik byl jízdní kůň, který Těljanin prodal Rostovovi.

Poručík se nikdy nedíval do očí člověku, s nímž mluvil; oči mu ustavičně přebíhaly z jedné věci na druhou.

„Viděl jsem, že jste dneska projížděl..."

„Ale dobře, je to hodný kůň," odpověděl Rostov, ačkoli ten kůň, kterého koupil za sedm set rublů, nestál ani za polovinu té ceny. „Začal kulhat na levou přední..." dodal.

„Prasklé kopyto! To nic není. Já vás naučím, ukážu vám, jakou sponu dát."

„Ano, ukažte mi to, prosím," řekl Rostov.

„Ukážu, ukážu, to není žádné tajemství. A za koně mi ještě budete děkovat."

„Tak já dám koně přivést," řekl Rostov, protože se chtěl Těljanina zbavit, a vyšel, aby dal koně přivést.

V síni seděl Děnisov s dýmkou, schoulený na prahu, před strážmistrem, který mu něco hlásil. Když Děnisov uviděl Rostova, svraštil tvář, palcem přes rameno ukázal do pokoje, kde seděl Těljanin, zašklebil se a s odporem sebou zatřásl.

„Ach, nemám rád toho chlapíka," řekl a nijak se neostýchal přítomnosti strážmistra.

Rostov pokrčil rameny, jako by říkal: „Já taky ne, ale co se dá dělat!", dal rozkaz a vrátil se k Těljaninovi.

Těljanin seděl pořád v téže líné póze, v jaké ho Rostov nechal, a mnul si malé bílé ruce.

„Jaké jsou ale na světě odporné tváře," pomyslel si Rostov, když vcházel do pokoje.

„Tak co, dal jste přivést koně?" řekl Těljanin, vstal a nedbale se rozhlédl.

„Dal."

„Tak pojďme sami. Já jsem se vlastně stavil jen zeptat se Děnisova na včerejší rozkaz. Dostal jste ho, Děnisove?"

„Ještě ne. A kam jdete vy?"

„Chci tady mladého muže naučit, jak se kuje kůň," řekl Těljanin.

Vyšli na zápraží a do stáje. Poručík ukázal, jak se dělá spona, a odešel k sobě.

Když se Rostov vrátil, stála na stole láhev kořalky a ležel tam salám. Děnisov seděl u stolu a skřípal perem po papíře. Zachmuřeně se Rostovovi podíval do tváře.

„Píšu já," řekl.

Opřel se lokty o stůl s perem v ruce, a zjevně rád, že má příležitost říct rychleji slovy všechno, co chtěl napsat, sděloval svůj dopis Rostovovi.

„Vidíš, příteli," řekl. „Spíme, dokud nemilujeme. Jsme děti prachu... ale jakmile se zamilujeme, jsi Bůh, jsi čistý jako v první den stvoření... Kdo je to zas? Vyžeň ho k čertu. Nemám čas!" okřikl Lavrušku, který k němu bez nejmenšího ostychu přistoupil.

„A kdo by to měl bejt? Sami jste poručili. Strážmistr si přišel pro peníze."

Děnisov se zamračil, chtěl něco zakřičet a zmlkl.

„Zlá věc," řekl si pro sebe. „Kolik peněz zbylo v měšci?" zeptal se Rostova.

„Sedm nových a tři staré."

„Ach, to je zlé! No co stojíš, strašáku, pošli sem strážmistra!" okřikl Děnisov Lavrušku.

„Prosím tě, Děnisove, vezmi si peníze ode mě, vždyť já mám," řekl Rostov a zčervenal.

„Nerad si půjčuju od svých, nerad," zabručel Děnisov.

„A jestli si ode mě peníze po kamarádsku nevezmeš, urazíš mě. Opravdu, já mám," opakoval Rostov.

„Ale ne."

A Děnisov šel k posteli, aby vytáhl měšec zpod polštáře.

„Kam jsi ho dal, Rostove?"

„Pod spodní polštář."

„Ale není tu."

Děnisov shodil oba polštáře na zem. Měšec tam nebyl.

„To je ale zázrak!"

„Počkej, neupustil jsi ho?" řekl Rostov, zvedal polštáře jeden po druhém a vytřásal je.

Shodil a vytřepal přikrývku. Měšec tam nebyl.

„Že bych zapomněl? Ne, vždyť jsem si ještě pomyslel, že si ho dáváš pod hlavu jako poklad," řekl Rostov. „Sem jsem ten měšec dal. Kde je?" obrátil se k Lavruškovi.

„Já jsem sem nechodil. Kam jste ho dali, tam musí být."

„Ale není."

„Vy to tak vždycky, někam to hodíte a zapomenete. Podívejte se do kapes."

„Ne, kdybych si nebyl pomyslel to o pokladu," řekl Rostov, „ale takhle si pamatuju, že jsem ho tam dal."

Lavruška přerýpal celou postel, podíval se pod ni, pod stůl, přerýpal celý pokoj a zastavil se uprostřed. Děnisov mlčky sledoval Lavruš-

kovy pohyby, a když Lavruška udiveně rozhodil rukama a řekl, že nikde nic není, ohlédl se na Rostova.

„Rostove, ty si snad neděláš legr…“

Rostov ucítil na sobě Děnisovův pohled, zvedl oči a v tutéž chvíli je sklopil. Všechna krev, která byla zavřená kdesi pod hrdlem, se mu vehnala do tváře a do očí. Nemohl popadnout dech.

„A v pokoji taky nikdo nebyl, krom pana poručíka a vás samotných. Někde tady musí být,“ řekl Lavruška.

„No tak ty, ty čertova loutko, hni sebou, hledej,“ zakřičel najednou Děnisov, zrudl a s výhrůžným gestem se vrhl na sluhu. „Ať je měšec, nebo tě dám zmrskat. Všechny vás dám zmrskat!“

Rostov se Děnisovovi vyhýbal pohledem, začal si zapínat kazajku, připjal si šavli a nasadil čepici.

„Já ti říkám, ať je tu měšec,“ křičel Děnisov, třásl sluhou za ramena a strkal ho o zeď.

„Děnisove, nech ho; já vím, kdo ho vzal,“ řekl Rostov, šel ke dveřím a nezvedal oči.

Děnisov se zarazil, zamyslel se, a když zřejmě pochopil, na co Rostov naráží, chytil ho za ruku.

„Nesmysl!“ zakřičel tak, že mu žíly na krku a na čele naběhly jako provazy. „Říkám ti, že ses zbláznil, to nedovolím. Měšec je tady; stáhnu z toho darebáka kůži a bude tady.“

„Já vím, kdo ho vzal,“ opakoval Rostov třesoucím se hlasem a šel ke dveřím.

„A já ti říkám, ať se to neopovážíš udělat,“ zakřičel Děnisov a vrhl se k junkrovi, aby ho zadržel.

Ale Rostov si vytrhl ruku a s takovou zlobou, jako by Děnisov byl jeho největší nepřítel, na něj přímo a pevně upřel oči.

„Chápeš vůbec, co říkáš?“ řekl třesoucím se hlasem. „Kromě mě v pokoji nikdo nebyl. Takže jestli ne tohle, tak…“

Nemohl to dořící a vyběhl z pokoje.

„Ach, čert vem tebe i všechny ostatní," byla poslední slova, která Rostov slyšel.

Rostov přišel do Těljaninova ubytování.

„Pán není doma, odjeli do štábu," řekl mu Těljaninův sluha. „Stalo se něco?" dodal sluha a divil se junkrově rozrušené tváři.

„Ne, nic."

„Jen tak tak jste se minuli," řekl sluha.

Štáb byl tři versty od Salzenecku. Rostov se nestavil doma, vzal koně a jel do štábu. Ve vesnici, kde sídlil štáb, byl hostinec, do kterého chodili důstojníci. Rostov přijel k hostinci; u zápraží uviděl Těljaninova koně.

Ve druhé místnosti hostince seděl poručík nad mísou párků a lahví vína.

„Á, i vy jste se zastavil, mladíku," řekl s úsměvem a vysoko zvedl obočí.

„Ano," řekl Rostov, jako by ho vyslovit to slovo stálo velkou námahu, a sedl si k vedlejšímu stolu.

Oba mlčeli; v místnosti seděli dva Němci a jeden ruský důstojník. Všichni mlčeli a bylo slyšet cinkání nožů o talíře a poručíkovo mlaskání. Když Těljanin dosnídal, vytáhl z kapsy dvojitý měšec, malými bílými prsty prohnutými vzhůru rozevřel kroužky, vytáhl zlaťák, nadzvedl obočí a podal peníze sklepníkovi.

„Prosím, ale rychle," řekl.

Zlaťák byl nový. Rostov vstal a přistoupil k Těljaninovi.

„Dovolte, abych se podíval na ten měšec," řekl tichým, sotva slyšitelným hlasem.

Těljanin s těkajícíma očima, ale pořád se zdviženým obočím, mu měšec podal.

„Ano, hezký měšec... Ano... ano..." řekl a náhle zbledl. „Podívejte se, mladíku," dodal.

Rostov vzal měšec do rukou a podíval se na něj, na peníze, které v něm byly, i na Těljanina. Poručík se podle svého zvyku rozhlížel kolem a zdálo se, že je najednou velmi veselý.

„Až budeme ve Vídni, všechno tam nechám, ale tady v těch mizerných městečkách to není ani kam utratit," řekl. „No tak, dejte to sem, mladíku, já půjdu."

Rostov mlčel.

„A co vy? Taky na snídani? Krmí tu slušně," pokračoval Těljanin. „Tak už mi ho dejte."

Natáhl ruku a chytil měšec. Rostov ho pustil. Těljanin vzal měšec a začal ho strkat do kapsy jezdeckých kalhot, obočí se mu nedbale zvedlo a ústa se lehce pootevřela, jako by říkal: „Ano, ano, dávám si do kapsy svůj měšec, a to je docela prosté a nikomu do toho nic není."

„Tak co, mladíku?" řekl, povzdechl si a zpod zdviženého obočí se podíval Rostovovi do očí. Jakési světlo očí přeběhlo rychlostí elektrické jiskry z Těljaninových očí do Rostovových a zpátky, zpátky a zpátky, všechno v jediném okamžiku.

„Pojďte sem," řekl Rostov a chytil Těljanina za ruku. Skoro ho dovlekl k oknu. „To jsou Děnisovovy peníze, vy jste je vzal..." zašeptal mu do ucha.

„Co?... Co?... Jak se opovažujete? Co?..." řekl Těljanin.

Ale ta slova zněla jako žalostný, zoufalý křik a prosba o odpuštění. Jakmile Rostov ten zvuk hlasu uslyšel, spadl mu ze srdce obrovský kámen pochybnosti. Pocítil radost a v tutéž chvíli mu bylo líto toho nešťastného člověka, který stál před ním; ale začatou věc bylo nutné dovést do konce.

„Tady si lidé můžou bůhvíco pomyslet," mumlal Těljanin, popadl čepici a zamířil do malé prázdné místnosti, „musíme si to vysvětlit..."

„Já to vím a dokážu to," řekl Rostov.

„Já..."

Těljaninova vyděšená, bledá tvář se začala chvět všemi svaly; oči pořád stejně těkaly, ale kdesi dole, nezvedaly se k Rostovově tváři, a ozvalo se vzlykání.

„Hrabě!... Nezničte mladého člověka... tady jsou ty nešťastné peníze, vezměte si je...“ Hodil je na stůl. „Mám otce, starého člověka, a matku!...“

Rostov vzal peníze, vyhýbal se Těljaninovu pohledu a beze slova šel z místnosti. Ale u dveří se zastavil a vrátil se.

„Můj bože,“ řekl se slzami v očích, „jak jste to mohl udělat?“

„Hrabě,“ řekl Těljanin a přibližoval se k junkrovi.

„Nesahejte na mě,“ řekl Rostov a odtáhl se.

„Jestli jste v nouzi, vezměte si ty peníze.“ Rostov mu hodil měšec a vyběhl z hostince.

V

Večer téhož dne vedli důstojníci eskadrony v Děnisovově ubytování živý rozhovor.

„A já vám říkám, Rostove, že se musíte omluvit veliteli pluku," mluvil k rudému, rozrušenému Rostovovi vysoký štábní rytmistr s šedivějícími vlasy, ohromným knírem a hrubými rysy vrásčité tváře.

Štábní rytmistr Kirsten byl dvakrát degradován na prostého vojáka za záležitosti cti a dvakrát si hodnost znovu vysloužil.

„Nedovolím nikomu, aby mi říkal, že lžu!" vykřikl Rostov. „Řekl mi, že lžu, a já jsem mu řekl, že lže on. A tak to zůstane. Může mě posílat do služby třeba každý den a dávat mě do vězení, ale omlouvat se mě nikdo nedonutí, protože jestli on jako velitel pluku považuje za nedůstojné dát mi satisfakci, tak..."

„Ale počkejte, můj milý; poslechněte si mě," přerušil ho štábní rytmistr svým basovým hlasem a klidně si uhlazoval dlouhý knír. „Vy před jinými důstojníky řeknete veliteli pluku, že nějaký důstojník kradl..."

„Já za to nemůžu, že se o tom mluvilo před jinými důstojníky. Možná se to před nimi říkat nemělo, ale já nejsem diplomat. Proto jsem šel k husarům, myslel jsem, že tady nejsou potřeba žádné jemnůstky, a on mi řekne, že lžu... tak ať mi dá satisfakci..."

„To je všechno dobré, nikdo si nemyslí, že jste zbabělec, ale o to nejde. Zeptejte se Děnisova, jestli se to kdy vidělo, aby junkr žádal satisfakci od velitele pluku?"

Děnisov se kousal do kníru, se zachmuřeným výrazem poslouchal rozhovor a zjevně se do něj nechtěl vložit. Na otázku štábního rytmistra záporně zavrtěl hlavou.

„Vy před důstojníky řeknete veliteli pluku o té sprostotě," pokračoval štábní rytmistr. „Bogdanyč vás usadil." Bogdanyč říkali veliteli pluku.

„Neusadil, ale řekl, že mluvím nepravdu."

„No ano, a vy jste mu navykládal hlouposti a musíte se omluvit."

„Za nic na světě!" vykřikl Rostov.

„To jsem si o vás nemyslel," řekl vážně a přísně štábní rytmistr. „Vy se nechcete omluvit, a přitom jste, můj milý, vinen ze všech stran, nejen před ním, ale před celým plukem, před námi všemi. Podívejte se: kdybyste se byl rozmyslel a poradil se, jak s tou věcí naložit, ale vy jste to rovnou, a ještě před důstojníky, vybafl. Co má teď velitel pluku dělat? Má postavit důstojníka před soud a pošpinit celý pluk? Kvůli jednomu darebákovi zostudit celý pluk? Tak je to podle vás, ne? Ale podle nás ne. A Bogdanyč je chlapík, řekl vám, že mluvíte nepravdu. Je to nepříjemné, ale co se dá dělat, můj milý, sám jste si o to řekl. A teď, když se ta věc chce ututlat, vy se kvůli nějaké nafoukanosti nechcete omluvit a chcete všechno vyklopit. Vás uráží, že si odsloužíte pár služeb, ale co vás stojí omluvit se starému a čestnému důstojníkovi! Ať je Bogdanyč jaký je, je to přece čestný a statečný starý plukovník, a vás to uráží; ale pošpinit pluk vám nevadí?" Hlas štábního rytmistra se začínal chvět. „Vy jste, můj milý, v pluku sotva týden; dnes jste tady, zítra vás přeloží někam jako pobočníčka; je vám fuk, co se bude povídat: ‚Mezi pavlogradskými důstojníky jsou zloději!' Ale nám to jedno není. Je to tak, Děnisove? Není nám to jedno?"

Děnisov pořád mlčel, nehýbal se a jen chvílemi pohlédl svýma lesklýma černýma očima na Rostova.

„Vám je drahá vaše nafoukanost, nechce se vám omluvit," pokračoval štábní rytmistr, „ale nám starým, kteří jsme v pluku vyrostli a, dáli Bůh, v pluku i umřeme, nám je čest pluku drahá, a Bogdanyč to ví. Ach, jak drahá, můj milý! A tohle není dobře, není dobře! Urazte se nebo ne, já vždycky řeknu pravdu od plic. Není to dobře!"

A štábní rytmistr vstal a odvrátil se od Rostova.

„Pravda, u čerta!“ vykřikl Děnisov a vyskočil. „No tak, Rostove, no tak!“

Rostov rudl a bledl a díval se tu na jednoho, tu na druhého důstojníka.

„Ne, pánové, ne… nemyslete si… já to moc dobře chápu, nemyslíte si o mně správně… já… pro mě… já za čest pluku… a co? To ukážu v boji, a pro mě je čest zástavy… no, všechno jedno, je to pravda, jsem vinen!…“ V očích mu stály slzy. „Jsem vinen, vinen ze všech stran!… No tak, co ještě chcete?…“

„Tak je to správně, hrabě,“ vykřikl štábní rytmistr, otočil se a plácl ho velkou rukou po rameni.

„Já ti povídám,“ zakřičel Děnisov, „je to skvělý kluk.“

„Takhle je to lepší, hrabě,“ opakoval štábní rytmistr, jako by ho za to přiznání začínal oslovovat titulem. „Jděte a omluvte se, Vaše Osvícenosti, ano, prosím.“

„Pánové, udělám všechno, nikdo ode mě neuslyší ani slovo,“ řekl Rostov prosebným hlasem, „ale omluvit se nemůžu, namouduši nemůžu, dělejte, co chcete! Jak se mám omlouvat, jako malý kluk, a prosit o odpuštění?“

Děnisov se zasmál.

„Tím hůř pro vás. Bogdanyč je zlopamětný, zaplatíte za svou umíněnost,“ řekl Kirsten.

„Namouduši to není umíněnost! Nedokážu vám popsat, jaký je to pocit, nedokážu…“

„No, jak chcete,“ řekl štábní rytmistr. „A kam se poděl ten mizera?“ zeptal se Děnisova.

„Hlásil se nemocný, zítra ho mají rozkazem vyškrtnout,“ řekl Děnisov.

„To je nemoc, jinak se to vysvětlit nedá,“ řekl štábní rytmistr.

„Ať je to nemoc nebo ne, ale ať mi nepřijde na oči – zabiju ho!“ vykřikl krvelačně Děnisov.

Do pokoje vešel Žerkov.

„Co ty tady?“ obrátili se najednou důstojníci k příchozímu.

„Vyrážíme, pánové. Mack se vzdal do zajetí, i s armádou, úplně.“

„Lžeš!“

„Sám jsem ho viděl.“

„Cože? Viděl jsi Macka živého? S rukama, s nohama?“

„Vyrážíme! Vyrážíme! Dát mu za takovou zprávu láhev. A jak ses sem dostal ty?“

„Zase mě poslali k pluku, kvůli tomu čertovi, kvůli Mackovi. Rakouský generál si stěžoval. Blahopřál jsem mu k Mackovu příjezdu… Co je s tebou, Rostove, vypadáš jak z lázně?“

„Tady, bratře, máme už druhý den takovou kaši.“

Vešel plukovní pobočník a potvrdil zprávu, kterou přinesl Žerkov. Na zítřek bylo nařízeno vytáhnout.

„Vyrážíme, pánové!“

„No, sláva Bohu, už jsme se tu zaseděli.“

VI

Kutuzov ustupoval k Vídni a ničil za sebou mosty na řekách Innu u Braunau a Traunu u Lince. Dvacátého třetího října přecházela ruská vojska řeku Enns. Ruské trény, dělostřelectvo a kolony vojsk se uprostřed dne táhly městem Enns, na této i na oné straně mostu.

Den byl teplý, podzimní a deštivý. Rozlehlý výhled, který se otevíral z vyvýšeniny, kde stály ruské baterie chránící most, se chvílemi náhle zatáhl mušelínovou oponou šikmého deště, chvílemi se náhle rozšířil a ve slunečním světle byly daleko a jasně vidět předměty, jako by byly natřené lakem. Pod nohama bylo vidět městečko s bílými domy a červenými střechami, s katedrálou a mostem, po jehož obou stranách se v tlačenici valily masy ruských vojsk. V ohybu Dunaje bylo vidět lodě a ostrov a zámek s parkem, obklopený vodami tam, kde se Enns vlévá do Dunaje, bylo vidět levý, skalnatý a borovým lesem porostlý břeh Dunaje s tajemnou dálkou zelených vrcholků a modravými soutěskami. Bylo vidět věže kláštera, který vystupoval zpoza divokého borového lesa, jenž vypadal nedotčeně, a daleko vpředu na hoře, na druhé straně Ennsu, byly vidět nepřátelské hlídky.

Mezi děly na výšině stál vpředu generál, velitel zadního voje, s důstojníkem ze štábu a prohlížel si dalekohledem terén. O něco vzadu seděl na lafetě děla Něsvickij, kterého vrchní velitel poslal k zadnímu voji. Kozák, který Něsvického doprovázel, mu podal brašničku a polní láhev, a Něsvickij hostil důstojníky taštičkami a pravou kmínkou. Důstojníci ho radostně obklopili, jeden klečel, jiný seděl na mokré trávě po turecku.

„Ano, nebyl hloupý ten rakouský kníže, že si tu postavil zámek. Překrásné místo. Pročpak nejíte, pánové?“ říkal Něsvickij.

„Pokorně děkuji, kníže," odpověděl jeden z důstojníků, kterému bylo potěšením hovořit s tak důležitým štábním hodnostářem. „Překrásné místo. Šli jsme přímo kolem parku, viděli jsme dva jeleny, a jaký nádherný dům!"

„Podívejte, kníže," řekl jiný, který si moc chtěl vzít ještě jednu taštičku, ale styděl se, a proto předstíral, že si prohlíží krajinu, „jen se podívejte, už se tam naši pěšáci dostali. Tamhle na loučce za vesnicí tři něco táhnou. Ti ten palác vybílí," řekl se zjevným uznáním.

„To ano, to ano," řekl Něsvickij. „Ne, ale kam bych se rád dostal já," dodal a žvýkal taštičku v pěkných vlhkých ústech, „tak to je tamhle."

Ukazoval na klášter s věžemi, který byl vidět na hoře. Usmál se, oči se mu přimhouřily a rozzářily.

„To by bylo něco, pánové!"

Důstojníci se rozesmáli.

„Aspoň ty jeptišky trochu vyděsit. Prý jsou tam Italky, mladinké. Namouduši, pět let života bych za to dal!"

„Vždyť se tam taky nudí," řekl se smíchem důstojník, který byl smělejší.

Mezitím důstojník ze štábu, který stál vpředu, generálovi na něco ukazoval; generál se díval dalekohledem.

„No tak, je to tak, je to tak," řekl generál rozzlobeně, spustil dalekohled od očí a pokrčil rameny, „je to tak, budou střílet na přechod. A copak se tam tak loudají?"

Na druhé straně byl pouhým okem vidět nepřítel a jeho baterie, z níž se vyvalil mléčně bílý obláček kouře. Hned za obláčkem se ozval vzdálený výstřel a bylo vidět, jak naše vojska na přechodu přidala do kroku.

Něsvickij se s funěním zvedl a s úsměvem přistoupil ke generálovi.

„Neráčila by Vaše Excelence něco pojíst?" řekl.

„Je to zlé," řekl generál a neodpověděl mu, „naši se zdrželi."

„Nemám tam zajet, Vaše Excelence?" řekl Něsvickij.

„Ano, zajeďte tam, prosím," řekl generál a opakoval, co už jednou podrobně nařídil, „a řekněte husarům, ať přejdou poslední a zapálí most, jak jsem rozkázal, a ať se ještě prohlédne hořlavý materiál na mostě."

„Velmi dobře," odpověděl Něsvickij.

Zavolal na kozáka s koněm, poručil mu uklidit brašničku a láhev a lehce přehodil své těžké tělo do sedla.

„Namouduši, zajedu k jeptiškám," řekl důstojníkům, kteří se na něj s úsměvem dívali, a vyjel po klikaté stezce z kopce.

„Tak copak, kam to donese, kapitáne, pusťte to tam!" řekl generál a obrátil se k dělostřelci. „Pobavte se trochu, ať se nenudíte."

„Obsluha k dělům!" zavelel důstojník, a za minutu dělostřelci vesele přiběhli od ohňů a nabili.

„První!" ozval se povel.

Dělostřelec číslo jedna čile uskočil. Dělo kovově, ohlušujícím zvukem zařinčelo, nad hlavami všech našich pod kopcem přeletěl s hvizdem granát, a daleko předtím, než doletěl k nepříteli, ukázal obláčkem kouře místo, kam dopadl, a praskl.

Tváře vojáků i důstojníků se při tom zvuku rozjasnily; všichni vstali a pozorovali pohyby našich vojsk dole, které byly vidět jako na dlani, a vpředu pohyby blížícího se nepřítele. Slunce v tu chvíli docela vyšlo zpoza mraků a ten pěkný zvuk osamělého výstřelu a záře jasného slunce splynuly v jeden svěží a veselý dojem.

VII

Nad mostem už přeletěly dvě nepřátelské dělové koule a na mostě byla tlačenice. Uprostřed mostu stál kníže Něsvickij, který slezl z koně, a jeho tlusté tělo bylo přimáčknuté k zábradlí. Se smíchem se ohlížel na svého kozáka, který stál s dvěma koňmi na uzdě několik kroků za ním. Sotva se kníže Něsvickij chtěl pohnout kupředu, vojáci a vozy se na něj znovu natlačili a znovu ho přimáčkli k zábradlí, a jemu nezbývalo nic než se usmívat.

„Ty jsi ale, bratříčku!“ říkal kozák vozatajovi od trénu, který se s vozem tlačil na pěšáky namačkané až u kol a koní. „Ty jsi ale! Copak nemůžeš počkat? Vidíš přece, že tu jede generál.“

Ale vozataj si titulu generála nevšímal a křičel na vojáky, kteří mu zatarasili cestu:

„Hej, krajánci! Držte se vlevo, stůjte!“

Ale krajánci se tlačili rameno na rameni, zachytávali se bodáky a bez přestávky se pohybovali po mostě jako jediná souvislá masa. Když se kníže Něsvickij podíval přes zábradlí dolů, viděl rychlé, hlučné, nízké vlny Ennsu, které se slévaly, čeřily a ohýbaly kolem pilířů mostu a předháněly jedna druhou. Když se podíval na most, viděl stejně jednotvárné živé vlny vojáků, šňůry na čácích, čáka s potahy, torny, bodáky, dlouhé pušky a pod čáky tváře s širokými lícními kostmi, propadlými tvářemi a bezstarostně unaveným výrazem a nohy, které se pohybovaly po lepkavém bahně nanošeném na prkna mostu. Někdy se mezi jednotvárnými vlnami vojáků, jako cákanec bílé pěny ve vlnách Ennsu, protlačil důstojník v plášti, s tváří, která se od vojáků lišila; někdy vlny pěchoty unášely po mostě jako tříska, co se točí na řece, pěšího husara, důstojnického sluhu nebo místního obyvatele; někdy po

mostě proplul, jako kmen plující po řece, ze všech stran obklopený, rotní nebo důstojnický vůz, naložený až po okraj a přikrytý kůžemi.

„Koukej, protrhlo je to jako hráz," říkal kozák a beznadějně se zastavil. „Je jich tam ještě hodně?"

„Milijón bez jednoho!" řekl a mrkl veselý voják v roztrženém plášti, který šel těsně kolem, a zmizel; za ním šel jiný, starý voják.

„Až *on*" – on, totiž nepřítel – „teďka začne na most pražit," říkal zachmuřeně starý voják svému druhovi, „zapomeneš se drbat."

A voják přešel. Za ním jel na voze další voják.

„Kam jsi, k čertu, zastrčil onuce?" říkal sluha, běžel za vozem a šmátral vzadu ve voze.

I ten přejel s vozem.

Za ním šli veselí a zjevně podnapilí vojáci.

„Jak ho, člověče zlatá, vezme pažbou přímo do zubů..." říkal radostně jeden voják ve vysoko vykasaném plášti a široce máchal rukou.

„No právě, sladká šunka, no," odpověděl druhý s řehotem.

A přešli, takže se Něsvickij nedozvěděl, koho to udeřili do zubů a k čemu se vztahovala ta šunka.

„To je ale spěchu! Pustí *on* plnou kouli, a hned si myslíš, že všechny pobije," říkal rozzlobeně a vyčítavě poddůstojník.

„Jak to kolem mě proletí, strejdo, ta koule," říkal mladý voják s obrovskou pusou a sotva se zdržel smíchu, „div jsem neumřel. Namouduši, na mou víru, tak jsem se lekl, hrůza!" říkal ten voják, jako by se chlubil tím, že se polekal.

I ten přešel. Za ním následoval vůz, který se nepodobal žádnému z těch, co dosud projely. Byl to německý přípřežní vůz se dvěma koňmi, naložený, jak se zdálo, celým domem; za vozem, který vezl Němec, byla přivázaná pěkná, strakatá kráva s obrovským vemenem. Na peřinách seděla žena s kojencem, stařena a mladá, do ruda zardělá, zdravá německá dívka. Tyto stěhující se obyvatele zřejmě pustili na zvláštní povolení. Oči všech vojáků se obrátily k ženám, a dokud vůz krok za

krokem projížděl, týkaly se všechny poznámky vojáků jen těch dvou žen. Na všech tvářích byl skoro stejný úsměv neslušných myšlenek o té ženě.

„Koukej, buřtíci, taky se klidí!“

„Prodej matičku!“ říkal jiný voják s důrazem na poslední slabice a obracel se k Němci, který se sklopenýma očima rozzlobeně a vyděšeně kráčel širokým krokem.

„Ta se ale vyšňořila! Čerti jedni!“

„To bys k nim měl jít na kvartýr, Fedotove!“

„Viděli jsme už, bratře!“

„Kam jedete?“ ptal se pěchotní důstojník, který jedl jablko, a taky se napůl usmíval a díval se na hezkou dívku.

Němec zavřel oči a dával najevo, že nerozumí.

„Jestli chceš, vezmi si,“ říkal důstojník a podával dívce jablko.

Dívka se usmála a vzala si ho. Něsvickij, stejně jako všichni na mostě, nespouštěl z žen oči, dokud neprojely. Když projely, šli zase titíž vojáci s týmiž řečmi, a nakonec se všichni zastavili. Jak se často stává, na konci mostu se zarazili koně u rotního vozu a celý dav musel čekat.

„A proč se stojí? Pořádek žádnej!“ říkali vojáci. „Kam se tlačíš? Čerte! Nemůže počkat. Bude hůř, až *on* zapálí most. Koukej, i důstojníka namáčkli,“ říkaly z různých stran zastavené davy, prohlížely si navzájem a pořád se tlačily dopředu k východu.

Když se Něsvickij ohlédl pod most na vody Ennsu, uslyšel najednou další zvuk, pro něj nový, rychle se blížícího… něčeho velkého, a něčeho, co plesklo do vody.

„Koukej, kam to prásk!“ řekl přísně voják, který stál blízko, a ohlédl se za zvukem.

„Popohání, abychom šli rychleji,“ řekl jiný neklidně.

Dav se znovu pohnul. Něsvickij pochopil, že to byla dělová koule.

„Hej, kozáku, dej sem koně!“ řekl. „No tak, vy! Uhněte! Ustupte! Cestu!“

S velkou námahou se ke koni dostal. Nepřestával křičet a pohnul se kupředu. Vojáci se namáčkli k sobě, aby mu udělali místo; ale znovu se na něj natlačili tak, že mu přišlápli nohu, a ti nejbližší za to nemohli, protože na ně tlačili ještě víc.

„Něsvickij! Něsvickij! Ty mordo!“ ozval se v té chvíli zezadu chraplavý hlas.

Něsvickij se ohlédl a patnáct kroků od sebe, oddělený živou masou pochodující pěchoty, uviděl Vasku Děnisova, rudého, černého, rozcuchaného, s čepicí na týle a s mentíkem bujaře přehozeným přes rameno.

„Poruč jim, čertům, ďáblům, ať uhnou z cesty,“ křičel Děnisov, zřejmě v záchvatu prudkosti; jeho uhlově černé oči v zanícených bělmech se leskly a koulely a máchal šavlí, kterou nevytáhl z pochvy a kterou držel malou holou rukou, stejně rudou jako jeho obličej.

„Á, Vasjo!“ odpověděl radostně Něsvickij. „Copak ty?“

„Eskadrona nemůže projet,“ křičel Vaska Děnisov, zlostně cenil bílé zuby a pobízel ostruhami svého krásného vraníka Beduína, který stříhal ušima před bodáky, do nichž narážel, frkal, cákal kolem sebe pěnu z udidla, zvonil, bušil kopyty do prken mostu a zdálo se, že by přeskočil zábradlí mostu, kdyby mu to jezdec dovolil.

„Co to je? Jako berani! Přesně jako berani! Pryč… Uhněte z cesty!… Stůj tam! Ty s tím vozem, čerte! Rozsekám šavlí!“ křičel, opravdu vytasil šavli a začal jí mávat.

Vojáci s vyděšenými tvářemi se namáčkli jeden na druhého a Děnisov se připojil k Něsvickému.

„Copak ty dneska nejsi opilý?“ řekl Něsvickij Děnisovovi, když k němu dojel.

„Ani se člověk nemůže napít!“ odpověděl Vaska Děnisov. „Celý den tahají pluk sem a tam. Když bít, tak bít. Ale tohle, čert ví, co to je!“

„Ty jsi dneska ale švihák!“ řekl Něsvickij a prohlížel si jeho nový mentík a čabraku.

Děnisov se usmál, vytáhl z tašky šátek, který šířil vůni parfému, a strčil ho Něsvickému pod nos.

„Musí to být, jdu do boje! Oholil jsem se, vyčistil zuby a navoněl se."

Statná postava Něsvického, kterého doprovázel kozák, a rozhodnost Děnisova, který mával šavlí a zoufale křičel, zapůsobily tak, že se protlačili na druhou stranu mostu a zastavili pěchotu. Něsvickij našel u výjezdu plukovníka, kterému měl předat rozkaz, a když splnil své poslání, jel zpátky.

Když Děnisov uvolnil cestu, zastavil se u vstupu na most. Ledabyle držel na uzdě hřebce, který se rval ke svým a hrabal nohou, a díval se na eskadronu, která se pohybovala proti němu. Po prknech mostu se rozlehl průzračný dusot kopyt, jako by cválalo několik koní, a eskadrona s důstojníky v čele, po čtyřech v řadě, se natáhla po mostě a začala vycházet na druhou stranu.

Zastavení pěšáci se tlačili v rozšlapaném blátě u mostu a s tím zvláštním nevraživým pocitem odcizení a posměchu, s jakým se obvykle setkávají různé druhy vojsk, se dívali na čisté, vyfintěné husary, kteří kolem nich spořádaně projížděli.

„Parádní chlapci! Akorát tak na Podnovinský bulvár!"

„K čemu jsou? Vodí je jen na odiv!" říkal jiný.

„Pěchoto, neprašte!" žertoval husar, pod nímž se kůň rozdovádil a cákl na pěšáka bláto.

„Prohnat tě s tornou tak dva pochody, to by se ti šňůrky odřely," říkal pěšák a otíral si rukávem bláto z obličeje. „Takhle to není člověk, ale pták, co tam sedí!"

„Tebe, Zikine, posadit na koně, to bys byl šikula," žertoval svobodník na účet hubeného vojáčka shrbeného pod tíhou torny.

„Vezmi si mezi nohy klacek, a máš koně," ozval se husar.

VIII

Zbytek pěchoty spěšně přecházel po mostě a u vstupu se mačkal jako do trychtýře. Konečně všechny vozy přejely, tlačenice se zmenšila a na most vstoupil poslední prapor. Jen husaři z Děnisovovy eskadrony zůstávali na druhé straně mostu proti nepříteli. Nepřítel, kterého bylo z protější hory vidět v dálce, ještě nebyl zdola od mostu vidět, protože z úžlabiny, kterou tekla řeka, končil obzor protější vyvýšeninou ne dál než půl versty. Vpředu byla pustina, po níž se tu a tam pohybovaly hloučky našich kozáckých hlídek. Najednou se na protější vyvýšenině silnice objevila vojska v modrých kabátech a dělostřelectvo. Byli to Francouzi. Kozácká hlídka odklusala z kopce. Všichni důstojníci a mužstvo Děnisovovy eskadrony se sice snažili mluvit o něčem jiném a dívat se jinam, ale nepřestávali myslet jen na to, co je tam, na hoře, a ustavičně se zahleďovali na skvrny, které se objevovaly na obzoru a které považovali za nepřátelská vojska. Odpoledne se počasí znovu vyjasnilo, slunce jasně sestupovalo nad Dunaj a temné hory kolem něj. Bylo ticho a z té hory sem chvílemi doléhaly zvuky polnic a výkřiky nepřítele. Mezi eskadronou a nepřítelem už nikdo nebyl kromě malých hlídek. Prázdný prostor, asi tři sta sáhů, je od něj odděloval. Nepřítel přestal střílet, a tím zřetelněji bylo cítit tu přísnou, hrozivou, nepřekročitelnou a nepostižitelnou hranici, která odděluje dvě nepřátelská vojska.

„Jediný krok přes tu hranici, která připomíná hranici oddělující živé od mrtvých, a pak – neznámo, utrpení a smrt. A co je tam? Kdo je tam? Tam, za tím polem a stromem a střechou ozářenou sluncem? Nikdo to neví, a člověk by to rád věděl; a je strašné tu hranici překročit, a člověk by ji rád překročil; a ví, že dřív nebo později ji bude muset

překročit a dozvědět se, co je tam, na druhé straně hranice, stejně jako se nevyhnutelně dozví, co je tam, na druhé straně smrti. A sám je silný, zdravý, veselý a podrážděný a obklopený právě tak zdravými a podrážděně rozjařenými lidmi.“ Tak to, ne-li myslí, tedy aspoň cítí každý člověk, který stojí na dohled nepříteli, a ten pocit dodává všemu, co se v těch chvílích děje, zvláštní lesk a radostnou ostrost dojmů.

Na pahorku u nepřítele se objevil obláček výstřelu a dělová koule s hvizdem přeletěla nad hlavami husarské eskadrony. Důstojníci, kteří stáli pohromadě, se rozjeli na svá místa. Husaři začali pečlivě srovnávat koně. V eskadroně všechno ztichlo. Všichni se dívali vpřed na nepřítele a na velitele eskadrony a čekali na povel. Přeletěla druhá, třetí koule. Bylo zřejmé, že se střílí na husary; ale koule s pravidelně rychlým hvizdem přelétala nad hlavami husarů a dopadala kamsi dozadu. Husaři se neohlíželi, ale při každém zvuku přelétající koule se celá eskadrona se svými jednotvárně rozmanitými tvářemi, jako na povel, se zatajeným dechem, dokud koule letěla, nadzvedla ve třmenech a zase klesla. Vojáci, aniž otočili hlavu, po sobě pokukovali a zvědavě vyhlíželi, jak to zapůsobilo na kamaráda. Na každé tváři, od Děnisova až po trubače, se kolem rtů a brady objevil jeden společný rys zápasu, podráždění a vzrušení. Strážmistr se mračil a prohlížel si vojáky, jako by jim hrozil trestem. Junkr Mironov se při každém průletu koule shýbal. Rostov stál na levém křídle na svém Gračikovi, který měl nohy nalomené, ale byl vzhledný, a tvářil se šťastně jako žák, kterého vyvolali před velkým publikem ke zkoušce, o níž je přesvědčen, že v ní vynikne. Jasně a světle se rozhlížel po všech, jako by je prosil, aby si všimli, jak klidně stojí pod dělovými koulemi. Ale i v jeho tváři se proti jeho vůli objevoval kolem úst tentýž rys čehosi nového a přísného.

„Kdo se to tam klaní? Junkre Mironove! To není hezké, dívejte se na mě!“ vykřikl Děnisov, který neposeděl na místě a točil se na koni před eskadronou.

Tupý nos a černovlasý obličej Vasky Děnisova i celá jeho malá zavalitá postavička s šlachovitou rukou, jejíž krátké prsty byly porostlé chlupy a v níž držel jílec vytasené šavle, byly přesně takové jako vždycky, zvlášť k večeru, po dvou vypitých lahvích. Byl jen rudější než obvykle, a když zvrátil svou chlupatou hlavu vzhůru jako ptáci, když pijí, a nelítostně zaryl svýma malýma nohama ostruhy do boků dobrého Beduína, jako by padal dozadu, odcválal k druhému křídlu eskadrony a chraplavým hlasem křičel, ať se prohlédnou pistole. Dojel ke Kirstenovi. Štábní rytmistr jel krokem na široké a důstojné klisně Děnisovovi naproti. Štábní rytmistr s dlouhým knírem byl vážný jako vždycky, jen oči se mu leskly víc než obvykle.

„No co," řekl Děnisovovi, „k boji to nedojde. Uvidíš, že ustoupíme."

„Čert ví, co dělají!" zabručel Děnisov. „Á, Rostove!" zavolal na junkra, když si všiml jeho veselé tváře. „No, tak ses dočkal."

A uznale se usmál, zřejmě měl z junkra radost. Rostov se cítil naprosto šťastný. V tu chvíli se na mostě objevil velitel. Děnisov k němu odcválal.

„Vaše Excelence! Dovolte zaútočit! Já je převálcuju."

„Jaké útoky," řekl velitel znuděným hlasem a mračil se jako před dotěrnou mouchou. „A proč tu vůbec stojíte? Vidíte, že předsunuté hlídky ustupují. Odveďte eskadronu zpátky."

Eskadrona přešla most a dostala se z dostřelu, aniž ztratila jediného muže. Hned za ní přešla i druhá eskadrona, která byla v rojnici, a poslední kozáci vyklidili druhý břeh.

Dvě eskadrony pavlogradských husarů po přechodu mostu jedna za druhou vystoupaly zpátky na horu. Velitel pluku Karl Bogdanovič Schubert dojel k Děnisovově eskadroně a jel krokem nedaleko od Rostova, aniž mu věnoval jakoukoli pozornost, ačkoli se po té nedávné srážce kvůli Těljaninovi viděli poprvé. Rostov, který se ve frontě cítil v moci člověka, vůči němuž se teď považoval za provinilého, nespouštěl oči z atletických zad, světlého týla a rudé šíje velitele pluku. Rosto-

vovi se chvílemi zdálo, že Bogdanyč jen předstírá nevšímavost a že celým jeho cílem je teď vyzkoušet junkrovu odvahu, a narovnával se a vesele se rozhlížel; chvílemi se mu zdálo, že Bogdanyč jede blízko schválně, aby Rostovovi ukázal svou odvahu. Chvílemi si myslel, že jeho nepřítel teď schválně pošle eskadronu do zoufalého útoku, aby ho, Rostova, potrestal. Chvílemi si myslel, že k němu po útoku přistoupí a velkoryse mu, raněnému, podá ruku ke smíru.

K veliteli pluku dojela postava s vysoko zdviženými rameny, kterou pavlogradští dobře znali: Žerkov, který nedávno z jejich pluku odešel. Po svém vyhoštění z hlavního štábu Žerkov v pluku nezůstal, protože prý není hlupák, aby se ve frontě dřel, když u štábu dostane víc vyznamenání a nic přitom nedělá, a dovedl se uchytit jako ordonanc u knížete Bagrationa. Přijel ke svému bývalému veliteli s rozkazem od velitele zadního voje.

„Pane plukovníku," řekl se svou zachmuřenou vážností, obrátil se k Rostovovu nepříteli a rozhlédl se po kamarádech, „je rozkázáno zastavit se a zapálit most."

„Kdo rozkázáno?" zeptal se zamračeně plukovník.

„To já ani nevím, pane plukovníku, *kdo rozkázáno*," odpověděl vážně kornet, „jen mi kníže nařídil: ‚Jeď a řekni plukovníkovi, ať se husaři rychle vrátí a zapálí most.'"

Hned po Žerkovovi dojel k husarskému plukovníkovi důstojník ze štábu s týmž rozkazem. Hned po důstojníkovi ze štábu přijel na kozáckém koni, který ho sotva unesl v cvalu, tlustý Něsvickij.

„Ale jakpak, pane plukovníku," křičel ještě v jízdě, „říkal jsem vám, abyste zapálil most, a teď to někdo zkomolil; tam všichni šílí, nikdo se v ničem nevyzná."

Plukovník nespěšně zastavil pluk a obrátil se k Něsvickému.

„Vy mi říkal o hořlavý materiál," řekl, „ale o tom, aby zapalovat, vy mi neříkal nic."

„Ale jakpak, můj milý," spustil Něsvickij, když se zastavil, sundal si čepici a buclatou rukou si uhlazoval vlasy mokré potem, „jakpak bych vám neříkal, abyste zapálil most, když jsme tam dali hořlavý materiál?"

„Já vám nejsem žádný ‚můj milý', pane štábní důstojníku, a vy mi neříkal, aby most zapalovajt! Já služba znám a mám ve zvyk rozkaz přísně plnijt. Vy řekl, most zapálí, a kdo zapálí, to já Duchem svatým nemůžu vědějt…"

„No, tak je to vždycky," řekl Něsvickij a mávl rukou. „Jak to, že jsi tady?" obrátil se k Žerkovovi.

„Kvůli tomu samému. Ale ty jsi nějak navlhl, dej, ať tě vyždímám."

„Vy řekl, pane štábní důstojníku…" pokračoval plukovník uraženým tónem.

„Pane plukovníku," přerušil ho důstojník ze štábu, „musíme si pospíšit, jinak nepřítel přisune děla na dostřel kartáčů."

Plukovník se mlčky podíval na důstojníka ze štábu, na tlustého štábního důstojníka, na Žerkova a zamračil se.

„Já bude most zapalovajt," řekl slavnostním tónem, jako by tím vyjadřoval, že navzdory všem nepříjemnostem, které mu působí, přece jen udělá, co je třeba.

Plukovník udeřil koně svýma dlouhýma svalnatýma nohama, jako by za všechno mohl kůň, vyjel dopředu a druhé eskadroně, té, v níž sloužil Rostov pod Děnisovovým velením, zavelel vrátit se zpátky k mostu.

„No ovšem," pomyslel si Rostov, „chce mě vyzkoušet!" Srdce se mu sevřelo a krev se mu vehnala do tváře. „Ať se podívá, jestli jsem zbabělec," pomyslel si.

Na všech veselých tvářích mužů z eskadrony se znovu objevil ten vážný rys, který na nich byl, když stáli pod dělovými koulemi. Rostov upřeně hleděl na svého nepřítele, velitele pluku, a chtěl v jeho tváři najít potvrzení svých dohadů; ale plukovník se na Rostova ani jednou

nepodíval a díval se, jako vždycky ve frontě, přísně a slavnostně. Ozval se povel.

„Rychle! Rychle!“ ozvalo se kolem něj několik hlasů.

Husaři slézali z koní, zachytávali se šavlemi o otěže, řinčeli ostruhami a spěchali, sami nevěděli, co budou dělat. Husaři se křižovali. Rostov se už na velitele pluku nedíval, neměl na to čas. Bál se, s tajícím srdcem se bál, aby nezůstal za husary pozadu. Ruka se mu třásla, když podával koně koňákovi, a cítil, jak mu krev s bušením proudí k srdci. Děnisov projel kolem něj, zakláněl se v sedle a cosi křičel. Rostov neviděl nic než husary, kteří kolem něj běželi, zachytávali se ostruhami a řinčeli šavlemi.

„Nosítka!“ vykřikl za ním čísi hlas.

Rostov nepřemýšlel o tom, co znamená volání po nosítkách; běžel a snažil se jen být první ze všech; ale těsně u mostu se nedíval pod nohy, šlápl do lepkavého, rozšlapaného bláta, zakopl a upadl na ruce. Ostatní ho oběhli.

„Po oboj strana, rytmistře,“ uslyšel hlas velitele pluku, který předjel dopředu a zastavil se na koni nedaleko od mostu s vítězoslavnou a veselou tváří.

Rostov si otíral umazané ruce o rajtky, ohlédl se na svého nepřítele a chtěl běžet dál, protože si myslel, že čím dál dopředu se dostane, tím lépe. Ale Bogdanyč, ačkoli se nedíval a Rostova nepoznal, na něj zakřičel:

„Kdo běží prostředkem mostu? Na pravá strana! Junkre, zpátky!“ rozzlobeně zakřičel a obrátil se k Děnisovovi, který se chlubil odvahou a vjel na koni na prkna mostu.

„Proč riskírovajt, rytmistře! Měl byste slézt,“ řekl plukovník.

„Ále, kulka si viníka najde,“ odpověděl Vaska Děnisov a otočil se v sedle.

* * *

Mezitím stáli Něsvickij, Žerkov a důstojník ze štábu pohromadě mimo dostřel a dívali se chvílemi na tu nevelkou hrstku lidí ve žlutých čácích, tmavozelených kabátcích prošívaných šňůrami a modrých rajtkách, kteří se hemžili u mostu, chvílemi na druhou stranu, na modré kabáty, které se v dálce blížily, a na skupiny s koňmi, v nichž se snadno dala poznat děla.

„Zapálí most, nebo nezapálí? Kdo bude první? Doběhnou a zapálí most, nebo Francouzi přijedou na dostřel kartáčů a postřílejí je?“ Tyto otázky si s tajícím srdcem bezděky kladl každý z toho velkého množství vojáků, kteří stáli nad mostem a v jasném večerním světle se dívali na most a husary a na druhou stranu, na blížící se modré kabáty s bodáky a děly.

„Ach! To husaři dostanou!“ říkal Něsvickij. „Teď už nejsou dál než na dostřel kartáčů.“

„Zbytečně vzal s sebou tolik lidí,“ řekl důstojník ze štábu.

„To tedy ano,“ řekl Něsvickij. „Stačilo by poslat dva chlapíky, vyšlo by to nastejno.“

„Ach, Vaše Osvícenosti,“ vmísil se do toho Žerkov, aniž spouštěl oči z husarů, ale pořád se svým naivním způsobem, podle něhož se nedalo uhodnout, jestli to, co říká, myslí vážně, nebo ne. „Ach, Vaše Osvícenosti! Jak vy to posuzujete! Poslat dva lidi, a kdo nám potom dá Vladimíra s mašlí? Takhle, i když nám to natlučou, se dá eskadrona navrhnout k vyznamenání a sám člověk dostane mašličku. Náš Bogdanyč ví, jak to chodí.“

„No,“ řekl důstojník ze štábu, „to jsou kartáče!“

Ukázal na francouzská děla, od nichž spěšně odpojovali a odváželi předky.

Na francouzské straně, v těch skupinách, kde byla děla, se objevil obláček kouře, druhý, třetí, skoro současně, a v okamžiku, kdy dolehl zvuk prvního výstřelu, objevil se čtvrtý. Dva zvuky jeden za druhým, a třetí.

„Ó, ach!“ zasténal Něsvickij jako v palčivé bolesti a chytil důstojníka ze štábu za ruku. „Podívejte se, jeden padl, padl, padl!“

„Myslím, že dva?“

„Kdybych byl car, nikdy bych nebojoval,“ řekl Něsvickij a odvrátil se.

Francouzská děla znovu spěšně nabíjeli. Pěchota v modrých kabátech se poklusem pohnula k mostu. Znovu, ale v různých odstupech, se objevily obláčky kouře a po mostě zacvakaly a zapraskaly kartáče. Ale tentokrát Něsvickij nemohl vidět, co se na mostě děje. Z mostu stoupal hustý dým. Husaři stihli most zapálit a francouzské baterie po nich střílely už ne proto, aby jim v tom zabránily, ale proto, že děla byla namířená a bylo na koho střílet.

Francouzi stihli vystřelit třikrát kartáči, než se husaři vrátili ke koňákům. Dvě salvy byly nepřesné a kartáče přeletěly, ale zato poslední výstřel zasáhl doprostřed hloučku husarů a porazil tři.

Rostov, zaujatý svým vztahem k Bogdanyčovi, se zastavil na mostě a nevěděl, co dělat. Sekat – tak, jak si bitvu vždycky představoval – nebylo koho, a pomáhat při zapalování mostu taky nemohl, protože si s sebou na rozdíl od ostatních vojáků nevzal otep slámy. Stál a rozhlížel se, když tu najednou zapraskalo po mostě, jako by někdo rozsypal ořechy, a jeden z husarů, který byl nejblíž u něj, se se zasténáním svalil na zábradlí. Rostov k němu přiběhl spolu s ostatními. Znovu kdosi zakřičel: „Nosítka!“ Čtyři muži husara zachytili a začali ho zvedat.

„Óóó!... Nechte mě, pro Krista,“ křičel raněný; ale přesto ho zvedli a položili.

Nikolaj Rostov se odvrátil a jako by něco hledal, začal se dívat do dálky, na vodu Dunaje, na nebe, na slunce. Jak krásné se mu zdálo nebe, jak modré, klidné a hluboké! Jak jasně a slavnostně zapadá slunce! Jak laskavě a leskle se třpytila voda na vzdáleném Dunaji! A ještě krásnější byly vzdálené hory, které se za Dunajem modraly, klášter, tajemné soutěsky, borové lesy zalité až po vršky mlhou... tam je ticho,

štěstí… „Nic, nic bych si nepřál, nic bych si nepřál, kdybych jen byl tam," myslel si Rostov. „Ve mně samém a v tom slunci je tolik štěstí, a tady… sténání, utrpení, strach a ta nejasnost, ten spěch… Zase něco křičí a zase všichni někam běží zpátky, a já poběžím s nimi, a tady je, tady je, smrt, nade mnou, kolem mě… Okamžik – a už nikdy neuvidím to slunce, tu vodu, tu soutěsku…"

V tu chvíli se slunce začalo skrývat za mraky; před Rostovem se objevila další nosítka. A strach ze smrti a z nosítek i láska ke slunci a k životu – všechno splynulo v jeden bolestně úzkostný dojem.

„Pane Bože! Ty, který jsi tam v tom nebi, zachraň mě, odpusť mi a ochraňuj mě!" zašeptal si pro sebe Rostov.

Husaři doběhli ke koňákům, hlasy zesílily a zklidnily se, nosítka zmizela z očí.

„Tak co, bratře, přičichl jsi k prachu?…" zakřičel mu nad uchem hlas Vasky Děnisova.

„Všechno skončilo; ale já jsem zbabělec, ano, jsem zbabělec," pomyslel si Rostov, těžce vzdychl, vzal od koňáka svého Gračika, který odstavoval nohu, a začal nasedat.

„Co to bylo, kartáče?" zeptal se Děnisova.

„A jaké!" zakřičel Děnisov. „Pracovali jste jako chlapíci! Ale ta práce je mizerná! Útok, to je radost, sekej je na cucky, ale tady, čert ví co, střílejí po nás jako do terče."

A Děnisov odjel ke skupině, která se zastavila nedaleko od Rostova: k veliteli pluku, Něsvickému, Žerkovovi a důstojníkovi ze štábu.

„Ale zdá se, že si toho nikdo nevšiml," myslel si pro sebe Rostov. A opravdu si nikdo ničeho nevšiml, protože každý znal ten pocit, který poprvé zakusil junkr, jenž ještě nebyl v palbě.

„Tak a hlášení je tady," řekl Žerkov. „Kdoví, třeba mě povýší na podporučíka."

„Hlaste kňížeti, že já most zapaloval," řekl plukovník slavnostně a vesele.

„A co když se zeptá na ztráty?“

„Maličkost!“ zahlaholil basem plukovník. „Dva husar raněno a jeden *mrtvý na místě*,“ řekl se zjevnou radostí, neschopen zadržet šťastný úsměv, a zvučně vysekl ta krásná slova *mrtvý na místě*.

IX

Ruská armáda o pětatřiceti tisících mužích pod Kutuzovovým velením, pronásledovaná stotisícovou francouzskou armádou pod Bonapartovým vedením, nepřátelsky přijímaná obyvatelstvem, bez důvěry ke svým spojencům, trpící nedostatkem zásob a nucená jednat mimo všechny předvídané podmínky války, spěšně ustupovala po Dunaji dolů, zastavovala se tam, kde ji nepřítel dostihl, a bránila se boji zadního voje jen natolik, nakolik to bylo nutné, aby mohla ustupovat bez ztráty těžkého nákladu. Došlo k bojům u Lambachu, Amstettenu a Melku; ale přes statečnost a vytrvalost, s níž Rusové bojovali a kterou uznával i sám nepřítel, bylo výsledkem těchto bojů jen ještě rychlejší ustupování. Rakouská vojska, která unikla zajetí u Ulmu a připojila se ke Kutuzovovi u Braunau, se teď od ruské armády oddělila a Kutuzov zůstal odkázán jen na své slabé, vyčerpané síly. O tom, že by se dala dál bránit Vídeň, nemohlo být ani řeči. Místo útočné války, hluboce promyšlené podle zákonů nové vědy – strategie –, války, jejíž plán Kutuzovovi předala během jeho pobytu ve Vídni rakouská dvorní válečná rada, stál teď před Kutuzovem jediný, skoro nedosažitelný cíl: nezahubit armádu jako Mack u Ulmu a spojit se s vojsky, která přicházela z Ruska.

Dvacátého osmého října přešel Kutuzov s armádou na levý břeh Dunaje a poprvé se zastavil, když položil Dunaj mezi sebe a hlavní síly Francouzů. Třicátého zaútočil na Mortierovu divizi, která byla na levém břehu Dunaje, a porazil ji. V tomto boji byly poprvé získány trofeje: zástava, děla a dva nepřátelští generálové. Poprvé po dvoutýdenním ústupu se ruská vojska zastavila a po boji nejen udržela bojiště, ale zahnala Francouze. Přestože vojska byla otrhaná, vysílená a o tře-

tinu oslabená opozdilci, raněnými, zabitými a nemocnými; přestože na druhé straně Dunaje zůstali nemocní a ranění s Kutuzovovým dopisem, který je svěřoval lidskosti nepřítele; přestože velké nemocnice a domy v Kremsu proměněné v lazarety už nemohly pojmout všechny nemocné a raněné – přes to všechno zastávka u Kremsu a vítězství nad Mortierem značně pozvedly ducha vojska. V celé armádě i v hlavním stanu se šířily ty nejradostnější, i když nepravdivé zvěsti o domnělém přiblížení kolon z Ruska, o jakémsi vítězství, které vybojovali Rakušané, a o ústupu vyděšeného Bonaparta.

Kníže Andrej byl během bitvy u rakouského generála Schmitta, který v tomto boji padl. Pod ním byl raněn kůň a jeho samého kulka lehce škrábla do ruky. Na znamení zvláštní přízně vrchního velitele byl vyslán se zprávou o tomto vítězství k rakouskému dvoru, který už nebyl ve Vídni, jíž hrozila francouzská vojska, ale v Brně. V noci po bitvě přijel kníže Andrej, rozrušený, ale ne unavený – přestože jeho postava nevypadala silně, snášel tělesnou únavu mnohem lépe než ti nejsilnější lidé –, na koni s hlášením od Dochturova do Kremsu ke Kutuzovovi, a ještě tutéž noc byl vypraven jako kurýr do Brna. Vypravení jako kurýra znamenalo kromě vyznamenání důležitý krok k povýšení.

Noc byla temná, hvězdnatá; cesta černala mezi bělajícím se sněhem, který napadl předešlého dne, v den bitvy. Kníže Andrej chvílemi probíral dojmy z minulé bitvy, chvílemi si radostně představoval, jaký dojem udělá zprávou o vítězství, vzpomínal, jak ho vyprovázeli vrchní velitel a kamarádi, a uháněl v poštovní bryčce s pocitem člověka, který dlouho čekal a konečně se dočkal začátku vytouženého štěstí. Jakmile zavřel oči, zněla mu v uších střelba pušek a děl, která splývala s rachotem kol a s dojmem vítězství. Chvílemi se mu začalo zdát, že Rusové utíkají, že on sám je zabit; ale rychle se probouzel a jako by se znovu se štěstím dozvídal, že nic takového nebylo a že naopak utíkali Francouzi. Znovu si připomínal všechny podrobnosti vítězství, svou klidnou odvahu během bitvy, a když se uklidnil, podřimoval… Po tem-

né hvězdnaté noci nastalo jasné, veselé jitro. Sníh na slunci tál, koně rychle cválali a vpravo i vlevo bez rozdílu ubíhaly nové a rozmanité lesy, pole a vesnice.

Na jedné ze stanic předjel transport ruských raněných. Ruský důstojník, který transport vedl, se rozvaloval na předním voze, cosi křičel a sprostě nadával nějakému vojákovi. V dlouhých německých přípřežních vozech se po kamenité cestě natřásalo po šesti i více bledých, obvázaných a špinavých raněných. Někteří z nich mluvili – slyšel ruskou řeč –, jiní jedli chléb, ti nejtěžší se mlčky, s pokornou a bolestnou dětskou účastí dívali na kurýra, který kolem nich uháněl.

Kníže Andrej dal zastavit a zeptal se vojáka, v jakém boji byli raněni.

„Předevčírem na Dunaji," odpověděl voják. Kníže Andrej vytáhl měšec a dal vojákovi tři zlaťáky.

„Pro všechny," dodal a obrátil se k důstojníkovi, který přistoupil. „Uzdravte se, chlapci," obrátil se k vojákům, „čeká nás ještě hodně práce."

„Copak, pane pobočníku, jaké novinky?" zeptal se důstojník, který měl zřejmě chuť si popovídat.

„Dobré! Jeď!" křikl kníže Andrej na kočího a uháněl dál.

Byla už úplná tma, když kníže Andrej vjel do Brna a viděl se obklopen vysokými domy, světly obchodů, oken a lamp, pěknými kočáry hřmotícími po dlažbě a celou tou atmosférou velkého, živého města, která je pro vojáka po táboře vždycky tak lákavá. Kníže Andrej se navzdory rychlé jízdě a probdělé noci cítil, když se blížil k paláci, ještě čilejší než předešlého dne. Jen oči se mu leskly horečným leskem a myšlenky se střídaly s neobyčejnou rychlostí a jasností. Živě se mu znovu vybavily všechny podrobnosti bitvy, už ne mlhavě, ale určitě, ve stručném podání, jaké v duchu přednášel císaři Františkovi. Živě si představoval nahodilé otázky, které by mu mohly být položeny, i odpovědi, které na ně dá. Myslel si, že ho hned uvedou k císaři. Ale u vel-

kého hlavního vchodu paláce k němu vyběhl úředník, a když v něm poznal kurýra, odvedl ho k jinému vchodu.

„Z chodby vpravo; tam, Vaše Urozenosti, najdete křídelního pobočníka, který má službu," řekl mu úředník. „Ten vás doprovodí k ministru války."

Křídelní pobočník, který měl službu a knížete Andreje přivítal, ho požádal, aby počkal, a odešel k ministru války. Za pět minut se křídelní pobočník vrátil, obzvlášť zdvořile se uklonil, pustil knížete Andreje před sebou a vedl ho chodbou do pracovny, kde úřadoval ministr války. Zdálo se, že se křídelní pobočník svou vybranou zdvořilostí chce chránit před pokusy ruského pobočníka o familiárnost. Radostný pocit knížete Andreje značně ochabl, když se blížil ke dveřím pracovny ministra války. Cítil se uražen, a pocit urážky se v témže okamžiku, aniž si toho sám všiml, změnil v pocit pohrdání, který se ničím nezakládal. Jeho pohotový rozum mu v tomtéž okamžiku napověděl hledisko, z něhož měl právo pohrdat pobočníkem i ministrem války. „Těm se asi zdá velmi snadné dobývat vítězství, když nepřičichnou k prachu!" pomyslel si. Oči se mu pohrdavě přimhouřily; vešel do pracovny ministra války obzvlášť pomalu. Ten pocit ještě zesílil, když uviděl ministra války, který seděl nad velkým stolem a první dvě minuty si příchozího nevšímal. Ministr války sklonil holou hlavu s šedivými spánky mezi dvě voskové svíce a četl listiny, do nichž si dělal poznámky tužkou. Dočítal, aniž zvedl hlavu, zatímco se otevřely dveře a ozvaly se kroky.

„Vezměte tohle a předejte to," řekl ministr války svému pobočníkovi, podal mu listiny a kurýrovi pořád ještě nevěnoval pozornost.

Kníže Andrej cítil, že buď ze všech záležitostí, které ministra války zaměstnávaly, ho činnost Kutuzovovy armády mohla zajímat ze všeho nejméně, nebo bylo třeba dát to ruskému kurýrovi pocítit. „Ale mně je to naprosto jedno," pomyslel si. Ministr války odsunul zbylé listiny, srovnal jejich okraje a zvedl hlavu. Měl chytrou a výraznou hlavu. Ale

v témže okamžiku, kdy se obrátil ke knížeti Andrejovi, se chytrý a pevný výraz ministrovy tváře zřejmě zvykle a vědomě změnil: na jeho tváři ustrnul hloupý, strojený úsměv, který svou strojenost ani nezakrýval, úsměv člověka, který přijímá jednoho prosebníka za druhým.

„Od polního maršála Kutuzova?“ zeptal se. „Doufám, že dobré zprávy? Došlo ke srážce s Mortierem? Vítězství? Už byl čas!“

Vzal depeši, která byla adresována jemu, a začal ji číst se smutným výrazem.

„Ach, můj bože! Můj bože! Schmitt!“ řekl německy. „Jaké neštěstí, jaké neštěstí!“

Když depeši přelétl očima, položil ji na stůl a podíval se na knížete Andreje, zřejmě o něčem uvažoval.

„Ach, jaké neštěstí! Boj byl, říkáte, rozhodující? Mortier ale zajat nebyl.“ Zamyslel se. „Velmi mě těší, že jste přivezl dobré zprávy, i když Schmittova smrt je za vítězství drahá cena. Jeho Veličenstvo vás jistě bude chtít vidět, ale ne dnes. Děkuji vám, odpočiňte si. Zítra buďte na ranním přijetí po přehlídce. Ostatně vám dám vědět.“

Hloupý úsměv, který během rozhovoru zmizel, se na tváři ministra války znovu objevil.

„Na shledanou, velice vám děkuji. Jeho Veličenstvo císař vás nejspíš bude chtít vidět,“ opakoval a sklonil hlavu.

Když kníže Andrej vyšel z paláce, cítil, že veškerý zájem a štěstí, které mu vítězství přineslo, teď opustil a předal do lhostejných rukou ministra války a zdvořilého pobočníka. Celé jeho smýšlení se v okamžiku změnilo: bitva se mu zdála dávnou, vzdálenou vzpomínkou.

X

Kníže Andrej se v Brně ubytoval u svého známého, ruského diplomata Bilibina.

„Á, milý kníže, milejšího hosta není," řekl Bilibin, když vyšel knížeti Andrejovi naproti. „Franzi, knížecí věci do mé ložnice!" obrátil se ke sluhovi, který Bolkonského doprovázel. „Copak, jako posel vítězství? Výborně. A já tu sedím nemocný, jak vidíte."

Když se kníže Andrej umyl a převlékl, vyšel do diplomatovy přepychové pracovny a sedl si k přichystanému obědu. Bilibin se klidně usadil u krbu.

Kníže Andrej pociťoval nejen po své cestě, ale po celém tažení, během něhož byl zbaven všech pohodlí, čistoty a půvabu života, příjemný pocit odpočinku uprostřed těch přepychových životních podmínek, na které byl zvyklý od dětství. Kromě toho mu bylo po rakouském přijetí příjemné promluvit si, sice ne rusky – mluvili francouzsky –, ale s ruským člověkem, který, jak předpokládal, sdílel všeobecný ruský odpor k Rakušanům, pociťovaný teď obzvlášť živě.

Bilibin byl muž asi pětatřicetiletý, svobodný, z téže společnosti jako kníže Andrej. Znali se už z Petrohradu, ale ještě blíž se seznámili při posledním pobytu knížete Andreje ve Vídni s Kutuzovem. Jako byl kníže Andrej mladý muž, který sliboval, že to na vojenské dráze dotáhne daleko, tak, a ještě víc, to sliboval Bilibin na dráze diplomatické. Byl to ještě mladý člověk, ale už ne mladý diplomat, protože sloužil od šestnácti let, byl v Paříži, v Kodani a teď ve Vídni zastával dost významné místo. Kancléř i náš vyslanec ve Vídni ho znali a vážili si ho. Nepatřil k tomu velkému množství diplomatů, kteří musí mít jen záporné přednosti, nedělat určité věci a mluvit francouzsky, aby byli velmi do-

brými diplomaty; byl jedním z těch diplomatů, kteří pracují rádi a umějí to, a navzdory své lenosti někdy proseděl noci u psacího stolu. Pracoval stejně dobře, ať byla podstata práce jakákoli. Nezajímala ho otázka „proč?“, ale otázka „jak?“. V čem spočívala diplomatická záležitost, mu bylo jedno; ale sestavit obratně, přesně a elegantně oběžník, memorandum nebo hlášení – v tom nacházel velké potěšení. Bilibinovy zásluhy se cenily nejen pro jeho písemné práce, ale i pro jeho umění jednat a hovořit v nejvyšších kruzích.

Bilibin měl rád rozhovor stejně jako práci, jen když mohl být rozhovor elegantně vtipný. Ve společnosti ustavičně vyčkával na příležitost říct něco pozoruhodného a do rozhovoru se nezapojoval jinak než za těchto podmínek. Bilibinova řeč byla neustále protkaná originálně vtipnými, uzavřenými větami obecného zájmu. Tyto věty se vyráběly ve vnitřní Bilibinově laboratoři, jako by naschvál v přenosném provedení, aby si je bezvýznamní lidé z vysoké společnosti mohli pohodlně zapamatovat a přenášet ze salonu do salonu. A opravdu, Bilibinovy bonmoty se roznášely po vídeňských salonech, jak se říkalo, a často měly vliv na takzvané důležité záležitosti.

Jeho hubený, vyzáblý, nažloutlý obličej byl celý pokrytý hlubokými vráskami, které vždycky vypadaly tak čistotně a pečlivě umyté jako konečky prstů po koupeli. Pohyby těchto vrásek tvořily hlavní hru jeho tváře. Chvílemi se mu čelo svraštilo do širokých záhybů a obočí se zvedlo vzhůru, chvílemi obočí kleslo dolů a na tvářích se utvořily hluboké vrásky. Hluboko posazené, malé oči se vždycky dívaly přímo a vesele.

„Nuže, teď nám vyprávějte o svých hrdinských činech,“ řekl. Bolkonskij co nejskromněji, aniž se jedinkrát zmínil o sobě, vylíčil boj a přijetí u ministra války.

„Přijali mě s mou novinou jako psa v kostele,“ uzavřel.

Bilibin se usmál a vyhladil kožní záhyby.

„Avšak, můj milý," řekl, prohlížel si zdálky nehet a zvedal kůži nad levým okem, „přes všechnu velikou úctu, kterou chovám k ‚pravoslavnému ruskému vojsku', přiznávám, že vaše vítězství nepatří k nejvítěznějším."

Pokračoval pořád francouzsky a rusky vyslovoval jen ta slova, která chtěl pohrdavě zdůraznit.

„Jak to? Vy jste se celou svou masou vrhli na nešťastného Mortiera, který měl jedinou divizi, a ten Mortier vám proklouzne mezi prsty? Kde je tedy vítězství?"

„Ale vážně řečeno," odpověděl kníže Andrej, „přece jen můžeme bez vychloubání říct, že je to o něco lepší než Ulm…"

„Proč jste nám nezajali jednoho, aspoň jednoho maršála?"

„Protože se všechno nedělá tak, jak se předpokládá, a ne tak pravidelně jako na přehlídce. Předpokládali jsme, jak jsem vám říkal, že mu vpadneme do týlu v sedm hodin ráno, a nedostali jsme se tam ani v pět večer."

„A proč jste se tam nedostali v sedm hodin ráno? Měli jste tam být v sedm hodin ráno," řekl s úsměvem Bilibin, „měli jste tam být v sedm hodin ráno."

„A proč jste diplomatickou cestou nevnukl Bonapartovi, že by bylo lepší, kdyby se vzdal Janova?" řekl kníže Andrej týmž tónem.

„Já vím," přerušil ho Bilibin, „myslíte si, že je velmi snadné zajímat maršály, když člověk sedí na pohovce před krbem. To je pravda, ale přece jen, proč jste ho nezajali? A nedivte se, že nejen ministr války, ale ani vznešený císař a král František nebudou vaším vítězstvím nijak zvlášť blaženi; a ani já, nešťastný sekretář ruského vyslanectví, necítím žádnou zvláštní radost…"

Podíval se přímo na knížete Andreje a najednou pustil nakrčenou kůži na čele.

„Teď je řada na mně, abych se vás zeptal ‚proč', můj milý," řekl Bolkonskij. „Přiznám se vám, že tomu nerozumím, možná jsou v tom dip-

lomatické jemnosti nad můj slabý rozum, ale nerozumím tomu: Mack ztratí celou armádu, arcivévoda Ferdinand a arcivévoda Karel nedávají žádné známky života a dělají jednu chybu za druhou, a konečně jediný Kutuzov vybojuje skutečné vítězství, zlomí kouzlo Francouzů, a ministra války nezajímají ani podrobnosti!“

„Právě proto, můj milý. Vidíte, můj milý: hurá! Za cara, za Rus, za víru! To všechno je pěkné a krásné, ale co je nám, totiž rakouskému dvoru, po vašich vítězstvích? Přivezte nám sem pěknou zprávu o vítězství arcivévody Karla nebo Ferdinanda – jeden arcivévoda stojí za druhého, jak víte –, třeba jen nad hasičskou rotou Bonapartovou, to je něco jiného, to zahřmíme z děl. Ale tohle nás, jako naschvál, může jen dráždit. Arcivévoda Karel nedělá nic, arcivévoda Ferdinand se pokrývá hanbou. Vídeň opouštíte, už ji nebráníte, jako byste nám říkali: S námi je Bůh, a vy s pánembohem, i s vaším hlavním městem. Jediný generál, kterého jsme všichni měli rádi, Schmitt: toho vystavíte kulce a nám blahopřejete k vítězství!... Uznejte, že dráždivější zprávu, než jakou vezete, si nelze vymyslet. Je to jako naschvál, jako naschvál. Kromě toho, i kdybyste opravdu vybojovali skvělé vítězství, i kdyby vítězství vybojoval sám arcivévoda Karel, co by to změnilo na celkovém běhu věcí? Teď už je pozdě, když je Vídeň obsazená francouzskými vojsky.“

„Jak obsazená? Vídeň je obsazená?“

„Nejen obsazená, ale Bonaparte je v Schönbrunnu a hrabě, náš milý hrabě Vrbna, se k němu chystá pro rozkazy.“

Bolkonskij po únavě a dojmech z cesty, z přijetí a zvlášť po obědě cítil, že nechápe celý význam slov, která slyší.

„Dnes ráno tu byl hrabě Lichtenfels,“ pokračoval Bilibin, „a ukazoval mi dopis, v němž je podrobně popsaná přehlídka Francouzů ve Vídni. Princ Murat a celá ta paráda... Vidíte, že vaše vítězství není nijak zvlášť radostné a že vás nemohou přijmout jako zachránce...“

„Opravdu, mně je to jedno, naprosto jedno!“ řekl kníže Andrej a začínal chápat, že jeho zpráva o bitvě u Kremsu má opravdu malý vý-

znam vzhledem k takovým událostem, jako je obsazení hlavního města Rakouska. „Jak to, že Vídeň padla? A most a slavné předmostí a kníže Auersperg? Proslýchalo se u nás, že kníže Auersperg Vídeň brání," řekl.

„Kníže Auersperg stojí na této, na naší straně a brání nás; myslím, že nás brání velmi špatně, ale přece jen brání. A Vídeň je na druhé straně. Ne, most ještě dobyt nebyl a doufám, že nebude, protože je podminovaný a je rozkázáno ho vyhodit do vzduchu. Jinak bychom už dávno byli v českých horách a vy s vaší armádou byste prožili zlou čtvrthodinku mezi dvěma ohni."

„Ale to přece ještě neznamená, že je tažení skončeno," řekl kníže Andrej.

„A já myslím, že skončeno je. A tady si to myslí i velká zvířata, jenom se to neodvažují říct. Stane se to, co jsem říkal na začátku tažení: že věc nerozhodne vaše šarvátka u Dürnsteinu, vůbec ne střelný prach, ale ti, kdo ho vymysleli," řekl Bilibin, opakoval jeden ze svých bonmotů, uvolnil kůži na čele a odmlčel se. „Otázka je jen, co přinese berlínská schůzka císaře Alexandra s pruským králem. Jestliže Prusko vstoupí do spojenectví, přinutí Rakousko, a bude válka. Jestliže ne, jde už jen o to, dohodnout se, kde se budou sepisovat předběžné články nového Campo Formia."

„Ale jaká neobyčejná genialita!" vykřikl najednou kníže Andrej, sevřel svou malou ruku a udeřil jí do stolu. „A jaké štěstí ten člověk má!"

„Buonaparte?" řekl tázavě Bilibin a svraštil čelo, čímž dával znát, že teď přijde bonmot. „Buonaparte?" řekl a zvlášť zdůraznil to „u". „Myslím ale, že teď, když předepisuje Rakousku zákony ze Schönbrunnu, by se mu to ‚u' mělo prominout. Rozhodně zavádím novotu a říkám mu prostě Bonaparte."

„Ne, bez žertů," řekl kníže Andrej, „copak si opravdu myslíte, že je tažení skončeno?"

„Myslím si tohle. Rakousko zůstalo za hlupáka, a na to není zvyklé. A oplatí to. A za hlupáka zůstalo proto, že za prvé jsou provincie zpustošené – prý je to *pravoslavné vojsko* strašné, co se plenění týče –, armáda je poražená, hlavní město dobyté, a to všechno pro krásné oči sardinského veličenstva. A proto – mezi námi, můj milý – cítím čichem, že nás klamou, cítím čichem styky s Francií a plány na mír, tajný mír, uzavřený zvlášť."

„To není možné!" řekl kníže Andrej. „To by bylo příliš ohavné."

„Kdo se dožije, uvidí," řekl Bilibin a znovu uvolnil kůži na znamení, že rozhovor skončil.

Když kníže Andrej přišel do pokoje, který mu přichystali, a v čistém prádle si lehl do peřin na vonné nahřáté polštáře, cítil, že ta bitva, o níž přivezl zprávu, je daleko, daleko od něj. Zaměstnávalo ho pruské spojenectví, zrada Rakouska, nový triumf Bonapartův, ranní přijetí a přehlídka a zítřejší přijetí u císaře Františka.

Zavřel oči, ale v témže okamžiku mu v uších zarachotila kanonáda, střelba, rachot kol kočáru, a už zase sestupují z hory mušketýři roztažení do rojnice, a Francouzi střílejí, a on cítí, jak se mu chvěje srdce, a vyjíždí vpřed vedle Schmitta, a kulky kolem něj vesele hvízdají, a on prožívá ten pocit zdesateronásobené radosti ze života, jaký nezažil od samého dětství.

Probudil se…

„Ano, to všechno bylo!…" řekl si se šťastným, dětským úsměvem a usnul tvrdým, mladým spánkem.

XI

Druhý den se probudil pozdě. Když si obnovoval dojmy z minulých dnů, vzpomněl si nejprve na to, že se dnes má představit císaři Františkovi, vzpomněl si na ministra války, na zdvořilého rakouského křídelního pobočníka, na Bilibina a na včerejší večerní rozhovor. Oblékl se na cestu do paláce do plné slavnostní uniformy, kterou si už dlouho neoblékl, a svěží, čilý a krásný, s rukou na pásce, vešel do Bilibinovy pracovny. V pracovně byli čtyři páni z diplomatického sboru. S knížetem Ippolitem Kuraginem, který byl sekretářem vyslanectví, se Bolkonskij znal; s ostatními ho seznámil Bilibin.

Páni, kteří k Bilibinovi chodili, mladí, bohatí a veselí lidé z vysoké společnosti, tvořili ve Vídni i tady zvláštní kroužek, který Bilibin, jeho hlava, nazýval *naši*. Tento kroužek, složený skoro výhradně z diplomatů, měl zřejmě své vlastní zájmy, které neměly nic společného s válkou a politikou: zájmy vysoké společnosti, vztahů k některým ženám a úřední stránky služby. Tito páni zřejmě ochotně přijali knížete Andreje do svého kroužku jako *svého*, což byla čest, které se od nich dostávalo málokomu. Ze zdvořilosti a jako téma k zahájení rozhovoru mu položili několik otázek o armádě a bitvě, a rozhovor se zase rozsypal v nesouvislé, veselé žerty a klevety.

„Ale nejlepší je," říkal jeden, který vyprávěl o nezdaru kolegy diplomata, „nejlepší je to, že mu kancléř rovnou řekl, že jeho jmenování do Londýna je povýšení a že se na to tak má dívat. Vidíte, jak se při tom tvářil?..."

„Ale nejhorší ze všeho, pánové, a tím vám vydávám Kuragina: člověk je v neštěstí, a tenhle don Juan, tenhle hrozný člověk, toho využívá!"

Kníže Ippolit ležel ve voltairovském křesle s nohama přehozenýma přes područku. Zasmál se.

„Jen povídejte!“ řekl.

„Ó, done Juane! Ó, hade!“ ozvaly se hlasy.

„Vy nevíte, Bolkonskij,“ obrátil se Bilibin ke knížeti Andrejovi, „že všechny hrůzy francouzské armády – málem jsem řekl ruské armády – nejsou nic ve srovnání s tím, co tenhle člověk napáchal mezi ženami.“

„Žena je družkou muže,“ pronesl kníže Ippolit a začal si lorňonem prohlížet své zdvižené nohy.

Bilibin a *naši* se rozesmáli a dívali se Ippolitovi do očí. Kníže Andrej viděl, že tenhle Ippolit, na kterého – musel to přiznat – skoro žárlil kvůli své ženě, byl v této společnosti šaškem.

„Ne, musím vás pohostit Kuraginem,“ řekl Bilibin tiše Bolkonskému. „Je rozkošný, když rozpráví o politice, tu vážnost musíte vidět.“

Přisedl k Ippolitovi, svraštil čelo do záhybů a zapředl s ním rozhovor o politice. Kníže Andrej a ostatní je oba obstoupili.

„Berlínský kabinet nemůže vyjádřit spojenecký cit,“ začal Ippolit a významně se po všech rozhlížel, „aniž by vyjádřil… jako ve své poslední nótě… rozumíte… rozumíte… a pak, jestliže se Jeho Veličenstvo císař neodchýlí od zásady našeho spojenectví…“

„Počkejte, ještě jsem neskončil…“ řekl knížeti Andrejovi a chytil ho za ruku. „Předpokládám, že intervence bude silnější než neintervence. A…“ Odmlčel se. „Nebude možné nakonec vykládat naši depeši z dvacátého osmého listopadu jako odmítnutí. Takhle to všechno skončí.“

A pustil Bolkonského ruku, čímž dával najevo, že teď už úplně skončil.

„Démosthene, poznávám tě podle oblázku, který skrýváš ve svých zlatých ústech!“ řekl Bilibin, jemuž se potěšením pohnula na hlavě kštice.

Všichni se zasmáli. Ippolit se smál nejhlasitěji ze všech. Zřejmě trpěl, dusil se, ale nemohl se zdržet divokého smíchu, který roztahoval jeho vždy nehybnou tvář.

„Tak poslyšte, pánové," řekl Bilibin, „Bolkonskij je mým hostem v domě i tady v Brně a chci ho pohostit, jak jen můžu, všemi radostmi zdejšího života. Kdybychom byli ve Vídni, bylo by to snadné; ale tady, v téhle ošklivé moravské díře, je to těžší, a prosím vás všechny o pomoc. Musíme mu Brno předvést se vší ctí. Vy si vezměte na starost divadlo, já společnost, vy, Ippolite, samozřejmě ženy."

„Musíme mu ukázat Amélii, je rozkošná!" řekl jeden z *našich* a líbal si konečky prstů.

„Vůbec je třeba tohoto krvežíznivého vojáka," řekl Bilibin, „obrátit k lidumilnějším názorům."

„Sotva vaši pohostinnost využiji, pánové, a teď už musím jet," řekl Bolkonskij a podíval se na hodinky.

„Kam?"

„K císaři."

„Ó, ó, ó!"

„Tak na shledanou, Bolkonskij!" „Na shledanou, kníže; přijeďte na oběd dřív," ozývaly se hlasy. „Ujmeme se vás."

„Snažte se co nejvíc vychvalovat pořádek v dodávkách proviantu a v určování pochodových tras, až budete mluvit s císařem," řekl Bilibin, když Bolkonského doprovázel do předsíně.

„Rád bych chválil, ale pokud vím, nemohu," odpověděl s úsměvem Bolkonskij.

„No, vůbec mluvte co nejvíc. Jeho vášní jsou audience; ale sám nerad mluví a ani to neumí, jak uvidíte."

XII

Při dvorním přijetí se císař František jen upřeně zadíval do tváře knížete Andreje, který stál na určeném místě mezi rakouskými důstojníky, a kývl na něj svou dlouhou hlavou. Ale po přijetí mu včerejší křídelní pobočník zdvořile vyřídil, že si ho císař přeje přijmout v audienci. Císař František ho přijal vstoje uprostřed pokoje. Ještě než začal rozhovor, knížete Andreje překvapilo, že císař jako by se zarazil, nevěděl, co říct, a zčervenal.

„Řekněte, kdy začala bitva?“ zeptal se spěšně.

Kníže Andrej odpověděl. Po této otázce následovaly další, stejně prosté otázky: „Je Kutuzov zdráv? Jak dávno odjel z Kremsu?“ a tak dále. Císař mluvil s takovým výrazem, jako by celý jeho cíl spočíval jen v tom, aby položil určitý počet otázek. Odpovědi na ně ho, jak bylo až příliš zřejmé, zajímat nemohly.

„V kolik hodin začala bitva?“ zeptal se císař.

„Nemohu Vašemu Veličenstvu hlásit, v kolik hodin začala bitva na frontě, ale v Dürnsteinu, kde jsem byl já, zahájilo vojsko útok po páté hodině večer,“ řekl Bolkonskij, oživil se a předpokládal přitom, že se mu při té příležitosti podaří předložit pravdivý popis všeho, co věděl a viděl, který už měl v hlavě hotový.

Ale císař se usmál a přerušil ho:

„Kolik mil?“

„Odkud a kam, Vaše Veličenstvo?“

„Z Dürnsteinu do Kremsu?“

„Tři a půl míle, Vaše Veličenstvo.“

„Opustili Francouzi levý břeh?“

„Jak hlásili zvědové, poslední se v noci přepravili na vorech.“

„Je v Kremsu dost píce?“

„Píce nebylo dodáno v takovém množství…“

Císař ho přerušil.

„V kolik hodin padl generál Schmitt?“

„V sedm hodin, myslím.“

„V sedm hodin? Velmi smutné! Velmi smutné!“

Císař řekl, že děkuje, a uklonil se. Kníže Andrej vyšel a hned ho ze všech stran obklopili dvořané. Ze všech stran na něj hleděly vlídné oči a ozývala se vlídná slova. Včerejší křídelní pobočník mu vyčítal, proč se neubytoval v paláci, a nabízel mu svůj dům. Přistoupil ministr války a blahopřál mu k řádu Marie Terezie třetího stupně, který mu císař uděloval. Komoří císařovny ho zval k Jejímu Veličenstvu. Arcivévodkyně si ho také přála vidět. Nevěděl, komu odpovídat, a několik vteřin sbíral myšlenky. Ruský vyslanec ho vzal za rameno, odvedl ho k oknu a začal s ním mluvit.

Navzdory Bilibinovým slovům byla zpráva, kterou přivezl, přijata radostně. Byla nařízena děkovná bohoslužba. Kutuzov dostal velkokříž řádu Marie Terezie a celá armáda obdržela vyznamenání. Bolkonskij dostával pozvání ze všech stran a celé dopoledne musel vykonávat návštěvy u nejvyšších rakouských hodnostářů. Když po čtvrté hodině odpoledne návštěvy dokončil, vracel se kníže Andrej domů k Bilibinovi a v duchu přitom skládal dopis otci o bitvě a o své cestě do Brna. U vchodu do domu, který Bilibin obýval, stála do poloviny naložená bryčka a ze dveří vyšel Franz, Bilibinův sluha, a s námahou vlekl kufr. Než kníže Andrej jel k Bilibinovi, zajel ještě do knihkupectví, aby se na tažení zásobil knihami, a v obchodě se zdržel.

„Co se děje?“ zeptal se Bolkonskij.

„Ach, Vaše Osvícenosti?“ řekl Franz a s námahou zvedal kufr do bryčky. „Stěhujeme se ještě dál. Ten ničema už nám zase šlape na paty!“

„Co se děje? Co?“ vyptával se kníže Andrej.

Bilibin vyšel Bolkonskému naproti. Na Bilibinově vždy klidné tváři bylo znát vzrušení.

„Ne, ne, přiznejte, že je to rozkošné," říkal, „ta historka s Taborským mostem" – to je most ve Vídni – „Přešli ho bez jediné rány."

Kníže Andrej ničemu nerozuměl.

„Odkud se tu berete, že nevíte, co už vědí všichni kočí ve městě?"

„Jedu od arcivévodkyně. Tam jsem nic neslyšel."

„A neviděl jste, že se všude balí?"

„Neviděl... Ale oč jde?" zeptal se netrpělivě kníže Andrej.

„Oč jde? Jde o to, že Francouzi přešli most, který brání Auersperg, a most nevyhodili do povětří, takže Murat teď spěchá po silnici k Brnu a dnes nebo zítra tu budou."

„Jak to, tady? Jak to, že most nevyhodili, když byl podminovaný?"

„A na to se ptám já vás. To neví nikdo, ani sám Bonaparte."

Bolkonskij pokrčil rameny.

„Ale jestliže je most přejitý, pak je armáda ztracena: bude odříznuta," řekl.

„V tom je právě ten vtip," odpověděl Bilibin. „Poslouchejte. Francouzi vstoupí do Vídně, jak jsem vám říkal. Všechno je moc pěkné. Druhý den, to jest včera, páni maršálové Murat, Lannes a Belliard sednou na koně a jedou k mostu. Všimněte si, všichni tři jsou Gaskoňci. ‚Pánové,' povídá jeden, ‚víte, že Taborský most je podminovaný a zabezpečený protiminami a že je před ním hrozivé předmostí a patnáct tisíc vojáků, kteří mají rozkaz most vyhodit a nás nepustit. Ale našemu panovníkovi císaři Napoleonovi bude milé, jestliže ten most vezmeme. Pojeďme tam ve třech a vezměme ten most.' ‚Pojeďme,' říkají ostatní; a jedou a most vezmou, přejdou ho a teď s celou armádou na tomto břehu Dunaje táhnou na nás, na vás a na vaše spojovací cesty."

„Přestaňte žertovat," řekl smutně a vážně kníže Andrej.

Ta zpráva byla knížeti Andrejovi bolestná, a zároveň příjemná. Jakmile se dozvěděl, že je ruská armáda v tak beznadějné situaci, napadlo ho, že právě jemu je souzeno vyvést ruskou armádu z té situace, že tady je ten Toulon, který ho vyvede z řad neznámých důstojníků a otevře mu první cestu ke slávě! Zatímco poslouchal Bilibina, už promýšlel, jak po příjezdu k armádě předloží na válečné radě názor, jenž jediný armádu zachrání, a jak bude jemu samotnému svěřeno provedení toho plánu.

„Přestaňte žertovat," řekl.

„Nežertuji," pokračoval Bilibin, „nic není pravdivějšího a smutnějšího. Ti páni přijedou k mostu sami a zvednou bílé šátky; ujišťují, že je příměří a že oni, maršálové, jedou vyjednávat s knížetem Auerspergem. Službu konající důstojník je pustí do předmostí. Navykládají mu tisíc gaskoňských hloupostí: že válka skončila, že císař František sjednal s Bonapartem schůzku, že si přejí vidět knížete Auersperga a tak dále. Důstojník pošle pro Auersperga; ti páni objímají důstojníky, žertují, sedají si na děla, a mezitím francouzský prapor nepozorovaně vstoupí na most, shodí pytle s hořlavinami do vody a přiblíží se k předmostí. Konečně se objeví sám generálporučík, náš milý kníže Auersperg von Mautern. ‚Drahý nepříteli! Květe rakouského vojska, hrdino tureckých válek! Nepřátelství skončilo, můžeme si podat ruku… Císař Napoleon hoří touhou poznat knížete Auersperga.' Zkrátka a dobře, ti páni, ne nadarmo Gaskoňci, zahrnou Auersperga tolika krásnými slovy, on je tak okouzlen tou tak rychle navázanou důvěrností s francouzskými maršály, tak oslněn pohledem na Muratův plášť a pštrosí pera, že vidí jen samý ohňostroj a zapomene na oheň, který měl dát zahájit na nepřítele." Navzdory živosti své řeči Bilibin nezapomněl se po tomto bonmotu zastavit, aby dal čas ho ocenit. „Francouzský prapor vběhne do předmostí, zatlučou dělům zápalné otvory, a most je dobyt. Ne, ale nejlepší ze všeho je," pokračoval a jeho vzrušení se uklidňovalo půvabem vlastního vyprávění, „že seržant,

přidělený k tomu dělu, na jehož signál se měly zapálit miny a vyhodit most, ten seržant, když uviděl, že francouzská vojska běží na most, chtěl už vystřelit, ale Lannes mu odstrčil ruku. Seržant, který byl zřejmě chytřejší než jeho generál, jde k Auerspergovi a říká: ‚Kníže, klamou vás, tamhle jsou Francouzi!' Murat vidí, že je zle, jestliže nechá seržanta mluvit. S předstíraným údivem – pravý Gaskoňec – se obrátí k Auerspergovi: ‚Nepoznávám tu ve světě tak vychvalovanou rakouskou kázeň,' povídá, ‚a vy dovolíte, aby s vámi takhle mluvil nižší šarže!' To je geniální. Kníže Auersperg se cítí dotčen ve cti a dá seržanta zatknout. Ne, ale přiznejte, že je rozkošná celá ta historka s Taborským mostem. To není ani hloupost, ani zbabělost…"

„Možná je to zrada," řekl kníže Andrej a živě si představoval šedé pláště, rány, prachový dým, zvuky střelby a slávu, která ho čeká.

„Ani to ne. To by dvůr dostalo do příliš ošklivé kaše," pokračoval Bilibin. „Není to ani zrada, ani zbabělost, ani hloupost; je to jako u Ulmu…" Jako by se zamyslel a hledal výraz: „Je to… je to mackovina. Jsme *zmackovaní*," uzavřel a cítil, že řekl bonmot, a čerstvý bonmot, takový bonmot, který se bude opakovat.

Vrásky, které se mu až dosud stahovaly na čele, se na znamení spokojenosti rychle rozešly, a on se lehce usmál a začal si prohlížet nehty.

„Kam jdete?" řekl najednou a obrátil se ke knížeti Andrejovi, který vstal a zamířil do svého pokoje.

„Odjíždím."

„Kam?"

„K armádě."

„Ale vždyť jste chtěl zůstat ještě dva dny?"

„A teď odjíždím hned."

A kníže Andrej dal pokyny k odjezdu a odešel do svého pokoje.

„Víte co, můj milý," řekl Bilibin, když k němu vešel do pokoje. „Přemýšlel jsem o vás. Proč chcete jet?"

A na důkaz nevyvratitelnosti toho argumentu se mu z tváře rozběhly všechny vrásky.

Kníže Andrej se tázavě podíval na svého společníka a nic neodpověděl.

„Proč chcete jet? Vím, myslíte si, že je vaší povinností cválat k armádě teď, když je armáda v nebezpečí. Rozumím tomu, můj milý, to je hrdinství."

„Vůbec ne," řekl kníže Andrej.

„Ale vy jste filozof, tak jím buďte úplně, podívejte se na věci z druhé strany a uvidíte, že vaší povinností je naopak šetřit se. Přenechte to jiným, kteří se k ničemu lepšímu nehodí... Nemáte rozkaz vrátit se a odsud vás nepropustili; můžete tedy zůstat a jet s námi, kam nás zavleče náš nešťastný osud. Říká se, že se pojede do Olomouce. A Olomouc je velmi milé město. A pojedeme spolu klidně v mém kočáře."

„Přestaňte žertovat, Bilibine," řekl Bolkonskij.

„Mluvím k vám upřímně a přátelsky. Uvažte to. Kam a proč pojedete teď, když můžete zůstat tady? Čeká vás jedno ze dvou," a svraštil kůži nad levým spánkem, „buď k armádě nedojedete a bude uzavřen mír, nebo porážka a hanba s celou Kutuzovovou armádou."

A Bilibin kůži uvolnil a cítil, že jeho dilema je nevyvratitelné.

„To nemohu posoudit," řekl chladně kníže Andrej, ale pomyslel si: „Jedu proto, abych zachránil armádu."

„Můj milý, vy jste hrdina," řekl Bilibin.

XIII

Ještě téže noci se Bolkonskij rozloučil s ministrem války a jel k armádě, aniž sám věděl, kde ji najde, a obával se, že ho cestou ke Kremsu zajmou Francouzi.

V Brně se celé dvorní obyvatelstvo balilo a těžká zavazadla se už odvážela do Olomouce. U Etzelsdorfu vyjel kníže Andrej na silnici, po které se s největším spěchem a v největším nepořádku pohybovala ruská armáda. Silnice byla tak ucpaná vozy, že se po ní nedalo jet kočárem. Kníže Andrej si vzal od kozáckého velitele koně a kozáka a hladový a unavený jel, předjížděl vozatajstvo a hledal vrchního velitele a svůj vůz. Cestou k němu doléhaly ty nejzlověstnější zvěsti o situaci armády a pohled na armádu, která utíkala v nepořádku, ty zvěsti potvrzoval.

„Tuto ruskou armádu, kterou sem anglické zlato přeneslo z konce světa, postihne stejný osud – osud ulmské armády," vzpomínal na slova Bonapartova rozkazu jeho armádě před začátkem tažení, a ta slova v něm zároveň vzbuzovala obdiv ke geniálnímu hrdinovi, pocit uražené hrdosti a naději na slávu. „A jestliže nezbude nic jiného než zemřít?" myslel si. „Nu což, když je třeba! Udělám to o nic hůř než ostatní."

Kníže Andrej s opovržením hleděl na ty nekonečné, promíchané oddíly, vozy, parky, dělostřelectvo a zase vozy, vozy a vozy všech možných druhů, které se navzájem předháněly a ve třech, ve čtyřech řadách ucpávaly blátivou silnici. Ze všech stran, vzadu i vpředu, kam až sluch dosáhl, se ozýval rachot kol, hřmot korb, povozů a lafet, dupot koní, švihání bičů, pobízivé výkřiky, nadávky vojáků, sluhů a důstojníků. Po krajích silnice bylo bez ustání vidět tu padlé koně, stažené i ne-

stažené, tu rozbité vozy, u nichž osamělí vojáci na něco čekali, tu vojáky, kteří se odpojili od svých oddílů a v hloučcích mířili do okolních vesnic nebo z vesnic táhli slepice, berany, seno nebo pytle něčím naplněné. Na svazích a stoupáních houstly davy a nepřetržitě se nesl sten křiku. Vojáci se bořili po kolena do bahna a zvedali na rukou děla a fůry; práskaly biče, klouzala kopyta, praskaly postraňky a hrudi se rvaly křikem. Důstojníci, kteří řídili pochod, projížděli mezi vozy tu dopředu, tu dozadu. Jejich hlasy byly uprostřed všeobecného hluku slabě slyšet a z jejich tváří bylo znát, že nedoufají, že by ten nepořádek mohli zastavit.

„Tak tohle je to milé *pravoslavné vojsko*," pomyslel si Bolkonskij a vzpomněl si na Bilibinova slova.

Chtěl se někoho z těch lidí zeptat, kde je vrchní velitel, a tak zajel k vozatajstvu. Přímo proti němu jel podivný povoz tažený jedním koněm, zjevně podomácku zhotovený vojenskými prostředky, něco mezi vozem, kabrioletem a kočárem. Na povoze řídil voják a pod koženou střechou za zástěrou seděla žena, celá zachumlaná do šátků. Kníže Andrej přijel blíž a už se obracel s otázkou na vojáka, když jeho pozornost upoutal zoufalý křik ženy sedící v krytém vozíku. Důstojník, který měl vozatajstvo na starosti, bil vojáka, jenž v tom kočárku seděl jako kočí, za to, že chtěl ostatní objet, a důtky dopadaly na zástěru povozu. Žena pronikavě křičela. Když uviděla knížete Andreje, vyklonila se zpod zástěry, mávala hubenými pažemi, které jí vyklouzly zpod vzorovaného šátku, a křičela:

„Pobočníku! Pane pobočníku!... Pro Boha... zastaňte se... Co z toho bude?... Jsem žena lékaře od sedmého mysliveckého... nepouštějí nás; zaostali jsme, ztratili jsme své..."

„Rozmlátím tě na placku, otoč to!" křičel rozzuřený důstojník na vojáka. „Otoč to zpátky i s tou svou děvkou."

„Pane pobočníku, zastaňte se. Co to má být?" křičela lékařova žena.

„Račte ten vůz propustit. Copak nevidíte, že je to žena?“ řekl kníže Andrej a přijel k důstojníkovi.

Důstojník se na něj podíval, a aniž odpověděl, obrátil se znovu k vojákovi: „Já ti dám objíždět… Zpátky!…“

„Propusťte ho, říkám vám,“ zopakoval znovu kníže Andrej a sevřel rty.

„A kdo jsi ty?“ obrátil se na něj najednou důstojník s opilou zuřivostí. „Kdo jsi ty? Ty,“ – obzvlášť zdůrazňoval to *ty* – „jsi tu velitel, nebo co? Tady jsem velitel já, a ne ty. Ty, zpátky,“ opakoval, „rozmlátím tě na placku.“

Ten výraz se důstojníkovi zjevně zalíbil.

„Ten to pobočníčkovi pěkně nandal,“ ozval se hlas zezadu.

Kníže Andrej viděl, že důstojník je v tom opilém záchvatu bezdůvodné zuřivosti, kdy lidé nevědí, co mluví. Viděl, že jeho zastání lékařovy ženy v krytém vozíku je plné toho, čeho se bál nejvíc na světě, toho, čemu se říká směšnost, ale jeho instinkt mu říkal něco jiného. Důstojník ještě ani nedořekl poslední slova, a kníže Andrej s tváří zhyzděnou vztekem přijel k němu a zvedl karabáč:

„Rač-te ho pro-pus-tit!“

Důstojník mávl rukou a spěšně odjel pryč.

„Všechno je to od nich, od těch štábních, celý ten nepořádek,“ zabručel. „Dělejte si, jak chcete.“

Kníže Andrej spěšně, aniž zvedl oči, odjel od lékařovy ženy, která ho nazývala svým zachráncem, s odporem si vybavoval nejmenší podrobnosti té ponižující scény a cválal dál do vesnice, kde podle toho, co mu řekli, byl vrchní velitel.

Když vjel do vesnice, sesedl z koně a šel k prvnímu domu s úmyslem aspoň na chvilku si odpočinout, něco sníst a ujasnit si všechny ty urážlivé myšlenky, které ho trýznily. „Tohle je tlupa darebáků, a ne vojsko,“ myslel si, když přicházel k oknu prvního domu, a vtom ho známý hlas zavolal jménem.

Ohlédl se. Z malého okna se vykláněla hezká tvář Něsvického. Něsvickij něco přežvykoval šťavnatými ústy, mával rukama a volal ho k sobě.

„Bolkonskij, Bolkonskij! Copak neslyšíš? Pojď rychle," křičel.

Když kníže Andrej vešel do domu, uviděl Něsvického a ještě jednoho pobočníka, kteří něco pojídali. Spěšně se Bolkonského ptali, jestli neví něco nového. Na jejich tak známých tvářích četl kníže Andrej výraz úzkosti a neklidu. Ten výraz byl obzvlášť patrný na vždy rozesmáté tváři Něsvického.

„Kde je vrchní velitel?" zeptal se Bolkonskij.

„Tady, v tamtom domě," odpověděl pobočník.

„Tak co, je to pravda, že je mír a kapitulace?" vyptával se Něsvickij.

„Na to se ptám já vás. Nic nevím, jen to, že jsem se k vám sotva dostal."

„A co u nás, bratře! Hrůza! Přiznávám se, bratře, smáli jsme se Mackovi, a nám samým se vede ještě hůř," řekl Něsvickij. „Ale sedni si přece, sněz něco."

„Teď, kníže, nenajdete ani vozy, ani nic, a váš Petr je bůhvíkde," řekl druhý pobočník.

„A kde je hlavní stan?"

„Nocujeme ve Znojmě."

„Já jsem si všechno, co potřebuji, přeložil na dva koně," řekl Něsvickij, „a udělali mi výborné brašny. Třeba i přes české hory prchat. Je to zlé, bratře. Ale co je ti, jsi asi nemocný, že sebou tak cukáš?" zeptal se Něsvickij, když si všiml, jak sebou kníže Andrej trhl, jako by se dotkl leydenské láhve.

„Nic," odpověděl kníže Andrej.

Vzpomněl si v tu chvíli na nedávnou srážku s lékařovou ženou a s důstojníkem od trénu.

„Co tu vrchní velitel dělá?" zeptal se.

„Ničemu nerozumím," řekl Něsvickij.

„Já rozumím jen jednomu: že je všechno odporné, odporné a odporné," řekl kníže Andrej a šel do domu, kde byl ubytován vrchní velitel.

Prošel kolem Kutuzovova kočáru, kolem uštvaných jezdeckých koní družiny a kozáků, kteří spolu hlasitě mluvili, a vstoupil do síně. Sám Kutuzov, jak knížeti Andrejovi řekli, byl v jizbě s knížetem Bagrationem a s Weyrotherem. Weyrother byl rakouský generál, který nahradil padlého Schmitta. V síni seděl malý Kozlovskij na bobku před písařem. Písař na obrácené kádi, s ohrnutými manžetami uniformy, spěšně psal. Kozlovského tvář byla utrápená – zřejmě taky celou noc nespal. Podíval se na knížete Andreje a ani mu nekývl hlavou.

„Druhá linie… Napsal jsi to?" pokračoval a diktoval písaři. „Kyjevský granátnický, Podolský…"

„Nestihnu to, vaše vysokoblahorodí," odpověděl písař neuctivě a nevrle a ohlížel se na Kozlovského.

Zpoza dveří se v tu chvíli ozýval živě nespokojený Kutuzovův hlas, do něhož skákal jiný, neznámý hlas. Podle zvuku těch hlasů, podle nepozornosti, s níž se na něj Kozlovskij podíval, podle neuctivosti utrápeného písaře, podle toho, že písař a Kozlovskij seděli tak blízko vrchního velitele na podlaze u kádě, a podle toho, že kozáci, kteří drželi koně, se pod oknem domu hlasitě smáli – podle toho všeho kníže Andrej cítil, že se muselo stát něco důležitého a nešťastného.

Kníže Andrej se naléhavě obrátil na Kozlovského s otázkami.

„Hned, kníže," řekl Kozlovskij. „Dispozice pro Bagrationa."

„A kapitulace?"

„Žádná není; vydávají se rozkazy k bitvě."

Kníže Andrej zamířil ke dveřím, za nimiž bylo slyšet hlasy. Ale ve chvíli, kdy chtěl otevřít dveře, hlasy v pokoji utichly, dveře se samy otevřely a na prahu se objevil Kutuzov se svým orlím nosem v buclaté tváři. Kníže Andrej stál přímo proti Kutuzovovi; ale z výrazu jediného vidoucího oka vrchního velitele bylo vidět, že myšlenky a starosti ho

zaměstnávají tak silně, že jako by mu zastíraly zrak. Díval se přímo do tváře svého pobočníka a nepoznával ho.

„Tak co, máš hotovo?“ obrátil se ke Kozlovskému.

„V tu ránu, Vaše Vysoká Excelence.“

Za vrchním velitelem vyšel Bagration, menší postavy, s pevnou a nehybnou tváří východního typu, suchý, ještě ne starý muž.

„Mám tu čest se hlásit,“ zopakoval dost hlasitě kníže Andrej a podával obálku.

„Á, z Vídně? Dobře. Potom, potom!“

Kutuzov vyšel s Bagrationem na zápraží.

„Nu, kníže, sbohem,“ řekl Bagrationovi. „Kristus s tebou. Žehnám ti k velikému činu.“

Kutuzovova tvář nečekaně změkla a v očích se mu objevily slzy. Levou rukou si přitáhl Bagrationa a pravou, na které měl prsten, ho zjevně navyklým gestem pokřižoval a nastavil mu buclatou tvář, ale Bagration ho místo do tváře políbil na krk.

„Kristus s tebou!“ zopakoval Kutuzov a šel ke kočáru. „Sedni si ke mně,“ řekl Bolkonskému.

„Vaše Vysoká Excelence, rád bych byl užitečný zde. Dovolte mi zůstat v oddílu knížete Bagrationa.“

„Sedni si,“ řekl Kutuzov, a když si všiml, že Bolkonskij váhá, dodal: „Sám potřebuji dobré důstojníky, sám je potřebuji.“

Nasedli do kočáru a několik minut jeli mlčky.

„Ještě nás čeká mnoho, mnoho všelijakých věcí,“ řekl se stařeckým výrazem prozíravosti, jako by pochopil všechno, co se dělo v Bolkonského duši. „Jestliže se mi zítra z jeho oddílu vrátí jedna desetina, budu Bohu děkovat,“ dodal Kutuzov, jako by mluvil sám se sebou.

Kníže Andrej pohlédl na Kutuzova a mimoděk mu padly do očí, půl lokte od něho, čistě vymyté záhyby jizvy na Kutuzovově spánku, kde mu izmailská kulka prostřelila hlavu, a jeho vyteklé oko. „Ano, on má právo mluvit tak klidně o zkáze těch lidí!“ pomyslel si Bolkonskij.

„Právě proto vás prosím, abyste mě do toho oddílu poslal," řekl.

Kutuzov neodpověděl. Zdálo se, že už zapomněl, co řekl, a seděl zamyšleně. Po pěti minutách se Kutuzov, který se plynule pohupoval na měkkých perech kočáru, obrátil ke knížeti Andrejovi. Na jeho tváři nebylo ani stopy po pohnutí. S jemnou posměšností se knížete Andreje vyptával na podrobnosti jeho setkání s císařem, na názory na kremskou bitvu, které slyšel u dvora, a na několik společných známých žen.

XIV

Prvního listopadu dostal Kutuzov po svém zvědovi zprávu, která armádu pod jeho velením stavěla do téměř bezvýchodné situace. Zvěd hlásil, že Francouzi v obrovské síle přešli vídeňský most a zamířili na Kutuzovovu spojovací cestu s vojsky, která táhla z Ruska. Kdyby se Kutuzov rozhodl zůstat v Kremsu, pak by ho Napoleonova stopadesátitisícová armáda odřízla od všech spojení, obklíčila by jeho vyčerpanou čtyřicetitisícovou armádu a on by se ocitl v situaci Macka u Ulmu. Kdyby se Kutuzov rozhodl opustit cestu, která vedla ke spojení s vojsky z Ruska, pak by musel bez cesty vstoupit do neznámých krajů Českých hor, bránit se početně silnějšímu nepříteli a vzdát se jakékoli naděje na spojení s Buxhoevedenem. Kdyby se Kutuzov rozhodl ustupovat po silnici z Kremsu do Olomouce, aby se spojil s vojsky z Ruska, pak riskoval, že ho na té silnici předejdou Francouzi, kteří přešli most ve Vídni, a že tak bude nucen přijmout bitvu na pochodu, se všemi zavazadly a vozy, proti nepříteli, který ho třikrát převyšoval a obkličoval ho ze dvou stran.

Kutuzov zvolil tuto poslední možnost.

Francouzi, jak hlásil zvěd, přešli most ve Vídni a usilovným pochodem táhli na Znojmo, které leželo na Kutuzovově ústupové cestě, víc než sto verst před ním. Dosáhnout Znojma dřív než Francouzi znamenalo získat velkou naději na záchranu armády; nechat se od Francouzů ve Znojmě předejít znamenalo jistě vystavit celou armádu hanbě podobné ulmské nebo naprosté zkáze. Ale předejít Francouze s celou armádou nebylo možné. Cesta Francouzů z Vídně do Znojma byla kratší a lepší než cesta Rusů z Kremsu do Znojma.

V noci, kdy zprávu dostal, poslal Kutuzov Bagrationův čtyřtisícový předvoj vpravo přes hory ze silnice kremsko-znojemské na vídeňsko-znojemskou. Bagration měl ten pochod urazit bez odpočinku, zastavit se čelem k Vídni a zády ke Znojmu, a jestliže se mu podaří Francouze předejít, měl je zdržovat, jak dlouho bude moci. Sám Kutuzov se se všemi zavazadly vydal ke Znojmu.

Bagration ušel s hladovými, bosými vojáky, bez cesty, přes hory, v bouřlivé noci čtyřicet pět verst, třetinu lidí ztratil jako opozdilce a vyšel u Hollabrunnu na vídeňsko-znojemskou silnici o několik hodin dřív než Francouzi, kteří se k Hollabrunnu blížili od Vídně. Kutuzov musel jít se svými vozy ještě celý den a noc, aby dosáhl Znojma, a proto musel Bagration, aby zachránil armádu, se čtyřmi tisíci hladových, vyčerpaných vojáků zadržovat po celý den a noc celou nepřátelskou armádu, na kterou narazil v Hollabrunnu, což bylo zřejmě nemožné. Ale podivný osud učinil nemožné možným. Úspěch toho podvodu, který bez boje vydal vídeňský most do rukou Francouzů, pobídl Murata, aby se pokusil stejně tak oklamat i Kutuzova. Když Murat narazil na znojemské silnici na slabý Bagrationův oddíl, myslel si, že je to celá Kutuzovova armáda. Aby tu armádu bez pochyby rozdrtil, čekal na vojska, která zaostala na cestě z Vídně, a za tím účelem navrhl příměří na tři dny s podmínkou, že vojska obou stran nezmění svá postavení a nehnou se z místa. Murat ujišťoval, že už probíhají jednání o míru, a že proto, aby se vyhnul zbytečnému krveprolití, navrhuje příměří. Rakouský generál hrabě Nostitz, který stál na předních hlídkách, uvěřil slovům Muratova parlamentáře a ustoupil, čímž odkryl Bagrationův oddíl. Jiný parlamentář jel k ruské rojnici, aby oznámil tutéž zprávu o mírových jednáních a navrhl ruským vojskům příměří na tři dny. Bagration odpověděl, že nemůže příměří přijmout ani nepřijmout, a se zprávou o návrhu, který mu byl učiněn, poslal ke Kutuzovovi svého pobočníka.

Příměří bylo pro Kutuzova jediným prostředkem, jak získat čas, dát odpočinout vyčerpanému Bagrationovu oddílu a propustit vozy a zavazadla – jejichž pohyb byl před Francouzi skryt – aspoň o jeden pochod navíc ke Znojmu. Návrh příměří dával jedinou a nečekanou možnost armádu zachránit. Jakmile Kutuzov tu zprávu dostal, okamžitě poslal generálního pobočníka Wintzingerodeho, který byl při něm, do nepřátelského tábora. Wintzingerode měl nejen přijmout příměří, ale i navrhnout podmínky kapitulace, a Kutuzov mezitím poslal své pobočníky zpět, aby co nejvíc urychlili pohyb vozů celé armády po kremsko-znojemské silnici. Vyčerpaný, hladový Bagrationův oddíl měl sám, zatímco tento pohyb vozů a celé armády kryl, nehnutě stát před nepřítelem osmkrát silnějším.

Kutuzovova očekávání se splnila, jak v tom, že návrhy kapitulace, které k ničemu nezavazovaly, mohou dát čas, aby část vozů prošla, tak v tom, že Muratova chyba musí vyjít najevo velmi brzy. Jakmile Bonaparte, který byl v Schönbrunnu, dvacet pět verst od Hollabrunnu, dostal Muratovo hlášení a návrh příměří a kapitulace, prohlédl podvod a napsal Muratovi tento dopis:

Knížeti Muratovi. Schönbrunn, dvacátého pátého brumairu roku tisíc osm set pět, v osm hodin ráno.

„Nemohu najít slova, kterými bych vám vyjádřil svou nespokojenost. Velíte jen mému předvoji a nemáte právo uzavírat příměří bez mého rozkazu. Připravujete mě o plody celého tažení. Okamžitě příměří zrušte a táhněte proti nepříteli. Dejte mu oznámit, že generál, který tu kapitulaci podepsal, k tomu neměl právo a že to právo má jedině ruský císař.

„Kdykoli by ovšem ruský císař uvedenou úmluvu ratifikoval, ratifikuji ji i já; ale je to jen lest. Táhněte, zničte ruskou armádu… jste v situaci, kdy můžete zabrat její zavazadla i dělostřelectvo.

„Pobočník ruského císaře je… Důstojníci nejsou nic, když nemají plnou moc: tento žádnou neměl… Rakušané se nechali napálit při

přechodu vídeňského mostu, vy se necháváte napálit pobočníkem císaře.

„Napoleon.“

Bonapartův pobočník cválal s tím hrozným dopisem k Muratovi, co mu kůň stačil. Sám Bonaparte, který svým generálům nedůvěřoval, táhl s celou gardou k bojišti, protože se bál, aby mu nachystaná oběť neunikla, a čtyřtisícový Bagrationův oddíl vesele rozdělával ohně, sušil se, ohříval se, poprvé po třech dnech si vařil kaši, a nikdo z lidí v oddílu nevěděl a nemyslel na to, co ho čeká.

XV

Po třetí hodině odpoledne kníže Andrej, který si svou prosbu u Kutuzova vymohl, přijel do Grundu a hlásil se u Bagrationa. Bonapartův pobočník ještě do Muratova oddílu nedorazil a bitva ještě nezačala. V Bagrationově oddílu nevěděli nic o celkovém průběhu věcí, mluvili o míru, ale nevěřili, že je možný. Mluvili o bitvě a také nevěřili, že je bitva blízko.

Bagration, který Bolkonského znal jako oblíbeného a důvěrného pobočníka, ho přijal se zvláštní velitelskou přízní a blahovolností, vysvětlil mu, že dnes nebo zítra bude pravděpodobně bitva, a ponechal mu úplnou volnost, zda bude během bitvy u něho, nebo bude v zadním voji dohlížet na pořádek při ústupu, „což bylo také velmi důležité“.

„Ostatně dnes nejspíš k ničemu nedojde,“ řekl Bagration, jako by knížete Andreje uklidňoval.

„Jestli je to jeden z obyčejných štábních fintíčků, které posílají, aby dostali křížek, pak dostane vyznamenání i v zadním voji, a jestli chce být se mnou, budiž… hodí se, je-li to statečný důstojník,“ pomyslel si Bagration. Kníže Andrej nic neodpověděl a požádal o svolení, aby mohl objet postavení a zjistit rozmístění vojsk, aby v případě rozkazu věděl, kam jet. Službu konající důstojník oddílu, hezký muž, elegantně oblečený a s briliantovým prstenem na ukazováčku, který mluvil francouzsky špatně, ale rád, se nabídl, že knížete Andreje doprovodí.

Ze všech stran bylo vidět promoklé důstojníky se smutnými tvářemi, kteří jako by něco hledali, a vojáky, kteří tahali z vesnice dveře, lavice a ploty.

„Tak vidíte, kníže, nemůžeme se těch lidí zbavit," řekl štábní důstojník a ukázal na ně. „Velitelé jim všechno trpí. A tady," ukázal na roztažený stan markytána, „se srazí dohromady a sedí. Dnes ráno jsem všechny vyhnal: a podívejte se, zase je plno. Musíme tam zajet, kníže, a vyplašit je. Jen minutku."

„Zajeďme tam, a já si u něj vezmu sýr a housku," řekl kníže Andrej, který se ještě nestihl najíst.

„Proč jste to neřekl, kníže? Byl bych vám nabídl, co dům dal."

Sesedli z koní a vešli do markytánova stanu. Několik důstojníků se zrudlými a znavenými tvářemi sedělo u stolů, pilo a jedlo.

„No tak, co to má být, pánové!" řekl štábní důstojník vyčítavým tónem jako člověk, který už totéž opakoval několikrát. „Přece se nesmíte takhle vzdalovat. Kníže nařídil, aby tu nikdo nebyl. No a vy, pane štábní kapitáne," obrátil se k malému, špinavému, hubenému dělostřeleckému důstojníkovi, který bez bot – dal je markytánovi usušit –, jen v punčochách, vstal před příchozími a usmíval se ne zcela přirozeně.

„No, nestydíte se, kapitáne Tušine?" pokračoval štábní důstojník. „Vy byste, jak se zdá, jako dělostřelec měl jít příkladem, a jste bez bot. Zatlučou na poplach, a vy budete bez bot moc pěkně vypadat." Štábní důstojník se usmál. „Račte se odebrat na svá místa, pánové, všichni, všichni," dodal velitelsky.

Kníže Andrej se mimoděk usmál, když pohlédl na štábního kapitána Tušina. Tušin mlčky a s úsměvem přešlapoval z jedné bosé nohy na druhou a tázavě hleděl velkýma, chytrýma a dobráckýma očima tu na knížete Andreje, tu na štábního důstojníka.

„Vojáci říkají: bosky se líp hopsá," řekl kapitán Tušin s úsměvem a nesměle, zřejmě proto, že se chtěl ze své nepříjemné situace dostat do žertovného tónu.

Ale ještě to ani nedořekl, a už cítil, že jeho žert nebyl přijat a nevyšel. Zarazil se.

„Račte se odebrat," řekl štábní důstojník a snažil se zachovat vážnost.

Kníže Andrej se ještě jednou podíval na drobnou postavu dělostřelce. Bylo v ní něco zvláštního, naprosto nevojenského, poněkud komického, ale neobyčejně přitažlivého.

Štábní důstojník a kníže Andrej nasedli na koně a jeli dál.

Když vyjeli za vesnici, neustále předjížděli a potkávali pochodující vojáky a důstojníky různých oddílů a uviděli nalevo budované opevnění, které se červenalo čerstvou, nově vykopanou hlínou. Několik praporů vojáků jen v košilích se přes studený vítr hemžilo na tom opevnění jako bílí mravenci; zpoza valu kdosi neviditelný bez ustání vyhazoval lopaty červené hlíny. Přijeli k opevnění, prohlédli si ho a jeli dál. Hned za opevněním narazili na několik desítek vojáků, kteří se neustále střídali a sbíhali z opevnění. Museli si zacpat nos a pobídnout koně do klusu, aby z toho otráveného ovzduší vyjeli.

„Tak to jsou ty půvaby tábora, pane kníže," řekl službu konající štábní důstojník.

Vyjeli na protější kopec. Z toho kopce už byli vidět Francouzi. Kníže Andrej se zastavil a začal se rozhlížet.

„Tady stojí naše baterie," řekl štábní důstojník a ukázal na nejvyšší bod, „toho podivína, co seděl bez bot; odtamtud je všechno vidět: pojeďme, kníže."

„Děkuji pěkně, teď už pojedu sám," řekl kníže Andrej, který se chtěl štábního důstojníka zbavit, „neobtěžujte se, prosím."

Štábní důstojník zůstal pozadu a kníže Andrej jel sám.

Čím dál postupoval kupředu, blíž k nepříteli, tím spořádanější a veselejší byl vzhled vojsk. Největší nepořádek a sklíčenost panovaly v tom vozatajstvu před Znojmem, které kníže Andrej ráno objížděl a které bylo deset verst od Francouzů. V Grundu bylo také cítit jakési znepokojení a strach z něčeho. Ale čím blíž přijížděl kníže Andrej k francouzské rojnici, tím sebejistěji vypadala naše vojska. Vojáci

v pláštích stáli seřazení v řadě a šikovatel a velitel roty počítali muže, ťukali prstem do prsou krajního vojáka v družstvu a poroučeli mu zvednout ruku; vojáci rozptýlení po celém prostranství tahali dříví a chrastí a stavěli si boudy, vesele se smáli a hovořili spolu; u ohňů seděli oblečení i nazí, sušili košile a onuce nebo spravovali boty a pláště, tlačili se kolem kotlů a kuchařů. V jedné rotě byl oběd hotový a vojáci s dychtivými tvářemi hleděli na kouřící se kotle a čekali na ochutnávku, kterou furýr nesl v dřevěné misce důstojníkovi, jenž seděl na kládě před svou boudou.

V jiné, šťastnější rotě, protože kořalku neměli všichni, stáli vojáci v hloučku kolem poďobaného šikovatele, širokého v ramenou, který nakláněl soudek a naléval do víček polních lahví, která mu postupně nastavovali. Vojáci s nábožnými tvářemi zvedali polní láhve k ústům, převraceli je, vyplachovali si ústa, utírali se rukávy plášťů a s rozjasněnými tvářemi od šikovatele odcházeli. Všechny tváře byly tak klidné, jako by se to všechno nedělo na dohled od nepřítele, před bojem, v němž měla zůstat na místě přinejmenším polovina oddílu, nýbrž jako by byli někde doma a čekali na klidné ubytování. Kníže Andrej projel kolem mysliveckého pluku a v řadách kyjevských granátníků, statných chlapíků zaměstnaných stejnými mírumilovnými činnostmi, nedaleko vysoké boudy velitele pluku, která se od ostatních lišila, narazil na četu granátníků nastoupenou v řadě, před níž ležel obnažený člověk. Dva vojáci ho drželi a dva se rozmachovali ohebnými pruty a v pravidelném rytmu bili do obnažených zad. Trestaný nepřirozeně křičel. Tlustý major chodil před řadou a bez ustání, aniž si křiku všímal, říkal:

„Pro vojáka je hanba krást, voják musí být poctivý, šlechetný a statečný; a když okradl vlastního bratra, tak v něm není cti; to je ničema. Ještě, ještě!“

A pořád se ozývaly pružné rány a zoufalý, ale předstíraný křik.

„Ještě, ještě,“ opakoval major.

Mladý důstojník s výrazem nepochopení a utrpení ve tváři odešel od trestaného a tázavě se ohlížel na projíždějícího pobočníka.

Kníže Andrej vyjel do přední linie a jel podél fronty. Naše a nepřátelská rojnice stály na levém a pravém křídle daleko od sebe, ale uprostřed, v místě, kudy ráno projížděli parlamentáři, se rojnice přiblížily tak těsně, že si mohly vidět do tváří a mluvit spolu. Kromě vojáků, kteří na tom místě drželi rojnici, tam z jedné i z druhé strany stálo mnoho zvědavců, kteří se pochechtávali a prohlíželi si podivné a cizí nepřátele.

Od časného rána, přestože bylo zakázáno chodit k rojnici, se velitelé nemohli zvědavců zbavit. Vojáci v rojnici, jako lidé, kteří ukazují něco vzácného, už se na Francouze nedívali, ale pozorovali příchozí a znuděně čekali na vystřídání. Kníže Andrej se zastavil a prohlížel si Francouze.

„Koukni, koukni," říkal jeden voják kamarádovi a ukazoval na ruského mušketýra, který s důstojníkem přišel k rojnici a o něčem rychle a vášnivě mluvil s francouzským granátníkem. „Podívej, jak to šikovně drmolí! Ani Hrancouz mu nestačí. No tak, a co ty, Sidorove!"

„Počkej, poslouchej. Teda, to je šikovné!" odpověděl Sidorov, který měl pověst mistra ve francouzštině.

Voják, na kterého ti smějící se ukazovali, byl Dolochov. Kníže Andrej ho poznal a zaposlouchal se do jeho rozhovoru. Dolochov přišel do rojnice se svým velitelem roty z levého křídla, kde stál jejich pluk.

„No tak, ještě, ještě!" pobízel ho velitel roty, nakláněl se dopředu a snažil se nepropásnout ani jediné slovo, kterému nerozuměl. „Prosím vás, rychleji. Co on na to?"

Dolochov veliteli roty neodpovídal; byl zabraný do vášnivé hádky s francouzským granátníkem. Mluvili, jak se dalo čekat, o tažení. Francouz, který si pletl Rakušany s Rusy, dokazoval, že se Rusové vzdali a utíkali už od samotného Ulmu; Dolochov dokazoval, že se Rusové nevzdali, ale Francouze bili.

„Tady nám nařídí vás vyhnat, a my vás vyženeme," říkal Dolochov.

„Jen se snažte, aby vás nezajali i se všemi vašimi kozáky," řekl francouzský granátník.

Diváci a posluchači z francouzské strany se zasmáli.

„Donutí vás tančit, jako jste tančili za Suvorova," řekl Dolochov.

„Co to tam zpívá?" řekl jeden Francouz.

„Dávná historie," řekl druhý, který pochopil, že jde o dřívější války. „Císař to tomu vašemu Suvarovi ukáže, jako ostatním…"

„Bonaparte…" začal Dolochov, ale Francouz ho přerušil.

„Žádný Bonaparte není. Je císař! U všech čertů…" vykřikl zlostně.

„Ať čert vezme toho vašeho císaře!"

A Dolochov rusky, hrubě, po vojácku zaklel, hodil pušku na rameno a odešel.

„Pojďme, Ivane Lukiči," řekl veliteli roty.

„Tak tohle je po hrancouzsku," začali říkat vojáci v rojnici. „No tak, a co ty, Sidorove!"

Sidorov mrkl, obrátil se k Francouzům a začal rychle, rychle drmolit nesrozumitelná slova:

„Kari, mala, tafa, safi, muter, kaská," drmolil a snažil se dodat svému hlasu výrazné intonace.

„Ho, ho, ho! Cha, cha, cha, cha! Uch! Uch!" rozlehl se mezi vojáky řev tak zdravého a veselého smíchu, který se mimoděk přenesl přes rojnici i na Francouze, že se zdálo, že teď už stačí jen vybít pušky, odpálit náboje a rychle se všichni rozejít domů.

Ale pušky zůstaly nabité, střílny v domech a opevněních hleděly stejně hrozivě kupředu a stejně jako předtím zůstala proti sobě obrácená děla sňatá z předků.

XVI

Kníže Andrej objel celou linii vojsk od pravého až po levé křídlo a vystoupil na baterii, z níž bylo podle slov štábního důstojníka vidět celé pole. Tady sesedl z koně a zastavil se u krajního ze čtyř děl sňatých z předků. Před děly chodil dělostřelec na stráži, který se před důstojníkem napřímil, ale na daný pokyn zase pokračoval ve své pravidelné, znuděné chůzi. Za děly stály předky, ještě dál za nimi vaziště koní a ohně dělostřelců. Nalevo, nedaleko krajního děla, byl nový pletený přístřešek, z něhož se ozývaly živé důstojnické hlasy.

Z baterie se skutečně otevíral výhled téměř na celé rozmístění ruských vojsk a na větší část nepřítele. Přímo proti baterii, na obzoru protějšího pahorku, bylo vidět vesnici Schöngrabern; vlevo a vpravo bylo možné na třech místech rozeznat uprostřed kouře jejich ohňů masy francouzských vojsk, jejichž větší část byla zřejmě přímo ve vesnici a za kopcem. Vlevo od vesnice se v kouři zdálo být něco jako baterie, ale prostým okem se to nedalo dobře rozeznat. Naše pravé křídlo bylo rozloženo na dosti příkrém návrší, které ovládalo francouzské postavení. Po něm byla rozmístěna naše pěchota a na samém kraji bylo vidět dragouny. Ve středu, kde byla právě ta Tušinova baterie, z níž kníže Andrej postavení prohlížel, byl nejmírnější a nejpřímější sestup a výstup k potoku, který nás odděloval od Schöngrabernu. Nalevo přiléhala naše vojska k lesu, kde kouřily ohně naší pěchoty, která tam sekala dříví. Francouzská linie byla širší než naše a bylo jasné, že nás Francouzi mohou snadno obejít z obou stran. Za naším postavením byla příkrá a hluboká rokle, kudy mohlo dělostřelectvo a jezdectvo ustupovat jen těžko. Kníže Andrej se opřel loktem o dělo, vytáhl náprsní tašku a nakreslil si plán rozmístění vojsk. Na dvou místech si

tužkou udělal poznámky, které chtěl sdělit Bagrationovi. Měl v úmyslu za prvé soustředit všechno dělostřelectvo do středu, za druhé převést jezdectvo dozadu, na druhou stranu rokle. Kníže Andrej byl stále při vrchním veliteli, sledoval pohyby mas a celkové rozkazy a neustále se zabýval historickými popisy bitev, a tak i v tomto nastávajícím boji mimoděk promýšlel budoucí průběh bojových operací jen v obecných rysech. Představovaly se mu jen velké eventuality tohoto druhu: „Jestliže nepřítel povede útok na pravé křídlo," říkal si, „budou Kyjevský granátnický a Podolský myslivecký muset držet své postavení tak dlouho, dokud k nim nedorazí zálohy ze středu. V tom případě mohou dragouni udeřit do boku a zvrátit je. V případě útoku na střed postavíme na tomto návrší středovou baterii, pod její ochranou stáhneme levé křídlo a ustoupíme po stupních až k rokli," uvažoval sám pro sebe…

Celou dobu, co byl na baterii u děla, slyšel, jak se to často stává, bez přestání zvuky hlasů důstojníků, kteří mluvili v boudě, ale nerozuměl ani jedinému slovu z toho, co říkali. Najednou ho zvuk hlasů z boudy zasáhl tak upřímným tónem, že se mimoděk začal zaposlouchávat.

„Ne, holoubku," říkal příjemný a jakoby knížeti Andrejovi známý hlas, „já říkám, že kdyby bylo možné vědět, co bude po smrti, pak by se nikdo z nás smrti nebál. Tak to je, holoubku."

Jiný, mladší hlas ho přerušil:

„Ať se bojíš, nebo nebojíš, je to jedno – stejně tě to nemine."

„A stejně se bojíš! Ech, vy učení lidé," řekl třetí, mužný hlas a přerušil oba. „To jste vy, dělostřelci, taky moc učení, protože s sebou můžete všechno vozit, i kořaličku, i něco na zakousnutí."

A majitel mužného hlasu, zřejmě důstojník od pěchoty, se zasmál.

„A stejně se bojíš," pokračoval první známý hlas. „Bojíš se neznáma, to je to. Ať se říká cokoli, že duše půjde do nebe… vždyť my přece víme, že žádné nebe není, že je jen atmosféra."

Mužný hlas dělostřelce znovu přerušil.

„No tak nás pohostěte tou vaší bylinkovou, Tušine," řekl.

„Á, to je ten kapitán, který stál u markytána bez bot," pomyslel si kníže Andrej a s potěšením poznával příjemný, filozofující hlas.

„Bylinkové můžete," řekl Tušin, „ale stejně, pochopit budoucí život..." Nedořekl.

V tu chvíli se ve vzduchu ozval hvizd; blíž, blíž, rychleji a slyšitelněji, slyšitelněji a rychleji, a dělová koule, jako by nedořekla všechno, co bylo třeba, s nelidskou silou rozmetala spršku a žuchla do země nedaleko od boudy. Země jako by vyjekla pod strašlivým úderem.

V tom okamžiku vyskočil z boudy ze všech první malý Tušin s fajfkou zakousnutou na stranu; jeho dobrácká, chytrá tvář byla trochu bledá. Za ním vyšel majitel mužného hlasu, statný důstojník od pěchoty, a běžel ke své rotě a cestou si zapínal knoflíky.

XVII

Kníže Andrej se na koni zastavil u baterie a díval se na dým z děla, z něhož vylétla dělová koule. Oči mu těkaly po rozlehlém prostranství. Viděl jen, že se dosud nehybné masy Francouzů rozvlnily a že vlevo opravdu stojí baterie. Nad ní se ještě nerozplynul obláček dýmu. Po kopci přecválali dva francouzští jezdci, nejspíš pobočníci. Z kopce dolů, nejspíš aby posílila rojnici, sestupovala zřetelně viditelná malá kolona nepřítele. Ještě se nerozptýlil dým prvního výstřelu, a už se objevil další obláček a výstřel. Bitva začala. Kníže Andrej obrátil koně a cválal zpátky do Grundu hledat knížete Bagrationa. Za sebou slyšel, jak kanonáda houstne a sílí. Naši zřejmě začínali odpovídat. Dole, v místě, kudy předtím projížděli parlamentáři, se ozvaly výstřely z pušek.

Lemarrois právě přicválal k Muratovi s Bonapartovým hrozivým dopisem a zahanbený Murat, který chtěl svou chybu napravit, okamžitě pohnul vojsky na střed a do obchvatu obou křídel v naději, že ještě před večerem a před příjezdem císaře rozdrtí ten nepatrný oddíl, který stál před ním.

„Začalo to! Je to tady!“ myslel si kníže Andrej a cítil, jak se mu krev prudčeji hrne k srdci. „Ale kde? Jak se projeví můj Toulon?“ myslel si.

Když projížděl mezi týmiž rotami, které před čtvrthodinou jedly kaši a pily kořalku, viděl všude tytéž rychlé pohyby vojáků, kteří se řadili a brali do rukou pušky, a na všech tvářích poznával tentýž pocit vzrušení, jaký měl v srdci on sám. „Začalo to! Je to tady! Strašné a veselé!“ říkala tvář každého vojáka i důstojníka.

Ještě nedojel k opevnění, které se stavělo, když ve večerním světle zamračeného podzimního dne uviděl jezdce, kteří se blížili proti

němu. Ten vpředu, v čerkeském plášti a v čepici s beránčí kožešinou, jel na bílém koni. Byl to kníže Bagration. Kníže Andrej se zastavil a čekal na něj. Kníže Bagration přidržel koně, poznal knížete Andreje a kývl mu hlavou. Díval se dál před sebe, zatímco mu kníže Andrej vyprávěl, co viděl.

Výraz „začalo to, je to tady!“ ležel dokonce i na pevné, snědé tváři knížete Bagrationa s napůl zavřenýma, kalnýma očima, jako by se nevyspal. Kníže Andrej se s neklidnou zvědavostí zahleděl do té nehybné tváře a chtěl vědět, jestli tento člověk v tuto chvíli myslí a cítí, a co myslí, co cítí. „Je vůbec něco tam, za tou nehybnou tváří?“ ptal se sám sebe kníže Andrej a díval se na něj. Kníže Bagration na znamení souhlasu se slovy knížete Andreje sklonil hlavu a řekl: „Dobře,“ s takovým výrazem, jako by všechno, co se dělo a co mu hlásili, bylo přesně to, co už předvídal. Kníže Andrej, udýchaný z rychlé jízdy, mluvil rychle. Kníže Bagration vyslovoval slova se svým východním přízvukem obzvlášť pomalu, jako by chtěl naznačit, že není kam spěchat. Přesto pobídl koně do klusu směrem k Tušinově baterii. Kníže Andrej jel s družinou za ním. Za knížetem Bagrationem jeli: důstojník z družiny, knížecí osobní pobočník Žerkov, ordonanc, službu konající štábní důstojník na krásném koni s kupírovaným ocasem a civilní úředník, auditor, který se ze zvědavosti vyprosil, že smí jet do bitvy. Auditor, plnoštíhlý muž s plným obličejem, se s naivním, radostným úsměvem rozhlížel kolem, natřásal se na koni a ve svém kamelotovém plášti na sedle od trénu vypadal mezi husary, kozáky a pobočníky podivně.

„Tady by se rád podíval na bitvu,“ řekl Žerkov Bolkonskému a ukázal na auditora, „a už ho bolí žaludek.“

„Ale no tak, nechte toho,“ řekl auditor se zářivým, naivním a zároveň chytráckým úsměvem, jako by mu lichotilo, že je terčem Žerkovových vtipů, a jako by se schválně snažil vypadat hloupěji, než ve skutečnosti byl.

„Velice legrační, můj pane kníže," řekl službu konající štábní důstojník. Pamatoval si, že ve francouzštině se titul *kníže* říká nějak zvlášť, a nemohl to za nic na světě trefit.

V té době už všichni přijížděli k Tušinově baterii a kus před nimi dopadla dělová koule.

„Copak to spadlo?" zeptal se auditor s naivním úsměvem.

„Francouzské placky," řekl Žerkov.

„Tak tímhle se tedy střílí?" zeptal se auditor. „To je hrůza!"

A zdálo se, že se celý rozplývá blahem. Sotva to dořekl, ozval se znovu nečekaně strašný hvizd, který náhle skončil úderem do čehosi rozbředlého, a šššš-plesk – kozák, který jel kousek napravo a za auditorem, se i s koněm zřítil k zemi. Žerkov a službu konající štábní důstojník se přikrčili k sedlům a obrátili koně pryč. Auditor se zastavil proti kozákovi a s pozornou zvědavostí si ho prohlížel. Kozák byl mrtvý, kůň sebou ještě zmítal.

Kníže Bagration přimhouřil oči, ohlédl se, a když uviděl příčinu zmatku, který nastal, lhostejně se odvrátil, jako by říkal: „Stojí za to zabývat se hloupostmi?" Zastavil koně, s hmatem dobrého jezdce se trochu nahnul a uvolnil kord, který se mu zachytil za plášť. Kord byl starodávný, ne takový, jaké se nosily teď. Kníže Andrej si vzpomněl na historku, jak Suvorov v Itálii daroval svůj kord Bagrationovi, a ta vzpomínka mu byla v tu chvíli obzvlášť příjemná. Přijeli k té baterii, u které stál Bolkonskij, když si prohlížel bojiště.

„Čí je to rota?" zeptal se kníže Bagration dělostřeleckého poddůstojníka, který stál u muničních vozíků.

Ptal se: „Čí je to rota?", ale ve skutečnosti se ptal: „Nemáte tu strach?" A poddůstojník to pochopil.

„Kapitána Tušina, Vaše Excelence," vykřikl veselým hlasem zrzavý, pihovatý poddůstojník a vypjal se.

„Tak, tak," řekl Bagration, jako by o něčem uvažoval, a projel kolem předků až ke krajnímu dělu.

Právě když přijížděl, třeskl z toho děla výstřel, který jeho i družinu ohlušil, a v dýmu, jenž dělo náhle zahalil, bylo vidět dělostřelce, jak dělo zachytili a ve spěchu, s napětím všech sil, ho přikulovali zpátky na původní místo. Statný, obrovský voják, číslo jedna, s vytěrákem, široce rozkročený, odskočil ke kolu. Číslo dvě třesoucí se rukou vkládalo nálož do hlavně. Malý, nahrbený človíček, důstojník Tušin, zakopl o ocas lafety, vyběhl dopředu, generála si nevšiml a díval se zpod své drobné dlaně.

„Přidej ještě dvě čárky, a bude to akorát," vykřikl tenkým hláskem, kterému se snažil dodat bodrosti, jež se k jeho postavě nehodila. „Dvojka!" zapištěl. „Prašti do nich, Medveděve!"

Bagration na důstojníka zavolal a Tušin přistoupil ke generálovi a ostýchavým, neobratným pohybem, vůbec ne tak, jak salutují vojáci, ale tak, jak žehnají kněží, přiložil ke štítku čepice tři prsty. Ačkoli Tušinova děla měla ostřelovat úžlabinu, střílel zápalnými koulemi na vesnici Schöngrabern, která byla vidět před nimi a před kterou se vysunovaly velké masy Francouzů.

Nikdo Tušinovi nenařídil, kam a čím má střílet, a on se poradil se svým šikovatelem Zacharčenkem, kterého si velmi vážil, a usoudil, že by bylo dobré vesnici zapálit. „Dobře!" řekl Bagration na důstojníkovo hlášení a začal si prohlížet celé bojiště, které se před ním otevíralo, jako by o něčem uvažoval. Na pravé straně se Francouzi přiblížili nejvíc. Pod výšinou, na které stál Kyjevský pluk, v úžlabině říčky bylo slyšet valivé praskání pušek, které rvalo duši, a mnohem víc vpravo, za dragouny, ukazoval důstojník z družiny knížeti kolonu Francouzů, která obcházela naše křídlo. Vlevo uzavíral obzor blízký les. Kníže Bagration nařídil dvěma praporům ze středu, aby šly na posilu doprava. Důstojník z družiny se osmělil knížeti namítnout, že po odchodu těch praporů zůstanou děla bez krytí. Kníže Bagration se k důstojníkovi z družiny otočil a mlčky se na něj podíval kalnýma očima. Knížeti Andrejovi se zdálo, že důstojníkova námitka byla oprávněná a že se na ni

opravdu nedá nic říct. Ale v tu chvíli přicválal pobočník od velitele pluku, který byl v úžlabině, se zprávou, že dole postupují obrovské masy Francouzů, že pluk je rozvrácený a ustupuje ke kyjevským granátníkům. Kníže Bagration sklonil hlavu na znamení souhlasu a schválení. Krokem odjel doprava a poslal pobočníka k dragounům s rozkazem zaútočit na Francouze. Ale pobočník, kterého tam poslal, se za půl hodiny vrátil se zprávou, že velitel dragounského pluku už ustoupil za rokli, protože proti němu byla namířena silná palba a on zbytečně ztrácel lidi, a proto dal svým mužům sesednout a poslal je jako střelce do lesa.

„Dobře!“ řekl Bagration.

Když odjížděl od baterie, ozvaly se výstřely i vlevo v lese, a protože k levému křídlu bylo příliš daleko, než aby tam stihl dojet včas sám, poslal tam kníže Bagration Žerkova, aby vyřídil nejstaršímu generálovi, tomu, který v Braunau předváděl Kutuzovovi pluk, že má co nejrychleji ustoupit za rokli, protože pravé křídlo nejspíš nebude schopno dlouho nepřítele zadržovat. Na Tušina a prapor, který ho kryl, se zapomnělo. Kníže Andrej pozorně naslouchal rozhovorům knížete Bagrationa s veliteli a rozkazům, které vydával, a s údivem zjišťoval, že se žádné rozkazy nevydávají a že se kníže Bagration jen snaží předstírat, že všechno, co se dělo z nutnosti, náhodou a z vůle jednotlivých velitelů, že se to všechno dělo, sice ne na jeho rozkaz, ale v souladu s jeho záměry. Kníže Andrej pozoroval, že díky taktu, který kníže Bagration projevoval, jeho přítomnost navzdory té nahodilosti událostí a jejich nezávislosti na vůli velitele nesmírně mnoho znamenala. Velitelé, kteří ke knížeti Bagrationovi přijížděli se zmatenými tvářemi, se uklidňovali, vojáci i důstojníci ho vesele zdravili, v jeho přítomnosti ožívali a zjevně se před ním chlubili svou statečností.

XVIII

Kníže Bagration vyjel na nejvyšší bod našeho pravého křídla a začal sjíždět dolů, kde bylo slyšet valivou střelbu a kde nebylo nic vidět pro dým střelného prachu. Čím víc se blížili k úžlabině, tím méně viděli, ale tím citelnější byla blízkost opravdového bojiště. Začali potkávat raněné. Jednoho s hlavou od krve, bez čepice, vlekli pod pažemi dva vojáci. Chroptěl a plival. Kulka ho zřejmě zasáhla do úst nebo do krku. Jiný, kterého potkali, šel čile sám, bez pušky, hlasitě sténal a mával rukou, kterou ho čerstvě bolelo, z níž mu krev crčela jako z lahvičky na plášť. Jeho tvář vypadala spíš vyděšeně než trpitelsky. Byl raněn teprve před chvílí. Přejeli cestu, začali prudce sjíždět a na svahu uviděli několik ležících lidí; potkali houf vojáků, mezi nimiž byli i neranění. Vojáci šli do kopce, těžce oddechovali, a přestože viděli generála, hlasitě hovořili a mávali rukama. Vpředu, v dýmu, už byly vidět řady šedých plášťů a jeden důstojník, když spatřil Bagrationa, s křikem běžel za vojáky, kteří šli v houfu, a žádal, aby se vrátili. Bagration dojel k řadám, v nichž tu a tam rychle cvakaly výstřely a přehlušovaly hovor i velitelské výkřiky. Celý vzduch byl prosycený dýmem střelného prachu. Tváře vojáků byly všechny začouzené od prachu a vzrušené. Jedni nabíjeli nabijákem, druzí sypali prach na pánvičky a vytahovali náboje z brašen, třetí stříleli. Ale na koho stříleli, to nebylo vidět pro dým střelného prachu, který vítr neodnášel. Dost často bylo slyšet příjemné zvuky bzučení a hvízdání. „Co to je?“ myslel si kníže Andrej, když se k tomu houfu vojáků blížil. „Rojnice to být nemůže, protože jsou v hloučku! Útok to být nemůže, protože se nehýbou; karé to být nemůže: tak nestojí.“

Hubený, na pohled slabý stařeček, velitel pluku, s příjemným úsměvem a s víčky, která mu víc než napůl zakrývala stařecké oči a dodávala mu mírný výraz, přijel ke knížeti Bagrationovi a přijal ho jako hostitel vzácného hosta. Hlásil knížeti Bagrationovi, že proti jeho pluku vedli Francouzi jezdecký útok a že ačkoli byl útok odražen, pluk ztratil víc než polovinu mužů. Velitel pluku řekl, že útok byl odražen, a vymyslel tak pro to, co se v jeho pluku dělo, tenhle vojenský název; ale sám doopravdy nevěděl, co se během té půlhodiny dělo s vojskem, které mu bylo svěřeno, a nemohl s jistotou říct, jestli byl útok odražen, nebo jestli byl jeho pluk útokem rozprášen. Na začátku boje věděl jen to, že po celém jeho pluku začaly létat dělové koule a granáty a zabíjet lidi, že potom kdosi vykřikl: „Jízda!“, a naši začali střílet. A stříleli až dosud, jenže už ne na jízdu, která zmizela, ale na francouzskou pěchotu, která se objevila v úžlabině a střílela na naše. Kníže Bagration sklonil hlavu na znamení, že tohle všechno bylo přesně tak, jak si přál a jak předpokládal. Obrátil se k pobočníkovi a nařídil mu, aby z kopce přivedl dva prapory šestého mysliveckého pluku, kolem kterých právě projeli. Knížete Andreje v tu chvíli překvapila změna, která nastala v tváři knížete Bagrationa. Jeho tvář vyjadřovala to soustředěné a šťastné odhodlání, jaké mívá člověk, který se v horkém dni chystá skočit do vody a bere si poslední rozběh. Nebylo tu už ani nevyspalých kalných očí, ani předstíraně hloubavého výrazu: kulaté, pevné, jestřábí oči se nadšeně a trochu pohrdavě dívaly dopředu, zřejmě se nezastavovaly na ničem, i když v jeho pohybech zůstávala dřívější pomalost a odměřenost.

Velitel pluku se obrátil na knížete Bagrationa a prosil ho, aby odjel dozadu, protože tady je příliš nebezpečno. „Smilujte se, Vaše Osvícenosti, proboha!“ říkal a pohlížel na důstojníka z družiny, aby mu dal za pravdu, ale ten se od něj odvracel. „Tady, račte se podívat!“ Upozorňoval na kulky, které kolem nich bez ustání ječely, zpívaly a hvízdaly. Mluvil tím prosebným a vyčítavým tónem, jakým tesař mluví k pánovi,

který vzal do ruky sekeru: „My jsme na to zvyklí, ale vy si nadřete ručičky.“ Mluvil tak, jako by jeho samotného ty kulky zabít nemohly, a jeho napůl zavřené oči dodávaly jeho slovům ještě přesvědčivější výraz. Štábní důstojník se k domluvám velitele pluku přidal; ale kníže Bagration jim neodpovídal a jen nařídil přestat střílet a seřadit se tak, aby se udělalo místo dvěma přicházejícím praporům. Zatímco mluvil, odtáhla se zvedajícím se větrem, jako by neviditelnou rukou, zprava doleva clona dýmu, která zakrývala úžlabinu, a protější kopec s Francouzi, kteří se po něm pohybovali, se před nimi otevřel. Všechny oči se bezděčně upřely na tu francouzskou kolonu, která se k nim blížila a vinula se po terasách terénu. Už byly vidět huňaté čepice vojáků; už se dali rozeznat důstojníci od prostých vojáků; bylo vidět, jak jejich zástava pleská o žerď.

„Jdou pěkně,“ řekl kdosi v Bagrationově družině.

Čelo kolony už sestoupilo do úžlabiny. Ke srážce mělo dojít na této straně svahu…

Zbytky našeho pluku, který byl v boji, se ve spěchu řadily a odcházely doprava; zpoza nich se spořádaně blížily dva prapory šestého mysliveckého a rozháněly opozdilce. Ještě nebyly na úrovni Bagrationa, a už byl slyšet těžký, mohutný krok, který celá ta masa lidí udávala do taktu. Na levém křídle šel Bagrationovi nejblíž velitel roty, muž s kulatým obličejem a statnou postavou, s hloupým, šťastným výrazem v tváři, tentýž, který předtím vyběhl z boudy. Zřejmě v tu chvíli nemyslel na nic jiného než na to, že kolem velitelů projde jako chlapík.

S přehlídkovou samolibostí kráčel lehce na svalnatých nohou, jako by plul, bez nejmenší námahy se vypínal a touto lehkostí se lišil od těžkého kroku vojáků, kteří šli podle jeho kroku. U nohy nesl vytasený tenký, úzký kord – zahnutý kordík, který se ani nepodobal zbrani – a ohlížel se tu na velitele, tu dozadu, a aniž ztratil krok, ohebně se otáčel celým svým silným tělem. Zdálo se, že všechny síly jeho duše směřují k tomu, aby co nejlépe prošel kolem velitelů, a protože cítil, že to

dělá dobře, byl šťastný. „Levá… levá… levá…“ jako by si v duchu říkal při každém kroku, a v tomto taktu se s různě přísnými tvářemi pohybovala stěna vojenských postav obtížených tornami a puškami, jako by každý z těch stovek vojáků v duchu ob krok říkal: „Levá… levá… levá…“. Tlustý major, který funěl a vypadával z kroku, obcházel keř u cesty; opozdilý voják, udýchaný a s tváří vyděšenou kvůli svému provinění, dobíhal klusem rotu; dělová koule, která tlačila vzduch před sebou, přeletěla nad hlavou knížete Bagrationa a jeho družiny a do taktu „levá – levá!“ udeřila do kolony. „Semknout řady!“ ozval se chlubivý hlas velitele roty. Vojáci obloukem obcházeli cosi v místě, kam dopadla koule, a starý nositel řádu, poddůstojník z kraje řady, který se zdržel u zabitých, dohonil svou řadu, poskočil, přešlápl, chytil krok a zlostně se ohlédl. „Levá… levá… levá…“ jako by bylo slyšet zpoza hrozivého mlčení a jednotvárného zvuku nohou, které současně dopadaly na zem.

„Jen tak dál, chlapci!“ řekl kníže Bagration.

„Rádi… ho-ho-ho-ho-ho!…“ rozlehlo se řadami. Zachmuřený voják, který šel vlevo, se při křiku ohlédl očima po Bagrationovi s takovým výrazem, jako by říkal: „To víme sami“; jiný se neohlížel, a jako by se bál, že ho něco rozptýlí, křičel s otevřenými ústy a šel dál.

Bylo nařízeno zastavit a sundat torny.

Bagration objel řady, které kolem něj prošly, a sesedl z koně. Podal kozákovi otěže, svlékl čerkeský plášť a podal mu ho, protáhl si nohy a upravil si čepici na hlavě. Čelo francouzské kolony s důstojníky vpředu se vynořilo zpod kopce.

„S Bohem!“ řekl Bagration pevným, zřetelným hlasem, na okamžik se obrátil k frontě a neobratným krokem jezdce, jako by mu to dalo práci, vykročil vpřed po nerovném poli a lehce přitom pohazoval rukama. Kníže Andrej cítil, že ho jakási neodolatelná síla táhne dopředu, a zakoušel velké štěstí.

Poznámka autora: Tady došlo k onomu útoku, o kterém Thiers říká: ‚Rusové si vedli statečně, a – což bývá ve válce vzácné – bylo vidět dvě masy pěchoty, jak jdou odhodlaně proti sobě a ani jedna z nich neustoupí dřív, než dojde ke srážce.' A Napoleon na ostrově Svaté Heleny řekl: ‚Několik ruských praporů prokázalo neohroženost.'

Francouzi už byli blízko; kníže Andrej, který šel vedle Bagrationa, už jasně rozeznával bandalíry, červené epolety, dokonce i tváře Francouzů. Zřetelně viděl jednoho starého francouzského důstojníka, který vybočenýma nohama v kamaších ztěžka stoupal do kopce a přidržoval se keřů. Kníže Bagration nedával žádný nový rozkaz a pořád stejně mlčky kráčel před řadami. Najednou mezi Francouzi třeskl jeden výstřel, druhý, třetí... a po všech rozvrácených nepřátelských řadách se rozprostřel dým a rozpraskala se střelba. Několik našich padlo, mezi nimi i důstojník s kulatým obličejem, který šel tak vesele a horlivě. Ale v tomtéž okamžiku, kdy zazněl první výstřel, se Bagration ohlédl a vykřikl: „Hurá!"

„Hurá-á-á-á!" rozlehlo se protáhlým křikem po naší linii a naši, kteří předbíhali knížete Bagrationa i jeden druhého, se rozběhli neuspořádaným, ale veselým a rozjařeným davem z kopce za rozvrácenými Francouzi.

XIX

Útok šestého mysliveckého zajistil ústup pravého křídla. Ve středu zastavovala postup Francouzů činnost zapomenuté Tušinovy baterie, které se podařilo zapálit Schöngrabern. Francouzi hasili požár, který rozdmýchával vítr, a dávali tak čas k ústupu. Ústup středu přes rokli probíhal spěšně a hlučně; vojska se však při ústupu nepromíchala. Ale levé křídlo, které tvořily Azovský a Podolský pěší pluk a Pavlogradský husarský pluk a na které současně útočily a které obcházely přesilou francouzské síly pod Lannesovým velením, bylo rozvráceno. Bagration poslal Žerkova ke generálovi levého křídla s rozkazem okamžitě ustoupit.

Žerkov čile, aniž sundal ruku od čepice, pobídl koně a vycválal. Ale sotva odjel od Bagrationa, síly ho opustily. Padl na něj neodolatelný strach a nedokázal jet tam, kde bylo nebezpečno.

Když přijel k vojskům levého křídla, nejel dopředu, kde se střílelo, ale začal hledat generála a velitele tam, kde být nemohli, a proto rozkaz nevyřídil.

Velení levého křídla patřilo podle služebního stáří veliteli právě toho pluku, který se u Braunau předváděl Kutuzovovi a ve kterém sloužil jako prostý voják Dolochov. Velení krajního levého křídla však bylo určeno veliteli Pavlogradského pluku, kde sloužil Rostov, a z toho vzniklo nedorozumění. Oba velitelé byli proti sobě silně podrážděni, a právě v době, kdy se na pravém křídle už dávno bojovalo a Francouzi už zahájili postup, byli oba velitelé zaměstnáni vyjednáváním, jehož cílem bylo urazit jeden druhého. Pluky, jak jezdecký, tak pěší, byly na nadcházející boj připraveny velmi málo. Lidé v plucích, od vojáka po

generála, bitvu nečekali a klidně se zabývali mírumilovnými věcmi: jezdectvo krmilo koně, pěchota sbírala dříví.

„Když on je ale starší mě v hodnost," říkal Němec, husarský plukovník, celý rudý, k pobočníkovi, který přijel, „tak nechávat ho dělat, jak on chce. Já nemoct obětovat svých husarů. Trubač! Troubit ústup!"

Ale situace začínala být naléhavá. Kanonáda a střelba splývaly a hřměly vpravo i ve středu a francouzské pláště Lannesových střelců už přecházely mlýnskou hráz a řadily se na této straně na dva dostřely pušky. Plukovník pěchoty došel trhavou chůzí ke koni, vylezl na něj, rázem byl velice rovný a vysoký, a odjel k veliteli pavlogradských. Velitelé pluků se sjeli se zdvořilými úklonami a s utajovanou zlobou v srdci.

„Opakuji, plukovníku," říkal generál, „nemohu přece nechat polovinu lidí v lese. *Prosím* vás, *prosím* vás," opakoval, „abyste zaujal *postavení* a připravil se k útoku."

„A já vás prosím, nemíchávejte se do ne vaše věc," odpovídal plukovník a rozčiloval se. „Kdyby vy byl jezdec…"

„Já nejsem jezdec, plukovníku, ale jsem ruský generál, a jestliže vám to není známo…"

„Velmi známo, Vaše Excelence," vykřikl najednou plukovník, pobídl koně a zbrunátněl. „Neráčil byste jet do rojnice, a vy bude podívat, že tenhle pozice k ničemu nehodný. Já nechtít vyhubit svoje pluk pro vaše potěšení."

„Zapomínáte se, plukovníku. Já nehledím na své potěšení a nedovolím, abyste tohle říkal."

Generál přijal plukovníkovu výzvu k turnaji v odvaze, vypjal hruď, zamračil se a jel s ním společně k rojnici, jako by se celý jejich spor měl rozhodnout tam, v rojnici, pod kulkami. Přijeli do rojnice, nad hlavami jim přeletělo několik kulek a mlčky se zastavili. V rojnici nebylo na co se dívat, protože už z místa, kde předtím stáli, bylo jasné, že v křovinách a roklích jezdectvo nemůže nic dělat a že Francouzi ob-

cházejí levé křídlo. Generál a plukovník se na sebe přísně a významně dívali jako dva kohouti, kteří se chystají k zápasu, a marně u druhého vyčkávali na známky zbabělosti. Oba zkouškou obstáli. Protože nebylo co říct a ani jeden nechtěl dát tomu druhému záminku, aby mohl říct, že první odjel z dosahu kulek, stáli by tam dlouho a zkoušeli jeden druhého v odvaze, kdyby se v tu chvíli v lese, skoro za jejich zády, neozvalo praskání pušek a tlumený, splývající křik. Francouzi napadli vojáky, kteří byli v lese na dříví. Husaři už nemohli ustupovat spolu s pěchotou. Francouzská rojnice je vlevo odřízla od ústupové cesty. Teď, jakkoli byl terén nevhodný, bylo nutné zaútočit, aby si prorazili cestu.

Eskadrona, ve které sloužil Rostov, právě stihla nasednout na koně a byla zastavena čelem k nepříteli. Znovu, jako na mostě přes Enns, nebyl mezi eskadronou a nepřítelem nikdo a mezi nimi ležela a rozdělovala je tatáž strašná hranice nejistoty a strachu, jako by to byla hranice, která odděluje živé od mrtvých. Všichni lidé tu hranici cítili a vzrušovala je otázka, zda ji překročí, nebo ne, a jak ji překročí.

K frontě přijel plukovník, zlostně cosi odpověděl na otázky důstojníků a jako člověk, který zoufale trvá na svém, vydal jakýsi rozkaz. Nikdo nic určitého neříkal, ale eskadronou proletěla pověst o útoku. Zazněl povel k seřazení, pak zasvištěly šavle vytahované z pochev. Ale pořád se nikdo nehýbal. Vojska levého křídla, pěchota i husaři, cítila, že velení samo neví, co dělat, a nerozhodnost velitelů se přenášela na vojsko.

„Jen co nejdřív, jen co nejdřív," myslel si Rostov a cítil, že konečně nastala chvíle, kdy okusí slast útoku, o které tolik slyšel od kamarádů husarů.

„S Bohem, chlapci," zazněl Děnisovův hlas, „klusem, pochod!"

V přední řadě se rozvlnily koňské zadky. Gračik zatáhl za otěže a sám se rozjel.

Vpravo viděl Rostov první řady svých husarů a ještě dál vpředu se mu ukazoval tmavý pruh, který nemohl rozeznat, ale považoval ho za nepřítele. Výstřely byly slyšet, ale v dálce.

„Přidat klus!“ ozval se povel a Rostov cítil, jak jeho Gračik vyhazuje zadkem a přechází do cvalu.

Předem tušil jeho pohyby a bylo mu čím dál veseleji. Všiml si osamělého stromu vpředu. Ten strom byl nejdřív vpředu, uprostřed té hranice, která se zdála tak strašná. A už ji přešli, a nejenže nebylo nic strašného, ale bylo čím dál veseleji a živěji. „Och, jak já ho seknu,“ myslel si Rostov a svíral v ruce jílec šavle.

„Hur-r-rá-á-á!!“ zahučely hlasy.

„No, ať mi teď přijde do rány kdokoli,“ myslel si Rostov, vrazil Gračikovi ostruhy, předhonil ostatní a pustil ho do trysku. Vpředu už byl vidět nepřítel. Najednou cosi šlehlo po eskadroně jako širokým koštětem. Rostov zvedl šavli a chystal se sekat, ale v tu chvíli se voják Nikitěnko, který cválal před ním, od něj vzdálil a Rostov ucítil jako ve snu, že se dál žene nepřirozenou rychlostí vpřed, a zároveň zůstává na místě. Zezadu na něj najel známý husar Bandarčuk a zlostně se na něj podíval. Bandarčukův kůň uskočil stranou a Bandarčuk přecválal kolem.

„Co to je? Já se nehýbu? – Spadl jsem, jsem zabit…“ v jediném okamžiku se zeptal a odpověděl si Rostov. Byl už sám uprostřed pole. Místo pohybujících se koní a husarských zad viděl kolem sebe nehybnou zemi a strniště. Pod ním byla teplá krev. „Ne, jsem raněn a kůň je zabitý.“ Gračik se zvedl na přední nohy, ale padl a přimáčkl jezdci nohu. Z koňovy hlavy tekla krev. Kůň sebou zmítal a nemohl vstát. Rostov se chtěl zvednout a padl taky: taška se mu zachytila za sedlo. Kde byli naši, kde byli Francouzi – nevěděl. Nikde kolem nikdo nebyl.

Vyprostil nohu a vstal. „Kde, na které straně je teď ta hranice, která tak ostře oddělovala obě vojska?“ ptal se sám sebe a nedokázal odpovědět. „Nestalo se mi něco zlého? Stávají se takové případy, a co se

v takových případech má dělat?“ zeptal se sám sebe, když vstával; a v tu chvíli ucítil, že mu na levé, znecitlivělé paži visí cosi navíc. Ruka od zápěstí byla jako cizí. Prohlížel si paži a marně na ní hledal krev. „No vida, tady jsou lidé,“ pomyslel si radostně, když uviděl několik mužů, kteří k němu běželi. „Ti mi pomůžou!“ Před těmi lidmi běžel jeden v podivném čáku a v modrém plášti, černý, opálený, se zahnutým nosem. Ještě dva a ještě mnoho dalších běželo za ním. Jeden z nich řekl cosi podivného, neruského. Mezi zadními, stejnými lidmi ve stejných čácích, stál jeden ruský husar. Drželi ho za ruce; za ním drželi jeho koně.

„Asi náš zajatec… Ano. Copak zajmou i mě? Co je to za lidi?“ myslel si pořád Rostov a nevěřil vlastním očím. „Copak jsou to Francouzi?“ Díval se na blížící se Francouze, a přestože ještě před vteřinou cválal jen proto, aby ty Francouze dostihl a rozsekal, jejich blízkost se mu teď zdála tak hrozná, že nevěřil vlastním očím. „Kdo jsou? Proč běží? Copak ke mně? Copak běží ke mně? A proč? Zabít mě? *Mě*, kterého mají všichni tak rádi?“ Vzpomněl si, jak ho má rád matka, rodina, přátelé, a úmysl nepřátel zabít ho se mu zdál nemožný. „A možná – i zabít!“ Víc než deset vteřin stál, nehnul se z místa a nechápal, v jaké je situaci. Přední Francouz se zahnutým nosem přiběhl tak blízko, že už mu bylo vidět výraz ve tváři. A rozpálená, cizí tvář toho člověka, který s bodákem napřaženým k útoku a se zadrženým dechem lehce běžel k němu, Rostova vyděsila. Popadl pistoli, a místo aby z ní vystřelil, hodil ji po Francouzi a rozběhl se, co mu síly stačily, ke křoví. Neběžel s tím pocitem pochybnosti a zápasu, s jakým šel na most přes Enns, ale s pocitem zajíce, který utíká před psy. Celou jeho bytost ovládal jediný nedílný pocit strachu o jeho mladý, šťastný život. Rychle přeskakoval meze a s tou prudkostí, s jakou běhal, když si hrál na honěnou, letěl po poli, občas obrátil dozadu svou bledou, dobráckou, mladou tvář a po zádech mu přebíhal mráz hrůzy. „Ne, raději se nedívat,“ pomyslel si, ale když doběhl ke křoví, ještě jednou se ohlédl.

Francouzi zůstali pozadu, a dokonce právě ve chvíli, kdy se ohlédl, přešel ten přední z klusu do kroku, otočil se a cosi hlasitě křičel kamarádovi za sebou. Rostov se zastavil. „Něco tu nehraje," pomyslel si. „Není možné, že by mě chtěli zabít." A přitom měl levou ruku tak těžkou, jako by na ní viselo dvoupudové závaží. Nemohl běžet dál. Francouz se zastavil také a zamířil. Rostov zavřel oči a sehnul se. Jedna kulka, pak druhá, prolétly s bzukotem kolem něj. Sebral poslední síly, vzal levou ruku do pravé a doběhl ke křoví. V křoví byli ruští střelci.

XX

Pěší pluky, které útok zaskočil v lese, vybíhaly z lesa a roty se mísily s jinými rotami a odcházely v neuspořádaných houfech. Jeden voják vyslovil ve strachu to slovo, které je ve válce strašné a nesmyslné: „Odřízli nás!“, a slovo se spolu s pocitem strachu přeneslo na celou masu.

„Obešli nás! Odřízli nás! Jsme ztraceni!“ křičely hlasy prchajících.

Velitel pluku v tu samou chvíli, kdy uslyšel střelbu a křik za sebou, pochopil, že se s jeho plukem stalo něco hrozného, a myšlenka, že on, vzorný důstojník, který sloužil mnoho let a ničím se neprovinil, by se mohl před nadřízenými provinit nedbalostí nebo neschopností, ho zasáhla tak, že v tutéž chvíli zapomněl na neposlušného plukovníka od jezdectva i na svou generálskou důstojnost, a hlavně úplně zapomněl na nebezpečí a na pud sebezáchovy, chytil se hrušky sedla, pobodl koně a cválal k pluku pod krupobitím kulek, které se kolem něj sypaly, ale šťastně ho míjely. Toužil jen po jednom: zjistit, oč jde, pomoci a za každou cenu napravit chybu, pokud byla na jeho straně, a nebýt vinen on, vzorný důstojník, který sloužil dvaadvacet let a kterému nikdy nikdo nic nevytkl.

Šťastně proklouzl mezi Francouzi a přicválal k poli za lesem, po kterém utíkali naši a bez ohledu na povely sbíhali z kopce. Nastala ta chvíle mravního kolísání, která rozhoduje o osudu bitev: uposlechnou ty rozvrácené houfy vojáků hlasu svého velitele, nebo se po něm ohlédnou a poběží dál? Navzdory zoufalému křiku velitele pluku, kterého se dřív vojáci tolik báli, navzdory zuřivé, zbrunátnělé, k nepoznání změněné tváři velitele pluku a mávání kordem vojáci pořád utíkali, hovořili, stříleli do vzduchu a povelů neposlouchali. Mravní kolí-

sání, které rozhoduje o osudu bitev, se zjevně rozhodovalo ve prospěch strachu.

Generál se rozkašlal z křiku a z dýmu střelného prachu a v zoufalství se zastavil. Všechno se zdálo ztracené, ale v tu chvíli se Francouzi, kteří na naše útočili, najednou bez viditelné příčiny dali na útěk zpátky, zmizeli z okraje lesa a v lese se objevili ruští střelci. Byla to Timochinova rota, která se jako jediná udržela v lese v pořádku, zalehla do příkopu u lesa a nečekaně na Francouze zaútočila. Timochin se na Francouze vrhl s tak zoufalým křikem a s takovou šílenou a opilou rozhodností vyběhl jen s kordíkem proti nepříteli, že Francouzi, dřív než se vzpamatovali, odhodili zbraně a utíkali. Dolochov, který běžel vedle Timochina, zabil jednoho Francouze zblízka a jako první chytil za límec důstojníka, který se vzdal. Prchající se vrátili, prapory se shromáždily a Francouzi, kteří už vojska levého křídla rozdělili na dvě části, byli na okamžik zatlačeni. Záložní oddíly se stihly spojit a prchající se zastavili. Velitel pluku stál s majorem Ekonomovem u mostu a nechával kolem sebe projít ustupující roty, když k němu přistoupil voják, chytil ho za třmen a skoro se o něj opřel. Voják měl na sobě namodralý plášť z továrního sukna, tornu ani čáko neměl, hlavu měl obvázanou a přes rameno měl přehozenou francouzskou sumku na náboje. V rukou držel důstojnický kord. Voják byl bledý, jeho modré oči se drze dívaly veliteli pluku do tváře a ústa se usmívala. Přestože velitel pluku byl zaměstnán tím, že dával rozkazy majoru Ekonomovovi, nemohl si toho vojáka nevšimnout.

„Vaše Excelence, tady jsou dvě trofeje," řekl Dolochov a ukázal na francouzský kord a sumku. „Zajal jsem důstojníka. Zastavil jsem rotu." Dolochov těžce oddechoval únavou; mluvil přerývaně. „Celá rota to může dosvědčit. Prosím, abyste si to zapamatoval, Vaše Excelence!"

„Dobře, dobře," řekl velitel pluku a obrátil se k majoru Ekonomovovi.

Ale Dolochov neodešel; rozvázal šátek, strhl ho a ukázal krev, která mu zaschla ve vlasech.

„Rána bodákem, a zůstal jsem v řadách. Vzpomeňte si na to, Vaše Excelence.“

* * *

Na Tušinovu baterii se zapomnělo, a teprve úplně na konci boje, když kníže Bagration pořád slyšel kanonádu ve středu, poslal tam službu konajícího štábního důstojníka a potom knížete Andreje, aby baterii nařídili co nejrychleji ustoupit. Krytí, které stálo u Tušinových děl, uprostřed boje na čísi rozkaz odešlo; ale baterie střílela dál a Francouzi ji nedobyli jen proto, že nepřítel nemohl předpokládat takovou drzost, aby střílela čtyři děla, která nikdo nechránil. Naopak, podle toho, jak energicky ta baterie působila, předpokládal, že tady, ve středu, jsou soustředěny hlavní ruské síly, dvakrát se pokusil na to místo zaútočit a pokaždé ho zahnaly kartáčové střely čtyř děl, která stála na té vyvýšenině osamocena.

Brzy po odjezdu knížete Bagrationa se Tušinovi podařilo zapálit Schöngrabern.

„Hele, jak se tam splašili! Hoří! Hele, ten kouř! Šikovně! Paráda! Ten kouř, ten kouř!“ začala mluvit obsluha a ožila.

Všechna děla bez rozkazu pálila směrem k požáru. Vojáci k němu ke každému výstřelu pokřikovali, jako by ho popoháněli: „Šikovně! Tak, tak! Koukej se… Paráda!“ Požár, který roznášel vítr, se rychle šířil. Francouzské kolony, které vyšly za vesnici, ustoupily, ale jako by za ten nezdar chtěl nepřítel trestat, postavil vpravo od vesnice deset děl a začal z nich pálit na Tušina.

Kvůli dětinské radosti, kterou vyvolal požár, a kvůli zápalu z úspěšné střelby na Francouze si naši dělostřelci všimli té baterie teprve tehdy, když mezi děly dopadly dvě dělové koule a hned za nimi další

čtyři, jedna srazila dva koně a druhá utrhla nohu vozkovi muničního vozíku. Jednou vzniklé vzrušení však nepolevilo, jen změnilo náladu. Koně nahradili jinými ze záložní lafety, raněné odnesli a čtyři děla obrátili proti desetidělové baterii. Důstojník, Tušinův druh, padl na začátku boje a během hodiny vypadlo ze čtyřiceti mužů obsluhy sedmnáct, ale dělostřelci byli pořád stejně veselí a rozjaření. Dvakrát si všimli, že se dole, blízko nich, objevili Francouzi, a pak do nich pálili kartáčem.

Malý človíček se slabými, neobratnými pohyby si ustavičně říkal sluhovi o *ještě jednu dýmečku na tohle*, jak říkal, a s dýmkou, ze které se sypal oheň, vybíhal dopředu a zpod drobné dlaně se díval na Francouze.

„Prašti do nich, hoši!“ pokřikoval a sám chytal děla za kola a vyšroubovával šrouby.

V dýmu, ohlušený nepřetržitými výstřely, při nichž se pokaždé zachvěl, pobíhal Tušin, aniž pustil z úst svůj pajšlík, od jednoho děla k druhému, tu mířil, tu počítal náboje, tu dával rozkazy, aby zabité a raněné koně vyměnili a přepřáhli, a pokřikoval svým slabým, tenkým, nejistým hláskem. Jeho tvář čím dál víc ožívala. Jen když zabili nebo zranili lidi, mračil se, odvracel se od zabitého a zlostně křičel na lidi, kteří se jako vždycky loudali, když měli zvednout raněného nebo tělo. Vojáci, většinou pěkní chlapíci – jako vždycky u bateriové roty o dvě hlavy vyšší než jejich důstojník a dvakrát širší než on –, se všichni jako děti v nesnázích dívali na svého velitele a ten výraz, který měl ve tváři on, se neměnně odrážel v tvářích jejich.

Kvůli tomu strašnému hukotu, hluku a potřebě dávat pozor a jednat nezakoušel Tušin ani ten nejmenší nepříjemný pocit strachu a myšlenka, že ho mohou zabít nebo bolestivě zranit, mu nepřišla na mysl. Naopak, bylo mu čím dál veseleji. Zdálo se mu, že ta chvíle, kdy uviděl nepřítele a vypálil první výstřel, byla už velmi dávno, ne-li včera, a že kousek pole, na kterém stál, je mu dávno známým, spřízněným mís-

tem. Přestože si všechno pamatoval, o všem uvažoval a dělal všechno, co by v jeho situaci mohl dělat ten nejlepší důstojník, byl ve stavu podobném horečnatému blouznění nebo stavu opilého člověka.

Kvůli zvukům vlastních děl, které ho ze všech stran ohlušovaly, kvůli hvízdání a úderům nepřátelských střel, kvůli pohledu na zpocenou, zarudlou obsluhu, která kolem děl spěchala, kvůli pohledu na krev lidí a koní, kvůli pohledu na obláčky nepřátelského dýmu na druhé straně – po každém z nich pokaždé přiletěla dělová koule a udeřila do země, do člověka, do děla nebo do koně –, kvůli pohledu na to všechno se mu v hlavě ustavil vlastní fantastický svět, který mu v tu chvíli působil slast. Nepřátelská děla nebyla v jeho představách děla, ale dýmky, z nichž v řídkých obláčcích vypouští dým neviditelný kuřák.

„Hele, zas bafnul," řekl Tušin šeptem pro sebe, zatímco z kopce vyskočil chomáč dýmu a vítr ho v pruhu odnášel doleva, „teď čekej míček – poslat ho zpátky."

„Co si přejete, vaše blahorodí?" zeptal se dělostřelecký poddůstojník, který stál blízko něj a slyšel, že cosi mumlá.

„Nic, granát…" odpověděl.

„Tak do toho, naše Matvevno," říkal si pro sebe. Jako Matvevna se mu v představách jevilo velké krajní dělo starého lití. Francouzi u svých děl se mu jevili jako mravenci. Krasavec a opilec, číslo jedna u druhého děla, byl v jeho světě *strejda*; Tušin se na něj díval častěji než na ostatní a radoval se z každého jeho pohybu. Zvuk přestřelky z pušek pod kopcem, která tu utichala, tu zase sílila, se mu jevil jako něčí dech. Naslouchal, jak ty zvuky slábnou a znovu se rozhořívají.

„Hele, zas dýchá, dýchá," říkal si pro sebe.

Sám sebe si představoval jako muže obrovského vzrůstu, mohutného, který oběma rukama hází po Francouzích dělové koule.

„Tak, Matvevno, matičko, nezklam!" říkal a poodstupoval od děla, když se mu nad hlavou ozval cizí, neznámý hlas:

„Kapitáne Tušine! Kapitáne!“

Tušin se vyděšeně ohlédl. Byl to ten štábní důstojník, který ho vyhnal z Grundu. Křičel na něj udýchaným hlasem:

„Co to děláte, zbláznil jste se? Dvakrát vám bylo nařízeno ustoupit, a vy…“

„No, za co mě zase?…“ myslel si Tušin a se strachem se díval na nadřízeného.

„Já… nic…“ řekl a přiložil dva prsty ke štítku. „Já…“

Ale plukovník nedořekl všechno, co chtěl. Dělová koule, která proletěla blízko, ho přiměla, aby se na koni přikrčil a sehnul. Zmlkl, a sotva chtěl říct ještě něco, zarazila ho další koule. Obrátil koně a odcválal pryč.

„Ustoupit! Všichni ustoupit!“ vykřikl zdálky.

Vojáci se rozesmáli. Za minutu přijel pobočník s týmž rozkazem.

Byl to kníže Andrej. První, co uviděl, když vjížděl na prostranství, které zaujímala Tušinova děla, byl vypřažený kůň s přeraženou nohou, který řehtal vedle zapřažených koní. Z nohy mu crčela krev jako z pramene. Mezi předky leželo několik zabitých. Jedna dělová koule za druhou nad ním přelétala, zatímco přijížděl, a ucítil, jak mu po zádech přeběhlo nervózní zachvění. Ale už jen myšlenka, že se bojí, ho znovu vzpružila. „Nesmím se bát,“ pomyslel si a pomalu sesedl z koně mezi děly. Vyřídil rozkaz a z baterie neodjel. Rozhodl se, že děla v jeho přítomnosti sejmou z postavení a odvedou. Spolu s Tušinem, za strašné francouzské palby, překračoval těla a dal se do odklízení děl.

„To tu teď byl nějaký velitel, a ten zas utekl, až se za ním prášilo,“ řekl dělostřelecký poddůstojník knížeti Andrejovi, „ne jako vaše blahorodí.“

Kníže Andrej s Tušinem nemluvil ani slovo. Oba byli tak zaměstnaní, že se zdálo, že se ani nevidí. Když nasadili dvě ze čtyř děl, která zůstala celá, na předky a vyrazili z kopce – jedno rozbité dělo a jednorožec zůstaly na místě –, přijel kníže Andrej k Tušinovi.

„Tak na shledanou,“ řekl kníže Andrej a podal Tušinovi ruku.

„Na shledanou, holoubku,“ řekl Tušin, „drahá duše! Sbohem, holoubku,“ řekl Tušin se slzami, které mu nevědomo proč najednou vstoupily do očí.

XXI

Vítr se utišil, černá mračna visela nízko nad bojištěm a na obzoru splývala s dýmem střelného prachu. Stmívalo se, a tím zřetelněji se na dvou místech rýsovala záře požárů. Kanonáda zeslábla, ale praskání pušek vzadu vpravo bylo slyšet ještě častěji a blíž. Jakmile se Tušin se svými děly, která objížděla raněné i najížděla na ně, dostal z palby a sjel do rokle, vyšli mu vstříc velitelé a pobočníci, mezi nimiž byl i štábní důstojník a Žerkov, kterého dvakrát poslali k Tušinově baterii a který tam ani jednou nedojel. Všichni jeden přes druhého vydávali a předávali rozkazy, jak a kam jet, a dělali mu výčitky a poznámky. Tušin ničím nevelel a mlčky jel vzadu na své dělostřelecké herce a bál se mluvit, protože byl při každém slově, sám nevěděl proč, připravený se rozplakat. Ačkoli bylo nařízeno raněné nechat na místě, mnoho jich se vleklo za vojsky a prosilo, aby je vzali na děla. Tentýž chlapácký pěší důstojník, který před bitvou vyskočil z Tušinova přístřešku, ležel s kulkou v břiše na lafetě Matvevny. Pod kopcem přistoupil k Tušinovi bledý husarský junkr, jednou rukou si podpíral druhou, a prosil, aby si mohl sednout.

„Kapitáne, proboha, mám pohmožděnou ruku," řekl nesměle. „Proboha, nemůžu jít. Proboha!"

Bylo vidět, že ten junkr už nejednou někde prosil, aby si mohl sednout, a všude ho odmítli. Prosil nejistým a žalostným hlasem.

„Poručte, ať mě posadí, proboha."

„Posaďte ho, posaďte," řekl Tušin. „Podlož plášť, ty, strejdo," obrátil se ke svému oblíbenému vojákovi. „A kde je ten raněný důstojník?"

„Složili jsme ho, umřel," odpověděl kdosi.

„Posaďte ho. Sedněte si, milý, sedněte si. Podestel plášť, Antonove."

Junkr byl Rostov. Jednou rukou si držel druhou, byl bledý a spodní čelist se mu třásla horečnatým chvěním. Posadili ho na Matvevnu, na to samé dělo, ze kterého složili mrtvého důstojníka. Na podloženém plášti byla krev, kterou si Rostov ušpinil rajtky i ruce.

„Copak, jste raněn, holoubku?“ řekl Tušin a přistoupil k dělu, na kterém Rostov seděl.

„Ne, pohmožděn.“

„A odkud je tedy ta krev na lafetě?“ zeptal se Tušin.

„To ten důstojník, vaše blahorodí, ji zakrvácel,“ odpověděl voják dělostřelec, otíral krev rukávem pláště a jako by se omlouval za nečistotu, v jaké dělo bylo.

Jen stěží, s pomocí pěchoty, dostali děla do kopce, a když dorazili do vesnice Guntersdorf, zastavili se. Byla už taková tma, že na deset kroků nebylo možné rozeznat uniformy vojáků, a přestřelka začala utichat. Najednou se blízko vpravo znovu ozval křik a střelba. Výstřely se už ve tmě blýskaly. Byl to poslední útok Francouzů a odpovídali na něj vojáci, kteří se usadili v domech vesnice. Znovu se všechno z vesnice hnulo, ale Tušinova děla se nemohla pohnout a dělostřelci, Tušin i junkr se mlčky po sobě dívali a čekali, co s nimi bude. Přestřelka začala utichat a z postranní ulice se vyhrnuli vojáci, oživení hovorem.

„Celý, Petrove?“ ptal se jeden.

„Dali jsme jim, kamaráde, co proto. Teď už sem nevlezou,“ říkal druhý.

„Nic není vidět. Ti to do vlastních napálili! Není vidět; tma, bratři. Nemáte se čeho napít?“

Francouzi byli naposledy odraženi. A znovu se Tušinova děla, obklopená jako rámem hučící pěchotou, v úplné tmě pohnula kamsi dopředu.

Ve tmě jako by tekla neviditelná, ponurá řeka, pořád jedním směrem, a hučela šepotem, hovorem a zvuky kopyt a kol. V celkovém hukotu byly nad všemi ostatními zvuky nejzřetelnější sténání a hlasy ra-

něných v nočním temnu. Jejich sténání jako by naplňovalo celou tu tmu, která vojsko obklopovala. Jejich sténání a tma té noci – to bylo jedno a totéž. Po nějaké době nastal v pohybujícím se davu rozruch. Kdosi projel s družinou na bílém koni a cosi při tom řekl.

„Co říkal? Kam teď? Stát, nebo co? Děkoval, nebo co?“ ozývaly se ze všech stran dychtivé otázky a celá pohybující se masa začala sama na sebe tlačit – zřejmě se ti vpředu zastavili – a rozletěla se pověst, že je nařízeno zastavit. Všichni se zastavili tak, jak šli, uprostřed blátivé cesty.

Rozsvítily se ohně a hovor byl slyšet zřetelněji. Kapitán Tušin vydal rozkazy pro rotu, poslal jednoho z vojáků hledat obvaziště nebo lékaře pro junkra a sedl si k ohni, který vojáci rozdělali na cestě. Rostov se dovlekl k ohni také. Celým tělem mu cloumalo horečnaté chvění z bolesti, zimy a vlhka. Spánek se ho neodolatelně zmocňoval, ale nemohl usnout pro trýznivou bolest v ruce, která ho bolela a nemohla najít polohu. Tu zavíral oči, tu pohlédl do ohně, který se mu zdál žhavě rudý, tu na nahrbenou, slabou postavu Tušina, který seděl vedle něj po turecku. Velké, dobré a chytré Tušinovy oči se na něj upíraly se soucitem a lítostí. Viděl, že by mu Tušin celou duší rád pomohl, a nemohl nic.

Ze všech stran bylo slyšet kroky a hovor pěchoty, která kolem procházela, projížděla a rozkládala se dokola. Zvuky hlasů, kroků a koňských kopyt, která přešlapovala v blátě, blízké i vzdálené praskání dříví splývaly v jeden kolísavý hukot.

Teď už ve tmě netekla jako předtím neviditelná řeka, ale jako by se po bouři ukládalo a chvělo ponuré moře. Rostov nesoustředěně hleděl a poslouchal, co se před ním a kolem něj děje. K ohni přišel pěšák, dřepl si, strčil ruce do ohně a odvrátil tvář.

„Nevadí, vaše blahorodí?“ řekl a tázavě se obrátil k Tušinovi. „Ztratil jsem se od roty, vaše blahorodí; sám nevím, kde je. Neštěstí!“

Spolu s vojákem přišel k ohni pěší důstojník s podvázanou tváří, obrátil se k Tušinovi a prosil, aby dal maličko posunout dělo, aby mohl projet vůz. Za velitelem roty přiběhli k ohni dva vojáci. Zoufale se hádali, prali se a vytrhávali si jakousi botu.

„No jasně, ty jsi ji zvedl! Koukej, jakej mazák!“ křičel jeden chraplavým hlasem.

Potom přišel hubený, bledý voják s krkem ovázaným zakrvácenou onucí a zlostným hlasem žádal po dělostřelcích vodu.

„Co, mám snad chcípnout jako pes?“ říkal.

Tušin nařídil, aby mu dali vodu. Potom přiběhl veselý voják a prosil o ohníček pro pěchotu.

„Ohníček, pěkně horkej, pro pěchotu! Mějte se tu, krajánci, díky za ohníček, my vám ho vrátíme i s úrokem,“ říkal a odnášel kamsi do tmy rudnoucí oharek.

Za tím vojákem přešli kolem ohně čtyři vojáci, kteří nesli v plášti cosi těžkého. Jeden z nich zakopl.

„Koukej, čerti, na cestu nanosili dříví,“ zabručel.

„Umřel, tak proč ho nosit?“ řekl jeden z nich.

„Ale jděte!“

A zmizeli i se svým břemenem ve tmě.

„Copak? Bolí to?“ zeptal se Tušin šeptem Rostova.

„Bolí.“

„Vaše blahorodí, ke generálovi. Jsou tady v chalupě,“ řekl dělostřelecký poddůstojník a přistoupil k Tušinovi.

„Hned, holoubku.“

Tušin vstal, zapínal si plášť, upravoval se a odešel od ohně…

Nedaleko od ohně dělostřelců seděl kníže Bagration v chalupě, kterou mu připravili, u večeře a hovořil s některými veliteli oddílů, kteří se u něj sešli. Byl tu stařeček s napůl zavřenýma očima, který hltavě ohlodával skopovou kost, i dvaadvacetiletý bezvadný generál, zarudlý od skleničky vodky a od jídla, i štábní důstojník se jmenným prste-

nem, i Žerkov, který se po všech neklidně rozhlížel, i kníže Andrej, bledý, se sevřenými rty a horečně lesklýma očima.

V chalupě stála v koutě opřená ukořistěná francouzská zástava a auditor s naivní tváří osahával látku zástavy a nechápavě kroutil hlavou, možná proto, že ho vzhled zástavy opravdu zajímal, a možná i proto, že bylo pro něj hladového těžké dívat se na večeři, na kterou se na něj nedostal příbor. Ve vedlejší chalupě byl francouzský plukovník, kterého zajali dragouni. Kolem něj se tlačili naši důstojníci a prohlíželi si ho. Kníže Bagration děkoval jednotlivým velitelům a vyptával se na podrobnosti boje a na ztráty. Velitel pluku, který se předváděl u Braunau, hlásil knížeti, že jakmile boj začal, ustoupil z lesa, shromáždil dřevaře, nechal je projít kolem sebe, se dvěma prapory zaútočil na bodáky a Francouze převálcoval.

„Jak jsem uviděl, Vaše Osvícenosti, že první prapor je rozvrácený, postavil jsem se na cestu a myslím si: ‚Tyhle nechám projít a pak spustím praporní palbu'; a tak jsem to udělal."

Velitel pluku si tolik přál, aby to byl udělal, tolik litoval, že to udělat nestihl, že se mu zdálo, že se to všechno opravdu stalo. A možná se to opravdu stalo? Copak se dalo v té změti rozeznat, co se stalo a co ne?

„Přičemž musím poznamenat, Vaše Osvícenosti," pokračoval a vzpomněl si na Dolochovův rozhovor s Kutuzovem a na své poslední setkání s degradovaným, „že vojín, degradovaný Dolochov, před mýma očima zajal francouzského důstojníka a obzvlášť se vyznamenal."

„Právě tady jsem viděl, Vaše Osvícenosti, útok pavlogradských," vmísil se Žerkov a neklidně se rozhlížel; ten dnes husary vůbec neviděl, jen o nich slyšel od jednoho pěšího důstojníka. „Rozdrtili dvě karé, Vaše Osvícenosti."

Někteří se při Žerkovových slovech usmáli, protože od něj jako vždy čekali vtip; ale když si všimli, že to, co říká, se také nese ke slávě našich zbraní a dnešního dne, nasadili vážný výraz, ačkoli mnozí velmi

dobře věděli, že to, co Žerkov říká, je lež, která se na ničem nezakládá. Kníže Bagration se obrátil ke stařečkovi plukovníkovi.

„Děkuji všem, pánové, všechny složky si vedly hrdinsky: pěchota, jezdectvo i dělostřelectvo. Jak to, že ve středu zůstala dvě děla?“ zeptal se a očima kohosi hledal. Kníže Bagration se neptal na děla levého křídla; už věděl, že tam hned na začátku boje nechali všechna děla na místě. „Myslím, že jsem vás o to prosil,“ obrátil se ke službu konajícímu štábnímu důstojníkovi.

„Jedno bylo zasaženo,“ odpověděl službu konající štábní důstojník, „a to druhé, to nemohu pochopit; sám jsem tam byl celou dobu, dával jsem rozkazy a odjel jsem jen chvilku předtím… Bylo tam horko, to je pravda,“ dodal skromně.

Někdo řekl, že kapitán Tušin stojí tady hned u vesnice a že už pro něj poslali.

„Vždyť vy jste tam byl,“ řekl kníže Bagration a obrátil se ke knížeti Andrejovi.

„Ovšem, jen o kousek jsme se tam minuli,“ řekl službu konající štábní důstojník a příjemně se na Bolkonského usmál.

„Neměl jsem to potěšení vás vidět,“ řekl kníže Andrej chladně a úsečně. Všichni chvíli mlčeli.

Na prahu se objevil Tušin a nesměle se prodíral zpoza zad generálů. Jak v těsné chalupě obcházel generály, zmatený jako vždycky při pohledu na nadřízené, nevšiml si žerdi zástavy a zakopl o ni. Několik hlasů se rozesmálo.

„Jak to, že tam dělo zůstalo?“ zeptal se Bagration a zamračil se ani ne tak na kapitána jako na ty, kdo se smáli; mezi nimi byl nejhlasitěji slyšet Žerkovův hlas.

Teprve teď, při pohledu na hrozivé nadřízené, si Tušin v celé hrůze představil svou vinu a hanbu, že ačkoli zůstal naživu, ztratil dvě děla. Byl tak rozrušený, že až do této chvíle neměl kdy na to pomyslet.

Smích důstojníků ho ještě víc zmátl. Stál před Bagrationem s třesoucí se spodní čelistí a sotva ze sebe vypravil:

„Nevím… Vaše Osvícenosti… neměl jsem lidi, Vaše Osvícenosti."

„Mohl jste si je vzít z krytí!"

Že žádné krytí nebylo, to Tušin neřekl, ačkoli to byla čistá pravda. Bál se, že by tím *namočil* jiného velitele, a mlčky, strnulýma očima, se díval Bagrationovi přímo do tváře, jako se dívá žák, který se zapletl, zkoušejícímu do očí.

Mlčení trvalo dost dlouho. Kníže Bagration zřejmě nechtěl být přísný a nevěděl, co říct; ostatní se neodvažovali do rozhovoru vmísit. Kníže Andrej se díval na Tušina zpod obočí a prsty mu nervózně pohrávaly.

„Vaše Osvícenosti," přerušil kníže Andrej mlčení svým ostrým hlasem, „ráčil jste mě poslat k baterii kapitána Tušina. Byl jsem tam a našel jsem dvě třetiny lidí a koní pobitých, dvě děla rozbitá a žádné krytí."

Kníže Bagration i Tušin se teď stejně upřeně dívali na Bolkonského, který mluvil zdrženlivě a rozrušeně.

„A jestliže mi, Vaše Osvícenosti, dovolíte vyslovit můj názor," pokračoval, „pak za úspěch dne vděčíme nejvíc činnosti této baterie a hrdinské vytrvalosti kapitána Tušina a jeho roty," řekl kníže Andrej, a aniž čekal na odpověď, okamžitě vstal a odešel od stolu.

Kníže Bagration se podíval na Tušina, a protože zřejmě nechtěl dát najevo nedůvěru k ostrému úsudku Bolkonského, a zároveň cítil, že mu nedokáže úplně věřit, sklonil hlavu a řekl Tušinovi, že může jít. Kníže Andrej vyšel za ním.

„Tak to díky: pomohl jsi mi z bryndy, holoubku," řekl mu Tušin.

Kníže Andrej si Tušina prohlédl, a aniž co řekl, odešel od něj. Knížeti Andrejovi bylo smutno a těžko. Všechno bylo tak podivné, tak nepodobné tomu, v co doufal.

* * *

„Kdo jsou? Proč tu jsou? Co chtějí? A kdy tohle všechno skončí?“ myslel si Rostov a díval se na stíny, které se před ním střídaly. Bolest v ruce byla čím dál trýznivější. Spánek se ho neodolatelně zmocňoval, před očima mu skákaly rudé kruhy a dojem z těch hlasů a těch tváří a pocit osamění splývaly s pocitem bolesti. To oni, ti vojáci, ranění i neranění – to právě oni tlačili a tížili a vykrucovali šlachy a pálili maso v jeho rozlámané ruce a rameni. Aby se jich zbavil, zavřel oči.

Na jednu minutu se ponořil do dřímoty, ale v té krátké chvíli zapomnění viděl ve snu nespočet věcí: viděl matku a její velkou bílou ruku, viděl Sonina útlá ramena, Natašiny oči a smích, a Děnisova s jeho hlasem a kníry, a Těljanina, a celou tu svou historii s Těljaninem a s Bogdanyčem. Celá ta historie byla jedno a totéž co tenhle voják s pronikavým hlasem, a právě celá ta historie a právě tenhle voják mu tak trýznivě a neodbytně drželi, tlačili a pořád na jednu stranu táhli ruku. Snažil se od nich odtáhnout, ale nepouštěli jeho rameno ani o vlas, ani na vteřinu. Nebolelo by, bylo by zdravé, kdyby za něj netáhli; ale nebylo možné se jich zbavit.

Otevřel oči a podíval se nahoru. Černá clona noci visela loket nad světlem uhlíků. V tom světle poletovala zrníčka padajícího sněhu. Tušin se nevracel, lékař nepřicházel. Byl sám, jen jakýsi vojáček teď seděl nahý na druhé straně ohně a hřál si své hubené žluté tělo.

„Nikdo mě nepotřebuje!“ myslel si Rostov. „Nikdo mi nepomůže a nikdo mě nepolituje. A přece jsem i já kdysi byl doma, silný, veselý, milovaný.“ Povzdechl si a s povzdechem bezděčně zasténal.

„Copak, bolí něco?“ zeptal se vojáček, vytřepával si nad ohněm košili, a aniž čekal na odpověď, zachrochtal a dodal: „Kolik toho lidu za den zmrzačili – hrůza!“

Rostov vojáka neposlouchal. Díval se na sněhové vločky, které poletovaly nad ohněm, a vzpomínal na ruskou zimu s teplým, světlým do-

mem, s huňatým kožichem, s rychlými saněmi, se zdravým tělem a s veškerou láskou a péčí rodiny. „A proč jsem sem vůbec chodil!“ myslel si.

Druhý den Francouzi útok neobnovili a zbytek Bagrationova oddílu se připojil ke Kutuzovově armádě.

* * *

Díl třetí

I

Kníže Vasilij své plány promyšleně nestrojil. Ještě méně pomýšlel na to, že by lidem škodil, aby z toho měl prospěch. Byl jen člověk ze společnosti, který ve společnosti uspěl a z toho úspěchu si udělal zvyk. Neustále se v něm podle okolností a podle toho, s kým se sblížil, rodily různé plány a úvahy, které si sám dobře neuvědomoval, ale které tvořily celou náplň jeho života. Neměl jich v běhu jeden nebo dva, ale desítky; jedny se mu teprve začínaly rýsovat, jiné se uskutečňovaly a další se hroutily. Neříkal si například: „Tenhle člověk je teď u moci, musím si získat jeho důvěru a přátelství a jeho prostřednictvím si zařídit jednorázovou podporu," ani si neříkal: „Pierre je bohatý, musím ho přilákat, aby si vzal mou dceru, a vypůjčit si od něj čtyřicet tisíc, které potřebuji." Ale když potkal člověka u moci, v tu ránu mu instinkt napověděl, že ten člověk může být užitečný, a kníže Vasilij se s ním sblížil, a při první příležitosti, bez přípravy, instinktivně mu lichotil, choval se k němu důvěrně a mluvil o tom, o čem bylo třeba.

Pierre mu byl v Moskvě po ruce, a tak mu kníže Vasilij zařídil jmenování komorním junkrem, což se tehdy rovnalo hodnosti státního rady, a trval na tom, aby s ním mladý muž jel do Petrohradu a bydlel v jeho domě. Jakoby roztržitě, a přitom s naprostou jistotou, že tak to má být, dělal kníže Vasilij všechno, co bylo třeba, aby Pierra oženil se svou dcerou. Kdyby kníže Vasilij své plány promýšlel dopředu, nemohl by se chovat tak přirozeně a nemohl by jednat tak prostě a důvěrně se

všemi lidmi, kteří stáli výš i níž než on. Něco ho neustále táhlo k lidem silnějším nebo bohatším, než byl on sám, a byl obdařen vzácným uměním vystihnout právě tu chvíli, kdy bylo třeba a kdy bylo možné lidí využít.

Pierre, který se nečekaně stal boháčem a hrabětem Bezuchovem, se po nedávné osamělosti a bezstarostnosti cítil tak obklopený a zaměstnaný, že jen v posteli se mu dařilo zůstat sám se sebou. Musel podepisovat listiny, jednat s úřady, o jejichž významu neměl jasnou představu, ptát se na něco vrchního správce, jet na statek u Moskvy a přijímat spoustu lidí, kteří dřív o jeho existenci nechtěli ani vědět, ale teď by byli uražení a zarmoucení, kdyby je nechtěl vidět. Všichni ti rozmanití lidé – obchodní partneři, příbuzní, známí – byli k mladému dědici stejně dobře a vlídně nakloněni; všichni byli zjevně a nepochybně přesvědčeni o Pierrových vysokých přednostech. Neustále slýchal: „S vaší neobyčejnou dobrotou“, nebo „s vaším krásným srdcem“, nebo „vy sám jste tak čistý, hrabě…“, nebo „kdyby byl tak chytrý jako vy“ a tak dále, takže začínal upřímně věřit ve svou neobyčejnou dobrotu a ve svůj neobyčejný rozum, tím spíš, že se mu vždycky v hloubi duše zdálo, že je opravdu velmi dobrý a velmi chytrý. Dokonce i lidé, kteří k němu dřív byli zlí a zjevně nepřátelští, k němu byli teď něžní a láskyplní. Ta tak zlostná nejstarší z kněžen, s dlouhým pasem a s vlasy uhlazenými jako u panenky, přišla po pohřbu do Pierrova pokoje. Klopila oči, ustavičně se rděla a řekla mu, že velice lituje nedorozumění, k nimž mezi nimi došlo, a že teď necítí právo o cokoli žádat, leda o svolení, aby po ráně, která ji stihla, mohla zůstat několik týdnů v domě, který tolik milovala a kde přinesla tolik obětí. Nemohla se ovládnout a při těch slovech se rozplakala. Pierre byl dojatý, že se ta kněžna podobná soše mohla tak změnit, vzal ji za ruku a prosil ji o odpuštění, sám nevěděl za co. Od toho dne začala kněžna plést pro Pierra pruhovanou šálu a úplně se k němu změnila.

„Udělej to pro ni, můj milý; přece jen od nebožtíka hodně vytrpěla," řekl mu kníže Vasilij, když mu dával podepsat nějakou listinu ve prospěch kněžny.

Kníže Vasilij usoudil, že tu kost, směnku na třicet tisíc, je přece jen třeba ubohé kněžně hodit, aby ji ani nenapadlo vykládat o účasti knížete Vasilije v záležitosti s mozaikovou aktovkou. Pierre směnku podepsal a od té doby byla kněžna ještě laskavější. Také mladší sestry k němu byly vlídné, zvlášť ta nejmladší, hezká, s mateřským znaménkem; ta Pierra často uváděla do rozpaků svými úsměvy a tím, jak se zarděla, když ho uviděla.

Pierrovi připadalo tak přirozené, že ho všichni mají rádi, a tak nepřirozené by mu připadalo, kdyby si ho někdo neoblíbil, že nemohl nevěřit v upřímnost lidí, kteří ho obklopovali. Ostatně neměl ani čas ptát se sám sebe, jestli jsou ti lidé upřímní, nebo ne. Neustále neměl na nic čas, neustále se cítil v jakémsi tichém a veselém opojení. Cítil se středem nějakého důležitého všeobecného dění; cítil, že se od něho neustále něco očekává; že jestli neudělá tohle, mnohé zarmoutí a připraví je o to, co očekávají, a jestli udělá tohle a tohle, všechno bude dobré – a dělal, co od něho chtěli, ale to něco dobrého pořád zůstávalo před ním.

Víc než kdokoli jiný se v té první době zmocnil Pierrových záležitostí i Pierra samého kníže Vasilij. Od smrti hraběte Bezuchova Pierra nepouštěl z rukou. Kníže Vasilij vypadal jako člověk zavalený prací, unavený, vyčerpaný, který však ze soucitu nemůže tohoto bezmocného mladíka, nakonec přece jen syna svého přítele, a k tomu s tak obrovským jměním, ponechat napospas osudu a podvodníkům. Během těch několika dní, které po smrti hraběte Bezuchova strávil v Moskvě, si k sobě Pierra zval nebo sám chodil za ním a předepisoval mu, co je třeba udělat, tónem tak unaveným a jistým, jako by pokaždé dodával:

„Víte, že jsem zavalen prací a že se o vás starám jen z čirého milosrdenství, a pak, dobře víte, že to, co vám navrhuji, je jediné, co se dá

udělat.“

„Tak, příteli, zítra konečně jedeme,“ řekl mu jednou, zavřel oči, přebíral prsty na jeho lokti a mluvil takovým tónem, jako by to, co říkal, bylo mezi nimi odedávna rozhodnuto a ani nemohlo být rozhodnuto jinak.

„Zítra jedeme, dávám ti místo ve svém kočáře. Velice mě to těší. Tady máme všechno důležité vyřízeno. A já už měl dávno jet. Podívej, tohle jsem dostal od kancléře. Prosil jsem ho za tebe a jsi zařazen do diplomatického sboru a jmenován komorním junkrem. Teď máš diplomatickou dráhu otevřenou.“

Přestože ta slova zazněla s veškerou silou unaveného a jistého tónu, Pierre, který o své kariéře tak dlouho přemýšlel, chtěl něco namítnout. Ale kníže Vasilij ho přerušil tím vrkavým, basovým tónem, který vylučoval, že by mu někdo skočil do řeči, a kterého užíval, když bylo třeba co nejvíc přesvědčovat.

„Ale můj milý, udělal jsem to kvůli sobě, kvůli svému svědomí, a nemáš mi za co děkovat. Ještě nikdy si nikdo nestěžoval, že ho měli příliš rádi; a potom, jsi svobodný, klidně to zítra nech být. Však to všechno sám v Petrohradě uvidíš. A tobě je už dávno načase vzdálit se od těch hrozných vzpomínek.“ Kníže Vasilij si povzdechl. „Tak, tak, duše moje. A můj komorník ať jede v tvém kočáře. Ach ano, málem bych zapomněl,“ dodal ještě kníže Vasilij, „víš, můj milý, měli jsme s nebožtíkem nějaké účty, tak to, co jsem dostal z rjazaňského, si nechám: ty to nepotřebuješ. My dva se spolu vyrovnáme.“

To, čemu kníže Vasilij říkal „z rjazaňského“, bylo několik tisíc z poddanských dávek, které si kníže Vasilij nechal.

V Petrohradě, stejně jako v Moskvě, obklopilo Pierra ovzduší něžných, láskyplných lidí. Nemohl odmítnout místo, nebo spíš titul – protože nic nedělal –, který mu kníže Vasilij opatřil, a známostí, pozvání a společenských povinností bylo tolik, že Pierre ještě víc než v Moskvě

zakoušel pocit omámení, spěchu a jakéhosi blaha, které se pořád blíží, ale nepřichází.

Mnozí z jeho dřívější mládenecké společnosti v Petrohradě nebyli. Garda odtáhla do pole, Dolochov byl degradován, Anatol byl u armády v provincii, kníže Andrej byl v cizině, a tak se Pierrovi nedařilo ani trávit noci tak, jak je dřív rád trávil, ani si občas ulevit v přátelském rozhovoru se starším váženým přítelem. Všechen čas trávil na obědech, na plesech a hlavně u knížete Vasilije – ve společnosti tlusté kněžny, jeho ženy, a krásné Hélène.

Anna Pavlovna Schererová, stejně jako ostatní, dala Pierrovi najevo změnu, k níž došlo v tom, jak se na něj společnost dívá.

Dřív Pierre v přítomnosti Anny Pavlovny neustále cítil, že to, co říká, je nepatřičné, netaktní, není to, co je třeba; že jeho řeči, které mu připadají chytré, dokud je chystá v duchu, se stávají hloupými, jakmile je nahlas vysloví, a že naopak ty nejtupější Ippolitovy řeči vyznívají chytře a roztomile. Teď všechno, cokoli řekl, bylo rozkošné. I když to Anna Pavlovna neřekla, viděl, že by to říct chtěla a že se toho zdržuje jen z ohledu na jeho skromnost.

Na začátku zimy roku tisíc osm set pět na tisíc osm set šest dostal Pierre od Anny Pavlovny obvyklý růžový lístek s pozvánkou, v níž bylo připsáno: „Bude u mě krásná Hélène, na kterou se člověk nikdy nemůže vynadívat."

Když Pierre to místo četl, poprvé pocítil, že mezi ním a Hélène vzniklo jakési pouto, které ostatní lidé uznávají, a ta myšlenka ho zároveň vylekala, jako by se na něj kladl závazek, který nemůže dodržet, a zároveň se mu líbila jako zábavný předpoklad.

Večírek Anny Pavlovny byl stejný jako ten první, jen novinkou, kterou Anna Pavlovna tentokrát hostila své hosty, nebyl Mortemart, ale diplomat, který přijel z Berlína a přivezl nejčerstvější podrobnosti o pobytu panovníka Alexandra v Postupimi a o tom, jak si tam oba nejvznešenější přátelé přísahali, že v nerozborném spojenectví budou

hájit spravedlivou věc proti nepříteli lidského rodu. Anna Pavlovna přijala Pierra s nádechem smutku, který se zjevně týkal čerstvé ztráty, jež mladého muže postihla, smrti hraběte Bezuchova – všichni neustále pokládali za svou povinnost ujišťovat Pierra, že ho velmi rmoutí skon otce, kterého skoro neznal –, a byl to smutek úplně stejný jako ten nejvznešenější smutek, který se projevoval při zmínkách o vznešené císařovně Marii Fjodorovně. Pierre se tím cítil polichocen. Anna Pavlovna se svým obvyklým uměním rozestavila v salonu hloučky. Velký hlouček, kde byli kníže Vasilij a generálové, si užíval diplomata. Druhý hlouček byl u čajového stolku. Pierre se chtěl připojit k prvnímu, ale Anna Pavlovna, která byla ve vzrušeném stavu vojevůdce na bitevním poli, kdy přicházejí tisíce nových skvělých nápadů, které člověk sotva stíhá uvádět do skutku, Anna Pavlovna, když uviděla Pierra, dotkla se prstem jeho rukávu.

„Počkejte, mám s vámi na dnešní večer své záměry." Pohlédla na Hélène a usmála se na ni.

„Má milá Hélène, musíte být laskavá k mé ubohé tetičce, která vás zbožňuje. Jděte jí na deset minut dělat společnost. A abyste se příliš nenudila, tady máte milého hraběte, který vás jistě rád doprovodí."

Krasavice zamířila k tetičce, ale Pierra si Anna Pavlovna ještě podržela u sebe a tvářila se, jako by ještě musela vydat poslední nezbytný pokyn.

„Není rozkošná?" řekla Pierrovi a ukázala na vznešenou krasavici, která odplouvala. „A jak se drží! Tak mladá dívka, a takový takt, takové mistrovské umění chovat se! To jde ze srdce! Šťastný bude ten, komu bude patřit! S ní i ten nejméně společenský manžel mimoděk zaujme ve společnosti to nejskvělejší místo. Není to tak? Chtěla jsem jen znát váš názor," a Anna Pavlovna Pierra propustila.

Pierre Anně Pavlovně upřímně přisvědčil na její otázku, jak se Hélène umí chovat. Jestliže někdy na Hélène myslel, myslel právě na

její krásu a na její neobyčejné, klidné umění být ve společnosti mlčky důstojná.

Tetička přijala oba mladé lidi ve svém koutku, ale zdálo se, že své zbožňování Hélène chce spíš skrýt a že chce spíš projevit strach před Annou Pavlovnou. Pohlížela na neteř, jako by se ptala, co si s těmi lidmi má počít. Když od nich Anna Pavlovna odcházela, znovu se prstíkem dotkla Pierrova rukávu a řekla:

„Doufám, že už neřeknete, že se u mě lidé nudí," a pohlédla na Hélène.

Hélène se usmála s výrazem, který říkal, že nepřipouští možnost, že by ji někdo mohl vidět a nebýt okouzlen. Tetička si odkašlala, polkla sliny a francouzsky řekla, že je velmi ráda, že Hélène vidí; pak se obrátila k Pierrovi se stejným pozdravem a se stejnou grimasou. Uprostřed nudného a klopýtajícího rozhovoru se Hélène ohlédla po Pierrovi a usmála se na něj tím jasným, krásným úsměvem, kterým se usmívala na všechny. Pierre byl na ten úsměv tak zvyklý a tak málo pro něj znamenal, že si ho vůbec nevšiml. Tetička zrovna mluvila o sbírce tabatěrek, kterou měl Pierrův zesnulý otec, hrabě Bezuchov, a ukázala svou tabatěrku. Kněžna Hélène požádala, aby se mohla podívat na portrét tetiččina manžela, který byl na té tabatěrce.

„To dělal jistě Vinet," řekl Pierre a jmenoval známého miniaturistu, naklonil se ke stolu, aby vzal tabatěrku do ruky, a přitom poslouchal rozhovor u druhého stolu.

Nadzvedl se, že stůl obejde, ale tetička podala tabatěrku přímo přes Hélène, za jejími zády. Hélène se naklonila dopředu, aby mu udělala místo, a s úsměvem se ohlédla. Měla na sobě, jako vždy na večírcích, šaty podle tehdejší módy vpředu i vzadu velmi vystřižené. Její poprsí, které Pierrovi vždycky připadalo jako z mramoru, bylo tak blízko jeho očí, že svýma krátkozrakýma očima mimoděk rozeznával živé kouzlo jejích ramen a šíje, a tak blízko jeho rtů, že by se stačilo trochu sklonit, aby se jí dotkl. Cítil teplo jejího těla, vůni parfému a slyšel vrzání jejího

korzetu, když se pohnula. Neviděl její mramorovou krásu, která tvořila jeden celek s jejími šaty, viděl a cítil všechno kouzlo jejího těla, které bylo zakryté jen oděvem. A když to jednou uviděl, už nemohl vidět jinak, tak jako se nemůžeme vrátit k jednou vysvětlenému klamu.

„Tak vy jste až dosud nepozoroval, jak jsem krásná?“ jako by řekla Hélène. „Nepozoroval jste, že jsem žena? Ano, jsem žena, která může patřit komukoli, i vám,“ řekl její pohled. A v tu chvíli Pierre pocítil, že Hélène nejen může, ale musí být jeho ženou, že to ani jinak být nemůže.

Věděl to v tu chvíli tak jistě, jako by to věděl, kdyby s ní stál u oltáře. Jak to bude? A kdy? To nevěděl; nevěděl ani, jestli to bude dobré – dokonce měl pocit, že to z nějakého důvodu dobré není –, ale věděl, že to bude.

Pierre sklopil oči, znovu je zvedl a chtěl ji opět vidět jako tu vzdálenou, cizí krasavici, jakou ji dřív vídal každý den; ale to už nedokázal. Nedokázal to, tak jako člověk, který se předtím v mlze díval na stéblo býlí a viděl v něm strom, už v něm nemůže znovu vidět strom, jakmile v něm uviděl stéblo. Byla mu strašně blízko. Už nad ním měla moc. A mezi ním a jí už nestály žádné překážky kromě překážek jeho vlastní vůle.

„Dobře, nechám vás ve vašem koutku. Vidím, že je vám tam dobře,“ ozval se hlas Anny Pavlovny.

A Pierre se s obavou rozpomínal, jestli neudělal něco nepatřičného, zčervenal a rozhlédl se kolem sebe. Zdálo se mu, že všichni stejně jako on vědí o tom, co se s ním stalo.

Za nějaký čas, když přišel k velkému hloučku, řekla mu Anna Pavlovna:

„Prý zvelebujete svůj petrohradský dům.“

Byla to pravda: architekt řekl, že je to třeba, a Pierre, sám nevěděl proč, dával svůj obrovský dům v Petrohradě do pořádku.

„To je dobře, ale nestěhujte se od knížete Vasilije. Je dobré mít takového přítele, jako je kníže," řekla a usmála se na knížete Vasilije. „Já o tom něco vím. Není to tak? A vy jste ještě tak mladý. Potřebujete rady. Nezlobte se na mě, že využívám práv starých žen." Zmlkla, jako vždycky mlknou ženy, když po zmínce o svém věku něco očekávají. „Když se oženíte, to je něco jiného." A spojila je oba jedním pohledem. Pierre se na Hélène nedíval a ona na něj také ne. Ale byla mu pořád stejně strašně blízko. Něco zabručel a zčervenal.

Když se Pierre vrátil domů, dlouho nemohl usnout a přemýšlel o tom, co se s ním stalo. Co se s ním vlastně stalo? Nic. Jen pochopil, že žena, kterou znal jako dítě, o které roztržitě říkal „ano, je hezká", když mu někdo řekl, že Hélène je krasavice, pochopil, že tahle žena může patřit jemu.

„Ale je hloupá, sám jsem říkal, že je hloupá," myslel si. „Je něco odporného v tom citu, který ve mně vzbudila, něco zakázaného. Říkali mi, že její bratr Anatol byl do ní zamilovaný a ona do něj, že z toho byla celá aféra a že proto Anatola poslali pryč. Její bratr je Ippolit… Její otec je kníže Vasilij… To není dobré," myslel si; a zároveň s tím, jak takto uvažoval – a ty úvahy ještě zůstávaly nedokončené –, přistihoval se, že se usmívá, a uvědomoval si, že za těmi prvními úvahami vyplouvá jiná řada úvah, že zároveň myslí na její nicotnost a sní o tom, jak bude jeho ženou, jak ho může milovat, jak může být úplně jiná a jak všechno, co si o ní myslel a co o ní slyšel, může být nepravda. A znovu ji neviděl jako nějakou dceru knížete Vasilije, ale viděl celé její tělo, zakryté jen šedými šaty. „Ale ne, proč mě ta myšlenka nenapadla už dřív?" A znovu si říkal, že to není možné; že by v tom sňatku bylo něco odporného, nepřirozeného a, jak se mu zdálo, nečestného. Vzpomínal na její dřívější slova a pohledy a na slova a pohledy těch, kdo je viděli spolu. Vzpomněl si na slova a pohledy Anny Pavlovny, když s ním mluvila o domě, vzpomněl si na tisíce takových narážek ze strany knížete Vasilije a jiných, a zmocnila se ho hrůza, jestli už se něčím nezavázal

k činu, který zjevně není dobrý a který by dělat neměl. Ale zároveň s tím, jak si toto rozhodnutí vyslovoval, vyplouval z druhé strany jeho duše její obraz se vší svou ženskou krásou.

II

V listopadu roku tisíc osm set pět měl kníže Vasilij jet na revizi do čtyř gubernií. Zařídil si to jmenování proto, aby se zároveň podíval na svá zanedbaná panství, a aby si cestou vzal s sebou – v místě, kde ležel jeho pluk – syna Anatola a zajel s ním ke knížeti Nikolaji Andrejevičovi Bolkonskému, aby syna oženil s dcerou toho bohatého starce. Ale před odjezdem a před těmi novými záležitostmi musel kníže Vasilij vyřídit záležitost s Pierrem, který sice v poslední době trávil celé dny doma, to jest u knížete Vasilije, u něhož bydlel, a byl v přítomnosti Hélène směšný, rozrušený a hloupý – jak má zamilovaný být –, ale pořád ještě nepožádal o její ruku.

„To všechno je moc hezké, ale musí to už skončit," řekl si jednou ráno kníže Vasilij a smutně si povzdechl, protože si uvědomoval, že Pierre, který mu tolik vděčí – no, Kristus s ním! –, nejedná v té věci zrovna pěkně. „Mládí… lehkomyslnost… no, Pán Bůh s ním," pomyslel si kníže Vasilij a s potěšením cítil svou dobrotu, „ale musí to už skončit. Pozítří má Ljolja svátek, pozvu pár lidí, a jestli nepochopí, co má udělat, pak už to bude moje věc. Ano, moje věc. Jsem otec!"

Pierre půl druhého měsíce po večírku u Anny Pavlovny a po bezesné, rozrušené noci, která po něm následovala a během níž se rozhodl, že sňatek s Hélène by byl neštěstím a že se jí musí vyhýbat a odjet, Pierre se po tomto rozhodnutí od knížete Vasilije neodstěhoval a s hrůzou cítil, že se s ní v očích lidí každým dnem víc a víc spojuje, že se nemůže nijak vrátit ke svému dřívějšímu pohledu na ni, že se od ní ani nemůže odtrhnout, že to bude hrozné, ale že s ní bude muset spojit svůj osud. Možná by se byl dokázal zdržet, ale neuplynul den, aby u knížete Vasilije, u něhož se přijímalo jen zřídka, nebyl večírek,

na kterém Pierre musel být, jestliže nechtěl pokazit všeobecnou zábavu a zklamat očekávání všech. Kníže Vasilij ve vzácných chvílích, kdy býval doma, tahal Pierra, když šel kolem něho, za ruku dolů, roztržitě mu nastavoval k políbení vyholenou, vrásčitou tvář a říkal buď „na shledanou zítra“, nebo „přijď k obědu, jinak tě neuvidím“, nebo „zůstávám doma kvůli tobě“ a podobně. Ale přestože kníže Vasilij, když zůstával doma kvůli Pierrovi – jak říkal –, s ním nepromluvil ani dvě slova, Pierre se necítil v silách zklamat jeho očekávání. Každý den si říkal pořád jedno a totéž: „Musím ji přece konečně pochopit a ujasnit si, kdo vlastně je. Mýlil jsem se dřív, nebo se mýlím teď? Ne, není hloupá; ne, je to skvělá dívka!“ říkal si občas. „Nikdy se v ničem nemýlí, nikdy neřekla nic hloupého. Mluví málo, ale co řekne, je vždycky prosté a jasné. Takže hloupá není. Nikdy nebyla v rozpacích a není. Takže to není špatná žena!“ Často se mu stávalo, že s ní začal o něčem uvažovat, přemýšlet nahlas, a pokaždé mu na to odpověděla buď krátkou, ale trefnou poznámkou, z níž bylo vidět, že ji to nezajímá, nebo mlčenlivým úsměvem a pohledem, které Pierrovi nejhmatatelněji ukazovaly její převahu. Měla pravdu, když všechny úvahy pokládala ve srovnání s tím úsměvem za nesmysl.

Obracela se k němu vždycky s radostným, důvěřivým úsměvem, který patřil jen jemu a v němž bylo cosi významnějšího než v tom všeobecném úsměvu, jenž jí vždycky zdobil tvář. Pierre věděl, že všichni čekají jen na to, až konečně řekne jediné slovo, až překročí jistou hranici, a věděl, že ji dříve nebo později překročí; ale už při pouhé myšlence na ten strašný krok se ho zmocňovala jakási nepochopitelná hrůza. Tisíckrát během toho měsíce a půl, kdy cítil, jak ho to vtahuje dál a dál do propasti, která ho děsila, si Pierre říkal: „Co to se mnou je? Je třeba rozhodnosti! Copak ji nemám?“

Chtěl se rozhodnout, ale s hrůzou cítil, že v tomto případě nemá tu rozhodnost, o které u sebe věděl a která v něm opravdu byla. Pierre patřil k lidem, kteří jsou silní jen tehdy, když se cítí naprosto čistí.

A ode dne, kdy se ho zmocnil ten pocit touhy, který zakusil nad tabatěrkou u Anny Pavlovny, ochromoval jeho rozhodnost neuvědomělý pocit viny za tuto touhu.

V den svátku Hélène večeřela u knížete Vasilije malá společnost těch nejbližších lidí, jak říkala kněžna, příbuzní a přátelé. Všem těm příbuzným a přátelům bylo dáno na srozuměnou, že se toho dne má rozhodnout osud oslavenkyně. Hosté seděli u večeře. Kněžna Kuraginová, mohutná, kdysi krásná, reprezentativní žena, seděla na místě hostitelky. Po obou jejích stranách seděli nejváženější hosté – starý generál, jeho žena, Anna Pavlovna Schererová; na konci stolu seděli méně staří a méně vážení hosté a tam také seděli domácí, Pierre a Hélène – vedle sebe. Kníže Vasilij nevečeřel: v dobré náladě se procházel kolem stolu a přisedal tu k tomu, tu k onomu hostu. Každému řekl nedbalé a příjemné slovo, kromě Pierra a Hélène, jejichž přítomnosti si, jak se zdálo, nevšímal. Kníže Vasilij všechny oživoval. Jasně hořely voskové svíce, lesklo se stříbro a křišťál nádobí, toalety dam a zlato a stříbro epolet; kolem stolu se míhali sluhové v červených kaftanech; ozývalo se cinkání nožů, sklenic a talířů a zvuky živého hovoru několika rozhovorů kolem toho stolu. Bylo slyšet, jak na jednom konci starý komoří ujišťuje starou baronku o své plamenné lásce k ní, a její smích; na druhém vyprávění o nezdaru nějaké Marji Viktorovny. Uprostřed stolu soustředil kníže Vasilij kolem sebe posluchače. S žertovným úsměvem na rtech vyprávěl dámám o posledním – středečním – zasedání Státní rady, na kterém Sergej Kuzmič Vjazmitinov, nový petrohradský vojenský generální gubernátor, obdržel a předčítal tehdy proslulý reskript panovníka Alexandra Pavloviče z armády, v němž se panovník obracel k Sergeji Kuzmičovi a říkal, že ze všech stran dostává projevy oddanosti lidu a že projev Petrohradu je mu obzvlášť milý, že je hrdý na čest být hlavou takového národa a bude se snažit být ho hoden. Ten reskript začínal slovy: *Sergeji Kuzmiči! Ze všech stran ke mně docházejí zvěsti* a tak dále.

„Takže to opravdu nepokročilo dál než ‚Sergeji Kuzmiči'?" ptala se jedna dáma.

„Ano, ano, ani o vlásek," odpovídal se smíchem kníže Vasilij. „‚Sergeji Kuzmiči... ze všech stran. Ze všech stran, Sergeji Kuzmiči...' Ubohý Vjazmitinov se nemohl dostat dál. Několikrát se do listu znovu pustil, ale sotva řekne *Sergeji*... vzlykání... *Ku...zmi...či* – slzy... a *ze všech stran* zanikne v pláči, a dál už nemohl. A zase kapesník, a zase ‚Sergeji Kuzmiči, ze všech stran', a slzy... takže nakonec požádali někoho jiného, aby to přečetl."

„Kuzmiči... ze všech stran... a slzy..." opakoval kdosi se smíchem.

„Nebuďte zlí," pohrozila prstem z druhého konce stolu Anna Pavlovna, „je to takový hodný a vynikající člověk, náš dobrý Vjazmitinov..."

Všichni se velmi smáli. Na horním, čestném konci stolu byli všichni, jak se zdálo, veselí a podléhali těm nejrůznějším živým náladám; jen Pierre a Hélène seděli mlčky vedle sebe skoro na dolním konci stolu; na tvářích obou se tajil zářivý úsměv, který nezávisel na Sergeji Kuzmičovi – úsměv studu před vlastními city. Ať ostatní mluvili cokoli, ať se smáli a žertovali jakkoli, ať si s jakoukoli chutí pochutnávali na rýnském víně, soté i zmrzlině, ať se pohledem tomu páru vyhýbali jakkoli, ať se zdáli k němu jakkoli lhostejní a nevšímaví, z pohledů, které po nich občas vrhali, bylo z nějakého důvodu cítit, že anekdota o Sergeji Kuzmičovi, smích i jídlo, všechno je předstírané a že veškerá pozornost celé té společnosti je obrácena jen k tomuto páru – k Pierrovi a Hélène. Kníže Vasilij předváděl vzlykání Sergeje Kuzmiče a přitom přelétal pohledem dceru; a zatímco se smál, výraz jeho tváře říkal: „Tak, tak, všechno jde dobře; dnes se všechno rozhodne." Anna Pavlovna mu hrozila kvůli ‚našemu dobrému Vjazmitinovovi', ale v jejích očích, které v tu chvíli letmo blýskly po Pierrovi, četl kníže Vasilij blahopřání k budoucímu zeti a ke štěstí dcery. Stará kněžna se smutným povzdechem nabízela své sousedce víno, zlostně pohlédla na dceru

a tím povzdechem jako by říkala: „Ano, nám teď nezbývá nic jiného než pít sladké víno, má milá; teď je čas, aby tahle mládež byla tak drze, vyzývavě šťastná.“ „A jaký je to nesmysl, všechno to, co vyprávím, jako by mě to zajímalo,“ myslel si diplomat a pohlížel na šťastné tváře milenců, „tohle je štěstí!“

Mezi těmi nicotně malichernými, umělými zájmy, které tu společnost poutaly, se ocitl prostý cit, touha krásného a zdravého mladého muže a mladé ženy jednoho po druhém. A tento lidský cit všechno přehlušil a vznášel se nad celým jejich umělým žvatláním. Žerty nebyly veselé, novinky nebyly zajímavé, živost byla zjevně falešná. Nejen oni, ale i lokajové, kteří obsluhovali u stolu, jako by cítili totéž a zapomínali na pravidla služby, když se zahleděli na krásnou Hélène s její zářící tváří a na červenou, tlustou, šťastnou a neklidnou tvář Pierrovu. Zdálo se, že i plameny svící se soustředily jen na ty dvě šťastné tváře.

Pierre cítil, že je středem všeho, a ta situace ho těšila i stísňovala. Byl ve stavu člověka, který je zabraný do nějaké práce. Nic jasně neviděl, nechápal ani neslyšel. Jen občas, nečekaně, mu v duši problesko-valy útržkovité myšlenky a dojmy ze skutečnosti.

„Tak už je všechno skončeno!“ myslel si. „A jak se to všechno stalo? Tak rychle! Teď vím, že nejen kvůli ní samé, nejen kvůli mně samému, ale i kvůli všem se *to* nevyhnutelně musí stát. Všichni na *to* tak čekají, jsou tak přesvědčení, že to bude, že je nemohu, nemohu zklamat. Ale jak to bude? Nevím; ale bude to, určitě to bude!“ myslel si Pierre a pohlížel na ta ramena, která se leskla těsně u jeho očí.

Hned se zase za něco styděl. Bylo mu nepříjemné, že na sebe sám poutá pozornost všech, že je v očích druhých šťastlivec, že je se svou nehezkou tváří jakýsi Paris, který vlastní Helenu. „Ale tak to asi vždycky bývá a tak to má být,“ utěšoval se. „A ostatně, co jsem pro to udělal? Kdy to začalo? Z Moskvy jsem jel s knížetem Vasilijem. Tehdy ještě nic nebylo. Potom, proč bych se u něj neměl ubytovat? Potom jsem s ní hrál karty a zvedl jsem jí síťku, jezdil jsem s ní na projížďky. Kdy to

tedy začalo, kdy se to všechno stalo?“ A teď tu sedí vedle ní jako ženich; slyší, vidí, cítí její blízkost, její dech, její pohyby, její krásu. Hned se mu zase zdá, že to není ona, ale on sám, kdo je tak neobyčejně krásný, a že proto se na něj všichni tak dívají, a on, šťastný z všeobecného obdivu, vypíná hruď, zvedá hlavu a raduje se ze svého štěstí. Najednou se ozve jakýsi hlas, něčí známý hlas, a podruhé mu něco říká. Ale Pierre je tak zaujatý, že nechápe, co se mu říká.

„Ptám se tě, kdy jsi dostal dopis od Bolkonského,“ opakuje potřetí kníže Vasilij. „Jak jsi roztržitý, můj milý.“

Kníže Vasilij se usmívá a Pierre vidí, že všichni, všichni se usmívají na něj a na Hélène. „No co, když to všichni víte,“ říká si Pierre. „No co? Je to pravda,“ a sám se usmívá svým mírným, dětským úsměvem a Hélène se usmívá.

„Tak kdy jsi ho dostal? Z Olomouce?“ opakuje kníže Vasilij, jako by to potřeboval vědět, aby rozhodl nějaký spor.

„Copak se dá mluvit a myslet na takové hlouposti?“ myslí si Pierre.

„Ano, z Olomouce,“ odpovídá s povzdechem.

Po večeři odvedl Pierre svou dámu za ostatními do salonu. Hosté se začali rozjíždět a někteří odjížděli, aniž se s Hélène rozloučili. Jako by ji nechtěli vytrhovat z jejího vážného zaměstnání, někteří přistoupili na chvilku a rychle zase odešli a nedovolili jí, aby je vyprovázela. Diplomat smutně mlčel, když odcházel ze salonu. Představovala se mu celá marnost jeho diplomatické kariéry ve srovnání s Pierrovým štěstím. Starý generál zlostně zabručel na svou ženu, když se ho zeptala, jak je na tom s nohou. „Taková stará husa,“ pomyslel si. „To Jelena Vasiljevna, ta bude krasavice i v padesáti.“

„Zdá se, že vám mohu blahopřát,“ zašeptala Anna Pavlovna kněžně a vroucně ji políbila. „Nebýt migrény, zůstala bych.“

Kněžna nic neodpověděla; trápila ji závist ke štěstí vlastní dcery.

Zatímco se vyprovázeli hosté, zůstal Pierre dlouho sám s Hélène v malém salonu, kde se posadili. I dřív, v posledním měsíci a půl, zů-

stával často sám s Hélène, ale nikdy jí o lásce nemluvil. Teď cítil, že je to nutné, ale nemohl se k tomu poslednímu kroku nijak odhodlat. Styděl se; zdálo se mu, že tady, vedle Hélène, zaujímá něčí cizí místo. „Tohle štěstí není pro tebe," říkal mu jakýsi vnitřní hlas. „Tohle štěstí je pro ty, kdo nemají to, co máš ty." Ale bylo třeba něco říct, a tak promluvil. Zeptal se jí, jestli je spokojená s dnešním večerem. Ona mu jako vždy se svou prostotou odpověděla, že dnešní svátek byl pro ni jeden z nejpříjemnějších.

Několik nejbližších příbuzných ještě zůstávalo. Seděli ve velkém salonu. Kníže Vasilij přišel líným krokem k Pierrovi. Pierre vstal a řekl, že už je pozdě. Kníže Vasilij se na něj přísně a tázavě podíval, jako by to, co řekl, bylo tak podivné, že to ani nebylo možné zaslechnout. Ale hned potom se výraz přísnosti změnil, kníže Vasilij stáhl Pierra za ruku dolů, posadil ho a vlídně se usmál.

„Tak co, Ljoljo?" obrátil se hned k dceři tím nedbalým tónem navyklé něžnosti, který si osvojují rodiče, kteří své děti mazlí od dětství, ale který kníže Vasilij jen uhodl tím, že napodoboval jiné rodiče.

A znovu se obrátil k Pierrovi:

„*Sergeji Kuzmiči, ze všech stran*," řekl a rozepínal si horní knoflík vesty.

Pierre se usmál, ale z jeho úsměvu bylo vidět, že chápe, že knížete Vasilije v tu chvíli nezajímá anekdota o Sergeji Kuzmičovi; a kníže Vasilij pochopil, že Pierre to chápe. Kníže Vasilij najednou cosi zabublal a odešel. Pierrovi se zdálo, že i kníže Vasilij je v rozpacích. Pohled na rozpaky toho starého světáka Pierra dojal; ohlédl se po Hélène – a ona se, jak se zdálo, také rozpakovala a pohledem říkala: „No co, sám si za to můžete."

„Nevyhnutelně to musím překročit, ale nemohu, nemohu," myslel si Pierre a začal zase mluvit o něčem vedlejším, o Sergeji Kuzmičovi, a ptal se, v čem ta anekdota spočívala, protože ji nezaslechl. Hélène s úsměvem odpověděla, že to také neví.

Když kníže Vasilij vešel do salonu, kněžna tiše mluvila se starší dámou o Pierrovi.

„Jistě, je to velmi skvělá partie, ale štěstí, má drahá…“

„Manželství se uzavírají v nebesích,“ odpovídala starší dáma.

Kníže Vasilij, jako by dámy neposlouchal, prošel do vzdáleného kouta a posadil se na pohovku. Zavřel oči a jako by dřímal. Hlava mu klesla, ale vzpamatoval se.

„Aline,“ řekl své ženě, „jděte se podívat, co dělají.“

Kněžna přistoupila ke dveřím, prošla kolem nich s významným, lhostejným výrazem a nahlédla do salonku. Pierre a Hélène pořád stejně seděli a hovořili.

„Pořád totéž,“ odpověděla manželovi.

Kníže Vasilij se zamračil, stáhl ústa na stranu, tváře se mu roztřásly s tím nepříjemným, hrubým výrazem, který mu byl vlastní; otřásl se, vstal, zvrátil hlavu dozadu a rozhodným krokem prošel kolem dam do malého salonu. Rychlými kroky a radostně přistoupil k Pierrovi. Knížecí tvář byla tak neobyčejně slavnostní, že Pierre, když ho uviděl, polekaně vstal.

„Chvála Bohu!“ řekl. „Žena mi všechno pověděla!“ Jednou rukou objal Pierra, druhou dceru. „Má milá Ljoljo! Jsem velmi, velmi rád.“ Hlas se mu zachvěl. „Měl jsem rád tvého otce… a ona ti bude dobrou ženou… Bůh vám žehnej!…“

Objal dceru, pak znovu Pierra a políbil ho svými stařeckými ústy. Slzy mu opravdu smáčely tváře.

„Kněžno, pojď sem přece,“ zavolal.

Kněžna vyšla a také se rozplakala. Starší dáma si také utírala oči kapesníkem. Pierra líbali a on několikrát políbil ruku krásné Hélène. Za nějaký čas je zase nechali o samotě.

„To všechno muselo tak být a nemohlo to být jinak,“ myslel si Pierre, „proto není třeba se ptát, jestli je to dobře, nebo špatně. Je to dobře, protože je to jasné a není tu ta dřívější trýznivá pochybnost.“ Pier-

re mlčky držel ruku své nevěsty a díval se na její krásná ňadra, jak se zvedají a klesají.

„Hélène!“ řekl nahlas a zarazil se.

„V takových případech se říká něco zvláštního,“ myslel si, ale nemohl si nijak vzpomenout, co přesně se v takových případech říká. Pohlédl jí do tváře. Přisunula se k němu blíž. Tvář se jí zarděla.

„Ach, sundejte si ty… jak se to… ty…“ ukazovala na brýle.

Pierre si brýle sundal, a jeho oči – kromě té obvyklé podivnosti, kterou mají oči lidí, kteří si sundali brýle – jeho oči se dívaly polekaně a tázavě. Chtěl se sklonit k její ruce a políbit ji; ale ona rychlým a hrubým pohybem hlavy zachytila jeho rty a spojila je se svými. Její tvář Pierra ohromila svým změněným, nepříjemně zmateným výrazem.

„Teď už je pozdě, všechno je skončeno; a vždyť ji miluji,“ pomyslel si Pierre.

„Miluji vás!“ řekl, když si vzpomněl, co je třeba v takových případech říkat; ale ta slova zazněla tak chudě, že se za sebe zastyděl.

Za měsíc a půl byl oddán a usadil se, jak se říkalo, jako šťastný majitel krásné ženy a milionů ve velkém, nově zařízeném petrohradském domě hrabat Bezuchovů.

III

Starý kníže Nikolaj Andrejič Bolkonskij dostal v prosinci roku tisíc osm set pět dopis od knížete Vasilije, který mu oznamoval, že přijede i se synem. „Jedu na revizi, a sto verst pro mě samozřejmě není žádná zajížďka, abych navštívil vás, nanejvýš ctěný dobrodinče," psal, „a můj Anatol mě doprovází a jede k armádě; a doufám, že mu dovolíte, aby vám osobně projevil tu hlubokou úctu, kterou k vám po otcově vzoru chová."

„Tak Marii ani nemusíme vozit do společnosti: ženiši jezdí sami za námi," prohodila neopatrně malá kněžna, když o tom uslyšela.

Kníže Nikolaj Andrejič se zamračil a nic neřekl.

Dva týdny po příchodu dopisu přijeli večer napřed lidé knížete Vasilije a druhý den přijel i on sám se synem.

Starý Bolkonskij neměl o povaze knížete Vasilije nikdy valné mínění, a v poslední době tím spíš, když kníže Vasilij za nových vlád, za Pavla a Alexandra, daleko pokročil v hodnostech a poctách. Teď ale z narážek v dopise a z narážek malé kněžny pochopil, oč jde, a nevalné mínění o knížeti Vasilijovi se v duši knížete Nikolaje Andrejiče změnilo v pocit nepřátelského pohrdání. Kdykoli o něm mluvil, neustále si odfrkával. V den, kdy měl kníže Vasilij přijet, byl kníže Nikolaj Andrejič obzvlášť nespokojený a ve špatné náladě. Ať už měl špatnou náladu proto, že přijížděl kníže Vasilij, nebo byl příjezdem knížete Vasilije obzvlášť nespokojený proto, že měl špatnou náladu – ale špatnou náladu měl, a Tichon už ráno architektovi radil, ať ke knížeti s hlášením nechodí.

„Slyšíte, jak chodí," řekl Tichon a upozornil architekta na zvuk knížecích kroků. „Šlape na celou patu – to už známe…"

Přesto kníže jako obvykle po osmé hodině vyšel na procházku v sametovém kožíšku se sobolím límcem a v čepici z téže kožešiny. Den předtím napadl sníh. Cestička, po které kníže Nikolaj Andrejič chodíval ke skleníku, byla odklizená, na rozmeteném sněhu byly vidět stopy koštěte a v kypré hromadě sněhu, která se táhla po obou stranách cestičky, byla zabodnutá lopata. Kníže prošel skleníky, čeledníkem a hospodářskými staveními, zamračený a mlčenlivý.

„A dá se projet na saních?“ zeptal se kníže správce, váženého muže, jenž se tváří i chováním podobal svému pánu a teď ho doprovázel k domu.

„Sníh je hluboký, Vaše Osvícenosti. Už jsem dal rozmést přešpekt.“

Kníže sklonil hlavu a přistoupil k zápraží. „Sláva tobě, Pane,“ pomyslel si správce, „bouřka přešla!“

„Projet se dalo těžko, Vaše Osvícenosti,“ dodal správce. „Prý se proslýchá, Vaše Osvícenosti, že k Vaší Osvícenosti ráčí přijet ministr?“

Kníže se ke správci otočil a upřel na něj zamračené oči.

„Cože? Ministr? Jaký ministr? Kdo to nařídil?“ spustil svým pronikavým, tvrdým hlasem. „Pro kněžnu, mou dceru, se neodklízelo, ale pro ministra ano! U mě žádní ministři nejsou!“

„Vaše Osvícenosti, já myslel…“

„Tys myslel!“ rozkřičel se kníže a slova ze sebe vyrážel stále rychleji a nesouvisleji. „Tys myslel… Lupiči! Darebáci!… Já tě naučím myslet,“ a zvedl hůl, napřáhl se jí na Alpatyče a byl by ho uhodil, kdyby se správce bezděčně neuhnul. „Myslel!… Darebáci!…“ křičel překotně. Ale přestože Alpatyč, sám vyděšený vlastní troufalostí – tím, že se ráně uhnul –, přistoupil ke knížeti a pokorně před ním sklonil svou plešatou hlavu, nebo možná právě proto, kníže sice dál křičel: „Darebáci!… zasypat cestu!…“, ale hůl už podruhé nezvedl a vběhl do pokojů.

Před obědem stály kněžna a slečna Bourienne, které věděly, že kníže má špatnou náladu, a čekaly na něj: slečna Bourienne se zářící tváří, která říkala: „Nic nevím, jsem taková jako vždycky,“ a kněžna Marja

bledá, vyděšená, se sklopenýma očima. Pro kněžnu Marju bylo nejtěžší to, že věděla, že v takových případech je třeba jednat jako slečna Bourienne, ale nedokázala to. Zdálo se jí: „Když budu dělat, že nic nevidím, pomyslí si, že s ním necítím; když budu dělat, že jsem sama smutná a nemám náladu, řekne – jak se to už stávalo –, že věším nos," a tak dále.

Kníže pohlédl na vyděšenou tvář dcery a odfrkl si.

„Hlu… nebo husa!…" pronesl.

„A ta tu taky není! Už i jí to vyžvanili," pomyslel si o malé kněžně, která v jídelně nebyla.

„A kde je kněžna?" zeptal se. „Schovává se?…"

„Není jí docela dobře," řekla slečna Bourienne a vesele se usmívala, „nepřijde. V jejím stavu je to tak pochopitelné."

„Hm! Hm! Ch! Ch!" pronesl kníže a posadil se ke stolu.

Talíř se mu zdál nečistý; ukázal na skvrnu a odhodil ho. Tichon ho zachytil a podal šenkovi. Malá kněžna nebyla nemocná; ale bála se knížete tak nepřekonatelně, že když uslyšela, jakou má špatnou náladu, rozhodla se nevyjít.

„Bojím se o dítě," říkala slečně Bourienne, „Bůh ví, co se může ze strachu stát."

Malá kněžna vůbec žila v Lysých Horách ustavičně v pocitu strachu a antipatie ke starému knížeti, o které nevěděla, protože strach v ní tak převládal, že ji ani nemohla cítit. I ze strany knížete byla antipatie, ale tu přehlušovalo pohrdání. Když se kněžna v Lysých Horách zabydlela, obzvlášť si oblíbila slečnu Bourienne, trávila s ní celé dny, prosila ji, aby u ní spala, a často s ní mluvila o tchánovi a soudila ho.

„Přijíždějí k nám hosté, kníže," řekla slečna Bourienne a rozkládala svýma růžovými ručkama bílý ubrousek. „Jeho Excelence kníže Kuragin se synem, jestli jsem dobře slyšela?" řekla tázavě.

„Hm… tahle *excelence* je kluk… já jsem ho umístil do kolegia," řekl dotčeně kníže. „Ale k čemu ten syn, nechápu. Kněžna Lizaveta Karlov-

na a kněžna Marja to možná vědí; já nevím, proč sem toho syna veze. Mně ho není třeba.“ A pohlédl na zardělou dceru.

„Není ti dobře, nebo co? Ze strachu z ministra, jak dneska řekl ten trouba Alpatyč.“

„Ne, otče.“

Ačkoli slečna Bourienne s tématem rozhovoru tak nešťastně šlápla vedle, nezarazila se a dál štěbetala o sklenících, o kráse nové rozkvetlé květiny, a kníže po polévce změkl.

Po obědě šel za snachou. Malá kněžna seděla u malého stolku a štěbetala s Mášou, komornou. Když uviděla tchána, zbledla.

Malá kněžna se velmi změnila. Teď byla spíš ošklivá než hezká. Tváře jí poklesly, ret se zvedl nahoru, oči měla stažené dolů.

„Ano, cítím nějakou tíhu,“ odpověděla na knížecí otázku, jak se cítí.

„Nepotřebuješ něco?“

„Ne, děkuji, otče.“

„No dobře, dobře.“

Vyšel a došel do předpokoje. Alpatyč stál v předpokoji se skloněnou hlavou.

„Je cesta zasypaná?“

„Je zasypaná, Vaše Osvícenosti; odpusťte, pro Boha, byla to jen hloupost.“

Kníže ho přerušil a zasmál se svým nepřirozeným smíchem.

„No dobře, dobře.“

Natáhl ruku, kterou Alpatyč políbil, a prošel do pracovny.

Večer přijel kníže Vasilij. Na *prešpektu* – tak se říkalo hlavní aleji – ho uvítali kočí a sluhové a s křikem dovezli jeho kryté vozy a sáně k postrannímu křídlu po cestě, kterou schválně zasypali sněhem.

Knížeti Vasilijovi a Anatolovi přidělili každému zvláštní pokoje.

Anatol seděl bez kamizoly, s rukama v bok, před stolem, na jehož roh s úsměvem upíral své krásné velké oči, soustředěně a roztržitě zároveň. Na celý svůj život se díval jako na nepřetržitou zábavu, kterou

mu kdosi takový se z nějakého důvodu zavázal pořádat. Stejně se i ted díval na svou cestu ke zlému starci a k bohaté ošklivé dědičce. Podle jeho předpokladu to všechno mohlo dopadnout velmi dobře a zábavně. „A proč se neoženit, když je hodně bohatá? To nikdy neškodí," myslel si Anatol.

Oholil se a navoněl s pečlivostí a švihovstvím, které se mu staly zvykem, a s vrozeným, dobromyslně vítězným výrazem a vysoko zdviženou krásnou hlavou vešel do pokoje k otci. Kolem knížete Vasilije se točili dva jeho komorníci a oblékali ho; on sám se čile rozhlížel kolem sebe a vesele kývl na vcházejícího syna, jako by říkal: „Tak, takového tě potřebuju!"

„Ne, bez legrace, otče, je hodně ošklivá? He?" zeptal se francouzsky, jako by pokračoval v rozhovoru, který vedli za cesty už mnohokrát.

„Dej pokoj, hlouposti! Hlavní je, snaž se být ke starému knížeti uctivý a rozvážný."

„Jestli bude nadávat, odejdu," řekl Anatol. „Takové starce nesnáším. He?"

„Pamatuj, že pro tebe na tom závisí všechno."

Mezitím v pokoji služebných nejen věděli o příjezdu ministra se synem, ale vzhled obou byl už podrobně popsán. Kněžna Marja seděla sama ve svém pokoji a marně se snažila přemoci vnitřní rozrušení.

„Proč psali, proč mi o tom Liza říkala? Vždyť to přece nemůže být!" říkala si a pohlížela do zrcadla. „Jak vyjdu do salonu? I kdyby se mi líbil, nemohla bych teď s ním být sama sebou." Pouhá myšlenka na otcův pohled ji naplňovala hrůzou.

Malá kněžna a slečna Bourienne už dostaly od komorné Máši všechny potřebné zprávy o tom, jaký ruměný, černobrvý krasavec je ministrův syn, a o tom, jak jejich tatínek sotva vytáhl nohy do schodů, kdežto on vyběhl za ním jako orel, po třech schodech. Když tyto zprávy dostaly, vešly malá kněžna se slečnou Bourienne do pokoje kněžny Marji; jejich živě se překřikující hlasy bylo slyšet už z chodby.

„Už přijeli, Marie, víte?“ řekla malá kněžna, překolébala své břicho a těžce dosedla do křesla.

Neměla už na sobě tu blůzu, ve které seděla ráno, ale jedny ze svých nejlepších šatů; hlavu měla pečlivě učesanou a v tváři měla oživení, které ovšem nezakrývalo poklesle a odumřelé rysy obličeje. V úboru, v jakém obvykle chodila do společnosti v Petrohradě, bylo ještě nápadnější, jak velmi zošklivěla. I na slečně Bourienne se už nenápadně objevilo jakési vylepšení úboru, které její hezké, svěží tváři dodávalo ještě víc půvabu.

„Nuže, a vy zůstáváte, jak jste, drahá kněžno?“ spustila. „Hned přijdou ohlásit, že páni jsou v salonu; bude třeba sejít dolů, a vy se ani trošičku neupravíte!“

Malá kněžna vstala z křesla, zazvonila na komornou a spěšně a vesele začala vymýšlet úbor pro kněžnu Marju a uvádět ho ve skutek. Kněžna Marja se cítila dotčena ve své důstojnosti tím, že ji příjezd slíbeného ženicha rozrušuje, a ještě víc ji urazilo, že obě její přítelkyně ani nepředpokládaly, že by to mohlo být jinak. Říct jim, jak se stydí za sebe i za ně, znamenalo prozradit své rozrušení; a kromě toho odmítnout strojení, které jí nabízely, by vedlo k dlouhému žertování a naléhání. Vzplanula, její krásné oči pohasly, tvář jí naskákala skvrnami, a s tím nehezkým výrazem oběti, který se jí v tváři objevoval nejčastěji, se poddala moci slečny Bourienne a Lizy. Obě ženy se *zcela upřímně* staraly o to, aby ji udělaly krásnou. Byla tak ošklivá, že ani jedné z nich nemohla přijít na mysl myšlenka na soupeření s ní; proto se zcela upřímně, s tou naivní a pevnou ženskou vírou, že úbor může udělat tvář krásnou, pustily do jejího oblékání.

„Ne, opravdu, drahá přítelkyně, tyhle šaty nejsou hezké,“ říkala Liza a zdálky se na kněžnu dívala ze strany. „Řekni, ať ti přinesou ty vínové, máš je tam přece. Opravdu! Vždyť se možná rozhoduje o osudu celého života. A tyhle jsou moc světlé, nejsou hezké, ne, nejsou hezké!“

Nehezké nebyly šaty, ale tvář a celá postava kněžny, jenže to slečna Bourienne a malá kněžna necítily; pořád se jim zdálo, že když se k vlasům vyčesaným nahoru přiloží modrá stuha a z hnědých šatů se spustí modrá šála a tak dále, bude všechno dobré. Zapomínaly, že vyděšenou tvář a postavu změnit nelze, a proto, ať pozměňovaly rám a ozdoby té tváře jakkoli, tvář sama zůstávala ubohá a nehezká. Po dvou nebo třech změnách, kterým se kněžna Marja pokorně podrobovala, ve chvíli, kdy byla učesaná nahoru – byl to účes, který jí tvář úplně měnil a kazil –, s modrou šálou a ve slavnostních vínových šatech, obešla ji malá kněžna dvakrát dokola, malou ručkou jí tu upravila záhyb šatů, tam popotáhla šálu a s hlavou na stranu se dívala tu z jedné, tu z druhé strany.

„Ne, tak to nejde," řekla rozhodně a spráskla ruce. „Ne, Marie, tohle vám rozhodně nesluší. Mám vás radši v těch vašich šedých šatečkách na každý den. Ne, prosím vás, udělejte to pro mě. Káťo," řekla komorné, „přines kněžně ty šedé šatečky, a podívejte se, slečno Bourienne, jak to zařídím," řekla s úsměvem, v němž se ohlašovala umělecká radost.

Ale když Káťa přinesla žádané šaty, kněžna Marja pořád nehybně seděla před zrcadlem, dívala se na svou tvář a v zrcadle viděla, že má v očích slzy a že se jí chvějí ústa, která se chystají k pláči.

„No tak, drahá kněžno," řekla slečna Bourienne, „ještě jedno malé úsilí."

Malá kněžna vzala komorné šaty z rukou a přistupovala ke kněžně Marje.

„Ne, teď to uděláme jednoduše, roztomile," říkala.

Její hlas, hlas slečny Bourienne a Káti, která se něčemu zasmála, splývaly ve veselé štěbetání, podobné ptačímu zpěvu.

„Ne, nechte mě," řekla kněžna.

A její hlas zněl takovou vážností a utrpením, že ptačí štěbetání hned umlklo. Podívaly se na velké, krásné oči plné slz a myšlenky, které se

na ně jasně a prosebně dívaly, a pochopily, že naléhat je zbytečné, a dokonce kruté.

„Aspoň si změňte účes," řekla malá kněžna. „Říkala jsem vám," obrátila se vyčítavě ke slečně Bourienne, „Marie má jednu z těch tváří, kterým takový účes vůbec nesluší. Ale vůbec, vůbec ne. Změňte to, prosím vás."

„Nechte mě, nechte mě, je mi to všechno úplně jedno," odpovídal hlas, který stěží zadržoval slzy.

Slečna Bourienne a malá kněžna si musely samy před sebou přiznat, že kněžna Marja v té podobě byla velmi ošklivá, horší než kdy jindy; ale bylo už pozdě. Dívala se na ně s tím výrazem, který znaly, s výrazem myšlenky a smutku. Ten výraz v nich nebudil strach z kněžny Marji. Ten pocit nebudila v nikom. Ale věděly, že když se jí ve tváři objevil tenhle výraz, byla mlčenlivá a ve svých rozhodnutích neoblomná.

„Změníte to, viďte?" řekla Liza, a když kněžna Marja nic neodpověděla, Liza z pokoje odešla.

Kněžna Marja zůstala sama. Nesplnila Lizino přání, a nejenže si účes nezměnila, ale ani se na sebe do zrcadla nepodívala. Bezmocně sklopila oči i ruce, mlčky seděla a přemýšlela. Představoval se jí manžel, muž, silná, převládající a nepochopitelně přitažlivá bytost, která ji náhle přenese do svého, úplně jiného, šťastného světa. Dítě, *své*, takové, jaké včera viděla u dcery kojné, se jí představovalo u vlastního prsu. Manžel stojí a něžně se dívá na ni a na dítě. „Ale ne, to je nemožné, jsem příliš ošklivá," myslela si.

„Račte k čaji. Kníže hned vyjdou," ozval se zpoza dveří hlas komorné.

Probrala se a zhrozila se toho, na co myslela. A než šla dolů, vstala, vešla do pokoje s ikonami, upřela oči na černou tvář velké ikony Spasitele, osvětlenou věčným světlem, a několik minut před ní stála se sepjatýma rukama. V duši kněžny Marji byla trýznivá pochybnost. Je pro

ni možná radost lásky, pozemské lásky k muži? Když pomýšlela na manželství, snila kněžna Marja i o rodinném štěstí a o dětech, ale jejím hlavním, nejsilnějším a nejskrytějším snem byla pozemská láska. Ten cit byl tím silnější, čím víc se ho snažila skrývat před ostatními, a dokonce i sama před sebou. Bože můj, říkala, jak mám v srdci potlačit tyto ďáblovy myšlenky? Jak se mám navždy zříct zlých pomyšlení, abych mohla v klidu plnit Tvou vůli? A sotva tu otázku položila, Bůh jí už odpovídal v jejím vlastním srdci: „Nežádej nic pro sebe; nehledej, neznepokojuj se, nezáviď. Budoucnost lidí i tvůj osud ti musí zůstat neznámé; ale žij tak, abys byla připravena na všechno. Bude-li Bohu libo zkoušet tě povinnostmi manželství, buď připravena plnit Jeho vůli.“ S touto uklidňující myšlenkou – ale přece jen s nadějí, že se jí splní její zakázaný, pozemský sen – si kněžna Marja povzdechla, pokřižovala se a sešla dolů a nemyslela ani na své šaty, ani na účes, ani na to, jak vejde a co řekne. Co mohlo tohle všechno znamenat ve srovnání s Božím předurčením, bez jehož vůle nespadne ani jediný vlas z hlavy lidské.

IV

Když kněžna Marja vešla do pokoje, kníže Vasilij se synem už byli v salonu a rozmlouvali s malou kněžnou a se slečnou Bourienne. Když vešla svou těžkou chůzí, při níž došlapovala na paty, muži a slečna Bourienne povstali a malá kněžna na ni mužům ukázala a řekla: „Tady je Marie!“ Kněžna Marja viděla všechny, a viděla je podrobně. Viděla tvář knížete Vasilije, která se při pohledu na kněžnu na okamžik vážně zarazila a hned se usmála, i tvář malé kněžny, která zvědavě četla ve tvářích hostů dojem, jaký na ně Marie udělá. Viděla i slečnu Bourienne s její stuhou a hezkou tváří a s pohledem živějším než kdy jindy, upřeným na *něj*; ale *jeho* vidět nemohla, viděla jen cosi velkého, jasného a krásného, co se k ní přiblížilo, když vešla do pokoje. Nejdřív k ní přistoupil kníže Vasilij a ona políbila plešatou hlavu, která se sklonila nad její rukou, a na jeho slova odpověděla, že si ho naopak velmi dobře pamatuje. Potom k ní přistoupil Anatol. Pořád ho ještě neviděla. Jen ucítila jemnou ruku, která pevně vzala její ruku, a sotva se dotkla bílého čela, nad nímž byly napomádované krásné plavé vlasy. Když na něj pohlédla, jeho krása ji ohromila. Anatol, s palcem pravé ruky zastrčeným za zapnutý knoflík uniformy, s hrudí vypjatou dopředu a zády prohnutými dozadu, pohupoval jednou vysunutou nohou, hlavu měl mírně skloněnou a mlčky a vesele se díval na kněžnu, očividně vůbec nemyslel na ni. Anatol nebyl pohotový, rychlý ani výmluvný v rozhovoru, ale zato měl schopnost pro společnost tak cennou: klid a neochvějnou sebejistotu. Ať se při prvním seznámení odmlčí člověk, který si sebou není jistý, a dá najevo, že si je vědom nepatřičnosti toho mlčení a že by rád něco našel, a bude to špatné; ale Anatol mlčel, pohupoval nohou a vesele si prohlížel kněžnin účes. Bylo vidět, že by takhle klidně doká-

zal mlčet velmi dlouho. „Jestli je tohle mlčení někomu nepříjemné, tak mluvte, mně se nechce," jako by říkal jeho výraz. Kromě toho měl Anatol v zacházení se ženami ten způsob, který v ženách nejvíc budí zvědavost, strach, a dokonce lásku – způsob pohrdavého vědomí vlastní převahy. Jako by jim svým výrazem říkal: „Znám vás, znám, ale co bych se s vámi zahazoval? A vy byste rády!" Možná že tohle nemyslel, když se setkával se ženami – a je dokonce pravděpodobné, že ne, protože vůbec málo myslel –, ale takový měl výraz a takový způsob. Kněžna to vycítila, a jako by mu chtěla ukázat, že se ani neodvažuje pomyslet na to, že by ho mohla zaujmout, obrátila se ke staršímu knížeti. Rozhovor byl všeobecný a živý díky hlásku a hořejšímu rtíku s knírkem malé kněžny, který se zvedal nad bílými zuby. Uvítala knížete Vasilije tím žertovným způsobem, který často užívají upovídaně veselí lidé a který spočívá v tom, že se mezi sebou a člověkem, s nímž tak jednají, předpokládají jakési dávno zavedené žertíky a veselé, zčásti ne všem známé, zábavné vzpomínky, ačkoli žádné takové vzpomínky neexistují, stejně jako neexistovaly mezi malou kněžnou a knížetem Vasilijem. Kníže Vasilij se tomu tónu ochotně poddal; malá kněžna zatáhla do těch vzpomínek na směšné příhody, které se nikdy nestaly, i Anatola, kterého skoro neznala. I slečna Bourienne sdílela ty společné vzpomínky, a dokonce i kněžna Marja s potěšením cítila, že je do té veselé vzpomínky vtažena také ona.

„Tak teď vás aspoň budeme mít úplně pro sebe, milý kníže," říkala malá kněžna knížeti Vasilijovi, samozřejmě francouzsky. „Tady to není jako na našich večírcích u Annette, odkud nám vždycky utečete. Pamatujete na tu naši milou Annette?"

„Ach, jen mi *nejděte povídat* o politice jako Annette!"

„A náš čajový stolek?"

„Ó, ano!"

„Proč jste vy nikdy nechodil k Annette?" zeptala se malá kněžna Anatola. „Á! Já vím, vím," řekla a mrkla, „váš bratr Ippolit mi o vašich

kouscích vyprávěl. Ó!“ Pohrozila mu prstíkem. „Vím o vašich lumpárnách ještě z Paříže!“

„A on, Ippolit, ti neříkal,“ řekl kníže Vasilij – obrátil se k synovi a chytil kněžnu za ruku, jako by chtěla utéct a on ji sotva stihl zadržet –, „on ti neříkal, jak sám, Ippolit, po milé kněžně usychal a jak ho vyhazovala ze dveří?“

„Ach, to je perla mezi ženami, kněžno!“ obrátil se ke kněžně Marje.

Slečna Bourienne zase nepropásla příležitost, a když padlo slovo Paříž, zapojila se také do společného rozhovoru plného vzpomínek.

Dovolila si zeptat se, jestli Anatol odjel z Paříže už dávno a jak se mu to město líbilo. Anatol Francouzce velmi ochotně odpovídal, usmíval se, díval se na ni a rozmlouval s ní o její vlasti. Když uviděl hezkou Bourienne, rozhodl se Anatol, že ani tady, v Lysých Horách, nebude nuda. „Docela hezká!“ myslel si a prohlížel si ji. „Docela hezká, tahle společnice. Doufám, že si ji vezme s sebou, až si mě vezme,“ pomyslel si, „ta malá je roztomilá.“

Starý kníže se v pracovně pomalu oblékal, mračil se a promýšlel, co má dělat. Příjezd těch hostů ho zlobil. „Co je mi po knížeti Vasilijovi a jeho synáčkovi? Kníže Vasilij je chvastoun, prázdný člověk, no a syn bude pěkný kousek,“ bručel si pro sebe. Zlobilo ho, že příjezd těch hostů v jeho duši zvedal nerozhodnutou, ustavičně potlačovanou otázku – otázku, ve které starý kníže vždycky sám sebe klamal. Šlo o to, jestli se někdy odhodlá rozloučit se s kněžnou Marjou a dát ji muži. Kníže se nikdy neodhodlal položit si tu otázku přímo, protože věděl dopředu, že by odpověděl spravedlivě, a spravedlnost odporovala víc než jeho citu, odporovala celé možnosti jeho života. Život bez kněžny Marji byl pro knížete Nikolaje Andrejeviče nemyslitelný, přestože si jí, jak se zdálo, málo vážil. „A proč by se měla vdávat?“ myslel si. „Určitě proto, aby byla nešťastná. Tamhle Liza má Andreje – lepšího muže je dnes, myslím, těžko najít –, a je snad se svým osudem spokojená? A kdo si ji vezme z lásky? Ošklivá, nemotorná. Vezmou si ji kvůli

známostem, kvůli bohatství. A copak se nedá žít i bez muže? Ještě šťastněji!“ Tak si myslel kníže Nikolaj Andrejevič, zatímco se oblékal, a přitom ta stále odkládaná otázka vyžadovala okamžité rozhodnutí. Kníže Vasilij přivezl syna zřejmě s úmyslem požádat o ruku a nejspíš dnes nebo zítra bude chtít přímou odpověď. Jméno a postavení ve společnosti slušné. „Nu což, nejsem proti,“ říkal si kníže, „ale ať si jí zaslouží. Tak to se ještě uvidí.“

„Tak to se ještě uvidí,“ pronesl nahlas. „Tak to se ještě uvidí.“

A jako vždycky vešel rázným krokem do salonu, rychle přelétl všechny pohledem a všiml si i toho, že se malá kněžna převlékla, i stužky Bourienne, i ošklivého účesu kněžny Marji, i úsměvů Bourienne a Anatola, i osamělosti své kněžny ve společném rozhovoru. „Nastrojila se jako husa!“ pomyslel si a zlostně pohlédl na dceru. „Žádný stud: a on o ní nechce ani vědět!“

Přistoupil ke knížeti Vasilijovi.

„No, buď vítán, buď vítán; rád tě vidím.“

„Za milým přítelem ani sedm verst není zajížďka,“ spustil kníže Vasilij jako vždycky rychle, sebejistě a familiárně. „Tady je můj druhý, prosím o vaši lásku a přízeň.“

Kníže Nikolaj Andrejevič si Anatola prohlédl.

„Fešák, fešák!“ řekl. „No, pojď, dej mi pusu,“ a nastavil mu tvář.

Anatol starce políbil a zvědavě a úplně klidně se na něho díval a čekal, jestli od něho brzy uvidí nějaké to podivínství, které mu otec slíbil.

Kníže Nikolaj Andrejevič se posadil na své obvyklé místo v rohu pohovky, přisunul k sobě křeslo pro knížete Vasilije, ukázal na ně a začal se vyptávat na politické záležitosti a novinky. Poslouchal vyprávění knížete Vasilije jakoby pozorně, ale ustavičně se díval po kněžně Marje.

„Tak už se píše z Postupimi?“ zopakoval poslední slova knížete Vasilije, najednou vstal a přistoupil k dceři.

„To ses takhle vyšňořila pro hosty, co?“ řekl. „Pěkná, moc pěkná. Ty se před hosty česáš po novém, a já ti před hosty říkám, aby ses napříště neopovážila převlékat bez mého svolení.“

„To já za to můžu, otče,“ zastala se jí malá kněžna a zčervenala.

„Vy si dělejte, co ráčíte,“ řekl kníže Nikolaj Andrejevič a šoupl nohou před snachou, „ale ona se nemá co hyzdit – je dost ošklivá i tak.“

A zase se posadil na místo a nevěnoval už žádnou pozornost dceři, kterou dohnal k slzám.

„Naopak, tenhle účes kněžně velmi sluší,“ řekl kníže Vasilij.

„No, panáčku, mladý kníže, jak se jmenuje?“ řekl kníže Nikolaj Andrejevič a obrátil se k Anatolovi. „Pojď sem, popovídáme si, seznámíme se.“

„Teď teprve začne ta legrace,“ pomyslel si Anatol a s úsměvem si přisedl ke starému knížeti.

„Nu, poslyšte: vy jste se, můj milý, prý vychovával v cizině. Ne jako nás dva s tvým otcem, když nás učil číst a psát kostelník. Řekněte mi, můj milý, sloužíte teď u jízdní gardy?“ zeptal se stařec a díval se Anatolovi zblízka a upřeně do tváře.

„Ne, přešel jsem k armádě,“ odpovídal Anatol a stěží se zdržel smíchu.

„Á! To je dobře. Tak co, chcete, můj milý, sloužit carovi a vlasti? Je válečná doba. Takový fešák musí sloužit, musí sloužit. Tak co, jste ve frontě?“

„Ne, kníže. Náš pluk vytáhl. A já jsem jen veden v seznamu. U čeho to jsem vedený, tati?“ obrátil se Anatol se smíchem k otci.

„Pěkně slouží, pěkně. U čeho to jsem vedený! Cha-cha-cha!“ rozesmál se kníže Nikolaj Andrejevič.

A Anatol se zasmál ještě hlasitěji. Najednou se kníže Nikolaj Andrejevič zamračil.

„No, jdi už,“ řekl Anatolovi.

Anatol se s úsměvem vrátil k dámám.

„Tys je přece vychovával tam v cizině, kníže Vasiliji? He?“ obrátil se starý kníže ke knížeti Vasilijovi.

„Dělal jsem, co jsem mohl; a řeknu vám, že tamější výchova je mnohem lepší než naše.“

„Ano, dnes je všechno jinak, všechno po novém. Fešák chlapec, fešák! No, pojďme ke mně.“

Vzal knížete Vasilije pod paží a odvedl ho do pracovny.

Kníže Vasilij, jakmile zůstal s knížetem mezi čtyřma očima, hned mu oznámil své přání a naděje.

„Co si myslíš,“ řekl zlostně starý kníže, „že ji držím, že se s ní nemůžu rozloučit? Co si to lidi nenamlouvají!“ pronesl zlostně. „Za mě klidně zítra! Jenom ti říkám, že svého zetě chci znát líp. Znáš moje zásady: všechno otevřeně! Zítra se jí před tebou zeptám: jestli chce, ať tu tedy chvíli pobude. Ať tu pobude, já se podívám.“ Kníže si odfrkl. „Ať se vdá, mně je to jedno,“ vykřikl tím pronikavým hlasem, jakým křičel, když se loučil se synem.

„Řeknu vám to rovnou,“ řekl kníže Vasilij tónem chytráka, který se přesvědčil, že před bystrostí druhého nemá smysl chytračit. „Vy přece vidíte lidem až do žaludku. Anatol není génius, ale je to poctivý, dobrý chlapec, výborný syn i příbuzný.“

„No, no, dobře, uvidíme.“

Jak tomu vždycky bývá u osamělých žen, které dlouho žily bez mužské společnosti, když se objevil Anatol, všechny tři ženy v domě knížete Nikolaje Andrejeviče stejně pocítily, že jejich život až do té doby nebyl životem. Síla myslet, cítit a pozorovat se v nich ve všech rázem zdesateronásobila, a jako by se jejich život, který dosud probíhal v temnotě, náhle ozářil novým světlem plným významu.

Kněžna Marja vůbec nemyslela na svou tvář a účes a vůbec si na ně nevzpomněla. Krásná, otevřená tvář člověka, který bude možná jejím mužem, pohlcovala všechnu její pozornost. Zdál se jí dobrý, statečný, rozhodný, mužný a šlechetný. Byla o tom přesvědčena. V její předsta-

vivosti ustavičně vznikaly tisíce snů o budoucím rodinném životě. Zaháněla je a snažila se je skrýt.

„Nejsem k němu ale příliš chladná?“ myslela si kněžna Marja. „Snažím se ovládat, protože v hloubi duše už se k němu cítím příliš blízko; ale on přece neví všechno, co si o něm myslím, a může si namlouvat, že je mi nepříjemný.“

A kněžna Marja se snažila být k novému hostu laskavá, a nedovedla to.

„Chudinka! Je ďábelsky ošklivá,“ myslel si o ní Anatol.

Slečna Bourienne, kterou Anatolův příjezd také vybičoval do vysokého stupně vzrušení, uvažovala jiným směrem. Mladá krásná dívka bez určitého postavení ve společnosti, bez příbuzných a přátel, a dokonce bez vlasti, ovšemže nehodlala zasvětit svůj život službě knížeti Nikolaji Andrejevičovi, předčítání knih a přátelství s kněžnou Marjou. Slečna Bourienne dávno čekala na toho ruského knížete, který hned dokáže ocenit její převahu nad ruskými, ošklivými, špatně oblékanými a nemotornými kněžnami, zamiluje se do ní a odveze ji; a tady ten ruský kníže konečně přijel. Slečna Bourienne měla příběh, který slyšela od tety a sama dokončila a který si v představách ráda opakovala. Byl to příběh o tom, jak se svedené dívce zjevila její ubohá matka, její chudinka matka, a vyčítala jí, že se oddala muži bez sňatku. Slečnu Bourienne to často dojímalo k slzám, když ten příběh v představách vyprávěla *jemu*, svůdci. Teď se ten *on*, skutečný ruský kníže, objevil. Odveze ji, pak se zjeví její ubohá matka a on si slečnu Bourienne vezme. Tak se v hlavě slečny Bourienne skládala celá její budoucí historie právě v tu dobu, kdy s ním mluvila o Paříži. Slečnu Bourienne nevedly vypočítavé úmysly – ani na minutu nepromýšlela, co má dělat –, ale to všechno v ní bylo dávno připravené a teď se to jen seskupilo kolem Anatola, který se objevil a kterému se přála a snažila co nejvíc líbit.

Malá kněžna se jako starý plukovní kůň, který zaslechne zvuk trubky, bezděčně a se zapomenutím na svůj stav chystala k obvyklému

cvalu koketerie, bez jakýchkoli postranních myšlenek nebo vnitřního boje, s naivní, lehkomyslnou veselostí.

Přestože se Anatol ve společnosti žen obvykle stavěl do role člověka, kterého už unavuje, jak se za ním ženy honí, cítil ješitné potěšení, když viděl svůj vliv na ty tři ženy. Kromě toho začínal k hezké a vyzývavé Bourienne cítit ten vášnivý, zvířecí pocit, který se ho zmocňoval s neobyčejnou rychlostí a ponoukal ho k nejhrubším a nejsmělejším činům.

Po čaji přešla společnost do salonku s pohovkami a kněžnu požádali, aby něco zahrála na klavichord. Anatol se před ní opřel lokty vedle slečny Bourienne a jeho oči se smály a radovaly a dívaly se na kněžnu Marju. Kněžna Marja na sobě s trýznivým a radostným rozrušením cítila jeho pohled. Oblíbená sonáta ji přenášela do nejniternějšího, nejpoetičtějšího světa a pohled, který na sobě cítila, dodával tomu světu ještě větší poezii. Ale Anatolův pohled, ačkoli byl upřený na ni, se netýkal jí, nýbrž pohybů nožky slečny Bourienne, které se v tu chvíli pod klavírem dotýkal svou nohou. Slečna Bourienne se také dívala na kněžnu a v jejích krásných očích byl také nový, kněžně Marje neznámý výraz polekané radosti a naděje.

„Jak mě má ráda!“ myslela si kněžna Marja. „Jak jsem teď šťastná a jak mohu být šťastná s takovou přítelkyní a s takovým mužem! Že by opravdu mužem?“ myslela si a neodvažovala se pohlédnout mu do tváře, ale cítila na sobě pořád týž pohled.

Večer, když se po večeři začali rozcházet, políbil Anatol kněžně ruku. Sama nevěděla, kde se v ní vzala ta odvaha, ale pohlédla přímo do krásné tváře, která se přiblížila k jejím krátkozrakým očím. Po kněžně přistoupil k ruce slečny Bourienne – bylo to neslušné, ale dělal všechno tak sebejistě a prostě – a slečna Bourienne vzplanula a polekaně pohlédla na kněžnu.

„Jaká jemnost,“ pomyslela si kněžna. „Copak si Amélie,“ tak se slečna Bourienne jmenovala, „myslí, že na ni můžu žárlit a necenit si její

čisté něhy a oddanosti ke mně?“ Přistoupila ke slečně Bourienne a vřele ji políbila. Anatol přistoupil k ruce malé kněžny.

„Ne, ne, ne! Až mi váš otec napíše, že se chováte dobře, dám vám políbit ruku. Dřív ne.“

A zdvihla prstík, usmála se a odešla z pokoje.

V

Všichni se rozešli, a kromě Anatola, který usnul, sotva si lehl do postele, nikdo té noci dlouho nespal.

„Že by opravdu byl mým mužem, právě tenhle cizí, krásný, dobrý muž; hlavně dobrý," myslela si kněžna Marja, a padl na ni strach, který na ni skoro nikdy nepřicházel. Bála se ohlédnout; zdálo se jí, že tu někdo stojí za zástěnou, v tmavém koutě. A ten někdo byl on – ďábel, a on – ten muž s bílým čelem, černým obočím a ruměnými ústy.

Zazvonila na komornou a poprosila ji, aby si lehla u ní v pokoji.

Slečna Bourienne se ten večer dlouho procházela po zimní zahradě, marně na kohosi čekala a tu se na kohosi usmívala, tu se dojímala až k slzám smyšlenými slovy své ubohé matky, která jí vyčítala její pád.

Malá kněžna bručela na komornou, že postel není dobře ustlaná. Nemohla si lehnout ani na bok, ani na prsa. Všechno bylo těžké a nepohodlné. Překáželo jí břicho. Překáželo jí víc než kdy jindy, a to právě dnes, protože Anatolova přítomnost ji živěji přenesla do jiné doby, kdy tohle nebylo a kdy jí bylo všechno lehké a veselé. Seděla v kabátku a čepci v křesle. Káťa, rozespalá a s rozcuchaným copem, už potřetí přetřásala a obracela těžkou peřinu a něco si přitom povídala.

„Říkala jsem ti, že je to samý hrbol a samá díra," opakovala malá kněžna, „sama bych ráda usnula, takže já za to nemůžu." A hlas se jí roztřásl jako dítěti, které se chystá k pláči.

Starý kníže také nespal. Tichon ze spaní slyšel, jak zlostně přechází a frká nosem. Starému knížeti se zdálo, že byl uražen kvůli své dceři. Byla to ta nejbolestnější urážka, protože se netýkala jeho, ale někoho jiného, dcery, kterou miloval víc než sebe. Řekl si, že si celou tu věc

promyslí a najde, co je spravedlivé a co je třeba udělat, ale místo toho se jen víc rozčiloval.

„Ukázal se první, kdo šel kolem – a na otce i na všechno je zapomenuto, a běží nahoru, češe se a vrtí ocáskem, a sama se sobě nepodobá! Ráda by otce opustila! A věděla, že si toho všimnu. Fr… fr… fr… A copak nevidím, že ten hlupák kouká jen po Burjence – musím ji vyhodit! A že nemá aspoň tolik hrdosti, aby to pochopila! Když už ne kvůli sobě, když nemá hrdost, tak aspoň kvůli mně. Musím jí ukázat, že ten trouba na ni ani nemyslí a kouká jen po Bourienne. Nemá hrdost, ale já jí to ukážu…“

Starý kníže věděl, že když dceři řekne, že se mýlí a že Anatol má v úmyslu dvořit se Bourienne, podráždí sebelásku kněžny Marji a jeho věc – přání nerozloučit se s dcerou – bude vyhraná, a proto se na tom uklidnil. Zavolal Tichona a začal se svlékat.

„A čert je sem přinesl!“ myslel si, zatímco mu Tichon přetahoval přes vyschlé, stařecké tělo, na prsou porostlé šedivými chlupy, noční košili. „Já je nezval. Přijeli mi rozvrátit život. A ten už mi moc nezbývá.“

„K čertu!“ pronesl, když měl hlavu ještě zakrytou košilí.

Tichon znal knížecí zvyk vyslovovat občas myšlenky nahlas, a proto s nezměněnou tváří snesl tázavě zlostný pohled obličeje, který se vynořil zpod košile.

„Šli spát?“ zeptal se kníže.

Tichon jako všichni dobří lokajové instinktivně znal, kterým směrem se ubírají pánovy myšlenky. Uhodl, že se kníže ptá na knížete Vasilije se synem.

„Ráčili si lehnout a zhasli, Vaše Osvícenosti.“

„Zbytečně, zbytečně…“ pronesl rychle kníže, strčil nohy do trepek a ruce do županu a šel k pohovce, na které spal.

Přestože mezi Anatolem a slečnou Bourienne nepadlo ani slovo, dokonale si porozuměli, pokud jde o první část románu, až do přícho-

du ubohé matky; pochopili, že si toho musí hodně říct tajně, a proto od rána hledali příležitost setkat se o samotě. Zatímco kněžna šla v obvyklou hodinu za otcem, sešla se slečna Bourienne s Anatolem v zimní zahradě.

Kněžna Marja se ten den blížila ke dveřím pracovny se zvláštním chvěním. Zdálo se jí, že nejen všichni vědí, že se dnes rozhodne o jejím osudu, ale že vědí i to, co si o tom myslí ona. Četla to ve výrazu Tichonovy tváře i ve tváři komorníka knížete Vasilije, který ji potkal na chodbě s horkou vodou a hluboce se jí uklonil.

Starý kníže byl toho rána k dceři neobyčejně laskavý a snaživý. Ten výraz snaživosti kněžna Marja dobře znala. Byl to ten výraz, který míval v tváři ve chvílích, kdy se mu suché ruce zatínaly v pěst zlostí, že kněžna Marja nechápe nějakou početní úlohu, a kdy vstával, odcházel od ní a tichým hlasem několikrát opakoval tatáž slova.

Hned přistoupil k věci a začal rozhovor tím, že jí vykal.

„Byla mi ohledně vás učiněna nabídka," řekl a nepřirozeně se usmíval. „Vy jste, myslím, uhodla," pokračoval, „že kníže Vasilij sem nepřijel a nepřivezl s sebou svého chovance – kníže Nikolaj Andrejič z nějakého důvodu Anatolovi říkal chovanec – kvůli mým krásným očím. Včera mi ohledně vás učinili nabídku. A protože znáte moje zásady, obracím se na vás."

„Jak vám mám rozumět, otče?" pronesla kněžna a bledla i červenala.

„Jak rozumět!" vykřikl zlostně otec. „Kníže Vasilij tě shledává podle svého vkusu za snachu a činí ti nabídku za svého chovance. Tak tomu rozuměj. Jak rozumět?!... Na to se ptám já tebe."

„Nevím, jak vy, otče," zašeptala kněžna.

„Já? Já? Co já? Mě nechte stranou. Já se vdávat nebudu. Co *vy*? To je, co bych rád věděl."

Kněžna viděla, že se otec na celou věc dívá nepřátelsky, ale v tutéž chvíli ji napadlo, že teď, nebo nikdy, se rozhodne o osudu jejího života.

Sklopila oči, aby neviděla ten pohled, pod jehož vlivem cítila, že nemůže myslet a může jen ze zvyku poslouchat, a řekla:

„Přeji si jen jedno – splnit vaši vůli," řekla, „ale kdybych měla vyslovit své přání…"

Nestihla to dořící. Kníže ji přerušil.

„Výborně!" vykřikl. „Vezme si tě i s věnem, a mimochodem přibere i slečnu Bourienne. Ta bude ženou, a ty…"

Kníže se zarazil. Všiml si, jaký dojem ta slova na dceru udělala. Sklonila hlavu a chystala se plakat.

„No, no, dělám si legraci, dělám si legraci," řekl. „Pamatuj si jedno, kněžno: já se držím zásady, že dívka má plné právo vybírat. A dávám ti svobodu. Pamatuj si jedno: na tvém rozhodnutí závisí štěstí tvého života. O mně není co mluvit."

„Ale já nevím… otče."

„Není co mluvit! Jemu poručí, a on se ožení nejen s tebou, ale s kýmkoli; ale ty můžeš svobodně vybírat… Jdi k sobě, rozmysli si to a za hodinu přijď ke mně a před ním řekni: ano, nebo ne. Já vím, že se budeš modlit. No, když jinak nedáš, modli se. Ale radši přemýšlej. Jdi."

„Ano, nebo ne, ano, nebo ne, ano, nebo ne!" křičel ještě, když už kněžna jako v mlze a vrávoravě vyšla z pracovny.

O jejím osudu bylo rozhodnuto, a rozhodnuto šťastně. Ale to, co otec řekl o slečně Bourienne – ta narážka byla strašná. Dejme tomu, že to není pravda, ale přece jen to bylo strašné, nemohla na to nemyslet. Šla rovnou před sebe přes zimní zahradu, nic neviděla a neslyšela, když ji náhle probudil známý šepot slečny Bourienne. Zvedla oči a dva kroky od sebe uviděla Anatola, který objímal Francouzku a něco jí šeptal. Anatol se s hrozným výrazem v krásné tváři ohlédl po kněžně Marje a v první vteřině nepustil pas slečny Bourienne, která kněžnu neviděla.

„Kdo je tu? Proč? Počkejte!" jako by říkala Anatolova tvář. Kněžna Marja se na ně mlčky dívala. Nedokázala to pochopit. Konečně slečna

Bourienne vykřikla a utekla. Anatol se s veselým úsměvem uklonil kněžně Marje, jako by ji zval, aby se tomu podivnému případu zasmála s ním, pokrčil rameny a odešel dveřmi, které vedly do jeho části domu.

Za hodinu přišel Tichon pro kněžnu Marju. Volal ji ke knížeti a dodal, že je tam i kníže Vasilij Sergejič. Kněžna, když Tichon přišel, seděla ve svém pokoji na pohovce a držela v náručí plačící slečnu Bourienne. Kněžna Marja ji tiše hladila po hlavě. Krásné oči kněžny se se vším svým dřívějším klidem a jasem dívaly s něžnou láskou a soucitem na hezoučkou tvářičku slečny Bourienne.

„Ne, kněžno, navždy jsem ztratila místo ve vašem srdci," říkala slečna Bourienne.

„Proč? Mám vás ráda víc než kdy jindy," říkala kněžna Marja, „a vynasnažím se udělat pro vaše štěstí všechno, co je v mé moci."

„Ale vy mnou pohrdáte, vy, tak čistá, vy nikdy nepochopíte toto zbloudění vášně. Ach, jen moje ubohá matka..."

„Já všechno chápu," odpovídala kněžna Marja se smutným úsměvem. „Uklidněte se, má milá. Půjdu k otci," řekla a odešla.

Kníže Vasilij seděl s vysoko přehozenou nohou, s tabatěrkou v rukou, jakoby nanejvýš dojatý, jako by sám litoval své citlivosti a smál se jí, a ve tváři měl úsměv dojetí, když kněžna Marja vešla. Spěšně si přiložil k nosu špetku tabáku.

„Ach, má milá, má milá," řekl, vstal a vzal ji za obě ruce. Povzdechl si a dodal: „Osud mého syna je ve vašich rukou. Rozhodněte, má milá, má drahá, má něžná Marie, kterou jsem měl vždycky rád jako vlastní dceru."

Odstoupil. V oku se mu objevila skutečná slza.

„Fr... fr..." frkal kníže Nikolaj Andrejič.

„Kníže ti jménem svého chovance... syna, činí nabídku. Chceš, nebo nechceš být ženou knížete Anatola Kuragina? Mluv: ano, nebo ne!" vykřikl. „A potom si vyhrazuji právo říct také svůj názor. Ano, svůj názor

a jen svůj názor," dodal kníže Nikolaj Andrejič, obrátil se ke knížeti Vasilijovi a odpovídal tak na jeho prosebný výraz. „Ano, nebo ne?"

„Moje přání, otče, je nikdy vás neopustit, nikdy neoddělit svůj život od vašeho. Nechci se vdávat," řekla rozhodně a pohlédla svýma krásnýma očima na knížete Vasilije a na otce.

„Nesmysl, hlouposti! Nesmysl, nesmysl, nesmysl!" vykřikl kníže Nikolaj Andrejič a zamračil se, vzal dceru za ruku, přitáhl si ji k sobě a nepolíbil ji, jen se svým čelem dotkl jejího čela a tak stiskl ruku, kterou držel, že sebou trhla a vykřikla.

Kníže Vasilij vstal.

„Má drahá, řeknu vám, že je to chvíle, na kterou nikdy, nikdy nezapomenu; ale, má milá, copak nám nedáte aspoň trošku naděje, že se dotkneme toho srdce tak dobrého, tak šlechetného? Řekněte, že možná... Budoucnost je tak veliká. Řekněte: možná."

„Kníže, to, co jsem řekla, je všechno, co je v mém srdci. Děkuji za čest, ale nikdy nebudu ženou vašeho syna."

„No, a je to vyřízené, můj milý. Moc rád tě vidím, moc rád tě vidím. Jdi k sobě, kněžno, jdi," říkal starý kníže. „Moc, moc rád tě vidím," opakoval a objímal knížete Vasilije.

„Moje poslání je jiné," myslela si v duchu kněžna Marja, „moje poslání je být šťastná jiným štěstím, štěstím lásky a sebeobětování. A ať mě to stojí cokoli, zařídím štěstí ubohé Amélie. Tak vášnivě ho miluje. Tak vášnivě lituje. Udělám všechno, abych zařídila její sňatek s ním. Jestli není bohatý, dám jí prostředky, poprosím otce, poprosím Andreje. Budu tak šťastná, až bude jeho ženou. Je tak nešťastná, cizí, osamělá, bez pomoci! A bože můj, jak vášnivě ho miluje, když dokázala na sebe tak zapomenout. Možná bych i já udělala totéž!..." myslela si kněžna Marja.

VI

Rostovovi dlouho neměli o Nikoluškovi žádné zprávy; teprve v polovině zimy dostal hrabě dopis, na jehož adrese poznal synovu ruku. Když hrabě dopis dostal, vyděšeně a spěšně, a tak, aby ho nikdo neviděl, proběhl po špičkách do své pracovny, zamkl se a začal číst. Anna Michajlovna se o tom, že přišel dopis, dozvěděla – jako ostatně věděla o všem, co se v domě dělo –, tichým krokem vešla k hraběti a zastihla ho s dopisem v rukou, jak vzlyká a zároveň se směje.

Anna Michajlovna, přestože se její záležitosti zlepšily, dál bydlela u Rostovových.

„Můj dobrý příteli?“ pronesla Anna Michajlovna tázavě a smutně, připravená k jakékoli účasti.

Hrabě se rozvzlykal ještě víc.

„Nikoluška… dopis… raněn… by… byl… má drahá… raněn… holoubek můj… hraběnečka… povýšen na důstojníka… chvála Bohu… Jak to hraběnečce říct?…“

Anna Michajlovna si k němu přisedla, utřela mu svým kapesníkem slzy z očí i z dopisu, který jimi pokapal, i své vlastní slzy, přečetla dopis, uklidnila hraběte a rozhodla, že do oběda a do čaje hraběnku připraví a po čaji jí všechno oznámí, pomůže-li jí Bůh.

Celý oběd mluvila Anna Michajlovna o válečných zvěstech, o Nikoluškovi; dvakrát se zeptala, kdy od něho přišel poslední dopis, ačkoli to věděla, a poznamenala, že velmi snadno může dopis přijít třeba i dnes. Pokaždé, když se hraběnka při těch narážkách začala znepokojovat a úzkostně pohlížela tu na hraběte, tu na Annu Michajlovnu, Anna Michajlovna co nejnenápadněji převedla rozhovor na bezvýznamné věci. Nataša, která byla ze vší rodiny nejvíc obdařena schop-

ností vnímat odstíny intonace, pohledů a výrazů tváře, nastražila uši hned od začátku oběda a věděla, že mezi jejím otcem a Annou Michajlovnou něco je, a něco, co se týká bratra, a že Anna Michajlovna něco připravuje. Přes všechnu svou smělost – Nataša věděla, jak citlivá je její matka na všechno, co se týkalo zpráv o Nikoluškovi – se neodvážila u oběda zeptat a z neklidu u oběda nic nejedla a vrtěla se na židli a neposlouchala napomínání své vychovatelky. Po obědě se střemhlav rozběhla za Annou Michajlovnou a v salonku s pohovkami se jí z rozběhu vrhla kolem krku.

„Tetičko, holubičko, řekněte mi, co se stalo?“

„Nic, má milá.“

„Ne, dušinko, holoubku, zlatíčko, broskvičko, nedám pokoj, já vím, že vy to víte.“

Anna Michajlovna zavrtěla hlavou.

„Vy jste ale mazaná, dítě moje,“ řekla.

„Dopis od Nikolenky? Určitě!“ vykřikla Nataša, když ve tváři Anny Michajlovny vyčetla kladnou odpověď.

„Ale proboha, buď opatrnější: víš, jak to může tvou mamá zasáhnout.“

„Budu, budu, ale povězte mi to. Nepovíte? Tak já to hned půjdu říct.“

Anna Michajlovna Nataše několika slovy vyložila, co je v dopise, pod podmínkou, že to nikomu neřekne.

„Na čestné, šlechtické slovo,“ říkala Nataša a křižovala se, „nikomu to neřeknu,“ a hned běžela za Soňou.

„Nikolenka… raněn… dopis…“ pronesla slavnostně a radostně.

„Nicolas!“ vypravila ze sebe jen Soňa a okamžitě zbledla.

Když Nataša uviděla, jaký dojem udělala na Soňu zpráva o bratrově zranění, poprvé pocítila celou tu žalostnou stránku té zprávy.

Vrhla se k Soně, objala ji a rozplakala se.

„Je jen trošku raněný, ale povýšili ho na důstojníka; teď je zdravý, sám to píše," říkala přes slzy.

„To je hned vidět, že jste všechny ženské uplakánky," řekl Péťa a rozhodnými, dlouhými kroky přecházel po pokoji. „Já jsem teda moc rád, opravdu moc rád, že se bratr tak vyznamenal. Vy jste všechny fňukny! Ničemu nerozumíte." Nataša se usmála přes slzy.

„Tys ten dopis nečetla?" ptala se Soňa.

„Nečetla, ale ona říkala, že už je všechno pryč a že už je důstojník..."

„Chvála Bohu," řekla Soňa a pokřižovala se. „Ale možná tě oklamala. Pojďme za mamá."

Péťa mlčky přecházel po pokoji.

„Kdybych byl na Nikoluškově místě, zabil bych těch Francouzů ještě víc," řekl, „jsou tak odporní! Pobil bych jich tolik, že by z nich byla celá hromada," pokračoval Péťa.

„Mlč, Péťo, ty jsi ale hloupý!..."

„Hloupý nejsem já, ale hloupé jsou ty, co pláčou pro hlouposti," řekl Péťa.

„Pamatuješ si ho?" zeptala se najednou po chvilce mlčení Nataša. Soňa se usmála.

„Jestli si pamatuju Nicolase?"

„Ne, Soňo, pamatuješ si ho tak, aby sis ho dobře pamatovala, abys pamatovala všechno?" řekla Nataša s horlivým gestem a zřejmě chtěla svým slovům dát ten nejvážnější význam. „I já si Nikolenku pamatuju, pamatuju," řekla. „Ale Borise si nepamatuju. Vůbec si ho nepamatuju..."

„Jak to? Nepamatuješ si Borise?" zeptala se Soňa udiveně.

„Ne že bych si ho nepamatovala – vím, jaký je, ale nepamatuju si ho tak jako Nikolenku. Jeho – zavřu oči a pamatuju si ho, ale Borise ne." Zavřela oči. „Tak, ne – nic!"

„Ach, Natašo!“ řekla Soňa a dívala se na přítelkyni nadšeně a vážně, jako by ji pokládala za nehodnou slyšet to, co se chystala říct, a jako by to říkala někomu jinému, s kým se nedá žertovat. „Jednou jsem si zamilovala tvého bratra, a ať se stane s ním nebo se mnou cokoli, nikdy ho nepřestanu milovat, celý život.“

Nataša se udiveně, zvědavýma očima dívala na Soňu a mlčela. Cítila, že to, co Soňa říká, je pravda, že existuje taková láska, o jaké Soňa mluví; ale Nataša nic podobného ještě nezažila. Věřila, že to může být, ale nechápala to.

„Napíšeš mu?“ zeptala se.

Soňa se zamyslela. Otázka, jak psát Nicolasovi a jestli je vůbec třeba psát, ji trápila. Teď, když už byl důstojníkem a raněným hrdinou, bylo by od ní hezké připomínat mu sebe a jaksi i ten závazek, který k ní na sebe vzal?

„Nevím; myslím, že když píše on, napíšu taky,“ řekla a zčervenala.

„A nebudeš se stydět mu psát?“

Soňa se usmála. „Ne.“

„A já se budu stydět psát Borisovi, nebudu mu psát.“

„A proč by ses styděla?“

„Jen tak, nevím. Je to trapné, stydím se.“

„A já vím, proč se bude stydět,“ řekl Péťa, uražený Natašinou první poznámkou, „protože byla zamilovaná do toho tlustého s brýlemi“ – tak Péťa říkal svému jmenovci, novému hraběti Bezuchovovi – „a ted je zamilovaná do toho zpěváka“ – Péťa mluvil o Italovi, Natašině učiteli zpěvu –, „tak proto se stydí.“

„Péťo, ty jsi hloupý,“ řekla Nataša.

„Nejsem hloupější než ty, matičko,“ řekl devítiletý Péťa, jako by byl starý brigadýr.

Hraběnku připravily narážky Anny Michajlovny během oběda. Odešla k sobě, sedla si do křesla a nespouštěla oči z miniaturního portrétu syna, zasazeného do tabatěrky, a do očí jí vstupovaly slzy. Anna Mi-

chajlovna s dopisem po špičkách přistoupila k hraběnčinu pokoji a zastavila se.

„Nechoďte dovnitř," řekla starému hraběti, který šel za ní, „až potom," a zavřela za sebou dveře.

Hrabě přiložil ucho k zámku a začal poslouchat.

Nejdřív slyšel zvuky lhostejných řečí, potom jen hlas Anny Michajlovny, která mluvila dlouho, potom výkřik, potom ticho, potom zase oba hlasy najednou s radostnými intonacemi, a potom kroky, a Anna Michajlovna mu otevřela dveře. Ve tváři Anny Michajlovny byl hrdý výraz chirurga, který dokončil obtížnou amputaci a uvádí obecenstvo, aby mohlo ocenit jeho umění.

„Je hotovo!" řekla hraběti a slavnostním gestem ukázala na hraběnku, která v jedné ruce držela tabatěrku s portrétem, v druhé dopis a tiskla rty tu k jednomu, tu k druhému.

Když uviděla hraběte, natáhla k němu ruce, objala jeho lysou hlavu a přes lysou hlavu se znovu podívala na dopis a portrét, a aby je mohla znovu přitisknout ke rtům, lysou hlavu lehce odstrčila. Věra, Nataša, Soňa a Péťa vešli do pokoje a začalo čtení. V dopise bylo stručně popsáno tažení a dvě bitvy, kterých se Nikoluška účastnil, povýšení na důstojníka, a stálo tam, že líbá ruce mamá a papá, prosí je o požehnání a líbá Věru, Natašu, Péťu. Kromě toho se dává poroučet panu Schellingovi a madam Schossové a chůvě, a kromě toho prosí, aby políbili drahou Soňu, kterou pořád stejně miluje a na kterou pořád stejně vzpomíná. Když to Soňa uslyšela, zčervenala tak, že jí vstoupily slzy do očí. A protože nesnesla pohledy, které se k ní obrátily, utekla do sálu, rozběhla se, zatočila, nafoukla šaty jako balon a celá zardělá a s úsměvem si sedla na podlahu. Hraběnka plakala.

„Proč pláčete, mamá?" řekla Věra. „Podle všeho, co píše, je třeba se radovat, a ne plakat."

Bylo to úplně správné, ale hrabě i hraběnka i Nataša – všichni na ni vyčítavě pohlédli. „Po kom ta jen je!" pomyslela si hraběnka.

Nikoluškův dopis byl přečten stokrát a ti, kdo byli pokládáni za hodné, aby ho slyšeli, museli chodit za hraběnkou, která ho nepouštěla z rukou. Chodili vychovatelé, chůvy, Miťenka, někteří známí, a hraběnka dopis pokaždé předčítala s novým potěšením a pokaždé v něm objevovala nové ctnosti svého Nikolušky. Jak divné, neobyčejné a radostné jí bylo, že její syn – ten syn, který se sotva znatelně hýbal drobounkými údy v ní samé před dvaceti lety, ten syn, kvůli kterému se hádala s hrabětem, který ho rozmazloval, ten syn, který se nejdřív naučil říkat „hruška" a teprve potom „bába" –, že tenhle syn je teď tam, v cizí zemi, v cizím prostředí, statečný voják, sám, bez pomoci a vedení, a dělá tam nějakou svou mužskou práci. Celá světová, staletá zkušenost, která ukazuje, že z dětí se od kolébky nepozorovaně stávají muži, pro hraběnku neexistovala. Dospívání jejího syna jí bylo v každém jeho období stejně neobyčejné, jako by nikdy nebylo milionů a milionů lidí, kteří dospěli úplně stejně. Jako před dvaceti lety nemohla uvěřit, že ta maličká bytost, která žila kdesi tam pod jejím srdcem, začne křičet a sát z prsu a mluvit, tak ani teď nemohla uvěřit, že tatáž bytost může být tím silným, statečným mužem, vzorem synů i lidí, jakým teď podle toho dopisu byl.

„Jaký má *štýl*, jak to hezky popisuje!" říkala, když předčítala popisnou část dopisu. „A jakou má duši! O sobě nic... nic! O nějakém Děnisovovi, a sám je určitě statečnější než oni všichni. O svém utrpení nepíše nic. Jaké má srdce! Jak ho v tom poznávám! A jak na všechny vzpomněl! Na nikoho nezapomněl. Já jsem to vždycky, vždycky říkala, už když byl takovýhle, vždycky jsem říkala..."

Přes týden se chystaly a psaly koncepty a načisto se přepisovaly dopisy Nikoluškovi od celého domu; pod hraběnčiným dohledem a díky hraběcí starostlivosti se shromažďovaly potřebné věcičky a peníze na uniformu a vybavení čerstvě povýšeného důstojníka. Anna Michajlovna, praktická žena, si dokázala zajistit pro sebe i pro syna protekci v armádě dokonce i pro dopisování. Měla možnost posílat své dopisy

velkoknížeti Konstantinu Pavlovičovi, který velel gardě. Rostovovi předpokládali, že *ruská garda v zahraničí* je zcela určitá adresa a že když dopis dojde k velkoknížeti, který velí gardě, není důvod, aby nedošel k Pavlogradskému pluku, který musí být někde poblíž; a proto bylo rozhodnuto poslat dopisy a peníze po kurýrovi velkoknížete Borisovi a Boris už je měl doručit Nikoluškovi. Byly tam dopisy od starého hraběte, od hraběnky, od Péti, od Věry, od Nataši, od Soni a konečně šest tisíc na uniformu a různé věci, které hrabě synovi posílal.

VII

Dvanáctého listopadu se Kutuzovova bojová armáda, která tábořila u Olomouce, chystala na příští den k přehlídce před dvěma císaři – ruským a rakouským. Garda, která právě dorazila z Ruska, nocovala patnáct verst od Olomouce a druhý den vstoupila rovnou k přehlídce, na desátou hodinu ranní, na olomoucké pole.

Nikolaj Rostov ten den dostal od Borise lístek se zprávou, že Izmajlovský pluk nocuje patnáct verst před Olomoucí a že ho Boris čeká, aby mu předal dopis a peníze. Peníze Rostov potřeboval obzvlášť teď, kdy se vojska po návratu z tažení zastavila u Olomouce a tábor zaplnili dobře zásobení markytáni a rakouští Židé, kteří nabízeli všemožná pokušení. U pavlogradských byla jedna hostina za druhou, oslavy vyznamenání získaných za tažení a výlety do Olomouce za Karolínou Uherkou, která tam nedávno přijela a otevřela si hostinec s ženskou obsluhou. Rostov nedávno oslavil své povýšení na korneta, koupil od Děnisova jeho koně Beduina a byl dlužen všude kolem, kamarádům i markytánům. Když dostal Borisův lístek, jel Rostov s jedním kamarádem do Olomouce, tam poobědval, vypil láhev vína a sám jel do tábora gardy vyhledat svého přítele z dětství. Rostov ještě nestihl pořídit si novou uniformu. Měl na sobě obnošenou junkerskou kazajku s vojenským křížem, stejně obnošené rajtky podšité ošoupanou kůží a důstojnickou šavli s portepé; kůň, na kterém jel, byl donský, koupený cestou od kozáka; zmačkaná husarská čepička byla frajersky posazená do týla a na stranu. Když se blížil k táboru Izmajlovského pluku, myslel na to, jak ohromí Borise i všechny jeho kamarády z gardy svým bojem ostříleným husarským zjevem.

Garda prošla celé tažení jako na procházce a vychloubala se svou čistotou a kázní. Pochody byly krátké, torny se vezly na povozech a rakouští představení chystali důstojníkům na všech zastávkách skvělé obědy. Pluky vcházely do měst a vycházely z nich s hudbou a po celé tažení – na což byli gardisté hrdí – šli z rozkazu velkoknížete vojáci v kroku a důstojníci pěšky na svých místech. Boris celé tažení šel i stál s Bergem, nyní už velitelem roty. Berg, který během tažení dostal rotu, si dokázal svou svědomitostí a pečlivostí získat důvěru představených a velmi výhodně si uspořádal své hospodářské záležitosti; Boris během tažení navázal mnoho známostí s lidmi, kteří mu mohli být užiteční, a díky doporučujícímu dopisu, který přivezl od Pierra, se seznámil s knížetem Andrejem Bolkonským, skrze něhož doufal získat místo ve štábu vrchního velitele. Berg a Boris, čistě a úhledně oblečení, odpočívali po posledním denním pochodu, seděli v čistém bytě, který jim byl přidělen, u kulatého stolu a hráli šachy. Berg držel mezi koleny kouřící dýmčičku. Boris se sobě vlastní pečlivostí stavěl bílýma, štíhlýma rukama figurky do pyramidy, čekal na Bergův tah a díval se partnerovi do tváře; myslel zřejmě na hru, tak jako vždycky myslel jen na to, čím se právě zabýval.

„Tak copak, jak se z tohohle dostanete?“ řekl.

„Budeme se snažit,“ odpověděl Berg, dotkl se pěšce a zase ruku spustil.

V tu chvíli se otevřely dveře.

„Tady je, konečně!“ vykřikl Rostov. „A Berg je tu taky! Ach ty, *petyzanfan, ale kuše dormir*!“ vykřikl a opakoval slova chůvy, kterým se kdysi s Borisem smávali.

„Panečku! Ty ses ale změnil!“ Boris vstal Rostovovi naproti, ale ani když vstával, nezapomněl přidržet a vrátit na místo padající šachy, a chtěl přítele obejmout, jenže Nikolaj se mu vyhnul. S tím zvláštním citem mládí, které se bojí vyšlapaných cest a chce své city vyjadřovat po novém, po svém, bez napodobování druhých, jen ne tak, jak je –

často strojeně – vyjadřují starší, chtěl Nikolaj při setkání s přítelem udělat něco zvláštního: chtěl Borise nějak štípnout, strčit do něj, jen se s ním rozhodně nelíbat, jak to dělali všichni. Boris naopak Rostova klidně a přátelsky objal a třikrát políbil.

Neviděli se skoro půl roku; a v tom věku, kdy mladí lidé dělají první kroky na cestě životem, našli jeden na druhém obrovské změny, docela nové odrazy těch společností, v nichž udělali své první životní kroky. Oba se od posledního setkání hodně změnili a oba chtěli jeden druhému co nejdřív ukázat, jaké změny v nich proběhly.

„Ach vy, zatracení leštiči parket! Čistoučcí, svěžoučcí, jako byste šli z procházky, ne jako my hříšní, armádní chasa," říkal Rostov s barytonovými tóny v hlase, které byly pro Borise nové, a s armádními způsoby a ukazoval na své blátem postříkané rajtky.

Domácí paní, Němka, vystrčila hlavu ze dveří, když uslyšela, jak Rostov hlasitě mluví.

„Copak, hezká?" řekl a mrkl.

„Proč tak křičíš! Vylekáš je," řekl Boris. „Já tě dneska nečekal," dodal. „Teprve včera jsem ti poslal lístek po jednom známém Kutuzovově pobočníkovi – po Bolkonském. Nemyslel jsem, že ti ho doručí tak rychle... No, a co ty, jak se máš? Už ostřílený?" zeptal se Boris.

Rostov neodpověděl, cvrnkl do vojenského Jiřího kříže, který mu visel na šňůrách uniformy, ukázal na svou zavázanou ruku a s úsměvem pohlédl na Berga.

„Jak vidíš," řekl.

„No vida, ano, ano!" řekl Boris s úsměvem. „A my jsme taky udělali skvělé tažení. Víš přece, že carevič jel pořád s naším plukem, takže jsme měli všechna pohodlí a všechny výhody. Jaké bylo v Polsku přijetí, jaké obědy, plesy – to ti ani nedokážu vylíčit. A carevič byl ke všem našim důstojníkům velmi milostivý."

A oba přátelé si navzájem vyprávěli – jeden o svých husarských pitkách a bojovém životě, druhý o příjemnostech a výhodách služby pod

veleníím vysoce postavených osob a tak dále.

„Ó, garda!“ řekl Rostov. „Ale víš co, pošli pro víno.“

Boris se zamračil.

„Jestli nutně chceš,“ řekl.

Přistoupil k posteli, vytáhl zpod čistých polštářů měšec a poručil přinést víno.

„Ano, a mám ti dát peníze a dopis,“ dodal.

Rostov vzal dopis, hodil peníze na pohovku, opřel se oběma lokty o stůl a začal číst. Přečetl několik řádek a zlostně pohlédl na Berga. Když se setkal s jeho pohledem, zakryl si Rostov tvář dopisem.

„Poslali vám ale pěknou sumičku,“ řekl Berg a díval se na těžký měšec, který se zabořil do pohovky. „To my se musíme protloukat jen se služným, hrabě. Řeknu vám o sobě…“

„Víte co, Bergu, můj milý,“ řekl Rostov. „Až vy dostanete dopis z domova a sejdete se se svým člověkem, kterého se budete chtít na všechno vyptat, a já budu u toho, hned odejdu, abych vás nerušil. Poslyšte, jděte, prosím, někam, někam… k čertu!“ křikl a hned ho chytil za rameno, vlídně mu pohlédl do tváře, zřejmě ve snaze zmírnit hrubost svých slov, a dodal: „Víte, nezlobte se; můj milý, holoubku, říkám to od srdce, jako našemu starému známému.“

„Ach, prosím vás, hrabě, já to velmi dobře chápu,“ řekl Berg, vstal a mluvil hrdelním hlasem jakoby do sebe.

„Jděte k domácím, zvali vás,“ dodal Boris.

Berg si oblékl naprosto čistý kabátek bez jediné skvrnky a smítka, před zrcadlem si načechral spánky nahoru, jak je nosil Alexandr Pavlovič, a když se z Rostovova pohledu přesvědčil, že si jeho kabátku všiml, s příjemným úsměvem vyšel z pokoje.

„Ach, já jsem ale dobytek!“ řekl Rostov, když četl dopis.

„A co se stalo?“

„Ach, já jsem ale prase, že jsem ani jednou nenapsal a tak je vystrašil. Ach, já jsem prase!“ opakoval a najednou zčervenal. „No tak, pošli

Gavrilu pro víno! No dobře, napijeme se!“ řekl…

V dopisech od příbuzných byl přiložen ještě doporučující dopis knížeti Bagrationovi, který na radu Anny Michajlovny sehnala přes známé stará hraběnka a posílala ho synovi s prosbou, aby ho doručil, komu patří, a využil ho.

„To jsou ale hlouposti! Toho mám zapotřebí,“ řekl Rostov a hodil dopis pod stůl.

„Proč jsi to zahodil?“ zeptal se Boris.

„Nějaký doporučující dopis, k čertu s dopisem!“

„Jak to, k čertu s dopisem?“ řekl Boris, zvedl ho a přečetl adresu. „Tenhle dopis je pro tebe velmi potřebný.“

„Já nic nepotřebuju a k nikomu za pobočníka nepůjdu.“

„A proč ne?“ zeptal se Boris.

„Lokajské místo!“

„Pořád stejný snílek, jak vidím,“ řekl Boris a zakroutil hlavou.

„A ty pořád stejný diplomat. No, ale o to nejde… No, a co ty?“ zeptal se Rostov.

„No, jak vidíš. Zatím je všechno dobré; ale přiznám se, že bych se moc rád dostal mezi pobočníky a nezůstával ve frontě.“

„Proč?“

„Protože když už se člověk jednou dal na vojenskou dráhu, musí se snažit udělat pokud možno skvělou kariéru.“

„Ano, tak!“ řekl Rostov a zřejmě myslel na něco jiného.

Upřeně a tázavě se díval příteli do očí a zřejmě marně hledal rozřešení nějaké otázky.

Starý Gavrilo přinesl víno.

„Neměli bychom teď poslat pro Alfonse Karlyče?“ řekl Boris. „On se s tebou napije, já nemůžu.“

„Pošli, pošli! No, a co je ten Němčour zač?“ řekl Rostov s pohrdavým úsměvem.

„Je to velmi, velmi dobrý, poctivý a příjemný člověk,“ řekl Boris.

Rostov se ještě jednou upřeně podíval Borisovi do očí a povzdechl si. Berg se vrátil a nad lahví vína se rozhovor mezi třemi důstojníky rozproudil. Gardisté vyprávěli Rostovovi o svém tažení, o tom, jak je oslavovali v Rusku, v Polsku i v cizině. Vyprávěli o slovech a činech svého velitele, velkoknížete, anekdoty o jeho dobrotě a prchlivosti. Berg jako obvykle mlčel, když nešlo o něho osobně, ale při anekdotách o prchlivosti velkoknížete s požitkem vyprávěl, jak se mu v Haliči podařilo mluvit s velkoknížetem, když objížděl pluky a zlobil se, že se nesprávně pochodovalo. S příjemným úsměvem na tváři vyprávěl, jak velkokníže, velmi rozzlobený, k němu přijel a zakřičel: „Arnauti!“ – Arnauti bylo carevičovo oblíbené rčení, když se zlobil – a žádal velitele roty.

„Věřil byste, hrabě, že jsem se vůbec nelekl, protože jsem věděl, že mám pravdu. Já, víte, hrabě, mohu bez chlubení říct, že rozkazy pro pluk znám nazpaměť a předpisy taky znám jako *Otčenáš*. Proto, hrabě, se u mé roty nedostatky nevyskytují. A tak mám čisté svědomí. Hlásil jsem se.“ Berg se nadzvedl a předvedl, jak se hlásil s rukou u štítku. Opravdu by bylo těžké vyjádřit tváří víc uctivosti a samolibosti. „Tak mi tedy vyčiňoval, jak se říká, vyčiňoval a vyčiňoval; vyčiňoval mi, jak se říká, jako by šlo o život; a ‚Arnauti‘, a ‚čerti‘, a ‚na Sibiř‘,“ říkal Berg a pronikavě se usmíval. „Já vím, že mám pravdu, a proto mlčím, že ano, hrabě? ‚Co je, jsi snad němý?‘ zakřičel. Já pořád mlčím. A co myslíte, hrabě? Druhý den to nebylo ani v rozkazu: to znamená neztratit hlavu. Tak je to, hrabě,“ říkal Berg, zapaloval si dýmku a vypouštěl kroužky.

„Ano, to je skvělé,“ řekl Rostov s úsměvem.

Ale Boris si všiml, že se Rostov chystá Bergovi vysmát, a obratně odvedl řeč jinam. Požádal Rostova, aby vyprávěl, jak a kde byl raněn. Rostovovi to bylo příjemné a začal vyprávět a během vyprávění se čím dál víc rozohňoval. Vylíčil jim svou bitvu u Schöngrabernu přesně tak, jak o bitvách obvykle vyprávějí ti, kdo se jich účastnili, to jest tak, jak

by si přáli, aby byla, tak, jak to slyšeli od jiných vypravěčů, tak, jak se to dalo hezčeji vyprávět, ale vůbec ne tak, jak to bylo. Rostov byl pravdomluvný mladý člověk, za nic na světě by úmyslně neřekl nepravdu. Začal vyprávět s úmyslem vylíčit všechno přesně, jak to bylo, ale nepozorovaně, bezděčně a pro sebe nevyhnutelně přešel do nepravdy. Kdyby byl vyprávěl pravdu těmto posluchačům, kteří stejně jako on už mnohokrát slyšeli vyprávění o útocích a udělali si určitou představu o tom, co je to útok, a čekali přesně takové vyprávění, buď by mu nevěřili, nebo – což je ještě horší – by si mysleli, že si Rostov sám může za to, že se mu nestalo to, co se obvykle stává vypravěčům jezdeckých útoků. Nemohl jim tak prostě vyprávět, že všichni vyrazili klusem, on spadl z koně, vymkl si ruku a ze všech sil utíkal před Francouzem do lesa. Kromě toho, aby vyprávěl všechno, jak to bylo, musel by se přemoci a vyprávět jen to, co bylo. Říct pravdu je velmi těžké; a mladí lidé toho jsou schopni jen zřídka. Čekali vyprávění o tom, jak celý hořel v ohni a nevěděl sám o sobě, jak se jako bouře hnal na karé; jak se do něj vsekl, sekal napravo i nalevo; jak šavle okusila masa a jak padal vyčerpáním, a tak podobně. A on jim to všechno vylíčil.

Uprostřed jeho vyprávění, právě když říkal: „Nedovedeš si představit, jaký zvláštní pocit zuřivosti člověk při útoku zakouší," vešel do pokoje kníže Andrej Bolkonskij, na kterého Boris čekal. Kníže Andrej, který měl rád vztahy, v nichž mladým lidem projevoval přízeň, a cítil se polichocen, že se na něj obracejí o protekci, byl Borisovi nakloněn, protože se mu Boris den předtím dokázal zalíbit, a chtěl mladému muži jeho přání splnit. Byl poslán s listinami od Kutuzova k careviči, a tak se zastavil u mladého muže v naději, že ho zastihne samotného. Když vešel do pokoje a uviděl armádního husara, který vypráví o svých válečných dobrodružstvích – druh lidí, který kníže Andrej nemohl vystát –, vlídně se na Borise usmál, na Rostova se zamračil a přimhouřil oči, lehce se uklonil a unaveně a líně se posadil na pohovku. Bylo mu nepříjemné, že se dostal do špatné společnosti. Rostov vzplanul, když

to pochopil. Ale bylo mu to jedno: byl to cizí člověk. Jenže když pohlédl na Borise, viděl, že i ten se za armádního husara jako by stydí. Navzdory nepříjemnému, posměšnému tónu knížete Andreje, navzdory všeobecnému pohrdání, které Rostov ze svého armádního, bojového hlediska choval ke všem těm štábním pobočníčkům, k nimž zřejmě patřil i příchozí, cítil se Rostov zahanbeně, zčervenal a zmlkl. Boris se zeptal, jaké jsou novinky ve štábu a co je – pokud to není indiskrétní – slyšet o našich plánech.

„Pravděpodobně se půjde vpřed," odpověděl Bolkonskij, který zřejmě nechtěl před cizími říkat víc.

Berg využil příležitosti a se zvláštní zdvořilostí se zeptal, zda se ted bude armádním velitelům rot vyplácet, jak se povídá, dvojnásobný příplatek na píci. Na to kníže Andrej s úsměvem odpověděl, že o tak důležitých státních opatřeních nemůže soudit, a Berg se radostně rozesmál.

„O vaší věci," obrátil se kníže Andrej znovu k Borisovi, „si promluvíme později," a ohlédl se po Rostovovi. „Přijďte za mnou po přehlídce, uděláme všechno, co bude možné."

A rozhlédl se po pokoji, obrátil se k Rostovovi, jehož stavu dětských, nepřekonatelných rozpaků, přecházejících v zlost, neráčil ani zaznamenat, a řekl:

„Vy jste, zdá se, vyprávěl o bitvě u Schöngrabernu? Byl jste tam?"

„Byl jsem tam," řekl Rostov zlostně, jako by tím chtěl pobočníka urazit.

Bolkonskij si všiml husarova rozpoložení a připadalo mu směšné. Lehce pohrdavě se usmál.

„Ano! O té bitvě se teď vypráví mnoho historek."

„Ano, historek!" začal hlasitě Rostov a díval se očima, které najednou zešílely, tu na Borise, tu na Bolkonského. „Ano, historek je mnoho, ale naše historky – historky těch, kdo byli přímo v nepřátelské pal-

bě –, naše historky mají váhu, ne historky těch štábních fešáků, kteří dostávají vyznamenání a nic nedělají."

„K nimž podle vás patřím i já?" řekl kníže Andrej klidně a s obzvlášť příjemným úsměvem.

Zvláštní pocit zlosti a zároveň úcty ke klidu té postavy se v tu chvíli v Rostovově duši spojil.

„Nemluvím o vás," řekl, „vás neznám a, přiznám se, ani znát nechci. Mluvím o štábních obecně."

„A já vám řeknu tohle," přerušil ho kníže Andrej s klidnou autoritou v hlase. „Chcete mě urazit a já jsem ochoten s vámi souhlasit, že je to velmi snadné, jestliže nebudete mít dostatečnou úctu sám k sobě; ale uznejte, že čas i místo jste si k tomu vybral velmi špatně. Co nevidět budeme muset všichni na velký, vážnější souboj, a kromě toho Drubeckoj, který říká, že je váš starý přítel, vůbec nemůže za to, že moje fyziognomie měla to neštěstí, že se vám nelíbila. Ostatně," řekl a vstal, „znáte mé jméno a víte, kde mě najít; ale nezapomeňte," dodal, „že já nepokládám nikterak ani sebe, ani vás za uraženého, a moje rada – jako člověka staršího, než jste vy – je nechat tu věc bez následků. Tak v pátek po přehlídce vás čekám, Drubeckoji; na shledanou," zakončil kníže Andrej, uklonil se oběma a odešel.

Rostov si vzpomněl, co mu měl odpovědět, teprve když už byl pryč. A ještě víc se zlobil, že zapomněl to říct. Rostov si hned dal přivést koně, suše se s Borisem rozloučil a jel domů. Má zítra jet do hlavního stanu a vyzvat toho nafoukaného pobočníka, nebo opravdu nechat tu věc být? To byla otázka, která ho trápila celou cestu. Tu zlostně myslel na to, s jakým potěšením by viděl strach toho malého, slabého a pyšného človíčka pod svou pistolí, tu s údivem cítil, že ze všech lidí, které znal, by si nikoho tolik nepřál mít za přítele jako toho pobočníčka, kterého nenáviděl.

VIII

Den po setkání Borise s Rostovem se konala přehlídka rakouských a ruských vojsk, jak čerstvých, která přišla z Ruska, tak těch, která se vrátila z tažení s Kutuzovem. Oba císaři, ruský s následníkem trůnu carevičem a rakouský s arcivévodou, přehlíželi tuto spojeneckou osmdesátitisícovou armádu.

Od časného rána se dávala do pohybu vojska, šviháckу vyčištěná a vystrojená, a řadila se na poli před pevností. Tu se pohybovaly tisíce nohou a bodáků s vlajícími zástavami, na povel důstojníků se zastavovaly, otáčely a řadily v rozestupech a obcházely jiné, stejné masy pěchoty v jiných uniformách; tu odměřeným dusotem a řinčením zněla parádní jízda v modrých, červených, zelených vyšívaných uniformách, s vyšňořenými hudebníky v čele, na vranících, ryzácích a běloušech; tu se mezi pěchotou a jízdou plazilo dělostřelectvo se svým kovovým zvukem vyčištěných, lesklých děl, která se pohupovala na lafetách, a se svým pachem zápalných doutnáků, roztahovalo se a rozestavovalo na určených místech. Nejen generálové v plné slavnostní uniformě, s tlustými i tenkými pasy staženými, co to jen šlo, a se zarudlými krky podepřenými límci, se šerpami a se všemi řády; nejen napomádovaní, vyfintění důstojníci, ale každý voják – s čerstvou, umytou a oholenou tváří a se zbraněmi a výstrojí vyleštěnými do posledního možného lesku –, každý kůň, vyhřebelcovaný tak, že srst se na něm leskla jako atlas a navlhčená hříva ležela chloupek vedle chloupku, všichni cítili, že se děje něco vážného, významného a slavnostního. Každý generál i voják cítil svou nicotnost, protože si uvědomoval, že je zrnkem písku v tom moři lidí, a zároveň cítil svou moc, protože si uvědomoval, že je částí toho obrovského celku.

Od časného rána začalo napjaté shánění a úsilí a v deset hodin bylo všechno v žádoucím pořádku. Na obrovském poli stály řady. Celá armáda byla rozvinuta ve třech liniích. Vpředu jezdectvo, za ním dělostřelectvo, ještě dál vzadu pěchota.

Mezi každou řadou vojsk byla jakoby ulice. Ostře se od sebe odlišovaly tři části té armády: bojová Kutuzovova armáda, v níž na pravém křídle v přední linii stáli pavlogradští, dále armádní a gardové pluky, které přišly z Ruska, a rakouské vojsko. Ale všichni stáli v jedné linii, pod jedním velením a ve stejném pořádku.

Jako vítr listím proběhl vzrušený šepot: „Jedou! Jedou!“ Ozvaly se polekané hlasy a všemi vojsky proběhla vlna shonu posledních příprav.

Vpředu od Olomouce se objevila skupina, která se blížila. A v tutéž chvíli, ačkoli byl bezvětrný den, proběhl armádou lehký závan větru a sotva znatelně rozvlnil praporky pík a rozvinuté zástavy, které se zatřepetaly o své žerdi. Zdálo se, že sama armáda tímto lehkým pohybem vyjadřuje radost z blížících se panovníků. Ozval se jediný hlas: „Pozor!“ Potom se jako kohouti za svítání ozvaly hlasy na různých koncích. A všechno ztichlo.

V mrtvém tichu bylo slyšet jen dusot koní. To byla družina císařů. Panovníci přijeli ke křídlu a ozvali se trubači prvního jezdeckého pluku, kteří hráli generální marš. Zdálo se, že to nehrají trubači, ale že sama armáda, která se radovala z blížícího se panovníka, přirozeně vydává tyto zvuky. Zpoza těch zvuků zřetelně zazněl jediný mladý, vlídný hlas císaře Alexandra. Pronesl pozdrav a první pluk zařval „Hurrá!“ tak ohlušivě, dlouze a radostně, že se sami lidé zhrozili počtu a síly té ohromné masy, kterou tvořili.

Rostov, který stál v předních řadách Kutuzovovy armády, k níž panovník přijel nejdřív, zakoušel tentýž cit jako každý člověk v té armádě – cit sebezapomnění, hrdého vědomí moci a vášnivé náklonnosti k tomu, kdo byl příčinou té slávy.

Cítil, že na jediném slově toho člověka závisí, aby celá ta ohromná masa – a on, spojený s ní, nicotné zrnko písku – šla do ohně i do vody, ke zločinu, na smrt nebo k největšímu hrdinství, a právě proto se nemohl netřást a netajit dech při pohledu na to blížící se slovo.

„Hurrá! Hurrá! Hurrá!“ hřmělo ze všech stran a jeden pluk za druhým vítal panovníka zvuky generálního marše; potom „hurrá!...“, generální marš a znovu „hurrá!“ a „hurrá!!“, která pořád sílila a přibývala a slévala se v ohlušující hukot.

Dokud panovník ještě nepřijel, zdál se každý pluk ve své mlčenlivosti a nehybnosti bezduchým tělem; jakmile se s ním panovník srovnal, pluk ožil a zahřměl a připojil se k řevu celé té linie, kterou už panovník projel. Při strašlivém, ohlušujícím zvuku těch hlasů se uprostřed mas vojska, nehybných, jako by zkamenělých ve svých čtyřhranech, nedbale, ale souměrně, a hlavně volně pohybovaly stovky jezdců družiny a před nimi dva lidé – císaři. Na ně byla nedílně soustředěna zdrženlivě vášnivá pozornost celé té masy lidí.

Krásný, mladý císař Alexandr v uniformě jízdní gardy, v třírohém klobouku nasazeném podélně, poutal svou příjemnou tváří a zvučným, tichým hlasem veškerou sílu pozornosti.

Rostov stál nedaleko trubačů, svýma bystrýma očima panovníka z dálky poznal a sledoval, jak se blíží. Když se panovník přiblížil na dvacet kroků a Nikolaj jasně, do všech podrobností, uviděl krásnou, mladou a šťastnou tvář císaře, zakusil cit něhy a nadšení, jaký ještě nikdy nezakusil. Všechno – každý rys, každý pohyb – se mu na panovníkovi zdálo rozkošné.

Panovník se zastavil naproti Pavlogradskému pluku, řekl něco francouzsky rakouskému císaři a usmál se.

Když Rostov uviděl ten úsměv, začal se mimoděk sám usmívat a pocítil ještě silnější příval lásky ke svému panovníkovi. Chtělo se mu nějak projevit svou lásku k panovníkovi. Věděl, že to není možné,

a chtělo se mu plakat. Panovník si zavolal velitele pluku a řekl mu několik slov.

„Můj bože! Co by se se mnou stalo, kdyby se panovník obrátil na mě!“ myslel si Rostov. „Umřel bych štěstím.“

Panovník se obrátil i k důstojníkům:

„Vám všem, pánové,“ – každé slovo znělo Rostovovi jako hlas z nebe – „děkuji z celého srdce.“

Jak šťastný by byl Rostov, kdyby teď mohl zemřít za svého cara!

„Zasloužili jste si zástavy svatého Jiří a budete jich hodni.“

„Jen zemřít, zemřít za něj!“ myslel si Rostov.

Panovník ještě něco řekl, co Rostov nezaslechl, a vojáci křičeli, až je bolely hrudi: „Hurrá!“

Rostov také křičel, sehnutý k sedlu, co mu síly stačily, a chtěl si tím křikem až ublížit, jen aby naplno vyjádřil své nadšení pro panovníka.

Panovník stál několik vteřin naproti husarům, jako by byl nerozhodný.

„Jak mohl být panovník nerozhodný?“ pomyslel si Rostov, ale potom se mu i ta nerozhodnost zdála velebná a okouzlující jako všechno, co panovník dělal.

Panovníkova nerozhodnost trvala jen okamžik. Panovníkova noha s úzkou, ostrou špičkou boty, jak se tehdy nosily, se dotkla slabiny hnědé klisny s kupírovaným ocasem, na které jel; panovníkova ruka v bílé rukavici sebrala otěže a on se pohnul, provázen mořem pobočníků, které se neuspořádaně rozvlnilo. Dál a dál odjížděl, zastavoval se u jiných pluků, a nakonec Rostov viděl jen jeho bílý chochol, jak vykukuje zpoza družiny, která obklopovala císaře.

Mezi pány z družiny si Rostov všiml i Bolkonského, který líně a ledabyle seděl na koni. Rostovovi se připomněla jeho včerejší hádka s ním a vyvstala otázka, zda ho má, či nemá vyzvat. „Samozřejmě že ne,“ pomyslel si teď Rostov… „A stojí vůbec za to myslet a mluvit o tom v takové chvíli, jako je teď? Ve chvíli takového citu lásky, nadšení a se-

beobětování, co znamenají všechny naše hádky a urážky!? Všechny teď miluji, všem odpouštím," myslel si Rostov.

Když panovník objel skoro všechny pluky, začala vojska kolem něho defilovat slavnostním pochodem a Rostov na Beduinovi, kterého nedávno koupil od Děnisova, projel na konci své eskadrony, to jest sám a úplně na očích před panovníkem.

Ještě než dojel k panovníkovi, zabodl Rostov, výborný jezdec, svému Beduinovi dvakrát ostruhy do slabin a šťastně ho přivedl do toho zběsilého klusu, jakým rozpálený Beduin chodíval. Beduin, který také cítil na sobě panovníkův pohled, s pěnící hubou přitaženou k hrudi, se zdviženým ocasem, jako by letěl vzduchem a nedotýkal se země, ladně a vysoko zvedal a střídal nohy a prošel znamenitě.

Sám Rostov, s nohama dozadu, se staženým břichem, s pocitem, že je s koněm jedním kusem, se zamračenou, ale blaženou tváří, projel kolem panovníka jako *čert*, jak říkal Děnisov.

„Výborně, pavlogradští!" řekl panovník.

„Můj bože! Jak bych byl šťastný, kdyby mi teď poručil vrhnout se do ohně," pomyslel si Rostov.

Když přehlídka skončila, začali se důstojníci, nově příchozí i Kutuzovovi, scházet ve skupinkách a začaly se hovory o vyznamenáních, o Rakušanech a jejich uniformách, o jejich frontě, o Bonapartovi a o tom, jak špatně se mu teď povede, zvlášť až dorazí ještě Essenův sbor a Prusko se přidá na naši stranu.

Ale ze všeho nejvíc se ve všech kroužcích mluvilo o panovníkovi Alexandrovi, opakovalo se každé jeho slovo, každý pohyb a všichni jím byli nadšeni.

Všichni si přáli jen jedno: pod panovníkovým vedením co nejdřív vytáhnout proti nepříteli. Pod velením samotného panovníka nebylo možné nezvítězit nad kýmkoli, tak si po přehlídce myslel Rostov i většina důstojníků.

Všichni byli po přehlídce přesvědčeni o vítězství víc, než by mohli být po dvou vyhraných bitvách.

IX

Den po přehlídce si Boris oblékl nejlepší uniformu a s přáním úspěchu, které mu na cestu dal jeho kamarád Berg, jel do Olomouce k Bolkonskému, aby využil jeho vlídnosti a zařídil si co nejlepší postavení, zejména postavení pobočníka u nějaké důležité osoby, které se mu v armádě zdálo obzvlášť lákavé. „Rostov si může snadno povídat, jak se nechce nikomu klanět a k nikomu nepůjde dělat lokaje, když mu otec posílá po deseti tisících; ale já, který nemám nic kromě své hlavy, si musím udělat kariéru a nepropásnout příležitosti, ale využívat je."

V Olomouci ten den knížete Andreje nezastihl. Ale pohled na Olomouc, kde byl hlavní stan a diplomatický sbor a kde bydleli oba císaři se svými družinami – dvořany a důvěrníky –, jen ještě posílil jeho touhu patřit do tohoto nejvyššího světa.

Nikoho neznal a přes jeho švihácký gardový stejnokroj se zdálo, že všichni ti vznešení lidé, kteří pobíhali po ulicích ve šviháckých kočárech, s chocholy, stuhami a řády, dvořané i vojáci, stojí tak nezměrně výš než on, gardový důstojníček, že jeho existenci nejen nechtějí, ale ani nemohou vzít na vědomí. V ubikaci vrchního velitele Kutuzova, kde se ptal po Bolkonském, se na něj všichni ti pobočníci, a dokonce i sluhové dívali tak, jako by mu chtěli vštípit, že takových důstojníků, jako je on, se sem trousí moc a že už jich mají všech po krk. Navzdory tomu, či spíš právě proto, jel druhý den, patnáctého, po obědě znovu do Olomouce, vešel do domu, který obýval Kutuzov, a zeptal se po Bolkonském. Kníže Andrej byl doma a Borise zavedli do velkého sálu, kde se dřív asi tančilo a kde teď stálo pět postelí a různorodý nábytek: stůl, židle a klavichord. Jeden pobočník, blíž ke dveřím, v perském županu, seděl u stolu a psal. Druhý, rudý, tlustý Něsvickij, ležel na pos-

teli s rukama pod hlavou a smál se s důstojníkem, který si k němu přisedl. Třetí hrál na klavichord vídeňský valčík, čtvrtý ležel na tom klavichordu a prozpěvoval si s ním. Bolkonskij tu nebyl. Nikdo z těch pánů, když si Borise všiml, nezměnil polohu. Ten, který psal a na kterého se Boris obrátil, se mrzutě otočil a řekl mu, že Bolkonskij má službu a že má jít dveřmi nalevo do přijímacího pokoje, jestli s ním potřebuje mluvit. Boris poděkoval a šel do přijímacího pokoje. V přijímacím pokoji bylo asi deset důstojníků a generálů.

Ve chvíli, kdy Boris vešel, poslouchal kníže Andrej s pohrdavě přimhouřenýma očima – s tím zvláštním výrazem zdvořilé únavy, který jasně říká: „Nebýt mé povinnosti, nemluvil bych s vámi ani minutu“ – starého ruského generála s řády, který skoro po špičkách, v pozoru, s vojácky podlézavým výrazem v brunátné tváři něco hlásil knížeti Andrejovi.

„Velmi dobře, račte počkat,“ řekl generálovi rusky, s tou francouzskou výslovností, kterou mluvil, když chtěl mluvit pohrdavě, a když si všiml Borise, přestal se generálovi věnovat – generál za ním prosebně běhal a žádal, aby si ještě něco vyslechl – a kníže Andrej s veselým úsměvem Borisovi kývl a obrátil se k němu.

Boris v tu chvíli už jasně pochopil to, co předvídal už dřív, totiž že v armádě kromě té subordinace a kázně, která byla napsána v předpisech a kterou znali v pluku a znal ji i on, existuje jiná, podstatnější subordinace, ta, která nutila tohoto do uniformy staženého generála s brunátnou tváří uctivě čekat, zatímco kapitán kníže Andrej shledával pro své potěšení vhodnějším mluvit s praporčíkem Drubeckým. Víc než kdy jindy se Boris rozhodl sloužit napříště ne podle té subordinace, která je napsána v předpisech, ale podle této nepsané. Cítil teď, že jen díky tomu, že byl doporučen knížeti Andrejovi, stal se rázem výš než generál, který by ho jindy, ve frontě, mohl zničit, jeho, gardového praporčíka. Kníže Andrej k němu přistoupil a vzal ho za ruku.

„Velice mě mrzí, že jste mě včera nezastihl. Celý den jsem se zdržel s Němci. Jeli jsme s Weyrotherem kontrolovat dispozici. Když se Němci pustí do pečlivosti – nemá to konce!“

Boris se usmál, jako by rozuměl tomu, na co kníže Andrej narážel jako na všeobecně známou věc. Ale jméno Weyrother a dokonce i slovo dispozice slyšel poprvé.

„Tak co, můj milý, pořád chcete mezi pobočníky? Myslel jsem na vás za tu dobu.“

„Ano, myslel jsem,“ řekl Boris a bezděčně se z nějakého důvodu začervenal, „požádat vrchního velitele; měl o mně dopis od knížete Kuragina; chtěl jsem požádat jen proto,“ dodal, jako by se omlouval, „že se bojím, že se garda bitvy nezúčastní.“

„Dobře! Dobře! Všechno probereme,“ řekl kníže Andrej, „jen mě nechte ohlásit tohohle pána, a pak jsem váš.“

Zatímco kníže Andrej šel ohlásit brunátného generála, generál, který zřejmě nesdílel Borisovy představy o výhodách nepsané subordinace, tak upřeně zíral na drzého praporčíka, který mu zabránil domluvit s pobočníkem, že to bylo Borisovi nepříjemné. Odvrátil se a netrpělivě čekal, až se kníže Andrej vrátí z pracovny vrchního velitele.

„Víte co, můj milý, přemýšlel jsem o vás,“ řekl kníže Andrej, když přešli do velkého sálu s klavichordem. „K vrchnímu veliteli nemáte proč chodit,“ říkal kníže Andrej, „ten vám nadělá spoustu zdvořilostí, řekne, abyste k němu přišel na oběd,“ – „to by pro službu podle té subordinace nebylo zas tak špatné,“ pomyslel si Boris – „ale dál z toho nic nebude; nás pobočníků a ordonancí bude brzy celý prapor. Ale víte, co uděláme: mám dobrého přítele, generálního pobočníka a výborného člověka, knížete Dolgorukova; a i když to možná nevíte, jde o to, že teď Kutuzov se svým štábem a my všichni neznamenáme vůbec nic: všechno se teď soustřeďuje u panovníka; takže pojďme k Dolgorukovovi, stejně tam musím jít, už jsem mu o vás říkal; tak uvidíme;

jestli nenajde možnost umístit vás u sebe nebo někde tam, blíž ke slunci.“

Kníže Andrej se vždycky obzvlášť oživil, když měl vést mladého člověka a pomáhat mu k úspěchu ve společnosti. Pod záminkou této pomoci druhému, kterou by sám pro sebe z pýchy nikdy nepřijal, se zdržoval v blízkosti toho prostředí, které dávalo úspěch a které ho k sobě přitahovalo. Velmi ochotně se Borise ujal a šel s ním ke knížeti Dolgorukovovi.

Byl už pozdní večer, když vešli do olomouckého paláce, který obývali císaři a jejich nejbližší.

Právě toho dne se konala válečná rada, které se účastnili všichni členové dvorní válečné rady a oba císaři. Na radě bylo proti mínění starých – Kutuzova a knížete Schwarzenberga – rozhodnuto okamžitě zaútočit a svést s Bonapartem generální bitvu. Válečná rada právě skončila, když kníže Andrej, provázený Borisem, přišel do paláce hledat knížete Dolgorukova. Všechny osoby hlavního stanu byly ještě pod kouzlem dnešní válečné rady, která byla pro stranu mladých vítězná. Hlasy otálečů, kteří radili ještě na něco čekat a neútočit, byly tak jednomyslně přehlušeny a jejich důvody vyvráceny nepochybnými důkazy o výhodách útoku, že to, o čem se na radě jednalo – budoucí bitva a bezpochyby vítězství –, se už nezdálo budoucností, ale minulostí. Všechny výhody byly na naší straně. Obrovské síly, bezpochyby převyšující síly Napoleonovy, byly staženy na jedno místo; vojska byla nadšena přítomností císařů a dychtila do boje; strategický bod, na kterém se mělo bojovat, znal do nejmenších podrobností rakouský generál Weyrother, který vojska řídil – jako by šťastnou náhodou byla rakouská vojska loni na manévrech právě na těch polích, na kterých se ted měla utkat s Francouzem; do nejmenších podrobností byl znám a na mapách zakreslen terén, který byl před nimi, a Bonaparte, zřejmě oslabený, nic nepodnikal.

Dolgorukov, jeden z nejzapálenějších stoupenců útoku, se právě vrátil z rady, unavený, vyčerpaný, ale oživený a hrdý na dosažené vítězství. Kníže Andrej představil důstojníka, kterého protežoval, ale kníže Dolgorukov mu zdvořile a pevně stiskl ruku, Borisovi nic neřekl, a protože se zjevně nemohl udržet a nevyslovit myšlenky, které ho v tu chvíli nejvíc zaměstnávaly, obrátil se francouzsky ke knížeti Andrejovi.

„Tak, můj milý, jakou bitvu jsme vybojovali! Dej Bůh, aby ta, která z ní vzejde, byla stejně vítězná. Ale, můj milý," říkal úsečně a živě, „musím přiznat svou vinu vůči Rakušanům a zvlášť vůči Weyrotherovi. Jaká přesnost, jaká podrobnost, jaká znalost terénu, jaké předvídání všech možností, všech okolností, všech nejmenších podrobností! Ne, můj milý, výhodnější podmínky, než v jakých jsme, si nelze ani úmyslně vymyslet. Spojení rakouské přesnosti s ruskou statečností – co byste ještě chtěl?"

„Takže útok je definitivně rozhodnut?" řekl Bolkonskij.

„A víte, můj milý, zdá se mi, že Buonaparte je se svou latinou rozhodně v koncích. Víte, že dnes od něj přišel dopis císaři?" Dolgorukov se významně usmál.

„Ale vida! A co píše?" zeptal se Bolkonskij.

„Co může psát? Tra-di-ri-di-ra a tak dále, všechno jen proto, aby získal čas. Říkám vám, že ho máme v hrsti; to je jisté! Ale nejzábavnější ze všeho je," řekl a najednou se dobrácky rozesmál, „že nikdo nemohl přijít na to, jak mu odpověď adresovat. Když ne konzulovi a samozřejmě ne císaři, tak generálu Buonapartovi, jak se zdálo mně."

„Ale mezi tím, neuznávat ho císařem, a tím, nazývat ho generálem Buonapartem, je rozdíl," řekl Bolkonskij.

„V tom to právě je," říkal rychle Dolgorukov, smál se a skákal mu do řeči. „Znáte Bilibina, je to velmi chytrý člověk, navrhoval adresovat: ‚Uchvatiteli a nepříteli lidského pokolení.'"

Dolgorukov se vesele rozchechtal.

„Nic víc?" poznamenal Bolkonskij.

„Ale přece jen Bilibin našel vážný titul pro adresu. Vtipný a chytrý člověk…“

„Jaký?“

„Hlavě francouzské vlády,“ řekl vážně a s potěšením kníže Dolgorukov. „Hlavě francouzské vlády! Není to dobré?“

„Dobré, ale jemu se to pranic nebude líbit,“ poznamenal Bolkonskij.

„Ó, a jak! Můj bratr ho zná; nejednou u něj obědval, u nynějšího císaře, v Paříži, a říkal mi, že neviděl rafinovanějšího a lstivějšího diplomata: víte, spojení francouzské obratnosti a italského herectví! Znáte jeho historky s hrabětem Markovem? Jen hrabě Markov s ním uměl jednat. Znáte tu historku s kapesníkem? To je rozkošné!“

A výřečný Dolgorukov, který se obracel tu k Borisovi, tu ke knížeti Andrejovi, vyprávěl, jak Bonaparte, aby vyzkoušel Markova, našeho vyslance, před ním úmyslně upustil kapesník a zastavil se a díval se na něj, nejspíš v očekávání, že mu Markov poslouží, a jak Markov okamžitě upustil vedle svůj kapesník a zvedl svůj, aniž zvedl kapesník Bonapartův.

„Rozkošné,“ řekl Bolkonskij, „ale víte co, kníže, přišel jsem k vám jako prosebník za tohoto mladého muže. Vidíte…“

Ale kníže Andrej nestihl domluvit, protože do pokoje vešel pobočník, který volal knížete Dolgorukova k císaři.

„Ach, jaká mrzutost!“ řekl Dolgorukov, spěšně vstal a potřásl rukou knížeti Andrejovi i Borisovi. „Víte, že velmi rád udělám všechno, co bude v mých silách, pro vás i pro tohoto milého mladého muže.“ Ještě jednou potřásl Borisovi rukou s výrazem dobrácké, upřímné a živé lehkomyslnosti. „Ale vidíte… až jindy!“

Borise vzrušovala myšlenka na tu blízkost k nejvyšší moci, v níž se v tu chvíli cítil. Uvědomoval si, že je tu ve styku s těmi pružinami, které řídily všechny ty obrovské pohyby mas, v nichž se ve svém pluku cítil malou, poslušnou a nicotnou částí. Vyšli za knížetem Dolgorukovem na chodbu a potkali – vycházel z těch dveří panovníkova pokoje,

do kterých vešel Dolgorukov – nevysokého člověka v civilním oděvu, s chytrou tváří a s ostrou linií vystrčené čelisti, která ho nehyzdila, ale dodávala jeho výrazu zvláštní živost a pohotovost. Ten nevysoký člověk kývl Dolgorukovovi jako někomu ze svých a upřeně chladným pohledem si začal prohlížet knížete Andreje; šel přímo proti němu a zřejmě čekal, že se mu kníže Andrej ukloní nebo mu uvolní cestu. Kníže Andrej neudělal ani jedno, ani druhé; ve tváři se mu objevila zlost a mladý muž v civilu se odvrátil a prošel po kraji chodby.

„Kdo je to?“ zeptal se Boris.

„To je jeden z nejpozoruhodnějších, ale pro mě nejnepříjemnějších lidí. To je ministr zahraničních věcí, kníže Adam Czartoryski.“

„Tihle lidé,“ řekl Bolkonskij s povzdechem, který nedokázal potlačit, když vycházeli z paláce, „právě tihle lidé rozhodují o osudech národů.“

Druhý den vojska vytáhla na pochod a Boris až do samé bitvy u Slavkova nestihl navštívit ani Bolkonského, ani Dolgorukova a zůstal ještě nějakou dobu u Izmajlovského pluku.

X

Za svítání šestnáctého vyrazila Děnisovova eskadrona, ve které sloužil Nikolaj Rostov a která patřila k oddílu knížete Bagrationa, z nocležiště do boje, jak se říkalo, a když ušla asi verstu za ostatními kolonami, zastavili ji na hlavní silnici. Rostov viděl, jak kolem něho prošli dopředu kozáci, první a druhá eskadrona husarů, prapory pěchoty s dělostřelectvem a jak projeli generálové Bagration a Dolgorukov s pobočníky. Všechen strach, který jako vždycky před bojem zakoušel; všechen vnitřní zápas, jímž ten strach překonával; všechny jeho sny o tom, jak se v tomto boji po husarsku vyznamená – to všechno přišlo nazmar. Jejich eskadrona zůstala v záloze a Nikolaj Rostov ten den strávil v nudě a stesku. Po osmé hodině ráno uslyšel před sebou střelbu, pokřik hurá, viděl, jak vezou dozadu raněné – nebylo jich mnoho –, a nakonec viděl, jak uprostřed setniny kozáků vedou celý oddíl francouzských jezdců. Bylo zřejmé, že boj skončil, a byl to zřejmě boj nevelký, ale šťastný. Vojáci a důstojníci, kteří se vraceli, vyprávěli o skvělém vítězství, o obsazení města Vyškova a zajetí celé francouzské eskadrony. Den byl jasný, slunečný, po silném nočním mrazíku, a veselý lesk podzimního dne se shodoval se zprávou o vítězství, kterou tlumočila nejen vyprávění účastníků, ale i radostný výraz ve tvářích vojáků, důstojníků, generálů a pobočníků, kteří jezdili tam a zpátky kolem Rostova. Tím bolestněji se svíralo srdce Nikolajovi, který nadarmo protrpěl všechen strach, jenž bitvě předchází, a strávil ten veselý den nečinně.

„Rostove, pojď sem, zapijeme žal!“ zavolal Děnisov, který se usadil na kraji cesty nad polní láhví a jídlem.

Důstojníci se shromáždili do kroužku kolem Děnisovovy cestovní truhličky s jídlem, jedli a hovořili.

„Tamhle vedou dalšího!“ řekl jeden z důstojníků a ukázal na zajatého francouzského dragouna, kterého pěšky vedli dva kozáci.

Jeden z nich vedl za uzdu vysokého a krásného francouzského koně, kterého zajatému sebrali.

„Prodej koně!“ zavolal Děnisov na kozáka.

„Prosím, vaše blahorodí…“

Důstojníci vstali a obstoupili kozáky i zajatého Francouze. Francouzský dragoun byl mladý chlapík, Alsasan, který mluvil francouzsky s německým přízvukem. Rozčilením lapal po dechu, tvář měl rudou, a když uslyšel francouzštinu, rychle se dal s důstojníky do řeči a obracel se tu k tomu, tu k onomu. Říkal, že by ho nebyli chytili; že on nemůže za to, že ho chytili, ale že za to může desátník, který ho poslal pro koňské deky, a že mu říkal, že tam už jsou Rusové. A ke každému slovu dodával: „Ale ať mému koníčkovi nikdo neubližuje,“ a hladil svého koně. Bylo vidět, že dobře nechápe, kde je. Tu se omlouval, že ho chytili, tu, jako by měl před sebou své představené, dával najevo svou vojenskou pořádnost a péči o službu. Přinesl s sebou do našeho zadního voje v celé svěžesti atmosféru francouzského vojska, které nám bylo tak cizí.

Kozáci dali koně za dva dukáty a Rostov, který byl teď, když dostal peníze, nejbohatší z důstojníků, ho koupil.

„Ale ať mému koníčkovi nikdo neubližuje,“ řekl dobrácky Alsasan Rostovovi, když byl kůň předán husarovi.

Rostov dragouna s úsměvem uklidnil a dal mu peníze.

„Alé, alé!“ řekl kozák a dotkl se zajatcovy ruky, aby šel dál.

„Panovník! Panovník!“ ozvalo se najednou mezi husary.

Všechno se rozběhlo, dalo se do spěchu a Rostov uviděl za sebou na cestě několik přijíždějících jezdců s bílými chocholy na kloboucích. Za minutu byli všichni na svých místech a čekali.

Rostov si nepamatoval a necítil, jak doběhl na své místo a nasedl na koně. Okamžitě přešla jeho lítost, že se nezúčastnil boje, jeho všední

nálada v kruhu tváří, které se mu už okoukaly, okamžitě zmizela každá myšlenka na sebe: celý byl pohlcen pocitem štěstí, které pramenilo z blízkosti panovníka. Cítil se už jen touto blízkostí odměněn za ztracený dnešní den. Byl šťastný jako milenec, který se dočkal očekávané schůzky. Neodvažoval se ve frontě ohlédnout a neohlížel se, ale nadšeným tušením cítil, že se blíží. A necítil to jen podle dusotu kopyt koní blížící se kavalkády, ale cítil to proto, že jak se blížil, bylo kolem něho všechno jasnější, radostnější, významnější a slavnostnější. Blíž a blíž se pro Rostova sunulo to slunce a šířilo kolem sebe paprsky mírného a velebného světla, a teď už se cítí zachycen těmi paprsky, slyší jeho hlas – ten vlídný, klidný, velebný a zároveň tak prostý hlas. Jak to podle Rostovova citu mělo být, nastalo mrtvé ticho a v tom tichu zazněl panovníkův hlas.

„Pavlogradští husaři?“ řekl tázavě.

„Záloha, Veličenstvo!“ odpověděl něčí hlas, tak lidský po tom nelidském hlasu, který řekl: ‚Pavlogradští husaři?‘

Panovník se srovnal s Rostovem a zastavil se. Alexandrova tvář byla ještě krásnější než na přehlídce před třemi dny. Zářila takovou veselostí a mladostí, tak nevinnou mladostí, že připomínala dětskou čtrnáctiletou bujnost, a přitom to přece jen byla tvář velebného císaře. Když panovník náhodou přehlížel eskadronu, setkaly se jeho oči s očima Rostova a ne déle než dvě vteřiny na nich spočinuly. Ať už panovník pochopil, co se děje v Rostovově duši – Rostovovi se zdálo, že pochopil všechno –, nebo ne, díval se dvě vteřiny svýma modrýma očima Rostovovi do tváře. Mírně a laskavě z nich proudilo světlo. Potom náhle zvedl obočí, prudkým pohybem pobídl koně levou nohou a cvalem vyjel kupředu.

Mladý císař nedokázal odolat touze být u bitvy a navzdory všem námitkám dvořanů se ve dvanáct hodin oddělil od třetí kolony, s níž jel, a vyrazil cvalem k předvoji. Ještě než dojel k husarům, potkalo ho několik pobočníků se zprávou o šťastném výsledku boje.

Bitva, která spočívala jen v tom, že byla zajata eskadrona Francouzů, byla vylíčena jako skvělé vítězství nad Francouzi, a proto panovník i celá armáda – zvlášť dokud se ještě nerozptýlil prachový dým na bojišti – věřili, že Francouzi jsou poraženi a ustupují proti své vůli. Několik minut poté, co panovník projel, povolali divizion pavlogradských dopředu. Přímo ve Vyškově, malém německém městečku, uviděl Rostov panovníka ještě jednou. Na náměstí, kde se před panovníkovým příjezdem dost prudce střílelo, leželo několik zabitých a raněných, které nestihli posbírat. Panovník, obklopený družinou vojáků i nevojáků, seděl na ryzé klisně s kupírovaným ocasem, už jiné než na přehlídce, a nakloněný na stranu, s půvabným gestem držel u oka zlatý lorňon a díval se jím na vojáka, který ležel tváří k zemi, bez čáka, se zakrvácenou hlavou. Raněný voják byl tak nečistý, hrubý a odporný, že Rostova urážela jeho blízkost k panovníkovi. Rostov viděl, jak se panovníkova shrbená ramena zachvěla, jako by jimi projel mráz, jak jeho levá noha začala křečovitě bušit ostruhou koni do boku a jak se vycvičený kůň lhostejně ohlížel a nehýbal se z místa. Pobočník, který sesedl z koně, vzal vojáka pod paží a začal ho ukládat na nosítka, která se objevila. Voják zasténal.

„Tišeji, tišeji, copak to nejde tišeji?“ řekl panovník, který zřejmě trpěl víc než umírající voják, a odjel pryč.

Rostov viděl slzy, které panovníkovi naplnily oči, a slyšel, jak při odjezdu francouzsky řekl Czartoryskému:

„Jaká hrozná věc je válka, jaká hrozná věc! Jak strašná věc je válka!“

Vojska předvoje se rozložila před Vyškovem, na dohled nepřátelské rojnice, která nám po celý den při sebemenší přestřelce ustupovala. Předvoji bylo vysloveno panovníkovo poděkování, byla slíbena vyznamenání a mužstvu byla rozdána dvojitá dávka kořalky. Ještě veseleji než minulou noc praskaly táborové ohně a zněly vojácké písně. Děnisov té noci oslavoval své povýšení na majora a Rostov, už dost napitý, navrhl na konci pitky přípitek na zdraví panovníka, ale „ne Jeho Veli-

čenstva císaře, jak se říká na oficiálních obědech," řekl, „ale na zdraví panovníka, dobrého, okouzlujícího a velikého člověka; pijeme na jeho zdraví a na jisté vítězství nad Francouzi!"

„Když jsme se bili dřív," řekl, „a nedali jsme Francouzům nic zadarmo, jako u Schöngrabernu, co teprve bude teď, když je v čele on? Všichni zemřeme, s rozkoší za něj zemřeme. Že ano, pánové? Možná to neříkám dobře, hodně jsem toho vypil; ale já to tak cítím, a vy taky. Na zdraví Alexandra Prvního! Hurrá!"

„Hurrá!" zazněly nadšené hlasy důstojníků.

A starý rytmistr Kirsten křičel nadšeně a neméně upřímně než dvacetiletý Rostov.

Když důstojníci vypili a rozbili své sklenice, nalil Kirsten další a jen v košili a v rajtkách, se sklenicí v ruce, přistoupil k vojenským ohňům a ve velebné póze, s rukou vzhůru vymrštěnou, se svým dlouhým šedivým knírem a bílou hrudí, která vykukovala z rozhalené košile, se zastavil ve světle ohně.

„Chlapci, na zdraví Jeho Veličenstva císaře, na vítězství nad nepřáteli, hurrá!" vykřikl svým bodrým, stařeckým husarským barytonem.

Husaři se nahrnuli a sborově odpověděli hlasitým pokřikem.

Pozdě v noci, když se všichni rozešli, poplácal Děnisov svou krátkou rukou po rameni svého oblíbence Rostova.

„Na tažení není do koho se zamilovat, tak se zamiloval do cara," řekl.

„Děnisove, s tímhle nežertuj," vykřikl Rostov, „to je tak vznešený, tak krásný cit, tak…"

„Věřím, věřím, kamaráde, a sdílím to a schvaluji…"

„Ne, nerozumíš tomu!"

A Rostov vstal a šel se toulat mezi ohni a snil o tom, jaké by to bylo štěstí zemřít – ne že by zachraňoval život, o tom se ani neodvažoval snít, ale prostě zemřít panovníkovi před očima. Byl opravdu zamilovaný i do cara, i do slávy ruských zbraní, i do naděje na budoucí triumf.

A nebyl jediný, kdo ten cit prožíval v těch pamětných dnech před bitvou u Slavkova: devět desetin lidí v ruské armádě bylo tehdy zamilováno, i když méně nadšeně, do svého cara a do slávy ruských zbraní.

XI

Následujícího dne se panovník zastavil ve Vyškově. Osobního lékaře Wylieho k němu několikrát volali. V hlavním stanu a mezi nejbližšími vojsky se rozšířila zpráva, že panovník je nemocen. Té noci nic nejedl a špatně spal, jak říkali lidé z jeho okolí. Příčina té nemoci spočívala v silném dojmu, který na citlivou duši panovníka udělal pohled na raněné a zabité.

Za svítání sedmnáctého dne přivedli z předních hlídek do Vyškova francouzského důstojníka, který přijel pod parlamentářskou vlajkou a žádal o setkání s ruským císařem. Tím důstojníkem byl Savary. Panovník právě usnul, a proto musel Savary čekat. V poledne byl k panovníkovi připuštěn a za hodinu odjel spolu s knížetem Dolgorukovem k předním hlídkám francouzské armády.

Jak se proslýchalo, Savary byl vyslán proto, aby navrhl setkání císaře Alexandra s Napoleonem. Osobní setkání bylo k radosti a hrdosti celé armády odmítnuto a místo panovníka byl spolu se Savarym vyslán k vyjednávání s Napoleonem kníže Dolgorukov, vítěz od Vyškova – pokud by vyjednávání proti očekávání mělo za cíl skutečnou touhu po míru.

K večeru se Dolgorukov vrátil, šel rovnou k panovníkovi a dlouho u něho zůstal o samotě.

Osmnáctého a devatenáctého listopadu ušla vojska ještě dva pochody vpřed a nepřátelské přední hlídky po krátkých přestřelkách ustupovaly. Ve vyšších kruzích armády nastal od poledne devatenáctého silný, horečně vzrušený ruch, který trval až do rána následujícího dne, dvacátého listopadu, kdy se odehrála tak pamětihodná bitva u Slavkova.

Až do poledne devatenáctého se ten ruch, živé rozhovory, pobíhání a rozesílání pobočníků omezovaly jen na hlavní stan císařů; odpoledne téhož dne se ruch přenesl do Kutuzovova hlavního stanu a do štábů velitelů kolon. Večer se ten ruch prostřednictvím pobočníků roznesl do všech končin a částí armády a v noci z devatenáctého na dvacátého se osmdesátitisícová masa spojeneckého vojska zvedla z nocovišť, rozhučela se hovorem, rozvlnila se a vyrazila jako obrovské plátno dlouhé devět verst.

Soustředěný pohyb, který začal ráno v hlavním stanu císařů a dal popud ke všemu dalšímu pohybu, se podobal prvnímu pohybu prostředního kola velkých věžních hodin. Pomalu se pohnulo jedno kolo, otočilo se druhé, třetí, a stále rychleji a rychleji se začala točit kola, kladky a ozubená kolečka, začala hrát zvonkohra, vyskakovat figurky a odměřeně se posunovat ručičky, které ukazovaly výsledek pohybu.

Jako v mechanismu hodin, tak i v mechanismu válečnictví je jednou daný pohyb stejně nezadržitelný až do posledního výsledku a stejně netečně nehybné jsou až do okamžiku, kdy se na ně pohyb přenese, ty části mechanismu, na které ještě nedošla řada. Kola sviští na osách, zachycují se zuby, roztočené kladky syčí rychlostí, a sousední kolo je přitom tak klidné a nehybné, jako by bylo připraveno stát v té nehybnosti stovky let; ale přišla chvíle – zachytila páka, a kolo se poddá pohybu, zapraská, otočí se a splyne v jediný děj, jehož výsledek a cíl mu jsou nepochopitelné.

Jako v hodinách není výsledkem složitého pohybu nesčetných různých kol a kladek nic jiného než pomalý a pravidelný pohyb ručičky, která ukazuje čas, tak i výsledkem všech složitých lidských pohybů těch sto šedesáti tisíc Rusů a Francouzů – všech vášní, přání, výčitek, ponížení, utrpení, návalů pýchy, strachu a nadšení těch lidí – byla jen prohraná bitva u Slavkova, takzvaná bitva tří císařů, to jest pomalý posun světodějné ručičky na ciferníku dějin lidstva.

Kníže Andrej měl toho dne službu a neodcházel od vrchního velitele ani na krok.

Po páté hodině odpoledne přijel Kutuzov do hlavního stanu císařů, krátce se zdržel u panovníka a odešel k vrchnímu dvornímu maršálkovi hraběti Tolstému.

Bolkonskij využil té chvíle a zašel k Dolgorukovovi, aby se dozvěděl podrobnosti. Kníže Andrej cítil, že Kutuzov je něčím rozladěný a nespokojený, že s ním nejsou spokojeni v hlavním stanu a že všichni z císařského hlavního stanu s ním jednají tónem lidí, kteří vědí něco, co ostatní nevědí; a proto si chtěl s Dolgorukovem promluvit.

„No, dobrý den, můj milý," řekl Dolgorukov, který seděl s Bilibinem u čaje. „Zítra je svátek. Jak je na tom ten váš starý? Nemá náladu?"

„Neřekl bych, že nemá náladu, ale zřejmě by si přál, aby ho vyslechli."

„Však ho vyslechli na válečné radě a budou ho poslouchat, až bude mluvit k věci; ale otálet a na něco čekat teď, kdy se Bonaparte nejvíc ze všeho bojí generální bitvy – to nejde."

„Vy jste ho tedy viděl?" řekl kníže Andrej. „Nu, a co Bonaparte? Jaký dojem na vás udělal?"

„Ano, viděl jsem ho a přesvědčil jsem se, že se generální bitvy bojí víc než čehokoli na světě," opakoval Dolgorukov, kterému zjevně na tom obecném závěru, jejž vyvodil ze svého setkání s Napoleonem, velice záleželo. „Kdyby se bitvy nebál, proč by žádal o to setkání, proč by vyjednával, a hlavně proč by ustupoval, když je ústup tak proti celé jeho metodě vedení války? Věřte mi: bojí se, bojí se generální bitvy, jeho hodina udeřila. To vám říkám já."

„Ale povězte, jaký je, co je zač?" ptal se ještě kníže Andrej.

„Je to člověk v šedém kabátě, který si velice přál, abych mu říkal ‚Vaše Veličenstvo', ale ke svému zármutku ode mě nedostal žádný titul. Takový je to člověk, a nic víc," odpověděl Dolgorukov a s úsměvem se ohlédl po Bilibinovi.

„Přes všechnu mou úctu ke starému Kutuzovovi," pokračoval, „to bychom byli všichni pěkní, kdybychom na něco čekali a dávali mu tím příležitost, aby nám utekl nebo nás oklamal, když ho teď máme jistě v rukou. Ne, nesmíme zapomínat na Suvorova a jeho pravidlo: nestavět se do pozice napadeného, ale útočit sám. Věřte mi, ve válce ukazuje energie mladých lidí cestu často spolehlivěji než všechna zkušenost starých kunktátorů."

„Ale v jakém postavení na něj zaútočíme? Byl jsem dnes u předních hlídek a nedá se rozhodnout, kde přesně stojí s hlavními silami," řekl kníže Andrej.

Chtěl Dolgorukovovi vyložit svůj vlastní plán útoku, který si sestavil.

„Ach, to je úplně jedno," začal rychle Dolgorukov, vstal a rozložil na stole mapu. „Všechny případy jsou předvídány: jestliže stojí u Brna…"

A kníže Dolgorukov rychle a nejasně vyložil Weyrotherův plán obchvatu křídla.

Kníže Andrej začal namítat a obhajovat svůj plán, který mohl být stejně dobrý jako Weyrotherův, ale měl tu vadu, že Weyrotherův plán už byl schválen. Jakmile kníže Andrej začal dokazovat nevýhody onoho plánu a výhody svého, kníže Dolgorukov ho přestal poslouchat a roztržitě se díval ne na mapu, ale do tváře knížete Andreje.

„Ostatně u Kutuzova bude dnes válečná rada: tam to všechno můžete říct," řekl Dolgorukov.

„To také udělám," řekl kníže Andrej a odstoupil od mapy.

„A proč si děláte starosti, pánové?" řekl Bilibin, který až dosud s veselým úsměvem poslouchal jejich rozhovor a teď se zjevně chystal zažertovat. „Ať zítra přijde vítězství, nebo porážka, sláva ruských zbraní je pojištěna. Kromě vašeho Kutuzova tu není ani jeden ruský velitel kolony. Veliteli jsou: pan generál Wimpfen, hrabě Langeron, kníže Lichtenštejn, kníže Hohenlohe a konečně Prššš… prššš… a tak dále, jako všechna polská jména."

„Mlčte, zlý jazyku," řekl Dolgorukov. „Není to pravda, teď už jsou tu dva Rusové: Miloradovič a Dochturov, a byl by tu i třetí, hrabě Arakčejev, ale ten má slabé nervy."

„Michail Illarionovič už ale myslím odešel," řekl kníže Andrej. „Přeji vám štěstí a úspěch, pánové," dodal a odešel, když předtím stiskl ruku Dolgorukovovi i Bilibinovi.

Cestou domů se kníže Andrej nemohl zdržet a zeptal se Kutuzova, který mlčky seděl vedle něho, co si myslí o zítřejší bitvě.

Kutuzov se přísně podíval na svého pobočníka, chvíli mlčel a pak odpověděl:

„Myslím, že bitva bude prohrána, a tak jsem to řekl hraběti Tolstému a prosil jsem ho, aby to vyřídil panovníkovi. A co myslíš, že mi odpověděl? Ale, můj milý generále, já se starám o rýži a kotlety, vy se starejte o válečné záležitosti. Ano… Tohle mi odpověděli!"

XII

Po deváté hodině večer se Weyrother se svými plány přestěhoval do Kutuzovova bytu, kde byla také svolána válečná rada. Všichni velitelé kolon byli povoláni k vrchnímu veliteli a kromě knížete Bagrationa, který odmítl přijet, se všichni dostavili v určenou hodinu.

Weyrother, který byl úplným pořadatelem zamýšlené bitvy, tvořil svou živostí a spěchem ostrý protiklad k nespokojenému a ospalému Kutuzovovi, který jen nerad hrál roli předsedy a vůdce válečné rady. Weyrother se zjevně cítil v čele pohybu, který se už nedal zastavit. Byl jako zapřažený kůň, který se s vozem rozběhl z kopce. Zda vůz táhl, nebo zda vůz hnal jeho, to nevěděl; ale řítil se tou největší možnou rychlostí a už neměl čas uvažovat o tom, kam ten pohyb povede. Weyrother byl ten večer dvakrát na osobní obhlídce u nepřátelské rojnice a dvakrát u panovníků, ruského a rakouského, s hlášením a vysvětlováním, a ve své kanceláři, kde diktoval německou dispozici. Teď, vyčerpaný, přijel ke Kutuzovovi.

Byl zřejmě tak zaměstnaný, že dokonce zapomínal být k vrchnímu veliteli uctivý: skákal mu do řeči, mluvil rychle a nejasně, nedíval se do tváře tomu, s kým mluvil, neodpovídal na otázky, které mu kladli, byl zablácený a vypadal ubohý, vyčerpaný, zmatený, a přitom sebevědomý a pyšný.

Kutuzov obýval malý šlechtický zámeček u Ostralic. Ve velkém salonu, který se stal pracovnou vrchního velitele, se shromáždili: sám Kutuzov, Weyrother a členové válečné rady. Pili čaj. Čekalo se jen na knížete Bagrationa, aby se mohla válečná rada zahájit. Po sedmé hodině přijel Bagrationův ordonanc se zprávou, že kníže přijet nemůže. Kníže

Andrej to přišel ohlásit vrchnímu veliteli, a protože mu Kutuzov už dříve dovolil být radě přítomen, zůstal v místnosti.

„Když tedy kníže Bagration nepřijde, můžeme začít," řekl Weyrother, spěšně vstal ze svého místa a přistoupil ke stolu, na kterém byla rozložena obrovská mapa okolí Brna.

Kutuzov seděl ve voltairovském křesle, v rozepjaté uniformě, z níž se mu na límec, jako by se osvobodil, vyvalil tučný krk; buclaté stařecké ruce měl souměrně položené na opěradlech a skoro spal. Při zvuku Weyrotherova hlasu s námahou otevřel své jediné oko.

„Ano, ano, prosím, jinak bude pozdě," řekl, kývl hlavou, sklonil ji a zase zavřel oči.

Jestliže si zpočátku členové rady mysleli, že Kutuzov předstírá spánek, pak zvuky, které během následujícího čtení vydával nosem, dokazovaly, že pro vrchního velitele jde v tu chvíli o něco mnohem důležitějšího než o přání dát najevo své pohrdání dispozicí nebo čímkoli jiným: šlo mu o nezadržitelné ukojení lidské potřeby – spánku. Opravdu spal. Weyrother s pohybem člověka, který je příliš zaměstnaný na to, aby ztratil byť jedinou minutu, pohlédl na Kutuzova, a když se přesvědčil, že spí, vzal papír a hlasitým, jednotvárným tónem začal číst dispozici budoucí bitvy pod nadpisem, který přečetl také:

„Dispozice k útoku na nepřátelské postavení za Kobylnicemi a Sokolnicemi, dvacátého listopadu roku tisíc osm set pět."

Dispozice byla velmi složitá a obtížná. V původní dispozici stálo:

Jelikož se nepřítel svým levým křídlem opírá o hory pokryté lesem a svým pravým křídlem se táhne podél Kobylnic a Sokolnic za tamějšími rybníky, my naproti tomu svým levým křídlem jeho pravé značně přesahujeme, je výhodné napadnout toto posledně jmenované křídlo nepřítele, zvláště zmocníme-li se vesnic Sokolnice a Kobylnice, čímž můžeme nepříteli zároveň vpadnout do boku a pronásledovat ho na pláni mezi Šlapanicemi a Tuřanským lesem, přičemž se vyhneme soutěskám u Šlapanic a Bedřichovic, jež kryjí nepřátelskou frontu. K to-

muto účelu je nutné… První kolona pochoduje… druhá kolona pochoduje… třetí kolona pochoduje… a tak dále, četl Weyrother. Generálové, jak se zdálo, poslouchali obtížnou dispozici neradi. Plavovlasý, vysoký generál Buxhoeveden stál opřený zády o stěnu, upíral oči na hořící svíci a zdálo se, že neposlouchá a ani nechce, aby si někdo myslel, že poslouchá. Přímo proti Weyrotherovi, s lesklýma, otevřenýma očima upřenýma na něj, seděl v bojovném postoji, s rukama opřenýma o kolena a lokty vytočenými ven, ruměný Miloradovič s nahoru zakroucenými kníry a zvednutými rameny. Umíněně mlčel, díval se Weyrotherovi do tváře a odvracel od něho oči jen tehdy, když rakouský náčelník štábu umlkl. V té chvíli se Miloradovič významně rozhlížel po ostatních generálech. Ale z významu toho významného pohledu se nedalo pochopit, zda s dispozicí souhlasí, nebo nesouhlasí, zda je s ní spokojen, nebo nespokojen. Nejblíž k Weyrotherovi seděl hrabě Langeron a s jemným úsměvem na tváři jižního Francouze, který ho po celou dobu čtení neopouštěl, se díval na své tenké prsty, které rychle obracely za rohy zlatou tabatěrku s portrétem. Uprostřed jednoho z nejdelších souvětí zastavil otáčivý pohyb tabatěrky, zvedl hlavu a s nepříjemnou zdvořilostí na samých koutcích tenkých rtů přerušil Weyrothera a chtěl něco říct; ale rakouský generál, aniž přestal číst, se zlostně zamračil a zamával lokty, jako by říkal: později, později mi řeknete své myšlenky, teď se laskavě dívejte do mapy a poslouchejte. Langeron zvedl oči vzhůru s výrazem nechápavosti, ohlédl se po Miloradovičovi, jako by hledal vysvětlení, ale když se setkal s Miloradovičovým významným, nic neznamenajícím pohledem, smutně sklopil oči a znovu začal otáčet tabatěrkou.

„Hodina zeměpisu," pronesl jakoby pro sebe, ale dost hlasitě, aby ho slyšeli.

Przybyszewski si s uctivou, ale důstojnou zdvořilostí přiložil dlaň k uchu, nastavil ho k Weyrotherovi a vypadal jako člověk pohlcený pozorností. Malý Dochturov seděl přímo proti Weyrotherovi s horlivým

a skromným výrazem, skláněl se nad rozloženou mapou a svědomitě studoval dispozici i neznámou krajinu. Několikrát požádal Weyrothera, aby zopakoval slova, která špatně slyšel, a obtížná jména vesnic. Weyrother mu vyhověl a Dochturov si to zapisoval.

Když čtení, které trvalo přes hodinu, skončilo, Langeron znovu zastavil tabatěrku, a aniž se díval na Weyrothera nebo na kohokoli jiného, začal mluvit o tom, jak těžké je provést takovou dispozici, kde se předpokládá, že postavení nepřítele je známo, ačkoli nám toto postavení může být neznámé, protože se nepřítel pohybuje. Langeronovy námitky byly opodstatněné, ale bylo zřejmé, že jejich cílem bylo především dát pocítit generálu Weyrotherovi, který svou dispozici četl tak sebejistě, jako by ji předčítal školákům, že nemá co dělat se samými hlupáky, ale s lidmi, kteří by i jeho mohli ve válečnictví leccos naučit. Když jednotvárný zvuk Weyrotherova hlasu utichl, Kutuzov otevřel oči jako mlynář, který se probudí, když se přeruší uspávající zvuk mlýnských kol, zaposlouchal se do toho, co říkal Langeron, a jako by říkal: „A vy pořád o těch hloupostech!“, spěšně zase zavřel oči a sklonil hlavu ještě níž.

Langeron se snažil co nejjízlivěji urazit Weyrothera v jeho autorské vojenské ješitnosti a dokazoval, že Bonaparte může snadno zaútočit, místo aby byl napaden, a tím celou tuto dispozici učiní úplně zbytečnou. Weyrother odpovídal na všechny námitky pevným, pohrdavým úsměvem, zjevně předem připraveným pro jakoukoli námitku, nezávisle na tom, co by mu kdo říkal.

„Kdyby nás mohl napadnout, udělal by to už dnes,“ řekl.

„Vy si tedy myslíte, že je bezmocný?“ řekl Langeron.

„Nanejvýš má čtyřicet tisíc vojáků,“ odpověděl Weyrother s úsměvem lékaře, kterému chce nějaká bylinkářka radit, jak léčit.

„V tom případě jde vstříc vlastní záhubě, když čeká na náš útok,“ řekl Langeron s jemným ironickým úsměvem a znovu se pro potvrzení ohlédl po nejbližším Miloradovičovi.

Ale Miloradovič zjevně v tu chvíli myslel ze všeho nejméně na to, o čem se generálové přeli.

„Namouvěru," řekl, „zítra všechno uvidíme na bojišti."

Weyrother se znovu pousmál tím úsměvem, který říkal, že je *jemu* směšné a podivné setkávat se s námitkami ruských generálů a dokazovat to, o čem byl nejen on sám až příliš přesvědčen, ale o čem přesvědčil i samotné císaře.

„Nepřítel zhasl ohně a z jeho tábora je slyšet nepřetržitý hluk," řekl. „Co to znamená? Buď se vzdaluje, a jedině toho se musíme obávat, nebo mění postavení." Pousmál se. „Ale i kdyby zaujal postavení u Tuřan, jen nás tím zbaví velkých starostí, a všechna opatření zůstávají až do nejmenších podrobností stejná."

„Jakým způsobem?..." řekl kníže Andrej, který už dlouho čekal na příležitost vyslovit své pochybnosti.

Kutuzov se probudil, těžce si odkašlal a přehlédl generály.

„Pánové, dispozici na zítřek, ba dokonce na dnešek – protože už je po půlnoci –, nelze změnit," řekl. „Slyšeli jste ji a všichni splníme svou povinnost. A před bitvou není nic důležitějšího..." Odmlčel se. „...než se pořádně vyspat."

Udělal, jako že se zvedá. Generálové se uklonili a odešli. Bylo už po půlnoci. Kníže Andrej vyšel ven.

* * *

Válečná rada, na které kníže Andrej nedokázal vyslovit svůj názor, jak doufal, v něm zanechala nejasný a znepokojivý dojem. Kdo měl pravdu: Dolgorukov s Weyrotherem, nebo Kutuzov s Langeronem a ostatními, kteří plán útoku neschvalovali, to nevěděl. „Copak Kutuzov nemohl panovníkovi přímo říct, co si myslí? Copak se to nemůže dělat jinak? Copak se kvůli dvorským a osobním ohledům musí riskovat desítky tisíc a můj, *můj* život?" myslel si.

„Ano, docela možná mě zítra zabijí," pomyslel si. A najednou se mu při té myšlence na smrt vynořila v představivosti celá řada vzpomínek, těch nejvzdálenějších a nejniternějších; vzpomínal na poslední rozloučení s otcem a se ženou; vzpomínal na první dobu své lásky k ní; vzpomněl si na její těhotenství a bylo mu líto jí i sebe, a v nervózně rozněžnělém a rozrušeném stavu vyšel z chalupy, kde bydlel s Něsvickým, a začal se procházet před domem.

Noc byla mlhavá a mlhou tajemně prosvítalo měsíční světlo. „Ano, zítra, zítra!" myslel si. „Zítra možná bude pro mě všechno skončeno, všechny tyhle vzpomínky už nebudou, všechny tyhle vzpomínky už pro mě nebudou mít žádný smysl. Ale zítra možná, ba dokonce určitě zítra, já to tuším, budu poprvé konečně muset ukázat všechno, co dokážu." A představil si bitvu, její ztrátu, soustředění boje na jediném místě a zmatek všech velitelů. A tu se mu konečně naskýtá ta šťastná chvíle, ten Toulon, na který tak dlouho čekal. Pevně a jasně říká svůj názor Kutuzovovi i Weyrotherovi i císařům. Všichni jsou ohromeni správností jeho úvahy, ale nikdo se nepodjímá ji provést, a tak on vezme pluk, divizi, vymíní si podmínku, aby se mu už nikdo do jeho rozkazů nevměšoval, vede svou divizi k rozhodujícímu místu a sám jediný dobude vítězství. A smrt a utrpení? říká jiný hlas. Ale kníže Andrej tomu hlasu neodpovídá a pokračuje ve svých úspěších. Dispozici příští bitvy sestavuje on sám. Nese titul službu konajícího důstojníka armády u Kutuzova, ale všechno dělá on sám. Příští bitvu vyhraje on sám. Kutuzov je odvolán, jmenují jeho... Nu, a potom? říká znovu ten jiný hlas, a potom, jestliže tě předtím desetkrát neraní, nezabijí nebo neoklamou; nu, a co potom? „Nu, a potom..." odpovídá sám sobě kníže Andrej, „nevím, co bude potom, nechci a nemohu to vědět; ale jestliže tohle chci, chci slávu, chci být lidem znám, chci být jimi milován, pak přece nemohu za to, že to chci, že chci jen tohle jediné, že žiji jen pro tohle jediné. Ano, jen pro tohle jediné! Nikdy to nikomu neřeknu, ale můj bože, co mám dělat, když nemiluji nic než slávu, lásku lidí. Smrt,

rány, ztráta rodiny, nic z toho mě neděsí. A jakkoli jsou mi mnozí lidé drazí a milí – otec, sestra, žena –, lidé mně nejdražší, přesto, jakkoli strašné a nepřirozené se to zdá, je všechny hned dám za chvíli slávy, triumfu nad lidmi, za lásku lidí, které neznám a nebudu znát, za lásku těchhle lidí tady," pomyslel si a naslouchal hovoru na Kutuzovově dvoře. Na Kutuzovově dvoře bylo slyšet hlasy důstojnických sluhů, kteří se ukládali ke spánku; jeden hlas, nejspíš kočího, který dráždil starého Kutuzovova kuchaře, kterého kníže Andrej znal a který se jmenoval Tit, říkal: „Tite, hej, Tite?"

„No?" odpověděl stařec.

„Tite, jdi mlátit obilí," říkal vtipálek.

„Fuj, jdi k čertu," ozval se hlas, přehlušený chechtotem sluhů a ostatního služebnictva.

„A přece miluji a vážím si jen triumfu nade všemi těmi lidmi, vážím si té tajemné síly a slávy, která se tu nade mnou vznáší v té mlze!"

XIII

Rostov byl té noci se svou četou v rojnici předsunutých hlídek před Bagrationovým oddílem. Jeho husaři byli rozestaveni po dvou v rojnici; on sám projížděl na koni podél této linie a snažil se přemoci spánek, který ho neodolatelně přemáhal. Za ním byla vidět obrovská plocha ohňů naší armády, které v mlze nejasně hořely; před ním byla mlhavá tma. Ať se Rostov do té mlhavé dálky díval sebevíc, nic neviděl: tu tam něco šedlo, tu jako by se něco černalo; tu jako by tam, kde měl být nepřítel, problikávaly ohníčky; tu se mu zdálo, že se mu to jen blýská v očích. Oči se mu zavíraly a v představách se mu vybavoval tu panovník, tu Děnisov, tu moskevské vzpomínky, a on zase spěšně otvíral oči a blízko před sebou viděl hlavu a uši koně, na kterém seděl, občas černé postavy husarů, když na ně najel na šest kroků, a v dálce pořád tutéž mlhavou tmu. „Proč ne? Docela možná," myslel si Rostov, „že mi panovník, až mě potká, dá nějaký úkol jako každému důstojníkovi: řekne: ‚Jeď, zjisti, co se tam děje.' Vždyť se toho hodně vyprávělo, jak si takhle úplně náhodou všiml nějakého důstojníka a vzal si ho k sobě. Co kdyby si vzal k sobě mě! Ó, jak bych ho chránil, jak bych mu říkal celou pravdu, jak bych odhaloval jeho podvodníky!" A aby si Rostov živě představil svou lásku a oddanost panovníkovi, představoval si nepřítele nebo podvodníka Němce, kterého s rozkoší nejen zabíjel, ale před očima panovníka ho i fackoval. Najednou Rostova probudil vzdálený výkřik. Trhl sebou a otevřel oči.

„Kde to jsem? Ano, v rojnici: heslo a odpověď – oj, Olomouc. To je ale mrzuté, že naše eskadrona bude zítra v záloze…" pomyslel si. „Požádám, aby mě pustili do boje. To je možná jediná příležitost uvidět panovníka. Ano, do vystřídání už to nebude dlouho. Ještě jednou to

objedu, a až se vrátím, půjdu za generálem a požádám ho.“ Narovnal se v sedle a pobídl koně, aby ještě jednou objel své husary. Zdálo se mu, že se rozjasnilo. Nalevo byl vidět mírný osvětlený svah a naproti černý pahorek, který vypadal příkrý jako stěna. Na tom pahorku byla bílá skvrna, které Rostov nijak nemohl porozumět: je to mýtina v lese, ozářená měsícem, nebo zbytek sněhu, nebo bílé domy? Dokonce se mu zdálo, že se po té bílé skvrně něco pohnulo. „Ta skvrna, to bude asi sníh; skvrna – francouzsky *taš*,“ myslel si Rostov. „No vida, a žádná taš…“

„Nataša, sestra, černé oči. Na…taška… – To se bude divit, až jí povím, jak jsem viděl panovníka! – Natašku… tašku vezmi…“ – „Trochu víc doprava, vaše blahorodí, tady jsou křoví,“ řekl hlas husara, kolem kterého Rostov v polospánku projížděl. Rostov zvedl hlavu, která mu už klesla až ke koňské hřívě, a zastavil se u husara. Mladý, dětský spánek ho neodolatelně přemáhal. „Ano, ale na co jsem to myslel? – nezapomenout. Jak budu mluvit s panovníkem? Ne, to ne – to až zítra. Ano, ano! Na tašku, natáhnout… táhnout nás – koho? Husary. A husaři a kníry… Po Tverské jel ten husar s kníry, ještě jsem si na něj pomyslel, přímo naproti Gurjevovu domu… Starý Gurjev… Ech, ten Děnisov je ale prima chlap! Ano, to všechno jsou hlouposti. Hlavní je teď, že je tu panovník. Jak se na mě díval, chtěl mi něco říct, ale neodvážil se… Ne, to já se neodvážil. Ale to jsou hlouposti, hlavní je nezapomenout, že jsem myslel na něco důležitého, ano. Na – tašku, nás – táhnout, ano, ano, ano. To je dobré.“ – A hlava mu znovu klesla na koňský krk. Najednou se mu zdálo, že se na něj střílí. „Co? Co? Co!… Sekej! Co?…“ promluvil Rostov, když se probral. V okamžiku, kdy otevřel oči, uslyšel Rostov před sebou, tam, kde byl nepřítel, protáhlý křik tisíce hlasů. Jeho kůň i kůň husara, který stál vedle něho, na ten křik nastražili uši. Na místě, odkud se křik ozýval, se rozsvítil a zhasl jeden ohníček, pak druhý, a po celé linii francouzských vojsk na kopci se rozsvítily ohně a křik sílil víc a víc. Rostov slyšel zvuky francouzských slov, ale nemo-

hl je rozeznat. Hučelo tam příliš mnoho hlasů. Teď bylo slyšet: áááá! a rrrr!

„Co je to? Co myslíš?“ obrátil se Rostov k husarovi, který stál vedle něho. „To je přece u nepřítele?“

Husar nic neodpověděl.

„No co, copak to neslyšíš?“ zeptal se znovu Rostov, když dost dlouho čekal na odpověď.

„A kdo ví, vaše blahorodí,“ odpověděl husar neochotně.

„Podle místa to musí být nepřítel?“ opakoval znovu Rostov.

„Možná že on, a možná že nic,“ řekl husar, „je noc. No tak! Nezlob!“ okřikl svého koně, který se pod ním vrtěl.

Rostovův kůň byl také neklidný, bil kopytem do zmrzlé země, naslouchal zvukům a díval se na ohně. Křik hlasů sílil a sílil a splynul v jednolitý hukot, jaký mohla vydávat jen armáda o několika tisících mužů. Ohně se šířily dál a dál, nejspíš podél linie francouzského tábora. Rostovovi se už nechtělo spát. Veselý, vítězoslavný křik v nepřátelské armádě na něj působil vzrušujícím dojmem: Ať žije císař, císař! – to už teď Rostov slyšel zřetelně.

„Není to daleko – asi za potokem?“ řekl husarovi, který stál vedle něho.

Husar jen povzdechl, nic neodpověděl a zlostně si odkašlal. Podél linie husarů se ozval dusot jezdce, který jel klusem, a z noční mlhy najednou vyrostla postava husarského poddůstojníka, která vypadala jako obrovský slon.

„Vaše blahorodí, generálové!“ řekl poddůstojník, když dojel k Rostovovi.

Rostov se pořád ohlížel po ohních a křiku a jel s poddůstojníkem naproti několika jezdcům, kteří jeli podél linie. Jeden z nich byl na bílém koni. Kníže Bagration s knížetem Dolgorukovem a s pobočníky vyjeli, aby se podívali na podivný úkaz ohňů a křiku v nepřátelské ar-

mádě. Rostov dojel k Bagrationovi, podal mu hlášení a připojil se k pobočníkům a naslouchal, co říkají generálové.

„Věřte mi," říkal kníže Dolgorukov Bagrationovi, „že to není nic jiného než lest: ustoupil a v zadním voji dal rozdělat ohně a dělat hluk, aby nás oklamal."

„Sotva," řekl Bagration, „večer jsem je viděl na tamtom pahorku; jestli odešli, tak odtamtud taky zmizeli. Pane důstojníku," obrátil se kníže Bagration k Rostovovi, „stojí tam ještě jeho předsunuté hlídky?"

„Večer tam stály, ale teď to nemohu vědět, Vaše Osvícenosti. Poručte, zajedu tam s husary," řekl Rostov.

Bagration se zastavil, nic neodpověděl a v mlze se snažil rozeznat Rostovovu tvář.

„Nu dobrá, podívejte se tam," řekl, když chvíli mlčel.

„Rozkaz."

Rostov pobodl koně, zavolal na poddůstojníka Fedčenka a ještě na dva husary, rozkázal jim, aby jeli za ním, a klusem vyrazil z kopce směrem k neustávajícímu křiku. Rostovovi bylo úzko i veselo, když jel sám se třemi husary tam, do té tajemné a nebezpečné mlhavé dálky, kde před ním ještě nikdo nebyl. Bagration na něj z kopce zavolal, aby nejezdil dál než k potoku, ale Rostov se tvářil, jako by jeho slova neslyšel, a bez zastavení jel dál a dál, ustavičně se mýlil, když pokládal keře za stromy a výmoly za lidi, a ustavičně si své omyly vysvětloval. Když klusem sjel z kopce, neviděl už ani naše, ani nepřátelské ohně, ale hlasitěji a zřetelněji slyšel křik Francouzů. V úžlabině uviděl před sebou něco jako řeku, ale když k ní dojel, poznal, že je to vyježděná cesta. Když vyjel na cestu, nerozhodně přidržel koně: má jet po ní, nebo ji přejet a jet po černém poli do kopce? Jet po cestě, která v mlze prosvítala světlým pruhem, bylo bezpečnější, protože se dali dřív rozeznat lidé. „Za mnou," řekl, přejel cestu a cvalem začal stoupat do kopce, k místu, kde večer stála francouzská stráž.

„Vaše blahorodí, tamhle je!" řekl vzadu jeden z husarů.

A Rostov ještě nestihl rozeznat to, co se najednou v mlze začernalo, když blýskl ohníček, třeskl výstřel a kulka, jako by si na něco stěžovala, zabzučela vysoko v mlze a zmizela z doslechu. Druhá puška nevystřelila, ale na pánvičce blýskl ohníček. Rostov obrátil koně a cvalem jel zpátky. V různých odstupech se ozvaly ještě čtyři výstřely a někde v mlze zazpívaly kulky různými tóny. Rostov přidržel koně, který byl z výstřelů stejně rozjařený jako on, a jel krokem. „Jen ještě, jen ještě!“ říkal mu v duši jakýsi veselý hlas. Ale výstřely už nepřišly.

Teprve když se blížil k Bagrationovi, pustil Rostov znovu koně do cvalu a s rukou u štítku čapky k němu dojel.

Dolgorukov pořád trval na svém názoru, že Francouzi ustoupili a ohně rozdělali jen proto, aby nás oklamali.

„Co to dokazuje?“ říkal ve chvíli, kdy k nim Rostov dojel. „Mohli ustoupit a nechat tu stráže.“

„Zřejmě ještě neodešli všichni, kníže,“ řekl Bagration. „Do zítřejšího rána, zítra se všechno dozvíme.“

„Na kopci je stráž, Vaše Osvícenosti, pořád na tom místě, kde byla večer,“ hlásil Rostov, naklonil se dopředu, ruku u štítku, a nedokázal potlačit veselý úsměv, který v něm vyvolala jeho vyjížďka, a hlavně zvuk kulek.

„Dobře, dobře,“ řekl Bagration, „děkuji vám, pane důstojníku.“

„Vaše Osvícenosti,“ řekl Rostov, „dovolte mi jednu prosbu.“

„Co je?“

„Naše eskadrona je zítra určena do zálohy; dovolte mi poprosit, abyste mě přidělil k první eskadroně.“

„Příjmení?“

„Hrabě Rostov.“

„Á, dobře! Zůstaň u mě jako ordonanc.“

„Syn Ilji Andrejiče?“ řekl Dolgorukov.

Ale Rostov mu neodpověděl.

„Mohu tedy doufat, Vaše Osvícenosti?“

„Dám rozkaz.“

„Zítra mě docela možná pošlou s nějakým rozkazem k panovníkovi,“ pomyslel si. „Chvála Bohu!“

* * *

Křik a ohně v nepřátelské armádě vznikly proto, že zatímco se vojskům předčítal Napoleonův rozkaz, sám císař objížděl na koni své bivaky. Když vojáci uviděli císaře, zapalovali otýpky slámy a s křikem: Ať žije císař! běželi za ním. Napoleonův rozkaz zněl takto:

„Vojáci! Ruská armáda vytáhla proti vám, aby pomstila armádu rakouskou, ulmskou. Jsou to tytéž prapory, které jste porazili u Hollabrunnu a které jste od té doby neustále pronásledovali až sem. Postavení, která zaujímáme, jsou mocná, a zatímco půjdou, aby mě obešli zprava, odkryjí mi bok! Vojáci! Já sám povedu vaše prapory. Budu se držet daleko od palby, jestliže se svou obvyklou statečností vnesete do nepřátelských řad zmatek a rozvrat; ale bude-li vítězství byť jen na minutu nejisté, uvidíte svého císaře, jak se vystavuje prvním úderům nepřítele, neboť ve vítězství nesmí být zaváhání, zvláště v den, kdy jde o čest francouzské pěchoty, která je tak nezbytná pro čest svého národa.

„Pod záminkou odnášení raněných ať nikdo neruší řady! Každý ať je plně proniknut myšlenkou, že je třeba porazit tyto žoldnéře Anglie, prodchnuté takovou nenávistí k našemu národu. Toto vítězství zakončí naše tažení a budeme se moci vrátit do zimních ležení, kde nás zastihnou nová francouzská vojska, která se formují ve Francii; a pak mír, který uzavřu, bude hoden mého lidu, vás i mne.

„Napoleon.“

XIV

V pět hodin ráno byla ještě úplná tma. Vojska středu, zálohy a Bagrationovo pravé křídlo stála ještě nehybně; ale na levém křídle se kolony pěchoty, jezdectva a dělostřelectva, které měly podle dispozice jako první sestoupit z výšin, aby napadly francouzské pravé křídlo a zatlačily je do českých hor, už daly do pohybu a začaly se zvedat z nocovišť. Kouř z ohňů, do kterých se házelo všechno přebytečné, štípal do očí. Byla zima a tma. Důstojníci spěšně pili čaj a snídali, vojáci žvýkali suchary, dupali, aby se zahřáli, a scházeli se k ohňům, do kterých házeli zbytky přístřešků, židle, stoly, kola, kádě, všechno přebytečné, co se nedalo odvézt s sebou. Rakouští průvodci kolon pobíhali mezi ruskými vojsky a byli předzvěstí odchodu. Jakmile se u stanoviště velitele pluku objevil rakouský důstojník, pluk se dal do pohybu: vojáci se sbíhali od ohňů, schovávali dýmky do holínek, pytlíky do vozů, rozebírali pušky a řadili se. Důstojníci se zapínali, připínali si kordy a torny a s pokřikováním obcházeli řady; vozatajové a důstojničtí sluhové zapřahali, nakládali a převazovali vozy. Pobočníci, velitelé praporů a pluků usedali na koně, křižovali se, dávali poslední rozkazy, pokyny a úkoly vozatajům, kteří zůstávali vzadu, a znělo jednotvárné dupání tisíců nohou. Kolony se pohybovaly, nevěděly kam, a pro okolní lidi, pro kouř a pro houstnoucí mlhu neviděly ani krajinu, z níž vycházely, ani tu, do které vstupovaly.

Voják na pochodu je obklopen, omezen a unášen svým plukem stejně jako námořník lodí, na které je. Ať dojde sebedál, ať vstoupí do jakkoli podivných, neznámých a nebezpečných zeměpisných šířek, kolem něho jsou – jako pro námořníka vždy a všude tytéž paluby, stěžně a lana jeho lodi – vždy a všude titíž kamarádi, tytéž řady, tentýž šiko-

vatel Ivan Mitrič, tentýž rotní pes Žučka, titíž představení. Voják málokdy touží znát šířky, v nichž se nachází celá jeho loď; ale v den bitvy zazní, bůhví jak a odkud, v mravním světě vojska jediný přísný tón pro všechny, z něhož je slyšet, že se blíží cosi rozhodujícího a slavnostního, a probouzí v nich neobvyklou zvědavost. Vojáci se ve dnech bitev vzrušeně snaží vymanit ze zájmů svého pluku, naslouchají, rozhlížejí se a dychtivě se vyptávají na to, co se kolem nich děje.

Mlha zhoustla natolik, že přestože se rozednívalo, nebylo vidět na deset kroků před sebe. Keře vypadaly jako obrovské stromy, rovná místa jako srázy a svahy. Všude, ze všech stran, bylo možné narazit na nepřítele, neviditelného na deset kroků. Ale kolony dlouho šly pořád v téže mlze, sestupovaly z kopců a stoupaly do nich, míjely zahrady a ohrady, neznámou, nepochopitelnou krajinou, a nikde na nepřítele nenarazily. Naopak, tu vpředu, tu vzadu, ze všech stran se vojáci dozvídali, že stejným směrem jdou naše ruské kolony. Každému vojákovi bylo dobře u srdce z toho, že věděl, že tam, kam jde on – to jest neznámo kam –, jde ještě mnoho, mnoho našich.

„Podívejme, i kurští už prošli," říkalo se v řadách.

„Hrůza, bratříčku, kolik se tu sešlo našeho vojska! Včera večer jsem se díval, jak rozdělali ohně – nemá to konce ani kraje. Moskva, jedním slovem!"

Ačkoli k řadám nepřijel nikdo z velitelů kolon a nikdo s vojáky nemluvil – velitelé kolon byli, jak jsme viděli na válečné radě, rozladění a s podnikanou akcí nespokojení, a proto jen plnili rozkazy a nestarali se o to, aby vojáky povzbudili –, přesto šli vojáci vesele, jako vždycky, když jdou do boje, zvlášť do útoku. Ale když tak šli asi hodinu pořád v husté mlze, musela se větší část vojska zastavit, a řadami proběhlo nepříjemné vědomí, že se děje nepořádek a zmatek. Jak se takové vědomí přenáší, je velmi těžké určit; ale nepochybné je, že se přenáší neobyčejně spolehlivě a rychle se rozlévá, nepozorovaně a nezadržitelně, jako voda úžlabinou. Kdyby ruské vojsko bylo samo, bez spojen-

ců, možná by ještě uplynulo hodně času, než by se toto vědomí nepořádku stalo všeobecným přesvědčením; ale teď, kdy všichni se zvláštním potěšením a samozřejmostí přičítali příčinu nepořádků zmateným Němcům, byli přesvědčeni, že se děje zhoubný zmatek, který nadělali buřtožrouti.

„Proč jsme se zastavili? Je zataraseno? Nebo už jsme narazili na Francouze?“

„Ne, není nic slyšet. To by se už střílelo.“

„Napřed nás honili, ať vyrazíme, a když jsme vyrazili, stojíme bez ladu a skladu uprostřed pole – to všechno pletou ti zatracení Němci. Takoví zmatení čerti!“

„Já bych je pustil dopředu. Ale ti se určitě tlačí vzadu. A teď tu stůj s prázdným žaludkem.“

„Tak co, bude to už? Prý zatarasilo cestu jezdectvo,“ říkal jeden důstojník.

„Ech, zatracení Němci, neznají vlastní zemi,“ říkal druhý.

„Které jste divize?“ křičel pobočník, který přijížděl.

„Osmnácté.“

„Tak proč jste tady? Měli jste už dávno být vpředu, teď neprojdete do večera.“

„To jsou ale pitomé rozkazy; sami nevědí, co dělají,“ říkal důstojník a odjížděl.

Pak projížděl generál a zlostně cosi nerusky křičel.

„Tafa-lafa, a co brebentí, tomu člověk nerozumí,“ říkal voják a napodoboval generála, který odjel. „Postřílel bych je, ty lumpy!“

„Po osmé jsme měli být na místě, a neušli jsme ani půlku. To jsou mi rozkazy!“ opakovalo se ze všech stran.

A pocit energie, s nímž vojska vyrazila do boje, se začal měnit v mrzutost a ve zlost na zmatené rozkazy a na Němce.

Příčina zmatku byla v tom, že během pohybu rakouského jezdectva, které šlo na levém křídle, vyšší velení usoudilo, že náš střed je příliš

vzdálen od pravého křídla, a celému jezdectvu bylo nařízeno přejít na pravou stranu. Několik tisíc jezdců postupovalo před pěchotou a pěchota musela čekat.

Vpředu došlo ke srážce mezi rakouským průvodcem kolony a ruským generálem. Ruský generál křičel a žádal, aby jezdectvo zastavili; Rakušan dokazoval, že na vině není on, ale vyšší velení. Vojska zatím stála, nudila se a ztrácela odvahu. Po hodinovém zdržení se vojska konečně pohnula dál a začala sestupovat z kopce. Mlha, která se na kopci rozptylovala, se tím hustěji rozprostírala v nížinách, kam vojska sestoupila. Vpředu, v mlze, zazněl jeden výstřel, druhý, zprvu nesouladně, v různých odstupech: tratta… tat, a pak stále souladněji a častěji, a u Zlatého potoka se rozpoutal boj.

Rusové nepočítali s tím, že dole u potoka narazí na nepřítele, a narazili na něj v mlze nečekaně; neslyšeli od vyšších velitelů ani slovo povzbuzení, vojskem se šířilo vědomí, že se přišlo pozdě, a hlavně v husté mlze neviděli nic před sebou ani kolem sebe; a tak se s nepřítelem líně a pomalu přestřelovali, posunovali se vpřed a zase se zastavovali, protože včas nedostávali rozkazy od velitelů a pobočníků, kteří bloudili mlhou po neznámé krajině a nemohli najít své oddíly. Tak začal boj pro první, druhou a třetí kolonu, které sestoupily dolů. Čtvrtá kolona, u níž byl sám Kutuzov, stála na Prackých výšinách.

V nížinách, kde začal boj, byla pořád hustá mlha, nahoře se vyjasnilo, ale pořád nebylo vidět nic z toho, co se dělo vpředu. Jestli byly všechny nepřátelské síly, jak jsme předpokládali, deset verst od nás, nebo byl nepřítel tady, v tomto pásu mlhy – to do deváté hodiny nikdo nevěděl.

Bylo devět hodin ráno. Mlha se rozprostírala dole jako souvislé moře, ale u vesnice Šlapanice, na výšině, kde stál Napoleon obklopený svými maršály, bylo úplně jasno. Nad ním bylo jasné modré nebe a obrovská koule slunce se jako obrovský dutý purpurový splávek pohupovala na hladině mléčného moře mlhy. Nejen všechna francouzská voj-

ska, ale i sám Napoleon se štábem se nenacházel na druhé straně potoků a nížin u vesnic Sokolnice a Šlapanice, za nimiž jsme zamýšleli zaujmout postavení a zahájit boj, nýbrž na této straně, tak blízko našich vojsk, že Napoleon pouhým okem rozeznával v našem vojsku jezdce od pěšáka. Napoleon stál kousek před svými maršály na malém šedém arabském koni, v modrém plášti, v tomtéž, v němž vedl italské tažení. Mlčky se zahleděl na pahorky, které jako by vystupovaly z moře mlhy a po kterých se v dálce pohybovala ruská vojska, a naslouchal zvukům střelby v úžlabině. V jeho tehdy ještě hubené tváři se nepohnul jediný sval; lesklé oči upíral nehybně na jedno místo. Jeho předpoklady se ukázaly správné. Ruská vojska zčásti už sestoupila do úžlabiny k rybníkům a jezerům, zčásti vyklízela ty Pracké výšiny, které hodlal napadnout a které považoval za klíč k postavení. Viděl uprostřed mlhy, jak se v prohlubni, kterou tvořily dva kopce u vesnice Prace, pohybují ruské kolony, s blyštícími se bodáky, pořád jedním směrem k úžlabinám, a jedna za druhou mizí v moři mlhy. Podle zpráv, které dostal večer, podle zvuků kol a kroků, které bylo v noci slyšet u předních hlídek, podle nepořádnosti pohybu ruských kolon, podle všech předpokladů jasně viděl, že spojenci mají za to, že stojí daleko před nimi, že kolony pohybující se u Prace tvoří střed ruské armády a že střed je už dostatečně oslaben, aby se dal úspěšně napadnout. Ale pořád ještě boj nezahajoval.

Dnes pro něho byl slavnostní den – výročí jeho korunovace. K ránu si na několik hodin zdřímL, a zdravý, veselý, svěží, v té šťastné náladě, kdy se všechno zdá možné a všechno se daří, sedl na koně a vyjel do pole. Stál nehybně, díval se na výšiny vystupující z mlhy a v jeho chladné tváři byl onen zvláštní odstín sebejistého, zaslouženého štěstí, jaký bývá ve tváři zamilovaného a šťastného chlapce. Maršálové stáli za ním a neodvažovali se rozptylovat jeho pozornost. Díval se tu na Pracké výšiny, tu na slunce, které vyplouvalo z mlhy.

Když slunce úplně vyšlo z mlhy a oslnivým jasem se rozstříklo po polích a po mlze – jako by na to jen čekal, aby zahájil boj –, sňal rukavici z krásné bílé ruky, dal jí maršálům znamení a vydal rozkaz zahájit boj. Maršálové v doprovodu pobočníků se rozcválali na různé strany a za několik minut se hlavní síly francouzské armády rychle pohnuly k těm Prackým výšinám, které ruská vojska, sestupující doleva do úžlabiny, vyklízela víc a víc.

XV

V osm hodin vyjel Kutuzov na koni k Prace, v čele čtvrté, Miloradovičovy kolony, té, která měla zaujmout místa kolon Przybyszewského a Langerona, jež už sestoupily dolů. Pozdravil se s muži předního pluku a dal rozkaz k pochodu, čímž ukázal, že tuto kolonu hodlá vést sám. Když dojel k vesnici Prace, zastavil se. Kníže Andrej stál za ním, jeden z obrovského množství lidí, kteří tvořili družinu vrchního velitele. Kníže Andrej se cítil rozrušený, podrážděný a zároveň zdrženlivě klidný, jako bývá člověk, když nastává dlouho toužebně očekávaná chvíle. Byl pevně přesvědčen, že dnes je den jeho Toulonu nebo jeho Arcolského mostu. Jak se to stane, nevěděl, ale byl pevně přesvědčen, že se to stane. Terén a postavení našich vojsk znal, nakolik je vůbec mohl znát kdokoli z naší armády. Svůj vlastní strategický plán, o jehož provedení teď zřejmě nemohlo být ani řeči, pustil z hlavy. Teď už se vžíval do Weyrotherova plánu, promýšlel náhody, které by mohly nastat, a dělal si nové úvahy, takové, v nichž by mohla být zapotřebí jeho pohotovost úsudku a rozhodnost.

Vlevo dole v mlze byla slyšet přestřelka mezi neviditelnými vojsky. Tam, zdálo se knížeti Andrejovi, se soustředí bitva, tam narazí na překážku, a „tam právě budu poslán," myslel si, „s brigádou nebo s divizí, a tam právě půjdu se zástavou v ruce vpřed a rozdrtím všechno, co bude přede mnou."

Kníže Andrej se nemohl lhostejně dívat na zástavy procházejících praporů. Když se díval na zástavu, pořád si myslel: možná je to právě ta zástava, se kterou budu muset jít v čele vojsk.

Noční mlha zanechala k ránu na výšinách jen jinovatku, která se měnila v rosu, v úvalech se však mlha ještě rozprostírala jako mléčně

bílé moře. V tom úvalu vlevo, kam sestoupila naše vojska a odkud doléhaly zvuky střelby, nebylo nic vidět. Nad výšinami bylo tmavé, jasné nebe a vpravo obrovská koule slunce. Vpředu, daleko, na druhém břehu mlžného moře, vystupovaly zalesněné pahorky, na nichž měla být nepřátelská armáda, a bylo tam vidět cosi. Vpravo vstupovala do oblasti mlhy garda, zněla dupotem a rachotem kol a chvílemi se zablýskla bodáky; vlevo, za vesnicí, se stejné masy jezdectva přibližovaly a mizely v moři mlhy. Vpředu i vzadu se pohybovala pěchota. Vrchní velitel stál na kraji vesnice a nechával kolem sebe projíždět vojska. Kutuzov se toho rána zdál vyčerpaný a podrážděný. Pěchota, která šla kolem něj, se bez rozkazu zastavila, zřejmě proto, že ji vpředu něco zdrželo.

„Tak už jim konečně řekněte, ať se seřadí do praporových kolon a jdou kolem vesnice," řekl Kutuzov zlostně generálovi, který přijel. „Jak to, že nepochopíte, Vaše Excelence, milostivý pane, že se nesmíme roztáhnout v tomhle průsmyku vesnické ulice, když jdeme proti nepříteli."

„Předpokládal jsem, že se seřadíme za vesnicí, Vaše Vysoká Excelence," odpověděl generál.

Kutuzov se žlučovitě zasmál.

„To budete pěkní, až budete rozvinovat frontu před očima nepřítele, moc pěkní."

„Nepřítel je ještě daleko, Vaše Vysoká Excelence. Podle dispozice..."

„Dispozice," vykřikl žlučovitě Kutuzov, „a kdo vám to řekl?... Račte dělat, co se vám poroučí."

„Rozkaz."

„Můj milý," řekl šeptem Něsvickij knížeti Andrejovi, „starý má náladu pod psa."

Ke Kutuzovovi přicválal rakouský důstojník se zeleným chocholem na klobouku, v bílé uniformě, a jménem císaře se zeptal, zda čtvrtá kolona vyrazila do boje.

Kutuzov mu neodpověděl a odvrátil se, a jeho pohled náhodou padl na knížete Andreje, který stál vedle něj. Když Kutuzov uviděl Bolkonského, zmírnil zlý a jízlivý výraz pohledu, jako by si uvědomoval, že jeho pobočník za to, co se děje, nemůže. A aniž odpověděl rakouskému pobočníkovi, obrátil se k Bolkonskému:

„Jeďte se podívat, můj milý, jestli třetí divize už prošla vesnicí. Řekněte jí, ať se zastaví a čeká na mé rozkazy."

Sotva kníže Andrej odjel, zastavil ho.

„A zeptejte se, jestli jsou rozestavěni střelci," dodal. „Co to dělají, co to dělají!" mumlal si pro sebe a pořád rakouskému důstojníkovi neodpovídal.

Kníže Andrej odcválal splnit rozkaz.

Předjel všechny prapory, které šly vpředu, zastavil třetí divizi a přesvědčil se, že před našimi kolonami opravdu nebyla žádná střelecká rojnice. Velitel pluku, který byl vpředu, byl velmi udiven rozkazem vrchního velitele, který mu kníže Andrej vyřídil, aby rozvinul střelce. Velitel pluku tu stál v naprostém přesvědčení, že před ním jsou ještě další vojska a že nepřítel nemůže být blíž než deset verst. Vpředu opravdu nebylo vidět nic než pustou krajinu, která se svažovala dopředu a byla zahalena hustou mlhou. Kníže Andrej jménem vrchního velitele nařídil napravit, co se zanedbalo, a odcválal zpátky. Kutuzov stál pořád na tomtéž místě, po stařecku se svým tučným tělem sesul v sedle a se zavřenýma očima těžce zíval. Vojska už se nepohybovala, ale stála s puškami u nohy.

„Dobře, dobře," řekl knížeti Andrejovi a obrátil se ke generálovi, který s hodinkami v ruce říkal, že by už bylo načase vyrazit, protože všechny kolony z levého křídla už sestoupily.

„Ještě to stihneme, Vaše Excelence," prohodil Kutuzov mezi zíváním. „Stihneme!" opakoval.

V tu chvíli se za Kutuzovem v dálce ozvaly zvuky pluků, které zdravily, a ty hlasy se rychle blížily po celé délce roztažené linie postupují-

cích ruských kolon. Bylo vidět, že ten, koho zdravili, jede rychle. Když se dali do křiku vojáci pluku, před nímž stál Kutuzov, poodjel kousek stranou a zamračeně se ohlédl. Po cestě od Prace cválalo cosi jako eskadrona pestře oděných jezdců. Dva z nich cválali vedle sebe zostra před ostatními. Jeden byl v černé uniformě s bílým chocholem na ryzáku s kupírovaným ocasem, druhý v bílé uniformě na vraníkovi. Byli to oba císaři s družinou. Kutuzov s afektovaností horlivého služebníka, který stojí v šiku, zavelel stojícím vojskům „pozor“ a za salutování přijel k císaři. Celá jeho postava a chování se najednou změnily. Nasadil výraz podřízeného, nepřemýšlejícího člověka. S afektovanou uctivostí, která císaře Alexandra zjevně nepříjemně zarazila, přijel a salutoval mu.

Nepříjemný dojem přeběhl po mladé a šťastné císařově tváři jen jako zbytky mlhy po jasném nebi a zmizel. Byl ten den po nemoci o něco hubenější než na olomouckém poli, kde ho Bolkonskij poprvé uviděl v cizině; ale v jeho krásných šedých očích bylo totéž okouzlující spojení vznešenosti a mírnosti a na tenkých rtech táž možnost nejrozmanitějších výrazů a převládající výraz dobrosrdečného, nevinného mládí.

Na olomoucké přehlídce byl vznešenější, tady byl veselejší a energičtější. Trochu se zarděl, když ty tři versty proletěl cvalem, zastavil koně, s úlevou si oddechl a ohlédl se po tvářích své družiny, stejně mladých a stejně rozjařených jako jeho. Czartoryski a Novosilcov, kníže Volkonskij, Stroganov a další, samí bohatě odění, veselí mladí lidé na krásných, pěstěných, svěžích, jen lehce zpocených koních, se zastavili za panovníkem, rozmlouvali spolu a usmívali se. Císař František, růžolící mladý muž s dlouhým obličejem, seděl neobyčejně zpříma na krásném vraníkovi a starostlivě a beze spěchu se rozhlížel kolem sebe. Zavolal si jednoho ze svých bílých pobočníků a na něco se zeptal. „Asi v kolik hodin vyjeli,“ pomyslel si kníže Andrej, když pozoroval svého starého známého, a nedokázal potlačit úsměv při vzpo-

mínce na svou audienci. V družině císařů byli vybraní chlapíci, ordonanci, ruští i rakouští, z gardových i armádních pluků. Mezi nimi vodili podkoní ve vyšívaných čabrakách krásné carské koně na výměnu.

Jako když otevřeným oknem náhle zavane do dusného pokoje svěží vzduch z polí, tak zavanulo na neveselý Kutuzovův štáb mládím, energií a jistotou úspěchu od té skvělé mládeže, která sem přicválala.

„Pročpak nezačínáte, Michaile Larionoviči?“ obrátil se spěšně císař Alexandr na Kutuzova a zároveň se zdvořile podíval na císaře Františka.

„Vyčkávám, Vaše Veličenstvo,“ odpověděl Kutuzov a uctivě se naklonil dopředu.

Císař natočil ucho, lehce se zamračil a dal najevo, že neslyšel.

„Vyčkávám, Vaše Veličenstvo,“ opakoval Kutuzov. Kníže Andrej si všiml, že Kutuzovovi nepřirozeně zacukal horní ret, když to „vyčkávám“ říkal. „Ještě se nesešly všechny kolony, Vaše Veličenstvo.“

Panovník to slyšel, ale ta odpověď se mu zjevně nelíbila; pokrčil nahrbenými rameny a podíval se na Novosilcova, který stál vedle, jako by si tím pohledem na Kutuzova stěžoval.

„Vždyť nejsme na Caricynově louce, Michaile Larionoviči, kde se nezačíná přehlídka, dokud nepřijdou všechny pluky,“ řekl panovník a znovu se podíval císaři Františkovi do očí, jako by ho vybízel, aby když už se nezúčastní, aspoň poslouchal, co říká; ale císař František se dál rozhlížel a neposlouchal.

„Právě proto nezačínám, Veličenstvo,“ řekl Kutuzov zvučným hlasem, jako by předcházel možnosti, že by ho nebylo slyšet, a v tváři mu ještě jednou cosi zacukalo. „Právě proto nezačínám, Veličenstvo, že nejsme na přehlídce a nejsme na Caricynově louce,“ vyslovil jasně a zřetelně.

V družině panovníka se na všech tvářích, které se okamžitě po sobě podívaly, objevilo reptání a výčitka. „Ať je sebestarší, neměl by, rozhodně by neměl takhle mluvit,“ vyjadřovaly ty tváře.

Panovník se upřeně a pozorně díval Kutuzovovi do očí a čekal, jestli ještě něco neřekne. Ale i Kutuzov ze své strany uctivě sklonil hlavu a zdálo se, že také čeká. Mlčení trvalo asi minutu.

„Ostatně, jestli poroučíte, Vaše Veličenstvo," řekl Kutuzov, zvedl hlavu a znovu změnil tón na dřívější tón tupého, nepřemýšlejícího, ale poslušného generála.

Pobídl koně, zavolal si k sobě velitele kolony Miloradoviče a předal mu rozkaz k útoku.

Vojsko se znovu dalo do pohybu a dva prapory Novgorodského pluku a prapor Apšeronského pluku vykročily kolem panovníka vpřed.

Zatímco procházel tento apšeronský prapor, vyrazil růžolící Miloradovič, bez pláště, v uniformě a s řády a s kloboukem s obrovským chocholem, nasazeným nakřivo a podélně, tryskem dopředu, chlapácky salutoval a před panovníkem prudce zarazil koně.

„S Bohem, generále," řekl mu panovník.

„Namouvěru, Veličenstvo, uděláme to, co které bude v naší možnosti, Veličenstvo," odpověděl vesele, a přesto svou špatnou francouzskou výslovností vyvolal u pánů z panovníkovy družiny posměšný úsměv.

Miloradovič prudce otočil koně a postavil se kousek za panovníka. Apšeronci, povzbuzení přítomností panovníka, procházeli chlapáckým, svižným krokem a vyráželi nohu kolem císařů a jejich družiny.

„Chlapci!" vykřikl hlasitým, sebevědomým a veselým hlasem Miloradovič, zřejmě tak rozjařený zvuky střelby, očekáváním bitvy a pohledem na chlapáky apšeronce, své druhy ještě ze Suvorovových dob, kteří svižně procházeli kolem císařů, že zapomněl na panovníkovu přítomnost. „Chlapci, nebude to první vesnice, kterou berete!" vykřikl.

„Rádi se snažíme!" vykřikli vojáci.

Panovníkův kůň před nečekaným křikem uskočil. Ten kůň, který nosil panovníka už na přehlídkách v Rusku, nesl tady, na slavkovském poli, svého jezdce, snášel jeho roztržité pobídky levou nohou a stříhal

ušima při zvucích výstřelů úplně stejně, jako to dělal na Marsově poli, a nechápal význam ani těch výstřelů, které bylo slyšet, ani sousedství vraníka císaře Františka, ani všeho toho, co ten den říkal, myslel a cítil ten, kdo na něm jel.

Panovník se s úsměvem obrátil k jednomu ze svých důvěrníků, ukázal na chlapáky apšeronce a něco mu řekl.

XVI

Kutuzov v doprovodu svých pobočníků jel krokem za karabiníky.

Když ujel na konci kolony asi půl versty, zastavil se u osamělého opuštěného domu, nejspíš bývalé krčmy, poblíž místa, kde se rozcházely dvě cesty. Obě cesty se svažovaly z kopce a po obou šla vojska.

Mlha se začínala rozcházet a neurčitě, na vzdálenost asi dvou verst, už bylo vidět nepřátelská vojska na protějších návrších. Vlevo dole byla střelba slyšet čím dál zřetelněji. Kutuzov se zastavil a rozmlouval s rakouským generálem. Kníže Andrej stál kousek za ním, upřeně se na ně díval a obrátil se na jednoho pobočníka, protože ho chtěl poprosit o dalekohled.

„Podívejte, podívejte," říkal ten pobočník a nedíval se na vzdálené vojsko, ale z kopce dolů před sebe. „To jsou Francouzi!"

Oba generálové a pobočníci se začali chápat dalekohledu a vytrhávali si ho navzájem. Všechny tváře se najednou změnily a na všech se objevila hrůza. Francouze předpokládali dvě versty od nás, a oni se najednou, nečekaně objevili přímo před námi.

„To je nepřítel?... Ne!... Ano, podívejte, to je on... určitě... Co to má znamenat?" ozývaly se hlasy.

Kníže Andrej uviděl pouhým okem dole vpravo hustou francouzskou kolonu, která stoupala proti apšeroncům, ne dál než pět set kroků od místa, kde stál Kutuzov.

„Tady je, nastala rozhodující chvíle! Došlo i na mě," pomyslel si kníže Andrej, pobídl koně a přijel ke Kutuzovovi.

„Apšeronce je třeba zastavit," vykřikl, „Vaše Vysoká Excelence!"

Ale v tom okamžiku všechno zahalil dým, nablízku se rozpoutala střelba a naivně vyděšený hlas dva kroky od knížete Andreje vykřikl:

„Tak, bratři, konec!“ A jako by ten hlas byl povel. Na ten hlas se všechno dalo na útěk.

Smíšené, stále rostoucí davy utíkaly zpátky k místu, kde před pěti minutami vojska procházela kolem císařů. Nejenže bylo těžké ten dav zastavit, ale nebylo ani možné, aby sami neustoupili zpátky spolu s ním. Bolkonskij se jen snažil od něj neodpadnout, rozhlížel se a nechápal, nebyl schopen pochopit, co se před ním děje. Něsvickij s rozzuřeným výrazem, rudý a k nepoznání, křičel na Kutuzova, že jestli hned neodjede, určitě ho zajmou. Kutuzov stál na tomtéž místě, neodpovídal a vytahoval kapesník. Z tváře mu tekla krev. Kníže Andrej se k němu protlačil.

„Jste raněn?“ zeptal se a sotva ovládl chvění dolní čelisti.

„Rána není tady, ale tamhle!“ řekl Kutuzov, tiskl si kapesník k raněné tváři a ukazoval na prchající.

„Zastavte je!“ vykřikl, a zároveň, nejspíš proto, že se přesvědčil, že je zastavit nelze, pobídl koně a jel doprava.

Nová vlna prchajících, která se přihnala, ho strhla s sebou a táhla ho zpátky.

Vojska utíkala v tak hustém davu, že kdo se jednou dostal doprostřed, těžko se z něj vymotal. Někdo křičel: „Hni sebou! Co se loudáš?“ Jiný se hned na místě otáčel a střílel do vzduchu; jiný bil koně, na kterém jel sám Kutuzov. S největším úsilím se Kutuzov vymanil z proudu davu doleva a se svou družinou, zmenšenou víc než o polovinu, jel za zvuky blízkých dělových výstřelů. Když se kníže Andrej vymanil z davu prchajících, snažil se nezůstat za Kutuzovem a uviděl na svahu v dýmu ruskou baterii, která ještě střílela, a Francouze, kteří k ní přibíhali. Výš stála ruská pěchota a nehýbala se ani dopředu, baterii na pomoc, ani dozadu, týmž směrem jako prchající. Od té pěchoty se oddělil generál na koni a přijel ke Kutuzovovi. Z Kutuzovovy družiny zůstali jen čtyři lidé. Všichni byli bledí a mlčky se po sobě dívali.

„Zastavte ty ničemy!“ řekl zadýchaně Kutuzov veliteli pluku a ukázal na prchající; ale v tomtéž okamžiku, jako by za trest za ta slova, prolétly jako hejno ptáčků s hvízdáním kulky přes pluk a přes Kutuzovovu družinu.

Francouzi zaútočili na baterii, a když uviděli Kutuzova, vystřelili na něj. Při té salvě se velitel pluku chytil za nohu; padlo několik vojáků a podpraporčík, který stál se zástavou, ji pustil z rukou; zástava se zakymácela a padla, ale zachytila se o pušky sousedních vojáků. Vojáci začali bez povelu střílet.

„Oooooch!“ zabručel Kutuzov se zoufalým výrazem a ohlédl se. „Bolkonskij,“ zašeptal hlasem, který se chvěl vědomím jeho stařecké bezmoci. „Bolkonskij,“ zašeptal a ukázal na rozvrácený prapor a na nepřítele, „co to má znamenat?“

Ale dřív, než to slovo dořekl, kníže Andrej, který cítil, jak mu k hrdlu stoupají slzy studu a vzteku, už seskakoval z koně a běžel k zástavě.

„Chlapci, vpřed!“ vykřikl dětsky pronikavě.

„Je to tady!“ myslel si kníže Andrej, když uchopil žerď zástavy a s rozkoší slyšel hvízdání kulek, mířených zřejmě právě na něj. Několik vojáků padlo.

„Hurá!“ vykřikl kníže Andrej, sotva udržel v rukou těžkou zástavu, a rozběhl se vpřed s naprostou jistotou, že celý prapor poběží za ním.

A opravdu uběhl sám jen několik kroků. Vyrazil jeden voják, druhý, a celý prapor se s křikem „hurá!“ rozběhl vpřed a předběhl ho. Poddůstojník praporu přiběhl a vzal zástavu, která se knížeti Andrejovi v rukou kymácela tíhou, ale hned nato padl. Kníže Andrej znovu uchopil zástavu a vlekl ji za žerď a běžel s praporem. Před sebou viděl naše dělostřelce, z nichž se jedni rvali a druzí opouštěli děla a běželi mu naproti; viděl i francouzské pěšáky, kteří chytali dělostřelecké koně a otáčeli děla. Kníže Andrej s praporem už byl dvacet kroků od děl. Slyšel nad sebou neustávající hvízdání kulek a vpravo i vlevo od něj vojáci bez ustání sténali a padali. Ale nedíval se na ně; upíral oči jen

na to, co se dělo před ním – na baterii. Zřetelně už viděl jednu postavu, zrzavého dělostřelce se sraženým čákem nakřivo, jak táhne z jedné strany vytěrák, zatímco francouzský voják ho za druhý konec táhne k sobě. Kníže Andrej už jasně viděl zmatený a zároveň rozzuřený výraz tváří těch dvou lidí, kteří zřejmě nechápali, co dělají.

„Co to dělají?“ myslel si kníže Andrej, když se na ně díval. „Proč zrzavý dělostřelec neutíká, když nemá zbraň? Proč ho Francouz nepropíchne? Nestihne doběhnout a Francouz si vzpomene na pušku a propíchne ho.“

A opravdu, k zápasícím přiběhl jiný Francouz s puškou napřaženou k bodnutí a osud zrzavého dělostřelce, který pořád ještě nechápal, co ho čeká, a vítězně vytrhl vytěrák, se měl rozhodnout. Ale kníže Andrej neviděl, jak to skončilo. Jako by ho někdo z nejbližších vojáků, jak se mu zdálo, ze vší síly udeřil pevnou holí do hlavy. Trochu to bolelo, a hlavně to bylo nepříjemné, protože ta bolest ho rozptylovala a překážela mu vidět to, na co se díval.

„Co je to? Padám? Podlamují se mi nohy,“ pomyslel si a padl na záda. Otevřel oči v naději, že uvidí, jak skončil zápas Francouzů s dělostřelci, a chtěl vědět, jestli zrzavý dělostřelec padl, nebo ne, jestli jsou děla ukořistěna, nebo zachráněna. Ale nic neviděl. Nad ním už nebylo nic než nebe – vysoké nebe, ne jasné, ale přece jen nezměrně vysoké, a po něm tiše pluly šedé mraky. „Jak tiše, klidně a slavnostně, docela jinak, než jak jsem běžel,“ pomyslel si kníže Andrej, „jinak, než jak jsme běželi, křičeli a rvali se; docela jinak, než jak si ten Francouz a dělostřelec s rozzuřenými a vyděšenými tvářemi navzájem vyrvávali vytěrák – docela jinak plují mraky po tom vysokém nekonečném nebi. Jak to, že jsem dřív to vysoké nebe neviděl? A jak jsem šťastný, že jsem ho konečně poznal. Ano! Všechno je marnost, všechno je klam kromě toho nekonečného nebe. Nic, nic není kromě něj. Ale ani to dokonce není, nic není kromě ticha, uklidnění. A chvála Bohu!...“

XVII

Na pravém křídle u Bagrationa se v devět hodin boj ještě nezačal. Kníže Bagration nechtěl vyhovět Dolgorukovovu požadavku, aby zahájil boj, a chtěl ze sebe svalit odpovědnost, a proto Dolgorukovovi navrhl, aby se na to poslali zeptat vrchního velitele. Bagration věděl, že při vzdálenosti téměř deseti verst, která dělila jedno křídlo od druhého, i kdyby toho, koho pošlou, nezabili – což bylo velmi pravděpodobné –, a i kdyby vrchního velitele našel, což bylo velmi obtížné, nestihne se posel vrátit dřív než večer.

Bagration přelétl svou družinu svýma velkýma, nic nevyjadřujícíma, nevyspalýma očima a jako první mu padla do očí Rostovova dětská tvář, bezděčně strnulá vzrušením a nadějí. Poslal právě jeho.

„A jestli potkám Jeho Veličenstvo dřív než vrchního velitele, Vaše Osvícenosti?“ řekl Rostov a držel ruku u štítku.

„Můžete to předat Jeho Veličenstvu,“ řekl Dolgorukov, který Bagrationovi spěšně skočil do řeči.

Rostov byl vystřídán z rojnice, takže si stihl k ránu na několik hodin zdřímnout, a cítil se veselý, smělý a rozhodný, s tou pružností pohybů, s tou důvěrou ve své štěstí a v té náladě, kdy se všechno zdá snadné, veselé a možné.

Všechna jeho přání se toho rána plnila; probíhala generální bitva a on se jí účastnil; a nejen to, byl ordonancem u nejstatečnějšího generála; a nejen to, jel s rozkazem ke Kutuzovovi, a možná i k samotnému panovníkovi. Ráno bylo jasné, kůň pod ním byl dobrý. V duši mu bylo radostně a šťastně. Když dostal rozkaz, pobídl koně a cválal podél linie. Nejdřív jel podél linie Bagrationových vojsk, která ještě nevstoupila do boje a stála nehnutě; potom vjel do prostoru, který zaujímalo

Uvarovovo jezdectvo, a tady už si všiml přesunů a známek příprav k boji; když projel Uvarovovo jezdectvo, už jasně slyšel před sebou zvuky kanonády a dělové střelby. Střelba pořád sílila.

Ve svěžím ranním vzduchu se už neozývaly, jako předtím v nestejných přestávkách, dva tři výstřely a potom jeden nebo dva výstřely z děl, ale po svazích kopců před Prací se rozléhalo hřmění pušek, přerušované tak častými výstřely z děl, že se někdy několik dělových ran už od sebe neoddělovalo, ale slévalo se v jeden společný hukot.

Bylo vidět, jak po svazích obláčky z pušek jako by běhaly a doháněly se a jak se dým z děl valil, rozplýval a slil v jedno. Podle záblesků bodáků mezi dýmem bylo vidět pohybující se masy pěchoty a úzké pruhy dělostřelectva se zelenými muničními vozy.

Rostov na pahorku na chvíli zastavil koně, aby si prohlédl, co se děje; ale ať napínal pozornost jakkoli, nemohl nic pochopit ani rozeznat z toho, co se děje: tam v dýmu se pohybovali nějací lidé, vpředu i vzadu se pohybovaly nějaké pásy vojsk; ale proč? kdo? kam? to se nedalo pochopit. Ten pohled a ty zvuky v něm nejenže nevzbuzovaly žádný sklíčený nebo bázlivý pocit, ale naopak mu dodávaly energii a rozhodnost.

„No, ještě, ještě přidej!“ obracel se v duchu k těm zvukům a znovu se dával do cvalu podél linie, stále dál a dál do oblasti vojsk, která už vstoupila do boje.

„Jak to tam dopadne, nevím, ale všechno bude dobré!“ myslel si Rostov.

Když projel kolem nějakých rakouských vojsk, všiml si Rostov, že další úsek linie – byla to garda – už vstoupil do boje.

„Tím líp! Podívám se zblízka,“ pomyslel si.

Jel skoro po přední linii. Několik jezdců cválalo jeho směrem. Byli to naši lejbgardoví huláni, kteří se v rozvrácených řadách vraceli z útoku. Rostov je minul, bezděčně si všiml, že jeden z nich je celý od krve, a cválal dál.

„Do toho mi nic není!“ pomyslel si. Neujel od té chvíle ani několik set kroků, když se nalevo od něj, napříč přes jeho cestu, po celé šíři pole objevila obrovská masa jezdců na vranících, v bílých lesklých uniformách, kteří klusem jeli přímo na něj. Rostov pustil koně do plného trysku, aby těm jezdcům uhnul z cesty, a byl by jim ujel, kdyby šli pořád stejným chodem, ale oni pořád zrychlovali, takže někteří koně už cválali. Rostov slyšel čím dál zřetelněji jejich dusot a řinčení zbraní a čím dál zřetelněji viděl jejich koně, postavy, a dokonce i tváře. Byli to naši kavalergardisté, kteří šli do útoku proti francouzskému jezdectvu, které se blížilo proti nim.

Kavalergardisté cválali, ale ještě koně drželi zkrátka. Rostov už viděl jejich tváře a slyšel povel: „Marš, marš!“, který vyslovil důstojník, když pustil svého plnokrevníka plnou silou. Rostov se bál, že ho rozdupou nebo strhnou do útoku na Francouze, a cválal podél fronty, co jeho kůň stačil, a přesto je nestihl minout.

Krajní kavalergardista, obrovitý poďobaný muž, se zlostně zamračil, když před sebou uviděl Rostova, se kterým se musel nevyhnutelně srazit. Ten kavalergardista by Rostova i s jeho Beduinem určitě porazil – Rostov si sám sobě připadal tak malý a slabounký ve srovnání s těmi obrovskými lidmi a koňmi –, kdyby ho nenapadlo švihnout bičíkem koni toho kavalergardisty do očí. Vraný, těžký kůň, vysoký dva lokte a pět palců, uskočil a sklopil uši; ale poďobaný kavalergardista mu z plného rozmachu vrazil do boků obrovské ostruhy a kůň švihl ocasem, natáhl krk a hnal se ještě rychleji. Sotva kavalergardisté Rostova minuli, uslyšel jejich křik: „Hurá!“, ohlédl se a uviděl, že se jejich přední řady mísí s cizími, nejspíš francouzskými jezdci s červenými epoletami. Dál už nebylo nic vidět, protože hned nato odněkud začala střílet děla a všechno zahalil dým.

Ve chvíli, kdy ho kavalergardisté minuli a zmizeli v dýmu, Rostov váhal, jestli má cválat za nimi, nebo jet tam, kam potřeboval. Byl to ten skvělý útok kavalergardistů, nad kterým žasli i sami Francouzi. Rosto-

vovi bylo hrozné slyšet později, že z celé té masy obrovských krásných mužů, ze všech těch skvělých boháčů, mladíků, důstojníků a junkrů na koních za tisíce rublů, kteří kolem něj přecválali, zůstalo po útoku jen osmnáct.

„Co bych jim záviděl, o své nepřijdu, a já možná hned uvidím panovníka!“ pomyslel si Rostov a cválal dál.

Když dojel na úroveň gardové pěchoty, všiml si, že přes ni a kolem ní létají dělové koule, ani ne tak proto, že slyšel zvuk koulí, jako spíš proto, že ve tvářích vojáků uviděl neklid a ve tvářích důstojníků nepřirozenou, bojovnou slavnostnost.

Když projížděl za jednou z linií gardových pěších pluků, uslyšel hlas, který ho volal jménem.

„Rostove!“

„Co je?“ ozval se, protože Borise nepoznal.

„No ne, dostali jsme se rovnou do první linie! Náš pluk šel do útoku!“ řekl Boris a usmíval se tím šťastným úsměvem, jaký mívají mladí lidé, kteří byli poprvé v palbě.

Rostov se zastavil.

„Tak vida!“ řekl. „No a co?“

„Odrazili jsme je!“ řekl živě Boris, který se rozpovídal. „Dovedeš si to představit?“

A Boris začal vyprávět, jak garda zaujala místo, uviděla před sebou vojska a myslela si, že jsou to Rakušané, a najednou podle koulí, které ta vojska vypálila, poznala, že je v první linii, a musela nečekaně vstoupit do boje. Rostov Borise nedoposlouchal a pobídl koně.

„Kam jedeš?“ zeptal se Boris.

„S rozkazem k Jeho Veličenstvu.“

„Tamhle je!“ řekl Boris, kterému se zdálo, že Rostov potřebuje „Jeho Výsost“, a ne „Jeho Veličenstvo“.

A ukázal mu na velkoknížete, který sto kroků od nich, v přilbě a v kavalergardském kabátci, se zdviženými rameny a svraštěným

obočím, cosi křičel na bílého a bledého rakouského důstojníka.

„Ale vždyť to je velkokníže, a já mám jet k vrchnímu veliteli nebo k panovníkovi," řekl Rostov a už chtěl pobídnout koně.

„Hrabě, hrabě!" křičel Berg, stejně rozjařený jako Boris, a přibíhal z druhé strany. „Hrabě, jsem raněn do pravé ruky," říkal a ukazoval zakrvácené zápěstí převázané kapesníkem, „a zůstal jsem ve frontě. Hrabě, držím kord v levé ruce: v našem rodu von Bergů, hrabě, byli všichni rytíři."

Berg ještě něco říkal, ale Rostov ho nedoposlouchal a už jel dál.

Když projel gardou a prázdnou mezerou, jel Rostov, aby se zase nedostal do první linie, jako se předtím dostal pod útok kavalergardistů, podél linie záloh a velkým obloukem objížděl místo, odkud se ozývala nejprudší střelba a kanonáda. Najednou uslyšel před sebou a za našimi vojsky, na místě, kde nepřítele nemohl v žádném případě předpokládat, blízkou střelbu z pušek.

„Co to může být?" pomyslel si Rostov. „Nepřítel v týlu našich vojsk? To není možné," pomyslel si Rostov a najednou ho přepadla hrůza, strach o sebe i o výsledek celé bitvy. „Ať je to cokoli," pomyslel si, „ted už není co objíždět. Musím hledat vrchního velitele tady, a jestli je všechno ztraceno, pak je i mou věcí zahynout spolu se všemi."

Zlá předtucha, která Rostova najednou přepadla, se potvrzovala čím dál víc, čím dál vjížděl do prostoru za vesnicí Prace, zaplněného davy nejrůznějších vojsk.

„Co se děje? Co se děje? Na koho se střílí? Kdo střílí?" ptal se Rostov, když se dostal na úroveň ruských a rakouských vojáků, kteří v promíchaných davech utíkali napříč přes jeho cestu.

„Čert aby se v tom vyznal! Všechny pobil! Ať je po všem!" odpovídaly mu rusky, německy a česky davy prchajících, kteří stejně jako on nechápali, co se tu děje.

„Bijte Němce!" křičel jeden.

„Ať je čert vezme – zrádce!"

„Kat aby vzal ty Rusy!…“ něco bručel nějaký Němec.

Po cestě šlo několik raněných. Nadávky, křik a sténání se slévaly v jeden společný hukot. Střelba utichla, a jak se Rostov později dozvěděl, střídali po sobě navzájem ruští a rakouští vojáci.

„Můj bože! Co to má znamenat?“ myslel si Rostov. „A tady, kde je může panovník každou chvíli uvidět… Ale ne, to je jistě jen pár ničemů. To přejde, to není ono, to nemůže být,“ myslel si. „Jen je co nejrychleji, co nejrychleji projet!“

Myšlenka na porážku a útěk nemohla Rostovovi přijít na mysl. Přestože viděl francouzská děla a vojska právě na Prackém kopci, právě tam, kde měl vrchního velitele hledat, nemohl a nechtěl tomu věřit.

XVIII

U vesnice Prace měl Rostov hledat Kutuzova a panovníka. Ale tady nejenže nebyli oni, nebyl tu ani jediný velitel, jen nesourodé davy rozvrácených vojsk. Popoháněl už unaveného koně, aby ty davy rychleji projel, ale čím dál postupoval, tím byly davy rozvrácenější. Na hlavní silnici, na kterou vyjel, se tísnily kočáry, povozy všeho druhu, ruští a rakouští vojáci všech druhů zbraní, ranění i neranění. To všechno hučelo a zmateně se hemžilo za ponurého zvuku koulí, které létaly z francouzských baterií postavených na Prackých výšinách.

„Kde je panovník? Kde je Kutuzov?“ ptal se Rostov všech, koho mohl zastavit, a od nikoho nemohl dostat odpověď.

Nakonec chytil jednoho vojáka za límec a donutil ho, aby mu odpověděl.

„Ech, bratře! Ti už jsou dávno všichni tamhle, vzali roha dopředu!“ řekl Rostovovi voják, smál se čemusi a vytrhával se mu.

Rostov toho vojáka, který byl zřejmě opilý, nechal být, zastavil koně nějakého sluhy nebo podkoního vysoce postavené osoby a začal se ho vyptávat. Sluha Rostovovi oznámil, že panovníka asi před hodinou převezli po téhle silnici v kočáře, co koně stačili, a že je panovník těžce raněn.

„To není možné,“ řekl Rostov, „to byl určitě někdo jiný.“

„Sám jsem to viděl,“ řekl sluha se sebevědomým úšklebkem. „Já už snad panovníka znám: kolikrát jsem ho takhle viděl v Petrohradě. Bledý, předobledý sedí v kočáře. Jak to čtyřspřeží vraníků vyrazilo, panečku, jen to kolem nás zahřmělo: to už snad znám carské koně i Ilju Ivanyče; s nikým jiným než s carem přece kočí Ilja nejezdí.“

Rostov pustil jeho koně a chtěl jet dál. Obrátil se na něj raněný důstojník, který šel kolem.

„A koho potřebujete?“ zeptal se důstojník. „Vrchního velitele? Ten padl, koule ho zabila, do prsou, u našeho pluku.“

„Nepadl, je raněn,“ opravil ho jiný důstojník.

„A kdo? Kutuzov?“ zeptal se Rostov.

„Ne Kutuzov, ale jakže se jmenuje – no, stejně je to jedno, živých moc nezůstalo. Jeďte tamhle, támhle k té vesnici, tam se sešlo všechno velení,“ řekl ten důstojník, ukázal na vesnici Hostěrádky a šel dál.

Rostov jel krokem a nevěděl, proč a za kým teď pojede. Panovník je raněn, bitva je prohraná. Teď už se tomu nedalo nevěřit. Rostov jel směrem, který mu ukázali a ve kterém byla v dálce vidět věž a kostel. Kam by měl spěchat? Co by teď měl říkat panovníkovi nebo Kutuzovovi, i kdyby byli naživu a nebyli ranění?

„Jeďte touhle cestou, vaše blahorodí, tamtudy vás rovnou zabijou,“ zavolal na něj voják. „Tam vás zabijou!“

„Ale co to povídáš!“ řekl druhý. „Kam by jezdil? Tudy je to blíž.“

Rostov se zamyslel a jel právě tím směrem, kde mu říkali, že ho zabijou.

„Teď už je to jedno: když je panovník raněn, mám snad šetřit sám sebe?“ myslel si. Vjel do prostoru, kde zahynulo nejvíc lidí, kteří prchali od Prace. Francouzi to místo ještě neobsadili a Rusové, ti živí nebo ranění, ho dávno opustili. Po poli, jako kupky na dobré ornici, leželo na každé děsjatině deset, patnáct zabitých a raněných. Ranění se po dvou, po třech plazili k sobě a ozýval se jejich nepříjemný, někdy, jak se Rostovovi zdálo, předstíraný křik a sténání. Rostov pustil koně do klusu, aby neviděl všechny ty trpící lidi, a dostal strach. Nebál se o svůj život, ale o tu odvahu, kterou potřeboval a o které věděl, že pohled na ty nešťastníky nevydrží.

Francouzi, kteří přestali střílet na to pole poseté mrtvými a raněnými, protože na něm už nebyl nikdo živý, uviděli pobočníka, který po

něm jel, namířili na něj dělo a vypálili několik koulí. Pocit z těch hvízdavých, strašných zvuků a mrtví kolem se Rostovovi slili v jediný dojem hrůzy a lítosti nad sebou samým. Vzpomněl si na poslední matčin dopis. „Co by asi cítila," pomyslel si, „kdyby mě teď viděla tady, na tomhle poli a s děly namířenými na mě."

V Hostěrádkách byla ruská vojska, která odcházela z bojiště, sice promíchaná, ale ve větším pořádku. Sem už francouzské koule nedoletěly a zvuky střelby se zdály vzdálené. Tady už všichni jasně viděli a říkali, že bitva je prohraná. Ať se Rostov obrátil na kohokoli, nikdo mu nedokázal říct, kde je panovník ani kde je Kutuzov. Jedni říkali, že zpráva o panovníkově zranění je pravdivá, jiní tvrdili, že ne, a tu falešnou pověst, která se rozšířila, vysvětlovali tím, že v panovníkově kočáře opravdu ujížděl z bojiště zpátky bledý a vyděšený vrchní dvorní maršálek hrabě Tolstoj, který vyjel na bojiště s ostatními v císařově družině. Jeden důstojník Rostovovi řekl, že za vesnicí vlevo viděl někoho z nejvyššího velení, a Rostov tam jel, už bez naděje, že někoho najde, jen aby si sám před sebou očistil svědomí. Když ujel asi tři versty a minul poslední ruská vojska, uviděl Rostov u zahrady obehnané příkopem dva jezdce, kteří stáli proti příkopu. Jeden, s bílým chocholem na klobouku, se Rostovovi z nějakého důvodu zdál povědomý; druhý, neznámý jezdec na krásném ryzákovi – i ten kůň se Rostovovi zdál povědomý –, přijel k příkopu, pobodl koně ostruhami, povolil uzdu a lehce přeskočil příkop u zahrady. Jen zpod zadních kopyt koně se z náspu sesypala hlína. Prudce koně otočil, znovu přeskočil příkop zpátky a uctivě se obrátil k jezdci s bílým chocholem, zřejmě s návrhem, aby udělal totéž. Jezdec, jehož postava se Rostovovi zdála povědomá a z nějakého důvodu bezděčně upoutala jeho pozornost, odmítavě zavrtěl hlavou a mávl rukou, a podle toho gesta Rostov okamžitě poznal svého oplakávaného, zbožňovaného panovníka.

„Ale to nemohl být on, sám uprostřed toho prázdného pole," pomyslel si Rostov. V tu chvíli Alexandr otočil hlavu a Rostov uviděl ty milo-

vané rysy, které se mu tak živě vryly do paměti. Panovník byl bledý, tváře měl propadlé a oči zapadlé; ale o to víc půvabu a mírnosti bylo v jeho rysech. Rostov byl šťastný, když se přesvědčil, že zpráva o panovníkově zranění byla nepravdivá. Byl šťastný, že ho vidí. Věděl, že by se na něj mohl, ba dokonce měl přímo obrátit a vyřídit mu to, co mu Dolgorukov nařídil vyřídit.

Ale jako se zamilovaný mladík třese a tají, neodvažuje se vyslovit to, o čem po nocích sní, a polekaně se rozhlíží, hledá pomoc nebo možnost odkladu a útěku, když nastala toužebně očekávaná chvíle a on stojí se svou milou o samotě, tak i Rostov teď, když dosáhl toho, po čem toužil nejvíc na světě, nevěděl, jak k panovníkovi přistoupit, a napadaly ho tisíce důvodů, proč to bylo nevhodné, neslušné a nemožné.

„Cože! Jako bych byl rád, že mohu využít toho, že je sám a sklíčený. V téhle chvíli smutku mu může neznámá tvář připadat nepříjemná a obtěžující; a pak, co mu teď můžu říct, když se mi při pouhém pohledu na něj tají dech a vysychá v ústech?“ Ani jedna z těch nesčetných řečí, které v duchu skládal a obracel k panovníkovi, mu teď nepřicházela na mysl. Ty řeči se většinou odehrávaly za úplně jiných okolností, říkaly se většinou ve chvílích vítězství a triumfů, a především na smrtelném loži po utrpěných ranách, zatímco mu panovník děkoval za hrdinské činy a on mu, když umíral, vyjadřoval svou lásku, potvrzenou skutky.

„A pak, nač se budu panovníka ptát na jeho rozkazy pro pravé křídlo, když už je teď po třetí hodině odpoledne a bitva je prohraná? Ne, rozhodně k němu nesmím přijet, nesmím rušit jeho zamyšlení. Radši tisíckrát zemřít, než od něj dostat zlý pohled, než aby si o mně špatně pomyslel,“ rozhodl se Rostov a se smutkem a se zoufalstvím v srdci odjel a ustavičně se ohlížel na panovníka, který pořád stál v témže váhavém postoji.

Zatímco Rostov takto uvažoval a smutně od panovníka odjížděl, přijel náhodou na totéž místo kapitán von Toll, a když uviděl panovní-

ka, zamířil přímo k němu, nabídl mu své služby a pomohl mu přejít příkop pěšky. Panovník si chtěl odpočinout a necítil se dobře, a tak se posadil pod jabloň a Toll se zastavil vedle něj. Rostov zdálky se závistí a lítostí viděl, jak von Toll něco dlouho a horlivě panovníkovi vykládá a jak si panovník, zřejmě v pláči, zakryl rukou oči a stiskl Tollovi ruku.

„A to jsem mohl být na jeho místě já!“ pomyslel si Rostov, sotva zadržoval slzy lítosti nad osudem panovníka, a v naprostém zoufalství jel dál a nevěděl, kam a proč teď jede.

Jeho zoufalství bylo o to větší, že cítil, že příčinou jeho žalu byla jeho vlastní slabost.

Mohl… nejen že mohl, ale měl k panovníkovi přijet. A byla to jediná příležitost ukázat panovníkovi svou oddanost. A on jí nevyužil… „Co jsem to udělal?“ pomyslel si. A otočil koně a cválal zpátky na místo, kde viděl císaře; ale za příkopem už nikdo nebyl. Jen tam jely vozy a povozy. Od jednoho vozky se Rostov dozvěděl, že Kutuzovův štáb je nedaleko ve vesnici, kam jedou trény. Rostov jel za nimi.

Před ním šel Kutuzovův podkoní a vedl koně v čabrakách. Za podkoním jel vůz a za vozem šel starý sluha z čeledi, v čepici, v kožíšku a s křivýma nohama.

„Tite, hej, Tite!“ řekl podkoní.

„Co je?“ odpověděl roztržitě stařík.

„Tite! Jdi mlátit.“

„Ech, hlupáku, fuj!“ řekl stařík a zlostně si odplivl. Chvíli jeli mlčky, a pak se znovu opakoval tentýž vtip.

* * *

Po čtvrté hodině odpoledne byla bitva prohraná na všech místech. Přes sto děl už bylo v rukou Francouzů.

Przybyszewski se svým sborem složil zbraně. Ostatní kolony ztratily asi polovinu mužů a ustupovaly v rozvrácených, promíchaných

davech.

Zbytky Langeronových a Dochturovových vojsk se smísily a tísnily se u rybníků na hrázích a březích u Újezdu.

Po páté hodině už jen u hráze u Újezdu bylo slyšet prudkou kanonádu, kterou vedli už jen Francouzi, kteří postavili četné baterie na svahu Prackých výšin a stříleli do našich ustupujících vojsk.

V zadním voji Dochturov a další sbírali prapory a palbou se bránili francouzskému jezdectvu, které naše pronásledovalo. Začínalo se smrákat. Na úzké hrázi u Újezdu, na které tolik let poklidně sedával s udicemi stařeček mlynář v čepici, zatímco jeho vnuk s vyhrnutými rukávy košile přebíral v konvi stříbrné mrskající se ryby; na té hrázi, po které tolik let poklidně přejížděli na svých dvoukoňových vozech naložených pšenicí Moravané v huňatých čepicích a modrých kazajkách a po téže hrázi odjížděli, zaprášení moukou, s bílými vozy – na té úzké hrázi se teď mezi furami a děly, pod koňmi a mezi koly tlačili lidé znetvoření strachem ze smrti, drtili jeden druhého, umírali, šlapali přes umírající a zabíjeli jeden druhého jen proto, aby po několika krocích byli úplně stejně zabiti.

Každých deset vteřin uprostřed toho hustého davu se svistem stlačeného vzduchu žuchla dělová koule nebo vybuchl granát, a ty střely zabíjely a kropily krví každého, kdo stál blízko. Dolochov, raněný do ruky, pěšky s desítkou vojáků své roty – byl už důstojníkem – a jeho velitel pluku na koni, to byly zbytky celého pluku. Dav je strhl s sebou, vtlačili se do vstupu na hráz, a sevřeni ze všech stran se zastavili, protože vpředu padl kůň pod dělem a dav ho vytahoval. Jedna koule zabila kohosi za nimi, druhá dopadla před ně a postříkala Dolochova krví. Dav se zoufale pohnul vpřed, stlačil se, postoupil o několik kroků a znovu se zastavil.

„Projít těch sto kroků, a jsem určitě zachráněn; postát tu ještě dvě minuty, a určitě zahynu," myslel si každý.

Dolochov, který stál uprostřed davu, se vrhl k okraji hráze, srazil přitom dva vojáky a seběhl na kluzký led, který pokrýval rybník.

„Zahni!“ křičel a poskakoval po ledu, který pod ním praskal. „Zahni!“ křičel na dělo. „Drží!…“

Led ho držel, ale prohýbal se a praskal, a bylo jasné, že se nejen pod dělem nebo pod davem lidí, ale i pod ním samotným hned propadne. Dívali se na něj a tiskli se ke břehu a ještě se neodvažovali na led vstoupit. Velitel pluku, který stál na koni u vjezdu, zvedl ruku a otevřel ústa, chtěl na Dolochova zavolat. Najednou jedna z koulí zahvízdala tak nízko nad davem, že se všichni sehnuli. Cosi žuchlo do mokrého a generál i s koněm padl do kaluže krve. Nikdo se na generála nepodíval, nikoho nenapadlo ho zvednout.

„Na led! Po ledu! Jeď! Zahni! Copak neslyšíš? Jeď!“ ozvaly se najednou po kouli, která zasáhla generála, nesčetné hlasy, které samy nevěděly, co a proč křičí.

Jedno ze zadních děl, které vjíždělo na hráz, zahnulo na led. Davy vojáků začaly z hráze sbíhat na zamrzlý rybník. Pod jedním z předních vojáků praskl led a jedna noha mu sjela do vody; chtěl se vzpamatovat a propadl se po pás. Nejbližší vojáci zaváhali, vozataj u děla zastavil koně, ale zezadu se pořád ozýval křik: „Na led, co stojíš, jeď! Jeď!“ A v davu se ozval křik hrůzy. Vojáci kolem děla mávali na koně a bili je, aby zahýbali a postupovali. Koně vyrazili od břehu. Led, který držel pěší, se propadl v obrovském kuse a asi čtyřicet lidí, kteří na něm byli, se vrhlo kdo dopředu, kdo dozadu a topili jeden druhého.

Dělové koule pořád stejně pravidelně hvízdaly a žuchaly na led, do vody a nejčastěji do davu, který pokrýval hráz, rybníky i břeh.

XIX

Na Prackém kopci, na tomtéž místě, kde padl se žerdí zástavy v rukou, ležel kníže Andrej Bolkonskij, krvácel a, aniž o tom sám věděl, sténal tichým, žalostným a dětským sténáním.

K večeru přestal sténat a úplně utichl. Nevěděl, jak dlouho trvalo jeho bezvědomí. Najednou se znovu cítil živý a trpěl pálivou bolestí, která mu v hlavě cosi rvala.

„Kde je to vysoké nebe, které jsem dosud neznal a dnes jsem ho uviděl?“ byla jeho první myšlenka. „A ani tohle utrpení jsem neznal,“ pomyslel si. „Ano, nic, nic jsem dosud neznal. Ale kde to jsem?“

Začal naslouchat a uslyšel zvuky blížícího se dusotu koní a zvuky hlasů, které mluvily francouzsky. Otevřel oči. Nad ním bylo zase totéž vysoké nebe s plujícími mraky, které vystoupaly ještě výš, a skrze ně prosvítala modrající nekonečnost. Neotáčel hlavu a neviděl ty, kdo k němu podle zvuku kopyt a hlasů přijeli a zastavili se.

Jezdci, kteří přijeli, byli Napoleon a dva pobočníci, kteří ho doprovázeli. Bonaparte objížděl bojiště, dával poslední rozkazy o posílení baterií, které střílely na hráz u Újezdu, a prohlížel si mrtvé a raněné, kteří zůstali na bojišti.

„Pěkní chlapi!“ řekl Napoleon, když se díval na zabitého ruského granátníka, který ležel na břiše s tváří zabořenou do země a se zčernalým týlem a jednu už ztuhlou ruku měl daleko odhozenou.

„Munice pro poziční děla došla, Veličenstvo,“ řekl v tu chvíli pobočník, který přijel od baterií, jež střílely na Újezd.

„Ať přivezou munici ze zálohy,“ řekl Napoleon, a když poodjel několik kroků, zastavil se nad knížetem Andrejem, který ležel naznak

a vedle něhož ležela pohozená žerď zástavy. Zástavu už jako trofej vzali Francouzi.

„To je krásná smrt," řekl Napoleon, když se díval na Bolkonského.

Kníže Andrej pochopil, že to bylo řečeno o něm a že to říká Napoleon. Slyšel, jak toho, kdo ta slova řekl, oslovují „Veličenstvo". Ale slyšel ta slova, jako by slyšel bzučení mouchy. Nejenže ho nezajímala, ale ani si jich nevšiml a hned je zapomněl. Pálila ho hlava; cítil, jak z něj odtéká krev, a viděl nad sebou daleké, vysoké a věčné nebe. Věděl, že je to Napoleon – jeho hrdina, ale v té chvíli se mu Napoleon zdál tak malým, bezvýznamným člověkem ve srovnání s tím, co se teď dělo mezi jeho duší a tím vysokým, nekonečným nebem, po kterém běžely mraky. V té chvíli mu bylo úplně jedno, kdo nad ním stojí a co o něm říká; byl rád jen tomu, že se nad ním zastavili lidé, a přál si jen, aby mu ti lidé pomohli a vrátili ho k životu, který se mu zdál tak krásný, protože ho teď chápal tak jinak. Sebral všechny síly, aby se pohnul a vydal nějaký zvuk. Slabě pohnul nohou a vydal slabé, bolestné zasténání, které rozlítostnilo i jeho samého.

„Á! On žije," řekl Napoleon. „Zvedněte toho mladého muže, toho mladíka, a odneste ho na obvaziště!"

Když to Napoleon řekl, jel dál, naproti maršálu Lannesovi, který smekl klobouk, usmíval se, blahopřál k vítězství a přijížděl k císaři.

Kníže Andrej si dál nic nepamatoval: ztratil vědomí strašnou bolestí, kterou mu způsobilo ukládání na nosítka, otřesy cestou a sondování rány na obvazišti. Probral se teprve na konci dne, když ho spolu s dalšími ruskými raněnými a zajatými důstojníky nesli do lazaretu. Při tomto přesunu se cítil o něco svěžejší a mohl se rozhlížet, a dokonce i mluvit.

První slova, která uslyšel, když se probral, byla slova francouzského důstojníka z eskorty, který spěšně říkal:

„Tady musíme zastavit: císař hned pojede kolem; udělá mu radost, když uvidí tyhle zajaté pány."

„Dnes je tolik zajatců, skoro celá ruská armáda, že ho to nejspíš omrzelo," řekl jiný důstojník.

„No, ale přece jen! Tenhle je prý velitel celé gardy císaře Alexandra," řekl první a ukázal na raněného ruského důstojníka v bílé kavalergardské uniformě.

Bolkonskij poznal knížete Repnina, s nímž se setkával v petrohradské společnosti. Vedle něj stál další, devatenáctiletý chlapec, také raněný kavalergardský důstojník.

Bonaparte přicválal a zastavil koně.

„Kdo je tu nejvyšší hodností?" řekl, když uviděl zajatce.

Jmenovali plukovníka, knížete Repnina.

„Vy jste velitel kavalergardského pluku císaře Alexandra?" zeptal se Napoleon.

„Velel jsem eskadroně," odpověděl Repnin.

„Váš pluk čestně splnil svou povinnost," řekl Napoleon.

„Pochvala velkého vojevůdce je pro vojáka nejlepší odměnou," řekl Repnin.

„S radostí vám ji uděluji," řekl Napoleon. „Kdo je ten mladý muž vedle vás?"

Kníže Repnin jmenoval poručíka Suchtelena.

Napoleon se na něj podíval a s úsměvem řekl:

„Hodně mladý se přišel s námi poměřit."

„Mládí nebrání být statečný," řekl přerývaným hlasem Suchtelen.

„Krásná odpověď," řekl Napoleon. „Mladý muži, vy to daleko dotáhnete!"

Kníže Andrej, kterého pro úplnost trofeje zajatců také postavili dopředu, císaři na oči, nemohl nepřitáhnout jeho pozornost. Napoleon si zřejmě vzpomněl, že ho viděl na bojišti, a když se k němu obrátil, použil právě toho označení – mladý muž –, pod kterým se mu Bolkonskij poprvé vtiskl do paměti.

„A vy, mladý muži? No, a vy, mladý muži?“ obrátil se k němu. „Jak se cítíte, statečný muži?“

Přestože kníže Andrej ještě před pěti minutami dokázal promluvit několik slov k vojákům, kteří ho nesli, teď upřel oči přímo na Napoleona a mlčel… Všechny zájmy, které zaměstnávaly Napoleona, mu v té chvíli připadaly tak bezvýznamné, sám jeho hrdina mu s tou svou malichernou ješitností a radostí z vítězství připadal tak malicherný ve srovnání s tím vysokým, spravedlivým a dobrým nebem, které viděl a pochopil, že mu nemohl odpovědět.

A všechno se mu zdálo tak zbytečné a bezvýznamné ve srovnání s tím přísným a velebným řádem myšlenek, který v něm vyvolávalo ochabnutí sil po ztrátě krve, utrpení a blízké očekávání smrti. Kníže Andrej se díval Napoleonovi do očí a myslel na bezvýznamnost velikosti, na bezvýznamnost života, jehož smysl nikdo nedokázal pochopit, a na ještě větší bezvýznamnost smrti, jejíž smysl nikdo z živých nedokázal pochopit ani vysvětlit.

Císař nečekal na odpověď, odvrátil se, a když odjížděl, obrátil se k jednomu z velitelů:

„Ať se o ty pány postarají a dopraví je do mého bivaku: ať jim můj lékař Larrey prohlédne rány. Na shledanou, kníže Repnine,“ a pobídl koně a odcválal dál.

Ve tváři mu zářilo sebeuspokojení a štěstí.

Vojáci, kteří knížete Andreje přinesli a sňali z něj zlatou ikonku, na kterou narazili a kterou bratrovi pověsila na krk kněžna Marja, uviděli, jak laskavě se císař k zajatcům chová, a pospíšili si ikonku vrátit.

Kníže Andrej neviděl, kdo a jak mu ji znovu pověsil, ale na prsou se mu přes uniformu najednou ocitla ikonka na tenkém zlatém řetízku.

„Bylo by to dobré,“ pomyslel si kníže Andrej, když se podíval na tu ikonku, kterou mu sestra s takovým citem a nábožností pověsila na krk, „bylo by to dobré, kdyby všechno bylo tak jasné a prosté, jak se to zdá kněžně Marje. Jak dobré by bylo vědět, kde hledat pomoc v tomhle

životě a co čekat po něm, tam, za hrobem! Jak šťastný a klidný bych byl, kdybych teď mohl říct: Pane, smiluj se nade mnou!... Ale komu to řeknu! Buď je to síla – neurčitá, nepochopitelná, ke které se nejenže nemohu obracet, ale kterou ani nemohu vyjádřit slovy –, velké všechno nebo nic," říkal si, „nebo je to ten Bůh, kterého mi sem, do tohohle medailonku, zašila kněžna Marja? Nic, nic není jisté kromě bezvýznamnosti všeho, co je mi srozumitelné, a velikosti čehosi nepochopitelného, ale nejdůležitějšího!"

Nosítka se pohnula. Při každém otřesu znovu cítil nesnesitelnou bolest; horečka zesílila a začal blouznit. Ty sny o otci, ženě, sestře a budoucím synovi a něha, kterou cítil v noci před bitvou, postava malého, bezvýznamného Napoleona a nad tím vším vysoké nebe tvořily hlavní základ jeho horečnatých představ.

Představoval si tichý život a klidné rodinné štěstí v Lysých Horách. Už si to štěstí užíval, když se najednou objevil malý Napoleon se svým lhostejným, omezeným pohledem, šťastným z neštěstí druhých, a začínaly pochybnosti, muka, a jen nebe slibovalo uklidnění. K ránu se všechny sny smísily a slily v chaos a temnotu bezvědomí a zapomnění, které podle mínění samotného Larreye, Napoleonova lékaře, měly mnohem spíš skončit smrtí než uzdravením.

„Je to nervózní a žlučovitý typ," řekl Larrey, „z toho se nevylíže."

Kníže Andrej byl spolu s dalšími beznadějně raněnými svěřen do péče místních obyvatel.

Svazek druhý

Díl první

I

Na začátku roku tisíc osm set šest přijel Nikolaj Rostov domů na dovolenou. Děnisov jel také domů do Voroněže a Rostov ho přemluvil, aby jel s ním až do Moskvy a ubytoval se u nich doma. Na předposlední stanici se Děnisov potkal s kamarádem a vypil s ním tři láhve vína, a když se blížili k Moskvě, nebudily ho ani výmoly na cestě; ležel na dně poštovních saní vedle Rostova, který byl čím dál netrpělivější, čím víc se blížili k Moskvě.

„Už? Už to bude? Ach, ty nesnesitelné ulice, krámy, kalače, lucerny, drožkáři!“ myslel si Rostov, když už u městské závory zapsali své propustky a vjeli do Moskvy.

„Děnisove, jsme tu! Spí!“ říkal a celým tělem se nakláněl dopředu, jako by doufal, že tím saně popožene. Děnisov se neozýval.

„Tady je to nároží, kde stojí drožkář Zachar; a tamhle je i Zachar, pořád s tím samým koněm. A tady je krámek, kde jsme kupovali perník. Už to bude? No tak!“

„Ke kterému domu?“ zeptal se kočí.

„Tamhle na konci, k tomu velkému, copak to nevidíš! To je náš dům,“ říkal Rostov, „vždyť to je náš dům!“

„Děnisove! Děnisove! Hned tam budeme.“

Děnisov zvedl hlavu, odkašlal si a nic neodpověděl.

„Dmitriji,“ obrátil se Rostov k lokajovi na kozlíku. „Tohle se svítí u nás, ne?“

„Ano, prosím, a u tatínka v pracovně se taky svítí.“

„Ještě nešli spát? Co? Co myslíš?“

„Dej pozor, ať nezapomeneš, hned mi vytáhni ten nový husarský kabátec,“ dodal Rostov a ohmatával si nový knír.

„Tak jeď už,“ křičel na kočího. „Tak se už vzbuď, Vasjo,“ obracel se k Děnisovovi, který zase svěsil hlavu.

„No tak, jeď, tři rubly na kořalku, jeď!“ vykřikl Rostov, když už byly saně tři domy od vchodu. Zdálo se mu, že se koně nehýbou. Konečně saně zahnuly doprava ke vchodu; nad hlavou uviděl Rostov známou římsu s opadanou omítkou, zápraží, patník u chodníku. Vyskočil ze saní ještě za jízdy a vběhl do síně. Dům stál nehybně a nevlídně, jako by mu bylo jedno, kdo do něj přijel. V síni nebyl nikdo. „Můj bože! Je všechno v pořádku?“ pomyslel si Rostov, na okamžik se zastavil s tajícím srdcem a hned se zase rozběhl dál síní a po známých, nakřivo sešlapaných schodech. Pořád stejná klika u dveří, na jejíž špinavost se hraběnka zlobila, se stejně lehce otevírala. V předsíni hořela jediná lojová svíčka.

Starý Michajlo spal na truhle. Prokofij, lokaj, který jezdil na kočáře, ten, co byl tak silný, že zvedl kočár za zadní část, seděl a pletl z okrajů sukna lapti. Podíval se na otevírající se dveře a jeho lhostejný, ospalý výraz se náhle proměnil v nadšeně vyděšený.

„Pane na nebi! Mladý hrabě!“ vykřikl, když poznal mladého pána. „Co to je? Holoubku můj!“ A Prokofij se roztřásl rozrušením a vrhl se ke dveřím do salonu, nejspíš aby to ohlásil, ale zřejmě si to zase rozmyslel, vrátil se a přitiskl se k rameni mladého pána.

„Jsou zdraví?“ zeptal se Rostov a vytrhl mu ruku.

„Chválabohu! Všechno chválabohu! Zrovna dojedli! Dej, ať se na tebe podívám, Vaše Osvícenosti!“

„Je všechno úplně v pořádku?“

„Chválabohu, chválabohu!“

Rostov úplně zapomněl na Děnisova, nechtěl, aby ho někdo předešel a ohlásil, shodil kožich a po špičkách běžel do tmavého velkého sálu. Všechno bylo stejné, tytéž karetní stolky, tentýž lustr v obalu; ale někdo už mladého pána uviděl, a než doběhl do salonu, cosi prudce, jako bouře, vylétlo z postranních dveří, objalo ho a začalo ho líbat. Ještě druhá, třetí taková bytost vyskočila z druhých, třetích dveří; další objetí, další polibky, další výkřiky, slzy radosti. Nemohl rozeznat, kde a kdo je tatínek, kdo Nataša, kdo Péťa. Všichni křičeli, mluvili a líbali ho zároveň. Jen matka mezi nimi nebyla – to si pamatoval.

„A já nic nevěděl… Nikoluško… můj milý!“

„Tady je… náš… Můj milý, Koljo… Změnil se! Nejsou tu svíčky! Čaj!“

„Mě taky polib!“

„Miláčku… a mě taky.“

Soňa, Nataša, Péťa, Anna Michajlovna, Věra, starý hrabě ho objímali; a sloužící i komorné zaplnili pokoje, něco si říkali a vzdychali.

Péťa mu visel na nohou.

„A mě taky!“ křičel.

Nataša, když si ho k sobě sklonila a zlíbala mu celou tvář, od něj odskočila, držela se ho za šos kabátce, skákala jako koza pořád na jednom místě a pronikavě vříškala.

Ze všech stran byly láskyplné oči lesknoucí se slzami radosti, ze všech stran byly rty, které hledaly polibek.

Soňa, rudá jako mák, se ho také držela za ruku a celá zářila blaženým pohledem upřeným do jeho očí, na které čekala. Soně už bylo šestnáct let a byla velmi hezká, zvlášť v té chvíli šťastného, nadšeného rozjaření. Dívala se na něj, nespouštěla z něj oči, usmívala se a zadržovala dech. Vděčně se na ni podíval; ale pořád ještě na někoho čekal a někoho hledal. Stará hraběnka ještě nepřišla. A tu se ve dveřích ozvaly kroky. Kroky tak rychlé, že to nemohly být kroky jeho matky.

Ale byla to ona, v nových šatech, které ještě neznal, ušitých, když byl pryč. Všichni ho pustili a on k ní běžel. Když se setkali, padla mu se vzlykáním na prsa. Nemohla zvednout tvář a jen ji tiskla ke studeným šňůrám jeho kabátce. Děnisov, kterého nikdo nezpozoroval, vešel do pokoje, stál opodál, díval se na ně a mnul si oči.

„Vasilij Děnisov, přítel vašeho syna," řekl a představil se hraběti, který se na něj tázavě díval.

„Vítám vás. Vím, vím," řekl hrabě, líbal a objímal Děnisova. „Nikolušku psal… Natašo, Věro, tady je ten Děnisov."

Tytéž šťastné, nadšené tváře se obrátily k Děnisovově chlupaté postavě a obklopily ho.

„Holoubku, Děnisove!" vypískla Nataša, celá bez sebe nadšením, přiskočila k němu, objala ho a políbila. Všichni byli Natašiným činem v rozpacích. Děnisov se také začervenal, ale usmál se, vzal Natašu za ruku a políbil jí ji.

Děnisova odvedli do pokoje, který pro něj byl připravený, a Rostovovi se všichni shromáždili v salonku s pohovkami kolem Nikolušky.

Stará hraběnka seděla vedle něj a nepouštěla jeho ruku, kterou každou chvíli líbala; ostatní se tlačili kolem nich, chytali každý jeho pohyb, slovo, pohled a nespouštěli z něj nadšené, zamilované oči. Bratr a sestry se hádali, přebírali si navzájem místa blíž k němu a prali se o to, kdo mu přinese čaj, kapesník, dýmku.

Rostov byl velmi šťastný z lásky, kterou mu projevovali; ale první chvíle setkání byla tak blažená, že mu jeho nynější štěstí připadalo

málo a pořád čekal na něco dalšího, a ještě, a ještě.

Druhý den ráno spali příchozí po cestě až do desíti.

V přední místnosti se válely šavle, brašny, husarské tašky, otevřené kufry, zablácené holínky. Dva vyčištěné páry s ostruhami právě postavili ke stěně. Sluhové nosili umyvadla, horkou vodu na holení a vyčištěné šaty. Bylo cítit tabák a muže.

„Hej, Griško, dýmku!“ zavolal chraplavý hlas Vasky Děnisova. „Rostove, vstávej!“

Rostov si protřel slepené oči a zvedl rozcuchanou hlavu z horkého polštáře.

„Copak, je pozdě?“

„Pozdě, už je po deváté,“ odpověděl Natašin hlas, a ve vedlejším pokoji bylo slyšet šustění naškrobených šatů, šeptání a smích dívčích hlasů, a pootevřenými dveřmi se mihlo něco modrého, stuhy, černé vlasy a veselé tváře. To byla Nataša se Soňou a Péťou, kteří se přišli podívat, jestli už nevstal.

„Nikolenko, vstávej!“ ozval se znovu Natašin hlas u dveří.

„Hned!“

V tu chvíli Péťa v přední místnosti uviděl šavle a popadl je, cítil to nadšení, jaké cítí chlapci při pohledu na válečnického staršího bratra, zapomněl, že se pro sestry nehodí vidět svlečené muže, a otevřel dveře.

„To je tvoje šavle?“ křičel. Dívky odskočily. Děnisov s vyděšenýma očima schoval své chlupaté nohy pod přikrývku a ohlížel se po kamarádovi o pomoc. Dveře vpustily Péťu a zase se zavřely. Za dveřmi bylo slyšet smích.

„Nikolenko, pojď ven v županu,“ ozval se Natašin hlas.

„To je tvoje šavle?“ zeptal se Péťa. „Nebo je vaše?“ obrátil se s podlézavou úctou k vousatému, černému Děnisovovi.

Rostov se rychle obul, oblékl si župan a vyšel ven. Nataša si obula jednu holínku s ostruhou a soukala se do druhé. Soňa se točila a zrov-

na se chystala nafouknout sukni a dřepnout si, když vyšel. Obě byly ve stejných, nových modrých šatech – svěží, růžolící, veselé. Soňa utekla a Nataša vzala bratra pod paží a odvedla ho do salonku s pohovkami a začali si povídat. Nestíhali se jeden druhého vyptávat na tisíce maličkostí, které mohly zajímat jen je dva, a odpovídat na ně. Nataša se smála při každém slově, které řekl on i které řekla ona, ne proto, že by bylo k smíchu to, co si říkali, ale proto, že jí bylo veselo a nedokázala zadržet svou radost, která se projevovala smíchem.

„Ach, to je dobře, výborně!“ říkala ke všemu. Rostov cítil, jak se pod vlivem horkých paprsků lásky poprvé po roce a půl rozvíjí v jeho duši a na jeho tváři ten dětský úsměv, kterým se ani jednou neusmál od té doby, co odjel z domova.

„Ne, poslouchej,“ řekla, „ty jsi teď úplně dospělý muž? Strašně jsem ráda, že jsi můj bratr.“ Dotkla se jeho kníru. „Chtěla bych vědět, jací jste vy muži? Jste jako my? Ne?“

„Proč Soňa utekla?“ ptal se Rostov.

„No jo. To je zase celá historie! Jak budeš se Soňou mluvit? Ty, nebo vy?“

„Jak to vyjde,“ řekl Rostov.

„Říkej jí vy, prosím tě, potom ti to povím.“

„A co tedy?“

„No, tak ti to teď povím. Víš, že Soňa je moje přítelkyně, taková přítelkyně, že bych si pro ni spálila ruku. Tady se podívej.“ Vyhrnula si mušelínový rukáv a na své dlouhé, hubené a jemné paži pod ramenem, vysoko nad loktem – na místě, které zakrývají i plesové šaty – ukázala červenou značku.

„Tohle jsem si spálila, abych jí dokázala lásku. Prostě jsem rozžhavila pravítko v ohni a přitiskla ho.“

Rostov seděl ve své bývalé učebně na pohovce s polštářky na opěrkách, díval se do těch zoufale rozjařených Natašiných očí a znovu vstoupil do toho svého rodinného, dětského světa, který pro nikoho

kromě něho neměl žádný smysl, ale který mu poskytoval jedny z nejlepších radostí v životě; a spálení ruky pravítkem jako důkaz lásky mu nepřipadalo zbytečné: rozuměl tomu a nedivil se tomu.

„Tak co? To je všechno?“ zeptal se.

„No, jsme tak velké kamarádky, tak velké! To pravítko, to jsou hlouposti; ale jsme přítelkyně navždycky. Ona když někoho má ráda, tak navždycky; to já nechápu, já hned zapomenu.“

„No a co tedy?“

„No, tak ona má ráda mě i tebe.“ Nataša se náhle začervenala. „No, pamatuješ si, před odjezdem… Tak ona říká, abys tohle všechno zapomněl… Řekla: já ho budu mít ráda vždycky, ale on ať je volný. Viď, že je to skvělé, šlechetné! Viď, viď? Moc šlechetné? Viď?“ ptala se Nataša tak vážně a rozrušeně, že bylo vidět, že to, co teď říkala, předtím říkala se slzami v očích. Rostov se zamyslel.

„Já své slovo v ničem neberu zpátky,“ řekl. „A pak, Soňa je tak rozkošná, že který hlupák by se vzdával svého štěstí?“

„Ne, ne,“ vykřikla Nataša. „O tom jsme už spolu mluvily. Věděly jsme, že to řekneš. Ale tak to nejde, protože, chápeš, jestliže takhle mluvíš – cítíš se vázaný slovem, tak to vypadá, jako by to ona řekla schválně. Vypadá to, že by sis ji stejně bral z donucení, a je to úplně něco jiného.“

Rostov viděl, že to všechno mají dobře vymyšlené. Soňa ho svou krásou ohromila už včera. Dnes, když ji letmo zahlédl, připadala mu ještě hezčí. Byla to rozkošná šestnáctiletá dívka, která ho zřejmě vášnivě milovala – o tom nepochyboval ani na okamžik. Proč by ji teď neměl milovat, a třeba si ji i vzít, myslel si Rostov, ale… teď je ještě tolik jiných radostí a zábav! „Ano, vymyslely to výborně,“ pomyslel si, „musím zůstat volný.“

„No tak dobře,“ řekl, „promluvíme si o tom potom. Ach, jak jsem rád, že tě vidím!“ dodal.

„No a co ty, Borisovi jsi nebyla nevěrná?“ zeptal se bratr.

„Takové hlouposti!“ vykřikla Nataša se smíchem. „Nemyslím na něj ani na nikoho jiného a nechci o tom nic vědět.“

„Ale vida! Tak co tedy ty?“

„Já?“ zeptala se Nataša a šťastný úsměv jí rozzářil tvář. „Viděls Duporta?“

„Ne.“

„Neviděls slavného Duporta, tanečníka? No, tak tomu nebudeš rozumět. Tohle jsem já.“ Nataša zaokrouhlila paže, vzala sukni, jak se to dělá při tanci, odběhla pár kroků, otočila se, udělala entrechat, udeřila nožkou o nožku a postavila se na samé špičky a ušla několik kroků.

„Vždyť stojím, ne? Vidíš,“ říkala; ale na špičkách se neudržela. „Tak tohle jsem já! Nikdy si nikoho nevezmu a půjdu k baletu. Jen to nikomu neříkej.“

Rostov se rozesmál tak hlasitě a vesele, že Děnisov ve svém pokoji začal závidět, a Nataša se neudržela a smála se s ním. „Ne, vždyť je to dobré, ne?“ pořád říkala.

„Dobré. Za Borise se už vdávat nechceš?“

Nataša vzplanula.

„Nechci se vdávat za nikoho. Řeknu mu totéž, až ho uvidím.“

„Ale vida!“ řekl Rostov.

„No jo, to jsou všechno hlouposti,“ štěbetala dál Nataša.

„A je Děnisov hodný?“ zeptala se.

„Hodný.“

„No tak sbohem, obleč se. Je strašný, ten Děnisov?“

„Proč strašný?“ zeptal se Nicolas. „Ne, Vaska je prima.“

„Ty mu říkáš Vasko?… To je divné. A je opravdu moc hodný?“

„Moc hodný.“

„No, přijď brzo na čaj. Všichni spolu.“

A Nataša se postavila na špičky a odešla z pokoje tak, jak to dělají tanečnice, ale s takovým úsměvem, jakým se usmívají jen šťastné patnáctileté dívky. Když se Rostov setkal se Soňou v salonu, začervenal

se. Nevěděl, jak se k ní má chovat. Včera se v první chvíli radosti ze shledání políbili, ale dnes cítili, že to nejde; cítil, že všichni, matka i sestry, se na něj tázavě dívají a čekají, jak se k ní zachová. Políbil jí ruku a řekl jí *vy – Soňo*. Ale jejich oči, když se setkaly, si řekly „ty" a něžně se políbily. Prosila ho pohledem o odpuštění za to, že se skrze Natašino poselství odvážila připomenout mu jeho slib, a děkovala mu za jeho lásku. On jí pohledem děkoval za nabídnutou svobodu a říkal, že ať tak či onak, nikdy ji nepřestane milovat, protože ji nelze nemilovat.

„Jak je to ale divné," řekla Věra, když si vybrala chvíli, kdy všichni mlčeli, „že si Soňa s Nikolenkou teď vykají a jsou jako cizí." Věřina poznámka byla správná, jako všechny její poznámky; ale jako po většině jejích poznámek bylo všem trapně, a nejen Soňa, Nikolaj a Nataša, ale i stará hraběnka, která se bála téhle synovy lásky k Soně, jež ho mohla připravit o skvělou partii, se začervenala jako děvčátko. Děnisov se k Rostovovu překvapení objevil v salonu v nové uniformě, napomádovaný a navoněný, stejně elegantní, jaký býval v bitvách, a tak roztomilý k dámám i pánům, jak by ho Rostov nikdy nečekal.

II

Když se Nikolaj Rostov vrátil z armády do Moskvy, přijali ho doma jako nejlepšího syna, hrdinu a zbožňovaného Nikolušku; příbuzní jako milého, příjemného a uctivého mladého muže; známí jako hezkého husarského poručíka, obratného tanečníka a jednoho z nejlepších ženichů v Moskvě.

Rostovovi znali celou Moskvu; peněz měl starý hrabě letos dost, protože všechny statky byly znovu zastavené, a proto Nikoluška, který si pořídil vlastního klusáka a ty nejmódnější rajtky, zvláštní, jaké ještě nikdo v Moskvě neměl, a holínky, ty nejmódnější, s nejšpičatějšími špičkami a malými stříbrnými ostruhami, trávil čas velmi vesele. Když se Rostov vrátil domů, zažil po jisté době, kdy se znovu přizpůsoboval starým poměrům, příjemný pocit. Připadalo mu, že velmi zmužněl a vyrostl. Zoufalství z nesložené zkoušky z náboženství, půjčování peněz od Gavrily na drožku, tajné polibky se Soňou, na to všechno vzpomínal jako na dětinství, od kterého byl teď nesmírně daleko. Teď je husarský poručík ve stříbrném mentíku, s vojenským Jiřího křížem, připravuje svého klusáka na dostihy spolu se známými koňaři, staršími, váženými pány. Má známou dámu na bulváru, ke které jezdí večer. Vedl mazurku na plese u Archarovových, mluvil o válce s polním maršálem Kamenským, chodil do Anglického klubu a byl *na ty* s jedním čtyřicetiletým plukovníkem, se kterým ho seznámil Děnisov.

Jeho vášnivá láska k panovníkovi v Moskvě poněkud ochabla, protože ho za tu dobu neviděl. Ale přesto často vyprávěl o panovníkovi, o své lásce k němu, a dával přitom najevo, že ještě neříká všechno, že v jeho citu k panovníkovi je ještě něco, co nemůže být každému srozumitelné; a z celé duše sdílel cit zbožňování, který tehdy v Moskvě vši-

chni chovali k císaři Alexandru Pavlovičovi, jemuž se v Moskvě v té době říkalo „anděl v lidském těle“.

Za tohoto krátkého Rostovova pobytu v Moskvě, před odjezdem k armádě, se se Soňou nesblížil, ale naopak se od ní vzdálil. Byla velmi hezká, milá a zřejmě do něj vášnivě zamilovaná; ale on byl v tom období mládí, kdy se zdá, že je tolik práce, že *není kdy* se tím zabývat, a mladý muž se bojí vázat – váží si své svobody, kterou potřebuje na mnoho jiného. Když za tohoto nového pobytu v Moskvě myslel na Soňu, říkal si: „Eh! Ještě bude mnoho, mnoho takových, a jsou tam někde, ještě je neznám. Ještě stihnu, až budu chtít, zabývat se i láskou, ale teď není kdy.“ Kromě toho mu připadalo, že je v ženské společnosti něco ponižujícího pro jeho mužnost. Jezdil na plesy a do ženské společnosti a předstíral, že to dělá proti své vůli. Dostihy, Anglický klub, pitky s Děnisovem, jízda *tam* – to bylo něco jiného: to se slušelo na šviháka husara.

Na začátku března se starý hrabě Ilja Andrejič Rostov staral o přípravu oběda v Anglickém klubu na uvítání knížete Bagrationa.

Hrabě chodil v županu po sále a dával pokyny klubovému hospodáři a slavnému Feoktistovi, šéfkuchaři Anglického klubu, o chřestu, čerstvých okurkách, jahodách, telecím a rybách na oběd pro knížete Bagrationa. Hrabě byl členem klubu ode dne jeho založení a byl v jeho výboru. Klub mu svěřil uspořádání slavnosti pro Bagrationa, protože málokdo uměl tak velkoryse a pohostinně uspořádat hostinu, a hlavně proto, že málokdo uměl a chtěl přidat své vlastní peníze, kdyby jich bylo na uspořádání hostiny potřeba. Kuchař a hospodář klubu poslouchali hraběcí pokyny s veselými tvářemi, protože věděli, že u nikoho jiného se na obědě, který stál několik tisíc, nedalo líp přižívit než u něj.

„Tak dej pozor, hřebínky, kohoutí hřebínky dej do želví polévky, víš!“

„Studené předkrmy tedy budou tři?…“ ptal se kuchař. Hrabě se zamyslel.

„Míň to nejde, tři… jednou majonéza,“ řekl a ohnul prst…

„Mám tedy poroučet koupit velké jesetery?“ zeptal se hospodář.

„Co se dá dělat, kup je, když nechtějí slevit. Ano, ty můj milý, málem bych zapomněl. Vždyť na stůl ještě potřebujeme další entrée. Ach, panečku!“ Chytil se za hlavu. „A kdo mi přiveze květiny? Miťenko! Hej, Miťenko! Zajeď, Miťenko, na náš podmoskevský statek,“ obrátil se ke správci, který vešel na jeho zavolání, „zajeď na statek a řekni zahradníkovi Maximkovi, ať tam hned svolá lidi na robotu. Ať sem přitáhne všechno ze skleníků a zabalí to do plsti. A ať tu mám do pátku dvě stě květináčů.“

Rozdal ještě a ještě další pokyny a chystal se už jít si odpočinout k hraběnečce, ale vzpomněl si ještě na něco důležitého, sám se vrátil, zavolal zpátky kuchaře i hospodáře a znovu začal poroučet. Ve dveřích se ozvala lehká mužská chůze, cinkání ostruh, a vešel mladý hrabě, hezký, růžolící, s černajícím se knírkem, zřejmě odpočatý a vypiplaný klidným životem v Moskvě.

„Ach, bratříčku! Hlava se mi točí,“ řekl stařec a usmíval se na syna, jako by se před ním styděl. „Kdybys mi aspoň ty pomohl! Vždyť ještě potřebujeme zpěváky. Hudbu mám, ale co pozvat cikány? Vy vojáci to máte rádi.“

„Opravdu, tatínku, myslím, že kníže Bagration, když se chystal k bitvě u Schöngrabernu, měl méně starostí než vy teď,“ řekl syn s úsměvem.

Starý hrabě předstíral, že se zlobí.

„No jen mluv, jen to zkus sám!“

A hrabě se obrátil ke kuchaři, který s chytrou a vážnou tváří pozorně a vlídně pokukoval po otci a synovi.

„To je ta dnešní mládež, co, Feoktiste?“ řekl. „Posmívá se nám starým.“

„Inu, Vaše Osvícenosti, oni se chtějí jen dobře najíst, ale jak to všechno sestavit a *servírovat*, to není jejich starost."

„Tak, tak!" vykřikl hrabě, vesele popadl syna za obě ruce a zvolal: „Tak teď mi neutečeš! Vezmi si hned sáně se dvěma koňmi a zajed k Bezuchovovi a řekni, že prý hrabě Ilja Andrejevič posílají a prosí o jahody a čerstvé ananasy. Nikde jinde je neseženeš. Pán sám doma není, tak zajdi dovnitř a řekni to kněžnám, a odtamtud, víš co, zajed na Razguljaj – kočí Ipatka to tam zná – najdi tam cikána Iljušku, toho, co tenkrát tancoval u hraběte Orlova, pamatuješ, v bílé kazajce, a přitáhni ho sem ke mně."

„A mám ho sem přivést i s cikánkami?" zeptal se Nikolaj se smíchem.

„No, no!..."

V tu chvíli vešla do pokoje neslyšnými kroky Anna Michajlovna, s věcným, ustaraným a zároveň křesťansky pokorným výrazem, který ji nikdy neopouštěl. Přestože Anna Michajlovna zastihla hraběte v županu každý den, pokaždé se před ní zarazil a omlouval se za svůj oděv.

„To nic, hrabě, holoubku," řekla a pokorně zavřela oči. „A k Bezuchovovi zajedu já," řekla. „Mladý Bezuchov přijel, a teď všechno seženeme z jeho skleníků, hrabě. Stejně jsem ho potřebovala vidět. Poslal mi dopis od Borise. Chválabohu, Borja je teď u štábu."

Hrabě byl rád, že Anna Michajlovna převzala část jeho pochůzek, a dal jí zapřáhnout malý kočár.

„Řekněte Bezuchovovi, ať přijede. Zapíšu ho. A co on s ženou?" zeptal se.

Anna Michajlovna obrátila oči v sloup a na tváři se jí objevil hluboký zármutek...

„Ach, můj milý, je velice nešťastný," řekla. „Jestli je pravda, co jsme slyšeli, je to hrozné. A kdo by si to pomyslel, když jsme se tak radovali z jeho štěstí! A taková vznešená, nebeská duše, ten mladý Bezuchov!

Ano, z celého srdce ho lituji a pokusím se mu poskytnout útěchu, jakou jen budu moci.“

„Ale co se stalo?“ zeptali se oba Rostovové, starší i mladší.

Anna Michajlovna zhluboka vzdychla.

„Dolochov, syn Marji Ivanovny,“ řekla tajemným šepotem, „ji prý úplně zkompromitoval. Pierre ho uvedl do společnosti, pozval ho k sobě do domu v Petrohradě, a teď… Ona přijela sem, a ta střelená hlava za ní,“ řekla Anna Michajlovna; chtěla projevit soucit s Pierrem, ale bezděčnou intonací a pousmáním projevovala soucit se střelenou hlavou, jak Dolochova nazvala. „Pierre sám je prý svým žalem úplně zdrcený.“

„No, přesto mu řekněte, ať přijede do klubu – všechno se rozptýlí. Bude to hostina, jaká se nevidí.“

Druhý den, třetího března, po jedné hodině odpoledne, čekalo dvě stě padesát členů Anglického klubu a padesát hostů na drahého hosta a hrdinu rakouského tažení, knížete Bagrationa. Zpočátku, když přišla zpráva o bitvě u Slavkova, byla Moskva zmatená. Rusové byli tehdy tak zvyklí na vítězství, že když dostali zprávu o porážce, jedni prostě nevěřili, druzí hledali vysvětlení té podivné události v nějakých neobyčejných příčinách. V Anglickém klubu, kde se scházelo všechno, co bylo urozené, co mělo spolehlivé zprávy a váhu, se v prosinci, když začaly docházet zprávy, nemluvilo o válce ani o poslední bitvě, jako by se všichni domluvili, že o ní budou mlčet. Lidé, kteří udávali směr rozhovorům, jako hrabě Rastopčin, kníže Jurij Vladimirovič Dolgorukij, Valujev, hrabě Markov, kníže Vjazemskij, se v klubu neukazovali, ale scházeli se po domech ve svých důvěrných kroužcích, a Moskvané, kteří opakovali cizí názory – a k nim patřil i Ilja Andrejič Rostov –, zůstali na krátkou dobu bez určitého úsudku o válce a bez vůdců. Moskvané cítili, že něco není v pořádku a že je těžké tyhle zlé zprávy posuzovat, a proto je lepší mlčet. Ale po nějaké době, tak jako porotci vycházejí z poradní síně, se objevila i esa, která v klubu udávala názor,

a všechno se rozhovořilo jasně a určitě. Našly se příčiny té nevídané, neslýchané a nemožné události, že Rusové byli poraženi, všechno bylo jasné a ve všech koutech Moskvy se začalo mluvit totéž. Ty příčiny byly: zrada Rakušanů, špatné zásobování vojska, zrada Poláka Przybyszewského a Francouze Langerona, neschopnost Kutuzova a – to se říkalo potichu – mládí a nezkušenost panovníka, který se svěřil špatným a bezvýznamným lidem. Ale vojsko, ruské vojsko, říkali všichni, bylo neobyčejné a dělalo zázraky statečnosti. Vojáci, důstojníci, generálové – to byli hrdinové. Ale hrdinou nad hrdiny byl kníže Bagration, který se proslavil bitvou u Schöngrabernu a ústupem od Slavkova, kde jediný provedl svou kolonu nerozvrácenou a celý den odrážel dvakrát silnějšího nepřítele. K tomu, že si Moskva za hrdinu zvolila Bagrationa, přispělo i to, že v Moskvě neměl žádné známosti a byl tu cizí. V jeho osobě se vzdávala čest bojovému, prostému ruskému vojákovi bez známostí a intrik, kterého ještě vzpomínky na italské tažení spojovaly se jménem Suvorova. Kromě toho se tím, že se mu prokazovaly takové pocty, nejlépe ukazovala nevole a nesouhlas s Kutuzovem.

„Kdyby nebylo Bagrationa, museli bychom si ho vymyslet," řekl vtipálek Šinšin a parodoval slova Voltairova. O Kutuzovovi nikdo nemluvil a někteří mu šeptem nadávali a nazývali ho dvorní korouhvičkou a starým satyrem.

Po celé Moskvě se opakovala slova knížete Dolgorukova, který se v naší porážce utěšoval vzpomínkou na dřívější vítězství: „Kdo dlouho hněte, ten se taky umaže," a opakovala se slova Rastopčinova o tom, že francouzské vojáky je k bitvám potřeba povzbuzovat nabubřelými frázemi, s Němci je třeba logicky rozmlouvat a přesvědčovat je, že utíkat je nebezpečnější než jít kupředu; ale ruské vojáky je potřeba jen brzdit a prosit: hezky zvolna! Ze všech stran se ozývaly nové a nové příběhy o jednotlivých příkladech statečnosti, kterou naši vojáci a důstojníci prokázali u Slavkova. Ten zachránil zástavu, ten zabil pět Francouzů, ten sám nabíjel pět děl. I o Bergovi vyprávěli – i ti, kdo ho

neznali –, že raněný do pravé ruky vzal kord do levé a šel kupředu. O Bolkonském se nemluvilo nic, a jen ti, kdo ho blízko znali, litovali, že zemřel tak brzy a zanechal těhotnou ženu a podivínského otce.

III

Třetího března se ve všech místnostech Anglického klubu nesl hukot hovořících hlasů a jako včely při jarním rojení sem a tam pobíhali, seděli, stáli, scházeli se a rozcházeli, v uniformách, ve fracích a někteří ještě v pudru a v kaftanech, členové a hosté klubu. U každých dveří stáli napudrovaní lokajové v livrejích, v punčochách a střevících, a napjatě se snažili zachytit každý pohyb hostů a členů klubu, aby jim nabídli své služby. Většinu přítomných tvořili staří, vážení lidé se širokými, sebevědomými tvářemi, tlustými prsty, pevnými pohyby a hlasy. Hosté a členové tohoto druhu seděli na známých, obvyklých místech a scházeli se ve známých, obvyklých kroužcích. Menší část přítomných tvořili náhodní hosté – hlavně mládež, mezi nimiž byli Děnisov, Rostov a Dolochov, který byl znovu důstojníkem semjonovského pluku. Ve tvářích mládeže, zvlášť té vojenské, byl výraz onoho pohrdavě uctivého citu ke starým, který jako by staré generaci říkal: „Ctít a vážit si vás jsme ochotni, ale pamatujte, že budoucnost přece jen patří nám."

Byl tu i Něsvickij jako starý člen klubu. Pierre, který si na ženin příkaz nechal narůst vlasy, odložil brýle a oblékal se podle módy, ale vypadal smutně a sklesle, chodil po sálech. Jako všude ho obklopovala atmosféra lidí, kteří se klaněli jeho bohatství, a on s nimi jednal se zvykem vládnout a s roztržitou pohrdavostí.

Podle věku by měl patřit k mladým, podle bohatství a známostí byl členem kroužků starých, vážených hostů, a proto přecházel od jednoho kroužku k druhému. Nejvýznamnější starci tvořili středy kroužků, ke kterým se uctivě přibližovali i neznámí, aby si slavné lidi poslechli. Větší kroužky se tvořily kolem hraběte Rastopčina, Valujeva a Naryški-

na. Rastopčin vyprávěl o tom, jak Rusy smetli prchající Rakušané a jak si museli bodáky razit cestu mezi uprchlíky.

Valujev důvěrně vyprávěl, že Uvarova poslali z Petrohradu, aby zjistil, co si Moskvané myslí o Slavkovu.

Ve třetím kroužku mluvil Naryškin o zasedání rakouské válečné rady, na kterém Suvorov zakokrhal jako kohout v odpověď na hloupost rakouských generálů. Šinšin, který stál opodál, chtěl zažertovat, že Kutuzov se od Suvorova zřejmě nedokázal naučit ani tohle nesnadné umění – kokrhat jako kohout; ale starci se na vtipálka přísně podívali a dali mu tím najevo, že tady a dnes je velice neslušné takhle mluvit o Kutuzovovi.

Hrabě Ilja Andrejič Rostov chodil ustaraně a spěšně ve svých měkkých holínkách z jídelny do salonu, chvatně a úplně stejně zdravil důležité i nedůležité osoby, které všechny znal, a občas očima vyhledal svého štíhlého, švarného syna, radostně na něm spočinul pohledem a mrkl na něj. Mladý Rostov stál u okna s Dolochovem, se kterým se nedávno seznámil a jehož známosti si vážil. Starý hrabě k nim přistoupil a stiskl Dolochovovi ruku.

„Prosím, přijď k nám, vždyť se znáš s mým chlapcem… spolu tam, spolu jste tam hrdinovali… A! Vasiliji Ignaťjiči… buď zdráv, starý brachu," obrátil se k staříkovi, který šel kolem, ale ještě ani nedořekl pozdrav, když se všechno pohnulo a přiběhlý lokaj s vyděšenou tváří ohlásil: „Ráčili přijet!"

Ozvaly se zvonky; členové výboru se vrhli dopředu; hosté roztroušení po různých místnostech se jako protřepané žito na lopatě shlukli do jednoho houfu a zastavili se ve velkém salonu u dveří do sálu.

Ve dveřích předsíně se objevil Bagration, bez klobouku a bez kordu, které podle klubového zvyku nechal u vrátného. Neměl na sobě čepici z beránčí kožešiny a nahajku přes rameno, jak ho Rostov viděl v noci před bitvou u Slavkova, ale novou úzkou uniformu s ruskými i cizími řády a s hvězdou řádu svatého Jiří na levé straně prsou. Zřejmě si prá-

vě teď, před obědem, nechal přistřihnout vlasy a licousy, což jeho tvář nevýhodně změnilo. V jeho tváři bylo něco naivně slavnostního, co ve spojení s jeho pevnými, mužnými rysy dodávalo jeho tváři dokonce trochu komický výraz. Beklešov a Fjodor Petrovič Uvarov, kteří přijeli s ním, se zastavili ve dveřích, protože chtěli, aby jako hlavní host prošel před nimi. Bagration byl zmatený a nechtěl jejich zdvořilosti využít; ve dveřích nastalo zdržení, a nakonec Bagration přece jen prošel první. Šel po parketách přijímacího salonu ostýchavě a nemotorně, nevěděl, kam s rukama: bylo mu zvyklejší a snazší chodit pod kulkami po zoraném poli, jako šel před Kurským plukem u Schöngrabernu. Členové výboru ho přivítali u prvních dveří, řekli mu několik slov o radosti, že vidí tak drahého hosta, a aniž počkali na jeho odpověď, jako by se ho zmocnili, obklopili ho a vedli ho do salonu. Ve dveřích salonu se nedalo projít přes nahromaděné členy a hosty, kteří se mačkali a přes ramena jeden druhého se snažili prohlédnout si Bagrationa jako vzácné zvíře. Hrabě Ilja Andrejič, energičtější než všichni ostatní, se smál, opakoval: „Pusť, můj milý, pusť, pusť," prodral se davem, provedl hosty do salonu a posadil je na prostřední pohovku. Esa, nejváženější členové klubu, obstoupila nově příchozí. Hrabě Ilja Andrejič se zase protlačil davem, vyšel ze salonu a za chvíli se s dalším členem výboru vrátil a nesl velký stříbrný podnos, který podal knížeti Bagrationovi. Na podnosu ležely verše, složené a vytištěné na hrdinovu počest. Když Bagration podnos uviděl, vyděšeně se rozhlédl, jako by hledal pomoc. Ale ve všech očích byl požadavek, aby se podrobil. Bagration cítil, že je v jejich moci, a rozhodně oběma rukama podnos uchopil a zlostně, vyčítavě se podíval na hraběte, který mu ho podával. Kdosi mu ochotně vzal podnos z rukou – jinak by ho podle všeho hodlal takhle držet až do večera a takhle jít i ke stolu – a upozornil ho na verše. „Tak si je přečtu," jako by řekl Bagration, upřel unavené oči na papír a začal číst se soustředěným a vážným výrazem. Sám autor si

verše vzal a začal je předčítat. Kníže Bagration sklonil hlavu a poslouchal.

„Tak oslavuj Alexandrův věk

a Tita nám chraň na trůnu v jeho slávě.

Buď vůdce hrozný zároveň i dobrý člověk,

Rhipheus v otčině,

a Caesar v bitvě krvavé.

Ať šťastný Napoleon,

když zkusil, jaký je Bagration,

už ruské Alkeidy nesmí dráždit v žádné vřavě…“

Ale ještě ani nedočetl verše, když hromovým hlasem majordomus ohlásil: „Prostřeno!“ Dveře se otevřely, z jídelny zahřměla polonéza „Hrome vítězství, zahřměj, vesel se, statečný Rusi“, a hrabě Ilja Andrejič se zlostně podíval na autora, který dál četl verše, a uklonil se před Bagrationem. Všichni vstali, protože cítili, že oběd je důležitější než verše, a Bagration šel zase ke stolu první. Na čestné místo mezi dva Alexandry – Beklešova a Naryškina, což také mělo význam vzhledem ke jménu panovníka – posadili Bagrationa: tři sta lidí se v jídelně rozsadilo podle hodností a důležitosti, kdo byl důležitější, ten blíž k oslavovanému hostu: stejně přirozeně, jako se voda rozlévá hlouběji tam, kde je terén níž.

Těsně před obědem představil hrabě Ilja Andrejič knížeti svého syna. Bagration ho poznal a řekl několik nesouvislých, neobratných slov, jako všechna slova, která toho dne řekl. Hrabě Ilja Andrejič se radostně a hrdě rozhlížel po všech, zatímco Bagration mluvil s jeho synem.

Nikolaj Rostov si sedl s Děnisovem a s novým známým Dolochovem spolu skoro doprostřed stolu. Naproti nim si sedl Pierre vedle knížete Něsvického. Hrabě Ilja Andrejič seděl naproti Bagrationovi s ostatními členy výboru a hostil knížete; ztělesňoval v sobě moskevskou pohostinnost.

Jeho námaha nepřišla nazmar. Oba jeho obědy, postní i nepostní, byly skvělé, ale úplně klidný přesto nemohl být až do konce oběda. Mrkal na šenka, šeptem dával pokyny lokajům a ne bez rozrušení čekal na každý chod, který znal. Všechno bylo výborné. U druhého chodu, spolu s obrovským jeseterem – když ho Ilja Andrejič uviděl, zčervenal radostí a ostychem –, už lokajové začali bouchat zátkami a nalévat šampaňské. Po rybě, která vzbudila jistý dojem, si hrabě Ilja Andrejič vyměnil pohled s ostatními členy výboru. „Bude hodně přípitků, je čas začít!“ šeptl, vzal do ruky pohár a vstal. Všichni zmlkli a čekali, co řekne.

„Na zdraví Jeho Veličenstva císaře!“ zvolal, a v tutéž chvíli se mu dobré oči zalily slzami radosti a nadšení. V tutéž chvíli začali hrát „Hrome vítězství, zahřměj“. Všichni vstali ze svých míst a volali hurá! I Bagration volal hurá! týmž hlasem, jakým volal na poli u Schöngrabernu. Nadšený hlas mladého Rostova bylo slyšet přes všech tři sta hlasů. Málem plakal. „Na zdraví Jeho Veličenstva císaře,“ volal, „hurá!“ Vypil pohár do dna a mrštil jím o zem. Mnozí ho následovali. A hlasité volání trvalo dlouho. Když hlasy utichly, lokajové posbírali rozbité sklo a všichni se začali usazovat, usmívali se svému křiku a rozmlouvali spolu. Hrabě Ilja Andrejič znovu vstal, podíval se na lísteček, který ležel vedle jeho talíře, a pronesl přípitek na zdraví hrdiny našeho posledního tažení, knížete Petra Ivanoviče Bagrationa, a hraběti se znovu zalily modré oči slzami. Hurá! zvolaly znovu hlasy tří set hostů, a místo hudby se ozvali zpěváci, kteří zpívali kantátu, kterou složil Pavel Ivanovič Kutuzov.

„Marné Rusům všechny zábrany,

chrabrost vítězství nám dá,

máme svoje Bagrationy,

nepřítel nám k nohám padá," a tak dále.

Sotva zpěváci dozpívali, následovaly další a další přípitky, při nichž byl hrabě Ilja Andrejič čím dál dojatější, a rozbíjelo se ještě víc nádobí a ještě víc se křičelo. Pilo se na zdraví Beklešova, Naryškina, Uvarova, Dolgorukova, Apraksina, Valujeva, na zdraví členů výboru, na zdraví správce hostiny, na zdraví všech členů klubu, na zdraví všech hostů klubu a nakonec zvlášť na zdraví pořadatele oběda, hraběte Ilji Andrejiče. Při tomto přípitku vytáhl hrabě kapesník, zakryl si jím tvář a dočista se rozplakal.

IV

Pierre seděl naproti Dolochovovi a Nikolaji Rostovovi. Jedl hodně a hltavě a hodně pil, jako vždycky. Ale ti, kdo ho blíže znali, viděli, že se s ním dnes stala nějaká velká změna. Celý oběd mlčel, mhouřil oči, mračil se a rozhlížel se kolem sebe, nebo upřel oči do prázdna a s výrazem naprosté roztržitosti si mnul prstem kořen nosu. Jeho tvář byla sklíčená a zachmuřená. Zdálo se, že nevidí ani neslyší nic z toho, co se kolem něj děje, a myslí na něco jediného, těžkého a nevyřešeného.

Tou nevyřešenou otázkou, která ho trápila, byly narážky kněžny v Moskvě na Dolochovovu důvěrnost s jeho ženou a anonymní dopis, který dostal dnes ráno a ve kterém stálo s onou podlou žertovností, jaká je vlastní všem anonymním dopisům, že přes své brýle špatně vidí a že poměr jeho ženy s Dolochovem je tajemstvím jen pro něho jediného. Pierre rozhodně nevěřil ani kněžniným narážkám, ani dopisu, ale teď se bál dívat na Dolochova, který seděl naproti němu. Pokaždé, když se jeho pohled náhodou střetl s Dolochovovýma krásnýma, drzýma očima, cítil Pierre, jak se mu v duši zvedá cosi strašného, ohavného, a rychle se odvracel. Bezděčně si vybavoval celou minulost své ženy a její vztahy s Dolochovem a jasně viděl, že to, co stálo v dopise, mohla být pravda, přinejmenším by se to mohlo zdát pravdou, kdyby se to netýkalo *jeho ženy*. Pierre si bezděčně vzpomínal, jak Dolochov, kterému po tažení všechno navrátili, přijel zpátky do Petrohradu a zastavil se u něj. Dolochov využil toho, že s Pierrem byl kamarád z pitek, přijel rovnou k němu domů, a Pierre ho ubytoval a půjčil mu peníze. Pierre si vzpomínal, jak Hélène s úsměvem dávala najevo nespokojenost, že Dolochov bydlí v jejich domě, jak mu Dolochov cynicky chválil

krásu jeho ženy a jak se od té doby až do příjezdu do Moskvy od nich ani na minutu nehnul.

„Ano, je velmi hezký," myslel si Pierre, „znám ho. Pro něho by bylo zvláštním půvabem zostudit mé jméno a vysmát se mi, právě proto, že jsem se za něj přimlouval, ujal se ho a pomohl mu. Vím, chápu, jaké koření by to v jeho očích muselo dodávat jeho podvodu, kdyby to byla pravda. Ano, kdyby to byla pravda; ale já nevěřím, nemám právo a nemohu věřit." Vzpomínal na výraz, který měl Dolochov ve tváři, když na něj přicházely chvíle krutosti, jako tenkrát, když svázal strážníka s medvědem a pustil ho do vody, nebo když bez jakékoli příčiny vyzval člověka na souboj nebo z pistole zastřelil kočímu koně. Ten výraz měl Dolochov ve tváři často, když se na něj díval. „Ano, je to duelant," myslel si Pierre, „zabít člověka pro něj nic neznamená, musí mít pocit, že se ho všichni bojí, musí mu to být příjemné. Musí si myslet, že i já se ho bojím. A já se ho opravdu bojím," myslel si Pierre a znovu při těch myšlenkách cítil, jak se mu v duši zvedá cosi strašného a ohavného. Dolochov, Děnisov a Rostov teď seděli naproti Pierrovi a zdálo se, že jsou velmi veselí. Rostov vesele rozmlouval se svými dvěma kamarády, z nichž jeden byl odvážný husar a druhý známý duelant a prostopášník, a občas se posměšně podíval na Pierra, který na tomto obědě udivoval svou soustředěnou, roztržitou, mohutnou postavou. Rostov se na Pierra díval nepřátelsky, za prvé proto, že Pierre byl v jeho husarských očích civilní boháč, manžel krasavice, zkrátka baba; za druhé proto, že ho Pierre ve své soustředěné a roztržité náladě nepoznal a neodpověděl na jeho pozdrav. Když se začalo pít na zdraví panovníka, Pierre se zamyšleně nepostavil a nevzal pohár.

„Copak vy?" zakřičel na něj Rostov a díval se na něj nadšeně rozzlobenýma očima. „Copak neslyšíte: na zdraví Jeho Veličenstva císaře!" Pierre si povzdechl, poslušně vstal, vypil pohár, a když počkal, až si všichni sednou, obrátil se se svým dobráckým úsměvem k Rostovovi.

„A já vás ani nepoznal," řekl. Ale Rostov na to neměl hlavu, volal hurá!

„Proč neobnovíš známost?" řekl Dolochov Rostovovi.

„Pánbůh s ním, hlupák," řekl Rostov.

„Manžele hezkých žen je třeba hýčkat," řekl Děnisov.

Pierre neslyšel, co říkají, ale věděl, že mluví o něm. Začervenal se a odvrátil se.

„Tak, a teď na zdraví krásných žen," řekl Dolochov a s vážným výrazem, ale s úsměvem v koutcích úst se s pohárem obrátil k Pierrovi.

„Na zdraví krásných žen, Petrušo, a jejich milenců," řekl.

Pierre sklopil oči a pil ze svého poháru, aniž se na Dolochova podíval a aniž mu odpověděl. Lokaj, který rozdával Kutuzovovu kantátu, položil list Pierrovi jako váženějšímu hostu. Chtěl si ho vzít, ale Dolochov se naklonil, vytrhl mu list z ruky a začal číst. Pierre pohlédl na Dolochova a zrak mu klesl: cosi strašného a ohavného, co ho kalilo celý oběd, se zvedlo a zmocnilo se ho. Naklonil se celým tělnatým tělem přes stůl.

„Neopovažujte se to brát!" vykřikl.

Když Něsvickij a soused po pravé ruce ten výkřik uslyšeli a uviděli, komu patří, vyděšeně a spěšně se obrátili k Bezuchovovi.

„Nechte toho, dost, co to děláte?" šeptaly vyděšené hlasy. Dolochov se podíval na Pierra světlýma, veselýma, krutýma očima, se stejným úsměvem, jako by říkal: „Á, tohle mám rád."

„Nedám," pronesl zřetelně.

Pierre, bledý, s chvějícím se rtem, list vytrhl.

„Vy... vy... ničemo!... vyzývám vás," pronesl, odstrčil židli a vstal od stolu. V téže vteřině, kdy to Pierre udělal a vyslovil ta slova, ucítil, že otázka viny jeho ženy, která ho trápila posledních čtyřiadvacet hodin, je definitivně a nepochybně rozhodnuta kladně. Nenáviděl ji a navždy se s ní rozešel. Přestože Děnisov prosil Rostova, aby se do té věci nepletl, Rostov souhlasil, že bude Dolochovovým sekundantem, a po obě-

dě se dohodl s Něsvickým, Bezuchovovým sekundantem, na podmínkách souboje. Pierre odjel domů, a Rostov s Dolochovem a Děnisovem proseděli v klubu až do pozdního večera a poslouchali cikány a zpěváky.

„Tak zítra, v Sokolnikách," řekl Dolochov, když se loučil s Rostovem na zápraží klubu.

„A ty jsi klidný?" zeptal se Rostov.

Dolochov se zastavil.

„Tak vidíš, já ti ve dvou slovech prozradím celé tajemství souboje. Jestliže jdeš na souboj a píšeš závěti a něžné dopisy rodičům, jestliže myslíš na to, že tě můžou zabít, jsi hlupák a jsi jistě ztracený; ale ty jdi s pevným úmyslem toho druhého zabít, co nejrychleji a nejjistěji, pak je všechno v pořádku. Jak mi říkával náš kostromský lovec medvědů: jak by se člověk medvěda nebál, povídá; ale jakmile ho uvidíš, strach je pryč, hlavně aby neutekl! No a tak i já. Na shledanou zítra, můj milý!"

Druhý den v osm hodin ráno přijeli Pierre s Něsvickým do sokolnického lesa a našli tam už Dolochova, Děnisova a Rostova. Pierre vypadal jako člověk zaujatý nějakými úvahami, které se nadcházející záležitosti vůbec netýkaly. Jeho pohublá tvář byla žlutá. Zřejmě tu noc nespal. Roztržitě se rozhlížel kolem sebe a mračil se, jako by ho oslňovalo jasné slunce. Zaměstnávaly ho výhradně dvě úvahy: vina jeho ženy, o které po bezesné noci už nezbývala nejmenší pochybnost, a nevina Dolochova, který neměl žádný důvod šetřit čest člověka, jenž mu byl cizí. „Možná bych na jeho místě udělal totéž," myslel si Pierre. „Dokonce jistě bych udělal totéž; k čemu tedy ten souboj, ta vražda? Buď ho zabiju já, nebo on mě trefí do hlavy, do lokte, do kolena. Odejít odsud, utéct, někam se zahrabat," napadalo ho. Ale právě ve chvílích, kdy ho takové myšlenky napadaly, se se zvlášť klidným a roztržitým výrazem, který budil úctu v těch, kdo se na něj dívali, ptal: „Už to bude? Je všechno připraveno?"

Když bylo všechno připraveno, šavle zabodnuté do sněhu označovaly bariéru, ke které se mělo jít, a pistole byly nabité, přistoupil k Pierrovi Něsvickij.

„Nesplnil bych svou povinnost, hrabě," řekl nesmělým hlasem, „a neospravedlnil bych důvěru a čest, které jste mi prokázal, když jste si mě vybral za sekundanta, kdybych vám v této vážné chvíli, velmi vážné chvíli, neřekl celou pravdu. Domnívám se, že tahle záležitost nemá dostatečné důvody a že nestojí za to kvůli ní prolévat krev... Neměl jste pravdu, unáhlil jste se..."

„Ach ano, strašně hloupé..." řekl Pierre.

„Dovolte mi tedy, abych tlumočil vaši lítost, a jsem si jist, že naši protivníci budou souhlasit, že přijmou vaši omluvu," řekl Něsvickij. Stejně jako ostatní účastníci té záležitosti a jako všichni v podobných záležitostech ještě nevěřil, že věc dojde až ke skutečnému souboji. „Víte, hrabě, je mnohem šlechetnější přiznat svou chybu než dohnat věc k nenapravitelnému konci. Urážka nebyla na žádné straně. Dovolte mi promluvit si..."

„Ne, o čem tu mluvit!" řekl Pierre. „To je jedno... Tak je to připraveno?" dodal. „Řekněte mi jen, kudy mám jít a kam mám střílet?" řekl s nepřirozeně mírným úsměvem. Vzal do ruky pistoli a začal se vyptávat, jak se spouští, protože dosud pistoli v ruce nedržel, a to přiznat nechtěl. „Ach ano, takhle, já vím, jenom jsem zapomněl," říkal.

„Žádné omluvy, vůbec nic," říkal Dolochov Děnisovovi, který se ze své strany také pokusil o smír, a také přistoupil k určenému místu.

Místo pro souboj bylo vybráno asi osmdesát kroků od cesty, na které zůstaly saně, na malé mýtině v borovém lese, pokryté sněhem rozbředlým oblevou, která trvala poslední dny. Protivníci stáli asi čtyřicet kroků od sebe, na krajích mýtiny. Sekundanti odměřovali kroky a vyšlapali v mokrém, hlubokém sněhu stopy od místa, kde stáli, až k šavlím Něsvického a Děnisova, které označovaly bariéru a byly zabodnuté deset kroků od sebe. Obleva a mlha trvaly dál; na čtyřicet kroků neby-

lo nic vidět. Asi tři minuty už bylo všechno připraveno, a přesto se se začátkem otálelo. Všichni mlčeli.

V

„Tak začneme!“ řekl Dolochov.

„Proč ne,“ řekl Pierre a pořád se stejně usmíval.

Začínalo to být hrozné. Bylo zřejmé, že věc, která začala tak lehce, už nemůže nic odvrátit, že běží sama od sebe, už nezávisle na vůli lidí, a musí se dokonat. Děnisov vyšel první dopředu až k bariéře a prohlásil:

„Protože protivníci odmítli smír, račte začít: vezměte pistole a na slovo tři začněte jít proti sobě.“

„Je…dna! Dvě! Tři!…“ zakřičel zlostně Děnisov a odstoupil stranou. Oba šli po vyšlapaných pěšinkách blíž a blíž a v mlze se navzájem poznávali. Protivníci měli právo, zatímco se blížili k bariéře, vystřelit, kdy kdo chtěl. Dolochov šel pomalu, nezvedal pistoli a upíral své světlé, lesklé modré oči do tváře protivníka. Jeho ústa měla jako vždycky v sobě náznak úsměvu.

Při slově *tři* vyrazil Pierre rychlými kroky kupředu, sešel z vyšlapané pěšinky a šlapal po neporušeném sněhu. Pierre držel pistoli s pravou rukou nataženou dopředu, zřejmě se bál, aby se z té pistole nezastřelil sám. Levou ruku pečlivě odtahoval dozadu, protože si chtěl pravou ruku podepřít, a věděl, že se to nesmí. Když ušel asi šest kroků a sešel z pěšinky do sněhu, podíval se Pierre pod nohy, znovu rychle pohlédl na Dolochova, stiskl prstem spoušť, jak ho učili, a vystřelil. Takovou silnou ránu vůbec nečekal, a tak sebou Pierre při vlastním výstřelu trhl, pak se sám svému dojmu usmál a zastavil se. Kouř, v mlze zvlášť hustý, mu v prvním okamžiku bránil ve výhledu; ale druhý výstřel, na který čekal, nepřišel. Bylo slyšet jen Dolochovovy spěšné kroky a z kouře se vynořila jeho postava. Jednou rukou se držel za levý

bok, druhou svíral spuštěnou pistoli. Tvář měl bledou. Rostov k němu přiběhl a něco mu řekl.

„Ne… ne," procedil Dolochov mezi zuby, „ne, ještě není konec," a udělal ještě několik padavých, kulhavých kroků až k samé šavli a vedle ní upadl do sněhu. Levou ruku měl od krve, otřel si ji o kabát a opřel se o ni. Jeho tvář byla bledá, zamračená a chvěla se.

„Rač…" začal Dolochov, ale nemohl to hned vyslovit… „račte," dořekl s námahou. Pierre, který jen stěží zadržoval vzlyky, se rozběhl k Dolochovovi a chtěl už překročit prostor, který odděloval bariéry, když Dolochov vykřikl: „K bariéře!" a Pierre pochopil, oč jde, a zastavil se u své šavle. Dělilo je jen deset kroků. Dolochov sklonil hlavu ke sněhu, hltavě se do sněhu zakousl, znovu zvedl hlavu, napřímil se, přitáhl nohy a posadil se, aby našel pevné těžiště. Polykal studený sníh a cucal ho; rty se mu chvěly, ale pořád se usmíval; oči se mu leskly námahou a zlobou posledních sebraných sil. Zvedl pistoli a začal mířit.

„Bokem, kryjte se pistolí," pronesl Něsvickij.

„Kryjte se!" neudržel se a vykřikl na svého protivníka dokonce i Děnisov.

Pierre stál s mírným úsměvem lítosti a kajícnosti, bezmocně rozkročený a s rozpřaženýma rukama, přímo svou širokou hrudí před Dolochovem a smutně se na něj díval. Děnisov, Rostov a Něsvickij zavřeli oči. Ve stejnou chvíli uslyšeli výstřel a Dolochovův zlostný výkřik.

„Vedle!" vykřikl Dolochov a bezmocně si lehl do sněhu tváří dolů. Pierre se chytil za hlavu, otočil se a šel do lesa, šlapal po neporušeném sněhu a nahlas pronášel nesrozumitelná slova:

„Hloupé… hloupé! Smrt… lež…" opakoval a mračil se. Něsvickij ho zastavil a odvezl domů.

Rostov s Děnisovem odvezli raněného Dolochova.

Dolochov ležel mlčky se zavřenýma očima v saních a na otázky, které mu kladli, neodpovídal ani slovem; ale když vjeli do Moskvy, najednou se probral, s námahou pozvedl hlavu a vzal za ruku Rostova, který

seděl vedle něj. Rostova ohromil úplně změněný a nečekaně nadšeně něžný výraz Dolochovovy tváře.

„No, co je? Jak se cítíš?“ zeptal se Rostov.

„Mizerně! Ale o to nejde. Příteli,“ řekl Dolochov přerývaným hlasem, „kde jsme? Jsme v Moskvě, já vím. Se mnou nic není, ale já ji zabil, zabil… Ona to nepřežije. Nepřežije to…“

„Koho?“ zeptal se Rostov.

„Mou matku. Moje matka, můj anděl, můj zbožňovaný anděl, matka,“ a Dolochov se rozplakal a svíral Rostovovi ruku. Když se trochu uklidnil, vysvětlil Rostovovi, že žije s matkou, a jestli ho matka uvidí umírat, nepřežije to. Prosil Rostova, aby k ní jel a připravil ji.

Rostov jel napřed, aby úkol splnil, a k svému velkému údivu se dozvěděl, že Dolochov, ten rváč, ten duelant Dolochov, žil v Moskvě se svou starou matkou a hrbatou sestrou a byl tím nejněžnějším synem a bratrem.

VI

Pierre se v poslední době se ženou jen zřídka vídal mezi čtyřma očima. V Petrohradě i v Moskvě býval jejich dům neustále plný hostů. Noc po souboji nešel – jak to často dělával – do ložnice, ale zůstal ve své obrovské otcovské pracovně, v té, v níž zemřel hrabě Bezuchov.

Lehl si na pohovku a chtěl usnout, aby zapomněl na všechno, co se s ním stalo, ale nedokázal to. V duši se mu najednou zvedla taková bouře citů, myšlenek a vzpomínek, že nejen nemohl spát, ale nemohl ani obsedět na místě, musel z pohovky vyskočit a rychlými kroky chodit po pokoji. Tu si ji představoval z první doby po svatbě, s odhalenými rameny a s unaveným, vášnivým pohledem, a hned vedle ní se mu vybavovala hezká, drzá a pevně posměšná tvář Dolochova, jaká byla na hostině, a táž Dolochovova tvář, bledá, chvějící se a trpící, jaká byla, když se otočil a padl do sněhu.

„Co se to stalo?“ ptal se sám sebe. „Zabil jsem *milence*, ano, zabil jsem milence své ženy. Ano, to se stalo. Proč? Jak jsem k tomu došel?“ – „Protože sis ji vzal,“ odpovídal vnitřní hlas.

„Ale čím jsem se provinil?“ ptal se. „Tím, že sis ji vzal bez lásky, tím, že jsi oklamal sebe i ji,“ – a živě se mu vybavila ta chvíle po večeři u knížete Vasilije, kdy řekl ta slova, která z něho nechtěla ven: „Miluji vás.“ „Všechno je z toho! Už tehdy jsem to cítil,“ myslel si, „cítil jsem tehdy, že to není ono, že jsem na to neměl právo. A tak to taky dopadlo.“ Vzpomněl si na líbánky a při té vzpomínce zrudl. Obzvlášť živá, urážlivá a hanebná pro něho byla vzpomínka, jak jednou, brzy po svatbě, přišel v hedvábném županu po jedenácté hodině dopoledne z ložnice do pracovny a v pracovně zastihl hlavního správce, který se uctivě uklonil, pohlédl Pierrovi do tváře, na jeho župan a lehce se

usmál, jako by tím úsměvem vyjadřoval uctivou účast na štěstí svého zaměstnavatele.

„A kolikrát jsem na ni byl hrdý, byl jsem hrdý na její vznešenou krásu, na její společenský takt," myslel si, „byl jsem hrdý na ten svůj dům, v němž přijímala celý Petrohrad, byl jsem hrdý na její nepřístupnost a krásu. Tak tohle bylo to, na co jsem byl hrdý?! Tehdy jsem si myslel, že jí nerozumím. Jak často jsem si, když jsem přemýšlel o její povaze, říkal, že je to moje vina, že jí nerozumím, že nerozumím tomu jejímu ustavičnému klidu, spokojenosti a tomu, že nemá žádné záliby ani touhy, a celé rozluštění bylo v tom strašném slově, že je to zkažená žena: řekl jsem si to strašné slovo, a všechno se vyjasnilo!

„Anatol k ní jezdil vypůjčovat si peníze a líbal ji na nahá ramena. Peníze mu nedávala, ale líbat se nechala. Otec ji ze žertu popichoval, aby žárlila; s klidným úsměvem odpovídala, že není tak hloupá, aby žárlila: ať si dělá, co chce, říkala o mně. Jednou jsem se jí zeptal, jestli necítí známky těhotenství. Pohrdavě se zasmála a řekla, že není tak hloupá, aby si přála mít děti, a že ode *mě* děti mít nebude."

Potom si vzpomněl na hrubost a jasnost jejích myšlenek a na vulgárnost výrazů, které jí byly vlastní navzdory tomu, že byla vychována v nejvyšším aristokratickém kruhu. „Já nejsem žádná hloupá… zkus to sám… táhněte," říkávala. Pierre často, když viděl, jaký má úspěch v očích starých i mladých mužů a žen, nemohl pochopit, proč ji nemiluje. Vždyť já jsem ji nikdy nemiloval, říkal si Pierre; věděl jsem, že je to zkažená žena, opakoval si, ale neodvážil jsem se to přiznat.

„A teď Dolochov, tam sedí ve sněhu a násilím se usmívá, a umírá, a možná mi na moji lítost odpovídá nějakým předstíraným hrdinstvím!"

Pierre byl jeden z těch lidí, kteří navzdory své vnější, takzvané slabosti povahy nehledají důvěrníka pro svůj žal. Svůj žal zpracovával sám v sobě.

„Ona, ve všem, ve všem je vinna jen ona," říkal si; „ale co z toho? Proč jsem se s ní svázal, proč jsem jí řekl to své ‚Miluji vás', které bylo lží, a ještě horší než lží," říkal si. „Je to moje vina a musím nést... Co? Potupu jména, neštěstí života? Eh, to všechno jsou hlouposti," pomyslel si, „i potupa jména, i čest, všechno je podmíněné, všechno je na mně nezávislé.

„Ludvíka Šestnáctého popravili, protože *oni* říkali, že je bezectný a zločinec," – napadlo Pierra – „a z jejich hlediska měli pravdu, stejně jako měli pravdu i ti, kteří za něho umírali mučednickou smrtí a prohlásili ho za svatého. Potom popravili Robespierra za to, že byl despota. Kdo má pravdu, kdo je vinen? Nikdo. Dokud žiješ, tak žij: zítra umřeš, jako jsem mohl umřít před hodinou. A stojí za to se trápit, když zbývá žít jedna vteřina ve srovnání s věčností?" Ale ve chvíli, kdy se považoval za uklidněného úvahami tohoto druhu, náhle se mu vybavila *ona*, a to v těch chvílích, kdy jí nejvíc projevoval svou neupřímnou lásku, a on cítil, jak se mu krev hrne k srdci, a musel znovu vstávat, pohybovat se, lámat a trhat věci, které mu přišly pod ruku. „Proč jsem jí řekl: ‚Miluji vás'?" opakoval si pořád. A když si tu otázku zopakoval podesáté, přišlo mu na mysl to Molièrovo: „Ale co u čerta pohledával na té galéře?" a sám sobě se zasmál.

V noci zavolal komorníka a poručil mu balit, že pojede do Petrohradu. Nemohl s ní zůstat pod jednou střechou. Nedokázal si představit, jak by s ní teď mluvil. Rozhodl se, že zítra odjede a nechá jí dopis, v němž jí oznámí svůj úmysl rozejít se s ní navždy.

Ráno, když komorník vešel s kávou do pracovny, ležel Pierre na otomanu a spal s otevřenou knihou v ruce.

Probral se a dlouho se vyděšeně rozhlížel, neschopen pochopit, kde je.

„Hraběnka dala poručit, abych se zeptal, zda je Vaše Osvícenost doma," zeptal se komorník.

Ale než se Pierre stihl rozhodnout, co odpoví, vešla do pokoje klidně a majestátně sama hraběnka, v bílém atlasovém županu vyšívaném stříbrem a s prostě upravenými vlasy – dva obrovské copy jí jako diadém dvakrát obepínaly půvabnou hlavu; jen na jejím mramorovém, trochu vypouklém čele byla vráska hněvu. Se svým klidem, který všechno vydržel, nezačala mluvit před komorníkem. O souboji věděla a přišla o něm mluvit. Počkala, až komorník postaví kávu na stůl a odejde. Pierre se na ni přes brýle bázlivě podíval, a jako zajíc obklíčený psy přitiskne uši a dál leží před zraky svých nepřátel, tak i on zkusil dál číst: ale cítil, že je to nesmyslné a nemožné, a znovu na ni bázlivě pohlédl. Neposadila se a s pohrdavým úsměvem se na něj dívala a čekala, až komorník odejde.

„Co to má zase znamenat? Co jste to provedl, ptám se vás," řekla přísně.

„Já? Co já?" řekl Pierre.

„To je mi ale hrdina! No tak, odpovídejte, co je to za souboj? Co jste tím chtěl dokázat! Co? Ptám se vás." Pierre se na pohovce ztěžka obrátil, otevřel ústa, ale nedokázal odpovědět.

„Když neodpovídáte, tak vám to řeknu já…" pokračovala Hélène. „Věříte všemu, co vám kdo řekne. Řekli vám…" Hélène se zasmála, „že Dolochov je můj milenec," řekla francouzsky se svou hrubou přesností řeči a vyslovila slovo „milenec" jako každé jiné slovo, „a vy jste uvěřil! Ale co jste tím dokázal? Co jste dokázal tím soubojem? To, že jste hlupák, že jste trouba, a to věděli všichni! K čemu to povede? K tomu, že budu pro smích celé Moskvě; k tomu, že každý řekne, že jste v opilosti, bez sebe, vyzval na souboj člověka, na kterého bezdůvodně žárlíte," Hélène stále víc zvyšovala hlas a rozohňovala se, „který je ve všech ohledech lepší než vy…"

„Hm… hm…" bručel Pierre, mračil se, nedíval se na ni a nehýbal ani jedním údem.

„A proč jste mohl uvěřit, že je to můj milenec?... Proč? Protože ráda trávím čas v jeho společnosti? Kdybyste byl chytřejší a příjemnější, dávala bych přednost vaší.“

„Nemluvte se mnou... prosím vás snažně,“ chraptivě zašeptal Pierre.

„Proč bych nemluvila! Mluvit můžu, a směle vám řeknu, že je málokterá žena, která by si s takovým mužem, jako jste vy, nevzala milence, a já jsem to neudělala,“ řekla. Pierre chtěl něco říct, pohlédl na ni podivnýma očima, jejichž výrazu nerozuměla, a znovu si lehl. V tu chvíli fyzicky trpěl: svíralo se mu na prsou a nemohl dýchat. Věděl, že musí něco udělat, aby tomu utrpení učinil konec, ale to, co chtěl udělat, bylo příliš strašné.

„Bude lepší, když se rozejdeme,“ vypravil ze sebe přerývaně.

„Rozejít se, prosím, ale jen když mi dáte jmění,“ řekla Hélène... „Rozejít se, to jste mě tedy polekal!“

Pierre vyskočil z pohovky a vrávoravě se na ni vrhl.

„Já tě zabiju!“ vykřikl, popadl ze stolu mramorovou desku, s dosud nepoznanou silou k ní udělal krok a napřáhl se na ni.

Tvář Hélène byla najednou strašná: zaječela a uskočila od něho. Projevila se v něm otcova krev. Pierre pocítil vytržení a slast zuřivosti. Hodil deskou, rozbil ji, a s rozpřaženýma rukama se blížil k Hélène a křičel: „Ven!!“ tak strašným hlasem, že ten křik s hrůzou slyšeli v celém domě. Bůh ví, co by Pierre v tu chvíli udělal, kdyby Hélène z pokoje neutekla.

Za týden dal Pierre ženě plnou moc ke správě všech velkoruských statků, což byla větší polovina jeho jmění, a sám odjel do Petrohradu.

VII

Uplynuly dva měsíce od chvíle, kdy do Lysých Hor dorazily zprávy o bitvě u Slavkova a o tom, že kníže Andrej padl, a navzdory všem dopisům přes velvyslanectví a všemu pátrání se jeho tělo nenašlo a nebyl ani mezi zajatci. Nejhorší pro jeho blízké bylo, že přece jen zůstávala naděje, že ho na bojišti sebrali obyvatelé a že možná někde sám mezi cizími lidmi leží, uzdravuje se nebo umírá, a nemá sílu o sobě dát zprávu. V novinách, z nichž se starý kníže o porážce u Slavkova dozvěděl nejdřív, bylo jako vždycky velmi stručně a neurčitě napsáno, že Rusové po skvělých bitvách museli ustoupit a že ústup provedli v dokonalém pořádku. Starý kníže z té úřední zprávy pochopil, že naši byli poraženi. Týden po novinách, které přinesly zprávu o bitvě u Slavkova, přišel Kutuzovův dopis, v němž knížeti oznamoval, jaký osud jeho syna postihl.

„Váš syn," psal Kutuzov, „padl před mýma očima se zástavou v rukou, v čele pluku, jako hrdina hodný svého otce i své vlasti. Ke společné lítosti mé i celé armády dosud není známo, zda je živ, či nikoli. Sebe i vás lichotím nadějí, že je váš syn živ, neboť v opačném případě by byl jmenován i on mezi důstojníky nalezenými na bojišti, jejichž seznam mi byl předán prostřednictvím parlamentářů."

Starý kníže dostal tu zprávu pozdě večer, když byl sám ve své pracovně, a druhý den šel jako obvykle na svou ranní procházku; ale se šafářem, zahradníkem a architektem byl málomluvný, a přestože vypadal rozhněvaně, nikomu nic neřekl.

Když k němu v obvyklou dobu vešla kněžna Marja, stál u soustruhu a soustružil, ale jako obvykle se po ní neohlédl.

„Á! Kněžna Marja!“ řekl najednou nepřirozeně a odhodil dláto. Kolo se ještě točilo setrvačností. Kněžna Marja si dlouho pamatovala to doznívající vrzání kola, které jí splynulo s tím, co následovalo.

Kněžna Marja k němu přistoupila, uviděla jeho tvář a něco se v ní náhle propadlo. Oči jí přestaly jasně vidět. Na otcově tváři, ne smutné, ne zdrcené, ale zlé a nepřirozeně se přemáhající, uviděla, že se nad ní vznáší a hned ji zdrtí strašné neštěstí, nejhorší v životě, neštěstí, jaké dosud nezakusila, neštěstí nenapravitelné, nepochopitelné, smrt toho, koho milujeme.

„Otče! André?“ řekla nepůvabná, neohrabaná kněžna s tak nevýslovným kouzlem smutku a sebezapomnění, že otec její pohled nevydržel, vzlykl a odvrátil se.

„Dostal jsem zprávu. Mezi zajatými není, mezi zabitými není. Kutuzov píše,“ vykřikl pronikavě, jako by tím výkřikem chtěl kněžnu zahnat, „zabit!“

Kněžna neupadla, nebylo jí mdlo. Byla už bledá, ale když uslyšela ta slova, tvář se jí změnila a v jejích zářivých, krásných očích se něco rozjasnilo. Jako by se nad tím silným žalem, který v ní byl, rozlila radost, nejvyšší radost, nezávislá na žalech i radostech tohoto světa. Zapomněla na všechen strach z otce, přistoupila k němu, vzala ho za ruku, přitáhla si ho k sobě a objala ho kolem vyschlého, šlachovitého krku.

„Otče,“ řekla. „Neodvracejte se ode mne, plačme spolu.“

„Darebáci, lotři!“ vykřikl stařec a odtáhl od ní tvář. „Hubit armádu, hubit lidi! Proč? Jdi, jdi, řekni to Lize.“

Kněžna bezmocně klesla do křesla vedle otce a rozplakala se. Ted viděla bratra v té chvíli, kdy se loučil s ní a s Lizou, s tím svým něžným a zároveň povýšeným výrazem. Viděla ho v té chvíli, kdy si něžně a posměšně navlékal ikonku. „Věřil? Litoval své nevíry? Je teď tam? Tam, v příbytku věčného pokoje a blaženosti?“ myslela si.

„Otče, řekněte mi, jak se to stalo?“ zeptala se v slzách.

„Jdi, jdi, padl v bitvě, do které vedli zabíjet nejlepší ruské lidi a ruskou slávu. Jděte, kněžno Marjo. Jdi a řekni to Lize. Já přijdu."

Když se kněžna Marja vrátila od otce, malá kněžna seděla nad ruční prací a pohlédla na kněžnu Marju s tím zvláštním výrazem vnitřního, šťastně klidného pohledu, jaký mají jen těhotné ženy. Bylo vidět, že její oči kněžnu Marju nevidí, ale hledí do hloubky – do sebe – na něco šťastného a tajemného, co se v ní odehrává.

„Marie," řekla, odtáhla se od vyšívacího rámu a zaklonila se, „dej mi sem ruku." Vzala kněžninu ruku a položila si ji na břicho.

Oči se jí usmívaly v očekávání, horní ret s knírkem se jí zvedl a dětsky šťastně zůstal zvednutý.

Kněžna Marja před ní poklekla a skryla tvář v záhybech šatů své švagrové.

„Tady, tady – slyšíš? Je mi to tak divné. A víš, Marie, budu ho moc milovat," řekla Liza a dívala se na švagrovou zářícíma, šťastnýma očima. Kněžna Marja nemohla zvednout hlavu: plakala.

„Co je ti, Mašo?"

„Nic... jen mi bylo najednou smutno... smutno po Andrejovi," řekla a utírala si slzy o švagrovina kolena. Během dopoledne začala kněžna Marja několikrát švagrovou připravovat, a pokaždé se rozplakala. Ty slzy, jejichž příčině malá kněžna nerozuměla, ji znepokojily, jakkoli málo byla všímavá. Nic neříkala, ale neklidně se rozhlížela a něco hledala. Před obědem vešel do jejího pokoje starý kníže, kterého se vždycky bála, teď se zvlášť neklidnou, zlou tváří, a aniž řekl slovo, zase odešel. Podívala se na kněžnu Marju, potom se zamyslela s tím výrazem očí pozorně obrácených do sebe, jaký mívají těhotné ženy, a najednou se rozplakala.

„Dostali jste od Andreje něco?" řekla.

„Ne, víš přece, že zpráva ještě nemohla přijít, ale otec se znepokojuje, a já mám strach."

„Takže nic?"

„Nic," řekla kněžna Marja a pevně hleděla zářícíma očima na švagrovou. Rozhodla se, že jí nic neřekne, a přemluvila otce, aby před švagrovou tu strašnou zprávu tajil až do jejího porodu, který měl být co nevidět. Kněžna Marja i starý kníže nesli a skrývali svůj žal každý po svém. Starý kníže si nechtěl dělat naděje: rozhodl se, že kníže Andrej padl, a přestože poslal do Rakouska úředníka, aby pátral po synově stopě, objednal mu v Moskvě pomník, který zamýšlel postavit ve své zahradě, a všem říkal, že jeho syn padl. Snažil se beze změny vést dosavadní způsob života, ale síly ho opouštěly: méně chodil, méně jedl, méně spal a každým dnem slábl. Kněžna Marja doufala. Modlila se za bratra jako za živého a každou minutu čekala zprávu, že se vrací.

VIII

„Drahá přítelkyně," řekla malá kněžna ráno devatenáctého března po snídani a horní ret s knírkem se jí ze staré zvyklosti zvedl; ale jako byl smutek ve všech nejen úsměvech, ale i zvucích řeči, ba i v chůzi v tomhle domě ode dne, kdy přišla ta strašná zpráva, tak i teď byl úsměv malé kněžny, která podlehla všeobecné náladě, třebaže neznala její příčinu, takový, že ještě víc připomínal všeobecný smutek.

„Drahá přítelkyně, bojím se, že mi ten dnešní fruštyk – jak tomu říká kuchař Foka – nějak neudělal dobře."

„A co je ti, duše moje? Jsi bledá. Ach, jsi strašně bledá," řekla vyděšeně kněžna Marja a svými těžkými, měkkými kroky přiběhla ke švagrové.

„Vaše Osvícenosti, neměli bychom poslat pro Marju Bogdanovnu?" řekla jedna z komorných, které tu byly. Marja Bogdanovna byla porodní bába z okresního města, která už druhý týden bydlela v Lysých Horách.

„Opravdu," chytila se toho kněžna Marja, „možná že je to opravdu ono. Půjdu. Odvahu, můj anděli!" Políbila Lizu a chtěla odejít z pokoje.

„Ach ne, ne!" A kromě bledosti se ve tváři malé kněžny objevil dětský strach z neodvratného tělesného utrpení.

„Ne, to je žaludek... řekněte, že je to žaludek, řekněte, Marie, řekněte..." A kněžna se rozplakala dětsky trpitelsky, rozmarně a dokonce trochu strojeně a lomila svýma ručkama. Kněžna Marja vyběhla z pokoje pro Marju Bogdanovnu.

„Ach! Můj bože! Můj bože!" slyšela za sebou.

Porodní bába jí už šla naproti, mnula si plné, nevelké, bílé ruce a tvář měla významně klidnou.

„Marjo Bogdanovno! Zdá se, že to začalo," řekla kněžna Marja a hleděla na porodní bábu vyděšeně rozevřenýma očima.

„No a chvála Bohu, kněžno," řekla Marja Bogdanovna a nezrychlila krok. „Vám, slečnám, se o tom vědět nesluší."

„Ale jak to, že ještě nepřijel doktor z Moskvy?" řekla kněžna. Na přání Lizy a knížete Andreje poslali k termínu do Moskvy pro porodníka a čekali ho každou minutu.

„To nic, kněžno, nedělejte si starosti," řekla Marja Bogdanovna, „i bez doktora bude všechno dobře."

Za pět minut uslyšela kněžna ze svého pokoje, že se nese něco těžkého. Vyhlédla – sluhové nesli z nějakého důvodu do ložnice koženou pohovku, která stála v pracovně knížete Andreje. Ve tvářích lidí, kteří ji nesli, bylo něco slavnostního a tichého.

Kněžna Marja seděla sama ve svém pokoji, naslouchala zvukům domu, občas otevřela dveře, když někdo procházel kolem, a dívala se, co se děje na chodbě. Několik žen tichými kroky přecházelo sem a tam, ohlížely se na kněžnu a odvracely se od ní. Neodvažovala se ptát, zavírala dveře, vracela se k sobě, a tu si sedala do křesla, tu brala do ruky modlitební knížku, tu klekala před skříní s ikonami. K svému neštěstí a údivu cítila, že modlitba její rozrušení neutišuje. Najednou se dveře jejího pokoje tiše otevřely a na prahu se objevila její stará chůva Praskovja Savišna, s hlavou zavázanou šátkem, která k ní kvůli knížecímu zákazu skoro nikdy do pokoje nechodila.

„Přišla jsem si k tobě posedět, Mašenko," řekla chůva, „a tady jsem přinesla knížecí svatební svíce, abych je zapálila před svatým, můj anděli," řekla a povzdechla si.

„Ach, to jsem ráda, chůvo."

„Bůh je milostivý, holubičko." Chůva zapálila před skříní s ikonami svíce ovinuté zlatem a s punčochou si sedla ke dveřím. Kněžna Marja vzala knihu a začala číst. Jen když bylo slyšet kroky nebo hlasy, kněžna vyděšeně a tázavě a chůva konejšivě se na sebe podívaly. Ve všech

koutech domu byl rozlit a všechny ovládal týž pocit, jaký zakoušela kněžna Marja, když seděla ve svém pokoji. Podle pověry, že čím méně lidí ví o utrpení rodičky, tím méně trpí, se všichni snažili předstírat, že nic nevědí; nikdo o tom nemluvil, ale na všech lidech bylo kromě obvyklé usedlosti a uctivosti dobrých způsobů, které v knížecím domě vládly, vidět jakousi společnou starost, obměkčení srdce a vědomí něčeho velikého, nepochopitelného, co se v tu chvíli odehrává.

Ve velké světnici služebných nebylo slyšet smích. V předpokoji pro sluhy všichni seděli a mlčeli, připraveni na něco. Na čeledníku pálili louče a svíčky a nespali. Starý kníže chodil po pracovně, našlapoval na paty a poslal Tichona k Marje Bogdanovně, aby se zeptal: jak to vypadá?

„Jen řekni: kníže dal poručit, abych se zeptal, jak to vypadá, a přijd mi říct, co řekne."

„Vyřiď knížeti, že porod začal," řekla Marja Bogdanovna a významně se na posla podívala. Tichon šel a vyřídil to knížeti.

„Dobře," řekl kníže a zavřel za sebou dveře, a Tichon už z pracovny neslyšel ani nejmenší zvuk. Po chvíli vešel Tichon do pracovny, jako by chtěl upravit svíce. Když uviděl, že kníže leží na pohovce, podíval se na knížete, na jeho rozrušenou tvář, zavrtěl hlavou, mlčky k němu přistoupil, políbil ho na rameno a odešel, aniž upravil svíce a aniž řekl, proč přišel. Nejslavnostnější tajemství na světě se dál naplňovalo. Uplynul večer, nastala noc. A pocit očekávání a obměkčení srdce před nepochopitelným neklesal, ale stoupal. Nikdo nespal.

Byla to jedna z těch březnových nocí, kdy jako by si zima chtěla vzít, co jí patří, a se zoufalou zlobou vysypává své poslední sněhy a vánice. Německému doktorovi z Moskvy, kterého čekali každou minutu a pro kterého poslali přípřež na hlavní silnici, k odbočce na polní cestu, vyslali naproti jezdce s lucernami, aby ho provedli přes výmoly a rozbředlé louže pod sněhem.

Kněžna Marja už dávno odložila knihu: seděla mlčky a upírala zářící oči na chůvinu vrásčitou tvář, známou do nejmenších podrobností: na pramínek šedivých vlasů, který jí vyklouzl zpod šátku, na převislý váček kůže pod bradou.

Chůva Savišna s punčochou v rukou tichým hlasem vyprávěla, aniž sama slyšela a chápala svá slova, to, co už vyprávěla stokrát: jak nebožka kněžna v Kišiněvě rodila kněžnu Marju a místo porodní báby jí pomáhala selka Moldavanka.

„Bůh se smiluje, dochtoři nikdy nejsou potřeba," říkala. Najednou se poryv větru opřel do jednoho z vysazených oken v pokoji – z knížecí vůle se vždycky, jakmile přiletěli skřivani, v každém pokoji vysazovalo jedno vnitřní okno – a vyrazil špatně zasunutou západku, rozevlál brokátovou záclonu, zavanul chladem a sněhem a sfoukl svíčku. Kněžna Marja sebou trhla; chůva odložila punčochu, přistoupila k oknu, vyklonila se a snažila se zachytit odražené křídlo. Studený vítr jí cuchal cípy šátku a šedivé pramínky vlasů, které jí vyklouzly.

„Kněžno, matičko, někdo jede po aleji! S lucernami, to bude asi ten dochtor…" řekla, držela okno a nezavírala ho.

„Ach, můj bože! Chvála Bohu!" řekla kněžna Marja. „Musím mu jít naproti: nerozumí rusky."

Kněžna Marja přehodila přes sebe šál a běžela příchozím naproti. Když procházela předsíní, viděla oknem, že u vchodu stojí nějaký povoz a lucerny. Vyšla na schodiště. Na sloupku zábradlí stála lojová svíčka a ve větru se roztékala. Sluha Filipp s vyděšenou tváří a s další svíčkou v ruce stál níž, na první podestě schodiště. Ještě níž, za zatáčkou schodiště, bylo slyšet blížící se kroky v teplých botách. A nějaký hlas, který se kněžně Marje zdál známý, něco říkal.

„Chvála Bohu!" řekl hlas. „A otec?"

„Ráčili si jít lehnout," odpověděl hlas majordoma Demjana, který už byl dole.

Potom hlas ještě něco řekl, Demjan něco odpověděl a kroky v teplých botách se začaly rychleji blížit po neviditelné zatáčce schodiště. „To je Andrej!“ pomyslela si kněžna Marja. „Ne, to není možné, to by bylo příliš neobyčejné,“ pomyslela si, a v tutéž chvíli, kdy na to myslela, se na podestě, kde stál sluha se svíčkou, objevila tvář a postava knížete Andreje v kožichu s límcem zasypaným sněhem. Ano, byl to on, ale bledý a pohublý, se změněným, podivně změkčeným, ale znepokojeným výrazem tváře. Vystoupil po schodech a objal sestru.

„Nedostali jste můj dopis?“ zeptal se, a aniž čekal na odpověď, kterou by stejně nedostal, protože kněžna nemohla promluvit, vrátil se a s porodníkem, který vešel hned za ním – setkali se na poslední stanici –, znovu rychlými kroky vystoupil po schodech a znovu objal sestru.

„Jaký osud!“ řekl. „Mašo milá!“ A když shodil kožich a boty, šel do kněžniných pokojů.

IX

Malá kněžna ležela na polštářích v bílém čepečku. Bolesti ji zrovna pustily. Černé vlasy se jí v pramenech vlnily kolem rozpálených, zpocených tváří; růžová, rozkošná ústa s horním rtem pokrytým černými chloupky byla otevřená a ona se radostně usmívala. Kníže Andrej vešel do pokoje a zastavil se před ní, v nohou pohovky, na které ležela. Lesklé oči, které hleděly dětsky vyděšeně a rozrušeně, se na něm zastavily, aniž změnily výraz. „Mám vás všechny ráda, nikomu jsem neublížila, proč trpím? Pomozte mi," říkal její výraz. Viděla manžela, ale nechápala, co znamená, že se teď před ní objevil. Kníže Andrej obešel pohovku a políbil ji na čelo.

„Dušinko moje," řekl – slovo, které jí nikdy neříkal. „Bůh je milostivý…" Pohlédla na něj tázavě a dětsky vyčítavě.

„Čekala jsem od tebe pomoc, a nic, nic, i ty taky!" řekly její oči. Nepodivila se, že přijel; nepochopila, že přijel. Jeho příjezd neměl nic společného s jejím utrpením a s tím, jak je ulehčit. Bolesti začaly znovu a Marja Bogdanovna knížeti Andrejovi poradila, aby z pokoje odešel.

Do pokoje vešel porodník. Kníže Andrej vyšel, potkal kněžnu Marju a znovu k ní přistoupil. Začali spolu šeptem mluvit, ale každou chvíli se rozhovor odmlčel. Čekali a naslouchali.

„Jděte, můj milý," řekla kněžna Marja. Kníže Andrej šel znovu k ženě a posadil se ve vedlejším pokoji a čekal. Nějaká žena vyšla z jejího pokoje s vyděšenou tváří a zarazila se, když uviděla knížete Andreje. Zakryl si tvář rukama a takhle proseděl několik minut. Zpoza dveří bylo slyšet žalostné, bezmocně zvířecí sténání. Kníže Andrej vstal, přistoupil ke dveřím a chtěl je otevřít. Někdo dveře držel.

„Nesmí se, nesmí!“ ozval se odtamtud vyděšený hlas. Začal chodit po pokoji. Křik utichl, uplynulo ještě několik vteřin. Najednou se ve vedlejším pokoji ozval strašný křik – ne její křik, ona nemohla takhle křičet. Kníže Andrej přiběhl ke dveřím; křik utichl a ozval se pláč dítěte.

„Proč tam přinesli dítě?“ pomyslel si v první vteřině kníže Andrej. „Dítě? Jaké?… Proč je tam dítě? Nebo se to narodilo dítě?“

Když najednou pochopil celý radostný význam toho pláče, sevřely mu hrdlo slzy, opřel se oběma lokty o okenní parapet a vzlykavě se rozplakal, jako pláčou děti. Dveře se otevřely. Z pokoje vyšel doktor s vyhrnutými rukávy košile, bez kabátu, bledý a s třesoucí se čelistí. Kníže Andrej se k němu obrátil, ale doktor na něj zmateně pohlédl a beze slova prošel kolem. Vyběhla nějaká žena, a když uviděla knížete Andreje, zaváhala na prahu. Vešel do ženina pokoje. Ležela mrtvá v téže poloze, v jaké ji viděl před pěti minutami, a navzdory strnulým očím a bledosti tváří byl na té rozkošné, dětské tvářičce s horním rtem pokrytým černými chloupky tentýž výraz.

„Mám vás všechny ráda a nikomu jsem nic zlého neudělala, a co jste to se mnou udělali?“ říkala její rozkošná, ubohá, mrtvá tvář. V koutě pokoje zachrochtalo a zapištělo něco malého a červeného v bílých, třesoucích se rukou Marji Bogdanovny.

Dvě hodiny nato vešel kníže Andrej tichými kroky k otci do pracovny. Stařec už všechno věděl. Stál hned u dveří, a jakmile se otevřely, stařec mlčky sevřel synovi krk svýma stařeckýma, tvrdýma rukama jako svěrákem a rozplakal se jako dítě.

Za tři dny se konal pohřeb malé kněžny, a když se s ní kníže Andrej loučil, vystoupil na schůdky k rakvi. I v rakvi měla tutéž tvář, třebaže se zavřenýma očima. „Ach, co jste to se mnou udělali?“ pořád říkala, a kníže Andrej cítil, že se mu v duši něco utrhlo, že je vinen vinou, kterou už nenapraví ani nezapomene. Nemohl plakat. Vešel i stařec a políbil její voskovou ručku, která klidně a vysoko ležela na druhé,

a jemu její tvář řekla: „Ach, co a proč jste to se mnou udělali?“ A stařec se rozzlobeně odvrátil, když tu tvář uviděl.

Za dalších pět dní křtili mladého knížete Nikolaje Andrejiče. Chůva přidržovala bradou plenky, zatímco kněz husím brkem mazal chlapci vráščité červené dlaničky a chodidélka.

Kmotr, který byl zároveň dědečkem, nosil dítě kolem pomačkané plechové křtitelnice, chvěl se strachem, aby ho neupustil, a předával ho kmotře, kněžně Marje. Kníže Andrej, ochromený strachem, aby dítě neutopili, seděl ve vedlejším pokoji a čekal, až svátost skončí. Radostně se na dítě podíval, když mu ho chůva vynesla, a souhlasně pokýval hlavou, když mu chůva oznámila, že voskový váleček s vlásky, který hodili do křtitelnice, se nepotopil, ale plaval po hladině.

X

Rostovova účast na souboji Dolochova s Bezuchovem byla díky úsilí starého hraběte ututlána, a Rostov, místo aby byl degradován, jak čekal, byl přidělen jako pobočník k moskevskému generálnímu gubernátorovi. Proto nemohl odjet s celou rodinou na venkov a zůstal kvůli svému novému místu celé léto v Moskvě. Dolochov se uzdravil a Rostov se s ním v té době jeho uzdravování obzvlášť spřátelil. Dolochov ležel nemocný u matky, která ho vášnivě a něžně milovala. Stará paní Marja Ivanovna, která si Rostova oblíbila pro jeho přátelství k Feďovi, mu o svém synovi často vyprávěla.

„Ano, hrabě, je příliš šlechetný a má příliš čistou duši," říkávala, „na tu naši dnešní zkaženou společnost. Ctnost nemá nikdo rád, každého píchá do očí. No řekněte, hrabě, je to spravedlivé, je to čestné od Bezuchova? A Feďa ho ve své šlechetnosti měl rád, a ani teď o něm nikdy neřekne nic zlého. V Petrohradě ty kousky se strážníkem, tam z něčeho dělali legraci, vždyť to dělali spolu, ne? A co, Bezuchovovi se nestalo nic, a Feďa všechno odnesl na svých bedrech! Co ten musel vytrpět! Dejme tomu, že mu všechno vrátili, ale jak by mu to taky nevrátili? Myslím, že takových hrdinů a synů vlasti, jako je on, tam moc nebylo. A co teď – ten souboj? Mají tihle lidé vůbec smysl pro čest! Vědět, že je to jediný syn, vyzvat ho na souboj a střílet takhle přímo! Ještě že se nad námi Bůh smiloval. A proč vlastně? Kdo dneska nemá nějakou pletku? No a co, když je tak žárlivý? Chápu, mohl to dát najevo dřív, vždyť to trvalo rok. A co, vyzval ho na souboj, protože počítal s tím, že Feďa se bít nebude, když je mu dlužen. Jaká nízkost! Jaká hnusnost! Já vím, že vy jste Feďovi porozuměl, můj milý hrabě, proto

vás z duše miluji, věřte mi. Jemu porozumí málokdo. Je to taková vznešená, nebeská duše!“

Sám Dolochov během svého uzdravování často říkal Rostovovi slova, jaká by od něho nikdo nečekal.

„Mají mě za zlého člověka, já vím,“ říkal, „a ať. Nechci znát nikoho kromě těch, koho miluji; ale koho miluji, toho miluji tak, že za něj dám život, a ostatní všechny rozmačkám, jestli se mi postaví do cesty. Mám zbožňovanou matku, nade všechno drahou, dva tři přátele, mezi nimi tebe, a ostatních si všímám jen potud, pokud jsou užiteční, nebo škodliví. A skoro všichni jsou škodliví, zvlášť ženy. Ano, duše moje,“ pokračoval, „muže jsem potkal milující, šlechetné, vznešené; ale ženy, kromě prodejných stvoření – hraběnek nebo kuchařek, to je jedno –, jsem ještě nepotkal. Ještě jsem nepotkal tu nebeskou čistotu a oddanost, jakou v ženě hledám. Kdybych takovou ženu našel, dal bych za ni život. Ale tyhle!...“ Opovržlivě mávl rukou. „A věříš mi, jestli si ještě cením života, cením si ho jen proto, že doufám, že ještě potkám takovou nebeskou bytost, která by mě znovu zrodila, očistila a povznesla. Ale ty tomu nerozumíš.“

„Ne, já tomu moc dobře rozumím,“ odpovídal Rostov, který byl pod vlivem svého nového přítele.

* * *

Na podzim se rodina Rostovových vrátila do Moskvy. Na začátku zimy se vrátil i Děnisov a ubytoval se u Rostovových. Ta první doba zimy roku tisíc osm set šest, kterou Nikolaj Rostov strávil v Moskvě, byla pro něho i pro celou jeho rodinu jednou z nejšťastnějších a nejveselejších. Nikolaj s sebou přivedl do domu rodičů spoustu mladých lidí. Věra byla dvacetiletá, krásná dívka; Soňa šestnáctiletá dívka v plném půvabu květu, který se právě rozvil; Nataša napůl slečna, napůl holčička, chvílemi dětsky směšná, chvílemi dívčím způsobem okouzlující.

V domě Rostovových se v té době usadila zvláštní atmosféra zamilovanosti, jak to bývá v domě, kde jsou velmi milé a velmi mladé dívky. Každý mladý muž, který do domu Rostovových přijel a díval se na ty mladé, vnímavé dívčí tváře, které se něčemu – nejspíš svému štěstí – usmívaly, na to živé pobíhání, a poslouchal to nesouvislé, ale ke všem laskavé, na všechno připravené, nadějí naplněné štěbetání ženského mládí, poslouchal ty nesouvislé zvuky, tu zpěvu, tu hudby, zakoušel týž pocit připravenosti k lásce a očekávání štěstí, jaký zakoušela i sama mládež v domě Rostovových.

Mezi mladými lidmi, které Rostov uvedl, byl jedním z prvních Dolochov, který se v domě líbil všem kromě Nataši. Kvůli Dolochovovi se s bratrem málem pohádala. Trvala na tom, že je to zlý člověk, že v souboji s Bezuchovem měl pravdu Pierre a Dolochov byl vinen, že je nepříjemný a strojený.

„Není tu co chápat!“ křičela Nataša s umíněnou svévolí. „Je zlý a bez citu. Vždyť já přece mám ráda tvého Děnisova, je to hýřil a všechno možné, a já ho stejně mám ráda, takže to chápu. Nevím, jak ti to říct; u něho je všechno vypočítané, a to já ráda nemám. Děnisova…“

„No, Děnisov je jiná věc,“ odpovídal Nikolaj a dával najevo, že ve srovnání s Dolochovem je i Děnisov nic, „musíš pochopit, jakou duši ten Dolochov má, musíš ho vidět s matkou, to je takové srdce!“

„To já nevím, ale je mi s ním nějak nesvůj. A víš, že se zamiloval do Soni?“

„Takové hlouposti…“

„Jsem si tím jistá, uvidíš.“

Natašina předpověď se plnila. Dolochov, který neměl rád dámskou společnost, začal do domu často chodit, a otázka, kvůli komu jezdí, byla brzy – i když o tom nikdo nemluvil – rozhodnuta tak, že jezdí kvůli Soně. A Soňa, i když by se to nikdy neodvážila říct, to věděla a pokaždé, když se Dolochov objevil, zrudla jako mák.

Dolochov u Rostovových často obědval, nikdy nevynechal divadelní představení, na kterém byli, a chodil na plesy dospívající mládeže u Jogela, kde Rostovovi bývali vždycky. Věnoval přednostní pozornost Soně a díval se na ni takovýma očima, že nejen ona nedokázala ten pohled vydržet, aniž se začervenala, ale i stará hraběnka a Nataša se červenaly, když ten pohled zahlédly.

Bylo vidět, že tento silný, podivný muž je pod neodolatelným vlivem, jakým na něho působí ta černovlasá, půvabná holčička, která miluje jiného.

Rostov si všiml mezi Dolochovem a Soňou něčeho nového; ale neujasňoval si, co je to za nový vztah. „Ty jsou tam všechny do někoho zamilované," myslel si o Soně a Nataše. Ale se Soňou a Dolochovem mu nebylo tak dobře jako dřív, a začal být doma méně často.

Od podzimu roku tisíc osm set šest se zase všude mluvilo o válce s Napoleonem, a ještě vášnivěji než loni. Byl vypsán nejen odvod deseti rekrutů, ale ještě devíti domobranců z každého tisíce. Všude proklínali Bonapartia církevní klatbou a v Moskvě se nemluvilo o ničem jiném než o nastávající válce. Pro rodinu Rostovových spočíval celý zájem o tyto válečné přípravy jen v tom, že Nikoluška za nic na světě nechtěl zůstat v Moskvě a čekal jen na konec Děnisovovy dovolené, aby s ním po svátcích odjel k pluku. Nastávající odjezd mu nejen nebránil se bavit, ale ještě ho k tomu povzbuzoval. Většinu času trávil mimo domov, na obědech, večírcích a plesech.

XI

Třetího dne vánočních svátků obědval Nikolaj doma, což se mu v poslední době stávalo málokdy. Byl to oficiální rozlučkový oběd, protože s Děnisovem odjížděl k pluku po Třech králích. Obědvalo asi dvacet lidí, mezi nimi Dolochov a Děnisov.

Nikdy se v domě Rostovových milostné ovzduší, atmosféra zamilovanosti nedávaly cítit s takovou silou jako v těchto svátečních dnech. „Chytej chvíle štěstí, přiměj druhé, aby tě milovali, a zamiluj se sám! Jen to jediné je na světě skutečné – všechno ostatní jsou hlouposti. A jen tím jediným se tu zabýváme," říkala ta atmosféra.

Nikolaj jako vždycky uštval dva páry koní, a ani tak nestihl navštívit všechna místa, kde měl být a kam ho zvali, a přijel domů těsně před obědem. Jakmile vešel, všiml si a ucítil napětí milostné atmosféry v domě, ale kromě toho si všiml podivných rozpaků, které vládly mezi některými členy společnosti. Zvlášť rozrušení byli Soňa, Dolochov, stará hraběnka a trochu i Nataša. Nikolaj pochopil, že se před obědem muselo mezi Soňou a Dolochovem něco stát, a s citlivostí srdce, která mu byla vlastní, se k oběma během oběda choval velmi něžně a opatrně. Téhož večera, třetího dne svátků, měl být jeden z těch plesů u Jogela – tanečního mistra –, které pořádal o svátcích pro všechny své žáky a žačky.

„Nikolenko, pojedeš k Jogelovi? Prosím tě, jeď," řekla mu Nataša, „zvlášť tě prosil, a Vasilij Dmitrič jede taky." Vasilij Dmitrič byl Děnisov.

„Kam bych nejel na rozkaz hraběnky!" řekl Děnisov, který si v domě Rostovových žertem přisvojil roli Natašina rytíře. „Jsem připraven tančit i tanec se šálem."

„Jestli to stihnu! Slíbil jsem Archarovovým, mají večírek," řekl Nikolaj.

„A ty?..." obrátil se k Dolochovovi. A sotva se na to zeptal, všiml si, že se na to ptát neměl.

„Ano, možná..." odpověděl Dolochov chladně a zlostně, pohlédl na Soňu, zamračil se a pohlédl zase na Nikolaje přesně takovým pohledem, jakým se na obědě v klubu díval na Pierra.

„Něco se děje," pomyslel si Nikolaj a v tom předpokladu ho ještě víc utvrdilo, že Dolochov hned po obědě odjel. Zavolal si Natašu ven a zeptal se, co se stalo.

„A já tě hledala," řekla Nataša, když k němu vyběhla. „Já jsem to říkala, a tys mi pořád nechtěl věřit," řekla vítězně, „požádal Soňu o ruku."

Jakkoli málo se Nikolaj v té době Soňou zabýval, když to uslyšel, jako by se v něm něco utrhlo. Dolochov byl pro sirotka bez věna, jako byla Soňa, slušná a v některých ohledech skvělá partie. Z hlediska staré hraběnky i společnosti ho nebylo možné odmítnout. A proto byl Nikolajův první pocit, když to uslyšel, zlost na Soňu. Chystal se říct: „Výborně, samozřejmě, dětské sliby je třeba zapomenout a nabídku přijmout"; ale než to stihl říct...

„Představ si! Odmítla, úplně odmítla!" spustila Nataša. „Řekla, že miluje jiného," dodala po krátkém mlčení.

„Jinak ani jednat nemohla, moje Soňa!" pomyslel si Nikolaj.

„Ať ji mamá prosila, jak chtěla, odmítla, a já vím, že to nezmění, když už něco řekla..."

„A mamá ji prosila!" řekl vyčítavě Nikolaj.

„Ano," řekla Nataša. „Víš, Nikolenko, nezlob se; ale já vím, že si ji nevezmeš. Vím to, bůhví proč, vím to jistě, nevezmeš si ji."

„No, tohle ty vědět nemůžeš," řekl Nikolaj, „ale musím si s ní promluvit. To je ale rozkošná, ta Soňa!" dodal s úsměvem.

„Je tak rozkošná! Pošlu ti ji." A Nataša políbila bratra a utekla.

Za minutu vešla Soňa, vyděšená, zmatená a provinilá. Nikolaj k ní přistoupil a políbil jí ruku. Bylo to poprvé za tohoto jeho pobytu, kdy spolu mluvili mezi čtyřma očima a o své lásce.

„Sophie," řekl nejdřív nesměle a potom stále směleji, „jestli chcete odmítnout nejen skvělou, výhodnou partii; ale on je to výborný, šlechetný člověk… je to můj přítel…"

Soňa ho přerušila.

„Já už jsem odmítla," řekla spěšně.

„Jestli odmítáte kvůli mně, pak se bojím, že na mně…"

Soňa ho znovu přerušila. Pohlédla na něj prosebným, vyděšeným pohledem.

„Nicolasi, neříkejte mi to," řekla.

„Ne, musím. Možná je to ode mě domýšlivost, ale je lepší to říct. Jestli odmítnete kvůli mně, pak vám musím říct celou pravdu. Miluji vás, myslím, víc než všechny…"

„To mi stačí," řekla Soňa a vzplanula.

„Ne, ale já jsem se tisíckrát zamiloval a budu se zamilovávat, i když takový cit přátelství, důvěry a lásky nechovám k nikomu tak jako k vám. A pak jsem mladý. Mamá to nechce. No, zkrátka, nic neslibuji. A prosím vás, abyste o Dolochovově nabídce přemýšlela," řekl a jen s námahou vyslovil příjmení svého přítele.

„Neříkejte mi to. Nic nechci. Miluji vás jako bratra a vždycky budu, a nic víc nepotřebuji."

„Jste anděl, nejsem vás hoden, jenom se bojím, abych vás neoklamal." Nikolaj jí ještě jednou políbil ruku.

XII

U Jogela byly nejveselejší plesy v Moskvě. Říkaly to maminky, když se dívaly na své dospívající dcerky, jak předvádějí právě naučené taneční kroky; říkaly to i ty dospívající dívky a chlapci samotní, kteří tančili do úpadu; říkaly to dospělé slečny a mladí muži, kteří na ty plesy přijížděli s úmyslem k nim blahosklonně sestoupit, a nacházeli na nich tu nejlepší zábavu. Téhož roku vzešly z těchto plesů dva sňatky. Dvě hezké kněžny Gorčakovovy si našly ženichy a vdaly se, a tím těm plesům ještě víc proslavily jméno. Zvláštní na těch plesech bylo, že tu nebyl hostitel ani hostitelka: byl tu dobromyslný Jogel, který létal jako peříčko, podle pravidel umění se klaněl a šoupal nohou a vybíral od všech svých hostů lístky za hodiny; zvláštní bylo i to, že na ty plesy jezdili jen ti, kdo chtěli tančit a bavit se, jak to chtějí třináctileté a čtrnáctileté holčičky, které si poprvé oblékají dlouhé šaty. Všichni, až na vzácné výjimky, byli nebo se zdáli hezcí: tak nadšeně se všichni usmívali a tak jim zářila očka. Někdy dokonce nejlepší žačky tančily tanec se šálem, a nejlepší z nich byla Nataša, která vynikala svou půvabností; ale na tomto posledním plese se tančily jen ekosezy, anglezy a mazurka, která právě přicházela do módy. Sál si Jogel pronajal v Bezuchovově domě a ples se velmi vydařil, jak všichni říkali. Bylo tu mnoho hezkých děvčat a slečny Rostovovy patřily k nejhezčím. Obě byly obzvlášť šťastné a veselé. Toho večera se Soňa, hrdá na Dolochovovu nabídku, na své odmítnutí a na rozhovor s Nikolajem, točila dokola už doma, takže služka nemohla dočesat její copy, a teď celá zářila prudkou radostí.

Nataša, neméně hrdá na to, že je poprvé v dlouhých šatech a na opravdovém plese, byla ještě šťastnější. Obě měly bílé mušelínové šaty s růžovými stuhami.

Nataša byla zamilovaná od té první chvíle, kdy vešla na ples. Nebyla zamilovaná do nikoho zvlášť, ale byla zamilovaná do všech. Do toho, na koho se dívala, do toho byla zamilovaná v té chvíli, kdy se na něj dívala.

„Ach, to je krása!“ říkala pořád, když přibíhala k Soně.

Nikolaj s Děnisovem chodili po sálech a laskavě a blahosklonně si prohlíželi tanečníky.

„Jak je milá, z té bude krasavice,“ řekl Děnisov.

„Kdo?“

„Hraběnka Nataša,“ odpověděl Děnisov.

„A jak tančí, jaký půvab!“ řekl znovu po krátkém mlčení.

„O kom to mluvíš?“

„O tvé sestře přece,“ vykřikl zlostně Děnisov.

Rostov se usmál.

„Můj milý hrabě, jste jeden z mých nejlepších žáků, musíte tančit,“ řekl malý Jogel, když přistoupil k Nikolajovi. „Podívejte se, kolik je tu hezkých slečen.“ S toutéž prosbou se obrátil i na Děnisova, rovněž svého bývalého žáka.

„Ne, můj milý, já budu dělat křoví,“ řekl Děnisov. „Copak si nepamatujete, jak špatně jsem vaše hodiny využíval?…“

„Ale ne!“ utěšoval ho spěšně Jogel. „Byl jste jen nepozorný, ale nadání jste měl, ano, nadání jste měl.“

Začali hrát mazurku, kterou právě zaváděli. Nikolaj nemohl Jogelovi odmítnout a vyzval Soňu. Děnisov si přisedl ke starým dámám, opíral se o šavli, podupával do taktu, cosi vesele vyprávěl a rozesmával stařenky a přitom pokukoval po tančící mládeži. Jogel tančil v prvním páru s Natašou, svou pýchou a nejlepší žačkou. Měkce a něžně cupital nožkami ve střevíčcích a jako první se rozletěl sálem s Natašou, která byla nesmělá, ale pečlivě předváděla kroky. Děnisov z ní nespouštěl oči a vyklepával šavlí takt s takovým výrazem, který jasně říkal, že sám

netančí jen proto, že nechce, a ne proto, že neumí. Uprostřed figury si zavolal Rostova, který šel kolem.

„To vůbec není ono," řekl. „Copak tohle je polská mazurka? Ale tančí výborně."

Nikolaj věděl, že Děnisov byl i v Polsku proslulý svým uměním tančit polskou mazurku, a přiběhl k Nataše:

„Jdi a vyber si Děnisova. Ten ti tančí! Zázrak!" řekl.

Když na Natašu znovu přišla řada, vstala, rychle cupitala střevíčky s mašličkami a nesměle sama přeběhla přes sál do kouta, kde seděl Děnisov. Viděla, že se na ni všichni dívají a čekají. Nikolaj viděl, že se Děnisov s Natašou s úsměvem přou a že Děnisov odmítá, ale radostně se usmívá. Přiběhl k nim.

„Prosím vás, Vasiliji Dmitriči," říkala Nataša, „pojďte, prosím vás."

„Ale co vás napadá, ušetřete mě, hraběnko," říkal Děnisov.

„No tak, Vasjo, nech toho," řekl Nikolaj.

„Přemlouváte mě jako kocoura Vasku," řekl Děnisov žertem.

„Budu vám zpívat celý večer," řekla Nataša.

„Čarodějka si se mnou udělá, co chce!" řekl Děnisov a odepnul si šavli. Vyšel zpoza židlí, pevně uchopil svou dámu za ruku, zvedl hlavu a vysunul nohu a čekal na takt. Jen na koni a v mazurce nebylo vidět, jak je Děnisov malý, a vypadal jako ten pravý junák, za jakého se sám cítil. Vyčkal takt, pohlédl z boku vítězně a žertovně na svou dámu, nečekaně dupl jednou nohou, pružně se jako míček odrazil od podlahy a letěl po kruhu a strhl s sebou svou dámu. Neslyšně přeletěl půl sálu po jedné noze a zdálo se, že nevidí židle, které stály před ním, a řítí se rovnou na ně; ale najednou cvakl ostruhami, rozkročil se, zastavil se na podpatcích, chvíli tak stál, s řinčením ostruh dupal nohama na jednom místě, rychle se otočil, levou nohou přiklepl o pravou a znovu letěl po kruhu. Nataša vytušila, co se chystá udělat, a sama nevěděla jak, sledovala ho – a oddávala se mu. Tu ji točil, tu po pravé, tu po levé ruce, tu padl na kolena a vedl ji kolem sebe, a zase vyskočil a vyrazil

kupředu s takovou prudkostí, jako by měl v úmyslu proběhnout bez oddechu všemi pokoji; tu se zase najednou zastavil a předvedl zase novou a nečekanou figuru. Když svou dámu svižně zatočil před jejím místem a s úklonou před ní cvakl ostruhou, Nataša mu ani neudělala pukrle. Upřela na něj nechápavě oči a usmívala se, jako by ho nepoznávala.

„Co to bylo?“ vypravila ze sebe.

Přestože Jogel tuhle mazurku za pravou neuznával, všichni byli Děnisovovým uměním nadšeni, začali si ho neustále vybírat a starší pánové se s úsměvem rozpovídali o Polsku a o starých dobrých časech. Děnisov, celý zrudlý od mazurky, se utíral kapesníkem, přisedl si k Nataše a celý ples se od ní nehnul.

XIII

Dva dny potom Rostov Dolochova u svých neviděl a doma ho nezastihl; třetího dne od něho dostal lístek.

„Protože do vašeho domu už docházet nehodlám z důvodů, které znáš, a odjíždím k armádě, pořádám dnes večer pro své přátele rozlučkovou pitku – přijeď do Anglického hotelu.“ Ve stanovený den přijel Rostov po deváté hodině z divadla, kde byl se svými a s Děnisovem, do Anglického hotelu. Hned ho zavedli do nejlepších pokojů hotelu, které měl na tu noc najaté Dolochov.

Kolem stolu se tlačilo asi dvacet lidí a za stolem mezi dvěma svícemi seděl Dolochov. Na stole leželo zlato a asignáty a Dolochov držel bank. Od chvíle, kdy požádal Soňu o ruku a ona ho odmítla, se s ním Nikolaj ještě neviděl a při pomyšlení, jak se setkají, pociťoval rozpaky.

Dolochovův jasný, chladný pohled zachytil Rostova už u dveří, jako by na něj dávno čekal.

„Dlouho jsme se neviděli,“ řekl, „díky, že jsi přijel. Jen dorozdám a přijde Iljuška se sborem.“

„Zastavil jsem se u tebe,“ řekl Rostov a zčervenal.

Dolochov mu neodpověděl.

„Můžeš vsadit,“ řekl.

Rostov si v tu chvíli vzpomněl na podivný rozhovor, který s Dolochovem jednou vedl. „Hrát na štěstí můžou jen hlupáci,“ řekl tehdy Dolochov.

„Nebo se se mnou bojíš hrát?“ řekl teď Dolochov, jako by Rostovovu myšlenku uhodl, a usmál se. Za jeho úsměvem v něm Rostov uviděl tu náladu, jakou měl při obědě v klubu, a vůbec v těch dobách, kdy jako

by ho všední život omrzel a Dolochov cítil potřebu se z něho vytrhnout nějakým podivným, většinou krutým činem.

Rostovovi bylo trapně; hledal v duchu nějaký žert, kterým by na Dolochovova slova odpověděl, a nenacházel ho. Ale dřív, než to stihl udělat, Dolochov se mu podíval zpříma do tváře a pomalu, s rozmyslem, tak, aby to všichni slyšeli, mu řekl:

„A pamatuješ, jak jsme spolu mluvili o hře… hlupák, kdo chce hrát na štěstí; hrát se musí najisto, a já to chci zkusit."

„Zkusit na štěstí, nebo najisto?" pomyslel si Rostov.

„A radši vůbec nehraj," dodal Dolochov, plesknul rozbaleným balíčkem karet a dodal: „Bank, pánové!"

Dolochov posunul peníze dopředu a chystal se rozdávat. Rostov si sedl vedle něho a zpočátku nehrál. Dolochov po něm pokukoval.

„Copak nehraješ?" řekl Dolochov. A kupodivu, Nikolaj pocítil potřebu vzít kartu, vsadit na ni nevelkou částku a začít hrát.

„Nemám u sebe peníze," řekl Rostov.

„Uvěřím ti!"

Rostov vsadil na kartu pět rublů a prohrál, vsadil znovu a znovu prohrál. Dolochov ho přebil, to jest vyhrál nad Rostovem deset karet za sebou.

„Pánové," řekl, když už nějakou chvíli rozdával, „prosím, pokládejte peníze na karty, jinak bych se mohl splést v účtech."

Jeden z hráčů řekl, že doufá, že jemu se snad dá věřit.

„Věřit se dá, ale bojím se, že se spletu; prosím, pokládejte peníze na karty," odpověděl Dolochov. „Ty se neostýchej, my dva se vyrovnáme," dodal k Rostovovi.

Hra pokračovala; lokaj bez ustání roznášel šampaňské.

Všechny Rostovovy karty byly přebíjeny a zapsáno na něj bylo už osm set rublů. Nad jednu kartu už napsal osm set rublů, ale zatímco mu podávali šampaňské, rozmyslel si to a napsal zase obvyklou sázku, dvacet rublů.

„Nech to tam," řekl Dolochov, ačkoli se na Rostova zdánlivě ani nedíval, „rychleji se vyhraješ zpátky. Ostatním dávám, a tebe přebíjím. Nebo se mě bojíš?" opakoval.

Rostov poslechl, nechal tam napsaných osm set a vsadil srdcovou sedmu s utrženým rožkem, kterou zvedl ze země. Potom si ji dobře pamatoval. Vsadil srdcovou sedmu, nad niž ulomenou křídou napsal osm set kulatými, rovnými číslicemi; vypil podanou sklenici zteplaléh šampaňského, usmál se na Dolochovova slova a se staženým srdcem čekal na sedmu a začal se dívat na Dolochovovy ruce, které držely balíček. Výhra nebo prohra té srdcové sedmy pro Rostova znamenala mnoho. V neděli minulého týdne dal hrabě Ilja Andrejič synovi dva tisíce rublů, a otec, který nikdy nerad mluvil o peněžních nesnázích, mu řekl, že jsou to poslední peníze až do května, a proto syna prosil, aby tentokrát trochu šetřil. Nikolaj řekl, že i to je pro něho příliš mnoho, a že dává čestné slovo, že si do jara žádné další peníze nevezme. Teď z těch peněz zbývalo tisíc dvě stě rublů. Srdcová sedma tedy znamenala nejen prohru tisíce šesti set rublů, ale i nutnost dané slovo porušit. Se staženým srdcem se díval na Dolochovovy ruce a myslel si: „No tak, rychle, dej mi tu kartu, a já si vezmu čepici, pojedu domů na večeři s Děnisovem, Natašou a Soňou, a karty už určitě nikdy nevezmu do ruky." V tu chvíli se mu jeho domácí život – žertíky s Péťou, rozhovory se Soňou, dueta s Natašou, piket s otcem, a dokonce i klidná postel v domě na Povarské – vybavil s takovou silou, jasností a půvabem, jako by to všechno bylo dávno minulé, ztracené a nedoceněné štěstí. Nemohl připustit, že by ho hloupá náhoda, kvůli které by sedma padla dřív napravo než nalevo, mohla připravit o všechno to znovu pochopené, znovu prozářené štěstí a srazit ho do propasti dosud nepoznaného a neurčitého neštěstí. To nemohlo být, ale přesto se zatajeným dechem čekal, jak se Dolochovovy ruce pohnou. Ty ruce s širokými kostmi, načervenalé, s chlupy, které vykukovaly zpod košile, odložily balíček karet a sáhly po podávané sklenici a po dýmce.

„Tak ty se se mnou nebojíš hrát?“ opakoval Dolochov, a jako by chtěl vyprávět nějakou veselou historku, odložil karty, opřel se o opěradlo židle a pomalu, s úsměvem začal vyprávět:

„Ano, pánové, říkali mi, že se po Moskvě roznesla pověst, že jsem falešný hráč, proto vám radím, abyste si se mnou dávali větší pozor.“

„No tak rozdávej!“ řekl Rostov.

„Ach, ty moskevské tetičky!“ řekl Dolochov a s úsměvem vzal karty do ruky.

„Ááách!“ málem vykřikl Rostov a zvedl obě ruce k vlasům. Sedma, kterou potřeboval, už ležela navrchu, jako první karta v balíčku. Prohrál víc, než mohl zaplatit.

„Ale nepřežeň to,“ řekl Dolochov, letmo pohlédl na Rostova a rozdával dál.

XIV

Za půldruhé hodiny už většina hráčů brala svou vlastní hru jen jako žert.

Celá hra se soustředila na jediného Rostova. Místo tisíce šesti set rublů byl na něj zapsán dlouhý sloupec čísel, který si sečetl do deseti tisíc, ale který teď, jak nejasně tušil, vystoupil už až na patnáct tisíc. Ve skutečnosti zápis přesahoval už dvacet tisíc rublů. Dolochov už neposlouchal ani nevyprávěl historky; sledoval každý pohyb Rostovových rukou a jen občas letmo přehlédl, co má na něj zapsáno. Rozhodl se pokračovat ve hře tak dlouho, dokud ten zápis nevzroste na čtyřicet tři tisíce. To číslo si vybral proto, že čtyřicet tři byl součet jeho let a let Soni. Rostov seděl s hlavou opřenou o obě ruce před popsaným stolem, politým vínem a zavaleným kartami. Neopouštěl ho jediný trýznivý dojem: ty ruce s širokými kostmi, načervenalé, s chlupy, které vykukovaly zpod košile, ty ruce, které miloval i nenáviděl, ho držely ve své moci.

„Šest set rublů, eso, roh, devítka… vyhrát to zpátky je nemožné!… A jak by bylo doma veselo… Kluk na pé… to nemůže být!… A proč mi to vlastně dělá?…“ myslel si a vzpomínal Rostov. Občas vsadil na kartu vysokou částku; ale Dolochov ji odmítal přebít a sám určoval sázku. Nikolaj se mu podroboval, a tu se modlil k Bohu, jako se modlil na bojišti na amstettenském mostě; tu si hádal, že ta karta, která mu první padne do ruky z hromady ohnutých karet pod stolem, ta ho zachrání; tu počítal, kolik šňůrek má na kabátci, a zkoušel na celou prohru vsadit kartu se stejným počtem ok; tu se ohlížel o pomoc po ostatních hráčích, tu se vpíjel pohledem do Dolochovovy tváře, teď chladné, a snažil se proniknout, co se v něm děje.

„Vždyť ví, co pro mě ta prohra znamená. Přece si nemůže přát mou zkázu? Vždyť byl můj přítel. Vždyť já ho měl rád... Ale ani on za to nemůže; co má dělat, když mu štěstí přeje? A já za to taky nemůžu," říkal si. „Nic špatného jsem neudělal. Copak jsem někoho zabil, urazil, přál mu zlo? Za co tedy takové strašné neštěstí? A kdy začalo? Ještě tak nedávno jsem přicházel k tomuhle stolu s myšlenkou, že vyhraju sto rublů, koupím mamá k svátku tu skříňku a pojedu domů. Byl jsem tak šťastný, tak volný, veselý! A tehdy jsem nechápal, jak jsem šťastný! Kdy to tedy skončilo a kdy začal tenhle nový, strašný stav? Čím se ta změna ohlásila? Pořád jsem stejně seděl na tomhle místě, u tohohle stolu, a stejně jsem vybíral a vysouval karty a díval se na ty ruce s širokými kostmi, obratné. Kdy se to tedy stalo, a co se to vlastně stalo? Jsem zdravý, silný a pořád stejný, a pořád na stejném místě. Ne, to nemůže být! Určitě z toho všeho nakonec nic nebude."

Byl rudý, celý zpocený, ačkoli v pokoji nebylo horko. A jeho tvář byla strašná a k politování, hlavně tou bezmocnou snahou vypadat klidně.

Zápis došel k osudnému číslu čtyřiceti tří tisíc. Rostov si připravil kartu, na kterou chtěl zahnout roh ze tří tisíc rublů, které mu právě dali, když Dolochov klepl balíčkem, odložil ho, vzal křídu a začal rychle svým zřetelným, pevným písmem, až se mu křída lámala, sčítat Rostovův zápis.

„Večeře, je čas na večeři! A tady jsou cikáni!" Opravdu už z mrazu vcházeli jacísi snědí muži a ženy a se svým cikánským přízvukem něco říkali. Nikolaj chápal, že je konec; ale lhostejným hlasem řekl:

„Copak, už nebudeš hrát? A já mám připravenou skvělou kartičku." Jako by ho ze všeho nejvíc zajímalo potěšení ze hry samé.

„Všechno je ztracené, jsem zničený!" myslel si. „Teď kulka do čela – nic jiného nezbývá," a zároveň veselým hlasem řekl:

„No, ještě jednu kartičku."

„Dobře," odpověděl Dolochov, když dokončil součet, „dobře! Jde o dvacet jedna rublů," řekl a ukázal na číslo dvacet jedna, o které se

zápis lišil od celých čtyřiceti tří tisíc, vzal balíček a chystal se rozdávat. Rostov poslušně odhnul roh a místo připravených šesti tisíc pečlivě napsal dvacet jedna.

„Mně je to jedno," řekl, „jen mě zajímá, jestli tuhle desítku přebiješ, nebo mi ji dáš."

Dolochov začal vážně rozdávat. Ó, jak Rostov v tu chvíli nenáviděl ty ruce, načervenalé, s krátkými prsty a s chlupy, které vykukovaly zpod košile, ty ruce, které ho měly ve své moci... Desítku mu dal.

„Dlužíte čtyřicet tři tisíce, hrabě," řekl Dolochov, protáhl se a vstal od stolu. „Ale člověk se unaví, když tak dlouho sedí," řekl.

„Ano, já jsem taky unavený," řekl Rostov.

Dolochov, jako by mu připomínal, že se nehodí, aby žertoval, ho přerušil:

„Kdy ráčíte poručit, abych si přišel pro peníze, hrabě?"

Rostov vzplanul a odvedl Dolochova do vedlejšího pokoje.

„Nemůžu zaplatit všechno najednou, vezmeš si směnku," řekl.

„Poslyš, Rostove," řekl Dolochov, jasně se usmál a podíval se Nikolajovi do očí, „znáš to přísloví: ‚Šťastný v lásce, nešťastný v kartách.' Tvoje sestřenice je do tebe zamilovaná. Já to vím."

„Ó, to je strašné, cítit se takhle v moci toho člověka," myslel si Rostov. Rostov chápal, jakou ránu zasadí otci a matce, až jim tu prohru oznámí; chápal, jaké by to bylo štěstí, kdyby se toho všeho zbavil, a chápal, že Dolochov ví, že ho může té hanby a toho žalu zbavit, a že si s ním teď chce ještě hrát jako kočka s myší.

„Tvoje sestřenice..." chtěl říct Dolochov; ale Nikolaj ho přerušil.

„Moje sestřenice s tím nemá nic společného a není o ní co mluvit!" vykřikl zuřivě.

„Tak kdy si mám přijít?" zeptal se Dolochov.

„Zítra," řekl Rostov a vyšel z pokoje.

XV

Říct „zítra“ a zachovat slušný tón nebylo těžké, ale přijet sám domů, uvidět sestry, bratra, matku, otce, přiznat se a prosit o peníze, na které po daném čestném slově nemá člověk právo, bylo strašné.

Doma ještě nespali. Mládež Rostovových se vrátila z divadla, navečeřela se a seděla u klavichordu. Jakmile Nikolaj vešel do sálu, obklopilo ho to milostné, poetické ovzduší, které tu zimu v jejich domě vládlo a které teď, po Dolochovově žádosti o ruku a po Jogelově plese, jako by ještě víc zhoustlo nad Soňou a Natašou jako vzduch před bouřkou. Soňa a Nataša v modrých šatech, ve kterých byly v divadle, hezké a vědomé si toho, šťastné, stály s úsměvem u klavichordu. Věra hrála se Šinšinem v salonu šachy. Stará hraběnka, která čekala na syna a na manžela, kladla pasiáns se starou šlechtičnou, která u nich v domě bydlela. Děnisov s planoucíma očima a rozcuchanými vlasy seděl u klavichordu s nohou zahnutou dozadu, bušil do něj svými krátkými prstíky, bral akordy, obracel oči v sloup a svým slabým, chraplavým, ale čistým hlasem zpíval báseň „Kouzelnice“, kterou sám složil a ke které se snažil najít hudbu.

Kouzelnice, řekni, jaká síla

mě k opuštěným strunám znovu vábí;

jaký oheň jsi mi v srdci roznítila,

jaká rozkoš prsty mé teď zaplaví!

Zpíval vášnivým hlasem a svýma achátovýma černýma očima zářil na vylekanou a šťastnou Natašu.

„Nádhera! Výborně!“ křičela Nataša. „Ještě další sloku,“ říkala a Nikolaje si nevšímala.

„U nich je všechno při starém,“ pomyslel si Nikolaj a nahlédl do salonu, kde uviděl Věru a matku se stařenkou.

„Á, tady je Nikolenka!“ Nataša k němu přiběhla.

„Je tatínek doma?“ zeptal se.

„Jak jsem ráda, že jsi přijel!“ řekla Nataša a neodpověděla mu. „Je nám tak veselo. Vasilij Dmitrič tu kvůli mně zůstal ještě den, víš to?“

„Ne, papá ještě nepřijel,“ řekla Soňa.

„Koko, přijel jsi? Pojď ke mně, můj milý,“ ozval se ze salonu hraběnčin hlas. Nikolaj přistoupil k matce, políbil jí ruku, mlčky si přisedl k jejímu stolku a začal se dívat na její ruce, které vykládaly karty. Ze sálu bylo pořád slyšet smích a veselé hlasy, které Natašu přemlouvaly.

„No dobře, dobře,“ vykřikl Děnisov, „teď už se nemáte na co vymlouvat, dlužíte nám barkarolu, úpěnlivě vás prosím.“

Hraběnka se ohlédla na mlčícího syna.

„Co je s tebou?“ zeptala se matka Nikolaje.

„Ach, nic,“ řekl, jako by ho už ta pořád stejná otázka omrzela. „Přijede tatínek brzy?“

„Myslím, že ano.“

„U nich je všechno při starém. Oni nic nevědí! Kam se mám podít?“ pomyslel si Nikolaj a šel zase do sálu, kde stál klavichord.

Soňa seděla u klavichordu a hrála předehru k té barkarole, kterou měl Děnisov obzvlášť rád. Nataša se chystala zpívat. Děnisov na ni hleděl nadšenýma očima.

Nikolaj začal přecházet po pokoji sem a tam.

„Co je to za nápad, nutit ji zpívat! Co ona může zpívat? A není tu nic veselého,“ myslel si Nikolaj.

Soňa uhodila do prvního akordu předehry.

„Můj bože, jsem ztracený, jsem bezectný člověk. Kulka do čela, to jediné zbývá, a ne zpívat,“ pomyslel si. „Odejít? Ale kam? Je to jedno,

ať si zpívají!“

Nikolaj zachmuřeně přecházel dál po pokoji, pokukoval po Děnisovovi a po děvčatech a vyhýbal se jejich pohledům.

„Nikolenko, co je s vámi?“ ptal se Sonin pohled upřený na něho. Hned viděla, že se mu něco stalo.

Nikolaj se od ní odvrátil. Nataša se svou citlivostí si také okamžitě všimla, v jakém stavu je její bratr. Všimla si toho, ale jí samotné bylo v tu chvíli tak veselo, byla tak daleko od žalu, smutku a výčitek, že – jak se to mladým lidem často stává – sama sebe úmyslně oklamala. „Ne, teď je mi příliš veselo, abych si kazila veselí soucitem s cizím žalem,“ pocítila a řekla si: „Ne, určitě se mýlím, musí mu být stejně veselo jako mně.“

„Tak, Soňo,“ řekla a vyšla doprostřed sálu, kde podle jejího mínění byla nejlepší ozvěna. Zvedla hlavu, nechala ruce bezvládně viset, jak to dělají tanečnice, prošla se energickým krokem z paty na špičku prostředkem pokoje a zastavila se.

„Tady jsem!“ jako by říkala v odpověď na nadšený pohled Děnisova, který ji sledoval.

„A z čeho se raduje!“ pomyslel si Nikolaj, když se díval na sestru. „Jak to, že se nenudí a nestydí!“ Nataša vzala první tón, hrdlo se jí rozšířilo, hruď se vypjala, oči dostaly vážný výraz. Nemyslela v tu chvíli na nikoho a na nic, a z úst složených do úsměvu se vylily zvuky, ty zvuky, které ve stejných časových odstupech a ve stejných intervalech dokáže vyloudit kdokoli, ale které vás tisíckrát nechají chladnými a po tisící první vás rozechvějí a rozpláčou.

Nataša tu zimu poprvé začala zpívat vážně, a to zvlášť proto, že Děnisov byl jejím zpěvem nadšený. Nezpívala už teď jako dítě, v jejím zpěvu už nebyla ta komická, dětinská snaživost, která v něm bývala dřív; ale dobře ještě nezpívala, jak říkali všichni znalci a soudci, kteří ji slyšeli. „Neškolený, ale krásný hlas, musí se vyškolit,“ říkali všichni. Ale říkali to obvykle až dlouho poté, co její hlas utichl. Ve chvíli, kdy

ten neškolený hlas zněl, s nesprávným nadechováním a s námahou při přechodech, neříkali ani znalci a soudci nic, jen se tím neškoleným hlasem kochali a jen si přáli slyšet ho ještě jednou. V jejím hlase byla ta panenská nedotčenost, ta neznalost vlastních sil a ta ještě neopracovaná sametovost, které se tak spojovaly s nedostatky pěveckého umění, že se zdálo, že na tom hlase nelze nic změnit, aniž by se pokazil.

„Co to je?“ pomyslel si Nikolaj, když uslyšel její hlas, a doširoka otevřel oči. „Co se s ní stalo? Jak to dnes zpívá?“ pomyslel si. A najednou se pro něho celý svět soustředil do čekání na další tón, na další frázi, a všechno na světě se rozdělilo do tří dob: „Ó, má krutá lásko… Raz, dva, tři… raz, dva… tři… raz… Ó, má krutá lásko… Raz, dva, tři… raz. Ech, ten náš pitomý život!“ myslel si Nikolaj. „Tohle všechno, i to neštěstí, i peníze, i Dolochov, i zloba, i čest – to všechno jsou hlouposti… ale tohle je to pravé… No tak, Natašo, no tak, holoubku! No tak, matičko!… Jak vezme to *si*? Vzala! Chvála Bohu!“ – a aniž si všiml, že zpívá, přidal k vysokému tónu druhý hlas v tercii, aby to *si* zesílil. „Můj bože! Jak je to krásné! Copak jsem to vzal já? Jaké štěstí!“ pomyslel si.

Ó, jak se ta tercie rozechvěla a jak se pohnulo cosi lepšího, co bylo v Rostovově duši. A to cosi bylo nezávislé na všem na světě a nad vším na světě. Jaképak prohry a Dolochovové a čestné slovo!… Všechno jsou hlouposti! Člověk může zabít, ukrást, a přesto být šťastný…

XVI

Rostov už dávno nezakusil z hudby takovou rozkoš jako ten den. Ale jakmile Nataša dozpívala svou barkarolu, skutečnost se mu zase připomněla. Nic neřekl, vyšel ven a šel dolů do svého pokoje. Za čtvrt hodiny přijel z klubu starý hrabě, veselý a spokojený. Nikolaj uslyšel, že přijel, a šel za ním.

„Tak co, užil sis?“ řekl Ilja Andrejič a radostně a hrdě se na syna usmíval. Nikolaj chtěl říct „ano“, ale nemohl: málem se rozvzlykal. Hrabě si zapaloval dýmku a synova stavu si nevšiml.

„Ech, nedá se tomu vyhnout!“ pomyslel si Nikolaj poprvé a naposledy. A najednou tím nejledabylejším tónem, takovým, že si sám sobě připadal odporný, jako by žádal o kočár, aby si zajel do města, řekl otci:

„Papá, já jsem za vámi přišel kvůli jedné věci. Málem bych zapomněl. Potřebuju peníze.“

„Tak vida,“ řekl otec, který měl obzvlášť veselou náladu. „Říkal jsem ti, že ti to nebude stačit. Kolik?“

„Hodně,“ řekl Nikolaj, zčervenal a hloupě, ledabyle se usmál, což si dlouho potom nemohl odpustit. „Trochu jsem prohrál, to jest vlastně hodně, moc hodně, čtyřicet tři tisíce.“

„Cože? Komu?... Děláš si legraci!“ vykřikl hrabě a krk a týl mu najednou apoplekticky zrudly, jak rudnou staří lidé.

„Slíbil jsem, že zítra zaplatím,“ řekl Nikolaj.

„No!...“ řekl starý hrabě, rozhodil rukama a bezmocně klesl na pohovku.

„Co se dá dělat! Komu se to nestalo,“ řekl syn nenuceným, smělým tónem, zatímco v duchu se pokládal za darebáka, za ničemu, který ce-

lým životem nemůže svůj zločin odčinit. Nejradši by otci líbal ruce a na kolenou ho prosil o odpuštění, a místo toho ledabylým, ba hrubým tónem říkal, že se to stává každému.

Hrabě Ilja Andrejič sklopil oči, když slyšel ta synova slova, a začal ve spěchu něco hledat.

„Ano, ano," promluvil, „bude to těžké, bojím se, těžké to sehnat… komu se to nestalo! Ano, komu se to nestalo…" A hrabě letmo pohlédl synovi do tváře a šel z pokoje… Nikolaj se připravoval na odpor, ale tohle nečekal.

„Tatínku! Ta…tínku!" volal za ním a vzlykal. „Odpusťte mi!" A chytil otce za ruku, přitiskl k ní rty a rozplakal se.

* * *

Zatímco si otec vyříkával věci se synem, probíhal mezi matkou a dcerou neméně důležitý rozhovor. Nataša přiběhla rozrušená k matce.

„Mami!… Mami!… On mi udělal…"

„Co ti udělal?"

„Udělal, udělal mi nabídku. Mami! Mami!" křičela.

Hraběnka nevěřila vlastním uším. Děnisov udělal nabídku. Komu? Té drobounké holčičce Nataše, která si ještě nedávno hrála s panenkami a ještě teď chodila na hodiny.

„Natašo, přestaň, hlouposti!" řekla a ještě doufala, že je to žert.

„No tak, hlouposti! Já vám mluvím vážně," řekla Nataša zlostně. „Přišla jsem se zeptat, co mám dělat, a vy mi říkáte: ‚hlouposti'…"

Hraběnka pokrčila rameny.

„Jestli je pravda, že ti *monsieur* Děnisov udělal nabídku, tak mu řekni, že je hlupák, a je to."

„Ne, on není hlupák," řekla Nataša dotčeně a vážně.

„No tak co tedy chceš? Vy jste teď stejně všichni zamilovaní. No, když jsi zamilovaná, tak si ho vezmi," řekla hraběnka a zlostně se smá-

la, „s Pánem Bohem!“

„Ne, mami, já do něj nejsem zamilovaná, asi do něj nejsem zamilovaná.“

„No, tak mu to řekni.“

„Mami, zlobíte se? Nezlobte se, holubičko, copak já za to můžu?“

„Ale ne, co bys, má milá? Chceš, abych mu to šla říct já?“ řekla hraběnka s úsměvem.

„Ne, já sama, jen mi poraďte. Vám se všechno zdá snadné,“ dodala v odpověď na matčin úsměv. „Kdybyste ale viděla, jak mi to řekl! Vždyť já vím, že to říct nechtěl, ale řekl to nechtěně.“

„No, stejně ho musíš odmítnout.“

„Ne, nemusím. Je mi ho tak líto! Je tak milý.“

„No, tak nabídku přijmi. Stejně už je čas vdávat se,“ řekla matka zlostně a posměšně.

„Ne, mami, je mi ho tak líto. Nevím, jak mu to řeknu.“

„Ty mu vůbec nemusíš nic říkat, řeknu mu to sama,“ řekla hraběnka, pobouřená tím, že se někdo odvážil dívat se na tuhle malou Natašu jako na dospělou.

„Ne, za nic na světě, já sama, a vy poslouchejte za dveřmi,“ a Nataša běžela přes salon do sálu, kde na téže židli u klavichordu seděl Děnisov s tváří zakrytou rukama. Při zvuku jejích lehkých kroků vyskočil.

„Natalie,“ řekl a rychlými kroky k ní přistoupil, „rozhodněte o mém osudu. Je ve vašich rukou!“

„Vasiliji Dmitriči, je mi vás tak líto!… Ne, ale vy jste tak hodný… ale nemá to být… tohle… ale jinak vás budu mít vždycky ráda.“

Děnisov se sklonil nad její rukou a ona uslyšela podivné zvuky, kterým nerozuměla. Políbila ho do černé, rozcuchané, kudrnaté hlavy. V tu chvíli se ozval spěšný šelest hraběnčiných šatů. Hraběnka k nim přistoupila.

„Vasiliji Dmitriči, děkuji vám za čest,“ řekla hraběnka rozpačitým hlasem, který se však Děnisovovi zdál přísný, „ale moje dcera je tak

mladá, a myslela jsem, že se vy, jako přítel mého syna, obrátíte nejdřív na mě. V tom případě byste mě nepostavil do situace, kdy vás musím odmítnout."

„Hraběnko…" řekl Děnisov se sklopenýma očima a s provinilým výrazem, chtěl ještě něco říct a zarazil se.

Nataša se na něho nemohla klidně dívat, když byl tak k politování. Začala nahlas vzlykat.

„Hraběnko, provinil jsem se vůči vám," pokračoval Děnisov přerývaným hlasem, „ale věžte, že vaši dceru i celou vaši rodinu tak zbožňuji, že bych dal dva životy…" Podíval se na hraběnku a všiml si její přísné tváře… „Tak sbohem, hraběnko," řekl, políbil jí ruku, a aniž pohlédl na Natašu, vyšel rychlými, rozhodnými kroky z pokoje.

* * *

Druhý den Rostov vyprovodil Děnisova, který nechtěl zůstat v Moskvě už ani jeden den. Děnisova vyprovázeli u cikánů všichni jeho moskevští přátelé, a on si nepamatoval, jak ho uložili do saní a jak ho vezli první tři stanice.

Po Děnisovově odjezdu strávil Rostov, zatímco čekal na peníze, které starý hrabě nemohl sehnat najednou, ještě dva týdny v Moskvě, nevycházel z domu a byl hlavně v pokoji slečen.

Soňa k němu byla něžnější a oddanější než dřív. Jako by mu chtěla ukázat, že jeho prohra byla hrdinský čin, za který ho teď miluje ještě víc; ale Nikolaj si teď myslel, že jí není hoden.

Popsal děvčatům alba básničkami a notami, a aniž se s kýmkoli ze svých známých rozloučil, poslal nakonec všech čtyřicet tři tisíce, dostal od Dolochova stvrzenku a koncem listopadu odjel dohonit pluk, který už byl v Polsku.

Díl druhý

I

Po vyřídání se ženou odjel Pierre do Petrohradu. V Toržku na stanici nebyli koně, nebo je přednosta nechtěl dát. Pierre musel čekat. Nesvlékl se, lehl si na koženou pohovku před kulatým stolem, položil na ten stůl své velké nohy v teplých botách a zamyslel se.

„Ráčíte poručit, abychom přinesli kufry? Mám ustlat postel, ráčíte si poručit čaj?“ ptal se komorník.

Pierre neodpovídal, protože nic neslyšel a neviděl. Zamyslel se už na předchozí stanici a pořád přemýšlel o tomtéž – o něčem tak důležitém, že nevěnoval nejmenší pozornost tomu, co se kolem něho děje. Nejenže ho nezajímalo, jestli přijede do Petrohradu později nebo dřív, nebo jestli bude nebo nebude mít na téhle stanici kde si odpočinout, ale ve srovnání s myšlenkami, které ho teď zaměstnávaly, mu bylo jedno, zda na té stanici zůstane několik hodin, nebo celý život.

Přednosta, přednostova žena, komorník, ženská s toržockými výšivkami chodili do pokoje a nabízeli své služby. Pierre, aniž změnil polohu se zdviženýma nohama, se na ně díval přes brýle a nechápal, co mohou potřebovat a jak mohou všichni žít, aniž by rozřešili otázky, které zaměstnávaly jeho. A jeho zaměstnávaly pořád tytéž otázky už od toho dne, kdy se po souboji vrátil ze Sokolnik a strávil první, mučivou, bezesnou noc; jen teď, v samotě cesty, se ho zmocnily se zvláštní silou. Ať začal přemýšlet o čemkoli, vracel se k týmž otázkám, které nedokázal rozřešit a nedokázal si je přestat klást. Jako by se mu v hla-

vě *strhl* ten hlavní šroub, na kterém držel celý jeho život. Šroub nešel dál, nešel ven, ale točil se naprázdno, nic nezachycoval, pořád v tomtéž závitu, a nebylo možné ho přestat točit.

Vešel přednosta a ponížene začal prosit jeho osvícenost, aby počkal jen dvě hodinky, a potom on jeho osvícenosti – ať se děje co se děje – dá kurýrní koně. Přednosta zřejmě lhal a chtěl jen z cestujícího vytáhnout peníze navíc. „Bylo to špatné, nebo dobré?“ ptal se sám sebe Pierre. „Pro mě dobré, pro jiného cestujícího špatné, a pro něho samého nevyhnutelné, protože nemá co jíst: říkal, že ho za to nějaký důstojník zbil. A důstojník ho zbil proto, že potřeboval jet rychleji. A já jsem střílel na Dolochova proto, že jsem se pokládal za uraženého. A Ludvíka Šestnáctého popravili proto, že ho pokládali za zločince, a za rok zabili ty, kdo ho popravili, taky za něco. Co je špatné? Co je dobré? Co se má milovat, co nenávidět? Proč žít, a co jsem já? Co je život, co smrt? Jaká síla všechno řídí?“ ptal se sám sebe. A na žádnou z těch otázek nebylo odpovědi, kromě jediné, nelogické odpovědi, a ta vůbec nebyla na tyto otázky. Ta odpověď zněla: „Umřeš – a všechno skončí. Umřeš a všechno se dozvíš, nebo se přestaneš ptát.“ Ale i umřít bylo strašné.

Toržocká trhovkyně pištivým hlasem nabízela své zboží, a zvlášť střevíce z kozinky. „Mám stovky rublů, se kterými nevím co dělat, a ona stojí v roztrženém kožichu a nesměle se na mě dívá,“ myslel si Pierre. „A k čemu jsou ty peníze? Copak jí ty peníze mohou přidat štěstí a duševního klidu jen o vlas? Copak může cokoli na světě způsobit, že by ona i já byli méně vydáni napospas zlu a smrti? Smrt, která všechno ukončí a která musí přijít dnes nebo zítra – ve srovnání s věčností je to stejně jako za okamžik.“ A znovu přitlačil na šroub, který nic nezachycoval, a šroub se pořád stejně točil na jednom a témže místě.

Sluha mu podal do poloviny rozřezanou knihu, román v dopisech od madam Souza. Začal číst o utrpení a ctnostném zápase jakési

Amélie de Mansfeld. „A proč bojovala proti svému svůdci," myslel si, „když ho milovala? Bůh jí nemohl vložit do duše touhu, která by byla proti Jeho vůli. Moje bývalá žena nebojovala, a možná měla pravdu. Nic se nenašlo," říkal si znovu Pierre, „nic se nevymyslelo. Vědět můžeme jen to, že nic nevíme. A to je nejvyšší stupeň lidské moudrosti."

Všechno v něm samém i kolem něho se mu zdálo zmatené, nesmyslné a odporné. Ale právě v tomto odporu ke všemu, co ho obklopovalo, nacházel Pierre jakousi dráždivou rozkoš.

„Dovoluji si prosit vaši osvícenost, abyste se maličko uskromnil, tady pro pána," řekl přednosta, který vešel do pokoje a uváděl s sebou jiného cestujícího, kterého tu zdržel nedostatek koní. Cestující byl podsaditý stařec se širokými kostmi, žlutý, vrásčitý, s šedivým převislým obočím nad lesklýma očima neurčité šedavé barvy.

Pierre sundal nohy ze stolu, vstal a přelehl si na postel, kterou mu připravili, a občas pokukoval po příchozím, který se se zachmuřeně unaveným výrazem, aniž se na Pierra podíval, ztěžka svlékal s pomocí sluhy. Když zůstal v obnošeném kožíšku potaženém nankingem a v plstěných botách na hubených kostnatých nohou, sedl si cestující na pohovku, opřel o opěradlo svou velmi velkou, ve spáncích širokou, nakrátko ostříhanou hlavu a pohlédl na Bezuchova. Přísný, inteligentní a pronikavý výraz toho pohledu Pierra ohromil. Zachtělo se mu s cestujícím promluvit, ale když se chystal obrátit se na něho s otázkou na cestu, cestující už zavřel oči, složil vrásčité staré ruce – na prstě jedné z nich měl velký litinový prsten s Adamovou hlavou – a nehybně seděl, buď odpočíval, nebo o něčem hluboce a klidně přemýšlel, jak se Pierrovi zdálo. Sluha cestujícího byl celý pokrytý vráskami, také žlutý stařeček, bez kníru a bez vousů, které zřejmě nebyly oholené, ale nikdy mu ani nerostly. Čiperný stařeček sluha vybaloval cestovní příborník, chystal stůl k čaji a přinesl vroucí samovar. Když bylo všechno připravené, cestující otevřel oči, přisedl ke stolu, nalil si jednu sklenici čaje, nalil druhou bezvousému stařečkovi a podal mu ji. Pierre začínal

pociťovat neklid a potřebu, ba nevyhnutelnost dát se s tímto cestujícím do řeči.

Sluha přinesl zpátky svou prázdnou, obrácenou sklenici s nedokousnutým kouskem cukru a zeptal se, jestli není něco potřeba.

„Nic. Podej knihu," řekl cestující. Sluha podal knihu, která se Pierrovi zdála nábožná, a cestující se pohroužil do čtení. Pierre se na něj díval. Najednou cestující knihu odložil, založil ji a zavřel, znovu zavřel oči, opřel se o opěradlo a usadil se v dřívější poloze. Pierre se na něj díval a nestihl se odvrátit, když stařec otevřel oči a upřel svůj pevný a přísný pohled Pierrovi přímo do tváře.

Pierre se cítil v rozpacích a chtěl se tomu pohledu vyhnout, ale lesklé stařecké oči ho neodolatelně přitahovaly.

II

„Mám to potěšení mluvit s hrabětem Bezuchovem, jestli se nemýlím," řekl cestující pomalu a hlasitě. Pierre mlčky a tázavě hleděl přes brýle na svého společníka.

„Slyšel jsem o vás," pokračoval cestující, „i o neštěstí, které vás, vážený pane, postihlo." Jako by zdůraznil to poslední slovo, jako by řekl: „Ano, neštěstí, říkejte tomu jak chcete, já vím, že to, co se vám v Moskvě stalo, bylo neštěstí." „Velice toho lituji, vážený pane."

Pierre zčervenal, spěšně spustil nohy z postele a naklonil se ke starci s nepřirozeným a nesmělým úsměvem.

„Nezmínil jsem se vám o tom ze zvědavosti, vážený pane, ale z důležitějších důvodů." Odmlčel se, nespouštěl Pierra z očí a posunul se na pohovce a tím gestem zval Pierra, aby si přisedl. Pierrovi bylo nepříjemné pouštět se se starcem do hovoru, ale bezděčně se mu podrobil, přistoupil a sedl si vedle něho.

„Jste nešťastný, vážený pane," pokračoval. „Vy jste mladý, já jsem starý. Rád bych vám podle svých sil pomohl."

„Ach, ano," řekl Pierre s nepřirozeným úsměvem. „Jsem vám velice vděčný... Odkud ráčíte jet?" Tvář cestujícího nebyla vlídná, byla dokonce chladná a přísná, ale přesto řeč i tvář nového známého působily na Pierra neodolatelně přitažlivě.

„Ale jestli je vám z nějakých důvodů rozhovor se mnou nepříjemný," řekl stařec, „tak to řekněte, vážený pane." A najednou se nečekaně usmál otcovsky něžným úsměvem.

„Ach ne, vůbec ne, naopak, jsem velmi rád, že vás poznávám," řekl Pierre, a když se ještě jednou podíval na ruce nového známého, pro-

hlédl si zblízka prsten. Uviděl na něm Adamovu hlavu, znak zednářství.

„Dovolte mi otázku," řekl, „jste zednář?"

„Ano, patřím k bratrstvu svobodných zednářů," řekl cestující a hleděl Pierrovi do očí stále hlouběji a hlouběji. „A sám za sebe i jejich jménem vám podávám bratrskou ruku."

„Obávám se," řekl Pierre s úsměvem a kolísal mezi důvěrou, kterou mu vnukala zednářova osobnost, a zvykem posmívat se zednářské víře, „obávám se, že mám velmi daleko k pochopení, jak bych to řekl, obávám se, že můj způsob myšlení o celém vesmíru je vašemu tak protichůdný, že si neporozumíme."

„Váš způsob myšlení je mi znám," řekl zednář, „a ten váš způsob myšlení, o kterém mluvíte a který se vám zdá plodem vaší myšlenkové práce, je způsob myšlení většiny lidí, je to jednotvárný plod pýchy, lenosti a nevědomosti. Promiňte mi, vážený pane, kdybych ho neznal, nebyl bych s vámi začal mluvit. Váš způsob myšlení je smutný blud."

„Zrovna tak mohu já předpokládat, že i vy jste v bludu," řekl Pierre se slabým úsměvem.

„Nikdy se neodvážím říct, že znám pravdu," řekl zednář a Pierra stále víc a víc ohromoval určitostí a pevností své řeči. „Nikdo sám pravdy dosáhnout nemůže; jen kámen po kameni, za účasti všech, miliony pokolení, od praotce Adama až do naší doby, se staví ten chrám, který má být důstojným příbytkem Velikého Boha," řekl zednář a zavřel oči.

„Musím vám říct, že nevěřím, ne... věřím v Boha," řekl Pierre s lítostí a s námahou, protože cítil potřebu vyslovit celou pravdu.

Zednář se pozorně podíval na Pierra a usmál se, jako by se boháč, který drží v rukou miliony, usmál na chudáka, který by mu řekl, že on, chudák, nemá těch pět rublů, které by ho mohly učinit šťastným.

„Ano, vy Ho neznáte, vážený pane," řekl zednář. „Nemůžete Ho znát. Neznáte Ho, a proto jste nešťastný."

„Ano, ano, jsem nešťastný," přisvědčil Pierre, „ale co mám dělat?"

„Neznáte Ho, vážený pane, a proto jste velmi nešťastný. Neznáte Ho, a On je zde, On je ve mně, On je v mých slovech, On je v tobě, a dokonce i v těch rouhavých řečech, které jsi teď pronesl," řekl zednář přísným, chvějícím se hlasem.

Odmlčel se a povzdechl si; zřejmě se snažil uklidnit.

„Kdyby Ho nebylo," řekl tiše, „nemluvili bychom spolu o Něm, vážený pane. O čem, o kom jsme mluvili? Koho jsi popíral?" řekl najednou s nadšenou přísností a mocí v hlase. „Kdo si Ho vymyslel, jestliže Ho není? Proč se v tobě objevil předpoklad, že existuje taková nepochopitelná bytost? Proč jsi ty i celý svět předpokládali existenci takové nepostižitelné bytosti, bytosti všemohoucí, věčné a nekonečné ve všech svých vlastnostech?..." Zarazil se a dlouho mlčel.

Pierre to mlčení nemohl a nechtěl přerušit.

„On je, ale pochopit Ho je těžké," promluvil znovu zednář, nedíval se Pierrovi do tváře, ale před sebe, a svýma stařeckýma rukama, které vnitřním rozrušením nemohly zůstat v klidu, probíral listy knihy. „Kdyby to byl člověk, o jehož existenci bys pochyboval, přivedl bych ti toho člověka, vzal bych ho za ruku a ukázal ti ho. Ale jak já, bezvýznamný smrtelník, ukážu všechnu Jeho všemohoucnost, všechnu Jeho věčnost, všechnu Jeho dobrotu tomu, kdo je slepý, nebo tomu, kdo zavírá oči, aby Ho neviděl a nechápal, a aby neuviděl a nepochopil všechnu svou ohavnost a hříšnost?" Odmlčel se. „Kdo jsi? Co jsi? Namlouváš si, že jsi mudrc, protože jsi dokázal vyslovit ta rouhavá slova," řekl s ponurým a pohrdavým úšklebkem, „a jsi hloupější a pošetilejší než malé dítě, které by si hrálo se součástkami umně zhotovených hodin a odvážilo by se tvrdit, že když nechápe, k čemu ty hodiny jsou, nevěří ani v mistra, který je zhotovil. Poznat Ho je těžké. Po staletí, od praotce Adama až do našich dnů, pracujeme pro to poznání a jsme od dosažení svého cíle nekonečně daleko; ale v tom, že Ho nechápeme, vidíme jen svou slabost a Jeho velikost..."

Pierre poslouchal zednáře se zatajeným dechem a s lesknoucíma se očima upřenýma do jeho tváře, nepřerušoval ho, nevyptával se ho, ale celou duší věřil tomu, co mu ten cizí člověk říkal. Zda věřil rozumným argumentům, které byly v zednářově řeči, nebo věřil, jako věří děti, intonaci, přesvědčení a srdečnosti, které byly v zednářově řeči, chvění hlasu, které zednáře chvílemi skoro přerušovalo, nebo těm lesklým stařeckým očím, které zestárly v tomtéž přesvědčení, nebo tomu klidu, pevnosti a vědomí vlastního poslání, které vyzařovaly z celé zednářovy bytosti a které ho obzvlášť silně ohromovaly ve srovnání s jeho vlastní skleslostí a beznadějí – každopádně si celou duší přál věřit, a věřil, a zakoušel radostný pocit uklidnění, obnovy a návratu k životu.

„On se nepoznává rozumem, ale životem," řekl zednář.

„Nerozumím," řekl Pierre a se strachem cítil, jak se v něm zvedá pochybnost. Bál se nejasnosti a slabosti argumentů svého společníka, bál se, že mu nebude věřit. „Nerozumím," řekl, „proč by lidský rozum nemohl obsáhnout poznání, o kterém mluvíte."

Zednář se usmál svým mírným otcovským úsměvem.

„Nejvyšší moudrost a pravda jsou jako nejčistší tekutina, kterou chceme do sebe přijmout," řekl. „Mohu do nečisté nádoby přijmout tu čistou tekutinu a soudit o její čistotě? Jen vnitřním očištěním sebe sama mohu přijímanou tekutinu přivést k jisté čistotě."

„Ano, ano, tak to je!" řekl Pierre radostně.

„Nejvyšší moudrost nespočívá jen na rozumu, ne na těch světských vědách, fyzice, dějinách, chemii a tak dále, na které se rozpadá rozumové vědění. Nejvyšší moudrost je jedna. Nejvyšší moudrost má jednu vědu – vědu o všem, vědu, která vysvětluje celé stvoření a místo, které v něm zaujímá člověk. Aby člověk tu vědu do sebe pojal, je nutné očistit a obnovit svého vnitřního člověka, a proto je třeba dřív, než člověk pozná, věřit a zdokonalovat se. A k dosažení těchto cílů je nám do duše vloženo Boží světlo, které se nazývá svědomí."

„Ano, ano," přisvědčoval Pierre.

„Pohleď duchovníma očima na svého vnitřního člověka a zeptej se sám sebe, jsi-li se sebou spokojen. Čeho jsi dosáhl, když ses řídil jen rozumem? Co jsi zač? Jste mladý, jste bohatý, jste chytrý, vzdělaný, vážený pane. Co jste udělal ze všech těch darů, které vám byly dány? Jste spokojen sám se sebou a se svým životem?“

„Ne, nenávidím svůj život,“ řekl Pierre a zkřivil tvář.

„Nenávidíš ho, tak ho změň, očisť se, a podle toho, jak se budeš očišťovat, budeš poznávat moudrost. Podívejte se na svůj život, vážený pane. Jak jste ho trávil? V bujných orgiích a ve zhýralosti, všechno jste od společnosti dostával a nic jste jí nedával. Dostal jste bohatství. Jak jste ho použil? Co jste udělal pro svého bližního? Pomyslel jste na desítky tisíc svých otroků, pomohl jste jim tělesně a mravně? Ne. Využíval jste jejich práce, abyste mohl vést prostopášný život. To jste udělal. Zvolil jste si místo služby, kde byste přinášel užitek svému bližnímu? Ne. Trávil jste svůj život v zahálce. Potom jste se oženil, vážený pane, vzal jste na sebe odpovědnost vést mladou ženu, a co jste udělal? Nepomohl jste jí, vážený pane, nalézt cestu pravdy, ale uvrhl jste ji do propasti lži a neštěstí. Člověk vás urazil, a vy jste ho zabil, a říkáte, že neznáte Boha a že nenávidíte svůj život. Na tom není nic záhadného, vážený pane!“

Po těch slovech se zednář, jako by ho dlouhý rozhovor unavil, znovu opřel o opěradlo pohovky a zavřel oči. Pierre hleděl na tu přísnou, nehybnou, stařeckou, skoro mrtvou tvář a bezhlesně pohyboval rty. Chtěl říct: ano, ohavný, zahálčivý, prostopášný život – a neodvážil se přerušit mlčení.

Zednář si chraplavě, stařecky odkašlal a zavolal sluhu.

„Co koně?“ zeptal se, aniž se podíval na Pierra.

„Přivedli přípřež,“ odpověděl sluha. „Nebudete odpočívat?“

„Ne, ať zapřahají.“

„Copak opravdu odjede a nechá mě samotného, aniž všechno dořekl a aniž mi slíbil pomoc?“ myslel si Pierre, vstal se sklopenou hlavou,

občas pohlédl na zednáře a začal přecházet po pokoji. „Ano, nenapadlo mě to, ale vedl jsem opovrženíhodný, prostopášný život, jenže jsem ho neměl rád a nechtěl jsem to," myslel si Pierre, „a tenhle člověk zná pravdu, a kdyby chtěl, mohl by mi ji odhalit." Pierre to chtěl zednáři říct, a neodvažoval se. Cestující si zvyklýma stařeckýma rukama složil věci a zapínal si kožíšek. Když s tím byl hotov, obrátil se k Bezuchovovi a lhostejně, zdvořilým tónem mu řekl:

„Kam teď ráčíte jet, vážený pane?"

„Já?... Já do Petrohradu," odpověděl Pierre dětským, nerozhodným hlasem. „Děkuji vám. Ve všem s vámi souhlasím. Ale nemyslete si, že jsem tak špatný. Celou duší jsem si přál být tím, čím byste chtěl, abych byl; ale nikdy jsem u nikoho nenašel pomoc... Ostatně, především já sám jsem za všechno vinen. Pomozte mi, poučte mě, a možná budu..." Pierre nemohl mluvit dál; popotáhl nosem a odvrátil se.

Zednář dlouho mlčel a zřejmě o něčem přemýšlel.

„Pomoc přichází jedině od Boha," řekl, „ale tu míru pomoci, kterou je v moci našeho řádu poskytnout, vám poskytne, vážený pane. Jedete do Petrohradu, předejte tohle hraběti Villarskému." Vytáhl náprsní tašku a na velký arch papíru přeložený načtvero napsal několik slov. „Dovolte, abych vám dal jednu radu. Až přijedete do hlavního města, věnujte první dobu samotě a rozjímání o sobě samém a nevstupujte na dřívější cesty života. A pak vám přeji šťastnou cestu, vážený pane," řekl, když si všiml, že do pokoje vešel jeho sluha, „a úspěch..."

Cestující byl Osip Alexejevič Bazdějev, jak se Pierre dozvěděl z přednostovy knihy. Bazdějev byl jedním z nejznámějších zednářů a martinistů ještě z Novikovových časů. Ještě dlouho po jeho odjezdu Pierre nešel spát, nežádal koně a přecházel po pokoji na stanici, přemýšlel o své hříšné minulosti a s nadšením z obnovy si představoval svou blaženou, bezúhonnou a ctnostnou budoucnost, která se mu zdála tak snadná. Byl, jak se mu zdálo, hříšný jen proto, že nějak náhodou pozapomněl, jak je dobré být ctnostný. V duši mu nezůstala ani

stopa po dřívějších pochybnostech. Pevně věřil v možnost bratrství lidí, spojených za tím účelem, aby se navzájem podporovali na cestě ctnosti, a takové se mu zdálo zednářství.

III

Když Pierre přijel do Petrohradu, nikomu o svém příjezdu nedal vědět, nikam nevyjížděl a celé dny trávil četbou Tomáše Kempenského, knihy, kterou mu kdosi neznámý doručil. Jedno a pořád jen jedno chápal Pierre, když tu knihu četl; chápal dosud nepoznanou rozkoš věřit v možnost dosáhnout dokonalosti a v možnost bratrské a činné lásky mezi lidmi, kterou mu otevřel Osip Alexejevič. Týden po jeho příjezdu vešel večer do jeho pokoje mladý polský hrabě Villarskij, kterého Pierre povrchně znal z petrohradské společnosti, s týmž úředním a slavnostním výrazem, s jakým k němu vcházel Dolochovův sekundant; zavřel za sebou dveře, přesvědčil se, že v pokoji kromě Pierra nikdo není, a obrátil se k němu:

„Přišel jsem k vám s posláním a s nabídkou, hrabě," řekl mu a neposadil se. „Osoba, která v našem bratrstvu zaujímá velmi vysoké postavení, se přimluvila, abyste byl do bratrstva přijat před lhůtou, a navrhla mi, abych byl vaším ručitelem. Splnit vůli té osoby považuji za svou posvátnou povinnost. Přejete si vstoupit na mé ručení do bratrstva svobodných zednářů?"

Chladný a přísný tón člověka, kterého Pierre vídal skoro vždycky na plesech s roztomilým úsměvem ve společnosti těch nejskvělejších žen, Pierra ohromil.

„Ano, přeji si to," řekl Pierre.

Villarskij sklonil hlavu.

„Ještě jedna otázka, hrabě," řekl, „a prosím vás, abyste mi na ni se vší upřímností odpověděl ne jako budoucí zednář, ale jako čestný člověk: zřekl jste se svých dřívějších přesvědčení, věříte v Boha?"

Pierre se zamyslel.

„Ano… ano, věřím v Boha," řekl.

„V tom případě…" začal Villarskij, ale Pierre ho přerušil. „Ano, věřím v Boha," řekl ještě jednou.

„V tom případě můžeme jet," řekl Villarskij. „Můj kočár je vám k službám."

Celou cestu Villarskij mlčel. Na Pierrovy otázky, co má dělat a jak má odpovídat, Villarskij odpověděl jen to, že ho vyzkoušejí bratři, kteří jsou hodnější než on, a že Pierre nemusí dělat nic jiného, než mluvit pravdu.

Vjeli do brány velkého domu, kde měla lóže své prostory, prošli po tmavém schodišti a vstoupili do osvětlené malé předsíně, kde si bez pomoci sloužících svlékli kožichy. Z předsíně přešli do další místnosti. U dveří se objevil nějaký člověk v podivném oděvu. Villarskij mu vyšel naproti, cosi mu tiše řekl francouzsky a přistoupil k malé skříni, v níž Pierre zahlédl roucha, jaká nikdy neviděl. Villarskij vzal ze skříně šátek, přiložil ho Pierrovi na oči a vzadu ho zavázal na uzel, přičemž mu do uzlu bolestivě zachytil vlasy. Potom si ho přitáhl k sobě, políbil ho, vzal ho za ruku a někam ho vedl. Pierra bolely vlasy přitažené uzlem, mračil se bolestí a usmíval se, jako by se za něco styděl. Jeho obrovská postava se svěšenýma rukama, se svraštělou a usmívající se tváří, se nejistými, nesmělými kroky sunula za Villarským.

Když ho Villarskij odvedl asi deset kroků, zastavil se.

„Ať se s vámi stane cokoli," řekl, „musíte to všechno snášet statečně, jestliže jste se pevně rozhodl vstoupit do našeho bratrstva." Pierre přisvědčil kývnutím hlavy. „Až uslyšíte zaklepání na dveře, rozvažte si oči," dodal Villarskij. „Přeji vám odvahu a úspěch." A Villarskij Pierrovi stiskl ruku a vyšel.

Když Pierre osaměl, usmíval se pořád stejně. Párkrát pokrčil rameny, zvedl ruku k šátku, jako by si ho chtěl sundat, a zase ji spustil. Pět minut, které strávil se zavázanýma očima, se mu zdálo jako hodina. Ruce mu zdřevěněly, nohy se mu podlamovaly; zdálo se mu, že je una-

vený. Prožíval ty nejsložitější a nejrozmanitější pocity. Měl strach z toho, co se s ním stane, a ještě větší strach z toho, aby strach nedal najevo. Byl zvědavý, co s ním bude, co se mu odhalí; ale ze všeho nejvíc měl radost, že nastala chvíle, kdy konečně vstoupí na onu cestu obrody a činně ctnostného života, o které snil od svého setkání s Osipem Alexejevičem. Do dveří se ozvaly silné údery. Pierre si sundal pásku a rozhlédl se kolem sebe. V místnosti byla černočerná tma: jen na jednom místě hořelo světélko v čemsi bílém. Pierre přistoupil blíž a uviděl, že světélko stojí na černém stole, na kterém leží jediná otevřená kniha. Tou knihou bylo evangelium; a to bílé, v čem světélko hořelo, byla lidská lebka se svými důlky a zuby. Když Pierre přečetl první slova evangelia: „Na počátku bylo Slovo a Slovo bylo u Boha," obešel stůl a uviděl velkou otevřenou bednu, něčím naplněnou. Byla to rakev s kostmi. To, co uviděl, ho ani v nejmenším nepřekvapilo. Doufal, že vstoupí do docela nového života, docela odlišného od dřívějšího, a očekával všechno neobyčejné, ještě neobyčejnější, než bylo to, co viděl. Lebka, rakev, evangelium – zdálo se mu, že tohle všechno očekával, a čekal ještě víc. Snažil se v sobě vyvolat pocit dojetí a rozhlížel se kolem sebe. „Bůh, smrt, láska, bratrství lidí," říkal si a spojoval s těmi slovy nejasné, ale radostné představy čehosi. Dveře se otevřely a kdosi vešel.

Při slabém světle, na které si Pierre přece jen už stihl přivyknout, vešel menší člověk. Zřejmě přišel ze světla do tmy, protože se zastavil; potom se opatrnými kroky přiblížil ke stolu a položil na něj malé ruce v kožených rukavicích.

Ten menší člověk měl na sobě bílou koženou zástěru, která mu zakrývala prsa a část nohou, na krku měl cosi jako náhrdelník a zpoza náhrdelníku vystupovalo vysoké bílé žabó, které lemovalo jeho protáhlou tvář, osvětlenou zespodu.

„Proč jste sem přišel?" zeptal se příchozí a podle šustnutí, které Pierre způsobil, se obrátil jeho směrem. „Proč jste sem přišel vy, jenž

nevěříte v pravdy světla a světlo nevidíte, co od nás chcete? Moudrost, ctnost, osvícení?“

Ve chvíli, kdy se dveře otevřely a vešel neznámý člověk, zakusil Pierre pocit strachu a posvátné úcty, podobný tomu, jaký zakoušel v dětství u zpovědi: cítil, že je mezi čtyřma očima s člověkem, který je mu podle životních poměrů úplně cizí, a podle bratrství lidí blízký. Se srdcem, které bušilo, až se mu tajil dech, přistoupil Pierre k rétorovi. Rétor se ve svobodném zednářství nazýval bratr, který připravuje *hledajícího* ke vstupu do bratrstva. Když Pierre přistoupil blíž, poznal v rétorovi známého člověka, Smoljaninova, ale urážela ho myšlenka, že příchozí je známý člověk: příchozí byl jen bratr a ctnostný rádce. Pierre dlouho nemohl vypravit slovo, takže rétor musel svou otázku zopakovat.

„Ano, já… já… chci obrodu,“ vypravil ze sebe s námahou Pierre.

„Dobře,“ řekl Smoljaninov a hned pokračoval: „Máte nějakou představu o prostředcích, kterými vám náš svatý řád pomůže dosáhnout vašeho cíle?…“ řekl rétor klidně a rychle.

„Já… doufám… ve vedení… pomoc… v obrodě,“ řekl Pierre chvějícím se hlasem a ztěžka, jak ze vzrušení, tak z nezvyku mluvit rusky o abstraktních věcech.

„Jakou představu máte o svobodném zednářství?“

„Mám za to, že svobodné zednářství je bratrství a rovnost lidí s ctnostnými cíli,“ řekl Pierre a čím déle mluvil, tím víc se styděl, jak málo jeho slova odpovídají slavnostnosti chvíle. „Mám za to…“

„Dobře,“ řekl rétor spěšně, zřejmě touto odpovědí plně uspokojen. „Hledal jste prostředky k dosažení svého cíle v náboženství?“

„Ne, považoval jsem ho za nepravdivé a neřídil jsem se jím,“ řekl Pierre tak tiše, že ho rétor neslyšel a zeptal se, co říká. „Byl jsem ateista,“ odpověděl Pierre.

„Hledáte pravdu proto, abyste se v životě řídil jejími zákony; hledáte tedy moudrost a ctnost, není to tak?“ řekl rétor po chvilce mlčení.

„Ano, ano," přisvědčil Pierre.

Rétor si odkašlal, složil ruce v rukavicích na prsou a začal mluvit:

„Nyní vám musím odhalit hlavní cíl našeho řádu," řekl, „a jestliže se tento cíl shoduje s vaším, vstoupíte do našeho bratrstva s užitkem. První a nejpřednější cíl a spolu i základ našeho řádu, na kterém je zbudován a který žádná lidská moc nemůže vyvrátit, je zachování a předání potomstvu jistého důležitého tajemství… které k nám došlo od nejdávnějších věků, ba od prvního člověka, a na kterémžto tajemství možná závisí osud lidského pokolení. Ale protože toto tajemství je takové povahy, že je nikdo nemůže znát a užívat ho, není-li dlouhým a pilným očišťováním sebe sama připraven, nemůže každý doufat, že je brzy nalezne. Proto máme druhý cíl, který spočívá v tom, abychom své členy pokud možno připravovali, napravovali jejich srdce, očišťovali a osvěcovali jejich rozum těmi prostředky, které nám podáním zjevili mužové, kteří se namáhali v hledání tohoto tajemství, a tím je činili schopnými je přijmout. Tím, že očišťujeme a napravujeme své členy, snažíme se za třetí napravovat i celé lidské pokolení, když mu v našich členech předkládáme příklad zbožnosti a ctnosti, a tím se ze všech sil snažíme vzdorovat zlu, které vládne ve světě. Přemýšlejte o tom a já k vám zase přijdu," řekl a vyšel z místnosti.

„Vzdorovat zlu, které vládne ve světě…" opakoval Pierre a představil si svou budoucí činnost na tomto poli. Představoval si právě takové lidi, jakým byl on sám před dvěma týdny, a v duchu k nim obracel poučnou, mentorskou řeč. Představoval si zkažené a nešťastné lidi, kterým pomáhal slovem i skutkem; představoval si utlačovatele, z jejichž rukou zachraňoval jejich oběti. Ze tří cílů, které rétor jmenoval, byl Pierrovi obzvlášť blízký ten poslední – náprava lidského pokolení. Jisté důležité tajemství, o kterém se rétor zmínil, sice dráždilo jeho zvědavost, ale nezdálo se mu podstatné; a druhý cíl, očišťování a náprava sebe sama, ho příliš nezajímal, protože v tu chvíli s rozkoší cítil, že už

je od dřívějších neřestí úplně napraven a připraven jen na samé dobro.

Za půl hodiny se rétor vrátil, aby hledajícímu předal oněch sedm ctností, odpovídajících sedmi stupňům Šalamounova chrámu, které měl v sobě pěstovat každý svobodný zednář. Ty ctnosti byly: za prvé *skromnost*, zachovávání tajemství řádu, za druhé *poslušnost* vůči vyšším hodnostem řádu, za třetí mravnost, za čtvrté láska k lidstvu, za páté odvaha, za šesté štědrost a za sedmé láska ke smrti.

„*Za sedmé* se snažte," řekl rétor, „častým rozjímáním o smrti dospět k tomu, aby se vám už nezdála strašným nepřítelem, ale přítelem… který vysvobozuje z tohoto bídného života duši, jež se trápila v pracích ctnosti, aby ji uvedl na místo odměny a odpočinutí."

„Ano, tak to musí být," myslel si Pierre, když rétor po těch slovech znovu odešel a nechal ho osamělému rozjímání. „Tak to musí být, ale já jsem ještě tak slabý, že miluji svůj život, jehož smysl se mi teprve teď pomalu otevírá." Ale ostatních pět ctností, na které si Pierre vzpomněl, když je počítal na prstech, cítil ve své duši: i *odvahu*, i *štědrost*, i *mravnost*, i *lásku k lidstvu*, a zvláště *poslušnost*, která se mu ani nezdála ctností, ale štěstím. Tak radostné mu teď bylo zbavit se své libovůle a podřídit svou vůli tomu a těm, kdo znali nepochybnou pravdu. Sedmou ctnost Pierre zapomněl a nijak si na ni nemohl vzpomenout.

Potřetí se rétor vrátil dřív a zeptal se Pierra, zda je ve svém úmyslu pořád pevný a zda je odhodlán podrobit se všemu, co se od něho bude žádat.

„Jsem připraven na všechno," řekl Pierre.

„Ještě vám musím sdělit," řekl rétor, „že náš řád nepředává své učení toliko slovy, ale i jinými prostředky, které na opravdového hledače moudrosti a ctnosti působí možná silněji než toliko slovní výklady. Tato síň měla už svou výzdobu, kterou vidíte, vašemu srdci, je-li upřímné, vyložit víc než slova; i při svém dalším přijímání uvidíte možná podobný způsob výkladu. Náš řád napodobuje starověké spo-

lečnosti, které své učení zjevovaly hieroglyfy. Hieroglyf," mluvil rétor, „je pojmenování nějaké věci, která nepodléhá smyslům a která v sobě obsahuje vlastnosti podobné tomu, co se zobrazuje."

Pierre velmi dobře věděl, co je hieroglyf, ale neodvážil se promluvit. Mlčky poslouchal rétora a ze všeho cítil, že hned začnou zkoušky.

„Jste-li pevný, musím přistoupit k vašemu uvedení," řekl rétor a přistoupil blíž k Pierrovi. „Na znamení štědrosti vás žádám, abyste mi odevzdal všechny cenné věci."

„Ale já u sebe nic nemám," řekl Pierre, který se domníval, že se od něho žádá, aby vydal všechno, co má.

„To, co máte na sobě: hodinky, peníze, prsteny..."

Pierre spěšně vytáhl měšec, hodinky a dlouho nemohl stáhnout z tlustého prstu snubní prsten. Když se to podařilo, zednář řekl:

„Na znamení poslušnosti vás žádám, abyste se svlékl." Pierre si podle rétorových pokynů svlékl frak, vestu a levou botu. Zednář mu rozhrnul košili na levé straně prsou, sklonil se a vyhrnul mu nohavici na levé noze nad koleno. Pierre si chtěl spěšně zout i pravou botu a vyhrnout druhou nohavici, aby té práce ušetřil neznámého člověka, ale zednář mu řekl, že to není třeba – a podal mu pantofel na levou nohu. S dětským úsměvem studu, pochybnosti a posměchu sobě samému, který se mu proti jeho vůli objevoval na tváři, stál Pierre se svěšenýma rukama a rozkročenýma nohama před bratrem rétorem a čekal na jeho další rozkazy.

„A konečně vás na znamení upřímnosti žádám, abyste mi odhalil svou hlavní vášeň," řekl.

„Mou vášeň! Těch jsem *měl* tolik," řekl Pierre.

„Tu vášeň, která vás víc než všechny ostatní nutila kolísat na cestě ctnosti," řekl zednář.

Pierre mlčel a hledal.

„Víno? Obžerství? Zahálka? Lenost? Prchlivost? Zloba? Ženy?" Probíral své neřesti, v duchu je vážil a nevěděl, které dát přednost.

„Ženy," řekl Pierre tichým, sotva slyšitelným hlasem. Zednář se nehýbal a po té odpovědi dlouho nemluvil. Nakonec se k Pierrovi přiblížil, vzal šátek, který ležel na stole, a znovu mu zavázal oči.

„Říkám vám naposledy: obraťte všechnu svou pozornost k sobě samému, spoutejte své smysly řetězy a hledejte blaženost ne ve vášních, ale ve svém srdci. Zdroj blaženosti není vně, ale uvnitř nás..."

Pierre už v sobě cítil ten osvěžující zdroj blaženosti, který mu ted zaplavoval duši radostí a dojetím.

IV

Brzy nato si pro Pierra do temné síně nepřišel už dřívější rétor, ale ručitel Villarskij, kterého Pierre poznal po hlase. Na nové otázky, zda je ve svém úmyslu pevný, Pierre odpověděl:

„Ano, ano, souhlasím," a se zářícím dětským úsměvem, s odhalenou tlustou hrudí, nejistě a nesměle vykračoval jednou zutou a jednou obutou nohou a šel kupředu s kordem, který mu Villarskij přiložil k obnažené hrudi. Z místnosti ho vedli po chodbách, otáčeli ho sem a tam a nakonec ho přivedli ke dveřím lóže. Villarskij si odkašlal, odpověděli mu zednářskými údery kladívek a dveře se před nimi otevřely. Čísi basový hlas – Pierre měl oči pořád zavázané – se ho vyptával, kdo je, kde a kdy se narodil a tak dále. Potom ho zase kamsi vedli, aniž mu rozvázali oči, a během chůze mu vykládali alegorie o útrapách jeho pouti, o posvátném přátelství, o předvěčném Staviteli světa, o odvaze, s jakou má snášet útrapy a nebezpečí. Během té pouti si Pierre všiml, že mu říkají tu *hledající*, tu *trpící*, tu *žádající*, a přitom různě klepali kladívky a kordy. Když ho přiváděli k jakémusi předmětu, všiml si, že mezi jeho průvodci nastal zmatek a rozpaky. Slyšel, jak se lidé kolem něho šeptem pohádali a jak jeden trval na tom, aby ho provedli po jakémsi koberci. Potom mu vzali pravou ruku, položili ji na cosi, levou mu poručili přiložit kružidlo k levé straně hrudi a donutili ho, aby opakoval slova, která předčítal jiný, a tak přečetl přísahu věrnosti zákonům řádu. Potom zhasili svíce, zapálili líh, jak Pierre poznal podle pachu, a řekli, že uvidí malé světlo. Sňali mu pásku a Pierre jako ve snu uviděl ve slabém světle lihového plamene několik lidí, kteří v týchž zástěrách jako rétor stáli proti němu a drželi kordy namířené na jeho hruď. Mezi nimi stál člověk v bílé zakrvácené košili. Když to

Pierre uviděl, pohnul se hrudí kupředu proti kordům a přál si, aby se do ní zabodly. Ale kordy se od něho odtáhly a hned mu znovu nasadili pásku.

„Teď jsi spatřil malé světlo," řekl mu čísi hlas.

Potom znovu zapálili svíce, řekli, že musí spatřit plné světlo, znovu mu sňali pásku a víc než deset hlasů najednou řeklo: „Tak pomíjí sláva světa."

Pierre se pomalu začal vzpamatovávat a rozhlížet po místnosti, kde byl, i po lidech, kteří v ní byli. Kolem dlouhého stolu potaženého černou látkou sedělo asi dvanáct lidí, všichni v týchž rouchách jako ti, které viděl předtím. Některé z nich Pierre znal z petrohradské společnosti. Na předsednickém místě seděl neznámý mladý muž se zvláštním křížem na krku. Po jeho pravici seděl italský abbé, kterého Pierre viděl před dvěma lety u Anny Pavlovny. Byl tu ještě jeden velmi vážený hodnostář a jeden švýcarský vychovatel, který dřív žil u Kuraginových. Všichni slavnostně mlčeli a poslouchali slova předsedy, který držel v ruce kladívko. Ve zdi byla zasazena planoucí hvězda; na jedné straně stolu ležel malý koberec s různými obrazy, na druhé stálo cosi jako oltář s evangeliem a lebkou. Kolem stolu stálo sedm velkých svícnů, podobných kostelním. Dva z bratrů přivedli Pierra k oltáři, postavili mu nohy do pravého úhlu a poručili mu, aby si lehl, a říkali přitom, že se vrhá k branám chrámu.

„Nejdřív musí dostat zednickou lžíci," řekl šeptem jeden z bratrů.

„Ach, nechte už toho, prosím vás," řekl jiný.

Pierre neuposlechl, rozhlédl se zmatenýma, krátkozrakýma očima kolem sebe a najednou na něho přišla pochybnost. „Kde to jsem? Co to dělám? Nesmějí se mi? Nebudu se stydět, až si na to vzpomenu?" Ale ta pochybnost trvala jen okamžik. Pierre se ohlédl po vážných tvářích lidí kolem sebe, vzpomněl si na všechno, čím už prošel, a pochopil, že se nemůže zastavit v půli cesty. Zděsil se své pochybnosti, snažil se v sobě vyvolat dřívější pocit dojetí a vrhl se k branám chrámu.

A opravdu na něho přišel pocit dojetí, ještě silnější než předtím. Když chvíli ležel, poručili mu vstát, oblékli mu stejnou bílou koženou zástěru, jaké měli ostatní, dali mu do rukou zednickou lžíci a tři páry rukavic, a tehdy se k němu obrátil velmistr. Řekl mu, aby se snažil ničím neposkvrnit bělost této zástěry, která představuje pevnost a neposkvrněnost; potom o nevysvětlené lžíci řekl, aby se jí snažil očišťovat své srdce od neřestí a shovívavě jí uhlazovat srdce bližního. Potom o prvních rukavicích, mužských, řekl, že jejich význam znát nemůže, ale má je opatrovat; o druhých mužských rukavicích řekl, že je má nosit na shromážděních, a nakonec o třetích, ženských rukavicích řekl:

„Milý bratře, i tyto ženské rukavice jsou vám určeny. Odevzdejte je té ženě, které si budete vážit nade všechny. Tímto darem ujistíte o neposkvrněnosti svého srdce tu, kterou si vyvolíte za důstojnou zednářku.“ Chvíli mlčel a pak dodal: „Ale střez se, milý bratře, aby tyto rukavice nezdobily ruce nečisté.“ Zatímco velmistr pronášel ta poslední slova, zdálo se Pierrovi, že se předseda zarazil. Pierre se zarazil ještě víc, zčervenal až k slzám, jako se červenají děti, začal se neklidně rozhlížet a nastalo trapné ticho.

To ticho přerušil jeden z bratrů, který přivedl Pierra ke koberci a začal mu ze sešitu předčítat výklad všech obrazců, které na něm byly vyobrazeny: slunce, měsíce, kladiva, olovnice, zednické lžíce, neopracovaného a krychlového kamene, sloupu, tří oken a tak dále. Potom Pierrovi určili jeho místo, ukázali mu znamení lóže, řekli mu vstupní heslo a nakonec mu dovolili se posadit. Velmistr začal předčítat stanovy. Stanovy byly velmi dlouhé a Pierre nebyl z radosti, vzrušení a studu s to chápat, co se čte. Zaposlouchal se jen do posledních slov stanov, která mu utkvěla v paměti.

„V našich chrámech neznáme jiných stupňů,“ četl velmistr, „než těch, které jsou mezi ctností a neřestí. Střez se činit jakýkoli rozdíl, který by mohl porušit rovnost. Leť na pomoc bratrovi, ať je to kdokoli, poučuj bloudícího, pozvedni padajícího a nechovej nikdy zlobu ani

nepřátelství k bratrovi. Buď laskavý a vlídný. Rozněcuj ve všech srdcích oheň ctnosti. Děl se o štěstí s bližním svým a ať nikdy závist nezkalí tuto čistou rozkoš.

„Odpouštěj nepříteli svému, nemsti se mu, leda tím, že mu budeš činit dobro. Splníš-li takto nejvyšší zákon, nalezneš stopy dávné, tebou ztracené velebnosti," dokončil, přizvedl se, objal Pierra a políbil ho.

Pierre se slzami radosti v očích se rozhlížel kolem sebe a nevěděl, co odpovídat na blahopřání a obnovování známostí, jimiž ho obklopili. Neuznával žádné známosti; ve všech těch lidech viděl jen bratry, s nimiž hořel netrpělivostí pustit se do díla.

Velmistr udeřil kladívkem, všichni se posadili na svá místa a jeden přečetl poučení o nutnosti pokory.

Velmistr navrhl, aby se splnila poslední povinnost, a vážený hodnostář, který nesl titul sběratele almužen, začal obcházet bratry. Pierre chtěl do listiny almužen zapsat všechny peníze, které měl, ale bál se, že by tím dal najevo pýchu, a zapsal tolik, kolik zapisovali ostatní.

Shromáždění skončilo, a když se Pierre vrátil domů, zdálo se mu, že přijel z nějaké daleké cesty, kde strávil desítky let, úplně se změnil a odvykl dřívějšímu řádu a zvykům života.

V

Den po přijetí do lóže seděl Pierre doma, četl knihu a snažil se proniknout do významu čtverce, který jednou svou stranou zobrazoval Boha, druhou to mravní, třetí to fyzické a čtvrtou to smíšené. Občas se od knihy a čtverce odtrhl a ve své představivosti si sestavoval nový plán života. Včera mu v lóži řekli, že se k panovníkovi doneslo, co se povídá o souboji, a že by bylo pro Pierra rozumnější vzdálit se z Petrohradu. Pierre zamýšlel odjet na svá jižní panství a věnovat se tam svým nevolníkům. Radostně o tom novém životě přemýšlel, když do pokoje nečekaně vešel kníže Vasilij.

„Můj milý, co jsi to v Moskvě provedl? Proč ses pohádal s Ljoljou, můj milý? Mýlíš se," řekl kníže Vasilij, když vcházel do pokoje. „Všechno jsem se dozvěděl a můžu ti s jistotou říct, že Hélène je vůči tobě nevinná jako Kristus před Židy."

Pierre chtěl odpovědět, ale kníže ho přerušil.

„A proč ses neobrátil přímo a prostě na mě, jako na přítele? Já všechno vím, já všechno chápu," řekl, „zachoval ses, jak se sluší na člověka, který si cení své cti; možná příliš ukvapeně, ale o tom nebudeme soudit. Jen si pamatuj jedno, do jaké situace stavíš ji i mě v očích celé společnosti, a dokonce i dvora," dodal a ztišil hlas. „Ona žije v Moskvě, ty tady. Pamatuj si, můj milý," – stáhl ho za ruku dolů – „je to jen nedorozumění; sám to myslím cítíš. Napiš hned se mnou dopis, ona sem přijede, všechno se vysvětlí, jinak ti říkám, že můžeš velice snadno přijít k úhoně, můj milý."

Kníže Vasilij se na Pierra významně podíval.

„Z dobrých pramenů vím, že císařovna vdova se o celou tu záležitost živě zajímá. Víš, že je k Hélène velmi milostivá."

Pierre se několikrát chystal promluvit, ale na jedné straně mu to kníže Vasilij nedovolil, na druhé straně se Pierre sám bál začít mluvit tím tónem rozhodného odmítnutí a nesouhlasu, jakým byl pevně rozhodnut svému tchánovi odpovědět. Kromě toho se mu vybavovala slova zednářských stanov: „buď laskavý a vlídný“. Mračil se, červenal se, vstával a znovu si sedal a pracoval na sobě v té pro něho nejtěžší věci v životě – říct člověku do očí něco nepříjemného, říct něco jiného, než co ten člověk očekával, ať je to kdokoli. Byl tak zvyklý poslouchat ten tón nedbalé sebejistoty knížete Vasilije, že i teď cítil, že mu nebude s to vzdorovat; ale cítil, že na tom, co teď řekne, bude záviset celý jeho další osud: zda půjde po staré, dřívější cestě, nebo po té nové, kterou mu zednáři tak lákavě ukázali a na které, jak pevně věřil, nalezne obrodu k novému životu.

„Tak, můj milý,“ řekl žertem kníže Vasilij, „řekni mi přece ‚ano‘ a já jí za sebe napíšu a zabijeme vykrmené tele.“ Ale kníže Vasilij ani nestihl svůj žert dokončit a Pierre se zuřivostí ve tváři, která připomínala jeho otce, a aniž se díval svému společníkovi do očí, zašeptal:

„Kníže, já jsem vás k sobě nezval, jděte, prosím vás, jděte!“ Vyskočil a otevřel mu dveře. „Tak jděte,“ opakoval, sám sobě nevěřil a radoval se z výrazu rozpaků a strachu, který se objevil na tváři knížete Vasilije.

„Co je ti? Jsi nemocný?“

„Jděte!“ promluvil ještě jednou chvějící se hlas. A kníže Vasilij musel odjet, aniž dostal nějaké vysvětlení.

Za týden se Pierre rozloučil se svými novými přáteli zednáři, nechal jim velké částky na almužny a odjel na svá panství. Noví bratři mu dali dopisy do Kyjeva a do Oděsy, pro tamější zednáře, a slíbili, že mu budou psát a vést ho v jeho nové činnosti.

VI

Pierrova aféra s Dolochovem byla ututlána, a přestože byl panovník tehdy k soubojům přísný, nepostihlo nic ani oba soupeře, ani jejich sekundanty. Ale historka o souboji, potvrzená Pierrovým rozchodem se ženou, se ve společnosti rozkřikla. Pierre, na kterého se dívali shovívavě a blahosklonně, když byl nemanželským synem, a kterého hýčkali a vychvalovali, když byl nejlepším ženichem Ruského impéria, po své svatbě, když už nevěsty a matky od něho neměly co čekat, ve veřejném mínění silně ztratil, tím spíš, že se o přízeň společnosti neuměl a nechtěl ucházet. Teď obviňovali z toho, co se stalo, jen jeho, říkali, že je to pošetilý žárlivec, náchylný k týmž záchvatům krvežíznivé zuřivosti jako jeho otec. A když se po Pierrově odjezdu Hélène vrátila do Petrohradu, přijali ji všichni její známí nejen srdečně, ale i s nádechem úcty, která patřila jejímu neštěstí. Když přišla řeč na jejího manžela, nasazovala Hélène důstojný výraz, který si – třebaže nechápala jeho význam – osvojila díky taktu, který jí byl vlastní. Ten výraz říkal, že se rozhodla snášet své neštěstí bez naříkání a že její manžel je kříž, který jí seslal Bůh. Kníže Vasilij říkal své mínění otevřeněji. Když přišla řeč na Pierra, krčil rameny, ukazoval si na čelo a říkal:

„Pomatená hlava – vždycky jsem to říkal."

„Já jsem to říkala předem," mluvila Anna Pavlovna o Pierrovi, „říkala jsem to hned tenkrát, a ze všech první" – trvala na svém prvenství – „že je to pomatený mladý člověk, zkažený prostopášnými idejemi století. Říkala jsem to už tenkrát, když se jím všichni nadchli a on se zrovna vrátil z ciziny, a pamatujete, jak u mě jednou večer předváděl jakéhosi Marata. A jak to skončilo? Já jsem tenkrát tu svatbu nechtěla a předpověděla jsem všechno, co se stane."

Anna Pavlovna pořádala ve volných dnech po starém zvyku takové večírky jako dřív, a takové, jaké uměla pořádat jen ona, večírky, na kterých se scházela za prvé, jak říkala sama Anna Pavlovna, smetánka opravdu dobré společnosti, výkvět intelektuální esence petrohradské společnosti. Kromě tohoto vytříbeného složení společnosti vynikaly večírky Anny Pavlovny ještě tím, že na každém svém večírku Anna Pavlovna předložila své společnosti nějakou novou, zajímavou osobu, a že nikde jinde než na těchto večírcích se tak zřetelně a pevně neukazoval stupeň politického teploměru, na kterém stála nálada dvorské legitimistické petrohradské společnosti.

Koncem roku tisíc osm set šest, když už přišly všechny smutné podrobnosti o tom, jak Napoleon zničil pruskou armádu u Jeny a Auerstedtu, a o kapitulaci většiny pruských pevností, když už naše vojska vstoupila do Pruska a začala naše druhá válka s Napoleonem, uspořádala Anna Pavlovna večírek. Smetánku opravdu dobré společnosti tvořila okouzlující a nešťastná, manželem opuštěná Hélène, Mortemart, okouzlující kníže Ippolit, který se právě vrátil z Vídně, dva diplomaté, tetička, jeden mladý muž, kterému se v salonu říkalo prostě muž velkých předností, jedna čerstvě jmenovaná dvorní dáma s matkou a několik dalších, méně významných osob.

Osobou, kterou jako novinkou toho večera Anna Pavlovna častovala své hosty, byl Boris Drubeckoj, který právě přijel jako kurýr od pruské armády a byl pobočníkem u velmi důležité osoby.

Stupeň politického teploměru, který byl na tomto večírku společnosti ukázán, byl následující: ať se všichni evropští panovníci a vojevůdci snaží Bonapartiovi nadržovat sebevíc, aby *mně* a vůbec *nám* způsobili tyto nepříjemnosti a zármutky, naše mínění o Bonapartiovi se změnit nemůže. Nepřestaneme projevovat svůj nepředstíraný názor na tu věc a pruskému králi a ostatním můžeme říct jen: „Tím hůř pro vás. Sám jsi to chtěl, George Dandine, to je všechno, co můžeme říct.“ To ukazoval politický teploměr na večírku Anny Pavlovny. Když

Boris, který měl být hostům naservírován, vstoupil do salonu, byla už skoro celá společnost pohromadě a rozhovor, který řídila Anna Pavlovna, se točil kolem našich diplomatických styků s Rakouskem a naděje na spojenectví s ním.

Boris ve fešácké pobočnické uniformě, zmužnělý, svěží a růžolící, vstoupil nenuceně do salonu, odvedli ho, jak se patřilo, pozdravit tetičku a pak ho znovu připojili k společnému kroužku.

Anna Pavlovna mu dala políbit svou suchou ruku, seznámila ho s některými osobami, které neznal, a každou mu šeptem charakterizovala.

„Kníže Ippolit Kuragin – rozkošný mladý muž. Pan Krug, kodaňský diplomatický zmocněnec – hluboký duch," a prostě: „Pan Šitov, muž velkých předností," o tom, kdo nosil toto pojmenování.

Boris si za dobu své služby díky péči Anny Michajlovny, svému vlastnímu vkusu a vlastnostem své zdrženlivé povahy dokázal vydobýt ve službě to nejvýhodnější postavení. Byl pobočníkem u velice důležité osoby, měl velice důležité poslání do Pruska a právě se odtud vrátil jako kurýr. Plně si osvojil onu nepsanou subordinaci, která se mu tak zalíbila v Olomouci a podle které mohl praporčík stát nesrovnatelně výš než generál a podle které k úspěchu ve službě nebylo třeba úsilí, práce, statečnosti ani vytrvalosti, ale stačilo jen umět jednat s těmi, kdo za službu odměňují – a často se sám divil svým rychlým úspěchům i tomu, jak to druzí mohou nechápat. Následkem tohoto objevu se celý jeho způsob života, všechny vztahy s dřívějšími známými, všechny jeho plány do budoucna úplně změnily. Nebyl bohatý, ale své poslední peníze vynakládal na to, aby byl oblečen lépe než ostatní; spíš by se odřekl mnoha potěšení, než aby si dovolil jet ve špatném povozu nebo se ukázat na petrohradských ulicích ve staré uniformě. Sbližoval se a hledal známosti jen s lidmi, kteří byli výš než on, a proto mu mohli být užiteční. Miloval Petrohrad a pohrdal Moskvou. Vzpomínka na dům Rostovových a na jeho dětskou lásku k Nataše mu byla nepří-

jemná, a od svého odjezdu k armádě nebyl u Rostovových ani jednou. V salonu Anny Pavlovny, kde být přítomen považoval za důležité povýšení ve službě, teď hned pochopil svou úlohu a nechal Annu Pavlovnu, aby využila zájmu, který v sobě skrýval, a přitom pozorně sledoval každou tvář a odhadoval výhody a možnosti sblížení s každým z nich. Posadil se na místo, které mu ukázali, vedle krásné Hélène, a zaposlouchal se do společného rozhovoru.

„‚Vídeň shledává základy navrhované smlouvy natolik nedosažitelnými, že by jich nebylo možné dosáhnout ani řadou těch nejskvělejších úspěchů, a pochybuje o prostředcích, které by nám je mohly zajistit.‘ To je autentická věta vídeňského kabinetu,“ říkal dánský zmocněnec.

„Lichotivá je právě ta pochybnost!“ řekl s jemným úsměvem hluboký duch.

„Je třeba rozlišovat mezi vídeňským kabinetem a rakouským císařem,“ řekl Mortemart. „Rakouský císař nikdy nemohl na nic takového pomyslet, to říká jen kabinet.“

„Ach, můj milý vikomte,“ vmísila se Anna Pavlovna, „Uropa“ – Anna Pavlovna z jakéhosi důvodu vyslovovala *Uropa* jako zvláštní jemnost francouzštiny, kterou si mohla dovolit, když mluvila s Francouzem – „Uropa nikdy nebude naší upřímnou spojenkyní.“

Hned nato stočila Anna Pavlovna rozhovor na statečnost a pevnost pruského krále, aby do hry uvedla Borise.

Boris pozorně poslouchal toho, kdo mluvil, a čekal, až na něho přijde řada, ale přitom se stihl několikrát ohlédnout po své sousedce, krásné Hélène, která se s úsměvem několikrát setkala očima s krásným mladým pobočníkem.

Zcela přirozeně, když se mluvilo o situaci Pruska, požádala Anna Pavlovna Borise, aby vyprávěl o své cestě do Hlohova a o stavu, v jakém zastihl pruské vojsko. Boris beze spěchu, čistou a správnou francouzštinou vyprávěl velmi mnoho zajímavých podrobností o vojsku,

o dvoře, a po celou dobu vyprávění se pečlivě vyhýbal tomu, aby vyslovil vlastní názor na skutečnosti, které líčil. Na nějakou dobu se Boris zmocnil všeobecné pozornosti a Anna Pavlovna cítila, že její pohoštění novinkou přijali všichni hosté s potěšením. Ze všech nejvíc pozornosti projevila Borisovu vyprávění Hélène. Několikrát se ho zeptala na některé podrobnosti jeho cesty a zdálo se, že ji situace pruské armády velmi zajímá. Jakmile skončil, obrátila se k němu se svým obvyklým úsměvem:

„Musíte mě bezpodmínečně navštívit," řekla mu takovým tónem, jako by to z nějakých důvodů, které on nemohl znát, bylo naprosto nezbytné. „V úterý mezi osmou a devátou. Uděláte mi velkou radost."

Boris slíbil, že její přání splní, a chtěl se s ní dát do řeči, když ho Anna Pavlovna odvolala pod záminkou, že ho chce slyšet tetička.

„Vy přece znáte jejího manžela?" řekla Anna Pavlovna, zavřela oči a smutným gestem ukázala na Hélène. „Ach, to je taková nešťastná a rozkošná žena! Nemluvte před ní o něm, prosím vás, nemluvte. Je to pro ni příliš těžké!"

VII

Když se Boris a Anna Pavlovna vrátili ke společnému kroužku, zmocnil se v něm rozhovoru kníže Ippolit. Posunul se v křesle dopředu a řekl:

„Pruský král!“ a sotva to řekl, rozesmál se. Všichni se k němu obrátili. „Pruský král?“ zeptal se Ippolit, znovu se zasmál a znovu se klidně a vážně usadil v hloubi svého křesla. Anna Pavlovna na něho chvíli čekala, ale protože Ippolit, jak se zdálo, rozhodně nechtěl nic dalšího říct, začala mluvit o tom, jak bezbožný Bonaparte v Postupimi uloupil kord Fridricha Velikého.

„To je kord Fridricha Velikého, který jsem…“ začala, ale Ippolit ji přerušil slovy:

„Pruský král…“ a zase, jakmile se k němu obrátili, se omluvil a zmlkl. Anna Pavlovna se zamračila. Mortemart, Ippolitův přítel, se na něho rozhodně obrátil:

„No tak, co pořád máte s tím svým pruským králem?“

Ippolit se zasmál, jako by se za svůj smích styděl.

„Ne, to nic, chtěl jsem jen říct…“ Chystal se zopakovat vtip, který slyšel ve Vídni a který se celý večer chystal někam umístit. „Chtěl jsem jen říct, že neděláme dobře, když vedeme válku *pro pruského krále* – tedy pro kočku.“

Boris se opatrně usmál tak, aby se jeho úsměv dal vyložit jako posměch nebo jako uznání vtipu, podle toho, jak bude přijat. Všichni se zasmáli.

„Ta vaše slovní hříčka je moc ošklivá, moc vtipná, ale nespravedlivá,“ řekla Anna Pavlovna a hrozila svraštělým prstíkem. „My nevedeme válku pro pruského krále, ale za dobré zásady. Ach, ten zlý kníže Ippolit!“ řekla.

Rozhovor celý večer neutichal a točil se hlavně kolem politických novinek. Ke konci večera se zvlášť oživil, když přišla řeč na vyznamenání, která udělil panovník.

„Vždyť loni přece NN dostal tabatěrku s portrétem," říkal hluboký duch, „proč by tedy SS nemohl dostat totéž vyznamenání?"

„Promiňte, tabatěrka s císařovým portrétem je odměna, ale žádné vyznamenání," řekl diplomat, „spíš dárek."

„Byly přece precedenty, uvedu vám Schwarzenberga."

„To není možné," namítl jiný.

„Vsadíme se? Velkostuha, to je něco jiného..."

Když všichni vstali k odchodu, obrátila se Hélène, která celý večer mluvila velmi málo, znovu na Borise s prosbou a vlídným, významným příkazem, aby k ní v úterý přišel.

„Velice to potřebuji," řekla s úsměvem a ohlédla se po Anně Pavlovně, a Anna Pavlovna přání Hélène potvrdila oním smutným úsměvem, který provázel její slova, když mluvila o své vznešené ochránkyni. Zdálo se, že ten večer Hélène z jakýchsi slov, která Boris řekl o pruském vojsku, najednou objevila, že ho nutně potřebuje vidět. Jako by mu slibovala, že až v úterý přijede, vysvětlí mu tu nutnost.

Když Boris v úterý večer přijel do nádherného salonu Hélène, nedostal jasné vysvětlení, proč bylo nutné, aby přijel. Byli tam jiní hosté, hraběnka s ním mluvila málo, a teprve při loučení, když jí líbal ruku, mu s podivnou nepřítomností úsměvu nečekaně šeptem řekla:

„Přijďte zítra na oběd... večer. Musíte přijít... Přijďte."

Za tohoto svého pobytu v Petrohradě se Boris stal v domě hraběnky Bezuchovové blízkým člověkem.

VIII

Válka se rozhořívala a její dějiště se blížilo k ruským hranicím. Všude bylo slyšet kletby na nepřítele lidského pokolení Bonapartia; po vesnicích se shromažďovali domobranci a rekruti a z dějiště války přicházely protichůdné zprávy, jako vždycky lživé, a proto různě vykládané.

Život starého knížete Bolkonského, knížete Andreje a kněžny Marji se od roku tisíc osm set pět v mnohém změnil.

V roce tisíc osm set šest byl starý kníže jmenován jedním z osmi vrchních velitelů domobrany, kteří byli tehdy ustanoveni po celém Rusku. Přes svou stařeckou slabost, která se stala obzvlášť znatelnou v době, kdy považoval syna za mrtvého, se starý kníže necítil oprávněn odmítnout úřad, do něhož ho jmenoval sám panovník, a tato nově se mu otevírající činnost ho povzbudila a posílila. Neustále objížděl tři gubernie, které mu byly svěřeny; ve svých povinnostech byl svědomitý až k pedanterii, ke svým podřízeným přísný až ke krutosti a sám se pouštěl do nejmenších podrobností. Kněžna Marja už přestala od otce brát hodiny matematiky, a jen po ránu, když byl otec doma, chodila do jeho pracovny v doprovodu kojné s malým knížetem Nikolajem, jak mu říkal dědeček. Kojenec kníže Nikolaj žil s kojnou a chůvou Savišnou v pokojích nebožky kněžny a kněžna Marja trávila většinu dne v dětském pokoji a malému synovci, jak uměla, nahrazovala matku. Slečna Bourienne, jak se zdálo, také chlapečka vášnivě milovala, a kněžna Marja se často sama ochuzovala a přenechávala své přítelkyni potěšení chovat malého *andílka*, jak synovci říkala, a hrát si s ním.

U oltáře lysohorského kostela stála nad hrobem malé kněžny kaple a v kapli byl postaven mramorový pomník přivezený z Itálie, který zobrazoval anděla, jenž rozepjal křídla a chystá se vzlétnout do nebe.

Anděl měl trochu pozvednutý horní ret, jako by se chystal usmát, a jednou si kníže Andrej a kněžna Marja, když vycházeli z kaple, přiznali, že je to zvláštní, ale tvář toho anděla jim připomíná tvář zesnulé. Ale co bylo ještě zvláštnější a co kníže Andrej sestře neřekl, bylo to, že ve výrazu, který sochař náhodou dal andělově tváři, četl kníže Andrej tatáž slova mírné výčitky, která tehdy přečetl na tváři své mrtvé ženy: „Ach, proč jste to se mnou udělali?…“

Brzy po návratu knížete Andreje vydělil starý kníže synovi jeho podíl a dal mu Bogučarovo, velké panství, které leželo čtyřicet verst od Lysých Hor. Zčásti kvůli těžkým vzpomínkám spojeným s Lysými Horami, zčásti proto, že kníže Andrej se ne vždy cítil s to snášet otcovu povahu, a zčásti také proto, že potřeboval samotu, se kníže Andrej Bogučarova ujal, stavěl tam a trávil tam větší část času.

Kníže Andrej se po slavkovském tažení pevně rozhodl, že už nikdy nebude sloužit ve vojsku; a když začala válka a všichni museli sloužit, přijal, aby se vyhnul činné službě, místo pod otcovým velením při odvodech do domobrany. Starý kníže a syn si po tažení roku tisíc osm set pět jako by vyměnili role. Starý kníže, povzbuzený činností, čekal od nynějšího tažení jen to dobré; kníže Andrej naopak, protože se války neúčastnil a v skrytu duše toho litoval, viděl jen to špatné.

Dvacátého šestého února tisíc osm set sedm odjel starý kníže na objížďku okruhu. Kníže Andrej zůstal, jako většinou za otcovy nepřítomnosti, v Lysých Horách. Malý Nikoluška byl už čtvrtý den nemocný. Kočí, kteří vezli starého knížete, se vrátili z města a přivezli knížeti Andrejovi listiny a dopisy.

Komorník s dopisy nezastihl mladého knížete v jeho pracovně a prošel do pokojů kněžny Marji; ale ani tam nebyl. Komorníkovi řekli, že kníže šel do dětského pokoje.

„S dovolením, Vaše Osvícenosti, přišel Petruša s listinami,“ řekla jedna z dívek, které pomáhaly chůvě, a obrátila se ke knížeti Andrejo-

vi, který seděl na malé dětské židličce, mračil se a třesoucíma se rukama kapal z lahvičky lék do sklenky, napůl nalité vodou.

„Co je?“ řekl zlostně, a jak se mu přitom neopatrně zachvěla ruka, nakapal z lahvičky do sklenky víc kapek, než měl. Vylil lék ze sklenky na podlahu a znovu si řekl o vodu. Dívka mu ji podala.

V pokoji stála dětská postýlka, dvě truhly, dvě křesla, stůl a dětský stolek a židlička, ta, na které seděl kníže Andrej. Okna byla zastřená a na stole hořela jediná svíčka, zastíněná vázanou knihou not tak, aby světlo nepadalo na postýlku.

„Můj milý,“ řekla kněžna Marja bratrovi od postýlky, u které stála, „raději počkat… potom…“

„Ach, prosím tě, pořád mluvíš hlouposti, pořád jsi jen čekala – a dočkala ses,“ řekl kníže Andrej rozzlobeným šepotem a bylo vidět, že chce sestru bodnout.

„Můj milý, opravdu je lepší ho nebudit, usnul,“ řekla kněžna prosebným hlasem.

Kníže Andrej vstal a se sklenkou v ruce přistoupil po špičkách k postýlce.

„Nebo ho opravdu nebudit?“ řekl nerozhodně.

„Jak chceš – opravdu… já myslím… ale jak chceš,“ řekla kněžna Marja a bylo vidět, že je nesmělá a stydí se, že její mínění zvítězilo. Ukázala bratrovi na dívku, která ho šeptem volala.

Byla to už druhá noc, co oba nespali a starali se o chlapečka, který hořel horečkou. Celý ten den a noc, protože nedůvěřovali svému domácímu lékaři a čekali na toho, pro kterého poslali do města, zkoušeli tu ten, tu jiný prostředek. Vyčerpaní nespavostí a ustaraní svalovali jeden na druhého svůj žal, vyčítali si a hádali se.

„Petruša s listinami od tatínka,“ zašeptala dívka. Kníže Andrej vyšel.

„No co je!“ řekl zlostně, vyslechl ústní rozkazy od otce, vzal podávané obálky a otcův dopis a vrátil se do dětského pokoje.

„Tak co?“ zeptal se kníže Andrej.

„Pořád to samé, počkej, proboha. Karl Ivanyč vždycky říká, že spánek je nade všechno," zašeptala s povzdechem kněžna Marja. Kníže Andrej přistoupil k dítěti a ohmatal ho. Hořel.

„Dejte mi pokoj s tím vaším Karlem Ivanyčem!" Vzal sklenku s nakapanými kapkami a znovu přistoupil.

„André, nedělej to!" řekla kněžna Marja.

Ale on se na ni zlostně a zároveň trpitelsky zamračil a se sklenkou se sklonil k dítěti.

„Ale já to chci," řekl. „No tak, prosím tě, dej mu to."

Kněžna Marja pokrčila rameny, ale poslušně vzala sklenku, zavolala chůvu a začala dávat lék. Dítě se rozkřičelo a začalo chroptět. Kníže Andrej se zašklebil, chytil se za hlavu, vyšel z pokoje a posadil se ve vedlejším na pohovku.

Dopisy měl pořád v ruce. Mechanicky je otevřel a začal číst. Starý kníže psal na modrém papíře svým velkým, protáhlým písmem a místy se zkratkami následující:

„Velice radostnou v tento moment zprávu jsem obdržel po kurýrovi, není-li to lež. Bennigsen prý u Jílavy nad Buonapartem úplnou viktorii vybojoval. V Petrohradě všichni jásají a vyznamenání posláno do armády bez konce. Ač Němec – gratuluji. Korčevský náčelník, jakýsi Chandrikov, nepochopím, co dělá: dosud nejsou dodáni doplňující lidé ani proviant. Ihned tam spěchej a řekni, že mu hlavu sejmu, aby za týden bylo všechno. O bitvě u Pruské Jílavy jsem dostal ještě dopis od Peťenky, účastnil se jí – všechno pravda. Když se nepletou ti, komu se plést nepřísluší, i Němec Buonaparta porazil. Povídá se, že utíká velice rozvrácen. Hleď tedy, neprodleně spěchej do Korčevy a vykonej!"

Kníže Andrej si povzdechl a rozpečetil druhou obálku. Byl to drobně popsaný dopis od Bilibina na dvou lístcích. Složil ho, aniž ho četl, a znovu si přečetl otcův dopis, který končil slovy: „spěchej do Korčevy a vykonej!"

„Ne, promiňte, teď nepojedu, dokud se dítě neuzdraví," pomyslel si, přistoupil ke dveřím a nahlédl do dětského pokoje. Kněžna Marja pořád stála u postýlky a tiše dítě kolébala.

„Ano, co mi to ještě nepříjemného píše?" vzpomínal kníže Andrej na obsah otcova dopisu. „Ano. Naši vybojovali vítězství nad Bonapartem právě teď, když já nesloužím. Ano, ano, pořád si ze mě dělá legraci… no, ať se baví…" a začal číst Bilibinův francouzský dopis. Četl a polovině nerozuměl, četl jen proto, aby aspoň na chvíli přestal myslet na to, na co příliš dlouho, výhradně a trýznivě myslel.

IX

Bilibin byl teď jako diplomatický úředník přidělen k hlavnímu stanu armády, a přestože psal francouzsky, s francouzskými vtípky a obraty, popisoval celé tažení s ryze ruskou nebojácností, s níž se dokázal sám odsoudit a vysmát se sám sobě. Bilibin psal, že ho jeho diplomatická zdrženlivost trápila a že je šťastný, když má v knížeti Andrejovi věrného dopisovatele, na kterého může vylít všechnu žluč, jež se v něm nahromadila při pohledu na to, co se v armádě děje. Dopis byl starý, ještě z doby před bitvou u Pruské Jílavy.

„Od našich velkých úspěchů u Slavkova, jak víte, můj milý kníže," psal Bilibin, „neopouštím hlavní stany. Rozhodně jsem přišel válce na chuť a dobře jsem udělal. Co jsem za ty tři měsíce viděl, je neuvěřitelné.

„Začnu *od Adama*. *Nepřítel lidského rodu*, jak víte, napadá Prusy. Prusové jsou naši věrní spojenci, kteří nás za tři roky podvedli jen třikrát. Zastáváme se jich. Jenže se ukáže, že nepřítel lidského rodu nevěnuje našim krásným řečem nejmenší pozornost, svým nezdvořilým a divokým způsobem se vrhne na Prusy, aniž by jim dal čas dokončit započatou přehlídku, v mžiku je rozpráší na prach a jde se usadit do postupimského paláce.

„‚Mám nejživější přání,' píše pruský král Bonapartovi, ‚aby Vaše Veličenstvo bylo v mém paláci přijato a hoštěno způsobem, který by mu byl příjemný, a s horlivostí jsem k tomu učinil všechna opatření, která mi okolnosti dovolily. Kéž se mi to podařilo!' Pruští generálové si zakládají na zdvořilosti k Francouzům a skládají zbraně při první výzvě.

„Velitel posádky v Hlohově s deseti tisíci muži se ptá pruského krále, co má dělat, bude-li vyzván, aby se vzdal... To všechno je naprosto

jisté.

„Zkrátka, doufali jsme, že zapůsobíme jen svým válečným postojem, a najednou se ukáže, že jsme ve válce doopravdy, a co víc, ve válce na našich hranicích, *s* pruským králem a *za* pruského krále. Všechno je pohromadě, chybí nám jen jedna maličkost, totiž vrchní velitel. Protože se ukázalo, že úspěchy u Slavkova mohly být rozhodnější, kdyby byl vrchní velitel méně mladý, prohlédnou se osmdesátníci, a mezi Prozorovským a Kamenským se dá přednost tomu druhému. Generál k nám přijíždí v kibitce, po suvorovsku, a je uvítán jásotem a slávou.

„Čtvrtého přijíždí první kurýr z Petrohradu. Zavazadla s poštou se odnesou do pracovny polního maršála, který rád všechno dělá sám. Zavolají mě, abych pomohl roztřídit dopisy a vzít ty, které jsou určeny nám. Polní maršál se dívá, jak to děláme, a čeká na zásilky adresované jemu. Hledáme – žádné nejsou. Polní maršál začne být netrpělivý, sám se pustí do práce a najde dopisy od císaře pro hraběte T., pro knížete V. a jiné. A už je tu jeden z jeho záchvatů vzteku. Metá hromy a blesky na všechny kolem, zmocní se dopisů, rozpečetí je a čte ty, které císař adresoval jiným. ‚Tak takhle se mnou jednají! Mně nedůvěřují! Mě je nařízeno hlídat, dobrá tedy; ven!' A napíše ten slavný denní rozkaz generálu Bennigsenovi.

„‚Jsem raněn, na koni jezdit nemohu, tudíž ani velet armádě. Vy jste svůj kor d'arme přivedl rozbitý do Pultusku! Tady je nekrytý, i bez dříví, i bez píce, proto je třeba pomoci, a jelikož jste se včera sám obrátil na hraběte Buxhoevedena, je třeba pomýšlet na ústup k naší hranici, což i dnes vykonat.'

„‚Ze všech mých jízd,' píše císaři, ‚jsem si od sedla odřel kůži, což mi vedle mých dřívějších obvazů naprosto brání jezdit na koni a velet tak rozsáhlé armádě, a proto jsem velení nad ní složil na generála nejstaršího po mně, hraběte Buxhoevedena, a odeslal jsem mu veškerou štábní službu a vše, co k ní náleží, s radou, aby, nebude-li chleba,

ustoupili blíže do nitra Pruska, neboť chleba zbývalo jen na jeden den a u některých pluků nic, jak o tom hlásili velitelé divizí Ostermann a Sedmoreckij, a u mužiků je všechno snědeno; já sám zůstávám, dokud se nevyléčím, ve špitále v Ostrolence. O jehož počtu výkaz nejponíženěji předkládám a hlásím, že bude-li armáda stát v nynějším bivaku ještě patnáct dní, pak na jaře nezůstane ani jeden zdravý.

„‚Propusťte na venkov starce, který i tak zůstává zostuzen, že nedokázal splnit velký a slavný úděl, k němuž byl vyvolen. Vašeho nejmilostivějšího svolení k tomu budu očekávat zde při špitále, abych nehrál při vojsku roli *písařskou*, a ne *velitelskou*. Mé odloučení od armády nevyvolá nejmenšího rozruchu, že slepec odjel od armády. Takových, jako jsem já, jsou v Rusku tisíce.‘

„Polní maršál se zlobí na císaře a trestá nás všechny; není to logické?

„To je první dějství. V dalších zájem i směšnost pochopitelně stoupají. Po maršálově odjezdu se ukáže, že máme nepřítele na dohled a že je třeba svést bitvu. Buxhoeveden je vrchním velitelem podle služebního stáří, ale generál Bennigsen není téhož mínění; tím spíš, že je to on, kdo má se svým sborem nepřítele na dohled, a chce využít příležitosti k bitvě ‚na vlastní pěst‘, jak říkají Němci. A svede ji. Je to bitva u Pultusku, která platí za velké vítězství, ale podle mého názoru jím vůbec není. My civilové máme, jak víte, velmi ošklivý zvyk rozhodovat o tom, zda byla bitva vyhrána, nebo prohrána. Kdo po bitvě ustoupil, ten ji prohrál, tak to říkáme, a podle toho jsme bitvu u Pultusku prohráli. Zkrátka, po bitvě ustupujeme, ale posíláme do Petrohradu kurýra, který veze zprávy o vítězství, a generál nepostoupí vrchní velení Buxhoevedenovi, protože doufá, že z Petrohradu jako odměnu za své vítězství dostane titul vrchního velitele. Během tohoto bezvládí začínáme nesmírně zajímavý a originální plán manévrů. Náš cíl nespočívá, jak by měl, v tom, abychom se nepříteli vyhnuli nebo na něj zaútočili, ale jedině v tom, abychom se vyhnuli generálu Buxhoevedenovi,

který by podle služebního stáří měl být naším velitelem. Ten cíl sledujeme s takovou energií, že dokonce, když přejdeme řeku, přes kterou se nedá přebrodit, pálíme mosty, abychom se oddělili od svého nepřítele, kterým v tu chvíli není Bonaparte, ale Buxhoeveden. Generála Buxhoevedena kvůli jednomu z našich krásných manévrů, který nás před ním zachraňoval, málem napadly a zajaly přesilné nepřátelské síly. Buxhoeveden nás pronásleduje – my mizíme. Sotva přejde na náš břeh řeky, my se přepravíme zpátky na druhý. Nakonec nás náš nepřítel Buxhoeveden dostihne a napadne. Oba generálové se rozzlobí. Dojde dokonce k vyzvání na souboj ze strany Buxhoevedena a k epileptickému záchvatu ze strany Bennigsena. Ale v kritické chvíli kurýr, který vezl zprávu o našem vítězství u Pultusku, nám přiveze z Petrohradu naše jmenování vrchním velitelem, a první nepřítel, Buxhoeveden, je poražen: můžeme myslet na druhého, na Bonaparta. Ale co se nestane: právě v tu chvíli před námi povstane třetí nepřítel, a to je *pravoslavné vojsko*, které hlasitě křičí o chléb, o maso, o suchary, o seno – co já vím! Skladiště jsou prázdná, cesty neschůdné. Pravoslavné vojsko se dá do rabování, a to takovým způsobem, o jakém vám minulé tažení nemůže dát ani tu nejmenší představu. Polovina pluků tvoří volné tlupy, které křižují krajem a všechno pustoší ohněm a mečem. Obyvatelé jsou do základů zruinovaní, lazarety přeplněné nemocnými a všude je hlad. Dvakrát přepadly hlavní stan tlupy marodérů a vrchní velitel musel sám požádat o prapor, aby je zahnal. Při jednom z těch přepadů mi odnesli můj prázdný kufr a župan. Císař chce dát všem velitelům divizí právo marodéry střílet, ale velice se obávám, že by to jednu polovinu armády donutilo střílet tu druhou."

Kníže Andrej zpočátku četl jen očima, ale pak ho to, co četl, mimoděk začínalo zajímat víc a víc, přestože věděl, nakolik se dá Bilibinovi věřit. Když dočetl až sem, zmačkal dopis a odhodil ho. Nezlobilo ho to, co si v dopise přečetl, ale zlobilo ho, že ho ten tamější, jemu cizí život mohl rozrušit. Zavřel oči, promnul si rukou čelo, jako by ze sebe vyhá-

něl jakoukoli účast na tom, co četl, a naslouchal tomu, co se děje v dětském pokoji. Najednou se mu zdálo, že za dveřmi slyší jakýsi podivný zvuk. Přepadl ho strach; bál se, aby se něco nestalo s dítětem, zatímco četl dopis. Po špičkách přistoupil ke dveřím dětského pokoje a otevřel je.

Ve chvíli, kdy vcházel, uviděl, že chůva před ním s polekaným výrazem něco schovala a že kněžna Marja už u postýlky není.

„Můj milý," uslyšel za sebou šepot kněžny Marji, jak se mu zdálo zoufalý. Jak se často stává po dlouhé nespavosti a dlouhém rozrušení, přepadl ho bezdůvodný strach: napadlo ho, že dítě umřelo. Všechno, co viděl a slyšel, jako by jeho strach potvrzovalo.

„Je konec," pomyslel si, a na čele mu vyrazil studený pot. Zmateně přistoupil k postýlce v přesvědčení, že ji najde prázdnou, že chůva schovávala mrtvé dítě. Rozhrnul záclonky a jeho polekané, těkající oči dlouho nemohly dítě najít. Konečně ho uviděl: růžolící chlapeček ležel rozhozeně napříč postýlkou, hlavu měl níž než polštář, ve spánku mlaskal, pohyboval rtíky a pravidelně dýchal.

Kníže Andrej se zaradoval, když chlapce uviděl, jako by ho už byl ztratil. Sklonil se, a jak ho to naučila sestra, zkusil rty, jestli má dítě horečku. Jemné čelo bylo vlhké; dotkl se rukou hlavičky – i vlasy byly mokré: tak silně se dítě zpotilo. Nejenže neumřelo, ale teď bylo zřejmé, že krize přešla a že se uzdravilo. Kníže Andrej by nejraději tu malou, bezbrannou bytost popadl, zmačkal a přitiskl k hrudi; neodvážil se to udělat. Stál nad ním a prohlížel si jeho hlavičku, ručky a nožky, které se rýsovaly pod přikrývkou. Vedle něho se ozval šelest a pod záclonkou postýlky se mu zjevil jakýsi stín. Neohlížel se, hleděl dítěti do tváře a pořád poslouchal jeho pravidelný dech. Tím temným stínem byla kněžna Marja, která neslyšnými kroky přistoupila k postýlce, nadzvedla záclonku a spustila ji za sebou. Kníže Andrej ji poznal, aniž se ohlédl, a podal jí ruku. Stiskla mu ji.

„Zpotil se," řekl kníže Andrej.

„Šla jsem ti to říct.“

Dítě se ve spánku trochu pohnulo, usmálo se a otřelo se čelem o polštář.

Kníže Andrej pohlédl na sestru. Zářivé oči kněžny Marji se v matném přísvitu pod záclonkou leskly víc než obvykle šťastnými slzami, které v nich stály. Kněžna Marja se k bratrovi natáhla a políbila ho, přičemž lehce zavadila o záclonku postýlky. Pohrozili si navzájem prstem, ještě chvíli stáli v matném světle pod záclonkou, jako by se nechtěli rozloučit s tímto světem, v němž byli všichni tři odděleni od celého ostatního světa. Kníže Andrej odešel od postýlky první a zapletl si přitom vlasy do mušelínu záclonky. „Ano, to jediné mi teď zůstalo,“ řekl s povzdechem.

X

Brzy po svém přijetí do bratrstva svobodných zednářů odjel Pierre s úplným návodem, který si sám sepsal o tom, co má na svých statcích dělat, do kyjevské gubernie, kde byla větší část jeho nevolníků.

Když Pierre přijel do Kyjeva, svolal do hlavní kanceláře všechny správce a vyložil jim své úmysly a přání. Řekl jim, že budou neprodleně učiněna opatření k úplnému osvobození nevolníků z poddanské závislosti, že do té doby se nevolníci nemají přetěžovat prací, že ženy s dětmi se nemají posílat na práci, že nevolníkům se má poskytovat pomoc, že tresty se mají užívat domlouvavé, a ne tělesné, a že na každém statku se mají zřídit nemocnice, útulky a školy. Někteří správci – byli mezi nimi i pologramotní šafáři – poslouchali polekaně a domnívali se, že smysl té řeči je v tom, že mladý hrabě je nespokojen s jejich hospodařením a se zatajováním peněz; jiní po prvním leknutí shledávali zábavným Pierrovo šišlání a nová, nikdy neslýchaná slova; třetím prostě dělalo potěšení poslechnout si, jak pán mluví; čtvrtí, ti nejchytřejší, a mezi nimi i vrchní správce, z té řeči pochopili, jak se s pánem musí zacházet, aby dosáhli svých cílů.

Vrchní správce projevil s Pierrovými úmysly velké sympatie; poznamenal však, že kromě těchto přeměn je nutné vůbec se zabývat záležitostmi, které jsou ve špatném stavu.

Navzdory obrovskému bohatství hraběte Bezuchova se Pierre od té doby, co je získal a pobíral, jak se říkalo, pět set tisíc ročního důchodu, cítil mnohem méně bohatý, než když dostával svých deset tisíc od zesnulého hraběte. V hrubých rysech si mlhavě představoval tento rozpočet. Poručenské radě se ze všech statků platilo asi osmdesát tisíc; asi třicet tisíc stálo vydržování podmoskevského statku, moskevského

domu a kněžen; asi patnáct tisíc šlo na penze a stejně tolik na dobročinné ústavy; hraběnce se posílalo na živobytí sto padesát tisíc; úroků z dluhů se platilo asi sedmdesát tisíc; stavba započatého kostela stála v těch dvou letech asi deset tisíc; zbytek, asi sto tisíc, se rozkutálel – sám nevěděl jak, a skoro každý rok si musel půjčovat. Kromě toho mu vrchní správce každý rok psal tu o požárech, tu o neúrodě, tu o nutnosti přestavět manufaktury a továrny. A tak první úkol, který se před Pierrem objevil, byl ten, k němuž měl ze všeho nejmenší schopnosti i sklon – zabývat se hospodářskými záležitostmi.

Pierre se s vrchním správcem každý den *zabýval záležitostmi*. Ale cítil, že jeho zabývání se záležitostmi věc ani o krok nepohnulo. Cítil, že se jeho zaměstnání odehrává nezávisle na věci, že se věci nechytá a nenutí ji, aby se pohnula. Na jedné straně vrchní správce líčil záležitosti v tom nejhorším světle a ukazoval Pierrovi, že je nutné splácet dluhy a podnikat nové práce silami nevolných mužiků, s čímž Pierre nesouhlasil; na druhé straně Pierre žádal, aby se přikročilo k osvobození, a správce proti tomu stavěl nutnost napřed splatit dluh Poručenské radě, a tudíž nemožnost rychlého provedení.

Správce neříkal, že je to naprosto nemožné; k dosažení toho cíle navrhoval prodej lesů v kostromské gubernii, prodej pozemků na dolní Volze a krymského statku. Ale všechny tyto operace se ve správcových řečech spojovaly s takovou složitostí řízení, rušení zákazů, vymáhání, povolení a tak dále, že se Pierre ztrácel a jen mu říkal: „Ano, ano, tak to udělejte."

Pierre neměl tu praktickou houževnatost, která by mu umožnila pustit se do věci přímo, a proto ji neměl rád a jen se před správcem snažil předstírat, že se věcí zabývá. Správce se zase před hrabětem snažil předstírat, že tato zaměstnání pokládá pro pána za velmi užitečná a pro sebe za obtížná.

Ve velkém městě se našli známí; neznámí se pospíšili seznámit se a srdečně vítali nově příchozího boháče, největšího vlastníka v guber-

nii. Pokušení, která se týkala Pierrovy hlavní slabosti, té, k níž se přiznal při přijetí do lóže, byla také tak silná, že se jim Pierre nedokázal ubránit. Zase celé dny, týdny a měsíce Pierrova života plynuly mezi večírky, obědy, snídaněmi a plesy stejně ustaraně a zaneprázdněně jako v Petrohradě a nedávaly mu čas, aby se vzpamatoval. Místo nového života, který doufal vést, žil Pierre pořád tímž starým životem, jen v jiném prostředí.

Ze tří poslání svobodného zednářství si Pierre uvědomoval, že neplní to, které předepisovalo každému zednáři být vzorem mravného života, a ze sedmi ctností v sobě vůbec neměl dvě: mravnost a lásku ke smrti. Utěšoval se tím, že zato plní jiné poslání – nápravu lidského rodu – a že má jiné ctnosti, lásku k bližnímu a zvláště štědrost.

Na jaře roku tisíc osm set sedm se Pierre rozhodl odjet zpátky do Petrohradu. Cestou zpátky zamýšlel objet všechny své statky a osobně se přesvědčit o tom, co se z toho, co nařídil, udělalo, a v jakém stavu je teď ten lid, který mu svěřil Bůh a kterému se snažil prokazovat dobrodiní.

Vrchní správce, který všechny nápady mladého hraběte pokládal skoro za šílenství, za nevýhodné pro sebe, pro něj i pro nevolníky, udělal ústupky. Dál líčil osvobození jako nemožné, ale dal na všech statcích stavět velké budovy škol, nemocnic a útulků; k pánovu příjezdu všude připravil uvítání, ne okázale slavnostní, o nichž věděl, že se Pierrovi nebudou líbit, ale právě taková nábožně vděčná, s ikonami a s chlebem a solí, právě taková, která podle toho, jak pánovi rozuměl, musela na hraběte zapůsobit a oklamat ho.

Jižní jaro, pohodlné a rychlé cestování ve vídeňském kočáře a samota cesty působily na Pierra radostně. Statky, na kterých ještě nebyl, byly jeden malebnější než druhý; lid všude vypadal spokojeně a dojemně vděčně za dobrodiní, která mu byla prokázána. Všude ho vítali, a přestože ho to uvádělo do rozpaků, v hloubi duše to v něm vyvolávalo radostný pocit. Na jednom místě mu mužici přinesli chléb a sůl

a ikonu svatého Petra a Pavla a prosili o dovolení, aby směli na počest jeho patronů Petra a Pavla, na znamení lásky a vděčnosti za prokázaná dobrodiní, přistavět na vlastní náklady ke kostelu novou boční kapli. Na jiném místě ho uvítaly ženy s kojenci a děkovaly mu, že je vysvobodil z těžké práce. Na třetím statku ho vítal kněz s křížem, obklopený dětmi, které z hraběcí milosti učil číst a psát a náboženství. Na všech statcích viděl Pierre na vlastní oči kamenné budovy nemocnic, škol a chudobinců, stavěné podle jednoho plánu, které se buď stavěly, nebo už stály a měly být brzy otevřeny. Všude viděl Pierre výkazy správců o robotních pracích, oproti dřívějšku snížených, a slyšel za to dojemné díky deputací nevolníků v modrých kaftanech.

Pierre jenom nevěděl, že tam, kde mu přinášeli chléb a sůl a stavěli kapli Petra a Pavla, byla obchodní vesnice s jarmarkem na svatého Petra, že kapli už dávno stavěli bohatí mužici z vesnice, ti, kteří k němu přišli, a že devět desetin mužiků z té vesnice bylo v naprosté bídě. Nevěděl, že protože se na jeho rozkaz přestaly posílat na robotu *kojící ženy* s nemluvňaty, právě tyto kojící ženy dřely o to těžší práci na svém vlastním poli. Nevěděl, že kněz, který ho vítal s křížem, zatěžoval mužiky svými poplatky, že žáky, které k sobě sehnal, mu odevzdávali se slzami a rodiče je za velké peníze vykupovali. Nevěděl, že kamenné budovy podle plánu stavěli mužici vlastními silami a že tím vzrostla robota nevolníků, snížená jen na papíře. Nevěděl, že tam, kde mu správce v knize ukazoval, jak se podle jeho vůle snížily dávky o třetinu, se robotní povinnost zvýšila o polovinu. A proto byl Pierre ze své cesty po statcích nadšen, úplně se vrátil do té filantropické nálady, se kterou vyjel z Petrohradu, a psal nadšené dopisy svému bratru učiteli, jak nazýval velmistra.

„Jak snadno, jak malé úsilí stačí k tomu, abychom vykonali tolik dobra," myslel si Pierre, „a jak málo o to dbáme!"

Byl šťastný z vděčnosti, kterou mu projevovali, ale styděl se, když ji přijímal. Ta vděčnost mu připomínala, o kolik *ještě víc* by pro tyhle

prosté, dobré lidi mohl udělat.

Vrchní správce, velmi hloupý a lstivý člověk, který chytrého a naivního hraběte naprosto prokoukl a hrál si s ním jako s hračkou, uviděl, jaký účinek na Pierra připravená uvítání udělala, a obrátil se na něj rozhodněji s důvody o nemožnosti, a hlavně o zbytečnosti osvobození nevolníků, kteří jsou i bez toho dokonale šťastní.

Pierre v skrytu duše se správcem souhlasil v tom, že by bylo těžké představit si šťastnější lidi a že bůhví, co by je čekalo na svobodě; ale Pierre, třebaže nerad, trval na tom, co pokládal za spravedlivé. Správce slíbil vynaložit všechny síly, aby splnil hraběcí vůli, protože jasně chápal, že hrabě nikdy nebude schopen ho zkontrolovat nejen v tom, zda byla učiněna všechna opatření k prodeji lesů a statků a k vyplacení z Rady, ale že se nejspíš nikdy ani nezeptá a nedozví, jak postavené budovy stojí prázdné a jak nevolníci dál odvádějí prací a penězi všechno, co odvádějí jinde, to jest všechno, co odvádět mohou.

XI

Pierre se vracel ze své cesty na jih v nejšťastnějším rozpoložení a splnil svůj dávný úmysl zastavit se u svého přítele Bolkonského, kterého neviděl dva roky.

Bogučarovo leželo v nehezké, ploché krajině, pokryté poli a vykácenými i nevykácenými smrkovými a březovými lesy. Panský dvůr stál na konci přímé vesnice, rozložené podél hlavní silnice, za nově vykopaným, až po okraj naplněným rybníkem s břehy, které ještě nezarostly trávou, uprostřed mladého lesa, mezi nímž stálo několik velkých borovic.

Panský dvůr se skládal z humna, hospodářských budov, stájí, lázně, postranního domku a velkého kamenného domu s půlkruhovým štítem, který se teprve stavěl. Kolem domu byla vysázena mladá zahrada. Ploty a vrata byly pevné a nové; pod přístřeškem stály dvě požární stříkačky a sud natřený zelenou barvou; cesty byly rovné, mosty pevné a se zábradlím. Na všem ležela pečeť pořádku a hospodárnosti. Čeleď, kterou potkal, ukázala na otázku, kde bydlí kníže, na malý nový domek, který stál na samém kraji rybníka. Starý pěstoun knížete Andreje, Anton, pomohl Pierrovi vystoupit z kočáru, řekl, že kníže je doma, a zavedl ho do čisté, malé předsíně.

Pierra překvapila skromnost malého, třebaže čistotného domku po těch skvělých poměrech, v nichž svého přítele naposledy viděl v Petrohradě. Spěšně vešel do malého, neomítnutého sálku, který ještě voněl borovým dřevem, a chtěl jít dál, ale Anton po špičkách přeběhl dopředu a zaklepal na dveře.

„No, co je?“ ozval se ostrý, nepříjemný hlas.

„Host,“ odpověděl Anton.

„Ať počká," a bylo slyšet odsunutou židli. Pierre přistoupil rychlými kroky ke dveřím a srazil se tváří v tvář s knížetem Andrejem, zamračeným a zestárlým, který mu vycházel naproti. Pierre ho objal, zvedl si brýle, líbal ho na tváře a díval se na něj zblízka.

„To jsem nečekal, mám velkou radost," řekl kníže Andrej. Pierre nic neříkal; udiveně hleděl na svého přítele a nespouštěl z něho oči. Překvapila ho změna, k níž v knížeti Andrejovi došlo. Slova byla vlídná, na rtech a ve tváři knížete Andreje byl úsměv, ale pohled byl uhaslý, mrtvý, a přes zjevnou snahu mu kníže Andrej nedokázal dodat radostný a veselý lesk. Nešlo o to, že jeho přítel zhubl, zbledl a zmužněl; ale ten pohled a vráska na čele, které prozrazovaly dlouhé soustředění na jedinou věc, Pierra udivovaly a odcizovaly mu přítele, dokud si na ně nezvykl.

Při shledání po dlouhém odloučení, jak to vždycky bývá, se rozhovor dlouho nemohl u ničeho zastavit; ptali se a odpovídali stručně o věcech, o nichž sami věděli, že by se o nich mělo mluvit dlouho. Konečně se rozhovor začal pomalu zastavovat u toho, co předtím řekli jen útržkovitě, u otázek na minulý život, na plány do budoucna, na Pierrovu cestu, na jeho činnost, na válku a tak dále. Ta soustředěnost a zdrcenost, které si Pierre všiml v pohledu knížete Andreje, se teď ještě silněji projevovala v úsměvu, s nímž Pierra poslouchal, zvlášť když Pierre s radostným zápalem mluvil o minulosti nebo o budoucnosti. Jako by kníže Andrej chtěl, ale nemohl mít účast na tom, co Pierre říkal. Pierre začínal cítit, že před knížetem Andrejem se nadšení, sny a naděje na štěstí a na dobro nehodí. Styděl se vyslovit všechny své nové, zednářské myšlenky, zvlášť ty, které v něm jeho poslední cesta oživila a rozjitřila. Držel se zpátky, bál se, že bude naivní; zároveň měl neodolatelnou chuť co nejdřív příteli ukázat, že je teď úplně jiný, lepší Pierre, než jaký byl v Petrohradě.

„Nedokážu vám říct, kolik jsem za tu dobu prožil. Sám bych se nepoznal."

„Ano, hodně, hodně jsme se od té doby změnili," řekl kníže Andrej.

„No a vy?" ptal se Pierre. „Jaké máte plány?"

„Plány?" zopakoval ironicky kníže Andrej. „Moje plány?" zopakoval, jako by se divil, co takové slovo znamená. „No vidíš, stavím, chci se do příštího roku přestěhovat nadobro…"

Pierre mlčky a upřeně hleděl do zestárlé tváře Andrejovy.

„Ne, já se ptám," řekl Pierre… ale kníže Andrej ho přerušil:

„Co bychom mluvili o mně… vyprávěj přece, vyprávěj o své cestě, o všem, co jsi tam na svých statcích nadělal."

Pierre začal vyprávět o tom, co na svých statcích udělal, a snažil se co nejvíc zakrýt, jaký podíl měl na zlepšeních, která provedl. Kníže Andrej Pierrovi několikrát předem napověděl, co bude vyprávět, jako by všechno, co Pierre udělal, byla dávno známá historie, a poslouchal nejen bez zájmu, ale dokonce jako by se za to, co Pierre vyprávěl, styděl.

Pierrovi bylo ve společnosti přítele nevolno, ba dokonce těžko. Zmlkl.

„Tak víš co, můj milý," řekl kníže Andrej, kterému bylo zřejmě s hostem také těžko a stísněně, „já jsem tady jen jako na bivaku, přijel jsem se jen podívat. Dnes zase jedu k sestře. Seznámím tě s nimi. Ale ty se s nimi, myslím, znáš," řekl a bylo vidět, že jen baví hosta, s nímž ho teď nic nespojovalo. „Pojedeme po obědě. A teď se chceš podívat na moje sídlo?" Vyšli ven a až do oběda se procházeli a mluvili o politických novinkách a o společných známých jako lidé, kteří si nejsou příliš blízcí. S jakýmsi oživením a zájmem mluvil kníže Andrej jen o novém sídle a stavbě, které zařizoval, ale i tehdy se uprostřed hovoru, na lešení, když Pierrovi popisoval budoucí rozvržení domu, najednou zarazil. „Ostatně na tom není nic zajímavého, pojďme k obědu a pojedeme." Při obědě přišla řeč na Pierrovu ženitbu.

„Hodně mě překvapilo, když jsem se o tom doslechl," řekl kníže Andrej.

Pierre zčervenal, jako vždycky, když na to přišla řeč, a spěšně řekl:

„Někdy vám povím, jak se to všechno stalo. Ale víte, že tohle všechno skončilo, a to navždycky."

„Navždycky?" řekl kníže Andrej. „Navždycky není nic."

„Ale víte, jak to všechno skončilo? Slyšel jste o souboji?"

„Ano, i tím sis prošel."

„Jediné, zač děkuji Bohu, je to, že jsem toho člověka nezabil," řekl Pierre.

„A proč?" řekl kníže Andrej. „Zabít vzteklého psa je dokonce velmi dobré."

„Ne, zabít člověka není dobré, není to spravedlivé…"

„A proč by to nebylo spravedlivé?" opakoval kníže Andrej. „Co je spravedlivé a co nespravedlivé, o tom lidem není dáno soudit. Lidé se odjakživa mýlili a budou se mýlit, a v ničem víc než v tom, co pokládají za spravedlivé a nespravedlivé."

„Nespravedlivé je to, co je zlem pro druhého člověka," řekl Pierre a s potěšením cítil, že se kníže Andrej poprvé od jeho příjezdu oživuje, začíná mluvit a chce vyslovit všechno, co z něho udělalo takového, jaký teď je.

„A kdo ti řekl, co je zlem pro druhého člověka?" zeptal se.

„Zlo? Zlo?" řekl Pierre. „Všichni víme, co je zlo pro nás samé."

„Ano, to víme, ale to zlo, které znám u sebe, nemohu udělat druhému člověku," řekl kníže Andrej, čím dál tím víc oživený, a bylo vidět, že chce Pierrovi vyložit svůj nový pohled na věci. Mluvil francouzsky. „Znám v životě jen dvě skutečná zla: výčitky svědomí a nemoc. A dobro je jen nepřítomnost těchto zel. Žít pro sebe a vyhýbat se jen těmto dvěma zlům: to je teď celá moje moudrost."

„A láska k bližnímu, a sebeobětování?" začal Pierre. „Ne, s tím s vámi nemohu souhlasit! Žít jen tak, abych nepáchal zlo, abych nemusel litovat, to je málo. Já jsem tak žil, žil jsem pro sebe a zmařil jsem si život. A teprve teď, když žiji – přinejmenším se snažím," opra-

vil se Pierre ze skromnosti, „žít pro druhé, teprve teď jsem pochopil všechno štěstí života. Ne, s vámi nebudu souhlasit, a vy si to, co říkáte, taky nemyslíte." Kníže Andrej se mlčky díval na Pierra a posměšně se usmíval.

„Uvidíš sestru, kněžnu Marju. S tou si porozumíte," řekl. „Možná máš pravdu, co se tebe týče," pokračoval po chvilce mlčení, „ale každý žije po svém: ty jsi žil pro sebe a říkáš, že sis tím málem zmařil život a štěstí jsi poznal teprve tehdy, když jsi začal žít pro druhé. A já jsem zakusil opak. Žil jsem pro slávu. A co je vlastně sláva? Táž láska k druhým, touha něco pro ně udělat, touha po jejich chvále. Tak jsem tedy žil pro druhé, a ne málem, ale úplně jsem si zmařil život. A od té doby, co žiji jen sám pro sebe, jsem klidnější."

„Ale jak se dá žít jen sám pro sebe?" zeptal se Pierre a rozohnil se. „A syn, a sestra, a otec?"

„Ale to jsem pořád já, to nejsou ti druzí," řekl kníže Andrej, „a ti druzí, *bližní*, jak tomu říkáte vy s kněžnou Marjou, to je hlavní zdroj omylu a zla. Bližní, to jsou ti tvoji kyjevští mužici, kterým chceš dělat dobro."

A podíval se na Pierra posměšně vyzývavým pohledem. Zřejmě Pierra vyzýval.

„Vy žertujete," říkal Pierre, čím dál tím víc oživený. „Jaký může být omyl a zlo v tom, že jsem si přál – velmi málo a špatně jsem to splnil –, ale přál jsem si dělat dobro, a dokonce jsem aspoň něco udělal? Jaké může být zlo v tom, že nešťastní lidé, naši mužici, lidé stejní jako my, kteří vyrůstají a umírají bez jiné představy o Bohu a pravdě než obřad a nesmyslná modlitba, se budou učit utěšitelné víře v budoucí život, v odplatu, v odměnu, v útěchu? Jaké zlo a omyl je v tom, že když lidé umírají na nemoci bez pomoci, když je tak snadné jim hmotně pomoci, já jim dám lékaře, a nemocnici, a útulek pro starce? A copak to není hmatatelné, nepochybné dobro, když mužik a selka s dítětem nemají ve dne v noci klid, a já jim dám odpočinek a volný čas?..." říkal

Pierre, spěchal a šišlal. „A já jsem to udělal, ať špatně, ať málo, ale něco jsem pro to udělal, a vy mě nejen nepřesvědčíte, že to, co jsem udělal, nebylo dobré, ale ani mě nepřesvědčíte, že si to sám nemyslíte. A hlavně," pokračoval Pierre, „vím tohle, a vím to jistě: že radost z konání tohoto dobra je jediné jisté štěstí života."

„Ano, když se otázka položí takhle, pak je to něco jiného," řekl kníže Andrej. „Já stavím dům, zakládám zahradu, a ty nemocnice. Jedno i druhé může sloužit jako krácení času. Ale co je spravedlivé, co je dobro, to nech posoudit tomu, kdo všechno ví, a ne nám. No, ty se chceš přít," dodal, „tak dobře, pojď." Vstali od stolu a posadili se na zápraží, které nahrazovalo balkon.

„Tak pojď, budeme se přít," řekl kníže Andrej. „Říkáš školy," pokračoval a ohnul jeden prst, „poučování a tak dále, to jest chceš ho," řekl a ukázal na mužika, který smekl čepici a šel kolem nich, „vyvést z jeho zvířecího stavu a dát mu mravní potřeby, a mně se zdá, že jediné možné štěstí je štěstí zvířecí, a právě o to ho chceš připravit. Já mu závidím, a ty z něj chceš udělat mě, ale aniž bys mu dal moje prostředky. Za druhé říkáš: ulehčit mu práci. Ale podle mě je pro něj tělesná práce stejnou nutností, stejnou podmínkou jeho existence, jako je pro mě a pro tebe práce duševní. Ty nemůžeš nemyslet. Já chodím spát po druhé hodině v noci, přicházejí mi myšlenky a nemohu usnout, převaluji se, nespím až do rána, protože myslím a nemohu nemyslet, stejně jako on nemůže neorat a nesekat; jinak půjde do krčmy nebo onemocní. Tak jako já bych nesnesl jeho strašnou tělesnou práci a za týden bych umřel, tak on by nesnesl moji tělesnou zahálku, ztloustl by a umřel. Za třetí – co jsi to ještě říkal?"

Kníže Andrej ohnul třetí prst.

„Ach ano, nemocnice, léky. Raní ho mrtvice, umírá, a ty jsi mu pustil žilou a vyléčil ho. Bude deset let chodit jako mrzák a bude všem na obtíž. Mnohem klidnější a jednodušší je pro něj umřít. Narodí se jiní, a těch je tolik. Kdybys litoval, že ti ubyl jeden pracovník – tak se na něj

dívám já –, ale ty ho chceš léčit z lásky k němu. A on to nepotřebuje. A pak, co je to za představu, že medicína kdy koho vyléčila! Zabíjet – to ano!“ řekl, zlostně se zamračil a odvrátil se od Pierra.

Kníže Andrej vyslovoval své myšlenky tak jasně a zřetelně, že bylo vidět, že o tom přemýšlel už mnohokrát, a mluvil ochotně a rychle jako člověk, který dlouho nemluvil. Jeho pohled se oživoval tím víc, čím beznadějnější byly jeho soudy.

„Ach, to je hrozné, hrozné!“ řekl Pierre. „Jen nechápu, jak se dá s takovými myšlenkami žít. I na mě přicházely takové chvíle, bylo to nedávno, v Moskvě a na cestě, ale to pak klesnu tak hluboko, že nežiji, všechno se mi hnusí… hlavně já sám. To pak nejím, nemyji se… no, a jak to děláte vy?…“

„Proč by se člověk neměl mýt, to není čisté,“ řekl kníže Andrej. „Naopak, člověk se musí snažit, aby si udělal život co nejpříjemnější. Žiji a nemohu za to, a tedy je třeba nějak co nejlépe, a nikomu nepřekážet, dožít až do smrti.“

„Ale co vás vlastně pohání žít s takovými myšlenkami? Člověk bude sedět bez hnutí a nic nepodnikat…“

„Život člověka i tak nenechá na pokoji. Rád bych nic nedělal, ale tady, na jedné straně, mi místní šlechta prokázala tu čest, že mě zvolila maršálkem: stěží jsem se z toho vyvlékl. Nemohli pochopit, že ve mně není to, co je k tomu potřeba, není ve mně ta známá dobrácká a ustaraná přízemnost, která je k tomu zapotřebí. Pak tenhle dům, který bylo třeba postavit, abych měl svůj kout, kde mohu mít klid. Ted domobrana.“

„Proč nesloužíte v armádě?“

„Po Slavkově!“ řekl zachmuřeně kníže Andrej. „Ne; pokorně děkuji, dal jsem si slovo, že v činné ruské armádě sloužit nebudu. A nebudu, i kdyby Bonaparte stál tady u Smolenska a ohrožoval Lysé Hory, ani pak bych v ruské armádě sloužit nezačal. Tak jak jsem ti říkal,“ pokračoval kníže Andrej, když se uklidnil. „Teď je domobrana, otec je vrch-

ním velitelem třetího okruhu, a jediný způsob, jak se mohu zbavit služby, je být u něho.“

„Tak vy tedy sloužíte?“

„Sloužím.“ Chvíli mlčel.

„Tak proč tedy sloužíte?“

„Tady máš proč. Můj otec je jeden z nejpozoruhodnějších lidí svého století. Ale stárne, a není to, že by byl krutý, ale má až příliš činorodou povahu. Je strašný svým zvykem na neomezenou moc, a teď ještě tou mocí, kterou mu dal panovník jako vrchnímu veliteli domobrany. Kdybych byl před dvěma týdny přijel o dvě hodiny později, byl by v Juchnově oběsil zapisovatele,“ řekl kníže Andrej s úsměvem. „Takže sloužím proto, že kromě mě nemá na otce nikdo vliv, a tu a tam ho uchráním činu, kterým by se potom trápil.“

„No vidíte!“

„Ano, ale ne tak, jak to myslíte vy,“ pokračoval kníže Andrej. „Tomu darebákovi zapisovateli, který ukradl domobrancům nějaké boty, jsem nepřál a nepřeji to nejmenší dobro; dokonce bych byl velmi rád, kdybych ho viděl oběšeného, ale je mi líto otce, to jest zase jen sebe.“

Kníže Andrej se oživoval čím dál víc. Oči se mu horečně leskly, zatímco se snažil Pierrovi dokázat, že v jeho činu nikdy nebyla touha prokázat dobro bližnímu.

„No, ty například chceš osvobodit nevolníky,“ pokračoval. „To je velmi dobré; ale ne pro tebe – ty jsi, myslím, nikoho nedal ubičovat ani neposlal na Sibiř –, a ještě méně pro nevolníky. Jestli je bijí, mrskají a posílají na Sibiř, pak si myslím, že jim to ani trochu neuškodí. Na Sibiři vede mužik týž svůj dobytčí život, jizvy na těle se zahojí a je stejně šťastný, jako byl předtím. Ale je to potřeba pro ty lidi, kteří mravně hynou, kteří si nadělají výčitky svědomí, ty výčitky v sobě dusí a hrubnou z toho, že mohou trestat právem i neprávem. To jsou ti, koho je mi líto a kvůli komu bych chtěl nevolníky osvobodit. Ty jsi to možná neviděl, ale já jsem viděl, jak se dobří lidé, vychovaní v těch tradicích

neomezené moci, s léty, když se stávají podrážděnějšími, stávají krutými, hrubými, vědí to, nedokážou se ovládnout a jsou čím dál nešťastnější.“

Kníže Andrej to říkal s takovým zaujetím, že Pierre mimoděk pomyslel na to, že tyto myšlenky Andrejovi vnukl jeho otec. Nic mu neodpověděl.

„Tak vidíš, koho je mi líto – lidské důstojnosti, klidu svědomí, čistoty, a ne jejich zad a čel, která, ať je mrskáš a holíš sebevíc, zůstanou pořád stejnými zády a čely.“

„Ne, ne, a tisíckrát ne! Nikdy s vámi nebudu souhlasit,“ řekl Pierre.

XII

Večer nasedli kníže Andrej a Pierre do kočáru a vydali se do Lysých Hor. Kníže Andrej po Pierrovi pokukoval a tu a tam přerušil mlčení řečmi, které dokazovaly, že je v dobré náladě.

Ukazoval mu na pole a vyprávěl o svých hospodářských zlepšeních.

Pierre zachmuřeně mlčel, odpovídal jednoslabičně a zdál se ponořený do svých myšlenek.

Pierre myslel na to, že kníže Andrej je nešťastný, že bloudí, že nezná pravé světlo a že on, Pierre, mu musí přijít na pomoc, osvítit ho a pozvednout. Ale jakmile si Pierre rozmyslel, jak a co bude říkat, tušil, že kníže Andrej jediným slovem, jediným argumentem shodí celé jeho učení, a bál se začít, bál se vystavit svou milovanou svatyni nebezpečí výsměchu.

„Ne, proč si myslíte," začal najednou Pierre, sklopil hlavu a vypadal jako býk, který se chystá trknout, „proč si to myslíte? Tak byste si myslet neměl."

„Co si myslím?" zeptal se kníže Andrej udiveně.

„O životě, o poslání člověka. To nemůže být. Taky jsem si to myslel, a zachránilo mě, víte co? Svobodné zednářství. Ne, neusmívejte se. Svobodné zednářství, to není náboženská ani obřadní sekta, jak jsem si myslel i já; svobodné zednářství je nejlepší, jediné vyjádření nejlepších, věčných stránek lidstva." A začal knížeti Andrejovi vykládat svobodné zednářství, jak mu sám rozuměl.

Říkal, že svobodné zednářství je učení křesťanství, které se osvobodilo od státních a náboženských pout; učení rovnosti, bratrství a lásky.

„Jen naše svaté bratrstvo má v životě skutečný smysl; všechno ostatní je sen," říkal Pierre. „Pochopte, příteli, že mimo tento svazek je všechno plné lži a nepravdy, a souhlasím s vámi, že chytrému a dobrému člověku nezbývá nic jiného než jako vy dožít svůj život a snažit se jen nepřekážet druhým. Ale osvojte si naše základní přesvědčení, vstupte do našeho bratrstva, dejte se nám, nechte se vést, a hned se budete cítit, tak jako jsem se cítil já, článkem tohoto obrovského, neviditelného řetězu, jehož počátek se skrývá v nebesích," říkal Pierre.

Kníže Andrej mlčky poslouchal Pierrovu řeč a díval se před sebe. Několikrát kvůli hluku kočáru Pierrovi nerozuměl a znovu se ptal na slova, která přeslechl. Podle zvláštního lesku, který se rozžehl v očích knížete Andreje, a podle jeho mlčení Pierre viděl, že jeho slova nejsou marná, že ho kníže Andrej nepřeruší a nebude se jeho slovům smát.

Přijeli k rozvodněné řece, přes kterou se museli převézt na přívoze. Zatímco se nakládal kočár a koně, přešli na přívoz.

Kníže Andrej se opřel lokty o zábradlí a mlčky hleděl po rozlité vodě, která se leskla v zapadajícím slunci.

„Tak co si o tom myslíte?" zeptal se Pierre. „Proč mlčíte?"

„Co si myslím? Poslouchal jsem tě. To všechno je pravda," řekl kníže Andrej. „Ale ty říkáš: vstup do našeho bratrstva, a my ti ukážeme cíl života a poslání člověka a zákony, které řídí svět. Ale kdo jsme to my? Lidé? Proč vy všechno víte? Proč jen já nevidím to, co vidíte vy? Vy vidíte na zemi království dobra a pravdy, a já ho nevidím."

Pierre ho přerušil.

„Věříte v budoucí život?" zeptal se.

„V budoucí život?" zopakoval kníže Andrej, ale Pierre mu nedal čas odpovědět a pokládal to opakování za zápor, tím spíš, že znal dřívější ateistické přesvědčení knížete Andreje.

„Říkáte, že nemůžete vidět království dobra a pravdy na zemi. Ani já jsem ho neviděl, a vidět ho nelze, jestliže se díváme na náš život jako na konec všeho. Na *zemi*, právě na této zemi," Pierre ukázal do pole,

„není pravda – všechno je lež a zlo; ale ve světě, v celém světě je království pravdy, a my jsme teď dětmi země, ale navěky dětmi celého světa. Copak necítím ve své duši, že jsem částí tohoto obrovského, harmonického celku? Copak necítím, že v tom obrovském, nesčetném množství bytostí, v nichž se projevuje Božstvo – vyšší síla, jak chcete –, tvořím jeden článek, jeden stupeň od nižších bytostí k vyšším? Jestliže vidím, jasně vidím ten žebřík, který vede od rostliny k člověku, proč bych měl předpokládat, že se ten žebřík mnou přerušuje, a nevede dál a dál? Cítím, že nejenže nemohu zmizet, jako nic ve světě nezmizí, ale že vždycky budu a vždycky jsem byl. Cítím, že kromě mě žijí nade mnou duchové a že v tomto světě je pravda."

„Ano, to je Herderovo učení," řekl kníže Andrej, „ale mě nepřesvědčí tohle, můj milý, nýbrž život a smrt, to je to, co přesvědčuje. Přesvědčuje to, když vidíš bytost, která je ti drahá, která je s tebou spjata, vůči níž ses provinil a doufal ses ospravedlnit," knížeti Andrejovi se zachvěl hlas a on se odvrátil, „a najednou ta bytost trpí, trápí se a přestává být... Proč? Není možné, aby nebyla odpověď! A já věřím, že je... To je to, co přesvědčuje, to je to, co přesvědčilo mě," řekl kníže Andrej.

„No ano, no ano," říkal Pierre, „copak neříkám i já totéž!"

„Ne. Já jen říkám, že o nutnosti budoucího života nepřesvědčují důkazy, ale to, když jdeš životem ruku v ruce s člověkem, a ten člověk najednou zmizí *tam, v nikde*, a ty sám se zastavíš před tou propastí a nahlédneš do ní. A já jsem do ní nahlédl..."

„No tak vidíte! Víte, co je *tam* a že je *někdo*? Tam je budoucí život. Ten někdo je Bůh."

Kníže Andrej neodpovídal. Kočár a koně už byli dávno vyvedeni na druhý břeh a zapřaženi, slunce už napůl zapadlo a večerní mráz pokrýval kaluže u přívozu hvězdičkami, a Pierre s Andrejem, k údivu lokajů, kočích a převozníků, ještě stáli na přívoze a mluvili.

„Jestliže je Bůh a je budoucí život, pak je pravda, je ctnost; a nejvyšší štěstí člověka spočívá v tom, aby se snažil jich dosáhnout. Je tře-

ba žít, je třeba milovat, je třeba věřit," říkal Pierre, „že nežijeme jen dnes na tomhle kousku země, ale že jsme žili a budeme žít věčně tam, ve všem," a ukázal na nebe. Kníže Andrej stál opřený lokty o zábradlí přívozu, poslouchal Pierra a nespouštěl oči z rudého odlesku slunce na modrající se rozlité vodě. Pierre zmlkl. Bylo naprosté ticho. Přívoz už dávno přistál a jen vlny proudu s tichým zvukem narážely na dno přívozu. Knížeti Andrejovi se zdálo, že to šplouchání vln přizvukuje Pierrovým slovům: „Je to pravda, věř tomu."

Kníže Andrej si povzdechl a zářivým, dětským, něžným pohledem pohlédl do zčervenalé, nadšené, ale před převahou přítele pořád ještě ostýchavé tváře Pierrovy.

„Ano, kdyby to tak bylo!" řekl. „Ale pojďme nasednout," dodal kníže Andrej, a když vystupoval z přívozu, podíval se na nebe, na které mu Pierre ukázal, a poprvé od Slavkova uviděl to vysoké, věčné nebe, které viděl, když ležel na slavkovském poli, a cosi, co v něm dávno usnulo, cosi lepšího, co v něm bylo, se mu najednou radostně a mladě probudilo v duši. Ten pocit zmizel, jakmile kníže Andrej znovu vstoupil do obvyklých poměrů života, ale věděl, že tento pocit, který nedokázal rozvinout, v něm žije. Setkání s Pierrem bylo pro knížete Andreje mezníkem, od něhož začal jeho nový život, navenek sice stejný, ale ve vnitřním světě nový.

XIII

Už se stmívalo, když kníže Andrej s Pierrem dojeli k hlavnímu vchodu lysohorského domu. Ještě když přijížděli, upozornil kníže Andrej s úsměvem Pierra na zmatek, který vznikl u zadního vchodu. Shrbená stařenka s rancem na zádech a nevysoký muž v černém rouchu a s dlouhými vlasy se dali do běhu zpátky k vratům, jakmile uviděli přijíždějící kočár. Dvě ženy vyběhly za nimi a všichni čtyři se ohlíželi po kočáře a vyděšeně vběhli zadním vchodem dovnitř.

„To jsou Mašini boží lidé," řekl kníže Andrej. „Spletli si nás s otcem. A to je jediná věc, ve které ho neposlouchá: on poroučí ty poutníky vyhánět, a ona je přijímá."

„A co to vlastně jsou boží lidé?" zeptal se Pierre.

Kníže Andrej mu nestihl odpovědět. Sloužící jim vyšli naproti a on se vyptával, kde je starý kníže a jestli ho čekají brzy.

Starý kníže byl ještě ve městě a čekali ho každou chvíli.

Kníže Andrej zavedl Pierra do své části domu, která na něj v otcově domě vždycky čekala v naprostém pořádku, a sám šel do dětského pokoje.

„Pojďme za sestrou," řekl kníže Andrej, když se k Pierrovi vrátil, „ještě jsem ji neviděl, teď se schovává a sedí se svými božími lidmi. Patří jí to, bude v rozpacích, a ty uvidíš boží lidi. Je to zajímavé, na mou duši."

„Co to jsou boží lidé?" zeptal se Pierre.

„Však uvidíš."

Kněžna Marja byla opravdu v rozpacích a zčervenala na skvrny, když k ní vešli. V jejím útulném pokoji s věčnými světly před skříněmi

s ikonami seděl na pohovce u samovaru vedle ní mladý chlapec s dlouhým nosem, dlouhými vlasy a v mnišské řize.

V křesle vedle seděla vráščitá, hubená stařenka s mírným výrazem dětské tváře.

„André, proč jste mě nevaroval?“ řekla s mírnou výčitkou a postavila se před své poutníky jako kvočna před kuřata.

„Velice ráda vás vidím. Mám opravdovou radost, že vás vidím,“ řekla Pierrovi, zatímco jí líbal ruku. Znala ho jako dítě, a teď ji k němu přitahovalo jeho přátelství s Andrejem, jeho neštěstí se ženou, a hlavně jeho dobrá, prostá tvář. Dívala se na něj svýma krásnýma, zářivýma očima a jako by říkala: „Mám vás moc ráda, ale prosím vás, nesmějte se *těm mým*.“ Když si vyměnili první pozdravy, posadili se.

„Á, i Ivanuška je tady,“ řekl kníže Andrej a úsměvem ukázal na mladého poutníka.

„André!“ řekla prosebně kněžna Marja.

„Musíte vědět, že je to žena,“ řekl Andrej Pierrovi.

„André, proboha!“ opakovala kněžna Marja.

Bylo vidět, že posměšný vztah knížete Andreje k poutníkům a zbytečné zastávání kněžny Marji jsou mezi nimi zažitý, ustálený způsob jednání.

„Ale má milá,“ řekl kníže Andrej, „vy byste mi naopak měla být vděčná, že Pierrovi vysvětluji vaše důvěrné přátelství s tímhle mladým mužem.“

„Opravdu?“ řekl Pierre zvědavě a vážně – za což mu kněžna Marja byla obzvlášť vděčná – a díval se přes brýle do tváře Ivanušky, který pochopil, že se mluví o něm, a prohlížel si všechny chytrýma očima.

Kněžna Marja byla kvůli *těm svým* v rozpacích úplně zbytečně. Ti se ani trochu neostýchali. Stařenka sklopila oči, ale úkosem pokukovala po příchozích; obrátila šálek dnem vzhůru na podšálek, vedle položila okousaný kousek cukru a klidně a nehybně seděla ve svém křesle a če-

kala, až jí nabídnou další čaj. Ivanuška upíjel z podšálku a lstivýma ženskýma očima se díval zpod obočí na mladé muže.

„Kde jsi byla, v Kyjevě?“ zeptal se kníže Andrej stařeny.

„Byla, otče,“ odpovídala výřečně stařena, „právě o Vánocích jsem byla hodna u svatých světců přijmout svaté nebeské Tajiny. A teď jdu z Koljazina, otče, tam se zjevila veliká milost…“

„A co, Ivanuška šel s tebou?“

„Já jdu sám za sebe, živiteli,“ řekl Ivanuška a snažil se mluvit basem. „Jenom v Juchnově jsme se sešli s Pelagejuškou…“

Pelagejuška svého druha přerušila; zřejmě chtěla vyprávět, co viděla.

„V Koljazinu, otče, se zjevila veliká milost.“

„Copak, nové ostatky?“ zeptal se kníže Andrej.

„Nech toho, Andreji,“ řekla kněžna Marja. „Nevyprávěj to, Pelagejuško.“

„Ne… co tě napadá, matičko, proč bych nevyprávěla? Já ho mám ráda. Je hodný. Bohem omilostněný, dobrodinec, deset rublů mi dal, pamatuju si to. Když jsem byla v Kyjevě, povídá mi Kirjuša, blázen boží – opravdu boží člověk, v zimě v létě chodí bosý. Co se, povídá, touláš, kde nemáš, jdi do Koljazina, tam se zjevila zázračná ikona, matička přesvatá Bohorodička. Já se na ta slova se světci rozloučila a šla jsem…“

Všichni mlčeli, jen poutnice mluvila odměřeným hlasem a vtahovala do sebe vzduch.

„Přišla jsem, otče můj, a lidi mi povídají: zjevila se veliká milost, matičce přesvaté Bohorodičce kape z tváře svaté myro…“

„No dobře, dobře, povíš to potom,“ řekla kněžna Marja a začervenala se.

„Dovolte, ať se jí zeptám,“ řekl Pierre. „Viděla jsi to sama?“ zeptal se.

„Jakpak ne, otče, sama jsem byla hodna. Na tváři je takové světlo, jako světlo nebeské, a matičce z tvářičky jen kape a kape…“

„Ale to je přece podvod,“ řekl naivně Pierre, který poutnici pozorně poslouchal.

„Ach, otče, co to povídáš!“ řekla s hrůzou Pelagejuška a obrátila se o ochranu ke kněžně Marje.

„To lidi klamou,“ opakoval.

„Pane Ježíši Kriste,“ řekla poutnice a pokřižovala se. „Och, neříkej to, otče. Takhle jeden jenerál taky nevěřil, řekl: ‚Mniši klamou,‘ a jak to řekl, hned oslepl. A zdálo se mu, že k němu přichází matička Pečerská a říká: ‚Uvěř ve mne, já tě uzdravím.‘ Tak začal prosit: vezte mě, vezte mě k ní. To ti povídám pravou pravdu, sama jsem to viděla. Přivezli ho slepého rovnou k ní, přistoupil, padl na zem a povídá: ‚Uzdrav mě! Dám ti, povídá, co mi car udělil.‘ Sama jsem to viděla, otče, hvězdu má v sobě rovnou vsazenou. A co myslíš – prohlédl! Hřích je tak mluvit. Bůh tě potrestá,“ obrátila se poučně k Pierrovi.

„A jak se ta hvězda dostala na ikonu?“ zeptal se Pierre.

„To matičku taky povýšili na generála?“ řekl kníže Andrej s úsměvem.

Pelagejuška najednou zbledla a spráskla ruce.

„Otče, otče, hřích je to od tebe, máš přece syna!“ spustila a z bledosti najednou přešla do jasné červeně.

„Otče, co jsi to řekl, Bůh ti odpusť.“ Pokřižovala se. „Pane, odpusť mu. Matičko, co to má být?…“ obrátila se ke kněžně Marje. Vstala a skoro s pláčem začala si chystat torbičku. Bylo vidět, že se bojí a stydí, že užívala dobrodiní v domě, kde se mohlo říkat něco takového, a že jí je líto, že teď musí o dobrodiní tohoto domu přijít.

„No, k čemu vám to bylo?“ řekla kněžna Marja. „Proč jste ke mně přišli?…“

„Ne, vždyť já jen žertuji, Pelagejuško,“ řekl Pierre. „Kněžno, na mou duši, nechtěl jsem ji urazit, jen jsem tak. Nemysli si, já jsem žertoval,“

říkal a nesměle se usmíval, protože chtěl svou vinu napravit.

Pelagejuška nedůvěřivě zůstala stát, ale v Pierrově tváři byla taková upřímnost lítosti a kníže Andrej se tak mírně díval tu na Pelagejušku, tu na Pierra, že se pomalu uklidnila.

XIV

Poutnice se uklidnila, a když ji znovu navedli na řeč, dlouho pak vyprávěla o otci Amfilochijovi, který žil tak svatým životem, že mu ručka voněla kadidlem, a o tom, jak jí mniši, které znala, na její poslední pouti do Kyjeva dali klíče od jeskyní a jak si vzala suchárky a dva dny a dvě noci strávila v jeskyních se světci. „Pomodlím se k jednomu, počtu si, jdu k druhému. Zdřímnu si a zase jdu líbat ostatky; a taková je tam, matičko, tichost, taková milost, že se ani nechce vycházet na boží světlo."

Pierre ji pozorně a vážně poslouchal. Kníže Andrej vyšel z pokoje. A hned za ním odvedla kněžna Marja Pierra do salonu a boží lidi nechala dopíjet čaj.

„Jste velmi hodný," řekla mu.

„Ach, opravdu jsem ji nechtěl urazit, já takové city tak dobře chápu a vysoko si jich cením."

Kněžna Marja se na něj mlčky podívala a něžně se usmála.

„Vždyť vás znám už dávno a mám vás ráda jako bratra," řekla. „Jak se vám zdá Andrej?" zeptala se rychle a nedala mu čas, aby na její laskavá slova něco odpověděl. „Velmi mě znepokojuje. Zdraví má v zimě lepší, ale loni na jaře se mu otevřela rána a doktor řekl, že musí jet na léčení. A o jeho duši se velmi bojím. Nemá takovou povahu jako my ženy, aby svůj zármutek vytrpěl a vyplakal. Nosí ho v sobě. Dnes je veselý a čilý; ale tak na něj zapůsobil váš příjezd: takový bývá zřídka. Kdybyste ho mohl přemluvit, aby jel do ciziny! Potřebuje činnost, a tenhle jednotvárný, tichý život ho ničí. Ostatní si toho nevšímají, ale já to vidím."

Po deváté hodině se sluhové vrhli ke vchodu, protože zaslechli rolničky přijíždějícího povozu starého knížete. Kníže Andrej s Pierrem vyšli také ven.

„Kdo je to?“ zeptal se starý kníže, když vystupoval z kočáru a uviděl Pierra.

„Á! Velice mě těší! Polib mě,“ řekl, když se dozvěděl, kdo je ten neznámý mladý muž.

Starý kníže měl dobrou náladu a byl k Pierrovi laskavý.

Před večeří se kníže Andrej vrátil do otcovy pracovny a zastihl starého knížete ve vzrušené hádce s Pierrem. Pierre dokazoval, že přijde doba, kdy už nebudou války. Starý kníže mu odporoval, popichoval ho, ale nezlobil se.

„Krev ze žil vypusť, vodu nalej, pak války nebudou. Babské žvásty, babské žvásty,“ řekl, ale přesto Pierra laskavě poplácal po rameni a šel ke stolu, u kterého kníže Andrej, zřejmě bez chuti zapojit se do rozhovoru, probíral papíry, které kníže přivezl z města. Starý kníže k němu přistoupil a začal mluvit o záležitostech.

„Maršálek šlechty, hrabě Rostov, nedodal ani polovinu lidí. Přijel do města, napadlo ho pozvat mě na oběd – já mu dal oběd… A tady, projdi si tohle… No, bratře,“ obrátil se kníže Nikolaj Andrejič k synovi a plácal Pierra po rameni, „tvůj přítel je chlapík, oblíbil jsem si ho! Rozpaluje mě. Jiný mluví i chytře, a člověk ho nechce poslouchat, a tenhle mele nesmysly, a přece mě, starého, rozpaluje. No tak jděte, jděte,“ řekl, „možná přijdu a posedím u vaší večeře. Zase se pohádám. Mou hloupou kněžnu Marju si zamiluj,“ zavolal na Pierra ode dveří.

Teprve teď, při své návštěvě v Lysých Horách, docenil Pierre celou sílu a půvab svého přátelství s knížetem Andrejem. Ten půvab se neprojevil ani tak v jeho vztahu k Andrejovi samotnému jako ve vztahu ke všem jeho příbuzným a domácím. Se starým přísným knížetem i s mírnou a ostýchavou kněžnou Marjou se Pierre, přestože je skoro neznal, hned cítil jako starý přítel. Všichni ho už měli rádi. Nejen

kněžna Marja, kterou si získal svým mírným chováním k poutnicím, se na něj dívala tím nejzářivějším pohledem; ale i malý, roční kníže Nikolaj, jak mu říkal děda, se na Pierra usmál a šel mu do náruče. Michail Ivanyč a slečna Bourienne se na něj s radostnými úsměvy dívali, když mluvil se starým knížetem.

Starý kníže přišel k večeři: bylo zřejmé, že kvůli Pierrovi. Oba dny, co Pierre v Lysých Horách pobyl, byl k němu nesmírně laskavý a řekl mu, aby k nim zase přijel.

Když Pierre odjel a všichni členové rodiny se sešli, začali ho posuzovat, jak to vždycky bývá po odjezdu nového člověka, a jak to bývá zřídka, všichni o něm říkali jen dobré věci.

XV

Když se Rostov tentokrát vrátil z dovolené, poprvé pocítil a poznal, jak silné je jeho pouto s Děnisovem a s celým plukem.

Když Rostov přijížděl k pluku, zakoušel podobný pocit, jaký zakoušel, když přijížděl k domu na Povarské. Když uviděl prvního husara svého pluku v rozepnuté uniformě, když poznal ryšavého Děmeťjeva, uviděl vazitště s ryzáky, když Lavruška radostně zavolal na svého pána: „Hrabě přijel!“ a rozcuchaný Děnisov, který spal na posteli, vyběhl ze zemnice a objal ho a důstojníci se seběhli k příchozímu, zakoušel Rostov stejný pocit, jako když ho objímala matka, otec a sestry, a slzy radosti, které mu vystoupily do hrdla, mu nedovolily promluvit. Pluk byl také domov, a domov nezměnitelně milý a drahý, stejně jako domov rodičovský.

Když se hlásil u velitele pluku, dostal přidělení k dřívější eskadroně, odsloužil službu a vyjel na sběr píce, když vnikl do všech drobných zájmů pluku a cítil se zbavený svobody a sevřený v jednom úzkém, neměnném rámci, zakoušel Rostov stejné uklidnění, stejnou oporu a stejné vědomí, že je tu doma, na svém místě, jaké cítil i pod rodičovskou střechou. Nebyl tu všechen ten nepořádek volného světa, ve kterém si nenacházel místo a chybil ve volbě; nebyla tu Soňa, se kterou si měl, nebo neměl všechno vyjasnit. Nebyla tu možnost jet tam, nebo tam nejet; nebylo tu těch čtyřiadvacet hodin denně, které se daly využít tolika různými způsoby; nebylo tu toho nesčetného množství lidí, z nichž nikdo nebyl bližší a nikdo vzdálenější; nebyly tu ty nejasné a neurčité peněžní vztahy s otcem, nebylo tu připomínání strašné prohry s Dolochovem! Tady v pluku bylo všechno jasné a prosté. Celý svět byl rozdělený na dvě nestejné části: jedna – náš Pavlogradský

pluk, a druhá – všechno ostatní. A do toho ostatního nebylo nikomu nic. V pluku se všechno vědělo: kdo je poručík, kdo rytmistr, kdo je dobrý a kdo špatný člověk, a hlavně – kdo je kamarád. Markytán dává na dluh, služné se vyplácí po třetinách roku; není co vymýšlet a z čeho vybírat, jen nedělej nic, co se v Pavlogradském pluku považuje za špatné; a když tě pošlou, dělej to, co je jasně a zřetelně určeno a nařízeno: a všechno bude dobré.

Když Rostov znovu vstoupil do těchto pevných podmínek plukovního života, zakoušel radost a uklidnění podobné těm, jaké cítí unavený člověk, když si lehne k odpočinku. O to milejší byl Rostovovi tento plukovní život za tohoto tažení, že se po prohře s Dolochovem – po činu, který si navzdory všemu utěšování příbuzných nedokázal odpustit – rozhodl sloužit ne jako dřív, ale tak, aby svou vinu napravil: sloužit dobře a být naprosto vynikajícím kamarádem a důstojníkem, to jest skvělým člověkem, což se zdálo tak těžké *ve světě*, a v pluku tak možné.

Rostov se od své prohry rozhodl, že ten dluh rodičům za pět let splatí. Posílali mu deset tisíc ročně, ale teď se rozhodl brát jen dva a ostatek nechávat rodičům na splácení dluhu.

* * *

Naše armáda se po opakovaných ústupech, postupech a bitvách u Pultusku a u Pruské Jílavy soustřeďovala u Bartensteinu. Čekalo se, že k armádě přijede panovník a začne nové tažení.

Pavlogradský pluk, který patřil k té části armády, jež byla na tažení roku tisíc osm set pět, se doplňoval v Rusku a k prvním akcím tažení se opozdil. Nebyl ani u Pultusku, ani u Pruské Jílavy, a když se ve druhé polovině tažení připojil k bojující armádě, přidělili ho k Platovovu oddílu.

Platovův oddíl jednal nezávisle na armádě. Pavlogradští se několikrát po částech zapojili do přestřelek s nepřítelem, brali zajatce a jednou dokonce ukořistili povozy maršála Oudinota. V dubnu stáli pavlogradští několik týdnů u vypleněné, do základů zničené, opuštěné německé vesnice a nehnuli se z místa.

Bylo tání, bláto, zima, na řekách pukal led, cesty se staly nesjízdnými; po několik dní se nevydával proviant ani koním, ani lidem. Protože dovoz se stal nemožným, rozcházeli se lidé po opuštěných, pustých vesnicích hledat brambory, ale i těch už nacházeli málo.

Všechno bylo snědeno a všichni obyvatelé utekli; ti, kteří zůstali, byli na tom hůř než žebráci a nebylo jim už co brát, a dokonce i málo soucitní vojáci jim často místo toho, aby z nich těžili, dávali to poslední, co měli.

Pavlogradský pluk ztratil v bojích jen dva raněné; ale hladem a nemocemi přišel skoro o polovinu lidí. V lazaretech se umíralo tak jistě, že vojáci, kteří měli horečku a otoky ze špatné stravy, raději sloužili a z posledních sil táhli nohy v řadách, než by šli do nemocnice. Když přišlo jaro, začali vojáci nacházet rostlinu, která vylézala ze země a podobala se chřestu a které z nějakého důvodu říkali Maškin sladký kořen, rozbíhali se po loukách a polích, hledali ten Maškin sladký kořen – který byl velmi hořký –, vykopávali ho šavlemi a jedli ho, navzdory rozkazu tuhle škodlivou rostlinu nejíst.

Na jaře se mezi vojáky objevila nová nemoc, otoky rukou, nohou a obličeje, a lékaři její příčinu viděli v jedení toho kořene. Ale navzdory zákazu jedli pavlogradští vojáci z Děnisovovy eskadrony hlavně Maškin sladký kořen, protože už druhý týden natahovali poslední suchary, vydávalo se jen po půl libře na muže, a brambory přivezli v poslední zásilce zmrzlé a prorostlé.

Koně se už druhý týden živili taky doškovými střechami z domů, byli ohyzdně hubení a pokrytí ještě zimní srstí, která se jim slepila v chuchvalce.

Navzdory takové bídě žili vojáci i důstojníci úplně stejně jako vždycky; i teď, přestože s bledými a oteklými tvářemi a v otrhaných uniformách, husaři nastupovali k rozpočítání, chodili ke stájím, čistili koně a výstroj, tahali místo krmiva slámu ze střech a chodili k polním kotlům na oběd, od kterých vstávali hladoví, a dělali si legraci ze svého ohavného jídla i ze svého hladu. Stejně jako vždycky si vojáci ve volném čase od služby rozdělávali ohně, nazí se pařili u ohně, kouřili, přebírali a pekli prorostlé, shnilé brambory a vyprávěli a poslouchali vyprávění buď o Potěmkinových a Suvorovových taženích, nebo pohádky o Aljošovi Šibalovi a o popově čeledínu Mikolkovi.

Důstojníci bydleli stejně jako obvykle po dvou, po třech v otevřených, napůl rozbořených domech. Starší se starali o to, jak sehnat slámu a brambory, vůbec o prostředky, jak lidi nasytit, mladší se jako vždycky zabývali kdo kartami – peněz bylo hodně, i když proviant nebyl –, kdo nevinnými hrami, házením hřebu a kuželkami. O celkovém běhu věcí se mluvilo málo, zčásti proto, že nic určitého nevěděli, zčásti proto, že nejasně cítili, že celá válka jde špatně.

Rostov bydlel jako dřív s Děnisovem a jejich přátelské pouto od doby, co byli na dovolené, ještě zesílilo. Děnisov nikdy nemluvil o Rostovových domácích, ale podle něžného přátelství, které velitel projevoval svému důstojníkovi, Rostov cítil, že na tomto zesílení přátelství má podíl nešťastná láska starého husara k Nataše. Děnisov se zřejmě snažil vystavovat Rostova nebezpečí co nejméně, chránil ho a po boji ho obzvlášť radostně vítal živého a zdravého. Na jedné ze svých výprav našel Rostov v opuštěné, vypleněné vesnici, kam přijel pro proviant, rodinu starého Poláka a jeho dcery s kojencem. Byli bez šatů, hladoví, nemohli odejít a neměli prostředky, aby odjeli. Rostov je přivezl na své stanoviště, ubytoval je ve svém bytě a několik týdnů, než se starý pán zotavil, je živil. Jeden Rostovův kamarád se rozpovídal o ženách a začal se Rostovovi smát, že je ze všech nejprohnanější a že by nebyl hřích seznámit kamarády s tou hezkou Polkou, kterou zachránil. Ros-

tov ten žert pochopil jako urážku, vzplanul a navykládal důstojníkovi tak nepříjemné věci, že je Děnisov jen stěží zadržel od souboje. Když důstojník odešel a Děnisov, který sám Rostovův vztah k Polce neznal, mu začal vyčítat prchlivost, řekl mu Rostov:

„Co bys chtěl… Je pro mě jako sestra, a nedokážu ti popsat, jak mě to urazilo… protože… no, proto…“

Děnisov ho plácl po rameni a začal rychle chodit po pokoji, aniž se na Rostova díval, jak to dělával ve chvílích duševního rozrušení.

„To je ale pitomá ta vaše rostovská krev,“ řekl, a Rostov si všiml slz v Děnisovových očích.

XVI

V dubnu vojsko oživila zpráva, že k armádě přijíždí panovník. Rostov se nedostal na přehlídku, kterou panovník konal v Bartensteinu: pavlogradští stáli na předních hlídkách, daleko před Bartensteinem.

Stáli v bivacích. Děnisov s Rostovem bydleli v zemnici, kterou jim vykopali vojáci a pokryli ji větvemi a drnem. Zemnice byla zařízena následujícím způsobem, který tehdy přišel do módy: vykopal se příkop půldruhého lokte široký, dva hluboký a tři a půl dlouhý. Na jednom konci příkopu se udělaly schůdky, a to byl vchod, zápraží; samotný příkop byl pokoj, ve kterém u šťastlivců, jako u velitele eskadrony, ležela na vzdálené straně, naproti schůdkům, na kolících deska – to byl stůl. Po obou stranách podél příkopu se sebrala zem do hloubky lokte, a to byly dvě postele a pohovky. Střecha se dělala tak, že uprostřed se dalo stát, a na posteli se dalo dokonce i sedět, když se člověk posunul blíž ke stolu. Děnisov, který žil přepychově, protože ho vojáci jeho eskadrony měli rádi, měl ještě ve štítu střechy desku a v té desce rozbité, ale slepené sklo. Když byla velká zima, nosili ke schůdkům – do přijímacího pokoje, jak Děnisov říkal téhle části boudy – na ohnutém železném plechu žhavé uhlíky z vojenských ohňů, a bylo tak teplo, že důstojníci, kterých u Děnisova a Rostova vždycky bývalo hodně, sedávali jen v košilích.

V dubnu měl Rostov službu. Po sedmé hodině ráno se po probdělé noci vrátil domů, poručil přinést žhavé uhlíky, převlékl si prádlo promočené deštěm, pomodlil se k Bohu, napil se čaje, zahřál se, uklidil věci ve svém koutku a na stole a s ošlehanou, rozpálenou tváří si jen v košili lehl na záda s rukama pod hlavou. Příjemně uvažoval o tom, že v nejbližších dnech by měl dostat další hodnost za poslední průzkum,

a čekal na Děnisova, který někam odešel. Rostov si s ním chtěl popovídat.

Za boudou se ozval hřmotný, převalující se křik Děnisova, který se zřejmě rozohnil. Rostov se posunul k okénku, aby se podíval, s kým to má co do činění, a uviděl strážmistra Topčejenka.

„Rozkázal jsem ti, abys je nenechal žrát ten kořen, ten Maškin nebo jaký!“ křičel Děnisov. „Vždyť jsem sám viděl, jak ho Lazarčuk táhl z pole.“

„Já rozkázal, vaše vysokoblahorodí, ale neposlouchají,“ odpovídal strážmistr.

Rostov si zase lehl na svou postel a se spokojeností si pomyslel: „Ať se s tím teď patlá, ať se shání, já mám svoje odbyté a ležím – výborně!“ Přes stěnu slyšel, že kromě strážmistra mluví ještě Lavruška, ten čilý, mazaný Děnisovův sluha. Lavruška vyprávěl něco o nějakých povozech, sucharech a volech, které viděl, když jel pro zásoby.

Za boudou se znovu ozval vzdalující se Děnisovův křik a slova: „Sedlat! Druhá četa!“

„Kampak se to chystají?“ pomyslel si Rostov.

Za pět minut vešel Děnisov do boudy, vlezl si v zablácených botách na postel, zlostně vykouřil dýmku, rozházel všechny své věci, připjal si karabáč a šavli a vydal se ven ze zemnice. Na Rostovovu otázku, kam jde, zlostně a neurčitě odpověděl, že má nějakou věc.

„Ať mě tam soudí Bůh a velký panovník!“ řekl Děnisov, když odcházel; a Rostov uslyšel, jak za boudou čvachtají v blátě nohy několika koní. Rostov se ani nenamáhal zjistit, kam Děnisov jel. Zahřál se ve svém koutě, usnul a z boudy vyšel teprve k večeru. Děnisov se ještě nevrátil. Večer se vyjasnil; u sousední zemnice hráli dva důstojníci s junkrem hru s hřebem a se smíchem zasazovali *ředkve* do kypré, blátivé země. Rostov se k nim přidal. Uprostřed hry důstojníci uviděli povozy, které k nim přijížděly: asi patnáct husarů na hubených koních

jelo za nimi. Povozy, které husaři doprovázeli, přijely k vazišti a dav husarů je obklopil.

„No vida, Děnisov pořád naříkal," řekl Rostov, „a tady je proviant."

„Opravdu!" řekli důstojníci. „To budou mít vojáci radost!" Kousek za husary jel Děnisov a s ním dva důstojníci od pěchoty, se kterými o něčem mluvil. Rostov mu šel naproti.

„Upozorňuji vás, rytmistře," říkal jeden z důstojníků, hubený, malého vzrůstu a zjevně rozzlobený.

„Vždyť jsem řekl, že to nevydám," odpovídal Děnisov.

„Budete se zodpovídat, rytmistře, to je výtržnost – přepadat transporty vlastních! Naši dva dny nejedli."

„A moji dva týdny nejedli," odpovídal Děnisov.

„To je loupež, budete se zodpovídat, milostivý pane!" opakoval pěšák a zvýšil hlas.

„Co mě pořád otravujete? He?" vykřikl Děnisov a najednou se rozpálil. „Zodpovídat se budu já, a ne vy, a vy tady nebzučte, dokud jste celý. Marš!" zařval na důstojníky.

„Tak dobře!" křičel malý důstojník, bez bázně a bez hnutí z místa, „loupit, tak já vám..."

„K čertu marš, poklusem, dokud jste celý." A Děnisov obrátil koně proti důstojníkovi.

„Dobře, dobře," řekl důstojník výhrůžně, obrátil koně, odjížděl klusem a natřásal se v sedle.

„Pes na plotě, živý pes na plotě," řekl za ním Děnisov – nejvyšší posměšek jezdce pěšákovi na koni –, přijel k Rostovovi a rozchechtal se.

„Vzal jsem to pěšákům, vzal jsem jim transport silou!" řekl. „Copak mají lidi chcípnout hlady?"

Povozy, které přijely k husarům, byly určené pro pěší pluk, ale když se Děnisov od Lavrušky dozvěděl, že tento transport jede sám, ukořistil ho s husary silou. Vojákům rozdali sucharů do sytosti, a dokonce se rozdělili i s ostatními eskadronami.

Druhý den si velitel pluku zavolal Děnisova k sobě a řekl mu, přičemž si zakryl oči roztaženými prsty: „Já se na to dívám takhle, nic nevím a řízení nezahájím; ale radím vám, zajeďte na štáb a tam na proviantním úřadě tu věc urovnejte, a pokud to půjde, podepište, že jste dostali tolik a tolik proviantu; v opačném případě je požadavek zapsaný na pěší pluk: věc se rozvíří a může skončit špatně."

Děnisov odjel od velitele pluku rovnou na štáb s upřímnou touhou jeho radu splnit. Večer se vrátil do své zemnice v takovém stavu, v jakém Rostov svého přítele ještě nikdy neviděl. Děnisov nemohl mluvit a dusil se. Když se ho Rostov ptal, co se mu stalo, jen chraptivým a slabým hlasem vyrážel nesrozumitelné nadávky a výhrůžky.

Rostov se Děnisovova stavu lekl, nabízel mu, aby se svlékl a napil se vody, a poslal pro lékaře.

„Mě za loupež soudit – och! Dej ještě vody – ať soudí, ale budu, vždycky budu mlátit lumpy, a panovníkovi to řeknu. Dejte led," opakoval.

Plukovní lékař, který přišel, řekl, že je nutné pustit žilou. Z Děnisovovy chlupaté paže vytekl hluboký talíř černé krve, a teprve pak byl Děnisov s to vyprávět všechno, co se s ním dělo.

„Přijedu tam," vyprávěl Děnisov. „‚No, kdepak tu máte náčelníka?' Ukázali mi. ‚Neráčil byste počkat?' – ‚Mám službu, přijel jsem třicet verst, nemám čas čekat, ohlas mě.' Dobře, vyjde ten vrchní zloděj: taky si usmyslel, že mě bude poučovat: ‚To je loupež!' – ‚Loupí, povídám, ne ten, kdo bere proviant, aby nakrmil svoje vojáky, ale ten, kdo ho bere, aby si ho strčil do kapsy!' Dobře. ‚Podepište to, povídá, u komisionáře, a vaše věc půjde služební cestou.' Přijdu ke komisionáři. Vejdu – a za stolem... Kdo?! Ne, jen si to představ!... Kdo nás to mořil hladem," zakřičel Děnisov a uhodil pěstí nemocné ruky do stolu tak silně, že se stůl skoro převrhl a sklenice na něm poskočily. „Těljanin!! ‚Cože, ty nás moříš hladem?!' Jednu, druhou přes hubu, tak šikovně to sedlo... ‚Á!... ty jeden takovej a makovej'... a začal jsem ho válet! Zato

jsem si užil, to ti povím," křičel Děnisov a radostně a zlostně cenil zpod černého kníru bílé zuby. „Byl bych ho zabil, kdyby mi ho nevzali."

„No tak proč křičíš, uklidni se," říkal Rostov, „vidíš – zase ti teče krev. Počkej přece, musí se to převázat."

Děnisova převázali a uložili ke spánku. Druhý den se probudil veselý a klidný.

Ale v poledne přišel pobočník pluku s vážnou a smutnou tváří do společné zemnice Děnisova a Rostova a se zármutkem ukázal úřední list pro majora Děnisova od velitele pluku, ve kterém se kladly dotazy na včerejší příhodu. Pobočník sdělil, že věc má vzít velmi špatný obrat, že je jmenována komise válečného soudu a že při nynější přísnosti vůči rabování a svévoli vojsk může věc v nejlepším případě skončit degradováním.

Ze strany poškozených byla věc vylíčena tak, že major Děnisov po ukořistění transportu bez jakéhokoli podnětu přišel v opilosti k vrchnímu proviantmistrovi, nazval ho zlodějem, vyhrožoval mu bitím, a když ho vyvedli ven, vrhl se do kanceláře, zbil dva úředníky a jednomu vymkl ruku.

Děnisov na nové Rostovovy otázky se smíchem řekl, že se mu tam, zdá se, opravdu připletl pod ruku ještě někdo jiný, ale že je to všechno hloupost, maličkost, že ho ani nenapadá bát se nějakých soudů, a pokud si ti lumpové troufnou na něj vyjet, odpoví jim tak, že na to budou pamatovat.

Děnisov mluvil o celé věci pohrdavě; ale Rostov ho znal příliš dobře, aby si nevšiml, že se v duchu – a před ostatními to skrýval – soudu bojí a trápí se tou věcí, která zjevně musela mít špatné následky. Každý den začaly přicházet listy s dotazy, předvolání k soudu, a prvního května bylo Děnisovovi nařízeno předat eskadronu nejstaršímu po sobě a dostavit se na štáb divize k vysvětlení ve věci výtržnosti v proviantní komisi. Den předtím podnikl Platov průzkum nepřítele se dvě-

ma kozáckými pluky a dvěma eskadronami husarů. Děnisov jako vždycky vyjel před rojnici a předváděl svou statečnost. Jedna z kulek, které vystřelili francouzští střelci, ho zasáhla do masité části stehna. Možná by jindy Děnisov s tak lehkou ranou od pluku neodjel, ale teď té příležitosti využil, odmítl se dostavit na divizi a odjel do lazaretu.

XVII

V červnu proběhla bitva u Friedlandu, které se pavlogradští nezúčastnili, a hned po ní bylo vyhlášeno příměří. Rostov, kterému nepřítomnost přítele těžce chyběla, od jeho odjezdu o něm neměl žádné zprávy a znepokojoval se, jak to vypadá s jeho věcí a s jeho ranou, využil příměří a vyprosil si dovolení navštívit Děnisova v lazaretu.

Lazaret byl v malém pruském městečku, které ruská a francouzská vojska dvakrát vyplenila. Právě proto, že bylo léto, kdy bylo v polích tak krásně, poskytovalo to městečko s rozbitými střechami a ploty, se zaneřáděnými ulicemi, otrhanými obyvateli a s opilými a nemocnými vojáky, kteří se jím potulovali, obzvlášť chmurný pohled.

Lazaret byl v kamenném domě, na dvoře se zbytky rozebraného plotu a zčásti vytlučenými okenními rámy a skly. Několik obvázaných, bledých a oteklých vojáků chodilo a sedělo na dvoře na sluníčku.

Jakmile Rostov vešel do dveří domu, ovanul ho zápach hnijícího těla a nemocnice. Na schodech potkal ruského vojenského doktora s doutníkem v ústech. Za doktorem šel ruský felčar.

„Přece se nemůžu roztrhnout," říkal doktor, „přijď večer k Makaru Alexejevičovi, budu tam." Felčar se ho ještě na něco zeptal.

„Eh! Dělej, jak chceš! Copak to není jedno?" Doktor uviděl Rostova, který stoupal po schodech.

„Co tu chcete, vaše blahorodí?" řekl doktor. „Co tu chcete? Nebo vás nevzala kulka, tak chcete chytit tyfus? Tohle je, můj milý, dům malomocných."

„Proč?" zeptal se Rostov.

„Tyfus, můj milý. Kdo sem vstoupí – smrt. Jen my dva s Makejevem," ukázal na felčara, „se tu ještě plahočíme. Tady už nás,

doktorů, umřelo asi pět. Jakmile přijde nový, za týden je hotový," řekl doktor se zjevným potěšením. „Volali pruské doktory, jenže to naši spojenci nemají rádi."

Rostov mu vysvětlil, že by tu chtěl vidět husarského majora Děnisova, který tu leží.

„Nevím, netuším, můj milý. Jen si to představte, mám sám na starosti tři lazarety, přes čtyři sta nemocných! Ještě že nám pruské dámy dobrodinky posílají kávu a cupaninu, po dvou librách na měsíc, jinak bychom byli ztraceni." Zasmál se. „Čtyři sta, můj milý; a pořád mi posílají nové. Čtyři sta jich je, ne? He?" obrátil se k felčarovi.

Felčar vypadal ztrhaně. Zřejmě rozmrzele čekal, kdy už upovídaný doktor odejde.

„Major Děnisov," opakoval Rostov, „byl raněn u Molitenu."

„Myslím, že umřel. He? Makejeve," zeptal se doktor lhostejně felčara.

Felčar však doktorova slova nepotvrdil.

„Copak, takový dlouhý, zrzavý?" zeptal se doktor.

Rostov popsal, jak Děnisov vypadá.

„Byl, byl tu takový," řekl doktor skoro radostně, „ten nejspíš umřel, ale však já se poptám, měl jsem seznamy. Máš je ty, Makejeve?"

„Seznamy má Makar Alexejič," řekl felčar. „Ale račte do důstojnických pokojů, tam to uvidíte sám," dodal a obrátil se k Rostovovi.

„Eh, radši nechoďte, můj milý!" řekl doktor. „Ještě abyste tu sám nezůstal." Ale Rostov se doktorovi uklonil a požádal felčara, aby ho doprovodil.

„Ale pak si na mě nestěžujte," zakřičel doktor zpod schodů.

Rostov s felčarem vešli do chodby. Nemocniční zápach byl v té temné chodbě tak silný, že se Rostov chytil za nos a musel se zastavit, aby sebral síly a šel dál. Napravo se otevřely dveře a vyklonil se z nich o berlích hubený, žlutý člověk, bosý a jen ve spodním prádle. Opíral se o zárubeň a lesklýma, závistivýma očima pokukoval po těch, kdo pro-

cházeli. Když Rostov nahlédl do dveří, uviděl, že nemocní a ranění tam leží na podlaze, na slámě a na pláštích.

„A smím se tam jít podívat?“ zeptal se Rostov.

„Nač se dívat?“ řekl felčar. Ale právě proto, že felčar ho tam zjevně nechtěl pustit, vešel Rostov do pokojů pro mužstvo. Zápach, na který si už v chodbě stihl přivyknout, tu byl ještě silnější. Ten zápach se tu trochu změnil; byl ostřejší a bylo cítit, že právě odtud vychází.

V dlouhé místnosti, jasně ozářené sluncem, které pronikalo velkými okny, leželi nemocní a ranění ve dvou řadách, hlavami ke zdem, a uprostřed nechávali průchod. Větší část z nich byla v bezvědomí a příchozích si nevšimla. Ti, kteří byli při smyslech, se všichni nadzvedli nebo zvedli své hubené, žluté tváře, a všichni se stejným výrazem naděje na pomoc, výčitky a závisti cizímu zdraví hleděli upřeně na Rostova. Rostov vyšel doprostřed místnosti, nahlédl do vedlejších pokojů s otevřenými dveřmi a na obou stranách uviděl totéž. Zastavil se a mlčky se rozhlížel kolem sebe. Tohle vůbec nečekal. Přímo před ním ležel skoro napříč středním průchodem, na holé podlaze, nemocný, nejspíš kozák, protože měl vlasy ostříhané do kruhu. Ten kozák ležel naznak, s roztaženýma obrovskýma rukama a nohama. Tvář měl nachově rudou, oči úplně obrácené v sloup, takže bylo vidět jen bělmo, a na bosých nohou a na rukou, ještě červených, se mu napjaly žíly jako provazy. Uhodil se týlem o podlahu, chraplavě cosi řekl a začal to slovo opakovat. Rostov naslouchal tomu, co říká, a rozeznal slovo, které opakoval. To slovo bylo: napít – pít – napít! Rostov se rozhlédl a hledal někoho, kdo by toho nemocného mohl uložit na místo a dát mu vodu.

„Kdo se tu stará o nemocné?“ zeptal se felčara. V tu chvíli vyšel z vedlejší místnosti vozataj, nemocniční sluha, přiklepl podpatky a vypjal se před Rostovem.

„Přeji dobrého zdraví, vaše vysokoblahorodí!“ vykřikl ten voják, vyvaloval na Rostova oči a zjevně ho považoval za někoho z nemocnič-

ních představených.

„Tak ho ulož a dej mu vodu," řekl Rostov a ukázal na kozáka.

„Rozkaz, vaše vysokoblahorodí," řekl voják spokojeně, ještě horlivěji vyvaloval oči a vypínal se, ale z místa se nehnul.

„Ne, tady se nedá nic dělat," pomyslel si Rostov a sklopil oči, a už chtěl odejít, ale zprava cítil upřený, významný pohled a ohlédl se po něm. Skoro v samém koutě seděl na plášti starý voják s hubenou, přísnou tváří, žlutou jako kostlivec, a s neoholenými šedivými vousy a vytrvale se díval na Rostova. Na jedné straně mu jeho soused cosi šeptal a ukazoval na Rostova. Rostov pochopil, že ho stařec chce o něco požádat. Přistoupil blíž a uviděl, že stařec má pokrčenou jen jednu nohu a druhou nemá nad kolenem vůbec. Jeho druhý soused, který nehybně ležel se zvrácenou hlavou dost daleko od něj, byl mladý voják s voskově bledou tváří, s nosem nahoru a ještě pihovatou, a s očima obrácenýma pod víčka. Rostov se podíval na vojáka s nosem nahoru a po zádech mu přeběhl mráz.

„Vždyť tenhle, zdá se…" obrátil se k felčarovi.

„Tolikrát jsme prosili, vaše blahorodí," řekl starý voják a třásla se mu spodní čelist. „Už ráno skonal. Vždyť jsou to taky lidi, a ne psi…"

„Hned pošlu, odnesou ho, odnesou," řekl felčar spěšně. „Račte, vaše blahorodí."

„Pojďme, pojďme," řekl Rostov spěšně, sklopil oči, schoulil se a snažil se projít nepozorovaně tou uličkou vyčítavých a závistivých očí upřených na něj, a vyšel z místnosti.

XVIII

Když prošli chodbu, uvedl felčar Rostova do důstojnických pokojů, které se skládaly ze tří místností s otevřenými dveřmi. V těch místnostech byly postele; ranění a nemocní důstojníci na nich leželi a seděli. Někteří chodili po pokojích v nemocničních županech. První, koho Rostov v důstojnických pokojích potkal, byl malý, hubený člověk bez ruky, v noční čepici a nemocničním županu, s dýmečkou v zubech, který přecházel v první místnosti. Rostov se na něj upřeně díval a snažil se vzpomenout, kde ho viděl.

„Tak tady nám Bůh dal se shledat," řekl malý človíček. „Tušin, Tušin, pamatujete, svezl jsem vás u Schöngrabernu? A mně kousek uřízli, tady..." řekl s úsměvem a ukázal na prázdný rukáv županu. „Hledáte Vasilije Dmitrijeviče Děnisova? Spolubydlící!" řekl, když se dozvěděl, koho Rostov hledá. „Tady, tady," a Tušin ho vedl do druhé místnosti, ze které se ozýval chechot několika hlasů.

„Jak se tu mohou nejen chechtat, ale vůbec žít?" myslel si Rostov a pořád ještě cítil ten zápach mrtvého těla, kterého se nadýchal ještě v lazaretu pro vojáky, a pořád ještě kolem sebe viděl ty závistivé pohledy, které ho provázely z obou stran, a tvář toho mladého vojáka s očima obrácenýma v sloup.

Děnisov spal v posteli s hlavou přikrytou přikrývkou, přestože už bylo po jedenácté dopoledne.

„Á, Rostov? Nazdar, nazdar!" zakřičel stejným hlasem jako kdysi u pluku; ale Rostov si se smutkem všiml, jak pod tou obvyklou nenuceností a živostí prosvítá ve výrazu tváře, v intonaci a ve slovech Děnisova jakýsi nový, špatný, skrývaný pocit.

Jeho rána se navzdory své bezvýznamnosti pořád ještě nehojila, ačkoli už uběhlo šest týdnů od chvíle, kdy byl raněn. V tváři měl tutéž bledou oteklost, jaká byla ve všech lazaretních tvářích. Ale to Rostova neohromilo; ohromilo ho to, že Děnisov jako by z něj neměl radost a usmíval se na něj nepřirozeně. Děnisov se nevyptával ani na pluk, ani na celkový běh věcí. Když o tom Rostov mluvil, Děnisov neposlouchal.

Rostov si dokonce všiml, že je Děnisovovi nepříjemné, když mu připomínali pluk a vůbec ten jiný, svobodný život, který šel mimo lazaret. Zdálo se, že se snaží ten dřívější život zapomenout a zajímá se jen o svou při s proviantními úředníky. Na Rostovovu otázku, jak to s tou věcí vypadá, hned vytáhl zpod polštáře list, který dostal od komise, a svůj koncept odpovědi. Oživil se, když začal svůj list číst, a zvlášť Rostova upozorňoval na štiplavé poznámky, které v tom listu svým nepřátelům říkal. Děnisovovi kamarádi z lazaretu, kteří předtím obklopili Rostova – novou tvář, která přišla ze svobodného světa –, se začali pomalu rozcházet, jakmile Děnisov začal svůj list číst. Podle jejich tváří Rostov pochopil, že všichni ti pánové už celou tu historku, která je stihla omrzet, slyšeli nejednou. Jen soused na vedlejší posteli, tlustý hulán, seděl na své pryčně, zachmuřeně se mračil a kouřil dýmku, a malý Tušin bez ruky dál poslouchal a nesouhlasně kroutil hlavou. Uprostřed čtení hulán Děnisova přerušil.

„Podle mě," řekl a obrátil se k Rostovovi, „se má prostě prosit panovníka o milost. Teď prý budou velká vyznamenání, a jistě odpustí…"

„Já mám prosit panovníka!" řekl Děnisov hlasem, kterému chtěl dodat dřívější energii a zápal, ale který zněl jen bezúčelnou podrážděností. „Oč? Kdybych byl loupežník, prosil bych o milost, ale mě soudí za to, že vyvádím na světlo loupežníky. Ať soudí, já se nikoho nebojím; sloužil jsem poctivě carovi i vlasti a nekradl jsem! A mě degradovat, a… Poslouchej, já jim to rovnou píšu, tady to píšu: ‚Kdybych byl zloděj státních peněz…'"

„Šikovně napsané, to se musí nechat," řekl Tušin. „Ale o to nejde, Vasiliji Dmitriči," obrátil se taky k Rostovovi, „je třeba se podřídit, a Vasilij Dmitrič nechce. Vždyť vám auditor říkal, že vaše věc je špatná."

„No, ať je špatná," řekl Děnisov.

„Auditor vám napsal žádost," pokračoval Tušin, „a stačí ji podepsat a poslat tady po nich. Oni mají jistě," ukázal na Rostova, „i známosti na štábu. Lepší příležitost nenajdete."

„Vždyť jsem řekl, že podlézat nebudu," přerušil ho Děnisov a zase pokračoval ve čtení svého listu.

Rostov se neodvažoval Děnisova přemlouvat, přestože instinktivně cítil, že cesta, kterou navrhoval Tušin a ostatní důstojníci, je nejjistější, a přestože by se považoval za šťastného, kdyby mohl Děnisovovi pomoci: znal Děnisovovu neoblomnou vůli i jeho poctivou prudkost.

Když skončilo čtení Děnisovových jedovatých listů, které trvalo přes hodinu, Rostov nic neřekl a ve velmi smutném rozpoložení strávil zbytek dne ve společnosti Děnisovových lazaretních kamarádů, kteří se kolem něj zase shromáždili; vyprávěl, co věděl, a poslouchal vyprávění druhých. Děnisov celý večer zachmuřeně mlčel.

Pozdě večer se Rostov chystal k odjezdu a zeptal se Děnisova, jestli pro něj nebude mít nějaké vzkazy.

„Ano, počkej," řekl Děnisov, ohlédl se na důstojníky, vytáhl zpod polštáře své papíry, šel k oknu, kde měl kalamář, a sedl si psát.

„Holt se proti větru plivat nedá," řekl, když odcházel od okna, a podával Rostovovi velkou obálku. Byla to žádost adresovaná panovníkovi, kterou sepsal auditor a ve které Děnisov, aniž se zmínil o provinění proviantního úřadu, prosil jen o milost.

„Předej to, holt..." Nedořekl a usmál se bolestně falešným úsměvem.

XIX

Když se Rostov vrátil k pluku a vyřídil veliteli, jak to s Děnisovovou záležitostí vypadá, odjel s dopisem pro panovníka do Tylže.

Třináctého června se francouzský a ruský císař sjeli v Tylži. Boris Drubeckoj požádal vysoce postavenou osobu, u níž sloužil, aby ho přidělila k družině, která měla v Tylži být.

„Rád bych viděl toho velkého muže," řekl a myslel tím Napoleona, kterému až dosud vždycky, jako všichni ostatní, říkal Buonaparte.

„Mluvíte o Buonapartovi?" řekl mu s úsměvem generál.

Boris se na svého generála tázavě podíval a hned pochopil, že to byla žertovná zkouška.

„Kníže, mluvím o císaři Napoleonovi," odpověděl. Generál ho s úsměvem poplácal po rameni.

„Ty to daleko dotáhneš," řekl mu a vzal ho s sebou.

Boris byl mezi těmi několika málo, kdo byli v den setkání císařů na Němenu; viděl vory s monogramy, viděl, jak Napoleon jede po druhém břehu kolem francouzské gardy, viděl zamyšlenou tvář císaře Alexandra, když mlčky seděl v krčmě na břehu Němenu a čekal, až Napoleon přijede; viděl, jak oba císaři nastoupili do člunů a jak Napoleon, který přistál u voru dřív, vykročil rychlými kroky vpřed, podal Alexandrovi při setkání ruku a jak oba zmizeli v pavilonu. Od té doby, co vstoupil do vyšších kruhů, si Boris zvykl pozorně sledovat, co se kolem něho děje, a zapisovat si to. Během setkání v Tylži se vyptával na jména osob, které přijely s Napoleonem, na uniformy, které měly na sobě, a pozorně naslouchal slovům, která pronesly důležité osoby. V tutéž chvíli, kdy císaři vešli do pavilonu, se podíval na hodinky a nezapomněl se na ně podívat znovu, když Alexandr z pavilonu vyšel. Setkání

trvalo hodinu a padesát tři minuty: tak si to ten večer zapsal mezi jiná fakta, o nichž se domníval, že mají historický význam. Protože císařova družina byla velmi malá, byla pro člověka, který si cenil úspěchu ve službě, přítomnost v Tylži za setkání císařů velmi důležitou věcí, a Boris, když se do Tylže dostal, cítil, že od té chvíle je jeho postavení úplně upevněné. Nejenže ho znali, ale už si na něj zvykli a přestali si ho všímat jako nového. Dvakrát vyřizoval poslání u samotného panovníka, takže ho panovník znal od vidění, a všichni z jeho okolí se ho nejenže nestranili jako dřív, kdy ho pokládali za nového člověka, ale divili by se, kdyby tam nebyl.

Boris bydlel s jiným pobočníkem, polským hrabětem Žilinským. Žilinskij, Polák vychovaný v Paříži, byl bohatý, vášnivě miloval Francouze a skoro každý den za pobytu v Tylži se u Žilinského a Borise scházeli na obědy a snídaně francouzští důstojníci z gardy a z hlavního francouzského štábu.

Dvacátého čtvrtého června večer uspořádal hrabě Žilinskij, Borisův spolubydlící, pro své francouzské známé večeři. Na té večeři byl čestný host, jeden Napoleonův pobočník, několik důstojníků francouzské gardy a mladý chlapec ze starého aristokratického francouzského rodu, Napoleonův páže. Právě toho dne přijel Rostov do Tylže, v civilních šatech a za tmy, aby ho nepoznali, a vešel do bytu Žilinského a Borise.

V Rostovovi, stejně jako v celé armádě, z níž přijel, se ještě zdaleka neudál ten obrat vůči Napoleonovi a Francouzům, kteří se z nepřátel stali přáteli, jaký proběhl v hlavním stanu a v Borisovi. V armádě pořád ještě cítili k Bonapartovi a Francouzům dřívější smíšený pocit zloby, opovržení a strachu. Ještě nedávno se Rostov při rozhovoru s kozáckým důstojníkem od Platova přel o to, že kdyby Napoleona zajali, nejednali by s ním jako s panovníkem, ale jako se zločincem. Ještě nedávno, když na cestě potkal raněného francouzského plukovníka, Rostov se rozohnil a dokazoval mu, že mezi zákonným panovníkem

a zločincem Bonapartem nemůže být mír. Proto Rostova v Borisově bytě podivně zarazil pohled na francouzské důstojníky v týchž uniformách, na které byl zvyklý dívat se z rojnice předsunutých hlídek docela jinak. Jakmile uviděl francouzského důstojníka, který vyhlédl ze dveří, zmocnil se ho najednou ten válečný, nepřátelský pocit, který vždycky zakoušel při pohledu na nepřítele. Zastavil se na prahu a rusky se zeptal, jestli tu bydlí Drubeckoj. Boris uslyšel v předsíni cizí hlas a vyšel mu naproti. Jeho tvář v první chvíli, kdy Rostova poznal, vyjádřila mrzutost.

„Á, to jsi ty, moc rád, moc rád tě vidím," řekl nicméně, usmál se a postoupil k němu. Ale Rostov si jeho prvního pohybu všiml.

„Jdu asi nevhod," řekl, „nebyl bych přijel, ale mám tu nějakou záležitost," řekl chladně…

„Ne, jen se divím, jak jsi mohl od pluku odjet." – „Hned jsem vám k službám," obrátil se k hlasu, který na něj volal.

„Vidím, že jdu nevhod," opakoval Rostov.

Výraz mrzutosti už z Borisovy tváře zmizel; zřejmě si rozmyslel a rozhodl, co má dělat; se zvláštním klidem vzal Rostova za obě ruce a odvedl ho do vedlejšího pokoje. Borisovy oči, které se klidně a pevně dívaly na Rostova, byly jako by něčím zastřené, jako by si na ně nasadil nějakou clonu – modré brýle společenského styku. Tak se to Rostovovi zdálo.

„Ale prosím tě, jak bys mohl jít nevhod," řekl Boris. Boris ho uvedl do pokoje, kde byla prostřena večeře, seznámil ho s hosty, představil ho a vysvětlil, že není civilista, ale husarský důstojník, jeho starý přítel. „Hrabě Žilinskij, hrabě N. N., kapitán S. S.," představoval hosty. Rostov se na Francouze zamračeně díval, neochotně se ukláněl a mlčel.

Žilinskij zřejmě nepřijal tuto novou ruskou tvář do svého kroužku s radostí a Rostovovi nic neřekl. Boris jako by si nevšiml rozpaků, které nová tvář způsobila, a se stejným příjemným klidem a se stejnou

zastřeností v očích, s jakou Rostova přivítal, se snažil rozproudit hovor. Jeden z Francouzů se s obvyklou francouzskou zdvořilostí obrátil na Rostova, který zarytě mlčel, a řekl mu, že asi přijel do Tylže proto, aby uviděl císaře.

„Ne, mám tu nějakou záležitost," odpověděl Rostov krátce.

Rostov ztratil náladu hned, jakmile si všiml nelibosti v Borisově tváři, a jak to vždycky bývá s lidmi, kteří nemají náladu, zdálo se mu, že se na něj všichni dívají nepřátelsky a že všem překáží. A opravdu všem překážel a jediný zůstával stranou nově rozproudeného společného hovoru. „A proč tu vlastně sedí?" říkaly pohledy, které na něj hosté vrhali. Vstal a přistoupil k Borisovi.

„Ale já tě zdržuji," řekl mu potichu, „pojďme si promluvit o té záležitosti a já půjdu."

„Ale ne, vůbec ne," řekl Boris. „A jestli jsi unavený, pojď do mého pokoje a lehni si, odpočiň si."

„Vlastně ano..."

Vešli do malého pokojíku, kde Boris spal. Rostov si ani nesedl a hned podrážděně – jako by se Boris před ním něčím provinil – začal mu vyprávět Děnisovovu záležitost a ptal se ho, jestli chce a může prostřednictvím svého generála požádat panovníka za Děnisova a skrze něho mu předat dopis. Když zůstali sami, Rostov se poprvé přesvědčil, že je mu nepříjemné dívat se Borisovi do očí. Boris si přehodil nohu přes nohu, levou rukou si hladil tenké prsty pravé ruky a poslouchal Rostova, jako poslouchá generál hlášení podřízeného: tu se díval stranou, tu se díval Rostovovi přímo do očí s toutéž zastřeností v pohledu. Rostovovi bylo pokaždé nepříjemně a klopil oči.

„Slyšel jsem o takových případech a vím, že panovník je v nich velmi přísný. Myslím, že by se to nemělo dostat až k Jeho Veličenstvu. Podle mě by bylo lepší požádat přímo velitele sboru... Ale vůbec si myslím..."

„Tak ty nechceš nic udělat, tak to řekni!“ skoro vykřikl Rostov a nedíval se Borisovi do očí.

Boris se usmál:

„Naopak, udělám, co budu moct, jen jsem si myslel…“

V tu chvíli se ve dveřích ozval hlas Žilinského, který Borise volal.

„No tak jdi, jdi, jdi…“ řekl Rostov, odmítl večeři, a když zůstal v malém pokojíku sám, dlouho v něm chodil sem a tam a poslouchal veselý francouzský hovor z vedlejšího pokoje.

XX

Rostov přijel do Tylže v den, který se pro přímluvu za Děnisova hodil ze všech nejméně. Sám nemohl jít ke službu konajícímu generálovi, protože byl ve fraku a do Tylže přijel bez svolení nadřízených, a Boris, i kdyby chtěl, nemohl to udělat hned druhý den po Rostovově příjezdu. Toho dne, dvacátého sedmého června, byly podepsány první mírové podmínky. Císaři si vyměnili řády: Alexandr dostal Čestnou legii a Napoleon řád svatého Ondřeje prvního stupně, a na ten den byl určen oběd, který preobraženskému praporu dával prapor francouzské gardy. Panovníci měli být na té hostině přítomni.

Rostovovi bylo s Borisem tak trapně a nepříjemně, že když se k němu Boris po večeři podíval, dělal, že spí, a druhý den časně ráno odešel z domu a snažil se ho nevidět. Ve fraku a v kulatém klobouku se Nikolaj toulal po městě, prohlížel si Francouze a jejich uniformy, prohlížel si ulice a domy, kde bydleli ruský a francouzský císař. Na náměstí viděl, jak se rozestavují stoly a chystá se oběd, v ulicích viděl přes ně přehozené draperie s vlajkami v ruských a francouzských barvách a obrovské monogramy A a N. V oknech domů byly také vlajky a monogramy.

„Boris mi nechce pomoct, a já se na něj obracet taky nechci. To je rozhodnutá věc," myslel si Nikolaj, „mezi námi je všechno skončeno, ale neodjedu odsud, dokud neudělám pro Děnisova všechno, co můžu, a hlavně dokud nepředám dopis panovníkovi. Panovníkovi?!... Vždyť je tady!" myslel si Rostov a bezděčně se zase blížil k domu, kde bydlel Alexandr.

U toho domu stáli jezdečtí koně a sjížděla se družina, zřejmě se chystala na panovníkův odjezd.

„Každou chvíli ho můžu uvidět," myslel si Rostov. „Kdybych mu tak mohl přímo předat dopis a všechno mu říct... Copak by mě kvůli fraku zatkli? To není možné! Pochopil by, na čí straně je spravedlnost. Všemu rozumí, všechno ví. Kdo by mohl být spravedlivější a velkodušnější než on? No a i kdyby mě zatkli za to, že jsem tady, co by to bylo za neštěstí?" myslel si a díval se na důstojníka, který stoupal po schodech do domu, kde bydlel panovník. „Vždyť tamhle taky jdou nahoru. Ech, všechno jsou to hlouposti. Půjdu a podám dopis panovníkovi sám: tím hůř pro Drubeckého, který mě k tomu dohnal." A najednou Rostov s rozhodností, jakou sám od sebe nečekal, nahmatal dopis v kapse a vykročil přímo k domu, kde bydlel panovník.

„Ne, teď už si příležitost nenechám ujít jako po Slavkovu," myslel si a každou vteřinu čekal, že panovníka potká, a při té myšlence cítil, jak se mu krev hrne k srdci. „Padnu mu k nohám a budu ho prosit. Zvedne mě, vyslechne a ještě mi poděkuje." „Jsem šťastný, když mohu prokázat dobro, ale napravit nespravedlnost je největší štěstí," představoval si Rostov slova, která mu panovník řekne. A šel kolem lidí, kteří se na něj zvědavě dívali, až ke vchodu do domu, kde bydlel panovník.

Od vchodu vedlo široké schodiště přímo nahoru; napravo byly vidět zavřené dveře. Dole pod schodištěm byly dveře do přízemí.

„Koho hledáte?" zeptal se kdosi.

„Chci podat dopis, žádost Jeho Veličenstvu," řekl Nikolaj a hlas se mu chvěl.

„Žádosti ke službu konajícímu, račte sem." Ukázali mu na dveře dole. „Jenže vás nepřijmou."

Když Rostov uslyšel ten lhostejný hlas, polekal se toho, co dělá; myšlenka, že každou chvíli může panovníka potkat, byla pro něj tak svůdná, a proto tak strašná, že byl připraven utéct, ale komorní furýr, který ho uvítal, mu otevřel dveře do místnosti pro službu konajícího a Rostov vešel.

V té místnosti stál nevysoký, plný muž asi třicetiletý v bílých pantalonech, v jezdeckých holínkách a jen v batistové košili, kterou si zřejmě právě oblékl; komorník mu vzadu zapínal krásné nové šle vyšívané hedvábím, kterých si Rostov z nějakého důvodu všiml. Ten muž mluvil s někým, kdo byl ve vedlejší místnosti.

„Pěkně rostlá a s tou krásou, jakou dává jen mládí," říkal ten muž, a když uviděl Rostova, přestal mluvit a zamračil se.

„Co si přejete? Žádost?..."

„Co je to?" zeptal se kdosi z vedlejšího pokoje.

„Zase jeden prosebník," odpověděl muž v šlích.

„Řekněte mu, ať přijde později. Hned vyjde, musíme jet."

„Později, později, zítra. Teď už je pozdě..."

Rostov se otočil a chtěl odejít, ale muž v šlích ho zastavil.

„Od koho? Kdo jste?"

„Od majora Děnisova," odpověděl Rostov.

„Kdo jste? Důstojník?"

„Poručík, hrabě Rostov."

„To je ale troufalost! Podejte to služební cestou. A vy sám jděte, jděte..." A začal si oblékat uniformu, kterou mu komorník podával.

Rostov vyšel zase do síně a všiml si, že u vchodu už je mnoho důstojníků a generálů v plné slavnostní uniformě, kolem kterých musí projít.

Proklínal svou troufalost, tuhl při pomyšlení, že každou chvíli může potkat panovníka a před ním se zostudit a být poslán do vězení, plně chápal celou nepatřičnost svého činu a litoval ho, a tak se Rostov se sklopenýma očima prodíral ven z domu, obklopeného zástupem skvělé družiny, když na něj kdosi známým hlasem zavolal a čísi ruka ho zastavila.

„Copak tu, můj milý, děláte ve fraku?" zeptal se ho basový hlas.

Byl to generál jezdectva, který si v tomto tažení vysloužil zvláštní panovníkovu přízeň, bývalý velitel divize, v níž Rostov sloužil.

Rostov se vylekaně začal omlouvat, ale když uviděl generálovu dobromyslnou, žertovnou tvář, odstoupil stranou a rozrušeným hlasem mu vyložil celou záležitost a prosil ho, aby se přimluvil za Děnisova, kterého generál znal. Generál Rostova vyslechl a vážně zavrtěl hlavou.

„Škoda, škoda toho chlapíka; dej sem ten dopis."

Sotva Rostov stihl předat dopis a vyprávět celou Děnisovovu záležitost, ozvaly se ze schodiště rychlé kroky s ostruhami a generál od něho odstoupil a posunul se ke vchodu. Páni z panovníkovy družiny seběhli ze schodů a šli ke koním. Podkoní Ehne, tentýž, který byl u Slavkova, přivedl panovníkova koně a na schodech se ozvalo lehké vrzání kroků, které Rostov hned poznal. Rostov zapomněl na nebezpečí, že ho poznají, protlačil se s několika zvědavci z řad obyvatel až ke vchodu a znovu po dvou letech uviděl tytéž rysy, které zbožňoval, tutéž tvář, tentýž pohled, tutéž chůzi, totéž spojení velebnosti a mírnosti… A pocit nadšení a lásky k panovníkovi v Rostovově duši znovu ožil s dřívější silou. Panovník v preobraženské uniformě, v bílých jelenicových rajtkách a vysokých holínkách, s hvězdou, kterou Rostov neznal – byla to Čestná legie –, vyšel před dům, klobouk v podpaží, a natahoval si rukavici. Zastavil se, rozhlížel se a svým pohledem ozařoval všechno kolem sebe. Některým generálům řekl několik slov. Poznal také Rostovova bývalého velitele divize, usmál se na něj a pokynul mu, aby přistoupil.

Celá družina ustoupila a Rostov viděl, jak ten generál dost dlouho panovníkovi něco říká.

Panovník mu řekl několik slov a udělal krok, aby přistoupil ke koni. Zástup družiny i zástup z ulice, v němž byl Rostov, se znovu přiblížil k panovníkovi. Panovník se zastavil u koně, chytil se rukou sedla, obrátil se ke generálovi jezdectva a řekl hlasitě, zřejmě s přáním, aby ho všichni slyšeli:

„Nemohu, generále, a nemohu proto, že zákon je silnější než já," řekl panovník a dal nohu do třmenu. Generál uctivě sklonil hlavu, pa-

novník nasedl a cvalem odjel ulicí. Rostov bez sebe nadšením běžel se zástupem za ním.

XXI

Na náměstí, kam panovník jel, stály tváří v tvář, napravo prapor preobražencův, nalevo prapor francouzské gardy v medvědích čepicích.

Zatímco panovník přijížděl k jednomu křídlu praporů, které vzdaly čest zbraní, k protějšímu křídlu přicválal jiný hlouček jezdců a v jeho čele Rostov poznal Napoleona. Nemohl to být nikdo jiný. Jel cvalem v malém klobouku, se stuhou řádu svatého Ondřeje přes rameno, v modré uniformě rozepnuté nad bílou vestou, na neobyčejně ušlechtilém arabském bělouši, na karmínové, zlatem vyšívané čabrace. Když dojel k Alexandrovi, nadzvedl klobouk a při tom pohybu nemohlo Rostovovo jezdecké oko přehlédnout, že Napoleon sedí na koni špatně a nejistě. Prapory volaly: „Hurá!“ a „Ať žije císař!“ Napoleon něco řekl Alexandrovi. Oba císaři sesedli z koní a podali si ruce. Na Napoleonově tváři byl nepříjemně strojený úsměv. Alexandr mu s laskavým výrazem něco říkal.

Rostov nespouštěl oči, přestože do zástupu dupali koně francouzských četníků, kteří ho zatlačovali zpátky, a sledoval každý pohyb císaře Alexandra a Bonaparta. Nečekaně ho ohromilo, že se Alexandr k Bonapartovi chová jako k rovnému a že se Bonaparte k ruskému carovi zcela volně, jako by mu ta blízkost s panovníkem byla přirozená a obvyklá, chová jako rovný k rovnému.

Alexandr a Napoleon s dlouhým ocasem družiny přišli k pravému křídlu preobraženského praporu, přímo k zástupu, který tam stál. Zástup se nečekaně ocitl tak blízko císařů, že Rostov, který stál v jeho předních řadách, dostal strach, aby ho nepoznali.

„Veličenstvo, žádám vás o svolení udělit Čestnou legii nejstatečnějšímu z vašich vojáků,“ řekl ostrý, přesný hlas, který vyslovoval každé

písmeno.

Mluvil to malý Bonaparte a díval se Alexandrovi zdola přímo do očí. Alexandr pozorně poslouchal, co mu říká, sklonil hlavu a příjemně se usmál.

„Tomu, kdo si v této poslední válce vedl nejstatečněji," dodal Napoleon, odsekával každou slabiku a s klidem a sebejistotou, které Rostova pobuřovaly, přehlížel řady Rusů, vojáků v pozoru před ním, kteří pořád drželi zbraně ke vzdání pocty a nehybně hleděli do tváře svého císaře.

„Dovolí mi Vaše Veličenstvo zeptat se na názor plukovníka?" řekl Alexandr a udělal několik spěšných kroků ke knížeti Kozlovskému, veliteli praporu. Bonaparte si mezitím začal svlékat rukavici z bílé malé ruky, roztrhl ji a zahodil. Pobočník, který se zezadu spěšně vrhl dopředu, ji zvedl.

„Komu to dát?" zeptal se císař Alexandr Kozlovského nehlasně a rusky.

„Komu poroučíte, Vaše Veličenstvo."

Panovník se nespokojeně zamračil, ohlédl se a řekl:

„Ale vždyť mu musím odpovědět."

Kozlovskij se s rozhodným výrazem ohlédl po řadách a tím pohledem zachytil i Rostova.

„Snad ne mě?" pomyslel si Rostov.

„Lazareve!" zavelel plukovník se zamračeným čelem; a první voják podle velikosti, Lazarev, svižně vystoupil vpřed.

„Kampak? Tady stůj!" šeptaly hlasy na Lazareva, který nevěděl, kam má jít. Lazarev se zastavil, vylekaně šilhl po plukovníkovi a tvář se mu zachvěla, jak to bývá u vojáků, které vyvolají před šik.

Napoleon nepatrně otočil hlavu dozadu a natáhl dozadu svou malou baculatou ručku, jako by chtěl něco vzít. Lidé z jeho družiny v tutéž vteřinu pochopili, oč jde, začali se shánět, šeptat si a něco si podávat, a páže, tentýž, kterého Rostov včera viděl u Borise, vyběhlo vpřed,

uctivě se sklonilo nad nataženou rukou, nenechalo ji čekat ani jedinou vteřinu a vložilo do ní řád na červené stuze. Napoleon, aniž se podíval, stiskl dva prsty. Řád se ocitl mezi nimi. Napoleon přistoupil k Lazarevovi, který vyvaloval oči a umíněně se dál díval jen na svého panovníka, a ohlédl se na císaře Alexandra, aby tím ukázal, že to, co teď dělá, dělá kvůli svému spojenci. Malá bílá ruka s řádem se dotkla knoflíku vojína Lazareva. Jako by Napoleon věděl, že k tomu, aby ten voják byl navždy šťastný, odměněný a odlišený ode všech na světě, stačí jen, aby se jeho, Napoleonova ruka, ráčila dotknout vojákovy hrudi. Napoleon jen přiložil kříž k Lazarevově hrudi, pustil ruku a obrátil se k Alexandrovi, jako by věděl, že kříž musí k Lazarevově hrudi přilnout. Kříž opravdu přilnul.

Ruské a francouzské úslužné ruce kříž okamžitě zachytily a připjaly ho k uniformě. Lazarev se zachmuřeně podíval na malého člověka s bílýma rukama, který s ním něco udělal, dál nehybně držel zbraň ke vzdání pocty a znovu se začal dívat přímo do očí Alexandrovi, jako by se Alexandra ptal: má tu ještě stát, nebo mu nepřikážou, aby se ted prošel, nebo snad ještě něco udělal? Ale nic mu nepřikazovali a on zůstal dost dlouho v tom nehybném stavu.

Panovníci nasedli na koně a odjeli. Preobraženci rozpustili řady, promísili se s francouzskými gardisty a sedli si ke stolům, které pro ně byly připravené.

Lazarev seděl na čestném místě; ruští i francouzští důstojníci ho objímali, blahopřáli mu a tiskli mu ruce. Zástupy důstojníků a lidí přicházely, jen aby se na Lazareva podívaly. Kolem stolů stál na náměstí hukot rusko-francouzského hovoru a smíchu. Dva důstojníci se zarudlými tvářemi, veselí a šťastní, prošli kolem Rostova.

„Co ty na to pohoštění, bratře? Všechno na stříbře," řekl jeden. „Viděls Lazareva?"

„Viděl."

„Zítra je prý budou hostit preobraženci."

„Ne, ale ten Lazarev má štěstí! Tisíc dvě stě franků doživotní penze.“

„To je ale čepice, chlapi!“ křičel jeden preobraženec a nasazoval si chlupatou čepici nějakého Francouze.

„To je ale nádhera, krása!“

„Slyšel jsi odpověď na heslo?“ řekl gardový důstojník druhému. „Předevčírem byla ‚Napoleon, Francie, statečnost‘; včera ‚Alexandr, Rusko, velikost‘; jeden den dává odpověď na heslo náš panovník a druhý den Napoleon. Zítra pošle panovník Jiřího kříž nejstatečnějšímu z francouzských gardistů. Jinak to nejde! Musí odpovědět stejně.“

Boris se svým druhem Žilinským se také přišel podívat na hostinu preobražených. Když se vracel, všiml si Rostova, který stál na rohu domu.

„Rostove! Buď zdráv; ani jsme se neviděli,“ řekl mu a nemohl se zdržet, aby se ho nezeptal, co se s ním stalo: tak podivně zachmuřenou a rozrušenou měl Rostov tvář.

„Nic, nic,“ odpověděl Rostov.

„Zastavíš se?“

„Ano, zastavím.“

Rostov dlouho stál na rohu a zdálky se díval na hodující. V hlavě se mu odehrávala mučivá práce, kterou nemohl nijak dovést do konce. V duši mu vyvstávaly strašné pochybnosti. Hned si vzpomínal na Děnisova s jeho změněným výrazem, s jeho odevzdaností, a na celý lazaret s těmi utrženými rukama a nohama, s tou špínou a nemocemi. Tak živě se mu zdálo, že teď cítí ten nemocniční pach mrtvého těla, že se rozhlížel, aby pochopil, odkud by ten pach mohl vycházet. Hned si vzpomínal na toho samolibého Bonaparta s jeho bílou ručkou, který byl teď císařem a kterého císař Alexandr má rád a váží si ho. K čemu tedy ty utržené ruce, nohy, zabití lidé? Hned si vzpomínal na vyznamenaného Lazareva a na Děnisova, potrestaného a neomilostněného. Přistihoval se při tak podivných myšlenkách, že se jich lekal.

Vůně jídla preobražencův a hlad ho z toho stavu vytrhly: musel něco sníst, než odjede. Šel do hostince, který viděl ráno. V hostinci zastihl tolik lidí a důstojníků, kteří stejně jako on přijeli v civilních šatech, že si oběd stěží vymohl. Přisedli si k němu dva důstojníci z jeho divize. Řeč se přirozeně stočila na mír. Důstojníci, Rostovovi druhové, byli jako většina armády nespokojeni s mírem uzavřeným po Friedlandu. Říkali, že kdyby se ještě vydrželo, byl by Napoleon ztracen, že jeho vojska už neměla ani suchary, ani náboje. Nikolaj mlčky jedl a hlavně pil. Sám vypil dvě láhve vína. Vnitřní práce, která se v něm zvedla, se pořád nerozřešila a dál ho trápila. Bál se oddat svým myšlenkám, a nemohl se jich zbavit. Najednou, když jeden z důstojníků řekl, že je urážlivé dívat se na Francouze, začal Rostov křičet s prudkostí, kterou nic neospravedlňovalo a která proto důstojníky velmi udivila.

„Jak můžete posuzovat, co by bylo lepší!“ vykřikl a tvář mu najednou zalila krev. „Jak můžete posuzovat panovníkovy činy, jaké máme právo o tom uvažovat?! Nemůžeme pochopit ani panovníkovy cíle, ani jeho činy!“

„Ale já jsem o panovníkovi neřekl ani slovo,“ hájil se důstojník, který si Rostovovu prchlivost nedokázal vysvětlit jinak, než že je Rostov opilý.

Ale Rostov ho neposlouchal.

„Nejsme diplomatičtí úředníci, jsme vojáci a nic víc,“ pokračoval. „Poručí nám umřít – tak umřít. A když trestají, tak to znamená, že je člověk vinen; nám nepřísluší soudit. Ráčí-li Jeho Veličenstvo císař uznat Bonaparta za císaře a uzavřít s ním spojenectví – znamená to, že je to tak třeba. Kdybychom o všem začali soudit a uvažovat, tak by nám nezůstalo nic svatého. Takhle bychom řekli, že není Bůh, že není nic,“ křičel Nikolaj a bušil do stolu, podle představ svých společníků velmi nepatřičně, ale velmi důsledně podle toho, kudy se ubíraly jeho myšlenky.

„Naše věc je plnit svou povinnost, sekat se a nemyslet, to je všechno," uzavřel.

„A pít," řekl jeden z důstojníků, který se nechtěl hádat.

„Ano, a pít," chytil se toho Nikolaj. „Hej, ty! Ještě láhev!" křikl.

Díl třetí

I

Roku tisíc osm set osm jel císař Alexandr do Erfurtu na nové setkání s císařem Napoleonem a ve vysoké petrohradské společnosti se hodně mluvilo o velkoleposti tohoto slavnostního setkání.

Roku tisíc osm set devět došla blízkost obou vládců světa, jak se Napoleonovi a Alexandrovi říkalo, tak daleko, že když Napoleon toho roku vyhlásil válku Rakousku, vytáhl ruský sbor za hranice, aby pomohl svému dřívějšímu nepříteli Bonapartovi proti dřívějšímu spojenci, rakouskému císaři; tak daleko, že se ve vysoké společnosti mluvilo o možném sňatku Napoleona s jednou ze sester císaře Alexandra. Ale kromě vnějších politických ohledů se v té době pozornost ruské společnosti se zvláštní živostí upínala k vnitřním reformám, které se tehdy prováděly ve všech oblastech státní správy.

Život mezitím, skutečný život lidí se svými podstatnými zájmy zdraví, nemoci, práce, odpočinku, se svými zájmy myšlení, vědy, poezie, hudby, lásky, přátelství, nenávisti, vášní, plynul jako vždycky nezávisle a mimo politickou blízkost či nepřátelství s Napoleonem Bonapartem a mimo všechny možné reformy.

Kníže Andrej prožil dva roky na venkově, aniž odtud jedinkrát vyjel. Všechny ty podniky na statcích, které Pierre u sebe začal a nedovedl k žádnému výsledku, protože ustavičně přebíhal od jedné věci k druhé, všechny tyto podniky kníže Andrej uskutečnil, aniž je komukoli předváděl a bez znatelné námahy.

Měl v nejvyšší míře onu praktickou houževnatost, která Pierrovi chyběla a která bez velkých gest a bez úsilí z jeho strany uváděla věci do pohybu.

Jeden jeho statek o třech stech duších nevolníků byl převeden mezi svobodné rolníky – byl to jeden z prvních příkladů v Rusku –, na jiných byla robota nahrazena poddanskými dávkami. Do Bogučarova byla na jeho účet povolána vyučená porodní bába, aby pomáhala rodičkám, a kněz za plat učil děti mužiků i čeledi číst a psát.

Jednu polovinu času trávil kníže Andrej v Lysých Horách s otcem a se synem, který byl ještě v péči chův; druhou polovinu času v bogučarovské poustevně, jak otec říkal jeho vesnici. Přes lhostejnost ke všem vnějším událostem světa, kterou dával Pierrovi najevo, je pilně sledoval, dostával mnoho knih, a když k němu nebo k jeho otci přijížděli lidé čerství z Petrohradu, ze samého víru života, s údivem pozoroval, že tito lidé ve znalosti všeho, co se děje ve vnější i vnitřní politice, za ním, který seděl na venkově a nikam nevyjížděl, daleko zaostávají.

Kromě práce na statcích, kromě obecného zaměstnání četbou nejrůznějších knih se kníže Andrej v té době zabýval kritickým rozborem našich dvou posledních nešťastných tažení a sestavováním návrhu na změnu našich vojenských řádů a předpisů.

Na jaře roku tisíc osm set devět jel kníže Andrej na rjazaňské statky svého syna, jehož byl poručníkem.

Seděl v kočáře, hřálo ho jarní slunce, díval se na první trávu, na první březové lístky a na první chomáče bílých jarních mraků, které se rozbíhaly po jasné modři nebe. Na nic nemyslel, jen se vesele a bezmyšlenkovitě rozhlížel kolem.

Přejeli přívoz, kde před rokem mluvil s Pierrem. Projeli zablácenou vesnici, humna, zelené ozimy, sjezd se zbytky sněhu u mostu, výjezd po rozbředlé hlíně, pásy strniště a místy se zelenajícího křoví a vjeli do březového lesa, který se táhl po obou stranách cesty. V lese bylo skoro

horko, vítr nebylo slyšet. Bříza, celá posetá zelenými lepkavými lístky, se ani nepohnula a zpod loňského listí, které nadzvedávala, vylézala první zelenající se tráva a fialové kvítky. Drobné smrčky, roztroušené tu a tam po březovém háji, svou hrubou věčnou zelení nepříjemně připomínaly zimu. Koně v lese zafrkali a znatelněji se zapotili.

Lokaj Petr něco řekl kočímu, kočí mu přisvědčil. Ale Petrovi zřejmě kočího souhlas nestačil: na kozlíku se otočil k pánovi.

„Vaše Osvícenosti, to je ale lehko!“ řekl a uctivě se usmál.

„Cože?“

„Je lehko, Vaše Osvícenosti.“

„Co to povídá?“ pomyslel si kníže Andrej. „Aha, asi o jaru,“ pomyslel si a rozhlédl se kolem. „Však už je všechno zelené… jak rychle! I bříza, i střemcha, i olše už začíná… Ale dub, na tom není nic znát. Ano, tady je, ten dub.“

Na kraji cesty stál dub. Byl asi desetkrát starší než břízy, z nichž se les skládal, byl desetkrát tlustší a dvakrát vyšší než každá bříza. Byl to obrovský dub, silný na dvě náruče, s větvemi, polámanými zřejmě už dávno, a s rozpraskanou kůrou, porostlou starými strupy. Se svými obrovskými, nemotornými, nesouměrně rozčepýřenými, pokroucenými pažemi a prsty stál mezi usměvavými břízami jako staré, rozzlobené a pohrdavé strašidlo. Jen on jediný se nechtěl podřídit kouzlu jara a nechtěl vidět ani jaro, ani slunce.

„Jaro, a láska, a štěstí!“ jako by říkal ten dub. „A jak vás jen neomrzí pořád ten stejný hloupý a nesmyslný klam? Pořád totéž, a všechno klam! Není žádné jaro, ani slunce, ani štěstí. Podívejte se tamhle, sedí tam udusané mrtvé smrky, pořád stejné, a tady jsem i já rozčepýřil své polámané, odřené prsty, ať mi vyrostly kdekoli – ze zad, z boků; jak vyrostly, tak stojím a nevěřím vašim nadějím a klamům.“

Kníže Andrej se po tom dubu několikrát ohlédl, když projížděl lesem, jako by od něho něco čekal. Květiny a tráva byly i pod dubem, ale

on pořád stejně, zamračeně, nehybně, ošklivě a zarytě stál uprostřed nich.

„Ano, má pravdu, tisíckrát má pravdu ten dub," myslel si kníže Andrej, „ať se jiní, mladí, znovu dávají tomu klamu napospas, ale my život známe – náš život je u konce!" V duši knížete Andreje vyvstala v souvislosti s tím dubem celá nová řada beznadějných, ale smutně příjemných myšlenek. Během té cesty jako by znovu promyslel celý svůj život a došel k témuž dřívějšímu, uklidňujícímu a beznadějnému závěru, že nemusí nic začínat, že má dožít svůj život, nečinit zlo, neznepokojovat se a nic si nepřát.

II

Kvůli poručnickým záležitostem rjazaňského statku se kníže Andrej potřeboval sejít s újezdním maršálkem šlechty. Maršálkem byl hrabě Ilja Andrejevič Rostov a kníže Andrej za ním v polovině května jel.

Bylo už horké období jara. Les už se celý oděl, bylo prašno a bylo takové horko, že když člověk jel kolem vody, dostal chuť se vykoupat.

Kníže Andrej, nevesele zaujatý úvahami, na co všechno se potřebuje maršálka ohledně záležitostí zeptat, přijížděl alejí zahrady k otradnenskému domu Rostovových. Napravo za stromy uslyšel veselý ženský křik a uviděl hlouček děvčat, která běžela jeho kočáru napříč cestou. Před ostatními, blíž, přibíhala ke kočáru černovlasá, velmi štíhlá, podivně štíhlá, černooká dívka ve žlutých kartounových šatech, s hlavou uvázanou bílým kapesníkem, zpod něhož se jí draly pramínky rozcuchaných vlasů. Dívka něco křičela, ale když poznala cizího, ani se na něj nepodívala a se smíchem běžela zpátky.

Knížete Andreje najednou cosi zabolelo. Den byl tak krásný, slunce tak jasné, všechno kolem tak veselé; a ta štíhlá a hezká dívka nevěděla a nechtěla vědět o tom, že on vůbec existuje, a byla spokojená a šťastná nějakým svým odděleným – jistě hloupým –, ale veselým a šťastným životem. „Z čeho má takovou radost? Na co myslí? Ne na vojenský řád, ne na uspořádání rjazaňských poddaných na dávkách. Na co myslí? A čím je šťastná?“ ptal se sám sebe kníže Andrej bezděčně a zvědavě.

Hrabě Ilja Andrejič žil roku tisíc osm set devět v Otradnoje pořád stejně jako dřív, to jest hostil skoro celou gubernii, s hony, divadly, obědy a muzikanty. Knížeti Andrejovi byl rád jako každému novému hostu a skoro násilím ho přiměl, aby u nich přenocoval.

Během nudného dne, kdy knížete Andreje bavili starší hostitelé a nejváženější z hostů, jimiž byl dům starého hraběte u příležitosti blížících se jmenin plný, se Bolkonskij několikrát podíval na Natašu, která se mezi druhou, mladou polovinou společnosti něčemu smála a veselila, a pořád se sám sebe ptal: „Na co myslí? Z čeho má takovou radost!“

Večer, když zůstal sám na novém místě, dlouho nemohl usnout. Četl, pak zhasl svíčku a zase ji zapálil. V pokoji s okenicemi zavřenými zevnitř bylo horko. Zlobil se na toho hloupého starce – tak Rostovovi říkal –, který ho zdržel, protože ho ujišťoval, že potřebné listiny ve městě ještě nedoručili, a zlobil se na sebe, že zůstal.

Kníže Andrej vstal a šel k oknu, aby je otevřel. Jakmile otevřel okenice, vtrhlo do pokoje měsíční světlo, jako by na to u okna na stráži dávno čekalo. Otevřel okno. Noc byla svěží a nehybně jasná. Přímo před oknem stála řada přistřižených stromů, z jedné strany černých a z druhé stříbřitě ozářených. Pod stromy bylo jakési šťavnaté, vlhké, kadeřavé rostlinstvo s tu a tam stříbřitými listy a stonky. Dál za černými stromy byla jakási střecha, lesknoucí se rosou, vpravo velký kadeřavý strom s jasně bílým kmenem a větvemi a nad ním skoro úplný měsíc na jasném, skoro bezhvězdném jarním nebi. Kníže Andrej se opřel lokty o okno a jeho oči se zastavily na tom nebi.

Pokoj knížete Andreje byl v prostředním patře; v pokojích nad ním také bydleli a nespali. Uslyšel shora ženský hovor.

„Jen ještě jednou,“ řekl shora ženský hlas, který kníže Andrej hned poznal.

„A kdy ty vůbec budeš spát?“ odpověděl druhý hlas.

„Nebudu, já nemůžu spát, co mám dělat! No, naposled…“

Dva ženské hlasy zazpívaly jakousi hudební frázi, která byla koncem něčeho.

„Ach, to je nádhera! No, a teď spát, a konec.“

„Ty spi, ale já nemůžu," odpověděl první hlas, který se přiblížil k oknu. Zřejmě se z okna celá vyklonila, protože bylo slyšet šustění jejích šatů, a dokonce i dech. Všechno ztichlo a zkamenělo jako měsíc, jeho světlo a stíny. Kníže Andrej se také bál pohnout, aby neprozradil svou bezděčnou přítomnost.

„Soňo! Soňo!" ozval se znovu první hlas. „No, jak se dá spát! Vždyť se podívej, jaká je to nádhera! Ach, jaká nádhera! Tak už se probuď, Soňo," řekla skoro se slzami v hlase. „Vždyť takhle nádherná noc ještě nikdy, nikdy nebyla."

Soňa neochotně cosi odpověděla.

„Ne, podívej se, jaký je měsíc!... Ach, jaká nádhera! Pojď sem. Duše moje, holubičko, pojď sem. No, vidíš? Takhle bych si dřepla, takhle, chytila bych se pod koleny – pevněji, co nejpevněji –, musí se to napnout, a uletěla bych. Takhle!"

„Nech toho, spadneš."

Bylo slyšet zápolení a nespokojený Sonin hlas:

„Vždyť už je po jedné."

„Ach, ty mi pořád všechno jen kazíš. No tak jdi, jdi."

Zase všechno utichlo, ale kníže Andrej věděl, že tam pořád ještě sedí; slyšel chvílemi tiché pohyby, chvílemi povzdechy.

„Ach, můj bože! Můj bože! Co to jen je!" vykřikla najednou. „Když spát, tak spát!" a zabouchla okno.

„A po mé existenci jí nic není!" pomyslel si kníže Andrej, zatímco naslouchal jejímu hovoru a z nějakého důvodu čekal a bál se, že řekne něco o něm. „A zase ona! Jako naschvál!" myslel si. V duši se mu najednou zvedl tak nečekaný zmatek mladých myšlenek a nadějí, které odporovaly celému jeho životu, že ucítil, že není s to si svůj stav ujasnit, a hned usnul.

III

Druhý den se kníže Andrej rozloučil jen s hrabětem, nepočkal, až dámy vyjdou, a odjel domů.

Byl už začátek června, když kníže Andrej na zpáteční cestě domů vjel znovu do toho březového háje, ve kterém ho ten starý, sukovitý dub tak podivně a nezapomenutelně zarazil. Rolničky zvonily v lese ještě tlumeněji než před šesti týdny; všechno bylo plné, stinné a husté; a mladé smrky, roztroušené po lese, nerušily celkovou krásu, přizpůsobily se obecnému rázu a něžně se zelenaly chmýřím mladých výhonků.

Celý den bylo horko, někde se stahovala bouřka, ale jen malý mráček skropil prach cesty a šťavnaté listí. Levá strana lesa byla temná, ve stínu; pravá, mokrá a lesklá, se třpytila na slunci a jen lehce se vlnila ve větru. Všechno kvetlo; slavíci tloukli a přelévali své trylky tu blízko, tu daleko.

„Ano, tady, v tomhle lese byl ten dub, se kterým jsme byli zajedno," pomyslel si kníže Andrej. „Ale kde je?" pomyslel si znovu kníže Andrej, díval se na levou stranu cesty, a aniž to sám věděl, aniž ho poznal, kochal se tím dubem, který hledal. Starý dub, celý proměněný, rozložený jako stan šťavnaté, tmavé zeleně, se blaženě rozplýval a lehce pohupoval v paprscích večerního slunce. Ani sukovité prsty, ani strupy, ani dřívější nedůvěra a žal – nic z toho nebylo vidět. Tvrdou, stoletou kůrou se bez větviček prodraly šťavnaté mladé listy, takže se nedalo uvěřit, že je ten stařec zrodil. „Ano, to je ten dub," pomyslel si kníže Andrej a najednou na něj přišel bezdůvodný jarní pocit radosti a obnovy. Všechny nejlepší chvíle jeho života se mu najednou naráz vybavily. I Slavkov s vysokým nebem, i mrtvá, vyčítavá tvář ženy, i Pierre na pří-

vozu, i dívka rozrušená krásou noci, i ta noc a měsíc – to všechno se mu najednou vybavilo.

„Ne, život není u konce v jednatřiceti letech," rozhodl se najednou kníže Andrej definitivně a neodvolatelně. „Nestačí, že já vím všechno, co je ve mně, je třeba, aby to věděli i všichni: i Pierre, i ta dívka, která chtěla uletět do nebe, je třeba, aby mě všichni znali, aby můj život neběžel jen pro mne, aby oni nežili tak nezávisle na mém životě, aby se v nich všech odrážel a aby všichni žili spolu se mnou!"

* * *

Když se kníže Andrej z cesty vrátil, rozhodl se, že na podzim pojede do Petrohradu, a vymyslel pro to rozhodnutí různé důvody. Celá řada rozumných, logických argumentů, proč nutně musí jet do Petrohradu, a dokonce vstoupit do služby, mu byla každou chvíli k dispozici. Ted dokonce nechápal, jak mohl kdy pochybovat o tom, že je nutné se činně účastnit života, právě tak jako před měsícem nechápal, jak by ho vůbec mohla napadnout myšlenka odjet z venkova. Zdálo se mu jasné, že všechny jeho životní zkušenosti by musely přijít nazmar a byly by nesmyslem, kdyby je neuplatnil v činech a znovu se činně nezapojil do života. Dokonce ani nechápal, jak mu dřív na základě stejně ubohých rozumových argumentů mohlo být zřejmé, že by se ponížil, kdyby teď, po všech svých životních lekcích, znovu uvěřil v možnost být užitečný a v možnost štěstí a lásky. Teď mu rozum napovídal něco úplně jiného. Po té cestě se kníže Andrej začal na venkově nudit, dřívější zaměstnání ho nezajímala, a často, když seděl sám ve své pracovně, vstal, přistoupil k zrcadlu a dlouho se díval na svou tvář. Pak se odvrátil a díval se na portrét zesnulé Lizy, která se na něho s kadeřemi načesanými po řecku něžně a vesele dívala ze zlatého rámu. Už manželovi neříkala ta dřívější strašná slova, jen se na něj prostě, vesele a zvědavě dívala. A kníže Andrej, s rukama za zády, dlouho chodil po pokoji, tu se mra-

čil, tu se usmíval, a znovu promýšlel ty nerozumné, slovy nevyjádřitelné, tajné jako zločin myšlenky, spojené s Pierrem, se slávou, s dívkou v okně, s dubem, s ženskou krásou a láskou, které změnily celý jeho život. A právě v takových chvílích, když k němu někdo vešel, býval obzvlášť suše, přísně rozhodný a zvlášť nepříjemně logický.

„Můj milý," říkávala, když v takové chvíli vešla, kněžna Marja, „Nikoluška dnes nemůže jít na procházku: je velká zima."

„Kdyby bylo teplo," odpovídal v takových chvílích kníže Andrej své sestře obzvlášť suše, „šel by jen v košili, ale protože je zima, je třeba ho obléct do teplých šatů, které jsou k tomu vymyšleny. To vyplývá z toho, že je zima, a ne to, aby zůstal doma, když dítě potřebuje vzduch," říkal se zvláštní logičností, jako by za celou tu tajnou, nelogickou vnitřní práci, která se v něm odehrávala, někoho trestal. Kněžna Marja v takových případech myslela na to, jak tahle rozumová práce muže vysušuje.

IV

Kníže Andrej přijel do Petrohradu v srpnu roku tisíc osm set devět. Byla to doba vrcholné slávy mladého Speranského a energie převratů, které prováděl. Právě v tom srpnu se panovník vyklopil z kočáru, poranil si nohu a zůstal tři týdny v Petěrhofu, kde se denně a výhradně stýkal se Speranským. V té době se připravovaly nejen dva tak proslulé a společnost tak znepokojivší výnosy o zrušení dvorských hodností a o zkouškách pro hodnosti kolegiálních asesorů a státních radů, ale i celá státní ústava, která měla změnit stávající soudní, správní a finanční pořádek ruské vlády od Státní rady až po obecní správu. Teď se uskutečňovaly a nabývaly podoby ty nejasné, liberální sny, s nimiž císař Alexandr nastoupil na trůn a které se snažil uskutečnit s pomocí svých pomocníků Czartoryského, Novosilcova, Kočubeje a Stroganova, jež sám žertem nazýval výborem pro veřejné blaho.

Teď je všechny dohromady nahradil Speranskij v civilních věcech a Arakčejev ve vojenských. Kníže Andrej se brzy po svém příjezdu jako komoří dostavil ke dvoru a na slavnostní výstup. Panovník ho dvakrát potkal, a ani jednou ho nepoctil jediným slovem. Knížeti Andrejovi se už i dřív vždycky zdálo, že je panovníkovi nesympatický, že je panovníkovi nepříjemná jeho tvář i celá jeho bytost. V suchém, odtažitém pohledu, kterým se na něj panovník podíval, našel kníže Andrej pro tento předpoklad ještě víc potvrzení než dřív. Dvořané knížeti Andrejovi vysvětlili panovníkovu nevšímavost tím, že Jeho Veličenstvo je nespokojeno, že Bolkonskij od roku tisíc osm set pět neslouží.

„Sám vím, jak málo vládneme svými sympatiemi a antipatiemi," myslel si kníže Andrej, „a proto nemá smysl pomýšlet na to, že bych panovníkovi osobně předložil svůj návrh vojenského řádu, ale věc

bude mluvit sama za sebe.“ Řekl o svém návrhu starému polnímu maršálovi, příteli svého otce. Polní maršál mu určil hodinu, přijal ho vlídně a slíbil, že to panovníkovi přednese. Za několik dní knížeti Andrejovi oznámili, že se má dostavit k ministru války, hraběti Arakčejevovi.

V určený den v devět hodin ráno se kníže Andrej dostavil do předpokoje hraběte Arakčejeva.

Osobně kníže Andrej Arakčejeva neznal a nikdy ho neviděl, ale všechno, co o něm věděl, mu k tomu člověku mnoho úcty nevnuklo.

„Je to ministr války, důvěrník Jeho Veličenstva císaře; nikomu nemá být nic do jeho osobních vlastností; bylo mu svěřeno, aby posoudil můj návrh, a proto jedině on mu může dát průchod,“ myslel si kníže Andrej, když čekal v předpokoji hraběte Arakčejeva mezi mnoha důležitými i nedůležitými osobami.

Kníže Andrej za své služby, většinou pobočnické, viděl mnoho předpokojů důležitých osob a různé povahy těch předpokojů mu byly velmi jasné. Předpokoj hraběte Arakčejeva měl zcela zvláštní povahu. Na nedůležitých osobách, které v předpokoji hraběte Arakčejeva čekaly, až na ně přijde řada k audienci, byl vepsán pocit zahanbení a pokory; na výše postavených osobách se zračil jeden společný pocit rozpaků, skrytý pod maskou nenucenosti a posměchu sobě samým, své situaci i osobě, na kterou se čekalo. Někteří zamyšleně chodili sem a tam, jiní si šeptali a smáli se, a kníže Andrej zaslechl přezdívku „Síla Andrejič“ a slova „strejda to někomu dá“, která se vztahovala na hraběte Arakčejeva. Jeden generál, důležitá osoba, zřejmě uražený tím, že musí tak dlouho čekat, seděl, přehazoval nohu přes nohu a pohrdavě se sám pro sebe usmíval.

Ale jakmile se otevřely dveře, objevil se ve všech tvářích v jediném okamžiku jen jediný výraz – strach. Kníže Andrej požádal službu konajícího důstojníka, aby ho ohlásil podruhé, ale podívali se na něj posměšně a řekli mu, že na něj přijde řada v pravý čas. Po několika oso-

bách, které pobočník uvedl do ministrovy pracovny a zase vyvedl, byl strašnými dveřmi vpuštěn důstojník, který knížete Andreje zarazil svým ponížením a vystrašeným vzhledem. Důstojníkova audience trvala dlouho. Najednou se zpoza dveří ozvalo hřmění nepříjemného hlasu a bledý důstojník s třesoucími se rty vyšel ven, chytil se za hlavu a prošel předpokojem.

Hned nato přivedli ke dveřím knížete Andreje a službu konající důstojník šeptem řekl: „Napravo, k oknu."

Kníže Andrej vešel do skromné, úhledné pracovny a u stolu uviděl čtyřicetiletého muže s dlouhým trupem, s dlouhou, nakrátko ostříhanou hlavou a hlubokými vráskami, se svraštělým obočím nad hnědozelenýma tupýma očima a s převislým červeným nosem. Arakčejev k němu otočil hlavu, ale nepodíval se na něj.

„Co žádáte?" zeptal se Arakčejev.

„Já nic... nežádám, Vaše Osvícenosti," řekl tiše kníže Andrej. Arakčejevovy oči se obrátily k němu.

„Posaďte se," řekl Arakčejev. „Kníže Bolkonskij?"

„Já nic nežádám, ale Jeho Veličenstvo císař ráčil Vaší Osvícenosti postoupit návrh, který jsem podal..."

„Jak vidíte, můj nejmilejší, váš návrh jsem četl," přerušil ho Arakčejev; jen první slova řekl vlídně, zase se mu nepodíval do tváře a upadal čím dál víc do bručivě pohrdavého tónu. „Navrhujete nové vojenské zákony? Zákonů je mnoho, a staré nemá kdo plnit. Dnes píšou zákony všichni, psát je snazší než dělat."

„Přijel jsem z vůle Jeho Veličenstva císaře, abych se od Vaší Osvícenosti dozvěděl, jaký průchod hodláte podanému návrhu dát," řekl zdvořile kníže Andrej.

„Na váš návrh jsem napsal rozhodnutí a poslal ho do výboru. *Ne*schvaluji ho," řekl Arakčejev, vstal a vzal z psacího stolu papír. „Tady," podal ho knížeti Andrejovi.

Napříč přes papír bylo tužkou, bez velkých písmen, bez pravopisu, bez interpunkce napsáno: „nepodloženě sestaveno poněvadž jako napodobenina opsáno z francouzského vojenského řádu a od vojenských artikulů bez potřeby se odchylující“.

„Do jakého výboru byl návrh předán?“ zeptal se kníže Andrej.

„Do výboru pro vojenský řád, a navrhl jsem, aby bylo vaše blahorodí zařazeno mezi členy. Jenže bez platu.“

Kníže Andrej se usmál.

„Ani o něj nestojím.“

„Členem bez platu,“ opakoval Arakčejev. „Mám tu čest. Hej! Volej! Kdo je další?“ křikl a uklonil se knížeti Andrejovi.

V

Zatímco kníže Andrej čekal na oznámení, že byl jmenován členem výboru, obnovil staré známosti, zejména s těmi osobami, o kterých věděl, že mají moc a mohly by mu být užitečné. Zakoušel teď v Petrohradě pocit podobný tomu, jaký zakoušel v předvečer bitvy, když ho trýznila neklidná zvědavost a neodolatelně ho to táhlo do vyšších sfér, tam, kde se připravovala budoucnost, na níž závisely osudy milionů. Podle rozhořčení starců, podle zvědavosti nezasvěcených, podle zdrženlivosti zasvěcených, podle spěchu a ustaranosti všech, podle nesčetného množství výborů a komisí, o jejichž existenci se každý den znovu dozvídal, cítil, že se teď, v roce tisíc osm set devět, chystá tady, v Petrohradě, jakási obrovská občanská bitva, jejímž vrchním velitelem byla osoba jemu neznámá, tajemná a, jak se mu zdálo, geniální – Speranskij. A samotné dílo reforem, o kterém věděl jen mlhavě, i Speranskij, jeho hlavní tvůrce, ho začínaly tak vášnivě zajímat, že záležitost vojenského řádu se v jeho vědomí velmi brzy začala posouvat na druhořadé místo.

Kníže Andrej byl v jednom z nejvýhodnějších postavení k tomu, aby byl dobře přijímán ve všech nejrůznějších a nejvyšších kruzích tehdejší petrohradské společnosti. Strana reformátorů ho srdečně přijímala a lákala k sobě, za prvé proto, že měl pověst rozumného a velmi sečtělého člověka, za druhé proto, že si propuštěním svých sedláků na svobodu už získal pověst liberála. Strana nespokojených starců se na něj jako na syna jeho otce obracela s žádostí o pochopení a odsuzovala reformy. Ženská společnost, *vysoká společnost*, ho srdečně přijímala, protože byl ženich, bohatý a urozený, a skoro nová tvář se svatozáří romantického příběhu o své domnělé smrti a o tragickém skonu své

ženy. Kromě toho všichni, kdo ho znali dřív, se jednohlasně shodovali v tom, že se za těch pět let velmi změnil k lepšímu, zjemnil se a zmužněl, že v něm není dřívější přetvářka, pýcha a posměvačnost a že má ten klid, který člověk získá s léty. Začalo se o něm mluvit, zajímali se o něj a všichni ho chtěli vidět.

Den po návštěvě u hraběte Arakčejeva byl kníže Andrej večer u hraběte Kočubeje. Vyprávěl hraběti o své schůzce se *Silou Andrejičem*. Kočubej tak říkal Arakčejevovi s tímtéž neurčitým posměškem nad čímsi, kterého si kníže Andrej všiml v předpokoji ministra války.

„Můj milý, ani v téhle věci se neobejdete bez Michaila Michajloviče. To je velký mistr všech záležitostí. Řeknu mu to. Slíbil, že přijde večer…“

„A co je Speranskému do vojenských řádů?“ zeptal se kníže Andrej.

Kočubej se usmál a zavrtěl hlavou, jako by se divil Bolkonského naivitě.

„Mluvili jsme spolu o vás před pár dny,“ pokračoval Kočubej, „o vašich svobodných rolnících…“

„Tak to vy, kníže, jste propustil své mužiky?“ řekl stařec z doby Kateřiny Veliké a pohrdavě se k Bolkonskému otočil.

„Ten malý statek nevynášel vůbec nic,“ odpověděl Bolkonskij, aby starce zbytečně nedráždil, a snažil se mu svůj čin podat mírněji.

„Bojíte se, abyste nezůstal pozadu,“ řekl stařec a podíval se na Kočubeje.

„Jednomu nerozumím,“ pokračoval stařec, „kdo bude orat půdu, když se jim dá svoboda? Psát zákony je snadné, ale vládnout je těžké. To je zrovna jako teď, ptám se vás, hrabě, kdo bude stát v čele úřadů, když všichni budou muset skládat zkoušky?“

„Ti, kdo zkoušky složí, myslím,“ odpověděl Kočubej, přehodil nohu přes nohu a rozhlédl se.

„Tady u mě slouží Prjaničnikov, výborný člověk, zlatý člověk, a je mu šedesát let, copak on půjde ke zkouškám?…“

„Ano, to je potíž, vzdělání je totiž velmi málo rozšířeno, ale…“ Hrabě Kočubej nedomluvil, vstal, vzal knížete Andreje za ruku a šel naproti muži, který právě vešel: vysokému, plešatému, světlovlasému, asi čtyřicetiletému, s velkým otevřeným čelem a s neobyčejnou, podivnou bělostí podlouhlé tváře. Příchozí měl na sobě modrý frak, kříž na krku a hvězdu na levé straně prsou. Byl to Speranskij. Kníže Andrej ho hned poznal a v duši se mu cosi zachvělo, jak to bývá v důležitých chvílích života. Zda to byla úcta, závist, očekávání – to nevěděl. Celá Speranského postava měla zvláštní typ, podle kterého ho bylo možné hned poznat. U nikoho ze společnosti, v níž kníže Andrej žil, neviděl ten klid a sebejistotu neobratných a těžkopádných pohybů, u nikoho neviděl tak pevný a zároveň měkký pohled přivřených a trochu vlhkých očí, neviděl takovou pevnost úsměvu, který nic neznamenal, takový jemný, rovný, tichý hlas, a hlavně takovou něžnou bělost tváře a zvlášť rukou, poněkud širokých, ale neobyčejně kyprých, něžných a bílých. Takovou bělost a něžnost tváře viděl kníže Andrej jen u vojáků, kteří dlouho pobyli v lazaretu. Byl to Speranskij, státní sekretář, panovníkův referent a jeho průvodce v Erfurtu, kde se nejednou setkal a mluvil s Napoleonem.

Speranskij nepřebíhal očima z jedné tváře na druhou, jak se to bezděčně dělá, když člověk vstoupí do velké společnosti, a nespěchal s mluvením. Mluvil tiše, s jistotou, že ho budou poslouchat, a díval se jen na tu tvář, se kterou mluvil.

Kníže Andrej obzvlášť pozorně sledoval každé Speranského slovo a pohyb. Jak to u lidí bývá, zvlášť u těch, kdo přísně soudí své bližní, kníže Andrej, když potkal novou tvář, zvlášť takovou, jako byl Speranskij, kterého znal z pověsti, vždycky očekával, že v ní najde naprostou dokonalost lidských předností.

Speranskij řekl Kočubejovi, že lituje, že nemohl přijet dřív, protože ho zdrželi v paláci. Neřekl, že ho zdržel panovník. A i této předstírané skromnosti si kníže Andrej všiml. Když mu Kočubej knížete Andreje

představil, Speranskij pomalu přenesl oči na Bolkonského s týmž úsměvem a mlčky se na něj začal dívat.

„Velmi mě těší, že vás poznávám, slyšel jsem o vás jako všichni," řekl.

Kočubej řekl několik slov o tom, jak Bolkonského přijal Arakčejev. Speranskij se usmál víc.

„Ředitelem komise pro vojenské řády je můj dobrý přítel, pan Magnickij," řekl a dořekl přitom každou slabiku a každé slovo, „a jestliže si to budete přát, mohu vás s ním seznámit." Na tečce se odmlčel. „Doufám, že v něm najdete pochopení a ochotu napomáhat všemu rozumnému."

Kolem Speranského se hned utvořil kroužek a ten stařec, který mluvil o svém úředníkovi Prjaničnikovovi, se na Speranského také obrátil s otázkou.

Kníže Andrej se do rozhovoru nezapojil a pozoroval všechny pohyby Speranského, toho člověka, nedávno bezvýznamného seminaristy, který teď ve svých rukou – v těch bílých, kyprých rukou – držel osud Ruska, jak si myslel Bolkonskij. Knížete Andreje ohromil neobyčejný, pohrdavý klid, s nímž Speranskij starci odpovídal. Zdálo se, že k němu své blahosklonné slovo obrací z nezměrné výše. Když stařec začal mluvit příliš hlasitě, Speranskij se usmál a řekl, že nemůže posuzovat výhodnost či nevýhodnost toho, co se panovníkovi zalíbilo.

Když chvíli pohovořil ve společném kruhu, Speranskij vstal, přistoupil ke knížeti Andrejovi a odvedl si ho na druhý konec pokoje. Bylo vidět, že pokládá za nutné Bolkonskému se věnovat.

„Nestihl jsem si s vámi promluvit, kníže, uprostřed toho zaníceného rozhovoru, do kterého mě zatáhl ten ctihodný kmet," řekl a mírně pohrdavě se usmíval, a tím úsměvem jako by přiznával, že spolu s knížetem Andrejem chápe bezvýznamnost lidí, se kterými právě mluvil. Tohle jednání knížeti Andrejovi zalichotilo. „Znám vás už dlouho: za prvé z vaší záležitosti s vašimi sedláky, to je u nás první příklad a bylo

by tolik žádoucí, aby měl víc následovníků; a za druhé proto, že jste jeden z těch komořích, kteří se necítili dotčeni novým výnosem o dvorských hodnostech, který vyvolává tolik řečí a pomluv.“

„Ano,“ řekl kníže Andrej, „otec nechtěl, abych toho práva využíval; začal jsem sloužit od nejnižších hodností.“

„Váš pan otec, člověk starého věku, zjevně stojí výš než naši současníci, kteří tak odsuzují toto opatření, jež jen obnovuje přirozenou spravedlnost.“

„Myslím ale, že i ta odsouzení mají nějaký důvod,“ řekl kníže Andrej a snažil se bránit Speranského vlivu, který začínal cítit. Bylo mu nepříjemné ve všem s ním souhlasit: chtěl odporovat. Kníže Andrej, který obvykle mluvil lehce a dobře, měl teď při rozhovoru se Speranským potíže se vyjadřovat. Příliš ho zaměstnávalo pozorování osobnosti slavného muže.

„Důvod pro osobní ctižádost možná ano,“ vložil tiše své slovo Speranskij.

„Zčásti i pro stát,“ řekl kníže Andrej.

„Jak to myslíte?…“ řekl Speranskij a tiše sklopil oči.

„Jsem ctitelem Montesquieua,“ řekl kníže Andrej. „A jeho myšlenka, že principem monarchií je čest, se mi zdá nepopiratelná. Některá práva a výsady šlechty se mi zdají být prostředky k udržování tohoto citu.“

Úsměv z bílé Speranského tváře zmizel a jeho obličej tím velmi získal. Myšlenka knížete Andreje se mu asi zdála zajímavá.

„Jestliže se na tu otázku díváte z tohoto hlediska,“ začal a francouzská slova zřejmě vyslovoval s obtížemi a mluvil ještě pomaleji než rusky, ale naprosto klidně. Řekl, že čest – ta *čest* – se nemůže udržovat výsadami, které škodí chodu služby, že čest – ta *čest* – je buď záporný pojem, totiž nedopouštět se zavrženíhodných činů, nebo jistý zdroj soutěžení o získání uznání a odměn, které je vyjadřují.

Jeho argumenty byly stručné, prosté a jasné.

„Instituce, která tuto čest, tento zdroj soutěžení, udržuje, je instituce podobná Čestné legii velikého císaře Napoleona, která úspěchu služby neškodí, ale napomáhá mu, a nikoli stavovská nebo dvorská výsada."

„Nepřu se, ale nelze popřít, že dvorská výsada dosahovala téhož cíle," řekl kníže Andrej, „každý dvořan se cítí zavázán nést své postavení důstojně."

„Ale vy jste jí využít nechtěl, kníže," řekl Speranskij a úsměvem dával najevo, že spor, nepříjemný pro jeho protějšek, chce ukončit zdvořilostí. „Jestliže mi prokážete tu čest a navštívíte mě ve středu," dodal, „pak vám poté, co promluvím s Magnickým, sdělím to, co by vás mohlo zajímat, a kromě toho budu mít potěšení podrobněji si s vámi pohovořit." Zavřel oči, uklonil se a po francouzsku, bez loučení, odešel ze sálu a snažil se, aby si ho nikdo nevšiml.

VI

V prvních dnech svého pobytu v Petrohradě cítil kníže Andrej, že celý jeho způsob myšlení, který si vypracoval ve svém samotářském životě, úplně zastřely drobné starosti, které se ho v Petrohradě zmocnily.

Večer, když se vracel domů, si zapisoval do zápisníku čtyři nebo pět nezbytných návštěv nebo schůzek v určených hodinách. Mechanismus života, takové rozvržení dne, aby všude přišel včas, mu bral větší díl samotné životní energie. Nic nedělal, o ničem ani nepřemýšlel a nestihl přemýšlet, jen mluvil, a mluvil s úspěchem, o tom, co stihl promyslet předtím na venkově.

Někdy s nelibostí zjišťoval, že v jeden a týž den v různých společnostech opakoval totéž. Ale byl celé dny tak zaneprázdněn, že nestihl pomyslet na to, že o ničem nepřemýšlí.

Speranskij, jak při prvním setkání u Kočubeje, tak potom ve středu u sebe doma, kde Bolkonského přijal mezi čtyřma očima a dlouho a důvěrně s ním mluvil, udělal na knížete Andreje silný dojem.

Kníže Andrej pokládal tak ohromné množství lidí za opovrženíhodné a bezvýznamné tvory, tolik toužil najít v někom jiném živý ideál té dokonalosti, o kterou sám usiloval, že snadno uvěřil, že ve Speranském našel tento ideál naprosto rozumného a ctnostného člověka. Kdyby byl Speranskij z téže společnosti jako kníže Andrej, téhož vychování a týchž mravních zvyklostí, Bolkonskij by brzy našel jeho slabé, lidské, nehrdinské stránky, ale teď mu tento pro něj podivný logický způsob myšlení vnukal tím víc úcty, že mu úplně nerozuměl. Kromě toho Speranskij, ať už proto, že ocenil schopnosti knížete Andreje, nebo proto, že pokládal za nutné získat si ho, Speranskij se před knížetem Andrejem koketně předváděl svým nestranným, klidným rozu-

mem a lichotil knížeti Andrejovi tou jemnou lichotkou spojenou se sebevědomím, která spočívá v mlčky vyjádřeném uznání, že jeho protějšek je spolu s ním jediný člověk schopný chápat celou hloupost *všech* ostatních a rozumnost a hloubku jeho myšlenek.

Během jejich dlouhého rozhovoru ve středu večer Speranskij nejednou řekl: „U *nás* se dívají na všechno, co vybočuje z obecné úrovně zakořeněného zvyku…“ nebo s úsměvem: „Ale *my* chceme, aby se vlk nažral a koza zůstala celá…“ nebo: „*Oni* tohle nemůžou pochopit…“ a pokaždé s takovým výrazem, který říkal: „My, vy a já, my chápeme, co jsou *oni* a kdo jsme *my*.“

Tento první dlouhý rozhovor se Speranským jen posílil v knížeti Andrejovi ten pocit, s jakým Speranského poprvé uviděl. Viděl v něm rozumného, přísně myslícího člověka s ohromným rozumem, který energií a houževnatostí dosáhl moci a užívá ji jen pro blaho Ruska. Speranskij byl v očích knížete Andreje právě tím člověkem, který rozumně vysvětluje všechny jevy života, za skutečné uznává jen to, co je rozumné, a na všechno umí přiložit měřítko rozumnosti, a jakým by tak rád byl on sám. Ve Speranského výkladu se všechno jevilo tak prosté a jasné, že kníže Andrej s ním bezděčně ve všem souhlasil. Jestliže namítal a přel se, pak jen proto, že chtěl schválně být samostatný a nepodřídit se Speranského názorům úplně. Všechno bylo tak, jak má být, všechno bylo dobré, jen jedno knížete Andreje mátlo: byl to Speranského chladný, zrcadlový pohled, který do své duše nikoho nepouštěl, a jeho bílá, něžná ruka, na kterou se kníže Andrej bezděčně díval, jako se člověk obvykle dívá na ruce lidí, kteří mají moc. Ten zrcadlový pohled a ta něžná ruka knížete Andreje z nějakého důvodu dráždily. Nepříjemně knížete Andreje zarážel ještě příliš velký despekt k lidem, kterého si ve Speranském všímal, a rozmanitost postupů v důkazech, které uváděl na podporu svých názorů. Užíval všech možných zbraní myšlení s výjimkou přirovnání a příliš směle, jak se knížeti Andrejovi zdálo, přecházel od jedné ke druhé. Tu se stavěl na půdu praktického

činitele a odsuzoval snílky, tu na půdu satirika a ironicky se vysmíval protivníkům, tu byl přísně logický, tu se náhle vznesl do oblasti metafyziky. Tuto poslední zbraň důkazů užíval obzvlášť často. Přenášel otázku do metafyzických výšin, přecházel k definicím prostoru, času, myšlení, a když si odtud odnesl vyvrácení, zase sestupoval na půdu sporu.

Vůbec hlavním rysem Speranského mysli, který knížete Andreje ohromil, byla nepochybná, neotřesitelná víra v sílu a oprávněnost rozumu. Bylo vidět, že Speranskému nikdy nemohla přijít na mysl ta pro knížete Andreje obvyklá myšlenka, že přece jen nelze vyjádřit všechno, co si člověk myslí, a že ho nikdy nenapadla pochybnost, zda není nesmysl všechno, co si myslím, a všechno, v co věřím. A právě tento zvláštní způsob Speranského myšlení knížete Andreje nejvíc přitahoval.

V první době své známosti se Speranským choval k němu kníže Andrej vášnivý obdiv, podobný tomu, jaký kdysi cítil k Bonapartovi. Okolnost, že Speranskij byl synem kněze, kterým mohli hloupí lidé – jak to také mnozí dělali – sprostě pohrdat jako kostelní myší a popovským synkem, vedla knížete Andreje k tomu, že se svým citem ke Speranskému zacházel obzvlášť šetrně a bezděčně ho v sobě posiloval.

Toho prvního večera, který Bolkonskij u něj strávil, když se rozhovořili o komisi pro sestavení zákonů, Speranskij knížeti Andrejovi ironicky vyprávěl, že komise pro zákony existuje padesát let, stojí miliony a nic neudělala, že Rosenkampf nalepil štítky na všechny články srovnávacího zákonodárství.

„A to je všechno, za co stát zaplatil miliony!“ řekl. „Chceme dát Senátu novou soudní moc, a přitom nemáme zákony. Právě proto je pro lidi, jako jste vy, kníže, hřích teď nesloužit.“

Kníže Andrej řekl, že k tomu je třeba právnické vzdělání, které nemá.

„Ale to nemá nikdo, tak co byste chtěl? To je bludný kruh, ze kterého je třeba se vymanit úsilím."

Za týden byl kníže Andrej členem komise pro sestavení vojenského řádu, a – což vůbec nečekal – přednostou oddělení komise pro sestavení zákonů. Na Speranského prosbu se ujal první části připravovaného občanského zákoníku a s pomocí Napoleonova zákoníku a Justiniánova kodexu pracoval na sestavení oddílu Práva osob.

VII

Asi před dvěma lety, v roce tisíc osm set osm, když se Pierre vrátil do Petrohradu ze své cesty po statcích, se bezděčně postavil do čela petrohradského zednářství. Pořádal stolní a smuteční lóže, získával nové členy, staral se o sjednocení různých lóží a o získání původních listin. Dával své peníze na zřízení chrámových síní a doplňoval, jak jen mohl, sbírky almužen, na které byla většina členů skoupá a nedbalá. Skoro sám ze svých prostředků vydržoval chudobinec, který řád v Petrohradě zřídil.

Jeho život mezitím plynul jako dřív, se stejnými vášněmi a nevázaností. Rád dobře pojedl a popil, a i když to pokládal za nemravné a ponižující, nedokázal se zdržet zábav mládeneckých společností, jichž se účastnil.

V záplavě svých zaměstnání a vášní začal však Pierre po uplynutí roku cítit, že mu ta půda zednářství, na které stál, tím víc ujíždí pod nohama, čím pevněji se na ni snažil postavit. Zároveň cítil, že čím hlouběji se mu pod nohama propadala půda, na které stál, tím bezděčněji byl k ní připoután. Když vstupoval do zednářství, zakoušel pocit člověka, který důvěřivě klade nohu na rovný povrch bažiny. Postavil nohu a propadl se. Aby se úplně přesvědčil o pevnosti půdy, na které stál, postavil druhou nohu a propadl se ještě víc, uvázl a už bezděčně chodil po kolena v bažině.

Josif Alexejevič v Petrohradě nebyl. V poslední době se od záležitostí petrohradských lóží vzdálil a žil trvale v Moskvě. Všichni bratři, členové lóží, byli lidé, které Pierre znal ze života, a bylo pro něj těžké vidět v nich jen bratry v zednářství, a ne knížete B. nebo Ivana Vasiljeviče D., které ze života znal většinou jako slabé a bezvýznamné lidi. Pod

zednářskými zástěrami a odznaky na nich viděl uniformy a kříže, o které v životě usilovali. Často, když vybíral almužny a sečetl dvacet až třicet rublů zapsaných do příjmů, a to většinou na dluh, od deseti členů, z nichž polovina byla stejně bohatá jako on, vzpomínal Pierre na zednářskou přísahu, že každý bratr slibuje dát celý svůj majetek pro bližního; a v duši se mu zvedaly pochybnosti, u kterých se snažil nezastavovat.

Všechny bratry, které znal, rozděloval do čtyř skupin. Do první skupiny počítal bratry, kteří se činně neúčastní ani záležitostí lóží, ani lidských záležitostí, ale zabývají se výhradně tajemstvími vědy řádu, otázkami, jež se týkají trojího jména Boha nebo tří počátků věcí, síry, rtuti a soli, nebo významu čtverce a všech obrazců Šalamounova chrámu. Pierre si této skupiny bratří zednářů, k níž patřili hlavně staří bratři a podle Pierrova mínění i sám Josif Alexejevič, vážil, ale jejich zájmy nesdílel. Jeho srdce k mystické stránce zednářství netíhlo.

Do druhé skupiny počítal Pierre sebe a bratry podobné sobě, kteří hledají a kolísají, kteří ještě v zednářství nenašli přímou a srozumitelnou cestu, ale doufají, že ji najdou.

Do třetí skupiny počítal bratry – těch bylo nejvíc –, kteří v zednářství nevidí nic kromě vnější formy a obřadnosti a cení si přísného dodržování této vnější formy, aniž se starají o její obsah a význam. Takový byl Villarskij a dokonce i velmistr hlavní lóže.

Do čtvrté skupiny konečně patřil také velký počet bratří, zvláště těch, kteří vstoupili do bratrstva v poslední době. Byli to lidé, kteří podle Pierrových pozorování v nic nevěřili, nic si nepřáli a vstupovali do zednářství jen proto, aby se sblížili s mladými, bohatými bratry, mocnými svými styky a urozeností, kterých bylo v lóži velmi mnoho.

Pierre se svou činností začínal cítit nespokojen. Zednářství, přinejmenším to zednářství, které tady poznal, se mu někdy zdálo založené jen na vnějškovosti. Ani ho nenapadlo pochybovat o zednářství samotném, ale měl podezření, že ruské zednářství se dalo falešnou cestou

a odchýlilo se od svého zdroje. A proto na konci roku odjel Pierre do ciziny, aby byl zasvěcen do vyšších tajemství řádu.

* * *

Ještě v létě roku tisíc osm set devět se Pierre vrátil do Petrohradu. Z korespondence našich zednářů se zahraničními se vědělo, že Bezuchov si v cizině stihl získat důvěru mnoha vysoce postavených osob, pronikl do mnoha tajemství, byl povýšen do nejvyššího stupně a veze s sebou mnoho pro obecné blaho zednářského díla v Rusku. Petrohradští zednáři k němu všichni přijeli, podbízeli se mu a všem se zdálo, že cosi skrývá a cosi chystá.

Bylo svoláno slavnostní shromáždění lóže druhého stupně, na kterém Pierre slíbil sdělit to, co má od nejvyšších představitelů řádu vyřídit petrohradským bratřím. Shromáždění bylo plné. Po obvyklých obřadech Pierre vstal a začal svou řeč.

„Milí bratři," začal, červenal se a zajíkal a v ruce držel napsanou řeč. „Nestačí v tichu lóže střežit naše tajemství – je třeba jednat... jednat. Jsme pohrouženi ve spánku, a my přece musíme jednat." Pierre vzal svůj sešit a začal číst.

„K šíření čisté pravdy a k dovedení ctnosti k vítězství," četl, „musíme očistit lidi od předsudků, šířit pravidla souladná s duchem doby, vzít na sebe výchovu mládeže, spojit se nerozlučnými pouty s nejmoudřejšími muži, směle a zároveň rozvážně překonávat pověru, nevěru a hloupost, vytvořit z lidí nám oddaných, spojených mezi sebou jednotou cíle a majících moc a sílu.

„K dosažení tohoto cíle je nutno zjednat ctnosti převahu nad neřestí, je nutno usilovat o to, aby čestný člověk dosahoval věčné odměny za své ctnosti již na tomto světě. Avšak v těchto velikých záměrech nám velmi mnoho překáží – nynější politická zřízení. Co tedy činit za takového stavu věcí? Podporovat revoluce, vše svrhnout, vyhnat sílu

silou?... Nikoli, tomu jsme velmi vzdáleni. Každá násilná reforma je hodna zavržení, neboť ani v nejmenším nenapraví zlo, dokud lidé zůstanou takoví, jací jsou, a neboť moudrost násilí nepotřebuje.

„Celý plán řádu musí být založen na tom, abychom vychovávali lidi pevné, ctnostné a spojené jednotou přesvědčení, přesvědčení spočívajícího v tom, abychom všude a ze všech sil stíhali neřest a hloupost a chránili nadání a ctnost: vyzdvihovali z prachu lidi hodné a přijímali je do našeho bratrstva. Teprve tehdy bude mít náš řád moc – nepozorovaně svazovat ruce strůjcům nepořádku a řídit je tak, aby to nezpozorovali. Jedním slovem, je třeba zřídit všeobecnou vládnoucí formu vlády, která by se rozprostírala nad celým světem, aniž by rušila občanská pouta, a při níž by všechny ostatní vlády mohly pokračovat svým obvyklým pořádkem a činit vše, kromě jediného, co překáží velikému cíli našeho řádu, totiž dovedení ctnosti k vítězství nad neřestí. Tento cíl předpokládalo samo křesťanství. Učilo lidi být moudrými a dobrými a pro svůj vlastní prospěch následovat příkladu a ponaučení lepších a nejmoudřejších mužů.

„Tehdy, když bylo vše pohříženo do temnot, stačilo ovšem samotné kázání: novost pravdy jí dodávala zvláštní síly, avšak nyní potřebujeme mnohem mocnější prostředky. Nyní je nutné, aby člověk, ovládaný svými smysly, nalézal ve ctnosti smyslové půvaby. Vášně vykořenit nelze; je toliko třeba usilovat o to, aby byly obráceny k ušlechtilému cíli, a proto je nutné, aby každý mohl ukájet své vášně v mezích ctnosti a aby k tomu náš řád poskytoval prostředky.

„Jakmile budeme mít v každém státě jistý počet hodných lidí, každý z nich zase vychová dva další, a všichni se mezi sebou úzce spojí – tehdy bude všechno možné pro řád, který už v skrytu stihl učinit mnoho pro blaho lidstva."

Tato řeč vyvolala v lóži nejen silný dojem, ale i rozruch. Většina bratří však, která v této řeči viděla nebezpečné záměry iluminátství, ji přijala s chladem, který Pierra překvapil. Velmistr začal Pierrovi od-

porovat. Pierre začal se stále větším zápalem rozvíjet své myšlenky. Dlouho nebylo tak bouřlivé shromáždění. Vytvořily se strany: jedni Pierra obviňovali a odsuzovali ho z iluminátství; druzí ho podporovali. Na tomto shromáždění Pierra poprvé ohromila ta nekonečná rozmanitost lidských myslí, která způsobuje, že se žádná pravda dvěma lidem nejeví stejně. Dokonce i ti ze členů, kteří byli zdánlivě na jeho straně, mu rozuměli po svém, s omezeními a změnami, se kterými nemohl souhlasit, neboť Pierrova hlavní potřeba spočívala právě v tom, aby svou myšlenku předal druhému přesně tak, jak jí rozuměl sám.

Po skončení shromáždění udělal velmistr Bezuchovovi nevraživě a ironicky poznámku o jeho prchlivosti a o tom, že ho ve sporu nevedla jen láska ke ctnosti, ale i zápal boje. Pierre mu neodpověděl a stručně se zeptal, zda bude jeho návrh přijat. Řekli mu, že ne, a Pierre, aniž počkal na obvyklé formality, odešel z lóže a odjel domů.

VIII

Na Pierra znovu padla ta sklíčenost, které se tolik bál. Tři dny po své řeči v lóži proležel doma na pohovce, nikoho nepřijímal a nikam nevyjížděl.

V té době dostal dopis od své ženy, která ho úpěnlivě prosila o schůzku, psala o tom, jak se po něm stýská, a o svém přání zasvětit mu celý svůj život.

Na konci dopisu mu oznamovala, že co nevidět přijede ze zahraničí do Petrohradu.

Hned po dopise vtrhl do Pierrovy samoty jeden z bratří zednářů, kterého si vážil méně než ostatních, navedl řeč na Pierrovy manželské vztahy a v podobě bratrské rady mu vyslovil myšlenku, že jeho přísnost k ženě je nespravedlivá a že se Pierre odchyluje od prvních pravidel zednáře, když neodpouští kajícnici.

V tutéž dobu pro něj posílala jeho tchyně, žena knížete Vasilije, a úpěnlivě ho prosila, aby ji aspoň na pár minut navštívil k jednání o velmi důležité záležitosti. Pierre viděl, že je proti němu spiknutí, že ho chtějí se ženou znovu spojit, a ve stavu, ve kterém se nacházel, mu to nebylo ani nepříjemné. Bylo mu to jedno: Pierre nepokládal v životě nic za věc velké důležitosti a pod vlivem sklíčenosti, která se ho ted zmocnila, si necenil ani své svobody, ani své neústupnosti v trestání ženy.

„Nikdo nemá pravdu, nikdo není vinen, a tedy ani ona není vinna," myslel si. Jestliže Pierre hned neprojevil souhlas se spojením se ženou, pak jen proto, že ve stavu sklíčenosti, ve kterém se nacházel, nebyl schopen nic podniknout. Kdyby žena přijela k němu, teď by ji ne-

vyhnal. Copak nebylo ve srovnání s tím, co Pierra zaměstnávalo, jedno, zda se ženou žít, nebo nežít?

Pierre nic neodpověděl ani ženě, ani tchyni, jednou pozdě večer se vypravil na cestu a odjel do Moskvy, aby se setkal s Josifem Alexejevičem. Tohle si Pierre psal do svého deníku.

„Moskva, sedmnáctého listopadu.

„Právě jsem se vrátil od dobrodince a spěchám zapsat všechno, co jsem přitom prožil. Josif Alexejevič žije v chudobě a už třetí rok trpí mučivou nemocí měchýře. Nikdo od něho nikdy neslyšel sten ani slovo reptání. Od rána do pozdní noci, kromě hodin, kdy pojídá ten nejprostší pokrm, pracuje na vědě. Přijal mě laskavě a posadil mě na postel, na které ležel; udělal jsem mu znamení rytířů Východu a Jeruzaléma, odpověděl mi týmž a s mírným úsměvem se mě zeptal, co jsem se dozvěděl a čeho jsem nabyl v pruských a skotských lóžích. Vyprávěl jsem mu všechno, jak jsem dovedl, vyložil jsem mu zásady, které jsem navrhoval v naší petrohradské lóži, a pověděl jsem mu o špatném přijetí, kterého se mi dostalo, a o roztržce, k níž došlo mezi mnou a bratry. Josif Alexejevič se na hodnou chvíli odmlčel a zamyslel, a pak mi na to všechno vyložil svůj názor, který mi v okamžení osvětlil celou minulost i celou budoucí cestu, jež přede mnou leží. Překvapil mě otázkou, zda si pamatuji, v čem spočívá trojí cíl řádu: za prvé v uchovávání a poznávání tajemství; za druhé v očišťování a nápravě sebe sama, abychom je mohli přijmout, a za třetí v nápravě lidského pokolení skrze úsilí o takové očištění. Který z těch tří cílů je nejpřednější a první? Ovšem vlastní náprava a očištění. Jen k tomuto cíli můžeme vždycky usilovat nezávisle na všech okolnostech. Ale zároveň právě tento cíl od nás žádá nejvíc námahy, a proto, zaslepeni pýchou, tento cíl opomíjíme a bereme se buď o tajemství, které pro svou nečistotu nejsme hodni přijmout, nebo se bereme o nápravu lidského pokolení, ačkoli sami jsme příkladem ohavnosti a zkaženosti. Iluminátství není čisté učení právě proto, že se dalo strhnout společenskou činností a je plné pý-

chy. Na tomto základě Josif Alexejevič odsoudil mou řeč i celou mou činnost. V hloubi duše jsem s ním souhlasil. Když jsme hovořili o mých rodinných záležitostech, řekl mi: ‚Hlavní povinnost pravého zednáře, jak jsem vám řekl, spočívá ve zdokonalování sebe sama. Ale často si myslíme, že když od sebe odstraníme všechny obtíže našeho života, dosáhneme tohoto cíle spíš; naopak, vážený pane,‘ řekl mi, ‚jen uprostřed světských zmatků můžeme dosáhnout tří hlavních cílů: za prvé sebepoznání, neboť člověk může poznávat sám sebe jen srovnáním; za druhé zdokonalení, neboť jen bojem se ho dosahuje; a za třetí dosáhnout hlavní ctnosti – lásky ke smrti. Jen vrtkavost života nám může ukázat jeho marnost a může napomoci naší vrozené lásce ke smrti neboli ke znovuzrození k novému životu.‘ Tato slova jsou tím pozoruhodnější, že Josif Alexejevič přes svá těžká tělesná utrpení nikdy necítí život jako břemeno, a přesto miluje smrt, na kterou se přes všechnu čistotu a vznešenost svého vnitřního člověka ještě necítí dostatečně připraven. Potom mi dobrodinec plně vysvětlil význam velikého čtverce stvoření a ukázal mi, že trojka a sedmička jsou základem všeho. Radil mi, abych se nestranil styku s petrohradskými bratry, a když budu v lóži zastávat jen úřady druhého stupně, abych se snažil odvracet bratry od pokušení pýchy a obracet je na pravou cestu sebepoznání a zdokonalování. Kromě toho mi pro mne samého radil, abych především bděl sám nad sebou, a k tomu účelu mi dal sešit, právě ten, do kterého píšu a budu odteď zapisovat všechny své skutky.“

„Petrohrad, dvacátého třetího listopadu.

„Zase žiju se ženou. Tchyně ke mně přijela v slzách a řekla, že Hélène je tady a že mě úpěnlivě prosí, abych ji vyslechl, že je nevinná, že je nešťastná z toho, že jsem ji opustil, a mnoho jiného. Věděl jsem, že jestli si jen dovolím ji uvidět, nebudu už mít sílu odmítnout jí její přání. Ve svých pochybnostech jsem nevěděl, ke komu se obrátit o pomoc a radu. Kdyby tu byl dobrodinec, řekl by mi to. Odešel jsem k sobě,

znovu jsem si přečetl dopisy Josifa Alexejeviče, vzpomněl jsem si na své rozhovory s ním a ze všeho jsem vyvodil, že nemám odmítat toho, kdo prosí, a mám podat pomocnou ruku každému, tím spíš člověku, který je se mnou tak spjatý, a mám nést svůj kříž. Ale jestliže jsem jí kvůli ctnosti odpustil, ať má tedy mé spojení s ní jen duchovní cíl. Tak jsem se rozhodl a tak jsem napsal Josifu Alexejevičovi. Řekl jsem ženě, že ji prosím, aby zapomněla na všechno staré, prosím ji, aby mi odpustila, čím jsem se snad vůči ní provinil, a že já jí nemám co odpouštět. Bylo mi radostně, když jsem jí to říkal. Ať neví, jak těžké pro mě bylo znovu ji vidět. Zařídil jsem se ve velkém domě v horních pokojích a zakouším šťastný pocit obnovy.“

IX

Jako vždycky se i tehdy vysoká společnost, která se scházela u dvora a na velkých plesech, dělila na několik kroužků a každý z nich měl svůj odstín. Mezi nimi byl nejrozsáhlejší kroužek francouzský, kroužek napoleonského spojenectví – hraběte Rumjanceva a Caulaincourta. V tomto kroužku zaujala Hélène jedno z nejpřednějších míst, jakmile se s manželem usadila v Petrohradě. Chodili k ní páni z francouzského vyslanectví a velké množství lidí tohoto směru, kteří byli známí svým důvtipem a svou zdvořilostí.

Hélène byla v Erfurtu v době slavného setkání císařů a odtamtud si přivezla tyto styky se všemi napoleonskými pamětihodnostmi Evropy. V Erfurtu měla oslnivý úspěch. Sám Napoleon si jí všiml v divadle, zeptal se, kdo to je, a ocenil její krásu. Její úspěch jako krásné a elegantní ženy Pierra nepřekvapoval, protože s léty ještě zkrásněla. Překvapovalo ho však, že si jeho žena za ty dva roky stihla získat pověst „okouzlující ženy, stejně duchaplné jako krásné“. Proslulý kníže de Ligne jí psal dopisy na osmi stranách. Bilibin si šetřil své bonmoty, aby je poprvé pronesl před hraběnkou Bezuchovovou. Být přijat v salonu hraběnky Bezuchovové se pokládalo za diplom důvtipu; mladí lidé si před večírky u Hélène pročítali knihy, aby měli v jejím salonu o čem mluvit, a tajemníci vyslanectví, a dokonce i vyslanci jí svěřovali diplomatická tajemství, takže Hélène byla svého druhu mocí. Pierre, který věděl, že je velmi hloupá, býval s podivným pocitem zmatku a strachu někdy přítomen na jejích večírcích a obědech, kde se mluvilo o politice, poezii a filozofii. Na těch večírcích zakoušel pocit podobný tomu, jaký musí zakoušet kouzelník, když každou chvíli čeká, že se jeho podvod vyzradí. Ale ať už proto, že k vedení takového salonu byla potřeba prá-

vě hloupost, nebo proto, že sami podvádění nacházeli v tom podvodu zalíbení, podvod se nevyzradil a pověst okouzlující a duchaplné ženy se za Jelenou Vasiljevnou Bezuchovovou tak neotřesitelně upevnila, že mohla říkat ty největší banality a hlouposti, a všichni přesto obdivovali každé její slovo a hledali v něm hluboký smysl, o kterém ona sama neměla ani tušení.

Pierre byl právě takový manžel, jakého tato oslnivá dáma z vysoké společnosti potřebovala. Byl to ten roztržitý podivín, manžel a velký pán, který nikomu nepřekážel, a nejenže nekazil celkový dojem vybraného tónu salonu, ale svým protikladem k ženině eleganci a taktu jí sloužil jako výhodné pozadí. Pierre si za ty dva roky, protože se ustavičně soustředěně zabýval nehmotnými zájmy a upřímně pohrdal vším ostatním, osvojil ve společnosti své ženy, která ho nezajímala, ten tón lhostejnosti, nedbalosti a vlídnosti ke všem, jaký se nedá získat uměle, a právě proto vzbuzuje bezděčnou úctu. Vcházel do salonu své ženy jako do divadla, se všemi se znal, všem byl stejně rád a ke všem byl stejně lhostejný. Někdy se pustil do rozhovoru, který ho zajímal, a pak, aniž se ohlížel na to, zda jsou přítomni páni z vyslanectví, či nikoli, mumlavě pronášel své názory, které někdy vůbec neodpovídaly tónu chvíle. Ale mínění o podivínském manželi nejvýznačnější ženy Petrohradu bylo už tak ustálené, že nikdo nebral jeho výstřelky vážně.

Mezi mnoha mladými lidmi, kteří denně chodili do domu Hélène, byl Boris Drubeckoj, který už ve službě velmi pokročil, po návratu Hélène z Erfurtu nejbližším člověkem v domě Bezuchovových. Hélène mu říkala *můj páže* a jednala s ním jako s dítětem. Její úsměv k němu byl tentýž jako ke všem, ale Pierrovi bylo někdy nepříjemné ten úsměv vidět. Boris se k Pierrovi choval se zvláštní, důstojnou a smutnou uctivostí. Ten odstín uctivosti Pierra také znepokojoval. Pierre před třemi lety tak bolestně trpěl urážkou, kterou mu žena způsobila, že se ted před možností podobné urážky chránil za prvé tím, že nebyl manželem své ženy, a za druhé tím, že si nedovoloval podezírat.

„Ne, teď, když se z ní stala modrá punčocha, se navždy vzdala dřívějších vášní," říkal si. „Ještě nebylo případu, aby modré punčochy propadaly vášním srdce," opakoval si pravidlo, které vytáhl kdovíodkud a kterému nepochybně věřil. Ale divná věc, přítomnost Borise v salonu jeho ženy – a ten tam byl skoro pořád – na Pierra působila fyzicky: spoutávala mu všechny údy, ničila bezděčnost a volnost jeho pohybů.

„Taková podivná antipatie," myslel si Pierre, „a dřív se mi dokonce velmi líbil."

V očích společnosti byl Pierre velký pán, poněkud slepý a směšný manžel slavné ženy, chytrý podivín, který nic nedělá, ale ani nikomu neškodí, dobrý a hodný chlapík. V Pierrově duši však po celou tu dobu probíhala složitá a těžká práce vnitřního vývoje, která mu mnohé odhalila a přivedla ho k mnoha duchovním pochybnostem i radostem.

X

Pierre si dál psal deník, a tohle si do něj za tu dobu zapsal:

„Dvacátého čtvrtého listopadu.

„Vstal jsem v osm hodin, četl jsem Písmo svaté, potom jsem šel do úřadu – Pierre totiž na radu dobrodince vstoupil do služby v jednom z výborů –, vrátil jsem se k obědu, obědval jsem sám – hraběnka má mnoho hostů, kteří jsou mi nepříjemní –, jedl a pil jsem střídmě a po obědě jsem opisoval texty pro bratry. Večer jsem sešel dolů k hraběnce a vyprávěl jsem směšnou historku o B., a teprve když se všichni už nahlas smáli, jsem si vzpomněl, že jsem to neměl dělat.

„Uléhám ke spánku se šťastným a klidným duchem. Pane veliký, pomoz mi kráčet po stezkách Tvých: za prvé přemáhat hněv tichostí a rozvahou, za druhé chtíč zdrženlivostí a odporem, za třetí vzdalovat se marnosti, ale nestranit se a) státních úředních záležitostí, b) rodinných starostí, c) přátelských styků a d) hospodářských zaměstnání.“

„Dvacátého sedmého listopadu.

„Vstal jsem pozdě, a když jsem se probudil, dlouho jsem ležel na posteli a oddával se lenosti. Bože můj, pomoz mi a posilni mě, abych mohl kráčet po cestách Tvých. Četl jsem Písmo svaté, ale bez náležitého citu. Přišel bratr Urusov, rozmlouvali jsme o marnostech světa. Vyprávěl o nových záměrech panovníkových. Začal jsem je odsuzovat, ale vzpomněl jsem si na svá pravidla a na slova našeho dobrodince, že pravý zednář má být horlivým činitelem ve státě, když je třeba jeho účasti, a klidným pozorovatelem toho, k čemu není povolán. Jazyk můj – nepřítel můj. Navštívili mě bratři G., V. a O., konala se přípravná rozmluva k přijetí nového bratra. Ukládají mi povinnost rétora. Cítím se slabý a nehodný. Potom přišla řeč na výklad sedmi sloupů a stupňů

chrámu, sedmi věd, sedmi ctností, sedmi neřestí, sedmi darů Ducha svatého. Bratr O. byl velmi výmluvný. Večer se konalo přijetí. Nové uspořádání místnosti velmi přispělo k velkoleposti podívané. Přijat byl Boris Drubeckoj. Já jsem ho navrhl a já jsem byl i rétorem. Po celou dobu, co jsem s ním byl v temné síni, mě zneklidňoval podivný pocit. Přistihl jsem v sobě k němu pocit nenávisti, který se marně snažím překonat. A proto bych ho opravdu rád zachránil od zlého a uvedl ho na cestu pravdy, ale špatné myšlenky na něj mě neopouštěly. Napadalo mě, že jeho cílem při vstupu do bratrstva bylo jen přání sblížit se s lidmi, být v přízni u těch, kdo jsou v naší lóži. Kromě toho, že se několikrát ptal, zda v naší lóži není N. a S. – na což jsem mu nemohl odpovědět –, a kromě toho, že podle mých pozorování není schopen cítit úctu k našemu svatému Řádu a je příliš zaujat vnějším člověkem a příliš s ním spokojen, než aby toužil po duchovním zdokonalení, neměl jsem důvod o něm pochybovat; ale zdál se mi neupřímný, a celou dobu, co jsem s ním stál mezi čtyřma očima v temné síni, se mi zdálo, že se mým slovům pohrdavě usmívá, a měl jsem opravdu chuť bodnout ho do obnažené hrudi kordem, který jsem k ní držel přiložený. Nedokázal jsem být výmluvný a nedokázal jsem upřímně sdělit své pochybnosti bratrům a velmistrovi. Veliký Architekte přírody, pomoz mi nalézat pravé cesty, které vyvádějí z labyrintu lži.“

Potom byly v deníku vynechány tři listy a pak bylo napsáno toto:

„Měl jsem poučný a dlouhý rozhovor mezi čtyřma očima s bratrem V., který mi radil, abych se držel bratra A. Mnohé mi bylo zjeveno, ač jsem toho nehoden. Adonaj je jméno toho, jenž stvořil svět. Elohim je jméno toho, jenž vládne všemu. Třetí jméno, jméno nevyslovitelné, má význam *Vše*. Rozmluvy s bratrem V. mě posilují, osvěžují a utvrzují na cestě ctnosti. V jeho přítomnosti není místa pro pochybnost. Je mi jasný rozdíl mezi ubohým učením společenských věd a naším svatým, všeobjímajícím učením. Lidské vědy všechno rozdělují – aby pochopily, všechno zabíjejí – aby prozkoumaly. Ve svaté vědě Řádu je všechno

jedno, všechno se poznává ve své celistvosti a životě. Trojice – tři počátky věcí – síra, rtuť a sůl. Síra je povahy olejnaté a ohnivé; ve spojení se solí v ní svou ohnivostí probouzí lačnost, jejímž prostřednictvím přitahuje rtuť, uchvacuje ji, zadržuje a společně s ní vytváří jednotlivá těla. Rtuť je tekutá a těkavá duchovní podstata – Kristus, Duch svatý, On."

„Třetího prosince.

„Probudil jsem se pozdě, četl jsem Písmo svaté, ale byl jsem netečný. Potom jsem vyšel a chodil po sále. Chtěl jsem rozjímat, ale místo toho mi obrazotvornost předvedla jednu příhodu, která se stala před čtyřmi lety. Pan Dolochov, když se se mnou po mém souboji setkal v Moskvě, mi řekl, že doufá, že se teď těším úplnému duševnímu klidu, přestože moje choť není přítomna. Tehdy jsem mu nic neodpověděl. Teď jsem si vybavil všechny podrobnosti toho setkání a v duchu jsem mu říkal ta nejzlostnější slova a jízlivé odpovědi. Vzpamatoval jsem se a tu myšlenku jsem zahnal, teprve když jsem se uviděl v zápalu hněvu; ale nedost jsem toho litoval. Potom přišel Boris Drubeckoj a začal vyprávět různé příhody; já jsem však hned od jeho příchodu byl jeho návštěvou nespokojen a řekl jsem mu něco nepříjemného. Odporoval mi. Vzplanul jsem a navykládal jsem mu spoustu nepříjemných, a dokonce hrubých věcí. Zmlkl, a já jsem se vzpamatoval, teprve když už bylo pozdě. Bože můj, já s ním vůbec neumím zacházet. Příčinou toho je moje samolibost. Stavím se nad něj, a proto se stávám mnohem horším než on, neboť on je k mým hrubostem shovívavý, kdežto já k němu naopak chovám opovržení. Bože můj, dej, abych v jeho přítomnosti víc viděl svou ohavnost a jednal tak, aby to bylo k užitku i jemu. Po obědě jsem usnul, a když jsem usínal, uslyšel jsem zřetelně hlas, který mi řekl do levého ucha: ‚Tvůj den.'

„Zdálo se mi, že jdu ve tmě a najednou jsem obklopen psy, ale jdu beze strachu; najednou mě jeden malý chytil zuby za levé stehno a nepouští. Začal jsem ho škrtit rukama. A sotva jsem ho odtrhl, začal mě

hryzat jiný, ještě větší. Začal jsem ho zvedat, a čím výš jsem ho zvedal, tím byl větší a těžší. A najednou jde bratr A., vzal mě pod paží, vedl mě s sebou a přivedl mě k budově, do které se dalo vejít jen po úzkém prkně. Vstoupil jsem na ně, prkno se prohnulo a spadlo, a já jsem začal lézt na plot, na který jsem sotva dosáhl rukama. Po velkém úsilí jsem své tělo přetáhl tak, že nohy visely na jedné straně a trup na druhé. Ohlédl jsem se a uviděl jsem, že bratr A. stojí na plotě a ukazuje mi na velkou alej a zahradu a v zahradě velkou a krásnou budovu. Probudil jsem se. Pane, Veliký Architekte přírody! Pomoz mi odtrhnout od sebe psy – své vášně – i tu poslední z nich, která v sobě spojuje síly všech předchozích, a pomoz mi vstoupit do toho chrámu ctnosti, jehož spatření jsem ve snu dosáhl."

„Sedmého prosince.

„Zdálo se mi, že u mě doma sedí Josif Alexejevič, a já mám velikou radost a chci ho pohostit. Jako bych s cizími lidmi neustále tlachal a najednou jsem si vzpomněl, že se mu to nemůže líbit, a chci se k němu přiblížit a obejmout ho. Ale sotva jsem se přiblížil, vidím, že se jeho tvář proměnila, omládla, a on mi tiše cosi říká z učení Řádu, tak tiše, že to nemohu zaslechnout. Potom jsme jako by všichni vyšli z pokoje a tam se stalo něco spletitého. Seděli nebo leželi jsme na podlaze. Cosi mi říkal. A mně jako by se zachtělo ukázat mu svou citlivost, a aniž jsem poslouchal, co říká, začal jsem si představovat stav svého vnitřního člověka a milost Boží, která na mě sestoupila. A v očích mi vyhrkly slzy a byl jsem rád, že si toho všiml. Ale on se na mě rozmrzele podíval a vyskočil a přerušil svou řeč. Zarazil jsem se a zeptal se, zda se to, co bylo řečeno, netýkalo mne; ale on nic neodpověděl, tvářil se ke mně vlídně, a pak jsme se najednou ocitli v mé ložnici, kde stojí dvojitá postel. Lehl si na ni na kraj, a já jako bych hořel touhou se k němu lísat a ulehnout tam také. A on se mě jako by ptá: ‚Řekněte popravdě, jaká je vaše hlavní vášeň? Poznal jste ji? Myslím, že jste ji už poznal.' Já jsem se nad tou otázkou zarazil a odpověděl jsem, že mou

hlavní vášní je lenost. Nedůvěřivě zavrtěl hlavou. A já jsem mu, ještě víc zmaten, odpověděl, že ačkoli na jeho radu žiju se ženou, nežiju s ní jako muž se svou ženou. Na to namítl, že se ženě nemá upírat něha, dal mi najevo, že to je má povinnost. Ale já jsem odpověděl, že se za to stydím, a najednou všechno zmizelo. A probudil jsem se a našel jsem ve svých myšlenkách text Písma svatého: *Život byl světlem lidí, a světlo ve tmě svítí a tma je nepojala.* Tvář Josifa Alexejeviče byla mladistvá a jasná. Toho dne jsem dostal dopis od dobrodince, v němž píše o povinnostech manželství."

„Devátého prosince.

„Měl jsem sen, ze kterého jsem se probudil s rozbušeným srdcem. Zdálo se mi, že jsem v Moskvě, ve svém domě, ve velkém salonku s pohovkami, a ze salonu vychází Josif Alexejevič. Jako bych hned poznal, že se už v něm uskutečnil proces znovuzrození, a vrhl jsem se mu vstříc. Jako bych ho líbal, i jeho ruce, a on říká: ‚Všiml sis, že mám jinou tvář?' Podíval jsem se na něj, stále jsem ho držel v náručí, a jako bych viděl, že má tvář mladou, ale na hlavě nemá vlasy a rysy má úplně jiné. A jako bych mu říkal: ‚Poznal bych vás, kdybych vás náhodou potkal,' a mezitím si myslím: ‚Řekl jsem pravdu?' A najednou vidím, že leží jako mrtvé tělo; potom se pomalu vzpamatoval a vešel se mnou do velké pracovny a držel velkou knihu, psanou na archy velkého formátu. A jako bych říkal: ‚To jsem napsal já.' A on mi odpověděl kývnutím hlavy. Otevřel jsem knihu, a v té knize jsou na všech stránkách krásné obrázky. A jako bych věděl, že ty obrázky představují milostná dobrodružství duše s jejím milým. A na stránkách jako bych viděl krásné vyobrazení dívky v průsvitném šatu a s průsvitným tělem, jak se vznáší k oblakům. A jako bych věděl, že ta dívka není nic jiného než vyobrazení Písně písní. A jako bych při pohledu na ty obrázky cítil, že dělám špatně, a nemohu se od nich odtrhnout. Pane, pomoz mi! Bože můj, je-li toto Tvé opuštění mne Tvým dílem, budiž vůle Tvá; ale jestliže

jsem to způsobil já sám, nauč mne, co mám dělat. Zahynu svou zkažeností, jestliže mne docela opustíš.“

XI

Peněžní poměry Rostovových se za dva roky, které strávili na venkově, nezlepšily.

Přestože Nikolaj Rostov pevně držel svůj úmysl, dál nenápadně sloužil u zapadlého pluku a utrácel poměrně málo peněz, chod života v Otradnoje byl takový – a zvlášť Miťenka vedl hospodářství tak –, že dluhy každým rokem nezadržitelně rostly. Jedinou pomocí, která se starému hraběti zjevně nabízela, byla služba, a tak přijel do Petrohradu hledat místo; hledat místo a zároveň, jak říkal, naposledy udělat radost děvčatům.

Brzy po příjezdu Rostovových do Petrohradu požádal Berg o Věřinu ruku a jeho nabídka byla přijata.

Přestože v Moskvě patřili Rostovovi k vysoké společnosti, aniž to sami věděli a aniž přemýšleli o tom, k jaké společnosti patří, v Petrohradě byla jejich společnost smíšená a neurčitá. V Petrohradě byli venkované, k nimž nesestupovali právě ti lidé, které Rostovovi v Moskvě živili, aniž se jich ptali, k jaké společnosti patří.

Rostovovi žili v Petrohradě stejně pohostinně jako v Moskvě a na jejich večeřích se scházeli ti nejrozmanitější lidé: sousedé z Otradnoje, staří nemajetní statkáři s dcerami a dvorní dáma Peronská, Pierre Bezuchov a syn okresního poštmistra, který sloužil v Petrohradě. Z mužů se v domě Rostovových v Petrohradě velmi brzy stali domácími lidmi Boris, Pierre, kterého starý hrabě potkal na ulici a zatáhl k sobě, a Berg, který trávil u Rostovových celé dny a projevoval hraběnce Věře, starší z dcer, takovou pozornost, jakou může projevovat mladý muž, který se chystá požádat o ruku.

Berg ne nadarmo ukazoval všem svou pravou ruku, zraněnou v bitvě u Slavkova, a držel v levé úplně zbytečný kord. Vyprávěl o té události všem tak vytrvale a s takovou vážností, že všichni uvěřili v účelnost a záslužnost toho činu, a Berg dostal za Slavkov dvě vyznamenání.

Ve finské válce se mu také podařilo vyznamenat. Zvedl střepinu granátu, kterou byl vedle vrchního velitele zabit pobočník, a donesl tu střepinu veliteli. Stejně jako po Slavkově vyprávěl všem o té události tak dlouho a vytrvale, že i tentokrát všichni uvěřili, že se to udělat mělo, a za finskou válku dostal Berg dvě vyznamenání. V roce tisíc osm set devět byl kapitánem gardy s řády a zastával v Petrohradě jakási zvláštní výhodná místa.

Ačkoli se někteří volnomyšlenkáři usmívali, když jim někdo mluvil o Bergových přednostech, nedalo se nepřiznat, že Berg byl spolehlivý, statečný důstojník, u představených v nejlepší pověsti, a mravný mladý muž se skvělou kariérou před sebou, a dokonce s pevným postavením ve společnosti. Před čtyřmi lety, když se v přízemí moskevského divadla setkal s jedním kamarádem Němcem, ukázal mu Berg na Věru Rostovovou a řekl německy: „Tahle bude mou ženou," a od té chvíle byl rozhodnut, že si ji vezme. Teď v Petrohradě uvážil postavení Rostovových i své, usoudil, že nastal čas, a požádal o ruku.

Bergova nabídka byla zprvu přijata s rozpaky, které pro něj nebyly lichotivé. Zprvu se zdálo podivné, že syn bezvýznamného livonského šlechtice žádá o ruku hraběnku Rostovovou; ale hlavní vlastností Bergovy povahy bylo tak naivní a dobromyslné sobectví, že si Rostovovi bezděčně pomysleli, že to bude dobré, když je on sám tak pevně přesvědčen, že je to dobré, a dokonce velmi dobré. Kromě toho byly záležitosti Rostovových velmi rozvrácené, což ženich nemohl nevědět, a hlavně bylo Věře čtyřiadvacet let, jezdila do společnosti všude, a ačkoli byla nepochybně hezká a rozumná, dosud ji nikdy nikdo nepožádal o ruku. Souhlas byl dán.

„Tak vidíte," říkal Berg svému kamarádovi, kterému říkal přítel jen proto, že věděl, že všichni lidé mívají přátele. „Tak vidíte, já jsem si to všechno rozvážil, a neoženil bych se, kdybych to všechno nepromyslel a kdyby to z nějakého důvodu bylo nevýhodné. A teď je to naopak: můj tatínek a maminka jsou teď zajištěni, zařídil jsem jim ten pronájem statku v Pobaltí, a já můžu v Petrohradě vyžít ze svého služného, z jejího jmění a se svou pořádností. Vyžít se dá dobře. Nežením se pro peníze, to považuju za neušlechtilé, ale je třeba, aby žena přinesla své a muž své. Já mám službu – ona známosti a malé prostředky. To v dnešní době něco znamená, není to tak? A hlavně je to krásná, úctyhodná dívka a miluje mě…"

Berg zčervenal a usmál se.

„A já ji miluji, protože má rozumnou povahu – velmi dobrou. Tamhle její druhá sestra – stejné příjmení, a úplně něco jiného, nepříjemná povaha, a rozum taky ne takový, a takové to, víte?… Nepříjemné… Ale moje nevěsta… Budete k nám chodit…" pokračoval Berg; chtěl říct „na oběd", ale rozmyslel si to a řekl: „na čaj", a rychlým šťouchnutím jazyka vypustil malý kulatý kroužek tabákového kouře, který dokonale ztělesňoval jeho sny o štěstí.

Po prvním pocitu rozpaků, který Bergova nabídka u rodičů vyvolala, zavládla v rodině sváteční nálada a radost, jak to v takových případech bývá, ale radost nebyla upřímná, nýbrž vnější. V citech příbuzných k té svatbě byly znát rozpaky a stud. Jako by se teď styděli za to, že Věru málo milovali, a teď se jí tak ochotně zbavovali. Nejvíc rozpačitý byl starý hrabě. Nejspíš by nedokázal pojmenovat, co bylo příčinou jeho rozpaků, a tou příčinou byly jeho peněžní záležitosti. Vůbec nevěděl, co má, kolik má dluhů a co bude moci dát Věře jako věno. Když se dcery narodily, každé bylo určeno do věna po třech stech duších; ale jedna z těch vesnic už byla prodaná a druhá zastavená a lhůta tak propadlá, že se musela prodat, takže dát statek nebylo možné. Peníze také nebyly.

Berg byl ženichem už přes měsíc a do svatby zbýval jen týden, ale hrabě si otázku věna ještě sám pro sebe nerozhodl a sám o tom se ženou nemluvil. Hrabě chtěl Věře tu oddělit rjazaňský statek, tu prodat les, tu si půjčit peníze na směnku. Několik dní před svatbou vešel Berg časně ráno do hraběcí pracovny a s příjemným úsměvem uctivě požádal budoucího tchána, aby mu oznámil, co dostane hraběnka Věra s sebou. Hraběte ta dávno tušená otázka tak uvedla do rozpaků, že nerozvážně řekl první, co ho napadlo.

„To se mi líbí, že ses postaral, to se mi líbí, budeš spokojen…“

Poplácal Berga po rameni a vstal, protože chtěl rozhovor ukončit. Ale Berg se příjemně usmíval a vysvětlil, že jestliže nebude s jistotou vědět, co Věra dostane, a nedostane předem aspoň část toho, co je jí určeno, bude nucen odstoupit.

„Protože uvažte sám, hrabě, kdybych si teď dovolil oženit se a neměl určité prostředky na to, abych svou ženu uživil, zachoval bych se podle…“

Rozhovor skončil tím, že hrabě, který chtěl být velkorysý a nechtěl se vystavovat dalším prosbám, řekl, že vystaví směnku na osmdesát tisíc. Berg se krotce usmál, políbil hraběte na rameno a řekl, že je velmi vděčný, ale že se teď nikterak nemůže zařídit v novém životě, pokud nedostane třicet tisíc v hotovosti.

„Aspoň dvacet tisíc, hrabě,“ dodal; „a směnku pak jen na šedesát tisíc.“

„Ano, ano, dobře,“ začal hrabě rychle drmolit, „jenom promiň, můj milý, dvacet tisíc ti dám, a směnku na osmdesát tisíc ti dám k tomu. Tak, a dej mi pusu.“

XII

Nataše bylo šestnáct let a byl rok tisíc osm set devět, ten samý, do kterého před čtyřmi lety počítala s Borisem na prstech, když se s ním políbila. Od té doby Borise ani jednou neviděla. Před Soňou a s matkou, když přišla řeč na Borise, mluvila úplně volně, jako o věci rozhodnuté, že všechno, co bylo dřív, bylo dětinství, o kterém nestojí za to ani mluvit a které je dávno zapomenuté. Ale v nejtajnější hloubi duše ji trápila otázka, jestli byl závazek vůči Borisovi žert, nebo vážný, zavazující slib.

Od té doby, co Boris v roce tisíc osm set pět odjel z Moskvy k armádě, se s Rostovovými neviděl. Několikrát byl v Moskvě, projížděl nedaleko od Otradnoje, ale ani jednou se u Rostovových nezastavil.

Nataše občas přicházelo na mysl, že ji nechtěl vidět, a tyto dohady potvrzoval i ten smutný tón, jakým o něm mluvívali starší:

„V dnešní době se na staré přátele nevzpomíná," říkala hraběnka, kdykoli padla zmínka o Borisovi.

Anna Michajlovna, která v poslední době jezdila k Rostovovým méně často, se také chovala nějak zvlášť důstojně a pokaždé nadšeně a vděčně mluvila o přednostech svého syna a o skvělé kariéře, kterou dělal. Když Rostovovi přijeli do Petrohradu, přijel k nim Boris na návštěvu.

Jel k nim ne bez vzrušení. Vzpomínka na Natašu byla Borisovou nejpoetičtější vzpomínkou. Zároveň však jel s pevným úmyslem dát jí i jejím příbuzným jasně najevo, že dětský vztah mezi ním a Natašou nemůže být závazkem ani pro ni, ani pro něho. Měl skvělé postavení ve společnosti díky důvěrnému vztahu s hraběnkou Bezuchovovou, skvělé postavení ve službě díky přízni jedné vlivné osoby, jejíž důvěry plně požíval, a měl rodící se plány oženit se s jednou z nejbohatších

nevěst Petrohradu, které se mohly velmi snadno uskutečnit. Když Boris vešel do salonu Rostovových, byla Nataša ve svém pokoji. Když se dozvěděla, že přijel, celá zrudlá skoro vběhla do salonu a zářila víc než vlídným úsměvem.

Boris si pamatoval tu Natašu v krátkých šatech, s černýma očima zářícíma zpod kadeří a s bezhlavým dětským smíchem, kterou znal před čtyřmi lety, a proto, když vešla úplně jiná Nataša, zarazil se a jeho tvář vyjádřila nadšený úžas. Ten výraz jeho tváře Natašu potěšil.

„Tak co, poznáváš svou malou kamarádku a uličnici?“ řekla hraběnka. Boris políbil Nataše ruku a řekl, že je překvapen, jak se změnila.

„Jak jste zkrásněla!“

„No samozřejmě!“ odpovídaly Natašiny smějící se oči.

„A papá zestárl?“ zeptala se. Nataša si sedla, a aniž se zapojila do Borisova rozhovoru s hraběnkou, mlčky si do nejmenších podrobností prohlížela svého dětského ženicha. Cítil na sobě tíhu toho upřeného, laskavého pohledu a občas se na ni podíval.

Uniforma, ostruhy, kravata i účes Borisův, to všechno bylo podle nejnovější módy a přesně tak, jak se patří. Toho si Nataša hned všimla. Seděl trochu bokem v křesle vedle hraběnky, pravou rukou si upravoval čistounkou, přiléhavou rukavici na levé, mluvil se zvláštním, jemným sevřením rtů o zábavách vysoké petrohradské společnosti a s mírným posměchem vzpomínal na dřívější moskevské časy a moskevské známé. Ne náhodou, jak Nataša cítila, se zmínil, když jmenoval nejvyšší aristokracii, o vyslancově plese, na kterém byl, o pozváních k NN a k SS.

Nataša celou dobu mlčky seděla a dívala se na něj zpod obočí. Ten pohled Borise čím dál víc znepokojoval a uváděl do rozpaků. Častěji se po Nataše ohlížel a v povídání se zarážel. Neseděl tam déle než deset minut a vstal a klaněl se na rozloučenou. Pořád tytéž zvědavé, vyzývavé a trochu posměšné oči se na něj dívaly. Po své první návštěvě si Boris řekl, že je pro něj Nataša stejně přitažlivá jako dřív, ale že se tomu

citu nesmí oddat, protože sňatek s ní – s dívkou téměř bez jmění – by byl zkázou jeho kariéry, a obnovit dřívější vztah bez úmyslu sňatku by bylo nečestné. Boris se sám u sebe rozhodl vyhýbat se setkáním s Natašou, ale navzdory tomu rozhodnutí přijel za několik dní znovu a začal jezdit často a trávit u Rostovových celé dny. Zdálo se mu, že je nezbytné, aby si s Natašou promluvil, aby jí řekl, že všechno staré musí být zapomenuto, že navzdory všemu… nemůže být jeho ženou, že nemá jmění a že ji za něho nikdy nedají. Ale pořád se mu to nedařilo a bylo mu nepříjemné k tomu vysvětlení přistoupit. Každým dnem se zaplétal víc a víc. Nataša se podle toho, čeho si všimla matka a Soňa, zdála do Borise zamilovaná jako dřív. Zpívala mu jeho oblíbené písně, ukazovala mu své album, nutila ho, aby do něj psal, nedovolovala mu vzpomínat na staré a dávala mu najevo, jak krásné je nové; a každý den odjížděl jako v mlze, aniž řekl to, co měl v úmyslu říct, a sám nevěděl, co dělá a proč přijíždí a jak to skončí. Boris přestal chodit k Hélène, denně od ní dostával vyčítavé lístky, a přesto trávil celé dny u Rostovových.

XIII

Jednou večer, když stará hraběnka vzdychala a sténala v noční čepici a kabátku, bez příčesků a s jediným chudým uzlíčkem vlasů, který vyčuhoval zpod bílého kartounového čepečku, a na koberečku se klaněla až k zemi při večerní modlitbě, zavrzaly její dveře a v trepkách na bosých nohou, také v kabátku a v papilotách, vběhla Nataša. Hraběnka se ohlédla a zamračila se. Dočítala svou poslední modlitbu: „Což mi toto lože bude hrobem?“ Její modlitební nálada byla zničena. Nataša, rudá a rozjařená, když uviděla matku při modlitbě, se najednou zastavila v běhu, přidřepla a bezděčně vyplázla jazyk, jako by hrozila sama sobě. Když si všimla, že matka se dál modlí, přeběhla po špičkách k posteli, rychle o sebe smýkla malýma nožkama, shodila trepky a skočila na to lože, o němž se hraběnka bála, aby nebylo jejím hrobem. To lože bylo vysoké, s peřinou a s pěti stále menšími polštáři. Nataša na ně vyskočila, zabořila se do peřiny, převalila se ke stěně a začala se vrtět pod přikrývkou, uvelebovala se, přitahovala kolena k bradě, kopala nohama a sotva slyšitelně se smála, chvíli se přikrývala přes hlavu, chvíli pokukovala po matce. Hraběnka dokončila modlitbu a s přísnou tváří přistoupila k posteli; ale když uviděla, že je Nataša přikrytá přes hlavu, usmála se svým dobrým, slabým úsměvem.

„No tak, no tak, no tak,“ řekla matka.

„Mami, můžeme si popovídat, ano?“ řekla Nataša. „No, jednu pusu do důlíčku, ještě jednu, a dost.“ Objala matku kolem krku a políbila ji na bradu. Ve svém chování k matce dávala Nataša najevo navenek hrubé způsoby, ale byla tak citlivá a obratná, že ať matku objala jakkoli, vždycky to dokázala udělat tak, aby to matku nebolelo, aby jí to nebylo nepříjemné ani nepohodlné.

„Tak o čem bude řeč dnes?“ řekla matka, když se uvelebila v polštářích a počkala, až si Nataša, která se také dvakrát přes sebe převalila, lehne vedle ní pod jednu přikrývku, vytáhne ruce a nasadí vážný výraz.

Tyto Natašiny noční návštěvy, které se odehrávaly, než se hrabě vrátil z klubu, patřily k nejmilejším potěšením matky i dcery.

„Tak o čem dnes? A já ti potřebuji říct…“

Nataša matce zakryla rukou ústa.

„O Borisovi… Já vím,“ řekla vážně, „kvůli tomu jsem taky přišla. Neříkejte to, já vím. Ne, řekněte to!“ Pustila ruku. „Řekněte, mami. Je milý?“

„Natašo, je ti šestnáct let, v tvém věku jsem už byla vdaná. Říkáš, že je Borja milý. Je velmi milý a mám ho ráda jako syna, ale co vlastně chceš?… Co si myslíš? Úplně jsi mu zamotala hlavu, to vidím…“

Když to hraběnka říkala, ohlédla se na dceru. Nataša ležela a dívala se rovně a nehybně před sebe na jednu ze sfing z mahagonu, vyřezaných v rozích postele, takže hraběnka viděla dceřinu tvář jen z profilu. Ta tvář hraběnku překvapila svým zvláštním vážným a soustředěným výrazem.

Nataša poslouchala a uvažovala.

„No a co?“ řekla.

„Úplně jsi mu zamotala hlavu, a proč? Co od něho chceš? Víš přece, že si ho nemůžeš vzít.“

„Proč?“ řekla Nataša, aniž změnila polohu.

„Protože je mladý, protože je chudý, protože je to příbuzný… protože ho ani sama nemiluješ.“

„A jak to víte?“

„Já to vím. To není dobré, má milá.“

„A když já chci…“ řekla Nataša.

„Přestaň mluvit hlouposti,“ řekla hraběnka.

„A když já chci…“

„Natašo, já to myslím vážně…“

Nataša ji nenechala domluvit, přitáhla si velkou hraběnčinu ruku a políbila ji svrchu, pak do dlaně, pak ji zase obrátila a začala ji líbat na kůstku horního kloubu prstu, pak do mezírky, pak zase na kůstku a šeptem odříkávala: „leden, únor, březen, duben, květen“.

„Mluvte, mami, proč mlčíte? Mluvte,“ řekla a ohlížela se na matku, která se na dceru dívala něžným pohledem a kvůli tomu pozorování, jak se zdálo, zapomněla všechno, co chtěla říct.

„Tohle se nehodí, duše moje. Ne všichni pochopí váš dětský vztah, a když ho uvidí, jak je s tebou tak důvěrný, může ti to uškodit v očích jiných mladých mužů, kteří k nám jezdí, a hlavně ho to zbytečně trápí. Možná si našel partii, jaká se pro něho hodí, bohatou; a teď je z toho celý pryč.“

„Celý pryč?“ opakovala Nataša.

„Řeknu ti něco o sobě. Měla jsem jednoho bratrance…“

„Já vím – Kirila Matvejič, ale vždyť je to stařec?“

„Nebyl vždycky stařec. Ale víš co, Natašo, promluvím si s Borjou. Nemusí sem jezdit tak často…“

„A proč by nemusel, když se mu chce?“

„Protože vím, že z toho nic nebude.“

„Jak to víte? Ne, mami, neříkejte mu nic. To jsou hlouposti!“ mluvila Nataša tónem člověka, kterému chtějí vzít jeho vlastnictví. „No dobře, nevdám se, ale ať jezdí, když se baví on a bavím se já.“ Nataša se s úsměvem podívala na matku.

„Ne vdávat se, ale *jen tak*,“ opakovala.

„Jak to myslíš, má milá?“

„No *jen tak*. Co na tom, že se za něj nevdám, ale… *jen tak*.“

„Jen tak, jen tak,“ opakovala hraběnka a rozesmála se dobrým, nečekaným stařeckým smíchem, až se jí třáslo celé tělo.

„Přestaňte se smát, nechte toho,“ vykřikla Nataša, „třesete celou postelí. Strašně se mi podobáte, jste taky taková smíška… Počkejte…“

Popadla hraběnku za obě ruce, políbila na jedné kůstku malíčku – červen – a pokračovala líbáním července a srpna na druhé ruce. „Mami, a je hodně zamilovaný? Jak se vám zdá? Byli do vás takhle zamilovaní? A je moc milý, moc, moc milý! Jenom není tak docela podle mého vkusu – je takový úzký, jako jídelní hodiny… Vy nerozumíte?… Úzký, víte, šedý, světlý…“

„Co to blábolíš!“ řekla hraběnka.

Nataša pokračovala:

„Copak tomu nerozumíte? Nikolenka by to pochopil… Bezuchov – ten je modrý, tmavomodrý s červenou, a je čtyřhranný.“

„S tím taky koketuješ,“ řekla hraběnka a smála se.

„Ne, on je svobodný zednář, to jsem se dozvěděla. Je skvělý, tmavomodrý s červenou, jak vám to mám vysvětlit…“

„Hraběnečko,“ ozval se zpoza dveří hraběcí hlas. „Nespíš?“ Nataša vyskočila bosa, popadla do rukou trepky a utekla do svého pokoje.

Dlouho nemohla usnout. Pořád myslela na to, že nikdo nijak nemůže pochopit všechno, co ona chápe a co v ní je.

„Soňa?“ pomyslela si, když se dívala na spící, do klubíčka stočenou kočičku s jejím obrovským copem. „Ne, kdepak ta! Ta je ctnostná. Zamilovala se do Nikolenky a nic jiného vědět nechce. Ani máma to nechápe. Je to podivuhodné, jak jsem chytrá a jak… je milá,“ pokračovala, mluvila sama o sobě ve třetí osobě a představovala si, že to o ní říká nějaký velmi chytrý, ten nejchytřejší a nejlepší muž… „Všechno, všechno v ní je,“ pokračoval ten muž, „je neobyčejně chytrá, milá, a k tomu hezká, neobyčejně hezká, obratná – plave, výborně jezdí na koni, a ten hlas! Dá se říct, podivuhodný hlas!“ Zazpívala svou oblíbenou hudební frázi z Cherubiniho opery, vrhla se na postel, zasmála se radostné myšlence, že hned usne, zavolala na Duňašu, ať zhasne svíčku, a Duňaša ještě nestihla vyjít z pokoje, a ona už přešla do jiného, ještě šťastnějšího světa snů, kde bylo všechno stejně lehké a krásné jako ve skutečnosti, jenže ještě lepší, protože to bylo jinak.

* * *

Druhý den si hraběnka pozvala Borise k sobě, promluvila si s ním a od toho dne přestal k Rostovovým jezdit.

XIV

Třicátého prvního prosince, v předvečer nového roku tisíc osm set deset, o silvestrovské noci, byl ples u jednoho velmože z dob Kateřiny Veliké. Na plese měl být diplomatický sbor a panovník.

Na Anglickém nábřeží zářil nesčetnými světly iluminace známý velmožův dům. U osvětleného vchodu s červeným suknem stála policie, a nejen četníci, ale i policejní ředitel přímo u vchodu a desítky policejních důstojníků. Kočáry odjížděly a stále přijížděly nové, s lokaji v červených livrejích a s lokaji s péry na kloboucích. Z kočárů vystupovali muži v uniformách, s hvězdami a stuhami; dámy v atlasu a hermelínu opatrně sestupovaly po hlučně vyklápěných stupátkách a spěšně a nehlučně přecházely po suknu u vchodu.

Skoro pokaždé, když přijel nový kočár, přeběhl davem šepot a smekaly se čepice.

„Panovník?... Ne, ministr... princ... vyslanec... Copak nevidíš péra?...“ ozývalo se z davu. Jeden z davu, oblečený lépe než ostatní, zřejmě znal všechny a jmenoval jménem nejvznešenější velmože té doby.

Už třetina hostů na ten ples přijela, a u Rostovových, kteří na plese měli být, ještě probíhaly spěšné přípravy a oblékání.

V rodině Rostovových se o tom plese hodně mluvilo a hodně se na něj připravovalo, a bylo mnoho strachu, že pozvání nepřijde, šaty nebudou hotové a že se všechno nezařídí tak, jak je potřeba.

S Rostovovými jela na ples Marja Ignaťjevna Peronská, hraběnčina přítelkyně a příbuzná, hubená a žlutá dvorní dáma starého dvora, která provinční Rostovovy uváděla do vysoké petrohradské společnosti.

V deset hodin večer měli Rostovovi zajet pro dvorní dámu k Tauridské zahradě; a přitom už bylo pět minut před desátou, a slečny ještě nebyly oblečené.

Nataša jela na první velký ples svého života. Ten den vstala v osm hodin ráno a celý den byla v horečném neklidu a činnosti. Od samého rána napínala všechny síly k tomu, aby všechny – ona, máma i Soňa – byly oblečené co nejlépe. Soňa i hraběnka se jí plně svěřily. Hraběnka měla mít vínové sametové šaty, ony dvě bílé šaty z průsvitného flóru na růžových hedvábných spodničkách, s růžemi na živůtku. Vlasy měly být učesané po řecku.

Všechno podstatné už bylo hotové: nohy, ruce, krk i uši byly už zvlášť pečlivě, jak se na ples patří, umyté, navoněné a napudrované; obuté už byly hedvábné prolamované punčochy a bílé atlasové střevíčky s mašličkami; účesy byly skoro hotové. Soňa se dooblékala, hraběnka také; ale Nataša, která se starala o všechny, zůstala pozadu. Ještě seděla před zrcadlem s peignoirem přehozeným přes hubená ramínka. Soňa, už oblečená, stála uprostřed pokoje, až do bolesti tlačila malíčkem na špendlík a připichovala poslední stuhu, která pod ním vrzala.

„Takhle ne, takhle ne, Soňo!“ řekla Nataša, otočila hlavu od účesu a chytila se rukama za vlasy, které komorná, jež je držela, nestihla pustit. „Ta mašle takhle ne, pojď sem.“ Soňa si dřepla. Nataša jí stuhu připíchla jinak.

„Dovolte, slečinko, takhle to nejde,“ říkala komorná, která držela Natašiny vlasy.

„Ach, můj bože, tak potom! Takhle, Soňo.“

„Budete už brzy?“ ozval se hraběnčin hlas. „Za chvíli je deset.“

„Hned, hned. A vy jste hotová, mami?“

„Jen si připíchnout toku.“

„Nedělejte to beze mě,“ vykřikla Nataša, „vy to neumíte!“

„Vždyť už je deset.“

Na plese bylo rozhodnuto být o půl jedenácté, a Nataša se ještě musela obléknout a museli zajet k Tauridské zahradě.

Když Nataša dokončila účes, přiběhla v krátké sukýnce, zpod níž byly vidět plesové střevíčky, a v matčině kabátku k Soně, prohlédla si ji a pak běžela k matce. Otočila jí hlavou, připíchla jí toku, a sotva stihla políbit její šedivé vlasy, běžela zase k děvčatům, která jí podšívala sukni.

Všechno záviselo na Natašině sukni, která byla příliš dlouhá; podšívala ji dvě děvčata a spěšně překousávala nitě. Třetí, se špendlíky ve rtech a v zubech, běhala od hraběnky k Soně; čtvrtá držela na vysoko zdvižené ruce celé šaty z flóru.

„Mavruško, rychleji, holubičko!“

„Podejte mi tamhle ten náprstek, slečinko.“

„Tak budete už konečně?“ řekl hrabě, který vešel zpoza dveří. „Tady máte voňavku. Peronská už se nemůže dočkat.“

„Hotovo, slečinko,“ říkala komorná, dvěma prsty zvedala podšité šaty z flóru, cosi z nich odfoukávala a protřepávala je a tím gestem vyjadřovala, jak si uvědomuje vzdušnost a čistotu toho, co drží.

Nataša si začala oblékat šaty.

„Hned, hned, nechoď sem, papá,“ vykřikla ještě zpod flórové sukně, která jí zakrývala celou tvář, na otce, který otevřel dveře. Soňa dveře zabouchla. Za minutu hraběte pustili dovnitř. Měl na sobě modrý frak, punčochy a střevíce, byl navoněný a napomádovaný.

„Ach, papá, ty jsi ale krásný, nádhera!“ řekla Nataša, stála uprostřed pokoje a urovnávala záhyby flóru.

„Dovolte, slečinko, dovolte,“ říkala děvečka, která klečela, uhlazovala šaty a jazykem převalovala špendlíky z jednoho koutku úst do druhého.

„Říkej si, co chceš!“ vykřikla Soňa se zoufalstvím v hlase, když si prohlédla Natašiny šaty. „Říkej si, co chceš, zase je to dlouhé!“

Nataša odstoupila dál, aby se prohlédla ve velkém zrcadle. Šaty byly dlouhé.

„Namouduši, milostivá slečno, vůbec to není dlouhé," řekla Mavruška, která za slečnou lezla po podlaze.

„No, když je to dlouhé, tak to sešijeme, za minutku to sešijeme," řekla rázná Duňaša, vytáhla jehlu ze šátku na prsou a znovu se na podlaze pustila do práce.

V tu chvíli vešla nesměle, tichými kroky, hraběnka ve své toce a sametových šatech.

„Úú! Moje krasavice!" vykřikl hrabě. „Jsi hezčí než všechny!..." Chtěl ji obejmout, ale ona se začervenala a odtáhla se, aby se nepomačkala.

„Mami, dejte si toku víc na stranu," řekla Nataša. „Já ji přepíchnu," a vrhla se dopředu, a děvčata, která ji podšívala a nestihla se vrhnout za ní, utrhla kousek flóru.

„Můj bože! Co to je? Namouduši, já za to nemůžu..."

„To nic, sešiju to, nebude to vidět," říkala Duňaša.

„Krasavice, královničko moje!" řekla chůva, která vešla ode dveří. „A Soňuška, no to jsou krasavice!..."

Ve čtvrt na jedenáct konečně nasedli do kočárů a jeli. Ale ještě museli zajet k Tauridské zahradě.

Peronská už byla hotová. Navzdory svému stáří a ošklivosti prožívala přesně totéž co Rostovovi, i když ne s takovým spěchem – pro ni to byla věc zvyku –, ale stejně bylo navoněno, umyto a napudrováno to staré, nehezké tělo, stejně pečlivě umyto za ušima, a dokonce stejně jako u Rostovových se stará komorná nadšeně kochala úborem své paní, když vyšla do salonu ve žlutých šatech s odznakem dvorní dámy. Peronská pochválila toalety Rostovových.

Rostovovi pochválili její vkus a toaletu, a v jedenáct hodin, opatrní na účesy a šaty, se rozsadili do kočárů a jeli.

XV

Nataša od rána toho dne neměla ani minutu volna a ani jednou nestihla pomyslet na to, co ji čeká.

Ve vlhkém, studeném vzduchu, v těsnu a pološeru kymácejícího se kočáru si poprvé živě představila, co ji čeká tam, na plese, v osvětlených sálech – hudba, květiny, tance, panovník, všechna skvělá mládež Petrohradu. To, co ji čekalo, bylo tak krásné, že ani nevěřila, že to bude: tolik se to neslučovalo s dojmem chladu, těsna a tmy kočáru. Všechno, co ji čeká, pochopila teprve tehdy, když prošla po červeném suknu u vchodu, vešla do vestibulu, svlékla kožich a šla vedle Soni před matkou mezi květinami po osvětleném schodišti. Teprve tehdy si vzpomněla, jak se má na plese chovat, a snažila se zaujmout ten majestátní způsob, který pokládala za nezbytný pro dívku na plese. Ale naštěstí pro ni cítila, že jí oči těkají: nic neviděla jasně, tep jí bil sto úderů za minutu a krev jí začala bušit u srdce. Nemohla zaujmout způsob, který by ji udělal směšnou, a šla, tajila dech vzrušením a ze všech sil se snažila jen ho skrýt. A to byl právě ten způsob, který jí slušel nejvíc. Před nimi i za nimi vcházeli hosté, stejně tiše rozmlouvali a byli stejně v plesových šatech. Zrcadla na schodišti odrážela dámy v bílých, bleděmodrých a růžových šatech, s brilianty a perlami na obnažených pažích a krcích.

Nataša se dívala do zrcadel a v odrazu se nedokázala rozeznat od ostatních. Všechno splývalo v jediný oslnivý průvod. Když vstoupila do prvního sálu, ohlušil Natašu rovnoměrný hukot hlasů, kroků a pozdravů; světlo a lesk ji oslnily ještě víc. Hostitel a hostitelka, kteří už půl hodiny stáli u vstupních dveří a říkali příchozím pořád stejná slova: „Těší nás, že vás vidíme," stejně přivítali i Rostovovy s Peronskou.

Dvě dívenky v bílých šatech, se stejnými růžemi v černých vlasech, se stejně uklonily, ale hostitelka mimoděk spočinula pohledem déle na útlé Nataše. Podívala se na ni a k svému úsměvu hostitelky přidala ještě zvláštní úsměv jen pro ni. Když se na ni hostitelka dívala, vzpomněla si možná i na svá zlatá, nenávratná dívčí léta a na svůj první ples. Hostitel také vyprovodil Natašu očima a zeptal se hraběte, která je jeho dcera.

„Rozkošná!“ řekl a políbil si konečky prstů.

V sále stáli hosté, tlačili se u vstupních dveří a čekali na panovníka. Hraběnka se postavila do předních řad toho davu. Nataša slyšela a cítila, že se na ni několik hlasů ptalo a že se na ni dívali. Pochopila, že se líbí těm, kdo si jí všimli, a toto pozorování ji trochu uklidnilo.

„Jsou tu takové jako my, jsou tu i horší než my,“ pomyslela si.

Peronská jmenovala hraběnce nejvýznamnější osoby, které byly na plese.

„Tohle je holandský vyslanec, vidíte, ten šedivý,“ říkala Peronská a ukazovala na stařička se stříbrnými šedinami hustých kudrnatých vlasů, obklopeného dámami, které čímsi rozesmával.

„A tady je ona, královna Petrohradu, hraběnka Bezuchovová,“ říkala a ukazovala na Hélène, která právě vcházela.

„Jak je krásná! Marje Antonovně se vyrovná; podívejte se, jak se kolem ní točí mladí i staří. Je krásná i chytrá… Prý je do ní princ… blázen. A tyhle dvě, i když nejsou hezké, mají kolem sebe ještě víc ctitelů.“

Ukázala na dámu s velmi nehezkou dcerou, které procházely sálem.

„To je milionářka, nevěsta,“ řekla Peronská. „A tady jsou i ženiši.“

„To je bratr Bezuchovové, Anatol Kuragin,“ řekla a ukázala na krásného kavalergardistu, který prošel kolem nich a z výšky vztyčené hlavy se díval přes dámy kamsi do dálky. „Jak je hezký! Že? Prý ho chtějí oženit s tou bohatou. A váš bratranec Drubeckoj se kolem ní taky moc točí. Prý miliony. Ale ovšem, to je sám francouzský vyslanec,“ odpově-

děla na hraběnčinu otázku, kdo je to, o Caulaincourtovi. „Podívejte se, jako nějaký král. A přece jsou to milí lidé, moc milí, ti Francouzi. Pro společnost nejsou milejší. A tady je ona! Ne, naše Marja Antonovna je přece jen nejkrásnější ze všech! A jak prostě je oblečená. Nádhera!“

„A tenhle, ten tlustý v brýlích, to je farmazón všesvětový,“ řekla Peronská a ukázala na Bezuchova. „Postavte ho vedle jeho ženy: to je vám šašek jak vyšitý!“

Pierre kráčel, kolébal svým tlustým tělem, rozhrnoval dav a kýval napravo i nalevo stejně nedbale a dobromyslně, jako by šel davem na trhu. Prodíral se davem a zřejmě někoho hledal.

Nataša se s radostí dívala na Pierrovu známou tvář, na toho šaška jak vyšitého, jak mu říkala Peronská, a věděla, že Pierre hledá v davu je, a hlavně ji. Pierre jí slíbil, že na ples přijde a představí jí tanečníky.

Ale než k nim došel, zastavil se Bezuchov u nevysokého, velmi hezkého bruneta v bílé uniformě, který stál u okna a hovořil s nějakým vysokým mužem s hvězdami a se stuhou. Nataša toho nevysokého mladého muže v bílé uniformě hned poznala: byl to Bolkonskij, který jí připadal velmi omládlý, veselejší a hezčí.

„Tady je další známý, Bolkonskij, vidíte, mami?“ řekla Nataša a ukázala na knížete Andreje. „Pamatujete se, nocoval u nás v Otradnoje.“

„Á, vy ho znáte?“ řekla Peronská. „Nemůžu ho vystát. Teď tady poroučí větru, dešti. A pýchu má takovou, že nezná mezí! Celý tatínek. A spřáhl se se Speranským, píšou nějaké projekty. Podívejte se, jak jedná s dámami! Ona s ním mluví, a on se odvrátil,“ řekla a ukázala na něj. „Já bych mu to vytmavila, kdyby se ke mně choval tak jako k těm dámám.“

XVI

Najednou se všechno pohnulo, dav se rozhovořil, posunul se, zase se rozestoupil, a mezi dvěma řadami, které uvolnily cestu, vešel za zvuků hudby, jež spustila, panovník. Za ním šli hostitel a hostitelka. Panovník šel rychle, ukláněl se napravo i nalevo, jako by se snažil co nejrychleji zbavit té první chvíle uvítání. Hudebníci hráli polonézu, tehdy známou podle slov, která na ni byla složena. Ta slova začínala: „Alexandře, Alžběto, okouzlujete nás.“ Panovník prošel do salonu, dav se nahrnul ke dveřím; několik osob se změněným výrazem tam spěšně prošlo a zase zpátky. Dav se opět odvalil od dveří salonu, v nichž se objevil panovník, hovořící s hostitelkou. Nějaký mladý muž se zmateným výrazem šlapal dámám na nohy a prosil je, aby ustoupily. Některé dámy s tvářemi, které vyjadřovaly naprosté zapomnění všech pravidel společnosti, se tlačily dopředu a ničily si přitom toalety. Muži začali přistupovat k dámám a řadit se do párů k polonéze.

Všichni se rozestoupili a panovník s úsměvem vyšel ze dveří salonu a vedl za ruku paní domu, ne do taktu. Za ním šel hostitel s Marjou Antonovnou Naryškinovou, potom vyslanci, ministři, různí generálové, které Peronská neúnavně jmenovala. Víc než polovina dam měla tanečníky a šla nebo se chystala jít k polonéze. Nataša cítila, že zůstává s matkou a se Soňou mezi menší částí dam, zatlačených ke stěně a nevyzvaných k polonéze. Stála se svěšenými útlými pažemi, s pravidelně se zvedajícími, sotva naznačenými ňadry, zadržovala dech, dívala se zářícíma, vyděšenýma očima před sebe a ve tváři měla výraz připravenosti na největší radost i na největší žal. Nezajímal ji ani panovník, ani všechny ty důležité osoby, na které ukazovala Peronská – měla jedinou myšlenku: „Copak ke mně opravdu nikdo nepřijde, copak nebudu

tančit mezi prvními, copak si mě nevšimnou všichni ti muži, kteří mě teď, zdá se, ani nevidí, a jestli se na mě podívají, tak s takovým výrazem, jako by říkali: Á, to není ona, tak není nač se dívat. Ne, to není možné!“ myslela si. „Vždyť přece musí vědět, jak se mi chce tančit, jak výborně tančím a jak je bude bavit tančit se mnou.“

Zvuky polonézy, která trvala dost dlouho, už začaly Nataše v uších znít smutně, jako vzpomínka. Chtělo se jí plakat. Peronská od nich odešla. Hrabě byl na druhém konci sálu, hraběnka, Soňa a ona stály samy jako v lese v tom cizím davu, nikoho nezajímaly a nikdo je nepotřeboval. Kníže Andrej prošel s nějakou dámou kolem nich a zřejmě je nepoznal. Krásný Anatol se usmíval, cosi říkal dámě, kterou vedl, a podíval se Nataše do tváře takovým pohledem, jakým se lidé dívají na zdi. Boris prošel dvakrát kolem nich a pokaždé se odvrátil. Berg se ženou, kteří netančili, k nim přistoupili.

Nataše připadalo urážlivé toto rodinné sblížení tady, na plese, jako by pro rodinné rozhovory nebylo jiné místo než ples. Neposlouchala Věru, která jí cosi vykládala o svých zelených šatech, a ani se na ni nedívala.

Konečně se panovník zastavil u své poslední tanečnice – tančil se třemi –, hudba umlkla; ustaraný pobočník přiběhl k Rostovovým a prosil je, aby ještě někam ustoupili, ačkoli stáli u stěny, a z galerie se ozvaly zřetelné, opatrné a strhujícím způsobem odměřené zvuky valčíku. Panovník se s úsměvem podíval do sálu. Uběhla minuta – ještě nikdo nezačínal. Pobočník, který řídil ples, přistoupil k hraběnce Bezuchovové a vyzval ji. Usmála se, zvedla ruku a položila ji, aniž se na něj podívala, pobočníkovi na rameno. Pobočník, který řídil ples, mistr svého řemesla, pevně objal svou dámu a sebejistě, beze spěchu a odměřeně se s ní pustil nejdřív klouzavým krokem po okraji kruhu, v rohu sálu uchopil její levou ruku a otočil ji, a přes stále se zrychlující zvuky hudby bylo slyšet jen odměřené cvakání ostruh pobočníkových rychlých a obratných nohou a každé tři takty jako by na obrátce vzpla-

nuly vlající sametové šaty jeho dámy. Nataša se na ně dívala a byla by se rozplakala, že to není ona, kdo tančí toto první kolo valčíku.

Kníže Andrej ve své bílé plukovnické uniformě jezdectva, v punčochách a střevících, čilý a veselý, stál v předních řadách kruhu nedaleko od Rostovových. Baron Firhoff s ním mluvil o zítřejším zasedání Státní rady, které mělo být prvním. Kníže Andrej, jako člověk blízký Speranskému a účastník prací zákonodárné komise, mohl podat spolehlivé zprávy o zítřejším zasedání, o kterém kolovaly různé řeči. Ale neposlouchal, co mu Firhoff říká, a díval se tu na panovníka, tu na tanečníky, kteří se chystali tančit, ale neodvažovali se vstoupit do kruhu.

Kníže Andrej pozoroval ty tanečníky, ostýchavé v panovníkově přítomnosti, a dámy, které hynuly touhou, aby je někdo vyzval.

Pierre přistoupil ke knížeti Andrejovi a chytil ho za ruku.

„Vy přece tančíte vždycky. Je tu moje chráněnka, mladá Rostovová, vyzvěte ji," řekl.

„Kde?" zeptal se Bolkonskij. „Promiňte," řekl a obrátil se k baronovi, „tenhle rozhovor dokončíme jinde, ale na plese se má tančit." Vyšel dopředu směrem, který mu ukázal Pierre. Do očí mu padla zoufalá, strnulá Natašina tvář. Poznal ji, uhodl, co cítí, pochopil, že je začátečnice, vzpomněl si na její rozhovor v okně a s veselým výrazem ve tváři přistoupil k hraběnce Rostovové.

„Dovolte, abych vás seznámila se svou dcerou," řekla hraběnka a začervenala se.

„Mám to potěšení se se slečnou hraběnkou znát, jestli si mě pamatuje," řekl kníže Andrej se zdvořilou a hlubokou úklonou, která naprosto odporovala Peronské poznámkám o jeho hrubosti, přistoupil k Natašе a napřáhl ruku, aby ji objal kolem pasu, ještě než dořekl pozvání k tanci. Nabídl jí kolo valčíku. Ten strnulý výraz Natašiny tváře, připravený na zoufalství i na nadšení, se najednou rozzářil šťastným, vděčným, dětským úsměvem.

„Dlouho jsem na tebe čekala," jako by řekla ta vyděšená a šťastná dívenka svým úsměvem, který prosvitl zpoza slz, jež už měla na krajíčku, a zvedla ruku na rameno knížete Andreje. Byli druhým párem, který vstoupil do kruhu. Kníže Andrej byl jedním z nejlepších tanečníků své doby. Nataša tančila skvěle. Její nožky v plesových atlasových střevíčcích dělaly rychle, lehce a nezávisle na ní svou práci a její tvář zářila nadšením štěstí. Její obnažený krk a paže byly hubené a nehezké. Ve srovnání s rameny Hélène byla její ramena hubená, ňadra neurčitá, paže tenké; ale na Hélène už jako by ležel lak ze všech těch tisíců pohledů, které klouzaly po jejím těle, kdežto Nataša vypadala jako děvčátko, které poprvé obnažili a které by se za to velmi stydělo, kdyby ho neujistili, že je to nezbytně nutné.

Kníže Andrej rád tančil, a protože se chtěl co nejdřív zbavit politických a chytrých rozhovorů, s nimiž se na něj všichni obraceli, a chtěl co nejdřív roztrhnout ten nepříjemný kruh rozpaků, který vznikl panovníkovou přítomností, šel tančit a vybral si Natašu, protože na ni ukázal Pierre a protože ze všech hezkých žen mu padla do oka první; ale sotva objal ten útlý, pohyblivý pas a ona se pohnula tak blízko u něho a usmála se tak blízko na něj, víno jejího půvabu mu vstoupilo do hlavy: cítil se oživený a omlazený, když ji pustil, popadal dech, zastavil se a začal se dívat na tanečníky.

XVII

Po knížeti Andrejovi přistoupil k Nataše Boris a zval ji k tanci, přistoupil i ten tanečník pobočník, který zahájil ples, a ještě další mladí muži, a Nataša, která své přebytečné tanečníky přenechávala Soně, šťastná a celá rozpálená, nepřestala tančit celý večer. Nevšimla si a neviděla nic z toho, co na tomto plese zaměstnávalo všechny. Nejenže si nevšimla, jak panovník dlouho mluvil s francouzským vyslancem, jak zvlášť milostivě mluvil s tou a tou dámou, jak ten a ten princ a ještě ten a ten udělali a řekli to a to, jak měla Hélène velký úspěch a dostalo se jí zvláštní pozornosti toho a toho; neviděla ani panovníka a všimla si, že odjel, jen podle toho, že se po jeho odjezdu ples víc rozproudil. Jeden z veselých kotiliónů před večeří tančil kníže Andrej s Natašou znovu. Připomněl jí jejich první setkání v otradnenské aleji a to, jak nemohla za měsíčné noci usnout a jak ji bezděčně slyšel. Nataša se při té připomínce začervenala a snažila se ospravedlnit, jako by v tom citu, při kterém ji kníže Andrej bezděčně vyslechl, bylo něco hanebného.

Kníže Andrej, jako všichni lidé, kteří vyrostli ve vysoké společnosti, rád ve společnosti potkával to, co na sobě nemělo obecný společenský otisk. A taková byla Nataša se svým údivem, radostí a nesmělostí, a dokonce i s chybami ve francouzštině. Jednal a mluvil s ní obzvlášť něžně a ohleduplně. Seděl vedle ní, hovořil s ní o těch nejprostších a nejbezvýznamnějších věcech a kochal se radostným leskem jejích očí a úsměvem, který se netýkal pronášených slov, ale jejího vnitřního štěstí. Když si Natašu vybírali a ona se s úsměvem zvedala a tančila po sále, kochal se kníže Andrej zvlášť její nesmělou ladností. Uprostřed kotiliónu Nataša dokončila figuru a ještě těžce oddychující přicházela ke svému místu. Nový tanečník ji opět vyzval. Byla unavená a udýcha-

ná a zřejmě zvažovala, že odmítne, ale hned zase vesele položila ruku tanečníkovi na rameno a usmála se na knížete Andreje.

„Ráda bych si odpočinula a posadila se k vám, jsem unavená; ale vidíte, jak si mě vybírají, a já mám z toho radost, a jsem šťastná, a mám ráda všechny, a vy i já tomu všemu rozumíme," a ještě mnoho a mnoho jiného řekl ten úsměv. Když ji tanečník opustil, rozběhla se Nataša přes sál, aby si vzala dvě dámy do figury.

„Jestli přistoupí nejdřív ke své sestřenici a potom k jiné dámě, bude mou ženou," řekl si zcela nečekaně kníže Andrej, když se na ni díval. Přistoupila nejdřív k sestřenici.

„Jaké nesmysly člověka někdy napadnou!" pomyslel si kníže Andrej. „Ale jisté je jen to, že tahle dívka je tak milá, tak zvláštní, že tu nevytančí ani měsíc a vdá se... Tady je to vzácnost," myslel si, když se Nataša, zatímco si upravovala růži, která se jí u živůtku odchlípla, usazovala vedle něho.

Na konci kotiliónu přistoupil k tančícím starý hrabě ve svém modrém fraku. Pozval knížete Andreje k sobě a zeptal se dcery, jestli se baví. Nataša neodpověděla a jen se usmála takovým úsměvem, který vyčítavě říkal: „Jak se na to vůbec můžete ptát?"

„Tak dobře jako nikdy v životě!" řekla, a kníže Andrej si všiml, jak rychle se její hubené paže zvedly, aby objaly otce, a hned zase klesly. Nataša byla tak šťastná, jako ještě nikdy v životě. Byla na tom nejvyšším stupni štěstí, kdy se člověk stává naprosto dobrým a hodným a nevěří v možnost zla, neštěstí a žalu.

* * *

Pierre se na tomto plese poprvé cítil uražen postavením, které jeho žena zaujímala v nejvyšších kruzích. Byl zachmuřený a roztržitý. Přes čelo se mu táhla široká vráska, stál u okna a díval se přes brýle a nikoho neviděl.

Nataša šla k večeři a prošla kolem něj.

Pierrova zachmuřená, nešťastná tvář ji zarazila. Zastavila se proti němu. Chtěla mu pomoci, předat mu přebytek svého štěstí.

„Je tu taková zábava, hrabě," řekla, „že?"

Pierre se roztržitě usmál a zřejmě nechápal, co mu říká.

„Ano, mám velkou radost," řekl.

„Jak můžou být s něčím nespokojení," myslela si Nataša. „Zvlášť takový dobrý člověk, jako je ten Bezuchov?" V Natašiných očích byli všichni, kdo byli na plese, stejně dobří, milí, krásní lidé, kteří se navzájem mají rádi: nikdo nemohl nikomu ublížit, a proto museli být všichni šťastní.

XVIII

Druhý den si kníže Andrej vzpomněl na včerejší ples, ale nezůstal u něho myšlenkami dlouho. „Ano, byl to velmi skvělý ples. A ještě… ano, ta Rostovová je velmi milá. Je v ní něco svěžího, zvláštního, nepetrohradského, co ji odlišuje.“ To bylo všechno, co si o včerejším plese myslel, a když se napil čaje, sedl si k práci.

Ale buď z únavy, nebo z nevyspání to byl den nevhodný pro práci a kníže Andrej nemohl nic dělat, pořád svou práci sám kritizoval, jak se mu to často stávalo, a byl rád, když uslyšel, že někdo přijel.

Příchozí byl Bickij, který sloužil v různých komisích, chodil do všech petrohradských společností, byl vášnivým ctitelem nových myšlenek i Speranského a horlivým roznašečem petrohradských novinek – jeden z těch lidí, kteří si vybírají názorový směr jako šaty, podle módy, ale kteří se právě proto zdají nejzapálenějšími přívrženci směrů. Ustaraně, sotva stihl sundat klobouk, vběhl ke knížeti Andrejovi a hned začal mluvit. Právě se dozvěděl podrobnosti z dnešního ranního zasedání Státní rady, které zahájil panovník, a nadšeně o tom vyprávěl. Panovníkova řeč byla neobyčejná. Byla to jedna z těch řečí, jaké pronášejí jen konstituční monarchové. „Panovník řekl přímo, že Rada a Senát jsou státní *stavy*; řekl, že vláda se nemá zakládat na libovůli, ale na *pevných zásadách*. Panovník řekl, že se finance musí reformovat a účty musí být veřejné,“ vyprávěl Bickij, zdůrazňoval známá slova a významně vyvaloval oči.

„Ano, dnešní událost je epocha, největší epocha v našich dějinách,“ uzavřel.

Kníže Andrej poslouchal vyprávění o zahájení Státní rady, na které tak netrpělivě čekal a kterému přikládal takovou důležitost, a divil se,

že ho ta událost teď, když se uskutečnila, nejenže nedojímá, ale že mu připadá víc než bezvýznamná. S tichým posměchem poslouchal Bického nadšené vyprávění. Na mysl mu přišla ta nejprostší myšlenka: „Co je mně a Bickému, co je nám do toho, co ráčil panovník říct v Radě? Copak mě tohle všechno může udělat šťastnějším a lepším?“

A tahle prostá úvaha najednou knížeti Andrejovi zničila všechen dřívější zájem o prováděné reformy. Téhož dne měl kníže Andrej obědvat u Speranského „v úzkém kroužku“, jak mu řekl hostitel, když ho zval. Ten oběd v rodinném a přátelském kruhu člověka, kterého tolik obdivoval, knížete Andreje dřív velmi zajímal, tím spíš, že dosud neviděl Speranského v jeho domácím prostředí; ale teď se mu nechtělo jet.

V určenou hodinu oběda však kníže Andrej už vcházel do Speranského vlastního malého domu u Tauridské zahrady. V parketové jídelně domku, který se vyznačoval neobyčejnou čistotou, připomínající čistotu klášterní, zastihl kníže Andrej, který se trochu opozdil, už v pět hodin celou shromážděnou společnost tohoto úzkého kroužku, Speranského důvěrných známých. Dámy tu nebyly žádné kromě Speranského malé dcery, která měla dlouhý obličej jako otec, a její vychovatelky. Hosty byli Gervais, Magnickij a Stolypin. Už z předsíně kníže Andrej zaslechl hlasité hlasy a zvonivý, zřetelný smích – smích, jakým se smějí na jevišti. Někdo hlasem podobným Speranského hlasu zřetelně odsekával: cha… cha… cha… Kníže Andrej nikdy Speranského smích neslyšel a ten zvonivý, tenký smích státníka ho podivně zarazil.

Kníže Andrej vešel do jídelny. Celá společnost stála mezi dvěma okny u malého stolku s předkrmy. Speranskij v šedém fraku s hvězdou, zřejmě ještě v téže bílé vestě a vysoké bílé vázance, v nichž byl na slavném zasedání Státní rady, stál s veselou tváří u stolu. Hosté ho obklopovali. Magnickij se obracel k Michailu Michajlovičovi a vyprávěl anekdotu. Speranskij poslouchal a smál se předem tomu, co Magnickij řekne. Ve chvíli, kdy kníže Andrej vešel do pokoje, Magnického slova

opět zanikla ve smíchu. Hlasitě hlaholil basem Stolypin, který přežvykoval kus chleba se sýrem; tichým smíchem syčel Gervais a tence, zřetelně se smál Speranskij.

Speranskij, pořád ještě se smíchem, podal knížeti Andrejovi svou bílou, jemnou ruku.

„Velmi rád vás vidím, kníže," řekl. „Okamžik..." obrátil se k Magnickému a přerušil jeho vyprávění. „Máme dnes dohodu: oběd pro potěšení a ani slovo o práci." A znovu se obrátil k vypravěči a znovu se rozesmál.

Kníže Andrej s údivem a se smutkem zklamání poslouchal jeho smích a díval se na smějícího se Speranského. To nebyl Speranskij, ale jiný člověk, zdálo se knížeti Andrejovi. Všechno, co se mu dřív na Speranském zdálo tajemné a přitažlivé, mu najednou bylo jasné a nepřitažlivé.

U stolu hovor ani na okamžik neutichl a skládal se jakoby ze samých směšných anekdot. Magnickij ještě nestihl dovyprávět, a už někdo jiný ohlásil, že je ochoten vyprávět něco, co je ještě směšnější. Anekdoty se většinou týkaly, ne-li přímo úředního světa, tedy úředních osob. Zdálo se, že v této společnosti je bezvýznamnost těch osob tak definitivně rozhodnutá věc, že jediný možný vztah k nim je dobromyslně komický. Speranskij vyprávěl, jak se na dnešní ranní radě zeptali hluchého hodnostáře na jeho názor a ten hodnostář odpověděl, že je téhož názoru. Gervais vyprávěl celý případ s revizí, pozoruhodný nesmyslností všech zúčastněných. Stolypin se koktavě vmísil do hovoru a začal zaníceně mluvit o zlořádech dřívějších poměrů, takže hrozilo, že dá hovoru vážný ráz. Magnickij si začal ze Stolypinova zápalu utahovat, Gervais vložil vtip a hovor se zase stočil k dřívějšímu veselému směru.

Speranskij si zřejmě po práci rád odpočinul a pobavil se v přátelském kroužku a všichni jeho hosté, kteří jeho přání chápali, se ho snažili bavit a sami se bavit. Ale knížeti Andrejovi se ta veselost zdála těž-

kopádná a neveselá. Tenký zvuk Speranského hlasu se ho nepříjemně dotýkal a neutuchající smích svým falešným tónem z nějakého důvodu urážel jeho cit. Kníže Andrej se nesmál a bál se, že bude pro tuto společnost přítěží. Ale nikdo si nevšímal, že se nehodí k celkové náladě. Všichni se, jak se zdálo, velmi dobře bavili.

Několikrát se chtěl zapojit do hovoru, ale pokaždé bylo jeho slovo vyvrženo ven jako zátka z vody; a nedokázal s nimi žertovat.

Nebylo nic špatného ani nemístného na tom, co říkali, všechno bylo vtipné a mohlo by to být směšné; ale to něco, co tvoří sůl veselí, nejenže tam nebylo, ale oni ani nevěděli, že něco takového existuje.

Po obědě Speranského dcera se svou vychovatelkou vstaly.

Speranskij pohladil dceru svou bílou rukou a políbil ji. I to gesto připadalo knížeti Andrejovi nepřirozené.

Muži zůstali po anglickém způsobu u stolu a u portského. Uprostřed hovoru, který se rozproudil o Napoleonových španělských záležitostech, v jejichž schvalování byli všichni jednoho a téhož názoru, začal kníže Andrej odporovat. Speranskij se usmál a zjevně ve snaze odvést hovor od nastoupeného směru vyprávěl anekdotu, která s hovorem neměla nic společného. Na několik okamžiků se všichni odmlčeli.

Když chvíli poseděl u stolu, zazátkoval Speranskij láhev vína, řekl: „Dneska chodí dobré vínko v botičkách," dal ji sluhovi a vstal. Všichni vstali a stejně hlučně hovořili, když odcházeli do salonu. Speranskému podali dvě obálky, které přivezl kurýr. Vzal je a odešel do pracovny. Jakmile vyšel, všeobecné veselí utichlo a hosté spolu začali rozvážně a tiše hovořit.

„Tak, a teď recitace!" řekl Speranskij, když vyšel z pracovny. „Úžasný talent!" obrátil se ke knížeti Andrejovi. Magnickij se hned postavil do pozy a začal přednášet žertovné francouzské verše, které složil na některé známé petrohradské osobnosti, a několikrát ho přerušil po-

tlesk. Kníže Andrej po skončení veršů přistoupil ke Speranskému, aby se s ním rozloučil.

„Kam tak brzy?“ řekl Speranskij.

„Slíbil jsem, že dnes večer přijdu na…“

Chvíli mlčeli. Kníže Andrej se zblízka díval do těch zrcadlových očí, které nikoho nepouštěly dovnitř, a připadalo mu směšné, jak mohl od Speranského a od veškeré své činnosti s ním spojené něco očekávat a jak mohl přikládat důležitost tomu, co Speranskij dělal. Ten přesný, neveselý smích ještě dlouho zněl knížeti Andrejovi v uších, když od Speranského odjel.

Když se vrátil domů, začal kníže Andrej vzpomínat na svůj petrohradský život za ty čtyři měsíce, jako by to bylo něco nového. Vzpomínal na své shánění, své doprošování, na osud svého návrhu vojenského řádu, který byl vzat na vědomí a o kterém se snažili mlčet jedině proto, že jiná práce, velmi špatná, už byla vypracována a předložena panovníkovi; vzpomněl si na zasedání výboru, jehož členem byl Berg; vzpomněl si, jak se na těch zasedáních pečlivě a zdlouhavě projednávalo všechno, co se týkalo formy a průběhu zasedání výboru, a jak pečlivě a stručně se obcházelo všechno, co se týkalo podstaty věci. Vzpomněl si na svou zákonodárnou práci, na to, jak ustaraně překládal do ruštiny články římského a francouzského zákoníku, a začal se za sebe stydět. Pak si živě představil Bogučarovo, svou práci na venkově, svou cestu do Rjazaně, vzpomněl si na mužiky, na starostu Drona, a když na ně vztáhl práva osob, která rozděloval do paragrafů, podivil se, jak se mohl tak dlouho zabývat tak zbytečnou prací.

XIX

Druhý den se kníže Andrej vydal na návštěvy do několika domů, kde ještě nebyl, a mezi nimi i k Rostovovým, s nimiž obnovil známost na posledním plese. Kromě zákonů zdvořilosti, podle nichž měl Rostovovy navštívit, chtěl kníže Andrej vidět doma tu zvláštní, živou dívku, která mu zanechala příjemnou vzpomínku.

Nataša ho vítala jako jedna z prvních. Měla na sobě modré domácí šaty, v nichž se knížeti Andrejovi zdála ještě hezčí než v plesových. Ona i celá rodina Rostovových přijali knížete Andreje jako starého přítele, prostě a srdečně. Celá rodina, kterou kníže Andrej dřív přísně soudil, se mu teď zdála složená ze skvělých, prostých a dobrých lidí. Pohostinnost a dobrosrdečnost starého hraběte, v Petrohradě obzvlášť mile překvapivá, byla taková, že kníže Andrej nemohl odmítnout oběd. „Ano, to jsou dobří, milí lidé," myslel si Bolkonskij, „kteří ovšem ani za mák nechápou, jaký poklad v Nataše mají; ale dobří lidé, kteří tvoří to nejlepší pozadí, na němž vyniká tahle zvláštně poetická, životem překypující, rozkošná dívka!"

Kníže Andrej cítil v Nataše přítomnost zcela cizího, zvláštního světa, přeplněného jakýmisi jemu neznámými radostmi, toho cizího světa, který ho už tenkrát v otradnenské aleji a na okně za měsíční noci tak dráždil. Teď ho ten svět už nedráždil, nebyl to cizí svět; ale on sám do něho vstoupil a nacházel v něm pro sebe novou slast.

Po obědě šla Nataša na prosbu knížete Andreje ke klavichordu a začala zpívat. Kníže Andrej stál u okna, hovořil s dámami a poslouchal ji. Uprostřed věty se kníže Andrej odmlčel a nečekaně ucítil, že mu do hrdla stoupají slzy, o jejichž možnosti u sebe nevěděl. Podíval se na zpívající Natašu a v duši se mu stalo něco nového a šťastného. Byl

šťastný a zároveň mu bylo smutno. Neměl naprosto nad čím plakat, ale byl připraven plakat. Nad čím? Nad dřívější láskou? Nad malou kněžnou? Nad svými zklamáními?... Nad svými nadějemi do budoucna?... Ano i ne. Hlavní, nad čím se mu chtělo plakat, byl náhle živě uvědomělý strašný protiklad mezi čímsi nekonečně velkým a neurčitelným, co bylo v něm, a čímsi úzkým a tělesným, čím byl on sám a čím byla dokonce i ona. Ten protiklad ho při jejím zpěvu trýznil i těšil.

Sotva Nataša dozpívala, přistoupila k němu a zeptala se ho, jak se mu líbí její hlas. Zeptala se na to a zarazila se teprve potom, co to řekla, když pochopila, že se na to neměla ptát. Usmál se, díval se na ni a řekl, že se mu její zpěv líbí stejně jako všechno, co dělá.

Kníže Andrej odjel od Rostovových pozdě večer. Ulehl ze zvyku, ale brzy viděl, že spát nemůže. Chvíli si rozsvítil svíčku a seděl na posteli, chvíli vstával, pak si zase lehal, a nespavost ho vůbec netrápila: v duši mu bylo tak radostně a nově, jako by z dusného pokoje vyšel na volný boží svět. Ani ho nenapadlo, že by byl do Rostovové zamilovaný; nemyslel na ni; jen si ji představoval, a následkem toho se mu celý jeho život jevil v novém světle. „Proč se trápím, proč se pachtím v tomhle úzkém, uzavřeném rámci, když život, celý život se všemi svými radostmi je mi otevřený?“ říkal si. A poprvé po dlouhé době začal dělat šťastné plány do budoucna. Sám pro sebe rozhodl, že se musí věnovat výchově svého syna, najít mu vychovatele a svěřit mu ho; pak musí odejít ze služby a odjet do ciziny, vidět Anglii, Švýcarsko, Itálii. „Musím využít své svobody, dokud v sobě cítím tolik síly a mládí,“ říkal si sám pro sebe. „Pierre měl pravdu, když říkal, že člověk musí věřit v možnost štěstí, aby byl šťastný, a já v ni teď věřím. Nechme mrtvé pohřbívat mrtvé, a dokud člověk žije, musí žít a být šťastný,“ myslel si.

XX

Jednou ráno k Pierrovi přijel plukovník Adolf Berg, kterého Pierre znal, jako znal všechny v Moskvě i v Petrohradě, v čisťounké, zbrusu nové uniformě, se spánkovými kadeřemi napomádovanými dopředu, jak je nosil panovník Alexandr Pavlovič.

„Byl jsem právě u hraběnky, vaší choti, a měl jsem tu smůlu, že mé prosbě nemohlo být vyhověno; doufám, že u vás, hrabě, budu mít větší štěstí," řekl s úsměvem.

„Co si přejete, plukovníku? Jsem vám k službám."

„Já jsem se teď, hrabě, už úplně zařídil v novém bytě," oznámil Berg, zjevně v přesvědčení, že tohle slyšet nemůže nebýt příjemné, „a proto bych rád uspořádal takový malý večírek pro své známé a známé své choti." Usmál se ještě příjemněji. „Chtěl jsem poprosit hraběnku a vás, abyste nám prokázali tu čest a ráčili k nám přijít na šálek čaje a... na večeři."

Jen hraběnka Jelena Vasiljevna, která považovala společnost jakýchsi Bergových za ponižující, mohla mít tu krutost odmítnout takové pozvání. Berg tak jasně vysvětlil, proč si přeje shromáždit u sebe malou a dobrou společnost a proč mu to bude příjemné a proč lituje peněz na karty a na něco špatného, ale pro dobrou společnost je ochoten nést i výdaje, že Pierre nemohl odmítnout a slíbil, že přijde.

„Jen ne pozdě, hrabě, smím-li prosit, tedy za deset minut osm, smím-li prosit. Dáme partii, bude tam náš generál. Je ke mně velice laskavý. Povečeříme, hrabě. Tak mi prokažte tu laskavost."

Proti svému zvyku chodit pozdě přijel Pierre ten den k Bergovým místo za deset minut osm už ve tři čtvrtě na osm.

Bergovi, kteří připravili, co bylo k večírku potřeba, byli už připraveni přijímat hosty.

V nové, čisté, světlé pracovně, vyzdobené bystami a obrázky a novým nábytkem, seděl Berg se ženou. Berg v novoučké, zapnuté uniformě seděl vedle ženy a vysvětloval jí, že vždycky je možné a nutné mít známosti s lidmi, kteří jsou výš než člověk sám, protože jen tehdy jsou ze známostí nějaké výhody.

„Něčemu se přiučíš, můžeš o něco poprosit. Podívej se, jak jsem žil od prvních hodností." Berg nepočítal svůj život na roky, ale na nejvyšší vyznamenání. „Moji druhové ještě teď nic nejsou, a já už jsem na uvolněném místě velitele pluku, mám to štěstí, že jsem vaším manželem." Vstal a políbil Věře ruku, ale cestou k ní ještě narovnal ohrnutý roh koberce. „A čím jsem tohle všechno získal? Hlavně tím, že umím vybírat své známosti. Samo sebou se rozumí, že je třeba být ctnostný a pořádný."

Berg se usmál s vědomím své převahy nad slabou ženou a odmlčel se, protože si pomyslel, že tahle jeho milá žena je přece jen slabá žena, která nemůže pochopit všechno, co tvoří důstojnost muže – být mužem. Věra se zároveň také usmála s vědomím své převahy nad ctnostným, hodným manželem, který ale přesto, jako všichni muži, podle Věřina pojetí chápal život mylně. Berg soudil podle své ženy a pokládal všechny ženy za slabé a hloupé. Věra soudila podle jediného svého muže, tento poznatek zobecnila a myslela si, že všichni muži přisuzují rozum jenom sobě, a přitom ničemu nerozumějí, jsou pyšní a sobečtí.

Berg vstal, opatrně objal svou ženu, aby nepomačkal krajkovou pelerínku, za kterou draze zaplatil, a políbil ji doprostřed úst.

„Jen jedno, abychom neměli tak brzy děti," řekl, veden spojením myšlenek, které si sám neuvědomoval.

„Ano," odpověděla Věra, „to si vůbec nepřeji. Musí se žít pro společnost."

„Přesně takovou měla kněžna Jusupovová," řekl Berg se šťastným a dobrým úsměvem a ukázal na pelerínku.

V té chvíli ohlásili příjezd hraběte Bezuchova. Oba manželé se na sebe podívali se sebeuspokojeným úsměvem a každý si čest této návštěvy připisoval sobě.

„Tohle znamená umět navazovat známosti," pomyslel si Berg, „tohle znamená umět se chovat!"

„Jen prosím tě, když budu bavit hosty," řekla Věra, „nepřerušuj mě, protože já vím, čím koho zabavit a v jaké společnosti se co má říkat."

Berg se také usmál.

„To nejde jinak: s muži musí někdy být mužský hovor," řekl.

Pierra přijali v novoučkém salonu, kde se nikde nedalo sednout, aniž by se porušila symetrie, čistota a pořádek, a proto bylo velmi pochopitelné, a ne nijak divné, že Berg velkomyslně nabízel, že pro drahého hosta poruší symetrii křesla nebo pohovky, a protože byl sám v této věci zjevně v chorobné nerozhodnosti, nechal rozhodnutí té otázky na volbě hosta. Pierre symetrii narušil tím, že si přisunul židli, a Berg s Věrou hned zahájili večírek, skákali si navzájem do řeči a bavili hosta.

Věra si v duchu usoudila, že Pierra je třeba bavit hovorem o francouzském vyslanectví, a hned s tím hovorem začala. Berg usoudil, že je zapotřebí i mužského hovoru, přerušil ženu, nadhodil otázku války s Rakouskem a bezděčně sklouzl od obecného hovoru k osobním úvahám o nabídkách, které mu byly učiněny, aby se zúčastnil rakouského tažení, a o důvodech, proč je nepřijal. Přestože byl hovor velmi nesouvislý a Věra se zlobila, že se do něj vměšuje mužský živel, cítili oba manželé s potěšením, že ačkoli tu byl jen jeden host, *večírek* začal velmi dobře a že se ten večírek jako vejce vejci podobá každému jinému večírku s hovory, čajem a rozsvícenými svíčkami.

Brzy přijel Boris, Bergův starý kamarád. Choval se k Bergovi a Věře s jistým nádechem převahy a blahosklonnosti. Po Borisovi přijela

dáma s plukovníkem, potom sám generál, potom Rostovovi a večírek se už úplně a nepochybně podobal všem večírkům. Berg s Věrou nedokázali zadržet radostný úsměv při pohledu na ten pohyb po salonu, při zvuku toho nesouvislého hovoru, šustění šatů a úklon. Všechno bylo jako u všech, zvlášť podobný byl generál, který pochválil byt, poplácal Berga po rameni a s otcovskou svévolí zařídil, aby se postavil stolek na boston. Generál si přisedl k hraběti Iljovi Andrejičovi jako k nejvznešenějšímu z hostů po sobě. Staroušci se staroušky, mladí s mladými, hostitelka u čajového stolu, na kterém bylo ve stříbrném košíčku přesně takové pečivo, jaké bylo u Paninových na večírku, všechno bylo úplně stejné jako u jiných.

XXI

Pierre jako jeden z nejváženějších hostů musel usednout k bostonu s Iljou Andrejičem, generálem a plukovníkem. U bostonového stolu seděl Pierre proti Nataše a zarazila ho podivná změna, která se s ní od plesu stala. Nataša byla mlčenlivá, a nejenže nebyla tak hezká, jako byla na plese, ale byla by ošklivá, kdyby neměla tak mírný a ke všemu lhostejný výraz.

„Co je s ní?“ pomyslel si Pierre, když na ni pohlédl. Seděla vedle sestry u čajového stolu a neochotně, aniž se na něho podívala, odpovídala něco Borisovi, který si k ní přisedl. Když Pierre vynesl celou barvu a k potěše svého partnera sebral pět zdvihů, znovu se na ni podíval; slyšel totiž zvuky pozdravů a kroky někoho, kdo během sbírání zdvihů vešel do pokoje.

„Co se to s ní stalo?“ řekl si ještě udiveněji.

Kníže Andrej stál před ní se starostlivě něžným výrazem a něco jí říkal. Zvedla hlavu, celá se začervenala a zřejmě se snažila zadržet prudký dech, a dívala se na něho. A jasné světlo jakéhosi vnitřního, předtím uhaslého ohně v ní znovu hořelo. Celá se proměnila. Z ošklivé se znovu stala taková, jaká byla na plese.

Kníže Andrej přistoupil k Pierrovi a Pierre si všiml nového, mladého výrazu i ve tváři svého přítele.

Pierre si během hry několikrát přesedal, chvíli zády, chvíli čelem k Nataše, a po celou dobu šesti robrů ji i svého přítele pozoroval.

„Mezi nimi se děje něco velmi důležitého,“ myslel si Pierre, a radostný a zároveň hořký pocit ho rozrušoval a nutil zapomínat na hru.

Po šesti robrech generál vstal, prohlásil, že takhle se hrát nedá, a Pierre dostal volnost. Nataša na jedné straně mluvila se Soňou a Bo-

risem, Věra s jemným úsměvem o něčem mluvila s knížetem Andrejem. Pierre přistoupil ke svému příteli, zeptal se, jestli to, o čem se mluví, není tajemství, a přisedl si k nim. Věra si všimla, že kníže Andrej věnuje pozornost Nataše, usoudila, že na večírku, na opravdovém večírku, je nezbytně nutné, aby zazněly jemné narážky na city, a když vyčíhala chvíli, kdy byl kníže Andrej sám, začala s ním hovor o citech obecně a o své sestře. Potřebovala na tak chytrém hostu – za takového knížete Andreje pokládala – uplatnit své diplomatické umění.

Když k nim Pierre přistoupil, všiml si, že Věra je sebeuspokojeně zaujatá hovorem a kníže Andrej – což se mu stávalo zřídka – vypadá rozpačitě.

„Co tomu říkáte?“ mluvila Věra s jemným úsměvem. „Vy, kníže, jste tak bystrý a tak hned prohlédnete povahu lidí. Co si myslíte o Natalii, může být stálá ve svých náklonnostech, může jako jiné ženy“ – Věra tím myslela sebe – „jednou si zamilovat člověka a navždy mu zůstat věrná? Tohle považuji za opravdovou lásku. Co myslíte, kníže?“

„Znám vaši sestru příliš málo,“ odpověděl kníže Andrej s posměšným úsměvem, pod kterým chtěl skrýt své rozpaky, „abych rozhodl tak jemnou otázku; a pak jsem si všiml, že čím méně se žena líbí, tím bývá stálejší,“ dodal a podíval se na Pierra, který k nim právě přistoupil.

„Ano, to je pravda, kníže; v naší době,“ pokračovala Věra – zmiňovala se o naší době, jak se o ní obecně rádi zmiňují omezení lidé, kteří si myslí, že objevili a docenili zvláštnosti naší doby a že se vlastnosti lidí s dobou mění –, „v naší době má dívka tolik svobody, že potěšení z toho, když se jí někdo dvoří, v ní často udusí opravdový cit. A Natalie, to se musí přiznat, je k tomu velmi citlivá.“ Návrat k Natalii donutil knížete Andreje znovu se nepříjemně zamračit; chtěl vstát, ale Věra pokračovala s ještě rafinovanějším úsměvem.

„Myslím, že nikomu se nikdo tolik nedvořil jako jí,“ mluvila Věra, „ale až do nedávné doby se jí nikdy nikdo vážně nelíbil. Víte přece,

hrabě,“ obrátila se k Pierrovi, „i náš milý bratranec Boris, který byl, mezi námi řečeno, hodně a hodně daleko v zemi něhy…“ mluvila a narážela na mapu lásky, která tehdy byla v módě.

Kníže Andrej se zamračil a mlčel.

„Vy se přece přátelíte s Borisem?“ řekla mu Věra.

„Ano, znám ho…“

„Určitě vám vyprávěl o své dětské lásce k Nataše?“

„A byla nějaká dětská láska?“ zeptal se náhle kníže Andrej a nečekaně zčervenal.

„Ano. Víte, mezi bratrancem a sestřenicí taková důvěrnost někdy vede k lásce: bratranectví – nebezpečné sousedství. Viďte?“

„Ó, o tom není pochyb,“ řekl kníže Andrej a najednou nepřirozeně ožil a začal s Pierrem žertovat o tom, jak musí být opatrný ve svém styku se svými padesátiletými moskevskými sestřenicemi, a uprostřed žertovného hovoru vstal, vzal Pierra pod paží a odvedl ho stranou.

„No tak co?“ řekl Pierre, který s údivem pozoroval podivné oživení svého přítele a všiml si pohledu, který vrhl na Natašu, když vstával.

„Musím, musím si s tebou promluvit,“ řekl kníže Andrej. „Znáš naše dámské rukavice.“ Mluvil o těch zednářských rukavicích, které dostával nově přijatý bratr, aby je odevzdal milované ženě. „Já… Ale ne, promluvím si s tebou potom…“ A s podivným leskem v očích a neklidem v pohybech přistoupil kníže Andrej k Nataše a sedl si vedle ní. Pierre viděl, jak se jí kníže Andrej na něco zeptal a ona mu se zardělou tváří odpověděla.

Ale v té chvíli přistoupil k Pierrovi Berg a naléhavě ho prosil, aby se zúčastnil sporu mezi generálem a plukovníkem o španělských záležitostech.

Berg byl spokojený a šťastný. Úsměv radosti mu nesešel z tváře. Večírek byl velmi pěkný a úplně takový jako jiné večírky, které viděl. Všechno se podobalo. I jemné dámské hovory, i karty, i generál, který u karet zvyšuje hlas, i samovar, i pečivo; ale jedno ještě chybělo, to, co

vždycky vídal na večírcích, které chtěl napodobit. Chyběl hlasitý hovor mezi muži a spor o něčem důležitém a chytrém. Ten hovor zahájil generál a právě k němu Berg přitáhl Pierra.

XXII

Druhý den jel kníže Andrej k Rostovovým na oběd, protože ho hrabě Ilja Andrejič pozval, a strávil u nich celý den.

Všichni v domě cítili, kvůli komu kníže Andrej jezdí, a on se celý den, aniž to skrýval, snažil být s Natašou. Nejen v Natašině duši, polekané, a přece šťastné a nadšené, ale v celém domě byl cítit strach z něčeho důležitého, co se má stát. Hraběnka se smutnýma a vážně přísnýma očima dívala na knížete Andreje, když mluvil s Natašou, a nesměle a strojeně začínala nějaký bezvýznamný hovor, jakmile se po ní ohlédl. Soňa se bála od Nataši odejít a bála se, že bude překážet, když byla s nimi. Nataša blednula strachem z očekávání, kdykoli s ním na chvilku zůstala mezi čtyřma očima. Kníže Andrej ji udivoval svou nesmělostí. Cítila, že jí potřebuje něco říct, ale že se k tomu nemůže odhodlat.

Když kníže Andrej večer odjel, přistoupila hraběnka k Nataše a šeptem řekla:

„Tak co?“

„Mami, proboha se mě teď na nic neptejte. To se nedá říct,“ řekla Nataša.

Ale přesto ležela Nataša ten večer, tu rozrušená, tu polekaná, s ustrnulýma očima dlouho v matčině posteli. Tu jí vyprávěla, jak ji chválil, tu jak říkal, že pojede do ciziny, tu že se ptal, kde budou toto léto bydlet, tu jak se jí ptal na Borise.

„Ale něco takového, takového… se mi ještě nikdy nestalo!“ říkala. „Jenže v jeho přítomnosti mám strach, v jeho přítomnosti mám pořád strach, co to znamená? Znamená to, že je to opravdové, ano? Mami, spíte?“

„Ne, duše moje, sama mám strach," odpovídala matka. „Jdi už."

„Stejně nebudu spát. Jaká hloupost spát! Maminko, maminko, něco takového se mi ještě nikdy nestalo!" říkala s údivem a se strachem z toho citu, který si v sobě uvědomovala. „A kdo by si to byl pomyslel!..."

Nataše se zdálo, že se do knížete Andreje zamilovala už tehdy, když ho poprvé uviděla v Otradnoje. Jako by ji děsilo to podivné, nečekané štěstí, že ten, koho si vybrala už tehdy – tím si byla pevně jistá –, že právě ten se s ní teď znovu setkal a že mu, jak se zdá, není lhostejná. „A musel přijet do Petrohradu schválně teď, když jsme tady. A museli jsme se setkat právě na tom plese. To všechno je osud. Je jasné, že je to osud, že všechno k tomuhle vedlo. Už tehdy, jakmile jsem ho uviděla, jsem ucítila něco zvláštního."

„A co ti ještě říkal? Jaké jsou ty verše? Přečti mi je..." řekla zamyšleně matka a ptala se na verše, které kníže Andrej Nataše napsal do památníku.

„Mami, není to hanba, že je vdovec?"

„Nech toho, Natašo. Modli se k Bohu. Manželství se uzavírají v nebesích."

„Holubičko, maminko, jak vás mám ráda, jak je mi dobře!" vykřikla Nataša, plakala slzami štěstí a rozrušení a objímala matku.

V tutéž dobu seděl kníže Andrej u Pierra a vyprávěl mu o své lásce k Nataše a o pevném rozhodnutí, že si ji vezme.

* * *

Ten den měla hraběnka Jelena Vasiljevna raut, byl tam francouzský vyslanec, byl tam princ, který se v poslední době stal častým návštěvníkem hraběnčina domu, a mnoho skvělých dam a pánů. Pierre byl dole, prošel sály a všechny hosty ohromil svým soustředěně roztržitým a zachmuřeným výrazem.

Pierre od plesu cítil, že se blíží záchvaty hypochondrie, a se zoufalým úsilím se snažil proti nim bojovat. Od té doby, co se princ sblížil s jeho ženou, byl Pierre nečekaně jmenován komořím, a od té doby začal ve velké společnosti pociťovat tíhu a stud a častěji na něj začaly přicházet dřívější chmurné myšlenky o marnosti všeho lidského. V tutéž dobu tu chmurnou náladu ještě posiloval cit, kterého si všiml mezi Natašou, nad níž držel ochrannou ruku, a knížetem Andrejem – posiloval ji protikladem mezi jeho vlastním postavením a postavením jeho přítele. Snažil se stejně vyhýbat myšlenkám na svou ženu jako myšlenkám na Natašu a knížete Andreje. Znovu mu všechno připadalo nicotné ve srovnání s věčností, znovu se vynořovala otázka: „K čemu?“ A dnem i nocí se nutil pracovat na zednářských pracích a doufal, že zažene blížícího se zlého ducha. Pierre krátce před půlnocí odešel z hraběnčiných pokojů a seděl u sebe nahoře u stolu v zakouřené nízké místnosti, v ošoupaném županu, a opisoval původní skotské listiny, když k němu do pokoje někdo vešel. Byl to kníže Andrej.

„Á, to jste vy,“ řekl Pierre roztržitě a nespokojeně. „A já tu pracuju,“ řekl a ukázal na sešit s tím výrazem spásy před životními strastmi, s jakým se nešťastní lidé dívají na svou práci.

Kníže Andrej se zastavil před Pierrem se zářící, nadšenou tváří, obnovenou pro život, a aniž si všiml jeho smutné tváře, usmál se na něj se sobectvím štěstí.

„Tak, duše moje,“ řekl, „chtěl jsem ti to říct už včera a dnes jsem kvůli tomu za tebou přijel. Nikdy jsem nic podobného nezažil. Jsem zamilovaný, příteli.“

Pierre najednou těžce vzdychl a svým těžkým tělem se svalil na pohovku vedle knížete Andreje.

„Do Nataši Rostovové, ano?“ řekl.

„Ano, ano, do koho jiného? Nikdy bych tomu nevěřil, ale ten cit je silnější než já. Včera jsem se trápil, trpěl jsem, ale ani to trápení bych za nic na světě nedal. Dřív jsem nežil. Teprve teď žiju, ale bez ní žít

nemůžu. Ale může mě ona milovat?... Jsem na ni starý... Co nic neříkáš?...“

„Já? Já? Co jsem vám říkal,“ řekl najednou Pierre, vstal a začal chodit po pokoji. „Vždycky jsem si to myslel... Ta dívka je takový poklad, taková... Je to vzácná dívka... Milý příteli, prosím vás, nemudrujte, nepochybujte, ožeňte se, ožeňte se a ožeňte se... A jsem si jistý, že šťastnějšího člověka, než budete vy, nebude.“

„Ale ona?“

„Ona vás miluje.“

„Nemluv nesmysly...“ řekl kníže Andrej, usmál se a podíval se Pierrovi do očí.

„Miluje, já to vím,“ vykřikl zlostně Pierre.

„Ne, poslouchej,“ řekl kníže Andrej a zadržel ho za ruku. „Víš vůbec, v jakém jsem stavu? Potřebuju to všechno někomu říct.“

„No tak, no tak, mluvte, jsem moc rád,“ říkal Pierre, a jeho tvář se opravdu změnila, vráska se mu vyhladila a on radostně knížete Andreje poslouchal. Kníže Andrej se zdál, a také byl, úplně jiný, nový člověk. Kde byla jeho tesknota, jeho pohrdání životem, jeho rozčarování? Pierre byl jediný člověk, před kterým se odhodlal promluvit; zato mu vyslovil všechno, co měl na duši. Tu lehce a směle spřádal plány do daleké budoucnosti, mluvil o tom, že nemůže obětovat své štěstí otcovu rozmaru, že otce přiměje, aby s tím sňatkem souhlasil a aby si ji zamiloval, anebo se obejde bez jeho souhlasu, tu se zase divil citu, který ho ovládl, jako něčemu podivnému, cizímu, na něm nezávislému.

„Nevěřil bych tomu, kdo by mi řekl, že dokážu takhle milovat,“ říkal kníže Andrej. „Tohle je úplně jiný cit, než jaký jsem měl dřív. Celý svět se mi rozdělil na dvě poloviny: jedna je ona a tam je všechno štěstí, naděje, světlo; druhá polovina je všechno, kde ona není, a tam je všechno sklíčenost a tma...“

„Tma a temnota,“ opakoval Pierre, „ano, ano, tomu rozumím.“

„Nemůžu nemilovat světlo, za to nemůžu. A jsem velice šťastný. Rozumíš mi? Vím, že máš ze mě radost.“

„Ano, ano,“ přisvědčoval Pierre a díval se na svého přítele dojatýma a smutnýma očima. Čím jasněji se mu jevil osud knížete Andreje, tím temnější se mu jevil jeho vlastní.

XXIII

K sňatku byl potřeba otcův souhlas, a proto kníže Andrej druhý den odjel k otci.

Otec přijal synovo sdělení navenek klidně, ale uvnitř se zlobou. Nemohl pochopit, že by někdo chtěl měnit život, vnášet do něj něco nového, když pro něj už život skončil. „Kdyby mě jen nechali dožít tak, jak chci, a potom ať si dělají, co chtějí," říkal si stařec. Se synem však použil tu diplomacii, kterou používal v důležitých případech. Nasadil klidný tón a celou věc probral.

Za prvé, sňatek nebyl skvělý, pokud jde o příbuzenstvo, bohatství a urozenost. Za druhé, kníže Andrej nebyl v prvním mládí a měl chatrné zdraví – na to stařec zvlášť naléhal –, a ona byla velmi mladá. Za třetí, byl tu syn, a toho bylo škoda dát nějakému děvčeti. „Za čtvrté konečně," řekl otec a posměšně se na syna díval, „prosím tě, odlož to o rok, zajeď si do ciziny, dej se léčit, najdi, jak to sám chceš, pro knížete Nikolaje Němce, a potom, jestli bude ta láska, vášeň, umíněnost, co chceš, tak velká, tak se ožeň. A to je moje poslední slovo, věz, poslední…" skončil kníže tónem, kterým dával najevo, že ho nic nepřiměje své rozhodnutí změnit.

Kníže Andrej jasně viděl, že stařec doufá, že jeho cit nebo cit jeho budoucí nevěsty zkoušku jednoho roku nevydrží, anebo že on sám, starý kníže, do té doby umře, a rozhodl se splnit otcovu vůli: požádat o ruku a svatbu o rok odložit.

Tři týdny po svém posledním večeru u Rostovových se kníže Andrej vrátil do Petrohradu.

* * *

Druhý den po svém rozhovoru s matkou čekala Nataša celý den na Bolkonského, ale nepřijel. Druhý, třetí den to bylo stejné. Pierre také nepřijížděl, a Nataša, která nevěděla, že kníže Andrej odjel k otci, si jeho nepřítomnost nedokázala vysvětlit.

Tak uplynuly tři týdny. Nataša nechtěla nikam vyjíždět, chodila po pokojích jako stín, nečinná a sklíčená, večer potají přede všemi plakala a po večerech za matkou nechodila. Neustále se červenala a byla podrážděná. Zdálo se jí, že všichni vědí o jejím zklamání, smějí se jí a litují ji. Při vší síle vnitřního žalu jí tento ješitný žal její neštěstí ještě zvětšoval.

Jednou přišla za hraběnkou, chtěla jí něco říct, a najednou se rozplakala. Byly to slzy ukřivděného dítěte, které samo neví, za co je potrestáno.

Hraběnka začala Natašu uklidňovat. Nataša, která matčina slova zprvu poslouchala, ji najednou přerušila:

„Přestaňte, mami, já na to vůbec nemyslím a nechci myslet! Tak jezdil, a přestal, přestal…“

Hlas se jí zachvěl, málem se rozplakala, ale vzpamatovala se a klidně pokračovala:

„A já se vůbec nechci vdávat. A bojím se ho; já jsem se teď úplně, úplně uklidnila…“

Druhý den po tomto rozhovoru si Nataša oblékla ty staré šaty, o kterých zvlášť dobře věděla, jakou jí po ránu dodávají veselost, a od rána začala zase žít tím dřívějším způsobem, od něhož po plese upustila. Napila se čaje, šla do sálu, který měla zvlášť ráda pro jeho silnou ozvěnu, a začala zpívat svá solfeggia, pěvecká cvičení. Když skončila první lekci, zastavila se uprostřed sálu a zopakovala jednu hudební frázi, která se jí obzvlášť líbila. Radostně naslouchala tomu – jako by pro ni nečekanému – půvabu, s nímž ty tóny přelévavě naplnily celou prázdnotu sálu a pomalu dozněly, a najednou jí bylo veselo. „Co na tom tolik přemýšlet, i tak je to krásné,“ řekla si a začala chodit po sále

sem a tam, a nešlapala po zvučných parketách obyčejnými kroky, ale při každém kroku přecházela z podpatku – měla na sobě nové, oblíbené střevíčky – na špičku, a stejně radostně jako zvukům svého hlasu naslouchala tomu odměřenému klapání podpatku a vrzání špičky. Když šla kolem zrcadla, nahlédla do něj. „Tady jsem já!“ jako by říkal výraz její tváře, když se uviděla. „No, a je to dobře. A nikoho nepotřebuju.“

Lokaj chtěl vejít, aby v sále něco uklidil, ale nepustila ho, zase za ním zavřela dveře a pokračovala ve své procházce. Toho rána se znovu vrátila do svého oblíbeného stavu, kdy milovala sama sebe a obdivovala se sama sobě. „Ta Nataša je ale rozkošná!“ řekla si zase slovy nějaké třetí, souhrnné, mužské osoby. „Hezká, má hlas, je mladá a nikomu nepřekáží, jen ji nechte na pokoji.“ Ale ať ji nechávali na pokoji sebevíc, klidná už být nemohla a hned to pocítila. V předsíni se otevřely vchodové dveře, kdosi se zeptal: „Jsou doma?“ a ozvaly se něčí kroky. Nataša se dívala do zrcadla, ale neviděla se. Poslouchala zvuky v předsíni. Když se uviděla, měla bledou tvář. Byl to *on*. Věděla to jistě, i když jeho hlas za zavřenými dveřmi sotva slyšela.

Nataša bledá a polekaná vběhla do salonu.

„Mami, Bolkonskij přijel!“ řekla. „Mami, to je hrozné, to je nesnesitelné! Já se nechci… trápit! Co mám dělat?…“

Hraběnka ještě ani nestihla odpovědět, a kníže Andrej už s ustaranou a vážnou tváří vešel do salonu. Jakmile uviděl Natašu, jeho tvář se rozzářila. Políbil ruku hraběnce i Nataše a posadil se vedle pohovky.

„Už dlouho jsme neměli to potěšení…“ začala hraběnka, ale kníže Andrej ji přerušil, odpovídal na její otázku a zřejmě spěchal, aby řekl, co potřeboval.

„Celou tu dobu jsem u vás nebyl, protože jsem byl u otce: potřeboval jsem s ním projednat velmi důležitou věc. Vrátil jsem se teprve včera v noci,“ řekl a pohlédl na Natašu. „Potřebuji s vámi mluvit, hraběnko,“ dodal po chvilce mlčení.

Hraběnka těžce vzdychla a sklopila oči.

„Jsem vám k službám," pronesla.

Nataša věděla, že musí odejít, ale nedokázala to: něco ji svíralo v hrdle, a nezdvořile, přímo, s otevřenýma očima se dívala na knížete Andreje.

„Teď? V tuhle chvíli!... Ne, to není možné!" myslela si.

Znovu na ni pohlédl a ten pohled ji přesvědčil, že se nemýlí. Ano, teď, v tuhle chvíli se rozhodoval její osud.

„Jdi, Natašo, já tě zavolám," řekla hraběnka šeptem.

Nataša se polekanýma, prosebnýma očima podívala na knížete Andreje a na matku a odešla.

„Přijel jsem, hraběnko, požádat o ruku vaší dcery," řekl kníže Andrej.

Hraběnčina tvář vzplanula, ale nic neřekla.

„Vaše žádost..." začala hraběnka důstojně. Mlčel a díval se jí do očí. „Vaše žádost..." – zarazila se – „je nám milá, a... přijímám vaši žádost, mám radost. A můj muž... doufám... ale bude záležet na ní samotné..."

„Řeknu jí to, až budu mít váš souhlas... dáváte mi ho?" řekl kníže Andrej.

„Ano," řekla hraběnka, podala mu ruku, a když se k její ruce sklonil, přitiskla se se smíšeným pocitem odcizení a něhy rty k jeho čelu. Chtěla ho milovat jako syna; ale cítila, že je to pro ni cizí a hrozivý člověk.

„Jsem si jistá, že můj muž bude souhlasit," řekla hraběnka, „ale váš otec..."

„Můj otec, kterému jsem své plány sdělil, si jako nezbytnou podmínku souhlasu stanovil, aby svatba nebyla dřív než za rok. A to jsem vám právě chtěl oznámit," řekl kníže Andrej.

„Pravda, Nataša je ještě mladá, ale – tak dlouho!"

„Jinak to být nemohlo," řekl s povzdechem kníže Andrej.

„Pošlu vám ji," řekla hraběnka a vyšla z pokoje.

„Pane, smiluj se nad námi," opakovala, když hledala dceru. Soňa řekla, že je Nataša v ložnici. Nataša seděla na posteli, bledá, se suchýma očima, dívala se na ikony, rychle se křižovala a něco šeptala. Když uviděla matku, vyskočila a vrhla se k ní.

„Co je, mami?... Co je?"

„Jdi, jdi za ním. Žádá o tvou ruku," řekla hraběnka chladně, jak se Nataše zdálo... „Jdi... jdi," pronesla matka se smutkem a výčitkou za odbíhající dcerou a těžce vzdychla.

Nataša si nepamatovala, jak vešla do salonu. Když vešla do dveří a uviděla ho, zastavila se. „Copak se ten cizí člověk pro mě teď stal *vším*?" zeptala se sama sebe a okamžitě si odpověděla: „Ano, vším: jen on je mi teď dražší než všechno na světě." Kníže Andrej k ní přistoupil se sklopenýma očima.

„Zamiloval jsem si vás od té chvíle, kdy jsem vás uviděl. Smím doufat?"

Pohlédl na ni a vážná vášnivost výrazu její tváře ho ohromila. Její tvář říkala: „Proč se ptát? Proč pochybovat o tom, co nelze nevědět? Proč mluvit, když se slovy nedá vyjádřit, co cítíš?"

Přiblížila se k němu a zastavila se. Vzal ji za ruku a políbil ji.

„Milujete mě?"

„Ano, ano," pronesla Nataša jakoby mrzutě, hlasitě vzdychla, podruhé, čím dál častěji, a rozvzlykala se.

„Proč? Co je vám?"

„Ach, já jsem tak šťastná," odpověděla, usmála se skrz slzy, naklonila se k němu blíž, vteřinu přemýšlela, jako by se sama sebe ptala, jestli se to smí, a políbila ho.

Kníže Andrej ji držel za ruce, díval se jí do očí a nenacházel ve své duši dřívější lásku k ní. V jeho duši se najednou něco obrátilo: nebylo tu už dřívější poetické a tajemné kouzlo touhy, ale byla tu lítost nad její ženskou a dětskou slabostí, strach z její oddanosti a důvěřivosti, tíživé a zároveň radostné vědomí povinnosti, která ho s ní navždy spo-

jila. Ten nynější cit, i když nebyl tak jasný a poetický jako dřív, byl vážnější a silnější.

„Řekla vám mamá, že to nemůže být dřív než za rok?“ řekl kníže Andrej a dál se jí díval do očí.

„Copak jsem to já, ta holčička, to dítě – všichni to o mně říkali,“ myslela si Nataša, „copak jsem teď od této chvíle *žena*, rovná tomuhle cizímu, milému, chytrému člověku, kterého si váží dokonce i můj otec? Je to opravdu pravda? Je opravdu pravda, že teď už se životem nemůžu žertovat, že teď už jsem dospělá, že teď už na mně leží odpovědnost za každý můj čin a každé slovo? Ano, na co se mě to ptal?“

„Ne,“ odpověděla, ale nerozuměla tomu, nač se ptal.

„Odpusťte mi,“ řekl kníže Andrej, „ale vy jste tak mladá, a já jsem už v životě tolik zažil. Bojím se o vás. Neznáte sama sebe.“

Nataša poslouchala se soustředěnou pozorností, snažila se pochopit smysl jeho slov a nechápala ho.

„Ať je pro mě ten rok, který odkládá moje štěstí, sebetěžší,“ pokračoval kníže Andrej, „v té lhůtě si sama sebe prověříte. Prosím vás, abyste mě za rok učinila šťastným; ale jste volná: naše zasnoubení zůstane tajemstvím, a kdybyste se přesvědčila, že mě nemilujete, nebo kdybyste si zamilovala…“ řekl kníže Andrej s nepřirozeným úsměvem.

„Proč to říkáte?“ přerušila ho Nataša. „Víte přece, že od toho dne, kdy jste poprvé přijel do Otradnoje, jsem si vás zamilovala,“ řekla, pevně přesvědčená, že mluví pravdu.

„Za rok poznáte sama sebe…“

„Ce–lý rok!“ řekla najednou Nataša, která teprve teď pochopila, že je svatba odložena o rok. „Ale proč rok? Proč rok?…“ Kníže Andrej jí začal vysvětlovat důvody toho odkladu. Nataša ho neposlouchala.

„A jinak to nejde?“ zeptala se. Kníže Andrej nic neodpověděl, ale v jeho tváři se zračilo, že to rozhodnutí změnit nelze.

„To je hrozné! Ne, to je hrozné, hrozné!“ spustila najednou Nataša a znovu se rozvzlykala. „Umřu, než ten rok uplyne: to nejde, to je

hrozné.“ Pohlédla svému snoubenci do tváře a uviděla v ní výraz soucitu a rozpaků.

„Ne, ne, já všechno udělám,“ řekla a najednou zadržela slzy, „já jsem tak šťastná!“

Otec a matka vešli do pokoje a požehnali snoubencům.

Od toho dne začal kníže Andrej jezdit k Rostovovým jako snoubenec.

XXIV

Zásnuby se nekonaly a nikomu se neoznámilo, že je Bolkonskij s Natašou zasnoubený; na tom trval kníže Andrej. Říkal, že když je příčinou odkladu on, má také nést celou jeho tíhu. Říkal, že on sám se svým slovem zavázal navěky, ale že Natašu zavazovat nechce a nechává jí úplnou svobodu. Jestliže za půl roku pocítí, že ho nemiluje, bude v právu, když ho odmítne. Samo sebou se rozumí, že rodiče ani Nataša o tom nechtěli ani slyšet; ale kníže Andrej trval na svém. Kníže Andrej chodil k Rostovovým každý den, ale k Nataše se nechoval jako snoubenec: říkal jí *vy* a líbal jí jen ruku. Mezi knížetem Andrejem a Natašou se po dni, kdy ji požádal o ruku, ustálil úplně jiný vztah než dřív, blízký a prostý. Jako by se až dosud neznali. On i ona rádi vzpomínali, jak se na sebe dívali, když si ještě *nic nebyli*; teď se oba cítili jako úplně jiné bytosti: tehdy strojené, teď prosté a upřímné. Zpočátku rodina s knížetem Andrejem jednala rozpačitě; zdál se člověkem z cizího světa a Nataša dlouho přivykala domácí na knížete Andreje a hrdě všechny ujišťovala, že se jen zdá tak zvláštní, ale že je stejný jako všichni ostatní, že se ho ona nebojí a že se ho nemusí bát nikdo. Po několika dnech si na něho v rodině zvykli a žili před ním bez ostychu jako dřív a on se na tom životě podílel. S hrabětem dovedl mluvit o hospodářství, s hraběnkou a Natašou o šatech a se Soňou o albech a vyšívací kanavě. Někdy se domácí Rostovovi mezi sebou i před knížetem Andrejem divili, jak se to všechno stalo a jak zřejmá byla znamení, která to předpovídala: i příjezd knížete Andreje do Otradnoje, i jejich příjezd do Petrohradu, i podoba mezi Natašou a knížetem Andrejem, které si všimla chůva hned při první návštěvě knížete Andreje, i srážka

mezi Andrejem a Nikolajem v roce tisíc osm set pět, a domácí si všimli ještě mnoha jiných znamení toho, co se stalo.

V domě vládla ta poetická nuda a mlčenlivost, která vždycky provází přítomnost snoubence a nevěsty. Často, když seděli spolu, všichni mlčeli. Někdy ostatní vstali a odešli, a snoubenec s nevěstou, když zůstali sami, pořád stejně mlčeli. Jen zřídka mluvili o svém budoucím životě. Kníže Andrej se o tom bál a styděl mluvit. Nataša ten pocit sdílela, tak jako všechny jeho pocity, které neustále uhadovala. Jednou se ho Nataša začala vyptávat na jeho syna. Kníže Andrej zčervenal, což se mu teď stávalo často a co měla Nataša obzvlášť ráda, a řekl, že jeho syn s nimi bydlet nebude.

„Proč?“ řekla Nataša polekaně.

„Nemohu ho vzít dědečkovi a potom…“

„Jak bych ho měla ráda!“ řekla Nataša, která hned uhodla jeho myšlenku. „Ale já vím, chcete, aby nebyly záminky obviňovat vás a mě.“

Starý hrabě někdy přišel ke knížeti Andrejovi, políbil ho a radil se s ním o Péťově výchově nebo o Nikolajově službě. Stará hraběnka vzdychala, když se na ně dívala. Soňa se každou chvíli bála, že bude navíc, a snažila se nacházet záminky, aby je nechala o samotě, i když to vůbec nepotřebovali. Když kníže Andrej mluvil – vyprávěl velmi dobře –, Nataša ho hrdě poslouchala; když mluvila ona, se strachem a radostí si všímala, že se na ni dívá pozorně a zkoumavě. Užasle se sama sebe ptala: „Co ve mně hledá? Čeho se tím pohledem chce dobrat? Co když ve mně není to, co tím pohledem hledá?“ Někdy na ni přišla ta bláznivě veselá nálada, která jí byla vlastní, a tehdy obzvlášť ráda poslouchala a dívala se, jak se kníže Andrej směje. Smál se zřídka, ale když se smál, oddával se svému smíchu celý, a pokaždé se po takovém smíchu cítila blíž k němu. Nataša by byla úplně šťastná, kdyby ji neděsila myšlenka na nadcházející a blížící se odloučení.

Den před svým odjezdem z Petrohradu přivedl kníže Andrej s sebou Pierra, který u Rostovových od plesu ani jednou nebyl. Pierre se

zdál zmatený a rozpačitý. Mluvil s hraběnkou. Nataša si sedla se Soňou k šachovému stolku a tím k sobě zvala knížete Andreje. Přistoupil k nim.

„Vy přece Bezuchova znáte dlouho?“ zeptal se. „Máte ho ráda?“

„Ano, je hodný, ale hrozně směšný.“

A jako vždycky, když mluvila o Pierrovi, začala vyprávět historky o jeho roztržitosti, historky, které si o něm dokonce vymýšleli.

„Víte, svěřil jsem mu naše tajemství,“ řekl kníže Andrej. „Znám ho od dětství. Je to zlaté srdce. Prosím vás, Natalie,“ řekl najednou vážně, „odjedu a bůhví, co se může stát. Můžete mě přestat milo… No, já vím, že o tom nemám mluvit. Jen jedno – ať se vám stane cokoli, až tu nebudu…“

„Co se stane?…“

„Ať přijde jakýkoli zármutek,“ pokračoval kníže Andrej, „prosím vás, slečno Sophie, ať se stane cokoli, obraťte se o radu a pomoc jen na něho. Je to ten nejroztržitější a nejsměšnější člověk, ale to nejzlatější srdce.“

Otec ani matka, ani Soňa, ani sám kníže Andrej nemohli předvídat, jak na Natašu zapůsobí rozloučení se snoubencem. Celý ten den chodila po domě zrudlá a rozrušená, se suchýma očima, zaměstnávala se těmi nejbezvýznamnějšími věcmi, jako by nechápala, co ji čeká. Neplakala ani ve chvíli, kdy jí on na rozloučenou naposledy políbil ruku.

„Neodjíždějte!“ řekla mu jen, ale takovým hlasem, že se zamyslel, jestli by opravdu neměl zůstat, a ten hlas si potom dlouho pamatoval. Když odjel, také neplakala; ale několik dní seděla bez pláče ve svém pokoji, o nic se nezajímala a jen občas říkala: „Ach, proč odjel!“

Ale dva týdny po jeho odjezdu se stejně nečekaně pro své okolí probrala ze své duševní nemoci, byla zase stejná jako dřív, jen s pozměněnou duševní tváří, tak jako děti vstávají po dlouhé nemoci z postele s jinou tváří.

XXV

Zdraví i povaha knížete Nikolaje Andrejiče Bolkonského se v tomto posledním roce po synově odjezdu velmi zhoršily. Byl ještě popudlivější než dřív a všechny výbuchy jeho bezdůvodného hněvu se většinou snášely na kněžnu Marju. Jako by pečlivě vyhledával všechna její bolavá místa, aby ji mohl co nejkrutěji mučit na duši. Kněžna Marja měla dvě vášně, a proto dvě radosti: synovce Nikolušku a náboženství, a obojí bylo oblíbeným terčem knížecích útoků a posměšků. Ať se mluvilo o čemkoli, stočil hovor na pověrčivost starých panen nebo na rozmazlování a kažení dětí. „Chceš z něj – z Nikolenky – udělat takovou starou pannu, jako jsi sama; zbytečně: kníže Andrej potřebuje syna, a ne holku," říkával. Nebo se obrátil na slečnu Bourienne a před kněžnou Marjou se jí ptal, jak se jí líbí naši popové a ikony, a vtipkoval…

Ustavičně kněžnu Marju bolestně urážel, ale dcera se ani nemusela přemáhat, aby mu odpouštěla. Copak se mohl provinit vůči ní, a copak mohl být nespravedlivý její otec, o kterém přece jen věděla, že ji má rád? A co je to vůbec spravedlnost? Kněžna nikdy nepřemýšlela o tom pyšném slově „spravedlnost". Všechny složité zákony lidstva se pro ni soustřeďovaly v jediném prostém a jasném zákoně – v zákoně lásky a sebeobětování, kterému nás naučil Ten, jenž s láskou trpěl za lidstvo, ačkoli sám je Bůh. Co jí bylo po spravedlnosti nebo nespravedlnosti jiných lidí? Ona sama měla trpět a milovat, a to také dělala.

V zimě přijel do Lysých Hor kníže Andrej, byl veselý, mírný a něžný, jakého ho kněžna Marja dávno neviděla. Tušila, že se s ním něco stalo, ale on jí o své lásce nic neřekl. Před odjezdem kníže Andrej dlouho

o něčem hovořil s otcem a kněžna Marja si všimla, že před odjezdem byli oba nespokojeni jeden s druhým.

Brzy po odjezdu knížete Andreje psala kněžna Marja z Lysých Hor do Petrohradu své přítelkyni Julii Karaginové, o které kněžna Marja snila – jako dívky vždycky sní –, že ji provdá za svého bratra, a která v té době držela smutek za svého bratra, zabitého v Turecku.

„Žal je, jak se zdá, společný úděl nás všech, milá a něžná přítelkyně Julie.

„Vaše ztráta je tak hrozná, že si ji nedovedu vysvětlit jinak než jako zvláštní milost Boha, který chce zkoušet – protože vás miluje – vás a vaši znamenitou matku. Ach, má milá, náboženství, jedině náboženství nás může, neříkám už utěšit, ale zbavit zoufalství; jedině náboženství nám může vysvětlit to, co člověk bez jeho pomoci pochopit nemůže: proč, k čemu jsou bytosti dobré, vznešené, které dovedou nacházet v životě štěstí, které nejenže nikomu neškodí, ale jsou nezbytné ke štěstí druhých – povolávány k Bohu, a naživu zůstávají zlí, neužiteční, škodliví, nebo takoví, kteří jsou na obtíž sobě i druhým. První smrt, kterou jsem viděla a kterou nikdy nezapomenu – smrt mé milé švagrové –, na mě udělala právě takový dojem. Stejně jako se vy ptáte osudu, proč musel zemřít váš skvělý bratr, stejně jsem se ptala já, proč musel zemřít ten anděl – Liza, která nejenže nikdy žádnému člověku neudělala nic zlého, ale nikdy neměla v duši jiné než dobré myšlenky. A víte co, má milá? Uplynulo od té doby pět let a já se svým nepatrným rozumem už začínám jasně chápat, proč musela zemřít a jak byla ta smrt jen výrazem nekonečné dobroty Stvořitele, jehož všechny činy, i když jim většinou nerozumíme, jsou jen projevy Jeho nekonečné lásky k Jeho stvoření. Možná – často si to myslím – byla příliš andělsky nevinná, než aby měla sílu snést všechny povinnosti matky. Jako mladá žena byla bez poskvrny: možná by nedokázala být takovou matkou. Teď nám – a zvlášť knížeti Andrejovi – nejenže zanechala tu nejčistší lítost a vzpomínku, ale tam nejspíš dostane místo,

v něž se pro sebe neodvažuji doufat. Ale abych nemluvila jen o ní, ta předčasná a strašná smrt měla na mě i na bratra, přes všechen zármutek, nanejvýš blahodárný vliv. Tehdy, ve chvíli ztráty, mě tyto myšlenky nemohly napadnout; tehdy bych je s hrůzou zahnala, ale teď je to tak jasné a nepochybné. Píšu vám to všechno, má milá, jen proto, abych vás přesvědčila o evangelijní pravdě, která se pro mě stala pravidlem života: ani vlas z hlavy nespadne bez Jeho vůle. A Jeho vůli řídí jen bezmezná láska k nám, a proto všechno, co se nám přihodí, je pro naše dobro. Ptáte se, zda strávíme příští zimu v Moskvě? Přes všechnu touhu vás vidět si to nemyslím a nepřeji si to. A budete se divit, že příčinou je Buonaparte. A to proto: zdraví mého otce znatelně slábne; nesnese odpor a je popudlivý. Ta popudlivost, jak víte, se obrací hlavně k politickým věcem. Nemůže snést myšlenku, že Buonaparte jedná se všemi panovníky Evropy jako se sobě rovnými, a zvlášť s naším, vnukem Kateřiny Veliké! Jak víte, k politickým věcem jsem naprosto lhostejná, ale ze slov mého otce a z jeho rozhovorů s Michailem Ivanovičem vím všechno, co se děje ve světě, a zvlášť o všech poctách, které se vzdávají Buonapartovi, jehož, jak se zdá, už jen v Lysých Horách na celé zeměkouli neuznávají ani za velikého muže, a ještě méně za francouzského císaře. A můj otec to nemůže snést. Zdá se mi, že můj otec mluví o cestě do Moskvy nerad hlavně kvůli svému názoru na politické věci a také proto, že předvídá střety, k nimž by došlo, protože má ve zvyku bez ohledu na kohokoli vyslovovat svá mínění. Všechno, co by získal léčením, ztratí kvůli sporům o Buonapartovi, které jsou nevyhnutelné. V každém případě se to rozhodne velmi brzy. Náš rodinný život jde po starém, až na přítomnost bratra Andreje. Jak už jsem vám psala, poslední dobou se velmi změnil. Po svém zármutku teprve teď, letošního roku, úplně duševně ožil. Stal se takovým, jakého jsem ho znala jako dítě: dobrým, něžným, s tím zlatým srdcem, kterému nevím rovného. Pochopil, jak se mi zdá, že život pro něho neskončil. Ale spolu s touto duševní změnou velmi zeslábl tělesně. Je

hubenější než dřív, nervóznější. Bojím se o něho a jsem ráda, že se vydal na tu cestu do ciziny, kterou mu lékaři už dávno předepisovali. Doufám, že ho to zotaví. Píšete mi, že se o něm v Petrohradě mluví jako o jednom z nejčinnějších, nejvzdělanějších a nejchytřejších mladých mužů. Odpusťte mi příbuzenskou ješitnost – nikdy jsem o tom nepochybovala. Nelze spočítat, kolik dobrého tu udělal všem, od svých mužiků až po šlechtu. Když přijel do Petrohradu, vzal si jen to, co mu náleželo. Divím se, jak se vůbec dostávají zvěsti z Petrohradu do Moskvy, a zvlášť tak nepravdivé jako ta, o které mi píšete – zvěst o domnělém bratrově sňatku s malou Rostovovou. Nemyslím, že by se Andrej kdy oženil s kýmkoli, a zvlášť s ní. A to proto: zaprvé vím, že ačkoli o zesnulé ženě mluví málokdy, žal nad touto ztrátou mu zapustil kořeny v srdci příliš hluboko, než aby se kdy rozhodl dát jí nástupkyni a našemu malému andílkovi macechu. Zadruhé proto, že pokud vím, ta dívka nepatří k tomu druhu žen, které by se mohly líbit knížeti Andrejovi. Nemyslím, že by si ji kníže Andrej vybral za ženu, a upřímně řeknu: nepřeji si to. Ale rozpovídala jsem se, končím svůj druhý list. Sbohem, moje milá přítelkyně; ať vás Bůh opatruje pod svou svatou a mocnou ochranou. Moje milá přítelkyně, slečna Bourienne, vás líbá.“

XXVI

Uprostřed léta dostala kněžna Marja nečekaný dopis od knížete Andreje ze Švýcarska, v němž jí sděloval podivnou a nečekanou novinu. Kníže Andrej oznamoval své zasnoubení s Rostovovou. Celý jeho dopis dýchal zamilovaným nadšením pro nevěstu a něžným přátelstvím a důvěrou k sestře. Psal, že nikdy nemiloval tak, jak miluje teď, a že teprve teď pochopil a poznal život; prosil sestru, aby mu odpustila, že jí při své návštěvě v Lysých Horách o tomto rozhodnutí nic neřekl, i když o něm mluvil s otcem. Neřekl jí to proto, že by kněžna Marja začala prosit otce, aby dal svůj souhlas, a aniž by čeho dosáhla, otce by podrážděla a sama by nesla celou tíhu jeho nevole. Ostatně, psal, tehdy ještě věc nebyla tak definitivně rozhodnutá jako teď. „Tehdy mi otec stanovil lhůtu, rok, a teď už uplynulo *šest* měsíců, polovina stanovené lhůty, a já jsem ve svém rozhodnutí pevnější než kdy jindy. Kdyby mě tu na lázních nezdržovali lékaři, byl bych sám v Rusku, ale takhle musím svůj návrat odložit ještě o tři měsíce. Znáš mě a můj vztah k otci. Nic od něho nepotřebuji, byl jsem a vždycky budu nezávislý, ale udělat něco proti jeho vůli, vysloužit si jeho hněv, když s námi možná už nebude dlouho, by mi zničilo polovinu štěstí. Píšu mu teď dopis o tomtéž a prosím tě, abys vybrala dobrou chvíli, předala mu ten dopis a dala mi vědět, jak se na to všechno dívá a jestli je naděje, že by svolil zkrátit lhůtu o tři měsíce."

Po dlouhém váhání, pochybnostech a modlitbách předala kněžna Marja dopis otci. Druhý den jí starý kníže klidně řekl:

„Napiš bratrovi, ať počká, až umřu… Nebude to dlouho – brzy mu uvolním ruce…"

Kněžna chtěla něco namítnout, ale otec ji nepustil ke slovu a začal čím dál víc zvyšovat hlas.

„Žeň se, žeň se, holoubku… Pěkné příbuzenstvo!… Chytří lidé, co? Bohatí, co? Ano. Pěknou macechu bude Nikoluška mít! Napiš mu, ať se klidně ožení třeba zítra. Ona bude Nikoluškovi macechou, a já si vezmu Burjenku!… Cha, cha, cha, aby ani on nebyl bez macechy! Jen jedno: v mém domě už žádné ženské nepotřebuji; ať se ožení a žije si sám pro sebe. Možná se k němu přestěhuješ i ty?“ obrátil se ke kněžně Marje. „S Pánem Bohem, po mrazíku, po mrazíku… po mrazíku!…“

Po tomto výbuchu kníže o té věci už ani jednou nemluvil. Ale zadržovaná zlost nad synovou slabostí se projevila ve vztahu otce k dceři. K dřívějším záminkám k posměškům přibyla ještě nová – řeči o maceše a jeho vlídnost ke slečně Bourienne.

„Proč bych si ji neměl vzít?“ říkal dceři. „Bude z ní skvělá kněžna!“ A v poslední době začala kněžna Marja k svému zmatku a údivu pozorovat, že otec si Francouzku opravdu přibližuje víc a víc. Kněžna Marja napsala knížeti Andrejovi, jak otec přijal jeho dopis; ale těšila bratra a dávala mu naději, že otce s tou myšlenkou smíří.

Nikoluška a jeho výchova, André a náboženství byly útěchami a radostmi kněžny Marji; ale kromě toho, protože každý člověk potřebuje své osobní naděje, měla kněžna Marja v nejhlubším tajemství své duše skrytý sen a naději, která jí dávala hlavní útěchu v životě. Ten utěšující sen a naději jí dali boží lidé – blázni boží a poutníci, kteří ji navštěvovali tajně před knížetem. Čím déle kněžna Marja žila, čím víc život zakoušela a pozorovala, tím víc ji udivovala krátkozrakost lidí, kteří tady na zemi hledají požitky a štěstí; kteří se lopotí, trpí, bojují a dělají si navzájem zlo, aby dosáhli tohoto nemožného, přeludného a hříšného štěstí. „Kníže Andrej miloval ženu, ona umřela, jemu to nestačí, chce spojit své štěstí s jinou ženou. Otec to nechce, protože si pro Andreje přeje urozenější a bohatší sňatek. A všichni bojují a trpí a trápí se a kazí si duši, svou věčnou duši, aby dosáhli statků, jejichž trvání je

okamžik. Nejenže to sami víme – Kristus, syn Boží, sestoupil na zem a řekl nám, že tento život je život na okamžik, zkouška, a my se ho pořád držíme a myslíme si, že v něm najdeme štěstí. Jak to, že to nikdo nepochopil?“ myslela si kněžna Marja. „Nikdo kromě těchto opovrhovaných božích lidí, kteří s mošnami na zádech chodí ke mně zadním vchodem a bojí se, aby nepadli do očí knížeti, a to ne proto, aby od něho neutrpěli, ale aby ho neuvedli do hříchu. Opustit rodinu, domov, všechny starosti o světské statky, a nepřipoutat se k ničemu a chodit v konopných hadrech pod cizím jménem z místa na místo, neškodit lidem a modlit se za ně, modlit se za ty, kdo pronásledují, i za ty, kdo ochraňují: nad tuto pravdu a nad tento život není pravdy ani života!“

Byla jedna poutnice, Fedosjuška, padesátiletá, malá, tichoučká žena s tváří poďobanou od neštovic, která už přes třicet let chodila bosa a v řetězech. Tu měla kněžna Marja obzvlášť ráda. Jednou, když Fedosjuška v temném pokoji, kde svítilo jen věčné světlo, vyprávěla o svém životě, napadla kněžnu Marju najednou s takovou silou myšlenka, že jen Fedosjuška našla pravou cestu života, že se rozhodla sama jít na pouť. Když šla Fedosjuška spát, kněžna Marja o tom dlouho přemýšlela a nakonec usoudila, že ať je to sebepodivnější, musí jít na pouť. Se svým úmyslem se svěřila jen zpovědníkovi, mnichovi otci Akinfijovi, a zpovědník její úmysl schválil. Pod záminkou dárku pro poutnice si kněžna Marja opatřila úplný poutnický oděv: košili, lapťe, kaftan a černý šátek. Často, když přistoupila k té tajné komodě, nerozhodně se zastavila a přemýšlela, jestli už nenadešel čas svůj úmysl uskutečnit.

Často, když poslouchala vyprávění poutnic, rozněcovaly ji jejich prosté řeči, pro ně mechanické, ale pro ni plné hlubokého smyslu, takže byla několikrát připravena všechno opustit a utéct z domu. Ve své představivosti už viděla sebe s Fedosjuškou v hrubých hadrech, jak kráčí s holí a mošničkou po prašné cestě a putuje bez závisti, bez lid-

ské lásky, bez tužeb, od světce ke světci, a nakonec tam, kde není smutku ani vzdychání, ale věčná radost a blaženost.

„Přijdu na jedno místo, pomodlím se; než si stihnu zvyknout a zamilovat si ho – půjdu dál. A budu jít tak dlouho, dokud se mi nepodlomí nohy, a lehnu si a umřu někde, a dojdu konečně do toho věčného, tichého přístavu, kde není smutku ani vzdychání!…“ myslela si kněžna Marja.

Ale potom, když uviděla otce a zvlášť malého Koko, v úmyslu ochabovala, potichu plakala a cítila, že je hříšnice: měla otce a synovce raději než Boha.

Díl čtvrtý

I

Biblické podání praví, že nepřítomnost práce – zahálka – byla podmínkou blaženosti prvního člověka před jeho pádem. Láska k zahálce zůstala tatáž i v padlém člověku, ale kletba nad člověkem pořád leží, a to nejen proto, že si máme v potu tváře dobývat svůj chléb, ale proto, že pro své mravní vlastnosti nemůžeme být zahálčiví a klidní. Tajný hlas nám říká, že bychom se měli cítit vinni za to, že zahálíme. Kdyby člověk mohl najít stav, v němž by se, ačkoli zahálí, cítil užitečný a cítil, že plní svou povinnost, našel by jednu stránku prvotní blaženosti. A takového stavu povinné a bezúhonné zahálky požívá celý stav – stav vojenský. Právě v této povinné a bezúhonné zahálce spočívalo a bude spočívat hlavní kouzlo vojenské služby.

Nikolaj Rostov tuto blaženost zakoušel v plné míře, když po roce tisíc osm set sedm dál sloužil u Pavlogradského pluku, kde už velel eskadroně, kterou převzal po Děnisovovi.

Rostov zhrubl a stal se z něho dobrák, kterého by moskevští známí shledali poněkud nevychovaným, ale kterého měli rádi a vážili si ho kamarádi, podřízení i nadřízení a který byl se svým životem spokojený. V poslední době, v roce tisíc osm set devět, nacházel v dopisech z domova čím dál častěji matčiny stesky, že se hospodářství hroutí čím dál víc a že by už měl přijet domů, potěšit a uklidnit staré rodiče.

Když Nikolaj ty dopisy četl, cítil strach, že ho chtějí vytrhnout z prostředí, v němž žil tak tiše a klidně, ohrazen ode všech životních

zmatků. Cítil, že dřív nebo později bude muset znovu vstoupit do té vřavy života, s rozvrácenými a napravovanými poměry, s účty správců, s hádkami, intrikami, se známostmi, se společností, se Soninou láskou a se slibem, který jí dal. To všechno bylo strašně těžké a zamotané, a tak na matčiny dopisy odpovídal chladnými, klasickými dopisy, které začínaly „Milá maminko“ a končily „Váš poslušný syn“, a mlčel o tom, kdy hodlá přijet. V roce tisíc osm set deset dostal od příbuzných dopisy, v nichž mu oznamovali Natašino zasnoubení s Bolkonským a to, že svatba bude za rok, protože starý kníže nesouhlasí. Ta zpráva Nikolaje zarmoutila a urazila. Za prvé mu bylo líto, že z domu odejde Nataša, kterou ze vší rodiny miloval nejvíc; za druhé ze svého husarského hlediska litoval, že u toho nebyl, protože by tomu Bolkonskému ukázal, že příbuzenství s ním není zas tak velká čest a že jestli Natašu miluje, může se obejít i bez svolení svého potrhlého otce. Chvíli váhal, jestli si nemá požádat o dovolenou, aby Natašu viděl jako nevěstu, ale pak přišly manévry, přišly úvahy o Soně, o tom zmatku, a Nikolaj to zase odložil.

Ale na jaře téhož roku dostal dopis od matky, která psala tajně před hrabětem, a ten dopis ho přesvědčil, aby jel. Psala, že jestli Nikolaj nepřijede a neujme se hospodářství, celý statek půjde do dražby a všichni půjdou žebrat. Hrabě je tak slabý, tak se svěřil Miťenkovi a je tak dobrý a všichni ho tak podvádějí, že všechno jde čím dál hůř. „Pro Boha, prosím tě, přijeď hned, jestli nechceš mě i celou svou rodinu učinit nešťastnými,“ psala hraběnka.

Ten dopis na Nikolaje zapůsobil. Měl ten zdravý rozum průměrnosti, který mu ukazoval, co je třeba udělat.

Teď tedy bylo třeba jet, když ne do výslužby, tak aspoň na dovolenou. Proč bylo třeba jet, to nevěděl; ale když se po obědě vyspal, dal osedlat šedáka Marse, dlouho neježděného a strašně zlého hřebce, a když se na zpěněném hřebci vrátil domů, oznámil Lavruškovi – Děnisovův sluha zůstal u Rostova – a kamarádům, kteří přišli večer, že

žádá o dovolenou a jede domů. Ať bylo sebetěžší a sebedivnější pomyslet, že odjede, aniž se ve štábu dozví – a to ho zajímalo nejvíc –, jestli bude povýšen na rytmistra, nebo dostane za poslední manévry řád Anny; ať bylo sebedivnější pomyslet, že tak odjede a neprodá hraběti Gołuchowskému trojku plavých koní, o které polský hrabě smlouval a o kterých se Rostov vsadil, že je prodá za dva tisíce; ať se zdálo sebenepochopitelnější, že se bez něho bude konat ples, který měli husaři dát slečně Pszazdecké navzdory hulánům, kteří dávali ples své slečně Borzozowské – věděl, že musí odjet z tohoto jasného, dobrého světa někam tam, kde bylo všechno nesmysl a zmatek. Za týden dovolená přišla. Kamarádi husaři nejen z pluku, ale z celé brigády dali Rostovovi oběd, na který se skládali po patnácti rublech na hlavu; hrály dvě kapely, zpívaly dva sbory zpěváků; Rostov tančil trepak s majorem Basovem; opilí důstojníci Rostova vyhazovali do vzduchu, objímali a upustili ho; vojáci třetí eskadrony ho ještě jednou vyhazovali a křičeli hurá! Potom Rostova uložili do saní a doprovodili ho až k první stanici.

Do poloviny cesty z Kremenčugu do Kyjeva byly všechny Rostovovy myšlenky, jak to vždycky bývá, ještě vzadu – u eskadrony; ale když přejel polovinu, začal už zapomínat na trojku plavých koní i na svého strážmistra Dožojvejku a začal se neklidně ptát sám sebe, co a jak najde v Otradnoje. Čím víc se blížil, tím silněji, mnohem silněji – jako by mravní cit podléhal témuž zákonu přitažlivosti nepřímo úměrné čtverci vzdálenosti – myslel na svůj domov; na poslední stanici před Otradnoje dal kočímu tři rubly na kořalku a jako malý chlapec, celý udýchaný, vběhl na zápraží domu.

Po nadšení ze shledání a po tom zvláštním pocitu neuspokojení ve srovnání s tím, co člověk očekával – všechno je při starém, proč jsem tak spěchal! –, se Nikolaj začal znovu zabydlovat ve svém starém domácím světě. Otec a matka byli titíž, jen trochu zestárli. Nového na nich byl jakýsi neklid a občas neshody, které dřív nebývaly a které, jak

se Nikolaj brzy dozvěděl, pocházely ze špatného stavu hospodářství. Soně už bylo dvacet let bez malého. Už přestala krásnět a neslibovala nic víc, než co v ní bylo; ale i to stačilo. Od chvíle, kdy Nikolaj přijel, celá dýchala štěstím a láskou, a věrná, neochvějná láska té dívky na něho působila radostně. Nejvíc Nikolaje překvapili Péťa a Nataša. Péťa byl už velký, třináctiletý, hezký, vesele a chytře rozpustilý chlapec, kterému se už lámal hlas. Nad Natašou se Nikolaj dlouho divil a smál se, když se na ni díval.

„Úplně jiná," říkal.

„Copak, zošklivěla jsem?"

„Naopak, ale taková jakási důstojnost. Kněžna!" řekl jí šeptem.

„Ano, ano, ano," říkala radostně Nataša.

Nataša mu vyprávěla svůj román s knížetem Andrejem, o jeho návštěvě v Otradnoje a ukázala mu jeho poslední dopis.

„Copak, máš radost?" ptala se Nataša. „Já jsem teď tak klidná, šťastná."

„Velkou radost," odpovídal Nikolaj. „Je to výborný člověk. A copak, jsi hodně zamilovaná?"

„Jak bych ti to řekla," odpovídala Nataša, „byla jsem zamilovaná do Borise, do učitele, do Děnisova, ale tohle je úplně něco jiného. Je mi klidně, pevně. Vím, že lepší lidé, než je on, nejsou, a tak je mi teď klidně a dobře. Vůbec ne tak jako dřív..."

Nikolaj Nataše vyjádřil svou nespokojenost s tím, že svatbu o rok odložili; ale Nataša se na bratra zuřivě obořila a dokazovala mu, že to nemohlo být jinak, že by bylo špatné vstoupit do rodiny proti otcově vůli a že to tak sama chtěla.

„Ty tomu vůbec, vůbec nerozumíš," říkala. Nikolaj zmlkl a dal jí za pravdu.

Bratr se často divil, když se na ni díval. Vůbec to nevypadalo, že je to zamilovaná nevěsta odloučená od svého ženicha. Byla vyrovnaná, klidná a veselá úplně jako dřív. Nikolaje to udivovalo, a dokonce kvůli

tomu hleděl na Bolkonského námluvy nedůvěřivě. Nevěřil, že je její osud už rozhodnut, tím spíš, že knížete Andreje s ní neviděl. Pořád se mu zdálo, že v tom zamýšleném sňatku něco nesedí.

„Proč ten odklad? Proč se nezasnoubili?“ myslel si. Když se jednou s matkou rozhovořil o sestře, zjistil ke svému údivu a zčásti i ke své spokojenosti, že matka v hloubi duše hledí na ten sňatek občas stejně nedůvěřivě.

„Podívej, píše,“ říkala a ukazovala synovi dopis knížete Andreje s tím skrytým pocitem nepřejícnosti, který má matka vždycky vůči budoucímu manželskému štěstí dcery, „píše, že nepřijede dřív než v prosinci. Jaká záležitost ho jen může zdržet? Určitě nemoc! Zdraví má hodně chatrné. Ty to Nataše neříkej. Nehleď na to, že je veselá: to už dožívá poslední dívčí čas, a já vím, co se s ní děje pokaždé, když od něho dostane dopis. Ale jinak, dá-li Bůh, všechno dobře dopadne,“ uzavírala pokaždé, „je to výborný člověk.“

II

Zpočátku po svém příjezdu byl Nikolaj vážný, a dokonce zasmušilý. Trápila ho blížící se nutnost vmísit se do těch hloupých hospodářských záležitostí, kvůli kterým ho matka povolala. Aby to břemeno co nejdřív shodil z ramen, šel třetí den po příjezdu rozzlobeně a se svraštělým obočím do přístavku k Miťenkovi – na otázku, kam jde, neodpověděl – a žádal po něm *účty ze všeho*. Co to ty *účty ze všeho* jsou, věděl Nikolaj ještě méně než Miťenka, který se vyděsil a nevěděl, co si počít. Rozhovor a Miťenkovo účtování netrvaly dlouho. Starosta, volený obecní zástupce a písař, kteří čekali v předsíni přístavku, nejdřív se strachem i s potěšením slyšeli, jak se rozburácel a rozřinčel stále sílící hlas mladého hraběte, slyšeli nadávky a strašná slova, která se sypala jedno za druhým.

„Lupiči! Nevděčná potvoro!... rozsekám tě jako psa... nejsem tatínek... okradl jsi...“ a tak dále.

Potom titíž lidé s neméně velkým potěšením a strachem viděli, jak mladý hrabě, celý rudý, s krví podlitýma očima, vytáhl Miťenku za límec a mezi slovy ho ve vhodnou chvíli s velkou obratností nakopl nohou a kolenem do zadku a zakřičel: „Ven! Ať tu po tobě není ani vidu, ani slechu, ty lumpe!“

Miťenka střemhlav slétl po šesti schodech a utekl do květinového záhonu. Ten záhon byl v Otradnoje známým útočištěm provinilců. Sám Miťenka, když se vracel opilý z města, se v tom záhonu schovával, a mnoho obyvatel Otradnoje, kteří se schovávali před Miťenkou, znalo spásnou moc toho záhonu.

Miťenkova žena a švagrové vystrčily vyděšené tváře do síně ze dveří pokoje, kde kypěl čistý samovar a kde se tyčila vysoká postel šafáře

pod prošívanou přikrývkou sešitou z krátkých kousků látky.

Mladý hrabě, celý udýchaný, si jich nevšímal, rozhodnými kroky přešel kolem nich a šel do domu.

Hraběnka, která se od služebných hned dozvěděla, co se v přístavku stalo, se na jednu stranu uklidnila v tom smyslu, že teď se jejich jmění musí zlepšit, na druhou stranu se znepokojovala, jak to její syn snese. Několikrát přišla po špičkách k jeho dveřím a poslouchala, jak kouří jednu dýmku za druhou.

Druhý den si starý hrabě vzal syna stranou a s nesmělým úsměvem mu řekl:

„A víš ty, duše moje, že ses rozčiloval zbytečně! Miťenka mi všechno vyprávěl."

„Já věděl," pomyslel si Nikolaj, „že tady, v tomhle pitomém světě, nikdy ničemu neporozumím."

„Zlobil ses, že nezapsal těch sedm set rublů. Vždyť je má zapsané jako převod, a druhou stránku sis neprohlédl."

„Tatínku, je to lump a zloděj, to vím. A co jsem udělal, to jsem udělal. Ale jestli nechcete, nebudu mu nic říkat."

„Ne, duše moje." Hrabě byl taky v rozpacích. Cítil, že špatně spravoval statek své ženy a že se provinil vůči svým dětem, ale nevěděl, jak to napravit. „Ne, prosím tě, aby ses ujal hospodářství, já jsem starý, já…"

„Ne, tatínku, odpusťte mi, jestli jsem vám udělal něco nepříjemného; já tomu rozumím méně než vy."

„K čertu s nimi, s těmi mužiky a penězi a převody na další stránku," myslel si. „Kdysi jsem se v kartách vyznal i v ohnutém rohu na šest sázek, ale převod na další stránku – tomu nerozumím vůbec," řekl si a od té doby se do hospodářství už nepletl. Jen jednou si hraběnka zavolala syna, sdělila mu, že má směnku od Anny Michajlovny na dva tisíce, a zeptala se Nikolaje, jak s ní hodlá naložit.

„Takhle," odpověděl Nikolaj. „Řekla jste mi, že to záleží na mně; já nemám rád Annu Michajlovnu a nemám rád Borise, ale byli to naši přátelé a jsou chudí. Tak takhle!" A roztrhl směnku a tím činem rozplakal starou hraběnku slzami radosti. Potom se mladý Rostov, který se už do žádných záležitostí nepletl, s vášnivým zaujetím dal do věcí pro něho ještě nových – do štvanic se psy, které starý hrabě vedl ve velkém stylu.

III

Už přišly první předzimní mrazíky, ranní mrazy spoutávaly zem rozmoklou od podzimních dešťů, osení už zhoustlo do trsů a jasně zelené se odráželo od pruhů hnědnoucího, dobytkem vypaseného ozimého strniště a světle žlutého jařinového strniště s červenými pruhy pohanky. Návrší a lesy, které byly koncem srpna ještě zelenými ostrovy mezi černými poli ozimů a strništi, se staly zlatavými a jasně červenými ostrovy uprostřed jasně zelených ozimů. Zajíc už napůl *vytřel* – přepelichal –, liščí mláďata se začínala rozcházet a mladí vlci byli větší než pes. Byl nejlepší lovecký čas. Psi horlivého mladého lovce Rostova už nejenže nabrali loveckou kondici, ale byli tak uběhaní, že lovci na společné poradě rozhodli dát psům tři dny odpočinout a šestnáctého září vyrazit na delší výpravu, počínaje Dubravou, kde byl nedotčený vlčí vrh.

Takový byl stav věcí čtrnáctého září.

Celý ten den zůstal hon doma; bylo mrazivo a štiplavo, ale k večeru se začalo zatahovat a oteplilo se. Patnáctého září, když se mladý Rostov ráno v županu podíval z okna, uviděl takové ráno, nad které pro hon nemohlo být nic lepšího: jako by nebe tálo a bez větru se snášelo k zemi. Jediný pohyb ve vzduchu byl tichý pohyb mikroskopických kapek mrholení nebo mlhy, které se snášely shora dolů. Na obnažených větvích v zahradě visely průzračné kapky a padaly na listí, které právě opadalo. Země v zelinářské zahradě se leskle a mokře černala jako mák a v nevelké vzdálenosti splývala s kalnou a vlhkou pokrývkou mlhy. Nikolaj vyšel na mokré zápraží s nanošeným blátem: vonělo to vadnoucím lesem a psy. Černostrakatá fena Milka se širokou zádí a s velkýma černýma vypoulenýma očima uviděla pána, vstala, pro-

táhla se dozadu a lehla si jako zajíc, potom nečekaně vyskočila a olízla ho přímo na nose a na knírku. Jiný chrt uviděl pána z barevné cestičky, prohnul hřbet, prudce se vrhl k zápraží, zvedl *kormidlo* – ocas – a začal se Nikolajovi otírat o nohy.

„Ó hoj!“ ozvalo se v tu chvíli to nenapodobitelné lovecké zavolání, které v sobě spojuje nejhlubší bas i nejtenčí tenor; a zpoza rohu vyšel předhončí a lovčí Danilo, prošedivělý, vrásčitý lovec ostříhaný po ukrajinsku dokola, se zahnutým lovčím bičem v ruce a s tím výrazem nezávislosti a pohrdání vším na světě, jaký mívají jen lovci. Smekl před pánem svou čerkeskou čepici a pohrdavě se na něj podíval. To pohrdání nebylo pro pána urážlivé: Nikolaj věděl, že tenhle Danilo, který vším pohrdá a stojí nade vším, je přece jen jeho člověk a lovec.

„Danilo!“ řekl Nikolaj a nesměle cítil, že při pohledu na to lovecké počasí, na ty psy a na lovce ho už zachvátil ten neodolatelný lovecký cit, ve kterém člověk zapomíná na všechny dřívější úmysly jako zamilovaný v přítomnosti své milenky.

„Co poroučíte, Vaše Osvícenosti?“ zeptal se bas jako u protodiákona, ochraptělý od pokřikování na psy, a dvě černé lesklé oči se zpod obočí podívaly na pána, který zmlkl. „Copak, nevydržíš to?“ jako by řekly ty dvě oči.

„Pěkný den, co? Štvanice i cval, co?“ řekl Nikolaj a drbal Milku za ušima.

Danilo neodpovídal a zamrkal.

„Posílal jsem Uvarku na svítání poslouchat,“ řekl jeho bas po chvilce mlčení, „povídal, že *přetáhla* do otradnenského hájeného lesa, tam vyli.“ *Přetáhla* znamenalo, že vlčice, o které oba věděli, přešla s mláďaty do otradnenského lesa, který byl dvě versty od domu a byl to malý odlehlý lesík.

„A přece jen se jet musí, ne?“ řekl Nikolaj. „Přijď ke mně s Uvarkou.“

„Jak poroučíte!“

„Tak zatím nekrm."

„Rozkaz."

Za pět minut stáli Danilo s Uvarkou v Nikolajově velké pracovně. Ačkoli Danilo nebyl velké postavy, vidět ho v pokoji působilo podobným dojmem, jako když vidíte koně nebo medvěda na parketách mezi nábytkem a vymoženostmi lidského života. Danilo to sám cítil, a jako obvykle stál až u samých dveří, snažil se mluvit tišeji, nehýbat se, aby nějak nepolámal panské pokoje, a snažil se co nejrychleji všechno vyřídit a vyjít ven na volné prostranství, zpod stropu pod nebe.

Když Nikolaj skončil s vyptáváním a vymámil z Danila přiznání, že psi jsou v pořádku – Danilovi se samotnému chtělo jet –, dal sedlat. Ale sotva chtěl Danilo vyjít, vešla do pokoje rychlými kroky Nataša, ještě neučesaná a neoblečená, zabalená do velkého chůvina šátku. Péťa vběhl s ní.

„Ty jedeš?" řekla Nataša. „Já to věděla! Soňa říkala, že nepojedete. Já věděla, že dneska je takový den, že se nedá nejet."

„Jedeme," odpověděl neochotně Nikolaj, který dnes, protože zamýšlel podniknout vážný hon, nechtěl brát Natašu a Péťu. „Jedeme, ale jen na vlky: tebe to bude nudit."

„Ty víš, že je to moje největší potěšení," řekla Nataša. „To je ošklivé – sám jede, dal sedlat, a nám nic neřekl."

„Marny jsou Rusům všechny překážky, jedem!" vykřikl Péťa.

„Ale ty stejně nesmíš: maminka řekla, že nesmíš," řekl Nikolaj a obrátil se k Nataše.

„Ne, já pojedu, určitě pojedu," řekla rozhodně Nataša. „Danilo, dej nám osedlat, a ať Michajla vyjede s mou svorkou chrtů," obrátila se k lovčímu.

Už jen být v pokoji se Danilovi zdálo nepatřičné a těžké, ale mít nějaké jednání se slečnou – to se mu zdálo nemožné. Sklopil oči a spěchal ven, jako by se ho to netýkalo, a snažil se, aby slečně nějak nechtěně neublížil.

IV

Starý hrabě, který vždycky vydržoval obrovský hon, ale teď celý hon svěřil do správy synovi, se toho dne, patnáctého září, rozveselil a chystal se taky vyjet.

Za hodinu byl celý hon před zápražím. Nikolaj s přísným a vážným výrazem, který ukazoval, že teď není čas zabývat se hloupostmi, prošel kolem Nataši a Péti, kteří mu něco vyprávěli. Prohlédl všechny části honu, poslal napřed smečku honičů a lovce, aby obklíčili les, sedl na svého ryzáka donského plemene, hvízdal na psy své svorky a vyrazil přes humno do pole, které vedlo k otradnenskému hájenému lesu. Koně starého hraběte, světlehřívého valacha jménem Vifljanka, vedl hraběcí štolba; sám hrabě měl vyjet rovnou v drožce na stanoviště u průseku, které pro něj nechali.

Honičů vyvedli celkem čtyřiapadesát psů a s nimi vyjelo šest předhončích a psovodů. Chrtařů bylo kromě pánů osm a kolem nich se rojilo přes čtyřicet chrtů, takže i s panskými svorkami vyjelo do pole na sto třicet psů a dvacet jezdců.

Každý pes znal svého pána a své jméno. Každý lovec znal svou práci, místo a úkol. Jakmile vyšli za ohradu, všichni se bez hluku a bez řečí rovnoměrně a klidně roztáhli po cestě a po poli, které vedly k otradnenskému lesu.

Koně šli po poli jako po kožešinovém koberci, jen občas čvachtali loužemi, když přecházeli přes cesty. Mlhavé nebe se dál nepozorovaně a rovnoměrně snášelo k zemi; ve vzduchu bylo ticho, teplo, bez jediného zvuku. Jen občas bylo slyšet tu hvízdnutí lovce, tu frkání koně, tu švihnutí lovčího biče nebo zakňučení psa, který nešel na svém místě.

Když ujeli asi verstu, vynořilo se z mlhy naproti rostovskému honu ještě pět jezdců se psy. Vpředu jel svěží, hezký stařík s velkým šedivým knírem.

„Dobrý den, strýčku," řekl Nikolaj, když stařík dojel k němu.

„Čistá práce, marš!... Já to věděl," spustil strýček – byl to vzdálený příbuzný, nepříliš zámožný soused Rostovových –, „já to věděl, že to nevydržíš, a dobře, že jedeš. Čistá práce, marš!" To bylo strýčkovo oblíbené rčení. „Zaber hájený les hned, můj Girčik mi totiž hlásil, že Ilaginovi stojí s honem v Kornikách, a oni ti – čistá práce, marš! – seberou vrh přímo pod nosem."

„Tam právě jedu. Tak co, spojit smečky?" zeptal se Nikolaj. „Spojit..."

Honiče spojili do jedné smečky a strýček s Nikolajem jeli vedle sebe. Nataša, zabalená do šátků, zpod kterých vykukovala rozjařená tvář s lesknoucíma se očima, k nim přicválala a za ní, aby nezaostali, Péťa, lovec Michajla a podkoní, kterého k ní přidělili jako chůvu. Péťa se něčemu smál a tloukl a škubal svého koně. Nataša seděla obratně a jistě na svém vraníkovi Arabčikovi a jistou rukou ho bez námahy zarazila.

Strýček se nesouhlasně ohlédl na Péťu a Natašu. Neměl rád, když se rozpustilost míchala s vážnou věcí, jakou je hon.

„Dobrý den, strýčku, my jedeme taky!" vykřikl Péťa.

„Dobrý den, dobrý den, jen ať nepřejedete psy," řekl přísně strýček.

„Nikolenko, to je ale rozkošný pes, ten Trunila! Poznal mě," řekla Nataša o svém oblíbeném honiči.

„Trunila za prvé není žádný pes, ale *honič*," pomyslel si Nikolaj a přísně se na sestru podíval, aby jí dal pocítit tu vzdálenost, která je v tuto chvíli měla dělit. Nataša to pochopila.

„Vy si, strýčku, nemyslete, že bychom někomu překáželi," řekla Nataša. „Postavíme se na své místo a ani se nehneme."

„A to je dobrá věc, hraběnko," řekl strýček. „Jen ať nespadnete z koně," dodal, „nebo – čistá práce, marš! – není se čeho chytit."

Remíz otradnenského hájeného lesa byl asi sto sáhů daleko a předhončí k němu přijížděli. Rostov se se strýčkem definitivně domluvil, odkud vypustit honiče, ukázal Nataše místo, kde má stát a kde nemohlo vůbec nic proběhnout, a vydal se na stanoviště nad roklí.

„Nuže, synovečku, stavíš se na starého vlka," řekl strýček, „jen ho nepohlaď – nepropásni."

„Jak to přijde," odpověděl Rostov. „Karaji, fijú!" zavolal, a tím voláním odpověděl na strýčkova slova. Karaj byl starý a ošklivý pes s chlupatou bradou, známý tím, že sám dokázal zdolat starého vlka. Všichni se postavili na svá místa.

Starý hrabě, který znal synovu loveckou horlivost, si pospíšil, aby se neopozdil, a předhončí ještě ani nestihli dojet na místo, když Ilja Andrejič, veselý, růžolící, s třesoucími se tvářemi, přijel se svými vraníky po osení k průseku, který pro něj nechali, upravil si kožíšek, navlékl lovecké náčiní a vylezl na svou hladkou, vykrmenou, krotkou a hodnou Vifljanku, prošedivělou jako on sám. Koně s drožkou poslali zpátky. Hrabě Ilja Andrejič, ačkoli nebyl lovcem duší, ale lovecké zákony pevně znal, vjel na okraj křoví, u kterého stál, srovnal si otěže, upravil se v sedle, a když se cítil připravený, s úsměvem se rozhlédl.

Vedle něho stál jeho komorník, starý, ale ztěžklý jezdec Semjon Čekmar. Čekmar držel na svorce tři zdatné vlkodavy, ale stejně ztloustlé jako pán a kůň. Dva psi, chytří a staří, leželi bez svorky. Asi o sto kroků dál na okraji lesa stál druhý hraběcí štolba, Miťka, odvážný jezdec a vášnivý lovec. Hrabě podle starého zvyku vypil před honem stříbrný kalíšek lovecké kořalky s kořením, zakousl něco a zapil to půllahví svého oblíbeného bordó.

Ilja Andrejič byl od vína a od jízdy trochu zarudlý; oči zastřené vláhou se mu zvlášť leskly, a jak tak seděl v sedle zabalený do kožíšku, vypadal jako dítě, které vypravili na procházku.

Hubený Čekmar s vpadlými tvářemi si už zařídil své věci a pokukoval po pánovi, se kterým žil třicet let jako jedna duše, a protože chápal jeho příjemnou náladu, čekal na příjemný rozhovor. Zpoza lesa opatrně – zřejmě už byla vycvičená – přijela ještě třetí osoba a zastavila se za hrabětem. Byl to stařec se šedivým plnovousem, v ženském županu a vysoké čepici. Byl to šašek Nastasja Ivanovna.

„Tak, Nastasjo Ivanovno," zamrkal na něj hrabě a řekl šeptem, „jen ať tu zvěř nevyplašíš, to by ti Danilo dal."

„Já sám… vím, co mám," řekl Nastasja Ivanovna.

„Pšššt!" zasyčel hrabě a obrátil se k Semjonovi.

„Viděls Natalju Iljiničnu?" zeptal se Semjona. „Kde je?"

„Stojí s Petrem Iljičem u Žarovových bodláčí," odpověděl Semjon s úsměvem. „Jsou to sice dámy, ale k honu mají velkou lásku."

„A divíš se, Semjone, jak jezdí… co?" řekl hrabě. „To by slušelo i chlapovi!"

„Jakpak se nedivit? Odvážně, obratně!"

„A Nikoluška je kde? Nad Ljadovskou strání, či co?" ptal se hrabě pořád šeptem.

„Tak jest, prosím. Ti už vědí, kam se postavit. Jízdě tak jemně rozumějí, že se s Danilem někdy až divíme," říkal Semjon, protože věděl, čím se pánovi zavděčí.

„Dobře jezdí, co? A jak vypadá na koni, co?"

„Jako na obraze! Jako tuhle, když ze Zavarzinského bodláčí vyhnali lišku. Začali přeskakovat přes tu obrovskou strž, hrůza pohledět – kůň za tisíc rublů a jezdec k nezaplacení. Jo, takového junáka aby jeden pohledal!"

„Pohledal…" opakoval hrabě a zřejmě litoval, že Semjonova řeč skončila tak brzy. „Pohledal," řekl, odhrnul cípy kožíšku a vytáhl tabatěrku.

„Tuhle, když vyšli od mše v plné parádě, tak Michail Sidoryč…" Semjon nedomluvil, protože v tichém vzduchu jasně uslyšel štvanici,

při které vyly nanejvýš dva nebo tři honiči. Sklonil hlavu, zaposlouchal se a mlčky pánovi pohrozil. „Narazili na vrh…“ zašeptal, „ženou to rovnou na Ljadovskou.“

Hrabě zapomněl setřít úsměv z tváře, hleděl před sebe do dálky přes šíji mezi lesy, a aniž šňupl, držel v ruce tabatěrku. Hned po štěkotu psů se ozvalo troubení na vlka z Danilova basového rohu; smečka se přidala k prvním třem psům a bylo slyšet, jak hlasy honičů zařvaly s táhlým štěkotem, s tím zvláštním vytím, které bylo znamením štvanice na vlka. Předhončí už psy nepobízeli, ale halekali uljulju, a ze všech hlasů vystupoval Danilův hlas, chvíli basový, chvíli pronikavě tenký. Danilův hlas jako by naplňoval celý les, vycházel zpoza lesa a zněl daleko do pole.

Hrabě a jeho štolba chvíli mlčky poslouchali a přesvědčili se, že se honiči rozdělili na dvě smečky: jedna, velká, která řvala obzvlášť horlivě, se začala vzdalovat, druhá část smečky se hnala podél lesa kolem hraběte a u téhle smečky bylo slyšet Danilovo halekání. Obě štvanice splývaly, přelévaly se, ale obě se vzdalovaly. Semjon si povzdechl a sehnul se, aby urovnal svorku, do které se zapletl mladý pes; hrabě si taky povzdechl, a když si všiml tabatěrky ve své ruce, otevřel ji a vzal si špetku.

„Zpátky!“ okřikl Semjon psa, který vyšel za okraj lesa. Hrabě sebou trhl a upustil tabatěrku. Nastasja Ivanovna slezl z koně a začal ji zvedat.

Hrabě a Semjon se na něj dívali. Najednou, jak to často bývá, se zvuk štvanice v okamžiku přiblížil, jako by štěkající tlamy psů a Danilovo halekání byly už už přímo před nimi.

Hrabě se ohlédl a napravo uviděl Miťku, který se na hraběte díval vypoulenýma očima, zvedl čepici a ukazoval mu dopředu, na druhou stranu.

„Pozor!“ zakřičel takovým hlasem, že bylo vidět, jak se to slovo z něho už dlouho trýznivě dralo ven. A pustil psy a cválal směrem

k hraběti.

Hrabě a Semjon vyrazili z okraje lesa a nalevo od sebe uviděli vlka, který se měkce kolébal a tichým skokem běžel nalevo od nich právě k tomu okraji lesa, u kterého stáli. Zlí psi zakňučeli, vytrhli se ze svorek a hnali se kolem koňských nohou k vlkovi.

Vlk zpomalil běh, neohrabaně, jako by měl angínu, otočil svou čelnatou hlavu ke psům a stejně měkce se kolébal, skočil jednou, podruhé, mávl *polenem* – ocasem – a zmizel na okraji lesa. V tutéž chvíli vyskočil z protějšího okraje lesa s řevem podobným pláči zmateně jeden honič, druhý, třetí, a celá smečka se hnala po poli přes to samé místo, kudy *prolezl* – proběhl – vlk. Za honiči se rozestoupilo lískové křoví a objevil se Danilův hnědý kůň, zčernalý potem. Na jeho dlouhém hřbetě seděl schoulený do klubíčka a nakloněný dopředu Danilo bez čepice, s šedivými rozcuchanými vlasy nad rudou zpocenou tváří.

„Uljuljulju, uljulju!...“ křičel. Když uviděl hraběte, v očích mu blýsklo.

„Pr...“ zakřičel a hrozil hraběti zdviženým bičem.

„Pros...li jste vlka!... lovci!“ A jako by nehodlal vyděšeného hraběte v rozpacích poctít dalším rozhovorem, udeřil vší zlostí, kterou měl připravenou na hraběte, hnědého valacha do propadlých mokrých boků a hnal se za honiči. Hrabě stál jako potrestaný, rozhlížel se a snažil se úsměvem vzbudit v Semjonovi soucit se svou situací. Ale Semjon už tam nebyl: objížděl křovím a nadjížděl vlkovi od záseku. Ze dvou stran mu taky nadjížděli chrtaři. Ale vlk šel křovím a ani jeden lovec ho nezachytil.

V

Nikolaj Rostov zatím stál na svém místě a čekal na zvěř. Podle toho, jak se štvanice přibližovala a vzdalovala, podle hlasů psů, které znal, podle toho, jak se hlasy předhončích přibližovaly, vzdalovaly a zvedaly, cítil, co se v remízu děje. Věděl, že v remízu jsou mladí vlci, letošňáci, i staří, statní vlci; věděl, že se honiči rozdělili na dvě smečky, že někde štvou a že se něco nepovedlo. Každou vteřinu čekal, že zvěř vyběhne na jeho stranu. Dělal si tisíce různých domněnek o tom, jak a z které strany zvíře poběží a jak je bude štvát. Naděje se střídala se zoufalstvím. Několikrát se obrátil k Bohu s prosbou, aby vlk vyběhl na něho; modlil se s tou vášnivou a zahanbenou vroucností, s jakou se modlí lidé ve chvílích velkého rozrušení, které má bezvýznamnou příčinu. „Co by Tě to stálo," říkal Bohu, „udělat to pro mě! Vím, že jsi veliký a že je hřích Tě o to prosit; ale proboha udělej, ať na mě vyleze starý vlk a ať se mu Karaj před očima ‚strýčka', který se odtamhle dívá, zakousne smrtelným stiskem do hrdla." Tisíckrát za tu půlhodinu přelétl Rostov úporným, napjatým a neklidným pohledem okraj lesů se dvěma řídkými duby nad osikovým podrostem, i rokli s vymletým břehem, i strýčkovu čepici, která sotva vykukovala zpoza keře napravo.

„Ne, takové štěstí mít nebudu," myslel si Rostov, „a co by to stálo! Nebudu! Já mám vždycky, v kartách i ve válce, ve všem smůlu." V jeho představách se jasně, ale rychle střídaly Slavkov a Dolochov. „Jen jednou v životě uštvat starého vlka, víc si nepřeju!" myslel si, napínal sluch i zrak, rozhlížel se nalevo a znovu napravo a naslouchal nejjemnějším odstínům zvuků štvanice. Znovu se podíval napravo a uviděl, že po pustém poli k němu cosi běží. „Ne, to není možné!" pomyslel si Rostov a těžce si povzdechl, jak si povzdechne člověk, když se usku-

tečňuje to, na co dlouho čekal. Stalo se největší štěstí – a tak prostě, bez hluku, bez lesku, bez jakéhokoli znamení. Rostov nevěřil svým očím a ta pochybnost trvala déle než vteřinu. Vlk běžel dopředu a těžce přeskočil výmol, který mu ležel v cestě. Bylo to staré zvíře se šedivým hřbetem a s vykrmeným narudlým břichem. Běžel bez spěchu, zřejmě přesvědčený, že ho nikdo nevidí. Rostov se bez dechu ohlédl na psy. Leželi a stáli, vlka neviděli a ničemu nerozuměli. Starý Karaj otočil hlavu, vycenil žluté zuby, zlostně hledal blechu a cvakal jimi na zadních stehnech.

„Uljuljulju," zašeptal Rostov a vyšpulil rty. Psi zarachotili železnými kroužky, vyskočili a nastražili uši. Karaj se podrbal na stehně a vstal, nastražil uši a lehce zavrtěl ocasem, na kterém visely zplstnatělé chuchvalce srsti.

„Pustit? Nepustit?" říkal si Nikolaj, zatímco se vlk od lesa oddělil a blížil se k němu. Najednou se celá vlkova fyziognomie změnila; zachvěl se, když uviděl lidské oči, upřené na něj, jaké nejspíš ještě nikdy neviděl, mírně natočil hlavu k lovci a zastavil se – zpátky, nebo dopředu? „Ech! Je to jedno, dopředu!..." – jako by si řekl sám pro sebe, a vyrazil dopředu, už se neohlížel, měkkým, řídkým, volným, ale rozhodným skokem.

„Uljulju!..." vykřikl Nikolaj nevlastním hlasem a jeho dobrý kůň se sám od sebe střemhlav rozběhl z kopce, přeskakoval výmoly a mířil vlkovi napříč; a ještě rychleji, až ho předehnali, se hnali psi. Nikolaj neslyšel svůj křik, necítil, že cválá, neviděl ani psy, ani místo, po kterém cválá; viděl jen vlka, který zrychlil běh a pádil, aniž měnil směr, úžlabinou. První se v blízkosti zvířete objevila černostrakatá Milka se širokou zádí a začala se k vlkovi přibližovat. Blíž, blíž... teď už ho dostihla. Ale vlk po ní jen trochu šilhl, a místo aby přidala, jak to vždycky dělala, Milka najednou zvedla ocas a začala se zapírat předními nohama.

„Uljuljuljulju!" křičel Nikolaj.

Rezavý Ljubim vyrazil zpoza Milky, prudce se vrhl na vlka a chytil ho za kýty – za stehna zadních noh –, ale v tutéž vteřinu polekaně přeskočil na druhou stranu. Vlk si sedl, cvakl zuby, zase se zvedl a pádil dál, a všichni psi ho doprovázeli na loket vzdálenosti, ale blíž k němu nešli.

„Uteče! Ne, to není možné," myslel si Nikolaj a dál křičel ochraptělým hlasem.

„Karaji! Uljulju!..." křičel a hledal očima starého psa, svou jedinou naději. Karaj ze všech svých starých sil, natažený, jak jen mohl, s očima upřenýma na vlka, těžce cválal stranou od zvířete, aby mu přeťal cestu. Ale z rychlosti vlkových skoků a z pomalosti psích skoků bylo vidět, že se Karaj přepočítal. Nikolaj už nedaleko před sebou viděl les, a kdyby k němu vlk doběhl, určitě by uprchl. Vpředu se objevili psi a lovec, který cválal skoro proti nim. Ještě byla naděje. Nikolajovi neznámý, žíhaný, mladý, dlouhý pes z cizí smečky prudce přilétl k vlkovi zpředu a skoro ho porazil. Vlk se rychle, jak by to od něho nikdo nečekal, zvedl a vrhl se na žíhaného psa, cvakl zuby – a zakrvácený pes s rozpáraným bokem pronikavě zakvičel a zaryl se hlavou do země.

„Karajuško! Tatíku!..." plakal Nikolaj...

Starý pes s chuchvalci srsti, které se mu klátily na stehnech, využil toho, že se vlk zdržel, přetínal mu cestu a byl už pět kroků od něho. Jako by vlk ucítil nebezpečí, šilhl po Karajovi, ještě hlouběji si schoval *poleno* – ocas – mezi nohy a přidal do skoku. Ale tu – Nikolaj viděl jen, že se s Karajem něco stalo – Karaj se v mžiku ocitl na vlkovi a spolu s ním se skulil kotrmelcem do výmolu, který byl před nimi.

Ta chvíle, kdy Nikolaj uviděl ve výmolu psy, jak se hemží s vlkem, a zpod nich prosvítala vlkova šedivá srst, jeho natažená zadní noha a polekaná, dusící se hlava se sklopenýma ušima – Karaj ho držel za hrdlo –, ta chvíle, kdy to Nikolaj uviděl, byla nejšťastnější chvílí jeho života. Už se chytil hrušky sedla, aby slezl a vlka probodl, když tu se z té masy psů vysunula nahoru hlava zvířete a pak se jeho přední nohy

postavily na okraj výmolu. Vlk cvakl zuby – Karaj ho už za hrdlo nedržel –, vyskočil zadníma nohama z výmolu, stáhl ocas, znovu se od psů oddělil a pohnul se dopředu. Karaj s naježenou srstí, nejspíš potlučený nebo raněný, se s námahou vyškrábal z výmolu.

„Můj bože! Proč?…“ vykřikl Nikolaj zoufale.

Strýčkův lovec cválal z druhé strany vlkovi napříč a jeho psi zvíře znovu zastavili. Znovu ho obklíčili.

Nikolaj, jeho štolba, strýček a jeho lovec kroužili kolem zvířete, uljuljukali, křičeli, každou chvíli se chystali slézt, když si vlk sedl na zadek, a pokaždé se zase pustili dopředu, když se vlk otřásl a posunul se k zásece, která ho měla zachránit.

Už na začátku té štvanice vyrazil Danilo, když uslyšel uljuljukání, na okraj lesa. Viděl, jak Karaj vlka chytil, a zastavil koně, protože si myslel, že je po všem. Ale když lovci neslezli, vlk se otřásl a zase se dal na útěk, pustil Danilo svého hnědáka ne k vlkovi, ale přímou čarou k zásece, stejně jako Karaj – aby zvířeti přeťal cestu. Díky tomuto směru docválal k vlkovi právě ve chvíli, kdy ho podruhé zastavili strýčkovi psi.

Danilo cválal mlčky, v levé ruce držel vytažený lovecký nůž a jako cepem mlátil bičem hnědáka do vtažených boků.

Nikolaj Danila neviděl ani neslyšel, dokud kolem něho těžce supící hnědák neprofuněl, a pak uslyšel zvuk padajícího těla a uviděl, že Danilo už leží uprostřed psů na vlkově zadku a snaží se ho chytit za uši. Psům i lovcům i vlkovi bylo zřejmé, že teď je po všem. Zvíře polekaně stáhlo uši a snažilo se zvednout, ale psi se na něj nalepili. Danilo se trochu nadzvedl, udělal padavý krok a celou svou vahou, jako by si lehal k odpočinku, se svalil na vlka a chytil ho za uši. Nikolaj ho chtěl probodnout, ale Danilo zašeptal: „Netřeba, svážeme ho,“ a změnil polohu a šlápl vlkovi nohou na krk. Vlkovi vrazili do tlamy klacek, převázali ho, jako by mu vodítkem nasadili uzdu, svázali mu nohy a Danilo vlka párkrát převalil z jednoho boku na druhý.

Se šťastnými, utrmácenými tvářemi naložili živého starého vlka na koně, který uskakoval a frkal, a za doprovodu psů, kteří na něj ječeli, ho vezli na místo, kde se měli všichni sejít. Dva mladé chytili honiči a tři chrti. Lovci se sjížděli se svými úlovky a historkami a všichni chodili okukovat starého vlka, který svěsil svou čelnatou hlavu se zakousnutým klackem v tlamě a velkýma, skleněnýma očima se díval na celý ten zástup psů a lidí, kteří ho obklopovali. Když na něj sáhli, škubl svázanýma nohama a díval se na všechny divoce, a přitom prostě. Hrabě Ilja Andrejič také přijel a na vlka sáhl.

„Ó, to je ale kus," řekl. „Starý, co?" zeptal se Danila, který stál vedle něho.

„Starý, Vaše Osvícenosti," odpověděl Danilo a spěšně smekl čepici.

Hrabě si vzpomněl na svého propásnutého vlka a na srážku s Danilem.

„Ale ty jsi, bratře, prchlivý," řekl hrabě. Danilo nic neřekl a jen se nesměle usmál dětsky mírným a příjemným úsměvem.

VI

Starý hrabě odjel domů. Nataša s Péťou slíbili, že hned přijedou za ním. Hon šel dál, protože bylo ještě brzy. V poledne pustili honiče do rokle zarostlé mladým hustým lesem. Nikolaj stál na strništi a viděl všechny své lovce.

Naproti Nikolajovi bylo osení a tam stál jeho lovec, sám v jámě za vyčnívajícím lískovým keřem. Sotva honiče vpustili do rokle, Nikolaj uslyšel řídké štěkání psa, kterého znal – Voltorna; ostatní psi se k němu přidávali, chvíli utichali a chvíli zase začínali štvát. Za minutu se z remízu ozval hlas na lišku a celá smečka se srazila dohromady a hnala se postranní roklí směrem k osení, pryč od Nikolaje.

Viděl psovody v červených čepicích, jak cválají po krajích zarostlé rokle, viděl dokonce i psy a každou vteřinu čekal, že se na té straně, na osení, ukáže liška.

Lovec, který stál v jámě, se pohnul a vypustil psy a Nikolaj uviděl rezavou, nízkou, podivnou lišku, která s načepýřenou oháňkou spěšně pádila po osení. Psi na ni začali dotírat. Už se přiblížili, už se liška mezi nimi začala točit v kruzích, dělala ty kruhy čím dál častěji a opisovala kolem sebe nadýchanou oháňkou – ocasem; a už přilétl něčí bílý pes a za ním černý a všechno se smísilo, a psi se postavili do hvězdy, zadky od sebe, a jen se trochu pohupovali. Ke psům přicválali dva lovci: jeden v červené čepici, druhý, cizí, v zeleném kaftanu.

„Co to má znamenat?“ pomyslel si Nikolaj. „Kde se tu ten lovec vzal? Ten není strýčkův.“

Lovci lišku psům vzali a dlouho stáli pěšky, aniž ji přivázali k sedlu. Vedle nich stáli na vodicích řemenech koně s vyčnívajícími sedly a le-

želi psi. Lovci mávali rukama a něco s liškou dělali. Odtamtud se taky ozval zvuk lesního rohu – smluvený signál rvačky.

„To se Ilaginův lovec s naším Ivanem o něco pere," řekl Nikolajův štolba.

Nikolaj poslal štolbu, aby k němu zavolal sestru a Péťu, a krokem jel k místu, kde předhončí shromažďovali honiče. Několik lovců odcválalo k místu rvačky.

Nikolaj slezl z koně a zastavil se u honičů s Natašou a Péťou, kteří k němu přijeli, a čekal na zprávy, jak to celé skončí. Zpoza okraje lesa vyjel lovec, který se rval, s liškou přivázanou u sedla, a přijel k mladému pánovi. Už zdaleka smekl čepici a snažil se mluvit uctivě; ale byl bledý, lapal po dechu a tvář měl zlou. Jedno oko měl podlité, ale nejspíš o tom ani nevěděl.

„Co se tam u vás stalo?" zeptal se Nikolaj.

„No jakpak ne, zpod našich honičů nám bude štvát! A chytla ji přece moje myšatá fena. Jen se s ním suď! Lišku mi bude rvát! Tak já jsem ho tou liškou pěkně vyválel. Tady je, u sedla. A tohle bys nechtěl?" říkal lovec, ukazoval na nůž a nejspíš si představoval, že pořád ještě mluví se svým nepřítelem.

Nikolaj se s lovcem nebavil, poprosil sestru a Péťu, aby na něj počkali, a jel na to místo, kde byl ten nepřátelský, Ilaginův hon.

Vítězný lovec vjel do hloučku lovců a tam, obklopený soucitnými zvědavci, vyprávěl o svém hrdinském činu.

Šlo o to, že Ilagin, s nímž byli Rostovovi ve sváru a v soudním sporu, lovil v místech, která podle zvyku patřila Rostovovým, a teď jakoby naschvál dal přijet k remízu, kde lovili Rostovovi, a dovolil svému lovci štvát zvěř zpod cizích honičů.

Nikolaj Ilagina nikdy neviděl, ale jako vždycky ve svých soudech a citech neznal míru, a protože slyšel o výtržnostech a svévoli toho statkáře, celou duší ho nenáviděl a považoval ho za svého nejhoršího nepřítele. Teď k němu jel rozzlobený a rozrušený, pevně svíral v ruce

bič a byl plně připraven na ty nejrozhodnější a nejnebezpečnější kroky proti svému nepříteli.

Sotva vyjel za výběžek lesa, uviděl, jak mu naproti jede tlustý pán v bobří čepici na nádherném vraníkovi a s ním dva štolbové.

Místo nepřítele našel Nikolaj v Ilaginovi důstojného, zdvořilého pána, který si obzvlášť přál seznámit se s mladým hrabětem. Když Ilagin dojel k Rostovovi, nadzvedl bobří čepici a řekl, že ho velice mrzí, co se stalo; že dá potrestat lovce, který si dovolil štvát zpod cizích psů, poprosil hraběte o známost a nabídl mu své revíry k lovu.

Nataša se bála, že bratr udělá něco hrozného, a jela rozrušená nedaleko za ním. Když uviděla, že se nepřátelé přátelsky klanějí, dojela k nim. Ilagin před Natašou nadzvedl bobří čepici ještě výš, mile se usmál a řekl, že hraběnka je jako Diana, jak vášní pro lov, tak svou krásou, o které už mnoho slyšel.

Aby Ilagin odčinil vinu svého lovce, naléhavě prosil Rostova, aby šel do jeho remízku, který byl versta odtud, který si šetřil pro sebe a ve kterém bylo podle jeho slov zajíců jako nasypáno. Nikolaj souhlasil a hon, teď ještě jednou tak velký, se pohnul dál.

K Ilaginovu remízku se muselo jít přes pole. Lovci se rozestoupili do řady. Páni jeli spolu. Strýček, Rostov i Ilagin pokradmu pokukovali po cizích psech, snažili se, aby si toho ostatní nevšimli, a neklidně mezi těmi psy hledali soupeře svých psů.

Rostova obzvlášť ohromila svou krásou malá, ušlechtilá, štíhlá, ale ocelově svalnatá ryšavě strakatá fenka z Ilaginovy smečky, s tenkým čumáčkem a vypoulenýma černýma očima. Slyšel o rychlosti Ilaginových psů a v té krásné fence viděl soupeřku své Milky.

Uprostřed rozvážného hovoru o letošní úrodě, který začal Ilagin, ukázal Nikolaj na jeho ryšavě strakatou fenu.

„Máte pěknou fenku!“ řekl lhostejným tónem. „Je rychlá?“

„Tahle? Ano, to je dobrá fena, chytá,“ řekl Ilagin lhostejným hlasem o své ryšavě strakaté Jerze, za kterou před rokem dal sousedovi tři ro-

diny čeledi. „Tak ani u vás, hrabě, se výmlatem chlubit nemůžou?“ pokračoval v započatém hovoru. A protože považoval za zdvořilé oplatit mladému hraběti stejnou mincí, prohlédl si Ilagin jeho psy a vybral si Milku, která mu padla do oka svou širokou postavou.

„Tahle černě strakatá je pěkná – dobře stavěná!“ řekl.

„Ano, ujde to, běhá,“ odpověděl Nikolaj. „Jen kdyby tak na poli vyběhl pořádný starý ušák, to bych ti ukázal, co je to za psa!“ pomyslel si, obrátil se ke štolbovi a řekl, že dá rubl tomu, kdo vyhlédne, to jest najde, zajíce v pelechu.

„Nechápu,“ pokračoval Ilagin, „jak můžou být jiní lovci tak závistiví na zvěř a na psy. Řeknu vám, hrabě, jak je to se mnou. Mě baví, víte, projet se; takhle se sejdete s takovou společností… co může být lepšího.“ Znovu před Natašou smekl bobří čepici. „Ale abych počítal kůže, kolik jsem přivezl – to je mi jedno!“

„No ano.“

„Nebo aby mě mrzelo, že chytil cizí pes, a ne můj – mně jde jen o to pokochat se štvanicí, že ano, hrabě? A pak soudím…“

„Atu – ho!“ ozval se v tu chvíli protáhlý výkřik jednoho z chrtařů, kteří se zastavili. Stál na pahorku strniště se zdviženým bičem a ještě jednou protáhle zopakoval: „A – tu – ho!“ Ten zvuk a zdvižený bič znamenaly, že vidí před sebou ležet zajíce.

„Á, myslím, že vyhlédl,“ řekl lhostejně Ilagin. „Což, zaštvěme si, hrabě!“

„Ano, musíme tam dojet… a co, spolu?“ odpověděl Nikolaj a díval se na Jerzu a na strýčkova ryšavého Rugaje, na dva své soupeře, se kterými se mu ještě ani jednou nepodařilo své psy porovnat. „Co když mi Milku hned od začátku nechají za sebou!“ myslel si, když se vedle strýčka a Ilagina blížil k zajíci.

„Starý kus?“ ptal se Ilagin, když se blížil k lovci, který zajíce vyhlédl, a ne bez rozrušení se ohlížel a pohvizdoval na Jerzu…

„A co vy, Michaile Nikanoryči?“ obrátil se ke strýčkovi.

Strýček jel zamračeně.

„Co bych se do toho pletl! Vaši jsou přece – čistá práce, marš! – za psa jste platili celou vesnicí, vaši jsou tisícoví. Vy si změřte ty své a já se budu dívat!“

„Rugaji! Na, na!“ zavolal. „Rugajuško!“ dodal a tou zdrobnělinou mimoděk vyjádřil svou něhu a naději, kterou do toho ryšavého psa vkládal. Nataša viděla a cítila rozrušení, které ti dva starší muži i její bratr skrývali, a sama byla rozrušená.

Lovec stál na pahorku se zdviženým bičem, páni k němu krokem přijížděli; honiči, kteří šli až na samém obzoru, se stáčeli pryč od zajíce; lovci, kteří nebyli páni, také odjížděli stranou. Všechno se pohybovalo pomalu a rozvážně.

„Kam má hlavu?“ zeptal se Nikolaj, když dojel asi na sto kroků k lovci, který zajíce vyhlédl. Ale lovec ještě nestihl odpovědět a ušák, který cítil, že k ránu přijde mráz, nevydržel ležet a vyskočil. Smečka honičů na spřáhlech se s řevem hnala z kopce za zajícem; ze všech stran se chrti, kteří nebyli na vodítkách, vrhli na honiče a k zajíci. Všichni ti psovodi, kteří se dosud pohybovali pomalu, s křikem „Stůj!“ sháněli psy dohromady, chrtaři s křikem „Atu!“ psy naváděli – a všichni se rozcválali po poli. Klidný Ilagin, Nikolaj, Nataša i strýček letěli, sami nevěděli jak a kam, viděli jen psy a zajíce a báli se jen toho, aby jim byť na okamžik nezmizel z očí průběh štvanice. Zajíc to byl starý a rychlý. Když vyskočil, nedal se hned do běhu, ale zastříhal ušima a poslouchal křik a dusot, který se najednou ozval ze všech stran. Udělal asi deset skoků, ne rychle, nechal psy přiblížit, a nakonec si vybral směr, pochopil nebezpečí, přitiskl uši a pustil se, co mu nohy stačily. Ležel na strništi, ale vpředu bylo osení, kde bylo bahnito. Dva psi lovce, který zajíce vyhlédl, byli nejblíž, první ho zahlédli a vyrazili za ním; ale ještě se k němu zdaleka nepřiblížili, když zpoza nich vylétla Ilaginova ryšavě strakatá Jerza, přiblížila se na délku psa, strašnou rychlostí přidala, zamířila zajíci na ocas, a když si myslela, že ho chy-

tila, kotoulem se překulila. Zajíc prohnul hřbet a přidal ještě víc. Zpoza Jerzy vyrazila černě strakatá Milka se širokým zadkem a rychle začala na zajíce dotahovat.

„Milunko, matičko!“ ozval se Nikolajův vítězný výkřik. Zdálo se, že Milka hned udeří a zajíce chňapne, ale doběhla ho a přeletěla. Ušák uskočil stranou. Znovu se na něj vrhla krasavice Jerza a visela zajíci přímo nad ocasem, jako by si měřila, jak se tentokrát nesplést a chytit ho za zadní stehno.

„Jerzičko! Sestřičko!“ ozval se plačtivý, nepoznatelný hlas Ilaginův. Jerza jeho prosby nevyslyšela. Právě ve chvíli, kdy se dalo čekat, že ušáka chytí, kličkou uhnul a vyběhl na mez mezi osením a strništěm. Jerza s Milkou se zase srovnaly jako spřežení u oje a začaly na zajíce dotahovat; na mezi to měl ušák snazší, psi se k němu nepřibližovali tak rychle.

„Rugaji! Rugajuško! Čistá práce, marš!“ zakřičel v tu chvíli ještě další hlas a Rugaj, strýčkův ryšavý, hrbatý pes, se natáhl, prohnul hřbet, dorovnal první dva psy, předstihl je, se strašným sebezapřením přidal už přímo nad zajícem, srazil ho z meze do osení, ještě zuřivěji přidal podruhé po zablácené zeleni, bořil se až po kolena, a bylo jen vidět, jak se se zajícem kotoulem převalil a ušpinil si hřbet od bláta. Hvězda psů ho obklopila. Za minutu už všichni stáli kolem psího chumlu. Jen šťastný strýček slezl a uřízl zajíci běhy. Třásl zajícem, aby z něj stekla krev, neklidně se rozhlížel, těkal očima, nevěděl, co s rukama a nohama, a mluvil, sám nevěděl s kým a co. „Tohle je čistá práce, marš… to je pes… ten je všechny přetáhl, tisícové i rublové – čistá práce, marš!“ říkal, zadýchaný, a zlostně se rozhlížel, jako by někomu nadával, jako by všichni byli jeho nepřátelé, všichni mu ubližovali, a teprve teď se mu konečně podařilo dokázat svou pravdu. „Tady máte ty své tisícové – čistá práce, marš!“

„Rugaji, tu máš běh!“ říkal a hodil mu uříznutou tlapku s nalepenou hlínou. „Zasloužil sis to – čistá práce, marš!“

„Ona se vyběhala, sama ho třikrát obrátila," říkal Nikolaj, taky nikoho neposlouchal a bylo mu jedno, jestli ho poslouchají, nebo ne.

„To přece bylo napříč!" říkal Ilaginův štolba.

„No ano, když se jednou splete, pak už po obratu chytí každý voříšek," říkal ve stejnou chvíli Ilagin, celý rudý, sotva popadal dech od jízdy a rozrušení. Zároveň Nataša, aniž se nadechla, radostně a nadšeně vřískala tak pronikavě, až zvonilo v uších. Tím vřískotem vyjadřovala všechno to, co vyjadřovali i ostatní lovci tím, že mluvili všichni naráz. A ten vřískot byl tak podivný, že by se za ten divoký vřískot sama musela stydět a všichni by se mu museli divit, kdyby to bylo jindy. Strýček sám přivázal ušáka k sedlu, obratně a čiperně ho přehodil koni přes zadek, jako by tím přehozením všem něco vyčítal, a s takovým výrazem, jako by s nikým nechtěl ani mluvit, nasedl na svého světle ryzího koně a odjel. Všichni kromě něho se smutní a uražení rozjeli a teprve dlouho potom se dokázali vrátit k předchozí předstírané lhostejnosti. Ještě dlouho pokukovali po ryšavém Rugajovi, který se zablaceným hrbatým hřbetem a s cinkajícím kroužkem na obojku kráčel s klidným výrazem vítěze za nohama strýčkova koně.

„Co, já jsem jako všichni ostatní, dokud nejde o štvanici. Ale pak, to se drž!" zdálo se Nikolajovi, že říká výraz toho psa.

Když strýček dlouho potom dojel k Nikolajovi a dal se s ním do řeči, Nikolaj byl polichocen, že strýček po všem, co se stalo, ještě ráčí s ním mluvit.

VII

Když se večer Ilagin s Nikolajem rozloučil, ocitl se Nikolaj tak daleko od domova, že přijal strýčkovu nabídku nechat hon přenocovat u něho, u strýčka, v jeho vesnici Michajlovce.

„A kdybyste se zastavili u mě – čistá práce, marš!“ řekl strýček, „to by bylo ještě lepší; vidíte, je mokro,“ říkal strýček, „odpočinuli byste si a hraběnku bychom odvezli v drožce.“ Strýčkovu nabídku přijali, pro drožku poslali do Otradnoje jednoho lovce; a Nikolaj s Natašou a Péťou jeli ke strýčkovi.

Na hlavní zápraží vyběhlo vítat pána asi pět mužských z čeledi, velkých i malých. Desítky žen, starých, velkých i malých, vykukovaly ze zadního zápraží a dívaly se na přijíždějící lovce. Přítomnost Nataši, ženy, paní na koni, vyhnala zvědavost strýčkovy čeledi až do takových mezí, že mnozí se jí vůbec neostýchali, chodili k ní, nahlíželi jí do očí a přímo před ní o ní dělali své poznámky, jako o nějakém předváděném divu, který není člověk a nemůže slyšet a rozumět, co se o něm říká.

„Arinko, koukni, sedí bokem! Sama sedí a sukně jí plandá... Hele, a roh má taky!“

„Panebože na nebi, a ten nůž...“

„Hele, Tatarka!“

„Jakpak to, že ses nepřekotila?“ říkala ta nejodvážnější a obracela se už rovnou k Nataše.

Strýček slezl z koně u zápraží svého dřevěného domku zarostlého zahradou, přelétl pohledem své domácí a panovačně zavolal, ať všichni zbyteční odejdou a ať se udělá všechno potřebné, aby se přijali hosté i hon.

Všechno se rozutíkalo. Strýček sňal Natašu z koně a za ruku ji vedl po vratkých prkenných schodech zápraží. V neomítnutém domě s trámovými stěnami nebylo příliš čisto – nebylo vidět, že by lidé, kteří tu žili, měli za cíl, aby nikde nebyly skvrny –, ale nebylo znát ani zanedbanost. V síni vonělo čerstvými jablky a visely tam vlčí a liščí kůže.

Přes předsíň strýček vedl své hosty do malého sálu se skládacím stolem a červenými židlemi, potom do salonu s kulatým březovým stolem a pohovkou, potom do pracovny s potrhanou pohovkou, ošlapaným kobercem a s portréty Suvorova, otce a matky pána domu a jeho samého ve vojenské uniformě. V pracovně byl cítit silný pach tabáku a psů. Tady strýček hosty poprosil, ať se posadí a udělají si pohodlí jako doma, a sám odešel. Do pracovny vešel Rugaj s nevyčištěným hřbetem, lehl si na pohovku a čistil se jazykem a zuby. Z pracovny vedla chodba, ve které byla vidět španělská stěna s protrženými závěsy. Zpoza španělské stěny se ozýval ženský smích a šepot. Nataša, Nikolaj a Péťa si svlékli kabáty a sedli si na pohovku. Péťa se opřel o loket a hned usnul; Nataša s Nikolajem seděli mlčky. Tváře jim hořely, měli velký hlad a byli velmi veselí. Podívali se jeden na druhého – po honu, v pokoji, už Nikolaj nepovažoval za nutné dávat sestře najevo svou mužskou převahu –, Nataša na bratra mrkla a oba se nedokázali dlouho držet a zvonivě se rozesmáli, dřív než si stihli vymyslet nějakou záminku ke smíchu.

Zanedlouho vešel strýček v kozáckém kabátci, modrých kalhotách a malých holínkách. A Nataša ucítila, že právě tenhle oblek, ve kterém strýčka v Otradnoje vídala s údivem a posměchem, je skutečný oblek, který není o nic horší než redingoty a fraky. Strýček byl taky veselý; nejen že se smíchu bratra a sestry neurazil – ani by ho nenapadlo, že by se někdo mohl smát jeho životu –, ale sám se k jejich bezdůvodnému smíchu přidal.

„To je mi ale mladá hraběnka – čistá práce, marš –, jinou takovou jsem neviděl!“ řekl a podával Rostovovi jednu dýmku s dlouhou trou-

belí, zatímco druhou, krátkou, uříznutou troubel si zvyklým pohybem zakládal mezi tři prsty.

„Projezdila celý den, to by slušelo i chlapovi, a jako by nic!“

Brzy po strýčkovi otevřela dveře nějaká děvečka, podle zvuku kroků zřejmě bosá, a dveřmi vešla s velkým naloženým podnosem v rukou tlustá, růžolící, hezká žena kolem čtyřiceti let, s dvojitou bradou a plnými, růžovými rty. S pohostinnou důstojností a s vlídností v očích i v každém pohybu přelétla pohledem hosty a s laskavým úsměvem se jim uctivě uklonila. Přes svou víc než obvyklou tloušťku, kvůli které musela vystrkovat dopředu prsa a břicho a hlavu držet vzadu, ta žena – strýčkova hospodyně – našlapovala neobyčejně lehce. Přistoupila ke stolu, postavila podnos a obratně svýma bílýma, buclatýma rukama sundala a rozestavila po stole lahve, zákusky a pohoštění. Když to dokončila, odstoupila a s úsměvem na tváři se postavila ke dveřím. „Tak tohle jsem já! Rozumíš teď strýčkovi?“ řekl Rostovovi její příchod. Jakpak by nerozuměl: nejen Rostov, ale i Nataša porozuměla strýčkovi i tomu, co znamenalo svraštělé obočí a šťastný, sebespokojený úsměv, který mu nepatrně krčil rty ve chvíli, kdy vcházela Anisja Fjodorovna. Na podnosu byla bylinková kořalka, ovocné likéry, houbičky, placičky z černé mouky na podmáslí, plástvový med, vařená a šumivá medovina, jablka, ořechy syrové i pražené a ořechy v medu. Potom Anisja Fjodorovna přinesla ještě zavařeninu na medu i na cukru, šunku a právě upečené kuře.

To všechno bylo z hospodářství Anisji Fjodorovny, ona to sklidila a zavařila. To všechno vonělo i chutnalo po Anisji Fjodorovně a bylo z toho cítit ji samotnou. Všechno to dýchalo šťavnatostí, čistotou, bělostí a příjemným úsměvem.

„Ochutnejte, slečinko hraběnko,“ pobízela a podávala Nataše jednou to, jednou ono. Nataša jedla všechno, a zdálo se jí, že takové placičky na podmáslí, s takovou kyticí zavařenin, takové ořechy v medu a takové kuře nikdy nikde neviděla ani nejedla. Anisja Fjodorovna

odešla. Rostov se strýčkem zapíjeli večeři višňovým likérem a rozmlouvali o minulém i budoucím honu, o Rugajovi a o Ilaginových psech. Nataša seděla s lesknoucíma se očima zpříma na pohovce a poslouchala je. Několikrát se pokusila vzbudit Péťu, aby mu dala něco najíst, ale on říkal něco nesrozumitelného a zřejmě se neprobudil. Nataše bylo na duši tak veselo, v tomhle pro ni novém prostředí tak dobře, že se jen bála, že pro ni drožka přijede příliš brzy. Po nahodilé chvilce mlčení, jak to skoro vždycky bývá u lidí, kteří poprvé hostí své známé ve svém domě, řekl strýček, jako by odpovídal na myšlenku, kterou měli jeho hosté:

„Tak takhle tedy dožívám svůj věk… Umřeš – čistá práce, marš – a nic nezůstane. Tak proč ještě hřešit!“

Strýčkova tvář byla velmi významná, a dokonce krásná, když to říkal. Rostov si přitom mimoděk vzpomněl na všechno dobré, co o strýčkovi slyšel od otce a od sousedů. Strýček měl v celém okolí gubernie pověst nejušlechtilejšího a nejnezištnějšího podivína. Volali ho rozsuzovat rodinné spory, dělali ho vykonavatelem závětí, svěřovali mu tajemství, volili ho za soudce a do jiných funkcí, ale veřejné službě se vždycky tvrdošíjně bránil; podzim a jaro trávil v polích na svém světle ryzím valachovi, zimu doma vsedě a léto vleže ve své zarostlé zahradě.

„Proč nesloužíte, strýčku?“

„Sloužil jsem, ale nechal jsem toho. Nehodím se, čistá práce, marš, já se v ničem nevyznám. To je vaše věc, na to já rozum nemám. Ale co se honu týče, to je něco jiného, to je čistá práce, marš! Otevřete tam ty dveře,“ zavolal. „Pročpak jste je zavřeli!“ Dveře na konci chodby – kterou strýček nazýval kolidor – vedly do svobodárny, lovčárny: tak se říkalo čeledníku pro lovce. Bosé nohy rychle zapleskaly a neviditelná ruka otevřela dveře do lovčárny. Z chodby bylo zřetelně slyšet zvuky balalajky, na kterou zřejmě hrál nějaký mistr svého oboru. Nataša už

dlouho naslouchala těm zvukům a teď vyšla na chodbu, aby je slyšela zřetelněji.

„To je můj Miťka, kočí… Koupil jsem mu dobrou balalajku, mám to rád," řekl strýček. U strýčka bylo zvykem, že když se vrací z honu, hraje Miťka ve svobodárně, v lovčárně, na balalajku. Strýček tu hudbu rád poslouchal.

„Jak pěkné! Opravdu výtečné," řekl Nikolaj s jistým bezděčným despektem, jako by se styděl přiznat, že se mu ty zvuky moc líbí.

„Jak to výtečné?" řekla vyčítavě Nataša, protože vycítila tón, kterým to bratr řekl. „Ne výtečné, ale to je nádhera, tohle!" Stejně jako se jí strýčkovy houbičky, med a likéry zdály nejlepší na světě, tak se jí i tahle píseň zdála v tu chvíli vrcholem hudebních krás.

„Ještě, prosím, ještě," řekla Nataša do dveří, jakmile balalajka utichla. Miťka naladil a znovu rozdrnčel *Barynju* s přebíráním a zadrháváním. Strýček seděl a poslouchal s hlavou nakloněnou na stranu a se sotva znatelným úsměvem. Nápěv *Baryni* se opakoval snad stokrát. Několikrát balalajku přelaďovali a znovu drnčely tytéž zvuky, a posluchače to neomrzelo, jen chtěli tu hru slyšet znovu a znovu. Vešla Anisja Fjodorovna a opřela se svým objemným tělem o veřej.

„Ráčíte poslouchat," řekla Nataše s úsměvem neobyčejně podobným strýčkovu. „Hraje nám pěkně," řekla.

„Tady v tom kousku to nedělá dobře," řekl najednou strýček s energickým gestem. „Tady se to musí rozsypat – čistá práce, marš – rozsypat."

„A vy to snad umíte?" zeptala se Nataša. Strýček neodpověděl a usmál se.

„Podívej se, Anisjuško, jestli jsou na kytaře struny celé, nebo co? Už dlouho jsem ji nevzal do ruky – čistá práce, marš! –, zanedbal jsem to."

Anisja Fjodorovna ochotně šla svým lehkým krokem splnit pánův příkaz a přinesla kytaru.

Strýček, aniž se na někoho podíval, sfoukl prach, kostnatými prsty ťukl do víka kytary, naladil a uvelebil se v křesle. Vzal kytaru trochu divadelním gestem, s odstrčeným loktem levé ruky, výš nad krkem, mrkl na Anisju Fjodorovnu a nezačal *Barynju*, ale vzal jeden zvučný, čistý akord a odměřeně, klidně, ale pevně začal velmi pomalým tempem vypracovávat známou píseň „Po dlážděné ulici". Přesně v rytmu, do taktu, s tou rozvážnou veselostí – s tou samou, kterou dýchala celá bytost Anisji Fjodorovny –, se v duši Nikolaje a Nataši rozezněl nápěv té písně. Anisja Fjodorovna se začervenala, zakryla se šátečkem a se smíchem vyšla z pokoje. Strýček dál čistě, pečlivě a energicky pevně vypracovával píseň a s proměněným, nadšeným pohledem hleděl na místo, odkud odešla Anisja Fjodorovna. Něco se mu v tváři maličko smálo, na jedné straně pod šedivým knírem, a smálo se zvlášť tehdy, když se píseň dál rozbíhala, zrychloval se takt a v místech přebírání se něco utrhlo.

„Nádhera, nádhera, strýčku! Ještě, ještě!" vykřikla Nataša, jakmile skončil. Vyskočila z místa, objala strýčka a políbila ho. „Nikolenko, Nikolenko!" říkala, ohlížela se na bratra a jako by se ho ptala: co to jen je?

Nikolajovi se strýčkova hra taky moc líbila. Strýček zahrál píseň podruhé. Ve dveřích se znovu objevila usměvavá tvář Anisji Fjodorovny a za ní ještě další tváře… „Pro studenou vodu šla, volá dívka: Počkej, hej!" hrál strýček, udělal zase obratný běh, utrhl to a pohnul rameny.

„No tak, no tak, holoubku, strýčku," zasténala Nataša tak prosebným hlasem, jako by na tom závisel její život. Strýček vstal, a jako by v něm byli dva lidé – jeden z nich se vážně usmál nad veselým chlapíkem a veselý chlapík udělal prostý a pečlivý úvodní pohyb k tanci.

„Tak, neteři!" zavolal strýček a mávl k Nataše rukou, která právě utrhla akord.

Nataša ze sebe shodila šátek, který měla přehozený, vyběhla před strýčka, opřela si ruce v bok, pohnula rameny a zastavila se.

Kde, jak a kdy do sebe ta mladá hraběnka, kterou vychovávala francouzská emigrantka, vsála z toho ruského vzduchu, který dýchala, tohoto ducha, odkud vzala tyhle způsoby, které měl taneční krok se šálou dávno vytlačit? Ale ten duch a ty způsoby byly právě ty nenapodobitelné, nenaučitelné, ruské, jaké od ní strýček čekal. Jakmile se postavila a usmála se slavnostně, hrdě a lišácky vesele, první strach, který se zmocnil Nikolaje i všech přítomných, strach, že to udělá jinak, než má, pominul, a už se na ni s obdivem dívali.

Udělala to přesně tak a tak přesně, tak dokonale přesně to udělala, že Anisja Fjodorovna, která jí hned podala šátek, nezbytný k jejímu tanci, se skrze smích rozplakala, když se dívala na tu útlou, půvabnou, jí tak cizí hraběnku, vychovanou v hedvábí a sametu, která dokázala porozumět všemu, co bylo v Anisji i v Anisjině otci, v tetě, v matce i v každém ruském člověku.

„No tedy, hraběnko – čistá práce, marš!“ řekl strýček s radostným smíchem, když tanec skončil. „Ta se mi povedla, neteř! Jen tak ještě vybrat ti mužíčka, pořádného junáka – čistá práce, marš.“

„Už je vybraný,“ řekl s úsměvem Nikolaj.

„Ó?“ řekl překvapeně strýček a tázavě se díval na Natašu. Nataša se šťastným úsměvem přikývla.

„A ještě jaký!“ řekla. Ale jakmile to řekla, zvedl se v ní jiný, nový sled myšlenek a citů. „Co znamenal Nikolajův úsměv, když řekl ‚už je vybraný‘? Má z toho radost, nebo nemá? Jako by si myslel, že by můj Bolkonskij tuhle naši radost neschválil, nepochopil. Ne, on by všechno pochopil. Kde je teď?“ pomyslela si Nataša a tvář jí najednou zvážněla. Ale trvalo to jen vteřinu. „Nemyslet, neodvažovat se na to myslet,“ řekla si, s úsměvem si znovu přisedla ke strýčkovi a prosila ho, aby zahrál ještě něco.

Strýček zahrál ještě jednu píseň a valčík; potom chvíli mlčel, odkašlal si a zanotoval svou oblíbenou loveckou píseň.

Jak z večera poprašek pěkně padal na vršek…

Strýček zpíval tak, jak zpívá lid, s tím plným a prostým přesvědčením, že celý význam písně je jen ve slovech, že nápěv přichází sám od sebe a že samostatný nápěv neexistuje, že nápěv je jen tak, pro souzvuk. Právě proto byl ten bezděčný nápěv, jaký bývá nápěv ptáka, i u strýčka neobyčejně krásný. Nataša byla ze strýčkova zpěvu nadšená. Rozhodla se, že už se nebude učit na harfu, ale bude hrát jen na kytaru. Poprosila strýčka o kytaru a hned k písni našla akordy.

Po deváté přijeli pro Natašu a Péťu dlouhý vůz s lavicemi, drožka a tři jezdci, které vyslali, aby je hledali. Hrabě a hraběnka nevěděli, kde jsou, a velmi se znepokojovali, jak řekl posel.

Péťu odnesli a uložili do vozu jako mrtvé tělo; Nataša s Nikolajem si sedli do drožky. Strýček Natašu zabaloval a loučil se s ní s úplně novou něhou. Pěšky je doprovodil až k mostu, který bylo třeba objet brodem, a lovcům nařídil, ať jedou s lucernami napřed.

„Sbohem, drahá neteři!“ zavolal ze tmy jeho hlas, ne ten, který Nataša znala dřív, ale ten, který zpíval „Jak z večera poprašek“.

Ve vesnici, kterou projížděli, svítila červená světélka a vesele to vonělo kouřem.

„To je ale rozkošný ten strýček!“ řekla Nataša, když vyjeli na hlavní silnici.

„Ano,“ řekl Nikolaj. „Není ti zima?“

„Ne, je mi výborně, výborně. Je mi tak dobře,“ řekla Nataša až s jakýmsi úžasem. Dlouho mlčeli.

Noc byla tmavá a vlhká. Koně nebylo vidět; bylo jen slyšet, jak čvachtají neviditelným blátem.

Co se dělo v té dětské, vnímavé duši, která tak hltavě chytala a přijímala všechny nejrozmanitější dojmy života? Jak se to v ní všechno ukládalo? Ale byla velice šťastná. Už když se blížili k domu, najednou

začala zpívat nápěv písně „Jak z večera poprašek“, nápěv, který chytala celou cestu a nakonec chytila.

„Chytilas ho?“ řekl Nikolaj.

„Na co jsi teď myslel, Nikolenko?“ zeptala se Nataša. Rádi se na to jeden druhého ptávali.

„Já?“ řekl Nikolaj a vzpomínal. „Víš, nejdřív jsem myslel, že Rugaj, ten ryšavý pes, je podobný strýčkovi, a kdyby byl člověk, že by si strýčka pořád držel u sebe, když ne kvůli cvalu, tak kvůli ladnosti, pořád by si ho držel. Jak je ten strýček ladný! Nemyslíš? No a ty?“

„Já? Počkej, počkej. Ano, nejdřív jsem myslela, že tady jedeme a myslíme si, že jedeme domů, a zatím jedeme bůhvíkam v téhle tmě a najednou přijedeme a uvidíme, že nejsme v Otradnoje, ale v kouzelném království. A potom jsem ještě myslela… Ne, nic víc.“

„Já vím, určitě jsi myslela na *něho*,“ řekl Nikolaj s úsměvem, jak Nataša poznala podle zvuku jeho hlasu.

„Ne,“ odpověděla Nataša, ačkoli opravdu zároveň myslela i na knížete Andreje a na to, jak by se mu strýček líbil. „A ještě si pořád opakuju, celou cestu si opakuju: jak Anisjuška pěkně vykračovala, pěkně…“ řekla Nataša. A Nikolaj uslyšel její zvonivý, bezdůvodný, šťastný smích.

„A víš,“ řekla najednou, „já vím, že už nikdy nebudu tak šťastná a klidná jako teď.“

„To je nesmysl, hloupost, výmysl,“ řekl Nikolaj a pomyslel si: „To je ale rozkošná ta moje Nataša! Takového druhého přítele nemám a mít nebudu. Proč by se měla vdávat? Pořád bychom spolu jezdili!“

„To je ale rozkošný ten Nikolaj!“ myslela si Nataša.

„Á! V salonu se ještě svítí,“ řekla a ukazovala na okna domu, která se krásně leskla v mokré, sametové tmě noci.

VIII

Hrabě Ilja Andrejič se vzdal funkce maršálka šlechty, protože s ní byly spojeny příliš velké výdaje. Ale jeho záležitosti se pořád nelepšily. Nataša a Nikolaj často vídali tajné, neklidné porady rodičů a slýchali řeči o prodeji bohatého rodového domu Rostovových a statku u Moskvy. Bez maršálkovství nebylo třeba přijímat tolik hostů a život v Otradnoje plynul tišeji než v dřívějších letech; ale obrovský dům i přístavky byly přesto plné lidí a ke stolu pořád usedalo přes dvacet osob. To všechno byli domácí, v domě zabydlení lidé, skoro členové rodiny, nebo takoví, kteří, jak se zdálo, nutně museli bydlet v hraběcím domě. Takoví byli hudebník Dimmler se ženou, taneční mistr Vogel s rodinou, stará slečna Belovová, která v domě žila, a ještě mnoho jiných: Péťovi učitelé, bývalá vychovatelka slečen a prostě lidé, pro které bylo lepší nebo výhodnější žít u hraběte než doma. Hostů už nepřijíždělo tolik jako dřív, ale chod života zůstal tentýž, protože bez něho si hrabě s hraběnkou život nedokázali představit. Byl tu tentýž hon, Nikolajem ještě rozšířený, stejných padesát koní a patnáct kočích ve stájích; tytéž drahé dárky ke jmeninám a slavnostní obědy pro celý újezd; tytéž hraběcí partie whistu a bostonu, při kterých hrabě, s kartami rozloženými všem na odiv, dával sousedům každý den vyhrát stovky, a ti se na právo sestavit partii hraběte Ilji Andrejiče dívali jako na nejvýnosnější nájem.

Hrabě chodil ve svých záležitostech jako v obrovské síti, snažil se nevěřit, že se zamotal, a s každým krokem se zamotával víc a víc a cítil, že nemá sílu ani přetrhnout sítě, které ho opředly, ani se opatrně a trpělivě pustit do jejich rozplétání. Hraběnka cítila svým milujícím srdcem, že její děti přicházejí na mizinu, že hrabě za to nemůže, že

nemůže být jiný, než jaký je, že sám trpí – ačkoli to skrývá – vědomím, že chudne on i jeho děti, a hledala prostředky, jak pomoci. Z jejího ženského hlediska se nabízel jen jeden prostředek – Nikolajův sňatek s bohatou nevěstou. Cítila, že to je poslední naděje a že jestli Nikolaj partii, kterou mu našla, odmítne, bude se třeba navždy rozloučit s možností napravit jejich poměry. Tou partií byla Julie Karaginová, dcera výborných a ctnostných rodičů, kterou Rostovovi znali od dětství a která byla teď po smrti posledního z bratrů bohatou nevěstou.

Hraběnka napsala přímo Karaginové do Moskvy, navrhla jí sňatek její dcery se svým synem a dostala od ní příznivou odpověď. Karaginová odpověděla, že ona sama souhlasí a že všechno bude záležet na náklonnosti její dcery. Karaginová Nikolaje zvala, aby přijel do Moskvy.

Několikrát se slzami v očích říkala hraběnka synovi, že teď, když jsou obě její dcery zaopatřené, je jejím jediným přáním vidět ho ženatého. Říkala, že by si lehla do rakve klidná, kdyby se tak stalo. Potom říkala, že má na mysli jednu výbornou dívku, a vyzvídala, co si o ženitbě myslí.

Při jiných rozhovorech chválila Julii a radila Nikolajovi, aby si zajel o svátcích do Moskvy pobavit se. Nikolaj tušil, kam matčiny řeči míří, a při jednom takovém rozhovoru ji vyzval k úplné otevřenosti. Řekla mu, že veškerá naděje na nápravu poměrů teď stojí na jeho sňatku s Karaginovou.

„Copak, kdybych miloval dívku bez jmění, to byste opravdu chtěla, mamá, abych obětoval cit a čest kvůli jmění?“ zeptal se matky; nechápal krutost své otázky a chtěl jen ukázat svou šlechetnost.

„Ne, ty jsi mi nerozuměl,“ řekla matka a nevěděla, jak se ospravedlnit. „Nerozuměl jsi mi, Nikolenko. Já ti přeji štěstí,“ dodala a ucítila, že neříká pravdu, že se zamotala. Rozplakala se.

„Maminko, neplačte, jen mi řekněte, že to chcete, a vy víte, že celý svůj život, všechno dám za to, abyste byla klidná,“ řekl Nikolaj. „Všechno pro vás obětuji, i svůj cit.“

Ale hraběnka nechtěla otázku postavit takhle: nechtěla od syna oběť, sama by se chtěla obětovat pro něho.

„Ne, nerozuměl jsi mi, nebudeme o tom mluvit," řekla a utírala si slzy.

„Ano, třeba opravdu miluju chudou dívku," říkal si Nikolaj. „Copak, mám obětovat cit a čest kvůli jmění? Divím se, jak mi to maminka mohla říct. Protože je Soňa chudá, tak ji nemůžu milovat," myslel si, „nemůžu opětovat její věrnou, oddanou lásku. A s ní budu určitě šťastnější než s nějakou panenkou Julií. Nemůžu poroučet svému citu," říkal si. „Jestli miluju Soňu, je můj cit pro mě silnější a vyšší než všechno ostatní."

Nikolaj do Moskvy nejel, hraběnka s ním rozhovor o ženitbě už neobnovovala a se smutkem, někdy i se zlostí, pozorovala známky čím dál většího sbližování mezi svým synem a Soňou bez věna. Vyčítala si to, ale nemohla si pomoct, aby nebručela a nedobírala si Soňu, často ji bezdůvodně zarážela a říkala jí „vy" a „má milá". Nejvíc se dobrá hraběnka na Soňu zlobila právě proto, že ta chudá černooká neteř byla tak mírná, tak dobrá, tak oddaně vděčná svým dobrodincům a tak věrně, neměnně a obětavě zamilovaná do Nikolaje, že jí nebylo možné nic vyčíst.

Nikolaj u rodičů dožíval svou dovolenou. Od ženicha, knížete Andreje, přišel čtvrtý dopis, z Říma, v němž psal, že by už byl dávno na cestě do Ruska, kdyby se mu v teplém podnebí nečekaně neotevřela rána, což ho nutí odložit odjezd až na začátek příštího roku. Nataša byla stejně zamilovaná do svého ženicha, stejně uklidněná tou láskou a stejně vnímavá ke všem radostem života; ale koncem čtvrtého měsíce odloučení na ni začínaly přicházet chvíle smutku, proti kterému nemohla bojovat. Bylo jí líto sebe samé, bylo jí líto, že se celou tu dobu takhle zbytečně, pro nikoho, ztrácí, celou tu dobu, kdy cítila, že je tolik schopná milovat a být milována.

V domě Rostovových nebylo veselo.

IX

Přišly vánoční svátky, a kromě slavnostní mše, kromě obřadných a nudných blahopřání sousedů a čeledi, kromě nových šatů, které si všichni oblékli, nebylo nic zvláštního, čím by se svátky vyznačovaly, a přitom v bezvětrném dvacetistupňovém mrazu, v jasném oslepujícím slunci ve dne a ve hvězdném zimním světle v noci bylo cítit potřebu tuto dobu nějak oslavit.

Třetí den svátků se po obědě všichni domácí rozešli do svých pokojů. Byla to nejnudnější doba dne. Nikolaj, který ráno jezdil k sousedům, usnul v salonku s pohovkami. Starý hrabě odpočíval ve své pracovně. V salonu u kulatého stolu seděla Soňa a obkreslovala vzor. Hraběnka vykládala karty. Šašek Nastasja Ivanovna seděl se smutnou tváří u okna se dvěma stařenkami. Nataša vešla do pokoje, přistoupila k Soně, podívala se, co dělá, potom přistoupila k matce a mlčky se zastavila.

„Co chodíš jako bez domova?“ řekla jí matka. „Co potřebuješ?“

„*Jeho* potřebuju… hned, v tuhle chvíli *ho* potřebuju,“ řekla Nataša, oči se jí leskly a neusmívala se. Hraběnka zvedla hlavu a upřeně se na dceru podívala.

„Nedívejte se na mě, mami, nedívejte se, nebo se rozpláču.“

„Sedni si, posaď se ke mně,“ řekla hraběnka.

„Mami, já *ho* potřebuju. Proč takhle hynu, mami?…“ Hlas se jí zlomil, z očí jí vyhrkly slzy, a aby je skryla, rychle se otočila a vyšla z pokoje. Vyšla do salonku s pohovkami, postála, zamyslela se a šla do světnice služebných. Tam stará komorná hubovala mladou dívku, která přiběhla celá udýchaná z mrazu z čeledníku.

„Už by sis mohla přestat hrát,“ říkala stará, „na všechno je čas.“

„Pusťte ji, Kondraťjevno," řekla Nataša. „Jdi, Mavrušo, jdi."

Nataša Mavrušu propustila a šla přes sál do předsíně. Stařík a dva mladí lokajové tam hráli karty. Přerušili hru a při slečnině příchodu vstali. „Co bych s nimi tak udělala?" pomyslela si Nataša.

„Ano, Nikito, zajdi, prosím tě... ‚kam bych ho tak poslala?' – Ano, zajdi do čeledníku a přines mi, prosím tě, kohouta; ano, a ty, Mišo, přines oves."

„Poroučíte trochu ovsa?" řekl vesele a ochotně Miša.

„Jdi, jdi rychle," přisvědčil stařík.

„Fjodore, a ty mi sežeň křídu."

Když šla kolem šenku, poručila, ať přinesou samovar, ačkoli na to vůbec nebyl čas.

Šenk Foka byl nejmrzutější člověk z celého domu. Nataša na něm ráda zkoušela svou moc. Nevěřil jí a šel se zeptat, jestli je to pravda.

„Ta slečna!" řekl Foka a naoko se na Natašu mračil.

Nikdo v domě nerozesílal tolik lidí a nedával jim tolik práce jako Nataša. Nemohla lhostejně vidět lidi, aby je někam neposlala. Jako by zkoušela, jestli se na ni někdo z nich nerozzlobí nebo neurazí, ale ničí rozkazy lidé neplnili tak rádi jako Natašiny. „Co bych tak udělala? Kam bych šla?" přemýšlela Nataša a pomalu šla chodbou.

„Nastasjo Ivanovno, co se ze mě narodí?" zeptala se šaška, který jí v kacabajce šel naproti.

„Z tebe blechy, vážky a kobylky," odpověděl šašek.

„Můj bože, můj bože, pořád jedno a totéž. Ach, kam bych se tak poděla? Co bych tak se sebou udělala?" A rychle, až jí podpatky zadupaly, vyběhla po schodech nahoru k Vogelovi, který bydlel se ženou v horním patře. U Vogela seděly dvě vychovatelky, na stole stály talíře s rozinkami, vlašskými ořechy a mandlemi. Vychovatelky hovořily o tom, kde je levnější život, v Moskvě, nebo v Oděse. Nataša si přisedla, s vážnou, zamyšlenou tváří chvíli poslouchala jejich rozhovor a vstala.

„Ostrov Madagaskar," pronesla. „Ma-da-gas-kar," zopakovala zřetelně každou slabiku, a aniž odpověděla na otázky madam Schossové, co to říká, vyšla z pokoje.

Její bratr Péťa byl také nahoře: se svým starým pěstounem chystal ohňostroj, který chtěl v noci odpálit.

„Péťo! Péťko!" zavolala na něho. „Vez mě dolů." Péťa k ní přiběhl a nastavil záda. Vyskočila na něj, objala ho rukama kolem krku a on s ní poskakoval a běžel. „Ne, nechci – ostrov Madagaskar," pronesla, seskočila z něj a šla dolů.

Jako by obešla své království, vyzkoušela svou moc a přesvědčila se, že všichni poslouchají, ale že je to přesto nuda, odešla Nataša do sálu, vzala kytaru, sedla si do tmavého kouta za skříňku a začala v basech přebírat struny a vybrnkávat frázi, kterou si zapamatovala z jedné opery, kterou slyšela v Petrohradě spolu s knížetem Andrejem. Pro cizí posluchače z toho na kytaře vycházelo něco, co nemělo žádný smysl, ale v její představivosti za těmi zvuky ožívala celá řada vzpomínek. Seděla za skříňkou, upírala oči na pruh světla, který padal ze dveří šenku, poslouchala sama sebe a vzpomínala. Byla ve stavu vzpomínání.

Soňa šla se sklenkou přes sál do šenku. Nataša se podívala na ni a na škvíru ve dveřích šenku a zdálo se jí, že si vzpomíná, jak ze dveří šenku škvírou padalo světlo a jak Soňa šla se sklenkou. „Ano, i tohle bylo přesně takhle," pomyslela si Nataša.

„Soňo, co je tohle?" zavolala Nataša a přebírala prsty na silné struně.

„Ach, ty jsi tady!" řekla Soňa a trhla sebou, přistoupila a zaposlouchala se. „Nevím. Bouře?" řekla nesměle, protože se bála, že se zmýlí.

„No vidíš, přesně tak sebou trhla, přesně tak přistoupila a nesměle se usmála tenkrát, když už to jednou bylo," pomyslela si Nataša, „a přesně tak… jsem si pomyslela, že jí něco chybí."

„Ne, to je sbor z Vodaře, slyšíš?“ A Nataša dozpívala melodii sboru, aby to Soně ukázala.

„Kam jsi chodila?“ zeptala se Nataša.

„Vyměnit vodu ve sklence. Hned dokreslím ten vzor.“

„Ty pořád něco děláš, a já to neumím,“ řekla Nataša. „A kde je Nikolenka?“

„Spí, myslím.“

„Soňo, jdi ho vzbudit,“ řekla Nataša. „Řekni mu, že ho volám zpívat.“ Chvíli seděla a přemýšlela o tom, co to znamená, že tohle všechno už bylo, a aniž tu otázku rozřešila a aniž toho vůbec litovala, přenesla se znovu v představách do doby, kdy byla s ním a on se na ni díval zamilovanýma očima.

„Ach, kdyby už přijel. Tolik se bojím, že to nebude! A hlavně: stárnu, to je to! Už nebude to, co je teď ve mně. A možná přijede dnes, přijede hned. Možná už přijel a sedí tamhle v salonu. Možná přijel už včera a já jsem zapomněla.“ Vstala, odložila kytaru a šla do salonu. Všichni domácí, učitelé, vychovatelky a hosté už seděli u čajového stolu. Sluhové stáli kolem stolu – a kníže Andrej tu nebyl a byl tu pořád ten dřívější život.

„A, tady je,“ řekl Ilja Andrejič, když uviděl Natašu vcházet. „No, sedni si ke mně.“ Ale Nataša se zastavila u matky a rozhlížela se kolem, jako by něco hledala.

„Mami!“ pronesla. „Dejte mi *ho*, dejte mi ho, mami, rychle, rychle,“ a znovu stěží zadržela vzlyky.

Přisedla ke stolu a poslouchala rozhovory starších a Nikolaje, který také přišel ke stolu. „Můj bože, můj bože, pořád tytéž tváře, tytéž řeči, papá drží šálek pořád stejně a fouká do něj přesně tak!“ myslela si Nataša a s hrůzou cítila, jak se v ní zvedá odpor proti všem domácím za to, že jsou pořád stejní.

Po čaji šli Nikolaj, Soňa a Nataša do salonku s pohovkami, do svého oblíbeného koutu, kde vždycky začínaly jejich nejdůvěrnější

rozhovory.

X

„Stává se ti," řekla Nataša bratrovi, když se usadili v salonku, „stává se ti, že máš pocit, že už nic nebude – nic; že všechno, co bylo dobré, už bylo? A není to tak, že by ses nudil, ale je ti smutno?"

„A jak!" řekl. „Stávalo se mi, že všechno bylo dobré, všichni se veselili, a mně najednou přišlo na mysl, že mě to všechno už omrzelo a že všichni musíme umřít. Jednou jsem v pluku nešel na slavnost, a tam hrála hudba… a mně se najednou zastesklo…"

„Ach, to znám. Znám, znám," chytila se toho Nataša. „Byla jsem ještě malá, a už se mi to stávalo. Pamatuješ, jak mě jednou potrestali kvůli švestkám, a vy jste všichni tancovali, a já jsem seděla v učebně a vzlykala, nikdy na to nezapomenu: bylo mi smutno a bylo mi líto všech, i sebe, a všech, všech mi bylo líto. A hlavně jsem za to nemohla," řekla Nataša, „pamatuješ?"

„Pamatuju," řekl Nikolaj. „Pamatuju si, že jsem za tebou potom přišel a chtěl jsem tě utěšit a víš, styděl jsem se. Byli jsme hrozně legrační. Měl jsem tenkrát hračku, kývajícího panáčka, a chtěl jsem ti ho dát. Pamatuješ?"

„A pamatuješ," řekla Nataša se zamyšleným úsměvem, „jak dávno, dávno, když jsme byli ještě úplně malí, nás strýc zavolal do pracovny, ještě ve starém domě, a byla tma – přišli jsme, a najednou tam stojí…"

„Mouřenín," dokončil Nikolaj s radostným úsměvem, „jak bych si to nepamatoval? Ani teď nevím, jestli to byl mouřenín, nebo jsme to viděli ve snu, nebo nám to vyprávěli."

„Byl šedý, pamatuješ, a měl bílé zuby – stojí a dívá se na nás…"

„Pamatujete si to, Soňo?" zeptal se Nikolaj…

„Ano, ano, taky si na něco pamatuju," odpověděla nesměle Soňa…

„Já jsem se na toho mouřenína přece ptala papá a mamá," řekla Nataša. „Říkají, že žádný mouřenín nebyl. A ty si ho přece pamatuješ!"

„No jistě, vidím jeho zuby, jako by to bylo dnes."

„Jak je to zvláštní, jako by to bylo ve snu. To mám ráda."

„A pamatuješ, jak jsme v sále kutáleli vajíčka, a najednou dvě stařenky, a začaly se točit po koberci. Bylo to, nebo ne? Pamatuješ, jak to bylo krásné?"

„Ano. A pamatuješ, jak tatínek v modrém kožichu vystřelil na zápraží z pušky?" S úsměvem a s rozkoší si probírali vzpomínky, ne smutné stařecké, ale poetické mladické vzpomínky, dojmy z té nejvzdálenější minulosti, kde se sen slévá se skutečností, a tiše se smáli a z něčeho se radovali.

Soňa, jako vždycky, za nimi zaostávala, ačkoli jejich vzpomínky byly společné.

Soňa si na mnoho z toho, co vzpomínali, nepamatovala, a ani to, na co si pamatovala, v ní nevzbuzovalo ten poetický cit, který zakoušeli oni. Jen se těšila z jejich radosti a snažila se ji napodobit.

Zapojila se jen tehdy, když vzpomínali na Sonin první příjezd. Soňa vyprávěla, jak se bála Nikolaje, protože měl na kabátku šňůry, a chůva jí řekla, že i ji do šňůr zašijí.

„A já si pamatuju, že mi řekli, že ses narodila pod zelím," řekla Nataša, „a pamatuju si, že jsem se tenkrát neodvážila nevěřit, ale věděla jsem, že to není pravda, a bylo mi tak trapně."

Během toho rozhovoru vystrčila ze zadních dveří salonku hlavu komorná.

„Slečno, přinesli kohouta," řekla dívka šeptem.

„Už není potřeba, Polo, ať ho odnesou," řekla Nataša.

Uprostřed rozhovorů, které se vedly v salonku, vešel do pokoje Dimmler a přistoupil k harfě, která stála v koutě. Sňal z ní sukno a harfa vydala falešný tón.

„Eduarde Karlyči, zahrajte prosím moje oblíbené nokturno od pana Fielda," ozval se ze salonu hlas staré hraběnky.

Dimmler vzal akord, obrátil se k Nataše, Nikolajovi a Soně a řekl:

„Ta mládež, jak tiše sedí!"

„My filozofujeme," řekla Nataša, na chvilku se ohlédla a pokračovala v rozhovoru. Teď se mluvilo o snech.

Dimmler začal hrát. Nataša neslyšně, po špičkách, přešla ke stolu, vzala svíčku, vynesla ji, vrátila se a tiše si sedla na své místo. V pokoji, a zvlášť na pohovce, na které seděli, byla tma, ale velkými okny padalo na podlahu stříbrné světlo měsíce v úplňku.

„Víš, já si myslím," řekla Nataša šeptem a přisunula se k Nikolajovi a Soně, když už Dimmler dohrál a pořád seděl a slabě přebíral struny, zřejmě nerozhodnutý, jestli přestat, nebo začít něco nového, „že když člověk takhle vzpomíná a vzpomíná, pořád vzpomíná, až se dovzpomíná tak daleko, že si pamatuje i to, co bylo ještě předtím, než jsem byla na světě…"

„To je metempsychóza," řekla Soňa, která se vždycky dobře učila a všechno si pamatovala. „Egypťané věřili, že naše duše byly ve zvířatech a že zase do zvířat přejdou."

„Ne, víš, já tomu nevěřím, že jsme byli ve zvířatech," řekla Nataša stejným šeptem, ačkoli hudba už skončila, „ale vím jistě, že jsme byli andělé, tam někde, a byli jsme i tady, a proto si všechno pamatujeme…"

„Smím se k vám přidat?" řekl Dimmler, který tiše přistoupil, a přisedl si k nim.

„Jestli jsme byli andělé, tak za co jsme se dostali níž?" řekl Nikolaj. „Ne, to nemůže být!"

„Ne níž, kdo ti řekl, že níž?… Copak vím, čím jsem byla předtím," namítla přesvědčeně Nataša. „Duše je přece nesmrtelná… a tedy, jestli budu žít navždycky, tak jsem žila i předtím, celou věčnost jsem žila."

„Ano, ale představit si věčnost je pro nás těžké," řekl Dimmler, který k mladým lidem přistoupil s mírným pohrdavým úsměvem, ale ted mluvil stejně tiše a vážně jako oni.

„Proč by bylo těžké si představit věčnost?" řekla Nataša. „Dnes bude, zítra bude, pořád bude, a včera bylo a předevčírem bylo..."

„Natašo! Teď je řada na tobě. Zazpívej mi něco," ozval se hlas hraběnky. „Co tam sedíte jako spiklenci?"

„Mami! Vůbec se mi nechce," řekla Nataša, ale přitom vstala.

Nikomu z nich, ani postaršímu Dimmlerovi, se nechtělo přerušit rozhovor a odejít z koutku v salonku, ale Nataša vstala a Nikolaj si sedl ke klavichordu. Nataša se jako vždycky postavila doprostřed sálu, vybrala si nejvýhodnější místo pro rezonanci a začala zpívat matčinu oblíbenou skladbu.

Řekla, že se jí nechce zpívat, ale dlouho předtím ani dlouho potom nezpívala tak, jak zpívala ten večer. Hrabě Ilja Andrejič slyšel její zpěv z pracovny, kde hovořil s Miťenkou, a jako žák, který spěchá, aby už si mohl jít hrát, a dodělává úlohu, se pletl ve slovech, když dával správci příkazy, a nakonec zmlkl, a Miťenka, který také poslouchal, stál mlčky a s úsměvem před hrabětem. Nikolaj nespouštěl ze sestry oči a nadechoval se spolu s ní. Soňa poslouchala a myslela na to, jaký ohromný rozdíl je mezi ní a její přítelkyní a jak je pro ni nemožné být aspoň zdaleka tak okouzlující jako její sestřenice. Stará hraběnka seděla se šťastně smutným úsměvem a slzami v očích a občas pokývala hlavou. Myslela na Natašu i na své mládí, i na to, jak je v tom chystaném sňatku Nataši s knížetem Andrejem něco nepřirozeného a strašného.

Dimmler si přisedl k hraběnce, zavřel oči a poslouchal.

„Ne, hraběnko," řekl nakonec, „to je evropský talent, ona se nemá co učit, ta měkkost, něha, síla..."

„Ach, jak se o ni bojím, jak se bojím," řekla hraběnka a nepamatovala si, s kým mluví. Mateřský instinkt jí říkal, že je v Nataše něčeho příliš mnoho a že proto nebude šťastná. Nataša ještě nedozpívala,

když do pokoje vběhl nadšený čtrnáctiletý Péťa se zprávou, že přišly maškary.

Nataša se najednou zarazila.

„Hlupáku!“ okřikla bratra, přiběhla k židli, padla na ni a rozplakala se tak, že se dlouho potom nemohla utišit.

„To nic, maminko, opravdu nic, jen tak: Péťa mě polekal,“ říkala a snažila se usmívat, ale slzy jí pořád tekly a vzlyky jí svíraly hrdlo.

Převlečená čeleď, medvědi, Turci, krčmáři, dámy, strašidelní i k smíchu, přinesli s sebou mráz a veselí a zpočátku se nesměle tiskli v předsíni; potom se jeden za druhého schovávali a vytlačili se do sálu; a nejdřív ostýchavě, potom čím dál veseleji a svorněji začaly písně, tance, chorovody a vánoční hry. Hraběnka poznala, kdo je kdo, zasmála se převlečeným a odešla do salonu. Hrabě Ilja Andrejič seděl se zářivým úsměvem v sále a hráče povzbuzoval. Mládež někam zmizela.

Za půl hodiny se v sále mezi ostatními maškarami objevila ještě stará dáma v krinolíně – to byl Nikolaj. Turkyně byl Péťa. Šašek – to byl Dimmler, husar – Nataša a Čerkes – Soňa, s knírem a obočím namalovanými spáleným korkem.

Po blahosklonném údivu, nepoznávání a chvále ze strany nepřevlečených mladí lidé usoudili, že kostýmy jsou tak pěkné, že je musí ještě někomu ukázat.

Nikolaj, který chtěl všechny po výborné cestě provézt na své trojce, navrhl, aby vzali s sebou asi deset převlečených z čeledi a jeli ke strýčkovi.

„Ne, proč byste ho rozrušovali, starého člověka!“ řekla hraběnka. „A u něho se ani není kde otočit. Když už jet, tak k Meljukovovým.“

Meljukovová byla vdova s dětmi různého věku, také s vychovatelkami a vychovateli, a bydlela čtyři versty od Rostovových.

„To je, má drahá, chytré,“ chytil se toho rozjařený starý hrabě. „Hned se převléknu a pojedu s vámi. To já Pašetu rozhýbu.“

Ale hraběnka nesvolila, aby hrabě jel: celé ty dny ho bolela noha. Rozhodli, že Ilja Andrejevič jet nesmí, ale že pokud pojede Luisa Ivanovna – madam Schossová –, mohou slečny jet k Meljukovové. Soňa, vždycky nesmělá a ostýchavá, začala ze všech nejnaléhavěji Luisu Ivanovnu prosit, aby jim to neodmítla.

Sonin převlek byl ze všech nejlepší. Knír a obočí jí neobyčejně slušely. Všichni jí říkali, že je moc hezká, a byla v nezvykle živé, energické náladě. Jakýsi vnitřní hlas jí říkal, že dnes, nebo nikdy, se rozhodne její osud, a ve svých mužských šatech vypadala jako úplně jiný člověk. Luisa Ivanovna svolila a za půl hodiny přijely před zápraží čtyři trojky se zvonci a rolničkami a lyžiny skřípaly a hvízdaly po zmrzlém sněhu.

Nataša první udala tón vánočního veselí a to veselí, jak se odráželo od jednoho k druhému, stále víc a víc sílilo a dosáhlo vrcholu ve chvíli, kdy všichni vyšli do mrazu a za hovoru, volání, smíchu a křiku se rozesadili do saní.

Dvě trojky byly obyčejné, na běžné pojížďky, třetí byla trojka starého hraběte s orlovským klusákem v ojích, čtvrtá Nikolajova vlastní s jeho malým, vraným, huňatým koněm v ojích. Nikolaj ve svém stařenském převleku, přes který si oblékl husarský plášť přepásaný opaskem, stál uprostřed svých saní a držel otěže.

Bylo tak světlo, že viděl, jak se v měsíčním světle lesknou kování postrojů i oči koní, kteří se polekaně ohlíželi po jezdcích, co hlučeli pod tmavou stříškou vjezdu.

Do Nikolajových saní si sedly Nataša, Soňa, madam Schossová a dvě služebné. Do saní starého hraběte si sedli Dimmler se ženou a Péťa; do ostatních se rozesadila převlečená čeleď.

„Jeď napřed, Zachare!“ zavolal Nikolaj na otcova kočího, aby měl příležitost ho na cestě předjet.

Trojka starého hraběte, do které si sedl Dimmler a další maškary, se rozjela kupředu, lyžiny skřípaly, jako by přimrzaly ke sněhu, a hlu-

boký zvonec cinkal. Postranní koně se tiskli k ojím a bořili se a vyhazovali pevný, lesklý sníh jako cukr.

Nikolaj se rozjel za první trojkou; vzadu se rozhlučely a rozskřípaly ostatní. Nejdřív jeli drobným klusem po úzké cestě. Dokud jeli kolem zahrady, padaly stíny holých stromů často napříč cestou a zakrývaly jasné světlo měsíce, ale jakmile vyjeli za ohradu, otevřela se na všech stranách sněžná pláň, třpytivá jako diamant, s namodralým odleskem, celá zalitá měsíční září a nehybná. Ráz, ráz, hodil výmol předními saněmi; stejně tak to hodilo dalšími saněmi a dalšími, a jedny za druhými se saně začaly roztahovat a drze rušily spoutané ticho.

„Zaječí stopa, spousta stop!“ zazněl v mrazivém ztuhlém vzduchu Natašin hlas.

„To je ale vidět, Nicolasi!“ řekl Sonin hlas. Nikolaj se ohlédl po Soně a sklonil se, aby si zblízka prohlédl její tvář. Ze sobolů vyhlížela jakási úplně nová, milá tvář s černým obočím a knírem, v měsíčním světle, blízko i daleko.

„To bývala Soňa,“ pomyslel si Nikolaj. Zadíval se na ni zblízka a usmál se.

„Co je vám, Nicolasi?“

„Nic,“ řekl a zase se otočil ke koním.

Když vyjeli na ujetou hlavní silnici, uhlazenou lyžinami a celou rozrytou stopami ozubů na podkovách, které bylo vidět ve světle měsíce, začali koně sami od sebe napínat otěže a přidávat do kroku. Levý postranní kůň ohnul hlavu a ve skocích škubal postraňky. Kůň v ojích se pohupoval a stříhal ušima, jako by se ptal: „Mám začít, nebo je ještě brzo?“ Vpředu, už daleko od nich, bylo na bílém sněhu jasně vidět Zacharovu černou trojku, jejíž hluboký zvonec se vzdaloval. Z jeho saní bylo slyšet pokřikování, chechot a hlasy maškar.

„Tak do toho, miláčkové!“ zavolal Nikolaj, na jedné straně cukl otěží a s bičem napřáhl ruku. A jen podle větru, který jako by zesílil proti nim, a podle škubání postranních koní, kteří napínali postraňky a po-

řád víc přidávali do cvalu, bylo znát, jak prudce trojka vyrazila. Nikolaj se ohlédl. S křikem a výskáním, s práskáním bičů a s koňmi v ojích hnanými do cvalu je dohánějí ostatní trojky. Kůň v ojích se pod oblukem vytrvale pohupoval, ani ho nenapadlo vypadnout z klusu a sliboval, že přidá ještě a ještě, až bude třeba.

Nikolaj dohnal první trojku. Sjeli z nějakého kopce a vjeli na široce rozježděnou cestu po louce kolem řeky.

„Kudy to jedeme?“ pomyslel si Nikolaj. „Asi po Šikmé louce. Ale ne, tohle je něco nového, co jsem nikdy neviděl. To není Šikmá louka ani Ďomkův kopec, to je bůhvíco! To je něco nového a kouzelného. No, ať je to cokoli!“ A zakřičel na koně a začal první trojku objíždět.

Zachar přidržel koně a otočil k němu tvář, už až po obočí pokrytou jinovatkou.

Nikolaj pustil své koně; Zachar natáhl ruce dopředu, mlaskl a pustil své.

„Tak se drž, pane,“ řekl. Trojky letěly vedle sebe ještě rychleji a nohy cválajících koní se rychle střídaly. Nikolaj se začal dostávat dopředu. Zachar nezměnil polohu natažených rukou, jen jednu ruku s otěžemi trochu zvedl.

„Kdepak, pane,“ zakřičel na Nikolaje. Nikolaj pustil všechny koně do cvalu a Zachara předjel. Koně zasypávali tváře jezdců drobným suchým sněhem, vedle nich zněl rychlý dusot a pletly se rychle se míhající nohy a stíny předjížděné trojky. Ze všech stran bylo slyšet svištění lyžin po sněhu a ženské výkřiky.

Nikolaj znovu zastavil koně a rozhlédl se kolem sebe. Všude kolem byla pořád táž kouzelná rovina, skrz naskrz prosycená měsíčním světlem a posetá hvězdami.

„Zachar křičí, abych vzal doleva; ale proč doleva?“ myslel si Nikolaj. „Copak jedeme k Meljukovovým, copak tohle je Meljukovka? Jedeme bůhvíkde a bůhví, co se to s námi děje – a je to velice zvláštní a krásné, co se to s námi děje.“ Ohlédl se do saní.

„Podívej, má i knír a řasy, všechno bílé," řekl jeden z těch podivných, hezkých a cizích lidí s tenkým knírkem a obočím, kteří seděli v saních.

„Tenhle, myslím, byla Nataša," pomyslel si Nikolaj, „a tohle madam Schossová; a možná taky ne, a tenhle Čerkes s knírem, nevím, kdo to je, ale miluju ji."

„Není vám zima?" zeptal se. Neodpověděli a rozesmáli se. Dimmler ze zadních saní něco křičel, nejspíš něco legračního, ale nedalo se rozeznat, co křičí.

„Ano, ano," odpovídaly se smíchem hlasy.

Ale tady je nějaký kouzelný les s přelévavými černými stíny a třpytem diamantů a s jakousi řadou mramorových schodů a nějaké stříbrné střechy kouzelných budov a pronikavé ječení nějakých zvířat. „A jestli je to opravdu Meljukovka, pak je ještě podivnější, že jsme jeli bůhvíkudy a přijeli do Meljukovky," myslel si Nikolaj.

Byla to opravdu Meljukovka a ke vchodu vyběhly děvečky a lokajové se svíčkami a s radostnými tvářemi.

„Kdo je to?" ptali se u vchodu.

„Hraběcí maškary, poznám to podle koní," odpovídaly hlasy.

XI

Pelageja Danilovna Meljukovová, široká, energická žena v brýlích a v rozepnutém županu, seděla v salonu obklopená dcerami a snažila se, aby se nenudily. Potichu lily vosk a dívaly se na stíny figurek, které z něj vznikaly, když se v předsíni ozvaly kroky a hlasy příchozích.

Husaři, paničky, čarodějnice, šašci a medvědi si v předsíni odkašlávali a otírali si tváře, ojíněné mrazem, a pak vešli do sálu, kde spěšně rozsvěcovali svíčky. Šašek – Dimmler – a panička – Nikolaj – zahájili tanec. Maškary, obklopené křičícími dětmi, si zakrývaly tváře, měnily hlasy, ukláněly se před paní domu a rozestavovaly se po pokoji.

„Ach, to se nedá poznat! A Nataša! Podívejte se, komu je podobná! Opravdu, někoho připomíná. A Eduard Karlyč, ten je ale pěkný! Vůbec jsem ho nepoznala. A jak tančí! Ach, panebože, a nějaký Čerkes; opravdu, jak to Soňušce sluší. A kdo je tohle? No, to jste nás potěšili! Odneste stoly, Nikito, Váňo. A my jsme tu seděly tak potichu!“

„Cha cha cha!… Ten husar, ten husar! Jako kluk, a ty nohy!… Já se na to nemůžu dívat…“ ozývaly se hlasy.

Nataša, miláček mladých Meljukovových, s nimi zmizela v zadních pokojích, kam si poručily korek a různé župany a mužské šaty, které obnažené dívčí paže přebíraly pootevřenými dveřmi od lokaje. Za deset minut se k maškarám připojila všechna mládež Meljukovových.

Pelageja Danilovna dala pokyn, aby se uvolnilo místo pro hosty a připravilo pohoštění pro pány i pro čeleď, a pak, aniž si sundala brýle, chodila se zadržovaným úsměvem mezi maškarami, dívala se jim zblízka do tváří a nikoho nepoznávala. Nepoznávala nejen Rostovovy a Dimmlera, ale vůbec nemohla poznat ani své dcery, ani manželovy župany a uniformy, které měly na sobě.

„A čípak je tohle?“ říkala, obracela se ke své vychovatelce a dívala se do tváře své dceři, která představovala kazaňského Tatara. „Myslím, že někdo od Rostovových. No a vy, pane husare, u kterého pluku sloužíte?“ ptala se Nataši. „Tomu Turkovi, Turkovi podej ovocné cukroví,“ říkala šenkovi, který roznášel pohoštění, „to jim jejich zákon nezakazuje.“

Někdy, když se dívala na podivné, ale legrační taneční kroky, které předváděli tanečníci, kteří se jednou provždy rozhodli, že jsou převlečení, že je nikdo nepozná, a proto se nestyděli, zakryla se Pelageja Danilovna šátkem a celé její objemné tělo se otřásalo nezadržitelným dobráckým smíchem staré paní.

„Moje Sašinet, moje Sašinet!“ říkala.

Po ruských tancích a chorovodech spojila Pelageja Danilovna všechnu čeleď i pány dohromady do jednoho velkého kruhu; přinesli prstýnek, provázek a rublík a začaly se hrát společné hry.

Za hodinu byly všechny kostýmy zmačkané a rozházené. Korkové kníry a obočí se rozmazaly po zpocených, rozpálených a veselých tvářích. Pelageja Danilovna začala maškary poznávat, obdivovala se, jak dobře jsou kostýmy udělané, jak zvlášť sluší slečnám, a děkovala všem, že ji tak pobavili. Hosty pozvali k večeři do salonu a v sále dali připravit pohoštění pro čeleď.

„Ne, věštit v lázni, to je teprve strach!“ říkala u večeře stará panna, která u Meljukovových žila.

„A pročpak?“ zeptala se nejstarší dcera Meljukovových.

„Však vy nepůjdete, na to je potřeba odvaha…“

„Já půjdu,“ řekla Soňa.

„Povězte, jak to bylo s tou slečnou?“ řekla druhá Meljukovová.

„Tak takhle, šla jedna slečna,“ řekla stará panna, „vzala kohouta, dva příbory – jak se patří – a sedla si. Chvíli sedí, a najednou slyší, že někdo jede… se zvonci, s rolničkami přijely saně; slyší, že jde. Vejde,

docela v lidské podobě, jako by to byl důstojník, přišel a sedl si s ní k příboru.“

„Á! Á!…“ vykřikla Nataša a hrůzou vyvalila oči.

„A jakpak, on i mluví?“

„Ano, jako člověk, všechno, jak to má být, a začal, začal ji přemlouvat, a ona ho měla zabavit rozhovorem až do kokrhání kohoutů; ale ona dostala strach – jen dostala strach a zakryla si tvář rukama. A on ji popadl. Ještě že tam přiběhly děvečky…“

„No, proč je strašíte!“ řekla Pelageja Danilovna.

„Mamičko, vždyť vy jste sama věštila…“ řekla dcera.

„A jak se věští u sýpky?“ zeptala se Soňa.

„No třeba teď, půjdou k sýpce a poslouchají. Co uslyšíte: když tam zatlouká, klepe – to je zlé, a když přesýpá obilí – to je k dobrému; a někdy bývá…“

„Mami, povězte, co se vám stalo u sýpky?“

Pelageja Danilovna se usmála.

„Ale co, to už jsem zapomněla…“ řekla. „Vždyť nikdo z vás nepůjde, ne?“

„Ne, já půjdu; Pelagejo Danilovno, pusťte mě, já půjdu,“ řekla Soňa.

„No dobrá, když se nebojíš.“

„Luiso Ivanovno, smím?“ zeptala se Soňa.

Ať hráli na prstýnek, na provázek nebo na rublík, ať rozmlouvali jako teď, Nikolaj se od Soni nevzdaloval a díval se na ni úplně novýma očima. Zdálo se mu, že ji dnes, díky těm korkovým knírům, teprve poprvé docela poznal. Soňa byla opravdu ten večer veselá, živá a hezká tak, jak ji Nikolaj ještě nikdy neviděl.

„Tak taková ona je, a já hlupák!“ myslel si a díval se na její lesknoucí se oči a na šťastný, nadšený úsměv, který jí zpod knírů dělal na tvářích dolíčky a jaký dřív neviděl.

„Já se ničeho nebojím,“ řekla Soňa. „Můžu hned?“ Vstala. Řekli Soně, kde je sýpka, jak tam má mlčky stát a poslouchat, a podali jí ko-

žíšek. Přehodila si ho přes hlavu a podívala se na Nikolaje.

„To je ale rozkošné děvče!“ pomyslel si. „A na co jsem až dosud myslel!“

Soňa vyšla na chodbu, aby šla k sýpce. Nikolaj spěšně vyšel na hlavní zápraží a říkal, že je mu horko. V domě bylo opravdu dusno, jak se tam nahrnulo tolik lidí.

Venku byl tentýž nehybný mráz, tentýž měsíc, jen bylo ještě světleji. Světlo bylo tak silné a hvězd na sněhu tolik, že se nechtělo dívat na nebe a skutečných hvězd nebylo ani vidět. Na nebi bylo černo a smutno, na zemi bylo veselo.

„Hlupák já, hlupák! Na co jsem až dosud čekal?“ pomyslel si Nikolaj, seběhl ze zápraží a obešel roh domu po pěšince, která vedla k zadnímu zápraží. Věděl, že tudy půjde Soňa. V polovině cesty stály narovnané sáhy dříví, ležel na nich sníh a padal od nich stín; přes ně a vedle nich se proplétaly a padaly na sníh a pěšinku stíny starých holých lip. Pěšinka vedla k sýpce. Roubená stěna sýpky a střecha pokrytá sněhem se v měsíčním světle leskly, jako by byly vytesané z nějakého drahého kamene. V zahradě praskl strom a zase se všechno úplně ztišilo. Hrud jako by nedýchala vzduch, ale jakousi věčně mladou sílu a radost.

Ze zápraží u dívčích pokojů zadupaly po schodech nohy, na posledním schodu, na který navál sníh, to zvučně vrzlo a hlas staré panny řekl:

„Rovně, rovně, tady po pěšince, slečno. Jen se neohlížet!“

„Já se nebojím,“ odpověděl Sonin hlas a po pěšince směrem k Nikolajovi zavrzaly, zasvištěly v tenkých střevíčcích Soniny nožky.

Soňa šla zachumlaná do kožíšku. Byla už dva kroky od něho, když ho uviděla; i ona ho uviděla jiného, než jakého ho znala a jakého se vždycky trochu bála. Byl v ženských šatech, s rozcuchanými vlasy a se šťastným úsměvem, pro Soňu novým. Soňa k němu rychle přiběhla.

„Úplně jiná, a přece pořád stejná,“ myslel si Nikolaj a díval se na její tvář, celou ozářenou měsíčním světlem. Vsunul ruce pod kožíšek, kte-

rý jí zakrýval hlavu, objal ji, přitiskl k sobě a políbil na rty, nad kterými byl knír a které voněly spáleným korkem. Soňa ho políbila přímo doprostřed rtů, vyprostila malé ruce a vzala ho z obou stran za tváře.

„Soňo!… Nicolasi!…“ řekli jen. Doběhli k sýpce a vrátili se zpátky, každý ke svému zápraží.

XII

Když všichni jeli od Pelageji Danilovny zpátky, zařídila Nataša, která vždycky všechno viděla a všeho si všimla, rozesazení tak, že ona a Luisa Ivanovna si sedly do saní s Dimmlerem a Soňa jela s Nikolajem a se služebnými.

Nikolaj už nezávodil a jel zpátky klidně, a jak se v tom podivném měsíčním světle pořád zahleděl na Soňu, hledal v tom neustále se měnícím světle, zpod obočí a knírů, tu svou dřívější i dnešní Soňu, se kterou se už rozhodl nikdy se nerozloučit. Zahleděl se, a když poznával tu stejnou i jinou a vzpomněl si na tu vůni korku smíšenou s pocitem polibku, vdechoval plnými doušky mrazivý vzduch, díval se na ubíhající zem a na zářící nebe a cítil se znovu v kouzelném království.

„Soňo, je *ti* dobře?“ ptal se občas.

„Ano,“ odpovídala Soňa. „*A tobě?*“

V půli cesty dal Nikolaj kočímu podržet koně, na chviličku přiběhl k Natašiným saním a postavil se na postranní lyžinu.

„Natašo,“ řekl jí šeptem francouzsky, „víš, rozhodl jsem se ohledně Soni.“

„Tys jí to řekl?“ zeptala se Nataša a najednou celá zazářila radostí.

„Ach, jak jsi divná s tím knírem a obočím. Natašo! Máš radost?“

„Mám takovou radost, takovou radost! Už jsem se na tebe zlobila. Neříkala jsem ti to, ale chovals se k ní ošklivě. To je takové srdce, Nicolasi, jakou mám radost! Bývám ošklivá, ale styděla jsem se být šťastná sama bez Soni,“ pokračovala Nataša. „Teď mám takovou radost, no, běž za ní.“

„Ne, počkej, ach, jak jsi legrační!“ řekl Nikolaj, pořád si ji prohlížel a i na sestře nacházel něco nového, neobyčejného a okouzlujícně něž-

ného, co na ní dřív neviděl. „Natašo, je to něco kouzelného. Co?“

„Ano,“ odpověděla, „udělals to krásně.“

„Kdybych ji dřív viděl takovou, jaká je teď,“ myslel si Nikolaj, „dávno bych se jí zeptal, co mám udělat, a udělal bych všechno, co by mi poručila, a všechno by bylo dobře.“

„Tak ty máš radost a udělal jsem dobře?“

„Ach, tak dobře! Nedávno jsem se s maminkou kvůli tomu pohádala. Maminka řekla, že si tě chce ulovit. Jak se může něco takového říct! S mamá jsem se málem pohádala. A nikdy nikomu nedovolím o ní říct nebo si pomyslet nic zlého, protože je v ní jen samé dobro.“

„Tak dobře?“ řekl Nikolaj, ještě jednou si prohlédl výraz sestřiny tváře, aby poznal, jestli je to pravda, a s vrzáním bot seskočil z lyžiny a běžel ke svým saním. Seděl tam pořád tentýž šťastný, usměvavý Čerkes s knírkem a lesknoucíma se očima, který hleděl zpod sobolí kapuce, a ten Čerkes byla Soňa, a ta Soňa byla určitě jeho budoucí, šťastná a milující žena.

Když slečny přijely domů a vyprávěly matce, jak strávily čas u Meljukovových, odešly k sobě. Svlékly se, ale korkové kníry si nesmyly a dlouho seděly a povídaly si o svém štěstí. Mluvily o tom, jak budou žít, až se vdají, jak budou jejich manželé přátelé a jak budou šťastné. Na Natašině stole stála zrcadla, která tam už večer připravila Duňaša.

„Jenže kdy to všechno bude? Bojím se, že nikdy... To by bylo až příliš krásné!“ řekla Nataša, vstala a přistoupila k zrcadlům.

„Sedni si, Natašo, třeba ho uvidíš,“ řekla Soňa. Nataša zapálila svíčky a sedla si.

„Vidím nějakého s knírem,“ řekla Nataša, která viděla svou vlastní tvář.

„Nemáte se smát, slečno,“ řekla Duňaša.

Nataša s pomocí Soni a komorné našla pro zrcadlo správnou polohu; tvář jí zvážněla a Nataša zmlkla. Dlouho seděla, dívala se na řadu ubíhajících svíček v zrcadlech a představovala si – podle příběhů, kte-

ré slyšela –, že v tom posledním, splývajícím, mlhavém čtverci uvidí jednou rakev, jindy *jeho*, knížete Andreje. Ale ať byla sebevíc připravená pokládat sebemenší skvrnu za podobu člověka nebo rakve, nic neviděla. Začala často mrkat a odešla od zrcadla.

„Proč ostatní vidí, a já nic nevidím?“ řekla. „Tak si sedni ty, Soňo; dneska to musíš udělat,“ řekla. „Jen za mě… Mně je dneska tak úzko!“

Soňa si sedla k zrcadlu, upravila polohu a začala se dívat.

„Sofja Alexandrovna určitě uvidí,“ řekla šeptem Duňaša, „a vy se pořád smějete.“

Soňa ta slova slyšela, a slyšela, jak Nataša šeptem řekla:

„Taky vím, že uvidí; loni taky viděla.“

Asi tři minuty všichni mlčeli. „Určitě!“ zašeptala Nataša a nedořekla… Najednou Soňa odsunula zrcadlo, které držela, a zakryla si oči rukou.

„Ach, Natašo!“ řekla.

„Viděla jsi? Viděla? Cos viděla?“ vykřikla Nataša a přidržovala zrcadlo.

Soňa nic neviděla, právě chtěla zamrkat a vstát, když uslyšela Natašin hlas, jak říká „určitě“… Nechtěla zklamat ani Duňašu, ani Natašu, a sedět bylo těžké. Sama nevěděla, jak a proč jí vyklouzl výkřik, když si zakryla oči rukou.

„Viděla jsi ho?“ zeptala se Nataša a chytila ji za ruku.

„Ano. Počkej… já… viděla jsem ho,“ řekla bezděčně Soňa a ještě nevěděla, koho Nataša slovem *ho* myslí: *jeho* – Nikolaje, nebo *jeho* – Andreje.

„Ale proč bych neměla říct, co jsem viděla? Vždyť ostatní přece vidí! A kdo mi může dokázat, co jsem viděla, nebo neviděla?“ blesklo Soně hlavou.

„Ano, viděla jsem ho,“ řekla.

„Jak? Jak? Stojí, nebo leží?“

„Ne, viděla jsem… Napřed nic nebylo, a najednou vidím, že leží.“

„Andrej leží? Je nemocný?“ ptala se Nataša a dívala se na přítelkyni vyděšeně strnulýma očima.

„Ne, naopak – naopak, má veselou tvář a otočil se ke mně,“ a ve chvíli, kdy to říkala, se jí samotné zdálo, že opravdu viděla to, co říká.

„No a potom, Soňo?…“

„Potom jsem to neviděla dobře, něco modrého a červeného…“

„Soňo! Kdy se vrátí? Kdy ho uvidím! Můj bože! Jak se o něho bojím, i o sebe, a ze všeho mám strach…“ rozhovořila se Nataša, a aniž odpověděla slovem na Sonino utěšování, lehla si do postele a ještě dlouho poté, co zhasli svíčku, nehybně ležela s otevřenýma očima a dívala se na mrazivé měsíční světlo skrz zamrzlá okna.

XIII

Brzy po vánočních svátcích oznámil Nikolaj matce svou lásku k Soně a pevné rozhodnutí se s ní oženit. Hraběnka, která už dávno pozorovala, co se mezi Soňou a Nikolajem děje, a čekala na tohle vyznání, mlčky vyslechla jeho slova a řekla synovi, že se může oženit, s kým chce; ale že ani ona, ani otec mu k takovému sňatku nedají požehnání. Poprvé Nikolaj ucítil, že je s ním matka nespokojená a že mu přes všechnu svou lásku neustoupí. Chladně a bez pohledu na syna poslala pro manžela; a když přišel, chtěla mu hraběnka v Nikolajově přítomnosti krátce a chladně sdělit, oč jde, ale nevydržela to; rozplakala se slzami hořkosti a vyšla z pokoje. Starý hrabě začal Nikolajovi nerozhodně domlouvat a prosit ho, aby se svého úmyslu vzdal. Nikolaj odpověděl, že nemůže porušit dané slovo, a otec si povzdechl, zřejmě v rozpacích, velmi brzy svou řeč přerušil a šel za hraběnkou. Při všech střetech se synem hraběte neopouštělo vědomí vlastní viny vůči němu za rozvrácené poměry, a proto se nemohl na syna zlobit za to, že se odmítá oženit s bohatou nevěstou a že si vybral Soňu bez věna – při téhle příležitosti si jen živěji připomněl, že kdyby poměry nebyly rozvrácené, nebylo by možné přát Nikolajovi lepší ženu, než je Soňa; a že vinen rozvrácením poměrů je jen on sám se svým Miťenkou a se svými nepřekonatelnými zvyky.

Otec s matkou už se synem o té věci nemluvili; ale za několik dní si hraběnka zavolala Soňu a s krutostí, jakou nečekala ani jedna, ani druhá, vyčítala neteři, že syna lapá, a vyčítala jí nevděk. Soňa mlčky, se sklopenýma očima poslouchala hraběnčina krutá slova a nechápala, co se po ní chce. Byla ochotná obětovat všechno pro své dobrodince. Myšlenka na sebeobětování byla její nejmilejší myšlenkou; ale v tomhle

případě nemohla pochopit, komu a čím se má obětovat. Nemohla nemilovat hraběnku a celou rodinu Rostovových, ale nemohla ani nemilovat Nikolaje a nevědět, že jeho štěstí na té lásce závisí. Byla mlčenlivá a smutná a neodpovídala. Nikolaj, jak se mu zdálo, už nemohl tuhle situaci déle snést a šel si to s matkou vyříkat. Nikolaj matku chvíli prosil, aby jemu i Soně odpustila a k jejich sňatku svolila, chvíli matce vyhrožoval, že jestli budou Soňu pronásledovat, okamžitě se s ní tajně ožení.

Hraběnka mu s chladem, jaký syn nikdy neviděl, odpověděla, že je plnoletý, že kníže Andrej se žení bez otcova souhlasu a že on může udělat totéž, ale že ona nikdy tu *intrikánku* neuzná za svou dceru.

Nikolaj vybuchl při slově *intrikánka*, zvýšil hlas a řekl matce, že by si nikdy nepomyslel, že ho bude nutit prodávat své city, a že jestli je to tak, pak to říká naposledy… Ale nestihl říct to rozhodné slovo, na které, soudě podle výrazu jeho tváře, matka s hrůzou čekala a které by mezi nimi možná navždy zůstalo krutou vzpomínkou. Nestihl to dořící, protože do pokoje vešla s bledou a vážnou tváří Nataša, od dveří, u kterých poslouchala.

„Nikolenko, mluvíš nesmysly, mlč, mlč! Říkám ti, mlč!…“ skoro křičela, aby přehlušila jeho hlas.

„Mami, holubičko, to vůbec není proto… zlatíčko moje, chudinko,“ obracela se k matce, která cítila, že stojí na pokraji roztržky, a s hrůzou se dívala na syna, ale z umíněnosti a v zápalu boje se nechtěla a nemohla vzdát.

„Nikolenko, já ti to vysvětlím, ty odejdi – a vy poslouchejte, mami, holubičko,“ říkala matce.

Její slova byla nesmyslná: ale dosáhla toho výsledku, o který usilovala.

Hraběnka těžce vzlykla a schovala tvář dceři na prsou a Nikolaj vstal, chytil se za hlavu a vyšel z pokoje.

Nataša se ujala usmíření a dovedla to tak daleko, že Nikolaj dostal od matky slib, že Soňu nebudou utiskovat, a sám slíbil, že nic nepodnikne tajně před rodiči.

S pevným úmyslem, že si v pluku zařídí své věci, odejde do výslužby, přijede a ožení se se Soňou, odjel Nikolaj, smutný a vážný, v rozkolu s rodinou, ale, jak se mu zdálo, vášnivě zamilovaný, začátkem ledna k pluku.

Po Nikolajově odjezdu bylo v domě Rostovových smutněji než kdy předtím. Hraběnka z duševního rozrušení onemocněla.

Soňa byla smutná jak z odloučení od Nikolaje, tak ještě víc z nepřátelského tónu, kterého se hraběnka vůči ní nedokázala zdržet. Hrabě byl víc než kdy jindy znepokojen špatným stavem svých záležitostí, které si žádaly nějaká rozhodná opatření. Bylo nutné prodat moskevský dům a statek u Moskvy, a kvůli prodeji domu bylo třeba jet do Moskvy. Ale hraběnčino zdraví nutilo odjezd ze dne na den odkládat.

Nataša, která první dobu odloučení od ženicha snášela lehce, a dokonce vesele, byla teď den ode dne rozrušenější a netrpělivější. Myšlenka, že se takhle zbytečně, pro nikoho, ztrácí její nejlepší čas, který by věnovala lásce k němu, ji neodbytně trápila. Jeho dopisy ji většinou zlobily. Urážela ji myšlenka, že zatímco ona žije jen myšlenkou na něho, on žije skutečným životem, vidí nová místa a nové lidi, kteří ho zajímají. Čím zajímavější byly jeho dopisy, tím víc ji to mrzelo. A její dopisy jemu jí nejenže nepřinášely žádnou útěchu, ale připadaly jí jako nudná a falešná povinnost. Neuměla psát, protože nedokázala pochopit, jak by bylo možné v dopise pravdivě vyjádřit byť jen tisícinu toho, co byla zvyklá vyjadřovat hlasem, úsměvem a pohledem. Psala mu klasicky jednotvárné, suché dopisy, kterým sama nepřikládala žádný význam a ve kterých jí hraběnka podle konceptů opravovala pravopisné chyby.

Hraběnčino zdraví se pořád nelepšilo; ale cestu do Moskvy už nebylo možné odkládat. Bylo třeba pořídit výbavu, bylo třeba prodat

dům, a navíc knížete Andreje čekali nejdřív v Moskvě, kde tu zimu žil kníže Nikolaj Andrejič, a Nataša byla přesvědčená, že už přijel.

Hraběnka zůstala na venkově a hrabě vzal s sebou Soňu a Natašu a koncem ledna odjel do Moskvy.

Díl pátý

I

Po námluvách knížete Andreje a Nataši Pierre bez jakékoli zjevné příčiny najednou pocítil, že nemůže pokračovat v dosavadním životě. Ať byl sebepevněji přesvědčen o pravdách, které mu odhalil jeho dobrodinec, ať mu bylo sebevíc radostně v té první době zaujetí vnitřní prací na sebezdokonalování, které se oddal s takovým zápalem, po zasnoubení knížete Andreje s Natašou a po smrti Osipa Alexejeviče, o níž dostal zprávu skoro současně, pro něho najednou zmizelo všechno kouzlo toho dosavadního života. Zbyla jen kostra života: jeho dům se skvělou ženou, která se teď těšila přízni jedné velmi důležité osoby, známost s celým Petrohradem a služba s nudnými formalitami. A ten dosavadní život se Pierrovi najednou zjevil v nečekané ohavnosti. Přestal si psát deník, vyhýbal se společnosti bratrů, začal zase jezdit do klubu, začal zase hodně pít, znovu se sblížil se svobodomládeneckými společnostmi a začal vést takový život, že hraběnka Jelena Vasiljevna uznala za nutné udělit mu přísnou důtku. Pierre cítil, že má pravdu, a aby svou ženu nekompromitoval, odjel do Moskvy.

V Moskvě, jakmile vjel do svého obrovského domu se seschlými a vysychajícími kněžnami, s ohromnou čeledí, jakmile spatřil – když projížděl městem – tu Iverskou kapli s nesčetnými plamínky svíček před zlatými obklady ikon, to Kremelské náměstí s neprojetým sněhem, ty drožkáře a chatrče na Sivcevě Vražku, spatřil staré Moskvany, kteří po ničem netouží a nikam nespěchají a dožívají svůj věk, spatřil

stařenky, moskevské dámy, moskevské plesy a moskevský Anglický klub, pocítil, že je doma, v tichém přístavu. V Moskvě mu bylo klidně, teplo, zvykle a špinavě jako ve starém županu.

Celá moskevská společnost, od stařen až po děti, přijala Pierra jako svého dávno očekávaného hosta, jehož místo bylo vždycky připraveno a neobsazeno. Pro moskevskou společnost byl Pierre nejmilejší, nejhodnější, nejchytřejší, nejveselejší a nejšlechetnější podivín, roztržitý a dobrosrdečný ruský pán starého ražení. Jeho peněženka byla vždycky prázdná, protože byla otevřená všem.

Benefice, špatné obrazy, sochy, dobročinné spolky, cikáni, školy, obědy na upsání, pitky, zednáři, kostely, knihy – nikdo a nic nedostalo odmítnutí, a nebýt dvou jeho přátel, kteří si od něho vypůjčili mnoho peněz a vzali ho pod svou ochranu, byl by všechno rozdal. V klubu nebyl jediný oběd ani večer bez něho. Jakmile se po dvou lahvích margaux uvelebil na svém místě na pohovce, obklopili ho a rozpředly se řeči, spory, žerty. Kde se hádali, tam je usmířil pouhým svým dobráckým úsměvem a žertem řečeným v pravou chvíli. Zednářské stolové lóže byly nudné a ospalé, když tam nebyl.

Když se po svobodomládenecké večeři s dobráckým a sladkým úsměvem podvolil prosbám veselé společnosti a zvedal se, aby s nimi jel, ozývaly se mezi mládeží radostné, slavnostní výkřiky. Na plesech tančil, když chyběl tanečník. Mladé dámy a slečny ho měly rády za to, že se nikomu nedvořil a byl ke všem stejně laskavý, zvlášť po večeři. „Je rozkošný, nemá pohlaví," říkaly o něm.

Pierre byl tím vysloužilým komořím, který dobrácky dožívá svůj věk v Moskvě, jakých byly stovky.

Jak by se byl zděsil, kdyby mu před sedmi lety, když se teprve vrátil z ciziny, někdo řekl, že nemusí nic hledat ani vymýšlet, že jeho kolej je dávno vyjetá, určená od věků, a že ať se točí jak chce, bude tím, čím byli všichni v jeho postavení. Nebyl by tomu mohl uvěřit! Copak to nebyl on, kdo z celé duše toužil jednou zavést v Rusku republiku, jindy

sám být Napoleonem, jindy filozofem, jindy taktikem a vítězem nad Napoleonem? Copak to nebyl on, kdo viděl možnost a vášnivě toužil přerodit zkažený lidský rod a sebe sama dovést k nejvyššímu stupni dokonalosti? Copak to nebyl on, kdo zakládal školy i nemocnice a propouštěl rolníky na svobodu?

A místo toho všeho byl teď on, bohatý manžel nevěrné ženy, vysloužilý komoří, který si rád pochutná, napije se a s rozepnutým kabátem trochu zanadává na vládu, člen moskevského Anglického klubu a všemi milovaný člen moskevské společnosti. Dlouho se nemohl smířit s myšlenkou, že je právě tím vysloužilým moskevským komořím, jehož typem tak hluboce pohrdal před sedmi lety.

Občas se utěšoval myšlenkou, že takhle žije jen tak, prozatím; ale pak ho děsila jiná myšlenka, že takhle, prozatím, už kolik lidí vstoupilo stejně jako on se všemi zuby a vlasy do tohohle života a do tohohle klubu a odcházelo odtamtud bez jediného zubu a vlasu.

Ve chvílích pýchy, když přemýšlel o svém postavení, se mu zdálo, že je úplně jiný, odlišný od těch vysloužilých komořích, kterými dřív pohrdal, že oni byli všední a hloupí, spokojení a smíření se svým postavením, „kdežto já jsem i teď pořád nespokojený, pořád chci udělat něco pro lidstvo," říkal si ve chvílích pýchy. „A možná že i všichni ti moji druhové se stejně jako já pachtili, hledali nějakou novou, svou vlastní cestu životem, a stejně jako mě je silou okolností, společnosti, původu, tou živelnou silou, proti níž člověk nic nezmůže, zavedlo tam, kam mě," říkal si ve chvílích pokory, a když už nějakou dobu žil v Moskvě, nepohrdal už svými druhy v osudu, ale začínal je mít rád, vážit si jich a litovat je stejně jako sebe.

Na Pierra už nepřicházely jako dřív chvíle zoufalství, sklíčenosti a odporu k životu; ale táž nemoc, která se dřív projevovala prudkými záchvaty, byla zahnána dovnitř a ani na okamžik ho neopouštěla. „K čemu? Proč? Co se to děje na světě?" ptal se sám sebe v nechápavosti několikrát denně a mimoděk se začínal zamýšlet nad smyslem

životních jevů; ale protože ze zkušenosti věděl, že na tyto otázky odpovědi nejsou, snažil se od nich spěšně odvrátit, bral do ruky knihu nebo spěchal do klubu nebo k Apollonu Nikolajevičovi klábosit o městských drbech.

„Jelena Vasiljevna, která nikdy nemilovala nic kromě svého těla a je jednou z nejhloupějších žen na světě," myslel si Pierre, „se lidem zdá vrcholem důvtipu a jemnosti a všichni se před ní sklánějí. Napoleonem Bonapartem všichni pohrdali, dokud byl veliký, a od té doby, co se stal ubohým komediantem, se císař František snaží nabídnout mu svou dceru za nemanželskou choť. Španělé pozvedají prostřednictvím katolického duchovenstva modlitby k Bohu na poděkování za to, že čtrnáctého června porazili Francouze, a Francouzi pozvedají prostřednictvím téhož katolického duchovenstva modlitby za to, že čtrnáctého června porazili Španěly. Moji bratři zednáři přísahají krví, že jsou pro bližního ochotni obětovat všechno, a přitom neplatí ani po rublu do sbírek pro chudé, intrikují Astreu proti Hledajícím manny a shánějí se po pravém skotském koberci a po listině, jejíž smysl nezná ani ten, kdo ji psal, a kterou nikdo nepotřebuje. Všichni vyznáváme křesťanský zákon odpouštění křivd a lásky k bližnímu – zákon, podle něhož jsme v Moskvě postavili čtyřicet čtyřicítek kostelů, ale včera jsme zbili knutou k smrti uprchlého člověka, a služebník téhož zákona lásky a odpuštění, kněz, dával vojákovi před popravou políbit kříž." Tak myslel Pierre a celá tato všeobecná, všemi uznávaná lež ho pokaždé ohromovala, ať byl na ni sebevíc zvyklý, jako by to bylo něco nového. „Já tu lež a zmatek chápu," myslel si, „ale jak jim mám vyložit všechno, co chápu? Zkoušel jsem to a vždycky jsem zjistil, že i oni v hloubi duše chápou totéž co já, jen se snaží *ji* nevidět. Tak to tedy má být! Ale kam se mám podít já?" myslel si Pierre. Měl nešťastnou schopnost mnoha lidí, zvláště Rusů – schopnost vidět dobro a pravdu a věřit v jejich možnost, a přitom vidět zlo a lež života příliš jasně, než aby byl s to se ho vážně účastnit. Každá oblast práce se mu v očích

spojovala se zlem a klamem. Čím se jen pokoušel být, do čeho se jen pustil – zlo a lež ho odpuzovaly a zatarasovaly mu všechny cesty k činnosti. A přitom bylo třeba žít, bylo třeba být něčím zaměstnán. Bylo příliš hrozné být pod tíhou těchto neřešitelných životních otázek, a tak se oddával prvním zálibám, jen aby na ně zapomněl. Jezdil do všemožných společností, hodně pil, kupoval obrazy a stavěl, a hlavně četl.

Četl a četl všechno, co mu přišlo pod ruku, a četl tak, že když přijel domů a lokajové ho ještě svlékali, už měl v ruce knihu a četl – a od čtení přecházel ke spánku, od spánku ke klábosení v salonech a v klubu, od klábosení k pitkám a ženám, od pitek zase ke klábosení, ke čtení a k vínu. Pití vína se pro něho stávalo čím dál víc tělesnou a zároveň mravní potřebou. Přestože mu lékaři říkali, že s jeho korpulencí je pro něho víno nebezpečné, pil velice mnoho. Úplně dobře mu bylo jen tehdy, když si, ani nevěděl jak, hodil do svých velkých úst několik sklenic vína a cítil příjemné teplo v těle, něhu ke všem svým bližním a pohotovost rozumu povrchně odpovídat na každou myšlenku, aniž by se nořil do její podstaty. Teprve když vypil láhev nebo dvě vína, matně si uvědomoval, že ten zapletený, hrozný uzel života, který ho dřív děsil, není tak hrozný, jak se mu zdálo. S hučením v hlavě, když klábosil, poslouchal rozhovory nebo četl po obědě a po večeři, viděl ustavičně ten uzel z té či oné strany. Ale jen pod vlivem vína si říkal: „To nic. To já rozpletu – už mám vysvětlení připravené. Ale teď není kdy, to všechno si promyslím potom!“ Ale to *potom* nikdy nepřišlo.

Na lačný žaludek, ráno, se mu všechny dřívější otázky zdály stejně neřešitelné a hrozné, a Pierre se spěšně chápal knihy a radoval se, když za ním někdo přišel.

Občas si Pierre vzpomínal na vyprávění, které kdysi slyšel, o tom, jak se ve válce vojáci, když stojí v krytu pod palbou a nemají co dělat, usilovně snaží najít si nějaké zaměstnání, aby snáz snášeli nebezpečí. A Pierrovi se všichni lidé zdáli takovými vojáky, kteří se zachraňují

před životem: kdo ctižádostí, kdo kartami, kdo psaním zákonů, kdo ženami, kdo hračkami, kdo koňmi, kdo politikou, kdo honem, kdo vínem, kdo státními záležitostmi. „Nic není bezvýznamné ani důležité, všechno je jedno: jen se před ním zachránit, jak umím!“ myslel si Pierre. „Jen *ho* nevidět, ten hrozný *život*.“

II

Na začátku zimy přijel kníže Nikolaj Andrejič Bolkonskij s dcerou do Moskvy. Díky své minulosti, svému rozumu a své svéráznosti, zvláště pak díky tehdejšímu ochabnutí nadšení pro vládu císaře Alexandra a díky tomu protifrancouzskému a vlasteneckému směru, který tehdy v Moskvě vládl, se kníže Nikolaj Andrejič okamžitě stal předmětem zvláštní úcty Moskvanů a středem moskevské opozice proti vládě.

Kníže za ten rok velmi zestárl. Objevily se na něm zřetelné známky stáří: nečekané usínání, zapomínání nejnovějších událostí a dobrá paměť na dávné věci a dětinská ješitnost, s níž přijímal úlohu hlavy moskevské opozice. Přesto když stařec, zvlášť večer, vyšel k čaji ve svém kožíšku a napudrované paruce a začal, když ho někdo vyprovokoval, své úsečné historky o minulosti nebo ještě úsečnější a ostřejší soudy o přítomnosti, budil ve všech svých hostech týž pocit uctivé vážnosti. Pro návštěvníky byl celý ten starobylý dům s obrovskými zrcadly, s nábytkem z doby před revolucí, s těmi napudrovanými lokaji, a sám ten příkrý a chytrý stařec z minulého století s jeho mírnou dcerou a hezkou Francouzkou, které ho obě zbožňovaly, velkolepou a příjemnou podívanou. Ale návštěvníci nepomýšleli na to, že kromě těch dvou tří hodin, kdy hostitele vídali, zbývá ještě dvaadvacet hodin denně, kdy plyne tajný vnitřní život domu.

V poslední době, v Moskvě, se ten vnitřní život stal pro kněžnu Marju velmi těžkým. V Moskvě byla připravena o své nejlepší radosti – o rozhovory s božími lidmi a o samotu –, které ji v Lysých Horách osvěžovaly, a neměla žádné výhody ani radosti velkoměstského života. Do společnosti nejezdila; všichni věděli, že ji otec bez sebe nepouští, a on sám pro churavost jezdit nemohl, a tak ji už nezvali na obědy ani

na večírky. Naději na sňatek kněžna Marja úplně opustila. Viděla ten chlad a tu zlost, s nimiž kníže Nikolaj Andrejič přijímal a od sebe vyprovázel mladé muže, kteří by mohli být ženichy a kteří se občas v jejich domě objevovali. Přátele kněžna Marja neměla: za tohoto pobytu v Moskvě se zklamala ve svých dvou nejbližších lidech: slečna Bourienne, k níž ani dřív nemohla být docela upřímná, jí teď byla nepříjemná a kněžna Marja se od ní z jistých důvodů začala vzdalovat; Julie, která byla v Moskvě a které kněžna Marja psala pět let po sobě, se ukázala jako úplně cizí, když se s ní kněžna Marja znovu osobně sešla. Julie, která se teď po smrti bratrů stala jednou z nejbohatších nevěst v Moskvě, byla v plném proudu společenských radovánek. Byla obklopena mladými muži, kteří, jak si myslela, najednou ocenili její přednosti. Julie byla v tom období stárnoucí společenské slečny, která cítí, že nastala poslední příležitost k sňatku a že teď, nebo nikdy, se musí rozhodnout její osud. Kněžna Marja si se smutným úsměvem každý čtvrtek připomínala, že teď nemá komu psát, protože Julie, Julie, z jejíž přítomnosti neměla žádnou radost, byla tady a vídala se s ní každý týden. Jako ten starý emigrant, který odmítl oženit se s dámou, u níž několik let trávil večery, litovala, že Julie je tady a ona nemá komu psát. Kněžna Marja neměla v Moskvě s kým promluvit, komu se svěřit se svým žalem, a žalu za tu dobu mnoho nového přibylo. Lhůta návratu knížete Andreje a jeho sňatku se blížila, a jeho pověření připravit na to otce nejenže nebylo splněno, ale věc se naopak zdála úplně pokažená, a zmínka o hraběnce Rostovové přiváděla starého knížete, který už tak byl většinu času nevrlý, z míry. Novým žalem, který kněžně Marje v poslední době přibyl, byly hodiny, které dávala šestiletému synovci. Ve svém vztahu k Nikoluškovi v sobě s hrůzou poznávala otcovu podrážděnost. Ať si sebevíckrát říkala, že si nesmí dovolit rozčilovat se, když synovce učí, skoro pokaždé, když si sedla s ukazovátkem k francouzské abecedě, chtěla tak ráda co nejrychleji a nejsnáz přelít své vědění do dítěte, které se už bálo, že se teta každou chvíli rozzlobí,

že při sebemenší nepozornosti chlapce sebou trhla, spěchala, rozčilovala se, zvyšovala hlas, občas ho zatahala za ruku a postavila do kouta. Když ho postavila do kouta, začala sama plakat nad svou zlou, špatnou povahou, a Nikoluška, který ji v pláči napodoboval, vycházel bez dovolení z kouta, přistupoval k ní, odtahoval jí od tváře mokré ruce a utěšoval ji. Ale víc, víc než cokoli jiného jí působila žal otcova podrážděnost, vždycky namířená proti dceři a v poslední době vystupňovaná až ke krutosti. Kdyby ji nutil celé noci se klanět až k zemi, kdyby ji bil, nutil ji tahat dříví a vodu, ani by ji nenapadlo, že její situace je těžká; ale tenhle milující trýznitel, nejkrutější právě proto, že ji miloval, a proto trýznil sebe i ji, uměl úmyslně nejen ji urazit a ponížit, ale i dokázat jí, že je vždycky a ve všem vinna ona. V poslední době se u něho objevil nový rys, který kněžnu Marju trápil ze všeho nejvíc – bylo to jeho větší sblížení se slečnou Bourienne. Myšlenka-žert, která ho napadla v první chvíli po zprávě o synově úmyslu, že když se Andrej ožení, ožení se i on sám s Bourienne, se mu zřejmě zalíbila, a on v poslední době – jak se kněžně Marje zdálo – jen proto, aby ji urazil, tvrdošíjně projevoval slečně Bourienne zvláštní něhu a svou nespokojenost s dcerou dával najevo tím, že projevoval lásku k Bourienne.

Jednou v Moskvě v přítomnosti kněžny Marji – zdálo se jí, že to otec udělal schválně před ní – políbil starý kníže slečně Bourienne ruku, přitáhl ji k sobě a laskavě ji objal. Kněžna Marja vzplanula a vyběhla z pokoje. Za několik minut vešla slečna Bourienne ke kněžně Marje, usmívala se a svým příjemným hlasem cosi vesele vyprávěla. Kněžna Marja si spěšně otřela slzy, rozhodnými kroky přistoupila k Bourienne a zjevně ani nevěděla, co dělá, když na Francouzku s rozhněvaným spěchem a s výbuchy hlasu začala křičet:

„Je to ohavné, nízké, nelidské zneužívat slabosti…“ Nedomluvila. „Jděte pryč z mého pokoje,“ vykřikla a rozplakala se.

Druhý den kníže neřekl dceři ani slovo; všimla si ale, že u oběda nařídil podávat jídlo počínaje slečnou Bourienne. Na konci oběda,

když šenk ze starého zvyku znovu podával kávu počínaje kněžnou, kníže najednou zuřivě vybuchl, hodil po Filippovi berlí a okamžitě dal příkaz, aby ho odvedli na vojnu.

„Neslyší… dvakrát jsem to řekl!… Neslyší! Ona je první člověk v tomhle domě; ona je můj nejlepší přítel," křičel kníže. „A jestli si dovolíš," vykřikl v hněvu a poprvé se obrátil na kněžnu Marju, „ještě jednou, jako ses včera opovážila… zapomenout se před ní, tak já ti ukážu, kdo je v domě pánem. Ven! Ať tě nevidím; pros ji za odpuštění!"

Kněžna Marja prosila za odpuštění Amalju Jevgenijevnu i otce, za sebe i za šenka Filippa, který ji prosil o přímluvu.

V takových chvílích se v duši kněžny Marji shromažďoval pocit podobný hrdosti oběti. A najednou v takových chvílích, před ní, tento otec, kterého odsuzovala, buď hledal brýle, šmátral vedle nich a neviděl je, nebo zapomínal, co se právě stalo, nebo udělal slábnoucíma nohama nejistý krok a ohlížel se, zda někdo neviděl jeho slabost, nebo, a to bylo ze všeho nejhorší, u oběda, když tu nebyli hosté, kteří by ho povzbuzovali, najednou zadřímal, upustil ubrousek a sklonil se nad talíř s třesoucí se hlavou. „Je starý a slabý, a já si troufám ho odsuzovat!" myslela si v takových chvílích s odporem sama k sobě.

III

V roce tisíc osm set jedenáct žil v Moskvě francouzský lékař, který rychle přišel do módy, obrovské postavy, krasavec, laskavý, jak už Francouzi bývají, a jak říkala celá Moskva, lékař neobyčejného umění – Métivier. V domech vysoké společnosti ho nepřijímali jako lékaře, ale jako sobě rovného.

Kníže Nikolaj Andrejič, který se lékařství vysmíval, v poslední době na radu slečny Bourienne toho lékaře k sobě připustil a zvykl si na něho. Métivier jezdil ke knížeti asi dvakrát týdně.

Na svatého Mikuláše, na knížecí jmeniny, se před vchodem jeho domu sjela celá Moskva, ale on nedal nikoho přijímat; jen několik málo lidí, jejichž seznam předal kněžně Marje, dal pozvat k obědu.

Métivier, který přijel ráno s blahopřáním, považoval za vhodné jakožto lékař porušit zákaz silou, jak řekl kněžně Marje, a vešel ke knížeti. Stalo se, že to jmeninové ráno měl starý kníže jednu ze svých nejhorších nálad. Celé dopoledne chodil po domě, ke všem se navážel a dělal, že nerozumí tomu, co se mu říká, a že nerozumějí jemu. Kněžna Marja tenhle stav tichého a ustaraného bručení, který obvykle vyústil ve výbuch zuřivosti, dobře znala, a celé to dopoledne chodila jako před nabitou puškou s nataženými kohoutky a čekala na nevyhnutelný výstřel. Dopoledne do lékařova příjezdu proběhlo šťastně. Když lékaře pustila dovnitř, posadila se kněžna Marja s knihou do salonu ke dveřím, odkud mohla slyšet všechno, co se dělo v pracovně.

Nejprve slyšela jen Métivierův hlas, pak hlas otce, pak oba hlasy promluvily najednou, dveře se rozletěly a na prahu se objevila vyděšená, krásná postava Métiviera s jeho černou kšticí a postava knížete

v noční čepici a županu, s tváří znetvořenou zuřivostí a se sklopenýma očima.

„Ty nerozumíš?“ křičel kníže. „Ale já rozumím! Francouzský špion, Bonapartův otrok, špion, ven z mého domu – ven, povídám!“ A zabouchl dveře.

Métivier pokrčil rameny a přistoupil ke slečně Bourienne, která na ten křik přiběhla z vedlejšího pokoje.

„Kníže není docela zdráv – žluč a nával krve do hlavy. Uklidněte se, zítra se zastavím,“ řekl Métivier, přiložil si prst k ústům a spěšně odešel.

Za dveřmi bylo slyšet kroky v trepkách a křik: „Špioni, zrádci, všude zrádci! Ve vlastním domě ani chvilku klidu!“

Po Métivierově odjezdu si starý kníže zavolal dceru a celá síla jeho hněvu se snesla na ni. Byla vinna tím, že k němu pustili špiona. Vždyť jí řekl, jí to řekl, aby sestavila seznam, a ty, kdo na seznamu nebyli, aby nepouštěli. Tak proč toho lotra pustili! Ona byla příčinou všeho. „S ní nemůže mít ani chvilku klidu, nemůže ani v klidu umřít,“ říkal.

„Ne, matičko, rozejít se, rozejít se, to vězte, to vězte! Teď už nemůžu,“ řekl a vyšel z pokoje. A jako by se bál, aby se nějak nedokázala utěšit, vrátil se k ní, snažil se tvářit klidně a dodal: „A nemyslete si, že jsem vám to řekl ve vzteku, já jsem klidný a promyslel jsem si to; a tak to bude – rozejít se, hledejte si místo!...“ Ale nevydržel to, a s tou zlobou, jaká může být jen u člověka, který miluje, zjevně sám trpěl, když zatřásl pěstmi a vykřikl na ni:

„A kdyby si ji aspoň nějaký hlupák vzal!“ Práskl dveřmi, zavolal si slečnu Bourienne a v pracovně se utišil.

Ve dvě hodiny se k obědu sjelo šest vybraných osob. Hosté – známý hrabě Rastopčin, kníže Lopuchin se svým synovcem, generál Čatrov, starý válečný druh knížete, a z mladých Pierre a Boris Drubeckoj – na něj čekali v salonu.

Boris, který před několika dny přijel do Moskvy na dovolenou, si přál být představen knížeti Nikolaji Andrejevičovi a dokázal si jeho přízeň získat do té míry, že kníže kvůli němu udělal výjimku ze všech svobodných mladých mužů, které k sobě nepřijímal.

Knížecí dům nebyl tím, čemu se říká „společnost", ale byl to takový malý kroužek, o kterém sice ve městě nebylo slyšet, ale do kterého bylo nejlichotivější být přijat. To Boris pochopil před týdnem, když v jeho přítomnosti Rastopčin vrchnímu veliteli, který hraběte zval na Mikuláše k obědu, řekl, že nemůže:

„V ten den já vždycky jezdím líbat ostatky knížete Nikolaje Andrejeviče."

„Ach ano, ano," odpověděl vrchní velitel. „Jak se mu daří?..."

Malá společnost, která se před obědem sešla ve staromódním vysokém salonu se starým nábytkem, připomínala slavnostní zasedání soudního tribunálu. Všichni mlčeli, a když mluvili, mluvili potichu. Kníže Nikolaj Andrejič vyšel vážný a mlčenlivý. Kněžna Marja se zdála ještě tišší a nesmělejší než obvykle. Hosté se na ni obraceli neradi, protože viděli, že nemá hlavu na jejich rozhovory. Jen hrabě Rastopčin držel nit hovoru a vyprávěl tu městské, tu politické novinky.

Lopuchin a starý generál se do hovoru občas zapojovali. Kníže Nikolaj Andrejič poslouchal, jako nejvyšší soudce poslouchá zprávu, kterou mu přednášejí, a jen občas mlčením nebo krátkým slůvkem dával najevo, že bere na vědomí, co se mu hlásí. Tón hovoru byl takový, že bylo zřejmé: nikdo neschvaluje, co se děje v politickém světě. Vyprávěly se události, které zjevně potvrzovaly, že všechno jde čím dál hůř; ale v každém vyprávění a v každém úsudku bylo nápadné, jak se vypravěč zastavil nebo ho zastavili pokaždé na té hranici, kde by se úsudek mohl týkat osoby Jeho Veličenstva císaře.

U oběda přišla řeč na poslední politickou novinku, na to, že Napoleon zabral državy vévody oldenburského, a na ruskou nótu nepřátelskou Napoleonovi, rozeslanou ke všem evropským dvorům.

„Bonaparte jedná s Evropou jako pirát na dobyté lodi," řekl hrabě Rastopčin a opakoval větu, kterou už několikrát pronesl. „Člověk se jen diví shovívavosti nebo zaslepenosti panovníků. Teď už jde o papeže a Bonaparte už bez rozpaků chce svrhnout hlavu katolického náboženství, a všichni mlčí! Jen náš panovník protestoval proti zabrání držav vévody oldenburského. A to ještě..." Hrabě Rastopčin zmlkl, protože cítil, že stojí na hranici, za kterou už se odsuzovat nedá.

„Nabídli mu jiné državy místo Oldenburského vévodství," řekl kníže Nikolaj Andrejič. „Jako bych já stěhoval mužiky z Lysých Hor do Bogučarova a do rjazaňských statků, tak on stěhuje vévody."

„Vévoda oldenburský snáší své neštěstí s obdivuhodnou silou charakteru a odevzdaností," řekl Boris a uctivě se zapojil do hovoru. Řekl to proto, že při cestě z Petrohradu měl tu čest být vévodovi představen. Kníže Nikolaj Andrejič se na mladého muže podíval tak, jako by mu na to chtěl něco říct, ale rozmyslel si to, protože ho na to považoval za příliš mladého.

„Četl jsem náš protest v oldenburské záležitosti a divil jsem se, jak špatně je ta nóta stylizovaná," řekl hrabě Rastopčin nedbalým tónem člověka, který soudí o věci, již dobře zná.

Pierre se na Rastopčina podíval s naivním údivem; nechápal, proč ho znepokojuje špatná stylizace nóty.

„Copak není jedno, jak je nóta napsaná, hrabě," řekl, „když je její obsah silný?"

„Můj milý, s pěti sty tisíci vojáků by bylo snadné mít pěkný sloh," řekl hrabě Rastopčin. Pierre pochopil, proč hraběte Rastopčina znepokojovala stylizace nóty.

„Zdá se, že se nám pisálků namnožilo dost," řekl starý kníže. „Tam v Petrohradě se pořád píše, nejen nóty – pořád se píšou nové zákony. *Můj Andrjuša* tam pro Rusko napsal celý svazek zákonů. Dneska se všechno píše!" A nepřirozeně se zasmál.

Hovor na chvíli utichl; starý generál na sebe upozornil odkašláním.

„Ráčili jste slyšet o poslední události na přehlídce v Petrohradě? Jak se ukázali noví francouzští vyslanci!“

„Co? Ano, něco jsem slyšel; řekl prý v přítomnosti Jeho Veličenstva něco netaktního.“

„Jeho Veličenstvo ho upozornilo na granátnickou divizi a na slavnostní pochod,“ pokračoval generál, „a vyslanec prý tomu nevěnoval žádnou pozornost a prý si dovolil říct, že u nás ve Francii takovým maličkostem pozornost nevěnujeme. Panovník neráčil nic říct. Na další přehlídce prý panovník neráčil ani jednou na něj promluvit.“

Všichni zmlkli: o téhle skutečnosti, která se týkala osobně panovníka, se nesměl vyslovit žádný úsudek.

„Drzouni!“ řekl kníže. „Znáte Métiviera? Dneska jsem ho od sebe vyhodil. Byl tady, pustili ho ke mně, ačkoli jsem prosil, aby nikoho nepouštěli,“ řekl kníže a zlostně pohlédl na dceru. A vyprávěl celý svůj rozhovor s francouzským lékařem a důvody, proč se přesvědčil, že Métivier je špion. Přestože ty důvody byly velmi nedostatečné a nejasné, nikdo neodporoval.

K pečeni podali šampaňské. Hosté vstali z míst a blahopřáli starému knížeti. Kněžna Marja k němu také přistoupila.

Pohlédl na ni chladným, zlým pohledem a nastavil jí vrásčitou, oholenou tvář. Celý výraz jeho tváře jí říkal, že ranní rozhovor nezapomněl, že jeho rozhodnutí platí dál a že jen díky přítomnosti hostů jí to teď neříká.

Když přešli do salonu na kávu, sedli si staří pánové k sobě.

Kníže Nikolaj Andrejič víc ožil a vyslovil svůj názor na nadcházející válku.

Řekl, že naše války s Bonapartem budou tak dlouho nešťastné, dokud budeme hledat spojenectví s Němci a strkat nos do evropských záležitostí, do kterých nás zatáhl tylžský mír. Neměli jsme válčit ani za Rakousko, ani proti Rakousku. Celá naše politika je na Východě, a co

se Bonaparta týče, jediné: vyzbrojit se na hranici a být pevný v politice, a nikdy se neodváží překročit ruskou hranici, jako v roce sedm.

„A kdepak my, kníže, abychom válčili s Francouzi!“ řekl hrabě Rastopčin. „Copak můžeme vytáhnout proti svým učitelům a bohům? Podívejte se na naši mládež, podívejte se na naše dámy. Našimi bohy jsou Francouzi, naším královstvím nebeským Paříž.“

Začal mluvit hlasitěji, zjevně proto, aby ho všichni slyšeli.

„Francouzské šaty, francouzské myšlenky, francouzské city! Vy jste tady Métiviera vyhodil za krk, protože je Francouz a padouch, ale naše dámy se za ním plazí po kolenou. Včera jsem byl na večírku, a z pěti dam byly tři katoličky a s papežovým svolením v neděli vyšívají na kanavu. A samy sedí skoro nahé jako vývěsní štíty veřejných lázní, s prominutím. Eh, když se člověk podívá na naši mládež, kníže, vzal by starý kyj Petra Velikého z kunstkamery a po rusku jim napráskal, až by z nich všechna ta hloupost vyletěla!“

Všichni zmlkli. Starý kníže se s úsměvem na tváři díval na Rastopčina a souhlasně pokyvoval hlavou.

„Tak sbohem, Vaše Osvícenosti, nestůňte,“ řekl Rastopčin, s rychlými pohyby, které mu byly vlastní, vstal a podal knížeti ruku.

„Sbohem, holoubku – je to jako gusle, vždycky ho rád poslouchám!“ řekl starý kníže, podržel ho za ruku a nastavil mu tvář k políbení. S Rastopčinem vstali i ostatní.

IV

Kněžna Marja seděla v salonu, poslouchala ty řeči a klevety starých pánů a nerozuměla ničemu z toho, co slyšela; myslela jen na to, jestli si všichni hosté nevšímají nepřátelského vztahu jejího otce k ní. Nevšimla si ani zvláštní pozornosti a laskavostí, které jí po celou dobu oběda prokazoval Drubeckoj, který byl v jejich domě už potřetí.

Kněžna Marja se s roztržitým, tázavým pohledem obrátila k Pierrovi, který k ní jako poslední z hostů přistoupil s kloboukem v ruce a s úsměvem na tváři, když kníže odešel a oni zůstali v salonu sami.

„Mohu ještě chvíli posedět?“ řekl a svým tlustým tělem se svalil do křesla vedle kněžny Marji.

„Ach ano,“ řekla. „Nevšiml jste si ničeho?“ řekl její pohled.

Pierre byl v příjemné poobědové náladě. Díval se před sebe a tiše se usmíval.

„Znáte toho mladého muže dlouho, kněžno?“ řekl.

„Kterého?“

„Drubeckého?“

„Ne, krátce…“

„A líbí se vám?“

„Ano, je to příjemný mladý muž… Proč se mě na to ptáte?“ řekla kněžna Marja a dál myslela na svůj ranní rozhovor s otcem.

„Protože jsem učinil pozorování: mladý muž obvykle přijíždí z Petrohradu na dovolenou do Moskvy jen proto, aby se oženil s bohatou nevěstou.“

„Vy jste učinil to pozorování?“ řekla kněžna Marja.

„Ano,“ pokračoval Pierre s úsměvem, „a tenhle mladý muž se ted chová tak, že kde jsou bohaté nevěsty, tam je i on. Čtu v něm jako

v knize. Teď váhá, na koho zaútočit: na vás, nebo na slečnu Julii Karaginovou. Je k ní velmi pozorný."

„On k nim jezdí?"

„Ano, velmi často. A znáte ten nový způsob dvoření?" řekl Pierre s veselým úsměvem; zřejmě byl v té veselé náladě dobromyslného posměchu, kterou si tak často vyčítal v deníku.

„Ne," řekla kněžna Marja.

„Aby se teď člověk zalíbil moskevským slečnám, musí být melancholický. A on je ve společnosti slečny Karaginové velmi melancholický," řekl Pierre.

„Opravdu?" řekla kněžna Marja, dívala se do Pierrovy dobré tváře a nepřestávala myslet na svůj žal. „Bylo by mi lehčeji," myslela si, „kdybych se odhodlala někomu svěřit všechno, co cítím. A ráda bych to všechno řekla právě Pierrovi. Je tak dobrý a šlechetný. Ulevilo by se mi. Poradil by mi!"

„Vzala byste si ho?" zeptal se Pierre.

„Ach, můj bože, hrabě! Jsou chvíle, kdy bych si vzala kohokoli," řekla najednou kněžna Marja se slzami v hlase, nečekaně i sama pro sebe. „Ach, jak těžké je milovat blízkého člověka a cítit, že... nic," pokračovala třesoucím se hlasem, „nemůžeš pro něj udělat, jen mu působit žal, když víš, že to nemůžeš změnit. Pak zbývá jediné – odejít, ale kam mám odejít já?"

„Co je vám, co se vám stalo, kněžno?"

Ale kněžna nedomluvila a rozplakala se.

„Nevím, co to se mnou dnes je. Neposlouchejte mě, zapomeňte, co jsem vám řekla."

Všechna Pierrova veselost zmizela. Ustaraně se kněžny vyptával, prosil ji, aby mu všechno řekla a svěřila mu svůj žal; ale ona jen opakovala, že ho prosí, aby zapomněl, co řekla, že si nepamatuje, co řekla, a že nemá jiný žal než ten, o kterém ví – žal z toho, že sňatek knížete Andreje hrozí rozkmotřit otce se synem.

„Slyšel jste něco o Rostovových?“ zeptala se, aby změnila téma. „Říkali mi, že brzy přijedou. André taky čekám každým dnem. Přála bych si, aby se tady uviděli.“

„A jak se teď na tu věc dívá on?“ zeptal se Pierre a tím *on* myslel starého knížete. Kněžna Marja zavrtěla hlavou.

„Ale co se dá dělat? Do roka zbývá jen několik měsíců. A takhle to být nemůže. Já bych jen chtěla bratra ušetřit těch prvních chvil. Přála bych si, aby přijeli co nejdřív. Doufám, že se s ní sblížím… Vy je znáte dlouho,“ řekla kněžna Marja, „řekněte mi s rukou na srdci celou opravdovou pravdu, co je to za dívku a jak se vám zdá? Ale celou pravdu; protože, chápete, Andrej tolik riskuje, když to dělá proti otcově vůli, že bych chtěla vědět…“

Nejasný instinkt Pierrovi řekl, že v těch výhradách a opakovaných prosbách, aby řekl *celou pravdu*, se projevuje nepřízeň kněžny Marji k budoucí švagrové, že by si přála, aby Pierre volbu knížete Andreje neschválil; ale Pierre řekl to, co spíš cítil, než si myslel.

„Nevím, jak vám na tu otázku odpovědět,“ řekl a zčervenal, sám nevěděl proč. „Opravdu vůbec nevím, co je to za dívku; nedokážu ji nijak rozebrat. Je okouzlující. A proč, to nevím: to je všechno, co se o ní dá říct.“ Kněžna Marja si povzdechla a výraz její tváře řekl: „Ano, to jsem čekala a toho jsem se bála.“

„Je chytrá?“ zeptala se kněžna Marja. Pierre se zamyslel.

„Myslím, že ne,“ řekl, „ale vlastně ano. Neráčí být chytrá… Ba ne, je okouzlující, a nic víc.“ Kněžna Marja znovu nesouhlasně zavrtěla hlavou.

„Ach, tak ráda bych ji měla ráda! Řekněte jí to, jestli ji uvidíte dřív než já.“

„Slyšel jsem, že přijedou v nejbližších dnech,“ řekl Pierre.

Kněžna Marja Pierrovi vyložila svůj plán: jakmile Rostovovi přijedou, sblíží se s budoucí švagrovou a pokusí se starého knížete na ni navyknout.

V

Sňatek s bohatou nevěstou v Petrohradu Borisovi nevyšel, a tak přijel se stejným cílem do Moskvy. V Moskvě Boris váhal mezi dvěma nejbohatšími nevěstami – Julií a kněžnou Marjou. Ačkoli mu kněžna Marja navzdory své nehezkosti připadala přitažlivější než Julie, bylo mu z nějakého důvodu nepříjemné dvořit se Bolkonské. Při posledním setkání s ní, o jmeninách starého knížete, mu na všechny jeho pokusy začít s ní mluvit o citech odpovídala nepřiléhavě a zjevně ho neposlouchala.

Julie naopak jeho dvoření ochotně přijímala, i když zvláštním způsobem, jaký byl vlastní jen jí.

Julii bylo dvacet sedm let. Po smrti svých bratrů velmi zbohatla. Ted byla docela nehezká; myslela si ale, že je nejen stejně pěkná, ale dokonce mnohem přitažlivější, než bývala dřív. V tom omylu ji utvrzovalo jednak to, že se z ní stala velmi bohatá nevěsta, jednak to, že čím byla starší, tím byla pro muže bezpečnější, tím volněji s ní muži mohli jednat a bez jakýchkoli závazků užívat jejích večeří, večírků a živé společnosti, která se u ní scházela. Muž, který by se před deseti lety bál jezdit každý den do domu, kde byla sedmnáctiletá slečna, aby ji nekompromitoval a sám se nezavázal, teď k ní jezdil směle každý den a jednal s ní ne jako se slečnou na vdávání, ale jako se známou, která nemá pohlaví.

Dům Karaginových byl té zimy nejpříjemnějším a nejpohostinnějším domem v Moskvě. Kromě večírků a obědů na pozvání se u Karaginových každý den scházela velká společnost, hlavně mužů, kteří večeřeli po jedenácté v noci a vysedávali do tří do rána. Nebyl ples, promenáda ani divadlo, které by Julie vynechala. Její toalety byly vždycky ty

nejmódnější. Ale přesto se Julie zdála ve všem zklamaná, každému říkala, že nevěří v přátelství ani v lásku ani v žádné radosti života a že klid očekává teprve *tam*. Osvojila si tón dívky, která prožila velké zklamání, dívky, která jako by ztratila milovaného člověka nebo jím byla krutě oklamána. Ačkoli se jí nic podobného nestalo, dívali se na ni jako na takovou, a sama dokonce věřila, že v životě mnoho vytrpěla. Ta melancholie, která jí nebránila se bavit, nebránila ani mladým lidem, kteří k ní jezdili, příjemně trávit čas. Každý host, který k nim přijel, vzdal hold melancholické náladě hostitelky a potom se věnoval společenské konverzaci i tancům i důmyslným hrám i turnajům ve skládání veršů na zadané rýmy, které byly u Karaginových v módě. Jen někteří mladí muži, a mezi nimi i Boris, se do Juliiny melancholické nálady nořili hlouběji, a s těmi mladými muži vedla delší a důvěrnější rozhovory o marnosti všeho pozemského a jim otevírala svá alba, popsaná smutnými obrázky, výroky a verši.

Julie byla k Borisovi obzvlášť laskavá: litovala jeho časného zklamání ze života, nabízela mu útěchu přátelství, jakou mohla nabídnout ona, která sama v životě tolik vytrpěla, a otevřela mu své album. Boris jí do alba nakreslil dva stromy a napsal: „Venkovské stromy, vaše temné větve na mne střásají temnotu a melancholii."

Na jiném místě nakreslil hrobku a napsal:

„Smrt přináší spásu a smrt přináší klid,

ach, před bolestmi není kam jinam jít."

Julie řekla, že je to rozkošné.

„V úsměvu melancholie je něco tak okouzlujícího," řekla Borisovi to místo, které si doslova opsala z knihy.

„Je to paprsek světla ve stínu, odstín mezi bolestí a zoufalstvím, který ukazuje, že útěcha je možná."

Na to jí Boris napsal verše:

„Ty jedovatý pokrme duše, jež příliš cítí,

ty, bez níž štěstí nemůže mi svítit,

něžná melancholie, ach, přijď mě utěšit,

přijď zkonejšit muka mé temné samoty

a tajnou sladkost přimíchej, ó, ty,

k těm slzám, které cítím z očí prýštit."

Julie hrála Borisovi na harfu ta nejsmutnější nokturna. Boris jí předčítal *Ubohou Lízu* a nejednou musel čtení přerušit, protože mu dojetí bralo dech. Když se Julie a Boris potkávali ve velké společnosti, dívali se na sebe jako na jediné lidi na světě, kteří jsou ke všemu lhostejní a kteří si navzájem rozumějí.

Anna Michajlovna, která ke Karaginovým často jezdila a dělala matce společnost při kartách, si mezitím spolehlivě zjišťovala, co Julie dostane věnem – dostávala obě penzenská panství a nižněnovgorodské lesy. Anna Michajlovna s oddaností vůli prozřetelnosti a s dojetím hleděla na jemný smutek, který jejího syna poutal k bohaté Julii.

„Pořád tak rozkošná a melancholická, naše drahá Julie," říkávala dceři. „Boris říká, že si ve vašem domě odpočine na duši. Zažil tolik zklamání a je tak citlivý," říkávala matce.

„Ach, můj milý, jak jsem si v poslední době Julii zamilovala," říkávala synovi, „to ti ani nedokážu popsat! Ano, a kdo by ji mohl nemít rád? Je to taková nadpozemská bytost! Ach, Borisi, Borisi!" Na chvilku zmlkla. „A jak je mi líto její mamá," pokračovala, „dneska mi ukazovala účty a dopisy z Penzy – mají tam obrovské panství – a ona chudinka je na všechno sama: tak ji okrádají!"

Boris se sotva znatelně usmíval, když matku poslouchal. Mírně se smál její prostoduché lsti, ale poslouchal ji a občas se jí pozorně vyptával na penzenská a nižněnovgorodská panství.

Julie už dávno čekala, že ji její melancholický ctitel požádá o ruku, a byla připravena nabídku přijmout; ale jakýsi tajný pocit odporu k ní, k její vášnivé touze vdát se, k její nepřirozenosti, a pocit hrůzy z toho, že se zřekne možnosti opravdové lásky, Borise ještě zdržoval. Jeho dovolená se už chýlila ke konci. Celé dny a každý boží den trávil u Karaginových a každý den, když o tom sám se sebou uvažoval, si Boris říkal, že zítra ji požádá o ruku. Ale v Juliině přítomnosti, když se díval na její červenou tvář a bradu, skoro vždycky posypanou pudrem, na její vlhké oči a na výraz tváře, který vyjadřoval ustavičnou ochotu přejít z melancholie okamžitě v nepřirozené nadšení manželským štěstím, nedokázal Boris vyslovit rozhodující slovo; přestože se už dávno ve své představivosti považoval za vlastníka penzenských a nižněnovgorodských panství a rozvrhoval, jak naloží s příjmy z nich. Julie Borisovu nerozhodnost viděla a občas ji napadlo, že je mu protivná; ale ženský sebeklam jí hned nabídl útěchu a ona si říkala, že je ostýchavý jen z lásky. Její melancholie ale začínala přecházet v podrážděnost, a nedlouho před Borisovým odjezdem se pustila do rozhodného plánu. Právě v době, kdy Borisovi končila dovolená, se v Moskvě, a samo sebou se rozumí, že i v salonu Karaginových, objevil Anatol Kuragin, a Julie nečekaně zanechala melancholie, byla velmi veselá a věnovala Kuraginovi velkou pozornost.

„Můj milý," řekla Anna Michajlovna synovi, „vím ze spolehlivého pramene, že kníže Vasilij posílá syna do Moskvy, aby ho oženil s Julií. Mám Julii tak ráda, že by mi jí bylo líto. Co myslíš, příteli?" řekla Anna Michajlovna.

Myšlenka, že by z něj byl hlupák a nadarmo přišel o celý ten měsíc těžké melancholické služby u Julie, a že by viděl všechny příjmy z penzenských panství, které už ve své představivosti rozpočítal a náležitě využil, v rukou jiného – zvlášť v rukou hloupého Anatola –, Borise urážela. Jel ke Karaginovým s pevným úmyslem požádat o ruku. Julie ho přivítala s veselým a bezstarostným výrazem, nedbale vyprávěla, jak

se včera na plese skvěle bavila, a ptala se, kdy odjíždí. Přestože Boris přijel s úmyslem mluvit o své lásce, a proto chtěl být něžný, začal podrážděně mluvit o ženské nestálosti: o tom, jak snadno mohou ženy přecházet od smutku k radosti a že jejich nálada závisí jen na tom, kdo se jim dvoří. Julie se urazila a řekla, že je to pravda, že žena potřebuje rozmanitost a že pořád totéž omrzí každého.

„K tomu bych vám radil…“ začal Boris, protože jí chtěl říct něco jízlivého; ale v tu chvíli ho napadla urážlivá myšlenka, že by mohl odjet z Moskvy, aniž by dosáhl svého cíle, a nadarmo by přišel o svou námahu – což se mu ještě nikdy v ničem nestalo. Zarazil se uprostřed řeči, sklopil oči, aby neviděl její nepříjemně podrážděnou a nerozhodnou tvář, a řekl: „Vůbec jsem sem nepřijel, abych se s vámi hádal. Naopak…“ Pohlédl na ni, aby se ujistil, jestli může pokračovat. Všechna její podrážděnost najednou zmizela a neklidné, prosebné oči na něj hleděly s dychtivým očekáváním. „Vždycky to můžu zařídit tak, abych ji vídal málo,“ pomyslel si Boris. „A věc je započatá a musí se dotáhnout!“ Prudce zrudl, zvedl k ní oči a řekl jí: „Znáte mé city k vám!“ Víc říkat nebylo třeba: Juliina tvář zářila triumfem a samolibostí; ale přiměla Borise, aby jí řekl všechno, co se v takových případech říká, aby řekl, že ji miluje a že nikdy žádnou ženu nemiloval víc než ji. Věděla, že za penzenská panství a nižněnovgorodské lesy to může žádat, a dostala, co žádala.

Snoubenec s nevěstou, kteří se už nezmiňovali o stromech, jež na ně střásají temnotu a melancholii, dělali plány na budoucí zařízení skvělého domu v Petrohradu, konali návštěvy a připravovali všechno na skvělou svatbu.

VI

Hrabě Ilja Andrejič přijel koncem ledna s Natašou a Soňou do Moskvy. Hraběnka byla pořád nemocná a nemohla jet – a čekat, až se uzdraví, nebylo možné: knížete Andreje čekali v Moskvě každým dnem; kromě toho bylo třeba nakoupit výbavu, bylo třeba prodat statek u Moskvy a bylo třeba využít toho, že je starý kníže v Moskvě, a představit mu jeho budoucí snachu. Dům Rostovových v Moskvě nebyl vytopený; kromě toho přijeli na krátkou dobu a hraběnka s nimi nebyla, a proto se Ilja Andrejič rozhodl ubytovat se v Moskvě u Marji Dmitrijevny Achrosimovové, která hraběti už dávno nabízela svou pohostinnost.

Pozdě večer vjely čtvery kryté saně Rostovových do dvora Marji Dmitrijevny ve Staré Koňušenné. Marja Dmitrijevna žila sama. Dceru už provdala. Synové byli všichni ve službě.

Držela se pořád stejně zpříma, stejně přímo, hlasitě a rozhodně říkala všem svůj názor a celou svou bytostí jako by vyčítala ostatním lidem všechny slabosti, vášně a poblouznění, jejichž možnost neuznávala. Od časného rána chodila v kacabajce a věnovala se domácnosti, potom o svátcích jezdila na mši a od mše do věznic a žalářů, kde měla nějaké záležitosti, o kterých nikomu neříkala, a ve všední dny se oblékla a doma přijímala prosebníky různých stavů, kteří k ní každý den chodili, a potom obědvala; u vydatného a chutného oběda bývali vždycky tři čtyři hosté, po obědě hrála partii bostonu; na noc si nechávala předčítat noviny a nové knihy a sama přitom pletla. Jen zřídka dělala výjimku a vyjela si, a jestliže vyjela, tak jen k nejvýznamnějším osobám ve městě.

Ještě nespala, když Rostovovi přijeli, a v předsíni zavrzaly dveře na kladce a pouštěly dovnitř Rostovovy a jejich služebnictvo, jak přichá-

zeli z mrazu. Marja Dmitrijevna stála s brýlemi sesunutými na nos a s hlavou zakloněnou ve dveřích sálu a přísně a zlostně se dívala na příchozí. Člověk by si mohl myslet, že se na příchozí zlobí a hned je vyžene, kdyby přitom nedávala služebnictvu starostlivé pokyny, jak hosty a jejich věci rozmístit.

„Hraběcí? Sem to nes," říkala a ukazovala na kufry, aniž by se s kýmkoli pozdravila. „Slečny, sem doleva. No, co se tu natřásáte!" okřikla děvečky. „Ať se ohřeje samovar! Přibrala, zkrásněla," pronesla a přitáhla si za kapuci Natašu, celou zarůžovělou od mrazu. „Fuj, studená! Tak se přece honem svlékni," okřikla hraběte, který jí chtěl políbit ruku. „Zmrzls, viď. Ať se k čaji podá rum! Soňuško, dobrý den," řekla Soně, a tím, že ji pozdravila francouzsky, dávala najevo svůj trochu pohrdavý a laskavý vztah k Soně.

Když se všichni svlékli, upravili po cestě a přišli k čaji, Marja Dmitrijevna je jednoho po druhém všechny políbila.

„Z duše jsem ráda, že jste přijeli a že jste se ubytovali u mě," říkala. „Už bylo načase," řekla a významně pohlédla na Natašu… „Starý je tady a syna čekají každým dnem. Musíš, musíš se s ním seznámit. No, ale o tom si promluvíme potom," dodala a přelétla pohledem Soňu, který ukazoval, že o tom před ní mluvit nechce. „Teď poslouchej," obrátila se k hraběti, „co tedy zítra potřebuješ? Pro koho pošleš? Pro Šinšina?" Zahnula jeden prst. „Pro uplakanou Annu Michajlovnu – dva. Je tady se synem. Syn se žení! Pak pro Bezuchova, ne? I on je tady i se ženou. On jí utekl a ona za ním přicválala. Ve středu u mě obědval. No a tyhle," ukázala na slečny, „zítra zavezu do Iverské kaple a pak se stavíme i u Ober-Šelmy. Však vy si určitě budete dávat šít všechno nové? Na mě se nedívejte, dneska jsou rukávy, to vám povím! Nedávno ke mně přijela mladá kněžna Irina Vasiljevna: hrůza pohledět, jako by si na ruce navlékla dva soudky. To víte, dneska je co den, to nová móda. A ty sám tu máš jaké záležitosti?" obrátila se přísně k hraběti.

„Všechno se sešlo najednou," odpověděl hrabě. „Nakoupit hadříky, a k tomu ještě kupec na statek u Moskvy a na dům. Jestli budete tak laskavá, najdu si chvilku, zajedu na den do Marjinského a svěřím vám svoje děvčata."

„Dobře, dobře, u mě budou v bezpečí. U mě jako v Poručenském úřadě. Vyvezu je, kam bude třeba, i vyhubuju, i pomazlím," řekla Marja Dmitrijevna a dotkla se velkou rukou tváře své oblíbenkyně a kmotřenky Nataši.

Druhý den ráno zavezla Marja Dmitrijevna slečny do Iverské kaple a k madam Aubert-Chalmé, která se Marji Dmitrijevny tak bála, že jí šaty vždycky prodávala se ztrátou, jen aby se jí co nejdřív zbavila. Marja Dmitrijevna objednala skoro celou výbavu. Po návratu vyhnala z pokoje všechny kromě Nataši a zavolala si svou oblíbenkyni ke křeslu.

„No, teď si promluvíme. Blahopřeju ti k ženichovi. Ulovilas fešáka! Mám z toho pro tebe radost; a znám ho, už když byl takovýhle," ukázala loket nad zemí. Nataša se radostně červenala. „Mám ho ráda, i celou jeho rodinu. Teď poslouchej. Víš přece, že starý kníže Nikolaj si moc nepřál, aby se syn ženil. Umíněný stařec! Pravda, kníže Andrej není dítě a obejde se i bez něho, ale vstupovat do rodiny proti vůli není dobré. Musí to být po dobrém, s láskou. Ty jsi chytrá, budeš vědět, jak s ním jednat. Hezky po dobrotě a chytře s ním jednej. A všechno bude dobré."

Nataša mlčela, z ostýchavosti, jak si myslela Marja Dmitrijevna, ale ve skutečnosti bylo Nataše nepříjemné, že se jí pletou do její lásky ke knížeti Andrejovi, která jí připadala tak odlišná ode všech lidských věcí, že jí podle jejího mínění nikdo nemohl rozumět. Milovala a znala jen knížete Andreje, on ji miloval a měl v nejbližších dnech přijet a odvézt si ji. Nic jiného nepotřebovala.

„Víš, já ho znám dlouho, a Mašenku, tvou švagrovou, mám ráda. Švagrová, to bitka hotová, ale tahle by ani mouše neublížila. Prosila

mě, abych vás svedla dohromady. Zítra k ní pojedeš s otcem, a hezky se jí vlichoť: jsi mladší než ona. Až ten tvůj přijede, a ty už se budeš znát se sestrou i s otcem a budou tě mít rádi. Je to tak, nebo ne? To bude lepší, ne?“

„Bude,“ neochotně odpověděla Nataša.

VII

Druhý den jel hrabě Ilja Andrejič na radu Marji Dmitrijevny s Natašou ke knížeti Nikolaji Andrejiči. Hrabě se na tu návštěvu chystal v neveselé náladě: v duchu se bál. Poslední setkání v době domobrany, kdy si hrabě v odpověď na své pozvání k obědu vyslechl prudké pokárání za to, že nedodal lidi, měl hrabě Ilja Andrejič dobře v paměti. Nataša naopak byla, když si oblékla své nejlepší šaty, v té nejveselejší náladě. „Není možné, aby si mě neoblíbili," myslela si. „Mě měli všichni vždycky rádi. A já jsem pro ně tak ochotná udělat všechno, co si budou přát, tak ochotná ho mít ráda – za to, že je to otec, a ji za to, že je to sestra –, že nemají proč si mě neoblíbit!"

Přijeli ke starému, ponurému domu na Vzdviženské ulici a vešli do síně.

„No, Pán Bůh žehnej," pronesl hrabě napůl žertem, napůl vážně; ale Nataša si všimla, že otec, když vcházel do předsíně, začal spěchat a nesměle a tiše se zeptal, jestli jsou kníže a kněžna doma. Když je ohlásili, nastal mezi knížecím služebnictvem zmatek. Lokaje, který je běžel ohlásit, zastavil v sále jiný lokaj a o něčem si šeptali. Do sálu přiběhla komorná a také spěšně něco říkala a zmiňovala se o kněžně. Nakonec vyšel jeden starý lokaj s rozzlobeným výrazem a oznámil Rostovovým, že kníže je přijmout nemůže, ale kněžna je prosí k sobě. Jako první vyšla hostům naproti slečna Bourienne. Otce s dcerou přivítala obzvlášť zdvořile a doprovodila je ke kněžně. Kněžna jim s rozrušenou, polekanou, červenými skvrnami pokrytou tváří vyběhla těžkým krokem naproti a marně se snažila vypadat nenuceně a srdečně. Nataša se kněžně Marje na první pohled nelíbila. Připadala jí příliš vystrojená, lehkomyslně veselá a ješitná. Kněžna Marja nevěděla, že ještě

dřív, než svou budoucí švagrovou uviděla, byla vůči ní špatně naladěná z bezděčné závisti k její kráse, mládí a štěstí a ze žárlivosti na lásku svého bratra. Kromě tohoto nepřekonatelného pocitu nechuti k ní byla kněžna Marja v tu chvíli rozrušená ještě tím, že když Rostovy ohlásili, kníže křičel, že je nepotřebuje, ať je kněžna Marja přijme, chce-li, ale k němu ať je nepouštějí. Kněžna Marja se rozhodla Rostovy přijmout, ale každou chvíli se bála, aby kníže neprovedl nějaký výstup, protože se zdálo, že ho příjezd Rostovových velmi rozrušil.

„Tak vidíte, milá kněžno, přivezl jsem vám svou zpěvačku," řekl hrabě, šoupl nohou a neklidně se rozhlížel, jako by se bál, aby nevešel starý kníže. „To mám ale radost, že jste se seznámily... Škoda, škoda, že je kníže pořád nemocný." A když řekl ještě několik obecných frází, vstal. „Jestli dovolíte, kněžno, nechám vám tu svou Natašu na čtvrt hodinky, zajel bych, je to jen dva kroky, na Psí plácek k Anně Semjonovně, a pak se pro ni stavím."

Ilja Andrejič si tuhle diplomatickou lest vymyslel proto, aby budoucí švagrová měla volné pole a mohla si se svou švagrovou promluvit – jak to potom řekl dceři –, a ještě proto, aby se vyhnul možnému setkání s knížetem, kterého se bál. Dceři to neřekl, ale Nataša ten otcův strach a neklid pochopila a cítila se uražená. Zčervenala za svého otce, ještě víc se rozzlobila, že zčervenala, a smělým, vyzývavým pohledem, který říkal, že se nikoho nebojí, pohlédla na kněžnu. Kněžna řekla hraběti, že má velkou radost, a prosí ho jen, aby u Anny Semjonovny zůstal co nejdéle, a Ilja Andrejič odjel.

Slečna Bourienne neodcházela z pokoje, přestože po ní kněžna Marja, která si chtěla s Natašou promluvit mezi čtyřma očima, vrhala neklidné pohledy, a pevně udržovala hovor o moskevských zábavách a divadlech. Natašu urazil zmatek, k němuž došlo v předsíni, otcův neklid i nepřirozený tón kněžny, která – jak se jí zdálo – jí prokazovala milost tím, že ji přijímala. A proto jí bylo všechno nepříjemné. Kněžna Marja se jí nelíbila. Připadala jí velice ošklivá, strojená a suchá. Nataša

se najednou v duchu přikrčila a bezděčně nasadila takový nedbalý tón, který od ní kněžnu Marju odpuzoval ještě víc. Po pěti minutách těžkého, strojeného hovoru se ozvaly rychlé kroky v trepkách, které se blížily. Tvář kněžny Marji vyjádřila strach, dveře pokoje se otevřely a vešel kníže v bílé noční čepici a v županu.

„Ach, milostivá," začal, „milostivá, hraběnko... hraběnka Rostovová, nemýlím-li se... prosím za prominutí, prominutí... nevěděl jsem, milostivá. Bůh je mi svědkem, nevěděl jsem, že jste nás poctila svou návštěvou, zašel jsem k dceři v takovém úboru. Prosím za prominutí... Bůh je mi svědkem, nevěděl jsem," opakoval tak nepřirozeně, s důrazem na slově Bůh, a tak nepříjemně, že kněžna Marja stála se sklopenýma očima a neodvažovala se pohlédnout ani na otce, ani na Natašu. Nataša, která vstala a uklonila se, také nevěděla, co má dělat. Jen slečna Bourienne se příjemně usmívala.

„Prosím za prominutí, prosím za prominutí! Bůh je mi svědkem, nevěděl jsem," zabručel stařec, prohlédl si Natašu od hlavy až k patě a odešel. Slečna Bourienne se po tomto vystoupení vzpamatovala první a začala mluvit o knížecí nemoci. Nataša a kněžna Marja se na sebe mlčky dívaly, a čím déle se na sebe mlčky dívaly a neříkaly si, co si říct potřebovaly, tím nepřátelštěji si o sobě myslely.

Když se hrabě vrátil, Nataša se mu nezdvořile zaradovala a spěchala k odjezdu: v tu chvíli tu starou suchou kněžnu skoro nenáviděla, že ji mohla přivést do tak trapné situace a strávit s ní půl hodiny, aniž by řekla cokoli o knížeti Andrejovi. „Přece jsem nemohla začít o něm mluvit první před tou Francouzkou," myslela si Nataša. Kněžna Marja se zatím trápila tímtéž. Věděla, co Nataše musí říct, ale nemohla to udělat jednak proto, že jí překážela slečna Bourienne, a jednak proto, že sama nevěděla, proč je pro ni tak těžké začít mluvit o tomto sňatku. Když už hrabě vycházel z pokoje, přistoupila kněžna Marja rychlými kroky k Nataše, vzala ji za ruce, těžce si povzdechla a řekla: „Počkejte,

musím…“ Nataša se posměšně, sama nevěděla čemu, dívala na kněžnu Marju.

„Milá Natalie,“ řekla kněžna Marja, „vězte, že mám radost, že bratr našel štěstí…“ Zarazila se, protože cítila, že neříká pravdu. Nataša si toho zaváhání všimla a uhodla jeho příčinu.

„Myslím, kněžno, že teď není vhodná chvíle o tom mluvit,“ řekla Nataša navenek důstojně a chladně a se slzami, které cítila v hrdle.

„Co jsem to řekla, co jsem to udělala!“ pomyslela si, jen co vyšla z pokoje.

Ten den na Natašu u oběda dlouho čekali. Seděla ve svém pokoji a vzlykala jako dítě, smrkala a popotahovala. Soňa stála nad ní a líbala ji do vlasů.

„Natašo, co ti je?“ říkala. „Co je ti po nich? Všechno přejde, Natašo.“

„Ne, kdybys věděla, jak je to urážlivé… jako bych já…“

„Neříkej to, Natašo, vždyť ty za nic nemůžeš, tak co je ti po tom? Dej mi pusu,“ řekla Soňa.

Nataša zvedla hlavu, políbila přítelkyni na rty a přitiskla k ní svou mokrou tvář.

„Nemůžu to říct, nevím. Nikdo za to nemůže,“ říkala Nataša, „já za to můžu. Ale tohle všechno strašně bolí. Ach, proč on nejede!…“

Vyšla k obědu s červenýma očima. Marja Dmitrijevna, která věděla, jak kníže Rostovy přijal, dělala, že si Natašiny rozrušené tváře nevšímá, a pevně a hlasitě u stolu žertovala s hrabětem a ostatními hosty.

VIII

Toho večera jeli Rostovovi do opery, na kterou Marja Dmitrijevna sehnala lístky.

Nataše se jet nechtělo, ale nebylo možné odmítnout laskavost Marji Dmitrijevny, určenou výhradně jí. Když oblečená vyšla do sálu, kde čekala na otce, a podívala se do velkého zrcadla a uviděla, že je hezká, velmi hezká, posmutněla ještě víc; ale smutek to byl sladký a plný lásky.

„Bože můj, kdyby tu byl, pak bych ho ne jako dřív, s jakousi hloupou ostýchavostí před něčím, ale nově, prostě objala, přitiskla bych se k němu, donutila bych ho, aby se na mě díval těma hledavýma, zvědavýma očima, kterýma se na mě tak často díval, a potom bych ho donutila, aby se smál, jak se tenkrát smál, a jeho oči – jak já ty oči vidím!“ myslela si Nataša. „A co je mi po jeho otci a sestře: miluju jeho jediného, jeho, jeho, s tou tváří a očima, s jeho úsměvem, mužným a zároveň dětským… Ne, radši na něj nemyslet, nemyslet, zapomenout, úplně zapomenout na tuhle dobu. Já to čekání nevydržím, hned se rozpláču,“ a odstoupila od zrcadla a přemáhala se, aby se nerozplakala. „A jak může Soňa tak vyrovnaně, tak klidně milovat Nikolenku a čekat tak dlouho a trpělivě!“ pomyslela si, když se dívala na Soňu, která vcházela, také oblečená, s vějířem v ruce. „Ne, ona je úplně jiná. Já to nedokážu!“

Nataša se v tu chvíli cítila tak rozněžněná a rozcitlivělá, že jí nestačilo milovat a vědět, že je milována: potřebovala teď, hned teď obejmout milovaného člověka a mluvit a slyšet od něho slova lásky, jimiž bylo plné její srdce. Zatímco jela v kočáře, seděla vedle otce a zamyšleně se dívala na světla lamp, která se míhala v zamrzlém okně, cítila

se ještě zamilovanější a smutnější a zapomněla, s kým a kam jede. Kočár Rostovových se zařadil do řady kočárů, pomalu, s koly vrzajícími po sněhu, dojel k divadlu. Nataša a Soňa spěšně vyskočily a přidržovaly si šaty; hrabě vystoupil, podpírán lokaji, a mezi vcházejícími dámami a pány a prodavači programů šli všichni tři do chodby přízemních lóží. Zpoza přivřených dveří už bylo slyšet hudbu.

„Natalie, vaše vlasy," zašeptala Soňa. Uvaděč zdvořile a spěšně proklouzl před dámami a otevřel dveře lóže. Hudba zazněla dveřmi zřetelněji, zablýskly se osvětlené řady lóží s obnaženými rameny a pažemi dam a parter, hlučný a zářící uniformami. Dáma, která vcházela do sousední lóže, si Natašu změřila ženským, závistivým pohledem. Opona se ještě nezvedla a hrála se předehra. Nataša si upravila šaty, prošla se Soňou dopředu a posadila se a rozhlížela se po osvětlených řadách protějších lóží. Dlouho nezakoušený pocit, že se stovky očí dívají na její obnažené paže a šíji, ji najednou příjemně i nepříjemně zachvátil a vyvolal celý roj vzpomínek, přání a vzrušení, které k tomu pocitu patřily.

Dvě nápadně hezké dívky, Nataša a Soňa, s hrabětem Iljou Andrejičem, kterého v Moskvě dlouho nebylo vidět, upoutaly pozornost všech. Kromě toho všichni matně věděli o Natašině zasnoubení s knížetem Andrejem, věděli, že od té doby žili Rostovovi na venkově, a se zvědavostí se dívali na nevěstu jednoho z nejlepších ženichů v Rusku.

Nataša na venkově zkrásněla, jak jí všichni říkali, a ten večer byla díky svému rozrušení obzvlášť krásná. Ohromovala plností života a krásy, spojenou s lhostejností ke všemu kolem. Její černé oči se dívaly na dav a nikoho nehledaly, a tenká, nad loktem obnažená paže, opřená o sametové zábradlí lóže, se zřejmě bezděčně, do taktu předehry, svírala a zase rozevírala a mačkala program.

„Podívej, tamhle je Aleninová," říkala Soňa, „s matkou, zdá se!"

„Panečku! Michail Kirilyč ještě ztloustl," říkal starý hrabě.

„Podívejte! Ta naše Anna Michajlovna, to má ale toku!"

„Karaginovi, Julie a s nimi Boris. Hned je vidět ženicha s nevěstou."

„Drubeckoj požádal o ruku! No jistě, dneska jsem se to dozvěděl," řekl Šinšin, který vcházel do lóže Rostovových.

Nataša se podívala směrem, kterým se díval otec, a uviděla Julii, jak s perlami na tlustém červeném krku – Nataša věděla, že je napudrovaný – sedí se šťastným výrazem vedle matky.

Za nimi bylo vidět hladce učesanou, hezkou hlavu Borise, který se usmíval a nakláněl se uchem k Juliiným ústům. Díval se zpod obočí na Rostovovy a s úsměvem něco říkal své nevěstě.

„Mluví o nás, o mně a o něm!" pomyslela si Nataša.

„A on jistě uklidňuje svou nevěstu, která na mě žárlí: zbytečně se znepokojují! Kdyby věděli, jak mi na nikom z nich nezáleží."

Vzadu seděla v zelené toce, se šťastnou, sváteční tváří odevzdanou do vůle Boží, Anna Michajlovna. V jejich lóži vládla ta atmosféra ženicha s nevěstou, kterou Nataša tak znala a měla tak ráda. Odvrátila se a najednou se jí vybavilo všechno, co bylo na její ranní návštěvě ponižujícího.

„Jakým právem mě nechce přijmout do svého příbuzenstva? Ach, radši na to nemyslet, nemyslet, dokud nepřijede!" řekla si a začala si prohlížet známé i neznámé tváře v parteru. Vpředu v parteru, uprostřed, stál zády opřený o rampu Dolochov s obrovskou, nahoru sčesanou kšticí kudrnatých vlasů, v perském kroji. Stál na nejviditelnějším místě v divadle, věděl, že přitahuje pozornost celého sálu, a stál tam tak nenuceně, jako by stál ve svém pokoji. Kolem něho se tlačila nejskvělejší moskevská mládež a on mezi nimi zřejmě vynikal.

Hrabě Ilja Andrejič se smál, šťouchl do Soni, která se červenala, a ukazoval jí na jejího bývalého ctitele.

„Poznala jsi ho?" zeptal se. „A kde se tu vzal," obrátil se hrabě na Šinšina, „vždyť se kamsi ztratil?"

„Ztratil," odpověděl Šinšin. „Byl na Kavkaze, odtamtud utekl a prý byl u nějakého vládnoucího knížete v Persii ministrem a zabil tam šá-

hova bratra: no, a moskevské dámy z něj všechny šílejí! Dolochov Peršan, a je to. U nás teď nepadne slovo bez Dolochova: přísahá se na něj, zvou ho jako na jesetera," říkal Šinšin. „Dolochov a Anatol Kuragin – ti dva připravili o rozum všechny naše dámy."

Do sousední lóže vešla vysoká, krásná dáma s obrovským copem a velmi obnaženými, bílými, plnými rameny a šíjí, na níž měla dvojitou šňůru velkých perel, a dlouho se usazovala a šustila přitom svými těžkými hedvábnými šaty.

Nataša si bezděčně prohlížela tu šíji, ramena, perly a účes a obdivovala krásu ramen a perel. Když si ji Nataša prohlížela už podruhé, dáma se ohlédla, a když se setkala pohledem s hrabětem Iljou Andrejičem, kývla mu hlavou a usmála se. Byla to hraběnka Bezuchovová, Pierrova žena. Ilja Andrejič, který znal celý svět, se k ní naklonil a dal se s ní do řeči.

„Jste tu už dlouho, hraběnko?" začal. „Přijdu, přijdu, ručku vám políbím. A já jsem přijel kvůli záležitostem a děvčata jsem vzal s sebou. Prý hraje Semjonovová nesrovnatelně," říkal Ilja Andrejič. „Hrabě Petr Kirillovič na nás nikdy nezapomínal. Je tady?"

„Ano, chtěl se zastavit," řekla Hélène a pozorně se podívala na Natašu.

Hrabě Ilja Andrejič si zase sedl na své místo.

„Je hezká, viď?" řekl šeptem Nataše.

„Zázrak!" řekla Nataša. „Do té se člověk může zamilovat!" V tu chvíli zazněly poslední akordy předehry a zaťukala taktovka kapelníka. Zpoždění pánové prošli v parteru na svá místa a zvedla se opona.

Jakmile se opona zvedla, v lóžích i v parteru všechno ztichlo a všichni muži, staří i mladí, v uniformách i ve frakách, všechny ženy s drahokamy na nahém těle upřeli s dychtivou zvědavostí všechnu pozornost na jeviště. Nataša se také začala dívat.

IX

Uprostřed jeviště byla rovná prkna, po stranách stály malované obrazy, které představovaly stromy, a vzadu bylo na prknech napnuté plátno. Uprostřed jeviště seděly dívky v červených živůtcích a bílých sukních. Jedna, velmi tlustá, v bílých hedvábných šatech, seděla zvlášť na nízké stoličce, k níž byl zezadu přilepený zelený karton. Všechny něco zpívaly. Když svou píseň dozpívaly, přistoupila dívka v bílém k budce nápovědy a k ní přistoupil muž v hedvábných, přiléhavých kalhotách na tlustých nohou, s pérem a dýkou, a začal zpívat a rozhazovat rukama.

Muž v přiléhavých kalhotách zazpíval sám, potom zazpívala ona. Pak oba zmlkli, začala hrát hudba a muž začal prsty přebírat ruku dívky v bílých šatech a zřejmě zase čekal na takt, aby mohl začít svůj part spolu s ní. Zazpívali to ve dvou, a všichni v divadle začali tleskat a křičet, a muž a žena na jevišti, kteří představovali milence, se začali usmívat, rozhazovat rukama a klanět se.

Po venkově a v té vážné náladě, v níž byla, připadalo to všechno Nataše divoké a podivné. Nemohla sledovat děj opery, nemohla dokonce ani slyšet hudbu: viděla jen malované kartony a podivně vystrojené muže a ženy, kteří se v jasném světle podivně pohybovali, mluvili a zpívali; věděla, co to všechno má představovat, ale bylo to všechno tak strojeně falešné a nepřirozené, že se chvílemi za herce styděla a chvílemi se jim smála. Rozhlížela se kolem sebe po tvářích diváků a hledala v nich tentýž pocit posměchu a nepochopení, jaký byl v ní; ale všechny tváře pozorně sledovaly, co se děje na jevišti, a vyjadřovaly – jak se Nataše zdálo – předstírané nadšení. „Tak to asi má být!“ myslela si Nataša. Ohlížela se střídavě tu po těch řadách napomádova-

ných hlav v parteru, tu po obnažených ženách v lóžích, a zvlášť po své sousedce Hélène, která úplně svlečená, s tichým a klidným úsměvem, nespouštěla oči z jeviště a vnímala jasné světlo rozlité po celém sále a teplý vzduch, zahřátý davem. Nataša se pomalu začala dostávat do dlouho nezakoušeného stavu opojení. Nevěděla, co je a kde je a co se před ní děje. Dívala se a přemýšlela a hlavou se jí nečekaně a bez souvislosti míhaly ty nejpodivnější myšlenky. Jednou ji napadlo vyskočit na rampu a zazpívat tu árii, kterou zpívala herečka, jindy by chtěla zavadit vějířem o stařičká, který seděl nedaleko od ní, jindy se naklonit k Hélène a polechtat ji.

V jedné z chvil, kdy na jevišti všechno ztichlo a čekalo se na začátek árie, zavrzaly vstupní dveře parteru na té straně, kde byla lóže Rostovových, a ozvaly se kroky opožděného muže. „Tady je ten Kuragin!“ zašeptal Šinšin. Hraběnka Bezuchovová se s úsměvem otočila k příchozímu. Nataša se podívala směrem, kam hleděla hraběnka Bezuchovová, a uviděla neobyčejně krásného pobočníka, který se sebejistým a zároveň zdvořilým výrazem přicházel k jejich lóži. Byl to Anatol Kuragin, kterého už dávno viděla a všimla si ho na petrohradském plese. Měl teď na sobě pobočnickou uniformu s jednou epoletou a s adjutantskou šňůrou. Šel zdrženlivou, chlapácky šviháckou chůzí, která by byla směšná, kdyby nebyl tak hezký a kdyby na jeho krásné tváři nebyl takový výraz dobromyslné spokojenosti a veselí. Přestože se hrálo, šel bez spěchu po koberci chodby, lehce cinkal ostruhami a šavlí a plynule a vysoko nesl svou navoněnou krásnou hlavu. Podíval se na Natašu, přistoupil k sestře, položil ruku v těsně přiléhavé rukavici na okraj její lóže, kývl jí hlavou, naklonil se a na něco se zeptal a ukazoval přitom na Natašu.

„Ale rozkošná!“ řekl, zřejmě o Nataše, jak to ani tak neslyšela, jako spíš pochopila z pohybu jeho rtů. Potom prošel do první řady a posadil se vedle Dolochova, přátelsky a nedbale šťouchl loktem do toho

Dolochova, s nímž ostatní jednali tak podlézavě. Vesele na něj mrkl, usmál se a opřel se nohou o rampu.

„Ti sourozenci si jsou ale podobní!“ řekl hrabě. „A jak jsou oba krásní!“

Šinšin začal hraběti polohlasem vyprávět jakousi historku o Kuraginově milostné pletce v Moskvě, a Nataša poslouchala právě proto, že o ní řekl *rozkošná*.

První jednání skončilo, v parteru všichni vstali, promíchali se a začali se procházet a odcházet.

Boris přišel do lóže Rostovových, velmi prostě přijal blahopřání, a se zdviženým obočím a s roztržitým úsměvem vyřídil Nataše a Soně prosbu své nevěsty, aby přišly na její svatbu, a odešel. Nataša s ním s veselým a koketním úsměvem mluvila a blahopřála ke sňatku tomu samému Borisovi, do kterého byla dřív zamilovaná. Ve stavu opojení, v němž byla, se všechno zdálo prosté a přirozené.

Nahá Hélène seděla vedle ní a usmívala se na všechny stejně; a přesně tak se Nataša usmála na Borise.

Lóže Hélène se zaplnila a ze strany parteru ji obklopili ti nejvznešenější a nejchytřejší muži, kteří jako by jeden přes druhého chtěli všem ukázat, že se s ní znají.

Kuragin celou tu přestávku stál s Dolochovem vpředu u rampy a díval se na lóži Rostovových. Nataša věděla, že mluví o ní, a dělalo jí to radost. Dokonce se otočila tak, aby viděl její profil v poloze, která byla podle jejích představ nejvýhodnější. Před začátkem druhého jednání se v parteru objevila postava Pierra, kterého Rostovovi od svého příjezdu ještě neviděli. Tvář měl smutnou a od chvíle, kdy ho Nataša viděla naposledy, ještě ztloustl. Nikoho si nevšímal a prošel do předních řad. Anatol k němu přistoupil a začal mu něco povídat, přičemž se díval na lóži Rostovových a ukazoval na ni. Když Pierre uviděl Natašu, oživl a spěšně šel mezi řadami k jejich lóži. Přišel k nim, opřel se o lokty a s úsměvem dlouho mluvil s Natašou. Během rozhovoru

s Pierrem uslyšela Nataša v lóži hraběnky Bezuchovové mužský hlas a kdovíproč poznala, že je to Kuragin. Ohlédla se a setkala se s ním pohledem. Díval se jí skoro s úsměvem přímo do očí tak okouzleným, laskavým pohledem, že jí připadalo podivné být mu tak blízko, tak se na něj dívat, být si tak jistá, že se mu líbí, a přitom se s ním neznat.

Ve druhém jednání byly obrazy, které představovaly pomníky, a v plátně byla díra, která představovala měsíc, a stínítka na rampě zvedli, a v basech začaly hrát trubky a kontrabasy, a zprava i zleva vyšlo mnoho lidí v černých pláštích. Lidé začali mávat rukama a v rukou měli něco jako dýky; potom přiběhli ještě nějací další lidé a začali odvlékat tu dívku, která byla předtím v bílých a teď v modrých šatech. Neodvlekli ji hned, ale dlouho s ní zpívali, a teprve potom ji odvlekli, a za kulisami třikrát udeřili do něčeho kovového, a všichni poklekli a začali zpívat modlitbu. Několikrát všechno to dění přerušily nadšené výkřiky diváků.

Během tohoto jednání Nataša pokaždé, když pohlédla do parteru, viděla Anatola Kuragina, který měl ruku přehozenou přes opěradlo křesla a díval se na ni. Bylo jí příjemné vidět, že je jí tak uchvácen, a ani ji nenapadlo, že by v tom mohlo být něco špatného.

Když druhé jednání skončilo, hraběnka Bezuchovová vstala, otočila se k lóži Rostovových – ňadra měla úplně obnažená –, prstíkem v rukavici k sobě pokynula starému hraběti, a aniž si všímala těch, kdo k ní přišli do lóže, začala s ním s líbezným úsměvem hovořit.

„Tak mě přece seznamte se svými rozkošnými dcerami," řekla. „Celé město o nich mluví, a já je neznám."

Nataša vstala a uklonila se té skvělé hraběnce. Nataše byla chvála té zářivé krásky tak příjemná, že zčervenala radostí.

„Teď se chci také stát Moskvankou," říkala Hélène. „A jak se nestydíte zahrabat takové perly na venkově!"

Hraběnka Bezuchovová měla právem pověst okouzlující ženy. Dovedla říkat, co si nemyslela, a zvlášť lichotit, a to úplně prostě

a přirozeně.

„Ne, milý hrabě, dovolte mi, abych se vašim dcerám věnovala. Jsem tu teď sice jen nakrátko. A vy také. Pokusím se vaše děvčata pobavit. Už v Petrohradě jsem o vás mnoho slyšela a chtěla jsem vás poznat," řekla Nataše se svým jednotvárně krásným úsměvem. „Slyšela jsem o vás i od svého páže – od Drubeckého, slyšela jste, že se žení –, i od přítele svého muže – od Bolkonského, od knížete Andreje Bolkonského," řekla se zvláštním důrazem, čímž naznačovala, že ví o jeho vztahu k Nataše. Aby se lépe seznámily, požádala, zda by jedna ze slečen nemohla zbytek představení prosedět v její lóži, a Nataša k ní přešla.

Ve třetím jednání byl na jevišti palác, ve kterém hořelo mnoho svíček a visely obrazy rytířů s bradkami. Uprostřed stáli nejspíš král a královna. Král zamával pravou rukou, zřejmě s trémou něco špatně zazpíval a posadil se na karmínový trůn. Dívka, která byla nejdřív v bílém, potom v modrém, byla teď oblečená jen do košile, s rozpuštěnými vlasy, a stála u trůnu. O něčem žalostně zpívala a obracela se přitom ke královně; ale král přísně mávl rukou a ze stran vyšli muži s holýma nohama a ženy s holýma nohama a začali všichni spolu tančit. Potom začaly housle hrát velmi tence a vesele, jedna z dívek s holýma tlustýma nohama a hubenýma rukama se oddělila od ostatních, odešla za kulisy, upravila si živůtek, vyšla doprostřed a začala skákat a rychle tlouct jednou nohou o druhou. Všichni v parteru začali tleskat a křičet bravo. Potom se jeden muž postavil do kouta. V orchestru začaly hlasitěji hrát činely a trubky, a ten muž s holýma nohama začal sám skákat velmi vysoko a cupitat nohama. Ten muž byl Duport a za toto umění dostával šedesát tisíc ročně. Všichni v parteru, v lóžích i na galerii začali tleskat a křičet ze všech sil, a muž se zastavil a začal se usmívat a klanět na všechny strany. Potom tančili ještě další, s holýma nohama, muži i ženy, potom zase jeden z králů něco zakřičel do hudby a všichni začali zpívat. Ale najednou se strhla bouře, v orchestru zazněly chromatické stupnice a zmenšené septakordy, všichni se roz-

běhli a zase odvlekli jednoho z přítomných za kulisy, a opona spadla. Mezi diváky se znovu zvedl strašný hluk a rámus a všichni začali s nadšenými tvářemi křičet:

„Duporta! Duporta! Duporta!“

Nataše už to nepřipadalo podivné. S potěšením a radostným úsměvem se rozhlížela kolem sebe.

„Není ten Duport úžasný?“ obrátila se k ní Hélène.

„Ach ano,“ odpověděla Nataša.

X

O přestávce zavanul do lóže Hélène chlad, otevřely se dveře a vešel Anatol, shrbený, a snažil se o nikoho nezavadit.

„Dovolte, abych vám představila bratra," řekla Hélène a neklidně přebíhala očima z Nataši na Anatola. Nataša přes obnažené rameno otočila ke krasavci svou hezkou hlavinku a usmála se. Anatol, který byl zblízka stejně hezký jako zdálky, si k ní přisedl a řekl, že si to potěšení přál už dávno, už od Naryškinova plesu, na kterém měl to potěšení, na něž nezapomněl, ji vidět. Kuragin byl se ženami mnohem chytřejší a prostší než ve společnosti mužů. Mluvil směle a prostě, a Natašu podivně a příjemně překvapilo, že na tom člověku, o němž se toho tolik vyprávělo, nejen nebylo nic tak hrozného, ale že měl naopak ten nejnaivnější, nejveselejší a nejdobráčtější úsměv.

Kuragin se zeptal, jaký má z představení dojem, a vyprávěl jí, jak Semjonovová při posledním představení na jevišti upadla.

„A víte, hraběnko," řekl a najednou se k ní obrátil jako ke staré, dávné známé, „chystáme jezdeckou slavnost v kostýmech; měla byste se zúčastnit: bude to velká zábava. Všichni se scházejí u Archarovových. Přijeďte, prosím, opravdu, ano?" pronesl.

Když to říkal, nespouštěl usmívající se oči z Natašiny tváře, krku a obnažených paží. Nataša nepochybně věděla, že ji obdivuje. Bylo jí to příjemné, ale z nějakého důvodu jí bylo v jeho přítomnosti těsno a tíživo. Když se na něho nedívala, cítila, že se dívá na její ramena, a bezděčně zachycovala jeho pohled, aby se jí raději díval do očí. Ale když se mu dívala do očí, se strachem cítila, že mezi ním a jí není vůbec ta přehrada studu, kterou vždycky cítila mezi sebou a jinými muži. Sama nevěděla jak, ale za pět minut se k tomu člověku cítila hrozně blízko.

Když se odvracela, bála se, aby ji zezadu nevzal za obnaženou paži a nepolíbil ji na krk. Mluvili o těch nejprostších věcech a ona cítila, že jsou si blízcí, jak nikdy nebyla s žádným mužem. Nataša se ohlížela na Hélène a na otce, jako by se jich ptala, co to má znamenat; ale Hélène byla zabraná do rozhovoru s nějakým generálem a na její pohled neodpověděla, a otcův pohled jí neřekl nic než to, co říkal vždycky: „Bavíš se, no tak jsem rád."

V jedné z chvil trapného mlčení, během nichž se na ni Anatol svýma vypoulenýma očima klidně a vytrvale díval, se ho Nataša, aby to mlčení přerušila, zeptala, jak se mu líbí Moskva. Nataša se zeptala a zčervenala. Pořád se jí zdálo, že dělá něco neslušného, když s ním mluví. Anatol se usmál, jako by ji povzbuzoval.

„Zpočátku se mi moc nelíbila, protože co dělá město příjemným? Přece hezké ženy, že ano? No, a teď se mi moc líbí," řekl a významně se na ni díval. „Pojedete na tu jezdeckou slavnost, hraběnko? Pojeďte," řekl, natáhl ruku k její kytici, ztišil hlas a řekl: „Budete ze všech nejhezčí. Přijeďte, drahá hraběnko, a jako zástavu mi dejte tenhle květ."

Nataša nerozuměla tomu, co řekl, stejně jako tomu nerozuměl on sám, ale cítila, že v jeho nesrozumitelných slovech je neslušný úmysl. Nevěděla, co říct, a odvrátila se, jako by neslyšela, co řekl. Ale sotva se odvrátila, pomyslela si, že je tu za ní tak blízko.

„Co teď on? Je zmatený? Rozzlobený? Mám to napravit?" ptala se sama sebe. Nedokázala se udržet, aby se neohlédla. Pohlédla mu přímo do očí, a jeho blízkost a jistota a dobrácká vlídnost jeho úsměvu ji přemohly. Usmála se úplně stejně jako on a dívala se mu přímo do očí. A znovu s hrůzou cítila, že mezi ním a jí není žádná přehrada.

Opona se znovu zvedla. Anatol vyšel z lóže, klidný a veselý. Nataša se vrátila k otci do lóže, už úplně podrobená tomu světu, v němž se ocitla. Všechno, co se před ní dělo, jí už připadalo úplně přirozené; zato všechny její dřívější myšlenky na ženicha, na kněžnu Marju, na

život na venkově jí ani jednou nepřišly na mysl, jako by to všechno bylo dávno, dávno minulé.

Ve čtvrtém jednání tam byl nějaký čert, který zpíval a mával rukou, dokud pod ním nevysunuli prkna a on se tam nepropadl. Nataša ze čtvrtého jednání viděla jen tohle: něco ji vzrušovalo a trápilo, a příčinou toho vzrušení byl Kuragin, kterého bezděčně sledovala očima. Když vycházeli z divadla, Anatol k nim přistoupil, zavolal jejich kočár a pomáhal jim do něj. Když pomáhal Nataše, stiskl jí paži nad loktem. Nataša se na něho vzrušená a celá červená ohlédla. Díval se na ni, oči mu zářily a něžně se usmíval.

* * *

Teprve doma mohla Nataša jasně promyslet všechno, co se s ní dělo, a když si najednou vzpomněla na knížete Andreje, zděsila se, a před všemi u čaje, ke kterému si po divadle všichni sedli, nahlas vykřikla a celá zrudlá vyběhla z pokoje. „Můj bože! Jsem ztracená!“ řekla si. „Jak jsem to mohla dopustit?“ myslela si. Dlouho seděla s rozpálenou tváří zakrytou rukama, snažila se jasně si uvědomit, co se s ní stalo, a nedokázala pochopit ani to, co se s ní stalo, ani to, co cítila. Všechno jí připadalo temné, nejasné a hrozné. Tam, v tom obrovském, osvětleném sále, kde po mokrých prknech skákal za hudby s holýma nohama Duport v kabátku s flitry, a slečny i staří páni i nahá Hélène s klidným a hrdým úsměvem nadšeně křičeli bravo – tam, ve stínu té Hélène, tam to všechno bylo jasné a prosté; ale teď, když byla sama, úplně sama se sebou, to bylo nepochopitelné. „Co to je? Co je to za strach, který jsem z něho měla? Co jsou to za výčitky svědomí, které mám teď?“ myslela si.

Jedině staré hraběnce by Nataša dokázala v noci v posteli vyprávět všechno, co si myslela. Soňa, to věděla, se svým přísným a celistvým

pohledem na věci by buď nepochopila nic, nebo by se jejího přiznání zděsila. Nataša se snažila to, co ji trápilo, vyřešit sama, sama se sebou.

„Jsem ztracená pro lásku knížete Andreje, nebo ne?“ ptala se sama sebe a s uklidňujícím úsměškem si odpovídala: „Jsem to ale hloupá, že se na to ptám! Co se se mnou stalo? Nic. Nic jsem neudělala, ničím jsem to nevyvolala. Nikdo se to nedozví a já už ho nikdy neuvidím,“ říkala si. „Je tedy jasné, že se nic nestalo, že není čeho litovat, že kníže Andrej mě může milovat i *takovou*. Ale jakou *takovou*? Ach bože, můj bože! Proč tu není!“ Nataša se na okamžik uklidnila, ale pak jí zase jakýsi instinkt říkal, že ačkoli je to všechno pravda a ačkoli se nic nestalo – instinkt jí říkal, že celá dřívější čistota její lásky ke knížeti Andrejovi je ztracená. A znovu si v představivosti opakovala celý svůj rozhovor s Kuraginem a představovala si tvář, gesta a něžný úsměv toho krásného a smělého muže ve chvíli, kdy jí stiskl paži.

XI

Anatol Kuragin žil v Moskvě, protože ho otec poslal pryč z Petrohradu, kde utrácel přes dvacet tisíc ročně v hotovosti a stejně tolik na dluh, a ty dluhy věřitelé vymáhali po otci.

Otec synovi oznámil, že naposledy platí polovinu jeho dluhů; ale jen pod podmínkou, že pojede do Moskvy na místo pobočníka vrchního velitele, které mu vymohl, a že se tam konečně pokusí udělat dobrou partii. Upozornil ho na kněžnu Marju a na Julii Karaginovou.

Anatol souhlasil a odjel do Moskvy, kde se ubytoval u Pierra. Pierre přijal Anatola zpočátku nerad, ale pak si na něj zvykl, občas s ním jezdil na jeho pitky a pod záminkou půjčky mu dával peníze.

Anatol, jak o něm správně říkal Šinšin, od té doby, co přijel do Moskvy, přiváděl k šílenství všechny moskevské dámy, hlavně tím, že jimi pohrdal a zjevně jim dával přednost před cikánkami a francouzskými herečkami, s jejichž hlavou – slečnou George – byl prý v důvěrném styku. Nevynechal jedinou pitku u Danilova a u jiných moskevských bonvivánů, pil celé noci až do rána, přepil všechny a chodil na všechny večírky a plesy vysoké společnosti. Vyprávělo se o několika jeho pletkách s moskevskými dámami a na plesech se některým dvořil. Ale se slečnami, a zvlášť s bohatými nevěstami, které byly většinou všechny ošklivé, se nesbližoval, tím spíš, že Anatol – což nikdo nevěděl kromě jeho nejbližších přátel – byl už dva roky ženatý. Před dvěma lety, když jeho pluk stál v Polsku, jeden nepříliš zámožný polský statkář donutil Anatola, aby se oženil s jeho dcerou.

Anatol svou ženu velmi brzy opustil a za peníze, které se zavázal posílat tchánovi, si vymínil právo platit za svobodného.

Anatol byl vždycky spokojený se svým postavením, se sebou i s ostatními. Byl instinktivně celou svou bytostí přesvědčen, že nemůže žít jinak, než jak žije, a že v životě nikdy neudělal nic špatného. Nebyl schopen domyslet ani to, jak se jeho činy mohou dotknout druhých, ani to, co může vzejít z toho či onoho jeho činu. Byl přesvědčen, že tak jako kachna je stvořená tak, že musí vždycky žít ve vodě, tak i on je od Boha stvořen tak, že musí žít s třiceti tisíci příjmu a zaujímat ve společnosti vždycky to nejvyšší postavení. Věřil v to tak pevně, že když se na něho druzí dívali, byli o tom přesvědčeni také a neodpírali mu ani nejvyšší postavení ve společnosti, ani peníze, které si zjevně bez vracení půjčoval od kdekoho.

Nebyl hráč, aspoň nikdy netoužil po výhře. Nebyl ješitný. Bylo mu úplně jedno, co si o něm kdo myslí. Ještě méně se mohl provinit ctižádostí. Několikrát svého otce dráždil tím, že si kazil kariéru, a smál se všem poctám. Nebyl skoupý a neodmítl nikoho, kdo ho o něco žádal. Jediné, co miloval, byla zábava a ženy, a protože podle jeho pojmů nebylo v těchto zálibách nic neušlechtilého, a domyslet, co pro jiné lidi vyplývá z uspokojování jeho zálib, nedokázal, považoval se v duši za bezúhonného člověka, upřímně pohrdal padouchy a špatnými lidmi a s klidným svědomím nosil hlavu vysoko.

Prostopášníci, ty mužské Magdalény, mají tajný pocit vědomí nevinnosti, stejný jako Magdalény ženské, založený na téže naději na odpuštění. „Jí bude všechno odpuštěno, protože mnoho milovala, a jemu bude všechno odpuštěno, protože se mnoho veselil."

Dolochov, který se toho roku po svém vyhnanství a perských dobrodružstvích znovu objevil v Moskvě a vedl přepychový hráčský a hýřivý život, se sblížil se svým starým petrohradským kamarádem Kuraginem a využíval ho pro své cíle.

Anatol měl Dolochova upřímně rád pro jeho rozum a odvahu: Dolochov, který potřeboval jméno, urozenost a styky Anatola Kuragina, aby jimi lákal bohaté mladíky do své hráčské společnosti, Kuragina

využíval a bavil se jím, aniž by mu to dal pocítit. Kromě vypočítavosti, kvůli které Anatola potřeboval, byl pro Dolochova sám proces ovládání cizí vůle požitkem, zvykem a potřebou.

Nataša na Kuragina silně zapůsobila. Při večeři po divadle před Dolochovem se znaleckými způsoby rozebral přednosti jejích paží, ramen, nohou a vlasů a oznámil své rozhodnutí, že se jí začne dvořit. Co z toho dvoření může vzejít, to Anatol nedokázal domyslet ani vědět, tak jako nikdy nevěděl, co vzejde z kteréhokoli jeho činu.

„Je hezká, bratře, ale ne pro nás," řekl mu Dolochov.

„Řeknu sestře, ať ji pozve na oběd," řekl Anatol. „Co?"

„Raději počkej, až se vdá…"

„Víš," řekl Anatol, „já zbožňuju děvčátka: hned ztratí hlavu."

„Ty ses už jednou na děvčátko chytil," řekl Dolochov, který o Anatolově sňatku věděl. „Dej si pozor!"

„No, dvakrát to přece nejde! Co?" řekl Anatol a dobrácky se smál.

XII

Den po divadle nikam Rostovovi nejeli a nikdo k nim nepřijel. Marja Dmitrijevna se o něčem radila s Natašiným otcem a tajila to před ní. Nataša tušila, že mluví o starém knížeti a že něco vymýšlejí, a to ji znepokojovalo a urážělo. Každou chvíli čekala knížete Andreje a ten den dvakrát posílala domovníka na Vzdviženku zjistit, jestli nepřijel. Nepřijel. Bylo jí teď hůř než v prvních dnech po příjezdu. K netrpělivosti a stesku po něm se přidala nepříjemná vzpomínka na setkání s kněžnou Marjou a se starým knížetem a strach a neklid, jejichž příčinu neznala. Pořád se jí zdálo, že buď nepřijede nikdy, nebo že se s ní dřív, než přijede, něco stane. Nedokázala na něho jako dřív klidně a dlouze myslet sama se sebou. Jakmile na něho začala myslet, ke vzpomínce na něho se přidala vzpomínka na starého knížete, na kněžnu Marju, na poslední představení a na Kuragina. Znovu se jí vynořovala otázka, jestli není vinna, jestli už není porušena její věrnost knížeti Andrejovi, a znovu se přistihovala, jak si do nejmenších podrobností vybavuje každé slovo, každé gesto, každý odstín hry výrazu ve tváři toho člověka, který v ní dokázal vzbudit nepochopitelný a hrozný cit. Domácím připadala Nataša živější než obvykle, ale nebyla zdaleka tak klidná a šťastná jako dřív.

V neděli ráno pozvala Marja Dmitrijevna své hosty na mši do své farnosti, ke kostelu Nanebevzetí Panny Marie na Mogilcích.

„Já ty módní kostely nemám ráda," říkala a zjevně byla hrdá na svou svobodomyslnost. „Bůh je všude jeden. Kněze máme výborného, slouží důstojně, je to ušlechtilé, a jáhna taky. Copak je v tom nějaká svatost, když se na kůru zpívají koncerty? Nemám to ráda, jsou to jen rozmary!"

Marja Dmitrijevna měla neděle ráda a uměla je slavit. Celý její dům býval v sobotu umytý a vyčištěný; služebnictvo ani ona nepracovali, všichni byli svátečně vystrojení a všichni chodili na mši. K panskému obědu se přidávala jídla navíc a čeledi se dávala kořalka a pečená husa nebo sele. Ale na ničem v celém domě nebyl svátek tak znát jako na široké, přísné tváři Marji Dmitrijevny, která ten den nabývala neměnného výrazu slavnostnosti.

Když po mši v salonu se sejmutými potahy dopili kávu, ohlásili Marji Dmitrijevně, že je kočár připravený, a ona se s přísným výrazem, oblečená do slavnostního šálu, ve kterém jezdila na návštěvy, zvedla a oznámila, že jede ke knížeti Nikolaji Andrejevičovi Bolkonskému, aby si s ním promluvila o Nataše.

Po odjezdu Marji Dmitrijevny přišla k Rostovovým modistka od madam Chalmé, a Nataša, velmi spokojená s tím rozptýlením, zavřela dveře ve vedlejším pokoji u salonu a pustila se do zkoušení nových šatů. Když si oblékla živůtek, sestehovaný jen nahrubo a ještě bez rukávů, a s hlavou zakloněnou se dívala do zrcadla, jak sedí záda, uslyšela v salonu živé zvuky otcova hlasu a jiného, ženského hlasu, při kterém zčervenala. Byl to hlas Hélène. Nataša ještě nestihla zkoušený živůtek sundat, když se otevřely dveře a do pokoje vešla hraběnka Bezuchovová, zářící dobráckým a vlídným úsměvem, v tmavě fialových sametových šatech s vysokým límcem.

„Ach, má rozkošná!“ řekla Nataše, která se červenala. „Okouzlující! Ne, tohle se nepodobá ničemu, můj milý hrabě,“ řekla Iljovi Andrejičovi, který vešel za ní. „Jak je možné žít v Moskvě a nikam nejezdit? Ne, já vás nenechám! Dnes večer u mě bude recitovat slečna George a sejde se pár lidí; a jestli nepřivezete své krasavice, které jsou hezčí než slečna George, tak vás nechci znát. Muž tu není, odjel do Tveru, jinak bych ho pro vás poslala. Určitě přijeďte, určitě, po osmé.“ Kývla na známou modistku, která se jí uctivě uklonila, a posadila se do křesla u zrcadla a malebně rozprostřela záhyby svých sametových šatů. Ne-

přestávala dobrácky a vesele štěbetat a ustavičně obdivovala Natašinu krásu. Prohlédla si její šaty a pochválila je, pochlubila se i svými novými šaty z kovového gázu, které dostala z Paříže, a radila Nataše, ať si dá ušít stejné.

„Ostatně vám sluší všechno, má rozkošná," říkala.

Z Natašiny tváře nemizel úsměv potěšení. Cítila se šťastná a rozkvétala pod chválou té milé hraběnky Bezuchovové, která jí dřív připadala jako tak nepřístupná a vznešená dáma a teď k ní byla tak hodná. Nataše bylo veselo a cítila se do té tak krásné a tak dobrosrdečné ženy skoro zamilovaná. Hélène se zase upřímně obdivovala Nataše a chtěla ji pobavit. Anatol ji prosil, aby ho s Natašou svedla dohromady, a kvůli tomu k Rostovovým přijela. Myšlenka svést bratra s Natašou ji bavila.

Ačkoli se dřív na Natašu zlobila, protože jí v Petrohradu přetáhla Borise, teď na to ani nepomyslela a celou duší, po svém, Nataše přála dobro. Když od Rostovových odjížděla, odvedla si svou chráněnku stranou.

„Včera u mě obědval bratr – umírali jsme smíchy – nic nejí a vzdychá po vás, má rozkošná. Je blázen, opravdu blázen do vás zamilovaný, má drahá."

Nataša, když ta slova uslyšela, celá zrudla.

„Jak se červená, jak se červená, má rozkošná!" pronesla Hélène. „Určitě přijeďte. Když někoho milujete, má rozkošná, není to důvod zavírat se jako v klášteře. I kdybyste byla zasnoubená, jsem si jistá, že by si váš snoubenec přál, abyste v jeho nepřítomnosti chodila do společnosti, a ne abyste chřadla nudou."

„Tedy ona ví, že jsem zasnoubená, tedy i oni s mužem, s Pierrem, s tím spravedlivým Pierrem," myslela si Nataša, „o tom mluvili a smáli se tomu. Tedy to nic není." A znovu se pod vlivem Hélène to, co jí předtím připadalo hrozné, zdálo prosté a přirozené. „A je to taková velká dáma, tak milá, a je vidět, že mě má celou duší ráda," myslela si

Nataša. „A proč se nebavit?“ myslela si Nataša a dívala se na Hélène udivenýma, široce otevřenýma očima.

K obědu se vrátila Marja Dmitrijevna, mlčenlivá a vážná, zjevně poražená u starého knížete. Byla ještě příliš rozrušená z té srážky, než aby dokázala klidně vyprávět, co se stalo. Na hrabětovu otázku odpověděla, že je všechno v pořádku a že to poví zítra. Když se dozvěděla o návštěvě hraběnky Bezuchovové a o pozvání na večírek, řekla Marja Dmitrijevna:

„Stýkat se s Bezuchovovou nemám ráda a neporadím ti to; no, ale když už jsi slíbila, jeď, rozptýlíš se,“ dodala a obrátila se k Nataše.

XIII

Hrabě Ilja Andrejič zavezl své slečny k hraběnce Bezuchovové. Na večírku bylo dost lidí. Celá společnost však byla Nataše skoro neznámá. Hrabě Ilja Andrejič s nelibostí zjistil, že celou tu společnost tvoří převážně muži a dámy známé volností svých mravů. Slečna George, obklopená mládeží, stála v rohu salonu. Bylo tu několik Francouzů a mezi nimi Métivier, který byl od příjezdu Hélène v jejím domě jako doma. Hrabě Ilja Andrejič se rozhodl, že si nesedne ke kartám, nebude se vzdalovat od dcer a odjede, jakmile skončí vystoupení slečny George.

Anatol zřejmě čekal u dveří, až Rostovovi vejdou. Hned se pozdravil s hrabětem, přistoupil k Nataše a šel za ní. Jakmile ho Nataša uviděla, zmocnil se jí stejně jako v divadle pocit ješitné radosti, že se mu líbí, a strachu z toho, že mezi ní a jím nejsou žádné mravní překážky.

Hélène Natašu radostně přivítala a nahlas obdivovala její krásu a toaletu. Brzy po jejich příjezdu odešla slečna George z místnosti, aby se převlékla. V salonu začali rozestavovat židle a usazovat se. Anatol Nataše přisunul židli a chtěl si sednout vedle ní, ale hrabě, který z Nataši nespouštěl oči, si sedl vedle ní sám. Anatol si sedl za ni.

Slečna George s obnaženými, tlustými pažemi s dolíčky, v červeném šálu přehozeném přes jedno rameno, vystoupila do prázdného prostoru, který pro ni nechali mezi křesly, a zastavila se v nepřirozené póze. Ozval se nadšený šepot.

Slečna George přísně a zachmuřeně přehlédla publikum a začala francouzsky přednášet jakési verše, v nichž šlo o její hříšnou lásku k vlastnímu synovi. Místy zvyšovala hlas, místy šeptala a slavnostně zvedala hlavu, místy se zastavovala a chraptěla a koulela očima.

„Rozkošné, božské, nádherné!“ ozývalo se ze všech stran. Nataša se dívala na tlustou George, ale nic neslyšela, neviděla a nechápala nic z toho, co se před ní dělo; jen cítila, že je zase úplně a nenávratně v tom podivném, šíleném světě, tak vzdáleném od toho dřívějšího, v tom světě, kde se nedalo poznat, co je dobré, co špatné, co rozumné a co šílené. Za ní seděl Anatol a ona cítila jeho blízkost a vylekaně na něco čekala.

Po prvním monologu celá společnost vstala, obklopila slečnu George a vyjadřovala jí své nadšení.

„Jak je krásná!“ řekla Nataša otci, který spolu s ostatními vstal a prodíral se davem k herečce.

„To já nenacházím, když se dívám na vás,“ řekl Anatol, který šel za Natašou. Řekl to v okamžiku, kdy ho mohla slyšet jen ona. „Jste okouzlující… od chvíle, kdy jsem vás uviděl, jsem nepřestal…“

„Pojď, pojď, Natašo,“ řekl hrabě, který se pro dceru vrátil. „Jak je krásná!“

Nataša beze slova přistoupila k otci a tázavě a udiveně se na něho dívala.

Po několika výstupech s deklamací slečna George odjela a hraběnka Bezuchovová pozvala společnost do sálu.

Hrabě chtěl odjet, ale Hélène ho úpěnlivě prosila, aby jí nekazil improvizovaný ples. Rostovovi zůstali. Anatol vyzval Natašu k valčíku a během valčíku jí tiskl pas i ruku a řekl jí, že je okouzlující a že ji miluje. Během ekosezu, který s Kuraginem tančila znovu, když zůstali sami, jí Anatol nic neříkal a jen se na ni díval. Nataša si nebyla jistá, jestli se jí jen nezdálo to, co jí řekl během valčíku. Na konci první figury jí znovu stiskl ruku. Nataša k němu zvedla vylekané oči, ale v jeho laskavém pohledu a úsměvu byl tak sebejistě něžný výraz, že mu, když se na něj dívala, nedokázala říct to, co mu říct měla. Sklopila oči.

„Neříkejte mi takové věci, jsem zasnoubená a miluji jiného,“ řekla rychle… Podívala se na něj. Anatola to, co řekla, nepřivedlo do rozpa-

ků ani ho nezarmoutilo.

„Neříkejte mi o tom. Co je mi do toho?“ řekl. „Říkám, že jsem do vás šíleně, šíleně zamilovaný. Copak můžu za to, že jste okouzlující?… Začínáme.“

Nataša, rozjařená a neklidná, se kolem sebe dívala doširoka otevřenýma, vylekanýma očima a zdála se veselejší než obvykle. Skoro nic si nepamatovala z toho, co se ten večer dělo. Tančili ekosez a grossvater, otec ji zval k odjezdu, ona prosila, aby ještě zůstali. Ať byla kdekoli, ať mluvila s kýmkoli, cítila na sobě jeho pohled. Potom si vzpomínala, že požádala otce o dovolení odejít do toaletního pokoje upravit si šaty, že Hélène vyšla za ní a se smíchem jí vyprávěla o lásce svého bratra a že v malém salonku s pohovkami ji znovu potkal Anatol, že Hélène kamsi zmizela, zůstali spolu sami a Anatol ji vzal za ruku a něžným hlasem řekl:

„Nemohu k vám jezdit, ale copak vás už nikdy neuvidím? Šíleně vás miluji. Copak nikdy?…“ a zastoupil jí cestu a přibližoval svou tvář k její tváři.

Jeho lesklé, velké, mužné oči byly tak blízko jejích očí, že kromě těch očí nic neviděla.

„Natalie?!“ zašeptal tázavě jeho hlas a kdosi jí bolestně tiskl ruce. „Natalie?!“

„Ničemu nerozumím, nemám co říct,“ řekl její pohled.

Horké rty se přitiskly k jejím rtům a v tutéž chvíli se znovu cítila volná a v pokoji bylo slyšet kroky a šustění šatů Hélène. Nataša se ohlédla na Hélène, potom rudá a roztřesená se na něj vylekaně a tázavě podívala a šla ke dveřím.

„Jedno slovo, jediné, proboha,“ říkal Anatol.

Zastavila se. Tolik potřebovala, aby to slovo řekl, slovo, které by jí vysvětlilo, co se stalo, a na které by mu odpověděla.

„Natalie, jedno slovo, jediné,“ opakoval pořád, zřejmě nevěděl, co říct, a opakoval to tak dlouho, dokud k nim nepřišla Hélène.

Hélène se s Natašou vrátila do salonu. Rostovovi nezůstali na večeři a odjeli.

Když se Nataša vrátila domů, celou noc nespala: trápila ji neřešitelná otázka, koho miluje, Anatola, nebo knížete Andreje? Knížete Andreje milovala – jasně si pamatovala, jak silně ho milovala. Ale Anatola milovala také, o tom nebylo pochyb. „Jak by se jinak tohle všechno mohlo stát?“ myslela si. „Jestliže jsem potom, když jsme se loučili, dokázala odpovědět úsměvem na jeho úsměv, jestliže jsem dokázala dopustit, aby to došlo až sem, pak to znamená, že jsem se do něj zamilovala od první chvíle. Znamená to, že je dobrý, šlechetný a krásný a že nebylo možné se do něj nezamilovat. Co mám dělat, když miluji jeho a miluji jiného?“ říkala si a nenacházela odpovědi na ty strašné otázky.

XIV

Přišlo ráno se svými starostmi a shonem. Všichni vstali, dali se do pohybu, rozpovídali se, znovu přišly modistky, znovu vyšla Marja Dmitrijevna a zavolali k čaji. Nataša se doširoka otevřenýma očima, jako by chtěla zachytit každý pohled, který se na ni upřel, neklidně ohlížela na všechny a snažila se vypadat stejně jako vždycky.

Po snídani – to byla pro Marju Dmitrijevnu nejlepší část dne – se Marja Dmitrijevna usadila do svého křesla a zavolala si k sobě Natašu a starého hraběte.

„Nuže, přátelé moji, teď jsem si celou věc rozmyslela a tady je moje rada," začala. „Včera, jak víte, jsem byla u knížete Nikolaje; no a promluvila jsem si s ním... Usmyslel si, že bude křičet. Jenže mě nikdo nepřekřičí! Všechno jsem mu od plic pověděla!"

„A co on?" zeptal se hrabě.

„Co on? Blázen... nechce o tom ani slyšet; no, co bychom o tom mluvili, beztak jsme to ubohé děvče už dost utrápili," řekla Marja Dmitrijevna. „A moje rada je, abyste vyřídili, co máte, a jeli domů, do Otradnoje... a tam čekali..."

„Ach, ne!" vykřikla Nataša.

„Ano, jet," řekla Marja Dmitrijevna. „A tam čekat. Kdyby sem ženich teď přijel, neobešlo by se to bez hádky, kdežto takhle si to tady se starým mezi čtyřma očima všechno vyjedná a potom přijede za vámi."

Ilja Andrejič ten návrh schválil, protože hned pochopil, jak je rozumný. Jestliže starý kníže změkne, tím lépe bude přijet k němu potom do Moskvy nebo do Lysých Hor; jestliže ne, pak se proti jeho vůli bude možné vzít jedině v Otradnoje.

„To je svatá pravda," řekl. „Já už i lituju, že jsem k němu jezdil a vozil ji tam," řekl starý hrabě.

„Ne, co by se litovalo? Když jste tu byli, nešlo mu nevzdát úctu. No, a když nechce, je to jeho věc," řekla Marja Dmitrijevna a cosi hledala v síťce. „Výbava je stejně hotová, na co ještě čekat; a co hotové není, to vám pošlu. Je mi vás sice líto, ale bude lepší, když s Pánem Bohem pojedete." Když v síťce našla, co hledala, podala to Nataše. Byl to dopis od kněžny Marji. „Píše tobě. Jak se trápí, chudinka! Bojí se, aby sis nemyslela, že tě nemá ráda."

„Však ona mě taky ráda nemá," řekla Nataša.

„Nesmysl, nemluv," okřikla ji Marja Dmitrijevna.

„Nikomu neuvěřím; já vím, že mě ráda nemá," řekla Nataša odvážně a vzala si dopis, a v její tváři se objevila suchá a zlostná rozhodnost, takže se na ni Marja Dmitrijevna podívala pozorněji a zamračila se.

„Takhle neodpovídej, matičko," řekla. „Co říkám, to je pravda. Napiš odpověď."

Nataša neodpověděla a šla do svého pokoje přečíst si dopis kněžny Marji.

Kněžna Marja psala, že je zoufalá z nedorozumění, k němuž mezi nimi došlo. Ať jsou city jejího otce jakékoli, psala kněžna Marja, prosí Natašu, aby věřila, že ji nemůže nemilovat jako tu, kterou si vybral její bratr, pro jehož štěstí je ochotna obětovat všechno.

„Ostatně," psala, „nemyslete si, že by vám byl můj otec nepříznivě nakloněn. Je to nemocný a starý člověk, kterého je třeba omlouvat; ale je dobrý, šlechetný a bude milovat tu, která učiní jeho syna šťastným." Kněžna Marja dále prosila, aby Nataša určila čas, kdy by se s ní mohla znovu setkat.

Když Nataša dopis dočetla, sedla si k psacímu stolu, aby napsala odpověď: „Milá kněžno," napsala rychle, mechanicky, a zarazila se. „Co by mohla psát dál po tom všem, co se včera stalo? Ano, ano, tohle všechno se stalo a teď je už všechno jinak," myslela si, když seděla nad

započatým dopisem. „Musím ho odmítnout? Opravdu musím? To je hrozné!…“ A aby na ty strašné myšlenky nemusela myslet, šla za Soňou a začala s ní probírat vzory k vyšívání.

Po obědě odešla Nataša do svého pokoje a znovu vzala do ruky dopis kněžny Marji. „Opravdu je už všechno skončeno?“ myslela si. „Opravdu se to všechno stalo tak rychle a zničilo všechno, co bylo předtím?“ Vzpomínala na svou lásku ke knížeti Andrejovi v celé její dřívější síle a zároveň cítila, že miluje Kuragina. Živě si představovala, že je ženou knížete Andreje, představovala si obraz štěstí s ním, který si tolikrát v duchu vybavovala, a zároveň, celá rozpálená vzrušením, si představovala všechny podrobnosti své včerejší schůzky s Anatolem.

„Proč by tohle nemohlo být obojí zároveň?“ myslela si občas v úplném zatmění. „Teprve pak bych byla úplně šťastná, ale teď si musím vybrat, a bez kteréhokoli z nich dvou nemůžu být šťastná. Jedno je jisté,“ myslela si, „říct knížeti Andrejovi, co se stalo, nebo to zatajit – obojí je stejně nemožné. Ale s *tímhle* se nic nepokazilo. Copak se ale mám navždycky rozloučit s tím štěstím lásky knížete Andreje, kterým jsem tak dlouho žila?“

„Slečinko,“ řekla šeptem a s tajemným výrazem služebná, když vešla do pokoje. „Jeden člověk mi kázal, abych vám to předala.“ Služebná podala dopis. „Jen pro Kristovo jméno…“ říkala ještě služebná, když Nataša bez přemýšlení mechanickým pohybem zlomila pečeť a už četla Anatolův milostný dopis, v němž nerozuměla ani slovu a chápala jen jedno – že ten dopis je od něho, od toho člověka, kterého miluje. „Ano, miluje ho, jak by se jinak mohlo stát to, co se stalo? Copak by mohla mít v ruce milostný dopis od něho?“

Rozechvělýma rukama držela Nataša ten vášnivý, milostný dopis, který pro Anatola složil Dolochov, a když ho četla, nacházela v něm ozvěnu všeho, co, jak se jí zdálo, cítila sama.

„Od včerejšího večera je můj osud rozhodnut: být vámi milován, nebo zemřít. Jiného východiska nemám,“ začínal dopis. Potom psal, že

ví, že její příbuzní ji jemu, Anatolovi, nedají, že to má tajné důvody, které může odhalit jen jí samotné, ale že jestliže ho miluje, stačí, aby řekla to slovo *ano*, a žádné lidské síly nezabrání jejich blaženosti. Láska zvítězí nade vším. Unese ji a odveze až na kraj světa.

„Ano, ano, miluji ho!“ myslela si Nataša, když po dvacáté dopis znovu četla a hledala v každém jeho slově nějaký zvláštní hluboký smysl.

Ten večer jela Marja Dmitrijevna k Archarovovým a nabídla slečnám, aby jely s ní. Nataša zůstala doma pod záminkou, že ji bolí hlava.

XV

Když se Soňa pozdě večer vrátila, vešla do Natašina pokoje a ke svému údivu ji našla ještě oblečenou, jak spí na pohovce. Na stole vedle ní ležel otevřený Anatolův dopis. Soňa dopis vzala a začala ho číst.

Četla a pohlížela na spící Natašu, hledala v její tváři vysvětlení toho, co četla, a nenacházela ho. Tvář byla tichá, mírná a šťastná. Soňa se chytila za prsa, aby se nezadusila, bledá a roztřesená strachem a rozrušením si sedla do křesla a dala se do pláče.

„Jak to, že jsem nic neviděla? Jak to mohlo zajít tak daleko? Copak přestala milovat knížete Andreje? A jak mohla Kuraginovi něco takového dovolit? Je to podvodník a padouch, to je jasné. Co bude s Nicolasem, s milým, šlechetným Nicolasem, až se to dozví? Tak tohle tedy znamenala ta její rozrušená, odhodlaná a nepřirozená tvář předevčírem, i včera, i dnes," myslela si Soňa. „Ale to není možné, aby ho milovala! Nejspíš ten dopis otevřela a nevěděla, od koho je. Nejspíš se cítí uražená. Ona tohle udělat nemůže!"

Soňa si utřela slzy a přistoupila k Nataše a znovu se jí zahleděla do tváře.

„Natašo!" řekla sotva slyšitelně.

Nataša se probudila a uviděla Soňu.

„Á, už jsi zpátky?"

A s rozhodností a něhou, jaká bývá ve chvílích probuzení, objala přítelkyni. Ale když si všimla rozpaků v Sonině tváři, zračily se i v Natašině tváři rozpaky a podezíravost.

„Soňo, tys četla ten dopis?" řekla.

„Ano," řekla tiše Soňa.

Nataša se nadšeně usmála.

„Ne, Soňo, já už nemůžu!“ řekla. „Už to před tebou nemůžu tajit. Víš, my se milujeme!… Soňo, holubičko, on píše… Soňo…“

Soňa hleděla na Natašu, jako by nevěřila vlastním uším, a nemohla z ní spustit oči.

„A Bolkonskij?“ řekla.

„Ach, Soňo, ach, kdybys tak mohla vědět, jak jsem šťastná!“ řekla Nataša. „Ty nevíš, co je to láska…“

„Ale Natašo, copak je *tamto* všechno u konce?“

Nataša se na Soňu dívala velkýma, doširoka otevřenýma očima, jako by její otázce nerozuměla.

„Jak to, ty dáváš knížeti Andrejovi košem?“ řekla Soňa.

„Ach, ty ničemu nerozumíš, nepovídej hlouposti, poslouchej,“ řekla Nataša s náhlou mrzutostí.

„Ne, tomu nemůžu uvěřit,“ opakovala Soňa. „Nerozumím tomu. Jak to, že jsi celý rok milovala jednoho člověka, a najednou… Vždyť jsi ho viděla teprve třikrát. Natašo, já ti nevěřím, ty si děláš legraci. Za tři dny zapomenout na všechno a takhle…“

„Tři dny,“ řekla Nataša. „Mně se zdá, že ho miluju sto let. Zdá se mi, že jsem před ním nikdy nikoho nemilovala. Ty to nemůžeš pochopit. Soňo, počkej, sedni si sem.“ Nataša ji objala a políbila. „Říkali mi, že to bývá, a tys to jistě taky slyšela, ale teprve teď jsem tu lásku poznala. Tohle není to, co dřív. Jakmile jsem ho uviděla, ucítila jsem, že je můj pán a já jsem jeho otrokyně a že ho nemůžu nemilovat. Ano, otrokyně! Co mi poručí, to udělám. Ty tomu nerozumíš. Co mám dělat? Co mám dělat, Soňo?“ mluvila Nataša se šťastnou a vyděšenou tváří.

„Ale rozmysli si, co děláš,“ říkala Soňa, „já to nemůžu jen tak nechat. Ty tajné dopisy… Jak jsi mu to mohla dovolit?“ říkala s hrůzou a s odporem, který jen stěží skrývala.

„Říkala jsem ti,“ odpovídala Nataša, „že nemám vůli, jak to, že tomu nerozumíš: miluju ho!“

„Tak to já nedopustím, já to povím,“ vykřikla Soňa a vyhrkly jí slzy.

„Co to říkáš, proboha… Jestli to povíš, jsi můj nepřítel," spustila Nataša. „Ty chceš, abych byla nešťastná, ty chceš, aby nás rozdělili…"

Když Soňa uviděla ten Natašin strach, dala se do pláče, do slz studu a lítosti nad svou přítelkyní.

„Ale co mezi vámi bylo?" zeptala se. „Co ti říkal? Proč k nám do domu nejezdí?"

Nataša na její otázku neodpověděla.

„Proboha, Soňo, nikomu to neříkej, netrap mě," prosila Nataša. „Pamatuj, že do takových věcí se nesmí nikdo plést. Svěřila jsem se ti…"

„Ale proč ta tajemství? Proč k nám tedy nejezdí do domu?" ptala se Soňa. „Proč se rovnou neuchází o tvou ruku? Vždyť kníže Andrej ti dal úplnou volnost, když už je to tak; ale já tomu nevěřím. Natašo, napadlo tě, jaké to mohou být *tajné důvody?*"

Nataša na Soňu hleděla udivenýma očima. Bylo vidět, že si tu otázku sama klade poprvé a neví, co na ni odpovědět.

„Jaké důvody, to nevím. Ale nějaké důvody tedy jsou!"

Soňa si povzdechla a nedůvěřivě zavrtěla hlavou.

„Kdyby byly nějaké důvody…" začala. Ale Nataša uhodla její pochybnosti a polekaně ji přerušila.

„Soňo, o něm se nesmí pochybovat, nesmí, nesmí, rozumíš?" vykřikla.

„Miluje tě?"

„Jestli mě miluje?" opakovala Nataša s úsměvem, v němž byla lítost nad přítelkyninou nechápavostí. „Vždyť jsi četla ten dopis, vždyť jsi ho viděla?"

„Ale co když je to nečestný člověk?"

„*On!*… nečestný člověk? Kdybys věděla!" říkala Nataša.

„Jestli je to čestný člověk, pak musí buď ohlásit svůj úmysl, nebo se s tebou přestat vídat; a jestli to nechceš udělat ty, udělám to já, napíšu mu, řeknu to papá," řekla rozhodně Soňa.

„Vždyť já bez něj nemůžu žít!“ vykřikla Nataša.

„Natašo, já ti nerozumím. A co to říkáš! Vzpomeň si na otce, na Nicolase.“

„Nikoho nepotřebuju, nikoho nemiluju kromě něj. Jak se opovažuješ říkat, že je nečestný? Copak nevíš, že ho miluju?“ křičela Nataša. „Soňo, jdi pryč, nechci se s tebou hádat, jdi, proboha jdi: vidíš, jak se trápím,“ křičela zlostně Nataša potlačeně podrážděným a zoufalým hlasem. Soňa se rozvzlykala a vyběhla z pokoje.

Nataša přistoupila ke stolu, a aniž chvilku přemýšlela, napsala kněžně Marje tu odpověď, kterou nedokázala napsat celé dopoledne. V tom dopise kněžně Marje krátce psala, že všechna jejich nedorozumění skončila, že využívá velkorysosti knížete Andreje, který jí při odjezdu dal volnost, a prosí ji, aby na všechno zapomněla a odpustila jí, jestli se vůči ní něčím provinila, ale že jeho ženou být nemůže. Všechno jí to v tu chvíli připadalo tak snadné, prosté a jasné.

* * *

V pátek měli Rostovovi odjet na venkov a hrabě ve středu odjel s kupcem na svůj statek u Moskvy.

V den hraběcího odjezdu byly Soňa s Natašou pozvány na velký oběd ke Kuraginovým a Marja Dmitrijevna je tam zavezla. Na tom obědě se Nataša znovu setkala s Anatolem a Soňa si všimla, že s ním Nataša o něčem mluvila a nechtěla, aby ji někdo slyšel, a celý oběd byla ještě rozrušenější než předtím. Když se vrátily domů, začala Nataša sama se Soňou ten rozhovor, na který její přítelkyně čekala.

„Tak vidíš, Soňo, říkalas o něm všelijaké hlouposti,“ začala Nataša mírným hlasem, tím hlasem, jakým mluví děti, když chtějí, aby je někdo pochválil. „Dnes jsme si to spolu vyjasnili.“

„No a co, co? No co ti řekl? Natašo, jak jsem ráda, že se na mě nezlobíš. Řekni mi všechno, celou pravdu. Co ti řekl?“

Nataša se zamyslela.

„Ach, Soňo, kdybys ho znala tak jako já! Řekl… Ptal se mě, jak jsem to Bolkonskému slíbila. Byl rád, že záleží na mně, jestli ho odmítnu."

Soňa smutně povzdechla.

„Ale Bolkonského jsi přece neodmítla?" řekla.

„A možná že jsem ho odmítla! Možná že s Bolkonským je všechno skončené. Proč si o mně myslíš tak špatně?"

„Já si nic nemyslím, já tomu jen nerozumím…"

„Počkej, Soňo, ty všechno pochopíš. Uvidíš, jaký je to člověk. Nemysli si nic špatného ani o mně, ani o něm."

„Já si o nikom nemyslím nic špatného: mám ráda všechny a je mi líto všech. Ale co mám dělat?"

Soňa nepodléhala tomu něžnému tónu, jakým k ní Nataša mluvila. Čím rozněžnělejší a podbízivější byl výraz Natašiny tváře, tím vážnější a přísnější byla tvář Sonina.

„Natašo," řekla, „prosila jsi mě, abych s tebou o tom nemluvila, a já jsem nemluvila, teď jsi začala sama. Natašo, já mu nevěřím. Proč to tajemství?"

„Zase, zase!" přerušila ji Nataša.

„Natašo, já se o tebe bojím."

„Čeho se bát?"

„Bojím se, že se zničíš," řekla rozhodně Soňa a sama se lekla toho, co řekla.

Natašina tvář znovu vyjádřila zlobu.

„Tak se zničím, zničím, co nejdřív se zničím. Do toho vám nic není. Ne vám, ale mně bude zle. Nech mě, nech mě být. Nenávidím tě."

„Natašo!" volala polekaně Soňa.

„Nenávidím, nenávidím! A jsi můj nepřítel navždycky!"

Nataša vyběhla z pokoje.

Nataša už se Soňou nemluvila a vyhýbala se jí. Se stejným výrazem rozrušeného údivu a provinilosti chodila po pokojích, chytala se tu té,

tu oné práce a zase ji nechávala.

Ať to bylo pro Soňu sebetěžší, nespouštěla ze své přítelkyně oči a sledovala ji.

Den předtím, než se měl hrabě vrátit, si Soňa všimla, že Nataša celé dopoledne seděla u okna salonu, jako by na něco čekala, a že dala nějaké znamení projíždějícímu vojákovi, kterého Soňa pokládala za Anatola.

Soňa začala svou přítelkyni pozorovat ještě bedlivěji a všimla si, že Nataša je celý oběd i večer v podivném a nepřirozeném stavu: odpovídala na otázky páté přes deváté, začínala věty a nedokončovala je, všemu se smála.

Po čaji uviděla Soňa ostýchavou komornou, která čekala u Natašiných dveří. Nechala ji projít, poslouchala u dveří a zjistila, že zase byl předán dopis.

A najednou bylo Soně jasné, že Nataša má na dnešní večer nějaký strašný plán. Soňa na ni zaklepala. Nataša ji dovnitř nepustila.

„Uteče s ním!“ myslela si Soňa. „Je schopná všeho. Dnes bylo v její tváři něco zvlášť žalostného a odhodlaného. Rozplakala se, když se loučila se strýcem,“ vzpomínala Soňa. „Ano, je to tak, uteče s ním – ale co mám dělat?“ myslela si Soňa a vybavovala si teď ty známky, které jasně dokazovaly, že Nataša má nějaký strašný úmysl. „Hrabě tu není. Co mám dělat? Napsat Kuraginovi a žádat od něj vysvětlení? Ale kdo ho přinutí, aby odpověděl? Napsat Pierrovi, jak prosil kníže Andrej pro případ neštěstí?... Ale možná že Bolkonského opravdu už odmítla – včera přece odeslala dopis kněžně Marje. A strýc tu není!“

Říct to Marje Dmitrijevně, která Nataše tolik věřila, připadalo Soně hrozné.

„Ale tak či onak,“ myslela si Soňa, když stála v temné chodbě, „teď, nebo nikdy, nadešel čas dokázat, že pamatuji na dobrodiní jejich rodiny a že miluji Nicolase. Ne, i kdybych tři noci nespala, neodejdu z té-

hle chodby, a třeba i násilím ji nepustím a nedopustím, aby na jejich rodinu padla hanba," myslela si.

XVI

Anatol se v poslední době přestěhoval k Dolochovovi. Plán na únos Rostovové měl Dolochov už několik dní promyšlený a připravený, a v ten den, kdy se Soňa, když u dveří vyslechla Natašu, rozhodla ji hlídat, měl být ten plán uskutečněn. Nataša slíbila, že v deset hodin večer vyjde ke Kuraginovi k zadnímu zápraží. Kuragin ji měl posadit do připravené trojky a odvézt šedesát verst od Moskvy do vesnice Kameňka, kde byl připravený pop zbavený kněžství, který je měl oddat. V Kameňce bylo připravené přepřažení, které je mělo dovézt na varšavskou silnici, a tam měli s poštovními koňmi uhánět za hranice.

Anatol měl i pas, i cestovní propustku, i deset tisíc peněz, které vzal od sestry, i deset tisíc vypůjčených přes Dolochova.

Dva svědkové – Chvostikov, bývalý písař, kterého Dolochov využíval při hře, a Makarin, vysloužilý husar, dobrácký a slabý člověk, který Kuragina bezmezně miloval – seděli v první místnosti u čaje.

Ve velké Dolochovově pracovně, vyzdobené od stěn až ke stropu perskými koberci, medvědími kůžemi a zbraněmi, seděl Dolochov v cestovním kabátci a v holínkách před otevřeným psacím stolem, na kterém ležely počítadlo a balíčky peněz. Anatol v rozepjaté uniformě chodil z místnosti, kde seděli svědkové, přes pracovnu do zadního pokoje, kde jeho lokaj Francouz s ostatními balil poslední věci. Dolochov počítal peníze a zapisoval si.

„No," řekl, „Chvostikovovi je třeba dát dva tisíce."

„Tak mu je dej," řekl Anatol.

„Makarka," tak Makarinovi říkali, „ten by pro tebe neziština skočil do ohně i do vody. Tak, a účty jsou hotové," řekl Dolochov a ukázal mu lístek. „Souhlasí?"

„Ano, samozřejmě, souhlasí," řekl Anatol, který Dolochova zřejmě neposlouchal a s úsměvem, který mu nemizel z tváře, se díval před sebe.

Dolochov zaklapl psací stůl a obrátil se k Anatolovi s posměšným úsměvem.

„A víš co – nech toho všeho: ještě je čas!" řekl.

„Hlupáku!" řekl Anatol. „Přestaň mluvit hlouposti. Kdybys věděl... Tohle je čert ví co!"

„Opravdu toho nech," řekl Dolochov. „Mluvím s tebou vážně. Copak je to žert, co jsi vymyslel?"

„No tak, zase, zase mě budeš dráždit? Jdi k čertu! Co?..." řekl Anatol a zamračil se. „Opravdu nemám náladu na tvoje hloupé žerty." A odešel z místnosti.

Dolochov se pohrdavě a blahosklonně usmíval, když Anatol odešel.

„Počkej," řekl za Anatolem, „já nežertuju, mluvím vážně, pojď, pojd sem."

Anatol se vrátil do místnosti, snažil se soustředit a díval se na Dolochova; zjevně se mu bezděčně podřizoval.

„Poslouchej mě, říkám ti to naposledy. Proč bych si z tebe dělal legraci? Copak jsem ti odporoval? Kdo ti všechno zařídil, kdo našel popa, kdo opatřil pas, kdo sehnal peníze? Všechno já."

„No tak ti děkuju. Myslíš, že ti nejsem vděčný?" Anatol si povzdechl a objal Dolochova.

„Pomáhal jsem ti, ale přece jen ti musím říct pravdu: je to nebezpečná věc, a když se to vezme kolem a kolem, hloupá. No, odvezeš ji, dobře. Myslíš, že to takhle nechají? Vyjde najevo, že jsi ženatý. Vždyť tě postaví před trestní soud..."

„Ach, hlouposti, hlouposti!" začal Anatol a znovu se zamračil. „Vždyť jsem ti to vysvětloval. Co?" A Anatol s tou zvláštní zálibou, kterou mívají tupí lidé v závěru, k němuž dojdou vlastním rozumem, zopakoval úvahu, kterou Dolochovovi opakoval už nejmíň stokrát. „Vždyť

jsem ti to vysvětloval, rozhodl jsem: jestliže ten sňatek bude neplatný," řekl a zahnul prst, „pak tedy za nic neodpovídám; no a jestliže bude platný, je to jedno: v cizině o tom nikdo nebude vědět, no ne? A nic neříkej, neříkej, neříkej!"

„Opravdu toho nech! Jenom se tím svážeš..."

„Táhni k čertu," řekl Anatol, chytil se za vlasy, odešel do vedlejšího pokoje a hned se vrátil a i s nohama si sedl do křesla těsně před Dolochova. „Tohle je čert ví co! Co? Podívej, jak buší!" Vzal Dolochova za ruku a přiložil si ji na srdce. „Ach, jaká nožka, můj milý, jaký pohled! Bohyně!! Co?"

Dolochov se chladně usmíval, jeho krásné, drzé oči se leskly, a díval se na něj; zřejmě se chtěl ještě trochu pobavit na jeho účet.

„No, a až peníze dojdou, co potom?"

„Co potom? Co?" opakoval Anatol s upřímnými rozpaky nad myšlenkou na budoucnost. „Co potom? To já nevím co... No, co mluvit hlouposti!" Podíval se na hodinky. „Je čas!"

Anatol odešel do zadního pokoje.

„No, budete už brzo? Courate se tu!" okřikl sluhy.

Dolochov uklidil peníze, zavolal sluhu, aby nechal přinést něco k jídlu a k pití na cestu, a vešel do místnosti, kde seděli Chvostikov a Makarin.

Anatol ležel v pracovně na pohovce, opřený o loket, zasněně se usmíval a něco si něžně šeptal.

„Pojď, sněz něco. No tak se napij!" křičel na něj Dolochov z vedlejšího pokoje.

„Nechci!" odpověděl Anatol a pořád se usmíval.

„Pojď, přijel Balaga."

Anatol vstal a vešel do jídelny. Balaga byl známý kočí trojek, který znal Dolochova a Anatola už nějakých šest let a sloužil jim svými trojkami. Nejednou, když Anatolův pluk stál v Tveru, ho večer odvezl z Tveru, za úsvitu ho dopravil do Moskvy a druhý den v noci ho odvezl

zpátky. Nejednou odvezl Dolochova před pronásledovateli, nejednou je vozil po městě s cikánkami a „dámičkami“, jak říkal Balaga. Nejednou při jejich práci přejel po Moskvě lidi i drožkáře, a vždycky ho jeho páni, jak jim říkal, z toho vysekali. Nejednoho koně pod nimi uštval. Nejednou od nich dostal výprask, nejednou ho opíjeli šampaňským a madeirou, kterou měl rád, a o každém z nich věděl nejeden kousek, za který by obyčejný člověk dávno zasloužil Sibiř. Na svých pitkách si Balagu často zvali, nutili ho pít a tancovat u cikánů, a jeho rukama prošel nejeden tisíc jejich peněz. Když jim sloužil, dvacetkrát do roka riskoval vlastní život i vlastní kůži, a při práci pro ně uštval víc koní, než kolik mu přeplatili peněz. Ale měl je rád, miloval tu šílenou jízdu, osmnáct verst za hodinu, rád převrhl drožkáře a přejel chodce po Moskvě a v plném trysku proletěl moskevskými ulicemi. Rád slyšel za sebou ten divoký křik opilých hlasů: „Jeď! Jeď!“, když už stejně nebylo možné jet rychleji; rád bolestivě přetáhl přes krk mužika, který mu už tak, ani živý, ani mrtvý, uhýbal z cesty. „Praví páni!“ myslel si.

Anatol a Dolochov měli Balagu také rádi pro jeho mistrovství v jízdě a pro to, že měl rád totéž co oni. S jinými Balaga smlouval, bral po pětadvaceti rublech za dvouhodinovou projížďku, a s jinými jezdil sám jen zřídka, většinou posílal své chasníky. Ale se svými pány, jak jim říkal, jezdil vždycky sám a za svou práci nikdy nic nežádal. Jen když se od komorníků dozvěděl, kdy mají peníze, přišel jednou za několik měsíců ráno, střízlivý, hluboce se klaněl a prosil, aby ho vytáhli z bryndy. Páni mu vždycky nabídli, aby se posadil.

„Už mě, panáčku Fjodore Ivanyči nebo Vaše Osvícenosti, vysvoboďte,“ říkával. „Zůstal jsem docela bez koní, půjčte mi, kolik můžete, ať můžu jet na jarmark.“

A Anatol i Dolochov, když měli peníze, mu dávali po tisíci i po dvou tisících rublů.

Balaga byl světlovlasý, podsaditý mužik s tupým nosem, s červenou tváří a zvlášť s červeným, tlustým krkem, asi sedmadvacetiletý, s lesk-

lýma malýma očima a s malou bradkou. Byl oblečený do tenkého modrého kaftanu na hedvábné podšívce, navlečeného přes kožíšek.

Pokřižoval se k svatému koutu s ikonami a přistoupil k Dolochovovi a podával mu černou, nevelkou ruku.

„Poklona Fjodoru Ivanovičovi!“ řekl a uklonil se.

„Nazdar, bratře. No, tak už je tu.“

„Zdravím tě, Vaše Osvícenosti,“ řekl Anatolovi, který právě vcházel, a také mu podal ruku.

„Povídám ti, Balago,“ řekl Anatol a položil mu ruce na ramena, „máš mě rád, nebo ne? Co? Teď mi prokaž službu… S jakými koňmi jsi přijel? Co?“

„Jak poslíček poručil, s vašimi bestiemi,“ řekl Balaga.

„No, slyšíš, Balago! Uštvi mi celou trojku, ale ať jsme tam za tři hodiny. Co?“

„Když je uštvu, na čem pojedeme?“ řekl Balaga a mrkl.

„No, rozbiju ti hubu, nežertuj!“ vykřikl najednou Anatol a vyvalil oči.

„Kdo by žertoval,“ řekl kočí a pochechtával se. „Copak bych pro své pány něco litoval? Kolik budou mít koně sil cválat, tolik pojedeme.“

„Á!“ řekl Anatol. „No, sedni si.“

„No tak si sedni!“ řekl Dolochov.

„Postojím, Fjodore Ivanoviči.“

„Sedni si, nevymlouvej se, a pij,“ řekl Anatol a nalil mu velkou sklenici madeiry. Kočímu se při pohledu na víno rozzářily oči. Pro slušnost se zdráhal, pak vypil a utřel se červeným hedvábným šátkem, který měl v čepici.

„Tak kdy se pojede, Vaše Osvícenosti?“

„No hned…“ Anatol se podíval na hodinky. „Hned se pojede. Tak dej pozor, Balago. Co? Stihneš to?“

„Jak se vydaří výjezd – jestli bude šťastný –, proč bychom to nestihli?“ řekl Balaga. „Do Tveru jsme přece dováželi, za sedm hodin jsme to stihli. Pamatuješ si to přece, Vaše Osvícenosti.“

„Víš, jednou o Vánocích jsem jel z Tveru," řekl Anatol s úsměvem, jak si vzpomínal, a obrátil se k Makarinovi, který se na Kuragina dojatě díval s očima dokořán. „Věřil bys, Makarko, že se nám tajil dech, jak jsme letěli? Vjeli jsme do vozové kolony a přeskočili dva vozy. Co?"

„To byli koně!" pokračoval ve vyprávění Balaga. „Tenkrát jsem ke světle ryzímu zapřáhl do postraňků mladé koně," obrátil se k Dolochovovi, „a věřil bys, Fjodore Ivanyči, šedesát verst ty bestie letěly; nedalo se je udržet, ruce mi zkřehly, byl mráz. Hodil jsem opratě – drž je, povídám, sám, Vaše Osvícenosti –, a svalil jsem se do saní. A to je nebylo třeba pobízet, naopak se nedali udržet až na místo. Za tři hodiny nás tam ti čerti donesli. Jen ten levý pak pošel."

XVII

Anatol vyšel z pokoje a za několik minut se vrátil v kožíšku přepásaném stříbrným řemenem a v sobolí čepici, posazené bujaře na stranu, která jeho hezké tváři velmi slušela. Podíval se do zrcadla, postavil se před Dolochova v téže póze, jakou zaujal před zrcadlem, a vzal sklenici vína.

„Tak, Feďo, sbohem, díky za všechno, sbohem," řekl Anatol. „Nuže, kamarádi, přátelé..." zamyslel se, „mého... mládí, sbohem," obrátil se k Makarinovi a k ostatním.

Přestože všichni jeli s ním, Anatol zjevně chtěl z toho oslovení kamarádů udělat něco dojemného a slavnostního. Mluvil pomalým, hlasitým hlasem, vypínal hruď a pohupoval jednou nohou.

„Všichni si vezměte sklenice; i ty, Balago. Nuže, kamarádi, přátelé mého mládí, užili jsme si, žili jsme, užili jsme si. Co? Kdy se teď uvidíme? Odjedu do ciziny. Žili jsme, sbohem, hoši. Na zdraví! Hurá!..." řekl, vypil svou sklenici a mrštil jí o zem.

„Na zdraví," řekl Balaga, také vypil svou sklenici a utřel se šátkem. Makarin se slzami v očích objímal Anatola.

„Ech, kníže, jak je mi smutno, že se s tebou loučím," pronesl.

„Jet, jet!" vykřikl Anatol.

Balaga už vycházel z pokoje.

„Ne, stůj," řekl Anatol. „Zavři dveře, musíme si sednout. Tak." Zavřeli dveře a všichni si sedli.

„Tak, a teď pochodem, hoši!" řekl Anatol a vstal.

Lokaj Joseph podal Anatolovi brašnu a šavli a všichni vyšli do předsíně.

„A kde je kožich?“ řekl Dolochov. „Hej, Ignatko! Zajdi k Matrjoně Matvejevně, řekni si o kožich, o sobolí plášť. Já už jsem slyšel, jak se unáší,“ řekl Dolochov a mrkl. „Ona přece vyběhne ani živá, ani mrtvá, v tom, v čem seděla doma; jen co trochu zaváháš, hned jsou tu slzy, a tatínek, a maminka, a hned je jí zima a chce zpátky – a ty ji hned do kožichu a nes ji do saní.“

Lokaj přinesl dámský liščí plášť.

„Hlupáku, řekl jsem ti sobolí. Hej, Matrjošo, sobolí!“ zakřičel, až se jeho hlas rozlehl daleko po pokojích.

Krásná, hubená a bledá cikánka s lesklýma černýma očima a s černými, kudrnatými, do modra lesklými vlasy, v červeném šálu, vyběhla se sobolím pláštěm přes ruku.

„No, mně ho není líto, vezmi si ho,“ řekla; zjevně se před svým pánem ostýchala a plášť jí bylo líto.

Dolochov jí neodpověděl, vzal kožich, přehodil ho přes Matrjošu a zabalil ji do něj.

„Tak,“ řekl Dolochov. „A pak takhle,“ řekl a zvedl jí kolem hlavy límec, takže zůstal jen před obličejem trochu otevřený. „Pak takhle, vidíš?“ A přistrčil Anatolovu hlavu k otvoru, který zůstal v límci a ze kterého prosvítal Matrjošin zářivý úsměv.

„Tak sbohem, Matrjošo,“ řekl Anatol a políbil ji. „Ech, je konec mého hýření tady! Pozdravuj Stěpku. No, sbohem! Sbohem, Matrjošo; popřej mi štěstí.“

„Tak ať vám Pán Bůh dá, kníže, štěstí velikého,“ řekla Matrjoša se svým cikánským přízvukem.

U zápraží stály dvě trojky a dva mladí kočí je drželi. Balaga se posadil na přední trojku, vysoko zvedl lokty a beze spěchu rozebral opratě. Anatol a Dolochov si k němu přisedli. Makarin, Chvostikov a lokaj si sedli do druhé trojky.

„Tak co, jste hotovi?“ zeptal se Balaga.

„Pusť!“ vykřikl, omotal si opratě kolem rukou, a trojka se rozjela a hnala se dolů po Nikitském bulváru.

„Prrr! Z cesty, hej!... Prrr!“ ozýval se jen křik Balagy a mladíka, který seděl na kozlíku. Na Arbatském náměstí trojka zavadila o kočár, něco zapraskalo, ozval se křik, a trojka letěla po Arbatu.

Balaga dvakrát projel tam a zpátky po Podnovinském bulváru, pak začal koně krotit, vrátil se a zastavil je na křižovatce u Staré Koňušenné.

Mladý kočí seskočil a držel koně za uzdu, Anatol s Dolochovem šli po chodníku. Když se blížili k vratům, Dolochov hvízdl. Odpověděl mu hvizd a hned nato vyběhla komorná.

„Pojďte na dvůr, jinak vás uvidí, hned vyjde,“ řekla.

Dolochov zůstal u vrat. Anatol vešel za komornou na dvůr, zahnul za roh a vběhl na zápraží.

Přivítal ho Gavrilo, obrovský lokaj Marji Dmitrijevny, který jezdil na kočáře.

„K paní, prosím,“ řekl lokaj basem a zastoupil mu cestu ke dveřím.

„K jaké paní? A kdo jsi ty?“ ptal se Anatol udýchaným šepotem.

„Prosím, mám rozkaz vás přivést.“

„Kuragine! Zpátky!“ křičel Dolochov. „Zrada! Zpátky!“

Dolochov u branky, u které zůstal stát, zápasil s domovníkem, který se snažil za Anatolem, když vešel, branku zamknout. Dolochov posledním vypětím sil domovníka odstrčil, chytil za ruku Anatola, který vyběhl ven, vytrhl ho za branku a běžel s ním zpátky k trojce.

XVIII

Marja Dmitrijevna zastihla uplakanou Soňu na chodbě a donutila ji, aby se ke všemu přiznala. Zachytila Natašin lístek, přečetla ho a s lístkem v ruce vešla k Nataše.

„Ty mrško, nestydo," řekla jí. „Nechci nic slyšet!" Odstrčila Natašu, která se na ni dívala udivenýma, ale suchýma očima, zamkla ji na klíč, nařídila domovníkovi, aby lidi, kteří dnes večer přijdou, pustil do vrat, ale ven je nepouštěl, a lokajovi nařídila, aby ty lidi přivedl k ní, a sedla si do salonu a čekala na únosce.

Když jí Gavrilo přišel ohlásit, že ti lidé, co přišli, utekli, zamračeně vstala, založila ruce za zády a dlouho chodila po pokojích a přemýšlela, co má dělat. Po jedenácté v noci nahmatala v kapse klíč a šla k Natašinu pokoji. Soňa seděla na chodbě a vzlykala.

„Marjo Dmitrijevno, pusťte mě k ní, proboha!" řekla. Marja Dmitrijevna jí neodpověděla, odemkla dveře a vešla. „Odporné, hnusné – v mém domě – mrcha holka, jen otce je mi líto!" myslela si Marja Dmitrijevna a snažila se utišit svůj hněv. „Ať je to jakkoli těžké, nařídím všem, ať mlčí, a před hrabětem to zatajím." Marja Dmitrijevna vešla rozhodnými kroky do pokoje. Nataša ležela na pohovce, hlavu si zakrývala rukama a nehýbala se. Ležela v téže poloze, v jaké ji Marja Dmitrijevna nechala.

„Pěkná, moc pěkná!" řekla Marja Dmitrijevna. „V mém domě dávat milencům dostaveníčka! Nemá smysl se přetvařovat. Poslouchej, když s tebou mluvím." Marja Dmitrijevna se dotkla její ruky. „Poslouchej, když mluvím. Zostudila ses jako ta nejposlednější holka. Já bych ti ukázala, ale je mi líto tvého otce. Zatajím to." Nataša nezměnila polohu, jen sebou celé její tělo začalo škubat od bezhlesých, křečovitých

vzlyků, které ji dusily. Marja Dmitrijevna se ohlédla na Soňu a přisedla si na pohovku k Nataše.

„Má štěstí, že mi utekl; ale já ho najdu," řekla svým hrubým hlasem. „Slyšíš vůbec, co říkám?" Podebrala Nataši tvář svou velkou rukou a obrátila ji k sobě. Marja Dmitrijevna i Soňa se podivily, když Natašinu tvář uviděly. Oči měla lesklé a suché, rty sevřené, tváře propadlé.

„Nech... te... co mně... já... umřu..." pronesla, se zlostným úsilím se Marje Dmitrijevně vytrhla a lehla si do předchozí polohy.

„Nataljo!..." řekla Marja Dmitrijevna. „Přeju ti dobro. Lež, no tak lež, nebudu na tebe sahat, a poslouchej... Nebudu ti říkat, jak jsi vinna. To víš sama. No, ale teď zítra přijede tvůj otec, co mu řeknu? Co?"

Natašino tělo se znovu roztřáslo vzlyky.

„No, dozví se to on, no, tvůj bratr, ženich!"

„Já nemám ženicha, odmítla jsem ho," vykřikla Nataša.

„To je jedno," pokračovala Marja Dmitrijevna. „No, dozví se to, myslíš, že to takhle nechají? Vždyť on, tvůj otec, já ho znám, vždyť když ho vyzve na souboj, bude to dobré? Co?"

„Ach, nechte mě, proč jste všechno pokazila! Proč? Proč? Kdo vás o to prosil?" křičela Nataša, nadzvedla se na pohovce a zlobně se dívala na Marju Dmitrijevnu.

„Ale co jsi vlastně chtěla?" vykřikla Marja Dmitrijevna, znovu rozohněná. „Copak tě tu zamykali, nebo co? Kdo mu bránil jezdit k nám do domu? Proč tě musel unášet jako nějakou cikánku?... No, a kdyby tě odvezl, co myslíš, že by ho nenašli? Tvůj otec, nebo bratr, nebo ženich? A on je lump, ničema, to ti povím!"

„Je lepší než vy všichni," vykřikla Nataša a nadzvedla se. „Kdybyste nepřekážela... Ach, můj bože, co to je, co to je! Soňo, proč? Jděte pryč!..." A rozvzlykala se s takovým zoufalstvím, s jakým lidé oplakávají jen takový žal, jehož příčinou se cítí sami. Marja Dmitrijevna začala znovu mluvit; ale Nataša vykřikla: „Jděte pryč, jděte pryč, vy všichni mě nenávidíte, pohrdáte mnou!" A znovu se vrhla na pohovku.

Marja Dmitrijevna ještě nějakou dobu Nataše domlouvala a vštěpovala jí, že je třeba to všechno zatajit před hrabětem, že se nikdo nic nedozví, jen když Nataša dokáže všechno zapomenout a před nikým nedá najevo, že se něco stalo. Nataša neodpovídala. Už ani nevzlykala, ale přepadla ji zimnice a třas. Marja Dmitrijevna jí podložila polštář, přikryla ji dvěma přikrývkami a sama jí přinesla lipový čaj, ale Nataša na ni nereagovala.

„No, ať spí," řekla Marja Dmitrijevna, když odcházela z pokoje, protože si myslela, že spí. Ale Nataša nespala a ze své bledé tváře se upřenýma, otevřenýma očima dívala přímo před sebe. Celou tu noc Nataša nespala, ani neplakala, ani nemluvila se Soňou, která několikrát vstala a přišla k ní.

Druhý den k snídani přijel hrabě Ilja Andrejič, jak slíbil, ze statku u Moskvy. Byl velmi veselý: obchod s kupcem se dařil a nic ho teď už nezdržovalo v Moskvě a v odloučení od hraběnky, po které se mu stýskalo. Marja Dmitrijevna ho přivítala a oznámila mu, že Nataše bylo včera velmi zle, že posílali pro lékaře, ale že je jí teď lépe. Nataša to ráno ze svého pokoje nevyšla. Se sevřenými, rozpraskanými rty a se suchýma, upřenýma očima seděla u okna, neklidně se dívala na ty, kdo projížděli ulicí, a spěšně se ohlížela na ty, kdo vcházeli do pokoje. Zjevně čekala zprávy o něm, čekala, že přijede sám, nebo jí napíše.

Když k ní hrabě vešel, neklidně se obrátila za zvukem jeho mužských kroků a její tvář nabyla dřívějšího chladného, ba až zlého výrazu. Ani mu nevstala naproti.

„Co je ti, andílku můj, jsi nemocná?" zeptal se hrabě.

Nataša chvíli mlčela.

„Ano, jsem nemocná," odpověděla.

Na hrabětovy neklidné otázky, proč je tak zdrcená a jestli se nestalo něco s ženichem, ho ujišťovala, že nic, a prosila ho, aby si nedělal starosti. Marja Dmitrijevna hraběti Natašino ujišťování potvrdila, že se nic nestalo. Hrabě podle předstírané nemoci, podle dceřina rozruše-

ní, podle rozpačitých tváří Soni a Marji Dmitrijevny jasně viděl, že se za jeho nepřítomnosti muselo něco stát; ale bylo pro něho tak strašné pomyslet, že se s jeho milovanou dcerou stalo něco hanebného, tolik miloval svůj veselý klid, že se vyhýbal otázkám a pořád se snažil přesvědčit sám sebe, že se nic zvláštního nestalo, a jen se trápil tím, že se kvůli její nemoci odkládá jejich odjezd na venkov.

XIX

Ode dne, kdy jeho žena přijela do Moskvy, se Pierre chystal někam odjet, jen aby s ní nemusel být. Brzy po příjezdu Rostovových do Moskvy ho dojem, který na něho Nataša dělala, přiměl, aby svůj úmysl uskutečnil co nejdřív. Odjel do Tveru za vdovou po Osipu Alexejevičovi, která mu už dávno slíbila předat papíry zesnulého.

Když se Pierre vrátil do Moskvy, podali mu dopis od Marji Dmitrijevny, která ho zvala k sobě kvůli velmi důležité záležitosti, týkající se Andreje Bolkonského a jeho nevěsty. Pierre se Nataši vyhýbal. Zdálo se mu, že k ní chová silnější cit, než jaký by měl ženatý muž chovat k nevěstě svého přítele. A jakýsi osud ho s ní neustále sváděl dohromady.

„Co se stalo? A co ode mě chtějí?“ myslel si, když se oblékal, aby jel k Marje Dmitrijevně. „Kdyby tak kníže Andrej už přijel a oženil se s ní!“ myslel si Pierre cestou k Achrosimovové.

Na Tverském bulváru na něho někdo zavolal.

„Pierre! Jsi tu dlouho?“ zakřičel na něj známý hlas. Pierre zvedl hlavu. V saních se dvěma šedými klusáky, kteří házeli sníh na předek saní, se mihl Anatol se svým stálým společníkem Makarinem. Anatol seděl zpříma, v klasické póze vojenských šviháků, s dolní částí tváře zabalenou do bobřího límce, a hlavu měl trochu skloněnou. Tvář měl růžovou a svěží, klobouk s bílým chocholem nasazený na stranu, takže byly vidět vlasy, nakadeřené, napomádované a posypané drobným sněhem.

„A opravdu, to je pravý mudrc!“ pomyslel si Pierre. „Nevidí nic dál než přítomnou chvíli potěšení, nic ho neznepokojuje, a proto je vždycky veselý, spokojený a klidný. Co bych dal za to, abych byl jako on!“ pomyslel si Pierre se závistí.

V předsíni u Achrosimovové lokaj, když z Pierra sundával kožich, řekl, že Marja Dmitrijevna ho prosí k sobě do ložnice.

Když Pierre otevřel dveře do sálu, uviděl Natašu, jak sedí u okna s pohublou, bledou a zlou tváří. Ohlédla se na něho, zamračila se a s výrazem chladné důstojnosti vyšla z pokoje.

„Co se stalo?“ zeptal se Pierre, když vešel k Marje Dmitrijevně.

„Pěkné věci,“ odpověděla Marja Dmitrijevna. „Padesát osm let žiju na světě, a takovou hanbu jsem neviděla.“ A když od Pierra vzala čestné slovo, že o všem, co se dozví, bude mlčet, oznámila mu Marja Dmitrijevna, že Nataša bez vědomí rodičů odmítla svého ženicha, že příčinou toho odmítnutí byl Anatol Kuragin, se kterým ji svedla dohromady Pierrova žena, a že s ním Nataša chtěla za otcovy nepřítomnosti utéct, aby se tajně vzali.

Pierre se zdviženými rameny a s otevřenými ústy poslouchal, co mu Marja Dmitrijevna říká, a nevěřil vlastním uším. Že by nevěsta knížete Andreje, tak vroucně milovaná, ta dřív tak milá Nataša Rostovová, vyměnila Bolkonského za hlupáka Anatola, který už byl ženatý – Pierre o jeho tajném sňatku věděl –, a zamilovala se do něj tak, že byla ochotná s ním utéct! – tomu Pierre nemohl porozumět a nedokázal si to představit.

Milý dojem z Nataši, kterou znal od dětství, se v jeho duši nemohl spojit s novou představou o její nízkosti, hlouposti a krutosti. Vzpomněl si na svou ženu. „Všechny jsou stejné,“ řekl si a myslel si, že není jediný, komu připadl smutný úděl být spoután s odpornou ženou. Ale přesto mu bylo až k slzám líto knížete Andreje, líto jeho hrdosti. A čím víc svého přítele litoval, tím s větším pohrdáním a dokonce odporem myslel na tu Natašu, která kolem něho právě sálem prošla s takovým výrazem chladné důstojnosti. Nevěděl, že Natašina duše je naplněná zoufalstvím, hanbou a ponížením a že ona za to nemůže, že její tvář bezděčně vyjadřuje klidnou důstojnost a přísnost.

„Jak by se mohli vzít!“ pronesl Pierre na slova Marji Dmitrijevny. „Nemohl se s ní oženit: je ženatý.“

„Čím dál tím líp,“ pronesla Marja Dmitrijevna. „To je mi hoch! To je ale lump! A ona čeká, už druhý den čeká. Aspoň přestane čekat, musí se jí to říct.“

Když se Marja Dmitrijevna od Pierra dozvěděla podrobnosti o Anatolově sňatku a vylila si zlost nadávkami na Anatola, sdělila Pierrovi, kvůli čemu si ho zavolala. Marja Dmitrijevna se bála, aby hrabě nebo Bolkonskij, který mohl každou chvíli přijet, až se o té věci dozvědí – a tu před nimi zamýšlela zatajit –, nevyzvali Kuragina na souboj, a proto Pierra prosila, aby jejím jménem nařídil svému švagrovi odjet z Moskvy a neopovažovat se jí ukázat na oči. Pierre jí slíbil, že její přání splní, a teprve teď pochopil nebezpečí, které hrozilo starému hraběti i Nikolajovi i knížeti Andrejovi. Když mu stručně a přesně vyložila své požadavky, pustila ho do salonu.

„Tak dej pozor, hrabě nic neví. Dělej, jako bys nic nevěděl,“ řekla mu. „A já jí půjdu říct, že nemá na co čekat! A zůstaň na oběd, jestli chceš,“ zavolala Marja Dmitrijevna na Pierra.

Pierre se potkal se starým hrabětem. Byl zmatený a rozrušený. To ráno mu Nataša řekla, že Bolkonského odmítla.

„Neštěstí, neštěstí, můj milý,“ říkal Pierrovi, „neštěstí s těmi děvčaty bez matky; tolik lituju, že jsem sem přijel. Budu k vám upřímný. Slyšel jste, odmítla ženicha, nikoho se na nic nezeptala. Dejme tomu, já jsem z toho sňatku nikdy neměl velkou radost. Dejme tomu, že je to dobrý člověk, ale co naplat, proti otcově vůli by štěstí nebylo, a Nataša bez ženichů nezůstane. Ale přece jen to už trvalo dlouho, a jak jen mohla bez otce, bez matky udělat takový krok! A teď je nemocná, a bůhví co! Zle, hrabě, zle je s dcerami bez matky…“ Pierre viděl, že je hrabě velmi rozrušený, a snažil se převést řeč na jiný předmět, ale hrabě se znovu vracel ke svému trápení.

Soňa vešla do salonu s ustaranou tváří.

„Nataša není docela zdravá; je ve svém pokoji a přála by si vás vidět. Marja Dmitrijevna je u ní a také vás prosí.“

„Ano, vy se přece s Bolkonským hodně přátelíte, asi mu chce něco vzkázat,“ řekl hrabě. „Ach, můj bože, můj bože! Jak bylo všechno krásné!“ A hrabě se chytil za řídké šediny na spáncích a vyšel z pokoje.

Marja Dmitrijevna Nataše oznámila, že je Anatol ženatý. Nataša jí nechtěla věřit a žádala, aby jí to potvrdil sám Pierre. Soňa to Pierrovi sdělila, když ho vedla chodbou do Natašina pokoje.

Nataša, bledá a přísná, seděla vedle Marji Dmitrijevny a už ode dveří přivítala Pierra horečně lesklým, tázavým pohledem. Neusmála se, nekývla mu na pozdrav, jen se na něho upřeně dívala, a její pohled se ho ptal jen na jedno: je ve vztahu k Anatolovi přítel, nebo takový nepřítel jako všichni ostatní? Sám o sobě Pierre pro ni zjevně neexistoval.

„On všechno ví,“ řekla Marja Dmitrijevna, ukázala na Pierra a obrátila se k Nataše. „Ať ti řekne on, jestli jsem mluvila pravdu.“

Nataša se dívala tu na jednu, tu na druhého, tak jako postřelené, uštvané zvíře hledí na blížící se psy a lovce.

„Nataljo Iljinično,“ začal Pierre, sklopil oči a cítil k ní lítost a odpor k té operaci, kterou musel provést, „ať je to pravda, nebo ne, pro vás by to mělo být jedno, protože…“

„Tak to není pravda, že je ženatý?“

„Ne, je to pravda.“

„Byl ženatý, a už dávno?“ zeptala se. „Na čestné slovo?“

Pierre jí dal čestné slovo.

„Je ještě tady?“ zeptala se rychle.

„Ano, právě jsem ho viděl.“

Zjevně nebyla schopná mluvit a dávala rukama znamení, aby ji nechali o samotě.

XX

Pierre na oběd nezůstal, hned vyšel z pokoje a odjel. Jel po městě hledat Anatola Kuragina; při pomyšlení na něj se mu teď hrnula všechna krev k srdci a těžko popadal dech. Na sáňkařských kopcích, u cikánů, u Comonena – nikde nebyl. Pierre jel do klubu. V klubu šlo všechno svým obvyklým pořádkem: hosté, kteří se sjeli k obědu, seděli ve skupinkách, zdravili se s Pierrem a mluvili o městských novinkách. Lokaj, který ho pozdravil a znal jeho známosti a zvyky, mu oznámil, že mu nechali místo v malé jídelně, že kníže Michail Zacharyč je v knihovně a že Pavel Timofejič ještě nepřijeli. Jeden z Pierrových známých se ho uprostřed řeči o počasí zeptal, jestli slyšel o tom, jak Kuragin unesl Rostovovou, o čemž se mluví po městě – je to pravda? Pierre se zasmál a řekl, že je to nesmysl, protože zrovna jede od Rostovových. Ptal se všech po Anatolovi; jeden mu řekl, že ještě nepřijel, druhý, že tu dnes bude obědvat. Pierrovi bylo divné dívat se na ten klidný, lhostejný zástup lidí, který nevěděl, co se děje v jeho duši. Prošel se sálem, počkal, až se všichni sjedou, a když se Anatola nedočkal, obědvat nezůstal a jel domů.

Anatol, kterého hledal, ten den obědval u Dolochova a radil se s ním, jak napravit pokažené dílo. Zdálo se mu nezbytné sejít se s Rostovovou. Večer jel za sestrou, aby se s ní domluvil, jak by se dalo takové setkání zařídit. Když se Pierre vrátil domů, potom co marně objezdil celou Moskvu, oznámil mu komorník, že kníže Anatolij Vasiljevič je u hraběnky. Hraběnčin salon byl plný hostů.

Pierre se nepozdravil se ženou, kterou od svého příjezdu neviděl – v tu chvíli mu byla protivnější než kdy jindy –, vešel do salonu, a když uviděl Anatola, přistoupil k němu.

„Ach, Pierre," řekla hraběnka a šla k muži. „Ty nevíš, v jaké situaci je náš Anatol..." Zarazila se, když v hluboko skloněné hlavě svého muže, v jeho zářících očích, v jeho rozhodné chůzi uviděla ten hrozný výraz zuřivosti a síly, který znala a sama na sobě zažila po souboji s Dolochovem.

„Kde jste vy, tam je zhýralost a zlo," řekl Pierre ženě. „Anatole, pojďte, musím s vámi mluvit," řekl francouzsky.

Anatol se ohlédl po sestře a poslušně vstal, připravený jít za Pierrem.

Pierre ho vzal za ruku, trhl jím k sobě a vyšel z pokoje.

„Jestli si v mém salonu dovolíte..." zašeptala Hélène; ale Pierre jí neodpověděl a vyšel z pokoje.

Anatol šel za ním svou obvyklou, šviháckou sebevědomou chůzí. Ale na tváři mu byl znát neklid.

Když Pierre vešel do své pracovny, zavřel dveře a obrátil se k Anatolovi, aniž se na něj podíval.

„Slíbil jste hraběnce Rostovové, že si ji vezmete? Chtěl jste ji unést?"

„Můj milý," odpověděl Anatol francouzsky – tak probíhal celý rozhovor –, „necítím se povinen odpovídat na výslech vedený takovým tónem."

Pierrova tvář, už předtím bledá, se zkřivila zuřivostí. Popadl Anatola svou velkou rukou za límec uniformy a třásl jím ze strany na stranu tak dlouho, dokud Anatolova tvář nenabyla dostatečně vyděšeného výrazu.

„Když říkám, že s vámi *musím* mluvit..." opakoval Pierre.

„No co, to je hloupé. Ne?" řekl Anatol a ohmatával knoflík u límce, který mu i s kusem sukna utrhl.

„Jste darebák a ničema a nevím, co mě zdržuje od potěšení rozbít vám hlavu tímhle," mluvil Pierre – vyjadřoval se tak strojeně proto, že

mluvil francouzsky. Vzal do ruky těžké těžítko, výhrůžně je zvedl a hned je spěšně položil zpátky na místo.

„Slíbil jste jí, že si ji vezmete?“

„Já, já, já jsem nemyslel; ostatně jsem nikdy nic neslíbil, protože…“

Pierre ho přerušil.

„Máte od ní dopisy? Máte dopisy?“ opakoval Pierre a postupoval k Anatolovi.

Anatol se na něj podíval, hned strčil ruku do kapsy a vytáhl náprsní tašku.

Pierre vzal dopis, který mu podával, odstrčil stůl, který mu stál v cestě, a svalil se na pohovku.

„Nebudu násilný, nebojte se,“ řekl Pierre v odpověď na Anatolovo vyděšené gesto. „Za prvé dopisy,“ řekl Pierre, jako by si sám pro sebe opakoval naučenou lekci. „Za druhé,“ pokračoval po chvilce mlčení, znovu vstal a začal chodit, „zítra musíte odjet z Moskvy.“

„Ale jak bych mohl…“

„Za třetí,“ pokračoval Pierre, aniž ho poslouchal, „nikdy nesmíte ani slovem promluvit o tom, co bylo mezi vámi a hraběnkou. Vím, že vám to zakázat nemohu, ale jestli je ve vás jiskra svědomí…“ Pierre několikrát mlčky přešel pokojem. Anatol seděl u stolu, mračil se a kousal se do rtů.

„Musíte přece konečně pochopit, že kromě vašeho potěšení existuje i štěstí a klid jiných lidí, že ničíte celý život jen proto, že se chcete bavit. Bavte se se ženami, jako je moje choť – u těch jste ve svém právu, ty vědí, co od nich chcete. Ty jsou proti vám ozbrojeny stejnou zkušeností zhýralosti; ale slíbit dívce, že si ji vezmete… oklamat ji, ukrást… Jak to, že nechápete, že je to stejně podlé, jako zbít starce nebo dítě!…“

Pierre zmlkl a podíval se na Anatola už ne rozhněvaným, ale tázavým pohledem.

„To já nevím. Ne?“ řekl Anatol a nabýval odvahy tou měrou, jak Pierre přemáhal svůj hněv. „To já nevím a vědět nechci,“ řekl, aniž se

na Pierra podíval, a spodní čelist se mu lehce chvěla, „ale řekl jste mi taková slova – podlé a tak dále –, jaká já jako čestný člověk nikomu nedovolím.“

Pierre se na něj udiveně podíval a nemohl pochopit, co vlastně chce.

„I když to bylo mezi čtyřma očima,“ pokračoval Anatol, „přece nemohu…“

„Copak, žádáte satisfakci?“ řekl posměšně Pierre.

„Přinejmenším můžete vzít svá slova zpátky. Ne? Jestli chcete, abych splnil vaše přání. Ne?“

„Beru je zpátky, beru,“ pronesl Pierre, „a prosím vás, abyste mi prominul.“ Pierre se bezděčně podíval na utržený knoflík. „A peníze, jestli potřebujete na cestu.“ Anatol se usmál.

Ten výraz bázlivého a podlého úsměvu, který znal od své ženy, Pierra rozzuřil.

„Ó, podlé, bezcitné plémě!“ pronesl a vyšel z pokoje.

Druhý den Anatol odjel do Petrohradu.

XXI

Pierre jel k Marje Dmitrijevně, aby jí oznámil, že její přání je splněno – Kuragin je z Moskvy vyhnán. Celý dům byl ve strachu a rozrušení. Nataša byla velmi nemocná, a jak mu Marja Dmitrijevna v tajnosti řekla, ještě téže noci, kdy se dozvěděla, že je Anatol ženatý, se otrávila arzenem, který si potajmu opatřila. Když ho trochu spolkla, tak se polekala, že vzbudila Soňu a řekla jí, co udělala. Včas se proti jedu udělalo všechno potřebné a teď už byla mimo nebezpečí; ale přesto byla tak slabá, že se nedalo ani pomyslet na to, že by ji odvezli na venkov, a poslalo se pro hraběnku. Pierre viděl bezradného hraběte a uplakanou Soňu, ale Natašu vidět nemohl.

Pierre ten den obědval v klubu a ze všech stran slyšel řeči o pokusu unést Rostovovou a umíněně je vyvracel; ujišťoval všechny, že se nestalo nic jiného, než že jeho švagr požádal Rostovovou o ruku a dostal košem. Pierrovi se zdálo, že je jeho povinností celou věc ututlat a napravit Rostovové pověst.

Se strachem čekal na návrat knížete Andreje a každý den se zastavoval u starého knížete, aby se na něj vyptal.

Kníže Nikolaj Andrejič věděl od slečny Bourienne o všech řečech, které kolovaly po městě, a přečetl si ten lístek pro kněžnu Marju, v němž Nataša odmítala svého snoubence. Zdál se veselejší než obvykle a s velkou netrpělivostí čekal na syna.

Několik dní po Anatolově odjezdu dostal Pierre lístek od knížete Andreje, který mu oznamoval svůj příjezd a prosil Pierra, aby se u něj zastavil.

Když kníže Andrej přijel do Moskvy, dostal hned v první chvíli od otce Natašin lístek pro kněžnu Marju, v němž odmítala snoubence –

ten lístek kněžně Marje ukradla a knížeti předala slečna Bourienne –, a od otce slyšel i s přídavky vyprávění o tom, jak chtěli Natašu unést.

Kníže Andrej přijel předešlého dne večer. Pierre k němu přijel druhý den ráno. Pierre čekal, že knížete Andreje najde skoro v tomtéž stavu, v jakém byla Nataša, a proto ho překvapilo, když po vstupu do salonu zaslechl z pracovny zvučný hlas knížete Andreje, který zaujatě mluvil o jakési petrohradské intrice. Starý kníže a ještě něčí hlas ho občas přerušovali. Kněžna Marja vyšla Pierrovi naproti. Povzdechla si a očima ukázala na dveře, za nimiž byl kníže Andrej; zřejmě chtěla vyjádřit soucit s jeho žalem; ale Pierre na tváři kněžny Marji viděl, že má radost z toho, co se stalo, i z toho, jak její bratr zprávu o nevěře snoubenky přijal.

„Řekl, že to čekal," řekla. „Vím, že mu jeho hrdost nedovolí dát najevo, co cítí, ale stejně to snesl lépe, mnohem lépe, než jsem čekala. Asi to tak mělo být…"

„Ale je opravdu všechno úplně skončeno?" řekl Pierre.

Kněžna Marja se na něj udiveně podívala. Ani nechápala, jak se na to může někdo ptát. Pierre vešel do pracovny. Kníže Andrej, velmi změněný, zjevně zdravější, ale s novou příčnou vráskou mezi obočím, stál v civilních šatech proti otci a knížeti Meščerskému a zaníceně se přel s energickými gesty.

Šlo o Speranského, o jehož náhlém vyhnanství a domnělé zradě právě dorazila zpráva do Moskvy.

„Teď ho soudí a obviňují všichni ti, kdo ho před měsícem obdivovali," mluvil kníže Andrej, „i ti, kdo jeho cíle nebyli schopni pochopit. Soudit člověka, který upadl v nemilost, je velmi snadné, a stejně snadné je svalit na něj všechny chyby druhých; ale já říkám, že jestli se za nynější vlády udělalo něco dobrého, pak všechno dobré udělal on – on sám…" Zarazil se, když uviděl Pierra. Tvář mu zacukala a hned dostala zlý výraz. „A potomstvo mu přizná spravedlnost," dořekl a hned se obrátil k Pierrovi.

„No, jak se máš? Pořád tloustneš," mluvil živě, ale nově vzniklá vráska se mu na čele vyryla ještě hlouběji. „Ano, jsem zdráv," odpověděl na Pierrovu otázku a ušklíbl se. Pierrovi bylo jasné, že jeho úšklebek říká: „Zdráv, ale moje zdraví není nikomu k ničemu." Prohodil s Pierrem pár slov o hrozné cestě od polských hranic, o tom, jak ve Švýcarsku potkal lidi, kteří Pierra znali, a o panu Dessallesovi, kterého přivezl ze zahraničí jako vychovatele pro syna, a pak se kníže Andrej znovu zaníceně vmísil do hovoru o Speranském, který mezitím pokračoval mezi oběma starci.

„Kdyby šlo o zradu a byly by důkazy o jeho tajných stycích s Napoleonem, oznámili by je veřejně," mluvil zaníceně a spěšně. „Já osobně Speranského nemám a nikdy jsem neměl rád, ale mám rád spravedlnost." Pierre teď ve svém příteli poznával tu až příliš známou potřebu rozčilovat se a přít se o věc, která mu byla cizí, jen aby přehlušil příliš těžké myšlenky v hloubi duše.

Když kníže Meščerskij odjel, vzal kníže Andrej Pierra pod paží a pozval ho do pokoje, který mu tu vyhradili. V pokoji bylo vidět rozloženou postel a otevřené kufry a truhly. Kníže Andrej přistoupil k jedné z nich a vytáhl skříňku. Ze skříňky vytáhl svazek zabalený v papíře. Všechno dělal mlčky a velmi rychle. Narovnal se a odkašlal si. Tvář měl zachmuřenou a rty sevřené.

„Promiň mi, jestli tě obtěžuji…" Pierre pochopil, že kníže Andrej chce mluvit o Nataše, a jeho široká tvář vyjádřila lítost a soucit. Tento výraz Pierrovy tváře knížete Andreje rozzlobil; rozhodně, zvučně a nepříjemně pokračoval: „Dostal jsem od hraběnky Rostovové odmítnutí a doslechl jsem se, že se o její ruku ucházel tvůj švagr, nebo něco podobného. Je to pravda?"

„Je to pravda a není," začal Pierre; ale kníže Andrej ho přerušil.

„Tady jsou její dopisy a portrét," řekl. Vzal svazek ze stolu a podal ho Pierrovi.

„Dej to hraběnce… jestli ji uvidíš."

„Je velmi nemocná," řekl Pierre.

„Tak ona je ještě tady?" řekl kníže Andrej. „A kníže Kuragin?" zeptal se rychle.

„Ten už dávno odjel. Ona byla na pokraji smrti..."

„Velmi lituji její nemoci," řekl kníže Andrej. Chladně, zle, nepříjemně se ušklíbl, jako jeho otec.

„Ale pan Kuragin tedy neráčil poctít hraběnku Rostovovou svou rukou?" řekl kníže Andrej. Několikrát si odfrkl nosem.

„Nemohl se oženit, protože byl ženatý," řekl Pierre.

Kníže Andrej se nepříjemně zasmál a zase připomínal svého otce.

„A kde se teď nachází, váš švagr, smím-li to vědět?" řekl.

„Odjel do Petro... ostatně nevím," řekl Pierre.

„No, to je stejně jedno," řekl kníže Andrej. „Vyřiď hraběnce Rostovové, že byla a je úplně volná a že jí přeji všechno nejlepší."

Pierre vzal do rukou svazek papírů. Kníže Andrej se na něj díval upřeným pohledem, jako by si vzpomínal, jestli nemá ještě něco říct, nebo jako by čekal, jestli něco neřekne Pierre.

„Poslyšte, pamatujete se na náš spor v Petrohradě," řekl Pierre, „pamatujete se na...?"

„Pamatuji," odpověděl spěšně kníže Andrej. „Říkal jsem, že padlé ženě je třeba odpustit, ale neříkal jsem, že já dokážu odpustit. Já nedokážu."

„Copak se to dá srovnávat?..." řekl Pierre. Kníže Andrej ho přerušil. Ostře vykřikl:

„Ano, znovu ji žádat o ruku, být velkomyslný a tak dále?... Ano, to je velmi šlechetné, ale já nejsem schopen jít ve šlépějích tohoto pána. Jestli chceš být mým přítelem, nemluv se mnou nikdy o té... o tom všem. No, sbohem. Tak vyřídíš?..."

Pierre vyšel a šel za starým knížetem a kněžnou Marjou.

Stařec se zdál čilejší než obvykle. Kněžna Marja byla taková jako vždycky, ale Pierre v ní přes soucit s bratrem viděl radost, že bratrova

svatba sešla. Když se na ně Pierre díval, pochopil, jaké pohrdání a zlobu všichni chovají vůči Rostovovým, pochopil, že před nimi nesmí ani vyslovit jméno té, která mohla knížete Andreje vyměnit za kohokoli na světě.

U oběda přišla řeč na válku, jejíž blížení už bylo zřejmé. Kníže Andrej bez ustání mluvil a přel se tu s otcem, tu s Dessallesem, švýcarským vychovatelem, a zdál se čilejší než obvykle, a to tou čilostí, jejíž mravní příčinu Pierre tak dobře znal.

XXII

Ještě téhož večera jel Pierre k Rostovovým, aby splnil, co mu bylo uloženo. Nataša ležela v posteli, hrabě byl v klubu, a Pierre předal dopisy Soně a šel k Marje Dmitrijevně, která se chtěla dozvědět, jak kníže Andrej zprávu přijal. Za deset minut vešla k Marje Dmitrijevně Soňa.

„Nataša chce za každou cenu vidět hraběte Petra Kirilloviče," řekla.

„A jak to? Mám ho k ní snad zavést? Vždyť to tam u vás není uklizené," řekla Marja Dmitrijevna.

„Ne, oblékla se a vyšla do salonu," řekla Soňa.

Marja Dmitrijevna jen pokrčila rameny.

„Kdy už konečně přijede hraběnka? Tahle mě docela umořila. Dej si pozor, neříkej jí všechno," obrátila se k Pierrovi. „A ani vyhubovat se jí nemám srdce, tak je ubohá, tak ubohá!"

Nataša, pohublá, s bledou a přísnou tváří – vůbec ne zahanbená, jak ji Pierre čekal – stála uprostřed salonu. Když se Pierre objevil ve dveřích, znejistěla a zřejmě váhala, jestli k němu má jít, nebo na něj počkat.

Pierre k ní spěšně přistoupil. Myslel, že mu jako vždycky podá ruku; ale ona se zastavila těsně u něho, těžce oddychovala a bezvládně spustila ruce, úplně v téže póze, v jaké vycházela doprostřed sálu, aby zpívala, ale s docela jiným výrazem.

„Petře Kirillyči," začala rychle mluvit, „kníže Bolkonskij byl váš přítel, on je váš přítel," opravila se – zdálo se jí, že všechno jen bylo a že teď je všechno jinak. „Říkal mi tehdy, abych se obrátila na vás…"

Pierre mlčky funěl nosem a díval se na ni. Až dosud jí v duchu vyčítal a snažil se jí pohrdat; ale teď mu jí bylo tak líto, že v jeho duši nezbylo pro výčitku místo.

„On je teď tady, řekněte mu… ať mi odp… ať mi odpustí.“ Zarazila se a začala dýchat ještě rychleji, ale neplakala.

„Ano… řeknu mu to,“ mluvil Pierre, „ale…“ Nevěděl, co říct.

Nataša se zřejmě polekala myšlenky, která by Pierra mohla napadnout.

„Ne, já vím, že je všechno skončeno,“ řekla spěšně. „Ne, to už nikdy nemůže být. Trápí mě jen to zlo, které jsem mu způsobila. Řekněte mu jen, že ho prosím, aby mi odpustil, odpustil, odpustil všechno…“ Celá se roztřásla a sedla si na židli.

Pocit lítosti, jaký nikdy předtím nezažil, zaplavil Pierrovu duši.

„Řeknu mu to, ještě jednou mu všechno řeknu,“ řekl Pierre, „ale… rád bych věděl jedno…“

„Co chcete vědět?“ zeptal se Natašin pohled.

„Rád bych věděl, jestli jste milovala…“ Pierre nevěděl, jak Anatola nazvat, a při pomyšlení na něj zčervenal, „jestli jste milovala toho špatného člověka?“

„Neříkejte mu špatný,“ řekla Nataša. „Ale já nic – nic nevím…“ Znovu se rozplakala.

A Pierra zachvátil ještě větší pocit lítosti, něhy a lásky. Slyšel, jak mu pod brýlemi tečou slzy, a doufal, že si jich nikdo nevšimne.

„Už o tom nebudeme mluvit, příteli,“ řekl Pierre.

Tak zvláštně najednou připadal Nataše ten jeho mírný, něžný, srdečný hlas.

„Nebudeme o tom mluvit, příteli, všechno mu řeknu; ale o jedno vás prosím – považujte mě za svého přítele, a jestli budete potřebovat pomoc, radu, nebo prostě budete potřebovat někomu vylít srdce – ne teď, ale až budete mít v duši jasno –, vzpomeňte si na mě.“ Vzal ji za ruku a políbil ji. „Budu šťastný, jestli budu moci…“ Pierre se zarazil v rozpacích.

„Nemluvte se mnou tak: nezasloužím si to!“ vykřikla Nataša a chtěla odejít z pokoje, ale Pierre ji zadržel za ruku. Věděl, že jí ještě něco

musí říct. Ale když to řekl, sám se svým slovům podivil.

„Přestaňte, přestaňte, máte celý život před sebou," řekl jí.

„Pro mě? Ne! Pro mě je všechno ztraceno," řekla se studem a sebeponížením.

„Všechno ztraceno?" opakoval. „Kdybych já nebyl já, ale nejkrásnější, nejchytřejší a nejlepší člověk na světě, a kdybych byl volný, v tuhle chvíli bych vás na kolenou prosil o ruku a o lásku."

Nataša se poprvé po mnoha dnech rozplakala slzami vděčnosti a dojetí, podívala se na Pierra a vyšla z pokoje.

Pierre téměř vyběhl hned za ní do předsíně, potlačoval slzy dojetí a štěstí, které ho škrtily v hrdle, a aniž se trefil do rukávů, oblékl si kožich a sedl do saní.

„Kam teď poroučíte?" zeptal se kočí.

„Kam?" zeptal se sám sebe Pierre. „Kam teď mohu jet? Copak do klubu nebo na návštěvu?" Všichni lidé mu připadali tak ubozí, tak chudí ve srovnání s tím pocitem dojetí a lásky, který prožíval; ve srovnání s tím změklým, vděčným pohledem, kterým se na něj naposledy přes slzy podívala.

„Domů," řekl Pierre, a přestože bylo deset stupňů pod nulou, rozhalil si medvědí kožich na široké, radostně dýchající hrudi.

Bylo mrazivo a jasno. Nad špinavými, šerými ulicemi, nad černými střechami se klenulo tmavé, hvězdnaté nebe. Jen když se Pierre díval na nebe, necítil urážlivou nízkost všeho pozemského ve srovnání s výškou, v níž se nacházela jeho duše. Když vjížděl na Arbatské náměstí, otevřel se Pierrovým očím obrovský prostor hvězdnatého tmavého nebe. Skoro uprostřed toho nebe nad Prečistenským bulvárem, obklopená a ze všech stran posetá hvězdami, ale odlišná ode všech svou blízkostí k zemi, bílým světlem a dlouhým, vzhůru zdviženým ohonem, stála obrovská jasná kometa roku tisíc osm set dvanáct, tatáž kometa, která prý věštila všelijaké hrůzy a konec světa. Ale v Pierrovi ta jasná hvězda s dlouhým zářivým ohonem nevzbuzovala žádný strach.

Naopak, Pierre se radostně, očima mokrýma od slz, díval na tu jasnou hvězdu, která jako by nevýslovnou rychlostí prolétla nezměrné prostory po parabolické dráze a pak se najednou jako šíp zabodnutý do země zaryla tady na jedno místo, které si vyvolila, na černém nebi, a zastavila se, energicky zdvihla ohon vzhůru, svítila a pohrávala si svým bílým světlem mezi nesčetnými jinými, mihotavými hvězdami. Pierrovi se zdálo, že ta hvězda plně odpovídá tomu, co bylo v jeho duši, která rozkvetla k novému životu, změkla a nabrala odvahu.

Svazek třetí

Díl první

I

Od konce roku tisíc osm set jedenáct začalo usilovné zbrojení a soustřeďování sil západní Evropy a v roce tisíc osm set dvanáct se tyto síly – miliony lidí, počítáme-li ty, kdo armádu převáželi a živili – pohnuly ze Západu na Východ, k hranicím Ruska, ke kterým se úplně stejně od roku tisíc osm set jedenáct stahovaly síly Ruska. Dvanáctého června síly západní Evropy překročily hranice Ruska a začala válka, to jest stala se událost, která se příčí lidskému rozumu i celé lidské přirozenosti. Miliony lidí spáchaly jedni proti druhým takové nesčetné množství zločinů, podvodů, zrad, krádeží, padělků a vydávání falešných asignátů, loupeží, žhářství a vražd, jaké by kronika všech soudů světa nesebrala ani za celá staletí, a lidé, kteří je páchali, se na ně v tom období nedívali jako na zločiny.

Co tuto neobyčejnou událost způsobilo? Jaké byly její příčiny? Historikové s naivní jistotou tvrdí, že příčinami této události byla urážka, které se dostalo vévodovi oldenburskému, nedodržování kontinentální blokády, Napoleonova touha po moci, Alexandrova neústupnost, chyby diplomatů a tak dále.

Stačilo by tedy, aby se Metternich, Rumjancev nebo Talleyrand mezi dvorním přijetím a rautem pořádně snažili a sepsali obratnější lejstro, nebo aby Napoleon napsal Alexandrovi: „Pane bratře, svoluji k tomu, abych vévodství vrátil vévodovi oldenburskému" – a válka by nebyla.

Je pochopitelné, že tak se věc jevila současníkům. Je pochopitelné, že Napoleonovi se zdálo, že příčinou války byly intriky Anglie – jak to ostatně říkal na ostrově Svaté Heleny; je pochopitelné, že členům anglické sněmovny se zdálo, že příčinou války byla Napoleonova touha po moci; že princi oldenburskému se zdálo, že příčinou války bylo násilí, které na něm bylo spácháno; že kupcům se zdálo, že příčinou války byla kontinentální blokáda, která ruinovala Evropu; že starým vojákům a generálům se zdálo, že hlavní příčinou byla potřeba je zaměstnat; legitimistům té doby, že bylo nutné obnovit dobré zásady, a diplomatům té doby, že všechno vzniklo z toho, že spojenectví Ruska s Rakouskem v roce tisíc osm set devět nebylo před Napoleonem dost obratně utajeno a že memorandum číslo sto sedmdesát osm bylo neobratně napsáno. Je pochopitelné, že tyto a ještě nesčetné, nekonečně mnohé další příčiny, jejichž počet závisí na nesčetné rozmanitosti hledisek, se jevily současníkům; ale nám, potomkům, kteří hledíme na ohromnost té události v celém jejím rozsahu a pronikáme do jejího prostého a strašného smyslu, se tyto příčiny zdají nedostatečné. Je nám nepochopitelné, že by miliony lidí, křesťanů, zabíjely a mučily jedni druhé proto, že Napoleon toužil po moci, Alexandr byl neústupný, politika Anglie lstivá a vévoda oldenburský uražen. Nelze pochopit, jakou souvislost mají tyto okolnosti se samotným faktem vraždění

a násilí; proč v důsledku toho, že byl uražen vévoda, tisíce lidí z druhého konce Evropy zabíjely a pustošily lidi Smolenské a Moskevské gubernie a byly jimi zabíjeny.

Nám, potomkům, kteří nejsme historikové a nejsme zaujati procesem bádání, a proto hledíme na tu událost se zdravým rozumem nezatemněným, se její příčiny jeví v nespočetném množství. Čím víc se noříme do hledání příčin, tím víc se nám jich odkrývá, a každá jednotlivě vzatá příčina nebo celá řada příčin se nám zdá stejně správná sama o sobě a stejně mylná pro svou nicotnost ve srovnání s ohromností události a stejně mylná pro svou neschopnost – bez účasti všech ostatních spolupůsobících příčin – tu událost způsobit. Stejnou příčinou jako Napoleonovo odmítnutí stáhnout svá vojska za Vislu a vrátit Oldenbursko se nám jeví i to, že první francouzský desátník chtěl nebo nechtěl znovu vstoupit do služby: neboť kdyby on nechtěl jít do služby a nechtěl by druhý a třetí a tisící desátník a voják, bylo by v Napoleonově vojsku o tolik méně lidí a válka by nemohla být.

Kdyby se Napoleon neurazil požadavkem ustoupit za Vislu a nedal vojskům rozkaz k postupu, nebyla by válka; ale kdyby všichni seržanti nechtěli znovu vstoupit do služby, také by válka nemohla být. Také by nemohla být válka, kdyby nebylo intrik Anglie a nebylo prince oldenburského a pocitu urážky v Alexandrovi, a kdyby nebylo samovlády v Rusku, a nebylo francouzské revoluce a diktatury a císařství, které po ní následovaly, a všeho toho, co francouzskou revoluci způsobilo, a tak dále. Bez jediné z těchto příčin by se nemohlo stát nic. Všechny tyto příčiny – miliardy příčin – se tedy sešly, aby způsobily to, co se stalo. A tudíž nic nebylo výhradní příčinou události a událost se musela stát jen proto, že se stát musela. Miliony lidí se musely zříct svých lidských citů a svého rozumu, jít ze Západu na Východ a zabíjet sobě podobné, úplně stejně jako před několika staletími táhly z Východu na Západ zástupy lidí a zabíjely sobě podobné.

Činy Napoleona a Alexandra, na jejichž slově, jak se zdálo, záviselo, zda se událost stane, či nestane, byly stejně málo svévolné jako čin každého vojáka, který táhl do pole, protože ho určil los nebo odvod. Jinak to být nemohlo, protože aby se splnila vůle Napoleona a Alexandra – těch lidí, na nichž zdánlivě událost závisela –, bylo nutné, aby se sešly nesčetné okolnosti, bez jediné z nichž by se událost nemohla stát. Bylo nutné, aby miliony lidí, v jejichž rukou byla skutečná síla, vojáci, kteří stříleli, vezli proviant a děla, bylo třeba, aby ti svolili splnit vůli jednotlivých a slabých lidí, a aby je k tomu přivedlo nesčetné množství složitých, rozmanitých příčin.

Fatalismus je v dějinách nevyhnutelný, chceme-li vysvětlit nerozumné jevy, to jest ty, jejichž rozumnost nechápeme. Čím víc se snažíme tyto jevy v dějinách rozumně vysvětlit, tím nerozumnější a nepochopitelnější se pro nás stávají.

Každý člověk žije pro sebe, užívá svobody k dosažení svých osobních cílů a celou svou bytostí cítí, že může právě teď určitý čin udělat, nebo neudělat; ale jakmile jej udělá, stává se tento čin, vykonaný v určitém okamžiku, neodvolatelným a stává se majetkem dějin, v nichž nemá svobodný, nýbrž předurčený význam.

V každém člověku jsou dvě stránky života: život osobní, který je tím svobodnější, čím abstraktnější jsou jeho zájmy, a život živelný, rojový, kde člověk nevyhnutelně plní zákony, které jsou mu předepsány.

Člověk vědomě žije pro sebe, ale slouží jako nevědomý nástroj k dosažení dějinných, všelidských cílů. Vykonaný čin je neodvolatelný a jeho působení, které se časově shoduje s miliony činů jiných lidí, nabývá dějinného významu. Čím výš stojí člověk na společenském žebříčku, s čím více lidmi je spjat, tím víc moci má nad jinými lidmi a tím zjevnější je předurčenost a nevyhnutelnost každého jeho činu.

„Srdce carovo v ruce Boží."

Car je otrokem dějin.

Dějiny, to jest nevědomý, společný, rojový život lidstva, využívají každou minutu života carů pro sebe jako nástroj ke svým cílům.

* * *

Ačkoli se Napoleonovi teď, v roce tisíc osm set dvanáct, víc než kdy jindy zdálo, že na něm záleží, zda prolije, či neprolije krev svých národů – jak mu psal Alexandr v posledním dopise –, nikdy víc než právě teď nepodléhal těm nevyhnutelným zákonům, které ho nutily – ačkoli vůči sobě samému jednal, jak se mu zdálo, podle své libovůle – dělat pro společnou věc, pro dějiny to, co se stát muselo.

Lidé Západu se pohybovali na Východ, aby se navzájem zabíjeli. A podle zákona shody příčin se samy od sebe přizpůsobily a s touto událostí se sešly tisíce drobných příčin tohoto pohybu a války: výčitky za nedodržování kontinentální blokády, i vévoda oldenburský, i přesun vojsk do Pruska, podniknutý – jak se zdálo Napoleonovi – jen proto, aby dosáhl ozbrojeného míru, i láska a zvyk francouzského císaře k válce, který se shodoval s náladou jeho národa, i opojení velkolepostí příprav, i výdaje na přípravy a potřeba získat takové výhody, které by ty výdaje vynahradily, i omamné pocty v Drážďanech, i diplomatická jednání, která podle názoru současníků byla vedena s upřímným přáním dosáhnout míru a která jen zraňovala sebelásku jedné i druhé strany, a miliony milionů dalších příčin, které se přizpůsobily události, jež se měla stát, a sešly se s ní.

Když jablko dozraje a padá – proč padá? Proto, že je přitahuje země, proto, že usychá stopka, proto, že je vysušuje slunce, že těžkne, že je setřese vítr, nebo proto, že chlapec, který stojí dole, je chce sníst?

Nic není příčinou. To všechno je jen souběh podmínek, za kterých se odehrává každá životní, organická, živelná událost. A botanik, který zjistí, že jablko padá proto, že se rozkládá buničina a tak dále, bude

mít stejně pravdu jako to dítě, které stojí dole a řekne, že jablko spadlo proto, že ono je chtělo sníst a modlilo se za to. Stejně pravdu i nepravdu bude mít ten, kdo řekne, že Napoleon šel na Moskvu proto, že to chtěl, a zahynul proto, že Alexandr chtěl jeho zkázu; jako pravdu i nepravdu bude mít ten, kdo řekne, že podkopaná hora o váze milionu pudů se zřítila proto, že ji poslední dělník naposledy udeřil krumpáčem. V dějinných událostech jsou takzvaní velcí lidé nálepkami, které dávají události jméno, a jako nálepky mají se samotnou událostí ze všeho nejmenší souvislost.

Každý jejich čin, který jim samým připadá svévolný, je v dějinném smyslu nesvévolný a souvisí s celým během dějin a je určen od věčnosti.

II

Dvacátého devátého května odjel Napoleon z Drážďan, kde strávil tři týdny obklopen dvorem, složeným z princů, vévodů, králů a dokonce jednoho císaře. Před odjezdem Napoleon zahrnul přízní prince, krále a císaře, kteří si to zasloužili, vyhuboval králům a princům, s nimiž byl nespokojen, obdaroval rakouskou císařovnu svými vlastními, to jest jiným králům odebranými perlami a brilianty, a když něžně objal císařovnu Marii Louisu, zanechal ji, jak říká jeho historik, zarmoucenou odloučením, které ona – tato Marie Louisa, považovaná za jeho choť, přestože v Paříži zůstávala jiná choť – zřejmě nebyla s to snést. Přestože diplomaté ještě pevně věřili v možnost míru a usilovně k tomu cíli pracovali, přestože císař Napoleon sám napsal dopis císaři Alexandrovi, v němž ho nazýval „Pane bratře“ a upřímně ho ujišťoval, že válku nechce a že ho bude vždycky milovat a ctít, jel k armádě a na každé poštovní stanici vydával nové rozkazy, jejichž cílem bylo urychlit pohyb armády od západu k východu. Jel v cestovním kočáře se šestispřežím, obklopen pážaty, pobočníky a eskortou, po silnici na Poznaň, Toruň, Gdaňsk a Královec. V každém z těch měst ho tisíce lidí vítaly s chvěním a nadšením.

Armáda postupovala od západu na východ a střídající se šestispřeží ho nesla tamtéž. Desátého června armádu dohonil a přenocoval ve vilkoviském lese, v ubytování, které pro něj připravili na statku jednoho polského hraběte.

Druhý den Napoleon předjel armádu, v kočáře dojel k Němenu, a aby si prohlédl místo přechodu, převlékl se do polské uniformy a vyjel na břeh.

Když na druhé straně uviděl kozáky a rozprostírající se stepi, uprostřed nichž ležela Moskva, svaté město, hlavní město toho státu podobného Skythii, kam táhl Alexandr Makedonský, nařídil Napoleon nečekaně pro všechny a v rozporu se strategickými i diplomatickými úvahami postup a druhý den začala jeho vojska přecházet Němen.

Dvanáctého časně ráno vyšel ze stanu, který byl ten den postaven na strmém levém břehu Němenu, a díval se dalekohledem na proudy svých vojsk, které se vylévaly z vilkoviského lesa a rozlévaly se po třech mostech postavených přes Němen. Vojska věděla, že je tu císař, hledala ho očima, a když na pahorku před stanem našla postavu v kabátě a klobouku, oddělenou od družiny, házela čepice do vzduchu a křičela: „Ať žije císař!“, a útvary jeden za druhým, nevyčerpatelně, vytékaly, pořád vytékaly z obrovského lesa, který je dosud skrýval, a v rozvolněném pořádku přecházely po třech mostech na druhou stranu.

„Tentokrát se pořádně projdeme. Ó, když se do toho dá on sám, to to jde od ruky... U všech čertů... Tamhle je!... Ať žije císař! Tak tohle jsou ty asijské stepi! Ošklivá země, to se musí nechat. Na shledanou, Beauché, schovám ti nejkrásnější palác v Moskvě. Na shledanou! Hodně štěstí... Viděls ho, císaře? Ať žije císař!... sař! Jestli mě udělají guvernérem v Indii, Gérarde, udělám tě ministrem Kašmíru, platí. Ať žije císař! Ať žije! Žije! Žije! Ti lotři kozáci, jak pelášijí. Ať žije císař! Tamhle je! Vidíš ho? Viděl jsem ho dvakrát, jako teď vidím tebe. Malý desátník... Viděl jsem, jak dával kříž jednomu ze starých... Ať žije císař!...“ říkaly hlasy starých i mladých lidí nejrozmanitějších povah a společenského postavení. Na všech tvářích těch lidí byl jeden společný výraz radosti, že začíná dlouho očekávané tažení, a nadšení a oddanosti člověku v šedém kabátě, který stál na pahorku.

Třináctého června přivedli Napoleonovi malého čistokrevného arabského koně a on nasedl a cválal k jednomu z mostů přes Němen, neustále ohlušován nadšeným křikem, který zřejmě snášel jen proto, že nebylo možné zakázat jim, aby tím křikem vyjadřovali svou lásku

k němu; ale ten křik, který ho všude provázel, ho obtěžoval a odváděl od vojenských starostí, jež ho zaujaly od chvíle, kdy se připojil k vojsku. Přejel po jednom z mostů, které se houpaly na lodích, na druhou stranu, prudce zahnul vlevo a cvalem jel směrem ke Kovnu; před ním jeli nadšení gardoví jízdní myslivci, kteří tajili dech štěstím a cválali před ním a razili mu cestu vojskem. Když dojel k široké řece Viliji, zastavil se u polského hulánského pluku, který stál na břehu.

„Vivat!“ křičeli stejně nadšeně Poláci, rozbíjeli šik a mačkali jeden druhého, aby ho uviděli. Napoleon si prohlédl řeku, slezl z koně a sedl si na kládu, která ležela na břehu. Na němé znamení mu podali dalekohled, on si ho opřel o záda šťastného pážete, které přiběhlo, a díval se na druhou stranu. Pak se zahloubal do prohlížení mapy, rozložené mezi kládami. Aniž zvedl hlavu, něco řekl a dva jeho pobočníci cválali k polským hulánům.

„Co? Co říkal?“ ozývalo se v řadách polských hulánů, když k nim jeden pobočník přicválal.

Byl dán rozkaz najít brod a přejít na druhou stranu. Polský hulánský plukovník, pohledný starý muž, zrudl, a jak se mu rozčilením pletla slova, zeptal se pobočníka, jestli by mu bylo dovoleno přeplavat se svými hulány řeku a nehledat brod. Se zjevným strachem z odmítnutí, jako chlapec, který prosí, aby smel sednout na koně, prosil, aby mu dovolili přeplavat řeku před zraky císaře. Pobočník řekl, že císař nejspíš nebude nad touto přehnanou horlivostí nespokojen.

Jakmile to pobočník řekl, starý knírnatý důstojník se šťastnou tváří a zářícíma očima zvedl šavli vzhůru, vykřikl „Vivat!“, velel hulánům, aby ho následovali, pobodl koně a přicválal k řece. Zlostně postrčil koně, který pod ním zaváhal, a žbluňkl do vody; mířil do hloubky, k prudkému proudu. Stovky hulánů cválaly za ním. Uprostřed, na prudkém proudu, bylo studeno a hrůzostrašně. Huláni se jeden druhého chytali a padali z koní. Někteří koně se topili, topili se i lidé, ostatní se snažili plavat vpřed na druhou stranu, a přestože půl versty

odtud byl přechod, byli hrdí na to, že plavou a topí se v té řece pod pohledem člověka, který seděl na kládě a ani se nedíval na to, co dělají. Když se pobočník, který se vrátil, ve vhodné chvíli odvážil upozornit císaře na oddanost Poláků k jeho osobě, malý člověk v šedém kabátě vstal, zavolal si Berthiera a začal s ním chodit sem a tam po břehu, dával mu rozkazy a občas se nespokojeně podíval na tonoucí hulány, kteří rozptylovali jeho pozornost.

Nebylo pro něj nic nového, že jeho přítomnost na všech koncích světa, od Afriky až po stepi Moskevské říše, stejně ohromuje lidi a vrhá je do šílenství sebezapomnění. Dal si přivést koně a odjel do svého stanoviště.

Asi čtyřicet hulánů se v řece utopilo, přestože jim na pomoc poslali lodi. Většina se dostala zpátky k tomuto břehu. Plukovník a několik mužů řeku přeplavali a jen s námahou vylezli na druhý břeh. Ale jakmile vylezli v promočených šatech, z nichž stékaly potůčky, vykřikli: „Vivat!“, nadšeně se dívali na místo, kde stál Napoleon, ale kde už nebyl, a v tu chvíli se považovali za šťastné.

Navečer vydal Napoleon mezi dvěma nařízeními – jedním o tom, aby se co nejrychleji dodaly připravené falešné ruské asignáty k dovozu do Ruska, a druhým o tom, aby byl zastřelen jeden Sas, v jehož zachyceném dopise se našly zprávy o opatřeních ve francouzské armádě – třetí nařízení, aby polský plukovník, který se zbytečně vrhl do řeky, byl přijat do čestné kohorty, Čestné legie, jejíž hlavou byl Napoleon sám.

Koho chce bůh zahubit, toho napřed připraví o rozum.

III

Ruský císař mezitím už přes měsíc žil ve Vilně, kde pořádal přehlídky a manévry. Nic nebylo připraveno k válce, kterou všichni očekávali a kvůli jejímž přípravám přijel císař z Petrohradu. Celkový plán operací neexistoval. Váhání, který plán ze všech navrhovaných má být přijat, ještě zesílilo po měsíčním pobytu císaře v hlavním stanu. Každá ze tří armád měla svého vrchního velitele, ale společný velitel nade všemi armádami nebyl a císař na sebe tuto hodnost nebral.

Čím déle císař ve Vilně žil, tím méně se k válce připravovali, unaveni jejím očekáváním. Veškeré úsilí lidí, kteří panovníka obklopovali, jako by směřovalo jen k tomu, aby panovník příjemně trávil čas a zapomněl na válku, která ho čekala.

Po mnoha plesech a slavnostech u polských magnátů, u dvořanů i u samotného panovníka přišel v červnu jednomu z panovníkových polských generálních pobočníků nápad uspořádat pro panovníka oběd a ples jménem jeho generálních pobočníků. Nápad byl všemi radostně přijat. Panovník dal souhlas. Generální pobočníci vybrali peníze sbírkou. Osoba, která mohla být panovníkovi nejpříjemnější, byla požádána, aby byla na plese hostitelkou. Hrabě Bennigsen, statkář z Vilenské gubernie, nabídl pro tu slavnost svůj letohrádek, a na třináctého června byl stanoven ples, oběd, projížďka na lodičkách a ohňostroj v Zakretu, letohrádku hraběte Bennigsena.

Téhož dne, kdy Napoleon vydal rozkaz k přechodu přes Němen a jeho předvoj zatlačil kozáky a překročil ruské hranice, trávil Alexandr večer v Bennigsenově letohrádku – na plese, který pořádali generální pobočníci.

Byla to veselá, skvělá slavnost; znalci tvrdili, že se na jednom místě jen zřídka sešlo tolik krásek. Hraběnka Bezuchovová byla mezi ostatními ruskými dámami, které přijely za panovníkem z Petrohradu do Vilna, také na tom plese a svou těžkou, takzvanou ruskou krásou zastiňovala jemné polské dámy. Byla zpozorována a panovník ji poctil tancem.

Boris Drubeckoj, který tu byl „jako mládenec“, jak říkal, protože ženu nechal v Moskvě, byl na tom plese také, a ačkoli nebyl generální pobočník, přispěl do sbírky na ples velkou částkou. Boris byl teď bohatý člověk, který to v poctách dotáhl daleko, už nehledal protekci, ale stál na stejné noze s nejvýše postavenými ze svých vrstevníků.

O půlnoci se ještě tančilo. Hélène, která neměla důstojného tanečníka, sama nabídla mazurku Borisovi. Byli třetím párem. Boris chladnokrevně pokukoval po zářících obnažených ramenou Hélène, která vystupovala z tmavých šatů ze zlatem protkaného gázu, vyprávěl o starých známých a zároveň, aniž si toho všiml on sám nebo ostatní, ani na vteřinu nepřestával pozorovat panovníka, který byl v témže sále. Panovník netančil; stál ve dveřích a zastavoval tu jedny, tu druhé těmi vlídnými slovy, která uměl říkat jen on.

Na začátku mazurky Boris viděl, že generální pobočník Balašev, jeden z panovníkových nejbližších lidí, k němu přistoupil a zastavil se – nikoli podle dvorních mravů – blízko panovníka, který mluvil s jednou polskou dámou. Když panovník domluvil s dámou, tázavě pohlédl, a zřejmě pochopil, že Balašev se tak zachoval jen proto, že k tomu měl závažné důvody, lehce kývl dámě a obrátil se k Balaševovi. Sotva Balašev začal mluvit, objevil se na panovníkově tváři údiv. Vzal Balaševa pod paží a šel s ním přes sál, a aniž si to uvědomoval, razil si mezi lidmi, kteří před ním ustupovali na obě strany, cestu asi tři sáhy širokou. Boris si všiml Arakčejevovy rozrušené tváře ve chvíli, kdy panovník odcházel s Balaševem. Arakčejev se díval na panovníka zpod obočí, popotahoval červeným nosem a vystoupil ze zástupu, jako by čekal, že

se panovník obrátí na něj. Boris pochopil, že Arakčejev Balaševovi závidí a je nespokojen, že nějakou zjevně důležitou novinu dostal panovník jinak než přes něj.

Ale panovník s Balaševem prošli, aniž si Arakčejeva všimli, východními dveřmi do osvětlené zahrady. Arakčejev si přidržoval kord, zlostně se rozhlížel kolem sebe a šel asi dvacet kroků za nimi.

Zatímco Boris dál tančil figury mazurky, nepřestávala ho trápit myšlenka, jakou novinu Balašev přivezl a jak by se ji dalo zjistit dřív než ostatní.

Ve figuře, kde si měl vybírat dámy, pošeptal Hélène, že chce vybrat hraběnku Potockou, která prý vyšla na balkon, a klouzavým krokem po parketách vyběhl východními dveřmi do zahrady; když zahlédl panovníka, jak s Balaševem vystupuje na terasu, zastavil se. Panovník s Balaševem mířili ke dveřím. Boris si pospíšil, jako by už nestihl uhnout, uctivě se přitiskl k zárubni a sklonil hlavu.

Panovník s rozčilením člověka, který byl osobně uražen, dořekl tato slova:

„Vtrhnout do Ruska bez vyhlášení války! Smířím se teprve tehdy, až na mé zemi nezůstane ani jeden ozbrojený nepřítel," řekl. Jak se Borisovi zdálo, bylo panovníkovi příjemné ta slova vyslovit: byl spokojen s tím, jak svou myšlenku vyjádřil, ale nespokojen s tím, že je Boris slyšel.

„Ať se to nikdo nedozví!" dodal panovník a zamračil se. Boris pochopil, že to patří jemu, zavřel oči a lehce sklonil hlavu. Panovník se vrátil do sálu a zůstal na plese ještě asi půl hodiny.

Boris se zprávu o tom, že francouzská vojska přešla Němen, dozvěděl první, a díky tomu měl příležitost ukázat několika důležitým osobám, že mu bývá známo mnohé, co je před ostatními skryto, a tím měl příležitost stoupnout v mínění těchto osob.

* * *

Nečekaná zpráva o tom, že Francouzi přešli Němen, byla obzvlášť nečekaná po měsíci nesplněného očekávání – a ještě na plese! V první chvíli, kdy panovník zprávu dostal, našel pod vlivem rozhořčení a uražené pýchy ten výrok, který se později stal slavným, který se líbil i jemu samému a plně vyjadřoval jeho city. Když se panovník vrátil z plesu domů, poslal ve dvě hodiny v noci pro sekretáře Šiškova a dal napsat rozkaz vojskům a reskript polnímu maršálovi knížeti Saltykovovi, v němž bezpodmínečně žádal, aby tam byla uvedena slova, že se nesmíří, dokud na ruské zemi zůstane byť jediný ozbrojený Francouz.

Druhý den byl napsán Napoleonovi tento dopis:

„Pane bratře. Včera jsem se dozvěděl, že přes poctivost, s jakou jsem dodržoval své závazky vůči Vašemu Veličenstvu, překročila Vaše vojska hranice Ruska, a právě teď dostávám z Petrohradu nótu, v níž hrabě Lauriston v souvislosti s tímto útokem oznamuje, že Vaše Veličenstvo pokládá válečný stav mezi námi za zahájený od okamžiku, kdy kníže Kurakin požádal o své pasy. Důvody, o které vévoda z Bassana opíral své odmítnutí mu je vydat, by mě nikdy nemohly přivést k domněnce, že by tento krok mohl kdy posloužit jako záminka k útoku. Ve skutečnosti k němu tento velvyslanec nikdy nebyl zmocněn, jak sám prohlásil, a jakmile jsem se o tom dozvěděl, dal jsem mu najevo, jak jeho počínání neschvaluji, a nařídil jsem mu, aby zůstal na svém místě. Nemá-li Vaše Veličenstvo v úmyslu prolévat krev našich národů kvůli nedorozumění tohoto druhu a svolí-li stáhnout svá vojska z ruského území, budu na to, co se stalo, hledět, jako by se to nestalo, a dohoda mezi námi bude možná. V opačném případě, Vaše Veličenstvo, budu nucen odrazit útok, který jsem ničím nevyprovokoval. Ještě záleží na Vašem Veličenstvu, aby lidstvo ušetřilo pohrom nové války.

„Jsem a tak dále. Podepsán Alexandr.“

IV

Třináctého června ve dvě hodiny v noci si panovník zavolal Balaševa, přečetl mu svůj dopis Napoleonovi a nařídil mu, aby ten dopis dovezl a osobně předal francouzskému císaři. Když Balaševa vypravoval, zopakoval mu panovník znovu slova o tom, že se nesmíří, dokud na ruské zemi zůstane byť jediný ozbrojený nepřítel, a nařídil mu, aby ta slova Napoleonovi bezpodmínečně vyřídil. Panovník ta slova do dopisu Napoleonovi nenapsal, protože se svým taktem cítil, že není vhodné je sdělovat ve chvíli, kdy se činí poslední pokus o smír; ale Balaševovi bezpodmínečně nařídil, aby je Napoleonovi vyřídil osobně.

Balašev vyjel v noci ze třináctého na čtrnáctého, provázen trubačem a dvěma kozáky, a k ránu dorazil do vesnice Rykonty k francouzským předním strážím na této straně Němenu. Zastavily ho francouzské jezdecké hlídky.

Francouzský husarský poddůstojník v karmínové uniformě a chlupaté čepici křikl na přijíždějícího Balaševa, ať zastaví. Balašev nezastavil hned, ale dál pomalu postupoval krokem po cestě.

Poddůstojník se zamračil, zabručel nějakou nadávku, najel prsy koně na Balaševa, chopil se šavle a hrubě na ruského generála křikl a ptal se ho, jestli je hluchý, že neslyší, co se mu říká. Balašev se představil. Poddůstojník poslal vojáka pro důstojníka.

Poddůstojník si Balaševa nevšímal, začal se s kamarády bavit o svých plukovních záležitostech a na ruského generála se nedíval.

Balaševovi, který byl blízko nejvyšší moci a síly, který před třemi hodinami mluvil s panovníkem a který byl vůbec ve své službě zvyklý na pocty, připadalo neobyčejně podivné vidět tady, na ruské zemi, tento nepřátelský, a hlavně neuctivý postoj hrubé síly vůči sobě.

Slunce teprve začínalo vystupovat zpoza mraků; vzduch byl svěží a orosený. Po cestě z vesnice vyháněli stádo. V polích jeden za druhým, jako bublinky ve vodě, vyletovali s cvrlikáním skřivani.

Balašev se rozhlížel kolem sebe a čekal, až z vesnice přijede důstojník. Ruští kozáci a trubač a francouzští husaři se mlčky občas po sobě podívali.

Francouzský husarský plukovník, zřejmě čerstvě z postele, vyjel z vesnice na krásném, vykrmeném šedém koni, provázen dvěma husary. Důstojník, vojáci i jejich koně vypadali spokojeně a švihácky.

Byla to ta první doba tažení, kdy vojska byla ještě v pořádku, skoro takovém jako při přehlídce v mírové službě, jen s nádechem nastrojené bojovnosti v oblečení a s mravním nádechem té veselosti a podnikavosti, která vždycky provází začátky tažení.

Francouzský plukovník jen s námahou potlačoval zívání, ale byl zdvořilý a zřejmě chápal, jak významný je Balašev. Provedl ho kolem svých vojáků za rojnici a sdělil mu, že jeho přání být představen císaři bude nejspíš hned splněno, protože císařský hlavní stan je, pokud ví, nedaleko.

Projeli vesnicí Rykonty kolem francouzských husarských koní uvázaných u žerdí, kolem hlídek a vojáků, kteří salutovali svému plukovníkovi a zvědavě si prohlíželi ruskou uniformu, a vyjeli na druhém konci vsi. Podle plukovníkových slov byl o dva kilometry dál velitel divize, který Balaševa přijme a doprovodí ho, kam je třeba.

Slunce už vyšlo a vesele se třpytilo na jasné zeleni.

Sotva vyjeli za krčmu na kopec, objevil se proti nim zpod kopce hlouček jezdců, v jehož čele jel na vraníkovi s postrojem lesknoucím se na slunci vysoký muž v klobouku s péry, s černými, na ramena spadajícími kadeřemi, v červeném plášti a s dlouhýma nohama vystrčenýma dopředu, jak jezdí Francouzi. Ten muž se rozjel cvalem proti Balaševovi, třpytil se a vlál v jasném červnovém slunci svými péry, drahokamy a zlatými prýmky.

Balašev byl už jen dvě koňské délky od jezdce, který mu se slavnostně divadelní tváří cválal vstříc v náramcích, pérech, náhrdelnících a zlatě, když Julner, francouzský plukovník, uctivě zašeptal: „Neapolský král.“ Byl to opravdu Murat, kterému se teď říkalo neapolský král. Ačkoli bylo naprosto nepochopitelné, proč by měl být neapolským králem, tak mu říkali a on sám byl o tom přesvědčen, a proto vypadal slavnostněji a důležitěji než dřív. Byl tak přesvědčen, že je opravdu neapolským králem, že když mu v předvečer odjezdu z Neapole, při procházce se ženou po ulicích, několik Italů provolalo „Ať žije král!“, obrátil se se smutným úsměvem k choti a řekl: „Ubožáci, ani nevědí, že je zítra opouštím!“

Ale ačkoli pevně věřil, že je neapolským králem, a litoval žalu svých poddaných, které opouštěl, poslední dobou, když mu bylo nařízeno, aby znovu vstoupil do služby, a zvlášť po schůzce s Napoleonem v Gdaňsku, kdy mu jeho vznešený švagr řekl: „Udělal jsem vás králem, abyste vládl po mém, a ne po svém“ – vesele se pustil do práce, kterou znal, a jako vykrmený, ale ne ztučnělý kůň, který ucítí, že je zapřažen, rozdováděl se v ojích, vystrojil se co nejpestřeji a nejdráž a vesele a spokojeně cválal po polských cestách, sám nevěděl kam a proč.

Když uviděl ruského generála, královsky a slavnostně pohodil dozadu hlavou s kadeřemi po ramena a tázavě se podíval na francouzského plukovníka. Plukovník uctivě sdělil Jeho Veličenstvu, kdo Balašev je, ale jeho jméno nedokázal vyslovit.

„De Bal-mašev!“ řekl král a svou rozhodností překonal potíž, kterou to dělalo plukovníkovi. „Těší mě, že vás poznávám, generále,“ dodal s královsky milostivým gestem. Jakmile král začal mluvit hlasitě a rychle, celá jeho královská důstojnost ho v okamžiku opustila a on, aniž si toho sám všiml, přešel do tónu dobromyslné familiárnosti, který mu byl vlastní. Položil ruku Balaševovu koni na kohoutek.

„Nuže, generále, všechno to vypadá na válku,“ řekl, jako by litoval okolnosti, o které nemohl rozhodovat.

„Veličenstvo," odpověděl Balašev, „císař, můj pán, si válku nikterak nepřeje, a jak Vaše Veličenstvo vidí..." mluvil Balašev a skloňoval „Vaše Veličenstvo" ve všech pádech, s nevyhnutelnou strojeností častého opakování titulu, když se obracel k osobě, pro kterou byl tento titul ještě novinkou.

Muratova tvář zářila hloupou spokojeností, zatímco poslouchal pana de Balašova. Ale královská hodnost zavazuje: cítil potřebu pohovořit s vyslancem Alexandrovým o státních záležitostech jako král a spojenec. Slezl z koně, vzal Balaševa pod paží, poodešel s ním pár kroků od uctivě čekající družiny a začal s ním chodit sem a tam a snažil se mluvit závažně. Zmínil se, že císař Napoleon je uražen požadavky, aby stáhl vojska z Pruska, zvlášť teď, když se o tom požadavku všichni dozvěděli a když to uráží důstojnost Francie. Balašev řekl, že na tom požadavku není nic urážlivého, protože... Murat ho přerušil:

„Tak vy si nemyslíte, že původcem je císař Alexandr?" řekl nečekaně s dobromyslně hloupým úsměvem.

Balašev řekl, proč se opravdu domnívá, že válku začal Napoleon.

„Ech, můj milý generále," znovu ho přerušil Murat, „z celého srdce si přeji, aby se císařové mezi sebou dohodli a aby válka, která začala proti mé vůli, co nejdřív skončila," řekl tónem, jakým spolu mluví sluhové, kteří chtějí zůstat dobrými přáteli, přestože se jejich páni pohádali. A přešel k vyptávání na velknížete, na jeho zdraví, a ke vzpomínkám na čas, který s ním vesele a zábavně strávil v Neapoli. Pak se najednou, jako by si vzpomněl na svou královskou důstojnost, Murat slavnostně napřímil, postavil se do téže pózy, v jaké stál při korunovaci, zamával pravou rukou a řekl: „Už vás nezdržuji, generále; přeji vašemu poslání úspěch," a odešel k družině, která na něj uctivě čekala; vlál mu přitom červený vyšívaný plášť i péra a třpytily se drahokamy.

Balašev jel dál a podle Muratových slov předpokládal, že bude velmi brzy představen samotnému Napoleonovi. Ale místo brzkého setkání s Napoleonem ho hlídky Davoutova pěšího sboru u další vesnice znovu

stejně zadržely jako v přední rojnici a přivolaný pobočník velitele sboru ho dovedl do vesnice k maršálu Davoutovi.

V

Davout byl Arakčejevem císaře Napoleona – Arakčejevem, který nebyl zbabělec, ale byl stejně pořádkumilovný, krutý a neschopný vyjadřovat svou oddanost jinak než krutostí.

V soukolí státního organismu jsou takoví lidé zapotřebí, jako jsou zapotřebí vlci v organismu přírody, a vždycky jsou, vždycky se objevují a drží se, ať se jejich přítomnost a blízkost k hlavě vlády zdá jakkoli nepatřičná. Jen touto nutností lze vysvětlit, jak se mohl krutý, nevzdělaný Arakčejev, který vytrhával granátníkům osobně kníry a který pro slabé nervy nesnesl nebezpečí, člověk nikterak dvorský, udržet v takové moci vedle rytířsky šlechetné a něžné povahy Alexandrovy.

Balašev zastihl maršála Davouta v kůlně u selské chalupy; seděl na soudku a byl zabrán do písemné práce – kontroloval účty. Pobočník stál vedle něj. Dalo se najít lepší ubytování, ale maršál Davout byl jedním z těch lidí, kteří se schválně staví do nejponuřejších životních podmínek, aby měli právo být ponurí. Ze stejného důvodu jsou vždycky spěšně a urputně zaměstnáni. „Kdepak myslet na šťastnou stránku lidského života, když, jak vidíte, sedím ve špinavé kůlně na sudu a pracuji," říkal výraz jeho tváře. Hlavní potěšení a potřeba těchto lidí spočívá v tom, že když narazí na životní ruch, vmetou mu do očí svou ponurou, urputnou činnost. Toto potěšení si Davout dopřál, když k němu přivedli Balaševa. Když ruský generál vešel, ještě víc se zahloubal do své práce, podíval se přes brýle na Balaševovu tvář, oživenou dojmem z krásného rána a z rozhovoru s Muratem, nevstal, ani se nepohnul, jen se ještě víc zamračil a zlomyslně se ušklíbl. Když na Balaševově tváři zpozoroval nepříjemný dojem, který takové přijetí vyvolalo, zvedl Davout hlavu a chladně se zeptal, co si přeje.

Balašev předpokládal, že takové přijetí se mu mohlo dostat jedině proto, že Davout neví, že je generálním pobočníkem císaře Alexandra, a dokonce jeho zástupcem u Napoleona, a spěchal proto oznámit svou hodnost a poslání. Proti jeho očekávání byl Davout, když Balaševa vyslechl, ještě přísnější a hrubší.

„Kdepak máte tu zásilku?“ řekl. „Dejte ji mně, pošlu ji císaři.“

Balašev řekl, že má rozkaz předat zásilku osobně samotnému císaři.

„Rozkazy vašeho císaře se plní ve vaší armádě, ale tady,“ řekl Davout, „musíte dělat to, co se vám řekne.“

A jako by chtěl ruskému generálovi ještě víc dát pocítit, jak závisí na hrubé síle, poslal Davout pobočníka pro službu konajícího důstojníka.

Balašev vytáhl zásilku s panovníkovým dopisem a položil ji na stůl – byly to dveře s vytrženými panty, položené na dva soudky. Davout vzal zásilku a přečetl si nápis.

„Máte plné právo prokazovat mi úctu, nebo neprokazovat,“ řekl Balašev. „Ale dovolte, abych vás upozornil, že mám tu čest nosit hodnost generálního pobočníka Jeho Veličenstva…“

Davout se na něj mlčky podíval a jisté rozrušení a rozpaky, které se zračily v Balaševově tváři, mu zřejmě způsobily potěšení.

„Dostane se vám, co vám náleží,“ řekl, strčil obálku do kapsy a vyšel z kůlny.

Za minutu vešel maršálův pobočník pan de Castrès a odvedl Balaševa do ubytování, které pro něj bylo připraveno.

Balašev ten den obědval s maršálem v kůlně, u téhož prkna na sudech.

Druhý den Davout odjížděl časně ráno, a když si zavolal Balaševa, důrazně mu řekl, že ho žádá, aby tu zůstal, posunoval se dál spolu se zavazadly, budou-li k tomu mít rozkazy, a s nikým nemluvil kromě pana de Castrès.

Po čtyřech dnech osamění, nudy, vědomí podřízenosti a bezvýznamnosti, obzvlášť citelného po tom prostředí moci, v němž se tak nedávno pohyboval, po několika pochodech se zavazadly maršála a s francouzskými vojsky, která obsadila celou krajinu, byl Balašev přivezen do Vilna, teď obsazeného Francouzi, a to k téže závoře, kterou před čtyřmi dny vyjel.

Druhý den k Balaševovi přijel císařský komoří, pan de Turenne, a vyřídil mu, že ho císař Napoleon ráčí poctít audiencí.

Před čtyřmi dny stály u téhož domu, k němuž Balaševa přivezli, hlídky Preobraženského pluku, teď tu stáli dva francouzští granátníci v modrých uniformách rozhalených na prsou a v chlupatých čepicích, eskorta husarů a hulánů a skvělá družina pobočníků, pážat a generálů, kteří čekali, až Napoleon vyjde, kolem jezdeckého koně stojícího u schodiště a kolem jeho mameluka Rustana. Napoleon přijímal Balaševa v tomtéž domě ve Vilně, z něhož ho vypravoval Alexandr.

VI

Ačkoli byl Balašev zvyklý na dvorskou slavnostnost, nádhera a okázalost Napoleonova dvora ho ohromily.

Hrabě Turenne ho uvedl do velkého přijímacího sálu, kde čekalo mnoho generálů, komořích a polských magnátů, z nichž mnohé Balašev vídal u dvora ruského císaře. Duroc řekl, že císař Napoleon přijme ruského generála před svou projížďkou.

Po několika minutách čekání vyšel do velkého přijímacího sálu službu konající komoří, zdvořile se Balaševovi uklonil a vyzval ho, aby šel za ním.

Balašev vešel do malého přijímacího pokoje, z něhož vedly jedny dveře do pracovny, do téže pracovny, z níž ho vypravoval ruský císař. Balašev asi dvě minuty stál a čekal. Za dveřmi se ozvaly spěšné kroky. Obě křídla dveří se rychle otevřela, všechno ztichlo a z pracovny zazněly jiné, pevné, rozhodné kroky: byl to Napoleon. Právě dokončil oblékání na projížďku na koni. Měl na sobě modrou uniformu, rozhalenou nad bílou vestou, která se spouštěla přes kulaté břicho, bílé jelenicové kalhoty, které obepínaly tlustá stehna krátkých nohou, a vysoké jezdecké boty. Krátké vlasy měl zjevně čerstvě učesané, ale jeden pramen mu visel dolů doprostřed širokého čela. Bílý, buclatý krk mu ostře vystupoval zpoza černého límce uniformy; voněl kolínskou vodou. Na mladistvé, plné tváři s vystupující bradou měl výraz milostivého a vznešeného císařského pozdravu.

Vyšel rychle, při každém kroku se mu tělo lehce zatřáslo, a hlavu měl trochu zakloněnou. Celá jeho ztloustlá, podsaditá postava se širokými, tlustými rameny a bezděčně vystrčeným břichem a hrudí měla

ten reprezentativní, statný vzhled, jaký mívají čtyřicetiletí lidé, kteří žijí v pohodlí. Kromě toho bylo vidět, že je ten den v nejlepší náladě.

Kývl hlavou na Balaševovu hlubokou a uctivou úklonu, přistoupil k němu a hned začal mluvit jako člověk, který si cení každé minuty svého času a nesnižuje se k tomu, aby si své řeči připravoval, ale je si jist, že vždycky řekne dobře a to, co je třeba říct.

„Dobrý den, generále!“ řekl. „Dostal jsem dopis císaře Alexandra, který jste přivezl, a velmi rád vás vidím.“ Pohlédl Balaševovi do tváře svýma velkýma očima a hned se začal dívat kolem něj.

Bylo zřejmé, že ho Balaševova osoba ani v nejmenším nezajímá. Bylo vidět, že ho zajímá jen to, co se děje v *jeho* duši. Všechno, co bylo mimo něj, pro něj nemělo význam, protože všechno na světě, jak se mu zdálo, záviselo jen na jeho vůli.

„Nepřeji si válku a nepřál jsem si ji,“ řekl, „ale donutili mě k ní. Ještě *teď*,“ to slovo řekl s důrazem, „jsem ochoten přijmout všechna vysvětlení, která mi můžete dát.“ A jasně a stručně začal vykládat důvody své nespokojenosti s ruskou vládou.

Podle umírněně klidného a přátelského tónu, jakým francouzský císař mluvil, byl Balašev pevně přesvědčen, že si přeje mír a hodlá zahájit jednání.

„Veličenstvo! Císař, můj pán…“ začal Balašev dávno připravenou řeč, když Napoleon skončil a tázavě pohlédl na ruského vyslance; ale pohled císařových očí, upřených na něj, ho zmátl. „Jste zmaten – vzpamatujte se,“ jako by řekl Napoleon, když si se sotva znatelným úsměvem prohlížel Balaševovu uniformu a kord. Balašev se vzpamatoval a začal mluvit. Řekl, že císař Alexandr nepovažuje Kurakinovu žádost o pasy za dostatečný důvod k válce, že Kurakin tak jednal podle vlastní libovůle a bez panovníkova souhlasu, že císař Alexandr si válku nepřeje a že s Anglií nemá žádné styky.

„*Zatím* ne,“ vložil se do toho Napoleon, a jako by se bál podlehnout svému citu, zamračil se a lehce kývl hlavou, čímž dal Balaševovi naje-

vo, že může pokračovat.

Když Balašev vyřídil všechno, co mu bylo nařízeno, řekl, že císař Alexandr si přeje mír, ale nezahájí jednání jinak než pod podmínkou, že… Tady Balašev zaváhal: vzpomněl si na ta slova, která císař Alexandr nenapsal do dopisu, ale která bezpodmínečně nařídil vložit do reskriptu Saltykovovi a která nařídil Balaševovi vyřídit Napoleonovi. Balašev na ta slova pamatoval: „dokud na ruské zemi nezůstane ani jeden ozbrojený nepřítel“, ale nějaký složitý pocit ho zdržel. Nemohl ta slova vyslovit, ačkoli to udělat chtěl. Zaváhal a řekl: pod podmínkou, že francouzská vojska ustoupí za Němen.

Napoleon si všiml Balaševových rozpaků, když vyslovoval poslední slova: tvář mu zacukala a levé lýtko se mu začalo pravidelně chvět. Aniž se pohnul z místa, začal mluvit hlasem vyšším a spěšnějším než předtím. Během následující řeči Balašev nejednou sklopil oči a bezděčně pozoroval chvění lýtka na Napoleonově levé noze, které sílilo tím víc, čím víc zvyšoval hlas.

„Přeji si mír o nic méně než císař Alexandr,“ začal. „Copak nedělám už osmnáct měsíců všechno, abych ho dosáhl? Osmnáct měsíců čekám na vysvětlení. Ale co se ode mě žádá, aby mohla začít jednání?“ řekl, zamračil se a udělal energické tázavé gesto svou malou, bílou a buclatou rukou.

„Ústup vojsk za Němen, Veličenstvo,“ řekl Balašev.

„Za Němen?“ opakoval Napoleon. „Tak teď chcete, abych ustoupil za Němen – jen za Němen?“ opakoval Napoleon a podíval se Balaševovi přímo do očí.

Balašev uctivě sklonil hlavu.

Místo požadavku z doby před čtyřmi měsíci, aby ustoupil z Pomořan, teď žádali jen ústup za Němen. Napoleon se rychle otočil a začal chodit po pokoji.

„Říkáte, že se ode mě žádá ústup za Němen, aby mohla začít jednání; ale úplně stejně se ode mě před dvěma měsíci žádal ústup za Odru

a Vislu, a přesto jste ochotni jednat.“

Mlčky přešel z jednoho rohu pokoje do druhého a znovu se zastavil proti Balaševovi. Jeho tvář jako by ve svém přísném výrazu zkameněla a levá noha se chvěla ještě rychleji než předtím. O tomto chvění levého lýtka Napoleon u sebe věděl. „Chvění mého levého lýtka je u mne velké znamení,“ říkal později.

„Takové návrhy, jako je vyklidit Odru a Vislu, se dají dělat bádenskému princi, ne mně,“ skoro vykřikl Napoleon, docela nečekaně sám pro sebe. „I kdybyste mi dali Petrohrad a Moskvu, tyhle podmínky bych nepřijal. Říkáte, že jsem začal tuhle válku já? A kdo přijel k armádě dřív? Císař Alexandr, ne já. A vy mi nabízíte jednání teď, když jsem vydal miliony, když jste ve spojenectví s Anglií a když je vaše situace špatná – vy mi nabízíte jednání! A jaký je cíl vašeho spojenectví s Anglií? Co vám dala?“ mluvil spěšně a jeho řeč už zjevně nesměřovala k tomu, aby vyložil výhody uzavření míru a probral jeho možnost, ale jen k tomu, aby dokázal svou pravdu i svou sílu a aby dokázal Alexandrovu nepravdu a chyby.

Úvod jeho řeči byl zjevně pronesen s cílem ukázat výhodu jeho postavení a ukázat, že přesto zahájení jednání přijímá. Ale už začal mluvit, a čím víc mluvil, tím méně byl schopen svou řeč ovládat.

Celý cíl jeho řeči teď už zjevně spočíval jen v tom, aby vyvýšil sebe a urazil Alexandra, to jest aby udělal právě to, co si na začátku schůzky přál ze všeho nejméně.

„Prý jste uzavřeli mír s Turky?“

Balašev přisvědčivě sklonil hlavu.

„Mír je uzavřen…“ začal. Ale Napoleon ho nenechal mluvit. Zjevně potřeboval mluvit sám a jen sám a mluvil dál s tou výmluvností a nezdrženlivostí podrážděnosti, ke které jsou rozmazlení lidé tak náchylní.

„Ano, vím, uzavřeli jste mír s Turky a nedostali jste Moldavsko a Valašsko. A já bych byl vašemu panovníkovi ty provincie dal, tak jako

jsem mu dal Finsko. Ano," pokračoval, „slíbil jsem a dal bych císaři Alexandrovi Moldavsko a Valašsko, a teď ty krásné provincie mít nebude. A přitom je mohl připojit ke své říši a za jedinou vládu by rozšířil Rusko od Botnického zálivu až k ústí Dunaje. Kateřina Veliká by nemohla udělat víc," mluvil Napoleon, čím dál víc se rozohňoval, chodil po pokoji a opakoval Balaševovi skoro tatáž slova, která říkal samotnému Alexandrovi v Tylži. „Tohle všechno by vděčil mému přátelství. Ach, jaká krásná vláda, jaká krásná vláda!" opakoval několikrát, zastavil se, vytáhl z kapsy zlatou tabatěrku a hltavě z ní šňupl.

„Jak krásná vláda *mohla být* vláda císaře Alexandra!"

Lítostivě pohlédl na Balaševa, a sotva chtěl Balašev něco poznamenat, znovu ho spěšně přerušil.

„Co si mohl přát a co hledat, co by nenašel v mém přátelství?..." řekl Napoleon a nechápavě pokrčil rameny. „Ne, raději se obklopil mými nepřáteli, a kým tedy?" pokračoval. „Povolal si Steiny, Armfeldty, Bennigseny, Wintzingerody. Stein je zrádce vyhnaný z vlasti, Armfeldt je zhýralec a intrikán, Wintzingerode je uprchlý francouzský poddaný, Bennigsen je o něco větší voják než ostatní, ale stejně neschopný, ten v roce tisíc osm set sedm nic nedokázal, a měl by v císaři Alexandrovi probouzet hrozné vzpomínky... Dejme tomu, kdyby byli schopní, dalo by se jich použít," pokračoval Napoleon a slovy sotva stačil úvahám, které mu neustále vyvstávaly a ukazovaly mu jeho pravdu nebo sílu – což bylo v jeho pojetí jedno a totéž; „ale ani to ne: nehodí se ani pro válku, ani pro mír! Barclay je prý schopnější než oni všichni; ale to bych podle jeho prvních pohybů neřekl. A co dělají, co dělají všichni ti dvořané! Pfuel navrhuje, Armfeldt se hádá, Bennigsen zvažuje, a Barclay, který je povolán jednat, neví, k čemu se rozhodnout, a čas běží. Jen Bagration je voják. Je hloupý, ale má zkušenost, odhad a rozhodnost... A jakou roli hraje váš mladý panovník v tom ohavném davu? Kompromitují ho a svalují na něj odpovědnost za všechno, co se děje. Panovník má být u armády, jen když je

vojevůdce," řekl a zjevně ta slova posílal jako výzvu přímo panovníkovi do tváře. Napoleon věděl, jak moc si císař Alexandr přeje být vojevůdcem.

„Už týden trvá tažení a vy jste nedokázali ubránit Vilno. Jste rozťati vedví a vyhnáni z polských provincií. Vaše armáda reptá."

„Naopak, Vaše Veličenstvo," řekl Balašev, který si sotva stihl zapamatovat, co se mu říká, a jen s námahou sledoval ten ohňostroj slov, „vojska hoří touhou…"

„Já vím všechno," přerušil ho Napoleon, „já vím všechno a znám počet vašich praporů stejně přesně jako svých. Nemáte ani dvě stě tisíc vojska, a já mám třikrát víc: dávám vám čestné slovo," řekl Napoleon a zapomněl, že jeho čestné slovo nemůže mít nijakou váhu, „dávám vám čestné slovo, že mám na této straně Visly pět set třicet tisíc mužů. Turci vám nepomohou: nejsou k ničemu a dokázali to tím, že s vámi uzavřeli mír. Švédové – těm je souzeno, aby jim vládli šílení králové. Jejich král byl pomatený; vyměnili ho a vzali si jiného, Bernadotta, který se hned zbláznil, protože jen šílenec, je-li Švéd, může uzavírat spojenectví s Ruskem." Napoleon se zlostně ušklíbl a znovu si přiložil tabatěrku k nosu.

Na každou Napoleonovu větu chtěl Balašev něco namítnout a měl co; neustále dělal pohyb člověka, který chce něco říct, ale Napoleon ho přerušoval. Proti šílenství Švédů chtěl Balašev říct, že Švédsko je ostrov, když za ním stojí Rusko; ale Napoleon zlostně vykřikl, aby přehlušil jeho hlas. Napoleon byl v tom stavu podráždění, kdy člověk potřebuje mluvit, mluvit a mluvit, jen aby sám sobě dokázal, že je v právu. Balaševovi začínalo být těžko: jako vyslanec se bál, aby neutrpěla jeho důstojnost, a cítil potřebu odporovat; ale jako člověk se mravně scvrkával před zapomněním bezdůvodného hněvu, ve kterém se Napoleon zjevně nacházel. Věděl, že všechna slova, která teď Napoleon řekl, nemají význam a že se za ně on sám, až se vzpamatuje, bude stydět. Ba-

lašev stál se sklopenýma očima, díval se na pohybující se tlusté Napoleonovy nohy a snažil se vyhnout jeho pohledu.

„A co jsou mi platní ti vaši spojenci?“ mluvil Napoleon. „Moji spojenci jsou Poláci: je jich osmdesát tisíc a bijí se jako lvi. A bude jich dvě stě tisíc.“

A nejspíš ještě víc pobouřen tím, že když to řekl, řekl zjevnou nepravdu, a tím, že Balašev před ním mlčky stál v téže pokorně odevzdané póze, se prudce otočil, přistoupil Balaševovi až k obličeji a skoro vykřikl, přičemž dělal energická a rychlá gesta svýma bílýma rukama:

„Vězte, že jestli proti mně poštvete Prusko, vězte, že je smažu z mapy Evropy,“ řekl s bledou, zlobou zkřivenou tváří a energickým gestem udeřil jednou malou rukou do druhé. „Ano, zaženu vás za Dvinu, za Dněpr a obnovím proti vám tu hráz, kterou Evropa zločinně a slepě dovolila zbořit. Ano, to vás čeká, to jste získali tím, že jste se ode mě odvrátili,“ řekl a mlčky několikrát přešel pokojem; tlustá ramena se mu přitom chvěla. Strčil tabatěrku do kapsy u vesty, znovu ji vytáhl, několikrát si ji přiložil k nosu a zastavil se proti Balaševovi. Chvíli mlčel, posměšně se mu zadíval přímo do očí a řekl tichým hlasem: „A přitom jakou krásnou vládu *mohl mít* váš pán!“

Balašev cítil, že musí odporovat, a řekl, že z ruské strany se věci nejeví v tak černém světle. Napoleon mlčel, dál se na něj posměšně díval a zjevně ho neposlouchal. Balašev řekl, že v Rusku od války očekávají jen to nejlepší. Napoleon blahosklonně kývl hlavou, jako by říkal: „Vím, je vaší povinností tak mluvit, ale sám tomu nevěříte, já jsem vás přesvědčil.“

Na konci Balaševovy řeči vytáhl Napoleon znovu tabatěrku, šňupl si z ní a dvakrát, jako na znamení, dupl nohou o podlahu. Dveře se otevřely; uctivě se ohýbající komoří podal císaři klobouk a rukavice, jiný mu podal kapesník. Napoleon se na ně nepodíval a obrátil se k Balaševovi:

„Ujistěte jménem mým císaře Alexandra," řekl a vzal si klobouk, „že jsem mu oddán jako dřív: znám ho dokonale a velmi vysoko cením jeho vysoké vlastnosti. Už vás nezdržuji, generále, můj dopis císaři dostanete." A Napoleon šel rychle ke dveřím. Všichni v přijímacím sále se vrhli kupředu a dolů po schodech.

VII

Po tom všem, co mu Napoleon řekl, po těch výbuších hněvu a po posledních, suše pronesených slovech: „Už vás nezdržuji, generále, můj dopis dostanete," byl Balašev přesvědčen, že ho Napoleon nejen nebude chtít vidět, ale že se mu bude snažit vyhnout – jemu, uraženému vyslanci, a hlavně svědkovi jeho nepatřičné prchlivosti. Ale ke svému údivu dostal Balašev ještě téhož dne přes Duroca pozvání k císařově stolu.

U oběda byli Bessières, Caulaincourt a Berthier.

Napoleon přijal Balaševa vesele a vlídně. Nejen že v něm nebylo ani stopy rozpaků nebo výčitky sobě samému za ranní výbuch, ale naopak se snažil Balaševa povzbudit. Bylo vidět, že pro Napoleona už dávno, podle jeho přesvědčení, neexistovala možnost omylu a že podle jeho pojetí bylo všechno, co dělal, dobré ne proto, že by se to shodovalo s představou o tom, co je dobré a co špatné, ale proto, že to dělal *on*.

Císař byl velmi veselý po vyjížďce na koni po Vilně, kde ho davy lidí nadšeně vítaly i vyprovázely. Ve všech oknech ulic, kterými projížděl, byly vyvěšeny koberce, vlajky a jeho monogramy a polské dámy ho zdravily a mávaly mu šátky.

U oběda si posadil Balaševa vedle sebe a jednal s ním nejen vlídně, ale tak, jako by i Balaševa počítal mezi své dvořany, mezi lidi, kteří sympatizovali s jeho plány a měli se radovat z jeho úspěchů. Mimo jiné přišla řeč na Moskvu a Napoleon se začal Balaševa vyptávat na ruskou metropoli, ne jen tak, jak se zvídavý cestovatel vyptává na nové místo, které hodlá navštívit, ale jako by byl přesvědčen, že Balaševovi jako Rusovi musí ta zvídavost lichotit.

„Kolik má Moskva obyvatel, kolik domů? Je pravda, že se Moskvě říká svatá Moskva? Kolik je v Moskvě kostelů?“ vyptával se.

A na odpověď, že kostelů je přes dvě stě, řekl:

„K čemu taková spousta kostelů?“

„Rusové jsou velmi zbožní,“ odpověděl Balašev.

„Ostatně velké množství klášterů a kostelů je vždycky známkou zaostalosti národa,“ řekl Napoleon a ohlédl se po Caulaincourtovi, jak tento soud ocení.

Balašev si uctivě dovolil s názorem francouzského císaře nesouhlasit.

„Každá země má své mravy,“ řekl.

„Ale nikde jinde v Evropě už nic podobného není,“ řekl Napoleon.

„Prosím Vaše Veličenstvo za prominutí,“ řekl Balašev, „kromě Ruska je tu ještě Španělsko, kde je také mnoho kostelů a klášterů.“

Tato Balaševova odpověď, která narážela na nedávnou porážku Francouzů ve Španělsku, byla podle Balaševova vyprávění vysoko oceněna u dvora císaře Alexandra, ale nyní u Napoleonova oběda oceněna byla velmi málo a prošla bez povšimnutí.

Z lhostejných a nechápavých tváří pánů maršálů bylo vidět, že nechápou, v čem spočívá vtip, na nějž Balaševova intonace upozorňovala. „Jestli tu nějaký byl, pak jsme ho nepochopili, anebo není vůbec duchaplný,“ říkaly výrazy maršálských tváří. Tak málo byla ta odpověď oceněna, že si jí Napoleon dokonce vůbec nevšiml a naivně se Balaševa zeptal, přes která města odtud vede přímá cesta do Moskvy. Balašev, který byl celý oběd ve střehu, odpověděl, že tak jako každá cesta vede do Říma, vede každá cesta i do Moskvy, že cest je mnoho a že mezi těmi různými cestami je i cesta na *Poltavu*, kterou si zvolil Karel Dvanáctý, řekl Balašev a mimoděk se začervenal radostí, jak se mu odpověď povedla. Balašev ani nestihl dořící poslední slova: „na Poltavu,“ a už Caulaincourt začal mluvit o nepohodlí cesty z Petrohradu do Moskvy a o svých petrohradských vzpomínkách.

Po obědě se přešlo na kávu do Napoleonovy pracovny, která byla ještě před čtyřmi dny pracovnou císaře Alexandra. Napoleon se posadil, pohrával si s kávou v sèvreském šálku a ukázal Balaševovi na židli vedle sebe.

Bývá v člověku jistá poobědová nálada, která silněji než jakékoli rozumné důvody nutí člověka, aby byl spokojený sám se sebou a pokládal všechny za své přátele. Napoleon byl právě v této náladě. Zdálo se mu, že je obklopen lidmi, kteří ho zbožňují. Byl přesvědčen, že i Balašev je po jeho obědě jeho přítelem a ctitelem. Napoleon se k němu obrátil s příjemným a lehce posměšným úsměvem.

„Je to tentýž pokoj, jak mi říkali, ve kterém bydlel císař Alexandr. Zvláštní, nemyslíte, generále?“ řekl a zjevně nepochyboval o tom, že tato slova musí být jeho společníkovi příjemná, protože dokazovala jeho, Napoleonovu, převahu nad Alexandrem.

Balašev na to nemohl nic odpovědět a mlčky sklonil hlavu.

„Ano, v tomto pokoji se před čtyřmi dny radili Wintzingerode a Stein,“ pokračoval Napoleon se stejným posměšným, sebejistým úsměvem. „Čemu nemohu porozumět,“ řekl, „je to, že císař Alexandr k sobě připustil všechny mé osobní nepřátele. To já ne… nechápu. Nenapadlo ho, že já mohu udělat totéž?“ obrátil se tázavě k Balaševovi, a tato vzpomínka ho zjevně znovu postrčila do stopy ranního hněvu, který v něm byl ještě čerstvý.

„A ať ví, že to udělám,“ řekl Napoleon, vstal a odstrčil rukou šálek. „Vyženu z Německa všechny jeho příbuzné, Württemberské, Bádenské, Výmarské… ano, vyženu je. Ať jim chystá útočiště v Rusku!“

Balašev sklonil hlavu a celým svým vzezřením dával najevo, že by se rád poroučel a poslouchá jen proto, že nemůže neposlouchat, co se mu říká. Napoleon si toho výrazu nevšímal; nemluvil s Balaševem jako s vyslancem svého nepřítele, ale jako s člověkem, který je mu teď zcela oddán a musí se radovat z ponížení svého bývalého pána.

„A proč se císař Alexandr ujal velení nad vojskem? K čemu to? Válka je mé řemeslo, a jeho úkolem je vládnout, ne velet vojskům. Proč na sebe vzal takovou odpovědnost?“

Napoleon znovu vzal tabatěrku, mlčky se několikrát prošel po pokoji a pak náhle a nečekaně přistoupil k Balaševovi a s lehkým úsměvem, tak sebejistě, rychle a prostě, jako by dělal něco nejen důležitého, ale i pro Balaševa příjemného, zvedl ruku k obličeji čtyřicetiletého ruského generála, vzal ho za ucho a lehce za ně zatahal, přičemž se usmál jen rty.

Být zatahán za ucho císařem se u francouzského dvora pokládalo za největší čest a projev přízně.

„Nuže, vy nic neříkáte, ctiteli a dvořane císaře Alexandra?“ řekl, jako by bylo směšné být v jeho přítomnosti dvořanem a ctitelem někoho jiného než jeho, Napoleona.

„Jsou pro generála připraveni koně?“ dodal a lehce sklonil hlavu v odpověď na Balaševovu úklonu.

„Dejte mu mé, má *daleko cestovat*…“

Dopis, který přivezl Balašev, byl posledním Napoleonovým dopisem Alexandrovi. Všechny podrobnosti rozhovoru byly ruskému císaři vyřízeny a válka začala.

VIII

Po setkání s Pierrem v Moskvě odjel kníže Andrej do Petrohradu za záležitostmi, jak řekl svým blízkým, ale ve skutečnosti proto, aby se tam setkal s knížetem Anatolem Kuraginem, s nímž se setkat pokládal za nutné. Kuragin, po kterém se po příjezdu do Petrohradu poptal, už tam nebyl. Pierre dal svému švagrovi vědět, že kníže Andrej jede za ním. Anatol Kuragin okamžitě dostal od ministra války přidělení a odjel k moldavské armádě. Ve stejné době se kníže Andrej v Petrohradu setkal s Kutuzovem, svým bývalým generálem, který mu byl vždy nakloněn, a Kutuzov mu nabídl, aby jel s ním k moldavské armádě, kam byl starý generál jmenován vrchním velitelem. Kníže Andrej dostal přidělení ke štábu hlavního stanu a odjel do Turecka.

Kníže Andrej pokládal za nevhodné napsat Kuraginovi a vyzvat ho. Dokud nedostal nový důvod k souboji, pokládal kníže Andrej výzvu ze své strany za kompromitující pro hraběnku Rostovovou, a proto hledal osobní setkání s Kuraginem, při kterém chtěl najít nový důvod k souboji. Ale ani u turecké armády se mu nepodařilo Kuragina potkat, protože ten se brzy po příjezdu knížete Andreje k turecké armádě vrátil do Ruska. V nové zemi a v nových životních podmínkách se knížeti Andrejovi začalo žít snáz. Po zradě snoubenky, která ho zasáhla tím silněji, čím pečlivěji přede všemi tajil, jak na něj zapůsobila, mu byly tíživé ty životní podmínky, v nichž byl šťastný, a ještě tíživější byla svoboda a nezávislost, kterých si dřív tolik cenil. Nejenže už nemyslel na ty dřívější myšlenky, které ho poprvé napadly, když se díval na nebe na slavkovském bojišti, které rád rozvíjel s Pierrem a které naplňovaly jeho samotu v Bogučarovu a pak ve Švýcarsku a v Římě, ale dokonce se bál na ty myšlenky vzpomenout, protože otevíraly nekonečné

a světlé obzory. Zajímaly ho teď jen ty nejbližší praktické zájmy, které nesouvisely s dřívějšími a kterých se chápal s tím větší dychtivostí, čím uzavřenější mu byly ty dřívější. Jako by se ta nekonečná, vzdalující se klenba nebe, která se dřív klenula nad ním, náhle proměnila v nízkou, ohraničenou klenbu, která ho tížila a v níž bylo všechno jasné, ale nebylo v ní nic věčného a tajemného.

Ze všech činností, které se mu nabízely, byla vojenská služba ta nejjednodušší a nejznámější. Ve funkci službu konajícího generála při Kutuzovově štábu se houževnatě a horlivě věnoval práci a udivoval Kutuzova svou pracovitostí a pečlivostí. Když Kuragina v Turecku nenašel, nepokládal kníže Andrej za nutné hnát se za ním znovu do Ruska; ale přesto věděl, že ať uplyne času kolik chce, nebude moci, až Kuragina potká – navzdory všemu opovržení, které k němu choval, navzdory všem důkazům, které si předkládal, že nestojí za to, aby se ponižoval ke střetu s ním –, věděl, že až ho potká, nebude moci ho nevyzvat, tak jako hladový člověk nemůže nevrhnout se na jídlo. A toto vědomí, že urážka ještě není pomstěna, že zloba se nevylila, ale leží na srdci, otrávilo ten umělý klid, který si kníže Andrej v Turecku zařídil v podobě starostlivě zaneprázdněné a poněkud ctižádostivé a ješitné činnosti.

Když roku dvanáct dorazila do Bukurešti – kde dva měsíce pobýval Kutuzov a trávil dny i noci u své valašské milenky – zpráva o válce s Napoleonem, požádal kníže Andrej Kutuzova o přeložení k západní armádě. Kutuzov, kterého už Bolkonskij omrzel svou činorodostí, jež mu byla výčitkou za jeho nečinnost, ho velmi ochotně propustil a dal mu poslání k Barclayovi de Tolly.

Než odjel k armádě, která byla v květnu v drisském táboře, zajel kníže Andrej do Lysých Hor, které ležely přímo na jeho cestě, tři versty od smolenské hlavní silnice. Poslední tři roky bylo v životě knížete Andreje tolik zvratů, tolik toho promyslel, procítil a viděl – projel západ i východ –, že ho při příjezdu do Lysých Hor podivně a nečekaně

zarazilo, že je tu všechno přesně stejné, do nejmenších podrobností, přesně tentýž běh života. Vjel do aleje a kamennou branou k lysohorskému domu jako do začarovaného, spícího zámku. V tom domě byla tatáž rozvážnost, tatáž čistota, tentýž klid, tentýž nábytek, tytéž stěny, tytéž zvuky, tatáž vůně a tytéž bojácné tváře, jen o něco starší. Kněžna Marja byla pořád táž bojácná, nehezká, stárnoucí dívka, která ve strachu a ve věčném mravním utrpení, bez užitku a bez radosti prožívala nejlepší léta svého života. Bourienne byla pořád táž koketní dívka, spokojená sama se sebou, která radostně využívala každé minuty svého života a byla plná nadějí, pro sebe těch nejradostnějších. Jen se stala sebejistější, jak se knížeti Andrejovi zdálo. Vychovatel Dessalles, kterého přivezl ze Švýcarska, nosil kabátec ruského střihu, se sluhy mluvil zkomolenou ruštinou, ale byl to pořád týž omezeně chytrý, vzdělaný, ctnostný a pedantský vychovatel. Starý kníže se tělesně změnil jen tím, že mu po straně úst bylo vidět, že chybí jeden zub; povahou byl pořád stejný jako dřív, jen s ještě větší zlobou a nedůvěrou ke skutečnosti toho, co se dělo ve světě. Jen Nikoluška vyrostl, změnil se, zčervenal ve tvářích, obrostl kudrnatými tmavými vlasy, a aniž to sám věděl, když se smál a byl veselý, zvedal horní rtík hezoučké pusinky přesně tak, jak ho zvedala zesnulá malá kněžna. Jen on jediný neposlouchal zákon neměnnosti v tom začarovaném, spícím zámku. Ale ačkoli navenek zůstávalo všechno při starém, vnitřní vztahy všech těch lidí se změnily od chvíle, kdy je kníže Andrej naposledy viděl. Členové rodiny byli rozděleni do dvou táborů, cizích si a navzájem nepřátelských, které se teď scházely jen v jeho přítomnosti a kvůli němu měnily svůj obvyklý způsob života. K jednomu patřil starý kníže, Bourienne a architekt, ke druhému kněžna Marja, Dessalles, Nikoluška a všechny chůvy a kojné.

Během jeho pobytu v Lysých Horách obědvali všichni domácí společně, ale všichni se cítili nesví a kníže Andrej cítil, že je host, pro kterého se dělá výjimka, a že všechny svou přítomností obtěžuje. Při obě-

dě prvního dne kníže Andrej, který to mimoděk cítil, mlčel, a starý kníže, když si všiml nepřirozenosti jeho stavu, také zachmuřeně zmlkl a hned po obědě odešel k sobě. Když k němu kníže Andrej večer přišel a ve snaze ho rozptýlit mu začal vyprávět o tažení mladého hraběte Kamenského, starý kníže s ním nečekaně začal mluvit o kněžně Marje a odsuzoval ji za její pověrčivost a za to, že nemá ráda slečnu Bourienne, která mu podle jeho slov jediná byla opravdu oddaná.

Starý kníže říkal, že jestli je nemocný, je to jen kvůli kněžně Marje; že ho schválně trápí a dráždí; že rozmazlováním a hloupými řečmi kazí malého knížete Nikolaje. Starý kníže moc dobře věděl, že svou dceru trápí, že její život je velmi těžký; ale věděl také, že ji nemůže netrápit a že si to zaslouží. „Proč mi kníže Andrej, který to vidí, nic neříká o sestře?“ myslel si starý kníže. „Copak si myslí, že jsem padouch nebo starý blázen, že jsem se bez příčiny vzdálil dceři a přiblížil si Francouzku? Nechápe to, a proto je mu třeba to vysvětlit, je třeba, aby mě vyslechl,“ myslel si starý kníže. A začal vysvětlovat důvody, proč nemůže snést dceřinu zmatenou, nerozumnou povahu.

„Jestli se mě ptáte,“ řekl kníže Andrej a nedíval se na otce – poprvé v životě svého otce odsuzoval –, „nechtěl jsem o tom mluvit; ale když se mě ptáte, řeknu vám upřímně svůj názor na to všechno. Jestli jsou mezi vámi a Mašou nedorozumění a rozkol, nemohu za to v žádném případě vinit ji – vím, jak vás miluje a jak si vás váží. Když se mě už ptáte,“ pokračoval kníže Andrej a rozčiloval se, protože v poslední době byl k rozčilení vždycky připraven, „mohu říct jen jedno: jestli jsou nějaká nedorozumění, pak je jejich příčinou bezvýznamná ženská, která by neměla být sestřinou přítelkyní.“

Stařec se na syna nejdřív díval strnulýma očima a nepřirozeně v úsměvu odhalil nové chybějící místo po zubu, na které si kníže Andrej nemohl zvyknout.

„Jaká přítelkyně, holoubku? Co? Už sis s ní promluvil! Co?“

„Otče, nechtěl jsem být soudcem," řekl kníže Andrej žlučovitým a tvrdým tónem, „ale vyzval jste mě, a tak jsem řekl a vždycky budu říkat, že kněžna Marja nemá vinu, ale vinni jsou... vinna je ta Francouzka..."

„Á, odsoudil!... odsoudil!" řekl stařec tichým hlasem a, jak se knížeti Andrejovi zdálo, rozpačitě, ale pak najednou vyskočil a vykřikl: „Ven, ven! Ať tu po tobě není ani stopy!..."

Kníže Andrej chtěl hned odjet, ale kněžna Marja ho uprosila, aby zůstal ještě den. Ten den se kníže Andrej s otcem neviděl; otec nevycházel, nikoho k sobě nepouštěl kromě slečny Bourienne a Tichona a několikrát se ptal, jestli už syn odjel. Druhý den před odjezdem šel kníže Andrej do synových pokojů. Zdravý chlapec, kudrnatý po matce, se mu posadil na klín. Kníže Andrej mu začal vyprávět pohádku o Modrovousovi, ale nedopověděl ji a zamyslel se. Nemyslel na toho hezkého chlapečka, svého syna, kterého držel na klíně, ale myslel na sebe. S hrůzou v sobě hledal a nenacházel ani lítost nad tím, že otce rozzlobil, ani smutek z toho, že od něj – poprvé v životě ve sváru – odjíždí. A ze všeho nejhorší pro něj bylo, že v sobě hledal a nenacházel tu dřívější něhu k synovi, kterou v sobě doufal probudit, když chlapce pohladí a posadí si ho na klín.

„No tak vyprávěj," říkal syn. Kníže Andrej mu neodpověděl, sundal ho z klína a odešel z pokoje.

Jakmile kníže Andrej přestal se svými každodenními povinnostmi, a zvláště jakmile se ocitl v dřívějších životních podmínkách, v nichž žil ještě v dobách, kdy byl šťastný, zmocnila se ho tíseň ze života s dřívější silou a on spěchal, aby od těch vzpomínek co nejrychleji utekl a co nejrychleji si našel nějakou práci.

„Ty opravdu jedeš, André?" řekla mu sestra.

„Zaplať Pánbůh, že můžu jet," řekl kníže Andrej, „moc lituju, že ty nemůžeš."

„Proč to říkáš!“ řekla kněžna Marja. „Proč to říkáš teď, když jedeš do té strašné války, a on je tak starý! Slečna Bourienne říkala, že se na tebe ptal…“ Jakmile o tom začala mluvit, rty se jí roztřásly a začaly jí kapat slzy. Kníže Andrej se od ní odvrátil a začal chodit po pokoji.

„Ach, můj bože! Můj bože!“ řekl. „Když si pomyslíš, co a kdo – jaká bezvýznamná nicka může být příčinou neštěstí lidí!“ řekl se zlobou, která kněžnu Marju polekala.

Pochopila, že když mluví o lidech, které nazval nickami, nemyslí jen slečnu Bourienne, která působila jeho neštěstí, ale i toho člověka, který zničil jeho štěstí.

„André, o jedno tě prosím, snažně tě prosím,“ řekla, dotkla se jeho lokte a dívala se na něho očima, které jí zářily přes slzy. „Rozumím ti.“ Kněžna Marja sklopila oči. „Nemysli si, že žal způsobili lidé. Lidé jsou Jeho nástrojem.“ Podívala se kousek nad hlavu knížete Andreje tím jistým, navyklým pohledem, jakým se lidé dívají na známé místo, kde visí obraz. „Žal je seslán od Něho, ne od lidí. Lidé jsou Jeho nástroje, oni nejsou vinni. Jestli se ti zdá, že se proti tobě někdo provinil, zapomeň na to a odpusť. Nemáme právo trestat. A poznáš, jaké je to štěstí, odpouštět.“

„Kdybych byl žena, dělal bych to, Marie. To je ženská ctnost. Ale muž nesmí a nemůže zapomínat a odpouštět,“ řekl, a ačkoli až do této chvíle na Kuragina nemyslel, celá nepomstěná zloba se mu náhle vzedmula v srdci. „Jestli mě už i kněžna Marja přemlouvá, abych odpustil, pak to znamená, že jsem už dávno měl potrestat,“ pomyslel si. A už kněžně Marje neodpovídal a začal teď myslet na tu radostnou, zlou chvíli, kdy potká Kuragina, o němž věděl, že je u armády.

Kněžna Marja bratra prosila, aby počkal ještě den, říkala, že ví, jak nešťastný bude otec, jestli Andrej odjede, aniž se s ním usmíří; ale kníže Andrej odpověděl, že se nejspíš brzy vrátí od armády, že otci určitě napíše a že čím déle by teď zůstal, tím víc by se ten svár rozjitřil.

„Sbohem, André! Pamatujte, že neštěstí přicházejí od Boha a že lidé nikdy nejsou vinni," byla poslední slova, která od sestry slyšel, když se s ní loučil.

„Tak to tedy má být!" myslel si kníže Andrej, když vyjížděl z aleje lysohorského domu. „Ona, ubohá nevinná bytost, tu zůstává napospas starci, který už přichází o rozum. Stařec cítí, že je vinen, ale nemůže se změnit. Můj chlapec roste a raduje se ze života, ve kterém bude stejný jako všichni ostatní, podvedený nebo podvádějící. Jedu k armádě, a proč? – sám nevím, a chci potkat člověka, kterým pohrdám, abych mu dal příležitost mě zabít a vysmát se mi!" I dřív byly podmínky života tytéž, ale dřív všechny souvisely jedna s druhou, a teď se všechno rozsypalo. Jen samé nesmyslné jevy bez jakékoli souvislosti se knížeti Andrejovi vynořovaly jeden za druhým.

IX

Kníže Andrej přijel do hlavního stanu armády koncem června. Vojska první armády, té, u níž se nacházel panovník, byla rozložena v opevněném táboře u Drissy; vojska druhé armády ustupovala a snažila se spojit s první armádou, od níž byla – jak se říkalo – odříznuta velkými francouzskými silami. Všichni byli nespokojeni s celkovým průběhem válečných věcí v ruské armádě; ale na nebezpečí vpádu do ruských gubernií nikdo ani nepomyslel, nikdo ani nepředpokládal, že by válka mohla být přenesena dál než za západní polské gubernie.

Kníže Andrej našel Barclaye de Tolly, k němuž byl přidělen, na břehu Drissy. Protože v okolí tábora nebyla jediná velká vesnice ani městečko, rozložilo se všechno to obrovské množství generálů a dvořanů, kteří byli u armády, v okruhu deseti verst po nejlepších domech vesnic na této i na oné straně řeky. Barclay de Tolly stál čtyři versty od panovníka. Přijal Bolkonského suše a chladně a se svým německým přízvukem řekl, že ho ohlásí panovníkovi, aby mu bylo určeno místo, a zatím ho žádá, aby zůstal při jeho štábu. Anatol Kuragin, kterého kníže Andrej doufal u armády najít, tu nebyl: byl v Petrohradě, a ta zpráva byla Bolkonskému příjemná. Knížete Andreje zaujalo dění v samém středu té obrovské války, která právě probíhala, a byl rád, že se na nějaký čas může zbavit neklidu, který v něm vyvolávala myšlenka na Kuragina. Během prvních čtyř dnů, kdy ho nikdo nikam nepotřeboval, objel kníže Andrej celý opevněný tábor a pomocí svých znalostí a rozhovorů se znalými lidmi se snažil udělat si o něm určitou představu. Ale otázka, zda je ten tábor výhodný, či nevýhodný, zůstala pro knížete Andreje nerozhodnuta. Ze své válečné zkušenosti už dospěl k přesvědčení, že ve válečnictví neznamenají nic ani ty nejhlouběji

promyšlené plány – jak to viděl za slavkovského tažení –, že všechno záleží na tom, jak se odpovídá na nečekané a nepředvídatelné kroky nepřítele, že všechno záleží na tom, jak a kým je celá věc vedena. Aby si tuto poslední otázku objasnil, snažil se kníže Andrej s využitím svého postavení a známostí proniknout do povahy velení armády, do povahy osob a stran, které se na něm podílely, a vyvodil si o stavu věcí následující představu.

Když byl panovník ještě ve Vilně, byla armáda rozdělena na tři: první armáda byla pod velením Barclaye de Tolly, druhá pod velením Bagrationa, třetí pod velením Tormasova. Panovník byl u první armády, ale ne jako vrchní velitel. V rozkazech nestálo, že panovník bude velet; stálo tam jen, že panovník bude u armády. Kromě toho neměl panovník osobně u sebe štáb vrchního velitele, ale štáb císařského hlavního stanu. U něho byl náčelník císařského štábu, generální ubytovatel kníže Volkonskij, generálové, křídelní pobočníci, diplomatičtí úředníci a velké množství cizinců, ale nebyl tam štáb armády. Kromě toho byli u panovníka bez funkce: Arakčejev – bývalý ministr války, hrabě Bennigsen – hodností nejstarší z generálů, velkokníže následník Konstantin Pavlovič, hrabě Rumjancev – kancléř, Stein – bývalý pruský ministr, Armfeldt – švédský generál, Pfuel – hlavní autor plánu tažení, generální pobočník Paulucci – přeběhlík ze Sardinie, Wolzogen a mnoho dalších. Ačkoli tyto osoby byly u armády bez vojenských funkcí, měly díky svému postavení vliv, a velitel sboru, a dokonce i vrchní velitel často nevěděl, v jaké funkci se na to či ono ptá nebo radí Bennigsen, velkokníže, Arakčejev nebo kníže Volkonskij, a nevěděl, zda ten či onen rozkaz v podobě rady vychází od něho, nebo od panovníka, a zda ho je, nebo není třeba plnit. Ale to byla vnější stránka věci; podstatný smysl přítomnosti panovníka a všech těch osob z dvorského hlediska – a v přítomnosti panovníka se všichni stávají dvořany – byl všem jasný. Byl následující: panovník nepřijímal hodnost vrchního velitele, ale disponoval všemi armádami; lidé, kteří ho obklopovali, byli jeho po-

mocníky. Arakčejev byl věrný vykonavatel, strážce pořádku a panovníkův tělesný strážce; Bennigsen byl statkář z vilenské gubernie, který jako by dělal hostitele kraje, ale ve skutečnosti byl dobrý generál, užitečný pro radu a pro to, aby byl vždycky po ruce jako náhrada za Barclaye. Velkokníže tu byl proto, že se mu tak líbilo. Bývalý ministr Stein tu byl proto, že byl užitečný pro radu a proto, že císař Alexandr vysoko cenil jeho osobní vlastnosti. Armfeldt byl zlostný nenávistník Napoleona a generál sebejistý, což na Alexandra vždycky působilo. Paulucci tu byl proto, že byl v řečech smělý a rozhodný. Generální pobočníci tu byli proto, že byli všude, kde byl panovník, a konečně to hlavní – Pfuel tu byl proto, že sestavil plán války proti Napoleonovi, přiměl Alexandra uvěřit v účelnost toho plánu a řídil celé válečné dílo. U Pfuela byl Wolzogen, který podával Pfuelovy myšlenky v přístupnější podobě než sám Pfuel, příkrý, sebejistý až k pohrdání všemi, kabinetní teoretik.

Kromě těchto jmenovaných osob, Rusů i cizinců – zvláště cizinců, kteří s odvahou vlastní lidem působícím v cizím prostředí každý den předkládali nové a nečekané nápady –, bylo tu ještě mnoho vedlejších osob, které byly u armády proto, že tu byli jejich principálové.

Mezi všemi myšlenkami a hlasy v tomto obrovském, neklidném, skvělém a pyšném světě rozeznával kníže Andrej tyto zřetelnější odstíny směrů a stran.

První stranou byli Pfuel a jeho stoupenci, teoretici války, kteří věřili, že existuje věda o válce a že tato věda má své neměnné zákony, zákony šikmého pohybu, obchvatu a tak dále. Pfuel a jeho stoupenci požadovali ústup do nitra země podle přesných zákonů, které předepisovala domnělá teorie války, a v každé odchylce od této teorie viděli jen barbarství, nevzdělanost nebo zlý úmysl. K této straně patřili němečtí princové, Wolzogen, Wintzingerode a další, převážně Němci.

Druhá strana byla opačná první. Jak už to vždycky bývá, vedle jedné krajnosti stáli zástupci druhé krajnosti. Lidé této strany byli ti, kdo už od Vilna požadovali postup do Polska a volnost od všech předem se-

stavených plánů. Kromě toho, že zástupci této strany byli zastánci smělého jednání, byli zároveň i zastánci národního cítění, a proto byli ve sporu ještě jednostrannější. Byli to Rusové: Bagration, Jermolov, který tehdy začínal stoupat, a další. V té době se rozšířil známý Jermolovův žert, že prý požádal panovníka o jedinou milost – aby ho povýšil na Němce. Lidé této strany s odkazem na Suvorova říkali, že není třeba přemýšlet a píchat špendlíky do mapy, ale bít se, bít nepřítele, nepustit ho do Ruska a nedopustit, aby vojsko kleslo na duchu.

K třetí straně, které panovník nejvíc důvěřoval, patřili dvorští zprostředkovatelé kompromisů mezi oběma směry. Lidé této strany, většinou nevojáci, k níž patřil i Arakčejev, mysleli a říkali to, co obvykle říkají lidé, kteří nemají přesvědčení, ale chtějí se tvářit, že ho mají. Říkali, že válka, zvláště s takovým géniem, jako je Bonaparte – zase mu říkali Bonaparte –, nepochybně vyžaduje ty nejhlubší úvahy, hlubokou znalost vědy, a v tom je Pfuel geniální; ale zároveň nelze nepřiznat, že teoretici bývají často jednostranní, a proto se jim nemá zcela důvěřovat, je třeba naslouchat i tomu, co říkají Pfuelovi odpůrci, i tomu, co říkají praktici, lidé zkušení ve válečnictví, a ze všeho vybrat střední cestu. Lidé této strany prosadili, aby se drisský tábor podle Pfuelova plánu ponechal, ale pohyby ostatních armád se změnily. Ačkoli se tímto postupem nedosáhlo ani jednoho, ani druhého cíle, lidem této strany se zdálo, že tak je to lepší.

Čtvrtým směrem byl směr, jehož nejvýznačnějším představitelem byl velkokníže následník, který nemohl zapomenout na své slavkovské zklamání, kdy jako na přehlídku vyjel před gardu v přilbě a kyrysnickém kabátci v naději, že Francouze bravurně rozdrtí, a když se nečekaně ocitl v první linii, stěží unikl ve všeobecném zmatku. Lidé této strany měli ve svých úsudcích přednost i vadu upřímnosti. Báli se Napoleona, viděli v něm sílu a v sobě slabost a otevřeně to říkali. Říkali: „Z toho všeho nevzejde nic než žal, hanba a záhuba! Vždyť jsme opustili Vilno, opustili jsme Vitebsk, opustíme i Drissu. Jediná rozumná

věc, která nám zbývá, je uzavřít mír, a co nejdřív, dokud nás nevyženou z Petrohradu!“

Tento názor, velmi rozšířený ve vyšších kruzích armády, nacházel podporu i v Petrohradě a u kancléře Rumjanceva, který byl z jiných státních důvodů také pro mír.

Pátí byli přívrženci Barclaye de Tolly, ne ani tak jako člověka, jako spíš jako ministra války a vrchního velitele. Říkali: „Ať je, jaký je“ – vždycky začínali takhle –, „ale je to poctivý, schopný člověk a lepšího nemáme. Dejte mu skutečnou moc, protože válka nemůže úspěšně postupovat bez jednotného velení, a on ukáže, co dokáže, jako se ukázal ve Finsku. Jestliže je naše armáda dobře uspořádaná a silná a ustoupila až k Drisse, aniž utrpěla jedinou porážku, vděčíme za to jen Barclayovi. Jestliže teď Barclaye nahradí Bennigsenem, všechno bude ztraceno, protože Bennigsen už svou neschopnost prokázal roku tisíc osm set sedm,“ říkali lidé této strany.

Šestí, bennigsenovci, naopak říkali, že přece jen nebyl nikdo schopnější a zkušenější než Bennigsen, a ať se člověk točí, jak chce, stejně skončí u něho. A lidé této strany dokazovali, že celý náš ústup k Drisse byl tou nejhanebnější porážkou a nepřetržitou řadou chyb. „Čím víc chyb nadělají,“ říkali, „tím lépe, aspoň dřív pochopí, že takhle to dál nejde. A není třeba nějakého Barclaye, ale člověka, jako je Bennigsen, který se už ukázal roku tisíc osm set sedm, kterému vzdal čest sám Napoleon, a takového člověka, jemuž by všichni ochotně uznali moc – a takový je jen jeden, Bennigsen.“

Sedmí byly osoby, jaké vždycky bývají kolem panovníků, zvláště kolem mladých, a jakých bylo zvlášť mnoho kolem císaře Alexandra – generálové a křídelní pobočníci, vášnivě oddaní panovníkovi ne jako císaři, ale zbožňující ho jako člověka, upřímně a nezištně, jako ho zbožňoval Rostov roku tisíc osm set pět, a vidící v něm nejen všechny ctnosti, ale i všechny lidské přednosti. Tyto osoby se sice obdivovaly skromnosti panovníka, který se vzdával velení vojskům, ale tu příliš-

nou skromnost odsuzovaly a přály si jen jedno a naléhaly na to, aby zbožňovaný panovník odložil přílišnou nedůvěru k sobě samému, otevřeně prohlásil, že se staví v čelo vojska, zřídil u sebe hlavní stan vrchního velitele a sám vedl svá vojska, přičemž by se tam, kde je třeba, radil se zkušenými teoretiky a praktiky; už jen to by vojska přivedlo k nejvyššímu nadšení.

Osmou, největší skupinu lidí, která se svým obrovským počtem měla k ostatním jako devadesát devět ku jedné, tvořili lidé, kteří nechtěli ani mír, ani válku, ani útočné pohyby, ani obranný tábor, ať u Drissy, nebo kdekoli jinde, ani Barclaye, ani panovníka, ani Pfuela, ani Bennigsena, ale chtěli jen jedno, a to nejpodstatnější: co největší výhody a požitky pro sebe. V té kalné vodě křížících se a proplétajících se intrik, jimiž se panovníkův hlavní stan jen hemžil, se dalo dosáhnout mnohého, co by bylo v jinou dobu nemyslitelné. Jeden, který jen nechtěl ztratit své výhodné postavení, souhlasil dnes s Pfuelem, zítra s jeho odpůrcem a pozítří tvrdil, že o určité věci nemá žádný názor, jen aby se vyhnul odpovědnosti a zalíbil se panovníkovi. Druhý, který chtěl výhody získat, upozorňoval na sebe panovníka tím, že hlasitě vykřikoval právě to, nač panovník předchozího dne narážel, přel se a křičel na radě, bil se v prsa, vyzýval nesouhlasící na souboj a tím ukazoval, že je ochoten stát se obětí obecného blaha. Třetí si mezi dvěma radami a v nepřítomnosti nepřátel jednoduše vyprosil jednorázovou podporu za svou věrnou službu, protože věděl, že teď nebude čas mu ji odmítnout. Čtvrtý se neustále jakoby náhodou připletl panovníkovi na oči, zavalený prací. Pátý, aby dosáhl dávno vytouženého cíle – oběda u panovníka –, zarputile dokazoval správnost nebo nesprávnost nově vyslovovaného názoru a uváděl pro to více či méně pádné a spravedlivé důkazy.

Všichni lidé této strany se honili za rubly, kříži a hodnostmi a při tom honu sledovali jen směr korouhvičky carské přízně, a jakmile zpozorovali, že se korouhvička otočila na jednu stranu, celé toto trub-

čí obyvatelstvo armády začalo foukat stejným směrem, takže pro panovníka bylo tím těžší otočit ji na druhou stranu. Uprostřed nejistoty, při hrozivém, vážném nebezpečí, které všemu dodávalo zvlášť znepokojivý ráz, uprostřed toho víru intrik, ctižádostí, střetů, různých názorů a citů, při různém národním původu všech těch lidí vnášela tato osmá, největší strana lidí zaujatých osobními zájmy do společné věci velký zmatek a nejasnost. Ať se otevřela jakákoli otázka, roj těch trubců, který ještě ani nedotroubil nad předchozím tématem, už přeletěl k novému a svým bzukotem přehlušoval a zatemňoval upřímné hlasy, které se přely.

Ze všech těchto stran se právě v době, kdy kníže Andrej přijel k armádě, utvořila ještě jedna, devátá strana, která začínala zvedat hlas. Byla to strana lidí starých, rozumných, státnicky zkušených, kteří uměli, aniž sdíleli kterýkoli z protichůdných názorů, nadhledem posoudit všechno, co se dělo při štábu hlavního stanu, a promyslet prostředky, jak se dostat z té nejistoty, nerozhodnosti, zmatenosti a slabosti.

Lidé této strany říkali a mysleli si, že všechno zlé pochází hlavně z toho, že je panovník s vojenským dvorem u armády; že do armády byla přenesena ta neurčitá, podmíněná a kolísavá vratkost vztahů, která je pohodlná u dvora, ale v armádě škodlivá; že panovník má vládnout, a ne řídit vojsko; že jediným východiskem z této situace je odjezd panovníka i s jeho dvorem od armády; že sama přítomnost panovníka ochromuje padesát tisíc vojáků, kteří jsou potřeba k zajištění jeho osobní bezpečnosti; že ten nejhorší, ale nezávislý vrchní velitel bude lepší než ten nejlepší, který je ale svázán přítomností a mocí panovníka.

Právě v době, kdy kníže Andrej žil u Drissy bez práce, napsal Šiškov, státní sekretář, který byl jedním z hlavních představitelů této strany, panovníkovi dopis, který svolili podepsat i Balašev a Arakčejev. V tom dopise s využitím svolení, které mu dal panovník, aby se vyjadřoval

k celkovému běhu věcí, uctivě a pod záminkou, že je nutné, aby panovník v hlavním městě nadchl lid pro válku, navrhoval panovníkovi, aby vojsko opustil.

Panovníkovo nadchnutí lidu a výzva k němu, aby bránil vlast – právě to nadšení lidu, které bylo hlavní příčinou vítězství Ruska, pokud ho ovšem vyvolala osobní přítomnost panovníka v Moskvě –, bylo panovníkovi předloženo a přijato jím jako záminka k opuštění armády.

X

Ten dopis ještě nebyl panovníkovi předán, když Barclay u oběda vyřídil Bolkonskému, že panovník si přeje knížete Andreje osobně vidět, aby se ho vyptal na Turecko, a že se kníže Andrej má dostavit do Bennigsenova ubytování v šest hodin večer.

Ještě téhož dne došla do panovníkova ubytování zpráva o novém Napoleonově pohybu, který mohl být pro armádu nebezpečný, zpráva, která se později ukázala jako nepravdivá. A téhož rána objížděl plukovník Michaud s panovníkem drisská opevnění a dokazoval panovníkovi, že tento opevněný tábor, který zřídil Pfuel a který byl až dosud pokládán za vrcholné dílo taktiky, jež měla Napoleona zničit – že tento tábor je nesmysl a záhuba ruské armády.

Kníže Andrej přijel do ubytování generála Bennigsena, který obýval malý panský dům na samém břehu řeky. Nebyl tam ani Bennigsen, ani panovník; ale Černyšev, panovníkův křídelní pobočník, Bolkonského přijal a oznámil mu, že panovník odjel s generálem Bennigsenem a s markýzem Pauluccim už podruhé toho dne objíždět opevnění drisského tábora, o jehož vhodnosti se začínalo silně pochybovat.

Černyšev seděl s francouzským románem u okna první místnosti. Tato místnost byla nejspíš dřív sálem; ještě v ní stály varhany, na které byly naházeny nějaké koberce, a v jednom rohu stála skládací postel Bennigsenova pobočníka. Ten pobočník tu byl. Zřejmě unavený pitkou nebo prací seděl na srolované posteli a podřimoval. Ze sálu vedly dvoje dveře: jedny přímo do bývalého salonu, druhé napravo do pracovny. Z prvních dveří bylo slyšet hlasy, které hovořily německy a občas francouzsky. Tam, v bývalém salonu, nebyla z panovníkova přání shromážděna válečná rada – panovník měl rád neurčitost –, ale něko-

lik osob, jejichž názory na nastávající obtíže si přál znát. Nebyla to válečná rada, ale jakási rada vyvolených, která měla panovníkovi osobně objasnit některé otázky. Na tuto polovičatou radu byli pozváni: švédský generál Armfeldt, generální pobočník Wolzogen, Wintzingerode, kterého Napoleon nazýval uprchlým francouzským poddaným, Michaud, Toll, hrabě Stein, který vůbec nebyl voják, a konečně sám Pfuel, který byl, jak kníže Andrej slyšel, hybnou pákou celé věci. Kníže Andrej měl příležitost si ho dobře prohlédnout, protože Pfuel přijel brzy po něm a prošel do salonu, přičemž se na chvíli zastavil, aby promluvil s Černyševem.

Na první pohled se Pfuel ve své špatně ušité ruské generálské uniformě, která na něm seděla nemotorně, jako na přestrojeném, zdál knížeti Andrejovi jakoby povědomý, ačkoli ho nikdy neviděl. Byl v něm i Weyrother, i Mack, i Schmidt a mnoho dalších německých generálů teoretiků, které kníže Andrej měl příležitost vidět roku tisíc osm set pět; ale byl typičtější než všichni oni. Takového německého teoretika, který by v sobě spojoval všechno, co bylo v těch Němcích, kníže Andrej ještě nikdy neviděl.

Pfuel byl malé postavy, velmi hubený, ale širokých kostí, hrubé, zdravé stavby těla, se širokou pánví a kostnatými lopatkami. Obličej měl velmi vrásčitý, s hluboko posazenýma očima. Vlasy měl vpředu u spánků zjevně spěšně uhlazené kartáčem, vzadu mu však naivně trčely v chomáčcích. Vešel do místnosti, neklidně a zlostně se rozhlížel, jako by se ve velké místnosti, do které vstoupil, všeho bál. Nemotorným pohybem si přidržel kord a obrátil se k Černyševovi s otázkou německy, kde je panovník. Bylo vidět, že by co nejrychleji chtěl projít místnostmi, odbýt úklony a pozdravy a sednout si k práci nad mapou, kde se cítil na svém místě. Spěšně přikyvoval na Černyševova slova a ironicky se usmíval, když poslouchal, že panovník prohlíží opevnění, která on, sám Pfuel, založil podle své teorie. Cosi si basovým hlasem a příkře, jak mluví sebejistí Němci, zabručel pro sebe: „Hlupák…“

nebo „k čertu celá ta věc…“ anebo „to z toho bude něco chytrého…“ Kníže Andrej to nedoslechl a chtěl projít dál, ale Černyšev knížete Andreje s Pfuelem seznámil a poznamenal, že kníže Andrej přijel z Turecka, kde byla válka tak šťastně ukončena. Pfuel se sotva podíval ani ne tak na knížete Andreje, jako spíš skrz něho, a se smíchem prohodil: „To musela být pěkná taktická válka.“ A s pohrdavým smíchem prošel do místnosti, z níž bylo slyšet hlasy.

Pfuel, který byl vždycky připraven k ironickému podráždění, byl dnes zřejmě zvlášť rozrušen tím, že se bez něho odvážili prohlížet jeho tábor a soudit o něm. Kníže Andrej si podle toho jediného krátkého setkání s Pfuelem, díky svým vzpomínkám na Slavkov, udělal o tomto člověku jasný obrázek. Pfuel byl jedním z těch beznadějně, neměnně, až k mučednictví sebejistých lidí, jakými bývají jedině Němci, a to právě proto, že jedině Němci bývají sebejistí na základě abstraktní ideje – vědy, to jest domnělého poznání dokonalé pravdy. Francouz bývá sebejistý proto, že se osobně, jak duchem, tak tělem, pokládá za neodolatelně okouzlujícího jak pro muže, tak pro ženy. Angličan je sebejistý proto, že je občanem nejlépe uspořádaného státu na světě, a proto jako Angličan vždycky ví, co má dělat, a ví, že všechno, co jako Angličan dělá, je nepochybně dobré. Ital je sebejistý proto, že je rozrušený a snadno zapomíná na sebe i na druhé. Rus je sebejistý právě proto, že nic neví a vědět nechce, protože nevěří, že by se dalo něco úplně vědět. Němec je sebejistý nejhůř ze všech, nejpevněji ze všech a nejodporněji ze všech, protože si namlouvá, že zná pravdu, vědu, kterou si sám vymyslel, ale která je pro něho absolutní pravdou. Takový byl zjevně Pfuel. Měl svou vědu – teorii šikmého pohybu, kterou si vyvodil z dějin válek Fridricha Velikého, a všechno, s čím se setkával v novějších válečných dějinách, mu připadalo jako nesmysl, barbarství, ohavná srážka, v níž bylo z obou stran naděláno tolik chyb, že se ty války nedaly nazvat válkami: nehodily se pod teorii a nemohly být předmětem vědy.

Roku tisíc osm set šest byl Pfuel jedním z autorů plánu války, která skončila u Jeny a Auerstedtu; ale ve výsledku té války neviděl nejmenší důkaz nesprávnosti své teorie. Naopak, odchylky, které se od jeho teorie udělaly, byly podle jeho názoru jedinou příčinou celého nezdaru, a se svou vlastní radostnou ironií říkal: „Vždyť jsem říkal, že celá ta věc půjde k čertu.“ Pfuel byl jedním z těch teoretiků, kteří svou teorii milují tak, že zapomínají na cíl teorie – její použití v praxi; z lásky k teorii nenáviděl jakoukoli praxi a nechtěl o ní nic vědět. Neúspěch ho dokonce těšil, protože neúspěch, který pocházel z toho, že se v praxi odchýlili od teorie, mu jen dokazoval správnost jeho teorie.

Prohodil s knížetem Andrejem a s Černyševem několik slov o nynější válce s výrazem člověka, který předem ví, že všechno dopadne špatně, a že s tím dokonce ani není nespokojen. Neučesané chomáčky vlasů, které mu trčely na týle, a spěšně učesané spánky to říkaly obzvlášť výmluvně.

Prošel do druhé místnosti a odtamtud se hned ozvaly basové a bručivé zvuky jeho hlasu.

XI

Kníže Andrej ještě ani nestihl vyprovodit Pfuela pohledem, když do místnosti spěšně vešel hrabě Bennigsen, kývl Bolkonskému hlavou a bez zastavení prošel do pracovny, přičemž svému pobočníkovi dával nějaké rozkazy. Panovník jel za ním a Bennigsen pospíchal napřed, aby leccos připravil a stihl panovníka přivítat. Černyšev a kníže Andrej vyšli na zápraží. Panovník s unaveným výrazem sesedal z koně. Markýz Paulucci panovníkovi cosi říkal. Panovník s hlavou skloněnou nalevo a s nespokojeným výrazem poslouchal Paulucciho, který mluvil se zvláštním zápalem. Panovník vykročil, zřejmě s přáním rozhovor ukončit, ale zrudlý, rozrušený Ital zapomněl na slušnost, šel za ním a mluvil dál:

„Pokud jde o toho, kdo doporučil tento tábor, drisský tábor," říkal Paulucci, zatímco panovník, který právě vystupoval po schodech a všiml si knížete Andreje, se zahleděl do neznámé tváře.

„Pokud jde o toho, Veličenstvo," pokračoval Paulucci zoufale, jako by se nedokázal udržet, „kdo doporučil drisský tábor, pak pro něho nevidím jinou možnost než blázinec nebo šibenici." Panovník Itala nedoposlechl, jako by jeho slova vůbec neslyšel, poznal Bolkonského a milostivě se k němu obrátil.

„Velmi rád tě vidím, jdi tam, kde se shromáždili, a počkej na mě." Panovník prošel do pracovny. Za ním prošli kníže Petr Michajlovič Volkonskij a baron Stein a dveře se za nimi zavřely. Kníže Andrej s využitím panovníkova svolení prošel s Pauluccim, kterého znal z Turecka, do salonu, kde se shromáždila rada.

Kníže Petr Michajlovič Volkonskij zastával funkci jakéhosi náčelníka panovníkova štábu. Volkonskij vyšel z pracovny, přinesl do salonu

mapy, rozložil je na stole a sdělil otázky, k nimž chtěl slyšet názor shromážděných pánů. Šlo o to, že v noci přišla zpráva – později se ukázalo, že nepravdivá – o pohybu Francouzů, kteří chtěli drisský tábor obejít.

Jako první začal mluvit generál Armfeldt a nečekaně navrhl, aby se vzniklé obtíži předešlo, zcela nové postavení stranou od petrohradské a moskevské silnice, které nelze ničím vysvětlit – leda přáním ukázat, že i on může mít názor – a na kterém by podle jeho mínění měla armáda, až se spojí, čekat na nepřítele. Bylo vidět, že tento plán měl Armfeldt sestavený už dávno a že ho teď vyložil ani ne tak proto, aby odpověděl na předložené otázky, na které ten plán neodpovídal, jako spíš proto, aby využil příležitosti ho vyslovit. Byl to jeden z milionů návrhů, které se daly činit stejně oprávněně jako kterékoli jiné, když nikdo neměl ponětí o tom, jaký ráz válka nabude. Někteří jeho názor napadali, někteří ho hájili. Mladý plukovník Toll napadal názor švédského generála vášnivěji než ostatní a během sporu vytáhl z náprsní kapsy popsaný sešit a požádal o svolení ho přečíst. V obšírně sepsaném memorandu navrhoval Toll jiný plán tažení – zcela opačný než plán Armfeldtův i plán Pfuelův. Paulucci Tollovi oponoval a navrhl plán postupu vpřed a útoku, který jediný nás podle jeho slov mohl vyvést z nejistoty a z pasti, jak nazýval drisský tábor, v níž jsme se nacházeli. Během těchto sporů Pfuel a jeho tlumočník Wolzogen – jeho most ke dvoru – mlčeli. Pfuel jen pohrdavě odfrkoval a odvracel se, aby ukázal, že se nikdy nesníží k tomu, aby odporoval nesmyslům, které teď slyší. Ale když ho kníže Volkonskij, který rozpravu řídil, vyzval, aby vyložil svůj názor, řekl jen:

„Proč se ptáte mě? Generál Armfeldt navrhl skvělé postavení s otevřeným týlem. Nebo útok tady toho italského pána, velmi pěkné. Nebo ústup. Také dobré. Proč se ptáte mě?“ řekl. „Vždyť vy sami víte všechno lépe než já.“ Ale když Volkonskij se zamračením řekl, že se ho na

názor ptá jménem panovníka, Pfuel vstal, náhle se rozohnil a začal mluvit:

„Všechno pokazili, všechno popletli, všichni chtěli vědět všechno lépe než já, a teď přišli za mnou. Jak to napravit? Není co napravovat. Je třeba to přesně provádět podle zásad, které jsem vyložil," říkal a klepal kostnatými prsty do stolu. „V čem je obtíž? Nesmysl, dětská hra." Přistoupil k mapě a začal rychle mluvit, šťouchal suchým prstem do mapy a dokazoval, že žádná náhoda nemůže změnit účelnost drisského tábora, že všechno je předvídáno a že jestli nepřítel skutečně půjde do obchvatu, pak musí být nepřítel nevyhnutelně zničen.

Paulucci, který neuměl německy, se ho začal vyptávat francouzsky. Wolzogen přišel na pomoc svému principálovi, který mluvil francouzsky špatně, a začal jeho slova tlumočit. Sotva stačil Pfuelovi, který rychle dokazoval, že všechno, všechno, nejen to, co se stalo, ale všechno, co se jen mohlo stát, bylo v jeho plánu předvídáno, a že jestli ted nastaly obtíže, je celá vina jen v tom, že se všechno neprovedlo přesně. Ustavičně se ironicky smál, dokazoval a nakonec dokazování pohrdavě nechal, tak jako matematik přestane různými způsoby ověřovat jednou dokázanou správnost úlohy. Wolzogen ho vystřídal, dál vykládal francouzsky jeho myšlenky a občas Pfuelovi říkal: „Že ano, Excelence?" Pfuel jako člověk, který v zápalu boje bije i do svých, zlostně křičel i na Wolzogena:

„No ano, co se tu ještě má vysvětlovat?" Paulucci a Michaud doráželi dvojhlasně na Wolzogena francouzsky. Armfeldt se obracel na Pfuela německy. Toll vysvětloval rusky knížeti Volkonskému. Kníže Andrej mlčky poslouchal a pozoroval.

Ze všech těchto osob vzbuzoval v knížeti Andrejovi největší zájem rozzlobený, rozhodný a nesmyslně sebejistý Pfuel. Ze všech přítomných jediný zjevně nic nechtěl pro sebe, k nikomu nechoval nepřátelství a přál si jen jedno – aby byl uskutečněn plán sestavený podle teorie, kterou si vyvodil léty práce. Byl směšný, byl nepříjemný svou iro-

ničností, ale zároveň vzbuzoval mimoděk úctu svou bezmeznou oddaností myšlence. Kromě toho měly všechny řeči všech mluvčích, s výjimkou Pfuela, jeden společný rys, který na válečné radě roku tisíc osm set pět nebyl – byl to teď panický strach z Napoleonova génia, sice skrývaný, ale projevující se v každé námitce. Předpokládali, že Napoleon dokáže všechno, čekali ho ze všech stran a jeho strašným jménem si navzájem bořili své předpoklady. Jen Pfuel, jak se zdálo, pokládal i jeho, Napoleona, za stejného barbara jako všechny odpůrce své teorie. Ale kromě úcty vzbuzoval Pfuel v knížeti Andrejovi i soucit. Z tónu, jakým s ním jednali dvořané, z toho, co si Paulucci dovolil říct císaři, ale hlavně z jisté zoufalosti výrazů samotného Pfuela bylo vidět, že ostatní vědí a on sám cítí, že jeho pád je blízko. A přes svou sebejistotu a německou, bručivou ironičnost byl k politování se svými uhlazenými vlasy na spáncích a s chomáčky trčícími na týle. Ačkoli to skrýval pod rouškou podráždění a pohrdání, byl zřejmě zoufalý z toho, že mu uniká jediná příležitost ověřit na obrovském pokusu správnost své teorie a dokázat ji celému světu.

Rozprava trvala dlouho, a čím déle trvala, tím víc se rozhořely spory, které docházely až ke křiku a osobním urážkám, a tím méně bylo možné ze všeho, co bylo řečeno, vyvodit nějaký společný závěr. Kníže Andrej poslouchal ten mnohojazyčný hovor, ty předpoklady, plány, vyvracení a křik a jen se divil tomu, co všichni říkají. Myšlenky, které ho během jeho vojenské činnosti napadaly už dávno a často, že neexistuje a nemůže existovat žádná válečná věda, a proto nemůže existovat ani žádný takzvaný válečný génius, teď pro něho nabyly naprosté samozřejmosti pravdy. „Jaká teorie a věda může být ve věci, jejíž podmínky a okolnosti nejsou známy a nedají se určit a v níž se ještě méně dá určit síla těch, kdo válku vedou? Nikdo nemohl a nemůže vědět, v jakém postavení bude naše a nepřátelská armáda za den, a nikdo nemůže vědět, jaká je síla toho či onoho oddílu. Někdy, když vpředu není zbabělec, který vykřikne: ‚Jsme odříznuti!‘ a dá se na útěk, ale je vpředu

veselý, smělý člověk, který vykřikne: ‚Hurá!' – má oddíl o pěti tisících cenu třiceti tisíc, jako u Schöngrabernu, a jindy padesát tisíc utíká před osmi, jako u Slavkova. Jaká věda může být ve věci, v níž se jako v každé praktické věci nedá nic určit a všechno závisí na nesčetných podmínkách, jejichž význam se rozhodne v jediné minutě, o které nikdo neví, kdy nastane? Armfeldt říká, že naše armáda je odříznuta, a Paulucci říká, že jsme francouzskou armádu dostali mezi dva ohně; Michaud říká, že nevhodnost drisského tábora spočívá v tom, že má řeku za zády, a Pfuel říká, že právě v tom je jeho síla. Toll navrhuje jeden plán, Armfeldt navrhuje druhý; a všechny jsou dobré a všechny špatné, a výhody kteréhokoli návrhu mohou být zřejmé teprve v okamžiku, kdy se událost stane. A proč všichni říkají: válečný génius? Copak je géniem člověk, který dokáže včas nařídit, aby se přivezly sucharý, a poslat toho napravo a toho nalevo? Jen proto, že vojáci jsou oděni leskem a mocí a zástupy podlců moci lichotí a přisuzují jí vlastnosti génia, které jí nepatří, jen proto se jim říká géniové. Naopak, nejlepší generálové, které jsem znal, jsou hloupí nebo roztržití lidé. Nejlepší je Bagration – sám Napoleon to uznal. A sám Bonaparte! Pamatuji si jeho samolibou a omezenou tvář na slavkovském bojišti. Dobrý vojevůdce nejenže nepotřebuje génia ani nějaké zvláštní vlastnosti, ale naopak potřebuje, aby mu chyběly ty nejvyšší, nejlepší lidské vlastnosti – láska, poezie, něha, filozofická, zvídavá pochybnost. Musí být omezený, pevně přesvědčený, že to, co dělá, je velmi důležité – jinak by mu nevystačila trpělivost –, a jen tehdy bude statečným vojevůdcem. Bůh chraň, aby byl člověkem, aby si někoho zamiloval, aby se nad někým slitoval, aby přemýšlel o tom, co je spravedlivé a co ne. Je pochopitelné, že se pro ně odedávna vymyslela teorie géniů, protože oni jsou moc. Zásluha o úspěch ve válce nezávisí na nich, ale na tom člověku, který v řadách vykřikne: ‚Jsme ztraceni!', anebo vykřikne: ‚Hurá!' A jen v těch řadách se dá sloužit s jistotou, že jsi užitečný!"

Tak uvažoval kníže Andrej, když poslouchal ty řeči, a probral se teprve tehdy, když ho Paulucci zavolal a všichni se už rozcházeli.

Druhý den při přehlídce se panovník knížete Andreje zeptal, kde si přeje sloužit, a kníže Andrej se navždy ztratil pro dvorský svět tím, že nepožádal, aby mohl zůstat při osobě panovníka, ale požádal o svolení sloužit v armádě.

XII

Rostov dostal před zahájením tažení dopis od rodičů, ve kterém mu stručně oznamovali Natašinu nemoc a rozchod s knížetem Andrejem – ten rozchod mu vysvětlovali tím, že ho Nataša odmítla – a znovu ho prosili, aby odešel do výslužby a přijel domů. Když Nikolaj ten dopis dostal, ani se nepokusil žádat o dovolenou nebo o propuštění, ale napsal rodičům, že ho velmi mrzí Natašina nemoc a její rozchod se snoubencem a že udělá všechno, co bude v jeho silách, aby jejich přání splnil. Soně psal zvlášť.

„Zbožňovaná přítelkyně mé duše," psal. „Nic kromě cti by mě nemohlo zdržet od návratu na venkov. Ale teď, před zahájením tažení, bych se pokládal za člověka bez cti nejen před všemi kamarády, ale i sám před sebou, kdybych dal přednost svému štěstí před svou povinností a láskou k vlasti. Ale – toto je poslední odloučení. Věř, že hned po válce, jestli budu živ a budeš mě stále milovat, nechám všeho a přiletím k tobě, abych tě už navždy přitiskl ke své planoucí hrudi."

Opravdu jen zahájení tažení zdrželo Rostova a zabránilo mu, aby přijel – jak slíbil – a oženil se se Soňou. Otradnenský podzim s hony a zima s vánočními svátky a se Soninou láskou mu otevřely vyhlídku na tiché šlechtické radosti a na klid, které dřív neznal a které ho teď lákaly. „Skvělá žena, děti, dobrá smečka honičů, deset dvanáct párů bujných chrtů, hospodářství, sousedé, volené úřady!" myslel si. Ale teď bylo tažení a bylo třeba zůstat u pluku. A protože to bylo třeba, byl Nikolaj Rostov podle své povahy spokojen i s tím životem, jaký vedl u pluku, a dokázal si ten život zpříjemnit.

Když se vrátil z dovolené a kamarádi ho radostně přivítali, byl Nikolaj poslán pro remontní koně a přivedl z Malé Rusi výborné koně,

kteří ho těšili a vynesli mu pochvalu od velitelů. V jeho nepřítomnosti byl povýšen na rytmistra, a když byl pluk uveden do válečného stavu se zvýšeným počtem mužů, dostal zase svou dřívější eskadronu.

Začalo tažení, pluk byl přesunut do Polska, vyplácel se dvojnásobný žold, přišli noví důstojníci, noví lidé, koně; a hlavně se rozšířila ta vzrušeně veselá nálada, která provází začátek války; a Rostov, vědom si svého výhodného postavení v pluku, se celý oddal radostem a zájmům vojenské služby, ačkoli věděl, že je dříve nebo později bude muset opustit.

Vojska ustoupila od Vilna z různých složitých státních, politických a taktických důvodů. Každý krok ústupu provázela v hlavním štábu složitá hra zájmů, úsudků a vášní. Pro husary Pavlogradského pluku však bylo celé to ústupové tažení v nejkrásnější době léta a s dostatkem zásob tou nejprostší a nejveselejší věcí. Být sklíčení, znepokojovat se a intrikovat mohli jen v hlavním stanu, kdežto v hloubi armády se nikdo ani neptal, kam a proč jdou. Jestliže litovali, že ustupují, pak jen proto, že museli odcházet ze zabydleného ubytování, od hezké panny. Jestliže někoho napadlo, že věci jsou na tom špatně, pak se ten, koho to napadlo, jak se na dobrého vojáka sluší, snažil být veselý a nemyslet na celkový běh věcí, ale na svou nejbližší práci. Nejdřív stáli vesele u Vilna, seznamovali se s polskými statkáři, čekali na přehlídky panovníka a dalších vysokých velitelů a odbývali je. Potom přišel rozkaz ustoupit ke Svencjanům a zničit zásoby, které nebylo možné odvézt. Svencjany zůstaly husarům v paměti jen proto, že to byl *opilý tábor*, jak celá armáda přezdívala táboření u Svencjan, a proto, že ve Svencjanech bylo mnoho stížností na vojska, protože s využitím rozkazu zabavovat zásoby brala mezi zásobami polským pánům koně, kočáry i koberce. Rostov si Svencjany pamatoval proto, že hned první den po příchodu do toho městečka sesadil strážmistra a nemohl si poradit se všemi namol opilými muži eskadrony, kteří bez jeho vědomí odvezli

pět sudů starého piva. Od Svencjan ustupovali dál a dál až k Drisse, a od Drissy zase ustoupili a blížili se už k ruským hranicím.

Třináctého července se Pavlogradští poprvé dostali do vážné bitvy.

Dvanáctého července v noci, den před bitvou, byla silná bouře s deštěm a krupobitím. Léto roku tisíc osm set dvanáct bylo vůbec pozoruhodné bouřemi.

Dvě pavlogradské eskadrony tábořily v bivaku uprostřed žitného pole, které už vymetalo klasy a které dobytek a koně do základu udupali. Lilo jako z konve a Rostov seděl s mladým důstojníkem Iljinem, kterého měl pod ochranou, pod narychlo stlučeným přístřeškem. Důstojník jejich pluku s dlouhými kníry, které mu přecházely až do licousů, jel do štábu, zastihl ho déšť, a tak zašel k Rostovovi.

„Jdu ze štábu, hrabě. Slyšel jste o Rajevského hrdinském činu?“ A důstojník vyprávěl podrobnosti o bitvě u Saltanovky, které slyšel ve štábu.

Rostov krčil krk, za který mu tekla voda, kouřil dýmku a poslouchal nepozorně a jen občas se podíval na mladého důstojníka Iljina, který se k němu tiskl. Tento důstojník, šestnáctiletý chlapec, který nedávno vstoupil k pluku, byl teď vůči Nikolajovi tím, čím byl Nikolaj vůči Děnisovovi před sedmi lety. Iljin se snažil Rostova ve všem napodobovat a byl do něho zamilovaný jako žena.

Důstojník s dvojitými kníry, Zdržinskij, nadneseně vyprávěl, jak byla saltanovská hráz ruskými Thermopylami, jak na té hrázi generál Rajevskij vykonal čin hodný antiky. Zdržinskij vyprávěl o činu Rajevského, který vyvedl na hráz pod strašnou palbu své dva syny a šel spolu s nimi do útoku. Rostov poslouchal vyprávění a nejen že neříkal nic, čím by Zdržinského nadšení potvrdil, ale naopak se tvářil jako člověk, který se stydí za to, co se mu vypráví, ačkoli nehodlá odporovat. Rostov po slavkovském tažení a po tažení roku tisíc osm set sedm věděl z vlastní zkušenosti, za prvé, že když se vyprávějí válečné příhody, vždycky se lže, tak jako lhal on sám, když vyprávěl; a za druhé měl už

tolik zkušeností, že věděl, jak se na válce všechno děje docela jinak, než si to dokážeme představit a vyprávět. A proto se mu Zdržinského vyprávění nelíbilo a nelíbil se mu ani sám Zdržinskij, který se se svými kníry až do licousů podle svého zvyku skláněl nízko k obličeji toho, komu vyprávěl, a mačkal ho v těsném přístřešku. Rostov se na něj mlčky díval. „Za prvé na hrázi, na kterou se útočilo, musel být jistě takový zmatek a tlačenice, že i kdyby Rajevskij své syny vyvedl, nemohlo to na nikoho zapůsobit, leda tak na deset lidí, kteří byli přímo u něho," myslel si Rostov, „ostatní ani nemohli vidět, jak a s kým Rajevskij po hrázi šel. Ale ani ti, kdo to viděli, se nemohli moc nadchnout, protože co jim bylo do něžných otcovských citů Rajevského, když šlo o jejich vlastní kůži? A dál, na tom, zda saltanovskou hráz dobudou, nebo nedobudou, nezávisel osud vlasti, jak nám to líčí o Thermopylách. A proč tedy přinášet takovou oběť? A proč se tady, ve válce, plést do toho vlastní děti? Já bych nejen bratra Péťu nevzal, ale i Iljina, toho cizího, ale hodného chlapce, bych se snažil postavit někam do bezpečí," myslel si dál Rostov, zatímco poslouchal Zdržinského. Ale své myšlenky nevyslovil: i s tím už měl své zkušenosti. Věděl, že toto vyprávění přispívá ke slávě našich zbraní, a proto bylo třeba dělat, že o něm nepochybuje. A tak to také dělal.

„Ale už se to nedá vydržet," řekl Iljin, který si všiml, že se Rostovovi Zdržinského řeči nelíbí. „Punčochy, košile, i pode mě nateklo. Půjdu hledat úkryt. Zdá se, že prší míň." Iljin vyšel ven a Zdržinskij odjel.

Za pět minut přiběhl Iljin k přístřešku, až mu bláto čvachtalo pod nohama.

„Hurá! Rostove, pojď rychle. Našel jsem! Tady asi dvě stě kroků je krčma, už se tam usadili naši. Aspoň se usušíme, a je tam i Marja Genrichovna."

Marja Genrichovna byla žena plukovního lékaře, mladá, hezká Němka, kterou si lékař vzal v Polsku. Lékař ji buď proto, že neměl prostředky, nebo proto, že se v prvních dobách manželství nechtěl s mla-

dou ženou rozloučit, vozil všude s sebou u husarského pluku, a lékařova žárlivost se stala obvyklým terčem vtipů mezi husarskými důstojníky.

Rostov si přehodil plášť, zavolal na Lavrušku, aby šel za ním s věcmi, a vydal se s Iljinem do ustávajícího deště; ve večerní tmě, kterou jen občas protrhly vzdálené blesky, chvílemi klouzali po blátě, chvílemi jím přímo čvachtali.

„Rostove, kde jsi?“

„Tady. To je ale blesk!“ volali na sebe.

XIII

V krčmě, před kterou stála lékařova kibitka, už bylo asi pět důstojníků. Marja Genrichovna, kyprá plavovlasá Němečka v kabátku a noční čepičce, seděla v předním koutě na široké lavici. Její muž, lékař, spal za ní. Rostov s Iljinem vešli do místnosti a přivítaly je veselé výkřiky a chechtot.

„Ó, vy se tu ale máte veselo," řekl Rostov se smíchem.

„A vy tam co zevlujete?"

„Ti jsou pěkní! Jen z nich teče! Ať nám nezmáčíte salon."

„Ať nezamažete šaty Marji Genrichovny," odpovídaly hlasy.

Rostov s Iljinem spěchali najít koutek, kde by se mohli převléknout z mokrých šatů, aniž by urazili cudnost Marji Genrichovny. Chtěli se jít převléknout za přepážku; ale v malé komůrce, kterou celou vyplňovali, seděli u jediné svíčky na prázdné bedně tři důstojníci, hráli karty a za nic na světě nechtěli své místo uvolnit. Marja Genrichovna jim na chvíli půjčila svou sukni, aby ji použili místo závěsu, a za tímto závěsem si Rostov s Iljinem s pomocí Lavrušky, který přinesl zavazadla, svlékli mokré a oblékli suché šaty.

V rozbitých kamnech rozdělali oheň. Sehnali prkno, upevnili je na dvě sedla, přikryli čabrakou, sehnali samovárek, cestovní truhličku s jídlem a půl láhve rumu, a když požádali Marju Genrichovnu, aby dělala hostitelku, všichni se kolem ní tlačili. Jeden jí nabízel čistý kapesník, aby si otírala rozkošné ručky, jiný jí pod nožky podkládal husarský kabát, aby neměla vlhko, další zakrýval pláštěm okno, aby netáhlo, jiný odháněl mouchy z obličeje jejího muže, aby se neprobudil.

„Nechte ho," říkala Marja Genrichovna s bojácným a šťastným úsměvem, „on i tak dobře spí po bezesné noci."

„To nejde, Marjo Genrichovno," odpovídal důstojník, „lékaři se musí člověk zavděčit. Kdoví, třeba se nade mnou taky smiluje, až mi bude řezat nohu nebo ruku."

Sklenice byly jen tři; voda byla tak špinavá, že se nedalo poznat, jestli je čaj silný nebo slabý, a v samováru bylo vody jen na šest sklenic, ale o to příjemnější bylo dostávat svou sklenici podle pořadí a hodnosti z buclatých ruček Marji Genrichovny s krátkými, ne docela čistými nehty. Všichni důstojníci se, jak se zdálo, do Marji Genrichovny ten večer opravdu zamilovali. I ti důstojníci, kteří za přepážkou hráli karty, brzy hru nechali a přešli k samováru, protože se podřídili všeobecné náladě dvoření Marji Genrichovně. Marja Genrichovna, když viděla, že ji obklopuje tak skvělá a zdvořilá mládež, zářila štěstím, jakkoli se to snažila skrývat a jakkoli zjevně dostávala strach při každém ospalém pohybu muže, který za ní spal.

Lžička byla jen jedna, cukru bylo nejvíc ze všeho, ale nestíhali ho rozmíchávat, a proto bylo rozhodnuto, že ona bude každému postupně míchat cukr. Rostov dostal svou sklenici, přilil do ní rum a požádal Marju Genrichovnu, aby mu zamíchala.

„Ale vy ho máte bez cukru?" řekla a pořád se usmívala, jako by všechno, co říkala ona, i všechno, co říkali ostatní, bylo velmi směšné a mělo ještě nějaký jiný význam.

„Mně nejde o cukr, mně jde jen o to, abyste mi zamíchala svou ručkou."

Marja Genrichovna svolila a začala hledat lžičku, kterou už někdo popadl.

„Prstíčkem, Marjo Genrichovno," řekl Rostov, „to bude ještě příjemnější."

„Pálí to!" řekla Marja Genrichovna a zčervenala potěšením.

Iljin vzal vědro s vodou, kápl do něj rum, přišel k Marje Genrichovně a prosil ji, aby zamíchala prstíčkem.

„Tohle je můj šálek," říkal. „Jen do něj strčte prstíček, a všechno vypiju."

Když byl celý samovar vypitý, vzal Rostov karty a navrhl, aby se hrálo na krále s Marjou Genrichovnou. Losovalo se, kdo bude hrát ve dvojici s Marjou Genrichovnou. Pravidlem hry podle Rostovova návrhu bylo, že ten, kdo bude králem, bude mít právo políbit Marje Genrichovně ručku, a ten, kdo zůstane poslední, holomkem, půjde postavit nový samovar pro lékaře, až se probudí.

„No a co když bude králem Marja Genrichovna?" zeptal se Iljin.

„Ona je beztak královna! A její rozkazy jsou zákon."

Hra sotva začala, když se za Marjou Genrichovnou náhle zvedla lékařova rozcuchaná hlava. Už dávno nespal a poslouchal, co se říká, a zřejmě na všem, co se říkalo a dělalo, nenacházel nic veselého, směšného ani zábavného. Obličej měl smutný a sklíčený. S důstojníky se nepozdravil, poškrábal se a požádal o dovolení projít ven, protože mu zatarasili cestu. Jakmile vyšel, všichni důstojníci propukli v hlasitý chechtot a Marja Genrichovna se začervenala až k slzám, a tím se v očích všech důstojníků stala ještě přitažlivější. Když se lékař vrátil ze dvora, řekl ženě, která se už tak šťastně neusmívala a dívala se na něj, jako by vylekaně čekala na rozsudek, že déšť přešel a že musí jít přespat do kibitky, jinak všechno rozkradou.

„Ale já tam pošlu vojáka… dva!" řekl Rostov. „Ale no tak, doktore."

„Já sám budu stát na stráži!" řekl Iljin.

„Ne, pánové, vy jste se vyspali, a já jsem dvě noci nespal," řekl lékař a zachmuřeně si sedl vedle ženy a čekal, až hra skončí.

Při pohledu na zachmuřenou tvář lékaře, který po své ženě úkosem pokukoval, bylo důstojníkům ještě veseleji a mnozí se nemohli udržet smíchu, pro který se spěšně snažili najít nějakou slušnou záminku. Když lékař odešel, odvedl svou ženu a uložil se s ní v kibitce, důstojníci si v krčmě lehli a přikryli se mokrými plášti; ale dlouho nespali, chvílemi si povídali, vzpomínali na lékařův úlek a na veselost doktoro-

vé, chvílemi vybíhali na zápraží a hlásili, co se děje v kibitce. Rostov se několikrát zabalil i s hlavou a chtěl usnout; ale vždycky ho znovu vyrušila něčí poznámka, znovu se rozproudil hovor a znovu se ozval bezdůvodný, veselý, dětský chechtot.

XIV

Ve tři hodiny ještě nikdo neusnul, když se objevil strážmistr s rozkazem vytáhnout k městečku Ostrovnu.

Za stejného hovoru a chechtotu se důstojníci začali spěšně chystat; znovu postavili samovar s kalnou vodou. Ale Rostov na čaj nečekal a šel k eskadroně. Už se rozednívalo; deštík ustal, mraky se rozcházely. Bylo vlhko a chladno, zvlášť v neproschlých šatech. Když Rostov a Iljin vycházeli z krčmy, oba v šeru svítání nahlédli do kožené doktorovy kibitky, lesklé od deště, zpod jejíž zástěrky trčely doktorovy nohy, uprostřed níž byl na polštáři vidět čepeček doktorové a bylo slyšet ospalé oddechování.

„Opravdu, je moc milá!“ řekl Rostov Iljinovi, který vycházel s ním.

„Rozkošná ženská!“ odpověděl Iljin se šestnáctiletou vážností.

Za půl hodiny stála eskadrona seřazená na cestě. Ozval se povel: „Na koně!“ Vojáci se pokřižovali a začali nasedat. Rostov vyjel dopředu a zavelel: „Marš!“ Husaři se protáhli do čtyřstupů a za mlaskání kopyt po mokré cestě, řinčení šavlí a tichého hovoru se vydali po široké silnici vroubené břízami za pěchotou a baterií, které šly vpředu.

Roztrhané modrofialové mraky, rudnoucí na východě, rychle hnal vítr. Bylo pořád světleji a světleji. Zřetelně byla vidět ta kudrnatá travička, která vždycky zarůstá polní cesty, ještě mokrá od včerejšího deště; převislé větve bříz, také mokré, se kývaly ve větru a shazovaly stranou světlé kapky. Tváře vojáků byly vidět čím dál zřetelněji. Rostov jel s Iljinem, který se ho držel, po kraji cesty mezi dvojitou řadou bříz.

Rostov si za tažení dovoloval tu volnost, že nejezdil na služebním koni, ale na kozáckém. Byl znalec i vášnivý jezdec a nedávno si opatřil bujného donského koně, velkého a dobrého ryzáka se světlou hřívou,

kterého nikdo nepředjel. Jízda na tomto koni byla pro Rostova rozkoš. Myslel na koně, na ráno, na doktorovou a ani jednou nepomyslel na nebezpečí, které ho čekalo.

Dřív se Rostov bál, když šel do boje; teď necítil ani nejmenší strach. Nebál se ne proto, že by si zvykl na palbu – na nebezpečí si zvyknout nelze –, ale proto, že se naučil ovládat svou duši tváří v tvář nebezpečí. Zvykl si, když šel do boje, myslet na všechno kromě toho, co by se zdálo zajímavější než cokoli jiného: na nebezpečí, které ho čeká. Ať se v prvních dobách své služby snažil sebevíc a ať si sebevíc vyčítal zbabělost, nedokázal toho dosáhnout; ale s léty se to teď stalo samo sebou. Jel teď vedle Iljina mezi břízami, občas otrhával listí z větví, které mu přišly pod ruku, občas se nohou dotkl koňské slabiny, občas, aniž se otočil, podal dokouřenou dýmku husarovi, který jel za ním, a to všechno s tak klidným a bezstarostným výrazem, jako by si vyjel na projížďku. Bylo mu líto dívat se na rozrušenou tvář Iljina, který mnoho a neklidně mluvil; ze zkušenosti znal ten mučivý stav očekávání strachu a smrti, v němž se kornet nacházel, a věděl, že mu nic kromě času nepomůže.

Sotva se slunce ukázalo v čistém pruhu zpod mraku, vítr utichl, jako by se neodvažoval kazit to rozkošné letní ráno po bouřce; kapky ještě padaly, ale už kolmo – a všechno ztichlo. Slunce vyšlo celé, ukázalo se nad obzorem a zmizelo v úzkém a dlouhém mraku, který stál nad ním. Za několik minut se slunce ukázalo ještě jasněji na horním okraji mraku a roztrhalo jeho okraje. Všechno se rozzářilo a zatřpytilo. A spolu s tím světlem, jako by mu odpovídaly, se vpředu ozvaly výstřely z děl.

Rostov ještě nestihl uvážit a odhadnout, jak daleko ty výstřely jsou, když od Vitebska přicválal pobočník hraběte Ostermanna-Tolstého s rozkazem jet po cestě klusem.

Eskadrona objela pěchotu a baterii, které také spěchaly, sjela z kopce, prošla jakousi prázdnou, vylidněnou vesnicí a znovu vystoupala do

kopce. Koně se začali pěnit, lidé zrudli.

„Stát, vyrovnat!“ ozval se vpředu povel velitele divize.

„Levé rameno vpřed, krokem pochod!“ velelo se vpředu.

A husaři prošli podél linie vojsk na levé křídlo postavení a postavili se za naše hulány, kteří stáli v první linii. Vpravo stála naše pěchota v husté koloně – to byly zálohy; nad ní na kopci byla v čistém, čistém vzduchu, v ranním, šikmém a jasném světle, na samém obzoru vidět naše děla. Vpředu za úžlabinou byly vidět nepřátelské kolony a děla. V úžlabině bylo slyšet naši rojnici, která už vstoupila do boje a vesele se s nepřítelem přestřelovala.

Rostovovi bylo od těch zvuků, které dlouho neslyšel, veselo na duši jako od zvuků té nejveselejší hudby. Trap-ta-ta-tap! práskalo několik výstřelů, chvílemi najednou, chvílemi rychle jeden za druhým. Znovu všechno utichlo a znovu jako by praskaly bouchací kuličky, po kterých někdo šlape.

Husaři stáli asi hodinu na jednom místě. Začala i kanonáda. Hrabě Ostermann projel se svou družinou za eskadronou, zastavil se, promluvil s velitelem pluku a odjel k dělům na kopec.

Hned jak Ostermann odjel, ozval se u hulánů povel:

„Do kolony, k útoku seřadit!“ Pěchota před nimi zdvojila čety, aby propustila jezdectvo. Huláni vyrazili, praporky na píkách se jim vlnily, a klusem sjížděli z kopce na francouzské jezdectvo, které se ukázalo pod kopcem vlevo.

Jakmile huláni sjeli z kopce, husaři dostali rozkaz postoupit do kopce a krýt baterii. Zatímco husaři zaujímali místo hulánů, přiletěly od rojnice s kvílením a hvízdáním vzdálené kulky, které nezasahovaly.

Ten zvuk, který dlouho neslyšel, Rostova potěšil a vzrušil ještě víc než předtím zvuky střelby. Vzpřímil se, prohlížel si bojiště, které se z kopce otevíralo, a celou duší se účastnil pohybu hulánů. Huláni vlétli těsně na francouzské dragouny, tam v dýmu se něco zamotalo a za pět minut se huláni hnali zpátky, ne k místu, kde předtím stáli, ale víc vle-

vo. Mezi oranžovými hulány na ryzích koních a za nimi, ve větším houfu, byli vidět modří francouzští dragouni na šedácích.

XV

Rostov svým bystrým loveckým okem jako jeden z prvních zahlédl ty modré francouzské dragouny, kteří pronásledovali naše hulány. Blíž a blíž se v rozvrácených houfech přibližovali huláni i francouzští dragouni, kteří je pronásledovali. Už bylo vidět, jak se ti lidé, kteří pod kopcem vypadali maličcí, srážejí, dohánějí jeden druhého a mávají rukama nebo šavlemi.

Rostov se díval na to, co se před ním dělo, jako na štvanici. Instinktem cítil, že kdyby teď s husary udeřil na francouzské dragouny, neobstojí; ale jestli udeřit, pak teď hned, v tu ránu, jinak už bude pozdě. Rozhlédl se kolem sebe. Rytmistr, který stál vedle něho, také nespouštěl oči z jezdectva dole.

„Andreji Sevasťjanyči," řekl Rostov, „vždyť my je rozdrtíme…"

„To by byl kousek," řekl rytmistr, „a vlastně…"

Rostov ho nedoposlechl, pobídl koně, vyrazil před eskadronu, a ještě než stihl zavelet k pohybu, celá eskadrona, která cítila totéž co on, vyrazila za ním. Rostov sám nevěděl, jak a proč to udělal. Udělal to všechno tak, jak to dělal na honu, bez přemýšlení, bez uvažování. Viděl, že dragouni jsou blízko, že cválají, že jsou rozvrácení; věděl, že nevydrží, věděl, že je to jen jediná minuta, která se už nevrátí, jestli ji promešká. Kulky kolem něho kvílely a hvízdaly tak vzrušivě, kůň se tak horoucně dral dopředu, že to nevydržel. Pobídl koně, zavelel, a v tom okamžiku, když za sebou uslyšel dusot své rozvinuté eskadrony, začal plným klusem sjíždět z kopce k dragounům. Sotva sjeli z kopce, jejich klus mimoděk přešel v cval, který byl čím dál rychlejší, jak se blížili k našim hulánům a k francouzským dragounům, kteří cválali za nimi. Dragouni byli blízko. Přední, když uviděli husary, začali obracet, zadní

se zarážet. S tím pocitem, s jakým se hnal vlkovi napříč cestou, pustil Rostov svého donského koně tryskem a cválal napříč rozvráceným řadám francouzských dragounů. Jeden hulán se zastavil, jeden pěšák se přitiskl k zemi, aby ho nepošlapali, jeden kůň bez jezdce se zapletl mezi husary. Skoro všichni francouzští dragouni cválali zpátky. Rostov si vybral jednoho z nich, na šedém koni, a pustil se za ním. Cestou vletěl na keř; dobrý kůň ho přes něj přenesl, a sotva se Nikolaj srovnal v sedle, viděl, že za několik okamžiků dožene toho nepřítele, kterého si vybral za cíl. Ten Francouz, podle uniformy nejspíš důstojník, cválal shrbený na svém šedém koni a pobízel ho šavlí. V příštím okamžiku Rostovův kůň vrazil prsy do zadku důstojníkova koně, div ho neporazil, a v tom okamžiku Rostov, sám nevěděl proč, zvedl šavli a udeřil jí Francouze.

V tom okamžiku, kdy to udělal, z Rostova najednou všechno vzrušení vyprchalo. Důstojník nespadl ani tak od rány šavlí, která mu jen lehce rozřízla paži nad loktem, jako spíš od nárazu koně a ze strachu. Rostov zarazil koně a hledal očima svého nepřítele, aby viděl, koho přemohl. Francouzský dragounský důstojník poskakoval jednou nohou po zemi, druhou se zachytil ve třmenu. Vylekaně mhouřil oči, jako by každou vteřinu čekal novou ránu, svraštil tvář a s výrazem hrůzy pohlédl zdola nahoru na Rostova. Jeho tvář, bledá a postříkaná blátem, světlovlasá, mladá, s důlkem na bradě a se světle modrýma očima, byla tou nejméně vhodnou tváří pro bojiště, nebyla to tvář nepřítele, ale ta nejprostší domácí tvář. Ještě než se Rostov rozhodl, co s ním udělá, důstojník vykřikl: „Vzdávám se!“ Spěchal, chtěl vyprostit nohu ze třmenu a nemohl a nespouštěl z Rostova vylekané modré oči. Husaři, kteří přiskočili, mu nohu vyprostili a posadili ho do sedla. Husaři se na různých stranách potýkali s dragouny: jeden byl raněný, ale s tváří od krve nechtěl dát svého koně; jiný seděl na zadku husarova koně a objímal husara; třetí lezl s husarovou pomocí na jeho koně. Vpředu běžela a střílela francouzská pěchota. Husaři se spěšně cva-

lem vraceli se svými zajatci. Rostov cválal zpátky s ostatními a cítil jakýsi nepříjemný pocit, který mu svíral srdce. Cosi nejasného, zmateného, co si nijak nedokázal vysvětlit, se mu otevřelo tím, že toho důstojníka zajal, a tou ranou, kterou mu zasadil.

Hrabě Ostermann-Tolstoj vracející se husary přivítal, zavolal si Rostova, poděkoval mu a řekl, že o jeho chrabrém činu podá zprávu panovníkovi a bude pro něho žádat o Jiřího kříž. Když Rostova zavolali k hraběti Ostermannovi, vzpomněl si, že útok začal bez rozkazu, a byl pevně přesvědčen, že ho velitel volá, aby ho za svémocný čin potrestal. Proto ho měla Ostermannova lichotivá slova a slib vyznamenání překvapit tím radostněji; ale pořád ten stejný nepříjemný, nejasný pocit v něm vyvolával jakousi mravní nevolnost. „Co mě to jenom trápí?“ zeptal se sám sebe, když od generála odjížděl. „Iljin? Ne, ten je celý. Zostudil jsem se něčím? Ne, to není ono!“ Trápilo ho něco jiného, jako lítost. „Ano, ano, ten francouzský důstojník s důlkem. A dobře si pamatuju, jak se mi ruka zastavila, když jsem ji zvedl.“

Rostov uviděl, jak odvážejí zajatce, a cvalem se pustil za nimi, aby se podíval na svého Francouze s důlkem na bradě. Ten seděl ve své podivné uniformě na náhradním husarském koni a neklidně se rozhlížel kolem sebe. Rána na ruce skoro nebyla ránou. Strojeně se na Rostova usmál a na pozdrav mu zamával rukou. Rostovovi bylo pořád stejně trapně a jaksi se za něco styděl.

Celý ten a následující den si Rostovovi přátelé a druhové všímali, že není smutný ani rozzlobený, ale mlčenlivý, zamyšlený a soustředěný. Pil nerad, snažil se být sám a o něčem přemýšlel.

Rostov pořád myslel na ten svůj skvělý hrdinský čin, který mu k jeho údivu vynesl Jiřího kříž a dokonce mu získal pověst odvážlivce, a pořád nemohl něco pochopit. „Tak oni se bojí ještě víc než my!“ myslel si. „Tak to je všechno, co se nazývá hrdinstvím? A copak jsem to dělal pro vlast? A čím se provinil on se svým důlkem a modrýma oči-

ma? A jak se vyděsil! Myslel, že ho zabiju. Proč bych ho zabíjel? Ruka se mi zachvěla. A dali mi Jiřího kříž. Ničemu, ničemu nerozumím!“

Ale zatímco Nikolaj v sobě ty otázky převracel a pořád si ještě nevydal jasný počet z toho, co ho tak zmátlo, kolo služebního štěstí se, jak se často stává, otočilo v jeho prospěch. Po bitvě u Ostrovna ho povýšili, dostal prapor husarů, a když bylo třeba použít statečného důstojníka, svěřovali úkoly jemu.

XVI

Když hraběnka dostala zprávu o Natašině nemoci, přijela, ještě ne docela zdravá a slabá, s Péťou a s celou domácností do Moskvy, a celá rodina Rostovových se od Marji Dmitrijevny přestěhovala do svého domu a natrvalo se v Moskvě usadila.

Natašina nemoc byla tak vážná, že k jejímu štěstí i ke štěstí příbuzných ustoupily do pozadí myšlenky na všechno, co bylo příčinou její nemoci, na její čin a na rozchod se snoubencem. Byla tak nemocná, že se nedalo přemýšlet o tom, nakolik byla vinna vším, co se stalo, když nejedla, nespala, viditelně hubla, kašlala a byla, jak dávali lékaři najevo, v nebezpečí. Muselo se myslet jen na to, jak jí pomoci. Lékaři k Nataše jezdili jednotlivě i na konzilia, mluvili hodně francouzsky, německy i latinsky, odsuzovali jeden druhého, předepisovali nejrůznější léky na všechny nemoci, které znali; ale ani jednoho z nich nenapadla ta prostá myšlenka, že nemohou znát nemoc, kterou Nataša trpí, stejně jako nemůže být známa žádná nemoc, kterou je posedlý živý člověk: neboť každý živý člověk má své zvláštnosti a vždycky má svou zvláštní, novou, složitou, medicíně neznámou nemoc, ne nemoc plic, jater, kůže, srdce, nervů a tak dále, zapsanou v medicíně, ale nemoc, která se skládá z jednoho z nesčetných spojení utrpení těchto orgánů. Ta prostá myšlenka lékaře napadnout nemohla – stejně jako čaroděje nemůže napadnout, že čarovat nedovede –, protože životním údělem lékařů bylo léčit, protože za to dostávali peníze a protože tomu věnovali nejlepší léta svého života. Ale hlavně je ta myšlenka napadnout nemohla proto, že viděli, že jsou nepochybně užiteční, a pro všechny v domě Rostovových užiteční opravdu byli. Byli užiteční ne proto, že nemocnou nutili polykat většinou škodlivé látky – ta škoda nebyla pří-

liš znát, protože se škodlivé látky dávaly v malém množství –, ale byli užiteční, nezbytní a nevyhnutelní – a to je důvod, proč vždycky jsou a budou falešní léčitelé, vědmy a homeopati –, protože uspokojovali mravní potřebu nemocné a lidí, kteří ji milovali. Uspokojovali tu věčnou lidskou potřebu naděje na úlevu, potřebu soucitu a činnosti, kterou člověk zakouší, když trpí. Uspokojovali tu věčnou lidskou potřebu – u dítěte patrnou v té nejprvotnější podobě – pomnout místo, kde se uhodilo. Dítě se uhodí a hned běží do náruče matky nebo chůvy, aby mu bolavé místo políbily a pomnuly, a ulehčí se mu, když mu bolavé místo pomnou nebo políbí. Dítě nevěří, že by ti nejsilnější a nejmoudřejší neměli prostředek, jak jeho bolest utišit. A naděje na úlevu i projev soucitu, když mu matka mne bouli, ho utěší. Lékaři byli Nataše užiteční tím, že líbali a mnuli *bebíčko* a ujišťovali, že to hned přejde, jestliže kočí zajede do arbatské lékárny a vezme za rubl sedmdesát kopějek prášků a pilulek v hezké krabičce a jestliže ty prášky bude nemocná užívat v převařené vodě přesně po dvou hodinách, ani víc, ani míň.

Co by si počali Soňa, hrabě a hraběnka, jak by se dívali a nic nepodnikali, kdyby nebylo těch pilulek podle hodin, teplého pití, kuřecích karbanátků a všech podrobností života předepsaných lékařem, jejichž dodržování bylo pro okolí zaměstnáním i útěchou? Jak by hrabě snášel nemoc své milované dcery, kdyby nevěděl, že ho Natašina nemoc stála tisíce rublů a že nebude litovat dalších tisíců, jen aby jí pomohl; kdyby nevěděl, že jestli se neuzdraví, nebude litovat ještě dalších tisíců a odveze ji do ciziny a tam svolá konzilia; kdyby neměl možnost vyprávět podrobnosti o tom, jak Métivier a Feller nemoc nepochopili, ale Fries ji pochopil a Mudrov ji určil ještě lépe? Co by si počala hraběnka, kdyby se nemohla občas s nemocnou Natašou pohádat kvůli tomu, že nedodržuje doktorovy předpisy úplně?

„Takhle se nikdy neuzdravíš," říkala a v rozmrzelosti zapomínala na svůj žal, „když nebudeš poslouchat doktora a nebudeš brát lék včas!

S tím se přece nedá žertovat, když se ti může udělat pneumonie," říkala hraběnka, a už ve vyslovení toho nesrozumitelného slova, kterému nerozuměla nejen ona, nacházela velkou útěchu. Co by si počala Soňa, kdyby neměla radostné vědomí, že se zpočátku tři noci nesvlékla, aby byla připravena přesně plnit všechny doktorovy předpisy, a že teď v noci nespí, aby nepropásla hodiny, kdy je třeba dávat málo škodlivé pilulky ze zlaté krabičky? Dokonce i sama Nataša, ačkoli říkala, že ji žádné léky nevyléčí a že je to všechno hloupost, byla ráda, když viděla, že se pro ni tolik obětuje a že musí v určené hodiny brát léky. A dokonce byla ráda i tomu, že když přehlížela předpisy, mohla ukazovat, že v léčení nevěří a že si svého života neváží.

Doktor jezdil každý den, nahmatával tep, prohlížel jazyk, a aniž si všímal její zdrcené tváře, žertoval s ní. Ale zato když vyšel do vedlejšího pokoje, hraběnka spěšně vyšla za ním a on nasadil vážný výraz, zamyšleně kýval hlavou a říkal, že ačkoli nebezpečí trvá, doufá v účinek toho posledního léku a že je třeba počkat a uvidět; že je ta nemoc spíš duševní, ale…

Hraběnka se snažila ten čin zatajit sama před sebou i před doktorem, vstrkávala mu do ruky zlaťák a pokaždé se s uklidněným srdcem vracela k nemocné.

Příznaky Natašiny nemoci spočívaly v tom, že málo jedla, málo spala, kašlala a nikdy neožila. Lékaři říkali, že nemocnou nelze nechat bez lékařské pomoci, a proto ji drželi v dusném vzduchu ve městě. A v létě roku tisíc osm set dvanáct Rostovovi na venkov neodjeli.

Navzdory velkému množství spolykaných pilulek, kapek a prášků ze skleniček a krabiček, z nichž madam Schossová, která měla pro ty věcičky slabost, nasbírala velkou sbírku, a navzdory tomu, že chyběl obvyklý venkovský život, mládí si vybralo své: Natašin žal se začal pokrývat vrstvou dojmů prožitého života, přestal jí ležet na srdci tak mučivou bolestí, začínal se stávat minulostí, a Nataša se začala tělesně zotavovat.

XVII

Nataša byla klidnější, ale ne veselejší. Nejenže se vyhýbala všem vnějším podmínkám radosti, plesům, projížďkám, koncertům, divadlu, ale ani jednou se nezasmála tak, aby za jejím smíchem nebylo slyšet slzy. Nemohla zpívat. Jakmile se začala smát nebo zkusila sama pro sebe zpívat, dusily ji slzy: slzy pokání, slzy vzpomínek na ten nenávratný, čistý čas; slzy zlosti, že tak nadarmo zmařila svůj mladý život, který mohl být tak šťastný. Smích a zpěv jí připadaly zvlášť jako rouhání jejímu žalu. Na koketerii ani nepomyslela; nemusela se jí ani odříkat. Říkala a cítila, že všichni muži jsou pro ni v té době úplně totéž co šašek Nastasja Ivanovna. Vnitřní strážce jí pevně zakazoval jakoukoli radost. Ostatně v ní nezůstalo nic z dřívějších životních zájmů z toho dívčího, bezstarostného, nadějeplného způsobu života. Nejčastěji a nejbolestněji vzpomínala na podzimní měsíce, na hon, na strýčka a na vánoční svátky, které strávila s Nicolasem v Otradnoje. Co by dala za to, aby vrátila aspoň jediný den z té doby! Ale to už bylo navždy skončeno. Předtucha ji tehdy neklamala, že ten stav svobody a otevřenosti pro všechny radosti se už nikdy nevrátí. Ale žít se muselo.

Bylo jí útěchou myslet si, že není lepší, jak si předtím myslela, ale horší, a mnohem horší než všichni, všichni, kdo jen na světě jsou. Ale to bylo málo. Věděla to a ptala se sama sebe: „A co dál?“ A dál nebylo nic. V životě nebyla žádná radost, a život ubíhal. Nataša se zřejmě snažila jen nikomu nebýt na obtíž a nikomu nepřekážet, ale sama pro sebe nic nepotřebovala. Stranila se všech domácích a jen s bratrem Péťou jí bylo lehko. S ním bývala ráda víc než s ostatními, a někdy, když s ním byla mezi čtyřma očima, se i smála. Skoro nevyjížděla z domu a z těch, kdo k nim jezdili, byla ráda jen jedinému člověku:

Pierrovi. Nedalo se s ní zacházet něžněji, ohleduplněji a zároveň vážněji, než s ní zacházel hrabě Bezuchov. Nataša tu něhu v jeho chování nevědomky cítila, a proto jí jeho společnost působila velké potěšení. Ale ani mu za jeho něhu nebyla vděčná. Nic dobrého z Pierrovy strany jí nepřipadalo jako úsilí. Pierrovi bylo, jak se zdálo, tak přirozené být ke všem laskavý, že v jeho laskavosti nebyla žádná zásluha. Občas si Nataša všimla Pierrových rozpaků a neobratnosti v její přítomnosti, zvlášť když se bál, aby ji něco v rozhovoru nepřivedlo k těžkým vzpomínkám. Všímala si toho a přičítala to jeho všeobecné laskavosti a ostýchavosti, která podle jejích představ musela být stejná jako k ní i ke všem ostatním. Po těch nečekaných slovech, řečených ve chvíli pro ni tak silného rozrušení, že kdyby byl volný, prosil by ji na kolenou o ruku a o lásku, Pierre o svých citech k Nataše už nikdy nic neřekl; a pro ni bylo zřejmé, že ta slova, která ji tehdy tak utěšila, byla řečena tak, jak se říkají všelijaká nesmyslná slova pro útěchu plačícího dítěte. Ne proto, že Pierre byl ženatý člověk, ale proto, že Nataša cítila mezi sebou a jím v nejvyšší míře tu sílu mravních překážek – jejíž nepřítomnost cítila s Kuraginem –, ji nikdy ani nenapadlo, že by z jejího vztahu s Pierrem mohla vzejít nejen láska z její, nebo tím spíš z jeho strany, ale dokonce ani ten druh něžného, sebe si vědomého, poetického přátelství mezi mužem a ženou, jehož několik příkladů znala.

Na konci Petrova půstu přijela do Moskvy Agrafena Ivanovna Belovová, otradnenská sousedka Rostovových, aby se poklonila moskevským světcům. Navrhla Nataše, aby se postila a připravila ke svatému přijímání, a Nataša se toho nápadu s radostí chopila. Přes zákaz lékařů vycházet časně ráno si Nataša prosadila, že se bude postit a připravovat, a ne tak, jak se to v domě Rostovových obvykle dělalo, to jest vyslechnout doma tři bohoslužby, ale tak, jak se připravovala Agrafena Ivanovna, to jest celý týden a bez vynechání jediných nešpor, mše nebo jitřní.

Hraběnce se ta Natašina horlivost líbila; v duši doufala, že po neúspěšném lékařském léčení jí modlitba pomůže víc než léky, a třebaže se strachem a tajně před doktorem, Natašině přání vyhověla a svěřila ji Belovové. Agrafena Ivanovna chodila Natašu budit ve tři hodiny v noci a většinou ji nacházela už vzhůru. Nataša se bála, že zaspí čas jitřní. Spěšně se umyla, pokorně se oblékla do svých nejhorších šatů a do starého pláštíku, třásla se ranním chladem a vycházela do pustých ulic, průzračně ozářených ranními červánky. Na radu Agrafeny Ivanovny se Nataša nepřipravovala ve své farnosti, ale v kostele, kde byl podle slov zbožné Belovové kněz velmi přísného a vznešeného života. V kostele bývalo vždycky málo lidí; Nataša s Belovovou stávaly na obvyklém místě před ikonou Bohorodičky zasazenou do zadní stěny levého kůru, a když v té nezvyklé ranní hodině hleděla na černou tvář Bohorodičky, ozářenou svíčkami, které před ní hořely, i ranním světlem, které padalo z okna, a poslouchala zvuky bohoslužby, které se snažila sledovat a rozumět jim, zmocňoval se jí nový pocit pokory před velikým, nepochopitelným. Když jim rozuměla, připojoval se k její modlitbě její osobní cit se svými odstíny; když jim nerozuměla, bylo jí ještě sladší myslet si, že chtít všemu rozumět je pýcha, že všemu rozumět nelze, že je třeba jen věřit a odevzdat se Bohu, který v těch chvílích – cítila to – řídil její duši. Křižovala se, klaněla se, a když nerozuměla, jen se hrozila své ohavnosti a prosila Boha, aby jí všechno, všechno odpustil a smiloval se nad ní. Modlitby, kterým se nejvíc oddávala, byly modlitby pokání. Když se v časnou ranní hodinu vracela domů, kdy potkávala jen zedníky, kteří šli do práce, domovníky, kteří zametali ulici, a v domech ještě všichni spali, zakoušela Nataša pro sebe nový pocit, že je možné napravit se ze svých neřestí a že je možný nový, čistý život a štěstí.

Během celého týdne, kdy vedla tento život, ten pocit každým dnem rostl. A štěstí přijmout svátost, neboli „sjednotit se“, jak si s tím slo-

vem radostně pohrávala Agrafena Ivanovna, jí připadalo tak veliké, že se jí zdálo, že se té blažené neděle nedožije.

Ale šťastný den nastal, a když se Nataša v tu pro ni pamětihodnou neděli vrátila v bílých mušelínových šatech od přijímání, poprvé po mnoha měsících se cítila klidná a život, který ji čekal, ji netížil.

Doktor, který ten den přijel, Natašu prohlédl a nařídil pokračovat v těch posledních práškách, které předepsal před dvěma týdny.

„Určitě pokračovat ráno i večer," řekl a byl zřejmě sám svědomitě spokojený se svým úspěchem. „Jen, prosím vás, pečlivěji. Buďte bez starosti, hraběnko," řekl doktor žertem a obratně zachytil do dlaně zlaťák, „brzy bude zase zpívat a dovádět. Ten poslední lék jí moc, moc prospívá. Hodně se osvěžila."

Hraběnka se podívala na nehty, odplivla si a s veselou tváří se vracela do salonu.

XVIII

Začátkem července se po Moskvě šířily stále znepokojivější zvěsti o průběhu války: mluvilo se o panovníkově provolání k lidu, o tom, že sám panovník přijede od armády do Moskvy. A protože do jedenáctého července manifest ani provolání nedošly, kolovaly o nich i o situaci Ruska přehnané zvěsti. Říkalo se, že panovník odjíždí proto, že je armáda v nebezpečí, říkalo se, že Smolensk padl, že Napoleon má milion vojáků a že Rusko může zachránit jen zázrak.

Jedenáctého července, v sobotu, manifest došel, ale ještě nebyl vytištěn; a Pierre, který byl u Rostovových, slíbil, že druhý den, v neděli, přijede na oběd a přiveze manifest a provolání, které sežene u hraběte Rastopčina.

Tu neděli jeli Rostovovi jako obvykle na mši do domácího kostela Razumovských. Byl horký červencový den. Už v deset hodin, když Rostovovi vystupovali z kočáru před kostelem, bylo v horkém vzduchu, v pokřiku podomních obchodníků, v pestrých a světlých letních šatech davu, v zaprášeném listí stromů na bulváru, ve zvucích hudby a v bílých kalhotách praporu, který prošel na střídání stráží, v hřmotu dlažby a v jasném lesku horkého slunce to letní znavení, ta spokojenost i nespokojenost s přítomností, kterou člověk zvlášť ostře cítí za jasného horkého dne ve městě. V kostele Razumovských byla celá moskevská šlechta, všichni známí Rostovových – toho roku, jako by na něco čekaly, zůstalo ve městě velmi mnoho bohatých rodin, které se obvykle rozjížděly na venkov. Když Nataša šla vedle matky za lokajem v livreji, který rozhrnoval dav, uslyšela hlas mladého muže, který o ní příliš hlasitým šepotem mluvil:

„To je Rostovová, ta, víte která.“

„Jak zhubla, a přece je hezká!“ Slyšela, nebo se jí zdálo, že zazněla jména Kuragina a Bolkonského. Ostatně to se jí zdálo vždycky. Vždycky se jí zdálo, že všichni, kdo se na ni dívají, myslí jen na to, co se s ní stalo. Trpěla a v duši se jí tajil dech, jako vždycky v davu, a Nataša kráčela ve svých fialových hedvábných šatech s černými krajkami tak, jak to ženy umějí – tím klidněji a majestátněji, čím víc ji v duši bolelo a čím víc se styděla. Věděla, a nemýlila se, že je hezká, ale to ji teď netěšilo jako dřív. Naopak, to ji v poslední době trápilo nejvíc, a zvlášť v ten jasný, horký letní den ve městě. „Zase neděle, zase týden,“ říkala si, když vzpomínala, jak tu byla tehdy v neděli, „a pořád tentýž život bez života a pořád tytéž podmínky, ve kterých se dřív tak lehko žilo. Jsem hezká, mladá, a vím, že teď jsem dobrá, dřív jsem byla špatná, ale teď jsem dobrá, já to vím,“ myslela si, „a tak nadarmo, pro nikoho, ubíhají ta nejlepší, nejlepší léta.“ Postavila se vedle matky a vyměnila si pokývnutí se známými, kteří stáli blízko. Nataša si ze zvyku prohlédla toalety dam a odsoudila držení těla jedné dámy, která stála blízko, i její neslušný způsob, jak se křižovala rukou na malém prostoru, znovu si s rozmrzelostí pomyslela, že se o ní soudí a že i ona soudí, a najednou, když uslyšela zvuky bohoslužby, zhrozila se své ohavnosti, zhrozila se toho, že dřívější čistotu zase ztratila.

Sloužil úhledný, čistý stařeček s tou mírnou slavnostností, která na duše modlících se působí tak vznešeně a konejšivě. Carské dveře se zavřely, pomalu se zatáhla opona, tajemný, tichý hlas odtamtud cosi pronesl. Natašе stály v hrudi slzy, kterým sama nerozuměla, a rozrušoval ji radostný a tíživý pocit.

„Nauč mě, co mám dělat, co si mám počít se svým životem, jak se mám napravit navždy, navždy!...“ myslela si.

Jáhen vyšel na ambon, široce odstaveným palcem si vytáhl své dlouhé vlasy zpod sticharu, položil si na prsa kříž a hlasitě a slavnostně začal číst slova modlitby:

„Ve svornosti k Hospodinu se pomodleme.“

„Ve svornosti, všichni spolu, bez rozdílu stavů, bez nepřátelství, spojeni bratrskou láskou – budeme se modlit," myslela si Nataša.

„Za svět nejvyšší a za spásu duší našich!"

„Za svět andělů a duší všech netělesných bytostí, které žijí nad námi," modlila se Nataša.

Když se modlili za vojsko, vzpomněla si na bratra a na Děnisova. Když se modlili za plující a cestující, vzpomněla si na knížete Andreje a modlila se za něho a modlila se, aby jí Bůh odpustil to zlé, co mu udělala. Když se modlili za ty, kdo nás milují, modlila se za své domácí, za otce, matku, Soňu, a teprve teď poprvé chápala celou svou vinu vůči nim a cítila celou sílu své lásky k nim. Když se modlili za ty, kdo nás nenávidí, vymyslela si nepřátele a nenávistníky, aby se za ně mohla modlit. K nepřátelům počítala věřitele a všechny, kdo měli co dělat s jejím otcem, a pokaždé, když myslela na nepřátele a nenávistníky, vzpomněla si na Anatola, který jí způsobil tolik zlého, a třebaže nebyl nenávistník, radostně se za něho modlila jako za nepřítele. Jen při modlitbě se cítila s to jasně a klidně vzpomínat na knížete Andreje i na Anatola jako na lidi, k nimž její city mizely ve srovnání s jejím pocitem bázně a úcty k Bohu. Když se modlili za carskou rodinu a za synod, zvlášť hluboko se klaněla a křižovala a říkala si, že i když tomu nerozumí, nemůže pochybovat, a přece jen má vládnoucí synod ráda a modlí se za něj.

Když jáhen dokončil ekteniji, přehodil si kolem prsou orarion křížem a pronesl:

„Sami sebe i celý život náš Kristu Bohu odevzdejme."

„Sami sebe Bohu odevzdejme," opakovala si v duši Nataša. „Bože můj, odevzdávám se Tvé vůli," myslela si. „Nic nechci, po ničem netoužím; nauč mě, co mám dělat, jak naložit se svou vůlí! Tak si mě vezmi, vezmi si mě!" říkala Nataša v duši s dojatou netrpělivostí, nekřižovala se, spustila své tenké ruce a jako by čekala, že ji vtom nevi-

ditelná síla vezme a zbaví jí samé, jejích lítostí, přání, výčitek, nadějí a neřestí.

Hraběnka se během bohoslužby několikrát ohlédla na dojatou tvář své dcery s lesknoucíma se očima a modlila se k Bohu, aby jí pomohl.

Nečekaně, uprostřed bohoslužby a mimo její pořádek, který Nataša dobře znala, vynesl kostelník stoličku, tutéž, na které se o Svatodušní neděli čtou modlitby vkleče, a postavil ji před carské dveře. Kněz vyšel ve své fialové sametové čepičce, upravil si vlasy a s námahou poklekl. Všichni udělali totéž a udiveně se na sebe dívali. Byla to modlitba, kterou právě poslal Synod, modlitba za záchranu Ruska před nepřátelským vpádem.

„Hospodine, Bože zástupů, Bože spásy naší," začal kněz tím jasným, nenadneseným a mírným hlasem, jakým čtou jen duchovní čtenáři slovanských textů a který tak neodolatelně působí na ruské srdce.

„Hospodine, Bože zástupů, Bože spásy naší! Shlédni nyní v milosti a štědrosti své na pokorný lid svůj a v lásce své k lidem vyslyš a ušetř a smiluj se nad námi. Hle, nepřítel, jenž zemi tvou mate a chce celý svět v poušť obrátit, povstal proti nám; hle, lidé bezzákonní se shromáždili, aby zahubili dědictví tvé, rozbořili ctný Jeruzalém tvůj, milované Rusko tvé, aby zneuctili chrámy tvé, rozkopali oltáře a potupili svatyni naši. Dokdy, Hospodine, dokdy se budou hříšníci vychloubat? Dokdy bude bezzákonný moc svou užívat?

„Vladyko Hospodine! Vyslyš nás, kteří se k tobě modlíme: posilni mocí svou nejzbožnějšího, nejsamovládnějšího velikého panovníka našeho, císaře Alexandra Pavloviče; rozpomeň se na jeho spravedlnost a mírnost, odplať mu podle dobroty jeho, kterou chrání nás, tvého milovaného Izraele. Požehnej jeho radám, počinům i skutkům; upevni všemohoucí pravicí svou jeho carství a dej mu vítězství nad nepřítelem, jako jsi dal Mojžíšovi nad Amalechem, Gedeonovi nad Madiánem a Davidovi nad Goliášem. Ochraňuj vojsko jeho, vlož luk měděný do paží těch, kdo se ve jménu tvém ozbrojili, a opásej je silou k boji.

Uchop zbraň a štít a povstaň nám na pomoc, ať se zastydí a jsou zahanbeni ti, kdo nám zlé myslí, ať jsou před tváří tvého věrného vojska jako prach před tváří větru, a tvůj mocný anděl ať je tísní a žene; ať na ně přijde síť, o které nevědí, a léčka, kterou ukryli, ať je sama obejme; ať padnou k nohám služebníků tvých a ať je naši bojovníci pošlapou. Hospodine! Ty nejsi bezmocný zachraňovat skrze mnohé i skrze nemnohé; ty jsi Bůh, ať se člověk proti tobě nezmůže.

„Bože otců našich! Rozpomeň se na štědrost a milosrdenství své, které jsou od věků; neodvrhuj nás od své tváře a nepohrdej naší nehodností, ale podle velikého milosrdenství svého a podle množství štědrostí svých přehlédni bezzákonnosti a hříchy naše. Srdce čisté stvoř v nás a ducha přímého obnov v nitru našem; všechny nás posilni vírou v tebe, upevni nadějí, oduševni pravou vzájemnou láskou, vyzbroj jednomyslností ke spravedlivé obraně toho, co jsi dal nám i otcům našim, ať se berla bezbožných nepozdvihne nad úděl posvěcených.

„Hospodine, Bože náš, v něhož věříme a v něhož doufáme, nezahanbuj nás v očekávání milosti své a učiň znamení k dobrému, ať vidí ti, kdo nenávidí nás i naši pravoslavnou víru, a zastydí se a zahynou; a ať všechny země uzří, že jméno tvé je Hospodin a my jsme lid tvůj. Ukaž nám, Hospodine, nyní milost svou a dej nám spásu svou; rozvesel srdce služebníků svých svou milostí; pobij nepřátele naše a rozdrť je brzy pod nohama věrných svých. Neboť ty jsi ochrana, pomoc a vítězství těch, kdo v tebe doufají, a tobě vzdáváme slávu, Otci i Synu i Duchu svatému, nyní i vždycky i na věky věků. Amen.“

V tom stavu duševní otevřenosti, v jakém se Nataša nacházela, na ni ta modlitba silně zapůsobila. Poslouchala každé slovo o vítězství Mojžíše nad Amalechem, Gedeona nad Madiánem a Davida nad Goliášem i o zboření tvého Jeruzaléma a prosila Boha s tou něhou a změklostí, kterou bylo její srdce přeplněno; ale dobře nechápala, oč v té modlitbě Boha prosí. Celou duší se účastnila prosby o ducha přímého, o posíle-

ní srdce vírou a nadějí a o jejich oduševnění láskou. Ale nemohla se modlit za to, aby byli nepřátelé pošlapáni, když si ještě před několika minutami jen přála, aby jich měla víc a mohla je milovat a modlit se za ně. Ale také nemohla pochybovat o správnosti modlitby, kterou četli vkleče. Cítila v duši zbožnou a chvějivou hrůzu před trestem, který lidi postihl za jejich hříchy, a zvlášť za její hříchy, a prosila Boha, aby jim všem i jí odpustil a aby jim všem i jí dal v životě klid a štěstí.

A zdálo se jí, že Bůh její modlitbu slyší.

XIX

Ode dne, kdy se Pierre, když odjížděl od Rostovových a vzpomínal na Natašin vděčný pohled, díval na kometu, která stála na nebi, a cítil, že se mu otevřelo cosi nového, přestala se mu vynořovat ta otázka, která ho věčně mučila, otázka marnosti a nesmyslnosti všeho pozemského. Ta strašná otázka – proč? k čemu? –, která se mu dřív vynořovala uprostřed každého zaměstnání, byla teď pro něho nahrazena ne jinou otázkou ani odpovědí na dřívější otázku, ale představou *jí*. Když slyšel nebo sám vedl malicherné rozhovory, když četl nebo se dozvídal o lidské podlosti a nesmyslnosti, neděsil se jako dřív; neptal se sám sebe, oč se lidé shánějí, když je všechno tak krátké a nejisté, ale vzpomněl si na ni takovou, jakou ji viděl naposledy, a všechny jeho pochybnosti mizely, ne proto, že by ona odpovídala na otázky, které ho napadaly, ale proto, že ho představa o ní okamžitě přenášela do jiné, světlé oblasti duševní činnosti, ve které nemohlo být nikoho, kdo má pravdu, ani nikoho, kdo je vinen, do oblasti krásy a lásky, pro kterou stálo za to žít. Ať se mu vynořila jakákoli životní ohavnost, říkal si:

„Ať si ten a ten okradl stát i cara, a stát i car mu prokazují pocty; ona se na mě včera usmála a prosila, abych přijel, a já ji miluji, a nikdo se to nikdy nedozví," myslel si.

Pierre jezdil do společnosti pořád stejně, stejně mnoho pil a vedl tentýž zahálčivý a roztěkaný život, protože kromě těch hodin, které trávil u Rostovových, musel nějak trávit i ostatní čas, a zvyky a známosti, které v Moskvě navázal, ho neodolatelně táhly k tomu životu, který ho pohltil. Ale v poslední době, kdy z bojiště přicházely stále znepokojivější zvěsti a kdy se Natašino zdraví začalo zlepšovat a ona v něm přestala vzbuzovat dřívější pocit šetrného soucitu, ho stále víc

ovládal neklid, kterému sám nerozuměl. Cítil, že stav, v němž se nachází, nemůže trvat dlouho, že se blíží katastrofa, která má změnit celý jeho život, a netrpělivě ve všem hledal známky té blížící se katastrofy. Jeden z bratří zednářů Pierrovi vyjevil toto proroctví o Napoleonovi, vyvozené ze Zjevení Jana Bohoslovce.

Ve Zjevení, v kapitole třináctė, ve verši osmnáctém se praví: „Zde je moudrost; kdo má rozum, ať sečte číslo šelmy: neboť je to číslo člověka a číslo jeho je šest set šedesát šest."

A v téže kapitole ve verši pátém: „I byla jí dána ústa mluvící veliké věci a rouhání; a byla jí dána moc působit čtyřicet dva měsíce."

Francouzská písmena mají, podobně jako hebrejské zapisování čísel, kde prvních deset písmen označuje jednotky a ostatní desítky, tento význam:

a
b
c
d
e
f
g
h
i
k
l
m
n
o
p
q
r
s

t
u
v
w
x
y
jedna
dvě
tři
čtyři
pět
šest
sedm
osm
devět
deset
dvacet
třicet
čtyřicet
padesát
šedesát
sedmdesát
osmdesát
devadesát
sto
sto deset
sto dvacet
sto třicet
sto čtyřicet
sto padesát

Když se podle této abecedy přepíšou do čísel slova *L'empereur Napoléon*, to jest císař Napoleon, vyjde, že součet těch čísel se rovná šesti stům šedesáti šesti, a že je tedy Napoleon ta šelma, o níž je předpověd ve Zjevení. Mimoto když se podle téže abecedy přepíšou slova *quarante deux*, to jest čtyřicet dva, tedy lhůta, která byla šelmě vyměřena, aby mluvila veliké věci a rouhání, součet čísel, jež vyjadřují *quarante deux*, se opět rovná šesti stům šedesáti šesti, z čehož vyplývá, že konec Napoleonovy moci nastal v roce tisíc osm set dvanáct, kdy bylo francouzskému císaři čtyřicet dva let. Ta předpověď Pierra velice ohromila a často si kladl otázku, co vlastně učiní konec moci šelmy, to jest Napoleona, a na základě týchž převodů slov na čísla a výpočtů se snažil najít odpověď na otázku, která ho zaměstnávala. Pierre napsal jako odpověď na tu otázku: *L'empereur Alexandre? La nation Russe?*, císař Alexandr? Ruský národ? Sečetl písmena, ale součet čísel vycházel mnohem větší nebo menší než šest set šedesát šest. Jednou, když se zabýval těmito výpočty, napsal své jméno: *Comte Pierre Besouhoff*; ani tady součet zdaleka nevyšel. Změnil pravopis, napsal z místo s, přidal *de*, přidal člen *le*, a pořád nedostával žádaný výsledek. Tu ho napadlo, že kdyby odpověď na hledanou otázku spočívala v jeho jménu, musela by v ní být nutně uvedena jeho národnost. Napsal *Le Russe Besuhof*, Rus Bezuchov, a když sečetl čísla, dostal šest set sedmdesát jedna. Jen pět přebývalo; pět znamená e, to samé e, které bylo vypuštěno ze členu před slovem *l'empereur*. Pierre tedy stejně, i když nesprávně, vypustil e a dostal hledanou odpověď: *l'Russe Besuhof*, což se rovná šesti stům šedesáti šesti. Ten objev ho rozrušil. Jak, jakým poutem byl spojen s tou velikou událostí, která byla předpovězena ve Zjevení, nevěděl; ale ani na minutu o tom spojení nezapochyboval. Jeho láska k Rostovové, Antikrist, Napoleonův vpád, kometa, šest set šedesát šest, *l'empereur Napoléon* a *l'Russe Besuhof*, to všechno dohromady mělo dozrát, propuknout a vyvést ho z toho zakletého, malicherného světa

moskevských zvyků, v nichž se cítil jako zajatec, a přivést ho k velikému činu a k velikému štěstí.

* * *

Pierre v předvečer té neděle, kdy se četla modlitba, slíbil Rostovovým, že jim od hraběte Rastopčina, se kterým se dobře znal, přiveze provolání k Rusku i poslední zprávy od armády. Když se ráno zastavil u hraběte Rastopčina, zastihl u něho kurýra, který právě přijel od armády.

Kurýr byl jeden z moskevských plesových tanečníků, které Pierre znal.

„Proboha, nemohl byste mi trochu ulehčit?“ řekl kurýr. „Mám plnou brašnu dopisů pro rodiče.“

Mezi těmi dopisy byl i dopis Nikolaje Rostova otci. Pierre ten dopis vzal. Kromě toho mu hrabě Rastopčin dal panovníkovo provolání k Moskvě, které bylo právě vytištěno, poslední armádní rozkazy a svůj poslední plakát. Když si Pierre prohlédl armádní rozkazy, našel v jednom z nich mezi zprávami o raněných, padlých a vyznamenaných jméno Nikolaje Rostova, vyznamenaného Jiřím křížem čtvrtého stupně za statečnost prokázanou v bitvě u Ostrovna, a v témž rozkaze jmenování knížete Andreje Bolkonského velitelem mysliveckého pluku. Třebaže nechtěl Rostovovým Bolkonského připomínat, nedokázal Pierre odolat přání potěšit je zprávou o synově vyznamenání, a provolání, plakát i ostatní rozkazy si nechal, aby je přivezl sám k obědu, a Rostovovým poslal tištěný rozkaz a dopis.

Rozhovor s hrabětem Rastopčinem, jeho ustaraný a spěšný tón, setkání s kurýrem, který bezstarostně vyprávěl, jak špatně to jde u armády, zvěsti o vyzvědačích dopadených v Moskvě, o listině, která koluje po Moskvě a ve které se praví, že Napoleon slibuje být do podzimu v obou ruských hlavních městech, rozhovor o panovníkově příjezdu očekávaném na zítřek – to všechno v Pierrovi s novou silou vzbuzovalo

ten pocit rozrušení a očekávání, který ho neopouštěl od chvíle, kdy se objevila kometa, a zvlášť od začátku války.

Pierra už dávno napadala myšlenka vstoupit do vojenské služby, a byl by ji uskutečnil, kdyby mu nebránilo zaprvé to, že patřil k tomu zednářskému společenství, se kterým byl spojen přísahou a které hlásalo věčný mír a odstranění války, a zadruhé to, že když se díval na velké množství Moskvanů, kteří si oblékli uniformy a hlásali vlastenectví, bylo mu z nějakého důvodu trapné takový krok podniknout. Hlavní příčina, proč svůj úmysl vstoupit do vojenské služby neuskutečňoval, však spočívala v té nejasné představě, že on je *l'Russe Besuhof* s významem čísla šelmy šest set šedesát šest, že jeho účast na velikém díle, kterým bude učiněn konec moci *šelmy*, mluvící veliké věci a rouhání, je určena odvěku, a že proto nemá nic podnikat a má čekat na to, co se musí stát.

XX

U Rostovových jako vždycky v neděli obědval někdo z blízkých známých.

Pierre přijel dřív, aby je zastihl samotné.

Pierre za ten rok tak ztloustl, že by byl ošklivý, kdyby nebyl tak vysoký, tak statných údů a tak silný, že svou tloušťku zřejmě nosil lehce.

Funěl, cosi si pro sebe mumlal a vystoupil po schodech. Jeho kočí se už neptal, má-li čekat. Věděl, že když je hrabě u Rostovových, je to do dvanácti. Lokajové Rostovových se radostně vrhli, aby mu svlékli plášť a převzali hůl a klobouk. Pierre ze zvyku z klubu nechával hůl i klobouk v předsíni.

První, koho u Rostovových uviděl, byla Nataša. Ještě než ji uviděl, uslyšel ji, když si v předsíni svlékal plášť. Zpívala v sále solfeggia. Věděl, že od své nemoci nezpívala, a proto ho zvuk jejího hlasu překvapil a potěšil. Tiše otevřel dveře a uviděl Natašu v jejích fialových šatech, ve kterých byla na mši, jak se prochází po pokoji a zpívá. Když otevřel dveře, šla zády k němu, ale když se prudce otočila a uviděla jeho tlustou, udivenou tvář, začervenala se a rychle k němu přistoupila.

„Chci zase zkusit zpívat," řekla. „Je to přece jen zaměstnání," dodala, jako by se omlouvala.

„A výborně."

„Jak jsem ráda, že jste přijel! Dnes jsem tak šťastná!" řekla s tou dřívější živostí, jakou u ní Pierre už dlouho neviděl. „Víte, že Nicolas dostal Jiřího kříž? Jsem na něj tak pyšná."

„Ovšem, vždyť jsem poslal ten rozkaz. Nu, nechci vás rušit," dodal a chtěl projít do salonu.

Nataša ho zastavila.

„Hrabě, je to špatné, že zpívám?“ řekla, začervenala se, ale nespouštěla z Pierra oči a tázavě se na něj dívala.

„Ne… Proč by to bylo špatné? Naopak… Ale proč se mě ptáte?“

„Sama nevím,“ odpověděla Nataša rychle, „ale nechtěla bych udělat nic, co by se vám nelíbilo. Věřím vám ve všem. Nevíte, jak jste pro mě důležitý a kolik jste pro mě udělal!…“ Mluvila rychle a nevšímala si, jak se Pierre při těch slovech začervenal. „Viděla jsem v tom rozkaze, že on, Bolkonskij,“ to jméno vyslovila rychle a šeptem, „je v Rusku a zase slouží. Co myslíte,“ řekla rychle a zřejmě spěchala s řečí, protože se bála, že jí nevystačí síly, „odpustí mi někdy? Nebude ke mně chovat zlý cit? Co myslíte? Co myslíte?“

„Myslím…“ řekl Pierre. „On nemá co odpouštět… Kdybych byl na jeho místě…“ Spojitostí vzpomínek se Pierre v duchu okamžitě přenesl do té doby, kdy jí na útěchu řekl, že kdyby nebyl sám sebou, ale nejlepším člověkem na světě a byl volný, prosil by ji na kolenou o ruku, a zmocnil se ho tentýž pocit soucitu, něhy a lásky a na rtech měl tatáž slova. Ale nedala mu čas je vyslovit.

„Ale vy – vy,“ řekla a s nadšením vyslovila to slovo *vy*, „to je něco jiného. Laskavějšího, velkomyslnějšího, lepšího člověka než vy neznám, a ani takový být nemůže. Kdybyste tu tehdy nebyl, a i teď, nevím, co by se mnou bylo, protože…“ Do očí jí najednou vhrkly slzy; otočila se, zvedla si noty k očím, začala zpívat a znovu se procházela po sále.

V tu chvíli vyběhl ze salonu Péťa.

Péťa byl teď hezký, ruměný patnáctiletý chlapec s plnými, červenými rty, podobný Nataše. Připravoval se na univerzitu, ale v poslední době se se svým kamarádem Obolenským tajně rozhodl, že půjde k husarům.

Péťa vyběhl za svým jmenovcem, aby si s ním promluvil o té záležitosti.

Prosil ho, aby zjistil, jestli ho k husarům vezmou.

Pierre šel přes salon a Péťu neposlouchal.

Péťa ho zatahal za ruku, aby na sebe upozornil.

„Tak co moje záležitost, Petře Kirillyči, proboha! Jediná naděje jste vy," říkal Péťa.

„Á, ano, tvoje záležitost. K husarům, že? Řeknu, řeknu. Dneska všechno řeknu."

„Tak co, můj milý, tak co, sehnal jste manifest?" zeptal se starý hrabě. „A hraběnka byla na mši u Razumovských, slyšela novou modlitbu. Prý moc pěkná."

„Sehnal," odpověděl Pierre. „Zítra přijede panovník… Mimořádné shromáždění šlechty a prý odvod deset z tisíce. A ano, blahopřeji vám."

„Ano, ano, chvála Bohu. Nu, a co je nového od armády?"

„Naši zase ustoupili. Prý už jsou u Smolenska," odpověděl Pierre.

„Bože můj, bože můj!" řekl hrabě. „Kde je ten manifest?"

„Provolání! Á, ano!" Pierre začal v kapsách hledat papíry a nemohl je najít. Dál si plácal po kapsách, políbil ruku hraběnce, která vešla, a neklidně se rozhlížel, zřejmě čekal na Natašu, která už nezpívala, ale ani nepřicházela do salonu.

„Namouduši, nevím, kam jsem ho dal," řekl.

„No jo, ten věčně všechno poztrácí," řekla hraběnka. Nataša vešla se změklou, rozrušenou tváří, sedla si a mlčky se dívala na Pierra. Jakmile vešla do pokoje, Pierrova tvář, předtím zachmuřená, se rozjasnila, a zatímco dál hledal papíry, několikrát se na ni podíval.

„Namouduši, zajedu si pro to, nechal jsem to doma. Určitě…"

„Ale to přijdete pozdě k obědu."

„Ach, a kočí odjel." Ale Soňa, která šla do předsíně papíry hledat, je našla v Pierrově klobouku, kam je pečlivě zastrčil za podšívku. Pierre se už chystal číst.

„Ne, až po obědě," řekl starý hrabě, který od toho čtení zřejmě očekával velké potěšení.

Při obědě, kdy se pilo šampaňské na zdraví nového rytíře Jiřího kříže, vyprávěl Šinšin městské novinky: o nemoci staré gruzínské kněžny, o tom, že Métivier z Moskvy zmizel, a o tom, že k Rastopčinovi přivedli jakéhosi Němce a oznámili mu, že je to *šampiňon* – tak to vyprávěl sám hrabě Rastopčin –, a jak hrabě Rastopčin nařídil šampiňona propustit a lidu řekl, že to není šampiňon, ale prostě starý hřib Němec.

„Chytají je, chytají," řekl hrabě, „já hraběnce taky říkám, ať mluví míň francouzsky. Teď na to není doba."

„A slyšeli jste?" řekl Šinšin. „Kníže Golicyn si vzal učitele ruštiny, učí se rusky – začíná být nebezpečné mluvit na ulicích francouzsky."

„Nu, co, hrabě Petře Kirillyči, až se bude sbírat domobrana, budete muset taky na koně?" řekl starý hrabě a obrátil se k Pierrovi.

Pierre byl po celý oběd mlčenlivý a zamyšlený. Když ho hrabě oslovil, podíval se na něho, jako by nechápal.

„Ano, ano, do války," řekl, „ne! Jakýpak já jsem voják! A ostatně je všechno tak divné, tak divné! Sám tomu nerozumím. Nevím, mám k vojenským zálibám tak daleko, ale v dnešní době nemůže nikdo ručit sám za sebe."

Po obědě se hrabě pohodlně usadil v křesle a s vážnou tváří požádal Soňu, která byla proslulá svým uměním předčítat, aby četla.

„Naší prastaré trůnní metropoli Moskvě.

„Nepřítel vstoupil s velikými silami do hranic Ruska. Táhne pustošit naši milou vlast," četla pečlivě Soňa svým tenoučkým hláskem. Hrabě poslouchal se zavřenýma očima a na některých místech prudce vzdychal.

Nataša seděla vzpřímeně a zkoumavě a přímo se dívala tu na otce, tu na Pierra.

Pierre cítil na sobě její pohled a snažil se neohlížet. Hraběnka nesouhlasně a zlostně pokyvovala hlavou ke každému slavnostnímu výrazu manifestu. Ve všech těch slovech viděla jen to, že nebezpečí, kte-

rá hrozí jejímu synovi, tak brzy neskončí. Šinšin složil ústa do posměšného úsměvu a zřejmě se chystal vysmát se tomu, co se první k posměchu naskytne: Sonině čtení, tomu, co řekne hrabě, a nenaskytne-li se lepší záminka, i samotnému provolání.

Když Soňa přečetla o nebezpečích, která hrozí Rusku, o nadějích, které panovník vkládá do Moskvy, a zvlášť do slavné šlechty, přečetla chvějícím se hlasem, což pocházelo hlavně z pozornosti, s jakou ji poslouchali, poslední slova: „Neprodlíme sami stanout uprostřed lidu svého v tomto hlavním městě i v jiných místech říše naší, abychom se radili a řídili všechny naše domobrany, jak ty, které nyní zahrazují nepříteli cesty, tak ty nově zřízené, aby ho porazily všude, kde se jen objeví. Nechť zhouba, do níž nás zamýšlí svrhnout, padne na jeho hlavu, a Evropa osvobozená z otroctví nechť velebí jméno Ruska!“

„Tak je to!“ vykřikl hrabě, otevřel zvlhlé oči a několikrát se přerušil funěním, jako by mu k nosu přidržovali lahvičku silné octové soli. „Jen ať panovník řekne, všechno obětujeme a ničeho nebudeme litovat.“

Šinšin ještě nestihl říct vtip, který si na hraběte vlastenectví připravil, když Nataša vyskočila ze svého místa a přiběhla k otci.

„To je ale rozkošný ten tatínek!“ řekla a líbala ho, a znovu se podívala na Pierra s tou nevědomou koketerií, která se k ní vrátila spolu s její živostí.

„No to je vlastenka!“ řekl Šinšin.

„Vůbec ne vlastenka, ale prostě…“ odpověděla Nataša dotčeně. „Vám je všechno k smíchu, ale tohle vůbec není žert…“

„Jakýpak žert!“ opakoval hrabě. „Jen ať řekne slovo, půjdeme všichni… Nejsme přece nějací Němci…“

„A všimli jste si,“ řekl Pierre, „že se tam píše: ‚abychom se radili‘?“

„Nu, ať už je to proto či ono…“

V tu chvíli přistoupil k otci Péťa, kterého si nikdo nevšímal, a celý rudý, lámajícím se, tu hrubým, tu tenkým hlasem řekl:

„Tak teď, tatínku, rozhodně řeknu – a maminko taky, jak chcete –, rozhodně řeknu, že mě pustíte k vojsku, protože já nemůžu… a to je všechno…“

Hraběnka zděšeně zvedla oči k nebi, sepjala ruce a zlostně se obrátila k manželovi.

„Tak a máš to!“ řekla.

Ale hrabě se v tu chvíli z rozrušení vzpamatoval.

„Nu, nu,“ řekl. „To je mi ale bojovník! Nech hloupostí: musíš se učit.“

„To nejsou hlouposti, tatínku. Feďa Obolenskij je mladší než já a taky jde, a hlavně, stejně se teď nedokážu nic učit, když…“ Péťa se zarazil, zčervenal až do potu a přece jen to vyslovil: „…když je vlast v nebezpečí.“

„Dost, dost, hlouposti…“

„Ale vždyť jste sám řekl, že všechno obětujeme.“

„Péťo! Říkám ti, mlč,“ okřikl ho hrabě a ohlédl se na ženu, která zbledla a strnulým pohledem se dívala na mladšího syna.

„A já vám říkám… Tady Petr Kirillovič řekne…“

„Říkám ti – nesmysl, mléko mu ještě neoschlo na bradě, a chce k vojsku! Nu, nu, říkám ti,“ a hrabě vzal papíry, nejspíš aby si je ještě jednou přečetl v pracovně před odpočinkem, a odcházel z pokoje.

„Petře Kirilloviči, co kdybychom si šli zakouřit…“

Pierre byl v rozpacích a nerozhodnosti. Do toho stavu ho přivedly neobvykle lesklé a živé Natašiny oči, které se k němu neustále obracely, víc než vlídně.

„Ne, já asi pojedu domů…“

„Jak to domů, vždyť jste u nás chtěl strávit večer… Beztak k nám chodíte málokdy. A tahle moje…“ řekl dobrácky hrabě a ukázal na Natašu, „ta je veselá jen, když jste tu vy…“

„Ano, zapomněl jsem… Musím nutně domů… Povinnosti…“ řekl spěšně Pierre.

„Tak tedy na shledanou," řekl hrabě a nadobro odešel z pokoje.

„Proč odjíždíte? Proč jste rozladěný? Proč?..." zeptala se Nataša Pierra a vyzývavě se mu dívala do očí.

„Protože tě miluji!" chtěl říct, ale neřekl to, zrudl až k slzám a sklopil oči.

„Protože je pro mě lepší chodit k vám méně často... Protože... ne, prostě mám povinnosti..."

„Proč? Ne, řekněte," začala už rozhodně Nataša a najednou zmlkla. Oba se na sebe vylekaně a rozpačitě dívali. Pokusil se usmát, ale nemohl: jeho úsměv vyjádřil utrpení, a on jí mlčky políbil ruku a odešel.

Pierre se sám u sebe rozhodl, že už k Rostovovým nebude chodit.

XXI

Když Péťa dostal rozhodné odmítnutí, odešel do svého pokoje, zamkl se tam přede všemi a hořce plakal. Všichni dělali, jako by si ničeho nevšimli, když přišel k čaji mlčenlivý a zachmuřený, s uplakanýma očima.

Druhý den přijel panovník. Několik lidí z čeledi Rostovových si vyprosilo, aby se mohli jít podívat na cara. Toho rána se Péťa dlouho oblékal, česal a upravoval si límečky tak, jak je nosí dospělí. Mračil se před zrcadlem, dělal gesta, krčil rameny, a nakonec si, aniž komu co řekl, nasadil čepici a vyšel zadním vchodem z domu a snažil se, aby si ho nikdo nevšiml. Péťa se rozhodl jít rovnou na místo, kde byl panovník, a rovnou vysvětlit nějakému komořímu – Péťovi se zdálo, že panovníka vždycky obklopují komoří –, že on, hrabě Rostov, chce navzdory svému mládí sloužit vlasti, že mládí nemůže být překážkou oddanosti a že je připraven... Zatímco se chystal, připravil si Péťa spoustu krásných slov, která komořímu řekne.

Péťa spoléhal na úspěch svého představení panovníkovi právě proto, že je dítě – dokonce si představoval, jak se všichni budou divit jeho mládí –, a zároveň chtěl úpravou límečků, účesem a usedlou, pomalou chůzí vypadat jako starý člověk. Ale čím dál šel, čím víc ho rozptylovaly davy, kterých u Kremlu pořád přibývalo, tím víc zapomínal dodržovat usedlost a pomalost vlastní dospělým lidem. Když se blížil ke Kremlu, začal už dbát na to, aby ho neušťouchali, a rozhodně, s výhrůžným výrazem vystrčil do stran lokty. Ale v Trojické bráně ho navzdory vší jeho rozhodnosti lidé, kteří nejspíš nevěděli, s jakým vlasteneckým cílem jde do Kremlu, tak přimáčkli ke zdi, že se musel podrobit a zastavit, zatímco branou s hučivým zvukem pod klenbou projížděly po-

vozy. Vedle Péti stála ženská s lokajem, dva kupci a vysloužilý voják. Když chvíli postál v bráně, chtěl Péťa, aniž počkal, až projedou všechny povozy, vyrazit dál dřív než ostatní a začal rozhodně pracovat lokty; ale ženská, která stála proti němu a na kterou namířil lokty nejdřív, na něho zlostně vykřikla:

„Co strkáš, panáčku, vidíš přece – všichni stojí. Kam se cpeš!“

„To by se tak cpal každý,“ řekl lokaj, začal také pracovat lokty a zatlačil Péťu do páchnoucího kouta brány.

Péťa si rukama otřel pot, který mu pokrýval tvář, a upravil si límečky rozmočené potem, které si doma tak pěkně upravil, jak je nosí dospělí.

Péťa cítil, že nevypadá reprezentativně, a bál se, že kdyby se takový představil komořím, nepustili by ho k panovníkovi. Ale upravit se a přejít jinam nebylo v té tlačenici nijak možné. Jeden z generálů, kteří projížděli, byl známý Rostovových. Péťa ho chtěl poprosit o pomoc, ale usoudil, že by to bylo proti mužnosti. Když všechny povozy projely, dav se vyvalil a vynesl i Péťu na náměstí, které bylo celé zaplněné lidmi. Lidé byli nejen na náměstí, ale na svazích, na střechách, všude. Jakmile se Péťa ocitl na náměstí, zřetelně uslyšel zvuky zvonů a radostného lidového hovoru, které naplňovaly celý Kreml.

Chvíli bylo na náměstí volněji, ale najednou se všechny hlavy obnažily a všechno se vrhlo ještě kamsi dopředu. Péťu zmáčkli tak, že nemohl dýchat, a všechno křičelo: „Hurá! Hurá! Hurá!“ Péťa se stavěl na špičky, strkal, štípal, ale kromě lidí kolem sebe nic neviděl.

Na všech tvářích byl jeden společný výraz dojetí a nadšení. Jedna kupcová, která stála vedle Péti, vzlykala a z očí jí tekly slzy.

„Otče, anděli, tatíčku!“ opakovala a otírala si prsty slzy.

„Hurá!“ křičelo se ze všech stran.

Dav chvíli stál na jednom místě; ale pak se znovu vrhl dopředu.

Péťa, celý bez sebe, zatnul zuby, zuřivě vyvalil oči a vrhl se dopředu, pracoval lokty a křičel „hurá!“, jako by byl v tu chvíli připraven zabít

sebe i všechny ostatní, ale z boků se na něho tlačily úplně stejné zuřivé tváře se stejným křikem „hurá!“.

„Tak tohle je panovník!“ myslel si Péťa. „Ne, sám mu žádost podat nemůžu, to je příliš troufalé!“ Přesto se dál zoufale prodíral dopředu, a zpoza zad těch vpředu se mu mihl prázdný prostor s cestou vystlanou červeným suknem; ale v tu chvíli se dav zakymácel dozadu – vpředu policisté odtlačovali ty, kdo se k průvodu přiblížili příliš blízko; panovník šel z paláce do Uspenského chrámu –, a Péťa nečekaně dostal do boku takovou ránu do žeber a byl tak přimáčknut, že se mu najednou zatmělo před očima a ztratil vědomí. Když přišel k sobě, jakási duchovní osoba s chomáčem šedivějících vlasů vzadu, v ošuntělé modré rjase – nejspíš kostelník –, ho jednou rukou držela v podpaží a druhou ho chránila před dotírajícím davem.

„Rozmáčkli panáčka!“ říkal kostelník. „Co to děláte!... Lehčeji... rozmáčkli, rozmáčkli!“

Panovník vešel do Uspenského chrámu. Dav se znovu urovnal a kostelník vyvedl bledého Péťu, který byl bez dechu, k Car-dělu. Několik lidí Péťu politovalo, a najednou se k němu obrátil celý dav a už kolem něho vznikla tlačenice. Ti, kdo stáli blíž, se o něho starali, rozepínali mu kabátek, usazovali ho na vyvýšený podstavec děla a vyčítali komusi, tomu, kdo ho rozmáčkl.

„Takhle se dá člověk umačkat k smrti. Co to je! Vražda je to! Podívej, chudáček, je bílý jako ubrus,“ říkaly hlasy.

Péťa se brzy vzpamatoval, do tváře se mu vrátila barva, bolest přešla, a za tu dočasnou nepříjemnost dostal místo na dělu, odkud doufal, že uvidí panovníka, který měl jít zpátky. Péťa teď už nemyslel na podání žádosti. Jen kdyby *Jeho* uviděl, i to by se pokládal za šťastného!

Během bohoslužby v Uspenském chrámu – společného molebenu u příležitosti panovníkova příjezdu a děkovného molebenu za uzavření míru s Turky – se dav trochu rozptýlil; objevili se pokřikující prodavači kvasu, perníků a makových cukrovinek, na které byl Péťa ob-

zvlášť mlsný, a ozvaly se obyčejné hovory. Jedna kupcová ukazovala svůj roztržený šál a vyprávěla, jak draho ho koupila; jiná říkala, že ted všechny hedvábné látky zdražily. Kostelník, Pétův zachránce, mluvil s úředníkem o tom, kdo všechno dnes slouží s preosvíceným biskupem. Kostelník několikrát opakoval slovo *sborově*, kterému Péťa nerozuměl. Dva mladí měšťané žertovali s děvčaty z čeledi, která louskala ořechy. Všechny ty hovory, a zvlášť žertíky s děvčaty, které měly pro Péťu v jeho věku zvláštní přitažlivost, všechny ty hovory Péťu teď nezajímaly; seděl na svém vyvýšeném místě – na dělu – a pořád byl stejně rozrušený při myšlence na panovníka a na svou lásku k němu. To, že se pocit bolesti a strachu, když ho zmáčkli, spojil s pocitem nadšení, v něm ještě víc posílilo vědomí důležitosti té chvíle.

Najednou se od nábřeží ozvaly výstřely z děl – to se střílelo na oslavu míru s Turky –, a dav se prudce vrhl k nábřeží, dívat se, jak se střílí. Péťa tam chtěl také běžet, ale kostelník, který vzal panáčka pod svou ochranu, ho nepustil. Výstřely ještě pokračovaly, když z Uspenského chrámu vyběhli důstojníci, generálové, komoří, potom už ne tak spěšně vyšli ještě další, znovu se z hlav sundaly čepice a ti, kdo utekli dívat se na děla, běželi zpátky. Konečně vyšli ze dveří chrámu ještě čtyři muži v uniformách a se stuhami. „Hurá! Hurá!“ zakřičel znovu dav.

„Který? Který?“ ptal se kolem sebe Péťa plačtivým hlasem, ale nikdo mu neodpovídal; všichni byli příliš strženi, a Péťa si vybral jednoho z těch čtyř, kterého kvůli slzám, jež mu z radosti vstoupily do očí, nemohl jasně rozeznat, soustředil na něho všechno své nadšení, třebaže to nebyl panovník, zakřičel nepříčetným hlasem „hurá!“ a rozhodl se, že hned zítra, ať ho to stojí cokoli, bude vojákem.

Dav běžel za panovníkem, doprovodil ho až k paláci a začal se rozcházet. Bylo už pozdě a Péťa nic nejedl a lil z něho pot; ale nešel domů a spolu se zmenšeným, ale ještě dost velkým davem stál před palácem, zatímco panovník obědval, díval se do oken paláce, čekal ještě na něco a stejně záviděl jak hodnostářům, kteří přijížděli k vchodu na

panovníkův oběd, tak komorním lokajům, kteří obsluhovali u stolu a míhali se v oknech.

Při panovníkově obědě se Valujev ohlédl k oknu a řekl:

„Lid pořád ještě doufá, že Vaše Veličenstvo uvidí."

Oběd už skončil, panovník vstal, dojídal piškot a vyšel na balkon. Lid, s Péťou uprostřed, se vrhl k balkonu.

„Anděli, tatíčku! Hurá! Otče!..." křičel lid a s ním Péťa, a znovu se ženské a někteří slabší muži, mezi nimi i Péťa, rozplakali štěstím. Dost velký kus piškotu, který panovník držel v ruce, se ulomil a spadl na zábradlí balkonu a ze zábradlí na zem. Kočí v kabátci, který stál nejblíž, se vrhl k tomu kousku piškotu a popadl ho. Několik lidí z davu se vrhlo ke kočímu. Když si toho panovník všiml, dal si podat talíř s piškoty a začal házet piškoty z balkonu. Péťovi se oči zalily krví, nebezpečí, že ho umačkají, ho ještě víc vzrušovalo, a vrhl se na piškoty. Nevěděl proč, ale musel vzít jeden piškot z carových rukou a nesměl ustoupit. Vrhl se a srazil k zemi stařenku, která chytala piškot. Ale stařenka se nepokládala za poraženou, třebaže ležela na zemi – stařenka chytala piškoty a netrefovala se rukama. Péťa jí kolenem odrazil ruku, popadl piškot, a jako by se bál, že přijde pozdě, znovu už ochraptělým hlasem zakřičel „hurá!".

Panovník odešel a potom se většina lidu začala rozcházet.

„No vidíte, říkal jsem, že ještě počkat – a tak to i vyšlo," říkali radostně lidé z různých stran.

Ať byl Péťa sebešťastnější, přece jen mu bylo smutno jít domů a vědět, že všechna slast toho dne skončila. Z Kremlu nešel Péťa domů, ale ke svému kamarádovi Obolenskému, kterému bylo patnáct let a který také vstupoval k pluku. Když se vrátil domů, rozhodně a pevně prohlásil, že jestli ho nepustí, uteče. A druhý den, i když se ještě docela nevzdal, jel hrabě Ilja Andrejič zjistit, jak by se dalo Péťu umístit někam, kde je to bezpečnější.

XXII

Patnáctého ráno, třetí den potom, stálo u Slobodského paláce nespočet povozů.

Sály byly plné. V prvním byli šlechtici v uniformách, ve druhém kupci s medailemi, s plnovousy a v modrých kaftanech. Sálem šlechtického shromáždění se nesl hukot a ruch. U jednoho velkého stolu pod panovníkovým portrétem seděli na židlích s vysokými opěradly nejvýznamnější velmožové; ale většina šlechticů chodila po sále.

Všichni šlechtici, titíž, které Pierre vídal každý den tu v klubu, tu v jejich domech, byli v uniformách, jeden v kateřinské, jiný v pavlovské, další v nové alexandrovské, jiný ve všeobecné šlechtické, a tento společný ráz uniformy dodával těm starým i mladým, nejrůznějším a známým tvářím cosi podivného a fantastického. Zvlášť nápadní byli starci, slabozrací, bezzubí, plešatí, obalení žlutým tukem nebo vrásčití a hubení. Většinou seděli na místech a mlčeli, a pokud chodili a mluvili, přidružovali se k někomu mladšímu. Stejně jako na tvářích davu, který Péťa viděl na náměstí, byl i na všech těchto tvářích nápadný rys protikladu: mezi všeobecným očekáváním čehosi slavnostního a mezi obyčejným, včerejším – partií bostonu, kuchařem Petruškou, zdravím Zinaidy Dmitrijevny a tak dále.

Pierre, od časného rána sevřený v nepohodlné šlechtické uniformě, která mu byla už těsná, byl v sálech. Byl rozrušený: neobyčejné shromáždění nejen šlechty, ale i kupectva – stavů, generálních stavů – v něm vyvolalo celou řadu dávno opuštěných, ale hluboko do duše vrytých myšlenek o Společenské smlouvě a o francouzské revoluci. Slova, kterých si všiml v provolání, že panovník přijede do hlavního města k *poradě* se svým lidem, ho v tomto názoru utvrzovala. A proto-

že se domníval, že se v tomto smyslu blíží cosi důležitého, na co dlouho čekal, chodil, rozhlížel se, poslouchal hovory, ale nikde nenacházel výraz myšlenek, které ho zaměstnávaly.

Byl přečten panovníkův manifest, který vyvolal nadšení, a pak se všichni rozešli a hovořili. Kromě obvyklých zájmů slyšel Pierre řeči o tom, kde mají stát maršálkové šlechty, až vejde panovník, kdy dát pro panovníka ples, zda se rozdělit po újezdech, nebo celou gubernií… a tak dále; ale jakmile šlo o válku a o to, proč byla šlechta svolána, byly řeči nerozhodné a neurčité. Všichni chtěli spíš poslouchat než mluvit.

V jednom ze sálů mluvil muž středních let, mužný, pohledný, v uniformě vysloužilého námořníka, a kolem něho se lidé shlukli. Pierre přistoupil k hloučku, který se kolem řečníka utvořil, a začal poslouchat. Hrabě Ilja Andrejič ve svém kateřinském vojvodském kaftanu, který s příjemným úsměvem chodil mezi davem a se všemi se znal, přistoupil také k této skupince a začal poslouchat se svým dobráckým úsměvem, jak vždycky poslouchal, a na znamení souhlasu s mluvčím pochvalně pokyvoval hlavou. Vysloužilý námořník mluvil velmi směle – bylo to vidět z výrazu tváří těch, kdo ho poslouchali, a z toho, že lidé, které Pierre znal jako ty nejpoddajnější a nejtišší, od něho nesouhlasně odcházeli nebo mu odporovali. Pierre se protlačil doprostřed hloučku, zaposlouchal se a přesvědčil se, že mluvčí je opravdu liberál, ale v úplně jiném smyslu, než si myslel Pierre. Námořník mluvil tím zvlášť zvučným, zpěvným, panským barytonem s příjemným ráčkováním a polykáním souhlásek, tím hlasem, jakým se pokřikuje: „Čeeče, dýmku!“ a podobně. Mluvil s návykem bujnosti a moci v hlase.

„No a co, že Smolenští nabídli panoníkovi domobranu. Copak nám Smolenští budou poroučet? Jestli uozená šlechta Moskevské gubernie uzná za potřebné, může projevit svou oddanost Jeho Veličenstvu císaři jinými prostředky. Copak jsme zapomněli na domobranu v sedmém roce! Jen se na tom napakovali popové a zloději lupiči…“

Hrabě Ilja Andrejič se sladce usmíval a pochvalně pokyvoval hlavou.

„A copak, byli snad naši domobranci státu k užitku? Vůbec k ničemu! Jen nám zruinovali hospodářství. Lepší je ještě odvod… jinak se vám nevrátí ani voják, ani mužik, jen samá zkaženost. Šlechtici nešetří vlastní život, sami půjdeme do jednoho, vezmeme ještě rekruty, a stačí, aby nás panoník," – tak vyslovoval slovo panovník – „jen zavolal, a všichni za něj zemřeme," dodal řečník a rozohnil se.

Ilja Andrejič polykal sliny blahem a strkal do Pierra, ale Pierre dostal chuť také promluvit. Vystoupil dopředu, cítil se nadšený, sám ještě nevěděl čím a sám ještě nevěděl, co řekne. Sotva otevřel ústa, aby promluvil, přerušil ho jeden senátor, úplně bezzubý, s chytrou a zlostnou tváří, který stál blízko řečníka. Se zřejmým návykem vést debaty a držet se otázky začal mluvit tiše, ale slyšitelně:

„Domnívám se, milostivý pane," šišlal senátor bezzubými ústy, „že jsme sem nebyli povoláni, abychom rokovali o tom, co je pro stát v této chvíli výhodnější – odvod, nebo domobrana. Jsme povoláni, abychom odpověděli na provolání, jímž nás poctil Jeho Veličenstvo císař. A posouzení, co je výhodnější – odvod, nebo domobrana, přenecháme vyšší moci…"

Pierre náhle našel, kam vybít své nadšení. Zatvrdil se proti senátorovi, který vnášel takovou korektnost a úzkost názorů do nastávající činnosti šlechty. Vystoupil dopředu a zarazil ho. Sám nevěděl, co bude říkat, ale začal živě, chvílemi mu uklouzla francouzská slova a rusky se vyjadřoval knižně.

„Promiňte mi, Vaše Excelence," začal – Pierre se s tím senátorem dobře znal, ale pokládal zde za nutné oslovovat ho oficiálně –, „ačkoli nesouhlasím s pánem…" Pierre se zarazil. Chtělo se mu říct „s mým velectěným předřečníkem". „S pánem… kterého nemám tu čest znát; ale domnívám se, že šlechtický stav je povolán nejen k tomu, aby projevil svou účast a nadšení, ale také k tomu, aby posoudil opatření, jimiž můžeme pomoci vlasti. Domnívám se," mluvil a rozohňoval se, „že by sám panovník byl nespokojen, kdyby v nás našel jen majitele

mužiků, které mu odevzdáváme, a br… potravu pro děla, kterou ze sebe děláme, ale nenašel by v nás ra… ra… radu."

Mnozí od hloučku poodešli, když si všimli senátorova pohrdavého úsměvu a toho, že Pierre mluví příliš volně; jen Ilja Andrejič byl s Pierrovou řečí spokojen, jako byl spokojen s řečí námořníka, senátora a vůbec vždycky s tou řečí, kterou slyšel naposledy.

„Domnívám se, že dřív, než začneme tyto otázky projednávat," pokračoval Pierre, „měli bychom se zeptat panovníka, co nejuctivěji poprosit Jeho Veličenstvo, aby nám komunikoval, kolik máme vojska, v jakém stavu se nacházejí naše vojska a armády, a pak…"

Ale Pierre ta slova ani nestihl dořící, když se na něho najednou ze tří stran obořili. Nejprudčeji se na něho obořil jeho dávný známý, hráč bostonu, který k němu byl vždycky dobře nakloněn, Stěpan Stěpanovič Adraksin. Stěpan Stěpanovič byl v uniformě, a ať už kvůli uniformě, nebo z jiných příčin, uviděl Pierre před sebou úplně jiného člověka. Stěpan Stěpanovič, v jehož tváři se náhle objevila stařecká zloba, na Pierra vykřikl:

„Zaprvé vám oznamuji, že nemáme právo se na to panovníka ptát, a zadruhé, i kdyby ruská šlechta takové právo měla, panovník nám nemůže odpovědět. Vojska se pohybují podle pohybů nepřítele – vojsk ubývá a přibývá…"

Adraksina přerušil jiný hlas, hlas muže středního vzrůstu, asi čtyřicetiletého, kterého Pierre za dřívějších časů vídal u cikánů a znal ho jako nepoctivého karetního hráče, a který se k Pierrovi, v uniformě také proměněný, přisunul.

„A není čas uvažovat," mluvil hlas tohoto šlechtice, „je potřeba jednat: válka je v Rusku. Náš nepřítel jde, aby zahubil Rusko, aby zneuctil hroby našich otců, aby odvlekl ženy a děti." Šlechtic se bil do prsou. „Všichni povstaneme, půjdeme do jednoho, všichni za cara tatíčka!" křičel a koulel očima podlitýma krví. Z davu se ozvalo několik souhlasných hlasů. „Jsme Rusové a nebudeme šetřit vlastní krví na obranu

víry, trůnu a vlasti. A blouznění je třeba nechat stranou, jsme-li syny vlasti. Ukážeme Evropě, jak Rusko povstává za Rusko," křičel šlechtic.

Pierre chtěl něco namítnout, ale nemohl říct ani slovo. Cítil, že zvuk jeho slov, bez ohledu na to, jakou myšlenku obsahovala, je hůř slyšet než zvuk slov rozohněného šlechtice.

Ilja Andrejič za hloučkem souhlasil; někteří se na konci věty čile otáčeli ramenem k řečníkovi a říkali:

„Tak, tak! To je pravda!"

Pierre chtěl říct, že se nebrání obětem ani penězi, ani mužiky, ani sebou samým, ale že by bylo třeba znát stav věcí, aby se jim dalo pomoci, ale nemohl mluvit. Mnoho hlasů křičelo a mluvilo zároveň, takže Ilja Andrejič nestíhal všem přikyvovat; a skupina rostla, rozpadala se, znovu se scházela a celá se za hučení hovoru pohnula do velkého sálu, k velkému stolu. Pierrovi se nejen nedařilo promluvit, ale hrubě ho přerušovali, odstrkovali a odvraceli se od něho jako od společného nepřítele. Nedělo se to proto, že by byli nespokojeni se smyslem jeho řeči – na tu po velkém množství řečí, které po ní následovaly, už zapomněli –, ale k tomu, aby se dav rozohnil, bylo potřeba mít hmatatelný předmět lásky a hmatatelný předmět nenávisti. Pierre se stal tím druhým. Po rozohněném šlechtici mluvilo mnoho řečníků a všichni mluvili stejným tónem. Mnozí mluvili krásně a originálně.

Vydavatel *Ruského věstníku* Glinka, kterého poznali – „spisovatel, spisovatel!" ozvalo se v davu –, řekl, že peklo se má odrážet peklem, že viděl dítě, jak se usmívá při záblesku blesku a při rachotu hromu, ale že my tím dítětem nebudeme.

„Ano, ano, při rachotu hromu!" opakovali souhlasně v zadních řadách.

Dav došel k velkému stolu, u kterého v uniformách, se stuhami, šediví a plešatí seděli sedmdesátiletí staří velmoži, z nichž skoro všechny Pierre vídal po domech se šašky nebo v klubech při bostonu. Dav došel ke stolu a nepřestával hučet. Řečníci, přimáčknutí zezadu dorá-

žejícím davem k vysokým opěradlům židlí, mluvili jeden po druhém a někdy i dva najednou. Ti, kdo stáli vzadu, si všímali, co řečník nedořekl, a spěchali to vynechané říct. Jiní v tom horku a tlačenici šmátrali v hlavě, jestli se tam nenajde nějaká myšlenka, a spěchali ji vyslovit. Stařící velmoži, které Pierre znal, seděli a ohlíželi se tu na toho, tu na onoho, a výraz většiny z nich říkal jen to, že je jim hrozné horko. Pierre se však cítil rozrušený a všeobecný pocit, touha ukázat, že nám nic není zatěžko, který se projevoval víc ve zvucích a výrazech tváří než ve smyslu řečí, se sdělil i jemu. Svých myšlenek se nezřekl, ale cítil se v čemsi vinen a chtěl se ospravedlnit.

„Řekl jsem jen, že by pro nás bylo výhodnější přinášet oběti, až budeme vědět, co je potřeba," řekl a snažil se překřičet ostatní hlasy.

Jeden stařík, který stál nejblíž, se po něm ohlédl, ale hned ho odvedl křik, který se strhl na druhé straně stolu. „Ano, Moskva bude vydána! Ona bude vykupitelkou!" křičel jeden.

„On je nepřítel lidstva!" křičel jiný. „Dovolte mi promluvit... Pánové, vy mě mačkáte!..."

XXIII

V tu chvíli vešel rychlými kroky před davem šlechticů, který se rozestoupil, v generálské uniformě, se stuhou přes rameno, se svou vysunutou bradou a rychlýma očima hrabě Rastopčin.

„Jeho Veličenstvo císař tu bude hned," řekl Rastopčin, „právě jdu odtamtud. Domnívám se, že v situaci, v jaké se nacházíme, není mnoho co posuzovat. Panovník ráčil svolat nás a kupectvo," řekl hrabě Rastopčin. „Odtamtud se pohrnou miliony," ukázal na sál kupců, „a naší věcí je postavit domobranu a nešetřit se... To je to nejmenší, co můžeme udělat!"

Začala porada mezi samotnými velmoži, kteří seděli u stolu. Celá porada proběhla víc než tiše. Zdála se dokonce smutná, když po všem tom předchozím hluku bylo jednotlivě slyšet staré hlasy, z nichž jeden říkal „souhlasím", jiný pro změnu „i já jsem téhož názoru" a tak dále.

Tajemníkovi bylo nařízeno sepsat usnesení moskevské šlechty, že Moskvané, stejně jako Smolenští, dávají deset mužů z každého tisíce a k tomu úplnou výstroj. Páni, kteří zasedali, vstali, jako by se jim ulevilo, zarachotili židlemi a šli se po sále protáhnout, brali kdekoho pod paží a hovořili.

„Panovník! Panovník!" rozlehlo se náhle po sálech a celý dav se vrhl k východu.

Širokou uličkou mezi dvěma stěnami šlechticů vešel panovník do sálu. Ve všech tvářích se zračila uctivá a polekaná zvědavost. Pierre stál dost daleko a nemohl panovníkovu řeč úplně zaslechnout. Z toho, co slyšel, pochopil jen, že panovník mluvil o nebezpečí, v němž se stát nachází, a o nadějích, které vkládá do moskevské šlechty. Panovníkovi odpověděl jiný hlas, který mu oznámil právě přijaté usnesení šlechty.

„Pánové!“ řekl panovníkův hlas, který se zachvěl; dav zašuměl a zase ztichl, a Pierre zřetelně uslyšel panovníkův tak příjemně lidský a dojatý hlas, který říkal: „Nikdy jsem nepochyboval o horlivosti ruské šlechty. Ale v tento den předčila má očekávání. Děkuji vám jménem vlasti. Pánové, jednejme – čas je dražší než cokoli jiného…“

Panovník umlkl, dav se kolem něho začal tlačit a ze všech stran se ozývala nadšená zvolání.

„Ano, dražší než cokoli… carské slovo,“ říkal vzadu se vzlykotem hlas Ilji Andrejiče, který nic neslyšel, ale všechno chápal po svém.

Ze sálu šlechty přešel panovník do sálu kupectva. Zdržel se tam asi deset minut. Pierre spolu s jinými uviděl panovníka, jak vychází ze sálu kupectva se slzami dojetí v očích. Jak se pak dozvěděli, panovník sotva začal svou řeč ke kupcům, vyhrkly mu z očí slzy a dokončil ji chvějícím se hlasem. Když Pierre panovníka uviděl, vycházel v doprovodu dvou kupců. Jednoho Pierre znal, byl to tlustý nájemce kořalečného monopolu, druhý byl městský starosta s hubenou, žlutou tváří a úzkou bradkou. Oba plakali. Hubenému stály v očích slzy, ale tlustý nájemce vzlykal jako dítě a pořád opakoval:

„I život, i majetek si vezmi, Vaše Veličenstvo!“

Pierre v tu chvíli necítil už nic než touhu ukázat, že mu nic není zatěžko a že je ochoten obětovat všechno. Jako výčitka se mu vybavovala jeho řeč s konstitučním zaměřením; hledal příležitost, jak to napravit. Když se dozvěděl, že hrabě Mamonov dává pluk, Bezuchov hned oznámil hraběti Rastopčinovi, že dává tisíc mužů a jejich vydržování.

Starý Rostov nedokázal bez slz vyprávět ženě, co se stalo, a hned svolil k Péťově prosbě a sám ho jel zapsat.

Druhý den panovník odjel. Všichni shromážděnší šlechtici si svlékli uniformy, znovu se rozmístili po domech a klubech, a s heknutím dávali správcům rozkazy ohledně domobrany a divili se tomu, co udělali.

Díl druhý

I

Napoleon začal válku s Ruskem proto, že nemohl nepřijet do Drážďan, nemohl se nenechat omámit poctami, nemohl si neobléct polskou uniformu, nepodlehnout podnikavé náladě červnového rána, nemohl se zdržet výbuchu hněvu v přítomnosti Kurakina a potom Balaševa.

Alexandr odmítal všechna jednání proto, že se cítil osobně uražen. Barclay de Tolly se snažil co nejlépe řídit armádu, aby splnil svou povinnost a získal slávu velkého vojevůdce. Rostov vyrazil cvalem do útoku na Francouze proto, že nedokázal odolat touze proletět se po rovném poli. A přesně tak, podle svých osobních vlastností, zvyků, podmínek a cílů, jednaly všechny ty nesčetné osoby, účastníci této války. Báli se, vypínali se, radovali se, rozhořčovali se, uvažovali a domnívali se, že vědí, co dělají, a že to dělají pro sebe, a všichni přitom byli bezděčnými nástroji dějin a konali dílo, které bylo skryté jim, ale je srozumitelné nám. Takový je neměnný úděl všech lidí činu, a tím méně jsou svobodní, čím výše stojí v lidské hierarchii.

Dnes už činitelé roku tisíc osm set dvanáct dávno sešli ze svých míst, jejich osobní zájmy beze stopy zmizely a před námi jsou jen dějinné výsledky té doby.

Prozřetelnost nutila všechny tyto lidi, kteří usilovali o dosažení svých osobních cílů, aby napomáhali uskutečnění jednoho obrovského výsledku, o němž žádný člověk – ani Napoleon, ani Alexandr, a tím méně kdokoli z účastníků války – neměl ani tušení.

Dnes je nám jasné, co bylo v roce tisíc osm set dvanáct příčinou zkázy francouzské armády. Nikdo nebude popírat, že příčinou zkázy Napoleonových francouzských vojsk bylo na jedné straně to, že vtáhla do hloubi Ruska pozdě a bez přípravy na zimní tažení, a na druhé straně ráz, jaký válka dostala tím, že se pálila ruská města a v ruském lidu se probouzela nenávist k nepříteli. Ale tehdy nejenže nikdo nepředvídal to, co se dnes zdá samozřejmé – že jedině takto mohla zahynout osmisettisícová armáda, nejlepší na světě a vedená nejlepším vojevůdcem, ve střetu s ruskou armádou, která byla dvakrát slabší, nezkušená a vedená nezkušenými vojevůdci; *nejenže to nikdo nepředvídal*, ale všechno úsilí *na ruské straně* se neustále upínalo k tomu, aby zabránilo tomu jedinému, co mohlo Rusko zachránit, a *na francouzské straně*, navzdory zkušenosti a takzvanému vojenskému géniu Napoleona, se všechno úsilí upínalo k tomu, aby se koncem léta roztáhli až k Moskvě, to jest aby udělali právě to, co je muselo zahubit.

V historických spisech o roce tisíc osm set dvanáct autoři Francouzi velmi rádi vykládají, jak Napoleon cítil nebezpečí, že se jeho linie příliš natahuje, jak hledal bitvu, jak mu maršálové radili, aby se zastavil ve Smolensku, a uvádějí jiné podobné důvody, které mají dokazovat, že nebezpečí tažení bylo prý už tehdy pochopeno; a autoři Rusové ještě raději vykládají, jak od začátku tažení existoval plán skytské války, plán vylákat Napoleona do hloubi Ruska, a připisují ten plán jeden Pfuelovi, jiný jakémusi Francouzi, jiný Tollovi, jiný samotnému císaři Alexandrovi, a poukazují na zápisky, projekty a dopisy, v nichž opravdu jsou náznaky takového postupu. Ale všechny tyto náznaky, že se předvídalo, co se stalo, ať na straně Francouzů, nebo na straně Rusů, se dnes vytahují jen proto, že je událost ospravedlnila. Kdyby se událost nebyla stala, byly by tyto náznaky zapomenuty, tak jako jsou dnes zapomenuty tisíce a miliony opačných náznaků a domněnek, které tehdy kolovaly, ale ukázaly se jako nesprávné, a proto byly zapomenuty. O výsledku každé události, která se právě děje, je vždycky tolik do-

mněnek, že ať skončí jakkoli, vždycky se najdou lidé, kteří řeknou: „Já jsem už tehdy říkal, že to tak bude," a docela zapomenou, že mezi nesčetnými domněnkami byly vyslovovány i domněnky docela opačné.

Domněnky o tom, že si Napoleon uvědomoval nebezpečí natažené linie, a na straně Rusů o tom, že lákali nepřítele do hloubi Ruska, patří zřejmě právě do tohoto druhu a historikové mohou takové úvahy připisovat Napoleonovi a jeho maršálům a takové plány ruským vojevůdcům jen velmi násilně. Všechna fakta takovým domněnkám naprosto odporují. Nejenže po celou dobu války neměli Rusové nikdy v úmyslu vylákat Francouze do hloubi Ruska, ale všechno se dělalo pro to, aby je zastavili hned od jejich prvního vstupu do Ruska; a nejenže se Napoleon nebál natažení své linie, ale radoval se z každého svého kroku vpřed jako z vítězství a bitvu hledal velmi líně, docela jinak než ve svých dřívějších taženích.

Hned na začátku tažení jsou naše armády rozděleny a jediný cíl, o který usilujeme, je spojit je, ačkoli kdybychom chtěli ustupovat a lákat nepřítele do hloubi země, spojení armád by žádnou výhodu nepřinášelo. Císař je u armády proto, aby ji povzbuzoval k obraně každé píďe ruské země, a ne k ústupu. Podle Pfuelova plánu se buduje obrovský drisský tábor a dál ustupovat se nepředpokládá. Panovník vyčítá vrchním velitelům každý krok ústupu. Nejen vypálení Moskvy, ale ani to, že by nepřítel došel až ke Smolensku, si císař nedokáže ani představit, a když se armády spojí, panovník se rozhořčuje, že Smolensk byl dobyt a vypálen a že pod jeho hradbami nebyla svedena generální bitva.

Tak smýšlí panovník, ale ruští vojevůdci a všichni Rusové se rozhořčují ještě víc při pomyšlení, že naši ustupují do hloubi země.

Napoleon rozdělí armády, táhne do hloubi země a nevyužije několik příležitostí k bitvě. V srpnu je ve Smolensku a myslí jen na to, jak by táhl dál, ačkoli, jak dnes vidíme, je pro něho tento postup vpřed zřejmě zhoubný.

Fakta zřetelně ukazují, že ani Napoleon nepředvídal nebezpečí tažení na Moskvu, ani Alexandr a ruští vojevůdci tehdy nemysleli na to, jak Napoleona vylákat, ale mysleli na pravý opak. Že byl Napoleon vlákán do hloubi země, se nestalo podle něčího plánu – nikdo ani nevěřil, že je něco takového možné –, ale vzešlo to z nesmírně složité hry pletich, cílů a přání lidí, účastníků války, kteří netušili, co musí nastat a co bylo jedinou záchranou Ruska. Všechno se děje nahodile. Na začátku tažení jsou armády rozděleny. Snažíme se je spojit se zřejmým cílem svést bitvu a zastavit postup nepřítele, ale v této snaze o spojení se vyhýbáme bitvám se silnějším nepřítelem, bezděčně ustupujeme pod ostrým úhlem a zavedeme Francouze až ke Smolensku. Nestačí však říct, že ustupujeme pod ostrým úhlem, protože Francouzi postupují mezi oběma armádami; ten úhel se ještě zostřuje a my odcházíme ještě dál, protože Barclay de Tolly, neoblíbený Němec, je nenáviděn Bagrationem, který se mu má podřídit, a Bagration, který velí druhé armádě, se snaží připojit k Barclayovi co nejpozději, aby se nedostal pod jeho velení. Bagration se dlouho nepřipojuje, ačkoli spojení je hlavním cílem všech velitelů, protože se mu zdá, že tímto pochodem vystavuje svou armádu nebezpečí a že pro něho bude nejvýhodnější ustoupit více vlevo a na jih, znepokojovat nepřítele z boku a z týlu a doplňovat svou armádu na Ukrajině. A zdá se, že si to vymyslel jen proto, že se nechce podřídit nenáviděnému Němci Barclayovi, který je navíc nižší hodností.

Císař je u armády proto, aby ji povzbuzoval, ale jeho přítomnost, nerozhodnost a obrovské množství rádců a plánů ničí energii, s níž první armáda jedná, a armáda ustupuje. V drisském táboře se má armáda zastavit; ale nečekaně zapůsobí na Alexandra svou energií Paulucci, který pomýšlí na místo vrchního velitele, Pfuelův plán se celý zahodí a celá věc se svěří Barclayovi. Protože však Barclay nevzbuzuje důvěru, jeho moc se omezí.

Armády jsou roztříštěné, chybí jednotné velení, Barclay není oblíbený; ale z tohoto zmatku, roztříštění a z neoblíbenosti vrchního velitele Němce vyplývá na jedné straně nerozhodnost a vyhýbání se bitvě – od níž by se nedalo upustit, kdyby armády byly pohromadě a velitelem nebyl Barclay –, a na druhé straně stále větší a větší rozhořčení proti Němcům a probuzení vlasteneckého ducha.

Konečně panovník od armády odjíždí a jako jediná a nejvhodnější záminka k jeho odjezdu se zvolí myšlenka, že musí v hlavních městech povzbudit lid, aby se pozvedl k lidové válce. A tato panovníkova cesta do Moskvy ztrojnásobí síly ruského vojska.

Panovník odjíždí od armády proto, aby nenarušoval jednotu moci vrchního velitele, a doufá, že se přikročí k rozhodnějším opatřením; ale situace ve velení armád se ještě víc zamotá a oslabí. Bennigsen, velkokníže a celý roj generálních pobočníků zůstávají u armády, aby dohlíželi na počínání vrchního velitele a pobízeli ho k energii, a Barclay, který se pod pohledy všech těch *panovníkových očí* cítí ještě méně svobodný, je k rozhodným krokům ještě opatrnější a bitvě se vyhýbá.

Barclay je pro opatrnost. Carevič naznačuje zradu a žádá generální bitvu. Lubomirski, Branicki, Włocki a jim podobní rozdmýchávají všechen ten povyk tak, že Barclay pod záminkou, že je třeba doručit panovníkovi listiny, pošle polské generální pobočníky do Petrohradu a pustí se do otevřeného boje s Bennigsenem a velkoknížetem.

Ve Smolensku se armády konečně spojí, ať si to Bagration přál sebeméně.

Bagration přijede v kočáře k domu, v němž je ubytován Barclay. Barclay si připne šerpu, vyjde mu naproti a podá hlášení Bagrationovi, který je vyšší hodností. Bagration se v soutěži velkomyslnosti navzdory své vyšší hodnosti Barclayovi podřídí; ale když se mu podřídil, souhlasí s ním ještě méně. Bagration na panovníkův rozkaz podává hlášení přímo jemu. Arakčejevovi píše: „Budiž vůle mého panovníka, ale já spolu s *ministrem* – s Barclayem – nijak být nemohu. Proboha, pošlete

mě kamkoli, třeba jen velet pluku, ale tady být nemohu; a celý hlavní stan je plný Němců, takže Rus tu nemůže žít a nic z toho není. Myslel jsem, že opravdu sloužím panovníkovi a vlasti, a nakonec se ukazuje, že sloužím Barclayovi. Přiznám se, nechci.“ Roj Branických, Wintzingerodů a jim podobných otravuje vztahy mezi vrchními veliteli ještě víc a jednoty je ještě méně. Chystají se napadnout Francouze před Smolenskem. Na prohlídku postavení se vyšle generál. Ten generál, který Barclaye nenávidí, zajede k příteli, veliteli sboru, prosedí u něho den, vrátí se k Barclayovi a odsoudí ve všech bodech budoucí bojiště, které vůbec neviděl.

Zatímco se vedou spory a pletichy o budoucím bojišti, zatímco jsme hledali Francouze a mýlili se v tom, kde jsou, narazí Francouzi na Něverovského divizi a dojdou až k samým hradbám Smolenska.

Je nutné přijmout nečekanou bitvu u Smolenska, aby se zachránilo spojení. Bitva se svede. Na obou stranách jsou pobity tisíce.

Smolensk se opouští proti vůli panovníka i celého národa. Ale Smolensk vypálili sami obyvatelé, oklamaní svým gubernátorem, a zruinovaní obyvatelé jdou příkladem ostatním Rusům, jedou do Moskvy, myslí jen na své ztráty a rozněcují nenávist k nepříteli. Napoleon táhne dál, my ustupujeme, a dosahuje se právě toho, co muselo Napoleona porazit.

II

Druhý den po synově odjezdu si kníže Nikolaj Andrejič zavolal kněžnu Marju.

„Tak co, jsi teď spokojená?“ řekl jí. „Rozhádala jsi mě se synem! Jsi spokojená? Jen to jsi potřebovala! Spokojená?… Bolí mě to, bolí. Jsem starý a slabý, a tys to tak chtěla. No tak se raduj, raduj…“ A potom kněžna Marja celý týden svého otce neviděla. Byl nemocen a nevycházel z pracovny.

Kněžna Marja si k svému překvapení všimla, že starý kníže za té nemoci k sobě stejně tak nepouštěl ani slečnu Bourienne. Ošetřoval ho jen Tichon.

Za týden kníže vyšel a začal znovu svůj dřívější život, se zvláštní horlivostí se věnoval stavbám a zahradám a přerušil všechny dřívější styky se slečnou Bourienne. Jeho vzhled i chladný tón, jakým mluvil s kněžnou Marjou, jako by jí říkaly: „Vidíš, vymyslela sis to na mě, nalhala jsi knížeti Andrejovi o mém poměru k té Francouzce a rozhádala jsi mě s ním; a vidíš, že nepotřebuju ani tebe, ani tu Francouzku.“

Jednu polovinu dne trávila kněžna Marja u Nikolušky, dohlížela na jeho vyučování, sama ho učila ruštinu a hudbu a rozmlouvala s Dessallesem; druhou část dne trávila s knihami, se starou chůvou a s božími lidmi, kteří k ní občas přicházeli zadním schodištěm.

O válce smýšlela kněžna Marja tak, jak o válce smýšlejí ženy. Bála se o bratra, který tam byl, děsila se lidské krutosti, kterou nechápala a která lidi nutila, aby se navzájem zabíjeli; ale nechápala význam této války, která se jí zdála stejná jako všechny dřívější války. Nechápala význam této války, přestože se jí Dessalles, její stálý společník, který se vášnivě zajímal o průběh války, snažil vykládat své úvahy, a přesto-

že boží lidé, kteří k ní chodili, všichni po svém s hrůzou mluvili o tom, co si lid vypráví o vpádu Antikrista, a přestože Julie, nyní kněžna Drubecká, která s ní znovu začala dopisovat, jí psala z Moskvy vlastenecké dopisy.

„Píšu vám rusky, má dobrá přítelkyně," psala Julie, „protože mám nenávist ke všem Francouzům, stejně i k jejich jazyku, který nemohu slyšet mluvit... My v Moskvě jsme všichni nadšeni skrze entuziasmus k našemu zbožňovanému císaři.

„Můj ubohý muž snáší útrapy a hlad v židovských krčmách; ale novinky, které mám, mě ještě víc rozněcují.

„Jistě jste slyšela o hrdinském činu Rajevského, který objal své dva syny a řekl: ‚Zahynu s nimi, ale nezakolísáme!' A opravdu, ačkoli nepřítel byl dvakrát silnější než my, nezakolísli jsme. Trávíme čas, jak můžeme; ale na válce jako na válce. Kněžna Alina a Sophie u mě sedávají celé dny a my, nešťastné vdovy živých mužů, při trhání cupaniny děláme krásné rozhovory; jen vy nám, má přítelkyně, chybíte..." a tak dále.

Hlavně proto kněžna Marja nechápala celý význam této války, že starý kníže o ní nikdy nemluvil, neuznával ji a u oběda se smál Dessallesovi, když o té válce mluvil. Knížecí tón byl tak klidný a jistý, že mu kněžna Marja bez přemýšlení věřila.

Celý červenec byl starý kníže neobyčejně činný, ba dokonce čilý. Založil ještě novou zahradu a novou budovu, stavení pro čeleď. Jediné, co kněžnu Marju znepokojovalo, bylo, že málo spal a že proti svému zvyku spát v pracovně každý den měnil místo, kde nocoval. Jednou si dal postavit polní lůžko v galerii, jindy zůstal na pohovce nebo ve voltairovském křesle v salonu a podřimoval oblečený, zatímco mu předčítala ne slečna Bourienne, ale chlapec Petruša; jindy zase nocoval v jídelně.

Prvního srpna přišel druhý dopis od knížete Andreje. V prvním dopise, který přišel brzy po jeho odjezdu, kníže Andrej pokorně prosil

otce o odpuštění za to, co si k němu dovolil říct, a prosil ho, aby mu vrátil svou přízeň. Na ten dopis mu starý kníže odpověděl laskavým dopisem a po tomto dopise od sebe Francouzku vzdálil. Druhý dopis knížete Andreje, psaný u Vitebska, když ho Francouzi obsadili, obsahoval stručný popis celého tažení s plánkem nakresleným v dopise a úvahy o dalším průběhu tažení. Kníže Andrej v tom dopise otci vykládal, jak nevýhodná je jeho situace blízko válečného dějiště, přímo na linii, kudy táhnou vojska, a radil mu, aby odjel do Moskvy.

Ten den u oběda, když Dessalles říkal, že prý už Francouzi vstoupili do Vitebska, si starý kníže vzpomněl na dopis knížete Andreje.

„Dostal jsem dnes dopis od knížete Andreje," řekl kněžně Marje. „Nečetla jsi ho?"

„Ne, otče," odpověděla kněžna polekaně. Nemohla číst dopis, o jehož příchodu ani neslyšela.

„Píše o válce, o té válce," řekl kníže s tím pohrdavým úsměvem, který mu přešel ve zvyk a s nímž vždycky mluvil o nynější válce.

„To musí být velmi zajímavé," řekl Dessalles. „Kníže má možnost vědět…"

„Ach, velmi zajímavé!" řekla slečna Bourienne.

„Jděte mi ho přinést," obrátil se starý kníže ke slečně Bourienne. „Víte, na malém stolku pod těžítkem."

Slečna Bourienne radostně vyskočila.

„Ale ne," vykřikl a zamračil se. „Jdi ty, Michaile Ivanyči!"

Michail Ivanyč vstal a šel do pracovny. Ale sotva vyšel, starý kníže se neklidně rozhlédl, odhodil ubrousek a šel sám.

„Nic neumějí, všechno popletou."

Zatímco byl pryč, kněžna Marja, Dessalles, slečna Bourienne, a dokonce i Nikoluška se mlčky po sobě dívali. Starý kníže se vrátil spěšným krokem, v doprovodu Michaila Ivanyče, s dopisem a plánkem, které si položil vedle sebe a během oběda je nikomu nedal číst.

Když přešli do salonu, podal dopis kněžně Marje, rozložil před sebou plán nové stavby, na který upřel oči, a poručil jí, aby četla nahlas. Když kněžna Marja dopis dočetla, tázavě pohlédla na otce. Díval se na plán, zjevně pohroužen do svých myšlenek.

„Co si o tom myslíte, kníže?“ dovolil si Dessalles položit otázku.

„Já? Já?...“ řekl kníže, jako by se nepříjemně probouzel, a nespouštěl oči z plánu stavby.

„Je velmi možné, že se válečné dějiště tak přiblíží k nám...“

„Cha cha cha! Válečné dějiště!“ řekl kníže. „Říkal jsem a říkám, že válečné dějiště je Polsko a dál než k Němenu nepřítel nikdy nepronikne.“

Dessalles se překvapeně podíval na knížete, který mluvil o Němenu, když už byl nepřítel u Dněpru; ale kněžna Marja, která zapomněla, kde Němen leží, si myslela, že je pravda, co její otec říká.

„Až budou tát sněhy, utonou v polských bažinách. Jenom oni to můžou nevidět,“ pronesl kníže a zřejmě myslel na tažení roku tisíc osm set sedm, které, jak se mu zdálo, bylo tak nedávno. „Bennigsen měl vtáhnout do Pruska dřív, věc by se byla obrátila jinak...“

„Ale, kníže,“ řekl nesměle Dessalles, „v dopise se mluví o Vitebsku...“

„Aha, v dopise? Ano...“ pronesl kníže nespokojeně. „Ano... ano...“ Jeho tvář najednou zachmuřeně potemněla. Chvíli mlčel. „Ano, píše, Francouzi jsou poraženi, u které řeky to bylo?“

Dessalles sklopil oči.

„Kníže o tom nic nepíše,“ řekl tiše.

„Copak nepíše? Vždyť jsem si to sám nevymyslel.“ Všichni dlouho mlčeli.

„Ano... ano... No, Michaile Ivanyči,“ řekl najednou, zvedl hlavu a ukázal na plán stavby, „vypravuj, jak to chceš předělat...“

Michail Ivanyč přistoupil k plánu, kníže s ním promluvil o plánu nové stavby, rozzlobeně se podíval na kněžnu Marju a na Dessallese

a odešel k sobě.

Kněžna Marja viděla Dessallesův rozpačitý a udivený pohled upřený na jejího otce, všimla si, že mlčí, a zarazilo ji, že otec zapomněl synův dopis na stole v salonu; ale bála se nejen mluvit s Dessallesem a vyptávat se ho, proč je v rozpacích a proč mlčí, ale bála se o tom i jen přemýšlet.

Večer přišel ke kněžně Marje Michail Ivanyč, kterého poslal kníže, pro dopis knížete Andreje, zapomenutý v salonu. Kněžna Marja mu dopis podala. Ačkoli jí to bylo nepříjemné, dovolila si Michaila Ivanyče zeptat, co dělá její otec.

„Pořád mají práci," řekl Michail Ivanyč s uctivě posměšným úsměvem, při kterém kněžna Marja zbledla. „Velice se starají kvůli té nové budově. Trochu si četli, a teď," ztlumil Michail Ivanyč hlas, „sedí u sekretáře, asi se zabývají závětí." V poslední době patřilo k nejoblíbenějším knížecím zaměstnáním probírat se listinami, které měly zůstat po jeho smrti a které nazýval závětí.

„A Alpatyč se posílá do Smolenska?" zeptala se kněžna Marja.

„Jakpak by ne, už dávno čeká."

III

Když se Michail Ivanyč vrátil s dopisem do pracovny, seděl kníže s brýlemi na nose, se stínítkem přes oči i na svíčkách, u otevřeného sekretáře, s listinami v daleko natažené ruce, a v poněkud slavnostním postoji četl své listiny – „remarky“, jak je nazýval –, které měly být po jeho smrti doručeny panovníkovi.

Když Michail Ivanyč vešel, stály knížeti v očích slzy vzpomínek na dobu, kdy psal to, co teď četl. Vzal Michailu Ivanyčovi dopis z ruky, strčil ho do kapsy, uložil listiny a zavolal Alpatyče, který už dávno čekal.

Na lístku papíru měl zapsáno, co je třeba obstarat ve Smolensku, a začal dávat rozkazy, přičemž chodil po pokoji kolem Alpatyče, který čekal u dveří.

„Za prvé, dopisní papír, slyšíš, osm složek, tady podle vzorku; se zlatou ořízkou… vzorek, ať je to přesně podle něho; lak, pečetní vosk – podle seznamu Michaila Ivanyče.“

Prošel se po pokoji a nahlédl do poznámek.

„Potom gubernátorovi osobně odevzdat dopis o zápisu.“

Potom byly třeba závory ke dveřím nové budovy, rozhodně takového tvaru, jaký vymyslel sám kníže. Potom bylo třeba dát u knihaře udělat schránku, do které se uloží závěť.

Udílení rozkazů Alpatyčovi trvalo přes dvě hodiny. Kníže ho pořád nepouštěl. Sedl si, zamyslel se, zavřel oči a zdříml si. Alpatyč se pohnul.

„No, jdi, jdi; kdyby bylo něco třeba, pošlu.“

Alpatyč vyšel. Kníže zase přistoupil k sekretáři, nahlédl do něho, dotkl se rukou svých listin, znovu ho zamkl a sedl si ke stolu psát do-

pis gubernátorovi.

Bylo už pozdě, když vstal a dopis zapečetil. Chtělo se mu spát, ale věděl, že neusne a že ty nejhorší myšlenky na něho přicházejí v posteli. Zavolal Tichona a šel s ním po pokojích, aby mu řekl, kde má na dnešní noc ustlat. Chodil a zkoušel každý kout.

Všude se mu zdálo, že to není dobré, ale nejhorší ze všeho byla jeho obvyklá pohovka v pracovně. Té pohovky se bál, nejspíš kvůli těžkým myšlenkám, které na ní vleže promýšlel. Nikde to nebylo dobré, ale přece jen nejlepší ze všeho byl kout v salonku s pohovkami za fortepianem: tam ještě nikdy nespal.

Tichon přinesl s jedním sluhou lůžko a začal ho stavět.

„Takhle ne, takhle ne!“ vykřikl kníže a sám ho posunul o čtvrt lokte dál od kouta a pak zase blíž.

„No, konečně je všechno předělané, teď si odpočinu,“ pomyslel si kníže a nechal Tichona, aby ho svlékl.

Kníže se mrzutě mračil nad námahou, kterou musel vynaložit, aby si svlékl kaftan a pantalony; svlékl se, těžce dosedl na lůžko a pohrdavě hleděl na své žluté vyschlé nohy, jako by se zamyslel. Nezamyslel se, ale otálel před tou námahou, která ho čekala: zvednout ty nohy a posunout se na lůžku. „Ach, jak je to těžké! Ach, kdyby už aspoň brzy skončily ty strasti a *vy* byste mě propustili!“ myslel si. Sevřel rty, po dvacetitisící vynaložil tu námahu a lehl si. Ale sotva si lehl, najednou se pod ním celé lůžko rovnoměrně zhouplo dopředu a dozadu, jako by těžce oddechovalo a strkalo do něho. Stávalo se mu to skoro každou noc. Otevřel oči, které se mu už zavíraly.

„Nemám klidu, proklatí!“ zabručel s hněvem na kohosi. „Ano, ano, ještě něco důležitého tu bylo, něco hodně důležitého jsem si nechal na noc do postele. Závory? Ne, o těch jsem řekl. Ne, něco takového, něco bylo v salonu. Kněžna Marja něco nalhávala. Dessalles něco – ten hlupák – povídal. V kapse něco – nevzpomenu si.“

„Tiško! O čem se mluvilo u oběda?“

„O knížeti Michailovi…“

„Mlč, mlč.“ Kníže zaplácal rukou po stole. „Ano, vím, dopis knížete Andreje. Kněžna Marja ho četla. Dessalles něco povídal o Vitebsku. Teď si ho přečtu.“

Dal si vytáhnout dopis z kapsy a přistrčit k lůžku stolek s limonádou a stočenou voskovou svíčkou, nasadil si brýle a začal číst. Teprve teď, v tichu noci, při slabém světle zpod zeleného stínítka, když dopis přečetl, poprvé na okamžik pochopil jeho význam.

„Francouzi jsou ve Vitebsku, za čtyři pochody můžou být u Smolenska; možná už tam jsou.“

„Tiško!“ Tichon vyskočil. „Ne, není třeba, není třeba!“ vykřikl.

Schoval dopis pod svícen a zavřel oči. A vybavil se mu Dunaj, jasné poledne, rákosí, ruský tábor, a on vchází, on, mladý generál bez jediné vrásky na tváři, čilý, veselý, ruměný, do Potěmkinova malovaného stanu, a palčivý pocit závisti k oblíbenci, stejně silný jako tehdy, ho rozrušuje. A vzpomíná na všechna ta slova, která tehdy padla při prvním setkání s Potěmkinem. A vybavuje se mu nevysoká tlustá žena se žlutým nádechem v tučné tváři – matička carevna –, její úsměvy a slova, když ho poprvé laskavě přijala, a vzpomíná si i na její tvář na katafalku a na tu srážku se Zubovem, k níž tehdy došlo u její rakve o právo přistoupit k její ruce.

„Ach, rychle, rychle se vrátit do té doby, a ať všechno to nynější skončí co nejdřív, co nejdřív, ať mě nechají na pokoji!“

IV

Lysé Hory, statek knížete Nikolaje Andrejiče Bolkonského, ležely šedesát verst od Smolenska, za ním, a tři versty od moskevské silnice.

Téhož večera, kdy kníže dával Alpatyčovi rozkazy, si Dessalles vyžádal u kněžny Marji rozmluvu a sdělil jí, že jelikož kníže není docela zdráv a nečiní žádná opatření pro svou bezpečnost, a z dopisu knížete Andreje je přitom zřejmé, že pobyt v Lysých Horách není bezpečný, uctivě jí radí, aby po Alpatyčovi sama poslala dopis náčelníkovi gubernie do Smolenska s prosbou, aby ji zpravil o stavu věcí a o tom, jak velké nebezpečí Lysým Horám hrozí. Dessalles napsal za kněžnu Marju dopis gubernátorovi, ona ho podepsala a dopis dostal Alpatyč s příkazem, aby ho gubernátorovi odevzdal, a bude-li nebezpečí, aby se co nejrychleji vrátil.

Když Alpatyč dostal všechny rozkazy, vyšel, vyprovázen domácími, v bílém plstěném klobouku – dárku od knížete – a s holí, stejně jako kníže, a chystal se nasednout do kožené kibitky zapřažené trojkou dobře živených plavých koní.

Zvonec byl podvázaný a rolničky vycpané papírky. Kníže nikomu nedovoloval jezdit po Lysých Horách se zvonečkem. Ale Alpatyč měl na dlouhé cestě zvonce a rolničky rád. Alpatyčův dvůr – písař, kancelista, obě kuchařky, ta pro čeleď i ta panská, dvě stařeny, malý kozáček, kočí a všelijaká čeleď – ho vyprovázel.

Dcera mu za záda i pod něj skládala kartounové peřové polštáře. Stará švagrová mu potajmu strčila uzlíček. Jeden z kočích ho podepřel v podpaží a pomohl mu nahoru.

„No, no, ženské strojení! Ženské, ženské!“ udýchaně a rychle odříkal Alpatyč, přesně jak to říkával kníže, a sedl do kibitky. Když dal pí-

saři poslední pokyny k pracím – a v tom už knížete nenapodoboval –, sňal Alpatyč z lysé hlavy klobouk a třikrát se pokřižoval.

„Kdyby něco… vy se vraťte, Jakove Alpatyči; pro Krista, smiluj se nad námi," volala na něho žena a narážela na řeči o válce a nepříteli.

„Ženské, ženské, ženské strojení!" řekl si Alpatyč pro sebe a vyjel. Rozhlížel se kolem po polích, tu se zežloutlým žitem, tu s hustým, ještě zeleným ovsem, tu ještě černých, které teprve začínali podruhé orat. Alpatyč jel, kochal se letošní vzácnou úrodou jařin, prohlížel si pruhy žitných polí, na kterých tu a tam začínali žnout, a dělal si své hospodářské úvahy o setí a sklizni a o tom, jestli se nezapomnělo na nějaký knížecí rozkaz.

Cestou dvakrát krmil a k večeru čtvrtého srpna dorazil Alpatyč do města.

Cestou Alpatyč potkával a předjížděl vozatajstvo a vojsko. Když se blížil ke Smolensku, slyšel vzdálené výstřely, ale ty zvuky ho nezarazily. Nejvíc ho zarazilo, že když se blížil ke Smolensku, viděl krásné pole ovsa, které nějací vojáci sekli, zřejmě na krmení, a na kterém tábořili: tahle okolnost Alpatyče zarazila, ale brzy na ni zapomněl, protože myslel na své poslání.

Všechny zájmy Alpatyčova života byly už přes třicet let omezeny jedinou vůlí knížete a on z toho kruhu nikdy nevystoupil. Všechno, co se netýkalo plnění knížecích rozkazů, ho nejenže nezajímalo, ale pro Alpatyče to vůbec neexistovalo.

Když Alpatyč čtvrtého srpna večer přijel do Smolenska, zastavil se za Dněprem, na Gačenském předměstí, v zájezdním hostinci u hostinského Ferapontova, u kterého měl už třicet let ve zvyku se zastavovat. Ferapontov před dvanácti lety, Alpatyčovou šťastnou rukou, koupil od knížete háj, začal obchodovat a teď měl v gubernském městě dům, zájezdní hostinec a krámek s moukou. Ferapontov byl tlustý, černý, rudý čtyřicetiletý mužik s tlustými rty, s nosem jako tlustá boule, se stejnými boulemi nad černým, zamračeným obočím a s tlustým břichem.

Ferapontov stál ve vestě a kartounové košili u krámku, který vycházel do ulice. Když uviděl Alpatyče, přistoupil k němu.

„Vítejte, Jakove Alpatyči. Lidi z města, a ty do města," řekl hostinský.

„Jakpak to, z města?" řekl Alpatyč.

„To i já povídám – lidi jsou hloupí. Pořád se bojí Francouze."

„Babské řeči, babské řeči!" odříkal Alpatyč.

„Tak to taky soudím, Jakove Alpatyči. Povídám, je rozkaz, že ho nepustí, tak to tak bude. A mužici si říkají o tři rubly za povoz – Boha v těle nemají!" Jakov Alpatyč nepozorně poslouchal. Poručil si samovar a seno pro koně, napil se čaje a šel spát.

Celou noc táhlo kolem hostince ulicí vojsko. Druhý den si Alpatyč oblékl kamizolu, kterou nosil jen ve městě, a šel si vyřídit své záležitosti. Ráno bylo slunečné a od osmi hodin už bylo horko. Drahocenný den pro sklizeň obilí, myslel si Alpatyč. Za městem bylo od časného rána slyšet výstřely.

Od osmi hodin se k výstřelům z pušek přidala dělová palba. Po ulicích chodilo mnoho lidí, kteří někam spěchali, mnoho vojáků, ale jako vždycky jezdili drožkáři, kupci stáli u krámů a v kostelech se sloužily bohoslužby. Alpatyč obešel krámy, úřady, poštu a zašel ke gubernátorovi. V úřadech, v krámech i na poště všichni mluvili o vojsku a o nepříteli, který už na město zaútočil; všichni se jeden druhého ptali, co dělat, a všichni se snažili jeden druhého uklidnit.

U gubernátorova domu našel Alpatyč spoustu lidí, kozáky a cestovní kočár, který patřil gubernátorovi. Na schodech potkal Jakov Alpatyč dva šlechtické pány, z nichž jednoho znal. Šlechtic, kterého znal, bývalý okresní policejní hejtman, horlivě říkal:

„Tohle přece nejsou žádné žerty," říkal. „Kdo je sám, ten je na tom dobře. Jedna hlava, i kdyby chudá – tak je jedna, ale tady je třináct lidí v rodině a k tomu všechen majetek... Dovedli to tak daleko, že zahyne-

me všichni, co je to potom za vrchnost?... Ech, já bych ty lotry pověsil...“

„No tak, už dost,“ říkal druhý.

„A co je mi po tom, ať to slyší! Copak jsme psi?“ řekl bývalý hejtman, ohlédl se a uviděl Alpatyče.

„Á, Jakove Alpatyči, co ty tady?“

„Z rozkazu jeho osvícenosti k panu gubernátorovi,“ odpověděl Alpatyč, hrdě zvedl hlavu a vložil ruku za ňadra, jak to dělal vždycky, když se zmiňoval o knížeti... „Ráčili rozkázat, abych se přeptal na stav věcí,“ řekl.

„No tak se přeptej,“ vykřikl statkář, „dovedli to tak daleko, že nejsou povozy, nic!... Tady ji máš, slyšíš?“ řekl a ukázal na stranu, odkud bylo slyšet střelbu.

„Dovedli to tak, že zahyneme všichni... lotři!“ řekl ještě jednou a sešel ze schodů.

Alpatyč zavrtěl hlavou a šel nahoru po schodech. V předpokoji byli kupci, ženy a úředníci a mlčky se po sobě dívali. Dveře pracovny se otevřely, všichni vstali z míst a pohnuli se kupředu. Ze dveří vyběhl úředník, něco promluvil s kupcem, zavolal za sebou tlustého úředníka s křížem na krku a zase zmizel ve dveřích, zřejmě se vyhýbal všem pohledům a otázkám, které se k němu obracely. Alpatyč se protlačil dopředu, a když úředník vyšel znovu, vložil ruku za zapnutý kabát, obrátil se na něj a podával mu dva dopisy.

„Panu baronu Aschovi od vrchního generála knížete Bolkonského,“ ohlásil tak slavnostně a významně, že se k němu úředník obrátil a dopis od něho vzal. Za několik minut gubernátor Alpatyče přijal a spěšně mu řekl:

„Vyřiď knížeti a kněžně, že jsem nic nevěděl: jednal jsem podle rozkazů shora – tady...“

Dal Alpatyčovi nějaký list.

„Ostatně, když je kníže nemocný, radím jim, aby odjeli do Moskvy. Já sám hned odjíždím. Vyřiď…“ Ale gubernátor nedomluvil; do dveří vběhl zaprášený a zpocený důstojník a začal cosi francouzsky povídat. Na gubernátorově tváři se objevila hrůza.

„Jdi,“ řekl a kývl na Alpatyče hlavou a začal se na něco vyptávat důstojníka. Když Alpatyč vyšel z gubernátorovy pracovny, obrátily se na něho dychtivé, vystrašené, bezmocné pohledy. Alpatyč teď mimoděk naslouchal blízkým a stále silnějším výstřelům a spěchal do hostince. List, který gubernátor Alpatyčovi dal, zněl takto:

„Ujišťuji vás, že městu Smolensku nehrozí dosud ani to nejmenší nebezpečí a že je nepravděpodobné, aby mu ono hrozilo. Já z jedné a kníže Bagration z druhé strany táhneme ke spojení před Smolenskem, které se uskuteční dvacátého druhého, a obě armády spojenými silami budou bránit své krajany ve vám svěřené gubernii, dokud jejich úsilí neodvrátí od nich nepřátele vlasti, anebo dokud v jejich statečných řadách nepadne poslední bojovník. Z toho vidíte, že máte plné právo uklidnit obyvatele Smolenska, neboť kdo je chráněn dvěma tak statečnými vojsky, ten si může být jist jejich vítězstvím.“ Tak zněl rozkaz Barclaye de Tolly smolenskému civilnímu gubernátorovi, baronu Aschovi, z roku tisíc osm set dvanáct.

Lidé neklidně pobíhali po ulicích.

Z vrat domů co chvíli vyjížděly vozy naložené až po vrch domácím nádobím, židlemi a skříňkami a jely ulicemi. V domě vedle Ferapontovova stály povozy a ženské se loučily, naříkaly a bědovaly. Pes, voříšek, se se štěkotem točil před zapřaženými koňmi.

Alpatyč vešel spěšnějším krokem, než jakým obvykle chodil, do dvora a zamířil rovnou do kůlny ke svým koním a vozu. Kočí spal; Alpatyč ho vzbudil, poručil mu zapřahat a vešel do síně. Z hospodářovy jizby bylo slyšet dětský pláč, srdceryvné vzlykání ženy a Ferapontovův zlostný, chraplavý křik. Kuchařka se v síni jako vylekaná slepice rozčepýřila, sotva Alpatyč vešel.

„Ubil ji k smrti – hospodyni ubil!... Tak ji bil, tak ji vláčel!...“

„Za co?“ zeptal se Alpatyč.

„Prosila, aby mohla odjet. Ženská věc! Odvez mě, povídá, nezahub mě s malými dětmi; lidi, povídá, všichni odjeli, a co my? A jak ji začal bít. Tak ji bil, tak ji vláčel!“

Alpatyč na ta slova jako by souhlasně kývl hlavou, a protože už nic dalšího nechtěl vědět, přistoupil k protějším dveřím – do hospodářovy jizby, ve které zůstaly jeho nákupy.

„Ty ničemo, ty vrahu,“ vykřikla v tu chvíli hubená, bledá žena s dítětem v náručí a se šátkem strženým z hlavy, vyrvala se ze dveří a seběhla po schodech na dvůr. Ferapontov vyšel za ní, a když uviděl Alpatyče, upravil si vestu a vlasy, zívl a vešel za Alpatyčem do jizby.

„Copak už chceš jet?“ zeptal se.

Alpatyč na otázku neodpověděl, na hospodáře se neohlédl, přebíral své nákupy a zeptal se, kolik je hospodáři povinen za nocleh.

„Spočítáme to! A co, byl jsi u gubernátora?“ zeptal se Ferapontov. „Jak se rozhodlo?“

Alpatyč odpověděl, že mu gubernátor nic určitého neřekl.

„Copak se s naším živobytím můžeme odstěhovat?“ řekl Ferapontov. „Za povoz do Dorogobuže chtějí sedm rublů. A já povídám: Boha v těle nemají!“ řekl.

„Selivanov, ten se trefil ve čtvrtek, prodal mouku armádě po devíti rublech za pytel. Tak co, budete pít čaj?“ dodal. Zatímco zapřahali koně, Alpatyč s Ferapontovem vypili čaj a dali se do řeči o ceně obilí, o úrodě a o příznivém počasí pro žně.

„Ale nějak to utichá,“ řekl Ferapontov, když vypil tři šálky čaje a vstával, „asi jsme vyhráli. Říkali přece, že ho nepustí. To je síla... A onehdy, povídali, Matvej Ivanyč Platov je zahnal do řeky Mariny, tak osmnáct tisíc nebo kolik za jeden den utopil.“

Alpatyč posbíral své nákupy, předal je kočímu, který vešel, a vyrovnal se s hospodářem. Ve vratech zazněl zvuk kol, kopyt a rolniček vy-

jíždějící kibitky.

Bylo už dávno po poledni; polovina ulice byla ve stínu, druhá jasně ozářená sluncem. Alpatyč pohlédl z okna a šel ke dveřím. Najednou bylo slyšet podivný zvuk vzdáleného hvizdu a úderu a hned nato se rozlehl splývající hukot dělové palby, až se okna rozdrnčela.

Alpatyč vyšel na ulici; ulicí proběhli dva lidé k mostu. Z různých stran bylo slyšet hvízdání, údery dělových koulí a praskání granátů, které padaly do města. Ale tyhle zvuky byly ve srovnání s palbou za městem skoro neslyšné a obyvatelé si jich nevšímali. Bylo to bombardování města, které po čtvrté hodině odpoledne nařídil Napoleon zahájit ze sto třiceti děl. Lidé zpočátku nechápali, co to bombardování znamená.

Zvuky padajících granátů a koulí zpočátku vzbuzovaly jen zvědavost. Ferapontovova žena, která do té doby pod kůlnou nepřestávala naříkat, zmlkla a s dítětem v náručí vyšla k vratům, mlčky se dívala na lidi a naslouchala zvukům.

K vratům vyšla kuchařka a krámský pomocník. Všichni se s veselou zvědavostí snažili zahlédnout střely, které jim prolétaly nad hlavami. Zpoza rohu vyšlo několik lidí a živě se bavili.

„To je ale síla!“ říkal jeden. „Střechu i strop to rozbilo na třísky.“ „Rozrylo to zem jako prase,“ řekl druhý.

„To se povedlo, to mě povzbudilo!“ řekl se smíchem.

„Ještě že jsi uskočil, jinak by tě rozmázla.“ Lidé se k nim obrátili. Zastavili se a vyprávěli, jak jim přímo vedle nich dopadla koule do domu. Mezitím další střely, tu s rychlým, chmurným hvizdem – koule, tu s příjemným pohvizdováním – granáty, pořád přelétaly lidem nad hlavami; ale ani jedna střela nedopadla blízko, všechny letěly dál. Alpatyč nasedal do kibitky. Hospodář stál ve vratech.

„Co tu okouníš!“ okřikl kuchařku, která s vyhrnutými rukávy, v červené sukni a s kývajícími se holými lokty přišla k rohu poslechnout si, co se vypráví.

„To jsou ale divy," říkala si, ale když uslyšela hospodářův hlas, vrátila se a stahovala si zastrčenou sukni.

Znovu, ale tentokrát velmi blízko, cosi zahvízdalo jako ptáček, který letí shora dolů, uprostřed ulice blýskl oheň, cosi vybuchlo a zahalilo ulici kouřem.

„Ty ničemo, co to děláš?" vykřikl hospodář a přiběhl ke kuchařce.

V tutéž chvíli ze všech stran žalostně zakvílely ženy, vylekaně se rozplakalo dítě a lidé s bledými tvářemi se mlčky srotili kolem kuchařky. Z toho davu bylo nejvíc slyšet sténání a bědování kuchařky.

„Oj, oj, ach, holoubkové moji! Holoubkové moji zlatí! Nedejte mi umřít! Holoubkové moji zlatí!..."

Za pět minut nezůstal na ulici nikdo. Kuchařku se stehnem roztříštěným střepinou granátu odnesli do kuchyně. Alpatyč, jeho kočí, Ferapontovova žena s dětmi a domovník seděli ve sklepě a naslouchali. Hukot děl, hvízdání střel a žalostné sténání kuchařky, které přehlušovalo všechny zvuky, neutichaly ani na okamžik. Hospodyně tu konejšila a uklidňovala dítě, tu se žalostným šepotem vyptávala každého, kdo vešel do sklepa, kde je její muž, který zůstal na ulici. Krámský pomocník, který vešel do sklepa, jí řekl, že hospodář šel s lidmi do chrámu, kde vyzdvihli smolenskou zázračnou ikonu.

K soumraku začala kanonáda utichat. Alpatyč vyšel ze sklepa a zastavil se ve dveřích. Předtím jasné večerní nebe bylo celé zahalené kouřem. A skrz ten kouř podivně svítil mladý, vysoko stojící srpek měsíce. Po předchozím strašném hukotu děl, který teď umlkl, jako by se po celém městě rozlilo ticho, přerušované jen šelestem kroků, sténáním, vzdálenými výkřiky a praskotem požárů. Kuchařčino sténání ted utichlo. Ze dvou stran stoupala a rozplývala se černá mračna kouře z požárů. Ulicí ne v řadách, ale jako mravenci z rozvráceného mraveniště, v různých uniformách a různými směry, chodili a pobíhali vojáci. Alpatyč viděl, jak několik z nich vběhlo na Ferapontovův dvůr. Al-

patyč vyšel k vratům. Jakýsi pluk se tlačil, spěchal a ucpal ulici; táhl zpátky.

„Město se vzdává; odjeďte, odjeďte," řekl mu důstojník, který si jeho postavy všiml, a hned se s křikem obrátil na vojáky:

„Já vám dám běhat po dvorech!" vykřikl.

Alpatyč se vrátil do jizby, zavolal kočího a poručil mu vyjíždět. Za Alpatyčem a kočím vyšla i celá Ferapontovova domácnost. Ženské, které do té doby mlčely, uviděly kouř a dokonce i plameny požárů, které teď v začínajícím soumraku byly vidět, a najednou se daly do nářku a dívaly se na požáry. Jako by jim přizvukovaly, ozvaly se stejné nářky i na jiných koncích ulice. Alpatyč s kočím pod přístřeškem třesoucíma se rukama rozmotávali zamotané opratě a postraňky.

Když Alpatyč vyjížděl z vrat, uviděl, jak v otevřeném Ferapontovově krámě nějakých deset vojáků s hlasitým hovorem sype do pytlů a torn pšeničnou mouku a slunečnicová semínka. V tutéž chvíli se z ulice vracel do krámu Ferapontov. Když uviděl vojáky, chtěl něco vykřiknout, ale najednou se zarazil, chytil se za vlasy a rozesmál se vzlykavým smíchem.

„Berte všechno, chlapi! Ať to nedostanou ďáblové!" vykřikl, sám popadal pytle a vyhazoval je na ulici. Někteří vojáci se polekali a utekli, jiní dál sypali. Když Ferapontov uviděl Alpatyče, obrátil se k němu.

„Je konec! Rusko!" vykřikl. „Alpatyči! Je konec! Sám to zapálím. Je konec…" Ferapontov běžel na dvůr.

Ulicí, kterou celou zaplnili, nepřetržitě táhli vojáci, takže Alpatyč nemohl projet a musel čekat. Ferapontovova žena s dětmi taky seděla na voze a čekala, až bude možné vyjet.

Byla už úplná noc. Na nebi svítily hvězdy a občas, kdykoli ho nezahalil kouř, svítil mladý měsíc. Na svahu k Dněpru se Alpatyčův vůz i vůz hospodyně, které se pomalu sunuly v řadách vojáků a jiných povozů, musely zastavit. Nedaleko křižovatky, u které vozy stály, hořel v uličce dům a krámy. Požár už dohoříval. Plamen tu uhasínal a ztrá-

cel se v černém kouři, tu zase jasně vyšlehl a podivně ostře ozářil tváře lidí, kteří se srotili na křižovatce. Před požárem se míhaly černé postavy lidí a přes neustávající praskot ohně bylo slyšet hovor a křik. Alpatyč slezl z vozu, a když viděl, že jeho vůz ještě dlouho nepustí, zahnul do uličky podívat se na požár. Vojáci bez ustání pobíhali sem a tam kolem požáru a Alpatyč viděl, jak dva vojáci a s nimi nějaký člověk v plášti z hrubého sukna táhnou z ohně přes ulici na sousední dvůr hořící trámy, a jiní nosili náruče sena.

Alpatyč přistoupil k velkému davu lidí, kteří stáli proti vysoké stodole, jež hořela plným plamenem. Stěny byly celé v ohni, zadní se zřítila, prkenná střecha se propadla, trámy plály. Dav zřejmě čekal na chvíli, kdy se zřítí střecha. Na to čekal i Alpatyč.

„Alpatyči!“ zavolal najednou na starce jakýsi známý hlas.

„Panáčku, Vaše Osvícenosti,“ odpověděl Alpatyč, který okamžitě poznal hlas svého mladého knížete.

Kníže Andrej v plášti, na vraníkovi, stál za davem a díval se na Alpatyče.

„Jak to, že jsi tady?“ zeptal se.

„Vaše… Vaše Osvícenosti,“ vypravil ze sebe Alpatyč a rozvzlykal se… „Vaše, Vaše… nebo už jsme ztraceni? Otec…“

„Jak to, že jsi tady!“ opakoval kníže Andrej.

Plamen v tu chvíli jasně vyšlehl a ozářil Alpatyčovi bledou a vyčerpanou tvář jeho mladého pána. Alpatyč vyprávěl, jak ho poslali a jak se jen s námahou dostal pryč.

„Tak co, Vaše Osvícenosti, jsme ztraceni?“ zeptal se znovu.

Kníže Andrej neodpověděl, vytáhl zápisník, zvedl koleno a začal tužkou psát na vytržený list. Psal sestře:

„Smolensk se vzdává,“ psal, „Lysé Hory obsadí nepřítel do týdne. Odjeďte hned do Moskvy. Odpověz mi ihned, jakmile odjedete, a pošli zvláštního posla do Usvjaže.“

Dopsal, list předal Alpatyčovi a ústně mu vyložil, jak zařídit odjezd knížete, kněžny a syna s vychovatelem a jak a kam mu ihned odpovědět. Ještě ty pokyny nedořekl, když k němu přicválal jízdní štábní velitel provázený družinou.

„Vy jste plukovník?“ křičel štábní velitel s německým přízvukem, hlasem, který kníže Andrej znal. „Ve vaší přítomnosti zapalují domy, a vy tu stojíte? Co to má znamenat? Za to se zodpovíte,“ křičel Berg, který byl teď pomocníkem náčelníka štábu levého křídla pěchoty první armády – místo, jak říkal Berg, velmi příjemné a na očích.

Kníže Andrej se na něj podíval, neodpověděl a dál mluvil k Alpatyčovi:

„Tak řekni, že na odpověď čekám do desátého, a jestliže desátého nedostanu zprávu, že všichni odjeli, budu sám muset všechno nechat a jet do Lysých Hor.“

„Já to, kníže, říkám jen proto,“ řekl Berg, když knížete Andreje poznal, „že musím plnit rozkazy, protože já vždycky přesně plním… Prosím vás, promiňte mi,“ omlouval se Berg kvůli čemusi.

Cosi v ohni zapraskalo. Oheň na okamžik ztichl; zpod střechy se vyvalila černá mračna kouře. Ještě jednou cosi v ohni strašně zapraskalo a zřítilo se cosi obrovského.

„Urrururu!“ zařval dav a jako by tím odpovídal zřícenému stropu stodoly, z níž to vonělo plackami ze spáleného obilí. Plamen vyšlehl a ozářil rozjařené, radostné a zmučené tváře lidí, kteří stáli kolem požáru.

Člověk v plášti z hrubého sukna zvedl ruku a křičel:

„Paráda! Už to bere! Chlapi, paráda!…“

„To je sám hospodář,“ ozvaly se hlasy.

„Tak, tak,“ řekl kníže Andrej Alpatyčovi, „všechno vyřiď, jak jsem ti řekl.“ A aniž Bergovi, který vedle něho zmlkl, odpověděl jediné slovo, pobídl koně a odjel do uličky.

V

Od Smolenska vojsko dál ustupovalo. Nepřítel šel za ním. Desátého srpna táhl pluk, kterému velel kníže Andrej, po hlavní silnici kolem aleje, která vedla do Lysých Hor. Vedra a sucho trvaly přes tři týdny. Každý den táhly po nebi kudrnaté mráčky a občas zastřely slunce; ale k večeru se zase vyjasnilo a slunce zapadalo do hnědočervené mlhy. Jen silná noční rosa osvěžovala zemi. Obilí, které zůstalo nepožaté, usychalo a vypadávalo z klasů. Bažiny vyschly. Dobytek řval hlady, protože na sluncem spálených lukách nenacházel potravu. Jen v noci a v lesích, dokud se držela rosa, byl chládek. Ale na silnici, na hlavní silnici, po které táhlo vojsko, ten chládek nebyl ani v noci, ani v lesích. Na písčitém prachu silnice, rozdupaném víc než do hloubky čtvrt lokte, nebyla rosa znát. Jakmile se rozednilo, začal pochod. Vozatajstvo a dělostřelectvo jely bez hluku, ponořené po náboje kol, a pěchota po kotníky v měkkém, dusném, horkém prachu, který za noc nevychladl. Část toho písčitého prachu se hnětla pod nohama a koly, jiná se zvedala a stála jako mrak nad vojskem, lepila se do očí, do vlasů, do uší, do nosů, a hlavně do plic lidem i zvířatům, kteří se po té silnici pohybovali. Čím výš stoupalo slunce, tím výš stoupal i mrak prachu, a skrz ten jemný, horký prach se dalo dívat prostým okem do slunce, které nezakrývaly mraky. Slunce vypadalo jako velká nachová koule. Nefoukal vítr a lidé se v tom nehybném ovzduší dusili. Šli s nosy a ústy ovázanými šátky. Když přišli do vesnice, všechno se vrhlo ke studnám. Prali se o vodu a vypíjeli ji až do bahna.

Kníže Andrej velel pluku a zaměstnávalo ho uspořádání pluku, blaho jeho lidí a nutnost přijímat a vydávat rozkazy. Požár Smolenska a jeho opuštění byly pro knížete Andreje předělem. Nový pocit zloby

proti nepříteli mu pomáhal zapomínat na vlastní žal. Byl celý oddaný záležitostem svého pluku, staral se o své lidi a důstojníky a byl k nim laskavý. V pluku mu říkali *náš kníže*, byli na něho hrdí a měli ho rádi. Ale dobrý a mírný byl jen ke svým lidem z pluku, k Timochinovi a podobným, k lidem úplně novým a z cizího prostředí, k lidem, kteří nemohli znát a chápat jeho minulost; jakmile se však střetl s někým ze svých dřívějších známých, ze štábních, hned se znovu naježil; stával se zlým, posměvačným a pohrdavým. Všechno, co jeho vzpomínky spojovalo s minulostí, ho odpuzovalo, a proto se ve vztazích k tomu dřívějšímu světu snažil jen nebýt nespravedlivý a plnit svou povinnost.

Pravda, knížeti Andrejovi se všechno jevilo v temném, chmurném světle – zvlášť potom, co šestého srpna opustili Smolensk, který se podle jeho mínění dal a měl bránit, a potom, co jeho nemocný otec musel utéct do Moskvy a nechat napospas rabování tolik milované Lysé Hory, které sám vystavěl a osídlil; ale přesto mohl kníže Andrej díky pluku myslet na jiný předmět, úplně nezávislý na obecných otázkách – na svůj pluk. Desátého srpna dorazila kolona, ve které byl jeho pluk, na úroveň Lysých Hor. Kníže Andrej dostal před dvěma dny zprávu, že jeho otec, syn a sestra odjeli do Moskvy. Ačkoli kníže Andrej neměl v Lysých Horách co dělat, rozhodl se – s tou touhou rozjitřit si žal, která mu byla vlastní –, že se do Lysých Hor musí zastavit.

Dal si osedlat koně a z pochodu se vydal na koni do otcovy vesnice, kde se narodil a strávil dětství. Když jel kolem rybníka, u kterého vždycky desítky ženských povídaly, tloukly prádlo pracími palicemi a máchaly ho, všiml si kníže Andrej, že u rybníka nikdo není a že utržená lávka, napůl zalitá vodou, pluje bokem uprostřed rybníka. Kníže Andrej dojel k vrátnici. U kamenné vjezdové brány nikdo nebyl a dveře byly odemčené. Cestičky v zahradě už zarostly a po anglickém parku chodila telata a koně. Kníže Andrej dojel ke skleníku: skla byla rozbitá a stromy v kádích byly zčásti povalené, zčásti uschlé. Zavolal na zahradníka Tarase. Nikdo se neozval. Objel skleník na prostranství za

ním a uviděl, že vyřezávaný prkenný plot je celý polámaný a ovoce ze švestek otrhané i s větvemi. Starý mužik – kníže Andrej ho jako dítě vídal u brány – seděl na zelené lavičce a pletl lýkovou botu.

Byl hluchý a neslyšel, že kníže Andrej přijel. Seděl na lavici, na které rád vysedával starý kníže, a vedle něho bylo na větvičkách polámané a uschlé magnolie rozvěšené lýko.

Kníže Andrej dojel k domu. Několik lip ve staré zahradě bylo pokácených, jedna strakatá kobyla s hříbětem chodila mezi růžemi přímo před domem. Dům měl okenice zatlučené. Jedno okno dole bylo otevřené. Chlapec z čeledi uviděl knížete Andreje a vběhl do domu.

Alpatyč poslal rodinu pryč a zůstal v Lysých Horách sám; seděl doma a četl Životy svatých. Když se dověděl, že přijel kníže Andrej, vyšel s brýlemi na nose z domu, cestou se zapínal, spěšně přistoupil ke knížeti, beze slova se rozplakal a líbal knížete Andreje na koleno.

Pak se, rozzlobený na vlastní slabost, odvrátil a začal mu podávat zprávu o stavu věcí. Všechno cenné a drahé bylo odvezeno do Bogučarova. Obilí, na sto čtvrtí, bylo také odvezeno; seno a jařiny, letos neobyčejná úroda, jak říkal Alpatyč, byly vzaty a posekány zelené – vojskem. Mužici jsou na mizině, někteří odešli také do Bogučarova, malá část zůstává.

Kníže Andrej ho nedoposlouchal a zeptal se:

„Kdy odjel otec a sestra?“ Myslel tím, kdy odjeli do Moskvy. Alpatyč v domnění, že se ptá na odjezd do Bogučarova, odpověděl, že odjeli sedmého, a znovu se rozhovořil o hospodářských záležitostech a žádal o pokyny.

„Poručíte, abych vydával oddílům oves na stvrzenku? Ještě nám zůstalo šest set čtvrtí,“ ptal se Alpatyč.

„Co mu mám odpovědět?“ myslel si kníže Andrej, díval se na starcovu lysou hlavu, lesknoucí se na slunci, a ve výrazu jeho tváře četl, že sám chápe, jak nevhodné jsou ty otázky, ale ptá se jen proto, aby přehlušil i vlastní žal.

„Ano, vydávej," řekl.

„Jestli jste ráčil zpozorovat nepořádek v zahradě," říkal Alpatyč, „tomu nebylo možné zabránit: prošly tu tři pluky a nocovaly tu, zvlášť dragouni. Opsal jsem si hodnost a jméno velitele, abych mohl podat stížnost."

„No a co budeš dělat ty? Zůstaneš tu, jestli nepřítel obsadí kraj?" zeptal se ho kníže Andrej.

Alpatyč obrátil tvář ke knížeti Andrejovi a podíval se na něho; a najednou slavnostním gestem zvedl ruku vzhůru:

„On je můj ochránce, buď vůle Jeho!" řekl.

Po louce šel zástup mužiků a čeledi a s obnaženými hlavami se blížil ke knížeti Andrejovi.

„Tak sbohem!" řekl kníže Andrej a sklonil se k Alpatyčovi. „Odjed taky, odvez, co můžeš, a lidem řekni, ať odejdou na rjazaňský statek nebo na ten u Moskvy." Alpatyč se přitiskl k jeho noze a rozvzlykal se. Kníže Andrej ho opatrně odsunul, pobídl koně do cvalu a jel dolů alejí.

Na prostranství za skleníkem pořád stejně netečně, jako moucha na tváři drahého mrtvého, seděl stařec a ťukal do kopyta lýkové boty, a dvě holčičky se švestkami v klíně sukní, které natrhaly ze skleníkových stromů, odtamtud utíkaly a narazily na knížete Andreje. Když starší holčička uviděla mladého pána, se strachem ve tváři chytila svou menší družku za ruku a schovala se s ní za břízu a ani nestihla posbírat rozsypané zelené švestky.

Kníže Andrej se od nich polekaně a spěšně odvrátil, protože se bál, aby nepoznaly, že je viděl. Bylo mu té hezké vystrašené holčičky líto. Bál se na ni podívat, a zároveň po tom neodolatelně toužil. Zmocnil se ho nový, radostný a uklidňující pocit, když se díval na ty holčičky a pochopil, že existují jiné lidské zájmy, jemu úplně cizí a stejně oprávněné jako ty, které zaměstnávaly jeho. Ty holčičky zřejmě vášnivě toužily po jediném – odnést a dojíst ty zelené švestky a nenechat se chytit, a kníže Andrej jim spolu s nimi přál, aby se jejich podnik zdařil. Ne-

mohl se zdržet, aby se na ně nepodíval ještě jednou. V domnění, že už jsou v bezpečí, vyskočily ze zálohy, cosi tenkými hlásky pištěly, přidržovaly si sukně a vesele a rychle běžely po trávě louky svýma opálenýma bosýma nožkama.

Kníže Andrej se trochu osvěžil, když vyjel z oblasti prachu hlavní silnice, po které táhlo vojsko. Ale nedaleko za Lysými Horami vjel znovu na silnici a dohnal svůj pluk na odpočinku u hráze malého rybníka. Byla druhá hodina odpoledne. Slunce, rudá koule v prachu, nesnesitelně pražilo a pálilo do zad přes černý kabát. Prach, pořád stejný, nehybně stál nad zastaveným vojskem, které hučelo hovorem. Vítr nefoukal. Když jel po hrázi, zavanul na knížete Andreje pach bahna a svěžest rybníka. Zatoužil po vodě – ať by byla sebešpinavější. Ohlédl se na rybník, odkud se nesl křik a chechot. Malý kalný, zelený rybník zřejmě stoupl asi o dvě čtvrti lokte a zaplavoval hráz, protože byl plný lidských, vojenských, nahých bílých těl, která se v něm plácala, s cihlově rudýma rukama, tvářemi a krky. Všechno to nahé, bílé, lidské maso se s chechotem a halekáním plácalo v té špinavé louži jako karasi nacpaní do konve. To plácání znělo veselím, a proto bylo obzvlášť smutné.

Jeden mladý plavovlasý voják z třetí roty – kníže Andrej ho dokonce znal – s řemínkem pod lýtkem se křižoval a couval, aby se pořádně rozběhl a žbluňkl do vody; jiný, černý, věčně rozcuchaný poddůstojník, po pás ve vodě, cukal svalnatým trupem, radostně frkal a poléval si hlavu rukama, černýma až po zápěstí. Bylo slyšet, jak se navzájem plácají, pištění a hýkání.

Na březích, na hrázi, v rybníce, všude bylo bílé, zdravé, svalnaté maso. Důstojník Timochin s červeným nosíkem se na hrázi utíral ručníkem, zastyděl se, když uviděl knížete, ale přece se odhodlal na něho obrátit:

„To je ale dobré, Vaše Osvícenosti, kdybyste ráčil taky!“ řekl.

„Je tam špína,“ řekl kníže Andrej a ušklíbl se.

„Hned vám to tam vyčistíme.“ A Timochin, ještě neoblečený, běžel čistit.

„Kníže se chce koupat.“

„Který? Náš kníže?“ ozvaly se hlasy a všichni začali tak spěchat, že je kníže Andrej sotva stihl uklidnit. Usoudil, že bude lepší polít se vodou v kůlně.

„Maso, těla, potrava pro děla!“ myslel si, díval se i na své nahé tělo a chvěl se ani ne tak zimou, jako spíš odporem a hrůzou, kterým sám nerozuměl, při pohledu na to obrovské množství těl, která se máchala ve špinavém rybníce.

* * *

Sedmého srpna psal kníže Bagration na svém stanovišti v Michajlovce na smolenské silnici toto:

„Milostivý pane hrabě Alexeji Andrejeviči.“

Psal Arakčejevovi, ale věděl, že jeho dopis bude číst panovník, a proto, pokud toho byl schopen, promýšlel každé své slovo.

„Myslím, že ministr už podal hlášení o tom, že byl Smolensk nepřáteli opuštěn. Bolí to, je to smutné a celá armáda je v zoufalství, že to nejdůležitější místo nadarmo opustili. Já jsem ho ze své strany žádal osobně, co nejnaléhavěji, nakonec i písemně; ale nic ho nepřimělo souhlasit. Přísahám vám na svou čest, že Napoleon byl v pytli jako nikdy, a mohl ztratit polovinu armády, ale Smolensk nedobýt. Naše vojska se bila a bijí tak jako nikdy. Já jsem s patnácti tisíci držel přes třicet pět hodin a bil je; ale on nechtěl vydržet ani čtrnáct hodin. To je hanba a skvrna na naší armádě; a on sám by podle mého ani neměl žít na světě. Jestli hlásí, že ztráty jsou velké – není to pravda; možná kolem čtyř tisíc, ne víc, ale ani to ne; a i kdyby deset, co se dá dělat, je válka! Ale zato nepřítel ztratil spousty…

„Co by stálo zůstat ještě dva dny? Přinejmenším by sami odešli; neboť neměli vodu, aby napojili lidi a koně. Dal mi slovo, že neustoupí, ale najednou poslal dispozici, že v noci odchází. Takhle válčit nelze a můžeme brzy přivést nepřítele do Moskvy…

„Proslýchá se, že pomýšlíte na mír. Uzavřít mír, chraň Bůh! Po všech obětech a po takových šílených ústupech – uzavírat mír: postavíte proti sobě celé Rusko a každý z nás bude pokládat za hanbu nosit uniformu. Když už to takhle došlo – musí se bojovat, dokud Rusko může a dokud lidé stojí na nohou…

„Velet má jeden, a ne dva. Váš ministr je možná dobrý na ministerstvu; ale generál je to ne že špatný, ale mizerný, a jemu svěřili osud celé naší vlasti… Já, namouduši, zešílím zlostí; odpusťte mi, že píšu drze. Je vidět, že nemá rád panovníka a přeje si záhubu nás všech ten, kdo radí uzavřít mír a svěřit velení armády ministrovi. A tak vám píšu pravdu: připravujte domobranu. Neboť ministr co nejmistrovštěji vede za sebou hosta do hlavního města. Velké podezření budí v celé armádě pan křídelní pobočník Wolzogen. Prý je víc Napoleonův než náš a on ministrovi všechno radí. Já k němu jsem nejen zdvořilý, ale poslouchám ho jako kaprál, ačkoli jsem starší než on. To bolí; ale protože miluji svého dobrodince a panovníka – poslouchám. Jen je mi líto panovníka, že takovým lidem svěřuje slavnou armádu. Představte si, že naším ústupem jsme ztratili únavou a v lazaretech přes patnáct tisíc lidí; a kdybychom útočili, nebylo by to tak. Řekněte proboha, co naše Rusko – matka naše – řekne na to, že se tolik bojíme a proč tak dobrou a horlivou vlast vydáváme lumpům a vštěpujeme každému poddanému nenávist a potupu? Proč být zbabělí a koho se bát? Já za to nemohu, že je ministr nerozhodný, zbabělý, nechápavý, pomalý a má všechny špatné vlastnosti. Celá armáda přímo pláče a nadává mu, až hrůza…“

VI

Z nesčetných rozdělení, která lze v jevech života udělat, je možné rozdělit je všechny na takové, v nichž převládá obsah, a jiné, v nichž převládá forma. K těm druhým lze, na rozdíl od života na venkově, v kraji, v gubernii, a dokonce i v Moskvě, počítat život petrohradský, zvlášť salonní. Tento život je neměnný.

Od roku tisíc osm set pět jsme se s Bonapartem smiřovali i hádali, sepisovali jsme ústavy a zase je rušili, ale salon Anny Pavlovny a salon Hélène byly přesně takové, jaké byly – jeden před sedmi, druhý před pěti lety. Stejně tak se u Anny Pavlovny mluvilo s nepochopením o Bonapartových úspěších a stejně tak se v jeho úspěších i v tom, jak mu evropští panovníci nadržují, viděla zlovolné spiknutí, jehož jediným cílem bylo způsobit nepříjemnosti a neklid tomu dvorskému kroužku, jehož představitelkou byla Anna Pavlovna. Stejně tak se u Hélène, kterou sám Rumjancev poctíval svými návštěvami a pokládal ji za pozoruhodně chytrou ženu, stejně tak v roce tisíc osm set osm jako v roce tisíc osm set dvanáct mluvilo s nadšením o velikém národě a velikém muži a s lítostí se pohlíželo na roztržku s Francií, která podle mínění lidí scházejících se v salonu Hélène musela skončit mírem.

V poslední době, po panovníkově návratu od armády, nastalo v těchto protichůdných salonních kroužcích jisté vzrušení a byly podniknuty jisté demonstrace jednoho proti druhému, ale směr kroužků zůstal stejný. Do kroužku Anny Pavlovny se z Francouzů přijímali jen zarytí legitimisté a vyslovovala se tu vlastenecká myšlenka, že se nemá jezdit do francouzského divadla a že vydržování herecké společnosti stojí tolik jako vydržování celého armádního sboru. Válečné události se tu sledovaly dychtivě a šířily se zvěsti pro naši armádu co nejpříz-

nivější. V kroužku Hélène, rumjancevovském, francouzském, se vyvracely zvěsti o krutosti nepřítele a války a probíraly se všechny Napoleonovy pokusy o smír. V tomto kroužku se vyčítalo těm, kdo radili k příliš ukvapeným opatřením, aby se dvůr a ženské vzdělávací ústavy pod ochranou císařovny matky připravovaly k odjezdu do Kazaně. Vůbec se celá válka jevila v salonu Hélène jako prázdné demonstrace, které velmi brzy skončí mírem, a vládl tu názor Bilibina, který ted v Petrohradě patřil u Hélène k domácím – každý chytrý člověk musel u ní být –, že věc nerozhoduje střelný prach, ale ti, kdo ho vymysleli. V tomto kroužku se ironicky a velmi chytře, i když velmi opatrně zesměšňovalo moskevské nadšení, o kterém zpráva dorazila do Petrohradu spolu s panovníkem.

V kroužku Anny Pavlovny se naopak tím nadšením kochali a mluvili o něm, jako mluví Plútarchos o mužích starověku. Kníže Vasilij, který pořád zastával tytéž důležité úřady, byl článkem, který oba kroužky spojoval. Jezdil ke své drahé přítelkyni Anně Pavlovně a jezdil do diplomatického salonu své dcery, a při ustavičném přejíždění z jednoho tábora do druhého se často spletl a říkal u Hélène to, co se mělo říkat u Anny Pavlovny, a naopak.

Brzy po panovníkově příjezdu se kníže Vasilij u Anny Pavlovny rozhovořil o válečných záležitostech, krutě odsuzoval Barclaye de Tolly a nemohl se rozhodnout, koho by měli jmenovat vrchním velitelem. Jeden z hostů, známý jako muž velkých zásluh, vyprávěl, že dnes viděl Kutuzova, zvoleného náčelníkem petrohradské domobrany, jak zasedá ve státní komoře a přijímá domobrance, a dovolil si opatrně vyslovit domněnku, že Kutuzov by byl tím mužem, který by vyhověl všem požadavkům.

Anna Pavlovna se smutně usmála a poznamenala, že Kutuzov panovníkovi nedělal nic jiného než nepříjemnosti.

„Říkal jsem to a říkal ve šlechtickém shromáždění," přerušil ji kníže Vasilij, „ale neposlechli mě. Říkal jsem, že jeho zvolení náčelníkem

domobrany se panovníkovi nebude líbit. Neposlechli mě.“

„Pořád nějaká mánie dělat frondu,“ pokračoval. „A před kým? A to všechno proto, že chceme opičit hloupé moskevské nadšení,“ řekl kníže Vasilij, na chvíli se spletl a zapomněl, že u Hélène se mělo moskevskému nadšení posmívat a u Anny Pavlovny se jím kochat. Ale hned se opravil. „No sluší se snad, aby hrabě Kutuzov, nejstarší generál v Rusku, zasedal v komoře? Jen se nadře nadarmo! Copak je možné jmenovat vrchním velitelem člověka, který neumí nasednout na koně, usíná na válečné radě, člověka těch nejhorších mravů! Pěkně se předvedl v Bukurešti! O jeho vlastnostech jako generála už nemluvím, ale copak je možné v takové chvíli jmenovat člověka sešlého a slepého, prostě slepého? To bude pěkný generál, slepý! Nic nevidí. Hrát na slepou bábu… vůbec nic nevidí!“

Nikdo proti tomu nic nenamítal.

Dvacátého čtvrtého července to byla naprostá pravda. Ale dvacátého devátého července byl Kutuzovovi udělen knížecí titul. Knížecí titul mohl znamenat i to, že se ho chtějí zbavit, a proto názor knížete Vasilije pořád platil, i když teď nijak nespěchal s tím, aby ho vyslovoval. Ale osmého srpna byl svolán výbor – polní maršál Saltykov, Arakčejev, Vjazmitinov, Lopuchin a Kočubej –, aby projednal válečné záležitosti. Výbor usoudil, že nezdary pocházejí z roztříštěného velení, a ačkoli osoby, které výbor tvořily, věděly o panovníkově nevoli ke Kutuzovovi, navrhl výbor po krátké poradě jmenovat Kutuzova vrchním velitelem. A téhož dne byl Kutuzov jmenován vrchním velitelem armád s plnou mocí a vrchním velitelem celého kraje, který vojsko obsadilo.

Devátého srpna se kníže Vasilij znovu setkal u Anny Pavlovny s mužem velkých zásluh. Muž velkých zásluh se dvořil Anně Pavlovně, protože si přál být jmenován kurátorem jednoho ženského vzdělávacího ústavu. Kníže Vasilij vešel do pokoje s výrazem šťastného vítěze, člověka, který dosáhl cíle svých přání.

„Nuže, víte už tu velkou novinu? Kníže Kutuzov je maršálem. Všechny rozepře jsou u konce. Jsem tak šťastný, tak rád!“ říkal kníže Vasilij. „Konečně je tu muž,“ řekl významně a přísně se rozhlédl po všech, kdo byli v salonu. Muž velkých zásluh se navzdory svému přání dostat místo nemohl zdržet, aby knížeti Vasilijovi nepřipomněl jeho dřívější názor. Bylo to nezdvořilé jak vůči knížeti Vasilijovi v salonu Anny Pavlovny, tak vůči Anně Pavlovně, která tu zprávu také radostně přijala; ale nemohl se zdržet.

„Ale prý je slepý, kníže?“ řekl a připomínal tak knížeti Vasilijovi jeho vlastní slova.

„Ale jděte, vidí dost,“ řekl kníže Vasilij svým basovým, rychlým hlasem s pokašláváním, tím hlasem a s tím pokašláváním, kterým řešil všechny nesnáze. „Jděte, vidí dost,“ opakoval. „A z čeho mám radost,“ pokračoval, „je to, že mu panovník dal plnou moc nade všemi armádami, nad celým krajem – moc, jakou nikdy neměl žádný vrchní velitel. Je to druhý samovládce,“ uzavřel s vítězným úsměvem.

„Dej Bůh, dej Bůh,“ řekla Anna Pavlovna. Muž velkých zásluh, ještě nováček ve dvorské společnosti, chtěl Anně Pavlovně zalichotit a vyvléct její dřívější názor z tohoto soudu, a řekl:

„Říká se, že panovník tu moc Kutuzovovi předával nerad. Prý se začervenal jako slečinka, které by předčítali Jocondu, když mu řekl: ‚Panovník a vlast vám udělují tuto čest.‘“

„Možná že srdce nebylo při tom,“ řekla Anna Pavlovna.

„Ó ne, ne,“ horlivě se Kutuzova zastal kníže Vasilij. Teď už Kutuzova nemohl nikomu přenechat. Podle mínění knížete Vasilije byl Kutuzov nejen sám skvělý, ale všichni ho zbožňovali. „Ne, to není možné, protože panovník ho dřív tak dovedl ocenit,“ řekl.

„Dej jen Bůh, aby kníže Kutuzov,“ řekla Anna Pavlovna, „převzal skutečnou moc a nedovolil *nikomu*, aby mu házel klacky pod nohy.“

Kníže Vasilij okamžitě pochopil, kdo je ten *nikdo*. Šeptem řekl:

„Vím jistě, že si Kutuzov jako nezbytnou podmínku vymínil, aby velkokníže následník nebyl u armády. Víte, co řekl císaři?“ A kníže Vasilij zopakoval slova, která prý Kutuzov řekl panovníkovi: „Nemohu ho potrestat, jestliže udělá něco špatně, ani odměnit, jestliže udělá něco dobře.“ „Ó, to je nesmírně chytrý člověk, kníže Kutuzov, já ho znám už dávno.“

„Dokonce se říká,“ řekl muž velkých zásluh, který ještě neměl dvorský takt, „že nejjasnější kníže dal jako nezbytnou podmínku, aby sám panovník k armádě nejezdil.“

Jakmile to řekl, kníže Vasilij a Anna Pavlovna se od něho v jediném okamžiku odvrátili a smutně, s povzdechem nad jeho naivitou, pohlédli jeden na druhého.

VII

Zatímco se tohle dělo v Petrohradě, Francouzi už prošli Smolenskem a blížili se stále víc a víc k Moskvě. Napoleonův historik Thiers stejně jako jiní Napoleonovi historikové říká, ve snaze ospravedlnit svého hrdinu, že Napoleon byl k hradbám Moskvy přitažen proti své vůli. Má pravdu, jako mají pravdu všichni historikové, kteří hledají vysvětlení dějinných událostí ve vůli jediného člověka; má pravdu stejně jako ruští historikové, kteří tvrdí, že Napoleona k Moskvě přilákalo umění ruských vojevůdců. Tady je kromě zákona retrospektivnosti, tedy zpětnosti, který všechno minulé představuje jako přípravu k faktu, který se uskutečnil, ještě vzájemnost, která celou věc zamotává. Dobrý hráč, který prohrál v šachu, je upřímně přesvědčen, že jeho prohra vznikla z jeho chyby, a hledá tu chybu na začátku své hry, ale zapomíná, že v každém jeho kroku, po celou dobu hry, byly stejné chyby, že ani jeden jeho tah nebyl dokonalý. Chyba, na kterou obrací pozornost, je mu patrná jen proto, že ji protivník využil. Oč složitější než šachy je hra války, která probíhá za určitých podmínek času a kde bezduché stroje neřídí jediná vůle, ale kde všechno vyplývá z nesčetných srážek nejrůznějších libovůlí?

Po Smolensku hledal Napoleon bitvu za Dorogobuží u Vjazmy, potom u Careva Zajmišče; ale ukázalo se, že kvůli nesčetným srážkám okolností nemohli Rusové bitvu přijmout dřív než u Borodina, sto dvanáct verst od Moskvy. Od Vjazmy vydal Napoleon rozkaz k pochodu přímo na Moskvu.

Moskva, asijská metropole té veliké říše, posvátné město Alexandrových národů, Moskva se svými nesčetnými kostely v podobě čínských pagod! Ta Moskva nedávala Napoleonově obrazotvornosti pokoj.

Na pochodu z Vjazmy do Careva Zajmišče jel Napoleon na svém plavém, po anglicku přiřezaném mimochodníkovi, provázen gardou, stráží, pážaty a pobočníky. Náčelník štábu Berthier zůstal pozadu, aby vyslechl ruského zajatce, kterého chytilo jezdectvo. Cvalem, provázen tlumočníkem Lelormem d'Ideville, Napoleona dohonil a s veselou tváří zastavil koně.

„Nuže?" řekl Napoleon.

„Jeden Platovův kozák říká, že se Platovův sbor spojuje s hlavní armádou a že Kutuzov byl jmenován vrchním velitelem. Velmi chytrý a upovídaný!"

Napoleon se usmál, poručil, aby tomu kozákovi dali koně a přivedli ho k němu. Chtěl si s ním sám promluvit. Několik pobočníků odcválalo a za hodinu přijel k Napoleonovi Děnisovův nevolník, kterého Děnisov přenechal Rostovovi, Lavruška, v kazajce důstojnického sluhy, na francouzském jezdeckém sedle, s šibalskou, opilou a veselou tváří. Napoleon mu poručil, aby jel vedle něho, a začal se vyptávat:

„Vy jste kozák?"

„Kozák, prosím, vaše blahorodí."

„Kozák nevěděl, v jaké společnosti se nachází, neboť na Napoleonově prostotě nebylo nic, co by orientální obrazotvornosti mohlo prozradit přítomnost panovníka, a rozmlouval s nejkrajnější důvěrností o záležitostech probíhající války," říká Thiers, když tuto příhodu vypráví. Ve skutečnosti Lavruška, který se den předtím opil a nechal pána bez oběda, dostal výprask a byl poslán do vesnice pro slepice, kde se zabral do rabování a Francouzi ho zajali. Lavruška byl jeden z těch hrubých, drzých lokajů, kteří už viděli všechno možné, pokládají za povinnost dělat všechno podle a lstivě, jsou ochotni prokázat svému pánu jakoukoli službu a mazaně uhadují pánovy špatné myšlenky, zvlášť ješitnost a malichernost.

Když se Lavruška octl ve společnosti Napoleona, kterého velmi dobře a snadno poznal, ani v nejmenším se nezarazil a jen se ze všech sil

snažil zavděčit novým pánům.

Velmi dobře věděl, že je to sám Napoleon, a Napoleonova přítomnost ho nemohla zarazit víc než přítomnost Rostova nebo strážmistra s metlami, protože ani strážmistr, ani Napoleon ho nemohli ničeho připravit.

Vyžvanil všechno, co se povídalo mezi sluhy. Mnoho z toho byla pravda. Ale když se ho Napoleon zeptal, co si tedy myslí Rusové, jestli Bonaparta porazí, nebo ne, Lavruška přimhouřil oči a zamyslel se.

Viděl v tom jemnou lest, jako lidé podobní Lavruškovi vidí lest vždycky ve všem, zamračil se a chvíli mlčel.

„To jako znamená: jestli bude bitva," řekl zamyšleně, „a hezky brzo, tak to tak přesně bude. No a jestli přejdou tři dni, a potom po tom samém datu, tak to jako ta samá bitva se natáhne."

Napoleonovi to přetlumočili takto: „Jestliže se bitva svede do tří dnů, Francouzi ji vyhrají, ale kdyby se svedla později, bůhví co by z toho bylo," tlumočil s úsměvem Lelorme d'Ideville. Napoleon se neusmál, ačkoli byl zřejmě v nejveselejší náladě, a poručil, aby mu ta slova zopakovali.

Lavruška si toho všiml, a aby ho rozveselil, řekl a dělal přitom, že neví, kdo to je:

„Víme, vy máte Bonaparta, ten porazil všechny na světě, no ale s námi je to jiná písnička…" řekl a sám nevěděl, jak a proč mu ke konci do slov proklouzlo chvástavé vlastenectví. Tlumočník ta slova Napoleonovi předal bez konce a Bonaparte se usmál. „Mladý kozák přiměl svého mocného společníka k úsměvu," říká Thiers. Napoleon ujel mlčky několik kroků, obrátil se k Berthierovi a řekl, že chce vyzkoušet, jaký účinek vyvolá na to dítě Donu zpráva, že člověk, se kterým to dítě Donu mluví, je sám císař, tentýž císař, který napsal na pyramidy své nesmrtelně vítězné jméno.

Zpráva byla předána.

Lavruška pochopil, že se to dělá, aby ho to zarazilo, a že si Napoleon myslí, že se poleká, a aby se novým pánům zavděčil, hned předstíral, že je ohromený, omráčený, vypoulil oči a udělal stejný obličej, jaký míval, když ho vodili na výprask. „Sotva Napoleonův tlumočník promluvil," říká Thiers, „kozák, zachvácený jakýmsi úžasem, nepronesl už ani slovo a jel s očima neustále upřenýma na toho dobyvatele, jehož jméno k němu proniklo přes stepi Orientu. Všechna jeho výřečnost se náhle zastavila a ustoupila pocitu naivního a mlčenlivého obdivu. Napoleon ho odměnil a dal ho propustit na svobodu jako ptáka, kterého vracejí polím, jež ho viděla narodit se."

Napoleon jel dál a snil o té Moskvě, která tolik zaměstnávala jeho obrazotvornost, a pták, vrácený polím, jež ho viděla narodit se, odcválal k předním hlídkám a už předem si vymýšlel všechno to, co se nestalo a co bude vyprávět u svých. To, co se s ním opravdu stalo, vyprávět nechtěl, právě proto, že se mu to zdálo nehodné vyprávění. Vyjel ke kozákům, vyptal se, kde je pluk, který patřil k Platovovu oddílu, a ještě k večeru našel svého pána Nikolaje Rostova, který stál v Jankovu a právě nasedl na koně, aby si s Iljinem vyjel na projížďku po okolních vesnicích. Dal Lavruškovi jiného koně a vzal ho s sebou.

VIII

Kněžna Marja nebyla v Moskvě a mimo nebezpečí, jak si myslel kníže Andrej.

Po Alpatyčově návratu ze Smolenska se starý kníže jako by najednou probral ze spánku. Dal ve vesnicích sebrat domobrance a ozbrojit je a napsal vrchnímu veliteli dopis, ve kterém mu oznamoval, že se rozhodl zůstat v Lysých Horách až do krajnosti a bránit se, a ponechával na jeho uvážení, zda učiní, nebo neučiní opatření k obraně Lysých Hor, kde bude zajat nebo zabit jeden z nejstarších ruských generálů; a domácím oznámil, že v Lysých Horách zůstává.

Ale ačkoli sám v Lysých Horách zůstával, zařídil kníže, aby kněžnu a Dessallese s malým knížetem odvezli do Bogučarova a odtamtud do Moskvy. Kněžna Marja, vylekaná horečnou, bezesnou činorodostí otce, která vystřídala jeho dřívější skleslost, se nemohla odhodlat nechat ho samotného a poprvé v životě si dovolila ho neposlechnout. Odmítla odjet a strhla se na ni strašná bouře knížecího hněvu. Připomínal jí všechno, v čem byl k ní nespravedlivý. Snažil se ji obvinit a řekl jí, že ho umučila, že ho rozhádala se synem, že ho ohavně podezírala, že si za úkol svého života dala otravovat mu život, a vyhnal ji ze své pracovny se slovy, že jestli neodjede, je mu to jedno. Řekl, že nechce o její existenci vůbec vědět, ale předem ji varuje, ať se mu neopováží přijít na oči. To, že ji proti obavám kněžny Marji nedal násilím odvézt, ale jen jí poručil, aby se mu neukazovala na oči, kněžnu Marju potěšilo. Věděla, že to dokazuje, že je v nejhlubším tajemství duše rád, že zůstala doma a neodjela.

Den po Nikoluškově odjezdu se starý kníže ráno oblékl do plné uniformy a chystal se jet k vrchnímu veliteli. Kočár už byl přistavený.

Kněžna Marja viděla, jak v uniformě a se všemi řády vyšel z domu a šel do zahrady udělat přehlídku ozbrojených mužiků a čeledi. Kněžna Marja seděla u okna a naslouchala jeho hlasu, který se rozléhal ze zahrady. Najednou z aleje vyběhlo několik lidí s vyděšenými tvářemi.

Kněžna Marja vyběhla na zápraží, na květinovou cestičku a do aleje. Proti ní se blížil velký zástup domobranců a čeledi a uprostřed toho zástupu několik lidí vleklo v podpaží malého stařík a v uniformě a s řády. Kněžna Marja k němu přiběhla a v pohrávání drobných kroužků světla, které padalo stínem lipové aleje, si nedokázala uvědomit, jaká změna nastala v jeho tváři. Jediné, co uviděla, bylo, že dřívější přísný a rozhodný výraz jeho tváře vystřídal výraz bázlivosti a pokory. Když uviděl dceru, pohnul bezmocnými rty a zachroptěl. Nedalo se pochopit, co chtěl. Zvedli ho na ruce, odnesli do pracovny a položili na tu pohovku, které se poslední dobou tolik bál.

Přivezený lékař mu ještě té noci pustil žilou a prohlásil, že kníže dostal mrtvici na pravé straně.

Zůstávat v Lysých Horách bylo čím dál nebezpečnější, a den po mrtvici knížete odvezli do Bogučarova. Lékař jel s ním.

Když dorazili do Bogučarova, Dessalles s malým knížetem už odjeli do Moskvy.

Starý kníže, ochrnutý, ležel tři týdny v Bogučarovu v novém domě, který postavil kníže Andrej, pořád ve stejném stavu, ani hůř, ani lépe. Starý kníže byl v bezvědomí; ležel jako zohavená mrtvola. Neustále cosi mumlal, cukal obočím a rty, a nedalo se poznat, zda chápe, co se kolem něho děje, nebo ne. Jedno se dalo vědět jistě – že trpí a cítí potřebu ještě něco vyjádřit. Ale co to bylo, to nikdo nedokázal pochopit; byl to nějaký rozmar nemocného a napůl šíleného člověka, týkalo se to obecného běhu věcí, nebo rodinných záležitostí?

Lékař říkal, že neklid, který projevuje, nic neznamená, že má tělesné příčiny; ale kněžna Marja si myslela – a to, že její přítomnost jeho

neklid vždycky zesilovala, ji v tom domnění utvrzovalo –, myslela si, že jí chce něco říct. Zřejmě trpěl tělesně i duševně.

Naděje na uzdravení nebyla. Převážet ho nebylo možné. A co by bylo, kdyby zemřel cestou? „Nebylo by lepší, kdyby byl konec, úplný konec!“ myslela si někdy kněžna Marja. Ve dne v noci, skoro bez spánku, nad ním bděla, a je to strašné říct, často nad ním bděla ne s nadějí, že najde známky úlevy, ale bděla a často si *přála* najít známky blížícího se konce.

Jakkoli bylo pro kněžnu podivné uvědomovat si v sobě tento cit, byl v ní. A co bylo pro kněžnu Marju ještě strašnější, bylo to, že od otcovy nemoci – ba skoro ještě dřív, možná už tehdy, když v očekávání čehosi s ním zůstala – se v ní probudila všechna usnulá, zapomenutá osobní přání a naděje. To, co jí léta nepřišlo na mysl – myšlenky na svobodný život bez strachu z otce, dokonce myšlenky na možnost lásky a rodinného štěstí –, se jí jako ďáblova pokušení neustále vznášelo v obrazotvornosti. Ať je od sebe odháněla jakkoli, neustále jí přicházely na mysl otázky, jak si teď, po *tom*, zařídí život. Byla to ďáblova pokušení a kněžna Marja to věděla. Věděla, že jedinou zbraní proti *němu* jsou modlitby, a pokoušela se modlit. Zaujímala postoj modlitby, dívala se na ikony, četla slova modlitby, ale modlit se nedokázala. Cítila, že ji teď zachvátil jiný svět, svět všední, těžké a svobodné činnosti, úplně opačný než ten mravní svět, do kterého byla dříve uzavřena a v němž byla nejlepší útěchou modlitba. Nemohla se modlit a nemohla plakat, a zachvátila ji všední starost.

Zůstávat v Bogučarovu začínalo být nebezpečné. Ze všech stran bylo slyšet o blížících se Francouzích a v jedné vesnici, patnáct verst od Bogučarova, vyplenili francouzští marodéři panské sídlo.

Lékař naléhal, že je třeba odvézt knížete dál; maršálek šlechty poslal ke kněžně Marje úředníka a přemlouval ji, aby co nejdřív odjela; policejní hejtman přijel do Bogučarova a naléhal na totéž, říkal, že Francouzi jsou čtyřicet verst odtud, že po vesnicích kolují francouzské

proklamace a že jestli kněžna s otcem neodjede do patnáctého, nebude za nic odpovídat.

Kněžna se rozhodla odjet patnáctého. Starosti s přípravami a vydávání rozkazů, s nimiž se na ni všichni obraceli, ji zaměstnávaly celý den. Noc ze čtrnáctého na patnáctého strávila jako obvykle oblečená ve vedlejší místnosti od té, ve které ležel kníže. Několikrát se probudila a slyšela jeho heknutí, mumlání, vrzání postele a kroky Tichona a lékaře, kteří ho obraceli. Několikrát poslouchala u dveří a zdálo se jí, že dnes mumlá hlasitěji než obvykle a častěji se obrací. Nemohla spát a několikrát přišla ke dveřím, naslouchala, chtěla vejít a neodvážila se to udělat. Ačkoli nemluvil, kněžna Marja viděla a věděla, jak nepříjemný je mu každý projev strachu o něho. Všímala si, jak nespokojeně odvracel tvář od jejího pohledu, který na něm někdy bezděčně a neodbytně ulpíval. Věděla, že její příchod v noci, v neobvyklou dobu, ho podráždí.

Ale nikdy jí nebylo tak líto a nikdy se tak nebála, že ho ztratí. Vzpomínala na celý svůj život s ním a v každém jeho slově, v každém činu nacházela projev jeho lásky k ní. Občas jí mezi tyto vzpomínky vtrhla do obrazotvornosti ďáblova pokušení, myšlenky na to, co bude po jeho smrti a jak se zařídí její nový, svobodný život. Ale s odporem ty myšlenky zaháněla. K ránu se utišil a ona usnula.

Probudila se pozdě. Ta upřímnost, která bývá při probuzení, jí jasně ukázala, co ji na otcově nemoci zaměstnávalo nejvíc. Probudila se, zaposlouchala se, co se děje za dveřmi, a když uslyšela jeho heknutí, řekla si s povzdechem, že je všechno při starém.

„A co by mělo být? Co jsem chtěla? Chci jeho smrt!“ vykřikla s odporem sama k sobě.

Oblékla se, umyla, pomodlila se a vyšla na zápraží. Před zápraží stály přistavené vozy bez koní a nakládaly se do nich věci.

Ráno bylo teplé a šedivé. Kněžna Marja se na zápraží zastavila, nepřestávala se děsit své duševní ohavnosti a snažila se dát si do pořád-

ku myšlenky, než k němu vejde.

Lékař sešel ze schodů a přistoupil k ní.

„Dnes je mu o něco lépe," řekl lékař. „Hledal jsem vás. Z toho, co říká, se dá něco pochopit, hlavu má jasnější. Pojďte. Volá vás…"

Srdce kněžny Marji při té zprávě tak prudce zabušilo, že zbledla a opřela se o dveře, aby neupadla. Uvidět ho, mluvit s ním, dostat se pod jeho pohled teď, když byla celá duše kněžny Marji přeplněna těmi strašnými hříšnými pokušeními – to bylo trýznivě radostné a hrozné.

„Pojďte," řekl lékař.

Kněžna Marja vešla k otci a přistoupila k posteli. Ležel vysoko na zádech, své malé, kostnaté ruce, pokryté fialovými uzlovitými žilkami, měl na přikrývce, levé oko upřené přímo před sebe a pravé šilhavě stočené, obočí a rty nehybné. Celý byl tak hubeňoučký, malý a ubohý. Jeho tvář jako by seschla nebo roztála, rysy se zdrobnily. Kněžna Marja přistoupila a políbila mu ruku. Jeho levá ruka stiskla její ruku tak, že bylo vidět, že už na ni dlouho čekal. Zaškubal jí rukou a obočí i rty se mu zlostně pohnuly.

Polekaně se na něho dívala a snažila se uhodnout, co od ní chce. Když změnila polohu a posunula se tak, že její tvář viděl levým okem, uklidnil se a několik vteřin z ní nespouštěl oko. Potom se mu pohnuly rty a jazyk, ozvaly se zvuky a začal mluvit, díval se na ni bázlivě a prosebně a zřejmě se bál, že mu neporozumí.

Kněžna Marja na něho hleděla a napínala všechny síly pozornosti. Komická námaha, s jakou převaloval jazykem, nutila kněžnu Marju klopit oči a jen s obtížemi potlačovat vzlyky, které jí stoupaly do hrdla. Něco řekl a svá slova několikrát opakoval. Kněžna Marja jim nemohla porozumět; ale snažila se uhodnout, co říká, a tázavě opakovala slova, která vyslovil.

„Ďuďa – bo… bo…" opakoval několikrát… Těm slovům se nedalo nijak porozumět. Lékař si myslel, že to uhodl, a zopakoval jeho slova

s otázkou: *kněžna se bojí?* Záporně zavrtěl hlavou a znovu opakoval totéž…

„*Duše, duše bolí,*“ uhodla a řekla kněžna Marja. Souhlasně zabučel, vzal ji za ruku a začal ji tisknout k různým místům na své hrudi, jako by pro ni hledal to pravé místo.

„Pořád myšlenky! na tebe… myšlenky…“ vyslovil potom mnohem lépe a srozumitelněji než předtím, teď, když si byl jistý, že mu rozumějí. Kněžna Marja přitiskla hlavu k jeho ruce a snažila se skrýt vzlyky a slzy.

Pohyboval jí rukou po vlasech.

„Volal jsem tě celou noc…“ vyslovil.

„Kdybych to byla věděla…“ řekla skrz slzy. „Bála jsem se vejít.“

Stiskl jí ruku.

„Nespala jsi?“

„Ne, nespala jsem,“ řekla kněžna Marja a záporně zavrtěla hlavou. Bezděčně se podřizovala otci, a tak se teď stejně jako on snažila mluvit spíš posunky, a jako by také jen s námahou převalovala jazyk.

„Dušinko…“ nebo „drahoušku…“ Kněžna Marja to nemohla rozeznat; ale podle výrazu jeho pohledu bylo jisté, že řekl něžné, laskavé slovo, jaké nikdy neříkal. „Proč jsi nepřišla?“

„A já jsem si přála, přála jeho smrt!“ myslela si kněžna Marja. Odmlčel se.

„Děkuju ti… dcero, drahoušku… za všechno, za všechno… odpusť… děkuju… odpusť… děkuju!…“ A z očí mu tekly slzy. „Zavolejte Andrjušu,“ řekl najednou, a v jeho tváři se při té žádosti zračilo cosi dětsky bázlivého a nedůvěřivého. Jako by sám věděl, že jeho žádost nemá smysl. Tak se to aspoň zdálo kněžně Marje.

„Dostala jsem od něho dopis,“ odpověděla kněžna Marja. Hleděl na ni s údivem a bázlivě.

„A kde je?“

„Je u armády, otče, ve Smolensku.“

Dlouho mlčel se zavřenýma očima; potom souhlasně, jako by odpovídal na své pochybnosti a potvrzoval, že teď všechno pochopil a rozpomněl se, kývl hlavou a otevřel oči.

„Ano," řekl zřetelně a tiše. „Rusko je ztraceno! Zahubili je!" A znovu se rozvzlykal a z očí mu tekly slzy. Kněžna Marja už se nemohla udržet a plakala také a dívala se mu do tváře.

Znovu zavřel oči. Jeho vzlyky ustaly. Ukázal rukou k očím; a Tichon pochopil a otřel mu slzy.

Potom otevřel oči a řekl něco, čemu dlouho nikdo nemohl porozumět, až to nakonec pochopil a vyřídil jediný Tichon. Kněžna Marja hledala smysl jeho slov v té náladě, ve které mluvil před chvílí. Tu si myslela, že mluví o Rusku, tu o knížeti Andrejovi, tu o ní, o vnukovi, tu o své smrti. A proto nemohla jeho slova uhodnout:

„Obleč si své bílé šaty, mám je rád," říkal.

Když kněžna Marja ta slova pochopila, rozvzlykala se ještě hlasitěji a lékař ji vzal pod paží a vyvedl z pokoje na terasu, přemlouval ji, ať se uklidní a věnuje se přípravám k odjezdu. Když kněžna Marja od knížete odešla, začal znovu mluvit o synovi, o válce, o panovníkovi, zlostně zaškubal obočím, začal zvyšovat chraplavý hlas, a ranila ho druhá a poslední mrtvice.

Kněžna Marja se na terase zastavila. Den se vyjasnil, bylo slunečno a horko. Nemohla nic chápat, na nic myslet a nic cítit kromě své vášnivé lásky k otci, lásky, kterou, jak se jí zdálo, až do této chvíle neznala. Vyběhla do zahrady a se vzlykotem běžela dolů k rybníku po mladých lipových cestičkách, které vysázel kníže Andrej.

„Ano... já... já... já jsem si přála jeho smrt! Ano, přála jsem si, aby to už skončilo... Chtěla jsem mít klid... A co teď bude se mnou? K čemu mi bude klid, až tu on nebude!" mumlala nahlas kněžna Marja, rychle chodila po zahradě a rukama si tiskla hruď, ze které se křečovitě draly vzlyky. Když obešla zahradu dokola a cesta ji přivedla zpátky k domu, uviděla, jak jí naproti jde slečna Bourienne, která zůstala v Bogučaro-

vu a nechtěla odtamtud odjet, a neznámý muž. Byl to újezdní maršálek šlechty, který ke kněžně přijel osobně, aby jí vyložil, jak nezbytný je brzký odjezd. Kněžna Marja ho poslouchala a nerozuměla mu; uvedla ho do domu, nabídla mu snídani a posadila se s ním. Potom se maršálkovi omluvila a přistoupila ke dveřím starého knížete. Lékař k ní vyšel s ustaranou tváří a řekl, že nelze.

„Jděte, kněžno, jděte, jděte!“

Kněžna Marja šla znovu do zahrady a pod svahem u rybníka, na místě, kde ji nikdo nemohl vidět, se posadila do trávy. Nevěděla, jak dlouho tam zůstala. Probraly ji něčí ženské kroky, které běžely po cestičce. Vstala a uviděla, že se Duňaša, její komorná, která zřejmě běžela za ní, najednou zastavila, jako by se lekla, jak její slečna vypadá.

„Račte, kněžno… kníže…“ řekla Duňaša zlomeným hlasem.

„Hned, jdu, jdu,“ řekla kněžna spěšně, nedala Duňaše čas dořící, co měla říct, a snažila se na Duňašu nedívat a běžela k domu.

„Kněžno, děje se vůle boží, musíte být připravena na všechno,“ řekl maršálek, který jí vyšel naproti ke vchodovým dveřím.

„Nechte mě; to není pravda,“ vykřikla na něho zlostně. Lékař ji chtěl zastavit. Odstrčila ho a přiběhla ke dveřím. „Proč mě zastavují ti lidé s vyděšenými tvářemi? Nikoho nepotřebuju! A co tu dělají!“ Otevřela dveře a jasné denní světlo v tom dříve položerém pokoji ji vylekalo. V pokoji byly ženy a chůva. Všechny ustoupily od postele a uvolnily jí cestu. Ležel na posteli pořád stejně; ale přísný výraz jeho klidné tváře zastavil kněžnu Marju na prahu pokoje.

„Ne, není mrtvý, to nemůže být!“ řekla si kněžna Marja, přistoupila k němu, přemohla hrůzu, která ji zachvátila, a přitiskla rty k jeho tváři. Ale hned od něho ucouvla. V jediném okamžiku zmizela všechna síla něhy k němu, kterou v sobě cítila, a vystřídal ji pocit hrůzy z toho, co měla před sebou. „Ne, už není! Není ho, a tady, na tom místě, kde byl, je cosi cizího a nepřátelského, jakési strašné, děsivé a odpudivé

tajemství!“ A kněžna Marja si zakryla tvář rukama a padla do náruče lékaři, který ji zachytil.

* * *

V přítomnosti Tichona a lékaře omyly ženy to, co býval on, převázaly mu šátkem hlavu, aby otevřená ústa neztuhla, a jiným šátkem svázaly roztažené nohy. Potom oblékly to malé, seschlé tělo do uniformy s řády a položily ho na stůl. Bůh ví, kdo a kdy se o to postaral, ale všechno se stalo jako samo sebou. K noci hořely kolem rakve svíce, na rakvi byl příkrov, na podlaze byl nasypán jalovec, pod mrtvou, seschlou hlavu byla vložena tištěná modlitba a v koutě seděl kostelník a předčítal žaltář.

Jako se koně plaší, tlačí se a frkají nad mrtvým koněm, tak se v salonu kolem rakve tísnili lidé cizí i domácí – maršálek, starosta i ženské, a všichni s ustrnulýma očima, vyděšení, se křižovali, klaněli se a líbali chladnou a ztuhlou ruku starého knížete.

IX

Bogučarovo bylo vždycky, než se v něm usadil kníže Andrej, vzdálené panství, kam pán nedohlédl, a bogučarovští mužici měli docela jinou povahu než lysohorští. Lišili se od nich nářečím, oblečením i mravy. Říkalo se jim stepňáci. Starý kníže je chválil za to, jak jsou vytrvalí v práci, když přijížděli do Lysých Hor pomáhat se sklizní nebo kopat rybníky a příkopy, ale neměl je rád pro jejich divokost.

Poslední pobyt knížete Andreje v Bogučarovu s jeho novotami – nemocnicemi, školami a snížením obroku – jejich mravy nezmírnil, naopak v nich posílil ty povahové rysy, kterým starý kníže říkal divokost. Mezi nimi vždycky kolovaly nějaké nejasné řeči: tu že je všechny přepíšou mezi kozáky, tu o nové víře, na kterou je obrátí, tu o jakýchsi carských listech, tu o přísaze Pavlu Petrovičovi v roce tisíc sedm set devadesát sedm – o níž se říkalo, že už tehdy přicházela svoboda, ale páni ji vzali –, tu o Petru Fjodorovičovi, který má za sedm let usednout na trůn a za něhož bude všechno svobodné a všechno tak prosté, že nebude nic. Pověsti o válce, o Bonapartovi a jeho vpádu se jim spojily se stejně nejasnými představami o Antikristovi, o konci světa a o čisté svobodě.

V okolí Bogučarova byly samé velké vesnice, státní a statkářské, platící obrok. Statkářů, kteří v tomto kraji žili, bylo velmi málo; velmi málo bylo také čeledi a lidí, kteří uměli číst a psát, a v životě zdejších sedláků byly zřetelnější a silnější než jinde ty tajemné proudy lidového, ruského života, jejichž příčiny a význam bývají pro současníky nevysvětlitelné. Jedním z takových jevů bylo hnutí, které se mezi sedláky tohoto kraje projevilo asi před dvaceti lety: hnutí za přesídlení k jakýmsi teplým řekám. Stovky sedláků, mezi nimi i bogučarovští, začaly

najednou rozprodávat dobytek a odjíždět s rodinami kamsi na jihovýchod. Jako ptáci táhnou kamsi za moře, tak se ti lidé se ženami a dětmi hnali tam, na jihovýchod, kde nikdo z nich nikdy nebyl. Vydávali se na cestu v karavanách, jednotlivě se vykupovali, utíkali, jeli i šli tam, k teplým řekám. Mnozí byli potrestáni, posláni na Sibiř, mnozí zemřeli cestou zimou a hladem, mnozí se vrátili sami a hnutí utichlo samo od sebe, stejně jako bez zjevné příčiny začalo. Ale podzemní proudy v tomto lidu nepřestávaly téct a shromažďovaly se pro jakousi novou sílu, která se měla projevit stejně podivně, nečekaně, a zároveň prostě, přirozeně a mocně. Teď, v roce tisíc osm set dvanáct, bylo pro člověka, který žil s lidem zblízka, znát, že tyto podzemní proudy usilovně pracují a že se brzy projeví.

Když Alpatyč nějaký čas před smrtí starého knížete přijel do Bogučarova, všiml si, že mezi lidem je neklid a že zatímco v pásmu Lysých Hor, v okruhu šedesáti verst, všichni sedláci odcházeli a nechávali kozáky, aby jim pustošili vesnice, v pásmu stepním, v bogučarovském, sedláci, jak se slýchalo, mají styky s Francouzi, dostávají nějaké papíry, které mezi nimi kolují, a zůstávají na místě. Věděl od oddané čeledi, že mužik Karp, který měl velký vliv na obec a před několika dny jel se státním povozem, se vrátil se zprávou, že kozáci pustoší vesnice, z nichž obyvatelé odcházejí, ale že Francouzi se jich nedotýkají. Věděl, že jiný mužik včera přivezl z vesnice Visloucho, kde stáli Francouzi, dokonce papír od francouzského generála, v němž se obyvatelům oznamovalo, že se jim nic zlého nestane a že se jim zaplatí za všechno, co se jim vezme, jestliže zůstanou. Na důkaz toho mužik přivezl z Visloucha sto rublů v asignátech, které dostal předem za seno; nevěděl, že jsou falešné.

A konečně, a to bylo nejdůležitější, Alpatyč věděl, že téhož dne, kdy nařídil starostovi, aby sehnal povozy k odvezení kněžních zavazadel z Bogučarova, se ráno ve vsi konalo shromáždění, na kterém se usneslo, že se nikam stěhovat nebudou a že budou čekat. A čas přitom nes-

nesl odkladu. Maršálek šlechty v den knížecí smrti, patnáctého srpna, na kněžnu Marju naléhal, aby odjela ještě týž den, protože začíná být nebezpečno. Říkal, že po šestnáctém už za nic neručí. V den knížecí smrti odjel večer, ale slíbil, že druhý den přijede na pohřeb. Druhý den však přijet nemohl, protože podle zpráv, které sám dostal, se Francouzi nečekaně posunuli a on stihl ze svého panství odvézt jen rodinu a všechno cenné.

Asi třicet let spravoval Bogučarovo starosta Dron, kterému starý kníže říkal Dronuška.

Dron byl jedním z těch tělesně i duševně silných mužiků, kteří jakmile dospějí a obrostou vousem, žijí potom beze změny až do šedesáti, do sedmdesáti let, bez jediného šedivého vlasu, bez jediného chybějícího zubu, a v šedesáti jsou stejně rovní a silní jako ve třiceti.

Dron se zakrátko po stěhování k teplým řekám, kterého se účastnil jako ostatní, stal v Bogučarovu starostou a správcem vsi a od té doby v tom úřadu bezúhonně vydržel dvacet tři let. Mužici se ho báli víc než pána. Páni, starý kníže i mladý, a správce si ho vážili a žertem mu říkali ministr. Za celou dobu služby nebyl Dron ani jednou opilý ani nemocný; nikdy, ani po bezesných nocích, ani po jakékoli dřině, nedal najevo sebemenší únavu, a ačkoli neuměl číst ani psát, nikdy nezapomněl jediný účet peněz a pudů mouky v obrovských vozových zásilkách, které prodával, ani jedinou kopu snopů z úrody na každé děsjatině bogučarovských polí.

Právě tohoto Drona si Alpatyč, který přijel ze zpustošených Lysých Hor, v den knížecího pohřbu zavolal a nařídil mu, aby připravil dvanáct koní do kněžniných kočárů a osmnáct povozů na zavazadla, která se měla z Bogučarova odvézt. Ačkoli mužici platili obrok, splnění tohoto rozkazu nemohlo podle Alpatyčova mínění narazit na potíže, protože v Bogučarovu bylo dvě stě třicet potahů a mužici byli zámožní. Ale starosta Dron rozkaz vyslechl a mlčky sklopil oči. Alpatyč mu jmenoval mužiky, které znal a od kterých poručil vzít povozy.

Dron odpověděl, že koně těch mužiků jsou pryč na formance. Alpatyč jmenoval jiné mužiky. Ani ti podle Dronových slov koně neměli: jedni byli se státními povozy, druzí byli zesláblí, třetím koně pošli hladem. Podle Dronova mínění se koně nedali sehnat nejen pro zavazadla, ale ani do kočárů.

Alpatyč se na Drona pozorně podíval a zamračil se. Jako byl Dron vzorný starosta z mužiků, tak ani Alpatyč nespravoval dvacet let knížecí panství nadarmo a byl vzorným správcem. Měl v nejvyšší míře schopnost vycítit potřeby a pudy lidu, s nímž měl co do činění, a proto byl znamenitým správcem. Jakmile se podíval na Drona, hned pochopil, že Dronovy odpovědi nevyjadřují Dronovo smýšlení, ale obecnou náladu bogučarovské obce, která už starostu strhla. Zároveň ale věděl, že Dron, který zbohatl a kterého obec nenáviděla, musí kolísat mezi dvěma tábory – panským a sedláckým. To kolísání postřehl v jeho pohledu, a proto se Alpatyč zamračil a přistoupil k Dronovi blíž.

„Poslouchej, Dronuško!“ řekl. „Nemluv mi tu nesmysly. Jeho osvícenost kníže Andrej Nikolajič mi sami nařídili, aby se všechen lid odeslal a nezůstával s nepřítelem, a je na to i carský rozkaz. A kdo zůstane, ten je carův zrádce. Slyšíš?“

„Slyším,“ odpověděl Dron a nezvedl oči.

Alpatyč se s tou odpovědí nespokojil.

„Hej, Drone, zle bude!“ řekl Alpatyč a zavrtěl hlavou.

„Je to ve vaší moci!“ řekl Dron smutně.

„Hej, Drone, nech toho!“ opakoval Alpatyč, vytáhl ruku zpoza záňadří a slavnostním gestem s ní ukázal na podlahu Dronovi pod nohy. „Já tě vidím nejen skrz naskrz, já vidím všechno skrz naskrz tři lokte pod tebou,“ řekl a upřeně se díval na podlahu Dronovi pod nohy.

Dron se zarazil, letmo pohlédl na Alpatyče a znovu sklopil oči.

„Nech ty hlouposti, a řekni lidem, ať se chystají odejít z domovů do Moskvy a ať na zítřek ráno připraví povozy na kněžnina zavazadla, a sám na shromáždění nechoď. Slyšíš?“

Dron mu najednou padl k nohám.

„Jakove Alpatyči, propusť mě! Vezmi si ode mě klíče, propusť mě, pro Krista."

„Nech toho!" řekl Alpatyč přísně. „Vidím skrz naskrz tři lokte pod tebou," opakoval, protože věděl, že jeho umění zacházet se včelami, to, že věděl, kdy sít oves, a že dvacet let dokázal vyhovět starému knížeti, mu dávno vysloužily pověst čaroděje, a že schopnost vidět tři lokte pod člověkem se připisuje čarodějům.

Dron vstal a chtěl něco říct, ale Alpatyč ho přerušil.

„Co jste si to usmysleli? Co? Co si myslíte? Co?"

„Co já si mám s lidmi počít?" řekl Dron. „Celí se rozbouřili. Já jim to taky povídám..."

„No právě, povídám," řekl Alpatyč. „Pijou?" zeptal se krátce.

„Všichni se rozbouřili, Jakove Alpatyči: přivezli už druhý sud."

„Tak poslouchej. Já pojedu za policejním hejtmanem, a ty lidem oznam, ať toho nechají a ať jsou povozy."

„Slyším," odpověděl Dron.

Víc už Jakov Alpatyč nenaléhal. Dlouho vládl lidem a věděl, že hlavním prostředkem k tomu, aby lidé poslouchali, je nedávat jim najevo pochybnost, že by snad poslouchat nemuseli. Když z Drona dostal pokorné „slyším, prosím", spokojil se s tím, ačkoli nejenže pochyboval, ale byl si skoro jistý, že bez pomoci vojenského oddílu povozy dodány nebudou.

A opravdu, do večera povozy sehnány nebyly. Ve vsi u krčmy bylo znovu shromáždění a na shromáždění se usneslo, že koně se zaženou do lesa a povozy se nevydají. Alpatyč o tom kněžně nic neřekl, dal z povozů, které přijely z Lysých Hor, složit svá vlastní zavazadla a ty koně připravit do kněžniných kočárů, a sám odjel za úřady.

X

Po otcově pohřbu se kněžna Marja zavřela ve svém pokoji a nikoho k sobě nepouštěla. Ke dveřím přišla služebná říct, že Alpatyč přišel požádat o rozkazy k odjezdu. Bylo to ještě před Alpatyčovým rozhovorem s Dronem. Kněžna Marja se nadzvedla na pohovce, na které ležela, a skrz zavřené dveře řekla, že nikam a nikdy nepojede a prosí, aby ji nechali na pokoji.

Okna pokoje, v němž kněžna Marja ležela, vedla na západ. Ležela na pohovce tváří ke zdi, přebírala prsty knoflíky na koženém polštáři, viděla jen ten polštář a její nejasné myšlenky se soustředily na jedno: myslela na neodvolatelnost smrti a na tu svou duševní ohavnost, o které dosud nevěděla a která se projevila za otcovy nemoci. Chtěla se modlit, ale neodvažovala se, neodvažovala se v tom duševním stavu, v jakém byla, obracet se k Bohu. Dlouho tak ležela.

Slunce zašlo na druhou stranu domu a šikmými večerními paprsky ozářilo otevřenými okny pokoj a část safiánového polštáře, na který kněžna Marja hleděla. Proud jejích myšlenek se najednou zastavil. Bezděčně se nadzvedla, upravila si vlasy, vstala, přistoupila k oknu a mimoděk vdechovala chlad jasného, ale větrného večera.

„Ano, teď se můžeš pohodlně kochat večerem! On už tu není a nikdo ti nebude překážet," řekla si, klesla na židli a hlavou padla na okenní parapet.

Kdosi ji ze zahrady něžným a tichým hlasem oslovil jménem a políbil ji na hlavu. Ohlédla se. Byla to slečna Bourienne, v černých šatech a se smutečními manžetami. Tiše přistoupila ke kněžně Marje, s povzdechem ji políbila a hned se rozplakala. Kněžna Marja se na ni ohlédla. Vybavily se jí všechny dřívější srážky s ní a žárlivost na ni; vy-

bavilo se jí i to, jak se *on* v poslední době ke slečně Bourienne změnil, nemohl ji ani vidět, a tedy jak nespravedlivé byly výčitky, které jí kněžna Marja v duchu dělala. „A mám snad já, já, která jsem si přála jeho smrt, někoho odsuzovat!“ pomyslela si.

Kněžna Marja si živě představila situaci slečny Bourienne, kterou v poslední době vzdálila ze své společnosti, ale která na ní byla přitom závislá a žila v cizím domě. A začala ji litovat. Pohlédla na ni mírně a tázavě a podala jí ruku. Slečna Bourienne se hned rozplakala, začala jí líbat ruku a mluvit o žalu, který kněžnu postihl, a vydávala ho i za svůj. Říkala, že jedinou útěchou v jejím žalu je to, že jí kněžna dovolila sdílet ho s ní. Říkala, že všechna dřívější nedorozumění musí před velkým žalem zmizet, že se cítí čistá přede všemi a že *on* odtamtud vidí její lásku a vděčnost. Kněžna ji poslouchala, nerozuměla jejím slovům, ale chvílemi na ni pohlédla a naslouchala zvukům jejího hlasu.

„Vaše situace je dvojnásob hrozná, milá kněžno,“ řekla po krátkém mlčení slečna Bourienne. „Chápu, že jste nemohla a nemůžete myslet na sebe; ale já jsem k tomu povinna svou láskou k vám… Byl u vás Alpatyč? Mluvil s vámi o odjezdu?“ zeptala se.

Kněžna Marja neodpovídala. Nechápala, kam a kdo má jet. „Copak je možné teď něco podnikat, na něco myslet? Copak to není jedno?“ Neodpovídala.

„Víte vůbec, drahá Marie,“ řekla slečna Bourienne, „víte, že jsme v nebezpečí, že jsme obklíčeni Francouzi; jet teď je nebezpečné. Jestli pojedeme, skoro jistě padneme do zajetí, a bůhví…“

Kněžna Marja hleděla na svou přítelkyni a nechápala, co říká.

„Ach, kdyby někdo věděl, jak je mi teď všechno, všechno jedno,“ řekla. „Samozřejmě bych za nic na světě nechtěla odjet od *něho*… Alpatyč mi něco říkal o odjezdu… Promluvte si s ním, já nic, nic nemůžu a nechci…“

„Mluvila jsem s ním. Doufá, že zítra stihneme odjet; ale já si myslím, že teď by bylo lepší zůstat tady,“ řekla slečna Bourienne. „Proto-

že uznejte sama, drahá Marie, padnout na cestě do rukou vojáků nebo vzbouřených mužiků – to by bylo hrozné.“ Slečna Bourienne vytáhla ze síťky vyhlášku francouzského generála Rameaua – nebyla na obyčejném ruském papíře – o tom, že obyvatelé nemají opouštět své domovy a že se jim od francouzských úřadů dostane náležité ochrany, a podala ji kněžně.

„Myslím, že bude nejlepší obrátit se na tohoto generála,“ řekla slečna Bourienne, „a jsem si jistá, že se vám dostane náležité úcty.“

Kněžna Marja četla papír a tvář se jí zaškubala suchými vzlyky.

„Od koho jste to dostala?“ řekla.

„Asi se podle jména dozvěděli, že jsem Francouzka,“ řekla slečna Bourienne a začervenala se.

Kněžna Marja s papírem v ruce vstala od okna, s bledou tváří vyšla z pokoje a šla do bývalé pracovny knížete Andreje.

„Duňašo, zavolejte mi Alpatyče, Dronušku, kohokoli!“ řekla kněžna Marja. „A řekněte Amalii Karlovně, ať ke mně nechodí,“ dodala, když zaslechla hlas slečny Bourienne. „Rychle odjet! Odjet co nejrychleji!“ říkala kněžna Marja a děsila se myšlenky, že mohla zůstat v moci Francouzů.

„Aby se kníže Andrej dozvěděl, že je v moci Francouzů! Aby ona, dcera knížete Nikolaje Andrejiče Bolkonského, prosila pana generála Rameaua o ochranu a užívala jeho dobrodiní!“ Ta myšlenka ji naplňovala hrůzou, nutila ji, aby se chvěla, červenala se a cítila dosud nepoznané návaly zloby a hrdosti. Všechno, co bylo v její situaci těžké, a hlavně urážlivé, se jí živě vybavovalo. „Oni, Francouzi, se usadí v tomhle domě; pan generál Rameau obsadí pracovnu knížete Andreje; pro zábavu se budou přehrabovat v jeho dopisech a listinách a číst je. Slečna Bourienne mu bude v Bogučarovu dělat hostitelku. Mně dají z milosti pokojíček; vojáci rozkopou otcův čerstvý hrob, aby mu sebrali kříže a hvězdy; budou mi vyprávět o vítězstvích nad Rusy, budou předstírat soucit s mým žalem…“ myslela si kněžna Marja, ale ne svý-

mi myšlenkami; cítila, že je povinna myslet za sebe myšlenkami svého otce a bratra. Pro ni osobně bylo jedno, kde zůstane a co se s ní stane; ale zároveň se cítila zástupkyní svého zesnulého otce a knížete Andreje. Bezděčně myslela jejich myšlenkami a cítila jejich city. Co by oni řekli, co by oni teď udělali, právě to cítila jako nutné udělat. Šla do pracovny knížete Andreje, snažila se proniknout jeho myšlenkami a uvažovala o své situaci.

Požadavky života, o nichž si myslela, že otcovou smrtí zanikly, před kněžnou Marjou najednou vyvstaly s novou, dosud nepoznanou silou a zmocnily se jí.

Rozrušená a zardělá chodila po pokoji a dávala si volat tu Alpatyče, tu Michaila Ivanoviče, tu Tichona, tu Drona. Duňaša, chůva ani žádná ze služebných nedokázaly říct, nakolik je pravda to, co prohlásila slečna Bourienne. Alpatyč nebyl doma: odjel za úřady. Architekt Michail Ivanyč, kterého zavolali a který ke kněžně Marje přišel s rozespalýma očima, jí nedokázal nic říct. Na otázky kněžny Marji odpovídal přesně s tímtéž souhlasným úsměvem, s jakým byl zvyklý patnáct let odpovídat na oslovení starého knížete, aniž vyjádřil vlastní mínění, takže se z jeho odpovědí nedalo vyvodit nic určitého. Starý komorník Tichon, kterého zavolali, s propadlou a pohublou tváří, na níž byla vtisknuta pečeť nevyléčitelného žalu, odpovídal na všechny otázky kněžny Marji „slyším, prosím“ a sotva se udržel, aby se nerozvzlykal, když se na ni díval.

Nakonec vešel do pokoje starosta Dron, hluboce se kněžně uklonil a zastavil se u zárubně.

Kněžna Marja přešla po pokoji a zastavila se proti němu.

„Dronuško,“ řekla kněžna Marja, která v něm viděla nepochybného přítele, téhož Dronušku, který jí ze své každoroční cesty na jarmark do Vjazmy pokaždé přivážel a s úsměvem podával své zvláštní perníky. „Dronuško, teď po našem neštěstí…“ začala a umlkla, neměla sílu mluvit dál.

„Všichni jsme v rukou Božích," řekl s povzdechem. Chvíli mlčeli.

„Dronuško, Alpatyč někam odjel, nemám se na koho obrátit. Je pravda, co mi říkají, že ani odjet nemůžu?"

„Proč by se nejelo, Vaše Osvícenosti, jet se dá," řekl Dron.

„Řekli mi, že je to nebezpečné kvůli nepříteli. Holoubku, já nic nedokážu, ničemu nerozumím, nikoho tu nemám. Chci bezpodmínečně odjet v noci nebo zítra časně ráno." Dron mlčel. Úkosem se na kněžnu Marju podíval.

„Koně nejsou," řekl, „já to i Jakovu Alpatyčovi říkal."

„Proč nejsou?" řekla kněžna.

„Všechno je to boží trest," řekl Dron. „Koně, co byli, rozebrali pro vojsko, a jiní pošli, letos je takový rok. Kdepak koně krmit, jen aby lidi sami hlady nepomřeli! Už takhle sedí po tři dny bez jídla. Nic není, zruinovali nás do posledka."

Kněžna Marja pozorně poslouchala, co jí říká.

„Mužici jsou na mizině? Nemají obilí?" zeptala se.

„Umírají hlady," řekl Dron, „natož aby dávali povozy."

„Ale proč jsi to neřekl, Dronuško? Copak se nedá pomoct? Udělám všechno, co můžu..." Kněžně Marje bylo divné pomyslet, že teď, v takové chvíli, kdy jí duši naplňoval takový žal, mohou být lidé bohatí a chudí a že bohatí mohou chudým nepomoci. Matně věděla a slyšela, že bývá panské obilí a že se dává mužikům. Věděla také, že ani bratr, ani otec by mužikům v nouzi pomoc neodepřeli; jen se bála, aby se nějak nespletla ve slovech, až bude o tom rozdávání obilí mužikům nařizovat. Byla ráda, že se jí naskytla záminka ke starosti, a to takové, kvůli níž se nemusela stydět, že zapomíná na svůj žal. Začala se Dronušky vyptávat na podrobnosti o nouzi mužiků a na to, co je v Bogučarovu panského.

„Vždyť tu máte panské obilí, bratrovo?" zeptala se.

„Panské obilí je celé netknuté," řekl Dron hrdě, „náš kníže nedal prodávat."

„Vydej ho mužikům, vydej všechno, co potřebují: dovoluji ti to jménem bratra," řekla kněžna Marja.

Dron nic neodpověděl a zhluboka si povzdechl.

„Rozdej jim to obilí, jestli ho pro ně bude dost. Všechno rozdej. Nařizuji ti to jménem bratra, a řekni jim: co je naše, je i jejich. Nebudeme jim nic litovat. Tak jim to řekni."

Dron se na kněžnu upřeně díval, zatímco mluvila.

„Propusť mě, matičko, pro Boha, dej si ode mě převzít klíče," řekl. „Sloužil jsem dvacet tři let, nic zlého jsem neudělal, propusť mě, pro Boha."

Kněžna Marja nechápala, co od ní chce a proč prosí, aby ho propustila. Odpověděla mu, že nikdy nepochybovala o jeho oddanosti a že je ochotna pro něho i pro mužiky udělat všechno.

XI

Hodinu nato přišla Duňaša ke kněžně se zprávou, že přišel Dron a že se všichni mužici na kněžnin rozkaz shromáždili u sýpky a chtějí s paní mluvit.

„Ale já jsem je přece nikdy nevolala," řekla kněžna Marja. „Jen jsem řekla Dronuškovi, aby jim rozdal obilí."

„Jen pro Boha, kněžno, matičko, poručte je odehnat a nechoďte za nimi. Je to samý podvod," říkala Duňaša, „a až přijedou Jakov Alpatyč, pojedeme... a vy, prosím, neráčte..."

„Jaký podvod?" zeptala se kněžna udiveně.

„Já už to vím, jen mě poslechněte, pro Boha. Zeptejte se třeba chůvy. Říkají, že nesouhlasí s tím, aby na váš rozkaz odjeli."

„Ty to nějak nepovídáš správně. Vždyť jsem nikdy nenařizovala, aby odjeli..." řekla kněžna Marja. „Zavolej Dronušku."

Dron přišel a potvrdil Duňašina slova: mužici přišli na kněžnin rozkaz.

„Ale já jsem je nikdy nevolala," řekla kněžna. „Asi jsi jim to špatně vyřídil. Jen jsem řekla, abys jim dal obilí."

Dron neodpověděl a povzdechl si.

„Jestli poručíte, odejdou," řekl.

„Ne, ne, půjdu za nimi," řekla kněžna Marja.

Navzdory přemlouvání Duňaši a chůvy vyšla kněžna Marja na zápraží. Dronuška, Duňaša, chůva a Michail Ivanyč šli za ní.

„Asi si myslí, že jim nabízím obilí, aby zůstali na svých místech, a sama odjedu a nechám je napospas Francouzům," myslela si kněžna Marja. „Slíbím jim měsíční příděl na podmoskevském panství, ubyto-

vání; jsem si jistá, že André by na mém místě udělal ještě víc," myslela si, když se v šeru blížila k zástupu, který stál na pastvině u sýpky.

Zástup se shlukl a zavlnil a rychle se smekly klobouky. Kněžna Marja se sklopenýma očima, a nohy se jí pletly do šatů, přišla až k nim. Upíralo se na ni tolik nejrůznějších starých i mladých očí a bylo tu tolik různých tváří, že kněžna Marja neviděla ani jednu tvář, a protože cítila, že musí mluvit najednou ke všem, nevěděla, jak na to. Ale znovu jí vědomí, že je zástupkyní otce a bratra, dodalo sil a směle začala svou řeč.

„Jsem velmi ráda, že jste přišli," začala kněžna Marja, nezvedala oči a cítila, jak rychle a silně jí buší srdce. „Dronuška mi řekl, že vás válka zruinovala. Je to naše společné neštěstí a nebudu nic litovat, abych vám pomohla. Sama odjíždím, protože je tu nebezpečno… a nepřítel je blízko… protože… Dávám vám všechno, přátelé, a prosím vás, vezměte si všechno, všechno naše obilí, abyste netrpěli nouzí. A jestli vám řekli, že vám dávám obilí proto, abyste tu zůstali, tak to není pravda. Naopak vás prosím, abyste odjeli se vším svým majetkem na naše podmoskevské panství, a tam to beru na sebe a slibuji vám, že nebudete trpět nouzí. Dostanete i domy, i obilí." Kněžna se zarazila. V zástupu bylo slyšet jen vzdechy.

„Nedělám to sama za sebe," pokračovala kněžna, „dělám to jménem zesnulého otce, který vám byl dobrým pánem, a za bratra a za jeho syna."

Znovu se zarazila. Nikdo její mlčení nepřerušil.

„Neštěstí máme společné a budeme se o všechno dělit napůl. Všechno, co je moje, je vaše," řekla a přehlížela tváře, které stály před ní.

Všechny oči se na ni dívaly se stejným výrazem, jehož význam nedokázala pochopit. Ať to byla zvědavost, oddanost, vděčnost, nebo strach a nedůvěra, výraz na všech tvářích byl stejný.

„Moc děkujeme za vaši milost, jenže brát panské obilí se nám nesluší," ozval se hlas zezadu.

„Ale proč?" řekla kněžna. Nikdo neodpověděl a kněžna Marja, jak se rozhlížela po zástupu, si všímala, že všechny oči, s nimiž se teď setkala, se hned sklápějí.

„Ale proč nechcete?" zeptala se znovu. Nikdo neodpovídal.

Kněžně Marje začínalo být z toho mlčení těžko; snažila se zachytit něčí pohled.

„Proč nic neříkáte?" obrátila se kněžna k prastarému staři, který stál před ní opřený o hůl. „Řekni, jestli si myslíš, že je ještě něco potřeba. Udělám všechno," řekla, když zachytila jeho pohled. Ale on, jako by se kvůli tomu rozzlobil, docela sklonil hlavu a promluvil:

„Na co bychom kývali, obilí nepotřebujeme."

„A co, to máme všechno nechat? Nesouhlasíme. Nesouhlasíme… Souhlas od nás nedostaneš. Je nám tě líto, ale souhlas od nás nedostaneš. Jeď si sama, jen sama…" ozvalo se ze zástupu z různých stran. A znovu se na všech tvářích toho zástupu objevil jeden a týž výraz, a teď už to rozhodně nebyl výraz zvědavosti a vděčnosti, ale výraz zatvrzelé, rozhořčené odhodlanosti.

„Asi jste mi nerozuměli," řekla kněžna Marja se smutným úsměvem. „Proč nechcete odjet? Slibuji, že vás usadím, že vás budu živit. A tady vás nepřítel zruinuje…" Ale její hlas přehlušovaly hlasy zástupu.

„Souhlas od nás nedostaneš, ať si pustoší! Tvoje obilí nebereme, souhlas od nás nemáš!"

Kněžna Marja se znovu snažila zachytit z davu něčí pohled, ale ani jeden pohled nebyl upřen na ni; oči se jí zřejmě vyhýbaly. Bylo jí to divné a trapné.

„Koukej, jak to chytře nalíčila, jen jdi za ní do nevolnictví! Domy rozvrať, a jdi do otroctví! Jakpak ne! Obilí vám prý dám!" ozývaly se hlasy v zástupu.

Kněžna Marja sklonila hlavu, vyšla z kruhu a šla do domu. Zopakovala Dronovi rozkaz, aby zítra byli koně k odjezdu, odešla do svého pokoje a zůstala sama se svými myšlenkami.

XII

Dlouho té noci seděla kněžna Marja u otevřeného okna ve svém pokoji a naslouchala zvukům hovoru mužiků, který k ní doléhal od vesnice, ale nemyslela na ně. Cítila, že ať by o nich přemýšlela sebevíc, stejně by je nepochopila. Myslela pořád jen na jedno – na svůj žal, který se teď, po přestávce, kterou způsobily starosti o přítomnost, pro ni stal už minulostí. Teď už mohla vzpomínat, mohla plakat a mohla se modlit. Se západem slunce vítr utichl. Noc byla tichá a svěží. Po jedenácté hodině začaly hlasy utichat, zakokrhal kohout, zpoza lip začal vycházet měsíc v úplňku, zvedla se svěží bílá mlha a rosa a nad vesnicí i nad domem zavládlo ticho.

Jeden po druhém se jí vybavovaly obrazy nedávné minulosti – otcovy nemoci a jeho posledních chvil. A s tklivou radostí se teď u těch obrazů zastavovala a s hrůzou od sebe odháněla jen jednu, poslední představu jeho smrti, kterou – to cítila – nebyla s to pozorovat ani ve své obrazotvornosti v tuto tichou a tajemnou noční hodinu. A ty obrazy se jí vybavovaly tak jasně a s takovými podrobnostmi, že se jí zdály tu skutečností, tu minulostí, tu budoucností.

Hned se jí živě vybavila ta chvíle, kdy ho ranila mrtvice a kdy ho ze zahrady v Lysých Horách vlekli v podpaží a on cosi mumlal bezmocným jazykem, škubal šedivým obočím a neklidně a nesměle se na ni díval.

„On mi už tenkrát chtěl říct to, co mi řekl v den své smrti," myslela si. „Vždycky si myslel to, co mi řekl." A tu se jí se všemi podrobnostmi vybavila ta noc v Lysých Horách před tím, než ho ranila mrtvice, kdy kněžna Marja, protože tušila neštěstí, zůstala u něho proti jeho vůli. Nespala a v noci sešla po špičkách dolů, přistoupila ke dveřím do kvě-

tinového pokoje, kde té noci otec spal, a naslouchala jeho hlasu. Zmučeným, unaveným hlasem něco povídal s Tichonem. Bylo vidět, že si chtěl popovídat. „A proč si nezavolal mě? Proč mi nedovolil, abych tu byla místo Tichona?“ myslela si kněžna Marja tenkrát i teď. „Už nikdy nikomu nevyjeví všechno, co měl v duši. Už se nikdy pro něho ani pro mě nevrátí ta chvíle, kdy by řekl všechno, co chtěl vyslovit, a já, a ne Tichon, bych ho poslouchala a rozuměla mu. Proč jsem tenkrát do pokoje nevešla?“ myslela si. „Možná by mi už tenkrát řekl to, co řekl v den smrti. Už tenkrát se v rozhovoru s Tichonem dvakrát zeptal na mě. Chtěl mě vidět, a já jsem stála tady za dveřmi. Bylo mu smutno, bylo mu těžko mluvit s Tichonem, který mu nerozuměl. Pamatuji si, jak s ním začal mluvit o Lize jako o živé – zapomněl, že umřela, a Tichon mu připomněl, že už není, a on zakřičel: ‚Hlupáku!‘ Bylo mu těžko. Slyšela jsem za dveřmi, jak si se sténáním lehl na postel a nahlas vykřikl: ‚Bože můj!‘ Proč jsem tenkrát nevešla? Co by mi byl udělal? Co bych byla ztratila? A možná by se byl už tenkrát utěšil a řekl by mi to slovo.“ A kněžna Marja nahlas vyslovila to laskavé slovo, které jí řekl v den smrti. „Du-šin-ko!“ zopakovala kněžna Marja to slovo a rozplakala se slzami, které ulevují duši. Teď před sebou viděla jeho tvář. A ne tu tvář, kterou znala, co se pamatovala, a kterou vždycky viděla zdálky, nýbrž tu tvář nesmělou a slabou, kterou si v posledním dni, když se skláněla k jeho ústům, aby slyšela, co říká, poprvé prohlédla zblízka se všemi jejími vráskami a podrobnostmi.

„Dušinko,“ zopakovala.

„Na co myslel, když řekl to slovo? Na co myslí teď?“ napadla ji najednou otázka a v odpověď na ni ho uviděla před sebou s tím výrazem, jaký měl v rakvi na tváři převázané bílým šátkem. A táž hrůza, která ji zachvátila tehdy, když se ho dotkla a přesvědčila se, že to nejen není on, ale že je to něco tajemného a odpudivého, ji zachvátila i teď. Chtěla myslet na něco jiného, chtěla se modlit, a nic nedokázala. Velkýma, otevřenýma očima se dívala na měsíční světlo a stíny, každou vteřinu

čekala, že uvidí jeho mrtvou tvář, a cítila, že ji ticho, které stálo nad domem i v domě, spoutává.

„Duňašo!“ zašeptala. „Duňašo!“ vykřikla divokým hlasem, vytrhla se z ticha a běžela k pokoji služebných naproti chůvě a děvčatům, která k ní už běžela.

XIII

Sedmnáctého srpna se Rostov a Iljin v doprovodu Lavrušky, který se právě vrátil ze zajetí, a husara ordonance vydali ze svého stanoviště v Jankovu, patnáct verst od Bogučarova, na projížďku – vyzkoušet nového koně, kterého si Iljin koupil, a zjistit, jestli ve vesnicích není seno.

Bogučarovo se poslední tři dny nacházelo mezi dvěma nepřátelskými armádami, takže tam mohl stejně snadno zabloudit ruský zadní voj jako francouzský předvoj, a proto chtěl Rostov jako starostlivý velitel eskadrony využít dřív než Francouzi zásob, které v Bogučarovu zůstaly.

Rostov a Iljin měli tu nejveselejší náladu. Cestou do Bogučarova, do knížecího statku s panským sídlem, kde doufali najít početnou čeled a hezká děvčata, tu vyptávali Lavrušku na Napoleona a smáli se jeho historkám, tu se předháněli a zkoušeli Iljinova koně.

Rostov ani nevěděl, ani ho nenapadlo, že ta vesnice, kam jede, je statkem právě toho Bolkonského, který byl snoubencem jeho sestry.

Rostov s Iljinem pustili koně naposledy do závodu do svahu před Bogučarovem a Rostov, který Iljina předehnal, vjel cvalem do ulice vesnice Bogučarova první.

„Vyhrál jsi," říkal Iljin celý zrudlý.

„Jo, pořád první, i na louce první, i tady," odpovídal Rostov a hladil rukou svého zpěněného donského koně.

„A já bych na tom francouzském, Vaše Osvícenosti," říkal vzadu Lavruška, který francouzským nazýval svého zapřahacího herku, „vás předehnal, jenom jsem vás nechtěl zahanbit."

Krokem dojeli k sýpce, u níž stál velký zástup mužiků.

Někteří mužici smekli čepice, někteří se na příchozí dívali, aniž je smekli. Dva staří, vytáhlí mužici s vrásčitými tvářemi a řídkými vousy vyšli z krčmy s úsměvem, potáceli se, prozpěvovali jakousi nesouvislou píseň a přistoupili k důstojníkům.

„To jsou mi chlapíci!“ řekl se smíchem Rostov. „Máte seno?“

„A jak jsou si podobní…“ řekl Iljin.

„Pře…ve…e…se…lá be…se…be…e…se…“ prozpěvoval mužik se šťastným úsměvem.

Jeden mužik vyšel ze zástupu a přistoupil k Rostovovi.

„Vy budete odkud?“ zeptal se.

„Francouzi,“ odpověděl se smíchem Iljin. „A tady je sám Napoleon,“ řekl a ukázal na Lavrušku.

„Tak to budete Rusové?“ zeptal se znovu mužik.

„A je vás tady hodně?“ zeptal se jiný, malý mužik, když k nim přistoupil.

„Hodně, hodně,“ odpověděl Rostov. „A proč jste se tu vlastně sešli?“ dodal. „Je svátek, nebo co?“

„Staříci se sešli, kvůli obecní věci,“ odpověděl mužik a odcházel od něho.

V tu chvíli se na cestě od panského domu objevily dvě ženy a člověk v bílém klobouku, kteří šli k důstojníkům.

„Ta v růžovém je moje, ať mi ji nikdo nepřebírá!“ řekl Iljin, když si všiml Duňaši, která k němu rozhodně přibíhala.

„Bude naše!“ řekl Lavruška Iljinovi a mrkl.

„Copak potřebuješ, krasavice?“ řekl Iljin s úsměvem.

„Kněžna poručila, abych se zeptala, od jakého jste pluku a jak se jmenujete.“

„Tohle je hrabě Rostov, velitel eskadrony, a já jsem váš pokorný služebník.“

„Be…se…e…dič…ko!…“ prozpěvoval opilý mužik, šťastně se usmíval a díval se na Iljina, jak mluví s děvčetem. Hned za Duňašou přistoupil

k Rostovovi Alpatyč, který smekl klobouk už zdálky.

„Dovoluji si vás obtěžovat, vaše blahorodí," řekl s uctivostí, ale s jistým pohrdáním k mládí toho důstojníka, a strčil ruku za ňadra kabátu. „Má paní, dcera vrchního generála knížete Nikolaje Andrejeviče Bolkonského, zesnulého patnáctého dne tohoto měsíce, se nachází v nesnázích pro nevědomost těchto osob," ukázal na mužiky, „a prosí vás, abyste se uráčil... nebylo by vám libo," řekl Alpatyč se smutným úsměvem, „odjet kousek stranou, jinak to není tak vhodné před..." Alpatyč ukázal na dva mužiky, kteří se kolem něho zezadu jen motali jako ovádi kolem koně.

„Á!... Alpatyč... Á! Jakove Alpatyči!... Paráda! Odpusť, pro Kristovy rány. Paráda! Co?..." říkali mužici a radostně se na něho usmívali. Rostov se podíval na opilé mužiky a usmál se.

„Nebo snad Vaši Osvícenost tohle obveseluje?" řekl Jakov Alpatyč s vážným výrazem a ukázal na starce rukou, kterou neměl za ňadry.

„Ne, tady je obveselení pramálo," řekl Rostov a odjel stranou. „Oč jde?" zeptal se.

„Dovoluji si Vaší Osvícenosti hlásit, že zdejší hrubý lid nechce paní ze statku pustit a vyhrožuje, že vypřáhne koně, takže od rána je všechno naloženo a jejich osvícenost nemůže odjet."

„To není možné!" vykřikl Rostov.

„Mám tu čest hlásit vám čirou pravdu," opakoval Alpatyč.

Rostov sesedl z koně, předal ho ordonanci a šel s Alpatyčem k domu a vyptával se ho na podrobnosti. Opravdu, včerejší nabídka kněžny, že mužikům dá obilí, její rozmluva s Dronem a se shromážděním věc natolik pokazily, že Dron definitivně odevzdal klíče, přidal se k mužikům a nedostavoval se, když ho Alpatyč volal, a že ráno, když kněžna poručila zapřahat, aby mohla odjet, vyšli mužici velkým zástupem k sýpce a poslali vzkázat, že kněžnu z vesnice nepustí, že je rozkaz, aby se nic neodváželo, a že vypřáhnou koně. Alpatyč k nim vyšel a domlouval jim, ale odpověděli mu – nejvíc mluvil Karp, Dron se ze

zástupu neukazoval –, že kněžnu pustit nemohou, že je na to rozkaz; ale ať kněžna zůstane, a oni jí budou sloužit jako dřív a ve všem ji poslouchat.

Ve chvíli, kdy Rostov a Iljin projeli cvalem po cestě, kněžna Marja přes domlouvání Alpatyče, chůvy a děvčat poručila zapřahat a chtěla odjet; ale když uviděli projíždějící jezdce, pokládali je za Francouze, kočí se rozutekli a v domě se ženy daly do pláče.

„Panáčku! Otče drahý! To tě poslal Bůh," říkaly dojaté hlasy, když Rostov procházel předsíní.

Kněžna Marja seděla zmatená a bezmocná v sále, když k ní uvedli Rostova. Nechápala, kdo je, proč je tu a co s ní bude. Když uviděla jeho ruskou tvář a podle toho, jak vešel, a podle prvních slov, která řekl, v něm poznala člověka svého kruhu, pohlédla na něj svým hlubokým, zářivým pohledem a začala mluvit hlasem, který se jí rozechvěním lámal a třásl. Rostovovi hned připadalo, že je v tom setkání cosi romantického. „Bezbranná dívka zdrcená žalem, sama, vydaná napospas hrubým, vzbouřeným mužikům! A jakýsi podivný osud mě sem přivedl!" myslel si Rostov, když ji poslouchal a díval se na ni. „A jaká mírnost, jaká ušlechtilost je v jejích rysech a ve výrazu!" myslel si, když poslouchal její nesmělé vyprávění.

Když začala mluvit o tom, že se to všechno stalo den po otcově pohřbu, hlas se jí zachvěl. Odvrátila se a potom, jako by se bála, aby si Rostov její slova nevyložil jako snahu ho rozlítostnit, se na něho tázavě a polekaně podívala. Rostovovi stály v očích slzy. Kněžna Marja si toho všimla a vděčně se na Rostova podívala tím svým zářivým pohledem, pro který člověk zapomínal na nehezkost její tváře.

„Nedokážu vyjádřit, kněžno, jak jsem šťastný, že jsem sem náhodou zajel a že vám budu moci ukázat svou ochotu," řekl Rostov a vstal. „Račte odjet, a já vám ručím svou ctí, že se nikdo neodváží způsobit vám nepříjemnost, jestliže mi jen dovolíte, abych vás doprovodil,"

a uctivě se uklonil, jako se klanějí dámám carské krve, a zamířil ke dveřím.

Uctivostí svého tónu jako by Rostov dával najevo, že ačkoli by známost s ní pokládal za štěstí, nechce využít příležitosti jejího neštěstí k tomu, aby se jí přiblížil.

Kněžna Marja ten tón pochopila a ocenila.

„Jsem vám velice, velice vděčná," řekla mu kněžna francouzsky, „ale doufám, že to všechno bylo jen nedorozumění a že za to nikdo nemůže." Kněžna se najednou rozplakala. „Promiňte mi," řekla.

Rostov se zamračil, ještě jednou se hluboce uklonil a vyšel z pokoje.

XIV

„Tak co, je hezounká? Ne, bratře, ta moje růžová je rozkošná, a jmenuje se Duňaša…“ Ale když Iljin pohlédl Rostovovi do tváře, zmlkl. Viděl, že jeho hrdina a velitel je naladěn úplně jinak.

Rostov se na Iljina zlostně ohlédl, a aniž mu odpověděl, zamířil rychlými kroky k vesnici.

„Já jim ukážu, já jim dám, lotrům,“ říkal si pro sebe.

Alpatyč, který plul krokem, jen aby neběžel, Rostova klusem sotva dohonil.

„Jaké rozhodnutí jste ráčil učinit?“ řekl, když ho dohonil. Rostov se zastavil, sevřel pěsti a najednou výhrůžně vykročil proti Alpatyčovi.

„Rozhodnutí? Jaké rozhodnutí? Ty starý páprdo!“ křikl na něho. „Kam ses díval? Co? Mužici se bouří, a ty si s nimi nevíš rady? Sám jsi zrádce. Já vás znám, z kůže vás všechny stáhnu…“ A jako by se bál, aby zbytečně nepromrhal zásobu své prudkosti, nechal Alpatyče a rychle šel dál. Alpatyč potlačil pocit urážky, plujícím krokem stačil Rostovovi a dál mu sděloval své úvahy. Říkal, že mužici jsou v zatvrzelosti, že v nynější chvíli by bylo nerozumné jim *protivzdorovat*, když nemají vojenský oddíl, a jestli by nebylo lepší poslat napřed pro oddíl.

„Já jim dám vojenský oddíl… Já jim zaprotivzdoruju,“ opakoval nesmyslně Nikolaj, dusil se nerozumnou, zvířecí zlostí a potřebou si tu zlost vylít. Nerozvažoval, co udělá, a bezděčně, rychlým, rozhodným krokem postupoval k zástupu. A čím blíž k němu postupoval, tím víc Alpatyč cítil, že jeho nerozvážný čin může mít dobré výsledky. Totéž cítili i mužici v zástupu, když se dívali na jeho rychlou a pevnou chůzi a na jeho rozhodnou, zamračenou tvář.

Když husaři vjeli do vesnice a Rostov šel ke kněžně, nastal v zástupu zmatek a rozepře. Někteří mužici začali říkat, že ti příchozí jsou Rusové a že by se mohli urazit, že slečnu nepouštějí. Dron byl stejného mínění; ale jakmile je vyslovil, Karp a ostatní mužici se na bývalého starostu vrhli.

„Kolik let jsi obec zaživa žral?“ křičel na něho Karp. „Tobě je to jedno! Vykopeš si hrnec s penězi, odvezeš si ho, co je ti do toho, jestli nám rozvrátí chalupy, nebo ne?“

„Bylo řečeno, ať je pořádek, ať nikdo z chalup neodjíždí, ať se nevyveze ani zrnko prachu – a hotovo!“ křičel jiný.

„Řada byla na tvém synovi, a tys toho svého vypaseného šetřil,“ spustil najednou rychle malý stařeček a dorážel na Drona, „a mýho Vaňku dali na vojnu oholit. Ech, umírat budeme!“

„No právě, umírat budeme!“

„Já se obce nezříkám,“ říkal Dron.

„No právě, nezříká, břicho si vypěstoval!…“

Ti dva vytáhlí mužici si mluvili svoje. Jakmile Rostov v doprovodu Iljina, Lavrušky a Alpatyče přišel k zástupu, Karp založil palce za pás, lehce se usmál a vystoupil dopředu. Dron naopak zašel do zadních řad a zástup se semkl těsněji.

„Hej! Kdo je tady u vás starosta?“ křikl Rostov, když rychlým krokem přišel k zástupu.

„Starosta? A nač ho *potřebujete*?…“ zeptal se Karp.

Ale nestihl to dořící, a už mu čepice odlétla a hlava se mu prudkou ranou škubla stranou.

„Čepice dolů, zrádci!“ křikl plnokrevný Rostovův hlas. „Kde je starosta?“ křičel zuřivým hlasem.

„Starostu, starostu volá… Drone Zacharyči, vás,“ ozvaly se tu a tam spěšně poslušné hlasy a čepice se začaly snímat z hlav.

„My se bouřit nesmíme, my dodržujeme pořádky,“ řekl Karp a v tu chvíli se vzadu najednou ozvalo několik hlasů:

„Jak staříci rozhodli, je vás tu moc pánů velitelů…“

„Ještě budete odmlouvat?… Vzpoura!… Lotři! Zrádci!“ zařval nesmyslně, nesvým hlasem Rostov a popadl Karpa za límec. „Svažte ho, svažte!“ křičel, ačkoli kromě Lavrušky a Alpatyče ho neměl kdo svázat.

Lavruška však ke Karpovi přiběhl a chytil ho zezadu za ruce.

„Poručíte, abych zavolal naše zpod kopce?“ křikl.

Alpatyč se obrátil k mužikům a vyvolal dva jménem, aby Karpa svázali. Mužici poslušně vystoupili ze zástupu a začali si rozvazovat pásy.

„Kde je starosta?“ křičel Rostov.

Dron se zamračenou a bledou tváří vyšel ze zástupu.

„Ty jsi starosta? Svázat, Lavruško!“ křičel Rostov, jako by ani tento rozkaz nemohl narazit na překážky. A opravdu, další dva mužici začali vázat Drona, který jim, jako by jim chtěl pomoct, sundal pás a podal jim ho.

„A vy všichni mě poslouchejte,“ obrátil se Rostov k mužikům. „Hned marš domů, a ať tu od vás neslyším ani hlásku.“

„Copak, my jsme nikomu nic zlého neudělali. My jenom, jako, z hlouposti. Jenom jsme natropili hlouposti… Však já jsem říkal, že to není v pořádku,“ ozývaly se hlasy, které si navzájem vyčítaly.

„No vidíte, já vám to říkal,“ řekl Alpatyč a ujal se svých práv. „To není hezké, hoši!“

„Hloupost naše, Jakove Alpatyči,“ odpovídaly hlasy a zástup se hned začal rozcházet a rozptylovat po vesnici.

Oba svázané mužiky odvedli na panský dvůr. Ti dva opilí mužici šli za nimi.

„Ech, koukám na tebe!“ říkal jeden z nich a obracel se ke Karpovi.

„Copak se takhle s pány mluví? Co sis myslel? Hlupák,“ přisvědčoval druhý, „namouvěru hlupák!“

Za dvě hodiny stály povozy na dvoře bogučarovského domu. Mužici čile vynášeli a nakládali na povozy panské věci a Dron, kterého na

přání kněžny Marji pustili z komory, kam ho zavřeli, stál na dvoře a dával mužikům pokyny.

„Takhle ji špatně nepokládej," říkal jeden z mužiků, vysoký člověk s kulatou, usměvavou tváří, a bral komorné z rukou skříňku. „Vždyť taky stojí peníze. Co takhle, prostě ji hodíš, nebo pod provaz – a ona se odře. To já nemám rád. Ať je všechno poctivě, podle zákona. Takhle, pod rohožku a senem přikrýt, a je to paráda."

„Koukej, knih, samých knih," řekl jiný mužik, který vynášel knihovní skříně knížete Andreje. „Nezavaduj! Ale je to těžké, hoši, pořádné knihy!"

„Jo, ti psali, nezaháleli!" řekl vysoký mužik s kulatou tváří a významně mrkl a ukázal na slovníky, které ležely navrchu.

* * *

Rostov, který nechtěl kněžně vnucovat svou známost, k ní nešel, ale zůstal ve vesnici a čekal na její odjezd. Když se dočkal, že povozy kněžny Marji vyjely od domu, sedl na koně a doprovázel ji na koni až k cestě, kterou obsadila naše vojska, dvanáct verst od Bogučarova. V Jankovu v zájezdním hostinci se s ní uctivě rozloučil a poprvé si dovolil políbit jí ruku.

„Ale jděte, to přece nestojí za řeč," odpovídal kněžně Marje a červenal se, když mu vyjadřovala vděčnost za svou záchranu – jak jeho čin nazývala –, „to by udělal každý policejní komisař. Kdybychom měli válčit jen s mužiky, nepustili bychom nepřítele tak daleko," říkal, za něco se styděl a snažil se změnit téma. „Jsem jen šťastný, že jsem měl příležitost se s vámi seznámit. Sbohem, kněžno, přeji vám štěstí a útěchu a přeji si, abychom se setkali za šťastnějších okolností. Jestli mě nechcete přivést do rozpaků, prosím vás, neděkujte."

Ale kněžna, jestliže už neděkovala slovy, děkovala mu celým výrazem své tváře, která zářila vděčností a něhou. Nemohla mu věřit, že

mu nemá za co děkovat. Naopak, bylo pro ni nepochybné, že kdyby tu nebyl, jistě by musela zahynout jak rukou vzbouřenců, tak rukou Francouzů; že *on* se kvůli tomu, aby ji zachránil, vystavil nejzřejmějším a nejstrašnějším nebezpečím; a ještě nepochybnější bylo, že je to člověk vznešené a ušlechtilé duše, který dokázal pochopit její situaci i žal. Jeho dobré a poctivé oči, do nichž mu vstoupily slzy ve chvíli, kdy s ním ona sama v pláči mluvila o své ztrátě, jí nevycházely z mysli.

Když se s ním rozloučila a zůstala sama, kněžna Marja najednou ucítila v očích slzy, a tu se jí už ne poprvé vynořila podivná otázka, jestli ho miluje.

Na další cestě k Moskvě, ačkoli kněžnina situace nebyla radostná, si Duňaša, která s ní jela v kočáře, nejednou všimla, že se kněžna vyklání z okna kočáru a čemusi se radostně i smutně usmívá.

„No a co, i kdybych ho milovala?“ myslela si kněžna Marja.

Jakkoli se styděla přiznat si, že se jako první zamilovala do člověka, který ji možná nikdy milovat nebude, utěšovala se myšlenkou, že se to nikdy nikdo nedozví a že to nebude její vina, jestliže bude do konce života, aniž by o tom komukoli řekla, milovat toho, koho milovala poprvé a naposledy.

Někdy si vzpomněla na jeho pohledy, na jeho účast, na jeho slova, a zdálo se jí, že štěstí není nemožné. A právě tehdy si Duňaša všímala, že se s úsměvem dívá z okna kočáru.

„A musel přijet zrovna do Bogučarova, a zrovna v tu chvíli!“ myslela si kněžna Marja. „A musela jeho sestra odmítnout knížete Andreje!“ A v tom všem viděla kněžna Marja vůli Prozřetelnosti.

Dojem, jaký na Rostova kněžna Marja udělala, byl velice příjemný. Když si na ni vzpomněl, bylo mu veselo, a když si z něho kamarádi, kteří se dozvěděli o jeho dobrodružství v Bogučarovu, utahovali, že jel pro seno a ulovil jednu z nejbohatších nevěst v Rusku, Rostov se zlobil. Zlobil se právě proto, že myšlenka na sňatek s mírnou kněžnou Marjou, která mu byla příjemná a měla obrovské jmění, ho proti jeho

vůli nejednou napadla. Pro sebe osobně si Nikolaj nemohl přát lepší ženu než kněžnu Marju: sňatek s ní by udělal šťastnou hraběnku, jeho matku, a spravil by otcovy záležitosti; a dokonce – Nikolaj to cítil – by udělal šťastnou i kněžnu Marju.

Ale Soňa? A dané slovo? A právě proto se Rostov zlobil, když si z něho dělali legraci kvůli kněžně Bolkonské.

XV

Když Kutuzov převzal velení nad armádami, vzpomněl si na knížete Andreje a poslal mu rozkaz, aby se dostavil do hlavního stanu.

Kníže Andrej přijel do Careva Zajmišče právě toho dne a právě v tu denní dobu, kdy Kutuzov konal první přehlídku vojsk. Kníže Andrej se ve vesnici zastavil u domu kněze, u něhož stál kočár vrchního velitele, a sedl si na lavičku u vrat a čekal na nejjasnějšího, jak teď všichni Kutuzovovi říkali. Z pole za vesnicí bylo slyšet tu zvuky plukovní hudby, tu řev obrovského množství hlasů, které provolávaly novému vrchnímu veliteli „hurá!“. Tady u vrat, asi deset kroků od knížete Andreje, stáli dva sluhové, kurýr a majordomus a využívali knížecí nepřítomnosti a krásného počasí. Snědý malý husarský podplukovník, zarostlý kníry a licousy, přijel k vratům, podíval se na knížete Andreje a zeptal se, jestli tu bydlí nejjasnější a jestli brzy přijede.

Kníže Andrej řekl, že nepatří ke štábu nejjasnějšího a že sem také jen přijel. Husarský podplukovník se obrátil ke strojenému sluhovi a sluha vrchního velitele mu řekl s tím zvláštním pohrdáním, s jakým sluhové vrchních velitelů mluví s důstojníky:

„Co nejjasnější? Asi tu bude hned. Co chcete?“

Husarský podplukovník se tónu sluhy pousmál do kníru, sesedl z koně, dal ho ordonanci, přistoupil k Bolkonskému a lehce se mu uklonil. Bolkonskij se na lavičce posunul. Husarský podplukovník si sedl vedle něho.

„Taky čekáte na vrchního velitele?“ dal se do řeči husarský podplukovník. „Prý je přístupný každému, chvála Bohu. S těmi buřtožrouty to byla bída! Ne nadarmo chtěl Jermolov, aby ho povýšili na Němce. Ted

snad budou moct mluvit i Rusové. Jinak čert ví, co se dělalo. Pořád ústup – pořád ústup. Byl jste na tažení?“ zeptal se.

„Měl jsem to potěšení,“ odpověděl kníže Andrej, „nejen se účastnit ústupu, ale při tom ústupu i ztratit všechno, co mi bylo drahé, nemluvě o statcích a rodném domě… otce, který zemřel žalem. Jsem ze Smolenska.“

„Á?… Vy jste kníže Bolkonskij? Velice mě těší: podplukovník Děnisov, známější pod jménem Vaska,“ řekl Děnisov, tiskl knížeti Andrejovi ruku a se zvláště laskavou pozorností se Bolkonskému díval do tváře. „Ano, slyšel jsem,“ řekl soucitně, chvíli mlčel a pak pokračoval: „Tak tady máme skytskou válku. To je všechno dobré, jenom ne pro ty, kdo to odnášejí na vlastní kůži. A vy jste kníže Andrej Bolkonskij?“ Zavrtěl hlavou. „Velice mě těší, kníže, velice mě těší, že vás poznávám,“ dodal znovu se smutným úsměvem a tiskl mu ruku.

Kníže Andrej znal Děnisova z Natašina vyprávění o jejím prvním nápadníkovi. Ta vzpomínka ho sladce i bolestně přenesla k těm bolestným pocitům, na které v poslední době už dlouho nemyslel, ale které přesto v jeho duši byly. V poslední době zažil tolik jiných a tak vážných dojmů, jako bylo opuštění Smolenska, jeho příjezd do Lysých Hor, nedávná zpráva o otcově smrti – tolik pocitů prožil, že ho tyto vzpomínky už dávno nenapadaly, a když teď přišly, zdaleka na něj nepůsobily s dřívější silou. I pro Děnisova byla ta řada vzpomínek, kterou vyvolalo jméno Bolkonskij, vzdálenou, poetickou minulostí, kdy po večeři a po Natašině zpěvu sám nevěděl jak a požádal o ruku patnáctiletou holčičku. Usmál se vzpomínkám na tu dobu a na svou lásku k Nataše a hned přešel k tomu, co ho teď vášnivě a výhradně zaměstnávalo. Byl to plán tažení, který vymyslel, když za ústupu sloužil na předních hlídkách. Předložil ten plán Barclayovi de Tolly a teď ho chtěl předložit Kutuzovovi. Plán se zakládal na tom, že operační linie Francouzů je příliš natažená a že místo toho, aby se postupovalo zpře-

du a zatarasovala Francouzům cesta, nebo spolu s tím, je třeba útočit na jejich spoje. Začal knížeti Andrejovi svůj plán vysvětlovat.

„Celou tu linii nemůžou udržet. To je nemožné, ručím za to, že je prorazím; dejte mi pět set mužů, a já je roztrhám, to je jisté! Jediný systém – partyzánský."

Děnisov vstal, gestikuloval a vykládal Bolkonskému svůj plán. Uprostřed jeho výkladu se z místa přehlídky ozvaly výkřiky armády, nesouvislejší, rozšířenější a splývající s hudbou a písněmi. Ve vesnici se ozval dusot a křik.

„Sám jede," křikl kozák, který stál u vrat, „jede!" Bolkonskij a Děnisov popošli k vratům, u nichž stál hlouček vojáků – čestná stráž –, a uviděli Kutuzova, jak se pohybuje po ulici na nevysokém hnědém koníkovi. Za ním jela obrovská družina generálů. Barclay jel skoro vedle něho; zástup důstojníků běžel za nimi a kolem nich a křičel: „Hurá!"

Před ním vjeli cvalem do dvora pobočníci. Kutuzov netrpělivě pobízel svého koně, který pod jeho tíhou plul mimochodem, neustále pokyvoval hlavou a přikládal ruku k bílé kavalergardské čapce s červeným lemem a bez štítku, kterou měl na hlavě. Když dojel k čestné stráži, k samým chlapíkům granátníkům, většinou nositelům řádů, kteří mu vzdávali čest, minutu se na ně mlčky a pozorně díval upřeným velitelským pohledem a obrátil se k hloučku generálů a důstojníků, kteří stáli kolem něho. Jeho tvář najednou dostala jemný výraz; pokrčil rameny s gestem nechápavosti.

„A s takovými chlapíky pořád ustupovat a ustupovat!" řekl. „Tak na shledanou, generále," dodal a pobídl koně do vrat kolem knížete Andreje a Děnisova.

„Hurá! Hurá! Hurá!" křičeli za ním.

Od té doby, co ho kníže Andrej neviděl, Kutuzov ještě ztloustl, ochabl a obrostl tukem. Ale bílé oko a jizva, které kníže Andrej znal, i výraz únavy v jeho tváři a postavě byly tytéž. Měl na sobě uniformní

kabátec – přes rameno mu na tenkém řemínku visel bič – a těžce, rozteklý a pohupující se, seděl na svém čilém koníkovi.

„Fju… fju… fju…“ zahvízdal sotva slyšitelně, když vjížděl do dvora. Na jeho tváři se zračila radost a úleva člověka, který se chystá odpočinout si po reprezentování. Vyndal levou nohu ze třmenu, naklonil se celým tělem, námahou se zašklebil, s obtížemi ji přehodil přes sedlo, opřel se kolenem, zafuněl a sjel do náruče kozáků a pobočníků, kteří ho podpírali.

Vzpamatoval se, rozhlédl se přimhouřenýma očima, podíval se na knížete Andreje, zřejmě ho nepoznal, a vykročil svou klesavou chůzí k zápraží.

„Fju… fju… fju,“ zahvízdal a znovu se ohlédl na knížete Andreje. Dojem z tváře knížete Andreje se teprve po několika vteřinách – jak to u starců často bývá – spojil se vzpomínkou na jeho osobu.

„Á, buď zdráv, kníže, buď zdráv, holoubku, pojď…“ řekl unaveně, rozhlížel se a těžce vystoupil na zápraží, které pod jeho tíhou vrzalo. Rozepjal se a sedl si na lavičku, která na zápraží stála.

„Tak co otec?“

„Včera jsem dostal zprávu o jeho skonu,“ řekl krátce kníže Andrej.

Kutuzov se na knížete Andreje podíval polekaně vytřeštěnýma očima, potom smekl čapku a pokřižoval se: „Dej mu Pán Bůh nebeské království! Buď vůle Boží nad námi všemi!“ Těžce, celou hrudí si povzdechl a chvíli mlčel. „Měl jsem ho rád a vážil jsem si ho a celou duší s tebou cítím.“ Objal knížete Andreje, přitiskl si ho k tlusté hrudi a dlouho ho nepouštěl. Když ho pustil, kníže Andrej uviděl, že se Kutuzovovi rozteklé rty chvějí a v očích má slzy. Povzdechl si a chytil se oběma rukama lavičky, aby vstal.

„Pojď, pojď ke mně, popovídáme si,“ řekl; ale v tu chvíli Děnisov, který se před nadřízenými ostýchal stejně málo jako před nepřítelem, směle vystoupil na zápraží a cinkal ostruhami o schody, ačkoli ho pobočníci u zápraží zlostným šepotem zadržovali. Kutuzov, který měl

ruce dál opřené o lavičku, se na Děnisova nespokojeně díval. Děnisov se představil a oznámil, že má jeho jasnosti sdělit věc velké důležitosti pro blaho vlasti. Kutuzov se na Děnisova začal dívat unaveným pohledem, mrzutým gestem stáhl ruce, složil si je na břiše a opakoval: „Pro blaho vlasti? Copak to je? Mluv.“ Děnisov se začervenal jako děvče – bylo tak podivné vidět ruměnec na té knírkaté, staré a opilé tváři – a směle začal vykládat svůj plán, jak přetnout operační linii nepřítele mezi Smolenskem a Vjazmou. Děnisov v těch končinách žil a krajinu dobře znal. Jeho plán se zdál nepochybně dobrý, zejména díky přesvědčivé síle, která byla v jeho slovech. Kutuzov se díval na své nohy a občas se ohlédl na dvůr sousední chalupy, jako by odtamtud čekal něco nepříjemného. Z chalupy, na kterou se díval, se během Děnisovovy řeči opravdu objevil generál s aktovkou v podpaží.

„Co je?“ řekl Kutuzov uprostřed Děnisovova výkladu. „Už jste hotov?“

„Hotov, Vaše Jasnosti,“ řekl generál. Kutuzov zavrtěl hlavou, jako by říkal: „Jak to má jeden člověk všechno stihnout,“ a dál poslouchal Děnisova.

„Dávám čestné šlechtické slovo ruského důstojníka,“ říkal Děnisov, „že Napoleonovi přetrhám spoje.“

„A jak jsi ty příbuzný s Kirillem Andrejevičem Děnisovem, vrchním intendantem?“ přerušil ho Kutuzov.

„Je to můj vlastní strýc, Vaše Jasnosti.“

„Ó! To jsme byli přátelé,“ řekl vesele Kutuzov. „Dobře, dobře, holoubku, zůstaň tady při štábu, zítra si promluvíme.“ Kývl na Děnisova, odvrátil se a natáhl ruku po listinách, které mu přinesl Konovnicyn.

„Neráčil byste, Vaše Jasnosti, přejít do pokojů?“ řekl nespokojeným hlasem službu konající generál. „Je nutné prohlédnout plány a podepsat některé listiny.“ Pobočník, který vyšel ze dveří, hlásil, že v ubytování je všechno připraveno. Ale Kutuzov chtěl zřejmě vejít do pokojů až volný. Zamračil se…

„Ne, holoubku, ať sem přinesou stolek, podívám se na to tady," řekl. „Ty neodcházej," dodal a obrátil se ke knížeti Andrejovi. Kníže Andrej zůstal na zápraží a poslouchal službu konajícího generála.

Během hlášení slyšel kníže Andrej za vchodovými dveřmi ženský šepot a šustění ženských hedvábných šatů. Když se několikrát podíval tím směrem, zahlédl za dveřmi v růžových šatech a s fialovým hedvábným šátkem na hlavě plnou, ruměnou a krásnou ženu s mísou, která zřejmě čekala, až vrchní velitel vejde. Kutuzovův pobočník knížeti Andrejovi šeptem vysvětlil, že je to paní domu, kněžova žena, která chtěla jeho jasnosti podat chléb a sůl. Její muž uvítal nejjasnějšího s křížem v kostele a ona doma... „Moc hezká," dodal pobočník s úsměvem. Kutuzov se při těch slovech ohlédl. Kutuzov poslouchal hlášení službu konajícího generála, jehož hlavním předmětem byla kritika postavení u Careva Zajmišče, stejně jako poslouchal Děnisova, stejně jako před sedmi lety poslouchal debaty slavkovské válečné rady. Bylo zřejmé, že poslouchá jen proto, že má uši, které, přestože v jednom z nich měl koudel, nemohly neslyšet; ale bylo zřejmé, že nic z toho, co mu službu konající generál mohl říct, ho nejen nemohlo překvapit nebo zaujmout, ale že všechno, co mu řeknou, zná předem a poslouchá to všechno jen proto, že se to musí vyslechnout, jako se musí vyslechnout zpívaný moleben. Všechno, co říkal Děnisov, bylo věcné a chytré. To, co říkal službu konající generál, bylo ještě věcnější a chytřejší, ale bylo zřejmé, že Kutuzov pohrdá i věděním, i rozumem a že zná něco jiného, co má věc rozhodnout – něco jiného, nezávislého na rozumu a vědění. Kníže Andrej pozorně sledoval výraz tváře vrchního velitele a jediný výraz, který na ní mohl postřehnout, byl výraz nudy, zvědavosti, co znamená ten ženský šepot za dveřmi, a přání zachovat slušnost. Bylo zřejmé, že Kutuzov pohrdá rozumem i věděním, a dokonce i vlasteneckým citem, který projevoval Děnisov, ale nepohrdá jimi rozumem, citem ani věděním – protože se je ani nesnažil projevovat –, nýbrž pohrdá jimi něčím jiným. Pohrdal jimi svým stářím,

svou životní zkušeností. Jediné nařízení, které při tomto hlášení Kutuzov učinil sám od sebe, se týkalo rabování ruských vojsk. Službu konající generál předložil na konci hlášení nejjasnějšímu k podpisu listinu o potrestání armádních velitelů na žádost statkáře kvůli posečenému zelenému ovsu.

Kutuzov zamlaskal a zavrtěl hlavou, když tu věc vyslechl.

„Do kamen… do ohně! A jednou provždy ti říkám, holoubku," řekl, „všechny tyhle věci do ohně. Ať si sečou obilí a pálí dříví, ať jim to slouží. Já to nenařizuji a nedovoluji, ale trestat za to taky nemůžu. Bez toho to nejde. Kde se kácí les, tam lítají třísky." Ještě jednou se podíval na listinu. „Ó, ta německá důkladnost!" řekl a vrtěl hlavou.

XVI

„Tak, teď je to všechno," řekl Kutuzov, když podepsal poslední listinu, těžce vstal, urovnal si záhyby na svém bílém, buclatém krku a s rozjasněnou tváří zamířil ke dveřím.

Kněžova žena, které se krev nahrnula do tváře, se chopila mísy, kterou přesto, že se tak dlouho chystala, stejně nestihla podat včas. A s hlubokou úklonou ji Kutuzovovi podala.

Kutuzovovi se přimhouřily oči; usmál se, vzal ji rukou za bradu a řekl:

„A jaká krasavice! Děkuji, holubičko!"

Vytáhl z kapsy šarovarů několik zlaťáků a položil jí je na mísu.

„Tak jak se ti žije?" řekl Kutuzov a zamířil do pokoje, který mu vykázali. Kněžova žena, s úsměvem a s dolíčky v ruměné tváři, šla za ním do světnice. Pobočník vyšel za knížetem Andrejem na zápraží a zval ho na snídani; za půl hodiny knížete Andreje znovu zavolali ke Kutuzovovi. Kutuzov ležel v křesle v témž rozepjatém kabátci. Držel v ruce francouzskou knihu, a když kníže Andrej vešel, založil ji nožem a zavřel. Byli to *Labutí rytíři* od madame de Genlis, jak kníže Andrej poznal podle obálky.

„Tak se posaď, posaď se tady, popovídáme si," řekl Kutuzov. „Je to smutné, velmi smutné. Ale pamatuj, příteli, že jsem ti otcem, druhým otcem..." Kníže Andrej vyprávěl Kutuzovovi všechno, co věděl o skonu svého otce, i o tom, co viděl v Lysých Horách, když jimi projížděl.

„Kam až... kam až to dohnali!" řekl najednou Kutuzov rozrušeným hlasem, protože si z vyprávění knížete Andreje zřejmě jasně představil, v jaké situaci se Rusko nachází. „Jen počkej, jen počkej," dodal se zlým výrazem v tváři, a protože zřejmě nechtěl pokračovat v tomto

rozhovoru, který ho rozrušoval, řekl: „Zavolal jsem tě, abych si tě nechal u sebe."

„Děkuji Vaší Jasnosti," odpověděl kníže Andrej, „ale obávám se, že už se nehodím do štábů," řekl s úsměvem, kterého si Kutuzov všiml. Kutuzov se na něho tázavě podíval. „A hlavně," dodal kníže Andrej, „zvykl jsem si na pluk, oblíbil jsem si důstojníky a mužstvo si mě, myslím, taky oblíbilo. Bylo by mi líto pluk opustit. Jestliže se zříkám té cti být u vás, pak věřte..."

Na buclaté Kutuzovově tváři zářil chytrý, dobrý a zároveň jemně posměšný výraz. Přerušil Bolkonského.

„Lituji, potřeboval bych tě; ale máš pravdu, máš pravdu. Nám nejsou lidi potřeba tady. Rádců je vždycky moc, ale lidí není. Jiné by to byly pluky, kdyby všichni rádci sloužili tam u pluků jako ty. Pamatuji si tě od Slavkova... Pamatuji, pamatuji, se zástavou si tě pamatuji," řekl Kutuzov a knížeti Andrejovi se při té vzpomínce nahrnula do tváře radostná červeň. Kutuzov si ho přitáhl za ruku a nastavil mu tvář a kníže Andrej znovu uviděl v očích starce slzy. Ačkoli kníže Andrej věděl, že Kutuzov má slzy na krajíčku a že se k němu chová obzvlášť laskavě a lituje ho, protože chce projevit soucit s jeho ztrátou, přesto byla knížeti Andrejovi tato vzpomínka na Slavkov radostná i lichotivá.

„Jdi s Bohem svou cestou. Já vím, že tvoje cesta je cesta cti." Chvíli mlčel. „V Bukurešti mi tě bylo líto: potřeboval jsem tě poslat." A Kutuzov změnil téma a začal mluvit o turecké válce a uzavřeném míru. „Ano, nemálo mi vyčítali," řekl Kutuzov, „i válku, i mír... a všechno přišlo v pravý čas. Kdo umí čekat, tomu všechno přijde včas. A rádců tam bylo neméně než tady..." pokračoval a vracel se k rádcům, kteří ho zřejmě zaměstnávali. „Ach, rádci, rádci!" řekl. „Kdybychom poslouchali všechny, nebyli bychom tam v Turecku ani mír uzavřeli, ani válku skončili. Všechno co nejrychleji, a co je rychle, to trvá dlouho. Kdyby Kamenskij nebyl umřel, byl by zahynul. Šturmoval pevnosti s třiceti tisíci. Vzít pevnost není těžké, těžké je vyhrát tažení. A k tomu

není třeba šturmovat a útočit, ale je třeba *trpělivosti a času*. Kamenskij poslal na Ruščuk vojáky, a já jsem posílal jenom je dva – trpělivost a čas – a vzal jsem víc pevností než Kamenskij a donutil jsem Turky jíst koňské maso.“ Zavrtěl hlavou. „A Francouzi budou taky! Věř mému slovu,“ řekl Kutuzov, rozohnil se a bil se do prsou, „u mě budou jíst koňské maso!“ A znovu se mu oči zaleskly slzami.

„Ale bitvu bude přece nutné přijmout?“ řekl kníže Andrej.

„Bude nutné, jestli to budou všichni chtít, nedá se nic dělat… Ale věř mi, holoubku: není silnějších bojovníků než ti dva, *trpělivost a čas*; ti udělají všechno, jenže rádci na tohle ucho neslyší, v tom je ta potíž. Jedni chtějí, druzí nechtějí. Co dělat?“ zeptal se a zřejmě čekal na odpověď. „No, co mi poradíš dělat?“ opakoval a oči mu svítily hlubokým, chytrým výrazem. „Já ti řeknu, co dělat,“ řekl, protože kníže Andrej pořád neodpovídal. „Já ti řeknu, co dělat a co dělám já. Když váháš, můj milý,“ chvíli mlčel, „zdrž se,“ vyslovil s důrazem a pomalu.

„Tak sbohem, příteli; pamatuj, že celou duší nesu tvou ztrátu s tebou a že pro tebe nejsem nejjasnější, nejsem kníže ani vrchní velitel, ale jsem ti otcem. Kdybys něco potřeboval, rovnou za mnou. Sbohem, holoubku.“ Znovu ho objal a políbil. A kníže Andrej ještě ani nestihl vyjít ze dveří, když si Kutuzov uklidněně povzdechl a znovu se chopil nedočteného románu madame de Genlis *Labutí rytíři*.

Jak a proč se to stalo, nedokázal by kníže Andrej nijak vysvětlit; ale po tomto setkání s Kutuzovem se vrátil k pluku uklidněný, pokud šlo o celkový běh věcí i o to, komu byl svěřen. Čím víc viděl, že v tom starci chybí všechno osobní, že v něm jako by zůstaly jen návyky vášní a místo rozumu, který seskupuje události a vyvozuje závěry, jen schopnost klidně pozorovat běh událostí, tím klidnější byl, že všechno bude tak, jak má být. „Nebude mít nic svého. Nic nevymyslí, nic nepodnikne,“ myslel si kníže Andrej, „ale všechno vyslechne, všechno si zapamatuje, všechno postaví na své místo, ničemu užitečnému nebude bránit a nic škodlivého nedovolí. Chápe, že je něco silnějšího a vý-

znamnějšího než jeho vůle – to je nevyhnutelný běh událostí –, a umí je vidět, umí chápat jejich význam, a vzhledem k tomuto významu se umí zříct účasti v těch událostech, své osobní vůle, která míří jinam. A hlavně," myslel si kníže Andrej, „proč mu člověk věří, je to, že je Rus, navzdory románu madame de Genlis a francouzským příslovím; je to, že se mu zachvěl hlas, když řekl: ‚Kam až to dohnali!', a že zavzlykal, když mluvil o tom, že je ‚donutí jíst koňské maso'." Na tomtéž citu, který víc či méně nejasně prožívali všichni, se zakládala ta jednomyslnost a všeobecný souhlas, které provázely lidovou volbu Kutuzova za vrchního velitele, protichůdnou dvorským ohledům.

XVII

Po panovníkově odjezdu z Moskvy plynul moskevský život v dřívějším obvyklém pořádku a běh toho života byl tak obvyklý, že bylo těžké vzpomenout si na nedávné dny vlasteneckého nadšení a zápalu a těžké uvěřit, že Rusko je opravdu v nebezpečí a že členové Anglického klubu jsou zároveň syny vlasti, připravenými přinést pro ni jakoukoli oběť. Jediné, co připomínalo všeobecnou nadšeně vlasteneckou náladu za panovníkova pobytu v Moskvě, byl požadavek obětovat lidi a peníze, a ty oběti, jakmile byly přineseny, dostaly zákonnou, úřední podobu a zdály se nevyhnutelné.

S tím, jak se nepřítel blížil k Moskvě, se pohled Moskvanů na jejich situaci nejen nestával vážnějším, ale naopak ještě lehkomyslnějším, jak to vždycky bývá u lidí, kteří vidí, že se blíží velké nebezpečí. Když se blíží nebezpečí, vždycky v duši člověka mluví stejně silně dva hlasy: jeden velmi rozumně říká, aby člověk uvážil samu povahu nebezpečí a prostředky, jak se ho zbavit; druhý ještě rozumněji říká, že je příliš těžké a mučivé myslet na nebezpečí, když předvídat všechno a zachránit se před celkovým během věcí není v lidské moci, a že je proto lepší odvrátit se od toho těžkého, dokud to nepřišlo, a myslet na příjemné věci. O samotě se člověk většinou oddává prvnímu hlasu, ve společnosti naopak druhému. Tak tomu bylo i teď s obyvateli Moskvy. Dlouho se v Moskvě tak nebavili jako toho roku.

Rastopčinovy plakáty, nahoře s obrázkem krčmy, krčmáře a moskevského měšťana Karpušky Čigirina, *který, když byl v domobraně a v putyce na rohu si přihnul o štamprli víc, uslyšel, že prý chce Bonaparte táhnout na Moskvu*, *rozzlobil se, sprostými slovy vynadal všem Francouzům*, *vyšel z krčmy a pod orlem promluvil k lidu, který se tam se-*

šel, se četly a probíraly stejně jako nejnovější verše na zadané rýmy od Vasilije Lvoviče Puškina.

V klubu, v rohovém pokoji, se scházeli, aby ty plakáty četli, a některým se líbilo, jak si Karpuška z Francouzů utahoval, když říkal, že *se od zelí nafouknou*, *od kaše prasknou, od zelňačky se zadusí*, *že jsou to sami trpaslíci a že tři z nich jedna ženská vidlemi přehodí*. Někteří ten tón neschvalovali a říkali, že je to sprosté a hloupé. Vyprávělo se, že Rastopčin vypověděl z Moskvy Francouze, a dokonce všechny cizince, že jsou mezi nimi Napoleonovi špioni a agenti; ale vyprávělo se to hlavně proto, aby se při té příležitosti mohla citovat vtipná slova, která Rastopčin řekl při jejich odjezdu. Cizince posílali na bárce do Nižního a Rastopčin jim řekl: „Vejděte do sebe, vejděte do bárky a nedělejte si z ní bárku Charonovu.“ Vyprávělo se, že už z Moskvy vystěhovali všechny úřady, a hned se k tomu přidával Šinšinův žert, že už jen za to by měla být Moskva Napoleonovi vděčná. Vyprávělo se, že Mamonova bude jeho pluk stát osm set tisíc, že Bezuchov vydal na své domobrance ještě víc, ale že nejlepší na Bezuchovově činu je to, že se sám obleče do uniformy, pojede na koni před plukem a nebude nic vybírat za místa od těch, kdo se na něj budou dívat.

„Vy nikoho nešetříte,“ řekla Julie Drubecká a tenkými prsty pokrytými prsteny shrnovala a uhlazovala hromádku natrhané cupaniny.

Julie se chystala druhý den z Moskvy odjet a pořádala rozlučkový večírek.

„Bezuchov je směšný, ale je tak hodný, tak milý. Co je to za potěšení být tak jízlivý?“

„Pokuta!“ řekl mladý muž v uniformě domobrany, kterého Julie nazývala „můj rytíři“ a který s ní spolu jel do Nižního.

Ve společnosti Julie, stejně jako v mnoha moskevských společnostech, bylo ustanoveno mluvit jen rusky, a ti, kdo se zmýlili a řekli francouzské slovo, platili pokutu ve prospěch výboru pro sbírky.

„Další pokuta za galicismus," řekl ruský spisovatel, který byl v salonu. „‚Potěšení být' – to není rusky."

„Vy nikoho nešetříte," pokračovala Julie k domobranci a nevšímala si spisovatelovy poznámky. „Za to francouzské ‚jízlivý' jsem vinna," řekla, „a platím, ale za potěšení říct vám pravdu jsem ochotná zaplatit ještě jednou; za galicismy neodpovídám," obrátila se ke spisovateli, „nemám ani peníze, ani čas jako kníže Golicyn, abych si vzala učitele a učila se rusky. Á, tady je," řekla Julie. „Když se o vlku… Ne, ne," obrátila se k domobranci, „nenachytáte mě. Když se mluví o slunci, je vidět jeho paprsky," řekla hostitelka a vlídně se usmála na Pierra. „Zrovna jsme o vás mluvili," řekla Julie se svobodou ve lži, jaká je vlastní dámám ze společnosti. „Říkali jsme, že váš pluk bude jistě lepší než Mamonovův."

„Ach, nemluvte mi o mém pluku," odpověděl Pierre, políbil hostitelce ruku a sedl si vedle ní. „Už mě tak omrzel!"

„Vy jím ale jistě budete velet sám?" řekla Julie a chytře a posměšně si vyměnila pohled s domobrancem.

Domobranec už v Pierrově přítomnosti nebyl tak jízlivý a v jeho tváři se zračilo nepochopení, co znamená Juliin úsměv. Navzdory své roztržitosti a dobráckosti Pierrova osobnost v jeho přítomnosti hned zarážela jakékoli pokusy o posměch.

„Ne," odpověděl Pierre se smíchem a prohlížel si své velké, tlusté tělo. „Do mě se Francouzi trefí příliš snadno, a navíc se bojím, že se na koně nevyškrábu…"

Mezi osobami, které se probíraly jako předmět hovoru, se společnost u Julie dostala k Rostovovým.

„Prý jsou na tom velice špatně," řekla Julie. „A on je tak nepraktický – sám hrabě. Razumovští chtěli koupit jeho dům a statek u Moskvy, a všechno se to táhne. Dělá drahoty."

„Ne, zdá se, že v příštích dnech k prodeji dojde," řekl kdosi. „Ačkoli kupovat teď něco v Moskvě je šílenství."

„Proč?“ řekla Julie. „Copak si myslíte, že Moskvě hrozí nebezpečí?“

„A proč tedy odjíždíte?“

„Já? To je ale divné. Odjíždím, protože… no protože všichni odjíždějí, a pak, nejsem Johanka z Arku ani Amazonka.“

„No ano, ano, dejte mi ještě hadříky.“

„Jestli si bude umět poradit se záležitostmi, může zaplatit všechny dluhy,“ pokračoval domobranec o Rostovovi.

„Hodný stařík, ale velký ubožák. A proč tu zůstávají tak dlouho? Už dávno chtěli odjet na venkov. Natalie je teď, myslím, zdravá?“ zeptala se Julie Pierra s potutelným úsměvem.

„Čekají na mladšího syna,“ řekl Pierre. „Vstoupil k Obolenského kozákům a odjel do Bílé Cerkve. Tam se formuje pluk. A teď ho přeložili do mého pluku a čekají ho každým dnem. Hrabě chtěl odjet už dávno, ale hraběnka za nic nechce z Moskvy odjet, dokud nepřijede syn.“

„Předevčírem jsem je viděla u Archarovových. Natalie zase zkrásněla a zveselila se. Zpívala jednu romanci. Jak u některých lidí všechno snadno přejde!“

„Co přejde?“ zeptal se nespokojeně Pierre. Julie se usmála.

„Víte, hrabě, že takoví rytíři, jako jste vy, bývají jen v románech madame Souzy.“

„Jaký rytíř? Proč?“ zeptal se Pierre a červenal se.

„No tak, milý hrabě, vždyť o tom mluví celá Moskva. Obdivuji vás, na mou čest.“

„Pokuta! Pokuta!“ řekl domobranec.

„No dobře. Nesmí se nic říct, to je nuda!“

„A o čem to mluví celá Moskva?“ řekl Pierre zlostně a vstal.

„Ale no tak, hrabě. Vy to víte!“

„Nic nevím,“ řekl Pierre.

„Vím, že jste se přátelil s Natalií, a proto… Ne, já se vždycky víc přátelím s Věrou. Ta milá Věra!“

„Ne, madam," pokračoval Pierre nespokojeným tónem. „Vůbec jsem na sebe nevzal roli rytíře slečny Rostovové a už skoro měsíc jsem u nich nebyl. Ale nechápu tu krutost…"

„Kdo se omlouvá, ten se obviňuje," říkala Julie s úsměvem a mávala cupaninou, a aby jí zůstalo poslední slovo, hned změnila řeč. „Co myslíte, co jsem se dnes dozvěděla: ubohá Marie Bolkonská přijela včera do Moskvy. Slyšel jste, že přišla o otce?"

„Opravdu? Kde je? Velmi rád bych ji viděl," řekl Pierre.

„Včera jsem s ní strávila večer. Dnes nebo zítra ráno odjíždí se synovcem na statek u Moskvy."

„A jak se má, jak je na tom?" řekl Pierre.

„Ujde to, je smutná. Ale víte, kdo ji zachránil? To je celý román. Nicolas Rostov. Obklíčili ji, chtěli ji zabít, zranili jí lidi. On se tam vrhl a zachránil ji…"

„Další román," řekl domobranec. „Rozhodně, celý ten všeobecný útěk byl vymyšlen proto, aby se všechny staré nevěsty vdaly. Katiche je jedna, kněžna Bolkonská druhá."

„Víte, že si opravdu myslím, že je," a dodala francouzsky, „do toho mladého muže malinko zamilovaná."

„Pokuta! Pokuta! Pokuta!"

„Ale jak se to má říct rusky?…"

XVIII

Když se Pierre vrátil domů, podali mu dva Rastopčinovy plakáty, které toho dne přinesli.

V prvním stálo, že pověst, jako by hrabě Rastopčin zakázal odjíždět z Moskvy, je nepravdivá, a že je naopak hrabě Rastopčin rád, když z Moskvy odjíždějí dámy a kupecké manželky. „Méně strachu, méně novinek," stálo v plakátu, „ale ručím životem, že ten padouch v Moskvě nebude." Tato slova Pierrovi poprvé jasně ukázala, že Francouzi v Moskvě budou. Ve druhém plakátu stálo, že náš hlavní stan je ve Vjazmě, že hrabě Wittgenstein porazil Francouze, ale že protože se mnoho obyvatel chce ozbrojit, je pro ně v arzenálu připravena zbraň: šavle, pistole, pušky, které si obyvatelé mohou vyzvednout za lacinou cenu. Tón plakátů už nebyl tak žertovný jako v dřívějších Čigirinových rozhovorech. Pierre se nad těmi plakáty zamyslel. Bylo zřejmé, že se ten strašný bouřkový mrak, který přivolával všemi silami své duše a který v něm zároveň vzbuzoval bezděčnou hrůzu, bylo zřejmé, že se ten mrak blíží.

„Vstoupit do vojenské služby a jet k armádě, nebo čekat?" kladl si Pierre posté tutéž otázku. Vzal balíček karet, které ležely na jeho stole, a začal si vykládat pasiáns.

„Jestli tenhle pasiáns vyjde," říkal si, když zamíchal balíček, držel ho v ruce a díval se vzhůru, „jestli vyjde, tak to znamená... co to znamená?..." Nestihl rozhodnout, co to znamená, když se za dveřmi pracovny ozval hlas nejstarší kněžny, která se ptala, smí-li vstoupit.

„Pak to bude znamenat, že musím jet k armádě," dořekl si Pierre. „Pojďte dál, pojďte dál," dodal a obrátil se ke kněžně.

V Pierrově domě dál bydlela jen nejstarší kněžna, s dlouhým pasem a zkamenělou tváří; obě mladší se vdaly.

„Promiňte, bratrance, že jsem za vámi přišla," řekla vyčítavě rozrušeným hlasem. „Vždyť je přece konečně nutné se k něčemu rozhodnout! Co z toho bude? Všichni odjeli z Moskvy a lid se bouří. Proč tedy zůstáváme?"

„Naopak, zdá se, že je všechno v pořádku, sestřenko," řekl Pierre s tím žertovným tónem, který si ke kněžně osvojil, protože svou roli jejího dobrodince vždycky snášel s rozpaky.

„Ano, je to v pořádku... pěkný pořádek! Dnes mi Varvara Ivanovna vyprávěla, jak se naše vojska vyznamenávají. To jim tedy opravdu patří čest. A lid se docela vzbouřil, přestávají poslouchat; i moje děvečka začala být drzá. Takhle nás brzy začnou i bít. Po ulicích se nedá chodit. A hlavně, dnes nebo zítra tu budou Francouzi, na co tedy čekat! Prosím vás jen o jedno, bratrance," řekla kněžna, „dejte mě odvézt do Petrohradu: ať jsem, jaká jsem, pod Bonapartovou mocí žít nemůžu."

„Ale no tak, sestřenko, odkud čerpáte své zprávy? Naopak..."

„Já se vašemu Napoleonovi nepodrobím. Ostatní, jak chtějí... Jestli to nechcete udělat..."

„Ale udělám, hned to nařídím."

Kněžnu zřejmě mrzelo, že se nemá na koho zlobit. Cosi šeptala a usedla na židli.

„Ale to vám nesprávně donášejí," řekl Pierre. „Ve městě je všude klid a žádné nebezpečí nehrozí. Tady jsem zrovna četl..." Pierre ukázal kněžně plakáty. „Hrabě píše, že ručí životem, že nepřítel v Moskvě nebude."

„Ach, ten váš hrabě," spustila kněžna zlostně, „to je pokrytec, padouch, který sám navedl lid, aby se bouřil. Copak to nebyl on, kdo psal v těch hloupých plakátech, že ať je to kdo chce, popadni ho za čupřinu a táhni na strážnici? A jak je to hloupé! Kdo ho chytí, říká, tomu čest

a sláva. Tak tady to má, to svoje podbízení. Varvara Ivanovna říkala, že ji lid málem zabil, protože promluvila francouzsky…“

„Ale vždyť je to tak… Vy si všechno moc berete k srdci,“ řekl Pierre a začal vykládat pasiáns.

Přestože pasiáns vyšel, Pierre k armádě neodjel, ale zůstal ve vylidněné Moskvě a pořád v téže úzkosti, nerozhodnosti a strachu, a zároveň s radostí, očekával něco strašného.

Druhý den k večeru kněžna odjela a k Pierrovi přijel jeho vrchní správce se zprávou, že peníze, které požaduje na vystrojení pluku, se nedají sehnat, pokud se neprodá jedno panství. Vrchní správce Pierrovi vůbec vykládal, že ho všechny ty nápady s plukem musí zruinovat. Pierre jen stěží skrýval úsměv, když správcova slova poslouchal.

„Tak to prodejte,“ říkal. „Co se dá dělat, teď už nemůžu couvnout!“

Čím hůř na tom byly všelijaké záležitosti, a zvlášť jeho záležitosti, tím příjemněji bylo Pierrovi a tím zřejmější bylo, že se katastrofa, na kterou čekal, blíží. Z Pierrových známých už skoro nikdo ve městě nebyl. Julie odjela, kněžna Marja odjela. Z blízkých známých zůstávali jen Rostovovi; ale k nim Pierre nejezdil.

Toho dne si Pierre, aby se rozptýlil, zajel do vesnice Voroncovo podívat se na velký vzduchoplavecký balon, který stavěl Leppich ke zkáze nepřítele, a na zkušební balon, který měl být vypuštěn zítra. Ten balon ještě nebyl hotový; ale jak se Pierre dozvěděl, stavěl se na přání panovníka. Panovník o tom balonu psal hraběti Rastopčinovi toto:

„Jakmile bude Leppich připraven, sestavte mu posádku do gondoly ze spolehlivých a inteligentních mužů a pošlete kurýra ke generálu Kutuzovovi, aby ho na to upozornil. Uvědomil jsem ho o celé věci.“

„Doporučte prosím Leppichovi, ať dobře dává pozor na místo, kde poprvé přistane, aby se nezmýlil a nepadl do rukou nepřítele. Je nezbytné, aby své pohyby sladil s vrchním velitelem.“

Když se Pierre vracel z Voroncova domů a projížděl po Bolotném náměstí, uviděl u Popravčího místa zástup, zastavil a slezl z drožky.

Byl to trest francouzského kuchaře obviněného ze špionáže. Trest právě skončil a kat odvazoval od kozy tlustého muže s rezavými licousy, v modrých punčochách a zelené kamizole, který žalostně sténal. Druhý odsouzený, hubený a bledý, stál hned vedle. Podle tváří byli oba Francouzi. Pierre se s polekaným a bolestným výrazem, podobným tomu, jaký měl hubený Francouz, protlačil zástupem.

„Co je to? Kdo? Za co?“ ptal se. Ale pozornost zástupu – úředníků, měšťanů, kupců, mužiků, žen v pláštích a kožíšcích – se tak dychtivě soustředila na to, co se dělo na Popravčím místě, že mu nikdo neodpovídal. Tlustý muž vstal, zamračeně pokrčil rameny, a protože zřejmě chtěl dát najevo pevnost, začal si oblékat kamizolu a nedíval se kolem sebe; ale najednou se mu roztřásly rty a rozplakal se, sám se na sebe zlobil, tak jako pláčou dospělí lidé sangvinické povahy. Zástup se hlasitě rozhovořil, jak se Pierrovi zdálo, proto, aby sám v sobě přehlušil pocit soucitu.

„Kuchař nějakého knížete…“

„Copak, musjé, ruská omáčka je asi Francouzovi kyselá… až mu zuby trnou,“ řekl svraštělý písař, který stál vedle Pierra, ve chvíli, kdy se Francouz rozplakal. Písař se rozhlédl kolem sebe a zřejmě čekal, jak jeho vtip ocení. Někteří se zasmáli, jiní se dál polekaně dívali na kata, který svlékal druhého.

Pierre si odfrkl nosem, svraštil tvář, rychle se obrátil a šel zpátky k drožce a pořád si cosi pro sebe mumlal, zatímco šel a nasedal. Cestou se několikrát otřásl a vykřikl tak hlasitě, že se ho kočí ptal:

„Co poroučíte?“

„Kampak to jedeš?“ okřikl Pierre kočího, který vjížděl na Lubjanku.

„Poručili jste k vrchnímu veliteli,“ odpověděl kočí.

„Hlupáku! Dobytku!“ křičel Pierre a nadával kočímu, což se mu stávalo málokdy. „Domů jsem řekl; a pospěš si, ty trdlo. Ještě dnes musím odjet,“ pronesl Pierre pro sebe.

Když Pierre uviděl potrestaného Francouze a zástup kolem Popravčího místa, rozhodl se tak definitivně, že už nemůže zůstat v Moskvě a ještě dnes jede k armádě, že se mu zdálo, že to buď kočímu řekl, nebo že to kočí sám musel vědět.

Když přijel domů, nařídil Pierre svému kočímu Jevstafjevičovi, který všechno věděl, všechno uměl a kterého znala celá Moskva, že v noci jede do Možajska k vojsku a že tam mají být posláni jeho jezdečtí koně. Tohle všechno se nedalo zařídit týž den, a proto musel Pierre na Jevstafjevičovu radu odložit odjezd na druhý den, aby přípřeže měly čas vyjet na cestu.

Čtyřiadvacátého se po špatném počasí vyjasnilo a toho dne po obědě Pierre z Moskvy odjel. V noci, když v Perchuškovu přepřahal koně, se Pierre dozvěděl, že ten večer byla velká bitva. Vyprávěli, že tady v Perchuškovu se od výstřelů třásla země. Na Pierrovy otázky, kdo zvítězil, mu nikdo nedokázal odpovědět. Byla to bitva u Ševardina čtyřiadvacátého. Za úsvitu se Pierre blížil k Možajsku.

Všechny domy v Možajsku byly obsazené ubytovanými vojáky a v zájezdním hostinci, kde Pierra čekal jeho podkoní a kočí, nebylo ve světnicích místo: všude bylo plno důstojníků.

V Možajsku i za Možajskem všude stálo a táhlo vojsko. Ze všech stran bylo vidět kozáky, pěší a jízdní vojáky, vozy, muniční bedny, děla. Pierre spěchal, aby se dostal co nejrychleji kupředu, a čím dál od Moskvy se vzdaloval a čím hlouběji se nořil do toho moře vojsk, tím víc se ho zmocňoval neklid a úzkost a nový, dosud nepoznaný radostný pocit. Byl to pocit podobný tomu, jaký zažil i ve Slobodském paláci za panovníkovy návštěvy: pocit, že je nutné něco podniknout a něco obětovat. Teď zažíval příjemný pocit vědomí, že všechno, co tvoří štěstí lidí, životní pohodlí, bohatství, dokonce i sám život, je nesmysl, který je příjemné odhodit ve srovnání s něčím… S čím, to si Pierre neuměl vysvětlit, a ani se nesnažil ujasnit si, pro koho a proč nachází tak zvláštní

kouzlo v tom obětovat všechno. Nezajímalo ho, proč chce obětovat, ale samo obětování pro něho bylo novým radostným pocitem.

XIX

Čtyřiadvacátého byla bitva u ševardinské reduty, pětadvacátého nepadl ani jeden výstřel ani z jedné, ani z druhé strany, šestadvacátého došlo k bitvě u Borodina.

Proč a jak byly svedeny a přijaty bitvy u Ševardina a u Borodina? Proč byla svedena bitva u Borodina? Ani pro Francouze, ani pro Rusy neměla sebemenší smysl. Nejbližším výsledkem bylo a muselo být – pro Rusy to, že jsme se přiblížili ke zkáze Moskvy, čehož jsme se báli nejvíc na světě, a pro Francouze to, že se přiblížili ke zkáze celé armády, čehož se taky báli nejvíc na světě. Tento výsledek byl už tehdy naprosto zřejmý, a přesto Napoleon bitvu svedl a Kutuzov ji přijal.

Kdyby se vojevůdci řídili rozumnými důvody, pak, jak se zdá, muselo být Napoleonovi jasné, že když zašel dva tisíce verst daleko a přijímá bitvu s pravděpodobnou možností, že přijde o čtvrtinu armády, jde do jisté zkázy; a stejně jasné se muselo zdát Kutuzovovi, že když bitvu přijme a bude rovněž riskovat ztrátu čtvrtiny armády, jistě přijde o Moskvu. Pro Kutuzova to bylo matematicky jasné, tak jako je jasné, že když mám v dámě o jeden kámen méně a budu kameny vyměňovat, jistě prohraju, a proto vyměňovat nesmím.

Když má protivník šestnáct kamenů a já čtrnáct, jsem jen o osminu slabší než on; ale když vyměním třináct kamenů, bude on třikrát silnější než já.

Před bitvou u Borodina byl poměr našich sil k francouzským zhruba pět ku šesti a po bitvě jedna ku dvěma, to jest před bitvou sto tisíc proti sto dvaceti, a po bitvě padesát proti sto. A přesto chytrý a zkušený Kutuzov bitvu přijal. A Napoleon, geniální vojevůdce, jak mu říkají, bitvu svedl, přišel o čtvrtinu armády a ještě víc natáhl svou linii. Řek-

ne-li se, že si myslel, že obsazením Moskvy skončí tažení stejně jako obsazením Vídně, pak proti tomu mluví mnoho důkazů. Sami Napoleonovi historikové vyprávějí, že už od Smolenska se chtěl zastavit, znal nebezpečí svého nataženého postavení a věděl, že obsazení Moskvy nebude koncem tažení, protože od Smolenska viděl, v jakém stavu mu Rusové nechávají města, a nedostal jedinou odpověď na své opakované projevy ochoty jednat.

Když Kutuzov a Napoleon bitvu u Borodina svedli a přijali, jednali bezděčně a nesmyslně. A historikové pak teprve dodatečně podložili hotová fakta chytře spletenými důkazy o prozíravosti a genialitě vojevůdců, kteří ze všech bezděčných nástrojů světových událostí byli těmi nejotročtějšími a nejbezděčnějšími činiteli.

Staří nám zanechali vzory hrdinských eposů, v nichž hrdinové tvoří všechen zájem dějin, a my si pořád ještě nemůžeme zvyknout, že pro naši lidskou dobu nemají dějiny takového druhu smysl.

Na druhou otázku – jak byly svedeny bitva u Borodina a bitva u Ševardina, která jí předcházela – existuje rovněž velmi určitá a všem známá, naprosto mylná představa. Všichni historikové líčí věc takto:

Ruská armáda prý na svém ústupu od Smolenska hledala nejlepší postavení pro generální bitvu, a takové postavení prý bylo nalezeno u Borodina.

Rusové prý toto postavení předem opevnili, nalevo od silnice z Moskvy do Smolenska, skoro v pravém úhlu k ní, od Borodina k Utici, na tom samém místě, kde došlo k bitvě.

Před tímto postavením byla prý k pozorování nepřítele vysunuta opevněná přední hlídka na ševardinské mohyle. Čtyřiadvacátého prý Napoleon přední hlídku napadl a dobyl; a šestadvacátého napadl celou ruskou armádu, která stála v postavení na borodinském poli.

Tak se to vypráví v dějepisných dílech, a všechno je to docela nepravdivé, o čemž se snadno přesvědčí každý, kdo bude chtít proniknout do podstaty věci.

Rusové nehledali nejlepší postavení; naopak, na svém ústupu prošli mnoha postaveními, která byla lepší než borodinské. Nezastavili se na žádném z nich: jednak proto, že Kutuzov nechtěl přijmout postavení, které nevybral on, jednak proto, že požadavek lidu, aby se svedla bitva, ještě nezazněl dost silně, jednak proto, že ještě nedorazil Miloradovič s domobranou, a ještě z jiných důvodů, kterých je nespočet. Faktem je, že dřívější postavení byla silnější a že borodinské postavení – to, na kterém byla bitva svedena – nejenže není silné, ale není vůbec v ničem víc postavením než kterékoli jiné místo v Ruské říši, na které bychom naslepo ukázali špendlíkem na mapě.

Rusové nejenže neopevňovali postavení na borodinském poli nalevo, v pravém úhlu od silnice, to jest na místě, kde došlo k bitvě, ale až do dvacátého pátého srpna roku tisíc osm set dvanáct vůbec nepomysleli na to, že by k bitvě mohlo dojít na tomto místě. Důkazem toho je za prvé to, že nejenže tu dvacátého pátého nebyla žádná opevnění, ale ta, která se začala stavět dvacátého pátého, nebyla dokončena ani dvacátého šestého; za druhé je důkazem poloha ševardinské reduty: ševardinská reduta před postavením, na kterém byla bitva přijata, nemá žádný smysl. Proč byla tato reduta opevněna silněji než všechna ostatní místa? A proč, když ji čtyřiadvacátého bránili až do pozdní noci, vyčerpali všechny síly a ztratili šest tisíc mužů? K pozorování nepřítele by stačila kozácká hlídka. Za třetí je důkazem toho, že postavení, na kterém k bitvě došlo, nebylo předvídáno a že ševardinská reduta nebyla předním bodem tohoto postavení, to, že Barclay de Tolly a Bagration byli až do dvacátého pátého přesvědčeni, že ševardinská reduta je *levé* křídlo postavení, a že sám Kutuzov ve svém hlášení, psaném ve spěchu po bitvě, nazývá ševardinskou redutu *levým* křídlem postavení. Teprve mnohem později, když se v klidu psala hlášení o bitvě u Boro-

dina, bylo – nejspíš aby se ospravedlnily chyby vrchního velitele, který musel být neomylný – vymyšleno to nepravdivé a podivné tvrzení, že ševardinská reduta sloužila jako *přední* hlídka, ačkoli to byl jen opevněný bod levého křídla, a že bitva u Borodina byla námi přijata na opevněném a předem vybraném postavení, ačkoli k ní došlo na docela nečekaném a skoro neopevněném místě.

Věc se zřejmě měla takto: postavení bylo vybráno podél řeky Koloči, která protíná hlavní silnici ne v pravém, ale v ostrém úhlu, takže levé křídlo bylo u Ševardina, pravé u vesnice Novoje a střed v Borodinu, u soutoku řek Koloči a Vojny. Toto postavení, kryté řekou Koločí, je pro armádu, jejímž cílem je zastavit nepřítele, který táhne po smolenské silnici na Moskvu, zřejmé každému, kdo se podívá na borodinské pole a zapomene, jak k bitvě došlo.

Napoleon, který čtyřiadvacátého vyjel k Valujevu, neuviděl – jak se píše v dějepisných dílech – ruské postavení od Utice k Borodinu; nemohl je uvidět, protože neexistovalo. A neuviděl ani přední hlídku ruské armády, ale když pronásledoval ruský zadní voj, narazil na levé křídlo ruského postavení, na ševardinskou redutu, a pro Rusy nečekaně převedl vojska přes Koloču. A Rusové, kteří už nestihli zahájit generální bitvu, ustoupili levým křídlem z postavení, které chtěli zaujmout, a zaujali nové postavení, které nebylo předvídáno ani opevněno. Tím, že Napoleon přešel na levý břeh Koloči, nalevo od silnice, posunul celou budoucí bitvu zprava doleva – z ruské strany – a přenesl ji na pole mezi Uticí, Semjonovským a Borodinem, na pole, které pro postavení nemá v sobě nic výhodnějšího než kterékoli jiné pole v Rusku, a na tomto poli proběhla celá bitva šestadvacátého. Tak v hrubých rysech vypadá rozdíl mezi plánem zamýšlené bitvy a bitvou, která skutečně proběhla.

Kdyby Napoleon čtyřiadvacátého večer nevyjel ke Koloči a nedal hned večer zaútočit na redutu, ale začal útok druhý den ráno, nikdo by nepochyboval o tom, že ševardinská reduta byla levým křídlem na-

šeho postavení; a bitva by proběhla tak, jak jsme ji očekávali. V tom případě bychom asi ševardinskou redutu, své levé křídlo, bránili ještě houževnatěji; napadli bychom Napoleona ve středu nebo zprava a dvacátého pátého by došlo ke generální bitvě na tom postavení, které bylo opevněno a předvídáno. Ale protože útok na naše levé křídlo přišel večer, hned po ústupu našeho zadního voje, to jest bezprostředně po bitvě u Gridněvy, a protože ruští vojevůdci nechtěli nebo nestihli začít generální bitvu hned tehdy, čtyřiadvacátého večer, byla první a hlavní akce bitvy u Borodina prohrána už čtyřiadvacátého a zřejmě vedla k prohře i té, která byla svedena šestadvacátého.

Po ztrátě ševardinské reduty jsme se k ránu dvacátého pátého ocitli na levém křídle bez postavení a byli jsme nuceni své levé křídlo ohnout dozadu a narychlo ho opevňovat, kde se dalo.

Ale nejenže šestadvacátého srpna stála ruská vojska jen pod ochranou slabých, nedokončených opevnění; nevýhodu tohoto postavení ještě zvětšilo to, že ruští vojevůdci plně neuznali hotovou skutečnost – ztrátu postavení na levém křídle a přesunutí celého budoucího bojiště zprava doleva –, zůstávali ve svém nataženém postavení od vesnice Novoje k Utici, a proto museli během bitvy přesouvat svá vojska zprava doleva. Tak měli Rusové po celou dobu bitvy proti celé francouzské armádě, namířené na naše levé křídlo, dvakrát slabší síly. Počínání Poniatowského proti Utici a Uvarova na pravém křídle Francouzů stálo zcela stranou průběhu bitvy.

Bitva u Borodina tedy vůbec neproběhla tak, jak ji líčí ti, kdo se snaží zakrýt chyby našich vojevůdců, a tím zmenšují slávu ruského vojska a národa. Bitva u Borodina neproběhla na vybraném a opevněném postavení se silami jen o něco slabšími na ruské straně, ale bitvu u Borodina přijali Rusové kvůli ztrátě ševardinské reduty na otevřeném, skoro neopevněném terénu, se silami dvakrát slabšími než Francouzi, to jest v takových podmínkách, v nichž bylo nemyslitelné nejen bojovat deset hodin a dosáhnout nerozhodného výsledku bitvy, ale bylo ne-

myslitelné udržet armádu po tři hodiny před naprostou porážkou a útěkem.

XX

Dvacátého pátého ráno vyjížděl Pierre z Možajska. Při sjezdu z obrovského, příkrého a klikatého kopce, kudy vede cesta z města kolem chrámu, který stojí napravo na kopci a v němž se sloužila bohoslužba a zvonilo se, vystoupil Pierre z kočáru a šel pěšky. Za ním sjížděl z kopce jakýsi jízdní pluk se zpěváky v čele. Proti němu stoupala řada vozů s raněnými ve včerejší bitvě. Vozkové, mužici, křičeli na koně, šlehali je biči a přebíhali z jedné strany na druhou. Vozy, na kterých leželi a seděli po třech a po čtyřech ranění vojáci, poskakovaly po kamenech naházených na příkrém svahu místo dlažby. Ranění, ovázaní hadry, bledí, se sevřenými rty a svraštěným obočím, se drželi postranic, poskakovali a strkali se ve vozech. Skoro všichni se s naivní dětskou zvědavostí dívali na Pierrův bílý klobouk a zelený frak.

Pierrův kočí zlostně křičel na kolonu raněných, aby se drželi jedné strany. Jízdní pluk se zpěvem sjížděl z kopce, najel na Pierrovu drožku a zúžil cestu. Pierre se zastavil a přimkl se k okraji cesty vykopané ve svahu. Kvůli svahu sem slunce do zahloubené cesty nedosáhlo, bylo tu chladno a vlhko; nad Pierrovou hlavou bylo jasné srpnové ráno a vesele se rozléhalo vyzvánění. Jeden vůz s raněnými se zastavil na kraji cesty hned u Pierra. Vozka v lýkových střevících přiběhl udýchaně ke svému vozu, podložil kámen pod zadní neokovaná kola a začal na svém koníkovi, který se zastavil, rovnat postroj.

Jeden raněný starý voják s rukou na pásce, který šel za vozem, se ho chytil zdravou rukou a ohlédl se na Pierra.

„Copak, krajánku, tady nás složí, nebo co? Nebo až do Moskvy?“ řekl.

Pierre se tak zamyslel, že otázku neslyšel. Díval se tu na jízdní pluk, který se teď míjel s kolonou raněných, tu na vůz, u kterého stál a na kterém dva ranění seděli a jeden ležel. Jeden z vojáků, kteří seděli na voze, byl zřejmě raněn do tváře. Celou hlavu měl ovázanou hadry a jedna tvář mu natekla do velikosti dětské hlavy. Ústa a nos měl stočené na stranu. Ten voják se díval na chrám a křižoval se. Druhý, mladý chlapec, rekrut, světlovlasý a bílý, jako by v útlé tváři neměl vůbec krev, hleděl na Pierra se strnulým dobráckým úsměvem; třetí ležel tváří dolů a jeho obličej nebylo vidět. Jezdci zpěváci projížděli přímo nad vozem.

„Ach, zhynula… ty ježčí hlavo…“

„Když na cizí straně žiju…“ vyváděli vojenskou taneční píseň. Jako by jim přizvukovaly, ale jiným druhem veselí, přerývaly se ve výšce kovové zvuky vyzvánění. A ještě jiným druhem veselí zalévaly vrchol protějšího svahu horké sluneční paprsky. Ale pod svahem, u vozu s raněnými, vedle udýchaného koníka, u kterého stál Pierre, bylo vlhko, pošmourno a smutno.

Voják s nateklou tváří se zlostně díval na jezdce zpěváky.

„Ach, fešáci!“ pronesl vyčítavě.

„Dneska jsem viděl nejen vojáky, ale i mužiky! I mužiky ženou,“ řekl se smutným úsměvem voják, který stál za vozem, a obrátil se k Pierrovi. „Dneska se nevybírá… Chtějí se na to vrhnout celým národem, jedním slovem – Moskva. Chtějí s tím udělat konec.“ Přestože voják mluvil nejasně, Pierre pochopil všechno, co chtěl říct, a souhlasně kývl hlavou.

Cesta se uvolnila, Pierre sešel z kopce a jel dál.

Pierre jel, rozhlížel se po obou stranách cesty, hledal známé tváře a všude potkával jen neznámé vojenské tváře různých druhů vojsk, které se stejně udiveně dívaly na jeho bílý klobouk a zelený frak.

Když ujel asi čtyři versty, potkal prvního známého a radostně ho oslovil. Ten známý byl jeden z vedoucích lékařů armády. Jel Pierrovi

naproti v bryčce vedle mladého lékaře, a když Pierra poznal, zastavil svého kozáka, který seděl na kozlíku místo kočího.

„Hrabě! Vaše Osvícenosti, jak to, že jste tady?“ zeptal se lékař.

„Ale chtěl jsem se podívat…“

„Ano, ano, bude na co se dívat…“

Pierre slezl, zastavil se a dal se s lékařem do řeči; vykládal mu, že má v úmyslu zúčastnit se bitvy.

Lékař Bezuchovovi poradil, aby se obrátil přímo na nejjasnějšího knížete.

„Proč byste měl za bitvy být bůhvíkde a v nejistotě,“ řekl a vyměnil si pohled se svým mladým kolegou. „Nejjasnější kníže vás přece jen zná a přijme vás milostivě. Tak to udělejte, příteli,“ řekl lékař.

Lékař vypadal unaveně a uspěchaně.

„Tak vy myslíte… A ještě jsem se vás chtěl zeptat, kde je vlastně to postavení?“ řekl Pierre.

„Postavení?“ řekl lékař. „To už není můj obor. Projedete Tatarinovem, tam se něco hodně kope. Tam vylezete na mohylu: odtamtud je to vidět,“ řekl lékař.

„A je to odtamtud vidět?… Kdybyste…“

Ale lékař ho přerušil a posunul se k bryčce.

„Doprovodil bych vás, ale namouduši – mám toho až sem,“ lékař si ukázal na krk, „spěchám k veliteli sboru. Víte, jak to u nás chodí?… Víte, hrabě, zítra je bitva; na sto tisíc vojska se musí počítat nejméně s dvaceti tisíci raněných; a my nemáme nosítka, lůžka, felčary ani lékaře ani na šest tisíc. Deset tisíc vozů je, ale je potřeba i něco jiného; dělej, jak umíš.“

Pierra zarazila ta podivná myšlenka, že z těch tisíců živých, zdravých, mladých i starých lidí, kteří se s veselým údivem dívali na jeho klobouk, je jistě dvacet tisíc odsouzeno k ranám a smrti – možná titíž, které viděl.

„Oni zítra možná umřou, proč myslí na něco jiného než na smrt?“ A najednou se mu jakousi tajemnou spojitostí myšlenek živě vybavil sjezd z možajského kopce, vozy s raněnými, vyzvánění, šikmé sluneční paprsky a píseň jezdců.

„Jezdci jdou do bitvy, potkávají raněné a ani na minutu se nezamyslí nad tím, co je čeká, ale jdou kolem a pomrkávají na raněné. A ze všech těch je dvacet tisíc odsouzeno k smrti, a oni se diví mému klobouku! Divné!“ myslel si Pierre, když jel dál k Tatarinovu.

U panského domu na levé straně cesty stály kočáry, fasuňky, hloučky důstojnických sluhů a stráže. Tady byl ubytován nejjasnější kníže. Ale když Pierre přijel, nebyl tu a nebyl tu skoro nikdo ze štábu. Všichni byli na molebnu. Pierre jel dál ke Gorkám.

Když vyjel do kopce a vjel do malé vesnické ulice, uviděl Pierre poprvé mužiky domobrance s kříži na čepicích a v bílých košilích, kteří s hlasitým hovorem a smíchem, rozjaření a zpocení, cosi pracovali napravo od cesty na obrovské mohyle zarostlé trávou.

Jedni rýčovali kopec, druzí vozili po prknech v trakařích zem, třetí stáli a nedělali nic.

Na mohyle stáli dva důstojníci a řídili je. Když Pierre uviděl ty mužiky, které jejich nové vojenské postavení zřejmě ještě bavilo, vzpomněl si znovu na raněné vojáky v Možajsku a pochopil, co chtěl vyjádřit voják, který mluvil o tom, že *se na to chtějí vrhnout celým národem*. Pohled na ty vousaté mužiky, kteří pracovali na bojišti, s jejich podivnými neohrabanými botami, se zpocenými krky a u některých s rozepnutými šikmými límci košil, zpod kterých bylo vidět opálené klíční kosti, zapůsobil na Pierra silněji než všechno, co dosud viděl a slyšel o slavnostnosti a významu této chvíle.

XXI

Pierre vystoupil z kočáru a kolem pracujících domobranců vylezl na tu mohylu, z níž bylo, jak mu řekl lékař, vidět bojiště.

Bylo kolem jedenácté dopoledne. Slunce stálo poněkud vlevo a za Pierrem a čistým řídkým vzduchem jasně ozařovalo obrovské panorama, které se před ním otevíralo jako amfiteátr po stoupajícím terénu.

Nahoru a doleva po tomto amfiteátru, který protínala, se vinula velká smolenská silnice; vedla přes vesnici s bílým kostelem, ležící pět set kroků před mohylou a níž než ona – bylo to Borodino. Pod vesnicí přecházela silnice po mostě a přes sjezdy a výjezdy se vinula výš a výš k vesnici Valujevo, kterou bylo vidět asi šest verst daleko a v níž teď byl Napoleon. Za Valujevem se silnice ztrácela v zežloutlém lese na obzoru. V tom lese, březovém a smrkovém, napravo od směru silnice, se na slunci leskl vzdálený kříž a zvonice Koločského kláštera. Po celé té modré dálce, napravo i nalevo od lesa a silnice, bylo na různých místech vidět kouřící ohně a neurčité masy vojsk, našich i nepřátelských. Napravo, podél toku řek Koloči a Moskvy, byl terén rozbrázděný roklemi a kopcovitý. Mezi jejich roklemi bylo v dálce vidět vesnice Bezzubovo a Zacharjino. Nalevo byl terén rovnější, byla tam pole s obilím a bylo vidět jednu kouřící, vypálenou vesnici – Semjonovskoje.

Všechno, co Pierre viděl napravo i nalevo, bylo tak neurčité, že ani levá, ani pravá strana pole úplně neodpovídala jeho představě. Nikde nebylo bojiště, jaké čekal, ale jen pole, paloučky, vojska, lesy, kouř ohňů, vesnice, mohyly, potoky; a ať se Pierre snažil sebevíc, nedokázal v tomto živém kraji najít postavení, a nedokázal dokonce ani rozeznat naše vojska od nepřátelských.

„Musím se zeptat někoho, kdo to ví," pomyslel si a obrátil se na důstojníka, který se zvědavě díval na jeho nevojenskou, obrovskou postavu.

„Smím se zeptat," obrátil se Pierre k důstojníkovi, „jaká je to vesnice tamhle vpředu?"

„Burdino, nebo jak?" řekl důstojník a tázavě se obrátil ke svému druhovi.

„Borodino," opravil ho druhý.

Důstojník, zřejmě rád, že má příležitost si popovídat, se přiblížil k Pierrovi.

„Tam jsou naši?" zeptal se Pierre.

„Ano, a tamhle dál jsou Francouzi," řekl důstojník. „Tamhle jsou, tamhle je vidět."

„Kde? Kde?" zeptal se Pierre.

„Je to vidět prostým okem. Tamhle!" Důstojník ukázal rukou na kouř, který bylo vidět nalevo za řekou, a ve tváři se mu objevil ten přísný a vážný výraz, jaký Pierre viděl na mnoha tvářích, které potkal.

„Aha, to jsou Francouzi! A tamhle?..." Pierre ukázal doleva na mohylu, u které bylo vidět vojsko.

„To jsou naši."

„Aha, naši! A tamhle?..." Pierre ukázal na jinou vzdálenou mohylu s velkým stromem u vesnice, kterou bylo vidět v rokli a u které také kouřily ohně a cosi černalo.

„To je zase on," řekl důstojník. Byla to ševardinská reduta. „Včera to bylo naše, a teď je to *jeho*."

„Tak jaké je tedy naše postavení?"

„Postavení?" řekl důstojník se spokojeným úsměvem. „To vám můžu jasně vysvětlit, protože skoro všechna naše opevnění jsem stavěl já. Tak vidíte, náš střed je v Borodinu, tady." Ukázal na vesnici s bílým kostelem, která byla vpředu. „Tady je přechod přes Koloču. Tady, vidíte, kde ještě dole v úvozu leží řady posekaného sena, tady je i most. To

je náš střed. Naše pravé křídlo je tamhle," ukázal prudce doprava, daleko do rokle, „tam je řeka Moskva a tam jsme postavili tři velmi silné reduty. Levé křídlo..." tu se důstojník zarazil. „Víte, to se vám těžko vysvětluje... Včera bylo naše levé křídlo tamhle, v Ševardinu, tamhle, vidíte, kde je dub; a teď jsme levé křídlo stáhli dozadu, teď je tamhle, tamhle, vidíte tu vesnici a kouř? To je Semjonovskoje, a pak tady," ukázal na Rajevského mohylu. „Jenže tady k bitvě sotva dojde. Že *on* sem převedl vojska, to je klam; *on* nás nejspíš obejde zprava od řeky Moskvy. No, ale ať to bude kdekoli, mnoho jich zítra budeme postrádat!" řekl důstojník.

Starý poddůstojník, který k důstojníkovi přistoupil během jeho výkladu, mlčky čekal, až jeho velitel domluví; ale na tomto místě ho přerušil, zřejmě nespokojený s jeho slovy.

„Musí se jet pro šancovní koše," řekl přísně.

Důstojník jako by se zarazil, jako by pochopil, že se může myslet na to, kolik jich zítra budou postrádat, ale nemá se o tom mluvit.

„No ano, pošli zase třetí rotu," řekl důstojník spěšně.

„A vy jste kdo, nejste lékař?"

„Ne, já jen tak," odpověděl Pierre. A Pierre šel zase dolů z kopce kolem domobranců.

„Ach, proklatí!" pronesl důstojník, který šel za ním, držel si nos a probíhal kolem pracujících.

„Tamhle jsou!... Nesou ji, jdou... Tamhle je... hned tu budou..." ozvaly se najednou hlasy, a důstojníci, vojáci i domobranci se rozběhli po cestě dopředu.

Zpod kopce od Borodina stoupalo církevní procesí. V čele všech šla po prašné cestě spořádaně pěchota se sejmutými čáky a puškami skloněnými k zemi. Za pěchotou bylo slyšet církevní zpěv.

Vojáci a domobranci předbíhali Pierra a bez čepic běželi procesí naproti.

„Matičku nesou! Ochránkyni!... Iverskou!..."

„Smolenskou matičku," opravil ho jiný.

Domobranci, ti, kteří byli ve vesnici, i ti, kteří pracovali na baterii, poházeli rýče a běželi procesí naproti. Za praporem pěchoty, který šel po prašné cestě, kráčeli kněží v ornátech, jeden stařeček v kápi s kostelníky a se zpěváky. Za nimi nesli vojáci a důstojníci velkou ikonu s černou tváří v kovovém rámu. Byla to ikona, kterou odvezli ze Smolenska a od té doby ji vozili s armádou. Za ikonou, kolem ní, před ní, ze všech stran šly, běžely a do země se klaněly zástupy vojáků s obnaženými hlavami.

Když procesí s ikonou vystoupilo na kopec, zastavilo se; lidé, kteří ikonu nesli na ručnících, se vystřídali, kostelníci znovu zapálili kadidelnice a začal moleben. Horké sluneční paprsky pražily kolmo shora; slabý, svěží větřík si pohrával s vlasy obnažených hlav a se stuhami, jimiž byla ikona ozdobena; zpěv se nehlasitě rozléhal pod širým nebem. Ikonu obklopoval obrovský zástup důstojníků, vojáků a domobranců s obnaženými hlavami. Za knězem a kostelníkem stáli na vyklizeném místě hodnostáři. Jeden plešatý generál s Jiřím křížem na krku stál přímo za knězovými zády, nekřižoval se – zřejmě Němec – a trpělivě čekal na konec molebnu, který pokládal za nutné vyslechnout, nejspíš kvůli povzbuzení vlastenectví ruského lidu. Jiný generál stál v bojovném postoji a potřásal rukou před prsy a rozhlížel se kolem sebe. V tomto kroužku hodnostářů poznal Pierre, který stál v zástupu mužiků, několik známých; ale nedíval se na ně: všechnu jeho pozornost poutal vážný výraz tváří v tom zástupu vojáků a domobranců, kteří stejně dychtivě hleděli na ikonu. Jakmile unavení kostelníci, kteří zpívali už dvacátý moleben, začali líně a zvykle zpívat: „Zachraň od běd služebníky své, Bohorodice," a kněz s jáhnem podchytili: „neboť všichni se po Bohu k Tobě utíkáme jako k nezbořitelné hradbě a přímluvě," vzplanul na všech tvářích znovu týž výraz vědomí slavnostnosti nastávající chvíle, jaký viděl pod kopcem v Možajsku a útržkovitě na

mnoha a mnoha tvářích, které toho rána potkal; a častěji se skláněly hlavy, třásly se vlasy a bylo slyšet vzdechy a údery křížů o prsa.

Zástup kolem ikony se najednou rozestoupil a natlačil se na Pierra. Kdosi, zřejmě velmi důležitá osoba, soudě podle toho, jak spěšně mu uhýbali z cesty, přistupoval k ikoně.

Byl to Kutuzov, který objížděl postavení. Když se vracel do Tatarinova, zastavil se u molebnu. Pierre Kutuzova hned poznal podle jeho zvláštní postavy, která se odlišovala od všech ostatních.

V dlouhém kabátě na nesmírně tlustém těle, s nahrbenými zády, s obnaženou bílou hlavou a s vyteklým bílým okem v oteklé tváři vstoupil Kutuzov svou potápivou, kolébavou chůzí do kruhu a zastavil se za knězem. Zvyklým pohybem se pokřižoval, dotkl se rukou země, těžce si povzdechl a sklonil šedivou hlavu. Za Kutuzovem stál Bennigsen a družina. Navzdory přítomnosti vrchního velitele, který upoutal pozornost všech vyšších hodností, se domobranci a vojáci na něho nedívali a modlili se dál.

Když moleben skončil, přistoupil Kutuzov k ikoně, těžce poklekl, uklonil se až k zemi a dlouho se snažil vstát, ale nemohl, kvůli své tíze a slabosti. Šedivá hlava se mu námahou cukala. Konečně vstal, s dětsky naivním našpulením rtů políbil ikonu a znovu se uklonil a rukou se dotkl země. Generálové následovali jeho příkladu; pak důstojníci, a za nimi se hrnuli vojáci a domobranci, s rozrušenými tvářemi, mačkali se, šlapali si po nohou, funěli a strkali se.

XXII

Pierre se kymácel v tlačenici, která ho sevřela, a rozhlížel se kolem sebe.

„Hrabě, Petře Kirillyči! Jak to, že jste tady?“ řekl čísi hlas. Pierre se ohlédl.

Boris Drubeckoj si rukou oprašoval kolena, která si ušpinil – nejspíš když také líbal ikonu –, a s úsměvem šel k Pierrovi. Boris byl oblečen elegantně, s nádechem polní bojovnosti. Měl na sobě dlouhý kabát a přes rameno bič, stejně jako Kutuzov.

Kutuzov zatím došel k vesnici a usedl ve stínu nejbližšího domu na lavici, kterou mu jeden kozák přinesl poklusem a druhý ji spěšně přikryl kobercem. Vrchního velitele obklopila obrovská, skvělá družina.

Ikona se pohnula dál, provázená zástupem. Pierre se zastavil asi třicet kroků od Kutuzova a mluvil s Borisem.

Pierre vysvětlil, že se chce zúčastnit bitvy a prohlédnout si postavení.

„Udělejte to takhle,“ řekl Boris. „Tady v táboře vám budu dělat hostitele. Nejlíp uvidíte všechno odtamtud, kde bude hrabě Bennigsen. Jsem totiž u něho. Ohlásím mu vás. A jestli chcete objet postavení, pojeďte s námi: hned jedeme na levé křídlo. A potom se vrátíme, a prosím, přenocujte u mě, a zahrajeme si partičku. Znáte se přece s Dmitrijem Sergejičem? Bydlí tady,“ ukázal na třetí dům v Gorkách.

„Ale já bych chtěl vidět pravé křídlo; říká se, že je velmi silné,“ řekl Pierre. „Chtěl bych projet od řeky Moskvy celé postavení.“

„No, to můžete potom, ale hlavní je levé křídlo…“

„Ano, ano. A kde je pluk knížete Bolkonského, nemohl byste mi to ukázat?“ zeptal se Pierre.

„Andreje Nikolajeviče? Pojedeme kolem, zavedu vás k němu."

„Co je tedy s levým křídlem?" zeptal se Pierre.

„Abych vám řekl pravdu, mezi námi, naše levé křídlo je bůhví v jakém stavu," řekl Boris a důvěrně ztišil hlas. „Hrabě Bennigsen zamýšlel něco docela jiného. Chtěl opevnit tamtu mohylu, docela jinak... ale –" Boris pokrčil rameny. „Nejjasnější kníže nechtěl, nebo mu to někdo namluvil. Vždyť..." A Boris nedomluvil, protože v té chvíli přistoupil k Pierrovi Kajsarov, Kutuzovův pobočník. „Á, Paisiji Sergejiči," řekl Boris s nenuceným úsměvem a obrátil se ke Kajsarovovi. „Já se tu snažím vysvětlit hraběti postavení. Je obdivuhodné, jak mohl nejjasnější kníže tak správně uhodnout záměry Francouzů!"

„Mluvíte o levém křídle?" řekl Kajsarov.

„Ano, ano, právě. Naše levé křídlo je teď velmi, velmi silné."

Ačkoli Kutuzov vyháněl ze štábu všechny nadbytečné, Boris se po změnách, které Kutuzov provedl, dokázal udržet v hlavním stanu. Přichytil se k hraběti Bennigsenovi. Hrabě Bennigsen, stejně jako všichni lidé, u nichž Boris byl, pokládal mladého knížete Drubeckého za nedocenitelného člověka.

Ve velení armády byly dvě ostré, vyhraněné strany: strana Kutuzovova a strana Bennigsenova, náčelníka štábu. Boris patřil k té druhé straně a nikdo tak jako on nedokázal, při vší servilní úctě ke Kutuzovovi, dát najevo, že stařec už nestojí za nic a že celou věc vede Bennigsen. Teď nastala rozhodující chvíle bitvy, která musela buď zničit Kutuzova a předat moc Bennigsenovi, anebo, i kdyby Kutuzov bitvu vyhrál, dát najevo, že všechno udělal Bennigsen. V každém případě měly být za zítřejší den rozdány velké odměny a vysunuti dopředu noví lidé. A proto byl Boris celý ten den podrážděně čilý.

Po Kajsarovovi přistoupili k Pierrovi ještě další jeho známí, a on nestíhal odpovídat na otázky ohledně Moskvy, kterými ho zasypávali, a nestíhal poslouchat, co mu vyprávěli. Na všech tvářích se zračilo vzrušení a neklid. Ale Pierrovi se zdálo, že příčina vzrušení, které se

zračilo v některých z těch tváří, spočívá spíš v otázkách osobního úspěchu, a nemohl dostat z hlavy ten jiný výraz vzrušení, který viděl na jiných tvářích a který mluvil o otázkách ne osobních, ale společných, o otázkách života a smrti. Kutuzov si všiml Pierrovy postavy a skupinky, která se kolem něho shromáždila.

„Zavolejte ho ke mně," řekl Kutuzov. Pobočník tlumočil přání nejjasnějšího knížete a Pierre se vydal k lavici. Ale ještě před ním přistoupil ke Kutuzovovi prostý domobranec. Byl to Dolochov.

„Jak se sem dostal tenhle?" zeptal se Pierre.

„To je taková bestie, všude se protlačí!" odpověděli Pierrovi. „Vždyť je degradovaný. Teď se potřebuje vyšvihnout. Podával nějaké projekty a v noci lezl do nepřátelské rojnice… ale chlapík!…"

Pierre smekl klobouk a uctivě se před Kutuzovem uklonil.

„Rozhodl jsem se, že jestliže to Vaší Jasnosti ohlásím, můžete mě vyhnat nebo říct, že to, co hlásím, už víte, a mně tím nic neubude…" říkal Dolochov.

„Tak, tak."

„A jestliže mám pravdu, prospěju vlasti, za kterou jsem připraven zemřít."

„Tak… tak…"

„A jestliže bude Vaše Jasnost potřebovat člověka, který by nešetřil vlastní kůži, račte si na mě vzpomenout… Možná se Vaší Jasnosti budu hodit."

„Tak… tak…" opakoval Kutuzov a díval se na Pierra smějícím se, přimhouřeným okem.

V té chvíli se Boris se svou dvořanskou obratností vysunul vedle Pierra do blízkosti velení a s nejpřirozenějším výrazem a nehlasitě, jako by pokračoval v započatém rozhovoru, řekl Pierrovi:

„Domobranci si rovnou oblékli čisté bílé košile, aby se připravili na smrt. Jaké hrdinství, hrabě!"

Boris to Pierrovi řekl zřejmě proto, aby ho slyšel nejjasnější kníže. Věděl, že Kutuzov si těch slov všimne, a opravdu se k němu nejjasnější kníže obrátil:

„Co to povídáš o domobraně?“ řekl Borisovi.

„Vaše Jasnosti, připravují se na zítřek, na smrt, a oblékli si bílé košile.“

„Á!... Báječný, nesrovnatelný lid,“ řekl Kutuzov, zavřel oči a pokýval hlavou. „Nesrovnatelný lid!“ opakoval s povzdechem.

„Chcete si přičichnout k prachu?“ řekl Pierrovi. „Ano, příjemná vůně. Mám tu čest být ctitelem vaší choti, je zdráva? Mé tábořiště je vám k službám.“ A jak se to u starých lidí často stává, začal se Kutuzov roztržitě rozhlížet, jako by zapomněl všechno, co měl říct nebo udělat.

Zřejmě si vzpomněl, co hledal, a kývl na Andreje Sergejiče Kajsarova, bratra svého pobočníka.

„Jak, jak, jak jsou ty Marinovy verše, jak ty verše jdou, jak? Co napsal na Gerakova: ‚Budeš ve sboru kadetů učitel...‘ Řekni, řekni,“ začal Kutuzov a zřejmě se chystal zasmát. Kajsarov přednesl... Kutuzov se usmíval a pokyvoval hlavou do taktu veršů.

Když Pierre od Kutuzova odešel, přiblížil se k němu Dolochov a vzal ho za ruku.

„Velmi rád vás tu potkávám, hrabě,“ řekl mu hlasitě, bez ohledu na přítomnost cizích lidí, se zvláštní rozhodností a slavnostností. „V předvečer dne, kdy bůhví komu z nás je souzeno zůstat naživu, jsem rád, že mám příležitost vám říct, že lituji těch nedorozumění, která mezi námi byla, a přál bych si, abyste proti mně nic neměl. Prosím vás, odpusťte mi.“

Pierre se s úsměvem díval na Dolochova a nevěděl, co mu říct. Dolochovovi vstoupily slzy do očí, objal Pierra a políbil ho.

Boris cosi řekl svému generálovi, hrabě Bennigsen se obrátil k Pierrovi a nabídl mu, aby s ním jel podél linie.

„Bude vás to zajímat,“ řekl.

„Ano, velmi mě to zajímá," řekl Pierre.

Za půl hodiny odjel Kutuzov do Tatarinova a Bennigsen s družinou, v níž byl i Pierre, se vydal podél linie.

XXIII

Bennigsen sjel od Gorek po hlavní silnici k mostu, který Pierrovi důstojník z mohyly ukazoval jako střed postavení a u něhož na břehu ležely řady posekané trávy vonící senem. Přes most projeli do vesnice Borodino, odtud zahnuli vlevo a kolem nesmírného množství vojska a děl vyjeli k vysoké mohyle, na níž domobranci kopali zemi. Byla to reduta, která ještě neměla jméno a později dostala jméno Rajevského reduta nebo baterie na mohyle.

Pierre si této reduty nijak zvlášť nevšiml. Nevěděl, že právě toto místo mu utkví v paměti víc než všechna ostatní místa borodinského pole. Pak projeli roklí k Semjonovskému, kde vojáci rozebírali poslední trámy chalup a sušáren. Potom z kopce a do kopce jeli dál zpustošeným žitem, vytlučeným jako krupobitím, po cestě, kterou dělostřelectvo nově prorazilo přes hroudy oraniště, k flèším, které se tehdy také ještě kopaly.

Poznámka autora: Druh opevnění.

Bennigsen se na flèších zastavil a začal se dívat dopředu na ševardinskou redutu – ještě včera byla naše –, na které bylo vidět několik jezdců. Důstojníci říkali, že je tam Napoleon nebo Murat. A všichni hltavě hleděli na tu hrstku jezdců. Pierre se tam díval také a snažil se uhodnout, který z těch sotva viditelných lidí je Napoleon. Nakonec jezdci sjeli z mohyly a zmizeli.

Bennigsen se obrátil ke generálovi, který k němu přistoupil, a začal mu vykládat celé postavení našich vojsk. Pierre poslouchal Bennigsenova slova, napínal všechny své duševní síly, aby pochopil podstatu nastávající bitvy, ale s lítostí cítil, že jeho rozumové schopnosti na to

nestačí. Ničemu nerozuměl. Bennigsen domluvil, a když zpozoroval postavu naslouchajícího Pierra, obrátil se náhle k němu.

„Vás to, myslím, nezajímá?“

„Ach, naopak, velice mě to zajímá,“ opakoval Pierre ne zcela po pravdě.

Od flèší jeli ještě víc vlevo cestou, která se vinula hustým nízkým březovým lesíkem. Uprostřed toho lesa jim na cestu vyskočil hnědý zajíc s bílýma nohama a vyděšený dusotem velkého množství koní se tak zmátl, že dlouho skákal po cestě před nimi, budil všeobecnou pozornost a smích, a teprve když na něj vykřiklo několik hlasů, uskočil stranou a zmizel v houštině. Když ujeli lesem asi dvě versty, vyjeli na mýtinu, kde stála vojska Tučkovova sboru, jenž měl bránit levé křídlo.

Tady, na krajním levém křídle, Bennigsen hodně a vášnivě mluvil a vydal, jak se Pierrovi zdálo, vojensky důležitý rozkaz. Před postavením Tučkovových vojsk bylo návrší. To návrší nebylo obsazeno vojskem. Bennigsen tuto chybu hlasitě kritizoval a říkal, že je šílenství nechat neobsazenou výšinu, která ovládá okolí, a postavit vojska pod ni. Někteří generálové vyslovovali týž názor. Jeden zvlášť s vojáckou horlivostí mluvil o tom, že je tu postavili na porážku. Bennigsen svým jménem nařídil přesunout vojska na výšinu.

Tento rozkaz na levém křídle přiměl Pierra ještě víc pochybovat o tom, že je schopen porozumět vojenství. Když poslouchal Bennigsena a generály, kteří odsuzovali postavení vojsk pod kopcem, plně jim rozuměl a sdílel jejich názor; ale právě proto nemohl pochopit, jak mohl ten, kdo je sem pod kopec postavil, udělat tak zjevnou a hrubou chybu.

Pierre nevěděl, že tato vojska nebyla postavena k obraně postavení, jak si myslel Bennigsen, ale byla postavena na skryté místo jako záloha pro přepad, to jest proto, aby zůstala nepozorována a náhle udeřila na postupujícího nepřítele. Bennigsen to nevěděl a přesunul vojska dopředu z vlastních zvláštních úvah, aniž o tom řekl vrchnímu veliteli.

XXIV

Kníže Andrej ležel toho jasného srpnového večera dvacátého pátého, opřený o loket, v rozbité kůlně vesnice Kňazkovo na kraji tábora svého pluku. Otvorem ve vylomené stěně se díval na pruh třicetiletých bříz s osekanými spodními větvemi, který se táhl podél plotu, na oraniště s rozházenými mandely ovsa a na křoví, nad nímž byly vidět dýmy ohňů – vojenských kuchyní.

Ať se mu teď jeho život zdál jakkoli stísněný, nikomu nepotřebný a těžký, kníže Andrej se cítil, stejně jako před sedmi lety u Slavkova v předvečer bitvy, rozrušený a podrážděný.

Rozkazy na zítřejší bitvu byly vydány a on je obdržel. Neměl už co dělat. Ale myšlenky, ty nejprostší, jasné, a proto strašné myšlenky, mu nedávaly pokoj. Věděl, že zítřejší bitva má být nejstrašnější ze všech, jichž se kdy účastnil, a možnost smrti se mu poprvé v životě vybavila bez jakéhokoli vztahu ke všednímu životu, bez úvah o tom, jak zapůsobí na jiné, jen ve vztahu k němu samému, k jeho duši – živě, téměř s jistotou, prostě a hrozně. A z výše této představy se všechno, co ho dříve trápilo a zaměstnávalo, náhle ozářilo chladným bílým světlem, bez stínů, bez perspektivy, bez rozdílu obrysů. Celý život se mu zjevil jako kouzelná lucerna, do níž se dlouho díval skrze sklo a při umělém osvětlení. Teď ty špatně namalované obrázky najednou uviděl bez skla, v jasném denním světle. „Ano, ano, tady jsou, ty klamné obrazy, které mě vzrušovaly, okouzlovaly a trápily," říkal si a probíral v představách hlavní obrázky své kouzelné lucerny života a díval se teď na ně v tom chladném bílém světle dne – v jasné myšlence na smrt. „Tady jsou, ty hrubě namalované figury, které se mi zdály čímsi krásným a tajemným. Sláva, obecné blaho, láska k ženě, sama vlast – jak veliké se mi ty

obrazy zdály, jak hlubokým smyslem se mi zdály naplněné! A všechno je to tak prosté, bledé a hrubé v chladném bílém světle toho jitra, které, cítím to, pro mě vychází.“ Tři hlavní žaly jeho života zvlášť poutaly jeho pozornost. Jeho láska k ženě, smrt jeho otce a francouzský vpád, který zabral polovinu Ruska. „Láska!… Ta dívenka, která se mi zdála plná tajemných sil. Jak jsem ji jen miloval! Spřádal jsem básnické plány o lásce, o štěstí s ní. Ó, milý chlapečku!“ promluvil nahlas a zlostně. „No jistě! Věřil jsem v jakousi ideální lásku, která mi měla zachovat její věrnost po celý rok mé nepřítomnosti! Jako něžná holubička z bajky měla v odloučení ode mě chřadnout. A všechno je to mnohem prostší… Všechno je to strašně prosté, odporné!“

„Otec také stavěl v Lysých Horách a myslel si, že je to jeho místo, jeho země, jeho vzduch, jeho mužici; a přišel Napoleon, a aniž věděl o jeho existenci, odstrčil ho jako třísku z cesty, a rozpadly se jeho Lysé Hory i celý jeho život. A kněžna Marja říká, že je to zkouška seslaná shůry. K čemu zkouška, když už není a nebude? Už nikdy nebude! Není ho! Komu je tedy ta zkouška určena? Vlast, zkáza Moskvy! A zítra mě zabije – a ani ne Francouz, ale někdo z našich, jako když mi včera voják vystřelil z pušky u ucha, a přijdou Francouzi, vezmou mě za nohy a za hlavu a hodí mě do jámy, abych jim nesmrděl pod nosem, a nastanou nové životní poměry, na které si ostatní zase zvyknou, a já o nich nebudu vědět a nebude mě.“

Pohlédl na pruh bříz s jejich nehybnou žlutí, zelení a bílou kůrou, které se leskly na slunci. „Umřít, aby mě zítra zabili, abych nebyl… aby tohle všechno bylo, a já abych nebyl.“ Živě si představil, že v tomto životě není. A ty břízy s jejich světlem a stínem, a ty kudrnaté mraky, a ten dým ohňů – všechno kolem se mu proměnilo a zdálo se mu čímsi strašným a hrozivým. Mráz mu přeběhl po zádech. Rychle vstal, vyšel z kůlny a začal přecházet.

Za kůlnou se ozvaly hlasy.

„Kdo je tam?“ zavolal kníže Andrej.

Kapitán Timochin s červeným nosem, dříve Dolochovův velitel roty, teď kvůli úbytku důstojníků velitel praporu, nesměle vešel do kůlny. Za ním vešli pobočník a pokladník pluku.

Kníže Andrej rychle vstal, vyslechl, co mu důstojníci měli služebně sdělit, dal jim ještě několik rozkazů a chystal se je propustit, když se zpoza kůlny ozval známý šišlavý hlas.

„U čerta!“ řekl hlas člověka, který o něco zakopl.

Kníže Andrej vyhlédl z kůlny a uviděl Pierra, jak k němu jde; zakopl o ležící tyč a málem upadl. Knížeti Andrejovi bylo vůbec nepříjemné vídat lidi ze svého prostředí, a zvlášť Pierra, který mu připomínal všechny ty těžké chvíle, jež prožil při poslední návštěvě Moskvy.

„Á, vida!“ řekl. „Jakým řízením osudu? To jsem nečekal.“

Zatímco to říkal, bylo v jeho očích i ve výrazu celé tváře víc než strohost – bylo v nich nepřátelství, kterého si Pierre okamžitě všiml. Přicházel ke kůlně v co nejčilejší náladě, ale když uviděl výraz tváře knížete Andreje, cítil se stísněně a nesvůj.

„Přijel jsem… tak… víte… přijel jsem… zajímá mě to,“ řekl Pierre, který už toho dne tolikrát nesmyslně opakoval slovo „zajímavé“. „Chtěl jsem vidět bitvu.“

„Ano, ano, a co říkají bratři zednáři o válce? Jak jí zabránit?“ řekl kníže Andrej posměšně. „Nu, co Moskva? Co moji? Dojeli konečně do Moskvy?“ zeptal se vážně.

„Dojeli. Julie Drubecká mi to říkala. Zajel jsem k nim, ale nezastihl jsem je. Odjeli na statek u Moskvy.“

XXV

Důstojníci se chtěli poroučet, ale kníže Andrej, jako by nechtěl zůstat se svým přítelem mezi čtyřma očima, je pozval, aby si posedli a napili se čaje. Přinesli lavice a čaj. Důstojníci se ne bez údivu dívali na Pierrovu tlustou, ohromnou postavu a poslouchali jeho vyprávění o Moskvě a o rozmístění našich vojsk, které se mu podařilo objet. Kníže Andrej mlčel a jeho tvář byla tak nepříjemná, že se Pierre obracel spíš k dobráckému veliteli praporu Timochinovi než k Bolkonskému.

„Tak ty jsi pochopil celé rozmístění vojsk?“ přerušil ho kníže Andrej.

„Ano, totiž jak?“ řekl Pierre. „Jako nevoják nemohu říct, že úplně, ale přece jen jsem pochopil celkové rozmístění.“

„Nuže, pak víte víc než kdokoli jiný,“ řekl kníže Andrej.

„Á!“ řekl Pierre nechápavě a díval se skrz brýle na knížete Andreje. „A co říkáte na Kutuzovovo jmenování?“ zeptal se.

„Tomu jmenování jsem byl velmi rád, to je všechno, co vím,“ řekl kníže Andrej.

„A řekněte, jaký máte názor na Barclaye de Tolly? V Moskvě se o něm říkalo bůhvíco. Jak ho posuzujete vy?“

„Zeptej se tady jich,“ řekl kníže Andrej a ukázal na důstojníky.

Pierre se podíval na Timochina s blahosklonně tázavým úsměvem, s jakým se na Timochina mimoděk obraceli všichni.

„Světlo jsme uviděli, Vaše Osvícenosti, když to nejjasnější kníže vzal do ruky,“ řekl Timochin nesměle a ustavičně se ohlížel po svém veliteli pluku.

„A proč?“ zeptal se Pierre.

„No, třeba co se týče dříví nebo krmiva, abych vám tak řekl. Vždyť když jsme ustupovali od Svencjan, nesměl ses dotknout ani proutku, ani trošky sena, ani ničeho. Vždyť my odcházíme a dostane to *on*, že ano, Vaše Osvícenosti?“ obrátil se ke svému knížeti. „A ty se toho neopovažuj. U nás v pluku dali dva důstojníky před soud za takové věci. No, a jak to vzal do ruky nejjasnější kníže, tak je to s tím jednoduché. Světlo jsme uviděli…“

„A proč to tedy zakazoval?“

Timochin se rozpačitě rozhlížel a nevěděl, jak a co na takovou otázku odpovědět. Pierre se s toutéž otázkou obrátil ke knížeti Andrejovi.

„Aby se nepustošil kraj, který jsme nechávali nepříteli,“ řekl kníže Andrej zlostně a posměšně. „To je velmi rozumné: nesmí se dovolit plenit kraj a vojsko si nesmí zvykat na rabování. A ve Smolensku také správně usoudil, že nás Francouzi mohou obejít a že mají víc sil. Ale nemohl pochopit,“ vykřikl kníže Andrej náhle tenkým hlasem, jako by se mu ten hlas vydral, „ale nemohl pochopit, že jsme tam poprvé bojovali za ruskou zem, že ve vojsku byl takový duch, jaký jsem nikdy neviděl, že jsme dva dny po sobě odráželi Francouze a že ten úspěch nám znásoboval síly desetkrát. Poručil ustupovat, a všechno úsilí i všechny ztráty přišly vniveč. Na zradu nemyslel, snažil se udělat všechno co nejlépe, všechno promyslel; ale právě proto se nehodí. Nehodí se teď právě proto, že všechno promýšlí velmi důkladně a pečlivě, jak se na každého Němce sluší. Jak bych ti to řekl… Dejme tomu, že tvůj otec má lokaje Němce, a je to výborný lokaj a vyhoví všem jeho potřebám lépe než ty, a ať tedy slouží; ale jestliže je otec na smrt nemocen, lokaje vyženeš a začneš otce ošetřovat sám, svýma nezvyklýma, nešikovnýma rukama, a utěšíš ho lépe než zručný, ale cizí člověk. Tak to udělali s Barclayem. Dokud bylo Rusko zdravé, mohl mu sloužit cizinec, a byl to výborný ministr, ale jakmile je v nebezpečí, je potřeba vlastní, rodný člověk. A vy jste si v klubu vymysleli, že je to zrádce! Tím, že ho pomluvili jako zrádce, dosáhnou jen toho, že potom, až se

zastydí za své lživé obvinění, udělají ze zrádce najednou hrdinu nebo génia, a to bude ještě nespravedlivější. Je to poctivý a velmi pečlivý Němec…“

„Ale prý je to zručný vojevůdce,“ řekl Pierre.

„Nechápu, co znamená zručný vojevůdce,“ řekl kníže Andrej posměšně.

„Zručný vojevůdce,“ řekl Pierre, „no ten, který předvídal všechny náhody… no, uhodl myšlenky protivníka.“

„To je přece nemožné,“ řekl kníže Andrej, jako by šlo o dávno rozhodnutou věc.

Pierre se na něho udiveně podíval.

„Ale vždyť se říká,“ namítl, „že válka je podobná šachové hře.“

„Ano,“ řekl kníže Andrej, „jenom s tím malým rozdílem, že v šachu můžeš o každém tahu přemýšlet, jak dlouho chceš, že jsi tam mimo podmínky času, a ještě s tím rozdílem, že jezdec je vždycky silnější než pěšec a dva pěšci jsou vždycky silnější než jeden, kdežto ve válce je jeden prapor někdy silnější než divize a někdy slabší než rota. Poměrnou sílu vojsk nemůže znát nikdo. Věř mi,“ řekl, „že kdyby něco záviselo na rozkazech štábů, byl bych tam a vydával bych rozkazy, a místo toho mám tu čest sloužit tady, u pluku, tady s těmihle pány, a myslím si, že zítřek bude opravdu záviset na nás, a ne na nich… Úspěch nikdy nezávisel a nebude záviset ani na postavení, ani na výzbroji, ba ani na počtu; a už nejméně na postavení.“

„A na čem tedy?“

„Na tom citu, který je ve mně, v něm,“ ukázal na Timochina, „v každém vojákovi.“

Kníže Andrej pohlédl na Timochina, který se vyděšeně a nechápavě díval na svého velitele. Na rozdíl od své dřívější zdrženlivé mlčenlivosti se teď kníže Andrej zdál rozrušený. Zřejmě se nemohl zdržet, aby nevyslovil myšlenky, které ho nečekaně napadaly.

„Bitvu vyhraje ten, kdo se pevně rozhodl ji vyhrát. Proč jsme u Slavkova bitvu prohráli? Ztráty jsme měli skoro stejné jako Francouzi, ale velmi brzy jsme si řekli, že jsme bitvu prohráli, a prohráli jsme ji. A řekli jsme si to proto, že jsme tam neměli proč bojovat: chtěli jsme co nejdřív pryč z bojiště. ‚Prohráli jsme – tak utíkejme!' a utíkali jsme. Kdybychom to do večera neříkali, bůhví, co by bylo. A zítra to neřekneme. Ty říkáš: naše postavení, levé křídlo je slabé, pravé křídlo roztažené," pokračoval, „to je všechno nesmysl, nic takového neexistuje. A co nás zítra čeká? Sto milionů nejrozmanitějších náhod, o kterých se rozhodne v okamžiku tím, že utekli nebo utečou oni nebo naši, že zabijí toho, zabijí jiného; a to, co se děje teď, to všechno je hra. Jde o to, že ti, s nimiž jsi objížděl postavení, celkovému běhu věcí nejen nepomáhají, ale překážejí mu. Zabývají se jen svými malými zájmy."

„V takové chvíli?" řekl Pierre vyčítavě.

„*V takové chvíli*," opakoval kníže Andrej, „pro ně je to jen taková chvíle, kdy se dá podrazit protivník a získat křížek nebo stužku navíc. Pro mě je zítřek tohle: sto tisíc ruských a sto tisíc francouzských vojáků se sešlo k boji, a skutečnost je taková, že těch dvě stě tisíc bojuje, a kdo bude bojovat zuřivěji a míň se šetřit, ten zvítězí. A chceš, řeknu ti, že ať se stane cokoli, ať tam nahoře popletou cokoli, my tu bitvu zítra vyhrajeme. Zítra, ať se stane cokoli, bitvu vyhrajeme!"

„To je, Vaše Osvícenosti, pravda, svatá pravda," řekl Timochin, „co by se teď šetřil! Vojáci u mého praporu, věřil byste tomu, přestali pít kořalku: dneska není takový den, říkají." Všichni chvíli mlčeli.

Důstojníci vstali. Kníže Andrej s nimi vyšel za kůlnu a dával pobočníkovi poslední rozkazy. Když důstojníci odešli, Pierre přistoupil ke knížeti Andrejovi a zrovna chtěl začít rozhovor, když na cestě nedaleko kůlny zadusala kopyta tří koní, a když kníže Andrej pohlédl tím směrem, poznal Wolzogena s Clausewitzem, které doprovázel kozák. Projeli těsně kolem a dál spolu hovořili, a Pierre s knížetem Andrejem bezděky zaslechli tyto německé věty:

„Válka se musí přenést do prostoru. Tento názor nemohu dost vychválit," říkal jeden.

„Ó ano," řekl druhý hlas, „cílem je jen oslabit nepřítele, a tak se jistě nelze ohlížet na ztráty soukromých osob."

„Ó ano," přisvědčil první hlas.

„Ano, přenést do prostoru," opakoval kníže Andrej a zlostně si odfrkl nosem, když přejeli. „V tom prostoru mi zůstal otec i syn i sestra v Lysých Horách. Jemu je to všechno jedno. Tady to máš, co jsem ti říkal – tihle páni Němci zítra bitvu nevyhrají, jen nadělají kaše, kolik jim síly stačí, protože v té jeho německé hlavě jsou jen úvahy, které nestojí za zlámanou grešli, a v srdci nemá to, co jediné je zítra potřeba, to, co je v Timochinovi. Celou Evropu dali *jemu* a přijeli nás učit – to jsou mi učitelé!" zapištěl znovu jeho hlas.

„Takže vy myslíte, že zítřejší bitva bude vyhraná?" řekl Pierre.

„Ano, ano," řekl kníže Andrej roztržitě. „Jednu věc bych udělal, kdybych měl moc," začal znovu, „nebral bych zajatce. Co jsou to zajatci? To je rytířskost. Francouzi mi zpustošili dům a jdou zpustošit Moskvu, urazili mě a urážejí mě každou vteřinu. Jsou to moji nepřátelé, podle mého jsou to všichni zločinci. A stejně smýšlí Timochin a celá armáda. Je třeba je popravovat. Jestliže jsou to moji nepřátelé, nemohou být přáteli, ať si tam v Tylži povídali, co chtěli."

„Ano, ano," řekl Pierre a zářícíma očima se díval na knížete Andreje, „naprosto, naprosto s vámi souhlasím!"

Otázka, která Pierra znepokojovala od Možajské hory a po celý ten den, se mu teď zdála úplně jasná a docela vyřešená. Pochopil teď celý smysl a celý význam této války i nastávající bitvy. Všechno, co toho dne viděl, všechny ty významné, přísné výrazy tváří, které zahlédl, se mu ozářily novým světlem. Pochopil to skryté – latentní, jak se říká ve fyzice – teplo vlastenectví, které bylo ve všech těch lidech, jež viděl, a které mu vysvětlovalo, proč se všichni ti lidé klidně a jakoby lehkomyslně chystali na smrt.

„Nebrat zajatce," pokračoval kníže Andrej. „Už jen to by změnilo celou válku a udělalo ji méně krutou. Takhle jsme si na válku hráli – to je to špatné, hrajeme si na velkomyslné a tak dále. Ta naše velkomyslnost a citlivost je jako velkomyslnost a citlivost milostpaní, které se udělá mdlo, když vidí, jak zabíjejí tele; je tak hodná, že nemůže vidět krev, ale s chutí pak jí to tele na omáčce. Vykládají nám o válečném právu, o rytířskosti, o vyjednávání, o šetření nešťastníků a tak dále. Samý nesmysl. Viděl jsem v roce tisíc osm set pět rytířskost i vyjednávání: napálili nás, napálili jsme my je. Plení cizí domy, vydávají falešné asignáty, a co je nejhorší, zabíjejí mé děti, mého otce, a mluví o pravidlech války a o velkomyslnosti k nepřátelům. Nebrat zajatce, ale zabíjet a jít na smrt! Kdo k tomu došel jako já, týmž utrpením…"

Kníže Andrej, který si myslel, že je mu jedno, jestli Moskvu vezmou, nebo nevezmou, jako vzali Smolensk, se ve své řeči náhle zarazil, protože ho za hrdlo chytila nečekaná křeč. Několikrát mlčky přešel sem a tam, ale oči mu horečně svítily a ret se mu chvěl, když znovu promluvil.

„Kdyby ve válce nebylo té hry na velkomyslnost, šli bychom do ní jen tehdy, když stojí za to jít na jistou smrt, jako teď. Pak by nebylo válek proto, že Pavel Ivanyč urazil Michaila Ivanyče. A jestliže válka, jako teď, tak válka. A pak by i zápal vojsk byl jiný než teď. Pak by všichni ti Vestfálci a Hesenští, které vede Napoleon, nešli za ním do Ruska, a my bychom nechodili bojovat do Rakouska a do Pruska, ani sami nevíme proč. Válka není zdvořilost, ale nejodpornější věc v životě, a to je třeba chápat a nehrát si na válku. Tuhle strašnou nutnost je třeba brát přísně a vážně. V tom je všechno: odhodit lež, a válka ať je válka, a ne hračka. Jinak je válka oblíbená zábava zahálčivých a lehkomyslných lidí… Vojenský stav je ze všech nejváženější. A co je válka, čeho je třeba k úspěchu ve vojenství, jaké mravy má vojenská společnost? Cílem války je zabíjení, nástroji války jsou špehování, zrada a podněcování ke zradě, pustošení obyvatel, jejich olupování nebo krádež pro zásobová-

ní armády; podvod a lež, kterým se říká válečné lsti; mravy vojenského stavu – nedostatek svobody, to jest kázeň, zahálka, nevědomost, krutost, zhýralost, opilství. A přesto je to nejvyšší stav, ctěný všemi. Všichni panovníci kromě čínského nosí vojenskou uniformu, a ten, kdo pobil víc lidí, dostane větší odměnu… Sejdou se, jako zítra, aby se navzájem zabíjeli, pobijí a zmrzačí desetitisíce lidí, a potom budou sloužit děkovné bohoslužby za to, že pobili mnoho lidí – a jejich počet ještě přidají –, a vyhlašují vítězství v domnění, že čím víc lidí je pobito, tím větší je zásluha. Jak se na ně Bůh odtamtud dívá a jak je poslouchá!“ vykřikl kníže Andrej tenkým, pisklavým hlasem. „Ach, můj milý, v poslední době se mi těžko žije. Vidím, že jsem začal chápat příliš mnoho. A nesluší se člověku jíst ze stromu poznání dobrého a zlého… Ale už ne nadlouho!“ dodal. „Ale ty už spíš, a pro mě je taky čas, jeď do Gorek,“ řekl náhle kníže Andrej.

„Ó ne!“ odpověděl Pierre a díval se na knížete Andreje vyděšenýma, soucitnýma očima.

„Jeď, jeď: před bitvou se člověk musí vyspat,“ opakoval kníže Andrej. Rychle přistoupil k Pierrovi, objal ho a políbil. „Sbohem, jdi,“ vykřikl. „Jestli se uvidíme, nebo ne…“ a rychle se otočil a odešel do kůlny.

Byla už tma a Pierre nemohl rozeznat, jaký výraz měl kníže Andrej ve tváři, jestli zlostný, nebo něžný.

Pierre chvíli mlčky stál a rozmýšlel, má-li jít za ním, nebo jet domů. „Ne, on to nepotřebuje!“ rozhodl se sám od sebe Pierre, „a já vím, že je to naše poslední setkání.“ Těžce si povzdechl a jel zpátky do Gorek.

Kníže Andrej se vrátil do kůlny, lehl si na koberec, ale nemohl usnout.

Zavřel oči. Jedny obrazy střídaly druhé. U jednoho se dlouho a radostně zastavil. Živě si vzpomněl na jeden večer v Petrohradě. Nataša s živou, rozrušenou tváří mu vyprávěla, jak loni v létě, když chodila na houby, zabloudila ve velkém lese. Nesouvisle mu popisovala hluboký

les i své pocity i rozhovory s včelařem, kterého potkala, a každou chvíli se ve vyprávění přerušovala a říkala: „Ne, nemůžu, já to neumím vyprávět; ne, vy tomu nerozumíte," ačkoli ji kníže Andrej uklidňoval, že rozumí, a opravdu rozuměl všemu, co chtěla říct. Nataša nebyla se svými slovy spokojená – cítila, že z nich nevychází ten vášnivě básnický pocit, který toho dne prožila a který chtěla obrátit navenek. „Ten stařeček byl taková nádhera, a v lese taková tma... a měl takové dobré... ne, já to neumím vyprávět," říkala, červenala se a rozčilovala se. Kníže Andrej se teď usmál tímtéž radostným úsměvem, jakým se usmíval tehdy, když se jí díval do očí. „Rozuměl jsem jí," myslel si kníže Andrej. „Nejen jsem jí rozuměl, ale právě tu duševní sílu, tu upřímnost, tu duševní otevřenost, právě tu její duši, kterou jako by tělo spoutávalo, právě tu duši jsem v ní miloval... tak silně, tak šťastně miloval..." A náhle si vzpomněl, jak jeho láska skončila. „*On* nic z toho nepotřeboval. *On* nic z toho neviděl a nechápal. Viděl v ní hezkou a *svěží* holčičku, se kterou neráčil spojit svůj osud. A já?... A on dodnes žije a je veselý."

Kníže Andrej vyskočil, jako by ho něco popálilo, a začal zase přecházet před kůlnou.

XXVI

Dvacátého pátého srpna, v předvečer bitvy u Borodina, přijeli k císaři Napoleonovi na jeho stanoviště u Valujeva prefekt paláce císaře Francouzů pan de Beausset a plukovník Fabvier, první z Paříže, druhý z Madridu.

Pan de Beausset se převlékl do dvorní uniformy, poručil, aby před ním nesli zásilku, kterou císaři přivezl, a vešel do prvního oddělení Napoleonova stanu, kde se dal do rozbalování bedny a přitom rozmlouval s Napoleonovými pobočníky, kteří ho obklopili.

Fabvier do stanu nevešel, zastavil se u vchodu a dal se do řeči se známými generály.

Císař Napoleon ještě nevyšel ze své ložnice a dokončoval toaletu. Odfrkoval a pohekával a nastavoval kartáči, kterým mu komorník třel tělo, tu tlustá záda, tu zarostlou tučnou hruď. Druhý komorník přidržoval prstem lahvičku a stříkal kolínskou na císařovo vypiplané tělo s výrazem, který říkal, že jedině on může vědět, kolik a kam kolínské stříknout. Krátké Napoleonovy vlasy byly mokré a slepené do čela. Ale jeho tvář, ač oteklá a žlutá, vyjadřovala tělesné potěšení. „Jen do toho, silněji, pořád dál…“ pobízel komorníka, který ho třel, a přitom se vrtěl a pohekával. Pobočník, který vešel do ložnice, aby císaři ohlásil, kolik zajatců se ve včerejší srážce podařilo zajmout, vyřídil, co bylo třeba, a stál u dveří a čekal na svolení odejít. Napoleon se zamračil a pohlédl na pobočníka zpod obočí.

„Žádní zajatci,“ opakoval pobočníkova slova. „Nechávají se rozsekat. Tím hůř pro ruskou armádu,“ řekl. „Jen dál, silněji,“ promluvil, nahrbil se a nastavoval svá tučná ramena.

„Dobře! Ať vstoupí pan de Beausset, a Fabvier také," řekl pobočníkovi a kývl hlavou.

„Ano, Veličenstvo," a pobočník zmizel ve dveřích stanu.

Dva komorníci Jeho Veličenstvo rychle oblékli a on vyšel v modré gardové uniformě pevnými, rychlými kroky do přijímacího oddělení.

Beausset zatím spěšně rovnal na dvou židlích, přímo naproti místu, kudy měl císař vejít, dárek od císařovny, který přivezl. Ale císař se tak nečekaně rychle oblékl a vyšel, že překvapení nestihl úplně připravit.

Napoleon hned zpozoroval, co dělají, a uhodl, že ještě nejsou hotovi. Nechtěl je připravit o potěšení udělat mu překvapení. Dělal, že pana Beausseta nevidí, a zavolal si Fabviera. Napoleon přísně zamračený mlčky poslouchal, co Fabvier vyprávěl o statečnosti a oddanosti jeho vojsk, která bojovala u Salamanky na druhém konci Evropy a měla jen jednu myšlenku – být hodna svého císaře –, a jen jeden strach – že se mu nezavděčí. Výsledek bitvy byl smutný. Napoleon během Fabvierova vyprávění dělal ironické poznámky, jako by ani nepředpokládal, že by věci mohly v jeho nepřítomnosti jít jinak.

„Musím to napravit v Moskvě," řekl Napoleon. „Na shledanou," dodal a zavolal si de Beausseta, který mezitím už stihl překvapení připravit, něco na židle postavil a něco přikryl pokrývkou.

De Beausset se hluboko uklonil tou dvorskou francouzskou úklonou, jakou se uměli klanět jen staří služebníci Bourbonů, a přistoupil a podával obálku.

Napoleon se k němu vesele obrátil a zatahal ho za ucho.

„Pospíšil jste si, to jsem rád. Nu, co říká Paříž?" řekl a náhle změnil svůj dosud přísný výraz v ten nejvlídnější.

„Veličenstvo, celá Paříž lituje vaší nepřítomnosti," odpověděl de Beausset, jak se patřilo. Ale ačkoli Napoleon věděl, že Beausset musí říct tohle nebo něco podobného, ačkoli ve svých jasných chvílích věděl, že to není pravda, bylo mu příjemné to od de Beausseta slyšet. Znovu ho poctil tím, že ho zatahal za ucho.

„Je mi líto, že jsem vás donutil urazit takovou cestu," řekl.

„Veličenstvo! Nečekal jsem nic menšího, než že vás naleznu u bran Moskvy," řekl Beausset.

Napoleon se usmál, roztržitě zvedl hlavu a ohlédl se napravo. Pobočník přistoupil plujícím krokem se zlatou tabatěrkou a nastavil mu ji. Napoleon si ji vzal.

„Ano, hodí se vám to," řekl a přikládal si otevřenou tabatěrku k nosu, „rád cestujete, za tři dny uvidíte Moskvu. Asijské hlavní město jste jistě vidět nečekal. Uděláte si příjemnou cestu."

Beausset se uklonil a poděkoval za tuto pozornost k jeho zálibě v cestování, o níž až dosud sám nevěděl.

„Á! Co je to?" řekl Napoleon, když zpozoroval, že se všichni dvořané dívají na cosi přikrytého pokrývkou. Beausset s dvořanskou obratností, aniž ukázal záda, udělal v polootočení dva kroky dozadu, a v tutéž chvíli strhl pokrývku a promluvil:

„Dárek Vašemu Veličenstvu od císařovny."

Byl to jasnými barvami namalovaný Gérardův portrét chlapce, kterého Napoleonovi porodila dcera rakouského císaře a kterému z nějakého důvodu všichni říkali římský král.

Velmi hezký kudrnatý chlapec s pohledem podobným pohledu Krista na Sixtinské madoně byl zobrazen, jak si hraje s hračkou bilboquet – míčkem na provázku, který se chytá na hůlku. Míček představoval zeměkouli a hůlka v druhé ruce znázorňovala žezlo.

Ačkoli nebylo docela jasné, co vlastně chtěl malíř vyjádřit, když zobrazil takzvaného římského krále, jak propichuje zeměkouli hůlkou, ta alegorie se Napoleonovi, stejně jako všem, kdo obraz viděli v Paříži, zřejmě zdála jasná a velmi se mu líbila.

„Římský král," řekl a půvabným gestem ruky ukázal na portrét. „Obdivuhodné!" S italskou schopností libovolně měnit výraz tváře přistoupil k portrétu a nasadil výraz zamyšlené něhy. Cítil, že to, co teď řekne a udělá, jsou dějiny. A zdálo se mu, že nejlepší, co teď může

udělat, je, aby on se svou velikostí, díky níž si jeho syn hrál se zeměkoulí jako s míčkem, projevil v protikladu k této velikosti tu nejprostší otcovskou něhu. Oči se mu zamžily, posunul se, ohlédl se po židli – židle mu přiskočila pod tělo – a posadil se na ni naproti portrétu. Jediné jeho gesto, a všichni po špičkách odešli a nechali velikého člověka o samotě s ním samým a s jeho citem.

Chvíli poseděl, a aniž sám věděl proč, dotkl se drsného místa odlesku na portrétu, potom vstal a znovu zavolal Beausseta a službu konajícího důstojníka. Poručil vynést portrét před stan, aby nepřipravil starou gardu, která stála u jeho stanu, o štěstí spatřit římského krále, syna a dědice jejich zbožňovaného panovníka.

Jak očekával, zatímco snídal s panem Beaussetem, kterému se dostalo této cti, ozývalo se před stanem nadšené volání důstojníků a vojáků staré gardy, kteří se k portrétu sběhli.

„Ať žije císař! Ať žije římský král! Ať žije císař!“ ozývaly se nadšené hlasy.

Po snídani Napoleon v Beaussetově přítomnosti nadiktoval svůj rozkaz armádě.

„Krátké a energické!“ řekl Napoleon, když si sám přečetl provolání napsané naráz a bez oprav. V rozkazu stálo:

„Vojáci! Zde je bitva, po níž jste tolik toužili. Vítězství závisí na vás. Je pro nás nezbytné; zajistí nám vše potřebné, pohodlné ubytování a brzký návrat do vlasti. Počínejte si tak, jak jste si počínali u Slavkova, u Friedlandu, u Vitebska a u Smolenska. Ať vzdálené potomstvo s hrdostí vzpomíná na vaše činy tohoto dne. Ať se o každém z vás říká: byl ve veliké bitvě u Moskvy!“

„U Moskvy!“ opakoval Napoleon, pozval na svou projížďku pana Beausseta, který tak rád cestoval, a vyšel ze stanu k osedlaným koním.

„Vaše Veličenstvo je příliš laskavé,“ řekl Beausset na pozvání, aby císaře doprovázel: chtělo se mu spát, jezdit na koni neuměl a bál se.

Ale Napoleon na cestovatele kývl hlavou a Beausset musel jet. Když Napoleon vyšel ze stanu, volání gardistů před portrétem jeho syna ještě zesílilo. Napoleon se zamračil.

„Odneste ho," řekl a půvabně vznešeným gestem ukázal na portrét. „Je ještě příliš brzy, aby viděl bojiště."

Beausset zavřel oči, sklonil hlavu a zhluboka si povzdechl a tímto gestem ukázal, jak dovede ocenit a pochopit císařova slova.

XXVII

Celý ten den, dvacátého pátého srpna, strávil Napoleon, jak říkají jeho historikové, v sedle: prohlížel terén, posuzoval plány, které mu předkládali jeho maršálové, a osobně dával rozkazy svým generálům.

Původní linie rozestavení ruských vojsk podél Koloči byla zalomena a část této linie, totiž levé křídlo Rusů, byla po dobytí ševardinské reduty dvacátého čtvrtého posunuta dozadu. Tato část linie nebyla opevněna, nekryla ji už řeka a jen před ní samotnou bylo otevřenější a rovnější prostranství. Každému vojákovi i nevojákovi bylo zřejmé, že právě tuto část linie musí Francouzi napadnout. Zdálo se, že k tomu není třeba mnoho úvah, není třeba takové starostlivosti a horlivosti císaře a jeho maršálů a už vůbec ne té zvláštní vyšší schopnosti, zvané genialita, kterou tak rádi připisují Napoleonovi; ale historikové, kteří tu událost později popisovali, i lidé, kteří tehdy Napoleona obklopovali, i on sám si mysleli něco jiného.

Napoleon projížděl po poli, hloubavě se zahleďoval do terénu, sám pro sebe souhlasně nebo nedůvěřivě pokyvoval hlavou, a aniž generálům, kteří ho obklopovali, sděloval hlubokomyslný myšlenkový postup, jímž se řídila jeho rozhodnutí, předával jim jen konečné závěry v podobě rozkazů. Když vyslechl návrh Davouta, zvaného vévoda z Eckmühlu, aby se obešlo levé křídlo Rusů, Napoleon řekl, že to není třeba dělat, a nevysvětlil, proč to není třeba dělat. S návrhem generála Companse, který měl útočit na flèše, aby vedl svou divizi lesem, Napoleon vyslovil souhlas, přestože si takzvaný vévoda z Elchingenu, to jest Ney, dovolil poznamenat, že pohyb lesem je nebezpečný a může divizi rozvrátit.

Když si Napoleon prohlédl terén naproti ševardinské redutě, chvíli mlčky přemýšlel a ukázal na místa, kde měly být do zítřka zřízeny dvě baterie k akci proti ruským opevněním, a na místa, kde se vedle nich mělo seřadit polní dělostřelectvo.

Když dal tyto a jiné rozkazy, vrátil se do svého hlavního stanu a podle jeho diktátu byla sepsána dispozice k bitvě.

Tato dispozice, o níž francouzští historikové mluví s nadšením a jiní historikové s hlubokou úctou, zněla takto:

„Za svítání zahájí dvě nové baterie, zřízené v noci na rovině, kterou drží kníže z Eckmühlu, palbu na dvě protilehlé nepřátelské baterie.

„Zároveň se velitel dělostřelectva prvního sboru, generál Pernetti, se třiceti děly divize Compansovy a se všemi houfnicemi divizí Dessaixovy a Friantovy pohne vpřed, zahájí palbu a zasype granáty nepřátelskou baterii, proti níž budou působit:

„dvacet čtyři děla gardového dělostřelectva,

„třicet děl divize Compansovy

„a

„osm děl divizí Friantovy a Dessaixovy.

* * *

„Celkem dvaašedesát děl.

„Velitel dělostřelectva třetího sboru, generál Foucher, postaví všechny houfnice třetího a osmého sboru, celkem šestnáct, po křídlech baterie, která má ostřelovat levé opevnění, což proti němu dá celkem čtyřicet děl.

„Generál Sorbier musí být připraven na první rozkaz vyrazit se všemi houfnicemi gardového dělostřelectva proti jednomu nebo druhému opevnění.

„Během kanonády se kníže Poniatowski vydá na vesnici, do lesa, a obejde nepřátelské postavení.

„Generál Compans se pohne lesem, aby se zmocnil prvního opevnění.

„Jakmile takto bitva začne, budou vydány rozkazy podle počínání nepřítele.

„Kanonáda na levém křídle začne, jakmile bude slyšet kanonádu pravého křídla. Střelci divize Morandovy a divize místokrálovy zahájí silnou palbu, jakmile uvidí, že začal útok pravého křídla.

„Místokrál se zmocní vesnice a přejde po svých třech mostech na téže výši s divizemi Morandovou a Gérardovou, které se pod jeho velením vydají k redutě a zařadí se do linie s ostatními vojsky armády.

„Všechno to musí být provedeno v pořádku – vše se vykoná s pořádkem a metodou –, přičemž se vojska podle možnosti udrží v záloze.

„V císařském táboře u Možajska, šestého září roku tisíc osm set dvanáct."

Tato dispozice, napsaná velmi nejasně a zmateně – dovolíme-li si posuzovat Napoleonovy rozkazy bez náboženské hrůzy před jeho genialitou –, obsahovala čtyři body, čtyři rozkazy. Žádný z těchto rozkazů nemohl být a nebyl splněn.

V dispozici se za prvé praví, *aby baterie zřízené na místě, které vybral Napoleon, spolu s děly Pernettiho a Fouchera, která se s nimi měla vyrovnat, celkem sto dvě děla, zahájily palbu a zasypaly ruské flèše a reduty střelami.* To se nemohlo stát, protože z míst, která Napoleon určil, střely na ruská opevnění nedolétaly, a těch sto dvě děla by střílela naprázdno, dokud by je nejbližší velitel proti Napoleonovu rozkazu nevysunul dopředu.

Druhý rozkaz spočíval v tom, aby *se Poniatowski vydal na vesnici, do lesa, a obešel levé křídlo Rusů.* To se nemohlo stát a nestalo, protože Poniatowski, když se vydal na vesnici, do lesa, narazil tam na Tučkova, který mu zastoupil cestu, a nemohl ruské postavení obejít, a neobešel je.

Třetí rozkaz: *Generál Compans se pohne do lesa, aby se zmocnil prvního opevnění.* Compansova divize se prvního opevnění nezmocnila, ale byla odražena, protože když vycházela z lesa, musela se řadit pod kartáčovou palbou, o čemž Napoleon nevěděl.

Čtvrtý: *Místokrál se zmocní vesnice* – Borodina – *a přejde po svých třech mostech na téže výši s divizemi Morandovou a Friantovou* – o nichž se neříká, kam a kdy se mají pohnout –, které *se pod jeho velením vydají k redutě a zařadí se do linie s ostatními vojsky.*

Pokud se dá pochopit – když ne z tohoto nesmyslného souvětí, tedy z pokusů, které místokrál podnikl, aby dané rozkazy splnil –, měl se pohnout přes Borodino zleva na redutu, kdežto divize Morandova a Friantova se měly pohnout současně zpředu.

To všechno, stejně jako ostatní body dispozice, nebylo a nemohlo být splněno. Místokrál prošel Borodinem, byl odražen na Koloči a nemohl postoupit dál; divize Morandova a Friantova redutu nedobyly, ale byly odraženy, a redutu teprve na konci bitvy zabralo jezdectvo – pro Napoleona patrně věc nepředvídaná a neslýchaná. Tedy žádný z rozkazů dispozice nebyl a nemohl být splněn. Ale v dispozici se praví, že jakmile takto bitva začne, budou vydány rozkazy podle počínání nepřítele, a proto by se mohlo zdát, že během bitvy vydá Napoleon všechny potřebné rozkazy; ale to se nestalo a ani stát nemohlo, protože Napoleon byl po celou dobu bitvy tak daleko od ní, že – jak se později ukázalo – nemohl znát její průběh, a žádný jeho rozkaz během bitvy nemohl být splněn.

XXVIII

Mnoho historiků říká, že Francouzi bitvu u Borodina nevyhráli proto, že Napoleon měl rýmu, že kdyby rýmu neměl, byly by jeho rozkazy před bitvou i během ní ještě geniálnější a Rusko by zahynulo, a tvářnost světa by se byla změnila. Pro historiky, kteří uznávají, že Rusko vzniklo z vůle jednoho člověka – Petra Velikého –, že se Francie z republiky proměnila v císařství a že francouzská vojska táhla do Ruska z vůle jednoho člověka – Napoleona –, je taková úvaha, že Rusko zůstalo mocné, protože Napoleon měl dvacátého šestého velkou rýmu, taková úvaha je pro takové historiky nevyhnutelně důsledná.

Jestliže na Napoleonově vůli záviselo, zda bitvu u Borodina svede, nebo nesvede, a na jeho vůli záviselo, zda vydá ten či onen rozkaz, pak je zřejmé, že rýma, která měla vliv na projev jeho vůle, mohla být příčinou záchrany Ruska, a že proto ten komorník, který dvacátého čtvrtého zapomněl podat Napoleonovi nepromokavé boty, byl zachráncem Ruska. Na této myšlenkové cestě je ten závěr nepochybný – stejně nepochybný jako závěr, který žertem – a sám nevěděl, z čeho si dělá žerty – vyvozoval Voltaire, když říkal, že Bartolomějská noc vznikla z podrážděného žaludku Karla Devátého. Ale lidem, kteří nepřipouštějí, že by Rusko vzniklo z vůle jednoho člověka, Petra Prvního, a že by se Francouzské císařství utvořilo a válka s Ruskem začala z vůle jednoho člověka – Napoleona –, se tato úvaha zdá nejen nesprávná a nerozumná, ale i odporná celé lidské podstatě. Na otázku, co je příčinou dějinných událostí, se nabízí jiná odpověď: že běh světových událostí je předurčen shůry, že závisí na souběhu všech libovůlí lidí, kteří se těch událostí účastní, a že vliv Napoleonů na běh těchto událostí je jen vnější a smyšlený.

Jakkoli se na první pohled zdá podivný předpoklad, že Bartolomějská noc, k níž dal rozkaz Karel Devátý, se nestala z jeho vůle, ale že se mu jen zdálo, že ji nařídil, a že borodinská řež osmdesáti tisíc lidí se nestala z Napoleonovy vůle – přestože vydával rozkazy k začátku a průběhu bitvy –, ale že se mu jen zdálo, že ji nařídil – jakkoli se ten předpoklad zdá podivný, lidská důstojnost, která mi říká, že každý z nás je člověkem ne-li víc, tedy rozhodně ne méně než veliký Napoleon, velí toto řešení otázky připustit, a historická bádání tento předpoklad hojně potvrzují.

V bitvě u Borodina Napoleon na nikoho nestřílel a nikoho nezabil. To všechno dělali vojáci. Tedy to nebyl on, kdo zabíjel lidi.

Vojáci francouzské armády šli v bitvě u Borodina zabíjet ruské vojáky ne na Napoleonův rozkaz, ale z vlastní vůle. Celá armáda – Francouzi, Italové, Němci, Poláci –, hladová, otrhaná a vyčerpaná pochodem, cítila tváří v tvář armádě, která jim zastupovala cestu do Moskvy, že víno je natočené a musí se vypít. Kdyby jim Napoleon teď zakázal bít se s Rusy, zabili by ho a šli by se s Rusy bít, protože to potřebovali.

Když poslouchali Napoleonův rozkaz, který jim za jejich zmrzačení a smrt nabízel jako útěchu slova potomstva o tom, že i oni byli v bitvě u Moskvy, volali „Ať žije císař!“ přesně tak, jako volali „Ať žije císař!“ při pohledu na obraz chlapce, který propichuje zeměkouli hůlkou od hračky, a přesně tak by volali „Ať žije císař!“ při jakémkoli nesmyslu, který by jim někdo řekl. Nic jiného jim nezbývalo než volat „Ať žije císař!“ a jít bojovat, aby v Moskvě našli jídlo a odpočinek vítězů. Tedy nezabíjeli sobě podobné na Napoleonův rozkaz.

A nebyl to Napoleon, kdo řídil průběh bitvy, protože z jeho dispozice se nesplnilo nic a během bitvy nevěděl, co se děje před ním. Tedy ani to, jakým způsobem se ti lidé navzájem zabíjeli, se nedělo z Napoleonovy vůle, ale šlo to nezávisle na něm, z vůle statisíců lidí, kteří se společného díla účastnili. Napoleonovi *se jen zdálo*, že se všechno děje z jeho vůle. A proto otázka, zda Napoleon měl, nebo neměl rýmu, není

pro dějiny o nic zajímavější než otázka rýmy posledního vozatajského vojáka.

Napoleonova rýma dvacátého šestého srpna neměla význam tím spíš, že tvrzení spisovatelů, jako by kvůli Napoleonově rýmě byly jeho dispozice a rozkazy během bitvy horší než dřívější, jsou naprosto nespravedlivá.

Zde citovaná dispozice nebyla ani trochu horší, ba byla lepší než všechny dřívější dispozice, podle nichž se bitvy vyhrávaly. Domnělé rozkazy během bitvy také nebyly horší než dřívější, ale přesně takové jako vždycky. Dispozice a rozkazy se zdají horší než dřívější jen proto, že bitva u Borodina byla první, kterou Napoleon nevyhrál. Všechny ty nejkrásnější a nejhlubokomyslnější dispozice a rozkazy se zdají velmi špatné a každý učený voják je s významným výrazem kritizuje, když se podle nich bitva nevyhrála, a ty nejhorší dispozice a rozkazy se zdají velmi dobré a vážní lidé v celých svazcích dokazují přednosti špatných rozkazů, když se podle nich bitva vyhrála.

Dispozice, kterou sestavil Weyrother pro bitvu u Slavkova, byla vzorem dokonalosti v dílech tohoto druhu, ale přesto ji odsoudili, odsoudili ji pro její dokonalost, pro přílišnou podrobnost.

Napoleon v bitvě u Borodina plnil svou úlohu představitele moci stejně dobře, ba ještě lépe než v jiných bitvách. Neudělal nic, co by průběhu bitvy škodilo: přikláněl se k rozumnějším názorům; nepletl, neprotiřečil si, nelekl se a neutekl z bojiště, ale se svým velkým taktem a válečnou zkušeností klidně a důstojně hrál svou roli zdánlivého velení.

XXIX

Když se Napoleon vrátil z druhé ustarané projížďky po linii, řekl:

„Šachy jsou rozestavěny, hra začne zítra."

Poručil si podat punč, zavolal si Beausseta a začal s ním hovořit o Paříži, o některých změnách, které zamýšlel provést ve dvorním štábu císařovny, a udivoval prefekta svou pamětí na všechny drobné podrobnosti dvorských poměrů.

Zajímal se o maličkosti, žertoval o Beaussetově zálibě v cestování a nedbale klábosil, jak to dělá slavný, sebejistý operatér, který zná své řemeslo, když si vyhrnuje rukávy a navléká zástěru a nemocného zatím přivazují k lůžku. „Celá věc je v mých rukou a v mé hlavě, jasně a určitě. Až bude třeba se do toho dát, udělám to jako nikdo jiný, a ted můžu žertovat, a čím víc žertuju a čím jsem klidnější, tím víc musíte být vy jistí, klidní a ohromení mým géniem."

Když dopil druhou sklenici punče, šel si Napoleon odpočinout před vážnou prací, která ho, jak se mu zdálo, čekala zítra.

Tak ho ta práce, která ho čekala, zajímala, že nemohl spát, a přestože se mu od večerní vlhkosti rýma zhoršila, vyšel ve tři hodiny v noci do velké části stanu a hlasitě se smrkal. Zeptal se, jestli Rusové neodešli. Odpověděli mu, že nepřátelské ohně jsou pořád na týchž místech. Souhlasně kývl hlavou.

Do stanu vstoupil službu konající pobočník.

„Nuže, Rappe, co myslíte, povede se nám dnes dobře?" obrátil se k němu.

„Bezpochyby, Veličenstvo," odpověděl Rapp.

Napoleon se na něho podíval.

„Vzpomínáte si, Veličenstvo, co jste mi ráčil říct ve Smolensku?“ řekl Rapp. „Víno je natočené, musí se vypít.“

Napoleon se zamračil a dlouho mlčky seděl s hlavou opřenou o ruku.

„Ta ubohá armáda,“ řekl náhle, „od Smolenska se hodně zmenšila. Štěstěna je opravdová děvka, Rappe; vždycky jsem to říkal a teď to začínám zakoušet. Ale garda, Rappe, garda je netknutá?“ řekl tázavě.

„Ano, Veličenstvo,“ odpověděl Rapp.

Napoleon si vzal pastilku, vložil si ji do úst a podíval se na hodinky. Spát se mu nechtělo, do rána bylo ještě daleko; a zabít čas vydáváním rozkazů už nemohl, protože všechny byly vydány a teď se uváděly v život.

„Rozdaly se gardovým plukům suchary a rýže?“ zeptal se Napoleon přísně.

„Ano, Veličenstvo.“

„A rýže?“

Rapp odpověděl, že panovníkovy rozkazy o rýži předal, ale Napoleon nespokojeně zavrtěl hlavou, jako by nevěřil, že se jeho rozkaz splnil. Vešel sluha s punčem. Napoleon poručil podat druhou sklenici Rappovi a mlčky upíjel ze své.

„Nemám chuť ani čich,“ řekl a přičichl ke sklenici. „Ta rýma už mě unavuje. Mluví o medicíně. Jaká medicína, když nedokážou vyléčit rýmu? Corvisart mi dal tyhle pastilky, ale vůbec nepomáhají. Co mohou léčit? Léčit se nedá. Naše tělo je stroj na život. Je k tomu uzpůsobené, taková je jeho povaha; nechte v něm život v klidu, ať se brání sám: udělá víc, než když ho ochromíte tím, že ho zavalíte léky. Naše tělo je jako dokonalé hodinky, které mají jít určitou dobu; hodinář nemá možnost je otevřít, může s nimi zacházet jen poslepu a se zavázanýma očima. Naše tělo je stroj na život, a to je všechno.“ A jako by se vydal na cestu definic, které Napoleon miloval, nečekaně vyslovil no-

vou definici. „Víte, Rappe, co je to válečné umění?“ zeptal se. „Umění být v určitém okamžiku silnější než nepřítel. A to je všechno.“

Rapp nic neodpověděl.

„Zítra budeme mít co dělat s Kutuzovem!“ řekl Napoleon. „Uvidíme! Pamatujete se, v Braunau velel armádě a za tři týdny ani jednou nesedl na koně, aby si prohlédl opevnění. Uvidíme!“

Podíval se na hodinky. Byly teprve čtyři. Spát se mu nechtělo, punč byl dopitý a dělat stejně nebylo co. Vstal, prošel se sem a tam, oblékl si teplý kabát a klobouk a vyšel ze stanu. Noc byla temná a vlhká; shora padala sotva slyšitelná vlhkost. Ohně nablízku, u francouzské gardy, hořely matně a daleko v kouři se třpytily podél ruské linie. Všude bylo ticho a zřetelně bylo slyšet šramot a dupot pohybu francouzských vojsk, která už začínala zaujímat postavení.

Napoleon se prošel před stanem, podíval se na ohně, zaposlouchal se do dupotu, a když šel kolem vysokého gardisty v huňaté čepici, který stál na stráži u jeho stanu a při císařově příchodu se vypjal jako černý sloup, zastavil se proti němu.

„Od kterého roku sloužíte?“ zeptal se s tou navyklou strojeností hrubé a laskavé vojáckosti, s níž vždycky jednal s vojáky. Voják mu odpověděl.

„Á! Jeden ze starých! Dostal pluk rýži?“

„Dostal, Vaše Veličenstvo.“

Napoleon kývl hlavou a odešel od něho.

* * *

O půl šesté jel Napoleon na koni k vesnici Ševardino.

Začínalo svítat, obloha se vyjasnila, jen na východě ležel jediný mrak. Opuštěné ohně dohořívaly ve slabém ranním světle.

Vpravo se ozval hutný osamělý výstřel z děla, přelétl a zanikl uprostřed všeobecného ticha. Uplynulo několik minut. Ozval se druhý, třetí

výstřel, vzduch se rozechvěl; čtvrtý, pátý se ozvaly blízko a slavnostně kdesi vpravo.

Ještě nedozněly první výstřely, a už se ozvaly další, a ještě a ještě, splývaly a přerušovaly jeden druhý.

Napoleon dojel se svou družinou k ševardinské redutě a sesedl z koně. Hra začala.

XXX

Když se Pierre vrátil od knížete Andreje do Gorek, přikázal podkonímu, aby připravil koně a časně ráno ho vzbudil, a hned usnul za přepážkou, v koutku, který mu přenechal Boris.

Když se Pierre druhého dne ráno úplně probral, nebyl už v chalupě nikdo. V malých okénkách drnčela skla. Podkoní stál nad ním a cloumal jím.

„Vaše Osvícenosti, Vaše Osvícenosti, Vaše Osvícenosti…“ opakoval podkoní umíněně, nedíval se na Pierra, zřejmě už ztratil naději, že ho probudí, a třásl mu ramenem.

„Co? Začalo to? Je čas?“ promluvil Pierre, když se probudil.

„Ráčíte slyšet střelbu,“ řekl podkoní, vysloužilý voják. „Páni už jsou všichni venku, sám nejjasnější kníže už dávno projel.“

Pierre se spěšně oblékl a vyběhl na zápraží. Venku bylo jasno, svěže, rosně a veselo. Slunce, které se právě vydralo zpoza mraku, jenž ho zacloňoval, vyšplíchlo paprsky, napůl zlomené mrakem, přes střechy protější ulice na rosou pokrytý prach cesty, na stěny domů, na okénka plotu i na Pierrovy koně, kteří stáli u chalupy. Venku bylo dunění děl slyšet zřetelněji. Ulicí proklusal pobočník s kozákem.

„Je čas, hrabě, je čas!“ zavolal pobočník.

Pierre poručil, aby za ním vedli koně, a šel ulicí k mohyle, z níž se včera díval na bojiště. Na té mohyle byl dav vojáků, ozývala se francouzská řeč štábních důstojníků a byla vidět šedivá hlava Kutuzova s bílou čepicí s červeným lemem a šedivým týlem zabořeným do ramen. Kutuzov se díval dalekohledem dopředu po hlavní silnici.

Když Pierre vystoupil po schůdcích na mohylu, pohlédl před sebe a strnul obdivem nad krásou té podívané. Byla to táž krajina, kterou se

z té mohyly kochal včera; ale teď byl celý ten kraj pokrytý vojsky a dýmem výstřelů a šikmé paprsky jasného slunce, které vycházelo za Pierrem, trochu nalevo, na něj v čistém ranním vzduchu vrhaly pronikavé světlo se zlatým a růžovým nádechem a tmavé, dlouhé stíny. Vzdálené lesy, které uzavíraly krajinu, jako by byly vytesané z nějakého vzácného žlutozeleného kamene, se rýsovaly na obzoru zvlněnou čarou svých vrcholků a mezi nimi se za Valujevem prořezávala velká smolenská silnice, celá pokrytá vojsky. Blíž se leskla zlatá pole a remízky. Všude, vpředu, napravo i nalevo, byla vidět vojska. To všechno bylo živé, velkolepé a nečekané; ale co Pierra ohromilo nejvíc, byl pohled na samotné bojiště, na Borodino a na údolí nad Koločou po obou jejích březích.

Nad Koločou, v Borodinu a po obou jeho stranách, zvlášť nalevo, tam, kde se v bažinatých březích vlévá říčka Vojna do Koloči, ležela mlha, která taje, rozplývá se a prosvítá, když vyjde jasné slunce, a kouzelně zbarvuje a obkresluje všechno, co je skrze ni vidět. K té mlze se přidával dým výstřelů a po celé té mlze a dýmu se všude blýskaly záblesky ranního světla, tu na vodě, tu na rose, tu na bodácích vojsk, která se tlačila na březích a v Borodinu. Skrze tu mlhu byl vidět bílý kostel, tu a tam střechy borodinských chalup, tu a tam souvislé masy vojáků, tu a tam zelené muniční vozy a děla. A to všechno se hýbalo nebo se zdálo, že se hýbe, protože mlha a dým se táhly po celém tom prostoru. Jak v té nížině kolem Borodina pokryté mlhou, tak i mimo ni, výš a zvlášť nalevo po celé linii, po lesích, po polích, v nížinách i na vrcholcích vyvýšenin, se bez ustání samy od sebe z ničeho rodily dělové obláčky dýmu, tu osamělé, tu v hloučcích, tu řídké, tu husté, a ty se nadouvaly, rostly, valily se, splývaly a byly vidět po celém tom prostoru.

Tyto dýmy výstřelů a, je to zvláštní říct, i jejich zvuky tvořily hlavní krásu té podívané.

„*Pufff!*“ – najednou byl vidět kulatý, hutný dým, hrající fialovou, šedou a mléčně bílou barvou, a „*bumm!*“ – ozval se za vteřinu zvuk toho dýmu.

„Puf-puf,“ zvedly se dva dýmy, strkaly se a splývaly; a „bum-bum“ potvrzovaly zvuky to, co viděl zrak.

Pierre se ohlédl po prvním dýmu, který před chvílí viděl jako kulatý, hutný míček, a na jeho místě už byly koule dýmu, který se táhl stranou, a puf… – a po zastávce – puf-puf, rodily se ještě tři, ještě čtyři, a na každý se stejnými odmlkami odpovídaly krásné, pevné, spolehlivé zvuky: bum… bum-bum-bum. Chvílemi se zdálo, že ty dýmy běží, chvílemi, že stojí a kolem nich běží lesy, pole a blýskavé bodáky. Na levé straně se po polích a křovinách bez ustání rodily ty velké dýmy se svými slavnostními ozvěnami, a ještě blíž, v nížinách a lesích, vzplanuly malé dýmky pušek, které se nestihly zakulatit, a stejně tak vydávaly své malé ozvěny. Trach-ta-ta-tach, praskaly pušky, sice často, ale nepravidelně a chudě ve srovnání s výstřely z děl.

Pierre zatoužil být tam, kde byly ty dýmy, ty blýskavé bodáky, ten pohyb, ty zvuky. Ohlédl se po Kutuzovovi a jeho družině, aby si své dojmy porovnal s ostatními. Všichni se stejně jako on, a jak se mu zdálo, se stejným citem dívali dopředu na bojiště. Ve všech tvářích ted svítilo to *skryté teplo* citu, kterého si Pierre všiml včera a kterému úplně porozuměl po rozhovoru s knížetem Andrejem.

„Jeď, holoubku, jeď, Kristus s tebou,“ říkal Kutuzov generálovi, který stál vedle něho, a nespouštěl přitom oči z bojiště.

Generál vyslechl rozkaz a prošel kolem Pierra k sestupu z mohyly.

„K přechodu!“ řekl generál chladně a přísně, když se ho jeden ze štábních důstojníků zeptal, kam jede.

„Já taky, já taky,“ pomyslel si Pierre a vydal se za generálem.

Generál nasedal na koně, kterého mu přivedl kozák. Pierre přistoupil ke svému podkonímu, který držel koně. Zeptal se, který je krotší, vylezl na koně, chytil se hřívy, přitiskl paty vytočených nohou koni

k břichu, a ačkoli cítil, že mu padají brýle a že nemůže pustit ruce z hřívy a otěží, cválal za generálem, a štábní důstojníci, kteří se na něho dívali z mohyly, se mu usmívali.

XXXI

Generál, za kterým Pierre cválal, sjel z kopce, prudce zahnul doleva, Pierre ho ztratil z očí a vjel do řad pěších vojáků, kteří šli před ním. Snažil se z nich vyjet tu dopředu, tu doleva, tu doprava; ale všude byli vojáci se stejně ustaranými tvářemi, zaujatí nějakou neviditelnou, ale zřejmě důležitou prací. Všichni se stejně nespokojeným a tázavým pohledem dívali na toho tlustého člověka v bílém klobouku, který je bůhvíproč pošlapává svým koněm.

„Co se tu motá prostředkem praporu!“ okřikl ho jeden. Druhý strčil pažbou do jeho koně a Pierre, přitisknutý k hrušce sedla, sotva udržel splašeného koně a vyjel před vojáky, kde bylo volno.

Před ním byl most a u mostu stáli a stříleli další vojáci. Pierre k nim přijel. Aniž to tušil, dojel Pierre k mostu přes Koloču, který byl mezi Gorkami a Borodinem a na který v prvním dějství bitvy, když obsadili Borodino, zaútočili Francouzi. Pierre viděl, že je před ním most a že po obou stranách mostu a na louce, v těch řádcích ležícího sena, kterých si všiml včera, něco v dýmu dělají vojáci; ale přes neutuchající střelbu, která na tom místě probíhala, ho vůbec nenapadlo, že právě tady je bojiště. Neslyšel zvuky kulek, které kvílely ze všech stran, ani střel, které nad ním přelétaly, neviděl nepřítele, který byl na druhém břehu řeky, a dlouho neviděl zabité a raněné, ačkoli mnozí padali nedaleko od něho. S úsměvem, který mu nesešel z tváře, se rozhlížel kolem sebe.

„Co se tenhle motá před linií?“ okřikl ho zase někdo.

„Vezmi to doleva, doprava,“ křičeli na něho.

Pierre to vzal doprava a nečekaně se srazil se známým pobočníkem generála Rajevského. Pobočník se na Pierra zlostně podíval, zřejmě se

ho taky chystal okřiknout, ale když ho poznal, kývl na něho hlavou.

„Jak to, že jste tady?“ prohodil a cválal dál.

Pierre, který se cítil nepatřičně a bez užitku a bál se, že zase někomu bude překážet, cválal za pobočníkem.

„Tady je to, co? Můžu s vámi?“ ptal se.

„Hned, hned,“ odpovídal pobočník, docválal k tlustému plukovníkovi, který stál na louce, něco mu vyřídil a teprve potom se obrátil k Pierrovi.

„Jak jste se sem dostal, hrabě?“ řekl mu s úsměvem. „Pořád zvědavý?“

„Ano, ano,“ řekl Pierre. Ale pobočník obrátil koně a jel dál.

„Tady je to ještě chválabohu,“ řekl pobočník, „ale na levém křídle u Bagrationa je strašná řež.“

„Opravdu?“ zeptal se Pierre. „A kde to je?“

„No pojeďte se mnou na mohylu, od nás je to vidět. A u nás na baterii je to ještě snesitelné,“ řekl pobočník. „Tak co, jedete?“

„Ano, jedu s vámi,“ řekl Pierre, rozhlížel se kolem sebe a hledal očima svého podkoního. Teprve teď poprvé uviděl Pierre raněné, kteří se vlekli pěšky nebo je nesli na nosítkách. Na té samé loučce s vonícími řádky sena, přes kterou včera projížděl, ležel napříč řádků nehybně jeden voják s nešikovně podvrtnutou hlavou a se spadlým čákem. „A tohohle proč nezvedli?“ začal Pierre; ale když uviděl přísnou tvář pobočníka, který se ohlédl tímtéž směrem, zmlkl.

Pierre svého podkoního nenašel a spolu s pobočníkem jel dolem úvozem k Rajevského mohyle. Pierrův kůň za pobočníkem zaostával a pravidelně jím natřásal.

„Vy asi nejste zvyklý jezdit na koni, hrabě?“ zeptal se pobočník.

„Ne, to nic, ale nějak moc poskakuje,“ řekl Pierre nechápavě.

„Ehe!… vždyť je raněný,“ řekl pobočník, „pravá přední, nad kolenem. Asi kulka. Blahopřeju, hrabě,“ řekl, „ke křtu ohněm.“

Projeli v dýmu podél šestého sboru, za dělostřelectvem, které vysunuté dopředu střílelo a ohlušovalo svými výstřely, a dojeli k malému lesíku. V lese bylo chladno, ticho a vonělo to tu podzimem. Pierre a pobočník sesedli z koní a vystoupili pěšky do kopce.

„Je tu generál?“ zeptal se pobočník, když přicházel k mohyle.

„Byli tu před chvílí, odjeli tamhle,“ odpověděli mu a ukazovali doprava.

Pobočník se ohlédl po Pierrovi, jako by nevěděl, co s ním teď má dělat.

„Nedělejte si starosti,“ řekl Pierre. „Půjdu na mohylu, smím?“

„Ale jděte, odtamtud je všechno vidět a není to tak nebezpečné. A já se pro vás zastavím.“

Pierre šel na baterii a pobočník jel dál. Už se nikdy neviděli a teprve mnohem později se Pierre dozvěděl, že tomu pobočníkovi ten den utrhlo ruku.

Mohyla, na kterou Pierre vystoupil, byla tím proslulým místem – později známým u Rusů jako mohylová baterie neboli Rajevského baterie a u Francouzů jako velká reduta, osudná reduta, reduta středu –, kolem kterého padly desetitisíce lidí a které Francouzi pokládali za nejdůležitější bod celého postavení.

Ta reduta se skládala z mohyly, kolem které byly ze tří stran vykopány příkopy. Na místě obehnaném příkopy stálo deset střílejících děl, vystrčených do otvorů v náspech.

V jedné linii s mohylou stála z obou stran děla, která taky bez ustání střílela. Kousek za děly stála pěchota. Když Pierre vystupoval na tu mohylu, vůbec ho nenapadlo, že tohle místo obehnané malými příkopy, na kterém stálo a střílelo několik děl, je nejdůležitějším místem bitvy.

Pierrovi se naopak zdálo, že tohle místo – právě proto, že na něm stál on sám – je jedním z nejbezvýznamnějších míst bitvy.

Když Pierre vystoupil na mohylu, sedl si na konci příkopu, který obklopoval baterii, a s bezděčně radostným úsměvem se díval na to, co se kolem něho dělo. Občas Pierre se stále stejným úsměvem vstal, a protože se snažil nepřekážet vojákům, kteří nabíjeli a přistrkovali děla a neustále kolem něho pobíhali s brašnami a náboji, procházel se po baterii. Děla na té baterii bez ustání jedno za druhým střílela, ohlušovala svým rachotem a zahalovala celé okolí střelným dýmem.

Na rozdíl od té tísně, kterou bylo cítit mezi pěšáky krycího oddílu, tady na baterii, kde malý počet lidí zaměstnaných prací byl ohraničený a oddělený od ostatních příkopem, bylo cítit stejné a všem společné, jakoby rodinné oživení.

Objevení se nevojenské postavy Pierra v bílém klobouku tyto lidi nejdřív nepříjemně zarazilo. Vojáci, kteří šli kolem něho, se na jeho postavu udiveně, a dokonce poplašeně úkosem dívali. Starší dělostřelecký důstojník, vysoký, dlouhonohý muž s tváří poďobanou od neštovic, přišel k Pierrovi, jako by se chtěl podívat, jak střílí krajní dělo, a zvědavě si ho prohlédl.

Mladičký důstojníček s kulatou tváří, ještě úplné dítě, zřejmě právě vyřazený z kadetního sboru, který velice horlivě velel dvěma svěřeným dělům, se na Pierra přísně obrátil.

„Pane, dovolte, abych vás požádal, uhněte z cesty," řekl mu, „tady nesmíte být."

Vojáci se na Pierra dívali a nesouhlasně kroutili hlavou. Ale když se všichni přesvědčili, že ten člověk v bílém klobouku nejen nedělá nic špatného, ale buď tiše sedí na svahu náspu, nebo se s nesmělým úsměvem a zdvořile uhýbá vojákům a prochází se pod palbou po baterii stejně klidně jako po bulváru, tu se pocit nevraživého údivu pomalu začal měnit v laskavou a žertovnou náklonnost, podobnou té, jakou mají vojáci ke svým zvířatům, ke psům, kohoutům, kozlům a vůbec ke zvířatům, která žijí u vojenských oddílů. Ti vojáci Pierra v duchu hned

přijali do své rodiny, přivlastnili si ho a dali mu přezdívku. „Náš pán“ mu začali říkat a mezi sebou si z něho laskavě utahovali.

Jedna dělová koule rozryla zem dva kroky od Pierra. Oprašoval si šaty od hlíny, kterou na něj koule vymrštila, a s úsměvem se rozhlédl kolem sebe.

„Jak to, že se vy, pane, nebojíte, namouduši!“ obrátil se k Pierrovi rudolící, široký voják a vycenil silné bílé zuby.

„A ty se snad bojíš?“ zeptal se Pierre.

„No a jak jinak?“ odpověděl voják. „Ta přece nemá slitování. Jak plácne, jdou střeva ven. Bát se člověk musí,“ řekl se smíchem.

Několik vojáků s veselými a vlídnými tvářemi se zastavilo vedle Pierra. Jako by nečekali, že bude mluvit jako všichni ostatní, a ten objev je potěšil.

„Naše věc je vojenská. Ale tady pán, to je k podivu. To je teda pán!“

„Na místa!“ okřikl mladičký důstojník vojáky, kteří se kolem Pierra shromáždili. Ten mladičký důstojník zřejmě vykonával svou funkci poprvé nebo podruhé, a proto jednal s vojáky i s nadřízeným obzvlášť přesně a předpisově.

Valivá palba děl a pušek sílila po celém poli, zvlášť nalevo, tam, kde byly Bagrationovy flèše, ale kvůli dýmu výstřelů nebylo z místa, kde byl Pierre, skoro nic vidět. Navíc celou Pierrovu pozornost pohlcovalo pozorování toho jakoby rodinného kroužku lidí na baterii, odděleného od všech ostatních. Jeho první bezděčně radostné vzrušení, které v něm vyvolal pohled na bojiště a jeho zvuky, teď vystřídal jiný cit, zvlášť po tom, co viděl toho osamoceně ležícího vojáka na louce. Ted seděl na svahu příkopu a pozoroval tváře kolem sebe.

Do deseti hodin odnesli z baterie už asi dvacet lidí; dvě děla byla rozbitá, na baterii čím dál častěji dopadaly střely a se svištěním a bzučením zalétaly zdaleka kulky. Ale lidé na baterii jako by si toho nevšímali; ze všech stran se ozýval veselý hovor a vtipy.

„Plněnka! Sem ne!“ křičel voják na granát, který se se svistem blížil. „K pěšákům!“ dodával druhý s řehotem, když si všiml, že granát přeletl a dopadl do řad krycího oddílu.

„Copak, známá?“ smál se jiný voják mužikovi, který se přikrčil pod přelétající koulí.

Několik vojáků se shromáždilo u náspu a pozorovalo, co se děje vpředu.

„Už stáhli i rojnici, vidíš, prošli dozadu,“ říkali a ukazovali přes násep.

„Hleď si svého,“ okřikl je starý poddůstojník. „Prošli dozadu, tak je vzadu co dělat.“ A poddůstojník chytil jednoho z vojáků za rameno a šťouchl do něho kolenem. Ozval se smích.

„K pátému dělu, přistrčit!“ křičeli na jedné straně.

„Najednou, pospolu, jako burlaci!“ ozývaly se veselé výkřiky vojáků, kteří vyměňovali dělo.

„Aj, našemu pánovi div neshodila klobouček,“ smál se rudolící vtipálek na Pierra a ukazoval zuby. „Ech, ty nešiko,“ dodal vyčítavě ke kouli, která trefila kolo a nohu jednoho člověka. „No vy jste ale lišky!“ smál se jiný domobrancům, kteří se přikrčení blížili na baterii pro raněného. „Copak, nechutná kaše? Ach, vrány jedny, zarazili se!“ křičeli na domobrance, kteří zaváhali před vojákem s utrženou nohou. „Tohle-tamto, chlapče,“ napodobovali mužiky. „Strašně to nemají rádi!“

Pierre pozoroval, jak se po každém zásahu dělovou koulí, po každé ztrátě čím dál víc rozhořívá všeobecné oživení.

Jako z blížícího se bouřkového mraku čím dál častěji a čím dál jasněji šlehaly ve tvářích všech těch lidí, jako by na odpor tomu, co se dělo, blesky skrytého, rozhořívajícího se ohně.

Pierre se nedíval dopředu na bojiště a nezajímalo ho, co se tam děje: byl celý pohroužen do pozorování toho ohně, který se čím dál víc rozhoříval a který se – cítil to – stejně tak rozhoříval i v jeho duši.

V deset hodin ustoupili pěšáci, kteří byli před baterií v křoví a podél říčky Kameňky. Z baterie bylo vidět, jak kolem ní utíkají dozadu a na puškách nesou raněné. Na mohylu vystoupil nějaký generál s družinou, promluvil s plukovníkem, zlostně se podíval na Pierra a zase sestoupil dolů; předtím přikázal pěšímu krycímu oddílu, který stál za baterií, aby si lehl a byl méně vystaven výstřelům. Hned potom se v řadách pěchoty napravo od baterie ozval buben a velitelské výkřiky a z baterie bylo vidět, jak se řady pěchoty pohnuly dopředu.

Pierre se díval přes násep. Jedna tvář ho obzvlášť upoutala. Byl to důstojník s bledou, mladou tváří, který šel pozpátku, nesl skloněný kord a neklidně se ohlížel.

Řady pěšáků zmizely v dýmu, ozval se jejich protáhlý pokřik a hustá střelba z pušek. Za několik minut odtamtud prošly zástupy raněných a nosítek. Na baterii začaly ještě častěji dopadat střely. Několik lidí leželo neodklizených. Vojáci se kolem děl pohybovali čileji a horlivěji. Nikdo si už Pierra nevšímal. Párkrát na něho zlostně křikli, protože stál v cestě. Starší důstojník se zamračenou tváří přecházel velkými, rychlými kroky od jednoho děla k druhému. Mladičký důstojníček, ještě víc zrudlý, velel vojákům ještě horlivěji. Vojáci podávali náboje, otáčeli se, nabíjeli a dělali svou práci s napjatou elegancí. Při chůzi poskakovali jako na pérech.

Bouřkový mrak se přiblížil a ve všech tvářích jasně hořel ten oheň, jehož rozhořívání Pierre sledoval. Stál vedle staršího důstojníka. Mladičký důstojníček přiběhl s rukou u čáka ke staršímu.

„Mám tu čest hlásit, pane plukovníku, nábojů zbývá jen osm. Poroučíte pokračovat v palbě?“ zeptal se.

„Kartáče!“ vykřikl starší důstojník, který se díval přes násep, a neodpověděl.

Najednou se něco stalo; důstojníček vyjekl, schoulil se a sedl si na zem jako pták sestřelený v letu. Všechno se Pierrovi před očima stalo podivným, nejasným a zachmuřeným.

Jedna za druhou svištěly dělové koule a bily do náspu, do vojáků, do děl. Pierre, který ty zvuky předtím neslyšel, teď slyšel jen je. Po straně baterie, napravo, běželi s křikem „hurá“ vojáci, ne dopředu, ale dozadu, jak se Pierrovi zdálo.

Koule udeřila do samého okraje náspu, před kterým Pierre stál, sesypala hlínu, před očima se mu mihl černý míček a v témž okamžiku to do něčeho plesklo. Domobranci, kteří už vystoupili na baterii, utíkali zpátky.

„Všechno kartáčem!“ křičel důstojník.

Poddůstojník přiběhl ke staršímu důstojníkovi a polekaným šepotem – jako když majordomus u oběda hlásí pánovi, že už žádané víno nezbylo – řekl, že nábojů už není.

„Lumpové, co to dělají!“ zakřičel důstojník a obrátil se k Pierrovi. Tvář staršího důstojníka byla rudá a zpocená, zamračené oči se mu leskly. „Běž k zálohám, přiveď muniční vozy!“ křikl, zlostně se vyhnul pohledem Pierrovi a obrátil se ke svému vojákovi.

„Já půjdu,“ řekl Pierre. Důstojník mu neodpověděl a velkými kroky odešel na druhou stranu.

„Nestřílet… Čekej!“ křičel.

Voják, kterému bylo přikázáno jít pro náboje, vrazil do Pierra.

„Ech, pane, tady pro tebe není místo,“ řekl a seběhl dolů.

Pierre běžel za vojákem a obcházel přitom místo, kde seděl mladičký důstojníček.

Jedna, druhá, třetí koule přelétala nad ním a dopadala před ním, po stranách, za ním. Pierre seběhl dolů. „Kam to jdu?“ vzpomněl si najednou, když už dobíhal k zeleným muničním vozům. Nerozhodně se zastavil, jestli má jít zpátky, nebo dopředu. Najednou ho strašlivý náraz odhodil dozadu na zem. V témž okamžiku ho ozářil záblesk velkého ohně a v témž okamžiku se ozval ohlušující hrom, který mu zazvonil v uších, praskot a hvizd.

Když Pierre přišel k sobě, seděl na zadku a opíral se rukama o zem; muniční vůz, u kterého stál, tu nebyl; jen na spálené trávě se válela zelená ohořelá prkna a hadry a jeden kůň s troskami ojí odcválal pryč, a druhý ležel stejně jako Pierre na zemi a pronikavě, táhle ržál.

XXXII

Pierre, bez sebe strachy, vyskočil a běžel zpátky na baterii jako do jediného útočiště před všemi hrůzami, které ho obklopovaly.

Když Pierre vcházel do okopu, všiml si, že na baterii není slyšet výstřely, ale že tam nějací lidé něco dělají. Pierre nestihl pochopit, co to bylo za lidi. Uviděl staršího plukovníka, jak leží zády k němu na náspu, jako by si dole něco prohlížel, a uviděl jednoho vojáka, kterého si předtím všiml a který se vytrhoval lidem, co ho drželi za ruku, a křičel: „Bratři!“, a uviděl ještě něco podivného.

Ale ještě nestihl pochopit, že plukovník je zabitý, že ten, co křičel „Bratři!“, je zajatec a že jiného vojáka mu před očima probodli bodákem do zad. Sotva vběhl do okopu, vyřítil se proti němu hubený, žlutý člověk se zpocenou tváří v modré uniformě, s kordem v ruce, a něco křičel. Pierre se instinktivně bránil nárazu, protože se proti sobě rozběhli, aniž se viděli, napřáhl ruce a chytil toho člověka – byl to francouzský důstojník – jednou rukou za rameno a druhou za krk. Důstojník pustil kord a chytil Pierra za límec.

Několik vteřin se oba vylekaným očima dívali do cizích tváří a oba byli na rozpacích, co to udělali a co mají dělat. „Jsem zajatý já, nebo jsem já zajal jeho?“ myslel si každý z nich. Ale francouzský důstojník se zřejmě víc přikláněl k myšlence, že zajatý je on, protože Pierrova silná ruka, poháněná bezděčným strachem, mu svírala hrdlo čím dál pevněji. Francouz chtěl něco říct, když vtom jim těsně nad hlavou nízko a strašně zasvištěla dělová koule a Pierrovi se zdálo, že francouzskému důstojníkovi utrhla hlavu: tak rychle ji sklonil.

Pierre taky sklonil hlavu a pustil ruce. Francouz už nemyslel na to, kdo koho zajal, a utíkal zpátky na baterii, a Pierre z kopce dolů, při-

čemž zakopával o zabité a raněné, kteří ho, jak se mu zdálo, chytali za nohy. Ale ještě ani nesešel dolů, když se mu naproti objevily husté zástupy běžících ruských vojáků, kteří padali, klopýtali, křičeli a vesele a bouřlivě běželi na baterii. Byl to ten útok, který si připisoval Jermolov, když říkal, že jen jeho statečnost a štěstí umožnily tento hrdinský čin; a ten útok, při kterém prý házel na mohylu Jiřího kříže, které měl v kapse.

Francouzi, kteří obsadili baterii, utekli. Naše vojska s křikem „hurá" zahnala Francouze tak daleko za baterii, že bylo těžké je zastavit.

Z baterie odvezli zajatce, mezi nimi i raněného francouzského generála, kterého obstoupili důstojníci. Zástupy raněných, Pierrovi známých i neznámých, Rusů i Francouzů, s tvářemi zohavenými utrpením, šly, plazily se a na nosítkách je nesli z baterie. Pierre vystoupil na mohylu, kde strávil přes hodinu, a z toho rodinného kroužku, který ho mezi sebe přijal, nenašel nikoho. Bylo tu mnoho mrtvých, které neznal. Ale některé poznal. Mladičký důstojníček seděl pořád stejně schoulený na kraji náspu v kaluži krve. Rudolící voják sebou ještě škubal, ale neodklízeli ho.

Pierre seběhl dolů.

„Ne, teď už toho nechají, teď se zhrozí toho, co udělali!" myslel si Pierre a bezcílně se vydal za zástupy nosítek, které odcházely z bojiště.

Ale slunce zastřené dýmem stálo ještě vysoko a vpředu, a hlavně nalevo u Semjonovského, něco v dýmu vřelo, a dunění výstřelů, střelba a kanonáda nejen neslábly, ale sílily až k zoufalství, jako člověk, který z posledních sil křičí, až se mu hlas láme.

XXXIII

Hlavní děj borodinské bitvy se odehrál na prostoru tisíce sáhů mezi Borodinem a Bagrationovými flèšemi. Mimo tento prostor provedli Rusové v polovině dne na jedné straně předstíraný útok Uvarovovým jezdectvem a na druhé straně, za Uticí, došlo ke srážce Poniatowského s Tučkovem; ale to byly dvě oddělené a slabé akce ve srovnání s tím, co se dělo uprostřed bojiště. Na poli mezi Borodinem a flèšemi, u lesa, na otevřeném úseku, který byl vidět z obou stran, se odehrál hlavní děj bitvy, a to tím nejprostším, nejméně důmyslným způsobem.

Bitva začala kanonádou z několika set děl na obou stranách.

Potom, když dým zahalil celé pole, vyrazily v tom dýmu na francouzské straně zprava dvě divize, Dessaixova a Compansova, na flèše a zleva pluky místokrále na Borodino.

Od ševardinské reduty, na které stál Napoleon, byly flèše vzdálené jednu verstu a Borodino vzdušnou čarou přes dvě versty, a proto Napoleon nemohl vidět, co se tam děje, tím spíš, že dým, který splýval s mlhou, zakrýval celou krajinu. Vojáci Dessaixovy divize, kteří mířili na flèše, byli vidět jen do té doby, než sestoupili do rokle, která je od flèší oddělovala. Jakmile sestoupili do rokle, zhoustl dým dělových a puškových výstřelů na flèších natolik, že zahalil celý protější svah rokle. Skrze dým se tam mihlo něco černého, nejspíš lidé, a občas záblesk bodáků. Ale jestli se pohybovali, nebo stáli, jestli to byli Francouzi, nebo Rusové, to se ze ševardinské reduty vidět nedalo.

Slunce vyšlo jasně a svítilo šikmými paprsky Napoleonovi přímo do tváře, když se zpod dlaně díval na flèše. Před flèšemi se válel dým a chvílemi se zdálo, že se hýbe dým, chvílemi, že se hýbou vojska. Ob-

čas byl přes výstřely slyšet křik lidí, ale nedalo se poznat, co tam dělají.

Napoleon stál na mohyle a díval se dalekohledem a v malém kroužku dalekohledu viděl dým a lidi, chvílemi své, chvílemi ruské; ale kde je to, co viděl, to nevěděl, když se znovu podíval prostým okem.

Sešel z mohyly a začal se před ní procházet sem a tam.

Občas se zastavil, zaposlouchal se do výstřelů a upřeně se zahleděl na bojiště.

Nejen z místa dole, kde stál, nejen z mohyly, na které teď stáli někteří jeho generálové, ale ani ze samotných flèší, na kterých teď byli zároveň a střídavě tu ruští, tu francouzští vojáci, mrtví, ranění i živí, vyděšení nebo šílení, se nedalo pochopit, co se na tom místě děje. Po několik hodin se na tom místě uprostřed neutuchající palby z pušek a děl objevovali tu jen Rusové, tu jen Francouzi, tu pěšáci, tu jezdci; objevovali se, padali, stříleli, sráželi se, nevěděli, co si jeden s druhým počít, křičeli a utíkali zpátky.

Z bojiště k Napoleonovi bez ustání cválali jeho vyslaní pobočníci a ordonanci jeho maršálů s hlášeními o průběhu boje; ale všechna ta hlášení byla nepravdivá: jednak proto, že v zápalu bitvy nelze říct, co se v danou chvíli děje, jednak proto, že mnozí pobočníci nedojeli až na skutečné místo bitvy a tlumočili to, co slyšeli od jiných; a ještě proto, že než pobočník ujel ty dvě tři versty, které ho dělily od Napoleona, okolnosti se změnily a zpráva, kterou vezl, už byla nepravdivá. Tak od místokrále přicválal pobočník se zprávou, že Borodino je obsazeno a most na Koloči je ve francouzských rukou. Pobočník se Napoleona ptal, zda poručí vojskům přejít. Napoleon přikázal seřadit se na druhém břehu a čekat; ale nejen v době, kdy Napoleon ten rozkaz dával, nýbrž už ve chvíli, kdy pobočník teprve odjížděl od Borodina, byl most Rusy znovu dobyt a spálen, a to v téže potyčce, které se na samém začátku bitvy účastnil Pierre.

Pobočník, který přicválal od flèší s bledou, vyděšenou tváří, hlásil Napoleonovi, že útok byl odražen a že Compans je raněn a Davout zabit, kdežto flèše mezitím obsadila jiná část vojsk, právě když pobočníkovi říkali, že Francouzi byli odraženi, a Davout byl živ a jen lehce zasažen. Podle takových nutně nepravdivých hlášení vydával Napoleon své rozkazy, které buď už byly splněny dřív, než je vydal, nebo se splnit nedaly a splněny nebyly.

Maršálové a generálové, kteří byli bojišti blíž, ale stejně jako Napoleon se samotné bitvy neúčastnili a jen občas zajížděli pod palbu, vydávali své rozkazy, aniž se Napoleona ptali, a nařizovali, kam a odkud se má střílet, kam mají cválat jezdci a kam běžet pěšáci. Ale i jejich rozkazy, zrovna tak jako rozkazy Napoleonovy, se plnily jen ve velmi malé míře a zřídka. Většinou z toho vyšel opak toho, co nařizovali. Vojáci, kterým bylo poručeno jít dopředu, se dostali pod kartáčovou palbu a utíkali zpátky; vojáci, kterým bylo poručeno stát na místě, najednou proti sobě uviděli Rusy, kteří se nečekaně objevili, a chvílemi utíkali zpátky, chvílemi se vrhali dopředu, a jízda cválala bez rozkazu pronásledovat prchající Rusy. Tak dva jezdecké pluky přecválaly přes semjonovskou rokli, a jakmile vyjely nahoru, obrátily se a hnaly se co nejrychleji zpátky. Stejně se pohybovali i pěšáci, a občas zaběhli úplně jinam, než kam jim bylo poručeno. Všechny rozkazy o tom, kam a kdy posunout děla, kdy poslat pěšáky střílet a kdy jezdce pošlapat ruské pěšáky, všechny ty rozkazy vydávali sami nejbližší velitelé útvarů, kteří byli v řadách, aniž se ptali byť jen Neye, Davouta a Murata, natož Napoleona. Nebáli se trestu za nesplnění rozkazu ani za svévolné nařízení, protože v bitvě jde o to, co má člověk nejdražší – o vlastní život, a chvílemi se zdá, že spása je v útěku dozadu, chvílemi v útěku dopředu, a podle nálady té chvíle jednali tito lidé, kteří byli v samém žáru bitvy. Ve skutečnosti však všechny ty pohyby dopředu a dozadu situaci vojsk neusnadňovaly ani neměnily. Všechny jejich výpady a nájezdy proti sobě navzájem jim skoro neškodily; škodu, smrt a zmrzačení pů-

sobily dělové koule a kulky, které létaly všude po prostoru, po kterém se tito lidé zmítali. Jakmile tito lidé vyšli z prostoru, kudy létaly koule a kulky, hned je velitelé, kteří stáli vzadu, formovali, podřizovali kázni a pod vlivem té kázně je znovu uváděli do oblasti palby, v níž znovu – pod vlivem strachu ze smrti – kázeň ztráceli a zmítali se podle nahodilé nálady davu.

XXXIV

Napoleonovi generálové, Davout, Ney a Murat, kteří byli nablízku té oblasti palby, a dokonce do ní občas zajeli, do ní několikrát uvedli spořádané a obrovské masy vojsk. Ale na rozdíl od toho, co se bez výjimky dělo ve všech dřívějších bitvách, místo očekávané zprávy o útěku nepřítele se spořádané masy vojsk vracely *odtamtud* jako rozvrácené, vyděšené zástupy. Znovu je uspořádali, ale lidí bylo čím dál méně. V polovině dne poslal Murat k Napoleonovi svého pobočníka s žádostí o posily.

Napoleon seděl pod mohylou a pil punč, když k němu přicválal Muratův pobočník a ujišťoval ho, že Rusové budou poraženi, jestliže Jeho Veličenstvo dá ještě jednu divizi.

„Posily?“ řekl Napoleon s přísným údivem, jako by nerozuměl jeho slovům, a díval se na hezkého chlapce pobočníka s dlouhými natočenými černými vlasy – nosil je stejně jako Murat. „Posily!“ pomyslel si Napoleon. „Jaké posily žádají, když mají v rukou polovinu armády namířenou na slabé, neopevněné křídlo Rusů!“

„Řekněte neapolskému králi,“ řekl Napoleon přísně, „že ještě není poledne a že na své šachovnici ještě nevidím jasně. Jděte…“

Hezký chlapec pobočník s dlouhými vlasy, s rukou stále u klobouku, si těžce povzdechl a cválal zase tam, kde se zabíjeli lidé.

Napoleon vstal, zavolal si Caulaincourta a Berthiera a začal s nimi hovořit o věcech, které se bitvy netýkaly.

Uprostřed rozhovoru, který Napoleona začínal zajímat, se Berthierovy oči obrátily ke generálovi s družinou, který na zpoceném koni cválal k mohyle. Byl to Belliard. Sesedl z koně, rychlými kroky přistoupil k císaři a směle, hlasitě začal dokazovat, že posily jsou nezbytné.

Přísahal na svou čest, že Rusové jsou ztraceni, jestliže císař dá ještě jednu divizi.

Napoleon pokrčil rameny, nic neodpověděl a pokračoval v procházce. Belliard začal hlasitě a vzrušeně hovořit s generály z družiny, kteří ho obstoupili.

„Jste velmi prudký, Belliarde," řekl Napoleon, když se k Belliardovi znovu přiblížil. „V zápalu boje se člověk snadno zmýlí. Jeďte se podívat a pak přijeďte ke mně." Belliard ještě ani nezmizel z dohledu, a z druhé strany už přicválal další posel z bojiště. „Nuže, co je zase?" řekl Napoleon tónem člověka podrážděného ustavičným vyrušováním.

„Veličenstvo, kníže..." začal pobočník.

„Žádá o posily?" promluvil Napoleon s hněvivým gestem. Pobočník přisvědčivě sklonil hlavu a začal hlásit; ale císař se od něho odvrátil, udělal dva kroky, zastavil se, vrátil se a zavolal si Berthiera. „Musíme dát zálohy," řekl a lehce rozpřáhl ruce. „Koho tam poslat, co myslíte?" obrátil se k Berthierovi, k tomu „house, z kterého jsem udělal orla", jak ho později nazýval.

„Veličenstvo, poslat Claparèdovu divizi," řekl Berthier, který znal nazpaměť všechny divize, pluky a prapory.

Napoleon souhlasně kývl hlavou.

Pobočník cválal ke Claparèdově divizi. A za několik minut se mladá garda, která stála za mohylou, pohnula z místa. Napoleon se mlčky díval tím směrem.

„Ne," obrátil se najednou k Berthierovi, „Claparèda poslat nemůžu. Pošlete Friantovu divizi," řekl.

Ačkoli poslat místo Claparèda Friantovu divizi nepřinášelo žádnou výhodu, a zastavit teď Claparèda a posílat Frianta bylo dokonce zjevně nevýhodné a zdržovalo to, rozkaz byl přesně splněn. Napoleon neviděl, že vůči svým vojskům hraje úlohu lékaře, který překáží svými léky – úlohu, které tak správně rozuměl a kterou odsuzoval.

Friantova divize stejně jako ostatní zmizela v dýmu bojiště. Z různých stran dál přicválávali pobočníci a všichni, jako by se domluvili, říkali totéž. Všichni žádali posily, všichni říkali, že Rusové se drží na svých místech a vedou pekelnou palbu, pod kterou francouzské vojsko taje.

Napoleon seděl zamyšleně na skládací stoličce.

Pan de Beausset, milovník cestování, který od rána vyhladověl, přistoupil k císaři a odvážil se Jeho Veličenstvu uctivě navrhnout, aby posnídal.

„Doufám, že už teď mohu Vašemu Veličenstvu blahopřát k vítězství," řekl.

Napoleon mlčky odmítavě zavrtěl hlavou. Pan de Beausset se domníval, že zápor se týká vítězství, a ne snídaně, a dovolil si hravě uctivou poznámku, že na světě nejsou důvody, které by mohly zabránit snídani, když se nasnídat lze.

„Táhněte k..." řekl najednou Napoleon zachmuřeně a odvrátil se. Na tváři pana de Beausseta se rozzářil blažený úsměv lítosti, kajícnosti a nadšení a on plovoucím krokem odešel k ostatním generálům.

Napoleon prožíval tíživý pocit, podobný tomu, jaký zažívá hráč, který měl vždycky štěstí, šíleně rozhazoval peníze, vždycky vyhrával, a najednou, právě když propočítal všechny náhody hry, cítí, že čím promyšlenější je jeho tah, tím jistěji prohrává.

Vojska byla táž, generálové tíž, tytéž přípravy, táž dispozice, táž krátká a energická proklamace, on sám byl týž, věděl to, věděl, že je teď dokonce mnohem zkušenější a dovednější, než býval dřív, i nepřítel byl týž jako u Slavkova a Friedlandu; ale strašný rozmach paže dopadal kouzelně bezmocně.

Všechny ty dřívější postupy, které bývaly bez výjimky korunovány úspěchem: soustředění baterií na jeden bod, útok záloh k proražení linie, útok jezdectva železných mužů, všechny ty postupy už byly použity, a nejenže vítězství nebylo, ale ze všech stran přicházely tytéž

zprávy o zabitých a raněných generálech, o nutnosti posil, o nemožnosti Rusy vytlačit a o rozvratu vojsk.

Dřív, po dvou třech rozkazech, po dvou třech větách, cválali maršálové a pobočníci s blahopřáním a veselými tvářemi a hlásili jako trofeje celé sbory zajatců, svazky nepřátelských zástav a orlů, děla a vozy, a Murat jen žádal o svolení pustit jezdectvo, aby zabralo vozy. Tak tomu bylo u Lodi, Marenga, Arcole, Jeny, Slavkova, Wagramu a tak dále a tak dále. Teď se však s jeho vojsky dělo něco podivného.

Navzdory zprávě o dobytí flèší Napoleon viděl, že tohle není ono, vůbec není to, co bývalo ve všech jeho dřívějších bitvách. Viděl, že tentýž pocit, jaký prožíval on, prožívají i všichni lidé kolem něho, zkušení ve válečném řemesle. Všechny tváře byly smutné, všechny oči se navzájem vyhýbaly. Jen jediný Beausset mohl nechápat význam toho, co se dělo. Napoleon však po své dlouhé válečné zkušenosti dobře věděl, co znamená bitva, kterou útočník po osmi hodinách a po všem vynaloženém úsilí nevyhrál. Věděl, že je to prohraná bitva a že nejmenší náhoda teď může – v tom napjatém bodě rozkolísání, na kterém bitva stála – zahubit jeho i jeho vojska.

Když si v představách probíral celé to podivné ruské tažení, ve kterém nevyhrál jedinou bitvu, ve kterém za dva měsíce nezískal ani zástavy, ani děla, ani celé sbory vojsk, když se díval na skrytě smutné tváře lidí kolem sebe a poslouchal hlášení, že Rusové pořád stojí, zmocňoval se ho strašný pocit, podobný tomu, jaký člověk prožívá ve snu, a napadaly ho všechny nešťastné náhody, které ho mohly zahubit. Rusové mohli napadnout jeho levé křídlo, mohli prorazit jeho střed, zbloudilá koule mohla zabít jeho samotného. To všechno bylo možné. Ve svých dřívějších bitvách promýšlel jen náhody úspěchu, teď se mu však zjevovalo nesčetné množství nešťastných náhod a on je všechny očekával. Ano, bylo to jako ve snu, když se člověku zdá, že se na něho vrhá zločinec, a člověk se ve snu rozmáchl a udeřil svého zločince s tím strašným úsilím, o kterém ví, že ho musí zničit, a cítí, že jeho

ruka, bezmocná a měkká, padá jako hadr, a bezmocného člověka se zmocňuje hrůza z neodvratné zkázy.

Zpráva, že Rusové útočí na levé křídlo francouzské armády, v Napoleonovi tu hrůzu probudila. Mlčky seděl pod mohylou na skládací stoličce se skloněnou hlavou a lokty opřenými o kolena. Berthier k němu přistoupil a navrhl mu, aby se projel po linii a přesvědčil se, jak se věci mají.

„Co? Co to říkáte?“ řekl Napoleon. „Ano, dejte mi přivést koně.“

Nasedl na koně a jel k Semjonovskému.

V pomalu se rozptylujícím střelném dýmu ležely po celém tom prostoru, kudy Napoleon jel, v kalužích krve koně a lidé, jednotlivě i na hromadách. Takovou hrůzu, takové množství zabitých na tak malém prostoru ještě nikdy neviděl ani Napoleon, ani nikdo z jeho generálů. Dunění děl, které neustávalo deset hodin za sebou a umořilo sluch, dodávalo té podívané zvláštní významnost, jako hudba u živých obrazů. Napoleon vyjel na výšinu u Semjonovského a skrze dým uviděl řady lidí v uniformách barev, na které jeho oko nebylo zvyklé. Byli to Rusové.

Rusové stáli v hustých řadách za Semjonovským a za mohylou a jejich děla po celé linii bez ustání duněla a dýmila. Bitva už nebyla. Bylo to pokračující zabíjení, které nemohlo k ničemu přivést ani Rusy, ani Francouze. Napoleon zastavil koně a znovu upadl do zamyšlení, ze kterého ho vytrhl Berthier; nemohl zastavit to, co se dělo před ním a kolem něho a co se pokládalo za řízené jím a na něm závislé, a to dílo se mu kvůli neúspěchu poprvé zdálo zbytečné a strašné.

Jeden z generálů, kteří přijeli k Napoleonovi, si dovolil navrhnout, aby uvedl do boje starou gardu. Ney a Berthier, kteří stáli vedle Napoleona, se na sebe podívali a pohrdavě se pousmáli nad nesmyslným návrhem toho generála.

Napoleon sklonil hlavu a dlouho mlčel.

„Osm set mil od Francie nedám rozbít svou gardu,“ řekl, obrátil koně a jel zpátky k Ševardinu.

XXXV

Kutuzov seděl se svěšenou šedivou hlavou, těžkým tělem sesutý na lavici pokryté kobercem, na tomtéž místě, kde ho ráno viděl Pierre. Nevydával žádné rozkazy, jen souhlasil nebo nesouhlasil s tím, co mu navrhovali.

„Ano, ano, udělejte to," odpovídal na různé návrhy. „Ano, ano, zajed se tam, holoubku, podívat," obracel se tu k tomu, tu k onomu ze svých blízkých; nebo: „Ne, není třeba, raději počkáme," říkal. Vyslechl hlášení, která mu přiváželi, dával rozkazy, když to podřízení potřebovali; ale když hlášení poslouchal, zdálo se, že ho nezajímá smysl slov, která mu říkali, ale že ho zajímá něco jiného ve výrazu tváří a v tónu řeči těch, kdo hlásili. Dlouholetou válečnou zkušeností věděl a stařeckým rozumem chápal, že jeden člověk nemůže řídit statisíce lidí, kteří zápasí se smrtí, a věděl, že o osudu bitvy nerozhodují rozkazy vrchního velitele ani místo, kde stojí vojska, ani počet děl a zabitých lidí, ale ta nepostižitelná síla, které se říká duch vojska, a tuto sílu sledoval a řídil ji, nakolik to bylo v jeho moci.

Celkovým výrazem Kutuzovovy tváře byla soustředěná, klidná pozornost a napětí, které jen stěží překonávalo únavu slabého a starého těla.

V jedenáct hodin dopoledne mu přivezli zprávu, že flèše, které obsadili Francouzi, byly znovu dobyty, ale že kníže Bagration je raněn. Kutuzov vzdychl a zavrtěl hlavou.

„Jeď ke knížeti Petru Ivanoviči a podrobně zjisti, co a jak," řekl jednomu z pobočníků a hned potom se obrátil k princi Württemberskému, který stál za ním.

„Neráčila by Vaše Výsost převzít velení první armády?"

Brzy po princově odjezdu, tak brzy, že ještě nemohl dojet k Semjonovskému, se od něho vrátil princův pobočník a hlásil nejjasnějšímu knížeti, že princ žádá o vojska.

Kutuzov se zamračil, poslal Dochturovovi rozkaz, aby převzal velení první armády, a prince, bez něhož se, jak řekl, v těchto důležitých chvílích nemůže obejít, požádal, aby se k němu vrátil. Když přivezli zprávu o zajetí Murata a štábní důstojníci Kutuzovovi blahopřáli, usmál se.

„Počkejte, pánové," řekl. „Bitva je vyhraná a v zajetí Murata není nic neobyčejného. Ale s radostí raději počkejme." Přesto poslal pobočníka, aby s tou zprávou objel vojska.

Když z levého křídla přicválal Ščerbinin s hlášením, že Francouzi obsadili flèše a Semjonovskoje, Kutuzov podle zvuků bojiště a podle Ščerbininovy tváře uhodl, že zprávy nejsou dobré, vstal, jako by si protahoval nohy, vzal Ščerbinina pod paží a odvedl ho stranou.

„Zajeď tam, holoubku," řekl Jermolovovi, „podívej se, jestli se nedá něco udělat."

Kutuzov byl v Gorkách, ve středu postavení ruského vojska. Útok, který Napoleon vedl na naše levé křídlo, byl několikrát odražen. Ve středu Francouzi nepostoupili dál než k Borodinu. Na levém křídle přinutilo Uvarovovo jezdectvo Francouze k útěku.

Ve třetí hodině francouzské útoky ustaly. Ve všech tvářích, které přijížděly z bojiště, i v tvářích těch, kdo stáli kolem něho, četl Kutuzov výraz napětí, které dosáhlo nejvyššího stupně. Kutuzov byl s úspěchem dne spokojen nad očekávání. Ale tělesné síly starce opouštěly. Několikrát mu hlava klesla nízko, jako by padala, a on si zdříml. Podali mu oběd.

Křídelní pobočník Wolzogen, tentýž, který, když projížděl kolem knížete Andreje, říkal, že válku je třeba přenést do prostoru, a kterého tolik nenáviděl Bagration, přijel během oběda ke Kutuzovovi. Wolzogen přijel od Barclaye s hlášením o průběhu věcí na levém křídle.

Rozvážný Barclay de Tolly viděl zástupy ustupujících raněných a rozvrácený týl armády, zvážil všechny okolnosti a usoudil, že bitva je prohraná, a s touto zprávou poslal k vrchnímu veliteli svého oblíbence.

Kutuzov s námahou žvýkal pečené kuře a přimhouřenýma, rozveselenýma očima se na Wolzogena podíval.

Wolzogen si nedbale protahoval nohy a s napůl pohrdavým úsměvem na rtech přistoupil ke Kutuzovovi a lehce se dotkl rukou štítku čepice.

Wolzogen jednal s nejjasnějším knížetem s jistou strojenou nedbalostí, která měla ukázat, že on jako vysoce vzdělaný voják přenechává Rusům, aby si z toho starého, neužitečného člověka dělali modlu, sám však ví, s kým má co do činění. „Starý pán" – tak Kutuzovovi říkali Němci ve svém kruhu – „si to pěkně pohodlně zařídil," pomyslel si Wolzogen, přísně se podíval na talíře, které stály před Kutuzovem, a začal starému pánovi hlásit stav věcí na levém křídle tak, jak mu nařídil Barclay a jak to sám viděl a pochopil.

„Všechny body našeho postavení jsou v rukou nepřítele a není čím je dobýt zpátky, protože nejsou vojska; utíkají a není možné je zastavit," hlásil.

Kutuzov přestal žvýkat a udiveně, jako by nerozuměl tomu, co mu říkají, upřel oči na Wolzogena. Wolzogen si všiml rozrušení starého pána a s úsměvem řekl:

„Nepokládal jsem za oprávněné zatajit před Vaší Jasností to, co jsem viděl… Vojska jsou v naprostém rozvratu…"

„Vy jste to viděl? Vy jste to viděl?…" vykřikl Kutuzov zamračeně, rychle vstal a vykročil proti Wolzogenovi. „Jak vy… jak se opovažujete!…" vykřikl, dělal výhrůžná gesta roztřesenýma rukama a zajíkal se. „Jak se opovažujete, vážený pane, říkat tohle *mně*. Vy nic nevíte. Vyřiďte ode mne generálu Barclayovi, že jeho zprávy nejsou správné a že skutečný průběh bitvy znám já, vrchní velitel, lépe než on."

Wolzogen chtěl něco namítnout, ale Kutuzov ho přerušil.

„Nepřítel je na levém křídle odražen a na pravém poražen. Jestliže jste špatně viděl, vážený pane, nedovolujte si mluvit o tom, co nevíte. Račte jet ke generálu Barclayovi a vyřídit mu můj pevný úmysl zítra na nepřítele zaútočit," řekl Kutuzov přísně. Všichni mlčeli a bylo slyšet jen těžký dech udýchaného starého generála. „Všude jsou odraženi, za což děkuji Bohu a našemu statečnému vojsku. Nepřítel je poražen a zítra ho poženeme ze svaté ruské země," řekl Kutuzov a pokřižoval se; a najednou vzlykl, protože mu vhrkly slzy. Wolzogen pokrčil rameny, zkřivil rty a mlčky odešel stranou, udivený nad tou zaujatostí starého pána.

„Ano, tady je můj hrdina," řekl Kutuzov plnému, pohlednému, černovlasému generálovi, který právě vystupoval na mohylu. Byl to Rajevskij, který celý den strávil na hlavním bodě borodinského pole.

Rajevskij hlásil, že vojska pevně stojí na svých místech a že Francouzi se už neodvažují útočit.

Když ho Kutuzov vyslechl, řekl francouzsky:

„Vy tedy nemyslíte *jako ostatní*, že musíme ustoupit?"

„Naopak, Vaše Jasnosti, v nerozhodných věcech vždycky zvítězí ten, kdo je umíněnější," odpověděl Rajevskij, „a můj názor..."

„Kajsarove!" zavolal Kutuzov na svého pobočníka. „Sedni si a piš rozkaz na zítřek. A ty," obrátil se k jinému, „jeď po linii a oznam, že zítra útočíme."

Zatímco se hovořilo s Rajevským a diktoval se rozkaz, vrátil se Wolzogen od Barclaye a hlásil, že generál Barclay de Tolly by si přál mít písemné potvrzení rozkazu, který polní maršál vydal.

Kutuzov se na Wolzogena nepodíval a přikázal ten rozkaz napsat; bývalý vrchní velitel si ho velmi rozumně přál mít, aby se vyhnul osobní odpovědnosti.

A nevysvětlitelným, tajemným poutem, které v celé armádě udržuje jednu a tutéž náladu, nazývanou duch armády, jež je hlavním nervem

války, se Kutuzovova slova, jeho rozkaz k bitvě na zítřejší den, přenesla současně do všech koutů vojska.

Zdaleka to nebyla tatáž slova, tentýž rozkaz, co se přeneslo až do posledního článku toho řetězu. V příbězích, které si lidé vyprávěli v různých koutech armády, nebylo dokonce nic podobného tomu, co Kutuzov řekl; ale smysl jeho slov se rozšířil všude, protože to, co Kutuzov řekl, nevyplývalo z chytrých úvah, ale z citu, který ležel v duši vrchního velitele stejně jako v duši každého Rusa.

A když se dozvěděli, že zítra zaútočíme na nepřítele, když z nejvyšších míst armády uslyšeli potvrzení toho, čemu chtěli věřit, utrápení, kolísající lidé se utěšili a dodali si odvahy.

XXXVI

Pluk knížete Andreje byl v zálohách, které až do dvou hodin stály nečinně za Semjonovským pod silnou dělostřeleckou palbou. Mezi jednou a druhou hodinou pluk, který už ztratil přes dvě stě mužů, poslali dopředu na zdupané ovesné pole, do té mezery mezi Semjonovským a baterií na mohyle, kde toho dne padly tisíce lidí a kam mezi jednou a druhou hodinou odpoledne mířila zesílená, soustředěná palba z několika set nepřátelských děl.

Aniž se z toho místa hnul a aniž vystřelil jedinou ránu, ztratil tu pluk další třetinu svých lidí. Vpředu, a zvlášť napravo, v dýmu, který se nerozptyloval, duněla děla a z tajemné oblasti dýmu, která zahalila celou krajinu vpředu, bez ustání vylétaly se syčivým rychlým hvizdem dělové koule a pomalu hvízdající granáty. Občas uplynulo, jakoby na oddech, čtvrt hodiny, kdy všechny koule a granáty přelétaly, ale jindy během jediné minuty vytrhlo z pluku několik lidí a neustále odtahovali zabité a odnášeli raněné.

S každým novým úderem zbývalo těm, kdo ještě nebyli zabiti, méně a méně náhod života. Pluk stál v praporních kolonách vzdálených od sebe tři sta kroků, ale přesto byli všichni lidé pluku pod vlivem téže nálady. Všichni lidé pluku byli stejně zamlklí a zachmuření. Mezi řadami se jen zřídka ozval hovor, ale ten hovor utichl pokaždé, když bylo slyšet zásah a výkřik: „Nosítka!“ Většinu času lidé pluku na rozkaz velitelů seděli na zemi. Jeden si sundal čáko a pečlivě rozpouštěl a znovu stahoval řasení; jiný rozdrolil v dlaních suchou hlínu a čistil jí bodák; jiný změkčoval řemen a přetahoval přezku bandalíru; jiný pečlivě rozprostíral a znovu překládal onuce a přezouval se. Někteří stavěli domečky z hrud oraniště nebo pletli pletýnky ze slámy strniště. Všichni

se zdáli být do těchto zaměstnání úplně ponořeni. Když lidi zraňovalo a zabíjelo, když se táhla nosítka, když se naši vraceli, když bylo dýmem vidět velké masy nepřátel, nikdo těm okolnostem nevěnoval nejmenší pozornost. Když však dopředu projíždělo dělostřelectvo či jezdectvo nebo bylo vidět pohyby naší pěchoty, ozývaly se ze všech stran pochvalné poznámky. Největší pozornost však budily události docela vedlejší, které s bitvou neměly vůbec nic společného. Jako by pozornost těchto mravně utýraných lidí odpočívala na těch obyčejných, všedních událostech. Před frontou pluku projížděla dělostřelecká baterie. U jednoho muničního vozu překročil postranní kůň postraněk. „Hej, toho postranního!... Narovnej ho! Upadne... Ech, nevidí to!“ křičeli z řad stejně po celém pluku. Jindy upoutal všeobecnou pozornost malý hnědý pejsek s pevně vztyčeným ocasem, který přiběhl bůhví odkud starostlivým klusem před řady a najednou, když blízko dopadla dělová koule, zakňučel, stáhl ocas a uskočil stranou. Celým plukem se rozlehlo řehtání a výskání. Ale zábava toho druhu trvala minuty, a lidé už přes osm hodin stáli bez jídla a bez práce pod neustávající hrůzou smrti a jejich bledé a zachmuřené tváře čím dál víc blednuly a chmuřily se.

Kníže Andrej, stejně jako všichni lidé pluku zachmuřený a bledý, chodil sem a tam po louce vedle ovesného pole od jedné meze k druhé, ruce založené za zády a hlavu skloněnou. Neměl co dělat ani co rozkazovat. Všechno se dělo samo. Zabité odtahovali za frontu, raněné odnášeli, řady se zavíraly. Když vojáci odběhli, hned zase spěšně přicházeli zpátky. Zpočátku kníže Andrej, protože pokládal za svou povinnost povzbuzovat odvahu vojáků a dávat jim příklad, procházel se po řadách; ale potom se přesvědčil, že je nemá co a čím učit. Všechny síly jeho duše, stejně jako u každého vojáka, směřovaly bezděčně jen k tomu, aby se ubránil pohledu na hrůzu situace, v níž byli. Chodil po louce, šoural nohama, šustil trávou a pozoroval prach, který mu pokrýval boty; tu dělal dlouhé kroky a snažil se trefit do stop, které na

louce zanechali sekáči, tu počítal kroky a propočítával, kolikrát musí přejít od meze k mezi, aby ušel verstu, tu otrhával květy pelyňku, který rostl na mezi, roztíral ty květy v dlaních a přičichával k vonné, hořké, silné vůni. Z celé včerejší práce myšlenek nezbylo nic. Na nic nemyslel. Unaveným sluchem naslouchal pořád týmž zvukům, rozlišoval hvizd letících střel od hřmění výstřelů, pohlížel na tváře lidí prvního praporu, které už znal nazpaměť, a čekal. „Tady je… ta zase k nám!“ myslel si, když naslouchal blížícímu se hvizdu čehosi z neviditelné oblasti dýmu. „Jedna, druhá! Další! Trefila…“ Zastavil se a podíval se na řady. „Ne, přeletěla. Ale tahle trefila.“ A znovu se dal do chůze a snažil se dělat dlouhé kroky, aby došel k mezi na šestnáct kroků.

Hvizd a úder! Pět kroků od něho rozryla dělová koule suchou zem a zmizela. Po zádech mu bezděčně přeběhl mráz. Znovu se podíval na řady. Asi to vytrhlo mnoho lidí; u druhého praporu se shromáždil velký hlouček.

„Pane pobočníku,“ zakřičel, „nařiďte, ať se neshlukují.“ Pobočník rozkaz splnil a blížil se ke knížeti Andrejovi. Z druhé strany přijel na koni velitel praporu.

„Pozor!“ ozval se vyděšený výkřik vojáka, a jako ptáček, který v rychlém letu hvízdá a usedá na zem, dopadl dva kroky od knížete Andreje, vedle koně velitele praporu, s tlumeným plesknutím granát. Kůň se první, aniž se ptal, jestli je dobře, nebo špatně dávat najevo strach, odfrkl, vzepjal se, málem shodil majora a odskočil stranou. Koňova hrůza přešla na lidi.

„Lehni!“ vykřikl hlas pobočníka, který se přitiskl k zemi. Kníže Andrej stál nerozhodně. Granát se jako káča kouřil a točil mezi ním a ležícím pobočníkem, na okraji oraniště a louky, vedle keříku pelyňku.

„Copak je tohle smrt?“ myslel si kníže Andrej a díval se docela novým, závistivým pohledem na trávu, na pelyněk a na proužek dýmu, který se vinul od točícího se černého míčku. „Nemohu, nechci umřít,

miluji život, miluji tuhle trávu, zemi, vzduch…“ Myslel si to a zároveň nezapomínal, že se na něj dívají.

„Hanba, pane důstojníku!“ řekl pobočníkovi. „Jaký…“ Nedořekl. V jednom a témž okamžiku se ozval výbuch, hvizd střepin jako z rozbitého okna, dusivý pach střelného prachu a kníže Andrej sebou trhl stranou, zvedl ruku vzhůru a padl na prsa.

Přiběhlo k němu několik důstojníků. Z pravé strany břicha se po trávě rozlévala velká skvrna krve.

Přivolaní domobranci s nosítky se zastavili za důstojníky. Kníže Andrej ležel na prsou, tváří až v trávě, a těžce, chroptivě dýchal.

„Tak co stojíte, pojďte sem!“

Mužici přistoupili a vzali ho za ramena a za nohy, ale on žalostně zasténal, a mužici se po sobě podívali a znovu ho položili.

„Berte ho, pokládejte, to je jedno!“ vykřikl čísi hlas. Vzali ho podruhé za ramena a položili na nosítka.

„Ach bože můj! Bože můj! Co to je?… Břicho! To je konec! Ach bože můj!“ ozývalo se mezi důstojníky. „Prosvištělo mi to o vlásek kolem ucha,“ říkal pobočník. Mužici si upravili nosítka na ramenou a spěšně se vydali po pěšince, kterou sami vyšlapali, k obvazišti.

„Jděte v kroku… Ech!… Mužická sebranka!“ vykřikl důstojník a za ramena zastavoval mužiky, kteří šli nestejně a natřásali nosítka.

„Chytej krok, Chvedore, slyšíš, Chvedore,“ říkal přední mužik.

„Tak, to je ono,“ řekl radostně zadní, když chytil krok.

„Vaše Osvícenosti? Co? Kníže?“ řekl rozechvělým hlasem Timochin, který přiběhl, a nahlížel do nosítek.

Kníže Andrej otevřel oči, podíval se zpoza okraje nosítek, do nichž se mu hluboko propadla hlava, na toho, kdo mluvil, a znovu sklopil víčka.

Domobranci donesli knížete Andreje k lesu, kde stály vozy a kde bylo obvaziště. Obvaziště tvořily tři postavené stany s vyhrnutými cípy na okraji březového hájku. V hájku stály vozy a koně. Koně žrali oves

z pytlů zavěšených na postroji a vrabci k nim slétali a sbírali rozsypaná zrna. Vrány, které cítily krev, netrpělivě krákaly a přelétaly po břízách. Kolem stanů, na prostoru větším než dvě děsjatiny, leželi, seděli a stáli zakrvácení lidé v nejrůznějších oděvech. Kolem raněných stály se sklíčenými a pozornými tvářemi zástupy vojáků nosičů, které velící důstojníci marně odháněli. Vojáci důstojníky neposlouchali, stáli opřeni o nosítka a upřeně, jako by se snažili pochopit těžký smysl té podívané, hleděli na to, co se před nimi dělo. Ze stanů bylo slyšet tu hlasitý, zlostný řev, tu žalostné sténání. Občas odtud vybíhali felčaři pro vodu a ukazovali na ty, které bylo třeba přinést dovnitř. Ranění, kteří u stanu čekali, až na ně přijde řada, chrčeli, sténali, plakali, křičeli, nadávali a prosili o kořalku. Někteří blouznili. Knížete Andreje jako velitele pluku přenesli přes neobvázané raněné blíž k jednomu ze stanů a zastavili se a čekali na rozkaz. Kníže Andrej otevřel oči a dlouho nemohl pochopit, co se kolem něho děje. Vzpomněl si na louku, pelyněk, oraniště, černý točící se míček a na svůj vášnivý příval lásky k životu. Dva kroky od něho stál, opřený o hůl a s obvázanou hlavou, vysoký, hezký, černovlasý poddůstojník, hlasitě mluvil a poutal k sobě všeobecnou pozornost. Byl raněn kulkami do hlavy a do nohy. Kolem něho se shromáždil zástup raněných a nosičů a hltavě poslouchali, co říká.

„Jak jsme ho odtamtud majzli, všecko pustil, i samotnýho krále jsme sebrali," křičel voják, černé rozpálené oči mu svítily a rozhlížel se kolem sebe. „Kdyby tak v ten pravej čas přišly ty zálohy, bratříčku, nezůstalo by z něho ani vidu ani slechu, protože ti povídám jistě..."

Kníže Andrej se stejně jako všichni, kdo stáli kolem vypravěče, díval na něho jiskřícím pohledem a cítil útěchu. „Ale copak to teď není jedno?" pomyslel si. „A co bude tam a co vlastně bylo tady? Proč mi bylo líto loučit se se životem? Bylo v tomhle životě něco, čemu jsem nerozuměl a nerozumím."

XXXVII

Jeden z lékařů, v zakrvácené zástěře a se zakrvácenýma malýma rukama, vyšel ze stanu; v jedné ruce držel mezi malíčkem a palcem doutník, aby ho neušpinil. Ten lékař zvedl hlavu a začal se rozhlížet kolem, ale přes hlavy raněných. Zřejmě si chtěl trochu odpočinout. Chvíli otáčel hlavou vpravo a vlevo, pak si povzdechl a sklopil oči.

„Hned to bude," řekl na slova felčara, který mu ukazoval na knížete Andreje, a nařídil, aby ho nesli do stanu.

V zástupu čekajících raněných se zvedlo reptání.

„To je vidět, že i na onom světě budou žít jenom páni," prohodil jeden.

Knížete Andreje vnesli dovnitř a položili na stůl, který se právě uvolnil a z něhož felčar cosi splachoval. Kníže Andrej nedokázal rozlišit jednotlivé věci, které byly ve stanu. Žalostné sténání ze všech stran, mučivá bolest v kyčli, v břiše a v zádech ho rozptylovaly. Všechno, co kolem sebe viděl, mu splynulo v jediný celkový dojem obnaženého, zakrváceného lidského těla, které jako by vyplňovalo celý nízký stan, tak jako před několika týdny, toho horkého srpnového dne, totéž tělo vyplňovalo špinavý rybník u smolenské silnice. Ano, bylo to totéž tělo, totéž maso pro děla, jehož pohled v něm už tehdy, jako by předpovídal to, co je teď, vzbudil hrůzu.

Ve stanu byly tři stoly. Dva byly obsazené, na třetí položili knížete Andreje. Nějakou dobu ho nechali o samotě a on bezděčně viděl, co se děje na dvou ostatních stolech. Na bližším stole seděl Tatar, podle uniformy pohozené vedle asi kozák. Čtyři vojáci ho drželi. Lékař v brýlích mu cosi řezal v hnědých, svalnatých zádech.

„Uch, uch, uch!…“ jako by chrochtal Tatar, a najednou zvedl vzhůru svou snědou, tupenosou tvář s vystouplými lícními kostmi, vycenil bílé zuby a začal sebou zmítat, škubat a ječet pronikavě zvonivým, táhlým ječením. Na druhém stole, kolem něhož se tlačilo hodně lidí, ležel na zádech velký, tělnatý člověk s hlavou zvrácenou dozadu; jeho kudrnaté vlasy, jejich barva i tvar hlavy připadaly knížeti Andrejovi podivně známé. Několik felčarů se tomu člověku opíralo o prsa a drželo ho. Bílá, velká, tělnatá noha sebou rychle a často, bez ustání, škubala v horečném chvění. Ten člověk křečovitě vzlykal a dusil se. Dva lékaři mlčky – jeden byl bledý a třásl se – cosi dělali s druhou, rudou nohou toho člověka. Když lékař v brýlích skončil s Tatarem, kterého přikryli pláštěm, utřel si ruce a přistoupil ke knížeti Andrejovi.

Pohlédl knížeti Andrejovi do tváře a spěšně se odvrátil.

„Svléknout! Co tu stojíte?“ vykřikl zlostně na felčary.

Knížeti Andrejovi se vybavilo nejranější, vzdálené dětství, když mu felčar spěchajícíma rukama s vyhrnutými rukávy rozepínal knoflíky a svlékal z něho šaty. Lékař se nízko sklonil nad ránu, ohmatal ji a těžce si povzdechl. Pak někomu dal znamení. A mučivá bolest uvnitř břicha připravila knížete Andreje o vědomí. Když se probral, rozbité kosti kyčle byly vyňaty, cáry masa odřezány a rána obvázána. Stříkali mu vodu do tváře. Jakmile kníže Andrej otevřel oči, lékař se nad ním sklonil, mlčky ho políbil na ústa a spěšně odešel.

Po přestálém utrpení cítil kníže Andrej blaženost, jakou dlouho nezažil. Všechny nejlepší, nejšťastnější chvíle jeho života, a zvlášť to nejvzdálenější dětství, kdy ho svlékali a ukládali do postýlky, kdy nad ním chůva zpívala ukolébavku, kdy zabořený hlavou do polštářů cítil štěstí už jen z pouhého vědomí, že žije – to všechno se mu vybavovalo v představách, a ne jako minulost, ale jako skutečnost.

Kolem toho raněného, jehož obrys hlavy připadal knížeti Andrejovi známý, se míhali lékaři; zvedali ho a uklidňovali.

„Ukažte mi… Óóóó! ó! óóóó!“ ozývalo se jeho sténání, přerývané vzlyky, vyděšené a poddané utrpení. Když kníže Andrej to sténání poslouchal, chtělo se mu plakat. Ať už proto, že umíral bez slávy, nebo proto, že mu bylo líto loučit se se životem, nebo kvůli těm nenávratným vzpomínkám z dětství, nebo proto, že trpěl, že trpěli jiní a že ten člověk před ním tak žalostně sténal, chtělo se mu plakat dětskými, dobrými, skoro radostnými slzami.

Raněnému ukázali v botě se zaschlou krví uříznutou nohu.

„Ó! Óóóó!“ rozvzlykal se jako žena. Lékař, který stál před raněným a zakrýval mu tvář, poodstoupil.

„Bože můj! Co je to? Proč je tady?“ řekl si kníže Andrej.

V tom nešťastném, vzlykajícím, zesláblém člověku, kterému právě vzali nohu, poznal Anatola Kuragina. Anatola drželi v náručí a podávali mu vodu ve sklenici, jejíž okraj nemohl zachytit roztřesenými, opuchlými rty. Anatol těžce vzlykal. „Ano, to je on; ano, ten člověk je se mnou čímsi úzce a těžce spjat,“ myslel si kníže Andrej, a ještě jasně nechápal, co má před sebou. „V čem je spojení toho člověka s mým dětstvím, s mým životem?“ ptal se sám sebe a nenacházel odpověď. A najednou se knížeti Andrejovi vybavila nová, nečekaná vzpomínka ze světa dětského, čistého a láskyplného. Vzpomněl si na Natašu, jak ji poprvé uviděl na plese roku tisíc osm set deset, s tenkým krkem a tenkýma rukama, s vylekanou, šťastnou tváří připravenou k nadšení, a láska a něha k ní se mu v duši probudily ještě živěji a silněji než kdy předtím. Vzpomněl si teď na to pouto, které bylo mezi ním a tímto člověkem, jenž se na něho kalně díval přes slzy, které mu zaplavovaly opuchlé oči. Kníže Andrej si vzpomněl na všechno a nadšená lítost a láska k tomu člověku naplnily jeho šťastné srdce.

Kníže Andrej se už nemohl udržet a rozplakal se něžnými, láskyplnými slzami nad lidmi, nad sebou a nad jejich i svými bludy.

„Soucit, láska k bratřím, k těm, kdo milují, láska k těm, kdo nás nenávidí, láska k nepřátelům, ano, ta láska, kterou hlásal Bůh na zemi,

kterou mě učila kněžna Marja a které jsem nerozuměl; proto mi bylo líto života, to je to, co mi ještě zbývalo, kdybych zůstal naživu. Ale ted už je pozdě. Já to vím!“

XXXVIII

Strašný pohled na bojiště pokryté mrtvolami a raněnými, spolu s tíhou v hlavě, se zprávami o dvaceti zabitých a raněných generálech, které znal, a s vědomím, že jeho dříve silná ruka je bezmocná, způsobil nečekaný dojem na Napoleona, který se obvykle rád díval na zabité a raněné a zkoušel tím – jak se domníval – svou duševní sílu. Toho dne zvítězil strašný pohled na bojiště nad tou duševní silou, v níž spatřoval svou zásluhu a velikost. Spěšně odjel z bojiště a vrátil se k ševardinské mohyle. Žlutý, opuchlý, těžký, s kalnýma očima, červeným nosem a chraplavým hlasem seděl na skládací stoličce, bezděčně naslouchal zvukům střelby a nezvedal oči. S chorobnou úzkostí čekal na konec věci, na níž se pokládal za zúčastněného, ale kterou nemohl zastavit. Osobní lidský cit na krátký okamžik převládl nad tím umělým přeludem života, jemuž tak dlouho sloužil. Utrpení a smrt, které viděl na bojišti, přenášel na sebe. Tíha v hlavě a v prsou mu připomínala, že utrpení a smrt jsou možné i pro něho. V té chvíli nechtěl pro sebe ani Moskvu, ani vítězství, ani slávu. Jakou slávu by ještě potřeboval? Jediné, po čem teď toužil, byl odpočinek, klid a svoboda. Ale když byl na Semjonovské výšině, navrhl mu velitel dělostřelectva, aby na těch výšinách postavil několik baterií a zesílil palbu na ruská vojska namačkaná před Kňazkovem. Napoleon souhlasil a nařídil, aby mu přinesli zprávu o tom, jaký účinek ty baterie budou mít.

Přijel pobočník a hlásil, že na císařův rozkaz míří na Rusy dvě stě děl, ale že Rusové pořád stojí.

„Naše palba z nich trhá celé řady, a oni stojí," řekl pobočník.

„Ještě jim to nestačí!..." řekl Napoleon chraplavým hlasem.

„Veličenstvo?" zopakoval pobočník, který to dobře neslyšel.

„Ještě jim to nestačí," řekl zamračeně Napoleon ochraptělým hlasem, „tak jim přidejte."

I bez jeho rozkazu se dělalo to, co chtěl, a on rozkaz vydal jen proto, že si myslel, že se od něho rozkaz čeká. A znovu se přenesl do svého dřívějšího umělého světa přeludů jakési velikosti, a znovu – jako kůň, který chodí v žentouru po šikmém kole a představuje si, že něco dělá pro sebe – začal poslušně hrát tu krutou, smutnou a těžkou, nelidskou roli, která mu byla určena.

A nejen na tuto hodinu a tento den byly zatemněny rozum a svědomí toho člověka, který ze všech účastníků té věci nesl nejtížeji celou tíhu toho, co se dálo; ale nikdy, až do konce svého života, nemohl pochopit ani dobro, ani krásu, ani pravdu, ani význam svých činů, které byly příliš protichůdné dobru a pravdě, příliš vzdálené všemu lidskému, než aby mohl pochopit jejich význam. Nemohl se zříci svých činů, které vychvalovala polovina světa, a proto se musel zříci pravdy a dobra a všeho lidského.

Nejen toho jediného dne, kdy objížděl bojiště poseté mrtvými a zmrzačenými lidmi – podle svého mínění z jeho vůle –, počítal, když se na ty lidi díval, kolik Rusů připadá na jednoho Francouze, a klamal sám sebe a nacházel důvody k radosti, že na jednoho Francouze připadá pět Rusů. Nejen toho jediného dne psal v dopise do Paříže, že bojiště bylo nádherné, protože na něm leželo padesát tisíc mrtvol; ale i na ostrově Svaté Heleny, v tichu samoty, kde říkal, že chce svůj volný čas věnovat výkladu velikých činů, které vykonal, napsal:

„Ruská válka měla být nejpopulárnější válkou nové doby: byla to válka zdravého rozumu a skutečných zájmů, válka za klid a bezpečí všech; byla čistě mírumilovná a konzervativní."

„Šlo o velikou věc, o konec nejistot a začátek bezpečí. Měl se otevřít nový obzor, nové dílo, plné blahobytu a prosperity všech. Evropská soustava byla založena; zbývalo ji už jen uspořádat."

„Uspokojen v těchto velikých věcech a všude v klidu, byl bych měl také svůj *kongres* a svou *svatou alianci*. To jsou myšlenky, které mi ukradli. Na tom shromáždění velikých panovníků bychom byli jednali o svých zájmech jako v rodině a účtovali bychom s národy jako písař se svým pánem."

„Evropa by tak brzy byla opravdu jedním a týmž národem a každý, ať by cestoval kamkoli, byl by vždycky ve společné vlasti. Byl bych požadoval, aby všechny splavné řeky byly volné pro všechny, aby moře byla společná a aby velké stálé armády byly napříště zmenšeny jen na gardy panovníků."

„Po návratu do Francie, do lůna vlasti velké, silné, nádherné, klidné, slavné, byl bych vyhlásil její hranice za neměnné; každou budoucí válku za čistě *obrannou*; každé nové rozšíření za *protinárodní*. Byl bych přibral svého syna k vládě nad říší; má *diktatura* by byla skončila a začala by jeho ústavní vláda…"

„Paříž by byla hlavním městem světa a Francouzi předmětem závisti národů!…"

„Můj volný čas a mé stáří by pak byly věnovány tomu, abych spolu s císařovnou, zatímco by se můj syn učil panovat, pomalu objížděl jako opravdový venkovský pár, s vlastními koňmi, všechny kouty říše, přijímal stížnosti, napravoval křivdy a všude a na všech stranách rozséval pomníky a dobrodiní."

On, kterého Prozřetelnost určila ke smutné, nesvobodné roli kata národů, přesvědčoval sám sebe, že cílem jeho činů bylo blaho národů a že mohl řídit osudy milionů a prostřednictvím moci konat dobrodiní!

„Ze čtyř set tisíc mužů, kteří překročili Vislu," psal dále o ruské válce, „byla polovina Rakušanů, Prusů, Sasů, Poláků, Bavorů, Württemberčanů, Meklenburčanů, Španělů, Italů a Neapolitánců. Vlastní císařská armáda se z třetiny skládala z Holanďanů, Belgičanů, obyvatel porýnských krajů, Piemonťanů, Švýcarů, Ženevanů, Toskánců, Římanů,

obyvatel třicáté druhé vojenské divize, Brém, Hamburku a tak dále; francouzsky mluvících mužů v ní bylo sotva sto čtyřicet tisíc. Ruské tažení stálo vlastní Francii méně než padesát tisíc mužů; ruská armáda ztratila při ústupu z Vilna do Moskvy v různých bitvách čtyřikrát víc než armáda francouzská; požár Moskvy stál život sto tisíc Rusů, kteří zemřeli zimou a bídou v lesích; a konečně na pochodu z Moskvy k Odře i ruskou armádu postihla nepřízeň ročního období; když přišla do Vilna, čítala jen padesát tisíc mužů a v Kališi méně než osmnáct tisíc."

Představoval si, že válka s Ruskem vznikla z jeho vůle, a hrůza toho, co se stalo, mu nezasáhla duši. Směle na sebe bral celou odpovědnost za tu událost a jeho zatemněný rozum nacházel ospravedlnění v tom, že mezi statisíci padlých bylo méně Francouzů než Hesenců a Bavorů.

XXXIX

Několik desítek tisíc lidí leželo mrtvých v nejrůznějších polohách a uniformách na polích a loukách, které patřily pánům Davydovům a státním rolníkům, na těch polích a loukách, kde po stovky let sklízeli úrodu a pásli dobytek rolníci z vesnic Borodina, Gorek, Ševardina a Semjonovského. Na obvazištích byla na ploše jedné děsjatiny tráva i země nasáklé krví. Zástupy raněných i neraněných lidí z různých oddílů se vystrašenými tvářemi bloudily na jedné straně zpátky k Možajsku, na druhé straně zpátky k Valujevu. Jiné zástupy, utýrané a hladové, šly pod vedením velitelů vpřed. Třetí stály na místě a dál střílely.

Nad celým polem, předtím tak vesele krásným, s jiskřičkami bodáků a dýmy v ranním slunci, visela teď mlha vlhka a dýmu a páchlo to podivnou kyselinou ledku a krve. Shlukly se mráčky a na zabité, na raněné, na vystrašené, na vyčerpané a na pochybující lidi začal pršet drobný déšť. Jako by říkal: „Dost, dost, lidé. Přestaňte… Vzpamatujte se. Co to děláte?“

Utýraným lidem na jedné i na druhé straně, bez jídla a bez odpočinku, začínala stejně přicházet pochybnost, zda se mají ještě dál navzájem hubit, na všech tvářích bylo znát zaváhání a v každé duši se stejně zvedala otázka: „Proč, pro koho mám zabíjet a dát se zabít? Zabíjejte, koho chcete, dělejte, co chcete, ale já už nechci!“ Tato myšlenka k večeru stejně uzrála v duši každého. Každou minutu se všichni tito lidé mohli zhrozit toho, co dělají, všeho nechat a utéct kamkoli.

Ale přestože už ke konci bitvy lidé cítili celou hrůzu svého počínání, přestože by rádi přestali, jakási nepochopitelná, tajemná síla je dál řídila, a zpocení dělostřelci, černí od střelného prachu a od krve, kterých zbyl z každých tří jen jeden, přinášeli, i když klopýtali a lapali po

dechu únavou, náboje, nabíjeli, mířili, přikládali doutnáky; a dělové koule stejně rychle a krutě přelétaly z obou stran a rozplácávaly lidská těla, a dál se konalo to strašné dílo, které se nekoná z vůle lidí, ale z vůle Toho, kdo řídí lidi i světy.

Kdo by se podíval na rozvrácený týl ruské armády, řekl by, že stačí, aby Francouzi udělali ještě jedno malé úsilí, a ruská armáda zmizí; a kdo by se podíval na týl Francouzů, řekl by, že stačí, aby Rusové udělali ještě jedno malé úsilí, a Francouzi jsou ztraceni. Ale ani Francouzi, ani Rusové to úsilí neudělali a plamen bitvy pomalu dohoříval.

Rusové to úsilí neudělali, protože to nebyli oni, kdo útočil na Francouze. Na začátku bitvy jen stáli na cestě do Moskvy a zatarasovali ji, a stejně tak stáli dál na konci bitvy, jako stáli na jejím začátku. Ale i kdyby cílem Rusů bylo Francouze zahnat, nemohli to poslední úsilí udělat, protože všechna ruská vojska byla rozbita, nebyl jediný útvar, který by v bitvě neutrpěl, a Rusové, i když zůstali na svých místech, ztratili *polovinu* svého vojska.

Francouzům, kteří měli v paměti všechna předchozí vítězství za patnáct let, kteří byli přesvědčeni o Napoleonově neporazitelnosti a věděli, že se zmocnili části bojiště, že ztratili jen čtvrtinu lidí a že mají ještě dvacetitisícovou nedotčenou gardu, bylo snadné to úsilí udělat. Francouzi, kteří útočili na ruskou armádu, aby ji vyhodili z postavení, to úsilí udělat měli, protože dokud Rusové stejně jako před bitvou zatarasovali cestu do Moskvy, nebylo cíle Francouzů dosaženo a všechna jejich úsilí a ztráty přišly vniveč. Ale Francouzi to úsilí neudělali. Někteří historikové říkají, že stačilo, aby Napoleon nasadil svou nedotčenou starou gardu, a bitva by byla vyhrána. Mluvit o tom, co by bylo, kdyby Napoleon nasadil svou gardu, je totéž jako mluvit o tom, co by bylo, kdyby se z podzimu stalo jaro. To se stát nemohlo. Napoleon nenasadil svou gardu ne proto, že by nechtěl, ale proto, že to udělat nešlo. Všichni generálové, důstojníci a vojáci francouzské ar-

mády věděli, že to udělat nešlo, protože to nedovoloval upadlý duch vojska.

Nejen Napoleon prožíval ten pocit podobný snu, že strašlivý rozmach paže bezmocně klesá, ale všichni generálové, všichni vojáci francouzské armády, kteří se bitvy účastnili i neúčastnili, po všech zkušenostech z dřívějších bitev – kde nepřítel utíkal po desetkrát menším úsilí – prožívali stejný pocit hrůzy před tím nepřítelem, který ztratil *polovinu* vojska, a přece stál na konci bitvy stejně hrozivě jako na jejím začátku. Mravní síla francouzské útočící armády byla vyčerpána. Ne to vítězství, které se určuje ukořistěnými kusy látky na tyčích, jimž se říká zástavy, a prostorem, na němž vojska stála a stojí, ale vítězství mravní, to, které přesvědčí protivníka o mravní převaze jeho nepřítele a o vlastní bezmoci, takové vítězství vybojovali Rusové u Borodina. Francouzský vpád jako rozzuřené zvíře, které se v rozběhu smrtelně zranilo, cítil svou zkázu; ale nemohl se zastavit, stejně jako se nemohlo neuhnout dvakrát slabší ruské vojsko. Po daném postrčení se francouzské vojsko ještě mohlo dokutálet až do Moskvy; ale tam, i bez nového úsilí ruského vojska, muselo zahynout, protože vykrvácelo ze smrtelné rány, kterou utržilo u Borodina. Přímým důsledkem bitvy u Borodina byl bezdůvodný Napoleonův útěk z Moskvy, návrat po staré smolenské silnici, zkáza pětisettisícového vpádu a zkáza napoleonské Francie, na kterou poprvé u Borodina dopadla ruka protivníka silnějšího duchem.

Díl třetí

I

Pro lidský rozum je absolutní nepřetržitost pohybu nepochopitelná. Zákony jakéhokoli pohybu jsou člověku pochopitelné teprve tehdy, když zkoumá libovolně zvolené jednotky tohoto pohybu. Ale zároveň právě z tohoto libovolného dělení nepřetržitého pohybu na přetržité jednotky vyvěrá většina lidských omylů.

Je známý takzvaný sofismus starověkých, podle něhož Achilles nikdy nedohoní želvu, která jde před ním, přestože Achilles jde desetkrát rychleji než želva: jakmile Achilles urazí vzdálenost, která ho od želvy dělí, urazí želva před ním jednu desetinu této vzdálenosti; Achilles urazí tuto desetinu, želva urazí jednu setinu a tak dále do nekonečna. Starověkým se ta úloha zdála neřešitelná. Nesmyslnost řešení – že Achilles želvu nikdy nedohoní – vyplývala jen z toho, že se libovolně připustily přetržité jednotky pohybu, kdežto pohyb Achilla i želvy probíhal nepřetržitě.

Když bereme stále menší a menší jednotky pohybu, jen se k řešení otázky přibližujeme, ale nikdy ho nedosáhneme. Teprve když připustíme nekonečně malou veličinu a z ní vzestupnou řadu až k jedné desetině a vezmeme součet této geometrické řady, dosáhneme řešení otázky. Nové odvětví matematiky, které si osvojilo umění zacházet s nekonečně malými veličinami, dává dnes i v jiných, složitějších otázkách pohybu odpovědi na otázky, které se zdály neřešitelné.

Toto nové odvětví matematiky, které starověcí neznali, připouští při zkoumání otázek pohybu nekonečně malé veličiny, to jest takové, při nichž se obnovuje hlavní podmínka pohybu, totiž absolutní nepřetržitost, a tím napravuje onu nevyhnutelnou chybu, které se lidský rozum nemůže nedopouštět, když místo nepřetržitého pohybu zkoumá jednotlivé jednotky pohybu.

Při hledání zákonů dějinného pohybu se děje docela totéž.

Pohyb lidstva, který vyvěrá z nesčíslného množství lidských libovůlí, probíhá nepřetržitě.

Poznání zákonů tohoto pohybu je cílem dějepisu. Ale aby lidský rozum pochopil zákony nepřetržitého pohybu součtu všech lidských libovůlí, připouští libovolné, přetržité jednotky. První postup dějepisu spočívá v tom, že vezme libovolnou řadu nepřetržitých událostí a zkoumá ji odděleně od ostatních, ačkoli žádná událost nemá a nemůže mít začátek, ale vždycky jedna událost nepřetržitě vyplývá z druhé. Druhý postup spočívá v tom, že zkoumá činy jednoho člověka, cara nebo vojevůdce, jako součet lidských libovůlí, ačkoli součet lidských libovůlí se nikdy nevyjadřuje v činnosti jediné dějinné osobnosti.

Dějepisná věda ve svém vývoji bere ke zkoumání stále menší a menší jednotky a touto cestou se snaží přiblížit pravdě. Ale ať jsou jednotky, které dějepis bere, sebemenší, cítíme, že připustit jednotku oddělenou od jiné, připustit *začátek* nějakého jevu a připustit, že libovůle všech lidí se vyjadřují v činech jedné dějinné osobnosti, je samo o sobě mylné.

Každý závěr dějepisu se bez nejmenšího úsilí ze strany kritiky rozpadne jako prach a nezanechá po sobě nic, jen proto, že si kritika vezme za předmět pozorování větší nebo menší přetržitou jednotku; a na to má vždycky právo, protože zvolená dějinná jednotka je vždycky libovolná.

Jen když připustíme k pozorování nekonečně malou jednotku – diferenciál dějin, to jest stejnorodé lidské tužby – a osvojíme si umění integrovat, to jest brát součty těchto nekonečně malých veličin, můžeme doufat, že zákony dějin poznáme.

* * *

Prvních patnáct let devatenáctého století v Evropě představuje neobyčejný pohyb milionů lidí. Lidé opouštějí svá obvyklá zaměstnání, ženou se z jednoho konce Evropy na druhý, loupí, zabíjejí jeden druhého, jásají a zoufají si, a celý běh života se na několik let změní a představuje zesílený pohyb, který zprvu sílí a potom slábne. „Jaká je příčina tohoto pohybu, nebo podle jakých zákonů probíhal?“ ptá se lidský rozum.

Historikové v odpověď na tuto otázku vykládají činy a řeči několika desítek lidí v jedné z budov města Paříže a nazývají ty činy a řeči slovem revoluce; potom podávají podrobný životopis Napoleona a některých osob jemu příznivých i nepřátelských, vyprávějí o vlivu jedněch z těchto osob na druhé a říkají: proto vznikl ten pohyb a toto jsou jeho zákony.

Ale lidský rozum nejenže odmítá tomuto vysvětlení věřit, ale říká přímo, že způsob vysvětlení je nesprávný, protože se při tomto vysvětlení slabší jev bere za příčinu silnějšího. Součet lidských libovůlí vytvořil revoluci i Napoleona a jen součet těchto libovůlí je snášel a zničil.

„Ale pokaždé, když byla dobývání, byli dobyvatelé; pokaždé, když docházelo k převratům ve státě, byli velcí lidé,“ říká dějepis. Opravdu, pokaždé, když se objevili dobyvatelé, byly i války, odpovídá lidský rozum, ale to nedokazuje, že dobyvatelé byli příčinou válek a že je možné najít zákony války v osobní činnosti jednoho člověka. Pokaždé, když se podívám na hodinky a vidím, že ručička došla k desítce, slyším, že

v sousedním kostele začíná zvonění; ale z toho, že pokaždé, když ručička dojde na desátou hodinu, začíná zvonění, nemám právo vyvozovat, že postavení ručičky je příčinou pohybu zvonů.

Pokaždé, když vidím pohyb lokomotivy, slyším zvuk píšťaly, vidím otevírání ventilu a pohyb kol; ale z toho nemám právo vyvozovat, že píšťala a pohyb kol jsou příčinami pohybu lokomotivy.

Sedláci říkají, že pozdě na jaře fouká studený vítr, protože se rozvíjí dubový pupen, a opravdu každé jaro fouká studený vítr, když se rozvíjí dub. Ale přestože příčinu studeného větru, který fouká, když se rozvíjí dub, neznám, nemohu souhlasit se sedláky, že příčinou studeného větru je rozvíjení dubového pupenu, už jen proto, že síla větru je mimo vliv pupenu. Vidím jen shodu podmínek, jaká bývá v každém životním jevu, a vidím, že ať bych pozoroval ručičku hodinek, ventil a kola lokomotivy a dubový pupen sebedéle a sebepodrobněji, příčinu zvonění, pohybu lokomotivy a jarního větru nepoznám. K tomu musím úplně změnit své stanovisko a zkoumat zákony pohybu páry, zvonu a větru. Totéž musí udělat dějepis. A pokusy o to už byly učiněny.

Abychom zkoumali zákony dějin, musíme úplně změnit předmět pozorování, nechat na pokoji cary, ministry a generály a zkoumat stejnorodé, nekonečně malé prvky, které řídí masy. Nikdo nemůže říct, nakolik je člověku dáno dosáhnout touto cestou pochopení zákonů dějin; ale je zřejmé, že jen na této cestě leží možnost zachytit dějinné zákony; a že na této cestě nevynaložil lidský rozum ještě ani miliontinu toho úsilí, které historikové vynaložili na popis činů různých carů, vojevůdců a ministrů a na výklad svých úvah o těch činech.

II

Síly dvanácti národů Evropy vtrhly do Ruska. Ruské vojsko i obyvatelstvo ustupují a vyhýbají se střetnutí až ke Smolensku a od Smolenska až k Borodinu. Francouzské vojsko se s neustále rostoucí silou náporu žene k Moskvě, k cíli svého pohybu. Síla jeho náporu s blížícím se cílem roste, tak jako roste rychlost padajícího tělesa, čím víc se blíží k zemi. Vzadu tisíce verst hladové, nepřátelské země; vpředu desítky verst, které ji dělí od cíle. To cítí každý voják Napoleonovy armády, a vpád se valí sám od sebe, jen silou náporu.

V ruském vojsku se s postupujícím ústupem čím dál víc rozhořívá duch zloby proti nepříteli: jak ustupuje, soustřeďuje se a roste. U Borodina dochází ke střetnutí. Ani jedno, ani druhé vojsko se nerozpadne, ale ruské vojsko bezprostředně po střetnutí ustupuje stejně nutně, jako se nutně odkutálí koule, která se srazila s jinou koulí, jež se na ni řítila větší rychlostí; a stejně nutně se rozběhnutá koule vpádu, i když ve střetnutí ztratila všechnu svou sílu, ještě nějaký kus dráhy dokutálí.

Rusové ustupují o sto dvacet verst – za Moskvu, Francouzi dojdou do Moskvy a tam se zastaví. Po celých pět týdnů potom není jediná bitva. Francouzi se nehýbou. Jako smrtelně raněné zvíře, které krvácí a olizuje si rány, zůstávají pět týdnů v Moskvě, nic nepodnikají, a najednou bez jakékoli nové příčiny utíkají zpátky: vrhnou se na kalužskou silnici a po vítězství – neboť bojiště u Malojaroslavce zůstalo zase jim –, aniž se pustí do jediné vážné bitvy, utíkají ještě rychleji zpátky ke Smolensku, za Smolensk, za Vilno, za Berezinu a dál.

Večer dvacátého šestého srpna byli Kutuzov i celá ruská armáda přesvědčeni, že bitva u Borodina je vyhraná. Kutuzov to tak také psal panovníkovi. Kutuzov nařídil připravit se na novou bitvu, aby nepříte-

le dorazili, a to ne proto, že by chtěl někoho klamat, ale proto, že věděl, že nepřítel je poražen, stejně jako to věděl každý z účastníků bitvy.

Ale téhož večera a příštího dne začaly jedna za druhou přicházet zprávy o neslýchaných ztrátách, o ztrátě poloviny armády, a nová bitva se ukázala jako fyzicky nemožná.

Nebylo možné svádět bitvu, když ještě nebyly shromážděny zprávy, nebyli odneseni ranění, nebylo doplněno střelivo, nebyli spočítáni mrtví, nebyli jmenováni noví velitelé na místa padlých, lidé se nenajedli a nevyspali. A zároveň hned po bitvě, příštího rána, se francouzské vojsko silou náporu, která teď jako by rostla v obráceném poměru ke čtvercům vzdáleností, už samo od sebe valilo na ruské vojsko. Kutuzov chtěl příštího dne zaútočit a celá armáda to chtěla. Ale k útoku nestačí chtít; je třeba, aby byla možnost to udělat, a ta možnost nebyla. Nebylo možné neustoupit o jeden pochod, potom stejně tak nebylo možné neustoupit o druhý a o třetí pochod, a konečně prvního září, když armáda došla k Moskvě, vyžadovala síla okolností, navzdory vší síle citu, který se v řadách vojska zvedl, aby ta vojska šla za Moskvu. A vojska ustoupila ještě o jeden, o poslední pochod a vydala Moskvu nepříteli.

Lidé, kteří jsou zvyklí myslet si, že plány válek a bitev sestavují vojevůdci stejným způsobem, jakým každý z nás, když sedí ve své pracovně nad mapou, uvažuje o tom, jak a co by v té a té bitvě nařídil, si kladou otázky, proč Kutuzov při ústupu nejednal tak a tak, proč nezaujal postavení ještě dřív, než došel k Filím, proč neustoupil hned na kalužskou silnici a neopustil Moskvu a tak dále. Lidé, kteří jsou zvyklí takto myslet, zapomínají nebo nevědí, za jakých nevyhnutelných podmínek probíhá vždycky činnost každého vrchního velitele. Činnost vojevůdce nemá ani tu nejmenší podobnost s činností, kterou si představujeme, když volně sedíme v pracovně, rozebíráme na mapě nějaké tažení se známým počtem vojska na jedné i na druhé straně a ve známé krajině a začínáme své úvahy od nějakého známého okamžiku.

Vrchní velitel nikdy není v podmínkách *začátku* nějaké události, v nichž událost vždycky zkoumáme my. Vrchní velitel je vždycky uprostřed pohybující se řady událostí, a to tak, že nikdy, v žádné chvíli, není schopen promyslet celý význam události, která se odehrává. Událost se nepozorovaně, okamžik za okamžikem, vyřezává do svého významu, a v každém okamžiku tohoto postupného, nepřetržitého vyřezávání události je vrchní velitel uprostřed nesmírně složité hry intrik, starostí, závislosti, moci, projektů, rad, hrozeb a podvodů a je neustále nucen odpovídat na nesčíslné množství otázek, které se mu předkládají a které si často navzájem odporují.

Učení vojáci nám převelice vážně říkají, že Kutuzov měl vojska přesunout na kalužskou silnici už dávno předtím, než došel k Filím, a že dokonce kdosi takový projekt navrhoval. Ale před vrchním velitelem, zvlášť v těžké chvíli, nebývá jeden projekt, ale vždycky desítky najednou. A každý z těch projektů, založených na strategii a taktice, odporuje ostatním. Úkol vrchního velitele, zdálo by se, spočívá jen v tom, aby si jeden z těch projektů vybral. Ale ani to udělat nemůže. Události a čas nečekají. Navrhnou mu, dejme tomu, dvacátého osmého, aby přešel na kalužskou silnici, ale v té době přicválá pobočník od Miloradoviče a ptá se, zda se má hned pustit do boje s Francouzi, nebo ustoupit. Musí hned, v tuto chvíli, vydat rozkaz. A rozkaz k ústupu nám zmaří odbočení na kalužskou silnici. A hned po pobočníkovi se intendant ptá, kam vézt proviant, a náčelník lazaretů, kam vézt raněné; a kurýr z Petrohradu přiváží panovníkův dopis, který nepřipouští možnost opustit Moskvu; a soupeř vrchního velitele, ten, kdo pod ním podkopává – a takoví jsou vždycky, a ne jeden, ale několik –, navrhuje nový projekt, diametrálně opačný plánu odchodu na kalužskou silnici; a síly samotného vrchního velitele vyžadují spánek a posilnění; a ctihodný generál, kterého obešli při vyznamenání, si přijde stěžovat, a obyvatelé úpěnlivě prosí o ochranu; důstojník vyslaný prohlédnout terén přijede a hlásí pravý opak toho, co říkal důstojník vyslaný před

ním; a vyzvědač, zajatec i generál, který dělal průzkum, popisují postavení nepřátelské armády každý jinak. Lidé, kteří jsou zvyklí tyto nutné podmínky činnosti každého vrchního velitele nechápat nebo na ně zapomínat, nám líčí například postavení vojsk ve Filích a předpokládají přitom, že vrchní velitel mohl prvního září zcela svobodně rozhodovat otázku, zda Moskvu opustit, nebo bránit, kdežto když stála ruská armáda pět verst od Moskvy, taková otázka už být nemohla. Kdy tedy byla ta otázka rozhodnuta? I u Drissy, i u Smolenska, a nejcitelněji dvacátého čtvrtého u Ševardina a dvacátého šestého u Borodina, a každý den, každou hodinu a každou minutu ústupu od Borodina až k Filím.

III

Ruská vojska ustoupila od Borodina a stála u Filí. Jermolov, který jel prohlédnout postavení, přijel k polnímu maršálovi.

„V tomhle postavení se bít nedá," řekl. Kutuzov se na něho udiveně podíval a přiměl ho, aby svá slova zopakoval. Když domluvil, Kutuzov mu podal ruku.

„Podej mi ruku," řekl, otočil ji tak, aby mu nahmatal tep, a řekl: „Nejsi zdráv, holoubku. Rozmysli si, co říkáš."

Na Poklonné hoře, šest verst od Dorogomilovské brány, vystoupil Kutuzov z kočáru a posadil se na lavici na kraji cesty. Shromáždil se kolem něho obrovský zástup generálů. Přidal se k nim i hrabě Rastopčin, který přijel z Moskvy. Celá tato skvělá společnost se rozdělila do několika hloučků a mluvila mezi sebou o výhodách a nevýhodách postavení, o stavu vojsk, o zamýšlených plánech, o situaci v Moskvě, vůbec o vojenských otázkách. Všichni cítili, že ačkoli k tomu nebyli povoláni, ačkoli se to tak nenazývalo, byla to válečná rada. Hovory se všechny držely v oblasti obecných otázek. Jestliže někdo sděloval nebo se dozvídal osobní novinky, mluvilo se o tom šeptem a hned se zase přecházelo k obecným otázkám: mezi všemi těmi lidmi nebylo slyšet žádné žerty, žádný smích, ba nebylo vidět ani úsměvy. Všichni se zřejmě s námahou snažili udržet se na výši situace. A všechny skupinky, když spolu hovořily, se snažily držet v blízkosti vrchního velitele, jehož lavice byla středem těch hloučků, a mluvily tak, aby je mohl slyšet. Vrchní velitel poslouchal a občas se znovu zeptal na to, co se kolem něho říkalo, ale sám do hovoru nevstupoval a žádný názor nevyslovoval. Většinou si chvíli poslechl hovor některého hloučku a pak se s výrazem zklamání odvrátil, jako by mluvili úplně o něčem jiném, než co

chtěl vědět. Jedni mluvili o zvoleném postavení a kritizovali ani ne tak postavení samotné jako duševní schopnosti těch, kdo je vybrali; druzí dokazovali, že chyba se stala už dřív, že bitvu bylo třeba přijmout už předevčírem; třetí mluvili o bitvě u Salamanky, o níž vyprávěl Francouz Crossard ve španělské uniformě, který právě přijel. Ten Francouz rozebíral spolu s jedním z německých princů, kteří sloužili v ruské armádě, obléhání Zaragozy a předpokládal, že stejně se bude bránit i Moskva. Ve čtvrtém hloučku mluvil hrabě Rastopčin o tom, že je s moskevskou družinou připraven zahynout pod hradbami hlavního města, ale že přesto nemůže nelitovat nejistoty, v níž ho nechali, a že kdyby to byl věděl dřív, bylo by to jiné… Pátí, kteří předváděli hloubku svých strategických úvah, mluvili o směru, kterým se budou muset vojska vydat. Šestí mluvili naprosté nesmysly. Kutuzovova tvář byla čím dál ustaranější a smutnější. Ze všech těch hovorů viděl Kutuzov jedno: Moskvu nebylo *fyzicky vůbec možné* bránit, v plném významu těch slov, to jest bylo to nemožné do té míry, že kdyby nějaký šílený vrchní velitel vydal rozkaz k bitvě, nastal by zmatek, a bitva by se stejně nekonala; nekonala by se proto, že všichni vyšší velitelé nejenže považovali toto postavení za nemožné, ale ve svých hovorech probírali jen to, co nastane, až se toto postavení nepochybně opustí. Jak by mohli velitelé vést svá vojska na bojiště, které považovali za nemožné? Nižší velitelé, dokonce i vojáci – kteří také přemýšlejí – rovněž považovali postavení za nemožné, a proto nemohli jít do boje s jistotou porážky. Jestliže Bennigsen trval na obraně tohoto postavení a jiní je ještě probírali, pak ta otázka už neměla význam sama o sobě, ale jen jako záminka ke sporu a k intrikám. To Kutuzov chápal.

Bennigsen, který postavení vybral, vášnivě dával najevo své ruské vlastenectví – Kutuzov ho nedokázal poslouchat, aniž by se zamračil – a trval na obraně Moskvy. Kutuzov jasně jako den viděl Bennigsenův cíl: v případě neúspěšné obrany svalit vinu na Kutuzova, který dovedl vojska bez bitvy až k Vrabčím horám, a v případě úspěchu si ho při-

psat sám; a kdyby se obrana odmítla, očistit se od zločinu, že se opustila Moskva. Ale tahle otázka intrik teď starého člověka nezaměstnávala. Zaměstnávala ho jediná strašná otázka. A na tu otázku od nikoho neslyšel odpověď. Otázka pro něho teď spočívala jen v tom: „Copak jsem to byl já, kdo pustil Napoleona až k Moskvě, a kdy jsem to udělal? Kdy se to rozhodlo? Že by včera, když jsem poslal Platovovi rozkaz k ústupu, nebo předevčírem večer, když jsem si zdřímL a poručil Bennigsenovi, aby se o všechno postaral? Nebo ještě dřív?... Ale kdy, kdy se ta strašná věc rozhodla? Moskva se musí opustit. Vojska musí ustoupit a ten rozkaz je třeba vydat.“ Vydat ten strašný rozkaz se mu zdálo totéž co vzdát se velení armády. A nejenže miloval moc a byl na ni zvyklý – pocty, jichž se dostávalo knížeti Prozorovskému, u něhož v Turecku sloužil, ho dráždily –, ale byl přesvědčen, že jemu je určeno zachránit Rusko a že jen proto byl proti panovníkově vůli a z vůle národa zvolen vrchním velitelem. Byl přesvědčen, že jen on sám dokáže v těchto těžkých podmínkách stát v čele armády, že jen on sám na celém světě dokáže bez hrůzy mít za protivníka neporazitelného Napoleona; a děsil se při pomyšlení na rozkaz, který musel vydat. Ale bylo třeba něco rozhodnout, bylo třeba ukončit ty hovory kolem něho, které začínaly nabývat příliš volného rázu.

Zavolal si k sobě starší generály.

„Ať je má hlava dobrá, nebo špatná, nemůže spoléhat než sama na sebe,“ řekl, vstal z lavice a odjel do Filí, kde stály jeho kočáry.

IV

V prostorné, nejlepší jizbě mužika Andreje Savosťjanova se ve dvě hodiny sešla rada. Mužici, ženy a děti velké mužické rodiny se tísnili na druhé straně síně, v černé jizbě. Jen Andrejova vnučka Malaša, šestiletá holčička, které nejjasnější kníže, když ji pohladil, dal při čaji kostku cukru, zůstala na peci ve velké jizbě. Malaša se z pece nesměle a radostně dívala na tváře, uniformy a kříže generálů, kteří jeden za druhým vcházeli do jizby a usazovali se v čestném koutě, na širokých lavicích pod ikonami. Sám dědeček, jak Malaša v duchu Kutuzovovi říkala, seděl stranou od nich, v tmavém koutě za pecí. Seděl hluboko zabořený ve skládacím křesle, neustále pohekával a rovnal si límec kabátu, který ho, ačkoli byl rozepnutý, pořád jako by škrtil na krku. Ti, kdo vcházeli, přistupovali jeden po druhém k polnímu maršálovi; některým tiskl ruku, jiným kývl hlavou. Pobočník Kajsarov chtěl odhrnout záclonku v okně naproti Kutuzovovi, ale Kutuzov na něho zlostně mávl rukou a Kajsarov pochopil, že nejjasnější kníže nechce, aby mu bylo vidět do tváře.

Kolem mužického smrkového stolu, na kterém ležely mapy, plány, tužky a papíry, se shromáždilo tolik lidí, že sluhové přinesli ještě jednu lavici a postavili ji ke stolu. Na tu lavici si sedli ti, kdo přišli později: Jermolov, Kajsarov a Toll. Přímo pod ikonami, na čestném místě, seděl s Jiřím na krku, s bledou, nezdravou tváří a s vysokým čelem, které splývalo s holou hlavou, Barclay de Tolly. Už druhý den ho trápila zimnice a právě teď ho mrazilo a lámalo v kostech. Vedle něho seděl Uvarov a tlumeným hlasem – jako všichni – a s rychlými gesty něco Barclayovi sděloval. Malý, kulaťoučký Dochturov s povytaženým obočím a rukama složenýma na břiše pozorně naslouchal. Na druhé straně

seděl hrabě Ostermann-Tolstoj, hlavu se smělými rysy a zářícíma očima opřenou o ruku, a zdál se pohroužený do svých myšlenek. Rajevskij s netrpělivým výrazem a navyklým gestem kroutil dopředu své černé vlasy na spáncích a díval se tu na Kutuzova, tu na vstupní dveře. Pevná, hezká a dobrá tvář Konovnicyna zářila něžným a šibalským úsměvem. Setkal se s Malašiným pohledem a dělal na ni očima znamení, při kterých se holčička musela usmívat.

Všichni čekali na Bennigsena, který pod záminkou nové prohlídky postavení dojídal svůj chutný oběd. Čekali na něho od čtyř do šesti hodin a celou tu dobu nezačínali poradu a tichými hlasy hovořili o jiných věcech.

Teprve když do jizby vešel Bennigsen, vysunul se Kutuzov ze svého kouta a posunul se ke stolu, ale jen natolik, aby jeho tvář neosvětlovaly svíčky postavené na stůl.

Bennigsen zahájil radu otázkou: „Máme opustit bez boje posvátné a starobylé hlavní město Ruska, nebo ho bránit?“ Následovalo dlouhé, všeobecné mlčení. Všechny tváře se zachmuřily a v tichu bylo slyšet Kutuzovovo zlostné hekání a pokašlávání. Všechny oči se dívaly na něho. Malaša se taky dívala na dědečka. Byla mu ze všech nejblíž a viděla, jak se mu tvář svraštila: jako by se chystal plakat. Ale netrvalo to dlouho.

„*Posvátné starobylé hlavní město Ruska!*“ promluvil najednou a zlostným hlasem opakoval Bennigsenova slova, čímž poukazoval na jejich falešný tón. „Dovolte, abych vám řekl, Vaše Osvícenosti, že tato otázka nemá pro ruského člověka smysl.“ Těžkým tělem se naklonil dopředu. „Takovou otázku nelze klást, a taková otázka nemá smysl. Otázka, kvůli které jsem požádal tyto pány, aby se sešli, je otázka vojenská. Ta otázka zní: ‚Spása Ruska je v armádě. Je výhodnější riskovat ztrátu armády i Moskvy tím, že přijmeme bitvu, nebo vydat Moskvu bez bitvy? Na tuto otázku chci znát váš názor.‘“ Opřel se zase o opěradlo křesla.

Začala debata. Bennigsen ještě nepokládal hru za prohranou. Připouštěl názor Barclaye a ostatních, že u Filí nelze přijmout obrannou bitvu, ale protože byl prodchnut ruským vlastenectvím a láskou k Moskvě, navrhoval převést vojska v noci z pravého křídla na levé a druhého dne udeřit na pravé křídlo Francouzů. Názory se rozdělily, vedly se spory pro i proti tomuto návrhu. Jermolov, Dochturov a Rajevskij s Bennigsenovým názorem souhlasili. Ať už je vedl pocit, že je třeba přinést oběť, než se hlavní město opustí, nebo jiné osobní úvahy, tito generálové jako by nechápali, že tahle rada nemůže změnit nevyhnutelný běh věcí a že Moskva je už teď opuštěná. Ostatní generálové to chápali, otázku Moskvy nechávali stranou a hovořili o směru, kterým se vojsko mělo při ústupu vydat. Malaša, která nespouštěla oči z toho, co se před ní dělo, chápala význam té rady jinak. Zdálo se jí, že jde jen o osobní zápas mezi „dědečkem“ a „dlouhošosákem“, jak říkala Bennigsenovi. Viděla, že se zlobí, když spolu mluví, a v duchu držela s dědečkem. Uprostřed hovoru si všimla rychlého, šibalského pohledu, který dědeček vrhl na Bennigsena, a hned nato si k své radosti všimla, že dědeček něco dlouhošosákovi řekl a usadil ho: Bennigsen najednou zrudl a zlostně se prošel po jizbě. Slova, která na Bennigsena tak zapůsobila, byla Kutuzovovým klidně a tiše vysloveným názorem na výhody a nevýhody Bennigsenova návrhu: převést vojska v noci z pravého křídla na levé a zaútočit na pravé křídlo Francouzů.

„Já, pánové,“ řekl Kutuzov, „nemohu hraběcí plán schválit. Přesuny vojsk v těsné blízkosti nepřítele jsou vždycky nebezpečné a válečné dějiny tuto úvahu potvrzují. Tak například…“ Kutuzov jako by se zamyslel, hledal příklad a jasným, prostodušným pohledem se díval na Bennigsena. „No, třeba bitva u Friedlandu, na kterou se hrabě, jak myslím, dobře pamatuje, byla… ne zcela úspěšná jen proto, že se naše vojska přeskupovala v příliš těsné blízkosti nepřítele…“ Následovalo chvilkové mlčení, které se všem zdálo velice dlouhé.

Debata se znovu rozproudila, ale často nastávaly přestávky a bylo cítit, že už není o čem mluvit.

Během jedné takové přestávky Kutuzov těžce vzdychl, jako by se chystal promluvit. Všichni se na něho ohlédli.

„Nuže, pánové! Vidím, že rozbité hrnce zaplatím já," řekl. A pomalu se zvedl a přistoupil ke stolu. „Pánové, slyšel jsem vaše názory. Někteří se mnou nebudou souhlasit. Ale já," zarazil se, „mocí, kterou mi svěřil můj panovník a vlast, já – nařizuji ústup."

Hned nato se generálové začali rozcházet se stejnou slavnostní a mlčenlivou opatrností, s jakou se lidé rozcházejí po pohřbu.

Někteří generálové tlumeným hlasem, ve zcela jiné poloze, než když mluvili na radě, něco vrchnímu veliteli sdělili.

Malaša, na kterou už dávno čekali s večeří, opatrně slezla pozpátku z pryčny nad pecí, chytala se bosýma nožkama výstupků pece, propletla se mezi nohama generálů a vyklouzla ze dveří.

Když Kutuzov generály propustil, dlouho seděl s lokty opřenými o stůl a myslel pořád na tutéž strašnou otázku: „Kdy, kdy se tedy konečně rozhodlo, že se Moskva opustí? Kdy se stalo to, co otázku rozhodlo, a kdo za to může?"

„Tohle, tohle jsem nečekal," řekl pobočníkovi Schneiderovi, který k němu vešel už pozdě v noci. „Tohle jsem nečekal! Tohle by mě nenapadlo!"

„Musíte si odpočinout, Vaše Jasnosti," řekl Schneider.

„Ale kdepak! Budou žrát koňské maso jako Turci," vykřikl Kutuzov, aniž odpověděl, a uhodil buclatou pěstí do stolu, „budou i oni, jen kdyby..."

V

Na rozdíl od Kutuzova jednal v téže době, při události ještě mnohem důležitější, než byl ústup armády bez boje, totiž při opuštění Moskvy a jejím vypálení, docela jinak Rastopčin, který se nám jeví jako ten, kdo tuto událost řídil.

Tato událost – opuštění Moskvy a její vypálení – byla stejně nevyhnutelná jako ústup vojsk bez boje za Moskvu po borodinské bitvě.

Každý Rus by mohl předpovědět, co se stalo, ne na základě úsudků, ale na základě citu, který je v nás a byl v našich otcích.

Počínaje Smolenskem se ve všech městech a vesnicích ruské země bez přičinění hraběte Rastopčina a jeho plakátů dělo totéž, co se stalo v Moskvě. Lid bezstarostně čekal na nepřítele, nebouřil se, nerozčiloval se, nikoho netrhal na kusy, ale klidně čekal na svůj osud, protože v sobě cítil sílu, aby v té nejtěžší chvíli našel, co je třeba udělat. A jakmile se nepřítel přiblížil, nejbohatší vrstvy obyvatelstva odcházely a nechávaly svůj majetek; nejchudší zůstávaly a zapalovaly a ničily, co zbylo.

Vědomí, že tomu tak bude a vždycky tak bude, leželo a leží v duši ruského člověka. A toto vědomí, a víc než to, předtucha, že Moskva bude dobyta, leželo v ruské, moskevské společnosti roku dvanáct. Ti, kdo začali z Moskvy odjíždět už v červenci a na začátku srpna, ukázali, že to očekávali. Ti, kdo odjížděli s tím, co mohli pobrat, a nechávali domy a polovinu majetku, tak jednali z onoho skrytého vlastenectví, které se neprojevuje frázemi, zabíjením dětí pro záchranu vlasti a podobnými nepřirozenými činy, ale projevuje se nenápadně, prostě, organicky, a proto má vždycky nejsilnější účinky.

„Je hanba utíkat před nebezpečím; z Moskvy utíkají jen zbabělci," říkali jim. Rastopčin jim ve svých plakátech vštěpoval, že odjíždět z Moskvy je potupné. Styděli se, že dostanou přezdívku zbabělců, styděli se odjíždět, ale přesto odjížděli, protože věděli, že je to tak třeba. Proč odjížděli? Nelze předpokládat, že by je Rastopčin vystrašil hrůzami, které Napoleon páchal v dobytých zemích. Odjížděli, a první odjeli bohatí, vzdělaní lidé, kteří velmi dobře věděli, že Vídeň a Berlín zůstaly netknuté a že se tam obyvatelé za Napoleonovy okupace vesele bavili s okouzlujícími Francouzi, které tehdy ruští muži, a zvlášť dámy, tolik milovali.

Odjížděli proto, že pro ruské lidi nemohla existovat otázka, zda se jim bude v Moskvě pod francouzskou vládou žít dobře, nebo špatně. Pod francouzskou vládou být nešlo: to bylo to nejhorší. Odjížděli už před borodinskou bitvou a po borodinské bitvě ještě rychleji, nedbali výzev k obraně, nedbali prohlášení vrchního velitele Moskvy, že hodlá pozvednout Iverskou ikonu a jít bojovat, ani balonů, které měly Francouze zahubit, a nedbali všech těch nesmyslů, o kterých Rastopčin psal ve svých plakátech. Věděli, že bojovat má vojsko, a jestliže nemůže, pak se nedá jít se slečnami a s čeledí na Tři Hory válčit s Napoleonem, a že je třeba odjet, ať je to sebevíc líto nechat svůj majetek napospas zkáze. Odjížděli a nemysleli na velkolepý význam toho obrovského, bohatého hlavního města, které obyvatelé opustili a vydali v oběť ohni – velké opuštěné dřevěné město nutně muselo shořet; odjížděli každý sám pro sebe, a přitom jen díky tomu, že odjeli, se uskutečnila ta velkolepá událost, která navždy zůstane největší slávou ruského národa. Ta paní, která se už v červnu se svými černými sluhy a šaškyněmi vydala z Moskvy na saratovský statek s nejasným vědomím, že Bonapartovi sloužit nebude, a se strachem, aby ji na rozkaz hraběte Rastopčina nezastavili, konala prostě a opravdově to velké dílo, které zachránilo Rusko. Hrabě Rastopčin však tu zahanboval ty, kdo odjížděli, tu dával odvážet úřady, tu rozdával k ničemu nepotřebné zbraně opilé

sebrance, tu dával zvedat ikony, tu zakazoval Augustinovi odvážet ostatky a ikony, tu zabíral všechny soukromé povozy, které v Moskvě byly, tu na sto třiceti šesti povozech odvážel balon, který stavěl Leppich, tu naznačoval, že Moskvu vypálí, tu vyprávěl, jak vypálil svůj dům, a napsal Francouzům provolání, v němž jim slavnostně vyčítal, že mu zničili sirotčinec; tu přijímal slávu vypálení Moskvy, tu se jí zříkal, tu přikazoval lidu, aby chytal všechny špiony a vodil je k němu, tu za to lidu vyčítal, tu vyháněl z Moskvy všechny Francouze, tu nechával ve městě madam Aubert-Chalmé, která byla středem celého francouzského obyvatelstva Moskvy, a bez zvláštní viny dával zatknout a poslat do vyhnanství starého, váženého ředitele pošt Ključareva; tu svolával lid na Tři Hory, aby bojoval s Francouzi, tu, aby se toho lidu zbavil, mu vydal člověka na smrt a sám odjel zadní bránou; tu říkal, že neštěstí Moskvy nepřežije, tu psal do památníků francouzské verše o svém podílu na té věci – tento člověk nechápal význam události, která se odehrávala, ale chtěl jen sám něco udělat, někoho ohromit, vykonat něco vlastenecky hrdinského, a jako kluk dováděl nad velkolepou a nevyhnutelnou událostí opuštění a vypálení Moskvy a snažil se svou malou rukou tu povzbudit, tu zadržet tok obrovského lidového proudu, který ho unášel s sebou.

Poznámka autora: Narodil jsem se jako Tatar. Chtěl jsem být Římanem. Francouzi mě nazvali barbarem. Rusové – Georgem Dandinem.

VI

Hélène, která se se dvorem vrátila z Vilna do Petrohradu, se ocitla v nesnadné situaci.

V Petrohradě se Hélène těšila zvláštní přízni jednoho velmože, který zastával jeden z nejvyšších úřadů ve státě. Ve Vilně se však sblížila s mladým cizím princem. Když se vrátila do Petrohradu, byli princ i velmož oba v Petrohradě, oba uplatňovali svá práva a před Hélène vyvstal úkol v její kariéře nový: zachovat si důvěrný vztah s oběma a neurazit ani jednoho.

To, co by se jiné ženě zdálo těžké, a dokonce nemožné, nepřimělo hraběnku Bezuchovovou ani jednou k zamyšlení; zřejmě ne nadarmo měla pověst nejchytřejší ženy. Kdyby začala své činy tajit a vymotávat se z nepříjemné situace lstí, tím samým by si věc pokazila, protože by uznala svou vinu; ale Hélène se naopak hned, jako opravdu velký člověk, který dokáže všechno, co chce, postavila do pozice toho, kdo má pravdu, čemuž upřímně věřila, a všechny ostatní do pozice viníků.

Když si ta mladá cizí osobnost poprvé dovolila jí něco vyčítat, hrdě zvedla svou krásnou hlavu, pootočila se k němu a pevně řekla:

„Hle, sobectví a krutost mužů! Nic jiného jsem nečekala. Žena se pro vás obětuje, trpí, a tohle je její odměna. Jaké máte právo, Výsosti, žádat ode mne počty z mých přátelství a náklonností? Je to člověk, který mi byl víc než otcem."

Osobnost chtěla něco říct. Hélène ji přerušila. „Nu ano," řekla, „možná ke mně chová jiné city než otcovské, ale to není důvod, abych mu zavřela dveře. Nejsem taková, abych splácela nevděkem. Vězte, Výsosti, že ze všeho, co se týká mých důvěrných citů, se zodpovídám jen

Bohu a svému svědomí," dokončila, dotkla se rukou krásných ňader, která se vysoko zvedla, a pohlédla k nebi.

„Ale vyslechněte mě, proboha."

„Vezměte si mě, a budu vaší otrokyní."

„Ale to je nemožné."

„Nechcete se ke mně snížit, vy..." řekla Hélène a dala se do pláče.

Osobnost ji začala utěšovat; Hélène však skrze slzy říkala, jako by se zapomněla, že jí nic nemůže bránit vdát se, že existují příklady – tehdy ještě příkladů bylo málo, ale jmenovala Napoleona a jiné vysoce postavené osoby –, že nikdy nebyla manželkou svého manžela, že byla obětována.

„Ale zákony, náboženství..." říkala osobnost, už napůl poražená.

„Zákony, náboženství... K čemu by byly vymyšleny, kdyby tohle nedokázaly!" řekla Hélène.

Vysoce postavená osobnost se podivila, že ji tak prostá úvaha nemohla napadnout, a obrátila se o radu ke svatým bratřím Tovaryšstva Ježíšova, se kterými byla v blízkých stycích.

Několik dní nato, na jedné z okouzlujících slavností, které Hélène pořádala ve své letní vile na Kamenném ostrově, jí byl představen jistý ne už mladý, okouzlující pan de Jobert, jezuita v krátkém šatu, se sněhobílými vlasy a černýma, zářícíma očima, který s Hélène dlouho v zahradě, ve světle slavnostního osvětlení a za zvuků hudby, rozmlouval o lásce k Bohu, ke Kristu, k srdci Matky Boží a o útěše, kterou v tomto i v budoucím životě poskytuje jediné pravé, katolické náboženství. Hélène byla dojatá, a několikrát měla ona i pan Jobert v očích slzy a chvěl se jim hlas. Tanec, ke kterému si ji přišel vyzvat kavalír, přerušil její rozhovor s jejím budoucím strážcem svědomí; ale druhého dne přišel pan de Jobert k Hélène večer sám a od té doby k ní začal často docházet.

Jednoho dne zavedl hraběnku do katolického kostela, kde poklekla před oltářem, ke kterému ji přivedli. Ne už mladý, okouzlující Fran-

couz jí položil ruce na hlavu, a jak sama potom vyprávěla, pocítila cosi jako závan svěžího větru, který jí sestoupil do duše. Vysvětlili jí, že to byla milost.

Potom k ní přivedli abbého v dlouhém šatu, ten ji vyzpovídal a rozhřešil ji z jejích hříchů. Druhého dne jí přinesli skříňku, ve které bylo svaté přijímání, a nechali jí ji doma k užívání. Po několika dnech se Hélène ke své spokojenosti dozvěděla, že teď vstoupila do pravé, katolické církve a že se o ní v nejbližších dnech dozví sám papež a pošle jí nějakou listinu.

Všechno, co se v té době kolem ní a s ní dělo, všechna ta pozornost, kterou jí věnovalo tolik chytrých lidí a která se projevovala v tak příjemných, jemných formách, i holubičí čistota, ve které se teď nacházela – celou tu dobu nosila bílé šaty s bílými stuhami –, to všechno jí působilo potěšení; ale kvůli tomu potěšení ani na chvíli nepustila ze zřetele svůj cíl. A jak se to vždycky stává, že v lstivosti hloupý člověk vyzraje na chytřejší, pochopila, že cílem všech těch řečí a starostí bylo hlavně obrátit ji na katolickou víru a vzít od ní peníze ve prospěch jezuitských institucí – dělali jí o tom narážky –, a proto Hélène, dřív než peníze dala, trvala na tom, aby s ní provedli ty různé úkony, které by ji osvobodily od manžela. V jejím pojetí spočíval význam každého náboženství jen v tom, aby se při uspokojování lidských přání dodržovala jistá slušnost. A s tímto cílem při jednom ze svých rozhovorů se zpovědníkem naléhavě žádala odpověď na otázku, do jaké míry ji její manželství zavazuje.

Seděli v salonu u okna. Bylo šero. Z okna voněly květiny. Hélène měla bílé šaty, které na ňadrech a ramenou prosvítaly. Abbé, dobře živený, s plnou, hladce vyholenou bradou, s příjemnými, pevnými ústy a bílýma rukama krotce složenýma na kolenou, seděl blízko Hélène, s jemným úsměvem na rtech a s pohledem pokojně okouzleným její krásou se jí občas podíval do tváře a vykládal svůj názor na otázku, která je zaměstnávala. Hélène se neklidně usmívala, dívala se na jeho

kudrnaté vlasy a na hladce vyholené, načernalé, plné tváře a každou chvíli čekala nový obrat rozhovoru. Ale abbé, ačkoli se zřejmě kochal krásou své společnice, byl zaujatý mistrovstvím svého řemesla.

Strážce svědomí uvažoval takto. Protože jste nevěděla, jaký význam má to, co podnikáte, dala jste slib manželské věrnosti člověku, který se ze své strany dopustil svatokrádeže, když vstoupil do manželství a nevěřil v jeho náboženský význam. Toto manželství nemělo onen dvojí význam, který mít má. Přesto vás však váš slib zavazoval. Porušila jste ho. Čeho jste se tím dopustila? Lehkého hříchu, nebo smrtelného hříchu? Lehkého hříchu, protože jste ten čin spáchala bez zlého úmyslu. Kdybyste teď vstoupila do nového manželství, abyste měla děti, mohl by vám být váš hřích odpuštěn. Ale otázka se opět dělí na dvě: za prvé…

„Ale já myslím," řekla najednou Hélène, která se začala nudit, se svým okouzlujícím úsměvem, „že když jsem vstoupila do pravého náboženství, nemůže mě vázat to, co mi uložilo náboženství falešné."

Strážce svědomí byl ohromen, že před ním někdo s takovou prostotou postavil Kolumbovo vejce. Byl nadšen nečekaně rychlými pokroky své žačky, ale nemohl se vzdát své myšlenkové, pracně vystavěné budovy argumentů.

„Ujasněme si to, hraběnko," řekl s úsměvem a začal vyvracet úvahy své duchovní dcery.

VII

Hélène chápala, že z duchovního hlediska je věc velmi prostá a snadná, ale že její rádci dělají potíže jen proto, že se obávají, jak se na tu věc bude dívat světská moc.

A proto se Hélène rozhodla, že je třeba tu věc ve společnosti připravit. Vzbudila žárlivost starého velmože a řekla mu totéž co prvnímu nápadníkovi, to jest postavila otázku tak, že jediný prostředek, jak na ni získat práva, je oženit se s ní. Starou vysoce postavenou osobnost tento návrh vdát se za živého manžela v prvním okamžiku ohromil stejně jako první, mladou osobnost; ale neochvějná jistota, s jakou Hélène tvrdila, že je to stejně prosté a přirozené, jako když se vdává dívka, zapůsobila i na něho. Kdyby se na samotné Hélène projevily byť jen nepatrné známky váhání, studu nebo tajnůstkářství, její věc by byla nepochybně prohraná; ale nejenže tu takové známky tajnůstkářství a studu nebyly, ale naopak prostě a s dobrosrdečnou naivitou vyprávěla svým blízkým přátelům – a to byl celý Petrohrad –, že jí nabídli sňatek princ i velmož a že má ráda oba a bojí se zarmoutit jednoho i druhého.

Po Petrohradě se okamžitě rozšířila pověst, ne že se Hélène chce se svým mužem rozvést – kdyby se rozšířila tahle pověst, velmi mnozí by se proti takovému nezákonnému úmyslu postavili –, ale rovnou se rozšířila pověst, že nešťastná, zajímavá Hélène je na rozpacích, za kterého z obou se má vdát. Otázka už nezněla, nakolik je to možné, ale jen, která partie je výhodnější a jak se na to bude dívat dvůr. Byli sice někteří zatvrzelí lidé, kteří se nedokázali povznést na úroveň té otázky a viděli v tom záměru zneuctění svátosti manželství; ale takových bylo málo a mlčeli, kdežto většinu zajímalo, jaké štěstí Hélène potkalo

a která volba je lepší. O tom, zda je dobře, nebo špatně vdávat se za živého manžela, se nemluvilo, protože tu otázku zřejmě už vyřešili lidé chytřejší než vy a já, jak se říkalo, a zapochybovat o správnosti toho řešení znamenalo riskovat, že člověk ukáže svou hloupost a neschopnost žít ve společnosti.

Jen jediná Marja Dmitrijevna Achrosimovová, která toho léta přijela do Petrohradu navštívit jednoho ze svých synů, si dovolila otevřeně vyslovit svůj názor, který byl opačný než názor společnosti. Když potkala Hélène na plese, zastavila ji Marja Dmitrijevna uprostřed sálu a za všeobecného ticha jí svým hrubým hlasem řekla:

„Tak u vás tady se začali vdávat za živého muže. Ty si možná myslíš, že jsi vymyslela něco nového? Předběhli tě, matičko. To už je dávno vymyšlené. Ve všech… se to tak dělá." A s těmi slovy si Marja Dmitrijevna navyklým hrozivým gestem vyhrnula široké rukávy, přísně se rozhlédla a prošla přes pokoj.

Na Marju Dmitrijevnu, i když se jí báli, se v Petrohradě dívali jako na šaškyni, a proto si z jejích slov všimli jen toho hrubého slova a šeptem si ho jeden druhému opakovali v domnění, že v tom slově je celá sůl toho, co řekla.

Kníže Vasilij, který v poslední době zvlášť často zapomínal, co říkal, a opakoval stokrát totéž, říkal pokaždé, když měl příležitost vidět svou dceru:

„Hélène, musím vám něco říct," říkal jí, odváděl ji stranou a tahal ji za ruku dolů. „Doslechl jsem se o jistých plánech týkajících se… Víte čeho. Nuže, mé drahé dítě, víte, že mé otcovské srdce se raduje, když ví, že jste… Tolik jste vytrpěla… Ale, drahé dítě… řiďte se jen svým srdcem. To je vše, co vám říkám." A pokaždé se stejným, skrývaným dojetím přitiskl svou tvář k dceřině a odešel.

Bilibin, který neztratil pověst nejchytřejšího člověka a byl nezištným přítelem Hélène, jedním z těch přátel, jaké mají skvělé ženy vždycky, přátel mužů, kteří nikdy nemohou přejít do role milenců, Bi-

libin jednou v úzkém kroužku vyložil své přítelkyni Hélène svůj názor na celou tu věc.

„Poslyšte, Bilibine," – takové přátele jako Bilibin oslovovala Hélène vždycky příjmením – a dotkla se svou bílou rukou s prsteny rukávu jeho fraku. „Řekněte mi, jako byste to řekl sestře, co mám dělat? Kterého z těch dvou?"

Bilibin svraštil kůži nad obočím a s úsměvem na rtech se zamyslel.

„Nezaskočíte mě, víte," řekl. „Jako opravdový přítel jsem o vaší věci přemýšlel znovu a znovu. Podívejte se. Jestliže si vezmete prince," – to byl ten mladý muž – a ohnul jeden prst, „ztratíte navždy možnost vzít si toho druhého, a navíc rozladíte dvůr. Jak víte, je tu jisté příbuzenství. Ale jestliže si vezmete starého hraběte, učiníte šťastnými jeho poslední dny, a potom, jako vdova po velkém... se už princ sňatkem s vámi neponíží." A Bilibin kůži na čele zase uvolnil.

„Tak to je opravdový přítel!" řekla Hélène a rozzářila se a znovu se dotkla rukou Bilibinova rukávu. „Jenže já mám ráda jednoho i druhého, nechtěla bych je zarmoutit. Za štěstí obou bych dala život," řekla.

Bilibin pokrčil rameny, čímž dal najevo, že s takovým žalem nedokáže pomoci ani on.

„To je ale ženská! Tomu se říká postavit otázku rovnou. Nejradši by si vzala všechny tři najednou," pomyslel si Bilibin.

„Ale řekněte, jak se na tu věc bude dívat váš manžel?" řekl; měl tak pevnou pověst, že se nebál, že ho taková naivní otázka shodí. „Bude souhlasit?"

„Ach! Tolik mě miluje!" řekla Hélène, které se z nějakého důvodu zdálo, že ji Pierre taky miloval. „Udělá pro mě všechno."

Bilibin svraštil kůži na čele, aby naznačil, že se chystá vtip.

„Dokonce i rozvod," řekl. Hélène se zasmála.

Mezi lidmi, kteří si dovolovali pochybovat o zákonnosti zamýšleného sňatku, byla i matka Hélène, kněžna Kuraginová. Neustále ji trápila závist k vlastní dceři, a teď, když předmět závisti byl kněžnině srdci

nejbližší, nemohla se s tou myšlenkou smířit. Radila se s ruským knězem, nakolik je možný rozvod a uzavření sňatku za živého manžela, a kněz jí řekl, že to není možné, a k její radosti jí ukázal místo v evangeliu, kde se – jak se knězi zdálo – možnost vdát se za živého manžela přímo zavrhuje.

Vyzbrojena těmito argumenty, které se jí zdály nevyvratitelné, jela kněžna časně ráno za svou dcerou, aby ji zastihla samotnou.

Hélène vyslechla matčiny námitky a mírně a posměšně se usmála.

„Ale vždyť je tam přímo řečeno: kdo se ožení s propuštěnou ženou…“ řekla stará kněžna.

„Ach, mamá, neříkejte hlouposti. Ničemu nerozumíte. V mém postavení mám povinnosti,“ promluvila Hélène a převedla hovor z ruštiny do francouzštiny, protože v ruštině se jí v její věci vždycky zdálo cosi nejasné.

„Ale, má milá…“

„Ach, mamá, jak to, že nechápete, že Svatý otec, který má právo udělovat dispenze…“

V tu chvíli vešla společnice, která u Hélène bydlela, a ohlásila jí, že Jeho Výsost je v sále a přeje si ji vidět.

„Ne, řekněte mu, že ho nechci vidět, že mám na něho vztek, protože mi nedodržel slovo.“

„Hraběnko, každý hřích lze odpustit,“ řekl mladý plavovlasý muž s dlouhou tváří a dlouhým nosem, který právě vcházel.

Stará kněžna uctivě vstala a uklonila se. Mladý muž, který vešel, si jí nevšiml. Kněžna kývla na dceru a odplula ke dveřím.

„Ne, má pravdu,“ myslela si stará kněžna, jejíž přesvědčení se před příchodem Jeho Výsosti všechna zhroutila. „Má pravdu; ale jak to, že jsme to v našem nenávratném mládí nevěděli? A bylo to tak prosté,“ myslela si stará kněžna, když nasedala do kočáru.

Začátkem srpna byla věc Hélène úplně rozhodnutá a Hélène napsala svému manželovi – který ji, jak si myslela, velice miloval – dopis, ve

kterém mu oznamovala, že se hodlá vdát za NN, a také že vstoupila do jediného pravého náboženství, a žádala ho, aby vyřídil všechny formality nutné k rozvodu, o kterých mu podá zprávu doručitel tohoto dopisu.

„Nato prosím Boha, můj příteli, aby vás měl ve své svaté a mocné ochraně. Vaše přítelkyně Hélène."

Ten dopis přivezli do Pierrova domu v době, kdy byl na borodinském poli.

VIII

Když Pierre podruhé, už na konci borodinské bitvy, utekl z Rajevského baterie, vydal se se zástupy vojáků roklí ke Kňazkovu, došel až k obvazišti, a když uviděl krev a uslyšel křik a sténání, spěšně šel dál a vmísil se do zástupů vojáků.

Jediné, po čem teď Pierre toužil všemi silami své duše, bylo co nejrychleji se dostat z těch strašných dojmů, ve kterých ten den žil, vrátit se do obvyklých životních poměrů a klidně usnout v pokoji na své posteli. Jen v obvyklých životních poměrech, cítil, bude schopen pochopit sám sebe a všechno, co viděl a zažil. Ale takové obvyklé životní poměry nebyly nikde.

Ačkoli tady na cestě, po které šel, nehvízdaly koule a kulky, ze všech stran tu bylo totéž, co tam na bojišti. Tytéž trpící, utrápené a občas podivně lhostejné tváře, tatáž krev, tytéž vojácké pláště, tytéž zvuky střelby, sice vzdálené, ale pořád ještě nahánějící hrůzu; kromě toho bylo dusno a prach.

Když Pierre ušel asi tři versty po velké možajské silnici, sedl si na její kraj.

Na zemi se snesl soumrak a dunění děl utichlo. Pierre si lehl, opřel se o loket a dlouho tak ležel a díval se na stíny, které se kolem něho ve tmě pohybovaly. Ustavičně se mu zdálo, že se na něho se strašným hvizdem řítí dělová koule; trhl sebou a nadzvedl se. Nepamatoval si, jak dlouho tu byl. Uprostřed noci se vedle něho usadili tři vojáci, kteří přitáhli suché větve, a začali rozdělávat oheň.

Vojáci se po Pierrovi úkosem podívali, rozdělali oheň, postavili na něj kotlík, nadrobili do něho suchary a přidali sádlo. Příjemná vůně jídla a mastného pokrmu splynula s vůní kouře. Pierre se nadzvedl

a povzdechl si. Vojáci – byli tři – jedli, nevšímali si Pierra a hovořili mezi sebou.

„A ty jsi odkud?“ obrátil se najednou k Pierrovi jeden z vojáků a zřejmě tou otázkou myslel totéž, co si myslel i Pierre, totiž: jestli chceš jíst, dáme ti, jen řekni, jestli jsi poctivý člověk.

„Já? Já?…“ řekl Pierre a cítil, že potřebuje své společenské postavení co nejvíc zmenšit, aby byl vojákům bližší a srozumitelnější. „Já jsem vlastně důstojník domobrany, jenže můj oddíl tu není; přijel jsem na bitvu a ztratil jsem své lidi.“

„Ale koukej!“ řekl jeden z vojáků.

Druhý voják zavrtěl hlavou.

„Tak co, jestli chceš, sněz si kavardáčku!“ řekl první, olízl dřevěnou lžíci a podal ji Pierrovi.

Pierre si přisedl k ohni a začal jíst kavardáček, to jídlo, které bylo v kotlíku a které se mu zdálo nejchutnější ze všech jídel, jaká kdy jedl. Zatímco hltavě, nakloněný nad kotlíkem, nabíral plné lžíce a jednu za druhou je žvýkal a jeho tvář byla vidět ve světle ohně, vojáci se na něho mlčky dívali.

„A kam máš vlastně namířeno? Řekni!“ zeptal se znovu jeden z nich.

„Do Možajska.“

„Ty jsi tedy pán?“

„Ano.“

„A jak se jmenuješ?“

„Petr Kirillovič.“

„Tak pojď, Petře Kirilloviči, dovedeme tě.“

V naprosté tmě šli vojáci s Pierrem k Možajsku.

Kohouti už kokrhali, když došli do Možajska a začali stoupat na příkrý městský kopec. Pierre šel s vojáky a úplně zapomněl, že jeho zájezdní hostinec je dole pod kopcem a že ho už přešel. Nebyl by si na to vzpomněl – tak byl zmatený –, kdyby na něho v půli kopce nenarazil

jeho podkoní, který ho šel hledat po městě a vracel se zpátky do hostince. Podkoní poznal Pierra podle klobouku, který se ve tmě bělal.

„Vaše Osvícenosti," promluvil, „a my už jsme ztratili naději. Copak jdete pěšky? Kam to jdete, račte sem!"

„Ach ano," řekl Pierre.

Vojáci se zastavili.

„Tak co, našel jsi své?" řekl jeden z nich.

„Tak sbohem! Petr Kirillovič, že? Sbohem, Petře Kirillovičí!" řekly další hlasy.

„Sbohem," řekl Pierre a se svým podkoním zamířil k hostinci.

„Měl bych jim něco dát!" pomyslel si Pierre a sáhl do kapsy. „Ne, nemáš," řekl mu nějaký hlas.

V pokojích zájezdního hostince nebylo místo: všechny byly obsazené. Pierre prošel na dvůr, přikryl se i s hlavou a lehl si do svého kočáru.

IX

Sotva Pierre položil hlavu na polštář, ucítil, že usíná; ale najednou skoro se zřetelností skutečnosti uslyšel bum-bum-bum výstřelů, uslyšel sténání, křik, plácání střel, ucítil pach krve a střelného prachu a zmocnil se ho pocit hrůzy, strach ze smrti. Vyděšeně otevřel oči a zvedl hlavu zpod pláště. Na dvoře bylo všude ticho. Jen ve vratech šel nějaký sluha, hovořil s domovníkem a čvachtal blátem. Nad Pierrovou hlavou, pod tmavou spodní stranou přístřešku z prken, se při pohybu, který udělal, když se nadzvedl, splašili holoubci. Po celém dvoře se rozlévala pokojná, pro Pierra v tu chvíli radostná, silná vůně zájezdního hostince, vůně sena, hnoje a dehtu. Mezi dvěma černými přístřešky bylo vidět čisté hvězdné nebe.

„Chválabohu, že už to není," pomyslel si Pierre a znovu se přikryl i s hlavou. „Ó, jak strašný je strach a jak hanebně jsem mu podlehl! Ale oni... *oni* byli pořád, až do konce, pevní a klidní..." pomyslel si. *Oni* – to byli v Pierrově pojetí vojáci, ti, kteří byli na baterii, i ti, kteří ho nakrmili, i ti, kteří se modlili k ikoně. *Oni* – ti podivní, dosud neznámí lidé, *oni* se v jeho myšlenkách jasně a ostře oddělovali od všech ostatních lidí.

„Být vojákem, prostě vojákem!" myslel si Pierre, když usínal. „Vstoupit celou bytostí do toho společného života, prodchnout se tím, co je dělá takovými. Ale jak ze sebe shodit všechno to zbytečné, ďábelské, celé břemeno toho vnějšího člověka? Kdysi jsem to mohl být. Mohl jsem utéct od otce, jak jsem chtěl. Ještě po souboji s Dolochovem mě mohli poslat k vojsku jako prostého vojáka." A v Pierrově představivosti se mihl oběd v klubu, při kterém vyzval Dolochova, i dobrodinec v Toržku. A tu se Pierrovi zjevuje slavnostní jídelní lóže. Ta lóže se

koná v Anglickém klubu. A někdo známý, blízký, drahý sedí na konci stolu. Ano, to je on! To je dobrodinec. „Ale vždyť umřel?“ pomyslel si Pierre. „Ano, umřel; ale nevěděl jsem, že je živ. A jak je mi líto, že umřel, a jak jsem rád, že je zase živ!“ Na jedné straně stolu seděli Anatol, Dolochov, Něsvickij, Děnisov a další jim podobní – kategorie těchto lidí byla v Pierrově duši ve snu stejně jasně určena jako kategorie lidí, kterým říkal *oni* –, a ti lidé, Anatol, Dolochov, hlasitě křičeli a zpívali; ale přes jejich křik byl slyšet hlas dobrodince, který neustále mluvil, a zvuk jeho slov byl stejně významný a nepřetržitý jako dunění bojiště, ale byl příjemný a utěšující. Pierre nerozuměl tomu, co dobrodinec říká, ale věděl – kategorie myšlenek byla ve snu stejně jasná –, že dobrodinec mluví o dobru, o možnosti být tím, čím byli *oni*. A *oni* se svými prostými, dobrými, pevnými tvářemi obklopovali dobrodince ze všech stran. Ale ačkoli byli dobří, na Pierra se nedívali, neznali ho. Pierre chtěl na sebe upoutat jejich pozornost a promluvit. Nadzvedl se, ale v témž okamžiku mu nohy zastudily a obnažily se.

Zastyděl se a zakryl si rukou nohy, ze kterých opravdu sklouzl plášť. Když si Pierre plášť upravoval, na okamžik otevřel oči a uviděl tytéž přístřešky, sloupy, dvůr, ale to všechno bylo teď namodralé, světlé a poseté třpytivými kapkami rosy nebo jinovatkou.

„Rozednívá se,“ pomyslel si Pierre. „Ale o to nejde. Musím doposlouchat a pochopit dobrodincova slova.“ Znovu se přikryl pláštěm, ale jídelní lóže ani dobrodinec už tu nebyli. Byly tu jen myšlenky, jasně vyjádřené slovy, myšlenky, které někdo říkal nebo které si Pierre sám promýšlel.

Když si Pierre potom na ty myšlenky vzpomínal, byl přesvědčen, že mu je říkal někdo mimo něho, přestože je vyvolaly dojmy toho dne. Nikdy, jak se mu zdálo, nebyl v bdělém stavu schopen takhle myslet a takhle své myšlenky vyjadřovat.

„Válka je nejtěžší podřízení lidské svobody Božím zákonům,“ říkal hlas. „Prostota je pokora před Bohem; před Ním neutečeš. A *oni* jsou

prostí. *Oni* nemluví, ale jednají. Vyslovené slovo je stříbro, a nevyslovené zlato. Nic nemůže člověk vlastnit, dokud se bojí smrti. A kdo se jí nebojí, tomu patří všechno. Kdyby nebylo utrpení, neznal by člověk své meze, neznal by sám sebe. Nejtěžší je," myslel si nebo slyšel dál ve snu Pierre, „umět ve své duši spojit význam všeho. Všechno spojit?" řekl si Pierre. „Ne, ne spojit. Myšlenky se spojit nedají, ale *spřáhnout* všechny ty myšlenky, to je, co je potřeba! Ano, *spřahovat se musí*, *spřahovat se musí!*" opakoval si Pierre s vnitřním nadšením a cítil, že právě těmito, a jen těmito slovy se vyjadřuje to, co chce vyjádřit, a řeší se celá ta otázka, která ho trápí.

„Ano, spřahovat se musí, je čas spřahovat."

„Zapřahat se musí, je čas zapřahat, Vaše Osvícenosti! Vaše Osvícenosti," opakoval nějaký hlas, „zapřahat se musí, je čas zapřahat..."

Byl to hlas podkoního, který Pierra budil. Slunce svítilo Pierrovi přímo do tváře. Pohlédl na špinavý dvůr zájezdního hostince, kde uprostřed u studny napájeli vojáci hubené koně a odkud vyjížděly vraty povozy. Pierre se s odporem odvrátil, zavřel oči a spěšně se znovu svalil na sedadlo kočáru. „Ne, tohle nechci, tohle nechci vidět a chápat, chci pochopit to, co se mi otevíralo ve spánku. Ještě jedna vteřina, a byl bych všechno pochopil. Ale co mám dělat? Spřahovat, ale jak všechno spřáhnout?" A Pierre s hrůzou ucítil, že celý význam toho, co viděl a myslel ve snu, je zničený.

Podkoní, kočí a domovník Pierrovi vyprávěli, že přijel důstojník se zprávou, že Francouzi postoupili až k Možajsku a že naši odcházejí.

Pierre vstal, přikázal zapřáhnout a dohonit ho a šel pěšky přes město.

Vojska odcházela a nechávala tu na deset tisíc raněných. Ti ranění byli vidět na dvorech a v oknech domů a tísnili se na ulicích. Na ulicích kolem vozů, které měly raněné odvážet, bylo slyšet křik, nadávky a rány. Pierre dal kočár, který ho dohonil, jednomu známému raněné-

mu generálovi a jel s ním až do Moskvy. Cestou se Pierre dozvěděl o smrti svého švagra a o smrti knížete Andreje.

X

Třicátého se Pierre vrátil do Moskvy. Skoro u městské brány ho potkal pobočník hraběte Rastopčina.

„A my vás všude hledáme," řekl pobočník. „Hrabě vás nutně potřebuje vidět. Prosí vás, abyste k němu hned přijel ve velmi důležité věci." Pierre se nestavil doma, vzal si drožkáře a jel k vrchnímu veliteli.

Hrabě Rastopčin přijel do města teprve toho rána ze svého letohrádku v Sokolnikách. Předsíň a přijímací pokoj v hraběcím domě byly plné úředníků, kteří přišli na jeho výzvu nebo pro rozkazy. Vasilčikov a Platov už s hrabětem mluvili a vysvětlili mu, že Moskvu není možné bránit a že bude vydána. Ačkoli se ty zprávy před obyvateli tajily, úředníci, představení různých úřadů, věděli, že Moskva bude v rukou nepřítele, stejně jako to věděl hrabě Rastopčin; a všichni, aby ze sebe sňali odpovědnost, přišli za vrchním velitelem s otázkami, co mají dělat se svěřenými úřady.

Právě když Pierre vcházel do přijímacího pokoje, vycházel od hraběte kurýr, který přijel od armády.

Kurýr na otázky, se kterými se na něho obraceli, beznadějně mávl rukou a prošel sálem.

Zatímco Pierre čekal v přijímacím pokoji, prohlížel si unavenýma očima různé úředníky, staré i mladé, vojenské i civilní, důležité i nedůležité, kteří byli v pokoji. Všichni vypadali nespokojeně a neklidně. Pierre přistoupil k jedné skupině úředníků, mezi nimiž byl jeden jeho známý. Pozdravili se s Pierrem a pokračovali v hovoru.

„Když se to vyveze a pak zase vrátí, nic se nestane; ale v takové situaci nemůže člověk za nic ručit."

„Ale vždyť tady on píše," říkal druhý a ukazoval na tištěný papír, který držel v ruce.

„To je něco jiného. To je potřeba pro lid," řekl první.

„Co je to?" zeptal se Pierre.

„Nový plakát." Pierre ho vzal do ruky a začal číst:

„Nejjasnější kníže, aby se co nejdřív spojil s vojsky, která k němu jdou, přešel Možajsk a stanul na pevném místě, kam na něho nepřítel jen tak nepůjde. Odsud mu bylo posláno čtyřicet osm děl i s náboji a nejjasnější kníže říká, že bude Moskvu bránit do poslední kapky krve a je hotov bít se třeba i v ulicích. Vy, bratři, nehleďte na to, že úřady zavřeli: spisy je třeba uklidit, a my si to s padouchem vyřídíme po svém! Až na to dojde, budu potřebovat chlapíky z města i z venkova. Svolám vás tak za dva dny, teď toho není třeba, tak mlčím. Dobrá je sekera, nešpatný je oštěp, ale nejlepší jsou trojzubé vidle: Francouz není těžší než snop žita. Zítra po obědě ponesu Iverskou ikonu do Kateřinské nemocnice k raněným. Tam posvětíme vodu: dřív se uzdraví; a já jsem teď zdráv: bolelo mě oko, a teď koukám oběma."

„Ale mně říkali vojenští lidé," řekl Pierre, „že ve městě se bojovat nedá a že postavení..."

„No ano, právě o tom mluvíme," řekl první úředník.

„A co to znamená: bolelo mě oko, a teď koukám oběma?" zeptal se Pierre.

„Hrabě měl ječné zrno," řekl s úsměvem pobočník, „a velice se znepokojil, když jsem mu řekl, že se přišli lidé ptát, co mu je. A copak, hrabě?" obrátil se najednou pobočník s úsměvem k Pierrovi. „Slyšeli jsme, že máte rodinné starosti, že prý hraběnka, vaše choť..."

„Nic jsem neslyšel," řekl Pierre lhostejně. „A co jste slyšel vy?"

„Ne, víte, často se leccos vymýšlí. Říkám jen, co jsem slyšel."

„A co jste tedy slyšel?"

„Říká se," řekl pobočník znovu s tímtéž úsměvem, „že se hraběnka, vaše žena, chystá do ciziny. Nejspíš nesmysl..."

„Možná," řekl Pierre a roztržitě se rozhlížel kolem sebe. „A kdo je tohle?" zeptal se a ukázal na nevysokého starého muže v čistém modrém kaftanu, s velkým sněhobílým plnovousem, stejně bílým obočím a růžovou tváří.

„Tohle? To je jeden kupec, totiž hostinský, Věreščagin. Možná jste slyšel tu historii s provoláním."

„Ach, tak tohle je Věreščagin!" řekl Pierre, zadíval se do pevné a klidné tváře starého kupce a hledal v ní výraz zrádcovství.

„To není on sám. To je otec toho, kdo napsal to provolání," řekl pobočník. „Ten mladý sedí v díře a zle to s ním, zdá se, dopadne."

K hovořícím přistoupil jeden stařeček s hvězdou a jiný úředník, Němec, s křížem na krku.

„Víte," vyprávěl pobočník, „je to zamotaná historie. Objevilo se tenkrát, tak před dvěma měsíci, to provolání. Hraběti to oznámili. Přikázal to vyšetřit. Tak to Gavrilo Ivanyč vyšetřoval, to provolání prošlo rukama přesně šedesáti tří lidí. Přijede za jedním: od koho to máte? – Od toho a toho. Jede za tím: od koho to máte vy? A tak dále, až se dostali k Věreščaginovi... nedoučený kupčík, víte, takový kupčík holoubek," řekl s úsměvem pobočník. „Ptají se ho: od koho to máš? A hlavně, my víme, od koho to má. Nemá to od koho jiného než od ředitele pošt. Ale mezi nimi už byla zřejmě domluva. Říká: od nikoho, sám jsem to sepsal. Vyhrožovali mu i prosili ho, trval na svém: sám jsem to sepsal. Tak to hraběti hlásili. Hrabě si ho dal zavolat. ‚Od koho máš to provolání?' – ‚Sám jsem to sepsal.' No, hraběte znáte!" řekl pobočník s hrdým a veselým úsměvem. „Strašně se rozzlobil, a považte: taková drzost, lež a umíněnost!..."

„Á! Hrabě potřeboval, aby ukázal na Ključareva, chápu!" řekl Pierre.

„Vůbec ne," řekl pobočník polekaně. „Ključarev měl hříšky na svědomí i bez toho, a proto je ve vyhnanství. Ale jde o to, že hrabě byl velice pobouřený. ‚Jak jsi to mohl sepsat?' říká hrabě. Vzal ze stolu hamburské noviny. ‚Tady je. Ty jsi to nesepsal, ale přeložil, a ještě špatně,

protože ty, hlupáku, ani francouzsky neumíš.‘ A co myslíte? ‚Ne,‘ říká, ‚já jsem žádné noviny nečetl, já jsem to sepsal.‘ – ‚Když je to tak, jsi zrádce, dám tě soudit a oběsí tě. Mluv, od koho jsi to dostal?‘ – ‚Žádné noviny jsem neviděl, sepsal jsem to.‘ A tak to zůstalo. Hrabě si zavolal i otce: trvá na svém. Tak ho dali soudit a odsoudili ho, myslím, k nuceným pracím. Teď za něho přišel prosit otec. Ale je to mizerný kluk! Víte, takový kupecký synáček, švihák, svůdník, někde poslouchal přednášky a už si myslí, že se ani čerta nebojí. To je vám ale chlapík! Jeho otec má hostinec tady u Kamenného mostu, a v tom hostinci, víte, je velká ikona Boha Vševládce, v jedné ruce má namalované žezlo, v druhé jablko; a on si tu ikonu vzal na pár dní domů, a co myslíte, že udělal! Našel nějakého darebáka malíře…“

XI

Uprostřed tohoto nového vyprávění zavolali Pierra k vrchnímu veliteli.

Pierre vešel do pracovny hraběte Rastopčina. Rastopčin se mračil a mnul si rukou čelo a oči, když Pierre vcházel. Nevysoký muž cosi říkal, a jakmile Pierre vešel, zmlkl a odešel.

„Á, buďte zdráv, veliký bojovníku," řekl Rastopčin, jakmile ten člověk vyšel. „Slyšeli jsme o vašich hrdinských činech! Ale o to nejde. Můj milý, mezi námi, jste zednář?" řekl hrabě Rastopčin přísným tónem, jako by na tom bylo něco špatného, co však hodlá prominout. Pierre mlčel. „Můj milý, jsem dobře zpraven, ale vím, že jsou zednáři a zednáři, a doufám, že nepatříte k těm, kteří pod záminkou spásy lidského pokolení chtějí zahubit Rusko."

„Ano, jsem zednář," odpověděl Pierre.

„Nuže vidíte, můj milý. Myslím, že vám není neznámo, že pánové Speranskij a Magnickij byli posláni tam, kam patří; totéž se stalo s panem Ključarevem, totéž i s jinými, kteří se pod záminkou stavby Šalamounova chrámu snažili rozbořit chrám své vlasti. Můžete pochopit, že to má své důvody a že bych nemohl poslat do vyhnanství zdejšího ředitele pošt, kdyby to nebyl škodlivý člověk. Teď je mi známo, že jste mu poslal svůj kočár, aby mohl odjet z města, a dokonce i to, že jste od něho přijal do úschovy listiny. Mám vás rád a nepřeji vám nic zlého, a protože jste o polovinu mladší než já, radím vám jako otec, abyste přerušil všechny styky s lidmi tohoto druhu a sám odtud co nejrychleji odjel."

„Ale v čem je, hrabě, Ključarevova vina?" zeptal se Pierre.

„To je moje věc, abych to věděl, a ne vaše, abyste se mě ptal," vykřikl Rastopčin.

„Jestliže ho obviňují, že šířil Napoleonovy proklamace, pak to přece není dokázáno," řekl Pierre a nedíval se na Rastopčina, „a Věreščagina..."

„Tady to máme," vykřikl Rastopčin ještě hlasitěji než předtím, náhle se zamračil a skočil Pierrovi do řeči. „Věreščagin je zrádce a velezrádce, který dostane zaslouženou popravu," řekl Rastopčin s tím žárem zloby, s jakým mluví lidé, když si vzpomenou na urážku. „Ale nepovolal jsem vás proto, abychom probírali moje záležitosti, nýbrž proto, abych vám dal radu, nebo rozkaz, jestli chcete. Žádám vás, abyste přerušil styky s takovými pány, jako je Ključarev, a odjel odtud. A já tu hloupost vytluču z každého, ať je v kom chce." Pak si zřejmě uvědomil, že jako by křičel na Bezuchova, který se zatím ničím neprovinil, přátelsky vzal Pierra za ruku a dodal: „Jsme v předvečer všeobecné pohromy a nemám čas říkat zdvořilosti všem, kdo se mnou mají co do činění. Hlava se mi někdy točí! Nuže, můj milý, co podnikáte vy, vy osobně?"

„Ale nic," odpověděl Pierre, stále se sklopenýma očima a s nezměněným zamyšleným výrazem tváře.

Hrabě se zamračil.

„Přátelská rada, můj milý. Zmizte, a co nejdřív, to je všechno, co vám říkám. Kdo má uši, slyš! Sbohem, můj milý. Ach, ano," zavolal na něho ještě ze dveří, „je pravda, že hraběnka padla do spárů svatých otců z Tovaryšstva Ježíšova?"

Pierre nic neodpověděl a odešel od Rastopčina zamračený a rozzlobený, jak ho nikdy nikdo neviděl.

* * *

Když přijel domů, už se smrákalo. Ten večer se u něho vystřídalo asi osm různých lidí. Tajemník výboru, plukovník jeho praporu, správce, majordomus a různí prosebníci. Všichni měli s Pierrem nějaké záleži-

tosti, které musel vyřídit. Pierre ničemu nerozuměl, o ty záležitosti se nezajímal a na všechny otázky dával jen takové odpovědi, které by ho od těch lidí osvobodily. Když konečně zůstal sám, rozpečetil a přečetl dopis od ženy.

„*Oni* – vojáci na baterii, kníže Andrej je zabit… stařec… Prostota je pokora před Bohem. Trpět je třeba… smysl všeho… spřahovat je třeba… žena se vdává… Zapomenout a pochopit je třeba…“ Přistoupil k posteli, aniž se svlékl, svalil se na ni a hned usnul.

Když se druhý den ráno probudil, přišel majordomus ohlásit, že od hraběte Rastopčina přišel zvlášť vyslaný policejní úředník, aby zjistil, zda hrabě Bezuchov odjel nebo odjíždí.

Asi deset různých lidí, kteří měli s Pierrem co jednat, na něho čekalo v salonu. Pierre se spěšně oblékl, a místo aby šel k těm, kdo na něho čekali, vyšel na zadní zápraží a odtud vyšel vraty ven.

Od té doby až do konce moskevské zkázy nikdo z domácích Bezuchovových Pierra přes všechno hledání už neviděl a nevěděl, kde je.

XII

Rostovovi zůstali ve městě až do prvního září, to jest do předvečera nepřítelova vstupu do Moskvy.

Když Péťa vstoupil k Obolenského kozákům a odjel do Bílé Cerkve, kde se ten pluk formoval, padl na hraběnku strach. Myšlenka, že oba její synové jsou ve válce, že oba odešli zpod jejích křídel, že dnes nebo zítra může kterýkoli z nich, a možná i oba zároveň, padnout jako tři synové jedné její známé, jí poprvé teď v létě přišla na mysl s krutou jasností. Snažila se vymoci, aby se k ní Nikolaj vrátil, chtěla sama jet za Péťou a někam ho umístit v Petrohradě, ale jedno i druhé se ukazovalo nemožné. Péťu nebylo možné vrátit jinak než s celým plukem nebo přeložením k jinému pluku v poli. Nikolaj byl kdesi u armády a od svého posledního dopisu, v němž podrobně popisoval setkání s kněžnou Marjou, o sobě nedal vědět. Hraběnka v noci nespala, a když usnula, viděla ve snu zabité syny. Po mnoha poradách a jednáních hrabě konečně vymyslel prostředek, jak hraběnku uklidnit. Přeložil Péťu z Obolenského pluku k Bezuchovovu pluku, který se formoval u Moskvy. Péťa sice zůstal ve vojenské službě, ale po tomto přeložení měla hraběnka tu útěchu, že vidí aspoň jednoho syna pod svými křidélky, a doufala, že Péťu zaopatří tak, aby ho už nepustila, a že ho bude vždy zapisovat na taková služební místa, kde by se nijak nemohl dostat do bitvy. Dokud byl v nebezpečí jen Nicolas, zdálo se hraběnce – a dokonce se z toho kála –, že staršího miluje víc než všechny ostatní děti; ale když se tam, mezi ty velké, strašné, kruté muže, kteří tam *jaksi* bojují a nacházejí v tom cosi radostného, dostal ten nejmladší, ten nezbeda, co se špatně učil, všechno v domě rozbíjel a všem byl na obtíž, Péťa, ten Péťa s nosem pršákem, s veselýma černýma očima, svěžím

ruměncem a sotva rašícím chmýřím na tvářích, tu se matce zdálo, že právě jeho milovala víc, mnohem víc než všechny své děti. Čím blíž byl čas, kdy se měl očekávaný Péťa vrátit do Moskvy, tím víc hraběnčin neklid rostl. Myslela už, že se toho štěstí nikdy nedočká. Dráždila ji přítomnost nejen Soni, ale i milované Nataši, dokonce i manžela. „Co je mi po nich, nikoho nepotřebuji, jen Péťu!“ myslela si.

V posledních dnech srpna dostali Rostovovi od Nikolaje druhý dopis. Psal z Voroněžské gubernie, kam byl poslán pro koně. Ten dopis hraběnku neuklidnil. Když věděla, že jeden syn je mimo nebezpečí, začala se ještě víc strachovat o Péťu.

Přestože už od dvacátého srpna skoro všichni známí Rostovových z Moskvy poodjížděli, přestože všichni hraběnku přemlouvali, aby odjela co nejdřív, nechtěla o odjezdu nic slyšet, dokud se nevrátí její poklad, zbožňovaný Péťa. Dvacátého osmého srpna Péťa přijel. Chorobně vášnivá něha, s jakou ho matka přivítala, se šestnáctiletému důstojníkovi nelíbila. Přestože matka před ním zatajila svůj úmysl už ho ted nepustit zpod svých křidélek, Péťa její záměry pochopil, a protože se instinktivně bál, aby se s matkou nerozněžnil, aby nezženštěl – tak si to sám pro sebe říkal –, choval se k ní chladně, vyhýbal se jí a po celý svůj pobyt v Moskvě se držel výhradně Nataši, k níž vždycky cítil zvláštní, takřka zamilovanou bratrskou něhu.

Kvůli obvyklé hraběcí bezstarostnosti nebylo dvacátého osmého srpna ještě nic připraveno k odjezdu a povozy, které se očekávaly z rjazaňských a moskevských vesnic, aby se odvezl všechen majetek z domu, přijely teprve třicátého.

Od dvacátého osmého do jednatřicátého srpna byla celá Moskva v shonu a pohybu. Každý den přiváželi Dorogomilovskou bránou tisíce raněných z bitvy u Borodina a rozváželi je po Moskvě a tisíce povozů s obyvateli a majetkem vyjížděly ostatními branami. Navzdory Rastopčinovým plakátům, nebo nezávisle na nich, nebo právě kvůli nim, se po městě šířily ty nejrozpornější a nejpodivnější novinky. Kdo říkal, že

nikdo nesmí odjet; kdo naopak vyprávěl, že ze všech kostelů odnesli ikony a že všechny vystěhují násilím; kdo říkal, že po Borodinu byla ještě jedna bitva, v níž Francouze porazili; kdo naopak říkal, že celé ruské vojsko je zničeno; kdo mluvil o moskevské domobraně, která půjde s duchovenstvem v čele na Tři Hory; kdo potichu vyprávěl, že Augustin nesmí odjet, že pochytali zrádce, že se mužici bouří a olupují ty, kdo odjíždějí, a tak dále a tak dále. Ale to se jen říkalo, ve skutečnosti však všichni, ti, kdo odjížděli, i ti, kdo zůstávali – přestože se ještě nekonala rada ve Filích, na níž se rozhodlo Moskvu opustit –, všichni cítili, i když to nedávali najevo, že Moskva bude určitě vydána a že je třeba co nejrychleji se sami klidit a zachraňovat svůj majetek. Bylo cítit, že se všechno náhle musí roztrhnout a změnit, ale do prvního se ještě nic neměnilo. Jako zločinec, kterého vedou na popravu, ví, že co nevidět zahyne, a přece se pořád ještě rozhlíží kolem sebe a upravuje si špatně nasazenou čepici, tak i Moskva bezděčně pokračovala ve svém obvyklém životě, ačkoli věděla, že se blíží čas zkázy, kdy se roztrhají všechny ty ustálené životní vztahy, kterým se lidé navykli podřizovat.

Během těch tří dnů, které předcházely dobytí Moskvy, měla celá rodina Rostovových plné ruce nejrůznějších starostí. Hlava rodiny, hrabě Ilja Andrejič, ustavičně objížděl město, sbíral pověsti, které se šířily ze všech stran, a doma vydával všeobecné, povrchní a uspěchané pokyny k přípravám na odjezd.

Hraběnka dohlížela na balení věcí, se vším byla nespokojená a chodila za Péťou, který jí ustavičně utíkal, a žárlila na Natašu, s níž trávil všechen čas. Jediná Soňa obstarávala praktickou stránku věci: balení. Ale Soňa byla celou tu poslední dobu obzvlášť smutná a mlčenlivá. Nicolasův dopis, v němž se zmiňoval o kněžně Marje, vyvolal v její přítomnosti radostné úvahy hraběnky o tom, jak v setkání kněžny Marji s Nicolasem vidí Boží prozřetelnost.

„Nikdy jsem se tenkrát neradovala," řekla hraběnka, „když byl Bolkonskij Natašiným ženichem, ale vždycky jsem si přála, a mám takové tušení, že se Nikolenka s kněžnou ožení. A jak by to bylo krásné!"

Soňa cítila, že je to pravda, že jediná možnost, jak napravit záležitosti Rostovových, je sňatek s bohatou nevěstou a že kněžna je dobrá partie. Ale bylo jí to velmi hořké. Přes svůj žal, nebo možná právě kvůli svému žalu, vzala na sebe všechny obtížné starosti s pokyny k uklízení a balení věcí a celé dny byla zaměstnaná. Hrabě i hraběnka se obraceli na ni, když bylo třeba něco nařídit. Péťa a Nataša naopak rodičům nejen nepomáhali, ale většinou všem v domě překáželi a obtěžovali. A skoro celý den bylo v domě slyšet jejich pobíhání, křik a bezdůvodný smích. Smáli se a radovali vůbec ne proto, že by jejich smích měl příčinu; ale bylo jim radostně a veselo na duši, a proto všechno, co se přihodilo, bylo pro ně příčinou radosti a smíchu. Péťa byl veselý proto, že odjel z domu jako chlapec a vrátil se – jak mu všichni říkali – jako statný muž; veselý byl proto, že je doma, proto, že se z Bílé Cerkve, kde nebyla naděje, že by se brzy dostal do bitvy, dostal do Moskvy, kde se co nevidět bude bojovat; a hlavně byl veselý proto, že veselá byla Nataša, jejíž náladě se vždycky podřizoval. Nataša zase byla veselá proto, že byla příliš dlouho smutná a teď jí nic nepřipomínalo příčinu jejího smutku a byla zdravá. Byla také veselá proto, že tu byl někdo, kdo ji obdivoval – obdiv druhých byl tou kolomazí, které bylo zapotřebí, aby se její stroj pohyboval úplně volně –, a Péťa ji obdivoval. Hlavně však byli veselí proto, že válka byla u Moskvy, že se bude bojovat u městské brány, že se rozdávají zbraně, že všichni utíkají, odjíždějí kamsi, že se vůbec děje něco neobyčejného, což je pro člověka vždycky radostné, zvlášť pro mladého.

XIII

V sobotu jednatřicátého srpna vypadalo v domě Rostovových všechno vzhůru nohama. Všechny dveře byly otevřené, všechen nábytek vynesený nebo přestavěný, zrcadla a obrazy sundané. V pokojích stály truhly a válelo se seno, balicí papír a provazy. Mužici a čeleď, kteří vynášeli věci, chodili těžkými kroky po parketách. Na dvoře se tlačily selské vozy, některé už naložené až nahoru a převázané, některé ještě prázdné.

Hlasy a kroky početné čeledi a mužiků, kteří přijeli s povozy, zněly a překřikovaly se na dvoře i v domě. Hrabě odjel kamsi už ráno. Hraběnka, kterou z toho shonu a hluku rozbolela hlava, ležela v novém salonku s pohovkami s octovými obklady na hlavě. Péťa nebyl doma – odešel ke kamarádovi, s nímž chtěl od domobrany přejít k armádě v poli. Soňa byla v sále u balení křišťálu a porcelánu. Nataša seděla ve svém rozházeném pokoji na podlaze mezi poházenými šaty, stuhami a šátky, nehnutě hleděla na podlahu a držela v rukou staré plesové šaty, tytéž – už staromódní – šaty, v nichž byla poprvé na petrohradském plese.

Nataša se styděla nic nedělat, když byli v domě všichni tak zaměstnaní, a už od rána se několikrát pokoušela pustit se do práce; ale duše jí k té práci neležela; a ona neuměla a nedokázala dělat nic jinak než z celé duše, ze všech svých sil. Postála nad Soňou při balení porcelánu, chtěla pomoci, ale hned toho nechala a šla k sobě balit své věci. Zprvu ji bavilo rozdávat své šaty a stuhy komorným, ale potom, když se zbytek přece jen musel zabalit, jí to připadalo nudné.

„Duňašo, ty to zabalíš, holubičko? Ano? Ano?“

A když Duňaša ochotně slíbila, že všechno udělá, sedla si Nataša na podlahu, vzala do rukou staré plesové šaty a zamyslela se vůbec ne nad tím, co by ji teď mělo zaměstnávat. Ze zamyšlení, v němž se Nataša nacházela, ji vytrhl hovor děvčat ve vedlejší světnici služebných a zvuk jejich spěšných kroků ze světnice služebných na zadní zápraží. Nataša vstala a podívala se z okna. Na ulici zastavil obrovský průvod raněných.

Děvčata, lokajové, klíčnice, chůva, kuchaři, kočí, forýtci a kuchtíci stáli u vrat a dívali se na raněné.

Nataša si přehodila přes vlasy bílý kapesník, přidržovala ho oběma rukama za cípy a vyšla na ulici.

Bývalá klíčnice, stařenka Mavra Kuzminišna, se oddělila od zástupu, který stál u vrat, přistoupila k vozu s kibitkou z rohože a rozmlouvala s mladým, bledým důstojníkem, který na tom voze ležel. Nataša popošla o několik kroků, nesměle se zastavila, stále si přidržovala kapesník a poslouchala, co klíčnice říká.

„Tak vy tedy nikoho v Moskvě nemáte?“ říkala Mavra Kuzminišna. „Vám by bylo pohodlněji někde v bytě… Třeba u nás. Panstvo odjíždí.“

„Nevím, jestli to dovolí,“ řekl důstojník slabým hlasem. „Tamhle velitel… zeptejte se,“ a ukázal na tlustého majora, který se vracel ulicí podél řady vozů.

Nataša se vylekanýma očima podívala raněnému důstojníkovi do tváře a hned vykročila majorovi naproti.

„Mohou se ranění ubytovat u nás v domě?“ zeptala se.

Major s úsměvem přiložil ruku ke štítku.

„Koho si přejete, mamzel?“ řekl, přimhouřil oči a usmíval se.

Nataša klidně zopakovala svou otázku, a její tvář i celé její chování, přestože dál držela kapesník za cípy, byly tak vážné, že se major přestal usmívat, nejdřív se zamyslel, jako by se sám sebe ptal, nakolik je to možné, a pak jí přisvědčil.

„Ó ano, proč ne, mohou,“ řekl.

Nataša lehce sklonila hlavu a rychlými kroky se vrátila k Mavře Kuzminišně, která stála nad důstojníkem a s lítostivou účastí s ním rozmlouvala.

„Mohou, řekl, mohou!“ zašeptala Nataša.

Důstojník v kibitce zajel do dvora Rostovových a desítky vozů s raněnými začaly na pozvání obyvatel města zajíždět do dvorů a přijíždět ke vchodům domů v Povarské ulici. Nataše se zřejmě líbily tyhle vztahy s novými lidmi, které stály mimo obvyklé životní poměry. Spolu s Mavrou Kuzminišnou se snažila zavést do svého dvora co nejvíc raněných.

„Ale tatínkovi se to přece jen musí ohlásit,“ řekla Mavra Kuzminišna.

„To nic, to nic, není to snad jedno! Na jeden den se přestěhujeme do salonu. Můžeme jim dát celou naši polovinu.“

„No tohle, slečinko, co vás nenapadne! I kdyby jen do postranních křídel, do mládenecké světnice, k chůvě, tak se musí zeptat.“

„No tak se zeptám.“

Nataša utíkala do domu a po špičkách vešla pootevřenými dveřmi do salonku s pohovkami, z něhož bylo cítit ocet a Hoffmannovy kapky.

„Spíte, mami?“

„Ach, jaký spánek!“ řekla hraběnka, která právě zdřímla a teď se probouzela.

„Mami, holoubku,“ řekla Nataša, klekla si před matkou a přiblížila svou tvář těsně k její. „Promiňte, odpusťte, už to neudělám, vzbudila jsem vás. Poslala mě Mavra Kuzminišna, přivezli sem raněné, důstojníky, dovolíte? A nemají kam jít; já vím, že dovolíte…“ mluvila rychle a bez nadechnutí.

„Jací důstojníci? Koho přivezli? Ničemu nerozumím,“ řekla hraběnka.

Nataša se rozesmála, hraběnka se také slabě usmívala.

„Věděla jsem, že dovolíte… tak, tak to tedy řeknu.“ A Nataša políbila matku, vstala a šla ke dveřím.

V sále potkala otce, který se vrátil domů se špatnými zprávami.

„Tak jsme se tu zaseděli!“ řekl hrabě s bezděčnou mrzutostí. „I klub je zavřený, i policie odchází.“

„Tati, nevadí, že jsem pozvala do domu raněné?“ řekla mu Nataša.

„Samozřejmě nevadí,“ řekl hrabě roztržitě. „O to nejde, ale teď vás prosím, abyste se nezabývali hloupostmi a pomáhali balit a jeli, jeli zítra…“ A hrabě dal majordomovi a služebnictvu tentýž rozkaz. U oběda vyprávěl Péťa, který se vrátil, své novinky.

Říkal, že dnes si lid rozebíral zbraně v Kremlu, že v Rastopčinově plakátu se sice píše, že dá výzvu den dva předem, ale že už je určitě nařízeno, aby zítra všechen lid šel se zbraněmi na Tři Hory a že tam bude velká bitva.

Hraběnka s nesmělou hrůzou pohlížela na veselou, rozpálenou tvář svého syna, zatímco to říkal. Věděla, že kdyby řekla slovo o tom, že prosí Péťu, aby do té bitvy nechodil – věděla, že se na tu nastávající bitvu těší –, řekl by něco o mužích, o cti, o vlasti, něco tak nesmyslného, mužského, umíněného, proti čemu se nedá nic namítnout, a věc by byla zkažená; a proto, protože doufala, že to zařídí tak, aby odjeli dřív a vzali s sebou Péťu jako ochránce a obránce, neřekla Péťovi nic, ale po obědě si zavolala hraběte a se slzami ho úpěnlivě prosila, aby ji odvezl co nejdřív, ještě této noci, bude-li to možné. S ženskou, bezděčnou lstí lásky, ona, která až dosud dávala najevo naprostou nebojácnost, říkala, že zemře strachy, jestli neodjedou dnes v noci. Bez přetvářky se teď bála všeho.

XIV

Madam Schossová, která byla navštívit svou dceru, hraběnčin strach ještě zvětšila vyprávěním o tom, co viděla v Mjasnické ulici u výčepní kanceláře. Když se vracela ulicí, nemohla projít domů přes opilý dav lidí, který řádil u kanceláře. Vzala si drožku a objela to domů uličkou; a drožkář jí vyprávěl, že lidé rozbíjeli ve výčepní kanceláři sudy, že se to tak nařídilo.

Po obědě se všichni domácí Rostovových s nadšeným spěchem pustili do balení věcí a příprav k odjezdu. Starý hrabě, který se do toho najednou pustil, celé odpoledne bez přestání chodil ze dvora do domu a zpátky, zmateně křičel na spěchající lidi a ještě víc je popohánět. Péťa velel na dvoře. Soňa pod vlivem protichůdných hraběcích rozkazů nevěděla, co dělat, a úplně se ztrácela. Lidé s křikem, hádkami a hlukem pobíhali po pokojích i po dvoře. Nataša se s vášnivostí, která jí byla vlastní ve všem, najednou také pustila do práce. Zprvu se její zasahování do balení setkalo s nedůvěrou. Všichni od ní čekali nějaký žert a nechtěli ji poslouchat; ale ona umíněně a vášnivě žádala poslušnost, zlobila se, málem plakala, že ji neposlouchají, a nakonec dosáhla toho, že jí uvěřili. Jejím prvním hrdinským činem, který ji stál obrovské úsilí a který jí zjednal autoritu, bylo balení koberců. Hrabě měl v domě drahé gobelíny a perské koberce. Když se Nataša pustila do práce, stály v sále dvě otevřené bedny: jedna skoro až po okraj naplněná porcelánem, druhá s koberci. Na stolech bylo ještě nastavěno mnoho porcelánu a pořád se nosil další ze spíže. Bylo třeba začít novou, třetí bednu a lidé pro ni odešli.

„Soňo, počkej, vždyť my to všechno sbalíme takhle," řekla Nataša.

„To nejde, slečinko, už jsme to zkoušeli," řekl šenk.

„Ne, počkej, prosím tě.“ A Nataša začala z bedny vytahovat mísy a talíře zabalené do papíru.

„Mísy se musí sem, do koberců,“ řekla.

„Vždyť i ty koberce, dej Bůh, abychom rozložili do tří beden,“ řekl šenk.

„Ale počkej, prosím tě.“ A Nataša začala rychle a obratně vybírat. „Tohle není třeba,“ říkala o kyjevských talířích; „tohle ano, tohle do koberců,“ říkala o saských mísách.

„Ale nech toho, Natašo; no tak dost, my to zabalíme,“ říkala Soňa vyčítavě.

„Ech, slečinko!“ říkal majordomus. Ale Nataša se nevzdala, všechny věci vyházela a začala rychle znovu balit a rozhodla, že špatné domácí koberce a nadbytečné nádobí není třeba brát vůbec. Když bylo všechno vyndané, začalo se znovu balit. A opravdu, když vyhodili skoro všechno levné, co nestálo za to brát s sebou, všechno cenné se vešlo do dvou beden. Jen víko bedny s koberci se nedalo zavřít. Mohlo se vyndat pár věcí, ale Nataša chtěla prosadit svou. Ukládala, překládala, přitlačovala, nutila šenka a Péťu, kterého strhla s sebou do balení, aby tlačili na víko, a sama vynakládala zoufalé úsilí.

„Ale dost, Natašo,“ říkala jí Soňa. „Vidím, že máš pravdu, ale vyndej aspoň ten jeden vrchní.“

„Nechci,“ křičela Nataša, jednou rukou si přidržovala vlasy, které se jí rozpustily po zpocené tváři, a druhou stlačovala koberce. „Tak tlač, Péťko, tlač! Vasiljiči, přitlač!“ křičela. Koberce se stlačily a víko se zavřelo. Nataša zatleskala, zavýskla radostí a z očí jí vytryskly slzy. Ale trvalo to vteřinu. Hned se pustila do další práce a už jí naprosto věřili, a hrabě se nezlobil, když mu říkali, že Natalja Iljinišna zrušila jeho rozkaz, a čeleď chodila za Natašou se ptát, zda náklad na povoze svázat, nebo ne, a zda je dost naložený. Díky Natašiným pokynům šla práce od ruky: zbytečné věci se nechávaly a ty nejdražší se ukládaly co nejtěsněji.

Ale ať se všichni lidé sebevíc snažili, ani pozdě v noci ještě nemohlo být všechno sbaleno. Hraběnka usnula a hrabě odložil odjezd na ráno a šel spát.

Soňa a Nataša spaly oblečené v salonku s pohovkami.

Té noci vezli Povarskou ulicí ještě dalšího raněného a Mavra Kuzminišna, která stála u vrat, ho zavedla k Rostovovým. Ten raněný byl podle úsudku Mavry Kuzminišny velmi významný člověk. Vezli ho v lehkém kočáře zcela zakrytém koženou zástěrou a se spuštěnou střechou. Na kozlíku vedle drožkáře seděl starý, důstojný komorník. Vzadu ve voze jeli lékař a dva vojáci.

„Račte k nám, račte. Panstvo odjíždí, celý dům je prázdný," řekla stařenka starému sluhovi.

„Ale co," odpověděl komorník a vzdychl, „ani nedoufáme, že ho dovezeme! Máme sice v Moskvě vlastní dům, ale je daleko, a nikdo tam nebydlí."

„Račte k nám, prosíme pěkně, naše panstvo má všeho dost, račte," říkala Mavra Kuzminišna. „A co, je mu hodně zle?" dodala.

Komorník mávl rukou.

„Nedoufáme, že ho dovezeme! Musíme se zeptat doktora." A komorník slezl z kozlíku a přistoupil k vozu.

„Dobře," řekl lékař.

Komorník přistoupil znovu ke kočáru, nahlédl do něho, zavrtěl hlavou, poručil kočímu, aby zajel do dvora, a zastavil se vedle Mavry Kuzminišny.

„Pane Ježíši Kriste!" řekla.

Mavra Kuzminišna navrhovala, aby raněného odnesli do domu. „Panstvo nic neřekne..." říkala. Ale bylo třeba vyhnout se schodům, a proto raněného odnesli do postranního křídla a uložili ho v bývalém pokoji madam Schossové. Ten raněný byl kníže Andrej Bolkonskij.

XV

Nastal poslední den Moskvy. Bylo jasné, veselé, podzimní počasí. Byla neděle. Jako každou neděli se ve všech kostelích zvonilo na mši. Nikdo, jak se zdálo, ještě nemohl pochopit, co Moskvu čeká.

Jen dva ukazatele stavu společnosti vyjadřovaly situaci, v níž se Moskva nacházela: luza, to jest stav chudých lidí, a ceny věcí. Tovární dělníci, čeleď a mužici v obrovském zástupu, do něhož se přimíchali úředníci, seminaristé a šlechtici, vyšli toho dne časně ráno na Tři Hory. Postáli tam, Rastopčina se nedočkali, přesvědčili se, že Moskva bude vydána, a ten dav se rozprchl po Moskvě, po kořalnách a hospodách. Ceny toho dne také ukazovaly, jak se věci mají. Ceny zbraní, zlata, vozů a koní pořád stoupaly, kdežto ceny papírových peněz a městských věcí pořád klesaly, takže uprostřed dne se stávalo, že drahé zboží, třeba sukno, odváželi drožkáři za polovinu zboží, a za mužického koně se platilo pět set rublů; nábytek, zrcadla a bronzy se však rozdávaly zadarmo.

V usedlém a starém domě Rostovových se rozpad dřívějších životních poměrů projevil jen velmi slabě. Pokud šlo o lidi, stalo se jen to, že v noci zmizeli tři lidé z početné čeledi; ale nic nebylo ukradeno; a pokud šlo o ceny věcí, ukázalo se, že třicet povozů, které přijely z vesnic, je obrovské bohatství, kterému mnozí záviděli a za které Rostovovým nabízeli obrovské peníze. Nejenže za ty povozy nabízeli obrovské peníze, ale od večera a časně ráno prvního září chodili do dvora k Rostovovým vojenští sluhové a lokajové vyslaní od raněných důstojníků a přivlékali se i sami ranění, ubytovaní u Rostovových a v sousedních domech, a úpěnlivě prosili služebnictvo Rostovových, aby se přimluvilo, ať jim dají povozy k odjezdu z Moskvy. Majordomus, na

nějž se s takovými prosbami obraceli, raněných sice litoval, ale rozhodně odmítal a říkal, že by si to netroufl hraběti ani ohlásit. Jakkoli byli ranění, kteří zůstávali, politováníhodní, bylo zřejmé, že dá-li se jeden povoz, není důvod nedat druhý, a dají-li se všechny, je třeba dát i vlastní kočáry. Třicet povozů nemohlo zachránit všechny raněné, a ve všeobecném neštěstí nebylo možné nemyslet na sebe a na svou rodinu. Tak uvažoval majordomus za svého pána.

Když se hrabě Ilja Andrejič ráno prvního probudil, vyšel potichu z ložnice, aby nevzbudil hraběnku, která usnula teprve k ránu, a ve svém fialovém hedvábném županu vyšel na zápraží. Převázané povozy stály na dvoře. U zápraží stály kočáry. Majordomus stál u vchodu a rozmlouval se starým vojenským sluhou a s mladým, bledým důstojníkem s rukou na pásce. Když majordomus uviděl hraběte, dal důstojníkovi a sluhovi významné a přísné znamení, aby odešli.

„Nu co, je všechno připraveno, Vasiljiči?“ řekl hrabě, mnul si pleš, dobrácky se díval na důstojníka a na sluhu a kýval na ně hlavou. Hrabě měl rád nové tváře.

„Třeba hned zapřahat, Vaše Osvícenosti.“

„No to je skvělé, jen se hraběnka probudí, a s Bohem! A vy, pánové?“ obrátil se k důstojníkovi. „Jste u mě v domě?“ Důstojník přistoupil blíž. Jeho bledá tvář náhle zrudla.

„Hrabě, prokažte mi laskavost, dovolte mi… proboha… abych se někde uchýlil na vašich povozech. Nemám tu s sebou nic… Na voze mi je to jedno…“ Důstojník ještě ani nedomluvil, a už se na hraběte obrátil sluha s toutéž prosbou za svého pána.

„Ach! Ano, ano, ano,“ promluvil hrabě spěšně. „Velmi, velmi rád. Vasiljiči, ty to zařiď, no, vyprázdnit jeden nebo dva vozy, no, tam… co tedy… co je potřeba…“ řekl hrabě jakýmisi neurčitými výrazy a cosi nařizoval. Ale v tutéž chvíli vřelý projev důstojníkovy vděčnosti už zpečetil to, co nařizoval. Hrabě se rozhlédl kolem sebe: na dvoře, ve

vratech, v okně postranního křídla bylo vidět raněné a vojenské sluhy. Všichni se dívali na hraběte a posunovali se k zápraží.

„Račte, Vaše Osvícenosti, do galerie: jak tam poroučíte s obrazy?“ řekl majordomus. A hrabě s ním vešel do domu a opakoval svůj rozkaz, aby neodmítali raněné, kteří prosí, aby mohli jet s nimi.

„No co, něco se může složit,“ dodal tichým, tajemným hlasem, jako by se bál, aby ho někdo neslyšel.

V devět hodin se hraběnka probudila a Matrjona Timofejevna, její bývalá komorná, která vůči hraběnce zastávala úřad šéfa četnictva, přišla své bývalé slečně ohlásit, že Marja Karlovna jsou velmi uražená a že slečniny letní šaty tu přece nemohou zůstat. Když se hraběnka vyptávala, proč je madam Schossová uražená, vyšlo najevo, že její truhlu sundali z vozu a že všechny vozy rozvazují, sundávají z nich věci a berou s sebou raněné, které hrabě ze své dobrosrdečnosti poručil vzít s sebou. Hraběnka dala požádat manžela, aby za ní přišel.

„Co to slyším, příteli, zase se věci skládají?“

„Víš, má drahá, chtěl jsem ti právě říct… má drahá hraběnko… přišel za mnou jeden důstojník, prosí, abychom dali pár povozů pro raněné. Vždyť to všechno je věc, která se dá znovu nabýt; ale jaké to bude pro ně, zůstat tady, pomysli!… Opravdu, jsou u nás na dvoře, sami jsme je pozvali, jsou tu důstojníci… Víš, myslím, opravdu, má drahá, tak tedy, má drahá… ať je odvezou… kampak spěchat?…“ Hrabě to řekl nesměle, jak mluvil vždycky, když šlo o peníze. Hraběnka už byla na tenhle tón zvyklá, který vždycky předcházel nějaké věci, jež přiváděla děti na mizinu, jako nějaká stavba galerie nebo skleníku, zřízení domácího divadla nebo hudby, a zvykla si, a považovala za svou povinnost, vždycky se postavit proti tomu, co se tímto nesmělým tónem vyjadřovalo.

Nasadila svůj pokorně plačtivý výraz a řekla manželovi:

„Poslyš, hrabě, dovedl jsi to tak daleko, že za dům nic nedají, a ted chceš zničit i všechno naše – *dětské* jmění. Vždyť sám říkáš, že je

v domě věcí za sto tisíc. Já, příteli, nesouhlasím a nesouhlasím. Dělej, jak chceš! O raněné se stará vláda. Ti to vědí. Podívej se; tamhle naproti u Lopuchinových už předevčírem všechno do posledního odvezli. Tak to dělají lidé. Jen my jsme hlupáci. Když už ne mě, tak aspoň děti si polituj."

Hrabě zamával rukama, a aniž cokoli řekl, odešel z pokoje.

„Tati! O čem to mluvíte?" řekla mu Nataša, která vešla za ním do matčina pokoje.

„O ničem! Co je ti do toho!" řekl hrabě zlostně.

„Ne, slyšela jsem to," řekla Nataša. „Proč maminka nechce?"

„Co je ti do toho?" vykřikl hrabě. Nataša odešla k oknu a zamyslela se.

„Tatínku, přijel k nám Berg," řekla a dívala se z okna.

XVI

Berg, zeť Rostovových, už byl plukovníkem s Vladimírem a Annou na krku a zastával pořád totéž klidné a příjemné místo pomocníka náčelníka štábu pomocníka prvního oddělení náčelníka štábu druhého sboru.

Prvního září přijel od armády do Moskvy.

V Moskvě neměl co dělat; ale všiml si, že všichni od armády se hlásí do Moskvy a že tam něco dělají. Také on usoudil, že je třeba požádat o dovolenou kvůli domácím a rodinným záležitostem.

Berg přijel k domu svého tchána ve své úhledné drožce, tažené párem dobře živených světle hnědáků, přesně takových, jaké měl jistý kníže. Pozorně se podíval do dvora na povozy, a když vystupoval na zápraží, vytáhl čistý kapesník a udělal na něm uzel.

Z předsíně vběhl Berg plujícím, netrpělivým krokem do salonu, objal hraběte, políbil ručky Nataše a Soně a spěšně se zeptal na zdraví mamičky.

„Jaképak teď zdraví? Nu, tak vyprávěj," řekl hrabě, „co vojska? Ustupují, nebo bude ještě bitva?"

„Jedině odvěký Bůh, papínku," řekl Berg, „může rozhodnout o osudech vlasti. Armáda plane duchem hrdinství a teď se vůdcové, abych tak řekl, sešli k poradě. Co bude, není známo. Ale řeknu vám obecně, papínku, pro takového hrdinského ducha, pro opravdu starodávnou statečnost ruských vojsk, kterou oni – kterou ona," opravil se, „ukázali čili projevili v té bitvě dvacátého šestého, nejsou žádná slova, která by byla hodna to vylíčit... Řeknu vám, papínku," – udeřil se do prsou, stejně jako se do nich udeřil jeden generál, který před ním vyprávěl, i když trochu pozdě, protože udeřit se do prsou se mělo při slovech

‚ruské vojsko' – „řeknu vám otevřeně, že my velitelé jsme vojáky nejen nemuseli popohánět nebo něco takového, ale stěží jsme dokázali zadržet ty, ty... ano, statečné a starodávné hrdinské činy," řekl rychle. „Generál Barclay de Tolly obětoval svůj život všude v čele vojska, to vám povídám. Náš sbor byl ale postaven na úbočí. Dovedete si to představit!" A tu Berg vyprávěl všechno, co si zapamatoval z různých vyprávění, která za tu dobu slyšel. Nataša se na něho dívala a nespouštěla z něho pohled, který Berga uváděl do rozpaků, jako by v jeho tváři hledala rozřešení nějaké otázky.

„Takové hrdinství vůbec, jakéž projevili ruští bojovníci, se nedá představit ani důstojně vychválit!" řekl Berg, ohlédl se na Natašu, a jako by si ji chtěl naklonit, usmál se na ni v odpověď na její neústupný pohled... „‚Rusko není v Moskvě, je v srdcích svých synů!' Že ano, papínku?" řekl Berg.

Tu vyšla ze salonku s pohovkami hraběnka, unavená a nespokojená. Berg spěšně vyskočil, políbil hraběnce ručku, informoval se o jejím zdraví, pokyvováním hlavy vyjádřil soucit a zůstal stát vedle ní.

„Ano, mamičko, řeknu vám po pravdě, těžké a smutné časy pro každého Rusa. Ale proč se tolik znepokojovat? Ještě stihnete odjet..."

„Nechápu, co ti lidé dělají," řekla hraběnka manželovi. „Právě mi řekli, že ještě nic není připraveno. Vždyť přece někdo musí dávat pokyny. Teď teprve člověk zalituje, že tu není Miťenka. Tohle nebude mít konce!"

Hrabě chtěl něco říct, ale zřejmě se udržel. Vstal ze židle a šel ke dveřím.

Berg mezitím vytáhl kapesník, jako by se chtěl vysmrkat, a když se podíval na uzlík, zamyslel se a smutně a významně pokyvoval hlavou.

„A já mám k vám, papínku, velikou prosbu," řekl.

„Hm?..." řekl hrabě a zastavil se.

„Jedu teď kolem Jusupovova domu," řekl Berg se smíchem. „Správce, můj známý, vyběhl ven a prosí, jestli bych něco nekoupil. Zašel

jsem tam, víte, ze zvědavosti, a je tam takový šifonýrek a toaletní stolek. Víte, jak si to Věruška přála a jak jsme se o to přeli.“ Když Berg začal mluvit o šifonýrku a toaletním stolku, mimoděk přešel do tónu radosti nad tím, jak má všechno pěkně zařízené. „A taková nádhera! Vysouvá se to, a s anglickým tajným zámkem, víte? A Věročka už to dávno chtěla. Tak bych jí rád udělal překvapení. Viděl jsem u vás na dvoře tolik těch mužiků. Dejte mi jednoho, prosím vás, pořádně mu zaplatím a…“

Hrabě se zamračil a zakašlal.

„Požádejte hraběnku, já tu nerozhoduju.“

„Jestli je to obtížné, prosím, není třeba,“ řekl Berg. „Jen bych to pro Věrušku moc rád.“

„Ach, jděte všichni k čertu, k čertu, k čertu a k čertu!…“ vykřikl starý hrabě. „Hlava se mi točí.“ A odešel z pokoje.

Hraběnka se rozplakala.

„Ano, ano, maminko, velice těžké časy!“ řekl Berg.

Nataša vyšla spolu s otcem, a jako by s námahou o něčem přemýšlela, šla nejdřív za ním a potom seběhla dolů.

Na zápraží stál Péťa, který se zabýval vyzbrojováním lidí, kteří odjížděli z Moskvy. Na dvoře pořád stály zapřažené povozy. Dva z nich byly rozvázané a na jeden z nich lezl důstojník, kterého podpíral jeho sluha.

„Víš proč?“ zeptal se Péťa Nataši. Nataša pochopila, že Péťa myslí, proč se otec s matkou pohádali. Neodpověděla.

„Protože tatínek chtěl dát všechny povozy pro raněné,“ řekl Péťa. „Řekl mi to Vasiljič. Podle mě…“

„Podle mě,“ málem vykřikla najednou Nataša a obrátila k Péťovi rozzlobenou tvář, „podle mě je to taková hanebnost, taková ohavnost, taková… já nevím. Copak jsme nějací Němci?…“ Hrdlo se jí roztřáslo křečovitými vzlyky, a protože se bála, že zeslábne a že náboj své zloby vyplýtvá nadarmo, otočila se a prudce se vrhla do schodů.

Berg seděl vedle hraběnky a příbuzensky uctivě ji utěšoval. Hrabě chodil s dýmkou v ruce po pokoji, když Nataša s tváří zohyzděnou zlobou vtrhla jako bouře do pokoje a rychlými kroky přistoupila k matce.

„To je hanebnost! To je ohavnost!“ vykřikla. „To přece není možné, že jste to nařídila.“

Berg a hraběnka se na ni nechápavě a vyděšeně dívali. Hrabě se zastavil u okna a naslouchal.

„Maminko, to nejde, podívejte se, co je na dvoře!“ vykřikla. „Oni tu zůstávají!…“

„Co je ti? Kdo oni? Co chceš?“

„Ranění, ti! To nejde, maminko; to přece nemá obdoby… Ne, maminko, holubičko, tak to není, odpusťte mi, prosím, holubičko… Maminko, co nám je po tom, co odvezeme, jen se podívejte, co je na dvoře… Maminko!… To není možné!…“

Hrabě stál u okna, a aniž otočil hlavu, poslouchal Natašina slova. Najednou zafuněl nosem a přiblížil tvář k oknu.

Hraběnka pohlédla na dceru, uviděla její tvář, která se za matku styděla, uviděla její rozrušení, pochopila, proč se na ni manžel teď neohlíží, a zmateně se rozhlédla kolem sebe.

„Ach, tak si dělejte, jak chcete! Copak já někomu bráním!“ řekla, ale ještě se nevzdávala hned.

„Maminko, holubičko, odpusťte mi.“

Ale hraběnka dceru odstrčila a přistoupila k hraběti.

„Můj milý, zařiď to, jak je třeba… Já tomu přece nerozumím,“ řekla a provinile sklopila oči.

„Vejce… vejce učí slepici…“ řekl hrabě skrz šťastné slzy a objal ženu, která byla ráda, že může na jeho prsou skrýt zahanbenou tvář.

„Tatínku, maminko! Smím dát pokyny? Smím?…“ ptala se Nataša. „Vezmeme přece jen to nejnutnější…“ říkala Nataša.

Hrabě jí přisvědčivě kývl hlavou a Nataša se rozběhla tím rychlým během, jakým běhávala při hře na honěnou, přes sál do předsíně a po

schodech na dvůr.

Lidé se kolem Nataši shromáždili a nemohli uvěřit podivnému rozkazu, který vyřizovala, dokud sám hrabě jménem své ženy nepotvrdil rozkaz, aby se všechny povozy daly pro raněné a truhly se snesly do komor. Když lidé rozkaz pochopili, pustili se s radostí a horlivě do nové práce. Služebnictvu to teď nejenže nepřipadalo podivné, ale naopak se mu zdálo, že to ani jinak být nemohlo; přesně tak, jako před čtvrthodinou nikomu nejenže nepřipadalo podivné, že se ranění nechávají a berou se věci, ale zdálo se, že to ani jinak být nemohlo.

Všichni domácí, jako by spláceli to, že se do toho nepustili dřív, se horlivě dali do nové práce, do rozmisťování raněných. Ranění vylezli ze svých pokojů a s radostnými, bledými tvářemi obklopili povozy. I v sousedních domech se rozneslo, že jsou tu povozy, a do dvora k Rostovovým začali přicházet ranění z jiných domů. Mnozí z raněných prosili, aby se věci neskládaly a aby je jen posadili navrch. Ale jakmile se jednou začalo s vyhazováním věcí, už se to nedalo zastavit. Bylo jedno, jestli nechat všechno, nebo polovinu. Na dvoře ležely neuklizené truhly s nádobím, s bronzem, s obrazy a zrcadly, které tak pečlivě balili minulou noc, a pořád se hledala a nacházela možnost složit to i ono a dát ještě další a další povozy.

„Ještě čtyři se dají vzít," říkal správce, „dám svůj vůz, kam jinam s nimi?"

„Tak dejte můj šatnový vůz," říkala hraběnka. „Duňaša si sedne ke mně do kočáru."

Dali ještě i šatnový vůz a poslali ho pro raněné o dva domy dál. Všichni domácí i služebnictvo byli vesele rozjaření. Nataša byla v nadšeném, šťastném rozjaření, jaké už dlouho nezažila.

„Kam ji jen přivázat?" říkali lidé a připevňovali truhlu k úzkému zadnímu stupátku kočáru. „Aspoň jeden povoz by se měl nechat."

„A co je v ní?" ptala se Nataša.

„Hraběcí knihy."

„Nechte ji tu. Vasiljič ji uklidí. To není potřeba.“

Bryčka byla plná lidí; nebylo jisté, kam si sedne Petr Iljič.

„Ten na kozlík. Ty přece pojedeš na kozlíku, Péťo?“ křičela Nataša.

Soňa se také bez ustání činila; ale cíl jejího shonu byl opačný než Natašin. Uklízela věci, které měly zůstat, sepisovala je podle hraběnčina přání a snažila se vzít s sebou co nejvíc.

XVII

Ve druhé hodině stály před vchodem čtyři zapřažené a naložené povozy Rostovových. Vozy s raněnými jeden po druhém vyjížděly ze dvora.

Lehký kočár, ve kterém vezli knížete Andreje, upoutal, když projížděl kolem zápraží, pozornost Soni, která spolu se služebnou upravovala sedadlo pro hraběnku v jejím obrovském vysokém kočáře, jenž stál u vchodu.

„Čí je to kočár?“ zeptala se Soňa a vyklonila se z okna kočáru.

„Copak vy to nevíte, slečno?“ odpověděla komorná. „To je ten raněný kníže: přespal u nás a jede taky s námi.“

„A kdo to je? Jak se jmenuje?“

„No přece náš bývalý ženich. Kníže Bolkonskij!“ odpověděla s povzdechem komorná. „Říká se, že umírá.“

Soňa vyskočila z kočáru a běžela za hraběnkou. Hraběnka, už oblečená na cestu, v šálu a klobouku, chodila unaveně po salonu a čekala na domácí, aby si s nimi za zavřenými dveřmi sedla a pomodlila se před odjezdem. Nataša v pokoji nebyla.

„Mamá,“ řekla Soňa, „kníže Andrej je tady, je raněný a umírá. Jede s námi.“

Hraběnka polekaně otevřela oči, chytila Soňu za ruku a ohlédla se.

„Nataša?“ vypravila ze sebe.

Pro Soňu i pro hraběnku měla ta zpráva v první chvíli jen jediný význam. Znaly svou Natašu a hrůza z toho, co s ní ta zpráva udělá, v nich přehlušila veškerý soucit s člověkem, kterého obě měly rády.

„Nataša to ještě neví; ale jede s námi,“ řekla Soňa.

„Říkáš, že umírá?“

Soňa přikývla.

Hraběnka Soňu objala a rozplakala se.

„Nevyzpytatelné jsou cesty Páně!“ myslela si a cítila, že ve všem, co se teď dělo, začíná vystupovat Všemohoucí Ruka, předtím lidskému zraku skrytá.

„Tak, mami, všechno je hotovo. O čem to mluvíte?…“ zeptala se Nataša s rozjařenou tváří, když vběhla do pokoje.

„Nic,“ řekla hraběnka. „Když je hotovo, tak pojedeme.“ A hraběnka se sklonila ke své síťce, aby skryla rozrušenou tvář. Soňa Natašu objala a políbila.

Nataša se na ni tázavě podívala.

„Co je ti? Co se stalo?“

„Nic… ne…“

„Něco moc zlého pro mě?… Co je to?“ vyptávala se vnímavá Nataša.

Soňa si povzdechla a nic neodpověděla. Hrabě, Péťa, madam Schossová, Mavra Kuzminišna a Vasiljič vešli do salonu, zavřeli dveře, všichni se posadili a mlčky, aniž se na sebe podívali, chvíli seděli.

Hrabě vstal první, hlasitě si povzdechl a začal se křižovat před ikonou. Všichni udělali totéž. Pak hrabě začal objímat Mavru Kuzminišnu a Vasiljiče, kteří zůstávali v Moskvě, a zatímco mu oni chytali ruku a líbali ho na rameno, lehce je poplácával po zádech a říkal přitom cosi nezřetelného, laskavě konejšivého. Hraběnka odešla do pokoje s ikonami a Soňa ji tam našla na kolenou před ikonami, které tu a tam zůstaly viset na stěně. Ikony, které byly podle rodinné tradice nejcennější, vezli s sebou.

Na zápraží a na dvoře se lidé, kteří odjížděli, ozbrojení dýkami a šavlemi, jimiž je vyzbrojil Péťa, s kalhotami zastrčenými do bot a pevně opásaní řemeny a šerpami, loučili s těmi, kdo zůstávali.

Jako vždycky při odjezdu se na mnohé zapomnělo a mnohé nebylo uloženo, jak mělo, a dost dlouho stáli dva hajduci po obou stranách otevřených dvířek a schůdků kočáru, připraveni pomoci hraběnce na-

stoupit, zatímco služebné běhaly s polštáři a uzlíčky z domu ke kočárům, k lehkému kočáru a k bryčce a zase zpátky.

„Celý život všechno zapomenou!“ říkala hraběnka. „Víš přece, že takhle sedět nemůžu.“ A Duňaša zaťala zuby, nic neodpověděla a s výčitkou ve tváři se vrhla do kočáru předělat sedadlo.

„Ach, ti lidé!“ říkal hrabě a vrtěl hlavou.

Starý kočí Jefim, jediný, s nímž se hraběnka odvažovala jezdit, seděl vysoko na kozlíku a ani se neohlížel na to, co se děje za ním. Ze třicetileté zkušenosti věděl, že mu ještě hned tak neřeknou: „S Pánem Bohem!“, a že když mu to řeknou, ještě ho dvakrát zastaví a pošlou pro zapomenuté věci, a pak ho ještě jednou zastaví a hraběnka sama se k němu vykloní z okna a bude ho prosit pro Kristovy rány, aby jel ze svahů opatrně. Věděl to, a proto trpělivěji než jeho koně – zvlášť levý ryzák Sokol, který hrabal kopytem a žvýkal udidlo – čekal, co bude. Konečně se všichni usadili; schůdky se složily a zaklaply do kočáru, dvířka se zabouchla, poslali ještě pro skříňku, hraběnka se vyklonila a řekla, co bylo třeba. Tehdy si Jefim pomalu sňal klobouk z hlavy a začal se křižovat. Forýtek i všichni ostatní lidé udělali totéž.

„S Pánem Bohem!“ řekl Jefim a nasadil si klobouk. „Táhni!“ Forýtek pobídl koně. Pravý ojník se opřel do chomoutu, vysoká pera zavrzala a skříň kočáru se zhoupla. Lokaj za jízdy vyskočil na kozlík. Kočárem otřáslo, když vyjel ze dvora na hrbolatou dlažbu, stejně tak otřáslo i ostatními povozy a průvod se dal do pohybu vzhůru ulicí. V kočárech, v lehkém kočáře i v bryčce se všichni křižovali směrem ke kostelu, který stál naproti. Lidé, kteří zůstávali v Moskvě, šli po obou stranách povozů a vyprovázeli je.

Nataša jen zřídka zažívala tak radostný pocit jako ten, který zažívala teď, když seděla v kočáře vedle hraběnky a dívala se na zdi opouštěné, zneklidněné Moskvy, které kolem ní pomalu ubíhaly. Občas se vyklonila z okna kočáru a dívala se dozadu i dopředu na dlouhý průvod raněných, který jel před nimi. Skoro úplně vpředu viděla zavřenou stře-

chu kočáru knížete Andreje. Nevěděla, kdo v něm je, a pokaždé, když si prohlížela, kam až sahá jejich vozová kolona, hledala ten kočár očima. Věděla, že je ze všech nejvíc vpředu.

V Kudrinu se z Nikitské ulice, od Presni a od Podnovinského sjelo několik podobných průvodů, jako byl průvod Rostovových, a po Sadové už jely povozy a vozy ve dvou řadách.

Když objížděli Sucharevovu věž, Nataša, která zvědavě a rychle prohlížela lidi, kteří jeli a šli kolem, najednou radostně a udiveně vykřikla:

„Pane na nebi! Mami, Soňo, podívejte se, to je on!“

„Kdo? Kdo?“

„Podívejte se, namouduši, Bezuchov!“ říkala Nataša, vykláněla se z okna kočáru a dívala se na vysokého tlustého muže v kočím kaftanu, podle chůze a držení těla zřejmě převlečeného pána, který vedle žlutého, holobradého stařík v plášti z hrubého sukna vcházel pod oblouk Sucharevovy věže.

„Namouduši, Bezuchov, v kaftanu, s nějakým starým klukem. Namouduši,“ říkala Nataša, „podívejte, podívejte!“

„Ale ne, to není on. Jak by mohl, takové hlouposti!“

„Mami,“ křičela Nataša, „dám za to krk, že je to on. Ujišťuju vás. Počkej, počkej,“ křičela na kočího; ale kočí nemohl zastavit, protože z Měšťanské ulice vyjížděly další vozy a povozy a na Rostovovy křičeli, ať jedou a nezdržují ostatní.

Opravdu, i když už mnohem dál než předtím, uviděli všichni Rostovovi Pierra, nebo člověka Pierrovi neobyčejně podobného, v kočím kaftanu, jak jde po ulici se skloněnou hlavou a vážnou tváří vedle malého holobradého stařík, který vypadal jako lokaj. Stařík si všiml tváře, která se k němu vyklonila z kočáru, uctivě se dotkl Pierrova lokte, něco mu řekl a ukázal na kočár. Pierre dlouho nemohl pochopit, co mu říká; tak byl zřejmě ponořen do svých myšlenek. Když ho konečně pochopil, podíval se tam, kam mu ukazoval, poznal Natašu a v tutéž

vteřinu se poddal prvnímu dojmu a rychle zamířil ke kočáru. Ale asi po deseti krocích se zastavil, jako by si na něco vzpomněl.

Natašina tvář, vykloněná z kočáru, zářila posměšnou něhou.

„Petře Kirillyči, tak pojďte! Vždyť jsme vás poznali! To je úžasné!“ volala a podávala mu ruku. „Jak to, že jste takhle? Proč jste takhle?“

Pierre vzal podávanou ruku a za chůze – protože kočár jel dál – ji neobratně políbil.

„Co je s vámi, hrabě?“ zeptala se hraběnka udiveným a soucitným hlasem.

„Co? Co? Proč? Neptejte se mě,“ řekl Pierre a ohlédl se na Natašu, jejíž zářivý, radostný pohled – cítil to, aniž se na ni díval – ho zaléval svým kouzlem.

„Copak vy zůstáváte v Moskvě?“ Pierre chvíli mlčel.

„V Moskvě?“ řekl tázavě. „Ano, v Moskvě. Sbohem.“

„Ach, kdybych byla muž, určitě bych zůstala s vámi. Ach, to je krásné!“ řekla Nataša. „Mami, dovolte, abych zůstala.“ Pierre se roztržitě podíval na Natašu a chtěl něco říct, ale hraběnka ho přerušila.

„Byl jste v bitvě, slyšeli jsme?“

„Ano, byl,“ odpověděl Pierre. „Zítra bude zase bitva…“ začal, ale Nataša ho přerušila:

„Ale co je to s vámi, hrabě? Nejste sám sobě podobný…“

„Ach, neptejte se, neptejte se mě, sám nic nevím. Zítra… Ale ne! Sbohem, sbohem,“ vypravil ze sebe. „Hrozná doba!“ A zůstal za kočárem a odešel na chodník.

Nataša se ještě dlouho vykláněla z okna a zářila na něj laskavým, trochu posměšným, radostným úsměvem.

XVIII

Pierre od té doby, co zmizel z domova, žil už druhý den v prázdném bytě zesnulého Bazdějeva. Stalo se to takhle.

Když se Pierre den po svém návratu do Moskvy a po setkání s hrabětem Rastopčinem probudil, dlouho nemohl pochopit, kde je a co od něho chtějí. Když mu mezi jmény ostatních lidí, kteří na něj čekali v přijímacím pokoji, ohlásili, že na něj čeká ještě nějaký Francouz, který přivezl dopis od hraběnky Jeleny Vasiljevny, padl na něj náhle ten pocit zmatku a beznaděje, kterému býval náchylný podléhat. Najednou se mu zazdálo, že teď je se vším konec, že se všechno pomíchalo, všechno se zhroutilo, že není nikdo v právu ani nikdo vinen, že před ním už nic nebude a že z té situace není vůbec žádné východisko. Nepřirozeně se usmíval, cosi si mumlal a chvíli si bezradně sedal na pohovku, chvíli vstával, šel ke dveřím a nahlížel škvírou do přijímacího pokoje, chvíli se zase s máváním rukou vracel a bral do ruky knihu. Majordomus přišel Pierrovi podruhé ohlásit, že Francouz, který přivezl od hraběnky dopis, si ho velice přeje vidět aspoň na chvilku a že přišli od vdovy po Josifu Alexejeviči Bazdějevovi s prosbou, aby převzal knihy, protože paní Bazdějevová sama odjela na venkov.

„Ach ano, hned, počkej... Nebo ne, ale ne, jdi a řekni, že hned přijdu," řekl Pierre majordomovi.

Ale sotva majordomus vyšel, vzal Pierre klobouk, který ležel na stole, a vyšel z pracovny zadními dveřmi. Na chodbě nikdo nebyl. Pierre prošel celou chodbu až ke schodišti, mračil se, třel si oběma rukama čelo a sešel na první odpočívadlo. U hlavních dveří stál vrátný. Z odpočívadla, na které Pierre sešel, vedlo jiné schodiště k zadnímu vchodu. Pierre po něm sešel a vyšel na dvůr. Nikdo ho neviděl. Ale na ulici,

jakmile vyšel z brány, ho kočí, kteří stáli u povozů, i domovník uviděli a smekli před pánem čepice. Když Pierre ucítil upřené pohledy, zachoval se jako pštros, který strká hlavu do keře, aby ho nebylo vidět: sklonil hlavu, přidal do kroku a šel po ulici.

Ze všech záležitostí, které Pierra toho rána čekaly, se mu zdála nejdůležitější ta, že má probrat knihy a písemnosti Josifa Alexejeviče.

Vzal prvního drožkáře, který se mu namanul, a poručil mu, ať jede k Patriaršímu rybníku, kde stál dům vdovy po Bazdějevovi.

Pierre se bez ustání ohlížel po vozových kolonách lidí, kteří odjížděli z Moskvy a které se pohybovaly ze všech stran, a posouval své tučné tělo, aby nesklouzl z rachotící staré drožky; měl radostný pocit podobný tomu, jaký má kluk, který utekl ze školy, a dal se s drožkářem do řeči.

Drožkář mu vyprávěl, že dnes si lidé v Kremlu rozebírají zbraně a že zítra se všechen lid vyžene za Trojhorskou bránu a že tam bude velká bitva.

Když Pierre přijel k Patriaršímu rybníku, vyhledal Bazdějevův dům, kde už dlouho nebyl. Přistoupil k brance. Na jeho zaklepání vyšel Gerasim, tentýž žlutý, holobradý stařík, kterého Pierre viděl před pěti lety v Toržku s Josifem Alexejevičem.

„Je někdo doma?“ zeptal se Pierre.

„Vzhledem k nynějším okolnostem odjeli Sofja Danilovna s dětmi na vesnici u Toržku, Vaše Osvícenosti.“

„Stejně vejdu, potřebuju probrat knihy,“ řekl Pierre.

„Račte, prosím, bratr nebožtíka – dej mu Pán Bůh nebe – Makar Alexejevič tu zůstali, ale jak ráčíte vědět, jsou slabí,“ řekl starý sluha.

Makar Alexejevič byl, jak Pierre věděl, napůl šílený bratr Josifa Alexejeviče, který pil v tazích.

„Ano, ano, vím. Pojďme, pojďme…“ řekl Pierre a vešel do domu. V předsíni stál vysoký, plešatý starý muž v županu, s červeným nosem,

v galoších na bosých nohou; když uviděl Pierra, cosi rozzlobeně zamumlal a odešel do chodby.

„Byli velice moudří, a teď, jak ráčíte vidět, zeslábli," řekl Gerasim. „Ráčíte do pracovny?" Pierre přikývl. „Pracovna, jak byla zapečetěná, tak zůstala. Sofja Danilovna poručili, kdyby od vás někdo přišel, aby se mu knihy vydaly."

Pierre vešel do téže temné pracovny, do které ještě za života svého dobrodince vcházel s takovým chvěním. Ta pracovna, teď zaprášená a nedotčená od smrti Josifa Alexejeviče, byla ještě temnější.

Gerasim otevřel jednu okenici a po špičkách odešel z pokoje. Pierre obešel pracovnu, přistoupil ke skříni, v níž ležely rukopisy, a vyndal jednu z kdysi nejdůležitějších svatyní řádu. Byly to původní skotské akty s poznámkami a výklady dobrodince. Sedl si k zaprášenému psacímu stolu, položil rukopisy před sebe, otevíral je a zavíral, a nakonec je od sebe odsunul, opřel hlavu do dlaní a zamyslel se.

Gerasim několikrát opatrně nahlédl do pracovny a viděl, že Pierre sedí v téže poloze. Uběhly přes dvě hodiny. Gerasim si dovolil zašramotit ve dveřích, aby na sebe Pierra upozornil. Pierre ho neslyšel.

„Poroučíte drožkáře propustit?"

„Ach ano," řekl Pierre, jako by se probral, a spěšně vstal. „Poslouchej," řekl, vzal Gerasima za knoflík kabátu a díval se na staříka shora lesklýma, vlhkýma, nadšenýma očima. „Poslouchej, víš, že zítra bude bitva?..."

„Povídalo se," odpověděl Gerasim...

„Prosím tě, abys nikomu neříkal, kdo jsem. A udělej, co ti řeknu..."

„Rozkaz," řekl Gerasim. „Poroučíte něco k jídlu?"

„Ne, ale potřebuju něco jiného. Potřebuju selské šaty a pistoli," řekl Pierre a nečekaně se začervenal.

„Rozkaz," řekl Gerasim, když se zamyslel.

Celý zbytek toho dne strávil Pierre sám v dobrodincově pracovně, neklidně přecházel z jednoho rohu do druhého, jak slyšel Gerasim,

a cosi si sám pro sebe povídal, a přenocoval na lůžku, které mu tam ustlali.

Gerasim, se zvykem sluhy, který za svůj život viděl mnoho podivných věcí, přijal Pierrovo přestěhování bez údivu a zdálo se, že je rád, že má komu sloužit. Ještě téhož večera, aniž se sám sebe zeptal, k čemu je to potřeba, opatřil Pierrovi kaftan a čepici a slíbil, že druhý den sežene požadovanou pistoli. Makar Alexejevič toho večera dvakrát se v galoších přišoural ke dveřím, zastavil se a podlézavě se na Pierra díval. Ale jakmile se k němu Pierre otočil, studem a vztekem si přitáhl župan a spěšně odcházel. Když Pierre v kočím kaftanu, který mu Gerasim opatřil a vyčistil v páře, šel s ním kupovat pistoli k Sucharevově věži, potkal Rostovovy.

XIX

Prvního září v noci byl vydán Kutuzovův rozkaz k ústupu ruských vojsk přes Moskvu na rjazaňskou silnici.

První vojska vyrazila v noci. Vojska, která šla v noci, nespěchala a postupovala pomalu a rozvážně; ale za svítání vojska, která se blížila k Dorogomilovskému mostu, uviděla před sebou na druhém břehu masy vojsk, které se tlačily, spěchaly po mostě a na druhé straně stoupaly vzhůru a ucpávaly ulice a uličky, a za sebou nekonečné masy vojsk, které se tlačily vpřed. A vojsky se zmocnil bezdůvodný spěch a neklid. Všechno se hnalo vpřed k mostu, na most, do brodů a do lodic. Kutuzov se dal zadními ulicemi odvézt objížďkou na druhou stranu Moskvy.

K desáté hodině dopoledne druhého září zůstala na volném prostranství v dorogomilovském předměstí už jen vojska zadního voje. Armáda byla už na druhé straně Moskvy a za Moskvou.

V tutéž dobu, v deset hodin dopoledne druhého září, stál Napoleon mezi svými vojsky na Poklonné hoře a díval se na podívanou, která se před ním otevřela. Od dvacátého šestého srpna do druhého září, od bitvy u Borodina až do vstupu nepřítele do Moskvy, panovalo po všechny dny toho neklidného, toho pamětihodného týdne to neobyčejné podzimní počasí, které lidi vždycky udivuje, kdy nízké slunce hřeje víc než na jaře, kdy se všechno třpytí v řídkém, čistém vzduchu tak, až to řeže do očí, kdy hruď sílí a osvěžuje se, když vdechuje vonný podzimní vzduch, kdy jsou i noci teplé a kdy z nebe v těch tmavých, teplých nocích bez ustání padají zlaté hvězdy, a lekají i těší.

Druhého září v deset hodin dopoledne bylo právě takové počasí. Jas toho rána byl kouzelný. Moskva se z Poklonné hory rozprostírala do

šíře se svou řekou, se svými zahradami a chrámy a zdálo se, že žije svým vlastním životem a chvěje se svými kopulemi jako hvězdami v slunečních paprscích.

Při pohledu na podivné město s nevídanými tvary neobyčejné architektury pociťoval Napoleon tu poněkud závistivou a neklidnou zvědavost, kterou lidé pociťují při pohledu na tvary cizího života, který o nich nic neví. To město zjevně žilo všemi silami svého života. Podle těch nedefinovatelných známek, podle kterých se na velkou vzdálenost neomylně rozezná živé tělo od mrtvého, viděl Napoleon z Poklonné hory chvění života ve městě a cítil jakoby dech toho velkého a krásného těla.

„To asijské město s nesčetnými chrámy, svatá Moskva! Tak tady je konečně, to slavné město! Byl už čas," řekl Napoleon, sesedl z koně, dal si před sebou rozložit plán té Moskvy a zavolal tlumočníka Lelorma d'Ideville. „Město obsazené nepřítelem se podobá dívce, která ztratila čest," myslel si – jak to také říkal Tučkovovi ve Smolensku. A z tohoto hlediska se díval na orientální krásku, která před ním ležela a kterou dosud nikdy neviděl. Jemu samotnému bylo divné, že se konečně splnilo jeho dávné přání, které se mu zdálo nemožné. V jasném ranním světle se díval tu na město, tu na plán, ověřoval si podrobnosti toho města a jistota, že je jeho, ho vzrušovala i děsila.

„Ale copak to mohlo být jinak?" pomyslel si. „Tady je, to hlavní město; leží u mých nohou a čeká na svůj osud. Kde je teď Alexandr a co si myslí? Podivné, krásné, velkolepé město! A podivná a velkolepá je tahle chvíle! V jakém světle se jim asi jevím!" myslel si o svých vojscích. „Tady je odměna pro všechny ty malověrné," myslel si a ohlížel se po svém okolí a po vojscích, která přicházela a řadila se. „Jediné mé slovo, jediný pohyb mé ruky, a toto starobylé hlavní město carů je ztraceno. Ale má shovívavost se vždy ráda sklání k poraženým. Musím být velkorysý a opravdu velký... Ale ne, to není pravda, že jsem v Moskvě," napadalo ho najednou. „A přece tu leží u mých nohou, hraje si a chvěje

se zlatými kopulemi a kříži ve slunečních paprscích. Ale já ji ušetřím. Na starobylé památky barbarství a despotismu napíšu velká slova spravedlnosti a milosrdenství… Právě tohle pochopí Alexandr nejbolestněji, znám ho.“ Napoleonovi se zdálo, že hlavní význam toho, co se dělo, spočívá v jeho osobním zápase s Alexandrem. „Z výšin Kremlu – ano, to je Kreml, ano – jim dám zákony spravedlnosti, ukážu jim, co znamená pravá civilizace, přinutím celá pokolení bojarů, aby s láskou vzpomínala na jméno svého dobyvatele. Řeknu deputaci, že jsem nechtěl a nechci válku; že jsem vedl válku jen s falešnou politikou jejich dvora, že Alexandra miluji a vážím si ho a že v Moskvě přijmu mírové podmínky, které budou důstojné mne i mých národů. Nechci využít válečného štěstí k ponížení váženého panovníka. Bojaři – řeknu jim: nechci válku, ale chci mír a blaho všech svých poddaných. Ostatně vím, že jejich přítomnost mě nadchne, a řeknu jim to tak, jak to vždycky říkám: jasně, slavnostně a velkolepě. Ale je to opravdu pravda, že jsem v Moskvě? Ano, tady je!“

„Přiveďte mi bojary,“ obrátil se na svou družinu. Jeden generál se skvělou družinou se okamžitě rozjel cvalem pro bojary.

Uběhly dvě hodiny. Napoleon posnídal a opět stál na témže místě na Poklonné hoře a čekal na deputaci. Jeho řeč k bojarům už se mu v představách jasně zformovala. Byla plná důstojnosti a té velikosti, jak ji Napoleon chápal.

Tón velkorysosti, ve kterém se Napoleon v Moskvě chystal jednat, strhl i jeho samotného. V představách už určoval dny shromáždění v paláci carů, kde se měli scházet ruští velmožové s velmoži francouzského císaře. V duchu jmenoval gubernátora, takového, který by dokázal získat obyvatelstvo. Když se dozvěděl, že je v Moskvě mnoho dobročinných ústavů, rozhodl se v představách, že všechny ty ústavy zahrne svými přízněmi. Myslel si, že jako v Africe bylo třeba sedět v burnusu v mešitě, tak v Moskvě je třeba být milostivý jako carové. A aby definitivně dojal srdce Rusů, rozhodl se – jako každý Francouz, který

si nedovede představit nic citového bez vzpomínky na *svou drahou, něžnou, ubohou matku* – že na všechny ty ústavy dá velkými písmeny napsat: Ústav zasvěcený mé drahé Matce. Ne, prostě: Dům mé Matky, rozhodl se sám pro sebe. „Ale jsem opravdu v Moskvě? Ano, tady je přede mnou, ale proč se tak dlouho neobjevuje deputace města?“ myslel si.

Mezitím se v zadních řadách císařovy družiny šeptem a vzrušeně radili jeho generálové a maršálové. Ti, které poslali pro deputaci, se vrátili se zprávou, že Moskva je prázdná, že všichni odjeli a odešli. Tváře těch, kdo se radili, byly bledé a rozrušené. Neděsilo je to, že obyvatelé Moskvu opustili – jakkoli důležitá se ta událost zdála – ale děsilo je, jak to císaři oznámit, jak mu oznámit, aniž by Jeho Veličenstvo uvedli do té strašné situace, které Francouzi říkají směšnost, že čekal na bojary tak dlouho zbytečně, že jsou tam davy opilců, ale nikdo jiný. Jedni říkali, že je třeba za každou cenu sestavit aspoň nějakou deputaci, jiní ten názor vyvraceli a tvrdili, že je třeba císaře opatrně a chytře připravit a pak mu říct pravdu.

„Stejně mu to bude nutné říct…“ říkali páni z družiny. „Ale pánové…“ Situace byla o to těžší, že císař, zatímco promýšlel své velkorysé plány, trpělivě přecházel sem a tam před plánem, občas se zpod dlaně díval po cestě k Moskvě a vesele a hrdě se usmíval.

„Ale to přece nejde…“ krčili rameny páni z družiny a neodvažovali se vyslovit to strašné slovo, které měli na mysli: směšnost…

Mezitím císař, unavený marným čekáním, a protože svým hereckým instinktem cítil, že velkolepá chvíle, když trvá příliš dlouho, začíná ztrácet svou velkolepost, dal rukou znamení. Ozval se osamělý výstřel signálního děla a vojska, která obklíčila Moskvu z různých stran, se dala do pohybu do Moskvy Tverskou, Kalužskou a Dorogomilovskou branou. Stále rychleji a rychleji, poklusem a klusem postupovala vojska, jedna předbíhala druhou, mizela v oblacích prachu, které zvedala, a naplňovala vzduch splývajícím hukotem výkřiků.

Napoleon, stržen pohybem vojsk, dojel s vojsky až k Dorogomilovské bráně, ale tam se znovu zastavil, sesedl z koně a dlouho přecházel u Kamerkolležského valu a čekal na deputaci.

XX

Moskva byla mezitím prázdná. Byli v ní ještě lidé, zůstávala v ní ještě padesátina všech dřívějších obyvatel, ale byla prázdná. Byla prázdná, jako bývá prázdný dohasínající úl, který přišel o matku.

V úlu, který přišel o matku, už není život, ale na povrchní pohled se zdá stejně živý jako ostatní.

Stejně vesele krouží v horkých paprscích poledního slunce včely kolem úlu bez matky jako kolem jiných, živých úlů; stejně z něho už zdálky voní med, stejně do něho včely vlétají a vylétají. Ale stačí se na něj pozorněji podívat a člověk pochopí, že v tom úlu už žádný život není. Včely nelétají tak jako v živých úlech, včelaře zarazí jiná vůně, jiný zvuk. Když včelař zaťuká na stěnu nemocného úlu, místo dřívější okamžité, svorné odpovědi, místo syčení desítek tisíc včel, které hrozivě přitahují zadeček a rychlým tepotem křídel vydávají ten vzdušný zvuk života, mu odpovídá roztroušené bzučení, které dutě zaznívá na různých místech prázdného úlu. Z česna už nevoní jako dřív lihová, kořeněná vůně medu a jedu, nevane odtamtud teplo plnosti, ale s vůní medu splývá pach prázdnoty a hniloby. U česna už nejsou strážkyně, které se připravují zahynout při obraně, se zadečky vztyčenými vzhůru, a troubí na poplach. Už tu není ten rovnoměrný a tichý zvuk, chvění práce podobné zvuku varu, ale je slyšet nesouladný, roztříštěný hluk nepořádku. Do úlu a z úlu bázlivě a vytáčivě vlétají a vylétají černé, podlouhlé, medem umazané včely loupežnice; nebodají, ale unikají před nebezpečím. Dřív včely vlétaly s nákladem a vylétaly prázdné, ted vylétají s nákladem. Včelař otevře spodní dvířka a zahledí se do spodní části úlu. Místo dřívějších černých, prací zkrocených hroznů šťavnatých včel, které visely až ke spodnímu dnu, držely se navzájem za nož-

ky a s nepřetržitým šepotem práce vytahovaly vosk, bloudí po dně a po stěnách úlu roztržitě na všechny strany ospalé, scvrklé včely. Místo podlahy čistě zatmelené a vymetené vějíři křídel leží na dně drobty plástů, včelí výkaly, polomrtvé včely, které sotva hýbou nožkami, a docela mrtvé, neuklizené včely.

Včelař otevře horní dvířka a prohlédne hlavu úlu. Místo souvislých řad včel, které obsadily všechny mezery mezi plásty a zahřívají plod, vidí umnou, složitou práci plástů, ale už ne v té panenské podobě, v jaké bývala dřív. Všechno je zanedbané a znečištěné. Loupežnice, černé včely, rychle a kradmo slídí po díle; vlastní včely, scvrklé, zkrácené, malátné, jako by staré, pomalu bloudí, nikomu nepřekážejí, nic nechtějí a ztratily vědomí života. Trubci, sršni, čmeláci a motýli v letu nesmyslně narážejí na stěny úlu. Tu a tam mezi plásty s mrtvým plodem a s medem je občas z různých stran slyšet zlostné bručení; někde dvě včely ze starého zvyku a z paměti čistí hnízdo úlu a usilovně nad své síly vlečou pryč mrtvou včelu nebo čmeláka, samy nevědí proč. V jiném koutě se dvě jiné staré včely líně perou, nebo se čistí, nebo jedna krmí druhou, a samy nevědí, jestli to dělají nepřátelsky, nebo přátelsky. Na třetím místě se hlouček včel, které se navzájem mačkají, vrhá na nějakou oběť, bije ji a dusí. A zeslábnutá nebo zabitá včela pomalu, lehce jako chmýří padá shora na hromadu mrtvol. Včelař rozevře dva prostřední plásty, aby viděl hnízdo. Místo dřívějších souvislých černých kruhů tisíců včel, které sedí zády k sobě a střeží nejvyšší tajemství svého díla, vidí stovky sklíčených, polomrtvých a usnulých včelích koster. Skoro všechny zemřely, aniž o tom věděly, když seděly na svatyni, kterou střežily a která už není. Je z nich cítit hniloba a smrt. Jen některé se pohnou, zvednou se, malátně vzlétnou a sednou nepříteli na ruku, ale nemají už sílu zemřít a přitom ho bodnout; ostatní, mrtvé, se lehce sypou dolů jako rybí šupiny. Včelař zavře dvířka, poznamená klát křídou, a až přijde čas, vyláme ho a vypálí.

Tak prázdná byla Moskva, když Napoleon, unavený, neklidný a zamračený, přecházel sem a tam u Kamerkolležského valu a čekal na to sice jen vnější, ale podle jeho pojetí nezbytné zachování slušnosti – na deputaci.

V různých koutech Moskvy se jen ještě nesmyslně hýbali lidé, kteří zachovávali staré zvyky a nechápali, co dělají.

Když Napoleonovi s náležitou opatrností oznámili, že Moskva je prázdná, rozzlobeně se podíval na toho, kdo mu to hlásil, odvrátil se a mlčky přecházel dál.

„Přistavit kočár," řekl. Sedl si do kočáru vedle službu konajícího pobočníka a odjel do předměstí.

„Moskva opuštěná. Jak nepravděpodobná událost!" říkal si sám pro sebe.

Do města nejel, ale zastavil se v zájezdním hostinci v dorogomilovském předměstí.

Divadelní efekt se nevydařil.

XXI

Ruská vojska procházela Moskvou od dvou hodin v noci do dvou hodin odpoledne a strhávala s sebou poslední odjíždějící obyvatele a raněné.

Největší tlačenice při pohybu vojsk byla na mostech Kamenném, Moskvoreckém a Jauzském.

Zatímco se vojska, rozdělená na dva proudy kolem Kremlu, nahromadila na Moskvoreckém a Kamenném mostě, obrovské množství vojáků využilo zastávky a tlačenice, vracelo se od mostů nazpět a kradmo a mlčky se protahovalo kolem chrámu Vasilije Blaženého a pod Borovickou branou zpátky do kopce k Rudému náměstí, kde podle jakéhosi instinktu cítili, že se dá bez námahy brát cizí. Gostinyj dvor ve všech jeho chodbách a průchodech zaplnil takový dav lidí jako při výprodeji. Ale nebylo slyšet vlídně přeslazené, vábivé hlasy kupců z Gostiného dvora, nebyli tu podomní obchodníci ani pestrý ženský dav kupujících – byly tu jen uniformy a pláště vojáků bez pušek, kteří mlčky vycházeli z krámků s nákladem a bez nákladu do nich vcházeli. Kupci a příručí – bylo jich málo – chodili mezi vojáky jako ztracení, odmykali a zamykali své krámy a sami se svými pomocníky odnášeli někam své zboží. Na prostranství u Gostiného dvora stáli bubeníci a bubnovali k nástupu. Ale zvuk bubnu nenutil vojáky lupiče, aby se jako dřív sbíhali na zavolání, ale naopak je nutil utíkat od bubnu dál. Mezi vojáky, po krámech a průchodech, bylo vidět lidi v šedých kaftanech a s oholenými hlavami. Dva důstojníci, jeden se šerpou přes uniformu na hubeném tmavošedém koni, druhý v plášti pěšky, stáli na rohu Iljinky a o něčem mluvili. Přicválal k nim třetí důstojník.

„Generál nařídil, abychom za každou cenu hned všechny vyhnali. Co to má znamenat, to je nevídané! Polovina mužů se rozutekla.“

„Kam jdeš?... Kam jdete?...“ křikl na tři pěšáky, kteří bez pušek, s podkasanými šosy plášťů, proklouzli kolem něho do krámků. „Stát, darebáku!“

„No tak je račte posbírat,“ odpověděl druhý důstojník. „Neposbíráte je; musí se jít rychleji, aby neutekli ti poslední, to je celé!“

„Jak se má jít? Zastavili se tam, nahromadili se na mostě a nehýbou se. Nebo postavit rojnici, aby se poslední nerozutekli?“

„Tak už tam jděte! Vyžeňte je ven,“ křikl starší důstojník.

Důstojník se šerpou sesedl z koně, zavolal bubeníka a vešel s ním pod podloubí. Několik vojáků se dalo v hloučku na útěk. Kupec s červenými pupínky na tvářích kolem nosu, s klidně neochvějným, vypočítavým výrazem na sytém obličeji, přistoupil spěšně a fintivě k důstojníkovi a rozmachoval přitom rukama.

„Vaše blahorodí,“ řekl, „buďte tak laskav, ochraňte nás. Nám nejde o nějakou maličkost, to my s radostí! Račte, hned vynesu sukno, pro urozeného člověka třeba dva kusy, s radostí! Protože my to chápeme, ale tohle, to je přece hotové lupičství! Račte! Kdybyste tak postavili stráž, aspoň nás nechali zamknout...“

Kolem důstojníka se shluklo několik kupců.

„Ech, to je zbytečné žvanit,“ řekl jeden z nich, hubený, s přísnou tváří. „Kdo přišel o hlavu, nepláče pro vlasy. Ber si, kdo co chce!“ A rázně mávl rukou a otočil se k důstojníkovi bokem.

„Tobě se to řekne, Ivane Sidoryči,“ začal rozzlobeně první kupec. „Račte, vaše blahorodí.“

„Co tu povídat!“ křikl hubený. „Já mám tady ve třech krámech zboží za sto tisíc. Copak se to dá uhlídat, když vojsko odešlo? Ech, lidi, proti Boží vůli rukama nic nezmůžeš.“

„Račte, vaše blahorodí,“ říkal první kupec a klaněl se. Důstojník stál v rozpacích a na tváři mu byla vidět nerozhodnost.

„A co je mi do toho!“ vykřikl najednou a vyrazil rychlými kroky dopředu podél řady krámů. V jednom odemčeném krámu bylo slyšet

rány a nadávky, a když se k němu důstojník blížil, vyletěl ze dveří vystrčený člověk v šedém kaftanu a s oholenou hlavou.

Ten člověk se shrbil a proběhl kolem kupců a důstojníka. Důstojník se pustil do vojáků, kteří byli v krámu. Ale v tu chvíli se na Moskvoreckém mostě ozval strašný křik obrovského davu a důstojník vyběhl na náměstí.

„Co se děje? Co se děje?“ ptal se, ale jeho druh už cválal směrem ke křiku kolem chrámu Vasilije Blaženého. Důstojník nasedl na koně a jel za ním. Když dojel k mostu, uviděl dvě děla sundaná z předků, pěchotu, která šla přes most, několik převrácených vozů, několik vylekaných tváří a smějící se tváře vojáků. Vedle děl stál jeden vůz zapřažený do páru. Za vozem se u zadních kol tiskli čtyři chrti v obojcích. Na voze byla hora věcí a úplně nahoře, vedle dětské židličky převrácené nožkami vzhůru, seděla ženská a pronikavě a zoufale ječela. Ostatní vyprávěli důstojníkovi, že křik davu a ječení ženské vznikly proto, že generál Jermolov, který na ten dav narazil, když se dozvěděl, že se vojáci rozcházejí po krámech a davy obyvatel ucpávají most, poručil sundat děla z předků a předvést, že bude střílet na most. Dav zoufale křičel, převracel vozy, lidé se navzájem mačkali, a jak se tlačili, most vyklidili a vojska se pohnula vpřed.

XXII

Ve městě samém bylo zatím pusto. Na ulicích nebyl skoro nikdo. Brány i krámy byly všechny zavřené; tu a tam se u krčem ozývaly osamělé výkřiky nebo opilý zpěv. Nikdo po ulicích nejezdil a jen zřídka byly slyšet kroky chodců. Na Povarské bylo úplně ticho a pusto. Na obrovském dvoře domu Rostovových se válely zbytky sena a trus po vozové koloně, která odjela, a nebylo vidět ani živáčka. V domě Rostovových, který zůstal se vším svým majetkem, byli ve velkém salonu dva lidé. Byl to domovník Ignat a kozáček Miška, Vasiljičův vnuk, který zůstal v Moskvě s dědečkem. Miška otevřel klavichord a hrál na něj jedním prstem. Domovník stál s rukama v bok a radostně se usmíval před velkým zrcadlem.

„To je šikovné, co? Strýčku Ignate!“ říkal chlapec a najednou začal bušit oběma rukama do kláves.

„Koukejme!“ odpověděl Ignat a divil se, jak se jeho tvář v zrcadle usmívá víc a víc.

„Nestydové! Opravdu nestydové!“ ozval se za nimi hlas Mavry Kuzminišny, která tiše vešla. „Ten tlamoun, ještě cení zuby. Na tohle vy jste! Všechno je tam neuklizené, Vasiljič se nestíhá otáčet. Počkejte!“

Ignat si upravil pásek, přestal se usmívat, pokorně sklopil oči a odešel z pokoje.

„Tetičko, já jenom potichoučku,“ řekl chlapec.

„Já ti dám potichoučku. Ty uličníku!“ křikla Mavra Kuzminišna a napřáhla na něj ruku. „Jdi dědovi postavit samovar.“

Mavra Kuzminišna setřela prach, zavřela klavichord, těžce si povzdechla, vyšla ze salonu a zamkla vchodové dveře.

Když vyšla na dvůr, zamyslela se, kam má teď jít: jestli k Vasiljičovi do vedlejšího domku na čaj, nebo do komory uklidit to, co ještě nebylo uklizeno.

V tiché ulici se ozvaly rychlé kroky. Kroky se zastavily u branky; západka začala klapat pod rukou, která se ji snažila odemknout.

Mavra Kuzminišna přistoupila k brance.

„Koho hledáte?“

„Hraběte, hraběte Ilju Andrejiče Rostova.“

„A kdo jste?“

„Jsem důstojník. Potřeboval bych ho vidět,“ řekl ruský příjemný a panský hlas.

Mavra Kuzminišna odemkla branku. A na dvůr vešel asi osmnáctiletý důstojník s kulatou tváří, svými rysy podobný Rostovovým.

„Odjeli, panáčku. Včera při nešporách ráčili odjet,“ řekla vlídně Mavra Kuzminišna.

Mladý důstojník stál v brance, jako by váhal, jestli má vejít, nebo ne, a zamlaskal jazykem.

„Ach, to je mrzuté!“ vypravil ze sebe. „Kdybych byl přišel včera… Ach, to je škoda!…“

Mavra Kuzminišna si zatím pozorně a soucitně prohlížela v mladíkově tváři známé rysy rostovovského rodu, i roztrhaný plášť a sešlapané boty, které měl na sobě.

„A proč jste hraběte potřeboval?“ zeptala se.

„Ale… co se dá dělat!“ řekl mrzutě důstojník a chytil se branky, jako by chtěl odejít. Znovu se nerozhodně zastavil.

„Víte?“ řekl najednou. „Jsem s hrabětem příbuzný a byl ke mně vždycky moc hodný. Tak víte,“ – s dobráckým a veselým úsměvem se podíval na svůj plášť a boty – „jsem otrhaný a nemám vůbec žádné peníze; tak jsem chtěl hraběte poprosit…“

Mavra Kuzminišna ho nenechala domluvit.

„Kdybyste chviličku posečkal, panáčku. Jen jednu chviličku," řekla. A jakmile důstojník pustil branku, Mavra Kuzminišna se otočila a rychlým stařeckým krokem šla na zadní dvůr ke svému domku.

Zatímco Mavra Kuzminišna běžela k sobě, důstojník se sklopenou hlavou a s pohledem na své prošlapané boty se slabě usmíval a procházel se po dvoře. „Škoda, že jsem strýčka nezastihl. Ale je to hodná stařenka! Kam to běžela? A jak bych se dozvěděl, kterými ulicemi to mám nejblíž, abych dohnal pluk, který teď asi přichází k Rogožské bráně?" myslel si v té chvíli mladý důstojník. Mavra Kuzminišna se s vylekanou a zároveň rozhodnou tváří vynořila zpoza rohu a v rukou nesla složený kostkovaný šáteček. Několik kroků před ním šáteček rozbalila, vyndala z něho bílý pětadvacetirublový asignát a spěšně ho důstojníkovi podala.

„Kdyby byli jejich osvícenost doma, to se ví, ti by jistě po příbuzensku, ale takhle možná... teďka..." Mavra Kuzminišna zrozpačitěla a zmátla se. Ale důstojník neodmítl, nespěchal, vzal papírek a Mavře Kuzminišně poděkoval. „Kdyby byli pan hrabě doma," omlouvala se pořád Mavra Kuzminišna. „Kristus s vámi, panáčku. Bůh vás ochraňuj," říkala Mavra Kuzminišna, klaněla se a vyprovázela ho. Důstojník, jako by se sám sobě smál, se usmíval, pokyvoval hlavou a skoro poklusem běžel prázdnými ulicemi, aby dohnal svůj pluk u Jauzského mostu.

A Mavra Kuzminišna ještě dlouho stála s mokrýma očima před zavřenou brankou, zamyšleně pokyvovala hlavou a cítila nečekaný příliv mateřské něhy a lítosti k neznámému mladičkému důstojníkovi.

XXIII

V nedostavěném domě na Varvarce, v jehož přízemí byla krčma, se ozýval opilý křik a zpěv. Na lavicích u stolů v malé, špinavé místnosti sedělo asi deset továrních dělníků. Všichni opilí, zpocení, s kalnýma očima, napínali se, doširoka otvírali ústa a zpívali nějakou píseň. Zpívali každý jinak, namáhavě, s úsilím, zřejmě ne proto, že by se jim chtělo zpívat, ale jen proto, aby dokázali, že jsou opilí a že hýří. Jeden z nich, vysoký plavovlasý chlapík v čistém modrém kaftanu, stál nad nimi. Jeho tvář s tenkým rovným nosem by byla hezká, nebýt tenkých, sevřených, ustavičně se pohybujících rtů a kalných, zamračených, nehybných očí. Stál nad těmi, kdo zpívali, a zřejmě si cosi představoval, protože slavnostně a hranatě mával nad jejich hlavami bílou rukou s rukávem vyhrnutým po loket a nepřirozeně se snažil roztáhnout její špinavé prsty. Rukáv kaftanu mu ustavičně sjížděl a chlapík si ho levou rukou pečlivě znovu vyhrnoval, jako by na tom zvlášť záleželo, aby ta bílá, šlachovitá, mávající ruka byla bezpodmínečně holá. Uprostřed písně se v síni a na zápraží ozval křik rvačky a rány. Vysoký chlapík mávl rukou.

„Dost!“ křikl rozkazovačně. „Rvačka, chlapi!“ A aniž si přestal vyhrnovat rukáv, vyšel na zápraží.

Tovární dělníci šli za ním. Dělníci, kteří toho rána v krčmě pili pod vedením vysokého chlapíka, přinesli krčmáři kůže z továrny a dostali za to kořalku. Kováři ze sousedních kováren uslyšeli hýření v krčmě, mysleli si, že krčma je vypleněná, a chtěli se do ní vlámat násilím. Na zápraží se strhla rvačka.

Krčmář se ve dveřích rval s kovářem, a když vycházeli dělníci, kovář se od krčmáře odtrhl a padl tváří na dlažbu.

Druhý kovář se dral do dveří a opíral se hrudí do krčmáře.

Chlapík s vyhrnutým rukávem ještě v chůzi uhodil do tváře kováře, který se dral do dveří, a divoce vykřikl:

„Chlapi! Bijou naše!“

V tu chvíli se první kovář zvedl ze země, rozmazal si krev po rozbité tváři a vykřikl plačtivým hlasem:

„Pomoc! Zabili!... Zabili člověka! Bratři!...“

„Ach bože, ubili ho k smrti, zabili člověka!“ zaječela ženská, která vyšla ze sousední brány. Kolem zakrváceného kováře se shromáždil dav lidí.

„Málos lidi okrádal, svlíkals jim košile,“ řekl čísi hlas ke krčmáři, „a teď ještě zabiješ člověka? Lotře!“

Vysoký chlapík stál na zápraží a kalnýma očima těkal tu na krčmáře, tu na kováře, jako by uvažoval, s kým se teď má prát.

„Vrahu!“ vykřikl najednou na krčmáře. „Svažte ho, chlapi!“

„Jakpak bys svázal jednoho takového!“ křikl krčmář, odehnal lidi, kteří se na něj vrhli, strhl si z hlavy čepici a hodil ji na zem. Jako by ten čin měl nějaký tajemně hrozivý význam, dělníci, kteří krčmáře obstoupili, se nerozhodně zastavili.

„Pořádek, bratře, znám moc výborně. Dojdu až k obvodnímu. Myslíš, že nedojdu? Loupit dneska nikomu nedovolí!“ prokřikoval krčmář a zvedal čepici.

„Tak pojďme, no koukejme! Tak pojďme... koukejme,“ opakovali jeden po druhém krčmář a vysoký chlapík a oba se spolu vydali po ulici. Zakrvácený kovář šel vedle nich. Dělníci a cizí lidé šli s hovorem a křikem za nimi.

Na rohu Marosejky, naproti velkému domu se zavřenými okenicemi, na němž byl štít obuvnického mistra, stálo se sklíčenými tvářemi asi dvacet ševců, hubených, vyčerpaných lidí v županech a otrhaných kaftanech.

„Ať lidi pořádně vyplatí!“ říkal hubený řemeslník s řídkou bradou a svraštělým obočím. „To nám jen pil krev, a jsme vyrovnaní? Vodil nás, vodil – celý týden. A teď nás přivedl na úplný konec a sám odjel.“

Když řemeslník, který mluvil, uviděl dav a zakrváceného člověka, zmlkl a všichni ševci se se spěšnou zvědavostí přidali k davu, který se pohyboval.

„Kampak ti lidi jdou?“

„Kam asi, jdou k vrchnosti.“

„Tak co, to opravdu naše síla nevyhrála?“

„A cos myslel! Podívej se, co lidi říkají.“

Bylo slyšet otázky a odpovědi. Krčmář využil toho, že dav narostl, zaostal za lidmi a vrátil se ke své krčmě.

Vysoký chlapík si nevšiml, že jeho nepřítel krčmář zmizel, mával obnaženou rukou a nepřestával mluvit, čímž na sebe obracel všeobecnou pozornost. Lidé se tlačili hlavně k němu a předpokládali, že od něj dostanou rozřešení otázek, které všechny zaměstnávaly.

„Ať ukáže pořádek, ať ukáže zákon, na to je vrchnost postavená! Mluvím pravdu, pravoslavní?“ říkal vysoký chlapík a sotva znatelně se usmíval.

„On si myslí, že není vrchnost? Copak se dá bez vrchnosti? Lupičů je přece habaděj.“

„Co tu povídat nesmysly!“ ozývalo se v davu. „Jakpak, takhle že nechají Moskvu! Řekli ti to pro smích, a tys tomu uvěřil. Vojska našeho přece jde spousta. Že by ho sem jen tak pustili! Na to je vrchnost. Tamhle poslouchej, co lidi povídají,“ říkali a ukazovali na vysokého chlapíka.

U zdi Kitaj-gorodu obklopoval jiný, malý hlouček lidí člověka v plášti z hrubého sukna, který držel v rukou papír.

„Ukaz, čtou ukaz! Čtou ukaz!“ ozvalo se v davu a lidé se nahrnuli ke čtenáři.

Člověk v plášti z hrubého sukna četl plakát z třicátého prvního srpna. Když ho dav obklopil, jako by se zarazil, ale na žádost vysokého chlapíka, který se k němu protlačil, začal s lehkým chvěním v hlase číst plakát od začátku.

„Zítra časně ráno jedu k nejjasnějšímu knížeti," četl. „K nejjasnějšímu!" opakoval slavnostně vysoký chlapík, usmíval se ústy a mračil obočí. „Abych se s ním poradil, jednal a pomáhal vojskům hubit padouchy; i my jim budeme duši..." pokračoval čtenář a zarazil se. „Viděls?" vykřikl vítězoslavně chlapík. „Ten ti celou distanci rozváže..." „...vymlacovat a ty hosty k čertu posílat; vrátím se k obědu a pustíme se do díla, uděláme, doděláme a padouchy odděláme."

Poslední slova přečetl čtenář v naprostém tichu. Vysoký chlapík smutně svěsil hlavu. Bylo zřejmé, že těm posledním slovům nikdo nerozuměl. Zvlášť slova „vrátím se zítra k obědu" zjevně dokonce zarmoutila čtenáře i posluchače. Chápání lidu bylo naladěno vysoko, a tohle bylo příliš prosté a zbytečně srozumitelné; bylo to přesně to, co by mohl říct každý z nich, a co tedy nemohl říkat ukaz, který vychází od nejvyšší moci.

Všichni stáli ve sklíčeném tichu. Vysoký chlapík pohyboval rty a potácel se.

„Jeho by se tak zeptat!... To je on sám?... Jakpak se ho vyptáš!... A co teda... On ukáže..." ozvalo se najednou v zadních řadách davu a všeobecná pozornost se obrátila k drožce policejního náčelníka, která vjížděla na náměstí v doprovodu dvou jízdních dragounů.

Policejní náčelník, který toho rána z hraběcího rozkazu jezdil pálit nákladní čluny a při tom úkolu si vydělal velkou sumu peněz, kterou měl v tu chvíli v kapse, uviděl dav lidí, který se k němu hnul, a poručil kočímu zastavit.

„Co je to za lidi?" křikl na lidi, kteří se roztroušeně a nesměle blížili k drožce. „Co je to za lidi? Ptám se vás!" opakoval policejní náčelník, když nedostal odpověď.

„Oni, vaše blahorodí," řekl písař v plášti z hrubého sukna, „oni, vaše vysokorodí, podle vyhlášky nejosvícenějšího hraběte chtěli sloužit a nešetřit životem, a ne že by nějaká vzpoura, jak řečeno od nejosvícenějšího hraběte..."

„Hrabě neodjel, je tady, a o vás bude rozhodnuto," řekl policejní náčelník. „Jeď!" řekl kočímu. Dav se zastavil, shlukoval se kolem těch, kdo slyšeli, co řekla vrchnost, a díval se na odjíždějící drožku.

Policejní náčelník se v tu chvíli polekaně ohlédl, cosi řekl kočímu a koně se rozjeli rychleji.

„Podvod, chlapi! Veďte nás k němu samotnému!" křikl hlas vysokého chlapíka. „Nepouštějte ho, chlapi! Ať složí účty! Držte ho!" křičely hlasy a lidé se rozběhli za drožkou.

Dav se za policejním náčelníkem s hlučným hovorem vydal na Lubjanku.

„Tak co, páni a kupci odjeli, a my kvůli tomu zhyneme. Copak jsme psi, nebo co!" ozývalo se v davu čím dál častěji.

XXIV

Večer prvního září, po svém setkání s Kutuzovem, hrabě Rastopčin, zarmoucený a uražený tím, že ho nepozvali na válečnou radu, že Kutuzov nevěnoval sebemenší pozornost jeho nabídce zúčastnit se obrany hlavního města, a udivený novým pohledem na věc, který se mu v táboře otevřel a v němž otázka klidu v hlavním městě a jeho vlasteneckého smýšlení byla nejen druhořadá, ale úplně zbytečná a bezvýznamná – zarmoucený, uražený a udivený tím vším se hrabě Rastopčin vrátil do Moskvy. Po večeři si hrabě, aniž se svlékl, lehl na pohovku a po půlnoci ho probudil kurýr, který mu přivezl dopis od Kutuzova. V dopise stálo, že jelikož vojska ustupují za Moskvu na rjazaňskou silnici, ať laskavě hrabě vyšle policejní úředníky, kteří by vojska provedli městem. Ta zpráva nebyla pro Rastopčina novinkou. Nejen od včerejšího setkání s Kutuzovem na Poklonné hoře, ale už od samé bitvy u Borodina, kdy všichni generálové, kteří přijížděli do Moskvy, jednohlasně tvrdili, že další bitvu svést nelze, a kdy se s hrabětovým svolením už každou noc vyvážel státní majetek a obyvatelé se zpola vystěhovali, věděl hrabě Rastopčin, že Moskva bude opuštěna. Přesto ho ta zpráva, sdělená formou prostého lístku s rozkazem od Kutuzova a doručená v noci, v prvním spánku, překvapila a podráždila.

Později, když hrabě Rastopčin vysvětloval, co v té době dělal, napsal ve svých pamětech několikrát, že tehdy měl dva důležité cíle: udržet v Moskvě klid a vypravit z ní obyvatele. Jestliže připustíme tento dvojí cíl, ukáže se každý Rastopčinův čin jako bezúhonný. Proč nebyly vyvezeny moskevské posvátné předměty, zbraně, náboje, střelný prach a zásoby obilí, proč byly tisíce obyvatel oklamány tím, že se Moskva nevydá, a přivedeny na mizinu? – Proto, aby se v hlavním městě za-

choval klid, odpovídá vysvětlení hraběte Rastopčina. Proč se z úřadů vyvážely balíky zbytečných listin, Leppichův balon a jiné předměty? – Proto, aby město zůstalo prázdné, odpovídá vysvětlení hraběte Rastopčina. Stačí jen připustit, že klidu lidu něco hrozilo, a každý čin je ospravedlněn.

Všechny hrůzy teroru se zakládaly jen na starosti o klid lidu.

Na čem se tedy zakládal strach hraběte Rastopčina o klid lidu v Moskvě v roce tisíc osm set dvanáct? Jaký byl důvod předpokládat, že ve městě je sklon ke vzpouře? Obyvatelé odjížděli, ustupující vojska plnila Moskvu. Proč by se měl lid kvůli tomu bouřit?

Nejen v Moskvě, ale v celém Rusku nedošlo při vstupu nepřítele k ničemu, co by se podobalo vzpouře. Prvního a druhého září zůstávalo v Moskvě přes deset tisíc lidí, a kromě davu, který se shromáždil na nádvoří vrchního velitele a který přilákal on sám, se nestalo nic. Je zřejmé, že ještě méně by se dalo čekat vzrušení v lidu, kdyby po bitvě u Borodina, kdy se opuštění Moskvy stalo zjevným, nebo aspoň pravděpodobným, kdyby tehdy Rastopčin místo toho, aby lid rozněcoval rozdáváním zbraní a plakáty, učinil opatření k odvezení všech posvátných předmětů, prachu, střeliva a peněz a lidu přímo oznámil, že se město opouští.

Rastopčin, vznětlivý, sangvinický člověk, který se vždy pohyboval v nejvyšších kruzích správy, neměl přes své vlastenecké cítění ani nejmenší ponětí o lidu, který si myslel, že řídí. Od samého počátku, kdy nepřítel vstoupil do Smolenska, si Rastopčin ve své představivosti vytvořil roli vůdce lidového cítění – srdce Ruska. Nejenže se mu zdálo – jak se to zdá každému správci –, že řídí vnější jednání obyvatel Moskvy, ale zdálo se mu, že řídí i jejich smýšlení, a to svými provoláními a plakáty, psanými tím šaškovským jazykem, kterým lid ve svém prostředí pohrdá a kterému nerozumí, když ho slyší shora. Krásná role vůdce lidového cítění se Rastopčinovi tak zalíbila a tak s ní srostl, že ho nutnost z té role vystoupit, nutnost opustit Moskvu bez jakéhokoli

hrdinského efektu, zaskočila, náhle ztratil pod nohama půdu, na které stál, a naprosto nevěděl, co dělat. Ačkoli to věděl, do poslední chvíle celou duší nevěřil, že Moskva bude opuštěna, a nic pro to nedělal. Obyvatelé odjížděli proti jeho vůli. Jestliže se vyvážely úřady, pak jen na žádost úředníků, se kterou hrabě nerad souhlasil. Sám byl zaměstnán jen tou rolí, kterou si pro sebe vytvořil. Jak to často bývá u lidí obdařených vznětlivou představivostí, věděl už dávno, že Moskvu opustí, ale věděl to jen rozumem, celou duší tomu nevěřil a v představách se do té nové situace nepřenesl.

Celá jeho činnost, horlivá a energická – nakolik byla užitečná a jak působila na lid, je jiná otázka –, celá jeho činnost směřovala jen k tomu, aby v obyvatelích vzbudil tentýž cit, jaký prožíval on sám: vlasteneckou nenávist k Francouzům a důvěru v sebe.

Ale když událost nabývala svých skutečných, dějinných rozměrů, když se ukázalo, že nestačí vyjadřovat nenávist k Francouzům jen slovy, když tu nenávist nebylo možné vyjádřit ani bitvou, když se důvěra v sebe ukázala vzhledem k jediné otázce, k Moskvě, jako zbytečná, když celé obyvatelstvo jako jeden muž opouštělo svůj majetek a proudilo z Moskvy pryč, a tímto záporným činem ukazovalo celou sílu svého národního cítění – tehdy se role, kterou si Rastopčin zvolil, náhle ukázala jako nesmyslná. Pocítil se náhle osamělý, slabý a směšný, bez půdy pod nohama.

Když Rastopčin, probuzený ze spánku, dostal od Kutuzova studený a panovačný lístek, cítil se tím podrážděnější, čím víc se cítil vinen. V Moskvě zůstávalo všechno to, co bylo svěřeno právě jemu, všechen ten státní majetek, který měl vyvézt. Vyvézt všechno nebylo možné.

„Kdo za to tedy může, kdo to dopustil?“ myslel si. „Já ovšem ne. Já jsem měl všechno připravené, já jsem Moskvu držel takhle! A podívejme, kam to dovedli! Darebáci, zrádci!“ myslel si, aniž si pořádně ujasnil, kdo ti darebáci a zrádci jsou, ale cítil potřebu nenávidět ty jakési zrádce, kteří byli vinni falešnou a směšnou situací, v níž se nacházel.

Celou tu noc hrabě Rastopčin vydával rozkazy, pro které si k němu jezdili ze všech konců Moskvy. Lidé z jeho okolí hraběte nikdy neviděli tak zachmuřeného a podrážděného.

„Vaše Osvícenosti, přišli z Úřadu pro panství, od ředitele, pro rozkazy… Z konzistoře, ze Senátu, z univerzity, z nalezince, vikář poslal… ptá se… Co ráčíte nařídit ohledně hasičského sboru? Správce z vězení… správce z blázince…“ hlásili hraběti celou noc bez ustání.

Na všechny ty otázky dával hrabě krátké a zlostné odpovědi, z nichž bylo vidět, že jeho rozkazy teď nejsou potřeba, že celou věc, kterou pečlivě připravil, teď kdosi pokazil a že ten kdosi ponese plnou odpovědnost za všechno, co se teď stane.

„No tak řekni tomu hlupákovi,“ odpovídal na dotaz z Úřadu pro panství, „ať zůstane hlídat svoje papíry. A co se ptáš na nesmysly o hasičském sboru? Mají koně, ať jedou do Vladimiru. Francouzům je nenechávat.“

„Vaše Osvícenosti, přijel dozorce z blázince, co ráčíte nařídit?“

„Co nařídím? Ať jedou všichni, a je to… A blázny pustit do města. Když u nás blázni velí armádám, tak tihle ať jdou taky, jak Bůh velí.“

Na otázku po trestancích, kteří seděli v díře, hrabě na správce zlostně křikl:

„Co tedy, mám ti dát dva prapory na eskortu, které nemám? Pustit je, a je to!“

„Vaše Osvícenosti, jsou tam političtí: Meškov, Věreščagin.“

„Věreščagin! Ještě není oběšen?“ křikl Rastopčin. „Přiveďte ho ke mně.“

XXV

Kolem deváté ráno, kdy už vojska táhla přes Moskvu, už nikdo nepřicházel žádat hraběte o rozkazy. Všichni, kdo mohli odjet, odjížděli sami od sebe; ti, kdo zůstávali, sami rozhodovali, co mají dělat.

Hrabě dal zapřahat, aby jel do Sokolniků, a zachmuřený, žlutý a mlčenlivý seděl se založenýma rukama ve své pracovně.

Každému správci se v klidné, nebouřlivé době zdá, že se jen jeho úsilím pohybuje všechno obyvatelstvo, které mu podléhá, a v tomto vědomí své nepostradatelnosti cítí každý správce hlavní odměnu za své práce a úsilí. Je pochopitelné, že dokud je moře dějin klidné, musí se vládci-správci, který se ze své chatrné loďky opírá bidlem o loď národa a sám se přitom pohybuje, zdát, že jeho úsilím se hýbe loď, o kterou se opírá. Ale stačí, aby se zvedla bouře, rozbouřilo se moře a pohnula se loď sama, a pak už je omyl nemožný. Loď pluje svým obrovským, nezávislým chodem, bidlo na rozjetou loď nedosáhne a vládce se náhle z postavení vládnoucího, zdroje síly, mění v bezvýznamného, zbytečného a slabého člověka.

Rastopčin to cítil, a právě to ho dráždilo.

Policejní náčelník, kterého zastavil dav, a pobočník, který přišel ohlásit, že koně jsou připraveni, vešli k hraběti spolu. Oba byli bledí a policejní náčelník podal zprávu o splnění svého úkolu a sdělil, že na hraběcím nádvoří stojí obrovský dav lidí, kteří ho chtějí vidět.

Rastopčin, aniž odpověděl jediné slovo, vstal a rychlými kroky zamířil do svého přepychového, světlého salonu, přistoupil ke dveřím na balkon, uchopil kliku, pustil ji a přešel k oknu, odkud byl celý dav lépe vidět. Vysoký chlapík stál v předních řadách, s přísnou tváří mával ru-

kou a něco říkal. Zakrvácený kovář stál se zachmuřeným výrazem vedle něho. Zavřenými okny bylo slyšet hučení hlasů.

„Je kočár připraven?“ řekl Rastopčin a odstoupil od okna.

„Je připraven, Vaše Osvícenosti,“ řekl pobočník. Rastopčin znovu přistoupil ke dveřím na balkon.

„A co vlastně chtějí?“ zeptal se policejního náčelníka.

„Vaše Osvícenosti, říkají, že se sešli, aby na váš rozkaz šli na Francouze, něco křičeli o zradě. Ale je to divoký dav, Vaše Osvícenosti. Sotva jsem odjel. Vaše Osvícenosti, dovoluji si navrhnout…“

„Račte jít, vím bez vás, co mám dělat,“ zlostně křikl Rastopčin. Stál u dveří na balkon a díval se na dav. „Tohle udělali s Ruskem! Tohle udělali se mnou!“ myslel si Rastopčin a cítil, jak se mu v duši zvedá nezadržitelný hněv proti komusi, komu se dala přičíst příčina všeho, co se stalo. Jak to často bývá u prudkých lidí, hněv už ho ovládl, ale ještě pro něj hledal předmět. „Tady ji máme, tu luzu, tu spodinu lidu,“ myslel si, když se díval na dav, „tu chátru, kterou svou hloupostí pobouřili. Potřebují oběť,“ napadlo ho, když se díval na vysokého chlapíka, který mával rukou. A napadlo ho to právě proto, že on sám tu oběť potřeboval, ten předmět pro svůj hněv.

„Je kočár připraven?“ zeptal se podruhé.

„Je připraven, Vaše Osvícenosti. Co ráčíte nařídit ohledně Věreščagina? Čeká u vchodu,“ odpověděl pobočník.

„Á!“ vykřikl Rastopčin, jako by ho zasáhla nějaká nečekaná vzpomínka.

A rychle otevřel dveře a rozhodnými kroky vyšel na balkon. Hovor náhle utichl, čepice a klobouky šly dolů a všechny oči se zvedly k hraběti, který vyšel ven.

„Buďte zdrávi, hoši!“ řekl hrabě rychle a hlasitě. „Děkuji, že jste přišli. Hned k vám vyjdu, ale nejdřív si musíme poradit se zlosynem. Musíme potrestat zlosyna, kvůli kterému zahynula Moskva. Počkejte

na mě!“ A hrabě se stejně rychle vrátil do pokojů a pevně za sebou bouchl dveřmi.

Davem proběhl souhlasný, spokojený šum. „Ten si teda poradí se všema zlosynama! A ty povídáš Francouz… ten ti tu celou distanci rozváže!“ říkali lidé, jako by si navzájem vyčítali svou malověrnost.

Za několik minut vyšel z hlavních dveří spěšně důstojník, něco nařídil a dragouni se vypjali. Dav se od balkonu dychtivě pohnul k hlavnímu vchodu. Rastopčin vyšel rozhněvaně rychlými kroky na schodiště před domem, spěšně se kolem sebe rozhlédl, jako by někoho hledal.

„Kde je?“ řekl hrabě, a v tu chvíli, kdy to řekl, uviděl, jak zpoza rohu domu vychází mezi dvěma dragouny mladý člověk s dlouhým tenkým krkem, s hlavou zpola vyholenou a zarostlou. Ten mladý člověk měl na sobě kdysi elegantní, modrým suknem potažený, ošoupaný liščí kožíšek a špinavé konopné vězeňské kalhoty zastrčené do nevyčištěných, sešlapaných tenkých holínek. Na tenkých, slabých nohou mu těžce visely okovy, které ztěžovaly nejistou chůzi mladého člověka.

„Á!“ řekl Rastopčin, spěšně odvrátil pohled od mladého člověka v liščím kožíšku a ukázal na nejnižší schod. „Postavte ho sem!“ Mladý člověk zařinčel okovy, těžce přešlápl na ukazovaný schod, prstem si přidržel límec kožíšku, který ho tlačil, dvakrát otočil dlouhým krkem, vzdychl a pokorným gestem složil před břichem tenké ruce, nezvyklé práci.

Několik vteřin, zatímco se mladý člověk na schodu stavěl, trvalo ticho. Jen v zadních řadách lidí, kteří se tlačili k jednomu místu, bylo slyšet funění, sténání, strkání a dupot přešlapujících nohou.

Rastopčin čekal, až se zastaví na určeném místě, mračil se a třel si rukou obličej.

„Hoši!“ řekl Rastopčin kovově zvučným hlasem. „Tenhle člověk, Věreščagin, je ten darebák, kvůli kterému zahynula Moskva.“

Mladý člověk v liščím kožíšku stál v pokorném postoji, ruce sepjaté před břichem a trochu shrbený. Jeho vyzáblá mladá tvář s beznaděj-

ným výrazem, zohyzděná vyholenou hlavou, byla sklopená. Při prvních hraběcích slovech pomalu zvedl hlavu a podíval se na hraběte zdola, jako by mu chtěl něco říct nebo aspoň zachytit jeho pohled. Ale Rastopčin se na něho nedíval. Na dlouhém tenkém krku mladého člověka se jako provaz napjala a zmodrala žíla za uchem a tvář mu náhle zrudla.

Všechny oči byly upřeny na něho. Podíval se na dav, a jako by ho povzbudil výraz, který vyčetl z tváří lidí, smutně a nesměle se usmál, znovu sklopil hlavu a přešlápl si na schodu.

„Zradil svého cara a vlast, přeběhl k Bonapartovi, jediný ze všech Rusů zostudil jméno Rusa a kvůli němu hyne Moskva," říkal Rastopčin rovným, ostrým hlasem; ale náhle se rychle podíval dolů na Věreščagina, který dál stál v tomtéž pokorném postoji. Jako by ho ten pohled vyhodil do povětří, zvedl ruku a málem zakřičel, obrácen k lidu: „Vypořádejte se s ním vlastním soudem! Dávám vám ho!"

Lid mlčel a jen se čím dál tím víc tiskl jeden na druhého. Držet jeden druhého, dýchat v tom zamořeném dusnu, nemít sílu se pohnout a čekat na cosi neznámého, nepochopitelného a strašného bylo k nevydržení. Lidé, kteří stáli v předních řadách a viděli a slyšeli všechno, co se před nimi dělo, všichni s vyděšeně vytřeštěnýma očima a otevřenými ústy, napínali všechny své síly a zadržovali na zádech nápor zadních.

„Bijte ho!... Ať zhyne zrádce a nedělá hanbu jménu Rusa!" zakřičel Rastopčin. „Sekejte! Rozkazuji!" Dav neslyšel slova, ale hněvivé zvuky Rastopčinova hlasu, zasténal a pohnul se vpřed, ale zase se zastavil.

„Hrabě!..." promluvil v znovu nastalém krátkém tichu nesmělý a zároveň divadelní hlas Věreščaginův. „Hrabě, nad námi je jen Bůh...," řekl Věreščagin a zvedl hlavu, a zase se mu krví nalila tlustá žíla na tenkém krku a barva mu rychle vystoupila do tváře a zase z ní zmizela. Nedořekl, co chtěl říct.

„Sekejte ho! Rozkazuji!…“ vykřikl Rastopčin a náhle zbledl stejně jako Věreščagin.

„Šavle ven!“ křikl důstojník na dragouny a sám tasil šavli.

Ještě jiná, ještě silnější vlna se vzedmula v lidu, a když doběhla k předním řadám, pohnula předními a vynesla je, kolísající, až k samým schodům. Vysoký chlapík se zkamenělým výrazem tváře a se strnule zdviženou rukou stál vedle Věreščagina.

„Sekejte!“ téměř zašeptal důstojník dragounům a jeden z vojáků náhle s tváří zkřivenou zlobou udeřil Věreščagina tupým palašem do hlavy.

„Á!“ krátce a udiveně vykřikl Věreščagin, vylekaně se rozhlédl a jako by nechápal, proč mu to udělali. Stejný sten údivu a hrůzy proběhl davem.

„Ó Pane Bože!“ ozvalo se něčí smutné zvolání.

Ale hned po výkřiku údivu, který Věreščaginovi unikl, žalostně vykřikl bolestí, a ten výkřik ho zahubil. Ta do nejvyšší míry napjatá hráz lidského citu, která ještě držela dav, se v okamžení protrhla. Zločin byl započat, bylo nutné ho dokonat. Žalostný sten výčitky přehlušil hrozný a hněvivý řev davu. Jako poslední, sedmá vlna, která tříští lodě, se ze zadních řad vzedmula ta poslední nezadržitelná vlna, dorazila k předním, srazila je a pohltila všechno. Dragoun, který udeřil, chtěl úder zopakovat. Věreščagin s výkřikem hrůzy, ruce zdvižené na ochranu, se vrhl k lidu. Vysoký chlapík, do kterého vrazil, se mu rukama zaťal do tenkého krku a s divokým výkřikem spolu s ním padl pod nohy řvoucího lidu, který se na ně navalil.

Jedni bili a rvali Věreščagina, druzí vysokého chlapíka. A křik umačkaných lidí i těch, kdo se snažili vysokého chlapíka zachránit, jen rozněcoval zuřivost davu. Dragouni dlouho nemohli vyprostit zakrváceného, napůl k smrti ubitého dělníka z továrny. A dlouho, přes všechen horečný spěch, s nímž se dav snažil dokonat jednou započatou věc, nemohli ti lidé, kteří Věreščagina bili, škrtili a rvali, ho zabít; dav

je tiskl ze všech stran, kolébal se s nimi uprostřed jako jedna masa ze strany na stranu a nedával jim možnost ho ani dobít, ani nechat být.

„Sekyrou ho, nebo co?... Umačkali... Zrádce, Krista prodal!... Žije... je houževnatej... Zloději patří trápení. Závorou!... Ještě žije!“

Teprve když oběť přestala zápasit a její výkřiky vystřídalo pravidelné protahované chroptění, začal dav spěšně přecházet kolem ležící zakrvácené mrtvoly. Každý přistoupil, podíval se na to, co se stalo, a s hrůzou, výčitkou a údivem se tlačil zpátky.

„Ó Pane Bože, lidi jsou jako šelma, kdo by tu zůstal naživu!“ ozývalo se v davu. „A takový mladý chlapec... asi z kupců, to jsou lidi!... Prý to nebyl ten pravý... jakpak ne ten pravý... Ó Pane Bože!... Prý ubili ještě jiného, sotva žije... Eh, lidi... Kdo se nebojí hříchu...“ říkali teď titíž lidé a s bolestně soucitným výrazem se dívali na mrtvé tělo se zmodralou tváří, umazanou krví a prachem, a s rozseknutým dlouhým, tenkým krkem.

Horlivý policejní úředník usoudil, že přítomnost mrtvoly na nádvoří Jeho Osvícenosti je neslušná, a nařídil dragounům, aby tělo vytáhli na ulici. Dva dragouni se chopili zohavených nohou a vlekli tělo. Zakrvácená, prachem umazaná, mrtvá, vyholená hlava na dlouhém krku se překrucovala a vlekla po zemi. Lid se od mrtvoly tiskl pryč.

Ve chvíli, kdy Věreščagin padl a dav se nad ním s divokým řevem stlačil a rozkolébal, Rastopčin náhle zbledl, a místo aby šel k zadnímu vchodu, u kterého na něho čekali koně, šel sám nevěda kam a proč, se sklopenou hlavou, rychlými kroky chodbou, která vedla do pokojů v přízemí. Hrabě byl bledý a nemohl zastavit dolní čelist, která se mu třásla jako v zimnici.

„Vaše Osvícenosti, sem... kam ráčíte?... Sem, prosím,“ ozval se za ním třesoucí se, vylekaný hlas. Hrabě Rastopčin nebyl s to nic odpovědět, poslušně se obrátil a šel tam, kam mu ukazovali. U zadního vchodu stál kočár. Vzdálené hučení řvoucího davu bylo slyšet i sem. Hrabě Rastopčin spěšně usedl do kočáru a poručil jet do svého letohrádku

v Sokolnikách. Když vyjel na Mjasnickou a už neslyšel křik davu, začal hrabě litovat. S nelibostí si teď vzpomněl na rozrušení a strach, které před svými podřízenými projevil. „Lid je strašný, je ohavný," myslel si francouzsky. „Jsou jako vlci, které nelze ukojit ničím jiným než masem." „Hrabě! Nad námi je jen Bůh!" vzpomněl si najednou na Věreščaginova slova a hraběti Rastopčinovi přeběhl po zádech nepříjemný mrazivý pocit. Ale ten pocit byl okamžitý a hrabě Rastopčin se sám sobě pohrdavě usmál. „Měl jsem jiné povinnosti," pomyslel si. „Bylo třeba lid uklidnit. Mnoho jiných obětí zahynulo a hyne pro obecné blaho," a začal přemýšlet o obecných povinnostech, které měl vůči své rodině, vůči hlavnímu městu, jež mu bylo svěřeno, a vůči sobě samému – ne jako vůči Fjodoru Vasiljeviči Rastopčinovi, neboť se domníval, že Fjodor Vasiljevič Rastopčin se obětuje pro obecné blaho, ale vůči sobě jako vrchnímu veliteli, představiteli moci a zplnomocněnci carovu. „Kdybych byl jen Fjodor Vasiljevič, vytyčil bych si cestu docela jinak, ale musel jsem zachovat i život, i důstojnost vrchního velitele."

Rastopčin se lehce pohupoval na měkkých perech kočáru, už neslyšel strašné zvuky davu a tělesně se uklidnil, a jak to vždycky bývá, zároveň s tělesným uklidněním mu rozum podstrčil i důvody k uklidnění mravnímu. Myšlenka, která Rastopčina uklidnila, nebyla nová. Co svět stojí a lidé se navzájem zabíjejí, nikdy žádný člověk nespáchal zločin na sobě podobném, aniž by se uklidňoval právě touto myšlenkou. Ta myšlenka zní: obecné blaho, blaho jiných lidí.

Pro člověka, který není posedlý vášní, není toto blaho nikdy známé; ale člověk, který páchá zločin, vždycky s jistotou ví, v čem toto blaho spočívá. A Rastopčin to teď věděl.

Nejenže si ve svých úvahách nevyčítal čin, kterého se dopustil, ale nacházel důvody k samolibosti v tom, jak obratně dokázal využít této vhodné příležitosti – potrestat zločince a zároveň uklidnit dav.

„Věreščagin byl souzen a odsouzen k trestu smrti," myslel si Rastopčin, ačkoli Senát Věreščagina odsoudil jen k nucené práci. „Byl to

zrádce a vlastizrádce; nemohl jsem ho nechat bez trestu, a pak jsem zabil dvě mouchy jednou ranou; pro uklidnění jsem lidu dal oběť a popravil zlosyna."

Když dojel do svého letohrádku a zabýval se domácími záležitostmi, hrabě se úplně uklidnil.

Za půl hodiny už hrabě jel s rychlými koňmi přes Sokolnické pole, už nevzpomínal na to, co bylo, a myslel a uvažoval jen o tom, co bude. Jel teď k Jauzskému mostu, kde byl, jak mu řekli, Kutuzov. Hrabě Rastopčin si v představách připravoval hněvivé a kousavé výčitky, které Kutuzovovi řekne za jeho podvod. Dá té staré dvorské lišce pocítit, že odpovědnost za všechna neštěstí, která vzejdou z opuštění hlavního města, ze záhuby Ruska – jak si Rastopčin myslel –, padne jen na jeho starou hlavu, která už zdětinštěla. Rastopčin si předem promýšlel, co mu řekne, hněvivě se v kočáře obracel a zlostně se rozhlížel kolem.

Sokolnické pole bylo pusté. Jen na jeho konci, u chudobince a blázince, byly vidět hloučky lidí v bílých šatech a několik takových lidí, kteří jednotlivě chodili po poli, něco křičeli a mávali rukama.

Jeden z nich běžel napříč, aby kočáru hraběte Rastopčina zastoupil cestu. Hrabě Rastopčin sám i jeho kočí i dragouni, všichni hleděli s nejasným pocitem hrůzy a zvědavosti na ty propuštěné blázny, a zvlášť na toho, který k nim přibíhal.

Ten blázen se kymácel na svých dlouhých, hubených nohou, v rozevlátém županu prudce běžel, nespouštěl oči z Rastopčina, chraptivým hlasem na něho něco křičel a dával znamení, aby zastavil. Zachmuřená a slavnostní tvář blázna, zarostlá nerovnými chomáči vousů, byla hubená a žlutá. Černé achátové zornice mu nízko a neklidně těkaly po šafránově žlutém bělmu.

„Stůj! Zastav se! Říkám ti!" vykřikoval pronikavě a zase cosi zadýchaně křičel s důraznými intonacemi a gesty.

Doběhl ke kočáru a běžel vedle něho.

„Třikrát mě zabili, třikrát jsem vstal z mrtvých. Kamenovali mě, ukřižovali mě… Vstanu z mrtvých… vstanu… vstanu. Rozsápali mé tělo. Království Boží se zboří… Třikrát je zbořím a třikrát je vystavím," křičel a hlas mu stoupal výš a výš. Hrabě Rastopčin náhle zbledl, tak jako zbledl tehdy, když se dav vrhl na Věreščagina. Odvrátil se. „Je… jeď rychleji!" křikl na kočího třesoucím se hlasem.

Kočár se řítil, co koně stačili; ale ještě dlouho za sebou slyšel hrabě Rastopčin vzdalující se šílený, zoufalý křik a před očima viděl jedinou udiveně vylekanou, zakrvácenou tvář zrádce v kožíšku.

Jakkoli byla ta vzpomínka čerstvá, Rastopčin teď cítil, že se mu hluboko, až do krve, zaryla do srdce. Jasně teď cítil, že krvavá stopa té vzpomínky se nikdy nezahojí, ale že naopak, čím dál, tím zlostněji a mučivěji bude ta strašná vzpomínka žít v jeho srdci až do konce života. Slyšel, jak se mu teď zdálo, zvuk svých slov: „Sekejte ho, ručíte mi za to hlavou!" „Proč jsem ta slova řekl! Nějak nechtěně jsem je řekl… Nemusel jsem je říct," myslel si, „a pak by se *nic* nestalo." Viděl vylekanou a pak náhle zdivočelou tvář dragouna, který udeřil, a pohled mlčenlivé, nesmělé výčitky, který na něho vrhl ten chlapec v lišćím kožíšku… „Ale neudělal jsem to pro sebe. Musel jsem tak jednat. Chátra, zrádce… obecné blaho," myslel si.

U Jauzského mostu se pořád ještě tlačilo vojsko. Bylo horko. Kutuzov, zachmuřený a sklíčený, seděl na lavici u mostu a pohrával si bičem v písku, když k němu s hlukem přicválal kočár. Člověk v generálské uniformě, v klobouku s chocholem, s těkavýma, napůl hněvivýma, napůl vylekanýma očima přistoupil ke Kutuzovovi a začal mu cosi francouzsky říkat. Byl to hrabě Rastopčin. Říkal Kutuzovovi, že přijel sem, protože Moskva a hlavní město už neexistují a existuje jen armáda.

„Bylo by to jinak, kdyby mi Vaše Jasnost nebyla řekla, že Moskvu nevydáte, aniž svedete ještě bitvu: nic z toho by se nestalo!" řekl.

Kutuzov se díval na Rastopčina, a jako by nechápal smysl slov, která mu byla adresována, usilovně se snažil vyčíst cosi zvláštního, co bylo v tu chvíli napsáno na tváři člověka, který s ním mluvil. Rastopčin zmateně zmlkl. Kutuzov lehce zavrtěl hlavou, nespouštěl zkoumavý pohled z Rastopčinovy tváře a tiše pronesl:

„Ano, Moskvu nevydám, aniž svedu bitvu."

Ať už Kutuzov myslel na něco úplně jiného, když ta slova říkal, nebo je řekl schválně, protože věděl, že jsou nesmyslná, hrabě Rastopčin nic neodpověděl a spěšně od Kutuzova odešel. A podivná věc! Vrchní velitel Moskvy, pyšný hrabě Rastopčin, vzal do ruky karabáč, přistoupil k mostu a s křikem začal rozhánět vozy, které se tam nahromadily.

XXVI

Ve čtvrté hodině odpoledne vstupovala Muratova vojska do Moskvy. Vpředu jel oddíl württemberských husarů, za nimi jel na koni s velkou družinou sám neapolský král.

Přibližně v polovině Arbatu, nedaleko kostela svatého Mikuláše Zjeveného, se Murat zastavil a čekal na zprávu od předního oddílu, v jakém stavu je městská pevnost, *„Kreml“*.

Kolem Murata se shromáždil malý hlouček lidí z obyvatel, kteří zůstali v Moskvě. Všichni se s bázlivými rozpaky dívali na podivného, peřím a zlatem vyzdobeného, dlouhovlasého velitele.

„Tak co, to je jako sám jejich car? Docela ujde,“ ozývaly se tiché hlasy.

Tlumočník přijel k hloučku lidí.

„Čepici sundej… čepici,“ začali si lidé v davu říkat jeden druhému. Tlumočník se obrátil na jednoho starého domovníka a zeptal se ho, jestli je to daleko ke Kremlu. Domovník udiveně naslouchal cizímu polskému přízvuku, nepoznával ve zvucích tlumočníkovy mluvy ruskou řeč, nerozuměl, co mu říkají, a schovával se za ostatní.

Murat popojel k tlumočníkovi a poručil mu, ať se zeptá, kde jsou ruská vojska. Jeden z Rusů pochopil, na co se ho ptají, a několik hlasů najednou začalo tlumočníkovi odpovídat. Francouzský důstojník z předního oddílu přijel k Muratovi a hlásil, že brány do pevnosti jsou zatarasené a že tam je pravděpodobně léčka.

„Dobře,“ řekl Murat, obrátil se k jednomu z pánů své družiny a poručil vysunout čtyři lehká děla a ostřelovat bránu.

Dělostřelectvo vyjelo klusem zpoza kolony, která šla za Muratem, a jelo po Arbatu. Když sjelo na konec Vzdviženky, zastavilo se a seřadi-

lo se na náměstí. Několik francouzských důstojníků řídilo rozmisťování děl a dívalo se do Kremlu dalekohledem.

V Kremlu se ozývalo vyzvánění k nešporám a ten zvuk Francouze znepokojoval. Předpokládali, že je to výzva do zbraně. Několik pěšáků se rozběhlo ke Kutafjově bráně. V bráně ležely klády a prkenné štíty. Jakmile k ní důstojník s oddílem začal přibíhat, ozvaly se zpod brány dva výstřely z pušek. Generál, který stál u děl, křikl na důstojníka velitelská slova a důstojník s vojáky běžel zpátky.

Z brány se ozvaly ještě tři výstřely.

Jeden výstřel zasáhl francouzského vojáka do nohy a zpoza štítů se ozval podivný křik několika málo hlasů. Na tvářích Francouzů, generála, důstojníků i vojáků, současně, jako na povel, vystřídal dřívější výraz veselosti a klidu zarputilý, soustředěný výraz připravenosti k boji a utrpení. Pro ně pro všechny, od maršála až po posledního vojáka, nebylo to místo Vzdviženka, Mochová, Kutafja a Trojická brána, ale bylo to nové prostředí nového bojiště, pravděpodobně krvavé bitvy. A všichni se na tu bitvu připravili. Křik z brány utichl. Děla byla vysunuta. Dělostřelci sfoukli popel z doutnáků. Důstojník zavelel: „Pal!“ a jeden po druhém se ozvaly dva svištivé zvuky kartáčových plechovek. Kartáčové kule zapraskaly o kámen brány, o klády a štíty; a na náměstí se rozvlnily dva oblaky dýmu.

Několik okamžiků poté, co nad kamenným Kremlem utichly ozvěny výstřelů, ozval se nad hlavami Francouzů podivný zvuk. Nad hradbami se vzneslo obrovské hejno kavek a s krákáním a šumem tisíců křídel kroužilo ve vzduchu. Spolu s tím zvukem se v bráně ozval osamělý lidský výkřik a zpoza dýmu se objevila postava muže bez čepice a v kaftanu. Držel pušku a mířil na Francouze. „Pal!“ opakoval dělostřelecký důstojník a v tutéž chvíli se ozval jeden výstřel z pušky a dva z děl. Dým znovu zahalil bránu.

Za štíty se už nic nehýbalo a francouzští pěšáci s důstojníky šli k bráně. V bráně leželi tři ranění a čtyři mrtví. Dva lidé v kaftanech

utíkali dole podél hradeb ke Znamence.

„Ukliďte mi to tady," řekl důstojník a ukázal na klády a mrtvoly, a Francouzi dobili raněné a přehodili mrtvoly dolů za ohradu. Kdo byli ti lidé, nikdo nevěděl. „Ukliďte mi to tady," bylo o nich jen řečeno, a tak je vyhodili a pak uklidili, aby nezapáchali. Jedině Thiers věnoval jejich památce několik výmluvných řádků: „Tito ubožáci vtrhli do posvátné citadely, zmocnili se pušek z arzenálu a stříleli – tito ubožáci – na Francouze. Několik z nich bylo rozsekáno šavlemi a Kreml byl jejich přítomnosti zbaven."

Muratovi oznámili, že cesta je volná. Francouzi vešli branou a začali se utábořovat na Senátním náměstí. Vojáci vyhazovali z oken Senátu na náměstí židle a rozdělávali ohně.

Další oddíly procházely Kremlem a rozmisťovaly se po Marosejce, Lubjance a Pokrovce. Jiné se ještě rozmisťovaly po Vzdvižence, Znamence, Nikolské a Tverské. Protože nikde nenacházeli domácí, neubytovávali se Francouzi jako ve městě po bytech, ale jako v táboře, který leží ve městě.

Ačkoli byli francouzští vojáci otrhaní, hladoví, vyčerpaní a zredukovaní na třetinu svého dřívějšího počtu, vstoupili do Moskvy ještě ve spořádaném šiku. Bylo to vyčerpané, vysílené, ale ještě bojeschopné a hrozivé vojsko. Ale bylo to vojsko jen do té chvíle, než se vojáci toho vojska rozešli po bytech. Jakmile se mužstvo pluků začalo rozcházet po prázdných a bohatých domech, bylo vojsko navždy zničeno a vzniklo cosi, co nebylo ani obyvatelstvo, ani vojáci, ale něco mezi tím, čemu se říká marodéři. Když titíž lidé po pěti týdnech z Moskvy odcházeli, netvořili už vojsko. Byl to dav marodérů, z nichž každý vezl nebo nesl s sebou hromadu věcí, které se mu zdály cenné a potřebné. Cílem každého z těch lidí při odchodu z Moskvy nebylo jako dřív dobývat, ale jen udržet, čeho nabyl. Jako ta opice, která strčí ruku do úzkého hrdla džbánu, nabere hrst ořechů a nerozevře pěst, aby neztratila, co uchopila, a tím se zahubí, tak i Francouzi při odchodu z Moskvy

zjevně museli zahynout proto, že s sebou vlekli naloupené věci, ale zahodit to naloupené pro ně bylo stejně nemožné jako pro opici rozevřít hrst s ořechy. Deset minut poté, co kterýkoli francouzský pluk vstoupil do nějaké moskevské čtvrti, nezůstal v něm ani jeden voják ani důstojník. V oknech domů bylo vidět lidi v pláštích a kamaších, kteří se se smíchem procházeli po pokojích; ve sklepích a v podzemí si stejní lidé hospodařili se zásobami; na dvorech stejní lidé odmykali a vylamovali vrata kůlen a stájí; v kuchyních rozdělávali ohně, s vyhrnutými rukávy pekli, hnětli a vařili, strašili, rozesmávali a laskali ženy a děti. A těch lidí bylo všude, v krámech i v domech, hodně; ale vojsko už nebylo.

Téhož dne vydávali francouzští velitelé rozkaz za rozkazem, aby se vojskům zakázalo rozcházet se po městě, aby se přísně zakázalo násilí na obyvatelích a rabování, aby se ještě dnes večer konal všeobecný nástup; ale navzdory všem opatřením se lidé, kteří dřív tvořili vojsko, rozlévali po bohatém, pohodlím a zásobami oplývajícím, prázdném městě. Jako jde hladové stádo pohromadě po holém poli, ale hned se nezadržitelně rozptýlí, jakmile narazí na bohaté pastviny, tak se stejně nezadržitelně rozptylovalo i vojsko po bohatém městě.

Obyvatelé v Moskvě nebyli a vojáci se do ní vsakovali jako voda do písku a nezadržitelně se rozlévali do hvězdy na všechny strany od Kremlu, do něhož vešli nejdřív. Jezdci, když vešli do kupeckého domu opuštěného se vším majetkem a našli tam stání nejen pro své koně, ale i navíc, přesto šli vedle zabrat další dům, který se jim zdál lepší. Mnozí zabírali několik domů, psali na ně křídou, kdo je obsadil, a hádali se, ba i rvali s jinými oddíly. Vojáci se ještě ani nestihli ubytovat a už utíkali na ulici prohlížet si město, a podle pověsti, že všechno je opuštěné, spěchali tam, kde se daly zadarmo sebrat cenné věci. Velitelé chodili vojáky zastavovat a sami byli bezděčně vtahováni do téhož počínání. V Kočárové řadě zůstaly krámy s povozy a generálové se tam tlačili a vybírali si lehké i těžké kočáry. Obyvatelé, kteří zůstali, zvali

velitele k sobě a doufali, že se tím zajistí proti rabování. Bohatství bylo nespočet a nebylo mu konce vidět; všude kolem místa, které Francouzi obsadili, byla ještě neprozkoumaná, neobsazená místa, ve kterých, jak se Francouzům zdálo, bylo ještě víc bohatství. A Moskva je do sebe vsávala dál a dál. Přesně tak, jako když se nalije voda na suchou zemi, zmizí voda i suchá země; přesně tak, protože hladové vojsko vešlo do přebohatého, prázdného města, zaniklo vojsko a zaniklo i přebohaté město; a vzniklo bláto, vznikly požáry a rabování.

* * *

Francouzi připisovali požár Moskvy *divokému vlastenectví Rastopčinovu*; Rusové zběsilosti Francouzů. Ve skutečnosti příčiny požáru Moskvy v tom smyslu, že by se ten požár dal připsat na odpovědnost jedné nebo několika osob, žádné takové příčiny nebyly a být nemohly. Moskva shořela proto, že se ocitla v takových podmínkách, za nichž musí shořet každé dřevěné město, bez ohledu na to, jestli v něm je, nebo není sto třicet špatných hasičských stříkaček. Moskva musela shořet, protože z ní obyvatelé odjeli, a stejně nevyhnutelně, jako musí vzplanout hromada hoblin, na kterou budou několik dní za sebou padat jiskry. Dřevěné město, ve kterém i za přítomnosti obyvatel, majitelů domů, a za přítomnosti policie bývaly v létě skoro každý den požáry, nemůže neshořet, když v něm nejsou obyvatelé, a žijí v něm vojska, která kouří dýmky, rozdělávají ohně na Senátním náměstí ze senátních židlí a dvakrát denně si vaří jídlo. Stačí, aby se v době míru vojska ubytovala po vesnicích v určitém kraji, a počet požárů v tom kraji okamžitě stoupne. Do jaké míry tedy musí stoupnout pravděpodobnost požárů v prázdném dřevěném městě, ve kterém se usadí cizí vojsko? *Divoké vlastenectví Rastopčinovo* ani zběsilost Francouzů tu nemají žádnou vinu. Moskva vzplála od dýmek, od kuchyní, od ohňů, od nedbalosti nepřátelských vojáků, obyvatel, kteří nebyli majiteli domů.

Jestliže i byla nějaká žhářství – což je velmi pochybné, protože zapalovat neměl nikdo žádný důvod, a v každém případě to bylo pracné a nebezpečné –, nelze žhářství považovat za příčinu, protože bez žhářství by bylo totéž.

Jakkoli bylo pro Francouze lichotivé obviňovat Rastopčinovu krutost a pro Rusy obviňovat padoucha Bonaparta, nebo později vkládat hrdinskou pochodeň do rukou vlastního národa, nelze nevidět, že taková bezprostřední příčina požáru být nemohla, protože Moskva musela shořet, jako musí shořet každá vesnice, továrna, každý dům, ze kterého odejdou majitelé a do kterého pustí cizí lidi, aby v něm hospodařili a vařili si kaši. Moskvu spálili její obyvatelé, to je pravda; ale ne ti obyvatelé, kteří v ní zůstali, nýbrž ti, kteří z ní odjeli. Moskva, obsazená nepřítelem, nezůstala netknutá jako Berlín, Vídeň a jiná města jen proto, že jí její obyvatelé nepřinesli Francouzům chléb a sůl a klíče, ale odjeli z ní.

XXVII

Vsakování Francouzů, které se druhého září rozlévalo Moskvou do hvězdy, dosáhlo čtvrti, ve které teď bydlel Pierre, teprve k večeru.

Pierre byl po posledních dvou dnech, které strávil o samotě a neobvykle, ve stavu blízkém šílenství. Celé jeho bytí ovládla jediná neodbytná myšlenka. Sám nevěděl jak a kdy, ale ta myšlenka se ho ted zmocnila tak, že si nic nepamatoval z minulosti, ničemu nerozuměl z přítomnosti; a všechno, co viděl a slyšel, se před ním odehrávalo jako ve snu.

Pierre odešel z domova jen proto, aby se zbavil složité spleti životních požadavků, která ho obklopila a kterou v tehdejším stavu nebyl s to rozplést. Odjel do bytu Josifa Alexejeviče pod záminkou, že probere knihy a písemnosti zesnulého, jen proto, že hledal uklidnění od životního neklidu, a se vzpomínkou na Josifa Alexejeviče se mu v duši pojil svět věčných, klidných a vznešených myšlenek, úplně opačných než neklidná spleť, do které se cítil vtahován. Hledal tiché útočiště a opravdu ho našel v pracovně Josifa Alexejeviče. Když v mrtvém tichu pracovny usedl a opřel se lokty nad zaprášeným psacím stolem zesnulého, začaly se mu v představách klidně a významně, jedna po druhé, vybavovat vzpomínky posledních dnů, zvlášť na bitvu u Borodina a na ten pro něj nepřekonatelný pocit vlastní nicotnosti a prolhanosti ve srovnání s pravdou, prostotou a silou té kategorie lidí, která se mu vtiskla do duše pod jménem *oni*. Když ho Gerasim z jeho zamyšlení probudil, napadlo Pierra, že se zúčastní lidové obrany Moskvy, která se – jak věděl – předpokládala. A za tím účelem hned požádal Gerasima, aby mu opatřil kaftan a pistoli, a oznámil mu svůj úmysl zůstat v domě Josifa Alexejeviče a tajit své jméno. Potom, v průběhu prvního

dne, který strávil o samotě a nečinně – Pierre se několikrát pokoušel soustředit pozornost na zednářské rukopisy, ale nedokázal to –, se mu několikrát mlhavě vybavila myšlenka, která ho napadala už dřív, o kabalistickém významu jeho jména ve spojení se jménem Bonapartovým; ale ta myšlenka, že jemu, *l'Russe Besuhof*, je předurčeno učinit konec moci *šelmy*, ho zatím napadala jen jako jedno z těch snění, která bez příčiny a beze stopy proběhnou představivostí.

Když si Pierre koupil kaftan – jen s tím úmyslem, aby se zúčastnil lidové obrany Moskvy – a potkal Rostovovy a Nataša mu řekla: „Vy zůstáváte? Ach, to je krásné!", blesklo mu hlavou, že by opravdu bylo dobré, i kdyby Moskvu dobyli, aby v ní zůstal a vykonal to, co je mu předurčeno.

Druhý den šel s jedinou myšlenkou – nešetřit se a v ničem nezůstat za *nimi* – za Trojhorskou bránu. Ale když se vrátil domů a přesvědčil se, že Moskvu bránit nebudou, najednou ucítil, že to, co se mu předtím zdálo jen možností, se teď stalo nutností a nevyhnutelností. Musel zůstat v Moskvě, tajit své jméno, setkat se s Napoleonem a zabít ho, aby buď zahynul, nebo učinil konec neštěstí celé Evropy, které podle Pierrova mínění pocházelo jen od Napoleona.

Pierre znal všechny podrobnosti atentátu německého studenta na Bonaparta ve Vídni v roce tisíc osm set devět a věděl, že ten student byl zastřelen. A nebezpečí, kterému vystavoval svůj život, když chtěl svůj úmysl vykonat, ho vzrušovalo ještě víc.

K jeho úmyslu Pierra neodolatelně táhly dva stejně silné pocity. První byl pocit potřeby oběti a utrpení při vědomí všeobecného neštěstí, týž pocit, kvůli kterému dvacátého pátého odjel do Možajska a vjel do samého žáru bitvy, a teď utekl z domova a místo obvyklého přepychu a životního pohodlí spal oblečený na tvrdé pohovce a jedl stejné jídlo jako Gerasim; druhý byl ten neurčitý, výlučně ruský pocit pohrdání vším konvenčním, umělým, lidským, vším, co většina lidí považuje za nejvyšší dobro světa. Poprvé zakusil Pierre ten podivný a okouz-

lující pocit ve Slobodském paláci, když najednou ucítil, že bohatství i moc i život, všechno to, co lidé s takovou péčí budují a střeží, že to všechno, jestli to vůbec za něco stojí, stojí za to jen pro tu rozkoš, s jakou se to všechno dá zahodit.

Byl to ten pocit, kvůli kterému dobrovolný rekrut propije poslední kopějku, kvůli kterému člověk, který se dal do pití, rozbíjí zrcadla a skla bez jakékoli viditelné příčiny, ačkoli ví, že ho to bude stát poslední peníze; ten pocit, kvůli kterému člověk, když dělá – ve všedním smyslu – šílené věci, jako by zkoušel svou osobní moc a sílu a dával najevo přítomnost vyššího soudu nad životem, který stojí mimo lidské poměry.

Od toho dne, kdy Pierre poprvé zakusil ten pocit ve Slobodském paláci, byl bez ustání pod jeho vlivem, ale teprve teď mu našel úplné uspokojení. Kromě toho Pierra v tuto chvíli v jeho úmyslu podporovalo, a znemožňovalo mu se ho zříct, to, co už na té cestě udělal. Jeho útěk z domova, jeho kaftan, pistole i jeho prohlášení Rostovovým, že zůstává v Moskvě – to všechno by nejen ztratilo smysl, ale bylo by to všechno opovrženíhodné a směšné, a na to byl Pierre citlivý, kdyby po tom všem odjel z Moskvy stejně jako ostatní.

Pierrův tělesný stav se jako vždycky shodoval s duševním. Nezvyklé, hrubé jídlo, kořalka, kterou ty dny pil, nedostatek vína a doutníků, špinavé, nevyměněné prádlo, dvě napůl probdělé noci, strávené na krátké pohovce bez lůžkovin, to všechno udržovalo Pierra ve stavu podrážděnosti blízké pomatení.

* * *

Byla už druhá hodina odpoledne. Francouzi už vstoupili do Moskvy. Pierre to věděl, ale místo aby jednal, myslel jen na svůj podnik a probíral všechny jeho nejmenší budoucí podrobnosti. Pierre si ve svém snění živě nepředstavoval ani samotný průběh úderu, ani Napoleono-

vu smrt, ale s neobyčejnou jasností a se smutnou rozkoší si představoval vlastní zkázu a svou hrdinskou odvahu.

„Ano, jeden za všechny, musím to vykonat, nebo zahynout!“ myslel si. „Ano, půjdu… a pak najednou… Pistolí, nebo dýkou?“ myslel si Pierre. „Ostatně je to jedno. Ne já, ale Ruka Prozřetelnosti tě popravuje… řeknu,“ – Pierre si v duchu říkal slova, která vysloví, až bude zabíjet Napoleona. „Nuže, berte mě, popravte mě,“ říkal si Pierre dál se smutným, ale pevným výrazem ve tváři a sklopil hlavu.

Zatímco Pierre takhle uvažoval sám se sebou uprostřed pokoje, otevřely se dveře pracovny a na prahu se objevila úplně změněná postava vždycky předtím bázlivého Makara Alexejeviče. Župan měl rozhalený. Tvář měl rudou a zohyzděnou. Byl zjevně opilý. Když uviděl Pierra, v první chvíli se zarazil, ale když zpozoroval rozpaky i na Pierrově tváři, hned se osmělil a na vratkých, tenkých nohou vyšel doprostřed pokoje.

„Oni dostali strach,“ řekl chraptivým, důvěrným hlasem. „Já říkám: nevzdám se, já říkám… je to tak, pane?“ Zamyslel se a najednou uviděl na stole pistoli, nečekaně rychle ji popadl a vyběhl na chodbu.

Gerasim a domovník, kteří šli za Makarem Alexejevičem, ho v síni zastavili a začali mu pistoli brát. Pierre vyšel na chodbu a s lítostí a odporem se díval na toho napůl šíleného starce. Makar Alexejevič se mračil námahou, držel pistoli a chraptivým hlasem křičel, zřejmě si představoval něco slavnostního.

„Do zbraně! K abordáži! Lžeš, nevezmeš mi ji!“ křičel.

„To stačí, prosím, to stačí. Buďte tak hodný, prosím, nechte toho. No prosím, milostpane…“ říkal Gerasim a opatrně se ho snažil za lokty otočit ke dveřím.

„Kdo jsi? Bonaparte!…“ křičel Makar Alexejevič.

„To se nedělá, pane. Račte do pokojů, odpočiňte si. Dejte sem tu pistolku.“

„Pryč, otroku opovrženíhodný! Nedotýkej se mě! Viděls?“ křičel Makar Alexejevič a třásl pistolí. „K abordáži!“

„Chytni ho,“ šeptl Gerasim domovníkovi.

Makara Alexejeviče popadli za ruce a táhli ho ke dveřím.

Síň se naplnila ošklivými zvuky strkanice a opilými, chroptivými zvuky udýchaného hlasu.

Najednou se od zápraží ozval nový, pronikavý ženský křik a do síně vběhla kuchařka.

„Oni! Panenko na nebi!... Namouduši, oni. Čtyři, na koních!...“ křičela.

Gerasim a domovník pustili Makara Alexejeviče a v utichlé chodbě bylo jasně slyšet, jak několik rukou buší do vchodových dveří.

XXVIII

Pierre, který se sám u sebe rozhodl, že dokud nevykoná svůj úmysl, nemá prozrazovat ani svůj stav, ani znalost francouzštiny, stál v pootevřených dveřích chodby a chtěl se hned schovat, jakmile Francouzi vejdou. Ale Francouzi vešli a Pierre pořád od dveří neodcházel: držela ho tam nepřekonatelná zvědavost.

Byli dva. Jeden byl důstojník, vysoký, statný a hezký muž, druhý zřejmě voják nebo sluha, podsaditý, hubený, opálený člověk s propadlými tvářemi a tupým výrazem. Důstojník šel vpředu, opíral se o hůl a pokulhával. Když udělal několik kroků, zastavil se, jako by se sám u sebe rozhodl, že ten byt je dobrý, otočil se k vojákům, kteří stáli ve dveřích, a hlasitým velitelským hlasem na ně křikl, ať přivedou koně. Když to vyřídil, důstojník bravurním gestem, s loktem vysoko zdviženým, si urovnal kníry a dotkl se rukou klobouku.

„Zdravím celou společnost!“ řekl vesele, usmíval se a rozhlížel se kolem sebe.

Nikdo nic neodpověděl.

„Vy jste domácí?“ obrátil se důstojník na Gerasima.

Gerasim se na důstojníka polekaně a tázavě díval.

„Kvartýr, kvartýr, ubytování,“ řekl důstojník a díval se na malého člověka shora s blahosklonným a dobráckým úsměvem. „Francouzi jsou dobří chlapi. U čerta! No tak! Nezlobme se, dědo,“ dodal a poplácal po rameni vylekaného a mlčícího Gerasima.

„No tohle! Řekněte, copak se v tomhle krámě nemluví francouzsky?“ dodal, rozhlédl se kolem a setkal se očima s Pierrem. Pierre ode dveří ustoupil.

Důstojník se znovu obrátil ke Gerasimovi. Žádal, aby mu Gerasim ukázal pokoje v domě.

„Pán není – nerozumět… moje vaše…“ říkal Gerasim a snažil se, aby jeho slova byla srozumitelnější, tím, že je říkal naruby.

Francouzský důstojník se usmál, rozpřáhl ruce Gerasimovi před nosem, aby mu dal najevo, že ani on mu nerozumí, a kulhavě šel ke dveřím, u kterých stál Pierre. Pierre chtěl odejít, aby se před ním schoval, ale právě v tu chvíli uviděl, jak se z otevřených dveří kuchyně vyklonil Makar Alexejevič s pistolí v ruce. S lstivostí šílence si Makar Alexejevič Francouze prohlédl, pozvedl pistoli a zamířil.

„K abordáži!!!…“ vykřikl opilec a mačkal spoušť pistole. Francouzský důstojník se na ten výkřik otočil a v tomtéž okamžiku se Pierre vrhl na opilce. Zatímco Pierre pistoli chytil a zvedl vzhůru, Makar Alexejevič konečně trefil prstem spoušť a ozval se výstřel, který všechny ohlušil a zahalil střelným dýmem. Francouz zbledl a vrhl se zpátky ke dveřím.

Pierre zapomněl na svůj úmysl neprozrazovat, že umí francouzsky, vytrhl pistoli, odhodil ji, přiběhl k důstojníkovi a promluvil na něj francouzsky.

„Nejste raněný?“ řekl.

„Myslím, že ne,“ odpověděl důstojník a ohmatával se, „ale tentokrát to bylo o vlásek,“ dodal a ukázal na opadanou omítku ve zdi. „Kdo je ten člověk?“ řekl důstojník a přísně se na Pierra podíval.

„Ach, opravdu jsem zoufalý z toho, co se právě stalo,“ mluvil rychle Pierre a úplně zapomněl na svou roli. „Je to blázen, nešťastník, který nevěděl, co dělá.“

Důstojník přistoupil k Makaru Alexejevičovi a chytil ho za límec.

Makar Alexejevič s ochablými rty, jako by usínal, se opíral o zed a kymácel se.

„Lotře, to mi zaplatíš,“ řekl Francouz a pustil ho.

„My jsme po vítězství milosrdní, ale zrádcům neodpouštíme," dodal s ponurou slavnostností ve tváři a s krásným, energickým gestem.

Pierre dál francouzsky přemlouval důstojníka, aby toho opilého, pomateného člověka netrestal. Francouz mlčky poslouchal, ponurý výraz nezměnil, a najednou se s úsměvem obrátil k Pierrovi. Několik vteřin se na něj mlčky díval. Jeho hezká tvář dostala tragicky něžný výraz a on podal Pierrovi ruku.

„Zachránil jste mi život! Vy jste Francouz," řekl. Pro Francouze byl ten závěr nepochybný. Velký čin mohl vykonat jen Francouz, a záchrana jeho života, života pana Ramballa, kapitána třináctého lehkého pluku, byla bezpochyby tím největším činem.

Ale jakkoli nepochybný byl ten závěr a důstojníkovo přesvědčení na něm založené, Pierre považoval za nutné ho zklamat.

„Jsem Rus," řekl rychle Pierre.

„Ťi-ťi-ťi, to povídejte jiným," řekl Francouz, vrtěl si prstem před nosem a usmíval se. „Hned mi to všechno povíte," řekl. „Těší mě, že jsem potkal krajana. Nuže! Co uděláme s tím člověkem?" dodal a obrátil se k Pierrovi už jako ke svému bratru. I kdyby Pierre nebyl Francouz, když už jednou dostal to nejvyšší označení na světě, nemohl se ho přece zříct, říkal výraz tváře a tón francouzského důstojníka. Na tu poslední otázku Pierre ještě jednou vysvětlil, kdo je Makar Alexejevič, vysvětlil, že těsně před jejich příchodem ten opilý, pomatený člověk odnesl nabitou pistoli, kterou mu nestihli vzít, a prosil, aby jeho čin nechali bez trestu.

Francouz vypjal hruď a udělal rukou královské gesto.

„Zachránil jste mi život. Vy jste Francouz. Žádáte mě o milost pro něj? Uděluji mu ji. Ať toho člověka odvedou," řekl rychle a energicky francouzský důstojník, vzal pod paži Pierra, kterého za záchranu svého života povýšil na Francouze, a šel s ním do pokoje.

Vojáci, kteří byli na dvoře, uslyšeli výstřel, vešli do síně, ptali se, co se stalo, a projevovali ochotu viníky potrestat; ale důstojník je přísně

zarazil:

„Až vás bude potřeba, zavolají vás," řekl. Vojáci odešli. Sluha, který se mezitím stihl podívat do kuchyně, přistoupil k důstojníkovi.

„Kapitáne, mají v kuchyni polévku a pečené skopové stehno," řekl. „Mám vám to přinést?"

„Ano, a víno," řekl kapitán.

XXIX

Když francouzský důstojník vešel spolu s Pierrem do pokojů, Pierre považoval za svou povinnost znovu kapitána ujistit, že není Francouz, a chtěl odejít, ale francouzský důstojník o tom nechtěl ani slyšet. Byl tak zdvořilý, laskavý, dobrácký a upřímně vděčný za záchranu svého života, že Pierre neměl to srdce ho odmítnout a posadil se s ním v sále, v prvním pokoji, do kterého vešli. Na Pierrovo tvrzení, že není Francouz, kapitán, který zjevně nechápal, jak se může někdo zříkat tak lichotivého označení, pokrčil rameny a řekl, že jestli chce za každou cenu platit za Rusa, ať je tedy po jeho, ale že on je s ním přesto navěky spjat stejným citem vděčnosti za záchranu života.

Kdyby byl ten člověk obdařen aspoň trochou schopnosti chápat city druhých a kdyby tušil, co Pierre cítí, Pierre by od něho pravděpodobně odešel; ale živá neprostupnost toho člověka vůči všemu, co nebyl on sám, Pierra přemohla.

„Francouz, nebo ruský kníže inkognito," řekl Francouz, když si prohlédl Pierrovo sice špinavé, ale jemné prádlo a prsten na jeho ruce. „Vděčím vám za život a nabízím vám své přátelství. Francouz nikdy nezapomene ani urážku, ani službu. Nabízím vám své přátelství. Víc neříkám."

Ve zvuku hlasu, ve výrazu tváře, v gestech toho důstojníka bylo tolik dobráckosti a šlechetnosti – ve francouzském smyslu –, že Pierre bezděčně odpověděl úsměvem na Francouzův úsměv a stiskl mu podávanou ruku.

„Kapitán Ramballe od třináctého lehkého pluku, vyznamenaný za akci sedmého," představil se se samolibým, nezadržitelným úsměvem, který mu krabatil rty pod kníry. „Račte mi teď laskavě říct, s kým mám

tu čest tak příjemně rozmlouvat, místo abych ležel na obvazišti s kulkou toho blázna v těle.“

Pierre odpověděl, že své jméno říct nemůže, začervenal se, pokusil se vymyslet nějaké jméno a začal mluvit o důvodech, proč to říct nemůže, ale Francouz ho spěšně přerušil.

„Ale prosím vás,“ řekl. „Chápu vaše důvody, jste důstojník… snad štábní důstojník. Bojoval jste proti nám. To není moje věc. Vděčím vám za život. To mi stačí. Jsem celý váš. Jste šlechtic?“ dodal s nádechem otázky. Pierre sklonil hlavu. „Vaše křestní jméno, prosím? Na víc se neptám. Pan Pierre, říkáte… Výborně. To je vše, co si přeji vědět.“

Když přinesli skopové, smaženici, samovar, kořalku a víno z ruského sklepa, které si Francouzi přivezli s sebou, Ramballe Pierra požádal, aby se k obědu připojil, a hned se sám dal do jídla, hltavě a rychle jako zdravý a hladový člověk, rychle žvýkal silnými zuby, ustavičně mlaskal a pobrukoval: „Výtečné, znamenité!“ Tvář mu zrudla a pokryla se potem. Pierre měl hlad a rád se k obědu připojil. Morel, sluha, přinesl kastrol s teplou vodou a postavil do něj láhev červeného vína. Kromě toho přinesl láhev kvasu, kterou na zkoušku vzal v kuchyni. Ten nápoj už Francouzi znali a dali mu jméno. Říkali kvasu *prasečí limonáda* a Morel tu prasečí limonádu, kterou našel v kuchyni, chválil. Ale protože kapitán měl víno, které získal při průchodu Moskvou, přenechal kvas Morelovi a pustil se do láhve bordeaux. Zabalil láhev až po hrdlo do ubrousku a nalil sobě i Pierrovi vína. Utišený hlad a víno kapitána ještě víc oživily a během oběda nepřestal mluvit.

„Ano, můj milý pane Pierre, měl bych za vás zapálit pořádnou svíci za to, že jste mě zachránil… před tím zuřivcem… Mám už v těle kulek dost, víte. Tady je jedna,“ – ukázal si na bok – „od Wagramu, a dvě od Smolenska,“ – ukázal jizvu na tváři. „A tahle noha, jak vidíte, nechce chodit. To jsem schytal ve velké bitvě sedmého u Moskvy. U všech svatých, to bylo krásné! To jste měl vidět, byla to potopa ohně. Dali jste nám pořádně zabrat; tím se můžete chlubit, u všech všudy. A na mou

čest, navzdory kašli, který jsem si tam uhnal, bych byl ochoten začít znovu. Lituju ty, kdo to neviděli."

„Byl jsem tam," řekl Pierre.

„No ne, opravdu! Nuže, tím líp," pokračoval Francouz. „Jste přece jen pořádní protivníci. Velká reduta se držela houževnatě, hrom do toho. A pořádně jste nám to dali zaplatit. Byl jsem tam třikrát, jak mě tu vidíte. Třikrát jsme byli u děl a třikrát nás smetli jako papírové panáčky. Ó, to bylo krásné, pane Pierre. Vaši granátníci byli skvělí, hrome Boží. Viděl jsem, jak šestkrát za sebou semkli řady a pochodovali jako na přehlídce. Krásní chlapi! Náš neapolský král, který se v tom vyzná, volal: Bravo! Haha, voják jako my!" řekl po chvilce mlčení. „Tím líp, tím líp, pane Pierre. Hrozní v boji... galantní..." – s úsměvem mrkl – „ke krasavicím, takoví jsou Francouzi, pane Pierre, že ano?"

Kapitán byl tak naivně a dobrácky veselý, tak celistvý a tak spokojený sám se sebou, že Pierre málem sám mrkl a vesele se na něj díval. Slovo „galantní" kapitána nejspíš přivedlo na myšlenku o situaci Moskvy.

„Mimochodem, řekněte mi, je pravda, že všechny ženy opustily Moskvu? Zvláštní nápad! Čeho se měly bát?"

„Copak by francouzské dámy neopustily Paříž, kdyby do ní vstoupili Rusové?" řekl Pierre.

„Cha, cha, cha!..." Francouz se vesele, sangvinicky rozesmál a poplácal Pierra po rameni. „Ach, to se vám povedlo," vypravil ze sebe. „Paříž?... Ale Paříž... Paříž..."

„Paříž, hlavní město světa..." řekl Pierre a dokončil jeho řeč.

Kapitán se na Pierra podíval. Měl ve zvyku uprostřed rozhovoru se zarazit a upřeně se zadívat smějícíma, vlídnýma očima.

„Nuže, kdybyste mi nebyl řekl, že jste Rus, vsadil bych se, že jste Pařížan. Máte v sobě takové nevím co, takové..." a když vyslovil tuhle poklonu, znovu se mlčky zadíval.

„Byl jsem v Paříži, strávil jsem tam celá léta," řekl Pierre.

„Ó, to je vidět. Paříž!… Člověk, který nezná Paříž, je divoch. Pařížana poznáte na dvě míle. Paříž, to je Talma, Duchesnoisová, Potier, Sorbonna, bulváry…“ A když si všiml, že závěr je slabší než to předchozí, spěšně dodal: „Je jen jedna Paříž na světě. Byl jste v Paříži a zůstal jste Rusem. Nuže, nevážím si vás proto o nic méně.“

Pod vlivem vypitého vína a po dnech, které strávil o samotě se svými chmurnými myšlenkami, pociťoval Pierre v rozhovoru s tím veselým a dobráckým člověkem bezděčné potěšení.

„Abych se vrátil k vašim dámám, říká se, že jsou velmi krásné. Jaký pitomý nápad jít se zahrabat do stepí, když je francouzská armáda v Moskvě. O jakou příležitost ty dámy přišly. Vaši mužici, to je něco jiného, ale vy, vzdělaní lidé, byste nás měli znát líp. Dobyli jsme Vídeň, Berlín, Madrid, Neapol, Řím, Varšavu, všechna hlavní města světa… Bojí se nás, ale mají nás rádi. Vyplatí se nás poznat. A pak císař…“ začal; ale Pierre ho přerušil.

„Císař,“ opakoval Pierre a jeho tvář najednou dostala smutný a rozpačitý výraz. „Copak císař…“

„Císař? To je velkorysost, milosrdenství, spravedlnost, pořádek, génius, takový je císař! To vám říkám já, Ramballe. Jak mě tu vidíte, ještě před osmi lety jsem byl jeho nepřítel. Můj otec byl hrabě a emigrant… Ale přemohl mě, ten člověk. Uchvátil mě. Nedokázal jsem odolat té podívané na velikost a slávu, kterou zahrnoval Francii. Když jsem pochopil, co chce, když jsem viděl, že nám stele lože z vavřínů, víte, řekl jsem si: to je panovník, a oddal jsem se mu. A tak to je! Ó ano, můj milý, je to největší muž minulých i budoucích věků.“

„Je v Moskvě?“ řekl Pierre zaváhavě a s provinilou tváří.

Francouz se podíval na Pierrovu provinilou tvář a pousmál se.

„Ne, svůj vjezd vykoná zítra,“ řekl a pokračoval ve svém vyprávění.

Jejich rozhovor přerušil křik několika hlasů u brány a příchod Morela, který přišel kapitánovi oznámit, že přijeli württemberští husaři

a chtějí ustájit koně na témže dvoře, kde stáli kapitánovi koně. Potíž vznikala hlavně z toho, že husaři nerozuměli, co se jim říká.

Kapitán si dal zavolat staršího poddůstojníka a přísným hlasem se ho zeptal, ke kterému pluku patří, kdo je jejich velitel a na základě čeho si dovoluje obsazovat byt, který je už obsazený. Na první dvě otázky Němec, který francouzsky rozuměl špatně, jmenoval svůj pluk a svého velitele; ale na poslední otázku, které nerozuměl, odpověděl tak, že do německé řeči vkládal lámaná francouzská slova, že je ubytovatel pluku a že mu velitel nařídil obsazovat všechny domy po řadě. Pierre, který uměl německy, přeložil kapitánovi, co Němec říkal, a kapitánovu odpověď tlumočil německy württemberskému husarovi. Když Němec pochopil, co se mu říká, vzdal se a odvedl své lidi. Kapitán vyšel na zápraží a hlasitě vydával nějaké rozkazy.

Když se vrátil do pokoje, Pierre seděl na tomtéž místě, kde seděl předtím, a držel se rukama za hlavu. Jeho tvář vyjadřovala utrpení. V té chvíli opravdu trpěl. Když kapitán vyšel a Pierre zůstal sám, najednou se vzpamatoval a uvědomil si, v jaké situaci se nachází. Ne to, že Moskva byla dobyta, a ne to, že ti šťastní vítězové v ní hospodaří a jeho samého berou pod ochranu – jakkoli těžce to Pierre nesl –, ne to ho v tuto chvíli trápilo. Trápilo ho vědomí vlastní slabosti. Několik vypitých sklenic vína a rozhovor s tím dobráckým člověkem zničily soustředěně chmurnou náladu, ve které Pierre posledních pár dní žil a která byla k vykonání jeho úmyslu nezbytná. Pistole, dýka i kaftan byly připravené, Napoleon měl zítra vjet do města. Pierre stejně jako předtím považoval za užitečné a důstojné toho padoucha zabít; ale cítil, že teď to neudělá. Proč? To nevěděl, ale jako by tušil, že svůj úmysl nevykoná. Bojoval proti vědomí své slabosti, ale nejasně cítil, že ji nepřemůže, že dřívější chmurný sled myšlenek o pomstě, vraždě a sebeobětování se rozprášil jako prach při dotyku prvního člověka.

Kapitán lehce pokulhával, něco si pohvizdoval a vešel do pokoje.

Francouzovo žvanění, které Pierra předtím bavilo, se mu teď zdálo protivné. I ta pohvizdovaná písnička, i chůze, i gesto, i pokrucování knírů, to všechno se teď Pierrovi zdálo urážlivé.

„Hned odejdu, už s ním nepromluvím ani slovo," myslel si Pierre. Myslel si to, a přitom seděl pořád na tomtéž místě. Jakýsi podivný pocit slabosti ho připoutal k místu: chtěl vstát a odejít, a nemohl.

Kapitán se naopak zdál velmi veselý. Dvakrát se prošel po pokoji. Oči mu zářily a kníry mu lehce cukaly, jako by se sám pro sebe usmíval nějakému zábavnému nápadu.

„Rozkošný," řekl najednou, „plukovník těch Württemberčanů! Je to Němec; ale prima chlapík, jak se patří. Ale Němec."

Sedl si naproti Pierrovi.

„Mimochodem, vy tedy umíte německy?"

Pierre se na něj mlčky díval.

„Jak se řekne německy útočiště?"

„Útočiště?" opakoval Pierre. „Útočiště se německy řekne Unterkunft."

„Jak říkáte?" zeptal se nedůvěřivě a rychle kapitán.

„Unterkunft," opakoval Pierre.

„Onterkoff," řekl kapitán a několik vteřin se na Pierra díval smějícíma se očima. „Němci jsou hrozná hovada. Že ano, pane Pierre?" uzavřel.

„Nuže, ještě láhev toho moskevského bordeaux, ne? Moreli, ohřej nám ještě jednu lahvinku. Moreli!" vesele zavolal kapitán.

Morel přinesl svíčky a láhev vína. Kapitán se na Pierra podíval v jejich světle a zjevně ho zarazila rozrušená tvář jeho společníka. Ramballe přistoupil k Pierrovi s upřímnou lítostí a účastí ve tváři a sklonil se nad ním.

„Nuže, my jsme smutní," řekl a dotkl se Pierrovy ruky. „Snad jsem vás nezarmoutil? Ne, opravdu, nemáte něco proti mně?" vyptával se. „Možná kvůli situaci?"

Pierre nic neodpověděl, ale vlídně se Francouzovi díval do očí. Ten projev účasti mu byl příjemný.

„Na čestné slovo, a to nemluvím o tom, čím jsem vám zavázán, cítím k vám přátelství. Mohu pro vás něco udělat? Jsem vám plně k dispozici. Platí to na život a na smrt. Říkám vám to s rukou na srdci," řekl a udeřil se do prsou.

„Děkuji," řekl Pierre. Kapitán se na Pierra upřeně podíval, stejně jako se díval, když se dozvěděl, jak se německy řekne útočiště, a jeho tvář se najednou rozjasnila.

„Ach! V tom případě piju na naše přátelství!" vesele zvolal a naléval dvě sklenice vína. Pierre vzal nalitou sklenici a vypil ji. Ramballe vypil svou, ještě jednou Pierrovi stiskl ruku a v zamyšleně melancholické póze se opřel lokty o stůl.

„Ano, můj drahý příteli, takové jsou rozmary štěstěny," začal. „Kdo by mi byl řekl, že budu vojákem a kapitánem dragounů ve službách Bonaparta, jak jsme mu kdysi říkali. A přece jsem tady s ním v Moskvě. Musím vám říct, můj milý," pokračoval smutným a odměřeným hlasem člověka, který se chystá vyprávět dlouhou historii, „že naše jméno je jedno z nejstarších ve Francii."

A s lehkou a naivní otevřeností Francouze vyprávěl kapitán Pierrovi historii svých předků, své dětství, jinošství a mužná léta, všechny své příbuzenské, majetkové a rodinné poměry. „Má ubohá matka" v tom vyprávění samozřejmě hrála důležitou roli.

„Ale to všechno je jen kulisa života, podstatou je láska. Láska! Že ano, pane Pierre?" řekl a oživil se. „Ještě sklenku."

Pierre znovu vypil a nalil si třetí.

„Ach! Ženy, ženy!" A kapitán se na Pierra díval očima, které se mu mlsně zaleskly, a začal mluvit o lásce a o svých milostných dobrodružstvích. Bylo jich velmi mnoho, čemuž se dalo snadno uvěřit, když se člověk podíval na důstojníkovu samolibou, hezkou tvář a na nadšené oživení, s jakým mluvil o ženách. Ačkoli všechny Ramballovy milostné

historky měly ten nádech nemravnosti, v němž Francouzi vidí výjimečné kouzlo a poezii lásky, vyprávěl kapitán své historky s tak upřímným přesvědčením, že jen on zakusil a poznal všechna kouzla lásky, a tak svůdně líčil ženy, že ho Pierre se zvědavostí poslouchal.

Bylo zřejmé, že ta *láska*, kterou Francouz tak miloval, nebyla ani ta nižší a prostá láska, kterou Pierre kdysi cítil ke své ženě, ani ta romantická láska, kterou sám v sobě rozdmýchával a kterou cítil k Nataše. Oběma těm druhům lásky Ramballe stejně pohrdal – jedna byla láska formanů, druhá láska hlupáků. Láska, které se Francouz klaněl, spočívala hlavně v nepřirozenosti vztahů k ženě a v kombinaci zrůdností, které dodávaly citu hlavní kouzlo.

Tak kapitán vyprávěl dojemnou historii své lásky k jedné okouzlující pětatřicetileté markýze a současně k rozkošnému, nevinnému sedmnáctiletému dítěti, dceři okouzlující markýzy. Souboj velkorysosti mezi matkou a dcerou, který skončil tím, že matka se obětovala a nabídla svou dceru svému milenci za ženu, kapitána ještě teď, ačkoli to byla už dávná vzpomínka, rozrušoval. Pak vyprávěl jednu příhodu, ve které manžel hrál roli milence a on, milenec, roli manžela, a několik komických příhod ze *vzpomínek na Německo*, kde se útočiště řekne Unterkunft, kde manželé jedí kyselé zelí a kde jsou dívky až příliš plavé.

Konečně poslední příhoda z Polska, ještě čerstvá v kapitánově paměti, kterou vyprávěl s rychlými gesty a se zardělou tváří, spočívala v tom, že zachránil život jednomu Polákovi – vůbec se v kapitánových vyprávěních příhoda se záchranou života objevovala bez ustání – a ten Polák mu svěřil svou okouzlující ženu, Paříženku srdcem, zatímco sám vstoupil do francouzských služeb. Kapitán byl šťastný, okouzlující Polka s ním chtěla utéct; ale kapitán, veden velkorysostí, vrátil manželovi ženu a řekl mu přitom: „Zachránil jsem vám život a zachraňuji vaši čest!“ Když kapitán ta slova zopakoval, protřel si oči a otřásl se,

jako by ze sebe setřásal slabost, která ho při té dojemné vzpomínce přepadla.

Jak to často bývá v pozdní večerní hodině a pod vlivem vína, Pierre poslouchal kapitánovo vyprávění, sledoval všechno, co kapitán říkal, všemu rozuměl, a zároveň sledoval řadu osobních vzpomínek, které se mu z nějakého důvodu najednou vynořily v představách. Když poslouchal ty historky o lásce, najednou si nečekaně vzpomněl na vlastní lásku k Nataše, probíral si v představách obrazy té lásky a v duchu je srovnával s Ramballovým vyprávěním. Když sledoval vyprávění o boji povinnosti s láskou, viděl Pierre před sebou všechny nejmenší podrobnosti svého posledního setkání s předmětem své lásky u Sucharevovy věže. Tehdy na něj to setkání nijak nezapůsobilo; ani jednou si na ně nevzpomněl. Ale teď se mu zdálo, že to setkání mělo v sobě něco velmi významného a poetického.

„Petře Kirillyči, pojďte sem, poznala jsem vás," slyšel teď slova, která řekla, viděl před sebou její oči, úsměv, cestovní čepeček, uvolněný pramen vlasů... a v tom všem se mu zdálo něco dojemného a rozněžňujícího.

Když kapitán dokončil své vyprávění o okouzlující Polce, obrátil se k Pierrovi s otázkou, jestli zažil podobný pocit sebeobětování pro lásku a žárlivosti na zákonného manžela.

Pierre, vyprovokovaný tou otázkou, zvedl hlavu a pocítil potřebu vyslovit myšlenky, které ho zaměstnávaly; začal vysvětlovat, že lásku k ženě chápe poněkud jinak. Řekl, že za celý svůj život miloval a miluje jen jedinou ženu a že ta žena mu nikdy nemůže patřit.

„Vida!" řekl kapitán.

Pak Pierre vysvětlil, že tu ženu miloval od nejmladších let; ale neodvažoval se na ni myslet, protože byla příliš mladá a on byl nemanželský syn bez jména. Potom, když dostal jméno a bohatství, neodvažoval se na ni myslet, protože ji příliš miloval, stavěl ji příliš vysoko nade všechen svět, a proto tím spíš nad sebe samého. Když došel k to-

muto místu svého vyprávění, obrátil se Pierre na kapitána s otázkou, jestli tomu rozumí.

Kapitán udělal gesto, které vyjadřovalo, že i kdyby tomu nerozuměl, přesto ho prosí, ať pokračuje.

„Platonická láska, obláčky…“ zabručel. Ať už to bylo vypité víno, nebo potřeba otevřenosti, nebo myšlenka, že ten člověk nezná a nepozná nikoho z účastníků jeho příběhu, nebo všechno dohromady, Pierrovi se rozvázal jazyk. A s jazykem, který se mu pletl, a s mastně lesklýma očima, zahleděnýma kamsi do dálky, vyprávěl celý svůj příběh: svou ženitbu, i příběh Natašiny lásky k jeho nejlepšímu příteli, i její zradu, i všechny své prosté vztahy k ní. Ramballovými otázkami vyzván vyprávěl i to, co zpočátku tajil – své postavení ve společnosti –, a dokonce mu prozradil své jméno.

Nejvíc ze všeho kapitána na Pierrově vyprávění ohromilo to, že Pierre je velmi bohatý, že má v Moskvě dva paláce a že všechno opustil a neodjel z Moskvy, ale zůstal ve městě a tají své jméno a stav.

Už pozdě v noci vyšli spolu na ulici. Noc byla teplá a světlá. Nalevo od domu svítila záře prvního požáru, který v Moskvě vypukl, na Petrovce. Napravo stál vysoko mladý srpek měsíce a na opačné straně než měsíc visela ta jasná kometa, která se v Pierrově duši pojila s jeho láskou. U brány stáli Gerasim, kuchařka a dva Francouzi. Bylo slyšet jejich smích a hovor v jazyce, kterému si navzájem nerozuměli. Dívali se na záři, která byla vidět nad městem.

V malém vzdáleném požáru v obrovském městě nebylo nic strašného.

Pierre se díval na vysoké hvězdné nebe, na měsíc, na kometu a na záři a cítil radostné pohnutí. „No vida, jak je to krásné, co víc je třeba?“ pomyslel si. A najednou, když si vzpomněl na svůj úmysl, zatočila se mu hlava a udělalo se mu zle, takže se opřel o plot, aby neupadl.

Pierre se se svým novým přítelem nerozloučil, nejistým krokem odešel od brány, vrátil se do svého pokoje, lehl si na pohovku a okamžitě usnul.

XXX

Na záři prvního požáru, který vzplál druhého září, se z různých cest a s různými city dívali prchající a odjíždějící obyvatelé i ustupující vojska.

Vozová kolona Rostovových stála té noci v Mytiščích, dvacet verst od Moskvy. Prvního září vyjeli tak pozdě, cesta byla tak zatarasená povozy a vojsky, tolik věcí se zapomnělo a posílali se pro ně lidé, že se té noci rozhodli přenocovat pět verst za Moskvou. Druhý den ráno se probudili pozdě a zase bylo tolik zastávek, že dojeli jen do Velkých Mytišč. V deset hodin se páni Rostovovi i ranění, kteří s nimi jeli, rozmístili po dvorech a chalupách velké vesnice. Služebnictvo, kočí Rostovových a sluhové raněných obstarali pány, povečeřeli, dali koním žrát a vyšli na zápraží.

Ve vedlejší chalupě ležel Rajevského raněný pobočník s roztříštěným zápěstím a strašná bolest, kterou cítil, ho nutila bez ustání žalostně sténat, a ty steny strašně zněly v podzimní noční tmě. První noc přenocoval ten pobočník na stejném dvoře, kde byli Rostovovi. Hraběnka říkala, že kvůli tomu sténání nemohla oka zamhouřit, a v Mytiščích se přestěhovala do horší chalupy jen proto, aby byla od toho raněného dál.

Jeden ze služebnictva si v noční tmě zpoza vysoké skříně kočáru, který stál u vchodu, všiml další, menší záře požáru. Jedna záře byla vidět už dávno a všichni věděli, že to hoří Malé Mytišči, které zapálili Mamonovovi kozáci.

„Ale tohle, bratři, je jiný požár," řekl jeden sluha. Všichni obrátili pozornost k záři.

„Vždyť se říkalo, že Malé Mytišči zapálili Mamonovovi kozáci.“ „Ti! Ne, to není Mytišči, to je dál.“ „Koukni, jako by to bylo v Moskvě.“ Dva ze služebnictva sešli ze zápraží, zašli za kočár a sedli si na stupátko. „To je víc vlevo! No jasně, Mytišči jsou tamhle, a tohle je úplně na druhé straně.“ Několik lidí se k prvním přidalo. „Koukej, jak to plápolá,“ řekl jeden, „to, pánové, hoří v Moskvě; buď v Suščevské, nebo v Rogožské.“ Na tu poznámku nikdo neodpověděl. A dost dlouho se všichni ti lidé mlčky dívali na vzdálené, rozhořívající se plameny nového požáru.

Stařec, hraběcí komorník, jak se mu říkalo, Danilo Těrentjič, přišel k hloučku a houkl na Mišku.

„Cos tu neviděl, ty budižkničemu… Hrabě se zeptá, a nikde nikdo; jdi posbírat šaty.“

„Já jen běžel pro vodu,“ řekl Miška.

„A co myslíte vy, Danilo Těrentjiči, je to snad záře v Moskvě?“ řekl jeden z lokajů.

Danilo Těrentjič nic neodpověděl a zase všichni dlouho mlčeli. Záře se rozšiřovala a vlnila se dál a dál.

„Bůh nás chraň!… Vítr a sucho…“ řekl zase nějaký hlas.

„Koukni, jak se to rozjelo. Ó Pane! Až jsou vidět kavky. Pane, smiluj se nad námi hříšnými!“

„Však to uhasí.“

„A kdo to má hasit?“ ozval se hlas Danila Těrentjiče, který dosud mlčel. Jeho hlas byl klidný a rozvážný. „Je to Moskva, bratři,“ řekl, „ona, matička bělokam…“ Hlas se mu zlomil a najednou starecky vzlykl. A jako by všichni čekali jen na tohle, aby pochopili význam, jaký pro ně ta viditelná záře měla. Ozvaly se vzdechy, slova modlitby a vzlykání starého hraběcího komorníka.

XXXI

Komorník se vrátil a hlásil hraběti, že Moskva hoří. Hrabě si oblékl župan a vyšel se podívat. Spolu s ním vyšla i Soňa, která se ještě nesvlékla, a madam Schossová. Nataša a hraběnka zůstaly v pokoji samy. Péťa už s rodinou nebyl: odešel napřed se svým plukem, který táhl k Trojici.

Když hraběnka uslyšela zprávu o požáru Moskvy, rozplakala se. Nataša, bledá, s ustrnulým pohledem, seděla pod ikonami na lavici – na tomtéž místě, kam si sedla hned po příjezdu – a otcových slov si vůbec nevšimla. Naslouchala neutuchajícímu sténání pobočníka, které bylo slyšet přes tři chalupy.

„Ach, to je hrůza!“ řekla Soňa, která se vrátila ze dvora prochladlá a vyděšená. „Myslím, že shoří celá Moskva, je to strašná záře! Natašo, podívej se teď, odsud z okénka je to vidět,“ řekla sestře a bylo znát, že ji chce něčím rozptýlit. Ale Nataša se na ni podívala, jako by nechápala, nač se jí ptají, a znovu upřela oči do kouta u kamen. Nataša byla v tomto stavu strnulosti od dnešního rána, od chvíle, kdy Soňa k údivu a mrzutosti hraběnky, kdoví proč, uznala za nutné oznámit Nataše, že je kníže Andrej raněn a že jede s nimi mezi jejich vozy. Hraběnka se na Soňu rozzlobila, jak se zlobila jen zřídka. Soňa plakala a prosila o odpuštění a teď, jako by se snažila svou vinu odčinit, se o sestru bez ustání starala. „Podívej, Natašo, jak to strašně hoří,“ řekla Soňa.

„Co hoří?“ zeptala se Nataša. „Ach ano, Moskva.“ A jako by nechtěla Soňu urazit odmítnutím a chtěla se jí zbavit, přisunula hlavu k oknu, podívala se tak, že zřejmě nemohla nic vidět, a znovu se posadila jako předtím.

„Ale vždyť jsi to neviděla?“

„Ne, opravdu, já jsem to viděla," řekla hlasem, který prosil, aby ji nechaly na pokoji.

Hraběnce i Soně bylo jasné, že Moskva, požár Moskvy, cokoli na světě nemohlo mít pro Natašu žádný význam.

Hrabě odešel znovu za přepážku a lehl si. Hraběnka přistoupila k Nataše, dotkla se jí obrácenou dlaní hlavy, jak to dělávala, když byla dcera nemocná, pak se rty dotkla jejího čela, jako by chtěla zjistit, jestli nemá horečku, a políbila ji.

„Je ti zima? Celá se třeseš. Měla by sis lehnout," řekla.

„Lehnout? Ano, dobře, lehnu si. Hned si lehnu," řekla Nataša.

Od chvíle, kdy Nataše dnes ráno řekli, že je kníže Andrej těžce raněn a jede s nimi, se jen v prvním okamžiku mnoho vyptávala: kam? jak? je raněn nebezpečně? a smí ho vidět? Ale když jí řekli, že ho vidět nesmí, že je raněn těžce, ale že jeho život v nebezpečí není, přestala se ptát i mluvit; zřejmě tomu, co jí říkali, nevěřila, ale přesvědčila se, že ať by se ptala sebevíc, budou jí odpovídat pořád totéž. Celou cestu seděla Nataša nehybně v koutě kočáru s velkýma očima, které hraběnka tak dobře znala a jejichž výrazu se tak bála, a stejně tak seděla teď na lavici, kam si sedla. Něco si teď v duchu umiňovala, o něčem rozhodovala nebo už rozhodla – to hraběnka věděla, ale co to bylo, nevěděla, a právě to ji děsilo a trápilo.

„Natašo, svlékni se, holubičko, lehni si na mou postel." Jen hraběnce samotné ustlali na posteli; madam Schossová a obě slečny měly spát na zemi na seně.

„Ne, mami, já si lehnu tady na zem," řekla Nataša rozmrzele, přistoupila k oknu a otevřela je. Otevřeným oknem bylo sténání pobočníka slyšet zřetelněji. Vystrčila hlavu do vlhkého nočního vzduchu a hraběnka viděla, jak se její útlá šíje třese vzlyky a naráží do rámu. Nataša věděla, že to nesténá kníže Andrej. Věděla, že kníže Andrej leží v téže budově, kde byly ony, v druhé jizbě za síní; ale to strašné, neutuchající sténání ji rozvzlykalo. Hraběnka si vyměnila pohled se Soňou.

„Lehni si, holubičko, lehni si, má milá," řekla hraběnka a zlehka se rukou dotkla Natašina ramene. „No tak si přece lehni."

„Ach ano... Hned, hned si lehnu," řekla Nataša, spěšně se svlékala a trhala tkanice sukní. Shodila šaty, oblékla si kabátek, podvinula si nohy, posadila se na lůžko připravené na zemi, přehodila si přes rameno dopředu svůj ne příliš dlouhý tenký cop a začala ho zaplétat. Tenké, dlouhé, zvyklé prsty cop rychle a obratně rozplétaly, splétaly a zavazovaly. Natašina hlava se zvyklým pohybem otáčela tu na jednu, tu na druhou stranu, ale oči, horečně otevřené, hleděly nehybně přímo před sebe. Když byla s noční úpravou hotová, Nataša se tiše svezla na prostěradlo, prostřené na seně na kraji u dveří.

„Natašo, lehni si doprostřed," řekla Soňa.

„Já tady," řekla Nataša. „Tak si už lehněte," dodala mrzutě. A zabořila tvář do polštáře.

Hraběnka, madam Schossová a Soňa se spěšně svlékly a ulehly. V pokoji zůstalo jen věčné světlo před ikonou. Ale venku bylo jasno od požáru Malých Mytišč, vzdálených dvě versty, a hučel noční křik lidí v krčmě, kterou si Mamonovovi kozáci zřídili šikmo naproti přes ulici, a pořád bylo slyšet neutuchající sténání pobočníka.

Nataša dlouho naslouchala zvukům uvnitř i venku, které k ní doléhaly, a nehýbala se. Slyšela nejdřív modlitbu a vzdechy matky, praskání postele pod ní, známé chrápání madam Schossové s hvízdnutím, tiché dýchání Soni. Pak hraběnka na Natašu zavolala. Nataša jí neodpověděla.

„Zdá se, že spí, mami," odpověděla tiše Soňa. Hraběnka chvíli mlčela a pak zavolala ještě jednou, ale už se jí nikdo neozval.

Brzy nato Nataša uslyšela matčin pravidelný dech. Nataša se nehýbala, ačkoli jí malá bosá noha, která se vysmekla zpod přikrývky, mrzla na holé podlaze.

Jako by slavil vítězství nade všemi, zacvrčel ve škvíře cvrček. Daleko zakokrhal kohout, blízký mu odpověděl. V krčmě křik utichl, jen bylo

slyšet pořád totéž sténání pobočníka. Nataša se nadzvedla.

„Soňo? Spíš? Mami?“ zašeptala. Nikdo neodpověděl. Nataša pomalu a opatrně vstala, pokřižovala se a úzkým, ohebným bosým chodidlem opatrně stoupla na špinavou studenou podlahu. Zavrzala prkna. Rychle cupitala jako kotě, přeběhla několik kroků a chopila se studené kliky dveří.

Zdálo se jí, že cosi těžkého pravidelně buší do všech stěn jizby: to tlouklo její srdce, které tuhlo strachem, hrůzou a láskou a pukalo.

Otevřela dveře, překročila práh a stoupla na vlhkou studenou hliněnou zem síně. Chlad, který ji objal, ji osvěžil. Bosou nohou nahmatala spícího člověka, překročila ho a otevřela dveře do jizby, kde ležel kníže Andrej. V té jizbě byla tma. V zadním koutě u postele, na které cosi leželo, stála na lavici lojová svíčka s velkým ohořelým knotem jako houba.

Nataša už od rána, kdy jí řekli o zranění a o tom, že je kníže Andrej s nimi, si umínila, že ho musí vidět. Nevěděla, k čemu to má být, ale věděla, že setkání bude trýznivé, a tím víc byla přesvědčena, že je nutné.

Celý den žila jen nadějí, že ho v noci uvidí. Ale teď, když ta chvíle nastala, zmocnila se jí hrůza z toho, co uvidí. Jak byl zmrzačen? Co z něho zbylo? Je takový, jako to neutuchající sténání pobočníka? Ano, je celý takový. V její představě byl ztělesněním toho strašného sténání. Když uviděla v koutě nejasnou hmotu a jeho kolena zdvižená pod přikrývkou pokládala za ramena, představila si jakési hrozné tělo a zděšeně se zastavila. Ale nepřemožitelná síla ji táhla dopředu. Opatrně udělala jeden krok, druhý a ocitla se uprostřed malé, přeplněné jizby. V jizbě pod ikonami ležel na lavicích jiný člověk – byl to Timochin – a na podlaze leželi ještě nějací dva lidé – byli to doktor a komorník.

Komorník se nadzvedl a cosi zašeptal. Timochin, kterého bolela raněná noha, nespal a vytřeštěně se díval na podivné zjevení dívky v bílé košili, kabátku a nočním čepečku. Ospalá a polekaná komorníkova

slova „Co chcete, proč?“ přiměla Natašu jen k tomu, aby rychleji přistoupila k tomu, co leželo v koutě. Ať to tělo bylo člověku jakkoli strašlivě nepodobné, musela ho vidět. Minula komorníka, ohořelá houba knotu odpadla a Nataša jasně uviděla knížete Andreje, jak leží s rukama vytaženýma na přikrývku, takového, jakého ho vždycky vídala.

Byl stejný jako vždycky; ale zanícená barva tváře, lesklé oči, které na ni nadšeně upíral, a zvláště jemný dětský krk, který vystupoval z ohrnutého límce košile, mu dodávaly zvláštní nevinný, chlapecký vzhled, jaký však na knížeti Andrejovi nikdy neviděla. Přistoupila k němu a rychlým, ohebným, mladým pohybem poklekla.

Usmál se a podal jí ruku.

XXXII

Pro knížete Andreje uplynulo sedm dní od chvíle, kdy se probral na obvazišti na borodinském poli. Celou tu dobu byl skoro nepřetržitě v bezvědomí. Horečnatý stav a zánět poraněných střev ho podle mínění doktora, který raněného doprovázel, měly odnést. Ale sedmého dne snědl s chutí krajíc chleba s čajem a doktor si všiml, že celková horečka poklesla. Kníže Andrej ráno nabyl vědomí. První noc po odjezdu z Moskvy bylo dost teplo a kníže Andrej zůstal na noc v kočáře; ale v Mytiščích si raněný sám vyžádal, aby ho vynesli a dali mu čaj. Bolest, kterou mu způsobilo přenášení do jizby, přiměla knížete Andreje hlasitě sténat a znovu ztratit vědomí. Když ho uložili na polní lůžko, dlouho ležel se zavřenýma očima bez hnutí. Pak je otevřel a tiše zašeptal: „Tak co ten čaj?“ Tahle paměť na drobné podrobnosti života doktora ohromila. Nahmatal tep a ke svému údivu i nelibosti zjistil, že tep je lepší. Ke své nelibosti to doktor zjistil proto, že byl ze zkušenosti přesvědčen, že kníže Andrej žít nemůže a že jestliže nezemře teď, zemře jen o něco později s většími bolestmi. S knížetem Andrejem vezli i majora jeho pluku Timochina s červeným nosíkem, který se k nim připojil v Moskvě a byl raněn do nohy v téže bitvě u Borodina. S nimi jel doktor, knížecí komorník, jeho kočí a dva sluhové.

Knížeti Andrejovi dali čaj. Pil hltavě a horečnatýma očima hleděl před sebe na dveře, jako by se snažil něco pochopit a na něco si vzpomenout.

„Už nechci. Je tu Timochin?“ zeptal se. Timochin se k němu po lavici přisunul.

„Jsem tady, Vaše Osvícenosti.“

„Jak je s ranou?“

„S tou mou? Nic to není. Ale co vy?“ Kníže Andrej se znovu zamyslel, jako by si na něco vzpomínal.

„Nedala by se sehnat kniha?“ řekl.

„Jaká kniha?“

„Evangelium! Já ho nemám.“ Doktor slíbil, že ho sežene, a začal se knížete vyptávat, jak se cítí. Kníže Andrej odpovídal na všechny doktorovy otázky nerad, ale rozumně, a pak řekl, že by bylo třeba podložit mu válec, protože takhle leží nepohodlně a moc to bolí. Doktor a komorník nadzvedli plášť, kterým byl přikrytý, a s ošklivostí, kterou v nich budil těžký pach hnijícího masa šířící se z rány, si začali to strašné místo prohlížet. Doktor byl s něčím velmi nespokojen, cosi upravil jinak, obrátil raněného tak, že znovu zasténal, a ten bolestí při obracení opět ztratil vědomí a začal blouznit. Pořád mluvil o tom, aby mu co nejrychleji sehnali tu knihu a podložili mu ji tam.

„Copak vás to něco stojí!“ říkal. „Já ji nemám – sežeňte ji, prosím – podložte mi ji jen na minutku,“ říkal žalostným hlasem.

Doktor vyšel do síně umýt si ruce.

„Ach, vy nesvědomití, opravdu,“ říkal doktor komorníkovi, který mu léval vodu na ruce. „Jen na minutu jsem nedohlédl. Vždyť je to taková bolest, že se divím, jak to snese.“

„Myslím, že jsme podložili, Pane Ježíši Kriste,“ říkal komorník.

Kníže Andrej poprvé pochopil, kde je a co se s ním stalo, a vzpomněl si, že byl raněn a jak se ve chvíli, kdy kočár zastavil v Mytiščích, požádal, aby ho přenesli do jizby. Bolestí se mu myšlenky znovu zamotaly a podruhé se vzpamatoval v jizbě, když pil čaj, a tu, když si znovu v paměti zopakoval všechno, co se s ním stalo, si nejživěji vybavil onu chvíli na obvazišti, kdy při pohledu na utrpení člověka, kterého neměl rád, ho napadly ty nové myšlenky, které mu slibovaly štěstí. A ty myšlenky, i když nejasně a neurčitě, se teď znovu zmocnily jeho duše. Vzpomněl si, že teď má nové štěstí a že to štěstí má cosi společného s evangeliem. Proto si o evangelium řekl. Ale špatná poloha, do

které mu uložili ránu, a nové obracení mu myšlenky znovu zmátly a potřetí se probral k životu už v naprostém nočním tichu. Všichni kolem něho spali. Za síní cvrčel cvrček, na ulici kdosi křičel a zpíval, švábi šustili po stole, po ikonách a po stěnách, tlustá moucha mu narážela do podhlavníku a kolem lojové svíčky, která stála vedle něho a měla velký ohořelý knot jako houbu.

Jeho duše nebyla v normálním stavu. Zdravý člověk obvykle myslí, cítí a vzpomíná zároveň na nesčetné množství věcí, ale má moc a sílu vybrat si jednu řadu myšlenek nebo jevů a na tu řadu jevů soustředit všechnu svou pozornost. Zdravý člověk se ve chvíli nejhlubšího přemítání odtrhne, aby řekl zdvořilé slovo člověku, který vešel, a zase se vrátí ke svým myšlenkám. Duše knížete Andreje však v tomto ohledu v normálním stavu nebyla. Všechny síly jeho duše byly činnější a jasnější než kdy jindy, ale působily mimo jeho vůli. Ovládaly ho zároveň ty nejrozmanitější myšlenky a představy. Někdy jeho myšlenka náhle začala pracovat, a to s takovou silou, jasností a hloubkou, s jakou nikdy nedokázala působit ve zdravém stavu; ale najednou, uprostřed své práce, se přetrhla, nahradila ji nějaká nečekaná představa a nebylo síly se k ní vrátit.

„Ano, otevřelo se mi nové štěstí, které člověku nelze vzít," myslel si, když ležel v pološeré tiché jizbě a hleděl před sebe horečně rozevřenýma, strnulýma očima. „Štěstí, které je mimo hmotné síly, mimo hmotné vnější vlivy na člověka, štěstí samotné duše, štěstí lásky! Pochopit je může každý člověk, ale uvědomit si je a přikázat je mohl jen jediný Bůh. Ale jak tedy Bůh ten zákon přikázal? Proč Syn?..." A najednou se běh těch myšlenek přetrhl a kníže Andrej uslyšel – a nevěděl, jestli to slyší v blouznění, nebo ve skutečnosti –, uslyšel jakýsi tichý šeptavý hlas, který bez ustání do taktu opakoval: „A piti-piti-piti," a potom „a ti-ti," a znovu „a piti-piti-piti," a znovu „a ti-ti". Zároveň s tím, za zvuku té šeptavé hudby, kníže Andrej cítil, že se nad jeho obličejem, nad samým jeho středem, zvedá jakási podivná vzdušná stav-

ba z tenkých jehel nebo třísek. Cítil – ačkoli mu to bylo těžké –, že musí pečlivě udržovat rovnováhu, aby se ta stavba, která se zvedala, nezřítila; ale ona se přesto zřítila a zase se pomalu zvedala za zvuků pravidelně šeptající hudby. „Táhne se! Táhne se! Natahuje se a pořád se táhne," říkal si kníže Andrej. Zároveň s tím, jak naslouchal šepotu a cítil tu táhnoucí se a zvedající se stavbu z jehel, viděl kníže Andrej útržkovitě i červené světlo svíčky obklopené kruhem a slyšel šustot švábů a šustot mouchy, která narážela do polštáře a do jeho obličeje. A pokaždé, když se moucha dotkla jeho obličeje, vyvolala pálivý pocit; ale zároveň ho udivovalo, že moucha, ačkoli narážela přímo do oblasti stavby, která se mu zvedala nad tváří, ji nebořila. Ale kromě toho tu bylo ještě něco důležitého. Bylo to to bílé u dveří, byla to socha sfingy, která ho také tížila.

„Ale možná je to moje košile na stole," myslel si kníže Andrej, „a tohle jsou moje nohy a tohle dveře, ale proč se všechno táhne a vysouvá a piti-piti-piti a ti-ti – a piti-piti-piti... Dost, přestaň, prosím tě, nech toho," prosil kníže Andrej těžce kohosi. A najednou se znovu vynořila myšlenka a cit s neobyčejnou jasností a silou.

„Ano, láska," myslel si znovu s naprostou jasností, „ale ne ta láska, která miluje za něco, kvůli něčemu nebo proto, že něco, nýbrž ta láska, kterou jsem poprvé zakusil, když jsem umíral a uviděl svého nepřítele a přesto si ho zamiloval. Zakusil jsem ten cit lásky, která je samou podstatou duše a která nepotřebuje předmět. I teď zakouším ten blažený cit. – Milovat bližní, milovat své nepřátele. Milovat všechno – milovat Boha ve všech jeho projevech. Drahého člověka lze milovat láskou lidskou; ale jen nepřítele lze milovat láskou božskou. A proto jsem zakusil takovou radost, když jsem pocítil, že toho člověka miluji. Co je s ním? Žije vůbec?... Kdo miluje láskou lidskou, může od lásky přejít k nenávisti; ale božská láska se změnit nemůže. Nic, ani smrt, nic ji nemůže zničit. Je podstatou duše. A kolik lidí jsem ve svém životě nenáviděl. A ze všech lidí jsem nikoho víc nemiloval a nenenáviděl

než ji.“ A živě si představil Natašu, ne tak, jak si ji představoval dřív, jen s jejím půvabem, který těšil jeho samého; ale poprvé si představil její duši. A pochopil její cit, její utrpení, stud, lítost. Teprve teď poprvé pochopil celou krutost svého odmítnutí, uviděl krutost svého rozchodu s ní. „Kdyby mi bylo možné uvidět ji ještě jen jednou. Jednou, dívat se do těch očí a říct…“

A piti-piti-piti a ti-ti, a piti-piti – bum, narazila moucha… A jeho pozornost se náhle přenesla do jiného světa, světa skutečnosti a blouznění, v němž se dělo cosi zvláštního. V tom světě se pořád stejně zvedala stavba a nebořila se, pořád stejně se cosi táhlo, stejně hořela svíčka s červeným kruhem, táž košile-sfinga ležela u dveří; ale kromě toho všeho cosi zavrzalo, zavanul svěží vítr a přede dveřmi se zjevila nová bílá sfinga, stojící. A v hlavě té sfingy byla bledá tvář a lesklé oči téže Nataši, na kterou právě myslel.

„Ach, jak je to nepřestávající blouznění těžké!“ pomyslel si kníže Andrej a snažil se tu tvář vypudit ze své představivosti. Ale ta tvář před ním stála se silou skutečnosti a ta tvář se přibližovala. Kníže Andrej se chtěl vrátit do dřívějšího světa čisté myšlenky, ale nemohl, a blouznění ho vtahovalo do své říše. Tichý šeptavý hlas pokračoval ve svém odměřeném brebentění, cosi tížilo, cosi se táhlo a podivná tvář stála před ním. Kníže Andrej sebral všechny síly, aby se vzpamatoval; pohnul se, a najednou mu zazvonilo v uších, zatmělo se mu před očima a jako člověk, který se ponořil do vody, ztratil vědomí. Když se probral, klečela před ním Nataša, ta skutečná živá Nataša, kterou ze všech lidí na světě nejvíc toužil milovat tou novou, čistou, božskou láskou, jež se mu teď otevřela. Pochopil, že je to živá, skutečná Nataša, a nedivil se, ale tiše se zaradoval. Nataša klečela a vyděšeně, ale jako přikovaná – nemohla se pohnout – na něho hleděla a potlačovala vzlyky. Tvář měla bledou a nehybnou. Jen v její dolní části se cosi chvělo.

Kníže Andrej si s úlevou povzdechl, usmál se a podal jí ruku.

„Vy?“ řekl. „Jaké štěstí!“

Nataša se k němu rychlým, ale opatrným pohybem posunula po kolenou, opatrně vzala jeho ruku, sklonila se nad ni tváří a začala ji líbat, sotva se jí dotýkala rty.

„Odpusťte!“ řekla šeptem, zvedla hlavu a pohlédla na něho. „Odpusťte mi!“

„Miluji vás,“ řekl kníže Andrej.

„Odpusťte…“

„Co mám odpustit?“ zeptal se kníže Andrej.

„Odpusťte mi, co jsem udě…lala,“ zašeptala Nataša sotva slyšitelným, přerývaným šepotem a začala mu ruku líbat častěji, sotva se jí dotýkala rty.

„Miluji tě víc, lépe než dřív,“ řekl kníže Andrej a zvedl jí rukou tvář, aby se jí mohl dívat do očí.

Ty oči, plné šťastných slz, na něho hleděly bázlivě, soucitně a radostně zamilovaně. Natašina pohublá a bledá tvář s opuchlými rty byla víc než nehezká, byla strašná. Ale kníže Andrej tu tvář neviděl, viděl zářící oči, které byly krásné. Za nimi se ozval hovor.

Komorník Petr, teď už úplně probuzený, vzbudil doktora. Timochin, který kvůli bolesti v noze celou dobu nespal, už dávno viděl všechno, co se dělo, a choulil se na lavici a pečlivě si přikrýval prostěradlem své neoblečené tělo.

„Co to má znamenat?“ řekl doktor a nadzvedl se na svém lůžku. „Račte odejít, slečno.“

V téže chvíli klepala na dveře děvečka, kterou poslala hraběnka, když dceru postrádala.

Jako náměsíčná, kterou probudili uprostřed spánku, vyšla Nataša z pokoje, vrátila se do své jizby a s pláčem padla na své lůžko.

Od toho dne, po celou další cestu Rostovových, na všech zastávkách a nocležích, se Nataša od raněného Bolkonského nehnula a doktor musel přiznat, že od mladé dívky nečekal ani takovou pevnost, ani takovou zručnost v ošetřování raněného.

Ať se hraběnce zdála myšlenka, že kníže Andrej může – podle doktorových slov velmi pravděpodobně – zemřít cestou v náručí její dcery, sebestrašnější, nemohla se Nataše vzepřít. Ačkoli při sblížení, které teď mezi raněným knížetem Andrejem a Natašou nastalo, napadalo leckoho, že v případě uzdravení se obnoví dřívější vztah snoubence a snoubenky, nikdo, a tím méně Nataša a kníže Andrej, o tom nemluvil: nerozhodnutá otázka života a smrti, visící nejen nad Bolkonským, ale nad celým Ruskem, zastiňovala všechny ostatní úvahy.

XXXIII

Pierre se třetího září probudil pozdě. Bolela ho hlava, šaty, v nichž spal, aniž se svlékl, mu tížily tělo a v duši měl matné vědomí čehosi hanebného, čeho se předešlého dne dopustil; tím hanebným byl včerejší rozhovor s kapitánem Ramballem.

Hodiny ukazovaly jedenáct, ale venku se zdálo obzvlášť zataženo. Pierre vstal, promnul si oči, a když uviděl pistoli s vyřezávanou pažbou, kterou Gerasim znovu položil na psací stůl, rozpomněl se, kde je a co ho čeká právě dnešního dne.

„Jen abych nepřišel pozdě?“ pomyslel si Pierre. „Ne, *on* svůj vjezd do Moskvy nejspíš nevykoná dřív než ve dvanáct.“ Pierre si nedovoloval přemýšlet o tom, co ho čeká, jen spěchal, aby už co nejdřív jednal.

Upravil si šaty, vzal do ruky pistoli a už se chystal vyjít. Ale tu ho poprvé napadlo, jak tu zbraň vlastně ponese – přece ne v ruce po ulici. I pod širokým kaftanem bylo těžké velkou pistoli schovat. Ani za pasem, ani pod paží se nedala umístit nenápadně. Kromě toho byla pistole nenabitá a Pierre ji nabít nestihl. „Na tom nesejde, tedy dýka,“ řekl si Pierre, ačkoli sám u sebe, když promýšlel provedení svého úmyslu, nejednou usoudil, že hlavní chybou studenta z roku tisíc osm set devět bylo, že chtěl Napoleona zabít dýkou. Ale jako by Pierrovým hlavním cílem nebylo zamýšlený čin vykonat, nýbrž dokázat sám sobě, že se svého úmyslu nevzdává a dělá všechno pro jeho splnění, popadl spěšně tupou, zubatou dýku v zelené pochvě, kterou si koupil spolu s pistolí u Sucharevovy věže, a schoval ji pod vestu.

Přepásal si kaftan, narazil čepici, a jak se snažil nedělat hluk a nepotkat kapitána, prošel chodbou a vyšel na ulici.

Požár, na který se předešlého večera díval tak lhostejně, se přes noc značně rozšířil. Moskva hořela už z různých stran. Současně hořela Kočárová řada, Zamoskvorečí, Gostinyj dvor, Povarská ulice, nákladní lodě na řece Moskvě a trh se dřevem u Dorogomilovského mostu.

Pierrova cesta vedla uličkami na Povarskou a odtud na Arbat ke kostelu svatého Mikuláše Zjeveného, u něhož si ve své představivosti už dávno určil místo, kde se má jeho čin vykonat. U většiny domů byly zavřené brány i okenice. Ulice a uličky byly pusté. Ve vzduchu bylo cítit spáleninu a kouř. Občas potkával Rusy s neklidně ustrašenými tvářemi a Francouze, kteří nevypadali po městsku, ale po táborovém, a chodili prostředkem ulic. Ti i oni se na Pierra udiveně dívali. Rusové si Pierra prohlíželi nejen pro jeho velkou postavu a tloušťku, nejen pro podivný, zachmuřeně soustředěný a utrpením poznamenaný výraz tváře i celé postavy, ale i proto, že nechápali, ke kterému stavu by ten člověk mohl patřit. Francouzi ho zase vyprovázeli udivenými pohledy zejména proto, že si jich Pierre na rozdíl od všech ostatních Rusů, kteří se na Francouze dívali ustrašeně a zvědavě, vůbec nevšímal. U brány jednoho domu Pierra zastavili tři Francouzi, kteří cosi vykládali Rusům, jež jim nerozuměli, a ptali se, jestli neumí francouzsky.

Pierre záporně zavrtěl hlavou a šel dál. V jiné uličce na něj křikl hlídkující voják, který stál u zelené bedny, a Pierre teprve po opakovaném hrozivém výkřiku a po zvuku pušky, kterou voják vzal do ruky, pochopil, že musí obejít po druhé straně ulice. Nic kolem sebe neslyšel a neviděl. Nesl v sobě svůj úmysl spěšně a s hrůzou jako něco strašného a cizího a bál se – poučen zkušeností minulé noci –, že ho nějak ztratí. Ale Pierrovi nebylo souzeno donést svou náladu neporušenou až na místo, kam mířil. Kromě toho, i kdyby ho cestou nic nezdrželo, jeho úmysl by se nemohl splnit už proto, že Napoleon před více než čtyřmi hodinami projel z Dorogomilovského předměstí přes Arbat do Kremlu a teď v nejzachmuřenější náladě seděl v carské pracovně kremelského paláce a vydával podrobné a důkladné rozkazy o opatřeních,

která se musela okamžitě přijmout k hašení požáru, k zabránění rabování a k uklidnění obyvatel. Ale Pierre to nevěděl; celý pohlcen tím, co ho čekalo, se trápil, jak se trápí lidé, kteří se umíněně pustili do věci nemožné – ne pro její obtížnost, ale proto, že je cizí jejich povaze; trápil se strachem, že v rozhodující chvíli zeslábne a v důsledku toho ztratí úctu k sobě samému.

Ačkoli kolem sebe nic neviděl a neslyšel, poznával cestu instinktem a nespletl se v uličkách, které ho vyváděly na Povarskou.

Čím víc se Pierre blížil k Povarské, tím silnější byl kouř, a od ohně požáru bylo dokonce teplo. Občas se zpoza střech domů vzepjaly ohnivé jazyky. Na ulicích potkával víc lidí a ti lidé byli neklidnější. Ale Pierre, ačkoli cítil, že se kolem něho děje cosi neobyčejného, si neuvědomoval, že se blíží k požáru. Když šel po pěšině přes velké nezastavěné prostranství, které jednou stranou sousedilo s Povarskou a druhou se zahradami domu knížete Gruzinského, uslyšel najednou těsně vedle sebe zoufalý ženský pláč. Zastavil se, jako by se probral ze spánku, a zvedl hlavu.

Stranou pěšiny, na uschlé zaprášené trávě, byly na hromadě složené domácí věci: peřiny, samovar, ikony a truhly. Na zemi u truhel seděla postarší hubená žena s dlouhými vyčnívajícími horními zuby, oblečená v černém plášti a čepečku. Ta žena se kolébala, cosi si odříkávala a usedavě plakala. Dvě holčičky mezi deseti a dvanácti lety, oblečené do špinavých krátkých šatiček a pláštíků, se s výrazem nepochopení na bledých, vystrašených tvářích dívaly na matku. Menší chlapeček asi sedmiletý, v kaftánku a v cizí obrovské čepici, plakal v náručí staré chůvy. Bosá, špinavá děvečka seděla na truhle, rozpustila si bělavý cop, otrhávala z něj opálené vlasy a čichala k nim. Muž, nevelký, trochu shrbený človíček v úřednickém fraku, s kotoučovitými licousky a uhlazenými spánky, které vykukovaly zpod rovně nasazené čepice, odsouval s nehybnou tváří truhly postavené jedna na druhé a vytahoval zpod nich nějaké oděvy.

Žena se Pierrovi div nevrhla k nohám, když ho spatřila.

„Panáčkové zlatí, pravoslavní křesťané, zachraňte, pomozte, holoubku!... někdo pomozte," vypravila ze sebe mezi vzlyky. „Holčičku!... Dceru!... Nejmladší dceru tam nechali!... Uhořela! Ó ó ó! Copak jsem tě proto hýčka... Ó ó ó!"

„Nech toho, Marjo Nikolajevno," obrátil se muž tichým hlasem k ženě, zřejmě jen proto, aby se ospravedlnil před cizím člověkem. „Asi ji vzala sestřička, kde jinde by mohla být!" dodal.

„Modlo, padouchu!" vykřikla žena zlostně a najednou přestala plakat. „Nemáš srdce, vlastního dítěte ti není líto. Jiný by ho z ohně vytáhl. Ale tohle je modla, a ne člověk, ne otec. Vy jste urozený člověk," obrátila se žena k Pierrovi a překotně vzlykala. „Začalo to hořet vedle – a přeskočilo to k nám. Děvečka křičela: hoří! Hned jsme se pustili do balení. Vyskočili jsme, jak jsme stáli... Tohle jsme popadli... Boží požehnání a peřiny z věna, všechno ostatní je pryč. Popadnu děti, a Kaťečka nikde. Ó ó ó! Ó Pane Bože!..." a znovu se rozplakala. „Děťátko moje milé, uhořelo! Uhořelo!"

„Ale kde, kde zůstala?" řekl Pierre. Podle výrazu jeho tváře, která ožila, žena pochopila, že by jí ten člověk mohl pomoct.

„Panáčku! Otče!" vykřikla a chytala ho za nohy. „Dobrodinče, upokoj aspoň moje srdce... Anisko, jdi, ty mrcho, doveď ho," křikla na děvečku a zlostně otevřela ústa, čímž ještě víc odhalila své dlouhé zuby.

„Doveď, doveď mě, já... já... já to udělám," řekl Pierre spěšně a udýchaným hlasem.

Špinavá děvečka vylezla zpoza truhly, upravila si cop, vzdychla a vykročila neohrabanýma bosýma nohama po pěšině napřed. Pierre jako by se náhle probral k životu po těžkých mdlobách. Zvedl hlavu výš, oči se mu rozzářily leskem života a rychlými kroky šel za děvečkou, předběhl ji a vyšel na Povarskou. Celou ulici zahalil mrak černého kouře. Z toho mraku tu a tam šlehaly jazyky plamenů. Před požárem se tísnil velký zástup lidí. Uprostřed ulice stál francouzský gene-

rál a cosi říkal lidem kolem sebe. Pierre v doprovodu děvečky zamířil k místu, kde stál generál, ale francouzští vojáci ho zastavili.

„Tudy se nechodí!“ křikl na něj něčí hlas.

„Sem, strýčku,“ křikla děvečka, „projdeme uličkou přes Nikulinovy.“

Pierre se obrátil a šel, a občas poskočil, aby jí stačil. Děvečka přeběhla ulici, zahnula doleva do uličky, minula tři domy a zabočila doprava do brány.

„Tady už to je,“ řekla děvečka, přeběhla dvůr, otevřela branku v prkenném plotě, zastavila se a ukázala Pierrovi na nevelkou dřevěnou postranní budovu, která jasně a žhavě hořela. Jedna její strana se zřítila, druhá hořela a plameny jasně šlehaly zpod okenních otvorů i zpod střechy.

Když Pierre vešel brankou, ovanul ho žár a bezděčně se zastavil.

„Který, který je váš dům?“ zeptal se.

„Ó-ó-ach!“ zavyla děvečka a ukazovala na postranní budovu. „Tohle je ono, tohle byl náš kvartýr. Uhořela jsi, náš poklade, Kaťečko, moje zlatá slečinko, ó-ach!“ zavyla Aniska při pohledu na požár, protože pocítila potřebu dát najevo i svoje city.

Pierre se vrhl k budově, ale žár byl tak silný, že ji bezděčně obešel obloukem a ocitl se u velkého domu, který zatím hořel jen na jedné straně střechy a kolem kterého se hemžil zástup Francouzů. Pierre zprvu nepochopil, co ti Francouzi, kteří cosi vláčeli, dělají; ale když uviděl před sebou Francouze, jak tupým tesákem bije mužika a bere mu liščí kožich, pochopil matně, že se tu plení, ale neměl čas se u té myšlenky zastavit.

Zvuk praskotu a dunění bořících se zdí a stropů, hvizd a syčení plamenů a vzrušené výkřiky lidí, pohled na kolísající, tu se mračící hutné černé, tu se vzdouvající a světlající oblaka kouře s jiskřičkami a na plamen, tu souvislý, snopovitý, rudý, tu šupinatě zlatý, který přebíhal po zdech, pocit žáru, kouře a rychlého pohybu – to vše na Pierra pů-

sobilo tím vzrušujícím účinkem, jaký požáry obvykle mají. Ten účinek byl na Pierra zvlášť silný proto, že se Pierre při pohledu na ten požár najednou cítil osvobozen od myšlenek, které ho tížily. Cítil se mladý, veselý, obratný a odhodlaný. Oběhl postranní budovu od strany domu a chtěl už vběhnout do té její části, která ještě stála, když se mu přímo nad hlavou ozval křik několika hlasů a hned nato praskot a řinčení čehosi těžkého, co dopadlo vedle něho.

Pierre se ohlédl a uviděl v oknech domu Francouze, kteří vyhodili zásuvku z prádelníku, plnou nějakých kovových věcí. Další francouzští vojáci, kteří stáli dole, k zásuvce přistoupili.

„Nu, co tenhle chce?“ křikl jeden z Francouzů na Pierra.

„V tom domě je dítě. Neviděli jste dítě?“ řekl Pierre.

„No ne, co nám to ten tady zpívá? Táhni k čertu,“ ozvaly se hlasy a jeden z vojáků, který se zřejmě bál, aby Pierra nenapadlo brát jim stříbro a bronzy, které byly v zásuvce, se k němu výhrůžně přiblížil.

„Dítě?“ vykřikl Francouz shora. „Slyšel jsem na zahradě něco pištět. Možná je to toho chlapíka spratek. Člověk musí být lidský, víte…“ „Kde je? Kde je?“ ptal se Pierre. „Tudy! Tudy!“ křičel na něj Francouz z okna a ukazoval na zahradu, která byla za domem. „Počkejte, hned slezu.“ A opravdu, za minutu vyskočil z okna přízemí Francouz, černooký mladík s nějakou skvrnou na tváři, jen v košili, plácl Pierra po rameni a běžel s ním do zahrady. „Pospěšte si, vy ostatní,“ křikl na své kamarády, „začíná tu být horko.“

Francouz vyběhl za dům na pískem vysypanou cestičku, škubl Pierra za ruku a ukázal mu na kruhový záhon. Pod lavičkou ležela tříletá holčička v růžových šatečkách.

„Tady je váš spratek. Á, holčička, tím líp,“ řekl Francouz. „Sbohem, tlouštíku. Člověk musí být lidský. Všichni jsme smrtelní, víte,“ a Francouz se skvrnou na tváři běžel zpátky ke svým kamarádům.

Pierre, celý bez dechu radostí, přiběhl k holčičce a chtěl ji vzít do náruče. Ale když holčička – skrofulózně neduživá, podobná matce, na

pohled nepříjemná – uviděla cizího člověka, rozkřičela se a dala se na útěk. Pierre ji přesto chytil a zvedl do náruče; ona zoufale a zlostně zaječela, začala svými malinkými ručkami odtrhávat Pierrovy ruce od sebe a kousat je usmrkanou pusou. Pierra zachvátil pocit hrůzy a ošklivosti, podobný tomu, jaký zažíval, když se dotkl nějakého malého zvířete. Ale přemohl se, aby dítě nepustil, a běžel s ním zpátky k velkému domu. Zpátky však už stejnou cestou projít nešlo: děvečka Aniska už tam nebyla, a tak Pierre s pocitem lítosti a odporu, jak nejněžněji to šlo, tiskl k sobě žalostně vzlykající a mokrou holčičku a běžel přes zahradu hledat jiný východ.

XXXIV

Když Pierre oběhl dvory a uličky a vyšel se svým břemenem zpátky k Gruzinského zahradě na rohu Povarské, nepoznal v první chvíli místo, odkud se pro dítě vydal: tak bylo zavalené lidmi a věcmi vynesenými z domů. Kromě ruských rodin, které se tu se svým majetkem zachraňovaly před požárem, tu bylo i několik francouzských vojáků v nejrůznějším oblečení. Pierre si jich nevšímal. Spěchal najít úředníkovu rodinu, aby dceru vrátil matce a šel zase někoho zachraňovat. Pierrovi se zdálo, že musí ještě mnoho udělat, a to co nejrychleji. Rozpálený žárem a pobíháním zažíval Pierre v tu chvíli ještě silněji ten pocit mládí, oživení a odhodlání, který ho zachvátil, když se rozběhl zachraňovat dítě. Holčička se teď utišila, držela se ručkami Pierrova kaftanu, seděla mu na ruce a rozhlížela se kolem sebe jako divoké zvířátko. Pierre se na ni občas podíval a lehce se usmál. Zdálo se mu, že v tom vystrašeném a neduživém obličejíku vidí cosi dojemně nevinného.

Na původním místě už nebyl ani úředník, ani jeho žena. Pierre rychlými kroky chodil mezi lidmi a prohlížel si různé tváře, které se mu namanuly. Bezděčně si všiml gruzínské nebo arménské rodiny, kterou tvořil krásný velmi starý muž s orientálním typem tváře, oblečený v novém potaženém kožichu a nových holínkách, stařena téhož typu a mladá žena. Ta velmi mladá žena se Pierrovi zdála dokonalostí orientální krásy, s ostře obloukovitě klenutým černým obočím a s protáhlou, neobyčejně jemně růžovou a krásnou tváří bez jakéhokoli výrazu. Mezi rozházenými věcmi, v zástupu na náměstí, připomínala ve svém bohatém atlasovém plášti a v jasně fialovém šátku, který jí zakrýval hlavu, něžnou skleníkovou rostlinu vyhozenou do sněhu.

Seděla na uzlech trochu za stařenou a nehybně velkýma, černýma, protáhlýma očima s dlouhými řasami hleděla do země. Zřejmě o své kráse věděla a bála se o ni. Ta tvář Pierra zarazila a on se ve svém spěchu, když šel podél plotu, na ni několikrát ohlédl. Když došel k plotu a ty, které potřeboval, stále nenašel, zastavil se a rozhlížel se.

Pierrova postava s dítětem v náručí teď byla nápadnější než předtím a kolem něho se shromáždilo několik Rusů, mužů i žen.

„Ztratil jsi snad někoho, milý člověče?“ „Vy sám jste z urozených, ne? Čí je to dítě?“ ptali se ho.

Pierre odpověděl, že dítě patří ženě v černém plášti, která tu s dětmi seděla, a ptal se, jestli ji někdo nezná a neví, kam přešla.

„To budou přece Anferovovi,“ řekl starý jáhen a obrátil se k poďobané ženské. „Pane, smiluj se, Pane, smiluj se,“ dodal zvyklým basem.

„Kdepak Anferovovi?“ řekla ženská. „Anferovovi odjeli už ráno. Tohle bude buď Marji Nikolajevny, nebo Ivanovových.“

„On říká ženská, a Marja Nikolajevna je paní,“ řekl jeden z čeledi.

„Vždyť ji znáte, dlouhé zuby, hubená,“ říkal Pierre.

„Tak to je Marja Nikolajevna. Odešli do zahrady, když se sem slítli tihle vlci,“ řekla ženská a ukázala na francouzské vojáky.

„Ó, Pane, smiluj se,“ dodal zase jáhen.

„Jděte tamhle, tam jsou. To je ona. Pořád se trápila, plakala,“ řekla zase ženská. „To je ona. Tadyhle.“

Ale Pierre ženskou neposlouchal. Už několik vteřin nespouštěl oči z toho, co se dělo několik kroků od něho. Díval se na arménskou rodinu a na dva francouzské vojáky, kteří k Arménům přistoupili. Jeden z těch vojáků, malý, neposedný človíček, byl oblečen v modrém plášti přepásaném provazem. Na hlavě měl čepici a nohy bosé. Druhý, který Pierra zvlášť zarazil, byl dlouhý, nahrbený, světlovlasý, hubený člověk s pomalými pohyby a idiotským výrazem tváře. Ten byl oblečen v županu z hrubého sukna, v modrých kalhotách a ve velkých roztrhaných holínkách. Malý Francouz bez bot v modrém plášti přistoupil k Armé-

nům, hned cosi řekl a chytil starce za nohy, a stařec si hned spěšně začal zouvat boty. Druhý, v županu, se zastavil proti krásné Arménce, mlčky a nehybně, s rukama v kapsách, a díval se na ni.

„Vezmi, vezmi to dítě," řekl Pierre, podával holčičku a obracel se k ženské rozkazovačně a spěšně. „Dej ji jim, dej!" vykřikl skoro na ženskou, posadil holčičku, která se rozkřičela, na zem a znovu se ohlédl po Francouzích a po arménské rodině. Stařec už seděl bosý. Malý Francouz z něho stáhl poslední botu a plácal botami jednou o druhou. Stařec cosi se vzlyky říkal, ale Pierre to viděl jen letmo; veškerou jeho pozornost poutal Francouz v županu, který se v té chvíli pomalu a kolébavě přisunul k mladé ženě, vytáhl ruce z kapes a chytil ji za krk.

Krásná Arménka seděla dál v téže nehybné poloze se sklopenými dlouhými řasami, a jako by neviděla a necítila, co s ní voják dělá.

Než Pierre uběhl těch několik kroků, které ho od Francouzů dělily, dlouhý marodér v županu už trhal Arménce z krku náhrdelník, který měla na sobě, a mladá žena se chytala rukama za krk a pronikavým hlasem křičela.

„Nechte tu ženu!" zachroptěl Pierre zběsilým hlasem, chytil dlouhého nahrbeného vojáka za ramena a odhodil ho. Voják upadl, zvedl se a dal se na útěk. Ale jeho kamarád odhodil boty, vytasil tesák a hrozivě se na Pierra vrhl.

„No tak, žádné hlouposti!" křikl.

Pierre byl v té extázi zuřivosti, ve které si nic nepamatoval a ve které se jeho síly zdesateronásobily. Vrhl se na bosého Francouze, a dřív než ten stihl vytasit tesák, už ho srazil k zemi a bušil do něho pěstmi. Okolní dav vydal souhlasný výkřik, a v téže chvíli se zpoza rohu objevila jízdní hlídka francouzských hulánů. Huláni přijeli klusem k Pierrovi a Francouzovi a obklíčili je. Pierre si z toho, co bylo dál, nic nepamatoval. Pamatoval si, že někoho bil, že jeho bili a že nakonec ucítil,

že má svázané ruce, že kolem něho stojí hlouček francouzských vojáků a prohledává mu šaty.

„Má dýku, poručíku," byla první slova, kterým Pierre porozuměl.

„Á, zbraň!" řekl důstojník a obrátil se k bosému vojákovi, kterého zajali spolu s Pierrem.

„Dobrá, dobrá, to všechno povíte válečnému soudu," řekl důstojník. A hned nato se obrátil k Pierrovi: „A vy, mluvíte francouzsky?"

Pierre se rozhlížel kolem sebe krví podlitýma očima a neodpovídal. Jeho tvář nejspíš vypadala velmi strašně, protože důstojník cosi šeptem řekl a další čtyři huláni se oddělili od oddílu a postavili se po obou stranách Pierra.

„Mluvíte francouzsky?" zopakoval důstojník otázku a držel se od něho stranou. „Zavolejte tlumočníka." Zpoza řad vyjel malý človíček v ruských civilních šatech. Pierre v něm podle oblečení a řeči hned poznal Francouze z jednoho moskevského obchodu.

„Nevypadá jako člověk z lidu," řekl tlumočník, když si Pierra prohlédl.

„Ó, ó! Mně spíš vypadá jako jeden ze žhářů," řekl důstojník. „Zeptejte se ho, kdo je," dodal.

„Ty kdo jsi?" zeptal se tlumočník. „Ty musí odpovídat velitelství," řekl.

„Neřeknu vám, kdo jsem. Jsem váš zajatec. Odveďte mě," řekl najednou Pierre francouzsky.

„Á! Á!" řekl důstojník a zamračil se. „Marš!"

U hulánů se shromáždil dav. Nejblíž k Pierrovi stála poďobaná ženská s holčičkou; když se hlídka pohnula, postoupila dopředu.

„Kampak tě to vedou, holoubku můj zlatý?" řekla. „Kam já dám tu holčičku, kam já ji dám, když není jejich!" říkala ženská.

„Co chce ta žena?" zeptal se důstojník.

Pierre byl jako opilý. Jeho nadšený stav ještě zesílil, když uviděl holčičku, kterou zachránil.

„Co říká?“ řekl. „Nese mi moji dceru, kterou jsem právě zachránil z plamenů,“ řekl. „Sbohem!“ A sám nevěděl, jak mu ta bezúčelná lež vyklouzla, a rozhodným, slavnostním krokem šel mezi Francouzi.

Ta francouzská hlídka byla jednou z těch, které byly na Duronelův rozkaz rozeslány po různých moskevských ulicích, aby zamezily rabování a zvláště aby pochytaly žháře, kteří byli podle mínění, které toho dne mezi vysokými francouzskými hodnostáři všeobecně převládlo, příčinou požárů. Hlídka projela několik ulic a pobrala ještě asi pět podezřelých Rusů – jednoho kramáře, dva seminaristy, mužika a jednoho z čeledi – a několik marodérů. Ale ze všech podezřelých lidí se nejpodezřelejší zdál Pierre. Když je všechny přivedli na noc do velkého domu na Zubovském valu, kde byla zřízena strážnice, umístili Pierra pod přísnou stráží zvlášť.

Svazek čtvrtý

Díl první

I

V Petrohradě, ve vysokých kruzích, se s větším zápalem než kdy jindy vedl složitý boj stran – Rumjancevovy, francouzské, strany Marie Fjodorovny, velkoknížete následníka a dalších –, přehlušovaný jako vždy troubením dvorních trubců. Ale klidný, přepychový petrohradský život, zaujatý jen přízraky, odrazy života, plynul po starém; a kvůli běhu tohoto života bylo třeba vynaložit velké úsilí, aby si člověk uvědomil nebezpečí a těžkou situaci, v níž se ruský národ nacházel. Byly tu tytéž výstupy dvora, plesy, totéž francouzské divadlo, tytéž zájmy dvorů, tytéž zájmy služby i intriky. Jen v nejvyšších kruzích se vynakládalo úsilí, aby se připomínala obtížnost současné situace. Šeptem se vyprávělo o tom, jak opačně si v tak těžkých okolnostech počínaly obě císařovny. Císařovna Marie Fjodorovna, starající se o blaho dobročinných a výchovných ústavů, které jí podléhaly, nařídila odeslat všechny ústavy

do Kazaně, a věci těchto zařízení už byly sbaleny. Císařovna Alžběta Alexejevna však na otázku, jaká nařízení by ráčila vydat, ráčila s ruským vlastenectvím jí vlastním odpovědět, že o státních ústavech nařízení vydávat nemůže, protože to přísluší panovníkovi; o tom pak, co záleží přímo na ní, ráčila říci, že z Petrohradu odjede jako poslední.

U Anny Pavlovny byl dvacátého šestého srpna, právě v den bitvy u Borodina, večírek, jehož ozdobou mělo být předčítání listu preosvíceného biskupa, napsaného při zaslání ikony svatého ctihodného Sergeje panovníkovi. Ten list byl pokládán za vzor vlasteneckého duchovního řečnictví. Měl ho přečíst sám kníže Vasilij, proslulý svým uměním přednesu. Předčítával i u císařovny. Umění přednesu spočívalo v tom, že se slova hlasitě a zpěvavě přelévala mezi zoufalým kvílením a něžným šepotem úplně nezávisle na svém významu, takže kvílení padlo zcela náhodou na jedno slovo a šepot na jiná. Toto předčítání mělo jako všechny večírky Anny Pavlovny politický význam. Na tom večírku mělo být několik významných osob, které bylo třeba zahanbit za to, že jezdí do francouzského divadla, a nadchnout pro vlasteneckou náladu. Sešlo se už dost lidí, ale Anna Pavlovna ještě neviděla v salonu všechny, koho bylo zapotřebí, a proto s předčítáním zatím nezačínala a rozpřádala všeobecné hovory.

Novinkou toho dne byla v Petrohradě nemoc hraběnky Bezuchovové. Hraběnka před několika dny nečekaně onemocněla, vynechala několik společenských shromáždění, jejichž byla ozdobou, a proslýchalo se, že nikoho nepřijímá a že se místo slavných petrohradských lékařů, kteří ji obvykle léčili, svěřila jakémusi italskému lékaři, jenž ji léčil jakýmsi novým a neobyčejným způsobem.

Všichni velmi dobře věděli, že nemoc půvabné hraběnky pochází z nepohodlí vdát se najednou za dva muže a že léčba onoho Itala spočívá v odstranění tohoto nepohodlí; ale v přítomnosti Anny Pavlovny se o tom nejen nikdo neodvážil přemýšlet, ale jako by o tom nikdo ani nevěděl.

„Prý je ubohá hraběnka na tom velmi zle. Lékař říká, že je to hrudní angína.“

„Angína? Ó, to je hrozná nemoc!“

„Prý se soupeři díky angíně usmířili…“ Slovo *angína* se opakovalo s velkým potěšením.

„Starý hrabě je prý dojemný. Plakal jako dítě, když mu lékař řekl, že je to nebezpečný případ.“

„Ó, to by byla hrozná ztráta. Je to okouzlující žena.“

„Mluvíte o ubohé hraběnce,“ řekla Anna Pavlovna, když přistoupila. „Posílala jsem se zeptat, jak se jí daří. Řekli mi, že je jí trochu lépe. Ó, bezpochyby je to nejpůvabnější žena na světě,“ řekla Anna Pavlovna s úsměvem nad vlastním nadšením. „Patříme k různým táborům, ale to mi nebrání vážit si jí, jak si zaslouží. Je velice nešťastná,“ dodala Anna Pavlovna.

Jeden neopatrný mladý muž usoudil, že Anna Pavlovna těmito slovy lehce poodhrnula závoj tajemství nad hraběnčinou nemocí, a dovolil si vyslovit podiv nad tím, že nebyli povoláni známí lékaři a že hraběnku léčí šarlatán, který jí může dát nebezpečné léky.

„Vaše zprávy mohou být lepší než moje,“ obořila se náhle jedovatě Anna Pavlovna na nezkušeného mladíka. „Ale z dobrého zdroje vím, že ten lékař je velmi učený a velmi zručný muž. Je to osobní lékař španělské královny.“ A když takto mladého muže zničila, obrátila se Anna Pavlovna k Bilibinovi, který v jiném hloučku mluvil o Rakušanech; svraštil přitom kůži na čele a zřejmě se ji chystal uvolnit, aby pronesl bonmot.

„Považuji to za rozkošné!“ říkal o diplomatickém listu, s nímž byly do Vídně odeslány rakouské zástavy, jež ukořistil Wittgenstein, hrdina Petropole, jak mu v Petrohradě říkali.

„Jak, jak to bylo?“ obrátila se k němu Anna Pavlovna a vyvolala ticho, aby všichni bonmot slyšeli, ačkoli ho sama už znala.

A Bilibin zopakoval doslovná slova diplomatické depeše, kterou sám sestavil:

„Císař vrací rakouské zástavy," řekl Bilibin, „zástavy spřátelené a zbloudilé, jež nalezl mimo jejich cestu," dokončil Bilibin a uvolnil kůži.

„Rozkošné, rozkošné," řekl kníže Vasilij.

„Snad je to varšavská silnice," řekl hlasitě a nečekaně kníže Ippolit. Všichni se po něm ohlédli, protože nechápali, co tím chtěl říci. Kníže Ippolit se také s veselým údivem rozhlížel kolem sebe. Stejně jako ostatní nechápal, co znamenají slova, která řekl. Za své diplomatické kariéry si nejednou všiml, že slova takhle náhle vyřčená se ukázala jako velmi vtipná, a tak pro všechny případy řekl ta, která mu první přišla na jazyk. „Třeba to dopadne moc dobře," myslel si, „a jestli ne, oni už to tam nějak zařídí." A opravdu, zatímco vládlo trapné ticho, vstoupila ona nedostatečně vlastenecká osoba, na kterou Anna Pavlovna čekala, aby ji obrátila na víru, a Anna Pavlovna s úsměvem pohrozila Ippolitovi prstem, pozvala knížete Vasilije ke stolu, přinesla mu dvě svíce a rukopis a požádala ho, aby začal. Všechno utichlo.

„Nejmilostivější pane a císaři!" přísně zvolal kníže Vasilij a přehlédl obecenstvo, jako by se ptal, zda proti tomu nemá někdo co namítnout. Nikdo však nic neřekl. „Prvostolné město Moskva, nový Jeruzalém, přijímá Krista *svého*," udeřil najednou na slovo *svého*, „jako matka do náruče horlivých synů svých, a skrze vznikající mlhu, v níž prozírá oslnivou slávu tvé vlády, pěje v nadšení: Hosana, požehnaný, jenž přichází!" Tato poslední slova pronesl kníže Vasilij plačtivým hlasem.

Bilibin si pozorně prohlížel nehty a mnozí se zjevně ostýchali, jako by se ptali, čím se vlastně provinili. Anna Pavlovna už šeptem opakovala dopředu, jako stařenka modlitbu před přijímáním: „Nechť smělý a drzý Goliáš…?" zašeptala.

Kníže Vasilij pokračoval:

„Nechť smělý a drzý Goliáš od hranic Francie roznáší po krajích Ruska smrtonosné hrůzy; pokorná víra, tento prak ruského Davida, srazí náhle hlavu jeho krvežíznivé pýchy. Tento obraz ctihodného Sergeje, dávného horlitele o blaho naší vlasti, přináší se Vašemu císařskému Veličenstvu. Bolí mne, že ochabující síly mé mi brání potěšit se nejmilejším pohledem na Vaši tvář. Vroucí modlitby k nebesům vysílám, ať Všemohoucí povýší rod spravedlivých a naplní v dobrém přání Vašeho Veličenstva.“

„Jaká síla! Jaký sloh!“ ozývala se chvála předčitateli i autorovi. Hosté Anny Pavlovny, nadchnutí tou řečí, ještě dlouho mluvili o situaci vlasti a dohadovali se, jak dopadne bitva, která měla být v nejbližších dnech svedena.

„Uvidíte,“ řekla Anna Pavlovna, „že zítra, v den panovníkových narozenin, dostaneme zprávu. Mám dobré tušení.“

II

Tušení Anny Pavlovny se opravdu splnilo. Druhého dne, během slavnostní bohoslužby v paláci k panovníkovým narozeninám, byl kníže Volkonskij odvolán z chrámu a dostal obálku od knížete Kutuzova. Bylo to Kutuzovovo hlášení, napsané v den bitvy v Tatarinovu. Kutuzov psal, že Rusové neustoupili ani o krok, že Francouzi ztratili mnohem víc než my a že hlásí ve spěchu z bojiště, protože ještě nestihl sebrat poslední zprávy. Bylo to tedy vítězství. A hned, aniž kdo vyšel z chrámu, byl vzdán Stvořiteli dík za Jeho pomoc a za vítězství.

Tušení Anny Pavlovny se splnilo a ve městě celé dopoledne vládla radostná, sváteční nálada. Všichni považovali vítězství za úplné a někteří už mluvili o zajetí samotného Napoleona, o jeho sesazení a o volbě nové hlavy Francie.

Daleko od skutečného dění a v podmínkách dvorského života je velmi těžké, aby se události odrážely v celé své plnosti a síle. Obecné události se mimoděk seskupují kolem nějakého jednotlivého případu. Tak i teď spočívala hlavní radost dvořanů stejnou měrou v tom, že jsme zvítězili, jako v tom, že zpráva o tomto vítězství přišla právě v den panovníkových narozenin. Bylo to jako vydařené překvapení. V Kutuzovově zprávě se mluvilo také o ruských ztrátách a mezi nimi byli jmenováni Tučkov, Bagration a Kutajsov. Také smutná stránka události se v tomto zdejším, petrohradském světě mimoděk seskupila kolem jediné události – Kutajsovovy smrti. Všichni ho znali, panovník ho měl rád, byl mladý a zajímavý. Toho dne se všichni vítali slovy:

„Jak podivuhodně se to sešlo. Právě při bohoslužbě. A jaká ztráta, Kutajsov! Ach, to je škoda!“

„Co jsem vám říkal o Kutuzovovi?“ říkal teď kníže Vasilij s hrdostí proroka. „Vždycky jsem říkal, že on jediný je schopen porazit Napoleona.“

Ale druhého dne nepřišla z armády žádná zpráva a obecné mínění se začalo znepokojovat. Dvořané trpěli pro utrpení nejistoty, v níž se nacházel panovník.

„Jaká je to pro panovníka situace!“ říkali dvořané a už Kutuzova nevynášeli jako předevčírem, nýbrž ho odsuzovali, protože byl příčinou panovníkova neklidu. Kníže Vasilij se toho dne už svým chráněncem Kutuzovem nechlubil a mlčel, kdykoli řeč přišla na vrchního velitele. Kromě toho se k večeru toho dne jako by všechno spojilo, aby Petrohraďany uvrhlo do úzkosti a neklidu: přidala se ještě jedna strašná novina. Hraběnka Jelena Bezuchovová náhle zemřela na onu strašnou nemoc, kterou bylo tak příjemné vyslovovat. Oficiálně se ve velké společnosti říkalo, že hraběnka Bezuchovová zemřela na strašný záchvat hrudní angíny, ale v důvěrných kroužcích se vyprávěly podrobnosti o tom, jak osobní lékař španělské královny předepsal Hélène malé dávky jakéhosi léku, aby se dostavil jistý účinek; ale jak Hélène, trápená tím, že ji starý hrabě podezíral, a tím, že jí manžel, jemuž psala – ten nešťastný, zhýralý Pierre –, neodpovídal, náhle vzala obrovskou dávku předepsaného léku a zemřela v mukách dřív, než jí mohli přispět na pomoc. Vyprávělo se, že kníže Vasilij a starý hrabě se do Itala pustili; ale Ital ukázal takové lístky od nešťastné nebožky, že ho hned propustili.

Všeobecný hovor se soustředil kolem tří smutných událostí: panovníkovy nejistoty, Kutajsovovy záhuby a smrti Hélène.

Třetího dne po Kutuzovově hlášení přijel do Petrohradu z Moskvy jeden statkář a po celém městě se rozšířila zpráva, že Moskva byla vydána Francouzům. To bylo hrozné! Jaká to byla pro panovníka situace! Kutuzov byl zrádce a kníže Vasilij za kondolenčních návštěv, které mu lidé konali kvůli smrti jeho dcery, mluvil o Kutuzovovi, kterého před-

tím vychvaloval – v zármutku se mu dalo odpustit, že zapomněl, co říkal dřív –, a říkal, že se od slepého a zhýralého starce nedalo čekat nic jiného.

„Divím se jen, jak bylo možné svěřit takovému člověku osud Ruska."

Dokud ta zpráva ještě nebyla úřední, dalo se o ní ještě pochybovat, ale druhého dne přišlo od hraběte Rastopčina toto hlášení:

„Pobočník knížete Kutuzova mi přivezl dopis, v němž ode mne žádá policejní důstojníky, aby doprovodili armádu na rjazaňskou silnici. Píše, že s lítostí opouští Moskvu. Veličenstvo! Kutuzovův čin rozhoduje o osudu hlavního města i Vaší říše. Rusko se zachvěje, až se dozví, že bylo vydáno město, v němž se soustřeďuje velikost Ruska, kde leží popel Vašich předků. Půjdu za armádou. Všechno jsem odvezl, zbývá mi plakat nad osudem své vlasti."

Když panovník dostal toto hlášení, poslal po knížeti Volkonském Kutuzovovi tento reskript:

„Kníže Michaile Illarionoviči! Od dvacátého devátého srpna nemám od Vás žádné hlášení. Mezitím jsem s datem prvního září obdržel přes Jaroslavl od moskevského vrchního velitele smutnou zprávu, že jste se rozhodl s armádou opustit Moskvu. Sám si dovedete představit, jaký účinek na mne tato zpráva měla, a Vaše mlčení můj údiv ještě prohlubuje. Posílám s tímto listem generálního pobočníka knížete Volkonského, abych se od Vás dozvěděl o stavu armády a o důvodech, které Vás přiměly k tak smutnému rozhodnutí."

III

Devět dní po opuštění Moskvy přijel do Petrohradu Kutuzovův posel s úřední zprávou o opuštění Moskvy. Tím poslem byl Francouz Michaud, který neuměl rusky, ale byl, jak sám o sobě říkal, „ač cizinec, Rus srdcem i duší".

Panovník posla ihned přijal ve své pracovně v paláci na Kamenném ostrově. Michaud, který Moskvu před tažením nikdy neviděl a který neuměl rusky, se přesto cítil dojat, když předstoupil – jak psal – před „našeho nejmilostivějšího panovníka" se zprávou o požáru Moskvy, „jejíž plameny mu osvětlovaly cestu".

Ačkoli pramen zármutku pana Michauda musel být jiný než ten, z něhož vyvěral žal ruských lidí, tvářil se Michaud tak smutně, když ho uvedli do panovníkovy pracovny, že se ho panovník hned zeptal:

„Přinášíte mi smutné zprávy, plukovníku?"

„Velmi smutné, Veličenstvo," odpověděl Michaud, vzdychl a sklopil oči. „Opuštění Moskvy."

„Copak by vydali mé starobylé hlavní město bez boje?" řekl rychle panovník a náhle vzplanul.

Michaud uctivě vyřídil, co mu Kutuzov nařídil vyřídit, totiž že u Moskvy nebylo možné se bít a že protože zbývala jediná volba – ztratit armádu i Moskvu, anebo jen Moskvu –, musel polní maršál zvolit to druhé.

Panovník mlčky naslouchal a nedíval se na Michauda.

„Je nepřítel ve městě?" zeptal se.

„Ano, Veličenstvo, a v tuto chvíli už je v popelu. Opustil jsem je celé v plamenech," řekl rozhodně Michaud; ale když pohlédl na panovníka,

zděsil se toho, co udělal. Panovník začal těžce a rychle dýchat, spodní ret se mu roztřásl a krásné modré oči se mu v okamžiku zalily slzami.

Trvalo to však jen chvilku. Panovník se náhle zamračil, jako by sám sebe odsuzoval za svou slabost. Zvedl hlavu a pevným hlasem se obrátil k Michaudovi:

„Ze všeho, co nás potkává, plukovníku, vidím," řekl, „že Prozřetelnost od nás žádá velké oběti... Jsem připraven ve všem se podrobit Její vůli; ale řekněte mi, Michaude, v jakém stavu jste zanechal armádu, která takhle bez jediného výstřelu opouštěla mé starobylé hlavní město? Nezpozoroval jste malomyslnost?..."

Když Michaud viděl, že se jeho „nejmilostivější panovník" uklidnil, uklidnil se také; ale na přímou, podstatnou panovníkovu otázku, která si žádala i přímou odpověď, ještě nestihl odpověď připravit.

„Veličenstvo, dovolíte mi, abych k vám promluvil upřímně jako poctivý voják?" řekl, aby získal čas.

„Plukovníku, to vždycky vyžaduji," řekl panovník. „Nic přede mnou netajte, chci za každou cenu vědět, jak se věci mají."

„Veličenstvo!" řekl Michaud s jemným, sotva znatelným úsměvem na rtech, protože už stihl připravit odpověď v podobě lehké a uctivé slovní hříčky. „Veličenstvo! Zanechal jsem celou armádu, od velitelů až po posledního vojáka, bez výjimky v hrozném, děsivém strachu..."

„Jak to?" přerušil ho panovník a přísně se zamračil. „Že by se moji Rusové dali neštěstím zdeptat?... Nikdy!..." Právě na to Michaud čekal, aby mohl vsunout svou slovní hříčku.

„Veličenstvo," řekl s uctivou hravostí ve výrazu, „bojí se jen toho, aby se Vaše Veličenstvo z dobroty srdce nedalo přemluvit k uzavření míru. Hoří touhou bojovat," říkal zplnomocněnec ruského národa, „a dokázat Vašemu Veličenstvu obětí vlastního života, jak jsou mu oddáni..."

„Ach!" řekl uklidněně panovník s laskavým leskem v očích a poplácal Michauda po rameni. „Uklidňujete mě, plukovníku."

Panovník sklonil hlavu a chvíli mlčel.

„Nuže, vraťte se k armádě," řekl, napřímil se do celé výšky a s laskavým a vznešeným gestem se obrátil k Michaudovi, „a řekněte našim chrabrým, řekněte všem mým dobrým poddaným všude, kudy pojedete, že až nebudu mít ani jednoho vojáka, postavím se sám v čelo své drahé šlechty, svých dobrých sedláků a vyčerpám tak do posledka všechny prostředky své říše. Nabízí mi jich ještě víc, než si moji nepřátelé myslí," říkal panovník a stále víc se rozohňoval. „Ale kdyby snad bylo kdy v úradcích Boží Prozřetelnosti napsáno," řekl a zvedl k nebi své krásné, mírné oči zářící citem, „že má dynastie má přestat vládnout na trůnu mých předků, pak, až vyčerpám všechny prostředky, které mám v moci, nechám si narůst vousy až sem," – panovník ukázal rukou do poloviny prsou – „a půjdu raději jíst brambory s posledním ze svých sedláků, než abych podepsal hanbu své vlasti a svého drahého národa, jehož oběti dovedu ocenit!..." Když panovník pohnutým hlasem pronesl tato slova, náhle se otočil, jako by chtěl před Michaudem skrýt slzy, které mu vstoupily do očí, a odešel do hloubi své pracovny. Chvíli tam postál a pak se dlouhými kroky vrátil k Michaudovi a silným gestem mu stiskl paži pod loktem. Panovníkova krásná, mírná tvář se zarděla a oči mu plály leskem odhodlání a hněvu.

„Plukovníku Michaude, nezapomeňte, co vám tu říkám; možná si na to jednou rádi vzpomeneme... Napoleon, nebo já," řekl panovník a dotkl se hrudi. „Nemůžeme už vládnout spolu. Naučil jsem se ho poznat, už mě neoklame..." A panovník se zamračil a zmlkl. Když Michaud – ač cizinec, ale Rus srdcem i duší – uslyšel tato slova a uviděl v panovníkových očích výraz pevného odhodlání, cítil se v té slavnostní chvíli, jak později vyprávěl, „nadšen vším, co právě slyšel", a vylíčil následujícími slovy své city stejně jako city ruského národa, jehož zplnomocněncem se pokládal.

„Veličenstvo!“ řekl. „Vaše Veličenstvo v této chvíli podepisuje slávu svého národa a spásu Evropy!“

Panovník Michauda propustil pokývnutím hlavy.

IV

Když bylo Rusko z poloviny dobyto, obyvatelé Moskvy utíkali do vzdálených gubernií a jedna domobrana za druhou se zvedala na obranu vlasti, mimoděk si my, kteří jsme v té době nežili, představujeme, že všichni ruští lidé, malí i velcí, se zabývali jen tím, aby se obětovali, zachraňovali vlast nebo plakali nad její zkázou. Vyprávění a popisy z té doby bez výjimky mluví jen o sebeobětování, lásce k vlasti, zoufalství, žalu a hrdinství Rusů. Ve skutečnosti tomu tak ale nebylo. Jen se nám to tak zdá, protože z minulosti vidíme jediný obecný dějinný zájem té doby a nevidíme všechny ty osobní, lidské zájmy, které lidé měli. A přitom ve skutečnosti jsou osobní zájmy přítomnosti o tolik významnější než zájmy obecné, že kvůli nim nikdy není obecný zájem cítit – ba vůbec ho není ani vidět. Většina lidí té doby nevěnovala obecnému běhu věcí žádnou pozornost a řídila se jen osobními zájmy přítomnosti. A právě tito lidé byli nejužitečnějšími činiteli té doby.

Ti, kdo se snažili obecný běh věcí pochopit a chtěli se na něm sebeobětavě a hrdinsky podílet, byli naopak nejneužitečnějšími členy společnosti; viděli všechno naruby a všechno, co dělali pro užitek, se ukázalo jako zbytečný nesmysl – jako pluky Pierrovy a Mamonovovy, které plenily ruské vesnice, jako cupanina, kterou škubaly dámy a která se k raněným nikdy nedostala, a tak dále. I ti, kdo rádi mudrovali a vyjadřovali své city a rozprávěli o nynější situaci Ruska, nesli ve svých řečech mimoděk pečeť buď přetvářky a lži, nebo zbytečného odsuzování a zloby na lidi, kteří byli obviňováni z něčeho, čím se nikdo nemohl provinit. V dějinných událostech je nejzřejmější zákaz jíst ze stromu poznání. Jedině nevědomá činnost přináší plody a člověk, který hraje

roli v dějinné události, nikdy nechápe její význam. Pokusí-li se ho pochopit, stihne ho neplodnost.

Význam události, která se tehdy v Rusku odehrávala, byl tím méně postřehnutelný, čím bližší byla účast člověka na ní. V Petrohradě a v guberniích vzdálených od Moskvy oplakávaly dámy a pánové v uniformách domobrany Rusko a hlavní město a mluvili o sebeobětování a tak dále; ale v armádě, která ustupovala za Moskvu, se o Moskvě skoro nemluvilo ani nepřemýšlelo, a když se vojáci dívali na její spáleniště, nikdo nepřísahal Francouzům pomstu, ale mysleli na příští třetinu žoldu, na příští tábořiště, na markytánku Matrjošku a podobně…

Nikolaj Rostov se bez jakéhokoli úmyslu obětovat se, jen náhodou, protože ho válka zastihla ve službě, zúčastnil obrany vlasti zblízka a dlouho, a proto se na to, co se tehdy v Rusku dělo, díval bez zoufalství a bez chmurných úvah. Kdyby se ho byli zeptali, co si myslí o nynější situaci Ruska, byl by řekl, že on nemá o čem přemýšlet, že od toho je tu Kutuzov a jiní, ale že slyšel, že se doplňují pluky a že se asi bude bojovat ještě dlouho a že za nynějších okolností není divu, když za nějaké dva roky dostane pluk.

Protože se na věc díval takhle, přijal zprávu, že je pro divizi vyslán do Voroněže na nákup remontních koní, nejen bez lítosti, že přichází o účast v posledním boji, ale s největší radostí, kterou netajil a které jeho kamarádi velmi dobře rozuměli.

Několik dní před bitvou u Borodina dostal Nikolaj peníze a papíry, poslal napřed husary a odjel poštovními koňmi do Voroněže.

Jen ten, kdo to zažil, to jest kdo strávil několik měsíců bez přestání v ovzduší vojenského, válečného života, dokáže pochopit, jakou slast Nikolaj cítil, když se dostal z oblasti, kam až vojska zasahovala svým pícováním, dovozy proviantu a lazarety; když bez vojáků, bez povozů, bez špinavých stop po táboře uviděl vesnice s mužiky a selkami, panské domy, pole s pasoucím se dobytkem, poštovní stanice s rozespalými poštmistry. Cítil takovou radost, jako by to všechno viděl poprvé.

Co ho zvlášť dlouho udivovalo a těšilo, byly ženy, mladé, zdravé, za nimiž se nevláčel tucet dvořících se důstojníků a které měly radost a cítily se polichoceny, když si s nimi projíždějící důstojník zažertoval.

V té nejveselejší náladě přijel Nikolaj v noci do Voroněže do hostince, objednal si všechno, čeho se v armádě dlouho musel vzdávat, a druhého dne, hladce oholený a v slavnostní uniformě, kterou dlouho neměl na sobě, se jel hlásit k představeným.

Velitel domobrany byl civilní generál, starý člověk, kterého zřejmě bavila jeho vojenská hodnost a titul. Přijal Nikolaje nevrle – myslel si, že je to vojenská vlastnost – a vyptával se ho povýšeně, jako by na to měl právo a jako by posuzoval celkový běh věcí, schvaloval i neschvaloval. Nikolaj měl tak dobrou náladu, že ho to jen bavilo.

Od velitele domobrany jel ke gubernátorovi. Gubernátor byl malý, čilý človíček, velmi laskavý a prostý. Ukázal Nikolajovi hřebčíny, kde mohl sehnat koně, doporučil mu jednoho koňského handlíře ve městě a jednoho statkáře dvacet verst od města, kteří měli nejlepší koně, a slíbil mu všemožnou pomoc.

„Vy jste syn hraběte Ilji Andrejeviče? Moje žena se s vaší maminkou velmi přátelila. Ve čtvrtek se u mě scházíme; dnes je čtvrtek, prosím, přijďte k nám jen tak, bez okolků," řekl gubernátor, když se s ním loučil.

Přímo od gubernátora si Nikolaj vzal přípřež, posadil si k sobě strážmistra a uháněl dvacet verst do hřebčína ke statkáři. Všechno bylo pro Nikolaje v té první době jeho pobytu ve Voroněži veselé a snadné, a všechno, jak to bývá, když má člověk sám dobrou náladu, všechno se dařilo a šlo od ruky.

Statkář, k němuž Nikolaj přijel, byl starý jezdec a starý mládenec, znalec koní, lovec, majitel pokoje vystlaného koberci, stoleté pálenky, starého uherského vína a nádherných koní.

Nikolaj na dvě slova koupil sedmnáct vybraných hřebců, jak říkal, za šest tisíc, aby jeho remonta měla čím se pochlubit. Po obědě, kdy

vypil trochu víc uherského, než měl, se Rostov se statkářem, s nímž si už začal tykat, objal a políbil a hnal se po hrozné cestě v té nejveselejší náladě zpátky, ustavičně pobízel kočího, aby stihl gubernátorův večírek.

Nikolaj se převlékl, navoněl, polil si hlavu studenou vodou, a i když trochu pozdě, přece se s připravenou větou „lépe pozdě nežli nikdy“ dostavil ke gubernátorovi.

Nebyl to ples a nebylo řečeno, že se bude tančit; ale všichni věděli, že Katěrina Petrovna bude hrát na klavichord valčíky a ekosezy a že se bude tančit, a všichni s tím počítali a přijeli v plesových šatech.

Život v gubernii byl roku tisíc osm set dvanáct úplně stejný jako vždycky, jen s tím rozdílem, že ve městě bylo živěji, protože sem přijelo mnoho bohatých rodin z Moskvy, a že jako na všem, co se tehdy v Rusku dělo, byla znát jakási zvláštní rozmáchlost – moře po kolena, všechno v životě je fuk –, a ještě v tom, že onen banální rozhovor, který je mezi lidmi nezbytný a který se dřív vedl o počasí a o společných známých, se teď vedl o Moskvě, o vojsku a o Napoleonovi.

Společnost shromážděná u gubernátora byla nejlepší společnost ve Voroněži.

Dam tu bylo velmi mnoho, bylo mezi nimi i několik Nikolajových moskevských známých; ale z mužů tu nebyl nikdo, kdo by se mohl jen trochu měřit s nositelem Jiřího kříže, husarem na remontě a zároveň dobráckým a dobře vychovaným hrabětem Rostovem. Mezi muži byl jeden zajatý Ital – důstojník francouzské armády – a Nikolaj cítil, že přítomnost tohoto zajatce jeho vlastní význam ruského hrdiny ještě zvyšuje. Bylo to jako trofej. Nikolaj to cítil a zdálo se mu, že se všichni na Itala dívají stejně, a tak tomu důstojníkovi projevoval laskavost s důstojností a zdrženlivě.

Jakmile Nikolaj vstoupil ve své husarské uniformě a šířil kolem sebe vůni voňavky a vína, sám pronesl a několikrát od jiných slyšel slova „lépe pozdě nežli nikdy“, obstoupili ho; všechny pohledy se obrátily

k němu a on hned ucítil, že se ocitl v postavení všeobecného miláčka, které mu v gubernii náleželo a které bylo vždycky příjemné, ale teď, po dlouhém strádání, ho opájelo slastí. Nejen na poštovních stanicích, v zájezdních hostincích a v statkářově kobercovém pokoji byly služky, kterým jeho pozornost lichotila; ale tady, na gubernátorově večírku, bylo – jak se Nikolajovi zdálo – nevyčerpatelné množství mladých paniček a hezkých dívek, které netrpělivě čekaly jen na to, až jim Nikolaj bude věnovat pozornost. Dámy i dívky s ním koketovaly a staří lidé se hned od prvního dne začali starat o to, jak toho šviháka a lehkomyslného husara oženit a usadit. Mezi nimi byla i sama gubernátorova žena, která přijala Rostova jako blízkého příbuzného, říkala mu „Nicolas“ a tykala mu.

Katěrina Petrovna opravdu začala hrát valčíky a ekosezy a začal tanec, při kterém Nikolaj svou obratností okouzlil celou gubernskou společnost ještě víc. Všechny dokonce udivil svým zvláštním, nenuceným způsobem tance. Nikolaj byl sám trochu udiven tím, jak ten večer tančí. V Moskvě by tak nikdy netančil a takový příliš nenucený způsob tance by dokonce pokládal za neslušný, za špatný tón; ale tady cítil potřebu všechny něčím neobyčejným ohromit, něčím, co museli považovat za běžné v hlavních městech, ale co oni na venkově ještě neznali.

Celý večer věnoval Nikolaj nejvíc pozornosti modrooké, plnoštíhlé a roztomilé blondýnce, ženě jednoho gubernského úředníka. S tím naivním přesvědčením rozjařených mladých mužů, že cizí manželky jsou stvořeny pro ně, se Rostov od té dámy nehnul a s jejím manželem jednal přátelsky, poněkud spiklenecky, jako by oba věděli, i když to neříkali, jak skvěle si spolu porozumějí – totiž Nikolaj s manželkou tohoto manžela. Manžel však, jak se zdálo, toto přesvědčení nesdílel a snažil se k Rostovovi chovat zachmuřeně. Ale Nikolajova dobrácká naivita byla tak bezmezná, že se manžel chvílemi mimoděk poddal Nikolajově veselé náladě. Ke konci večera však, čím byla tvář manželky

růžovější a živější, tím smutnější a vážnější byla tvář jejího muže, jako by na oba připadal jen jeden díl veselí, a jak u ženy přibývalo, tak u muže ubývalo.

V

Nikolaj s úsměvem, který mu nemizel z tváře, seděl poněkud prohnutý v křesle, nakláněl se těsně k blondýnce a skládal jí mytologické poklony.

Čile měnil polohu nohou v napjatých rajtkách, šířil kolem sebe vůni voňavky, kochal se svou dámou i sebou samým i krásnými tvary svých nohou v napjatých čakšírech a říkal blondýnce, že tady ve Voroněži chce unést jednu dámu.

„A kterou?“

„Rozkošnou, božskou. Oči má,“ Nikolaj pohlédl na svou společnici, „modré, ústa jako korály, běloba…“ díval se jí na ramena, „postava Dianina…“

Manžel k nim přistoupil a zachmuřeně se ženy zeptal, o čem mluví.

„Á, Nikito Ivanyči,“ řekl Nikolaj a zdvořile vstal. A jako by chtěl, aby se Nikita Ivanyč jeho žertů zúčastnil, začal i jemu sdělovat svůj úmysl unést jednu blondýnku.

Manžel se usmíval zachmuřeně, žena vesele. Dobrá gubernátorová k nim přistoupila s nesouhlasným výrazem.

„Anna Ignaťjevna tě chce vidět, Nicolasi,“ řekla a vyslovila slova „Anna Ignaťjevna“ takovým hlasem, že Rostovovi bylo hned jasné, že Anna Ignaťjevna je velmi významná dáma. „Pojď, Nicolasi. Dovolil jsi mi přece, abych ti tak říkala?“

„Ó ano, teto. A kdo je to?“

„Anna Ignaťjevna Malvincevová. Slyšela o tobě od své neteře, jak jsi ji zachránil… Uhodneš?…“

„Kolik já jich tam nezachránil!“ řekl Nikolaj.

„Její neteř, kněžnu Bolkonskou. Je tady ve Voroněži s tetou. Ale, jak jsi zčervenal! Copak, že by?…“

„Ani mě nenapadlo, ale jděte, teto.“

„No dobře, dobře. Ach, ty jsi ale!“

Gubernátorová ho vedla k vysoké a velmi tlusté stařeně v modrém turbanu, která právě skončila svou karetní partii s nejvýznamnějšími osobami ve městě. Byla to Malvincevová, teta kněžny Marji z matčiny strany, bohatá bezdětná vdova, která žila celý život ve Voroněži. Když k ní Rostov přišel, stála a vyrovnávala účty za karty. Přísně a důstojně přimhouřila oči, pohlédla na něho a dál hubovala generála, který ji obehrál.

„Velmi mě těší, můj milý,“ řekla a podala mu ruku. „Prosím, navštivte mě.“

Promluvila s ním o kněžně Marje a o jejím zesnulém otci, kterého Malvincevová zřejmě neměla ráda, vyptala se, co Nikolaj ví o knížeti Andrejovi, který se zřejmě také netěšil její přízni, a pak ho vznešená stařena propustila a zopakovala pozvání, aby ji navštívil.

Nikolaj to slíbil a znovu zčervenal, když se s Malvincevovou loučil. Při zmínce o kněžně Marje cítil Rostov ostych, ba i strach, který sám nechápal.

Když od Malvincevové odcházel, chtěl se Rostov vrátit k tanci, ale malá gubernátorová mu položila baculatou ručku na rukáv, řekla, že si s ním potřebuje promluvit, a odvedla ho do salonku s pohovkami, odkud ti, kdo tam byli, hned odešli, aby gubernátorovou nerušili.

„Víš, můj milý,“ řekla gubernátorová s vážným výrazem malé, dobré tváře, „tohle je pro tebe opravdu partie; chceš, abych ti ji vyjednala?“

„Koho, teto?“ zeptal se Nikolaj.

„Kněžnu ti vyjednám. Katěrina Petrovna říká, že Lili, ale podle mě ne – kněžnu. Chceš? Jsem si jistá, že tvoje mamá bude vděčná. Opravdu, to je ale dívka, rozkošná! A vůbec není tak ošklivá.“

„Vůbec ne," řekl Nikolaj, jako by se urazil. „Já, teto, jak se na vojáka sluší, se nikam necpu a ničeho se nezříkám," řekl Rostov dřív, než si stihl rozmyslet, co říká.

„Tak si to pamatuj: tohle není žert."

„Jaký žert!"

„Ano, ano," řekla gubernátorová, jako by mluvila sama se sebou. „A ještě něco, můj milý, mimo jiné. Příliš se dvoříš té druhé, té blondýnce. Toho manžela je už opravdu líto…"

„Ach ne, my jsme přátelé," řekl Nikolaj v prostotě duše: ani ve snu ho nenapadlo, že by tak veselá zábava, jaká byla pro něho, mohla být pro někoho jiného nevesela.

„Co jsem to ale gubernátorové za hloupost řekl!" vzpomněl si Nikolaj najednou u večeře. „Ona opravdu začne dohazovat, a Soňa?…" A když se s gubernátorovou loučil a ona mu s úsměvem ještě jednou řekla: „Tak si to pamatuj," vzal ji stranou:

„Ale víte, abych vám řekl pravdu, teto…"

„Copak, copak, můj milý; pojď, sedneme si tady."

Nikolaj najednou pocítil touhu a potřebu svěřit všechny své nejtajnější myšlenky – takové, které by neřekl ani matce, sestře nebo příteli – této skoro cizí ženě. Když si Nikolaj později na ten záchvat ničím nevyvolané, nevysvětlitelné upřímnosti vzpomněl, a ten záchvat měl přitom pro něho velmi důležité následky, zdálo se mu – jak se to lidem vždycky zdá –, že ho prostě popadla hloupá nálada; a přece ten záchvat upřímnosti spolu s jinými drobnými událostmi měl pro něho i pro celou jeho rodinu nesmírné následky.

„Víte, teto. Mamá mě už dávno chce oženit s bohatou nevěstou; ale mně je protivná už ta samotná myšlenka, ženit se pro peníze."

„Ó ano, chápu," řekla gubernátorová.

„Ale kněžna Bolkonská, to je něco jiného; zaprvé vám řeknu pravdu, velmi se mi líbí, je mi po srdci, a pak, potom co jsem ji potkal v takové situaci, tak zvláštně, mě často napadalo: to je osud. Představte si

zvlášť tohle: mamá na to myslela už dávno, ale dřív se mi nepoštěstilo ji potkat, nějak se pořád stávalo, že jsme se nepotkali. A v době, kdy byla moje sestra Nataša zasnoubená s jejím bratrem, to bych přece na sňatek s ní myslet nemohl. A musel jsem ji potkat zrovna tehdy, když se Natašina svatba rozpadla, no a pak všechno… Tak tedy. Nikomu jsem to neřekl a ani neřeknu. Jen vám."

Gubernátorová mu vděčně stiskla loket.

„Znáte Sophii, sestřenici? Miluji ji, slíbil jsem, že si ji vezmu, a vezmu si ji… Proto vidíte, že o tomhle nemůže být ani řeči," říkal Nikolaj neobratně a červenal se.

„Můj milý, můj milý, jak to soudíš? Vždyť Sophie nemá nic, a sám jsi říkal, že to s tvým papá jde velmi špatně. A co tvoje mamá? To ji zabije, zaprvé. A pak Sophie – jestli je to dívka se srdcem, jaký to pro ni bude život? Matka v zoufalství, majetek rozvrácený… Ne, můj milý, ty i Sophie to musíte pochopit."

Nikolaj mlčel. Bylo mu příjemné ty závěry slyšet.

„Přesto, teto, nemůže to být," řekl s povzdechem, když chvíli mlčel. „A vezme si mě vůbec kněžna? A navíc je teď ve smutku. Copak se dá na něco takového myslet!"

„Copak si myslíš, že tě hned teď ožením? Všechno má svůj způsob," řekla gubernátorová.

„Vy jste ale dohazovačka, teto…" řekl Nicolas a políbil jí baculatou ručku.

VI

Když kněžna Marja po svém setkání s Rostovem přijela do Moskvy, našla tam svého synovce s vychovatelem a dopis od knížete Andreje, který jim předepisoval cestu do Voroněže k tetičce Malvincevové. Starosti o stěhování, neklid o bratra, zařizování života v novém domě, nové tváře, výchova synovce – to všechno v duši kněžny Marji přehlušilo ten pocit jakoby pokušení, který ji trápil za otcovy nemoci a po jeho smrti, a zvláště po setkání s Rostovem. Byla smutná. Dojem ze ztráty otce, který se jí v duši spojoval se zkázou Ruska, teď, po měsíci, který od té doby uplynul v klidném životě, pociťovala čím dál silněji. Byla neklidná: myšlenka na nebezpečí, jimž byl vystaven její bratr – jediný blízký člověk, který jí zůstal –, ji bez ustání trápila. Starala se o výchovu synovce, na kterou si pořád připadala nezpůsobilá; ale v hloubi duše byla v souladu sama se sebou, a ten soulad pramenil z vědomí, že v sobě udusila osobní sny a naděje, které se v ní začaly zvedat, když se objevil Rostov.

Když druhého dne po svém večírku přijela gubernátorová k Malvincevové, promluvila si s tetou o svých plánech – s výhradou, že ačkoli se za nynějších okolností nedá ani pomyslet na formální námluvy, přesto lze mladé lidi svést dohromady a dát jim příležitost, aby se poznali –, a když s tetiným souhlasem začala před kněžnou Marjou mluvit o Rostovovi, chválila ho a vyprávěla, jak zčervenal, když přišla řeč na kněžnu, pocítila kněžna Marja ne radost, ale bolest: její vnitřní soulad už neexistoval a znovu se zvedla přání, pochybnosti, výčitky a naděje.

Během těch dvou dnů, které uplynuly od té zprávy do Rostovovy návštěvy, kněžna Marja bez ustání přemýšlela o tom, jak by se k Ros-

tovovi měla chovat. Tu se rozhodovala, že do salonu nevyjde, až přijede k tetě, že se jí v hlubokém smutku nesluší přijímat hosty; tu si myslela, že by to bylo hrubé po tom, co pro ni udělal; tu ji napadalo, že její teta a gubernátorová s ní a s Rostovem cosi zamýšlejí, a ten dohad, jak se zdálo, chvílemi potvrzovaly jejich pohledy a slova; tu si říkala, že jen ona se svou zkažeností si o nich mohla něco takového myslet: nemohly přece zapomenout, že v její situaci, kdy ještě neodložila smuteční lemování, by takové dohazování urazilo ji i památku jejího otce. Když předpokládala, že k němu vyjde, vymýšlela kněžna Marja slova, která jí řekne on a která řekne ona jemu; a ta slova se jí zdála tu nezasloužene chladná, tu příliš významná. Nejvíc ze všeho se ale při setkání s ním bála rozpaků, které se jí – to cítila – musí zmocnit a prozradit ji, jakmile ho uvidí.

Ale když v neděli po mši lokaj ohlásil v salonu, že přijel hrabě Rostov, kněžna rozpaky nedala najevo; jen se jí do tváří vehnal lehký ruměnec a oči se jí rozsvítily novým, zářivým světlem.

„Viděla jste ho, tetičko?“ řekla kněžna Marja klidným hlasem a sama nevěděla, jak mohla být navenek tak klidná a přirozená.

Když Rostov vešel do pokoje, kněžna na okamžik sklonila hlavu, jako by hostu dávala čas pozdravit se s tetou, a pak, právě v té chvíli, kdy se k ní Nikolaj obrátil, zvedla hlavu a zářícíma očima mu pohled opětovala. Pohybem plným důstojnosti a půvabu se s radostným úsměvem nadzvedla, podala mu svou útlou, jemnou ruku a promluvila hlasem, v němž poprvé zazněly nové, ženské, hluboké tóny. Slečna Bourienne, která byla v salonu, se na kněžnu Marju dívala s nechápavým údivem. Ona sama, zkušená koketa, by nedokázala lépe manévrovat při setkání s mužem, kterému se potřebovala zalíbit.

„Buď jí ta černá tak sluší, nebo opravdu tak zkrásněla a já si toho nevšimla. A hlavně – ten takt a půvab!“ myslela si slečna Bourienne.

Kdyby kněžna Marja byla v tu chvíli schopná přemýšlet, podivila by se změně, která se s ní stala, ještě víc než slečna Bourienne. Od chvíle,

kdy uviděla tu milou, milovanou tvář, zmocnila se jí jakási nová životní síla a nutila ji mimo její vůli mluvit a jednat. Od chvíle, kdy Rostov vešel, se její tvář najednou proměnila. Jako když se uvnitř malované a vyřezávané lucerny rozsvítí světlo a na stěnkách s nečekanou, ohromující krásou vystoupí ta složitá, umná umělecká práce, která se dřív zdála hrubá, temná a nesmyslná: tak se najednou proměnila tvář kněžny Marji. Poprvé vystoupila navenek všechna ta čistá duchovní, vnitřní práce, kterou dosud žila. Všechna její vnitřní práce, nespokojená sama se sebou, její utrpení, touha po dobru, pokora, láska, sebeobětování – to všechno teď prosvítalo v těch zářivých očích, v jemném úsměvu, v každém rysu její něžné tváře.

Rostov to všechno viděl stejně jasně, jako kdyby znal celý její život. Cítil, že bytost, která je před ním, je úplně jiná, lepší než všechny, které dosud potkal, a hlavně lepší než on sám.

Rozhovor byl ten nejprostší a nejbezvýznamnější. Mluvili o válce a mimoděk, jako všichni, přeháněli svůj zármutek nad touto událostí, mluvili o posledním setkání, přičemž se Nikolaj snažil odvést řeč jinam, mluvili o dobré gubernátorové, o Nikolajových příbuzných i o příbuzných kněžny Marji.

Kněžna Marja nemluvila o bratrovi a odváděla řeč jinam, jakmile teta začala mluvit o Andrejovi. Bylo vidět, že o neštěstích Ruska dokáže mluvit strojeně, ale bratr byl jejímu srdci příliš blízký a ona o něm nechtěla a nemohla mluvit lehce. Nikolaj si toho všiml, tak jako si vůbec s bystrou pozorností, která mu jinak nebyla vlastní, všímal všech odstínů povahy kněžny Marji, a ty všechny jen potvrzovaly jeho přesvědčení, že je to docela zvláštní a neobyčejná bytost. Nikolaj se stejně jako kněžna Marja červenal a rozpakoval, když mu o kněžně mluvili, a dokonce i když na ni myslel, ale v její přítomnosti se cítil úplně volně a říkal docela něco jiného, než si připravoval, a sice to, co ho okamžitě a vždycky vhod napadlo.

Během krátké návštěvy se Nikolaj, jak to bývá všude, kde jsou děti, ve chvíli ticha uchýlil k malému synovi knížete Andreje, laskal ho a ptal se ho, jestli chce být husarem. Vzal chlapce do náruče, vesele s ním začal točit a ohlédl se po kněžně Marje. Její dojatý, šťastný a bázlivý pohled sledoval chlapce, kterého milovala, v náručí milovaného muže. Nikolaj si všiml i toho pohledu, a jako by pochopil jeho význam, zčervenal radostí a dobrosrdečně a vesele začal chlapce líbat.

Kněžna Marja kvůli smutku nikam nejezdila a Nikolaj nepovažoval za slušné k nim chodit; ale gubernátorová přesto pokračovala ve svém dohazování, tlumočila Nikolajovi lichotivá slova, která o něm řekla kněžna Marja, a naopak, a naléhala, aby si Rostov s kněžnou Marjou otevřeně promluvil. K tomu rozhovoru zařídila mladým lidem schůzku u biskupa před mší.

Ačkoli Rostov gubernátorové řekl, že s kněžnou Marjou žádný takový rozhovor mít nebude, slíbil, že přijde.

Tak jako si Rostov v Tylži nedovolil zapochybovat o tom, zda je dobré to, co všichni uznali za dobré, tak i teď po krátkém, ale upřímném zápasu mezi pokusem uspořádat si život podle vlastního rozumu a pokorným podřízením okolnostem zvolil to druhé a odevzdal se té moci, která ho – to cítil – nezadržitelně kamsi táhla. Věděl, že když dal slib Soně, vyjevit své city kněžně Marje by bylo tím, čemu říkal podlost. A věděl, že podlost nikdy neudělá. Ale věděl také – a nejen že to věděl, v hloubi duše to cítil –, že když se teď odevzdává do moci okolností a lidí, kteří ho vedli, nejen že nedělá nic špatného, ale dělá něco velmi, velmi důležitého, něco tak důležitého, co ještě nikdy v životě neudělal.

Po jeho schůzce s kněžnou Marjou, ačkoli jeho způsob života zůstal navenek týž, ztratily pro něho všechny dřívější radovánky svůj půvab a často myslel na kněžnu Marju; ale nikdy na ni nemyslel tak, jak bez výjimky myslel na všechny slečny, které potkával ve společnosti, ani tak, jak dlouho, a kdysi s nadšením, myslel na Soňu. Na všechny slečny

myslel, jako skoro každý počestný mladý muž, jako na budoucí ženu, přikládal k nim ve své představivosti všechny podmínky manželského života – bílý župan, žena u samovaru, ženin kočár, dětičky, mamá a papá, jejich vztahy s ní a tak dále a tak dále; a ty představy budoucnosti mu působily potěšení; ale když myslel na kněžnu Marju, se kterou ho chtěli oženit, nikdy si z budoucího manželského života nedokázal nic představit. A když se o to pokusil, všechno vycházelo kostrbatě a falešně. Jen mu začínalo být úzko.

VII

Strašná zpráva o bitvě u Borodina, o našich ztrátách na mrtvých a raněných, a ještě strašnější zpráva o ztrátě Moskvy přišly do Voroněže v polovině září. Kněžna Marja se o bratrově zranění dozvěděla jen z novin, neměla o něm žádné zprávy a chystala se odjet knížete Andreje hledat, jak slyšel Nikolaj; sám ji totiž neviděl.

Když Rostov dostal zprávu o bitvě u Borodina a o opuštění Moskvy, necítil zrovna zoufalství, zlobu, touhu po pomstě a podobné city, ale ve Voroněži mu najednou bylo všechno nudné, protivné, všechno jaksi trapné a nepříjemné. Všechny rozhovory, které slyšel, se mu zdály strojené; nevěděl, jak to všechno posuzovat, a cítil, že jen u pluku mu bude všechno znovu jasné. Spěchal, aby nákup koní dokončil, a často se nespravedlivě rozhorlil na svého sluhu a strážmistra.

Několik dní před Rostovovým odjezdem byl v katedrále nařízen děkovný moleben za vítězství, které vybojovala ruská vojska, a Nikolaj jel na mši. Postavil se kousek za gubernátora a se služební vážností, zatímco přemýšlel o těch nejrozmanitějších věcech, bohoslužbu prostál. Když moleben skončil, gubernátorová si ho zavolala.

„Viděl jsi kněžnu?“ řekla a hlavou ukázala na dámu v černém, která stála za chórem.

Nikolaj kněžnu Marju hned poznal, ani ne tak podle profilu, který vykukoval zpod klobouku, jako podle toho pocitu opatrnosti, strachu a soucitu, který se ho hned zmocnil. Kněžna Marja, zřejmě pohroužená do svých myšlenek, se naposledy křižovala před odchodem z kostela.

Nikolaj se s údivem díval na její tvář. Byla to táž tvář, kterou viděl dřív, i ten celkový výraz jemné, vnitřní, duchovní práce v ní byl týž; ale

teď byla úplně jinak osvětlená. Ležel na ní dojemný výraz smutku, prosby a naděje. Jak se to s Nikolajem v její přítomnosti stávalo i dřív, nečekal na radu gubernátorové, aby k ní přistoupil, neptal se sám sebe, zda bude dobré a slušné ji tady v kostele oslovit, přistoupil k ní a řekl, že slyšel o jejím zármutku a že s ní celou duší soucítí. Sotva uslyšela jeho hlas, rozzářilo se jí v tváři jasné světlo a osvítilo zároveň její smutek i radost.

„Chtěl jsem vám říct jen jedno, kněžno," řekl Rostov, „totiž že kdyby kníže Andrej Nikolajevič nebyl naživu, bylo by to – protože je velitelem pluku – hned oznámeno v novinách."

Kněžna se na něho dívala, nechápala jeho slova, ale radovala se z výrazu soucitného utrpení, který měl ve tváři.

„A znám tolik případů, kdy zranění střepinou – v novinách se píše granátem – je buď hned smrtelné, nebo naopak velmi lehké," říkal Nikolaj. „Musíme doufat v to nejlepší, a já jsem si jist…"

Kněžna Marja ho přerušila.

„Ach, to by bylo tak hroz…" začala, a když to rozrušením nedořekla, půvabným pohybem – jako všechno, co v jeho přítomnosti dělala – sklonila hlavu, vděčně na něho pohlédla a šla za tetou.

Toho dne večer Nikolaj nikam na návštěvu nejel a zůstal doma, aby vyrovnal některé účty s prodavači koní. Když byl s prací hotov, bylo už pozdě někam jet, ale ještě brzy jít spát, a Nikolaj dlouho sám chodil po pokoji sem a tam a přemýšlel o svém životě, což se mu stávalo zřídka.

Kněžna Marja na něho udělala příjemný dojem už u Smolenska. To, že ji tehdy potkal za tak zvláštních okolností, a to, že právě na ni mu matka kdysi ukazovala jako na bohatou partii, způsobilo, že jí věnoval zvláštní pozornost. Ve Voroněži, při jeho návštěvě, byl ten dojem nejen příjemný, ale silný. Nikolaj byl ohromen tou zvláštní, mravní krásou, kterou na ní tentokrát zpozoroval. Chystal se však odjet a ani ho nenapadlo litovat, že odjezdem z Voroněže přichází o příležitost kněžnu vídat. Ale dnešní setkání s kněžnou Marjou v kostele – to Nikolaj cítil –

se mu zarylo do srdce hlouběji, než předpokládal, a hlouběji, než si pro svůj klid přál. Ta bledá, jemná, smutná tvář, ten zářivý pohled, ty tiché, půvabné pohyby a hlavně ten hluboký a něžný smutek, který se zračil ve všech jejích rysech, ho znepokojovaly a vyžadovaly jeho účast. U mužů Rostov nesnášel výraz vyššího, duchovního života – proto neměl rád knížete Andreje –, pohrdavě tomu říkal filozofie, snílkovství; ale u kněžny Marji, právě v tom smutku, který odhaloval celou hloubku toho Nikolajovi cizího duchovního světa, cítil neodolatelnou přitažlivost.

„To musí být nádherná dívka! Opravdu anděl!“ říkal si sám pro sebe. „Proč nejsem volný, proč jsem to se Soňou uspěchal?“ A mimoděk se mu vybavilo srovnání obou: chudoba u jedné a bohatství u druhé v těch duchovních darech, které Nikolaj neměl a kterých si proto tolik cenil. Zkusil si představit, co by bylo, kdyby byl volný. Jak by ji požádal o ruku a ona by se stala jeho ženou? Ne, to si představit nedokázal. Bylo mu úzko a žádné jasné obrazy se mu nevybavovaly. Se Soňou už si dávno vytvořil obraz budoucnosti a všechno to bylo prosté a jasné, právě proto, že to všechno bylo vymyšlené, a on znal všechno, co v Soně bylo; ale s kněžnou Marjou si budoucí život představit nedokázal, protože jí nerozuměl, jen ji miloval.

Snění o Soně mělo v sobě cosi veselého, hračkovitého. Ale myslet na kněžnu Marju bylo vždycky těžké a trochu strašidelné.

„Jak se modlila!“ vzpomněl si. „Bylo vidět, že celou duší je v modlitbě. Ano, to je ta modlitba, která přenáší hory, a jsem si jist, že její modlitba bude vyslyšena. Proč se nemodlím za to, co potřebuji já?“ vzpomněl si. „Co potřebuji? Svobodu, rozvázat to se Soňou. Měla pravdu,“ vzpomněl si na slova gubernátorové, „z toho, že si ji vezmu, nevzejde nic než neštěstí. Zmatek, žal mamá… majetek…, zmatek, strašný zmatek! A já ji ani nemiluji. Ano, nemiluji ji tak, jak bych měl. Můj Bože! Vyveď mě z této hrozné situace, z níž není východiska!“ začal se najednou modlit. „Ano, modlitba přenese horu, ale je třeba věřit a ne-

modlit se tak, jak jsme se jako děti s Natašou modlili, aby se sníh proměnil v cukr, a vybíhali jsme na dvůr zkoušet, jestli se ze sněhu dělá cukr. Ne, ale teď se nemodlím za hlouposti," řekl, postavil dýmku do kouta, sepjal ruce a postavil se před ikonu. A dojat vzpomínkou na kněžnu Marju se začal modlit tak, jak se už dlouho nemodlil. Měl slzy v očích i v hrdle, když do dveří vešel Lavruška s nějakými papíry.

„Hlupáku! Co se cpeš dovnitř, když tě nikdo nevolá!" řekl Nikolaj a rychle změnil polohu.

„Od gubernátora," řekl Lavruška rozespalým hlasem, „přijel kulýr, dopis pro vás."

„No dobře, děkuju, jdi!"

Nikolaj vzal dva dopisy. Jeden byl od matky, druhý od Soni. Poznal je podle písma a nejdřív otevřel dopis od Soni. Nestihl přečíst ani pár řádků a tvář mu zbledla a oči se mu polekaně a radostně rozšířily.

„Ne, to není možné!" řekl nahlas. Nemohl vydržet sedět na místě, a s dopisem v rukou, jak ho četl, začal chodit po pokoji. Přelétl dopis očima, pak ho přečetl jednou, podruhé, zvedl ramena, rozhodil rukama a zastavil se uprostřed pokoje s otevřenými ústy a strnulým pohledem. To, oč se právě modlil s jistotou, že Bůh jeho modlitbu vyslyší, se splnilo; ale Nikolaj tím byl udiven, jako by to bylo něco neobyčejného a jako by to nikdy nečekal, a jako by právě to, že se to stalo tak rychle, dokazovalo, že to nepochází od Boha, kterého prosil, ale z obyčejné náhody.

Ten zdánlivě nerozvazatelný uzel, který Rostovovi svazoval svobodu, rozvázal tento nečekaný – jak se Nikolajovi zdálo – a ničím nevyvolaný Sonin dopis. Psala, že poslední nešťastné události, ztráta skoro celého majetku Rostovových v Moskvě a hraběnčina nejednou vyslovená přání, aby se Nikolaj oženil s kněžnou Bolkonskou, i jeho mlčení a chlad v poslední době, to všechno dohromady ji přimělo k rozhodnutí zříci se jeho slibů a dát mu úplnou svobodu.

„Bylo by pro mne příliš těžké pomyšlení, že bych mohla být příčinou žalu nebo rozkolu v rodině, která mě zahrnula dobrodiním," psala, „a má láska má jediný cíl, štěstí těch, které miluji; a proto vás prosím, Nicolasi, abyste se považoval za svobodného a věděl, že navzdory všemu vás nikdo nemůže milovat víc než vaše Soňa."

Oba dopisy byly od Trojice. Druhý dopis byl od hraběnky. V tom dopise byly popsány poslední dny v Moskvě, odjezd, požár a zkáza celého jmění. V tom dopise hraběnka mimo jiné psala, že kníže Andrej jel s nimi mezi raněnými. Jeho stav byl velmi nebezpečný, ale teď doktor říká, že je víc naděje. Soňa a Nataša ho jako ošetřovatelky opatrují.

S tím dopisem jel Nikolaj druhého dne ke kněžně Marje. Ani Nikolaj, ani kněžna Marja neřekli ani slovo o tom, co mohla znamenat slova „Nataša ho opatruje"; ale díky tomu dopisu se Nikolaj s kněžnou najednou sblížil skoro jako příbuzný.

Druhého dne Rostov doprovodil kněžnu Marju do Jaroslavle a za několik dní sám odjel k pluku.

VIII

Sonin dopis Nikolajovi, který byl splněním jeho modlitby, byl napsán u Trojice. Vyvolalo ho tohle. Stará hraběnka se čím dál víc zabývala myšlenkou, že by se Nikolaj oženil s bohatou nevěstou. Věděla, že hlavní překážkou je Soňa. A Sonin život v hraběnčině domě byl v poslední době, zvláště po Nikolajově dopise, v němž popisoval své setkání s kněžnou Marjou v Bogučarovu, čím dál těžší. Hraběnka nevynechala jedinou příležitost k urážlivé nebo kruté narážce na Soňu.

Ale několik dní před odjezdem z Moskvy si hraběnka, dojatá a rozrušená vším, co se dělo, zavolala Soňu, a místo výčitek a požadavků se na ni se slzami obrátila s prosbou, aby se obětovala a odplatila všechno, co se pro ni udělalo, tím, že přetrhá svá pouta s Nikolajem.

„Nebudu mít klid, dokud mi to neslíbíš."

Soňa se hystericky rozplakala, odpovídala mezi vzlyky, že udělá všechno, že je na všechno připravena, ale přímý slib nedala a v duši se nemohla odhodlat k tomu, co se od ní žádalo. Měla se obětovat pro štěstí rodiny, která ji vychovala a živila. Obětovat se pro štěstí druhých bylo Sonino zvykem. Její postavení v domě bylo takové, že své přednosti mohla ukázat jen cestou oběti, a zvykla si obětovat se a měla to ráda. Ale dřív si při všech skutcích sebeobětování s radostí uvědomovala, že tím, že se obětuje, zvyšuje svou cenu ve vlastních očích i v očích druhých a stává se hodnější Nicolase, kterého milovala ze všeho nejvíc na světě; ale teď měla její oběť spočívat v tom, že se vzdá toho, co pro ni bylo celou odměnou oběti, celým smyslem života. A poprvé v životě pocítila hořkost vůči lidem, kteří ji zahrnuli dobrodiním jen proto, aby ji tím bolestněji trýznili; pocítila závist vůči Nataše, která nikdy nic podobného nezakusila, nikdy nepotřebovala oběti,

nutila jiné, aby se obětovali pro ni, a přesto ji všichni milovali. A poprvé Soňa pocítila, jak z její tiché, čisté lásky k Nicolasovi najednou začíná vyrůstat vášnivý cit, který stál výš než pravidla, ctnost i náboženství; a pod vlivem toho citu Soňa, kterou její závislý život mimoděk naučil skrytosti, odpověděla hraběnce obecnými, neurčitými slovy, vyhýbala se rozhovorům s ní a rozhodla se čekat na setkání s Nikolajem, ne proto, aby se při tom setkání vzdala, ale naopak aby se s ním navždy svázala.

Shon a hrůza posledních dnů pobytu Rostovových v Moskvě přehlušily v Soně chmurné myšlenky, které ji tížily. Byla ráda, že před nimi nachází záchranu v praktické činnosti. Ale když se dozvěděla, že je v jejich domě kníže Andrej, zmocnil se jí přes všechnu upřímnou lítost, kterou pocítila k němu i k Nataše, radostný a pověrčivý pocit, že Bůh nechce, aby byla od Nicolase odloučena. Věděla, že Nataša milovala jedině knížete Andreje a nepřestala ho milovat. Věděla, že teď, když se sešli za tak strašných okolností, se do sebe znovu zamilují a že potom se Nikolaj kvůli příbuzenství, které mezi nimi vznikne, nebude moci oženit s kněžnou Marjou. Přes všechnu hrůzu všeho, co se dělo v posledních dnech a během prvních dnů cesty, tenhle pocit, toto vědomí, že Prozřetelnost zasahuje do jejích osobních věcí, Soňu těšilo.

V Trojicko-sergijevské lávře si Rostovovi udělali na své cestě první den odpočinku.

V klášterním hostinci lávry dostali Rostovovi tři velké pokoje, z nichž jeden obýval kníže Andrej. Raněnému bylo toho dne mnohem lépe. Nataša seděla u něho. Ve vedlejším pokoji seděli hrabě a hraběnka a uctivě rozmlouvali s představeným kláštera, který navštívil své dávné známé a dárce. Soňa seděla s nimi a trápila ji zvědavost, o čem spolu mluví kníže Andrej s Natašou. Poslouchala přes dveře zvuk jejich hlasů. Dveře pokoje knížete Andreje se otevřely. Nataša s rozrušenou tváří vyšla ven, a aniž si všimla mnicha, který se jí nadzvedl vstříc

a chytil se za široký rukáv na pravé ruce, přistoupila k Soně a vzala ji za ruku.

„Natašo, co je ti? Pojď sem," řekla hraběnka.

Nataša přistoupila pro požehnání a představený jí poradil, aby se obrátila o pomoc k Bohu a k jeho světci.

Hned jak představený odešel, vzala Nataša svou přítelkyni za ruku a šla s ní do prázdného pokoje.

„Soňo, viď? On bude žít?" řekla. „Soňo, jak jsem šťastná a jak jsem nešťastná! Soňo, holubičko – všechno je jako dřív. Jen kdyby žil. Nemůže... protože, protože... že..." a Nataša se rozplakala.

„Tak! Já to věděla! Bohudíky," řekla Soňa. „Bude žít!"

Soňa byla rozrušená neméně než její přítelkyně, jejím strachem a žalem i svými osobními myšlenkami, které nikomu nesvěřila. S pláčem Natašu líbala a utěšovala. „Jen kdyby žil!" myslela si. Když se vyplakaly, promluvily si a otřely slzy, přistoupily obě přítelkyně ke dveřím knížete Andreje. Nataša opatrně otevřela dveře a nahlédla do pokoje. Soňa stála vedle ní u pootevřených dveří.

Kníže Andrej ležel vysoko na třech polštářích. Jeho bledá tvář byla klidná, oči zavřené a bylo vidět, jak pravidelně dýchá.

„Ach, Natašo!" téměř vykřikla najednou Soňa, chytila sestřenici za ruku a couvla ode dveří.

„Co je? Co je?" zeptala se Nataša.

„To je to, to, tohle..." řekla Soňa s bledou tváří a chvějícími se rty.

Nataša tiše zavřela dveře a odešla se Soňou k oknu; ještě nechápala, co jí Soňa říká.

„Pamatuješ se," říkala Soňa s vyděšenou a slavnostní tváří, „pamatuješ, jak jsem se za tebe dívala do zrcadla... V Otradnoje, o Vánocích... Pamatuješ, co jsem viděla?..."

„Ano, ano!" řekla Nataša a doširoka otevřela oči; matně si vzpomínala, že tehdy Soňa cosi řekla o knížeti Andrejovi, kterého viděla ležet.

„Pamatuješ?“ pokračovala Soňa. „Tehdy jsem to viděla a řekla jsem to všem, tobě i Duňaše. Viděla jsem, že leží na posteli,“ říkala a při každé podrobnosti udělala rukou gesto se zdviženým prstem, „a že zavřel oči a že je přikrytý právě růžovou přikrývkou a že má složené ruce,“ říkala Soňa a čím víc popisovala podrobnosti, které teď viděla, tím víc se přesvědčovala, že právě tyto podrobnosti tehdy *viděla*. Tehdy neviděla nic, ale vyprávěla, že viděla to, co ji napadlo; ale to, co si tehdy vymyslela, se jí zdálo stejně skutečné jako každá jiná vzpomínka. To, co tehdy řekla – že se na ni ohlédl, usmál se a byl přikrytý něčím červeným –, si nejen pamatovala, ale byla pevně přesvědčena, že už tehdy řekla a viděla, že byl přikrytý růžovou, právě růžovou přikrývkou a že měl zavřené oči.

„Ano, ano, právě růžovou,“ řekla Nataša, která si teď také, jak se zdálo, pamatovala, že tehdy padlo právě slovo růžová, a právě v tom viděla hlavní neobyčejnost a tajemnost té předpovědi.

„Ale co to znamená?“ řekla Nataša zamyšleně.

„Ach, nevím, jak je to všechno neobyčejné!“ řekla Soňa a chytila se za hlavu.

Za několik minut kníže Andrej zazvonil a Nataša šla k němu; a Soňa zůstala u okna, prožívala rozrušení a dojetí, jaké prožívala zřídka, a přemítala o vší neobyčejnosti toho, co se stalo.

Toho dne se naskytla příležitost poslat dopisy k armádě a hraběnka psala dopis synovi.

„Soňo,“ řekla hraběnka a zvedla hlavu od dopisu, když kolem ní neteř procházela. „Soňo, nenapíšeš Nikolenkovi?“ řekla hraběnka tichým, zachvělým hlasem, a v pohledu jejích unavených očí, které se dívaly přes brýle, Soňa vyčetla všechno, co hraběnka těmi slovy myslela. V tom pohledu se zračila prosba i strach z odmítnutí, stud za to, že musí prosit, i odhodlání k nesmiřitelné nenávisti v případě odmítnutí.

Soňa přistoupila k hraběnce, poklekla a políbila jí ruku.

„Napíšu, mamá,“ řekla.

Soňa byla obměkčená, rozrušená a dojatá vším, co se toho dne dělo, a zvláště tím tajemným splněním věštby, které právě viděla. Teď, když věděla, že po obnovení vztahu mezi Natašou a knížetem Andrejem se Nikolaj nemůže oženit s kněžnou Marjou, pocítila s radostí, jak se jí vrací ta nálada sebeobětování, v níž byla zvyklá a ráda žila. A se slzami v očích a s radostí z vědomí, že koná velkodušný skutek, napsala – a několikrát se přitom zarazila kvůli slzám, které zamlžovaly její sametové černé oči – ten dojemný dopis, jehož přijetí tak ohromilo Nikolaje.

IX

Na strážnici, kam Pierra odvedli, s ním důstojník a vojáci, kteří ho zajali, jednali nepřátelsky, ale zároveň s úctou. V jejich chování k němu byla ještě znát i nejistota, kdo vlastně je – zda to není velmi významný člověk –, i nepřátelství, které pramenilo z jejich ještě čerstvého osobního zápasu s ním.

Ale když druhého dne ráno přišlo střídání, Pierre ucítil, že pro novou stráž – pro důstojníky i vojáky – už nemá ten význam, jaký měl pro ty, kdo ho zajali. A opravdu, v tom velkém, tlustém člověku v mužickém kaftanu už strážní druhého dne neviděli toho živého člověka, který se tak zoufale rval s marodérem a s vojáky eskorty a pronesl slavnostní větu o záchraně dítěte, nýbrž viděli jen sedmnáctého ze zajatých Rusů, které tu kdovíproč na rozkaz vyššího velení drželi. Jestli na Pierrovi bylo něco zvláštního, pak jen jeho nebojácný, soustředěně zamyšlený vzhled a francouzština, kterou k údivu Francouzů mluvil velmi dobře. Přesto ho ještě téhož dne spojili s ostatními zajatými podezřelými lidmi, protože samostatnou místnost, kterou obýval, potřeboval jeden důstojník.

Všichni Rusové, které drželi s Pierrem, byli lidé nejnižšího stavu. A všichni, jakmile v Pierrovi poznali pána, se mu stranili, tím spíš, že mluvil francouzsky. Pierre se smutkem slýchal, jak si z něho tropí posměch.

Druhého dne večer se Pierre dozvěděl, že všichni ti zadržení – a nejspíš i on mezi nimi – mají být souzeni za žhářství. Třetího dne Pierra spolu s ostatními odvedli do jakéhosi domu, kde seděl francouzský generál s bílým knírem, dva plukovníci a další Francouzi se šerpami na rukávech. Pierrovi stejně jako ostatním kladli otázky

s onou přesností a určitostí, jakoby povznesenou nad lidské slabosti, s jakou se s obžalovanými obvykle jedná: kdo je? kde byl? s jakým úmyslem? a podobně.

Tyto otázky, které ponechávaly stranou podstatu životní věci a vylučovaly možnost tuto podstatu odhalit, měly jako všechny otázky kladené u soudů jediný cíl: nastavit žlábek, po kterém by podle přání soudců měly téct odpovědi obžalovaného a dovést ho k žádoucímu cíli, to jest k obvinění. Jakmile začal říkat něco, co cíli obvinění nevyhovovalo, žlábek odebrali a voda mohla téct, kam chtěla. Kromě toho Pierre zakusil totéž, co zakouší obžalovaný u všech soudů: nechápal, proč mu všechny ty otázky kladou. Měl pocit, že ten trik s nastavovaným žlábkem se používá jen ze shovívavosti, nebo jakoby ze zdvořilosti. Věděl, že je v moci těchto lidí, že ho sem přivedla jen moc, že jen moc jim dává právo žádat odpovědi na otázky, že jediný účel tohoto shromáždění je obvinit ho. A proto, když tu byla moc a byla tu vůle obvinit, nebylo třeba triku s otázkami a se soudem. Bylo zřejmé, že všechny odpovědi musí vést k vině. Na otázku, co dělal, když ho zajali, odpověděl Pierre s jistou tragičností, že nesl rodičům dítě, které zachránil z plamenů. – Proč se rval s marodérem? Pierre odpověděl, že bránil ženu, že bránit uráženou ženu je povinností každého člověka, že… Zarazili ho: to k věci nepatřilo. Proč byl na dvoře hořícího domu, kde ho viděli svědkové? Odpověděl, že se šel podívat, co se v Moskvě děje. Zase ho zarazili: neptali se ho, kam šel, ale proč byl u požáru. Kdo je? zopakovali mu první otázku, na kterou řekl, že nechce odpovídat. Znovu odpověděl, že to říct nemůže.

„Zapište to, to je špatné. Velmi špatné," řekl mu přísně generál s bílým knírem a červenou, zardělou tváří.

Čtvrtého dne začaly požáry na Zubovském valu.

Pierra se třinácti dalšími odvedli ke Krymskému brodu do kůlny na kočáry v domě jednoho kupce. Když šel ulicemi, dusil se Pierre kouřem, který, jak se zdálo, stál nad celým městem. Z různých stran byly

vidět požáry. Pierre tehdy ještě nechápal význam spálené Moskvy a hleděl na ty požáry s hrůzou.

V kůlně na kočáry v domě u Krymského brodu strávil Pierre ještě čtyři dny a během těch dnů se z rozhovorů francouzských vojáků dozvěděl, že všichni, které tu drželi, každým dnem čekají na maršálovo rozhodnutí. Jakého maršála, to se Pierre od vojáků dozvědět nemohl. Pro vojáka byl maršál zřejmě nejvyšším a poněkud tajemným článkem moci.

Tyto první dny až do osmého září, kdy zajatce vedli k druhému výslechu, byly pro Pierra nejtěžší.

X

Osmého září vešel do kůlny k zajatcům velmi významný důstojník, soudě podle uctivosti, s jakou s ním strážní jednali. Ten důstojník, nejspíš štábní, měl v ruce seznam a vyvolal jmenovitě všechny Rusy, Pierra přitom nazval: ten, který nechce říct své jméno. Lhostejně a líně si všechny zajatce prohlédl a nařídil strážnímu důstojníkovi, aby je slušně oblékli a upravili, než je povedou k maršálovi. Za hodinu přišla rota vojáků a Pierra s ostatními třinácti vedli na Panenské pole. Den byl jasný, slunečný po dešti a vzduch byl neobyčejně čistý. Kouř se nevlekl při zemi jako v den, kdy Pierra vyvedli ze strážnice na Zubovském valu; kouř stoupal v čistém vzduchu ve sloupech. Oheň požárů nebyl nikde vidět, ale ze všech stran stoupaly sloupy kouře a celá Moskva, všechno, co jen Pierre mohl vidět, bylo jediné spáleniště. Na všech stranách byla vidět prázdná místa s pecemi a komíny a tu a tam ohořelé zdi kamenných domů. Pierre si spáleniště prohlížel a nepoznával známé městské čtvrti. Tu a tam byly vidět kostely, které zůstaly nedotčeny. Nezničený Kreml se z dálky bělal se svými věžemi a se zvonicí Ivana Velikého. Nablízku vesele svítila kopule Novoděvičího kláštera a odtamtud zvlášť zvučně zněly zvony svolávající na bohoslužbu. To zvonění Pierrovi připomnělo, že je neděle a svátek Narození Bohorodičky. Ale zdálo se, že tento svátek nemá kdo slavit: všude bylo zpustošené spáleniště a z ruského lidu se jen tu a tam objevili otrhaní, vyděšení lidé, kteří se schovávali, když uviděli Francouze.

Ruské hnízdo bylo zjevně rozvráceno a zničeno; ale Pierre bezděčně cítil, že za zničením tohoto ruského řádu života se nad tím rozvráceným hnízdem ustavil jiný, úplně odlišný, ale pevný francouzský řád. Cítil to z pohledu na vojáky, kteří čile a vesele, v pravidelných řadách,

eskortovali jeho a ostatní zločince; cítil to z pohledu na jakéhosi významného francouzského úředníka v dvojspřežním kočáře, který řídil voják a který jim projel naproti. Cítil to z veselých zvuků plukovní hudby, které doléhaly z levé strany pole, a zvlášť to cítil a chápal ze seznamu, který dnes ráno přečetl francouzský důstojník, když přijel a vyvolával zajatce. Pierra zajali jacísi vojáci, s desítkami jiných lidí ho odvedli na jedno, na druhé místo; zdálo se, že by na něho mohli zapomenout, splést si ho s jinými. Ale ne: jeho odpovědi z výslechu se k němu vrátily v podobě jeho pojmenování: ten, který nechce říct své jméno. A pod tímto jménem, z něhož šla na Pierra hrůza, ho teď kamsi vedli, s nepochybnou jistotou vepsanou ve tvářích, že všichni ostatní zajatci i on jsou právě ti, které je třeba, a že je vedou tam, kam je třeba. Pierre si připadal jako bezvýznamná tříska, která se dostala do kola jemu neznámého, ale pravidelně fungujícího stroje.

Pierra s ostatními zločinci přivedli na pravou stranu Panenského pole nedaleko kláštera k velkému bílému domu s obrovskou zahradou. Byl to dům knížete Ščerbatova, kam Pierre dřív často chodil k hostiteli a kde teď, jak se dozvěděl z rozhovoru vojáků, sídlil maršál, vévoda z Eckmühlu.

Přivedli je k zápraží a začali je po jednom uvádět do domu. Pierra uvedli jako šestého. Proskleným ochozem, síní a předsíní, které Pierre znal, ho uvedli do dlouhé nízké pracovny, u jejíchž dveří stál pobočník.

Davout seděl na konci místnosti nad stolem s brýlemi na nose. Pierre přistoupil těsně k němu. Davout, aniž zvedl oči, zřejmě nahlížel do jakéhosi papíru, který před ním ležel. Pořád ještě nevzhlédl a tiše se zeptal: „Kdo jste?“

Pierre mlčel, protože nebyl s to vypravit ze sebe slovo. Davout pro Pierra nebyl jen tak nějaký francouzský generál; pro Pierra byl Davout člověk proslulý svou krutostí. Když se Pierre díval na chladnou tvář Davouta, který byl jako přísný učitel ochoten zatím mít trpělivost

a čekat na odpověď, cítil, že každá vteřina prodlení ho může stát život; ale nevěděl, co říct. Říct totéž, co říkal při prvním výslechu, se neodvažoval; prozradit svůj stav a postavení bylo nebezpečné i hanebné. Pierre mlčel. Ale dřív, než se Pierre stihl k něčemu rozhodnout, Davout nadzvedl hlavu, posunul si brýle na čelo, přimhouřil oči a upřeně se na Pierra zadíval.

„Toho člověka znám," řekl odměřeným, chladným hlasem, zřejmě vypočítaným na to, aby Pierra polekal. Chlad, který Pierrovi předtím přeběhl po zádech, mu sevřel hlavu jako svěrák.

„Generále, vy mě nemůžete znát, nikdy jsem vás neviděl…"

„To je ruský špion," přerušil ho Davout a obrátil se k jinému generálovi, který byl v místnosti a kterého si Pierre nevšiml. A Davout se odvrátil. S nečekaným zahřměním v hlase začal Pierre najednou rychle mluvit:

„Ne, Výsosti," řekl, protože si nečekaně vzpomněl, že Davout je vévoda. „Ne, Výsosti, nemohl jste mě znát. Jsem důstojník domobrany a z Moskvy jsem neodjel."

„Vaše jméno?" zopakoval Davout.

„Bezuchov."

„Kdo mi dokáže, že nelžete?"

„Výsosti!" vykřikl Pierre hlasem ne uraženým, ale prosebným.

Davout zvedl oči a upřeně se na Pierra podíval. Několik vteřin se na sebe dívali a ten pohled Pierra zachránil. V tom pohledu se mezi těmi dvěma lidmi mimo všechny podmínky války a soudu navázal lidský vztah. Oba v té jediné minutě nejasně procítili nesčetné množství věcí a pochopili, že jsou oba dětmi lidstva, že jsou bratři.

Při prvním pohledu, kdy Davout jen zvedl hlavu od svého seznamu, kde se lidské záležitosti a život jmenovaly čísly, byl Pierre pro Davouta jen okolnost; a Davout by ho zastřelil, aniž by si vzal na svědomí špatný skutek; ale teď už v něm viděl člověka. Na okamžik se zamyslel.

„Čím mi dokážete pravdivost toho, co mi říkáte?“ řekl Davout chladně.

Pierre si vzpomněl na Ramballa a jmenoval jeho pluk, jeho příjmení i ulici, kde byl dům.

„Nejste ten, za koho se vydáváte,“ řekl znovu Davout.

Pierre začal třesoucím se, přerývaným hlasem uvádět důkazy pravdivosti své výpovědi.

Ale v tu chvíli vešel pobočník a cosi Davoutovi hlásil.

Při zprávě, kterou mu pobočník sdělil, se Davout najednou rozzářil a začal se zapínat. Na Pierra zřejmě úplně zapomněl.

Když mu pobočník zajatce připomněl, zamračeně kývl Pierrovým směrem a řekl, ať ho odvedou. Ale kam ho mají odvést, to Pierre nevěděl: zpátky do boudy, nebo na připravené popraviště, které mu druhové ukazovali, když šli přes Panenské pole.

Otočil hlavu a viděl, že se pobočník ještě na něco ptá.

„Ano, samozřejmě!“ řekl Davout, ale k čemu to „ano“ patřilo, Pierre nevěděl.

Pierre si nepamatoval, jak, jak dlouho a kam šel. Byl ve stavu naprostého pomatení a otupělosti, nic kolem sebe neviděl a pohyboval nohama spolu s ostatními, dokud se všichni nezastavili, a zastavil se i on.

Celou tu dobu měl Pierre v hlavě jedinou myšlenku. Byla to myšlenka: kdo, kdo ho tedy nakonec odsoudil k smrti? Nebyli to ti lidé, kteří ho vyslýchali v komisi: z nich to nikdo nechtěl a zřejmě ani nemohl udělat. Nebyl to Davout, který se na něho podíval tak lidsky. Ještě minutu, a Davout by pochopil, že dělají špatně, ale té minutě zabránil pobočník, který vešel. A ten pobočník zřejmě nechtěl nic zlého, ale mohl přece nevejít. Kdo ho tedy nakonec popravoval, zabíjel, připravoval o život – jeho, Pierra, se všemi jeho vzpomínkami, touhami, nadějemi, myšlenkami? Kdo to dělal? A Pierre cítil, že to nebyl nikdo.

Byl to řád, souběh okolností.

Jakýsi řád ho zabíjel – jeho, Pierra –, připravoval ho o život, o všechno, ničil ho.

XI

Od domu knížete Ščerbatova vedli zajatce rovnou dolů přes Panenské pole, nalevo od Novoděvičího kláštera, a přivedli je k zelinářské zahradě, na které stál kůl. Za kůlem byla vykopaná velká jáma s čerstvě vyházenou hlínou a kolem jámy a kůlu stál v půlkruhu velký zástup lidí. Zástup tvořilo malé množství Rusů a větší množství Napoleonových vojáků mimo službu: Němců, Italů a Francouzů v nejrůznějších uniformách. Napravo a nalevo od kůlu stály v šicích francouzské oddíly v modrých uniformách s červenými epoletami, v kamaších a čácích.

Odsouzené rozestavili v určitém pořadí, jak byli na seznamu – Pierre stál šestý –, a přivedli je ke kůlu. Několik bubnů najednou udeřilo z obou stran a Pierre ucítil, že s tím zvukem jako by se mu utrhla část duše. Ztratil schopnost myslet a uvažovat. Mohl jen vidět a slyšet. A měl jen jedno přání, přání, aby se už co nejdřív stalo to strašné, co se mělo stát. Pierre se ohlížel po svých druzích a prohlížel si je.

Dva, kteří stáli na kraji, byli oholení trestanci z věznice. Jeden vysoký, hubený; druhý černý, chlupatý, svalnatý, s rozpláclým nosem. Třetí byl čeledín ze dvora, asi pětačtyřicetiletý, s šedivějícími vlasy a plným, dobře živeným tělem. Čtvrtý byl mužik, velmi hezký, s rozložitou světle hnědou bradou a černýma očima. Pátý byl tovární dělník, žlutý, hubený mladík asi osmnáctiletý, v chalátu.

Pierre slyšel, jak se Francouzi radí, jak střílet, po jednom, nebo po dvou? „Po dvou," odpověděl chladně a klidně starší důstojník. V řadách vojáků nastal pohyb a bylo znát, že všichni spěchají, a nespěchají tak, jak se spěchá, aby se udělala věc všem srozumitelná, ale tak, jak se spěchá, aby se dokončila věc nutná, ale nepříjemná a nepochopitelná.

Francouzský úředník se šerpou přistoupil k pravé straně řady odsouzených a přečetl rusky a francouzsky rozsudek.

Pak k odsouzeným přistoupily dvě dvojice Francouzů a podle důstojníkova pokynu vzaly dva trestance, kteří stáli na kraji. Trestanci došli ke kůlu, zastavili se, a zatímco přinášeli pytle, mlčky se dívali kolem sebe, jako se dívá postřelené zvíře na blížícího se lovce. Jeden se pořád křižoval, druhý se škrábal na zádech a dělal rty pohyb podobný úsměvu. Vojáci jim spěšnýma rukama začali zavazovat oči, navlékat pytle a přivazovat je ke kůlu.

Dvanáct střelců s puškami vystoupilo odměřeným, pevným krokem zpoza řad a zastavilo se osm kroků od kůlu. Pierre se odvrátil, aby neviděl, co se stane. Najednou se ozval praskot a rachot, který se Pierrovi zdál hlasitější než ty nejstrašnější údery hromu, a on se ohlédl. Byl tam kouř a Francouzi s bledými tvářemi a třesoucíma se rukama cosi dělali u jámy. Vedli další dva. Stejně, stejnýma očima se i ti dva dívali na všechny, jen očima, mlčky, marně prosili o ochranu a zřejmě nechápali a nevěřili tomu, co se stane. Nemohli tomu věřit, protože jen oni sami věděli, co pro ně znamená život, a proto nechápali a nevěřili, že by jim ho bylo možné vzít.

Pierre se nechtěl dívat a znovu se odvrátil; ale znovu jako by mu sluch zasáhl strašný výbuch, a spolu s těmi zvuky uviděl kouř, čísi krev a bledé, vyděšené tváře Francouzů, kteří zase cosi dělali u kůlu a třesoucíma se rukama do sebe strkali. Pierre těžce oddychoval a rozhlížel se kolem sebe, jako by se ptal: co to je? Tutéž otázku měly i všechny pohledy, které se střetly s Pierrovým pohledem.

Ve všech tvářích Rusů, ve tvářích francouzských vojáků, důstojníků, ve všech bez výjimky četl týž strach, hrůzu a zápas, jaké měl v srdci on sám. „Kdo to tedy nakonec dělá? Všichni trpí stejně jako já. Kdo tedy? Kdo tedy?“ blesklo na vteřinu Pierrovi duší.

„Střelci osmdesátého šestého, vpřed!“ vykřikl kdosi. Vedli pátého, který stál vedle Pierra – jen jeho samotného. Pierre nepochopil, že je

zachráněn, že on i všichni ostatní sem byli přivedeni jen proto, aby byli u popravy. S čím dál větší hrůzou, aniž cítil radost nebo úlevu, se díval na to, co se dělo. Pátý byl tovární dělník v chalátu. Sotva se ho dotkli, zděšeně uskočil a chytil se Pierra; Pierre sebou trhl a vytrhl se mu. Dělník nemohl jít. Vlekli ho v podpaží a on cosi křičel. Když ho přivedli ke kůlu, najednou zmlkl. Jako by najednou něco pochopil. Bud pochopil, že je zbytečné křičet, nebo že není možné, aby ho lidé zabili, ale postavil se ke kůlu, čekal spolu s ostatními na pásku přes oči a jako postřelené zvíře se kolem sebe rozhlížel lesklýma očima.

Pierre už se nedokázal přimět, aby se odvrátil a zavřel oči. Zvědavost a rozrušení jeho i celého zástupu při této páté vraždě dosáhly nejvyššího stupně. Stejně jako ostatní se i tenhle pátý zdál klidný: zavinoval si chalát a jednou bosou nohou se škrábal o druhou.

Když mu začali zavazovat oči, sám si upravil uzel v týle, který ho řezal; pak, když ho opřeli o zakrvácený kůl, zvrátil se dozadu, a protože mu v té poloze bylo nepohodlně, srovnal se, postavil rovně nohy a klidně se opřel. Pierre z něho nespouštěl oči a neuniklo mu ani to nejmenší hnutí.

Nejspíš zazněl povel, nejspíš po povelu zazněly výstřely osmi pušek. Ale Pierre, ať se potom sebevíc snažil vzpomenout, neslyšel z výstřelů ani nejmenší zvuk. Viděl jen, jak dělník najednou z nějakého důvodu klesl v provazech, jak se na dvou místech objevila krev a jak se samy provazy pod tíhou visícího těla povolily a dělník nepřirozeně svěsil hlavu, podvrtl nohu a sesedl se. Pierre přiběhl ke kůlu. Nikdo ho nezadržoval. Kolem dělníka cosi dělali vyděšení, bledí lidé. Jednomu starému kníratému Francouzovi se třásla spodní čelist, když odvazoval provazy. Tělo kleslo. Vojáci ho neobratně a spěšně odvlekli za kůl a začali ho strkat do jámy.

Všichni zřejmě a nepochybně věděli, že jsou zločinci, kteří musejí co nejrychleji zahladit stopy svého zločinu.

Pierre nahlédl do jámy a uviděl, že tam dělník leží s koleny vzhůru, blízko u hlavy, jedno rameno výš než druhé. A to rameno se křečovitě, pravidelně spouštělo a zvedalo. Ale na celé tělo už padaly lopaty hlíny. Jeden z vojáků zlostně, zuřivě a bolestně na Pierra křikl, aby se vrátil. Ale Pierre mu nerozuměl a stál u kůlu a nikdo ho neodháněl.

Když už byla jáma celá zasypaná, ozval se povel. Pierra odvedli na jeho místo a francouzské oddíly, které stály v šicích po obou stranách kůlu, udělaly polovičný obrat a začaly odměřeným krokem procházet kolem kůlu. Čtyřiadvacet střelců s vybitými puškami, kteří stáli uprostřed kruhu, se poklusem přidávalo na svá místa, zatímco roty kolem nich procházely.

Pierre se teď nechápavýma očima díval na ty střelce, kteří po dvojicích vybíhali z kruhu. Všichni kromě jednoho se připojili k rotám. Mladý voják s mrtvolně bledou tváří, s čákem sjetým do týla, s puškou sklopenou k zemi stál pořád proti jámě na místě, odkud střílel. Potácel se jako opilý a dělal několik kroků tu dopředu, tu dozadu, aby udržel své padající tělo. Starý voják, poddůstojník, vyběhl z řad, chytil mladého vojáka za rameno a vtáhl ho do roty. Zástup Rusů a Francouzů se začal rozcházet. Všichni šli mlčky se svěšenými hlavami.

„Tohle je naučí zakládat požáry," řekl kdosi z Francouzů. Pierre se ohlédl po mluvčím a uviděl, že je to voják, který se chtěl něčím utěšit nad tím, co se stalo, ale nemohl. Nedořekl, co začal, mávl rukou a odešel.

XII

Po popravě oddělili Pierra od ostatních obžalovaných a nechali ho samotného v malém, zpustošeném a znečištěném kostele.

K večeru vešel do kostela poddůstojník stráže se dvěma vojáky a oznámil Pierrovi, že je omilostněn a že teď půjde do baráků pro válečné zajatce. Pierre nechápal, co mu říkají, vstal a šel s vojáky. Odvedli ho k boudám, postaveným na horním konci pole z ohořelých prken, trámů a fošen, a uvedli ho do jedné z nich. Ve tmě obstoupilo Pierra asi dvacet nejrůznějších lidí. Pierre se na ně díval a nechápal, co jsou ti lidé zač, proč tu jsou a co od něho chtějí. Slyšel slova, která mu říkali, ale nevyvozoval z nich žádný závěr a nevztahoval je k ničemu: nechápal jejich význam. Sám odpovídal na to, nač se ho ptali, ale neuvědomoval si, kdo ho poslouchá a jak jeho odpovědi pochopí. Díval se na tváře a postavy a všechny mu připadaly stejně nesmyslné.

Od té chvíle, kdy Pierre uviděl tu strašnou vraždu, spáchanou lidmi, kteří ji spáchat nechtěli, jako by mu v duši najednou někdo vytrhl pružinu, na níž všechno drželo a díky níž všechno vypadalo živé, a všechno se zhroutilo na hromadu nesmyslného smetí. Aniž si to uvědomoval, zanikla v něm víra v řád světa, v lidskou duši, ve vlastní duši i v Boha. Tento stav Pierre zažil už dříve, ale nikdy s takovou silou jako teď. Dříve, když na Pierra přicházely pochybnosti tohoto druhu, měly ty pochybnosti zdroj v jeho vlastní vině. A v samé hloubi duše tehdy Pierre cítil, že z toho zoufalství a z těch pochybností je spása v něm samém. Ale teď cítil, že to nebyla jeho vina, co způsobilo, že se mu svět před očima zhroutil a zbyly jen nesmyslné trosky. Cítil, že vrátit se k víře v život není v jeho moci.

Kolem něho ve tmě stáli lidé: nejspíš je na něm něco velmi zajímalo. Něco mu vyprávěli, na něco se ho vyptávali, pak ho kamsi vedli a on se nakonec ocitl v koutě boudy vedle nějakých lidí, kteří si odevšad něco povídali a smáli se.

„A tak, bratříčkové… ten samý princ, *který*…“ říkal čísi hlas v protějším koutě boudy a na slovo „který“ kladl zvláštní důraz.

Pierre seděl mlčky a nehybně u stěny na slámě a tu otvíral, tu zavíral oči. Ale sotva zavřel oči, viděl před sebou tutéž strašnou tvář dělníka, strašnou zvlášť svou prostotou, a ještě strašnější tváře nedobrovolných vrahů, strašné svým neklidem. A znovu otvíral oči a bezmyšlenkovitě se díval do tmy kolem sebe.

Vedle něho seděl schoulený nějaký malý človíček a jeho přítomnosti si Pierre nejdřív všiml podle silného pachu potu, který z něho šel při každém jeho pohybu. Ten člověk něco dělal ve tmě se svýma nohama, a přestože Pierre neviděl jeho tvář, cítil, že se ten člověk na něho ustavičně dívá. Když si Pierre zvykl na tmu, pochopil, že se ten člověk zouvá. A způsob, jakým to dělal, Pierra zaujal.

Odmotal provázky, kterými měl ovázanou jednu nohu, pečlivě je svinul a hned se pustil do druhé nohy a přitom se díval na Pierra. Zatímco jedna ruka věšela provázek, druhá už začínala odmotávat druhou nohu. Takhle pečlivě, oblými, obratnými pohyby, které bez zaváhání následovaly jeden za druhým, se zul, rozvěsil obuv na kolíčky zatlučené nad hlavou, vytáhl nožík, něco uřízl, nožík složil, dal ho pod podhlavník, a když se lépe usadil, objal oběma rukama zvednutá kolena a upřel pohled přímo na Pierra. Pierre cítil cosi příjemného, uklidňujícího a oblého v těch obratných pohybech, v tom dobře zařízeném hospodářství v koutě, ba i v pachu toho člověka, a nespouštěl z něho oči.

„A mnoho jste si užil bídy, milostpane? Co?“ řekl najednou malý človíček. A v jeho zpěvavém hlase byl takový výraz laskavosti a prostoty, že Pierre chtěl odpovědět, ale roztřásla se mu brada a ucítil slzy.

Malý človíček v tutéž vteřinu, aniž dal Pierrovi čas projevit rozpaky, promluvil stejně příjemným hlasem.

„Ech, sokolíku, netrap se," řekl s tou něžně zpěvavou laskavostí, s jakou mluví staré ruské babičky. „Netrap se, příteli: chvilku trpět, celý věk žít! Tak to je, můj milý.

„A žijeme tu, chválabohu, nikdo nám nekřivdí. Lidi jsou tu taky zlí i dobří," řekl, a ještě za řeči se ohebným pohybem přehoupl na kolena, vstal, odkašlal si a někam odešel.

„Koukej, potvora, přišla!" zaslechl Pierre na konci boudy tentýž laskavý hlas. „Přišla, potvora, pamatuje si! No tak, no tak, dost." A voják odstrčil psíka, který na něho vyskakoval, vrátil se na své místo a sedl si. V rukou měl něco zabaleného v hadru.

„Tumáte, najezte se, milostpane," řekl, znovu se vrátil k dřívějšímu uctivému tónu, rozbalil a podal Pierrovi několik pečených brambor. „K obědu byla polívka. Ale brambory jsou prvotřídní!"

Pierre celý den nejedl a vůně brambor mu připadala neobyčejně příjemná. Poděkoval vojákovi a začal jíst.

„Copak, takhle?" řekl voják s úsměvem a vzal si jednu z brambor. „Ty to dělej takhle." Znovu vytáhl zavírací nožík, rozkrojil si na dlani bramboru na dvě stejné poloviny, posypal je solí z hadříku a podal je Pierrovi.

„Brambory jsou prvotřídní," opakoval. „Ty si to sněz takhle."

Pierrovi se zdálo, že nikdy nejedl chutnější jídlo.

„Ne, mně nic není," řekl Pierre, „ale proč zastřelili ty nešťastníky!... Tomu poslednímu bylo tak dvacet let."

„Pst, pst..." řekl malý človíček. „To je hřích, to je hřích..." dodal rychle, a jako by měl slova vždycky připravená v ústech a nechtěně mu z nich vyletovala, pokračoval: „Jakpak to, milostpane, že jste tak zůstal v Moskvě?"

„Nemyslel jsem, že přijdou tak brzy. Zůstal jsem náhodou," řekl Pierre.

„A jakpak tě, sokolíku, vzali z tvého domu?“

„Ne, šel jsem k požáru, a tam mě chytili a soudili jako žháře.“

„Kde je soud, tam je i křivda,“ vložil se do toho malý človíček.

„A ty jsi tu dlouho?“ zeptal se Pierre a dojídal poslední bramboru.

„Já? Minulou neděli mě vzali ze špitálu v Moskvě.“

„A kdo vlastně jsi, voják?“

„Voják, od Apšeronského pluku. Umíral jsem na zimnici. Nám ani nic neřekli. Leželo nás tam takových dvacet. Ani jsme netušili, ani nás nenapadlo.“

„A copak, stýská se ti tady?“ zeptal se Pierre.

„Jakpak by ne, sokolíku. Říkají mi Platon, příjmením Karatajev,“ dodal, zřejmě proto, aby Pierrovi usnadnil, jak ho oslovovat. „Sokolíkem mi říkali ve službě. Jakpak by se nestýskalo, sokolíku! Moskva, ta je všem městům matka. Jakpak by se nestýskalo, když se na tohle člověk dívá. Ale červ zelí hryže, a sám dřív zajde: tak to říkávali staříci,“ dodal rychle.

„Jak, jak jsi to řekl?“ zeptal se Pierre.

„Já?“ zeptal se Karatajev. „Já říkám: ne naším rozumem, ale Božím soudem,“ řekl a myslel si, že opakuje, co už řekl. A hned pokračoval: „Jakpak to, milostpane, máte i panství? A dům taky? To tedy máte všeho hojnost! A paničku taky? A staří rodiče jsou živi?“ vyptával se, a přestože to Pierre ve tmě neviděl, cítil, že vojákovi se přitom rty krčí zdrženlivým laskavým úsměvem. Zřejmě ho zarmoutilo, že Pierre už nemá rodiče, zvlášť matku.

„Žena pro radu, tchyně pro pozdravení, a nad rodnou matičku milejší není!“ řekl. „No a dětičky máte?“ vyptával se dál. Pierrova záporná odpověď ho zřejmě zase zarmoutila a spěšně dodal: „Copak, jste mladí lidé, ještě dá Pán Bůh, budou. Jen kdybyste žili ve svornosti…“

„Teď už je to stejně jedno,“ řekl Pierre bezděky.

„Ech, ty můj milý člověče,“ namítl Platon. „Žebrácké mošny a vězení se nikdy nezříkej.“ Usadil se pohodlněji a odkašlal si, zřejmě se chy-

stal k dlouhému vyprávění. „Tak to bylo, příteli můj milý, ještě když jsem žil doma," začal. „Panství máme bohaté, půdy hodně, mužici se mají dobře a náš dům taky, chválabohu. Tatíček chodil sekat sám sedmý. Žili jsme dobře. Byli jsme opravdoví křesťani. Stalo se..." A Platon Karatajev vyprávěl dlouhou historii o tom, jak jel do cizího háje pro dříví a chytil ho hajný, jak ho zbičovali, soudili a dali na vojnu. „Copak, sokolíku," říkal hlasem, který se měnil úsměvem, „mysleli jsme, že je to neštěstí, a ono radost! Byl by musel jít bratr, nebýt mého hříchu. A mladší bratr má pět dětí, kdežto já, podívej se, mám doma jenom ženu. Byla holčička, ale tu si Pán Bůh vzal ještě před vojnou. Přišel jsem domů na dovolenou, to ti povím. Dívám se – žijí lépe než dřív. Plný dvůr dobytka, ženské doma, dva bratři jsou na výdělku. Jen Michajlo, ten nejmladší, je doma. A tatíček povídá: všechny děti jsou si rovné; kterýkoli prst si kousneš, vždycky to bolí. A kdyby tenkrát Platona neodvedli, musel by jít Michajlo. Zavolal nás všechny – věříš? – a postavil nás před ikony. Michajlo, povídá, pojď sem, pokloň se mu k nohám, a ty, ženská, se pokloň, a vy, vnoučata, se poklonte. Rozumíte? povídá. Tak to je, příteli můj milý. Osud si svou hlavu najde. A my pořád soudíme: tohle není dobře, tamto není správně. Naše štěstí, příteli, je jako voda v rybářské síti: táhneš – je plná, vytáhneš – nic v ní není. Tak to je." A Platon se na své slámě přesedl.

Chvíli mlčel, pak Platon vstal.

„Copak, asi se ti chce spát?" řekl a začal se rychle křižovat a přitom odříkával:

„Pane Ježíši Kriste, svatý Mikuláši, svatý Flore a Laure, Pane Ježíši Kriste, svatý Mikuláši! Svatý Flore a Laure, Pane Ježíši Kriste – smiluj se nad námi a spas nás!" zakončil, poklonil se až k zemi, vstal, povzdechl si a sedl si na svou slámu. „Tak to je. Polož mě, Bože, jako kamínek, zvedni mě jako koláček," řekl, lehl si a přetáhl přes sebe plášť.

„Jakou modlitbu jsi to říkal?" zeptal se Pierre.

„Hm?“ řekl Platon. Už skoro usnul. „Co jsem říkal? Modlil jsem se k Bohu. A ty se snad nemodlíš?“

„Ale ano, i já se modlím,“ řekl Pierre. „Ale cos to říkal: Flore a Laure?“

„No přece,“ odpověděl Platon rychle, „koňský svátek. I dobytka je třeba litovat,“ řekl Karatajev. „Vida, potvora, stočila se. Zahřála se, mrcha jedna,“ řekl, když nahmatal psa u svých nohou, a znovu se obrátil a hned usnul.

Venku bylo kdesi v dálce slyšet pláč a křik a škvírami boudy byl vidět oheň; ale v boudě bylo ticho a tma. Pierre dlouho nespal, ležel s otevřenýma očima ve tmě na svém místě, naslouchal pravidelnému chrápání Platona, který ležel vedle něho, a cítil, že svět, předtím rozbořený, se mu teď v duši hýbe s novou krásou, na jakýchsi nových a neotřesitelných základech.

XIII

V boudě, kam se Pierre dostal a kde zůstal čtyři týdny, bylo dvacet tři zajatých vojáků, tři důstojníci a dva úředníci.

Všichni se Pierrovi potom vybavovali jako v mlze, ale Platon Karatajev zůstal v Pierrově duši navždy nejsilnější a nejdražší vzpomínkou a ztělesněním všeho ruského, dobrého a oblého. Když druhý den za svítání Pierre uviděl svého souseda, první dojem čehosi oblého se plně potvrdil: celá Platonova postava v jeho francouzském plášti, přepásaném provazem, v čepici a v lýkových střevících byla oblá, hlavu měl docela kulatou, záda, prsa, ramena, i ruce, které nosil, jako by se vždycky chystal něco obejmout, byly oblé; příjemný úsměv a velké hnědé, něžné oči byly oblé.

Platonu Karatajevovi muselo být přes padesát let, soudě podle jeho vyprávění o taženích, kterých se jako dávný voják účastnil. Sám nevěděl a nijak nedokázal určit, kolik mu je let; ale jeho zuby, zářivě bílé a pevné, které se mu ve dvou půlkruzích celé ukazovaly, když se smál – a to dělal často –, byly všechny pěkné a zdravé; v bradě ani ve vlasech neměl jediný šedivý vlas a celé jeho tělo působilo ohebně, a hlavně pevně a otužile.

Jeho tvář měla navzdory drobným oblým vráskám výraz nevinnosti a mládí; hlas měl příjemný a zpěvavý. Ale hlavní zvláštnost jeho řeči spočívala v bezprostřednosti a pohotovosti. Zřejmě nikdy nepřemýšlel o tom, co řekl a co řekne; a proto měla rychlost a jistota jeho intonací zvláštní, neodolatelnou přesvědčivost.

Jeho tělesná síla a čilost byly v první době zajetí takové, že se zdálo, že nechápe, co je únava a nemoc. Každý den večer, když si lehal, říkal: „Polož mě, Pane, jako kamínek, zvedni mě jako koláček“; ráno, když

vstával, vždycky stejně pokrčil rameny a řekl: „Lehl a schoulil se, vstal a otřepal se.“ A opravdu, stačilo, aby si lehl, a hned usnul jako kámen, a stačilo, aby se otřepal, a hned, bez vteřiny prodlení, se pustil do nějaké práce, jako se děti, sotva vstanou, pouštějí do hraček. Všechno uměl dělat ne zrovna moc dobře, ale ani špatně. Pekl, vařil, šil, hoblkoval, ševcoval. Pořád byl něčím zaměstnán a jen v noci si dovoloval hovory, které měl rád, a písně. Zpíval písně ne tak, jak zpívají zpěváci, kteří vědí, že je někdo poslouchá, ale zpíval, jak zpívají ptáci, zřejmě proto, že vydávat ty zvuky pro něho bylo stejně nutné, jako je nutné se protáhnout nebo se rozchodit; a ty zvuky bývaly vždycky tenké, něžné, skoro ženské, táhle smutné, a tvář měl přitom velmi vážnou.

Když se dostal do zajetí a zarostl vousy, zřejmě odhodil všechno cizí, vojenské, co na něho bylo uvaleno, a bezděčně se vrátil ke své dřívější, selské, lidové povaze.

„Voják na dovolené – košile ven z kalhot,“ říkával.

O své vojenské době mluvil nerad, i když si nestěžoval, a často opakoval, že za celou službu nebyl ani jednou bit. Když vyprávěl, vyprávěl hlavně ze svých starých a zřejmě drahých vzpomínek na „křesťanský“ – jak to vyslovoval – selský život. Úsloví, kterými byla jeho řeč plná, nebyla ta většinou neslušná a hbitá úsloví, jaká říkají vojáci, ale byla to ta lidová rčení, která se zdají tak bezvýznamná, když se vezmou jednotlivě, a která najednou nabudou významu hluboké moudrosti, když jsou řečena v pravou chvíli.

Často říkal pravý opak toho, co říkal předtím, ale obojí bylo správné. Rád mluvil a mluvil dobře, svou řeč zdobil zdrobnělinami a příslovími, o kterých si Pierre myslel, že je vymýšlí sám; ale hlavní kouzlo jeho vyprávění spočívalo v tom, že v jeho řeči dostávaly ty nejprostší události, někdy právě ty, které Pierre viděl a nevšiml si jich, ráz slavnostní ušlechtilosti. Rád poslouchal pohádky, které po večerech vyprávěl jeden voják – pořád tytéž –, ale nejvíc ze všeho rád poslouchal vyprávění o skutečném životě. Když takové vyprávění poslouchal, ra-

dostně se usmíval, vkládal do něho slova a kladl otázky, které směřovaly k tomu, aby si ujasnil ušlechtilost toho, co mu vyprávěli. Náklonnosti, přátelství a lásku, jak je chápal Pierre, Karatajev neměl žádné; ale miloval a žil v lásce se vším, s čím ho život svedl, a zvlášť s člověkem – ne s nějakým určitým člověkem, ale s těmi lidmi, kteří byli před jeho očima. Měl rád svého čokla, měl rád kamarády, Francouze, měl rád Pierra, který byl jeho sousedem; ale Pierre cítil, že Karatajev by se navzdory vší své laskavé něze k němu – kterou bezděčně vzdával hold Pierrovu duchovnímu životu – ani na minutu nezarmoutil, kdyby se s ním rozloučil. A Pierre začínal ke Karatajevovi cítit totéž.

Pro všechny ostatní zajatce byl Platon Karatajev ten nejobyčejnější voják; říkali mu sokolík nebo Platoša, dobromyslně si z něho tropili žerty a posílali ho po pochůzkách. Ale pro Pierra zůstal navždy takový, jaký se mu ukázal první noc: nepochopitelné, oblé a věčné ztělesnění ducha prostoty a pravdy.

Platon Karatajev neznal nic nazpaměť kromě své modlitby. Když mluvil, zdálo se, že ve chvíli, kdy začíná, neví, čím skončí.

Když ho Pierre, někdy zaražený smyslem jeho slov, požádal, aby řečené zopakoval, Platon si nedokázal vzpomenout na to, co řekl před minutou, stejně jako nedokázal Pierrovi nijak slovy povědět svou oblíbenou píseň. Bylo tam: „rodná moje, břízenko a teskno je mi“, ale když se to říkalo, nevycházel z toho žádný smysl. Nechápal a nemohl pochopit význam slov vytržených z řeči. Každé jeho slovo a každý čin byly projevem činnosti, o níž nevěděl a která byla jeho životem. Ale jeho život, jak se na něj sám díval, neměl smysl jako samostatný život. Měl smysl jen jako částečka celku, který neustále cítil. Jeho slova a činy z něho vyplývaly stejně rovnoměrně, nutně a bezprostředně, jako se z květu line vůně. Nedokázal pochopit cenu ani význam jednotlivého činu nebo slova vytrženého z celku.

XIV

Když kněžna Marja dostala od Nikolaje zprávu, že její bratr je s Rostovovými v Jaroslavli, hned se navzdory tetiným domluvám chystala na cestu, a nejen sama, ale i se synovcem. Jestli je to těžké nebo ne, jestli je to možné nebo nemožné, na to se neptala a nechtěla to vědět: její povinností bylo nejen sama být nablízku bratrovi, který možná umírá, ale i udělat všechno pro to, aby mu přivezla syna, a tak se vydala na cestu. Jestliže jí kníže Andrej sám nedal zprávu, vysvětlovala si to kněžna Marja buď tím, že byl příliš slabý, aby mohl psát, nebo tím, že pokládal tu dlouhou cestu pro ni a pro svého syna za příliš obtížnou a nebezpečnou.

Za několik dní byla kněžna Marja připravena na cestu. Její povozy se skládaly z obrovského knížecího kočáru, ve kterém přijela do Voroněže, z bryčky a z vozu. Jela s ní slečna Bourienne, Nikoluška s vychovatelem, stará chůva, tři služebné, Tichon, mladý lokaj a hajduk, kterého jí teta propůjčila.

Jet obvyklou cestou přes Moskvu nepřicházelo vůbec v úvahu, a proto byla oklika, kterou musela kněžna Marja vykonat přes Lipeck, Rjazaň, Vladimir a Šuju, velmi dlouhá, protože nebyli všude k dostání poštovní koně, velmi obtížná, a u Rjazaně, kde se prý ukazovali Francouzi, dokonce nebezpečná.

Během této obtížné cesty slečnu Bourienne, Dessallese i služebnictvo kněžny Marji udivovala její duševní pevnost a činorodost. Uléhala ze všech nejpozději, vstávala ze všech nejdříve a žádné obtíže ji nemohly zastavit. Díky její činorodosti a energii, která povzbuzovala její průvodce, se ke konci druhého týdne blížili k Jaroslavli.

V poslední době svého pobytu ve Voroněži zažila kněžna Marja největší štěstí svého života. Láska k Rostovovi ji už netrápila ani nerozrušovala. Ta láska naplňovala celou její duši, stala se neoddělitelnou součástí jí samé a ona už proti ní nebojovala. V poslední době se kněžna Marja přesvědčila – i když si to nikdy jasně a určitě slovy neřekla –, přesvědčila se, že je milována a že miluje. O tom se přesvědčila při posledním setkání s Nikolajem, když jí přijel oznámit, že její bratr je s Rostovovými. Nikolaj ani slovem nenaznačil, že by se teď – kdyby se kníže Andrej uzdravil – mohl obnovit dřívější vztah mezi ním a Natašou, ale kněžna Marja mu na tváři viděla, že to ví a že na to myslí. A přesto se jeho chování k ní – opatrné, něžné a láskyplné – nejen nezměnilo, ale zdálo se, že je rád, že mu teď příbuzenství mezi ním a kněžnou Marjou dovoluje volněji jí projevovat své přátelství-lásku, jak si to kněžna Marja někdy pro sebe nazývala. Kněžna Marja věděla, že miluje poprvé a naposledy v životě, cítila, že je milována, a byla v tomto ohledu šťastná a klidná.

Ale toto štěstí jedné stránky její duše jí nejen nebránilo cítit plnou silou žal nad bratrem, ale naopak, tento duševní klid v jednom ohledu jí dával tím větší možnost plně se oddat citu k bratrovi. Ten cit byl v první chvíli odjezdu z Voroněže tak silný, že ti, kdo ji vyprovázeli, byli při pohledu na její zmučenou, zoufalou tvář přesvědčeni, že cestou určitě onemocní; ale právě obtíže a starosti cesty, kterých se kněžna Marja chopila s takovou činorodostí, ji na čas zachránily před jejím žalem a dodaly jí síly.

Jak to na cestách vždycky bývá, kněžna Marja myslela jen na samotnou cestu a zapomínala, co bylo jejím cílem. Ale když se blížili k Jaroslavli a znovu se jí vyjevilo to, co ji mohlo čekat, a to už ne za mnoho dní, ale dnes večer, dostoupilo rozrušení kněžny Marji krajních mezí.

Hajduk, kterého poslali napřed, aby v Jaroslavli zjistil, kde Rostovovi bydlí a v jakém stavu je kníže Andrej, potkal u městské závory velký

kočár, který vjížděl do města, a zděsil se, když uviděl hrozně bledou tvář kněžny, která se k němu vyklonila z okna.

„Všechno jsem zjistil, Vaše Osvícenosti: Rostovovic bydlí na náměstí, v domě kupce Bronnikova. Nedaleko, hned nad samou Volhou," řekl hajduk.

Kněžna Marja se mu vylekaně a tázavě dívala do tváře a nechápala, proč neodpovídá na hlavní otázku: co bratr? Slečna Bourienne tu otázku položila za kněžnu.

„Co kníže?" zeptala se.

„Jeho Osvícenost bydlí s nimi v tomtéž domě."

„Tedy je živ," pomyslela si kněžna a tiše se zeptala: „Jak je mu?"

„Lidi povídají, že pořád stejně."

Co znamená „pořád stejně", se kněžna neptala, jen letmo, nenápadně pohlédla na sedmiletého Nikolušku, který seděl naproti ní a radoval se z města, sklonila hlavu a nezvedla ji, dokud se těžký kočár, který rachotil, drncal a houpal, kdesi nezastavil. Zarachotila sklápěná stupátka.

Otevřela se dvířka. Vlevo byla voda – velká řeka –, vpravo zápraží; na zápraží byli lidé, služebnictvo a jakási ruměná dívka s velkým černým copem, která se nepříjemně, strojeně usmívala, jak se kněžně Marje zdálo; byla to Soňa. Kněžna vyběhla po schodech, strojeně se usmívající dívka řekla: „Sem, sem!" a kněžna se ocitla v předsíni před starou ženou s východním typem tváře, která jí s dojatým výrazem rychle šla vstříc. Byla to stará hraběnka. Objala kněžnu Marju a začala ji líbat.

„Dítě moje!" řekla. „Mám vás ráda a znám vás už dávno."

Navzdory všemu svému rozrušení kněžna Marja pochopila, že je to hraběnka a že jí musí něco říct. Sama nevěděla jak, ale pronesla jakási zdvořilá francouzská slova, stejným tónem, jakým byla řečena slova, která slyšela ona, a zeptala se: „Jak je mu?"

„Doktor říká, že nehrozí nebezpečí," řekla hraběnka, ale zatímco to říkala, s povzdechem obrátila oči vzhůru a v tom gestu byl výraz, který odporoval jejím slovům.

„Kde je? Mohu ho vidět, mohu?" zeptala se kněžna.

„Hned, kněžno, hned, přítelkyně moje. To je jeho syn?" řekla a obrátila se k Nikoluškovi, který vcházel s Dessallesem. „Všichni se vejdeme, dům je velký. Ach, to je rozkošný chlapeček!"

Hraběnka uvedla kněžnu do salonu. Soňa rozmlouvala se slečnou Bourienne. Hraběnka laskala chlapce. Do pokoje vešel starý hrabě a vítal kněžnu. Starý hrabě se od té doby, co ho kněžna viděla naposledy, nesmírně změnil. Tehdy to byl čilý, veselý, sebejistý stařík, teď vypadal jako ubohý, ztracený člověk. Když s kněžnou mluvil, ustavičně se rozhlížel, jako by se všech ptal, jestli dělá, co se má. Po zkáze Moskvy a svého jmění, vyhozen z navyklé koleje, zřejmě ztratil vědomí vlastní důležitosti a cítil, že už pro něho v životě není místo.

Přestože kněžna toužila jen po jednom, co nejdřív uvidět bratra, a přestože ji mrzelo, že v té chvíli, kdy chce jen jedno – uvidět jeho –, ji zaměstnávají a strojeně jí chválí synovce, všímala si všeho, co se kolem ní dělo, a cítila, že se musí na čas podřídit tomuto novému řádu, do kterého vstoupila. Věděla, že je to všechno nutné, a přestože to pro ni bylo těžké, nezlobila se na ně.

„To je moje neteř," řekl hrabě a představil Soňu, „vy ji neznáte, kněžno?"

Kněžna se k ní obrátila, snažila se potlačit nepřátelský cit k té dívce, který se jí zvedl v duši, a políbila ji. Ale bylo jí čím dál tížeji z toho, že nálada všech kolem byla tak vzdálená tomu, co měla v duši ona.

„Kde je?" zeptala se ještě jednou a obrátila se ke všem.

„Je dole, Nataša je u něho," odpověděla Soňa a začervenala se. „Poslali jsme se zeptat. Vy jste asi unavená, kněžno?"

Kněžně vstoupily do očí slzy rozmrzelosti. Odvrátila se a chtěla se znovu zeptat hraběnky, kudy se k němu jde, když ve dveřích zazněly

lehké, prudké, jakoby veselé kroky. Kněžna se ohlédla a uviděla Natašu, která skoro vbíhala do pokoje, tu Natašu, která se jí při tom dávném setkání v Moskvě tolik nelíbila.

Ale kněžna ještě ani nestihla pohlédnout této Nataše do tváře, a už pochopila, že je to její upřímná družka v žalu, a proto její přítelkyně. Vrhla se jí vstříc, objala ji a rozplakala se jí na rameni.

Jakmile se Nataša, která seděla u hlavy knížete Andreje, dozvěděla o příjezdu kněžny Marji, tiše vyšla z jeho pokoje těmi rychlými, jak se kněžně Marje zdálo, jakoby veselými kroky a běžela k ní.

Na její rozrušené tváři, když vběhla do pokoje, byl jen jediný výraz – výraz lásky, bezmezné lásky k němu, k ní, ke všemu, co bylo blízké milovanému člověku, výraz soucitu, utrpení za druhé a vášnivé touhy dát celou sebe, jen aby jim pomohla. Bylo vidět, že v té chvíli nebyla v Natašině duši jediná myšlenka na sebe, na svůj vztah k němu.

Citlivá kněžna Marja to všechno pochopila při prvním pohledu na Natašinu tvář a s bolestnou rozkoší se jí vyplakávala na rameni.

„Pojďte, pojďte k němu, Marie," řekla Nataša a odváděla ji do vedlejšího pokoje.

Kněžna Marja zvedla tvář, otřela si oči a obrátila se k Nataše. Cítila, že od ní všechno pochopí a všechno se dozví.

„Co..." začala otázku, ale najednou se zarazila. Cítila, že slovy se nedá ani zeptat, ani odpovědět. Natašina tvář a oči musely všechno říct jasněji a hlouběji.

Nataša se na ni dívala, ale zdálo se, že je ve strachu a pochybnostech, zda říct, nebo neříct všechno, co ví; jako by cítila, že před těmi zářivými očima, které jí pronikaly až do hloubi srdce, nelze neříct celou, celou pravdu, jak ji viděla ona. Natašin ret se najednou zachvěl, kolem úst se jí udělaly ošklivé vrásky, rozvzlykala se a zakryla si tvář rukama.

Kněžna Marja pochopila všechno.

Ale přesto doufala a zeptala se slovy, kterým sama nevěřila:

„Ale co jeho rána? Vůbec, v jakém je stavu?“

„Vy, vy… uvidíte,“ dokázala jen říct Nataša.

Chvíli poseděly dole vedle jeho pokoje, aby přestaly plakat a mohly k němu vejít s klidnými tvářemi.

„Jak probíhala celá nemoc? Je to dlouho, co se mu přitížilo? Kdy se *to* stalo?“ vyptávala se kněžna Marja.

Nataša vyprávěla, že zpočátku hrozilo nebezpečí od horečnatého stavu a bolestí, ale u Trojice to přešlo a doktor se bál už jen jednoho – sněti. Ale i to nebezpečí pominulo. Když přijeli do Jaroslavle, začala rána hnisat – Nataša věděla všechno, co se týkalo hnisání a podobně – a doktor říkal, že hnisání může probíhat správně. Přišla zimnice. Doktor říkal, že ta zimnice není tak nebezpečná. „Ale především,“ začala Nataša, „najednou se stalo *tohle*…“ Zadržela vzlykot. „Nevím proč, ale uvidíte, jaký se stal.“

„Zeslábl? Zhubl?…“ vyptávala se kněžna.

„Ne, to ne, ale horší. Uvidíte. Ach, Marie, on je příliš dobrý, on nemůže, nemůže žít, protože…“

XV

Když Nataša zvyklým pohybem otevřela jeho dveře a pustila kněžnu napřed, cítila už kněžna Marja v hrdle vzlyky, které se draly ven. Ať se připravovala, jak chtěla, ať se snažila uklidnit, věděla, že ho nedokáže uvidět bez slz.

Kněžna Marja chápala, co Nataša myslela slovy: *stalo se to s ním předevčírem*. Chápala, že to znamená, že najednou změkl a že to změknutí a dojetí jsou příznaky smrti. Když přistupovala ke dveřím, viděla už v duchu tu Andrjušovu tvář, kterou znala z dětství, něžnou, mírnou, dojatou, jakou míval tak zřídka, a proto na ni vždycky tak silně působila. Věděla, že jí řekne tichá, něžná slova, jako ta, která jí řekl otec před smrtí, a že to nesnese a rozpláče se nad ním. Ale dříve či později to muselo přijít, a tak vešla do pokoje. Vzlyky se jí draly do hrdla čím dál blíž, zatímco svýma krátkozrakýma očima čím dál jasněji rozeznávala jeho postavu a hledala jeho rysy, a vtom uviděla jeho tvář a setkala se s ním pohledem.

Ležel na pohovce, obložený polštáři, ve veverčím kožešinovém županu. Byl hubený a bledý. V jedné hubené, průsvitně bílé ruce držel kapesník, druhou si tichými pohyby prstů pohrával s tenkým, odrostlým knírem. Jeho oči hleděly na příchozí.

Když kněžna Marja uviděla jeho tvář a setkala se s ním pohledem, najednou zpomalila krok a ucítila, že slzy najednou vyschly a vzlyky ustaly. Když zachytila výraz jeho tváře a pohledu, najednou se zalekla a připadala si provinile.

„Ale čím jsem se provinila?“ zeptala se sama sebe. „Tím, že žiješ a myslíš na živé, kdežto já!…“ odpovídal jeho chladný, přísný pohled.

V hlubokém pohledu, který nehleděl ven ze sebe, ale do sebe, bylo skoro nepřátelství, když pomalu přelétl sestru a Natašu.

Políbil se se sestrou, ruku v ruce, jak měli ve zvyku.

„Buď zdráva, Marie, jak ses sem dostala?“ řekl hlasem stejně vyrovnaným a cizím, jako byl jeho pohled. Kdyby byl zaječel zoufalým křikem, ten křik by kněžnu Marju zděsil méně než zvuk tohoto hlasu.

„A Nikolušku jsi přivezla?“ řekl stejně vyrovnaně a pomalu a se zjevnou námahou, jak si vzpomínal.

„Jak je ti teď?“ říkala kněžna Marja a sama se divila tomu, co říká.

„To se musíš zeptat doktora, má milá,“ řekl, a zjevně se ještě jednou přemohl, aby byl laskavý, a řekl jen ústy – bylo vidět, že vůbec nemyslí to, co říká:

„Děkuji ti, drahá přítelkyně, že jsi přijela.“

Kněžna Marja mu stiskla ruku. Při stisku její ruky se sotva znatelně zamračil. Mlčel a ona nevěděla, co říct. Pochopila, co se s ním za ty dva dny stalo. V jeho slovech, v jeho tónu a zvlášť v tom pohledu – chladném, skoro nepřátelském pohledu – byla cítit odcizenost ode všeho pozemského, pro živého člověka strašná. Všemu živému zřejmě rozuměl jen s námahou; ale zároveň bylo cítit, že živému nerozumí ne proto, že by ztratil schopnost chápat, ale proto, že chápe něco jiného, něco, čemu živí nerozuměli a rozumět nemohli a co ho celého pohlcovalo.

„Ano, jak podivně nás osud svedl dohromady!“ řekl, přerušil mlčení a ukázal na Natašu. „Ona mě pořád ošetřuje.“

Kněžna Marja poslouchala a nechápala, co říká. On, citlivý, něžný kníže Andrej, jak to mohl říct před tou, kterou miloval a která milovala jeho! Kdyby počítal s tím, že bude žít, neřekl by to tak chladně urážlivým tónem. Kdyby nevěděl, že zemře, jak by mu jí mohlo nebýt líto, jak by to mohl před ní říct! Mohlo to mít jen jediné vysvětlení: že mu bylo všechno jedno, a jedno proto, že se mu otevřelo něco jiného, důležitějšího.

Rozhovor byl chladný, nesouvislý a každou chvíli se přerušoval.

„Marie jela přes Rjazaň," řekla Nataša. Kníže Andrej si nevšiml, že jeho sestře říká Marie. A Nataša, když ji tak před ním nazvala, si toho sama všimla poprvé.

„No a co?" řekl.

„Vyprávěli jí, že celá Moskva shořela, úplně, že prý..."

Nataša se zarazila: nedalo se mluvit. On se zřejmě namáhal, aby poslouchal, a přesto nemohl.

„Ano, shořela, říká se," řekl. „To je velká škoda." A začal se dívat před sebe a roztržitě si prsty urovnával knír.

„A setkala ses, Marie, s hrabětem Nikolajem?" řekl najednou kníže Andrej, zřejmě v touze udělat jim radost. „Psal nám sem, že ses mu velice zalíbila," pokračoval prostě, klidně, zřejmě neschopen pochopit celý ten složitý význam, který měla jeho slova pro živé lidi. „Kdyby sis ty taky oblíbila jeho, bylo by to moc dobré... abyste se vzali," dodal o něco rychleji, jako by se zaradoval ze slov, která dlouho hledal a konečně našel. Kněžna Marja jeho slova slyšela, ale neměla pro ni jiný význam, než že dokazovala, jak strašně daleko je teď ode všeho živého.

„Co bychom mluvili o mně!" řekla klidně a pohlédla na Natašu. Nataša na sobě její pohled cítila, ale nedívala se na ni. Zase všichni mlčeli.

„André, chceš..." řekla najednou kněžna Marja zachvělým hlasem, „chceš vidět Nikolušku? Pořád na tebe vzpomínal."

Kníže Andrej se poprvé sotva znatelně usmál, ale kněžna Marja, která jeho tvář tak dobře znala, s hrůzou pochopila, že to není úsměv radosti, ani něhy k synovi, ale tichého, mírného posměchu nad tím, že kněžna Marja podle jeho mínění sahá k poslednímu prostředku, jak ho přivést k citu.

„Ano, Nikoluška mě moc těší. Je zdravý?"

* * *

Když ke knížeti Andrejovi přivedli Nikolušku, který se na otce díval vyděšeně, ale neplakal, protože nikdo neplakal, kníže Andrej ho políbil a zřejmě nevěděl, o čem s ním mluvit.

Když Nikolušku odváděli, přistoupila kněžna Marja k bratrovi ještě jednou, políbila ho, a protože se už nedokázala ovládnout, rozplakala se.

Upřeně se na ni podíval.

„Kvůli Nikoluškovi?“ zeptal se.

Kněžna Marja s pláčem přikývla.

„Marie, znáš přece evan…“ ale najednou zmlkl.

„Co říkáš?“

„Nic. Tady se nemá plakat,“ řekl a díval se na ni týmž chladným pohledem.

* * *

Když se kněžna Marja rozplakala, pochopil, že pláče nad tím, že Nikoluška zůstane bez otce. S velkým přemáháním se pokusil vrátit zpátky do života a přenesl se na jejich hledisko.

„Ano, jim to musí připadat smutné!“ pomyslel si. „A přitom je to tak prosté!“

„Ptáci nebeští nesejí ani nežnou, ale Otec váš je živí,“ řekl si a chtěl totéž říct kněžně; „ale ne, oni to pochopí po svém, nepochopí to! Tohle oni pochopit nemohou, že všechny ty city, kterých si cení, všechny ty myšlenky, které se nám zdají tak důležité, že ty jsou *zbytečné*. Nemůžeme si navzájem rozumět!“ A zmlkl.

* * *

Malému synovi knížete Andreje bylo sedm let. Sotva uměl číst, nic nevěděl. Po tom dni prožil mnoho, nabyl vědomostí, pozorovací schop-

nosti, zkušenosti; ale kdyby byl tehdy vládl všemi těmi později nabytými schopnostmi, nemohl by lépe a hlouběji pochopit celý význam té scény, kterou viděl mezi otcem, kněžnou Marjou a Natašou, než ji pochopil teď. Pochopil všechno, a aniž plakal, vyšel z pokoje, mlčky přistoupil k Nataše, která vyšla za ním, ostýchavě na ni pohlédl zamyšlenýma krásnýma očima; jeho nadzvednutý růžový horní ret se zachvěl; opřel se o ni hlavou a rozplakal se.

Od toho dne se vyhýbal Dessallesovi, vyhýbal se hraběnce, která se s ním mazlila, a buď seděl sám, nebo bázlivě přicházel ke kněžně Marje a k Nataše, kterou, jak se zdálo, si zamiloval ještě víc než svou tetu, a tiše a ostýchavě se k nim lísal.

Když kněžna Marja odešla od knížete Andreje, pochopila úplně všechno, co jí řekla Natašina tvář. Už s Natašou nemluvila o naději na záchranu jeho života. Střídala se s ní u jeho pohovky a už neplakala, ale bez ustání se modlila a obracela se duší k onomu Věčnému, Nepochopitelnému, jehož přítomnost byla teď nad umírajícím člověkem tak citelná.

XVI

Kníže Andrej nejen věděl, že zemře, ale cítil, že umírá, že už je napůl mrtev. Prožíval vědomí odcizení ode všeho pozemského a radostné i podivné lehkosti bytí. Bez spěchu a bez neklidu očekával to, co ho čekalo. To hrozivé, věčné, neznámé a vzdálené, jehož přítomnost po celý svůj život nepřestával cítit, mu teď bylo blízké a – díky té podivné lehkosti bytí, kterou prožíval – skoro pochopitelné a hmatatelné…

Dřív se konce bál. Dvakrát zakusil ten strašný, tryznivý pocit strachu ze smrti, z konce, a teď už ho nechápal.

Poprvé zakusil ten pocit tehdy, když se před ním jako káča točil granát a on se díval na strniště, na keře, na nebe a věděl, že má před sebou smrt. Když se po zranění probral a v jeho duši se okamžitě rozvinul ten květ lásky věčné, svobodné, nezávislé na tomto životě, jako by se vymanil z tíhy života, která ho dosud svírala, už se smrti nebál a nemyslel na ni.

Čím víc se v těch hodinách tryznivé samoty a polovičního blouznění, které prožil po svém zranění, zamýšlel nad novým principem věčné lásky, který se mu otevřel, tím víc se, aniž to sám cítil, zříkal pozemského života. Milovat všechno, milovat všechny, vždycky se obětovat pro lásku znamenalo nemilovat nikoho, znamenalo nežít tímto pozemským životem. A čím víc ho ten princip lásky prostupoval, tím víc se zříkal života a tím dokonaleji ničil onu strašnou přehradu, která, když v nás není láska, stojí mezi životem a smrtí. Když si v té první době vzpomněl, že musí zemřít, říkal si: no co, tím lépe.

Ale po té noci v Mytiščích, kdy se mu v polovičním blouznění zjevila ta, po které toužil, a kdy si přitiskl její ruku ke rtům a rozplakal se tichými, radostnými slzami, se mu do srdce nepozorovaně vkradla lás-

ka k jedné ženě a znovu ho připoutala k životu. Začaly ho napadat radostné i znepokojivé myšlenky. Když si vzpomínal na tu chvíli na obvazišti, kdy uviděl Kuragina, už se k tomu citu nemohl vrátit: teď ho trápila otázka, jestli Kuragin žije. A neodvážil se na to zeptat.

Jeho nemoc šla svým tělesným během, ale to, čemu Nataša říkala: *stalo se to s ním*, se s ním stalo dva dny před příjezdem kněžny Marji. Byl to ten poslední, mravní zápas mezi životem a smrtí, v němž zvítězila smrt. Bylo to nečekané vědomí, že si ještě cenil života, který se mu zjevoval v lásce k Nataše, a poslední, přemožený záchvat hrůzy před neznámem.

Bylo to večer. Byl, jako obvykle po obědě, v lehkém horečnatém stavu a jeho myšlenky byly neobyčejně jasné. U stolu seděla Soňa. Zdříml si. Najednou ho zachvátil pocit štěstí.

„Á, to vešla ona!“ pomyslel si.

Opravdu, na Sonině místě seděla Nataša, která právě neslyšnými kroky vešla.

Od té doby, co ho začala ošetřovat, vždycky cítil tělesně její blízkost. Seděla v křesle, bokem k němu, zakrývala mu sebou světlo svíčky a pletla punčochu. Naučila se plést punčochy od té doby, co jí kníže Andrej jednou řekl, že nikdo neumí ošetřovat nemocné tak jako staré chůvy, které pletou punčochy, a že v pletení punčochy je cosi uklidňujícího. Její tenké prsty rychle přebíraly jehlice, které se občas srazily, a zamyšlený profil její skloněné tváře viděl jasně. Pohnula se – klubko se jí skutálelo z klína. Trhla sebou, ohlédla se po něm, zaclonila svíčku rukou, opatrným, ohebným a přesným pohybem se sehnula, zvedla klubko a posadila se jako předtím.

Díval se na ni bez hnutí a viděl, že by se po tom pohybu potřebovala zhluboka nadechnout, ale neodvažovala se a opatrně, potichu dýchala.

V Trojicko-sergijevské lávře mluvili o minulosti a on jí řekl, že kdyby zůstal naživu, děkoval by Bohu navěky za své zranění, které ho s ní

znovu svedlo dohromady; ale od té doby nikdy nemluvili o budoucnosti.

„Mohlo to být, nebo ne?“ myslel si teď, když se na ni díval a naslouchal lehkému ocelovému zvuku jehlic. „Copak mě s ní osud svedl tak podivně jen proto, abych zemřel?… Copak se mi pravda života otevřela jen proto, abych žil ve lži? Miluji ji nade všechno na světě. Ale co mám dělat, když ji miluji?“ řekl si a najednou mimoděk zasténal, ze zvyku, který si osvojil během svého utrpení.

Když Nataša ten zvuk uslyšela, odložila punčochu, naklonila se blíž k němu, a když najednou zahlédla jeho zářící oči, přistoupila k němu lehkým krokem a sklonila se.

„Vy nespíte?“

„Ne, už dlouho se na vás dívám; ucítil jsem, když jste vešla. Nikdo jako vy mi nedává takové měkké ticho… takové světlo. Až se mi chce plakat radostí.“

Nataša se k němu přisunula blíž. Tvář jí zářila nadšenou radostí.

„Natašo, miluji vás příliš. Víc než cokoli na světě.“

„A já?“ Na okamžik se odvrátila. „Proč příliš?“ řekla.

„Proč příliš?… No, co myslíte, co cítíte v duši, celou duší, budu žít? Jak se vám zdá?“

„Jsem si jistá, jsem si jistá!“ skoro vykřikla Nataša a vášnivým pohybem ho vzala za obě ruce.

Chvíli mlčel.

„To by bylo krásné!“ A vzal její ruku a políbil ji.

Nataša byla šťastná a rozrušená; a hned si vzpomněla, že tohle se nesmí, že potřebuje klid.

„Ale vy jste nespal,“ řekla a potlačovala svou radost. „Zkuste usnout… prosím.“

Stiskl jí ruku a pustil ji, a ona přešla ke svíčce a zase se posadila jako předtím. Dvakrát se po něm ohlédla, jeho oči jí zářily vstříc. Ulo-

žila si, kolik ještě uplete, a řekla si, že se neohlédne, dokud to nedokončí.

Opravdu brzy nato zavřel oči a usnul. Nespal dlouho a najednou se znepokojeně probudil celý zalitý studeným potem.

Když usínal, myslel pořád na totéž, na co myslel celou tu dobu – na život a na smrt. A víc na smrt. Cítil se jí blíž.

„Láska? Co je to láska?“ myslel si.

„Láska brání smrti. Láska je život. Všechno, všechno, čemu rozumím, rozumím jen proto, že miluji. Všechno je, všechno existuje jen proto, že miluji. Všechno je spojeno jedině jí. Láska je Bůh, a zemřít znamená, že já, částečka lásky, se vrátím ke všeobecnému a věčnému zdroji.“ Ty myšlenky se mu zdály útěšné. Ale byly to jen myšlenky. Něco v nich chybělo, bylo v nich cosi jednostranně osobního, rozumového – chyběla jim samozřejmost. A byl tu týž neklid a nejasnost. Usnul.

Zdálo se mu, že leží v tomtéž pokoji, v jakém ležel ve skutečnosti, ale že není raněný, nýbrž zdravý. Před knížetem Andrejem se objevuje mnoho různých tváří, bezvýznamných, lhostejných. Mluví s nimi, přou se o čemsi zbytečném. Chystají se kamsi odjet. Kníže Andrej si matně vzpomíná, že tohle všechno je bezvýznamné a že má jiné, důležitější starosti, ale dál mluví a udivuje je jakýmisi prázdnými, vtipnými slovy. Pomalu, nepozorovaně začnou všechny ty tváře mizet a všechno nahradí jediná otázka zavřených dveří. Vstane a jde ke dveřím, aby zastrčil závoru a zamkl je. Na tom, jestli je stihne zamknout, nebo nestihne, závisí všechno. Jde, spěchá, ale nohy se mu nehýbou, a ví, že dveře zamknout nestihne, ale přesto bolestně napíná všechny síly. A zmocňuje se ho trýznivý strach. A ten strach je strach ze smrti: za dveřmi stojí *ono*. Ale ve chvíli, kdy se bezmocně a neobratně plazí ke dveřím, to cosi strašného už tlačí z druhé strany a dobývá se dovnitř. Cosi nelidského – smrt – se dobývá dveřmi a je třeba je udržet. Chytá se dveří, napíná poslední síly – zamknout už nelze – aspoň je udržet;

ale jeho síly jsou slabé, neobratné, a dveře, na které tlačí to strašné, se otevírají a zase zavírají.

Ještě jednou to zatlačilo odtamtud. Poslední, nadpřirozené úsilí je marné a obě křídla se neslyšně otevřela. *Ono* vešlo, a ono je *smrt*. A kníže Andrej zemřel.

Ale v témž okamžiku, kdy zemřel, si kníže Andrej vzpomněl, že spí, a v témž okamžiku, kdy zemřel, se přemohl a probudil se.

„Ano, to byla smrt. Zemřel jsem – probudil jsem se. Ano, smrt je probuzení," rozjasnilo se mu najednou v duši a závoj, který dosud zakrýval neznámé, se před jeho duševním zrakem nadzvedl. Pocítil jakoby uvolnění síly, která v něm dřív byla spoutaná, a tu podivnou lehkost, která ho od té doby neopouštěla.

Když se zalitý studeným potem probral a pohnul se na pohovce, přistoupila k němu Nataša a zeptala se, co mu je. Neodpověděl jí, nerozuměl jí a podíval se na ni podivným pohledem.

To bylo právě to, co se s ním stalo dva dny před příjezdem kněžny Marji. Od toho dne, jak říkal doktor, nabrala vysilující horečka zlý ráz, ale Nataša se nezajímala o to, co říká doktor: viděla ty strašné mravní příznaky, které pro ni byly nepochybnější.

Od toho dne začalo pro knížete Andreje spolu s probuzením ze spánku probouzení ze života. A ve vztahu k délce života se mu nezdálo o nic pomalejší než probuzení ze spánku ve vztahu k délce snu.

V tomto poměrně pomalém probouzení nebylo nic strašného ani prudkého.

Jeho poslední dny a hodiny uplynuly obyčejně a prostě. Kněžna Marja i Nataša, které se od něho nehnuly, to cítily. Neplakaly, nechvěly se a v poslední době, jak to samy cítily, už neošetřovaly jeho – už tu nebyl, odešel od nich –, ale tu nejbližší vzpomínku na něho: jeho tělo. City obou byly tak silné, že na ně vnější, strašná stránka smrti nepůsobila, a nepovažovaly za nutné svůj žal rozjitřovat. Neplakaly ani před

ním, ani bez něho, ale ani spolu o něm nikdy nemluvily. Cítily, že by nedokázaly vyjádřit slovy to, co chápaly.

Obě viděly, jak od nich hlouběji a hlouběji, pomalu a klidně klesá kamsi tam, a obě věděly, že tak to má být a že je to dobře.

Vyzpovídali ho, podali mu svátost; všichni k němu chodili se rozloučit. Když mu přivedli syna, přitiskl k němu rty a odvrátil se, ne proto, že by mu bylo těžko a smutno – kněžna Marja i Nataša to chápaly –, ale jen proto, že předpokládal, že to je všechno, co se od něho žádá; ale když mu řekli, aby ho požehnal, splnil, co se žádalo, a rozhlédl se, jako by se ptal, jestli je třeba ještě něco udělat.

Když přicházely poslední záchvěvy těla, které duch opouštěl, byly kněžna Marja a Nataša u něho.

„Je konec?!“ řekla kněžna Marja, když už jeho tělo několik minut leželo před nimi nehybné a chladnoucí. Nataša přistoupila, pohlédla do mrtvých očí a pospíšila si, aby je zavřela. Zavřela je a nepolíbila je, ale přitiskla rty k tomu, co bylo tou nejbližší vzpomínkou na něho.

„Kam odešel? Kde je teď…?“

Když oblečené, omyté tělo leželo v rakvi na stole, všichni k němu přicházeli se rozloučit a všichni plakali.

Nikoluška plakal z trýznivého zmatku, který mu rval srdce. Hraběnka a Soňa plakaly z lítosti nad Natašou a nad tím, že už tu není. Starý hrabě plakal nad tím, že brzy, jak cítil, bude muset ten strašný krok udělat i on.

Nataša a kněžna Marja teď také plakaly, ale neplakaly kvůli vlastnímu žalu; plakaly zbožným dojetím, které se zmocnilo jejich duší před vědomím prostého a vznešeného tajemství smrti, které se před nimi naplnilo.

* * *

Díl druhý

I

Souhrn příčin jevů je lidskému rozumu nedostupný. Ale potřeba hledat příčiny je vložena do lidské duše. A lidský rozum, který nepronikne do nesčetnosti a složitosti podmínek jevů, z nichž každá sama o sobě se může jevit jako příčina, se chytí prvního, nejsrozumitelnějšího přiblížení a řekne: tady je příčina. V dějinných událostech, kde předmětem pozorování jsou činy lidí, se jako nejprvotnější přiblížení jeví vůle bohů, potom vůle těch lidí, kteří stojí na nejviditelnějším místě dějin – dějinných hrdinů. Ale stačí jen proniknout k podstatě kterékoli dějinné události, to jest k činnosti celé masy lidí, kteří se jí účastnili, a člověk se přesvědčí, že vůle dějinného hrdiny nejenže neřídí jednání mas, ale sama je ustavičně řízena. Zdálo by se, že je jedno, chápeme-li význam dějinné události tak či onak. Ale mezi člověkem, který říká, že národy Západu táhly na Východ, protože to chtěl Napoleon, a člověkem, který říká, že se to stalo, protože se to stát muselo, je tentýž rozdíl, jaký byl mezi lidmi, kteří tvrdili, že země stojí pevně a planety se pohybují kolem ní, a těmi, kteří říkali, že nevědí, na čem země spočívá, ale vědí, že existují zákony, které řídí pohyb jak její, tak ostatních planet. Příčiny dějinné události nejsou a být nemohou, kromě jediné příčiny všech příčin. Ale existují zákony, které události řídí, zčásti neznámé, zčásti námi nahmatávané. Objevit tyto zákony je možné teprve tehdy, až se úplně zřekneme hledání příčin ve vůli jed-

noho člověka, právě tak jako objev zákonů pohybu planet byl možný teprve tehdy, když se lidé zřekli představy, že země stojí pevně.

Po bitvě u Borodina, po obsazení Moskvy nepřítelem a jejím požáru považují historici za nejdůležitější epizodu války roku tisíc osm set dvanáct přesun ruské armády z rjazaňské na kalužskou silnici a k tarutinskému táboru – takzvaný boční pochod za Krasnou Pachrou. Historici připisují slávu tohoto geniálního činu různým osobám a přou se o to, komu vlastně náleží. Dokonce i cizí, dokonce i francouzští historici uznávají genialitu ruských vojevůdců, když mluví o tomto bočním pochodu. Ale proč si vojenští spisovatelé, a po nich i všichni ostatní, myslí, že tento boční pochod je velmi hluboký vynález nějaké jedné osoby, který zachránil Rusko a zahubil Napoleona, je velmi těžké pochopit. Za prvé je těžké pochopit, v čem spočívá hloubka a genialita tohoto pohybu; neboť k tomu, aby člověk přišel na to, že nejlepší postavení armády – když na ni nikdo neútočí – je tam, kde je víc potravin, není třeba velkého duševního úsilí. A každý, dokonce i hloupý třináctiletý chlapec, mohl bez námahy přijít na to, že v roce tisíc osm set dvanáct bylo po ústupu od Moskvy nejvýhodnější postavení armády na kalužské silnici. Nelze tedy za prvé pochopit, jakými úvahami dospívají historici k tomu, že v tomto manévru vidí něco hlubokého. Za druhé je ještě těžší pochopit, v čem právě historici vidí spásnost tohoto manévru pro Rusy a zhoubnost pro Francouze; neboť tento boční pochod mohl být za jiných okolností, předcházejících, průvodních i následujících, zhoubný pro ruské a spásný pro francouzské vojsko. Jestliže se od té doby, kdy k tomuto pohybu došlo, situace ruského vojska začala zlepšovat, nijak z toho neplyne, že tento pohyb byl příčinou.

Tento boční pochod by nejenže nemohl přinést nějaké výhody, ale mohl by ruskou armádu zahubit, kdyby se při něm nesešly jiné podmínky. Co by bylo, kdyby Moskva neshořela? Kdyby Murat neztratil Rusy z dohledu? Kdyby Napoleon nezůstával nečinný? Kdyby ruská

armáda u Krasné Pachry svedla bitvu, jak radili Bennigsen a Barclay? Co by bylo, kdyby Francouzi zaútočili na Rusy, když táhli za Pachru? Co by bylo, kdyby později Napoleon, když přitáhl k Tarutinu, zaútočil na Rusy aspoň s desetinou té energie, s jakou útočil u Smolenska? Co by bylo, kdyby Francouzi vytáhli na Petrohrad?... Za všech těchto předpokladů se spásnost bočního pochodu mohla obrátit ve zhoubnost.

Za třetí – a to je nejnepochopitelnější – lidé, kteří studují dějiny, úmyslně nechtějí vidět, že boční pochod nelze připisovat žádnému jednotlivému člověku, že ho nikdo nikdy nepředvídal, že se tento manévr, právě tak jako ústup ve Filích, v přítomnosti nikdy nikomu nejevil v celé své úplnosti, nýbrž krok za krokem, událost za událostí, okamžik za okamžikem vyplýval z nesčetného množství nejrozmanitějších podmínek a v celé své úplnosti se ukázal teprve tehdy, když se uskutečnil a stal se minulostí.

Na válečné radě ve Filích převládala u ruského velení myšlenka na samozřejmý ústup přímým směrem dozadu, to jest po nižněnovgorodské silnici. Dokazuje to jednak to, že většina hlasů na radě byla odevzdána v tomto smyslu, a hlavně známý rozhovor, který měl vrchní velitel po radě s Lanským, správcem zásobování. Lanskoj hlásil vrchnímu veliteli, že potraviny pro armádu jsou shromážděny hlavně podél Oky, v tulské a kalužské gubernii, a že v případě ústupu na Nižnij Novgorod budou zásoby proviantu od armády odděleny velkou řekou Okou, přes kterou se na počátku zimy nedá převážet. To bylo první znamení, že je nutné odchýlit se od přímého směru na Nižnij, který se předtím zdál nejpřirozenější. Armáda se držela jižněji, po rjazaňské silnici, a blíž k zásobám. Později nečinnost Francouzů, kteří dokonce ruskou armádu ztratili z dohledu, starost o ochranu tulské zbrojovky a hlavně výhody, které přinášelo přiblížení k vlastním zásobám, přiměly armádu odchýlit se ještě jižněji, na tulskou silnici. Když vojevůdci ruské armády zoufalým přesunem za Pachrou přešli na tulskou sil-

nici, mysleli, že zůstanou u Podolska, a na tarutinské postavení nikdo ani nepomyslel; ale nesčetné množství okolností, nové objevení francouzských vojsk, která předtím ztratila Rusy z dohledu, plány na bitvu a hlavně hojnost proviantu v Kaluze přiměly naši armádu odchýlit se ještě víc k jihu a přejít z tulské na kalužskou silnici, k Tarutinu, doprostřed cest, po kterých jí přicházely zásoby. Právě tak jako nelze odpovědět na otázku, kdy byla Moskva opuštěna, nelze odpovědět ani na to, kdy přesně a kdo rozhodl přejít k Tarutinu. Teprve když vojska už k Tarutinu přišla v důsledku nesčetných, diferenciálních sil, teprve tehdy začali lidé sami sebe ujišťovat, že to tak chtěli a dávno to předvídali.

II

Slavný boční pochod spočíval jen v tom, že ruské vojsko, které ustupovalo pořád přímo dozadu, opačným směrem, než postupoval nepřítel, se poté, co postup Francouzů ustal, odchýlilo od původně zvoleného přímého směru, a když za sebou nevidělo pronásledovatele, přirozeně se dalo tam, kam je táhla hojnost potravin.

Kdybychom si představili v čele ruské armády ne geniální vojevůdce, ale prostě samotnou armádu bez velitelů, ani tato armáda by nemohla udělat nic jiného než se vracet zpátky k Moskvě a opisovat oblouk na té straně, kde bylo víc potravin a kraj byl bohatší.

Tento přesun z nižněnovgorodské na rjazaňskou, tulskou a kalužskou silnici byl tak přirozený, že právě tímto směrem utíkali marodéři ruské armády a že právě tímto směrem žádali z Petrohradu, aby Kutuzov svou armádu převedl. V Tarutinu dostal Kutuzov od panovníka málem důtku za to, že odvedl armádu na rjazaňskou silnici, a bylo mu ukázáno právě to postavení naproti Kaluze, ve kterém se už nacházel, když panovníkův dopis dostal.

Koule ruského vojska, která se valila ve směru nárazu, jenž jí byl dán během celého tažení a v bitvě u Borodina, zaujala, když síla nárazu zanikla a nové nárazy nepřicházely, takové postavení, jaké pro ni bylo přirozené.

Kutuzovova zásluha nespočívala v nějakém geniálním strategickém manévru, jak se tomu říká, ale v tom, že on jediný chápal význam toho, co se odehrávalo. On jediný už tehdy chápal význam nečinnosti francouzské armády, on jediný dál tvrdil, že bitva u Borodina byla vítězství; on jediný – ten, kdo by podle svého postavení vrchního velitele

měl být, jak by se zdálo, nakloněn útoku – on jediný vynakládal všechny své síly na to, aby ruskou armádu zdržel od zbytečných bitev.

Zvíře postřelené u Borodina leželo kdesi tam, kde ho nechal lovec, který odběhl; ale jestli je živé, jestli má sílu, nebo se jen přikrčilo, to lovec nevěděl. Najednou se ozvalo sténání toho zvířete.

Sténáním toho raněného zvířete, francouzské armády, které prozradilo její zkázu, bylo vyslání Lauristona do Kutuzovova tábora s prosbou o mír.

Napoleon se svou jistotou, že dobré není to, co je dobré, ale to, co jemu přišlo na mysl, napsal Kutuzovovi slova, která mu přišla na mysl jako první a která neměla žádný smysl.

„Pane kníže Kutuzove," psal, „posílám k Vám jednoho ze svých generálních pobočníků, aby s Vámi pohovořil o několika zajímavých věcech. Přeji si, aby Vaše Jasnost věřila tomu, co jí řekne, *zvláště když bude vyjadřovat city úcty a zvláštní vážnosti, které k její osobě již dlouho chovám*. Jelikož tento dopis nemá jiného účelu, prosím Boha, pane kníže Kutuzove, aby Vás měl ve své svaté a důstojné ochraně.

„V Moskvě, dne třicátého října roku tisíc osm set dvanáct. Podepsáno:

„Napoleon."

„Byl bych potomstvem proklet, kdyby mě považovali za prvního původce jakéhokoli smíru. *Takový je nynější duch mého národa*," odpověděl Kutuzov a dál vynakládal všechny své síly na to, aby vojsko zdržel od útoku.

Během měsíce, kdy francouzské vojsko v Moskvě rabovalo a ruské vojsko klidně tábořilo u Tarutina, nastala změna v poměru sil obou vojsk – co do ducha i co do počtu –, v jejímž důsledku se převaha síly ocitla na straně Rusů. Přestože Rusové situaci francouzského vojska ani jeho početní stav neznali, jakmile se poměr změnil, nutnost útoku se okamžitě projevila v nesčetném množství známek. Těmito známkami byly: vyslání Lauristona, hojnost proviantu v Tarutinu, zprávy, kte-

ré přicházely ze všech stran o nečinnosti a nepořádku Francouzů, doplňování našich pluků rekruty, pěkné počasí, dlouhý odpočinek ruských vojáků, netrpělivost pustit se do té práce, kvůli které jsou všichni shromážděni, jaká obvykle po odpočinku vzniká ve vojsku, zvědavost, co se děje ve francouzské armádě, kterou tak dlouho ztratili z dohledu, smělost, s jakou teď ruské předsunuté hlídky slídily kolem Francouzů stojících u Tarutina, zprávy o snadných vítězstvích mužiků a partyzánů nad Francouzi a závist, kterou to vzbuzovalo, pocit pomsty, který ležel v duši každého člověka, dokud byli Francouzi v Moskvě, a – hlavně – nejasné vědomí, které však vzniklo v duši každého vojáka, že se poměr sil teď změnil a převaha je na naší straně. Podstatný poměr sil se změnil a útok se stal nutným. A okamžitě, stejně jistě, jako začne v hodinách bít a hrát zvonkohra, když ručička oběhne celý kruh, se ve vyšších kruzích, v souladu s podstatnou změnou sil, projevil zesílený pohyb, syčení a hra zvonkohry.

III

Ruskou armádu řídil Kutuzov se svým štábem a panovník z Petrohradu. V Petrohradu byl ještě předtím, než přišla zpráva o opuštění Moskvy, sestaven podrobný plán celé války a poslán Kutuzovovi, aby se jím řídil. Přestože byl tento plán sestaven za předpokladu, že Moskva je ještě v našich rukou, štáb ho schválil a přijal k provedení. Kutuzov jen napsal, že vzdálené diverze se vždycky provádějí těžko. A k řešení obtíží, které se vyskytly, byly posílány nové pokyny a osoby, které měly sledovat jeho kroky a podávat o nich hlášení.

Kromě toho se teď v ruské armádě přestavoval celý štáb. Obsazovala se místa padlého Bagrationa a uraženého Barclaye, který odešel. Velmi vážně se uvažovalo, co bude lepší: dát A na místo B a B na místo D, nebo naopak D na místo A a tak dále, jako by na tom mohlo záviset něco jiného než spokojenost A a B.

Ve štábu armády se kvůli nepřátelství mezi Kutuzovem a jeho náčelníkem štábu Bennigsenem, kvůli přítomnosti panovníkových důvěrníků a kvůli těmto přesunům vedla ještě složitější hra stran než obvykle: A podkopával B, D podkopával S a tak dále, ve všech možných obměnách a kombinacích. Při všem tom podkopávání byla předmětem intrik většinou ta válečná věc, o které si všichni ti lidé mysleli, že ji řídí; ale tato válečná věc šla nezávisle na nich, právě tak, jak jít musela, to jest nikdy se neshodovala s tím, co lidé vymysleli, nýbrž vyplývala z podstaty vztahu mas. Všechna tato vymýšlení, jak se křížila a proplétala, byla ve vyšších kruzích jen věrným odrazem toho, co se mělo stát.

„Kníže Michaile Illarionoviči!“ psal panovník v dopise ze druhého října, který došel až po bitvě u Tarutina. „Od druhého září je Moskva v rukou nepřítele. Vaše poslední hlášení jsou z dvacátého; a během

celé této doby nejenže nebylo nic podniknuto k zakročení proti nepříteli a k osvobození prvotrůnní metropole, ale podle Vašich posledních hlášení jste dokonce ještě ustoupil. Serpuchov je již obsazen nepřátelským oddílem a Tula se svou proslulou zbrojovkou, pro armádu tolik nezbytnou, je v nebezpečí. Z hlášení generála Wintzingerodeho vidím, že nepřátelský desetitisícový sbor postupuje k petrohradské silnici. Jiný, o několika tisících, se rovněž dává k Dmitrovu. Třetí postoupil vpřed po vladimirské silnici. Čtvrtý, dosti značný, stojí mezi Ruzou a Možajskem. Napoleon sám pak byl až do dvacátého pátého v Moskvě. Podle všech těchto zpráv, když nepřítel rozdrobil své síly silnými oddíly a když je Napoleon sám se svou gardou dosud v Moskvě, je možné, aby nepřátelské síly, které stojí před Vámi, byly značné a nedovolovaly Vám jednat útočně? Naopak lze s pravděpodobností předpokládat, že Vás pronásledují jen oddíly, nebo přinejmenším sbor mnohem slabší, než je armáda Vám svěřená. Zdálo by se, že s využitím těchto okolností byste mohl s výhodou napadnout nepřítele slabšího, než jste Vy, a zničit ho, nebo ho přinejmenším donutit k ústupu, udržet v našich rukou značnou část gubernií, které nyní nepřítel drží, a tím odvrátit nebezpečí od Tuly a od ostatních našich vnitřních měst. Na Vaši odpovědnost padne, bude-li nepřítel s to vyslat značný sbor na Petrohrad, aby ohrozil toto hlavní město, ve kterém nemohlo zůstat mnoho vojska, neboť s armádou Vám svěřenou máte, budete-li jednat rozhodně a čile, všechny prostředky, abyste toto nové neštěstí odvrátil. Pamatujte, že jste ještě dlužen odpověď uražené vlasti za ztrátu Moskvy. Poznal jste již, jak jsem ochoten Vás odměňovat. Tato ochota ve mně nezeslábne, ale já i Rusko máme právo očekávat z Vaší strany všechnu horlivost, pevnost a úspěchy, které nám předpovídají Váš rozum, Vaše vojevůdcovské nadání a statečnost vojsk, kterým velíte.“

Ale zatímco byl tento dopis, který dokazuje, že podstatný poměr sil se už odrážel i v Petrohradu, na cestě, Kutuzov už nemohl armádu, které velel, od útoku zdržet a bitva už byla svedena.

Druhého října kozák Šapovalov, který byl na obchůzce, zastřelil z pušky jednoho zajíce a druhého postřelil. Když honil postřeleného zajíce, zabloudil Šapovalov daleko do lesa a narazil na levé křídlo Muratovy armády, které stálo bez jakýchkoli opatření. Kozák se smíchem vyprávěl kamarádům, jak se málem dostal Francouzům do rukou. Kornet, který ten příběh zaslechl, o něm řekl veliteli.

Kozáka zavolali a vyptali se ho; kozáčtí velitelé chtěli této příležitosti využít a ukořistit koně, ale jeden z nadřízených, který se znal s vysokými hodnostáři armády, o tom sdělil jednomu štábnímu generálovi. Ve štábu armády bylo v poslední době ovzduší nanejvýš napjaté. Jermolov přišel před několika dny za Bennigsenem a prosil ho, aby použil svého vlivu na vrchního velitele a postaral se, aby se zaútočilo.

„Kdybych vás neznal, pomyslel bych si, že nechcete to, oč žádáte. Stačí, abych něco poradil, a nejjasnější kníže jistě udělá pravý opak," odpověděl Bennigsen.

Zpráva kozáků, kterou potvrdily vyslané hlídky, dokázala, že událost definitivně dozrála. Napjatá struna se smekla, hodiny zasyčely a zvonkohra začala hrát. Přes všechnu svou domnělou moc, přes svůj rozum, zkušenost a znalost lidí už Kutuzov nemohl zadržet nevyhnutelný pohyb, když vzal v úvahu Bennigsenův zápis – Bennigsen přitom posílal hlášení přímo panovníkovi –, totéž přání, které vyjadřovali všichni generálové, panovníkovo přání, jak je předpokládal, a zprávu kozáků; a když vydal rozkaz k tomu, co považoval za zbytečné a škodlivé, požehnal hotové věci.

IV

Zápis, který Bennigsen podal o nutnosti útoku, a zprávy kozáků o nekrytém levém křídle Francouzů byly jen posledními známkami, že je nutné vydat rozkaz k útoku, a útok byl stanoven na pátého října.

Čtvrtého října ráno Kutuzov podepsal dispozici. Toll ji přečetl Jermolovovi a navrhl mu, aby se postaral o další opatření.

„Dobře, dobře, teď nemám čas," řekl Jermolov a vyšel z chalupy. Dispozice, kterou sestavil Toll, byla velmi dobrá. Právě tak jako ve slavkovské dispozici v ní bylo napsáno, i když ne německy:

„První kolona pochoduje tam a tam, druhá kolona pochoduje tam a tam," a tak dále. A všechny tyto kolony přicházely na papíře v určenou dobu na své místo a nepřítele ničily. Všechno bylo, jako ve všech dispozicích, výborně vymyšleno, a jako podle všech dispozic, žádná kolona nepřišla včas a na své místo.

Když byla dispozice hotová v náležitém počtu výtisků, zavolali důstojníka a poslali ho k Jermolovovi, aby mu předal spisy k provedení. Mladý důstojník kavalergardů, Kutuzovova ordonance, spokojený s důležitostí svěřeného úkolu, se vydal do Jermolovova bytu.

„Odjeli," odpověděl Jermolovův sluha. Důstojník kavalergardů šel ke generálovi, u kterého Jermolov často býval.

„Ne, ani generál tu není."

Důstojník kavalergardů nasedl na koně a jel k jinému.

„Nejsou tu, odjeli."

„Jen abych neodpovídal za zdržení! To je mrzuté!" myslel si důstojník. Objel celý tábor. Jeden říkal, že viděl Jermolova, jak s jinými generály kamsi odjel, jiný říkal, že je nejspíš zase doma. Důstojník hledal bez oběda až do šesti hodin večer. Jermolov nebyl nikde a nikdo nevě-

děl, kde je. Důstojník se narychlo najedl u kamaráda a jel znovu k předvoji za Miloradovičem. Ani Miloradovič nebyl doma, ale tady mu řekli, že Miloradovič je na plese u generála Kikina a že tam asi bude i Jermolov.

„A kde to je?“

„Tamhle, v Ječkinu,“ řekl kozácký důstojník a ukázal na vzdálený panský dům.

„Jak to, tam, za rojnicí?“

„Poslali dva naše pluky do rojnice. Dneska je tam takový flám, to je hrůza! Dvě kapely, tři sbory zpěváků.“

Důstojník jel za rojnici k Ječkinu. Ještě zdaleka, když se blížil k domu, uslyšel sborové, veselé zvuky taneční vojácké písně.

„Na lu-učinách… na lu-učinách!…“ slyšel za hvízdání a za zvuků torbanu, chvílemi přehlušované křikem hlasů. Důstojníkovi bylo z těch zvuků veselo u srdce, ale zároveň se bál, protože byl vinen tím, že tak dlouho nepředal důležitý rozkaz, který mu byl svěřen. Bylo už po osmé hodině. Sesedl z koně a vešel na schodiště velkého, nepoškozeného panského domu, který stál mezi Rusy a Francouzi. V bufetu a v předsíni se hemžili lokajové s víny a jídly. Pod okny stáli zpěváci. Důstojníka uvedli dveřmi a on najednou uviděl všechny důležité generály armády pohromadě, mezi nimi i velkou, nápadnou postavu Jermolova. Všichni generálové byli v rozepnutých kabátcích, s rudými, rozjařenými tvářemi, hlasitě se smáli a stáli v půlkruhu. Uprostřed sálu tančil hezký, nevelký generál s rudou tváří svižně a obratně trepak.

„Cha, cha, cha! Ten to umí, Nikolaj Ivanovič! Cha, cha, cha!…“

Důstojník cítil, že když vstoupí s důležitým rozkazem právě v tuto chvíli, bude dvojnásob vinen, a chtěl počkat; ale jeden z generálů ho zahlédl, a když se dozvěděl, proč přišel, řekl to Jermolovovi. Jermolov se zamračenou tváří vyšel k důstojníkovi, vyslechl ho a vzal si od něho spis, aniž mu cokoli řekl.

„Myslíš, že odjel náhodou?“ řekl ten večer o Jermolovovi štábní kamarád důstojníkovi kavalergardů. „To jsou kousky, to je všechno schválně. Aby Konovnicyna podrazil. Uvidíš, jaká bude zítra kaše!“

V

Druhý den časně ráno vstal sešlý Kutuzov, pomodlil se k Bohu, oblékl se a s nepříjemným vědomím, že musí řídit bitvu, se kterou nesouhlasil, sedl do kočáru a vyjel z Letaševky, pět verst za Tarutinem, k místu, kde se měly shromáždit útočící kolony. Kutuzov jel, usínal a probouzel se a naslouchal, jestli se napravo neozývají výstřely, jestli se boj nezačal. Ale všude bylo ještě ticho. Teprve začínalo svítat do vlhkého a zachmuřeného podzimního dne. Když se blížil k Tarutinu, všiml si Kutuzov jezdců, kteří vedli koně k napajedlu přes cestu, po které jel kočár. Kutuzov se na ně pozorně podíval, zastavil kočár a zeptal se, od kterého jsou pluku. Jezdci byli z té kolony, která už měla být daleko vpředu, skrytá v léčce. „Možná omyl," pomyslel si starý vrchní velitel. Ale když jel ještě dál, uviděl Kutuzov pěší pluky, pušky postavené do kozlíků, vojáky u kaše a se dřevem, ve spodkách. Zavolali důstojníka. Důstojník hlásil, že žádný rozkaz k vytáhnutí nedostali.

„Jak to, že ne..." začal Kutuzov, ale hned zmlkl a dal si zavolat staršího důstojníka. Vylezl z kočáru a se sklopenou hlavou a s těžkým dechem mlčky chodil sem a tam a čekal. Když se dostavil vyžádaný důstojník generálního štábu Eichen, Kutuzov zbrunátněl, ne proto, že by tento důstojník byl příčinou omylu, ale proto, že byl vhodným předmětem, na kterém se dal vybít hněv. A třesoucí se, lapající po dechu starý člověk, který upadl do té zuřivosti, do jaké býval schopen upadnout, když se hněvem válel po zemi, se pustil do Eichena, hrozil mu rukama, křičel a nadával sprostými slovy. Stejný osud stihl i jiného kapitána, Brozina, který se tam nachomýtl a nebyl ničím vinen.

„Co je to zase za darebáka? Zastřelit! Lumpové!" křičel chraplavě, máchal rukama a potácel se. Pociťoval tělesné utrpení. On, vrchní ve-

litel, nejjasnější kníže, kterého všichni ujišťují, že nikdo nikdy neměl v Rusku takovou moc jako on, je postaven do takové situace – je vystaven posměchu před celou armádou. „Zbytečně jsem se tolik staral, abych se za dnešní den pomodlil, zbytečně jsem v noci nespal a všechno promýšlel!“ myslel si sám o sobě. „Když jsem byl ještě klukem, důstojníčkem, nikdo by se neodvážil takhle se mi vysmívat… A teď!“ Pociťoval tělesné utrpení jako při tělesném trestu a nemohl je neprojevovat hněvivými a trpitelskými výkřiky; ale brzy ho síly opustily, rozhlédl se, cítil, že toho napovídal mnoho nehezkého, sedl do kočáru a mlčky odjel zpátky.

Hněv, který se vylil, se už nevracel, a Kutuzov slabě mžikal očima a vyslechl omluvy a slova obhajoby – Jermolov sám se k němu do druhého dne nedostavil – i naléhání Bennigsena, Konovnicyna a Tolla, aby se tentýž nezdařený pohyb provedl druhý den. A Kutuzov musel znovu souhlasit.

VI

Druhý den se vojska večer shromáždila na určených místech a v noci vytáhla. Byla podzimní noc s černofialovými mraky, ale bez deště. Země byla vlhká, ale bláto nebylo, a vojska šla bez hluku, jen chvílemi bylo slabě slyšet řinčení dělostřelectva. Bylo zakázáno hlasitě mluvit, kouřit dýmky a křesat oheň; koně drželi, aby neržáli. Tajemnost podniku zvyšovala jeho přitažlivost. Lidé šli vesele. Některé kolony se zastavily, postavily pušky do kozlíků a ulehly na studenou zem v domnění, že přišly tam, kam měly; některé kolony – a těch byla většina – šly celou noc a zjevně zašly jinam, než kam měly.

Hrabě Orlov-Děnisov s kozáky – ze všech oddílů ten nejméně významný – se jako jediný dostal na své místo a v pravý čas. Oddíl se zastavil na samém kraji lesa, na pěšině, která vedla z vesnice Stromilovo do Dmitrovského.

Před svítáním vzbudili hraběte Orlova, který si zdřímnul. Přivedli přeběhlíka z francouzského tábora. Byl to polský poddůstojník z Poniatowského sboru. Ten poddůstojník polsky vysvětlil, že přeběhl, protože mu ve službě ublížili, že už by dávno měl být důstojníkem, že je statečnější než všichni ostatní, a proto je opustil a chce je potrestat. Říkal, že Murat nocuje na verstu od nich a že když mu dají sto mužů doprovodu, zajme ho živého. Hrabě Orlov-Děnisov se poradil se svými druhy. Nabídka byla příliš lákavá, než aby ji odmítli. Všichni se hlásili, že pojedou, všichni radili, aby to zkusili. Po mnoha sporech a úvahách se generálmajor Grekov rozhodl, že s dvěma kozáckými pluky pojede s poddůstojníkem.

„Ale pamatuj si," řekl hrabě Orlov-Děnisov poddůstojníkovi, když ho propouštěl, „jestli jsi lhal, dám tě pověsit jako psa, a jestli je to

pravda – sto dukátů.“

Poddůstojník na ta slova s rozhodným výrazem neodpověděl, nasedl na koně a odjel s Grekovem, který se rychle připravil. Zmizeli v lese. Hrabě Orlov se choulil v chladu rozbřeskujícího jitra, rozrušený tím, co na vlastní odpovědnost podnikl, a když Grekova vyprovodil, vyšel z lesa a začal si prohlížet nepřátelský tábor, který se teď klamavě rýsoval ve světle začínajícího jitra a dohasínajících ohňů. Napravo od hraběte Orlova-Děnisova se po otevřeném svahu měly objevit naše kolony. Hrabě Orlov se díval tím směrem; ale přestože by je bylo zdaleka poznat, po těch kolonách nebylo ani stopy. Ve francouzském táboře se, jak se zdálo hraběti Orlovovi-Děnisovovi a jak hlavně říkal jeho velmi bystrozraký pobočník, začínali hýbat.

„Ach, opravdu je pozdě,“ řekl hrabě Orlov, když se podíval na tábor. Najednou, jak to často bývá, když člověk, kterému jsme uvěřili, už není před očima, najednou mu bylo úplně jasné a zřejmé, že ten poddůstojník je podvodník, že lhal a že jen pokazí celý útok tím, že tu budou chybět ty dva pluky, které zavede bůhvíkam. Copak lze z takové masy vojska vytrhnout vrchního velitele?

„Opravdu lže, ten lump,“ řekl hrabě.

„Dá se to odvolat,“ řekl jeden z družiny, který stejně jako hrabě Orlov-Děnisov pocítil k podniku nedůvěru, když se podíval na tábor.

„Ano? Opravdu?… Co myslíte, nebo to nechat být? Nebo ne?“

„Poroučíte odvolat?“

„Odvolat, odvolat!“ řekl najednou rozhodně hrabě Orlov a podíval se na hodinky. „Bude pozdě, už je úplně světlo.“

A pobočník cválal lesem za Grekovem. Když se Grekov vrátil, rozhodl se hrabě Orlov-Děnisov, rozrušený jak tímto odvolaným pokusem, tak marným čekáním na pěší kolony, které se pořád neukazovaly, i blízkostí nepřítele – všichni lidé jeho oddílu pociťovali totéž –, že zaútočí.

Šeptem zavelel: na koně! Rozdělili se, pokřižovali se…

„S Pánem Bohem!“

„Hurááá!“ zahučelo lesem, a sotnia za sotnií, jako by se sypali z pytle, letěli kozáci vesele s napřaženými kopími přes potok k táboru.

Jediný zoufalý, vyděšený výkřik Francouze, který kozáky zahlédl první, a všechno, co bylo v táboře, neoblečené, rozespalé, nechalo děla, pušky i koně a dalo se na útěk, kam kdo mohl.

Kdyby kozáci pronásledovali Francouze a nedbali na to, co bylo za nimi a kolem nich, zajali by i Murata, i všechno, co tam bylo. Velitelé to také chtěli. Ale kozáky nebylo možné hnout z místa, když se dostali ke kořisti a k zajatcům. Nikdo neposlouchal rozkazy. Hned tam bylo zajato tisíc pět set mužů, třicet osm děl, zástavy a, co bylo pro kozáky nejdůležitější, koně, sedla, pokrývky a různé věci. S tím vším bylo třeba se vypořádat, zajatce a děla vzít pod dohled, kořist rozdělit, pokřičet si, dokonce se mezi sebou poprat: tím vším se kozáci zabývali.

Francouzi, které už nikdo nepronásledoval, se začali vzpamatovávat, shromáždili se v hloučcích a začali střílet. Orlov-Děnisov čekal na všechny kolony a dál nepostupoval.

Mezitím pěší vojska opožděných kolon, kterým velel Bennigsen a která řídil Toll, vytáhla podle dispozice – „první kolona pochoduje“ a tak dále – jak se patří, a jak to vždycky bývá, přišla kamsi, ale ne tam, kam byla určena. Jak to vždycky bývá, lidé, kteří vyšli vesele, se začali zastavovat; ozvala se nespokojenost, vědomí zmatku, vojska se pohnula kamsi zpátky. Pobočníci a generálové, kteří kolem cválali, křičeli, zlobili se, hádali se, říkali, že jdou úplně jinam a že se opozdili, kohosi plísnili a tak dále, a nakonec všichni mávli rukou a šli jen proto, aby šli někam. „Někam přece dojdeme!“ A opravdu došli, ale ne tam, kam měli, a někteří sice tam, ale tak pozdě, že přišli bez jakéhokoli užitku, jen proto, aby se do nich střílelo. Toll, který v této bitvě hrál roli Weyrothera ve slavkovské, horlivě cválal z místa na místo a všude nacházel všechno naruby. Tak přicválal na Baggovutův sbor v lese, když už bylo úplně světlo, a přitom ten sbor už měl dávno být tam, u Orlova-Děni-

sova. Rozrušený, rozmrzelý nezdarem a v domnění, že za to musí někdo nést vinu, přicválal Toll k veliteli sboru a začal mu přísně vyčítat a říkat, že by se za to mělo střílet. Baggovut, starý, ostřílený, klidný generál, také vyčerpaný všemi těmi zastávkami, zmatky a protichůdnými rozkazy, se ke všeobecnému údivu, úplně proti své povaze, rozzuřil a navykládal Tollovi nepříjemné věci.

„Nechci od nikoho přijímat lekce, ale umírat se svými vojáky umím stejně dobře jako kdokoli jiný," řekl a s jedinou divizí vyrazil vpřed.

Když rozrušený a statečný Baggovut vyšel na pole pod francouzskou palbu, nepřemýšlel o tom, zda je jeho vstup do boje teď a s jedinou divizí užitečný, nebo zbytečný, šel přímo a vedl svá vojska pod palbu. Nebezpečí, dělové koule a kulky byly právě to, co v tom hněvivém rozpoložení potřeboval. Jedna z prvních kulek ho zabila, další kulky zabily mnoho vojáků. A jeho divize nějakou dobu bez užitku stála pod palbou.

VII

Mezitím měla na Francouze zepředu zaútočit jiná kolona, ale u té kolony byl Kutuzov. Dobře věděl, že z této bitvy, zahájené proti jeho vůli, nevzejde nic než zmatek, a pokud to bylo v jeho moci, vojska zdržoval. Nehýbal se.

Kutuzov jel mlčky na svém šedivém koníčkovi a líně odpovídal na návrhy k útoku.

„Vy máte pořád na jazyku útočit, a nevidíte, že neumíme provádět složité manévry," řekl Miloradovičovi, který žádal, aby směl vyrazit vpřed.

„Ráno jste nedokázali zajmout Murata živého a přijít včas na místo: teď se nedá nic dělat!" odpověděl jinému.

Když Kutuzovovi hlásili, že v týlu Francouzů, kde podle hlášení kozáků předtím nikdo nebyl, jsou teď dva prapory Poláků, pohlédl úkosem dozadu na Jermolova – od včerejška s ním ještě nemluvil.

„Nejdřív prosí o útok, navrhují všelijaké plány, a sotva se člověk pustí do díla, nic není připravené a varovaný nepřítel se zařídí."

Když Jermolov ta slova uslyšel, přimhouřil oči a lehce se usmál. Pochopil, že bouřka ho minula a že se Kutuzov omezí na tuto narážku.

„To se baví na můj účet," řekl tiše Jermolov a šťouchl kolenem Rajevského, který stál vedle něho.

Brzy nato se Jermolov vysunul dopředu ke Kutuzovovi a uctivě hlásil:

„Čas jsme nepromeškali, Vaše Jasnosti, nepřítel neodešel. Co kdybyste poručil zaútočit? Jinak garda ani dým neuvidí."

Kutuzov nic neřekl, ale když mu hlásili, že Muratova vojska ustupují, nařídil útok; jenže po každých sto krocích se na tři čtvrtě hodiny

zastavoval.

Celá bitva spočívala jen v tom, co udělali kozáci Orlova-Děnisova; ostatní vojska jen zbytečně ztratila několik set mužů.

Za tuto bitvu dostal Kutuzov diamantový řádový odznak, Bennigsen rovněž diamanty a sto tisíc rublů, ostatní podle hodností také dostali mnoho příjemného a po této bitvě došlo ve štábu k dalším novým přesunům.

„Takhle se to *u nás vždycky* dělá, všechno naruby!“ říkali po bitvě u Tarutina ruští důstojníci a generálové, právě tak, jak se to říká i dnes, a dávali tím najevo, že kdesi tam nějaký hlupák dělá všechno naruby, kdežto my bychom to tak nedělali. Ale lidé, kteří tak mluví, buď neznají věc, o které mluví, nebo úmyslně klamou sami sebe. Každá bitva – tarutinská, borodinská, slavkovská – každá se odehrává jinak, než předpokládali ti, kdo ji řídí. To je podstatná podmínka.

Na směr bitvy působí nesčetné množství svobodných sil – neboť nikde není člověk svobodnější než během bitvy, kde jde o život a smrt –, a tento směr nemůže být nikdy předem znám a nikdy se neshoduje se směrem nějaké jediné síly.

Jestliže na nějaké těleso působí mnoho sil současně a v různých směrech, pak se směr pohybu tohoto tělesa nemůže shodovat s žádnou z těchto sil; bude to vždycky střední, nejkratší směr, to, co se v mechanice vyjadřuje úhlopříčkou rovnoběžníku sil.

Jestliže v popisech historiků, zvláště francouzských, nacházíme, že se u nich války a bitvy provádějí podle předem určeného plánu, pak jediný závěr, který z toho můžeme vyvodit, je ten, že tyto popisy nejsou pravdivé.

Bitva u Tarutina zjevně nedosáhla toho cíle, který měl na mysli Toll: uvést vojska podle dispozice postupně do boje; ani toho, který mohl mít hrabě Orlov: zajmout Murata; ani cíle okamžitě zničit celý sbor, který mohli mít Bennigsen a jiné osoby; ani cíle důstojníka, který se chtěl dostat do boje a vyznamenat se, ani kozáka, který chtěl získat víc

kořisti, než získal, a tak dále. Ale jestliže cílem bylo to, co se skutečně stalo a co bylo tehdy společným přáním všech ruských lidí – vyhnání Francouzů z Ruska a zničení jejich armády –, pak bude naprosto jasné, že bitva u Tarutina byla právě díky svým nesrovnalostem přesně tím, co bylo v onom období tažení potřeba. Je těžké, ba nemožné vymyslet nějaký výsledek této bitvy, který by byl účelnější než ten, jaký měla. S nejmenším vypětím, při největším zmatku a s nejnepatrnější ztrátou byly získány největší výsledky za celé tažení, byl učiněn přechod od ústupu k útoku, vyšla najevo slabost Francouzů a byl dán ten náraz, na který Napoleonovo vojsko jen čekalo, aby se dalo na útěk.

VIII

Napoleon vstupuje do Moskvy po skvělém vítězství u řeky Moskvy; o vítězství nemůže být pochyb, protože bojiště zůstává Francouzům. Rusové ustupují a vydávají hlavní město. Moskva, plná proviantu, zbraní, střeliva a nesmírných bohatství, je v Napoleonových rukou. Ruské vojsko, o polovinu slabší než francouzské, nepodnikne po celý měsíc jediný pokus o útok. Napoleonova situace je co nejskvělejší. K tomu, aby se dvojnásobnou silou vrhl na zbytky ruské armády a zničil ji, k tomu, aby vyjednal výhodný mír, nebo v případě odmítnutí podnikl hrozivý pohyb na Petrohrad, k tomu, aby se dokonce v případě nezdaru vrátil do Smolenska nebo do Vilna, nebo zůstal v Moskvě; zkrátka k tomu, aby udržel tu skvělou situaci, ve které se francouzské vojsko tehdy nacházelo, by zdánlivě nebylo třeba zvláštní geniality. Bylo k tomu třeba udělat to nejprostší a nejsnazší: nedopustit, aby vojsko rabovalo, připravit zimní oděvy, kterých by se v Moskvě našlo dost pro celou armádu, a řádně shromáždit proviant, který byl podle údajů francouzských historiků v Moskvě pro celé vojsko na víc než půl roku. Napoleon, tento nejgeniálnější z géniů, který měl, jak tvrdí historici, moc armádu řídit, nic z toho neudělal.

Nejenže nic z toho neudělal, ale naopak použil své moci k tomu, aby ze všech cest činnosti, které se mu nabízely, vybral tu, která byla ze všech nejhloupější a nejzhoubnější. Ze všeho, co mohl Napoleon udělat – přezimovat v Moskvě, táhnout na Petrohrad, táhnout na Nižnij Novgorod, táhnout zpátky, severněji nebo jižněji, cestou, kterou potom šel Kutuzov –, ať by člověk vymyslel cokoli, nic nemohlo být hloupější a zhoubnější než to, co udělal Napoleon, to jest zůstat do října v Moskvě a nechat vojska plenit město, pak váhat, jestli tam nechat

posádku, vyjít z Moskvy, přiblížit se ke Kutuzovovi, nezačít bitvu, dát se vpravo, dojít k Malojaroslavci, znovu nezkusit štěstí a neprobít se, nejít po té cestě, po které šel Kutuzov, ale vydat se zpátky na Možajsk po zpustošené smolenské silnici – nic hloupějšího a pro vojsko zhoubnějšího nebylo možné vymyslet, jak to také ukázaly následky. Ať si nejobratnější stratégové, když si představí, že Napoleonovým cílem bylo zahubit vlastní armádu, vymyslí jinou řadu kroků, která by se stejnou nepochybností a nezávisle na všem, co by ruská vojska podnikla, zahubila celou francouzskou armádu tak dokonale, jako to, co udělal Napoleon.

Geniální Napoleon to udělal. Ale říci, že Napoleon zahubil svou armádu proto, že to chtěl, nebo proto, že byl velmi hloupý, by bylo právě tak nespravedlivé jako říci, že Napoleon dovedl svá vojska až do Moskvy proto, že to chtěl, a proto, že byl velmi chytrý a geniální.

V jednom i v druhém případě se jeho osobní činnost, která neměla o nic větší sílu než osobní činnost kteréhokoli vojáka, jen shodovala se zákony, podle kterých se ten jev uskutečňoval.

Zcela mylně nám historici líčí Napoleonovy síly v Moskvě jako ochablé – jen proto, že následky Napoleonovu činnost neospravedlnily. Napoleon právě tak jako předtím i jako potom v roce třináct vynakládal všechnu svou dovednost a síly na to, aby udělal to nejlepší pro sebe a pro svou armádu. Napoleonova činnost v této době není o nic méně úžasná než v Egyptě, v Itálii, v Rakousku a v Prusku. Nevíme jistě, do jaké míry byla Napoleonova genialita skutečná v Egyptě, kde se na jeho velikost dívalo čtyřicet staletí, protože všechny tyto velké činy nám popsali jen Francouzi. Nemůžeme spolehlivě posoudit jeho genialitu v Rakousku a v Prusku, protože zprávy o jeho činnosti tam musíme čerpat z francouzských a německých pramenů; a nepochopitelné vzdávání celých sborů bez boje a pevností bez obléhání musí Němce svádět k tomu, aby uznali genialitu jako jediné vysvětlení války, která se vedla v Německu. Ale my nemáme, chválabohu, žádný důvod

uznávat jeho genialitu, abychom zakryli vlastní hanbu. Zaplatili jsme za to, abychom měli právo dívat se na věc prostě a přímo, a toho práva se nevzdáme.

Jeho činnost v Moskvě je stejně úžasná a geniální jako všude jinde. Od chvíle, kdy vstoupil do Moskvy, až do chvíle, kdy z ní odešel, z něho vycházejí rozkazy za rozkazy a plány za plány. Nepřítomnost obyvatel i deputace, ba ani sám požár Moskvy ho nevyvádějí z míry. Nespouští ze zřetele ani blaho své armády, ani kroky nepřítele, ani blaho národů Ruska, ani řízení záležitostí v Paříži, ani diplomatické úvahy o podmínkách nadcházejícího míru.

IX

Po stránce vojenské Napoleon ihned po vstupu do Moskvy přísně nařizuje generálu Sébastianimu, aby sledoval pohyby ruské armády, rozesílá sbory po různých silnicích a Muratovi nařizuje, aby našel Kutuzova. Potom horlivě dává pokyny k opevnění Kremlu; potom vytváří geniální plán budoucího tažení po celé mapě Ruska. Po stránce diplomatické si Napoleon dává zavolat oloupeného a otrhaného kapitána Jakovleva, který neví, jak se dostat z Moskvy, podrobně mu vykládá celou svou politiku a svou velkodušnost, a když napíše dopis císaři Alexandrovi, v němž považuje za svou povinnost sdělit svému příteli a bratrovi, že Rastopčin v Moskvě špatně hospodařil, posílá Jakovleva do Petrohradu. Stejně podrobně vyloží své záměry a velkodušnost Tutolminovi a i toho stařička posílá do Petrohradu vyjednávat.

Po stránce soudní je ihned po požárech nařízeno najít viníky a popravit je. A ničema Rastopčin je potrestán tím, že je nařízeno spálit jeho domy.

Po stránce správní je Moskvě udělena ústava, je zřízena municipalita a vyhlášeno toto:

„Obyvatelé Moskvy!

„Vaše neštěstí jsou krutá, ale Jeho Veličenstvo císař a král chce běh jejich zastavit. Hrozné příklady vás naučily, jakým způsobem trestá neposlušnost a zločin. Byla učiněna přísná opatření, aby se zastavil nepořádek a navrátila se obecná bezpečnost. Otcovská správa, zvolená z vás samých, bude tvořit vaši municipalitu neboli městskou vládu. Tatáž bude pečovat o vás, o vaše potřeby, o váš prospěch. Její členové se vyznačují červenou stuhou, kterou budou nosit přes rameno,

a městský starosta bude mít nad to ještě bílý pás. Avšak mimo dobu svého úřadu budou mít pouze červenou stuhu kolem levé paže.

„Městská policie jest zřízena podle dřívějšího ustanovení a skrze její činnost již lepší pořádek panuje. Vláda jmenovala dva generální komisaře neboli policejní ředitele a dvacet komisařů neboli obvodních dozorců, rozmístěných ve všech částech města. Poznáte je podle bílé stuhy, kterou budou nosit kolem levé paže. Některé chrámy rozličného vyznání jsou otevřeny a v nich se bez překážky koná služba Boží. Vaši spoluobčané se denně navracejí do svých obydlí a byly vydány rozkazy, aby v nich nalézali pomoc a ochranu, jež neštěstí náležejí. Tyto jsou prostředky, kterých vláda použila, aby navrátila pořádek a ulehčila vaší situaci; ale aby toho bylo dosaženo, jest třeba, abyste s ní spojili své úsilí, abyste zapomněli, je-li možno, svá neštěstí, která jste vytrpěli, oddali se naději na osud ne tak krutý, byli ujištěni, že nevyhnutelná a potupná smrt očekává ty, kdož by se odvážili sáhnout na vaše osoby a na zbylý váš majetek, a konečně nepochybovali, že tento bude zachován, neboť taková jest vůle největšího a nejspravedlivějšího ze všech panovníků. Vojáci a obyvatelé, ať jste kteréhokoli národa! Obnovte veřejnou důvěru, zdroj štěstí státu, žijte jako bratři, poskytujte si vzájemně pomoc a ochranu, spojte se ke zmaření úmyslů zlovolníků, poslouchejte vojenských i civilních představených, a brzy vaše slzy téct přestanou.“

Po stránce zásobování vojska nařídil Napoleon všem vojskům, aby postupně chodila do Moskvy plenit a opatřovala si tak proviant, aby tímto způsobem byla armáda zajištěna do budoucna.

Po stránce náboženské nařídil Napoleon přivést zpátky popy a obnovit bohoslužby v chrámech.

Po stránce obchodní a kvůli zásobování armády bylo všude vyvěšeno toto.

PROVOLÁNÍ.

„Vy, pokojní obyvatelé moskevští, řemeslníci a pracující lidé, které neštěstí z města vzdálila, a vy, rozptýlení rolníci, které neopodstatněný strach dosud zdržuje v polích, slyšte! Klid se do tohoto hlavního města navrací a pořádek se v něm obnovuje. Vaši krajané vycházejí směle ze svých úkrytů, neboť vidí, že jsou ctěni. Jakékoli násilí, spáchané proti nim a jejich majetku, jest neprodleně trestáno. Jeho Veličenstvo císař a král je ochraňuje a mezi vámi nikoho za své nepřátele nepovažuje, kromě těch, kdož jeho rozkazů neposlouchají. Chce ukončit vaše neštěstí a navrátit vás vašim dvorům a vašim rodinám. Odpovězte tedy jeho dobročinným úmyslům a přicházejte k nám bez jakéhokoli nebezpečí. Obyvatelé! Navracejte se s důvěrou do svých obydlí: brzy naleznete způsoby, jak uspokojit své potřeby! Řemeslníci a pracovití mistři! Vraťte se ke svým rukodělným pracím: domy, krámy, ochranné stráže vás očekávají a za svou práci obdržíte náležitou vám mzdu! A vy konečně, sedláci, vyjděte z lesů, kam jste se z hrůzy ukryli, vracejte se beze strachu do svých chalup v pevném ujištění, že naleznete ochranu. Ve městě jsou zřízeny sklady, kam mohou sedláci přivážet své přebytečné zásoby a polní plodiny. Vláda učinila následující opatření, aby jim zajistila volný prodej: Za prvé. Počínaje dnešním dnem mohou sedláci, rolníci a obyvatelé okolí Moskvy bez jakéhokoli nebezpečí přivážet do města své potraviny, ať jsou jakéhokoli druhu, do dvou určených skladů, to jest na Mochovou a do Ochotného rjadu. Za druhé. Tyto potraviny budou od nich kupovány za takovou cenu, na jaké se kupující a prodávající mezi sebou dohodnou; avšak nedostane-li prodávající žádanou spravedlivou cenu, bude mu volno odvézt je zpět do své vesnice, v čemž mu nikdo pod žádnou záminkou nesmí bránit. Za třetí. Každá neděle a středa jsou ustanoveny týdně za velké trhové dny; pročež bude v úterý a v sobotu na všech velkých silnicích rozestaveno dostatečné množství vojska v takové vzdálenosti od města, aby tyto vozy chránilo. Za čtvrté. Taková opatření budou učiněna i proto, aby sedlákům s jejich povozy a koňmi na zpáteční cestě nebyla

činěna překážka. Za páté. Neprodleně budou použity prostředky k obnovení obvyklých trhů. Obyvatelé města i vesnic, a vy, dělníci a řemeslníci, ať jste kteréhokoli národa! Jste vyzýváni, abyste plnili otcovské úmysly Jeho Veličenstva císaře a krále a přispívali s ním k obecnému blahu. Neste k jeho nohám úctu a důvěru a neotálejte spojit se s námi!“

Po stránce povznesení ducha vojska i lidu se ustavičně konaly přehlídky a rozdávala se vyznamenání. Císař projížděl na koni ulicemi a utěšoval obyvatele; a přes všechnu starost o státní záležitosti sám navštívil divadla, zřízená na jeho rozkaz.

Po stránce dobročinnosti, té nejlepší ctnosti korunovaných hlav, dělal Napoleon také všechno, co bylo v jeho moci. Na dobročinné ústavy dal napsat „Dům mé matky“ a tímto činem spojil něžný synovský cit s velikostí panovnické ctnosti. Navštívil nalezinec, dal sirotkům, které zachránil, políbit své bílé ruce a milostivě rozmlouval s Tutolminem. Potom podle Thiersova výmluvného líčení nařídil vyplatit svým vojskům žold ruskými penězi, které sám dal padělat. „Použití těchto prostředků povznesl činem, jenž byl hoden jeho i francouzské armády: dal rozdělit podporu těm, kdo přišli o všechno při požáru. Avšak potraviny byly příliš drahocenné, než aby byly rozdávány cizincům, z větší části nepřátelům, a proto jim Napoleon raději poskytl peníze, aby se zásobili jinde, a dal jim rozdělit papírové rubly.“ Po stránce kázně armády se ustavičně vydávaly rozkazy o přísných trestech za neplnění služebních povinností a o zastavení rabování.

X

Ale je to zvláštní: všechna tato nařízení, starosti a plány, které nebyly o nic horší než jiné, vydávané v podobných případech, se nedotýkaly podstaty věci, nýbrž se jako ručičky ciferníku oddělené od hodinového stroje otáčely libovolně a bezúčelně a nezabíraly do kol.

Po stránce vojenské onen geniální plán tažení, o kterém Thiers říká, že jeho génius nikdy nevymyslel nic hlubšího, obratnějšího a obdivuhodnějšího, a o kterém Thiers v polemice s panem Fainem dokazuje, že vznik tohoto geniálního plánu je třeba klást ne na čtvrtého, ale na patnáctého října – tento plán nikdy nebyl a ani nemohl být proveden, protože neměl se skutečností nic společného. Opevnění Kremlu, kvůli kterému bylo třeba strhnout „mešitu“ – tak Napoleon nazval chrám Vasila Blaženého –, se ukázalo naprosto zbytečné. Podkopání Kremlu minami jen napomohlo tomu, aby se splnilo císařovo přání, aby byl Kreml při odchodu z Moskvy vyhozen do povětří, to jest aby byla ztlučena ta podlaha, o kterou se dítě uhodilo. Pronásledování ruské armády, které Napoleonovi dělalo takové starosti, se stalo neslýchaným úkazem. Francouzští vojevůdci ztratili šedesátitisícovou ruskou armádu a teprve umění, a snad také genialitě Murata se podle Thiersových slov podařilo najít tu šedesátitisícovou ruskou armádu jako špendlík.

Po stránce diplomatické se všechny Napoleonovy doklady jeho velkodušnosti a spravedlnosti, předložené jak Tutolminovi, tak Jakovlevovi, kterému šlo především o to, aby sehnal plášť a povoz, ukázaly zbytečné: Alexandr tyto posly nepřijal a na jejich poselství neodpověděl.

Po stránce soudní shořela po popravě domnělých žhářů druhá polovina Moskvy.

Po stránce správní nezastavilo zřízení municipality rabování a přineslo užitek jen některým osobám, které v této municipalitě zasedaly a pod záminkou udržování pořádku Moskvu rabovaly, nebo před rabováním uchránily to své.

Po stránce náboženské nepřinesla věc, kterou se v Egyptě podařilo tak snadno zařídit návštěvou mešity, tady žádné výsledky. Dva nebo tři kněží, které v Moskvě našli, se pokusili splnit Napoleonovu vůli, ale jednoho z nich zfackoval francouzský voják během bohoslužby a o druhém podal jeden francouzský úředník toto hlášení: „Kněz, kterého jsem vypátral a vyzval, aby znovu začal sloužit mši, kostel vyčistil a zamkl. Této noci sem opět přišli vyrážet dveře, rozbíjet zámky, trhat knihy a páchat jiné výtržnosti."

Po stránce obchodní nenásledovala na provolání k pracovitým řemeslníkům a ke všem sedlákům žádná odpověď. Pracovití řemeslníci nebyli a sedláci chytali ty komisaře, kteří s tím provoláním zajeli příliš daleko, a zabíjeli je.

Pokud jde o zábavu lidu a vojska divadly, ani to se nepodařilo. Divadla zřízená v Kremlu a v Poznjakovově domě se okamžitě zavřela, protože herečky a herce oloupili.

Ani dobročinnost nepřinesla žádoucí výsledky. Falešné i nefalešné asignáty zaplavily Moskvu a neměly žádnou cenu. Francouzům, kteří sháněli kořist, šlo jen o zlato. Nejen falešné asignáty, které Napoleon tak milostivě rozdával nešťastníkům, neměly cenu, ale i stříbro se za zlato směňovalo pod svou hodnotou.

Ale nejpozoruhodnějším projevem neúčinnosti vyšších nařízení v té době byla Napoleonova snaha zastavit rabování a obnovit kázeň.

Tohle hlásili armádní činitelé:

„Rabování ve městě pokračuje navzdory rozkazu, aby bylo zastaveno. Pořádek ještě není obnoven a není jediného kupce, který by pro-

vozoval obchod zákonným způsobem. Prodávat si dovolují jen markytáni, a to ještě uloupené věci.

„Část mého obvodu je nadále vydána napospas rabování vojáků třetího sboru, kteří se nespokojí s tím, že nešťastníkům ukrytým ve sklepích berou to málo, co jim zbylo, ale jsou dokonce tak krutí, že je zraňují šavlemi, jak jsem sám několikrát viděl."

„Nic nového, jen to, že si vojáci dovolují krást a rabovat. Devátého října."

„Krádeže a rabování pokračují. V našem okrsku je banda zlodějů, kterou bude třeba pozatýkat silnými hlídkami. Jedenáctého října."

„Císař je nesmírně nespokojen, že navzdory přísným rozkazům, aby rabování ustalo, jsou vidět jen samé oddíly gardových marodérů, kteří se vracejí do Kremlu. Ve staré gardě se výtržnosti a rabování obnovily silněji než kdy jindy včera, minulou noc i dnes. Se zármutkem vidí císař, že vybraní vojáci, určení k ochraně jeho osoby, kteří mají jít příkladem v poslušnosti, zacházejí v neposlušnosti tak daleko, že vylamují sklepy a skladiště připravená pro armádu. Jiní se snížili k tomu, že neposlouchali stráže a strážní důstojníky, nadávali jim a bili je."

„Vrchní palácový maršálek si důrazně stěžuje," psal gubernátor, „že navzdory opakovaným zákazům vojáci dál vykonávají potřebu na všech nádvořích, a dokonce až pod císařovými okny."

Toto vojsko se jako rozpuštěné stádo, které šlape po krmivu, jež by ho mohlo zachránit před smrtí hladem, rozpadalo a hynulo s každým dnem, který v Moskvě strávilo navíc.

Ale nehýbalo se.

Dalo se na útěk teprve tehdy, když ho náhle zachvátil panický strach, vyvolaný tím, že na smolenské silnici byly zachyceny jeho vozatajské kolony, a bitvou u Tarutina. Tatáž zpráva o bitvě u Tarutina, kterou Napoleon nečekaně dostal na přehlídce, v něm vzbudila touhu potrestat Rusy, jak říká Thiers, a on vydal rozkaz k odchodu, který si žádalo celé vojsko.

Když lidé tohoto vojska prchali z Moskvy, vzali s sebou všechno, co nakradli. Napoleon si také odvážel svůj vlastní poklad. Když Napoleon uviděl vozovou kolonu, která armádu zahlcovala, zděsil se, jak říká Thiers. Ale se svou válečnou zkušeností nedal spálit všechny zbytečné vozy, jak to udělal s vozy jednoho maršála, když se blížil k Moskvě; podíval se na ty kočáry a bryčky, ve kterých jeli vojáci, a řekl, že je to velmi dobře, že se těchto povozů použije pro proviant, nemocné a raněné.

Stav celého vojska se podobal stavu raněného zvířete, které cítí svou zkázu a neví, co dělá. Zkoumat obratné manévry a cíle Napoleona a jeho vojska od vstupu do Moskvy až do zničení tohoto vojska je totéž jako zkoumat význam předsmrtných skoků a křečí smrtelně raněného zvířete. Velmi často se raněné zvíře, když zaslechne šelest, vrhne proti výstřelu na lovce, běží dopředu, dozadu a samo urychluje svůj konec. Totéž dělal Napoleon pod tlakem celého svého vojska. Šelest bitvy u Tarutina vyplašil zvíře a ono se vrhlo dopředu proti výstřelu, doběhlo až k lovci, vrátilo se zase zpátky a nakonec, jako každé zvíře, utíkalo zpátky po té nejnevýhodnější, nejnebezpečnější cestě, ale po známé, staré stopě.

Napoleon, který se nám jeví jako vůdce celého tohoto pohybu – tak jako se divochům jevila postava vyřezaná na přídi lodi jako síla, která loď řídí –, Napoleon se po celou tu dobu své činnosti podobal dítěti, které se drží šňůrek přivázaných uvnitř kočáru a představuje si, že kočár řídí.

XI

Šestého října časně ráno vyšel Pierre z boudy, vrátil se a zastavil se u dveří, kde si hrál s dlouhým fialovým psíkem na krátkých, křivých nožkách, který se kolem něho točil. Ten psík s nimi bydlel v boudě a nocoval u Karatajeva, ale občas někam odcházel do města a zase se vracel. Nejspíš nikdy nikomu nepatřil, i teď byl ničí a neměl žádné jméno. Francouzi mu říkali Azor, voják vypravěč pohádek mu říkal Femgalka, Karatajev a ostatní mu říkali Šedák, někdy Plandavec. To, že nikomu nepatřil a neměl jméno, ba ani plemeno, ba ani určitou barvu, zřejmě fialovému psíkovi ani v nejmenším nevadilo. Huňatý ocas mu pevně a obloukem trčel vzhůru jako chochol, křivé nohy mu sloužily tak dobře, že často, jako by pohrdal užíváním všech čtyř noh, půvabně zvedl jednu zadní a velmi obratně a rychle běžel po třech tlapách. Všechno mu bylo k potěšení. Tu se s radostným kňučením válel na zádech, tu se se zamyšleným a významným výrazem vyhříval na slunci, tu dováděl a hrál si s třískou nebo stébélkem slámy.

Pierrův oděv se teď skládal ze špinavé roztrhané košile, jediného zbytku jeho dřívějšího šatstva, z vojenských kalhot, které měl kvůli teplu na Karatajevovu radu převázané provázky u kotníků, z kaftanu a mužické čepice. Pierre se za tu dobu tělesně velmi změnil. Už se nezdál tlustý, i když měl stále tentýž vzhled mohutnosti a síly, dědičný v jejich rodu. Spodní část obličeje mu zarostla vousy a kníry; odrostlé, zcuchané vlasy na hlavě, plné vší, se mu teď kudrnatily jako čepice. Výraz očí byl pevný, klidný a živě připravený, takový, jaký Pierrův pohled nikdy předtím neměl. Jeho dřívější rozbředlost, která se projevovala i v pohledu, teď vystřídala energická sebranost, připravená k činu i k odporu. Nohy měl bosé.

Pierre se díval tu dolů po poli, po kterém se dnešního rána rozjíždělY povozy a jezdci, tu do dálky za řeku, tu na psíka, který předstíral, že ho doopravdy chce kousnout, tu na své bosé nohy, které s potěšením stavěl do různých poloh a pohyboval přitom špinavými, tlustými palci. A pokaždé, když pohlédl na své bosé nohy, přeběhl mu po tváři úsměv oživení a spokojenosti se sebou samým. Pohled na ty bosé nohy mu připomínal všechno, co za tu dobu prožil a pochopil, a ta vzpomínka mu byla příjemná.

Už několik dní se drželo tiché a jasné počasí s lehkými ranními mrazíky – takzvané babí léto.

Ve vzduchu na slunci bylo teplo a to teplo, smíšené s osvěžujícím chladem ranního mrazíku, který byl ve vzduchu ještě cítit, bylo obzvlášť příjemné.

Na všem, na vzdálených i blízkých věcech, ležel ten kouzelně křišťálový lesk, jaký bývá jen v tomto období podzimu. V dálce byly vidět Vrabčí hory s vesnicí, kostelem a velkým bílým domem. I obnažené stromy, i písek, i kameny, i střechy domů, i zelená kostelní věž, i rohy vzdáleného bílého domu, to všechno se nepřirozeně zřetelně, nejjemnějšími liniemi vykrajovalo v průzračném vzduchu. Nablízku byly vidět známé trosky napůl vyhořelého panského domu, ve kterém byli Francouzi, s keři šeříku, ještě tmavozelenými, které rostly podél plotu. A dokonce i ten rozbitý a zaneřáděný dům, který za pošmourného počasí odpuzoval svou ohyzdností, se teď v jasném, nehybném lesku zdál čímsi uklidňujícím a krásným.

Francouzský desátník, po domácku rozepnutý, s čepicí na hlavě a s krátkou dýmkou v zubech, vyšel zpoza rohu boudy, přátelsky mrkl a přistoupil k Pierrovi.

„To je ale slunce, co, pane Kirile?“ Tak Pierrovi říkali všichni Francouzi. „Člověk by řekl, že je jaro.“ A desátník se opřel o dveře a nabídl Pierrovi dýmku, přestože ji nabízel pokaždé a Pierre ji pokaždé odmítal.

„V takovém počasí na pochod…“ začal.

Pierre se ho vyptal, co je slyšet o odchodu, a desátník vyprávěl, že skoro všechna vojska odcházejí a že dnes má přijít rozkaz i ohledně zajatců. V boudě, kde byl Pierre, byl jeden z vojáků, Sokolov, smrtelně nemocný, a Pierre desátníkovi řekl, že je třeba se o tohoto vojáka postarat. Desátník řekl, že Pierre může být klidný, že na to je pojízdný a stálý lazaret a že o nemocné bude postaráno a že vůbec všechno, co by se jen mohlo stát, velení předvídá.

„A pak, pane Kirile, stačí, když řeknete slovo kapitánovi, víte. Ó, to je takový… ten nikdy na nic nezapomene. Řekněte to kapitánovi, až bude dělat obchůzku, ten pro vás udělá všechno…“

Kapitán, o kterém desátník mluvil, často a dlouho s Pierrem besedoval a prokazoval mu všemožné úlevy.

„Víš, svatý Tomáši, povídal mi onehdy: Kiril, to je vzdělaný člověk, mluví francouzsky; je to ruský pán, kterého potkalo neštěstí, ale je to člověk. A rozumí tomu, ten… Jestli bude něco chtít, ať mi to řekne, odmítnutí nebude. Když člověk studoval, víte, tak má rád vzdělání a slušné lidi. To říkám kvůli vám, pane Kirile. Kdyby nebylo vás, tak by to onehdy dopadlo zle.“

A když desátník ještě chvíli poklábosil, odešel. Onou událostí, ke které došlo onehdy a o které se desátník zmínil, byla rvačka mezi zajatci a Francouzi, při které se Pierrovi podařilo své druhy uklidnit. Několik zajatců poslouchalo Pierrův rozhovor s desátníkem a hned se začali vyptávat, co říkal. Zatímco Pierre vyprávěl svým druhům, co desátník řekl o odchodu, přišel ke dveřím boudy hubený, žlutý a otrhaný francouzský voják. Rychlým a nesmělým pohybem zvedl prsty k čelu na pozdrav, obrátil se k Pierrovi a zeptal se ho, jestli je v této boudě voják Platoche, kterému dal šít košili.

Asi před týdnem dostali Francouzi obuvnický materiál a plátno a rozdali zajatým vojákům, aby šili boty a košile.

„Hotovo, hotovo, sokolíku!“ řekl Karatajev a vyšel s úhledně složenou košilí.

Karatajev byl kvůli teplu a kvůli pohodlí při práci jen v kalhotách a v roztrhané košili, černé jako země. Vlasy měl, jak to dělávají řemeslníci, převázané lýkovým proužkem a jeho kulatý obličej se zdál ještě kulatější a roztomilejší.

„Smlouvička – práce sestřička. Jak jsem řekl, že do pátku, tak jsem to udělal,“ říkal Platon, usmíval se a rozkládal košili, kterou ušil.

Francouz se neklidně rozhlédl, a jako by překonal pochybnost, rychle ze sebe shodil uniformu a oblékl si košili. Pod uniformou Francouz košili neměl, ale na nahém, žlutém, hubeném těle měl dlouhou, umaštěnou hedvábnou vestu s kytičkami. Francouz se zřejmě bál, aby se zajatci, kteří se na něho dívali, nezasmáli, a spěšně strčil hlavu do košile. Nikdo ze zajatců neřekl ani slovo.

„Vidíš, akorát,“ pobrukoval Platon a stahoval košili dolů. Francouz prostrčil hlavu a ruce, a aniž zvedl oči, prohlížel si košili na sobě a zkoumal šev.

„Copak, sokolíku, tohle přece není krejčovská dílna a pořádného nářadí tu není; a jak se říká: bez náčiní ani veš nezabiješ,“ říkal Platon s kulatým úsměvem a sám se ze své práce zřejmě radoval.

„Dobré, dobré, děkuji, ale musí vám zbýt nějaké plátno,“ řekl Francouz.

„Ještě líp bude sedět, až ji budeš mít na těle,“ říkal Karatajev a dál se ze svého díla radoval. „To bude hezky a příjemně…“

„Děkuji, děkuji, kamaráde, a zbytek?…“ opakoval Francouz s úsměvem, vytáhl asignát a dal ho Karatajevovi, „ale ten zbytek…“

Pierre viděl, že Platon nechce rozumět tomu, co Francouz říká, a nevměšoval se a díval se na ně. Karatajev poděkoval za peníze a dál se kochal svou prací. Francouz trval na zbytcích a požádal Pierra, aby přeložil, co říká.

„Nač mu ty zbytky jsou?“ řekl Karatajev. „Nám by z nich byly parádní onucky. No, Pánbůh s ním.“ A Karatajev s náhle změněným, smutným obličejem vytáhl zpod košile na prsou smotek odstřižků, a aniž se na něj podíval, podal ho Francouzovi. „Ech jo!“ pronesl Karatajev a šel zpátky. Francouz se podíval na plátno, zamyslel se, tázavě pohlédl na Pierra, a jako by mu Pierrův pohled něco řekl:

„Platoche, poslyšte, Platoche,“ vykřikl Francouz pisklavým hlasem a náhle se začervenal. „Nechte si to,“ řekl, podal mu odstřižky, otočil se a odešel.

„No vidíš,“ řekl Karatajev a pokyvoval hlavou. „Říká se, že jsou to pohani, a taky mají duši. Však to staří lidé říkávali: zpocená ruka štědrá bývá, suchá nic nedává. Sám je nahý, a přece dal.“ Karatajev se zamyšleně usmíval, díval se na odstřižky a chvíli mlčel. „A onucky, můj milý, z toho budou parádní,“ řekl a vrátil se do boudy.

XII

Uplynuly čtyři týdny od chvíle, kdy byl Pierre zajat. Přestože mu Francouzi nabízeli, že ho přeloží z vojácké boudy do důstojnické, zůstal v té boudě, do které se dostal první den.

Ve zpustošené a vypálené Moskvě zakusil Pierre téměř nejzazší meze strádání, jaké člověk dokáže snést; ale díky své silné tělesné stavbě a zdraví, kterého si až dosud nebyl vědom, a zvlášť díky tomu, že ta strádání přicházela tak nenápadně, že nebylo možné říct, kdy začala, snášel svou situaci nejen snadno, ale i radostně. A právě v té době získal onen klid a onu spokojenost se sebou samým, o které dříve marně usiloval. Dlouho v životě hledal z různých stran tento klid, tuto shodu se sebou samým, to, co ho tak ohromilo na vojácích v bitvě u Borodina – hledal to ve filantropii, ve svobodném zednářství, v rozptýlení společenského života, ve víně, v hrdinském činu sebeobětování, v romantické lásce k Nataše; hledal to cestou myšlení, a všechna ta hledání a pokusy ho zklamaly. A on, aniž na to sám myslel, získal ten klid a tu shodu se sebou samým teprve skrze hrůzu smrti, skrze strádání a skrze to, co pochopil na Karatajevovi. Ty strašné chvíle, které prožil při popravě, jako by mu z představ a vzpomínek navždy smyly znepokojivé myšlenky a city, které se mu dříve zdály důležité. Nenapadlo ho ani pomyslet na Rusko, na válku, na politiku nebo na Napoleona. Bylo mu zřejmé, že nic z toho se ho netýká, že nebyl povolán, a proto ani nemohl o tom všem soudit. „Rusko a léto – spolu nejde to," opakoval Karatajevova slova a ta slova ho zvláštně uklidňovala. Jeho úmysl zabít Napoleona a jeho výpočty o kabalistickém čísle a šelmě z Apokalypsy se mu teď zdály nepochopitelné, a dokonce směšné. Jeho zloba vůči ženě a úzkost, aby jeho jméno nebylo zostuzeno, se mu ted

zdály nejen malicherné, ale zábavné. Co mu bylo do toho, že ta žena vedla někde tam takový život, jaký se jí líbil? Komu, a zvlášť jemu, co bylo do toho, jestli se dozvědí, nebo nedozvědí, že jejich zajatec se jmenoval hrabě Bezuchov?

Teď si často vzpomínal na svůj rozhovor s knížetem Andrejem a plně s ním souhlasil, jen myšlenku knížete Andreje chápal trochu jinak. Kníže Andrej myslel a říkal, že štěstí je jen záporné, ale říkal to s nádechem hořkosti a ironie. Jako by tím vyslovoval jinou myšlenku – že všechny touhy po kladném štěstí, které jsou v nás vloženy, jsou v nás vloženy jen proto, aby nás trýznily, protože je nelze ukojit. Ale Pierre bez jakýchkoli postranních myšlenek uznával, že je to pravda. Nepřítomnost utrpení, ukojení potřeb a z toho plynoucí svoboda ve volbě zaměstnání, to jest způsobu života, se teď Pierrovi jevily jako nepochybné a nejvyšší štěstí člověka. Tady, a teprve teď, poprvé, plně ocenil Pierre rozkoš z jídla, když měl hlad, z pití, když měl žízeň, ze spánku, když se mu chtělo spát, z tepla, když mu byla zima, z rozhovoru s člověkem, když se mu chtělo mluvit a slyšet lidský hlas. Ukojení potřeb – dobré jídlo, čistota, svoboda – se Pierrovi teď, když toho všeho byl zbaven, zdálo dokonalým štěstím, a volba zaměstnání, to jest života, se mu teď, když byla ta volba tak omezená, zdála tak snadnou věcí, že zapomínal na to, že nadbytek životního pohodlí ničí veškeré štěstí z ukojení potřeb a že větší svoboda ve volbě zaměstnání, ta svoboda, kterou mu v jeho životě dávalo vzdělání, bohatství a postavení ve společnosti, že právě tahle svoboda činí volbu zaměstnání nerozřešitelně obtížnou a ničí samu potřebu i možnost nějakého zaměstnání.

Všechny Pierrovy sny se teď upínaly k době, kdy bude svobodný. A přitom později, po celý svůj život, Pierre s nadšením myslel a mluvil o tomto měsíci zajetí, o těch nenávratných, silných a radostných pocitech, a hlavně o tom úplném duševním klidu, o té dokonalé vnitřní svobodě, které zažíval jen v té době.

Když první den vstal časně ráno, vyšel za svítání z boudy a uviděl nejdříve tmavé kopule a kříže Novoděvičího kláštera, uviděl zmrzlou rosu na zaprášené trávě, uviděl pahorky Vrabčích hor a zalesněný břeh, který se vinul nad řekou a ztrácel se ve fialové dáli, když ucítil dotek čerstvého vzduchu a uslyšel zvuky kavek, které letěly z Moskvy přes pole, a když pak náhle vytrysklo světlo z východu a slavnostně vyplul okraj slunce zpoza mraku a kopule, kříže, rosa, dálka i řeka, všechno zahrálo v radostném světle – pocítil Pierre nový, nezakoušený pocit radosti a síly života.

A ten pocit ho nejen neopouštěl po celou dobu zajetí, ale naopak v něm rostl tou měrou, jak se zvětšovaly obtíže jeho situace.

Tento pocit připravenosti na všechno, mravní sebranosti, v Pierrovi ještě víc podporovalo vysoké mínění, které si o něm brzy po jeho příchodu do boudy utvořili jeho druhové. Pierre se svou znalostí jazyků, s úctou, kterou mu prokazovali Francouzi, se svou prostotou, s tím, jak dával všechno, oč ho kdo požádal – dostával důstojnické tři rubly týdně –, se svou silou, kterou ukázal vojákům, když vtlačoval hřebíky do stěny boudy, s mírností, kterou projevoval ve styku s druhy, se svou pro ně nepochopitelnou schopností sedět nehybně, nic nedělat a přemýšlet, se vojákům jevil jako poněkud tajemná a vyšší bytost. Tytéž jeho vlastnosti, které mu ve společnosti, v níž dříve žil, byly ne-li škodlivé, tedy na obtíž – jeho síla, nedbání o pohodlí, roztržitost, prostota –, mu tady mezi těmito lidmi dávaly postavení skoro hrdiny. A Pierre cítil, že ho takový pohled zavazuje.

XIII

V noci ze šestého na sedmého října se Francouzi začali chystat k odchodu: bourala se polní kuchyně a boudy, nakládaly se vozy a dávala se do pohybu vojska i trény.

V sedm hodin ráno stála před boudami francouzská eskorta v pochodové výstroji, v čákách, s puškami, tornami a obrovskými pytli, a po celé řadě se převalovala živá francouzská řeč, prokládaná nadávkami.

V boudě byli všichni připraveni, oblečení, opásaní, obutí a čekali jen na rozkaz k odchodu. Nemocný voják Sokolov, bledý, hubený, s modrými kruhy kolem očí, seděl jako jediný neobutý a neoblečený na svém místě a očima, které mu vystoupily z důlků hubeností, se tázavě díval na kamarády, kteří si ho nevšímali, a tiše a pravidelně sténal. Zřejmě ho nenutilo sténat ani tak utrpení – měl krvavou úplavici –, jako spíš strach a žal, že zůstane sám.

Pierre, obutý do střevíců, které mu Karatajev ušil z koženého obalu od bedny s čajem, jenž přinesl jeden Francouz, aby si podšil podrážky, a opásaný provazem, přistoupil k nemocnému a přidřepl si před ním.

„No tak, Sokolove, vždyť oni neodcházejí všichni! Mají tady špitál. Možná se budeš mít ještě líp než my," řekl Pierre.

„Ó Pane Bože! Ó smrti moje! Ó Pane Bože!" zasténal voják hlasitěji.

„Hned se jich ještě zeptám," řekl Pierre, vstal a šel ke dveřím boudy. Zatímco Pierre přicházel ke dveřím, blížil se k nim zvenčí se dvěma vojáky ten desátník, který včera Pierra hostil dýmkou. Desátník i vojáci byli v pochodové výstroji, s tornami a v čákách se zapnutými šupinovými podbradníky, které jim měnily známé tváře.

Desátník šel ke dveřím, aby je na rozkaz nadřízených zavřel. Před vypuštěním bylo třeba zajatce spočítat.

„Desátníku, co bude s nemocným?...“ začal Pierre; ale v tu chvíli, kdy to říkal, zapochyboval, jestli je to ten jeho známý desátník, nebo jiný, neznámý člověk: tak se desátník v tu chvíli nepodobal sám sobě. Kromě toho se v tu chvíli, kdy to Pierre říkal, najednou ozval z obou stran rachot bubnů. Desátník se na Pierrova slova zamračil, pronesl nějakou nesmyslnou nadávku a přibouchl dveře. V boudě nastalo pološero; z obou stran ostře rachotily bubny a přehlušovaly sténání nemocného.

„Tady je ono!... Zase ono!“ řekl si Pierre a po zádech mu přeběhl bezděčný mráz. Ve změněné tváři desátníka, ve zvuku jeho hlasu, v dráždivém a ohlušujícím rachotu bubnů poznal Pierre tu tajemnou, lhostejnou sílu, která nutila lidi proti jejich vůli zabíjet sobě podobné, tu sílu, jejíž působení viděl při popravě. Bát se té síly, snažit se jí vyhnout, obracet se s prosbami nebo domluvami na lidi, kteří byli jejími nástroji, bylo zbytečné. To teď Pierre věděl. Bylo třeba čekat a snášet. Pierre už k nemocnému nepřistoupil a neohlédl se po něm. Mlčky a zamračeně stál u dveří boudy.

Když se dveře boudy otevřely a zajatci se jako stádo beranů natlačili do východu a mačkali jeden druhého, prodral se Pierre před ně a přistoupil k tomu kapitánovi, který byl podle desátníkova ujišťování ochoten pro Pierra udělat všechno. Kapitán byl také v pochodové výstroji a z jeho chladné tváře se také dívalo „ono“, které Pierre poznal v desátníkových slovech a v rachotu bubnů.

„Pohyb, pohyb,“ opakoval kapitán, přísně se mračil a díval se na zajatce, kteří se kolem něho tlačili. Pierre věděl, že jeho pokus bude marný, ale přistoupil k němu.

„Tak co je?“ řekl chladně důstojník a ohlédl se, jako by Pierra nepoznával. Pierre mu řekl o nemocném.

„Však on půjde, k čertu!“ řekl kapitán. „Pohyb, pohyb,“ opakoval dál a na Pierra se nedíval.

„Ale ne, on umírá…“ začal Pierre.

„Táhněte už!…“ křikl kapitán a zlostně se zamračil.

Dram da da dam, dam, dam, rachotily bubny. A Pierre pochopil, že tajemná síla už se těch lidí úplně zmocnila a že říkat ještě cokoli je ted zbytečné.

Zajaté důstojníky oddělili od vojáků a poručili jim, aby šli vpředu. Důstojníků, mezi kterými byl i Pierre, bylo asi třicet, vojáků asi tři sta.

Zajatí důstojníci, které vypustili z jiných bud, byli samí cizí lidé, byli mnohem lépe oblečeni než Pierre a dívali se na něho v jeho obuvi nedůvěřivě a odměřeně. Nedaleko od Pierra šel tlustý major v kazaňském županu, opásaný ručníkem, s buclatou, žlutou, rozzlobenou tváří, který se zřejmě těšil všeobecné úctě svých zajatých druhů. Jednu ruku s váčkem na tabák držel v záňadří, druhou se opíral o troubel dýmky. Major funěl a oddychoval, bručel a zlobil se na všechny, protože se mu zdálo, že do něho strkají a že všichni spěchají, když není kam spěchat, a že se všichni čemusi diví, když není čemu se divit. Jiný, malý, hubený důstojník se dával do řeči se všemi a dohadoval se, kam je teď vedou a jak daleko dnes stihnou dojít. Úředník v plstěných botách a v uniformě intendantury pobíhal ze všech stran, prohlížel si vyhořelou Moskvu a nahlas sděloval svá pozorování, co shořelo a jaká je ta či ona čtvrť Moskvy, která byla vidět. Třetí důstojník, podle přízvuku polského původu, se s intendantským úředníkem přel a dokazoval mu, že se v určování moskevských čtvrtí mýlí.

„O čem se přete?“ říkal rozzlobeně major. „U svatého Mikuláše nebo u svatého Vlasije, je to jedno; vidíte, všechno shořelo, a basta… Co se tlačíte, copak je málo cesty?“ obrátil se rozzlobeně na člověka, který šel za ním a vůbec do něho nestrkal.

„Ach jo, ach jo, co to nadělali!“ ozývaly se nicméně tu z té, tu z oné strany hlasy zajatců, kteří se rozhlíželi po spáleništích. „I Zamoskvo-

rečí, i Zubovo, i v Kremlu… Podívejte, polovina chybí. Vždyť jsem vám říkal, že celé Zamoskvorečí, a vidíte, je to tak.“

„No, víte, že to shořelo, tak o čem tu mluvit!“ říkal major.

Když zajatci procházeli Chamovniki – jednou z mála čtvrtí Moskvy, které neshořely – kolem kostela, celý zástup se najednou nahrnul k jedné straně a ozvaly se výkřiky hrůzy a odporu.

„Koukej, lumpové! To jsou pohani! Je mrtvý, opravdu mrtvý… Něčím ho natřeli.“

Pierre se také posunul ke kostelu, kde bylo to, co vyvolávalo ty výkřiky, a nejasně uviděl cosi opřeného o ohradu kostela. Ze slov druhů, kteří viděli lépe než on, se dozvěděl, že to cosi je mrtvola člověka, postavená stojmo u ohrady a s obličejem natřeným sazemi.

„Pochodem, u všech čertů… Rychle… u třiceti tisíc ďáblů…“ ozvaly se nadávky strážců a francouzští vojáci s novou zlobou rozehnali tesáky zástup zajatců, kteří se dívali na mrtvého.

XIV

Uličkami Chamovnik šli zajatci sami se svou eskortou a s vozy a fůrami, které patřily strážcům a jely vzadu; ale když vyšli k proviantním skladům, ocitli se uprostřed obrovského dělostřeleckého trénu, který se pohyboval v hustém proudu, promíchaný se soukromými povozy.

U samého mostu se všichni zastavili a čekali, až se pohnou ti, kdo jeli vpředu. Z mostu se zajatcům otevřel pohled dozadu i dopředu na nekonečné řady dalších trénů, které se pohybovaly. Napravo, tam, kde se kalužská silnice stáčela kolem Neskučného a ztrácela se v dálce, se táhly nekonečné řady vojsk a trénů. To byla vojska Beauharnaisova sboru, která vyšla ze všech první; vzadu, po nábřeží a přes Kamenný most, se táhla Neyova vojska a trény.

Davoutova vojska, ke kterým patřili zajatci, šla přes Krymský brod a zčásti už vcházela do Kalužské ulice. Ale trény se tak roztáhly, že poslední Beauharnaisovy trény ještě nevyšly z Moskvy do Kalužské ulice, a čelo Neyových vojsk už vycházelo z Velké Ordynky.

Když zajatci přešli Krymský brod, postoupili vždy o několik kroků a zastavili se a zase se pohnuli a ze všech stran se povozy i lidé tísnili čím dál víc. Těch několik set kroků, které dělí most od Kalužské ulice, šli přes hodinu, a když došli na náměstí, kde se zamoskvorecké ulice sbíhají s Kalužskou, zastavili se zajatci, natlačení do hloučku, a stáli na té křižovatce několik hodin. Ze všech stran se ozýval neutichající rachot kol, jako hukot moře, dupot nohou a neutichající zlostný křik a nadávky. Pierre stál přimáčknutý ke zdi ohořelého domu a poslouchal ten zvuk, který mu v představách splýval se zvuky bubnu.

Několik zajatých důstojníků vylezlo na zeď ohořelého domu, u kterého stál Pierre, aby lépe viděli.

„To je lidí! No tohle, lidí!… I na děla nanakládali! Koukej: kožešiny…“ říkali. „Vidíš, mrchy, nakradli… Tamhle u toho vzadu, na voze… Vždyť to je z ikony, namouduši!… To budou asi Němci. A náš mužik, namouduši!… Ach, lumpové!… Vidíš, jak se naložil, sotva jde! No tohle, i drožku sebrali!… Vidíš, jak se usadil na truhlách. Pane Bože!… Poprali se!…“

„Tak mu dej přes hubu, přes hubu! Takhle se do večera nedočkáš. Koukej, koukejte… a tohle je nejspíš samotného Napoleona. Vidíš, jaké má koně! S monogramy a s korunou. To je skládací dům. Upustil pytel a nevidí to. Zase se perou… Ženská s děťátkem, a není k zahození. No jasně, tak tě pustí… Koukej, tomu není konce. Ruské holky, namouduši holky! V kočárech, jak pohodlně se usadily!“

Znovu vlna všeobecné zvědavosti, jako u kostela v Chamovnikách, natlačila všechny zajatce k cestě a Pierre díky své výšce uviděl přes hlavy ostatních to, co tak upoutalo zvědavost zajatců. Ve třech kočárech, které se zamíchaly mezi muniční vozy, jely, natěsnané jedna na druhé, ženy vystrojené do křiklavých barev, nalíčené, které cosi pištivými hlasy pokřikovaly.

Od té chvíle, kdy si Pierre uvědomil, že se objevila tajemná síla, nepřipadalo mu nic podivné ani hrozné: ani mrtvola, natřená pro zábavu sazemi, ani ty ženy, které kamsi spěchaly, ani spáleniště Moskvy. Všechno, co teď Pierre viděl, na něho nedělalo skoro žádný dojem – jako by se jeho duše, která se připravovala na těžký boj, odmítala poddávat dojmům, které by ji mohly oslabit.

Průvod žen přejel. Za ním se zase táhly vozy, vojáci, fůry, vojáci, kočáry, vojáci, bedny, vojáci, občas ženy.

Pierre neviděl lidi jednotlivě, viděl jejich pohyb.

Všechny ty lidi a koně jako by hnala jakási neviditelná síla. Všichni během té hodiny, kdy je Pierre pozoroval, vyplouvali z různých ulic s jedním a týmž přáním projít co nejrychleji; všichni stejně, když se srazili s jinými, začínali se zlobit a prát; cenily se bílé zuby, mračila se

obočí, padaly pořád tytéž nadávky a na všech tvářích byl jeden a týž bujaře odhodlaný a krutě chladný výraz, který ráno při zvuku bubnu ohromil Pierra na desátníkově tváři.

Až k večeru shromáždil velitel eskorty své mužstvo a s křikem a hádkami se vtlačil mezi trény, a zajatci, obklopení ze všech stran, vyšli na kalužskou silnici.

Šli velmi rychle, bez odpočinku, a zastavili se teprve, když už slunce začalo zapadat. Trény najely jeden na druhý a lidé se začali chystat k noclehu. Všichni se zdáli rozzlobení a nespokojení. Dlouho se z různých stran ozývaly nadávky, zlostné výkřiky a rvačky. Kočár, který jel za strážci, najel na jejich vůz a prorazil ho ojí. Z různých stran se k vozu seběhlo několik vojáků; jedni tloukli koně zapřažené do kočáru po hlavách a obraceli je, jiní se prali mezi sebou a Pierre viděl, že jednoho Němce těžce zranili tesákem do hlavy.

Zdálo se, že všichni tito lidé teď, když se zastavili uprostřed pole v chladném šeru podzimního večera, prožívají jeden a týž pocit nepříjemného probuzení z toho spěchu a překotného pohybu kamsi, který se všech zmocnil při odchodu. Když se zastavili, jako by všichni pochopili, že se ještě neví, kam jdou, a že na tomto pochodu bude mnoho těžkého a obtížného.

Se zajatci zacházeli strážci na této zastávce ještě hůř než při odchodu. Na této zastávce dostali zajatci poprvé jako masitou stravu koninu.

Od důstojníků až po posledního vojáka bylo na každém znát jakoby osobní zatrpklost vůči každému ze zajatců, která tak nečekaně nahradila dřívější přátelské vztahy.

Tato zatrpklost ještě zesílila, když se při počítání zajatců ukázalo, že v tom zmatku při odchodu z Moskvy utekl jeden ruský voják, který předstíral, že ho bolí břicho. Pierre viděl, jak jeden Francouz zbil ruského vojáka za to, že poodešel daleko od cesty, a slyšel, jak kapitán, Pierrův přítel, kárá poddůstojníka kvůli útěku ruského vojáka a vyhrožuje mu soudem. Na poddůstojníkovu výmluvu, že voják byl nemocný

a nemohl jít, řekl důstojník, že je rozkaz zastřelit ty, kdo budou zaostávat. Pierre cítil, že ta osudná síla, která ho zdrtila při popravě a která během zajetí nebyla znát, se teď znovu zmocnila jeho bytí. Bál se; ale cítil, jak úměrně tomu, jak se ho osudná síla snažila rozdrtit, v jeho duši roste a sílí na ní nezávislá síla života.

Pierre snědl k večeři polévku z žitné mouky s koňským masem a pohovořil s druhy.

Ani Pierre, ani nikdo z jeho druhů nemluvil o tom, co viděli v Moskvě, ani o hrubém zacházení Francouzů, ani o tom nařízení zastřelit zaostávající, které jim bylo oznámeno: všichni byli, jako by se tím bránili zhoršující se situaci, nápadně čilí a veselí. Mluvili o osobních vzpomínkách, o směšných scénách, které viděli během tažení, a zamlouvali hovory o nynější situaci.

Slunce už dávno zapadlo. Tu a tam se na nebi rozsvítily jasné hvězdy; po okraji nebe se rozlila rudá záře vycházejícího úplňku, podobná požáru, a obrovská rudá koule se podivuhodně chvěla v šedavé mlze. Začínalo být světlo. Večer už skončil, ale noc ještě nezačala. Pierre vstal od svých nových druhů a šel mezi ohni na druhou stranu silnice, kde, jak mu řekli, byli zajatí vojáci. Chtěl si s nimi promluvit. Na silnici ho zastavila francouzská hlídka a poručila mu, aby se vrátil.

Pierre se vrátil, ale ne k ohni, ke svým druhům, nýbrž k vypřaženému vozu, u kterého nikdo nebyl. Podvinul nohy, sklonil hlavu, sedl si na studenou zem u kola vozu a dlouho nehybně seděl a přemýšlel. Uplynula víc než hodina. Nikdo Pierra nerušil. Najednou se rozesmál svým tlustým, dobráckým smíchem tak hlasitě, že se z různých stran lidé udiveně ohlédli po tom podivném, zjevně osamělém smíchu.

„Cha, cha, cha!“ smál se Pierre. A nahlas si sám pro sebe řekl: „Nepustil mě voják. Chytili mě, zavřeli mě. V zajetí mě drží. Koho mě? Mě? Mě – mou nesmrtelnou duši! Cha, cha, cha!... Cha, cha, cha!...“ smál se a do očí mu vstoupily slzy.

Nějaký člověk vstal a přišel se podívat, čemu se ten podivný velký člověk sám směje. Pierre se přestal smát, vstal, poodešel dál od zvědavce a rozhlédl se kolem sebe.

Obrovský, nekonečný bivak, který předtím hlasitě hlučel praskáním ohňů a hovorem lidí, utichal; rudé plameny ohňů hasly a bledly. Vysoko na jasném nebi stál úplněk. Lesy a pole, která předtím mimo tábořiště nebyla vidět, se teď otevíraly v dálce. A ještě dál za těmi lesy a poli byla vidět jasná, chvějící se nekonečná dálka, která volala k sobě. Pierre pohlédl na nebe, do hlubin odcházejících, třpytivých hvězd. „A to všechno je moje, a to všechno je ve mně, a to všechno jsem já!“ myslel si Pierre. „A tohle všechno oni chytili a zavřeli do boudy ohrazené prkny!“ Usmál se a šel si lehnout ke svým druhům.

XV

V prvních říjnových dnech přijel ke Kutuzovovi ještě jeden parlamentář s Napoleonovým dopisem, klamavě datovaným z Moskvy, a s nabídkou míru, ačkoli Napoleon už byl nedaleko před Kutuzovem na staré kalužské silnici. Kutuzov odpověděl na tento dopis stejně jako na první, který přivezl Lauriston: řekl, že o míru nemůže být řeč.

Brzy nato přišlo od Dorochovova partyzánského oddílu, který operoval nalevo od Tarutina, hlášení, že se ve Fominském objevila vojska, že je tvoří Broussierova divize a že tuto divizi, oddělenou od ostatních vojsk, lze snadno zničit. Vojáci a důstojníci znovu žádali, aby se něco dělo. Štábní generálové, povzbuzení vzpomínkou na snadné vítězství u Tarutina, naléhali na Kutuzova, aby Dorochovův návrh provedl. Kutuzov nepovažoval žádný útok za nutný. Vyšlo z toho něco napůl, to, co se mělo stát; do Fominského byl vyslán malý oddíl, který měl Broussiera napadnout.

Podivnou náhodou dostal toto poslání – nejtěžší a nejdůležitější, jak se později ukázalo – Dochturov; ten skromný, malý Dochturov, kterého nám nikdo nelíčil, jak sestavuje plány bitev, létá před pluky, hází kříže na baterie a podobně, kterého považovali a nazývali nerozhodným a neprozíravým, ale tentýž Dochturov, kterého ve všech válkách Rusů s Francouzi, od Slavkova až do roku třináct, nacházíme ve velení všude, kde je situace obtížná. U Slavkova zůstává poslední u hráze u Újezdu, shromažďuje pluky, zachraňuje, co se dá, když všechno prchá a hyne a v zadním voji není jediný generál. Nemocný, v horečce, táhne s dvaceti tisíci ke Smolensku hájit město proti celé Napoleonově armádě. Ve Smolensku, sotva si v záchvatu horečky zdřímne u Malachovské brány, ho budí kanonáda na Smolensk,

a Smolensk se drží celý den. V bitvě u Borodina, když je zabit Bagration a vojska našeho levého křídla jsou pobita v poměru devět ku jedné a celá síla francouzského dělostřelectva je namířena tam, není poslán nikdo jiný než právě nerozhodný a neprozíravý Dochturov, a Kutuzov spěchá napravit svou chybu, když tam předtím poslal jiného. A malý, tichoučký Dochturov tam jede, a Borodino je největší slávou ruského vojska. Mnoho hrdinů nám bylo vylíčeno ve verších i v próze, ale o Dochturovovi skoro ani slovo.

Znovu posílají Dochturova tam, do Fominského, a odtud do Malojaroslavce, na to místo, kde byla poslední bitva s Francouzi, a na to místo, kde zjevně už začíná zkáza Francouzů, a znovu nám v tomto období tažení líčí mnoho géniů a hrdinů, ale o Dochturovovi ani slovo, nebo velmi málo, nebo pochybně. Právě toto mlčení o Dochturovovi nejzřetelněji dokazuje jeho přednosti.

Je přirozené, že člověku, který nechápe chod stroje, se při pohledu na jeho činnost zdá, že nejdůležitější součástí toho stroje je tříska, která se do něho náhodou dostala, překáží jeho chodu a zmítá se v něm. Člověk, který nezná ustrojení stroje, nemůže pochopit, že ne tato tříska, která kazí věc a překáží jí, ale to malé převodové kolečko, které se neslyšně otáčí, je jednou z nejpodstatnějších součástí stroje.

Desátého října, právě toho dne, kdy Dochturov urazil polovinu cesty do Fominského a zastavil se ve vesnici Aristovo, aby se připravil přesně splnit vydaný rozkaz, celé francouzské vojsko, které ve svém křečovitém pohybu došlo až k Muratovu postavení, zdánlivě proto, aby svedlo bitvu, se najednou bez příčiny stočilo vlevo na novou kalužskou silnici a začalo vcházet do Fominského, kde předtím stál jen Broussier. Dochturov měl v té době pod velením kromě Dorochova dva malé oddíly, Fignerův a Seslavinův.

Večer jedenáctého října přijel Seslavin do Aristova za velitelem se zajatým francouzským gardistou. Zajatec vypovídal, že vojska, která dnes vešla do Fominského, tvoří předvoj celé velké armády, že Napo-

leon je přímo tam a že celá armáda vyšla z Moskvy už před pěti dny. Téhož večera vyprávěl jeden panský sluha, který přišel z Borovska, jak viděl, že do města vstupuje obrovské vojsko. Kozáci z Dorochovova oddílu hlásili, že viděli francouzskou gardu, jak jde po silnici k Borovsku. Ze všech těchto zpráv bylo zřejmé, že tam, kde mysleli, že najdou jedinou divizi, je teď celá francouzská armáda, která jde z Moskvy nečekaným směrem – po staré kalužské silnici. Dochturov nechtěl nic podnikat, protože mu teď nebylo jasné, v čem jeho povinnost spočívá. Měl rozkaz zaútočit na Fominskoje. Ale ve Fominském byl předtím jen Broussier, a teď tam byla celá francouzská armáda. Jermolov chtěl jednat podle vlastního uvážení, ale Dochturov trval na tom, že potřebuje rozkaz od nejjasnějšího knížete. Bylo rozhodnuto poslat hlášení do štábu.

K tomu byl vybrán rozumný důstojník Bolchovitinov, který měl kromě písemného hlášení vylíčit celou věc ústně. Po jedenácté hodině v noci vzal Bolchovitinov obálku a ústní rozkaz a cválal v doprovodu kozáka s náhradními koňmi do hlavního štábu.

XVI

Noc byla temná, teplá, podzimní. Pršelo už čtvrtý den. Bolchovitinov dvakrát vyměnil koně, za hodinu a půl ujel cvalem třicet verst po blátivé, mazlavé cestě a po jedné hodině v noci byl v Letaševce. U chalupy, na jejímž proutěném plotě visel nápis „Hlavní štáb“, sesedl, nechal koně stát a vešel do tmavé síně.

„Rychle službu konajícího generála! Velmi důležité!“ řekl komusi, kdo se ve tmě síně zvedal a funěl.

„Od večera jim bylo moc zle, třetí noc nespí,“ zašeptal přímluvně hlas sluhy. „Vzbuďte radši nejdřív pana kapitána.“

„Velmi důležité, od generála Dochturova,“ řekl Bolchovitinov a vešel do otevřených dveří, které nahmatal. Sluha šel před ním a začal kohosi budit. „Vaše blahorodí, vaše blahorodí – kulýr.“

„Co, co? Od koho?“ řekl čísi rozespalý hlas.

„Od Dochturova a od Alexeje Petroviče. Napoleon je ve Fominském,“ řekl Bolchovitinov, který ve tmě neviděl toho, kdo se ho ptal, ale podle zvuku hlasu usuzoval, že to není Konovnicyn.

Probuzený člověk zíval a protahoval se.

„Budit ho se mi nechce,“ řekl a cosi nahmatával. „Je hrozně nemocný! Možná jsou to jen tak řeči.“

„Tady je hlášení,“ řekl Bolchovitinov, „mám rozkaz okamžitě ho předat službu konajícímu generálovi.“

„Počkejte, rozsvítím. Kam to, ty prokletý, pokaždé zastrčíš?“ obrátil se protahující se člověk ke sluhovi. Byl to Ščerbinin, Konovnicynův pobočník. „Našel jsem, našel,“ dodal.

Sluha křesal oheň, Ščerbinin šmátral po svícnu.

„Fuj, vy hnusáci,“ řekl s odporem.

Ve světle jisker uviděl Bolchovitinov mladou tvář Ščerbinina se svíčkou a v předním koutě ještě spícího člověka. Byl to Konovnicyn.

Když o troud vzplály sirky nejdřív modrým a potom rudým plamenem, zapálil Ščerbinin lojovou svíčku – ze svícnu se rozutekli švábi, kteří ji ohlodávali – a prohlédl si posla. Bolchovitinov byl celý od bláta, a jak se utíral rukávem, rozmazával si ho po obličeji.

„A kdo to hlásí?“ řekl Ščerbinin a vzal si obálku.

„Zpráva je spolehlivá,“ řekl Bolchovitinov. „Zajatci, kozáci i zvědové, všichni jednomyslně vypovídají totéž.“

„Nedá se nic dělat, musíme ho vzbudit,“ řekl Ščerbinin, vstal a přistoupil k člověku v noční čepici, přikrytému pláštěm. „Petře Petroviči!“ řekl. Konovnicyn se nehýbal. „Do hlavního štábu!“ řekl s úsměvem, protože věděl, že ho ta slova jistě probudí. A opravdu, hlava v noční čepici se okamžitě zvedla. Na hezké, pevné Konovnicynově tváři s horečně zarudlými lícemi zůstal na okamžik ještě výraz snových představ, vzdálených od skutečné situace, ale pak sebou najednou trhl: jeho tvář nabyla obvyklého klidného a pevného výrazu.

„Tak co je? Od koho?“ zeptal se pomalu, ale okamžitě a mžoural do světla. Zatímco poslouchal důstojníkovo hlášení, Konovnicyn obálku rozpečetil a přečetl. Sotva to dočetl, spustil nohy ve vlněných punčochách na hliněnou podlahu a začal se obouvat. Pak sundal čepici, učesal si spánky a nasadil si vojenskou čepici.

„Dojel jsi rychle? Pojďme k nejjasnějšímu knížeti.“

Konovnicyn hned pochopil, že přivezená zpráva má velkou důležitost a že se nesmí otálet. Jestli je to dobře, nebo špatně, o tom nepřemýšlel a na to se neptal. To ho nezajímalo. Na celou válečnou věc se nedíval rozumem, ne úvahou, ale něčím jiným. V jeho duši bylo hluboké, nevyslovené přesvědčení, že všechno dobře dopadne; ale že tomu není třeba věřit, a tím méně o tom mluvit, nýbrž je třeba jen dělat svou práci. A tuto svou práci dělal a dával do ní všechny své síly.

Petr Petrovič Konovnicyn, stejně jako Dochturov jen jakoby ze slušnosti zapsaný do seznamu takzvaných hrdinů roku dvanáct – Barclayů, Rajevských, Jermolovů, Platovů, Miloradovičů –, měl stejně jako Dochturov pověst člověka velmi omezených schopností a znalostí, a stejně jako Dochturov Konovnicyn nikdy nevymýšlel plány bitev, ale vždycky se nacházel tam, kde bylo nejtíž; od té doby, co byl jmenován službu konajícím generálem, spal vždycky s otevřenými dveřmi a každému poslovi nařizoval, aby ho budil, za bitvy byl vždycky pod palbou, takže mu to Kutuzov vyčítal a bál se ho posílat, a byl stejně jako Dochturov jedním z těch nenápadných ozubených koleček, která bez skřípění a hluku tvoří nejpodstatnější část stroje.

Když Konovnicyn vycházel z chalupy do vlhké, temné noci, zamračil se, zčásti proto, že ho víc rozbolela hlava, zčásti kvůli nepříjemné myšlence, která ho napadla: jak se teď při té zprávě rozruší celé to hnízdo štábních, vlivných lidí, zvláště Bennigsen, který byl s Kutuzovem od Tarutina na nože; jak budou navrhovat, přít se, nařizovat, rušit rozkazy. A to tušení mu bylo nepříjemné, i když věděl, že se bez toho nedá obejít.

A opravdu, Toll, za kterým se zastavil, aby mu oznámil novou zprávu, začal hned vykládat své úvahy generálovi, který s ním bydlel, a Konovnicyn, který mlčky a unaveně poslouchal, mu připomněl, že je třeba jít k nejjasnějšímu knížeti.

XVII

Kutuzov jako všichni staří lidé v noci málo spal. Ve dne často nečekaně zadřímal; ale v noci, když ležel oblečený na posteli, většinou nespal a přemýšlel.

Tak ležel i teď na své posteli, těžkou, velkou, zohyzděnou hlavu opíral o buclatou ruku, přemýšlel a jedním otevřeným okem se díval do tmy.

Od té doby, co se mu Bennigsen, který si dopisoval s panovníkem a měl ve štábu ze všech největší moc, vyhýbal, byl Kutuzov klidnější v tom smyslu, že ho s vojskem nebudou znovu nutit k účasti na zbytečných útočných akcích. Ponaučení z bitvy u Tarutina a z jejího předvečera, které měl Kutuzov v bolestné paměti, také muselo zapůsobit, myslel si.

„Musí pochopit, že útočením můžeme jen prohrát. Trpělivost a čas, to jsou mí bohatýři!“ myslel si Kutuzov. Věděl, že se jablko nemá trhat, dokud je zelené. Samo spadne, až bude zralé, a když ho utrhneš zelené, zkazíš jablko i strom a sám dostaneš do úst trpkou pachuť. Jako zkušený lovec věděl, že zvíře je raněné, raněné tak, jak je mohla zranit jen celá ruská síla, ale jestli smrtelně, nebo ne, to byla ještě nevyjasněná otázka. Teď podle toho, že posílali Lauristona a Barthélemyho, a podle hlášení partyzánů Kutuzov skoro věděl, že je raněné smrtelně. Ale bylo třeba ještě důkazů, bylo třeba čekat.

„Chtějí běžet a podívat se, jak ho zabili. Počkejte, uvidíte. Samé manévry, samé útoky!“ myslel si. „K čemu? Jen aby se vyznamenali. Jako by na bitkách bylo něco veselého. Jsou jako děti, ze kterých nedostaneš kloudné slovo, jak to bylo, protože všichni chtějí dokázat, jak se umějí bít. Jenže o to teď nejde.“

„A jaké obratné manévry mi všichni tihle navrhují! Zdá se jim, že když vymysleli dva tři případy," – vzpomněl si na všeobecný plán z Petrohradu – „vymysleli je všechny. A přitom jich je nespočet!"

Nevyřešená otázka, zda rána zasazená u Borodina byla, nebo nebyla smrtelná, visela nad Kutuzovovou hlavou už celý měsíc. Na jedné straně Francouzi obsadili Moskvu. Na druhé straně Kutuzov celou svou bytostí nepochybně cítil, že ta strašná rána, do které spolu se všemi ruskými lidmi vložil všechny své síly, musela být smrtelná. Ale v každém případě byly třeba důkazy, a ty čekal už měsíc, a čím víc času ubíhalo, tím byl netrpělivější. Když ležel za svých bezesných nocí na posteli, dělal právě to, co dělala ta mládež mezi generály, právě to, co jim vyčítal. Vymýšlel všechny možné případy stejně jako mládež, jen s tím rozdílem, že na těchto předpokladech nic nestavěl a že jich neviděl dva tři, ale tisíce. Čím déle přemýšlel, tím víc se mu jich vynořovalo. Vymýšlel všemožné pohyby Napoleonovy armády, celé nebo jejích částí – k Petrohradu, proti němu, obchvatem kolem něho –, vymýšlel i ten případ, kterého se bál ze všeho nejvíc, že Napoleon bude proti němu bojovat jeho vlastní zbraní, že zůstane v Moskvě a bude na něho čekat. Kutuzov si vymýšlel dokonce i pohyb Napoleonovy armády zpátky na Medyň a Juchnov; ale jedno nemohl předvídat, a to bylo to, co se stalo: to šílené, křečovité zmítání Napoleonova vojska během prvních jedenácti dnů po jeho odchodu z Moskvy – zmítání, které umožnilo to, nač se Kutuzov tehdy přece jen ještě neodvažoval ani pomyslet: úplné zničení Francouzů. Dorochovova hlášení o Broussierově divizi, zprávy od partyzánů o pohromách Napoleonovy armády, pověsti o přípravách k odchodu z Moskvy – všechno potvrzovalo předpoklad, že francouzská armáda je poražena a chystá se k útěku; ale byly to jen předpoklady, které se zdály důležité mladým, ale ne Kutuzovovi. Se svou šedesátiletou zkušeností věděl, jakou váhu je třeba přikládat pověstem, věděl, jak jsou lidé, kteří si něco přejí, schopni seskupit všechny zprávy tak, že jako by potvrzovaly to, co si přejí, a věděl, jak

ochotně v takovém případě přehlížejí všechno, co tomu odporuje. A čím víc si to Kutuzov přál, tím méně si dovoloval tomu věřit. Tato otázka zaměstnávala všechny jeho duševní síly. Všechno ostatní pro něho bylo jen obvyklým plněním životních povinností. Takovým obvyklým plněním životních povinností a podřizováním se jim byly jeho rozhovory se štábními důstojníky, dopisy madame de Staël, které psal z Tarutina, čtení románů, rozdělování vyznamenání, korespondence s Petrohradem a podobně. Ale zkáza Francouzů, kterou on jediný předvídal, byla jeho jediným duševním přáním.

V noci jedenáctého října ležel opřený o ruku a myslel na to.

Ve vedlejší místnosti to zašustilo a ozvaly se kroky Tolla, Konovnicyna a Bolchovitinova.

„Hej, kdo je tam? Pojďte dál, pojď! Co je nového?“ zavolal na ně polní maršál.

Zatímco lokaj zapaloval svíčku, vykládal Toll obsah zpráv.

„Kdo to přivezl?“ zeptal se Kutuzov s tváří, která Tolla, když se rozhořela svíčka, ohromila svou chladnou přísností.

„O tom nemůže být pochyb, Vaše Jasnosti.“

„Zavolej ho, zavolej ho sem!“

Kutuzov seděl, jednu nohu spuštěnou z postele, a velkým břichem se opíral o druhou, pokrčenou nohu. Mhouřil své vidoucí oko, aby si posla lépe prohlédl, jako by chtěl v jeho rysech vyčíst to, co ho zaměstnávalo.

„Povídej, povídej, příteli,“ řekl Bolchovitinovovi svým tichým, stařeckým hlasem a zahaloval si košili, která se mu na prsou rozevřela. „Pojď, pojď blíž. Jaké novinky jsi mi přivezl? Co? Napoleon odešel z Moskvy? Opravdu je to tak? Co?“

Bolchovitinov nejdřív podrobně hlásil všechno, co mu bylo nařízeno.

„Mluv, mluv rychleji, netrap mě,“ přerušil ho Kutuzov.

Bolchovitinov všechno pověděl a zmlkl, čekal na rozkazy. Toll začal cosi říkat, ale Kutuzov ho přerušil. Chtěl něco říct, ale najednou se mu tvář stáhla a svraštila; mávl na Tolla rukou a obrátil se na opačnou stranu, ke svatému koutu chalupy, černému od ikon.

„Pane, Stvořiteli můj! Vyslyšel jsi naši modlitbu…“ řekl chvějícím se hlasem a sepjal ruce. „Rusko je zachráněno. Děkuji Ti, Pane!“ A rozplakal se.

XVIII

Od chvíle, kdy přišla zpráva o odchodu Francouzů z Moskvy, až do konce tažení spočívá veškerá Kutuzovova činnost jen v tom, aby mocí, lstí i prosbami zdržoval svá vojska od zbytečných útoků, manévrů a střetnutí s hynoucím nepřítelem. Dochturov táhne k Malojaroslavci, ale Kutuzov s celou armádou otálí a vydává rozkazy k vyklizení Kalugy, protože ústup za ni se mu zdá velmi dobře možný.

Kutuzov všude ustupuje, ale nepřítel, aniž čeká na jeho ústup, prchá zpátky opačným směrem.

Napoleonovi historici nám líčí jeho obratný manévr na Tarutino a Malojaroslavec a dohadují se, co by bylo, kdyby Napoleon stihl proniknout do bohatých jižních gubernií.

Ale nehledě na to, že Napoleonovi nic nebránilo, aby do těch jižních gubernií táhl – ruská armáda mu přece uvolňovala cestu –, zapomínají historici na to, že Napoleonovu armádu nemohlo zachránit nic, protože už tehdy nesla sama v sobě nevyhnutelné podmínky své zkázy. Proč by se tato armáda, která v Moskvě našla hojnost potravin a nedokázala je udržet, ale pošlapala je, tato armáda, která, když přišla do Smolenska, potraviny nerozdělovala, ale rabovala, proč by se tato armáda mohla zotavit v kalužské gubernii, obydlené týmiž Rusy jako v Moskvě, a kde má oheň tutéž vlastnost spalovat to, co se zapálí?

Armáda se nemohla zotavit nikde. Od bitvy u Borodina a od plenění Moskvy nesla v sobě už jakoby chemické podmínky rozkladu.

Lidé této bývalé armády prchali se svými vůdci, sami nevěděli kam, a přáli si – Napoleon i každý voják – jen jediné: osobně se co nejrychleji vymanit z té bezvýchodné situace, kterou si všichni, i když nejasně, uvědomovali.

Jen proto, když na válečné radě v Malojaroslavci generálové předstírali, že se radí, a vyslovovali různá mínění, poslední mínění prostodušného vojáka Moutona, který řekl to, co si mysleli všichni, totiž že je třeba jen co nejrychleji odejít, zavřelo všem ústa a nikdo, ani Napoleon, nemohl proti této pravdě, kterou si všichni uvědomovali, nic říct.

Ale přestože všichni věděli, že je třeba odejít, zůstával ještě stud z vědomí, že je třeba prchat. A byl potřeba vnější náraz, který by ten stud přemohl. A ten náraz přišel v pravou chvíli. Bylo to to, čemu Francouzi říkali *hurá na císaře*.

Druhý den po radě jel Napoleon časně ráno s družinou maršálů a s eskortou středem linie, kde byla rozložena vojska, a předstíral, že si chce prohlédnout vojska a pole minulé i budoucí bitvy. Kozáci, kteří slídili kolem kořisti, narazili na samotného císaře a málem ho chytili. Jestliže tentokrát kozáci Napoleona nechytili, zachránilo ho totéž, co hubilo Francouze: kořist, na kterou se kozáci i u Tarutina, i tady vrhali a nechávali lidi být. Nevšímali si Napoleona, vrhli se na kořist a Napoleon stihl ujet.

Když synové Donu mohli každou chvíli chytit samotného císaře uprostřed jeho armády, bylo jasné, že nezbývá nic jiného než prchat co nejrychleji po nejbližší známé cestě. Napoleon, který se svým čtyřicetiletým bříškem už v sobě necítil dřívější hbitost a odvahu, tu narážku pochopil. A pod vlivem strachu, který mu nahnali kozáci, okamžitě souhlasil s Moutonem a vydal, jak říkají historici, rozkaz k ústupu zpátky na smolenskou silnici.

To, že Napoleon s Moutonem souhlasil a že vojska šla zpátky, nedokazuje, že to nařídil on, ale že síly, které působily na celou armádu ve smyslu jejího směřování po možajské silnici, současně působily i na Napoleona.

XIX

Když je člověk v pohybu, vždycky si vymyslí cíl toho pohybu. Aby mohl ujít tisíc verst, potřebuje si myslet, že za těmi tisíci verstami je něco dobrého. Je třeba představy zaslíbené země, aby měl člověk sílu se pohybovat.

Zaslíbenou zemí byla pro Francouze při postupu Moskva, při ústupu domov. Ale domov byl příliš daleko, a člověk, který jde tisíc verst, si musí nutně říct, když zapomene na konečný cíl: „Dnes dojdu čtyřicet verst daleko na místo odpočinku a noclehu," a při prvním pochodu toto místo odpočinku zastíní konečný cíl a soustředí na sebe všechna přání a naděje. Ty snahy, které se projevují u jednotlivého člověka, se v davu vždycky zvětšují.

Pro Francouze, kteří šli zpátky po staré smolenské silnici, byl konečný cíl, domov, příliš vzdálený, a nejbližším cílem, k němuž se upínala všechna přání a naděje, nesmírně zesílená v davu, byl Smolensk. Ne proto, že by lidé věděli, že ve Smolensku je mnoho proviantu a čerstvých vojsk, ne proto, že by jim to někdo říkal – naopak, vyšší hodnostáři armády i Napoleon sám věděli, že je tam proviantu málo –, ale proto, že jen to jim mohlo dát sílu jít dál a snášet nynější strádání. Ti, kdo věděli, i ti, kdo nevěděli, stejně klamali sami sebe a spěli ke Smolensku jako do zaslíbené země.

Když Francouzi vyšli na hlavní silnici, rozběhli se s úžasnou energií a s neslýchanou rychlostí ke svému vymyšlenému cíli. Kromě této příčiny společné snahy, která spojovala zástupy Francouzů v jeden celek a dodávala jim jistou energii, byla tu ještě jiná příčina, která je spojovala. Ta příčina spočívala v jejich počtu. Sama jejich obrovská masa

přitahovala jednotlivé atomy lidí jako podle fyzikálního zákona přitažlivosti. Pohybovali se svou stotisícovou masou jako celý stát.

Každý z nich si přál jen jedno – vzdát se do zajetí, zbavit se všech hrůz a neštěstí. Ale na jedné straně strhávala síla společné snahy k cíli, ke Smolensku, každého jedním a týmž směrem; na druhé straně se sbor nemohl vzdát do zajetí rotě, a přestože Francouzi využívali každé vhodné příležitosti, aby se jeden druhého zbavili a při sebemenší služné zámince se vzdali do zajetí, takové záminky se ne vždycky naskytly. Sám jejich počet a těsný, rychlý pohyb je této možnosti zbavovaly a činily pro Rusy nejen obtížným, ale nemožným zastavit tento pohyb, na který byla upřena veškerá energie masy Francouzů. Mechanické trhání tělesa nemohlo za určitou mez urychlit proces rozkladu, který probíhal.

Hroudu sněhu nelze rozpustit v jediném okamžiku. Existuje určitá časová mez, před kterou žádné úsilí tepla sníh nerozpustí. Naopak, čím víc je tepla, tím víc zbývající sníh tuhne.

Nikdo z ruských vojevůdců kromě Kutuzova tomu nerozuměl. Když se ustálil směr útěku francouzské armády po smolenské silnici, začalo se plnit to, co Konovnicyn předvídal v noci jedenáctého října. Všichni vyšší hodnostáři armády se chtěli vyznamenat, odříznout, zadržet, zajmout, rozprášit Francouze a všichni žádali útok.

Kutuzov jediný vynakládal všechny své síly – a ty jsou u každého vrchního velitele velmi nevelké – na to, aby útoku zabránil.

Nemohl jim říct to, co říkáme my dnes: Proč bitva, proč zatarasovat cestu a ztrácet vlastní lidi a nelidsky dobíjet nešťastníky? Proč to všechno, když od Moskvy k Vjazmě bez jediné bitvy roztála třetina toho vojska? Ale říkal jim ze své stařecké moudrosti to, co mohli pochopit – mluvil jim o zlatém mostu, a oni se mu smáli, pomlouvali ho, zuřili, rozkřikovali se a vytahovali se nad zabitým zvířetem.

U Vjazmy nedokázali Jermolov, Miloradovič, Platov a další, když byli v blízkosti Francouzů, odolat touze odříznout a rozprášit dva fran-

couzské sbory. Když Kutuzovovi oznamovali svůj úmysl, poslali mu v obálce místo hlášení list čistého papíru.

A ať se Kutuzov snažil vojska zadržet sebevíc, naše vojska zaútočila a snažila se zatarasit cestu. Pěší pluky prý šly do útoku s hudbou a s bubnováním a pobily i ztratily tisíce lidí.

Ale odříznout – neodřízli nikoho, ani nikoho nerozprášili. A francouzské vojsko, které se před nebezpečím pevněji semklo, pokračovalo pořád touž svou zhoubnou cestou ke Smolensku a stejnoměrně přitom tálo.

Díl třetí

I

Bitva u Borodina, po níž následovalo obsazení Moskvy a útěk Francouzů bez nových bitev, je jedním z nejpoučnějších jevů dějin.

Všichni historikové se shodují v tom, že vnější činnost států a národů, když se navzájem střetávají, se projevuje válkami; a že bezprostředně, v důsledku větších či menších válečných úspěchů, roste nebo klesá politická síla států a národů.

Ať jsou historické popisy sebepodivnější – jak se nějaký král nebo císař pohádal s jiným císařem nebo králem, sebral vojsko, utkal se s vojskem nepřítele, zvítězil, zabil tři, pět, deset tisíc lidí a v důsledku toho si podrobil stát a celý několikamilionový národ; ať je sebenepochopitelnější, proč porážka jedné armády, jedné setiny všech sil národa, donutila národ, aby se podrobil –, všechna fakta dějin, nakolik je známe, potvrzují, že je pravda, že větší či menší úspěchy vojska jednoho národa proti vojsku jiného národa jsou příčinami, nebo přinejmenším podstatnými známkami růstu či úbytku síly národů. Vojsko zvítězilo, a hned vzrostla práva vítězného národa na úkor poraženého. Vojsko utrpělo porážku, a hned národ podle míry porážky ztrácí práva, a když je jeho vojsko poraženo úplně, podrobí se úplně.

Tak tomu podle dějin bylo od pradávna až po dnešek. Všechny Napoleonovy války toto pravidlo potvrzují. Podle míry porážky rakouských vojsk ztrácí Rakousko svá práva a rostou práva a síla Francie.

Vítězství Francouzů u Jeny a Auerstedtu ničí samostatnou existenci Pruska.

Ale najednou v roce tisíc osm set dvanáct Francouzi zvítězí u Moskvy, Moskva je dobyta, a hned nato, bez nových bitev, nepřestane existovat Rusko, ale přestane existovat šestisettisícová armáda a potom napoleonská Francie. Natáhnout fakta na pravidla dějin a říct, že bojiště u Borodina zůstalo Rusům, nebo že po Moskvě byly bitvy, které zničily Napoleonovu armádu, nelze.

Po francouzském vítězství u Borodina nebyla ani jedna generální bitva, ba ani žádná trochu významná, a francouzská armáda přestala existovat. Co to znamená? Kdyby to byl příklad z dějin Číny, mohli bychom říct, že tento jev není historický – to jsou zadní vrátka historiků, když něco neodpovídá jejich měřítku; kdyby šlo o krátké střetnutí, jehož by se účastnilo málo vojska, mohli bychom ten jev pokládat za výjimku; ale tato událost se odehrála před očima našich otců, pro něž se rozhodovala otázka života a smrti vlasti, a tato válka byla největší ze všech známých válek…

Období tažení roku tisíc osm set dvanáct od bitvy u Borodina až po vyhnání Francouzů dokázalo, že vyhraná bitva nejenže není příčinou dobytí, ale není ani stálou známkou dobytí; dokázalo, že síla, která rozhoduje o osudu národů, nespočívá v dobyvatelích, ba ani v armádách a bitvách, ale v něčem jiném.

Francouzští historikové, když popisují stav francouzského vojska před odchodem z Moskvy, tvrdí, že ve Velké armádě bylo všechno v pořádku, kromě jezdectva, dělostřelectva a vozatajstva, a že chyběla píce pro koně a hovězí dobytek. Této pohromě nemohlo nic pomoci, protože mužici z okolí své seno pálili a Francouzům ho nedávali.

Vyhraná bitva nepřinesla obvyklé výsledky proto, že mužici Karp a Vlas, kteří po odchodu Francouzů přijeli do Moskvy s povozy plenit město a kteří osobně vůbec neprojevovali hrdinské city, a celé to ne-

sčetné množství takových mužiků nevozili seno do Moskvy za dobré peníze, které jim nabízeli, ale pálili ho.

Představme si dva lidi, kteří vyšli s kordy k souboji podle všech pravidel šermířského umění. Šerm trval dost dlouho; najednou jeden ze soupeřů ucítil, že je raněn, pochopil, že to není žert, ale že jde o jeho život, odhodil kord, popadl první klacek, který mu přišel pod ruku, a začal jím mlátit kolem sebe. Ale představme si, že by člověk, který tak rozumně použil nejlepší a nejprostší prostředek k dosažení cíle, byl zároveň nadšen rytířskými tradicemi a chtěl by podstatu věci zakrýt a trval by na tom, že zvítězil kordem podle všech pravidel umění. Lze si představit, jaký zmatek a jaká nejasnost by vznikly z takového popisu toho souboje!

Šermířem, který žádal boj podle pravidel umění, byli Francouzi; jeho soupeřem, který odhodil kord a zvedl klacek, byli Rusové; lidmi, kteří se snaží všechno vysvětlit podle pravidel šermu, jsou historikové, kteří o této události psali.

Od požáru Smolenska začala válka, která neodpovídala žádným dřívějším válečným tradicím. Pálení měst a vesnic, ústup po bitvách, úder u Borodina a znovu ústup, požár Moskvy, chytání marodérů, přepadání transportů, partyzánská válka – to všechno byly odchylky od pravidel.

Napoleon to cítil, a od té chvíle, kdy se ve správném šermířském postoji zastavil v Moskvě a místo soupeřova kordu uviděl nad sebou zdvižený klacek, si nepřestával stěžovat Kutuzovovi a císaři Alexandrovi, že se válka vede proti všem pravidlům – jako by existovala nějaká pravidla pro zabíjení lidí. Navzdory stížnostem Francouzů, že se pravidla nedodržují, navzdory tomu, že ruským lidem nejvyššího postavení se z nějakého důvodu zdálo hanebné bít se klackem a chtělo se jim podle všech pravidel zaujmout postoj kvarta nebo tercie a udělat obratný výpad v primě a tak dále, klacek lidové války se zvedl s celou svou hrozivou a velebnou silou, a aniž se ptal na něčí vkus a pravidla,

s hloupou prostotou, ale účelně, bez jakéhokoli rozlišování, se zvedal, padal a tloukl Francouze tak dlouho, dokud celý vpád nezahynul.

A blaze tomu národu, který ne jako Francouzi v roce tisíc osm set třináct, kteří zasalutovali podle všech pravidel umění, obrátili kord jílcem napřed a ladně a zdvořile ho podali velkodušnému vítězi – blaze tomu národu, který ve chvíli zkoušky, aniž se ptá, jak podle pravidel jednali jiní v podobných případech, prostě a lehce zvedne první klacek, který mu přijde pod ruku, a tluče jím tak dlouho, dokud se v jeho duši pocit urážky a pomsty nezmění v pohrdání a soucit.

II

Jednou z nejhmatatelnějších a nejvýhodnějších odchylek od takzvaných pravidel války je postup rozptýlených lidí proti lidem, kteří se tisknou do hloučku. Takový postup se vždycky projevuje ve válce, která nabývá lidového rázu. Spočívá v tom, že místo aby se lidé stavěli davem proti davu, rozejdou se od sebe, útočí jednotlivě a hned prchají, když na ně zaútočí velká přesila, a potom znovu útočí, když se naskytne příležitost. Tak to dělali guerilleros ve Španělsku; tak to dělali horalé na Kavkaze; tak to dělali Rusové v roce tisíc osm set dvanáct.

Válku tohoto druhu nazvali partyzánskou a domnívali se, že když ji tak nazvali, vysvětlili její význam. Avšak válka tohoto druhu nejenže neodpovídá žádným pravidlům, ale je přímo v rozporu se známým taktickým pravidlem, které se pokládá za neomylné. To pravidlo říká, že útočník má soustředit svá vojska, aby byl ve chvíli boje silnější než protivník.

Partyzánská válka – vždycky úspěšná, jak ukazují dějiny – je s tímto pravidlem v přímém rozporu.

Tento rozpor pochází z toho, že vojenská věda pokládá sílu vojska za totožnou s jeho početností. Vojenská věda říká, že čím víc vojska, tím víc síly. Velké prapory mají vždycky pravdu.

Když to vojenská věda říká, podobá se mechanice, která by na základě úvah o pohybujících se tělesech jen ve vztahu k jejich hmotnosti prohlásila, že jejich síly jsou si rovny, nebo nejsou, protože si jsou nebo nejsou rovny jejich hmotnosti.

Síla, totiž hybnost, je součinem hmotnosti a rychlosti.

Ve válce je síla vojska také součinem masy a ještě něčeho jiného, nějakého neznámého x.

Vojenská věda, která v dějinách vidí nesčetné množství příkladů toho, že masa vojska se se silou neshoduje, že malé oddíly porážejí velké, nejasně uznává existenci tohoto neznámého činitele a snaží se ho najít tu v geometrickém rozestavení, tu ve výzbroji, tu – a to nejčastěji – v genialitě vojevůdců. Ale dosazování všech těchto hodnot za neznámého činitele nepřináší výsledky, které by se shodovaly s historickými fakty.

A přitom stačí jen se zbavit ustáleného, hrdinům na libost vytvořeného falešného názoru, že rozkazy nejvyšších míst ve válce jsou účinné, a najdeme toto neznámé x.

Tímto x je duch vojska, to jest větší či menší touha všech lidí, z nichž se vojsko skládá, bít se a vystavovat se nebezpečí, naprosto nezávisle na tom, zda se lidé bijí pod velením géniů či negéniů, ve třech nebo ve dvou liniích, klacky nebo puškami, které střílejí třicetkrát za minutu. Lidé, kteří mají největší touhu bít se, si vždycky zajistí i nejvýhodnější podmínky pro boj.

Duch vojska je činitel, který vynásoben masou dává jako součin sílu. Určit a vyjádřit hodnotu ducha vojska, tohoto neznámého činitele, je úkolem vědy.

Tento úkol je řešitelný jen tehdy, až přestaneme za hodnotu celého neznámého x libovolně dosazovat ty podmínky, za nichž se síla projevuje, jako jsou rozkazy vojevůdce, výzbroj a tak dále, a pokládat je za hodnotu činitele, a až toto neznámé uznáme v celé jeho celistvosti, to jest jako větší či menší touhu bít se a vystavovat se nebezpečí. Teprve potom, když budeme známá historická fakta vyjadřovat rovnicemi, můžeme z porovnání relativní hodnoty tohoto neznámého doufat, že určíme neznámé samo.

Deset lidí, praporů nebo divizí se bilo s patnácti lidmi, prapory nebo divizemi a nad těmi patnácti zvítězilo, to jest všechny do jednoho pobili a zajali, a sami ztratili čtyři; na jedné straně tedy byli zničeni čtyři, na druhé patnáct. Čtyři se tedy rovnali patnácti, a tedy čtyřikrát

x se rovná patnáctkrát *y*. Tedy *x* ku *y* je jako patnáct ku čtyřem. Tato rovnice nedává hodnotu neznámého, ale dává poměr mezi dvěma neznámými. A když se pod takové rovnice podřadí různě zvolené historické jednotky – bitvy, tažení, období válek –, vzniknou řady čísel, v nichž musí existovat zákony a v nichž je lze objevit.

Taktické pravidlo, že se má při útoku postupovat v masách a při ústupu rozptýleně, nevědomky potvrzuje jen tu pravdu, že síla vojska závisí na jeho duchu. Vést lidi pod dělové koule vyžaduje víc kázně, jaké lze dosáhnout jen pohybem v masách, než odrážet útočníky. Ale toto pravidlo, které nebere ohled na ducha vojska, se ustavičně ukazuje jako nesprávné a obzvlášť nápadně odporuje skutečnosti tam, kde nastává silný vzestup nebo úpadek ducha vojska – ve všech lidových válkách.

Francouzi na ústupu v roce tisíc osm set dvanáct, ačkoli by se podle taktiky měli bránit jednotlivě, se tisknou do hloučku, protože duch vojska poklesl natolik, že vojsko drží pohromadě už jen masa. Rusové by naopak podle taktiky měli útočit v mase, ve skutečnosti se však tříští, protože duch je tak povznesený, že jednotlivci bijí Francouze bez rozkazu a nepotřebují donucení, aby se vystavovali námaze a nebezpečí.

III

Takzvaná partyzánská válka začala, když nepřítel vstoupil do Smolenska.

Dříve než naše vláda partyzánskou válku oficiálně přijala, byly už tisíce lidí z nepřátelské armády – opozdilí marodéři, píckaři – vyhubeny kozáky a mužiky, kteří ty lidi zabíjeli stejně bezděčně, jako psi bezděčně zakousnou zaběhlého vzteklého psa. Denis Davydov svým ruským instinktem první pochopil význam této strašné zbraně, která se neptala na pravidla válečného umění a ničila Francouze, a jemu patří sláva prvního kroku k uzákonění tohoto způsobu války.

Dvacátého čtvrtého srpna byl zřízen první Davydovův partyzánský oddíl a po jeho oddílu se začaly zřizovat další. Čím dál tažení postupovalo, tím víc těchto oddílů přibývalo.

Partyzáni ničili Velkou armádu po částech. Sbírali to opadávající listí, které samo padalo z uschlého stromu – francouzského vojska –, a někdy tím stromem zatřásli. V říjnu, v době, kdy Francouzi utíkali ke Smolensku, byly takových skupin nejrůznější velikosti a povahy stovky. Byly skupiny, které převzaly všechny způsoby armády, s pěchotou, dělostřelectvem, štáby a s životním pohodlím; byly čistě kozácké, jezdecké; byly malé, posbírané, pěší i jízdní, byly mužické a statkářské, o kterých nikdo nevěděl. Jedné skupině velel kostelník, který za měsíc zajal několik set lidí. Byla tu starostova žena Vasilisa, která pobila stovky Francouzů.

Poslední říjnové dny byly dobou, kdy partyzánská válka vrcholila. To první období této války, kdy partyzáni, sami udivení vlastní smělostí, se každou chvíli báli, že je Francouzi chytí a obklíčí, a kdy neodsedlávali, téměř neslézali z koní a skrývali se po lesích a každou chvíli

čekali pronásledování, už pominulo. Teď už se tato válka vyhranila, všem bylo jasné, co se dá proti Francouzům podniknout a co se podnikat nedá. Teď už jen ti velitelé oddílů, kteří se štáby a podle pravidel táhli daleko od Francouzů, ještě pokládali mnoho věcí za nemožné. Drobní partyzáni, kteří svou práci začali už dávno a Francouze zblízka slídili, pokládali za možné to, na co se velitelé velkých oddílů ani neodvažovali pomyslet. A kozáci a mužici, kteří se plížili mezi Francouzi, měli za to, že teď už je možné všechno.

Dvacátého druhého října byl Děnisov, který patřil mezi partyzány, se svým oddílem v samém zápalu partyzánské vášně. Od rána byl se svým oddílem na pochodu. Celý den po lesích, které přiléhaly k hlavní silnici, sledoval velký francouzský transport jezdecké výstroje a ruských zajatců, který se oddělil od ostatních vojsk a pod silným krytím – jak bylo známo od vyzvědačů a zajatců – mířil ke Smolensku. O tomto transportu věděl nejen Děnisov a Dolochov, rovněž partyzán s malým oddílem, který se pohyboval nedaleko Děnisova, ale i velitelé velkých oddílů se štáby: o transportu věděli všichni, a jak říkal Děnisov, brousili si na něj zuby. Dva z těchto velitelů velkých oddílů – jeden Polák, druhý Němec – poslali Děnisovovi skoro současně pozvání, aby se připojil, každý ke svému oddílu, a napadl transport.

„Ne, bratře, já taky nejsem včerejší," řekl Děnisov, když ty papíry přečetl, a napsal Němci, že navzdory upřímné touze, kterou chová, sloužit pod velením tak statečného a slavného generála, musí se tohoto štěstí vzdát, protože už přešel pod velení generála Poláka. Generálovi Polákovi napsal totéž a oznámil mu, že už přešel pod velení Němce.

Když to takhle zařídil, chtěl Děnisov bez hlášení vyšším velitelům napadnout a zajmout ten transport spolu s Dolochovem svými malými silami. Transport šel dvacátého druhého října od vesnice Mikulino k vesnici Šamševo. Po levé straně cesty z Mikulina do Šamševa byly velké lesy, které místy přicházely až k samé cestě a místy se od ní

vzdalovaly na verstu i víc. Právě těmito lesy jel Děnisov se svým oddílem celý den, chvílemi zajížděl do jejich nitra, chvílemi vyjížděl na okraj, a nespouštěl postupující Francouze z očí. Ráno nedaleko Mikulina, tam, kde se les přibližoval k cestě, se kozáci z Děnisovova oddílu zmocnili dvou vozů s jezdeckými sedly, které uvízly v blátě, a odvezli je do lesa. Od té doby až do samého večera oddíl Francouze sledoval a neútočil. Bylo třeba je nevyplašit, nechat je klidně dojít do Šamševa a pak se spojit s Dolochovem, který měl k večeru přijet na poradu k hájovně v lese – verstu od Šamševa –, a za svítání jako blesk z čistého nebe udeřit ze dvou stran, všechny pobít a zajmout najednou.

Vzadu, dvě versty od Mikulina, tam, kde les přicházel až k samé cestě, nechali šest kozáků, kteří měli hned dát zprávu, jakmile se objeví nové francouzské kolony.

Před Šamševem měl stejně tak Dolochov prozkoumat cestu, aby se vědělo, v jaké vzdálenosti jsou další francouzská vojska. U transportu se předpokládalo tisíc pět set mužů. Děnisov měl dvě stě mužů, Dolochov mohl mít stejně. Ale početní převaha nepřítele Děnisova nezastavovala. Jediné, co ještě potřeboval vědět, bylo, jaká vojska to vlastně jsou; a k tomu potřeboval Děnisov chytit *jazyka*, to jest člověka z nepřátelské kolony. Při ranním přepadu vozů se všechno seběhlo tak spěšně, že Francouze, kteří byli u vozů, pobili všechny a živého zajali jen malého bubeníka, který byl opozdilec a nemohl nic jistého říct o tom, jaká vojska v koloně jsou.

Napadnout je podruhé pokládal Děnisov za nebezpečné, aby nepoplašil celou kolonu, a proto poslal napřed do Šamševa mužika Tichona Ščerbatého, který byl při jeho oddíle, aby chytil, bude-li to možné, aspoň jednoho z francouzských ubytovatelů, kteří tam byli napřed.

IV

Byl podzimní, teplý, deštivý den. Nebe i obzor měly stejnou barvu kalné vody. Chvílemi jako by padala mlha, chvílemi se najednou spustil šikmý, hustý déšť.

Na ušlechtilém, hubeném koni se vtaženými slabinami jel Děnisov v burce a papaše, z nichž crčela voda. Stejně jako jeho kůň, který natáčel hlavu stranou a přitiskl uši, se mračil před šikmým deštěm a ustaraně se díval dopředu. Jeho pohublá tvář, zarostlá hustým, krátkým, černým plnovousem, vypadala rozzlobeně.

Vedle Děnisova jel, rovněž v burce a papaše, na dobře živeném, statném donském koni kozácký esaul – Děnisovův pomocník.

Esaul Lovajskij Třetí, rovněž v burce a papaše, byl dlouhý, plochý jako prkno, bělolící, plavovlasý člověk s úzkýma světlýma očkama a s klidně samolibým výrazem ve tváři i v tom, jak seděl v sedle. Ačkoli se nedalo říct, v čem spočívá zvláštnost koně a jezdce, při prvním pohledu na esaula a na Děnisova bylo vidět, že Děnisovovi je mokro i nepohodlně – že Děnisov je člověk, který si sedl na koně; kdežto když se člověk podíval na esaula, bylo vidět, že je mu stejně pohodlně a klidně jako vždycky a že to není člověk, který si sedl na koně, ale člověk, který dohromady s koněm tvoří jednu bytost s dvojnásobnou silou.

Kousek před nimi šel úplně promoklý mužíček, průvodce, v šedém kaftanu a v bílé čepici.

Kousek za nimi jel na hubeném, útlém kirgizském koníkovi s obrovským ohonem a hřívou a s pysky rozedřenými do krve mladý důstojník v modrém francouzském plášti.

Vedle něho jel husar, který vezl za sebou na koňském zadku chlapce v otrhané francouzské uniformě a v modré čepici. Chlapec se rukama

zrudlýma zimou držel husara, hýbal bosýma nohama, aby si je zahřál, zvedal obočí a udiveně se rozhlížel kolem sebe. Byl to francouzský bubeník, kterého ráno zajali.

Vzadu se po třech, po čtyřech táhli úzkou, rozbředlou a rozježděnou lesní cestou husaři, potom kozáci, někdo v burce, někdo ve francouzském plášti, někdo s čabrakou přehozenou přes hlavu. Koně, ryzáci i hnědáci, se všichni zdáli vraní od deště, který z nich crčel. Koňské krky vypadaly podivně tenké od promočených hřív. Z koní stoupala pára. Šaty, sedla i otěže, všechno bylo mokré, kluzké a rozmoklé, stejně jako země a spadané listí, kterým byla cesta pokryta. Lidé seděli schoulení a snažili se nehýbat, aby zahřáli tu vodu, která jim pronikla až na tělo, a nepustili k sobě novou studenou, která jim zatékala do sedla, pod kolena a za krk. Uprostřed natažené řady kozáků rachotily po pařezech a větvích dva vozy, tažené francouzskými koňmi a kozáckými koňmi zapřaženými i se sedly, a čvachtaly v kolejích cesty plných vody.

Děnisovův kůň, když obcházel kaluž na cestě, uhnul stranou a přirazil mu koleno ke stromu.

„Ech, k čertu!“ zlostně vykřikl Děnisov, vycenil zuby a třikrát šlehl koně bičem, až pocákal blátem sebe i druhy. Děnisov neměl dobrou náladu: kvůli dešti i kvůli hladu – od rána nikdo nic nejedl –, a hlavně proto, že od Dolochova dosud nepřišla žádná zpráva a ten, koho poslal chytit jazyka, se nevracel.

„Sotva se naskytne ještě jednou taková příležitost přepadnout transport jako dnes. Útočit sám je příliš riskantní, a když se to odloží na jiný den, vyfoukne nám kořist před nosem někdo z velkých partyzánů,“ myslel si Děnisov a ustavičně se díval dopředu, protože doufal, že uvidí očekávaného posla od Dolochova.

Když vyjel na průsek, kterým bylo vidět daleko doprava, Děnisov se zastavil.

„Někdo jede,“ řekl.

Esaul se podíval směrem, kterým Děnisov ukazoval.

„Jedou dva – důstojník a kozák. Jenom to *pravděpodobnostně* nebude sám podplukovník," řekl esaul, který rád používal slova, jaká kozáci neznali.

Jezdci sjeli z kopce, zmizeli z dohledu a za několik minut se znovu objevili. Vpředu jel unaveným cvalem a pobízel koně nahajkou důstojník – rozcuchaný, promoklý do nitě a s nohavicemi vyhrnutými nad kolena. Za ním klusal kozák, stál ve třmenech. Ten důstojník, docela mladičký chlapec se širokou, ruměnou tváří a čilýma, veselýma očima, přicválal k Děnisovovi a podal mu promočenou obálku.

„Od generála," řekl důstojník, „promiňte, že to není úplně suché…"

Děnisov se zamračil, vzal obálku a začal ji rozpečeťovat.

„Pořád říkali, jak je to nebezpečné, nebezpečné," řekl důstojník a obrátil se k esaulovi, zatímco Děnisov četl obálku, kterou mu podal. „Ostatně my s Komarovem," ukázal na kozáka, „jsme byli připravení. Máme každý dvě pisto… A co je tohle?" zeptal se, když uviděl francouzského bubeníka. „Zajatec? Vy už jste byli v bitvě? Můžu si s ním promluvit?"

„Rostove! Péťo!" vykřikl v tu chvíli Děnisov, když přelétl obálku, kterou dostal. „Jakpak to, že jsi neřekl, kdo jsi?" A Děnisov se s úsměvem otočil a podal důstojníkovi ruku.

Ten důstojník byl Péťa Rostov.

Celou cestu se Péťa připravoval, jak se bude k Děnisovovi chovat, jak se sluší na dospělého a na důstojníka, aniž by narážel na dřívější známost. Ale jakmile se na něho Děnisov usmál, Péťa se hned rozzářil, zčervenal radostí, zapomněl na připravený úřední tón a začal vyprávět, jak projel kolem Francouzů a jak je rád, že dostal takový úkol, a že už byl v bitvě u Vjazmy a že se tam vyznamenal jeden husar.

„No, rád tě vidím," přerušil ho Děnisov a jeho tvář dostala znovu ustaraný výraz.

„Michaile Feoklityči," obrátil se k esaulovi, „to je zase od toho Němce. On je u něho ve službě." A Děnisov esaulovi vyložil, že obsahem papíru, který právě přivezli, je opakovaný požadavek generála Němce, aby se k němu připojili k útoku na transport. „Jestli ho zítra nevezmeme, vyfoukne nám ho před nosem," uzavřel.

Zatímco Děnisov mluvil s esaulem, Péťa, zaražený Děnisovovým chladným tónem, se domníval, že příčinou toho tónu je stav jeho nohavic, a tak si pod pláštěm, aby si toho nikdo nevšiml, upravoval vyhrnuté nohavice a snažil se vypadat co nejbojovněji.

„Budou nějaké rozkazy od vašeho vysokoblahorodí?" řekl Děnisovovi, přiložil ruku ke štítku čepice a vrátil se znovu ke hře na pobočníka a generála, na kterou se připravil. „Nebo mám zůstat u vašeho vysokoblahorodí?"

„Rozkazy?..." řekl Děnisov zamyšleně. „A můžeš ty vůbec zůstat do zítřka?"

„Ach, prosím vás... Smím u vás zůstat?" vykřikl Péťa.

„A co přesně ti generál nařídil – hned se vrátit?" zeptal se Děnisov. Péťa zčervenal.

„Ale on nic nenařídil. Myslím, že to jde?" řekl tázavě.

„No dobře," řekl Děnisov. A obrátil se ke svým podřízeným a nařídil, aby oddíl šel na určené místo odpočinku u hájovny v lese a aby důstojník na kirgizském koni – ten důstojník zastával funkci pobočníka – jel vyhledat Dolochova, zjistit, kde je a jestli večer přijde. Sám Děnisov chtěl s esaulem a Péťou zajet na okraj lesa, který vycházel k Šamševu, aby se podíval na místo, kde se rozložili Francouzi a kam měl směřovat zítřejší útok.

„No, vousáči," obrátil se k mužikovi, průvodci, „veď nás k Šamševu."

Děnisov, Péťa a esaul, doprovázení několika kozáky a husarem, který vezl zajatce, zamířili doleva, přes rokli, k okraji lesa.

V

Deštík přešel, jen padala mlha a kapky vody ze stromových větví. Děnisov, esaul a Péťa jeli mlčky za mužikem v čepici, který lehce a nehlučně našlapoval svýma vbok vytočenýma nohama v lýkových střevících po kořenech a mokrém listí a vedl je k okraji lesa.

Když mužik vyšel na svah, zastavil se, rozhlédl se a zamířil k řídnoucí stěně stromů. U velkého dubu, který ještě neshodil listí, se zastavil a tajemně je k sobě rukou přivolal.

Děnisov a Péťa k němu dojeli. Z místa, kde se mužik zastavil, byli vidět Francouzi. Hned za lesem se mírným svahem svažovalo dolů pole s jařinou. Vpravo, za příkrou roklí, byla vidět malá vesnička a panský domek s rozbořenými střechami. V té vesničce, v panském domě, po celém kopci, v zahradě, u studní a u rybníka a po celé cestě do kopce od mostu k vesnici, nanejvýš na dvě stě sáhů daleko, byly v kolébavé mlze vidět zástupy lidí. Zřetelně bylo slyšet jejich neruské pokřikování na koně, kteří se s vozy drali do kopce, a jak se navzájem volají.

„Dejte sem zajatce," řekl Děnisov tiše a nespouštěl z Francouzů oči.

Kozák slezl z koně, sundal chlapce a šel s ním k Děnisovovi. Děnisov ukazoval na Francouze a vyptával se, jaké vojsko to je a jaké. Chlapec si strčil prokřehlé ruce do kapes, zvedl obočí a vystrašeně se na Děnisova díval; a přestože bylo vidět, že chce říct všechno, co ví, pletl se v odpovědích a jen přitakával tomu, na co se Děnisov ptal. Děnisov se zamračil, odvrátil se od něho, obrátil se k esaulovi a sděloval mu své úvahy.

Péťa rychle otáčel hlavou a ohlížel se tu na bubeníka, tu na Děnisova, tu na esaula, tu na Francouze ve vesnici a na cestě, aby mu neuniklo nic důležitého.

„Přijde Dolochov, nepřijde, musí se to vzít!... Ne?“ řekl Děnisov a vesele mu zablýsklo v očích.

„Místo je vhodné,“ řekl esaul.

„Pěchotu pošleme dolem – přes bažiny,“ pokračoval Děnisov, „ti se připlíží k zahradě; vy tam vjedete s kozáky odtamtud,“ Děnisov ukázal na les za vesnicí, „a já odsud se svými husary. A na výstřel...“

„Úvozem to nepůjde – je tam močál,“ řekl esaul. „Koně by se zabořili, musí se to objet víc nalevo...“

Zatímco takhle polohlasem rozmlouvali, dole v úvozu od rybníka práskl jeden výstřel, druhý, zabělal se obláček kouře a ozval se jednohlasý, jakoby veselý pokřik stovek francouzských hlasů z půli svahu. V první chvíli Děnisov i esaul ucukli dozadu. Byli tak blízko, že se jim zdálo, že ty výstřely a ten křik způsobili oni sami. Jenže výstřely a křik se jich netýkaly. Dole, přes bažiny, běžel člověk v čemsi červeném. Zřejmě po něm Francouzi stříleli a na něho křičeli.

„Vždyť to je náš Tichon,“ řekl esaul.

„On! Opravdu on!“

„To je ale filuta,“ řekl Děnisov.

„Uteče!“ řekl esaul a přimhouřil oči.

Člověk, kterému říkali Tichon, doběhl k říčce, žbluňkl do ní, až voda vystříkla, na okamžik zmizel, pak vylezl po čtyřech, celý černý od vody, a běžel dál. Francouzi, kteří běželi za ním, se zastavili.

„No ten je mrštný,“ řekl esaul.

„To je ale bestie!“ pronesl Děnisov se stejným výrazem mrzutosti. „A co tam až dosud dělal?“

„Kdo je to?“ zeptal se Péťa.

„To je náš zvěd. Poslal jsem ho chytit jazyka.“

„Ach tak,“ řekl Péťa hned na první Děnisovovo slovo a pokyvoval hlavou, jako by všechno pochopil, ačkoli nepochopil naprosto ani slovo.

* * *

Tichon Ščerbatyj byl jedním z nejpotřebnějších lidí v oddíle. Byl to mužik z Pokrovského u Gžatě. Když Děnisov na začátku svých akcí přišel do Pokrovského a jako vždycky si zavolal starostu a zeptal se, co vědí o Francouzích, starosta odpověděl, jako odpovídali všichni starostové, jako by se bránil, že nic nevědí a o ničem nemají ponětí. Ale když jim Děnisov vysvětlil, že jeho cílem je bít Francouze, a když se zeptal, jestli k nim Francouzi nezabloudili, starosta řekl, že *mirodéři* tu opravdu byli, ale že u nich ve vsi se takovými věcmi zabýval jenom Tiška Ščerbatyj. Děnisov dal Tichona zavolat, pochválil ho za jeho činnost a před starostou řekl pár slov o věrnosti carovi a vlasti a o nenávisti k Francouzům, kterou mají synové vlasti chovat.

„My Francouzům nic zlýho neděláme," řekl Tichon, zřejmě zaražený těmi Děnisovovými slovy. „My jsme jenom tak, jako, z chuti trochu dováděli s chlapama. *Mirodérů* jsme opravdu pobili tak dva tucty, jinak jsme nic zlýho nedělali…" Druhý den, když Děnisov, který na toho mužika úplně zapomněl, vyjel z Pokrovského, hlásili mu, že se Tichon k oddílu přidal a prosí, aby ho při něm nechali. Děnisov poručil, ať ho nechají.

Tichon zprvu dělal černou práci – rozdělával ohně, nosil vodu, stahoval koně z kůže a tak dále –, brzy však projevil velkou chuť a schopnost k partyzánské válce. V noci chodil na lup a pokaždé s sebou přinesl francouzské šaty a zbraně, a když mu to poručili, přivedl i zajatce. Děnisov Tichona od prací uvolnil, začal ho brát s sebou na výpravy a zapsal ho mezi kozáky.

Tichon nerad jezdil na koni a vždycky chodil pěšky, a přitom nikdy nezaostal za jízdou. Jeho výzbroj tvořila krátká puška, kterou nosil spíš pro smích, píka a sekera, se kterou zacházel tak, jako vlk zachází se zuby, kterými stejně snadno vybírá blechy ze srsti i překusuje silné kosti. Tichon stejně jistě, z plného rozmachu, štípal sekerou klády,

a když ji vzal za týl, vyřezával s ní tenké kolíčky a lžíce. V Děnisovově oddíle zaujímal Tichon své zvláštní, výjimečné místo. Když bylo potřeba udělat něco obzvlášť těžkého a ošklivého – vyvalit ramenem vůz z bláta, vytáhnout za ocas koně z bažiny, stáhnout ho z kůže, vlézt doprostřed Francouzů, ujít za den padesát verst –, všichni se smíchem ukazovali na Tichona.

„Co by se mu, čertovi, mohlo stát, je to valach jako hora," říkali o něm.

Jednou na něho Francouz, kterého Tichon zajímal, vystřelil z pistole a trefil ho do masa na zádech. Ta rána, kterou Tichon léčil jen kořalkou, zevnitř i zvenčí, byla předmětem těch nejveselejších vtipů v celém oddíle, a vtipů, kterým se Tichon ochotně poddával.

„Co je, bratře, už nebudeš? Nebo tě to zkroutilo?" smáli se mu kozáci a Tichon se schválně krčil, šklebil se, předstíral, že se zlobí, a nadával Francouzům těmi nejsměšnějšími nadávkami. Ta příhoda měla na Tichona jen ten vliv, že po svém zranění málokdy přiváděl zajatce.

Tichon byl nejužitečnějším a nejstatečnějším člověkem v oddíle. Nikdo neobjevil víc příležitostí k přepadu, nikdo nepochytal a nepobil víc Francouzů; a proto byl šaškem všech kozáků i husarů a sám se té hodnosti ochotně poddával. Teď poslal Děnisov Tichona ještě v noci do Šamševa, aby chytil jazyka. Ale buď proto, že se nespokojil s jedním Francouzem, nebo proto, že noc prospal, vlezl ve dne do křoví, doprostřed Francouzů, a jak Děnisov viděl z kopce, ti ho odhalili.

VI

Děnisov si ještě chvíli povídal s esaulem o zítřejším přepadu, o kterém byl teď, když viděl, jak blízko jsou Francouzi, zřejmě definitivně rozhodnut, a pak obrátil koně a jel zpátky.

„Tak, bratře, teď pojedeme se usušit," řekl Péťovi.

Když se blížil k lesní hájovně, Děnisov se zastavil a zahleděl se do lesa. Lesem mezi stromy šel velkými, lehkými kroky na dlouhých nohou, s dlouhýma rozhoupanýma rukama, člověk v kazajce, v lýkových střevících a v kazaňském klobouku, s puškou přes rameno a sekerou za pasem. Když uviděl Děnisova, rychle cosi hodil do křoví, sundal mokrý klobouk se svěšenou krempou a přistoupil k veliteli. Byl to Tichon. Jeho tvář, rozrytá neštovicemi a vráskami, s malýma úzkýma očima, zářila samolibým veselím. Vysoko zvedl hlavu, a jako by se zdržoval smíchu, upřel oči na Děnisova.

„No, kde ses toulal?" řekl Děnisov.

„Kde jsem se toulal? Šel jsem pro Francouze," odpověděl Tichon směle a rychle chraplavým, ale zpěvavým basem.

„A proč jsi tam lezl ve dne? Dobytku! Tak co, proč jsi žádného nechytil?..."

„Chytit, to jsem chytil," řekl Tichon.

„A kde je?"

„No, já ho chytil nejdřívky hned za svítání," pokračoval Tichon a rozkročil víc své ploché, vbok vytočené nohy v lýkových střevících, „a odvedl jsem ho do lesa. Vidím, že nestojí za nic. Myslím si, půjdu a chytnu nějakýho jinýho, pořádnějšího."

„Koukejme, filuta, tak to je," řekl Děnisov esaulovi. „A proč jsi nepřivedl toho?"

„Ale co bych ho vodil," skočil mu Tichon rozzlobeně a rychle do řeči, „nebyl k ničemu. Copak nevím, jaký potřebujete?"

„To je ale bestie!... No a?..."

„Šel jsem pro jinýho," pokračoval Tichon, „takhle jsem se připlazil do lesa a lehl jsem si." Tichon si nečekaně a ohebně lehl na břicho a předváděl, jak to udělal. „Jeden se zrovna nachomejtne," pokračoval. „Já ho takhle popadnu." Tichon rychle a lehce vyskočil. „Pojď, povídám, k plukovníkovi. A on spustí řev. A je jich tam čtyři. Vrhli se na mě s kordíkama. Já na ně takhle sekerou: co to děláte, povídám, Kristus s váma," vykřikl Tichon, rozmáchl se rukama, hrozivě se zamračil a vypjal hruď.

„No právě, my jsme z kopce viděli, jak jsi bral do zaječích, přes kaluže," řekl esaul a přimhouřil lesklé oči.

Péťa měl velkou chuť se smát, ale viděl, že se všichni smíchu zdržují. Rychle přenášel pohled z Tichonovy tváře na tvář esaula a Děnisova a nechápal, co to všechno znamená.

„Nedělej ze sebe hlupáka," řekl Děnisov a rozzlobeně pokašlával. „Proč jsi nepřivedl toho prvního?"

Tichon se začal jednou rukou drbat na zádech, druhou na hlavě, a najednou se celá jeho huba roztáhla v zářivý hloupý úsměv, který odhalil chybějící zub – proto mu taky říkali Ščerbatyj, Bezzubý. Děnisov se usmál a Péťa se rozesmál veselým smíchem, k němuž se přidal i sám Tichon.

„No co, vždyť nebyl vůbec k ničemu," řekl Tichon. „Hadry měl na sobě mizerný, kam bych ho vodil. A ještě hrubián, vaše blahorodí. Jakpak, povídá, já sám jsem anarálskej syn, nepůjdu, povídá."

„To je ale dobytek!" řekl Děnisov. „Já ho potřebuju vyslechnout..."

„No já se ho ptal," řekl Tichon. „Povídá: on špatně *znát*. Našich, povídá, je hodně, ale samí mizerní; jenom, povídá, jméno. Praštěte do nich pořádně, povídá, a všechny je pochytáte," uzavřel Tichon a vesele a rozhodně pohlédl Děnisovovi do očí.

„Já ti napařím stovku vyplácených, to pak budeš dělat hlupáka," řekl Děnisov přísně.

„Ale proč se hned zlobit," řekl Tichon, „copak jsem vaše Francouze neviděl? Jen ať se setmí, přivedu vám, jakýchkoli chcete, třeba i tři."

„Tak jedeme," řekl Děnisov. A až k hájovně jel rozzlobeně zamračený a mlčel.

Tichon šel vzadu a Péťa slyšel, jak se kozáci s ním i jemu smáli kvůli jakýmsi botám, které hodil do křoví.

Když přešel smích, který ho popadl při Tichonových slovech a jeho úsměvu, a Péťa na okamžik pochopil, že ten Tichon zabil člověka, bylo mu trapně. Ohlédl se na zajatého bubeníka a cosi ho bodlo u srdce. Ale ten trapný pocit trval jen okamžik. Pocítil, že musí zvednout hlavu výš, dodat si odvahy a s důležitým výrazem se vyptat esaula na zítřejší podnik, aby nebyl nehoden společnosti, v níž se nacházel.

Vyslaný důstojník potkal Děnisova na cestě se zprávou, že Dolochov hned přijede sám a že u něho je všechno v pořádku.

Děnisov se najednou rozveselil a zavolal si Péťu k sobě.

„No tak mi pověz něco o sobě," řekl.

VII

Když Péťa odjel z Moskvy a opustil své příbuzné, připojil se ke svému pluku a brzy nato ho jako ordonanci vzal k sobě generál, který velel velkému oddílu. Od té doby, co byl povýšen na důstojníka, a zvlášť od chvíle, kdy se dostal do činné armády, kde se zúčastnil bitvy u Vjazmy, byl Péťa ve stálém šťastně vzrušeném stavu radosti z toho, že je dospělý, a ve stálém nadšeném spěchu, aby mu neunikla nějaká příležitost k opravdovému hrdinství. Byl velice šťasten tím, co v armádě viděl a zažil, ale zároveň se mu pořád zdálo, že tam, kde on není, se právě teď děje to nejopravdovější, hrdinské. A spěchal, aby se dostal tam, kde právě nebyl.

Když jeho generál dvacátého prvního října projevil přání poslat někoho k Děnisovovu oddílu, Péťa tak žalostně prosil, aby poslali jeho, že mu generál nemohl odmítnout. Ale když ho generál posílal, vzpomněl si na Péťův šílený kousek v bitvě u Vjazmy, kde Péťa, místo aby jel po cestě tam, kam byl poslán, cválal do rojnice pod francouzskou palbu a dvakrát tam vystřelil ze své pistole – a tak mu generál, když ho posílal, výslovně zakázal účastnit se jakýchkoli Děnisovových akcí. Proto se Péťa začervenal a zarazil, když se ho Děnisov ptal, jestli smí zůstat. Do chvíle, než vyjeli na okraj lesa, se Péťa domníval, že se musí, má-li přísně plnit svou povinnost, hned vrátit. Ale když uviděl Francouze, uviděl Tichona a dozvěděl se, že v noci určitě zaútočí, rozhodl se sám u sebe s rychlostí, s jakou mladí lidé přecházejí od jednoho názoru k druhému, že jeho generál, kterého až dosud velice ctil, je mizera, Němec, že Děnisov je hrdina, esaul je hrdina i Tichon je hrdina a že by se styděl od nich v těžké chvíli odjet.

Už se stmívalo, když Děnisov s Péťou a esaulem dojeli k hájovně. V šeru byli vidět osedlaní koně, kozáci a husaři, kteří si na mýtině stavěli chýšky a v lesní rokli – aby Francouzi neviděli kouř – rozdělávali rudě plápolající oheň. V síni malé chaloupky sekal kozák s vyhrnutými rukávy skopové. V samotné jizbě byli tři důstojníci z Děnisovova oddílu, kteří stloukali stůl ze dveří. Péťa si svlékl mokré šaty, dal je sušit a hned se pustil do toho, že důstojníkům pomáhal chystat stůl k jídlu.

Za deset minut byl hotový stůl prostřený ubrouskem. Na stole byla vodka, rum v polní láhvi, bílý chléb a pečené skopové se solí.

Když Péťa seděl s důstojníky u stolu a trhal rukama, po kterých tekl tuk, mastné, voňavé skopové, byl v nadšeném dětském stavu něžné lásky ke všem lidem a z toho plynoucí jistoty, že stejně tak ostatní lidé milují jeho.

„Tak co myslíte, Vasiliji Fjodoroviči," obrátil se k Děnisovovi, „nevadí, že s vámi zůstanu na den?" A aniž čekal na odpověď, sám si odpověděl: „Vždyť mám rozkaz to zjistit, no a tak to zjistím... Jenom mě pusťte do toho nej... do toho hlavního... Já nepotřebuju vyznamenání... Ale chce se mi..." Péťa zaťal zuby a rozhlédl se, přitom trhal vztyčenou hlavou nahoru a mával rukou.

„Do toho nejhlavnějšího..." opakoval Děnisov s úsměvem.

„Jenom mi, prosím vás, svěřte opravdový oddíl, abych velel já," pokračoval Péťa, „no co vás to stojí? Ach, vy chcete nožík?" obrátil se k důstojníkovi, který si chtěl ukrojit skopové. A podal mu svůj zavírací nožík.

Důstojník nožík pochválil.

„Vezměte si ho, prosím. Já mám takových hodně..." řekl Péťa a začervenal se. „Pane na nebi! Úplně jsem zapomněl," vykřikl najednou. „Mám báječné rozinky, víte, takové bez jadérek. Máme nového markytána a ten má tak skvělé věci. Koupil jsem deset liber. Jsem zvyklý mít něco sladkého. Chcete?..." A Péťa odběhl do síně ke svému kozákovi

a přinesl brašny, ve kterých bylo tak pět liber rozinek. „Jezte, pánové, jezte."

„A nepotřebujete náhodou konvici na kávu?" obrátil se k esaulovi. „Koupil jsem u našeho markytána báječnou! Má skvělé věci. A je velice poctivý. To je hlavní. Určitě vám ji pošlu. A možná se vám taky vypotřebovaly, otloukly pazourky do pušek – to se přece stává. Vzal jsem si s sebou, mám je tady..." ukázal na brašny, „sto pazourků. Koupil jsem je hrozně levně. Vezměte si, prosím, kolik potřebujete, nebo klidně všechny..." A najednou se polekal, jestli to nepřehnal, zarazil se a začervenal.

Začal vzpomínat, jestli neudělal ještě nějakou hloupost. A když probíral vzpomínky dnešního dne, zastavil se u vzpomínky na francouzského bubeníka. „Nám se vede skvěle, ale jak je jemu? Kam ho dali? Dali mu najíst? Neublížili mu?" pomyslel si. Ale protože si všiml, že to s těmi pazourky přehnal, teď se bál.

„Mohl bych se zeptat?" myslel si. „Ale řeknou: sám je kluk, a tak je mu kluka líto. Já jim zítra ukážu, jaký jsem kluk! Bude to ostuda, když se zeptám?" myslel si Péťa. „No co, je to jedno!" – a hned, celý červený, se vystrašeně podíval na důstojníky, jestli se v jejich tvářích neobjeví posměch, a řekl:

„A mohl by se zavolat ten chlapec, co ho zajali? Dát mu něco k jídlu... třeba..."

„Ano, ubohý kluk," řekl Děnisov, který zřejmě na té připomínce nenašel nic ostudného. „Zavolejte ho sem. Jmenuje se Vincent Bosse. Zavolejte ho."

„Já ho zavolám," řekl Péťa.

„Zavolej, zavolej. Ubohý kluk," opakoval Děnisov.

Péťa stál u dveří, když to Děnisov řekl. Protáhl se mezi důstojníky a přistoupil těsně k Děnisovovi.

„Dovolte, ať vás políbím, holoubku," řekl. „Ach, to je báječné! To je krásné!" A políbil Děnisova a vyběhl na dvůr.

„Bosse! Vincente!“ zavolal Péťa a zastavil se u dveří.

„Koho hledáte, pane?“ řekl hlas ze tmy. Péťa odpověděl, že toho francouzského chlapce, kterého dnes zajali.

„Á! Jarníčka?“ řekl kozák.

Jeho jméno Vincent už kozáci předělali na Jarníčka a mužici a vojáci na Viseňu. V obou předělávkách se ta připomínka jara spojovala s představou mladičkého chlapce.

„Ohříval se tamhle u ohně. Hej, Viseňo! Viseňo! Jarníčku!“ ozývaly se ve tmě hlasy, které si to předávaly, a smích.

„Ten klučina je ale čilej,“ řekl husar, který stál vedle Péti. „Předtím jsme ho nakrmili. Hrozně byl hladovej!“

Ve tmě se ozvaly kroky a ke dveřím přišel bubeník, který čvachtal bosýma nohama v blátě.

„Ach, to jste vy!“ řekl Péťa francouzsky. „Chcete se najíst? Nebojte se, nikdo vám nic neudělá,“ dodal nesměle a laskavě se dotkl jeho ruky. „Pojďte dál, pojďte dál.“

„Děkuji, pane,“ odpověděl bubeník roztřeseným, skoro dětským hlasem a začal si o práh otírat zablácené nohy. Péťa toho chtěl bubeníkovi říct mnoho, ale neodvážil se. Přešlapoval vedle něho v síni. Pak ho ve tmě vzal za ruku a stiskl mu ji.

„Pojďte dál, pojďte dál,“ zopakoval jen něžným šeptem.

„Ach, co bych pro něho jen mohl udělat!“ řekl si Péťa sám pro sebe, otevřel dveře a pustil chlapce před sebou.

Když bubeník vešel do chaloupky, Péťa si sedl dál od něho, protože považoval za ponižující věnovat mu pozornost. Jen v kapse ohmatával peníze a pochyboval, jestli by nebylo trapné dát je bubeníkovi.

VIII

Od bubeníka, kterému na Děnisovův rozkaz dali kořalku a skopové a kterého dal Děnisov obléct do ruského kaftanu, aby ho neposílal se zajatci, ale nechal ho při oddíle, odvedl Péťovu pozornost příjezd Dolochova. Péťa slyšel v armádě mnoho vyprávění o neobyčejné Dolochovově statečnosti a krutosti k Francouzům, a proto od chvíle, kdy Dolochov vešel do jizby, se na něho Péťa díval a nespouštěl z něho oči, čím dál víc si dodával kuráže a trhal vztyčenou hlavou, aby nebyl nehoden ani takové společnosti, jako byl Dolochov.

Dolochovův zevnějšek Péťu podivně zarazil svou prostotou.

Děnisov se oblékal do čekmeně, nosil plnovous a na prsou ikonu svatého Mikuláše Divotvorce a způsobem řeči i ve všem chování dával najevo zvláštnost svého postavení. Dolochov naproti tomu, který dřív v Moskvě nosil perský kroj, teď vypadal jako ten nejupjatější gardový důstojník. Tvář měl hladce oholenou, na sobě měl gardový vatovaný kabát s Jiřím křížem v knoflíkové dírce a rovně nasazenou obyčejnou čepici. V koutě si sundal mokrou burku, přistoupil k Děnisovovi a bez pozdravu s kýmkoli se hned začal vyptávat na věc. Děnisov mu vyprávěl o záměrech, které měly na jejich transport velké oddíly, o tom, že k němu poslali Péťu, a o tom, jak odpověděl oběma generálům. Pak Děnisov vyprávěl všechno, co věděl o postavení francouzského oddílu.

„To je pravda, ale musí se vědět, jaké vojsko to je a kolik ho je," řekl Dolochov, „bude se tam muset zajet. Bez přesné znalosti, kolik jich je, se do akce pouštět nedá. Já mám rád, když se věc dělá pořádně. Nechtěl by se se mnou někdo z pánů projet do jejich tábora? Uniformu mám s sebou."

„Já, já... já pojedu s vámi!" vykřikl Péťa.

„Ty tam vůbec nemusíš jezdit," řekl Děnisov Dolochovovi, „a jeho tam za nic na světě nepustím."

„No to je pěkné!" vykřikl Péťa. „Proč bych nemohl jet?..."

„No protože není proč."

„Tak to mi promiňte, protože... protože... já pojedu, a basta. Vezmete mě?" obrátil se k Dolochovovi.

„Proč ne?..." odpověděl Dolochov roztržitě a zadíval se do tváře francouzského bubeníka.

„Máš toho mladíčka dlouho?" zeptal se Děnisova.

„Dnes jsme ho chytili, ale nic neví. Nechal jsem si ho u sebe."

„A kam dáváš ty ostatní?" řekl Dolochov.

„Jak kam? Posílám je proti potvrzení!" vykřikl Děnisov a najednou zrudl. „A směle řeknu, že nemám na svědomí ani jednoho člověka. Copak je pro tebe těžké poslat třicet, nebo i tři sta lidí pod eskortou do města, místo abys pošpinil, rovnou to řeknu, vojákovu čest?"

„Takové líbivé řeči se hodí tady mladému hraběti v šestnácti letech," řekl Dolochov s chladným úšklebkem, „ale ty bys s tím už měl přestat."

„Ale já přece nic neříkám, já jen říkám, že s vámi určitě pojedu," řekl Péťa nesměle.

„A my dva bychom už s těmi líbivými řečmi měli přestat, bratře," pokračoval Dolochov, jako by mu působilo zvláštní potěšení mluvit o věci, která Děnisova dráždila. „No a tohohle sis k sobě vzal proč?" řekl a zavrtěl hlavou. „Protože je ti ho líto? Však my ta tvoje potvrzení známe. Pošleš jich sto a dojde jich třicet. Pomřou hlady, nebo je pobijí. Není tedy jedno, jestli je vůbec brát?"

Esaul přimhouřil světlé oči a souhlasně pokyvoval hlavou.

„To je jedno, o tom není co mudrovat. Nechci to mít na duši. Říkáš, že pomřou. Dobře. Jen ať to není mou vinou."

Dolochov se zasmál.

„A kdo jim brání, aby mě dvacetkrát chytili? Však oni nás chytí – mě i tebe s tvým rytířstvím – a stejně nás pověsí na první osiku.“ Odmlčel se. „Ale je třeba dělat svou práci. Pošlete sem mého kozáka s tlumokem! Mám dvě francouzské uniformy. Tak co, pojedeš se mnou?“ zeptal se Péti.

„Já? Ano, ano, určitě,“ vykřikl Péťa, zrudl skoro až k slzám a pohlédl na Děnisova.

Zatímco se Dolochov přel s Děnisovem o tom, co se má dělat se zajatci, Péťa znovu pocítil rozpaky a spěch; ale zase nestihl pořádně pochopit, o čem mluví. „Jestli takhle smýšlejí dospělí, známí lidé, pak to tak má být, pak je to dobře,“ myslel si. „A hlavně Děnisov si nesmí myslet, že ho poslechnu, že mi může velet. Určitě pojedu s Dolochovem do francouzského tábora. Když může on, můžu i já!“

Na všechno Děnisovovo přemlouvání, aby nejezdil, Péťa odpovídal, že on je taky zvyklý dělat všechno pořádně, a ne nazdařbůh, a že na nebezpečí pro sebe nikdy nemyslí.

„Protože – uznejte sám – když se přesně neví, kolik jich tam je, může na tom záviset život třeba stovek lidí, a tady jsme jen my. A pak, já moc chci a určitě, určitě pojedu, vy mě stejně nezdržíte,“ říkal, „bylo by to jen horší…“

IX

Péťa s Dolochovem se oblékli do francouzských plášťů a čák, zajeli na ten průsek, ze kterého se Děnisov díval na tábor, a když v úplné tmě vyjeli z lesa, sjeli dolů do úžlabiny. Když byli dole, Dolochov nařídil kozákům, kteří ho doprovázeli, aby tu čekali, a rozjel se rychlým klusem po cestě k mostu. Péťa, celý ztuhlý vzrušením, jel vedle něho.

„Jestli nás chytí, živého mě nedostanou, mám pistoli," zašeptal Péťa.

„Nemluv rusky," řekl Dolochov rychlým šepotem a v tu chvíli se ve tmě ozvalo zvolání: „Kdo tam?" a cinknutí pušky.

Péťovi se nahrnula krev do tváře a sáhl po pistoli.

„Huláni šestého pluku," řekl Dolochov a nezpomalil ani nezrychlil koně. Na mostě stála černá postava strážného.

„Heslo?" Dolochov přidržel koně a jel krokem.

„Řekněte, je tady plukovník Gérard?" řekl.

„Heslo!" řekl strážný, aniž odpověděl, a zastoupil mu cestu.

„Když důstojník objíždí stráže, strážní se nevyptávají na heslo..." vykřikl Dolochov, najednou vzplanul a najel koněm na strážného. „Ptám se vás, jestli je tady plukovník!"

A aniž čekal na odpověď od strážného, který mu uhnul z cesty, vyjel Dolochov krokem do kopce.

Dolochov si všiml černého stínu člověka, který přecházel cestu, zastavil ho a zeptal se, kde je velitel a důstojníci. Ten člověk, voják s pytlem přes rameno, se zastavil, přistoupil těsně k Dolochovovu koni, dotkl se ho rukou a prostě a přátelsky vyprávěl, že velitel a důstojníci jsou výš na kopci, napravo, na dvoře farmy – tak říkal panskému sídlu.

Dolochov projel cestou, z jejíž obou stran zněla od ohňů francouzská řeč, a zabočil do dvora panského domu. Když projel bránou, slezl z koně a přistoupil k velkému, plápolajícímu ohni, kolem kterého sedělo několik lidí a hlasitě rozmlouvalo. V kotlíku na kraji se cosi vařilo a voják v čepici a modrém plášti, který klečel, jasně ozářený ohněm, v něm míchal nabijákem.

„Ó, to je tvrdý oříšek," říkal jeden z důstojníků, kteří seděli ve stínu na protější straně ohně.

„Ten ty zajíce ještě prožene..." řekl se smíchem druhý. Oba zmlkli a dívali se do tmy, odkud se ozývaly kroky Dolochova a Péti, kteří přicházeli se svými koňmi k ohni.

„Dobrý den, pánové!" řekl Dolochov hlasitě a zřetelně.

Důstojníci se ve stínu ohně pohnuli a jeden vysoký důstojník s dlouhým krkem obešel oheň a přistoupil k Dolochovovi.

„To jste vy, Clémente?" řekl. „Odkud, u čerta..." Ale nedořekl, protože poznal svůj omyl; lehce se zamračil, pozdravil se s Dolochovem jako s neznámým a zeptal se ho, čím mu může posloužit. Dolochov vyprávěl, že s kamarádem dohánějí svůj pluk, a zeptal se všech najednou, jestli důstojníci nevědí něco o šestém pluku. Nikdo nic nevěděl; a Péťovi se zdálo, že si ho důstojníci i Dolochova začali nepřátelsky a podezíravě prohlížet. Několik vteřin všichni mlčeli.

„Jestli počítáte s večerní polévkou, přišli jste pozdě," řekl hlas zpoza ohně se zdrženlivým smíchem.

Dolochov odpověděl, že jsou syti a že musí ještě v noci jet dál.

Dal koně vojákovi, který míchal v kotlíku, a sedl si na bobek k ohni vedle důstojníka s dlouhým krkem. Ten důstojník z Dolochova nespouštěl oči a znovu se ho zeptal, od jakého je pluku. Dolochov neodpovídal, jako by otázku neslyšel, zapaloval si francouzskou dýmku, kterou vytáhl z kapsy, a vyptával se důstojníků, nakolik je cesta před nimi bezpečná před kozáky.

„Ti lupiči jsou všude," odpověděl důstojník zpoza ohně.

Dolochov řekl, že kozáci jsou strašní jen pro takové opozdilce, jako je on s kamarádem, ale že na velké oddíly si kozáci asi netroufnou zaútočit, dodal tázavě. Nikdo nic neodpověděl.

„No, teď už odjede," myslel si Péťa každou chvíli, když stál před ohněm a poslouchal ten rozhovor.

Ale Dolochov znovu navázal na přerušený rozhovor a začal se rovnou vyptávat, kolik mají v praporu lidí, kolik praporů, kolik zajatců. Když se ptal na ruské zajatce, kteří byli u jejich oddílu, řekl Dolochov:

„Je to ošklivá věc, vláčet za sebou ty mrtvoly. Bylo by lepší tu chátru postřílet," a hlasitě se zasmál tak podivným smíchem, že se Péťovi zdálo, že Francouzi hned prohlédnou podvod, a bezděčně ustoupil o krok od ohně. Nikdo na Dolochovova slova a smích neodpověděl, a francouzský důstojník, kterého nebylo vidět – ležel zabalený do pláště –, se nadzvedl a cosi pošeptal kamarádovi. Dolochov vstal a zavolal na vojáka s koňmi.

„Přivedou koně, nebo ne?" myslel si Péťa a bezděčně se přibližoval k Dolochovovi.

Koně přivedli.

„Sbohem, pánové," řekl Dolochov.

Péťa chtěl říct „dobrou noc" a nedokázal to slovo dořící. Důstojníci si mezi sebou cosi šeptali. Dolochov dlouho nasedal na koně, který nechtěl stát; pak vyjel krokem z brány. Péťa jel vedle něho; chtěl se ohlédnout, aby viděl, jestli za nimi Francouzi běží, nebo neběží, a neodvažoval se.

Když vyjeli na cestu, Dolochov nejel zpátky do pole, ale podél vesnice. Na jednom místě se zastavil a naslouchal.

„Slyšíš?" řekl.

Péťa poznal zvuky ruských hlasů a uviděl u ohňů tmavé postavy ruských zajatců. Sjeli dolů k mostu, Péťa s Dolochovem minuli strážného, který beze slova zachmuřeně přecházel po mostě, a vyjeli do úžlabiny, kde čekali kozáci.

„No, teď sbohem. Řekni Děnisovovi, že za svítání, na první výstřel," řekl Dolochov a chtěl odjet, ale Péťa se ho chytil rukou.

„Ne!" vykřikl. „Vy jste takový hrdina. Ach, to je krásné! To je báječné! Jak já vás mám rád."

„Dobře, dobře," řekl Dolochov, ale Péťa ho nepouštěl, a Dolochov ve tmě rozeznal, že se Péťa k němu sklání. Chtěl ho políbit. Dolochov ho políbil, zasmál se, obrátil koně a zmizel ve tmě.

X

Když se Péťa vrátil k hájovně, zastihl Děnisova v síni. Děnisov na něho čekal rozrušený, neklidný a rozmrzelý sám na sebe, že Péťu pustil.

„Zaplať Pánbůh!“ vykřikl. „No, zaplať Pánbůh!“ opakoval, když poslouchal Péťovo nadšené vyprávění. „A čert tě vem, kvůli tobě jsem nespal!“ řekl Děnisov. „No, zaplať Pánbůh, teď si jdi lehnout. Ještě si zdřímneme do rána.“

„Ano... Ne,“ řekl Péťa. „Ještě se mi nechce spát. A taky se znám, jestli usnu, tak je konec. A potom, já jsem zvyklý před bitvou nespat.“

Péťa chvíli poseděl v jizbě, radostně vzpomínal na podrobnosti své výpravy a živě si představoval, co bude zítra. Potom, když si všiml, že Děnisov usnul, vstal a vyšel na dvůr.

Venku byla ještě úplná tma. Deštík přešel, ale ze stromů ještě padaly kapky. Nedaleko hájovny se černaly kozácké chýšky a koně uvázaní k sobě. Za chaloupkou se černaly dva vozy, u kterých stáli koně, a v rokli rudě dohoříval oheň. Kozáci a husaři nespali všichni: tu a tam se spolu se zvukem padajících kapek a blízkým chroupáním koní ozývaly tiché, jakoby šeptající hlasy.

Péťa vyšel ze síně, rozhlédl se ve tmě a přistoupil k vozům. Pod vozy kdosi chrápal a kolem nich stáli osedlaní koně a žvýkali oves. Ve tmě Péťa poznal svého koně, kterému říkal Karabach, ačkoli to byl maloruský kůň, a přistoupil k němu.

„Tak co, Karabachu, zítra si posloužíme,“ řekl, čichal mu k nozdrám a líbal ho.

„Copak, milostpane, nespíte?“ řekl kozák, který seděl pod vozem.

„Ne; a... Lichačov, myslím, že se jmenuješ? Já jsem totiž právě přijel. Byli jsme u Francouzů.“ A Péťa kozákovi podrobně vyprávěl nejen

o své výpravě, ale i o tom, proč jel, a proč si myslí, že je lepší riskovat život, než dělat něco nazdařbůh.

„Inu, měl byste si zdřímnout," řekl kozák.

„Ne, já jsem zvyklý," odpověděl Péťa. „A neotloukly se vám v pistolích pazourky? Mám jich s sebou. Nepotřebujete? Vezmi si."

Kozák vystrčil hlavu zpod vozu, aby si Péťu líp prohlédl.

„Protože já jsem zvyklý dělat všechno pořádně," řekl Péťa. „Někdo to dělá jen tak, nějak, nepřipraví se, a pak toho lituje. To já nemám rád."

„To je pravda," řekl kozák.

„A ještě něco, prosím tě, holoubku, nabrus mi šavli; otupila..." Ale Péťa se bál zalhat. „Ještě nikdy nebyla nabroušená. Dá se to udělat?"

„Proč ne, dá."

Lichačov vstal, přehrabal se v brašnách a Péťa brzy uslyšel bojovný zvuk oceli a brousku. Vylezl na vůz a sedl si na jeho kraj. Kozák pod vozem brousil šavli.

„A copak, chlapci spí?" řekl Péťa.

„Někdo spí a někdo je takhle."

„A co ten chlapec?"

„Jarníček? Ten se svalil tamhle v síni. Ze strachu se mu spí. To byl ale rád."

Dlouho potom Péťa mlčel a naslouchal zvukům. Ve tmě se ozvaly kroky a objevila se černá postava.

„Co brousíš?" zeptal se ten člověk, když přicházel k vozu.

„Ale tady milostpánovi brousím šavli."

„Dobrá věc," řekl ten člověk, který se Péťovi zdál husarem. „Nezůstal u vás hrnek?"

„Tamhle u kola." Husar si hrnek vzal. „Asi bude brzo světlo," řekl a zívl a odešel kamsi.

Péťa by měl vědět, že je v lese, v Děnisovově oddíle, verstu od cesty, že sedí na voze ukořistěném Francouzům, u kterého jsou uvázaní

koně, že pod ním sedí kozák Lichačov a brousí mu šavli, že ta velká černá skvrna napravo je hájovna a ta rudá, jasná skvrna dole nalevo dohořívající oheň, že člověk, který si přišel pro hrnek, je husar, který měl žízeň; ale nic z toho nevěděl a vědět nechtěl. Byl v kouzelném království, ve kterém nebylo nic podobného skutečnosti. Ta velká černá skvrna možná opravdu byla hájovna, ale možná to byla jeskyně, která vedla až do samých hlubin země. Ta rudá skvrna možná byla oheň, ale možná oko obrovské obludy. Možná že opravdu sedí teď na voze, ale velmi možná nesedí na voze, ale na strašně vysoké věži, a kdyby z ní spadl, letěl by k zemi celý den, celý měsíc – pořád by letěl a nikdy by nedoletěl. Možná že pod vozem sedí prostě kozák Lichačov, ale velmi možná je to ten nejhodnější, nejstatečnější, nejpodivuhodnější, nejskvělejší člověk na světě, o kterém nikdo neví. Možná že tudy opravdu šel husar pro vodu a odešel do úžlabiny, ale možná že jim právě zmizel z očí, zmizel úplně a vůbec nebyl.

Ať by teď Péťa uviděl cokoli, nic by ho nepřekvapilo. Byl v kouzelném království, ve kterém bylo všechno možné.

Podíval se na nebe. I nebe bylo stejně kouzelné jako země. Nebe se vyjasňovalo a nad vrcholky stromů rychle utíkaly mraky, jako by odhalovaly hvězdy. Chvílemi se zdálo, že se nebe vyjasňuje a že se ukazuje černé, čisté nebe. Chvílemi se zdálo, že ty černé skvrny jsou mráčky. Chvílemi se zdálo, že se nebe zvedá vysoko, vysoko nad hlavou; chvílemi se nebe snášelo úplně dolů, takže se ho dalo dosáhnout rukou.

Péťa začal zavírat oči a pohupovat se.

Kapky kapaly. Ozýval se tichý hovor. Koně zařehtali a poprali se. Kdosi chrápal.

„Vžik, žik, vžik, žik…“ hvízdala broušená šavle.

A najednou Péťa uslyšel souzvučný sbor hudby, která hrála jakýsi neznámý, slavnostně sladký hymnus. Péťa byl hudebně nadaný stejně jako Nataša a víc než Nikolaj, ale nikdy se hudbě neučil, o hudbě ne-

přemýšlel, a proto byly melodie, které ho nečekaně napadaly, pro něho obzvlášť nové a přitažlivé. Hudba hrála čím dál slyšitelněji. Nápěv se rozrůstal, přecházel z jednoho nástroje do druhého. Dělo se to, čemu se říká fuga, ačkoli Péťa neměl ani nejmenší ponětí o tom, co je fuga. Každý nástroj – chvílemi podobný houslím, chvílemi trubkám, ale lepší a čistší než housle a trubky –, každý nástroj hrál své, a ještě než dohrál melodii, splýval s druhým, který začínal skoro totéž, a s třetím a se čtvrtým, a všechny splývaly v jedno a znovu se rozbíhaly a znovu splývaly tu ve slavnostně chrámové, tu v jasně zářivé a vítězné souzvuky.

„Ach ano, vždyť já to sním," řekl si Péťa, když se zhoupl dopředu. „To mi zní v uších. Ale možná je to moje hudba. No, zase. Do toho, moje hudbo! No!..."

Zavřel oči. A z různých stran, jako by zdaleka, se rozechvěly zvuky, začaly se skládat, rozbíhat, splývat, a znovu se všechno spojilo v týž sladký a slavnostní hymnus. „Ach, to je nádhera! Kolik chci a jak chci," řekl si Péťa. Zkusil tomu obrovskému sboru nástrojů dirigovat.

„No, tišeji, tišeji, teď utichněte." A zvuky ho poslouchaly. „No, ted plněji, veseleji. Ještě, ještě radostněji." A z neznámé hloubky se zvedaly sílící, slavnostní zvuky. „No, hlasy, přidejte se!" poručil Péťa. A nejdřív zdaleka se ozvaly mužské hlasy, potom ženské. Hlasy rostly, rostly v rovnoměrném slavnostním vzepětí. Péťovi bylo hrozně a radostně naslouchat jejich neobyčejné kráse.

Se slavnostním vítězným pochodem splývala píseň, a kapky kapaly, a vžik, žik, žik... hvízdala šavle, a znovu se koně poprali a zařehtali, ale sbor nerušili, nýbrž do něho vstupovali.

Péťa nevěděl, jak dlouho to trvalo: kochal se, celou dobu se svému potěšení divil a litoval, že ho nemá s kým sdílet. Probudil ho laskavý Lichačovův hlas.

„Hotovo, vaše blahorodí, Hrancouze rozseknete vejpůl."

Péťa se probral.

„Už svítá, opravdu svítá!“ vykřikl.

Koně, kteří předtím nebyli vidět, teď byli vidět až po ocasy a mezi holými větvemi prosvítalo vodnaté světlo. Péťa se otřepal, vyskočil, vytáhl z kapsy stříbrný rubl a dal ho Lichačovovi, zamával šavlí, vyzkoušel ji a zasunul ji do pochvy. Kozáci odvazovali koně a utahovali podbřišníky.

„Tady je i velitel,“ řekl Lichačov.

Z hájovny vyšel Děnisov, zavolal na Péťu a poručil, ať se chystají.

XI

Rychle v pološeru rozebrali koně, utáhli podbřišníky a seřadili se podle oddílů. Děnisov stál u hájovny a dával poslední rozkazy. Pěchota oddílu prošla za čvachtání stovky nohou dopředu po cestě a rychle zmizela mezi stromy v předjitřní mlze. Esaul cosi poroučel kozákům. Péťa držel koně za uzdu a netrpělivě čekal na rozkaz k nasednutí. Tvář, umytá studenou vodou, a zvlášť oči mu hořely ohněm, po zádech mu přebíhal mráz a v celém těle se mu cosi rychle a rovnoměrně chvělo.

„Tak co, máte všechno hotové?“ řekl Děnisov. „Dejte sem koně.“

Koně přivedli. Děnisov se rozzlobil na kozáka, že podbřišníky jsou volné, vyhuboval mu a nasedl. Péťa se chytil třmenu. Kůň ho ze zvyku chtěl kousnout do nohy, ale Péťa, který necítil vlastní tíhu, rychle vyskočil do sedla, ohlédl se na husary, kteří se za ním ve tmě dali do pohybu, a přijel k Děnisovovi.

„Vasiliji Fjodoroviči, svěříte mi něco? Prosím vás… proboha…“ řekl. Děnisov jako by na Péťovu existenci zapomněl. Ohlédl se na něho.

„O jedno tě prosím,“ řekl přísně, „poslouchej mě a nikam se necpi.“

Po celou cestu Děnisov s Péťou už nepromluvil ani slovo a jel mlčky. Když dojeli k okraji lesa, v poli už se znatelně rozednívalo. Děnisov cosi šeptem probral s esaulem a kozáci začali projíždět kolem Péti a Děnisova. Když všichni projeli, Děnisov pobídl koně a jel z kopce. Koně si sedali na zadek, klouzali a sjížděli se svými jezdci do úžlabiny. Péťa jel vedle Děnisova. Třas v celém jeho těle pořád sílil. Bylo čím dál světleji, jen mlha zakrývala vzdálené předměty. Když Děnisov sjel dolů, ohlédl se a kývl hlavou na kozáka, který stál vedle něho.

„Signál!“ řekl. Kozák zvedl ruku a ozval se výstřel. A v tom okamžiku se vpředu ozval dusot cválajících koní, křik z různých stran a další výstřely.

V tom okamžiku, kdy se ozvaly první zvuky dusotu a křiku, Péťa udeřil koně, povolil otěže, a aniž poslouchal Děnisova, který na něho křičel, vyrazil cvalem dopředu. Péťovi se zdálo, že se ve chvíli, kdy se ozval výstřel, najednou úplně rozednilo, jasně jako v poledne. Docválal k mostu. Vpředu po cestě cválali kozáci. Na mostě se srazil s opozdilým kozákem a cválal dál. Vpředu nějací lidé – to museli být Francouzi – běželi z pravé strany cesty na levou. Jeden upadl do bláta pod nohy Péťova koně.

U jedné chalupy se shlukli kozáci a cosi dělali. Z prostředka toho hloučku se ozval strašný křik. Péťa docválal k hloučku a první, co uviděl, byla bledá tvář Francouze s roztřesenou dolní čelistí, který se držel ratiště píky, namířené na něho.

„Hurá!... Chlapi... naši...“ vykřikl Péťa, povolil uzdu rozpálenému koni a cválal dál po ulici.

Vpředu bylo slyšet výstřely. Kozáci, husaři a otrhaní ruští zajatci, kteří běželi z obou stran cesty, všichni hlasitě a nesouladně cosi křičeli. Statný Francouz bez čepice, s rudou zamračenou tváří, v modrém plášti, se bránil bodákem husarům. Když Péťa docválal, Francouz už padl. Zase jsem přišel pozdě, mihlo se Péťovi hlavou a cválal tam, odkud bylo slyšet hustou střelbu. Výstřely zněly na dvoře toho panského domu, kde byl včera v noci s Dolochovem. Francouzi tam zalehli za plotem v hustém, keři zarostlém sadu a stříleli po kozácích, kteří se natlačili u brány. Když Péťa přijížděl k bráně, uviděl v prachovém dýmu Dolochova s bledou, nazelenalou tváří, jak na lidi cosi křičí. „Objet! Počkat na pěchotu!“ křičel, zrovna když k němu Péťa přijel.

„Počkat?... Hurááá!...“ vykřikl Péťa a bez nejmenšího otálení cválal tam, odkud bylo slyšet výstřely a kde byl hustší prachový dým. Ozvala se salva, zakvičely kulky, které letěly naprázdno, i ty, které do něčeho

pleskly. Kozáci a Dolochov vjeli za Péťou cvalem do brány domu. V kolísavém hustém dýmu jedni Francouzi odhazovali zbraně a vybíhali z křoví kozákům naproti, druzí utíkali z kopce k rybníku. Péťa cválal na svém koni podél panského dvora, a místo aby držel otěže, podivně a rychle mával oběma rukama a čím dál víc sjížděl ze sedla na jednu stranu. Kůň narazil na oheň, který doutnal v ranním světle, vzepřel se, a Péťa těžce spadl na mokrou zem. Kozáci viděli, jak sebou rychle zaškubaly jeho ruce a nohy, přestože hlava se mu nehýbala. Kulka mu prostřelila hlavu.

Dolochov promluvil se starším francouzským důstojníkem, který k němu vyšel zpoza domu s šátkem na kordu a oznámil, že se vzdávají, pak slezl z koně a přistoupil k Péťovi, který nehybně ležel s rozhozenýma rukama.

„Je po něm," řekl zamračeně a šel do brány naproti Děnisovovi, který k němu jel.

„Zabit?!" vykřikl Děnisov, když už zdaleka uviděl tu známou, nepochybně bezživotnou polohu, ve které leželo Péťovo tělo.

„Je po něm," opakoval Dolochov, jako by mu vyslovování těch slov působilo potěšení, a rychle odešel k zajatcům, které obstoupili kozáci, kteří sesedli z koní. „Zajímat nebudeme!" zavolal na Děnisova.

Děnisov neodpověděl; dojel k Péťovi, slezl z koně a třesoucíma se rukama obrátil k sobě Péťovu tvář, umazanou krví a blátem, už zbledlou.

„Jsem zvyklý mít něco sladkého. Báječné rozinky, vezměte si všechny," vybavilo se mu. A kozáci se udiveně ohlédli za zvuky podobnými psímu štěkotu, se kterými se Děnisov rychle odvrátil, přistoupil k plotu a chytil se ho.

Mezi ruskými zajatci, které Děnisov s Dolochovem osvobodili, byl Pierre Bezuchov.

XII

Pro tu skupinu zajatců, ve které byl Pierre, nevydalo francouzské velení po celou dobu pochodu z Moskvy žádný nový rozkaz. Dvacátého druhého října už ta skupina nebyla s týmiž vojsky a vozy, se kterými vyšla z Moskvy. Polovinu vozů se suchary, které za nimi jely první pochody, ukořistili kozáci, druhá polovina odjela napřed; z pěších jezdců, kteří šli vpředu, nezůstal už ani jeden; všichni zmizeli. Dělostřelectvo, které bylo první pochody vidět vpředu, nahradily teď obrovské vozy maršála Junota, které doprovázeli Vestfálci. Za zajatci jel průvod vozů s jezdeckou výstrojí.

Od Vjazmy šla francouzská vojska, která předtím šla ve třech kolonách, teď v jednom houfu. Ty známky nepořádku, kterých si Pierre všiml při prvním odpočinku po odchodu z Moskvy, teď dosáhly nejvyššího stupně.

Cesta, po které šli, byla po obou stranách poseta mrtvými koňmi; otrhaní lidé, kteří zaostali od různých útvarů, se ustavičně střídali, chvílemi se k postupující koloně přidávali, chvílemi zase zaostávali.

Během pochodu bylo několikrát falešných poplachů a vojáci z eskorty zvedali pušky, stříleli a utíkali po hlavě a šlapali jeden po druhém, ale pak se zase sešli a nadávali si navzájem za zbytečný strach.

Tato tři seskupení, která šla spolu – jezdecké depo, depo zajatců a Junotův vozatajský průvod –, ještě pořád tvořila něco samostatného a celistvého, ačkoli to první, druhé i třetí rychle tálo.

V depu, ve kterém bylo zpočátku sto dvacet vozů, teď nezůstalo víc než šedesát; ostatní byly ukořistěny nebo opuštěny. Z Junotova průvodu bylo také několik vozů opuštěno a ukořistěno. Tři vozy vyplenili opozdilí vojáci z Davoutova sboru, kteří se na ně vrhli. Z rozhovorů

Němců Pierre slyšel, že k tomuto průvodu stavěli víc stráží než k zajatcům a že jednoho z jejich kamarádů, vojáka Němce, zastřelili na rozkaz samotného maršála, protože u toho vojáka našli stříbrnou lžíci, která patřila maršálovi.

Ze všech tří seskupení však nejvíc roztálo depo zajatců. Ze tří set třiceti lidí, kteří vyšli z Moskvy, jich teď zbývalo méně než sto. Zajatci byli eskortujícím vojákům ještě větším břemenem než sedla jezdeckého depa a Junotův průvod. U sedel a Junotových lžic chápali, že se k něčemu mohou hodit, ale proč by měli hladoví a promrzlí vojáci stát na stráži a hlídat stejně promrzlé a hladové Rusy, kteří cestou umírali a zaostávali a které měli nařízeno zastřelit – to bylo nejen nepochopitelné, ale i odporné. A vojáci z eskorty, jako by se v té žalostné situaci, ve které se sami nacházeli, báli, že podlehnou citu soucitu se zajatci, který v nich byl, a tím si svou situaci zhorší, zacházeli se zajatci obzvlášť zachmuřeně a přísně.

V Dorogobuži, zatímco vojáci z eskorty zamkli zajatce do konírny a odešli plenit své vlastní sklady, několik zajatých vojáků se podhrabalo pod zdí a uteklo, ale Francouzi je chytili a zastřelili.

Dřívější pořádek, zavedený při odchodu z Moskvy, aby zajatí důstojníci šli zvlášť od vojáků, byl už dávno zrušen; všichni, kdo mohli jít, šli spolu, a Pierre se od třetího pochodu už zase spojil s Karatajevem a s fialovým psem na křivých nohách, který si za pána vybral Karatajeva.

Karatajeva třetího dne po odchodu z Moskvy znovu chytila ta horečka, se kterou ležel v moskevské nemocnici, a jak Karatajev slábl, Pierre se od něho vzdaloval. Pierre nevěděl proč, ale od té doby, co Karatajev začal slábnout, musel se Pierre přemáhat, aby k němu přistoupil. A když k němu přistoupil a slyšel ty tiché steny, se kterými si Karatajev obvykle na odpočinku lehal, a cítil ten teď zesílený pach, který z Karatajeva vycházel, Pierre od něho odcházel dál a nemyslel na něho.

V zajetí, v boudě, poznal Pierre ne rozumem, ale celou svou bytostí, životem, že člověk je stvořen pro štěstí, že štěstí je v něm samém, v uspokojení přirozených, lidských potřeb, a že všechno neštěstí nepochází z nedostatku, ale z nadbytku; ale teď, v těchto posledních třech týdnech pochodu, poznal ještě novou, útěšnou pravdu – poznal, že na světě není nic strašného. Poznal, že stejně jako na světě není situace, ve které by byl člověk šťastný a úplně svobodný, není ani situace, ve které by byl úplně nešťastný a nesvobodný. Poznal, že existuje hranice utrpení a hranice svobody a že ta hranice je velmi blízko; že ten člověk, který trpěl tím, že se mu v posteli z růží přehnul jediný lístek, trpěl úplně stejně, jako trpěl on teď, když usínal na holé, vlhké zemi a jednu stranu si chladil a druhou zahříval; že když si kdysi obouval své úzké plesové střevíce, trpěl úplně stejně jako teď, kdy šel už úplně bos – obuv se mu dávno rozpadla – na nohou pokrytých vředy. Poznal, že když se, jak se mu zdálo, z vlastní vůle oženil se svou ženou, nebyl o nic svobodnější než teď, kdy ho na noc zamykali do konírny. Ze všeho, co potom i on nazýval utrpením, ale co tehdy skoro necítil, byly tím hlavním bosé, odřené, strupovité nohy. Koňské maso bylo chutné a výživné, ledkové aroma střelného prachu, který používali místo soli, bylo dokonce příjemné, velká zima nebyla, ve dne při chůzi bylo vždycky horko a v noci byly ohně; vši, které ho žraly, mu zahřívaly tělo. Jen jedno bylo zpočátku těžké – nohy.

Druhý den pochodu, když si u ohně prohlédl své vředy, si Pierre myslel, že se na ně nedá stoupnout; ale když všichni vstali, šel kulhavě, a potom, když se rozehřál, šel bez bolesti, ačkoli k večeru byl pohled na nohy ještě strašnější. Ale nedíval se na ně a myslel na něco jiného.

Teprve teď pochopil Pierre celou sílu lidské životnosti a spásnou sílu přesouvání pozornosti, která je člověku vložena, podobnou tomu spásnému ventilu v parních strojích, který vypouští přebytečnou páru, jakmile její hustota překročí určitou míru.

Neviděl a neslyšel, jak opozdilé zajatce zastřelují, ačkoli takhle už jich zahynulo přes sto. Nemyslel na Karatajeva, který každým dnem slábl a zřejmě ho měl brzy potkat týž osud. Ještě méně myslel Pierre na sebe. Čím těžší byla jeho situace, čím strašnější byla budoucnost, tím nezávisleji na situaci, ve které se nacházel, k němu přicházely radostné a uklidňující myšlenky, vzpomínky a představy.

XIII

Dvacátého druhého v poledne šel Pierre do kopce po blátivé kluzké cestě a díval se na své nohy a na nerovnosti cesty. Občas pohlédl na známý zástup, který ho obklopoval, a znovu na své nohy. Obojí mu bylo stejně vlastní a známé. Fialový Šedák na křivých nohách vesele běžel po kraji cesty, občas na důkaz své obratnosti a spokojenosti podkrčil zadní tlapu a skákal po třech a pak se zase po všech čtyřech vrhal se štěkotem na vrány, které seděly na mršinách. Šedák byl veselejší a vypasenější než v Moskvě. Ze všech stran leželo maso různých zvířat – od lidského po koňské – v různém stupni rozkladu; a vlky lidé, kteří tudy šli, nepouštěli blízko, takže se Šedák mohl nažrat, kolik chtěl.

Od rána pršelo a zdálo se, že déšť už už přejde a nebe se vyjasní, když tu po krátké přestávce spustil ještě silněji. Cesta nasáklá deštěm už vodu nepřijímala a v kolejích tekly potůčky.

Pierre šel, rozhlížel se kolem, počítal kroky po třech a ohýbal si je na prstech. Obracel se k dešti a v duchu si opakoval: no tak, no tak, ještě, ještě přidej.

Zdálo se mu, že na nic nemyslí; ale daleko a hluboko kdesi jeho duše myslela cosi důležitého a útěšného. To cosi byl nejjemnější duchovní výtažek ze včerejšího rozhovoru s Karatajevem.

Včera, při nočním odpočinku, když mu u vyhaslého ohně byla zima, Pierre vstal a přešel k nejbližšímu ohni, který hořel lépe. U ohně, ke kterému přišel, seděl Platon, přikrytý přes hlavu pláštěm jako kněžským rouchem, a vyprávěl vojákům svým hbitým, příjemným, ale slabým, chorobným hlasem příběh, který Pierre znal. Bylo už po půlnoci. To byla doba, kdy Karatajev obvykle po záchvatu horečky ožíval a býval

obzvlášť čilý. Když Pierre přišel k ohni a uslyšel Platonův slabý, chorobný hlas a uviděl jeho ubohou tvář jasně ozářenou ohněm, ucítil, jak ho cosi nepříjemně bodlo u srdce. Polekal se svého soucitu s tím člověkem a chtěl odejít, ale jiný oheň nebyl, a tak si Pierre přisedl k ohni a snažil se na Platona nedívat.

„Tak co, jak je ti?“ zeptal se.

„Co bych říkal? Kdo nad nemocí naříká, toho smrt nečeká,“ řekl Karatajev a hned se vrátil k započatému vyprávění.

„...A tak, bratříčku můj,“ pokračoval Platon s úsměvem na hubené, bledé tváři a se zvláštním, radostným leskem v očích, „tak, bratříčku můj...“

Pierre ten příběh znal už dávno, Karatajev mu ho vyprávěl jen jemu samotnému asi šestkrát a vždycky se zvláštním radostným citem. Ale ať Pierre ten příběh znal sebelépe, teď mu naslouchal jako něčemu novému, a to tiché nadšení, které Karatajev při vyprávění zřejmě prožíval, se přeneslo i na Pierra. Ten příběh byl o starém kupci, který žil s rodinou ctnostně a bohabojně a který jednou jel s kamarádem, bohatým kupcem, na jarmark k Makarijovi.

Oba kupci se zastavili v zájezdním hostinci a usnuli, a druhý den našli kupcova kamaráda podřezaného a oloupeného. Zakrvácený nůž našli pod polštářem starého kupce. Kupce soudili, ztrestali knutou, vytrhli mu nozdry – jak se sluší podle pořádku, říkal Karatajev – a poslali ho na katorgu.

„A tak, bratříčku můj“ – v tomto místě zastihl Pierre Karatajevovo vyprávění –, „uběhne od té věci let deset nebo i víc. Žije stařeček na katorze. Jak se sluší a patří se podrobuje, nic zlého nedělá. Jenom Boha prosí o smrt. – Dobrá. A sejdou se oni jednou v noci, ti katoržníci, zrovna tak jako my dva, a stařeček s nimi. A přijde řeč na to, kdo za co trpí, čím se Bohu provinil. Začnou vyprávět, ten zahubil jednu duši, ten dvě, ten založil oheň, ten je uprchlík, jen tak pro nic za nic. Začnou se ptát stařečka: a ty, dědečku, za co trpíš? Já, bratříčkové moji

milouncí, povídá, trpím za svoje a za lidské hříchy. Já jsem duše nehubil, cizí jsem nebral, leda žebrákům jsem rozdával. Já, bratříčkové moji milouncí, jsem kupec; a měl jsem velké bohatství. Tak a tak, povídá. A vypověděl jim, jak se to všechno seběhlo, popořádku. Já, povídá, sám nad sebou nenaříkám. Mě si, jak se říká, Bůh našel. Jen, povídá, je mi líto mé staré a dětiček. A tak se ten stařeček rozplakal. A zrovna v té jejich společnosti byl ten člověk, co toho kupce zabil. Kde, povídá, dědečku, to bylo? Kdy, v kterém měsíci? Všechno vyzvídal. Rozbolelo ho srdce. Přistoupí takhle k stařečkovi – a bác mu k nohám. Kvůli mně, povídá, stařečku, hyneš. Svatá pravda; bez viny, nadarmo, povídá, chlapci, se ten člověk trápí. Já, povídá, jsem tu věc udělal a nůž jsem ti, když jsi spal, strčil pod hlavu. Odpusť mi, povídá, dědečku, pro Kristovo jméno."

Karatajev zmlkl, radostně se usmíval, díval se do ohně a přiložil polena.

„A stařeček povídá: Bůh ti, prý, odpustí, a my všichni jsme, prý, před Bohem hříšní, já trpím za svoje hříchy. A sám se dal do hořkého pláče. A co myslíš, sokolíku," říkal Karatajev a čím dál jasněji zářil nadšeným úsměvem, jako by v tom, co měl teď povědět, spočívalo hlavní kouzlo a celý smysl vyprávění, „co myslíš, sokolíku, ten vrah se přihlásil úřadům. Já, povídá, jsem zahubil šest duší" – byl to velký zločinec –, „ale ze všeho nejvíc je mi líto toho stařečka. Ať on už na mě nenaříká. Vypověděl všechno: sepsali to, poslali papír, jak se sluší a patří. Místo daleké, než se soud a všechno pohnulo, než se všechny papíry opsaly, jak se patří, po úřadech, znamená to. Až k carovi to došlo. Mezitím přišel carský výnos: propustit kupce, dát mu odškodné, kolik tam určili. Přišel papír, začali stařečka hledat. Kde je ten stařeček, co bez viny, nadarmo trpěl? Od cara přišel papír. Začali hledat." Karatajevova dolní čelist se zachvěla. „A jemu už Bůh odpustil – umřel. Tak to bylo, sokolíku," skončil Karatajev a dlouho se mlčky usmíval a hleděl před sebe.

Ne samo to vyprávění, ale jeho tajemný smysl, ta nadšená radost, která zářila v Karatajevově tváři, když ho vyprávěl, tajemný význam té radosti – právě to teď mlhavě a radostně naplňovalo Pierrovu duši.

XIV

„Na místa!“ vykřikl najednou hlas.

Mezi zajatci a vojáky eskorty nastal radostný zmatek a očekávání čehosi šťastného a slavnostního. Ze všech stran se ozvaly povely a zleva se objevili dobře oblečení jezdci na dobrých koních, kteří klusem objížděli zajatce. Na všech tvářích byl výraz napětí, jaký mívají lidé, když jsou nablízku nejvyšší velitelé. Zajatci se natlačili do hloučku, odstrčili je z cesty; vojáci eskorty se seřadili.

„Císař! Císař! Maršál! Vévoda!“ A sotva projeli dobře živení vojáci eskorty, zarachotil kočár tažený šedými koňmi v zápřeži za sebou. Pierre letmo uviděl klidnou, krásnou, tlustou a bílou tvář člověka v třírohém klobouku. Byl to jeden z maršálů. Maršálův pohled padl na Pierrovu velkou, nápadnou postavu, a ve výrazu, s jakým se ten maršál zamračil a odvrátil tvář, se Pierrovi zdálo, že je soucit a snaha ho skrýt.

Generál, který vedl depo, cválal s rudou, vylekanou tváří za kočárem a pobízel svého hubeného koně. Několik důstojníků se sešlo dohromady, vojáci je obklopili. Všichni měli rozrušeně napjaté tváře.

„Co říkal? Co říkal?…“ slyšel Pierre.

Když maršál projížděl, zajatci se natlačili do hloučku a Pierre uviděl Karatajeva, kterého ještě dnes ráno neviděl. Karatajev seděl ve svém pláštíku opřený o břízu. V jeho tváři kromě výrazu včerejšího radostného dojetí při vyprávění o nevinném utrpení kupce svítil ještě výraz tiché slavnostnosti.

Karatajev se díval na Pierra svýma dobrýma kulatýma očima, ted zalitýma slzou, a zřejmě ho k sobě volal, chtěl mu něco říct. Ale Pierre se o sebe příliš bál. Dělal, jako by jeho pohled neviděl, a spěšně odešel.

Když se zajatci znovu pohnuli, Pierre se ohlédl. Karatajev seděl na kraji cesty u břízy; a dva Francouzi nad ním cosi mluvili. Pierre se už neohlížel. Šel kulhavě do kopce.

Vzadu, z místa, kde seděl Karatajev, se ozval výstřel. Pierre ten výstřel zřetelně slyšel, ale v tom okamžiku, kdy ho uslyšel, si Pierre vzpomněl, že ještě nedokončil výpočet, který začal před maršálovým průjezdem, kolik pochodů zbývá do Smolenska. A začal počítat. Dva francouzští vojáci, z nichž jeden držel v ruce sundanou, kouřící pušku, proběhli kolem Pierra. Oba byli bledí a ve výrazu jejich tváří – jeden z nich se na Pierra nesměle podíval – bylo cosi podobného tomu, co viděl u mladého vojáka při popravě. Pierre se na vojáka podíval a vzpomněl si, jak si ten voják předevčírem spálil košili, když si ji sušil u ohně, a jak se mu smáli.

Vzadu, z místa, kde seděl Karatajev, zavyl pes. „Hloupé zvíře, proč vyje?“ pomyslel si Pierre.

Vojáci, Pierrovi druzi, kteří šli vedle něho, se stejně jako on neohlíželi na místo, odkud se ozval výstřel a potom vytí psa; ale na všech tvářích ležel přísný výraz.

XV

Depo i zajatci i maršálův vozatajský průvod se zastavili ve vesnici Šamševo. Všechno se natlačilo k ohňům. Pierre přišel k ohni, najedl se opečeného koňského masa, lehl si zády k ohni a hned usnul. Spal zase tím spánkem, jakým spal v Možajsku po Borodinu.

Zase se skutečné události spojovaly se sny a zase mu kdosi, ať už on sám, nebo někdo jiný, říkal myšlenky, a dokonce tytéž myšlenky, které slyšel v Možajsku.

„Život je všechno. Život je Bůh. Všechno se přesouvá a hýbe, a ten pohyb je Bůh. A dokud je život, je i slast sebeuvědomění Božství. Milovat život, milovat Boha. Nejtěžší a nejblaženější je milovat tento život ve svém utrpení, v nevinnosti utrpení."

„Karatajev!" vzpomněl si Pierre.

A najednou se Pierrovi jako živý zjevil dávno zapomenutý, mírný stařičký učitel, který ho ve Švýcarsku učil zeměpis. „Počkej," řekl stařeček. A ukázal Pierrovi glóbus. Ten glóbus byla živá, chvějící se koule, která neměla rozměry. Celý povrch koule se skládal z kapek, těsně k sobě přitisknutých. A ty kapky se všechny hýbaly, přesouvaly a chvílemi z několika splývaly v jednu, chvílemi se z jedné dělily na mnoho. Každá kapka se snažila rozlít, zabrat co největší prostor, ale ostatní, které se snažily o totéž, ji stlačovaly, někdy ničily, někdy s ní splývaly.

„To je život," řekl stařičký učitel.

„Jak je to prosté a jasné," pomyslel si Pierre. „Jak jsem to mohl dřív nevědět."

„Uprostřed je Bůh a každá kapka se snaží rozšířit, aby ho v co největších rozměrech odrážela. A roste, splývá a zmenšuje se a ničí se na

povrchu, odchází do hloubky a znovu vyplouvá. Tady je on, Karatajev, hle, rozlil se a zmizel. Rozumíte, dítě moje?“ řekl učitel.

„Rozumíte, u všech čertů?“ vykřikl hlas a Pierre se probudil.

Nadzvedl se a posadil. U ohně seděl na bobku Francouz, který právě odstrčil ruského vojáka, a opékal maso napíchnuté na nabijáku. Šlachovité, vyhrnuté, chlupaté, rudé ruce s krátkými prsty obratně otáčely nabijákem. Hnědá, zachmuřená tvář se staženým obočím byla ve světle uhlíků jasně vidět.

„Jemu je to jedno,“ zabručel a rychle se obrátil k vojákovi, který stál za ním… „lupič. Vážně!“ A voják, který otáčel nabijákem, se zachmuřeně podíval na Pierra. Pierre se odvrátil a zahleděl se do stínů. Jeden ruský zajatý voják, ten, kterého Francouz odstrčil, seděl u ohně a cosi hladil rukou. Když se Pierre podíval blíž, poznal fialového psíka, který vrtěl ocasem a seděl vedle vojáka.

„Á, přišel jsi?“ řekl Pierre. „Á, Pla…“ začal a nedořekl. V jeho představivosti se najednou, současně a navzájem propojené, vynořila vzpomínka na pohled, kterým se na něho díval Platon, když seděl pod stromem, na výstřel, který na tom místě slyšel, na vytí psa, na zločinné tváře dvou Francouzů, kteří kolem něho proběhli, na sundanou kouřící pušku, na to, že Karatajev při tomto odpočinku chybí, a už byl připraven pochopit, že Karatajev byl zabit, ale v tom samém okamžiku se mu v duši, bůhvíodkud, vynořila vzpomínka na večer, který strávil s krásnou Polkou, v létě, na balkoně svého kyjevského domu. A aniž přece jen propojil vzpomínky dnešního dne a vyvodil z nich závěr, Pierre zavřel oči, a obraz letní přírody se smísil se vzpomínkou na koupání, na tekutou chvějící se kouli, a on se kamsi ponořil do vody, takže se voda nad jeho hlavou zavřela.

* * *

Před východem slunce ho probudily hlasité, časté výstřely a křik. Kolem Pierra proběhli Francouzi.

„Kozáci!“ vykřikl jeden z nich, a za minutu Pierra obklopil zástup ruských tváří.

Pierre dlouho nemohl pochopit, co se s ním děje. Ze všech stran slyšel radostné výkřiky druhů.

„Bratři! Moji drazí, holoubkové!“ křičeli s pláčem staří vojáci a objímali kozáky a husary. Husaři a kozáci obklopovali zajatce a spěšně jim nabízeli kdo šaty, kdo boty, kdo chleba. Pierre seděl uprostřed nich, vzlykal a nemohl ze sebe vypravit ani slovo; objal prvního vojáka, který k němu přistoupil, a s pláčem ho líbal.

Dolochov stál u brány rozbořeného domu a nechával kolem sebe procházet zástup odzbrojených Francouzů. Francouzi, rozrušení vším, co se stalo, spolu hlasitě mluvili; ale když procházeli kolem Dolochova, který se lehce šlehal nahajkou po holínkách a díval se na ně svým chladným, skelným pohledem, který nesliboval nic dobrého, jejich hovor utichal. Z druhé strany stál Dolochovův kozák a počítal zajatce a každou stovku si poznamenával čárkou křídou na bránu.

„Kolik?“ zeptal se Dolochov kozáka, který počítal zajatce.

„Druhá stovka se plní,“ odpověděl kozák.

„Pohyb, pohyb,“ opakoval Dolochov, který se tomu výrazu naučil od Francouzů, a když se setkal pohledem s procházejícími zajatci, jeho pohled se rozžehl krutým leskem.

Děnisov se zachmuřenou tváří, papachu v ruce, šel za kozáky, kteří nesli k jámě vykopané v sadu tělo Péti Rostova.

XVI

Od dvacátého osmého října, kdy začaly mrazy, dostal útěk Francouzů jen tragičtější ráz – lidí, kteří mrzli a upékali se k smrti u ohňů, a císaře, králů a vévodů, kteří v kožiších a kočárech dál jeli s nakradeným majetkem; ale ve své podstatě se proces útěku a rozkladu francouzské armády od odchodu z Moskvy ani v nejmenším nezměnil.

Z Moskvy do Vjazmy zbylo ze třiasedmdesátitisícové francouzské armády, nepočítáme-li gardu – která za celou válku nedělala nic jiného, než že rabovala –, ze třiasedmdesáti tisíc šestatřicet tisíc; z tohoto počtu přitom v bitvách nevypadlo víc než pět tisíc. To je první člen řady, kterým jsou matematicky přesně určeny ty další.

Francouzská armáda tála a hynula v témž poměru z Moskvy do Vjazmy, z Vjazmy do Smolenska, ze Smolenska k Berezině, od Bereziny do Vilna, nezávisle na větší či menší míře mrazu, pronásledování, zatarasení cesty a všech ostatních podmínek, vezmeme-li je každou zvlášť. Po Vjazmě se francouzská vojska místo ve třech kolonách natlačila do jednoho houfu a tak šla až do konce. Berthier psal svému panovníkovi – je známo, jak daleko od pravdy si velitelé dovolují popisovat stav armády. Psal:

„Považuji za svou povinnost oznámit Vašemu Veličenstvu, v jakém stavu jsou jeho vojska v různých armádních sborech, které jsem měl příležitost pozorovat v posledních dvou či třech dnech na různých místech pochodu. Jsou téměř v rozkladu. Počet vojáků, kteří následují zástavy, činí téměř ve všech plucích nanejvýš čtvrtinu, ostatní jdou jednotlivě různými směry a na vlastní pěst v naději, že seženou obživu, a aby se zbavili kázně. Obecně pokládají Smolensk za místo, kde se mají zotavit. V posledních dnech bylo pozorováno, že mnoho vojáků

odhazuje náboje a zbraně. Za tohoto stavu věcí vyžaduje zájem služby Vašemu Veličenstvu, ať jsou jeho další záměry jakékoli, aby se armáda shromáždila ve Smolensku a začala se zbavovat nebojujících, jako jsou jezdci bez koní, a zbytečných zavazadel a dělostřeleckého materiálu, který už není v poměru k nynějším silám. Kromě toho potřebují vojáci, vyčerpaní hladem a únavou, dny odpočinku a zásoby; mnoho jich v posledních dnech zemřelo na cestě a v bivacích. Tento stav se neustále zhoršuje a dává důvod k obavám, že nebude-li rychle zjednána náprava, nebudeme už v boji vojska ovládat. Devátého listopadu, třicet verst od Smolenska."

Když se Francouzi vhrnuli do Smolenska, který se jim zdál zemí zaslíbenou, zabíjeli se navzájem kvůli proviantu, vyplenili své vlastní sklady, a když bylo všechno vypleněno, utíkali dál.

Všichni šli a sami nevěděli kam a proč. Ještě méně než ostatní to věděl Napoleonův génius, protože mu nikdo nic nenařizoval. Ale přesto on i jeho okolí dodržovali své dávné zvyky: psaly se rozkazy, dopisy, hlášení, denní rozkazy; oslovovali se navzájem „Veličenstvo, bratranče, kníže z Eckmühlu, králi neapolský" a tak dále. Ale rozkazy a hlášení byly jen na papíře, nic se podle nich neplnilo, protože se to plnit nedalo, a přestože se navzájem titulovali veličenstvy, výsostmi a bratranci, všichni cítili, že jsou ubozí a odporní lidé, kteří natropili mnoho zla, za které teď museli platit. A přestože předstírali, že se starají o armádu, myslel každý jen na sebe a na to, jak co nejdřív odejít a zachránit se.

XVII

Počínání ruského a francouzského vojska během zpětného tažení od Moskvy až k Němenu se podobá hře na slepou bábu, kdy se dvěma hráčům zavážou oči a jeden občas zazvoní zvonečkem, aby dal o sobě vědět tomu, kdo chytá. Zpočátku ten, koho chytají, zvoní a nepřítele se nebojí, ale když je s ním zle, snaží se jít neslyšně, utíká před svým nepřítelem, a často, když si myslí, že utíká, jde mu rovnou do rukou.

Zpočátku napoleonská vojska o sobě ještě dávala vědět – to bylo v prvním období pochodu po kalužské silnici –, ale potom, když se dostala na smolenskou silnici, dala se na útěk, rukou přidržovala srdce zvonečku a často, když si myslela, že unikají, narážela rovnou na Rusy.

Při rychlosti, s jakou utíkali Francouzi a za nimi Rusové, a při vyčerpání koní, které z toho plynulo, neexistoval hlavní prostředek, jak přibližně zjistit, kde se nepřítel nachází – jezdecké hlídky. Kromě toho kvůli častým a rychlým změnám postavení obou armád nemohly zprávy, pokud vůbec nějaké byly, dorazit včas. Když druhého dne přišla zpráva, že nepřátelská armáda byla prvního tam a tam, pak třetího, kdy se dalo něco podniknout, už ta armáda ušla dva pochody a byla v úplně jiném postavení.

Jedna armáda utíkala, druhá ji dohánělа. Od Smolenska měli Francouzi před sebou mnoho různých cest; a zdálo by se, že tady, když tu stáli čtyři dny, mohli Francouzi zjistit, kde je nepřítel, vymyslet něco výhodného a podniknout něco nového. Ale po čtyřdenní zastávce se jejich davy znovu daly na útěk, ne napravo, ne nalevo, ale bez jakýchkoli manévrů a úvah po staré, horší cestě, na Krasnoje a Oršu – po vyšlapané stopě.

Francouzi čekali nepřítele za sebou, a ne před sebou, a tak utíkali roztažení a oddělení jedni od druhých na vzdálenost čtyřiadvaceti hodin. Před všemi utíkal císař, potom králové, potom vévodové. Ruská armáda si myslela, že Napoleon zahne doprava za Dněpr, což bylo jediné rozumné, a tak se také stočila doprava a vyšla na hlavní silnici ke Krasnému. A tady, jako při hře na slepou bábu, narazili Francouzi na náš předvoj. Když nečekaně uviděli nepřítele, Francouzi se zmátli, zarazili se z nečekaného leknutí, ale pak se zase dali na útěk a nechávali za sebou své druhy, kteří šli vzadu. Tady jako špalírem ruských vojsk procházely tři dny jedna za druhou jednotlivé části Francouzů, nejdřív místokrálovy, potom Davoutovy, potom Neyovy. Všichni se navzájem opustili, odhodili všechna svá zavazadla, dělostřelectvo, polovinu lidí a utíkali a jen v noci obcházeli Rusy zprava v půlkruzích.

Ney, který šel poslední, protože se zabýval vyhazováním smolenských hradeb, které nikomu nepřekážely – navzdory neutěšené situaci Francouzů, nebo právě kvůli ní, se jim chtělo ztlouct tu podlahu, o kterou se uhodili –, tedy Ney, který šel poslední, doběhl se svým desetitisícovým sborem do Orši k Napoleonovi jen s tisícem mužů, když předtím opustil všechny ostatní lidi i všechna děla a v noci se kradmo prodral lesem přes Dněpr.

Z Orši utíkali dál po silnici na Vilno a stejně tak hráli s pronásledující armádou na slepou bábu. Na Berezině se znovu zmátli, mnoho se jich utopilo, mnoho se vzdalo, ale ti, kdo se dostali přes řeku, utíkali dál. Jejich vrchní velitel si oblékl kožich, sedl do saní a ujel sám, své druhy opustil. Kdo mohl, odjel taky, kdo nemohl, vzdal se nebo zemřel.

XVIII

Zdálo by se, že právě v tomto tažení francouzského útěku, kdy Francouzi dělali všechno, co jen bylo možné, aby se zahubili; kdy v žádném pohybu toho davu, počínaje odbočením na kalužskou silnici až po útěk velitele od armády, nebyl ani nejmenší smysl – zdálo by se, že v tomto období tažení už historikové, kteří připisují činy mas vůli jednoho člověka, nemohou popisovat tento ústup po svém. Ale kdepak. Historikové o tomto tažení napsali hory knih a všude jsou popsány Napoleonovy rozkazy a jeho hluboce promyšlené plány – manévry, které řídily vojsko – a geniální rozkazy jeho maršálů.

Ústup od Malojaroslavce v době, kdy se mu otevírá cesta do úrodného kraje a kdy má volnou tu souběžnou cestu, po níž ho potom pronásledoval Kutuzov, zbytečný ústup po zpustošené cestě, se nám vysvětluje různými hlubokomyslnými úvahami. Stejně hlubokomyslnými úvahami se popisuje jeho ústup od Smolenska na Oršu. Potom se popisuje jeho hrdinství u Krasného, kde se prý chystá přijmout bitvu a sám velet, chodí s březovou holí a říká:

„Dost jsem hrál císaře, je čas hrát generála," a přesto hned nato utíká dál a nechává napospas osudu rozptýlené části armády, které jsou vzadu.

Potom se nám popisuje velikost ducha maršálů, zvláště Neye, velikost ducha, která spočívá v tom, že v noci obešel lesem přes Dněpr a bez zástav a dělostřelectva a bez devíti desetin vojska doběhl do Orši.

A nakonec poslední odjezd velikého císaře od hrdinné armády nám historikové líčí jako cosi velikého a geniálního. Dokonce i tento poslední čin útěku, který se v lidské řeči nazývá nejvyšším stupněm pod-

losti, za nějž se učí stydět každé dítě, i tento čin dostává v řeči historiků ospravedlnění.

Když už nelze ty tak pružné nitě historických úvah natáhnout dál, když je čin už zjevně v rozporu s tím, co celé lidstvo nazývá dobrem, a dokonce spravedlností, objeví se u historiků spásný pojem velikosti. Velikost jako by vylučovala možnost měřit dobrem a zlem. Pro velikého není nic zlého. Není hrůzy, kterou by bylo možné klást za vinu tomu, kdo je veliký.

„To je veliké!“ říkají historikové, a pak už není ani dobré, ani zlé, ale je jen „veliké“ a „neveliké“. Veliké je dobré, neveliké je zlé. Velikost je podle jejich představ vlastností jakýchsi zvláštních bytostí, kterým říkají hrdinové. A Napoleon, který se v teplém kožichu klidí domů od hynoucích nejen druhů, ale – podle svého mínění – lidí, které sem sám přivedl, cítí, že je to veliké, a jeho duše je klidná.

„Od vznešeného“ – vidí v sobě cosi vznešeného – „k směšnému je jen krok,“ říká. A celý svět padesát let opakuje: Vznešený! Veliký! Napoleon Veliký! Od vznešeného k směšnému je jen krok.

A nikoho nenapadne, že uznávat velikost, kterou nelze měřit dobrem a zlem, znamená jen uznávat vlastní nicotnost a nezměrnou malost.

Pro nás, kteří máme od Krista danou míru dobra a zla, není nic nezměrného. A není velikosti tam, kde není prostota, dobro a pravda.

XIX

Kdo z ruských lidí, když četl popisy posledního období tažení roku tisíc osm set dvanáct, nezakusil tíživý pocit mrzutosti, neuspokojení a nejasnosti? Kdo si nekladl otázky: jak to, že nezajali, nezničili všechny Francouze, když je všechny tři armády obklopovaly v převaze, když rozvrácení Francouzi, hladoví a promrzlí, se vzdávali v celých davech a když – jak nám vypráví historie – cílem Rusů bylo právě zastavit, odříznout a zajmout všechny Francouze?

Jak to, že to ruské vojsko, které, slabší počtem než Francouzi, svedlo bitvu u Borodina, jak to, že toto vojsko, které Francouze obklopovalo ze tří stran a mělo za cíl je zajmout, svého cíle nedosáhlo? Copak mají Francouzi před námi tak obrovskou převahu, že jsme je nedokázali porazit, ačkoli jsme je obklíčili s přesilou? Jak se to mohlo stát?

Historie – ta, které se tímto slovem říká – na tyto otázky odpovídá, že se to stalo proto, že Kutuzov i Tormasov i Čičagov i ten a ten neprovedli ty a ty manévry.

Ale proč všechny ty manévry neprovedli? Proč, jestliže byli vinni tím, že předsevzatého cíle nebylo dosaženo – proč je nesoudili a nepopravili? Ale i kdybychom připustili, že vinu na *nezdaru* Rusů nesli Kutuzov a Čičagov a podobně, přesto nelze pochopit, proč ani za těch podmínek, v jakých byla ruská vojska u Krasného a u Bereziny – v obou případech měli Rusové přesilu –, proč nebylo zajato francouzské vojsko s maršály, králi a císařem, když právě v tom spočíval cíl Rusů?

Vysvětlovat tento podivný jev tím, jak to dělají ruští vojenští historikové, že Kutuzov útoku zabránil, je neopodstatněné, protože víme, že

Kutuzovova vůle nedokázala vojsko zadržet od útoku u Vjazmy a u Tarutina.

Proč bylo ruské vojsko, které se slabšími silami zvítězilo u Borodina nad nepřítelem v plné síle, poraženo u Krasného a u Bereziny rozvrácenými davy Francouzů, když mělo přesilu?

Jestliže cílem Rusů bylo odříznout a zajmout Napoleona a maršály, a tohoto cíle nejenže nebylo dosaženo, ale všechny pokusy o jeho dosažení byly pokaždé zmařeny tím nejhanebnějším způsobem, pak Francouzi zcela právem líčí poslední období tažení jako řadu vítězství a ruští historikové ho zcela neprávem líčí jako vítězné.

Ruští vojenští historikové, nakolik je pro ně závazná logika, k tomuto závěru bezděčně docházejí, a navzdory lyrickým provoláním o statečnosti a oddanosti a tak dále musí bezděčně přiznat, že ústup Francouzů z Moskvy je řadou Napoleonových vítězství a Kutuzovových porážek.

Ale ponecháme-li národní hrdost úplně stranou, cítíme, že tento závěr sám v sobě obsahuje rozpor, protože řada francouzských vítězství je přivedla k úplné zkáze a řada ruských porážek je přivedla k úplnému zničení nepřítele a k vyčištění vlastní vlasti.

Zdroj tohoto rozporu je v tom, že historikové, kteří studují události podle dopisů panovníků a generálů, podle relací, hlášení a podobně, předpokládali falešný, nikdy neexistující cíl posledního období války roku tisíc osm set dvanáct – cíl, který prý spočíval v tom, odříznout a chytit Napoleona s maršály a armádou.

Takový cíl nikdy nebyl a ani být nemohl, protože neměl smysl a jeho dosažení bylo naprosto nemožné.

Tento cíl neměl žádný smysl zaprvé proto, že rozvrácená Napoleonova armáda utíkala z Ruska se vší možnou rychlostí, to jest dělala právě to, co si mohl přát každý Rus. Proč tedy podnikat různé operace proti Francouzům, kteří utíkali tak rychle, jak jen mohli?

Zadruhé bylo nesmyslné stavět se do cesty lidem, kteří celou svou energii zaměřili na útěk.

Zatřetí bylo nesmyslné ztrácet vlastní vojska kvůli zničení francouzských armád, které hynuly bez vnějších příčin v takové progresi, že ani bez jakéhokoli zatarasení cesty nemohly převést přes hranici víc, než převedly v prosinci, to jest jednu setinu celého vojska.

Začtvrté bylo nesmyslné přát si zajmout císaře, krále a vévody – lidi, jejichž zajetí by činnost Rusů v nejvyšší míře ztížilo, jak to uznávali nejobratnější diplomaté té doby, Joseph de Maistre a jiní. Ještě nesmyslnější bylo přát si zajmout francouzské sbory, když vlastní vojska do Krasného roztála na polovinu a ke sborům zajatců by bylo nutné oddělit celé divize na eskortu, a když vlastní vojáci ne vždycky dostávali plný příděl a ti, které už zajali, umírali hlady.

Celý ten hlubokomyslný plán, jak odříznout a chytit Napoleona s armádou, se podobal plánu zahradníka, který by vyháněl ze zahrady dobytek, jenž mu pošlapal záhony, a přitom by přiběhl k bráně a začal by ten dobytek tlouct po hlavě. Jediné, co by se dalo říct na zahradníkovu omluvu, by bylo, že se velice rozzlobil. Ale ani to se nedalo říct o autorech toho projektu, protože pošlapanými záhony neutrpěli oni.

Ale kromě toho, že odříznout Napoleona s armádou bylo nesmyslné, bylo to i nemožné.

Nemožné to bylo zaprvé proto, že jak ukazuje zkušenost, pohyb kolon v jedné bitvě na vzdálenost nějakých pěti verst se nikdy neshoduje s plány, a tak pravděpodobnost, že se Čičagov, Kutuzov a Wittgenstein sejdou včas na určeném místě, byla tak nepatrná, že se rovnala nemožnosti; tak si to ostatně myslel i Kutuzov, který už když plán dostal, řekl, že diverze na velké vzdálenosti nepřinášejí žádoucí výsledky.

Zadruhé to bylo nemožné proto, že k ochromení té setrvačné síly, s jakou se Napoleonovo vojsko pohybovalo zpátky, bylo zapotřebí nesrovnatelně větších vojsk, než jaká měli Rusové.

Zatřetí to bylo nemožné proto, že vojenské slovo „odříznout“ nemá žádný smysl. Odříznout se dá krajíc chleba, ale ne armáda. Odříznout armádu – přehradit jí cestu – nijak nejde, protože kolem je vždycky dost místa, kudy se dá obejít, a je tu noc, kdy není nic vidět, o čemž se vojenští učenci mohli přesvědčit třeba na příkladech Krasného a Bereziny. A zajmout nelze nikoho, aniž by s tím ten, koho zajímají, souhlasil, stejně jako nelze chytit vlaštovku, ačkoli ji lze vzít, když si sedne na ruku. Zajmout se dá ten, kdo se vzdá, jako Němci, podle pravidel strategie a taktiky. Ale francouzská vojska zcela správně neshledávala, že by se jim to hodilo, protože na útěku i v zajetí je čekala stejná smrt hladem a zimou.

Začtvrté, a to hlavně, to bylo nemožné proto, že od té doby, co existuje svět, nebylo války za tak strašných podmínek, za jakých probíhala v roce tisíc osm set dvanáct, a ruská vojska při pronásledování Francouzů napjala všechny své síly a nemohla udělat víc, aniž by sama zahynula.

Během pochodu ruské armády od Tarutina ke Krasnému z ní vypadlo padesát tisíc nemocných a opozdilců, to jest počet, který se rovná obyvatelstvu velkého gubernského města. Polovina lidí vypadla z armády bez bitev.

A o tomto období tažení, kdy vojska bez bot a kožichů, s neúplným proviantem, bez kořalky, po celé měsíce nocují ve sněhu při patnácti stupních mrazu; kdy je dne jen sedm až osm hodin a zbytek je noc, během níž nemůže působit kázeň; kdy lidé nejsou jako v bitvě uvedeni jen na několik hodin do oblasti smrti, kde už kázeň neplatí, ale kdy lidé po celé měsíce žijí a každou minutu zápasí se smrtí hladem a zimou; kdy za měsíc zahyne polovina armády – o tomto období tažení nám historikové vyprávějí, jak měl Miloradovič provést boční pochod tam a tam a Tormasov tam a tam, a jak se měl Čičagov přesunout tam a tam – přesunout se ve sněhu nad kolena –, a jak ten zvrátil a odřízl, a tak dále a tak dále.

Rusové, kteří napůl vymírali, udělali všechno, co se udělat dalo a mělo, aby dosáhli cíle hodného národa, a nemohou za to, že jiní ruští lidé, kteří seděli v teplých pokojích, zamýšleli udělat to, co bylo nemožné.

Celý ten podivný, dnes nepochopitelný rozpor mezi skutečností a historickým popisem pochází jen z toho, že historikové, kteří o této události psali, psali dějiny krásných citů a slov různých generálů, a ne dějiny událostí.

Jim se zdají velice zajímavá Miloradovičova slova, vyznamenání, která dostal ten a onen generál, a jejich domněnky; ale otázka těch padesáti tisíc, kteří zůstali po lazaretech a v hrobech, je ani nezajímá, protože nepatří k předmětu jejich studia.

A přitom stačí jen se odvrátit od studia hlášení a generálních plánů a proniknout do pohybu těch statisíců lidí, kteří se události přímo a bezprostředně účastnili, a všechny otázky, které se dřív zdály neřešitelné, najednou s neobyčejnou lehkostí a prostotou dostanou nepochybné řešení.

Cíl odříznout Napoleona s armádou nikdy neexistoval, leda v představách desítky lidí. Existovat nemohl, protože byl nesmyslný a jeho dosažení bylo nemožné.

Národ měl jediný cíl: vyčistit svou zemi od vpádu. Tohoto cíle se dosahovalo zaprvé samo sebou, protože Francouzi utíkali, a proto stačilo jen tento pohyb nezastavovat. Zadruhé se ho dosahovalo činností lidové války, která Francouze ničila, a zatřetí tím, že velká ruská armáda šla Francouzům v patách a byla připravena použít sílu, kdyby se pohyb Francouzů zastavil.

Ruská armáda musela působit jako bič na prchající zvíře. A zkušený honák věděl, že nejvýhodnější je držet bič zdvižený a hrozit jím, a ne šlehat prchající zvíře po hlavě.

* * *

Díl čtvrtý

I

Když člověk vidí umírající zvíře, zmocní se ho hrůza: to, čím je on sám – jeho podstata –, se mu před očima zjevně ničí, přestává být. Ale když je umírajícím člověk, a to člověk milovaný, pak kromě hrůzy, kterou cítíme před zničením života, cítíme i trhlinu a duchovní ránu, která stejně jako rána tělesná někdy zabíjí, někdy se zacelí, ale vždycky bolí a bojí se každého vnějšího, dráždivého doteku.

Po smrti knížete Andreje to Nataša i kněžna Marja cítily stejně. Mravně skloněné a s očima přimhouřenýma před hrozivým mrakem smrti, který se nad nimi vznášel, se neodvažovaly pohlédnout životu do tváře. Opatrně chránily své otevřené rány před urážlivými, bolestnými doteky. Všechno – kočár, který rychle projel ulicí, připomínka oběda, otázka služebné, které šaty má připravit, a ještě hůř slovo neupřímné, slabé účasti –, všechno ránu bolestně dráždilo, zdálo se urážkou a rušilo to nezbytné ticho, v němž se obě snažily naslouchat strašnému, přísnému chóru, který v jejich představách ještě neutichl, a překáželo jim to hledět do těch tajemných nekonečných dálek, které se před nimi na okamžik otevřely.

Jen spolu jim nebylo urážlivě ani bolestně. Mluvily spolu málo. A když už mluvily, pak jen o těch nejbezvýznamnějších věcech. Jedna i druhá se stejně vyhýbaly zmínce o čemkoli, co mělo nějaký vztah k budoucnosti.

Připustit možnost budoucnosti jim připadalo jako urážka jeho památky. Ještě opatrněji se ve svých rozhovorech vyhýbaly všemu, co mohlo mít vztah k zesnulému. Zdálo se jim, že to, co prožily a procítily, nelze vyjádřit slovy. Zdálo se jim, že každá slovní zmínka o podrobnostech jeho života porušuje velikost a posvátnost tajemství, které se jim před očima naplnilo.

Ustavičné zdržování se slov, stálé pečlivé obcházení všeho, co mohlo přivést řeč na něj – to ustavičné zastavování se z různých stran na hranici toho, o čem se nesmělo mluvit –, stavělo před jejich představivost ještě čistěji a jasněji to, co cítily.

Ale čistý, úplný žal je stejně nemožný jako čistá a úplná radost. Kněžnu Marju, která byla jedinou nezávislou paní svého osudu, poručnicí a vychovatelkou synovce, povolal život jako první z toho světa žalu, v němž žila první dva týdny. Dostala dopisy od příbuzných a bylo třeba na ně odpovídat; pokoj, do něhož umístili Nikolušku, byl vlhký a chlapec začal kašlat. Alpatyč přijel do Jaroslavle s vyúčtováním a s návrhy a radami, aby se přestěhovali do Moskvy, do domu na Vzdvižence, který zůstal celý a potřeboval jen drobné opravy. Život se nezastavoval a bylo třeba žít. Jakkoli těžké bylo pro kněžnu Marju opustit ten svět osamělého rozjímání, v němž dosud žila, jakkoli jí bylo líto a jako by se i styděla nechat Natašu samotnou, starosti života si žádaly její účast, a ona se jim mimoděk oddala. Kontrolovala s Alpatyčem účty, radila se s Dessallesem o synovci a vydávala pokyny a chystala se na stěhování do Moskvy.

Nataša zůstávala sama, a od té doby, co se kněžna Marja začala zabývat přípravami k odjezdu, se vyhýbala i jí.

Kněžna Marja navrhla hraběnce, aby s ní Natašu pustila do Moskvy, a matka i otec na ten návrh radostně přistoupili, protože den ode dne pozorovali, jak dceři ubývá tělesných sil, a soudili, že jí prospěje jak změna prostředí, tak pomoc moskevských lékařů.

„Já nikam nepojedu," odpověděla Nataša, když jí to navrhli, „jen mě prosím nechte být," řekla a vyběhla z pokoje a stěží zadržovala slzy, ani ne tak žalu, jako spíš mrzutosti a zlosti.

Od té doby, co se cítila opuštěná kněžnou Marjou a osamělá ve svém žalu, sedávala Nataša většinu času sama ve svém pokoji s nohama na pohovce v koutě, něco svými tenkými, napjatými prsty trhala nebo mačkala a upřeným, nehybným pohledem hleděla na to, na čem jí zrovna spočinuly oči. Ta samota ji vysilovala a trápila; ale byla pro ni nezbytná. Jakmile k ní někdo vešel, rychle vstala, změnila polohu i výraz pohledu a sáhla po knize nebo po šití a zjevně netrpělivě čekala, až ten, kdo ji vyrušil, zase odejde.

Pořád se jí zdálo, že už už pochopí, že pronikne k tomu, k čemu se se strašnou otázkou, nad její síly, upíral její duševní zrak.

Koncem prosince seděla Nataša, hubená a bledá, v černých vlněných šatech, s copem ledabyle stočeným do uzlu, s nohama na pohovce v koutě, napjatě mačkala a zase rozvazovala konce pásku a dívala se na roh dveří.

Dívala se tam, kam odešel on, na onu stranu života. A ta strana života, o které dřív nikdy nepřemýšlela, která se jí dřív zdála tak daleká a neuvěřitelná, jí teď byla bližší a vlastnější, srozumitelnější než tahle strana života, kde bylo všechno buď prázdnota a zkáza, nebo utrpení a urážka.

Dívala se tam, kde věděla, že je on; ale nedokázala ho vidět jinak, než jaký byl tady. Viděla ho znovu takového, jaký byl v Mytiščích, u Trojice, v Jaroslavli.

Viděla jeho tvář, slyšela jeho hlas a opakovala jeho slova i svá slova, která mu řekla, a někdy si za sebe i za něho vymýšlela nová slova, která tehdy mohla zaznít.

Tady leží v křesle ve svém sametovém kožíšku, hlavu opírá o hubenou bledou ruku. Hruď má strašně propadlou a ramena zdvižená. Rty pevně sevřené, oči se lesknou a na bledém čele mu naskakuje a zase

mizí vráska. Jedna noha se mu sotva znatelně a rychle chvěje. Nataša ví, že zápasí s mučivou bolestí. „Co je to za bolest? Proč bolest? Co cítí? Jak ho to bolí!“ myslí si Nataša. Všiml si její pozornosti, zvedl oči a začal bez úsměvu mluvit.

„Jedno je hrozné,“ řekl, „spoutat se navždy s trpícím člověkem. To je věčné trápení.“ A zkoumavě se na ni podíval. Nataša tehdy jako vždycky odpověděla dřív, než stihla pomyslet na to, co odpovídá, a řekla: „Takhle to nemůže pokračovat, to nebude, vy se uzdravíte – úplně.“

Teď ho znovu viděla a teď znovu prožívala všechno, co tehdy cítila. Vzpomněla si na jeho dlouhý, smutný, přísný pohled při těch slovech a pochopila, co znamenala výčitka a zoufalství toho dlouhého pohledu.

„Souhlasila jsem,“ říkala si teď Nataša, „že by bylo hrozné, kdyby zůstal navždy trpícím. Řekla jsem to tehdy jen tak, protože pro něho by to bylo hrozné, a on to pochopil jinak. Myslel si, že by to bylo hrozné *pro mě*. Tehdy ještě chtěl žít – bál se smrti. A já mu to řekla tak hrubě, tak hloupě. Nemyslela jsem to tak. Myslela jsem úplně něco jiného. Kdybych řekla, co jsem si myslela, řekla bych: ať by umíral, ať by pořád umíral před mýma očima, byla bych šťastná ve srovnání s tím, jak je mi teď. Teď… Nic, nikdo už není. Věděl to? Ne. Nevěděl a nikdy se to nedozví. A teď už nikdy, nikdy se to nedá napravit.“ A on jí znovu říkal tatáž slova, ale teď mu Nataša ve své představě odpovídala jinak. Zastavila ho a řekla: „Hrozné pro vás, ale ne pro mě. Věřte, že bez vás pro mě v životě nic není, a trpět s vámi je pro mě největší štěstí.“ A on vzal její ruku a tiskl ji tak, jak ji tiskl toho strašného večera, čtyři dny před smrtí. A ve své představě mu říkala ještě další něžná, milující slova, která mu mohla tehdy říct. „Miluju tě… tebe… miluju, miluju…“ říkala a křečovitě svírala ruce a se zatvrzelým úsilím zatínala zuby.

A zmocňoval se jí sladký žal a do očí jí už vstupovaly slzy, ale najednou se sama sebe ptala: komu to říká? Kde je on a kdo je teď? A znovu všechno zahalilo suché, tvrdé nepochopení a znovu, s napjatě staže-

ným obočím, upírala zrak tam, kde byl on. A už už, zdálo se jí, proniká k tajemství… Ale v tu chvíli, kdy se jí to nepochopitelné, jak se zdálo, už otevíralo, bolestně jí zasáhl sluch hlasitý cvakot kliky u dveří. Rychle a neopatrně, s vyděšeným výrazem tváře, který se Nataše nijak netýkal, vešla do pokoje komorná Duňaša.

„Pojďte prosím k tatínkovi, rychle," řekla Duňaša se zvláštním, vzrušeným výrazem. „Neštěstí, s Petrem Iljičem… dopis," vyrazila ze sebe a vzlykla.

II

Kromě obecného pocitu odcizení ode všech lidí cítila Nataša v té době zvláštní odcizení od členů své rodiny. Všichni její blízcí – otec, matka, Soňa – jí byli tak blízcí, tak všední a známí, že všechna jejich slova i city jí připadaly jako urážka toho světa, v němž poslední dobou žila, a hleděla na ně nejen lhostejně, ale nepřátelsky. Slyšela Duňašina slova o Petru Iljičovi, o neštěstí, ale nepochopila je.

„Jaké neštěstí by u nich mohlo být, jaké vůbec může být neštěstí? U nich je všechno po starém, zvyklé a klidné," řekla si v duchu Nataša.

Když vešla do sálu, otec rychle vycházel z hraběnčina pokoje. Tvář měl svraštělou a mokrou od slz. Zřejmě z toho pokoje vyběhl, aby dal průchod vzlykům, které ho dusily. Když uviděl Natašu, zoufale rozhodil rukama a propukl v bolestný, křečovitý pláč, který mu znetvořil kulatou, měkkou tvář.

„Pé... Péťa... Jdi, jdi, ona... ona... volá..." A plakal jako dítě, rychle cupital zeslábnutýma nohama ke židli a skoro na ni upadl a zakryl si tvář rukama.

Najednou jako by celou Natašinou bytostí proběhl elektrický proud. Něco ji strašně bolestně udeřilo do srdce. Ucítila strašnou bolest; zdálo se jí, že se v ní něco utrhává a že umírá. Ale hned po bolesti pocítila v jediném okamžiku osvobození od zákazu žít, který na ní ležel. Když uviděla otce a zaslechla zpoza dveří strašný, hrubý matčin křik, v okamžiku zapomněla na sebe i na svůj žal. Přiběhla k otci, ale on bezmocně mávl rukou a ukazoval na matčiny dveře. Ze dveří vyšla kněžna Marja, bledá, s chvějící se spodní čelistí, vzala Natašu za ruku a něco jí říkala. Nataša ji neviděla ani neslyšela. Rychlými kroky vešla dveřmi,

na okamžik se zastavila, jako by bojovala sama se sebou, a přiběhla k matce.

Hraběnka ležela v křesle, podivně a nemotorně se natahovala a tloukla hlavou o stěnu. Soňa a služebné ji držely za ruce.

„Natašo, Natašo!…“ křičela hraběnka. „Není to pravda, není to pravda… On lže… Natašo!“ křičela a odstrkovala od sebe všechny kolem. „Jděte všichni pryč, není to pravda! Zabili ho!… cha cha cha!… není to pravda!“

Nataša se opřela kolenem o křeslo, sklonila se nad matkou, objala ji, nečekanou silou ji zvedla, otočila její tvář k sobě a přitiskla se k ní.

„Maminko!… holubičko!… Jsem tady, má milá. Maminko,“ šeptala jí, aniž na vteřinu umlkla.

Nepouštěla matku, něžně s ní zápasila, žádala polštář, vodu, rozepínala a trhala na matce šaty.

„Má milá, holubičko… Maminko… duše moje,“ šeptala bez přestání, líbala jí hlavu, ruce, tvář a cítila, jak jí nezadržitelně, proudem, tečou slzy a lechtají ji na nose a na tvářích.

Hraběnka stiskla dceři ruku, zavřela oči a na okamžik se utišila. Najednou se nezvykle rychle nadzvedla, nechápavě se rozhlédla, a když uviděla Natašu, začala jí ze všech sil svírat hlavu. Pak k sobě obrátila její tvář, svraštělou bolestí, a dlouho se do ní dívala.

„Natašo, ty mě máš ráda,“ řekla tichým, důvěřivým šepotem. „Natašo, ty mě neoklameš? Řekneš mi celou pravdu?“

Nataša na ni hleděla očima plnýma slz a v jejích očích i v její tváři byla jen prosba o odpuštění a o lásku.

„Má milá, maminko,“ opakovala a napínala všechny síly své lásky k tomu, aby z ní nějak sňala a vzala na sebe přebytek žalu, který ji drtil.

A matka v bezmocném zápase se skutečností znovu odmítala uvěřit, že by mohla žít, když jí zabili jejího milovaného chlapce, kypícího životem, a zachraňovala se před skutečností ve světě šílenství.

Nataša si nepamatovala, jak uběhl ten den, noc, další den a další noc. Nespala a od matky neodcházela. Natašina láska, vytrvalá a trpělivá, ne jako vysvětlení, ne jako útěcha, ale jako výzva k životu, jako by každou vteřinu objímala hraběnku ze všech stran. Třetí noc se hraběnka na několik minut utišila a Nataša zavřela oči a opřela si hlavu o opěradlo křesla. Postel zavrzala, Nataša otevřela oči. Hraběnka seděla na posteli a tiše mluvila.

„Jak jsem ráda, že jsi přijel. Jsi unavený, chceš čaj?“ Nataša k ní přistoupila. „Zhezčil jsi a zmužněl,“ pokračovala hraběnka a vzala dceru za ruku.

„Maminko, co to říkáte!…“

„Natašo, už není, už není!“ A hraběnka objala dceru a poprvé se rozplakala.

III

Kněžna Marja svůj odjezd odložila. Soňa i hrabě se snažili Natašu zastoupit, ale nedokázali to. Viděli, že jen ona dokáže matku udržet před šíleným zoufalstvím. Tři týdny žila Nataša nepřetržitě u matky, spala v křesle v jejím pokoji, dávala jí pít a jíst a bez přestání s ní mluvila – mluvila, protože jen její něžný, laskavý hlas hraběnku uklidňoval.

Matčina duševní rána se zacelit nemohla. Péťova smrt jí utrhla polovinu života. Měsíc po zprávě o Péťově smrti, která ji zastihla jako svěží a čilou padesátiletou ženu, vyšla ze svého pokoje polomrtvá a bez účasti na životě – stařena. Ale tatáž rána, která hraběnku napůl zabila, tahle nová rána povolala Natašu zpátky k životu.

Duševní rána, která vzniká roztržením duchovní bytosti, se – jakkoli se to zdá podivné – pozvolna zavírá stejně jako rána tělesná. A když se hluboká rána zahojí a zdá se, že se její okraje spojily, hojí se rána duševní stejně jako tělesná jen zevnitř, tlakem životní síly, která se dere ven.

Stejně se zahojila i rána Natašina. Myslela si, že její život skončil. Ale láska k matce jí najednou ukázala, že podstata jejího života – láska – v ní ještě žije. Probudila se láska, a probudil se život.

Poslední dny knížete Andreje spojily Natašu s kněžnou Marjou. Nové neštěstí je sblížilo ještě víc. Kněžna Marja odložila svůj odjezd a poslední tři týdny pečovala o Natašu jako o nemocné dítě. Poslední týdny, které Nataša strávila v matčině pokoji, podlomily její tělesné síly.

Jednou uprostřed dne si kněžna Marja všimla, že se Nataša chvěje v horečnaté zimnici, odvedla ji k sobě a uložila do své postele. Nataša

si lehla, ale když kněžna Marja spustila rolety a chtěla odejít, Nataša ji zavolala k sobě.

„Nechce se mi spát. Marie, poseď se mnou."

„Jsi unavená – zkus usnout."

„Ne, ne. Proč jsi mě odvedla? Bude se ptát."

„Je jí mnohem líp. Dneska tak hezky mluvila," řekla kněžna Marja.

Nataša ležela v posteli a v pološeru pokoje si prohlížela tvář kněžny Marji.

„Podobá se mu?" myslela si Nataša. „Ano, podobá a nepodobá. Ale je zvláštní, cizí, úplně nová, neznámá. A má mě ráda. Co má na duši? Samé dobré. Ale jak? Jak přemýšlí? Jak se na mě dívá? Ano, je nádherná."

„Mašo," řekla a nesměle si přitáhla její ruku. „Mašo, nemysli si, že jsem špatná. Že ne? Mašo, holubičko. Jak tě mám ráda. Buďme úplně, úplně přítelkyně."

A Nataša ji objímala a začala líbat ruce i tvář kněžny Marji. Kněžna Marja se za ten Natašin projev citů styděla a zároveň se z něho radovala.

Od toho dne vzniklo mezi kněžnou Marjou a Natašou to vášnivé a něžné přátelství, jaké bývá jen mezi ženami. Ustavičně se líbaly, říkaly si něžná slova a většinu času trávily spolu. Když jedna vyšla, druhá byla neklidná a spěchala za ní. Spolu cítily větší soulad, než každá zvlášť sama se sebou. Vznikl mezi nimi cit silnější než přátelství: byl to výjimečný pocit, že žít je možné jen v přítomnosti té druhé.

Někdy celé hodiny mlčely; někdy, když už ležely v postelích, začaly mluvit a mluvily až do rána. Mluvily většinou o dávné minulosti. Kněžna Marja vyprávěla o svém dětství, o své matce, o svém otci, o svých snech; a Nataša, která se dřív s klidným nepochopením odvracela od toho života oddanosti a pokory, od poezie křesťanského sebezapření, si teď, když se cítila svázaná láskou s kněžnou Marjou, zamilovala i minulost kněžny Marji a pochopila stránku života, která jí dřív byla

nepochopitelná. Nenapadlo ji uplatňovat ve svém životě pokoru a sebezapření, protože byla zvyklá hledat jiné radosti, ale tuto ctnost, dřív jí nepochopitelnou, v té druhé pochopila a zamilovala si ji. I kněžně Marje, když poslouchala vyprávění o Natašině dětství a prvním mládí, se otevřela dřív nepochopitelná stránka života: víra v život, v radosti života.

O *něm* stále stejně nemluvily, aby slovy nenarušily, jak se jim zdálo, tu výšku citu, která v nich byla, a tohle mlčení o něm způsobovalo, že na něj pozvolna, aniž tomu věřily, zapomínaly.

Nataša zhubla, zbledla a tělesně byla tak slabá, že všichni neustále mluvili o jejím zdraví, a jí to bylo příjemné. Ale někdy ji nečekaně přepadl nejen strach ze smrti, ale strach z nemoci, ze slabosti, ze ztráty krásy, a mimoděk si někdy pozorně prohlížela svou nahou paži a divila se, jak je hubená, nebo se po ránu zadívala do zrcadla na svou protáhlou, jak se jí zdálo, ubohou tvář. Zdálo se jí, že to tak má být, a zároveň jí bylo úzko a smutno.

Jednou rychle vyšla nahoru a těžce se zadýchala. Hned si mimoděk vymyslela nějakou práci dole a odtamtud znovu vyběhla nahoru, zkoušela své síly a pozorovala se.

Jindy zavolala Duňašu a hlas se jí zachvěl. Zavolala ji ještě jednou, přestože už slyšela její kroky – zavolala tím hrudním hlasem, kterým kdysi zpívala, a zaposlouchala se do něho.

Nevěděla to a nebyla by tomu uvěřila, ale pod vrstvou bahna, která jí zalila duši a zdála se jí neproniknutelná, už prorážely tenké, něžné, mladé jehličky trávy, které měly zakořenit a svými životními výhonky tak zakrýt žal, jenž ji drtil, že ho brzy nebude vidět ani znát. Rána se hojila zevnitř.

Koncem ledna odjela kněžna Marja do Moskvy a hrabě trval na tom, aby Nataša jela s ní a poradila se s lékaři.

IV

Po střetnutí u Vjazmy, kde Kutuzov nedokázal svá vojska zadržet v jejich touze nepřítele rozprášit, odříznout a tak dále, probíhal další pohyb prchajících Francouzů a Rusů, kteří prchali za nimi, až ke Krasnému bez bitev. Útěk byl tak rychlý, že ruská armáda, která za Francouzi utíkala, s nimi nestíhala držet krok, že koně v jezdectvu i v dělostřelectvu nemohli dál a že zprávy o pohybu Francouzů byly vždycky nepřesné.

Lidé v ruském vojsku byli tím nepřetržitým pochodem, po čtyřiceti verstách denně, tak vyčerpaní, že se rychleji pohybovat nemohli.

Abychom pochopili, do jaké míry byla ruská armáda vyčerpaná, stačí jasně pochopit význam té skutečnosti, že ruská armáda, která za celý pochod od Tarutina ztratila na raněných a padlých nanejvýš pět tisíc mužů a do zajetí ani stovku lidí, vyšla z Tarutina v počtu sto tisíc a ke Krasnému přišla v počtu padesáti tisíc.

Rychlý pohyb Rusů za Francouzi působil na ruskou armádu stejně zhoubně jako útěk na Francouze. Rozdíl byl jen v tom, že ruská armáda se pohybovala podle své vůle, bez hrozby záhuby, která visela nad francouzskou armádou, a v tom, že nemocní opozdilci Francouzů zůstávali v rukou nepřítele, kdežto ruští opozdilci zůstávali doma. Hlavní příčinou úbytku Napoleonovy armády byla rychlost pohybu, a nepochybným důkazem toho je odpovídající úbytek ruských vojsk.

Veškerá Kutuzovova činnost, stejně jako u Tarutina a u Vjazmy, směřovala jen k tomu, aby – pokud to bylo v jeho moci – tento pro Francouze zhoubný pohyb nezastavoval, jak si přáli v Petrohradě i ruští generálové v armádě, ale aby mu napomáhal a aby usnadnil pohyb vlastních vojsk.

Ale kromě toho, od chvíle, kdy se ve vojscích projevila únava a obrovské ztráty způsobené rychlostí pochodu, se Kutuzovovi nabízel ještě jiný důvod, proč pohyb vojsk zpomalit a vyčkávat. Cílem ruských vojsk bylo pronásledovat Francouze. Cesta Francouzů nebyla známá, a proto čím blíž šla naše vojska Francouzům v patách, tím delší cestu urazila. Jen když je sledovala v jistém odstupu, mohla nejkratší cestou přetínat klikatiny, které Francouzi dělali. Všechny důmyslné manévry, které generálové navrhovali, se projevovaly přesuny vojsk, prodlužováním pochodů, kdežto jediný rozumný cíl spočíval v tom, tyto pochody zkrátit. A k tomuto cíli směřovala po celé tažení od Moskvy do Vilna Kutuzovova činnost – ne náhodně, ne dočasně, ale tak důsledně, že se mu ani jednou nezpronevěřil.

Kutuzov věděl ne rozumem nebo vědou, ale celou svou ruskou bytostí, věděl a cítil to, co cítil každý ruský voják: že Francouzi jsou poraženi, že nepřátelé utíkají a že je třeba je vyprovodit; ale zároveň cítil spolu s vojáky celou tíhu tohoto tažení, neslýchaného svou rychlostí i ročním obdobím.

Ale generálům, zvláště těm neruským, kteří se chtěli vyznamenat, někoho ohromit, z nějakého důvodu zajmout nějakého vévodu nebo krále, těm generálům se teď, kdy každá bitva byla odporná i nesmyslná, zdálo, že teď je právě ten pravý čas svádět bitvy a někoho porážet. Kutuzov jen krčil rameny, když mu jeden po druhém předkládali plány manévrů s těmi špatně obutými, polohladovými vojáky bez kožichů, kteří se za jediný měsíc bez bitev rozplynuli na polovinu a s nimiž bylo třeba i za nejlepších podmínek pokračujícího útěku urazit až k hranici delší vzdálenost, než jakou už urazili.

Zvlášť se tato touha vyznamenat se a manévrovat, rozprašovat a odřezávat projevovala tehdy, když ruská vojska narážela na vojska francouzská.

Tak se to stalo u Krasného, kde si mysleli, že najdou jednu ze tří francouzských kolon, a narazili na samotného Napoleona se šestnácti

tisíci muži. Navzdory všem prostředkům, jichž Kutuzov použil, aby se tomuto zhoubnému střetnutí vyhnul a ušetřil svá vojska, pokračovalo u Krasného tři dny dobíjení rozbitých francouzských houfů vyčerpanými lidmi ruské armády.

Toll napsal dispozici: „První kolona pochoduje“ a tak dále. A jako vždycky se všechno stalo jinak, než stálo v dispozici. Princ Evžen Württemberský ostřeloval z kopce prchající davy Francouzů, které táhly kolem, a žádal posily, které nepřicházely. Francouzi v noci obcházeli Rusy, rozprchli se, schovávali se v lesích a prodírali se dál, jak kdo mohl.

Miloradovič, který říkal, že o hospodářských záležitostech oddílu nechce nic vědět, kterého nebylo nikdy možné najít, když ho bylo třeba, „rytíř bez bázně a hany“, jak sám sebe nazýval, a milovník rozhovorů s Francouzi, posílal parlamentáře, žádal kapitulaci, ztrácel čas a dělal něco jiného, než co mu bylo rozkázáno.

„Daruju vám, hoši, tuhle kolonu,“ říkal, když přijížděl k vojsku, a ukazoval jezdcům na Francouze. A jezdci na koních, kteří se sotva vlekli, je pobízeli ostruhami a šavlemi a po velkém vypětí klusem přijížděli k darované koloně, to jest k houfu omrzlých, zkřehlých a hladových Francouzů; a darovaná kolona odhazovala zbraně a vzdávala se, což si už dávno přála.

U Krasného zajali dvacet šest tisíc mužů, ukořistili stovky děl a jakousi hůl, které říkali maršálská hůl, a přeli se o to, kdo se tam vyznamenal, a byli s tím spokojeni, ale velice litovali, že nezajali Napoleona nebo aspoň nějakého hrdinu, maršála, a vyčítali to jeden druhému a zvlášť Kutuzovovi.

Tito lidé, unášení svými vášněmi, byli jen slepými vykonavateli toho nejsmutnějšího zákona nutnosti; ale pokládali se za hrdiny a představovali si, že to, co dělají, je ta nejdůstojnější a nejušlechtilejší věc. Obviňovali Kutuzova a říkali, že jim od samého začátku tažení bránil porazit Napoleona, že myslí jen na ukojení svých vášní a nechtěl odejít

z Polotňaných Zavodů, protože tam měl klid, že u Krasného zastavil postup, protože když se dozvěděl o Napoleonově přítomnosti, úplně ztratil hlavu, že lze předpokládat, že je s Napoleonem ve spiknutí, že ho Napoleon podplatil, a tak dále, a tak dále.

Poznámka autora: Wilsonův zápisek.

Nestačí, že tak mluvili současníci unášení vášněmi – potomstvo a dějiny uznaly Napoleona za velikého, zatímco Kutuzova cizinci za prohnaného, zhýralého, slabého dvorského starce a Rusové za cosi neurčitého – za jakousi loutku, užitečnou jen svým ruským jménem…

V

V letech dvanáct a třináct Kutuzova otevřeně obviňovali z chyb. Panovník s ním byl nespokojen. A v dějinách, které byly nedávno sepsány z nejvyššího rozkazu, se praví, že Kutuzov byl prohnaný dvorský lhář, který se bál Napoleonova jména a svými chybami u Krasného a u Bereziny připravil ruská vojska o slávu – o úplné vítězství nad Francouzi.

Poznámka autora: Bogdanovičovy Dějiny roku tisíc osm set dvanáct: charakteristika Kutuzova a úvaha o neuspokojivých výsledcích bitev u Krasného.

Takový je úděl ne velkých lidí, ne těch „velkých mužů“, jež ruský rozum neuznává, nýbrž úděl oněch vzácných, vždy osamělých lidí, kteří chápou vůli Prozřetelnosti a podřizují jí svou osobní vůli. Nenávist a opovržení davu trestají tyto lidi za to, že prohlédli vyšší zákony.

Pro ruské historiky – podivné a hrozné to vyslovit! – je Napoleon, ten nejbezvýznamnější nástroj dějin, který nikdy a nikde, ani ve vyhnanství, neprokázal lidskou důstojnost – je Napoleon předmětem obdivu a nadšení; on je „veliký“. Kdežto Kutuzov, člověk, který od začátku do konce své činnosti v roce tisíc osm set dvanáct, od Borodina až po Vilno, ani jednou ani jediným činem, ani slovem nezpronevěřil sám sobě a podává v dějinách neobyčejný příklad sebezapření a vědomí budoucího významu události už v přítomnosti – Kutuzov se jim jeví jako cosi neurčitého a ubohého, a když mluví o Kutuzovovi a o dvanáctém roce, jako by se vždycky trochu styděli.

A přitom je těžké představit si historickou osobnost, jejíž činnost by byla tak neměnně a trvale zaměřena k jednomu a témuž cíli. Je těžké vymyslet si cíl důstojnější a víc se shodující s vůlí celého národa. A ještě těžší je najít v dějinách jiný příklad, kdy by cíl, který si historic-

ká osobnost vytkla, byl tak dokonale dosažen, jako ten cíl, k jehož dosažení směřovala veškerá Kutuzovova činnost v roce dvanáct.

Kutuzov nikdy nemluvil o čtyřiceti stoletích, která shlížejí z pyramid, o obětech, které přináší vlasti, o tom, co hodlá vykonat nebo co vykonal: o sobě vůbec nemluvil, nehrál žádnou roli, vždycky se zdál tím nejprostším a nejobyčejnějším člověkem a říkal ty nejprostší a nejobyčejnější věci. Psal dopisy svým dcerám a madam de Staël, četl romány, rád pobýval ve společnosti hezkých žen, žertoval s generály, důstojníky i vojáky a nikdy neodporoval lidem, kteří mu chtěli něco dokazovat. Když hrabě Rastopčin na Jauzském mostě přicválal ke Kutuzovovi s osobními výčitkami, kdo je vinen zkázou Moskvy, a řekl: „Jak to, že jste slíbil neopustit Moskvu bez bitvy?“ – Kutuzov odpověděl: „Já také Moskvu bez bitvy neopustím,“ přestože Moskva už opuštěna byla. Když Arakčejev, který k němu přijel od panovníka, řekl, že by bylo třeba jmenovat Jermolova velitelem dělostřelectva, Kutuzov odpověděl: „Ano, právě jsem to sám říkal,“ ačkoli před minutou říkal něco úplně jiného. Co mu bylo, jemu, jedinému, kdo tehdy chápal celý obrovský smysl události, uprostřed nechápavého davu, který ho obklopoval, co mu bylo do toho, jestli hrabě Rastopčin připíše neštěstí hlavního města sobě, nebo jemu? Ještě méně ho mohlo zajímat, koho jmenují velitelem dělostřelectva.

Nejen v těchto případech, ale bez ustání říkal tento starý člověk, který životní zkušeností dospěl k přesvědčení, že myšlenky a slova, jež jim slouží za výraz, nejsou tím, co lidi pohání, slova úplně nesmyslná – ta první, která ho napadla.

Ale tentýž člověk, který tak pohrdal svými slovy, neřekl za celou svou činnost ani jednou jediné slovo, které by nebylo v souladu s tím jediným cílem, k jehož dosažení se po celou válku ubíral. Zjevně mimoděk, s tíživou jistotou, že mu neporozumějí, vyslovoval svou myšlenku opakovaně a za těch nejrůznějších okolností. Počínaje bitvou u Borodina, od níž začal jeho rozpor s okolím, jediný on říkal, že *bitva*

u Borodina je vítězství, a opakoval to ústně i v raportech a hlášeních až do své smrti. Jediný on řekl, *že ztráta Moskvy není ztráta Ruska*. Lauristonovi na jeho mírové návrhy odpověděl, *že mír být nemůže*, *protože taková je vůle národa*; jediný on za ústupu Francouzů říkal, že *všechny naše manévry jsou zbytečné*, *že všechno se samo udělá lépe*, *než si přejeme*, *že nepříteli je třeba postavit zlatý most*, *že ani bitva u Tarutina*, *ani u Vjazmy, ani u Krasného nejsou potřeba*, *že je třeba dojít k hranici aspoň s něčím*, *že za deset Francouzů nedá jediného Rusa*.

A jediný on, ten dvořan, jak nám ho vylíčili, člověk, který lže Arakčejevovi, aby se zalíbil panovníkovi – jediný on, ten dvořan, ve Vilně říká, a tím si vysluhuje panovníkovu nemilost, že *další válka za hranicemi je škodlivá a zbytečná*.

Ale samotná slova by ještě nedokazovala, že tehdy chápal význam události. Jeho činy – všechny bez nejmenší odchylky, všechny směřují k jednomu a témuž cíli, který spočívá ve třech věcech: za prvé napnout všechny své síly ke střetnutí s Francouzi, za druhé je porazit a za třetí je vyhnat z Ruska a přitom co nejvíc ulehčit strádání lidu i vojska.

On, ten liknavý Kutuzov, jehož heslem je trpělivost a čas, nepřítel rozhodných činů, svádí bitvu u Borodina a přípravy k ní halí do nevídané slavnostnosti. On, ten Kutuzov, který v bitvě u Slavkova ještě před jejím začátkem říká, že bude prohrána, u Borodina, navzdory ujišťování generálů, že bitva je prohraná, navzdory případu v dějinách neslýchanému, kdy vojsko po vyhrané bitvě musí ustupovat, jediný on, proti všem, až do smrti tvrdí, že bitva u Borodina je vítězství. Jediný on po celou dobu ústupu trvá na tom, aby se nesváděly bitvy, které jsou teď zbytečné, aby se nezačínala nová válka a nepřekračovaly se hranice Ruska.

Pochopit význam události je teď snadné, jestliže činnosti mas nepřipisujeme cíle, které měl v hlavě tucet lidí, protože celá událost i s jejími důsledky leží před námi.

Ale jak tehdy mohl tento starý člověk, sám proti mínění všech, uhodnout tak správně význam lidového smyslu události, že mu za celou svou činnost ani jednou nebyl nevěrný?

Zdroj této neobyčejné síly prozíravosti, s níž pronikal do smyslu probíhajících jevů, spočíval v onom lidovém citu, který v sobě nosil v celé jeho čistotě a síle.

Jen to, že v něm lidé tento cit poznali, přimělo národ, aby si tak podivnými cestami, proti carově vůli, vybral za představitele lidové války právě jeho, starce, který byl v nemilosti. A jen tento cit ho postavil na onu nejvyšší lidskou výši, z níž on, vrchní velitel, obracel všechny své síly ne k tomu, aby lidi zabíjel a hubil, ale k tomu, aby je zachraňoval a měl s nimi soucit.

Tato prostá, skromná, a proto opravdu velebná postava se nemohla vměstnat do oné lživé podoby evropského hrdiny, údajného vůdce lidí, kterou si vymyslely dějiny.

Pro lokaje nemůže být nikdo velkým člověkem, protože lokaj má svou vlastní představu o velikosti.

VI

Pátého listopadu byl první den takzvané bitvy u Krasného. K večeru, když už po mnoha sporech a chybách generálů, kteří zavedli vojska jinam, než bylo třeba, po rozesílání pobočníků s protirozkazy, když už bylo jasné, že nepřítel všude utíká a že bitva být nemůže a nebude, vyjel Kutuzov z Krasného a jel do Dobrého, kam byl toho dne přenesen hlavní stan.

Den byl jasný a mrazivý. Kutuzov s ohromnou družinou generálů, kteří s ním byli nespokojeni a šuškali si za jeho zády, jel na svém tlustém bílém koníkovi k Dobrému. Po celé cestě se u ohňů hřály a tísnily hloučky francouzských zajatců, které toho dne zajali – toho dne jich zajali sedm tisíc. Nedaleko od Dobrého hučela hovorem ohromná tlupa otrhaných, ovázaných a čímkoli zachumlaných zajatců, kteří stáli na cestě vedle dlouhé řady vypřažených francouzských děl. Když se vrchní velitel přiblížil, hovor utichl a všechny oči se upřely na Kutuzova, který se v bílé čepici s červeným lemem a ve vatovaném plášti, jenž mu na shrbených ramenou seděl jako hrb, pomalu posunoval po cestě. Jeden z generálů Kutuzovovi hlásil, kde ukořistili ta děla a kde zajali ty zajatce.

Kutuzov se zdál něčím zaujatý a generálova slova neslyšel. Nespokojeně mhouřil oči a pozorně a upřeně se zahlížel na ty postavy zajatců, které vypadaly zvlášť žalostně. Většina tváří francouzských vojáků byla zohyzděna omrzlými nosy a tvářemi a skoro všichni měli zarudlé, oteklé a hnisající oči.

Jeden hlouček Francouzů stál těsně u cesty a dva vojáci – obličej jednoho z nich byl pokrytý vředy – rvali rukama kus syrového masa. Bylo cosi strašného a zvířecího v tom letmém pohledu, který vrhli na

projíždějící, i v tom zlostném výrazu, s nímž se voják s vředy, když pohlédl na Kutuzova, hned zase odvrátil a pokračoval ve své práci.

Kutuzov se dlouho a pozorně díval na ty dva vojáky; ještě víc svraštil tvář, přimhouřil oči a zamyšleně zavrtěl hlavou. Na jiném místě si všiml ruského vojáka, který se smál, poplácával Francouze po rameni a cosi mu vlídně povídal. Kutuzov znovu se stejným výrazem zavrtěl hlavou.

„Co to říkáš?“ zeptal se generála, který dál hlásil a upozorňoval vrchního velitele na ukořistěné francouzské zástavy, postavené před frontou Preobraženského pluku.

„Á, zástavy!“ řekl Kutuzov a bylo vidět, že se jen s námahou odtrhuje od toho, co zaměstnávalo jeho myšlenky. Roztržitě se rozhlédl. Tisíce očí ze všech stran na něho hleděly a čekaly na jeho slovo.

Před Preobraženským plukem se zastavil, těžce vzdychl a zavřel oči. Kdosi z družiny mávl, aby vojáci, kteří drželi zástavy, přistoupili a postavili je žerděmi kolem vrchního velitele. Kutuzov několik minut mlčel, pak zjevně nerad, jen z nutnosti, k níž ho zavazoval jeho úřad, zvedl hlavu a začal mluvit. Kolem něho se shlukly zástupy důstojníků. Pozorným pohledem přelétl kroužek důstojníků a některé z nich poznal.

„Děkuji všem!“ řekl, obrátil se k vojákům a pak znovu k důstojníkům. V tichu, které kolem něho zavládlo, byla zřetelně slyšet jeho pomalu vyslovovaná slova: „Děkuji všem za těžkou a věrnou službu. Vítězství je úplné a Rusko na vás nezapomene. Věčná vám sláva!“ Odmlčel se a rozhlížel se.

„Skloň, skloň mu tu hlavu,“ řekl vojákovi, který držel francouzského orla a nedopatřením ho sklonil před zástavou preobražeců. „Níž, níž, tak, takhle. Hurá, hoši!“ pronesl a rychlým pohybem brady se obrátil k vojákům.

„Hurá-rá-rá!“ zařvaly tisíce hlasů.

Zatímco vojáci křičeli, Kutuzov, nachýlený v sedle, sklonil hlavu a v oku mu zasvítil mírný, jakoby posměšný lesk.

„Poslyšte, bratři," řekl, když hlasy utichly…

A najednou se mu změnil hlas i výraz tváře: přestal mluvit vrchní velitel a promluvil prostý starý člověk, který zjevně chtěl teď svým druhům sdělit něco toho nejdůležitějšího.

V houfu důstojníků i v řadách vojáků to zašumělo, jak se každý pohnul, aby líp slyšel, co teď řekne.

„Tak poslyšte, bratři. Vím, že je vám těžko, ale co se dá dělat! Vydržte; už to nebude dlouho. Vyprovodíme hosty a pak si odpočineme. Za vaši službu na vás car nezapomene. Je vám těžko, ale přece jen jste doma; a oni – vidíte, kam to dopracovali," řekl a ukázal na zajatce. „Jsou na tom hůř než ti poslední žebráci. Dokud byli silní, nešetřili jsme je, ale teď je můžeme i politovat. Jsou to taky lidi. Je to tak, hoši?"

Rozhlížel se kolem sebe a v neuhýbajících, uctivě udivených pohledech, které se na něho upíraly, četl souhlas se svými slovy: tvář se mu rozjasňovala čím dál víc stařeckým mírným úsměvem, který se mu v koutcích úst a očí svraštil do hvězdiček. Odmlčel se a jakoby v rozpacích sklonil hlavu.

„Ale na druhou stranu, kdo je k nám zval? Dobře jim tak, ať jdou do prde…" řekl najednou a zvedl hlavu. A švihl nahajkou a poprvé za celé tažení odcválal pryč od vojáků, kteří se radostně chechtali, řvali hurá a rozbíjeli řady.

Slova, která Kutuzov řekl, vojsko sotva pochopilo. Nikdo by nedokázal převyprávět obsah té zprvu slavnostní a nakonec dobrácky stařecké řeči polního maršála; ale srdečný smysl té řeči nejenže pochopili, ale právě ten cit velebného triumfu, spojený se soucitem k nepřátelům a s vědomím vlastní pravdy, vyjádřený právě tímhle stařeckým, dobráckým klením – právě ten cit ležel v duši každého vojáka a projevil se radostným, dlouho neutichajícím křikem. Když se pak na něho jeden

z generálů obrátil s otázkou, zda vrchní velitel nerozkáže přistavit kočár, Kutuzov při odpovědi nečekaně vzlykl, zjevně ve velkém pohnutí.

VII

Osmého listopadu, posledního dne bitev u Krasného, už se setmělo, když vojska přišla na místo nocležiště. Celý den byl tichý a mrazivý, padal lehký, řídký sníh; k večeru se začalo vyjasňovat. Mezi sněhovými vločkami prosvítalo černofialové hvězdnaté nebe a mráz začal sílit.

Mušketýrský pluk, který vyšel z Tarutina v počtu tří tisíc mužů, teď, v počtu devíti set, přišel mezi prvními na určené místo nocležiště, do vesnice na hlavní silnici. Ubytovatelé, kteří pluk vítali, oznámili, že všechny chalupy jsou obsazené nemocnými a mrtvými Francouzi, jezdci a štáby. Byla jen jedna chalupa pro velitele pluku.

Velitel pluku dojel ke své chalupě. Pluk prošel vesnicí a u posledních chalup na silnici postavil pušky do jehlanů.

Jako obrovské, mnohoúdé zvíře se pluk pustil do práce na zřizování svého doupěte a jídla. Jedna část vojáků se rozešla, po kolena ve sněhu, do březového lesa vpravo od vesnice, a hned se v lese ozvalo klepání seker a tesáků, praskot lámaných větví a veselé hlasy; druhá část se motala kolem středu, kde stály vozy a koně pluku v hloučku, vytahovala kotle a suchary a dávala koním krmení; třetí část se rozběhla po vesnici, zařizovala ubikace pro štábní důstojníky, vybírala mrtvá těla Francouzů, která ležela po chalupách, a odtahovala prkna, suché dříví a slámu ze střech na ohně a ploty na ochranu.

Asi patnáct vojáků za chalupami, na kraji vesnice, s veselým pokřikem rozhoupávalo vysokou proutěnou stěnu kůlny, z níž už byla stržena střecha.

„No tak, najednou, zaber!“ křičely hlasy a ve tmě noci se s mrazivým praskotem houpala obrovská, sněhem zaprášená plocha proutěné stěny. Spodní kůly praskaly čím dál častěji, až se nakonec stěna

zřítila i s vojáky, kteří se do ní opírali. Ozval se hlasitý, hrubě radostný křik a chechot.

„Berte to po dvou! Sem s pákou! Tak, takhle. Kam lezeš?“

„No tak, najednou… Počkejte, hoši!… Na povel!“

Všichni utichli a tichý, sametově příjemný hlas zapěl píseň. Na konci třetí sloky, zároveň s doznívajícím posledním tónem, dvacet hlasů svorně vykřiklo: „Hóóó! Jde to! Najednou! Do toho, děcka!…“ Ale navzdory svorným silám se stěna skoro nepohnula a v nastalém tichu bylo slyšet těžké funění.

„Hej, vy z šesté roty! Čerti, ďáblové! Pomozte… taky se vám budeme hodit.“

Asi dvacet mužů ze šesté roty, kteří šli do vesnice, se přidalo k těm, kteří táhli; a proutěná stěna, asi pět sáhů dlouhá a sáh široká, se prohnula, tlačila a řezala do ramen funějících vojáků a pohnula se kupředu po vesnické ulici.

„Tak jdi už… Padej, no ty… Co stojíš? No vidíš…“

Veselé, nestoudné nadávky neutichaly.

„Co to vyvádíte?“ ozval se najednou velitelský hlas vojáka, který se k nosičům přihnal.

„Jsou tu páni; v chalupě je sám jenerál, a vy, čerti, ďáblové, sprosťáci. Já vám dám!“ vykřikl šikovatel a z rozmachu udeřil do zad prvního vojáka, který se mu namanul. „Copak to nejde potichu?“

Vojáci utichli. Voják, kterého šikovatel udeřil, si začal s tichým hekáním utírat obličej, který si do krve rozedřel, když narazil na stěnu.

„Koukej, jak ten čert mlátí! Celou hubu mi rozkrvácel,“ řekl bázlivým šepotem, když šikovatel odešel.

„Copak se ti to nelíbí?“ řekl smějící se hlas; a vojáci ztlumili hlasy a šli dál. Když se dostali za vesnici, zase se rozhovořili stejně nahlas a prokládali řeč týmiž bezúčelnými nadávkami.

V chalupě, kolem které vojáci procházeli, se sešlo vyšší velení a u čaje se vedl živý rozhovor o uplynulém dni a o manévrech, které se

předpokládaly do budoucna. Počítalo se s tím, že se provede boční pochod doleva, že se odřízne místokrál a že ho zajmou.

Když vojáci přitáhli proutěnou stěnu, už ze všech stran plály ohně polních kuchyní. Praskalo dříví, tál sníh a černé stíny vojáků se míhaly sem a tam po celém obsazeném, ve sněhu ušlapaném prostranství.

Ze všech stran pracovaly sekery a tesáky. Všechno se dělalo bez jakéhokoli rozkazu. Táhlo se dříví do zásoby na noc, zhotovovaly se přístřešky pro velitele, vařily se kotlíky, spravovaly se pušky a výstroj.

Proutěná stěna, kterou přitáhla osmá rota, byla postavena do půlkruhu na severní straně, podepřená vidlicemi, a před ní byl rozdělán oheň. Odbubnovali večerku, spočítali se, povečeřeli a rozložili se na noc u ohňů – kdo si spravoval obuv, kdo kouřil dýmku, kdo se svlékl do naha a vypařoval vši.

VIII

Zdálo by se, že za těch skoro nepředstavitelně těžkých životních podmínek, v jakých se tehdy ruští vojáci nacházeli – bez teplých bot, bez kožíšků, bez střechy nad hlavou, ve sněhu při osmnácti stupních mrazu, dokonce i bez plného přídělu proviantu, který ne vždycky stihl armádu dohnat –, zdálo by se, že vojáci musí představovat ten nejsmutnější a nejsklíčenější pohled.

Naopak, nikdy, ani v těch nejlepších hmotných podmínkách, neposkytovalo vojsko veselejší a živější pohled. Bylo to tím, že se z vojska každý den vyřazovalo všechno, co začínalo propadat malomyslnosti nebo slábnout. Všechno, co bylo fyzicky a mravně slabé, už dávno zůstalo pozadu: zůstal jen květ vojska – co do síly ducha i těla.

U osmé roty, která si postavila proutěnou stěnu, se sešlo nejvíc lidí. Přisedli si k nim dva šikovatelé a jejich oheň plápolal jasněji než ostatní. Za právo sedět pod proutěnou stěnou požadovali, aby jim lidé přinášeli dříví.

„Hej, Makejeve, co je s tebou... kde ses zašil? Nebo tě sežrali vlci? Nes dříví," křičel jeden rudolící zrzavý voják, který mhouřil oči a mrkal od kouře, ale od ohně neodsedal. „Jdi aspoň ty, vráno, nes dříví," obrátil se ten voják na jiného. Zrzek nebyl ani poddůstojník, ani svobodník, ale byl to silný voják, a proto poroučel těm, kdo byli slabší než on. Hubený, malý voják s ostrým nosíkem, kterému řekl vráno, poslušně vstal a už se chystal rozkaz vykonat; ale v tu chvíli vstoupila do světla ohně štíhlá, pěkná postava mladého vojáka, který nesl náruč dříví.

„Dej to sem. To je ono!"

Dříví nalámali, natlačili do ohně, rozfoukali ústy a šosy plášťů a plamen zasyčel a zapraskal. Vojáci se přisunuli a zapálili si dýmky. Mladý, pěkný voják, který dříví přinesl, se vzepřel rukama v bok a začal rychle a obratně podupávat zkřehlýma nohama na místě.

„Ach, mamičko, studená rosa, ale je hezká, a k mušketýrům…“ prozpěvoval si a jako by u každé slabiky písně škytl.

„Hej, podrážky ti uletí!“ vykřikl zrzek, když si všiml, že tanečníkovi plandá podrážka. „Ten je ale do tance posedlý!“

Tanečník se zastavil, utrhl plandající kůži a hodil ji do ohně.

„To máš pravdu, brachu,“ řekl; posadil se, vytáhl z tlumoku kus francouzského modrého sukna a začal si ho ovíjet kolem nohy. „Jak se zapařily, tak zkřehly,“ dodal a natáhl nohy k ohni.

„Brzo vyfasujeme nové. Říká se, že až je dobijeme do posledního, dostanou všichni dvojí výstroj.“

„A koukej, ten zmetek Petrov přece jen zůstal pozadu,“ řekl šikovatel.

„Toho jsem si už dávno všiml,“ řekl jiný.

„No co, vojáček mizerný…“

„A ve třetí rotě prý za včerejšek napočítali o devět mužů míň.“

„No posuď sám, když si omrzíš nohy, kam půjdeš?“

„Ále, žvanit naprázdno!“ řekl šikovatel.

„Copak chceš dopadnout taky tak?“ řekl starý voják vyčítavě tomu, který říkal, že si omrzil nohy.

„A co si myslíš ty?“ ozval se najednou pištivým a třesoucím se hlasem voják s ostrým nosíkem, kterému říkali vrána, a nadzvedl se zpoza ohně. „Tlustý zhubne a hubený zhyne. Vezměte si třeba mě. Už nemůžu,“ řekl najednou rozhodně a obrátil se k šikovateli; „dej mě poslat do špitálu; láme mě v kostech; stejně jinak zůstanu pozadu…“

„No tak dost, dost,“ řekl šikovatel klidně.

Vojáček zmlkl a hovor pokračoval.

„Dneska jsme těch Francouzů pochytali, že jo; ale bot, abych to řekl rovnou, nemá ani jeden pořádných, jen tak, něco jako boty," začal jeden z vojáků nový hovor.

„To všechno kozáci zuli. Uklízeli jsme pro plukovníka chalupu, vynášeli jsme je. Až je to líto se dívat, hoši," řekl tanečník. „Přehrabovali jsme je; a jeden byl živý, věřil bys tomu, něco brebentí; po svém."

„A čistý lidi to jsou, hoši," řekl ten první. „Bílí, bílí jako bříza, a jsou mezi nimi fešáci, povídám, urození."

„A co sis myslel? On si je naverboval ze všech stavů."

„Ale po našem neumějí vůbec nic," řekl tanečník s udiveným úsměvem. „Já mu povídám: ‚Pod jakou korunou?' – a on si brebentí svoje. Divný národ!"

„Ale to je zvláštní, bratři moji," pokračoval ten, který se divil jejich bělosti, „vyprávěli mužici od Možajska, jak začali uklízet pobité, tam, kde byla ta bitva, no tak co, povídá, skoro měsíc tam ty jejich mrtví leželi. A co, povídá, leží ten jejich, povídá, bílý jako papír, čistý, a nesmrdí ani za mák."

„A co, to od zimy, nebo co?" zeptal se jeden.

„Ty jsi ale chytrý! Od zimy! Vždyť bylo horko. Kdyby to bylo od mrazu, tak by nehnili ani naši. Ale takhle, povídá, přijdeš k našemu, a je celý, povídá, prohnilý a v červech. Tak, povídá, si uvážeme šátky přes obličej, odvrátíme hubu a táhneme: nedá se to vydržet. Ale ten jejich, povídá, je bílý jako papír; nesmrdí ani za mák."

Všichni chvíli mlčeli.

„To asi od jídla," řekl šikovatel, „žrali panské jídlo."

Nikdo neodporoval.

„Vyprávěl ten mužik, u Možajska, kde byla ta bitva, že je tam sehnali z deseti vesnic, dvacet dní vozili a všechny je neodvezli, ty mrtvé. A ti vlci, povídá, co…"

„Tamta bitva byla opravdová," řekl starý voják. „Jen na tu se dá vzpomenout; ale všechno potom… To je jen trápení lidí."

„To máš pravdu, strejdo. Předevčírem jsme na ně vběhli, a kdepak, ani nás k sobě nepustili. Hned pušky zahodili. Na kolena. Pardon, povídá. To jen tak, jeden příklad. Povídali, že samotného Poleona Platov dvakrát chytil. Nezná to pravé zaříkadlo. Chytí ho, chytí: a hle, v rukou se mu promění v ptáka a uletí, a je pryč. A zabít ho taky nejde."

„Ty jsi ale mistr ve lhaní, Kiseljove, to se na tebe koukám."

„Jaké lhaní, svatá pravda."

„A kdyby to bylo po mém, já bych ho chytil a zakopal do země. A k tomu osikový kůl. Co ten lidí zahubil."

„Stejně s ním skoncujeme, už chodit nebude," řekl starý voják a zívl.

Hovor utichl a vojáci se začali ukládat.

„Koukej na ty hvězdy, hrůza, jak svítí! Jako by ženské rozprostřely plátno," řekl voják, který se kochal Mléčnou dráhou.

„To je, hoši, k úrodnému roku."

„Dříví bude třeba ještě přinést."

„Záda si zahřeješ, a břicho zmrzne. To je ale divnota."

„Ach, Pane Bože!"

„Co strkáš – copak je ten oheň jen pro tebe? Koukej… jak se rozvalil."

Z nastávajícího ticha se ozvalo chrápání některých, kteří usnuli; ostatní se obraceli a hřáli, občas prohodili slovo. Od vzdáleného ohně, asi tak sto kroků odtud, se ozval sborový, veselý chechot.

„Koukej, jak se řehtají v páté rotě," řekl jeden voják. „A lidí tam, hrůza!"

Jeden voják vstal a šel k páté rotě.

„To je tam smíchu," řekl, když se vracel. „Přidali se k nim dva Hrancouzi. Jeden úplně zmrzlý a druhý takový kurážný, hrůza! Zpívá písničky."

„Ó? To se musím jít podívat…" Několik vojáků se vydalo k páté rotě.

IX

Pátá rota stála hned u lesa. Uprostřed sněhu jasně hořel ohromný oheň a osvětloval větve stromů obtěžkané jinovatkou.

Uprostřed noci zaslechli vojáci páté roty v lese kroky po sněhu a praskot větví.

„Hoši, medvěd," řekl jeden voják. Všichni zvedli hlavy a zaposlouchali se, a z lesa vystoupily do jasného světla ohně dvě podivně oblečené lidské postavy, které se držely jedna druhé.

Byli to dva Francouzi, kteří se skrývali v lese. Chraplavě cosi říkali v jazyce, kterému vojáci nerozuměli, a přistoupili k ohni. Jeden byl vyšší, měl důstojnický klobouk a zdál se úplně zesláblý. Když došel k ohni, chtěl si sednout, ale upadl na zem. Druhý, malý, podsaditý voják, který měl přes tváře uvázaný šátek, byl silnější. Zvedl svého druha, ukazoval si na ústa a cosi říkal. Vojáci Francouze obstoupili, nemocnému podestlali plášť a oběma přinesli kaši a kořalku.

Zesláblý francouzský důstojník byl Ramballe; ten se šátkem byl jeho sluha Morel.

Když Morel vypil kořalku a dojedl kotlík kaše, najednou chorobně zveselel a začal bez ustání cosi vykládat vojákům, kteří mu nerozuměli. Ramballe jídlo odmítal, mlčky ležel u ohně opřený o loket a prázdnýma, zarudlýma očima hleděl na ruské vojáky. Občas protáhle zasténal a zase zmlkl. Morel ukazoval na ramena a vtloukal vojákům do hlavy, že je to důstojník a že je třeba ho zahřát. Ruský důstojník, který přišel k ohni, poslal zeptat se plukovníka, jestli si nevezme francouzského důstojníka k sobě, aby se zahřál; a když se vrátili a řekli, že plukovník rozkázal důstojníka přivést, vyřídili Ramballovi, ať jde. Vstal

a chtěl jít, ale zapotácel se a byl by upadl, kdyby ho voják, který stál vedle, nepodepřel.

„Co je? Už nebudeš?“ řekl jeden voják a posměšně na Ramballa mrkl.

„Ech, ty hlupáku! Co tu plácáš hlouposti! To je ale buran, opravdu buran,“ ozývaly se ze všech stran výčitky vtipálkovi. Ramballa obstoupili, dva ho zvedli na ruce, které si navzájem zaklesli, a nesli ho do chalupy. Ramballe objal vojáky kolem krku, a když ho nesli, začal žalostně mluvit:

„Ach, vy chlapíci, ach, vy dobří, moji dobří přátelé! To jsou lidé! Ach, vy chlapíci, moji dobří přátelé!“ – a jako dítě položil hlavu jednomu vojákovi na rameno.

Morel zatím seděl na nejlepším místě, obklopený vojáky.

Morel, malý, podsaditý Francouz se zanícenýma, slzícíma očima, s šátkem uvázaným přes čepici po babsku, měl na sobě ženský kožíšek. Zjevně už trochu opilý objímal jednou rukou vojáka, který seděl vedle něho, a chraplavým, přerývaným hlasem zpíval francouzskou píseň. Vojáci se na něho dívali a popadali se za boky.

„No tak, no tak, nauč mě to, jak to jde? Já to rychle pochytím. Jak?…“ říkal vtipálek a zpěvák, kterého Morel objímal.

Vive Henri quatre,

Vive ce roi vaillant!

zazpíval Morel a mrkal přitom okem.

Ce diable à quatre…

„Vivarika! Vif seruvaru! Sidjabljaka…“ opakoval voják, máchl rukou a nápěv opravdu chytil.

„Koukej, jak to umí! Cha-cha-cha-cha-cha!…“ zvedl se ze všech stran hrubý, radostný chechot. Morel se zašklebil a smál se taky.

„No tak, spusť ještě, ještě!“

Qui eut le triple talent,

De boire, de battre

Et d’être un vert galant…

„A ono to taky jde do rytmu. No tak, no tak, Zaletajeve!…“

„Kju…“ vypravil ze sebe s námahou Zaletajev. „Kjú-ú-ú…“ protáhl a pečlivě našpulil rty, „letriptala, de bu de ba i detravagala,“ zazpíval.

„Ách, to se povedlo! To je ale Hrancouz! Ach… cha-cha-cha-cha! No co, ještě chceš jíst?“

„Dejte mu tu kaši; hladem se tak hned nenají.“

Znovu mu dali kaši; a Morel se s úsměvem pustil do třetího kotlíku. Na tvářích všech mladých vojáků, kteří se na Morela dívali, byly radostné úsměvy. Staří vojáci, kteří pokládali za nepatřičné zabývat se takovými hloupostmi, leželi na druhé straně ohně, ale občas se nadzvedli na lokti a s úsměvem se na Morela podívali.

„Jsou to taky lidi,“ řekl jeden z nich a zachumlal se do pláště. „I pelyněk roste na svém kořeni.“

„Ó! Pane Bože, Pane Bože! Těch hvězd, hrůza! Bude mrznout…“ A všechno utichlo.

Hvězdy, jako by věděly, že je teď nikdo neuvidí, se na černém nebi rozdováděly. Tu se rozzářily, tu pohasly, tu se zachvěly a horlivě si mezi sebou šeptaly o čemsi radostném, ale tajemném.

X

Francouzská vojska rovnoměrně tála v matematicky pravidelné posloupnosti. A ten přechod přes Berezinu, o kterém se tolik napsalo, byl jen jedním z mezistupňů zkázy francouzské armády, a vůbec ne rozhodující epizodou tažení. Jestliže se o Berezině tolik psalo a píše, pak na francouzské straně se to stalo jen proto, že na proraženém mostě přes Berezinu se strasti, které francouzská armáda předtím snášela rovnoměrně, náhle seskupily do jediného okamžiku a do jediné tragické podívané, která všem utkvěla v paměti. Na ruské straně se o Berezině tolik mluvilo a psalo jen proto, že daleko od dějiště války, v Petrohradě, byl sestaven plán – a to opět Pfuelem – jak chytit Napoleona do strategické pasti na řece Berezině. Všichni byli přesvědčeni, že ve skutečnosti bude všechno přesně tak, jak je v plánu, a proto trvali na tom, že právě přechod přes Berezinu Francouze zahubil. Ve skutečnosti však byly výsledky přechodu přes Berezinu pro Francouze co do ztrát děl a zajatců mnohem méně zhoubné než Krasnoje, jak to ukazují čísla.

Jediný význam přechodu přes Berezinu spočívá v tom, že tento přechod zjevně a nepochybně dokázal mylnost všech plánů na odříznutí a správnost jediného možného způsobu jednání, který požadoval Kutuzov – totiž jen nepřítele sledovat. Dav Francouzů utíkal se stále se stupňující rychlostí, s veškerou energií zaměřenou k dosažení cíle. Utíkal jako raněné zvíře a nebylo možné postavit se mu do cesty. To dokázalo ani ne tak to, jak byl přechod zřízen, jako spíš pohyb na mostech. Když byly mosty proraženy, neozbrojení vojáci, obyvatelé Moskvy, ženy s dětmi, kteří byli ve francouzském trénu, ti všichni se pod

vlivem setrvačnosti nevzdávali, ale utíkali dopředu do člunů, do zamrzlé vody.

Tato snaha byla rozumná. Situace prchajících i pronásledovatelů byla stejně špatná. Dokud zůstával mezi svými, mohl každý v neštěstí doufat v pomoc druha, v určité místo, které mezi svými zaujímal. Když se však vzdal Rusům, byl ve stejné bídě, ale ocitl se na nižším stupni při dělení toho, co uspokojuje životní potřeby. Francouzi nepotřebovali mít přesné zprávy o tom, že polovina zajatců, s nimiž nikdo nevěděl, co si počít, hynula hladem a zimou navzdory veškeré snaze Rusů je zachránit; cítili, že to nemohlo být jinak. Ani ti nejsoucitnější ruští velitelé a milovníci Francouzů, ani sami Francouzi v ruských službách nemohli pro zajatce nic udělat. Francouze hubila bída, v níž se nacházelo samo ruské vojsko. Nebylo možné vzít chléb a šaty hladovým, potřebným vojákům a dát je Francouzům, kteří nebyli škodliví, nebyli nenávidění, nebyli vinni, ale byli prostě nepotřební. Někteří to sice dělali; ale byla to jen výjimka.

Vzadu čekala jistá záhuba; vpředu byla naděje. Lodě byly spáleny; jiná spása nebyla než společný útěk, a k tomuto společnému útěku se upínaly všechny síly Francouzů.

Čím dál Francouzi utíkali, čím žalostnější byly jejich zbytky, zvláště po Berezině, do níž se kvůli petrohradskému plánu vkládaly zvláštní naděje, tím prudčeji se rozhořívaly vášně ruských velitelů, kteří obviňovali jeden druhého a zvláště Kutuzova. Mysleli si, že nezdar petrohradského berezinského plánu se připíše jemu, a proto se nespokojenost s ním, pohrdání jím a posměšky na jeho účet projevovaly čím dál silněji. Posměšky a pohrdání se ovšem projevovaly v uctivé formě, v takové formě, při níž se Kutuzov nemohl ani zeptat, z čeho a proč ho obviňují. Vážně s ním nemluvili; když mu podávali hlášení a žádali ho o svolení, tvářili se, že vykonávají smutný obřad, a za jeho zády na sebe mrkali a na každém kroku se ho snažili oklamat.

Všichni tito lidé, právě proto, že ho nemohli pochopit, uznali, že se starcem není o čem mluvit; že nikdy nepochopí celou hloubku jejich plánů; že bude odpovídat těmi svými frázemi – zdálo se jim, že jsou to jen fráze – o zlatém mostě, o tom, že za hranice se nedá přijít s tlupou pobudů, a tak podobně. To všechno už od něho slyšeli. A všechno, co říkal, například že je třeba počkat na proviant, že lidé nemají boty, to všechno bylo tak prosté, kdežto všechno, co navrhovali oni, bylo tak složité a chytré, že pro ně bylo zřejmé, že on je hloupý a starý, kdežto oni jsou geniální vojevůdci, jen bez moci.

Zvlášť po spojení s armádou skvělého admirála a s Wittgensteinem, hrdinou Petrohradu, dosáhla tato nálada i štábní pomluvy nejvyššího stupně. Kutuzov to viděl, vzdychal a jen krčil rameny. Jen jednou, po Berezině, se rozzlobil a napsal Bennigsenovi, který posílal panovníkovi zvláštní hlášení, tento dopis:

„Vzhledem k vašim chorobným záchvatům račte, Vaše Vysoká Excelence, po obdržení tohoto odjet do Kalugy a tam vyčkat dalšího rozkazu a určení od Jeho Císařského Veličenstva."

Ale hned poté, co byl Bennigsen odeslán, přijel k armádě velkokníže Konstantin Pavlovič, který se účastnil začátku tažení a kterého Kutuzov z armády vzdálil. Teď velkokníže, když přijel k armádě, sdělil Kutuzovovi nespokojenost Jeho Veličenstva císaře se slabými úspěchy našich vojsk a s pomalostí pohybu. Jeho Veličenstvo císař sám zamýšlel v nejbližších dnech přijet k armádě.

Starý člověk, stejně zkušený ve věcech dvora jako ve věcech války, ten Kutuzov, který byl v srpnu téhož roku zvolen vrchním velitelem proti panovníkově vůli, ten, který vzdálil z armády následníka a velkoknížete, ten, který z vlastní moci, proti vůli panovníka, nařídil opustit Moskvu, tento Kutuzov teď okamžitě pochopil, že jeho čas skončil, že jeho úloha je dohrána a že tu domnělou moc už nemá. A nepochopil to jen z poměrů u dvora. Na jedné straně viděl, že válečná věc, ta, v níž hrál svou úlohu, je skončena, a cítil, že jeho poslání je naplněno. Na

druhé straně zároveň začal cítit ve svém starém těle tělesnou únavu a potřebu tělesného odpočinku.

Dvacátého devátého listopadu vjel Kutuzov do Vilna – do svého dobrého Vilna, jak říkal. Za své služby byl Kutuzov ve Vilně dvakrát gubernátorem. V bohatém Vilně, které zůstalo nepoškozené, našel Kutuzov kromě životního pohodlí, o které byl už tak dlouho připraven, staré přátele a vzpomínky. A najednou se odvrátil od všech vojenských i státních starostí a ponořil se do klidného, zvyklého života, nakolik mu to dovolovaly vášně, které kolem něho kypěly, jako by všechno, co se teď v dějinném světě dělo a mělo dít, se ho ani v nejmenším netýkalo.

Čičagov, jeden z nejvášnivějších stoupenců odřezávání a rozprašování nepřítele, Čičagov, který chtěl nejdřív podniknout diverzi do Řecka a pak do Varšavy, ale za nic na světě nechtěl jít tam, kam mu bylo rozkázáno, Čičagov, známý tím, jak smělé řeči si dovoloval před panovníkem, Čičagov, který se domníval, že Kutuzovovi prokázal dobrodiní, protože když byl v roce jedenáct poslán přes Kutuzovovu hlavu uzavřít mír s Tureckem a přesvědčil se, že mír už je uzavřen, přiznal před panovníkem, že zásluha o uzavření míru patří Kutuzovovi; právě tento Čičagov uvítal Kutuzova ve Vilně jako první u zámku, kde se měl Kutuzov ubytovat. Čičagov v námořnickém služebním fraku, s dýkou, s čepicí pod paží, podal Kutuzovovi hlášení o stavu vojsk a klíče od města. Ten pohrdavě uctivý vztah mládeže ke starci, který už přišel o rozum, se v nejvyšší míře projevoval v celém chování Čičagova, který už znal obvinění, jež se na Kutuzova vznášela.

Když Kutuzov s Čičagovem rozmlouval, mimo jiné mu řekl, že povozy s nádobím, které mu ukořistili v Borisově, jsou v pořádku a budou mu vráceny.

„Tím mi chcete říct, že nemám z čeho jíst… Naopak, já vám mohu posloužit vším, i kdybyste chtěl pořádat hostiny," pronesl Čičagov a vzplanul, protože každým svým slovem chtěl dokázat, že je v právu,

a proto předpokládal, že i Kutuzov se zabývá právě tímhle. Kutuzov se usmál svým jemným, pronikavým úsměvem, pokrčil rameny a odpověděl:

„Chci vám tím říct jen to, co vám říkám."

Ve Vilně Kutuzov proti vůli panovníka zastavil větší část vojsk. Jak říkali jeho blízcí, Kutuzov za tohoto pobytu ve Vilně neobyčejně zpustl a tělesně zeslábl. Armádními záležitostmi se zabýval nerad, všechno přenechával svým generálům a v očekávání panovníka se oddával rozptýlenému životu.

Panovník vyjel se svou družinou – s hrabětem Tolstým, knížetem Volkonským, Arakčejevem a dalšími – sedmého prosince z Petrohradu, jedenáctého prosince přijel do Vilna a v cestovních saních zajel rovnou k zámku. U zámku stálo navzdory silnému mrazu asi sto generálů a štábních důstojníků v plné slavnostní uniformě a čestná stráž Semjonovského pluku.

Kurýr, který přicválal k zámku na zpocené trojce před panovníkem, vykřikl: „Jede!" Konovnicyn se vrhl do předsíně, aby to ohlásil Kutuzovovi, který čekal v malém pokojíku vrátného.

Za minutu vyšla na zápraží tlustá, velká, kolébavá postava starce v plné slavnostní uniformě, se všemi řády, které mu pokrývaly prsa, a s břichem staženým šerpou. Kutuzov si nasadil klobouk napříč, jak předpisy velely, vzal do ruky rukavice, bokem, namáhavě, schod po schodu sestoupil dolů a vzal do ruky hlášení, připravené k odevzdání panovníkovi.

Pobíhání, šepot, ještě jedna trojka, která zběsile prolétla, a všechny oči se upřely na přijíždějící sáně, v nichž už byly vidět postavy panovníka a Volkonského.

To všechno z padesátiletého zvyku tělesně zneklidnilo starého generála; ustaraně a spěšně se ohmatal, upravil si klobouk, a přesně v tu chvíli, kdy panovník vystoupil ze saní a zvedl k němu oči, se vzchopil,

napřímil se, podal hlášení a začal mluvit svým rozvážným, podlézavým hlasem.

Panovník přelétl Kutuzova rychlým pohledem od hlavy k patě, na okamžik se zamračil, ale hned se přemohl, přistoupil, rozpřáhl ruce a objal starého generála. Opět, ze starého, zvyklého dojmu i kvůli jeho skryté myšlence, zapůsobilo toto objetí na Kutuzova jako obvykle: vzlykl.

Panovník pozdravil důstojníky, semjonovskou stráž, ještě jednou stiskl starci ruku a šel s ním do zámku.

Když osaměl s polním maršálem, vyslovil mu panovník svou nespokojenost s pomalostí pronásledování, s chybami u Krasného a na Berezině a sdělil mu své úvahy o budoucím tažení za hranice. Kutuzov nevznášel námitky ani poznámky. Tentýž poddajný a prázdný výraz, s nímž před sedmi lety na slavkovském bojišti vyslechl panovníkovy rozkazy, se mu teď usadil ve tváři.

Když Kutuzov vyšel z pracovny a svou těžkou, pohupující se chůzí šel se skloněnou hlavou sálem, něčí hlas ho zastavil.

„Vaše Jasnosti," řekl kdosi.

Kutuzov zvedl hlavu a dlouho se díval do očí hraběti Tolstému, který před ním stál s jakousi malou věcičkou na stříbrném podnose. Kutuzov jako by nechápal, co od něho chtějí.

Najednou si jako by vzpomněl; po jeho buclaté tváři přelétl sotva znatelný úsměv, hluboce a uctivě se uklonil a vzal předmět, který ležel na podnose. Byl to Jiřího kříž prvního stupně.

XI

Druhý den měl polní maršál oběd a ples, které panovník poctil svou přítomností. Kutuzovovi byl udělen Jiřího kříž prvního stupně; panovník mu prokazoval nejvyšší pocty; ale panovníkova nespokojenost s polním maršálem byla známa každému. Zachovávala se slušnost a panovník v tom šel příkladem jako první; ale všichni věděli, že stařec je vinen a k ničemu se nehodí. Když na plese Kutuzov podle starého zvyku z doby Kateřiny Veliké rozkázal, aby při panovníkově vstupu do plesového sálu byly k jeho nohám složeny ukořistěné zástavy, panovník se nelibě zamračil a pronesl slova, v nichž někteří slyšeli: „Starý komediant."

Panovníkova nespokojenost s Kutuzovem ve Vilně zesílila zvláště proto, že Kutuzov zjevně nechtěl nebo nemohl pochopit význam nadcházejícího tažení.

Když druhého dne ráno panovník řekl důstojníkům, kteří se u něho shromáždili: „Nezachránili jste jen Rusko; zachránili jste Evropu," všichni už tehdy pochopili, že válka neskončila.

Jediný Kutuzov to nechtěl pochopit a otevřeně říkal svůj názor, že nová válka nemůže zlepšit situaci Ruska a rozmnožit jeho slávu, ale může jen zhoršit jeho situaci a zmenšit ten nejvyšší stupeň slávy, na kterém podle jeho mínění Rusko teď stálo. Snažil se panovníkovi dokázat, že není možné sebrat nová vojska; mluvil o těžké situaci obyvatelstva, o možnosti nezdarů a tak dále.

Při takovém smýšlení se polní maršál přirozeně jevil jen jako překážka a brzda nadcházející války.

Aby se předešlo střetům se starcem, našlo se samo sebou řešení, které spočívalo v tom, že se – jako u Slavkova a jako na začátku tažení

za Barclaye – vrchnímu veliteli, aniž by se ho to dotklo a aniž by mu to kdo oznámil, vytáhne zpod nohou půda moci, na které stál, a přenese se k samotnému panovníkovi.

Za tím účelem se štáb pozvolna přeskupil a veškerá podstatná síla Kutuzovova štábu byla zrušena a přenesena k panovníkovi. Toll, Konovnicyn, Jermolov dostali jiná jmenování. Všichni nahlas říkali, že polní maršál je velmi slabý a má podlomené zdraví.

Musel mít podlomené zdraví, aby mohl předat své místo tomu, kdo nastupoval na jeho místo. A jeho zdraví bylo opravdu slabé.

Tak jako přirozeně, prostě a postupně přišel Kutuzov z Turecka do petrohradské finanční komory sbírat domobranu a pak k armádě, právě tehdy, když byl nezbytný, přesně tak přirozeně, postupně a prostě se teď, když Kutuzovova úloha byla dohrána, objevil na jeho místě nový činitel, kterého bylo zapotřebí.

Válka roku tisíc osm set dvanáct měla mít kromě svého lidového významu, tak drahého ruskému srdci, ještě jiný význam – evropský.

Po pohybu národů od západu na východ měl následovat pohyb národů od východu na západ, a pro tuto novou válku byl zapotřebí nový činitel, který by měl jiné vlastnosti a názory než Kutuzov a byl hnán jinými pohnutkami.

Alexandr První byl pro pohyb národů od východu na západ a pro obnovení hranic národů stejně nezbytný, jako byl nezbytný Kutuzov pro záchranu a slávu Ruska.

Kutuzov nechápal, co znamená Evropa, rovnováha, Napoleon. Nemohl to chápat. Představitel ruského národa, ruský člověk jako Rus, už neměl co dělat, když byl nepřítel zničen a Rusko osvobozeno a postaveno na nejvyšší stupeň své slávy. Představiteli lidové války nezbývalo nic než smrt. A zemřel.

XII

Pierre, jak to většinou bývá, pocítil celou tíhu tělesného strádání a vypětí, které zažil v zajetí, teprve tehdy, když to vypětí a strádání skončilo. Po svém osvobození ze zajetí přijel do Orla, a třetí den po příjezdu, právě když se chystal do Kyjeva, onemocněl a proležel v Orlu tři měsíce; dostal, jak říkali lékaři, žlučovou horečku. Přestože ho lékaři léčili, pouštěli mu žilou a dávali mu pít léky, přece jen se uzdravil.

Všechno, co Pierre prožil od osvobození až do nemoci, v něm nezanechalo téměř žádný dojem. Pamatoval si jen šedivé, ponuré počasí, tu deštivé, tu sněživé, vnitřní tělesnou tíseň, bolest v nohou a v boku; pamatoval si celkový dojem neštěstí a utrpení lidí; pamatoval si, jak ho znepokojovala zvědavost důstojníků a generálů, kteří se ho vyptávali, své shánění kočáru a koní, a hlavně si pamatoval, jak tehdy nebyl schopen myslet a cítit. V den svého osvobození viděl mrtvolu Péti Rostova. Téhož dne se dozvěděl, že kníže Andrej žil po bitvě u Borodina ještě přes měsíc a teprve nedávno zemřel v Jaroslavli, v domě Rostovových. Téhož dne Děnisov, který mu tu novinu sdělil, se v rozhovoru zmínil o smrti Hélène, protože předpokládal, že to už Pierre dávno ví. To všechno se Pierrovi tehdy zdálo jen podivné. Cítil, že nemůže pochopit význam všech těch zpráv. Tehdy spěchal jen co nejrychleji odjet z těch míst, kde se lidé navzájem zabíjeli, do nějakého tichého útočiště, a tam se vzpamatovat, odpočinout si a promyslet všechno to podivné a nové, co se za tu dobu dozvěděl. Ale jakmile přijel do Orla, onemocněl. Když se z nemoci probral, uviděl Pierre kolem sebe dva své sluhy, kteří přijeli z Moskvy, Terentije a Vasku, a nejstarší kněžnu, která žila v Jelci, na Pierrově statku, a když se dozvěděla o jeho osvobození a nemoci, přijela k němu, aby ho ošetřovala.

Během uzdravování si Pierre jen pozvolna odvykal dojmům posledních měsíců, na které si už zvykl, a zvykal si na to, že ho zítra nikdo nikam nepožene, že mu nikdo nevezme teplou postel a že bude mít určitě oběd, čaj i večeři. Ale ve snu se ještě dlouho viděl pořád v týchž podmínkách zajetí. Stejně pozvolna Pierre chápal novinky, které se dozvěděl po svém odchodu ze zajetí: smrt knížete Andreje, smrt ženy, zničení Francouzů.

Radostný pocit svobody – té úplné, nezcizitelné svobody, která je člověku vrozená a jejíž vědomí poprvé zakusil na prvním odpočinku při odchodu z Moskvy – naplňoval Pierrovu duši během uzdravování. Divil se tomu, že tuto vnitřní svobodu, nezávislou na vnějších okolnostech, teď jako by s nadbytkem, s přepychem doprovázela i svoboda vnější. Byl sám v cizím městě, bez známých. Nikdo od něho nic nežádal; nikam ho neposílali. Měl všechno, co si přál; myšlenka na ženu, která ho dřív věčně trápila, už nebyla, protože už nebylo ani jí.

„Ach, jak je to dobré! Jak je to krásné!“ říkal si, když mu přisunuli čistě prostřený stůl s vonícím vývarem, nebo když si na noc lehal do měkké čisté postele, nebo když si vzpomněl, že žena a Francouzi už nejsou. „Ach, jak je to dobré, jak je to krásné!“ A ze starého zvyku si kladl otázku: No a co potom? Co budu dělat? A hned si odpovídal: Nic. Budu žít. Ach, jak je to krásné!

To, čím se dřív trápil, co neustále hledal, cíl života, teď pro něho neexistovalo. Ten hledaný cíl života pro něho teď neexistoval ne náhodou, ne jen v této chvíli, ale cítil, že není a nemůže být. A právě tato nepřítomnost cíle mu dávala to úplné, radostné vědomí svobody, které v té době tvořilo jeho štěstí.

Nemohl mít cíl, protože teď měl víru – ne víru v nějaká pravidla nebo slova nebo myšlenky, ale víru v živého, vždy pociťovaného Boha. Dřív Ho hledal v cílech, které si kladl. To hledání cíle bylo jen hledáním Boha; a najednou poznal v zajetí ne slovy, ne úvahami, ale bezprostředním citem to, co mu už dávno říkávala chůva: že Bůh je tady,

tady, všude. V zajetí poznal, že Bůh v Karatajevovi je větší, nekonečnější a nepochopitelnější než v Architektovi vesmíru, jak Ho uznávají svobodní zednáři. Měl pocit člověka, který našel hledané pod svýma nohama, zatímco napínal zrak a díval se daleko od sebe. Celý život se díval kamsi tam, přes hlavy lidí kolem sebe, a přitom nebylo třeba napínat oči, ale jen se dívat před sebe.

Dřív v ničem neuměl vidět to veliké, nepochopitelné a nekonečné. Jen cítil, že to musí někde být, a hledal to. Ve všem blízkém a srozumitelném viděl jen omezené, malicherné, všední, nesmyslné. Ozbrojoval se rozumovým dalekohledem a díval se do dálky, tam, kde se mu to malicherné a všední, skryté v mlhavé dálce, zdálo velikým a nekonečným jen proto, že nebylo jasně vidět. Takový se mu jevil evropský život, politika, zednářství, filozofie, filantropie. Ale i tehdy, ve chvílích, které pokládal za svou slabost, pronikal jeho rozum i do této dálky a viděl tam totéž malicherné, všední, nesmyslné. Teď se však naučil vidět veliké, věčné a nekonečné ve všem, a proto přirozeně, aby to viděl, aby se z pohledu na to těšil, odhodil dalekohled, kterým se až dosud díval přes hlavy lidí, a radostně pozoroval kolem sebe věčně se měnící, věčně velký, nepochopitelný a nekonečný život. A čím blíž se díval, tím byl klidnější a šťastnější. Ta hrozná otázka, která dřív bořila všechny jeho rozumové stavby, otázka „proč?“, teď pro něho neexistovala. Teď měl v duši na tu otázku „proč?“ vždycky připravenou prostou odpověď: proto, že je Bůh, ten Bůh, bez jehož vůle člověku nespadne ani vlas z hlavy.

XIII

Pierre se ve svém vnějším chování téměř nezměnil. Navenek byl úplně stejný jako dřív. Stejně jako dřív byl roztržitý a zdálo se, že ho nezaměstnává to, co má před očima, ale cosi vlastního, zvláštního. Rozdíl mezi jeho dřívějším a nynějším stavem spočíval v tom, že dřív, když zapomínal na to, co měl před sebou, na to, co mu říkali, trpitelsky svraštil čelo, jako by se snažil a nemohl rozeznat cosi, co bylo od něho daleko. Teď stejně zapomínal na to, co mu říkali, i na to, co měl před sebou; ale teď se sotva znatelným, jakoby posměšným úsměvem upřeně hleděl právě na to, co měl před sebou, a naslouchal tomu, co mu říkali, ačkoli zjevně viděl a slyšel něco úplně jiného. Dřív se zdál sice dobrým člověkem, ale nešťastným; a proto se od něho lidé mimoděk vzdalovali. Teď mu kolem úst neustále pohrával úsměv radosti ze života a v očích mu svítila účast s lidmi – otázka: jsou spokojeni stejně jako on? A lidem bylo v jeho přítomnosti příjemně.

Dřív hodně mluvil, při mluvení se rozohňoval a málo poslouchal; teď se hovorem jen zřídka nechal unést a uměl poslouchat tak, že mu lidé ochotně svěřovali svá nejniternější tajemství.

Kněžna, která Pierra nikdy neměla ráda a chovala k němu zvlášť nepřátelský cit od té doby, co se po smrti starého hraběte cítila Pierrovi zavázána, kněžna, ke své zlosti a ke svému údivu, po krátkém pobytu v Orlu, kam přijela s úmyslem dokázat Pierrovi, že navzdory jeho nevděku pokládá za svou povinnost ho ošetřovat, brzy pocítila, že ho má ráda. Pierre se nijak neucházel o její přízeň. Jen si ji zvědavě prohlížel. Dřív kněžna cítila, že v jeho pohledu na ni je lhostejnost a posměch, a před ním, stejně jako před ostatními, se stahovala do sebe a ukazovala jen svou bojovnou stránku; teď naopak cítila, že jako by se

dobíral těch nejniternějších stránek jejího života; a ona mu zprvu nedůvěřivě, a pak s vděčností odhalovala skryté dobré stránky své povahy.

Ani ten nejprohnanější člověk by se nedokázal obratněji vloudit do kněžniny důvěry, kdyby vyvolával její vzpomínky na nejlepší dobu mládí a projevoval k nim účast. A přitom celá Pierrova prohnanost spočívala jen v tom, že hledal své vlastní potěšení, když v zatrpklé, suché a svým způsobem pyšné kněžně probouzel lidské city.

„Ano, je to velmi, velmi dobrý člověk, když není pod vlivem špatných lidí, ale lidí, jako jsem já," říkala si kněžna.

Změnu, která se s Pierrem stala, si po svém povšimli i jeho sluhové – Terentij a Vaska. Shledávali, že pán je teď mnohem prostší. Když Terentij pána svlékl a s botami a šaty v ruce mu popřál dobrou noc, často s odchodem otálel a čekal, jestli se s ním pán nedá do řeči. A Pierre Terentije většinou zastavil, protože si všiml, že si chce popovídat.

„No tak mi pověz... a jak jste si vlastně opatřovali jídlo?" ptal se. A Terentij začal vyprávět o zpustošení Moskvy, o nebožtíku hraběti, dlouho stál se šaty v ruce a vyprávěl, a někdy poslouchal Pierrovo vyprávění, a s příjemným vědomím pánovy blízkosti a jeho přívětivosti k sobě odcházel do předsíně.

Lékař, který Pierra léčil a každý den ho navštěvoval, ačkoli podle lékařského zvyku pokládal za svou povinnost tvářit se jako člověk, jehož každá minuta je pro trpící lidstvo drahocenná, u Pierra vysedával celé hodiny a vyprávěl své oblíbené historky a postřehy o mravech nemocných vůbec, a zvláště dam.

„Ano, s takovým člověkem je radost si popovídat, to není jako u nás na venkově," říkal.

V Orlu žilo několik zajatých francouzských důstojníků a lékař přivedl jednoho z nich, mladého italského důstojníka.

Ten důstojník začal k Pierrovi chodit a kněžna se smála něžným citům, které Ital k Pierrovi projevoval.

Ital byl zjevně šťastný jen tehdy, když mohl chodit k Pierrovi, rozmlouvat s ním a vyprávět mu o své minulosti, o svém domácím životě, o své lásce a vylévat si před ním své rozhořčení na Francouze, a zvláště na Napoleona.

„Jestliže se všichni Rusové aspoň trochu podobají vám," říkal Pierrovi, „pak je svatokrádež vést válku s národem, jako je ten váš. Vy, kteří jste od Francouzů tolik vytrpěli, vy proti nim necítíte ani zlobu."

A vášnivou lásku toho Itala si Pierre teď získal jen tím, že v něm probouzel nejlepší stránky jeho duše a těšil se z nich.

Za posledních dnů Pierrova pobytu v Orlu za ním přijel jeho starý známý, zednář – hrabě Villarskij, ten, který ho v roce tisíc osm set sedm uváděl do lóže. Villarskij měl za ženu bohatou Rusku, která měla velké statky v Orlovské gubernii, a zastával ve městě dočasné místo při zásobování.

Když se Villarskij dozvěděl, že je Bezuchov v Orlu, přijel k němu, ačkoli se s ním nikdy blíže neznal, s takovými projevy přátelství a blízkosti, jaké si obvykle navzájem projevují lidé, kteří se potkají na poušti. Villarskij se v Orlu nudil a byl šťastný, že potkal člověka ze stejného okruhu a se stejnými zájmy, jak se domníval.

Ale ke svému údivu si Villarskij brzy všiml, že Pierre velice zaostal za skutečným životem a upadl, jak si Pierra sám pro sebe charakterizoval, do apatie a sobectví.

„Vy nějak zarůstáte mechem, můj milý," říkal mu. Přesto teď bylo Villarskému s Pierrem příjemněji než dřív a chodil k němu každý den. Pierrovi zase, když se teď na Villarského díval a poslouchal ho, připadalo podivné a neuvěřitelné pomyslet si, že on sám byl ještě docela nedávno stejný.

Villarskij byl ženatý člověk s rodinou, zaměstnaný záležitostmi ženina statku, službou i rodinou. Pokládal všechna tato zaměstnání za překážku v životě a za opovrženíhodná, protože mají za cíl osobní blaho jeho a jeho rodiny. Jeho pozornost neustále pohlcovaly úvahy vo-

jenské, správní, politické a zednářské. A Pierre, aniž se snažil změnit jeho názor, aniž ho odsuzoval, s tím svým teď už stálým tichým, radostným posměchem pozoroval tento podivný, tak dobře známý jev a těšil se z něho.

Ve vztazích s Villarským, s kněžnou, s lékařem, se všemi lidmi, s nimiž se teď stýkal, byl v Pierrovi nový rys, který mu získával náklonnost všech lidí: uznání, že každý člověk může myslet, cítit a dívat se na věci po svém; uznání, že člověka nelze slovy přesvědčit o opaku. Tato oprávněná zvláštnost každého člověka, která Pierra dřív znepokojovala a dráždila, teď tvořila základ účasti a zájmu, s nímž se k lidem obracel. Rozdílnost, někdy úplný rozpor mezi názory lidí a jejich životem i mezi lidmi navzájem Pierra těšily a vyvolávaly v něm posměšný a mírný úsměv.

V praktických věcech teď Pierre nečekaně pocítil, že má těžiště, které dřív neměl. Dřív ho každá peněžní otázka, zvláště žádosti o peníze, kterým byl jako velmi bohatý člověk vystaven velmi často, uváděla do bezvýchodného neklidu a rozpaků. „Dát, nebo nedat?“ ptal se sám sebe. „Já mám a on potřebuje. Ale jiný potřebuje ještě víc. Kdo potřebuje víc? A co když jsou oba podvodníci?“ A ze všech těch dohadů dřív nenacházel žádné východisko a dával všem, dokud měl co dávat. Přesně v takových rozpacích se dřív ocital při každé otázce, která se týkala jeho jmění, když mu jeden říkal, že je třeba jednat tak, a druhý jinak.

Teď ke svému údivu zjistil, že ve všech těch otázkách už nemá pochybnosti ani rozpaky. Teď se v něm objevil soudce, který podle jakýchsi zákonů, neznámých jemu samému, rozhodoval, co je třeba a co není třeba dělat.

K peněžním záležitostem byl stejně lhostejný jako dřív; ale teď nepochybně věděl, co je třeba udělat a co ne. Prvním případem, kdy se uplatnil tento nový soudce, byla žádost zajatého francouzského plukovníka, který k němu přišel, dlouze vyprávěl o svých hrdinských či-

nech a nakonec vznesl téměř požadavek, aby mu Pierre dal čtyři tisíce franků, které by poslal ženě a dětem. Pierre ho bez nejmenší námahy a vypětí odmítl a potom se divil, jak prosté a snadné bylo to, co se mu dřív zdálo neřešitelně těžké. Zároveň hned, když plukovníka odmítal, se rozhodl, že musí použít lsti, aby při odjezdu z Orla přiměl italského důstojníka vzít si peníze, které zjevně potřeboval. Novým důkazem toho, jak pevný názor na praktické věci už Pierre má, bylo, jak rozhodl otázku dluhů své ženy a obnovení či neobnovení moskevských domů a letních sídel.

Do Orla za ním přijel hlavní správce a Pierre s ním udělal celkový účet svých změněných příjmů. Požár Moskvy stál Pierra podle propočtu hlavního správce asi dva miliony.

Hlavní správce Pierrovi na útěchu z těchto ztrát předložil výpočet, podle něhož se jeho příjmy navzdory těm ztrátám nejenže nezmenší, ale zvětší, jestliže odmítne zaplatit dluhy, které zůstaly po hraběnce a k jejichž splacení nemůže být zavázán, a jestliže nebude obnovovat moskevské domy a podmoskevský statek, které ho ročně stály osmdesát tisíc a nic nevynášely.

„Ano, ano, to je pravda," řekl Pierre a vesele se usmál. „Ano, ano, nic z toho nepotřebuji. Tím zpustošením jsem zbohatl daleko víc."

Ale v lednu přijel z Moskvy Saveljič, vyprávěl o tom, jak to v Moskvě vypadá, o rozpočtu, který mu udělal architekt na obnovu domu a podmoskevského statku, a mluvil o tom jako o věci rozhodnuté. Ve stejné době dostal Pierre dopisy od knížete Vasilije a od jiných známých z Petrohradu. V dopisech se psalo o dluzích jeho ženy. A Pierre usoudil, že správcův plán, který se mu tak zalíbil, nebyl správný a že musí jet do Petrohradu vyřídit záležitosti své ženy a stavět v Moskvě. Proč to bylo třeba, nevěděl; ale nepochybně věděl, že je to třeba. Jeho příjmy se v důsledku tohoto rozhodnutí zmenšovaly o tři čtvrtiny. Ale bylo to třeba; cítil to.

Villarskij jel do Moskvy, a tak se domluvili, že pojedou spolu.

Po celou dobu uzdravování v Orlu zakoušel Pierre pocit radosti, svobody a života; ale když se na cestě ocitl ve volném světě a uviděl stovky nových tváří, ten pocit ještě zesílil. Celou cestu zakoušel radost školáka o prázdninách. Všechny tváře – kočí, poštmistr, mužici na cestě nebo ve vesnici – všechny pro něho měly nový smysl. Přítomnost a poznámky Villarského, který si neustále stěžoval na chudobu, na zaostalost za Evropou, na nevzdělanost Ruska, Pierrovu radost jen stupňovaly. Tam, kde Villarskij viděl mrtvost, viděl Pierre neobyčejně mocnou sílu životnosti, tu sílu, která v tom sněhu a v té nedozírné šíři udržovala život celého tohoto zvláštního a jednotného národa. Villarskému neodporoval, a jako by s ním souhlasil – protože předstíraný souhlas byl nejkratší cestou, jak obejít úvahy, z nichž nemohlo nic vzejít –, radostně se usmíval a poslouchal ho.

XIV

Tak jako je těžké vysvětlit, proč a kam spěchají mravenci z rozházeného mraveniště, jedni pryč z mraveniště a táhnou smítka, vajíčka a mrtvá těla, druzí zpátky do mraveniště – proč do sebe vrážejí, dohánějí se a perou se –, stejně těžké by bylo vysvětlit příčiny, které nutily ruské lidi, aby se po odchodu Francouzů tlačili na místě, kterému se dřív říkalo Moskva. Ale tak jako při pohledu na mravence rozptýlené kolem zpustošeného mraveniště, navzdory úplnému zničení mraveniště, je podle houževnatosti, energie a podle nesčetnosti hemžícího se hmyzu vidět, že zpustošeno je všechno kromě čehosi nezničitelného, nehmotného, co tvoří celou sílu mraveniště – tak i Moskva byla v měsíci říjnu, přestože tu nebyla ani vrchnost, ani kostely, ani svaté věci, ani bohatství, ani domy, toutéž Moskvou, jakou byla v srpnu. Všechno bylo zničeno kromě čehosi nehmotného, ale mocného a nezničitelného.

Pohnutky lidí, kteří ze všech stran spěchali do Moskvy, když byla od nepřítele vyčištěna, byly ty nejrozmanitější, osobní, a v první době většinou divoké, zvířecí. Jen jedna pohnutka byla společná všem: touha dostat se tam, na to místo, kterému se dřív říkalo Moskva, a uplatnit tam svou činnost.

Za týden už bylo v Moskvě patnáct tisíc obyvatel, za dva týdny pětadvacet tisíc a tak dále. Toto číslo neustále rostlo a rostlo, až do podzimu roku tisíc osm set třináct dosáhlo výše, která převyšovala počet obyvatel z roku dvanáct.

Prvními ruskými lidmi, kteří vstoupili do Moskvy, byli kozáci z Wintzingerodeova oddílu, mužici z okolních vesnic a obyvatelé, kteří z Moskvy uprchli a skrývali se v jejím okolí. Rusové, kteří vstoupili do

zpustošené Moskvy a našli ji vydrancovanou, začali drancovat také. Pokračovali v tom, co dělali Francouzi. Do Moskvy přijížděly karavany mužických vozů, aby odvážely na vesnice všechno, co zůstalo ležet po zpustošených moskevských domech a ulicích. Kozáci odváželi, co mohli, do svých táborů; majitelé domů sbírali všechno, co našli v jiných domech, a přenášeli si to k sobě pod záminkou, že je to jejich vlastnictví.

Ale za prvními lupiči přijížděli další a další, a drancování bylo každým dnem, jak lupičů přibývalo, těžší a těžší a nabývalo určitějších forem.

Francouzi zastihli Moskvu sice prázdnou, ale se všemi formami ústrojně a pravidelně žijícího města, s jeho různými funkcemi obchodu, řemesel, přepychu, státní správy a náboženství. Tyto formy byly bez života, ale ještě existovaly. Byly tu tržní řady, krámy, obchody, sklady, tržiště – většinou plné zboží; byly tu továrny, řemeslnické dílny; byly tu paláce, bohaté domy plné přepychových předmětů; byly tu nemocnice, vězení, úřady, kostely, chrámy. Čím déle Francouzi zůstávali, tím víc se tyto formy městského života ničily, až se nakonec všechno slilo v jediné nerozlišené, mrtvé pole drancování.

Drancování Francouzů, čím déle trvalo, tím víc ničilo bohatství Moskvy i síly lupičů. Drancování Rusů, jímž začalo obsazení hlavního města Rusy, čím déle trvalo, čím víc bylo jeho účastníků, tím rychleji obnovovalo bohatství Moskvy a pravidelný život města.

Kromě lupičů proudil k Moskvě ze všech stran, jako krev k srdci, ten nejrozmanitější lid, kterého sem táhla – koho zvědavost, koho služební povinnost, koho vypočítavost –, majitelé domů, duchovenstvo, vyšší i nižší úředníci, obchodníci, řemeslníci, mužici.

Za týden už úřady zastavovaly mužiky, kteří přijížděli s prázdnými povozy, aby odváželi věci, a nutily je vyvážet z města mrtvá těla. Jiní mužici, když se doslechli o nezdaru svých druhů, přijížděli do města s obilím, ovsem a senem a navzájem si sráželi ceny, až byly nižší než

dřív. Do Moskvy každý den přicházely tesařské družiny, které doufaly v dobrý výdělek, a ze všech stran se roubily nové a opravovaly staré, vyhořelé domy. Kupci zahajovali obchod v boudách. Ve vyhořelých domech se zřizovaly hospody a zájezdní hostince. Duchovenstvo obnovilo bohoslužby v mnoha kostelích, které nevyhořely. Dárci přinášeli vydrancované kostelní předměty. Úředníci si v malých místnostech upravovali stoly se suknem a skříně s papíry. Vyšší úřady a policie řídily rozdělování majetku, který zůstal po Francouzích. Majitelé domů, v nichž zůstalo mnoho věcí svezených z jiných domů, si stěžovali na nespravedlnost, že se všechny věci svážejí do Granovité palaty; jiní trvali na tom, že Francouzi svezli věci z různých domů na jedno místo, a proto je nespravedlivé dávat majiteli domu ty věci, které se u něho našly. Nadávali na policii; podpláceli ji; vypisovali desetkrát nadsazené odhady na vyhořelý státní majetek; žádali o podpory. Hrabě Rastopčin psal své proklamace.

XV

Koncem ledna přijel Pierre do Moskvy a ubytoval se v pobočném křídle, které zůstalo nepoškozené. Zajel za hrabětem Rastopčinem a za některými známými, kteří se vrátili do Moskvy, a třetí den se chystal odjet do Petrohradu. Všichni oslavovali vítězství; ve zpustošeném a ožívajícím hlavním městě všechno kypělo životem. Všichni Pierrovi byli rádi; všichni ho chtěli vidět a všichni se ho vyptávali na to, co viděl. Pierre se cítil zvlášť přátelsky nakloněn všem lidem, které potkával; ale teď se mimoděk ke všem lidem choval obezřetně, aby se něčím nezavázal. Na všechny otázky, které mu kladli – důležité i ty nejbezvýznamnější –, ať se ho ptali, kde bude bydlet, jestli bude stavět, kdy jede do Petrohradu a jestli by nevzal s sebou krabičku, odpovídal: ano, možná, myslím, a tak dále.

O Rostovových slyšel, že jsou v Kostromě, a myšlenka na Natašu ho napadala jen zřídka. Jestliže ho napadla, tak jen jako příjemná vzpomínka na dávnou minulost. Cítil se osvobozený nejen od životních okolností, ale i od toho citu, který si, jak se mu zdálo, úmyslně namluvil.

Třetí den po příjezdu do Moskvy se od Drubeckých dozvěděl, že je v Moskvě kněžna Marja. Smrt, utrpení a poslední dny knížete Andreje Pierra často zaměstnávaly, a teď mu přišly na mysl s novou živostí. Když se u oběda dozvěděl, že kněžna Marja je v Moskvě a bydlí ve svém domě na Vzdvižence, který nevyhořel, zajel k ní ještě téhož večera.

Cestou ke kněžně Marje Pierre bez přestání myslel na knížete Andreje, na své přátelství s ním, na různá setkání s ním, a zvláště na to poslední, u Borodina.

„Copak opravdu zemřel v té zlé náladě, v jaké tehdy byl? Copak se mu před smrtí neodhalilo vysvětlení života?“ myslel si Pierre. Vzpomněl si na Karatajeva, na jeho smrt, a mimoděk začal ty dva lidi srovnávat, tak rozdílné, a přitom tak podobné láskou, kterou choval k oběma, a tím, že oba žili a oba zemřeli.

V nejvážnější náladě dojel Pierre k domu starého knížete. Dům zůstal nepoškozený. Byly na něm vidět stopy zkázy, ale ráz domu byl stejný. Starý sluha s přísnou tváří, který Pierra uvítal, jako by chtěl dát hostovi najevo, že nepřítomnost knížete nenarušuje pořádek domu, řekl, že kněžna se uráčila odejít do svých pokojů a přijímá v neděli.

„Ohlas mě; možná že přijme,“ řekl Pierre.

„Prosím, pane,“ odpověděl sluha, „račte do portrétního salonu.“

Za několik minut vyšli za Pierrem sluha a Dessalles. Dessalles Pierrovi jménem kněžny vyřídil, že je velmi ráda, že ho vidí, a prosí ho, aby jí prominul tu neformálnost a šel nahoru do jejích pokojů.

V nízkém pokojíku, osvětleném jedinou svíčkou, seděla kněžna a s ní ještě kdosi v černých šatech. Pierre si pamatoval, že kněžna měla vždycky u sebe nějaké společnice, ale kdo to byly, ty společnice, to Pierre nevěděl a nepamatoval si. „To je jedna ze společnic,“ pomyslel si, když se podíval na dámu v černých šatech.

Kněžna mu rychle vstala vstříc a podala mu ruku.

„Ano,“ řekla, když jí políbil ruku, a zahleděla se do jeho změněné tváře, „takhle se tedy setkáváme. I v poslední době o vás často mluvil,“ řekla a přenesla oči z Pierra na společnici s ostýchavostí, která Pierra na okamžik zarazila.

„Tak jsem byla ráda, když jsem se dozvěděla o vaší záchraně. Byla to jediná radostná zpráva, kterou jsme po dlouhé době dostali.“ Kněžna se znovu, ještě neklidněji, ohlédla na společnici a chtěla něco říct; ale Pierre ji přerušil.

„Dovedete si představit, že jsem o něm nic nevěděl,“ řekl. „Myslel jsem, že padl. Všechno, co vím, jsem se dozvěděl od jiných, z třetí

ruky. Vím jen, že se dostal k Rostovovým… Jaký osud!“

Pierre mluvil rychle a živě. Jednou se podíval do tváře společnice, uviděl pozorný, laskavý, zvědavý pohled, který na něho upírala, a jak to při rozhovoru často bývá, z nějakého důvodu ucítil, že ta společnice v černých šatech je milá, dobrá, skvělá bytost, která nebude překážet jeho důvěrnému rozhovoru s kněžnou Marjou.

Ale když vyslovil ta poslední slova o Rostovových, rozpaky ve tváři kněžny Marji se projevily ještě silněji. Znovu přeběhla očima z Pierrovy tváře na tvář dámy v černých šatech a řekla:

„Copak ji nepoznáváte?“

Pierre se ještě jednou podíval na bledou, jemnou tvář společnice s černýma očima a podivnými ústy. Cosi blízkého, dávno zapomenutého a víc než milého na něho hledělo z těch pozorných očí.

„Ale ne, to není možné,“ pomyslel si. „Tahle přísná, hubená a bledá, zestárlá tvář? To nemůže být ona. To je jen vzpomínka na to, co bylo.“ Ale v tu chvíli kněžna Marja řekla: „Nataša.“ A ta tvář s pozornýma očima se ztěžka, s námahou, jako když se otevírají zrezivělé dveře, usmála, a z těch otevřených dveří najednou zavanulo a ovanulo Pierra to dávno zapomenuté štěstí, na které zvlášť teď nemyslel. Zavanulo, objalo ho a pohltilo celého. Když se usmála, už nemohlo být pochyb: byla to Nataša a on ji miloval.

Hned v první chvíli Pierre mimoděk řekl jí i kněžně Marje, a hlavně sám sobě, tajemství, které neznal ani on sám. Zčervenal radostně a trýznivě bolestně. Chtěl své pohnutí skrýt. Ale čím víc ho chtěl skrýt, tím jasněji – jasněji než těmi nejurčitějšími slovy – říkal sobě i jí i kněžně Marje, že ji miluje.

„Ne, to je jen tak, z překvapení,“ pomyslel si Pierre. Ale sotva chtěl pokračovat v započatém rozhovoru s kněžnou Marjou, znovu se na Natašu podíval, a ještě sytější ruměnec mu pokryl tvář a ještě silnější vzrušení radosti a strachu mu zachvátilo duši. Zapletl se ve slovech a uprostřed řeči se zarazil.

Pierre si Nataši nevšiml, protože ji tu vůbec nečekal, ale nepoznal ji proto, že změna, která se s ní udála od té doby, co ji neviděl, byla obrovská. Zhubla a zbledla. Ale to ji nečinilo nepoznatelnou: v první chvíli, když vešel, ji nebylo možné poznat proto, že v té tváři, v jejíchž očích dřív vždycky svítil skrytý úsměv radosti ze života, teď, když vešel a poprvé se na ni podíval, nebylo ani stínu úsměvu; byly tu jen oči, pozorné, dobré a smutně tázavé.

Pierrovy rozpaky se v Nataše neodrazily rozpaky, ale jen potěšením, které jí sotva znatelně ozářilo celou tvář.

XVI

„Přijela ke mně na návštěvu," řekla kněžna Marja. „Hrabě a hraběnka tu budou v nejbližších dnech. Hraběnka je v hrozném stavu. Ale Nataša sama potřebovala k lékaři. Poslali ji se mnou proti její vůli."

„Ano, copak je nějaká rodina bez svého žalu?" řekl Pierre a obrátil se k Nataše. „Víte, že to bylo právě v ten den, kdy nás osvobodili. Viděl jsem ho. Jaký to byl rozkošný chlapec!"

Nataša se na něho dívala, a v odpověď na jeho slova se jí oči jen víc otevřely a rozzářily.

„Co lze říct nebo pomyslet pro útěchu?" řekl Pierre. „Nic. Proč musel zemřít takový skvělý chlapec, tak plný života?"

„Ano, v naší době by bylo těžké žít bez víry..." řekla kněžna Marja.

„Ano, ano. To je svatá pravda," přerušil ji spěšně Pierre.

„Proč?" zeptala se Nataša a pozorně se dívala Pierrovi do očí.

„Jak to proč?" řekla kněžna Marja. „Už jen myšlenka na to, co nás čeká tam..."

Nataša nedoposlouchala kněžnu Marju a znovu se tázavě podívala na Pierra.

„A proto," pokračoval Pierre, „že jen ten člověk, který věří, že je Bůh, jenž nás řídí, může snést takovou ztrátu, jako je její a... vaše," řekl Pierre.

Nataša už otevřela ústa, že něco řekne, ale najednou se zarazila. Pierre se od ní spěšně odvrátil a znovu se obrátil ke kněžně Marje s otázkou na poslední dny života svého přítele. Pierrovy rozpaky ted skoro zmizely; ale zároveň cítil, že zmizela celá jeho dřívější svoboda. Cítil, že nad každým jeho slovem a činem je teď soudce, jehož soud je mu dražší než soud všech lidí na světě. Teď mluvil a zároveň se svými

slovy uvažoval o dojmu, jaký jeho slova dělají na Natašu. Neříkal úmyslně nic, co by se jí mohlo líbit; ale ať říkal cokoli, soudil sám sebe z jejího hlediska.

Kněžna Marja začala nerada, jak to vždycky bývá, vyprávět o tom, v jakém stavu knížete Andreje zastihla. Ale Pierrovy otázky, jeho živě neklidný pohled, jeho tvář, která se chvěla pohnutím, ji pozvolna přiměly pustit se do podrobností, které se bála kvůli sobě samé znovu oživovat v představách.

„Ano, ano, tak, tak…“ říkal Pierre, celým tělem se nakláněl dopředu nad kněžnu Marju a dychtivě naslouchal jejímu vyprávění. „Ano, ano; tak on se uklidnil? Změkl? Vždycky tak všemi silami duše hledal jedno: být úplně dobrý, že se nemohl bát smrti. Nedostatky, které v něm byly – jestli nějaké byly –, nepocházely z něho. Tak on změkl?“ říkal Pierre. „Jaké štěstí, že se s vámi shledal,“ řekl Nataše, najednou se k ní obrátil a díval se na ni očima plnýma slz.

Natašina tvář se zachvěla. Zamračila se a na okamžik sklopila oči. Chvíli váhala: mluvit, nebo nemluvit?

„Ano, bylo to štěstí,“ řekla tichým, hrudním hlasem; „pro mě to určitě bylo štěstí.“ Odmlčela se. „A on… on… on říkal, že si to přál, ve chvíli, kdy jsem k němu přišla…“ Natašin hlas se zlomil. Zčervenala, sevřela ruce na kolenou, a najednou zvedla hlavu – bylo vidět, že se přemohla – a začala rychle mluvit:

„Nic jsme nevěděli, když jsme jeli z Moskvy. Neodvážila jsem se na něho zeptat. A najednou mi Soňa řekla, že je s námi. Na nic jsem nemyslela, nedovedla jsem si představit, v jakém je stavu; jen jsem ho potřebovala vidět, být s ním,“ říkala, třásla se a zajíkala. A nedala se přerušit a vyprávěla to, co ještě nikdy nikomu nevyprávěla: všechno, co prožila za ty tři týdny jejich cesty a života v Jaroslavli.

Pierre ji poslouchal s otevřenými ústy a nespouštěl z ní oči plné slz. Když ji poslouchal, nemyslel ani na knížete Andreje, ani na smrt, ani

na to, co vyprávěla. Poslouchal ji a jen ji litoval pro to utrpení, které zakoušela teď, když vyprávěla.

Kněžna, celá svraštělá snahou zadržet slzy, seděla vedle Nataši a poprvé poslouchala příběh těch posledních dnů lásky svého bratra a Nataši.

Toto trýznivé i radostné vyprávění Nataša zjevně potřebovala.

Mluvila, míchala ty nejbezvýznamnější podrobnosti s nejniternějšími tajemstvími, a zdálo se, že nikdy nemůže skončit. Několikrát opakovala totéž.

Za dveřmi se ozval Dessallesův hlas, který se ptal, jestli může Nikoluška vejít a rozloučit se.

„No a to je všechno, všechno…“ řekla Nataša. Rychle vstala, právě když Nikoluška vcházel, skoro se rozběhla ke dveřím, udeřila se hlavou o dveře zakryté portiérou a se stenem, snad bolesti, snad žalu, vyrazila z pokoje.

Pierre se díval na dveře, kterými odešla, a nechápal, proč najednou zůstal na celém světě sám.

Kněžna Marja ho vytrhla z roztržitosti, když ho upozornila na synovce, který vešel do pokoje.

Tvář Nikolušky, podobná otcově, na Pierra v té chvíli duševního pohnutí, v němž se teď nacházel, zapůsobila tak, že Nikolušku políbil, spěšně vstal, vytáhl kapesník a odešel k oknu. Chtěl se s kněžnou Marjou rozloučit, ale ona ho zadržela.

„Ne, my s Natašou někdy nespíme až do tří; prosím, posaďte se ještě. Dám přichystat večeři. Jděte dolů; hned přijdeme.“

Než Pierre odešel, kněžna mu řekla: „Takhle o něm mluvila poprvé.“

XVII

Pierra zavedli do velké osvětlené jídelny; za několik minut se ozvaly kroky a kněžna s Natašou vešly do pokoje. Nataša byla klidná, ačkoli se jí ve tváři teď znovu usadil přísný výraz bez úsměvu. Kněžna Marja, Nataša i Pierre stejně pociťovali ten pocit trapnosti, který obvykle následuje po skončeném vážném a důvěrném rozhovoru. Pokračovat v předchozím rozhovoru nejde; mluvit o hloupostech je člověku hanba, a mlčet je nepříjemné, protože se chce mluvit, a tím mlčením jako by se člověk přetvařoval. Mlčky přistoupili ke stolu. Sluhové odsunuli a zase přisunuli židle. Pierre rozložil studený ubrousek, odhodlal se přerušit mlčení a podíval se na Natašu a na kněžnu Marju. Obě se zjevně ve stejnou chvíli odhodlaly k témuž: oběma svítila v očích spokojenost se životem a uznání, že kromě žalu jsou i radosti.

„Pijete vodku, hrabě?“ řekla kněžna Marja, a ta slova najednou rozehnala stíny minulosti.

„Tak nám vyprávějte o sobě,“ řekla kněžna Marja. „O vás se vyprávějí takové neuvěřitelné zázraky.“

„Ano,“ odpověděl Pierre se svým teď už obvyklým úsměvem mírného posměchu. „Mně samotnému se dokonce vyprávějí takové zázraky, jaké se mi ani nezdály. Marja Abramovna si mě pozvala a pořád mi vyprávěla, co se mi stalo nebo co se mi mělo stát. Stepan Stepanyč mě taky naučil, jak to mám vyprávět. Vůbec jsem si všiml, že být zajímavým člověkem je velice pohodlné – já jsem teď totiž zajímavý člověk: zvou mě a vyprávějí mi.“

Nataša se usmála a chtěla něco říct.

„Vyprávěli nám,“ přerušila ji kněžna Marja, „že jste v Moskvě přišel o dva miliony. Je to pravda?“

„A já jsem zbohatl trojnásobně," řekl Pierre. Přestože dluhy jeho ženy a nutnost stavět jeho záležitosti změnily, Pierre dál vyprávěl, že zbohatl trojnásobně.

„Co jsem nepochybně získal," řekl, „je svoboda..." začal vážně; ale rozmyslel si to a nepokračoval, protože si všiml, že je to příliš sobecký předmět rozhovoru.

„A stavíte?"

„Ano, Saveljič to tak chce."

„Řekněte, vy jste ještě nevěděl o skonu hraběnky, když jste zůstal v Moskvě?" řekla kněžna Marja a hned zčervenala, protože si všimla, že když tu otázku klade hned po jeho slovech o tom, že je svobodný, přikládá jeho slovům význam, který možná neměla.

„Ne," odpověděl Pierre, kterému zjevně nepřišel trapný výklad, jaký dala kněžna Marja jeho zmínce o vlastní svobodě. „Dozvěděl jsem se to v Orlu a nedovedete si představit, jak mě to zasáhlo. Nebyli jsme vzorní manželé," řekl rychle, když se podíval na Natašu a všiml si v její tváři zvědavosti, jak se o své ženě vyjádří. „Ale ta smrt mě strašně zasáhla. Když se dva lidé hádají, vždycky jsou vinni oba. A vlastní vina najednou strašně ztěžkne před člověkem, který už není. A pak taková smrt... bez přátel, bez útěchy. Je mi jí velice, velice líto," skončil a s potěšením si všiml radostného souhlasu v Natašině tváři.

„Ano, tak teď jste zase starý mládenec a ženich," řekla kněžna Marja.

Pierre najednou zrudl jako rak a dlouho se snažil nedívat na Natašu. Když se odhodlal na ni pohlédnout, měla tvář chladnou, přísnou, a jak se mu zdálo, dokonce pohrdavou.

„Ale opravdu jste viděl Napoleona a mluvil s ním, jak nám vyprávěli?" řekla kněžna Marja.

Pierre se zasmál.

„Ani jednou, nikdy. Všichni si vždycky myslí, že být v zajetí znamená být na návštěvě u Napoleona. Nejenže jsem ho neviděl, ale ani jsem

o něm neslyšel. Byl jsem v mnohem horší společnosti.“

Večeře se chýlila ke konci a Pierre, který zprvu odmítal vyprávět o svém zajetí, se do toho vyprávění pozvolna zabral.

„Ale je přece pravda, že jste zůstal, abyste zabil Napoleona?“ zeptala se ho Nataša a lehce se usmála. „Já jsem to tehdy uhodla, když jsme vás potkali u Sucharevovy věže; pamatujete?“

Pierre přiznal, že je to pravda, a od této otázky, pozvolna vedený otázkami kněžny Marji, a zvláště Nataši, se zabral do podrobného vyprávění o svých příhodách.

Zprvu vyprávěl s tím posměšným, mírným pohledem, jakým se ted díval na lidi, a zvláště sám na sebe; ale potom, když došel k vyprávění o hrůzách a utrpení, které viděl, nechal se, aniž si toho všiml, unést a začal mluvit se zdrženlivým pohnutím člověka, který ve vzpomínce znovu prožívá silné dojmy.

Kněžna Marja se s mírným úsměvem dívala tu na Pierra, tu na Natašu. V celém tom vyprávění viděla jen Pierra a jeho dobrotu. Nataša, opřená o ruku, s výrazem tváře, který se neustále měnil spolu s vyprávěním, ani na chvíli nespouštěla z Pierra oči a zjevně spolu s ním prožívala to, co vyprávěl. Nejen její pohled, ale i výkřiky a krátké otázky, které kladla, ukazovaly Pierrovi, že z toho, co vyprávěl, chápe právě to, co chtěl sdělit. Bylo vidět, že chápe nejen to, co vyprávěl, ale i to, co by rád vyjádřil a nemohl vyjádřit slovy. O své příhodě s dítětem a se ženou, kvůli jejichž ochraně ho zajali, vyprávěl Pierre takto:

„Byla to hrozná podívaná, opuštěné děti, některé v ohni… Přede mnou vytáhli dítě… ženy, ze kterých strhávali věci, vytrhávali jim náušnice…“

Pierre zčervenal a zarazil se.

„Tu přijela hlídka a všechny ty, kdo nedrancovali, všechny muže sebrali. I mě.“

„Vy asi nevyprávíte všechno; vy jste asi udělal něco…“ řekla Nataša a chvíli mlčela, „…něco dobrého.“

Pierre vyprávěl dál. Když vyprávěl o popravě, chtěl strašné podrobnosti vynechat; ale Nataša žádala, aby nic nevynechával.

Pierre začal vyprávět o Karatajevovi – už vstal od stolu a chodil po pokoji a Nataša ho sledovala očima – a zarazil se.

„Ne, vy nemůžete pochopit, čemu jsem se naučil od toho negramotného člověka, od toho prosťáčka."

„Ne, ne, mluvte," řekla Nataša. „Kde je teď?"

„Zabili ho skoro před mýma očima." A Pierre začal vyprávět o posledních dnech jejich ústupu, o Karatajevově nemoci – hlas se mu bez ustání chvěl – a o jeho smrti.

Pierre vyprávěl své příhody tak, jak si je ještě nikdy nevybavoval. Teď jako by ve všem, co prožil, viděl nový význam. Teď, když to všechno vyprávěl Nataše, zakoušel ten vzácný požitek, jaký dávají ženy, když poslouchají muže – ne ženy *chytré*, které se při poslouchání snaží zapamatovat si, co se jim říká, aby obohatily svůj rozum a při příležitosti to převyprávěly, nebo aby vyprávěné přizpůsobily svému a co nejdřív pronesly své chytré řeči, vypracované v jejich malém rozumovém hospodářství; ale ten požitek, jaký dávají opravdové ženy, obdařené schopností vybírat a vsávat do sebe všechno nejlepší, co jen je v projevech muže. Nataša, aniž to sama věděla, byla samá pozornost: nepropásla ani slovo, ani zakolísání hlasu, ani pohled, ani zachvění svalu v tváři, ani Pierrovo gesto. Chytala za letu ještě nevyslovené slovo a přímo si je ukládala do svého otevřeného srdce a hádala tajný smysl celé Pierrovy duševní práce.

Kněžna Marja vyprávění chápala, cítila s ním, ale teď viděla něco jiného, co pohlcovalo celou její pozornost; viděla možnost lásky a štěstí mezi Natašou a Pierrem. A tato myšlenka, která ji napadla poprvé, jí naplňovala duši radostí.

Byly tři hodiny v noci. Sluhové se smutnými, přísnými tvářemi přicházeli vyměňovat svíčky, ale nikdo si jich nevšímal.

Pierre skončil své vyprávění. Nataša se na Pierra dál vytrvale a pozorně dívala lesklýma, oživenýma očima, jako by chtěla pochopit ještě to ostatní, co možná nevyslovil. Pierre v ostýchavých a šťastných rozpacích na ni občas pohlédl a vymýšlel, co teď říct, aby převedl řeč na jiný předmět. Kněžna Marja mlčela. Nikoho nenapadlo, že jsou tři hodiny v noci a že je čas jít spát.

„Říká se: neštěstí, utrpení," řekl Pierre. „Ale kdyby mi teď, v tuhle chvíli řekli: chceš zůstat tím, čím jsi byl před zajetím, nebo to všechno prožít od začátku? Proboha, ještě jednou zajetí a koňské maso. Myslíme si, že jakmile nás to vyhodí z navyklé cestičky, je všechno ztraceno; a zatím teprve začíná něco nového, dobrého. Dokud je život, je i štěstí. Před námi je toho mnoho, mnoho. To vám říkám," řekl a obrátil se k Nataše.

„Ano, ano," řekla, a odpovídala přitom na něco úplně jiného, „a já bych si nic nepřála víc, než prožít všechno znovu od začátku."

Pierre se na ni pozorně podíval.

„Ano, a nic víc," potvrdila Nataša.

„To není pravda, to není pravda," vykřikl Pierre. „Já za to nemůžu, že jsem živ a chci žít; a vy taky."

Najednou Nataša složila hlavu do dlaní a rozplakala se.

„Co je ti, Natašo?" řekla kněžna Marja.

„Nic, nic." Usmála se přes slzy na Pierra. „Sbohem, je čas jít spát."

Pierre vstal a rozloučil se.

* * *

Kněžna Marja a Nataša se jako vždycky sešly v ložnici. Pohovořily si o tom, co Pierre vyprávěl. Kněžna Marja svůj názor na Pierra neřekla. Nataša o něm také nemluvila.

„Tak dobrou noc, Marie," řekla Nataša. „Víš, často se bojím, že o něm – o knížeti Andrejovi – nemluvíme, jako bychom se bály ponížit

svůj cit, a zapomínáme.“

Kněžna Marja těžce vzdychla a tím povzdechem uznala, že Nataša má pravdu; ale slovy s ní nesouhlasila.

„Copak se dá zapomenout?“ řekla.

„Tak dobře mi dnes bylo všechno vyprávět; těžko, i bolestně, i dobře. Moc dobře,“ řekla Nataša; „jsem si jistá, že ho opravdu měl rád. Proto jsem mu to vyprávěla… nevadí, že jsem mu to vyprávěla?“ zeptala se a najednou zčervenala.

„Pierrovi? Ale ne! Jaký je to skvělý člověk,“ řekla kněžna Marja.

„Víš, Marie,“ řekla najednou Nataša s rozpustilým úsměvem, jaký kněžna Marja už dlouho v její tváři neviděla. „Je takový nějaký čistý, hladký, svěží; jako by přišel z lázně; rozumíš? – mravně z lázně. Je to tak?“

„Ano,“ řekla kněžna Marja, „hodně získal.“

„A ten krátký kabátek a ostříhané vlasy; jako by, no úplně jako by přišel z lázně… tatínek kdysi taky…“

„Chápu, že *on* – kníže Andrej – nikoho neměl tak rád jako jeho,“ řekla kněžna Marja.

„Ano, a je od něho docela jiný. Říká se, že muži jsou přátelé, když jsou úplně jiní. To asi bude pravda. Viď, že se mu vůbec v ničem nepodobá?“

„Ano, a je to báječný člověk.“

„Tak dobrou noc,“ odpověděla Nataša. A tentýž rozpustilý úsměv, jako by v zapomnění, jí dlouho zůstal na tváři.

XVIII

Pierre ten den dlouho nemohl usnout; chodil po pokoji sem a tam, tu se zamračil a zamýšlel se nad něčím těžkým, tu najednou pokrčil rameny a zachvěl se, tu se šťastně usmíval.

Myslel na knížete Andreje, na Natašu, na jejich lásku, a tu na ni žárlil kvůli minulosti, tu si to vyčítal, tu si to odpouštěl. Bylo už šest hodin ráno, a on pořád chodil po pokoji.

„No co se dá dělat; když to bez toho nejde? Co se dá dělat?! Tak to tedy musí být," řekl si, spěšně se svlékl a ulehl do postele, šťastný a rozrušený, ale bez pochybností a nerozhodnosti.

„Je třeba, ať je to štěstí sebepodivnější, sebeméně možné – je třeba udělat všechno pro to, abychom se ona a já stali mužem a ženou," řekl si.

Pierre si už před několika dny určil jako den svého odjezdu do Petrohradu pátek. Když se ve čtvrtek probudil, přišel k němu Saveljič pro rozkazy, jak zabalit věci na cestu.

„Jak to do Petrohradu? Co je to Petrohrad? Kdo je v Petrohradě?" zeptal se mimoděk, i když jen v duchu. „Ano, kdysi dávno, ještě předtím, než se tohle stalo, jsem se z nějakého důvodu chystal do Petrohradu," vzpomněl si. „A proč ne? Možná že i pojedu. Jaký je on dobrý, pozorný, jak si všechno pamatuje!" pomyslel si, když se díval na Saveljičovu starou tvář. „A jaký má příjemný úsměv!" pomyslel si.

„Tak co, pořád nechceš na svobodu, Saveljiči?" zeptal se Pierre.

„Nač mi je svoboda, Vaše Osvícenosti? Za nebožtíka hraběte, Pán Bůh mu dej nebe, jsme žili dobře a ani u vás jsme křivdu nepoznali."

„No, a děti?"

„I děti se protlučou, Vaše Osvícenosti: u takových pánů se dá žít."

„No, a moji dědicové?“ řekl Pierre. „Co kdybych se najednou oženil… To se přece může stát,“ dodal s mimovolným úsměvem.

„A dovoluji si poznamenat: dobrá věc, Vaše Osvícenosti.“

„Jak lehce si to představuje,“ pomyslel si Pierre. „Neví, jak je to strašné, jak nebezpečné. Příliš brzy, nebo příliš pozdě… Strašné!“

„Jak tedy račte rozkázat? Ráčíte jet zítra?“ zeptal se Saveljič.

„Ne; trochu to odložím. Pak ti řeknu. Promiň mi ty starosti,“ řekl Pierre, a když se díval na Saveljičův úsměv, pomyslel si: „Jak je to ale zvláštní, že neví, že teď žádný Petrohrad není a že především je třeba, aby se rozhodlo tamto. Ostatně, on to určitě ví, jen se přetvařuje. Promluvit si s ním? Co si myslí?“ pomyslel si Pierre. „Ne, až někdy potom.“

U snídaně Pierre sdělil kněžně, že byl včera u kněžny Marji a že tam zastihl – dovedete si představit koho? – Natašu Rostovovou!

Kněžna se tvářila, že v té zprávě nevidí nic neobyčejnějšího, než kdyby Pierre viděl Annu Semjonovnu.

„Znáte ji?“ zeptal se Pierre.

„Viděla jsem kněžnu,“ odpověděla. „Slyšela jsem, že ji chtěli provdat za mladého Rostova. To by bylo pro Rostovovy velmi dobré; říká se, že jsou úplně na mizině.“

„Ne, znáte Rostovovou?“

„Slyšela jsem jen tehdy o té historii. Velká škoda.“

„Ne, ona to nechápe, nebo se přetvařuje,“ pomyslel si Pierre. „Bude lepší jí taky nic neříkat.“

Kněžna mu také připravila zásoby jídla na cestu.

„Jak jsou všichni hodní,“ myslel si Pierre, „že se teď, když je to určitě už nemůže zajímat, tím vším zabývají. A všechno kvůli mně; to je na tom to podivuhodné.“

Téhož dne přijel k Pierrovi policejní náčelník s návrhem, aby poslal zmocněnce do Granovité palaty převzít věci, které se teď rozdávají majitelům.

„Tak i tenhle," myslel si Pierre a díval se policejnímu náčelníkovi do tváře, „jaký je to skvělý, pěkný důstojník a jak je hodný! *Teď* se zabývá takovými maličkostmi. A ještě se říká, že není poctivý a že si přilepšuje. Jaký nesmysl! Ostatně, proč by si nepřilepšoval? Tak byl vychován. A dělají to všichni. A má takovou příjemnou, dobrou tvář a usmívá se, když se na mě dívá."

Pierre jel na oběd ke kněžně Marje.

Když projížděl ulicemi mezi spáleništi domů, divil se kráse těch zřícenin. Komíny domů a zřícené zdi, malebně připomínající Rýn a Koloseum, se táhly vyhořelými čtvrtěmi a zakrývaly jedny druhé. Drožkáři a jezdci, které potkával, tesaři, kteří roubili srubové stěny, trhovkyně a kramáři, všichni s veselými, zářícími tvářemi, pohlíželi na Pierra a jako by říkali: „Á, tady je! Uvidíme, co z toho bude."

Když vstupoval do domu kněžny Marji, přepadla Pierra pochybnost, jestli je pravda, že tu byl včera, viděl se s Natašou a mluvil s ní. „Možná že jsem si to vymyslel. Možná že vejdu a nikoho neuvidím." Ale sotva vstoupil do pokoje, už celou svou bytostí, tím, že okamžitě přišel o svou svobodu, ucítil její přítomnost. Měla na sobě tytéž černé šaty s měkkými záhyby a byla učesaná stejně jako včera, ale byla úplně jiná. Kdyby byla taková včera, když vešel do pokoje, nemohl by ji ani na okamžik nepoznat.

Byla taková, jakou ji znal skoro jako dítě a potom jako snoubenku knížete Andreje. V očích jí svítil veselý, tázavý lesk; ve tváři měla laskavý a podivně rozpustilý výraz.

Pierre poobědval a byl by tam proseděl celý večer; ale kněžna Marja jela na celonoční bohoslužbu a Pierre odjel spolu s nimi.

Druhý den přijel Pierre brzy, poobědval a proseděl tam celý večer. Přestože kněžna Marja i Nataša byly hostu zjevně rády, přestože se celý zájem Pierrova života teď soustředil v tomto domě, k večeru už si všechno pověděli a hovor bez ustání přeskakoval od jednoho bezvýznamného předmětu k druhému a často se přerušoval. Pierre se ten

večer zdržel tak dlouho, že si kněžna Marja s Natašou vyměňovaly pohledy a zjevně čekaly, kdy už odejde. Pierre to viděl a nemohl odejít. Bylo mu těžko a trapně, ale pořád seděl, protože *nemohl* vstát a odejít.

Kněžna Marja, která tomu neviděla konce, vstala první, stěžovala si na migrénu a začala se loučit.

„Tak vy zítra jedete do Petrohradu?“ řekla.

„Ne, já nejedu,“ řekl spěšně Pierre, udiveně a jakoby uraženě. „Ale ne, do Petrohradu? Zítra; jenže se neloučím. Zastavím se ještě, kdybyste chtěla něco vyřídit,“ řekl, stál před kněžnou Marjou, červenal se a neodcházel.

Nataša mu podala ruku a odešla. Kněžna Marja naopak, místo aby odešla, klesla do křesla a svým zářivým, hlubokým pohledem se přísně a pozorně podívala na Pierra. Únava, kterou předtím zjevně dávala najevo, teď úplně zmizela. Těžce a dlouze si povzdechla, jako by se připravovala k dlouhému rozhovoru.

Všechny Pierrovy rozpaky a trapnost s Natašiným odchodem okamžitě zmizely a vystřídala je rozrušená živost. Rychle si přisunul křeslo těsně ke kněžně Marje.

„Ano, právě to jsem vám chtěl říct,“ řekl a odpovídal na její pohled, jako by to byla slova. „Kněžno, pomozte mi. Co mám dělat? Smím doufat? Kněžno, příteli můj, vyslechněte mě. Já všechno vím. Vím, že jí nejsem hoden; vím, že teď o tom nelze mluvit. Ale chci jí být bratrem. Ne, to ne… to nechci, nemůžu…“

Zarazil se a promnul si rukama obličej a oči.

„No tak,“ pokračoval, a bylo vidět, že se přemáhá, aby mluvil souvisle. „Nevím, odkdy ji miluji. Ale miloval jsem jen ji, jen ji jedinou za celý svůj život, a miluji ji tak, že si bez ní nedovedu život představit. Žádat teď o její ruku se neodvažuji; ale myšlenka, že by snad mohla být moje a že tu možnost propásnu… možnost… je hrozná. Řekněte, smím doufat? Řekněte, co mám dělat? Milá kněžno,“ řekl, když chvíli mlčel, a dotkl se její ruky, protože neodpovídala.

„Přemýšlím o tom, co jste mi řekl," odpověděla kněžna Marja. „Řeknu vám tohle. Máte pravdu, že mluvit s ní teď o lásce..." Kněžna se zarazila. Chtěla říct: mluvit s ní teď o lásce není možné; ale zarazila se, protože už třetí den podle náhle změněné Nataši viděla, že by se Nataša nejenže neurazila, kdyby jí Pierre vyznal lásku, ale že si nic jiného nepřeje.

„Mluvit s ní teď... nelze," řekla přece jen kněžna Marja.

„Ale co tedy mám dělat?"

„Svěřte to mně," řekla kněžna Marja. „Já vím..."

Pierre se díval kněžně Marje do očí.

„No, no..." říkal.

„Vím, že vás miluje... že si vás zamiluje," opravila se kněžna Marja.

Sotva ta slova dořekla, Pierre vyskočil a s vyděšenou tváří chytil kněžnu Marju za ruku.

„Proč si to myslíte? Myslíte, že smím doufat? Myslíte?!..."

„Ano, myslím," řekla kněžna Marja s úsměvem. „Napište rodičům. A svěřte to mně. Řeknu jí to, až to bude možné. Přeji si to. A srdce mi říká, že to tak bude."

„Ne, to není možné! Jak jsem šťastný! Ale to není možné... Jak jsem šťastný! Ne, není to možné!" říkal Pierre a líbal kněžně Marje ruce.

„Jeďte do Petrohradu; tak to bude lepší. A já vám napíšu," řekla.

„Do Petrohradu? Jet? Ano, dobře, jet. Ale zítra k vám smím přijet?"

Druhý den přijel Pierre se rozloučit. Nataša byla méně živá než v předchozích dnech; ale ten den, když se jí občas podíval do očí, cítil Pierre, že mizí, že už není on ani ona, ale jen jediný pocit štěstí. „Opravdu? Ne, to není možné," říkal si při každém jejím pohledu, gestu, slovu, které mu naplňovaly duši radostí.

Když se s ní loučil a vzal její útlou, hubenou ruku, mimoděk ji podržel ve své o něco déle.

„Copak tahle ruka, tahle tvář, tyhle oči, celý ten cizí poklad ženského půvabu, copak to všechno bude navždy moje, důvěrně známé, ta-

kové, jaký jsem sám pro sebe? Ne, to není možné!...“

„Sbohem, hrabě,“ řekla mu nahlas. „Budu na vás moc čekat,“ dodala šeptem.

A tato prostá slova, pohled a výraz tváře, které je provázely, byly po dva měsíce předmětem Pierrových nevyčerpatelných vzpomínek, výkladů a šťastných snů. „*Budu na vás moc čekat*... Ano, ano, jak to řekla? Ano, *budu na vás moc čekat*. Ach, jak jsem šťastný! Co to je, jak jsem šťastný!“ říkal si Pierre.

XIX

V Pierrově duši se teď nedělo nic podobného tomu, co se v ní dělo za podobných okolností, když se ucházel o Hélène.

Neopakoval si jako tehdy s trýznivým studem slova, která řekl, neříkal si: „Ach, proč jsem neřekl tohle, a proč, proč jsem tehdy řekl ‚miluji vás'?" Teď naopak opakoval v duchu každé její slovo i každé své se všemi podrobnostmi tváře a úsměvu a nechtěl nic ubrat ani přidat: chtělo se mu jen opakovat. Pochybnosti o tom, zda je dobré, nebo špatné to, co podnikl, teď neměl ani stín. Jen jedna hrozná pochybnost ho občas napadala. Není to všechno jen sen? Nemýlila se kněžna Marja? Nejsem příliš pyšný a sebejistý? Já věřím; a co když najednou – a to se musí stát – kněžna Marja jí to řekne, a ona se usměje a odpoví: „To je ale zvláštní! On se asi mýlí. Copak neví, že on je člověk, prostě člověk, a já?... Já jsem něco úplně jiného, vyššího."

Jen tahle pochybnost Pierra často napadala. Ani žádné plány ted nedělal. Nadcházející štěstí se mu zdálo tak neuvěřitelné, že jakmile by se uskutečnilo, už by nemohlo nic dalšího následovat. Všechno by skončilo.

Zmocnilo se ho radostné, nečekané šílenství, kterého se Pierre pokládal za neschopného. Celý smysl života, nejen pro něho samého, ale pro celý svět, se mu zdál spočívat jen v jeho lásce a v možnosti, že ona bude milovat jeho. Někdy se mu zdálo, že se všichni lidé zabývají jen jedním – jeho budoucím štěstím. Někdy se mu zdálo, že se všichni radují stejně jako on sám, a jen se tu radost snaží skrýt a předstírají, že je zaměstnávají jiné zájmy. V každém slově a pohybu viděl narážky na své štěstí. Často udivoval lidi, s nimiž se setkával, svými významnými, šťastnými pohledy a úsměvy, které vyjadřovaly tajné porozumění. Ale

když pochopil, že lidé o jeho štěstí třeba vůbec nevědí, z celé duše jich litoval a měl chuť jim nějak vysvětlit, že všechno, čím se zabývají, jsou naprosté nesmysly a maličkosti, které nestojí za pozornost.

Když mu nabízeli službu, nebo když se probíraly nějaké obecné, státní záležitosti a válka a předpokládalo se, že na tom či onom výsledku události závisí štěstí všech lidí, poslouchal s mírným, soucitným úsměvem a udivoval lidi, kteří s ním mluvili, svými podivnými poznámkami. Ale jak ti lidé, o nichž se Pierrovi zdálo, že chápou pravý smysl života, to jest jeho cit, tak i ti nešťastníci, kteří to zjevně nechápali – všichni lidé se mu v té době jevili v tak jasném světle citu, který v něm zářil, že bez nejmenší námahy, hned, když se setkal s jakýmkoli člověkem, viděl v něm všechno, co bylo dobré a hodné lásky.

Když procházel záležitosti a papíry své zesnulé ženy, necítil k její památce nic jiného než lítost, že nepoznala to štěstí, které poznal ted on. Kníže Vasilij, teď zvlášť pyšný na to, že dostal nové místo a hvězdu, se mu jevil jako dojemný, dobrý a ubohý stařec.

Pierre si pak na tu dobu šťastného šílenství často vzpomínal. Všechny soudy, které si v té době utvořil o lidech a okolnostech, pro něho navždy zůstaly pravdivé. Nejenže se těch názorů na lidi a věci později nezřekl, ale naopak se ve vnitřních pochybnostech a rozporech uchyloval k tomu pohledu, který měl v té době šílenství, a ten pohled se vždycky ukázal jako správný.

„Možná," myslel si, „jsem se tehdy zdál podivný a směšný; ale tehdy jsem nebyl tak šílený, jak se zdálo. Naopak, byl jsem tehdy chytřejší a prozíravější než kdykoli jindy a chápal jsem všechno, co v životě stojí za to chápat, protože… jsem byl šťastný."

Pierrovo šílenství spočívalo v tom, že nečekal jako dřív na osobní důvody, kterým říkal přednosti lidí, aby je mohl milovat, ale láska mu přetékala ze srdce, a když miloval lidi bez důvodu, nacházel nepochybné důvody, proč stojí za to je milovat.

XX

Od toho prvního večera, kdy Nataša po Pierrově odchodu s radostně posměšným úsměvem řekla kněžně Marje, že vypadá opravdu, no úplně jako z lázně, a ten kabátek, a ostříhaný, od té chvíle se v Natašině duši probudilo cosi skrytého, jí samé neznámého, ale nepřemožitelného.

Všechno – tvář, chůze, pohled, hlas – všechno se v ní najednou změnilo. Síla života a naděje na štěstí, nečekané pro ni samotnou, vyplavaly na povrch a žádaly si uspokojení. Od prvního večera jako by Nataša zapomněla na všechno, co se s ní stalo. Od té doby si ani jednou nepostěžovala na svůj úděl, neřekla ani slovo o minulosti a už se nebála dělat veselé plány do budoucna. O Pierrovi mluvila málo, ale když se o něm kněžna Marja zmínila, rozhořel se jí v očích dávno pohaslý lesk a rty se jí stahovaly do podivného úsměvu.

Změna, která se s Natašou stala, kněžnu Marju zprvu udivila; ale když pochopila její význam, ta změna ji zarmoutila. „Copak měla bratra tak málo ráda, že na něj mohla tak brzy zapomenout?“ myslela si kněžna Marja, když o té změně sama přemýšlela. Ale když byla s Natašou, nezlobila se na ni a nevyčítala jí to. Probuzená síla života, která Natašu zachvátila, byla zjevně tak nezadržitelná, tak nečekaná pro ni samotnou, že kněžna Marja v Natašině přítomnosti cítila, že nemá právo jí to vyčítat ani v duchu.

Nataša se tak plně a upřímně celá oddala novému citu, že se ani nepokoušela skrývat, že jí teď není smutno, ale radostně a vesele.

Když se kněžna Marja po nočním rozhovoru s Pierrem vrátila do svého pokoje, Nataša ji čekala na prahu.

„Řekl to? Ano? Řekl to?“ opakovala. A v Natašině tváři ustrnul radostný a zároveň žalostný výraz, který prosil o odpuštění za tu radost.

„Chtěla jsem poslouchat u dveří; ale věděla jsem, že mi to povíš.“

Jakkoli srozumitelný, jakkoli dojemný byl pro kněžnu Marju ten pohled, jímž se na ni Nataša dívala, jakkoli jí bylo líto dívat se na její rozrušení, Natašina slova kněžnu Marju v první chvíli urazila. Vzpomněla si na bratra, na jeho lásku.

„Ale co se dá dělat! Ona jinak nemůže,“ pomyslela si kněžna Marja; a se smutnou a poněkud přísnou tváří vyřídila Nataše všechno, co jí Pierre řekl. Když Nataša uslyšela, že se chystá do Petrohradu, užasla.

„Do Petrohradu!“ opakovala, jako by nechápala. Ale když se zahleděla do smutného výrazu ve tváři kněžny Marji, uhodla příčinu jejího smutku a najednou se rozplakala. „Marie,“ řekla, „pouč mě, co mám dělat: bojím se, že budu špatná. Co řekneš, to budu dělat; pouč mě…“

„Miluješ ho?“

„Ano,“ zašeptala Nataša.

„Tak proč pláčeš? Jsem za tebe šťastná,“ řekla kněžna Marja, která už za ty slzy Nataše tu radost úplně odpustila.

„To nebude hned, někdy. Pomysli, jaké to bude štěstí, až budu jeho ženou a ty si vezmeš Nicolase.“

„Natašo, prosila jsem tě, abys o tom nemluvila. Budeme mluvit o tobě.“

Chvíli mlčely.

„Jen proč tedy do Petrohradu!“ řekla najednou Nataša a sama si spěšně odpověděla: „Ne, ne, tak to musí být… Viď, Marie? Tak to musí být…“

* * *

Epilog

Díl první

I

Uplynulo sedm let od roku dvanáct. Rozbouřené historické moře Evropy se vrátilo do svých břehů. Zdálo se, že utichlo; ale tajemné síly, které hýbou lidstvem – tajemné proto, že zákony, jež určují jejich pohyb, neznáme –, působily dál.

Přestože se hladina historického moře zdála nehybná, lidstvo se pohybovalo stejně nepřetržitě, jako plyne čas. Skládaly se a rozkládaly různé skupiny lidských svazků; připravovaly se příčiny vzniku a rozpadu států, přesunů národů.

Historické moře se už nehnalo jako dřív v nárazech od jednoho břehu k druhému: kypělo v hlubinách. Historické osobnosti se už nenesly jako dřív na vlnách od jednoho břehu k druhému; teď se zdálo, že krouží na jednom místě. Historické osobnosti, které dřív v čele vojsk odrážely pohyb mas rozkazy k válkám, tažením a bitvám, teď od-

rážely kypící pohyb politickými a diplomatickými úvahami, zákony, smlouvami…

Tuto činnost historických osobností nazývají historikové reakcí.

Když historikové popisují činnost těchto historických osobností, které byly podle jejich mínění příčinou toho, čemu říkají *reakce*, přísně je odsuzují. Všichni známí lidé té doby, od Alexandra a Napoleona až po madam de Staël, Fotije, Schellinga, Fichta, Chateaubrianda a další, procházejí před jejich přísným soudem a jsou ospravedlněni nebo odsouzeni podle toho, zda napomáhali *pokroku*, nebo *reakci*.

V Rusku podle jejich líčení v té době také probíhala reakce a hlavním viníkem této reakce byl Alexandr První – tentýž Alexandr První, který byl podle jejich vlastního líčení hlavním původcem liberálních počinů své vlády a záchrany Ruska.

V dnešní ruské literatuře, od gymnazisty až po učeného historika, není člověka, který by po Alexandrovi nehodil svůj kamínek za jeho nesprávné činy v tomto období vlády.

„Měl jednat tak a tak. V tomto případě jednal dobře, v onom špatně. Na začátku vlády a v roce dvanáct si počínal výborně; ale jednal špatně, když dal Polsku ústavu, když založil Svatou alianci, když dal moc Arakčejevovi, když podporoval Golicyna a mysticismus a potom Šiškova a Fotije. Dělal špatně, když se zabýval přehlídkovou stránkou armády; jednal špatně, když rozpustil Semjonovský pluk, a tak dále."

Bylo by třeba popsat deset archů, aby se vyjmenovaly všechny ty výtky, které mu historikové činí na základě znalosti blaha lidstva, kterou vládnou.

Co znamenají tyto výtky?

Tytéž činy, za které historikové Alexandra Prvního chválí – jako liberální počiny vlády, boj s Napoleonem, pevnost, kterou projevil v roce dvanáct, a tažení roku třináct –, cožpak nevyplývají z týchž zdrojů – z podmínek krve, výchovy a života, které udělaly Alexandrovu osobnost tím, čím byla –, z nichž vyplývají i ty činy, za které ho histo-

rikové kárají, jako Svatá aliance, obnovení Polska a reakce dvacátých let? V čem spočívá podstata těchto výtek?

V tom, že taková historická osobnost, jako byl Alexandr První, osobnost, která stála na nejvyšším možném stupni lidské moci, jakoby v ohnisku oslepujícího světla všech historických paprsků, které se na ni soustřeďovaly; osobnost vystavená nejsilnějším vlivům na světě, intrikám, podvodům, lichotkám a sebeklamu, které jsou od moci neoddělitelné; osobnost, která na sobě každou minutu svého života cítila odpovědnost za všechno, co se v Evropě dělo, a osobnost ne vymyšlená, nýbrž živá, která měla jako každý člověk své osobní zvyky, vášně a touhy po dobru, kráse a pravdě – že tato osobnost před padesáti lety – nejde ani o to, že by nebyla ctnostná, z toho ji historikové neviní – neměla takové názory na blaho lidstva, jaké má dnes profesor, který se od mládí zabývá vědou, to jest čtením knížek a přednášek a opisováním těchto knížek a přednášek do jednoho sešitu.

Ale i kdybychom připustili, že se Alexandr První před padesáti lety mýlil ve svém názoru na to, co je blaho národů, musíme mimoděk připustit, že i historik, který Alexandra soudí, se stejně tak po nějaké době ukáže nespravedlivým ve svém názoru na to, co je blaho lidstva. Tento předpoklad je tím přirozenější a nutnější, že když sledujeme vývoj dějin, vidíme, že s každým rokem a s každým novým spisovatelem se mění názor na to, co je blaho lidstva; takže to, co se zdálo dobrem, se za deset let jeví jako zlo, a naopak. A nejen to: v dějinách nacházíme současně naprosto protichůdné názory na to, co bylo zlem a co dobrem: jedni Alexandrovi ústavu danou Polsku a Svatou alianci přičítají k dobru, druzí mu je vyčítají.

O činnosti Alexandra a Napoleona nelze říct, že byla užitečná nebo škodlivá, protože nemůžeme říct, k čemu byla užitečná a k čemu škodlivá. Jestliže se ta činnost někomu nelíbí, pak se mu nelíbí jen proto, že se nekryje s jeho omezeným chápáním toho, co je dobro. Ať se mi dobrem zdá zachování domu mého otce v Moskvě v roce dvanáct,

nebo sláva ruských vojsk, nebo rozkvět petrohradské či jiných univerzit, nebo svoboda Polska, nebo moc Ruska, nebo rovnováha Evropy, nebo určitý druh evropské osvěty – pokrok, musím uznat, že činnost každé historické osobnosti měla kromě těchto cílů ještě jiné, obecnější cíle, které jsou mi nedostupné.

Ale dejme tomu, že takzvaná věda má možnost smířit všechny rozpory a že má pro historické osobnosti a události neměnné měřítko dobrého a špatného.

Dejme tomu, že Alexandr mohl všechno udělat jinak. Dejme tomu, že mohl podle předpisu těch, kdo ho obviňují, těch, kdo se hlásí ke znalosti konečného cíle pohybu lidstva, zařídit vše podle onoho programu národnosti, svobody, rovnosti a pokroku – novější, zdá se, není –, který by mu dali dnešní žalobci. Dejme tomu, že by tento program byl možný a sestavený a že by Alexandr podle něj jednal. Co by se pak stalo s činností všech těch lidí, kteří se tehdejšímu směru vlády stavěli na odpor – s činností, která je podle mínění historiků dobrá a užitečná? Té činnosti by nebylo; nebylo by života; nebylo by ničeho.

Jestliže připustíme, že lidský život může být řízen rozumem, zanikne možnost života.

II

Jestliže připustíme, jak to dělají historikové, že velcí lidé vedou lidstvo k dosažení určitých cílů, ať už spočívají ve velikosti Ruska nebo Francie, v rovnováze Evropy, v šíření idejí revoluce, v obecném pokroku, nebo v čemkoli jiném, pak nelze vysvětlit jevy dějin bez pojmů *náhoda* a *génius*.

Jestliže cílem evropských válek na začátku tohoto století byla velikost Ruska, pak tohoto cíle mohlo být dosaženo bez všech předchozích válek a bez vpádu. Jestliže je cílem velikost Francie, pak tohoto cíle mohlo být dosaženo i bez revoluce a bez císařství. Jestliže je cílem šíření idejí, pak by to knihtisk vykonal mnohem lépe než vojáci. Jestliže je cílem pokrok civilizace, pak lze velmi snadno předpokládat, že kromě vyhlazování lidí a jejich bohatství existují jiné, účelnější cesty k šíření civilizace.

Proč se to tedy stalo tak, a ne jinak?

Protože se to tak stalo. „*Náhoda* vytvořila situaci; *génius* ji využil," říkají dějiny.

Ale co je to *náhoda*? Co je to *génius*?

Slova *náhoda* a *génius* neoznačují nic skutečně existujícího, a proto je nelze definovat. Tato slova jen označují určitý stupeň chápání jevů. Nevím, proč se ten a ten jev děje; myslím, že to vědět nemohu; proto to vědět nechci a říkám: *náhoda*. Vidím sílu, která vyvolává účinek nepřiměřený obecně lidským vlastnostem; nechápu, proč se to děje, a říkám: *génius*.

Stádu beranů se musí zdát géniem ten beran, kterého ovčák každý večer odhání do zvláštní ohrady ke krmení a který je dvakrát tlustší než ostatní. A ta okolnost, že každý večer právě tento beran nepřijde

do společného ovčína, ale do zvláštní ohrady k ovsu, a že právě tenhle beran, obalený sádlem, je poražen na maso, se musí jevit jako úžasné spojení geniality s celou řadou neobyčejných náhod.

Ale beranům stačí, aby přestali myslet, že všechno, co se s nimi děje, se děje jen kvůli dosažení jejich beraních cílů; stačí připustit, že události, které se s nimi dějí, mohou mít i cíle, jimž nerozumějí, a hned uvidí jednotu a souvislost v tom, co se děje s vykrmovaným beranem. I kdyby nevěděli, k jakému cíli byl vykrmován, aspoň budou vědět, že všechno, co se s beranem stalo, se nestalo nahodile, a už nebudou potřebovat pojem *náhody* ani *génia*.

Teprve když se zřekneme znalosti blízkého, srozumitelného cíle a uznáme, že konečný cíl je nám nedostupný, uvidíme souvislost a účelnost v životě historických osobností; odhalí se nám příčina toho účinku nepřiměřeného obecně lidským vlastnostem, který vyvolávají, a nebudeme potřebovat slova *náhoda* a *génius*.

Stačí jen uznat, že cíl neklidu evropských národů neznáme, že známe jen fakta, spočívající ve vraždách, nejdřív ve Francii, potom v Itálii, v Africe, v Prusku, v Rakousku, ve Španělsku a v Rusku, a že pohyby ze západu na východ a z východu na západ tvoří společnou podstatu těchto událostí – a nejenže nebudeme potřebovat vidět výjimečnost a *genialitu* v povahách Napoleona a Alexandra, ale nebudeme si ty osobnosti moci představit jinak než jako lidi stejné jako všichni ostatní; a nejenže nebudeme muset *náhodou* vysvětlovat ty drobné události, které z těchto lidí udělaly to, čím byli, ale bude jasné, že všechny ty drobné události byly nutné.

Když se zřekneme znalosti konečného cíle, jasně pochopíme, že stejně jako nelze pro žádnou rostlinu vymyslet jiný, příhodnější květ a semeno, než jaké sama plodí, stejně tak nelze vymyslet jiné dva lidi s celou jejich minulostí, kteří by do té míry a do tak nepatrných podrobností odpovídali poslání, které měli vykonat.

III

Základním, podstatným faktem evropských událostí na začátku tohoto století je válečný pohyb mas evropských národů ze západu na východ a potom z východu na západ. Prvním podnětem tohoto pohybu byl pohyb ze západu na východ. Aby národy západu mohly vykonat ten válečný pohyb až do Moskvy, který vykonaly, bylo zapotřebí: za prvé, aby se sloučily ve válečnou skupinu takové velikosti, která by byla schopna vydržet střet s válečnou skupinou východu; za druhé, aby se zřekly všech ustálených tradic a zvyků; a za třetí, aby při svém válečném pohybu měly v čele člověka, který by sobě i jim mohl ospravedlňovat podvody, loupeže a vraždy, jež měly tento pohyb provázet.

A počínaje francouzskou revolucí se boří stará, nedostatečně velká skupina; ničí se staré zvyky a tradice; krok za krokem se vytváří skupina nových rozměrů, nové zvyky a tradice, a připravuje se ten člověk, který má stát v čele budoucího pohybu a nést na sobě všechnu odpovědnost za to, co se má stát.

Člověk bez přesvědčení, bez zvyků, bez tradic, bez jména, dokonce ani ne Francouz, se zdánlivě těmi nejpodivnějšími náhodami prodírá mezi všemi stranami, které zmítají Francií, a aniž by se k některé přidal, je vynesen na viditelné místo.

Nevědomost druhů, slabost a bezvýznamnost protivníků, upřímnost lži a oslnivá a sebejistá omezenost tohoto člověka ho vynášejí do čela armády. Skvělé složení vojáků italské armády, nechuť protivníků bojovat, dětinská drzost a sebejistota mu získávají vojenskou slávu. Všude ho provází nesčetné množství takzvaných náhod. Nemilost, do které upadne u francouzských vládců, mu jde k užitku. Jeho pokusy změnit cestu, která mu je předurčena, se nedaří: do služby v Rusku ho

nepřijmou a nepodaří se mu získat místo v Turecku. Za válek v Itálii se několikrát ocitne na pokraji záhuby a pokaždé se nečekaným způsobem zachrání. Ruská vojska, právě ta, která by mohla zničit jeho slávu, z různých diplomatických ohledů nevstoupí do Evropy, dokud je on tam.

Po návratu z Itálie zastihne vládu v Paříži v tom procesu rozkladu, v němž se lidé, kteří se do té vlády dostanou, nevyhnutelně opotřebují a zničí. A sám od sebe se mu z této nebezpečné situace nabízí východisko, které spočívá v nesmyslné, bezdůvodné výpravě do Afriky. Znovu ho provázejí tytéž takzvané náhody. Nedobytná Malta se vzdá bez výstřelu; ta nejneopatrnější opatření jsou korunována úspěchem. Nepřátelské loďstvo, které později nepropustí ani jedinou loďku, propustí celou armádu. V Africe je na skoro bezbranných obyvatelích spáchána celá řada zvěrstev.

A lidé, kteří ta zvěrstva páchají, a především jejich vůdce, si namlouvají, že je to krásné, že je to sláva, že se to podobá Caesarovi a Alexandru Makedonskému.

Onen ideál *slávy* a *velikosti*, který spočívá v tom, nejen nepovažovat nic za špatné, ale pyšnit se každým svým zločinem a připisovat mu nepochopitelný nadpřirozený význam – tento ideál, který má tohoto člověka a lidi s ním spjaté vést, se volně vytváří v Africe. Všechno, co dělá, se mu daří. Mor se ho nechytí. Krutost vraždění zajatců se mu nepřičítá k tíži. Jeho dětinsky neopatrný, bezdůvodný a neušlechtilý odjezd z Afriky, od druhů v neštěstí, se mu přičítá k zásluze, a nepřátelské loďstvo ho znovu dvakrát propustí. V době, kdy už úplně omámený šťastnými zločiny, které spáchal, a připravený pro svou roli přijíždí bez jakéhokoli cíle do Paříže, dospěl rozklad republikánské vlády, který ho rok předtím mohl zahubit, do krajního stupně, a jeho přítomnost, přítomnost člověka nedotčeného stranami, ho teď může jen povznést.

Nemá žádný plán; bojí se všeho; ale strany se ho chápou a žádají jeho účast.

Jen on se svým ideálem slávy a velikosti, vypěstovaným v Itálii a v Egyptě, se svým šílenstvím sebezbožňování, se svou drzostí zločinů, se svou upřímností lži – jen on může ospravedlnit to, co se má stát.

Je zapotřebí pro to místo, které na něj čeká, a proto je skoro nezávisle na své vůli a navzdory své nerozhodnosti, nedostatku plánu a všem chybám, kterých se dopouští, vtažen do spiknutí, jehož cílem je zmocnit se moci, a spiknutí je korunováno úspěchem.

Vstrčí ho do zasedání vládců. Vyděšený chce utéct, považuje se za ztraceného; předstírá, že omdlévá; říká nesmyslné věci, které by ho měly zahubit. Ale vládci Francie, dřív bystří a hrdí, jsou teď, když cítí, že jejich role je dohrána, ještě zmatenější než on a neříkají ta slova, která by říct měli, aby si udrželi moc a jeho zahubili.

Náhoda, miliony *náhod* mu dávají moc, a všichni lidé, jako by se domluvili, napomáhají upevnění této moci. *Náhody* utvářejí povahy tehdejších vládců Francie, kteří se mu podřizují; *náhody* utvářejí povahu Pavla Prvního, který jeho moc uznává; *náhoda* zosnuje spiknutí proti němu, které mu nejen neuškodí, ale jeho moc upevní. *Náhoda* mu pošle do rukou vévodu d'Enghien a nechtěně ho přiměje, aby ho dal zabít, a tím mnohem účinněji než všemi jinými prostředky přesvědčí dav, že má právo, protože má sílu. *Náhoda* způsobí, že napne všechny síly na výpravu do Anglie, která by ho zjevně zahubila, a ten záměr nikdy neuskuteční, nýbrž nechtěně napadne Macka s Rakušany, kteří se vzdají bez bitvy. *Náhoda* a *genialita* mu dají vítězství u Slavkova, a *náhodou* všichni lidé, nejen Francouzi, ale celá Evropa s výjimkou Anglie, která se ani nezúčastní událostí, jež mají přijít, všichni lidé navzdory dřívější hrůze a odporu k jeho zločinům mu teď přiznávají jeho moc, titul, který si dal, i jeho ideál velikosti a slávy, který se všem zdá čímsi krásným a rozumným.

Jako by se zkoušely a připravovaly na nastávající pohyb, síly západu se několikrát, v roce tisíc osm set pět, šest, sedm a devět, ženou na východ, sílí a narůstají. V roce tisíc osm set jedenáct splyne skupina lidí, která se utvořila ve Francii, se středními národy v jednu obrovskou skupinu. Spolu s rostoucí skupinou lidí se dál rozvíjí síla ospravedlnění člověka, který stojí v čele pohybu. V desetiletém přípravném období, které předchází velkému pohybu, se tento člověk sejde se všemi korunovanými hlavami Evropy. Odhalení vládci světa nedokážou napoleonskému ideálu *slávy a velikosti*, který nemá smysl, postavit žádný rozumný ideál. Jeden před druhým se mu předhánějí ukázat svou bezvýznamnost. Pruský král posílá svou ženu, aby se ucházela o přízeň velkého muže; rakouský císař považuje za milost, že tento člověk přijme do svého lože dceru Caesarů; papež, strážce svatyně národů, slouží svým náboženstvím povýšení velkého muže. Ani ne tak Napoleon sám se připravuje k plnění své role, jako spíš všechno kolem ho připravuje k tomu, aby na sebe vzal všechnu odpovědnost za to, co se děje a co se má stát. Není činu, není zločinu ani malicherného podvodu, kterého by se dopustil a který by se v ústech jeho okolí okamžitě neodrazil v podobě velkého skutku. Nejlepší slavnost, jakou pro něj mohou Germáni vymyslet, je oslava Jeny a Auerstedtu. Velký není jen on, velcí jsou jeho předkové, jeho bratři, jeho nevlastní synové, švagři. Všechno se děje proto, aby ho to zbavilo poslední síly rozumu a připravilo k jeho strašné roli. A když je připraven on, jsou připraveny i síly.

Vpád se žene na východ a dosahuje konečného cíle – Moskvy. Hlavní město je dobyto; ruské vojsko je zničeno víc, než kdy byla zničena nepřátelská vojska v dřívějších válkách od Slavkova po Wagram. Ale náhle se místo těch *náhod* a *té geniality*, které ho dosud tak soustavně vedly nepřetržitou řadou úspěchů k předurčenému cíli, objeví nesčetné množství opačných *náhod*, od rýmy u Borodina až po mrazy a jis-

kru, která zapálila Moskvu; a místo *geniality* se objeví hloupost a podlost, jež nemají obdoby.

Vpád prchá, vrací se zpět, znovu prchá, a všechny náhody jsou ted neustále už ne pro něj, nýbrž proti němu.

Uskutečňuje se protipohyb z východu na západ, nápadně podobný předchozímu pohybu ze západu na východ. Velkému pohybu předcházejí tytéž pokusy o pohyb z východu na západ v letech tisíc osm set pět, sedm a devět; totéž sloučení ve skupinu obrovských rozměrů; totéž přidávání středních národů k pohybu; totéž zaváhání uprostřed cesty a tatáž rychlost, čím blíž je cíl.

Paříž – krajní cíl je dosažen. Napoleonova vláda a vojsko jsou rozbity. Sám Napoleon už nemá žádný smysl; všechny jeho činy jsou zjevně ubohé a odporné; ale znovu se stane nevysvětlitelná náhoda: spojenci Napoleona nenávidí, vidí v něm příčinu svých neštěstí; zbavený síly a moci, usvědčený ze zločinů a zrad, by se jim měl jevit takový, jaký se jim jevil před deseti lety a jaký se jim bude jevit o rok později – jako lupič postavený mimo zákon. Ale jakousi podivnou náhodou to nikdo nevidí. Jeho role ještě neskončila. Člověka, kterého před deseti lety i o rok později pokládali za lupiče postaveného mimo zákon, posílají na ostrov dva dny plavby od Francie, který mu dávají do vlastnictví i s gardou a s miliony, jež mu platí za cosi.

IV

Pohyb národů se začíná vracet do svých břehů. Vlny velkého pohybu opadly a na utichlém moři se tvoří kruhy, po nichž se nesou diplomaté a představují si, že právě oni způsobují utišení pohybu.

Ale utichlé moře se náhle zvedá. Diplomatům se zdá, že příčinou tohoto nového náporu sil jsou oni, jejich nesváry; čekají válku mezi svými panovníky; situace se jim zdá neřešitelná. Ale vlna, jejíž vzedmutí cítí, se nežene odtud, odkud ji čekají. Zvedá se tatáž vlna, z téhož výchozího bodu pohybu – z Paříže. Uskutečňuje se poslední příboj pohybu ze západu; příboj, který má rozřešit diplomatické obtíže, zdánlivě neřešitelné, a učinit konec válečnému pohybu tohoto období.

Člověk, který zpustošil Francii, přichází do Francie sám, bez spiknutí, bez vojáků. Každý strážný ho může zajmout; ale podivnou náhodou ho nejenže nikdo nezajme, nýbrž všichni s nadšením vítají člověka, kterého ještě den předtím proklínali a za měsíc budou proklínat zase.

Tohoto člověka je ještě zapotřebí k ospravedlnění posledního společného činu.

Čin je vykonán. Poslední role je dohrána. Herci je poručeno, aby se svlékl a smyl černidlo a růž: už ho nebude zapotřebí.

A uplyne několik let, během nichž tento člověk v osamění na svém ostrově hraje sám před sebou ubohou komedii, intrikuje a lže, ospravedlňuje své činy, když už toho ospravedlnění není zapotřebí, a ukazuje celému světu, co to bylo, co lidé pokládali za sílu, když jím vedla neviditelná ruka.

Režisér, když dokončil drama a svlékl herce, nám ho ukázal.

„Podívejte se, čemu jste věřili! Tady je! Vidíte teď, že vámi nehýbal on, ale Já?“

Ale lidé, oslepení silou pohybu, tomu dlouho nerozuměli.

Ještě větší souvislost a nutnost vykazuje život Alexandra Prvního, té osobnosti, která stála v čele protipohybu z východu na západ.

Co potřebuje ten člověk, který by zastínil ostatní a stál v čele tohoto pohybu z východu na západ?

Je zapotřebí smyslu pro spravedlnost, účasti na záležitostech Evropy, ale vzdálené, nezatemněné malichernými zájmy; je zapotřebí mravní převahy nad druhy – tehdejšími panovníky; je zapotřebí mírné a přitažlivé osobnosti; je zapotřebí osobní urážky ze strany Napoleona. A to všechno v Alexandrovi Prvním je; to všechno připravily nesčetné takzvané *náhody* celého jeho dosavadního života: výchova, liberální počiny, rádci kolem něj, Slavkov, Tylže i Erfurt.

Za lidové války tato osobnost nečinně přihlíží, protože jí není zapotřebí. Ale jakmile vyvstane nutnost všeobecné evropské války, objeví se tato osobnost v daném okamžiku na svém místě, sjednotí evropské národy a vede je k cíli.

Cíle je dosaženo. Po poslední válce roku tisíc osm set patnáct stojí Alexandr na vrcholu možné lidské moci. Jak jí tedy užívá?

Alexandr První, mírotvůrce Evropy, člověk, který od mládí usiloval jen o blaho svých národů, první původce liberálních novot ve své vlasti, teď, kdy, jak se zdá, vládne největší mocí, a tedy i možností zajistit blaho svých národů, v době, kdy Napoleon ve vyhnanství spřádá dětinské a prolhané plány, jak by obšťastnil lidstvo, kdyby měl moc – Alexandr První, když splnil své poslání a pocítil na sobě ruku Boží, náhle uzná bezvýznamnost této zdánlivé moci, odvrátí se od ní, předá ji do rukou lidí, jimiž pohrdá a kteří jsou opovržení hodni, a říká jen:

„‚Ne nám, ne nám, ale jménu Tvému!‘ Jsem také člověk jako vy; nechte mě žít jako člověka a myslet na svou duši a na Boha.“

* * *

Jako slunce i každý atom éteru je koule, uzavřená sama v sobě, a zároveň tvoří jen atom celku, nedostupného člověku pro svou nesmírnost, tak i každá osobnost nese v sobě své cíle, a přitom je nese proto, aby sloužila obecným cílům, které jsou člověku nedostupné.

Včela, která seděla na květu, štípla dítě. A dítě se včel bojí a říká, že cílem včely je štípat lidi. Básník se kochá včelou, která se noří do kalichu květu, a říká, že cílem včely je vsávat vůni květin. Včelař si všímá, že včela sbírá pyl a sladkou šťávu a nosí je do úlu, a říká, že cílem včely je sbírat med. Jiný včelař, který blíž prostudoval život roje, říká, že včela sbírá pyl a šťávu, aby krmila mladé včely a vychovala královnu, že jejím cílem je pokračování rodu. Botanik si všímá, že včela, když přelétá s pylem dvoudomého květu na pestík, ho oplodňuje, a botanik v tom vidí cíl včely. Jiný, který pozoruje šíření rostlin, vidí, že včela tomuto šíření napomáhá, a tento nový pozorovatel může říct, že v tom spočívá cíl včely. Ale konečný cíl včely není vyčerpán ani tím prvním, ani druhým, ani třetím cílem, které je lidský rozum schopen odhalit. Čím výš se lidský rozum povznáší v odhalování těchto cílů, tím zjevnější je pro něj nedostupnost konečného cíle.

Člověku je dostupné jen pozorování toho, jak život včely odpovídá jiným jevům života. Totéž je třeba říct o cílech historických osobností a národů.

V

Svatba Nataši, která se v roce třináct vdala za Bezuchova, byla poslední radostnou událostí ve staré rodině Rostovových. Téhož roku hrabě Ilja Andrejevič zemřel, a jak to vždycky bývá, s jeho smrtí se stará rodina rozpadla.

Události posledního roku: požár Moskvy a útěk z ní, smrt knížete Andreje a Natašino zoufalství, Péťova smrt, hraběnčin žal – to všechno dopadalo jako rána za ranou na hlavu starého hraběte. Zdálo se, že nechápe a necítí se v silách pochopit význam všech těch událostí, a jako by s mravně skloněnou starou hlavou očekával a prosil o další rány, které by ho dorazily. Chvílemi se zdál vyděšený a bezradný, chvílemi nepřirozeně čilý a podnikavý.

Natašina svatba ho na čas zaměstnala svou vnější stránkou. Objednával obědy a večeře a zjevně se chtěl zdát veselý; ale jeho veselost se už nepřenášela na druhé jako dřív, naopak budila soucit u lidí, kteří ho znali a měli rádi.

Po odjezdu Pierra s ženou utichl a začal si stěžovat na stesk. Za několik dní onemocněl a ulehl.

Od prvních dnů nemoci pochopil, navzdory útěšným slovům lékařů, že už nevstane. Hraběnka strávila dva týdny v křesle u jeho hlavy a ani se nesvlékla. Pokaždé, když mu podávala lék, mlčky a se vzlykáním jí políbil ruku.

Poslední den v pláči prosil ženu, a na dálku i syna, o odpuštění za to, že zničil jmění – to byla hlavní vina, kterou na sobě cítil. Přijal svaté přijímání a poslední pomazání a tiše zemřel, a druhý den naplnil najatý byt Rostovových zástup známých, kteří přijeli prokázat zesnulému poslední službu. Všichni ti známí, kteří u něj tolikrát obědvali

a tančili a tolikrát se mu smáli, teď všichni se stejným pocitem vnitřní výčitky a dojetí, jako by se před kýmsi ospravedlňovali, říkali: „Ano, ať je to jak chce, byl to skvělý člověk. Takové lidi už dnes nepotkáte… A kdo pak nemá své slabosti?…“

Zemřel nečekaně, právě v době, kdy se hraběcí záležitosti tak zamotaly, že si nikdo nedovedl představit, jak to všechno skončí, kdyby to trvalo ještě rok.

Nikolaj byl s ruskými vojsky v Paříži, když ho zastihla zpráva o otcově smrti. Okamžitě požádal o propuštění, a aniž na ně čekal, vzal si dovolenou a přijel do Moskvy. Stav peněžních záležitostí se měsíc po hraběcí smrti úplně vyjasnil a všechny ohromil obrovskou sumou různých drobných dluhů, o jejichž existenci nikdo ani netušil. Dluhů bylo dvakrát víc než majetku.

Příbuzní a přátelé radili Nikolajovi, aby se dědictví zřekl. Ale Nikolaj viděl ve zřeknutí se dědictví výraz výčitky vůči otcově památce, která mu byla svatá, a proto o zřeknutí nechtěl ani slyšet a přijal dědictví i se závazkem splatit dluhy.

Věřitelé, kteří tak dlouho mlčeli, protože je za hraběcího života vázal ten neurčitý, ale mocný vliv, jaký na ně měla jeho nevázaná dobrota, náhle všichni podali žaloby o vymáhání. Nastalo, jak to vždycky bývá, soupeření – kdo dostane dřív –, a právě ti lidé, kteří jako Miťenka a jiní měli směnky, za které nedali žádné peníze – dárky –, se teď ukázali jako nejnáročnější věřitelé. Nikolajovi nedávali lhůtu ani oddech, a ti, kdo, jak se zdálo, litovali starého pána, který byl příčinou jejich ztráty – jestli vůbec nějaké ztráty měli –, se teď bezohledně vrhli na mladého dědice, který se vůči nim zjevně ničím neprovinil a dobrovolně vzal splácení na sebe.

Žádná z operací, které Nikolaj zamýšlel, se nezdařila; statek byl vydražen za polovic ceny, a polovina dluhů přesto zůstala nesplacena. Nikolaj přijal třicet tisíc, které mu nabídl švagr Bezuchov, na zaplacení té části dluhů, kterou uznával za peněžní, skutečné dluhy. A aby ho za

zbývající dluhy nezavřeli do vězení pro dlužníky, čímž mu věřitelé hrozili, vstoupil znovu do služby.

Odjet k armádě, kde byl první na řadě na uvolněné místo velitele pluku, nemohl, protože matka se teď držela syna jako toho posledního, co ji ještě vábilo k životu; a proto navzdory nechuti zůstat v Moskvě mezi lidmi, kteří ho znali dřív, a navzdory odporu k civilní službě přijal v Moskvě místo v civilní správě, svlékl uniformu, kterou tolik miloval, a usadil se s matkou a se Soňou v malém bytě na Sivcevově Vražku.

Nataša a Pierre žili tou dobou v Petrohradě a neměli jasnou představu o Nikolajově situaci. Nikolaj si od švagra peníze vypůjčil, a proto se před ním snažil svou bídnou situaci skrývat. Nikolajova situace byla obzvlášť zlá proto, že ze svého služného tisíc dvě stě rublů musel živit nejen sebe, Soňu a matku, ale musel matku živit tak, aby nepoznala, že jsou chudí. Hraběnka nedokázala pochopit, že by se dalo žít bez přepychu, na který byla zvyklá od dětství, a bez ustání, aniž chápala, jak je to pro syna těžké, žádala jednou kočár, který neměli, aby mohla poslat pro nějakou známou, jindy drahé jídlo pro sebe a víno pro syna, jindy zase peníze, aby mohla udělat dárek s překvapením Nataše, Soně i Nikolajovi samému.

Soňa vedla domácnost, starala se o tetu, předčítala jí, snášela její rozmary a skrytou nevraživost a pomáhala Nikolajovi tajit před starou hraběnkou nouzi, v níž se ocitli. Nikolaj se cítil vůči Soně v nesplatitelném dluhu vděčnosti za všechno, co dělala pro jeho matku, obdivoval její trpělivost a oddanost, ale snažil se od ní vzdalovat.

Jako by jí v duši vyčítal, že je příliš dokonalá a že jí není co vyčítat. Bylo v ní všechno, pro co si lidí ceníme; ale málo z toho, co by ho přimělo ji milovat. A cítil, že čím víc si jí váží, tím méně ji miluje. Chytil ji za slovo, za její dopis, jímž mu dávala svobodu, a teď se k ní choval tak, jako by všechno, co mezi nimi bylo, bylo dávno zapomenuto a nemohlo se za žádných okolností opakovat.

Nikolajova situace byla čím dál horší. Myšlenka, že bude ze služného odkládat, se ukázala jako snění. Nejenže neodkládal, ale aby vyhověl matčiným požadavkům, dělal drobné dluhy. Žádné východisko ze své situace neviděl. Myšlenka na sňatek s bohatou dědičkou, který mu navrhovaly jeho příbuzné, mu byla odporná. Jiné východisko z jeho situace – matčina smrt – ho nikdy ani nenapadlo. Ničeho si nepřál, v nic nedoufal; a v samé hloubi duše zakoušel ponurou a přísnou rozkoš z toho, že svou situaci snáší bez reptání. Snažil se vyhýbat dřívějším známým s jejich soustrastí a nabídkami urážlivé pomoci, vyhýbal se všemu rozptýlení a zábavě, ani doma se ničím nezabýval, jen s matkou vykládal karty, mlčky přecházel po pokoji a kouřil jednu dýmku za druhou. Jako by v sobě pečlivě udržoval tu ponurou náladu, v níž jediné se cítil schopen svou situaci snášet.

VI

Na začátku zimy přijela do Moskvy kněžna Marja. Z městských řečí se dozvěděla o situaci Rostovových a o tom, jak se „syn obětuje pro matku“ – tak se o tom ve městě mluvilo. „Nic jiného jsem od něj ani nečekala,“ říkala si kněžna Marja a cítila radostné potvrzení své lásky k němu. Když si připomněla své přátelské a skoro příbuzenské vztahy k celé rodině, pokládala za svou povinnost k nim zajet. Ale když si vzpomněla na svůj vztah k Nikolajovi ve Voroněži, bála se toho. S velkým sebezapřením však několik týdnů po svém příjezdu do města k Rostovovým zajela.

Nikolaj ji uvítal první, protože k hraběnce se dalo projít jen přes jeho pokoj. Při prvním pohledu na ni nabyla Nikolajova tvář místo výrazu radosti, který na ní kněžna Marja čekala, výrazu chladu, strohosti a pýchy, jaký u něj kněžna dosud nikdy neviděla. Nikolaj se zeptal na její zdraví, doprovodil ji k matce, a když tam asi pět minut poseděl, z pokoje odešel.

Když kněžna od hraběnky odcházela, Nikolaj ji znovu potkal a obzvlášť slavnostně a stroze ji doprovodil do předsíně. Na její poznámky o hraběnčině zdraví neodpověděl ani slovem. „Co je vám do toho? Nechte mě na pokoji,“ říkal jeho pohled.

„Co se sem courá? Co tu chce? Nesnáším tyhle dámy a všechny ty zdvořilůstky!“ řekl nahlas před Soňou, když kočár kněžny odjel od domu; zřejmě nebyl s to svou zlost potlačit.

„Ach, jak můžeš tak mluvit, Nicolasi!“ řekla Soňa a jen stěží skrývala radost. „Je tak hodná a mamá ji má tolik ráda.“

Nikolaj nic neodpověděl a nejraději by o kněžně už vůbec nemluvil. Ale od její návštěvy o ní stará hraběnka začínala mluvit každý den

několikrát.

Hraběnka ji chválila, žádala, aby k ní syn zajel, projevovala přání vídat ji častěji, ale přitom měla vždycky špatnou náladu, když o ní mluvila.

Nikolaj se snažil mlčet, když matka mluvila o kněžně, ale jeho mlčení hraběnku popuzovalo.

„Je to velmi důstojná a skvělá dívka," říkala, „a ty bys k ní měl zajet. Aspoň někoho uvidíš; vždyť se s námi, myslím, nudíš."

„Ale já vůbec nechci, maminko."

„Napřed jsi chtěl vidět lidi, a teď nechceš. Já ti, můj milý, opravdu nerozumím. Jednou se nudíš, a pak najednou nechceš nikoho vidět."

„Ale já jsem neříkal, že se nudím."

„Jakpak ne, sám jsi řekl, že ji ani vidět nechceš. Je to velmi důstojná dívka a vždycky se ti líbila; a teď najednou nějaké důvody. Všechno se přede mnou tají."

„Ale vůbec ne, maminko."

„Kdybych tě žádala, abys udělal něco nepříjemného – ale já tě jen žádám, abys jí oplatil návštěvu. Myslím, že to vyžaduje i zdvořilost… Požádala jsem tě a už se do toho nepletu, když máš před matkou tajnosti."

„Ale já pojedu, když si to přejete."

„Mně je to jedno; přeju si to kvůli tobě."

Nikolaj vzdychal, kousal se do kníru a vykládal karty a snažil se odvést matčinu pozornost k něčemu jinému.

Druhý, třetí i čtvrtý den se opakoval tentýž a tentýž rozhovor.

Po své návštěvě u Rostovových a po tom nečekaném, chladném přijetí, jakého se jí od Nikolaje dostalo, si kněžna Marja přiznala, že měla pravdu, když nechtěla jet k Rostovovým první.

„Nic jiného jsem ani nečekala," říkala si a volala na pomoc svou hrdost. „Nemám s ním nic společného a chtěla jsem jen vidět starou

paní, která byla ke mně vždycky laskavá a které jsem za mnohé zavázána."

Ale těmito úvahami se uklidnit nedokázala: když si na svou návštěvu vzpomněla, trápil ji pocit podobný lítosti. Přestože se pevně rozhodla, že už k Rostovovým nepojede a že na to všechno zapomene, cítila se neustále v nejisté situaci. A když se sama sebe ptala, co ji to vlastně trápí, musela si přiznat, že je to její vztah k Rostovovi. Jeho chladný, zdvořilý tón nevyplýval z jeho citu k ní – to věděla –, ten tón něco zakrýval. To něco potřebovala objasnit; a do té doby cítila, že nemůže mít klid.

V polovině zimy seděla ve školní třídě a dohlížela na synovcovo vyučování, když jí přišli ohlásit Rostovův příjezd. S pevným odhodláním neprozradit své tajemství a nedat najevo své rozpaky přizvala slečnu Bourienne a vyšla s ní do salonu.

Při prvním pohledu na Nikolajovu tvář uviděla, že přijel jen proto, aby splnil zdvořilostní povinnost, a pevně se rozhodla držet se právě takového tónu, jakým se k ní obrátí on.

Mluvili o hraběnčině zdraví, o společných známých, o posledních zprávách z války, a když uplynulo těch deset minut, které vyžaduje slušnost a po nichž může host vstát, Nikolaj se zvedl a loučil se.

Kněžna s pomocí slečny Bourienne zvládla rozhovor velmi dobře; ale v poslední chvíli, když se zvedl, byla tak unavená řečmi o tom, co ji nezajímalo, a tak ji zaměstnala myšlenka, proč je právě jí v životě dopřáno tak málo radostí, že v záchvatu roztržitosti seděla nehybně, upírala své zářivé oči před sebe a nevšimla si, že vstal.

Nikolaj se na ni podíval, a protože chtěl předstírat, že si její roztržitosti nevšímá, řekl několik slov slečně Bourienne a znovu pohlédl na kněžnu. Seděla stejně nehybně a na její jemné tváři se zračilo utrpení. Najednou mu jí bylo líto a matně mu přišlo na mysl, že snad on je příčinou toho smutku, který se jí zračil ve tváři. Zachtělo se mu jí pomoci, říct jí něco příjemného; ale nemohl vymyslet, co by jí řekl.

„Sbohem, kněžno," řekl. Vzpamatovala se, zarděla se a těžce vzdychla.

„Ach, promiňte," řekla, jako by se probudila. „Vy už jedete, hrabě; tak sbohem! A co ten polštář pro hraběnku?"

„Počkejte, hned ho přinesu," řekla slečna Bourienne a vyšla z pokoje.

Oba mlčeli a jen chvílemi se na sebe podívali.

„Ano, kněžno," řekl konečně Nikolaj se smutným úsměvem, „zdá se to nedávno, a kolik vody už uplynulo od té doby, co jsme se my dva poprvé viděli v Bogučarovu. Jak nešťastní jsme se tehdy všichni zdáli – a já bych dal mnoho, abych ten čas vrátil… ale vrátit ho nejde."

Když to říkal, kněžna mu upřeně hleděla do očí svým zářivým pohledem. Jako by se snažila pochopit tajný smysl jeho slov, který by jí vysvětlil jeho cit k ní.

„Ano, ano," řekla, „ale vy nemáte proč litovat minulosti, hrabě. Jak chápu váš nynější život, budete na něj vždycky s rozkoší vzpomínat, protože sebezapření, kterým teď žijete…"

„Vaši chválu nepřijímám," přerušil ji spěšně, „naopak, bez ustání si něco vyčítám; ale to je docela nezajímavý a neveselý rozhovor."

A jeho pohled znovu nabyl dřívějšího strohého a chladného výrazu. Ale kněžna v něm už znovu uviděla téhož člověka, kterého znala a milovala, a mluvila teď jen s tímto člověkem.

„Myslela jsem, že mi dovolíte, abych vám to řekla," řekla. „Tak jsme se spolu sblížili… i s vaší rodinou, a myslela jsem, že nebudete mou účast pokládat za nemístnou; ale zmýlila jsem se," řekla. Hlas se jí náhle zachvěl. „Nevím proč," pokračovala, když se vzpamatovala, „dřív jste byl jiný a…"

„Je tisíc důvodů *proč*." Na slovo *proč* položil zvláštní důraz. „Děkuji vám, kněžno," řekl tiše. „Někdy je to těžké."

„Tak proto! Tak proto!" říkal v duši kněžny Marji vnitřní hlas. „Ne, nemilovala jsem na něm jen ten veselý, dobrý a otevřený pohled, jen

ten krásný zevnějšek; uhádla jsem jeho ušlechtilou, pevnou, obětavou duši," říkala si. „Ano, teď je chudý a já jsem bohatá… Ano, jen proto… Ano, kdyby tohle nebylo…"

A když si vzpomněla na jeho dřívější něhu a teď se dívala na jeho dobrou a smutnou tvář, náhle pochopila příčinu jeho chladu.

„Ale proč, hrabě, proč?" skoro vykřikla náhle bezděčně a posunula se k němu. „Proč, řekněte mi to. Musíte mi to říct." Mlčel. „Neznám to vaše *proč*, hrabě," pokračovala. „Ale je mi těžko, mně… Přiznávám se vám k tomu. Z nějakého důvodu mě chcete připravit o dřívější přátelství. A to mě bolí." V očích i v hlase měla slzy. „V životě jsem měla tak málo štěstí, že je mi těžká každá ztráta… Promiňte mi, sbohem." Náhle se rozplakala a šla z pokoje.

„Kněžno! Počkejte, proboha," vykřikl a snažil se ji zastavit. „Kněžno!"

Ohlédla se. Několik vteřin si mlčky hleděli do očí, a to vzdálené, nemožné se náhle stalo blízkým, možným a nevyhnutelným…

VII

Na podzim roku tisíc osm set čtrnáct se Nikolaj oženil s kněžnou Marjou a se ženou, matkou a Soňou se přestěhoval natrvalo do Lysých Hor.

Za tři roky, aniž prodal ženin statek, splatil zbývající dluhy, a když zdědil menší dědictví po zesnulé sestřenici, zaplatil i dluh Pierrovi.

O další tři roky později, do roku tisíc osm set dvacet, si Nikolaj uspořádal peněžní záležitosti natolik, že přikoupil malý statek u Lysých Hor a vedl jednání o vykoupení otcovského Otradnoje, což byl jeho nejmilejší sen.

Začal hospodařit z nutnosti, ale brzy tak hospodářství propadl, že se pro něj stalo nejmilejším a skoro výhradním zaměstnáním.

Nikolaj byl prostý hospodář, neměl rád novoty, zvlášť anglické, které tehdy přicházely do módy, smál se teoretickým spisům o hospodaření, neměl rád továrny, nákladné výroby, setí drahých plodin a vůbec se nezabýval žádnou částí hospodářství odděleně. Před očima měl vždycky jen jeden *statek* a ne nějakou jeho jednotlivou část. A hlavním předmětem na statku pro něj nebyl dusík ani kyslík, obsažené v půdě a ve vzduchu, ani zvláštní pluh a hnůj, nýbrž ten hlavní nástroj, jehož prostřednictvím působí dusík i kyslík, hnůj i pluh, to jest pracující mužik. Když se Nikolaj pustil do hospodaření a začal pronikat do jeho jednotlivých částí, upoutal jeho pozornost zvlášť mužik; mužik se mu jevil nejen nástrojem, ale i cílem a soudcem. Zprvu mužika pozorně zkoumal, snažil se pochopit, co potřebuje, co pokládá za špatné a co za dobré, a jen předstíral, že řídí a poroučí, ve skutečnosti se však od mužiků jen učil, jejich způsobům, jejich řeči i jejich soudům o tom, co je dobré a co špatné. A teprve když pochopil mužikovy záliby a snahy,

když se naučil mluvit jeho řečí a chápat tajný smysl jeho řeči, když se cítil s ním spřízněn, teprve tehdy ho začal směle řídit, to jest vykonávat vůči mužikům právě tu funkci, jejíž výkon se od něj vyžadoval. A Nikolajovo hospodářství přinášelo ty nejskvělejší výsledky.

Když Nikolaj přebíral správu statku, jmenoval hned a bez chyby, jakýmsi darem jasnozřivosti, šafářem, starostou a obecním zástupcem právě ty lidi, které by si zvolili sami mužici, kdyby mohli volit, a ti, které do těch míst dosadil, se nikdy neměnili. Dřív než zkoumal chemické vlastnosti hnoje, dřív než se pouštěl do „*debetu*“ a „*kreditu*“, jak s oblibou posměšně říkal, zjišťoval, kolik mají sedláci dobytka, a zvětšoval ten počet všemi možnými prostředky. Selské rodiny udržoval co největší a nedovoloval jim dělit se. Líné, prostopášné a slabé stíhal stejně a snažil se je z obce vypuzovat.

Při setí a sklizni sena a obilí dohlížel úplně stejně na svá i na mužická pole. A málokterý hospodář měl pole tak brzy a dobře oseta a sklizena a takový výnos jako Nikolaj.

S čeledí nechtěl mít nic společného, nazýval je *darmožrouty*, a jak všichni říkali, nechal je zpustnout a rozmazlil je; když bylo třeba něco nařídit ohledně někoho z čeledi, zvlášť když bylo třeba trestat, býval nerozhodný a radil se s celým domem: jen když bylo možné dát na vojnu místo mužika někoho z čeledi, udělal to bez nejmenšího zaváhání. Ve všech opatřeních, která se týkala mužiků, však nikdy nepocítil sebemenší pochybnost. Každé jeho opatření – to věděl – schválí všichni až na jednoho nebo několik.

Stejně tak si nedovoloval zatěžovat nebo trestat člověka jen proto, že se mu tak zachtělo, jako si nedovoloval ulehčovat a odměňovat člověka proto, že to bylo jeho osobní přání. Nedovedl by říct, v čem spočívá to měřítko toho, co se má a co se nemá; ale to měřítko bylo v jeho duši pevné a neochvějné.

Často při nějakém nezdaru nebo nepořádku s mrzutostí říkával: „*S tím naším ruským lidem*,“ a namlouval si, že mužika nemůže vystát.

Ale ze všech sil duše miloval tento *náš ruský lid* a jeho způsob života, a jen proto pochopil a osvojil si tu jedinou cestu a ten jediný způsob hospodaření, které přinášely dobré výsledky.

Hraběnka Marja na tuto manželovu lásku žárlila a litovala, že na ní nemůže mít podíl; ale nedokázala pochopit radosti a strasti, které mu přinášel ten zvláštní, jí cizí svět. Nemohla pochopit, proč je tak zvlášť čilý a šťastný, když vstal za úsvitu, strávil celé dopoledne na poli nebo na mlatu a vracel se k jejímu čaji od setí, sečení nebo sklizně. Nechápala, čím je tak nadšený, když s rozjařením vyprávěl o zámožném, hospodárném mužikovi Matveji Jermišinovi, který celou noc s rodinou svážel snopy, a ještě nikdo neměl nic sklizeno, a jemu už stály stohy. Nechápala, proč se tak radostně usmívá pod knírem a mrká, když přechází od okna k balkonu, zatímco na usychající setbu ovsa padá teplý hustý deštík, nebo proč, když za senoseče nebo žní vítr odnesl hrozivý mrak, přichází z mlatu rudý, opálený, zpocený, s vůní pelyňku a hořce ve vlasech, radostně si mne ruce a říká: no, ještě den, a moje i selské bude všechno pod střechou.

Ještě méně dokázala pochopit, proč on se svým dobrým srdcem, se svou neustálou ochotou předcházet jejím přáním, upadal skoro do zoufalství, když mu tlumočila prosby nějakých ženských nebo mužiků, kteří se na ni obraceli, aby je osvobodil od roboty, proč jí on, dobrý Nicolas, umíněně odmítal vyhovět a rozzlobeně ji žádal, aby se neplet-la do věcí, do kterých jí nic není. Cítila, že má svůj zvláštní svět, který vášnivě miluje, s jakýmisi zákony, kterým nerozuměla.

Když mu někdy, ve snaze ho pochopit, mluvila o zásluze, která spočívá v tom, že svým poddaným dělá dobře, zlobil se a odpovídal: „To tedy vůbec ne: nikdy mě to ani nenapadne; a pro jejich blaho bych neudělal ani tohle. To všechno je poezie a babské pohádky – všechno to blaho bližního. Já potřebuju, aby naše děti nešly žebrat; potřebuju dát do pořádku naše jmění, dokud jsem živ; to je všechno. A k tomu je třeba pořádku, je třeba přísnosti… Tak!“ říkal a zatínal svou sangvi-

nickou pěst. „A spravedlnosti, samozřejmě," dodával, „protože když je sedlák nahý a hladový a má jediného koníka, tak nevydělá ani na sebe, ani na mě."

A snad právě proto, že si Nikolaj nedovoloval myslet na to, že dělá něco pro druhé, pro ctnost, bylo všechno, co dělal, plodné: jeho jmění rychle rostlo; mužici ze sousedství chodili prosit, aby je koupil, a ještě dlouho po jeho smrti uchovával lid zbožnou vzpomínku na jeho správu. „To byl hospodář... Napřed mužické, potom svoje. Ale ani nic neprominul. Jedním slovem – hospodář!"

VIII

Jediné, co Nikolaje v jeho hospodaření občas trápilo, byla jeho prudkost spojená se starým husarským zvykem dávat volnost rukám. Zpočátku v tom neviděl nic zavrženíhodného, ale ve druhém roce manželství se jeho pohled na takové zúčtování náhle změnil.

Jednou v létě dal povolat z Bogučarova starostu, který nastoupil po zemřelém Dronovi a byl obviněn z různých podvodů a nepořádků. Nikolaj k němu vyšel na zápraží, a po prvních starostových odpovědích se ze síně ozval křik a rány. Když se Nikolaj vrátil domů k snídani, přistoupil k ženě, která seděla s hlavou nízko skloněnou nad vyšívacím rámem, a začal jí jako obvykle vyprávět všechno, co ho toho dopoledne zaměstnávalo, mimo jiné i o bogučarovském starostovi. Hraběnka Marja seděla, rděla se, bledla a tiskla rty, stále se sklopenou hlavou, a na manželova slova nic neodpovídala.

„Takový drzý lump," říkal a rozohňoval se už při pouhé vzpomínce. „Kdyby mi aspoň řekl, že byl opilý, že to neviděl... Ale co je ti, Marie?" zeptal se najednou.

Hraběnka Marja zvedla hlavu, chtěla něco říct, ale zase rychle sklopila oči a sevřela rty.

„Co je? Co je ti, má milá?..." Nehezká hraběnka Marja vždycky zkrásněla, když plakala. Nikdy neplakala bolestí ani zlostí, vždycky jen smutkem a soucitem. A když plakala, nabývaly její zářivé oči neodolatelného kouzla.

Jakmile ji Nikolaj vzal za ruku, nedokázala se ovládnout a rozplakala se.

„Nicolasi, já jsem to viděla... on je vinen, ale ty, proč ty? Nicolasi!..." a zakryla si tvář rukama.

Nikolaj zmlkl, celý zbrunátněl, odešel od ní a mlčky začal přecházet po pokoji. Pochopil, proč pláče; ale nemohl s ní náhle v duši souhlasit, že to, s čím od dětství srostl, co pokládal za tu nejobyčejnější věc, je špatné.

„Jsou to jen jemnůstky, babské pohádky, nebo má pravdu?“ ptal se sám sebe. Aniž tu otázku sám v sobě rozhodl, pohlédl ještě jednou na její trpící a milující tvář, a náhle pochopil, že má pravdu, a že on sám se už dávno provinil sám před sebou.

„Marie,“ řekl tiše a přistoupil k ní, „tohle se už nikdy nestane; dávám ti slovo. Nikdy,“ opakoval zachvěným hlasem jako chlapec, který prosí o odpuštění.

Hraběnce vytryskly z očí slzy ještě hojněji. Vzala manželovu ruku a políbila ji.

„Nicolasi, kdy sis rozbil kamej?“ řekla, aby změnila řeč, a prohlížela si jeho ruku, na níž měl prsten s Laokoontovou hlavou.

„Dnes; pořád to samé. Ach, Marie, nepřipomínej mi to.“ Znovu vzplanul. „Dávám ti čestné slovo, že se to už nestane. A ať mi to je navždy památkou,“ řekl a ukázal na rozbitý prsten.

Od té doby, jakmile se mu při jednání se starosty a šafáři hrnula krev do tváře a ruce se začínaly zatínat v pěst, otáčel Nikolaj rozbitým prstenem na prstě a sklápěl oči před člověkem, který ho rozzlobil. Přesto se asi dvakrát do roka zapomněl a pak přišel k ženě, přiznal se a znovu sliboval, že tentokrát to bylo už opravdu naposledy.

„Marie, ty mnou jistě pohrdáš?“ říkal jí. „Zasloužím si to.“

„Odejdi, rychle odejdi, jestli cítíš, že se nedokážeš ovládnout,“ říkala smutně hraběnka Marja a snažila se manžela utěšit.

Ve šlechtické společnosti gubernie byl Nikolaj vážený, ale ne oblíbený. Šlechtické zájmy ho nezajímaly. A právě proto ho jedni pokládali za pyšného, druzí za hloupého člověka. Celé léto, od jarního setí až do sklizně, trávil prací na hospodářství. Na podzim se se stejnou věcnou vážností, s jakou se věnoval hospodářství, oddával honu a odjížděl se

svou smečkou na měsíc i na dva. V zimě objížděl jiné vesnice a věnoval se četbě. Četl hlavně knihy historické, které si každý rok za určitou částku objednával. Sestavoval si, jak říkal, vážnou knihovnu a stanovil si pravidlo přečíst všechny knihy, které koupil. S významným výrazem vysedával nad touto četbou v pracovně; nejdřív si ji uložil jako povinnost, pak se z ní stalo zvykové zaměstnání, které mu přinášelo zvláštní druh potěšení a vědomí, že se zabývá vážnou věcí. Kromě cest, které vyžadovaly jeho záležitosti, trávil v zimě větší část času doma, sžíval se s rodinou a vnikal do drobných vztahů mezi matkou a dětmi. Se ženou se sbližoval čím dál víc a každý den v ní objevoval nové duševní poklady.

Soňa od Nikolajovy svatby žila v jeho domě. Ještě před svatbou vyprávěl Nikolaj své ženě všechno, co mezi ním a Soňou bylo, a přitom obviňoval sebe a chválil ji. Prosil kněžnu Marju, aby byla k jeho sestřenici vlídná a laskavá. Hraběnka Marja plně cítila vinu svého manžela; cítila i vlastní vinu vůči Soně; myslela si, že její jmění mělo vliv na Nikolajovu volbu, nemohla Soně nic vyčíst, chtěla ji mít ráda; ale nejenže ji ráda neměla, nýbrž často v duši nacházela vůči ní zlé city a nedokázala je překonat.

Jednou se se svou přítelkyní Natašou rozhovořila o Soně a o své nespravedlnosti k ní.

„Víš co," řekla Nataša, „ty jsi hodně četla evangelium; tam je jedno místo přímo o Soně."

„Jaké?" zeptala se udiveně hraběnka Marja.

„‚Tomu, kdo má, bude dáno, a tomu, kdo nemá, bude odňato,' pamatuješ? Ona je ta, kdo nemá: proč? to nevím; snad v ní není sobectví – nevím, ale bude jí odňato, a všechno jí bylo odňato. Někdy je mi jí strašně líto; dřív jsem si strašně přála, aby si ji Nicolas vzal; ale vždycky jsem jako by tušila, že to nebude. Je to *jalový květ*, víš, jako na jahodách? Někdy je mi jí líto, a někdy si myslím, že to necítí tak, jak bychom to cítily my."

A přestože hraběnka Marja Nataše vykládala, že ta slova evangelia je třeba chápat jinak, když se dívala na Soňu, souhlasila s Natašiným výkladem. Opravdu se zdálo, že Soňa svou situaci nepociťuje jako břemeno a že se úplně smířila se svým údělem *jalového květu*. Zdálo se, že si neváží ani tak lidí jako celé rodiny. Jako kočka přilnula ne k lidem, ale k domu. Starala se o starou hraběnku, mazlila se s dětmi a rozmazlovala je, vždycky byla ochotná prokázat ty drobné služby, kterých byla schopna; ale to všechno se mimoděk přijímalo s příliš slabou vděčností…

Panské sídlo v Lysých Horách bylo znovu postaveno, ale už ne na takové noze jako za zesnulého knížete.

Stavby, započaté v časech nouze, byly víc než prosté. Ohromný dům na starých kamenných základech byl dřevěný, omítnutý jen zevnitř. Velký prostorný dům s nenatřenou prkennou podlahou byl zařízen těmi nejprostšími tvrdými pohovkami a křesly, stoly a židlemi z vlastních bříz, které udělali vlastní truhláři. Dům byl prostorný, s pokoji pro čeleď a s odděleními pro hosty. Příbuzní Rostovových a Bolkonských se občas sjížděli na návštěvu do Lysých Hor s celými rodinami, se šestnácti vlastními koňmi, s desítkami sluhů, a zůstávali celé měsíce. Kromě toho se čtyřikrát do roka, na jmeniny a narozeniny hostitelů, sjelo až sto hostů na den nebo na dva. Zbytek roku plynul nenarušeně pravidelný život s obvyklými zaměstnáními, čaji, snídaněmi, obědy a večeřemi z domácích zásob.

IX

Byl předvečer zimního svátku svatého Mikuláše, pátého prosince roku tisíc osm set dvacet. Toho roku byla Nataša s dětmi a s mužem od začátku podzimu na návštěvě u bratra. Pierre byl v Petrohradě, kam odjel ve svých zvláštních záležitostech, jak říkal, na tři týdny, a kde ted pobýval už sedmý týden. Čekali ho každou minutu.

Pátého prosince byl u Rostovových kromě rodiny Bezuchovových na návštěvě ještě Nikolajův starý přítel, generál ve výslužbě Vasilij Fjodorovič Děnisov.

Nikolaj věděl, že šestého, v den svátku, kdy se sjedou hosté, bude muset svléknout domácí kabátec, obléct si redingot a úzké boty s úzkými špičkami a jet do nového kostela, který dal postavit, a potom přijímat blahopřání, nabízet občerstvení a mluvit o šlechtických volbách a o úrodě; ale předvečer svátku si ještě považoval za oprávněný strávit obvyklým způsobem. Před obědem prověřil šafářovy účty z rjazaňské vesnice, která patřila k statku ženina synovce, napsal dva obchodní dopisy a prošel se na mlat, do kravína a do stájí. Když učinil opatření proti všeobecnému opilství, které se čekalo nazítří kvůli posvícení, přišel k obědu, a aniž stihl mluvit se ženou mezi čtyřma očima, usedl ke dlouhému stolu prostřenému pro dvacet osob, u něhož se sešla celá domácnost. U stolu seděla matka, stará paní Belovová, která u ní žila, žena, tři děti, vychovatelka, vychovatel, synovec se svým vychovatelem, Soňa, Děnisov, Nataša, její tři děti, jejich vychovatelka a staroušek Michail Ivanyč, knížecí architekt, který žil v Lysých Horách na odpočinku.

Hraběnka Marja seděla na opačném konci stolu. Jakmile manžel usedl na své místo, usoudila hraběnka Marja podle gesta, jímž sundal

ubrousek a rychle odsunul sklenici a skleničku, které před ním stály, že nemá dobrou náladu, jak se mu to někdy stávalo, zvlášť před polévkou a když přišel k obědu rovnou z hospodářství. Hraběnka Marja tuto jeho náladu velmi dobře znala, a když sama měla dobrou náladu, klidně čekala, až sní polévku, a teprve potom s ním začala mluvit a přiměla ho, aby přiznal, že neměl dobrou náladu bez důvodu; ale dnes na toto své pozorování úplně zapomněla; zabolelo ji, že se na ni bez důvodu zlobí, a cítila se nešťastná. Zeptala se ho, kde byl. Odpověděl. Zeptala se ještě, jestli je na hospodářství všechno v pořádku. Nepříjemně se zamračil nad jejím nepřirozeným tónem a spěšně odpověděl.

„Tak jsem se nemýlila," pomyslela si hraběnka Marja, „a proč se na mě zlobí?" V tónu, jakým jí odpovídal, slyšela hraběnka Marja nevraživost k sobě a přání ukončit rozhovor. Cítila, že její slova jsou nepřirozená; ale nemohla se zdržet a položila ještě několik otázek.

Rozhovor u oběda se díky Děnisovovi brzy stal všeobecným a živým, a hraběnka Marja s manželem nemluvila. Když vstali od stolu a šli poděkovat staré hraběnce, nastavila hraběnka Marja ruku k políbení, políbila manžela a zeptala se ho, proč se na ni zlobí.

„Ty máš vždycky podivné nápady: ani mě nenapadlo zlobit se," řekl.

Ale slovo *vždycky* hraběnce Marje odpovídalo: ano, zlobím se a nechci to říct.

Nikolaj žil se svou ženou tak dobře, že ani Soňa a stará hraběnka, které si ze žárlivosti přály, aby mezi nimi byly neshody, nemohly najít záminku k výčitce; ale i mezi nimi se vyskytovaly chvíle nepřátelství. Někdy, a právě po nejšťastnějších obdobích, na ně náhle přišel pocit odcizení a nepřátelství; ten pocit se objevoval nejčastěji v době, kdy byla hraběnka Marja těhotná. Teď byla právě v tomto období.

„Nuže, dámy a pánové," řekl Nikolaj nahlas a jakoby vesele – hraběnce Marje se zdálo, že schválně, aby ji urazil –, „já jsem na nohou od šesti hodin. Zítra už se bude muset trpět, a dnes si jdu odpočinout."

A aniž hraběnce Marje cokoli dalšího řekl, odešel do malého salonku s pohovkou a lehl si na pohovku.

„Tak je to vždycky," myslela si hraběnka Marja. „Se všemi mluví, jen se mnou ne. Vidím, vidím, že se mu hnusím. Zvlášť v tomhle stavu." Podívala se na své vysoké břicho a do zrcadla na svou žlutě bledou, pohublou tvář s očima většíma než kdykoli předtím.

A všechno jí bylo nepříjemné: Děnisovův křik i řehot, Natašino povídání, a zvlášť ten pohled, který na ni spěšně vrhla Soňa.

Soňa byla vždycky první záminkou, kterou si hraběnka Marja pro své podráždění vybírala.

Chvíli poseděla s hosty, aniž rozuměla čemukoli z toho, co říkali, pak potichu vyšla a šla do dětského pokoje.

Děti jely na židlích do Moskvy a pozvaly ji s sebou. Sedla si, chvíli si s nimi hrála, ale myšlenka na manžela a na jeho bezdůvodnou mrzutost ji nepřestávala trápit. Vstala a šla, s námahou po špičkách, do malého salonku.

„Možná nespí; promluvím si s ním," řekla si. Andrjuša, nejstarší chlapec, ji napodoboval a šel za ní po špičkách. Hraběnka Marja si ho nevšimla.

„Drahá Marie, myslím, že spí; je tak unavený," řekla ve velkém salonku Soňa, se kterou se hraběnka Marja, jak se jí zdálo, potkávala všude. „Aby ho Andrjuša nevzbudil."

Hraběnka Marja se ohlédla, uviděla za sebou Andrjušu, pocítila, že Soňa má pravdu, a právě proto vzplanula a jen zjevně s námahou se zdržela tvrdého slova. Nic neřekla, a aby Soňu neposlechla, dala Andrjušovi rukou znamení, ať je potichu, ale jde za ní dál, a přistoupila ke dveřím. Soňa odešla druhými dveřmi. Z pokoje, kde spal Nikolaj, bylo slyšet jeho pravidelný dech, který jeho žena znala do nejmenších odstínů. Když ten dech slyšela, viděla před sebou jeho hladké, krásné čelo, knír, celou jeho tvář, na kterou se tak často a dlouho dívala

v nočním tichu, když spal. Nikolaj se najednou pohnul a zafuněl. A v tutéž chvíli Andrjuša zpoza dveří vykřikl:

„Tatínku, maminka tady stojí."

Hraběnka Marja zbledla leknutím a začala synovi dávat znamení. Zmlkl, a asi minutu trvalo ticho, pro hraběnku Marju strašné. Věděla, jak nerad Nikolaj má, když ho někdo budí. Náhle se za dveřmi ozvalo nové funění, pohyb, a nespokojený Nikolajův hlas řekl:

„Ani minutu klidu mi nedopřejí. Marie, jsi to ty? Proč jsi ho sem přivedla?"

„Přišla jsem se jen podívat, neviděla jsem… promiň…"

Nikolaj si odkašlal a zmlkl. Hraběnka Marja odešla ode dveří a odvedla syna do dětského pokoje. Za pět minut se malá černooká tříletá Nataša, tatínkův miláček, dozvěděla od bratra, že tatínek spí a maminka je v salonku, a nepozorována matkou běžela za otcem. Černooká holčička směle zavrzala dveřmi, přistoupila energickými krůčky tlustých nožek k pohovce, prohlédla si, jak otec leží – spal k ní zády –, stoupla si na špičky a políbila otcovu ruku, která mu ležela pod hlavou. Nikolaj se otočil s dojatým úsměvem ve tváři.

„Natašo, Natašo!" ozýval se ode dveří vyděšený šepot hraběnky Marji. „Tatínek chce spát."

„Ne, mami, on nechce spát," odpovídala přesvědčivě malá Nataša, „on se směje." Nikolaj spustil nohy, vstal a vzal dceru do náruče.

„Pojď dál, Mašo," řekl ženě. Hraběnka Marja vešla do pokoje a sedla si vedle manžela.

„Já jsem ani neviděla, jak za mnou přiběhl," řekla nesměle. „Já jen tak."

Nikolaj držel jednou rukou dceru, podíval se na ženu, a když si všiml provinilého výrazu její tváře, druhou rukou ji objal a políbil do vlasů.

„Smím políbit mamá?" zeptal se Nataši. Nataša se ostýchavě usmála.

„Ještě," řekla s rozkazovačným gestem a ukázala na místo, kam Nikolaj ženu políbil.

„Nevím, proč si myslíš, že mám špatnou náladu," řekl Nikolaj; odpovídal na otázku, o které věděl, že ji má jeho žena v duši.

„Ty si nedovedeš představit, jak jsem nešťastná a osamělá, když jsi takový. Pořád se mi zdá..."

„Marie, nech toho, to jsou hlouposti. Jak se nestydíš," řekl vesele.

„Zdá se mi, že mě nemůžeš milovat, že jsem tak ošklivá... a vždycky... a teď... v tomhle sta..."

„Ach, ty jsi ale legrační! Není hezké, co je hezké, ale co se komu líbí. To jen nějaké Malvíny a jiné takové milujeme proto, že jsou krásné; a copak já svou ženu miluju? Já ji nemiluju, ale tak, nevím, jak bych ti to řekl. Bez tebe, a když mezi námi takhle přeběhne nějaká černá kočka, jako bych byl ztracený a nic nemůžu. No, copak miluju svůj prst? Nemiluju, ale zkus ho uříznout..."

„Ne, já to tak nemám, ale rozumím ti. Takže se na mě nezlobíš?"

„Strašně se zlobím," řekl s úsměvem, vstal, upravil si vlasy a začal přecházet po pokoji.

„Víš, Marie, na co jsem myslel?" začal, a teď, když bylo usmíření hotovo, hned začal přede svou ženou nahlas přemýšlet. Neptal se, jestli je ochotná ho poslouchat; bylo mu to jedno. Myšlenka napadla jeho, tedy i ji. A vyprávěl jí o svém úmyslu přemluvit Pierra, aby u nich zůstal až do jara.

Hraběnka Marja ho vyslechla, udělala několik poznámek a začala zase ona nahlas probírat své myšlenky. Její myšlenky se týkaly dětí.

„Už teď je v ní vidět ženská," řekla francouzsky a ukázala na malou Natašu. „Vy nám ženám vyčítáte nelogičnost. Tady ji máte, naši logiku. Já říkám: tatínek chce spát, a ona říká: ne, on se směje. A má pravdu," řekla hraběnka Marja se šťastným úsměvem.

„Ano, ano!" A Nikolaj vzal dceru na svou silnou ruku, vysoko ji zvedl, posadil si ji na rameno, chytil ji za nožky a začal s ní chodit po

pokoji. Otec i dcera měli stejně nesmyslně šťastné tváře.

„A víš, možná jsi nespravedlivý. Tuhle máš až moc rád," řekla šeptem francouzsky hraběnka Marja.

„Ano, ale co se dá dělat?... Snažím se to nedávat najevo..."

V tu chvíli se ze síně a z předsíně ozval zvuk kladky u dveří a kroky, které zněly jako příjezd.

„Někdo přijel."

„Jsem si jistá, že Pierre. Půjdu se podívat," řekla hraběnka Marja a vyšla z pokoje.

V její nepřítomnosti si Nikolaj dovolil projet se s dcerou cvalem kolem pokoje. Když se zadýchal, rychle smetl smějící se holčičku z ramene a přitiskl ji k hrudi. Jeho poskoky mu připomněly tanec, a jak se díval na kulatou šťastnou dětskou tvářičku, myslel na to, jaká bude, až ji jako staroušek začne vodit do společnosti a zatančí si s ní mazurku, tak jako nebožtík otec tančíval s dcerou Danilu Kupora.

„Je to on, je to on, Nicolasi," řekla za několik minut hraběnka Marja, když se vrátila do pokoje. „Teď naše Nataša ožila. To jsi měl vidět, jak byla nadšená a jak to od ní hned schytal za to, že se zdržel. No, pojďme rychle, pojďme! Tak už se konečně pusťte," řekla s úsměvem a dívala se na holčičku, která se tiskla k otci. Nikolaj vyšel a vedl dceru za ruku.

Hraběnka Marja zůstala v salonku.

„Nikdy, nikdy bych nevěřila," zašeptala sama pro sebe, „že se dá být tak šťastná." Tvář se jí rozzářila úsměvem; ale v tutéž chvíli vzdychla a v jejím hlubokém pohledu se zračil tichý smutek. Jako by kromě toho štěstí, které prožívala, existovalo ještě jiné štěstí, v tomto životě nedosažitelné, na které si v tu chvíli mimoděk vzpomněla.

X

Nataša se vdala brzy zjara roku tisíc osm set třináct a v roce tisíc osm set dvacet měla už tři dcery a jednoho syna, po kterém toužila a kterého teď sama kojila. Ztloustla a rozložila se, takže v této silné matce bylo těžké poznat dřívější štíhlou, čilou Natašu. Rysy její tváře se ustálily a měly výraz klidné mírnosti a jasu. V její tváři nebyl jako dřív ten neustále planoucí oheň živosti, který býval jejím kouzlem. Teď bylo často vidět jen její tvář a tělo, a duši nebylo vidět vůbec. Byla vidět jen silná, krásná a plodná samice. Velmi zřídka se v ní teď zažehl dřívější oheň. Stávalo se to jen tehdy, když se jako teď vracel manžel, když se uzdravovalo dítě, nebo když s hraběnkou Marjou vzpomínala na knížete Andreje – s manželem o něm nikdy nemluvila, protože předpokládala, že ji na památku knížete Andreje žárlí –, a velmi zřídka, když ji něco náhodou strhlo ke zpěvu, který po svatbě úplně opustila. A v těch vzácných chvílích, kdy se v jejím rozvinutém krásném těle zažehl dřívější oheň, byla ještě přitažlivější než dřív.

Od svatby žila Nataša s manželem v Moskvě, v Petrohradě, na statku u Moskvy a u matky, to jest u Nikolaje. Ve společnosti mladou hraběnku Bezuchovovou vídali málo, a ti, kdo ji viděli, s ní byli nespokojeni. Nebyla ani roztomilá, ani přívětivá. Nebylo to tak, že by Nataša měla ráda samotu – nevěděla, jestli ji má ráda, nebo ne, dokonce se jí zdálo, že ne –, ale když nosila, rodila a kojila děti a měla účast na každé minutě manželova života, nemohla těmto potřebám vyhovět jinak než tím, že se zřekne společnosti. Všichni, kdo Natašu znali před svatbou, se nad změnou, která se v ní udála, divili jako nad čímsi neobyčejným. Jen stará hraběnka, která mateřským instinktem pochopila, že všechny Natašiny výbuchy měly původ jen v potřebě mít rodinu, mít

muže – jak ona sama, ani ne tak žertem jako doopravdy, křičela v Otradnoje –, jen matka se divila údivu lidí, kteří Natašu nechápali, a opakovala, že vždycky věděla, že Nataša bude vzornou ženou a matkou.

„Jenže ona svou lásku k muži a k dětem dohání až do krajnosti," říkala hraběnka, „takže je to až hloupé."

Nataša se neřídila tím zlatým pravidlem, které hlásají chytří lidé, zvlášť Francouzi, a které spočívá v tom, že dívka, když se vdá, se nemá zanedbávat, nemá opouštět své talenty, má se ještě víc než za svobodna starat o svůj zevnějšek a má okouzlovat manžela stejně, jako okouzlovala toho, kdo jejím manželem nebyl. Nataša naopak hned zanechala všech svých půvabů, z nichž jeden byl neobyčejně silný – zpěv. Opustila ho právě proto, že to byl silný půvab. Nataša nedbala ani o své způsoby, ani o jemnost řeči, ani o to, aby se manželovi ukazovala v nejvýhodnějších pózách, ani o svou toaletu, ani o to, aby manžela neomezovala svou náročností. Dělala všechno opačně než podle těch pravidel. Cítila, že půvaby, které ji dřív učil používat instinkt, by teď byly jen směšné v očích jejího muže, kterému se od první chvíle odevzdala celá – to jest celou duší, a nenechala před ním ani jediný koutek neotevřený. Cítila, že její svazek s manželem nedrží ty poetické city, které ho k ní přitáhly, ale drží ho něco jiného, neurčitého, ale pevného, jako svazek její vlastní duše s tělem.

Natáčet si kadeře, oblékat robrony a zpívat romance, aby k sobě přitáhla svého muže, by se jí zdálo stejně podivné, jako zdobit se proto, aby byla spokojená sama se sebou. Zdobit se proto, aby se líbila jiným, by jí možná bylo příjemné – nevěděla –, ale neměla na to vůbec čas. Hlavní důvod, proč se nevěnovala ani zpěvu, ani toaletě, ani promýšlení svých slov, spočíval v tom, že na to neměla vůbec čas.

Je známo, že člověk má schopnost ponořit se celý do jednoho předmětu, ať se zdá sebebezvýznamnější. A je známo, že neexistuje tak

bezvýznamný předmět, který by se při soustředěné pozornosti, jež je k němu obrácena, nerozrostl do nekonečna.

Předmětem, do kterého se Nataša úplně ponořila, byla rodina, to jest muž, kterého bylo třeba držet tak, aby nedílně patřil jí a domu, a děti, které bylo třeba nosit, rodit, kojit a vychovávat.

A čím víc pronikala, ne rozumem, ale celou duší, celou svou bytostí do předmětu, který ji zaměstnával, tím víc se ten předmět pod její pozorností rozrůstal a tím slabší a nicotnější se jí zdály její síly, takže je všechny soustřeďovala na jedno a totéž, a přesto nestíhala udělat všechno, co se jí zdálo potřebné.

Řeči a úvahy o právech žen, o vztazích manželů, o jejich svobodě a právech, i když se jim ještě neříkalo jako dnes *otázky*, byly tehdy úplně stejné jako dnes; ale tyto otázky Natašu nejenže nezajímaly, ona jim vůbec nerozuměla.

Tyto otázky existovaly tehdy stejně jako dnes jen pro ty lidi, kteří v manželství vidí jen požitek, který si manželé navzájem poskytují, to jest jen počátek manželství, a ne celý jeho význam, který spočívá v rodině.

Tyto úvahy a dnešní otázky, podobné otázkám, jak získat z oběda co největší požitek, tehdy neexistovaly, stejně jako neexistují ani dnes pro lidi, pro které je cílem oběda výživa a cílem manželství rodina.

Jestliže je cílem oběda výživa těla, pak ten, kdo sní najednou dva obědy, dosáhne možná většího požitku, ale nedosáhne cíle, protože žaludek oba obědy nestráví.

Jestliže je cílem manželství rodina, pak ten, kdo bude chtít mít mnoho žen nebo mužů, získá možná mnoho požitku, ale v žádném případě nebude mít rodinu.

Jestliže je cílem oběda výživa a cílem manželství rodina, pak se celá otázka řeší jen tím, že člověk nemá jíst víc, než může žaludek strávit, a nemá mít víc žen a mužů, než kolik je třeba pro rodinu, to jest jednu a jednoho. Nataša potřebovala muže. Muž jí byl dán. A muž jí dal rodi-

nu. A jiného, lepšího muže nejenže nepotřebovala, ale protože všechny její duševní síly směřovaly k tomu, aby sloužila tomuto muži a rodině, nedokázala si ani představit, a neviděla žádný zájem v představě, co by bylo, kdyby to bylo jinak.

Nataša neměla ráda společnost vůbec, ale tím víc si vážila společnosti příbuzných – hraběnky Marji, bratra, matky a Soni. Vážila si společnosti těch lidí, za kterými mohla rozcuchaná, v županu, vyjít dlouhými kroky z dětského pokoje s radostnou tváří a ukázat plenku se žlutou místo zelené skvrny a vyslechnout útěchu, že teď je dítěti mnohem lépe.

Nataša se zanedbala do té míry, že její šaty, její účesy, její nemístně pronesená slova a její žárlivost – žárlila na Soňu, na vychovatelku, na každou hezkou i nehezkou ženu – byly obvyklým předmětem žertů všech jejích blízkých. Všeobecně se mělo za to, že Pierre je pod pantoflem své ženy, a skutečně tomu tak bylo. Od prvních dnů manželství Nataša vyhlásila své požadavky. Pierre se velmi podivil tomuto pro něj docela novému názoru své ženy, který spočíval v tom, že každá minuta jeho života patří jí a rodině; Pierre se požadavkům své ženy podivil, ale lichotily mu a podřídil se jim.

Pierrova poddanost spočívala v tom, že se neodvažoval jiné ženě nejen dvořit, ale ani s ní mluvit s úsměvem, neodvažoval se jezdit do klubů a na obědy *jen tak*, aby strávil čas, neodvažoval se utrácet peníze pro rozmar, neodvažoval se odjíždět na dlouhou dobu, leda za záležitostmi, mezi něž jeho žena počítala i jeho vědecké zaměstnání, kterému vůbec nerozuměla, ale kterému přikládala velkou důležitost. Za to měl Pierre doma plné právo nakládat nejen sám se sebou, jak chtěl, ale i s celou rodinou. Nataša se doma stavěla do role manželovy otrokyně; a celý dům chodil po špičkách, když Pierre pracoval – četl nebo psal ve své pracovně. Stačilo, aby Pierre projevil nějakou zálibu, a to, co měl rád, se trvale plnilo. Stačilo, aby vyslovil přání, a Nataša vyskočila a běžela je splnit.

Celý dům se řídil jen domnělými rozkazy manžela, to jest Pierrovými přáními, která se Nataša snažila uhádnout. Způsob a místo života, známosti, styky, Natašina zaměstnání, výchova dětí – nejenže se všechno dělo podle Pierrovy vyslovené vůle, ale Nataša se snažila uhádnout, co by mohlo vyplývat z myšlenek, které Pierre vyslovil v rozhovorech. A správně uhadovala, v čem spočívá podstata Pierrových přání, a jakmile ji jednou uhádla, pevně se držela toho, co jednou zvolila. Když už Pierre sám chtěl své přání změnit, bojovala proti němu jeho vlastními zbraněmi.

Tak v těžké době, na kterou Pierre i Nataša navždy vzpomínali, po narození prvního slabého dítěte, kdy museli vyměnit tři kojné a Nataša ze zoufalství onemocněla, jí Pierre jednou sdělil Rousseauovy myšlenky o nepřirozenosti a škodlivosti kojných, se kterými naprosto souhlasil. U dalšího dítěte si navzdory odporu matky, lékařů i samotného manžela, kteří se stavěli proti tomu, aby kojila sama, jako proti věci tehdy neslýchané a škodlivé, prosadila svou, a od té doby kojila všechny děti sama.

Velmi často se stávalo, že se ve chvílích podráždění manželé hádali, ale dlouho po hádce Pierre ke své radosti i údivu nacházel nejen ve slovech, ale i v činech své ženy právě tu svou myšlenku, proti které se přela. A nejenže nacházel tutéž myšlenku, ale nacházel ji očištěnou ode všeho zbytečného, co do jejího vyjádření vneslo zaujetí a spor.

Po sedmi letech manželství cítil Pierre radostné, pevné vědomí, že není špatný člověk, a cítil to proto, že se viděl odražen ve své ženě. V sobě cítil všechno dobré i špatné smíšené a navzájem se zatemňující. Ale v jeho ženě se odráželo jen to, co bylo opravdu dobré; všechno, co nebylo úplně dobré, bylo odvrženo. A ten odraz se neděl cestou logického myšlení, ale jinou, tajemnou, bezprostřední cestou.

XI

Před dvěma měsíci dostal Pierre, už na návštěvě u Rostovových, dopis od knížete Fjodora, který ho povolával do Petrohradu k projednání důležitých otázek, jež v Petrohradě zaměstnávaly členy jednoho spolku, jehož byl Pierre jedním z hlavních zakladatelů.

Když si Nataša ten dopis přečetla, jako četla všechny manželovy dopisy, sama mu navrhla, aby do Petrohradu jel, přestože pro ni byla manželova nepřítomnost tak těžká. Všemu, co bylo duševní, abstraktní prací jejího manžela, přikládala, aniž tomu rozuměla, obrovskou důležitost a neustále se bála, že by mu v této činnosti byla na překážku. Na Pierrův nesmělý tázavý pohled po přečtení dopisu odpověděla prosbou, aby jel, jen aby jí přesně určil čas návratu. A dovolená byla udělena na čtyři týdny.

Od chvíle, kdy Pierrova dovolená vypršela, před dvěma týdny, byla Nataša v neustávajícím stavu strachu, smutku a podráždění.

Děnisov, generál ve výslužbě, nespokojený se současnými poměry, který přijel během těch posledních dvou týdnů, se na Natašu díval s údivem a smutkem jako na nepodobný portrét kdysi milovaného člověka. Sklíčený, znuděný pohled, nemístné odpovědi a řeči o dětském pokoji, to bylo všechno, co viděl a slyšel od dřívější kouzelnice.

Nataša byla celou tu dobu smutná a podrážděná, zvlášť když se ji matka, bratr, Soňa nebo hraběnka Marja snažili utěšit a omluvit Pierra a vymyslet důvody jeho zdržení.

„To všechno jsou hlouposti, všechno nesmysly," říkala Nataša, „všechny jeho úvahy, které k ničemu nevedou, a všechny ty pitomé spolky," říkala o těch samých věcech, v jejichž velkou důležitost pevně

věřila. A odcházela do dětského pokoje kojit svého jediného chlapečka Péťu.

Nikdo jí nedokázal říct nic tak uklidňujícího a rozumného jako ta tříměsíční malá bytost, když jí ležela u prsu a ona cítila pohyb jejích úst a funění nosánku. Ta bytost říkala: „Ty se zlobíš, ty žárlíš, ty by ses mu chtěla pomstít, ty se bojíš, a já jsem tady, já jsem tady…“ A nebylo co odpovědět. Bylo to víc než pravda.

Nataša se za ty dva týdny neklidu tak často utíkala k dítěti pro uklidnění, tak se s ním mazlila, že ho překrmila a onemocnělo. Děsila se jeho nemoci, a přitom právě tohle potřebovala. Když o ně pečovala, snášela snáz neklid o manžela.

Kojila, když u vchodu zahlučely Pierrovy sáně a chůva, která věděla, čím paní potěšit, neslyšně, ale rychle a se zářící tváří vešla do dveří.

„Přijel?“ zeptala se Nataša rychlým šepotem a bála se pohnout, aby nevzbudila usínající dítě.

„Přijeli, milostivá,“ zašeptala chůva.

Krev se Nataše vehnala do tváře a nohy mimoděk udělaly pohyb; ale vyskočit a běžet nešlo. Dítě znovu otevřelo očka a podívalo se. „Jsi tady,“ jako by řeklo, a zase líně zamlaskalo rty.

Nataša mu potichu odňala prs, pochovala ho, podala ho chůvě a rychlými kroky šla ke dveřím. Ale u dveří se zastavila, jako by pocítila výčitku svědomí, že z radosti opustila dítě příliš rychle, a ohlédla se. Chůva se zdviženými lokty přenášela dítě přes zábradlíčko postýlky.

„Ano, jen jděte, jděte, milostivá, buďte klidná, jděte,“ zašeptala chůva s úsměvem a s důvěrností, jaká se ustaluje mezi chůvou a paní.

A Nataša lehkými kroky běžela do předsíně.

Děnisov, který s dýmkou vyšel z pracovny do sálu, teprve teď poprvé Natašu poznal. Z její proměněné tváře se v proudech lilo jasné, zářivé, radostné světlo.

„Přijel!“ řekla mu v běhu, a Děnisov cítil, že je nadšený z toho, že přijel Pierre, kterého měl jen velmi málo rád. Když Nataša vběhla do

předsíně, uviděla vysokou postavu v kožichu, která si odmotávala šálu.

„To je on! To je on! Opravdu! Je tady!“ řekla sama pro sebe, vrhla se na něj, objala ho, přitiskla se k němu hlavou na jeho prsa, a potom ho odtáhla a pohlédla na Pierrovu ojíněnou, zrůžovělou a šťastnou tvář. „Ano, je to on; šťastný, spokojený…“

A náhle si vzpomněla na všechna muka čekání, která v posledních dvou týdnech prožila: radost, která jí zářila ve tváři, zmizela; zamračila se a na Pierra se vylil proud výčitek a zlých slov.

„Ano, ty se máš dobře, ty máš radost, ty ses bavil… A jak je mně? Kdybys aspoň děti litoval. Kojím, zkazilo se mi mléko… Péťa byl na pokraji smrti. A ty se máš skvěle. Ano, ty se bavíš…“

Pierre věděl, že není vinen, protože nemohl přijet dřív; věděl, že tento výbuch z její strany je nepatřičný, a věděl, že za dvě minuty přejde; věděl hlavně, že jemu samému je veselo a radostně. Byl by se rád usmál, ale ani se neodvážil na to pomyslet. Udělal ubohý, vystrašený obličej a nahrbil se.

„Nemohl jsem, namouduši! Ale co Péťa?“

„Teď už nic, pojď. Jak se nestydíš! Kdybys mohl vidět, jaká jsem bez tebe, jak jsem se trápila…“

„Jsi zdravá?“

„Pojď, pojď,“ říkala a nepouštěla jeho ruku. A šli do svých pokojů.

Když Nikolaj se ženou přišli Pierra hledat, byl v dětském pokoji, držel na své obrovské pravé dlani probuzeného kojence a pohupoval ho. Na jeho široké tváři s otevřenými bezzubými ústy se usadil veselý úsměv. Bouře se už dávno vybouřila a na tváři Nataši, která dojatě hleděla na muže a na syna, svítilo jasné, radostné slunce.

„A probrali jste s knížetem Fjodorem všechno dobře?“ říkala Nataša.

„Ano, výborně.“

„Vidíš, už ji drží.“ Nataša myslela hlavičku. „No, ten mě tedy vylekal.“

„A viděl jsi kněžnu? Je pravda, že je zamilovaná do toho…?“

„Ano, představ si…“

V tu chvíli vešel Nikolaj s hraběnkou Marjou. Pierre, aniž pustil syna z rukou, se k nim sklonil, políbil se s nimi a odpovídal na otázky. Ale zjevně, přestože bylo mnoho zajímavého, co bylo třeba probrat, pohlcovalo všechnu Pierrovu pozornost dítě v čepičce s kývající se hlavičkou.

„Ten je milý!“ řekla hraběnka Marja, dívala se na dítě a hrála si s ním. „Tohle nechápu, Nicolasi,“ obrátila se k manželovi, „jak můžeš nechápat kouzlo těchhle zázračných drobečků.“

„Nechápu, nemůžu,“ řekl Nikolaj a díval se na dítě chladným pohledem. „Kus masa. Pojď, Pierre.“

„Přitom je to tak něžný otec,“ řekla hraběnka Marja na manželovu obhajobu, „ale až když je jim rok nebo tak nějak…“

„Ne, Pierre je chová výborně,“ řekla Nataša. „Říká, že má ruku udělanou přesně na dětský zadeček. Podívejte se.“

„No, jen ne na tohle,“ řekl najednou se smíchem Pierre, přehodil si dítě a podal ho chůvě.

XII

Jako v každé opravdové rodině žilo v lysohorském domě pohromadě několik úplně odlišných světů, které si každý uchovával svou zvláštnost, ustupovaly si navzájem a splývaly v jeden harmonický celek. Každá událost, která se v domě přihodila, byla pro všechny tyto světy stejně důležitá, stejně radostná nebo smutná; ale každý svět měl své vlastní, na ostatních nezávislé důvody, proč se z nějaké události radovat nebo nad ní truchlit.

Tak byl Pierrův příjezd radostnou, důležitou událostí a tak se také odrazil ve všech.

Služebnictvo, nejspolehlivější soudce pánů, protože soudí ne podle řečí a projevů citů, ale podle činů a způsobu života, se z Pierrova příjezdu radovalo, protože vědělo, že za jeho přítomnosti přestane hrabě denně obcházet hospodářství a bude veselejší a laskavější, a také proto, že všichni dostanou ke svátku bohaté dárky.

Děti a vychovatelky se z Bezuchovova příjezdu radovaly, protože nikdo je tak nevtahoval do společného života jako Pierre. Jen on uměl na klavichord zahrát ten ekosez – jedinou skladbu, kterou znal –, na který se dalo tančit, jak říkal, všechny možné tance, a jistě všem přivezl dárky.

Nikolenka, který byl teď patnáctiletý hubený, neduživý, chytrý chlapec s kudrnatými plavými vlasy a krásnýma očima, se radoval, protože strýc Pierre, jak mu říkal, byl předmětem jeho obdivu a vášnivé lásky. Nikdo v Nikolenkovi zvláštní lásku k Pierrovi nevzbuzoval a vídal ho jen zřídka. Jeho vychovatelka, hraběnka Marja, vynakládala všechny síly, aby Nikolenka miloval jejího manžela tak, jako ho milovala ona, a Nikolenka strýce miloval; ale miloval ho se sotva znatelným náde-

chem pohrdání. Pierra však zbožňoval. Nechtěl být ani husarem, ani nositelem Jiřího kříže jako strýc Nikolaj, chtěl být učený, chytrý a dobrý jako Pierre. V Pierrově přítomnosti měl ve tváři vždycky radostný jas, a když se na něj Pierre obrátil, červenal se a lapal po dechu. Nepřeslechl ani jediné slovo z toho, co Pierre říkal, a potom si s Dessallesem i sám pro sebe připomínal a domýšlel význam každého Pierrova slova. Pierrův minulý život, jeho neštěstí před rokem dvanáct – o nichž si z útržků zaslechnutých slov utvořil mlhavou, poetickou představu –, jeho dobrodružství v Moskvě, zajetí, Platon Karatajev – o kterém slyšel od Pierra –, jeho láska k Nataše – kterou chlapec také miloval zvláštní láskou – a hlavně jeho přátelství s otcem, na kterého se Nikolenka nepamatoval, to všechno z Pierra pro něj dělalo hrdinu a svatyni.

Z přerývaných řečí o otci a o Nataše, z toho pohnutí, s jakým Pierre mluvil o zesnulém, z té opatrné, uctivé něhy, s jakou o něm mluvila Nataša, si chlapec, který lásku teprve začínal tušit, utvořil představu, že jeho otec miloval Natašu a před smrtí ji odkázal svému příteli. Ten otec, na kterého se chlapec nepamatoval, se mu jevil jako božstvo, které si nebylo možné představit a na které nemyslel jinak než s tajícím srdcem a se slzami smutku a nadšení. – A chlapec byl kvůli Pierrovu příjezdu šťastný.

Hosté byli Pierrovi rádi jako člověku, který vždycky oživoval a stmeloval každou společnost.

Dospělí domácí – a jeho žena tím spíš – byli rádi příteli, s nímž se žilo snáz a klidněji.

Stařenky byly rády dárkům, které přiveze, a hlavně tomu, že zase ožije Nataša.

Pierre cítil tyto různé pohledy různých světů na sebe a spěchal dát každému, co čekal.

Pierre, ten nejroztržitější a nejzapomnětlivější člověk, teď podle seznamu, který mu sestavila žena, nakoupil všechno a nezapomněl ani

na matčiny a bratrovy objednávky, ani na látku na šaty pro Belovovou, ani na hračky pro synovce. V prvních dobách manželství se mu tento požadavek ženy – splnit a nezapomenout všechno, co se zavázal koupit – zdál podivný, a překvapil ho její vážný zármutek, když na své první cestě všechno zapomněl. Ale později si na to zvykl. Věděl, že Nataša pro sebe nikdy nic nežádá a pro druhé jen tehdy, když se sám nabídl, a tak teď v těch nákupech dárků pro celý dům nacházel nečekanou, dětskou radost a nikdy nic nezapomněl. Jestliže si od Nataši vysloužil výčitky, tak jen za to, že nakupoval zbytečnosti a příliš draho. Ke všem svým nedostatkům – podle mínění většiny – nebo přednostem – podle mínění Pierrova –, k nepořádnosti a zanedbanosti, přidala Nataša ještě skrblictví.

Od té doby, co Pierre začal žít na velké noze, s rodinou, která vyžadovala velké výdaje, si ke svému údivu všiml, že utrácí o polovinu méně než dřív a že jeho záležitosti, v poslední době rozvrácené – zvlášť dluhy první ženy –, se začaly zlepšovat.

Žilo se levněji proto, že život byl vázaný: ten nejdražší přepych, který spočívá v takovém způsobu života, že se dá každou chvíli změnit, už Pierre neměl a ani mít nechtěl. Cítil, že jeho způsob života je teď jednou provždy určen až do smrti, že změnit ho není v jeho moci, a proto byl tento způsob života levný.

Pierre s veselou, usměvavou tváří rozbaloval své nákupy.

„Co tomu říkáš!“ říkal a rozvinul jako kupec kus látky. Nataša seděla naproti němu, na klíně držela nejstarší dceru a rychle přenášela zářící oči z muže na to, co ukazoval.

„To je pro Belovovou? Výborně.“ Ohmatala jakost látky.

„To bylo asi po rublu?“

Pierre řekl cenu.

„Draho,“ řekla Nataša. „No, ty budou mít děti radost, a mamá. Jen mně jsi to nemusel kupovat,“ dodala a neubránila se úsměvu, když se

kochala zlatým hřebenem s perlami; takové hřebeny tehdy právě přicházely do módy.

„Adèle mě zviklala: kup to a kup," řekl Pierre.

„A kdy si ho vezmu?" Nataša si ho zastrčila do copu. „Až budu Mašenku vodit do společnosti; to je možná zase budou nosit. No, pojďme."

A sebrali dárky a šli nejdřív do dětského pokoje, potom k hraběnce.

Hraběnka seděla jako obvykle s Belovovou nad velkým pasiánsem, když Pierre a Nataša s balíčky v podpaží vešli do salonu.

Hraběnce bylo už přes šedesát let. Byla úplně šedivá a nosila čepeček, jehož volán jí obepínal celý obličej. Tvář měla vráskitou, horní ret propadlý a oči kalné.

Po smrti syna a manžela, které tak rychle následovaly jedna za druhou, se cítila jako bytost na tomto světě nedopatřením zapomenutá, bez jakéhokoli cíle a smyslu. Jedla, pila, spala, bděla, ale nežila. Život jí nedával žádné dojmy. Od života nepotřebovala nic kromě klidu, a ten klid mohla najít jen ve smrti. Ale dokud smrt nepřišla, musela žít, to jest užívat svých životních sil. Bylo na ní v nejvyšší míře znát to, co je znát na velmi malých dětech a velmi starých lidech. V jejím životě nebyl vidět žádný vnější cíl, zjevná byla jen potřeba cvičit své různé sklony a schopnosti. Potřebovala se najíst, vyspat, přemýšlet, pohovořit si, poplakat si, pracovat, zlobit se a tak dále jen proto, že měla žaludek, mozek, svaly, nervy a játra. To všechno dělala, aniž ji k tomu vyzývalo cokoli vnějšího, ne tak, jak to dělají lidé v plné síle života, kdy pro cíl, k němuž směřují, není vidět jiný cíl – uplatnění vlastních sil. Mluvila jen proto, že potřebovala fyzicky zapracovat plícemi a jazykem. Plakala jako dítě, protože se potřebovala vysmrkat, a tak dále. To, co se lidem v plné síle jeví jako cíl, bylo pro ni zjevně jen záminkou.

Tak ráno, zvlášť když předchozího dne snědla něco tučného, se u ní objevila potřeba zlobit se, a tehdy si vybrala nejbližší záminku – hluchotu Belovové.

Začala jí z druhého konce pokoje potichu něco říkat.

„Dnes je myslím tepleji, má milá," říkala šeptem. A když Belovová odpověděla: „Ano, ano, přijeli," rozzlobeně bručela.

„Můj bože, ta je hluchá a hloupá!" Jinou záminkou byl šňupavý tabák, který se jí zdál jednou suchý, jindy vlhký, jindy špatně rozemletý. Po těchto podrážděních se jí žluč rozlila do obličeje, a její komorné podle neklamných známek věděly, kdy bude Belovová zase hluchá a tabák zase vlhký a kdy bude mít hraběnka žlutý obličej. Tak jako potřebovala zapracovat žlučí, potřebovala někdy zapracovat i zbylými schopnostmi myslet, a záminkou k tomu byl pasiáns. Když potřebovala poplakat si, byl předmětem nebožtík hrabě. Když se potřebovala znepokojovat, byl záminkou Nikolaj a jeho zdraví; když potřebovala mluvit jízlivě, byla záminkou hraběnka Marja. Když bylo třeba procvičit hlasové ústrojí – to bývalo většinou po šesté hodině, po zažívacím odpočinku v potemnělém pokoji –, byly záminkou vyprávění stále týchž historek, a pořád týmž posluchačům.

Tento stav staré paní chápali všichni domácí, ačkoli o tom nikdy nikdo nemluvil, a všichni vynakládali všemožné úsilí, aby tyto její potřeby uspokojili. Jen ve vzácném pohledu a smutném pousmání, které si mezi sebou vyměnili Nikolaj, Pierre, Nataša a hraběnka Marja, se tohle vzájemné porozumění jejímu stavu vyjadřovalo.

Ale ty pohledy kromě toho říkaly ještě něco jiného; říkaly, že ona už své dílo v životě vykonala, že není celá v tom, co je na ní teď vidět, že my všichni budeme jednou takoví, a že je radostné podřizovat se jí a krotit se kvůli této bytosti, kdysi drahé, kdysi stejně plné života jako my, a teď ubohé. Pamatuj na smrt, říkaly ty pohledy.

Jen úplně špatní a hloupí lidé a malé děti z celé domácnosti tomu nerozuměli a straníli se jí.

XIII

Když Pierre se ženou vešli do salonu, byla hraběnka ve svém obvyklém stavu, kdy potřebovala zaměstnat se duševní prací velkého pasiánsu, a proto, přestože ze zvyku řekla slova, která vždycky říkala, když se Pierre nebo syn vrátili: „Bylo načase, bylo načase, můj milý; už jsme se tě nemohli dočkat. No, sláva Bohu," a když jí podávali dárky, řekla jiná obvyklá slova: „Nejde o dárek, ale o lásku, můj milý; děkuju, že obdarováváš mě starou…", bylo zjevné, že jí Pierrův příchod v tu chvíli není milý, protože ji odvádí od nedohraného velkého pasiánsu. Dohrála pasián a teprve potom se pustila do dárků. Dárky se skládaly z krásně zpracovaného pouzdra na karty, sèvreského jasně modrého šálku s víčkem a s obrázky pastýřek a ze zlaté tabatěrky s hrabětovým portrétem, který Pierre objednal v Petrohradě u miniaturisty. Hraběnka si to dávno přála. Teď se jí plakat nechtělo, a proto se na portrét podívala lhostejně a víc se zabývala pouzdrem.

„Děkuju ti, příteli, potěšil jsi mě," řekla, jak to říkala vždycky. „Ale nejlepší je, že jsi přivezl sám sebe. Takhle to přece nejde; aspoň bys měl svou ženu vyhubovat. Co to je? Bez tebe je jako pomatená. Nic nevidí, na nic si nevzpomene," říkala obvyklá slova. „Podívej se, Anno Timofejevno," dodala, „jaké pouzdro nám synáček přivezl."

Belovová chválila dárky a nemohla se vynadívat na svou látku.

Pierre, Nataša, Nikolaj, hraběnka Marja a Děnisov si potřebovali říct mnoho věcí, o kterých se před hraběnkou nemluvilo – ne že by se před ní něco tajilo, ale proto, že tolik věcí přestala sledovat, že kdyby se o něčem před ní začalo mluvit, bylo by třeba odpovídat na její otázky, kladené nevhod, a opakovat znovu to, co se jí už několikrát opakovalo: vyprávět, že ten umřel a ten se oženil, což si znovu nedokázala

zapamatovat; přesto ale seděli jako obvykle při čaji v salonu u samovaru a Pierre odpovídal na hraběnčiny otázky, které ona sama nepotřebovala a které nikoho nezajímaly, o tom, že kníže Vasilij zestárl a že hraběnka Marja Alexejevna ji nechává pozdravovat a vzpomíná na ni, a tak dále…

Takový rozhovor, nikoho nezajímavý, ale nutný, se vedl po celou dobu čaje. K čaji se kolem kulatého stolu u samovaru, u něhož seděla Soňa, scházeli všichni dospělí členové rodiny. Děti, vychovatelé a vychovatelky už čaj vypili a jejich hlasy se ozývaly ze sousedního salonku. Při čaji seděli všichni na svých obvyklých místech; Nikolaj sedával u kamen u malého stolku, na který mu podávali čaj. Na křesle vedle něj ležela stará chrtice Milka, dcera první Milky, s úplně šedivou tváří, z níž ještě ostřeji vystupovaly velké černé oči. Děnisov s napůl prošedivělými kudrnatými vlasy, knírem a licousy, v rozepnutém generálském kabátě seděl vedle hraběnky Marji. Pierre seděl mezi ženou a starou hraběnkou. Vyprávěl to, o čem věděl, že by mohlo starou paní zajímat a že by tomu rozuměla. Mluvil o vnějších, společenských událostech a o těch lidech, kteří kdysi tvořili kroužek vrstevníků staré hraběnky, kteří kdysi byli skutečným, živým, samostatným kroužkem, ale kteří teď, většinou rozptýlení po světě, stejně jako ona dožívali svůj věk a paběrkovali poslední klasy toho, co v životě zaseli. Ale právě oni, tito vrstevníci, se staré hraběnce zdáli výhradně vážným a skutečným světem. Podle Pierrovy živosti Nataša viděla, že jeho cesta byla zajímavá, že by rád mnoho vyprávěl, ale před hraběnkou se neodvažuje. Děnisov, který nebyl členem rodiny, a proto Pierrově opatrnosti nerozuměl, a navíc jako nespokojenec se velice zajímal o to, co se děje v Petrohradě, neustále Pierra vybízel k vyprávění tu o nedávné události v Semjonovském pluku, tu o Arakčejevovi, tu zase o Biblické společnosti. Pierre se občas nechal strhnout a začal vyprávět, ale Nikolaj s Natašou ho pokaždé vraceli ke zdraví knížete Ivana a hraběnky Marji Antonovny.

„No tak, všechno to šílenství, Gossner a Tatarinovová," zeptal se Děnisov, „to všechno pořád pokračuje?"

„Jak pokračuje?" vykřikl Pierre, silněji než kdy jindy. „Biblická společnost, to je teď celá vláda."

„Co to má znamenat, můj milý příteli?" zeptala se hraběnka, která už dopila čaj a zjevně si chtěla najít záminku, aby se po jídle mohla zlobit. „Jak to říkáš: vláda; tomu já nerozumím."

„Ale víte, mamá," vmísil se Nikolaj, který věděl, jak se to má přeložit do matčiny řeči, „to kníže Alexandr Nikolajevič Golicyn založil společnost, a tak má prý velkou moc."

„Arakčejev a Golicyn," řekl neopatrně Pierre, „to je teď celá vláda. A jaká! Všude vidí spiknutí, všeho se bojí."

„Copak, a čímpak se provinil kníže Alexandr Nikolajevič? Je to velmi ctihodný člověk. Potkávala jsem ho tenkrát u Marji Antonovny," řekla dotčeně hraběnka, a ještě dotčenější tím, že všichni zmlkli, pokračovala: „Dneska začali soudit kdekoho. Evangelická společnost, no a co je na tom špatného?" A vstala – všichni vstali také – a s přísnou tváří odplula do salonku ke svému stolku.

Uprostřed smutného ticha, které nastalo, se ze sousedního pokoje ozval dětský smích a hlasy. Mezi dětmi zřejmě probíhalo nějaké radostné vzrušení.

„Hotovo, hotovo!" ozval se přes všechny ostatní radostný jásot malé Nataši. Pierre si vyměnil pohled s hraběnkou Marjou a s Nikolajem – Natašu viděl pořád – a šťastně se usmál.

„To je ale nádherná hudba!" řekl.

„To Anna Makarovna doupletla punčochu," řekla hraběnka Marja.

„Ó, půjdu se podívat," řekl Pierre a vyskočil. „Víš," řekl a zastavil se u dveří, „proč mám tuhle hudbu tak rád? Děti mi první dávají vědět, že je všechno v pořádku. Dneska jedu: čím blíž k domovu, tím větší strach. Jak jsem vešel do předsíně, slyším, jak Andrjuša o něčem nadšeně štěbetá, no, tak je všechno v pořádku…"

„Znám, znám ten pocit," přisvědčil Nikolaj. „Já tam jít nesmím, ty punčochy jsou totiž překvapení pro mě."

Pierre vešel k dětem a smích a křik ještě zesílily. „Tak, Anno Makarovno," ozýval se Pierrův hlas, „sem doprostřed a na povel – raz, dva, a až řeknu tři. Ty si stoupni sem. Tebe do náruče. No, raz, dva..." řekl Pierrův hlas; nastalo ticho. „Tři!" A pokojem se vznesl nadšený výkřik dětských hlasů.

„Dvě, dvě!" křičely děti.

Byly to dvě punčochy, které Anna Makarovna podle tajemství, jež znala jen ona, pletla na jehlicích najednou, a kdykoli byla punčocha hotová, slavnostně před dětmi vytáhla jednu z druhé.

XIV

Brzy nato přišly děti dát dobrou noc. Děti se se všemi políbily, vychovatelé a vychovatelky se uklonili a odešli. Zůstal jen Dessalles se svým svěřencem. Vychovatel šeptem vyzýval svého svěřence, aby šel dolů.

„Ne, pane Dessallesi, poprosím tetu, abych tu mohl zůstat," odpověděl také šeptem Nikolenka Bolkonskij.

„Teto, dovolte mi zůstat," řekl Nikolenka a přistoupil k tetě. Jeho tvář vyjadřovala prosbu, vzrušení a nadšení. Hraběnka Marja se na něj podívala a obrátila se k Pierrovi.

„Když jste tu vy, nemůže se odtrhnout..." řekla mu.

„Hned vám ho přivedu, pane Dessallesi; dobrou noc," řekl Pierre, podal Švýcarovi ruku a s úsměvem se obrátil k Nikolenkovi. „Vůbec jsme se spolu neviděli. Marie, jak je čím dál podobnější," dodal a obrátil se k hraběnce Marje.

„Otci?" řekl chlapec, celý zrudl a zdola nahoru se na Pierra díval nadšenýma, zářícíma očima. Pierre mu kývl a pokračoval ve vyprávění, které děti přerušily. Hraběnka Marja vyšívala na kanavě; Nataša nespouštěla oči z muže. Nikolaj a Děnisov vstávali, žádali dýmky, kouřili, brali si čaj od Soni, která sklesle a umíněně seděla u samovaru, a vyptávali se Pierra. Kudrnatý, neduživý chlapec se svýma zářícíma očima seděl v koutku a nikdo si ho nevšímal, a jen když otáčel kudrnatou hlavu na tenkém krku, který vystupoval z přeloženého límečku, tam, kde byl Pierre, občas sebou trhl a něco si sám pro sebe šeptal; zřejmě prožíval nějaký nový a silný cit.

Rozhovor se točil kolem těch současných klepů z nejvyšší správy, v nichž většina lidí obvykle vidí to nejdůležitější z vnitřní politiky. Děnisov, nespokojený s vládou kvůli svým služebním nezdarům, se s ra-

dostí dozvídal o všech hloupostech, které se podle jeho mínění ted v Petrohradě děly, a k Pierrovým slovům dělal v silných a ostrých výrazech své poznámky.

„Dřív bylo třeba být Němcem, teď je třeba tancovat s Tatarinovovou a s madam Krüdenerovou, číst… Eckartshausena a celou tu chásku. Ech! Zase bych pustil na svobodu toho našeho chlapíka Bonaparta. Ten by jim všechnu tu pitomost z hlavy vytloukl. No, co to má být, dát Semjonovský pluk vojákovi Schwarzovi?“ křičel.

Nikolaj, i když neměl Děnisovovu touhu nacházet všechno špatné, také pokládal za velmi důstojnou a důležitou věc posuzovat vládu, a myslel si, že to, že A. byl jmenován ministrem toho a toho a B. generálním gubernátorem tam a tam, a že panovník řekl to a to a ministr zase to a to, že to všechno jsou velmi významné věci. A pokládal za nutné se o to zajímat a vyptával se Pierra. Kvůli vyptávání těchto dvou společníků rozhovor nevybočil z obvyklého rázu klepů z vysokých vládních kruhů.

Ale Nataša, která znala všechny způsoby a myšlenky svého muže, viděla, že Pierre už dávno chce, a nemůže, převést rozhovor na jinou cestu a vyslovit svou niternou myšlenku, právě tu, kvůli které jel do Petrohradu poradit se se svým novým přítelem knížetem Fjodorem, a pomohla mu otázkou: jak tedy dopadla jeho záležitost s knížetem Fjodorem?

„O co jde?“ zeptal se Nikolaj.

„Pořád o totéž a o totéž,“ řekl Pierre a rozhlédl se kolem sebe. „Všichni vidí, že věci jdou tak špatně, že se to tak nemůže nechat, a že povinností všech poctivých lidí je postavit se tomu, jak jen mohou.“

„A co mohou poctiví lidé udělat?“ řekl Nikolaj a lehce se zamračil. „Co se dá udělat?“

„No právě…“

„Pojďme do pracovny,“ řekl Nikolaj.

Nataša, která už dávno tušila, že si pro ni přijdou, aby šla kojit, uslyšela, jak ji chůva volá, a šla do dětského pokoje. Hraběnka Marja šla s ní. Muži odešli do pracovny, a Nikolenka Bolkonskij, aniž si ho strýc všiml, přišel tam také a sedl si do stínu u okna, k psacímu stolu.

„No a co tedy uděláš?“ řekl Děnisov.

„Věčně nějaké fantazie,“ řekl Nikolaj.

„Tohle,“ začal Pierre; nesedl si, chvíli přecházel po pokoji, chvíli se zastavoval, a jak mluvil, šišlal a dělal rychlá gesta rukama. „Tohle. Situace v Petrohradě je taková: panovník se o nic nestará. Je celý oddán tomu mysticismu.“ Mysticismus teď Pierre nikomu neodpouštěl. „Hledá jen klid, a klid mu mohou dát jen ti lidé bez víry a zákona, kteří všechno zhurta sekají a dusí: Magnickij, Arakčejev a jim podobní… Uznáš přece, že kdyby ses sám nestaral o hospodářství a chtěl jen klid, dosáhl bys cíle tím rychleji, čím krutější by byl tvůj šafář,“ obrátil se k Nikolajovi.

„No, ale proč to říkáš?“ řekl Nikolaj.

„No, a všechno jde do záhuby. V soudech se krade, v armádě jen hůl: dril, vojenské osady – lid se trápí; osvěta se dusí. Co je mladé a poctivé, to se ničí! Všichni vidí, že takhle to dál nejde. Všechno je příliš napjaté a určitě to praskne,“ říkal Pierre – jak to od té doby, co existují vlády, vždycky říkají lidé, kteří se zahleděli do činnosti jakékoli vlády. „Jedno jsem jim v Petrohradě řekl.“

„Komu?“ zeptal se Děnisov.

„No, vy víte komu,“ řekl Pierre a významně se podíval zpod obočí, „knížeti Fjodorovi a všem těm. Soupeřit v osvětě a dobročinnosti, to je samozřejmě všechno dobré. Cíl je to skvělý a všechno, ale za nynějších okolností je třeba něco jiného.“

V tu chvíli si Nikolaj všiml synovcovy přítomnosti. Tvář se mu zachmuřila; přistoupil k němu.

„Proč jsi tady?“

„Proč ne? Nech ho," řekl Pierre, vzal Nikolaje za ruku a pokračoval: „To je málo, říkám jim, teď je třeba něco jiného. Když stojíte a čekáte, že ta napjatá struna každou chvíli praskne; když všichni čekají nevyhnutelný převrat, je třeba, aby se co nejtěsněji a co nejvíc lidí chytilo za ruce a postavilo se všeobecné katastrofě. Všechno mladé a silné je přitahováno tam a kazí se to. Jednoho svedou ženy, druhého pocty, třetího ctižádost, peníze, a přecházejí do toho tábora. Nezávislí, svobodní lidé, jako jste vy a já, už vůbec nezbývají. Říkám: rozšiřte okruh společnosti; heslem ať není jen ctnost, ale i nezávislost a činnost."

Nikolaj nechal synovce, rozzlobeně přistrčil křeslo, sedl si do něj, a jak Pierra poslouchal, nespokojeně pokašlával a mračil se čím dál víc.

„A s jakým cílem tedy ta činnost?" vykřikl. „A v jakém vztahu budete k vládě?"

„V takovém! Ve vztahu pomocníků. Společnost nemusí být tajná, jestliže ji vláda připustí. Nejenže není vládě nepřátelská, ale je to společnost skutečných konzervativců. Společnost gentlemanů v plném smyslu toho slova. Jen proto, aby nepřišel Pugačov a nepovraždil moje i tvoje děti, a aby mě Arakčejev neposlal do vojenské osady – jen proto se chytáme za ruce, s jediným cílem obecného blaha a obecné bezpečnosti."

„Ano; ale tajná společnost, a tedy nepřátelská a škodlivá, která může zrodit jen zlo."

„Proč? Cožpak Tugendbund, který zachránil Evropu," – tehdy se ještě neodvažovali myslet, že Evropu zachránilo Rusko – „způsobil něco škodlivého? Tugendbund, to je spolek ctnosti: to je láska, vzájemná pomoc; to je to, co Kristus kázal na kříži…"

Nataša, která uprostřed rozhovoru vešla do pokoje, se radostně dívala na muže. Neradovala se z toho, co říkal. To ji ani nezajímalo, protože se jí zdálo, že je to všechno nesmírně prosté a že to všechno dávno věděla – zdálo se jí to proto, že znala všechno, z čeho to vycházelo,

celou Pierrovu duši –; ale radovala se, když se dívala na jeho oživenou, nadšenou postavu.

Ještě radostněji a nadšeněji se na Pierra díval chlapec, na kterého všichni zapomněli, s tenkým krkem, který vystupoval z přeloženého límečku. Každé Pierrovo slovo mu pálilo srdce, a nervózními pohyby prstů, aniž si toho všiml, lámal pečetní vosky a brky, které mu na strýcově stole přišly pod ruku.

„Vůbec ne to, co si myslíš; poslyš, co to byl německý Tugendbund a jaký navrhuju já."

„No, bratře, Tugendbund je dobrý pro buřtožrouty, ale já tomu nerozumím, a ani to nevyslovím," ozval se hlasitý, rozhodný Děnisovův hlas. „Všechno je špatné a hnusné, souhlasím, jenže Tugendbund já nechápu, a když se něco nelíbí, tak *bunt*, vzpoura, to je jiná! Pak jsem váš člověk!"

Pierre se usmál, Nataša se zasmála, ale Nikolaj ještě víc svraštil obočí a začal Pierrovi dokazovat, že se žádný převrat nechystá a že všechno nebezpečí, o kterém mluví, je jen v jeho představivosti. Pierre dokazoval opak, a protože jeho rozumové schopnosti byly silnější a obratnější, cítil se Nikolaj zahnán do kouta. To ho ještě víc rozzlobilo, protože ve své duši ne úvahou, ale něčím silnějším než úvaha věděl, že jeho názor je nepochybně správný.

„Já ti něco řeknu," řekl, vstal, nervózními pohyby se snažil postavit dýmku do kouta a nakonec ji odhodil. „Dokázat ti to nemůžu. Říkáš, že u nás je všechno špatné a že bude převrat; to já nevidím; ale říkáš, že přísaha je podmíněná věc, a na to ti řeknu: že jsi můj nejlepší přítel, to víš, ale kdybyste založili tajnou společnost, kdybyste se začali stavět proti vládě, ať je jakákoli, vím, že mou povinností je ji poslouchat. A kdyby mi teď Arakčejev poručil, abych na vás vytáhl s eskadronou a sekal, ani vteřinu nebudu váhat a půjdu. A pak si suď, jak chceš."

Po těchto slovech nastalo trapné ticho. Nataša promluvila první, hájila muže a útočila na bratra. Její obrana byla slabá a nemotorná, ale

svého cíle dosáhla. Rozhovor se znovu rozproudil, a už ne v tom nepříjemně nepřátelském tónu, jakým byla pronesena Nikolajova poslední slova.

Když všichni vstali k večeři, přistoupil Nikolenka Bolkonskij k Pierrovi, bledý, se zářícíma, jiskřivýma očima.

„Strýčku Pierre... vy... ne... Kdyby byl tatínek naživu... souhlasil by s vámi?“ zeptal se.

Pierre náhle pochopil, jaká zvláštní, samostatná, složitá a silná práce citu a myšlenky se v tomto chlapci musela během rozhovoru odehrávat, a když si vzpomněl na všechno, co říkal, bylo mu nepříjemné, že ho chlapec slyšel. Ale bylo třeba mu odpovědět.

„Myslím, že ano,“ řekl neochotně a vyšel z pracovny.

Chlapec sklonil hlavu a teprve teď si jako by poprvé všiml, co na stole natropil. Vzplanul a přistoupil k Nikolajovi.

„Strýčku, odpusť mi, to jsem udělal já – nechtěně,“ řekl a ukázal na polámané pečetní vosky a brky.

Nikolaj sebou rozzlobeně trhl.

„Dobře, dobře,“ řekl a hodil kousky pečetního vosku a brky pod stůl. A zjevně jen s námahou potlačoval hněv, který se v něm zvedl, a odvrátil se od něj.

„Ty jsi tu vůbec neměl být,“ řekl.

XV

Při večeři už se nemluvilo o politice a o spolcích, naopak se rozproudil hovor Nikolajovi nejmilejší, vzpomínky na rok dvanáct, který vyvolal Děnisov a v němž byl Pierre obzvlášť milý a zábavný. A příbuzní se rozešli v nejpřátelštějších vztazích.

Když se Nikolaj po večeři v pracovně svlékl, dal pokyny správci, který se ho už načekal, a přišel v županu do ložnice, zastihl ženu ještě u psacího stolu: něco psala.

„Co to píšeš, Marie?“ zeptal se Nikolaj. Hraběnka Marja zčervenala. Bála se, že to, co psala, muž nepochopí a neschválí.

Byla by mu ráda zatajila, co píše, ale zároveň byla ráda, že ji při tom zastihl a že mu to musí říct.

„To je deník, Nicolasi,“ řekla a podala mu modrý sešitek popsaný jejím pevným, velkým písmem.

„Deník?…“ řekl Nikolaj s nádechem posměšnosti a vzal sešitek do ruky. Bylo tam psáno francouzsky:

„Čtvrtého prosince. Dnes se Andrjuša – nejstarší syn – po probuzení nechtěl obléknout a slečna Louise pro mě poslala. Byl rozmarný a umíněný. Zkusila jsem mu vyhrožovat, ale on se jen ještě víc rozzlobil. Tu jsem se přemohla, nechala jsem ho být a začala jsem s chůvou zvedat ostatní děti a jemu jsem řekla, že ho nemám ráda. Dlouho mlčel, jako by se divil; potom vyskočil jen v košilce za mnou a rozplakal se tak, že jsem ho dlouho nemohla utišit. Bylo vidět, že ho nejvíc trápí, že mě zarmoutil; potom, když jsem mu večer dala lísteček, se znovu žalostně rozplakal a líbal mě. Něhou se s ním dá udělat všechno.“

„Co je to lísteček?“ zeptal se Nikolaj.

„Začala jsem dávat starším večer lístečky, jak se chovali.“

Nikolaj pohlédl do zářivých očí, které se na něj dívaly, a dál listoval a četl. Do deníku se zapisovalo všechno z dětského života, co matce připadalo pozoruhodné, protože to vyjadřovalo povahu dětí nebo vedlo k obecným úvahám o způsobech výchovy. Byly to většinou ty nejbezvýznamnější maličkosti; ale ani matce, ani otci se tak nezdály, když teď poprvé četl tento dětský deník.

Pod pátým prosincem bylo napsáno:

„Miťa zlobil u stolu. Tatínek zakázal dát mu zákusek. Nedostal ho; ale tak žalostně a hladově se díval na ostatní, když jedli. Myslím, že trestat odepřením sladkostí jen rozvíjí chtivost. Říct Nicolasovi."

Nikolaj odložil knížku a podíval se na ženu. Zářivé oči na něj hleděly tázavě – schvaluje deník, nebo neschvaluje? Nemohlo být pochyb nejen o Nikolajově souhlasu, ale i o jeho obdivu k ženě.

„Možná se to nemuselo dělat tak pedantsky, možná vůbec ne," myslel si Nikolaj; ale to neúnavné, věčné duševní napětí, jehož jediným cílem bylo mravní dobro dětí, ho uchvacovalo. Kdyby si byl Nikolaj dokázal svůj cit uvědomit, zjistil by, že hlavním základem jeho pevné, něžné a hrdé lásky k ženě byl vždycky tento cit údivu nad její duševností, nad tím pro Nikolaje téměř nedostupným vznešeným, mravním světem, v němž jeho žena odjakživa žila.

Byl hrdý na to, že je tak chytrá, dobře si uvědomoval svou nicotnost před ní ve světě duchovním, a o to víc se radoval, že mu ona se svou duší nejen patří, ale že je částí jeho samého.

„Velice a velice to schvaluji, má milá," řekl s významným výrazem. A když chvíli pomlčel, dodal: „A já jsem se dnes choval ošklivě. Nebyla jsi v pracovně. Pohádali jsme se s Pierrem a já jsem se rozpálil. Ale to se nedá. Je to takové dítě. Nevím, co by s ním bylo, kdyby ho Nataša nedržela na uzdě. Dovedeš si představit, proč jezdil do Petrohradu?... Oni tam založili..."

„Ano, já vím," řekla hraběnka Marja. „Nataša mi to vyprávěla."

„No tak to víš," pokračoval Nikolaj a rozpaloval se při pouhé vzpomínce na spor, „chce mě přesvědčit, že povinností každého čestného člověka je jít proti vládě, kdežto přísaha a povinnost... Škoda, že jsi tam nebyla. Takhle se na mě všichni sesypali, Děnisov i Nataša... Nataša je k popukání. Vždyť ho má tak pod pantoflem, a jakmile dojde na rozumování, nemá vlastních slov a mluví prostě jeho slovy," dodal Nikolaj, protože podlehl té neodolatelné touze, která svádí k soudům o lidech nejdražších a nejbližších. Nikolaj zapomínal, že slovo od slova totéž, co říkal o Nataše, by se dalo říct o něm ve vztahu k jeho ženě.

„Ano, toho jsem si všimla," řekla hraběnka Marja.

„Když jsem mu řekl, že povinnost a přísaha jsou nade všechno, začal dokazovat bůhvíco. Škoda, že jsi tam nebyla; co bys řekla ty?"

„Podle mě máš úplnou pravdu. Taky jsem to Nataše řekla. Pierre říká, že všichni trpí, trápí se, kazí se a že je naší povinností pomáhat bližním. Samozřejmě má pravdu," říkala hraběnka Marja, „ale zapomíná, že máme jiné, bližší povinnosti, které nám ukázal sám Bůh, a že sebou riskovat smíme, ale dětmi ne."

„No vidíš, vidíš, přesně tohle jsem mu říkal," chytil se toho Nikolaj, kterému se opravdu zdálo, že říkal přesně tohle. „Ale oni si stojí na svém, láska k bližnímu a křesťanství, a to všechno před Nikolenkou, který se tam vkradl do pracovny a všechno mi polámal."

„Ach, víš, Nicolasi, Nikolenka mě tak často trápí," řekla hraběnka Marja. „Je to takový neobyčejný chlapec. A bojím se, že na něj kvůli svým dětem zapomínám. My všichni máme děti, všichni máme příbuzné, a on nemá nikoho. Je věčně sám se svými myšlenkami."

„No, myslím, že si kvůli němu nemáš co vyčítat. Všechno, co může udělat ta nejněžnější matka pro svého syna, jsi pro něj dělala a děláš. A já jsem tomu samozřejmě rád. Je to skvělý, skvělý chlapec. Dneska poslouchal Pierra jako u vytržení. A představ si: jdeme k večeři, dívám se, a on mi rozbil na kousky všechno na stole, a hned se přiznal. Nikdy jsem neviděl, že by řekl nepravdu. Skvělý, skvělý chlapec!" opakoval

Nikolaj, kterému se Nikolenka v duši nelíbil, ale kterého by vždycky rád uznával za skvělého.

„Pořád to není jako matka," řekla hraběnka Marja, „cítím, že to není ono, a trápí mě to. Je to úžasný chlapec; ale strašně se o něj bojím. Prospěla by mu společnost."

„Inu, nebude to na dlouho; letos v létě ho odvezu do Petrohradu," řekl Nikolaj.

„Ano, Pierre vždycky byl a zůstane snílkem," pokračoval a vracel se k rozhovoru v pracovně, který ho zřejmě rozrušil. „Copak mně je něco do toho všeho tam – že Arakčejev je špatný a tak dále –, copak mi do toho bylo, když jsem se ženil a měl jsem tolik dluhů, že mě chtěli strčit do vězení pro dlužníky, a matku, která to nedokázala vidět a pochopit. A potom ty, děti, hospodářství. Copak jsem pro své potěšení od rána do večera po hospodářství a v kanceláři? Ne, vím, že musím pracovat, abych uklidnil matku, abych se ti odvděčil a abych nenechal děti takovými žebráky, jakým jsem byl já."

Hraběnka Marja mu chtěla říct, že člověk nebude syt jen samotným chlebem, že těmto *záležitostem* přikládá příliš velký význam; ale věděla, že to říkat nemá a že je to zbytečné. Jen ho vzala za ruku a políbila ji. Nikolaj to gesto ženy přijal jako souhlas a potvrzení svých myšlenek, chvíli mlčky přemýšlel a pak pokračoval ve svých myšlenkách nahlas.

„Víš, Marie," řekl, „dnes přijel Ilja Mitrofanyč," – to byl správce jeho záležitostí – „z tambovské vesnice a vypráví, že za les už dávají osmdesát tisíc." A Nikolaj začal s oživenou tváří vyprávět o možnosti velmi brzy vykoupit Otradnoje. „Ještě deset roků života a nechám děti... ve skvělých poměrech."

Hraběnka Marja poslouchala muže a rozuměla všemu, co jí říkal. Věděla, že když takhle přemýšlí nahlas, někdy se jí ptá, co řekl, a zlobí se, když zpozoruje, že myslela na něco jiného. Ale vynakládala na to velké úsilí, protože ji to, co říkal, ani trochu nezajímalo. Dívala se na

něj a ne že by myslela na něco jiného, ale cítila něco jiného. Cítila pokornou, něžnou lásku k tomuto člověku, který nikdy nepochopí všechno to, co chápe ona, a jako by ho kvůli tomu milovala ještě silněji, s nádechem vášnivé něhy. Kromě tohoto citu, který ji celou pohlcoval a bránil jí vnikat do podrobností mužových plánů, jí hlavou probíhaly myšlenky, které neměly nic společného s tím, co říkal. Myslela na synovce – mužovo vyprávění o tom, jak byl rozrušený při Pierrově řeči, ji silně zasáhlo – a vybavovaly se jí různé rysy jeho něžné, citlivé povahy; a když myslela na synovce, myslela i na své děti. Nesrovnávala synovce a své děti, ale srovnávala svůj cit k nim a se smutkem zjišťovala, že jejímu citu k Nikolence něco chybí.

Někdy ji napadlo, že ten rozdíl pochází z věku; ale cítila, že se vůči němu provinila, a v duši si slibovala, že se napraví a udělá nemožné – to jest že v tomto životě bude milovat svého muže i děti i Nikolenku i všechny bližní tak, jak Kristus miloval lidstvo. Duše hraběnky Marji vždycky tíhla k nekonečnému, věčnému a dokonalému, a proto nikdy nemohla být klidná. Na tváři se jí objevil přísný výraz skrytého vznešeného utrpení duše, kterou tíží tělo. Nikolaj se na ni podíval.

„Můj bože! Co s námi bude, jestli umře, jak se mi zdá, když má takovou tvář," pomyslel si, postavil se před ikonu a začal se modlit večerní modlitby.

XVI

Když Nataša zůstala s mužem sama, i oni si povídali tak, jak si povídá jen žena s mužem, to jest s neobyčejnou jasností a rychlostí chápali a sdělovali si navzájem myšlenky, a to cestou, která odporuje všem pravidlům logiky, bez prostřednictví soudů, úsudků a závěrů, zcela zvláštním způsobem. Nataša si na tento způsob rozhovoru s mužem natolik zvykla, že nejjistějším znamením, že mezi ní a mužem není něco v pořádku, byl pro ni logický postup Pierrových myšlenek. Když začínal dokazovat, mluvit rozvážně a klidně, a když ona, stržena jeho příkladem, začínala dělat totéž, věděla, že to nevyhnutelně povede k hádce.

Od té chvíle, kdy zůstali sami a Nataša k němu s doširoka otevřenýma, šťastnýma očima tiše přistoupila, náhle ho rychle chytila za hlavu, přitiskla si ji k prsům a řekla: „Teď jsi celý, celý můj, můj! Neutečeš!“ – od té chvíle začal tento rozhovor, odporující všem zákonům logiky, odporující už proto, že se v jednu a tutéž dobu mluvilo o úplně různých věcech. Toto současné probírání mnoha věcí nejen nebránilo jasnosti porozumění, ale naopak bylo nejjistějším znamením, že si navzájem dokonale rozumějí.

Jako je ve snu všechno nepravdivé, nesmyslné a rozporné kromě citu, který sen řídí, tak i v tomto styku, který odporuje všem zákonům rozumu, nejsou souvislé a jasné řeči, ale jen cit, který je řídí.

Nataša vyprávěla Pierrovi o tom, jak se žije bratrovi, o tom, jak bez muže trpěla, a ne žila, o tom, jak si ještě víc zamilovala Marii, a o tom, jak je Marie ve všech ohledech lepší než ona. Když to Nataša říkala, upřímně přiznávala, že vidí Mariinu převahu, ale zároveň tím od Pierra žádala, aby přesto dával přednost jí před Marií i před všemi ostat-

ními ženami a aby jí to teď znovu zopakoval, zvlášť když v Petrohradě viděl mnoho žen.

Pierre odpověděl na Natašina slova tím, že jí vyprávěl, jak nesnesitelné pro něj bylo chodit v Petrohradě na večírky a obědy s dámami.

„Úplně jsem se odnaučil mluvit s dámami," řekl, „je to prostě nuda. Hlavně, když jsem byl tak zaměstnaný."

Nataša se na něj upřeně podívala a pokračovala:

„Marie, to je taková nádhera!" řekla. „Jak ona umí rozumět dětem. Jako by viděla jenom jejich duši. Včera například Miťenka začal zlobit…"

„Ach, jak se podobá otci," přerušil ji Pierre.

Nataša pochopila, proč tu poznámku o Miťenkově podobnosti s Nikolajem udělal: byla mu nepříjemná vzpomínka na spor se švagrem a chtěl znát Natašin názor na to.

„Nikolenka má tu slabost, že když něco není všemi přijímáno, za nic na světě s tím nesouhlasí. A já chápu, že tobě záleží právě na tom, abys otevřel novou dráhu," řekla a opakovala slova, která Pierre jednou řekl.

„Ne, hlavně," řekl Pierre, „pro Nikolaje jsou myšlenky a úvahy zábava, skoro krácení času. Tak třeba sestavuje knihovnu a dal si za pravidlo nekupovat novou knihu, dokud nepřečte tu koupenou – i Sismondiho, i Rousseaua, i Montesquieua," dodal Pierre s úsměvem. „Ty přece víš, jak já ho…" začal zmírňovat svá slova, ale Nataša ho přerušila a dala mu najevo, že to není třeba.

„Takže říkáš, že pro něj jsou myšlenky zábava…"

„Ano, a pro mě je zábava všechno ostatní. Celou dobu v Petrohradě jsem všechny viděl jako ve snu. Když mě zaměstnává nějaká myšlenka, všechno ostatní je zábava."

„Ach, škoda, že jsem neviděla, jak ses vítal s dětmi," řekla Nataša. „Která se ti nejvíc zaradovala? Jistě Liza?"

„Ano," řekl Pierre a pokračoval v tom, co ho zaměstnávalo. „Nikolaj říká, že nemáme přemýšlet. Ale já nemůžu. Ani nemluvím o tom, že jsem v Petrohradě cítil – tobě to říct můžu –, že se to všechno beze mě rozpadalo, každý táhl na svou stranu. Ale podařilo se mi všechny spojit, a pak, moje myšlenka je tak prostá a jasná. Vždyť neříkám, že máme bojovat proti tomu a tomu. Můžeme se mýlit. Já říkám: vezměte se za ruce vy, kdo milujete dobro, a ať je jediná zástava – činorodá ctnost. Kníže Sergij je skvělý člověk a chytrý."

Nataša by nepochybovala o tom, že Pierrova myšlenka je velká myšlenka, ale jedna věc ji mátla. Totiž to, že je to její muž. „Copak je možné, že tak důležitý a pro společnost potřebný člověk je zároveň můj muž? Jak se to stalo?" Chtěla mu tuto pochybnost vyslovit. „Kdo, kdo jsou ti lidé, kteří by mohli rozhodnout, jestli je opravdu o tolik chytřejší než všichni?" ptala se sama sebe a probírala v duchu lidi, kterých si Pierre velmi vážil. Podle jeho vyprávění si nikoho ze všech lidí nevážil tolik jako Platona Karatajeva.

„Víš, na co myslím?" řekla. „Na Platona Karatajeva. Co on? Schválil by tě teď?"

Pierre se té otázce ani trochu nedivil. Pochopil, jak ženiny myšlenky běžely.

„Platon Karatajev?" řekl a zamyslel se, zřejmě se upřímně snažil představit si, jak by o té věci soudil Karatajev. „Nepochopil by to, ale ostatně možná že ano."

„Strašně tě miluju!" řekla najednou Nataša. „Strašně. Strašně!"

„Ne, neschválil by to," řekl Pierre, když se zamyslel. „Co by schválil, to je náš rodinný život. Tolik si přál vidět ve všem ušlechtilost, štěstí, klid, a já bych mu nás s hrdostí ukázal. Ty tady mluvíš o odloučení. A ani nevěříš, jaký zvláštní cit k tobě mám po odloučení…"

„A ještě tohle…" začala Nataša.

„Ne, to ne. Nikdy tě nepřestávám milovat. A víc milovat nejde; ale tohle je zvláštní… No ano…" Nedopověděl, protože zbytek dopověděly

jejich pohledy, které se setkaly.

„Jaké hlouposti," řekla najednou Nataša, „líbánky a že největší štěstí je na začátku. Naopak, teď je to nejlepší. Kdybys jen neodjížděl. Pamatuješ, jak jsme se hádali? A vždycky jsem byla vinna já. Vždycky já. A o čem jsme se hádali, to si ani nepamatuju."

„Pořád o jednom," řekl Pierre s úsměvem, „žárli..."

„Neříkej to, nesnáším to," vykřikla Nataša. A v očích jí zablýskl chladný, zlý lesk. „Viděl jsi ji?" dodala po chvíli mlčení.

„Ne, a i kdybych ji viděl, nepoznal bych ji."

Chvíli mlčeli.

„Ach, víš co? Když jsi mluvil v pracovně, dívala jsem se na tebe," začala Nataša, zřejmě se snažila zahnat mráček, který se přihnal. „Jsi mu jako vejce vejci podobný, tomu chlapci." Tak říkala synovi. „Ach, je čas jít k němu... Už mi přišlo mléko... A je mi líto odejít."

Na několik vteřin se odmlčeli. Potom se najednou v jednu a tutéž chvíli obrátili k sobě a začali něco říkat. Pierre začal samolibě a se zaujetím; Nataša s tichým, šťastným úsměvem. Když do sebe narazili, oba se zarazili a dávali si navzájem přednost.

„Ne, co ty? Mluv, mluv."

„Ne, řekni to ty, já nic, hlouposti," řekla Nataša.

Pierre řekl, co začal. Bylo to pokračování jeho samolibých úvah o jeho úspěchu v Petrohradě. V té chvíli se mu zdálo, že je povolán dát nový směr celé ruské společnosti i celému světu.

„Chtěl jsem jen říct, že všechny myšlenky, které mají obrovské následky, jsou vždycky prosté. Celá moje myšlenka spočívá v tom, že když se lidé neřestní spojují a tvoří sílu, pak lidem čestným stačí udělat jen totéž. Vždyť je to tak prosté."

„Ano."

„A co jsi chtěla říct ty?"

„Já nic, hlouposti."

„Ne, přece jen."

„Ale nic, maličkost," řekla Nataša a rozzářila se úsměvem ještě jasněji. „Chtěla jsem jen říct o Péťovi: dneska jde chůva, že si ho ode mě vezme, a on se zasmál, zamhouřil oči a přitiskl se ke mně – určitě si myslel, že se schoval. Je strašně roztomilý. – Už křičí. Tak dobrou noc!" A odešla z pokoje.

Ve stejnou dobu dole, v části domu, kde bydlel Nikolenka Bolkonskij, v jeho ložnici, hořelo jako vždycky věčné světlo – chlapec se bál tmy a nedokázali ho od té vady odnaučit. Dessalles spal vysoko na svých čtyřech polštářích a jeho římský nos vydával pravidelné zvuky chrápání. Nikolenka, který se právě probudil, seděl ve studeném potu, s doširoka otevřenýma očima na posteli a díval se před sebe. Probudil ho strašný sen. Viděl ve snu sebe a Pierra v přilbách, takových, jaké byly nakreslené ve vydání Plutarcha. Šli se strýcem Pierrem v čele obrovského vojska. To vojsko se skládalo z bílých šikmých čar, které naplňovaly vzduch podobně jako ta pavučinka, která létá na podzim a kterou Dessalles nazýval vlákny Panny Marie. Vpředu byla sláva, stejná jako ty nitky, jen trochu hustší. Oni – on a Pierre – se nesli lehce a radostně stále blíž a blíž k cíli. Najednou nitky, které je pohybovaly, začaly povolovat a zamotávat se; bylo to těžké. A strýc Nikolaj Iljič se před nimi zastavil v hrozivém a přísném postoji.

„Udělali jste to vy?" řekl a ukazoval na polámané pečetní vosky a brky. „Měl jsem vás rád, ale Arakčejev mi nařídil, a já zabiju prvního, kdo se pohne kupředu." Nikolenka se ohlédl po Pierrovi; ale Pierre už tam nebyl. Pierre byl otec – kníže Andrej, a otec neměl podobu ani tvar, ale byl tam, a když ho Nikolenka viděl, pocítil slabost lásky: připadal si bezmocný, bez kostí a rozteklý. Otec ho hladil a litoval. Ale strýc Nikolaj Iljič se na ně valil stále blíž a blíž. Nikolenku zachvátila hrůza a probudil se.

„Otec," myslel si. „Otec," – přestože v domě byly dva podobné portréty, Nikolenka si knížete Andreje nikdy nepředstavoval v lidské podobě – „otec byl se mnou a hladil mě. Schvaloval mě, schvaloval strýce

Pierra. Ať by řekl cokoli, udělám to. Mucius Scaevola si spálil ruku. Ale proč by se něco takového nestalo i v mém životě? Vím, že chtějí, abych se učil. A já se budu učit. Ale jednou přestanu; a pak to udělám. Prosím Boha jen o jedno: aby se mnou bylo to, co bylo s Plutarchovými muži, a já udělám totéž. Udělám to líp. Všichni se to dozvědí, všichni si mě zamilují, všichni mě budou obdivovat.“ A najednou Nikolenka ucítil vzlyky, které mu sevřely hruď, a rozplakal se.

„Není vám dobře?“ ozval se Dessallesův hlas.

„Ne,“ odpověděl Nikolenka a lehl si na polštář. „Je dobrý a hodný, mám ho rád,“ myslel si o Dessallesovi. „A strýc Pierre! Ó, jaký úžasný člověk! A otec? Otec! Otec! Ano, udělám něco, s čím by byl spokojený i *on*...“

* * *

Díl druhý

I

Předmětem dějin je život národů a lidstva. Bezprostředně zachytit a obejmout slovem – popsat život nejen lidstva, ale i jediného národa – se zdá nemožné.

Dřívější historikové často používali jeden prostý postup, aby popsali a zachytili život národa, který se zdá nezachytitelný. Popisovali činnost jednotlivých lidí, kteří národu vládli; a tato činnost pro ně vyjadřovala činnost celého národa.

Na otázky, jakým způsobem jednotliví lidé nutili národy jednat podle své vůle a čím se řídila sama vůle těchto lidí, historikové odpovídali – na první otázku uznáním vůle Božstva, která podřizovala národy vůli jednoho vyvoleného člověka, a na druhou otázku uznáním téhož Božstva, které řídilo vůli vyvoleného k předurčenému cíli.

Tak se tyto otázky řešily vírou v bezprostřední účast Božstva na záležitostech lidstva.

Nová dějepisná věda ve své teorii obě tyto zásady zavrhla.

Zdálo by se, že když nová věda zavrhla víru starých o podřízenosti lidí Božstvu a o určitém cíli, k němuž jsou národy vedeny, měla by zkoumat ne projevy moci, ale příčiny, které ji vytvářejí. Ale to neudělala. Zavrhla názory dřívějších historiků v teorii, ale v praxi se jimi řídí.

Místo lidí obdařených božskou mocí a bezprostředně vedených vůlí Božstva postavily nové dějiny buď hrdiny, obdařené neobyčejnými,

nadlidskými schopnostmi, nebo prostě lidi nejrůznějších vlastností, od panovníků až po novináře, kteří vedou masy. Místo dřívějších, Božstvu milých cílů národů – židovského, řeckého, římského –, které se starým jevily jako cíle pohybu lidstva, postavily nové dějiny své cíle: blaho francouzského, německého, anglického národa a ve své nejvyšší abstrakci blaho civilizace celého lidstva, čímž se obvykle rozumějí národy, které zabírají malý severozápadní kout velkého kontinentu.

Nové dějiny zavrhly dřívější víru, aniž na její místo postavily nový názor, a logika situace donutila historiky, kteří zdánlivě zavrhli božskou moc carů i osud starých, dojít jinou cestou k témuž: k uznání toho, že za prvé národy jsou vedeny jednotlivými lidmi a za druhé že existuje určitý cíl, k němuž se národy a lidstvo pohybují.

Ve všech dílech novějších historiků od Gibbona po Buckla, navzdory jejich zdánlivým rozporům a zdánlivé novosti jejich názorů, leží v základu tyto dvě staré, nevyhnutelné zásady.

Za prvé historik popisuje činnost jednotlivých osob, které podle jeho mínění vedly lidstvo: jeden za ně považuje jen panovníky, vojevůdce a ministry; druhý kromě panovníků i řečníky, učence, reformátory, filozofy a básníky. Za druhé cíl, k němuž je lidstvo vedeno, je historikovi znám: pro jednoho je tímto cílem velikost římského, španělského, francouzského státu; pro druhého svoboda, rovnost, určitý druh civilizace malého kouta světa, který se nazývá Evropou.

Roku tisíc sedm set osmdesát devět vzniká v Paříži kvašení; roste, rozlévá se a projevuje se pohybem národů od západu na východ. Několikrát se tento pohyb obrací na východ a střetává se s protipohybem od východu na západ; roku dvanáct dosahuje své krajní meze – Moskvy, a s pozoruhodnou souměrností se uskutečňuje protipohyb od východu na západ, který stejně jako první pohyb strhává s sebou střední národy. Zpětný pohyb dosahuje výchozího bodu pohybu na západě – Paříže – a utichá.

V tomto dvacetiletém období zůstává ohromné množství polí nezoráno; domy jsou spáleny; obchod mění směr; miliony lidí chudnou, bohatnou, stěhují se a miliony lidí, křesťanů, vyznávajících zákon lásky k bližnímu, se navzájem zabíjejí.

Co to všechno znamená? Proč se to stalo? Co nutilo tyto lidi pálit domy a zabíjet sobě podobné? Jaké byly příčiny těchto událostí? Jaká síla donutila lidi takto jednat? To jsou bezděčné, prostodušné a nanejvýš oprávněné otázky, které si člověk klade, když narazí na památky a podání minulého období pohybu.

S řešením těchto otázek se obracíme na dějepisnou vědu, jejímž cílem je sebepoznání národů a lidstva.

Kdyby si dějepis podržel starý názor, řekl by: Božstvo dalo Napoleonovi moc, za odměnu nebo za trest svému národu, a řídilo jeho vůli k dosažení svých božských cílů. A odpověď by byla úplná a jasná. Bylo možné věřit nebo nevěřit v Napoleonův božský význam; ale pro toho, kdo v něj věřil, by v celých dějinách té doby bylo všechno srozumitelné a nemohl by v nich být jediný rozpor.

Ale nová dějepisná věda takto odpovídat nemůže. Věda neuznává názor starých o bezprostřední účasti Božstva na záležitostech lidstva, a proto musí dát jiné odpovědi.

Nová dějepisná věda na tyto otázky odpovídá: Chcete vědět, co znamená tento pohyb, proč vznikl a jaká síla vyvolala tyto události? Poslouchejte.

„Ludvík Čtrnáctý byl velmi pyšný a domýšlivý člověk; měl takové a takové milenky a takové a takové ministry a špatně vládl Francii. Ludvíkovi dědicové byli také slabí lidé a také špatně vládli Francii. A také měli takové a takové oblíbence a takové a takové milenky. Kromě toho psali v té době někteří lidé knížky. Na konci osmnáctého století se v Paříži sešlo nějakých dvacet lidí, kteří začali mluvit o tom, že všichni lidé jsou si rovni a svobodní. Kvůli tomu se lidé v celé Francii začali navzájem vraždit a topit. Tito lidé zabili krále a ještě mnoho

dalších. V té době byl ve Francii geniální člověk – Napoleon. Všude všechny porážel, to jest zabíjel mnoho lidí, protože byl velmi geniální. A z nějakého důvodu odjel zabíjet Afričany, a zabíjel je tak dobře a byl tak lstivý a chytrý, že když se vrátil do Francie, poručil všem, aby ho poslouchali. A všichni ho poslouchali. Když se stal císařem, šel znovu zabíjet lidi v Itálii, Rakousku a Prusku. A mnoho jich tam zabil. V Rusku byl zase císař Alexandr, který se rozhodl obnovit pořádek v Evropě, a proto válčil s Napoleonem. Ale roku sedm se s ním najednou spřátelil a roku jedenáct se s ním zase pohádal a zase začali zabíjet mnoho lidí. A Napoleon přivedl do Ruska šest set tisíc mužů a dobyl Moskvu; a potom najednou z Moskvy utekl, a tu císař Alexandr s pomocí Steinových a jiných rad sjednotil Evropu k boji proti rušiteli jejího klidu. Všichni Napoleonovi spojenci se najednou stali jeho nepřáteli; a toto vojsko táhlo proti Napoleonovi, který sebral nové síly. Spojenci Napoleona porazili, vstoupili do Paříže, donutili Napoleona vzdát se trůnu a poslali ho na ostrov Elbu, aniž mu vzali hodnost císaře, a prokazovali mu veškerou úctu, přestože ho pět let předtím a rok potom všichni považovali za lupiče postaveného mimo zákon. A vládnout začal Ludvík Osmnáctý, kterému se do té doby Francouzi i spojenci jen smáli. Napoleon pak prolil slzy před starou gardou, vzdal se trůnu a odjel do vyhnanství. Potom zkušení státníci a diplomaté – zejména Talleyrand, který stihl usednout dřív než ostatní do jistého křesla a tím rozšířil hranice Francie – rozmlouvali ve Vídni a tímto rozhovorem dělali národy šťastnými nebo nešťastnými. Najednou se diplomaté a panovníci málem pohádali; už byli připraveni znovu poručit svým vojskům, aby se navzájem zabíjela; ale v té době přijel Napoleon s jedním praporem do Francie a Francouzi, kteří ho nenáviděli, se mu okamžitě všichni podrobili. Ale spojenečtí panovníci se kvůli tomu rozzlobili a šli znovu válčit s Francouzi. A geniálního Napoleona porazili a odvezli na ostrov Svaté Heleny, protože ho najednou uznali za lupiče. A tam vyhnanec, odloučený od drahých svému srdci a od Francie, kterou miloval, umí-

ral na skále pomalou smrtí a odkázal své velké činy potomstvu. A v Evropě nastala reakce a všichni panovníci zase začali křivdit svým národům.“

Marně by si někdo myslel, že je to posměšek, karikatura dějepisných líčení. Naopak, je to ten nejmírnější výraz oněch rozporných a na otázky neodpovídajících odpovědí, které dávají *veškeré* dějiny, od pisatelů pamětí a dějin jednotlivých států až po dějiny všeobecné a nový druh dějin *kultury* té doby.

Podivnost a komičnost těchto odpovědí plyne z toho, že nové dějiny se podobají hluchému člověku, který odpovídá na otázky, jež mu nikdo neklade.

Jestliže je cílem dějin popis pohybu lidstva a národů, pak první otázka, bez jejíž odpovědi je všechno ostatní nesrozumitelné, zní: jaká síla pohybuje národy? Na tuto otázku nové dějiny starostlivě vyprávějí buď to, že Napoleon byl velmi geniální, nebo to, že Ludvík Čtrnáctý byl velmi pyšný, nebo ještě to, že ti a ti spisovatelé napsali ty a ty knížky.

To všechno je docela možné a lidstvo je ochotno s tím souhlasit; ale na to se neptá. To všechno by mohlo být zajímavé, kdybychom uznávali božskou moc, založenou sama na sobě a vždy stejnou, která řídí své národy prostřednictvím Napoleonů, Ludvíků a spisovatelů; ale tuto moc neuznáváme, a proto dřív, než budeme mluvit o Napoleonech, Ludvících a spisovatelích, je třeba ukázat existující spojitost mezi těmito osobami a pohybem národů.

Jestliže místo božské moci nastoupila jiná síla, je třeba vysvětlit, v čem tato nová síla spočívá, neboť právě v této síle je obsažen veškerý zájem dějin.

Dějiny jako by předpokládaly, že tato síla je samozřejmá a všem známá. Ale přes všechnu snahu uznat tuto novou sílu za známou ten, kdo přečte velmi mnoho dějepisných děl, mimoděk zapochybuje o tom, že by tato nová síla, kterou sami historikové chápou různě, byla všem dokonale známa.

II

Jaká síla pohybuje národy?

Dílčí historikové – životopisci a historikové jednotlivých národů – chápou tuto sílu jako moc, která je vlastní hrdinům a vládcům. Podle jejich líčení vznikají události výhradně z vůle Napoleonů, Alexandrů nebo vůbec těch osob, které dílčí historik popisuje. Odpovědi, které historikové tohoto druhu dávají na otázku po síle, jež pohybuje událostmi, jsou uspokojivé, ale jen dokud pro každou událost existuje jediný historik. Jakmile však historikové různých národností a názorů začnou popisovat jednu a tutéž událost, jejich odpovědi okamžitě ztrácejí veškerý smysl, neboť každý z nich tuto sílu chápe nejen různě, ale často zcela opačně. Jeden historik tvrdí, že událost vyvolala Napoleonova moc; druhý tvrdí, že ji vyvolala Alexandrova moc; třetí, že moc nějaké třetí osoby. Kromě toho si historikové tohoto druhu navzájem odporují i ve výkladu síly, na které je založena moc jedné a téže osoby. Thiers, bonapartista, říká, že Napoleonova moc byla založena na jeho ctnosti a genialitě; Lanfrey, republikán, říká, že byla založena na jeho podvodnictví a na klamání národa. Historikové tohoto druhu tedy tím, že navzájem ruší své teze, ruší sám pojem síly, která vyvolává události, a nedávají žádnou odpověď na podstatnou otázku dějin.

Všeobecní historikové, kteří mají co do činění se všemi národy, jako by uznávali nesprávnost názoru dílčích historiků na sílu, která vyvolává události. Neuznávají tuto sílu za moc vlastní hrdinům a vládcům, ale považují ji za výsledek mnoha různě zaměřených sil. Když všeobecný historik popisuje válku nebo podrobení národa, hledá příčinu události ne v moci jedné osoby, ale ve vzájemném působení mnoha osob spjatých s událostí.

Podle tohoto názoru by se zdálo, že moc historických osob, protože se jeví jako výsledek mnoha sil, už nemůže být pokládána za sílu, která sama o sobě vyvolává události. Všeobecní historikové však ve většině případů používají pojem moci opět jako sílu, která sama o sobě vyvolává události a má se k nim jako příčina. Podle jejich výkladu je historická osoba jednou výtvorem své doby a její moc je jen výtvorem různých sil, jindy je její moc silou, která vyvolává události. Gervinus, Schlosser a jiní například jednou dokazují, že Napoleon je výtvorem revoluce, idejí roku tisíc sedm set osmdesát devět a tak dále, a jindy přímo říkají, že tažení roku dvanáct a jiné události, které se jim nelíbí, jsou jen výtvorem chybně zaměřené Napoleonovy vůle a že samy ideje roku tisíc sedm set osmdesát devět byly ve svém vývoji zastaveny v důsledku Napoleonovy libovůle. Ideje revoluce, všeobecná nálada vytvořily Napoleonovu moc. Napoleonova moc však potlačila ideje revoluce a všeobecnou náladu.

Tento podivný rozpor není náhodný. Nejenže se s ním setkáváme na každém kroku, ale ze souvislé řady takových rozporů se skládají všechna líčení všeobecných historiků. Tento rozpor pochází z toho, že se všeobecní historikové, když vstoupili na půdu analýzy, zastavují v půli cesty.

Aby složky sil dávaly určitou výslednici, je nutné, aby se součet složek rovnal výslednici. Právě tato podmínka není všeobecnými historiky nikdy dodržena, a proto, aby vysvětlili výslednici, musejí nutně kromě svých nedostatečných složek připustit ještě nevysvětlenou sílu, která působí ve směru výslednice.

Dílčí historik, ať už popisuje tažení roku třináct, nebo restauraci Bourbonů, přímo říká, že tyto události vyvolala Alexandrova vůle. Ale všeobecný historik Gervinus, který tento názor dílčího historika vyvrací, se snaží ukázat, že tažení roku třináct a restaurace Bourbonů měly kromě Alexandrovy vůle za příčinu činnost Steinovu, Metternichovu, madam de Staël, Talleyrandovu, Fichtovu, Chateaubriandovu

a jiných. Historik zřejmě rozložil Alexandrovu moc na složky: Talleyranda, Chateaubrianda a tak dále; součet těchto složek, to jest působení Chateaubrianda, Talleyranda, madam de Staël a jiných, se zřejmě nerovná celé výslednici, to jest tomu jevu, že se miliony Francouzů podrobily Bourbonům. A proto, aby vysvětlil, jakým způsobem z těchto složek vyplynulo podrobení milionů, to jest jak ze složek, které se rovnají jednomu A, vyplynula výslednice rovná tisíci A, musí historik nutně znovu připustit tutéž sílu moci, kterou popírá, když ji uznává za výsledek sil, to jest musí připustit nevysvětlenou sílu, která působí ve směru výslednice. Právě to dělají všeobecní historikové. A proto odporují nejen dílčím historikům, ale i sami sobě.

Venkované, kteří nemají jasný pojem o příčinách deště, říkají podle toho, zda si přejí déšť, nebo jasno: vítr rozehnal mraky a vítr nahnal mraky. Právě tak všeobecní historikové: někdy, když se jim to hodí, když to odpovídá jejich teorii, říkají, že moc je výsledkem událostí; a jindy, když je třeba dokázat něco jiného, říkají, že moc vyvolává události.

Třetí historikové, kteří se nazývají historiky *kultury*, jdou cestou, kterou prošlapali všeobecní historikové, kteří někdy uznávali spisovatele a dámy za síly, které vyvolávají události, a chápou tuto sílu ještě úplně jinak. Vidí ji v takzvané kultuře, v duševní činnosti.

Historikové kultury jsou vůči svým praotcům – všeobecným historikům – zcela důslední, neboť jestliže lze dějinné události vysvětlovat tím, že se někteří lidé k sobě navzájem chovali tak a tak, proč je nevysvětlovat tím, že ti a ti lidé psali ty a ty knížky? Tito historikové vybírají z celého ohromného počtu znaků, které provázejí každý živý jev, znak duševní činnosti a říkají, že tento znak je příčinou. Ale přes všechnu jejich snahu ukázat, že příčina události spočívala v duševní činnosti, lze jen s velkou povolností souhlasit s tím, že mezi duševní činností a pohybem národů je něco společného, ale v žádném případě nelze připustit, že by duševní činnost řídila jednání lidí, neboť takové jevy

jako nejkrutější vraždění francouzské revoluce, které vyplývá z kázání o rovnosti člověka, a nejzlejší války a popravy, které vyplývají z kázání o lásce, tomuto předpokladu odporují.

Ale i kdybychom připustili, že všechny ty spletité úvahy, jimiž jsou tyto dějiny naplněny, jsou správné, i kdybychom připustili, že národy řídí jakási neurčitelná síla, která se nazývá *ideou*, podstatná otázka dějin buď přesto zůstává bez odpovědi, nebo k dřívější moci panovníků a k vlivu rádců a jiných osob, který zavádějí všeobecní historikové, přibývá ještě nová síla – *idea*, jejíž spojitost s masami vyžaduje vysvětlení. Lze pochopit, že Napoleon měl moc, a proto se událost uskutečnila; s jistou povolností lze ještě pochopit, že Napoleon spolu s jinými vlivy byl příčinou události; ale jakým způsobem kniha *O společenské smlouvě* způsobila, že se Francouzi začali navzájem topit, to nelze pochopit bez vysvětlení příčinné spojitosti této nové síly s událostí.

Nepochybně existuje spojitost mezi vším, co žije současně, a proto je možné najít jistou spojitost mezi duševní činností lidí a jejich dějinným pohybem, právě tak jako lze tuto spojitost najít mezi pohybem lidstva a obchodem, řemesly, zahradnictvím a čímkoli chcete. Ale proč se historikům kultury duševní činnost lidí jeví jako příčina nebo výraz celého dějinného pohybu, to je těžko pochopit. Takový závěr historiků lze vysvětlit leda tímto: za prvé dějiny píší učenci, a proto je pro ně přirozené a příjemné myslet si, že činnost jejich stavu je základem pohybu celého lidstva, právě tak jako by to bylo přirozené a příjemné myslet si pro kupce, zemědělce a vojáky – nevyslovuje se to jen proto, že kupci a vojáci dějiny nepíší –, a za druhé duchovní činnost, osvěta, civilizace, kultura, idea, to všechno jsou pojmy nejasné, neurčité, pod jejichž vlajkou je velmi pohodlné používat slova, která mají ještě méně jasný význam, a proto se dají snadno podsunout pod jakoukoli teorii.

Ale ať je vnitřní hodnota tohoto druhu dějin jakákoli – snad jsou pro někoho nebo k něčemu potřebné –, dějiny kultury, k nimž se začínají čím dál víc svádět všechny všeobecné dějiny, jsou příznačné tím,

že ačkoli podrobně a vážně rozebírají různá náboženská, filozofická a politická učení jako příčiny událostí, pokaždé, když jen mají popsat skutečnou dějinnou událost, jako například tažení roku dvanáct, popisují ji mimoděk jako výtvor moci a přímo říkají, že toto tažení je výtvorem Napoleonovy vůle. Když takto mluví, historikové kultury mimoděk odporují sami sobě: dokazují, že ta nová síla, kterou si vymysleli, nevyjadřuje dějinné události a že jediným prostředkem, jak dějinám rozumět, je ta moc, kterou údajně neuznávají.

III

Jede lokomotiva. Ptáme se, proč se pohybuje. Mužik říká: pohání ji čert. Jiný říká, že lokomotiva jede proto, že se v ní pohybují kola. Třetí tvrdí, že příčina pohybu spočívá v kouři, který odnáší vítr.

Mužik je nevyvratitelný: vymyslel úplné vysvětlení. Aby ho někdo vyvrátil, musel by mu dokázat, že žádný čert není, nebo by mu jiný mužik musel vysvětlit, že lokomotivu nepohání čert, ale Němec. Teprve pak z rozporů uvidí, že oba nemají pravdu. Ale ten, kdo říká, že příčinou je pohyb kol, sám sebe vyvrací, neboť jestliže vstoupil na půdu analýzy, musí jít dál a dál: musí vysvětlit příčinu pohybu kol. A dokud nedojde k poslední příčině pohybu lokomotivy, k páře stlačené v kotli, nemá právo se v hledání příčiny zastavit. Ten, kdo vysvětloval pohyb lokomotivy kouřem odnášeným dozadu, zřejmě postupoval takto: když zpozoroval, že vysvětlení s koly nedává příčinu, vzal první znak, který mu přišel pod ruku, a ze své strany ho vydával za příčinu.

Jediný pojem, který může vysvětlit pohyb lokomotivy, je pojem síly, která se rovná viditelnému pohybu.

Jediný pojem, jehož pomocí může být vysvětlen pohyb národů, je pojem síly, která se rovná celému pohybu národů.

Pod tímto pojmem si však různí historikové představují zcela různé síly, které se viditelnému pohybu vůbec nerovnají. Jedni v něm vidí sílu bezprostředně vlastní hrdinům, jako mužik čerta v lokomotivě; druzí sílu odvozenou z jistých jiných sil, jako pohyb kol; třetí duševní vliv, jako odnášený kouř.

Dokud se píší dějiny jednotlivých osob – ať jsou to Caesarové, Alexandrové, nebo Lutherové a Voltairové –, a ne dějiny *všech*, bez jediné výjimky *všech* lidí, kteří se události účastní, není možné nepřipisovat

jednotlivým osobám sílu, která nutí jiné lidi zaměřit svou činnost k jednomu cíli. A jediný takový pojem, který historikové znají, je moc.

Tento pojem je jediným držadlem, pomocí něhož lze při dnešním výkladu dějin vládnout dějinnou látkou, a kdo by toto držadlo ulomil, jak to udělal Buckle, aniž poznal jiný způsob zacházení s dějinnou látkou, ten by se jen připravil o poslední možnost s ní zacházet. Nevyhnutelnost pojmu moci pro výklad dějinných jevů nejlépe dokazují sami všeobecní historikové a historikové kultury, kteří se pojmu moci zdánlivě zříkají a na každém kroku ho nevyhnutelně používají.

Dějepisná věda se dosud, pokud jde o otázky lidstva, podobá penězům v oběhu – asignátům a zvonivé minci. Životopisné a dílčí dějiny národů se podobají asignátům. Mohou kolovat a obíhat a plnit svůj účel bez škody pro kohokoli, a dokonce s užitkem, dokud nevznikne otázka, čím jsou kryty. Stačí jen zapomenout na otázku, jakým způsobem vůle hrdinů vyvolává události, a dějiny Thierse a jemu podobných budou zajímavé, poučné a navíc budou mít nádech poezie. Ale právě tak jako pochybnost o skutečné hodnotě papírků vzniká buď z toho, že se jich začne dělat mnoho, protože se dělají snadno, nebo z toho, že za ně někdo bude chtít zlato, právě tak vzniká pochybnost o skutečném významu dějin tohoto druhu buď z toho, že se jich objevuje příliš mnoho, nebo z toho, že se někdo v prostotě ducha zeptá: jakou silou to vlastně Napoleon udělal? – to jest bude chtít rozměnit oběživý papírek za ryzí zlato skutečného pojmu.

Všeobecní historikové a historikové kultury se zase podobají lidem, kteří uznali nevýhodnost asignátů a rozhodli se místo papírku razit zvonivou minci z kovu, který nemá hustotu zlata. A mince by opravdu byla *zvonivá*, ale jen *zvonivá*. Papírek ještě mohl klamat nevědomé; ale mince zvonivá, a přitom bezcenná, nemůže oklamat nikoho. Jako zlato je zlatem teprve tehdy, když se dá použít nejen ke směně, ale i k věci, tak i všeobecní historikové budou zlatem teprve tehdy, až budou s to odpovědět na podstatnou otázku dějin: co je moc? Všeobecní histori-

kové odpovídají na tuto otázku rozporně a historikové kultury ji úplně odsouvají stranou a odpovídají na něco úplně jiného. A jako žetony podobné zlatu lze používat jen mezi lidmi, kteří se dohodli, že je budou uznávat za zlato, a mezi těmi, kdo neznají vlastnosti zlata, tak i všeobecní historikové a historikové kultury, protože neodpovídají na podstatné otázky lidstva, slouží k jakýmsi svým cílům jako oběživo univerzitám a zástupu čtenářů – milovníků vážných knížek, jak tomu říkají.

IV

Dějiny, které se zřekly dřívějšího názoru, že vůle národa je božsky podřízena jednomu vyvolenému a že tato vůle je podřízena Božstvu, nemohou udělat jediný krok bez rozporu, dokud si nevyberou jedno ze dvou: buď se vrátit k dřívější víře v bezprostřední účast Božstva na záležitostech lidstva, nebo určitě vysvětlit význam té síly, která vyvolává dějinné události a která se nazývá mocí.

Vrátit se k prvnímu je nemožné: víra je zničena, a proto je nutné vysvětlit význam moci.

Napoleon rozkázal sebrat vojska a jít do války. Tato představa je nám natolik běžná, natolik jsme s tímto pohledem srostli, že otázka, proč šest set tisíc lidí jde do války, když Napoleon řekl ta a ta slova, se nám zdá nesmyslná. Měl moc, a proto se vykonalo, co poručil.

Tato odpověď je zcela uspokojivá, jestliže věříme, že mu moc byla dána od Boha. Jakmile to však neuznáváme, je nutné určit, co je tato moc jednoho člověka nad druhými.

Tato moc nemůže být onou bezprostřední mocí fyzické převahy silného tvora nad slabým, převahy založené na použití fyzické síly nebo na hrozbě jejího použití – jako moc Herkulova; nemůže být také založena na převaze mravní síly, jak si v prostotě ducha myslí někteří historikové, když říkají, že dějinní činitelé jsou hrdinové, to jest lidé obdaření zvláštní silou duše a rozumu, která se nazývá genialitou. Tato moc nemůže být založena na převaze mravní síly, neboť – pominemeli lidi hrdiny, jako jsou Napoleonové, o jejichž mravních přednostech se mínění velmi rozcházejí – dějiny nám ukazují, že ani Ludvíkové Jedenáctí, ani Metternichové, kteří vládli milionům lidí, neměli žádné

zvláštní vlastnosti duševní síly, ale naopak byli většinou mravně slabší než kterýkoli z milionů lidí, jimž vládli.

Jestliže zdroj moci nespočívá ve fyzických ani v mravních vlastnostech osoby, která ji má, je zřejmé, že zdroj této moci se musí nacházet mimo osobu – v těch vztazích k masám, v nichž se osoba, která má moc, nachází.

Přesně tak chápe moc i právní věda, ta směnárna dějin, která slibuje, že dějinné pojetí moci rozmění na ryzí zlato.

Moc je souhrn vůlí mas, přenesený vysloveným nebo mlčky daným souhlasem na vládce, které si masy zvolily.

V oblasti právní vědy, která se skládá z úvah o tom, jak by bylo třeba zřídit stát a moc, kdyby se to všechno dalo zřídit, je to všechno velmi jasné; ale v použití na dějiny vyžaduje tato definice moci vysvětlení.

Právní věda pohlíží na stát a moc tak, jak staří pohlíželi na oheň: jako na něco absolutně jsoucího. Pro dějiny jsou však stát a moc jen jevy, právě tak jako pro fyziku naší doby není oheň živlem, ale jevem.

Z tohoto základního rozdílu mezi názorem dějin a právní vědy plyne, že právní věda může podrobně vyložit, jak by se podle jejího mínění měla zřídit moc a co je moc, která nehybně existuje mimo čas; ale na dějinné otázky po významu moci, která se v čase proměňuje, nedokáže odpovědět nic.

Jestliže je moc souhrn vůlí přenesený na vládce, je Pugačov představitelem vůle mas? Jestliže není, proč je jím Napoleon První? Proč byl Napoleon Třetí, když ho chytili v Boulogni, zločincem, a potom byli zločinci ti, které chytil on?

Přenáší se snad vůle mas na novou osobu také při palácových převratech, kterých se někdy účastní dva tři lidé? Přenáší se v mezinárodních vztazích vůle mas národa na jejich dobyvatele? Byla roku tisíc osm set osm vůle Rýnského spolku přenesena na Napoleona? Byla vůle masy ruského národa přenesena na Napoleona v roce tisíc osm set de-

vět, kdy naše vojska táhla ve spojenectví s Francouzi válčit proti Rakousku?

Na tyto otázky lze odpovědět trojím způsobem:

Buď za prvé uznat, že vůle mas se vždy bezpodmínečně předává tomu vládci nebo těm vládcům, které si zvolily, a že proto každý vznik nové moci, každý boj proti jednou předané moci je třeba pokládat jen za porušení skutečné moci.

Nebo za druhé uznat, že vůle mas se přenáší na vládce za určitých a známých podmínek, a ukázat, že všechna omezení, střety, a dokonce zničení moci pocházejí z toho, že vládci nedodrželi ty podmínky, za nichž jim byla moc předána.

Nebo za třetí uznat, že vůle mas se přenáší na vládce podmíněně, ale za podmínek neznámých, neurčitých, a že vznik mnoha mocí, jejich boj a pád pocházejí jen z většího či menšího plnění těch neznámých podmínek, za nichž se vůle mas přenášejí z jedněch osob na druhé.

Právě takto trojím způsobem vysvětlují historikové vztah mas k vládcům.

Jedni historikové, kteří v prostotě ducha nechápou otázku po významu moci, ti dílčí a životopisní historikové, o nichž byla řeč výše, jako by uznávali, že souhrn vůlí mas se přenáší na historické osoby bezpodmínečně, a proto, když popisují nějakou jednu moc, předpokládají, že právě tato moc je jediná absolutní a skutečná a že každá jiná síla, která této skutečné moci odporuje, není moc, ale porušení moci – násilí.

Jejich teorie, která se hodí pro prvotní a pokojná období dějin, má při použití na složitá a bouřlivá období života národů, kdy současně vznikají a navzájem spolu bojují různé moci, tu nevýhodu, že historik legitimista bude dokazovat, že Konvent, Direktorium a Bonaparte byli jen porušením moci, kdežto republikán a bonapartista budou dokazovat – jeden, že skutečnou mocí byl Konvent, a druhý, že císařství, a že

všechno ostatní bylo porušením moci. Je zřejmé, že výklady moci od těchto historiků, které se takto navzájem vyvracejí, se mohou hodit jen pro děti v nejútlejším věku.

Jiný druh historiků uznává nepravdivost tohoto pohledu na dějiny a říká, že moc je založena na podmíněném předání souhrnu vůlí mas vládcům a že historické osoby mají moc jen pod podmínkou, že plní ten program, který jim mlčky daným souhlasem předepsala vůle národa. V čem však tyto podmínky spočívají, nám tito historikové neříkají, a pokud to říkají, neustále si navzájem odporují.

Každému historikovi se tyto podmínky jeví – podle toho, co pokládá za cíl pohybu národa – ve velikosti, bohatství, svobodě, osvícenosti občanů Francie nebo jiného státu. Ale i když pomineme rozpory mezi historiky ohledně těchto podmínek, i kdybychom připustili, že existuje jediný, všem společný program těchto podmínek, zjistíme, že dějinná fakta této teorii téměř vždy odporují. Jestliže podmínky, za nichž se moc předává, spočívají v bohatství, svobodě a osvícenosti národa, proč Ludvíkové Čtrnáctí a Ivanové Čtvrtí klidně dovládnou až do konce, kdežto Ludvíky Šestnácté a Karly První národy popravují? Na tuto otázku tito historikové odpovídají tím, že činnost Ludvíka Čtrnáctého, která programu odporovala, se odrazila na Ludvíkovi Šestnáctém. Ale proč se tedy neodrazila na Ludvíkovi Čtrnáctém a Patnáctém, proč se musela odrazit právě na Ludvíkovi Šestnáctém? A jaká je lhůta tohoto odrazu? Na tyto otázky odpovědi nejsou a být nemohou. Stejně málo se při tomto názoru vysvětluje příčina toho, že souhrn vůlí zůstává po několik století v rukou vládců a jejich dědiců, a potom se najednou během padesáti let přenáší na Konvent, na Direktorium, na Napoleona, na Alexandra, na Ludvíka Osmnáctého, znovu na Napoleona, na Karla Desátého, na Ludvíka Filipa, na republikánskou vládu, na Napoleona Třetího. Při výkladu těchto rychle se odehrávajících přenosů vůlí z jedné osoby na druhou, a zvláště v mezinárodních vztazích, při dobývání a spojenectvích, musejí tito historikové mimoděk uznat, že část

těchto jevů už nejsou řádné přenosy vůlí, ale náhody, které závisejí jednou na lstivosti, jindy na chybě, zákeřnosti nebo slabosti diplomata, panovníka nebo vůdce strany. Takže většinu dějinných jevů – občanské války, revoluce, výboje – tito historikové už nepodávají jako výsledek přenosu svobodných vůlí, ale jako výsledek chybně zaměřené vůle jednoho nebo několika lidí, to jest opět jako porušení moci. A proto i tento druh historiků podává dějinné události jako odchylky od teorie.

Tito historikové se podobají botanikovi, který by si všiml, že některé rostliny vycházejí ze semene se dvěma lístky, a trval by na tom, že všechno, co roste, roste jen tak, že se rozdvojuje na dva lístky; a že palma i houba, a dokonce i dub, když se v plném vzrůstu rozvětví a už se nepodobají dvěma lístkům, se od teorie odchylují.

Třetí historikové uznávají, že vůle mas se přenáší na historické osoby podmíněně, ale že tyto podmínky nám nejsou známy. Říkají, že historické osoby mají moc jen proto, že plní vůli mas, která na ně byla přenesena.

Ale v takovém případě, jestliže síla, která pohybuje národy, nespočívá v historických osobách, ale v národech samých, v čem tedy spočívá význam těchto historických osob?

Historické osoby, říkají tito historikové, vyjadřují sebou vůli mas; činnost historických osob je představitelkou činnosti mas.

Ale v takovém případě vzniká otázka, zda je výrazem vůle mas veškerá činnost historických osob, nebo jen jistá její stránka. Jestliže je výrazem vůle mas veškerá činnost historických osob, jak si to také někteří myslí, pak životopisy Napoleonů a Kateřin se všemi podrobnostmi dvorských klepů jsou výrazem života národů, což je zjevný nesmysl; jestliže je však výrazem života národů jen jedna stránka činnosti historické osoby, jak si to zase myslí jiní domnělí filozofové dějin, pak abychom určili, která stránka činnosti historické osoby vyjadřuje život národa, musíme nejprve vědět, v čem život národa spočívá.

Když historikové tohoto druhu narazí na tuto obtíž, vymýšlejí tu nejnejasnější, nehmatatelnou a nejobecnější abstrakci, pod kterou je možné zahrnout co největší počet událostí, a říkají, že v této abstrakci spočívá cíl pohybu lidstva. Nejobvyklejší obecné abstrakce, které přijímají téměř všichni historikové, jsou: svoboda, rovnost, osvěta, pokrok, civilizace, kultura. Když historikové stanoví za cíl pohybu lidstva nějakou abstrakci, studují lidi, kteří po sobě zanechali největší počet památek – cary, ministry, vojevůdce, spisovatele, reformátory, papeže, novináře –, podle toho, nakolik všechny tyto osoby podle jejich mínění určité abstrakci napomáhaly nebo se jí protivily. Ale protože ničím není dokázáno, že cíl lidstva spočívá ve svobodě, rovnosti, osvětě nebo civilizaci, a protože spojitost mas s vládci a osvětiteli lidstva je založena jen na libovolném předpokladu, že souhrn vůlí mas se vždy přenáší na ty osoby, které jsou nám nápadné, nikdy se činnost milionů lidí, kteří se stěhují, pálí domy, opouštějí zemědělství a navzájem se vyhlazují, nevyjádří v popisu činnosti deseti osob, které domy nepálí, zemědělstvím se nezabývají a sobě podobné nezabíjejí.

Dějiny to dokazují na každém kroku. Vysvětluje se snad kvašení národů Západu na konci minulého století a jejich nápor na východ činností Ludvíků Čtrnáctého, Patnáctého a Šestnáctého, jejich milenek a ministrů, životem Napoleona, Rousseaua, Diderota, Beaumarchaise a dalších?

Vyjadřuje se snad pohyb ruského národa na východ, do Kazaně a na Sibiř, v podrobnostech chorobné povahy Ivana Čtvrtého a jeho dopisování s Kurbským?

Vysvětluje se snad pohyb národů za křížových výprav studiem života Gotfridů a Ludvíků a jejich dam? Zůstal pro nás nepochopitelný pohyb národů od západu na východ, bez jakéhokoli cíle, bez vedení, se zástupem tuláků, s Petrem Poustevníkem. A ještě nepochopitelnější zůstalo, že tento pohyb ustal tehdy, když dějinní činitelé jasně stanovili rozumný, svatý cíl výprav – osvobození Jeruzaléma. Papežové, krá-

lové a rytíři podněcovali národ k osvobození Svaté země; ale národ nešel, protože ta neznámá příčina, která ho dříve podněcovala k pohybu, už neexistovala. Dějiny Gotfrídů a minnesängrů zřejmě nemohou obsáhnout život národů. A dějiny Gotfrídů a minnesängrů zůstaly dějinami Gotfrídů a minnesängrů, kdežto dějiny života národů a jejich pohnutek zůstaly neznámé.

Ještě méně nám život národů vysvětlí dějiny spisovatelů a reformátorů.

Dějiny kultury nám vysvětlí pohnutky a podmínky života a myšlení spisovatele nebo reformátora. Dozvíme se, že Luther měl prchlivou povahu a pronášel ty a ty řeči; dozvíme se, že Rousseau byl nedůvěřivý a psal ty a ty knížky; ale nedozvíme se, proč se po reformaci národy navzájem vraždily a proč se za francouzské revoluce lidé navzájem popravovali.

Spojíme-li oboje tyto dějiny dohromady, jak to také dělají nejnovější historikové, budou to dějiny panovníků a spisovatelů, a ne dějiny života národů.

V

Život národů se do života několika lidí nevejde; neboť spojitost mezi těmito několika lidmi a národy nebyla nalezena. Teorie, že tato spojitost je založena na přenesení souhrnu vůlí na historické osoby, je hypotéza, kterou dějinná zkušenost nepotvrzuje.

Teorie o přenesení souhrnu vůlí mas na historické osoby snad velmi mnoho vysvětluje v oblasti právní vědy a pro její cíle je snad nezbytná; ale v použití na dějiny, jakmile se objeví revoluce, výboje, občanské války, jakmile začínají dějiny, tato teorie nic nevysvětluje.

Tato teorie se zdá nevyvratitelná právě proto, že akt přenesení vůlí národa nelze ověřit.

Ať se stane jakákoli událost, ať se do čela události postaví kdokoli, teorie může vždycky říct, že ta osoba se postavila do čela události proto, že na ni byl přenesen souhrn vůlí.

Odpovědi, které tato teorie dává na dějinné otázky, se podobají odpovědím člověka, který by se díval na pohybující se stádo, nebral by v úvahu ani různou jakost pastvy na různých místech pole, ani to, jak stádo pohání pastýř, a usuzoval by o příčinách toho či onoho směru stáda podle toho, které zvíře jde v jeho čele.

„Stádo jde tímto směrem proto, že je vede zvíře, které jde vpředu, a souhrn vůlí všech ostatních zvířat je přenesen na tohoto vládce stáda.“ Tak odpovídá první skupina historiků, kteří uznávají bezpodmínečné předání moci.

„Jestliže se zvířata, která jdou v čele stáda, mění, pochází to z toho, že souhrn vůlí všech zvířat se přenáší z jednoho vládce na druhého podle toho, zda to zvíře vede tím směrem, který si zvolilo celé stádo.“ Tak odpovídají historikové, kteří uznávají, že souhrn vůlí mas se pře-

náší na vládce za podmínek, které pokládají za známé. Při takovém způsobu pozorování se velmi často stává, že pozorovatel, který se řídí směrem, jejž si sám zvolil, pokládá za vůdce ty, kdo kvůli změně směru mas už nejsou vpředu, ale po straně a někdy i vzadu.

„Jestliže se zvířata stojící v čele neustále mění a neustále se mění i směr celého stáda, pochází to z toho, že k dosažení toho směru, který je nám znám, předávají zvířata své vůle těm zvířatům, která jsou nám nápadná, a proto, abychom studovali pohyb stáda, musíme pozorovat všechna nám nápadná zvířata, která jdou na všech stranách stáda.“ Tak mluví historikové třetí skupiny, kteří za výraz své doby uznávají všechny historické osoby, od panovníků až po novináře.

Teorie přenesení vůlí mas na historické osoby je jen parafráze – jen vyjádření slov otázky jinými slovy.

Jaká je příčina dějinných událostí? Moc. Co je moc? Moc je souhrn vůlí přenesených na jednu osobu. Za jakých podmínek se vůle mas přenášejí na jednu osobu? Za podmínky, že osoba vyjadřuje vůli všech lidí. To jest moc je moc. To jest moc je slovo, jehož význam nechápeme.

* * *

Kdyby se oblast lidského poznání omezovala jen na abstraktní myšlení, pak by lidstvo, když podrobilo kritice to vysvětlení moci, které dává *věda*, dospělo k závěru, že moc je jen slovo a ve skutečnosti neexistuje. Ale k poznávání jevů má člověk kromě abstraktního myšlení ještě nástroj zkušenosti, na němž ověřuje výsledky myšlení. A zkušenost říká, že moc není slovo, ale skutečně existující jev.

Pomineme-li, že bez pojmu moci se neobejde žádný popis společné činnosti lidí, existenci moci dokazují jak dějiny, tak pozorování současných událostí.

Vždycky, když se uskuteční nějaká událost, objeví se člověk nebo lidé, z jejichž vůle se zdá, že se událost uskutečnila. Napoleon Třetí nařizuje, a Francouzi jdou do Mexika. Pruský král a Bismarck nařizují, a vojska jdou do Čech. Napoleon První rozkazuje, a vojska jdou do Ruska. Alexandr První rozkazuje, a Francouzi se podrobují Bourbonům. Zkušenost nám ukazuje, že ať se uskuteční jakákoli událost, je vždy spojena s vůlí jednoho nebo několika lidí, kteří ji nařídili.

Historikové ze starého zvyku uznávat božskou účast na záležitostech lidstva chtějí vidět příčinu události v projevu vůle osoby obdařené mocí; ale tento závěr nepotvrzuje ani úvaha, ani zkušenost.

Na jedné straně úvaha ukazuje, že projev vůle člověka – jeho slova – je jen částí celkové činnosti, která se projevuje v události, například ve válce nebo v revoluci; a proto nelze bez uznání nepochopitelné, nadpřirozené síly – zázraku – připustit, že by slova mohla být bezprostřední příčinou pohybu milionů. Na druhé straně, i kdybychom připustili, že slova mohou být příčinou události, dějiny ukazují, že projevy vůle historických osob v mnoha případech nemají žádný účinek, to jest že jejich rozkazy se často nejen neplní, ale že se někdy děje dokonce pravý opak toho, co rozkázali.

Jestliže nepřipouštíme božskou účast na záležitostech lidstva, nemůžeme pokládat moc za příčinu událostí.

Moc je z hlediska zkušenosti jen závislost, která existuje mezi projevem vůle osoby a splněním této vůle jinými lidmi.

Abychom si vysvětlili podmínky této závislosti, musíme především obnovit pojem projevu vůle a vztáhnout ho k člověku, a ne k Božstvu.

Jestliže Božstvo dává rozkaz, projevuje svou vůli, jak nám to ukazují dějiny starých, pak projev této vůle nezávisí na čase a ničím není vyvolán, protože Božstvo není s událostí ničím spojeno. Když však mluvíme o rozkazech – o projevu vůle lidí, kteří jednají v čase a jsou mezi sebou spojeni –, musíme, abychom si vysvětlili spojitost rozkazů s událostmi, obnovit za prvé podmínku všeho, co se děje: nepřetrži-

tost pohybu v čase, jak událostí, tak osoby, která rozkazuje, a za druhé podmínku nutné spojitosti, v níž se rozkazující osoba nachází s těmi lidmi, kteří její rozkaz plní.

VI

Jen projev vůle Božstva, který na čase nezávisí, se může vztahovat k celé řadě událostí, jež se mají uskutečnit za několik let nebo století, a jen Božstvo, ničím nevyvolané, může pouhou svou vůlí určit směr pohybu lidstva; člověk však jedná v čase a sám se události účastní.

Když obnovíme první opomenutou podmínku – podmínku času –, uvidíme, že žádný rozkaz nemůže být splněn, aniž by mu předcházel rozkaz, který splnění následujícího umožňuje.

Nikdy se žádný rozkaz neobjeví samovolně a nezahrnuje v sobě celou řadu událostí; každý rozkaz vyplývá z jiného a nikdy se nevztahuje k celé řadě událostí, ale vždy jen k jednomu okamžiku události.

Když například říkáme, že Napoleon rozkázal vojskům jít do války, spojujeme v jeden najednou vyslovený rozkaz řadu po sobě jdoucích rozkazů, které na sobě navzájem závisely. Napoleon nemohl rozkázat tažení na Rusko a nikdy ho nerozkázal. Dnes rozkázal napsat ty a ty listiny do Vídně, do Berlína a do Petrohradu; zítra ty a ty dekrety a rozkazy armádě, loďstvu a intendanci a tak dále a tak dále – miliony rozkazů, z nichž se složila řada rozkazů odpovídajících řadě událostí, které přivedly francouzská vojska do Ruska.

Jestliže Napoleon po celou dobu své vlády dává rozkazy k výpravě do Anglie a na žádný ze svých podniků nevynakládá tolik úsilí a času, a přesto se po celou dobu své vlády ani jednou nepokusí svůj záměr uskutečnit, a místo toho podnikne výpravu do Ruska, s nímž je podle svého mnohokrát vysloveného přesvědčení výhodné být ve spojenectví, pochází to z toho, že první rozkazy řadě událostí neodpovídaly, kdežto druhé odpovídaly.

Aby byl rozkaz s jistotou splněn, je třeba, aby člověk vyslovil takový rozkaz, který by mohl být splněn. Vědět však, co může a co nemůže být splněno, je nemožné, a to nejen u Napoleonova tažení na Rusko, kterého se účastní miliony, ale i u té nejjednodušší události, neboť splnění jednoho i druhého mohou vždycky stát v cestě miliony překážek. Na každý splněný rozkaz připadá vždycky množství nesplněných. Všechny nemožné rozkazy se s událostí nespojují a splněny nejsou. Jen ty, které jsou možné, se spojují do po sobě jdoucích řad rozkazů, které odpovídají řadám událostí, a bývají splněny.

Naše mylná představa, že rozkaz, který předchází události, je její příčinou, pochází z toho, že když se událost uskutečnila a z tisíce rozkazů se splnily jen ty, které se s událostmi spojily, zapomínáme na ty, které se nesplnily, protože splněny být nemohly. Kromě toho hlavní zdroj našeho omylu v tomto smyslu pochází z toho, že v dějepisném výkladu se celá řada nesčetných, rozmanitých, nepatrných událostí – jako například všechno, co přivedlo francouzská vojska do Ruska – zobecňuje v jednu událost podle výsledku, který tato řada událostí přinesla, a v souladu s tímto zobecněním se i celá řada rozkazů zobecňuje v jeden projev vůle.

Říkáme: Napoleon chtěl, a podnikl tažení na Rusko. Ve skutečnosti však v celé Napoleonově činnosti nikdy nenajdeme nic, co by se podobalo projevu této vůle, ale uvidíme řady rozkazů neboli projevů jeho vůle, zaměřených tím nejrozmanitějším a nejneurčitějším způsobem. Z nesčetné řady Napoleonových rozkazů se složila určitá řada splněných rozkazů pro tažení roku dvanáct ne proto, že by se tyto rozkazy něčím lišily od jiných, nesplněných rozkazů, ale proto, že řada těchto rozkazů se shodovala s řadou událostí, které přivedly francouzská vojska do Ruska; právě tak, jako se na šabloně nakreslí ta či ona figura ne podle toho, kterým směrem a jak se po ní natíralo barvami, ale proto, že se po figuře vyříznuté v šabloně natíralo barvou na všechny strany.

Když tedy zkoumáme vztah rozkazů k událostem v čase, zjistíme, že rozkaz v žádném případě nemůže být příčinou události, ale že mezi oběma existuje jistá určitá závislost.

Abychom pochopili, v čem tato závislost spočívá, je nutné obnovit druhou opomenutou podmínku každého rozkazu, který nevychází od Božstva, ale od člověka; ta spočívá v tom, že sám rozkazující člověk se události účastní.

Právě tento vztah rozkazujícího k těm, jimž rozkazuje, je to, čemu se říká moc. Tento vztah spočívá v následujícím:

Ke společné činnosti se lidé vždycky skládají do jistých svazků, v nichž je vztah mezi lidmi, kteří se činnosti účastní, vždycky stejný, bez ohledu na rozdílnost cíle stanoveného pro společné jednání.

Když se lidé skládají do těchto svazků, dostávají se vždycky do takového vzájemného vztahu, že největší počet lidí má na tom společném jednání, kvůli kterému se skládají, největší přímou účast a nejmenší počet lidí nejmenší přímou účast.

Ze všech svazků, do kterých se lidé skládají, aby vykonali společná jednání, je jedním z nejvýraznějších a nejurčitějších vojsko.

Každé vojsko se skládá z členů nejnižších vojenských hodností – vojínů, kterých je vždycky největší počet; z hodností následujících – desátníků a poddůstojníků, jejichž počet je menší než počet prvních; z ještě vyšších, jejichž počet je ještě menší, a tak dále až k nejvyšší vojenské moci, která se soustřeďuje v jedné osobě.

Vojenské uspořádání lze zcela přesně vyjádřit obrazcem kužele, jehož základnu s největším průměrem budou tvořit vojíni; řezy, které jsou výš nad základnou, vzestupné hodnosti armády a tak dále až k vrcholu kužele, jehož bod bude tvořit vojevůdce.

Vojáci, kterých je největší počet, tvoří nejnižší body kužele a jeho základnu. Voják sám bezprostředně bodá, seká, pálí, plení, a k těmto činům vždycky dostává rozkaz od osob postavených výš; sám však nikdy nerozkazuje. Poddůstojník – a poddůstojníků je už méně – vyko-

nává samotný čin méně často než voják; ale už rozkazuje. Důstojník vykonává samotný čin ještě méně často a ještě častěji rozkazuje. Generál už jen rozkazuje vojskům, aby šla, ukazuje jim cíl a téměř nikdy nepoužívá zbraň. Vojevůdce se už nikdy nemůže přímo účastnit samotného činu a jen vydává obecná nařízení o pohybu mas. Tentýž vzájemný vztah osob se ukazuje v každém svazku lidí ke společné činnosti – v zemědělství, v obchodě i v každé správě.

Jestliže tedy uměle neoddělujeme všechny body kužele, které spolu splývají – všechny hodnosti armády nebo tituly a postavení jakékoli správy či společného díla, od nejnižších po nejvyšší –, vidíme zákon, podle něhož se lidé k vykonání společných jednání vždycky skládají do takového vzájemného vztahu, že čím bezprostředněji se na vykonání činu podílejí, tím méně mohou rozkazovat a tím větší je jejich počet; a čím menší je přímá účast, kterou na samotném činu mají, tím víc rozkazují a tím menší je jejich počet; až takto, když stoupáme od nejnižších vrstev, dojdeme k jednomu poslednímu člověku, který se události přímo účastní nejméně ze všech a nejvíc ze všech zaměřuje svou činnost na rozkazování.

Právě tento vztah rozkazujících osob k těm, jimž rozkazují, tvoří podstatu pojmu, který se nazývá mocí.

Když jsme obnovili podmínky času, za nichž se uskutečňují všechny události, zjistili jsme, že rozkaz se splní jen tehdy, když se vztahuje k odpovídající řadě událostí. Když jsme obnovili nutnou podmínku spojitosti mezi rozkazujícím a vykonavatelem, zjistili jsme, že rozkazující se už ze samé své podstaty účastní samotné události nejméně a že jejich činnost je výhradně zaměřena na rozkazování.

VII

Když se uskutečňuje nějaká událost, lidé vyslovují svá mínění a přání o události, a protože událost vyplývá ze společného jednání mnoha lidí, jedno z vyslovených mínění nebo přání se nevyhnutelně splní, třeba jen přibližně. Když se jedno z vyslovených mínění splní, spojí se toto mínění v naší mysli s událostí jako rozkaz, který jí předcházel.

Lidé táhnou kládu. Každý říká své mínění o tom, jak a kam ji táhnout. Lidé kládu vytáhnou, a ukáže se, že se to udělalo tak, jak řekl jeden z nich. On rozkázal. Tady je rozkaz a moc ve své prvotní podobě.

Ten, kdo víc pracoval rukama, mohl méně promýšlet to, co dělal, a méně uvažovat o tom, co může ze společné činnosti vzejít, a méně rozkazovat. Ten, kdo víc rozkazoval, mohl zřejmě v důsledku své činnosti slovy méně pracovat rukama. Při větším shromáždění lidí, kteří zaměřují svou činnost k jednomu cíli, se ještě ostřeji vyděluje skupina lidí, kteří se společné činnosti přímo účastní tím méně, čím víc je jejich činnost zaměřena na rozkazování.

Člověk, když jedná sám, nosí vždycky sám v sobě jistou řadu úvah, které, jak se mu zdá, řídily jeho minulou činnost, slouží mu k ospravedlnění jeho současné činnosti a vedou ho v dohadech o jeho budoucích činech.

Přesně totéž dělají shromáždění lidí: přenechávají těm, kdo se jednání neúčastní, aby vymýšleli úvahy, ospravedlnění a dohady o jejich společné činnosti.

Z příčin, které známe nebo neznáme, se Francouzi začnou navzájem topit a vraždit. A této události odpovídá a provází ji její ospravedlnění ve vyslovených vůlích lidí, že je to nutné pro blaho Francie, pro svobodu, pro rovnost. Lidé se přestanou navzájem vraždit, a tuto udá-

lost provází ospravedlnění, které spočívá v nutnosti jednoty moci, odporu proti Evropě a tak dále. Lidé jdou od západu na východ a zabíjejí sobě podobné, a tuto událost provázejí slova o slávě Francie, o podlosti Anglie a tak dále. Dějiny nám ukazují, že tato ospravedlnění události nemají žádný obecný smysl a odporují sama sobě – jako zabíjení člověka v důsledku uznání jeho práv a zabíjení milionů v Rusku k ponížení Anglie. Ale tato ospravedlnění mají pro svou dobu nutný význam.

Tato ospravedlnění snímají z lidí, kteří vyvolávají události, mravní odpovědnost. Tyto dočasné cíle se podobají kartáčům, které jedou po kolejích před vlakem, aby čistily trať: čistí cestu mravní odpovědnosti lidí. Bez těchto ospravedlnění by nemohla být vysvětlena ta nejprostší otázka, která se naskýtá při zkoumání každé události: jakým způsobem miliony lidí páchají společné zločiny, války, vraždy a tak dále?

Je snad při dnešních složitých formách státního a společenského života v Evropě možné vymyslet jakoukoli událost, která by nebyla předepsána, určena, rozkázána panovníky, ministry, parlamenty, novinami? Existuje nějaké společné jednání, které by nenašlo ospravedlnění ve státní jednotě, v národnosti, v evropské rovnováze, v civilizaci? Takže každá událost, která se uskutečnila, se nevyhnutelně shoduje s nějakým vysloveným přáním, a protože tím získává ospravedlnění, jeví se jako výtvor vůle jednoho nebo několika lidí.

Ať pohybující se loď pluje kamkoli, vždycky bude před ní vidět proud vln, které rozráží. Pro lidi, kteří jsou na lodi, bude pohyb tohoto proudu jediným pohybem, který zpozorují.

Teprve když zblízka, okamžik za okamžikem, sledujeme pohyb tohoto proudu a srovnáváme ho s pohybem lodi, přesvědčíme se, že každý okamžik pohybu proudu je určován pohybem lodi a že nás uvedlo v omyl to, že se sami nepozorovaně pohybujeme.

Totéž uvidíme, když budeme okamžik za okamžikem sledovat pohyb historických osob – to jest když obnovíme nutnou podmínku vše-

ho, co se děje, podmínku nepřetržitosti pohybu v čase – a nebudeme ztrácet ze zřetele nutnou spojitost historických osob s masami.

Když loď pluje jedním směrem, je před ní jeden a tentýž proud; když často mění směr, často se mění i proudy, které běží před ní. Ale ať se obrátí kamkoli, všude bude proud, který jejímu pohybu předchází.

Ať se stane cokoli, vždycky se ukáže, že právě to bylo předvídáno a rozkázáno. Ať loď pluje kamkoli, proud, který její pohyb neřídí ani nezesiluje, kypí před ní a z dálky se nám bude jevit nejen jako něco, co se pohybuje samovolně, ale i jako něco, co pohyb lodi řídí.

Historikové zkoumali jen ty projevy vůle historických osob, které se daly k událostem vztáhnout jako rozkazy, a domnívali se, že události jsou na rozkazech závislé. My jsme však zkoumali samy události a tu spojitost s masami, v níž se historické osoby nacházejí, a zjistili jsme, že historické osoby a jejich rozkazy jsou závislé na událostech. Nepochybným důkazem tohoto závěru je to, že ať je rozkazů kolik chce, událost se neuskuteční, nejsou-li k tomu jiné příčiny; jakmile se však událost uskuteční – jakákoli –, najdou se mezi všemi nepřetržitě vyslovovanými vůlemi různých osob takové, které lze smyslem i časem k události vztáhnout jako rozkazy.

Když jsme dospěli k tomuto závěru, můžeme přímo a kladně odpovědět na ty dvě podstatné otázky dějin:

Za prvé: Co je moc?

Za druhé: Jaká síla vyvolává pohyb národů?

Za prvé: Moc je takový vztah určité osoby k jiným osobám, v němž se tato osoba jednání účastní tím méně, čím víc vyslovuje mínění, dohady a ospravedlnění uskutečňovaného společného jednání.

Za druhé: Pohyb národů nevyvolává moc ani duševní činnost, ba ani spojení obou, jak si mysleli historikové, ale činnost *všech* lidí, kteří se události účastní a kteří se vždycky spojují tak, že ti, kdo se události přímo účastní nejvíc, berou na sebe nejmenší odpovědnost; a naopak.

V mravním ohledu se jako příčina události jeví moc; ve fyzickém ohledu ti, kdo se moci podřizují. Ale protože mravní činnost je nemyslitelná bez fyzické, příčina události není ani v jedné, ani v druhé, ale jen ve spojení obou.

Neboli jinými slovy: na jev, který zkoumáme, nelze pojem příčiny použít.

V poslední analýze docházíme ke kruhu věčnosti, k té krajní mezi, k níž v každé oblasti myšlení dochází lidský rozum, pokud si se svým předmětem nehraje. Elektřina vyvolává teplo, teplo vyvolává elektřinu. Atomy se přitahují, atomy se odpuzují.

Když mluvíme o nejjednodušších působeních tepla, elektřiny nebo atomů, nemůžeme říct, proč tato působení vznikají, a říkáme, že taková je povaha těchto jevů, že je to jejich zákon. Totéž platí i o dějinných jevech. Proč vzniká válka nebo revoluce? To nevíme; víme jen, že k vykonání toho či onoho jednání se lidé skládají do určitého svazku a účastní se všichni; a říkáme, že taková je povaha lidí, že je to zákon.

VIII

Kdyby dějiny měly co do činění s vnějšími jevy, stačilo by stanovit tento prostý a zřejmý zákon a naši úvahu bychom skončili. Ale zákon dějin se vztahuje k člověku. Částečka hmoty nám nemůže říct, že vůbec necítí potřebu přitahovat se a odpuzovat a že to není pravda; ale člověk, který je předmětem dějin, přímo říká: jsem svobodný, a proto zákonům nepodléhám.

Přítomnost otázky svobody lidské vůle, třebaže nevyslovené, je cítit na každém kroku dějin.

Všichni vážně myslící historikové k této otázce mimoděk docházeli. Všechny rozpory a nejasnosti dějin, ta mylná cesta, po níž se tato věda ubírá, jsou založeny jen na tom, že tato otázka není vyřešena.

Jestliže vůle každého člověka byla svobodná, to jest jestliže každý mohl jednat tak, jak se mu zachtělo, pak jsou celé dějiny řadou nesouvislých náhod.

Jestliže i jen jeden člověk z milionů měl v průběhu tisíciletí možnost jednat svobodně, to jest tak, jak se mu zachtělo, pak je zřejmé, že jediný svobodný čin tohoto člověka, který odporuje zákonům, ruší možnost existence jakýchkoli zákonů pro celé lidstvo.

Jestliže však existuje byť jen jeden zákon, který řídí jednání lidí, pak nemůže existovat svobodná vůle, neboť vůle lidí pak musí tomuto zákonu podléhat.

V tomto rozporu spočívá otázka svobody vůle, která od nejstarších dob zaměstnávala nejlepší mysli lidstva a od nejstarších dob byla kladena v celém svém ohromném významu.

Otázka spočívá v tom, že když se na člověka díváme jako na předmět pozorování z jakéhokoli hlediska – teologického, historického,

etického, filozofického –, nacházíme obecný zákon nutnosti, kterému podléhá stejně jako všechno, co existuje. Když se však na něj díváme ze sebe, jako na to, co si uvědomujeme, cítíme se svobodní.

Toto vědomí je zcela samostatný a na rozumu nezávislý zdroj sebepoznání. Rozumem člověk sám sebe pozoruje; ale zná sám sebe jen skrze vědomí.

Bez vědomí sebe sama je nemyslitelné i jakékoli pozorování a použití rozumu.

Aby člověk mohl chápat, pozorovat a vyvozovat závěry, musí si nejprve uvědomovat sám sebe jako živoucího. Jako živoucího zná člověk sám sebe jen jako chtějícího, to jest uvědomuje si svou vůli. A svou vůli, která tvoří podstatu jeho života, si člověk uvědomuje jako svobodnou a jinak si ji uvědomovat nemůže.

Jestliže člověk, když sám sebe podrobí pozorování, vidí, že jeho vůle se vždy řídí jedním a týmž zákonem – ať už pozoruje nutnost přijímat potravu, nebo činnost mozku, nebo cokoli jiného –, nemůže toto vždy stejné zaměření své vůle chápat jinak než jako její omezení. To, co by nebylo svobodné, by nemohlo být ani omezeno. Vůle člověka se mu jeví jako omezená právě proto, že si ji neuvědomuje jinak než jako svobodnou.

Říkáte: nejsem svobodný. A já jsem zvedl a spustil ruku. Každý chápe, že tato nelogická odpověď je nevyvratitelným důkazem svobody.

Tato odpověď je výrazem vědomí, které nepodléhá rozumu.

Kdyby vědomí svobody nebylo samostatným a na rozumu nezávislým zdrojem sebepoznání, podřizovalo by se úvaze a zkušenosti; ve skutečnosti však k takovému podřízení nikdy nedochází a je nemyslitelné.

Řada zkušeností a úvah ukazuje každému člověku, že jako předmět pozorování podléhá určitým zákonům, a člověk se jim podřizuje a nikdy nebojuje se zákonem gravitace nebo neprostupnosti, jakmile ho jednou poznal. Ale tatáž řada zkušeností a úvah mu ukazuje, že úplná

svoboda, kterou si v sobě uvědomuje, je nemožná, že každé jeho jednání závisí na jeho ustrojení, na jeho povaze a na pohnutkách, které na něj působí; ale závěrům těchto zkušeností a úvah se člověk nikdy nepodřizuje.

Když se ze zkušenosti a úvahy dozví, že kámen padá dolů, člověk tomu nepochybně věří a ve všech případech očekává, že se zákon, který poznal, naplní.

Ale když se stejně nepochybně dozví, že jeho vůle podléhá zákonům, nevěří tomu a věřit tomu nemůže.

Ať člověku zkušenost a úvaha ukazují kolikrát chtějí, že za týchž podmínek a s toutéž povahou udělá totéž co dřív, když po tisící přistupuje za týchž podmínek a s toutéž povahou k jednání, které vždycky skončilo stejně, cítí se nepochybně stejně jistý tím, že může jednat, jak se mu zachce, jako před zkušeností. Každý člověk, divoch i myslitel, ať mu úvaha a zkušenost sebeneodbytněji dokazují, že si nelze představit dva různé činy za týchž podmínek, cítí, že bez této nesmyslné představy, která tvoří podstatu svobody, si život představit nemůže. Cítí, že ať je to sebenemožnější, je to tak; neboť bez této představy svobody by nejenže nechápal život, ale nemohl by žít ani jediný okamžik.

Nemohl by žít proto, že všechny snahy lidí, všechny podněty k životu jsou jen snahy o zvětšení svobody. Bohatství a chudoba, sláva a neznámost, moc a podřízenost, síla a slabost, zdraví a nemoc, vzdělání a nevzdělanost, práce a zahálka, sytost a hlad, ctnost a neřest – to všechno jsou jen větší nebo menší stupně svobody.

Představit si člověka, který nemá svobodu, nelze jinak než jako zbaveného života.

Jestliže se rozumu pojem svobody jeví jako nesmyslný rozpor, jako možnost vykonat dva různé činy za týchž podmínek nebo jako jednání bez příčiny, dokazuje to jen to, že vědomí nepodléhá rozumu.

Právě toto neotřesitelné, nevyvratitelné vědomí svobody, které nepodléhá zkušenosti ani úvaze, které uznávají všichni myslitelé a pociťují všichni lidé bez výjimky, vědomí, bez něhož je nemyslitelná jakákoli představa o člověku, tvoří druhou stránku otázky.

Člověk je stvoření všemohoucího, všedobrého a vševědoucího Boha. Co je tedy hřích, jehož pojem vyplývá z vědomí svobody člověka? To je otázka teologie.

Jednání lidí podléhá obecným, neměnným zákonům, které vyjadřuje statistika. V čem tedy spočívá odpovědnost člověka před společností, jejíž pojem vyplývá z vědomí svobody? To je otázka práva.

Činy člověka vyplývají z jeho vrozené povahy a z pohnutek, které na něj působí. Co je tedy svědomí a vědomí dobra a zla činů, které vyplývá z vědomí svobody? To je otázka etiky.

Člověk ve spojitosti s celkovým životem lidstva se jeví jako podřízený zákonům, které tento život určují. Ale tentýž člověk nezávisle na této spojitosti se jeví jako svobodný. Jak je třeba pohlížet na minulý život národů a lidstva – jako na výtvor svobodné, nebo nesvobodné činnosti lidí? To je otázka dějin.

Teprve v naší sebejisté době popularizace vědění, díky nejmocnějšímu nástroji nevzdělanosti – rozšíření knihtisku –, byla otázka svobody vůle převedena na takovou půdu, na níž sama otázka ani nemůže existovat. V naší době většina takzvaných pokrokových lidí, to jest zástup nevzdělanců, přijala práce přírodovědců, kteří se zabývají jednou stránkou otázky, za vyřešení celé otázky.

Duše a svoboda neexistují, protože život člověka se projevuje svalovými pohyby a svalové pohyby jsou podmíněny nervovou činností; duše a svoboda neexistují, protože jsme v neznámém období vzešli z opic – tak mluví, píší a tisknou, a vůbec netuší, že před tisíciletími všechna náboženství a všichni myslitelé nejen uznali, ale nikdy ani nepopírali týž zákon nutnosti, který se teď tak usilovně snaží dokázat fyziologií a srovnávací zoologií. Nevidí, že úloha přírodních věd v této

otázce spočívá jen v tom, aby sloužily jako nástroj k osvětlení jedné její stránky. Neboť to, že z hlediska pozorování jsou rozum a vůle jen výměšky mozku a že se člověk podle obecného zákona mohl v neznámém období vyvinout z nižších živočichů, jen z nové strany objasňuje pravdu, kterou před tisíciletími uznala všechna náboženství a filozofické teorie, totiž že z hlediska rozumu člověk podléhá zákonům nutnosti; ale ani o vlas neposouvá řešení otázky, která má jinou, opačnou stránku, založenou na vědomí svobody.

Jestliže lidé vzešli z opic v neznámém období, je to stejně pochopitelné jako to, že lidé vzešli z hrsti hlíny ve známém období – v prvním případě je neznámou x čas, ve druhém původ –, a otázku, jakým způsobem se vědomí svobody člověka spojuje se zákonem nutnosti, jemuž člověk podléhá, nemůže vyřešit srovnávací fyziologie a zoologie, neboť u žáby, králíka a opice můžeme pozorovat jen svalově nervovou činnost, kdežto u člověka svalově nervovou činnost i vědomí.

Přírodovědci a jejich ctitelé, kteří si myslí, že tuto otázku řeší, se podobají štukatérům, kteří by dostali za úkol omítnout jednu stranu kostelní zdi, a když by využili nepřítomnosti hlavního stavbyvedoucího, v návalu horlivosti by svou omítkou zamazali i okna, i ikony, i lešení, i ještě nezpevněné zdi a radovali by se, jak to z jejich štukatérského hlediska všechno vychází rovně a hladce.

IX

Řešení otázky svobody a nutnosti má pro dějiny oproti jiným oborům vědění, v nichž se tato otázka řešila, tu výhodu, že pro dějiny se tato otázka nevztahuje k samé podstatě lidské vůle, ale k představě o projevu této vůle v minulosti a za určitých podmínek.

Dějiny se při řešení této otázky dostávají vůči ostatním vědám do postavení vědy zkušenostní vůči vědám spekulativním.

Předmětem dějin není sama vůle člověka, ale naše představa o ní.

A proto pro dějiny neexistuje, jako pro teologii, etiku a filozofii, nerešitelné tajemství spojení svobody a nutnosti. Dějiny zkoumají představu o životě člověka, v níž se spojení těchto dvou protikladů už uskutečnilo.

Ve skutečném životě se každá dějinná událost, každé jednání člověka chápe velmi jasně a určitě, bez pocitu sebemenšího rozporu, přestože se každá událost jeví zčásti jako svobodná a zčásti jako nutná.

K vyřešení otázky, jak se spojuje svoboda a nutnost a co tvoří podstatu těchto dvou pojmů, může a musí filozofie dějin jít cestou opačnou té, kterou šly ostatní vědy. Místo aby dějiny nejprve samy v sobě určily pojmy svobody a nutnosti a pod sestavené definice podřazovaly jevy života, musí z ohromného množství jevů, které jim podléhají a které se vždy jeví v závislosti na svobodě a nutnosti, vyvodit definici samotných pojmů svobody a nutnosti.

Ať zkoumáme jakoukoli představu o činnosti mnoha lidí nebo jednoho člověka, chápeme ji jen jako výtvor zčásti svobody člověka, zčásti zákonů nutnosti.

Ať mluvíme o stěhování národů a nájezdech barbarů, nebo o nařízeních Napoleona Třetího, nebo o činu člověka, který vykonal před

hodinou a který spočíval v tom, že si z několika směrů procházky vybral jeden, nevidíme sebemenší rozpor. Míra svobody a nutnosti, která řídila činy těchto lidí, je pro nás jasně určena.

Velmi často se představa o větší nebo menší svobodě liší podle různého hlediska, z něhož jev zkoumáme; ale vždycky stejně se nám každé jednání člověka jeví jen jako určité spojení svobody a nutnosti. V každém zkoumaném jednání vidíme určitý podíl svobody a určitý podíl nutnosti. A vždycky platí, že čím víc svobody v jakémkoli jednání vidíme, tím méně nutnosti; a čím víc nutnosti, tím méně svobody.

Poměr svobody k nutnosti se zmenšuje a zvětšuje podle toho, z jakého hlediska se čin zkoumá; ale tento poměr zůstává vždycky nepřímo úměrný.

Tonoucí, který se chytá druhého a strhává ho ke dnu, nebo hladová matka vysílená kojením dítěte, která krade jídlo, nebo člověk zvyklý na kázeň, který na povel v řadě zabije bezbranného člověka, se jeví méně vinni, to jest méně svobodní a více podléhající zákonu nutnosti, tomu, kdo zná podmínky, v nichž se tito lidé nacházeli, a svobodnější tomu, kdo neví, že ten člověk se sám topil, že matka byla hladová, že voják byl v řadě a tak dále. Právě tak se člověk, který před dvaceti lety spáchal vraždu a potom klidně a neškodně žil ve společnosti, jeví méně vinen – jeho čin se jeví jako více podléhající zákonu nutnosti tomu, kdo jeho čin zkoumá po uplynutí dvaceti let, a jako svobodnější tomu, kdo tentýž čin zkoumal den poté, co byl spáchán. A právě tak se každý čin šílence, opilce nebo silně rozrušeného člověka jeví méně svobodný a více nutný tomu, kdo zná duševní stav toho, kdo čin vykonal, a svobodnější a méně nutný tomu, kdo ho nezná. Ve všech těchto případech se pojem svobody zvětšuje nebo zmenšuje, a tomu odpovídajícím způsobem se pojem nutnosti zmenšuje nebo zvětšuje, podle toho, z jakého hlediska se čin zkoumá. Takže čím větší se jeví nutnost, tím menší se jeví svoboda. A naopak.

Náboženství, zdravý rozum lidstva, právní vědy i dějiny samy chápou tento vztah mezi nutností a svobodou stejně.

Všechny případy bez výjimky, v nichž se naše představa o svobodě a nutnosti zvětšuje a zmenšuje, mají jen tři základy:

Za prvé: vztah člověka, který čin vykonal, k vnějšímu světu,

za druhé: k času a

za třetí: k příčinám, které čin vyvolaly.

Prvním základem je větší nebo menší vztah člověka k vnějšímu světu, který vidíme, více či méně jasný pojem o tom určitém místě, které každý člověk zaujímá vůči všemu, co existuje současně s ním. To je ten základ, díky němuž je zřejmé, že tonoucí je méně svobodný a víc podléhá nutnosti než člověk, který stojí na souši; ten základ, díky němuž se jednání člověka, který žije v těsném spojení s jinými lidmi v hustě osídleném kraji, jednání člověka svázaného rodinou, službou a podniky, jeví nepochybně méně svobodné a více podléhající nutnosti než jednání člověka osamělého a odloučeného.

Jestliže zkoumáme člověka samotného, bez jeho vztahu ke všemu, co ho obklopuje, jeví se nám každé jeho jednání jako svobodné. Ale jestliže vidíme aspoň nějaký jeho vztah k tomu, co ho obklopuje, jestliže vidíme jeho spojení s čímkoli – s člověkem, který s ním mluví, s knihou, kterou čte, s prací, kterou je zaměstnán, dokonce se vzduchem, který ho obklopuje, ba se světlem, které dopadá na předměty kolem něj –, vidíme, že každá z těchto podmínek na něj má vliv a řídí aspoň jednu stránku jeho činnosti. A nakolik tyto vlivy vidíme, natolik se zmenšuje naše představa o jeho svobodě a zvětšuje se představa o nutnosti, které podléhá.

Za druhé: Druhým základem je větší nebo menší časový vztah člověka ke světu, který vidíme: více či méně jasný pojem o místě, které jednání člověka zaujímá v čase. To je ten základ, díky němuž se pád prvního člověka, jehož následkem byl vznik lidského rodu, jeví zřejmě méně svobodný než sňatek současného člověka. To je ten základ, díky

němuž se mi život a činnost lidí, kteří žili před staletími a jsou se mnou v čase spojeni, nemůže jevit tak svobodný jako život současný, jehož následky ještě neznám.

Odstupňování představy o větší či menší svobodě a nutnosti v tomto ohledu závisí na větším či menším časovém odstupu mezi vykonáním činu a soudem o něm.

Jestliže zkoumám čin, který jsem vykonal před minutou, přibližně za týchž podmínek, v nichž se nacházím teď, jeví se mi můj čin nepochybně svobodný. Ale jestliže posuzuji čin, který jsem vykonal před měsícem, pak, protože se nacházím za jiných podmínek, mimoděk uznávám, že kdyby ten čin nebyl vykonán, mnoho užitečného, příjemného, a dokonce nutného, co z něj vzešlo, by se nestalo. Jestliže se ve vzpomínkách přenesu k činu ještě vzdálenějšímu, o deset let a víc, budou se mi následky mého činu jevit ještě zřetelněji; a bude pro mě těžké představit si, co by bylo, kdyby k tomu činu nedošlo. Čím dál dozadu se budu přenášet vzpomínkami, nebo, což je totéž, dopředu soudem, tím pochybnější bude má úvaha o svobodě činu.

Přesně tutéž postupnost přesvědčivosti, pokud jde o účast svobodné vůle na společných záležitostech lidstva, nacházíme i v dějinách. Současná událost, která se právě uskutečnila, se nám jeví nepochybně jako výtvor všech známých lidí; ale u vzdálenější události už vidíme její nevyhnutelné následky, mimo něž si nic jiného nedovedeme představit. A čím dál dozadu se při zkoumání událostí přenášíme, tím méně se nám jeví libovolné.

Rakousko-pruská válka se nám jeví jako nepochybný následek jednání lstivého Bismarcka a podobně.

Napoleonské války se nám jeví – i když už pochybně – stále ještě jako výtvory vůle hrdinů; ale v křížových výpravách už vidíme událost, která určitě zaujímá své místo a bez níž jsou nové dějiny Evropy nemyslitelné, ačkoli se úplně stejně kronikářům křížových výprav tato událost jevila jen jako výtvor vůle některých osob. Když jde o stěhová-

ní národů, nikoho už v naší době nenapadne, že by obnova evropského světa závisela na Attilově libovůli. Čím dál dozadu v dějinách předmět pozorování přenášíme, tím pochybnější se stává svoboda lidí, kteří události vyvolávali, a tím zřejmější je zákon nutnosti.

Za třetí: Třetím základem je větší nebo menší dostupnost onoho nekonečného řetězu příčin, který je nevyhnutelným požadavkem rozumu a v němž každý chápaný jev, a tedy každé jednání člověka, musí mít své určité místo jako následek předchozích a jako příčina následujících.

To je ten základ, díky němuž se naše jednání i jednání jiných lidí jeví na jedné straně tím méně svobodná a tím víc podléhající nutnosti, čím lépe známe fyziologické, psychologické a dějinné zákony vyvozené z pozorování, jimž člověk podléhá, a čím správněji jsme postihli fyziologickou, psychologickou nebo dějinnou příčinu jednání; a na druhé straně čím prostší je samo pozorované jednání a čím méně složitý povahou a rozumem je člověk, jehož jednání zkoumáme.

Když vůbec nechápeme příčinu činu – ať jde o zločin, dobrý skutek, nebo dokonce o čin z hlediska dobra a zla lhostejný –, přiznáváme takovému činu největší podíl svobody. V případě zločinu žádáme za takový čin nejvíc trestu; v případě dobrého skutku si takového činu nejvíc ceníme. V lhostejném případě v něm uznáváme největší osobitost, originalitu, svobodu. Ale jestliže známe aspoň jednu z nesčetných příčin, uznáváme už jistý podíl nutnosti a méně žádáme odplatu za zločin, méně uznáváme zásluhu ctnostného činu, méně svobody v činu, který se zdál originální. To, že zločinec byl vychován mezi zločinci, už zmírňuje jeho vinu. Sebeobětování otce, matky, sebeobětování s možností odměny je pochopitelnější než sebeobětování bez příčiny, a proto se jeví méně hodné soucitu, méně svobodné. Zakladatel sekty, strany nebo vynálezce nás udivuje méně, když víme, jak a čím byla jeho činnost připravena. Máme-li velkou řadu zkušeností, je-li naše pozorování neustále zaměřeno na hledání vztahů mezi příčinami a následek

ky v jednání lidí, jeví se nám jednání lidí tím nutnější a tím méně svobodné, čím správněji spojujeme následky s příčinami. Jsou-li zkoumaná jednání prostá a měli-li jsme k pozorování ohromné množství takových jednání, bude naše představa o jejich nutnosti ještě úplnější. Nečestný čin syna nečestného otce, špatné chování ženy, která se dostala do jistého prostředí, návrat opilce k pití a podobně jsou činy, které se nám jeví tím méně svobodné, čím pochopitelnější je pro nás jejich příčina. A jestliže sám člověk, jehož jednání zkoumáme, stojí na nejnižším stupni rozumového vývoje, jako dítě, šílenec nebo slabomyslný, pak, protože známe příčiny jednání i nesložitost povahy a rozumu, vidíme už tak velký podíl nutnosti a tak malý podíl svobody, že jakmile známe příčinu, která má jednání vyvolat, můžeme čin předpovědět.

Jen na těchto třech základech stojí nepřičitatelnost trestných činů a polehčující okolnosti, které existují ve všech zákonodárstvích. Přičitatelnost se jeví jako větší nebo menší podle toho, zda víc či méně známe podmínky, v nichž se nacházel člověk, jehož čin se posuzuje, zda je větší či menší časový odstup od vykonání činu do soudu o něm a zda víc či méně chápeme příčiny činu.

X

Naše představa o svobodě a nutnosti se tedy postupně zmenšuje a zvětšuje podle toho, v jak velké nebo malé spojitosti s vnějším světem, v jak velkém nebo malém časovém odstupu a v jak velké nebo malé závislosti na příčinách zkoumáme jev lidského života.

Takže jestliže zkoumáme takovou situaci člověka, v níž je jeho spojitost s vnějším světem nejlépe známa, časový odstup soudu od vykonání činu největší a příčiny činu nejdostupnější, dostáváme představu o největší nutnosti a nejmenší svobodě. Jestliže však zkoumáme člověka v nejmenší závislosti na vnějších podmínkách, jestliže jeho jednání bylo vykonáno v okamžiku nejbližším přítomnosti a příčiny jeho jednání jsou nám nedostupné, dostaneme představu o nejmenší nutnosti a největší svobodě.

Ale ani v jednom, ani v druhém případě, ať měníme své hledisko jakkoli, ať si jakkoli objasňujeme spojitost, v níž se člověk nachází s vnějším světem, nebo ať se nám zdá sebedostupnější, ať časový odstup prodlužujeme nebo zkracujeme, ať jsou pro nás příčiny sebesrozumitelnější nebo sebenepochopitelnější, nikdy si nemůžeme představit ani úplnou svobodu, ani úplnou nutnost.

Za prvé: Ať si představujeme člověka sebevíc vyňatého z vlivů vnějšího světa, nikdy nedostaneme pojem svobody v prostoru. Každé jednání člověka je nevyhnutelně podmíněno samotným tělem člověka i tím, co ho obklopuje. Zvedám ruku a spouštím ji. Moje jednání se mi zdá svobodné; ale když se sám sebe ptám, zda jsem mohl zvednout ruku všemi směry, vidím, že jsem ruku zvedl tím směrem, v němž bylo pro toto jednání nejméně překážek, ať už v tělesech, která mě obklopují, nebo v ustrojení mého těla. Jestliže jsem ze všech možných smě-

rů vybral jeden, vybral jsem ho proto, že v tomto směru bylo méně překážek. Aby moje jednání bylo svobodné, je nutné, aby nenaráželo na žádné překážky. Abychom si představili člověka svobodného, musíme si ho představit mimo prostor, což je zjevně nemožné.

Za druhé: Ať sebevíc přibližujeme dobu soudu k době činu, nikdy nedostaneme pojem svobody v čase. Neboť jestliže zkoumám čin, který jsem vykonal před vteřinou, musím přesto uznat nesvobodu činu, protože čin je spoután tím okamžikem času, v němž byl vykonán. Mohu zvednout ruku? Zvedám ji; ale ptám se sám sebe: mohl jsem ruku nezvednout v tom už minulém okamžiku? Abych se o tom přesvědčil, v následujícím okamžiku ruku nezvednu. Jenže ruku jsem nezvedl až v dalším okamžiku, ne v tom prvním, kdy jsem se sám sebe ptal na svobodu. Uplynul čas, jejž zadržet nebylo v mé moci, a ta ruka, kterou jsem tehdy zvedl, a ten vzduch, v němž jsem tehdy ten pohyb udělal, už nejsou tím vzduchem, který mě obklopuje teď, a tou rukou, kterou teď pohyb nedělám. Okamžik, v němž se uskutečnil první pohyb, je nenávratný, a v tom okamžiku jsem mohl udělat jen jeden pohyb, a ať jsem udělal jakýkoli pohyb, ten pohyb mohl být jen jeden. To, že jsem v následující minutě ruku nezvedl, nedokázalo, že jsem ji mohl nezvednout. A protože můj pohyb mohl být jen jeden, v jednom okamžiku času, nemohl být ani jiný. Abychom si ho představili jako svobodný, musíme si ho představit v přítomnosti, na rozhraní minulosti a budoucnosti, to jest mimo čas, což je nemožné.

Za třetí: Ať se obtížnost postižení příčiny sebevíc zvětšuje, nikdy nedojdeme k představě úplné svobody, to jest k nepřítomnosti příčiny. Ať je pro nás příčina projevu vůle v jakémkoli našem nebo cizím činu sebenepochopitelnější, prvním požadavkem rozumu je předpokládat a hledat příčinu, bez níž je nemyslitelný jakýkoli jev. Zvedám ruku, abych vykonal čin nezávislý na jakékoli příčině, ale to, že chci vykonat čin, který nemá příčinu, je příčinou mého činu.

Ale i kdybychom si představili člověka zcela vyňatého ze všech vlivů, zkoumali jen jeho okamžitý čin v přítomnosti a předpokládali, že není vyvolán žádnou příčinou, a připustili tak, že nekonečně malý zbytek nutnosti se rovná nule, ani pak bychom nedošli k pojmu úplné svobody člověka; neboť bytost, která nepřijímá vlivy vnějšího světa, která je mimo čas a nezávisí na příčinách, už není člověk.

Právě tak si nikdy nemůžeme představit jednání člověka, které by probíhalo bez účasti svobody a podléhalo jen zákonu nutnosti.

Za prvé: Ať se naše znalost prostorových podmínek, v nichž se člověk nachází, sebevíc zvětšuje, nikdy nemůže být úplná, protože počet těchto podmínek je nekonečně velký, stejně jako je nekonečný prostor. A proto jakmile nejsou určeny *všechny* podmínky, všechny vlivy na člověka, není ani úplná nutnost, ale je jistý podíl svobody.

Za druhé: Ať sebevíc prodlužujeme časový odstup od jevu, který zkoumáme, do doby soudu, tento odstup bude konečný, kdežto čas je nekonečný, a proto ani v tomto ohledu nikdy nemůže existovat úplná nutnost.

Za třetí: Ať je řetěz příčin jakéhokoli činu sebedostupnější, nikdy nebudeme znát celý řetěz, protože je nekonečný, a opět nikdy nedostaneme úplnou nutnost.

Ale kromě toho, i kdybychom připustili, že zbytek nejmenší svobody se rovná nule, a v nějakém případě – například u umírajícího člověka, u zárodku, u idiota – uznali úplnou nepřítomnost svobody, zničili bychom tím sám pojem člověka, který zkoumáme; neboť jakmile není svoboda, není ani člověk. A proto je představa jednání člověka, které podléhá jen zákonu nutnosti bez sebemenšího zbytku svobody, stejně nemožná jako představa zcela svobodného jednání člověka.

Abychom si tedy představili jednání člověka, které podléhá jen zákonu nutnosti, bez svobody, musíme připustit znalost *nekonečného* množství prostorových podmínek, *nekonečně* velkého časového odstupu a *nekonečné* řady příčin.

Abychom si představili člověka zcela svobodného, nepodléhajícího zákonu nutnosti, musíme si ho představit samotného, *mimo prostor*, *mimo čas* a *bez závislosti na příčinách*.

V prvním případě, kdyby byla možná nutnost bez svobody, došli bychom k definici zákona nutnosti toutéž nutností, to jest k pouhé formě bez obsahu.

Ve druhém případě, kdyby byla možná svoboda bez nutnosti, došli bychom k bezpodmínečné svobodě mimo prostor, čas a příčiny, která by právě proto, že by byla bezpodmínečná a ničím neomezená, byla ničím, neboli pouhým obsahem bez formy.

Došli bychom vůbec k těm dvěma základům, z nichž se skládá celý světový názor člověka – k nepostižitelné podstatě života a k zákonům, které tuto podstatu určují.

Rozum říká: Za prvé, prostor se všemi formami, které mu dává jeho viditelnost – hmota –, je nekonečný a nelze ho myslet jinak. Za druhé, čas je nekonečný pohyb bez jediného okamžiku klidu a nelze ho myslet jinak. Za třetí, spojitost příčin a následků nemá začátek a nemůže mít konec.

Vědomí říká: Za prvé, jsem jediný a všechno, co existuje, jsem jen já; tedy zahrnuji v sobě prostor. Za druhé, měřím ubíhající čas nehybným okamžikem přítomnosti, v němž jediném si uvědomuji, že žiji; tedy jsem mimo čas. A za třetí, jsem mimo příčinu, neboť se cítím příčinou každého projevu svého života.

Rozum vyjadřuje zákony nutnosti. Vědomí vyjadřuje podstatu svobody.

Svoboda, ničím neomezená, je podstatou života ve vědomí člověka. Nutnost bez obsahu je rozum člověka s jeho třemi formami.

Svoboda je to, co je zkoumáno. Nutnost je to, co zkoumá. Svoboda je obsah. Nutnost je forma.

Jen když se oba zdroje poznání, které se k sobě mají jako forma k obsahu, od sebe oddělí, vznikají každý zvlášť navzájem se vylučující

a nepostižitelné pojmy svobody a nutnosti.

Jen když se spojí, vzniká jasná představa o životě člověka.

Mimo tyto dva pojmy, které se ve svém spojení navzájem určují jako forma s obsahem, je nemožná jakákoli představa života.

Všechno, co víme o životě lidí, je jen určitý poměr svobody k nutnosti, to jest vědomí k zákonům rozumu.

Všechno, co víme o vnějším světě přírody, je jen určitý poměr sil přírody k nutnosti, neboli podstaty života k zákonům rozumu.

Životní síly přírody leží mimo nás a neuvědomujeme si je, a nazýváme je gravitací, setrvačností, elektřinou, živočišnou silou a tak dále; ale životní sílu člověka si uvědomujeme a nazýváme ji svobodou.

Ale právě tak jako síla gravitace, sama o sobě nepostižitelná, kterou pociťuje každý člověk, je nám srozumitelná jen natolik, nakolik známe zákony nutnosti, jimž podléhá – od prvního poznatku, že všechna tělesa jsou těžká, až po Newtonův zákon –, právě tak i síla svobody, sama o sobě nepostižitelná, kterou si uvědomuje každý, je nám srozumitelná jen natolik, nakolik známe zákony nutnosti, jimž podléhá – počínaje tím, že každý člověk umírá, až po znalost nejsložitějších ekonomických nebo dějinných zákonů.

Každé poznání je jen podřazení podstaty života pod zákony rozumu.

Svoboda člověka se od každé jiné síly liší tím, že si ji člověk uvědomuje; ale pro rozum se ničím neliší od kterékoli jiné síly. Síla gravitace, elektřiny nebo chemické příbuznosti se od sebe navzájem liší jen tím, že je rozum různě určuje. Právě tak se síla svobody člověka pro rozum liší od ostatních sil přírody jen tím určením, které jí tento rozum dává. Svoboda bez nutnosti, to jest bez zákonů rozumu, které ji určují, se však ničím neliší od gravitace nebo tepla nebo síly růstu; pro rozum je jen okamžitým, neurčitelným pocitem života.

A jako neurčitelná podstata síly, která pohybuje nebeskými tělesy, neurčitelná podstata síly tepla, elektřiny nebo chemické příbuznosti

či životní síly tvoří obsah astronomie, fyziky, chemie, botaniky, zoologie a tak dále, právě tak tvoří podstata síly svobody obsah dějin. Ale právě tak jako předmětem každé vědy je projev této neznámé podstaty života, kdežto sama tato podstata může být jen předmětem metafyziky, právě tak tvoří předmět dějin projev síly svobody lidí v prostoru, v čase a v závislosti na příčinách; sama svoboda je však předmětem metafyziky.

Ve vědách o živých tělech to, co je nám známo, nazýváme zákony nutnosti; to, co nám známo není, nazýváme životní silou. Životní síla je jen výraz pro neznámý zbytek toho, co víme o podstatě života.

Právě tak v dějinách to, co je nám známo, nazýváme zákony nutnosti; to, co známo není, svobodou. Svoboda je pro dějiny jen výraz pro neznámý zbytek toho, co víme o zákonech života člověka.

XI

Dějiny zkoumají projevy svobody člověka ve spojitosti s vnějším světem, v čase a v závislosti na příčinách, to jest určují tuto svobodu zákony rozumu, a proto jsou dějiny vědou jen natolik, nakolik je tato svoboda těmito zákony určena.

Uznat svobodu lidí jako sílu, která může ovlivňovat dějinné události, to jest jako sílu nepodřízenou zákonům, je pro dějiny totéž, co by pro astronomii bylo uznat svobodnou sílu pohybu nebeských těles.

Takové uznání ruší možnost existence zákonů, to jest jakéhokoli poznání. Jestliže existuje byť jen jedno těleso, které se pohybuje svobodně, pak už neexistují zákony Keplerovy a Newtonovy a neexistuje už žádná představa o pohybu nebeských těles. Jestliže existuje jeden svobodný čin člověka, pak neexistuje jediný dějinný zákon a žádná představa o dějinných událostech.

Pro dějiny existují linie pohybu lidských vůlí, jejichž jeden konec se skrývá v neznámu a na jejichž druhém konci se v prostoru, v čase a v závislosti na příčinách pohybuje vědomí svobody lidí v přítomnosti.

Čím víc se před našima očima toto pole pohybu rozevírá, tím zřejmější jsou zákony tohoto pohybu. Zachytit a určit tyto zákony je úkolem dějin.

Z toho hlediska, z něhož se teď věda dívá na svůj předmět, a cestou, kterou jde, když hledá příčiny jevů ve svobodné vůli lidí, je vyjádření zákonů pro vědu nemožné, neboť ať svobodu lidí omezujeme jakkoli, jakmile jsme ji uznali za sílu nepodléhající zákonům, je existence zákona nemožná.

Teprve když tuto svobodu omezíme do nekonečna, to jest když ji budeme zkoumat jako nekonečně malou veličinu, přesvědčíme se o naprosté nedostupnosti příčin, a pak si dějiny místo hledání příčin dají za úkol hledat zákony.

Hledání těchto zákonů už dávno začalo a ty nové způsoby myšlení, které si dějiny musejí osvojit, se vypracovávají zároveň se sebezničením, k němuž spějí staré dějiny, když příčiny jevů pořád drobí a drobí.

Touto cestou šly všechny lidské vědy. Když matematika, nejpřesnější z věd, dojde k nekonečně malému, opouští proces drobení a přistupuje k novému procesu sčítání neznámých nekonečně malých veličin. Matematika ustupuje od pojmu příčiny a hledá zákon, to jest vlastnosti společné všem neznámým nekonečně malým prvkům.

Touž cestou myšlení, i když v jiné podobě, šly i ostatní vědy. Když Newton vyslovil zákon gravitace, neřekl, že slunce nebo země má vlastnost přitahovat; řekl, že každé těleso, od největšího po nejmenší, má vlastnost jako by přitahovat jedno druhé, to jest ponechal stranou otázku po příčině pohybu těles a vyjádřil vlastnost společnou všem tělesům, od nekonečně velkých po nekonečně malá. Totéž dělají přírodní vědy: ponechávají stranou otázku po příčině a hledají zákony. Na téže cestě stojí i dějiny. A jestliže je předmětem dějin studium pohybu národů a lidstva, a ne popis epizod ze života lidí, musejí dějiny odsunout pojem příčin a hledat zákony společné všem sobě rovným a navzájem nerozlučně spjatým nekonečně malým prvkům svobody.

XII

Od té doby, co byla objevena a dokázána Koperníkova soustava, zničilo už samo uznání toho, že se nepohybuje slunce, ale země, celou kosmografii starých. Bylo možné soustavu vyvrátit a podržet si starý názor na pohyby těles, ale dokud nebyla vyvrácena, nebylo možné, jak se zdálo, pokračovat ve studiu Ptolemaiových světů. A přece se i po Koperníkově objevu Ptolemaiovy světy ještě dlouho dál studovaly.

Od té doby, co bylo řečeno a dokázáno, že počet narození nebo zločinů se podřizuje matematickým zákonům a že určité zeměpisné a politickoekonomické podmínky určují ten či onen způsob vlády, že určité vztahy obyvatelstva k půdě vyvolávají pohyby národa, od té doby se ve své podstatě zhroutily ty základy, na nichž se stavěly dějiny.

Bylo možné nové zákony vyvrátit a podržet si dřívější názor na dějiny, ale dokud nebyly vyvráceny, nebylo možné, jak se zdálo, dál studovat dějinné události jako výtvor svobodné vůle lidí. Neboť jestliže se ten a ten způsob vlády ustavil nebo ten a ten pohyb národa uskutečnil v důsledku těch a těch zeměpisných, národopisných nebo hospodářských podmínek, pak vůli těch lidí, kteří se nám jeví jako ti, kdo způsob vlády ustavili nebo pohyb národa vzbudili, už nelze pokládat za příčinu.

A přitom se dřívější dějiny dál studují stejně jako zákony statistiky, zeměpisu, politické ekonomie, srovnávací filologie a geologie, které přímo odporují jejich tezím.

Dlouho a houževnatě se ve fyzikální filozofii vedl boj mezi starým a novým názorem. Teologie stála na stráži starého názoru a obviňovala nový z toho, že ničí zjevení. Ale když pravda zvítězila, teologie se stejně pevně vybudovala na nové půdě.

Stejně dlouho a houževnatě se v nynější době vede boj mezi starým a novým názorem na dějiny a právě tak stojí teologie na stráži starého názoru a obviňuje nový z toho, že ničí zjevení.

V jednom i druhém případě vyvolává boj na obou stranách vášně a dusí pravdu. Na jedné straně se objevuje strach a lítost nad celou budovou vztyčenou během staletí; na druhé straně vášeň ničit.

Lidem, kteří bojovali se vznikající pravdou fyzikální filozofie, se zdálo, že kdyby tuto pravdu uznali, zhroutí se víra v Boha, ve stvoření nebeské klenby, v zázrak Jozue. Obhájcům zákonů Koperníkových a Newtonových, například Voltairovi, se zdálo, že zákony astronomie ničí náboženství, a Voltaire používal zákony gravitace jako zbraň proti náboženství.

Právě tak se teď zdá, že stačí jen uznat zákon nutnosti, a zhroutí se pojem duše, dobra a zla i všechny státní a církevní instituce vybudované na tomto pojmu.

Právě tak teď, jako Voltaire ve své době, nepovolaní obhájci zákona nutnosti používají zákon nutnosti jako zbraň proti náboženství; kdežto zákon nutnosti v dějinách, právě tak jako Koperníkův zákon v astronomii, nejen neruší, ale dokonce upevňuje tu půdu, na které se stavějí státní a církevní instituce.

Jako tehdy v otázce astronomie, tak i teď v otázce dějin je celý rozdíl názorů založen na uznání nebo neuznání absolutní jednotky, která slouží jako měřítko viditelných jevů. V astronomii to byla nehybnost země; v dějinách je to nezávislost osobnosti – svoboda.

Jako pro astronomii spočívala obtíž uznání pohybu země v tom, že bylo třeba zříci se bezprostředního pocitu nehybnosti země a stejného pocitu pohybu planet, tak pro dějiny spočívá obtíž uznání podřízenosti osobnosti zákonům prostoru, času a příčin v tom, že je třeba zříci se bezprostředního pocitu nezávislosti své osobnosti. Ale jako v astronomii nový názor říkal: „Je pravda, že pohyb země necítíme, ale když připustíme její nehybnost, dojdeme k nesmyslu; když však připustíme

pohyb, který necítíme, dojdeme k zákonům," tak i v dějinách nový názor říká: „Je pravda, že svou závislost necítíme, ale když připustíme svou svobodu, dojdeme k nesmyslu; když však připustíme svou závislost na vnějším světě, čase a příčinách, dojdeme k zákonům."

V prvním případě bylo třeba zříci se vědomí nehybnosti v prostoru a uznat pohyb, který necítíme; v nynějším případě je stejně tak nutné zříci se svobody, kterou si uvědomujeme, a uznat závislost, kterou necítíme.

Lev Nikolajevič Tolstoj: Vojna a mír

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Zdroj originálního textu: Project Gutenberg #2600.

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/vojna-a-mir-tolstoj/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/vojna-a-mir-tolstoj/.